

સપ્તાક ૭૭

અંક ૧

Registered
No. B. 43

શાન્તા

ત્રી

એચ. ટી. ઘોઘારી, બી. એ., એસ. ટી. રી.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	નામદાર શહેનશાહ જ્યોર્જ ૧ કી	૧
૨	કેળવણીએ કોને કહેવો ?	૮
૩	શિશુશિક્ષણશાળા	૧૦
૪	રેડિઓ	૧૨
૫	છુટા હાથે ચિત્ર પદ્યવા માટેનાં સાધન અને મૂલ્યના ...	૧૫
૬	ધનામી નિર્મય	૧૮
૭	વૈદ્યકીય દૃષ્ટિએ સંગીતનું સ્થાન	૨૧
૮	સંવાદ-એ જાલ અતિરથી	૨૨
૯	મોરવેશ	૨૬
૧૦	સંવેષ-નોટશન	૨૮
૧૧	શિક્ષક (કવિતા)	૨૮
૧૨	નવા વર્ષે પિતાને પ્રાર્થના	૨૯
૧૩	ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો આબ્યાસક્રમ	૩૦
૧૪	સને ૧૯૩૭ માં લેવાએલી છાત્રાઓ માટેની વાં.કા. પરીક્ષામાં જેઠેલા ઉમેદવારોના કામની સમાલોચના	૩૮
૧૫	અર્થોપત (ઇતિહાસ)	૪૫
૧૬	પંચાંગ	૪૬
૧૭	પાઠ્યપુસ્તક, ધનામ અને લોપજેરી માટે મંજુર થએલાં પુસ્તકોની યાદી	૪૮
૧૮	સરકારી જાહેરખબરો	૫૧
૧૯	ધનામપત્રક	૫૯
૨૦	ખાનગી જાહેરખબરો	૧

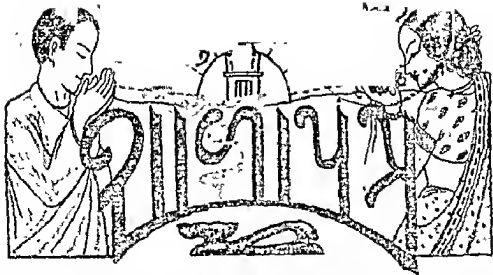
કેળવણીખાતાના હુકમથી

તંત્રી અને પ્રકાશક (ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૫ થી)

હીરાલાલ ત્રિભલાલ ધોધારી, ખા. એ., એસ. ટી. સી. ડી.

હેડમાસ્ટર પ્રે. શ. ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

પુસ્તક ૭૭] જાન્યુઆરી ૧૯૩૮ [અંક ૧]

પ્રજાની ઉન્નતિનો આધાર તેની કેળવણી પર છે; અને કેળવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ સૂત્ર જરૂરું વહેલું અમલમાં આવે તેટલી વહેલી ઉન્નતિ.

નામદાર શહેનશાહ જ્યોર્જ ફટ્ટા

“અધીરાઈની અવધિનો અંધકાર દૂર થયો છે. નવું પ્રજાત પ્રગટ્યું છે. નવા અમલની શરૂઆત થઈ છે. જ્યોર્જ ફટ્ટા રાજા થયા છે.”

કેન્ટરબરીના આર્ચબિશપ

૧૩ મી ડિસેમ્બર. ૧૯૩૬

ગ્રેટબ્રિટન અને બ્રિટિશ સામ્રાજ્યના અધિપતિ નામદાર શહેનશાહ આઠમા એડવર્ડે ગાદી પ્રાપ્ત કર્યા પછી અગ્રીઆર મહીનાની હુંક સુદત-માંજ ૧૯૩૬ ના ડિસેમ્બરની ૧૦ મી તારીખે પાર્લામેન્ટને એક સંદેશો મોકલી પોતાનો ગાદીત્યાગનો ઉવટનો અને દૃઢ નિશ્ચય જાહેર કર્યો અને પોતાના કાયદેસર વારસ પોતાના ભાઈ નામદાર ડ્યુક ઓફ યોર્ક ગાદી આરોહણ કરે તેવી વ્યવસ્થા કરવાના તાકીદે મગલાં લેવાનું ફરમાન કર્યું.

બીજેજ દિવસે ગાદીત્યાગના જાહેરનામાનો કાયદો પાર્લામેન્ટના બંને ગૃહોએ પસાર કર્યો અને પરાપૂર્વથી ચાલતા આવેલા નોર્મન ફ્રેંચ ભાષાના પ્રતિષ્ઠિત વાક્ય 'લ રોય લ વેસ્ટ' ઉપર નામદાર શહેનશાહની

સંભતિ મેળવી. નામદાર શહેનશાહ આઠમા એડવર્ડે રાજમુકુટ દૂર કર્યો અને તેની સરતનત ડચુક ઓફ યૉર્કને ગઈ.

કેન્ટરબરીના ધર્મીપ્રધે ઉદ્ગાર કાઢ્યા " રાજ ગયાં. પ્રભુ તેમની સાથે યાગ્યો, રાજ આવ્યા. પ્રભુ તેમને આશીર્વાદ આપ્યો. તેમને સલામત રાખ્યો અને હરહમેશ તેમને દોરવે."

નામદાર શહેનશાહ ફ્રાન્સ જ્યોર્જનો જન્મ ૧૪મી ડિસેમ્બર, ૧૮૬૫ ના રોજ યૉર્ક કોટેજ, સેન્ડ્રીંગહામ ખાતે થયો હતો. તેઓનું નામાભિધાન આલ્બર્ટ ફ્રેડરિક આર્થર જ્યોર્જ છે. તેમના પિતાની માફક તેમને ડચુક ઓફ યૉર્કનો ઇલ્લાખ આપવામાં આવ્યો હતો. તેમના પિતા જ્યોર્જ પમા શહેનશાહ સાતમા એડવર્ડના બીજા પુત્ર હતા અને તેઓ પણ શહેનશાહ જ્યોર્જ પમાના બીજા પુત્ર છે. તેમના પિતાના અવસાનથી અને તેમના અવિવાહિત મોટાભાઈને રાજપદ પ્રાપ્ત થવાથી તેઓ ઉત્તર વારસ થયા. પ્રસંગાનુસાર આકસ્મિક રાજ્ય પ્રગતિ કરનાર રાજવીઓ પોતાનો અમલ કરવામાં લગાર પણ નિષ્ફળ થવા નથી એવું કહેવામાં કાંઈ અયોગ્ય નથી. જોઓએ દ્વિતીય પદ શોલાવવાને તાલીમ લીધી છે તેમાં ઘણીવધાર સર્વોત્તમ તાલીમ મેળવી છે,

ખાલ ત્રિન્સ આલ્બર્ટે પોતાની બાસ્થાવરથા પોતાના મોટાભાઈ તેમજ રાજકુવરી મેરીની સોખતમાં ગાળી હતી અને તેમણે પોતાના અભ્યાસની શરૂઆત પોતાની માતાની શિક્ષિકા પાસે શરૂ કર્યો હતો. ત્યારબાદ ૧૪ વર્ષના થતાં સુધી તેમણે ખાનગી શિક્ષક પાસે પોતાનો અભ્યાસ કર્યો, અને પછી એડબર્ન ખાતે નૌકાતાલીમ કોલેજ નેવલ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં દાખલ થયા. તેમના સ્વભાવને અનુકૂળ નૌકાતાલીમનું શિક્ષણ હોવાથી તે પસંદગી ખરેખર યોગ્યજ હતી, કારણ તેમના મોટાભાઈની માફક તેઓ એક નિષ્ણાત ખલાસી થવાના હતા, પરંતુ દૈવયોગે તેમની નાદુરસ્ત તબીયત રહેવાથી આ નૌકાપ્રગતિમાં તેમને અટકાવ થવા લાગ્યો; છતાં પણ પછીના સાત વર્ષોમાં નિષ્ણાત નૌકાપતિ થવાની અભિલાષાથી પોતાની નાદુરસ્ત તબીયતની અવગણના કરી તેમણે ઘણોજ શ્રમ લીધો.

સત્તર વર્ષના લાગ્યેજ થયા હશે તેવામાં ત્રિન્સ આલ્બર્ટે 'કમ્બર-લેન્ડ' નામની તાલીમ બોટમાં સેવા લીધી અને વેસ્ટ ઈન્ડીઝ, ફ્રેન્ડ અને ન્યુ કાઉન્ડ લેન્ડ જોવાનો તેમને અવસર મળ્યો. ૧૯૧૩ ઓગસ્ટમાં 'કોર્સોગ્વુડ' વહાણ ઉપર તેમને મિશિપમેન તરીકે જગા મળ્યા. તેને

ખીજેજ વર્ષ ૧૯૧૪ નું મહાન યુદ્ધ ફાટી નીકળ્યું. તરતજ તે યુદ્ધના મહાન કાફલામાં જોડાયા, પરંતુ થોડાજ સમયમાં સારવાર વહાણમાં તેમને ખસેડવામાં આવ્યા અને એપેન્ડિસાઇટિસના દર્દ માટે શસ્ત્રક્રિયા કરવા આખર્ડોન હાવવામાં આવ્યા. તખીયત સુધરતાં ખીજે વર્ષે ફરીથી તેઓ નૌકાસેવા માટે હાજર થયા; પરંતુ ચાલુ પેટના દર્દને લીધે તેમને રમ્મ ઉપર રહેલું પડતું જ્યારે તેઓ 'કોર્વાગ વુડ' વહાણ ઉપર સેવામાં હતા ત્યારે તેમને જટલે-ડના યુદ્ધમાં ઉતરવું પડ્યું અને તે સમયે તેમણે ખતાવેલી શાંતિ અને ધીરજ માટે એકમીરજ જેલિકાએ તેમનાં ઘણાં વખાણ કર્યાં હતાં. ૧૯૧૬ના સપ્ટેમ્બર માસમાં તેમણે કામચલાઉ લેફ્ટેનન્ટની જગા આપવામાં આવી, પણ દરિઆઈ સેવાના કાલે પ્રસંગો તેમની નાદુરસ્ત તખીયતને અતુક્રુણ ન હતા. ૧૯૧૭ના નવેમ્બર માસમાં ફરીથી તેમના ઉપર શસ્ત્ર-ક્રિયા કરવામાં આવી અને ત્યારબાદ ૧૯૧૮ની શરૂઆતથી તેમણે નૌકા ખાતું છોડી દીધું અને રાયલ નેવલ એર સર્વિસ-વિમાન ખાતામાં જગા લીધી. નામદાર પંચમ ન્યૉર્જીની પણ એવી ઇચ્છા હતી કે કુટુંબની એક વ્યક્તિ તે ખાતામાં અગત્યનો ભાગ લે. નૌકાખાતાનો ત્યાગ કરતાં પ્રિન્સ આલ્બર્ટને ઘણી દીલગીરી ઉપજી, પરંતુ નવા વિમાની ખાતામાં પણ તેમણે તેવોજ ઉત્સાહ ખતાવ્યો અને થોડાજ સમયમાં માન અને જોખમદારીની તેમને પદવી મળી. તેમને રાયલ એર ફોર્સના કપ્તાન બનાવવામાં આવ્યા, અને જ્યારે સુલેહ થઈ ત્યારે તેઓ ક્રાંસમાં ઇન્ડીપેન્ડન્ટ એર ફોર્સમાં અગત્યનો ઓફિસ બોગવતા હતા. યુદ્ધ પછી થોડો સમય તેમણે એર મિનિસ્ટ્રી-વિમાની પ્રધાનમંડળમાં કામ કર્યું. ૧૯૧૯માં તેમણે વિમાની વહાણના સુકાનીનું પ્રમાણપત્ર મેળવ્યું અને તેઓ એક કાફલાના અધિ-પતિ નિભાયા.

૧૯૧૯માં પોતાના ભાઈ પ્રિન્સ હેન્રી સાથે ટ્રીનિટી કોલેજ, કેમ્બ્રિજ-માં જોડાયા અને ઇતિહાસ, અર્થશાસ્ત્ર, સમાજશાસ્ત્રના વિષયોમાં તેઓ અત્યંત રસ લેતા હોવાથી ત્યાં તેમણે તેમનો ઘણો ઉડો અને સારો અભ્યાસ કર્યો. કેમ્બ્રિજ યુનિવર્સિટીનો અભ્યાસ પુરો કર્યા પછી રાજવંશી કુટુંબોને કરવાં પડતાં સમાજનાં કામો કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે એમ તેમને લાગ્યું. અત્યારસુધીના સમયમાં તેમનાં અભ્યાસ, નોકરી અને નાદુરસ્ત તખીયત હોવા છતાં તેમણે પ્રસંગોપાત પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સ અને રાજાને બદલે કેટલીક અગત્યની પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લીધો હતો. પરંતુ હવે પછી તો સમાજમાં આગળ પડતો ભાગ લેવા તે પ્રવૃત્ત થયા. તેઓ

૨૪ વર્ષની ઉંમરના થયા હતા. ૧૯૨૭માં નામદાર શહેનશાહના જન્મદિવસે જાહેર ચલી ગાનચાંદની હાજીમાં તેમને ડ્યુક ઓફ યોર્કનો ઈલકાબ આપવામાં આવ્યો. અને તેજ વર્ષના જુન માસની ૨૩મી તારીખથી અમીરોની સલાના તે સલાસદ થયા. તેઓ શરમાળ અને ગંભીર સ્વભાવના છે એવી લોકની માન્યતા થઈ. તેમની નાદુરસ્ત તબીબત અને તેમના અરપટ ઉચ્ચાર તેમના કાર્યક્ષેત્રમાં ખસેલ પહોંચ્યા હતાં, પરંતુ તેમણે તે મુસીબતો ઓળંગવાનો નિશ્ચય કયો હતો અને પરિણામે સફળતા મેળવી. તેમને હવે સમાજસેવામાં આગળ પડતો લાગ લેવાની ધમશ થઈ તેમાં ઈન્ડસ્ટ્રીઅલ વેલફેર સોસાયટીના પ્રેસિડન્ટ (પ્રમુખ) થયા અને તેમણે તેમાં અંગત રસ લઈ પ્રવ્રત્તિ બતાવી આપ્યું. તે તેઓ ફક્ત નામનુંજ પ્રમુખપદ ધારણ કરવા છતાં ધરાવતા ન હતા. ઔદ્યોગિક કેન્દ્રસ્થાનમાં તેઓ પોતાના ઓદાની રૂએ મુસાફરી કરવામાં સંતોષ માનતા ન હતા, પરંતુ વારંવાર તેઓ મિલો, ખાણો, કારખાનાની મુલાકાત લેતા. ૧૯૨૬ના જાહેર હવાલમાં જણાવવામાં આવ્યું કે તેમણે ઔદ્યોગિક વેલફેર સોસાયટીના પ્રમુખ તરીકે દેશના જુદા જુદા સ્થળોમાં ફરી ૫૫ કરતાં વધારે ઔદ્યોગિક સંસ્થાઓની મુલાકાત લીધી હતી. તેઓની આ મુલાકાતના ત્રણ હેતુ હતા. ઔદ્યોગિક પ્રધાની માહિતી મેળવવાનો, યંત્રકળાનો અધ્યયી કરતી સુધી અભ્યાસ કરવાનો અને કારીગર અગર મજૂરોની સ્થિતિનો ખ્યાલ મેળવવાનો. કારીગર અગર મજૂર અને તેમના શેઠ વચ્ચે સહકાર વધારવાની નીતિને તેમણે સંપૂર્ણ ટેકા આપ્યો અને ઉદ્યોગ, વેપારમાં સરકારની લાગણી વિસ્તૃત કરવામાં તેમણે અચાગ્ર અમ લીધો. આ ઉપરાંત સામાજિક પ્રગતિ અને લોકોપયોગી કામોમાં તેમણે ધણો રસ લઈ તેમની ઉન્નતિ કરવા ધણો પ્રયત્ન લીધો. દવાખાનાને તેઓ નાણાની પણ ધણી મદદ કરતા. ડોકલેન્ડ સેટલમેન્ટ, નેશનલ લાઇફ બોટ ઇન્સ્ટીટ્યુશન અને કોંગ જ્યોર્જ ફંડ ફોર સેઇલર્સ વગેરે વગેરે સંસ્થાને તેમણે સારી મદદ આપી હતી.

તેમની સર્વ પ્રગતિમાં પ્રતિવર્ષ મોટી ધનવાન શાળાના વિદ્યાર્થીઓનું કારીગર વર્ગની શાળાના વિદ્યાર્થીઓનું એકજ જાવણીમાં સંમેલન કરવાની પદ્ધતિ અત્યુત્તમ હતી. આ વિદ્યાર્થીઓ ઉચ્ચ નીચના મેદલાવ રાખ્યા સિવાય એકજ જાવણીમાં મોજમગ્ન કરવા એકત્ર ચતા અને તેથી અન્યોન્યમાં લાઈચારાની વૃદ્ધિ થતી. આ ખ્યાલ તેમને જ્યારે તેમના લાઈ સાથે તેઓ સન્ટ્રીગઢામની શાળામાં લાણુતા હતા ત્યારે આમ્યવિદ્યાર્થીઓ સાથે રમવામાં

તેઓ ભાગ લેતા હતા તેની યાદગીરીની અસરરૂપે હતો. પ્રતિવર્ષ આ છાવણીમાં તેઓ બે દિવસ હાજરી આપતા અને છાવણીમાં રહેલા વિદ્યાર્થી સાથે તેમની રમત ગમતમાં, ભોજનવિધિ વગેરેમાં સ્પર્ધાક્રમ ભાગ લેતા.

૧૯૨૩ ની સાલમાં તેમના વિવાહની જાહેરાત કરવામાં આવી ત્યારે સમસ્ત પ્રજાના આનંદનો ખાર રહ્યો નહિ. પ્રાચીન કાળથી ઉતરી આવેલા પ્રતિષ્ઠિત વૈભવશાળી સ્કોટિશ કુટુંબની કન્યાની તેમની પસંદગીના સમાચાર લોકોએ વધાવી લીધા અને ૧૯૨૬ના એપ્રિલની ૨૬ મીએ તેમના લગ્નનો દિવસ તે પ્રજાએ ઉત્સવ તરીકે ગણ્યો. તેમના લગ્ન પ્રસંગે તેમણે ઉધરાવેલી રૂપ૧૦૦ પાઉન્ડની રકમ લંડન, ગ્લાસગો, દાર્લીફ અને ચોર્કનાં ગરીબ બાળકોને આનંદોત્સવ માટે ભેટ આપી તે બતાવી આપે છે કે ગરીબના પ્રત્યે તે કેટલો બધો પ્રેમ ધરાવતા હતા.

૧૯૨૬ ના એપ્રિલની ૨૧ મીએ તેમને લાં પુત્રી ઇલિઝાબેથનો જન્મ થતાં પ્રજામાં સંતોષ ફેલાયેલ. ૧૯૩૦ની ઓગસ્ટની ૨૧ મીએ તેમને લાં બીજી પુત્રીનો જન્મ થયો. સ્કોટલાંડના ઈંગ્લાંડ સાથેના રાજકીય એક પ્રકરણ પછી બાદશાહી કુટુંબની કન્યાના જન્મનો આ પહેલોજ પ્રસંગ સ્કોટલાંડમાં થયો. તેનું નામ માર્ગરેટ રોઝ રાખવામાં આવ્યું. બન્ને બાળકોની શારીરિક, માનસિક પ્રગતિ ઉત્તમ રીતે થાય તે પ્રત્યે ડ્યુક અને ડચેસ સંભાળ-પૂર્વક ધ્યાન આપતાં અને પ્રજા સુખી કુટુંબનું સાદું છવન જોઈ તેમના પ્રત્યે અપૂર્વ માનની દૃષ્ટિએ જોતી.

લગ્ન પછી ડચેસે ચોતાના પતિની જાહેર જિંદગીમાં સંપૂર્ણ રસ-પૂર્વક ભાગ લેવા માંડ્યો અને તેમના પ્રત્યેક જાહેર કાર્યમાં તે હાજરી આપવા લાગ્યાં. ૧૯૨૪ ના ગ્રીષ્મકાળમાં તે બન્નેએ ઉત્તર આયર્લેન્ડની જાહેર મુલાકાત લીધી અને ત્યાં અસ્ટરમાં તેમને અપૂર્વ આવકાર આપવામાં આવ્યો. ત્યાં જ્યાં સ્કોટલાંડ અગર ઈંગ્લાંડના શહેરોમાં તેઓ જતાં ત્યાં તેમને હાર્દિક માન મળતું.

૧૯૨૪-૨૫ ની શિયાળાની ઋતુમાં ડ્યુક અને ડચેસે પૂર્વ આફ્રિકામાં લાંબી મુસાફરી કરી. નાતાલના દિવસે તેમણે કેનીઆના ગવર્નર સાથે રાજધાનીના શહેર નૈરોબીમાં વ્યતીત કર્યો અને તે દરમિયાન તેમણે નવા શહેરઊદ્યાનની હિલ્લાટન ક્રિયા કરી. નાતાલને દિવસે તે બન્નેએ આફ્રિકાના દેવળની મુલાકાત લીધી. તે પ્રસંગે લગભગ ૨૦૦૦ હબસીઓએ તેમને અપૂર્વ માન આપ્યું. ફેબ્રુઆરિ માસમાં તેઓ કેનીઆ છોડી સુગાન્ડા

ગયા અને ત્યાંથી વિક્ટોરિયા ન્યાન્ગ્રા સરોવરમાં મુસાફરી કરી એન્ટેથી ગયા. ત્યાંથી સુદાનની મુલાકાત લઈ એપ્રિલ માસમાં તેઓ સ્વદેશ પાછા ફર્યા.

આ પ્રવાસ પછીના ત્રીજા વર્ષે તેમણે આસ્ટ્રેલિયા અને ન્યુઝીલેન્ડની જાહેર રીતે મુલાકાત લેવા પ્રવાસ શરૂ કર્યો. જન્યુઆરિ માસમાં 'રીનાઉન' નામના લગ્નચક વક્તાશ્રીમાં પ્રવાસે નીકળ્યા તેમણે પ્રથમ જામેકામાં મુકામ કર્યો. ત્યાં તેમના હાથે પોર્ટ રોયલ વોર મેમોરિઅલનો પાથો નાખવાની ક્રિયા કરાવવામાં આવી. પનામા કેનાલમાંથી પસાર થઈ પછી 'રીનાઉન' સેમોઆ અને શીછ ટાપુઓની મુલાકાત લીધી અને ત્યાંથી નીકળ્યા તે ફેબ્રુઆરિ ૨૨ મીએ ઓકલાંડ આવી પહોંચ્યા. ઉત્સાહી અને વક્તાદાર શહેરીઓએ તેમનું લગ્ન સ્વાગત કર્યું અને એક માસ તેઓ આસ્ટ્રેલિયા રહ્યા તે દરમિયાન પ્રત્યેક સ્થળે તેમનો ભાવભરીતો સત્કાર થયો. તેઓએ ત્યાં કારખાનાં, ખાણો, વસાહતનાં સ્થળોની મુલાકાત લીધી અને પોતાના મંત્રણના જ્ઞાનનો લાભ આપ્યો. તેમણે ખતાવી આપ્યું કે પોતાના દેશનાજ હુન્નર-ઉદ્યોગ-કારખાનાં અને ગરીબવર્ગ ઉપર તેમનું એકલું લક્ષ નથી, પરંતુ ખ્રિષ્ટિય સામ્રાજ્યના તમામ અંગોનાં કારખાનાં, ખાણો, કારીગરો, અને મજૂરોના હિતમાં પણ તેઓ રસપૂર્વક લાગ લે છે. દેવથેગે હ્યેસની ટેન્સિલને લીધે તળીઅત નરમ રહેવા લાગી, એટલે ન્યુઝીલેન્ડ વાસીઓને તેમના પ્રવાસનો લાભ નહિ મળે તેમ લાગ્યું, પરંતુ હ્યુકની પોતાની પત્ની સાથે રહેવાની ઉમ્ર ધમ્મજ હતી, છતાં પોતાનો કાર્યક્રમ રદ કરી ન્યુઝીલેન્ડ વાસીઓને હતાશ કર્યા નહિ. આથી તે પ્રજા તેમની ધણી ઉપકૃત થઈ અને તેમને તેઓએ અત્યંત ધનવાદ આપ્યો.

ઓસ્ટ્રેલિયામાં તેમને એક અગત્યની ફરજ અદા કરવાનું થયું. કેન્થે-રામાં નવાં પાર્લામેન્ટના મકાન ખુલ્લાં મૂકવાની ક્રિયા તેમને હસ્તક થઈ. આકસ્માતિક તેમને આં કાર્યમાં તેમના પિતાના પગલે ચાલવાનું થયું, કારણ ૨૬ વર્ષ પૂર્વે ૧૯૦૧ના મેની ૧૯ મીએ નામદાર શહેનશાહ પાંચમાં જ્યોર્જ આસ્ટ્રેલિયાની ફેડરલ પાર્લામેન્ટ પ્રથમ વખતજ ખુલ્લી મૂકવાની વિધિ કરી હતી. આ દિવસની ૨૬ મી સાલગીરીએજ હ્યુક ઓફ યેકે નવા પાર્લામેન્ટબૃહદનાં દાર ખુલ્લાં કર્યા અને તેના સાથે પોતાના પિતાના બાવલાને પણ ખુલ્લું મૂકવાની ક્રિયા કરી. આ ઐતિહાસિક વિધિ વખતે ૫૦૦૦૦ માણસોએ ઘણાજ ઉત્સાદથી ભાગ લીધો હતો. સીડનમાં મળેલું માન તેમને યાદગર થઈ પડ્યું. ખ્રિસ્તીનની પ્રજાએ ઉત્સાહ અને આનંદ

બ્યક્ત કરવામાં લગાર પણ પાછી પાની કરી નહિ અને મેસ્મોર્ન ગેલી-
પોલીમાં તેમના પ્રવેશની યાદગીરીમાં ૪૦૦૦૦ આન્ડ્રોએ લવ્ય સલામી
ખાધી. મેસ્મોર્ન અને એડેલેડમાં તેમણે વિદ્યાર્થીઓને પણ તેમની હાજ-
રીનો લાભ આપ્યો. આરટ્રેલિઆનો દિનારો છોડનાં વિદ્યાર્થીનીનો સંદેશો
આપતાં ડ્યુકે હિદ્માર કદયા “જેદેશના ઉપર અગતે અત્યંત પ્રેમ ઉત્પન્ન
થયો છે તેની પ્રગતિ કરવામાં હમે હંમેશાં પૂર્ણ રસ લઈશું”! સ્વદેશ પ્રતિ
ગમન કરતાં માર્ગમાં તેમણે મોરિશિઅસની મુજાકાત લીધી અને છ
માસની ગેરહાજરી પછી તેઓ ઇંગ્લાંડ આવી પહોંચ્યા અને ત્યાં પણ
તેમનો અપૂર્વ સત્કાર થયો.

આ બાદશાહી જાહેર પ્રવાસ પછીનાં વર્ષોમાં ડ્યુકે અને ડ્યેસે
પોતાનાં નિત્યનાં જાહેર કામોમાં ભાગ લેવા માંડ્યો. ઇંગ્લાંડમાં તેઓ
શાળાઓ, દવાખાનાંઓ, રમતગમતનાં મેદાનો, અપંગ સૈનિકોના કાર્યનાં
પ્રદર્શનોની મુજાકાત લેતાં અને ઇંગ્લાંડ બહાર આંતર રાષ્ટ્રીય પ્રસંગોમાં
તેઓ નામદાર શહેનશાહના પ્રતિનિધિ તરીકે ભાગ લેતા. ૧૯૨૯ માં
નામદાર શહેનશાહે ડ્યુકની જનરલ એસેમ્બલીના હાઈકમીશનર તરીકે તેમની
નિમણૂક કરી. સ્કોટલેન્ડના રાજા જ્યોર્જ જેમ્સે ઇંગ્લાંડના રાજા પહેલા
જેમ્સ તરીકે પદવી લીધી ત્યારથી રાજકુટુંબના માથુસે ઔદ્યાની રૂએ
હાજરી આપી હોય તો તે આ પહેલોજ પ્રસંગ હતો. ૧૯૩૫ સિલ્વર
જ્યુબિલીના પ્રસંગે પણ નામદાર શહેનશાહે પોતાના પ્રતિનિધિ તરીકે
તેમને સ્કોટલેન્ડનો કાર્યક્રમ સ્વીકારવા ત્યાં મોકલવા હતા.

૧૯૩૬ ના જન્યુઆરિ માસમાં નામદાર શહેનશાહ પાંચમા ત્યોર્નના
અવસાનથી ડ્યુકે ઓફ થોર્નની કારકીર્દિમાં પરિવર્તન થયું. તે ઉત્તર
વારસ થયા અને તેમની જોખમદારી વધી અને તેમની પ્રવૃત્તિઓ વધતી
ગઈ, પરંતુ અત્યંત પ્રિય ઔદ્યોગિક ગ્રંથાઓ પ્રત્યેનો તેમનો પ્રેમપ્રવાહ
આજુજ રહ્યો અને મિડલેન્ડ અને દાર્બન પ્રદેશમાં તેમણે પ્રવાસો કર્યા. ધીમે
ધીમે તેમના મોટાનાઈ શહેનશાહ ચવાથી પ્રિન્સ ઓફ વેલ્સની તેમની
હરજ તેમના માથે ઉતરવા લાગી. આખરે તેઓથીએ રાજ્યનો સર્વ ભાર
તેમના ઉપર નાખ્યો અને તેમણે તે જોખમદારી સ્વીકારી રાજપદ ધારણ કર્યું.

ડ્યુકે ઓફ થોર્નની કારકીર્દિમાં તેઓ નિખળાત નાવિક, વિચારશીલ
વિગાની, રાજનીતિના અભ્યાસક, ઔદ્યોગિક સંસ્થાના સુકાની, રમતગમતના
રસિક, સુખી પતિ અને પ્રેમી પિતા તરીકે વખણાયા હતા. હવે ત્યોર્ન

૧૬૧ તરીકે તેઓમાં તેથી પણ આર્થિક ગુણો અવલોકાયા છે. ડ્યુક ઓફ થોર્ક તરીકે તેમણે ગોતાનો સમય અત્મભોગ અને પરાપકાર પ્રવૃત્તિમાં ગાળ્યો હતો. પ્રજા હવે તેમને જરાબર ઝાળખી તેમને અનેક કાર્યોમાં મદદગાર બની તેમના રાજવહીવટમાં તેમને માનની દૃષ્ટિએ નીરખી તેમના અગણિત ગુણો વધાવી લેશે. તેમના પ્રસંગોમાં આવેલા મહાપુરુષો જણાવે છે કે તેઓ નિસ્વાર્થી, પ્રમાણિક, ઉચ્ચ આદર્શ અને લાવનાવાળા, સત્સવાદી પ્રખર ઉત્સાહ ધરાવનાર પુરુષ છે અને તેમનામાં રાજ્યનીતિના કાર્યોમાં રસપૂર્વક ભાગ લઈ તેનો નિર્ણય સુખમય લાવવાની શક્તિ છે. નામદાર શહેનશાહ પ મા લ્યોર્ડને દૈનિક આકારમાં તેઓ ઘણું અંશે મળતા આવે છે એટલુંજ નહિ, પણ જે કાર્યશક્તિ અને રાજકીય ગુણોને લીધે તેઓ સર્વત્ર પ્રિય અને માનનીય થઈ પડ્યા હતા તેવીજ શક્તિ અને ગુણો તેમનામાં આવેલા છે. જે પ્રજાઓ ઉપર તેમને રાજ્ય અમલ કરવાનો અવસર આવી મળ્યો છે તે પ્રજા તેમને માટે અત્યંત માન-સ્વામિભક્તિ દાખવે છે અને આશા રાખે છે કે તેઓ પ્રજાની સર્વ અલિસાયા પૂર્ણ કરી ઉન્નતિને માર્ગે તેને લઈ જશે.

પ્રભુ રાજાનું રક્ષણ કરો.

કેળવાએલો કેને કહેવો ?

દુનિયાના અનેક કાર્યક્ષેત્રમાં પ્રસિદ્ધિ પામેલી વ્યક્તિઓના 'કોણ ખરો કેળવાએલો કહેવાય' એ પ્રશ્નના જવાબો શિક્ષકજગતના મુખપૃષ્ઠ ઉપર છપાયા છે. તેમાંના કેટલાકનો ગુજરાતી અનુવાદ શિક્ષણમાં રસ લેતા ભાઈઓના લાભાર્થે અહીં આપ્યો છે.

મિ. ગાર્ડન સેલ્ફીજ—

જે દુનિયાને સમજે છે અને તેના આનંદમાં ભાગ લે છે, જે સમાજ અને તેની રીતઝાતને સમજે છે અને દરેક સાથે સહચાર સાધી શકે છે, જે સાહિત્ય અને વર્તમાન બતાવે સમજે છે અને તેનો હઠાપણુપૂર્વક વિચાર કરી શકે છે, રસ પડે તેવી રીતે વાર્તાલાપ કરી શકે છે અને જે શુદ્ધિશુભ્તા ટીકા કરી શકે છે અને જે સમજે છે કે વિવેક, સૌજન્ય અને આનંદી સ્વભાવથી ઘણા સાથે સંબંધ બંધાય છે, તે મારા ધારવા પ્રમાણે ખરો કેળવાએલો માણસ કહેવાય.

સર હયુ વોલપોલ—

વર્તમાનને સમજવા જેટલું જેણે ભૂતકાળનું યોગ્ય જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી લીધું છે, વિશાળદૃષ્ટિ યવા જેટલું કળાનું જ્ઞાન મેળવી લીધું છે, અન્ય તરફ સહિષ્ણુતા ખતાવવા જેટલું જેણે આત્મજ્ઞાન મેળવ્યું છે, અને નમ્ર ખનવા જેટલું જેણે વિજ્ઞાન જાણ્યું છે તે કેળવાએલો કહેવાય.

ગ્રેસ્ટ્રીફ—

જે ઘણું જાણે છે પણ તત્સંગથી બડાય મારતો નથી તે ખરો કેળવાએલો છે.

વાઈકાઉન્ટ સેસિલ ઓવ ચેલ્સુઠ—

જેને વિચારતાં અને કાર્ય કરતાં શીખવવામાં આવ્યું છે અને જેણે એ શક્તિઓનો સફળિપયોગ કરી લેવા જેટલું જ્ઞાન મેળવી લીધું છે તે ખરો કેળવાએલો કહેવાય.

વાઈકાઉન્ટેસ રેનોડન—

આત્મજ્ઞાન, આત્મમાન અને સંયમ કેળવ્યાં છે અને જે જનકલ્યાણ અને ભૂતકાળથી ભરપૂર છે તે ખરો કેળવાએલો છે.

એડમિરલ સર રોજર કીઝ—

જીવનના જે કાર્યક્ષેત્રમાં ઝંપલાવવાનું હોય તેમાં યોગ્ય લાગ બજવી શકે તેવી રીતે જેને તૈયાર કરવામાં આવ્યો હોય તેજ ખરો કેળવાએલો કહેવાય. લોડ્સ યુસ્ટેસ પરસી—

પોતાના જીવિજંતરને ખાલી કરી નાખ્યા સિવાય જે પોતાની સઘળી જીવિજો ઉપયોગ કરી શકે તે ખરો કેળવાયેલો છે.

ડૉ. મૉડ રોયડન—

ખીજનું દૃષ્ટિબિંદુ સમજવા પોતાની કેળવણીનો જે ઉપયોગ કરે છે તે ખરો કેળવાએલો છે.

ડૉ. પરસિવલ શાર્પ—

પોતાની ઈષ્ટ શક્તિઓનો ઉપયોગ કરવાની અને અનિષ્ટને દખાવવાની જેને તાલીમ મળ્યા છે તે ખરો કેળવાએલો છે.

સર જેઈમ્સ જીન્સ—

પોતાનાં મન, વાણી અને કર્મને દોરવા સાદી ગ્રેરણાઓ અને લાગ-ણીઓને બદલે જે જ્ઞાનનો ઉપયોગ કરે છે તે ખરો કેળવાએલો છે.

મિ. જી. ખનીડ શો—

દિલગીર! મને કદી એવો મળ્યો નથી.

શિશુશિક્ષણશાળા

(ગત્રાંક પૃષ્ઠ ૪૭૪ થી ચાલુ)

નાનાં બાળકો વચ્ચે સામાન્ય રીતે દુસ્મનાવટ ઉભી થાય છે તેનાં ઘણાં કારણ છે. કોઈ રમકડું કે એવું બીજું કોઈ સાધન હોય તેને બીજું બાળક લઈ રમવા માગતું હોય કે તે લઈ સેવા માગતું હોય, ટોળીના ઉપરી થવા માગતું હોય, અમુક રમતજ રમવી હોય કે તે અમુકજ રીતે રમવી હોય; અથવા તો તેની બીજાં બાળકો સાથે દોરતી હોય અથવા તો બીજાં બાળકો તેના તરફ વધારે મમતા રાખતાં હોય, અને એને માટે ખૂબ હરિ-ક્રાઈ ચાલતી હોય—જે બાળક ઘણીજ અર્થસૂચક છે—આ બધી બાબતો સંબંધી બાળકો અંદર અંદર ક્રોધ આ કરવા માંડી પડે છે. કેટલીક વખત તો બહારના કોઈપણ કારણ વિના પણ અઘડો ઉત્પન્ન થાય છે, જોકે આવા અઘડાનું મૂળ આંતરિક તો હોય છે જ, અને તે એ કે બાળક કોઈપણ આંતરિક કારણસર ગમગીન હોય અથવા તો તેનો પિતા ખસી ગયો હોય તો તે થોડો વખત ચીડાઈ અથવા તો દુઃખી બની ગયું હોય ત્યારે તેવા કારણસર અઘડો ઉભો થાય છે. પણ ત્યારે બાળકો સમૂહમાં રહીને રમતાં અનુભવ મેળવે છે, અને તેમ કરીને સગવિવત ઇતિહાસ રચે છે, અને એકબીજા પ્રત્યે વિશ્વાસ રાખતાં શીખે છે ત્યારે આવો આંતરિક વિખવાદ અથવા જોલુકા ધીમે ધીમે લય પામે છે. દરેક બાળક જેમ જેમ વધારે ચાલુ બનતું જાય છે તેમ તેમ તે ચોતાતાં સોજતીઓ સાથે સહકાર કરવા વધારે શક્તિમાન બને છે.

પરિણામે પાંચમા વર્ષને અંતે તેનું વ્યક્તિગત લાગણીમય જીવન વધારે સ્થિર સ્વરૂપ ધારણ કરે છે, જેના ઉદ્દગમ તરીકે બીજા તરફનું તેનું વર્તન પણ તેવું બને છે; તત્કાળ કે તેના બદલાએકા રચાયે જીવનની અસર તેના બીજાં બાળકો પ્રત્યેના વર્તનમાં જોવામાં આવે છે. ચોતાની ટોળીના બીજાં બાળકો પ્રત્યેના તેના (સામાજિક) સંબંધ વધારે સ્થિર અને વિશ્વાસ-પાત્ર બને છે. વિશેષમાં બીજાં બાળકો સાથેની તેની સક્રિય મૈત્રિથી તે તેનાં મોટેરાંના અવલંબનમાંથી છુટું પડે છે—મુક્ત થાય છે, અને તેને લીધે તેનામાં શરૂઆતના ફેરફાર થવા માંડે છે, અને તેને લઈને તે નવ કે દસ વરસનું થાય ત્યારે તેનામાં અમુક પ્રકારનું ખાસ વર્તન ગંધાય છે.

પાંચ વર્ષની નીચેની ઉંમરના બાળક અને છ કે સાત વરસની ઉંમરના બાળક વચ્ચે મોટામાં મોટો સ્પષ્ટ તફાવત તે બેના લાગણીયુક્ત વર્તનમાં બેવામાં આવે છે.

પોતાનાં માતપિતાથી વધતું જતું અલગપણ એ સૌથી વિશેષ જાણવા જેવી બાબત છે. બાળક પોતાના પિતાથી, માતાથી, અને મોટરાંથી પણ વધારે ને વધારે છુટું ચર્મ જાય છે, અને પોતાની વૃત્તિઓને સંતોષવા તે બહારની દુનીયા તરફ નજર ફેંકે છે—અને ઘણે ભાગે બીજાં બાળકો તરફ જ તે જુએ છે. ધીમે ધીમે મોટરાંના બીજાં બાળકો પ્રત્યેના પ્રેમ અને રસની બાબતમાં તે તેવાં બાળકોને પોતાના હરીફ તરીકે ગણતું થઈ પડે છે અને તેમને પોતાનાં મિત્ર તરીકે ગણવા માંડે છે, અને તે દષ્ટિએ તેનું વર્તન પણ તેવું થવા માંડે છે.

બીજાં બાળકો સાથેની તેની મેનિને લીધે તે એક નવું અનામત (સમાજ) બાંધે છે. બાળશાળાના સમય દરમિયાન તે બોહું દમામી બનતું જાય છે. તેનાં માતપિતા અથવા તો તેના શિક્ષક એવી પણ ફરિયાદ કરશે કે બાળકનો હવે તેમનામાંથી વિશ્વાસ ઓછો થતો જાય છે. વાસ્તવિક રીતે તો આ સમયે આવો જે ફેરફાર માલમ પડે છે તે એમ સૂચવે છે કે તેની લાગણીઓની સ્થિરતામાં પ્રગતિ થઈ છે. પ્રેમ અને દુશ્મનાવટ, અદેખાઈ અને મિત્રતાના ગુણથી બદલાતા ભાવો—જે પાંચ વરસ સુધીના બાળકમાં વિશિષ્ટ લક્ષણ રૂપે બેવામાં આવે છે—તે આ સમયે જતા રહે છે અને તેને બદલે તેનામાં એવા પ્રકારનું વર્તન દિપ્ત થાય છે કે જેમાં ગુણો વધારે દૃઢ અને સ્થાયી હોય છે અને જેમાં શાંતિ પણ દેખા દેવા માંડે છે. તેની લાગણીઓની તીવ્રતા ઓછી કરવામાં ત્રણ સંજોગો કારણરૂપ અને છે: પહેલું કારણ બાળકો અને મોટરાંઓની વધતી જતી પિછાણ. તેની સાથે તેના સમાજમતી વિવિધતા પણ વધે છે, એટલુંજ નહિ, પણ તેની સાથે નવા નવા પદાર્થો અને વિચારોનો પણ સુયોગ સંધાય છે—આ એક પ્રકારનો તેના જીવનનો વિસ્તાર છે; જે તેની પોતાની સવુરુધ્ધિ અને રસની વૃદ્ધિને લઈને શક્ય બને છે. તેની સ્વેચ્છાજનિત સ્વતંત્ર રમતોને લઈને અને વ્યવસ્થિત-નિયમબદ્ધ હરિકાઈની રમતો કે વ્યવસ્થિત રમતોને લઈને તેની દુશ્મનાવટ અને સ્પર્ધાની લાગણીઓ હવે બહારના ક્ષેત્ર તરફ પ્રેરાય છે—એટલે કે તેના અંગત મિત્રોથી વળીને બીજાં બાળકો તરફ કે બીજા સમૂહો તરફ જાય છે. આ પ્રમાણે તેની મિત્રતામાં સક્રિયતા આવે છે અને બીજાઓની ઉદ્દેશ્ય પ્રવૃત્તિમાં તે સરખા અધિકારથી

લાગ લે છે. ખીજું પહેલાંની આ બે પ્રકારની અસરમાંથી હવે તે મુક્ત થવાથી તેનામાં સામાજિક સંબંધ પરત્વે વ્યવસ્થાશક્તિ ખીલતી જાય છે. નાનાં તેમજ મોટાં તરફના તેના વર્તનમાં હવે ક્ષણિક લાગણીનો ઉભરો જોવામાં આવતો નથી. તેના આ સમયના વર્તનમાં અમુક પ્રકારની યોજના જોવામાં આવે છે, અને એવા પ્રકારનું વર્તન કાળ, સ્થળ અને વ્યક્તિની ખાસ જરૂરિયાતોને વધારે ને વધારે બંધબેસતું હોય છે. હવે જાણ કે તેના માટે એક નીતિનિયમોનું બંધારણ ઉપસ્થિત થયું હોય છે.

અયપણના વરસોમાં તેનો નીતિતર્ક અને તે સંબંધી તેના વિચારો, યોગ્ય શિક્ષા સંબંધી તેના અભિપ્રાયો વધારે સખત હોય છે. પણ છઠ્ઠા અને સાતમા વરસો દરમિયાન તેનામાં સરખી ઉમરનાં બાળકોના સંબંધમાં કેવી નીતિ હોય તે સંબંધી તેનામાં વિચારો ઉદ્ભવવા લાગે છે, અને ધીમે ધીમે એકનિષ્ઠા, મિત્રતા, ક્ષમાશીલતા, વગેરે સહયુક્તોનો યોગ્ય અર્થ તે સમજવા લાગે છે. એકંદર સીતે નીતિ સંબંધી તેના વિચારોમાં ફરેલપણું અને તુલનાશક્તિના યુક્તો વિકસવા લાગે છે, અને એના એ વિચારો તેના જાતઅનુભવ સાથે વધારે નિષ્ઠ સંબંધ ધરાવે છે. અલબત્ત, આ સમયે પણ તેના નીતિ સંબંધી વિચારોમાં વસ્તુગતતા અને તાત્કાલિકતા તો હોય છે જ, એટલે કે નીતિનો તોલ બાંધતી વખતે તે વસ્તુ અને તે સમયનોજ ખ્યાલ રાખે છે. ‘નીતિશાસ્ત્ર’ તેની સમજની બહારનોજ વિષય રહે છે. વસ્તુ, વ્યક્તિ કે સમયની ઉપેક્ષાએ તે નીતિનિયમોને તેના કેવળ સ્વરૂપમાં હજી તે સમજી શકતું નથી.

અપૂર્ણ

રેડિઓ

(મતાક પૃષ્ઠ ૪૭૮થી ચાલુ)

“ટ્યુનિંગ” સૂર મેળવણી

ગાયન ગાનારા અને વાજિંત્રો વગાડનારા માણસોને સૂર મેળવવાનું જ્ઞાન હોય છે. તારવાળા વાજિંત્રોમાં બધા તારને તાણીને એક સૂરમાં લાવો. પછી જો તાર વગાડશો તો બધા તારો ડ્રુજે છે, અને એકંદર અવાજ મધુર નીકળે છે.

ત્યાંથી અવાજના તરંગો લઈ રેડિઓના મોજાં આવતાં હોય ત્યાંથી અમુક લંબાઈ અને અમુક ફ્રિક્વન્સીના મોજાં ચારે દિશામાં જાય છે. ધારો કે એકજ વખતે અનેક જુદા જુદા સ્થળોએથી વાયરલેસ સંદેશ મોકલાતા હોય અને તે સંદેશનાં મોજાં એકજ ફ્રિક્વન્સીવાળા, એકજ લંબાઈના,

અર્થાત્ એકજ સૂરના હોય તો શું થાય? રેડિઓના યંત્રમાં બધીય જગ્યાના મોજાં એકીવખતે દાખલ થાય અને તેથી સામટો ઘોંઘાટ થાય અને એકેય જગ્યાનો સંદેશો રપટ્ટ સંભળાયજ નહિ. આ નકારણુ ધ્યાનમાં લઈ સંદેશો મોકલનાર રચનાના માલેકો આગાઉથી પોતાનાં મોજાંની લંબાઈ અને ફ્રિક્વન્સી નક્કી કરે છે, અને તે મુજબ વાયરલેસ મોજાં બહાર જાય એવી રીતે યાંત્રિક ગોઠવણુ થાય છે.

વાયરલેસ સાંભળવાનું યંત્ર પણ એવી રીતે ગોઠવવું પડે છે કે જેથી અસુક લંબાઈના મોજાં તે ઝીલી શકે.

આપણી મરજી મુજબ વાયરલેસ મોજાંની લંબાઈ વધતી ઓછી કરવી હોય અથવા તો વધતી ઓછી લંબાઈવાળા મોજાં ઝીલવાં હોય તો યંત્રમાં બે ઘીજની મદદ લેવાય છે. એક તો કન્ડેન્સર, તેટલી વિદ્યુત શક્તિ ગ્રહણ કરવાની શક્તિ આપણી મરજી મુજબ નોંધએ તે પ્રમાણમાં વધતી ઓછી થઈ શકે છે. એનાથી વિદ્યુત-મોજાંની લંબાઈ અને ફ્રિક્વન્સીમાં નોંધતો ફેરફાર કરી શકીએ છીએ. બીજું સાધન તે ધાતુના તાર જેવું લાંબુ ગુંચળું બનાવેલું હોય છે. ગુંચળામાં આંટાની સંખ્યા વધતી ઓછી કરવાથી તેમાંથી થઈને આવતા મોજાંની લંબાઈ ફેરવી શકાય છે. આને ઇન્ડક્ટન્સને કહે છે. કોઈ વખત એકલા કન્ડેન્સર અથવા એકલા ઇન્ડક્ટન્સ અથવા બંનેનો સાથે ઉપયોગ થાય છે. કેટલો અને કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો એ મશિનથી નિર્ણય થાય છે. આને માટે યંત્ર સાથે જોડતી માહિતી અપાય છે.

ટ્રાન્સફોર્મર

રેડિઓ યંત્રમાં વપરાતું એક અત્યંત સાધન જેને અંગ્રેજીમાં Transformer-ટ્રાન્સફોર્મર કહે છે તેમાં બે નળાકાર તારનાં ગુંચળાં હોય છે. એમાંથી એક બહાર અને બીજું એની અંદર રખાય છે. અંદરના ગુંચળામાં લોખંડના સળીઆ મૂકવાથી Induction ઇન્ડક્શન વધારે પ્રમાણમાં થાય છે. લોખંડના સળીઆને લીધે પ્રવાહની પૂરેપૂરી અસર થતાં વાર લાગે છે.

જો પ્રાયમરીમાં હાઈ-ફ્રિક્વન્સી પ્રવાહ હોય તો લોખંડના સળીઆને લીધે સેકન્ડરીમાં વહેતા પ્રવાહમાં ઘણો ગુંચવાડો થાય છે, અને તે ગુંચવાડો ન થાય માટે તે વખતે લોખંડના સળીઆ વપરાતા નથી. લોખંડના તાર વગરના ટ્રાન્સફોર્મરે હાઈ-ફ્રિક્વન્સી પ્રવાહ માટે વપરાય છે.

(ફ્રિક્વન્સી, ૧ સેકન્ડના ૧૦ હજાર સુધી)

ટ્રાન્સફોર્મરનું મુખ્ય કાર્ય એ છે કે એક તારના ગુંચળામાં પ્રવાહ વહેતો હોય તો તેની આસર આપણને જોઈએ તે પ્રમાણમાં બીજા તારના ગુંચળામાં પેદા કરી શકીએ.

પણ સેકન્ડરીમાંથી જોટલી વિદ્યુતશક્તિ આપણે મેળવી શકીએ તે હંમેશાં પ્રાથમરીમાં વપરાઈ હોય તેના કરતાં ઓછી હોય છે. તો પ્રાથમરી અને સેકન્ડરીમાં તારના ગુંચળામાં આંદાની સંખ્યા સરખી હોય તો બંનેમાં સરખા વોલ્ટેજનો પ્રવાહ સંભવે છે. જો સેકન્ડરીમાં પ્રાથમરી કરતાં ત્રણ ગણા ગુંચળાના આંદા હોય તો સેકન્ડરીમાં ત્રણ ગણો વોલ્ટેજ ઉત્પન્ન થઈ શકે છે. આને વોલ્ટેજ વધારનાર અથવા Step-up સ્ટેપ-અપ ટ્રાન્સફોર્મર કહેવાય છે. જો સેકન્ડરીમાં ઓછાં આંદા હોય તો તેમાં વોલ્ટેજ ઓછો થાય છે, અને તેને Step-down સ્ટેપ-ડાઉન ટ્રાન્સફોર્મર કહેવાય છે. સ્ટેપ-અપમાં વોલ્ટેજ વધે છે પણ પ્રવાહનું પ્રમાણ ઘટે છે. સ્ટેપ-ડાઉનમાં વોલ્ટેજ ઓછો થાય છે અને પ્રવાહનું પ્રમાણ વધે છે.

આ બે ગુંચળાં-પ્રાથમરી અને સેકન્ડરી મળીને ટ્રાન્સફોર્મર બને છે એ આપણે જોયું. એને વાપરવા માટે બે ઉદ્દેશ છે. એક તો જોઈતું ઈન્ડક્શન્સ મેળવી શકાય અને બીજું સેકન્ડરીમાં જોઈતો પ્રવાહ મેળવી શકાય. High-frequency બહુ આદોલનવાળો-ટ્રાન્સફોર્મરનો જો ઉપરની બાબતમાં ઉપયોગ થાય તો Variable વેરીએબલ-જેટી શક્તિ ઓછી વધતી કરી શકીએ તેવો કન્ડેસર વપરાય છે. Low frequency ઓછા આદોલનવાળો-ટ્રાન્સફોર્મર વાસ્તવેને જોડવા માટે વપરાય છે, અને ત્યારે તેમાં પ્રાથમરી અને સેકન્ડરી ગુંચળાના આંદાનું પ્રમાણ ૩: ૧, ૪: ૧, ૫: ૧, ૬: ૧, ૭: ૧, વગેરે હોય છે. જેમ પ્રમાણ વધુ તેમ Amplification (મોજાની અભિવૃદ્ધિ) એમ્પ્લીફિકેશન વધુ થાય છે. બહુ અભિવૃદ્ધિયાં સ્પષ્ટતાને બદલે ઉલટો ગુંચવાડો થાય છે. લો-ફ્રિક્વન્સી ટ્રાન્સફોર્મરમાં ગુંચળામાં લોખંડના સળીયા મુકાય છે.

કુટુંબમાં નીચેની બાબતો ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ.—

૧. ત્યારે Direct Current ડીરેક્ટ કરન્ટ પ્રાથમરીમાં ચાલુ કરીએ અથવા અટકાવીએ ત્યારે સેકન્ડરીમાં ક્ષણિક પ્રવાહ ઉત્પન્ન થાય છે.
૨. ત્યારે પ્રાથમરીમાં ઓલ્ટરનેટીન્ગ કરન્ટ વહેતો હોય ત્યારે સેકન્ડરીમાં તેજ ફ્રિક્વન્સીવાળો ઓલ્ટરનેટીન્ગ કરન્ટ પેદા થાય છે. પણ પ્રાથમરી કરતાં ઉલટી દિશામાં ફોલ-Impulse હોય છે.

૩. Oscillating—આંદોલિત પ્રવાહ માટે ઉપર જેવો નિયમ છે. પ્રાયમરીમાં આંદોલનો નાનાં મોટાં થાય ત્યારે સેકન્ડરીમાં induced ઈન્ડ્યુસ્ડ પ્રવાહ પેદા થાય છે.
૪. પ્રાયમરી અને સેકન્ડરીના વોલ્ટેજનું પ્રમાણ તેમના તારના યુગ્મજાની આંદાની સંખ્યા પર આધાર રાખે છે. અપૂર્ણ

છુટા હાથે ચિત્ર પડાવવા માટેનાં સાધન અને સૂચના

(ગતાંક ૫૪ ૪૮૧ થી ચાલુ)

નાના કાળા પાટીઆ પર ચિત્રકામ કરવા વિશે અગાઉ લખ્યું છે. સ્લેટ પર પણ પેનથી છુટા હાથે કામ થઈ શકે છે, પરંતુ આરોગ્યની દૃષ્ટિએ આ બંને વસ્તુઓ વાપરવા જોગ નથી. રંગીન કાગળ પર રંગીન પેસ્ટલથી કામ કરી શકાય છે અને હાલમાં ઘણી શાળાઓમાં આ સાધન બહુ વપરાશમાં આવ્યાં છે.

પેન્સિલથી સફેદ કાગળ પર:

જ્યારે બાળકોનાં આંગળાં તે પોંચાના સ્નાયુઓ રંગીન કાગળ અને પેસ્ટલના કામનો અભ્યાસ પુરો કર્યા પછી રિયર અને ધાર્યું કામ કરવાને શક્તિવાળા થાય, ત્યારે પેન્સિલથી કાગળ પર રેખાચિત્ર કાઢવાનું શરૂ કરી શકાય છે. એ નવીન વસ્તુ તે પેન્સિલ છે, કે જે લખવામાં તેમજ ચિત્ર-કામમાં બંનેમાં ઉપયોગી છે. પહેલી આંગળાનો છેલ્લો ભાગ અને બીજી અને ત્રીજીના છેલ્લા ભાગથી પેન્સિલને ઓકસાઈથી પકડાવવી, ત્યારથી આંગળી અને હથેલીની બાજુ કાગળ પર મુકાવવી. આથી પેન્સિલ પકડેલી ત્રણે આંગળાઓ સારી રીતે ફરી શકે છે. પેન્સિલની અણીથી લગભગ હોઠ ઈંચ ઉંચેથી પેન્સિલ પકડવી જોઈએ. પરંતુ નાના હાથ તેમજ લીટીના વલણ પ્રમાણે કેટલીક વાર ઉપર નીચેથી પકડવાની જરૂર પડે છે. કાગળ અને અણી વચ્ચે લગભગ ૪૫° નો ખૂણો હોવો જોઈએ. સ્કેચિંગ માટે વપરાતી નાની રેખાઓનો ઉપયોગ અહીં હાનિકારક છે. એકધારી સીધી લીટી કાઢવા માટે પેન્સિલને કોઈ કોઈ વાર કાગળ પરથી ઉચ્ચકવાની જરૂર પડે છે, પણ પાછી બહુ વિચારપૂર્વક તેની જગ્યા પર હલકે હાથે મૂકી કામ પૂર્ણ કરવું જોઈએ, ભાર દઈને તરતજ બહુ કાળા લીટીઓ કાઢવી એ મલાહભરેલું નથી. ભાર દેવાથી કાગળની અંદર ખાડા પડી જવાનો સંભવ રહે છે, માટે બાળકોને ખાસ સૂચના આપવી. H. B.

માકાની ડ્રોઇંગ પેન્સિલ વાપરવી. આડી રેખાઓ કાળી તરફથી શરૂ કરી જમણી બાજુ તરફ કાઢતા જવું. ઉભી રેખાઓ ઉપલી બાજુથી શરૂ કરી નીચે સુધી કાઢવી. *

ચિત્ર શરૂ કરતાં પહેલાં કાગળ ઉભો રાખવો કે આડો તે પર વિચાર કરવાની જરૂર છે. જો પદાર્થ ઉચ્ચાઈમાં પહોળાઈ કરતાં મોટો હોય તો કાગળ ઉભો રાખવો, અને પદાર્થ જો લંબાઈમાં ઉચ્ચાઈ કરતાં વધારે હોય તો આડો કાગળ રાખવો જોઈએ. કાગળમાં આસપાસ પ્રમાણસર થોડી જગ્યા ખાલી રાખી વચમાં પ્રમાણસર મોટું ચિત્ર કાઢવું. કાગળના ખુણાપર કે એક બાજુએ ચિત્ર દોરવું નહિ. આમ ચિત્ર દોરવાથી કાગળનો મોટો ભાગ ખાલી રહી જશે અને ચિત્રની ગોઠવણી ખરાબ દેખાશે. કાગળના પ્રમાણનો વિચાર કરી તે પ્રમાણને અનુસરીને વચમાં ચિત્ર કાઢવું.

ચિત્રકામ કરતી વખતે કાગળ અને શરીરનું સ્થાન:—

ડ્રોઇંગ પેપર ચોરસ કે લંબચોરસ જે લેવા માગતા હોય તે બરાબર પાટલી પર વચમાં પાટલીની આગલી ધારની સમાંતર રાખવો જોઈએ, અને ચિત્રકામ કરનાર બાળકના ખભાની લાઈન કાગળની આગલી ધાર જોડે સમાંતર રહેવી જોઈએ. શરીર ટટાર રહેવું જોઈએ. કાગળ હાથ પાટલી પર રાખવો કે જે કાગળને સરખો રાખવામાં મદદરૂપ થઈ પડે.

પીંછીથી રંગકામ:—

પીંછીથી રંગકામ એ ડ્રોઇંગના વિષયમાંનો એક અગત્યનો ભાગ છે. જે જે શાળામાં બની શકે તે તે શાળામાં એ લેવો જોઈએ. ટાઈપિયુ આકારનું આખેહુઝ પ્રતિબિંબ ઝડપથી કાઢવા માટે એના જેવું ટાઈપિયુ સાધન નથી. રંગ વિના ચિત્રકામ સંપૂર્ણ લાગતું નથી. નરમ પીંછી પેન્સિલ કરતાં વધુ વધુ આખેહુઝ ભાવ પ્રદર્શિત કરવા માટે ઉત્તમ વસ્તુ છે, કે જે ભવ્ય અને ઝડપી કામ કરી શકે છે; અને વળી ઝીણવટવાળું નાણુક કામ પણ અજબ રીતે દાખવી શકે છે.

પેન્સિલકામ કરતાં પીંછીકામ માટે હાથ પર વધુ કાણુ મેળવવો જોઈએ. પીંછી પકડવાની અયોગ્ય રીત અને વાપરવાની ખોટી પદ્ધતિથી રંગકામ બરાબર થતું નથી, અને પીંછી બગડવાનો સંભાવ રહે છે. તેથી શરૂઆતમાં દરેક બાળક પાસે જઈ વ્યક્તિગત સૂચના આપવી જોઈએ. પીંછો, ભુરો, અને રાતો, આ ત્રણ રંગની ટકુઓ શરૂઆતના કામ માટે પૂરતી છે. બાળકોને માટે સાઈબીરીયન હેર કે સેબલ હેરની પીંછી નં. ૫

ને કે ઉપયોગી છે. ત્યારે તેઓ વધુ કામ કરતા થાય, ત્યારે આ રંગની પેટી અને ખીજ નં. ૩ ની પીંછીની જરૂર પડે છે. કામ કર્યા પછી પીંછી સાફ કરવી અને તેના વાળની સંભાળ રાખવી. નાના કુળ જેવા વાસણમાં વાળવાળો ભાગ ઉપર રહે એવી રીતે પીંછીને ઉભી રાખવી. પદાર્થની બાહરેખા પેન્સિલથી સફેદ ડ્રેફ્ટગ કાગળ પર કાઢી તેમાં પીંછી વડે પાણીના રંગો યોગ્ય રીતે પૂરવામાં આવે છે. વળી ખીજ રીતે બાહરેખા કાઢ્યા સિવાય રંગની પીંછીથી પણ ચિત્રકામ થઈ શકે છે, જેને સીધું પીંછીકામ કહેવામાં આવે છે. જેમ પીંછી અણીદાર હોય તેમ ચિત્રકામ સાફ થઈ શકે છે.

રંગકામ પેસ્ટલથી

રંગીન નરમ પેસ્ટલ એ હાલિન્ડ માર્કની પેટી જેમાં ૧૨ રંગની લાકડી આવે છે તે પસંદ કરવા જેવી છે. પાણીના રંગ કરતાં બાળકોને વાપરવા માટે આ રંગો ગંધગ્રેહીતા છે, અને ધોરણ ત્રીજા સુધી રંગકામ પેસ્ટલથી કરાવવું સહાનુભૂત છે. પેસ્ટલના રંગો પાણીના રંગ જેટલો ચોક્કસ ખ્યાલ આપતા નથી, પણ બાળકોને રંગકામની શરૂઆત કરવા માટે યોગ્ય સાધન છે,

૧. પેસ્ટલને પકડીને હાથની અંદરના ભાગમાં રાખવામાં આવે છે, અને આકારની દિવાની પ્રમાણે અકગતિથી દેવવામાં આવે છે.

૨. આમાં હલકે હાથે કામ કરવાની જરૂર છે. કાગળની ખડખડી બાજુપર આકારની વલણ પ્રમાણે રેખા કાઢવાથી તેનો ભાવ સારો પ્રદર્શિત થઈ શકે છે. અયોગ્ય રીતે વાપરવાથી ભાગી જવાનો સંભવ રહે છે.

૩. રંગ વિશે શરૂઆતનું જ્ઞાન આપવું. દરેક બાળક પાસે પેસ્ટલ બોક્સ કે જેની અંદર છુટા છુટા રંગ સાથે સફેદ અને કાળો રંગ પણ હોય તેવી રખાવવી. જેથી જરૂર પડતા પોતાની મેળે રંગ પસંદ કરી તેઓ વાપરી શકે. દરેક રંગનાં નામ શીખવવાં. ખાસ કરીને જુરો રાતો અને પીળો એ નામ અવશ્ય શીખવવાં.

રેખાદારા કામ કરી શકાય છે, જ્યાં પિંડપદ્ધતિ શરૂઆતમાં વધુ ઉપયોગી થઈ પડે છે. સાધારણ થાકિત કામગીર પર પણ સારું કામ કરી શકાય છે. સાદી બાતો પદાર્થ અને કુદરતી પદાર્થ વગેરેમાં શરૂઆતથી રંગકામ કરાવવું.

ચિત્રકામમાં ખાસ શરૂઆતની લાતો માત્ર એકજ સાદી આકૃતિ વડે જુદી જુદી ઘણી રીતે ચીતરી બતાવાય છે. પેસ્ટલની રેખાની દિશાઓ બદલવાથી તેમજ વચમાં ખાલી જગ્યાનો સુમેળ રાખવાથી જાત જાતની લાતો જુદા જુદા રંગની રેખાથી યોજી શકાય છે.

મૂળ રંગ રાતો ભુરો અને પીળો લઈ તેમાંથી મિશ્રરંગ બનાવવા. જેમકે નારંગી (રાતો + પીળો) જામલી (રાતો + ભુરો) લીલો (ભુરો + પીળો) આ એ રીતે મેળવી શકાય છે.

૧. એક રંગની રેખા કે પોંડ ઉપર હલકે હાથે ખીજે રંગ ધરીને પણ આ રીત ઇચ્છવા જોગ નથી.

૨. મૂળ રંગની સમાંતર રેખાઓ વારાફરતી ઝડપથી કાઢીને તેના ઉપર ખીજા રંગની તેજ પ્રમાણે રેખા કાઢીને આવી રીતે રંગની જુદી રેખાઓ એક ખીજામાં ગરક થઈ જાય છે અને મિશ્ર રંગ બનાવે છે એ માટે નીચેની બાબતો ધ્યાનમાં રાખવી.

જ. એ રંગની મેળવણી વખતે ખુલ્લો રંગ પહેલાં વાપરવો.

ઘ. વગર વિચારે રેખા કાઢી આકાર ભરતાં બાળકોને અટકાવવાં.

ચ. રેખાઓની વચમાં ખાલી જગ્યા ન રહે એવી રીતે હલકે હાથે વિચારપૂર્વક કામ કરવું.

છ. કાગળની જમણી તરફથી નીચે ડાબી તરફ જતી રેખા કાઢવી. જરૂર પડે તો તે રેખા ઉપર ખીજી રેખાઓ જરા જુદા ખુણાથી લેવી.

બાળકોને પેસ્ટલનો વપરાશ કેમ થાય છે તેનો અભ્યાસ કરાવવો.

૩ અને ૪ ઇંચના ઉભા લંબચોરસોમાં ઉપલો અભ્યાસ કરાવવો, જેથી પેસ્ટલથી રેખા કાઢવાની કળાનું તેમને જ્ઞાન થાય, આડી, ઉભી કે ત્રાંસી રેખાઓ કાઢતી વખતે પેન્સિલની માફકજ લીટીના કાટખુણે પેસ્ટલ રાખવી.

દમનલાલ મહેતા

ધનામી નિબંધ.

વિષય : “બાળકોને ઘેર લખાવવાં કે શાળામાં : આ બેમાં નૈતિક અને માનસિક દૃષ્ટિએ શો ફેર પડે ?”

સર્વ ગ્રાણીઓમા મનુષ્ય શ્રેષ્ઠ ગ્રાણી ગણાય છે. જીવ, જંતુ, પ્રાણી,

મનુષ્યો વગેરે આહાર, નિદ્રા, લય, ઇ. આગતોમાં સમાનતા ધરાવે છે; એટલે એ ગુણો-વૃત્તિઓ-સધનામાં સ્વાભાવિક બાળમાનસ અને રીતે રહેલાં છે, જ્યારે ઇતર પ્રાણીઓ કરતાં તેને ખીલવવાની મનુષ્ય એકજ બાબતમાં શ્રેષ્ઠતા ભોગવે છે; તે જરૂર બાબત તે સમજવાની શક્તિ, સારાસારનો વિવેક, અને માનસિક શક્તિ, જેને બુદ્ધિ એવું નામ આપવામાં આવેલું છે તે છે. પ્રાણીઓ પણ ઓછાવત્તા પ્રમાણમાં સમજ-શક્તિ ધરાવે છે; પરંતુ સર્વે પ્રાણીઓમાં મનુષ્ય બુદ્ધિની બાબતમાં તો શ્રેષ્ઠ પદ ભોગવે છે. મનુષ્ય પછી તે બાળ, યુવાન કે વૃદ્ધ હોય તોપણ તે દરેકમાં કુદરતે બુદ્ધિશક્તિ મૂકેલી છે. બાળક જેમ જેમ મોટું થતું જાય છે, તેમ તેમ તેની તે શક્તિ વૃદ્ધિગત થયા કરે છે. બુદ્ધિરૂપી વૃક્ષ કેળવણીરૂપ જળસિંચનથી વૃદ્ધિ પામી યોગ્ય રીતે વિસ્તાર પામે છે. જેમ ખીને વાળ્યા પછી તેને યોગ્ય રીતે પાણી પાવામાં આવે તોજ તેનો છોડ ઊગે છે-વધે છે-વિસ્તાર પામે છે તેમ બુદ્ધિરૂપી વૃક્ષને કેળવણીરૂપી જળસિંચનની અનિવાર્ય અગત્ય છે. બાળકમાં રહેલી કુદરતી શક્તિઓને જે યોગ્યમાર્ગે વાળવામાં યા ખીલવવામાં આવે તો તે શક્તિઓ પૂર્ણપણે ખીલવાથી બાળક મોટી ઉંમરે મહાન બુદ્ધિશાળી નીવડે છે ને હરકાર્થ કાર્યમાં વિજય મેળવે છે. તેનું ભાવિ જીવન સુખરૂપ સારા માર્ગે વહે છે.

બાળકમાં બુદ્ધિ ઉપરાંત ચપળતાનો ખાસ ગુણ રહેલો છે. બાળક જન્મતાંની સાથેજ હાથ, પગ હલાવવાની ક્રિયા શરૂ કરે છે, એ એનામાં કુદરતે મૂકેલા ચપળતાના ગુણને લીધેજ છે. કેટલાંક બાળકની કુદરતી અજ્ઞાન માઆપો તેની આ શક્તિને ખીલવવાને બદલે શક્તિઓ. રૂંધી નાંખે છે. બાળક દોડે છે, પડે છે, પાછું ઊભું થાય છે, ચોમેરની વસ્તુઓ નિહાળે છે, સવારથી સાંજસુધી કંઈ ને કંઈ ક્રિયા કર્યાંજ કરે છે. આ તેના ચપળતાના સ્વાભાવિક ગુણને માઆપો મરતી માની, તેને વારે વારે ધમકાવે છે, ડરાવે છે યા ખીવરાવે છે. બાળકનામાં રહેલા આ સ્વાભાવિક ગુણને રૂંધી ન નાખતાં વિકસાવવો જોઈએ. ચપળતાના ગુણ ઉપરાંત બાળકનામાં જિજ્ઞાસાવૃત્તિ પ્રબળ હોય છે. બાળક કોઈ નવી વસ્તુ જુએ છે, કે તે વિશે જ્ઞાન મેળવવાની તેને સહજ ઇચ્છા ઉદ્ભવે છે. તેને માટે તે સંખ્યાબંધ સવાલો પૂછે છે. આ રીતે તેને તે વિશે પૂર્ણ સંતોષ થાય ત્યારેજ તે જાય છે.

ઉપરાંત બીજા કામ જેવી ગરીબ કામના લોક કે જેમને પુરતા પ્રમાણમાં ખોરાક નહિ મળતો હોવા છતાં જંગલોમાં મળતા થોડા ખોરાક સાથે જ તેમની વાંસળીની ધૂનમાં મચેલા રહે છે તેને પરિણામે તંદુરસ્ત અને નીરાગી રહે છે; એટલે કે દરદીને માટેજ સંગીત છે તેમ નથી પણ નીરાગીને નીરાગી સ્થિતીમાં રાખવાને પણ તેની જરૂર અનુભવાઈ છે. મનુષ્યે તે બાબે એટલુંજ મંભાળવાનું રહે છે કે તેનો હંદ ન થવો જોઈએ, પણ બીજી ઘણી બાબતોમાં જેમ નિયમિતતા જાળવવામાં આવે છે તેમ જો સંગીતની બાબતમાં પણ અને તો તે મનુષ્યને પોતાના જીવનને માટે નિઃસંશય જરૂરી છે એમ કહ્યા વિના ચાલે તેમ નથી.*

મનુભાઈ મહુકચંદ પરીખ

સંવાદ

બે બાલ અતિરથી

પાત્રવર્ગ:—

લવ અને કુશ:—વાલ્મીકિના આશ્રમમાં ઉછરેલા સીતાજીના બે બેડકા પુત્રો

અંદ્રકેતુ:—લક્ષ્મણજીનો પુત્ર અયોધ્યાનો સેનાપતિ

સુમંત્ર:—દશરથ રાજાના સમયનો વૃદ્ધ સારથી

વિજયકેતુ:—રામચંદ્રજીનો સંદેશવાહક

કાકુત્સ્થ:—ત્રેતાયુગમાં મનુષ્યરૂપે જન્મેલા નારાયણ. વિશ્વવિખ્યાત રાજા રામચંદ્રજી

વાલ્મીકિ:—સંસ્કૃત સાહિત્યના આદિ કવિ અને મહર્ષિ

સૌમિત્રી:—શેષનારાયણ લક્ષ્મણજી

ઉપરાંત:—લંકાપતિ વિભીષણ, રાવણ, વૈતાલિક આશ્રમનાં બાળકો, યોદ્ધાઓ વગેરે

સ્થળ:—ગંગા કિનારે આવેલા વાલ્મીકિના આશ્રમ નજીકની વનજૂમિ

સમય:—પાંચહજાર વર્ષો પૂર્વે એક દળતી સાંજ

(વાદ્યમીડિના આશ્રમ નજીકની વનભૂમિમાં બાળકો ગાય છે.)

મારો હોંચકો આભમાં ખંધાવો,

આ હોંચકે નહિરે હોંચું;

મારી કલગીમાં સુરજ મઢાવો,

સોનાથી હું તો નહિરે રીઝું;

મારી આંખલડીમાં કેં વીજળીઓ રમે,

મારા બાહુમાં શૌર્યતણાં પૂર ધમધમે;

મારી ટોપીમાં તારલા યુંથાવો.

મોતીડાં હું તો નહિરે સળું,—મારો.

(નેપથ્યમાં એક રાજદૂત ઢાંડી પીટતો પ્રવેશ કરે છે.)

રાજદૂત:—સમલોકના વિષે અજિત એવા રઘુકુળતિલક ભગવાન રામચંદ્રજીએ તમામ રાજ્યોને નમાવ્યા છે. એ ખીના, સિદ્ધ કરવા માટે અશ્વમેધ યજ્ઞનો આરંભ કરી આ ઘોડો અને આ વિજયપતાકા પૃથ્વીને વિષે દરતાં કર્યા છે. એમને જે ઘાઈ રોકે તેને રાજ રામચંદ્રજીની આણ રે, સાંભળજો ?

લવકુમાર:—અહા ! બોલ તો માથું ફેરવી નાખે એવાજ છે ને ? રે ! રે ! કાણ હો ? શું પૃથ્વી નક્ષત્રીય યર્ષ ગર્ષ છે કે આમ બોલો છો ?

રાજદૂત:—(પ્રવેશ કરીને) અરે ! મહારાજના આગળ ક્ષત્રિય ટ્રાણ છે.
કુશકુમાર:—ગર્વથી ભરેલાં આ વચનો ! અને તે પણ મહર્ષિ વાદ્યમીડિના આશ્રમ પાસે ! ભાઈ લવ, જુઓ છો શું ? આ પતાકા એકદમ ખુંચવી લો, અને બાલકો ઢાંડી બન્યો આ અશ્વને. પેલા રોજ ભેગો ભલે ચરે એ બિચારો ?

રાજદૂત:—છોકરા તું આ શું બકે છે ? ક્ષત્રિય કુલચૂડા મણિ, ભગવાન રઘુનંદનના વિશ્વજિત સૈન્યને હજી તેં જોયું નથી. હવે આકાશ તરફ નજર કર. જો પણ દૂર ક્ષિતિજમાં અપાઠનાં વાદળાંની પેઠે ગાજતા, અને વીજળીઓની જેમ શસ્ત્રો ચમકાવતા લાખો વીરો, યુવરાજ ચંદ્રકેતુ, અને કપીશ્વર માણતિની સરદારી નીચે ધસી આવે છે. બિચારાં નિર્દોષ બાળકો ! તમારી માતાઓ વાટ જોતી હશે; આ ઝાડોની ઓયમાં યર્ષ આશ્રમ તરફ નાસી બન્યો.

લવકુમાર:—અમે નાસી જઈએ, એમ કે ? ઠીક, ઠીક ! ધતુર્વિદ્યાના સમર્થ દષ્ટા અને કવિ કુલત્રેષ્ઠ તપોનિધિ વાદ્યમીડિના દોહિત્રો આમ બળ-જળરીથી સ્થાપન થતી સત્તા સામે નાસી છૂટશે ! કદી નહિ. કેવળ જળરી

ધાક બેસાડી દેવાની ખાતરજ કરવામાં આવતા આવા સૈનિક દેખાવોથી
ડરે તે બીજા. હલા રહો ! હું તમને મારા બાહુનો થોડોક સ્પર્શ અપાડું.
ભાઈ કુશ, આપણા ભાયા અને ધનુષ્ય લાવ તો !

(નેપથ્યમાં જઈ બંને જણ શસ્ત્રો ધારણ કરી પ્રવેશ કરે છે.)

કુશકુમાર:—આવો ! આવો ! ! શૌર્ગ અને ક્ષત્રિય વટના આ
મહોત્સવમાં મોજ માણવા. જેમની તાકાત હોય તે, અને જેઓ પોતાને
શરવીરમાં ગણાવતા હોય તે; આવી જાઓ ! ! !

(હવ અને કુશ બંને શસ્ત્રો અમકાવતા ધસે છે. મુદ્દબૂગિ લયાનક
અવાજોથી ગાજી રહે છે)

(ચંદ્રકેતુ પ્રવેશ કરે છે)

ચંદ્રકેતુ:—થોભો ! થોભો ! આ શું ? આઠ આઠ વરસનાં આ બે
નાનાં બાળકો ઉપર આખી સેનાને તૂટી પડતાં શરમ નથી આવતી ? આ
વાતી જે લોકમા પ્રસિદ્ધ થશે તો રાધવની પવિત્ર કીર્તિને કલંક લાગશે.

સુમંત્ર:—આયુષ્માન ! આપ કલંકની વાત કરો છો અને અહીં
આપણા કેટલા માણસોનો ધાણ વળી ગયો તે તો જોતાજ નથી. હજી
એક મુદ્દત તો પુરૂં વીત્યુંયે નથી, એટલામાં નાનાં દેખાતાં આ બાળકોએ
આપણા કેટકેટલા મહારથીઓને નકામા કર્યા તેનો કાંઈ હિસાબ કાઢ્યો ?
હજીનમાં સદાએ શાશ્વત અજિત મનાતા માણતિ જીઓ, પણે ધાયલ થઈને
પડ્યા છે. રાજેન્દ્ર સુગ્રીવનો એક હાથ લાગી ગયો છે, વાલીસુત અંગદજી
પણ મૂર્છાવશ થઈને આ પડ્યા, અને લંકાપતિ વિભીષણ મેઘગર્જના પેડે
ગાળતાં બાણોના ઝપાટા સાથે હડ્યા છે તે કાણ જાણે કેટલા જોજન ઉપર
પડ્યા હશે તેની અંટકણ થતી નથી. ત્રિલોક જીતીને આવેલા રાધવેન્દ્રના
વિશ્વજિત સૈન્યનો કવિ વાલ્મીકિની ત્રિશાપીઠના બે વિદ્યાર્થીઓએ આમ
પરાજય કર્યો એ બીના-ન્યારે લોકમાં પ્રસિદ્ધ થશે ત્યારે આપણી દેટલી
ફાજેલી થશે તેનો તો વિચાર કરો !

ચંદ્રકેતુ:—અફસોસ ! અફસોસ ! ! પણ ફિકર નહિ. તમે સૌ હઠી
જાઓ. હું એકલો એમની સાથે દ્રંદયુદ્ધમાં ઉતરીશ.

લવકુમાર:—(હસતો હસતો) એમકે ! તમારે અમારી સાથે લડવું
છે, કેમ ? આવી જાઓ.

સુમંત્ર:—જીઓ, જીઓ આર્ય, આપ હજી તો પુરૂં બોલ્યાએ નથી,
દેટલામાં તો એ આ આપની સામે આવી ઉભો.

ચંદ્રકેતુ:—શાઆશ ! જે વીરપ્રસન્નિની માતાએ આવા અતિરથી-
એને જન્મ આપ્યો તે સાક્ષાત અંગિકાને મારા ભક્તિપૂર્વક નમસ્કાર હો.

કુશકુમાર:—હિપરા ઉપરી વિજયો મેળવીને ગર્વાધ બની ગએલી
અયોધ્યાની સેનામાં વિનયસુક્ત બોલનાર આ એક વીર નીકળ્યો ખરો.
મારાં પવિત્ર માતૃશ્રીનું નામ ભક્તિપૂર્વક ક્ષેનાર હે વીર ! તમને વંદન કરું છું.

ચંદ્રકેતુ:—બાળકો તમે બહુ સુંદર લાગો છો. તમારા જેવાં સુંદર
અને શરવીર બાળકો રાજા રામચંદ્રજી દેખે તો ખૂશખૂશ થઈ જાય !

લવકુમાર:—એ રાજર્ષિ બહુ રૂઝા સ્મરજન છે, એમ દાદાજી રાજ
કહે છે. અમે તો તેમને દેખ્યા નથી, પણ સવાર સાંજ બે વખત આશ્રમનાં
બધાં બાળકો પાસે દાદાજી ભક્તિપૂર્વક તેમની સ્તુતિ કરાવે છે.

ચંદ્રકેતુ:—તું તેમનાં દર્શન કરવાની ઇચ્છા તમને કદી નથી થઈ ?

કુશકુમાર:—થઈ છે તો ઘણીએ વાર, પણ માતૃશ્રી આશ્રમ છોડીને
ક્યાંય પણ જવાને સાફ મના કરે છે. અમે બહુ વિનવીએ છીએ ત્યારે
એકાર આંધુએ રોઈને કહે છે, કે “બેટા ! તમે તમારા પરાક્રમથી
રઘુનંદનનેજ આપણા આશ્રમમાં આણો, અને પછી તેમનાં દર્શન
સુખેથી કરો.”

ચંદ્રકેતુ:—તમને જન્મ આપનાર જનેતાની આવી મહેચ્છા સર્વથા
પ્રસન્નશીલ છે, પણ અફસોસ ! એમ બનવું કહણ છે;

લવકુમાર:—કહણ કંઈ નથી. અમે આજેજ બાની ઘણા વર્ષોની
ઉમેદ પુરી કરી દધશું.

ચંદ્રકેતુ:—વાહ ! વાહ ! કેવી રીતે ?

કુશકુમાર:—જુઓ ધનનો ઘોડો અને વિજયપતાકા હરીને અમે
તમારા સઘળા મહારથીઓને તો સૂચાડી દીધાજ છે. હવે તમને હરાવીશું
એટલે અશ્વમેધ આપોઆપ અટકશે અને ઘોડો તથા વિજયધ્વજ મેળવવા
માટે ખુદ રાઘવેન્દ્રને પોતાને હાલીયાલીને અહીં આવવું પડશે.

ચંદ્રકેતુ:—ધન્ય ! ધન્ય ! ! ધન્ય ! ! ! એક આર્થ આલનાં શીર્ષથી
ઉભરાતાં આવાં વચન સાંભળી મારી છાતી ગજ ગજ ઉછળે છે.

લવકુમાર:—જ્યારે અમે રઘુનંદનને અમારાં પરાક્રમથી આશ્રમમાં
આણીશું ત્યારે મારાં બહાલાં બાની છાતી પણ ગર્વથી ગજ ગજ ઉછળશે.

અપ્રાર્થ

મોરવેલ

સંસ્કૃત:—૧. મૂર્ચા. ૨. મૌરતા. ૩. લઘુકર્ણી.

મરાઠી:—૧. મોરવેલ. ૨. રાનગાઈ— ?

લેટિન:—ક્લીમેટીસ રાઇસોમા.

વર્ણન:—મોરવેલ એ ઘણી જ સુંદર વેલ છે, એનાં ફૂલ વર્ષા ઋતુમાં ખીલ્યાં હોય અને આખો વેસો ઝાડનાંમાં પથરાયો હોય ત્યારે જંગલની શોભા ઓર વધે છે. અને એ દાય તરફ કલાકોના કલાકો સુધી નોંઈ રહીએ તોપણ ન ધરાઈએ. તેથી તેને* 'વટેમાર્ગીનો આનંદ' કહેવામાં આવે છે એ બરાબર છે. પૂનાથી અગિયાર માઇલ ઉત્તરે કાતજના ઘાટમાં જે એને એક વહેજાને કાઢે પાંડેરવાનાં વૃક્ષોની પાસે દરમદાનાં ઝાંખરાં પર છવાયેલી નોંઈ ત્યારે પરમાત્માની અદ્ભુત કૃપાનું જ્ઞાન થયું અને રામાયણનો પેલો શ્લોક સહેજે યાદ આવ્યો:—

મહો કૃતા પર્યતરાજિપૂર્ણા

શૈલાઃ કૃતા ઘૃષ્ણવિતાનપૂર્ણાઃ ।

વૃક્ષાઃ કૃતાઃ પુષ્પવિતાનપૂર્ણાઃ

પુષ્પં કૃતં કેસરપત્રપૂર્ણમ્ ॥

પાંચ છ પાંદડીનાં પીળા કેસરાવાળાં સફેદ પુષ્પો સુંદર ધારીલાં ત્રેખડાં પાન ઉપર ખીલી રહ્યાં હોય છે.† એનાં કેટલાંક પાન તો બરાબર જાંઘનાં પાનને મળતાં જ હોય છે, પરંતુ મોટાં થતાં તે ત્રેખડાં થાય છે તેથી તેને પોરબંદર બાળુએ ત્રખડો વેસો કહે છે. પુષ્પો જાંઘનાં ફૂલ જેટલાં સુગંધી નથી હોતાં પરંતુ તેમાંથી મધુરી મધુરી આછી સુગંધ આવ્યા કરે છે. દરેક બાગમાં આ વેલ હોવી જ નોંઈએ.

મહારાષ્ટ્રમાં પુના ને અહમદનગર જિલ્લામાં, મહાબળેશ્વર બાળુએ ખૂબજ થાય છે. આપણા ગુજરાતમાં ડાંગના જંગલોમાં હીકીક થાય છે. પંચમહાલ ને આણનાં વનોમાં તેની તપાસ થવી નોંઈએ.

* It is called "Indian Traveller's joy."

† આનાં પુષ્પોનું વધારે લીંગતવાર વર્ણન સ્વ.જયજીભુભાઈના 'વનસ્પતિ-શાસ્ત્રને પહેલે પાને નોંઈ.'

આ મોરવેલની ઘણી જાતો થાય છે. અને તે બધી જ ઘણી સુંદર હોય છે.

એ તો હીક પણ ઔષધ તરીકે મોરવેલ બહુ જ ઉપયોગી છે.

૧. એ રેચક છે.

૨. ગરમ છે. કફ, વાયુ, હિલ્ડી, ખાતીના રોગ, પ્રમેહ, કુષ્ઠ, મેદ, તાવ, મુખશોષ, ચક્ર, તરસ ને રક્તદોષ-લોહીખીગાઝ ઉપર તે હીક હીક કામ આપે છે. હૃદયને ઉત્તેજિત કરવાની શક્તિ મોરવેલમાં છે. [મૂર્ધા હૃદયોત્તેજનિકા મતા ।] આવા જ ગુણો માટે ગ્રીક લોકો મૂર્ધાની એક જાત. ક્લીમેટીસ વોટેશ્યા (Clematis vitalba) નો ઉપયોગ કરતા હતા.

૩. પત ને ફિરંગ રોગ (ઇન્ફ્લ્યુએન્સા ઓફ-સિફ્લિસ) જેવાં લાંબકર રોગોમાં પણ લોહીસુધારક તરીકે તેનો ઉપયોગ થાય છે.

૪. મોરવેલ ઉષ્ણવીર્ય (ગરમ) હોવાને લીધે લોહમારણ (લોહજરમ ખનાવવાની ક્રિયા) ના જે જુદા જુદા ગણ ગણાવેલા છે તેમાં શૂંગવેરાદિ કફનાશક ગણતો ઉલ્લેખ પણ છે.

૫. વળી પારદના નિયામક ગણુ ને મારકગણમાં મૂર્ધા ગણાવેલી છે.

૬. પાંદડાંનો રસ કઠનાં પાનના રસ સાથે મેળવી આંખના પાર-દર્શક પડદા પર ગાંઠ યથા રોગો મોટા યથા જાય તે રોગમાં એ ત્રણ દીપાં આંખમાં નાંખવાં હિતાવહ છે.

ઉપયોગી અંગો—મૂળ, પત્ર, પુષ્પ.

સામાન્ય માત્રા—પાનનું ચૂર્ણ ૨૦ રતી. (મોટાંને માટે)

તેના હિમની માત્રા ૩ થી ૫ તોલા દિવસમાં ત્રણ વાર.

મોરવેલનાજ વર્ગની ક્લીમેટીસ હિડાયસેરીફેલિયા જેનું મરાઠી નામ 'બેંદીની વેલ' છે. તેનો ઉપયોગ પણ મોરવેલ માફક યથા શકે છે. મોરવેલની એક ખીજ જાત C. Gauriana થાય છે તે C. triloba કરતાં વધારે તેજ હોય છે.

આપણા ગુજરાતમાં આ મોરવેલને ઠેરઠેર વાવવાની ખાસ જરૂર છે.

વૈદ્ય શિવશંકર પ્રાણશંકર શુક્લ

સવૈયા

રાગ ભૈરવી

તાલ ત્રિતાલ

માત્રા

૧૬

૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨	૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬	૧ ૨ ૩ ૪	૫ ૬ ૭ ૮
7	—	—	—
સ ધૅ પ ધૅ	મ પ ગૅ મ	નો ધૅ પ મ	ગૅ રો સ સ
ઝે - ર ગ	યાં - ને -	વે - ર ગ	યાં - વ ણી
સં - પ ક	રી - ચા -	લે - સં -	સા - - - ૨
7	—	—	—
સ રો સ રો	ગૅ - મ મ	ગૅ - પ મ	ગૅ રો સ -
કા - ણા -	કે - ર ગ	યાં - ક ર	ના - - - ૨
7	—	—	—
ધૅ મ ધૅ નો	સ - સ -	નો - સ ગૅ	રો સ ધૅ પ
પ ર ના -	તી - લા -	જા - તી -	લા - પી -
7	—	—	—

તા. ૬.—પછીની બધી તૂકા એ પ્રમાણે લેવી.

આપાલાલ દવે

“શિક્ષક”

(આપાઈ)

સાચો શિક્ષક તે કહેવાય, શિક્ષણ અર્પી જે હરખાય,
શિક્ષણમાં તક્લીફ બની, શિક્ષણ અર્પે પ્રેમચક્રી.
શિષ્યોને જે ગણે સમાન, શિષ્યો રાખે જેનું માન,
શિષ્યોપર વળી રાખે ધ્યાન, શિષ્યો સમજે વડીલ સમાન.
વાણી મધુર કહે વદે, સમજે એવું લાપણુ કરે,
સમજી સમજી ખોલે ખોલ, ચન્દ્ર વદે પ્રત્યેક અણુમોલ.
વસ્ત્રો પહેરે સ્વચ્છ સદાય, કિંમતી પહેરી નવ કુલાય,
નિશ્ચીન એવાં કૃત્ય કરે, સૌ જેનું દ્રષ્ટાંત ધરે.

રાખે એવું પુષ્ટ શરીર, દીસે જાણે બહાદુર વીર,
પાડે એવી કદી ન દેવ, લોકો જેને ગણે કુટેવ,
જે વિષયનું કરાવે જ્ઞાન, રાખે તેનું પુરું જ્ઞાન,
જે વિષય શિખવવા જાય, તૈયારી કરી તેની જાય.
આજસ તજીને રાખે હામ, પૂણુ કરે પોતાનું કામ,
નિધમ પ્રમાણે કામ કરે, તે શિક્ષકને ધન્ય ધટે.

રે. સા. જ્ઞાન. “દીલેર.”

નવા વર્ષે પિતાને પ્રાર્થના

શિખરિણી.

નવા વર્ષે હરે પ્રથમ નમિયે, બાપ ! તમને,
નવું સંધું આપો નવીનકરણે આપ અમને;
બધું જીનું જાયે જરજર યતું સર્વ જનનું,
નવું સંધું યાયે ઝગઝગ યતું સર્વ મનનું. ૧

લક્ષે દિક્ષા આપો શરીર પર સાચી સમસમી,
લક્ષે શિક્ષા રચાપો હૃદય પર તીખી તમતમી;
પરંતુ આત્માને નવજીવનથી પૂર્ણુ લરજો,
તમારી સેવામાં તન, મન, અને આત્મ ડરજો. ૨

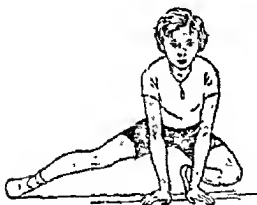
જનોના જીવસામાં જીવન, જય, જ્યોતિજ જડજો,
ઘવાતાંના ધાના ઘટિત ધૂમતાં ધાટ ઘડજો;
પ્રજ્ઞાતે પિતાને પુનિત પદથી પાપ પડજો,
ચહી ચોકખું ચિત્તે, ચતુર ચરિતે ચારુ ચડજો. ૩

ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૪૯૦ થી ચાલુ)
ધડ ફેરવવાં

ધડ ફેરવવું.

શરીર અને તેટલું ડાબી કે જમણી બાજુએ ફરે છે. બંને ધુંટણ તદ્દન સીધાં હોય છે અને બંને પગ જમીન ઉપર મક્કમ રહે છે. કસરત દરમિયાન શરીર અને માથું બરાબર લંબાવેલું રહે છે. કસરતના બધા રૂપમાં ધડ ફેરવવા માટેના બધા મુદ્દા લક્ષમાં રાખવા જોઈએ. નાના બાળકો માથું પણ ફેરવે કારણ કે તેથી ગતિ પુરેપુરી થાય છે. (આ. ૪૧)

આકૃતિ ૪૦

વાઘખેઠક. પગ બાજુએ લંબાવવા.

આદા :

માથું અને ધડ ડાબી બાજુ-ફેરવો !

બંને તેટલું જમણી બાજુએ-ફેરવો !

ધડ આગળ-ફેરવો !

બાળકો કસરતથી જાણીતા થાય તે પછી તે કસરત સતત થવી જોઈએ અને સ્થિતિની કસોટી કરવાની તક આપવા અંગ ફેરવેલું હોય તે સ્થિતિમાં કસરત પૂરી કરવી અને જરૂર પડે તો સ્થિતિ સુધારવી.

આકૃતિ ૪૧

ધડ ફેરવવું.

ધડ ડાબી (જમણી) બાજુ-ફેરવો ! ધડ અને માથું એક બાજુથી બીજી બાજુ ફેરવવાનું-શરૂ ! બસ ! ધડ આગળ-ફેરવો !

શરીર અને માથું દરેક બાજુ બને તેટલું ફેરવવામાં આવે છે.

નોંધ: કસરતની શરૂઆતથી આગળની સ્થિતિમાં અટક્યા વગર એક બાજુથી બીજી બાજુ ફેરવવાની ક્રિયા થાય છે. હાથ છુટા રહે છે અને શરીર સાથે આમ તેમ હાલે આવે છે. જોમ ગતિમાં વધારો થાય છે તેમ હાથ શરીરને વધારે ગોળ ફેરવે છે.

આ કસરતનાં વિવિધ રૂપ છે. જોમ આવે છે તેમ તેમ તે કોણમાં આપવામાં આવે છે. નમેલાં ધુંટણની કે બેસવાની સ્થિતિ શરૂઆતના

આકૃતિ ૪૨

પલાંઠી બેઠક. કાન ધુંટણે અડકાડવા.

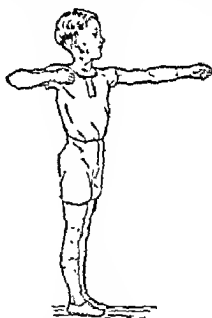
પગથીઆમાં ખાસ અનુકૂળ છે. તેથી પીઠ વળી જતી અટકે છે, અને કસરત સારી રીતે થઈ શકે છે. (આ. ૪૨)

(પગ લેગા, હાથ આગળ, મુઠ્ઠીઓ અડકતી.)

એક કોણી વાળી ધડ ફેરવવું.

(ધનુષ્ય ખેંચવું)

ફેરવવાની ક્રિયાને મદદ કરવા જમણો (ડાબો) હાથ કોણીથી વાળી અને ખભાની સીધમાં રાખી જોરથી પાછો ખેંચવામાં આવે છે. માથું અને ડાબો (જમણો) હાથ ખસતો નથી. (આ. ૪૩)

આકૃતિ ૪૩

એક કોણી વાળીને સાથે સાથે ધડ ફેરવવું. ધનુષ્ય ખેંચવું.

આશા :

પગ-મેળા ! મુઠ્ઠી ચડકાડી હાથ આગળ ઉંચા-કરો !

જમણા હાથે, ધનુષ્ય-ખેંચો, જવાદો.

પછી સતત ખેંચો, અને ખેંચો, અને એક અને બે, ...

ધડ ફેરવવું અને બાણુએ વાળવું સાથે હાથ આગળ અને ઉંચે મૂકવો.

હાથ મુઠ્ઠીવાળી, ખભા સાથે સીધામાં રાખી ઉંચેથી વાળવામાં આવે છે, અને કોણી બાણુએ રાખવામાં આવે છે. પછી હાથ જોરથી વારા ફરતી આગળ અને ઉંચે લેવામાં આવે છે, એક હાથ લઘુ લેવામાં આવે અને બીજો આગળ મૂકવામાં આવે. હાથ આગળ મૂકવાની ક્રિયા સાથે ધડ ફેરવવાની ક્રિયા થાય છે, બાણુએ જરા ધડ ફેરવી હાથ ઉંચે લેવામાં આવે છે, મુઠ્ઠી એકદમ માથા ઉપરના બિંદુ તરફ લેવામાં આવે છે. હાથ આગળ આંગળાં રાખી લેવામાં શરીર સીધું રાખવા યત્ન કરવો જોઈએ. આશા :

આગળાં સીધાં આગળ રાખી લેવાં, હાથ—વાળો, ધડ ફેરવી આગળ આંગળાં લો-શર ! ૧, ૨, ૧, ૨ વગેરે, બસ ! ધડ થોડું વાળી આંગળાં ઉંચે-શર ! બસ.

ફેરફાર :

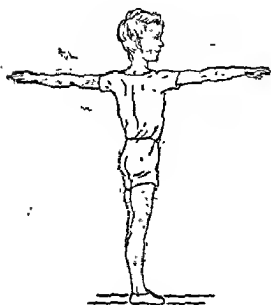
ધડ ફેરવવા સાથે આગળ આંગળાં લેવાં, બેર સાથે બંને હાથ જોડવાં (બેમાં ચીમવો રમવો)

માથું અને ધડ ઝડપથી ફેરવવું, હાથ બાણુએ લેવો.

ધડ જમણી તરફ ફેરવે તેમ જમણો હાથ પાછળ લેવામાં આવે અને ડાબો હાથ આગળ લેવામાં આવે. છેવટની સ્થિતિમાં ધડ અને માથું બંને તેટલું ફેરવવામાં આવે છે, હાથ બાણુએ લંબાએલી સ્થિતિમાં હોય છે. આશા :

હાથ બાણુએ લંબાએલી સ્થિતિમાં, માથું અને ધડ ડાબા (જમણા) રવો ! હાથ નીચે લાવો, આગળ-ફેરવો !

માથું અને ધડ ડાબી તરફ ચાર વાર ફેરવવામાં આવે છે. છેલ્લી સ્થિતિની સ્થિતિ દેખાવી રાખવામાં આવે છે. ફેરવાની ક્રિયા ગજૂતરી રીતે થાય છે. ધડ અને હાથની પાછા ફરવાની ગતિ અને સમતોલ રાખવા માટેની હાથની ગતિ ચાલ્યા કરે છે, (ડાબો હાથ આગળ,

આકૃતિ ૪૪

જમણા પાછળ). (આ. ૪૪)

ફેરફાર :

આકૃતિમાં દર્શાવ્યા પ્રમાણે માથું આગળ રખાય, માથું અને ધડ ફેરવવું, હાથ પાછળ અમુક હદ સુધી ઉંચો લેવો.

ત્રાંસી અને પલાંડીની બેદકૃતિ અથવા સંકોચથી ઉભા રહેવાની સ્થિતિથી આ કસરત શરૂ મામ છે. ફરક ગતિ માટે જુદી આરા આપવામાં આવે છે.

હાથ બાજુએ સ્થિતિમાં રાખી ફેરવવાની આરા :

સાથે ધડ અને માથું ઝડપથી ફેરવવાં.

પાછળ હાથ ઉંચો લેવો,

માથું અને ધડ ડાબી બાજુ-ફેરવો ! આગળ-ફેરવો ! જમણી તરફ, એક, બે.

માથું અને ધડ ફેરવો, હાથ બાજુએ, ઉંચે લો.

આ કસરત સતત કરવામાં આવે છે, છુટથી આગળ ધપેલી સ્થિતિથી અને ઉંઘા વળેલી સ્થિતિથી તે શરૂ થાય છે.

આરા :

ડાબો હાથ ઉંચે લેવો, ધડ ડાબી તરફ ફેરવવું-શરૂ ! એક, બે, અને એક-બસ !

‘અને’ એ શબ્દ પાછી ગતિ દર્શાવે છે. સાથે સમતોલ માટે જમણી તરફ થોડી ગતિ થાય છે. જમણી તરફના ધીમા આંચકા સાથે કસરતશરૂ કરવી.

(બાજુએ, એક હાથ કેડ ઉપર નીચો.) માથું અને ધડ ફેરવવું, જુદા હાથ વચ્ચેમાંની સ્થિતિએ લાવવો (હથેળી આગળ પડતી.)

આરા :

વચ્ચે લાવવા ડાબા હાથને ગતિ આપવી. ધડ ડાબી બાજુ ફેરવવું-શરૂ ! ઉપરની માફક આજુ રાખો.

આ ત્રણ કસરતોમાં હાથની કસરત ખરી દિશા અને ગતિની પુરે-પુરી છુટ બાળકોને ફરતાં મળે તેમાં મદદ કરે છે.

ત્રાંસા, હાથ બાજુએ, (હથેળી આગળ) ઝડપથી ઘડ ફેરવવું,
હાથથી તાળી પાડવી.

ઘડ ડાબી તરફ ફેર છે, જમણે હાથ ડાબા હાથ તરફ તાળી પાડવા
સેવામાં આવે છે. ડાબો હાથ તે મારે આગળ ન હાવવો. પાછી ગતિ અટક્યા
વગર તરતજ શરૂ થાય છે.

આટા :

હથેળી આગળ, હાથ બાજુએ ઉંચા-કરો ! ઝડપથી ઘડ ફેરવવું,
હાથને તાળી પાડવા ગતિ આપવી અને તરતજ પાછી ગતિ કરવી-શરૂ !
૧, ૨, એ પ્રમાણે.

દરેક ગતિની વચમાં જરા આગળની રિથતિમાં અટકવું જોઈએ.

(બાજુએ, હાથ આગળ, હથેળી અડકવી) હાથ અને માથું ફેરવવું,
એક હાથ બાજુએ ગતિ કરે અને એકજ ગતિમાં આગળના હાથને અડ-
કવા પાછો ફેરે, (બીજો હાથ ન હાલવો જોઈએ.)

આટા :

હાથ બાજુએ સેવા અને પાછો હાલવો અને માથું અને ઘડ ફેરવવા
-શરૂ ! ફેરવો, અને એક, અને બે, અને એ પ્રમાણે.

ધુંટી દબાવીને ઘડ ફેરવવું. (માત્ર મોટાં બાળકો મારે કોડો ૨૭)
ધુંટી દબાવવાનું વર્ણન.

(પગ પહોળા) બંને હાથથી વારાફરતી એક ધુંટી પકડવા ઘડ નીચે
વાળવું. ઘડ નીચું નમાવીને એક બાજુથી બીજી બાજુ જવો. (કોડો ૩૨)
એક પછી એક એમ ચારથી વધુ વખત ફેરફાર ન કરવો. બીજી બાજુથી
શરૂ કરી તેજ રીતે ફરીથી કામ
કરો. બંને હાથથી વારાફરતી એક
ધુંટી પકડવા ઘડ નીચું નમાવવું.

આટા:—

બંને હાથથી ડાબો ધુંટી પક-
ડવા-નીચા

ચારની ગણતરી સુધી એક બાજુથી
બીજી બાજુ જવો. શરૂ—

આકૃતિ ૪૫ ઘડ નીચે નમાવી,
ને હાથે એક પગની ધુંટી પકડવી

૧, અને ૨, અને ૩, અને બસ.
ઘડ ઉંચે—ત્રાંસાવા:

ધડ બાજુઓ પર વાળવા વિષે.—

બંને ત્યાંસુધી પગની સ્થિતિ બદલ્યા સિવાય શરીરને ડાબી અને જમણી તરફ વાળવામાં આવે છે. ઢોંચણ સીધા રાખવા જોઈએ અને બંને પગ જમીન પર દૃઢ રાખવા જોઈએ. શરીર બાજુ પર તરતજ વળે તે માટે મંભાજ રાખવી જોઈએ અને ખભા સામી બાજુ બરાબર સીધા રહેવા જોઈએ. શરીરને માત્ર એક બાજુ પર હુકાવવાની ગતિ નથી પણ સામી બાજુ સંપૂર્ણ રીતે વિસ્તારવાની છે. આ કસરત માટે બેઠક કે ઢોંચણપરની સ્થિતિઓ વધારે ઉપયોગી નથી. આ બંને સ્થિતિઓ ધડ ફેરવવા માટે સારી છે. ઢોંચણે નમવાની સ્થિતિ કોઈકજ વાર વપરાય છે. પક્ષાંડીની બેઠક પણ માત્ર મોટા બાળકો માટે વપરાય છે. તેથી કસોડનો ઉપયોગ ભાગ ધડ વાળતી વખતે અલગ રહે છે.

ધડ બાજુઓ પર નમાવવા વિષે;

જુઓ આકૃતિ ૪૬

પક્ષાંડી બેઠક, નીચેનો ભાગ વાળવો.

ધડ બાજુઓ પર નમાવવા વિષે.

જુઓ આકૃતિ ૪૭

આકૃતિ ૪૬

‘ધડ બાજુએ નમાવવું’

આકૃતિ ૪૭

પક્ષાંડી બેઠક, બાજુએ નીચા નમવું,
બંને હાથ પાંસળાઓ ઉપર અવળા.

આગા:—

ક: ધડ ડાબી (જમણી) સાજુ—ચાલો !

ઉચે—વિસ્તારો:—

પછીથી બરાબર દબાવેલો ત્યાં જ પાસ આવે. ત્યાં જ રહેતો

સને ૧૯૩૭માં લેવાયેલી છોકરાઓ માટેની વર્નાક્યુલર
દાર્શનિક પરીક્ષામાં બેઠલા ઉમેદવારોના કામની
સમાલોચના, સુધારા માટે સૂચના સાથે.

ભાષા:—પ્રશ્નપત્ર એકંદર સહીએ હતો છતાં સામાન્ય પરિણામ
સાધારણ હતું. કવિતાના પ્રશ્નોના ઉત્તર આપતી વખતે ઘણાજ વિદ્યાર્થી-
ઓએ કવિતામાંનાજ શબ્દોનો ઉપયોગ કરી તેનું વિવરણ કર્યું હતું. જે
પ્રશ્નો વિદ્યાર્થીઓની વિચાર પ્રગટ કરવાની શક્તિની કસોટી માટે હતા
અને જે તેમનું સામાન્ય જ્ઞાન તપાસવા માટે હતા તે પ્રશ્નોના ઉત્તર
આપવામાં વિદ્યાર્થીઓ પરંપરાપૂર્વક પોતાના વિચાર જણાવી શક્યા ન
હતા અને શુદ્ધ ભાષા પણ લખી શક્યા નહોતા. પૂર્વપર મંબંધ તેઓ
ઠીક જણાવી શક્યા હતા પણ સમજૂતી આપવામાં તેઓ નબળા માલમ
પડ્યા હતા. પિંગળ, વ્યાકરણ, પૃથક્કરણ, તેમજ જોડણી અને વિરામ-
ચિહ્નોની જાણતમા તેઓ ઘણા કાચા માલમ પડ્યા હતા.

સુખપાઠ:—વાચન તથા કવિતાનો સુખપાઠ ખુબ ઉતાવળથી કર-
વામાં આવ્યાં હતાં, અને જે વાંચ્યું હતું તે મંબંધી પ્રશ્નોના ઉત્તર, બીજાકુદ્ધ
સંતોષકારક હતા નહિ. ઉચ્ચારમા ઘણા દોષો હતા.

હસ્તલેખ વાચન:—વિદ્યાર્થીઓ વાચન કરતી વખતે ખુબ ખચ-
કાર્ષ ખચકાર્ષને વાંચતા હતા, અને ખોટી જગાએ અટકતા હતા અને
કુદા અક્ષરથી બાધેલા મથાળાં વિસ્તાર કરીને વાંચી શકતા નહોતા.

સૂચના:—ત્યાંસુધી ભાષાના વિવરણે એક ગોખી નાખવાના વિષય
તરીકે શીખવવામાં આવે છે ત્યાંસુધી આ વિષયમાં સારું પરિણામ આવ-
વાની આશા રાખી શકાય નહિ. ભાષાને સાસ્ત્રીય વિષય તરીકે શીખ-
વવાની ઘણી જરૂર છે, કારણ કે ભાષા એ વિચાર પ્રગટ કરવા માટેની
વાહી છે, અને લેખન એ તેની સંજ્ઞા છે, એટલે તેના નિષ્ફોળ અને
સિદ્ધાંતો વિદ્યાર્થીના મગજમાં જરાબર દસાવવા જોઈએ. વ્યાકરણ, પિંગળ
વગેરે વિષયો ભાષાના સ્વરૂપને ઘડે છે એ જાણત શિક્ષકે તેમજ વિદ્યાર્થીઓએ
મગજમાં જરાબર દસાવી રાખવી જોઈએ. વિશુદ્ધ ભાષા માટે
આ વિષયોનું જ્ઞાન પાડું થવું જોઈએ. પાઠ્યપુસ્તકના પાઠોમાં આવતા
નવા શબ્દોની યથાર્થતા, તેની બ્યુત્પત્તિ, તેનો પ્રયોગ વગેરે સમજાવી તેવા
શબ્દોના અર્થ જરાબર સમજાવવા જોઈએ અને મનોમતો આપી તેનો
ઉપયોગ કરતાં શીખવવું જોઈએ. આથી ગોખણપટ્ટીને અવકાશ રહેશે નહિ.

શિક્ષકે યાદ રાખવું જોઈએ કે દરેક પાઠ શીખવવા માટે એક યોજના ધડવાની જરૂર છે, અને તે યોજના પ્રમાણે પાઠના સંપૂર્ણ અંગ સાપેક્ષતાની દૃષ્ટિએ શીખવવા જોઈએ. ગદ્ય અને પ્રલ્લખ પાઠો શીખવવાની પદ્ધતિમાં શા તફાવત રહેલો છે તે સમજીને પાઠો શીખવવા જોઈએ, અને વિદ્યાર્થીઓનું શબ્દભંડોળ વધારવા શિક્ષકે તરેહતરેહની યુક્તિઓ યોજવી જોઈએ; સાથે વિશેષ વાચનનો મહાવરો પુસ્તકો અને વર્તમાનપત્રોનાં શિષ્ટ લેખોના વાચનથી પાડવો જોઈએ. દર અડવાડીએ એક કસોટીનો પ્રશ્નપત્ર મૂકી બાળકોને તેના કેવી રીતે જવાબ આપવા તે સમજાવવું જોઈએ અને નમુનાનો ઉત્તરપત્ર અને નમુનાનું લેખન તેમની પાસે રજુ કરવું જોઈએ. આથી વિદ્યાર્થીઓને એક સારો દાખલો પુરો પડશે અને વાર્ષિક પરીક્ષામાં થતા દોષો ઘણે અંશે નાબુદ થશે.

મોઢાનું વાચન કરાવતી વખતે શિક્ષકે પોતે જોવું જોઈએ કે વિદ્યાર્થીઓ સામાન્ય રીતે ક્યાં કેવી રીતના દોષો કરે છે. તેના દોષો કેવી રીતે દૂર થઈ શકે તે બતાવવા નમુનાનું વાચન આપવું જોઈએ અને કવિતા કેવી રીતે ભાવપૂર્વક ગાઈ શકાય તે પણ બતાવવું જોઈએ.

હસ્તલેખોના વાચનનો મહાવરો પાડવાની બહુ જરૂર છે, કારણ કે તથા વિદ્યાર્થી જુદી જુદી જાતના મરોડવાળા અક્ષરથી પરિચિત થાય છે. ટુંકાં મથાળાં વિસ્તારી તેમને સમજાવવાં જોઈએ અને મનોમત્તો આપી તેનો પાઠો ખ્યાલ કરાવવો જોઈએ.

નિબંધ:—આ વિષયમાં એકંદર રીતે કામ ફીક હતું, પણ એવું માલમ પડી આવે છે કે ઘણા વિદ્યાર્થીઓએ નમુનારૂપ કેટલાક નિબંધો જોખી નાખેલા હતા તેનો ઉતારો કરી નાખેલો હતો. પરિણામે નિબંધમાં જીવ વિનાની યાંત્રિકતા હતી. લખાણમાં સમજનો અભાવ જણાતો હતો. “આમોદાર-પ્રદર્શન” “સમયસૂચકતા” ખેડુતનો લક્ષણ” “ઉત્તરાયણ” વગેરે વિષયો સંબંધીના નિબંધલેખનમાં ઘણા વિદ્યાર્થીઓએ મુદ્દા વિનાનું લખાણ કરી નાખ્યું હતું અને જોડનું ચોડ વેતરી કાઢ્યું હતું નિબંધમાં વસ્તુનો વિકાસ કેવી રીતે કરવો તેનો ખ્યાલ નથી અને લખાણમાં પરિચ્છેદ પણ પાડ્યા નહોતા. વિચારોની મોઢવણી, અશુદ્ધ ભાષા, અશુદ્ધ જોડણી, વિરામચિહ્નોની ગેરસમજ વગેરે પર શાળાઓમાં લક્ષ આપવામાં આવ્યું હોય એમ જણાતું નથી.

રિપોર્ટ:—તારીખ નાખ્યા વિના કેટલાક વિદ્યાર્થીઓએ રિપોર્ટ કીધો હતો. તેમને સરનામું લખતાં આપડ્યું નહોતું. કેટલાક વિદ્યાર્થીઓના

લખાણમાં પ્રાંતિકતા જોવામાં આવી હતી. લખાણમાં જોડણીના દોષો પણ હતા અને વિચારોની પણ ખામી હતી.

સૂચના:—આ નિબંધના છપાએલાં પુસ્તકોના દુરુપયોગ એ આ વિષયમાં યત્ન દોષોના કારણરૂપ છે એમ માની શકાય, કારણ કે તેવાં પુસ્તકોમાંથી શિક્ષક વિદ્યાર્થીઓને નિબંધ વાચી લેવાનું કહે અથવા તે વિદ્યાર્થીઓ જાતે પરીક્ષા માટેના સંભવિત વિષયો જોખી નાખે. નિબંધનાં પુસ્તકો એક આદર્શ રજુ કરવાના હેતુથી લખાએલાં હોય તોપણ તેનો એકાકી ઉપયોગ એ ભાષાના અનર્થનું મૂળ છે. જે જરૂરનું છે તે વિદ્યાર્થીઓની સ્વતંત્ર વિચારણા શક્તિ અને વિચાર પ્રગટ કરવાની ભાષાશક્તિ. માટે જેમ અને તેમ શિક્ષકે વર્ગમાંજ એક વિષય રજુ કરવો અને વિદ્યાર્થીઓને તે સંબંધી વિચાર કરવા હિતેજન આપવું. તેને લગતાં પુસ્તકો જણાવવાં. આમ વિદ્યાર્થીઓને જાતે પ્રયત્ન કરવાને માટે પ્રોત્સાહન આપી પછી વિદ્યાર્થીઓ અને પોતે તે વિષય સંબંધી ચર્ચા કરે, અને યોગ્ય મુદ્દાઓ તારવી કાઢે, અને પછી વિદ્યાર્થીઓ નિબંધ લખે. પછીથી શિક્ષક તેના ઉપર ચર્ચા કરી દોષો જતાવે અને તે સુધારે. સારાં શિષ્ટ પુસ્તકોના વાચનથી વિદ્યાર્થીઓએ શબ્દભંડોળ વધારવું જોઈએ અને વિશિષ્ટ શૈલી, ભાષાપ્રયોગ વગેરે ધ્યાનમાં રાખવાં જોઈએ. વિચારચિહ્નો, જોડણી, વાક્યરચના, ક્રમિકતા, સ્પષ્ટતા, પરિચ્છેદ વગેરે જાખતો શિક્ષકએ વિદ્યાર્થીઓના મનમાં સ્પષ્ટ રીતે દેસાવવી જોઈએ.

રિપોર્ટના યથાયોગ્ય નમુના રજુ કરી, કયા કયા વિષયો ઉપર કેવી કેવી રીતના, કયા કયા અધિકારીએ ઉપર રિપોર્ટ કરવામાં આવે છે તેનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આપવો જોઈએ, અને વારંવાર તેવો રિપોર્ટ લખવાનો મહાવરો પાડવો જોઈએ.

ગણિત:—ધણ વિદ્યાર્થીઓના કામમાં ચોક્કસાઈ અને પદ્ધતિનો અભાવ હતો. હિસાબ ગણવાની રીતમાં કેવળ યાંત્રિકતા જોવામાં આવી હતી. વિદ્યાર્થીઓ હિસાબ ગણતી વખતે ખરે જવાબ લાવવાનું ધ્યેય રાખે છે, પણ ગણવાની શાસ્ત્રીય રીત ઉપર ખીલકુલ લક્ષ આપતા નથી એકમપદ્ધતિનો ઉપયોગ કરવાને બદલે ત્રિરાશિથી હિસાબ ગણ્યા હતા. ત્રિરાશિથી ગણવામાં પણ પ્રમાણનાં ચિહ્નોનો તેમજ ચોથા પ્રમાણનો ઉપયોગ ક્યો નહોતો. કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને ટકા, બ્યાજ, માપ, દિશા વગેરેનો ખ્યાલ નહોતો.

ભૂમિતિ:—આ વિષયના સિદ્ધાંતોની જાખતમાં વિદ્યાર્થીઓનું જ્ઞાન

કાયું હતું, અને ઘણું કામ ગોખણપટ્ટી રૂપે જોવામાં આવ્યું હતું. પ્રમેયો સંબંધીના પ્રશ્નોના ઉત્તર સંતોષકારક હતા નહિ. કર્તવ્યભાગમાં જે આકૃતિઓ દોરવાની હતી તેમાં માપ પ્રમાણે લીટીઓ દેખવામાં આવી નહોતી, અને આકૃતિઓ પણ ખામીવાળી હતી. કેટલાક વિદ્યાર્થીઓએ સાહીબી આકૃતિઓ દોરી હતી. શું સિદ્ધ કરવાનું છે તેની ઘણા વિદ્યાર્થીઓને ખબર નહોતી, પરિણામે પક્ષનેજ સિદ્ધતા મानी હતી.

દેશીનામું:—આ વિષયમાં લોકે એકંદર રીતે કામ કીક હતું તોપણ ઘણા વિદ્યાર્થીઓના કામમાં સ્વચ્છતા નહોતી તેમજ ચોક્કસાઈ પણ હતી નહિ. પારિભાષિક શબ્દોની વ્યાખ્યાઓ તેઓ આપી શક્યા નહોતા અને જ્ઞાન ઉપલક્ષીક જણાયું હતું. ઘણા વિદ્યાર્થીઓએ વ્યાજ ગણવામાં અને રાજમેળમાં જાખતો મૂકવામાં અને ખાતામાં રકમો જમા ઉધાર કરવામાં પણ ભૂલો કરી હતી.

મૂલના:—આ વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓનો પાયો કાચો હતો એમ માલમ પડે છે, એટલા માટે જે દિસામે ગણવાના હોય તેના મૂળમૂલ સિદ્ધાંતોનું સ્પષ્ટ અને દૃઢ જ્ઞાન તેમને મળવું જોઈએ. તેમ કરતાં નીચલાં ધોરણના અભ્યાસક્રમનું પુનરાવર્તન કરવાની જરૂર પડે તો તે કરવુંજ જોઈએ. સિદ્ધાંતોના સ્પષ્ટ જ્ઞાન વિના વિદ્યાર્થીઓ દાખલા યાંત્રિક રીતે અને બહુધા સ્મૃતિની મદદથીજ ગણી દાઢશે. ગણિતના સિદ્ધાંતોના સ્પષ્ટીકરણ અર્થે નમુનારૂપ દાખલા લઈ શિક્ષકે પોતે કા. પા. પર ક્રમિક પગથીઆંથી તે ગણી બતાવવા જોઈએ. એકમ રીતિની વ્યવહાર ઉપયોગિતા સમજાવી તેનો મથાવિધિ ઉપયોગ કરવા બાળકને કહેવું જોઈએ. શિક્ષક દરેક વ્યક્તિની હિસાબ ગણવાની રીત ઉપર ધ્યાન આપી તેમાં માલમ પડતા દોષો સુધારવા જોઈએ, અને તેથી આ વિષયમાં વ્યક્તિગત નોંધ રાખવાની પણ તેટલીજ આવશ્યકતા છે.

ભૂમિતિની બાબતમાં કર્તવ્ય ભાગ-કે કૃત્યો ઉપર વિશેષ લક્ષ આપવાની જરૂર છે, કારણકે પ્રમેયોની સિદ્ધતામાં આકૃતિઓની જરૂર રહે છે. ભૂમિતિનો વિષય પણ ચોક્કસાઈની અપેક્ષા રાખે છે, અને તેટલા માટે માપ, પ્રમાણ વગેરે બાબતમાં તે સચોટ હોય તેની શિક્ષક ખાતરી કરવી જોઈએ. સાધનોનો ઉપયોગ વિદ્યાર્થીઓને શીખવવો જોઈએ અને કોઈ પણ કામ કોઈ પણ દષ્ટિએ અપૂર્ણ હોય તો તે ચકાવી લેવું જોઈએ નહિ.

દેશીનામું પણ વહેવાર દષ્ટિથી શીખવવા માટે વેપારી ચોપડાઓ બતાવવા જોઈએ અને તે પ્રમાણે શિક્ષકે નામું લખી બતાવી પ્રત્યક્ષ જ્ઞાન

આપવું જોઈએ. પારિભાષિક શબ્દોનો અર્થ બરાબર સ્પષ્ટ કરવો જોઈએ. સ્વચ્છતા અને ચોક્કસાઈએ નાનામાં અગત્યનાં અંગો છે તેના ઉપર તેમનું લક્ષ દોરવું જોઈએ. મહાવરણી તે વિષય પાઠો કરાવવો જોઈએ.

ઈતિહાસ:—એકંદર કામ હીક હતું, પણ ઉત્તર તપાસવામાં એવું માલમ પડે છે કે ઇતિહાસનો વિષય પદ્ધતિપૂર્વક અને શાસ્ત્રીય દૃષ્ટિથી કરવામાં આવતો નથી. ઘણી અમંગલ બાબતોનો જવાબમાં સમાવેશ કરવામાં આવે છે અને વિદ્યાર્થીઓને સમય અને સ્થળોનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ હોતો નથી. ઐતિહાસિક વ્યક્તિઓ વિશે સ્પષ્ટ ખ્યાલ નહોતો. તેથી મહમ્મદ તબક્કાને મહમ્મદ ગિઝની તરીકે ઓળખાવ્યો હતો. કલામવની દ્વિરાજ્ય પદ્ધતિને દ્વિસુખી રાજ્યપદ્ધતિ તરીકે ઓળખાતી હતી. રચાનિક સ્વરાજ્ય પદ્ધતિ વિશે ૫૦ દકા ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓ કશું સમજતા નહોતા.

સૂચના:—ઈતિહાસને માનવજીવન પ્રકાર તરીકે સમજવાની ઘણી જરૂર છે, અને એ દૃષ્ટિએ ઐતિહાસિક અગત્યના બતાવોની સમજાવવી જોઈએ. ઐતિહાસિક વ્યક્તિઓ માનવ ઇતિહાસ ઘડવામાં ફેરવે અંશે દારણરૂપ છે તેનો ખ્યાલ તેના જીવનચરિત્રો વાંચી સંજળાવી, સમજાવીને આપવો જોઈએ. ભૂગોળ સાથે ઇતિહાસનો સંબંધ જોડી રચનાનો ખ્યાલ આપવો જોઈએ. અગત્યની તારીખો આપી ઐતિહાસિક બતાવને સમયમાં રચાન આપવું જોઈએ; દારણકે રચના, સમય અને વ્યક્તિના યથાયોગ્ય જ્ઞાન વિના ઇતિહાસશિક્ષણ નિરર્થક નીવડે છે: વળી ઇતિહાસ એ સમાજની તત્ત્વચરણ છે એ દૃષ્ટિ રાખી, દેવા દેવા સંજોગોમાં ક્યા ક્યા ઉપાયોથી લોકબ્યવહારનું નિયમન અને શાસન થયું છે, શાસનતંત્રનો ફેવો રીતનો ક્યા ઉદ્દેશથી વિકાસ થયો છે તેનો ખ્યાલ આપવો એ અત્યંત જરૂરી છે. નકશા, ઐતિહાસિક તવારીખ નકશા, સમયમાન રેખા બતાવો સહિત, મહાપુરણોનાં ચિત્રો વગેરે સાધનો ઇતિહાસનાં અંગ છે એ બાબત જૂલવા જેવી નથી. વળી પ્રમાણશૂદ્ધ ગણાતાં ખીજાં પુસ્તકો પણ જ્ઞાન વધારવાના હેતુથી વિદ્યાર્થીઓને આપવાં જોઈએ, અને શિક્ષકે તે પાઠ્ય પુસ્તકની હિચ પુરી પાડવા માટે તેવાં પુસ્તકો અવશ્ય વાંચી વિદ્યાર્થીના જ્ઞાનમા વધારો કરવો જોઈએ.

ભૂગોળ:—પરીક્ષકો તરફથી એવી ફરિયાદ કરવામાં આવે છે કે આ વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓ ઘણા નબળા માલમ પડ્યા છે. વિદ્યાર્થીઓનું પ્રાકૃતિક તેમજ ખગોળ અને જૂતળ સંબંધીનું જ્ઞાન પાયા વિનાનું હતું. હિંદુસ્તાનની આબોહવા અને તે દેશના કુદરતી વિભાજો વિશે વિદ્યાર્થીઓએ

સંતોષકારક જવાબ આપ્યા નહોતા. કેટલાક જવાબ કેવળ કાદ્દપનિક હતા; તેમજ વિદ્યાર્થીઓ કાર્યકારણનો ખ્યાલ આપી શક્યા નહોતા. લખાણ ઢંગધડા વિનાનું અને અસ્વચ્છ હતું. શાળામાં આ વિષય હજી યોગ્ય રીતે શિખવાતો હોય એમ માલમ પડતું નથી.

સૂચના:—ઘણીખરી શાળાઓમાં આટલાસ વિના આ વિષય શિખવાય છે તે યવું ન જોઈએ. વિષયને જેમ અને તેમ પ્રત્યક્ષ જ્ઞાનથી શીખવેા જોઈએ. વિષયના દરેક ઓગના પાચારૂપ પ્રાકૃતિક અને ખગોળ સંબંધી હકીકત બહુજ રૂપધ્તાથી શીખવવી જોઈએ. નકશાનાં ખોખાં તૈયાર કરાવી તેમાં ક્રમે ક્રમે હકીકત પુરાવવી જોઈએ, અને લોકજીવનનાં રસિક વૃત્તાંતો આપી તેનાં ભૌગોલિક કારણો આપવાં જોઈએ. આથી જૂજોળશિક્ષણ વહેવાર બનશે, તેમજ કુદરતી વિભાગને તેવા પ્રકારના જીવન સાથે શો સંબંધ છે તે સ્પષ્ટ થશે અને વિદ્યાર્થીઓને તે વિષય શીખવામાં રસ પડશે.

વિજ્ઞાન—આરોગ્ય:—ઘણા વિદ્યાર્થીઓને ‘આકર્ષણમળ’ વિષે અસ્પષ્ટ ખ્યાલ હતો. પ્રકાશનાં ફિરલોના પરાવર્તન વિષે તેમજ મિશ્ર અને સંયુક્ત પદાર્થો વિષેનું જ્ઞાન તેઓને હતું નહિ. પદાર્થવિજ્ઞાનના સામાન્ય સિદ્ધાંતો તેઓ સમજ્યા નથી એમ જણાય છે. આરોગ્ય સંબંધી તેઓ ઠીક જણતા હતા પણ ઘણા વિદ્યાર્થીઓએ આ વિષય ગોખી નાખ્યો હતો. હૃદય અને ફેફસાં એ શી વસ્તુઓ છે તે તેઓ જણાવી શક્યા નહોતા. કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ ‘જર’ અને હોજરી એ બે જુદાં અવધવો છે એમ જણાવ્યું હતું. તાત્કાલિક સારવારનો વિષય ઠીક તૈયાર કર્યો હતો.

સૂચના:—વિજ્ઞાનના સિદ્ધાંતો યાદ રાખવા એ તો જરૂરી છે, પણ એનો અર્થ એવો નથી કે તે કેવળ ગોખી નાખવા. પ્રયોગ એ વિજ્ઞાનનું મૂળભૂત અંગ છે, એટલા માટે પ્રયોગો ઉપર વિશેષ લક્ષ આપવાની જરૂર છે. પછીથી તેની વિગતવાર આકૃતિઓ સાથે નોંધ રાખવી જોઈએ.

મનુષ્યશરીરના ચિત્રની મદદથી શરીરના દરેક અવયવની સ્થિતિ સમજાવી તેનાં કાર્ય વિષે નોંધ લેવાવવી જોઈએ.

ખેતીવાડી અભ્યાસક્રમ.—

આ ધર્ગોના વિદ્યાર્થીઓનું કામ એકંદર રીતે સંતોષકારક હતું પણ સૃષ્ટિજ્ઞાન, તારીજ, ખેતીપત્રક, મૂજોળ અને વિજ્ઞાન—આરોગ્ય, એ વિષયોમાં તેમની કયાસ માલમ પડી હતી. પ્રાયોગિક કામ એકંદર હતું.

ઉદ્ધૃત અભ્યાસક્રમ.—

પહેલો વિષય (વ) અને (ક) ભાષા:—

કેટલાક વિદ્યાર્થીઓએ વિવરણ કરવાને બદલે પાઠ્ય પુસ્તકના ફક્ત લખી નાખ્યા હતા. વ્યાકરણ, પૃથક્કરણ, જોડણી અને વિરામચિહ્નો તેમજ સારા અક્ષર, એ બાબતોમાં તેઓ કયા જણાયા હતા.

પહેલો વિષય (અ) અને (ઙ):—મુખપાઠ:—

વિદ્યાર્થીઓએ વાચન વધારે ઉતાવળથી કર્યું હતું; વિરામચિહ્નો પ્રમાણે અટકીને વાચન કરતા નહોતા. વાંચેલા ભાગની સમજુતી, ઉચ્ચાર, અને મુખપાઠ, એ વિષયોમાં તેઓએ દોષો કર્યા હતા. હસ્તલેખોના વાચનના વિશેષ મદાવરણની જરૂર છે.

બીજો વિષય:—પત્ર અથવા રિપોર્ટ:—

વિદ્યાર્થીઓને પોતાને શું લખ્યું છે તેનો ખ્યાલ નહોતો, અને તેઓએ અસંબદ્ધ બાબતો લખી કાઢી હતી. લખાણમાં પરિચ્છેદ પાડ્યા નહોતા. કયા અધિકારીને લખવું તેની તેમને માહિતી નહોતી અને લખાણના સમર્થન માટે તેઓ દલીલો આપી શક્યા નહોતા.

ત્રીજો વિષય: ગણિત:—

આ વિષયમાં તેઓ નબળા હતા. તેમને અવધવાનો ખ્યાલ નહોતો.

ભૂમિતિ:—આ વિષયનું જ્ઞાન સાધારણ હતું. ન જોઈતી બાબતો તેઓએ લખી નાખી હતી. ત્રિકોણના ધર્મનો તેમને બીજકુલ ખ્યાલ નહોતો.

દેશીનામું:—કામ એકંદર હીક હતું. ગુજરાતી-ઉર્દુ વિદ્યાર્થીઓ કરતાં ઉર્દુ-ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓનું કામ વધારે નબળું હતું.

ચોથો વિષય:—કૃતિહાસ:—

કેટલાક વિદ્યાર્થીઓએ ચાર આશ્રમોનું વર્ણન કરવાને બદલે ચાર સ્ત્રીઓ વિષે લખી નાખ્યું હતું.

ભૂગોળ:—એકંદર કામ હીક હતું.

પાંચમો વિષય: વિજ્ઞાન:—જે પ્રશ્નોમાં વિદ્યાર્થીઓનું પ્રાયોગિક કામ તપાસવાનો ઉદ્દેશ હતો તે પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવામાં આવ્યા હતા નહિ; અને જેણે ઉત્તર આપ્યા હતા તેમનું કામ અસંતોષકારક હતું. આરોગ્યના સિદ્ધાંતો પણ તેઓ સમજ્યા નહોતા.

છઠ્ઠો વિષય:—ભાષા:—

વિદ્યાર્થીઓએ આપેલા ઉત્તર અસંતોષકારક હતા. ઉર્દુ કવિતાની સમજુતી સંતોષકારક નહોતી. વ્યાકરણ-પદ્ધતિ કામ્ય હતાં. શુદ્ધ જોડણી,

સારા અક્ષર, અને ચોખ્ખ શબ્દોનો ઉપયોગ, એ બાબતો ઉપર વિશેષ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

મુખપાઠ:—ઉચ્ચારમાં દોષો હતા. વાચન ફીક હતું. પણ હસ્તલેખોના વાચનનો થોડો પણ મહાવરો હતો એમ જણાયું નથી.

નોંધ:—ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓના કામની બાબતમાં આપેલી મુચનાઓ અહીં પણ ધ્યાનમાં રાખવી.

ચર્ચાપત્ર

અજયપાળ સોલંકીના અંગરક્ષક બીજલદેવ ચાવડાના જમાઈ પ્રતાપમસ્લતું ખૂન કરવાનો અજયપાળનો ઈરાદો બીજલના ગણવામાં આવી જવાથી બીજલે પોતેજ અજયપાળતું ખૂન કર્યું. ઉપર્યુક્ત પ્રતાપ-મસ્લ કુમારપાળનો દોહિત્ર થાય ને તેને કુમારપાળ પછી ગાદીએ બેસવાનું હતું. અજયપાળતું ખૂન થયા પછી બાળમૂળરાજ ગાદીએ બેઠો. પરંતુ તે નાનો હોવાથી રાજકારભાર તેનો કાકો ભીમદેવ બીજે સંભાળતો હતો. ભીમદેવ બીજે બાળ મૂળરાજનો કાકો થાય એવી હકીકત અત્યારમુધીના પ્રાથમિક શાળામાં સંભાળવામાં આવતા દરેક ગુજરાતના ઈતિહાસમાં છે, પરંતુ હાલમાં પ્રગળાઈ તરફથી બહાર પડેલી રાજદાય નામની ચોપડીમાં રા. રા. સુ. વ. શાહે ભીમદેવ બીજે બાળમૂળરાજનો નાનોભાઈ થાય એમ વર્ણવ્યું છે, તો ભીમદેવ તેનો કાકો થાય કે નાનોભાઈ થાય તે સંબંધી ખરી હકીકત બહાર પાડવા નક્કિ વિનંતી કરવામાં આવે છે.

રતિલાલ-કેશવલાલ ભટ્ટ-

મોટીચાવડી-તા. ધંધુડા

જવાબ

માઉન્ટ આણુ ઉપરના અચલેશ્વરના મંદિરમાંના લેખ ઉપરથી કરાયેલા તરજુમામાં મૂળ શબ્દ 'અનુજન્મ'નો અર્થ પાછળથી જન્મેલો એવો ગણવામાં આવ્યો છે અને તે રીતે કેટલાક ભીમદેવને મૂળરાજનો ભાઈ તરીકે ગણે છે. પણ મૂળરાજ ત્યારે નાની વયમાં મરણ પામ્યો ત્યારે ભીમદેવ સુવાવરધામાં હતો અને તેથી લેખ ઉપરથી ભીમદેવને અજયપાળનો ભાઈ એટલે કે મૂળરાજનો કાકો ગણવામાં આવે એ અર્થ ચોગ્ય છે. રાસમાળા પણ તે વાતને ઠેકા આપે છે.

પ્રો. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ અમદાવાદ.

જી. એલ. ભટ્ટ

નનુઆરિ		ફેલુઆરિ		માર્ચ		એપ્રિલ		મે		જુન	
માગસર-ચોથ		મહા		મહા-દશમણ		ચૈત્ર		વૈશાખ-જેઠ		જેઠ-અસાઢ	
સંવાલ-	અંકાદ	અંકાદ-	અંકાદ	અંકાદ-	અંકાદ	મહોરરમ-	સફર	સફર રવાઊલ-	અવલ રવી-	રવીઊલઆખર-	જમાદિલ અવલ
૧) શનિ	૨૮	૧) મંગળ	૨૮	૧) મંગળ	૨૮	૧) શુક્ર	૨૮	૧) રવિ	૨૮	૧) શુક્ર	૨૮
૨) રવિ	૨૯	૨) શુક્ર	૨૯	૨) શુક્ર	૨૯	૨) રશનિ	૨૯	૨) સોમ	૨૯	૨) શુક્ર	૨૯
૩) સોમ	૩૦	૩) ગુરુ	૩૦	૩) ગુરુ	૩૦	૩) રવિ	૩૦	૩) મંગળ	૩૦	૩) શુક્ર	૩૦
૪) મંગળ	૧	૪) શુક્ર	૧	૪) શુક્ર	૧	૪) સોમ	૧	૪) શુક્ર	૧	૪) રશનિ	૧
૫) શુક્ર	૨	૫) રશનિ	૨	૫) રશનિ	૨	૫) મંગળ	૨	૫) ગુરુ	૨	૫) રવિ	૨
૬) ગુરુ	૩	૬) રવિ	૩	૬) રવિ	૩	૬) શુક્ર	૩	૬) શુક્ર	૩	૬) સોમ	૩
૭) શુક્ર	૪	૭) સોમ	૪	૭) સોમ	૪	૭) ગુરુ	૪	૭) રશનિ	૪	૭) મંગળ	૪
૮) રશનિ	૫	૮) મંગળ	૫	૮) મંગળ	૫	૮) શુક્ર	૫	૮) રવિ	૫	૮) શુક્ર	૫
૯) રવિ	૬	૯) શુક્ર	૬	૯) શુક્ર	૬	૯) રશનિ	૬	૯) સોમ	૬	૯) ગુરુ	૬
૧૦) સોમ	૭	૧૦) ગુરુ	૭	૧૦) ગુરુ	૭	૧૦) રવિ	૭	૧૦) મંગળ	૭	૧૦) શુક્ર	૭
૧૧) મંગળ	૮	૧૧) શુક્ર	૮	૧૧) શુક્ર	૮	૧૧) સોમ	૮	૧૧) શુક્ર	૮	૧૧) રશનિ	૮
૧૨) શુક્ર	૯	૧૨) રશનિ	૯	૧૨) રશનિ	૯	૧૨) મંગળ	૯	૧૨) ગુરુ	૯	૧૨) રવિ	૯
૧૩) ગુરુ	૧૦	૧૩) રવિ	૧૦	૧૩) રવિ	૧૦	૧૩) શુક્ર	૧૦	૧૩) સોમ	૧૦	૧૩) ગુરુ	૧૦
૧૪) શુક્ર	૧૧	૧૪) સોમ	૧૧	૧૪) સોમ	૧૧	૧૪) ગુરુ	૧૧	૧૪) રશનિ	૧૧	૧૪) મંગળ	૧૧
૧૫) રશનિ	૧૨	૧૫) મંગળ	૧૨	૧૫) મંગળ	૧૨	૧૫) શુક્ર	૧૨	૧૫) રવિ	૧૨	૧૫) શુક્ર	૧૨
૧૬) રવિ	૧૩	૧૬) શુક્ર	૧૩	૧૬) શુક્ર	૧૩	૧૬) રશનિ	૧૩	૧૬) સોમ	૧૩	૧૬) ગુરુ	૧૩
૧૭) સોમ	૧૪	૧૭) ગુરુ	૧૪	૧૭) ગુરુ	૧૪	૧૭) રવિ	૧૪	૧૭) મંગળ	૧૪	૧૭) શુક્ર	૧૪
૧૮) મંગળ	૧૫	૧૮) શુક્ર	૧૫	૧૮) શુક્ર	૧૫	૧૮) સોમ	૧૫	૧૮) ગુરુ	૧૫	૧૮) રશનિ	૧૫
૧૯) શુક્ર	૧૬	૧૯) રશનિ	૧૬	૧૯) રશનિ	૧૬	૧૯) મંગળ	૧૬	૧૯) શુક્ર	૧૬	૧૯) સોમ	૧૬
૨૦) ગુરુ	૧૭	૨૦) રવિ	૧૭	૨૦) રવિ	૧૭	૨૦) શુક્ર	૧૭	૨૦) રશનિ	૧૭	૨૦) મંગળ	૨૦
૨૧) શુક્ર	૧૮	૨૧) સોમ	૧૮	૨૧) સોમ	૧૮	૨૧) ગુરુ	૧૮	૨૧) રવિ	૧૮	૨૧) શુક્ર	૨૧
૨૨) રશનિ	૧૯	૨૨) મંગળ	૨૦	૨૨) મંગળ	૨૦	૨૨) શુક્ર	૨૦	૨૨) સોમ	૨૦	૨૨) ગુરુ	૨૨
૨૩) રવિ	૨૦	૨૩) શુક્ર	૨૧	૨૩) શુક્ર	૨૧	૨૩) રશનિ	૨૧	૨૩) સોમ	૨૧	૨૩) ગુરુ	૨૩
૨૪) સોમ	૨૧	૨૪) ગુરુ	૨૨	૨૪) ગુરુ	૨૨	૨૪) રવિ	૨૨	૨૪) મંગળ	૨૨	૨૪) શુક્ર	૨૪
૨૫) મંગળ	૨૨	૨૫) શુક્ર	૨૩	૨૫) શુક્ર	૨૩	૨૫) સોમ	૨૩	૨૫) ગુરુ	૨૩	૨૫) રશનિ	૨૫
૨૬) ગુરુ	૨૩	૨૬) રશનિ	૨૪	૨૬) રશનિ	૨૪	૨૬) મંગળ	૨૪	૨૬) શુક્ર	૨૪	૨૬) સોમ	૨૬
૨૭) શુક્ર	૨૪	૨૭) સોમ	૨૫	૨૭) સોમ	૨૫	૨૭) ગુરુ	૨૫	૨૭) રવિ	૨૫	૨૭) મંગળ	૨૭
૨૮) રશનિ	૨૫	૨૮) ગુરુ	૨૬	૨૮) ગુરુ	૨૬	૨૮) રવિ	૨૬	૨૮) સોમ	૨૬	૨૮) શુક્ર	૨૮
૨૯) રવિ	૨૬	૨૯) શુક્ર	૨૭	૨૯) શુક્ર	૨૭	૨૯) રશનિ	૨૭	૨૯) સોમ	૨૭	૨૯) ગુરુ	૨૯
૩૦) સોમ	૨૭	૩૦) મંગળ	૨૮	૩૦) મંગળ	૨૮	૩૦) શુક્ર	૨૮	૩૦) ગુરુ	૨૮	૩૦) રશનિ	૩૦

પંચાંગ
પંચાંગ ધ. સ. ૧૯૩૮ સં. ૧૯૨૪-૯૫ હિજરી સન ૧૩૫૬-૫૭

૪૭

સંવત્ર	જુલાઈ અસાડ- આવણ	ઓગસ્ટ આવણ- લાદરવો	સપ્ટેમ્બર લાદરવો- આસો	ઓક્ટોબર આસો-કાર્તિક	નવેમ્બર કાર્તિક- માગસર	ડિસેમ્બર માગસર-પોષ
	જમાઈલ- અવજ જમાઈ- અવજાખર	જમાઈલ- આખર અવજાખર	રમજાન- સામાન	સામાન- રમજાન	રમજાન- સવ્યાલ	સવ્યાલ- હજરાત
૧	૪ શુક્ર	૨	૧ સોમ	૪	૭ શુક્ર	૬
૨	૫ શનિ	૩	૭ મંગળ	૫	૮ શુક્ર	૭
૩	૬ રવિ	૪	૮ શુક્ર	૬	૯ શનિ	૮
૪	૭ સોમ	૫	૯ શુક્ર	૭	૧૦ રવિ	૯
૫	૮ મંગળ	૬	૧૦ શુક્ર	૮	૧૧ સોમ	૧૦
૬	૯ શુક્ર	૭	૧૧ શનિ	૯	૧૨ મંગળ	૧૧
૭	૧૦ શુક્ર	૮	૧૨ રવિ	૧૦	૧૩ શુક્ર	૧૨
૮	૧૧ શુક્ર	૯	૧૩ સોમ	૧૧	૧૪ શનિ	૧૩
૯	૧૨ શનિ	૧૦	૧૪ મંગળ	૧૨	૧૫ સોમ	૧૪
૧૦	૧૩ રવિ	૧૧	૧૫ શુક્ર	૧૩	૧૬ શનિ	૧૫
૧૧	૧૪ સોમ	૧૨	૧૬ શુક્ર	૧૪	૧૭ મંગળ	૧૬
૧૨	૧૫ મંગળ	૧૩	૧૭ શનિ	૧૫	૧૮ સોમ	૧૭
૧૩	૧૬ શુક્ર	૧૪	૧૮ રવિ	૧૬	૧૯ મંગળ	૧૮
૧૪	૧૭ શનિ	૧૫	૧૯ શુક્ર	૧૭	૨૦ શનિ	૧૯
૧૫	૧૮ સોમ	૧૬	૨૦ મંગળ	૧૮	૨૧ શુક્ર	૨૦
૧૬	૧૯ શનિ	૧૭	૨૧ રવિ	૧૯	૨૨ મંગળ	૨૧
૧૭	૨૦ સોમ	૧૮	૨૨ શુક્ર	૨૦	૨૩ શનિ	૨૨
૧૮	૨૧ મંગળ	૧૯	૨૩ શનિ	૨૧	૨૪ સોમ	૨૩
૧૯	૨૨ શુક્ર	૨૦	૨૪ મંગળ	૨૨	૨૫ શનિ	૨૪
૨૦	૨૩ શનિ	૨૧	૨૫ શુક્ર	૨૩	૨૬ મંગળ	૨૫
૨૧	૨૪ સોમ	૨૨	૨૬ શનિ	૨૪	૨૭ સોમ	૨૬
૨૨	૨૫ મંગળ	૨૩	૨૭ રવિ	૨૫	૨૮ મંગળ	૨૭
૨૩	૨૬ શુક્ર	૨૪	૨૮ શુક્ર	૨૬	૨૯ શનિ	૨૮
૨૪	૨૭ શનિ	૨૫	૨૯ મંગળ	૨૭	૩૦ સોમ	૨૯
૨૫	૨૮ સોમ	૨૬	૩૦ શનિ	૨૮	૩૧ મંગળ	૩૦
૨૬	૨૯ મંગળ	૨૭	૩૧ શુક્ર	૨૯	૧ શનિ	૩૧
૨૭	૩૦ શનિ	૨૮	૧ મંગળ	૩૦	૨ શુક્ર	૩૨
૨૮	૩૧ રવિ	૨૯	૨ મંગળ	૩૧	૩ શનિ	૩૩
૨૯	૧ જાન્યુઆરી	૩૦	૩ શુક્ર	૧	૪ સોમ	૩૪
૩૦	૨ ફેબ્રુઆરી	૩૧	૪ શનિ	૨	૫ મંગળ	૩૫
૩૧	૩ માર્ચ	૩૨	૫ શુક્ર	૩	૬ શનિ	૩૬

તૈયાર કરનાર હેડમાસ્ટર પોલીસ હેડક્વાર્ટર્સ રૂઢ મોધરા (પંચમહાલ)

પાઠ્યપુસ્તક, ઇનામ અને લાયકેરી માટે સરકારી ખાતા તરફથી મંજૂર થયેલાં પુસ્તકોની યાદી

મુદ્રણ સંજોગ

પુસ્તકનું નામ	અંચકર્તા	પ્રગટકર્તા (કે. આ. પા.)	નકલ દીઠ કિંમત રૂ. આ. પા.	રિમાર્ક
૧. સાહિત્યકલોલ પુસ્તક ૨ વૃં (સને ૧૯૩૭ ની બીજી આવૃત્તિ)	એન. ખાનસાહેબ	ડી. જનનાદાસ એન્ડ કો., પ્રિન્સેસ રોડ, મુંબઈ ૨	૦-૬-૦	માધ્યમિક સ્કૂલો માટે
૨. સ્વચ્છવિજ્ઞાન ભાગ ૧ (સને ૧૯૩૭ ની પહેલી આવૃત્તિ)	જી. નાયક	પ્રિન્સેસ રોડ, મુંબઈ ૨	૦-૧૦-૦	"
૩. માધ્યમિક શાળાઓ માટે રસાયણ (સને ૧૯૩૭ ની પહેલી આવૃત્તિ)	ડી. એસ. કોપર	આળોઆર્થિક કુબેરદાસ એન્ડ કું. નાથુદરવાળા, અમદાવાદ	૦-૧૨-૦	"
૪. સાહિત્ય પાઠ્યપુસ્તક (સને ૧૯૩૭ ની પહેલી આવૃત્તિ)	એન. આર. દેસાઈ અને સી. કે. બક્ષી	કર્નીટક પબ્લિશીંગ સાહિત્ય, ચીરાળખર, મુંબઈ ૨	૦-૬-૦	"
૫. " ૩ વૃં (સને ૧૯૩૭ ની પહેલી આવૃત્તિ)	એન. જી. ત્રિવેદી	એચર ગેથર્સ એન્ડ સન્સ, પુરાબખર, રાજકોટ	૦-૧૧-૦	"
૬. ક્ષિત્રિય સામ્રાજ્યનો અર્થોર્થોન (સને ૧૯૩૭ ની પહેલી આવૃત્તિ)	એમ. ડી રાવળ	"	૦-૧૨-૦	"
૭. વ્યાકરણપરિચય ભાગ ૧ (સને ૧૯૩૭ ની પહેલી આવૃત્તિ)	એમ. ડી. ન્યુટન અને મેથોડિસ્ટ ટીચર્સ' ટ્રેનિંગ કોલેજ, ગાંધીનગર રોડ	ગિયન પ્રેસ, સુરત	૦-૨-૬	માધ્યમિક સ્કૂલો માટે
૮. વાર્તાવાચન ભાગ ૧ (સને ૧૯૩૭ ની પહેલી આવૃત્તિ)	"	"	૦-૨-૩	પાઠ્યપુસ્તક તરીકે
૯. " ભા. ૨ (સને ૧૯૩૭ ની પહેલી આવૃત્તિ)	"	"	૦-૨-૦	"

૦-૪-૦	ડી. એમ. જે. અપર્સન, સાંચપીપળી	ડી. એમ. કે. સુશાની	૦-૪-૦
૦-૮-૦	ગાંડીવ સાહિત્યમંદિર, હવા- ડીઆ ચકલા, સુરત	ગી. રી. ન્તેપી	૦-૮-૦
૨-૮-૦	છવ્વથુલાલ આગરવાળી મેદતા, પીરમથા રોડ, અમદાવાદ	આર. જે. જ્યેષ્ઠી	૨-૮-૦
૨-૦-૦-૦	"	એ. જીન. શાસ્ત્રી	૨-૦-૦-૦
૧-૦-૦-૦	"	ડી. જ્યેષ્ઠ. ત્રીપાઠી	૧-૦-૦-૦
૦-૬-૦	શ્રી કનૈયા પ્રભુ પુષ્ટિ- માર્ગીય પુસ્તકાલય, મોડાસા	પી. રી. શાહ	૦-૬-૦
૦-૩-૦	શ્રી અશોક પ્રકાશન મંદિર, બાજવાડા, વડોદરા	આઈ. પટેલ	૦-૩-૦
૦-૩-૦	"	પી. પંડ્યા	૦-૩-૦
૦-૩-૦	"	રંભાનું રસોઈદર ભાગ ૨ (સનેશુભાતી એન. પટેલ ૧૯૩૬ની પહેલી આવૃત્તિ)	૦-૩-૦
૦-૪-૦	"	ચંદ્રભાગા (સને ૧૯૩૬ની પહેલી એમ. બી. કથિક આવૃત્તિ)	૦-૪-૦

૨૦ ગ્રામગીતા (સને ૧૯૩૬ની પહેલી સોમાબાર્થ આવસાર આવૃત્તિ)	ધી અશોક પ્રકાશન મંદિર, બાજવાડા, વડોદરા	૦-૩-૦	પ્રાથમિક રૂઢોગસં વિદ્યાર્થી- ઓની લાયકેરી માટે.
૨૧ રાજ્ય બોજ (સને ૧૯૩૭ની પહેલી આવૃત્તિ)	આર. એન. શાહ	૦-૩-૦	"
૨૨ ચિત્તનો શીકાર (")	છવરામ જોષી	૦-૨-૦	"
૨૩ પોચાના પરાક્રમે (")	આર. એન. શાહ	૦-૧-૦	"
૨૪ બાળકોનું આરોગ્ય ભાગ પહેલો (૧૯૩૭)	વી. આર. ભાસ્કર અને કે. વી. દેવચલી અને ભાગાતર કર્તી આર. એચ. હોદિર	૦-૩-૦	"
૨૫ સાચી ભાગ ૧-૨ (સને ૧૯૩૬ની પહેલી આવૃત્તિ)	એચ. વા. ભર્યા	૦-૮-૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક રૂઢો અને કોનગ મંદિર- દયુસાનોમાં શિક્ષકોની લા- યકેરી માટે.
૨૬ આંખ અને ચરમા (સને ૧૯૩૫ની ડી. એલ. શાહ પહેલી આવૃત્તિ)	ડી. એલ. શાહ, રાવપુરા, વડોદરા	૦-૧૦-૦	"
૨૭ આંધ્રીન ભારત વર્ષ ભાગ ત્રીજો (સને ૧૯૩૭ની પહેલી આવૃત્તિ)	શશીકાન્ત એન્ડ કું. રાવ- પુરા, વડોદરા	૧-૮-૦	"

(અંગ્રેજીમાં સહી) એન. એ. કાદરી

ફોર એન્ક્યુ. મંસ. ડી. ભા.

(ડી. ભા. ના. મે. એન્ક્યુ. મંસ. સાહેબના તા. ૨૦-૧૦-૩૭ ના પત્ર નંબર ૮૧૮૮ માં કરેલી અચૂકાનુસાર.)

સરકારી જાહેરખબરો

કન્યાઓ માટેની વર્તીકયુક્તર ફાઈનલ પરીક્ષા, ઉત્તર ભાગ

નં. ૧૧૦૪૬. આથી જાણાવવામાં આવે છે કે કન્યાઓ માટેની વ. ફા. પરીક્ષા સને ૧૯૩૮ ના માર્ચની તા. ૭ મી ને સોમવાર અને તે પછીના દિવસોએ ઉત્તર ભાગમાં નીચે જણાવેલાં રથજોએ લેવામાં આવશે:—

રથજનું નામ જિલ્લાનું નામ જે અમલદાર પર ચારજ કરવાની છે તે અમલદારનો ઓલો.

અમદાવાદ	અમદાવાદ	}	સિનિઅર આસિ. ડેપુટિ એન્ડુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, અમદાવાદ.
ચિરમખામ	"		
ધોળકા	"	}	સિનિઅર આસિ. ડેપુટિ એન્ડુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ખેડા, નડિયાદ.
નડિયાદ	ખેડા		
આણંદ	"		
ખોરસદ	"		
કપડવાળ	"	}	સિનિઅર આસિ. ડેપુટિ એન્ડુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, પંચમહાલ, ગોધરા.
ગોધરા	પંચમહાલ		
ભરૂચ	ભરૂચ	}	સિનિઅર આસિ. ડેપુટિ એન્ડુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ભરૂચ.
અંકલેશ્વર	"		
સુરત	સુરત	}	સિનિઅર આસિ. ડેપુટિ એન્ડુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, સુરત.
વલસાડ	"		

હિંદુ ઉમેદવારો માટે હિંદુ વ. ફા. પરીક્ષા પણ તેજ વખતે સધળાં મુજરાતી પરીક્ષાતાં રથજોએ લેવામાં આવશે.

૨. સને ૧૯૨૯ ના જુલાઈની તા. ૨૭ મીના ફેબ્રુઆરીના તા. ૨૬ મીના જાહેરખબર નં. ૨૬૨૬, જે તા. ૧ લી ઑગસ્ટ સને ૧૯૨૯ ના મુંબઈ ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટ ભાગ ૧ નાં ૧૬૫૯ થી ૧૬૬૩ એ પાનાં ઉપર સુધારી છપાએલી છે, અને સને ૧૯૩૧ ના ઑગસ્ટ તા. ૭, સને ૧૯૩૫ ના ઑગસ્ટ તા. ૧૯, સને ૧૯૩૬ ના સપ્ટેમ્બર તા. ૨૪ અને તા. ૭ મી મે સને ૧૯૩૭ ના ફેબ્રુઆરીના તા. ૨૨ મીના જાહેરખબર નં. ૨૬૩૬ જે તા. ૬ લી ઑગસ્ટ સને ૧૯૩૧, તા. ૨૨ મી ઑગસ્ટ સને ૧૯૩૫ અને તા. ૧ ઓક્ટોબર સને ૧૯૩૬ અને તા. ૧૩ મી મે, ૧૯૩૭ ના મુંબઈ ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટ ભાગ ૧ ના ૧૭૮૪, ૧૫૮૫, ૨૦૩૪ અને ૧૧૩૨-૩૩ માં પાને છપાએલી છે તે પ્રમાણે પરીક્ષા લેવામાં આવશે.

૩. દરેક સ્થળે તે સ્થળની કમિટી પરીક્ષા લેશે. આ પરીક્ષક કમિટીના ચેરમેન તરીકે જિલ્લાના સિનિઅર આસિ. ડેપુટિ એન્ડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર આ સ્થળોએ કામ કરશે.
૪. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જે જિલ્લાના સ્થળે પરીક્ષામાં જેસવું હોય તે જિલ્લાની પરીક્ષક કમિટીના ચેરમેનને ઉમેદવારોએ જાપેલા ફોર્મમાં અરજી તથા પરીક્ષાની ફીના રૂ. ૩) મોકલી આપવા. અરજી અધિકારીને મોકલ્યામાં મોકલી તા. ૧ લી ફેબ્રુઆરી સને ૧૯૩૮ સુધીમાં આપવા તે પહેલાં મળી જવી જોઈશે. એ તારીખ પછી મળેલી અરજી સ્વીકારાશે નહિ.
૫. પરીક્ષામાં જેસવા માટેની અરજીનું ફોર્મ જિલ્લાની પરીક્ષક કમિટીના ચેરમેનને અરજી કરેલી ફી લીધા વિના મળી શકશે.
૬. ઉપરના નિયમ ૨ માં જણાવેલા તા. ૧ લી એપ્રિલ ૧૯૨૯ ના મુજબ ગવર્મેન્ટ ગેઝેટમાં પરીક્ષા માટેનો અભ્યાસક્રમ જાપવામાં આવ્યો છે.
૭. તા. ૧૯-૧૧-૧૯૩૬ ના મુજબ ગવર્મેન્ટ ગેઝેટ ભાગ ૨ ના પૃષ્ઠ ૨૪૦૦ ઉપર પરીક્ષા માટે નક્કી કરેલા ગુજરાતી પાઠો જાપાયા છે.

ઉ. ભા. ના મે. એન્ડ્યુ ઇન્સ. }
સાહેબની ઓફિસ, અમદાવાદ }
તા. ૯-૧૨-૧૯૩૭

(અંચેશમાં સહી) બી. જી. ઇ. }
શાસ્ત્રી }
એન્ડ્યુ. ઇન્સ. ઉત્તર ભાગ.

(ઉ. ભા. ના મે. એન્ડ્યુ. ઇન્સ. સાહેબના તા. ૯-૧૨-૧૯૩૭ ના પત્ર નં. ૧૧૦૪૭ માં કરેલી સૂચનાનુસાર)

પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોરમેન, અમદાવાદ, સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા.
પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજમાં સને ૧૯૩૭ના એપ્રિલ માસમાં
લેવાયેલી વાર્ષિક પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયેલા વિદ્યાર્થીઓ
પહેલું વર્ગ

ક્રમ	નામ	ટકા	ક્રમ	નામ	ટકા
૧	નરસિંહભાઈ ગોપાળભાઈ પટેલ	૬૬.૬	૭	તુળજારામ મુળજી જોષી	૫૯.૭
૨	નાથાલાલ ગોવિંદરામ બારોડ	૬૩.૦	૮	નરમેરામ રામરામ રણાત	૫૬.૧
૩	કેશવલાલ મધુલાલ જાની	૬૧.૭	૯	કેશવભાઈ છીતાભાઈ પટેલ	૫૮.૫
૪	નાનુભાઈ બીમભાઈ નાયક	૬૦.૭	૧૦	ચંદુલાલ અંબાલાલ પટેલ	૫૮.૦
૫	ભાદરાજભાઈ હરીભાઈ પટેલ	૬૦.૧	૧૧	રણુભાઈભાઈ કેવળજી પટેલ	૫૮.૦
૬	આપુલાઈ કરસનદાસ શહસર	૬૦.૦	૧૨	નટવરલાલ ભવાનીરાંકર જોષી	૫૭.૩

૧૨	શિવસિંહ સમલુઆવા દાકોર	૫૭-૨	૫૩	ડાલાભાઈ સયાભાઈ બીહોલ	૪૭-૬
૧૪	ગજવંતરાય ડાલાભાઈ જરદોશ	૫૭-૦	૫૨	મીડા દીતા આરવા	૪૭-૦
૧૫	અંબેલાલ છોટાભાઈ દેસાઈ	૫૬-૭	૫૩	કાનાભાઈ ગોહનદાસ પટેલ	૪૬-૫
૧૬	દિનકરરાય મોતીલાલ દાકોર	૫૫-૬	૫૪	ચંકર જેડેંગ બીજ	૪૬-૩
૧૭	જનકલાલ મંગળદાસ પટેલ	૫૫-૬	૫૫	નરદરિલાલ હરિલાલ વૈવ	૪૬-૩
૧૮	સાગળભાઈ રેવાભાઈ પટેલ	૫૫-૬	૫૬	કાનાભાઈ સોગાભાઈ વાળંદ	૪૫-૬
૧૯	હરમાનભાઈ ધુલાભાઈ પટેલ	૫૫-૧	૫૭	અમૃતલાલ અંગેલાલ દેસાઈ	૪૪-૫
૨૦	વનજીભાઈ ગોપાળજી કારવેન્ટર	૫૪-૯	૫૮	નાગરજી ડાલાભાઈ પટેલ	૪૪-૩
૨૧	લાલચંકર હરગોવિંદ કાકા	૫૪-૫	૫૯	ધુલાભાઈ ખુલાલદાસ નાળંદ	૪૪-૨
૨૨	મહેરવાન શુકર પટેલ	૫૪-૪	૬૦	મોતીલાલ રથજીડ પ્રિસ્તી	૪૩-૩
૨૩	ગીત્તસિંહ પદાડસિંહ બારેમા	૫૩-૮	૬૧	ફિલિપ દેવજી પ્રિસ્તી	૪૨-૧
૨૪	ગોમાનભાઈ ગોવિંદભાઈ પટેલ	૫૩-૩	૬૨	આવાજી અકોરભાઈ ભાઈ	૪૧-૭
૨૫	રાવજીભાઈ ઘુલસીભાઈ પટેલ	૫૩-૨	૬૩	ગીત્તપટ્ટ મુમુક્ષુ કારવેન્ટર	૪૧-૩
૨૬	ધ્રાપ્પાદીગ રસુલ પ્રિસ્તી	૫૨-૮	૬૪	હીલલાલ જમીવતરામ પંડ્યા	૪૧-૦
૨૭	પરગાભાઈ ઉકાભાઈ ચોડાણ	૫૨-૭	અહારથી બેઠેલા વિદ્યાર્થીઓ		
૨૮	ધુમાનભાઈ ડાલાભાઈ પટેલ	૫૨-૬			
૨૯	શાંતિલાલ હરજીવનદાસ ખડયા	૫૨-૩	૬૫	વલ્લભભાઈ ધુનભાઈ પટેલ	૫૧-૪
૩૦	કાલે ખેંગાર કેથોલિક	૫૧-૭	૬૬	પરતસિંહ રતનસિંહ પરમાર	૫૧-૩
૩૧	નટવરલાલ ચોત્તમભાઈ પટેલ	૫૧-૬	૬૭	આસાલાઈ લલુભાઈ પટેલ	૫૧-૩
૩૨	વસનજી કાળાભાઈ નાયક	૫૧-૫	૬૮	ચંકરલાલ છોટાલાલ ભેધી	૪૭-૬
૩૩	પરસોત્તમ ધધરદાસ પટેલ	૫૧-૪	૬૯	રથજીડજી ભીગભાઈ દેસાઈ	૪૭-૦
૩૪	ઉમીયાચંકર મનલાલ ચાલિક	૫૦-૬	૭૦	ડાલાભાઈ મનલાલ પટેલ	૪૪-૬
૩૫	દાકોરરામ ઉત્તમરામ પાઈક	૫૦-૪	વાકેશનલ ટેનિંગ સ્કૂલ, અંકલેધર		
૩૬	ભળી નરસી પરમાર	૫૦-૩			
૩૭	મણીલાલ કામોદર દવે	૫૦-૩	૧	વગીનલાલ દવારામ મારતર	૫૬-૬
૩૮	નોતમલાલ મણીલાલ દવે	૫૦-૧	૨	મથુરભાઈ ગોવિંદભાઈ પટેલ	૫૫-૬
૩૯	ચંડુલાલ રથજીડલાલ ત્રવાડી	૫૦-૦	૩	હીમતસિંહ લાલજીઆવા મુરતીઆ	૫૫-૩
૪૦	મોતીલાલ હીનતરામ ભેધી	૪૯-૮	૪	ગામવાનાસગ ગંભીરસીંગ આરોહરીઆ	૫૫-૦
૪૧	હરગોવિંદ કાળિદાસ દવે	૪૯-૭	૫	સેમુએલ મનસુરભાઈ શેખ	૫૪-૦
૪૨	કુંવરજી નાગરજી દેસાઈ	૪૯-૬	૬	માધવલાલ ગામીઆ કિશિઅન	૫૩-૬
૪૩	માણિકલાલ બીખુશા શાહ	૪૯-૬	૭	મનલાલ માધવલાલ પટેલ	૫૨-૬
૪૪	ચાડીલાલ સુનીલાલ મુથાર	૪૯-૬	૮	માધીએલ મંગળદાસ વિનોદ	૫૨-૧
૪૫	ખોશભાઈ રામાભાઈ અબ્દુલીઆ	૪૯-૪	૯	ધસુદાસ ખાનદાસ પરમાર	૫૧-૪
૪૬	ખોખાભાઈ જુરાભાઈ ગોહિલ	૪૯-૩	૧૦	મનાસાહ મંગળદાસ કિશિઅન	૫૦-૯
૪૭	હીરાલાલ વેણીરામ પંડ્યા	૪૯-૨	૧૧	મીખાજી મુઝાજી મુરતી	૫૦-૦
૪૮	રેવાભાઈ રત્નાભાઈ વજુકર	૪૮-૬			
૪૯	મોહનાસહ શીવસિંહ રાવજી	૪૮-૬			
૫૦	મોતીલાલ જોડાભાઈ દેસાઈ	૪૮-૫			

ખીજી વર્ષ

૧ મગનલાલ ધેરાલાલ ધાંચી	૬૩૦૩
૨ રતનજી લાણીલાલ પટેલ	૬૩૦૧
૩ ગોમતસિંહ મધુસિંહ પરમાર	૬૧૦૯
૪ જ્યાબરલાઈ ગલાલાલ પટેલ	૬૧૦૩
૫ હરમાનભાઈ મહીજીભાઈ આર્ય	૬૧૦૦
૬ મગનલાલ રામદાસ પટેલ	૬૦૦૬
૭ જોડીલાલ મંગળજી ભટ્ટ	૫૭૦૬
૮ રામલાઈ મહીજીભાઈ પટેલ	૫૭૦૦
૯ રામજી રામચંદ્રજી રચારી	૫૬૦૯
૧૦ જગનજી નાનાલાઈ પટેલ	૫૬૦૬
૧૧ માણેકલાલ મનસુખરામ જાની	૫૬૦૦
૧૨ ચોમાલાઈ શંકરભાઈ બારોટ	૫૫૦૬
૧૩ હીરાભાઈ વિઠ્ઠલભાઈ માર	૫૫૦૩
૧૪ મણીશંકર નાયજી જોષી	૫૩૦૪
૧૫ રામજીભાઈ લાલજીભાઈ વાઘેલા	૫૩૦૦
૧૬ જોગજીવલાલ મણીલાલ પરીખ	૫૨૦૩
૧૭ તુળસીદાસ નાગરદાસ કાંતીયા	૫૨૦૩
૧૮ શંકરલાલ જોડાલાલ ચરમા	૫૨૦૦
૧૯ પ્રવિણસિંહ પ્રતાપસિંહ રહેવર	૫૧૦૮
૨૦ સુકીઆસ દાઉદ ગાનીયા	૫૦૦૦
૨૧ લાલજી પીતાંબર પરમાર	૪૯૦૦

બહારથી બેઠલા વિદ્યાર્થીઓ

૨૨ જોન રાણજી મકવાણા	૪૮૦૮
ત્રીજી વર્ષ	
૧ મુળશંકર પ્રાણશંકર જોષી	૬૩૦૫
૨ રણજોડભાઈ ખુશાલભાઈ પટેલ	૬૩૦૨
૩ ભીખુભાઈ કસનજી નાયક	૬૧૦૦
૪ રામસિંહ બચુભાવા ઓઢાણ	૫૯૦૮
૫ મણીશંકર કુબેરજી કોઠારી	૫૮૦૨
૬ જોડાલાલ મગનલાલ પટેલ	૫૭૦૭
૭ જોડાલાલ ઈશ્વરભાઈ પટેલ	૫૬૦૪
૮ કૃપાશંકર કરજીશંકર પંડ્યા	૪૮૦૨
૯ જુનાભાઈ ભાઈજીભાઈ પટેલ	૪૭૦૯
૧૦ શીવાભાઈ વસ્તાભાઈ વાઘરી	૪૭૦૬
અમદાવાદ. (અંગ્રેજીમાં સહી)	
તા. ૧-૧૦-૧૯૩૭ } બી.જે. જી. શાસ્ત્રી	
	એ. ઇ. ઇ. શા.

હિંદુ ટ્રેનિંગ સ્કૂલ અમદાવાદમાં સને ૧૯૩૭ ના એપ્રિલ માસમાં લેવાયેલી બહેલા વર્ષની મટિફિકેટ પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયેલા વિદ્યાર્થીઓ

પહેલું વર્ષ	
૧ હિંદરબી જુમન	૬૩૦૪
૨ મુસા અહમદ કુકાનદાર	૬૨૦૫
૩ ઇબ્રાહીમ દાઉદ અમાને	૬૧૦૫
૪ મહમ્મદશીમ મેહમુદ કરંદેકર	૬૦૦૪
૫ અબ્દુરરહેમાન સુલેમાન શેખ	૬૦૦૩
૬ અબ્દુલકાદીર મકસુમખાન	૬૦૦૦
૭ ગુલામઅહમદ શેખ મેહમુદ શેખ	૫૯૦૧
૮ વલીમહમ્મદ નન્ગુભાઈ મોમીન	૫૬૦૬
૯ મહમ્મદ ઇબ્રાહીમ હિંદરસાહેબ કાકણી	૫૬૦૩
૧૦ અહમદ શાહમુદિન તાજ	૫૫૦૮
૧૧ અહમદમીયાં નયુમીયાં મસેદ	૫૫૦૧
૧૨ શેખ અહમદ શેખ અગીર	૫૫૦૦
૧૩ અલીમીયાં હુસેનમીયાં હાથક	૫૪૦૬
૧૪ મહમ્મદ હરમાઈલ અબ્દુલ કરીમ	૫૪૦૦
૧૫ અલી હુસેનદાઉદ પટેલ	૫૪૦૦
૧૬ મુલેમખાન મહમ્મદભાઈ શેખ	૫૩૦૮
૧૭ વાકુળભાઈ આંદાભાઈ શેખ	૫૩૦૩
૧૮ કુર્યાનઅલી રોનકઅલી ફકીર	૫૩૦૧
૧૯ ઉમર અલીસાહેબ રાહિત	૫૩૦૧
૨૦ રસુલભાઈ હસનભાઈ વોહરા	૫૩૦૦
૨૧ મહમ્મદ બાદર મેહમુદ કરબેલકર	૫૨૦૩
૨૨ આદમ ઇસાજી પટેલ	૫૨૦૨
૨૩ અબ્દુલહાક ઉમરમીયાં ડોક્ટર	૫૨૦૦
૨૪ અહમદમીયાં સદીકમીયાં સૈયદ	૫૧૦૯
૨૫ આતામહમ્મદ ગુલામહુસેન શેખ	૫૧૦૮
૨૬ ઇબ્રાહીમ મહમ્મદઅલી પટેલ	૫૧૦૬
૨૭ લાલમહમ્મદ જાનમહમ્મદ શેખ	૫૧૦૦

પહેલું વર્ષ

નટવરલાલ ભવાનીશંકર ત્રેપી શિક્ષણ સર મિઓડોર હોપનું ર.
૯)નું બીજું ઇનામ તેમાંથી
ર. ૪-૮-૦

દિનકરરાવ મોતીલાલ દારોર " " ર. ૪-૮-૦

એચ ટી. ધાધારી

હેડમાસ્ટર પી. આર. ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ.

છોકરાઓ માટેની વર્તીકયુક્તર કાઈનસ પરીક્ષા-ઉત્તર ભાગ
નં. ૧૦૮૧૩

(શુદ્ધિપત્રક)

ઉ. ભા. માં સને ૧૯૪૭માં લેવાએલી છોકરાઓ માટેની વર્તીકયુક્તર
કાઈનસ પરીક્ષામાં પાસ થએલા વિદ્યાર્થીઓનાં નામ જે તા. ૩૦ મી સપ્ટેમ્બર
૧૯૩૭ના મુખર્ષ ગવર્મેન્ટ ગેઝેટ ભાગ ૨ જાના પૃષ્ઠ ૧૯૪૫-૧૯૬૧ માં
પાનાં ઉપર છપાયા છે તેમાં નીચે મુજબના સુધારા કરવામાં આવ્યા છે:—

‘ધંચમહાલ જિલ્લો

આતુકમ નં. ૨૭ ગણીલાલ મુળજી દાસના નામ સામે જિલ્લાના આસનમાં

“વડોદરા” ને બદલે “વડોદરા કેમ્પ” એમ વાંચવું.

“ ૭૧ ની સામે નામ વગેરેના આસનમાં “લયાળજી” ને બદલે
“દયાળજી” એમ વાંચવું.

વાલજીભાઈ ભાવજીભાઈ ભુરા એ નામની સામે રેંકના
આસનમાં “૧૮૫” ને બદલે “૧૮૬” એમ વાંચવું.

“ માનાભાઈ શીવાભાઈ વાઘરી એ નામની સામે રેંકના
આસનમાં “૧૮૬” ને બદલે “૧૮૭” એમ વાંચવું.

“ ૧૮૩ ના નંબર સામે નામ વગેરેના આસનમાં “૧૮૬”
ને બદલે “૫૮૬” એમ વાંચવું.

ઉ. ભા. ના મે. એલ્યુ. ઇન્સ. } સાહેબની એલિસ, અમદાવાદ } તા. ૩ જી ડિસેમ્બર, ૧૯૩૭ }	(અંગ્રેજીમાં સહી) પી. જે. જી. શાસ્ત્રી એલ્યુ. ઇન્સ. ઉ. ભા.

(ઉ. ભા. ના મે. એલ્યુ. ઇન્સ. સાહેબના તા. ૧૬ મી ડિસેમ્બર,
૧૯૩૭ના પત્ર નં. ૧૧૩૧૩ માં કરેલી સૂચનાનુસાર)

શુદ્ધિપત્રક.

સને ૧૯૩૭ ના ઓક્ટોબરની તા. ૭ મીના મુંબઈ સરકારી ગેઝેટ લામ રજનાં પાનાં ૧૯૯૬ થી ૨૦૦૦ હિપર, સને ૧૯૩૭ ના એપ્રિલ માસમાં સ્ત્રીઓ માટેની પ્રાથમિક ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં સિનિઅર પહેલા વર્ષની શિક્ષિકાઓ માટેની લેવાએલી ટ્રેનિંગ સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થએલી શિક્ષિકાઓનાં નામમાં સુધારો.

વનિતાવિશ્વામ ટ્રેનિંગ કોલેજ, મુંબઈ.

અનુક્રમ નંબર ૨૫-બોરસેડ ગુસ્તાદજીના નામ સામે (મગાપોરીયાં છે તેને બદલે "શિગનપોરીયા" વાંચવું.

ઉત્તર ભાગના એન્ડ્યુ. ઇન્સ. સાહેબની } (સહી) બી. જી. જી. શાસ્ત્રી
ઓફિસ, અમદાવાદ.

તા. ૧૦-૧૨-૧૯૩૭.

એન્ડ્યુ. ઇન્સ. ઉત્તર ભાગ.

ધનામપત્રક

અમદાવાદ ૧૪૬૨૦.

ઉચ્ચમાનાખાદ	મહાદેવના મહારાજે	૧૨-૮-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	શાહ વાડીલાલ ડાહ્યાભાઈએ	૧૩-૦-૦	"
શ્રદાતલ	શાહ આંધડભાઈ કાળીદાસે	૨૦-૦-૦	"
આનખેડા	ગિ. મગનભાઈ સુધાભાઈ પટેલે	૬૦-૦-૦	જને સ્કૂલોના વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	ગિ. મગનભાઈ કાળીદાસ પટેલે	૬૦-૦-૦	"
	ગિ. લલ્લુભાઈ ચકુભાઈ તરગાળાએ	૬૦-૦-૦	"
	ગિ. ગોવિંદભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલે	૧૨-૦-૦	"
ગોપલ	મિ. હરગોવિંદ બાપુભાઈ વ્યાસે	૧૨-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	હુદાર આત્મારામ જેસીંગ-લાઈએ	૧૨-૦-૦	"
ધુગા	સુતાર કેશવલાલ પુનનભાઈએ	૪૫-૦-૦	"
	પા. રેવાભાઈ નરેશતમદાસે	૨૫-૦-૦	"
કોઈ	ગિ. દેવીસંગ દાહ્યાભાઈએ	૫૦-૦-૦	મુખ્ય સ્કૂલ તથા કન્યા શાળાની બાળાઓને જમાડી.
દેદરા	૨૫. તાલુકદાર અરજનરાંગના પૂજ્યાર્થે રાણા હિમેદસંગ સામતસંગે	૧૦-૦-૦	સાડયા તથા માંડીયા વહેંચ્યા.

તૈયાર છે । તદ્દન નવીન ઢંળે લખાએલ ગણિત તૈયાર છે ।

એ. હેડમાસ્તર સાહેબ,

મુંબઈ ઈલાકાના સરકારી કેળવણીખાતા તેમજ વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટેટ્સ એજન્સિઓ પ્રાથમિક શાળામાં ચલાવવા માટે મંજૂર કરેલ

“ વિદ્યાર્થી ગણિત ભાગ ૧ લો ” કિ. ૦-૮-૦

લેખક શ્રી. યુનીલાલ એ. ભટ્ટ જી. એ જી. ટી. એ આપની સૂક્ષ્મતા શિક્ષક તેમજ વિદ્યાર્થીઓને દરેક રીતે ઉપયોગી નીવડશે કારણકે લેખક પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષક તરીકેનો અનુભવ લઈ, થોડે થોડે આગળ વધી અસારે ચરોતર એલ્યુમેશન સોસાયટીમાં હેડમાસ્તર તરીકેનો અનુભવ લઈ રહેલ છે, (અનુભવ ઉપર લખાએલ પુસ્તક ખીજ પુસ્તકો કરતાં સારું નીવડે એવા આમારા વિચારને આપ સંમત થશે.) એટલે શિક્ષક તેમજ વિદ્યાર્થીઓને નડતી સઘળી મુશ્કેલીઓથી પોતે વાકેફ હોઈ તે આમાંથી દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવેલ છે તો આપ આપની શાળામાં તેને અવસ્થ દાખલ કરશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ. તદુપરાંત અમારાં મોત્ત એજન્સિનાં નીચે જણાવેલ પુસ્તકોને આપ જેવી રીતે સાચ આપતા આપ્યા હો તેવી રીતે લવિષ્યમાં પણ આપશો.

લેખક શ્રી. લાઈચંદ્રદાસ પૂંજીશાહ

૧	યુજરાતના ઇતિહાસની સચિત્ર સહેલી વાર્તાઓ.	કિ. ૦-૪-૦
૨	સાબરકાંઠા એજન્સિની જૂગોળ.	૦-૫-૦
૩	ઈડર સંસ્થાનની સામાન્ય જૂગોળ,	૦-૨-૬
૪	પાલજીપુર સંસ્થાનની સામાન્ય જૂગોળ.	૦-૩-૦
૫	જૂગોળની મૂખ્ય શંકાઓ.	૦-૦-૬
૬	જૂગોળના પદ્ધતિ (ધો. ૩-૭ માટે).	૦-૩-૦
૭	ઇતિહાસના પદ્ધતિ (ધો. ૫ થી ૭ માટે).	૦-૨-૦
૮	બાળગીત સંગ્રહ ભા. ૧-૨.	
૯	સંવાદ સંગ્રહ ભા. ૧-૨-૩	
૧૦	સંવાદ મણકા ભા. ૧-૨	
૧૧	સરળ દેશી હિસાબ (મંજુર થયેલ)	૦-૧-૬

મળવાનું ઠેકાણું:—

ચોકસી પ્રધર્મ

ચુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લિશર્સ

બાલાઈતુમાન પાસે-અમદાવાદ

તા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈપણ બુકસેલર પાસેથી

માગી લો.

ગુજરાતી ગુજરાતી કોપિબુક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકંઆના ગુજરાતી કોપિબુક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સાફ કમિશન મળશે.

કિંમત સંબંધી કંઈ પણ ફેરફાર હોય તો

નીચે બતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બુકડીપો,

ગાંધીરોડ. રતનપોળને નાકે,

અમદાવાદ.

શાળાપત્ર સંબંધી સૂચના

૧. પત્ર સંબંધી લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું. છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક ખાતુએ ચોક્કસ અંકસરે લખવું. જે છાપવા યોગ્ય લાગશે તો છપાશે, અને પસંદ નહિ કરેલા લેખ ટિકિટ મોકલી હશે તો પાછા મોકલવામાં આવશે. યોગ્ય ચર્ચાપત્રને પણ સ્થાન મળશે.
૨. લવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦ ટપાલ ખર્ચ સાથે અગાઉથી. છુટક અંકના રૂ. ૦-૩-૦ પોસ્ટેજ સાથે. લવાજમના પૈસા મનીઓર્ડર, એક અંગર ફાફટથી મોકલાવશે. તો તે ચાલશે, પરંતુ તેમાં કમિશન કે વટાવ જે બેસે તે લવાજમના પૈસામાંથી કાપવાનો રિવાજ નથી, પરંતુ તે મોકલનારને શિર છે.
૩. શાળાપત્રમાં આપેલી ખાતમી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડીઓ ખાતાંએ મંજૂર કરેલી જ હોય એમ હમેશ હોતું નથી; માટે દરેકને મંજૂર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.
૪. આ પત્ર સાથે કોઈપણ હેડબીલ વહેંચણામાં આવશે નહિ.
૫. સ્થળસંકોચને લીધે શાળાપત્રમાં ઈનામપત્રક છપાવે છે તેના સંબંધમાં દરેકને સૂચના કરવામાં આવે છે કે રૂ. ૫) થી ઓછી રકમવાળાં નામ છપાવવા માટે મોકલવાં નહિ; તેમ છતાં આવશે તો તે છાપવામાં આવશે નહિ.

તત્તો

જાહેરખબરના નવા ભાવ

આથી સર્વને ખબર આપવામાં આવે છે કે સને ૧૯૩૮ ના જાન્યુઆરીથી જાહેરખબરના ભાવમાં ઘટાડો કરી તે નીચે મુજબ રાખવામાં આવ્યા છે.

મુદત	એક પાન	અડધું પાન	પા પાન
આખું વર્ષ	રૂ. ૧૦	રૂ. ૪૦	રૂ. ૩૦
છે માસ	રૂ. ૩૨	રૂ. ૨૨	રૂ. ૧૬
ત્રણ માસ	રૂ. ૧૮	રૂ. ૧૨	રૂ. ૯
એક માસ	રૂ. ૭	રૂ. ૫	રૂ. ૪

[દ્રિષ્ટુઆરિ સને ૧૯૩૮]

પુસ્તક ૭૭

અંક ૨

Registered
No. B. 43

શાળાપત્ર

ત્રી

પ્રો. ડી. ઘોષારી, બી.એ., એમ. ડી. સી. ડી.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	શુદ્ધિમાપન	૬૩
૨	સિદ્ધિશિક્ષણસાધના	૭૦
૩	નવું માનસશાસ્ત્ર	૭૨
૪	રેડિઓ	૭૬
૫	ચિત્રકાગ-બાળવર્ગ	૮૦
૬	ક્રિયાત્મક નિર્માણ	૮૪
૭	સેવાદ-એ માણ અતિરક્ત	૮૮
૮	ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની આર્થિક ક્ષણવર્ણના નવા અભ્યાસક્રમ	૯૨
૯	સરકારી જાહેરખબરો	૧૦૦
૧૦	ખાનગી જાહેરખબરો	૮

શુદ્ધિપત્રક

જન્યુઆરિ ૧૯૩૮ના સાળાપત્ર પૃષ્ઠ ૫૬ એ શુદ્ધિપત્રકમાં નંબર ૨૫
જોરશેઠ શુરતાદેવ સિંગનપોરીયાના નામને જો ૨૫ નંબર આપ્યો છે તેને
ખાલે ૫ નંબર એમ સુધારી વાંચવું.

ક્ષણવર્ણનાના હુકમથી

તંત્રી અને પ્રકાશક (ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૮ થી)

હીરાલાલ ત્રિકમલાલ ધોધારી, બી. એ., એસ. ટી. સી. ડી.

હેડમાસ્ટર પ્રે. સ. ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

પી "સાયમંડ ન્યુમિલી" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પરીષદ સેવીકાસ ઇનવલારો છાપ્યું.
તલાપોષ શહે-અમદાવાદ.

પુસ્તક ૭૭]

દેશુઆરિ ૧૯૩૮

[અંક ૨

પ્રજ્ઞાની ઉત્પત્તિનો આધાર તેની કેળવણી પર છે; અને કેળવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ મૂળ જોટલું વહેલું અમલમાં આવે તેટલી વહેલી ઉત્પત્તિ.

બુદ્ધિમાપન

(પુ. ૭૬, અંક ૧૨, ૫૯ ૪૭૧ થી ચાલુ)

વર્ષ ૧૪

૧. નિયમ શોધવો. નીચે પ્રમાણેનું ટાપેલું પૂરું આપો.

$$૧+૨=૪=૨\times ૨.$$

$$૧+૨+૫=૮=૨\times ૩.$$

$$૧+૩+૫+૭=૧૬=૪\times ૪.$$

૫ઠી પેન્સિલ ને કાગળ આપો અને નીચે જે હારમાળા લખીને નિયમ શોધી કાઢવા જણાવો. જે મિનિટનો સમય આપવો. નિયમ જણાવ્યા પછી વગર ફક્ત જે હારમાળાજ ખરી રીતે જણાવે તો અર્ધા ગાકસ (ગુણ) આપવામાં આવે મતલબ કે અર્ધું ખર્ચે ગણવામાં આવે.

૨. કાગળની કસોટી.—

૬ ઈંચ ચોરસ જે કાગળ અને પેન્સિલ લો. બાળકને કહો કે અહીં એક કાગળ છે અને તેને હું ચોવડા વાળું છું. બાળકના દેખતાં કાગળ વાળો.

હવે અહીં હું એક નાનું કાણું કાપું છું. આ ભાગને પેન્સિલથી નિશાની કરો જે છેલ્લા પડની બાજુની ગધ્યમાં આવશે. કાગળને ફરી ઉકેલવાથી કેવો દેખાય છે? આ સાદા કાગળમાં બધાં કાપ આવવાનો હોય ત્યાં નિશાની કરો. વાળેલો કાગળ બાળકની સામે મૂકો. વળાંકનો ખુણો તેની તરફ મૂકે અને નિશાની બધાં ઉપલી બાજુએ કાપ આવત તે ભાગ પણ તેવી રીતે રાખવો. બાળકે કાગળને આડવાનું નથી. તેમજ બીજા કાગળને વાળવાનો નથી. કાણા દોરો એમ જોલતા નહિ, કારણકે એથી એક કરતાં વધુ કાણાં છે એમ સમજાઈ જશે. કાગળના દરેક અર્ધો ભાગના ગધ્યની પાસે એક એમ બે કાણાં એક લીટીમાં આવશે.

૩. ચૂક (ગુણ દર્શાવનારા) શબ્દોની વ્યાખ્યા આપવી.—

૧. દિલસોજ. ૨ વેર. ૩ દાન. ૪ અદેખાઈ અને ૫ ન્યાય. પાંચ-ગાથી ત્રણની વ્યાખ્યા જરાબર આપે તો ચાલે.
જવાબ.

૧. કાઈને માટે દીલગીરી દર્શાવી.

૨. કાઈએ કર્યું હોય તેવું પાછું કરવું.

૩. ગરીબને આપવું. ૪. આપણને જોઈતી ચીજ કાઈની પાસે બધારે જોઈએ ત્યારે તે યાચ છે. ૫. કચેરીમાં જઈને તમે જે મેળવો તે.

૪. વિશિષ્ટ પ્રશ્નો.

બાળકને ધ્યાનપૂર્વક સાંભળવા ને સમજવા કહો, પછી વાંચો.

(ક) એક માણસે પોતાના મિત્રને કહ્યું કે જો હું ઘોડો ખરીદ કરું તો દુઃખી થાઉં, કારણકે તેને ખવરાવવાનું ખરચ કરવું પડે. ઘોડો ખરીદ ન કરું તોપણ દુઃખી થાઉં, કારણ કે સવારી કરવાને ઘોડો ન મળે; તેથી જાને પ્રકારે હું દુઃખી થાઉં. તેના મિત્રે જવાબ દીધો, ઉલટું બને રીતે તમે સુખી થઈ શકો, કારણ કે જો તમે ઘોડો ખરીદ ન કરો તોપણ સુખી થશો, કારણકે તેને ખવરાવવાના ખરચમાંથી બચી જાઓ. બાકીનું તેણે કેવી રીતે પૂરું કર્યું હશે તે જણાવો.

(ખ) એક બીલ કે જે ચહેરામાં તેની જિંદગીમાં પહેલીજ વખત આવ્યો હતો તેણે એક હોકરાને રસ્તે સવારી કરીને જતો જોયો, બધારે હોકરા પાસે આવ્યો ત્યારે તે બીલ જોયો, “હોકરો આગસુ છે, તે બેટો બેટો ચાલે છે.” હોકરો શેના હિપર સવારી કરતો હશે તેની બીલને એમ કહેવું પડ્યું? જવાબ ગાઈસિક્લજ આવે, બીજો કાઈ પણ નહિ. ગામડાંનાં

આળસ (જેઓ આધસિક્ષકથી પરિચિત ન હોય તેમને) મારે એવીજ જાતના બીજા કોઈ પ્રશ્નની યોજના કરવાને વાંધો નથી.

(૩) જ્યારે તમે મારા ઘરમાં પ્રવેશ કરશો ત્યારે તમારી જમણી ખાલુએ દિવાલમાં તમને એક ખારી જણાશે. જ્યારે સૂર્ય આયમે છે ત્યારે તે આ ખારીમાંથી સામેની દિવાલ પર સીધો પ્રકાશ નાખે છે. તીએ રસ્તા તરફ જોતાં ખારણામાં ઉભા રહો ત્યારે કઈ દિશા તરફ તમારે મોં હશે? ઉત્તર, દક્ષિણ, પૂર્વ કે પશ્ચિમ?

૫ સરખાપણું જણાવવું. ત્રણ ચીજો લેવી—

(૬) ગાય, સર્પ, પક્ષી (ગ્રાણી)—

(ખ) ઊન, ચામડું, રૂ (પહેરવાનાં સાધન)—

(ગ) ચપ્પુ, પેસો, ખીસો (ખનીજ)—

(ઘ) તરવું, ઢોઢવું, ઉડવું (ગતિની ક્રિયા)—

(ચ) બંદુક, તરવાર, લાડી (જયવાનાં સાધન)—

(છ) શુક્લબ, બટાકા, ગાંઠ (વનસ્પતિ)—

પાંચમાંથી ત્રણ ખરા જવાબ હોય તો ચાલે.

૬ (ધા) ધનકસોટી.

આદ (૧) પ્રમાણે પરંતુ આઠ હારમાળા સુધી એટલે આઠ હારમાળામાં સફળ થવું જોઈએ.

વર્ષ ૧૬

૧ ગૂઢ શબ્દો વચ્ચેના તફાવત સમજાવવો.

(ક) ગરીબાર્થ ને સંકટ (ખ) અજ્ઞાનતા ને મૂર્ખાઈ

(ગ) દિગતી ને ઉપયોગી (ઘ) અવિન્ય ને કાતિ

(ચ) આનંદ ને સુખ (છ) સુસ્તી ને આળસ

(જ) દિલસોજી ને દયા.

સાતમાંથી પાંચ ખરા હોય તો ચાલે.

૨. બંધ પેટીઓની મુંચ અને તેનો ઉકેલ.—

બાળકને એક નાની પેટી બતાવો અને કહો—આ પેટીની અંદર બે નાની પેટીઓ છે, અને નાની પેટીમાંની દરેકમાં એક નાની પેટી છે. નાની મોટી પેટી સાથે બધી ગજાને કુટલી પેટીઓ થઈ?

બાળક સાથે જે છે તેની ખાતરી કરવા આ પ્રમાણે ફરીથી બોલો.

પ્રથમ મોટી પેટી પછી બે નાની પેટીઓ અને દરેક નાની પેટીમાં એકેક નાની પેટી.

જવાબની નોંધ લેા અને આગળ વધો.

આ પેટીમાં જે નાની પેટીઓ છે, અને એ જે પેટીઓમાંની દરેકમાં જે નાની પેટીઓ છે. ફૂટેલી પેટીઓ યર્ષ?

એ પ્રમાણે મોટી પેટીમાં ત્રણ નાની પેટીઓ છે અને દરેકમાં ત્રણ નાની પેટીઓ છે.

એ પ્રમાણે ચાર પેટીઓ અને દરેકમાં ચાર નાની પેટીઓ.

મેંએ કામ કરવાનું છે.

ફક્ત પહેલોજ પ્રશ્ન જે વખત બોલવાનો છે. તેની નોંધ કરવી. દરેક જવાબ ચાટે અર્ધજિ મિનિટ મળે. ચારમાંથી ત્રણ પ્રશ્નોના જવાબ ખરા હોય તો ચાલે.

૩. ૬ આંકડા અવળા ક્રમમાં બોલવા.

૪, ૭, ૧, ૯, ૩, ૨, ૫, ૮, ૩, ૨, ૯, ૪.

૭, ૫, ૨, ૬, ૩, ૮.

૪. વિચારક્રિયાની કસોટી.

નીચે પ્રમાણે લખેલું પત્ર બાળકને આપવું. તોપ ફૂટતાં દસ મિનિટ પહેલાં મર્ષ કાસે મેં શાળાની ઘડિઆળ વાગતાં સાંભળા. ટકોરા ગણ્યા ન હતા, પરંતુ એક કરતાં વધુ ટકોરા વાગ્યા તેની ખાતરી છે અને હું ધાઈ છું કે એકી સંખ્યામાં ટકોરા વાગ્યા હતા. સવારે હું નિશાળે આવ્યો ન હતો અને બપોરે પાંચમાં પાંચ જોણીએ શાળાની ઘડિઆળ બંધ પડી હતી. તોપ ક્યારે ફૂટેલી? જે મિનિટમાં જવાબ મળવો જોઈએ. વખતની નોંધ કરવી.

ઉપર આપેલા પ્રશ્નોમાં સ્વજની પરિસ્થિતિ પ્રમાણે યોગ્ય ફેરફાર કરવાને વાધો નથી, પરંતુ તેમને તે વિષયના નિષ્ણતોની સલાહ લેવી મજબૂર યોગ્ય છે, તેથી અયોગ્ય સુધારો વધારો ચાલ નહિ.

૧૬ વર્ષ ઉપરની ઉમરવાળાઓને ૧૬ વર્ષની ઉમરવાળાનાજ પ્રશ્નો પૂછવાના છે.

આ નીચે તે સંબંધી પત્રકનો નમુનો આપવામાં આવે છે, જેથી સામાન્ય શિક્ષકવર્ગને પણ તેમના કામમાં સરળતા થાય.

વિદ્યાર્થીનું નામ

વર્ષ માસ

ખરી ઉમર ૬ - ૨ માનસિક

ઉમર જે આવે તે લખવી.

પ્રશ્નો	પારણામ	દીક્ષ અથવા જવાબની નોંધ
૧ તમારો જન્મજો હાથ ખતાવો. ,, ડાબો કાન ખતાવો.	+	પ્રથમ ડાબો હાથ ખતાવે છે. દરી પૂછવાથી જન્મજો ખતાવે છે.
૨ સાંભળો, હું એક વાક્ય બોલું છું તે તમારે ફરીથી બોલી જવાનું છે.	+	ધીમે
૩ આ બે ચહેરામાંથી સારો ચહેરો કયો છે ?	+	
૪ એજ શબ્દનો વાક્યમાં ઉપયોગ કરીને બોલો.	—	મેજ, ખુશી એમ બોલે છે.
૫ અહીં કેટલા આના છે તે ગણી ખતાવો.	—	પ્રથમ ૧૧ આના કહે છે, કોઈ ઠગલીમાં ત્રણ પૈસા મુકે છે.
૬ આ સિક્કાનું નામ કહો. (આની, રૂપિયો, અડધો)	—	અડધાને પૈસો કહે છે.

પરિણામના ખાતામાં સમજ પડે તેવી કોઈપણ નિશાની ચાલી શકે. ખરા માટે વત્તાનું ચિહ્ન અથવા ટપકું મૂકી શકાય. ખોટા માટે ચોકડી અથવા આડી લીટીની નિશાની મૂકવાથી ચાલે. બીજી કોઈ યોજના કરવાને પણ વાંધો નથી. નિશાનીઓ સમજી શકાય તેવી હોવી જોઈએ. કેટલાક વિચિત્ર જવાબોની નોંધ કરવાથી બાળકોનાં માનસ સમજી શકાશે તેમજ જુદી જુદી હિમરનાં બાળકો એકજ પ્રશ્નના કેવા જવાબો આપે છે તેની પણ સરખામણી કરી શકાશે. અને ફરીથી યાદ દેવડાવવાની જરૂર જણાતી નથી કે બાળક તે બાળકજ છે અને તેની સાથેના વર્તીવમાં ધીરજ ને પ્રેમની જરૂર છે; નહિ તો કેટલાંક બાળકો સમજતા હશે તોપણ જવાબ આપશે નહિ અને ભૂલથી તેવા બાળકને મંદ બાળક તરીકે ગણી કાઢવામાં આવશે. આથી બાળસ્વભાવથી જેઓ ખાસ પરિચિત હોય તેમણેજ આ કામ હાથ પર લેવાની જરૂર છે, નહિ તો તેવા નિબળાતો મારફત કાર્ય ચલું જોઈએ.

કસોટીઓની યોજનાઓનું કાર્ય નિબળાતોનેજ સોંપવું જોઈએ. તેમાં સામાન્ય શિક્ષકવર્ગે માર્ગ મારવાની જરૂર નથી; પરંતુ ઉપર જે કસોટીઓ આપેલી છે તેનો યોગ્ય ઉપયોગ કરવા માટે શિક્ષકે નીચે જણાવેલી

સૂચનાઓ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાની જરૂર છે, કારણકે તેના અભાવે પરિણામ સંતોષકારક આવવાનો સંભાવ નથી.

૧. કસોટી કરનારને માનસસામ્રાજ્ય રાન હોવું જોઈએ અને પદ્ધતિથી પુરા માહિતગાર થવાને પુરતી સંખ્યાના બાળકોની કસોટી કરેલી હોવી જોઈએ.

૨. કસોટી કરનારનું વલણ.

(ક) બાળકનો વિશ્વાસ સંપાદન કરવો.

કસોટી કરનારે બાળકનો ગ્રેમ સંપાદન કરવો જોઈએ અને તે માટે કસોટીનું કામ શરૂ કરવાનો પ્રયત્ન કરતાં પહેલાં કાષ્ઠિય પ્રકારની ગભરામણની નિશાનીઓ દૂર થાય ત્યાંસુધી બાળક કે બાળા સાથે સાધારણ વાતચીત કરવી. જરૂર પડે તો સહેલાઈથી જવાબ આપી શકાય એવી એક એ કસોટીઓ આપવી. તેનું પરિણામ ગણતરીમાં લેવાનું ન હોય. વિશ્વાસ હિતવન્ન કરવા જેવી બીજી એકે સફળતા નથી.

(ખ) બાળકને હિતેજન—

બાળક પોતાના કાર્યમાં નિષ્ફળ થાય છે એમ એને ધારવા દેવું એ નુકસાન કર્તા છે અને તેને આલુ હિતેજન મળવું જોઈએ. જે બાળક પોતાના કામમાં નિષ્ફળ થાય છે એમ મનથતું હોય તેના બાળકને સંતોષકારક રીતે કેવી રીતે હિતેજન આપવું તે જાણવા માટે ઘણા અનુભવની જરૂર રહે છે. ઘણી વખત એવું બને છે કે બાળક પોતે નિષ્ફળ થયું છે એમ સમજી જાય અને કસોટી કરનાર કહે કે બરાબર છે તો બાળક શંકાશીલ બને છે. એવે વખતે એ ઘણા સારો પ્રયત્ન હતો એવી કોઈ ટીકાથી કામ વધારે સારી રીતે સરશે.

(ગ) યુક્તિ—

જે પદ્ધતિ એક બાળક પ્રત્યે સફળ થાય તે બીજા બાળકને ગમરાવી મુકે કે તેનામાં તિરસ્કાર હિતવન્ન કરે. સફળ કસોટી કરનાર બાળકને સમજવાને શક્તિમાન હોય છે અને તેને અનુકૂળ વાતચીત કરશે.

(ઘ) કસોટી કરનારનું જ્ઞાન.—

કસોટી કરનારે જે કસોટીઓની હારમાળાઓનો ઉપયોગ કરવાનો છે તેનો સરળતાથી અને સહેલાઈથી ઉપયોગ કરવા શક્તિમાન થવા તેનાથી ધારી ને સંપૂર્ણ રીતે માહિતગાર થવાની જરૂર છે.

(અ) કસોટીઓ માટેની સૂચનાઓને અનુસરવું.

નિયમોની સૂચનાઓનો પુરેપુરો અમલ થવો જોઈએ, નહિ તો કસોટીનાં પરિણામોનું મહત્ત્વ જતું રહેશે. તદ્દન અગ્નિજ્વલતાં પણ સૂચનાઓમાં એક કે બે શબ્દોનો વધારો ઘટાડો કરવાથી કસોટીનું સ્વરૂપ બદલાઈ જવાનો સંભવ છે. આ મુદ્દો એટલો મહત્ત્વનો છે કે જેના અભાવે ઘણાખરા ખીનઅનુભવી કસોટી કરનારાઓ નિષ્ફળ નીવડે છે.

૩. પરીક્ષાની ભૌતિક પરિસ્થિતિ—

(ક) અવશ્યકથી રક્ષિતપણું.—

કોઈપણ પ્રકારના અવાજ અને દરકત રક્ષિત ઓરડામાં કસોટીનું કામ થવું જોઈએ. કસોટી કરનાર અને બાળક સિવાય બીજા કોઈની પણ હાજરી ત્યાં હોવી જોઈએ નહિ. બાળકના વાલી કે તેના શિક્ષકની હાજરી ખાસ કરીને અનિચ્છનીય છે, કારણકે તેના પ્રયત્નો માટે તેઓ શો અભિપ્રાય ધરાવે છે તે સંબંધી બાળકને ઇતેમતરી થવાનો સંભવ છે.

(ખ) પરિણામોની નોંધ.—

પણાં બાળકો કસોટી ચાલતી હોય ત્યારે પરીક્ષક જે નોંધ કરે તે તરફ શંકાની દૃષ્ટિએ જોતાં હોય છે. બની શકે તેટલી યુક્ત રીતે કસોટીનાં પરિણામોની નોંધ કરવા માટે ઘણી સંભાળ રાખવાની જરૂર છે.

(ગ) બાળકમાં ચાકનાં ચિહ્નો.—

ચાકનાં ચિહ્નોની તપાસમાં કસોટી કરનારે કાળજી રાખવી જોઈએ. કોઈ કોઈ વખત વધુ કસોટી કરવાનું કામ બીજા દિવસ પર મુક્તવી રાખવાની જરૂર પડે. ઉપર જણાવેલી કસોટીઓનો વગર જૂઠું ઉપયોગ કરવાનું કામ લાંબું અને કંટાળાજનકું છે એ સદાજ સમાતરે અને ઘોડું બાળક ખચિતજ સારો પ્રત્યુત્તર વાળી શકે નહિ.

(ઘ) અજવાબોમાં ગોઠવણ.—

કસોટીનું સાધન એવી રીતિમાં હોવું જોઈએ કે પછાતો અથવા અતિ તેજ સિવાય અજવાબો તેના પર પડે.

ઉપર જણાવેલી સૂચનાઓના પુરેપુરા અમલના અભાવે કસોટીનું કામ સંતોષકારક રીતે થઈ શકે નહિ અને તેમાં કંઈ પણ અપૂર્ણતા જણાય તો તે માટે કસોટી કરનારે પોતાનેજ દોષવાળો ગણવો જોઈએ.

શિશુશિક્ષણશાળા

(ગત્રાંક પૃષ્ઠ ૧૨ થી ચાલું)

માનસિક વિકાસ

બાળક પોતાની ઇન્દ્રિયોદ્વારા બાહ્ય જગતને પહેલવહેલું સ્પર્શે છે, અને તેના અવપણના સમયમાં આ જગત સંબંધી જે જ્ઞાન તે પ્રાપ્ત કરે છે તે આ સાધનદ્વારાજ. બાળકનો જન્મ થયા પછી થોડા વખતમાં તેની ઇન્દ્રિયો વ્યવહાર-વ્યાપાર કરવા માંડે છે, જે કે શરૂઆતમાં તો તેના ચયાયોગ્ય ઉપયોગ બાળક કરી શકતું નથી, અને તેવા ઉપયોગ નવારે તેના અવયવોને તાલીમ મળે છે અને તેને નવારે અનુભવ મળે છે ત્યારેજ યર્થ શકે છે અને તે વખતે ઇન્દ્રિયોનો પરસ્પર સમ-વય તે સાધી શકે છે. પહેલાં તો બાળક તેની સ્પર્શેન્દ્રિયોના બહુધા ઉપયોગ કરે છે, તે બીજી વસ્તુઓનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવા પોતાના શરીરનો ઉપયોગ કરે છે, પદાર્થોને તે સ્પર્શ કરવા ઇચ્છે છે, અને તેમ કરીને તે પોતાનો રસ પ્રદર્શિત કરે છે, પણ સ્પર્શ કરતી વખતે તેની સાથે તેની બીજી ઇન્દ્રિયોનો સાથ તે સાધી શકતું નથી અને પદાર્થોને અડકવા જતાં, આવા સાધના અભાવે સંગતતાની ખામીને લીધે, તે તે તે પદાર્થોને અડકી શકતું નથી અને તેના હાથ બીજી જગાએ પડે છે અથવા તો વસ્તુથી દૂર રહે છે. આખની રચના બહુ મુશ્કેલજીવરેલી હોય છે, તેથી તેની તે ઇન્દ્રિય ધીમે વિકાસ પામે છે, અને તેનો ડોળો પાસે અથવા તો દૂરની વસ્તુના કે ચાલતા પદાર્થોના સંબંધમાં વ્યવસ્થિત થઈ શકતો નથી.

બાળક ચાર માસનું થાય છે ત્યારે તેની ઇન્દ્રિયોમાં થોડી ઘણી સંગતતા આવે છે; ધીમે ધીમે બાળક અવયવોની ન જોઈતી હીલચાલ કરવાનું છોડી દે છે. છેક બાલ્યાવસ્થામાં બાળક કોઈ પદાર્થને જોતાં તેના તરફ આકર્ષાય છે અને તેથી તે પોતાના પગ આમ તેમ જોરથી હલાવે છે, તે હાલ મારે છે, અને તેની સાથે સાથે તે વસ્તુને પકડવાના પ્રયત્ન-રૂપે તે પોતાના હાથની હીલચાલ પણ જોરથી અને ઉત્ક્રેસાએલા માનસથી કરે છે, પણ પછીથી હાથ અને આંખની સુસંગતતા આવે છે ત્યારે નકામી હીલચાલો આપોઆપ બંધ પડી જાય છે. હવે પદાર્થોને પકડવા માટે સ્નાયુઓ ઉપર તે અંકુશ રાખતાં શીખે છે, અને ધીમે ધીમે તેનો તેવા અંકુશ વધતો જાય છે. પહેલવહેલાં તે પદાર્થને થોડો વખત પકડીને પછી છોડી દે છે, થોડાં અઠવાડીયાં પછી તે પદાર્થને પોતાના મોં તરફ

લાવના શક્તિમાન. બને છે, અને ત્યારે તે એક વરસનું થાય છે ત્યારે તે પદાર્થને હાથમાં લઈને ફેરવે છે, અને તેને હવે નીચે પણ કરે છે.

જન્મ્યા પછી એક મહીનામાં તે સાંભળી શકે છે પણ તે ચાર માસનું ન થાય ત્યાંસુધી અવાજ ક્યાંથી આવે છે તે તે કળી શકતું નથી.

ચારથી છ માસના સમય દરમિયાન તે ભાંખોડીઆ ભરવા માંડે છે અને ચાર મહીનાનું થાય તેવામાં તે સામાન્ય રીતે હલું થઈ શકે છે, જોકે લથડીઆં ખાય તોપણ તે પગલાં ભરતું થઈ જાય છે. બે વરસનું થતાં તે તેની આયાની કે માતાની ગદદ વિના સ્વતંત્ર હીલચાલ કરી શકે એટલે તે પોતાના સ્નાયુઓ ઉપર કાળુ મેળવી શકે છે. તે હવે હીલચાલ વગેરે બાબતમાં સ્વતંત્ર થઈ ફેરે છે અને પદાર્થજ્ઞાન મેળવવા વધારે ઘટ્ટ માગે છે, અને પદાર્થોને ઓળખવા બંને પ્રયત્ન કરવા લાગે છે.

બોલતાં તો ધીમે ધીમે શીખે છે. છ મહીનાની ઉંમરે બાળક સ્વર અને વ્યંજન તોતળી લાવામાં બોલવા માંડે છે, જેમકે બા-બા, દાદા, મામા, અને પછી થોડા વખતમાં અવાજ અને વસ્તુનો સંબંધ શોધી શકે છે. બાર મહીના પછી તે અમુક અમુક શબ્દો સહેલાઈથી બોલી શકે છે, પણ તે તે શબ્દોને વાક્યોમાં યોગ્ય શકતું નથી, મતલબ કે તે પોતાના વિચાર છુટક શબ્દોદ્વારા જણાવી શકે છે, એટલે બાળકનો એક શબ્દ તે તેનું વાક્ય સમગ્ર લેવાનું હોય છે; જેમકે છુ, છુ, એટલે આપણે સમગ્ર લેવું કે બાળક કુતરાને બોલાવવા પોતાની માને કહે છે, અથવા તો બા, બે, કુતરું આવ્યું, અથવા કુતરાંની મને ખીક લાગે છે. આમ બાળકના મનોભાવ તેના એકશબ્દી વાક્યમાંથી સમગ્ર લેવાના હોય છે. એ વખતે સંબંધ અને સમયનો વિચાર કરી અર્થ ગ્રહણ કરવાનો હોય છે.

બે વરસને અંતે તેને અમુક અમુક ટેવો પાડવાની હોય છે, જેમાંની મુખ્ય તો ખોરાક, બિંધ અને ઝાડા પેસાળ સંબંધીની હોય છે. આ બાબતમાં બાળકનું ધ્યાન કઈ જાતની ટેવ ઇચ્છવા જોગ છે તે તરફ દોરવું જોઈએ. તેમાં જો તે સારી ટેવ પાડવામાં ફતેહ મેળવતું હોય તો તેના ઉપર વિશેષ ભાર દઈ તેને હિતેજવું, પણ તેની નિષ્ફળતા માટે તેનું ધ્યાન બહુ દોરવું નહિ, જેમ બને તેમ તેની નિષ્ફળતાને ઓછી અગત્ય આપતા રહેવું.

એકથી ત્રણ વરસના સમયમાં બાળકની પરિસ્થિતિ વધારે વિરતૃત થાય છે, તેવી સ્થિતિના સમાગમમાં તે રહ્યા કરે છે અને તદનુસાર તેને વર્તન પણ શખવું પડે છે. તે સમાજ (બાળકનો) ને અનુકૂળ થતાં શીખે

છે, અને તેમાં તે દિવસે દિવસે પ્રગતિ કરતું રહે છે. વળા તે તેનાથી મોટા લોકને નિહાળવા લાગે છે અને તેથી તેમનું અતુકરણ કરવા મંડી પડે છે. આ સમયમાં તે જોલતાં શીખું હોય છે તેથી ખીજ આગળ તે પોતાના વિચાર જણાવે છે, તેમાં તે વધારે છૂટ મેળવે છે અને સાથે સાથે પોતે તેમની પાસેથી થોડું થોડું ખીજું શીખે છે. બે વરસ સુધી તેનાં જે મોટેરાં હોય તેમાં તે મુખ્યત્વે કરીને રસ લે છે, તેને તે વખતે ખીજાં બાળકોની દોરતીની ખીલકુલ ઇચ્છા હોતી નથી, એથી હાલતું જે ખીજાં બાળકો ઉપર વિશેષ ધ્યાન આપવામાં આવે તો તેથી તેને અદેખાઈ આવે છે. અદીથી ત્રણ વરસની ઉંમરે તેને તેની ઉંમરનાં બાળકોની સોબત કરવાની વૃત્તિ સ્વાભાવિક રીતે ઉત્પન્ન થાય છે.

૩ થી પાંચ વરસની ઉંમર સુધીમા તો કલ્પનાસૃષ્ટિમાં વિહાર કરવા માડે છે; તે દપાલી બને છે અને કાગળો વહેંચે છે, તે પોલીસ બને છે અને માણસ, ઘોડાગાડીઓ વગેરેની અવરજવર ઉપર અંકુશ રાખી તેમને માર્ગે દોરે છે, તે ખુરશી કે લાકડી ઘોડા ઉપર બેસનાર ઘોડેરવાર બને છે. આવી કલ્પનાસૃષ્ટિમાં વિહાર કરતી વખતે તેણે બાહ્ય જગતનું બહુ ખારિકાઈથી અવલોકન દર્શુ છે એમ તે સાબીત કરી આપે છે.

આ ઉંમરે તે કલ્પનાસૃષ્ટિ અને વાસ્તવિક જગત વચ્ચેનો ભેદ સમજી શકતું નથી અને જે લોકો બાળકને સમજી શકતાં નથી તે તેના ઉપર ખોટું બોલવાનો આરોપ મૂકે છે.

બાળકના માનસિક વિકાસની વિવિધ અવસ્થાએને છુટી પાડી દેવી એ શાસ્ત્રીય અભ્યાસ માટે અનુકૂળ છે; જેમકે ઇન્દ્રિય અને રનાયુના વ્યાપાર, પ્રત્યક્ષિતા અને કલ્પના, યાદદારત, તર્ક; પણ આપણે એટલું તો ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે આમાંનો કોઈ પણ વ્યાપાર એકાદી રહી શકતો નથી, કે તેનો નિરાકર વિકાસ પણ સાધી શકતો નથી. એ બધા વ્યાપારો પરસ્પર સંકળાએલા છે અને પરસ્પરાવલંબી પણ છે. અપૂર્ણ

નવું માનસશાસ્ત્ર

અમા મહાન સુદતા વખતથી પશ્ચિમના દેશોમાં લોકોનું ધ્યાન આત્મ-પરીક્ષા તરફ ઘણું મથ્યું છે. તેનો ઉપયોગ શિક્ષણના કામમાં ઘણો યર્થ શકે છે એમ લાગવાથી તત્ત્વજ્ઞાનીઓ માનસશાસ્ત્રના અભ્યાસ તરફ ઘણા આકર્ષાયા છે. માનસશાસ્ત્રના ઘણાં તત્ત્વો ઉપર શિક્ષણશાસ્ત્રના સિદ્ધાંતોનો

આધાર રહેલો છે એટલે માનસશાસ્ત્રના ફેરફારની અસર શિક્ષણશાસ્ત્ર ઉપર થયા વગર રહે નહિ. દાખલા તરીકે, પંદર વીસ વર્ષ ઉપર બાળકોને અક્ષરના જુદા જુદા ભાગ પાડી તે ભાગ જોડી અક્ષર શીખવવામાં આવતા, એટલે બાળકોને અક્ષર શીખવવા માટે અક્ષરના કેટલાક મુખ્ય ખંડો પાડવામાં આવતા અને તે ખંડો જોડી જુદા જુદા મૂળાક્ષર બનાવવામાં આવતા. પણ એથી વધારે સારી રીતે બાળકો અક્ષરનું સમગ્ર ચિત્ર મેળવી શકે, માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ વસ્તુને તેના સંબંધ સાથે જોવી હોય તેવી રચતિમાં જોવી એ વધારે સારું છે એ સિદ્ધાંત સ્થાપિત થયો એટલે અક્ષર શીખવવાની પદ્ધતિમાં પણ ફેરફાર થયો. આજે બાળકોને અક્ષર શીખવવામાં આવે છે તે વખતે તે અક્ષર ને સંબંધ સાથે બતાવવામાં આવે છે અને તેમાંથી અક્ષર ઓળખાવવામાં આવે છે. અક્ષરના ભાગ મેળવી અક્ષર બનાવવામાં આવતો નથી. 'મ' ઉચ્ચાર કર્યો એટલે એ અક્ષર પાઠી ઉપર લખવા 'મ. ૧' એ ભાગ શીખવી તેમને બેગા લખતાં શીખવવાનું નથી.

માનસશાસ્ત્રનો સિદ્ધાંત થોડો બદલાયો તેથી શિક્ષણશાસ્ત્રની પદ્ધતિ કેવી બદલાઈ તે ઉદાહરણ સાથે સજ્જવવામાં આવ્યું.

નવીન માનસશાસ્ત્ર એટલે શું તે સંબંધી થોડો વિચાર કરીએ. આત્મારક્ષુધી મનની જગત રિયલિટી-સાત રિયલિટીનો માનસશાસ્ત્રમાં વિચાર થતો, પણ નવીન માનસશાસ્ત્રમાં અજ્ઞાત મન અથવા ગૂઢ મનનો વિચાર કરવામાં આવે છે. તે કાર્યને લેખકો મનોવિશ્લેષણ કહે છે. એ લોકો જ્ઞાત મન છોડી અજ્ઞાત મન તરફ વળ્યા એ વિચાર કરવા જોવી બાબત છે. તેનું કારણ એવું માલમ પડ્યું છે કે જ્ઞાત મન આખા મનનો એક નાનો સરખો ભાગ છે. મોટો ભાગ તો અજ્ઞાત મન છે. આ અજ્ઞાત મનમાં ઘણી વાતો છુપી રહેલી છે અને પ્રસંગ આવતા તે જ્ઞાત મનમાં પ્રવેશ કરે છે એટલે કે તે જ્ઞાત થાય છે એમ કહેવું બરાબર થશે.

લ્હાઈફ નામે પ્રસિદ્ધ કેળવણીકારને આ ગૂઢ મન સંબંધી ઝાંખી કથના આવી. તે પછી તે ક્ષેત્રમાં કામ કરનાર બીજા શાસ્ત્રજ્ઞોએ તેને મૂર્ત સ્વરૂપ આપ્યું એમ લાગે છે. તે શાસ્ત્રજ્ઞોમાં ફ્રૂડ અને જંગ એ બેનાં નામ ખાસ છે. ફ્રૂડ પહેલાં યર્ષ ગયો અને તે પછી જંગે તે બાબત સંબંધી વિચાર પ્રગટ કર્યા. બેની વિચારસરણીમાં થોડો ફેર છે. જંગ અજ્ઞાત મન સંબંધી વિચાર કરતાં બાળકોના માનસિક વયણ ઉપર વધારે ભાર મૂકે છે. આ ભાગને તેણે મહત્ત્વ આપ્યું હોય એમ લાગે છે.

એ લેખકો જાગૃત અને ગૂઢ મનના પરસ્પર સંબંધ વિષે જે ઉપમા વાપરે છે તેમાંની એ લક્ષમાં લેવા જેવી છે. તે એકંદર મનને દ્રુવ પ્રદેશના સમુદ્રમાંથી ઘસઘાઈ આવતા જરફના ડુંગરની ઉપમા આપે છે. તે ઘસઘાઈ આવતા ડુંગરના જરફનો ટુંટું લામ પાણી નીચે કુબેલો હોય છે અને ટુંટું લામ સપાટી ઉપર જહાર દેખાય છે. આ જરફના ડુંગરના પ્રમાણમાં અજ્ઞાત અને જ્ઞાત મન છે એમ તે કહે છે. આનો અર્થ એવો નથી કે અજ્ઞાત મન પાણીની અંદરના જરફના પ્રમાણમાં મોટું છે અને જ્ઞાત મન જહારના જરફના પ્રમાણમાં નાનું છે. પણ એ પૂર્ણ ઉપમા નથી. કારણ કે અજ્ઞાત મન અંદરના અને જહારના જરફના પ્રમાણના કરતાં ઘણા મોટા પ્રમાણમાં જ્ઞાત મન કરતાં મોટું છે. પણ એ મનની કલ્પના કરવા માટે આ ઉપમા સારી છે. આ જાગૃતમાં ખીજી ઉપયોગી ઉપમા ટિટન રાક્ષસની છે. એ રાક્ષસે થીક દેવ જ્યુષિદર સામે જાંડ કર્યું હતું. તે દેવે તે રાક્ષસને છતી એક શુક્રમાં પૂર્યો. ધરતીકંપ થાય છે ત્યારે તે રાક્ષસ પૃથ્વીની અંદર ગડગડ કરતો હોય છે અને પોતાનું માથું જહાર કાઢવા યત્ન કરતો હોય છે. એ સમજુતી પ્રમાણે અજ્ઞાત મનમાં કલ્પના કે વિચાર ટિટન રાક્ષસની માફક સુતેલી અવસ્થામાં હોય છે. પણ અનુકૂળ પરિસ્થિતિ આવતા તે પોતાની ડોક ઉઘી કરી જ્ઞાત અવસ્થામાં આવે છે.

નિદ્રાવસ્થામાં અજ્ઞાત મનની અંદર વ્યાપાર શરૂ થાય છે અને સ્વપ્નરૂપે આપણે અનંત દેખાવ જોઈએ છીએ. આ સંબંધી માનસ-શાસ્ત્રનો એવો મત છે કે જાગૃત અવસ્થામાં મનુષ્યની જે જે હચ્છા અતૃપ્ત રહે છે તે તૃપ્ત કરવાને કુદરતે આપેલી આ એક તક છે. એન્જિનના બોઇલરમાંથી વધારાની વરાળ જહાર નીકળી જાય તો બોઇલરને તુકસાન ન થાય તે માટે 'સેફ્ટી વાલ્વ'નો યોજના કરેલી છે. તે પ્રમાણે મનનું સ્વાસ્થ્ય ટકાવી રાખવા સ્વપ્ન એક સેફ્ટી વાલ્વ છે. આ સ્વપ્નની મદદથી માનસશાસ્ત્રીઓ એકાદ માણસના વિચારોની પરીક્ષા કરે છે. પણ શિક્ષકને એ જાગૃત ઉપર જહુ ધ્યાન આપવાની જરૂર નથી—તેને વખત પણ નથી. તેને એક વાત લક્ષમાં રાખવાની જરૂર છે કે જાગૃતના મનમાં કોઈ વિચાર સુષુપ્તવસ્થામાં હોય તે યોગ્ય તક મળતાં પ્રગટ થાય છે. તેના મનને જે જુદી જુદી સૂચના મળે છે તેનું પરિણામ તરતજ આવતું નથી, પણ તેનો ઉપયોગ ઘણા વખત પછી યોગ્ય જોવામાં આવે છે. વૉરન હેન્ડ્રિક્સના જીવનચરિત્રમાં એક વાત જણવા જેવી છે. નાનપણમાં તેનું ઘર ઘણું ગરીબ હતું તેથી તેને ગરીબ જાગૃતની માફક શિક્ષણ મળ્યું.

હતું. પણ તેના કુટુંબમાં એક પુરુષ મોટો વૈભવશાળી સરદાર થઈ ગયો હતો. પોતાનાં માળાપ ખાસેથી નાનપણમાં પોતાના પૂર્વજોની વૈભવની વાત તેણે જાણેલી. એકલો હોય ત્યારે તે વાતનો તે મનમાં વિચાર કરતો. આ વાતની તેના ખાસ માનસ ઉપર દઢ અસર થઈ અને નાનપણમાં તેણે ગમેલો વૈભવ પાછો મેળવવાને મનમાં ગાંઠ વાળી. પછી તેણે સારો અભ્યાસ કર્યો અને હિંદનો મર્નાર જનરલ થઈ ગએલો વૈભવ પાછો મેળવ્યો. ઇંગ્લેન્ડના મહારાજા ત્રીજા જ્યોર્જની પણ તેવીજ વાત છે. તેમની મહત્ત્વાકાંક્ષી માતાએ નાનપણમાં તેમને કહેલું “જ્યોર્જ, ખરો રાજા થજે, નામધારી રાજા ન બનતો.” તેણે રાજકાજ ઉપર પોતાના વ્યક્તિત્વની છાપ પાડી તેની ઇતિહાસ સાક્ષી પૂરે છે. આ ઉપરથી અત્યંત મનને અંદરથી સૂચના મળતાં તેનું કેવું અગત્યનું પરિણામ આવે છે તે ખાખત ઉપર શિક્ષકોએ વિચાર કરવાની તેમજ તેનો પુરેપુરો લાભ લેવાની જરૂર છે. ખાળકને તું ‘હ’ છે, ‘યોગો’ છે, એવા ખોટા શબ્દ ન કહેવા જોઈએ. તું કાલો છે’, ‘જરા મહેનત લેતાં તને આવડી જશે’ એવી સૂચના વડે તેમને ઉત્તેજન આપતાં ખાળકો તે ધ્યાનમાં લેશે અને તેમની પ્રગતિ થશે. આ વાત ખાસ કરીને લક્ષમાં રાખવા જેવી છે.

આ ઉપરાંત શિક્ષકોએ એક બીજી વાત લક્ષમાં લેવા જેવી છે : તે એ છે કે દરેક ખાળકના મનની જુદી જુદી ગતિ લક્ષમાં લઈ તેનો વિચાર થઈ શકતો નથી. તોપણ તેઓ આરિકાઈથી દરેક ખાળકના માનસિક વલણનું અવલોકન કરે. તેના ગુણદોષ લક્ષમાં આવ્યા એટલે શિક્ષકનું કાર્ય કરતાં તેને તે અવલોકનનો ઉપયોગ કરતાં આવડશે. નવા માનસ-શાસ્ત્રના વાચનથી નવો શિક્ષક જમ્મ તત્ત્વજ્ઞ બનશે. એમ નહિ થાય તો પણ તેને એક નવી દૃષ્ટિ મળશે તેમાં સંશય નથી. ખાળકો જૂલભરેલા ઉત્તર આપે છે તે પોતાની જુદી પ્રમાણે આપે છે એવી આપણી પહેલાંની જૂલભરેલી સમજ પ્રમાણે તે ઉત્તરનો ઉપાય યોજવાનો નથી. પણ ખાળકની રિયલિટીએ જઈ વધારે હિંમતપણાથી તેના કારણનો વિચાર કરવાનો છે.

નવીન માનસશાસ્ત્ર રાત મન કરતાં અત્યંત મનનો વધારે વિચાર કરે છે અને બીતરની સૂચનાઓના મહત્ત્વનું વધારે વર્ણન કરે છે. શિક્ષકોએ ખાળકોના વલણ તરફ વધારે લક્ષ આપવાનું છે, તેમનાથી થતી જૂલો જુદીપુરઃસર થાય છે એવું આપણે (શિક્ષકોએ) કોઈ રીતે સમજવાનું નથી,

એટલી ખાતરી આ લેખ વાંચીયાદ રાખીશું તો તેનો સાર આવી ગયો,
ગહેનત સફળ થઈ એમ મણાય. x

પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ,
અમદાવાદ.

}

ચંદુલાલ કેશવલાલ અમીન

રેડિઓ

(ગતાંક ૪૪ ૧૫મી ચાલુ)

વાયરલેસ સંદેશ મોકલવા વિષે

માણસો બોલે અથવા વાજિંત્રો સ્વર ઉત્પન્ન કરે ત્યારે ધ્વનિનાં મોઝાં
ઉત્પન્ન થાય છે. ઇથરમાં વિદ્યુત રેડિઓનાં મોઝાં ચાલુને ચાલુ વહે છે.
તેના ઉપર ધ્વનિના મોઝાંની અસર થાય છે. આવી અસરથી ફેરફાર
પામેલાં ઇથરમાં રેડિઓનાં મોઝાં ચાલે તન્દુ દેખાય છે. આ ઇથરનાં મોઝાંને
Carrier Waves એટલે ધ્વનિને લઈ જનારાં મોઝાં કહેવાય છે.

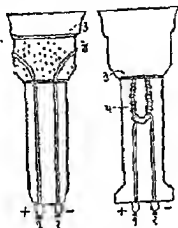
તમે રેડિફોન તો જોયો હશે. તમે હાથમાં ભુંગળા જેવું લઈ અંદર
બોલો છો. એને રેડિફોન ટ્રાન્સમીટર કહેવાય છે. તેમાં શું થાય છે તે
હવે આપણે જોઈએ.

માણસ બોલે છે તેનો અવાજ હવામાં મોઝાં ઉત્પન્ન કરે છે. તે
મોઝાં લોખંડ અથવા એના જેવા બીજા પદાર્થની પતરીને અચડાય છે.
તે પતરી ધ્રુવે છે. પતરીની પછવાડે Carbon કાર્બન- (સ્વચ્છ કોલસાની
બૂટી હોય છે. પતરીની ધ્રુવરીથી કાર્બનની બૂટી પણ ધ્રુવે છે
અને તેથી તેનાં સ્પર્શબિંદુની ગોડવણીમાં ફેરફાર થઈ જાય છે. આ
ફેરફારથી તેનો અવરોધ બદલાય છે. જોહો વધતો થએલો અવરોધ
તેમાંથી પસાર થતાં વિદ્યુત-પ્રવાહ પર પણ અસર કરે છે. આવો પ્રવાહ
વહેતો વહેતો જે સ્થળે સંદેશો મોકલવાનો હોય ત્યાં જાય છે. આને ગાટે
લાંબા ત્રાંબાના તાર આપણે ચાંલવા પર જોઈએ છીએ.

જે ધંત્રપડે અવાજ સંલગાય છે તે રીસીવર Receiver કહેવાય
છે. રીસીવરમાં લોખંડનું Π -આકારનું લોહચુંબક હોય છે. તે લોહચુંબકની
આબુખાબુ તાર વિટેલો હોય છે. તેમાંથી વળુવેલો વિદ્યુત-પ્રવાહ વહે છે.

x 'પ્રાયમિક શિક્ષણ'ના ડિસેમ્બર ૧૯૩૫ના અંકમાંના આ વિષય ઉપરના
શ્રી ધોસરના લેખ ઉપરથી.

એ પ્રવાહને લીધે લોહચુંબકની શક્તિમાં ફેરફાર થાય છે. આ ફેરફાર થએલી લોહચુંબકની શક્તિથી તેની નેડે મુકાએલી લોખંડની પતરી થોડે વધને અંશે આકર્ષાય છે, અર્થાત્ તે લોખંડની પતરી ધ્રુવે છે, અને આના દ્રુમરાથી ગોઠેલા સમ્પ્રે પ્રમાણે અવાજ દ્વરથી ઉત્પન્ન થાય છે. જેથી આપણે સાંભળી શકીએ છીએ,

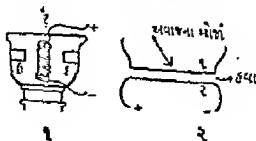
૧, ૨ વીજળીના તાર જોડાય છે અને પ્રવાહ દાખલ કરાય છે. ૩ ધ્રુમરાની પતરી. ૪ કાર્બનની બૂટી જેના દ્રુમરાથી વીજળીના પ્રવાહનો અવરોધ ગોઠાયેલો થાય છે ૫ વીજળીના પ્રવાહ પર આધાર રાખતું લોહચુંબક જે પતરીને (૩) આકર્ષે છે અને ધ્રુમરા છે.

વાયરલેસની સરખાત અને હોડા આવી રીતે હોય છે. હેવટ અવાજ સાંભળવા માટે આવી ગોઠવણ કરી હોય છે, પણ વાયરલેસમાં તાર મોકલનાર અને સાંભળનાર વચ્ચે તાર હોતા નથી પણ તે તારોને બદલે ઈથરનાં મોઝાં છે. વિદ્યુતનો એકો વધતો પ્રવાહ પોતાનાં આંદોલનો હવાઈ તાર-એરિયલ મારફત ઈથરનાં મોઝાંરૂપે દૂર મોકલે છે. આ મોઝાંનાં આંદોલનો ઘણાં હોય છે. એક સેકન્ડમાં ઘણાં મોઝાં વહે છે. (High frequency) મોઝાં ઉત્પન્ન કરતો પ્રવાહ ચાલુને ચાલુ મોઝાં ઈથરમાં મોકલ્યાજ કરે છે.

Microphone માઇક્રોફોન આગળ મોઝાં સમી બોલાય છે. આને માટે માઇક્રોફોન ઘણી જાતના હોય છે.

હાલ ઘણા ઉપયોગ થતો હોય એવો માઇક્રોફોન કેવી રીતે કાર્ય કરે છે તે નોંધવું. તે લોહચુંબકના પર આધાર રાખતો હોવાથી તે Magnetophone મેગનેટો ફોન-કહેવાય છે. એક coil-તારનું ચુંચળું

લટકાવેલું હોય છે તેની ચારે બાજુ લોહચુંબકતંત્રનું વર્ણ બગ હોય છે. ધ્વનિનાં મોઝાં તારના ગુંચળાને અચકાય છે, જેથી તે ધ્રુજે છે.

૧. ઉ. દ. લોહચુંબક. ૨ તારનું ગુંચળું. ધ્વનિનાં મોઝાં તારના ગુંચળાને અચકાય છે. તે ધ્રુજે છે. આ ધ્રુમરાથી ગુંચળામાં ઇન્ડ્યુસ્ડ પ્રવાહ ઉત્પન્ન થાય છે.

૨. ૧. પતરૂં જેને અવાજનાં મોઝાં અચકાય છે.

૨. પતરૂં જેમાંથી પ્રવાહ વહે છે અને વિદ્યુત પરમાણુ ભેગાં થાય છે.

૧. અને ૨ એક જાતનો કન્ડેન્સર બને છે. વચ્ચે હવા છે.

આ યંત્ર માઇક્રોફોનનું કામ કરે છે.

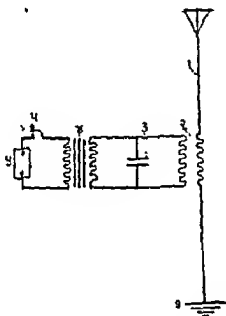
આ ધ્રુમરાથી-હાલવાથી ગુંચળામાં (ઇન્ડ્યુસ્ડ) પ્રવાહ ઉત્પન્ન થાય છે.

બીજું માઇક્રોફોન જરા જુદા પ્રકારનું છે. આની અંદર બે ધાતુના પતરાં પાસે પાસે મુકાય છે. તેઓ એકબીજાને અડકતાં નથી. એક પતરૂં પાતળું હોય છે અને તે અવાજના મોઝાંથી ધ્રુજે છે. બે પતરાં વચ્ચે હવા અથવા દુર્વાહક પદાર્થ હોઈ શકે છે. બે પતરાં આવી રીતે કન્ડેન્સરનું કામ કરે છે. પતરાંના ધ્રુજવાથી તેની આલક શક્તિમાં ફેરફાર થાય છે, અને તેથી તેમાંથી વહેતો પ્રવાહ પણ ઓછો વધતો થયા કરે છે, અને છેવટે આદોલનો ઉત્પન્ન કરી શકે છે.

માઇક્રોફોનનો પ્રવાહ એમ્પ્લિફાયરમાં-અલિવટ્રિફ કરનાર યંત્રમાં જાય છે. ત્યાંથી Control Room કોન્ટ્રોલ રૂમમાં જાય છે. આ ઓરડામાં વીજળીનો પ્રવાહ, મોઝાંનું બગ, અને જાત વગેરે બાંખત પર ધ્યાન રખાય છે.

કેટલીક વખતે એવું બને છે કે સ્ટુડિઓમાં વાજિંત્ર વગાડાય છે, નાટક વગેરે થાય છે અને ત્યાંથી ટેલિફોન મારફતે Transmitting Station ટ્રાન્સમિટિંગ સ્ટેશને ધ્વનિનાં મોઝાં લઈ જવાય છે. અહીંથી આ ધ્વનિને વાયરલેસના મોઝાં સાથે બંધબેસતાં કરી દૂર મોકલવાની ગોઠવણ થાય છે. મોઝાંમાં સુંધરો વધારો કરી એરિઅલ તરફ તેમને પહોંચાડાય છે.

મોઝાં બહાર મોકલનારા વાહવો અને મોઝાં ગ્રહણ કરનારા વાહવોમાં કાંઈ બહુ ફેરફાર નથી. જંનેનું કાર્ય એકજ નિયમથી થાય છે. પણ મોકલનારા વાહવો ગ્રહણ કરનારા વાહવો કરતાં ઘણા મોટાં હોય છે, અને તેમાં વપરાતી શક્તિ પણ ઘણીજ હોય છે. ઘણી વખત તે શક્તિ શહેરમાં વપરાતી શક્તિગાંથી લેવાય છે અથવા તે તે સ્વયંત્ર રીતે પોતાના ચંચળી ઉત્પન્ન કરી લેવાય છે.

વાયરલેસ મોઝાં મોકલવાની ગોઠવણની આકૃતિ.

૧. એરિઅલ-મોઝાં બહાર મોકલાય છે.

૨. ઇન્ડક્ટન્સ કોઇલ } મોઝાંની આદોલનની સંખ્યા નક્કી કરાય છે.

૩. કન્ડેન્સર }

૪. ટ્રાન્સફોર્મર.....લણખો ચલાવી-વીજળીનાં આદોલન શરૂ થાય છે.

૫. ઓપ.

૬. એટ્રી-વીજળીનું બળ પુરું પડાય છે.

૭. પૃથ્વીની જોડે એરિઅલનું જોડાણ.

વાયરલેસ મોઝાં બહાર મોકલવા માટેનું ચંચળ સમજવા ખાતર તેની સાદી ગોઠવણ લઈએ. આ ગોઠવણમાં બે વાહવ જોઈએ છે. એક વાહવને Oscillator ઓસીલેટર (આદોલનો ઉત્પન્ન કરનાર) કહેવાય છે, અને બીજો વાહવ Modulator મોડ્યુલેટર કહેવાય છે. ઓસીલેટર વાહવનું કાર્ય શું છે? તેનાથી હાઈ-ફ્રિક્વન્સી પ્રવાહ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે એરિઅલમાં જાય છે અને વાયરલેસ મોઝાં પેદા કરે છે. બીજા

મેડ્યુલેટર વાસ્તવમાં કાર્ય શું છે ? તે કેટલીક વખત Control Valve ટ્રાન્ઝિસ્ટર વાસ્તવ પણ કહેવાય છે. તે હાર્ડ-ફિક્ચર-સી પ્રવાહમાં એવો ફેરફાર કરે છે, કે જેથી તે અવાજને લીધે માઇક્રોફોનમાં ઉત્પન્ન થએલા લો-ફ્રિક્વન્સી પ્રવાહને બંધબેસતો આવે.

ઓસીલેટર અને મોડ્યુલેટર વાસ્તવના બંને એનોડને મોટા દબાણવાળો પ્રવાહ લોઈએ છે. મોટા દબાણવાળો પ્રવાહ બનાવવા માટે તારનાં ગ્રંથાળાનો ઉપયોગ થાય છે. તેને Choke-coil ચોકકોઈલ કહેવાય છે. એનોડ પ્રવાહ માટે એકજ સામાન્ય તારમાથી પ્રવાહ લેવાય છે. ચોક-કોઈલને લીધે જંને એનોડ પર દબાણ અને પ્રવાહ સરખાં રહે છે, જો કોઈ કારણથી એક એનોડનો પ્રવાહ વધે તો બીજા એનોડનો પ્રવાહ ઓછો થાય છે.

ધ્વનિ માઇક્રોફોનમાં જાય છે તેથી તેના પ્રવાહમાં ફેરફાર થાય છે. સાથી પ્રવાહ ટ્રાન્સફોર્મર અને એમ્પ્લીફાયરમાં જાય છે. ત્યાંથી મોડ્યુલેટર વાસ્તવમાં દાખલ થાય છે. તેથી તેના એનોડ પ્રવાહમાં ફેરફાર- (વધતો ઓછો) થાય છે. આને લીધે ઓસીલેટર વાસ્તવના એનોડ પ્રવાહમાં પણ ફેરફાર થાય છે, અને એ ફેરફારો—આંદોલનો એરિઅન્સ મારફતે બહાર જાય છે.

અપૂર્ણ

ચિત્રકામ-બાળવર્ગ

(ગત્તાંક ૫૪ ૧૮ થી ચાલુ)

બાળવર્ગના બાળકોના હાથના સ્નાયુઓ ધાર્યું કામ કરવાને અશક્ત હોય છે તેથી આવા સ્નાયુઓથી બાળકો ધાર્યું કામ કરી શક્તાં નથી. ચિત્રકળા અને હસ્તકોશોગના અભ્યાસથી તેઓના હાથના સ્નાયુઓ ધીમે ધીમે શક્તિ મેળવતા થાય છે, અને ધીમે ધીમે તેમનો માનસિક વિકાસ થતો જાય છે. આથી આરંભમાં જે કાંઈ ચિત્રકામ બાળકો કરે, તેની ચિત્રકામની દૃષ્ટિએ કે સિદ્ધાંતને અનુસરીને જૂલ કાઢવી એ અનિચ્છનીય છે. બાળકોના આગવવળા લીટા એજ બાળકોનું ચિત્રકામ. એ ચિત્રકામ એમને ઘણો આનંદ આપે છે. આવા ચિત્રકામના ચિત્રકારોને યોગ્ય માર્ગે દારી તેઓ પોતાના ભાવો વધુ સ્વચ્છ ચિત્રદ્વારા જનસમૂહને સમજાવી શકે એવા તૈયાર કરવાનું કામ શિક્ષકની કુતોદ પર રહે છે.

શિક્ષકે બાળકોની જિજ્ઞાસાને ઉત્તેજિત કરી તેમને ચિત્રકામમાં રસ લેતા કરવા અને તેમના કામમાં ચત્તી જૂલો યોગ્ય સમયે પ્રશ્નો પૂછી

સુધરાવવી જોઈએ; અવલોકનમાં જણાતી ખામી સૂચનદ્વારા સુધરાવી
 :ચોકસાઈથી તેમનું કામ કરે તે બદલ માર્ગદર્શક થઈ પડવું. જેમકે એક
 મનુષ્યના ચિત્રમાં મોઢાના ભાગ આગળથી પગ સાર કર્યા હોય, અને હાથ
 પણ સાંચીજ સાર કર્યા હોય એવાં ચિત્રો બાળકો દ્વારા છે એટલુંજ નહિ,
 પણ ચકલીને સ્વાર પગ કર્યા હોય, ઘોડાને શીંગડાં કર્યાં હોય, વગેરે ઘણી
 ઘણી બાબતો બાળકો વિચાર કર્યા વગર એટલે કે નિરીક્ષણ કર્યા વગર
 ચિત્રમાં ગોઠવી દે છે. આવી વખતે શિક્ષકે ચપળતાથી પ્રશ્નોદ્વારા તેમજ
 અને તો પ્રત્યક્ષ વસ્તુનું અવલોકન કરાવી તેમની ભૂલો સુધારવા માટે
 કાળજી રાખવી.

બાળકોને આકાર રંગ અને પ્રમાણનો ખ્યાલ હોતો નથી. માટે
 શિક્ષકે આકારમાં કે રંગમાં કે પ્રમાણમાં ભુલ ભુલ હોય તેવા પદાર્થોનું
 નિરીક્ષણ કરાવી આકાર, રંગ અને પ્રમાણ વિષેના ખ્યાલ બાળકોને કરાવવો.

આવીજ રીતે કુ. પદાર્થ જોડે પદાર્થના પ્રમાણનો પણ ખ્યાલ
 પ્રસંગોપાત આપતા રહેવું. જેમકે જાડ અને માણસ, માણસ અને કુતરો,
 ઝુંપડી અને જાડ, દૂધ અને પાણી વગેરે.

પ્રાયશઃ રંગનું જ્ઞાન લાલ, કૂલ, પીળાં કૂલ, લીલાં પાન વગેરે
 કુદરતી પદાર્થ અથવા પદાર્થ પરથી આપી શકાય છે.

પ્રત્યક્ષ પદાર્થ પરથી કામ કરાવવું આ રથજે અયોગ્ય છે. પણ જેમ
 અને તેમ બાળકોમાં રહેલી અંતર્મૂર્ત શક્તિઓનો વિકાસ થાય, અને તેઓ
 કલ્પનાથી કે સ્મરણથી ચોક્કસ બુદ્ધિબળનો ઉપયોગ કરી, ખરી વસ્તુ
 શોધી કાઢવા સ્વપ્રયાસ કરે, અને ચિત્ર દ્વારા એજ યોગ્ય છે. એ માટે
 તેમને પ્રેરણા આપવી એજ શિક્ષકનું કાર્ય છે.

કલ્પનાચિત્રો જેવાં કે જાડ, છોકરો, છોકરી, બિલાડી, મરઘી, વાંદરો,
 ઘર, ખતક, આકારમાં હોતાં પક્ષીઓ, મૂસજીવાર વરસાદ, ઝુંપડી, ગાડું
 દિવાળીના વખતે બાળકો દેડાકડા દેડતા, હોળીનો પ્રસંગ, વગેરે આવી શકે.

સ્મૃતિચિત્રો જેવાં કે લાકડી, દીવાસળીની પેટી, મીઠુજત્તી, લીંબુ,
 નારંગી, લખોટી, મોસંખી, ભમરડો, પતંગ વગેરે દોરાવી શકાય.

બાળકોને લગતી વાર્તાઓ પરથી ચિત્રો કઢાવવાં અથવા બાળપોથીને
 જે પાઠ આપી ગયો હોય, તે પાઠનાં પ્રસંગનું કામ, બાળકોની સ્મૃતિ,
 ગેરનાં વાર્તા ચિત્રો પડાવી શકાય.

આમ પ્રાયશઃ વિષયો બાળકોને રસેટ કે કાળા પાટીઆપર કે રંગીન
 કાગળપર, પેન, ચાક કે રંગીન ચાક યા પેસ્ટલથી દેડાવવાનો અભ્યાસ કરાવવો.

ભાત બનાવવા માટે રંગીન કાગળની પટ્ટીઓ, સળીઓ, મણકા, ખીં, બટન વગેરે જુદી જુદી ચીજોથી અનેક જાતની વિવિધ ભાતો ગોઠવી શકાય છે. આવાં સાધનોથી બાળકોને સ્વપ્રયાસથી ભાતો ગોઠવવાનો મહાવરો કરાવવો જોઈએ. ભાતની ગોઠવણી કર્યો પછી કાગળ પર કે સ્લેટ પર જેવી ગોઠવણી કરી હોય, તેવીજ ચિત્રાવવા પ્રયત્ન કરવો. બાળકો ગોઠવેલી ભાત જોઈને ચિત્રકામ કરે, તેના કરતા તે કાઢી નાખી સ્મૃતિથી તેજ ભાત કાઢે, એ વધુ ઇચ્છનીય છે; પરંતુ તેઓ જોઈને ભાત કાઢે તો તેમાં કાંઈ હરકત નથી. આ સિવાય ભાત કાઢવાની અનેક યુક્તિઓ છે. શીશીના ખુચ, સાહી કે રંગમાં બોળા કાગળ પર તેની છાપોદ્ધારા ભાતો કાઢી શકાય છે. વળી બટાટાને કાપી જુદી જુદી આકૃતિનાં ખીંમાંઓ બનાવી તેનો પણ શીશીના ખુચની મારફત ઉપયોગ કરી શકાય છે.

આકાર, પ્રમાણ અને રંગનું જ્ઞાન ચિત્રકળા તેમજ હસ્તક્રિદ્ધોગથી પણ મેળવી શકાય છે. બાળકોના હસ્તના રનાયુ કેળવવા માટે ચિત્રકામના જોટલીજ અગત્ય હસ્તક્રિદ્ધોગની પણ છે. માટે એ વિષયની તાલીમ પણ બાળકોને સાથે સાથે આપવાની ખાસ જરૂર છે. બંને વિષયો એક ખીંમાં જોડે ઘાડો સંબંધ ધરાવે છે, અને તેથી એકજ પાઠમાં સાથે પણ લઈ શકાય છે.

હવે કેટલાક હસ્તક્રિદ્ધોગ જે બાળવર્ગ માટે ઉપયોગી છે તેને વિષેનીચે સૂચના આપવામાં આવી છે:—

માટીકામ:—

પ્રથમ થોડા વખત સુધી બાળકોને માટી સાથે રમવા દેવાં જોઈ. બાળકો માટીને બરાબર તપાસી તેનું શું શું થઈ શકે તે સંબંધી તેમજ માટીના રુણો વિષે માહિતગાર થાય.

માટીકામ:—

૧. માટીના ગોળ આકારો:—જેવાકે મણકા, લખોટા, દડા, મોસંબી, લોંચુ વગેરે હાથમાં માટીને ગોળ ફેરવવાથી કે પાટીઆ પર ગોળ ફેરવવાથી બને છે.
૨. માટીના નળાકાર આકારો:—પેન્સિલ, મીણબત્તી, નગારાની લાકડી, હાથમાં પકડવાની લાકડી, અને બીજા ઘણા આકારો માટીને હાથે વણવાથી બનાવી તેને પદાર્થના વસ્તુ પ્રમાણે વાળવાથી બનાવી શકાય છે, જેવા કે ખંગડી, દડી, સાંકળ વગેરે.

૩. માટીના ધન આકારો:-દીવાસળીની પેટી, રખતરનો હુંકડો, બિસ્કિટ, કેક, ચોકલેટ, ચોપડી, વગેરે. આવા આકારો માટીને ટીપવાથી બની શકે છે.

૪. માટીને દબાવવાની ટીપવાની અને વણવાની રીતો સાથે વાપરવાથી ખીજી ઘણી ઘણી વસ્તુઓ બનાવી શકાશે. માણસો, જાનવરો અને પક્ષીઓના આકારો પણ બાળકો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે આ રીતોના સુમેળથી બનાવી શકશે.

કાગળ કામ:-

કાગળ ફાડવા:-આંગળાઓ અને નખનો ઉપયોગ કરીને કાગળ ફાડવા અને આકારો બનાવવા, જેવા કે દડા, મોસળી, જમફળ ઝલકું, ઢીંગલી વગેરે.

કાગળ કાપવા:-કાતરનો ઉપયોગ કરી ચિત્રોને કાપવાં. રંગીન કાગળ પાછળ ચિત્ર કાઢી તેને કાપવા અને આવાં કાપી કાઢેલાં ચિત્રોને ચોપડીમાં યોગ્ય રીતે ચોટાડવાં. સાદા આકારો જેવા કે મરઘી, બતક, ધર, ફૂલો, પાનો વગેરે ચિત્રો કાઢી કપાવવાં.

કાગળ વાળીને આકારો બનાવવા:-ચોપડી, રમાલતી ઘડી, કપ્પાટ, હોડી, સદવાળા હોડી, ફેટોફેમ, આગખોટ, ફરકડી, ગધેડાની ચુણ, ધર, તંબુ વગેરે.

સમગ્ર કામ:-વર્ગનું સમગ્ર કામ તૈયાર કરવા માટે કાગળ ફાડવા, કાપવા વગેરેનો ઉપયોગ કરી ચિત્રની સારી ગોઠવણી કરી શકાય છે. આમાં હસ્તઉદ્યોગ અને ચિત્રકામ સાથે લઘુ દૃષ્ય તૈયાર કરી શકાય. વળી બાળકો ભોગ મળીને એક ચિત્રની જુદી જુદી અનેક વિગતો જુદાં જુદાં બાળકો તૈયાર કરી એ ચિત્રની ગોઠવણી કરે.

મણકા પરોવવા:-રંગીન મણકા અથવા કાચની રંગીન લાકડીઓની મદદથી જુદી જુદી ભાતો ગોઠવી શકાય છે. વળી અનેક રંગના મણકા ગોઠવણી કરી દોરીમાં પરોવવા. મણકા અને કાચની રંગીન સળીની ગોઠવણી કરી દોરીમાં પરોવવાથી અનેક જાતની ભાતો બનાવી શકાય છે. આમાં રંગની ગોઠવણીનો સારો અભ્યાસ થાય છે.

સોય કામ:-કેનવાસ, ચુણપાટ, કે સાદા કાણાંવાળા કામળ પર સોય અને રંગીન બિનના દોરાથી સાદી ભાતો કાઢવાનું બાળકોને શીખવવું જોઈએ તેમજ બાહ્ય રેખાવાળા ચિત્રોની બાહ્ય રેખાપર રંગીન દોરાથી ટાંકા ભરવાનું કામ પણ કરાવવું જોઈએ.

આવીજ જાતના બીજા ઉદ્યોગો પણ ડાઈંગ અને હસ્તઉદ્યોગના વિષયની સાથે લઈ શકાય.

દમનલાલ મહેતા

ઈનામી નિબંધ

બાળકોને ઘરે બાણવવાં કે શાળામાં; આ બેમાં નૈતિક અને માનસિક દૃષ્ટિએ શો ફેર પડે?

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૮થી આશુ)

બાણવવાં અને કેળવવાં એ બેનો તફાવત ધ્યાનમાં લીધા પછી એવી ખરી કેળવણી આપવાનાં ક્યાં ક્યાં સ્થાન છે, તેનો વિચાર કરવો એ આવશ્યક છે. સામાન્ય માન્યતા એવી પ્રસારેલી છે, કેળવણી મેળવવા- કે બાળક પાંચ છ વર્ષનાં થાય સારેજ તેને બાણ- નાં સ્થાન : ઘરે વવાના દાર્પનો આરંભ કરવાનો હોય, આ માન્યતા અને શાળા. જૂલભરેલી છે. બાળક જન્મે છે સારથીજ હરેક પળે તે નવું નવું શીખેજ છે. દાર્પણ નથી વસ્તુ અગર જેના સંસર્ગમાં તે આવે છે, તેના તરફ એકી ટસે-નજરે જોઈ રહે છે, અને તે બાળકના તેના મનમાં વિચારો ઉદ્ભવે છે. પરંતુ આરંભ- માં તે બોલી શકતું નથી. જેથી પોતાના વિચારો બહાર બતાવી નહિ શકવાને લીધે, હાથ, પગ, મોં વગેરે અવયવોદ્વારા અમુક હીલચાલ કરીને, તે જાણવાનો પ્રયત્ન તો કરે જ છે. નહિ ગમતી વસ્તુ તરફ અણુગમે બતાવે છે અગર રડીને તે વસ્તુથી દૂર રહેવાનો પ્રયત્ન કરે છે. ગમતી વસ્તુ તરફ હારમથી અગર હાથ લાંબા કરીને તે લેવાનો પ્રયત્ન કરે છે. આ ક્રિયાઓ બતાવી આપે છે, કે નાનાં બાળકો પણ નવું નવું જાણે છે, જુએ છે, ને તેને સમજવાને પ્રયત્ન કરે છે. આ પણ એક જાતની કેળવણીજ છે.

બીજો સામાન્ય મત એવો છે કે બાળકને બાણવાનું સ્થાન તે શાળાજ છે. બાળમાનસશાસ્ત્રથી પરિચિત માણસો અગર અન્ય મનુષ્યો તો સમજે જ છે, કે શાળા એકલીજ બાળકોને બાણવાનું સ્થાન નથી, પરંતુ શાળા કરતાં ઘર એ પ્રથમ સ્થાન છે. ઘરના સંસ્કાર એ વધુ સ્થાયી, ને લાંબો કાળ ટકે છે. શાળા કરતાં વધુ સમય બાળક ઘરે રહે છે, એટલે કેળવણી મેળવવાનું સ્થાન પ્રથમ ઘર અને બીજા નંબરે શાળા આવી શકે. શાળામાં આવતાં પહેલાં ઘણા સંસ્કારો સારા થા પોતા-બાળકના મન:

પર પડી ચૂકેલા હોય છે. શાળામાં કેળવણી લેવા આવે છે, ત્યારે પણ સંસ્કાર છાપ તેને ઘરનાં પડવાં ચાલુજી હોય છે. જે સ્થાનના સંસ્કારમાં બાળક વધુ આવે છે તે સ્થાનના સંસ્કાર બાળકના મગજમાં વધુ પડે, એ સ્વાભાવિક છે.

બાળકનામાં રહેલા કુદરતી સંસ્કારોને વિકસાવવા માટે, તેની શક્તિ-
ઓને સુયોગ્ય બનાવવા માટે, તેનું લાવિષ્ણવ સુખ-
બાળકને કેળવણી રૂપ વહે તે માટે, ઉદરપોષણના કાર્ય માટે લાયક
આપવાનો મુખ્ય બને તે માટે પ્રત્યેક બાળકને લણાવવાં એ વસ્તુ
હેતુ તો નિશ્ચિત છે. લણાવવાનો હેતુ માણસને માણસ
બનાવવાનો છે, માણસ તરીકે પોતાનું કર્તવ્ય સમજે
અને બજાવે, તેનું કરવાનો છે.

લણવાનાં સ્થાન બે છે: ઘર અને શાળા. આ બેમાં કયા સ્થાનમાં
લણાવવાથી બાળક નૈતિક અને માનસિક દૃષ્ટિએ
બાળકને કયાં વધુ યોગ્ય બને, તે બાબત ચર્ચાર્થ છે. વસ્તુ
લણાવવાં. ગણાએલી છે. ભિન્ન ભિન્ન મતદારોંક વસ્તુ છે.

પ્રથમ સ્થાન ઘર છે. બાળકને ઘેર લણાવવામાં ફાયદા અને ગેર
ફાયદા બંને સમાએલા છે. પ્રથમ કયા ફાયદા રહેલા
બાળકને ઘેર લણા-છે તે વિચારવું આવશ્યક છે. ઘેર લણાવવાથી
વવાથી કંઈ કંઈ બાળક નૈતિક કેળવણીમાં વધુ સુદૃઢ બને, એમ
શક્તિઓ વધુ બાળમાનસશાસ્ત્રીઓનો મત છે, અને તે એક રીતે
ખીલી શકે? વધુ યોગ્ય અને સત્ય છે; કારણ કે બાળક નીતિની
કેળવણી માળાપો પાસેથી મેળવે છે. માળાપ બે
સુચારિત્રવાન ને ઉત્તમ નીતિમાન હોય, તો તેમના સુસંસ્કાર બાળકનામાં
અવશ્ય દૃઢપણે પ્રવેશ કરે, એ અબાધિત સત્ય છે. માળાપ બે સાચું
બોલનારાં, પવિત્ર જીવન ગાળનારાં, સદાચરણી ને કુબ્યસનથી નિર્ભેષ
હોય, તો તેમના બાળકમાં તેવા સુસંસ્કાર અવશ્ય પડે, ને શિક્ષણશાસ્ત્રની
દૃષ્ટિએ બાળક દેખે તેવું રીખે, ને નીતિની કેળવણી ઉપદેશ કરવા કરતાં
આચરણમાં ઉતારી બતાવવાથી વધુ ફળદાયી ને સુદૃઢ બને, એ નિઃશંક છે;
એટલે માળાપોના સારા સંસ્કારો, તેમના બાળકમાં સારા પડે, એ દૃષ્ટિએ
નીતિની કેળવણીમાં સારા સંસ્કારી માળાપોના બાળકો સારા ચારિત્ર્યનાં
બને, એ બાબતમાં બે મત હોઈ શકેજ નહિ.

ઘેર લેણાવવામાં બીજો એ લાભ સમાએલો છે, કે બાળક બીજો નહારો કુછંદવાળો બાળકોની સોબતથી બગડતાં અટકે, ને નહારી સોબતથી કેટલાંક સારાં બાળકોમાં પણ જે નહારા સંસ્કાર પ્રવેશે છે તે પ્રવેશતાં અટકે. શાળામાં તો હરેક બતનાં બાળકો આવે; કેટલાંક સારાં સંસ્કારવાળાં હોય, બ્યારે કેટલાંક નહારા સંસ્કારવાળાં પણ આવે, એટલે સારા, સંસ્કારી બાળકના ઉપર નહારા સંસ્કારવાળાં બાળકોનાં નહારા સંસ્કાર પડતા અટકે ને એ ગેરલાભમાંથી સારાં બાળકો બચી જાય, એ લાભ પણ એકો નથી.

ત્રીજી બાબત એ રહેલી છે, કે સારાં બુદ્ધિમાન બાળકો લણવામાં ઘણાં ચપલ ને આગળ પડતાં હોય છે. તેમનો અભ્યાસ બીજાં લણવામાં સાધારણ અથવા મંદ બાળકોની સાથે ચાલે, તેના કરતાં તેવાં બુદ્ધિમાન બાળકોને ઘેર લણાવવાથી તેમનો ઘણો સમય બચે ને થોડા સમયમાં વધુ જ્ઞાન ઘર આગળ મેળવી શકે.

આ ઉપરથી એટલી બાબત સિદ્ધ થાય છે, કે સારાં સંસ્કારી ને બુદ્ધિમાન બાળકોને શાળા કરતાં ઘર આગળ લણાવવાથી માનસિક અને નૈતિક દૃષ્ટિએ ઘણો લાભ મળી શકે, એ નિશ્ચિત છે. તેવાં બાળકોની નૈતિક અને માનસિક શક્તિઓ ઘર આગળ લણાવવાથી વધુ ખીસે, એ સ્વાભાવિક છે. આને માટે નીચેની બાબતો સંપૂર્ણપણે હોય, તોજ તે બની શકે:—

(૧) માયાપો સારા સંસ્કારવાળાં, અને મુઆરિગ્યવાન હોવાં જોઈએ,

(૨) માયાપો બાળમાનસશાસ્ત્રથી પરિચિત હોવાં જોઈએ,

(૩) માયાપો બધી રીતે સાધનસંપન્ન હોવાં જોઈએ,

(૪) પોતાના બાળકને ઘર આગળ ફેળવણી આપવા ઉત્સુક હોવાં જોઈએ,

(૫) ઘેર લણાવવાની સઘળી યોગ્ય વ્યવસ્થા, કાળજીપૂર્વક તૈયાર કરી, વારે વારે દેખરેખ રાખી, સંપૂર્ણ કાળજી રાખવાની તેવાં માયાપોની તૈયારી હોવી જોઈએ.

ઉપરની પાંચ બાબતોથી સંપૂર્ણ યોગ્યતાવાળાં બાળકોને ઘેર લણાવવાં બધી રીતે મુયોગ્ય છે. તેવાં બાળકોની નૈતિક અને માનસિક શક્તિઓ ઘણી સારી રીતે ખીસી શકે, તેવાં બાળકોની સઘળી કુદરતી શક્તિઓ વિકસી તે મનુષ્યપણાને સંપૂર્ણ રીતે લાખક બની શકે, એ નિર્વિવાદ છે.

શાળામાં લણાવ- નીચેની પરિસ્થિતિવાળાં બાળકોને ઘેર વાથી થતા ફાયદા લણાવી ન શકાય, એ સ્વાભાવિક છે.

- (૧) અભણ, અજ્ઞાન માળાપવાળાં,
- (૨) ઘેર લણાવવાની અશક્તિવાળાં (સાધનની),
- (૩) બાળમાનસશાસ્ત્રથી અપરિચિત માળાપવાળાં,
- (૪) ઘરના ખરાબ સંસ્કારવાળાં.

ઉપરનાં બાળકોને શાળામાં લણાવવાં, એજ વધુ યોગ્ય છે.

શાળામાં લણાવવાથી થતા ફાયદા નીચે પ્રમાણે છે.—

- (૧) સ્થળ અને સાધન બંનેની મદદથી બાળકોની માનસિક શક્તિઓ વિકસવાનો સંભવ,
- (૨) બુદ્ધિમાન, સારા સંસ્કારવાળાં બાળકોના સંસર્ગમાં, મંદ બુદ્ધિનાં ને કુસંસ્કારવાળાં બાળકો પર સારા સંસ્કાર પડે ને બુદ્ધિ પણ ખીસે;
- (૩) સારાં બાળકોના, સારા શિક્ષકોના સહયોગમાં આવે, તેથી તેની તમામ શક્તિઓ ખીલી શકે.
- (૪) સમૃદ્ધશિક્ષણથી મંદબુદ્ધિવાળાં પણ સુધરી સારા સંસ્કાર પ્રાપ્ત કરે,
- (૫) અશ્વપદતિથી, બાળકોની બોલવાની કળા, પરીક્ષાપદ્ધતિથી સાફ લખાણ વગેરેમાં બાળકોની માનસિક શક્તિઓ ખીસે.
- (૬) વાર્તા, ગીત, કવિતા, પ્રાર્થનાથી બાળકોના મન પર સારા સંસ્કાર પડી, તેનામાં રહેલી કુદરતી શક્તિઓ સારા પ્રમાણમાં વિકસે.
- (૭) સારો સંસ્કારી, સુનીતિમાન શિક્ષક હોય તો ઉપદેશ કરતાં સારા આચરણથી બાળકોને નૈતિક દૃષ્ટિએ ઘણો લાભ થાય.
- (૮) સારી શાળાનાં શિક્ષણનાં ઉત્તમ ને પૂર્ણ સાહિત્યોથી બાળકોની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ સતોપાર્ષ, ચપળતા, આંખ, હાથ વગેરે ઈન્દ્રિયો સારા પ્રમાણમાં કેળવાય.
- (૯) રમત-ગમત, રજાકિટિંગ, ટ્રિવ વગેરે વિષયોના શિક્ષણથી માનસિક સાથે શારીરિક કેળવણી પણ સુંદર રીતે મેળવી સારાં અને મજબુત આંધાનાં, સાહસિક, નિડર ને હિંમતવાન બને.
- (૧૦) પદાર્થપાઠ, ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ભૂમિતિ વગેરે વિષયોના શિક્ષણથી સાહિત્યો સાથેનું જ્ઞાન મેળવી, તમામ માનસિકશક્તિઓ પૂર્ણપણે વિકસાવી શકે.

ઉપરના ફાયદાઓ બાળકને શાળામાં લણાવવાથી મળી શકે, પણ તેને માટે શાળા અને શાળાના શિક્ષકો લાયક ને ઉત્સાહિત હોવા જોઈએ.

હાલની શાળાઓનું વાતાવરણ આગ્રહને આનંદ કરતાં કંટાળો આપ-
 હાલની શાળાઓ નાં પશુ લાગે છે, તેને માટે શાળામાં લાય અને
 અને શિક્ષાને સ્થાન ન હોવા જોઈએ.
 તેનું વાતાવરણ અપૂર્ણ

બે બાલ અતિરથી

(ચતાંક પૃષ્ઠ ૨૫ થી આલુ)

ચંદ્રકેતુ:—તમારો જન્મકો માતૃપ્રેમ અને અકલ્પ શૌર્ય ભારતની
 ભાવિ બાલ પ્રવ્રના જીવનમાં અનેક તેજ પુરો. તમારી સાથે યુદ્ધમાં
 ઉતરવાની ક્ષમ્બા હવે મને રહી નથી. પણ બચ્ચાં, એક કામ કરો. ઘોડો
 અને વિજયદ્વજ મને સોંપી દો. હું રાધવને આશ્રમમાં
 ખેલાવી લાવું છું.

કૃશકુમાર:—ના, એમ તો નહિ બને. અમારે રાધવને આશ્રમમાં
 આણવા છે; તે અમામ પરાક્રમથી, તમારા વસીલાથી નહિ. તમારે યુદ્ધ ન
 કરવું હોય તો પધારો, પાછા દાલા દાએ. વિશ્વજીત સૈન્યના અધિપતિ
 થઈને બીજા માગતાં શરમ નથી આવતી!

ચંદ્રકેતુ:—તમારો પ્રત્યેક બોલ મારા શિયિલ દેવાને જન્યત કરે
 છે અને કોઈ નવીન પુરુષાવતાર થયો હોય એવી આગાહી આપે છે.
 મને તેમ હો પણ હું દાલા દાએ પાછો ફરીશ એમ તો કદી નહિજ બને.

લવકુમાર:—નહિ બને તો માર આશો; અને અયોધ્યાની રાજ-
 સભામાં ક્રોધેત યશો તે વધારામાં.

ચંદ્રકેતુ:—તમારા તરફ ઉપજતા પ્રેમ અને મોહને લીધે હું આ
 શબ્દો બોલું છું. તમારાથી હું પરાજિત થઈશ એમ રખે સમજતા.

કૃશકુમાર:—પ્રેમ અને મોહ તો રંગમહેલમાં યોજો. રણભૂમિ ઉપર
 નહિ. હથિયાર મળને લડવા ઉમેડા પ્રતિરથથી તરફ આવું વલણ ક્ષત્રિય
 પુત્ર નહિ પણ બાવલો હોય તેજ બતાવે.

ચંદ્રકેતુ:—ઈદ્રજીતને હથિયાર સ્થામિત્રી અને ઉર્મીલાદેવીના પુત્ર
 ચંદ્રકેતુનાં પરાક્રમ તું હજી જાણીને નથી દીક તૈયાર થા.

(યુદ્ધભૂમિ ફરીથી ગાજી ઉઠે છે. કુચનાં બાણોથી વિધાઈને ચંદ્રકેતુ
 જમીનપર ઉથલી પડે છે.)

અંદ્રકેતુ:—આશ્ચર્ય ? આશ્ચર્ય ? ? આર્થ સુમંત્ર, કદી સ્વપ્નમાં પણ નહિ કલ્પેલી આ બીના બને છે. મારી જાતીમાંથી આ બાલુ ખેંચી કાઢો. હવે હું લડી નહિ શકું. અદ્વિસોસ ! કોઈ દોડતાં જાઓ અને રાધવેન્દ્રને આ બીના જાહેર કરો કે સાત સમુદ્રો પાર જતીને આવેશો અથ્થ અને વિજયધ્વજ ગંગાજીને કિનારે કવિશ્વરવી વિદ્યાપીઠના જે બાલ શિષ્યોથી રોકાએલ છે.

(વિજયકેતુ દોડતો આવે છે)

વિજયકેતુ:—આર્થ ! બીડો, બીડો, લંકાપતિ અને શેષ નારાયણ સાથે કાકુત્સ્થ છેક નજીક આવી પહોંચ્યા છે.

અંદ્રકેતુ:—(હોમો થતાં) હે ? હે ? પણ એમ બનેજ કેમ ?

વિજયકેતુ:—યથું એમ કે બાણોના ઝપાટા સાથે છોડ્યા લંકાપતિ છેક યતુભૂમિ નજીક જઈ પડ્યા અને જગરો ધડાકો થયો. મંડપમાં બેઠેલા અધ્વર્યુઓ તથા ગાતાઓ એથી ચોંકી બેઠ્યા અને કાકુત્સ્થે ઉચું બોલ્યું તો સામે પોતાના નિમગ્નહસાલ લક્ષ્મિ મિત્રને અર્ધભૂજિત હાલતમાં પડેલા જોયા. પછી તો મહારાજ હસા થઈ ગયા, યતુકાર્ય બંધ પડ્યું, અને વિભીષણજી સચેત થતાં તેમની મોઢાની હકીકત સાલગાને શેષ નારાયણ સાથે યુદ્ધભૂમિ નિહાળવા જાતે નીકળી પડ્યા.

લવકુમાર—(હર્ષના આવેશમાં) જય ! વિજય ! વિજય ! ભાઈ, કુંથ, માતૃશ્રીની આકાંક્ષા આખરે પાર પડી ખરી. ચાલો, ચાલો, આ બીનાથી આપણે મહર્ષિને વાકેફ કરીએ. (જન્ને જતુ દોડતા જાય છે.)

(દિગંતમાં થતા વિજયવેપને લીધે વાનાવરણ અસ્થિર બને છે. વૈતાલિક પ્રશસ્તિ બોલતો સંભળાય છે.)

વૈતાલિક:—

“ પિતાનાં વચને વહા વનદિગં પત્ની વિયોગે રડ્યા,
વાલીને વૌંધી નાખી મિત્ર રીઝવ્યા, શૈર્ષે હણ્યો રાવણ;
સીતા થઈ નૃપધર્મને વશ તજ્યાં, મને અટૂંકા હસા,
તે રાજેન્દ્રમણિ રધુવર તણો વતો જગે વિજય.

(જેમના શીરે લંકાપતિએ છત્ર ધરાવ્યું છે અને પાછળ સૌમિત્રીના હાથમાં ચામર છે એવા કાકુત્સ્થ યાત્રિક વેગે પ્રવેશ કરે છે. જેમની આગળ સળગતી સુવર્ણ દીવીઓ ધારણ કરેલા મસાલગીઓ ચાલે છે. રણભૂમિ ઉપર એકદમ શાંતિ પથરાય છે.)

કાકુતસ્થ:—સૈન્યની આવી દુર્દશા જીવનમાં સૌથી પહેલીજ વાર જોઈ છે. નગરે નિહાળ્યા સિવાય અકલમાં કદીએ ન ઉતરે એવું ઝાંઠ આદ વરસનાં બે બાલકોનું આ પરાક્રમ છે.

સૌમિત્રી:—ભગવાન ખરું કહે છે.

કાકુતસ્થ:—(ચંદ્રકેતુ નજીક આવી પહોંચતાં) અહો ! વત્સ ચંદ્રકેતુ ! તમને પણ વાગ્યું હોય એમ લાગે છે.

ચંદ્રકેતુ:—પ્રભુ ! ! !

કાકુતસ્થ:—શરમાએ નહિ, કોઈ વાર એમ પણ બને. જો 'પરાજય' જેવી કોઈ સ્થિતિ દુનિયા ઉપર હોતજ નહિ તો યોદ્ધાઓનો સંસાર સદાને માટે પરાક્રમ વિહિન વાલીઓ રહેત. હું ધારું છું કે અશ્વ, પતાકા અને પેલા વિજયા બાલ વીરો હમણાં મહર્ષિના આશ્રમમાં હોવા જોઈએ.

(પ્રેમથી બાકુન બનેલા ભગવાન વાલ્મિકી દોડતા આવી રાધવના ચરણમાં પડે છે.)

વાલ્મિકી:—માતા સ્વામી ? મારા પ્રભુ ? હું અધમ બીકને આપનાં પુનિવ ચરણ વડે પાવન થયા હો.

કૃષ્ણકુમાર:—માઈ, લવ, દાદાજી તો રાધવને ભાળીને ગાંઘજ ધર્મગયા છે.

લવકુમાર:—ગાંધીજી અને નિશ્કલતાની સાક્ષાત મૂર્તિ સમા મહાપ્રભાં એમના દર્શને મએલું આ પરિવર્તન આશ્ચર્યકારક છે. ખરેખર ! કાકુતસ્થ મનુષ્ય નથી, આ કોઈ દેવી વિમૂર્તિ હોવી જોઈએ.

વાલ્મિકી:—બચ્ચાં, મહારાજના ચરણમાં પડો. ભગવાન, જનકી-જીના આ બે સન્નેડ પુત્રો; એમને મેં ઉડેયા અને ભણાવ્યા. એ આપના છે, માટે આપના ચરણે ધરી આવજ હું કૃતાર્થ થાઉં છું.

કાકુતસ્થ:—હે ! આ બે બાલક વૈદેહીનાં ? આવાં પરાક્રમી ! ! ઝાંખીશ્વર આપ આ શું કહો છો ?

વાલ્મિકી:—જેમના માતા જનકી અને પિતા રાધવ હોય તેઓનાં પરાક્રમ એવાંજ હોય.

કાકુતસ્થ:—આર્ચવર્ત આપને સાહિત્યસભાટ તરીકે જોળાએ છે. યુદ્ધવિશારદ તરીકે આપ આજ સૌથી પહેલીજ વાર પ્રત્યક્ષ થાઓ છો.

વાલ્મિકી:—ના, પ્રભુ, મેં એમને યુદ્ધવિદ્યા શીખવી નથી. મને લાગ્યું કે એ કામ માટે મારા કરતાં સીતા દેવી વધારે યોગ્ય છે, એટલે એ કામ એમને સોંપાયું હતું. રાધવ એમના યુદ્ધકૌશલ્યનું પ્રત્યક્ષ પરિ-

શ્યામ આજ નજરે નિહાળી શકે છે. એમના ઉપર પ્રભુના મંગળ આશીર્વાદ હોય છે.

કાકુત્સ્થ:—ધન્ય ! ધન્ય ! ધન્ય ! હે, તપોનિધિ, આપનો મારા ઉપર એવો ઉપકાર થયો છે. આ જીવનમાં સ્વાયં કે પરાયે અનેક મિત્રોએ મારી સેવા બજાવી છે; પરંતુ તમારા જેટલો નિષ્કામ અને સુંદર કાળો હજી સુધી કોઈએ આપ્યો નથી. હું એનો બદલો શી રીતે વાળી શકીશ.

વાલ્મિકી:—ભગવાન આપના પુનિત ચરણમાં મને સ્થાન આપો. મારે એટલું જ લોઈએ છે. અનંત જન્મોની મારી આ આકાંક્ષા આજે આપ સફળ કરો.

કાકુત્સ્થ:—મારું સ્થાન તમારે અને તમારું સ્થાન મારે હૈયે કાયમને માટે છેજ. ત્યાંસુધી આર્થ પ્રાપ્તનું અસ્તિત્વ હશે ત્યાંસુધી શમાયણ અને તેનો તપસ્વી લેખક શ્રદ્ધા અને ભક્તિથી ભરેલી આ ભૂમિમાં સાથે સાથે સદાને માટે જોડાએલાં રહેશે. હે મહર્ષિ, આ સ્થાન તમે તમારી પોતાની કવિત્વશક્તિ વડે પ્રાપ્ત કરી લીધું છે. એમાં મારે કંઈ આપવાનું રહેતું નથી. ખીજું કંઈ માગો !

વાલ્મિકી:—કાકુત્સ્થ, મારી એટલીજ ઇચ્છા હતી. હવે આ જીવનમાં મારી કોઈ આકાંક્ષા બાકી રહી નથી; એમ છતાં ભગવાન આપે તો મારા આ પવિત્ર અને મહાન દેશ માટે એટલું માગું છું, કે હવે, કુશ જેવાં બાલકો અને સીતાજી સખી માતાઓ આ ભૂમિમાં પ્રત્યેક યુગે પ્રગટ થાઓ અને વિશ્વચક્ર સાથે નિરંતર ફરવાથી ધર્માર્થ જતા આર્યાવર્તના સામર્થ્યમાં નવું બલ રેડો.

કાકુત્સ્થ:—અગર જો કે આ આખી વિશ્વરચના પરિવર્તનશીલ છે, એટલે તેની સાથે ફરનારા પ્રત્યેક સજીવ, નિર્જીવ પદાર્થમાં ફેરફાર તો થઈજ જવાનો તોપણ તમારી ઇચ્છા છે તો જાઓ, લવકુશને અનુરૂપ બાલકો અને વૈદહીને અનુરૂપ આર્યાઓ પ્રત્યેક યુગે આ પુરાણપ્રસિદ્ધ ભૂમિમાં જન્મ લેશે, અને પ્રતિક્ષણે નિસ્તેજ બનતી પૃથ્વીમાં નવું જીવન રેડી ભારતની આદર્શ ભાવના ટકાવી રાખશે.

સર્વે:—બોલો, શમચંદ્રવંશી જય !!

છાટાલાલ ભ. બ્રહ્મભટ્ટ

ચિત્રશિક્ષક, તાલુકા સ્કૂલ,

પાલણપુર.

ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો મધ્યમ અભ્યાસક્રમ

(ગતિક પૃષ્ઠ ૩૭ થી આરંભ)

બધા વખત ઢીંચણ સાથે રાખવા જોઈએ અને ખભા જમીન પર સપાટ રહેવા જોઈએ. આકૃતિ ૫૦ (મૂર્ધ જલું. જાંગ ફેરવવી. ફેરફાર ૪)

આકૃતિ ૫૦

મૂર્ધ જલું, જાંગ બાજુએ ફેરવવી. (ફેરફાર ૪)

(૫) હાથ બાજુ પર રાખવા, સાના હાથને આડકલા વારાફરતી પગ ઉંચો કરવો. હાથ બીજકુલ હાલવા જોઈએ નહિ.

(૬) ટર્ન ધ ટર્નલ.

(૭) જાંગ ફેરવો દોરી કૂદકો લેવો કોડો ૨૮).

વ્યુથ ૬-સામાન્ય વ્યવહાર માટેના અભ્યાસ પાઠ.

આ વ્યુથમાં દોડવાના અને કૂદવાના, સહેલા ચાલાકીના, અને તાલીમ-ખદ્ધ અને શરૂઆતની રમતોની તાલીમના પાઠોનો સમાવેશ થાય છે. આ પાઠોદ્ધારક વ્યવહાર, વ્યવહાર, આલાકી, ઝડપ અને મીઠાઓ સાથે જોગા મળી ને તાલીમ મળે છે તે, વગેરે શુદ્ધ કેળવણી છે. આ પાઠોના હેતુ શક્તિ અર્પી આનંદદાયક વ્યવહાર પુરી પાડવા ઉપરાંત બાળકોની શારીરિક આલાકી અને વૃત્તિ ઉત્તેજી શરીરને યોગ્ય સ્થિતિમાં રાખવાની પ્રવૃત્તિ જાગ્રત કરવાનો છે.

આનંદ અને સ્વતંત્રતા, પ્રયત્નશીલતા અને મુશ્કેલીનો સામનો, એ હંમેશાં મુશ્કેલી પ્રિય હોય છે; અને આ ગતની તાલીમથી ને દિંમત, નિશ્ચય અને ખંત પ્રાપ્ત થાય છે તે લવિષ્યમાં લાભદાયી નીવડે છે.

આ વ્યુથમાં વર્ણવેલી કૃતિઓના નીચે મુજબ વિભાગ કરવામાં આવ્યા છે:—

૧. દોડ અને કૂદ.

૨. તાલબદ્ધ કૂદકા અને નાચ (પગલાં), કૂદાકૂદ કરવું (હોપ-એક પગે કૂદવું).

૩. દોરી વડે દુદવું.

૪. હલંગ કે હેકડો (દુદવું)

૫. અપળતાની કૃતિઓ.

સામાન્ય અપળતા માટે દોડાઓમા જણાવેલી વિવિધ કૃતિઓનો આદર્શ સમાવેશ કરવાની જરૂર નથી, પણ તેની સુખ્મ જાતો વર્ણવી છે અને તેમાં આવતી વિવિધતાના દાખલા આપ્યા છે.

૧. દોડ અને કૂચ

દોડ

સારી રીતે દોડવા માટે ફલંગ, હજવેથી ચાલવું, ગતિની દસરત અને આસ્તેથી કામ કરવાની ખાસ જરૂર છે અને તે રીતીઓ કેળવવી જોઈએ. યુંટીનો ખરાબર ઉપયોગ અગત્યની બાબત છે અને પાછલા પગના ધુંટણથી મજબુત રીતે આગળ ધપવાથી કુદરતી રીતે ફલંગ લેવાનું કાર્ય સુગમ થાય છે. શરીર સહેજ આગળ નમેલું રહેવું જોઈએ. હાથ થોડા વાજેલા અને કુદરતી રીતે ઝુલતા જોઈએ. માથું સરખામણીમાં સામાન્ય રીતે સીધી સ્થિતિમાં રાખવું જોઈએ.

દીંચણ ઉંચો રાખી દોડવું: શરીર ટટાર રાખી અને તેટલા દીંચણ હવે લે.

આથી વધારે હુંકું પગલું લેવાશે.

દીંચણ ઉંચો રાખી જગાપર દોડવું:—

આ અને કૃતિઓથી પ્રયત્ન ગતિ પ્રાપ્ત થશે અને તેથી માત્ર થોડા સમય માટેજ તે કરવી.

પાછળ કે બાજુપર દોડવું:—આગળ અને પાછળની દોડમાં જલદી ફેરફારો કરવાથી સમાનતામાં અને કાચુમા ઉપયોગી તાલીમ મળશે. આવી જાતની દોડમાં પગલાં ઘણાં હુંકાં ચર્ચ જાય છે અને શરીર ખરાબર સીધું રહે છે.

ઉસટી દોડ—

ઉસટી કૂચ જુઓ.

કૂચ

સારી કૂચમાં ચોક્કસ વર્તન જરૂરનું છે. તે ઉપરાંત સહેલાઈથી સારી રીતે ફેરવી સંધની લીસ્યાલથી તાલમેલ ચાલવાની શુદ્ધ વિકાસ પામે છે. વર્ગની કૂચ કરવાની રીત પરથી તેને ફેરવી સામાન્ય શારીરિક કેળવણી મળે છે એની કિંમત આંકી શકાય છે. કૂચ કરવામાં રફૂતિ હોવી જોઈએ અને તે કાઈ ઉદ્દેશને અનુલક્ષી હોવી જોઈએ. કૂચથી બાળકો ખુશમિનજ જણાવાં જોઈએ. તેમનામાં આતંત્રની લાગણી પ્રવર્તવી જોઈએ. બધા

વર્ગનો સારો સહકાર મેળવવામાં અને તે વૃત્તિ ખીન્નવવામાં કૃત્ય એક અમત્યનો લાભ લઈવે છે. ગાયુ અને શરીર દ્વારા રાખવાં પડે છે. તેમાં અક્રૂપણુ ખીન્નગરરી છે. પાલાથી હાથ છૂટથી ગુરે છે. પગની હીલચાલ સાચળથી થાય છે, અને જેમ જેમ પગ આગળ વધે છે તેમ તેમ વધારે સારી રીતે વિસ્તરે છે. પગ દીંચણુ સાથે સીધો નીચે પડે છે. પ્રથમ એડી નીચે મુકાય છે. શરીર પાછળ ઝડુમલું ન જોઈએ. જે પાછલા પગના આગળના ભાગને ધક્કાવામાં આવે તો આમ નહિ બને. ખજાની કે હાથની અતિશય હીલચાલ થવી જોઈએ નહિ.

લુકમો:—

આગળ—કૃત્ય કરો! વર્ગ—થોભો! ૧-૨.

થોભવા માટે ણીછ ગણતરીએ બને એડીએ સાથે લાવવામાં આવે છે. 'થોભો' કહેતાંની સાથે દે નિશાની થતાંની સાથે નાનાં બાળકો તાત્કાલિક તેનો અમલ કરે એટલુંજ જરૂરી છે.

કૃત્ય કરવી અને ચાલવું એ બે વચ્ચેનો ચોક્કસ સંબંધ બાળકોએ સ્પષ્ટ રીતે સમજવો જોઈએ. નાનાં બાળકોને માત્ર સારી રીતે ચાલતાં શીખવવું એજ કષ્ટ છે; સામાન્ય તાલ મીમે ધીમે દાખલ કરી શકાય છે અને એ રીતે કૃત્ય કરવા તરફ દોરાય છે, જ્યાંસુધી બાળકો નીચલાં ધોરણો—(૨ થી ૪)મા દાખલ ન થાય ત્યાંસુધી કૃત્ય કરાવવી નહિ.

માર્કિંગ ટાઇમ: (સમય નિર્દેશ)

માર્કિંગ ટાઇમ અંતર મેળવી સેવા માટે ઉપયોગી થાય, પણ ધુંટણ પ્રસારવા માટે તેનો ખાસ ઉપયોગ કરવો. ધુંટણ બરાબર વિસ્તરે તેટલા માટે દીંચણને જોઈતો ઉચો કરવો જોઈએ અને આંગુલો જમીન તરફ રહેવો જોઈએ.

દીંચણ ઉચે રાખી માર્કિંગ ટાઇમ:—

ત્યારે દીંચણ રાકય હોય તેટલો ઉચો લીધો હોય ત્યારે આ ઘણી ક્ષિમતી ટુટીને લગતી કસરત છે. આવી જતની માર્કિંગ ટાઇમની કસરત નાનાં બાળકો માટે પસંદ કરવા યોગ્ય છે.

પાછા કરવાની કૃત્ય:—

ત્યારે વર્ગને મર્યાદિત જગામાં કસરત કરવાની હોય છે ત્યારે આ ખાસ કરીને ઉપયોગી થાય છે. 'ગમી (જમણી) તરફ પીછે કૃત્ય—કૃત્ય!' નો લુકમ થતાં દરેક નામક એકદમ અડપથી ફરી જાય છે અને તેની હારની બાબુએ કૃત્ય કરે છે અને તેની ટુકડી તેની પાછળ ગાય છે. કરતાં પહેલાં દરેક બાળક હારને મોખરે આવે છે.

કૃત્ય કરતાં ફરી જવું:—

નિશાની કે હુકમ થતાં વર્ગ ચોક્કસાઈથી ડાબી કે જમણી તરફ પુરેપુરો ફરે છે અને ઉલટી દિશામાં કૃત્ય ચાલુ રાખે છે.

દીંચણ ઉંચે રાખી કૃત્ય:—

શરીર ટટાર રાખી દીંચણને વાચકરતી અને તેટલો ઉંચો લેો અને અંગુઠો જમીન તરફ રાખો. હીલચાલનો પુરેપુરો લાલ સેવા બહુજ વધારે ધીમે તાલ જરૂરનો છે.

લાંબાં પગલાંથી કૃત્ય:—

અતિશય લાંબું પગલું લેવાનું છે; આ પગલું લેતી વખતે હાથ વધુ ને વધુ ઝુકાવવાના છે.

અંગુઠા પર કૃત્ય:—

એડીઓ શક્ય હોય તેટલી ઉંચી કરવાની છે અને પગલાં થોડાં હુકં ભરવાનાં છે. પગલાં હળવેથી ફેરીને લેવાં જોઈએ અને હાથ સહેલાઈથી ઝુલવા જોઈએ. જેમ અને તેમ આક્રમતા દૂર કરવી જોઈએ.

અંગુઠા પરની કૃત્ય બાલુઓ પર અને પાછળ પણ ચર્ચ શકે છે.

એડીઓ પરની કૃત્ય:—

પગલું હુકું લેવામાં આવે છે અને અંગુઠા અને તેટલા જમીનથી અલગ રાખવામાં આવે છે. એડી પરની કૃત્ય બહુજ થોડા સમય માટે કરવી જોઈએ.

તાલ ફેરવીને કૃત્ય:—

કૃત્યનો સાધારણ તાલમાં ફેરફાર થઈ શકે એટલે હળવેથી તેમજ ઉતાવળથી લઈ શકાય. ઉપર બતાવ્યા પ્રમાણે તાલના ફેરફાર સાથે જમણી-થી જે થાય તેને વર્ગ અનુકૂળ બની જાય તેજ કેળવણીમાં આ કૃતિની કિમત રહેલી છે.

ધુંટી પ્રસારીને કરવાની કૃત્ય:—

થોડા સમયને અંતરે કૃત્ય કરાવવી અને તેમાં ધુંટીને પુરેપુરી વિસ્તાર-રવો. અંગુઠો જમીન પર પ્રથમ મૂકવો.

૨. તાલબદ્ધ ફૂટકા, ફેટકા ફૂટકા, નાચનાં પગલાં વગેરે.

તાલબદ્ધ ફૂટકું:—

આ ગયાળામાં જે ફૂટકાઓનો સમાવેશ થાય છે તે બધા સાથેજ ચાલુ લઈ શકાય છે. તેમાંનો મોટો ભાગ એકસરખા તાલમાં હોય છે. તાલ જગા પર કે આગળ, પાછળ કે બાલુઓ પર ચાલતાં લેવાય છે. તેમનો હેતુ હળવેથી ફૂટકા લેવાનો, પગ અને ધુંટીનો ખરો ઉપયોગ કરાવી વાલવૃત્તિ વિકસાવવાનો છે. તે હવામાં શરીરની વિસ્તારેલી રિયલિટી માટે

કુળવણી આવે છે. કુદરતી રીતે તાલના ફેરફારો કુદકાની ઉંચાઈ પ્રમાણે થવા જોઈએ. જેમ કુદકો વધારે ઉંચો તેમ તાલ વધારે હળવો હોય. આ કુદકાઓમાં ગણતરી જમીન પર આવવાની સાથે મળતી આવે છે. તેથી જે કુદકાના શબ્દથી કુદકાની શરૂઆત થાય તેના પછી પ્રથમ જમીન પર અડકાતાંની સાથે તે બધું રહેવી જોઈએ. કુદકામાં ઢીંચણ અને ધુટીનું સહેજ અને જલદીથી વળવું અને વિસ્તારવું એ મુખ્ય બાબત છે અને તેમાં અંગુઠા લગલગ પણ તદ્દન નહિ એમ જમીનથી અલગ જેવા રહે છે. ત્યારે આમ બને છે ત્યારે તેને ગણતરીમાં ‘અને’ શબ્દથી જણાવવામાં આવે છે. આ કુદકાઓ ગણતરી પ્રમાણે ધીમેથી શીખવવા જોઈએ નહિ, પરંતુ તેમના કુદરતી તાલ પ્રમાણે લેવા જોઈએ.

દોરી કુદકો:—

હીલચાલો વચ્ચે અંગુઠા ઉપર અટક્યા સિવાય ઉપર નીચે ધીમેથી કુદો. કુદતી વખતે પગ સાથે રાખો કે માત્ર ઝેડીઓ અડકે એમ કુદો. હવામાં તે વખતે શરીર અને પગ વિસ્તારે. નીચે પડતી વખતે ઢીંચણ લીધા રહેવા દો.

દોરી કુદકા ઉંચા તેમજ નીચા હોય છે અને તેમાં કુદકો હોય કે ન પણ હોય. તે કુદકા આગળ, પાછળ કે બાજુઓ પર કે ફરીને પણ લઈ શકાય છે. ઢીંચણને પુરેપુરા વાળેલા હોય તેવી સ્થિતિમાં આધાર સાથે કે આધાર વગર સંખ્યાબંધ દોરી કુદકા પૂરા થઈ શકે છે, અને પછી તેમને ચાલુ વારંવાર એક પછી એક લઈ શકાય.

કુદકો:—દોરી કુદકો-શર ! થોભો ! ‘ઝેડીઓ-ઉંચે લો’ નો શરૂઆતનો કુદકા કિચકોળી વર્ક વડો. આલેક્સા નંબર મુજબ મધ્ય કુદકા લઈ શકાય આવવા નિશાનીથી અટકાવી શકાય.

પહોળો કુદકો:—

દોરી કુદકાની જેમ તેજ તાલથી પહોળો કુદકો લેવાય છે. નીચે પડતી વખતે પગ આડા રાખવાના છે. ડાબો અને જમણો પગ વારાફરતી સામો વાળવો. દરેક કુદકો લેતાં હવામાં પગની સ્થિતિ ફરી નામ છે, બંને ઢીંચણ સાથે ઠરી લેવામાં આવે છે.

કુદકો:—

પહોળો કુદકો-શર ! ઉપર મુજબ ચાલુ રાખો.

આડેર કે ત્રાંસો કુદકો:—

દોરી કુદકાની માફક તેજ તાલમાં આ કુદકો લેવાય છે. નીચે પડતી વખતે પગ આડા રાખવાના છે. ડાબો અને જમણો પગ વારાફરતી સામો વાળવો. દરેક કુદકો લેતાં હવામાં પગની સ્થિતિ ફરી નામ છે, બંને ઢીંચણ સાથે ઠરી લેવામાં આવે છે.

તાલબદ્ધ કૂદકાઓમાં ફેરફારો:—

- ૧ ‘અને’ નો ઉચ્ચાર થાય તેટલામાં ટીચણ વાળી કુટી વિસ્તારવી.
- ૨ કૂદકો વધારે ધીમેથી લઈ ઉંચાઈ વધારો.
- ૩ બે-ટકોના સાથે અર્થોત્ દરેક હીલચાલ કરી કરો.
- ૪ આગળ કે પાછળ ચાલવું.
- ૫ ફરી જવું.
- ૬ હાથની હીલચાલ સહિત અર્થોત્ હાથ બાજુ પર-ઉંચે માથા પર તાલી પાડવા. હુકાવવા; બાજુ પર-નીચે સાયળ સાથે ટેકવા લેવા.
- ૭ પહોળો કૂદકો:—નીચે પડતી વખતે ટીચણ પુરેપુરી વાળેલી સ્થિતિમાં આધાર સહિત કે આધાર વગર રાખવા.
- ૮ પહોળો કૂદકો:—ઝેડીઓ ખખડાવવી કૂદકો શરૂ કરી પહોળા પગની સ્થિતિમાં પુરો કરવો, ઝેડીઓ હવામાં કટકટ અવાજ કરે.
- ૯ પગ છૂટા રાખી દોરી કૂદકો.

આ કૂદકાઓ સંખ્યાબંધ રીતે લેવા થાય છે. જેમકે:—

૧ પહોળો કૂદકો ૪ સાથે, દોરી કૂદકો ૪ સાથે.

૨ પહોળો કૂદકો ૪ સાથે, તેની પછી દોરી કૂદકો ૪ સાથે અને દરેક દોરી કૂદકા વખતે એવા ભાગનું કરવું.

૩ બે ત્રાંસા કૂદકાઓ ૧ સાથે, અને પછી એક પહોળો કૂદકો ૧ સાથે.

‘કૂદકાનું’ પગલું:—

જલદીથી પગ આગળ ઉંચો કરી જગા પર દોડવું; ટીચણ અને કુટી વિસ્તારેલાં હોવાં જોઈએ.

ફેરફારો:—

૧ આગળ કે પાછળ ગતિ કરવી.

૨ ધીમે ગતિથી શરૂ કરી, ઉંચકેલા પગની ઉંચાઈ ક્રમે ક્રમે વધારવી.

છલંગ સાથે કૂદકા પગલું:—

કૂદકા પગલાની માફક, પણ છલંગ સાથે, પોતાની જગા પર કે આગળ ગતિ કરીને આ પગલું લેવાય છે. પગ સીધો રાખો અને પગલું અને કૂદકા બંને એક સાથે લો.

બાજુઓપર પગ હુકાવી કૂદવું:—

૧ વારાફરતી પગ ઉંચે લઈ બાજુપર હુકાવી કૂદો. અંગુઠાને બાજુ-પરની સ્થિતિમાં રાખી શરૂ કરવું સલાહજરૂર છે.

૨ ઉપરની ક્રિયા કૂદકો લીધા વગર લેવાય છે (એક પગલું) આ બંને ક્રિયાઓ ખસા પકડી હારમાં લેવાય છે. ખબો પકડવાથી શરીર ફરી જવું આટલું છે.

ચખડાનું:—

આ પગલું પગ આગળ કે બાજુ પર રાખી અંગુઠા પર લઈ શકાય છે. એક પગ ઉપર ફૂદો અને ઘુંટીને પુરેપુરી વિસ્તારી જમીન પર છુટા પગનો અંગુઠો ધીમેધી ટેકો. જે પગ વડે ફૂદો હો તેના પર શરીરનું બધું વજન રાખો. ધીમે ફૂદો લઈ પગ ખસેલો.

ઉપર જણાવેલા તાલખદ્દ ફૂદો અને પગલાંમાંના બે કે તેથી વધારે તે ભેગા કરવાથી વિવિધતા પ્રાપ્ત થઈ શકે છે અને મુશ્કેલીઓ વધે છે જેમકે:—

૧. દોરી ફૂદો દીંચણાળા અને ઘુંટી વિસ્તારી ત્રણ વખત લેવો અને પગ છુટા કરી તેજ સ્થિતિમાં ત્રણ વખત ફરી ફૂદો લેવો.

૨. પગ છુટા રાખી અને દીંચણુ અને ઘુંટી વિસ્તારી ફૂદો લેવો. પગ પહોળા રાખી અને દીંચણુ તથા ઘુંટી વિસ્તારી ફૂદો લેવો: એડીઓ ખખડાવીને તેમ કરવું; દોરી ફૂદો લઈ તે સુખ્ય વર્તવું.

૩. અંગુઠો આગળ જમીન પર ટોકવો અને દરેક પગનો દીંચણુ ચાર વખત ઉંચો લેવો. વારાફરતી આંદની ગણતરી સુધી દીંચણુ ઉંચો રાખી ફૂદો ભરવો.

૪. ૪ વખત ફૂદો સાથે પગ બાજુ પર ઝુલાવવા અને પછી ૪ની ગણતરી સુધી વારાફરતી દીંચણુ ઉંચે લઈ ફૂદો ભરવો.

૫. બે એક પગલાં ભરવાં, પછી એક વખત પગ બાજુઓ પર ઝુલાવી ફૂદો ભરવો.

(ડાબો, જમણો, ડાબો ફૂદો, જમણો, ડાબો, જમણો ફૂદો, એક, બે, ત્રણ-ફૂદો વગેરે.

તાલખદ્દ ફૂદોઓ ચારેની આડાઓ:—

આ ફૂદોઓ માટે આડાઓ કરતાં ફૂદોનું વર્ણન સમજાવી આવી જવું જોઈએ. જેમકે:—

દરેક ચારને દોરે ચોથા ભાગના જમણી તરફ ફરી પહોળો ફૂદો શરૂ! અમુક ગણતરી સુધી ફૂદો માટે આડા આપી શકાય અથવા 'ચોભો'નો હુકમ અપાય! તાલને જમાવી ચાલુ રાખવા ગણતરી કૃતિ સાં શરૂ થાય જેમકે:—

૧. અંગુઠા પર બાજુ પર ડાબો પગ—મૂકો!

એક પગલું ૮ ગણતરીએ ચોલાવો—શરૂ! ૧, ૨, ૩, વગેરેથી ૮

૨. આગળ ચાલી ફૂદો સહિત છત્રંગ પગલું—ચાલો!

૧ ફૂદો, ૨ ફૂદો, ૧ ફૂદો વગેરે ચોલાવ.

દ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ ૯૯

ત્યાં ઢીંચણ અને ધુંટણ વિસ્તારવાનાં હોય અથવા છત્રંગ ભરવાની હોય ત્યાં ગણતરી કામ કરવાનું જણાવાય છે એ તરીકે.

૧. ઢીંચણ અને ધુંટી વિસ્તારી દોરી કૂદકો—શર ! ૧ અને, ૨ અને, ૧ અને, વગેરે. બસ !

૨. જુઓ (૨) ઉપર.

કૂદકો કૂચ—

બધી કૂદકા કૂચો તાલમાં વાળાકરતી પગ ઉપર કૂદવામાં થાય છે. જરા ધીમેથી કૂચ થાય છે, અને જે પગ ઉંચો રહે છે તેની વિવિધ સ્થિતિઓ હોય છે. આ કૃતિનો ખાસ મુદ્દો ઉંચા કૂદકામાં સમાએલો છે, અને પમના પંજામાંથી ઉપરના ભાગ તરફ જોરાવર ધક્કો પહોંચે છે. આથી આવી કૃતિઓથી શક્તિવર્ધક હોવાનો માન્ય છે. માથું અને શરીર સીધું રાખવું જોઈએ, પણ અક્કડ નહિ. હાથ સહેલાઈથી જૂલવા જોઈએ અને આ રીતે હીલચાલને મદદ મળે છે.

કૂદકા કૂચ—ઢીંચણ ઉંચે રાખી.

કૂદકા કૂચ—પગ આગળ ઉંચો રાખી.

કૂદકા કૂચ—પગ પાછળ ઉંચો રાખી.

ઉંચો રાખેલો પગ સીધો હોવો જોઈએ, પણ અક્કડ નહિ. આ બધી હીલચાલોમાં સાયળના સાંધાનો સંપૂર્ણ વિસ્તાર થાય તે બાબતને ઉત્તેજન આપવું જોઈએ.

કૂદકા કૂચ વળી ઉંચા રાખેલા ઢીંચણને બહાર ફેરવીને લઈ શકાય છે.

આ હીલચાલોમાંની ઘણી જગા ઉપર ચર્ચ શકે છે.

દોરી કૂદવાનું પગલું.

કૂદકો હળવો જોઈએ, અને લાંબા પગલા કરતાં જરા વધારે ઉંચે પગલું ભરવા ઉત્તેજન આપવું જોઈએ.

આગળ પરનું ઘોડા પગલું—

ડાબા (જમણા) પગથી આગળ પર પગલું લઈ શકાય છે. બીજો પગ જરા કૂદકો લેવાથી તેની સાથે લાવી શકાય છે. એડીઓ સાથે આવતી હોવાથી તે ધીમેથી અટકવી જોઈએ, સતત કૂદકાની હીલચાલમાં અંગુઠા ઉપર બાજુઓ પર ચાલવાથી આ પગલાનો વિકાસ થઈ શકે છે.

ઉપર વર્ણવેલી કૂચો અને પગલાં ભેગાં કરવાથી વૈવિધ્ય પ્રાપ્ત થઈ શકે છે, જેમકે જેની જોડમાં, અંદરના હાથ જોડીને; ૮ દોરી પગલાં આગળ; ભાગીદારો સામસામા અને બંને હાથ જિલાવો; દિશાની સીધી લાઇનમાં ૮ ઘોડા પગલાં. દોરી પગલાં ફરી લો. ખીંડે પીંડ ફેરવો અને ઘોડા પગલાં ફરી ભરો.

કન્યાઓ માટે લેવાએલી વર્નોકસુલર કાર્ડનલ. પરીક્ષા, ઉત્તરલાજ
 ઉ. ભા. માં સને ૧૯૩૭માં લેવાએલી કન્યાઓ માટેની વ. ફા.
 પરીક્ષામાં પાસ થયેલા ઉમેદવારોનાં નામની યાદી:—

ક્રમ	નામ.	માર્ક	ક્રમ	નામ.	માર્ક.
	અમરદાવાદ જિલ્લા.		૩૦	ડાહી સોમનાથ પીપાવણુશા	૩૭૪
૧	સુનામી જીવાજી ખિરતી	૪૪૫	૩૧	શાંતા સોમાભાઈ પટેલ	૩૭૪
૨	પદ્માવતી સુનીલાલ મેહતા	૪૩૫	૩૨	કળાવતી ચંદુલાલ શાહ	૩૭૩
૩	હીરા કાળિદાસ વ્યાસ	૪૨૨	૩૩	લીલાવતી રામજીદાસ શાહ	૩૭૧
૪	કળાવતી ચીમનલાલ શાહ	૪૧૪	૩૪	અનસુયા લક્ષ્મીરામ જોષી	૩૭૧
૫	વસુમતી રામસીંગજી પરમાર	૪૧૪	૩૫	સાનુમતી વલ્લભરામ ગાની	૩૭૦
૬	સાતા રણછોડલાલ ભાટીયા	૪૦૫	૩૬	વિનોદ ચંદુલાલ મેહતા	૩૭૦
૭	વિનોદ શંકરલાલ રાવળ	૪૦૫	૩૭	એલિઝાબેથ વ્લેન કાપડીયા	૩૭૦
૮	કાન્તા મગનલાલ રાવળ	૪૦૩	૪૦	લીલાવતી રમણલાલ ભગત	૩૬૯
૯	કારીબેન લલ્લુભાઈ પટેલ	૪૦૧	૪૧	મંદાકીની શીવપ્રસાદ મેહતા	૩૬૬
૧૦	નિર્મળાબેન જટાશંકર રાવળ	૩૯૬	૪૨	જસવિદ્યા મગનલાલ મેહતા	૩૬૫
૧૧	જયાગૌરી મોતીલાલ રાવળ	૩૯૪	૪૩	સુરજ લલ્લુભાઈ પટેલ	૩૬૩
૧૨	દસુમતી કાન્તિલાલ સર્યા	૩૯૩	૪૩	વિમળા જ્ઞાલાલ પટેલ	૩૬૩
૧૩	મધુકાન્તા મોહનલાલ જોષી	૩૯૨	૪૩	પદ્માવતી જસંગભાઈ દેસાઈ	૩૬૩
૧૪	વિમળા લલ્લુભાઈ પટેલ	૩૯૧	૪૪	કમળાબેન ભાઈશંકર જોષી	૩૬૩
૧૫	પુષ્પા માણિકલાલ શાહ	૩૯૦	૪૭	શારદા જ્ઞાલાલ મારતર	૩૬૨
૧૬	ચંચળ હીરાચંદ બેલાણી	૩૮૮	૪૮	ધર્મ્યાલુનીસા નુરુલામીઆ	૩૬૧
૧૭	સુશીલાબેન અમથાભાઈ પટેલ	૩૮૭		કાદરી	
૧૮	કાન્તા રતીલાલ વ્યાસ	૩૮૬	૪૮	નર્મદા લાજનભાઈ મકવાણા	૩૬૧
૧૯	પદ્મા જીવણલાલ શાહ	૩૮૫	૪૮	કૌસલ્યા અમૃતલાલ પટેલ	૩૬૧
૧૯	કમળાબેન શંભુપ્રસાદ દવે	૩૮૫	૫૧	અંબા પુંજભાઈ પટેલ	૩૬૦
૨૧	હુસેના દ્રષ્ટીરમહમદ મોમીન	૩૮૪	૫૧	સગવતી સોમનાથ ત્રિવેદી	૩૬૦
૨૧	શાંતા માણિકલાલ ત્રિવેદી	૩૮૪	૫૩	વસંતબેન ચંપકલાલ ખાખયા	૩૫૯
૨૩	કળાવતી મણીશંકર પંડ્યા	૩૮૨	૫૪	સુભદ્રા મગનલાલ ભટ	૩૫૮
૨૩	મહાલક્ષ્મી સુનીલાલ ત્રિવેદી	૩૮૨	૫૪	સાનુમતી વિલભાઈ પટેલ	૩૫૮
૨૩	કમળા મરલાભાઈ પટેલ	૩૮૨	૫૬	કરુણા વિરજભાઈ મકવાણા	૩૫૭
૨૬	ચંચળ લલ્લુભાઈ પટેલ	૩૮૦	૫૬	વિમળા કેશવલાલ શાહ	૩૫૭
૨૭	સવિતા દયાશંકર ગાની	૩૭૯	૫૮	લલિતા અંબાલાલ ભટ્ટ	૩૫૬
૨૭	કમળા વાઘજીભાઈ પટેલ	૩૭૯	૫૯	કળાવતી વાડીલાલ પટેલ	૩૫૫
૨૭	શારદા સોમચંદ શાહ	૩૭૯	૫૯	સુમતી નરસિંહલાલ શાહ	૩૫૫
૩૦	અરવિંદા આચંબલાલ મેહતા	૩૭૪	૬૧	જીવી ઉમરચંદ પટેલ	૩૫૪
૩૦	ચંચળબેન નરસિંહભાઈ પટેલ	૩૭૪	૬૧	ચંદી નરસાહ પટેલ	૩૫૪
			૬૧	કળાવતી રામચંદ પટેલ	૩૫૪

૬૪ દમયંતી મગનલાલ પટેલ	૩૫૩/૧૦૪	જ્યોત્સના ચીનુપ્રસાદ ખત્રી	૩૩૩
૬૪ મહાલક્ષ્મી નારણદાસ પટેલ	૩૫૪/૧૦૪	યશોધરા રણજીડલાલ પટેલ	૩૩૩
૬૪ હીરા છોટાલાલ પટેલ	૩૫૩/૧૦૪	ધીરી કેશવલાલ શાહ	૩૩૩
૬૪ કંચન ભગુભાઈ શાહ	૩૫૩/૧૦૪	હીરા વાડીલાલ શાહ	૩૩૩
૬૮ સરસ્વતી સુનીલાલ પટેલ	૩૫૨/૧૦૪	માણેક લક્ષુભાઈ સોલંકી	૩૩૩
૬૮ ધનલક્ષ્મી મોમનાથ શાહ	૩૫૨/૧૦૪	કેલાસ બાપાલાલ ઉપાધ્યાય	૩૩૪
૬૮ લીલી કચરાભાઈ શાહ	૩૫૨/૧૧૦	સુસના વહાલજી ખિરતી	૩૩૨
૭૧ મણીબેન વલ્લભભાઈ પટેલ	૩૫૧/૧૧૦	ચાતાબેન કલાનજીભાઈ મેહતા	૩૩૨
૭૧ સારદા ભગવાનદાસ પટેલ	૩૫૧/૧૧૨	કેલાસ લાલશંકર પંડ્યા	૩૩૧
૭૩ જ્યોત્સના અંબાલાલ ત્રિવેદી	૩૫૦/૧૧૨	કાન્તા અંબાલાલ શાહ	૩૩૧
૭૩ ચાતાબેન મોહનલાલ બ્યાસ	૩૫૦/૧૧૨	સત્જીતજી હોથીસિંહ વાઘેલા	૩૩૧
૭૫ પ્રભુતા મોળાનાથ ભટ્ટ	૩૪૯/૧૧૫	આનંદી નરોત્તમદાસ લાવસાર	૩૨૯
૭૫ મધુકાન્તા કેશવલાલ ભગત	૩૪૯/૧૧૫	સવિતા માણેકલાલ શુક્લ	૩૨૯
૭૫ શકરીબેન જોષીતારામ પટેલ	૩૪૯/૧૧૫	હીરાલક્ષ્મી મધુસુદન ત્રિવેદી	૩૨૯
૭૮ જયવિદ્યા ચીમનલાલ શાહ	૩૪૮/૧૧૮	મંગળાબેન છોટાલાલ	૩૨૮
૭૮ લીલાવતી રાકરચંદ શાહ	૩૪૮	ખંધાડીઆ	
૭૮ વિદ્યા મોહનલાલ ત્રિવેદી	૩૪૮/૧૧૮	લીલીબન સીરીલ કમારીઆ	૩૨૮
૭૮ જીવીબેન ડાહ્યાભાઈ ચાંપાનેરી	૩૪૮/૧૧૮	કમળાબેન ગેખીલાલ પટેલ	૩૨૮
૮૨ મધુકાન્તા જગનલાલ ખત્રી	૩૪૭/૧૨૧	કમળા દેવસિંહ બ્રહ્મભટ્ટ	૩૨૭
૮૨ પુષ્પાવતી ચીમનલાલ રાવળ	૩૪૭/૧૨૧	લક્ષ્મી વિસજી ચમાર	૩૨૭
૮૪ રમાગૌરી જોશીલાલ પંડ્યા	૩૪૬/૧૨૧	વેરનીતા માધવલાલ ખિરતી	૩૨૭
૮૫ રતુલલક્ષ્મી કુલચંદ જૈન	૩૪૫/૧૨૪	પુષ્પાવતી કર્તુરચંદ શાહ	૩૨૬
૮૫ ચાતા શકરાભાઈ પત્યરાવાળા	૩૪૫/૧૨૪	પ્રેમબેન ગણપતરામ સોલંકી	૩૨૬
૮૫ વિજયા હરગોવિંદ વડોદરીઆ	૩૪૫/૧૨૪	ગીરજાબેન દેવશંકર શુક્લ	૩૨૬
૮૮ વસુમતી વિંધનાથ મેહતા	૩૪૪/૧૨૭	કંચન ભદ્રવજી શાહ	૩૨૫
૮૮ જ્યોત્સના અંબાલાલ પટેલ	૩૪૪/૧૨૭	મંગુબેન ચતુરભાઈ શુક્લ	૩૨૫
૮૮ ખયુબેન ભગવાનજી દવે	૩૪૪/૧૨૯	ચાતા હરિલાલ દવે	૩૨૪
૮૮ લલિતા ત્રિભોવનદાસ દોશી	૩૪૪/૧૩૦	વિદ્યાગૌરી અંબાલાલ દિક્ષિત	૩૨૨
૮૮ કાન્તાબેન હાથીભાઈ અમીન	૩૪૪/૧૩૦	નંદગૌરી પુંજરામ પંડ્યા	૩૨૨
૯૩ વિદ્યા વાડીલાલ રંગવાળા	૩૪૨/૧૩૦	લલિતા ચીમનલાલ શાહ	૩૨૨
૯૪ સારદા ચંદુલાલ મેહતા	૩૪૧/૧૩૦	મધુકાન્તા મણિલાલ ત્રિપાડી	૩૨૨
૯૫ મનહર સુનીલાલ અમ્બાર	૩૪૦/૧૩૦	મણીબેન ધરભાભાઈ પટેલ	૩૨૦
૯૫ કીકી ભીખાભાઈ દેસાઈ	૩૪૦/૧૩૫	સાગીરથી શંકરલાલ ભટ્ટ	૩૨૧
૯૫ પ્રીતીલા લાઝરસ ખિરતી	૩૪૦/૧૩૫	કાન્તા ચીમનલાલ લાવસાર	૩૨૧
૯૮ સુશીલા મયુરભાઈ મેઠવાણ	૩૩૯/૧૩૫	ચંદ્રલાલા અમૃતલાલ શાહ	૩૨૧
૯૮ વિદ્યાગૌરી ડાહ્યાભાઈ ત્રિપાડી	૩૩૯/૧૩૫	વિદ્યાગૌરી પ્રાણુલાલ દક્કર	૩૨૧
૧૦૦ ચાતા કુબેરદાસ પટેલ	૩૩૮/૧૩૫	અમીના પીરભાઈ મનસુરી	૩૨૧
૧૦૧ ચાતાબેન મોહનલાલ પટેલ	૩૩૭/૧૩૫	કમીલા નાનજી ખિરતી	૩૨૧
૧૦૨ શુશીલા મણીલાલ જૈન	૩૩૫/૧૪૧	કંચન કુલચંદ પરીખ	૩૧૯
૧૦૩ અનસુયા બાલકૃષ્ણ પાટક	૩૩૧/૧૪૨	અમીના હુસેનભાઈ મોમીન	૩૧૮

૧૪૨	તીલોતમા ભગુભાઈ પટેલ	૩૧૮	૧૮૧	વિજયા ધર્મચંદ્રાલ પારેખ	૩૦૧
૧૪૨	ચંચળ નાથુભાઈ શાહ	૩૧૮	૧૮૪	વીરદેવીના વિલીખમ	૩૦૦
૧૪૫	શારદા ગોકળદાસ મોદી	૩૧૭		બેન્ગમીન	
૧૪૫	નાની કિશોરભાઈ પારેખ	૩૧૭	૧૮૪	અલકકિશોરી અંબાલાલ પંડ્યા	૩૦૦
૧૪૭	કાન્તા રણુકાકાસ પ્રભાવતિ	૩૧૬	૧૮૬	ચંદ્રકાન્તા અંબાલાલ ત્રિવેદી	૨૯૯
૧૪૭	ચતુરલક્ષ્મી ધર્મચંદ્રાલ વ્યાસ	૩૧૬	૧૮૭	વીલાવતી શાંતિલાલ જાની	૨૯૮
૧૪૭	મેરી માનજી ખિરતી	૩૧૬	૧૮૮	હીરાબેન કાલાલાલ ચિતારા	૨૯૭
૧૫૦	પ્રભાવતી ગીરજાશંકર ભટ્ટ	૩૧૪	૧૮૮	શારદા ચીમનલાલ દલાલ	૨૯૭
૧૫૦	અયુબેન હિંદચંકર જોષી	૩૧૪	૧૯૦	રસિકાબેન ધીરજલાલ ભટ્ટ	૨૯૬
૧૫૨	પદ્મવતી રતીલાલ જાની	૩૧૩	૧૯૦	ધુપાવતી હરિનાથ જાની	૨૯૬
૧૫૨	અમીના વલીભાઈ મોમીન	૩૧૩	૧૯૨	આયુ પુલચંદ ભાવસાર	૨૯૫
૧૫૨	શાંતા માણેકલાલ પટેલ	૩૧૩	૧૯૨	ધુળી ભક્તિદાસ પટેલ	૨૯૫
૧૫૨	વિમળા મણીલાલ શાહ	૩૧૩	૧૯૨	મધુકાન્તા પુત્રાખીદાસ ત્રિપાઠી	૨૯૫
૧૫૨	કાન્તા બાપાલાલ દેસાઈ	૩૧૩	૧૯૨	અમીરખાતુ નાગરઆહી	૨૯૫
૧૫૭	કાન્તા ચીમનલાલ દેસાઈ	૩૧૨		મોમણી	
૧૫૭	નિર્મળા માધવલાલ ખિસ્તી	૩૧૨	૧૯૨	ત્લકાન્તા શંકરલાલ શાહ	૨૯૫
૧૫૭	જસુમતી રવીશંકર વ્યાસ	૩૧૨	૧૯૭	વિમળા મણીલાલ પટેલ	૨૯૪
૧૬૦	જેનાબ ગુલામઅલી મોમીન	૩૧૧	૧૯૭	ચંદ્રકાન્તા જોશલાલ શાહ	૨૯૪
૧૬૦	શાંતાબેન કુંગરભાઈ પટેલ	૩૧૧	૧૯૬	સરસ્વતી મહાસુખરામ દોહરી	૨૯૩
૧૬૦	સુલકા કચરાભાઈ પટેલ	૩૧૧	૨૦૦	કાન્તા સાંકળચંદ દલાલ	૨૯૨
૧૬૦	શાંતા શામળદાસ શાહ	૩૧૧	૨૦૧	ચંદ્રકાન્તા રમણલાલ ભટ્ટ	૨૯૨
૧૬૦	મંગળાબેન રાવજીભાઈ દોશી	૩૧૧	૨૦૧	જયા હરજોષિદ ભટ્ટ	૨૯૨
૧૬૫	મધુકાન્તા મોતીલાલ જરેચ	૩૧૦	૨૦૩	કાન્તાબેન છવણલાલ પટેલ	૨૯૭
૧૬૫	કુસુમ હરિલાલ પાલખીવાળા	૩૧૦	૨૦૪	શારદા સુંદરલાલ પરમાર	૨૯૬
૧૬૭	વસલા બાપુરાવ દીરસાગર	૩૦૯	૨૦૫	ગયામૈરી ધર્મચંદ્રાલ શુક્લ	૨૯૫
૧૬૭	પાર્વતી મણેદાસ ત્રિપુર	૩૦૯	૨૦૬	મહુ જોશલાલ પારેખ	૨૯૩
૧૬૭	કિશોરી ત્રિભોવનદાસ ત્રિવેદી	૩૦૯	૨૦૭	સુલકા નંદચંકર યાસિક	૨૯૧
૧૭૦	કાન્તાબેન જોષિદારામ સાગર	૩૦૮	૨૦૮	કાન્તા નરસિંહલાલ ત્રિવેદી	૨૯૦
૧૭૦	દેવકુંવર જોષીશંદાસ ખાન	૩૦૮	૨૦૯	પવિત્રા ગુલામરાય ભટ્ટ	૨૭૯
૧૭૨	નાની મણીલાલ પારેખ	૩૦૬	૨૧૦	ચંદનબેન માધવસર્ગ પરમાર	૨૭૭
૧૭૩	કળાવતી ગીરધરલાલ પટેલ	૩૦૪	૨૧૧	સુરીલા પોપટલાલ જૈન	૨૭૬
૧૭૪	શાંતા અમૃતલાલ પટેલ	૩૦૩	૨૧૨	પ્રભાવતી કેશવલાલ શાહ	૨૭૨
૧૭૪	શાંતા અંબારામ પટેલ	૩૦૩	૨૧૩	સુરીલા સારાભાઈ શાહ	૨૬૫
૧૭૪	શારદા અચરતલાલ શાહ	૩૦૨	૨૧૪	મધુકાન્તા સોમનાથ પંડ્યા	૨૫૮
૧૭૪	કુસુમ પંચુલાલ દોર	૩૦૨		હિંદુ	
૧૭૮	ગૈરી ચીમનલાલ દેવી	૩૦૨		૧ આદીજામદાસમલાઈ છીપા	૩૨૪
૧૭૮	કુસુમતી મોતીલાલ દેસાઈ	૩૦૨		૨ અમીનાબાઈ કાસમલાઈ	૨૯૬
૧૭૮	ચંદ્રકાન્તા અંબાલાલ શાહ	૩૦૨		મોમીન	
૧૮૧	આનંદીબેન કાલાલાલ ગોર	૩૦૧		૩ કાલમાળીબી અબ્દુલ્લામીઆ	૨૮૧
૧૮૧	મણી બેચરદાસ ત્રિવેદી	૩૦૧		યામીની	

ખેડા જિલ્લો

૧ મુનંદા બાલુ ખિરતી	૪૮૫	૩૫ કમળા શકરા કિશિચન	૩૬૮
૧ જયકુંવર કોદરજી કિશિચન	૪૮૫	૩૬ પ્રભાવતી સોમાભાઈ કાત્રી	૩૬૬
૩ સુમિત્રા ખાનદાસ કિશિચન	૪૫૨	૩૬ શાંતિ બીજલ કિશિચન	૩૬૬
૪ એલીસામેત ખુશાલ ખિરતી	૪૫૧	૩૮ દિનાદ આશીરોદ ખિરતી	૩૬૪
૫ કલેરીસ આશીરોદ ખિરતી	૪૪૯	૩૮ શારદાબેન કૈલાસપુરી ગોસાઈ	૩૬૪
૬ રૂપ જેઠાલાલ ખિરતી	૪૪૭	૪૦ મુલેચના મગનલાલ ખિરતી	૩૬૨
૭ નર્મદાબેન મણીલાલ બ્રહ્મસૂત્રી	૪૪૦	૪૧ મરયા મેન્સુએલ કેથોલિક	૩૬૦
૮ મણીગૌરી બાખરદાસ પટેલ	૪૩૯	૪૧ દાશીઆબ છવા કિશિચન	૩૬૦
૯ વિનોદગૌરી બેચર ખિરતી	૪૩૦	૪૩ કલિતા માધવભાઈ કિશિચન	૩૫૭
૧૦ મર્થા મીઆએલ કેથોલિક	૪૨૫	૪૩ દાફરીઆદ વાઘજી ખિરતી	૩૫૭
૧૧ ધીરજ પાલિલ ખિરતી	૪૨૩	૪૩ જમનાજી હરિલાલ પરીખ	૩૫૭
૧૧ લાનુમતી અંબાલાલ પંડ્યા	૪૨૩	૪૬ તારાબેન ભાઈશંકર દવે	૩૫૬
૧૩ સર્પુદા લુપર કિશિચન	૪૧૬	૪૭ જસુબેન જેકરીશનદાસ મોદી	૩૫૪
૧૪ કેર્નિલા મંગળદાસ કિશિચન	૪૧૨	૪૮ શાતા રતનલાલ પંડ્યા	૩૫૦
૧૫ એલીસામેથ મુળજીભાઈ	૪૦૯	૪૮ લાનુમતીબેન સોમેશ્વર દવે	૩૫૦
કિશિચન		૫૦ શાતાબેન મુલામભાઈ દેસાઈ	૩૪૯
૧૬ કમળાબેન માધવલાલ જાની	૪૦૭	૫૧ અબ્દેસ એમોર કેથોલિક	૩૪૭
૧૭ જમવંતી હરિસીંગ દાદોર	૪૦૬	૫૨ ચંચળ નારણભાઈ પટેલ	૩૪૬
૧૮ કલિન્દા સુરજીભાઈ	૪૦૫	૫૩ રૂપ ડાલા કિશિચન	૩૪૨
કિશિચન		૫૪ જસવિદાબેન ભોગીલાલ મહેતા	૩૪૦
૧૯ નિર્મળાબેન ધનજીભાઈ ચાવડા	૪૦૪	૫૫ મુંદરા કેશવલાલ ખિરતી	૩૩૯
૨૦ ઈદોરા ગોવિંદદાસ ખિરતી	૪૦૦	૫૫ મરીયમ આતમારામ ખિરતી	૩૩૬
૨૧ અમેલ્યા ધનજી ખિરતી	૩૯૫	૫૫ સેના દીસા કિશિચન	૩૩૬
૨૧ શાન્તાબેન માધવલાલ પરમાર	૩૯૫	૫૬ દાશીબેન મગનભાઈ પ્રજાપતિ	૩૩૭
૨૨ કલિસામેથ જોસફભાઈ	૩૯૩	૫૬ લીલાવતીબેન ચુનીલાલ જાની	૩૩૬
કિશિચન		૫૬ જયકુંવર હરખાજી ખિરતી	૩૩૬
૨૪ શારદાબેન ઉમીઆશંકર જોષી	૩૯૧	૫૬ દયાવતી ડાલાભાઈ ખિરતી	૩૩૬
૨૫ ગ્રેસ ભાલજી કિશિચન	૩૮૭	૬૨ જસીબેન મોતીલાઈ રાઠોડ	૩૩૫
૨૬ મુંડ હીરાલાલ ભાવસાર	૩૮૪	૬૨ જસુબેન કુલચંદ મિસ્ત્રી	૩૩૫
૨૬ કુલમણી સીલાસભાઈ	૩૮૪	૬૪ મેજલ બેનગમીન ખિરતી	૩૩૪
કિશિચન		૬૪ કમળાબેન શીવલાલ મગજર	૩૩૪
૨૮ જડીબેન મગનલાલ પંચાલ	૩૮૨	૬૬ ગાદેલ એનરોન કેથોલિક	૩૩૩
૨૯ કપીલાબેન અમૃતલાલ ત્રિવેદી	૩૮૧	૬૬ કલિતા જમનાદાસ મિસ્ત્રી	૩૩૩
૨૯ ચંચળ પુલજી ખિરતી	૩૮૧	૬૮ ચંદ્રકાન્તાબેન રણછોડલાલ	૩૩૦
૩૧ સોશીઆ પાલિલ કેથોલિક	૩૭૬	શાહ	
૩૨ ચંદ્રમણી અંબાલાલ પટેલ	૩૭૫	૬૮ કમળા ગોવિંદભાઈ પટેલ	૩૩૦
૩૩ જયકુંવર મથુર ખિરતી	૩૭૧	૭૦ પુષ્પાબેન મણીલાલ મુળજી	૩૨૯
૩૪ મરીયમ સોમચંદ ખિરતી	૩૭૧	શાહ	
		૭૦ સુશીલાબેન લુકભાઈ ખિરતી	૩૨૯
		૭૨ સવિતા ગોરવનભાઈ દેસાઈ	૩૨૮

૨૪ નિર્મળાબેન માણેકલાલ દેસાઈ	૩૫૭	૬૨ સવિતા નંદલાલ શાહ	૩૧૫
૨૫ લીલચન બેન્ગ્ગમીન મારતર	૩૫૬	૬૨ મનોરમા રામુએલ સત્યભાઈ	૩૧૫
૨૫ વિમળા ગંગુભાઈ સોલંકી	૩૫૬	૬૫ મરીઅમ મનજીભાઈ પરમાર	૩૧૪
૨૭ ચંપાબેન કુલચંદભાઈ પરીખ	૩૫૩	૬૫ પુનમી વિદલદાસ પરીખ	૩૧૪
૨૮ રેચળ વહાલજી ડેરી	૩૫૨	૬૭ પ્રાણીગૌરી ગણપતરામ ગોર	૩૧૩
૨૮ કૈલાસબેન પ્રાણલાલ ત્રિવેદી	૩૫૨	૬૮ કપિલા જોશલાલ દવે	૩૧૨
૩૦ શાંતા સીરીલભાઈ કાપડીઆ	૩૫૦	૬૮ લીલાવતી એમજીલાલ શાહ	૩૧૨
૩૧ સુમિત્રા ખેંગારભાઈ ખિસ્તી	૩૪૯	૭૦ શાંતાગૌરી ચંદ્રશંકર મની	૩૧૧
૩૨ ગૌરી શંકરલાલ મેરે	૩૪૭	૭૧ રૂખીના બ્રુદરજી સીસોદીઆ	૩૦૮
૩૨ શાંતાબેન જગનલાલ સરેયા	૩૪૪	૭૨ પાર્વતી ભોગીલાલ સુધાર	૩૦૬
૩૩ જ્યોત્ષ્ણા મહાસુખલાલ શાહ	૩૪૪	૭૩ કચેરા કહાનજી ચૌહાણ	૩૦૫
૩૫ એલીનોર પ્રીલીપ ખિસ્તી	૩૪૩	૭૪ તારા કાળિદાસ દેશાઈ	૩૦૪
૩૬ શાંતાગૌરી રામજીભાઈ ભટ્ટ	૩૪૧	૭૫ રોઝલીન રામજી સત્યભાઈ	૩૦૧
૩૬ શાંતાબેન સાકરલાલ દોશી	૩૪૧	૭૬ સવિતાબેન મોતીભાઈ પરમાર	૨૯૯
૩૬ કુસુમ નરોત્તમદાસ કાપડીઆ	૩૪૧	૭૭ મધુકાન્તાબેન કોદરલાલ શાહ	૨૯૮
૩૬ સવિતા રેવાશંકર પાટક	૩૪૧	૭૮ મધુકાન્તા ચંદુલાલ મેદતા	૨૯૭
૩૬ સુમતી તુલસી ખિસ્તી	૩૪૧	૭૯ શકુન્તલા બદ્રીનાથ રાવળ	૨૯૧
૪૧ શુશીલા પ્રીલીપ ખિસ્તી	૩૪૦	૮૦ સુમન જયણજી ખિસ્તી	૨૯૦
૪૧ સુમિત્રા ખાનદાસ પરમાર	૩૪૦	૮૧ મધુકાન્તા કાશીનાથ રાવળ	૨૮૬
૪૧ કમળાદેવી હેડા રોડોડ	૩૪૦	૮૨ ધનજીભીબેન મગનલાલ સેવક	૨૮૫
૪૪ કાલેગ હીરાલાલ ચૌહાણ	૩૩૮	૮૩ કળાવતી સાંકળચંદ મોદી	૨૮૪
૪૪ શારદા ચંદુલાલ જોષી	૩૩૮	૮૪ શાતા રતીલાલ મની	૨૮૨
૪૬ સુમિત્રા ગૌરીશંકર ભટ્ટ	૩૩૭	૮૫ લીલાવતીબેન વિનાયકરાવ	૨૭૬
૪૬ સુજી છોટાલાલ દવે	૩૩૭	બીનીવાલે	
૪૬ શાંતાબેન ચંદુલાલ પરીખ	૩૩૭	૮૬ જયાગૌરી ખાલકૃષ્ણ બાસ	૨૭૨
૪૯ શનાદી રાવજી ભાભર	૩૩૬		
૪૯ રેખી સોમચંદ મેકવાણ	૩૩૬		
૫૧ કળાવતીબેન કેસરીમલ ભુટા	૩૩૪		
૫૧ મધુકાન્તાબેન ગણપતરામ	૩૩૪		
ત્રિવેદી			
૫૩ સોના નાયાલાલ ડોન્ડાકર	૩૩૩	૧ ખેરનીસા હાજમહમદ મનસુરી	૪૫૬
૫૪ મુદુલા રામસીંગ પરમાર	૩૩૦	૨ મણીબેન ચતુરભાઈ પટેલ	૪૩૨
૫૫ વિરબાળા ચીમનલાલ દવે	૩૨૮	૩ દમચંતી ગોપાળજી દેસાઈ	૪૨૩
૫૬ સુમિત્રા બાયાજી ખિસ્તી	૩૨૫	૪ કપિલાબેન જમીયતરામ સેલત	૪૨૧
૫૬ માણેકબેન છોટાલાલ પરીખ	૩૨૫	૫ કુસુમજીન સુનીલાલ શાસ્ત્રી	૪૧૧
૫૮ કમળા પાંચાલાલ પરમાર	૩૨૪	૬ મનદર દરગોવિંદદાસ નાણાવટી	૪૦૮
૫૯ કાન્તીસ મંગળદાસ ખિસ્તી	૩૨૩	૭ પાર્વતીબેન સુનીલાલ મહાજન	૪૦૩
૬૦ વિદ્યાગૌરી જેમ્સ ઇમાનુએલ	૩૨૧	૮ મુદુમતી મોતીલાલ દ્વિચિઅન	૩૯૯
૬૧ પ્રેમી ગુલાબચંદ શ્રીભાળા	૩૧૮	૯ અશ્વમતી મોહનલાલ કાપડીઆ	૩૯૬
૬૨ મેરી લગવાનદાસ પરમાર	૩૧૫	૧૦ મુદુમતીબેન મોહનલાલ ચોકશી	૩૯૦
		૧૧ મુણવંતીબેન નારાયણ શુક્લ	૩૮૪
		૧૨ દેવલા આરતલાલ ઝવેરી	૩૮૨
		૧૩ દેવબાળા દેસાભાઈ વીણુ	૩૮૧

અન્ય જિલ્લો

૧૪ રતન સોમાભાઈ પટેલ	૩૭૮	૫૨ ચંદનગૌરી પ્રાણશંકર જોષી	૩૩૦
૧૫ સુમન ઝીલાભાઈ દવે	૩૭૮	૫૩ મંજુલા નગીનલાલ શાહ	૩૨૯
૧૬ મણી ખારસીંગ પટેલ	૩૭૨	૫૪ કંચનગૌરી નગીનલાલ શાહ	૩૨૮
૧૭ હુદીઆ હરિલાલ દાકોર	૩૬૭	૫૫ સુમતી શીવલાલ દાકોર	૩૨૬
૧૭ પ્રભાવતીબેન જોશંગભાઈ વસી	૩૬૭	૫૫ સાંતાબેન સુનીલાલ શેઠ	૩૨૬
૧૮ દલીબેન રણછોડ પરમાર	૩૬૬	૫૭ ચંદ્રિકા સુનીલાલ દાકોર	૩૨૫
૧૯ શીલાવતી ચીમનલાલ સેલત	૩૬૬	૫૭ મીખીબેન લલ્લુભાઈ કાપડીઆ	૩૨૫
૧૯ સુરસ્વતી રામચંદ્રરાવ બાંકે	૩૬૬	૫૯ મનુબેન સુનીલાલ મોદી	૩૨૪
૧૯ મનહરગૌરી મગનલાલ દેસાઈ	૩૬૬	૬૦ તામમણી ભોગીલાલ મપારા	૩૧૮
૨૩ મણીબેન પ્રેમાભાઈ પટેલ	૩૬૪	૬૧ ચંપા છોટાલાલ જોષી	૩૧૭
૨૪ મુખ્યવંતીબેન કલ્યાણજી દાકોર	૩૬૩	૬૨ મંજુલા આપાલાલ ભટ	૩૧૬
૨૫ મહાગૌરી જસવંતલાલ ભટ	૩૬૨	૬૨ સુરજ પરસોત્તમ પટેલ	૩૧૬
૨૬ તારાલક્ષ્મી હરગોવિંદ ભટ	૩૬૧	૬૨ સુશીલા પ્રાણલાલ કાપડીઆ	૩૧૬
૨૭ જયવંતીબેન ગોપાળજી દેસાઈ	૩૫૯	૬૫ પ્રભાવતી ચીમનલાલ શાહ	૩૧૫
૨૮ લલિતાબેન પ્રાણજીવન સોની	૩૫૭	૬૬ ઊર્મિલા હીરાલાલ ગવેરી	૩૧૪
૨૯ દુસુમકાન્તા સુનીલાલ શાહ	૩૫૮	૬૬ કાશીબેન અંબાશામ પટેલ	૩૧૪
૩૦ વરમતી સુનીલાલ વખારીઆ	૩૫૧	૬૮ સુનંદાબેન ભીખાજી પટેલ	૩૧૩
૩૦ કમંતીકા સુનીલાલ કાપડીઆ	૩૫૧	૬૯ કમળાગૌરી હીરાભાઈ પટેલ	૩૧૧
૩૨ કંકાન્તા છોટાલાલ શાહ	૩૫૦	૭૦ વનગૌરી મોતીરામ સાધુ	૩૦૬
૩૨ જમના પરસીંગ પટેલ	૩૫૦	૭૧ ચંદ્રકાન્તા વૈકુંઠલાલ મોદા	૩૦૫
૩૩ વનખાઈ શામળજી સોદાગર	૩૪૭	૭૧ હસમુખગૌરી કાગિદાસ	૩૦૫
૩૫ સમરય રણછોડ શાહ	૩૪૬	ખજુરીઆ	
૩૬ કાન્તા નરવરલાલ દવે	૩૪૫	૭૩ સ્વિજ્ઞા બીજલભાઈ બટલર	૩૦૪
૩૬ પ્રભાવતી નારણંકર ભટ	૩૪૫	૭૩ રૂઢમણી છોટાલાલ મુંગરીઆ	૩૦૪
૩૮ મજરાબેન નાગરજી દેસાઈ	૩૪૪	વાળા	
૩૯ વિદ્યાગૌરી બહેચરભાઈ પટેલ	૩૪૩	૭૫ આનંદીબેન પરસોત્તમ પંચાલ	૩૦૩
૪૦ પ્રભાવતી રાજમોહનલાલ શાહ	૩૪૨	૭૫ જયાગૌરી ભવાનીશંકર શુક્લ	૩૦૩
૪૦ હિંદુમતીબેન દુર્ગાશંકર પંડયા	૩૪૨	૭૭ ગુપ્તા મનમોહનદાસ ચૈકસી	૩૦૦
૪૦ વિદ્યાગૌરી આશાભાઈ ભગત	૩૪૨	૭૭ લલિતા રણછોડ અતાલીવાળા	૩૦૦
૪૩ મણીબેન ગોવિંદભાઈ પટેલ	૩૪૧	૭૭ સુશીલા આપાલાલ ભટ	૩૦૦
૪૪ પુષ્પાવતી ત્રિભોવનદાસ	૩૩૯	૭૮ વનમન તાપીશંકર મહેતા	૩૦૦
ડોહટર		૮૧ સુશીલાબેન મણીલાલ જન-	૨૯૯
૪૪ સાંતાબેન છોટાલાલ શેઠ	૩૩૯	વાણીઆ	
૪૬ શારદા નર્મદાશંકર વ્યાસ	૩૩૮	૮૧ હીરકોર ગીરધરલાલ મસી-	૨૯૯
૪૭ સુમન હરિલાલ દાનક	૩૩૭	દીઆવાળા	
૪૭ રૂઢીઆઈ શેઠચંદ્રેશ દિશિઆન	૩૩૭	૮૧ જાનુમતી નગીનદાસ મજ-	૨૯૯
૪૯ નારાબેન મકનજી ગામેદી	૩૩૫	મુદાર	
૫૦ તારાગૌરી મોતીલાલ ત્રાલ-	૩૩૩	૮૪ મનહરગૌરી હીરાલાલ જોષી	૨૯૮
સાવાળા		૮૫ વિજયકોર મોતીલાલ ખુંધાવાળા	૨૯૭
૫૧ મનહર માણેકલાલ નાણાવટી	૩૩૨	૮૬ દેવકોર મગનલાલ મનુખારવાળા	૨૮૮

૮૬ સવિતા મોતીલાલ ભટ્ટ	૨૮૮	૨૯ સુમતી દ્વારકાદાસ જડીઆ	૩૫૯
૮૮ જાનુમતી છગનલાલ શાહ	૨૮૭	૨૯ વિજયાબેન સુનીલાલ સંઘવી	૩૫૯
૮૯ જયમતી મણીલાલ શાહ	૨૮૯	૨૯ કમળાબેન હવણ દાણાવાળા	૩૫૯
દિલ્હી		૩૨ પ્રાન્તા છોટુભાઈ દેસાઈ	૩૫૭
૧ સુમરાખીબી રસુલખાન	૩૩૨	૩૨ કીકીબેન ભીમભાઈ દેસાઈ	૩૫૭
એન્જિનીયર		૩૪ મદનગૌરી હરિરામ ભટ્ટ	૩૫૬
૨ અપ્પાખીબી મોહમદ અમીન	૩૨૬	૩૫ શારદાગૌરી ડાહ્યાભાઈ પટેલ	૩૫૫
પટેલ		૩૬ ચંદ્રાવતીબેન જેડીસનદાસ	૩૫૪
સુરત જિલ્લો		ગાંધી	
૧ કંચનબેન બુલાભાઈ દેસાઈ	૪૦૯	૩૬ સલિતાબેન પન્નગજી દેસાઈ	૩૫૪
૨ ગોમતબેન નાયુભાઈ પટેલ	૩૯૯	૩૮ કીકીબેન અંબેલાલ દેસાઈ	૩૫૩
૩ પ્રેમલીલા મણીલાલ રસુલપુર-વાળા	૩૯૯	૩૯ સુલોચનાબાઈ ગણપતરાવ	૩૫૨
૪ શાંતાગૌરી ગણપતરાવ ભટ્ટ		મોહીબે	
૫ રમાગૌરી દિપકરામ શુક્લ	૩૯૧	૩૯ દિવાળીબેન ગોવિંદસિંહ	૩૫૨
૬ કમળાબેન લાલભાઈ નાયક	૩૯૦	પરમાર	
૭ સલીબેન ભીમભાઈ દેસાઈ	૩૮૫	૪૧ જયમતી રણછોડજી પાટેક	૩૪૯
૮ મણીબેન પન્નુભાઈ પટેલ	૩૮૪	૪૧ મંજુલા કૃષ્ણલાલ યાણાવાળા	૩૪૯
૯ સુમનગૌરી નરનીતલાલ જેવી	૩૮૩	૪૩ મંગળા ચંદુલાલ ત્રિવેદી	૩૪૭
૧૦ સુતીબેન મગનલાલ પટેલ	૩૮૨	૪૪ શાંતાબેન ઝીયાભાઈ નાયક	૩૪૪
૧૦ નિર્મળાબેન છોટુભાઈ દેસાઈ	૩૮૨	૪૪ વિજયાબેન નારણજી પટેલ	૩૪૪
૧૨ સવિતાબેન મોરારજી ટેવરા	૩૭૯	૪૬ જગત્ર ત્રિકમભાઈ પટેલ	૩૪૩
૧૨ શાંતાબેન નાગરજી દેસાઈ	૩૭૭	૪૬ કમળાબેન મણીભાઈ દેસાઈ	૩૪૩
૧૪ સુમતાબેન રતનલાલ ગાંધી	૩૭૬	૪૮ ચંપોબેન આમૃતલાલ મપાડા	૩૪૨
૧૫ વિજયાબેન ભાણુભાઈ	૩૭૫	૪૮ શીરીનબાઈ કરમાણી ખેખત	૩૪૨
તલાવીઆ		૫૦ પ્રમીલા મદનલાલ લાયવાળા	૩૪૧
૧૬ મંગુબેન પરાગજી દેસાઈ	૩૭૪	૫૦ દેરાલીત જોસફ રોડોડ	૩૪૧
૧૭ રમણબેન ડાહ્યાભાઈ દેસાઈ	૩૭૩	૫૦ લક્ષ્મીબેન નરોત્તમ રેડીયા	૩૪૧
૧૭ મંજુલક્ષ્મી રામચંદ્ર પાટેક	૩૭૩	૫૨ કંચનબેન જમીનદાસકાપડીઆ	૩૪૦
૧૯ હંદુગતીબેન પરાગજી દેસાઈ	૩૭૨	૫૩ નિર્મળાબેન કૃષ્ણચંદ્ર ભટ્ટ	૩૪૦
૨૦ શ્રીમતી વલ્લભરામ પાટેક	૩૭૧	૫૫ ચંદ્રપ્રાન્તાબેન સુરજરામ દેસાઈ	૩૩૯
૨૧ વિલામણી નાયાલાલકાપડીઆ	૩૬૯	૫૫ શાંતાબેન મોતીચંદ શાહ	૩૩૯
૨૨ સુમનગૌરી મનસુખરામ રમાઈ	૩૬૮	૫૫ શાંતાબેન પન્નગજી દેસાઈ	૩૩૯
૨૨ વિદ્યાગૌરી બાપુલાલ ભટ્ટ	૩૬૮	૫૮ દંસવિદ્યા જયચંદ્ર ત્રિવેદી	૩૩૮
૨૪ કળાવતી મગનલાલ નગરજી	૩૬૭	૫૮ નમુબેન ખંડુભાઈ નાયક	૩૩૮
૨૫ સુમનબેન ચંદુલાલ જરીવાળા	૩૬૪	૬૦ જયવંતીબેન મગનલાલ રૈન	૩૩૭
૨૬ સવિતાબેન કેવળભાઈ પટેલ	૩૬૩	૬૦ શાંતાબેન જેડીસનદાસ પારેખ	૩૩૭
૨૭ જાનુમતી મોહનલાલ દેસાઈ	૩૬૨	૬૦ શાંતાબેન ખંડુભાઈ દેસાઈ	૩૩૭
૨૮ શાંતાબેન રણછોડભાઈ જેવી	૩૬૦	૬૩ મંગુલાબેન હરિલાલ મોહી	૩૩૬
		૬૪ મુળીબેન જમનાદાસ શાહ	૩૩૪
		૬૪ નિર્મળાબેન હરિપ્રસાદ જેવી	૩૩૪

૬૬ અંબાબેન લીલાભાઈ પટેલ	૩૩૩	૧૦૫	૪૨૩	૧૦૫	૪૨૩	૩૧૭
૬૬ સુરભેન મુળજી પટેલ	૩૩૩	૧૦૫	૪૨૩	૧૦૫	૪૨૩	૩૧૭
૬૬ ભુલીબેન કાળીઆ પટેલ	૩૩૩	૧૦૫	૪૨૩	૧૦૫	૪૨૩	૩૧૭
૬૬ લીલાવતીબેન મગનલાલ દેસાઈ	૩૩૩	૧૦૬	૪૨૩	૧૦૬	૪૨૩	૩૧૭
૭૦ હંદુમતી ચંદુલાલ કાપડીઆ	૩૩૧	૧૦૮	૪૨૩	૧૦૮	૪૨૩	૩૧૬
૭૦ કપિલાબેન લલુભાઈ	૩૩૧	૧૦૮	૪૨૩	૧૦૮	૪૨૩	૩૧૬
સીકલીગર		૧૦૮	૪૨૩	૧૦૮	૪૨૩	૩૧૬
૭૨ મંછાબેન લલુ મિસ્ત્રી	૩૩૦	૧૦૮	૪૨૩	૧૦૮	૪૨૩	૩૧૬
૭૨ પ્રભાવતી દુર્ગાદેવ પંડ્યા	૩૨૬	૧૦૮	૪૨૩	૧૦૮	૪૨૩	૩૧૬
૭૨ મંજુલાદેવી મદનલાલ મિસ્ત્રી	૩૨૬	૧૧૩	૪૨૩	૧૧૩	૪૨૩	૩૧૫
૭૩ સવિતાબેન બીજીઆ દેસાઈ	૩૨૬	૧૧૩	૪૨૩	૧૧૩	૪૨૩	૩૧૫
૭૩ મંજુલાઆઈ જનાર્દન કલિકે	૩૨૬	૧૧૫	૪૨૩	૧૧૫	૪૨૩	૩૧૪
૭૩ ચંદ્રાવતીબેન સુનીલાલ મોદી	૩૨૬	૧૧૫	૪૨૩	૧૧૫	૪૨૩	૩૧૪
૭૬ દીનાબેન હરજી વાઘેલા	૩૨૭	૧૧૫	૪૨૩	૧૧૫	૪૨૩	૩૧૪
૭૬ વસુમતીબેન નાનુઆઈ દેસાઈ	૩૨૭		૪૨૩		૪૨૩	૩૧૪
૮૦ હસમુખબેન ઘેસાઆઈ મહેતા	૩૨૬	૧૧૫	૪૨૩	૧૧૫	૪૨૩	૩૧૪
૮૦ પુષ્પાવતી નવનીતલાલ વકીલ	૩૨૬	૧૧૫	૪૨૩	૧૧૫	૪૨૩	૩૧૪
૮૦ તારામતી મણીશંકર ભટ્ટ	૩૨૬	૧૧૫	૪૨૩	૧૧૫	૪૨૩	૩૧૪
૮૩ બનીબેન જીવણ વાળંદ	૩૨૫	૧૨૧	૪૨૩	૧૨૧	૪૨૩	૩૧૩
૮૩ સુકન્યાબેન ગજનંદ પ્રેરહિત	૩૨૫	૧૨૧	૪૨૩	૧૨૧	૪૨૩	૩૧૩
૮૩ વિરમતી લગ્નચાલ દેસાઈ	૩૨૫	૧૨૧	૪૨૩	૧૨૧	૪૨૩	૩૧૩
૮૩ બીજીબેન અમૃતલાલ ગાંધી	૩૨૫	૧૨૪	૪૨૩	૧૨૪	૪૨૩	૩૧૨
૮૩ મુરજીબેન ખંડુઆઈ નાયક	૩૨૫	૧૨૪	૪૨૩	૧૨૪	૪૨૩	૩૧૨
૮૮ શાંતાબેન રૂપનાથજી દેસાઈ	૩૨૪		૪૨૩		૪૨૩	૩૧૨
૮૮ કમળાબેન પ્રીતેશભાઈ શિરતી	૩૨૪	૧૨૪	૪૨૩	૧૨૪	૪૨૩	૩૧૨
૯૦ દિવાળીબેન ગોવિંદભાઈ પટેલ	૩૨૩	૧૨૪	૪૨૩	૧૨૪	૪૨૩	૩૧૨
૯૦ નિર્મળાબેન ગણપતરામ ભટ્ટ	૩૨૩	૧૨૪	૪૨૩	૧૨૪	૪૨૩	૩૧૨
૯૦ કમળાબેન પરાગજી નાયક	૩૨૩	૧૨૬	૪૨૩	૧૨૬	૪૨૩	૩૧૧
૯૦ સવિતાબેન મગનલાલ પંડિત	૩૨૩	૧૨૬	૪૨૩	૧૨૬	૪૨૩	૩૧૧
૯૦ માણીકબેન ઉત્તમસિંહ ચાહાણ	૩૨૩	૧૨૬	૪૨૩	૧૨૬	૪૨૩	૩૧૧
૯૦ હીરાઆઈ દરતમજી સંગાણા	૩૨૩	૧૨૬	૪૨૩	૧૨૬	૪૨૩	૩૧૧
૯૩ લીલાવતી ગુલાબભાઈ દેસાઈ	૩૨૨	૧૨૬	૪૨૩	૧૨૬	૪૨૩	૩૧૧
૯૬ બીજીબેન ચંદુલાલ રાવળ	૩૨૦	૧૨૬	૪૨૩	૧૨૬	૪૨૩	૩૧૧
૯૭ કાન્તાબેન મગનલાલ દેસાઈ	૩૨૦		૪૨૩		૪૨૩	૩૧૧
૯૭ નર્મદાઆઈ ગોદીરામ ભટ્ટ	૩૨૦	૧૩૫	૪૨૩	૧૩૫	૪૨૩	૩૧૦
૯૭ હીરાબેન અંબાલાલ પંડ્યા	૩૨૦	૧૩૫	૪૨૩	૧૩૫	૪૨૩	૩૧૦
૯૭ સલવતીબેન નારણજી સોલંકી	૩૨૦	૧૩૫	૪૨૩	૧૩૫	૪૨૩	૩૧૦
૯૭ ગોમતીબેન વજીરભાઈ ચૌધરી	૩૧૯		૪૨૩		૪૨૩	૩૧૦
૯૭ મંગળા દલાનજી દેસાઈ	૩૧૯	૧૩૫	૪૨૩	૧૩૫	૪૨૩	૩૧૦
૯૭ સવિતાબેન જુલાઆઈ દેસાઈ	૩૧૯	૧૩૫	૪૨૩	૧૩૫	૪૨૩	૩૧૦

૧૪૦	જાનુમતી રતિલાલ શાહ	૩૦૯	૧૭૭	સુરજભેન મંઠારામ પારેખ	૩૦૦
૧૪૦	ભીખીભેન છોટાલાલ શાહ	૩૦૯	૧૭૮	દસેમુખભેન ભીમભાઈ મેહતા	૨૯૯
૧૪૨	લલિતાભેન નરોત્તમભાઈ નાયક	૩૦૮	૧૭૮	સુમનગૌરી ધરમચંદ શાહ	૨૯૯
૧૪૩	જયમતી પ્રભુરામ પાઠેક	૩૦૭	૧૭૮	શીરાજભેન માધવરાવ આરતો	૨૯૯
૧૪૩	શાંતાભેન ખંડુભાઈ દેસાઈ	૩૦૭	૧૮૧	ગ્રેમીભેન જગજીવનલાલ પટેલ	૨૯૮
૧૪૩	લલિતાભેન રણછોડજી દેસાઈ	૩૦૭	૧૮૧	કમળાભેન મણીભાઈ દેસાઈ	૨૯૮
૧૪૬	મુન્શીભેન ઝીણા મેરાઈ	૩૦૬	૧૮૧	શકુંતલા રણજીતરાય નાયક	૨૯૮
૧૪૬	મણીભેન રેવનદાસ પટેલ	૩૦૬	૧૮૧	શાંતાભેન કૃષ્ણભાઈ દાસ	૨૯૮
૧૪૬	મણીભેન સુરજ પટેલ	૩૦૬	૧૮૫	જયગૌરી નરભેરાગ જોષી	૨૯૭
૧૪૬	મુન્શીભેન કુંવરજી દેસાઈ	૩૦૬	૧૮૫	કૃષ્ણકીર્તીભેન અંબેલાલ દેસાઈ	૨૯૭
૧૪૬	જમનાભેન બુધાજી ટોલ	૩૦૬	૧૮૫	પદ્માવતી હશ્વરૂપલાલ દેસાઈ	૨૯૭
૧૪૬	લલિતાભેન ડાહ્યાભાઈ નાયક	૩૦૬	૧૮૫	વિનયા તાતાભાઈ મદોડ	૨૯૭
૧૫૨	ખગેન્દ્રભાણા ગુલામલાઈ દેસાઈ	૩૦૫	૧૮૬	અંબાભેન વસનજી દેસાઈ	૨૯૬
૧૫૨	શાંતાભેન લલુભાઈ નાયક	૩૦૫	૧૯૦	મણીભેન અંબેલાલ દેસાઈ	૨૯૫
૧૫૨	સુરીલાભેન હીરાલાલ પરતાણીયા	૩૦૫	૧૯૦	સુમનભેન ધીરજરામ જોષી	૨૯૫
૧૫૫	કુસુમભેન મણીભાઈ દેસાઈ	૩૦૪	૧૯૦	અગ્નિદાસભેન રામરાગ શાહ	૨૯૫
૧૫૫	મધુભેન રણછોડજી દેસાઈ	૩૦૪	૧૯૫	કુદરતી કૃષ્ણલાલ નાયક	૨૯૪
૧૫૫	મહાવિદ્યા મુન્શીરામ લઈ	૩૦૪	૧૯૫	મણીભેન મગનલાલ કાયસ્થ	૨૯૪
૧૫૫	શકુંતલા નારાયણરાવ જોરાદકર	૩૦૪	૧૯૫	રમીભેન રત્ના પટેલ	૨૯૪
૧૫૫	ગંગાભેન ગુણભાઈ પટેલ	૩૦૪	૧૯૫	સુરીલાભેન દાશીરામ પંડ્યા	૨૯૪
૧૫૫	સુરજભેન મગનલાલ શાહ	૩૦૪	૨૦૦	મણીભેન વસનજી મેહતા	૨૯૩
૧૫૫	વિનયાભેન નારણજી નાયક	૩૦૪	૨૦૦	જગદાવભેન દેવશંકર જોષી	૨૯૩
૧૬૨	જયમતીભેન સુરજરામ દેસાઈ	૩૦૩	૨૦૦	શાધાભેન બાબુલાલ પંચાલ	૨૯૩
૧૬૨	કૃષ્ણકીર્તીભેન ખંડુભાઈ દેસાઈ	૩૦૩	૨૦૦	કમળાભેન નાનુભાઈ મેહતા	૨૯૨
૧૬૨	ગ્રેમીલાભેન સુનીલાલ શાહ	૩૦૩	૨૦૩	રમણગૌરી જમનાદાસ વંકા	૨૯૨
૧૬૨	સુકન્યાભેન જમીયતરામ દેસાઈ	૩૦૩	૨૦૩	કૃષ્ણકીર્તીભેન ગુલામલાઈ દેસાઈ	૨૯૨
૧૬૨	મારચેટ લાજરસ જારિયા	૩૦૩	૨૦૩	સવિતાભેન નારણજી દેસાઈ	૨૯૨
૧૬૨	ગજરાભેન નાગરજી દેસાઈ	૩૦૩	૨૦૭	મોઘી દયાળજી જોષી	૨૯૧
૧૬૮	સન્તાભેન મોહનલાલ જામખર	૩૦૨	૨૦૮	શારદાભેન પરાજી દેસાઈ	૨૯૦
૧૬૮	કૌસલ્યા બાપુભાઈ દેસાઈ	૩૦૨	૨૦૯	લીલુભેન કાળિદાસ તંગા	૨૮૯
૧૬૮	લક્ષ્મીભેન મીઠાળભાઈ પટેલ	૩૦૨	૨૦૯	સન્તાભેન મંગુભાઈ દેસાઈ	૨૮૯
૧૬૮	વિરમતી બાલચંદ્ર દેસાઈ	૩૦૨	૨૦૯	વિણુદેવી દોલતરાય શ્રોફ	૨૮૯
૧૭૨	જયમનગૌરી હીમતરામ જોષી	૩૦૧	૨૧૨	લક્ષ્મીભેન ગોવિંદજી પટેલ	૨૮૮
૧૭૨	લક્ષ્મીભેન મીઠાભાઈ પટેલ	૩૦૧	૨૧૩	ગુણાવતી છોટાલાલ જોષી	૨૮૭
૧૭૨	લલિતાભેન ભીમભાઈ નાયક	૩૦૧	૨૧૪	જમખાભેન કાવજીભાઈ પટેલ	૨૮૬
૧૭૨	મધુસન્તા જગનલાલ શાહ	૩૦૧	૨૧૪	જશોદાભેન મકનજી પટેલ	૨૮૬
૧૭૨	શાંતિભેન દેવજીભાઈ પટેલ	૩૦૧	૨૧૬	લલિતાભેન ભીખુભાઈ દેસાઈ	૨૮૫

સરકારી બહિરખખર

નંબર-૧૨૮૧૬

હાઈ અને મિડલ સ્કૂલ સ્કોલરશિપ પરીક્ષાઓની તારીખોમાં કરવામાં આવેલો ફેરફાર:—

સને ૧૯૩૭ના ડિસેમ્બરની તા. ૨૭ ના ગવર્નેન્ટ ગેઝેટ ભાગ રજનન પૃષ્ઠ ૨૨૭૦ થી ૨૨૭૨ માં જણાવેલ પ્રમાણેની હાઈ અને મિડલ સ્કૂલ સ્કોલરશિપ પરીક્ષાઓની તારીખોમાં નીચે પ્રમાણે ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે:—

હાઈ સ્કૂલ સ્કોલરશિપ પરીક્ષા—સઘળા માટે ખુલ્લી અને સ્પેશિઅલ અને કાઝી શાહબુદ્દીન સ્કોલરશિપ પરીક્ષા

તા. ૧લી, ૨૭ અને ૩૭ ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૮, ને બદલે તા. ૨૨મી, ૨૩મી અને ૨૪મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૮ એ તારીખો નક્કી કરવામાં આવી છે.

મિડલ સ્કૂલ સ્કોલરશિપ પરીક્ષા

સઘળા માટે ખુલ્લી અને સ્પેશિઅલ

તા. ૪ થી અને ૫મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૮, ને બદલે તા. ૨૫મી અને ૨૬મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૮ એ તારીખો નક્કી કરવામાં આવી છે.

પરીક્ષા સંબંધીની બીજી હકીકતોમાં ફેરફાર નથી.

ઉ. ભા. મે. એન્યુ. ઇ. સાહેબની } (અંગ્રેજીમાં સહી) બી. જે. ઇ. શાસ્ત્રી
 ઓફિસ અમદાવાદ,
 તા. ૨૪મી જાન્યુઆરિ ૧૯૩૮. } એન્યુ. ઇન્સ. એન. ડી.

છોકરાઓ માટેની વર્નાક્યુલર ફાઈનલ પરીક્ષા, ઉત્તર ભાગ

આથી બહિર કરવામાં આવે છે કે ઉત્તર ભાગમાં છોકરાઓ માટેની વર્નાક્યુલર ફાઈનલ પરીક્ષા તા. ૪ થી એપ્રિલ ૧૯૩૮ ને સોમવારે અને તે પછીના દિવસોએ ઉત્તર ભાગમાં નીચેનાં સ્થળોએ લેવામાં આવશે:—

રચણનું નામ મિલ્લાનું નામ જે અમલદાર પર આરજી કરવાની છે તે અમલદારનો ઓફિસ

અમદાવાદ અમદાવાદ હેડમાસ્ટર, આર. સી. હાઈ સ્કૂલ, અમદાવાદ.

નડિઆદ જેડા } હેડમાસ્ટર, ગવર્નેન્ટ હાઈ સ્કૂલ નડિઆદ.

આણંદ " } હેડમાસ્ટર, તેલંગ હાઈ સ્કૂલ, ગોધરા.

ગોધરા " } હેડમાસ્ટર, તેલંગ હાઈ સ્કૂલ, ગોધરા.

કેળવણીખાતાની સરકારી જાહેરખબરમાં જણાવ્યા મુજબ અને તે પછી સુધારેલી તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૨૮ ના મુંબઈ ગવર્મેન્ટ ગેઝેટના ભાગ પહેલાના પૃષ્ઠ ૧૯૬૮ થી ૧૯૭૧ સુધીમાં પ્રગટ કરેલી જાહેરખબર મુજબ લેવામાં આવશે.

૩. દરેક સ્થળે પરીક્ષાનું કામ કમિટીને હસ્તક રહેશે. અમદાવાદ, નડિયાદ, ગોધરા, ભરૂચ અને સુરતની સરકારી, હાઈસ્કૂલોના હેડમાસ્ટરો તે તે સ્થળોની પરીક્ષક કમિટીના પ્રમુખ તરીકે કામ કરશે, અને ઉર્દુ હોદ્દાઓ માટેની વર્નાક્યુલર શાક્રમણ પરીક્ષા, ઉ. ભા. માટેના મે. ડેપ્યુટિ એગ્યુ. ઈન્સ. ઉર્દુ સ્ટુડેન્ટ એન. ડી. પરીક્ષક કમિટીના પ્રમુખ તરીકે કામ કરશે.

૪. નક્કી કરેલું જાપેલું ફોર્મ ભરીને ઉમેદવારોએ પોતાની અરજી તથા પરીક્ષાની શીના રૂ. ૩) જે સ્થળે પોતે પરીક્ષા આપવા ઇચ્છતા હોય તે સ્થળોની પરીક્ષક કમિટીના પ્રમુખ ઉપર તા. ૧ લી માર્ચ ૧૯૩૮ સુધીમાં કે તે પહેલાં મોકલી આપવી. તે તારીખ પછી મળેલી અરજીઓ સ્વીકારવામાં આવશે નહિ.

પરીક્ષા માટેની અરજીનું ફોર્મ પ્રેસિડેન્ટ કનેથી વગર શીએ અરજી કરવાથી મળી શકશે.

૫. અભ્યાસક્રમની ચોપડીઓ અને પાકો તા. ૧૯ મી નવેમ્બર ૧૯૩૬, ના મુંબઈના સરકારી ગેઝેટના ભાગ બીજાના પૃષ્ઠ ૨૨૯૯ માં પ્રગટ કરવામાં આવ્યા છે.

૬. દરેક પુરુષ વિદ્યાર્થીનું તા. ૧ લી એપ્રિલ ૧૯૩૮ સુધીમાં ૨૫ મું ર્થ પુરું થએલું હોવું જોઈએ નહિ, અને જે જિલ્લામાં પરીક્ષા આપવા માગતો હોય તે જિલ્લામાં હેલ્થ ઇ માસ સુધી તે રહેા હોવો જોઈએ.

૭. ઉમેદવારોની પરીક્ષામાંજેસવાની લાયકાત, અભ્યાસક્રમ તથા પરીક્ષા મંજૂરી સંપૂર્ણ વિગત વગેરે સદરહુ બીજા પેઢામાં જણાવ્યા મુજબના મુંબઈ સરકારી ગેઝેટમાં પ્રગટ કરેલા નિયમોમાથી મળી આવશે.

૮. ઉર્દુ ઉમેદવારો માટેની વર્નાક્યુલર શાક્રમણ પરીક્ષા (ઉર્દુ-શુજરાતી અને શુજરાતી-ઉર્દુ) ઉર્દુમાં સદરહુ બધાં સ્થળોએ તેજ વખતે લેવામાં આવશે.

૯. તા. ૬ ફી જુલાઈ ૧૯૨૫ ના નં. ૧૧૯૯ ના કેળવણીખાતાના સરકારી હરાવતી રૂએ સુધારેલા ખેતીકામના ચૌમજક અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે પરીક્ષા આપનાર ઉમેદવારોની પરીક્ષા ઉપર જણાવેલાં દરેક જિલ્લામાં મુખ્ય સ્થળે તેજ સમયે લેવામાં આવશે.

ઉ. ભા. ના. મે. એ. ઇ. સાહેબની } (અંગ્રેજીમાં સહી) બી. જે. જી. શાસ્ત્રી
ઓફિસ, અમદાવાદ,
તા. ૬ ફી જાન્યુઆરિ ૧૯૩૮. } એગ્યુકેશનલ ઈન્સ. ઉત્તર ભાગ.

(ઉ. ભા. ના. મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૬-૧-૧૯૩૮ના પત્ર નં. ૧૧૮૮૨ના હુકમ અનુસાર.)

તૈયાર છે ! તદ્દન નવીન દળે લખાએલ ગણિત તૈયાર છે !

મે. હેકમાસ્તર આહેળ,

મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કેળવણીખાતા તેમજ વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટેટ્સ એજન્સિએ પ્રાથમિક શાળામાં ચલાવવા માટે મંજૂર કરેલ

“વિદ્યાર્થી ગણિત ભાગ ૧ લો” ક્રિ. ૦-૮-૦

લેખક શ્રી. ચુનીલાલ બે. ભટ્ટ. ખી. એ. ખી. ટી. એ આપની રહેલના શિક્ષકો તેમજ વિદ્યાર્થીઓને દરેક રીતે ઉપયોગી નીવડશે કારણકે લેખક પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષક તરીકેનો અનુભવ લઈ, થોડે થોડે આગળ વધી અત્યારે ચરોતર એન્જીન્યરીંગ સોસાયટીમાં હેકમાસ્તર તરીકેનો અનુભવ લઈ રહેલ છે, (અનુભવ ઉપર લખાએલ પુસ્તક ખીખ પુસ્તકો કરતાં સાફ નીવડે એવા અમારા વિચારને આપ મંમત થશે.) એટલે શિક્ષક તેમજ વિદ્યાર્થીઓને નડતી સઘળી મુશ્કેલીઓથી પોતે વાકેફ હોઈ તે આમાંથી દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવેલ છે તેો આપ આપની શાળામાં તેને આવશ્યક દાખલ કરશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ. તદુપરાંત અમારાં સોલ એજન્સિનાં નીચે જણાવેલ પુસ્તકોને આપ જેવી રીતે સાથ આપતા આવ્યા છો તેવી રીતે બધિબધમાં પણ આપશેજી.

લેખક શ્રી. ભાઈચંદ્રદાસ પૂંજશાહ

૧	ગુજરાતના ઇતિહાસની સચિત્ર સહેલી વાર્તાઓ.	ક્રિ. ૦-૪-૦
૨	સાબરકાંઠા એજન્સિની ભૂગોળ.	૦-૫-૦
૩	કચ્છ સંસ્થાનની સામાન્ય ભૂગોળ.	૦-૨-૬
૪	પાલજીપુર સંસ્થાનની સામાન્ય ભૂગોળ.	૦-૩-૦
૫	ભૂગોળની મૂખ્ય સંજ્ઞાઓ.	૦-૦-૬
૬	ભૂગોળના પદ્ધતિ (ધો. ૪-૭ માટે).	૦-૩-૦
૭	ઇતિહાસના પદ્ધતિ (ધો. ૫ થી ૭ માટે).	૦-૨-૦
૮	બાળગીત સંગ્રહ ભા. ૧-૨.	
૯	સંવાદ સંગ્રહ ભા. ૧-૨-૩.	
૧૦	સંવાદ મણકા ભા. ૧-૨.	
૧૧	સરળ દેશી હિસાબ (મંજૂર ચએલ)	૦-૧-૬

મળવાનું ટેકાણું:—

ચોકસી બ્રધર્સ

થુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લિશર્સ

બાલાહનુગાન પાસે-અમદાવાદ

તા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈપણ બુકસેલર પાસેથી

માગી લેા.

અજરાવાળા ગુજરાતી કૉપિબૂક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકઆના ગુજરાતી કૉપિબૂક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સાદું કમિશન મળશે.

કિંમત સંબંધી કંઈ પણ ફેરફાર હોય તો

નીચે જતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બૂકડીપો,

ગાંધીરોડ, રતનપોળને નાકે,

અમદાવાદ.

વિદ્યાર્થીઓના હાલાચે

કિંમતમાં વડાડે

લેખનકળા-કેપિયૂક

પાછળ અક્ષરો ફૂટે નહિ તેવા ઉત્તમ કાગળ પર છાપેલી
૨૪ પાના છતાં

કિંમત દોઢ આનો

ફેળવણીખાતાએ મજબૂર કરેલી, શિક્ષકવર્ગમાં ગ્રાન્થ યથેચ્છી અને વિદ્યાર્થીઓને
વિશ્વસિત થતી અમારી લેખનકળા કેપિયૂક માટે આજેન લખે

ફેળવણીખાતાએ મજબૂર કરેલી

લેખનકળા-કેપિયૂક

માધ્યમિક શાળા માટે

નંબર ૧ થી ૩

કિંમત દોઢ આનો

નકલી દેશી હિસાબથી ચેતને
અસલ

દેશી હિસાબ ભાગ ૧ લો

૪૮ પાના

કિંમત ૦-૨-૬

મૂળ રચનાર - શવસાહેબ સોગીલાલ પ્રાણવહનલક્ષ
અને

રાવસાહેબ મોહનલાલ રજુછોડલક્ષ

તેમજ મુદ્રણ વધારે કરનાર

ઉમેશભાઈ નારણભાઈ પટેલ

ખદાર પડી છે

સચિત્ર થાણા જિલ્લાની ભૂગોળ

(જે થાણા જિલ્લા રહેલ ભોડે પ્રાથમિક નિશાળોમાં
ચલાવવા માટે મજબૂર થએલી)

બીજા અને ત્રીજા ધોરણ માટે

મુદ્રે રંગીન નકશા તથા તાલુકાવાર નકશા સાથે મુદ્રણની આવૃત્તિ.

મોહનભાઈ ભુલાભાઈ નાયકે બનાવેલી.

કિંમત ૦ ૪-૦

ખદાર પડ્યું છે.

બાળકો વાસ્તે

આસ ઉપયોગી

સચિત્ર બાળકોનું આરોગ્ય

ભાગ ૧ લો કિંમત ૦-૨-૬

લેખક - ડૉ. વિ. રા. ભૂસરના મેડીકલ ઇન્સ્પેક્ટર

મુ. સૂત્ર-મુખર્જી

એન ડી મહેતાની કે

નં ૩૧૭ કાલબાદેવી રોડ-મુખર્જી

જાણી
પૃષ્ઠ ૩

Registered
No. B. 43

શાળાની

ત્રી

જોય. ડી. ઘોઘાળી, બી.એ., એસ. ડી. સી. ડી.

અનુકરણિકા

ક્રમ નંબર	નિવસ	પૃષ્ઠ	ક્રમ નંબર	વિવચ	પૃષ્ઠ
૧	આદર્શશાળા	... ૧૧૨	૭	સરથાઓ માટેની શારીરિક	
૨	શિશુશિક્ષણશાળા	.. ૧૧૮	૮	કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ	૧૪૨
૩	રેડિઓ	.. ૧૨૨	૯	ભગવાનજી	... ૧૫૦
૪	પ્રનામી નિવસ	... ૧૨૬	૧૦	કેળવણીવિષયક પ્રવચનાત્મક	
૫	મનુષ્યોનો પેશાક	.. ૧૩૦		આદ્યકાવાગે-ક્રાંતિક	... ૧૫૧
૬	ચિહ્નક્રમ (ગિનિયુ ૧૯)	૧૩૬		ખાનગી બહેરખબરો	... ૬

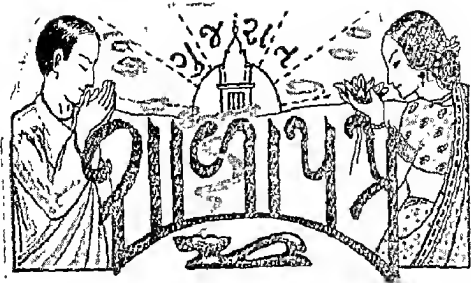
અનુમંધાન પૃષ્ઠ ૧૦૯ થી

ક્રમ	નામ.	ક્રમ	નામ.	માર્ક
૨૧૭	મુખ્યગોરી પાર્થવીશંકર વ્યાસ	૨૮૪	૨૨૮. શાતાબેન પ્રેમાભાઈ પટેલ	૨૭૮
૨૧૭	અંકશંતા મોહનલાલ કાપડીયા	૨૮૪	૨૨૭. મનરીબેન આપતા પટેલ	૨૭૭
૨૧૮	કુલમેન ગમચંદ ગમળ	૨૮૪	૨૨૮. સુમિત્રાબેન પેલાભાઈ દેસાઈ	૨૭૬
૨૧૯	ગોવિંદ ના કાલીદાસ જોષી	૨૮૪	૨૨૯. શિલાવતી લાલભાઈ મોદી	૨૭૫
૨૨૦	નરસિંહ દેસાઈ	૨૮૨	૨૩૦. મહેન્દ્ર મનમંધાન શાહ	૨૭૪
૨૨૧	નરસિંહ દેસાઈ	૨૮૨	૨૩૧. વલ્લભાણી છાહલાઈ દેસાઈ	૨૭૩
૨૨૨	નરસિંહ દેસાઈ	૨૮૧	૨૩૨. સીતા મણીલાલ કાપડીયા	૨૭૨
૨૨૩	નરસિંહ દેસાઈ	૨૮૦	૨૩૩. મણીબેન જીજ્ઞાસાઈ પટેલ	૨૭૧
૨૨૪	નરસિંહ દેસાઈ	૨૭૮	૨૩૪. કમળાબેન રમણદાસ દેસાઈ	૨૭૦
૨૨૫	નરસિંહ દેસાઈ	૨૭૮	૨૩૫. મહાવિદ્યા ચંદુલાલ વ્યાસ	૨૬૯
૨૨૬	નરસિંહ દેસાઈ	૨૭૮	૨૩૬. ભાગુભાઈ મણીશંકર પટેલ	૨૬૮
૨૨૭	નરસિંહ દેસાઈ	૨૭૮		

આમતાના (અગ્રિયમા સહી) બી. જે. ઇ. સાર્વત્રી
તા ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૭. એલ્યુ. ઇન્સ. હ. બા
[હિ. બા. ના મે. એલ્યુ. ઇન્સ. આદ્યમતા તા. ૪-૧૦-૧૯૩૭ ના
પત્ર નં. ૮૧૧૧ મા કરેલી સૂચનાનુસાર]

કેળવણીઆવના હુકમથી
તંત્રી અને પ્રકાશક (દેહુઆરિ ૧૯૩૫ થી)
હીરાલાલ ત્રિકમલાલ ધોવારી, બી. એ, એસ. ટી. સી. ડી.
હેકમારતર પ્રે. શ. દેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ
(સર્વ હક સ્વામીન ગમ્યા રે.)

“અમદાવાદ” પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પરી ન હોવાથી અમદાવાદે બાધ્ય
મથાપેલા ફોન-અમદાવાદ

પુસ્તક ૭૭]

માર્ચ ૧૯૩૮

[અંક ૩

પ્રજાની ઉન્નતિનો આધાર તેની દેખવણી પર છે; અને દેખવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે, આ સૂત્ર જોટલું પહેલું અમલમાં આવે તેટલી પહેલી ઉન્નતિ.

આદર્શ શાળા

આ શીર્ષક નીચે ઓગસ્ટ ૧૯૩૭ના અંકમાં શિક્ષકવર્ગ પાસેથી તેમના સ્વતંત્ર વિચારોની માગણી કરવામાં આવી હતી. એકંદરે શિક્ષકો તરફથી હીક પ્રમાણમાં પ્રત્યુત્તર મળ્યો છે. પોતાનોજ વિષય હોવાથી વિચાર પણ હીક કરેલો જણાય છે. આપેલા નિર્બંધોમાંથી તારવી કઢેલા કેટલાક વિશિષ્ટ એવા ગુણોની યાદી આ નીચે ટુંકમાં આપવામાં આવે છે. મળેલા નિર્બંધોમાંથી બે નિર્બંધ છાપવામાં આવશે. આ અંકમાં એક નિર્બંધ લેવામાં આવ્યો છે. બીજો નિર્બંધ બે ત્રણ વિભાગમાં છપાશે.

આદર્શ શાળાના ખાસ ગુણો—

સ્વાભાવિક રીતે આદર્શ શાળામાં આદર્શ મુખ્ય શિક્ષક, આદર્શ મદદનિશ શિક્ષક ને આદર્શ શિષ્યનો સમાવેશ થઈ જાય છે. આદર્શ શાળાનો હેતુ શાળાએ આવતા એકે એક બાળકના ચારિત્ર્યને ધડવાનો અને તેને દૃઢ કરવાનો છે. શાળામાંનાં વર્ષોનો ઉત્તમ ઉપયોગ કરવો,

બાળકોને તેમની જુદી જુદી જરૂરિયાતોના પ્રમાણમાં મદદ કરવી અને જીવનકાર્ય માટે વહેવાર અને બૌદ્ધિકપણે અનુકૂળ થતાં શીખવવું—આ હેતુ પાનમાં શાળાને બાળકોને અવલોકન અને વિશુદ્ધ તર્કશક્તિની, દેવ પડ્યાની જરૂર રહે છે, જેથી બાળકો કુદરતી દૃટલીક સત્ય બાબતો અને નિયમોની પુદ્ધિપૂર્વકની સંમજ ભેળવે; જ્ઞાનવગણના આદર્શો અને પ્રગતિ-ઓમાં જીવનરસ જનન થાય અને પોતાના દેશના સાહિત્ય અને ઇતિહાસ-થી કંઈક જાણીતા થાય; વિચાર અને સ્વયંસ્ફૂર્તિના સાધન તરીકે ભાષા ઉપર કંઈક પ્રભુ-વ ભેળવે અને તેઓના જ્ઞાનની મર્યાદાથી તેમને તાત્કરીને સારા વાચન અને વિચારપૂર્વકના અભ્યાસ માટે એવો રસ વીક-સાવવામાં આવે, જેથી પછીનાં વર્ષોમાં તેમના સ્વપ્રયત્નોથી જ્ઞાનમાં વધારો કરવાને શક્તિમાન બને; વ્યવહાર કાર્ય અને હસ્તક્રિયાગનાં યોગ્ય સ્વરૂપો વડે હાથ અને આખતી બાળકોની કુદરતી પ્રવૃત્તિઓને વધુમાં વધુ ઉત્તેજ-વામાં આવે; અને તેમના શરીરના તંદુરસ્ત વિકાસ માટે એકે એક તક મળે અને તે માટે યોગ્ય શારીરિક કસરતો અને વ્યવસ્થિત રમતોથી ઉત્તેજને ફેળવવામાં આવે એટલુંજ નહિ, પણ આરોગ્યના દૃટલાક વધુ સાદા નિયમોના અમલ માટે શિક્ષણ મળે.

વ્યક્તિગત અપવાદરૂપ શક્તિવાળા બાળકને શોધી કાઢી શાળાનાં બીજાં બાળકોના કામની આડે આવવા સિવાય તેની ખાસ શક્તિઓનો વિકાસ કરવાની ફરજ પણ આદર્શ શાળાની છે, અને પ્રમાણમાં થોડી તકી છતાં શિક્ષકો ચારિત્ર્યનો પાયો નાખવાને ઘણું કરી શકે તેમ છે; જે માટે સ્વયંશિસ્તની સમજની મદદ વડે દૃષ્ટાંત (શિક્ષકની રહેણીકરણી) અને ભારખોજથી પ્રયત્ન કરવામાં આવે, જે મુસીબતોની, હાજરીમાં ઉદોગ, સ્વનિયમન અને સાહસિક ખંતની ટેવો બાળકોમાં લાવવા શાળામાં વ્યાપક બનશે. જે ઉમદા હોય તેને માન આપતાં શીખે, આત્મભોગ માટે તૈયાર કરે અને પવિત્રતા અને સત્ય માટે બને તેટલું કરે; જે ફરજનું દહ ભાન ઉત્પન્ન કરે અને ખીજઓ માટે વિચાર અને માન પેદા કરે, જે નિસ્વાર્થ અને બધી સારી રીતભાતોનો સાચો પાયો બને, શાળાના સામા-જિક નિયમ ને ખાસ કરીને રમતના મેદાનમાં પ્રમાણિક રમત અને એક-બીજા તરફ વફાદારીની પ્રેરણાનો વિકાસ કરવો જોઈએ, જે પછીના જીવન-માં પ્રતિષ્ઠાની વધુ બહોળા સમજનું મૂળ છે. આ બધા પ્રયત્નોમાં આદર્શ શાળાએ વાતી અને ઘરનો રસ અને સહકાર ભેળવવાં જોઈએ જે એક-ત્રત પ્રયત્ન બાળકોને વ્યક્તિ તરીકે સંપૂર્ણ પ્રગતિએજ પહોંચાડે નહિ

પણ જે સમાજમાં તેઓ રહે છે તેના પ્રમાણિક અને ઉપયોગી સભ્યો થવા અને સ્વદેશના લાયક પુત્રપુત્રીઓ થવા તેમને શક્તિમાન બનાવે. દુકામાં, બધાં સ્વયંકેળવણી, સ્વયંશિક્ષા, સ્વયંસ્ફૂર્તિ, સ્વયંશાસન, સ્વયં-પ્રવૃત્તિ, સ્વયંપ્રતિપાદન, સ્વનિયમન ને સ્વતંત્ર વિચારણાને ઉત્તેજન મળે. શાળાની આબુખાલુની પરિસ્થિતિ આનંદી ને સહજ અને શાંત, અને મકાન પુરતી સગવડવાળું અને હવર અજવાળાવાળું હોય, પુસ્તાં જરૂરી યોગ્ય સાધનો હોય, નજીકમાં જ યોગ્ય રમવાનું મેદાન અને યોગ્ય પ્રમાણમાં ઝાડોની ઘટા અને લલિતકળાઓ સુદ્ધા જુદા જુદા વિષયો માટેની સગવડ.

નિર્ણય ૧.

આદર્શ શબ્દ તો અત્યારે એવો ચલણી ધર્મ પર્યો છે, કે કેટલાક વાચકોને તો તે શબ્દ જોતાં જ તેના ઉપર ઘૂણા ઉત્પન્ન થાય છે. બધાં જુઓ ત્યાં આદર્શ, આદર્શ અને આદર્શ; પરંતુ ઉંડા ઉતરીશું તો જણાશે કે તેમ થવામાં આદર્શ શબ્દ કરતાં તેને ઉપયોગ કરનારનો વધારે હોય છે. આદર્શ જેવા શબ્દનો ગમે તેમ ઉપયોગ કરીને દાર્દ્ર્યવસ્તુના આરંભમાં જ તેને આદર્શ નામ આપી દેવામાં આવે છે. અત્યારના ધર્માત્મીઓ યુગમાં જેમ સારી વસ્તુ કરતા બતાવતી વસ્તુની વધારે દિમિત અર્થાત્ છે, તેમ આવાં નામોતો પણ ખૂબજ દુરુપયોગ થાય એમાં નવાઈ નથી.

આ બધી વાતો જવા દઈને આપણે આદર્શ શબ્દને તેના વ્યાર્થ સ્વરૂપમાં જોઈએ, તો જણાશે કે આદર્શ એટલે દાર્દ્ર્ય વસ્તુની ઉત્તમોત્તમ વસ્તુની રિયલિટી કલ્પના. જે આવી આદર્શની ભાવના ન હોત તો દુનિયાની પ્રગતિ ચાલ જ નહિ. ચાલવાની મહેનત મરાડવા પ્રથમ ગાંડું બનાવવાની મનુષ્યને કલ્પના ધર્મ. તે કલાકે દક્ષા બે ગાઉજ ચાલે. જે ગાંડુંજ વાહનનું ઉદ્ભામાં ઉદ્ભુ સ્વરૂપ અથવા તો આદર્શ વાહન માનવામાં આવ્યું હોત તો શું પરિણામ આવત ? ઘોડાગાડી, મોટરકાર, રેલ્વે, એરોપ્લેન વગેરે બનતજ નહિ. આદર્શ ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ રાખવાથી જ આ બધાની ઉત્પત્તિ ધર્મ. આમ આદર્શ વસ્તુની કલ્પના એ તરંગ નથી, પરંતુ દરેક કાર્યમાં તેને સ્થાન છે, અને આદર્શ જેમ ઉચ્ચો તેમ તે વસ્તુનું મૂલ્ય વધારે.

આ રીતે આપણે આપણજ ધર્મોનાં કરખાનાંરૂપ એક આદર્શ શાળાની કલ્પના કરીએ એ અનુચિત નથી. આદર્શી ભાવના વસ્ય, 'સિદ્ધિર્ભવતિ તાદર્શી'.

એ પ્રમાણે આદર્શની કંઈક દેખના કરેલી હશે, તો તેના તરફ થોડીધણી પણ પ્રગતિ થશે; ત્યારે પ્રશ્ન એ ઉપરિચિત થાય છે, કે એક આદર્શ શાળા કેવી હોય?

આદર્શ શાળાનો વિચાર કરતી વખતે આપણું પ્રથમ ધ્યાન તેના બાહ્ય સ્વરૂપ તરફ ખેંચાય છે. પ્રથમ તો તેના મકાનનોજ વિચાર કરીએ. આદર્શ શાળાનું મકાન વિદ્યાર્થીની ગ્રંથા પુરતું અને ખૂબ વિશાળ હોય. હવા, ઉજાસની પુરતી સગવડ હોય. બારે માસ ભેષ્ટી હંડક રહેતી હોય. વિશાળ કમ્પાઉન્ડ હોય. કમ્પાઉન્ડમાં બાગ હોય, બાગ શોભા ઉપરાન્ત શાળાના વિષયો શીખવવામાં કામ આવે. દવામાં કામ આવે એવી વનસ્પતિ હોય, પાણીની પુરતી સગવડ હોય. શાળાથી થોડે દૂર ફરાગતની સગવડ હોય, એ ઇચ્છ્યા યોગ્ય છે. જો આવી વ્યવસ્થા ન હોય, અને શાળાની આસપાસ ગંદકી થતી હોય તો તેમાં વિદ્યાર્થીનો દોષ ગણાય નહિ. તેમને પુરતી સગવડ આપીએ અને પછીજ પુરતી સ્વચ્છતા સાચવવાની માગણી કરીએ. આદર્શ વ્યવસ્થા ઉપરાન્ત શાળાના કમ્પાઉન્ડમાં અને તેમાં સગવડ ન હોય તો જરા દૂર પણ રમત માટે એક નાનકડું યોગાન એ આદર્શ શાળાની ખાસ જરૂરિયાતો છે.

મકાન પછીની બીજી જરૂરિયાત તે તેનાં સાહિત્યની છે. શાળામાં જોઈતું ફર્નિચર હોય, દરેક વિષય શીખવવા માટે જોઈતાં સાહિત્યો હોય, વિજ્ઞાન અને સહિજાન જેવા પ્રત્યક્ષ અવલોકનદ્વારા શિખવાતા વિષયો, માટે પુરતાં સાધનો હોય. ગણિત જેવી અમૂર્ત બાબતને મૂર્ત સ્વરૂપ આપે તેવાં સાધનો હોય, દરેક વિષયનાં પુસ્તકો મળે તેવું એક પુસ્તકાલય હોય, બહારની દુનિયાની માહિતી મળે, તેમજ શીખવવાના વિષયમાં ચોકસાઈ આવે અને વ્યાવહારિક શિક્ષણ મળે તેટલા માટે મેજિકલેન્ડર્નની સગવડ હોય, સંગીત માટેનાં સાહિત્યો હોય. વળી જોઈતાં વર્તમાનપત્રો આવતાં હોય, વળી તે વર્તમાનપત્રો અને માસિકો પ્રગતું માનસ સમજવામાં સહાયક અને તેવાં હોય. સાહિત્યવિષયક માસિકો પણ એમાં આવી જાય.

આત્યારસુધી તો આપણે આદર્શ શાળાના જડ કલેવરની વાત કરી. હવે તેના આત્માની વાત કરીએ. આદર્શ શાળાનો આત્મા એ એનો મુખ્ય શિક્ષક છે. શાળાના દરેક મુખ્ય શિક્ષક (Head Master) એ શાળાકી સૃષ્ટિનું પાવરહાઉસ છે. શાળાના દરેક મદદનિશાને એ માર્ગદર્શક થઈ શકે તેટલું તેનામાં જ્ઞાન હોય. મીઠનસાર પ્રકૃતિ, મદદનિશા

સાથે પોતાના નાનાભાઈ જેવું વર્તન હોય, ઘસુઘસુ ફુટુંવકમ ન્યાયે શાળાના વિદ્યાર્થી એ તેનાં બાળક સમાન હોય, એવું પ્રેમમય વાતાવરણ તેણે પોતાના વર્તનથી ઉભું કરવું જોઈએ. તે શંકાશીલ નહિ પરંતુ વિશ્વાસુ, ક્રોધી નહિ, પણ કડવા ધુંટા ગળી જઈને પણ પ્રેમ અતાવવાની લાગ-ણીવાળો હોય. તેના જ્ઞાન અને ચારિત્ર્યના પ્રભાવથીજ આખું તંત્ર નિયમિત ચાલે. તેના તાબામાં ઘણા મદદનિશો હોય. કોઈ મૂરત હોય, કોઈ હોમ વ્યસની હોય, એ બધાને તે કાચથી નહિ, પણ પ્રેમ અને પોતાના વર્તનથી માર્ગે ચઢાવે.

અડવાડીઆમાં એકાદ કલાક એવો રાખે કે દરેક શિક્ષક પોતાની મુશ્કેલીઓની, શાળાના તંત્રની અને અભ્યાસની ચર્ચા ખુલ્લા દીવથી કરે. દરેક શાળામાં આ એક બહુજ અગત્યની વસ્તુ છે. એથી જ્ઞાનની આપણે ધાય છે, દરેકનો માર્ગ સરળ થાય છે, વિશ્વાસનું વાતાવરણ વ્યાપક બને છે, અસ્પર્શના આદતના વધે છે. સાથે સાથે મદદનિશોની જરૂરિયાત પ્રતી પડે તેટલું વતન તેને મળે એવો જંદોઅસ્ત કરાવવા તેણે બનવું કરવું જોઈએ. જો તેમ નહિ હોય તો અર્ધજૂથના મદદનિશો પોતાની સમગ્ર શક્તિ શાળામાં વાપરવાને બદલે પેટનો ખાડો પુરવામાં વાપરશે, અને તેટલે અંશે પોતાની શાળાને નુકસાન પહોંચશે, એ તેણે સમજવું જોઈએ.

આદર્શ શાળાના મદદનિશો પણ મુખ્ય શિક્ષકને વફાદાર, તેની સૂચનાને પ્રમાણિકપણે વળગી રહે તેવા, દરેક કામ કરવામાં ખંતવાળા જિજ્ઞાસુ હોય. ડેળવણીના ક્ષેત્રમાં નવા અખતરા, વિષયશિક્ષણની જુદી જુદી રીતો વગેરે શોધવાની ખંતવાળા હોય. પોતે જે રિયલિટીમાં મુકાયા હોય, તેમાં સંતોષ માનવાનું મનોબળ ધરાવતા હોય. મારા ઉત્સાહ અને ખંતનું ફળ કોઈ નહિ આપે તો ઈશ્વર તો આપશેજ, માટે વેતનની ખોટી ખૂંચો મારીને મારે મારા પવિત્ર ધર્મામા ઉજુપ ન આવવા દેવી જોઈએ એવી ડેળવાએલી મનોવૃત્તિના હોવા જોઈએ. વળી તેમણે વિદ્યાર્થીઓના વાલીઓના સંસ્પર્શમાં આવીને તેના ઘરના વાતાવરણથી પણ વાકેફ રહેવું જોઈએ, કારણકે શિક્ષણમાં વંશાનુગત મંડકાર, ઘર અને પાડોશનું વાતાવરણ વગેરેની પ્રબળ અસર ખૂબ લાગ ભળવે છે.

હવે આપણે એક એવી બાબતનો વિચાર કરીએ છીએ કે જે મકાન, બગીચો, શિક્ષકો એ બધાંથીએ વધારે મહત્ત્વનું શાળાનું અંગ છે, અને તે બાળકો છે. અત્યારસુધીની ડેળવણીમાં શીખવવાના વિષયને મધ્યબિંદુ માનીને બધી ગોઠવણ કરવામાં આવતી હતી. જ્યારે નૂતન ડેળવણીમાં

સમય પ્રવૃત્તિનું મધ્યબિંદુ બાળક છે એમ સ્વીકારવામાં આવ્યું છે. બાળીનાં બધાં અંગો તેનાં સાહિત્યો છે એમ સમજવાનું છે. શાળાની એકે એક પ્રવૃત્તિ બાળકને શી અસર કરશે એ વિચાર લક્ષમાં રાખીને તેની ગોઠવણ થવી જોઈએ. આપણા શિક્ષણને પરિણામે વિદ્યાર્થીનું જીવન નિયમિત બને, તે સ્વચ્છતા અને પવિત્રતા તરફ રુચિ રાખતો થાય, શિસ્ત-બદ્ધ બને તેમાંજ શિક્ષણની સાર્યકતા છે. આદર્શશાળામાં એ વસ્તુ પર દરેકનું લક્ષ હોય કે આપણી શાળાનો વિદ્યાર્થી કેવળ પુસ્તકપાઠી વેદીઓ ન બને, કે સ્વચ્છંદી ન બને; પરંતુ ભવિષ્યના નાગરિક નીવડવાના બધા સંસ્કારો તેનામાં ઉતરે. તે વધારેમાં વધારે વ્યવહારકુશળ બને. દરેક ધંધામાં નિપુણ નીવડવાની આવશ્યકતાનાં બીજાં અંકુરિત થાય તેવી કેળવણી તેને મળે. એ દરેક આદર્શ શાળાના વ્યવસ્થાપકે જોવું જોઈએ.

ગાનસિક્ષા ખીલવણીની આટલી બાબતો ઉપરાન્ત કેળવણીવિષયક ચલચ્ચિત્રો, બહારના વિદ્વાનોનાં જણવણો, સંવાદો, ઇનામો નિર્મણો, વાર્ષિક મેળાવડાઓ, પર્યાટનો, ઉત્સવોઓ વગેરે દ્વારા તેની એકદેશીય બૌદ્ધિક કેળવણીને બહારની દુનિયાના સંપર્કમાં લાવીને તેને સર્વદેશીય બનાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. વિદ્યાર્થીની રેવો, શારીરિક રમતો વગેરેથી વાકેફ રહીને તેમાં સુધારો થાય છે કે નહિ તે જોતાં રહેવું જોઈએ, અને વાલીનું તે તરફ વખતોવખત ધ્યાન ખેંચતાં રહેવું જોઈએ. જાહેર મેળાવડામાં વાલીઓને જોડાવવા જોઈએ. આમ બને તોજ આમજનતા કેળવણી તરફ આકર્ષાય, અને ફરજિયાત કેળવણીના કાયદાથી કેળવણી વ્યાપક થાય તેનાં કરતાં આ રીતે થોડું પણ સારું કામ થાય, કારણકે કાયદાની પછ-વાડે ભયનું વાતાવરણ હોય છે, જ્યારે આમાં કેવળ પ્રેમથીજ આકર્ષવામાં આવે છે.

શારીરિક ખીલવણી માટે પણ આદર્શ શાળામાં બૌદ્ધિક કેળવણી જેટલુંજ લક્ષ રાખવું જોઈએ. દરેક વિદ્યાર્થી વ્યાયામમાં રસ લેતો થાય, તેના કાયદા સમજતો થાય, તે દબાણથી નહિ પણ આંતરેરણાથી વ્યાયામને અપનાવે, તોજ વ્યાયામપુરતો કાયદો કરે. આમ બને તેને માટે એવા ભાવનાશીળ વ્યાયામશિક્ષકો આદર્શ શાળામાં હોય.

આ રીતે આપણે આદર્શશાળાનાં અંગઉપાંગને બહુજ ટુંકાણમાં જોઈએ. પ્રથમ દૃષ્ટિએ આ બધું અસંભવિત જેવું લાગે છે, પરંતુ કોઈ પંથુ માણસ ખાસ જીવનના શોખ તરીકે આ ધંધો સ્વીકારે, અને તેની

પછવાડે બેળ લે, તો આવી કલ્યાણકારી પ્રવૃત્તિના માર્ગમાં આવતી એક-એક મુશ્કેલીને તે નિવારી શકે. જરૂર રૂકત સેવાભાવ અને અખંડશ્રદ્ધાની છે. ?

લાખુલા જર્જરવંતસિંહ ચુડાસમા

શિશુશિક્ષણશાળા

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૭૨ થી ચાલુ)

સ્મૃતિ

છેક બચપણના સમયથી બાળકને જે જે કંઈ અનુભવો થાય છે તેની અસર તેના ભવિષ્યના વર્તન ઉપર થાય છે. દૂધની શીશી જેતાં બાળક રડવા માંડે છે કે તેના પ્રત્યે હિંદુસ્થાની લાગણી પ્રદર્શિત કરે છે, એટલે તે શીશી અને આનંદની સંગતતા સાધે છે. જે એકાદ દિવસના અનુભવની છાપ તેનામાં પડતી નથી તો નાની વયમાં બાળકનામાં જે ઇન્દ્રિય અને સ્નાયુઆપાર વિકાસ પામે છે, તેવો પછીથી વિકાસ પામતો નથી. તેના ભૂતકાળના અનુભવો ઉપરથી સ્નાયુઓની કે અવયવોની નકામી હીલચાલો કરવા માગતું નથી. તે ખાવાના સમયની સાથે દૂધની શીશીનો અથવા તો તેની માતાના અવાજનો ખાવાના સમય સાથે સંબંધ જોડી દે છે. પણ આવી બાબતોમાં તેના ભૂતકાળના અનુભવોની અસરને “સ્મૃતિ” તરીકે ઓળખી શકાય નહિ. એ તો આપો-આપ પડેલી ટેવના સ્વરૂપમાં છે. તે એવો તક ખાધતું નથી કે અમાઝિના પ્રસંગોએ જ્યારે જ્યારે દૂધની શીશી તેના જોવામાં આવી હતી ત્યારે તેને તે પાવામાં આવતું હતું, અને તેટલા મારે તેણે એમજ માની લેવું જોઈએ (તકથી) કે જ્યારે તેની પાસે દૂધની શીશી લાવવામાં આવશે ત્યારે તેને દૂધ પાવામાં પણ આવશે. તેનો તક આ સમયે એક યાંત્રિક રીતે ‘સાહ-ચર્ય’ સંબંધી અભિપ્રાય બાંધે છે, છતાં એટલું તો સ્પષ્ટ થાય છે કે આટલી નાની વયે પણ બાળકનું મન સંસ્કરણ સંગ્રહી શકે છે. આવી રીતનું આત્મપ્રેરણા વિનાનું અભિજ્ઞાન-એટલે સ્વતઃ રચિત સાહચર્ય-એ ‘સ્મૃતિ’ નથી. સ્મૃતિ તો એ એવા પ્રકારની માનસિક શક્તિ છે કે જેમાં બાળક ખોતે ભૂતકાળના અનુભવોને સંભારવાસ્વતઃ નિશ્ચિત પ્રયાસ કરે છે, અને આવી શક્તિ તેનામાં ઘણાજ મર્યાદિત પ્રમાણમાં હોય છે. એકાદ બાળક જે બહાર ફરવા ગયું હોય અને પછીથી બીજો દિવસે તેને એમ

પૃષ્ઠમાં આવે કે તે શું શું જોયું, તો જો તેને બહાર જતી વખતે રસ્તામાં એવા પ્રમંથો ન બન્યા હોય કે જેમાં અમુક હેતુ પુરઃસર રનાય કે વૃત્તિવ્યાપાર ઉપરિચિત થયા ન હોય, તો તે બીજે દિવસે કશું માદ રાખી કહી શકશે નહિ. પ્રાસબદ્ધ-કડીઓ કે સાદાં ગીતો સાંભળીને અને તેની પુનરાવૃત્તિ કરીને બાળક તે માદ ગ્રાખી શકે છે, કારણકે તેને તેમ કદ-વામાં આનંદ મળે છે, પણ નર્પાસુધી તે ૬-૭ વરસનું ન થયું હોય ત્યાં-સુધી આકના ઘડીઆ તેની પાસે ગોખાવવા એ ભૂલગરેલું છે. મોટાં બાળક કરતાં નાનું બાળક શીખે છે ધીમે ધીમે, પણ જૂલે છે વધારે જલદીથી.

જેમ જેમ તેને અનુભવ મળતો જાય છે, જેમ જેમ તેને બહારની દુનીઆનું જ્ઞાન મળતું જાય છે, અને જેમ જેમ તેની વાણી વિકાસ પામે છે, તેમ તેની સ્મૃતિ પણ ક્રમે ક્રમે વિકાસને પામે છે. સ્મૃતિને મદદરૂપ જે તેના ધ્યાનવ્યાપારો છે તેના ઉપર બાળકને ઘણો આધાર રાખવો પડે છે, છતાં આ વ્યાપારો પણ હરહમેશ ફળીજૂત થતા નથી. બાળકની સ્મૃતિ મર્યાદિત રહે છે તેનાં કારણો નીચે પ્રમાણે છે:—

૧. બાળકને બહારની દુનીઆનો તાજેજ અનુભવ થવા લાગે છે-તે તેનાથી હરઘડીએ પરિચિત થવા લાગે છે, અને આ દુનીઆમાં પ્રતિક્ષણે નવીનતા તેની નજરે પડવા કરે છે, અને તેનું મન અને ધ્યાન ઝડપી ક્રમમાં એક વસ્તુ ઉપરથી બીજી વસ્તુ ઉપર ભટકવા કરે છે. જેવું તેનું ધ્યાન બીજી વસ્તુ પર ચોંટે છે કે તરતજ આગલી વસ્તુ તે જૂલી જાય છે.
૨. મોટાં બાળકને કે મોટેરાંને જે ભાષાનો પરિચય છે અને જેનાથી તે પોતાને થતા અનુભવને સ્થાયી બનાવી શકે છે અને વાણી અને અનુભવનું સાહચર્ય બાધી શકે છે તે ભાષા કે વાણી સાથે નાના બાળકને તેવો પરિચય હોતો નથી.
૩. વસ્તુઓ વચ્ચેના સંબંધથી સંપૂર્ણ જ્ઞાત થઈ શકે એટલી તેની ઉંમર હોતી નથી. જે સંબંધ જુએ છે તે બધુંજ તે સમજી શકતું નથી.
૪. કોઈ પણ વસ્તુ કે વિષય ઉપર લાંબો વખત સુધી તે એકાગ્રચિત્ત રહી શકતું નથી.

અનુકરણ

અનુકરણ એ બાળકની સાહજિક વૃત્તિઓમાંની એક પ્રબળ વૃત્તિ છે. તે સ્વભાવજન્ય ગુણવૃત્તિ નથી, પણ સાહજિક વલણ છે, કારણકે તે

વૃત્તિની સાથે ખાસ લાગણી પ્રગટ થતી નથી. છેક નાની વયમાંજ આ વલણ પ્રદર્શિત થાય છે અને બાળકના સામાજિક જીવનમાં તે એક ઘણું બળવાન સાધન છે.

પોતાની આબુખાબુના ખીજઓના વલણ અને અભિપ્રાયની તેમજ તેઓ જે ધોરણ સ્વીકારે તેની બાળકના ઉપર ઘણી માનસિક અસર થાય છે. માત્ર નાનાં બાળકોજ બીકણુ હોય છે, મોટા છોકરાને જે ધમ થાય તો તેઓ રડતા નથી, અને એવી બીજી વાતો, વગેરે જે તેમને કહેવામાં આવે, તો આત્મ અભિપ્રાયના આધારે બાળક પોતાનું વર્તન ઘડવા લાગે છે. ધીમે ધીમે મોટરાંઓ બાળકની આવેગયુક્ત લાગણીઓને અંકુશમાં લાવવામાં તેને મદદ કરે છે. બાળક બનવા માટે તેવીજ કલ્પના કરે છે. મોટરાંઓએ નાહક ડબ્બલગીરી કરવી ન જોઈએ.

બાળકને અનુકરણ કરવા યોગ્ય આદર્શ નમુના બધાજ મૂલ્યોમાં હોઈ શકે નહિ, અને જ્યાં આવી વસ્તુસ્થિતિ હોય ત્યાં શાળાઓએ આવા આદર્શ બની શકે તેટલા પુરા પાડવા જોઈએ.

બાળકનામાં અનુકરણશક્તિ લગભગ અગણતાંજ ઘણુંખરૂં આવી જાય છે અને ખાસ કરીને તે અમુક રીતભાવો અને નીતિ સંબંધીની બાબતમાં; છતાં બાળકમાં બુદ્ધિપૂર્વકનું પણ અનુકરણ હોય છે. પોતાને ક્રિયે, પોતાની શક્તિઓનું, અને તેનાથી શું યર્થ શકશે અને શું નહિ યર્થ શકે, એ બાબતનું જ્ઞાન મેળવવા માટે બાળકને પોતાની શક્તિઓને બીજાની શક્તિઓ સાથે સરખાવવાની જરૂર પડે છે. વળી તેને જે અનુભવ મળે કે મળ્યો હોય તે ઉપરથીજ તે ભવિષ્યમાં પ્રગટ કરવાના વિચારો પ્રાપ્ત કરી શકે છે; અને એટલા માટે તે અનુકરણ કરે છે અને તે જે કંઈ જુએ કે સાંભળે છે તેની પુનરાવૃત્તિ કરવા માગે છે.

બાળકના આ જ્ઞાતના વલણને દબાવી દેવું જોઈએ નહિ; કારણકે તેના વિકાસ માટે તે જરૂરી છે. કમલ કહે છે કે બાળક જે કંઈ બતાવવા કે કરવા પ્રયત્ન કરે છે તેજ તે સમજવા માંડે છે. આથી શાળામાં નાટ્યપ્રયોગ અને દુનીઆના પ્રસંગોની નકલ વગેરેની સગવડ ધવી જોઈએ.

બુદ્ધિપૂર્વક અનુકરણ કરવામાં બારીક નિરીક્ષણ અને સ્પષ્ટ કલ્પનાની અપેક્ષા રહે છે, અને એ વડે પછીથી શાળામાંની વિવિધ પ્રવૃત્તિઓ, જેવી કે લેખન, વાણી, રમત, ચિત્રકામ-એમાં તેની બુદ્ધિ વિકાસ પામે છે.

ન્યાયપુષ્પિ

પૃથક્ પૃથક્ ખાસ દષ્ટાંતો ઉપરથી એક સામાન્ય સિદ્ધાંત કે નિયમ તારવીને એક નિર્ણય કે અખાધિત સ્પષ્ટીકરણ સિદ્ધ કરવાની કે એક જ નિષ્ણતા સામાન્ય સત્યના આધારે અમુક હકીકત કે બનાવ જે તેને જોયો હોય તેની સમજૂતી આપવાની શક્તિ તે ન્યાયપુષ્પિ. વસ્તુઓ વચ્ચેના પરસ્પર સંબંધની મનોગત દૃઢ છાપરૂપ આ શક્તિ છે.

બાળકના મોઝેથી જે પ્રશ્ન વારંવાર સાંભળવામાં આવે છે તે “ શા માટે, ” અથવા તો “ એનું શું કારણ ”—એ રૂપમાં હોય છે. “ પક્ષીઓ કેમ ઉડે છે ? ” “ ઘેટાં ઘાસ કેમ ચરે છે ? ” એવી જાતના પ્રશ્નો નાના બાળકો વારંવાર પૂછે છે. આવા પ્રશ્નો વડે બાળકનામાં ‘ કાર્યકારણ જાણ’નો આવિર્ભાવ થવા માંડે છે. જે સત્ય બાબતો તે જુએ છે તેનો ખુલાસો ગ્રાહ કરવા બાળકનો આ માનસિક પ્રયત્ન છે. આ બાબતો સંબંધી અનુભવ અને જ્ઞાન હજી પણ બહુજ મર્યાદિત હોવાથી તેઓ ખુલાસો આપી શકે નહિ.

બાળકો ક્યારથી આમ કાર્યકારણ સમજવા લાગે છે તે કહેવું અશક્ય છે. તેનો માનસિક વિકાસ સતત થવા દરે છે. અમુક ઉંમરે તે અમુક રીતે વધારે ઝડપથી વિકાસ પામે છે, ત્યારે બીજી રીતનો વિકાસ પછીથી સ્પષ્ટ રીતે માલમ પડે છે.

જાણા ઉપરના દાખુ પ્રમાણે તેની વિચારસૃષ્ટિ અને ન્યાયવૃત્તિમાં સરળતા ઉત્પન્ન થાય છે, પણ જાણાની પહેલાં પણ આ શક્તિઓ તેનામાં પ્રગટ હોય છે એમ માનવાને કારણ મળે છે.

બાળક જેમ જેમ મોટું થતું જાય છે તેમ તેમ તેના માનસિક વિકાસની સ્પષ્ટ નિશાનીઓમાંની એક નિશાની તો એ છે કે તેનાં કારણો પુછવાની વૃત્તિ વધારે ને વધારે જગતી જાય છે, અને દલીલો પણ વધારે કરી શકે છે. ૨ થી ૬ વરસની ઉંમરમાં બાળકનું લાગણી-કે વિકારપ્રધાન અક્રિય ધીમે ધીમે ઓછું થતું જાય છે અને તે વધારે ને વધારે વિચાર-શીલ વ્યક્તિ બનતું જાય છે.

આપણને જે બાબતનો અનુભવ થતો હોય તે સંબંધીજ આપણે વિચાર કરી શકીએ કે તર્ક બાંધી શકીએ એમ હોવાથી, એ ફલિત થાય છે કે બાળકનો અનુભવ બહુજ ઓછો હોવાથી તેની તર્ક કરવાની શક્તિ પણ તેટલા પ્રમાણમાં મર્યાદિતજ હોય છે. વસ્તુઓ વચ્ચેના સંબંધ તે જોતાં કે સમજતાં શીખ્યું હોતું નથી, તેને કાર્યકારણના સંબંધનું જ્ઞાન

હોતું નથી તેથી તેનો તર્ક વિચારસરણીના રૂપમાં હોવાને બદલે કલ્પના-
ત્મક હોય છે. ૬-૭ વરસની ઉંમરે આ શક્તિ તેનામાં આવે છે. એ
સમયેજ તે વસ્તુઓના મંથન પરત્વે સકારણુ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે.

નાનાં બાળકોની વિચારસરણીના નીચે પ્રમાણે કેટલાક દૃષ્ટાંતો છે:—

૧. ૩ઠ્ઠે વરસની ઉંમરવાળા કીકી એક ટેકરી ઉપર ગઈ. ત્યાં તેણે
થાંભલાને તાર બાંધેલા જોયા. તે જોઈને તે બોલી “ જીઓ, આ
તારને રસ્તે રસ્તે આગગાડી ટેકરી ઉપર ચડી જાય છે.
૨. કીકીને એક પક્ષીની વાત કહેતી વખતે એમ કહેવામાં આવ્યું કે
પક્ષી સવારમાં “ રામ રામ ” બોલી ઉઠ્યું. કીકીએ પ્રશ્ન પૂછ્યો કે
“ તે પોષ્ટ હશે ? ”

૩. કીકી—માખીઓ રાત્રે ક્યાં સુઈ રહે છે ?
તેની મા—ખારીતાં ખારમાખ ઉપર અને લીંતો અને છત ઉપર.

કીકી—એ સહીસલામતીવાળું નથી, ખંડ, મા !
૪. ૭ વરસની ઉંમરના એક છોકરાએ એકાર માણસોને કામ આપવા
એક દુકાન ઉઘાડવાની દરખાસ્ત પેતાના બાપ આગળ મૂકી. તેના
બાપે તેમ કરવાને બદલે તેમને પૈસા આપવાની સલાહ આપી.
છોકરાએ એમ કરવાની ના પાડી અને કહ્યું કે પૈસા તો થોડા
વખતમાં ખરચાઈ જશે, પણ જે કામ માટે તેમને મજૂરીનાં કામ
આપવાના થશે તે કામ ઘણા લાંબા વખત સુધી ચાલશે.

છેલ્લા ઘણાંકામાં કાર્યકરણભાવ સમજવાની શક્તિ સારી ખીલી છે.
એમ રપટ માલમ પડી આવે છે.

રેડિઓ

વાયરલેસ કેવી રીતે સંભળાય છે

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૮૦ થી ચાલુ)

વાયરલેસ મોજાં કેવી રીતે આપણાથી થઈ શકે તે સમજાવે.
સાદી ગોઠવણ હો. આવી જાતની યાત્રિક ગોઠવણથી વાયરલેસ મોજાં
એકઠાં કરાય છે.

૧. એરિઅલ

૨. પૃથ્વી સાથે તેનું જોડાણ

૩. ટ્યુનર (Tuner) સૂર મેળવનાર

૪. મોનિંગે શોધીને છૂટાં પાડનાર

૫. ટેલિક્ષેન: (Detector) જેમાંથી અવાજ સંભળાય તે.

૬. ઇન્ડક્શન-સ. જેને વધતું ઓછું કરી, એરિઅલમાંથી આવતાં મોન

“ ટ્યુન ” કરાય છે, એટલે સૂર મેળવાય છે.

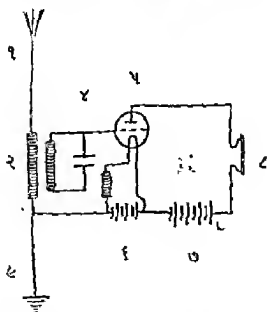
૪. આના વડે મોનને એકમાર્ગી બનાવાય છે, અને આદોલિત પ્રવાહ ઉત્પન્ન થાય છે. ટેલિક્ષેનમાં દાખલ થઈ અવાજ ઉત્પન્ન કરે છે. ત્રણ વાલ્વનો સેટ લઈએ.

૧. પહેલાં ઈથરનાં મોન એરિઅલમાં થઈ પહેલાં વાલ્વની જાળી-ગ્રીડ-ઉપર પડે છે. આ વાલ્વમાં લાર્ઝ-ફ્રિક્વન્સી-ધણાં આદોલનોવાળાં મોનની વૃદ્ધિ થાય છે.

૨. બીજા વાલ્વમાં પછીથી તે મોન દાખલ થાય છે. આ ધ્વનિવાળા Low-frequency લો-ફ્રિક્વન્સી મોનમાં રૂપાંતર થાય છે; વળી વિદ્યુત-પ્રવાહ એકજ દિશામાં વહેનારો, એકમાર્ગી થાય છે.

૩. ત્રીજા વાલ્વમાં લો-ફ્રિક્વન્સી મોનની અભિવૃદ્ધિ થાય છે.

૪. અને ત્યાંથી તેઓ ટેલિક્ષેન અથવા લાઉડ-સ્પીકરમાં સંભળાય છે.

રેડિઓ અથવા વાયરલેસ મોન ગ્રહણ કરવાની ગાઢવણ

૧ એરિઅલ.....મોન બહારથી ગ્રહણ કરાય છે.

- ૨ ઈન્ડક્ટન્સનું ગુંચળું } બે મળાતે મોઝાની લંબાઈ અને સંખ્યા
 ૪ કન્ડેન્સર } નક્કી કરે છે.
- ૫ વાલ્વ.....ધ્વનિનાં મોઝાની અસર અને વીજળીનાં મોઝાની અસર
 જુદી પડાય છે.
- ૬ બેટરી.....વાલ્વ તપાવવા માટે નાની બેટરી.
- ૭ બેટરી.....એનોડ પ્રવાહ માટે મોટી બેટરી.
- ૮ ટેલિફોન.....અવાજ સંલગાય છે.
- ૯ ષ્ટરીનું જોડણું.....એરિઆલનું જોડણું.

એરિઆલ અને પહેલા વાલ્વ વચ્ચે તારનાં ગુંચળાં અને કન્ડેન્સર મુકાય છે. એનો ઉપયોગ શો છે? વાજિત્રોનો નાદ વધારવા માટે જાત-જાતની ગોઠવણુ હોય છે. દિલ્હા, સારંગી વગેરેમાં પોલી લાકડાની પેટી જેવું હોય છે. એજ પ્રમાણે આ બે વડે સૂર મેળવી નાદની વૃદ્ધિ કરાય છે. એવાજ ઉદ્દેશ સાર પહેલા વાલ્વની સ્લેટ (એનોડ) અને બીજા વાલ્વની ગ્રીડ-જાણી વચ્ચે એવુંજ એક તારનું ગુંચળું અને કન્ડેન્સર મૂકવાં છે.

બીજા અને ત્રીજા વાલ્વ જોડવા માટે ટ્રાન્સફોર્મર વપરાય છે. તેની પ્રાયમરી બેટરીના + છેડા અને એનોડ વચ્ચે મુકાય છે અને સેકન્ડરી એક છેડા બીજા વાલ્વની ગ્રીડ અને બીજા છેડા એક નાની બેટરીના + છેડા સાથે જોડાય છે. આ બેટરીને ગ્રીડ-બાયસ-બેટરી કહેવાય છે. ટ્રાન્સફોર્મર વડે આંદોલનોની અભિવૃદ્ધિ થાય છે. આ ગ્રીડ-બાયસ બેટરી વડે ગ્રીડને પહેલેથી થોડો વિદ્યુત-ચાર્જ આપી મુકાય છે, જેથી પછીથી તેનું કાર્ય સરળ અને વધારે સારું બની જાય છે.

બીજા વાલ્વનું કાર્ય ધણું અગત્યનું છે. તેનું કાર્ય હાઇ-ફ્રિક્વન્સી મોઝા બનાવે છે, જે ધ્વનિનાં મોઝાં છુટાં પાડી શકે છે. એ ડિરેક્ટર વાલ્વ કહેવાય છે.

આખા સેટને બહુ બજવાન બનાવવો હોય તો ત્રણને બદલે ચાર, પાંચ, છ અને વધુ વાલ્વનો ઉપયોગ કરાય છે. તે વાલ્વો જોડવામાં નીચે મુજબ ધ્યાન રાખવું.

૧. એનોડ, પ્રાયમરી (ટ્રાન્સફોર્મરની) કોઈલ અને મોટી બેટરીના + છેડા જોડવાં.
૨. ગ્રીડ-જાણી, ટ્રાન્સફોર્મરની સેકન્ડરી કોઈલ અને “ ગ્રીડ-બાયસ ” નાની બેટરી સાથે જોડવાં.

૩. કાષ્ઠલાભેન્દને “ લો-ટેન્શન ” બેટરીની સાથે જોડવો.

જુઓ:—ખીજો અને ત્રીજો વાદ્ય કેવી રીતે જોડાશે એ.

તે બેને બદલે બધારે વાદ્ય વપરાયા હોય તો આજ પ્રમાણે જોડાય છે.

પરચુરણ બાબતો:—

રેડિઓ વાપરના માટે કેટલીક બાબતો પર ધ્યાન આપવું પડે છે.

તેમાંની મુખ્ય બાબતો નીચે પ્રમાણે છે:

રેડિઓ શેટ ચાલુ કરતાં પહેલાં સરકારની પરવાનગી લેવી પડે છે.

તે મેળવવા માટે લાઇસન્સ ફી દર વર્સે આપવી પડે છે.

એરિઅલને ધણું ઉંચે રાખવાની જરૂર નથી. તે એકજ તાર વાપરીએ અને તેને આસરે ૫૦ ફૂટ ઉંચે રાખીએ તો વિદ્યાવતનો વાપરલેસ-ગ્રામામ મંજૂર થાય છે. એરિઅલ બહાર રખાય છે, અને કેટલાંક એરિઅલો મકાનની અંદર પણ મુકાય છે.

એરિઅલનો તાર સામસામે આવેલાં બે મકાનો વચ્ચે બંધાય છે. તે મકાન ન હોય તો ઝાડની ડાળી અથવા ચડ સાથે બંધાય છે. કંઈપણ ના હોય તો એક વાસ અથવા કોઈ પણ જાતનો ચાંબસો ઉભો કરાય છે અને તેને તાર બંધાય છે. ઝાડને બાંધતી વખતે એટલું જોવું જોઈએ કે ડાળી અથવા પાંદડું તારને ગમે તે મંચેગામાં અડકે નહિ. તારના બે છેડા દુબોલક પદાર્થ પડે બંધાય છે, અને તારના છેડાને બારી અથવા જાળીમાંથી ઝોરડામાં રેડિઓના મશીન આગળ લઈ જવાય છે. એરિઅલનો તાર બંને તેટલો સીધો અને જોગ્યાએલો રાખવો જોઈએ. એરિઅલના તાર અને જમીન વચ્ચે જેમ બંને તેમ વધુ જગ્યા રાખવી. તે તાર અને જમીન વચ્ચે એકાદ નીચા મકાનનું છાપરું અથવા એવી બીજી કોઈ ચીજ આવી જાય તો એરિઅલની અસર ઓછી થાય છે. (Condenser ની ગ્રાહ્યશક્તિ (capacity) માં ફેરફાર થઈ જાય છે.) એરિઅલના તારમાંથી સીધો અને ઉભો તાર લાંબાવી મકાનમાં દાખલ કરવો એ સારું અને સલાહભરેલું છે.

જે એરિઅલો ઘરમાં રખાય છે તે ઉપર દરરોજ મુજબ હોય છે અને તેમનો ઉપયોગ ધણો છે. વાપરલેસ ગ્રામ્મ' ઇટ, ચણતર અને લાકડા-માંથી પસાર થઈ શકે છે, છતાં એરિઅલને ઘરમાં પણ અદ્ધર રાખવો પડે છે, અને તેને બીજી કોઈ વાહક ચીજોને આડકવા દેવો નહિ. સૌથી ઉંચા માળની છત નીચે તાર બાંધવાથી એરિઅલ ગોઠવી શકાય છે અથવા બીજી કોઈ એવી યુક્તિ વાપરી એરિઅલ ગોઠવી શકાય છે. લેજવાળા

તેવાલોને તાર અડકવો જોઈએ નહિ. તૈયાર બનાવેલું ફેમ-એરિઅલ પણ મળી શકે છે. તેને ગમે ત્યાં રાખી શકાય છે. તેને બહાર, લઈ જવામાં સગવડ હોવાથી તેનો વપરાશ પ્રબળ છે.

મકાનમાં દીવા માટે વીજળીનું ફિટિંગ હોય તો તેમાંથી છૂટા પ્લગ વડે પત્થર લઈ રેડિઓના મશીનમાં વાપરવો એ ઘણું સરતું અને સગવડ-બરેલું છે. જો છૂટી બેટરી વાપરવામાં આવે તો તે પુરેપુરી ચાર્જ કરેલી છે કે નહિ તે પહેલાંથી જોવું અને તેની ખાતરી કરવી.

રેડિઓમાં બહુ ઘોંઘાટ થાય તો તેને રોકવા માટે ખાસ તૈયાર કરેલાં ચત્રા હોય છે. તેનો વપરાશ કરવાથી તેને અટકાવી શકાય છે. તેમ છતાં થોડો ઘોંઘાટ થાય તેને માટે ધીરજ રાખવી. હવામાં અનેક જાતના ફેરફારો થવાથી આવી જાતના ઘોંઘાટ થાય છે.

ઘરમાં ગેસ-પાઈપ હોય તો તેને એરિઅલનો તાર કદી પણ જોડવો નહિ, કારણકે કોઈ વખતે અકસ્માત થવા સંભવ છે.

રેડિઓનું મશીન કેવી રીતે વાપરવું તેની સઘળી મૂચના મશીનની સાથે આપાય છે. તે મૂચના મુજબ કામ કરવાથી રેડિઓ ચાલુ થાય છે.

આસિસ્ટન્ટ માર્સર
મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજ,
અમદાવાદ

}

મહેન્દ્ર ખાલાઈ દવે

ધનામી નિબંધ

બાળકોને ઘેર લાણાવવાં કે શાળામાં એ બેમાં નૈતિક અને માનસિક દૃષ્ટિએ શો ફેર પડે?

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૮૬ થી ચાલુ)

હાલની શાળાઓનું વાતાવરણ બાળકોને આનંદ કરતાં કંટાળો આપનારું વધુ લાગે છે. તેને માટે શાળામાં લય

હાલની શાળાઓ અને શિક્ષાને સ્થાન ન હોવું જોઈએ. બાળકોને શાળામાં અને તેનું વાતાવરણ આવવું તાસરૂં લાગે છે. બાળકો શાળામાં આવે છે તેના કરતાં ઘેર જતાં વધુ આનંદી દેખાય છે, જોજ ખતાવી આપે છે કે હાલની શાળાઓનું વાતાવરણ બાળકોને આનંદ આપનારું નથી. બાળકો હોંસે હોંસે શાળામાં આવે, એવું એનું વાતાવરણ

હોવું જોઈએ; જે કે હાલ શારીરિક શિક્ષાને સારી શાળાઓમાં રવાન નથી આપવામાં આવતું, જે આનંદની વાત છે. બાળકને ભય કરતાં પ્રેમ બતાવવાથી સારું કામ આપે છે, જે એમનો કુદરતી બાળસ્વભાવજ છે.

કેળવણીમાં ઘણા સુધારા ચલા છે ને ચલા રહે છે, ક્રબેલ નામના

કેળવણીકારે ત્રણથી સાત વર્ષનાં બાળકોને કેળવવા

આધુનિક બાળ- માટે કિન્ડર્ગાર્ટન શાળાઓ ઘણા અને લાંબા અખ- માનસશાસ્ત્રીઓના તરફને પરિણામે કાઢી હતી; તેમાં તેનો મુખ્ય હેતુ

સત બાળકની વૃત્તિઓને યોગ્ય બની, રમત સાથે જ્ઞાન

આપવાનો હતો, એટલે બાળક સાથે બાળક બની

જ્ઞાન આપવાનો હતો. તેથી પણ આગળ વધીને મેડમ મોન્ટેસોરીએ ઘણા

અખતરાઓને પરિણામે, 'મોન્ટેસોરી શિક્ષણ સંઘ.' રચાયા. આ શાળા-

ઓમાં બાળકના શિક્ષક નહિ પણ માર્ગદર્શક બનવાનું નિર્ણય મળ્યું.

ત્રણ વર્ષના બાળકો શાળામાં આવે, ત્યાં રમતોનાં અનેક સાધનો સાથે

બાળકો રમે, કૂદે, આનંદ કરે, માર્યું ઝોળે, ઢિંચકા ખાય, મૂર્ત જાય,

પોતપોતાની સ્વાભાવિક વૃત્તિઓ અનુસાર કામ કરે, ત્યાં ભય કે શિક્ષા

નહિ. બાળકો પૂછે તેના શિક્ષક જવાબ આપે, તેમને કવિતા, પ્રાર્થના કે

એવું કંઈ કામ કરાવવું હોય, ત્યારે તે તરફ દોગવાની પ્રેરણા કરે; હુકમ

નહિ, સત્તા નહિ કે ડર નહિ. આવી શાળાને મોન્ટેસોરી શાળા કહે છે-

મેડમ મોન્ટેસોરીના મત પ્રમાણે:-

(૧) બાળક સાથે બાળક બનો.

(૨) બાળકને ડરાવવાં નહિ, કે ભય બતાવવો નહિ.

(૩) બાળકને શિક્ષા મુદ્દલ કરવી નહિ.

(૪) બાળકની કુદરતી શક્તિઓ ખીલે તે પ્રમાણે વર્તો

(૫) બાળક જે પૂછે તેના પ્રેમથી સંઘળા જવાબ આપો.

"ભલે લોકો ગગનચુંબી મહાલયો રચે, ભલે લોકો આકાશ અને પાતાળના ગૃહ બેઠોનો ઉઠેલ કરે, ભલે લોકો કરોડોની દોલતથી પૃથ્વીના પડને સોનેથી મઢે, પણ જ્યાંસુધી તેઓ નાનાં બાળકોના હોડાને વિસરી જશે, તેમનું અપમાન કર્યો કરશે, તેમને હઠવૂત કરશે, તેમના વિકાસની અવગણના કરશે, ત્યાંસુધી આ બધી અતુલ શક્તિ અને બહોજલાલીનાં મૂળમાં વિનાશનાં શ્રવણં વધ્યા કરશે, અંતે મહામાનવવૃક્ષ એકાએક પડી ભાંગી જશે, સડી જશે, બાલસન્માન અને બાલવિકાસના સંબંધમાં માનવ સમાજનું પરમ કલ્યાણ છે."

ગુજરાતના આદર્શ કૃષ્ણવણીકાર ગિજુભાઈ કહે છે:-

“આલમંદિરમાં બાળકે જવુંજ નોઈએ, એવો આગ્રહ કોઈ માળાપે ન રાખવો નોઈએ. આલમંદિરનું વાતાવરણ દરેક બાળકને પસંદજ પડે, એમ નથી. ઘણીવાર આલમંદિરનું વાતાવરણ બાળકને ખુબી છે. બાળક સ્વતંત્રતા માગે છે. સ્વયંસ્ફૂર્તિ માગે છે. કેટલીક વાર શિક્ષકની વાણીમાં આવતી જાડી દબ, ઉતાવળાઆપણું, કંઈકતા વગેરેથી પણ તે ત્રાસે છે. ઘણી વાર શિક્ષકો બાળક પર ચિડાય છે અથવા તેમને હઠધૂત કરે છે.” શાળામાં ન જવાનાં કારણોમાં જણાવે છે કે “ઘણીવાર ત્યાં બેળાં થતાં બાળકોમાંથી કોઈને કોઈ બાળક પોતાને હરાવ દરે છે, તેથી પણ બાળકને ત્યાં જવું ગમતું નથી; ઉપરાંત ધરતું વધારે આકર્ષણ, તોફારો ઉપરનું અવલંબન, મા મોકલવા માગે, તો બાપની મરજી ન હોય, તેથી ઉલટું હોય, અથવા ધરનાં ધરડાં બાળકોને હુલાવતાં, ફુલાવતાં, અને જે માગે તે કરી આપતાં અને ખવરાવતાં હોય તેથી પણ બાળકો આલમંદિર જતાં નથી. આવા સંજોગોમાં બાળકને પરાણે મોકલવા નહિ એ ઉત્તમ ઉપાય છે.”

આપણા પ્રાચીન ઋષિ, મુનિઓ અરણ્યમાં વસતા ને બાળકોને શિક્ષણ આપવામાજ પોતાનું જીવન બ્યતીત કરતા. પ્રાચીન પ્રણાલિકા ત્યારે બાળકોને ભણાવવાની દાલની પેટે શાળાઓ ન હતી. બાળક યોગ્ય ઉંમરનો થતાં, તેને ઉપનયન-સંસ્કાર કરી, ગુરુને ત્યાં મોકલતા. ત્યાં ગુરુની સેવા કરી, ભિક્ષાન માગી લાવી, પોતાનું પેટ ભરતો ને ગુરુ પાસે એવીસે કલાક રહી. બાળક ભણતો. છાપવાની કળાનો અભાવ હોવાથી પાઠ્ય પુસ્તકો ન હતાં. ગુરુ શ્લોક બોલે ને વિદ્યાર્થી પાઠ કરે એ રીતે તે ભણતો. આવા સંજોગોમાં પણ તે મહાન વિદ્વાન બનીને આવતો. તે વખતનાં સ્થળ, તેનું વાતાવરણ અને તેમાં રહેલી પવિત્રતાજ તેની સધળા માનસિક શક્તિઓ વિકસાવી નીતિની બાબતમાં પણ વધુ લાયક અને પવિત્ર બનાવતાં.

અર્ચાચીન સમયમાં શિક્ષણકાર્ય શાળાઓમાંજ થાય છે ને તે કેવળ પુસ્તકદ્વારાજ શિક્ષક શીખવી જાય, ને બાળકને આધુનિક શાળા, વાંચીને તૈયાર કરવું પડે. એટલે ઉચ્ચારકૃષ્ણવણી મહાશાળાકે પાઠ ભેળવતાં બાળકને પોતાની સધળી મગજશક્તિને શાળાઓ ખપાવી દેવી પડે. બહોળું જ્ઞાન સંપાદન થાય, પણ તેનો વ્યવહારમાં કંઈજ ઉપયોગ કરી ન શકે. આ સંજોગોમાં તેની માનસિક શક્તિઓને શ્રમ આપવોજ પડે. નૈતિક-કૃષ્ણ-

વણીનો તો સાત અણાવજ હોય છે; કારણ તેનો અને શિક્ષકનો સંબંધ રાજાના સમય જેટલોજ હોય છે, એટલે રાજામાં લણવાથી બાળકની માનસિક શક્તિઓ ફળવાય, પરંતુ નીતિની કુળવણીમાં તે પછાત રહે, ત્યારે ધરની કુળવણીમાં માખાપ કે જેની સાથે તે આખો સમય રહે, તેમના નીતિના સંસ્કારો પડે. બધાંજ માખાપો કુળવાએલાં હોતાં નથી, તેમ બધાં માખાપો ધેર લણાવી શકે તેટલાં સાધનસંપન્ન પણ હોતાં નથી, તેમ બાળમાનસશાસ્ત્રથી પરિચિત પણ હોતાં નથી, તેમ ધંધાના કામમાં પરોવાએલાં હોવાને લીધે બાળકો તરફ પુરતું લક્ષ પણ ચાપી શકે એમ હોતું નથી, તેવાના બાળકોને તો રાજામાંજ લણાવવું એ વધુ હિતકર છે.

રાજા અને માખાપો બંનેએ બાળકોનામાં નીતિના સંસ્કાર સુદૃઢ કરવા માટે પવિત્ર વાતાવરણ અને પોતાના જીવનનો આદર્શ દાખલો બેસાડવોજ પડે.

માનસિક શક્તિઓ પણ તેને યોગ્ય વાતાવરણ, સાધન, શિક્ષક ને માખાપ બધાં સારા મળી શકે, તોજ વિકસે, ને એ રીતે પૂર્ણ માનસ ખીલી શકે.

બાળકની શક્તિ, જે દિશામાં ને જે કાર્ય તરફ વધારે પરોવાએલી જણાય, તેજ દિશા તરફ તેને દોરી જવું જોઈએ, ને તે પ્રમાણે થાય તોજ તેની શક્તિઓ ખીલે ને સાફ કામ કરી શકે. જે બાળકનું લક્ષ બેતીના વિષયમાં પરોવાય, તો તેને બેતીનાજ ધંધા તરફ દોરવું જોઈએ. જેનું મન વેપાર, ધંધો અગર ઉદ્યોગ તરફ દોરવાય, તેને તેજ દિશા તરફ જવા દેવાં જોઈએ. હાલ રાજામાં તે પ્રમાણે બનતું નથી. બધાંને માટે એકજ અભ્યાસક્રમ ફરજિયાત હોય છે. તેથી બાળકોને મને કમને તેમાં લક્ષ આપવું પડે છે.

જે માખાપો સુનીતિમાન હોય, જે માખાપો સઘળી રીતે સાધન-સંપન્ન હોય ને જે માખાપોને પોતાના બાળકની

ઉપસંહાર નીતિની બાવનાને શક્તિઓને ખીલવવાની ઉમેદ હોય, તે માખાપો પોતાનાં બાળકોને ધેર લણાવવાથી, નીતિની દૃષ્ટિએ, પોતાનાં બાળકોને સારાં સંસ્કારવાળાં બનાવી શકે ને તેવા વાતાવરણમાં બાળકને નૈતિક દૃષ્ટિએ વધુ લાભ થાય, એ નિઃસંક છે.

કેટલાંક મંદબુદ્ધિનાં બાળકો ખીજાં બાળકોના સહવાસથી પોતાની શક્તિઓને ખીલવી શકે. તેવાં બાળકોને રાજામાં લણાવવાથીજ તેમની શક્તિઓ ખીલે. તેવાં બાળકોને રાજામાં લણાવવાં એજ હિતકર છે.

શાળા અગર ઘર ગમે ત્યાં લાજીવવાં, પણ શિક્ષણ આપનાર શિક્ષક ઉત્સાહી, ચારત્ર્યવાન, ને નીતિગાન હોવો જોઈએ. શિક્ષકના સંસ્કાર સારા હશે, તો તેના હાથ નીચેના બાળકના સારા સંસ્કારો પડશે ને તે દીર્ઘકાળ ટકશે.

નિરસ બાળકો પોતાની શક્તિઓ તેમાં ખીલવી શકતાં નથી; ત્યારે માખાપ અને શિક્ષકને એમ લાગે છે, કે બાળક મંદ છે, ઠોઠ છે; પરંતુ તેનું ખરૂં કારણ જુદું હોય છે ને તે અજાત રહે છે. એવાં બાળકોને છેવટે શાળા અને અભ્યાસ છોડવાંજ પડે છે. શાળામાં મંદ ગણાતો, પછાત પડતો બાળક ખીજ તેને ક્ષવતા-ગમતા-ધંધામાં ઘણો આગળ પડે છે, ને સાફ કામ કરી આપે છે. આ ઉપરથી સાબીત થાય છે, કે બાળકોની કુદરતી શક્તિઓને પિછાની, તેને અનુરૂપ જ્ઞાન-શિક્ષણ મળવાં જોઈએ, તો તે કાર્યમાં નિપુણ નીવડે છે.

શંકરલાલ ભુલાભાઈ રાયલ

પહેલા આસિ. કંઠલાલ, તાલુકાસ્થાન

મનુષ્યનો પોશાક

જીન અને વાળનો પોશાક:—

દુનીયાના ઘણાખરા લોકો એક કે બીજા પ્રકારનો પોશાક પહેરે છે. કેટલાક ટાંઠ અને તડધાથી, પવન અને વરસાદથી, ધૂળ અને મેલથી, કે યા અને એપથી તેમનાં શરીરનું રક્ષણ કરવા વસ્ત્રો પહેરે છે; બીજા કેટલાક પોતાની જાતને બીજાથી વધારે સારી, અને વધારે અગત્યની દેખાડવા પોશાક પહેરે છે અને કેટલીક વખત બેશક વસ્ત્રપરિધાન કરવાનાં તેમને સારાં કારણો હોય છે.

મનુષ્ય એ એકલુંજ પ્રાણી એવું છે, કે જેને કુદરતે અસેલા આચ્છાદન ઉપરાંત પોતાની જાતને સુખમય અનાવજા માટે બીજા પ્રાણી આચ્છાદનની જરૂર માલમ પડે છે. પ્રાણીઓને પોતાના જીવનને બરાબર અનુકૂળ આવે એવું કુદરતી આચ્છાદન હોય છે; પક્ષીઓને પીછાં હોય છે, અને માછલીઓને ભીંગડાં હોય છે; પણ મનુષ્યોમાંના ઘણાઓએ વસ્ત્રપરિધાન કરવાંજ જોઈએ, અને તેમ ન કરે તો તેને દુઃખમય જીવન ગાળવું પડે

એ નિશંક છે. જંગલી લોકો પ્રાણીઓનાં આમડાંનાં, પક્ષીઓનાં પીછાંનાં, અથવા વૃક્ષો અને છોડવાઓનાં પાંદડાંનાં અને છાલનાં આઠાં આંચાદન બનાવી સંતોષ માને છે; પરંતુ સંસ્કૃતિ પામેલા લોકોની નજર, પોતાની જરૂરિયાતો કે શોખને પરિપૂર્ણ કરવા માટે વસ્ત્રાલંકાર શોધવા, સમસ્ત જગત પર દોડે છે

માથાથી પગ સુધી:—

પોશાક તૈયાર કરવા જગતના ઘણા જુદા જુદા ભાગોમાંથી લોકોને એ સાધનો વાપરવાં પડે છે, તે સમજવા માટે માત્ર દરેકજના પોશાકનો વિચાર કરવાનો છે. માથાસની રૂપાંટીવાળી ટોપી દક્ષિણ અમેરિકાની નદીઓના કિનારા પર લટકતા પ્રાણીઓનાં રૂપાંટી બનેલી હોય; અને ટોપીની પટ્ટી દૂર દૂર આવેલા ચીનના રેશમને પશ્ચિમ એશિયામાંથી આવતા કાળા રંગથી રંગીને ચોટેલી હોય; તેના ગળપટા (કોલર) બાફ્ટિંગ પ્રદેશો કે આયર્લેન્ડમાં ઉત્પન્ન થતા ફ્લેક્સ (શણ)નો હોય, તેની ટાઈફાન્સ કે છટાલિના રેશમની હોય; અને તેનું ખગોસ કે પહેરણ ધણત કે યુનાઈટેડકેસના રત્ન બનેલું હોય.

તેનો કોટ, પાટલુન અને બ્લીઝર્સો દક્ષિણ ઓસ્ટ્રેલિયા કે દક્ષિણ આફ્રિકાનાં ઘેરાંની પીઠ પર થતા બિનમાંથી વણેલાં હોય, તેનાં મોળાં ટ્રટલેક ચાંદો બકરાના મુલાળા રેશમી વાળ ભેળવીને બનાવેલાં હોય; અને તેના જોડા કે શુઝ એક વખત આર્જેન્ટિનાના પમ્પામાં લાટકતી ગાયનાં આમડાંને કમાવી બનાવેલા લેધરના હોય, અને તેમની એડીઓ મલાયાના બગીચાઓમાં થતા રબરની બનેલી હોય. આથી સ્પષ્ટ થાય છે, કે આપણે પોશાક પ્રાપ્ત કરવા જુદા જુદા દેશોમાંથી ઘણી જાતનાં પ્રાણીઓ, વનસ્પતિ અને ખનીજ સાધનોમાંથી, વસ્ત્રો એકઠી કરીએ છીએ; અને આ રીતે માત્ર થોડાજ રૂપિયાના ભોગે ઘણી પ્રજાઓના ઘણા લોકોની સંયુક્ત મજુરીનું પરિણામ મેળવી શકીએ છીએ. આ કેવી રીતે બને છે, તે હવે આપણે વિચારીએ.

બિનની વાર્તા :

સૈકાઓ પહેલાં મનુષ્યો પ્રાણીઓનો શિકાર કરતા, અને કપડાં માટે તેમનાં આમડાં ઉતારી લેતા. હાલ પણ તેઓ તેમજ કરે છે, પણ તેમને કેટલાંક બિનવાળાં પ્રાણીઓને, તેમની સારી રીતે સંભાળ લઈને ઉછેરવાનું વધારે સાઈ લાગ્યું. આથી તેઓ બિન મેળવવા પ્રાણીને મારી નાખવાને બદલે દરેક વરસે તેમનું બિન કાતરી લેવા સમર્થ બન્યા. બિનને

મોઢાંને સાફ કપડાં પછી, સ્ત્રીઓ તેના તાંતણા કે તાર કાઢતાં શીખી; અને સાદી સાળો પર તારને વણી તેમાંથી કાપડ બનાવતાં શીખી. કોઈક સમયે કેટલાંક મનુષ્યો આવા સામાન્ય બિનથી અસતોષ પામતા જણાયા, અને તેને બદલે વનસ્પતિ અને કુંદમૂલોના રસમાંથી રંગોમાં બિનને બોળી તેને વિવિધ પ્રદર્શિત રંગોવાળું બનાવ્યું.

|| વખત એવો આવ્યો કે સાળો ઘણીજ વધી ગઈ અને તેમને અક્ષા-વધાને માટે પાણીના બળથી ચાલતી મીસોનો ઉપયોગ કરવો પડ્યો. આમાં સાળો મોટી હતી. તેથી હાથથી કંતાતા બિનના તાર કરતાં ઘણાજ વધારે બિનના તારની જરૂર પડી એટલે તે ઉત્પન્ન કરવા યંત્રોની શોધ થઈ. લોકોને હવે આ યંત્રો અને મોટી સાળો માટે ખાસ મકાનો બાંધવાનાં હતાં. વળી તેમને પોતાને નોંધતા બિનના માલ માટે તેમના પોતાના ઘરમાં કાંતવાની અને વણવાની જરૂર ન રહી, એટલે તેઓ કારખાનામાં માલ બનાવનારાં પાસેથી તૈયાર માલ ખરીદવા લાગ્યા. દુકાનાં હાલની મોટી મોટી મીસોની સ્થાપના થઈ, તેમાં વરાળના બળથી યંત્રો ચાલવા લાગ્યાં અને બહુજ થોડા સમયમાં તેમાંથી ઉત્તમ તૈયાર માલ નીકળવા લાગ્યો. ઘણા લોકોએ તો પોતાનાં વસ્ત્રો પોતાની મેજે બનાવવાનું પણ છોડી દીધું, અને નોંધતાં વસ્ત્રો દેરછને ત્યાંથી ખરીદવા લાગ્યા, અથવા કોપડીઆની દુકાનેથી કાપડ ખરીદી સીલાઈખાતાની દુકાનોમાં તૈયાર કરાવવા લાગ્યા. હાલ ઘણા થોડા લોકો પોતાને માટે કપડાં કાંતી કે વણી શકે છે. ઘણાં માણસો તેમનાં પોતાનાં કપડાં તેમના ઘરમાં સીવડાવતા નથી, પણ સીલાઈખાતાવાળા સીવીને તેમને હમરોની સંખ્યામાં તૈયાર કરી આપે છે.

આ વસ્ત્રઉત્પાદનનો ઉદ્યોગ ખાસ કરીને ઇંગ્લાંડમાં બહુ જામ્યો છે; છતાં તેમાં પણ કેટલાંક સ્થાનો એવાં છે, કે જ્યાં કુંદમૂલની સ્ત્રીઓ (માતાઓ અને પુત્રીઓ) પુરુષોએ (પિતા કે પુત્રો) ઉઠેરેલાં ઘેરાંનું બિન વાપરીને અર્થાત્ તેને રંગોને અને કાંતીને તાર બનાવીને, તેમનાં પોતાનાં ગૃહોમાં પોતાની જાતે કાપડ તૈયાર કરે છે, અને નોંધતા રંગો છોડવાઓમાંથી, કુંદમાંથી, અને ઝાડની છાલમાંથી ગ્રાસ કરે છે. ઘણા લોકો કારખાનામાં બનેલા મુદર માલ કરતાં આ શુદ્ધઉદ્યોગથી બનેલા હાથની બનાવટનો માલ વધુ પસંદ કરે છે. આ માલ તેમની માતાઓ અને ભગિનીઓએ પોતે તાર કાંતી, રંગી અને વણી પોતાનાજ ઘરમાં સોની સમક્ષ જાતમહેનતથી કરેલો છે, તેને માટે તેઓને ઘણું માન થયે છે.

આ બિનનો શ્રદ્ધાવાન દક્ષિણની ટેકરીઓના પ્રદેશમાં સારી રીતે જાણેલો છે, આ પ્રદેશ હજુ પણ ઘેરાંને માટે પુરતું ધાસ આપી શકે છે, અહીં બિનને ધોવા માટે સ્વચ્છ વહેતું પાણી પુષ્કળ છે, અને પાણીની મદદથી બળ ઉત્પન્ન કરી, મોટી મોટી સાગો ચલાવી શકાય છે.

પ્રખ્યાત થએલાં બિનની બનાવટનાં શહેરો :

બિન. રમત બેલનારાઓનાં કપડાં ગટિ, કુટબોલ રમનારાઓના જરસી માટે, તેમજ મોઝાં વગેરે માટે બહુ વપરાય છે.

દાખલા તરીકે, લીસેસ્ટરમાં અને તેની આસપાસ મોઝાં વણવાનાં અને રમત રમનારાઓ માટે પોશાક તૈયાર કરવાનાં મોટાં કારખાનાં છે. તેમાં ક્ષિત્તનને તેમજ આખા જગતને પુરો પડે તેટલા મોટા જથ્થામાં આ માલ તૈયાર થાય છે.

ઈંગ્લાન્ડમાં ચૉર્કશાયરના પરગણામાં વેસ્ટ રાઈડિંગમાં બિનનો માલ બનાવવાના સૌથી મોટામાં મોટાં કારખાનાં છે. આ પ્રદેશમાં આવેલા લીડ્ઝમાં સમસ્ત જગતમાં સૌથી વધુ અગસનો બિનનો તૈયાર માલનો વેપાર ચાલે છે. તેની નજીકમાં આવેલા એડ્ઝ્વોર્ડમાં સૂટ અને પોશાક માટે બિનનું બારીક કાપડ બને છે. ત્યાંજ વેકડ્રીલ્ડ, હાડસ્ટ્રીલ્ડ, ડ્રુસખરી, (રંગ અને બીજો ભારે બિનનો માલ). હેલીફ્રિકસ, (શેતર-છોટો, બીજો બિનનો માલ, મોટા પ્રમાણમાં ભરવા, યુધવાના દડા) જેવાં મુખ્ય મથકો આવેલાં છે. એડ્ઝ્વોર્ડ જેવાં કેટલાંક શહેરો બિન સિવાય બીજી ચીજો પણ વાપરે છે. દાખલા તરીકે, રેશમ અને મોહેર, રોલ્ટર આદિવાકાનું બિન વાપરે છે. આ આસ્પાક દક્ષિણ અમેરિકાના લામાના કુટુંબનું છે.

બિનનો આ મોટો વેપાર આ સ્થાનમાં કેવી રીતે વિકાસ પ્રાપ્ત્યો, તેનાં કારણો જોઈએ. પ્રથમ પાસેની પીનાઈનની ટેકરીઓ પર બિન પુરૂં પાડનાર ઘેટાં હતાં. બિનને ધોવા માટે પીનાઈનના ઝરાઓમાં સ્વચ્છ વહેતું પાણી અને યંત્રોને ચલાવવા માટેનું બળ તેમણે પ્રાપ્ત થતું હતું. પછી ચૉર્કશાયરના કોલસાના ક્ષેત્રો કોલસો વરાળનું બળ ઉત્પન્ન કરવાને માટે સામાન્ય વપરાશમાં આવ્યો, અને ત્યારપછી વિદ્યુતશક્તિનો ઉપયોગ થયો. હાલમાં ક્ષિત્તનમાંનાં બધાં ઘેટાં ત્યાં ચાલતી મીલો અને કારખાનાંને જોઈતું બિન પુરૂં પાડવા અસમર્થ નીવડ્યાં છે, અને તેથી દરીઆ પારના દેશોમાંથી બિનનો મોટો જથ્થો ખરીદવાની જરૂર પડી છે. દરીઆ-

પારના દેશોમાં એવાં કુદરતી ધાસનાં બીડાં ધણાં મોટાં. વિસ્તારમાં આવેલાં છે, અને ત્યાં ગાણુસો લાખોની સંખ્યામાં ઘેટાં ઉછેરે છે.

મોટા પ્રમાણમાં ઘેટાં ઉછેરવાના પ્રદેશો :

આવા પ્રદેશોમાં એસ્ટ્રેલિયા પ્રથમ પડે છે. ત્યાંના ઘેટાંના વાડા કે મધકો ક્રેટલીક વખત ઈંગ્લાંડના એક પરગણા જેવડા મોટા હોય છે. તેમના ગાલિકાને એટલું બધું અંતર કાપવાનું હોય છે, કે તેમને ઘોડા પર સવારી કરનારા ગોવળીઆ બનવું પડે છે. આ મધકની દેખરેખ રાખતારે સર્વને ઉત્તમ ધોડેસ્વાર બનવું પડે છે. આખા મધકના તારની વાડોથી વિભાગ કરવામાં આવે છે, જેમાં દરેક વિભાગ એવડો મોટો હોય છે, કે તેમાં પાંચ છ હજાર ઘેટાંને ચરવાની પુરતી ભૂમિ હોય છે. આવા દરેક મધકમાં બેન ભરવાની વખાર હોય છે. ઓગસ્ટ અને સપ્ટેમ્બરમાં બેન વીજળીની કાતરોથી કાતરી લેવામાં આવે છે. એ બેનને ગત પ્રમાણે જુડું પાડી ભરે છે. ત્યાં ગ્રેસની મદદથી તેમની ગાંસડીઓ બનાવી બંદરે મોકલી ખિટન તરફ રવાના કરવામાં આવે છે.

બેન માટે લાંડન મોડું બંદર છે. માલ ભરેલી દરિયાઈ સ્ટીમરે નીચલી ટેમ્સમાં તે લઈ આવે છે. લાંડનના ઝકાના ગોડાઉનોમાં નાના મછવા તેને લાવે છે. અહીં વેચાતા પહેલાં જે દલાસોને તે ખરીદવું હોય, તેમને જોવાની સગવડ હોય છે. કોલમેન મહોદલામાં બેનનું બજાર ભરાય છે. ખિટનની સાજો અને બેન શુદ્ધવાનાં યંત્રો માટે, દરિયાપાર આવેલાં બ્રિટિશ સંસ્થાનોમાં બેન પૂરું પાડનાર તરીકે ન્યુઝીલેન્ડ બીજો નંબરે આવે છે. દક્ષિણ આફ્રિકાના યુનીઅનનું સંસ્થાન બેન મોકલવામાં ન્યુઝીલેન્ડથી બહુ ઉતરતું નથી.

એક વરસમાં જેટલું બેન જોઈએ છે, તેનો નવમો ભાગજ ખિટનમાં યાય છે. બ્રિટિશ ટાપુઓમાં ઘેટાં રોકાડાંડની દક્ષિણની હિમ્યભૂમિ, ચિલિઆટની ટેકરીઓ, સરોવરનો પ્રદેશ, અને પીનાઈન્સ અને ઈંગ્લાંડના અગ્નિપ્રુથી ચાક અને સુનાના પત્થરની ટેકરીઓના ઢોળાવ ઉપર ખાસ કરીને ઉછેરવામાં આવે છે.

બકરાં, ઝાંટ અને યાકમાંથી મળતો પોશાક :

બીજાં પ્રાણીઓનાં બેન અને વાળ આપણો પોશાક બનાવવામાં વપરાય છે. અંગોરા નામના બકરાનું મૂળ સ્થાન ટુર્કીમાં છે. છતાં દાલ તેને દક્ષિણ આફ્રિકામાં અને કુનિયાના બીજા ભાગોમાં ઉછેરવામાં આવે છે.

(અંગોરા હાલના તુટીના પ્રગલ્ભતા રાજ્યની રાજધાની છે.) - અંગોરા બકરાના બિનના તંતુ લાંબા ને રેશમ જેવા સુંવાળા છે અને તે તંતુ પ્રાણીના શરીરમાં લાંબા સફેદ ગુંથામાં લટકતા જણાય છે. ઘેટાંના બિન કરતાં તે બહુજ હીમતી છે, અને તે મોઢેર નામંથી ઝાળખાય છે. આ મોઢેર બહુ ભારે કિંમતે વેચાય છે. બારીક કપડાં બનાવવામાં તે વપરાય છે, તેમજ ફર્નિચરના હાંકણના વેપાર માટે તેનો પુરતો ઉપયોગ થાય છે.

તિબેટના બકરાના સફેદ વાળમાંથી શુદ્ધ 'કાશ્મીરી શાલો' બને છે. વાયવ્ય હિંદુસ્તાનમાં આવેલા ઉચા પર્વતના ઢાળાઓ ઉપર તેમને ઉછેરવામાં આવે છે. આ રચનામાં 'હિંદુસ્તાન' કાશ્મીરનું દેશી રાજ્ય આવેલું છે અને જેલમની મુદર ખીણમાં વુઝર સરોવરના કિનારે 'રાજધાની' ઘેર શ્રીનગર આવેલું છે.

માઓલિઆ, ઉત્તરચીન અને મધ્યએશિઆમાં ઉપયોગમાં લેવાતાં જંગી બે ખુંધવાળાં, લુખરા રંગનાં હાંટના વાળનો ઉપયોગ થાય છે. જે વાળ તે પ્રાણીઓનો ચિઆળાનો ઝખ્ખો છે, અને તે લાંબા જડા વાળ હિનાળામાં ખરી પડે છે, અથવા સ્ત્રીઓ તેમને ઉતારી લે છે. આ વાળનાં કપડાં, તંતુના ઝોઢા અને ખીછાં બીજાં બને છે. આ હાંટના વાળનો કેટલોક માલ ઇંગ્લાંડમાં ગરમ અને ભારે વસ્તુઓ બનાવવામાં વપરાય છે. તિબેટના યાકને રેશમ જેવા વાળ હોય છે, તેનાં ભારે કપડાં બને છે. તેમજ તંતુના ઝોઢાનાં ફોરડાં પણ તેનાં બને છે.

લામા પ્રાણીના કૃદ્ધબમાંથી મળતું બિન :

દક્ષિણ અમેરિકાના એન્ડઝ ઉપરના જાતી સરસા સીધા અને મુશ્કેલીભરેલા માર્ગો પર ભારવહન કરાવવાના ઉપયોગ માટે લામા પ્રાણી-મુખ્યત્વે ઉછેરવામાં આવે છે. તેમનું બિન જરા કરકંડું છે, પણ તેમનીજ જાતનાં આસ્પાકા અને વિકસુનાના બિનના તાંતણા લાંબા અને નરમ છે. હાલમાં સૂટ અને પોશાક માટે તેમાંથી બનેલાં કેટલીક જાતનાં કાપડોના બહુ ઉપયોગ થાય છે. લાંબા વખત સુધી માલ તૈયાર કરનારાઓને તેનો ઉપયોગ કરતા બહુ મહેનત પડી હતી. પણ આખરે સર ટીટસ સોલ્ટ નામે ચોકશાયરના એક હોશિયાર વતનીએ તેનો માલ બનાવવાની રીત શોધી કાઢી. આ વાત માત્ર સો વરસ પહેલાંની છે. તેણે પાછળથી ૧૮૫૬માં તેનાં પ્રખ્યાત કારખાનાં બનાવ્યાં, અને (જમશેદપુરની પેઠે) સોલ્ટરની સ્થાપના કરી. આ નામ તેનું પોતાનુંજ છે, અને તેજ નામની

નદી ઉપર તે શહેર બાંધેલું છે. એન્ડીઝમાં રહેતા લોકો આસ્પાકાનાં રોળાં ઉછેર છે. તેમને ઘેટાંનાં રોળાંની માફક પહાડોના ઢોળાવો ઉપર અને ઉચ્ચ પ્રદેશો ઉપર ચરાવે છે. આ જમિમાં જિન કાતરવાનાં વીજળીનાં યંત્રો નથી, તેથી અહીંનાં આસ્પાકાનું સુંદર જિન ઘેટાંની માફક હાથે કાતરી લેવામાં આવે છે. સુંદર કાપડ બનાવવા માટે આ જિન યુરોપ અને ઉત્તર અમેરિકામાં મોકલવામાં આવે છે. આ જિનનો મોટો ભાગ બોલિવિઆ અને પેરુના ઈન્ડિઅનો વાપરે છે. ત્યાંની સ્ત્રીઓ જિનને કાંતી, વણી (રબારથોની માફક) તેમાં વિવિધ ભાતો કાઢે છે.

ગવર્નમેન્ટ હાઇસ્કૂલ
નડિઆદ

ચુનીલાલ ભીખાભાઈ પટેલ

ચિત્રકામ

ધોરણ ૧ હું

છુટા આખા હાથથી ચિત્રકામ:—

પહેલાં સત્ર સુંધી આખા છુટા હાથના ચિત્રકામનો મહાવરો કરાવવો જોઈએ. પણ છુટા હાથથી ચિત્ર પડાવવાનો અભ્યાસક્રમ શરૂ કરવો એ સલાહભરેલું છે.

નીચે બતાવેલાં સાધનો ગામડાંની તેમજ શહેરોની માળાઓમાં ઉપયોગી થઈ પડશે:

૧. સળાઓ અને આંગળાઓ વડે રેતી કે ધૂળ પર;
૨. ચાકું અને બીજા રંગીન ભુકારી પાત્ર અને લોપશ્ચ પર;
૩. સફેદ અને રંગીન ચાકથી કાળા પાટીઆ પર;
૪. પેન અને રંગીન કે સફેદ ચાકથી રસેટ પર;
૫. રંગીન પેસ્ટલથી ધોળા કે રંગીન ટિન્ટેડ કાગળ પર.

ઉપર બતાવેલાં સાધનોનો વપરાશ કેમ કરવો તે અગાઉ જણાવવામાં આવેલું છે.

કાળા પાટીઆ પર ચિત્રકામ:—

બાળકો કામ શરૂ કરે તે પહેલાં ચિત્રકે કાળા પાટીઆ ઉપર છુટા આખા હાથે ચિત્રકામ કેમ કરાય છે તેની રીત બતાવવી. શરૂઆતમાં ફક્ત હાથે કામ કરવાને બાળકોને પ્રોત્સાહન આપવું. કામ પૂરું કર્યા

પછીથી તેઓ બાહ્યરેખા ફરીથી ભાર દઈ સદ્ગુણો રેખાથી બનાવે. દેખીતી શૂલો બાળકોને આપોઆપ સુધારવા કહેવું. જો તેઓ તેમાં સુધારો કર્યા વગર શૂંસી નાખે અને ફરી બનાવે તો તેજ શૂલો ફરીથી કરવાનો સંભવ રહે છે.

ખબા આગળથી આખા હાથનું હલનચલન થાય એવી સીધી ક્રિયા કરવા પ્રેરણા કરવી. બનતાં સુધી હંમેશાં રંગીન ચાક વાપરવા. આખા ચાકની લાકડી કરતાં નાના દુકડાથી ઢાગ સરળતાથી થાય છે. દરેક ચિત્ર મોટું કઢાવવું, જેથી શૂલો માલમ પડે અને સુધારાથી થકાય.

પદાર્થના ચોક્કસ માપનો સંબંધ અહીં હોય નહિ. પહેલાં એક પદાર્થથી બીજો પદાર્થ કટલો નાનો છે કે મોટો છે, તે સમજાવવાનો બાળકો પ્રયત્ન કરે તે માટે તેમની પાસે નારંગી અને કુટબોલ જેવા પદાર્થો સાથે ચિત્રાવવા.

ચિત્રવાની પદ્ધતિ કરતાં બાળકો પોતાના ભાવો ચિત્રોદ્ધાર દર્શાવી શકે એ વધુ ઇચ્છયા જોગ છે.

પદાર્થની બાહ્ય રેખાનો ખ્યાલ બાળકો કરી શકતાં નથી. પદાર્થ સુક રંગનાં અસુક આકારનાં ધાબા કે પીંડ જેવો દેખાય છે. માટે આકારની દિશા પ્રમાણે અક્રમતિથી કામ કરાવવું સુગમ પડશે.

કાળા પાટીઆ પર ખોલ, ઈંડું, લાકડી, પતંગ, પાન, માછલી, સાપ ફૂલી, પોપટ વગેરે સાદા આકારોનો મહાવરો કરાવવો. તેમજ વાર્તાવે લગતાં ચિત્રો આલુ પાઠમાંના પ્રસંગોનાં ચિત્રો, કલ્પિત ચિત્રો અને સાદી ભાત પાડવા માટે બાળકોને પ્રેરણા કરવી.

આંખને આકારો, પ્રમાણ અને રંગોનું નિરીક્ષણ કરવાની ને બેઠો પારખવાની કેળવણી:—

જુદા જુદા આકારોના પદાર્થો સાથે રાખી બાળકોને તેના આકારો વિષે જ્ઞાન આપવું. તેમજ પ્રમાણ વિષે પણ ઉચ્ચ, પહોળાઈ, બહાઈ વગેરેનો વસ્તુની સરખામણી કરી ખ્યાલ આપવો. રંગો વિષે પણ બાળકો સરખામણી કરી તેના બેઠો સમજતા થાય એવી રીતે નિરીક્ષણ કરવાનો અભ્યાસ કરાવવો. પદાર્થો કે કુ. પદાર્થો અથવા રંગીન કાગળની પટીઓ કે રંગીન કપડાની પટીઓ વગેરે સાધન ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે.

બાળકો નિરીક્ષણ કરી પ્રમાણ, આકાર અને રંગ વિષેનું જ્ઞાન મેળવે એવો અભ્યાસ અહીં કરાવવાનો છે, પણ તેમનામાં તે પ્રમાણ આકાર અને રંગનું જ્ઞાન કાગળ પર કે કાળા પાટીઆ પર ચિત્રદ્વારા

મૂકવાની શક્તિ હાલ હોતી નથી. માટે પ્રત્યક્ષ વસ્તુ પરથી પ્રમાણસર કામ કરાવવું હાલ ઉચિત નથી.

રંગીન કાગળ પર રંગીન પેસ્ટલથી કામ:—

શિક્ષકે સાદા રપટ રંગના આકારના પદાર્થો કે કુદરતી પદાર્થોની બાહ્યરેખા રંગીન કાગળ પર કાઢવી, અને તે બાહ્યરેખામાં બાળકો યોગ્ય રંગ પેસ્ટલથી ભરે. દાખલા તરીકે, નારંગી અથવા પિત્તળના પ્યાલાની બાહ્યરેખા. તૈયાર કરેલા રંગીન કાગળો બાળકોને આપી નારંગી કે પિત્તળના પ્યાલાને વર્ગમાં બાળકો પ્રત્યક્ષ જોઈ શકે તેમ મૂકી તેના જેવા આબેહૂબ રંગ બાળકો શોધી કાઢી રંગ કામ પૂર્વ કરે. વળી પ્રસંગોપાત સ્મૃતિથી પદાર્થોની બાહ્યરેખા અને રંગ કામ પણ કરાવવું.

સાદા કુ. પદાર્થો, પદાર્થો અને જૂગિતિના સાદા આકારો સાધારણ જડા પુદા પર આરપાર કોતરી કટ તૈયાર કરાવવા. આ કટનો ઉપયોગ એ કે બાળકો તેને રંગીન કાગળ પર મૂકી બાહ્યરેખા કાઢી તેમાં રંગ પુરે. આવી રીતે એક કટના ચિત્રનું પુનરાવર્તન કરવાથી કિનારીની ભાત પણ જનાવી શકે, તેમજ ચોરસમાં ગોઠવી લાદીની ભાત પણ જનાવી શકશે. કટ વગર પણ સાદી ભાતો મીઠાં, રીંધી, આડી અને ત્રાંસી રેખાઓથી બાળકો રંગીન કાગળો પર રંગીન પેસ્ટલથી જનાવી શકે. જેવી કે ઘોતીઆની, રમાલતી, ચોપડીની વગેરે કિનારીઓ અને ખમીસના કાપડની, ભોંતના કાગળની, સ્લાડીની વગેરે ચોપાટ ભાતો.

બટાટા કે રખરના બીબાનો ઉપયોગ કરી જુદી જુદી મુંદર ભાતોની ગોઠવણી કરી શકાય છે.

કલ્પનાથી ચિત્રકામ:—

બાળકો પોતાના ભાવો ગમે તેવા આકારદ્વારા આલેખે અને વાર્તાના ભાવાર્થ સમજાવી શકે તો ખસ છે. જેમ જેમ બાળકો મોટા થતા જશે અને તેમના જ્ઞાનમાં વધારો થતો જશે તેમ હાથ પર કાબુ મેળવતા થશે ત્યારે તેઓને આ કામમાં ખરો રસ પડશે અને સદ્ગ્રહિત તથા છટાદાર રેખાઓથી પોતાના ભાવો આલેખી શકશે. અહીં રંગીન કાગળ અને પેસ્ટલ બોક્સ બાળકોને સાધન માટે ઉપયોગી છે.

કલ્પનાચિત્ર માટે સૂચના આપવી ખાસ જરૂરની છે. ઘણા શિક્ષકો આ વિષયમાં બાળકોને તેમના પ્રયાસ પરજ છોડી દે છે, અને એ રીતે દરેક બાળક પોતાની મેળેજ આ વિષયમાં મહાવરાથી આગળ વધે છે, જો કે આ વિચાર સારો છે, છતાં કેટલાક પોતાના પ્રયાસેજ આગળ વધતા

એવા હોશિયાર વિદ્યાર્થીઓને પણ દિશામૂલ્યનથી જરૂર તો અવશ્ય હોય છેજ. વળી કેટલાકને પ્રશ્નોત્તરની અને કેટલાકને મદદની જરૂર રહે છે. હોશિયાર બાળકોને પણ મદદથી કામદો થાય છે, માટે શિક્ષકે આ વિષયના સમયમાં વ્યક્તિગત મદદ ન કરતાં વર્ગમાં ફરતા રહી વર્ગની ગતિ તપાસવી. બાળકો પોતાના ભાવો કદપનાચિત્રદ્વારા પ્રદર્શિત કરવામાં રોકાઈ ગયાં હોય તે સમયનો ગતિ તપાસવા માટે ઉપયોગ કરવો. જ્યારે તે પૂર્ણ પણે પોતાના ભાવો બતાવી રહે છે ત્યારે તેઓ પોતાના કામમાં આગળ વધવા માટે મૂલ્યવાની આતુરતાથી રાહ જુએ છે. આ વખતે પોતાનું કામ વધારે સુશોભિત રીતે વધારવા માટે આપણી મૂલ્યના સ્વીકારે એ સ્વાભાવિક છે. મુખ્ય કામની વિશિષ્ટતાઓ પર શિક્ષકે કા. પા. પર મૂલ્યના આપણી અને બને તે પ્રત્યક્ષ પદાર્થ જેવા કે ઝાડ, માડી, રસ્તા, ઘરો, આકાશ અને જમીન વગેરે કુદરતના વાતાવરણમાં લઈ જઈને સમજાવવું. નખખા ચિત્રપર દીકા કરતા અદુ સાવચેતી રાખવી, બાળક નાસીપાસ ચર્મ ખીલકુલ ચીતરે નહિ એવી જાતની દીકા શિક્ષકે ખીલકુલ દરવી નહિ. જુલો સુધારવામાં કેટલાંક બાળકો ઘણા ધીમા હોય છે. જે કે શિક્ષકના ચિત્રને તેઓ સગૃહ શકે છે ખરા પણ તેવું કામ કરવું એ તેઓની ચક્તિની બહાર હોય છે, જેમ જેમ તેમના હાથ અને મગજના સ્નાયુઓ ખીલતા જશે તેમ તેમ તેઓને આ વિષયમાં વધુ રસ પડતો જશે અને સાફ કામ કરતાં થશે.

બાળકોને પોતાના વિચારો ચિત્રલિપિમાં પ્રદર્શિત કરવાની કુદરતી પ્રેરણા થાય છે, અને તેઓના હાથમાં રંગીન પેરટલ આવતાં તેમને તરતજ કામ દરવાની તાલાવેલી લાગે છે. બાળકોએ જાતે ઉપજાવેલી વાતોએ કે શિક્ષકે કહેલી વાતોમાંથી સારો પ્રસંગ ચિત્રલિપિમાં ચિતરાવવાનો મહાવરો કરાવવો જોઈએ.

કદપનાથી કુદરતી દેખાવો જેવા કે, આકાશ અને જમીન, જમીન અને પાણી, પદાર્થ અને સૂર્ય, ઝાડ અને જમીન, વિગાન, સૂગોળ કે ઇતિહાસનાં ચિત્રો વગેરે સાદાં દ્રશ્યો પણ બાળકોને ચિતરાવવાનો મહાવરો રાખવો.

સાદી મનુષ્યઆકૃતિ ચીતરવા માટે એક નાનો ગોળ મોં માટે અને મોટો ગોળ શરીર માટે અને પગો અને હાથો લીટીદ્વારા બનાવી શકાશે. આવી મનુષ્યઆકૃતિઓ નીચેના જેવાં દ્રશ્યોમાં ઉપયોગી થઈ પડશે. પતંગ હિંગાડતો છોકરો, શાળાનો પટાખાળો, રસ્તા પર સિપાઈ, ફોટોના પરનો હમાલ, ખેત વીણતો છોકરો, રમતો છોકરો, વગેરે.

પીંછીથી રંગકામ:—

સફેદ કાગળ પર પીંછી અને રંગથી કામ કરાવવું. આમાં બે રીતે કામ થઈ શકે છે: એક બાહ્યરેખા કાઢી, તેમાં રંગકામ કરવું અને બીજું સીધું પીંછીકામ જેમાં બાહ્યરેખા અગાઉથી કાઢેલી હોતી નથી.

ચોરસ એક ઇંચના ખાનાવાળા કાગળો બાળકોને આપવા એકી ખાનામાં રંગ પુરે અને બેકી ખાનાં ખાલી રાખે. વળી પહેલા બેમાં રંગ પુરે અને એક છોડી દઈ બીજા બે ખાનામાં રંગ પુરે, આવી રીતે આપેલી જગ્યામાં રંગ પુરવાનો અભ્યાસ તેમજ રંગ અને ખાનાની ગોઠવણીથી જુદી જુદી ભાતો પણ બનાવી શકાય છે.

પદાર્થો કે પદાર્થોની બાહ્યરેખા કાઢેલાં ચિત્રોમાં રંગકામ કરાવવું, જેવા કે ફૂલો, લામરડો, ગરણી, પર્તંગ, જુદાં જુદાં પાનો, ફૂલો, પીંછાં, વગેરે

પીંછીને રંગમાં ગોળા આડી રાખી કાગળ પર દબાવવાથી પાન-ધાટ પડે છે. થોડા થોડા અંતરે આવા ઘાટો પીંછીથી કરતાં કિનારીની ભાત થશે. આવાં બે પાન સાથે રાખી એક પાયારૂપ આકૃતિ બનાવી શકાય, આવી રીતે જુદી જુદી પાયારૂપ આકૃતિઓ બનાવી તેનો ઉપયોગ કિનારીની ભાતોમાં કરી શકાય છે.

પીંછીથી ગોળાકાર, ઉગ્રી, આડી, અને ત્રાંસી રેખાઓ કાઢી શકાય છે, જેનો ઉપયોગ પણ ભાતચિત્રમાં કરી શકાય છે.

સાદાં ફૂલો, ફૂલો, પાનો, અને પદાર્થો જેવા કે, પંખો, લાકડી, ટોપી, શીસો, કેરી, બોર, જામરૂળ, વેગલ, વગેરેનો પણ અભ્યાસ કરાવવો.

સસ્તા રંગ મારે મુખ્ય ત્રણ રંગનાં પડીદાં લેવાં અને પાણી ગરમ કરી તેમાં જે રંગ કરવો હોય, તે રંગ બરાબર મેળવવો. આછો કે ઘેરો રંગ બનાવવા માટે આછો કે વધતો રંગ પાણીમાં મેળવવાથી તે થાય છે. સ્ટેવ કે સગડી પર ગરમ પાણી થતાં તેમાં રંગ નાખતાં જવું અને બરાબર મેળવણી કરતા રહેવું. આવી રીતે તૈયાર કરેલા રંગો સીસીમાં બારી રાખી જરૂર પડે ઉપયોગમાં લઈ શકાય છે.

ચિત્રકામની જરૂર ધણા હસ્તકોશમાં પડે છે, અને બને ત્યાંસુધી બન્ને કામો સાથે થઈ શકે એ વધુ ઇચ્છના ભાગ છે.

માટીકામ:—

માટીના ગોળાથી ગોળાકાર પદાર્થો અને કુ. પદાર્થો જેવા કે, નારંગી, દડો, ઈંટ, મણકા, બોરમાળા, વગેરે બનાવી શકાય છે. માટી વણીને:— નજાકાર અને ચંકુઆકાર જેવા કુ. પદાર્થો અને પદાર્થો જેવા કે ખડીઓ, શીશી, ટોપી, બરણી, ગાજર, કાકડી, મુઝો, વગેરે; માટી દીપીને:—ગોળાકાર અને ચોરસ પદાર્થો જેવા કે, ચોપડી, રક્ષાખી, યાગી, ભોંડો, પેટી વગેરે.

આવી રીતે બાળવર્ગ કરતાં જરા અધરા કુદરતી પદાર્થો અને પદાર્થોના માટીના નમુના બનાવતાં શીખવવું.

કાગળ કામ:—

કાગળને હાથથી ફાડીને સાદા આકારો જેવા કે પતંગ, ફેરી, દૂધી, ધન, ભમફળ, પંખો, પાન, ફૂલ, હોડી, ઝુંપડી, ઘર, ઝાડ, માછલી, ચકલી, વગેરે બનાવી ચોપડીમાં સારી રીતે ચોંટાડે.

રંગીન કાગળની પાછળ ચિત્રો તૈયાર કરવાં અને તે બાળકો કાતરવતી કાપી ચોપડીમાં સુશોભિત રીતે ગોઠવણી કરી ચોંટાડે, પદાર્થો કે કુ. પદાર્થોના આકારોની મોટી કિનારીઓ બનાવી ભીંતના ઉપલા ભાગ પર ચોંટાડવી તેમજ મોટા ચિત્ર કે દાઢમ રેખા વગેરેની આસપાસ કાગળની કિનારી કાતરી ચોંટાડવી.

છાપાં ને ચોપાનીઆમાંથી જે ઉપયોગી ચર્ચ પડે તેવાં ચિત્રો બાળકો પાસે કપાવી ચોપડીમાં યોગ્ય રીતે ચોંટાડાવવાં.

ઉપર બતાવેલા કામો બીજા વિષય શીખવવા માટે પણ બહુ ઉપયોગી ચર્ચ પડે છે.

કાગળ વાળાને સુશોભિત આકારો બનાવી તેને સારી રીતે ગોઠવી ચોપડીમાં ચોંટાડવા. જેવાકે, હોડી, આગબોટ, ફેટોકેમ, પાટલૂન, કોટ, ટોપી, ખડીઓ, ઘર, વગેરે.

રંગીન કાગળની પટીઓની ઉપર નીચે જતી ગોઠવણ કરી સાદસીની તરેહ કરવી. આવી રીતે ઘણી જાતની ભાતો ગોઠવી શકાય છે.

જિન અથવા ચીંથરાંનાં રમકડા બનાવવાં. જેવાં કે, દડો, ચકલી, ઢીંગલી, પોપટ, વગેરે.

સોયકામ:—

કાંડગોડાના કે લાકડાના ચોકડા પર રંગીન જિન કે દોરાથી રમાલ ગૂંથવા યા વણવા.

કંતાનના આસન પર જિનથી ભાતો કાઢવી, નાના રમાલની આસપાસના દોરા કાઢવા, રમાલના છેડા દોરાથી બાંધવા, નાડાં ગૂંથવાં અને વણાટકામનો ખ્યાલ રાખી બીજાં કામો લેવાં.

આ સિવાય બીજા નાના હસ્તકોષો જેવા કે વાંસની સળીથી કે સરકટથી પંખા, ટોપલીઓ, વગેરે બાળકો બનાવી શકે તેવા લઘુ શકાય છે.

ગામડાંની તેમજ શહેરની શાળાઓએ જે પ્રમાણે સાધન મળી શકે તે પ્રમાણે કામ કરાવવું.

ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૩૭ થી ચાલુ)

આ બધા કૂદકા અને પગલાં પગ અને ધુંટીના ખરા વિકાસ માટે યોગ્યતામાં આવ્યાં છે. તદુપરાંત તે સ્થિતિ માટેની કિંમતી કેળવણી આપે છે. હીલચાલો કુદરતી રીતે અને સહેલાઈથી થવી જોઈએ. શરીર કે તેના અવયવો અક્કડ રાખવાના નથી. વજન ઝીલવાની પગની કુદરતી સ્થિતિનો ઉપયોગ થવો જોઈએ અર્થાત્ પગ આગળ સીધો કે લગભગ સીધા જેવો રહેવો જોઈએ. કેટલાક ફેરફારોમાં હાથનો ઉપયોગ કૂદકો મારવા મદદરૂપ થવા માટે ખાસ કરીને કર્યો છે; જેમકે, ઢીંચણુ ઉંચે રાખી કૂદવું અને હાથ આગળ અને પાછળ ખુલાવવા (કોડો ૨૮). યાદ રાખવું કે તાલ જો કૂદકાની ઉંચાઈ વધે તો વધારે ધીમે જોઈએ. તાલબદ્ધ કૂદકા માટે આપેલી આગાઓનો પ્રકાર મુખ્યત્વે કરીને કૂદકાકું અને પણ લાગુ પડે છે.

૩ દોરડું કૂદવું.

કૂદવા માટે દોરડું લાંબું જોઈએ. સંખ્યાબંધ બાળકો એકદમ દોરડું કૂદે. દરેકની પાસે પોતાનું દોરડું હોવું જોઈએ. દોરડું કૂદવામાં ઘણાં પગલાં અને તાલબદ્ધ કૂદકા લેવાનાં હોય છે. પરંતુ આ બધાનો મૂળ ઉદ્દેશ દોરડાકૂદકો લેવાનો છે; અને ખીજા કૂદકા શીખતાં પહેલાં આ કૂદકો સારી ઢબથી લેવો જોઈએ. કૂદકો સહેલાઈથી હળવે રહીને લેવો અને શરીરનું સમતોલનપણું બરાબર જળવાવું જોઈએ. વ્યક્તિગત દોરડું કૂદવા માટે ફરવાની ક્રિયા બરાબર હાથ સીધા રાખી થવી જોઈએ અને મુખ્યત્વે કરીને હીલચાલ અભાના સાંધામાં થવી જોઈએ. નિયમ મુજબ દોરડું પાછળથી ફેરવવું જોઈએ, પરંતુ જો માથાની અને ખભાની સારી સ્થિતિ જળવાઈ રહેતી હોય તો આગળ ફેરવવામાં કોઈ બતનો વાંધો નથી. દોડવા માટે કે આગળ વધવાનાં પગલાં માટે આગળથી દોરડું ફેરવવાનું કામ વધારે સહેલું પડે છે. સમૂહમાં કે વ્યક્તિગત દોરડું કૂદવા માટેના દોરડાની લંબાઈ અને વજન યોગ્ય રાખવાની સલાહ લેવી જોઈએ.

સમૂહમાં દોરકું કૂદવું:—

સૌથી પ્રથમ દોરકું ફેરવવાનો કાણુ મેળવવાનો છે અને પછી દોરકામાંથી એકદમ નીકળી જવોની તાલીમ લેવી જોઈએ અને પછી દરેક બાળુમાં દાખલ થઈ બહાર નીકળતાં આવડવું જોઈએ એક વખત આટલું કામ બરાબર આવડે ત્યારપછી સમૂહમાં કુદાવવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. જોકે, દોરકાના પાચમા આંટા પહેલાં બધા અંદર, જ્યારે દસમે આંટા સાથે અંદર કૂદે, દોરકાના ત્રણ આંટામાં બધા બહાર; ત્યારપછી જો અનુકૂળ પડે તો નીચે આપેલાં સૂચનોનો ઉપયોગ થાય તેમ છે.

વ્યક્તિગત દોરકું કૂદવું:—

એક વખત સાડી રીતે દોરકું કૂદવામાં તાલીમ મળી (એટલે પાંચા કૂદકા સાથે દોરકાકૂદકા આવડે) કે તરતજ આ પ્રકરણમાં આપેલાં વાલબદ્ધ કૂદકા અને પગલાંમાંનાં કોઈ શીખવા પ્રમત્ત થઈ શકે છે અને પછી તેની તેવી ક્રમિક યોજના ગતી શકે છે.

વળી દેટલીક ભણીતી દોરકું કૂદવાની વિવિધ રીતો છે, જેવી કે બે વાર અંદરથી પસાર થવું; હખલ હથ (બે દોરી), મીઠું, રાઈ, સરકો, પીધર વગેરે. આથી ઉપયોગી તાલીમ મળે છે. ત્રણની ટુકડીમાં દોડવું, મધ્યનું બાળક દોરકું કૂદે, જ્યારે બીજા ફરે; અને બેની ટુકડીમાં દોડી દરેક બાળક બહારના હાથથી દોરકાનો એક છેડો ફેરવે, વગેરે કૃતિઓ શુદ્ધિપૂર્વકના સહકાર માટે તક ઉત્પન્ન કરી આપે છે.

ગોળ પદાર્થ કે સીમણી કૂદવું:—

આ એક ઉપયોગી મેળવણવા માટેની કસરત છે.

૪ ઉંચે હવામાં કૂદવું

કૂદકો લેવામાં પગ અને સાંચળના રનાયુઓને સખત સંકોચી શરીરને હવામાં ઉછાળવામાં આવે છે. જંગ, ટોંચણ અને છુટીના સાંધાઓ વળે છે અને તરતજ અતિશય ઝડપ અને જોરથી વિસ્તાર પામે છે. જે યજ્ઞવાની અને વિસ્તારવાની ક્રિયા વચ્ચે અટકાવ થાય તો સ્થિતિસ્થાપકપણું ઘણું દળવું પડશે. જ્યારે હવામાં હોઈએ ત્યારે આખું શરીર સારી રીતે વિસ્તારવું જોઈએ.

કોઈ પદાર્થ કૂદવામાં સાથળા અને ટોંચણો નરમ રાખવા પડે છે. આથી પગ વિપ્લવ વસ્ત્રને ઝાળંગી બદાય છે. પછી જમીન પર પડતાં પહેલાં

પગ જમીન તરફ વિસ્તારવામાં આવે છે. જમીન પર પડતાં પ્રથમ અંગુઠા જમીનને અડકે છે. જંગ, ઢીંચણ અને ધુંટીના સાંધાઓ ઓચિંતો ધક્કો લાગવા દેતાં નથી; તેને અનુકૂળ બની જાય છે. પછી તરતજ એકદમ જલદીથી સીધી સ્થિતિ ધર્મ જાય છે. બાળકો નીચે આવતાં ઢીંચણ વાળેલી સ્થિતિમાં ન પડે તે માટે સંભાળ લેવી જોઈએ. અંગુઠાની માફક ઢીંચણ વળી જવાની સ્થિતિને અનુકૂળ બનવા જોઈએ અને પગ વિસ્તારવાળી જમીનને અડકવા જોઈએ. ઉંચો કે પહોળો હવામાં ફૂદકો લેતાં પહેલાં જમીન પર પડવાની આ રીત શીખી લેવી જોઈએ. અપવાદ માત્ર એટલોજ રાખવો કે ઘણી સહેલી જાતનો ફૂદકો તેમ કયો સિવાય લઈ શકાય. રનાયુઓ સખત રાખીને અને ધક્કો કે થડકારો લાગતાં પગ વળે નહિ એવી રીતે આક્રુક રાખીને જોરથી સખત રીતે નીચે હિતરતાં નુકસાન થાય છે. પગના તળા-આથી શરીરને ઉંચે ધક્કો આપીને ફૂદકો લેવો જોઈએ. છલંગ મારવામાં સંકોચ ન જોઈએ તેમ ક્રોઈ જાતની મુશ્કેલી ન નડવી જોઈએ. તેથી હાથ છુટા રાખવા જોઈએ અને હીલચાલમાં તેમને ભાગ લેવા દેવો જોઈએ. દૈનિક ઇવનમાં સારી રીતે ફૂદીને નીચે પડવાની શક્તિ ઉપયોગી છે.

ફૂદવાનાં ક્રમિક ચક્રતાં પગથીઓ:—

અભ્યાસક્રમમાં આવતા સંખ્યાબંધ ફૂદકાઓના વર્ગ પાડવાનો પ્રયત્ન કર્યો નથી, પરંતુ ફૂદવામાં વિકાસ કેવી રીતે યઈ શકે તેનાં કેટલાંક સામાન્ય સૂચનો આપ્યાં છે. ફૂદકાઓમાંના ઘણા બધી ઉમરનાં બાળકો લઈ શકે તેવા છે. પ્રગતિ, વધારે પ્રાપ્ત કરેલા કાબુમાં, વધુ સ્થિતિસ્થાપકપણામાં, અને હીલચાલમાં હળવાપણું અને સહેલાપણું પ્રાપ્ત કરવામાં રહેલો છે. ઉંચાઈ કે અંતર વધારી કે ફૂદકાઓની બે કે વધારે જાતો ભેગી લઈ તેમને એક પછી એક એ રીતે લેવડાવવાથી તે વધારે મુશ્કેલીભરેલા કરી શકાય.

નાનાં બાળકોને દોડવાનું અને છૂટથી ફૂદવાનું હિતેજન આપવું જોઈએ, અને જમા ઉપર સતત ઉંચી છલંગો ભરવાની તેમને તાલીમ આપવી જોઈએ. તેમને પ્રયત્નશીલ બનાવવા માટે નીચી આડી દરકતો, જેવી કે દોરી, પેટીઓ, આમતેમ પડેલી ચીજો વગેરે પુરી પાડવી જોઈએ. રાજ-આતથી ઉંચો ફૂદકો લેવા માટે અને ધીમેથી નરમાશથી જમીન પર પડવા માટે તેમને હિતેજિત કરવા જોઈએ. ત્યારે ખૂટ પહેરીને આસ્કાસ્ટ ઉપર કે લપસણી સપાટી પર ફૂદકો લેવાનો હોય ત્યારે સહીસલામતી માટે જો જરૂર લાગે તો હાથ વચ્ચે ઝીલવામાં મદદ કરે અથવા જમીનને અડકવા

માત્ર આંગણઝોજ પુરતી હોય છે. આ બે એતવણીમાંની કોઈપણ પીઠ પર પડવાના ભયમાંથી મુક્ત રાખશે, અને તે મુશીબતના અંતેજોમાં પણ કૂદવાની ક્રિયાને ઉત્તેજન આપવાનું અસરકારક સાધન નીવડ્યું છે. પ્રથમ સ્વતંત્ર કૂદકા દોડીને લેવાય છે. ત્યાંસુધી જાળકોના પગ ખાતરીપૂર્વક અને સહેલાઈથી ગળડ્યા સિવાય જમીન પર ન પડે ત્યાંસુધી કૂદકાની ઉચ્ચાઈ અને પહેલાઈ વધારવી જોઈએ નહિ. પાછળથી જાળકોને ગમે તે પગથી કૂદકા લેતાં શીખવવું જોઈએ.

દોરડું કે સળાઓ પકડવાની રીત અગત્યની છે. તેમને એકસરખી સપાટીમાં રાખવાં જોઈએ, પણ તે એવી રીતે રાખવાં જોઈએ કે કૂદનારને પગ અંદર પકડતા તે તરતજ ઢીલી થઈ શકે કે પડી જાય. દોરડું પકડી રાખનાર જાળકે એક ઢીંચણ પર નીચા નમવું જોઈએ, અથવા એડીઓ ઉપર બેસવું જોઈએ; અથવા જો આગ નમી બેઠવાની અનુકૂળતા ન હોય તો ઢીંચણ પુરેપુરા વાળે, એક પગ સામે આગળ રાખે અને એડીઓ પર પાછો બેસે.

મદદ કરનારાઓએ સારી સ્થિતિ જાળવવી જોઈએ. જો કૂદવાની ઘોડીઓ (સ્ટેન્ડ)નો ઉપયોગ કર્યો હોય તો દોરડું કે સળાઓને કૂદનારની દરની જાણ પર મૂકવી જોઈએ, જેથી તે અડકતાંની સાથેજ સહેલાઈથી નીચે પડે.

દાખલા:—

દોડતાં, સિસોટી વાગતાં જને તેટલા ઉંચે કૂદો.

દોડતાં, હાથ કે માથાથી વસ્તુને અડકવા કૂદો (અને પગભેર જમીન પર પડવાનું સલાહભરેલું છે).

નિશાની કરેલી જગા, નીચું દોરડું, કે સંખ્યાબંધ વિદ્યો કૂદી જવા દોડો.

વધારે મુશ્કેલીભરેલા દાખલા:—ઠેકરો મારવો; વાડ અને ખાઈ; બે સમાંતર દોરડાં કૂદવાં; ત્રાંસો કૂદકો.

શરૂઆતમાં છૂટથી દોડીને કૂદકો લેવાય છે, પણ જાળકોને નીચે આવતી વખતે કાણુ રહે તે શીખવવા માટે શરૂઆતથીજ પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. ઉપર આપેલા દાખલાઓમાંના ઘણા કોઈપણ રીતને અનુકૂળ છે.

ઉપરનો કૂદકો:—

સ્થાન પર લીધેલો ઉંચો કૂદકો સ્થિતિસ્થાપકપણાનો વિકાસ કરે છે. અને નીચે ઉતરવા માટે તાલીમ આપે છે.

આટો—

ઉંચે કૂદો—(કમોનની આદક) કૂદો!

ફેરફારો:—

૧ ઢીંચણુ ઉંચકીને ઉંચે કૂદો.

છલંગ લેતાંની સાથે બંને ઢીંચણો જલદીથી અને તેટલા ઉંચે જાય છે અને જમીન પર પડવા નીચે અને તેટલા વિસ્તાર પામે છે. ઢીંચણુ હયા હોવાથી શરીરને સહેજ આગળ આવવા દેવું.

આમ!—ઢીંચણુ ઉંચકીને ઉંચે કૂદો—કૂદો!

૨ પગ છુટા રાખી ઉપરનો કૂદકો:—

કૂદકો લેતાંની સાથે પગ બાજુ પર ઝડપથી છુટા થાય છે અને જમીન પર પડતાં પહેલાં સાથે લાવવામાં આવે છે.

૩ 'તારા' કૂદકો:—

પગ છુટો રાખી ઉપરનો કૂદકો લઈએ છીએ તેમ આમાં હાથને એકસાગટા બાજુ પર ઝડપથી નાખી મધ્યની સ્થિતિમાં લાવવા પડે છે. આગળનો કૂદકો:—

ઉપરના કૂદકામાં થાય છે તેમ, પણ છલંગ માટે ઢીંચણુ વાળેલા હોવાથી શરીર આગળ નમેલું રહે છે અને હાથ પાછળ લઈ લીધેલા હોય છે. હીલચાલને મદદ કરવા કૂદકો લેતાંની સાથે હાથ આગળ લાવવામાં આવે છે. દૂર કૂદવા કરતાં ઉંચે કૂદવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ અને આ બાબત બધા આગળ લેવાના કૂદકાઓને લાગુ પડે છે.

એક, બે, ત્રણ કે વધારે પગલાં લઈ, આગળ કૂદકો:—

હળવેથી કમાન ઢળે પગલાં હોડતાં લેવાં જોઈએ અને કૂદકા વારા-ફરતી પગ પર લેવાની તાલીમ મળવી જોઈએ.

આમ:—

એક (બે કે ત્રણ) પગલાં ચડ, આગળ-કૂદો (કમાન ઢળે)!

બાજુઓ પરનો કૂદકો:—

ડાબી કે જમણી બાજુ તરફ કૂદકો લેવાય છે. ઉપરના અને આગળ લેવાના કૂદકાને મળતી ઢિયા યાય છે. હાથ હીલચાલમાં મદદ કરી શકે છે. ત્યારે ડાબી તરફ કૂદકો લેવાય છે ત્યારે હાથ એક કે બે પ્રાયમિક ઝોક લે છે અને પછી કૂદકો લેતાં જોરથી ડાબી બાજુ લેવાય છે.

ઉપરના કૂદકાઓમાંના ધણા આધાર સહિત લેવાય છે.

ત્રણની ટુકડીમાં ઉપરનો કૂદકો:—

પકડવાની રીત એ છે, કે કૂદનારે તેના હાથ અક્કડ રાખવા જોઈએ

તેથી તેના ગદ્દનિશો તેના કૂદકાને મદદ કરે. આ કૂદકો લેવાની એક ઉપયોગી રીત એવી છે કે કૂદનારે બે કે ત્રણ નાના દોરડાકૂદકા લઈ પછી હવામાં છલંગ મારતાં પહેલાં ઢીંચણ ખૂણ વાળવા; પછી ઉપરા ઉપરી બે કે ત્રણ ઉંચી છલંગો મારી શકાય છે.

પગ છુટા કરીને ઉંચો કૂદકો:—

બે કે ત્રણ પ્રાથમિક દોરડાના કૂદકા લઈ અથવા થોડે સુધી દોરડી ને બેવડા કૂદકા લઈ જગા પર આ કૂદકો લેવાય છે.

ખાણુઓ પરનો કૂદકો:—

કૂદનાર છલંગ મારી એક ખાણુ પરથી બીજી ખાણુ પર દોરડાઓ ઉપર કૂદે છે. આ ક્રિયા જગા ઉપર કે આગળ ગતિ કરીને થાય છે.

હરકત કે આડ અથવા વિઘ્ન ઉપર થઈ ને દોડતાં ઉંચે કૂદકો લેવો:—

આ કૃતિમા ગદ્દનિશોનો ચાલાકીપૂર્વક સહકાર જરૂરી છે. કૂદનારને હરકત ન આવે તે માટે સંભાળ લેવી જોઈએ.

આધારથી કે આધાર વગર અમુક ઉંચાઈએથી નીચે કૂદવું:—

આવો કૂદકો જ્યાં સહીસલામતીકરેલાં સાહિત્યો વાપરી શકાય ત્યાંજ લેવો જોઈએ. દા. બરાબર પકડી રાખેલી ખુરશી કે મળખુત પેટી. આ કૂદકામા હવામા ચરીરના સંપૂર્ણ વિસ્તાર માટે ઘણો અવકાશ રહે છે અને તેથી કૂદકો ઉંચેથી નીચે પડવાના મહાવરા માટે ખુબ લાભદાયી છે. આથી સાહિત્યો પરથી જોરથી ઉંચે કૂદકો લેવો એ અગત્યની બાબત છે. આધાર સાથે કે આધાર વગર લાકડાં કે દોરડા ઉપર થઈ ને નીચે કૂદકો લેવો એ આ કસરતનું એક અદ્યતન પ્રગતિનું પગલું છે. સાધનની સપાટી ઉપરથી જોછામાં જોછી ૬ ઈંચ ઉંચે દોરડું પકડવું જોઈએ અને જેમ જેમ ચાલાકી વધે તેમ ઉંચાઈ વધારી શકાય છે. કૂદકાના આ પ્રકારમાં ઉંચે ઉછાળો લેતી વખતે ઢીંચણને જોરથી ઉપર ઉંચકવા જોઈએ.

સર્પ કે હાલણું દોરડું કૂદવું:—

સર્પ: દોરડીનો એક છેડો જમીન પર ફિચર પડ્યો રહે છે. બીજો છેડો ઉંચે નીચે કરવાથી દોરડા પર અંખ્યાબંધ મોળાં ઉત્પન્ન થાય છે.

મોળાંની ગતિવાળું દોરડું: બે જાળો દોરડાને પકડે છે અને જમીનથી થોડા અંતરે એક ખાણુથી બીજી ખાણુ કુલાવે છે.

ઝૂલતા દોરડાને કૂદવું:—

વજન રાખેલા દોરડાની જરૂર પડે છે. સંભાળ રાખવી જોઈએ કે દોરડું અતિશય વજનવાળું ન હોય. ખાણકાને વર્તુળાકારમાં ગોઠવવામાં આવે

છે. શિક્ષક કે બાળક મધ્યમાં હોયો રહે છે, દોરડાને ટુંકું બનાવે છે અને ગોળ ફેરવે છે; ત્યાંસુધી તે ફેરતાં બાળકોના પગ નીચે પસાર ન થાય ત્યાંસુધી તેને ધીમે ધીમે આગળ વધારે છે. થોડો વખત દોરડું નીચું રાખી આ ફેરકાની તાલીમ આપવી જોઈએ અને થેલી જમીનને અડકવી જોઈએ.

ફેરકારો:—

૧. દોરડું ધીમેથી ફેરવો, હિતાવળથી ફેરવો;

૨. બાળકો દોરડા આગળ જ્યાં વર્તુળમાં દોડે અને દોડતાં દોડતાં તેને ફેરી જાય.

૩. ધીમે ધીમે દોરડાને જમીનથી ઉંચે લેવું.

હાલતા દોરડાને ફેરવું:—

૧ દોરડાને ફેરવવાને બદલે, બહારનો છેડો એક બાળક પકડી રાખે અને તે છેડકરો વર્તુળની બહાર ગોળ દોડે છે.

૨ ફેરકાંક જોડકાં રમતના મેદાનની આસપાસ દોડે છે. ફેરકાં ટુંકું દોરડું કે સળાઓ પકડેલો હોય છે. બાકીના છુટા સમૂહોમાં હોય છે અને તે ઉલટી દિશામાં દોડતા હોય છે, અને જેમ જેમ સળાઓ આવતા જાય તેમ તેમને ફેરતા જાય છે.

૩ લાંબું દોરડું લઈ એ બાળકો આગળ પાછળ દોડે છે અથવા મેદાનમાં આમતેમ છુટા દોડે છે. બાકીના જેમ જેમ દોરડું તેમને મળતું જાય તેમ ફેરી જાય છે અથવા તે દોરડું પકડેલા બાળકો આવી પહોંચે તો જેમને મળે તેગણે ફેરવું પડે છે. આ કસરત ખડખડી કે લપસણી જગા પર કરવી નહિ અને સારા કુળવાએલા વર્ગનેજ આ તાલીમ આપવી.

બે સમાંતર દોરડાં ફેરવાં: (ઉંચો અને પહોળો ફેરકા-સંયુક્ત).

સરખી ઉંચાઈનાં અને પ્રથમ આસરે એક કુટ અંતરે મૂકેલાં બે દોરડાં ઉપર આ ફેરકા લેવામાં આવે છે. અંતર વધારી શકાય અને કુદરતી મુરકેલી વધારવા દોરડામાંના એકની ઉંચાઈ બદલી શકાય છે.

છલંગ કે ફાળ:—

એ એક પગ ઉપરથી બીજા પગ ઉપરનો ઉંચો ફેરકા છે અને તેને દોડતી વખતે દાખલ કરવામાં આવે છે. સંખ્યાબંધ નિશાનીઓ કરેલી હોય કે નીચી આડી હરકતો મૂકેલી હોય, તેમના ઉપર યથા છલંગ મારી શકાય છે.

દારકા ઉપર થઈને ઉંચો ફૂંકડો:—

ઉંચે ફૂંકડો લેવા માટે અને નીચે પડવા માટે સંતોગો અનુકુળ હોય નહિ તો, ઉંચાઈ માટેની તાલીમ સલાહકરેલી નથી. ફૂંકવામાં જોઈતી સરળતા, રિથિતિસ્થાપકતા અને કાણુ આખા વર્ગની સારી રીતે ફૂંકવાની જોટલી શક્તિ હોય તેટલુંજ કુદાવાથી વિકાસ થઈ શકે છે.

દારકા પર ઉંચો ફૂંકડો લઈ ત્યારપછી આગળ ફૂંકડો:—

ઉંચો ફૂંકડો લઈ નીચે જીને પગ પર આવવું પડે છે અને પછી તરતજ આગળ ફૂંકડો લેવાય છે.

વાડ અને ખાધ:

એક દોરકું અને તેની પેલી પાર જમીન પર એક નિશાનીરૂપે દોરેલી આડી લીટી કૂદી જતા ફૂંકડો લેવામાં આવે છે અને એક કે બંને પગ પર જમીન પર પડાય છે. શરૂઆતમાં દોરકાની ઉંચાઈ અને તેની અને લીટી વચ્ચેનું અંતર થોડું હોવું જોઈએ.

ખારી ફૂંકડો:—

એક ખીમ્મ ઉપર એમ જે દોરકાં હોય છે. ફૂંકડો તેમની વચ્ચે લેવાય છે. જોગ જોગ ખાળકો વધારે પ્રવીણ થતાં જાય તેમ તેમ અંતર ઘટાડવામાં આવે છે.

ત્રાંસો ઉંચો ફૂંકડો:—

ખાણુ પરથી શરૂ કરી અને થોડું દોડી, દોરકાંથી જે પગ વધારે દૂર હોય તેનાથી ફૂંકડો લેવાય છે. જમીન પર ખીમ્મ પગ પર પડવું પડે છે; તે પગનો ટીંચણ અને છુટી યળી જાય છે અને થોડા અંતર સુધી દોડવાનું રહે છે.

ફેરકારો:—

૧ પગ સીધા રાખી ફૂંકડો લઈ શકાય.

૨ વધુને વધુ ઉંચાઈવાળાં સંખ્યાબંધ દોરકાં પર ફૂંકડો લઈ શકાય.

નોંધ:—પહોળો ફૂંકડો અને ઉંચો ઉંચો ફૂંકડો ચપળતા માટેની કસરતોમાં વર્ણવ્યા છે.

મિશ્ર ફૂંકડો અને સંખ્યાબંધ ક્રમિક ફૂંકડો:—આપેલા અંતરે દર રાખેલાં સંખ્યાબંધ દોરકાં ઉપરની ઇલાજ. ઉંચે દોરકાને માથું અડકાડવા ફૂંકવું અને નીચા દોરકા ઉપર થઈને વારાફરતી કૂદી જવું.

વધુને વધુ ઉંચાઈનાં સંખ્યાબંધ દોરકાં કૂદી જવાં,

દોરકા ઉપર થઈને ઉંચે કૂદી જવું અને પછી આગળ ફૂંકડો લેવા.

વધતી જતી ઉંચાઈનાં સંખ્યાબંધ દોરકાં ઉપર ત્રાંસો ઉંચો ફૂંકડો.

ભગ્ન બાળક

(લાલકવાયો...૧૬.....)

હસતું રમતું બાળ બિચારું, સરસ્વતિ મંદિર આવે,
નાની મોટી આશાનાં ફિરલુ, હૈયે ગુંથી લાવે,
બાળને સંતકારે કાણુ,
સઘળે નવીનતા લાગે.

નાનું બાળક નાનું બાપણુ, નાની બાવના બાળી,
સર્માન વયનાં મળે બાળ તો, જંને લેતા તાળી,
પ્રેમની બંનેરી થેલી,
સમજે તેવી ના સહેલી.

અણુસમજુ મુરદોની મૂરતને, સમજણ આવે ત્યારે,
આશા ને ઉત્સાહ સહિત, એ થંભે શાળાદ્વારે,
અધીરો વિદ્યાનો ધ્યાસી,
આજે વિદ્યા વિદ્યા પોકારે.

ધીમે ધીમે સમજણુ આવી, બાવિ પોતાનું ઘડવા,
મોંઘા મૂલની મારી શાળા, કરણી લાગે સુધરવા,
શાળા પોતાની કરવા,
ભવ્ય કંઈ આદર્શો ઘડવા.

જિજ્ઞાસા વૃત્તિનો અમર કટોરો, પાતાં શિક્ષક નામજણે,
એકઠા કક્ષા ધુંટવાના કહીને, સામે કાળા તાણે,
નહિ તો સોટી બતલાવે,
થર થર કાયા ધ્રુમવે

બાળની જિજ્ઞાસા વૃત્તિનો, ગુરુએ અનાદર કીધો,
એના કુમળા ચિત્તકા ઉપર, તોર ધડાકો કીધો,
બાળક હૈયામાં રડતો,
કાઈને દુઃખ નહિ કહેતો.

સાંભળતાં બાળકની કહાણી, હૈયું કામળ કરજો,
એવા દુઃખિત બાળકની પાસે, મીઠા બોલ ઉચરજો,
એને ફરી ફરી કહેજો,
સેવા કરી ત્યારે ગણજો.

શિક્ષક:-દુર્લભ લાભાર્થી પરસોત્તમ પટેલ, રચાવેલ
તા. ચે. ગ. વાલોડ. જિ. સુરત

કેળવણી વિષયક ઉલ્લના, મકં આંકડાવારી.

	પ્રિટિશ ઇન્ડિયા	મુંબઈ	મદ્રાસ	બંગાળા
૧. સ્નેકળ (ચોરસ માઇલમાં)	૧૦૬૬૧૭૧	૧૨૩૬૭૬	૧૪૨૨૭૭	૭૭૫૨૧
૨. વસ્તી (સને ૧૯૩૧ માં) (સ્ત્રી વર્ગ)	૨૭૧૫૨૬૯૩૩ ૧૩૧૬૬૨૬૧	૨૧૬૩૦૬૦૧ ૧૦૩૩૦૫૦૪	૪૬૭૪૦૧૦૭ ૨૩૬૫૭૧૦૮	૫૦૧૧૪૦૦૨ ૨૪૦૭૨૩૦૪
૩. સંસ્થાઓ (છોકરીઓ) સ્વીકારાએલી	૨૫૬૨૬૩ ૩૬૬૦૧ ૨૨૧૩૦૫	૧૬૬૨૭ ૨૦૬૭ ૧૫૮૨૬	૫૧૫૬૪ ૫૬૦૭ ૫૦૩૬૩	૭૧૬૬૦ ૧૬૨૫૨ ૭૦૨૪૧
૪. વિદ્યાર્થીઓ (છોકરીઓ) (છોકરાઓની શાળાઓમાં છોકરીઓ)	૧૩૫૦૬૮૫૬ ૨૮૯૦૨૪૬ ૧૧૭૭૪૦૪	૧૪૨૨૧૪૬ ૩૩૧૫૦૧ ૧૨૧૬૮૪	૩૦૬૪૨૦૩ ૮૫૧૪૫૮ ૪૭૬૮૨૦	૩૦૭૫૨૭૨ ૬૬૪૪૮૬ ૧૪૪૮૩૮
૫. વસ્તીના હિસાબે વિદ્યાર્થીઓનું પ્રમાણ	૪.૯૭	૬.૫	૬.૬	૬.૧
૬. છોકરાઓ માટેની પ્રાથમિક શાળા (એક શિક્ષકની શાળા) છોકરીઓ માટેની	૧૬૬૫૮૮ ૫૭૫૮૩ ૩૩૭૮૫	૧૨૬૩૩ ૪૦૦૩૮૩ ૧૭૬૭	૪૩૭૬૬ ૪૪૦૪૮૩ ૫૩૪૪	૪૫૫૬૬ ૮૦૩૮૩ ૧૮૭૧૧
કુલ.....	૨૦૦૩૭૩	૧૪૭૩૦	૪૬૧૪૩	૬૪૩૦૬
પ્રાથમિક શાળામાં ભણતી વિદ્યાર્થીઓ (૧ થી ૪ ધોરણમાં)				
છોકરાઓ.....	૮૪૫૬૪૫૪	૮૧૮૮૦૮	૧૬૭૨૮૮૪	૧૬૨૦૬૬૧
છોકરીઓ.....	૨૬૦૮૫૪૩*	૨૮૪૫૫૪	૮૦૩૪૭૨	૬૫૬૧૭૪
કુલ.....	૧૧૦૬૪૯૯૭	૧૧૦૪૩૬૨	૨૭૭૬૩૫૬	૨૫૮૦૧૩૬
* (૧૦,૩૦,૬૪૫ છોકરાઓની શાળામાં)				

કોષ્ટક સને ૧૯૩૪-૩૫

સંયુક્ત પ્રતિ	પંખા	બિદાર અને ઓરિસા	મધ્ય પ્રતિ અને વરાહ	આસામ	વાયવ્ય મન્ડલ પ્રાંત
૧૦૧૨૪૮	૯૯૨૦૦	૮૩૦૫૪	૯૯૯૨૦	૫૪૦૧૪	૧૩૫૧૧
૪૮૪૦૮૭૬૩	૨૩૫૮૦૮૫૨	૩૭૬૭૭૫૫	૧૫૫૬૭૭૨૩	૮૬૨૨૨૪૧	૨૪૨૫૦૭૧
૨૨૬૧૩૭૫૭	૧૦૭૦૦૩૪૨	૧૮૮૮૩૪૩૮	૭૭૪૫૯૦૫	૪૦૮૫૦૪૫	૧૧૦૯૨૫૧
૨૪૮૩૦	૧૮૦૧૯	૩૧૪૦૬	૫૯૪૦૧	૭૬૪૩	૧૧૨૮
૨૨૫૯	૪૯૫૯	૨૭૪૬	૬૦૩	૮૩૮	૧૭૬
૨૨૬૩૯	૧૧૬૨૦	૨૮૮૧૩	૫૫૪૪	૬૭૧૫	૧૦૧૩
૧૫૯૪૯૪૦	૧૨૬૮૪૭૪	૧૧૮૪૯૬૮	૫૦૧૧૯૭	૪૦૩૮૯૦	૯૫૨૬૩
૨૦૪૯૨૨	૨૩૩૯૦૩	૧૫૦૧૪૯	૭૧૮૩૩	૭૪૪૫૮	૧૬૨૪૫
૭૬૬૫૬	૨૯૮૧૪	૭૦૧૯૭	૩૨૧૨૪	૩૭૫૮૩	૧૩૩૪
૩૦૩	૫૦૩	૩૦૧	૩૦૨	૪૦૬	૩૦૯
૧૮૭૧૧	૫૬૨૭	૨૪૭૧૭	૪૨૭૯	૫૪૪૬	૬૦૯
૩૯૦૩ ટકા ૧૭૩૯	૨૭૦૩ ટકા ૧૬૭૯	૭૧૦૨ ટકા ૨૪૨૦	૨૩૦૨ ટકા ૪૬૨	૭૩૦૮ ટકા ૭૦૩	૬૨૦૧ ટકા ૧૨૩
૨૦૫૦૦	૭૩૦૬	૨૭૧૮૭	૪૭૪૧	૬૧૪૯	૭૩૨
૧૧૨૫૨૩૨ ૧૮૯૧૯૧	૭૮૮૩૪૭ ૧૬૦૧૬૪	૮૧૧૨૪૮ ૧૩૫૫૯૨	૩૬૫૫૨૦ ૭૦૮૫૭	૨૫૭૭૩૮ ૬૫૧૯૦	૬૪૫૬૬ ૧૪૨૭૨
૧૩૧૪૪૨૩	૯૪૮૫૧૧	૯૫૦૮૪૦	૪૩૬૩૭૭	૩૨૨૯૨૮	૭૮૮૩૮

પ્રાથમિક શાળાઓમાં શિક્ષકો—				
પુરુષ.....	૩૨૭૬૨૨	૩૨૬૫૬	૯૭૦૯૦	૮૪૧૦૪
સ્ત્રી.....	૩૭૧૧૯	૫૭૧૬	૧૩૮૭૭	૫૮૦૬
કુલ.....	૩૬૫૦૫૧	૩૮૩૭૨	૧૧૦૯૬૭	૮૯૯૧૦
તાલીમ પામેલા—				
પુરુષ.....	૧૭૬૫૪૪	૧૫૮૩૧	૬૫૬૪૪	૨૬૧૦૩
સ્ત્રી.....	૨૦૫૦૯	૨૮૮૯	૧૧૬૭૩	૬૧૫
૫૫૦૩ ટકા		૫૦૦૫ ટકા	૮૪૦૧ ટકા	૧૦૦૬ ટકા
કુલ.....	૨૦૦૦૫૩	૧૮૭૨૦	૭૭૩૧૭	૨૬૭૧૮
એકંદર પ્રમાણ.....	૫૪૦૮ ટકા	૪૮૦૮ ટકા	૬૯૦૬ ટકા	૨૯૦૭ ટકા
પ્રાથમિક શાળામાંથી અધ્યયન	૭૪ ટકા	૫૯ ટકા	૬૯ ટકા	૮૬ ટકા
હિંદી જતી છોકરાઓ				
મિત્ર શાળામાંથી અધ્યયન	૮૭ ટકા	૭૪ ટકા	૮૪ ટકા	૯૬ ટકા
હિંદી જતી છોકરીઓ				
માધ્યમિક શાળાઓ—				
છોકરાઓની.....	૭૦૮૬	૬૪૮	૫૬૨	૨૮૯૭
છોકરીઓની.....	૭૬૮	૧૦૯	૧૧૦	૧૫૫
કુલ.....	૭૮૫૪	૭૫૭	૬૭૨	૩૦૫૨
વિદ્યાર્થીઓ—				
છોકરાઓ.....	૧૨૬૫૯૪૨	૨૧૧૮૬૯	૧૯૯૧૮૪	૨૬૫૩૪૩
છોકરીઓ.....	૧૨૨૧૬૯	૩૩૭૪૩	૩૧૦૯૨	૧૩૯૩૭
કુલ.....	૧૩૮૮૧૪૧	૨૪૫૬૧૨	૨૩૦૨૭૬	૨૭૯૨૮૦
શિક્ષક—				
પુરુષ.....	૯૮૯૨૨	૬૧૪૬	૯૬૪૫	૨૬૧૧૪
સ્ત્રી.....	૧૩૪૪૦	૧૪૫૫	૧૫૬૪	૧૪૪૩
કુલ.....	૧૧૨૨૬૨	૭૬૦૧	૧૧૨૦૯	૨૭૫૫૭
તાલીમ પામેલા.....	૫૮૦૪ ટકા	૨૫૦૯ ટકા	૨૪૦૪ ટકા	૨૧૦૧ ટકા
(સ્ત્રીઓ).....	૬૬૦૪ ટકા	૪૯૦૮ ટકા	૮૭૦૫ ટકા	૪૫૦૬ ટકા
વિદ્યાર્થી (યુનિવર્સિટીઓ)	૧૬	૧	૩	૨
વિદ્યાર્થીઓ.....	૧૧૧૮૦૮	૧૭૪૯૪	૧૮૫૦૨	૩૦૮૧૧
છોકરીઓ.....	૫૩૮૮	૧૨૫૦	૯૬૨	૧૩૨૦
કુલ અર્થ.....	૧.૨૬૫૨૧૧૪૨૦	૧.૧૦૮૬૩૫૪	૫૪૦૯૪૦૪૪	૪૩૨૩૯૩૦૩

૩૮૮૯૨ ૨૨૧૧	૧૧૫૪૬ ૩૧૪૮	૩૭૩૪૪ ૧૭૭૩	૧૦૯૧૩ ૧૩૭૭	૭૫૨૮ ૬૪૧	૬૬૦ ૩૦૩
૪૧૧૦૩	૧૪૬૯૪	૩૯૧૧૭	૧૨૨૫૦	૮૧૬૯	૧૨૯૩
૨૭૫૯૮ ૩૩૭	૯૧૯૩ ૧૫૮૨	૨૦૧૮૪ ૫૧૧	૬૬૯૯ ૭૫૮	૨૨૧૮ ૧૦૧	૭૩૦ ૧૦૦
૧૫૦૨ ટકા	૫૦૦૩ ટકા	૨૮૦૮ ટકા	૫૬-૭	૧૫૦૭ ટકા	૩૩ ટકા
૨૭૬૩૫	૧૦૭૭૫	૨૦૬૯૫	૭૬૫૭	૨૩૧૯	૮૩૦
૬૬૦૧ ટકા ૭૫ ટકા	૭૩૦૩ ટકા ૭૫ ટકા	૫૨૦૯ ટકા ૮૫ ટકા	૬૦૦૮ ટકા ૫૨ ટકા	૨૮૦૩ ટકા ૬૪ ટકા	૬૪૦૧ ટકા ૭૭ ટકા
૯૯ ટકા	૯૧ ટકા	૯૫ ટકા	૭૯ ટકા	૭૬ ટકા	૮૪ ટકા
૩૧૮ ૯૭	૫૫૪ ૭૧	૮૯૨ ૩૪	૨૭૪ ૩૬	૩૦૬ ૪૨	૪૭ ૧૧
૪૧૫	૬૨૫	૯૨૬	૩૧૦	૩૪૮	૫૮
૧૬૫૦૪૫ ૮૮૧૩	૧૪૩૭૦૫ ૧૦૧૯૩	૧૩૪૭૩૩ ૪૬૦૩	૩૯૪૪૧ ૨૮૩૦	૪૦૮૮૦ ૩૮૩૬	૧૦૬૮૯ ૧૦૬૦
૧૭૩૮૫૮	૧૫૩૮૯૮	૧૩૯૩૩૬	૪૨૨૭૧	૪૪૭૧૬	૧૧૭૪૯
૧૦૨૬૨ ૨૬૨૮	૨૨૩૮૯ ૧૯૪૧	૭૪૧૮ ૪૬૯	૫૧૨૬ ૩૯૭	૩૦૩૧ ૩૬૧	૧૬૪૫ ૨૬૮
૧૨૮૯૦ ૬૫૦૪ ટકા ૫૧૦૩ ટકા ૫	૨૪૩૩૦ ૮૮૦૪ ટકા ૭૩૦૦ ટકા ૧	૭૮૮૭ ૫૫૦૨ ટકા ૭૨૦૧ ટકા ૧	૫૫૨૩ ૬૯૦૪ ટકા ૭૬૦૮ ટકા ૧	૩૩૯૨ ૪૦૦૨ ૪૯૦૬ ...	૧૯૧૩ ૭૬૦૬ ૫૨૦૨ ...
૧૩૧૧૫ ૪૬૩	૨૧૬૫૩ ૬૧૪	૪૭૨૬ ૨૩	૩૦૯૬ ૧૦૨	...	...
૩૮૦૪૧૮૩૮	૩૧૨૦૬૦૩૨	૧૭૧૦૩૯૨૯	૧૦૬૦૧૬૧૭	૫૦૫૦૮૬૦	૨૯૪૫૭૯૧

(ક) ગવર્નમેન્ટ કુલમાંથી ખર્ચ *૧૯૩૧માં રૂ. ૧૩૬૦૯૭૧૧	રૂ. ૧૧૫૮૭૩૦૮૦	*૧૭૬૪૩૫૪૭	રૂ. ૨૫૫૭૯૮૦	૧૩૬૧૬૪૪૧
(જ) કુલ ખર્ચમાં સરકારી ખર્ચનું પ્રમાણ કુલ ખર્ચ...	૪૪૦૭	૪૪૦૦	૪૭૦૨	૪૧૦૫
(ગ) વિદ્યાર્થી દીકરાઓના ચતુર્થ ખર્ચ	રૂ. ૨૦-૧૧-૦	રૂ. ૩૦-૦-૦	રૂ. ૧૮-૧-૨	રૂ. ૧૪-૪-૬
(માધ્યમિક શાળાઓમાં રૂ. ૫૫-૩-૧; રૂ. ૨૦-૧૪-૩ મિડલ સ્કૂલોમાં અને રૂ. ૭-૧૫-૮ પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં)				
(ઘ) સરકારને ચતુર્થ ખર્ચ	રૂ. ૬-૦-૭	રૂ. ૧૩-૦-૦	રૂ. ૮-૮-૫	રૂ. ૪-૮-૦
હારી એકંદર ખર્ચના પ્રમાણમાં સંસ્થાઓ પ્રમાણે આવતા ખર્ચના દરો:—				
(૧) વિદ્યાર્થી અને કોલેજોમાં	૧૪-૭ ૩૦૮ છાત્રોમાં	૫-૬	૯-૨	૨૪-૯
(૨) માધ્યમિક શાળાઓમાં	૨૪-૧ ૧૮૦૪૪ છાત્રોમાં	૧૨-૬	૧૦-૯	૧૬-૦
(૩) પ્રાથમિક શાળાઓમાં	૪૪-૪ ૬૮૦૨ છાત્રોમાં	૧૨-૭	૫૩-૭	૧૬-૨
(૪) હોટરીઓની રેખવણી	૧૩-૯	૧૪-૫	૧૬-૧	૧૪-૦
(૫) માર્ગદર્શન અને નિરીક્ષણ કાર્યમાં.	૮-૮	૭-૪	૭-૪	૮-૯

* શ્રીયુત્તમ કૃષ્ણલાલ સુરજરામ વજીલ, એમ. ઇટી., એમ. આર. એસ. ટી.

પ્રિન્સિપાલ શ્રી મહારાણી વારાનાર્થ ટીચર્સ કોલેજ, દાન્ડાપુર.

૧૦૧૭૬૧૪૦	૧૫૬૯૨૮૮૫	૫૪૦૯૪૬૭	૪૫૭૮૭૧૮	૨૮૬૯૩૯૨	૧૯૫૬૮૪૦
૫૩૦	૫૧૨	૩૧૦	૪૩૦	૫૬૦	૬૬૪
૨૪-૧૮-૧	૩. ૨૦-૮-૯	૩. ૧૫-૫-૫૩	૩. ૨૧-૧૩-૫૩	૩. ૧૩-૬-૪	૩. ૩૨-૩-૧
૧૮-૨-૭	૩. ૯-૧૫-૫	૩. ૪-૧૨-૨	૩. ૯-૬-૧૧	૩. ૭-૧૧-૨	૩. ૨૧-૬
૨૦૦૭	૧૨૦૫	૨૬૦૦	૧૧૦૩	૮૦૯	૯૦૧
૨૬૦૩	૪૬૦૦	૧૮૦૫	૨૮૦૩	૩૦૦૫	૪૫૦૩
૨૯૦૯	૧૯૦૧	૧૦૬	૨૯૦૧	૩૦૦૧	૧૮૦૩
૯૦૯	૧૧૦૦	૯૦૮	૧૩૦૩	૯૦૨	૧૨૦૧
૬૦૪	૮૦૦	૧૮૦૨	૧૧૦૦	૧૩૦૭	૯૦૫

વિદ્યાર્થીઓના લાભાર્થે

કિંમતમાં ઘટાડો

લેખનકળા-કોપિખૂક

પાછળ અક્ષરો ફૂટે નહિ તેવા ઉત્તમ કાગળ પર છાપેલી
૨૪ પાના છતાં

કિંમત દોઢ આનો

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી, શિક્ષકવર્ગમાં માન્ય થયેલી અને વિદ્યાર્થીઓને
નિમ્નપિત થતી અમારી લેખનકળા કોપિખૂકો માટે આજેન લખેા.

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી

લેખનકળા-કોપિખૂક

નંબર ૧ થી ૩ માધ્યમિક શાળા માટે કિંમત દોઢ આનો

નકલી દેશી હિસાબથી ચેતને
અસલ

દેશી હિસાબ ભાગ ૧ લો

૪૮ પાના

કિંમત ૦-૨-૬

મૂળ રચનાર:-રાવસાહેબ ભોળીલાલ પ્રાણવલ્લભદાસ
અને

રાવસાહેબ મોહનલાલ રથુદાસદાસ

તેમા મુદ્રારો વધારો કરનાર ઉમેદભાઈ નારણભાઈ પટેલ

બહાર પડી છે

સચિત્ર થાણા જિલ્લાની ભૂગોળ

(મે. થાણા જિલ્લા સ્કૂલ બોર્ડે માધ્યમિક નિશાળોમાં
ચલાવવા માટે મંજૂર થયેલી.)

બીજા અને ત્રીજા ધોરણ માટે

સુંદર રંગીન નકશા તથા તાલુકાવાર નકશા સાથે મુદ્રારેલી આવૃત્તિ.

મોહનભાઈ ભુલાભાઈ નાયકે બનાવેલી -

કિંમત ૦-૨-૦

બહાર પડ્યું છે.

ખાસ ઉપયોગી

ખાળકો વાસ્તે

સચિત્ર ખાળકોનું આરોગ્ય

ભાગ ૧ લો કિંમત ૦-૨-૬

લેખક:-ડૉ. વિ. રા. ભૂતરના મેડીકલ ઇન્સ્પેક્ટર મ્યુ. સ્કૂલ-મુંબઈ

એન. ડી. મહેતાની કું. નં. ૩૬૭ કાલ્યાણેવી રોડ-મુંબઈ

કન્યાશાળાઓમાં

ઈનામ આપવાને મંજૂર થએલાં પુસ્તકો

ત્રીશક્તિ ગ્રંથમાળા

અનુક્રમ	કિંમત	અનુક્રમ	કિંમત
૧ કાકી	૦-૩-૦	૨૯ રઝીયા બેગમ	૦-૩-૦
૨ કાયદામાં સીનું સ્થાન	૦-૩-૦	૩૦ ગૃહ વિવેક અને ખીજ વાંતો	૦-૧-૦
૩ અર્ધાંમના	૦-૪-૦	૩૧ સખીના પત્રો	૦-૮-૦
૪ ગૃહવ્યવસ્થાની વાંતો	૦-૧-૦	૩૨ રેલવેનું શાસ્ત્ર	૦-૩-૦
૫ ખાંચખા	૦-૫-૦	૩૩ સ્ત્રી હૃદય	૦-૩-૦
૬ બલિદાન	૦-૫-૦	૩૪ પારસી લક્ષ્મી ગીતો વ.	૦-૬-૦
૭ ભવાટલી	૦-૪-૦	૩૫ સંતતિ નિયમન	૦-૮-૦
૮ મા	૦-૪-૦	૩૬ વહેમી પતિ	૦-૩-૦
૯ ન્યાના પત્રો	૦-૧-૦	૩૭ આરોગ્ય અને સુખ	૦-૧-૦
૧૦ પતિની પસંદગી	૦-૪-૦	૩૮ સામાજિક વાંતો	૦-૫-૦
૧૧ લીલીની આત્મકથા	૦-૩-૦	૩૯ રમુજ વાંતો	૦-૪-૦
૧૨ ફાઈ	૦-૪-૦	૪૦ ભડી ભામી	૦-૧-૦
૧૩ પારસી વાનીઓ	૦-૬-૦	૪૧ પતિ પ્રભુ છે	૦-૧-૦
૧૪ વિધવા	૦-૫-૦	૪૨ માંદગી અને માવજત	૦-૪-૦
૧૫ કેને પરણું ?	૧-૪-૦	૪૩ વાતનું વલેસર	૦-૧-૦
૧૬ સુખડતા ને મુદરતા	૦-૮-૦	૪૪ યદેશ્વરનાં સોખ	૦-૧-૦
૧૭ દારૂય કુમારો	૦-૮-૦	૪૫ પારસી સતીઓ	૦-૩-૦
૧૮ ભૂતના ભડકા	૧-૧૨-૦	૪૬ બેકાદરો	૦-૧૧-૦
૧૯ વિધ વૃક્ષ	૧-૮-૦	૪૭ રાણકદેવી	૦-૧૨-૦
૨૦ દારૂય કલાપ	૧-૮-૦	૪૮ શિવાજીની બા	૦-૧૦-૦
૨૧ દેવી ચૌધરાણી	૧-૮-૦	૪૯ સાસુની શિખામણ	૦-૧-૦
૨૨ વીર રોડા	૧-૦-૦	૫૦ કાયદાનું અજ્ઞાન	૦-૧-૦
૨૩ દારૂય ઝરણાં	૧-૮-૦	૫૧ નામ વગરની તરલકથા	૧-૮-૦
૨૪ નરા સ્ત્રી મૂલો	૧-૦-૦	૫૨ નરા ગાયીયા	૦-૨-૦
૨૫ જીવન પથરો	૦-૪-૦	૫૩ વીર તારા બા. ૧	૧-૮-૦
૨૬ સુખી ઘર	૦-૩-૦	૫૪ વીર તારા બા. ૨	૦-૧૨-૦
૨૭ ભરત ગુપ્ત	૦-૧૦-૦	૫૫ ગોરમાનાં ગીતો	૦-૧-૦
૨૮ ચોગાંસીનું ચક્ર	૦-૫-૦		

મળવાનું દેકારું:—

ત્રીશક્તિ કાર્યાલય-મુરત

હાઈસ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓ માટે વિજ્ઞાનનાં ગુજરાતી પુસ્તકો

લેખક: ઠાકોરલાલ શ્રીપતરાય ઠાકોર બી. એ., બી. એસ સી.,

- (૧) ભૌતિકશાસ્ત્રનું પાઠ્યપુસ્તક (મંજૂર થયેલું) રૂ. ૨-૦-૦
પાનાં ૫૧૬, ખંદોક ૨૮૯, ૧૨ આર્ટ યિત્રો. ૧ ત્રિરંગી ખંદોક,
પારિભાષિક કોષ, સવાલો વગેરે સાથે [બીજી આવૃત્તિ]
- (૨) રસાયણશાસ્ત્રનું પાઠ્યપુસ્તક (મંજૂર થયેલું) રૂ. ૦-૧૨-૦
પાનાં ૨૫૪, ખંદોક ૪૬, ૨ આર્ટ યિત્રો, પારિભાષિક કોષ, સવાલો સાથે.
- (૩) વિજ્ઞાન પ્રવેશિકા (મંજૂર થયેલું) રૂ. ૦-૧૦-૦
પાનાં ૧૭૬, ખંદોક ૧૦૦, ૮ આર્ટ યિત્રો ૧ ત્રિરંગી ખંદોક સાથે.
[ચોથી આવૃત્તિ]
- (૪) પ્રયોગ નોંધપોથી (Laboratory Note Books)
(અંગ્રેજી ૫, ૬, ૭ ધોરણ માટે) દરેક રૂ. ૦-૩-૦
- (૫) A Text Book of Physics for High
Schools (Third Edition) Rs. 2-0-0
- (૬) A Text Book of Matriculation
Chemistry (Second Edition) Rs. 1-0-0

મળવાનું સ્થળ:—બાળગોવિંદ કુબેરદાસ
તથા દરવાળા, અમદાવાદ—અને બીજા પુસ્તકસરો

ફોરમ

લે:-શારદાપ્રસાદ વર્મા

[લઠરી ૧ થી ૧૨]

ચારિત્ર્ય કહે અને જિજ્ઞાસા જગતે એવી હિસાક ને આનંદ આપતી ફૂલની
ફોરમ જેવી, ૫૦૧૦૦ વર્ષમાં યર્ષ ગએલી વિભૂતિની જીવનકાર્ય દર્શાવતી
રસમય વાતોને પ્રેરક પ્રસંગો.....

નવીન પ્રાણ, પ્રેરણા, ઘડતર આખી, લોહીને જોરથી વહેતું કરે, મનમાં
ખળભળાટ જગડે ને વેગ કરતી સક્રિય ગતિ આપે એવી સાચી વાતો...
મેરેગને આકર ગ્રંથ જેવી માહિતી આપતી

૧૨ સર્વાંગ સુંદર સચિત્ર પુસ્તિકા

૧૧ મંજૂર થઈ છે ૧૨ મી મોટલાઈ છે. બાળકો હોશે હોશે વાંચે છે.
વડોદરા રા. પ્ર. મં. તરફથી પરીક્ષા માટે રજીકારાઈ છે.
શાળાઓમાં ધિતર વાચન તરીકે યાત્રે છે.

ગિજુભાઈ, મોતીભાઈ અમીન, કે. એસ. વકીલ વગેરે કેળવણીકારોએ ને
વિવેચકોએ વખાણી છે. તમારાં બાળકો માટે તમારી શાળા માટે
મંગાવો આખા સટની કિં. રૂ. ૨-૪-૦

વિસ્તૃત સચિત્ર માટે દબો—

યુગાંતર કાર્યાલય, ગોપીપદ્મ-સુરત.

તા. ૧લી નવેમ્બરથી.

કોઈપણ બુકસેલર પાસેથી

માગી લો.

ગુજરાવાળા ગુજરાતી કોપિબૂક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકમાત્ર ગુજરાતી કોપિબૂક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સાફ કમિશન મળશે.

કિંમત સંબંધી કંઈ પણ ફેરફાર હોય તો

નીચે બતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બુક ડીપો,

ગાંધીરોડ, રતનપોળને નાકે,

અમદાવાદ.

!! ઉત્તમ શાળાપયોગી પુસ્તકો !!

● મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કેળવણીખાતાએ ને પશ્ચિમહિંદ એજન્સિએ+
ટેકસ્ટબુક, ટીચર્સબુક, કે લાઇબ્રેરીબુક તરીકે
મંજૂર કરેલાં છે.

● સરલ બાળપોથી [શબ્દપદ્ધતિ]+	રૂ. ૦-૧-૦
● આદર્શ બાળપોથી [વાર્તાપદ્ધતિ]	રૂ. ૦-૧-૦
● કુમારગણિત ભાગ પહેલો [બાળથી ત્રીજા ધોરણ સુધી]+	રૂ. ૦-૧-૦
● દ્વિતીયગણિત ભાગ બીજો [ચોથા ધોરણથી વ. ફા. સુધી]+	રૂ. ૦-૧૦-૦
● કોલેજ આંકગણિત [ટ્રેનિંગ કોલેજને માટે] ...	રૂ. ૦-૮-૦

ધોરણવાર ગણિતો

ગણિત ધોરણ પહેલું, રૂ. ૦-૧-૬

- „ ધોરણ બીજું, + રૂ. ૦-૪-૦
- „ ધોરણ ત્રીજું, + રૂ. ૦-૪-૦
- „ ધોરણ ચતુર્થ, + રૂ. ૦-૪-૬
- „ ધોરણ પાંચમું, + રૂ. ૦-૫-૦

● તાર્કિક ભાગ પહેલો [ધરનો હિસાબ, ધો. ૫-૬ માટે]+	રૂ. ૦-૩-૦
● „ ભાગ બીજો [દુકાનનો હિસાબ, ધો. ૭, વ. ફા. માટે]+	રૂ. ૦-૪-૦
● ભૂમિતિ ભાગ પહેલો [બાળવર્ગથી ત્રીજા ધોરણ સુધી]	રૂ. ૦-૨-૦
● „ ભાગ બીજો [ચોથા ને પાંચમા ધોરણ માટે]	રૂ. ૦-૨-૦
+ „ ભાગ ત્રીજો [ધો. ૫, ૬, ૭, ને ટ્રે. કો. માટે]	રૂ. ૦-૧૦-૦

આંક અને આકારો, રૂ. ૦-૦-૬

+ કુમાર ભૂમિતિ [બાળથી ચોથા સુધી, પશ્ચિમ હિંદ માટે]	રૂ. ૦-૨-૦
+ આકાર પરિચય ને માપકરણ [બાળથી ૭ મા સુધી, „]	રૂ. ૦-૩-૦

[વાચનમાળાના પાઠોનું સ્પષ્ટીકરણ]

વાચન શિક્ષક

વાચન શિક્ષિકા

[છોકરાઓની શાળાઓ માટે] [છોકરીઓની શાળાઓ માટે]

ધો. ૨,	ધો. ૩,	ધો. ૪,	ધો. ૫,	ધો. ૬
૦-૨-૦	૦-૩-૦	૦-૪-૦	૦-૫-૦	૦-૬-૦

વાપરનારાં મુક્તકો વખાણે છે. સામગ્રી નકલોમાં સાફ કમિશન. લખો.

બીજાં શાળાપયોગી પુસ્તકો પણ કિફાયત લાવે મળશે.

અનહા બુક ડીપો

૭૨૩, ડાહ્યામરવાડ, અમદાવાદ.

મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી ફેળવણી ખાતાએ અને વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટેટ્સ એજન્સિએ મંજૂર કરેલ પુસ્તકોની

યાદી

[મુંબઈ ઇ. મંજૂરી નં. ૧૦૭૨૦/૮-૨-૩૫: વેસ્ટર્ન ઇ. મંજૂરી નં. ૩૭૨-૩૬/૨૬-૧૦-૩૬]

૧	કીર્તિ કથાઓ (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૦-૨-૬
૨	હીરામોતી	૦-૩-૦
૩	બુલબુલ	૦-૨-૬
૪	ટન ટન ટન ટન	૦-૨-૬
૫	ક્યારે સમજાયું (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૦-૩-૦
૬	ટોસ્ટ્રોયની નીતિ કથાઓ	૦-૩-૦
૭	વરતો અને ઉપાણ્ડુ	૦-૨-૬ ૧૩ પ્રાણી વર્ણન ૦-૪-૦
૮	વેરાયેલાં ફૂલ	૦-૩-૦ ૧૪ બાળકોની રમતો ૦-૩-૦
૯	રમણતો રાજકુમાર	૦-૩-૦ ૧૫ ધરતીકંપ ૦-૩-૦
૧૦	પ્રથમ પેરી	૦-૩-૦ ૧૬ ચાર મુંદર મંત્રાદો ૦-૩-૦
૧૧	મિશ્રિત મમ્મત	૦-૨-૬ ૧૭ જાવાનનો જાવાળામુખી ૦-૩-૦
૧૨	હમણું મોં	૦-૩-૦

[મુંબઈ ઇ. મંજૂરી નં ૧૪૨૧૦/૧૨-૩-૩૧: વેસ્ટર્ન ઇ. મંજૂરી નં. ૩૭૨-૩૬/૨૬-૧૦-૩૬]

૧૮	ચાંદો સૂરજ	૦-૪-૦
૧૯	જંગલમાં રમણતાં	૦-૪-૦
૨૦	જ્ઞાનગંગા	૦-૩-૦

[મુંબઈ ઇ. મંજૂરી નં ૧૪૨૧૦/૧૨-૩-૩૧: વેસ્ટર્ન ઇ. મંજૂરી નં. ૧૪૨૧૦/૧૨-૩-૩૧]

૨૧	આંતરનાં અજવાળાં	૦-૫-૦
૨૨	કૂતરાની કલાણી	૦-૮-૦
૨૩	ગરવી ગુજરાત	૦-૭-૦
૨૪	જગતના જંગલમાંથી	૦-૫-૦

[મુંબઈ ઇ. મંજૂરી નં ૪૮૨૦/૧-૧૨-૩૭: વેસ્ટર્ન ઇ. મંજૂરી નં. ૪૨૦૧-૩૧/૮-૭-૩૬]

૨૫	કીર્તિમંદિર	૦-૬-૦
૨૬	વાવની બોડમાં	૦-૬-૦
૨૭	વિજ્ઞાન વિનોદ	૦-૫-૦

વજ્રા મંડળ પહેલું	૧-૮-૦	૨૮૩૧ ૧૬-૬-૧૯૩૬
" મંડળ બીજું	૧-૮-૦	
" મંડળ ત્રીજું	૨-૩-૦	૩૬૬૦ ૨૬-૬-૨૭
એર	૦-૬-૦	
મુંદર વાનો	૦-૬-૦	
દેવકથાઓ	૦-૬-૦	૮૦૮૩ ૬-૧૦-૧૯૨૮
પર્યા	૦-૫-૦	
દર્શન શત્રુ	૦-૧૦-૦	
પરિણામ (સરદામુખ)	૦-૮-૦	૧૫૩૪ ૨૭-૮-૩૭
પંક્તિસમાજ	૧-૪-૦	૧૫૩૭ "
છબી	૧-૦-૦	૧૫૩૫ "

ચંદનાથ (સરદખાલુ)	૦-૧૪-૦	૧૫૩૩ ૨૭-૮-૩૭
સ્વામી	૧-૪-૦	૧૫૩૬ "
કામળ પત્રો	૦-૩-૦	૧૪૫૧ ૨૭-૩-૩૧
પાંચ લોકકથાઓ	૦-૪-૦	૧૦૫૮૭ ૨૨-૧૧-૩૪
વિસર્જન	૦-૬-૦	૧૦૫૮૮ "
મંવાદ કુસુમ	૦-૮-૦	૧૦૫૮૯ "
આશ્વિન કથાઓ	૦-૮-૦	૧૪૩૧૧ ૧૯-૧-૩૩
જોહર	૦-૬-૦	૧૪૨૭૫ ૬-૩-૩૫
મંગીત માર્ગદર્શિકા	૦-૬-૦	૧૪૩૫ ૫-૩-૩૪
મંગીત વિનોદ	૦-૧૦-૦	૧૪૩૫ "
સોળ સતી	૧-૪-૦	૫૮૦૯ ૧૩-૮-૩૬
કંકાવટી મંડળ બીજું	૦-૧૪-૦	૯૮૨૭ ૧-૧૨-૩૬
વેણીનાં ફૂલ	૦-૮-૦	

[મુબઈ છલાકાના સરકારી કોલેજી ખાતા તરફથી]

નવનકલી વાતો	૦-૬-૦	૯૮૨૭ ૧-૧૨-૩૬
કથા ગીતો	૦-૬-૦	
વાનર પુરાણ	૦-૬-૦	૨૦૬૮ ૨૬-૭-૩૭
જનપદ	૦-૧૨-૦	૨૦૬૬ ૨૬-૭-૩૭
કિલોલ	૦-૮-૦	૯૫૧૦ ૨૭ ૧૦-૩૭
ચાંદની	૦-૪-૦	"
શિકાર કથાઓ	૦-૮-૦	"
દેશ દેરાની આજુબાત વાતો ભા. ૧	૦-૧૦-૦	"
" " ભા. ૨	૧-૧૦-૦	"
રમકડાં	૦-૬-૦	૯૬૬૫ ૧૧-૧૧-૩૭
ગોવિંદનું ખેતર	૦-૨-૦	૯૬૦૨ ૧૦-૧૧-૩૭
લખમી ને બીજી વાતો	૦-૨-૦	૯૬૦૧ ૧૦-૧૧-૩૭
શ્રીકાન્ત	૨-૧-૦	૧૦૬૪૧ ૭-૧૨-૩૭
ખિલોરી પદ્માડ	૦-૩-૦	૯૬૬૬ ૧૧-૧૧-૩૭
લીલકુમાર એકલવ્ય	૦-૫-૦	
મોટી ચાંદ પોળી	૦-૩-૦	૯૬૬૭ ૧૧-૧૧-૩૭

[વરદન ઇન્ડિયા સ્ટેટ્સ એવનિસ તરફથી મંજુર થયેલાં]

સમર્પણ કથાઓ	૦-૬-૦	૭૦ ૨૦૧-૩૬
ગોવિંદનું ખેતર	૦-૨-૦	તા. ૯-૭-૩૬
વેણીનાં ફૂલ	૦-૮-૦	તા. ૭૦ ૩૭૨-૩૬
		તા. ૨૬-૧૦-૩૬
જનપદ	૦-૧૨-૦	
તણખા મંડળ ચોથું	૨-૦-૦	૭૦ ૩૭ ૨૭-૧-૩૭
લીલકુમાર એકલવ્ય	૦-૫-૦	૭૦ ૧૮૮/૩૧ ૨૬-૫-૩૫

ગુજરે પ્રચરત સર્વાલય, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

તૈયાર છે ! તદ્દન નવીન હોય લખાએલ ગણિત તૈયાર છે !

મે. હેડમાસ્તર સાહેબ,

મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કેળવણીખાતા તેમ વેસ્ટર્ન ઇન્ડિઆ સ્ટેટ્સ એજન્સિએ પ્રાથમિક શાળામાં ચલાવવા માટે મંજૂર કરેલ

“વિદ્યાર્થી ગણિત ભાગ ૧ હો” ક્રિ. ૦-૮-૦

લેખક શ્રી. ચુનીલાલ બે. ભટ્ટ. બી. એ. બી. ટી. એ આપની સહના શિક્ષકો તેમજ વિદ્યાર્થીઓને દરેક ગતે ઉપયોગી નીવડશે કારણકે લેખક પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષક તરીકેનો અનુભવ લઈ, થોડે થોડે આગળ વધી અત્યારે ચરોતર એન્જીનેયરિંગ સોસાયટીના હેડમાસ્તર તરીકેનો અનુભવ લઈ રહેલ છે, (અનુભવ ઉપર લખાએલ પુસ્તક બીજા પુસ્તકો કરતાં સારું નીવડે એવા અમારા વિચારને આપ સમત થશે.) એટલે શિક્ષક તેમજ વિદ્યાર્થીઓને નડતી સઘળા મુશ્કેલીઓથી પોને વાદેક હોઈ તે આમાંથી દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવેલ છે તો આપ આપની શાળામાં તેને અવશ્ય લખા કરશે એવી અમે આશા રાખીએ છીએ. તદુપરાંત અમારા સોલ એજન્સિનાં નીચે જણાવેલ પુસ્તકોને આપ જેવી રીતે સાચા આપતા આવ્યા હો તેવી રીતે લલિખ્યમાં પણ આપશો.

લેખક શ્રી. હાઈચંદ્રદાસ પૂંજશાહ

૧	ગુજરાતના ઇતિહાસની સચિત્ર સહેલી વાર્તાઓ.	ક્રિ. ૦-૪-૦
૨	સાબરકાંઠા એજન્સિની ભૂગોળ.	૦-૫-૦
૩	ઇડર સંસ્થાનની સામાન્ય ભૂગોળ.	૦-૨-૬
૪	પાલણપુર સંસ્થાનની સામાન્ય ભૂગોળ.	૦-૩-૦
૫	ભૂગોળની મૂખ્ય સંજ્ઞાઓ.	૦-૦-૬
૬	ભૂગોળના પદ્ધતિ (ધો. ૩-૭ માટે).	૦-૩-૦
૭	ઇતિહાસના પદ્ધતિ (ધો. ૫ થી ૭ માટે).	૦-૨-૦
૮	બાળગીત સંગ્રહ ભા. ૧-૨.	
૯	સંવાદ સંગ્રહ ભા. ૧-૨-૩.	
૧૦	સંવાદ મણકા ભા. ૧-૨.	
૧૧	સરળ દેશી હિસાબ (મંજૂર થયેલ)	૦-૧-૬

મળવાનું ફેરફાર:-

ચોક્કસી બ્રધર્સ

બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લિશર્સ

બાલાહનુભાન પાસે-અમદાવાદ

શાળાપત્ર સંબંધી સૂચના

- ૧ પત્ર સંબંધી લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું. છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક બાજુએ ચોક્કસ અક્ષરે લખવું. જો છાપવા યોગ્ય લાગશે તો છપાશે, અને પસંદ નહિ કરેલા લેખ ટિકિટ મોકલી હશે તો પાછા મોકલવામાં આવશે. યોગ્ય ચર્ચાપત્રને પણ સ્થાન મળશે.
- ૨ લવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦ ટપાલ ખર્ચ સાથે અગાઉથી. છુટક અંકના રૂ. ૦-૩-૩ મોસ્ટેજ સાથે. લવાજમના પૈસા મનીઓર્ડર, એક અગર ડ્રાફ્ટથી મોકલાવશે. તો તે ચાલશે, પરંતુ તેમાં કમિશન કે વટાવ જે બેસે તે લવાજમના પૈસામાંથી કાપવાનો રિવાજ નથી, પરંતુ તે મોકલનારને સિર છે.
- ૩ શાળાપત્રમાં આપેલી ખાતરી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડીઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલી જ હોય એમ હમેશા હોતું નથી; માટે દરેકને મંજૂર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.
- ૪ આ પત્ર સાથે કોઈપણ હેડલીન વહેંચવામાં આવશે નહિ.
- ૫ સ્થળસંકોચને લીધે શાળાપત્રમાં ઇનામપત્રક છપાય છે તેના સંબંધમાં દરેકને સૂચના કરવામાં આવે છે કે રૂ. ૫) થી ઓછી રકમવાળાં નામ છપાવવા માટે મોકલવાં નહિ; તેમ છતાં આવશે તો તે છાપવામાં આવશે નહિ.

તંત્રી

જાહેરખબરના નવા ભાવ

આથી સર્વેને ખબર આપવામાં આવે છે કે સને ૧૯૩૮ ના જાન્યુઆરીથી જાહેરખબરના ભાવમાં ઘટાડો કરી તે નીચે મુજબ રાખવામાં આવ્યા છે.

મુદત	એક પાન	અડધું પાન	પા. પાન
આઠ મહિના	રૂ. ૧૦	રૂ. ૪૦	રૂ. ૩૦
૬ મહિના	રૂ. ૩૨	રૂ. ૧૨	રૂ. ૧૬
ત્રણ મહિના	રૂ. ૧૮	રૂ. ૧૨	રૂ. ૮
એક મહિના	રૂ. ૭	રૂ. ૫	રૂ. ૪

પુસ્તક ૭૭

અંક ૪

Registered
No. B. 43

શાળાખ્યા

તંત્રી

એચ. ડી. ઘોઘારી, બી.એ., એસ. ડી. સી. ડી.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ	ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	શાળાની વ્યવસ્થા ...	૧૫૭	૮	દ્રે. સંસ્થાઓ માટેની ચારીરિક	
૨	આદર્શ શાળા ..	૧૬૦		કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ ૧૮૧	
૩	પ્રેરણા ...	૧૬૩	૯	સગીતનું નોટશન ...	૧૯૦
૪	ચરોડાની હુન્નર હિલોગશાળા		૧૦	મુળાઈ ઈલાકાની ઉર્દુ	
	પુના ૧૬૭			શાળાઓ માટે પંજુ	
૫	પૂર્વ પશ્ચિમનો પ્રવાસ...	૧૭૧		ચએલા પુસ્તકોની યાદી ૧૯૧	
૬	ચિત્રકામ ધોરણ બીજી	૧૭૪	૧૧	સગકારી જાહેરખબરો	૧૯૩
૭	માટી કામ ...	૧૭૬	૧૨	આનગી જાહેરખબરો	૧૩

રૂપીયા પંજુ ઇનામ

આથી પ્રાથમિક શાળાના તમામ સ્તરી તથા પુરુષ શિક્ષકોને જણાવવામાં આવે છે કે શાળાપત્ર એકિસ તરફથી એવો પ્રજ્ઞા કરવામાં આવ્યો છે કે જે કોઈ સ્તરી શિક્ષક કે પુરુષ શિક્ષક પોતાની શાળામાં પ્રાથમિક કેળવણીને ઉપમગ્ધ એવો માર્ગ હિતમ સ્વતંત્ર અખતરો કર્યો હોય અને જે મંપૂર્ણ રીતે ફતેહમંદ નીવડ્યો હોય તે સંબંધી સમૂર્ણ વિગત સાથે અહેવાલ માગવો આવેલા અહેવાલોમાંથી કમિટી હિતમ કોટિના-એક પુરુષ શિક્ષકનો અને એક સ્તરી શિક્ષકનો-એવા બે અહેવાલ પસંદ કરશે, અને તે ફતેહ અહેવાલ માટે રૂ. ૫૦નું ઇનામ લેખકને કમિટીના નિર્ણય પ્રમાણે આપવામાં આવશે. લખાણ સંદર્ભદાર અક્ષર સાથે કાગળની એક ખાલુ પર લખેલું હોય જોઈએ. અહેવાલ તેમના જિલ્લા અથવા રેટના ઇન્સ્પેક્ટર એક્સિમર મારફતે મોકલવી આવશે. અખતરો અને અહેવાલની વિગત મંપૂર્ણ અને પોતાની જાતથી તૈયાર કરેલી છે એવી મતલબનું તે અમલદારનું પ્રમાણપત્ર પણ સાથે હોય જોઈશે.

શુભરાત શાળાપત્ર એકિસ,

તંત્રી.

અમદાવાદ. તા. ૪-૩-૩૮.

કેળવણીખાતાના હુકમથી

તંત્રી અને પ્રકાશક (ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૫ થી)

હીરાલાલ ત્રિકમલાલ ધોધારી, બી. એ., એસ. ટી. સી. ડી.

હેડમાસ્ટર પ્રે. સ. ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ

(સર્વ હક ગ્રાધીન રાખ્યા છે)

ધી " હાપમંદ જીવિતી " પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પરીણ દેવીદાસ હમનલાલે છાપ્યું
મલાપોસ રોડ-અમદાવાદ.

પુસ્તક ૭૭]

એપ્રિલ ૧૯૩૮

[અંક ૪

પ્રજાની ઉન્નતિનો આધાર તેની કેળવણી પર છે; અને
કેળવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ સૂત્ર
જેટલું વહેલું અમલમાં આવે તેટલી વહેલી ઉન્નતિ.

શાળાની વ્યવસ્થા

જેમ વસ્તુને કેળવ્યા વિના તેનું વાસ્તવિક સ્વરૂપ પ્રગટ થતું નથી તેમ મનુષ્યને કેળવ્યા વિના તેનું વાસ્તવિક મનુષ્યત્વ ખીલતું નથી. એ ઉદ્દેશથી માણસ જન્મે છે ત્યારથી તેને સંરક્ષારી બનાવવાના ચત્તો આદિકાળથી ચાલતા આવ્યા છે; અલબત્ત દેશ અને કાળ જોતાં તે પ્રયત્નોના સ્વરૂપમાં વારંવાર ફેરફારો થતા જોવામાં આવે છે. પણ કેળવણી કે શિક્ષણનો મૂળ ઉદ્દેશ મનુષ્યત્વ ખીલવાનો છે એ તો સર્વસામાન્ય ગ્રાહ્ય છે. પ્રાચીન આશ્રમો કે મધ્યયુગની શાળાઓ કે સંસ્થાઓ, અથવા તો અર્વાચીન શાળાઓમાં શિક્ષણપ્રાણલિકાઓમાં આ ઉદ્દેશ એક અથવા ખીજ સ્વરૂપમાં જળવાઈ રહ્યો છે. એ હિપરાંત ખીજ બાબત જે નજરે તરી આવે છે તે એ છે કે એ કેળવણી અથવા શિક્ષણ યોગ્ય રીતે અપાય છે કે નહિ, તેનું પરિણામ ધાર્યું આવે છે કે નહિ તે પણ સાથે સાથે જોવામાં આવે છે. આ ઉદ્દેશ પાર પાડવાને જુદી જુદી રીતો પ્રાચીન કે અર્વાચીન યુગની

આદર્શ શાળા

નિબંધ ૨

॥ સ્વે સ્વે કર્મણ્યભિરતઃ સંસિદ્ધિ લભતે નરઃ ॥

આદર્શ શાળા વિષે લખવું એ અતિ કઠિન છે. યુગપરિવર્તન થતાં જેમ સર્વ રીતરિવાજ ફેરવાઈ જાય છે તેમ કેળવણીની યોજના, હેતુ અને સાધન પણ ફેરવાય છે. આપણે ૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાંની કેળવણી જોઈએ અને આજની કેળવણી જોઈએ તો હિમાલય જેટલો તફાવત માલમ પડશે. એનું કારણ શું હશે ?

કારણ તપાસવા માટે દૂર જવું પડે તેમ નથી. સંસ્કૃતિનો ચોપડો ફેરવવાથી એની ગાંઠો જડી આવશે. આડ મરી જાય છે. છતાં તેનાં મૂળ જમીનમાં ઘણાં વર્ષ રહે છે, અને કેટલાંક જાડનાં મૂળ તો અમર જેવાં લાગે છે. એ મૂળમાં અનેક ગાંઠ હોય છે. તેમ સંસ્કૃતિનાં જાડ મરે છે, છતાં તેનાં મૂળની ગાંઠ અજરાગર હોય છે. કાયદા, ધર્મ, સમાજ, લભ, ખોરાક, પોશાક અને રાજ્ય એ સંસ્કૃતિના અવયવ છે. એ અવયવો કેળવણીમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે. કેળવણી એટલે જીવનનો રસ, કેળવણી એટલે જ્ઞાનજનેતા, કેળવણી એટલે ધર્મશુભ, કેળવણી એટલે આત્માની ઉન્નતિનું મોક્ષદાર.

વૈદિક યુગમાં ઋષિઓ આશ્રમમાં કેળવણી આપતા. તે કેળવણી આત્મજ્ઞાનની હતી. ત્યારપછીના યુગમાં સામાજિક કેળવણી આવી. તેમાં વૈભવવિલાસ, સ્ત્રીસુખ, શુદ્ધરચાત્રમસુખ વગેરે પ્રધાનવિષયો હતા. ત્યાર-પછીના યુગમાં કેળવણી કરોળાઆના જાળામાં ગુંથવાઈ ગઈ, અને અગ્રિણ રાજ્યના ઉદય પછી આપણને કેળવણીને નવો પ્રકાશ મળ્યો. નર્મદ-દલપત કાળમાં વર્તમાન કેળવણીની બુદ્ધિ પ્રચાપિત થઈ અને તે બુદ્ધિમાં આજે નૂતનકેળવણીનાં જાડ પત્રપુષ્પથી ઝુમી રહ્યાં છે. બળવા પછીના વર્ષો એજ નૂતનદિવનો ઉદયકાળ છે. એમાંજ ખસ સાહિત્યકારો, કવિઓ અને યુગદષ્ટાઓ ઉગ્યા, પોષાયા અને વૃદ્ધિ પામ્યા છે. એક વખત એવો પણ હતો કે જ્યારે સંસારસુધારો એજ કેળવણીનો હેતુ હતો, ત્યારપછી સાક્ષરયુગમાં પડિતો બનાવવા એજ કેળવણીનો હેતુ હતો. આજે ગામડાંનો પુનરુદ્ધાર કરવો એજ ખરી રાષ્ટ્રીય કેળવણી છે. આજનો આદર્શ એજ કે વિદ્યાર્થીના એક હાથમાં પેત્રીનાં ઝોળાર અને બીજા હાથમાં પુસ્તક-

ગીતાજીમાં શ્રીકૃષ્ણઅગવાને કહ્યું છે તેમ કેળવણી જો દિવ્યનેત્ર આપે તોજ તે કેળવણી. આત્મા એ સૌથી મહાન વસ્તુ છે. તેને કેળવવો એ પણ કેટલું અહોભાગ્ય ! અને જ્યાં કેળવાય તે જ્ઞાનિ પણ કેટલી પાવનપુનિત !

કાળગંગામાં તથાઈ જતા અનેક જીવાત્મા ક્યાં જાય છે, એવા આધ્યાત્મિક પ્રશ્નો વિચારવા એ આત્માની કેળવણી છે. શરીરને વધારેમાં વધારે સુખ શી રીતે આપવું, એવા પ્રશ્નો વિચારવા તે આધિભૌતિક કેળવણી છે. આચાર અને વ્યવહાર બંને શબ્દો ઉપલાં ક્યનને ઘણે અંશે લાગુ પડે છે. આચાર એટલે પરજીવનની ઉત્તિ માટેની તૈયારી અને વ્યવહાર એટલે આજીવનની ઉત્તિ માટેની તૈયારી. આર્ષસંસ્કૃતિ અને પશ્ચિમની સંસ્કૃતિ એ બે વચ્ચે પણ એવોજ ભેદ છે. મહાત્મા અને વૈરાગિક એ બેમાં પણ એવીજ ભેદનો તફાવત છે. વસ્તુતઃ કહેવાની મતલબ એ છે કે કેળવણીનો આદર્શ શા ?

જીવનનો આદર્શ અને કેળવણીનો આદર્શ એકજ છે, હોવો જોઈએ. ચંત્રવિરાન અને ધર્મવિરાન બંનેનો જ્યાં સુમેળ હોય ત્યાં કેળવણી સંપૂર્ણ થાય છે. આ પુસ્તકયુગમાં આદર્શ અનેક હોય, છતાં બધી નદીઓ દરીઆને મળે છે તેમ બધા આદર્શોની એકતા હોવી જોઈએ.

વસ્તુનો વિકાસ તેના આદર્શ પર નિર્ભર છે. સમાજપરિવર્તન થતાં આદર્શની યોજના પણ ફેરવાઈ જાય છે.

આદર્શ શાળા એ આદર્શ સમાજ ઉત્પન્ન કરવાનું એક મહાન ચક્ર છે. એ ચક્રની ગતિ સમાજની કોઈપણ ગતિ કરતાં પ્રધાનપદ છે. કેળવણીનાં સ્થળોમાં શૃદ્ધ, શાળા, પાઠશાળા, સિનેમા, ધાર્મિક સ્થળો, દુકાનો તેમજ બીજી અનેક ખાનગી સંસ્થાઓનો સમાવેશ થાય છે. જેમ ખોરાકમાં દૂધ ઉત્તમ છે, તેમ કેળવણીનાં સ્થળોમાં શાળા ઉત્તમ છે.

આજે આપણે પ્રાથમિક શાળાની વાત કરવા માગીએ છીએ; છતાં એ બીજી માધ્યમિક કે ઉચ્ચતર પાઠશાળાનો પણ આદર્શ હોવો જોઈએ. જેમ એક ડુંગર પર ચઢવું હોય તો તેનો આખો રસ્તો સુરેખ અને ખીનહરકતવાળો હોવો જોઈએ તેમ પ્રાથમિક, માધ્યમિક અને ઉચ્ચતર દરેક શાળામાં વાતાવરણ વિદ્યાર્થીને પ્રગતિ કરાવનારું હોવું જોઈએ.

આદર્શની ટોચ નક્કી કરતાં પહેલાં પ્રાથમિક સુદાઓ જોઈ જવા જરૂરના છે :

શાળાનાં અંગો

૧. વિદ્યાર્થીઓ
૨. શિક્ષકો
૩. આશુઆશુનું વાતાવરણ
૪. શાળાનું મકાન
૫. શાળાનું શિક્ષણ ઉપયોગી સાહિત્ય
૬. પાઠ્ય પુસ્તકો
૭. અભ્યાસક્રમ
૮. પરીક્ષા
૯. પરીક્ષકો
૧૦. વ્યવસ્થાપક બોર્ડ
૧૧. બગીચો
૧૨. શારીરિક શિક્ષણ
૧૩. નીનિશિક્ષણ કે નાગરિકનું શિક્ષણ
૧૪. માનસિક કસોટી
૧૫. દરરોજ પ્રાર્થના
૧૬. પર્યાટન
૧૭. અચાંચ
૧૮. વિદ્યાર્થીની સ્વચ્છ કમિટી
૧૯. નાટ્યપ્રયોગ
૨૦. શાળાની કમિટી
૨૧. વાલીદિન-આજદિન
૨૨. રક્ષાઉત્સવનું શિક્ષણ
૨૩. છાત્રાલય
૨૪. માઆપ-વાલીનો સહકાર
૨૫. શારીરિક શિક્ષાનો અભાવ
૨૬. ખુદિ, કલ્પના, નિગ્રાસા અને બીજી સક્રિયતા વિકાસ
૨૭. વિશ્વમાં હિંદનું સ્થાન
૨૮. હેડમાસ્ટરની લાયકાત
૨૯. મદદનિશોની કર્તવ્યનિષ્ઠા
૩૦. સંસ્કૃતિપોષક શિક્ષણ: ગામડાંની શાળામાં ગામડાં સજીવન કરવાનું અમૃત અને શહેરો માટે શહેરોની સંસ્કૃતિ ઉત્તમ બનાવવાનું અમૃત મળવું જોઈએ.
૩૧. કન્યાશાળામાં કન્યાને આદર્શ ગૃહિણી બનાવવાનું શિક્ષણ
૩૨. ક્રિયાત્મક શિક્ષણ
૩૩. શાળાના વિદ્યાર્થીઓ ભણીને બહાર પડે કે એક ઉત્તમ નાગરિક બને અને દેશના બહાદુર સૈનિક બને એવું સમ્પ્રદાયિક શિક્ષણ
૩૪. સહશિક્ષણ
૩૫. ઔદ્યોગિક શિક્ષણ
૩૬. ખેડારી અને ગરીબી દૂર થાય તેવું શિક્ષણ
૩૭. સ્વચ્છતા
૩૮. ચારિત્ર્ય
૩૯. વખતપત્રક
૪૦. બાળવર્ગ
૪૧. જાતીય શિક્ષણ
૪૨. બાળ લાંબગેરી
૪૩. રમત ગમતની હરિકામ

ઉપલા મુદ્દાઓ એ કળના કાળીને કરેલા સમચ્છેદ નથી. એ તો શાળામાં શું શું હોવું જોઈએ તેનો આકાર છે, રૂપરેખા છે. વસ્તુતઃ

કહેવાની મતલબ એ છે કે શિક્ષણ એ સ્વસ્થાવજન્ય રસ છે. એ રસની સરિતા અવિભાજ્ય છે. તેને વહેતી બંધ કરવી એ કૃત્રિમતા છે. આપણે તે કુદરત તરફ જવું જોઈએ, છતાં કોઈ બાબત વિલોકવા માટે તેનાં સદાયભૂત અંગો જોવાની, જાણવાની અને અનુભવવાની અગત્ય છે.

અપૂર્ણ

પ્રેરણા

ગમે તેમ હોય પણ માનવજીવન વિચિત્રતા માગે છે. આનંદ વ્યક્ત કરવા માનવીએ હિતસેવો યોગ્ય છે. મોટાઈનો ભાસ કરાવવા તેણે અનેક-વિધ યોગ્યતાઓ આદરી છે. વિપયની ગંભીરતાનું ભાન કરાવવા તેણે એવાજ પ્રવાસો કર્યા છે. રાગ ફરવા નીકળે સાથે ડઝનબંધ હજુરીઆ અને માણસો હાજર, સાહેબ ફરવા નીકળે, પટાવાળાએ આગળ દોડવાનું. લગ્નો-તસવ થાય, વરધોડા અને વાગ્ન વગડાવાનાં આ અને એવાં કંઈક પ્રસંગો માનવજીવનમાં યોગ્ય છે. માનપત્રો માટે મેળાવડા થાય છે. સેવકોની સેવાની એ રીતે જાહેરમાં કદર થાય છે.

નાના સરખા રામપુરમાં આજે એવોજ એક મેળાવડો યોજવામાં આવ્યો હતો. ત્રણ વર્ષ જેટલા હુંક સમયમાં ગામને સ્વચ્છતાના પંથે વાળનાર, તેનામાં સ્વતંત્રતાની અનેરી ભાવના પ્રેરનાર મારત્તર નિરંજનને રામપુરની પ્રજા આજે જાહેરમાં માનપત્ર આપવા તૈયાર થઈ હતી. જગતના એકલ, અંધારા ખુણામાં સળગતી ચર્ષ કાલની અત્તાન પ્રજા આજે પોતાના માર્ગદર્શકનો આભાર માનવા એકઠી ચર્ષ હતી. ગામના આત્માસમા નિરંજનની અમર નામના કરવા તેણેજ. અતિ પ્રયાસથી ઉપું કરેલું લાઘવેરીનું મકાન ખુલ્લું મૂકી એ સંસ્થાને નિરંજનના નામ સાથે બેઠી દેવાનું દરાવવામાં આવ્યું હતું.

પ્રસંગની ગંભીરતા સાચવવા કાર્યવાહકોએ ખાસ કાળજી રાખી હતી. લગભગ ત્રણહમર માણસો સુખેથી બેસી શકે તેવો વિશાળ સભામંડપ ગોઠવવામાં આવ્યો હતો. આસોપાલવનાં તોરણો લટકાવ્યાં હતાં. મધુમાલતીનાં પરિમલ પ્રસરાવતાં પુષ્પો સુગંધ અર્પી શોભામાં વૃદ્ધિ કરતાં હતાં. સજાનો સમય થયો, માણસો એક પછી એક આવી પોતાને યોગ્ય આસને ગોઠવાઈ જવા લાગ્યા. નિર્ણિત કરેલા સમય પહેલાં પાંચ મિનિટમાં તો એ

મંડપમાં જોટલી લીડ થઈ કે માણસોને હિસા રહેવું પણ વસતું થઈ પડ્યું. મુકરર કરેલા સમયે સામેથી ચોક્ક માણસોએ સલામાં પ્રવેશ કર્યો. બધાં એ હિસા થઈ આગંતુકને માન આપ્યું. આવનાર પહેલી હરોલમાં પુરમીમાં ગોઠવાયાં. સર્વેએ પોતાનું સ્થાન લીધું.

એલ. એલ. ખી. નો અભ્યાસ કરતા તેજ ગામના એક તેજસ્વી સુવાને સલાનું પ્રમુખસ્થાન લીધું. તેમનીજ બાજુમાં મારતર નિરંજન, તેમનાં પરિન વિદ્યુલ્લતા અને દીકરી નાનકડી તરલિકા ગોઠવાયાં. જાહેર કરેલા પ્રોગ્રામ અનુસાર શાળામાં લણતાં બાળકો અને બાળાઓએ નાટ્યપ્રયોગ, ગરબા વગેરે લજવી તથા ગાર્ડ બતાવ્યાં હતાં. પ્રાસંગિક વ્યાખ્યાનો થયાં અને છેવટે વિદ્વાન પ્રમુખશ્રીએ પોતાની ઓગરવતી શૈલીમાં આ વિષયનું સુંદર બ્યાન શ્રોતાઓ સમક્ષ રજુ કર્યું. ટાંકણી પડે તોપણ અવાજ સંભળાય એવી નિરવ શાંતિ ધારણ કરી આખીએ સભા બંસીને સૂર સાંભળી ડોલતા ફણિધર માફક મંત્રમુગ્ધ બની શ્રવણ કરવા લાગી. પ્રમુખશ્રીએ પોતાના બાપણુમાં મારતર નિરંજનની રામપુર પ્રત્યેની અથાગ સેવાનો સુંદર ઉલ્લેખ કર્યો. ત્રણ વર્ષ પહેલાંનું રામપુર આજે કેઈ જુદાજ સ્વાંગમાં જણાતું હતું. શાળામાં વસતીના પ્રમાણમાં ઘણાં ઓછાં બાળકો અભ્યાસ અર્થે આવતા તેમની સંખ્યા ૧૨૫ થી વધારી ૨૫૦ જોટલી થઈ હતી, અને તેવાજ પ્રયાસથી વિદ્યુલ્લતાએ પણ કન્યાશાળાનું સ્વરૂપ સાવ ફેરવી નાખ્યું હતું અને માંડ ૨૦ જોટલી બાળાઓની સંખ્યાને આજે ૧૨૫ ની સંખ્યામાં પહોંચાડી હતી. વળી એકજ શિક્ષિકાની જગાએ આજે ચાર શિક્ષિકાઓ કામ કરતી થઈ ગઈ હતી. મોટી ઉંમરનાં મહેનતુ અભણ માણસોને-ઓ, પુરગોને લણાવવામાં અને જણ્યાંએ સારી મહેનત લીધી હતી, અને એકલી ફળવણીજ નહિ, પરંતુ ગામની સ્વચ્છતા વધારવા તથા કેટલાક અનિષ્ટ રિવાજો દૂર કરવા તરફ તેમણે સાફ લક્ષ્ય હોયું હતું. તેમના પ્રયાસથીજ અને સંકલોનાં મકાનો યોજનાપૂર્વક સુંદર બાંધવામાં આવ્યાં હતાં અને ગામનાં બહોળાં માણસો લાલ થઈ શકે તેટલા મારે લાઈબ્રેરી જોડવામાં આવી હતી. તેના માટે પણ એક સુંદર મકાન બંધાવવામાં આવ્યું હતું. ગામના પૈસે ગામનેજ લાલ અપાવનાર નિરવાઈ સેવાભાવી નિરંજન માત્ર ત્રણ વર્ષ જોટલા ટુંક સમયમાં ગામનો આત્મા બન્યો હતો. એની પ્રેરણામૂર્તિ વિદ્યુલ્લતા ગામની આરાધ્ય દેવી બની હતી. નાનકડી તર સારા-એ ગામનું છદત રમકડું બની હતી. પોતાના એ આરાધ્ય દેવતાઓને જાહેરમાં માન આપવા રામપુરની પ્રજા આજે ઉમંગમાં હતી.

પ્રમુખશ્રીએ આજે તેજ પામતનું સાફ વિવેચન કર્યું. છ હજાર આંખો લક્ષિતલાવથી એ દૈવી ત્રિપુટી તરફ નિહાળવા લાગી. સ્વર્ગીય દ્રશ્ય ધરી-ભર જીવનમાં તમામ દુઃખો બુધાવે તેવું બન્યું. પ્રમુખશ્રીના વરદ હસ્તે લાઇબ્રેરીનું મકાન ખુલ્લું મુકાયું. હારતોરા થયા. રામપુરની હિસાહમેલી પ્રગ્ન આનંદમાં આવી જઈ નિરંજનની જય પોકારવા લાગી.

આવા અપૂર્વ માનનો યોગ્ય જવાબ આપવા નિરંજન ઉભો થયો. સફેદ સ્વચ્છ ખાદીમાં ઓપતો ચશ્માધારી યુવાન સારીએ સભાનું ધ્યાન ખેંચી રહ્યો. એના મુખ પર નિરંતર વિલસતું હાસ્ય ભલભલા માનવીને મ્હાત કરવા બસ હતું. તેને અપાએલા માનનો તેણે વિવેકથી જવાબ વાળ્યો. તેને અપાએલું માન વધારે પડતું છે, એમ તેણે ચોકખા શબ્દોમાં જણાવ્યું. તેણે કરેલું કાર્ય એ તેની સમાજ પ્રત્યેની ફરજ હતી. કર્તવ્યપાલનને માટે માન કે મેળાવડાની જરૂર હોતી નથી તેમ જણાવ્યું. સાથે સાથે પોતાની શરૂઆતની નિર્જાતા, ગામડાંના શિક્ષકનું સાદું જીવન અને તે પ્રત્યેનો તેનો અણુગમો, ભલકાભર્યું શહેરનું લહેરી જીવન ભોગવવાનો તક્ષસાટ એને ગામડાંથી વિમુખ રાખવા મુશ્કેલી હતી. તે બધાંને અળગાં કરી ગામડાંનેજ પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર બનાવી ગામડાંમાંજ નિવાસ કરાવનાર તેની હૃદય દેવી વિદ્યુલ્લતાજ હતી. તેના મુંદર સહકાર સિંવાય પોતાનાથી આ કામ થઈ શકતજ નહિ એમ જણાવ્યું. કાર્યનું ખર્ચ માન તેનેજ ઘટે છે તે પણ જનતાને સમજાવ્યું. પોતે માત્ર એક એવક છે અને સેવા કરવા સજાયો છે. સેવકને માન મેળવવાનાં શાં ? તેણે નમ્ર લાપામાં આભાર માની વિવેચન પુરું કર્યું. બીજાં કેટલાંક પ્રાસંગિક કાર્યો આરોપી લઈ સભાનું કામ પુરું કરવામાં આવ્યું.

x x x x x

સભામાંથી નિરંજન ઘેર આવ્યો. પહેરેલાં કપડાં સાથેજ તે આરામ-ખુરશીમાં પડ્યો. આજનું અવર્ણનીય દ્રશ્ય તેને મુંઝવી રહ્યું હતું. જૂતકાળનો પડો પાછો હાલ્યો. ત્રણ વર્ષ પૂર્વેની સ્મૃતિ તાજી થઈ નિરંજનના દષ્ટિપટ પર અચકાવા લાગી.

ત્રણ ત્રણ વર્ષ કોલેજમાં અભ્યાસ કરી કોલેજજીવનમાં રંગાએલો નિરંજન બપોરે તેની નિમણૂક દૂર દૂરના એક ગામડામાં કરવામાં આવી છે, એવા સમાચાર તેને મળ્યા ત્યારે હતાશ થયો. કોલેજજીવન દરમિયાન તેણે અને તેની જીવનસખી વિદ્યુલ્લતાએ સેવેલાં સ્વપ્નાંની ઈમારત તેને

ભરખીજૂત થઈ જતી જણાઈ અને તેણે નિરાશાજનક હાથ ફેંકી પોતે અને લતા કોલેજમાંથી સાથે નીકળી કાઢી મારા શહેરમાં જઈ નોકરી કરી સુખી જીવન ગુજારશે એવી અભિલાષા સેવતા નિરંજનને જ્યારે ખાતા તરફથી ઓર્ડર મળ્યો ત્યારે અસહ્ય વેદના થઈ આવી. તેનો આત્મા ગુંગળાતો લાગ્યો. તેની તમામ ભાવનાઓના તેને ચૂરા થઈ જતા લાગ્યા. તેનું અંતર રડી ઉઠ્યું. ગામડાનો ભયમિશ્રિત કલ્પનાથી છિપત કરેલો હાલ તેને લાગી જવા આવતો હોય તેમ જણાયું. અસહાય અવસ્થામાં તે બેઠામ બન્યો.

“લતા, તારી વાત જો કે સાચ છે, પરંતુ આપણે સેવેલી મહાન આશાઓ ધૂળમાં મળે છે, આપણી ભાવનાઓનું ખૂન થાય છે,” નિરંજને નિકોરિયા ગાર્ડનના એક ખુણા પર આવેલા બાકડા પર એસી વિદ્યુલ્લતા થાય વાત કરવા માડી.

“એ સાચું, નિરંજન, પણ સાથે સાથે એ કેમ ભૂલી જાઓ છો કે ત્રણ તરીકેનું આપણું કર્તવ્ય શું? શિક્ષક તરીકેનું આપણું કાર્ય શું છે? મતાનતામાં સખડનો આપણો ગરીબ દેશ આપણી પાસે શું માગી રહ્યો છે? તમે ક્યા નથી સમજતા કે હું સમજાવવા બેસું,” લતાએ જવાબ વાળ્યો.

“પણ લતા, એ ધૂળશર્મા ગામડાં, સાંતી જડ, અસિક, જંગલી જન સૂર્ય કઈ દિશામાં હોય છે, જગતમાં ક્યારે શું ચાલી રહ્યું છે તે પણ આપણી શકે એવી પરિસ્થિતિ, આપણા માર્ગમાં અવરોધન કરનાર નથી? ગામડામાં જઈ જડ બેગા વસી જડ બની જવું, લતા, મને તો વસતું લાગે છે,” નિરંજને આગળ ચલાવ્યું.

“બસ, નિરંજન, આજ તમારી સેવાભાવના? અને આ ભાવના બધે તમે દેશનો ઉદ્ધાર કરવાના સંકલ્પો સેવતા હતા? નિરંજન, ગ્રામ્યજીવન અને ગ્રામ્ય પુનર્ગટના સંબંધે નિર્મયો અને લેખો લખી કોલેજમાં વાહવાહ મેળવનાર નિરંજન આજે પ્રસંગ આવતા પાછાં કય ભરે છે?” લતાએ દુઃખદ સ્વરે જણાવ્યું.

“એ બધું કાગળમાં લખવાનું, લતા, યોજશોષ અને એકઆરામના સમયમાં શહેરનો વસવાટ છોડી દૂર ગામડામાં શુષ્ક જીવન ગાળવું દુઃખદ લાગે છે. અરે! એવો વિચાર સરખો ધુળરી ઉપજાવે છે. આ નાટક, સિનેમા અને સહૃદયગ્રાહી લતા, મને શહેરમાં જકડી રાખવા માગે છે? ગ્રામજીવન મને દુઃખ અને વિટંબજાભર્યું લાગે છે,” નિરંજને નિરાશા બતાવી.

“ આ શબ્દો નિરંજનના ન હોય, નિરંજન; આજે ભેલું તો કેડાણે છે ને! આત્મસંયમ માટે જીવન વેડફી નાખતો, આજના યુવક વર્ગના વેવલાખણા સામે ધડીધડી રોષ દર્શાવતો, દેશની ઉન્નતિ ઝંખતો નિરંજન, આજે આ શબ્દો કેવી આગળ બોલે છે? ક્યા મ્યુંએ બોલે છે? હાય! નહોતી ખબર કે ઉચ્ચજીવનનાં બધામાં પ્રક્ટો નિરંજન હજી મોજશોખની પામરતાભરી સપાટી પર તરફડીયાં મારે છે. નહોતી ખબર, કે નિરંતર સેવાની ઝંખના કરતો નિરંજન, પોતાની જિંદગી શહેરમાં વેડફી દેવા માગે છે. નિરંજન, બોલો, તમારા આ વિચારો તમે કેવી સમક્ષ પ્રદર્શિત કરી રહ્યા છો? ” વિદ્યુસ્તતાનો ઉસ્કેરાટ વધતો જતો હતો. તેની આંખમાંથી અશ્રુ સરવા લાગ્યાં, તેનો કામળ દેહ કંપી ઉઠ્યો.

જમીન સાથે જડાએકી આંખો નિરંજને ઉઘી કરી તેના હૃદયમાં પ્રબળ આત્મમંથન જામ્યું હતું. તેની દષ્ટિ સમક્ષ તેની હૃદયદેવી અશ્રુ સારતી હતી. દૂરદૂરથી આવતો ઘેરો અવાજ તેને ગામડામાં આમંત્રણો આપતો હતો. બાગમાં વાગતો રેડિઓ નિકળ રવરે ગાઈ ઉઠ્યો,

“ તેરે દીલકી લગી કૌઈ ક્યા બને.....”

અપૂર્ણ

યરોડાની હુન્નરઉદ્યોગ શાળા (પુના)

આપણા ઇલાકામાં અનાગ્રિત, અનાય બાળકો યોગ્ય રક્ષણના અભાવે કુમાર્ગે જઈ પોતાના જીવનને બરબાદ કરે છે, તેવા બાળકો માટે આપણી બહી સરકારે સંપૂર્ણ વિચાર કરી, એવા અનાય બાળકો ભવિષ્યમાં ઉત્તમ નાગરિક બને તે માટે કેળવણી આપવા અને તેની સાથે આધુનિક સમયને અનુસરી હુન્નરઉદ્યોગનું પણ શિક્ષણ આપી શકાય એવી આપણા ઇલાકામાં ચારથી પાંચ સંસ્થાઓ રચાવી છે. તેમાંની એક મધ્યવિભાગના પુના જિલ્લામાં યરોડા-હુન્નરઉદ્યોગશાળા રચાવી એ ઉલ્લેખ પુરી પાડી છે.

પુના રેલવેની ત્રણ માઈલ દૂર યરોડા ગામની દક્ષિણે એક વિશાળ ખુલ્લા મેદાનમાં એ શાળાની રચાવના કરવામાં આવી છે. પ્રથમ એનું નામ યરોડા રેફોર્મેટરી સંસ્થા હતું, તે બંધી ૧૯૩૬ થી યરોડા હન્ડરિટ્વર્ક સંસ્થા રાખવામાં આવ્યું છે. આ શાળામાં ૧૦ થી ૧૬ વર્ષની ઉંમર સુધીનાં બાળકો રાખવામાં આવે છે; અને દરેક બાળકને શાળાના શિક્ષણ ઉપરાંત હુન્નર, ઉદ્યોગ પણ શીખવવામાં આવે છે.

આ શાળામાં હાલ ૨૨૦ છોકરાઓ છે, અને એ સંસ્થાની દેખ-રેખ મુંબઈ સરકારનો એક અમલદાર-પણત કોમેા માટેનો અમલદાર-Backward class officer મી. સીમીંગ્ટન રાખે છે. તે ઉપરાંત નવથી દસ સભ્યોની મેનેજિંગ કમિટી એ સંસ્થાનું તંત્ર ચલાવે છે. શાળાના ચેરમેન તરીકે મિ. સીમીંગ્ટન પોતેજ કામ કરે છે. આ શાળાને એક આદર્શરૂપ બતાવવા એ સંસ્થાના હાલના સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ મિ. એ. કે. ખાન (એમ. એ.) લગીરચ પ્રયત્નો કરી રહ્યા છે, અને પોતાના પ્રયત્નોમાં સફળતા મેળવી રહ્યા છે. જે માટે મિ. એ. કે. ખાનને અભિનંદન ઘટે છે. માળાપ પણ પોતાના બાળકોની જેટલી કાળજી રાખી શકતાં ન હોય તેથી પણ આધક કાળજી હાલના સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટમાં જોવામાં આવે છે.

આ શાળામાં લગભગ ૨૩૦ વિદ્યાર્થીઓ સંપૂર્ણ સગવડથી રહી શકે તેટલી સગવડ છે, અને તે માટે આદરમેદરીઝ હોસ્ટેલરૂપ બનાવવામાં આવી છે, તેમાં બાળકોને સુવા, ખેસવા તેમજ રહેવાની ઉત્તમ પ્રકારની જોડવણ છે. દરેક બાળકને એકેક લોખંડનો પલંગ અને બિછાના ઉપરાંત ઠંડીથી બચાવ અર્થે ગરમ વસ્ત્રોનો પુરતા પ્રમાણમાં ઉપયોગ થાય તેવી જોડવણ કરવામાં આવી છે. આ શાળા એક વિશાળ કમ્પાઉન્ડમાં આવેલી હોવાથી તેમજ શાળાની બહાર-રમતગમતનાં મોટાં મેદાનો અને બાગબગીચા હોવાથી બાળકો કેદખાનામાં છે, એમ જરા પણ ભાસ થતો નથી. બાળકો પોતાને ઘેર જે સુખ ભોગવતા હોય તેથી પણ વિશેષ આ શાળામાં ભોગવે છે. આ પ્રકારના મુંદર વાતાવરણમાં બાળકો પોતાનાં સર્વ દુઃખો ભૂલી જઈ આનંદથી શિક્ષણ લે છે, તેમજ હૃત્તરઉદ્વોગનું કામ શીખે છે.

આ શાળામાં પણ અનેક જાતના બાળકો આવતાં હોવાથી તેમનાં શિક્ષણાર્થે ગુજરાતી, ઉર્દુ, મરાઠી, અને કાનડી એમ ચાર શાળાઓ છે. દરેક શાળામાં ટ્રેન્ક અને અનુભવી શિક્ષકોદ્વારા શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. અહીંનું શિક્ષકમંડળ પણ આ શાળાને નમુનેદાર બનાવવા, તેમજ બાળકોની ઉન્નતિ અર્થે તન અને મનથી પ્રયત્નો કરે છે. બાળકોને ઉત્તમ પ્રકારનું શિક્ષણ મળે અને તેઓ ભવિષ્યના ઉત્તમ નાગરિક અને એજ તેમનું ધ્યેય છે. શાળાઓની વાર્ષિક પરીક્ષા પુના સીટીના એન્જીકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબ અને તેના મદદનિશોદ્વારા દર વર્ષે લેવામાં આવે છે. તે ઉપરાંત હૃત્તરઉદ્વોગની પરીક્ષા માટે (ટેકનિકલ પરીક્ષા) પણ વિદ્યાર્થીઓને તૈયાર કરવામાં આવે છે. કેટલાંક બાળકોને મુબમની સર જે. જે. સ્કૂલ આવ

આટ્સની એક્ષિમેન્ટરી અને ઇન્ટરમીડીએટ કોઈંગ પરીક્ષામાં મોકલવામાં આવે છે, અને તેનું પરિણામ પણ દિનપ્રતિદિન સારું આવતું જાય છે.

આ શાળામાં શિફ્ટ સિસ્ટમ (Shift-System) પ્રમાણે શિક્ષણ આપાય છે, એટલે કે એક ટુકડી અર્થે દિવસ નિશાળમાં કામ કરે, અને બાકીનો અર્થે દિવસ કાર્યાલય (વર્કશોપ)માં કામ કરે છે. જ્યારે એક ટુકડી કાર્યાલયમાં કામ કરે ત્યારે બીજી ટુકડી નિશાળમાં જાય છે. આ જાતની વિભાગપદ્ધતિથી આ સંસ્થાનું કામ ચાલે છે. સાથે સાથે ધાર્મિક શિક્ષણ પણ આપવામાં આવે છે. ખ્રિસ્તિ બાળકોને દર રવિવારે દેવળમાં મોકલવામાં આવે છે, જ્યારે મુસલમાન બાળકોને નિયમિત નમાઝ પઢવા માટે, અને હિંદુ બાળકોને પ્રાર્થના અર્થે જુદી જુદી ગોદવણ કરવામાં આવે છે. તહેવારના દિવસોમાં બાળકોને મસજિદ-મંદિર અને દેવળમાં મોકલવામાં આવે છે.

આ સંસ્થાની વર્કશોપમાં ખાસ કરી સુધારી કામ, લુહારી કામ, શીટીંગ કામ, દરજી કામ, બુકબાઇન્ડિંગ અને ચિત્રકામ ઇત્યાદિ શીખવવામાં આવે છે. જે જે બાળકોને ઉપલા કાર્ય માટે શોખ ન હોય તેમને ખેતીવાડી અને બાગકામને લગતું શિક્ષણ આપવામાં આવે છે. ઉપરના દરેક કાર્ય માટે જુદા જુદા મિશ્રી હોય છે. તે ઉપરાંત સૃષ્ટિજ્ઞાનનું શિક્ષણ આપવા એક અનુલવી ટ્રેન્ડ શિક્ષક રાખવામાં આવ્યો છે. જે સૃષ્ટિજ્ઞાનના શિક્ષણ ઉપરાંત ફળાફળાદિ ઉગાડવાનું કામ પણ બાળકોને શીખવે છે. બાગબગીચામાં થતી શાકભાજીનો ઉપયોગ છાત્રાનાં બાળકો માટેજ કરવામાં આવે છે, જ્યારે બાકીની ખચત રટાફના માણસોને અને બહારની જનતાને વેચવામાં આવે છે. આ ખેતી અને બાગબગીચા અર્થે લગભગ ૨૦ થી ૨૫ એકર જમીન રોકવામાં આવી છે, અને બાકીની લગભગ ૧૦ થી ૧૨ એકર જમીનમાં શાળા ઉપરાંત રમતગમતના મેદાનનો સમાવેશ થઈ જાય છે.

શાળામાં બાળકોની તંદુરસ્તી ધણી સારી રહે છે. એ વિષે, દેખરેખ રાખવા સ્થાયી દાકતર રાખવામાં આવ્યા છે. હાલ મિ. રાહોડ (એલ. સી. પી. એસ.) દાકતર તરીકે કામ કરે છે. તે ઉપરાંત એક નર્સ પણ રાખવામાં આવી છે, જે બાળકોની માતા કરતાં પણ તંદુરસ્તીની વિશેષ કાળજી રાખે છે. કોઈપણ બાળકનું શરીર નબળું પડતાં તરતજ ચાંપતા ઇલાજ કરવામાં આવે છે. માંદાં બાળકોની ભાવજત અર્થે માંદાની ઝોરડી (Sick Room) અને દવાખાનાની જુદી ગોદવણ કરવામાં આવી છે.

રાજામાં રકાઉટિંગનું કામ પણ શીખવવામાં આવે છે, અને એ કાર્ય રકાઉટ માસ્તર મી. પરીદ ધણાજ ઉત્સાહપૂર્વક કરી રહ્યા છે. તદ્-ઉપરાંત રાજાના ખુસ્તા અને વિશાળ મેદાનમાં બાળકો દરરોજ સાંજે ક્રિકેટ, ફુટબોલ, હૉકી, વૉલીબોલ વગેરે રમતો રમે છે; તેમજ ખીંછ અનેક દેશી રમતોને પણ રથાન આપવામાં આવે છે. શનિ, રવિ અને રવિના દિવસોમાં ખીંછ શાળાઓ સાથે રમતોની હરિકાઈ થાય છે. દરરોજ સવારે ફરનિઆત લક્કરી ક્વાયત થાય છે, અને એ લક્કરી તાલીમ લીધેલા સિપાઈઓદ્વારા આ કામ લેવામાં આવે છે. શાળાના બધા વિદ્યાર્થીઓને પાચથી છ દુકરીમાં વહેંચી નાંખવામાં આવે છે, અને તેમના કાર્ય પ્રમાણે ઉત્તમ, મધ્યમ વગેરે વર્ગો પાડવામાં આવે છે, જેથી કામ કરવામાં સરળતા પડે છે. બાળકોની લક્કરી ક્વાયત અને વ્યાયામનાં કાર્યો એઈ ફરેક જોનાર વ્યક્તિને આનંદ ઉપજે છે.

આ ઉપરાંત બાળકોના મોજશોખમાં વધારો કરવા પુના શહેરના એક મુસ્લીમ સુખી ગૃહસ્થ તરફથી રેડિઓની ભેટ આપવામાં આવી છે, તેથી દરરોજ સાંજે જમ્યા બાદ તથા રવિના દિવસોમાં રેડિઓ (આકાશ-વાણી) સાંભળવાનો લાભ બાળકોને મળે છે. દર રવિવારે ૫૦ વિદ્યાર્થીઓને શહેરમાં સિનેમા મકત દેખાડવાની ગોઠવણ કરવામાં આવી છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ દર મહીનાના પહેલા રવિવારે નિશાળના મેદાનમાં બજાર ભરવામાં આવે છે, અને દર માસે એક દિવસ ઉત્તમ પ્રકારના મોજનની મિજબાની બાળકોને આપવામાં આવે છે; અને પૂર્ણિમાની રાત્રે ચંદ્રના અજવાળામાં મિજબાની અને સંગીતના જલસાનો લાભ બાળકોને મળે છે. ગુપ્ત કંઠાકાના નામદાર ગવર્નર સાહેબનો પુના મુકામ હોય છે, તે દર-મિઆન શાળાનો વાર્ષિક હનામનો મેળાવડો ગોઠવવામાં આવે છે, અને નામદાર ગવર્નર સાહેબ જ્યોતે બાળકોને ધનામ વહેંચી આપે છે.

છેવટે આ સંસ્થાના સુપ્રિન્ટેન્ડન્ટ મી. એ. કે. ખાન અને બીજા કાર્યવાહકો બાળકોના લાભાર્થે જે ઉમંગથી પોતાનાથી અને તેમણે કાર્ય કરે છે, તેને માટે તેના સંચાલકોને ધન્યવાદ વરે છે.

ધી ડેવીડ રામુન રૂઝ,
માહેમા, મુંબઈ નં. ૧૯
બી. બી. એન્ડ. ટી. આઈ. ૨. }

એમ. કે. બલસારી

પૂર્વ પશ્ચિમનો પ્રવાસ

નોંધ—આ પ્રવાસનું વર્ણન સને ૧૯૩૫ના સપ્ટેમ્બર માસના અંકના પૃષ્ઠ ૩૬૬ના અનુસંધાનમાં છે.

પોર્ટ સૈયદ પહોંચ્યા.

૨૭ મી ઓગસ્ટની સવારે સાડા નવ વાગે પોર્ટ સૈયદ પહોંચ્યા. આ બંદરે મોઝાસા જેવી ઇમ્પ્રોવેશનની ધમાલ નથી, જેથી ઉતારાઓને શહેરમાં જવાની જલદી અનુકૂળતા મળી રહે છે. શહેરમાં જતાં દરવાજે જક્ષતખાતાના અમલદારો ગજવાં તપાસે છે. પોર્ટ સૈયદ એ ઇમ્પ્રોવેનું મુખ્ય બંદર છે. પોલીસ વિવેકી છે, યુનિફોર્મ પણ આકર્ષક લાગે છે. કેનાલના કિનારાને આડીનેજ બગ્ગર શરૂ થાય છે. જેથી બગ્ગરનો રસ્તો ઘણો રમ્ય અને લખ્ય લાગે છે. રસ્તાની જમણી બાજુએ જળ પરના જહાજ મહેલ અને ડાબી બાજુએ પોર્ટ સૈયદના પાર્શ્વિક મહેલ વચ્ચેના રોનકદાર રસ્તા ઉપર થઈ પચરંગી પ્રગ્નનાં ટોળા કેનાલના કર્તી લેસોસ સાહેબના બાવલાના દર્શન માટે દોડે છે. જ્યાં બૂમખ્ય સમુદ્રની હદ પુરી થાય છે અને સુએજ કેનાલની શરૂઆત થાય છે, તેવી યોગ્ય અને ઐતિહાસિક જગ્યાએ એક હંચા અને પહોળા સ્તંભ ઉપર દુનીયાના એક મહાન ઇજનેર ફર્નાન્ડીઝ લેસોસ સાહેબનું આબેહૂબ બાવલું બનાવીને તેના સ્મારક માટે મૂકવામાં આવ્યું છે. તે પ્રતિષ્ઠાશાળી પુરુષ પોતાનો જમણો હાથ સુએજ કેનાલ તરફ લાંબો કરી બૂમખ્ય સમુદ્રમાથી આવતા નાવિકોને નવો નોકા-માર્ગ બતાવે છે, એ પુરુષાર્થી પુરુષનું પુતળું જાણે હમણાંજ બોલી ઉકશે, ને કહેશે કે નાવિકો ! શા માટે મુંઝાઓ છો ? જુઓ, આ નવો જળમાર્ગ તમારે માટે મેં તૈયાર કર્યો છે. એ રસ્તો નિર્ભયતાથી તમારાં નાવ હંકારો અને પૂર્વ સાથે પશ્ચિમનો વેપાર વધારો. ખરેખર, એ દખ્ય પ્રેક્ષકો ઉપર ઘણીજ ઉડી છાપ પાડે છે. તેનું કર્તવ્ય પશ્ચિમની પ્રગ્નને પૂર્વનો દુકા રસ્તો બતાવવાનું હતું. તેમાં સફળતા મળી. તે સફળતા સદાને માટે સૌના સ્મરણમાં રહે એ માટે એ ઉમદા સાધન છે. લલે પશ્ચિમની સુધરેલી ગણાતી પ્રગ્ન મૂર્તિપ્રગ્નને સિદ્ધાંતમાં નહિ માનતી હોય, પરંતુ આવી રીતે અમલમાં તે જરૂર મૂકે છે. પ્રતિમાપૂજક દિન્દુ પ્રગ્નને ખરા સ્વરૂપમાં પ્રતિમાપૂજક ગણાવું હોય તો તેણે પોતાના ઐતિહાસિક સાચા પુરુષોનાં આવાં સ્મારક કરવાં જોઈએ. પ્રતિમાપૂજનનો અર્થ પ્રતિમાને નવરાવી

ધોવસાવી, તેને પુષ્પચંદન ચઢાવી, વસ્ત્રો સળવી “ ન જન્મે તેને નર
 મોતરાં દે ” તેમ તેમને નવનૈવેદ્યના ભોગ ધરાવી, માલમથાલા ઉઘાવ-
 વામાં જે પ્રતિમાપૂજન આજકાલ ચાલે છે તે નથી. તેને બદલે જાવળીનાં
 હૃદયપૂજક પ્રતિમાપૂજન ન્યારે ભારતવર્ષમાં શરૂ થશે ત્યારેજ ધૂળમાં
 દંકાએલા હીરા જેવા હિન્દના સાચા હીરા જગતમાં જલ્દેર થશે. આજ-
 કાલ નગુણી ગણાતી હિન્દી પ્રજામાં કૃતજ્ઞતાના ગુણો ખીલેા, એવી પ્રભુને
 પ્રાર્થના છે.

લેસેપ્સ સાહેબના પુતળા પ્રત્યે દષ્ટિ નાખતાં કાર્મપણ માનસશાસ્ત્રીને,
 તેની મુખમુદ્રા તેનામાં રહેલી અગાધ સાહસિક શક્તિઓનું ભાન
 કરાવે છે. તેનું ભવ્ય કપાળ, પહોળી છાતી, ભરાવદાર મુખ પર ભરાવદાર
 મૂંઠા અને પ્રૌઢ શરીર જોનારના મનમાં માન ઉત્પન્ન કરે છે. પ્રેક્ષક
 પોતાનાં કર્તવ્યો સાથે તે મહાન પુરુષના મહાન કર્તવ્યો સરખાવતા જરા
 ઝાંખો પડે છે; યા તો તેજ સ્થળે પોતાની ચકિત અનુસાર જમતકભ્યાસ-
 અર્થે તે સ્થૂલ પુતળું પ્રેક્ષક પાસે પ્રતિરૂા લેવડાવે છે. લેસેપ્સ સાહેબના
 બાવલાથી શરૂ કરીને દૂર એક માઇલ સુધી દરીઆમાં પથરની સડક કરેલી
 છે, ત્યાં અર્સખ્ય મનુષ્યો દરીઆનાં દબ્બ જોતા હવા ખાવા જાય છે.
 આવોજ ખીલે પથરનો સેતુ દૂર દરીઆમાં બાંધવામાં આવેલો છે; જેને
 છેડે દીવાદાડી ઉભી કરવામાં આવી છે. ખરેખર, પોર્ટ સેપદ પાસેનાં
 દરીઆના દશ્ય અદ્ભુત આનંદ આપે છે. આ આનંદ અનુભવવા ઘણું
 સહેલાણી મુસાફરો રટીમરમાંથી ઉતરી જઈ અમુક દિવસ પોર્ટ સેપદ-
 મા રહે છે.

લેસેપ્સ સાહેબના બાવલા પાસે ચર્મ જતા પથરના પૂલની પશ્ચિમ-
 દિશાએ દરીઆનાં મોળાં શહેરના ઉત્તર ભાગના વિશાળ રેતીના મેદાન-
 ઉપર ભરતીને વખતે ફરી પળે છે. તે દબ્બ દષ્ટિને ઘણુંજ ગમે છે. એ
 કિનારાની રેતી ઉપર છુટાં છુટાં લાકડાંનાં ઘણાં ઘર ઉભાં કરેલાં છે. તે
 બધાં ઘરની વચ્ચે એક રિવર્મિંગલ ખાય માટે એક મોટું ભવ્ય મકાન
 બાંધેલું છે. તેમાં નહાવા માટે કાર્મ પણ પ્રકારનો વર્ણુબોદ નથી. અનેક
 સ્ત્રી, પુરુષો નહાય છે; અને લાકડાનાં ઘરોમાં આરામ લઈ આનંદ કરે
 છે. એવાં લાકડાનાં મકાન હવા ફેર માટે ઘણા જણ લાકે લઈને તેમાં
 રહે છે. સમરસીઝનમાં* આવાં તમામ મકાન મનુષ્યમેદનીથી ઉભરાઈ
 જાય છે. જેમ મહાબળેશ્વર, આયુ, હંજરા, ને કુમસના બંગલા ઉનાળામાં

* નહાવાની સજવડવાળો એવારો. X સમર સીઝન એટલે ઉનાળાની ઋતુ.

મનુષ્યોથી હિલારાઈ જાય છે તેમ અહીં પણ જને છે. આવાં મકાનોમાં એકાદ દિવસ રહેવું અને સાગરસ્નાન કરવું એ, પણ એક જિંદગીનો દલાવો ગણાય છે. આવા રમણીય દરીઆકિનારે એક મોટી આલેશાન હોટેલ છે. તેના દરીઆકિનારા તરફનો મોટો વરંડો એટલો તો વિશાળ અને રમ્ય છે કે તે જાણે દરીઆકિનારે આવેલો એક સુંદર બાગ ન હોય તેવો લાસ થાય છે. એ હોટેલના વરંડામાં અનેક જાતની રંગબેરંગી વેલો કમાનો પર ચઢાવેલી છે. લતામંડપ ખડા કરી દીધેલા છે, અનેક જાતનાં સુશોભિત અને મુગંધિત પુષ્પવૃક્ષો છિછેરેલાં છે. તેમની વચ્ચે વચ્ચે કેટલીક કૃત્રિમ વનસ્પતિ-ફૂલ ઝાડ અને વેશા મૂકી દીધા છે. તે લલાલલાને સાચી વનસ્પતિ હોય તેવું જાન કરાવે છે. દરેક ટુંબજલીમાં ને લતામંડપમાં હિતમ પ્રકારનું ફર્નિચર ગોઠવી મૂકેલુંજ હોય છે, અને ત્યાંજ બેસી નાસ્તાપાણીની સગવડ કરેલી છે. એકીસાથે એક હજાર માણસ સાથે બેસી તન, મન અને આત્માની ક્ષુધાને તૃપ્ત કરે તેવી સુંદર સગવડ છે. હોટેલના અંદરના ઓરડા પણ વિશાળ અને સુંદર સાગમ્રીથી શણગારેલા છે. એકમાં સિનેમાની ફિલ્મ જતાવવાની સગવડ છે. બીજા મોટા હોલમાં ડેન્સર્ટ કરવા માટે પડદા અને માજ અને સ્ટેજ પણ તૈયાર હોય છે. તૃતીય માટે પણ એકે ઇલાયદો રૂમ છે. જેની બધી બાજુની ભીંતોએ મોટા મોટા બીજોરી કાચ જડેલા છે, જેથી નાયનારાં નાયતાં નાયતાં પણ જોઈ શકે કે પોતે કેવાં નાચે છે! પૈસાદાર પરદેશી પ્રવાસીઓના પૈસાનું પાણી કરાવવા માટે પોર્ટ સૈયદમા આ મોટા મહેલ જેવી હોટેલે કંઈ પણ મળ્યા રાખી નથી.

દરીઆ કિનારાનાં આ દૃષ્ય નિહાળી બજારમાં ગયા. પોર્ટસૈયદના બજારમાં દુનીઆના દરેક દેશના વેપારીઓનો મોટો શંભુમેળો છે. ઘરાકો પણ તે શંભુમેળામાં સહેલાઈથી સમાઈ જાય છે. પૂર્વ પશ્ચિમના દરિયાઈ માર્ગનું શુભમ્મસમુદ્રમાં એ મધ્ય બંદર છે. જેથી અનેક સ્ટીમરો આ બંદરમાં લંબરાએલી હોય છે. આપણી જુની કહેવત મુજબ એ બંદરે દુનીઆનાં ૮૪ બંદરના વાવટા ફરકે છે. બજારમાં જતાં જુદી જુદી પેઢીઓના દલાલો પ્રવાસીઓની આસપાસ ફરી વળ્યા તેમની દુકાનમાં લઈ જવા ખેંચતાણુ કરે છે. તે દૃષ્ય સિદ્ધપુર, ડાકિર, મથુરા અને કાશીના ગોર લોક હિન્દુ જાત્રાળુઓની જે ખેંચતાણુ કરે છે તેના જેવું લાગે છે. ખરેખર, મનુષ્ય-સ્વભાવનો એકજ છે. પ્રથમમાં વેપારની લૂંટ છે. બીજામાં ધર્મની લૂંટ

છે. લૂંટ સાથે જૂઠું તો જોડાએલુંજ હોય. જે માલના શિ. ૨૦) કહે તેજ માલ શિ. ૧૦) માં આપવા તૈયાર થાય. જેવો દેનાર ને જેવો લેનાર!

પોર્ટ સૈયદની કુદ્દલ વરતી ૮૦ દમરની છે. તેમાં ૧૫ દમરની વરતી યુરોપીયનોની છે. દિંદીઓની ખાંચ મોટી પેટીઓ છે. કુદ્દલ વરતી ૨૫ માણસોની હશે. બધા કાળાઓએ અને સારા વેપારી તરીકે જાણીતા છે. શેઠશ્રી. એમ દયાળદાસ હિયર પ્રથમ પત્ર લખ્યો હતો. તેમને મળ્યા અને તેમણે આખું શહેર સારી રીતે સાથે ફરીને બતાવ્યું. મારી સાથે મોરિશિઆસના એક મોટા વેપારી નામે ઇસ્માઈલખાન પણ હતો. જેથી ઘણું જાણવાનું મળ્યું. શેઠ દયાળદાસની પેટીએ અમારું જે ત્રેમલાલે સ્વામત કહ્યું તે કદી જુલાય તેમ નથી. પોર્ટસૈયદમાં આક્રોશવરથી ફેણુંઆરિ સુધી ઠંડી પડે છે ગરમી દિ-દમાં ફાગણ માસમાં જેટલી પડે છે તેટલી પડે છે. વરમાદ પંદરથી વીસ ઇંચ પડે છે. ફરતમ હુડી-જકાત ૫૦ ટકા છે. દૂધ અને રવાનિક પેદાશ ઘણાં સોંધાં મળે છે. દૂધ એક આને રતલ મળે છે. ૧ જિમનુ મુખ્ય નાણું પીપાસ્તર છે. અગ્રેજ એક પૌન્ડના ૧૦૦ પીપાસ્તર ગણાય છે શહેરની બાધણી રોનકદાર છે. રસ્તા અને શહેરની સ્વચ્છતા મુંબઈ જેવી છે. આખું શહેર ઘોડગાડીમાં ખેસી ફરીને જોતાં પાંચેક શિલિંગ ખર્ચ આવે છે.

અપૂર્ણ

ચિત્રકામ-ધોરણ પીળું

અગાઉ બાળકોએ શિક્ષકે કાઢી આપેલી બાહ્યરખામાં રંગકામ કરવાનો અથવા જાડા પુદાના કટનો ઉપયોગ કરી, રંગકામ કરવાનો અભ્યાસ કર્યો. એવોજ અભ્યાસ પહેલા સત્ર સુધી ચાલુ રાખવો. પછી સ્વપ્રયાસથી પ્રત્યક્ષ પ્રદર્શ કે કું પદાર્થના આકારો અથવા કાગળની કાપેલી સુશો-ભિત આકૃતિ પરથી આખેલું ચિત્રકામ કરવાના અભ્યાસની શરૂઆત કરી શકાય.

કાગળની આકૃતિએ પરથી ચિત્રકામ:—

છુટા હાથના ચિત્રકામમાં શરૂઆતમાં રંગીન કાગળ અને પેસ્ટલથી કામ કરાવવું સાદા રપટ રંગના કાગળમાંથી કાપી કાઢેલા આકારો, જેવા કે, બદામ, હીરપાસા, ચોરસ, ફલેવર, દડો, વડનું પાન, મધુમાલતીનું

પાન, આંખાનું પાન વગેરેના આકારો, તેમજ ખીજ સાદા સુશોભિત રચના માટેનાં મોટા કદના આકારો ખીજ રંગીન ડૂંધીય કાગળ પર ચોંટાડી બાળકોની સામે યોગ્ય ઉચ્ચાઈએ આખો વર્ગ જોઈ શકે, એવી રીતે લટકાવવા. જે ડૂંધીય કાગળ પર સુશોભિત રચનાવાળો આકાર ચોંટાડવામાં આવ્યો હોય, તેવાજ રંગીન ડૂંધીય કાગળ બાળકોને કામ કરવા માટે આપવો, જેથી બાળકોને કામ કરવું અનુકૂળ થઈ પડશે. બાળકો આવી આકૃતિ પરથી પ્રભાણુકર લેવું પિંડચિત્ર તૈયાર કરી શકશે.

પિંડચિત્રનો થોડોક અભ્યાસ કરાવ્યા પછી, તેવીજ આકૃતિ પરથી બાહ્યરેખા દાઢવાનો અને તેમાં રૂપિય આબેહૂબ રંગ પુરવાનો અભ્યાસ કરાવવો. આવી રીતે આકારનું પ્રભાણુ તેમજ રંગનો ખ્યાલ બાળકોને આપી શકાય છે.

પ્રત્યક્ષ સાદા પદાર્થ કે કુલ પદાર્થ પરથી ચિત્રકામ:—

ઉપર પ્રમાણે કાપેલા આકારો પરથી થોડોક અભ્યાસ કરાવ્યા પછી પ્રત્યક્ષ વસ્તુઓ પરથી ચિત્રકામ કરાવવાનો મહાવરો શરૂ કરવો. સાદી વસ્તુઓ, કે જેની લંબાઈ પહોળાઈ હોય પરંતુ જાડાઈ નહિ જેવી હોય તેવી વસ્તુઓ પરથી શરૂઆતમાં ચિત્રકામ કરાવવું.

જે વસ્તુ કદમાં મોટી હોય તે બાળકોની સામે યોગ્ય ઉચ્ચાઈએ આજી રંગના કાગળ પર તે લટકાવવી. જે વસ્તુ કદમાં નાની હોય તે દરેક બાળકની પાસે, અકેક બરાબર જોઈ શકાય એવી રીતે મોડવવી. આવી રીતે પ્રત્યક્ષ ગોઠવેલી વસ્તુ પરથી બાળકો સ્વપ્રયાસથી તેની બાહ્યરેખા દાઢી તેમાં આબેહૂબ રંગકામ કરે. કદનું પ્રમાણ અને રંગનું જ્ઞાન પ્રત્યક્ષ પદાર્થ કે કુદરતી પદાર્થ પરથી આવી રીતે આપી શકાય છે.

અહીં કેટલાક ઉપયોગી પદાર્થોના નામ આપ્યાં છે: સ્લેટ, પતંગ, પંખો, વાવટો, લાકડી, બાલો, ફેમ, પેલેટ, ઘંટ, તારનું પૈકું વગેરે; નાની વસ્તુઓ જેવી કે કાગળનું પાકીટ, પોસ્ટકાર્ડ, લેખલ, કાતર, પેન્સિલ, અધુ, હોલર વગેરે.

ઉપર લખ્યા પ્રમાણે કુદરતી પદાર્થોના પણ અભ્યાસ કરાવવો. સાદાં મોટાં કદનાં પાનો હોય તે બાળકોની સામે બોર્ડ પર ટાંગી ચીન-રાવી શકાય, પરંતુ નાના કદવાળાં પાનો, ફૂલો, શાકભાજી, રાંખલા, અથવા ખીજાં હોય તે દરેક બાળકને અકેક આપવાં. શરૂઆતમાં સાદાં મોટાં પાનો પરથી અભ્યાસ કરાવવો, પછી નાના કદનાં પાનો, જેવાંકે, પીપજાનું,

વડનું, એવા સાદા આકારનાં પાનો લેવાં. પછી ધીમે ધીમે સુશોભિત અથરી બાહરેખાવાળા આકારો, જેવાકે, પત્તીનાળા, સમુદ્ધત પાનો, દિનારી સળંગ ન હોય તેવા, જુદા જુદા આકાર અને રંગનાં પાનોતે અભ્યાસ કરાવવો.

ધારો કે એક પીપળાનું પાન કાઢવાનું છે; તો કાગળમાં પ્રમાણસર આસપાસ ખાલી જગ્યા રાખી વચમાં પાનની ધોરી નસ અને દાંડી બન્નેના ભાગે એકબીજા જોડે સરખાવી તેના કુદરતી વલણ પ્રમાણે બન્નેની રેખાઓ કાઢવી. પછી નસની ઉંચાઈને પાનની પહોળાઈ જોડે સરખાવી તેનું પ્રમાણ નસની આસપાસ જેટલી ઉંચાઈ એ આવતું હોય તેટલી ઉંચાઈએ મૂકવું. પછી પાનની ઝાંખી તરફની બાહરેખા તેના વલણ પ્રમાણે છતાદાર રેખાથી કાઢવી, પછી જમણી તરફની કાઢવી. દાંડીની રેખા તેની બહારના પ્રમાણસર જેવડી કાઢવી. પછી પાન અને દાંડીમાં રંગ પુરવો.

શરૂઆતમાં એકધારી કે સફાઈદાર બાહરેખાની આશા બાળકો પાસે રાખી ન શકાય, પરંતુ પ્રમાણ અને પદાર્થની આબેહૂમ પરિસ્થિતિ અને કદનો આકાર બાળકો કાગળ પર બતાવે એવો અભ્યાસ કરાવવો, પછી ધીમે ધીમે એ ચિત્ર બાળકોને એકધારે સૂરખ કાઢતાં આવડશે.

આવી રીતે નેત્રેન્દ્રિયથી જરાબર અવલોકન કરવાનો અભ્યાસ પડવાથી સાથે મગજમાં કદનું પ્રમાણ અને રંગનો ખ્યાલ આવે છે, નેત્રેન્દ્રિય ઝટપથી કેળવાય છે. પરંતુ હાથના સનાયુઓ કેળવવા માટે ઘણા મહાવશતી જરૂર રહે છે.

બાળકો રંગીન કાગળ પર રંગીન પેસ્ટલથી કામ કરવામાં પ્રવીણ થાય તો તેમને વધુ અભ્યાસનીચે પ્રમાણે કરાવી શકાય: અગાઉ જણાવેલા સાદા બહાર પગરના પદાર્થો કે કુલ પદાર્થો પરથી સફેદ કાગળ પર પેન્સિલથી બાહરેખા આબેહૂમ કાઢતાં શીખવવું. ભાર દઈ પેન્સિલથી કાળી રેખા ન કાઢે તે ખાસ લક્ષમાં રાખવું. કલકે હાથે એકધારી લીટી બાળકો કાઢી શકે, એ વાળું શ્રેયસ્કર છે. પદાર્થ કે કુદરતી પદાર્થચિત્ર કાઢતી વખતે ભૂમિતિનાં કોઈ પણ સાધનોનો વપરાશ કરવો ઉચિત નથી; માટે આવાં ચિત્ર કાઢતી વખતે બાળકો પાસે એવાં સાધન કોઈપણ સંબંધોમાં રાખવાં નહિ.

સુશોભિત આકૃતિરચના. (ભાત)

ધોરણ પહેલા પ્રમાણે આગળ કામ લેવું. કુટપટીની મદદથી એક ઈંચનાં ખાતાં પડાવવાં. આવાં ખાતાંમાં જુદા જુદા રંગ પુરી વિધિવિધ

ભાતોની ગોઠવણી કરતાં શીખવવું. આવી રીતે કિનારીઓ તેમજ ચોપટ ભાતો ચોરસ તેમજ ત્રિકોણ અને આકારોની મદદથી ગોઠવવાનો મહાવરો કરાવવો. આવી ભાતો બાળકોને સરવાળા, આદ્યંકાદી વગેરે શીખવવામાં પણ ઉપયોગી થઈ પડે છે.

બાળાઓની શાળામાં આ ચોરસની ભાતો શીખવવાથી બાળાઓ તે ખાનામાં રંગીન ભરતકામ પણ કરી શકે છે. આ ઉપરાંત બાળાઓને સાધીઆ કાઢવામાં પણ વધુ ઉપયોગી છે, આમાં તેઓ સુશોભિત આકૃતિઓ ગોઠવી શકે છે.

પદાર્થ કે કુલ પદાર્થના આકારો જે પદાર્થ કે કુલ પદાર્થમાં કદાબ્યા હોય તેવા આકારોના કાર્ડબોર્ડના કટનો ઉપયોગ કરીને પણ ભાતોની ગોઠવણી કરી શકાય, અને તેમાં રંગ કામ કરાવાય.

સ્મૃતિચિત્ર—

કુદરતી અને બનાવટી વસ્તુઓ જેનાથી બાળકો પરિચિત હોય તેવી વસ્તુઓ અને અગાઉ ચીતરેલાં હોય તેવાં કુદરતી પદાર્થ કે પદાર્થના સ્મૃતિચિત્રો પડાવવાં. આવાં ચિત્રો બાળકોએ આદરે દસ મિનિટમાં કદાવવાનો મહાવરો પાડવો જોઈએ અને સમયનો ખ્યાલ રાખી શિક્ષકે પદાર્થ પસંદ કરવો જોઈએ.

કલ્પનાચિત્ર—

બાળકોને કલ્પનાથી ઇચ્છિત વિષય સ્વપ્રયાસથી કાઢવા ધોરણ કરવી અને પ્રસંગોપાત તેમની મુખ્ય જૂથો પર સૂચના આપતા રહેવું. કલ્પનાથી જમીન અને આકાશ જેવા સાદા કુદરતી દેખાવો કદાવવા. કલ્પનાથી દૈનિક જીવનનાં દરયો, વાર્તાઓ, અને સૃષ્ટિવિજ્ઞાનના પાઠોને લગતાં ચિત્રો પાડતાં શીખવવું. સાદી રેખાથી અને મોંડાંથી ગતિવાળા પ્રાણી કે મનુષ્યોનો ખ્યાલ આવે તેવા આકારો શીખવવા, અને તેનો ઉપયોગ બાળકોની રમતોમાં અને વાર્તાનાં ચિત્રોમાં કરાવવો, શરૂઆતમાં આવા કામ માટે કાગળની પટીઓથી ગતિવાળા પ્રાણી કે મનુષ્ય આકૃતિ ગોઠવવી, અને તે જોઈને બાળકો કાગળમાં તેવી ગોઠવણી પેસ્ટલથી કરી શકે. આમલા ધોરણમાં રેખા અને મોંડાંનો ઉપયોગ કરી મનુષ્યઆકૃતિ કેમ ચીતરી શકાય છે તે બતાવવામાં આવ્યું છે.

પેસ્ટલથી રંગકામ—

મૂળ રંગ અને મિશ્ર રંગ કોને કહેવાય તે વિશેનું જ્ઞાન આપવું. આ વારતે બાળકો સમક્ષ પ્રયોગો કરી બતાવવા, તેમજ બાળકો પાસે

પણ પ્રયોગો કરાવવા. રંગીન ભૂકાઓ મેળવીને કે પેસ્ટલના રંગો એક-બીજા પર ઘસીને અથવા રંગીન આરપાર દેખાવ તેવા જીલેટીન કાગળ કે રંગીન કાચની મદદથી મિશ્ર રંગ કેમ થાય છે તેનો બાળકોને પ્રયોગ કરી ખ્યાલ આપી શકાશે. આ પછી મૂળ રંગ અને મિશ્ર રંગનો પેસ્ટલથી રંગીન કાગળમાં અવશ્યાસ કરાવવો, કે જે જ્ઞાન તેઓને લાતો અને બીજા ચિત્રકામના વિષયોમાં ઉપયોગી થઈ પડશે.

પીંછીથી રંગકામ—

આગલા ધોરણના પ્રમાણે આગળ કામ લેવું. વધુ સુશોભિત ભાતોની જોડવણુ કરતાં, અને સફાઈદાર સરખો રંગ પુરતાં શીખવવું. ચાર અને ૭ ઈંચના લંબચોરસમાં કાઢપણુ એક રંગ ઘેરો અથવા ખુસ્તો લઈ એકસરખો પુરવો. સાદાં દસ્થો, જમીન અને આકાશ જેવાં કાઢતાં શીખવવું. જેમકે ભુરો રંગ આકાશ અને જમીન બન્નેમાં એકસરખો ભરી જવો અને પછી નીચેના જમીનના ભાગ પર ફરીથી પીળો રંગ પુરવો એટલે જમીનનો ભાગ લીલા રંગનો થશે. આવી રીતે જે રંગના ઉપયોગથી થણા સાદાં સુંદર દસ્થો બનાવી શકાશે.

સાદાં ફૂલો, ફળો, માછલી, પતંગીઆં, હંદર, ચકલી, વગેરે આકારો ચિતરાવવા અને એવા આકારોની જોડવણીથી કિનારીની લાતો તેમજ ચોપટ લાતો પણ ચિતરાવી શકાશે.

માટીકામ—

ફૂલો, ફળો, શાકભાજી, વગેરે પદાર્થો અને કુદરતી પદાર્થોના નમુના બનાવતા શીખવવું.

આવા નમુનાઓ બાળકો પ્રત્યક્ષ પદાર્થ પરથી જોઈને બનાવે. વળા જે પદાર્થ પરથી નમુનો બનાવે તે તે પદાર્થનાં કદ અને પ્રમાણુ જોડણી આજેહૂં બનાવવો જોઈએ. સ્મૃતિથી કે કલ્પનાથી પણ ઇચ્છિત વિષય પર્વદ કરી બાળકો પોતપોતાનો નમુનો બનાવે. જુદા જુદા આકારની લાદીઓ બનાવી તે પર રંગથી લાતો કાઢવી.

કાગળકામ—

પહેલા ધોરણ કરતાં આગળ કામ લેવું. કાગળ વાળીને વિધવિધ લાતો બનાવવી, અને ખુરસી, ટેબલ, બાંકડો વગેરે આકારો કાગળ વાળીને બનાવવા.

કાગળ કાપવા—

ચોરસ કે ત્રિકોણ આકારના કાગળમાં વિધવિધ લાતો કપાવવી.

અને તે બીજા કાગળ કે ચોપડીમાં ચોંટાડવી. ઘોડો, સસલું, પોપટ, ઝાડ, વગેરે કુદરતી પદાર્થો અને પદાર્થોના આકારો કપાવવા. આવા કાપેલા આકારોની ગોઠવણી કરી વાર્તાચિત્ર તૈયાર, કરવું. સાદાં ફૂલો કપાવી તેનો હાર કે વેણી બનાવતાં શીખવવું.

સોયકામ—

આડા, ઉભા અને ત્રાંસા ટાંકાથી બનતી જુદી જુદી બાતો રંગીન દોરા કે બિનથી દેનવાસ કે બીજા કપડા પર બરવી.

શિક્ષકે જુદા જુદા આકારોની દ્રાચળી, તકીચાના ગલેફ વગેરે કાપી તે પર બાળાઓ પાસે ઉપર બતાવેલી બાતો અથવા જુદા જુદા રંગીન કપડાના આકારો કાપી તેને યોગ્ય રીતે ગોઠવી દોરાથી કાસની રીતે બાહરેખા જડી દેવી.

નાડાં બનાવવાં, ઘાસની ટોપલીઓ કે સાદડી ગુંથવી વગેરે હસ્ત-ઉદ્યોગો સગવડ પ્રમાણે લઈ શકાય. દમન મહેતા

માટી કામ (શાળાઓમાં)

બાળકો વીસ પચીસ વર્ષ પર આપણા દેશમાં સામાન્ય રીતે દરેક મોસમમાં અને ખાસ કરીને ચોમાસામાં બ્યારે ગોરમટી પલ્લજેલી હોય ત્યારે એકઠાં ચર્મ ખુદ્દા મેદાનોનાં અનેક જાતના નમુના તૈયાર કરતા હતા. આ નમુના બનાવવામાં તેમની નિરીક્ષણશક્તિ તથા નકલ કરવાની શક્તિનો સારો ઉપયોગ થતો હતો એટલુંજ નહિ, પણ ખુદ્દામાં વખત ગાળવાથી તેમની તંદુરસ્તીને પણ તે સમય લાલકતો નીવડતો હતો. બ્યારથી દેશની આર્થિક સ્થિતિ નબળા પડતી ગઈ ત્યારથી માળાપોએ પોતાનાં રમવા લાયક બાળકોનો ઉપયોગ તેમની ખાસે મજૂરી કરાવી કમાવામાં કર્યો. ઉપરાંત નાનાં બાળકો કે જે ઉપર જણાવેલ બાળકો સાથે ફરે, તેમનું અનુકરણ કરે તેવાંને ગ્રામ્યમાં શાળાઓમાં ગોંધવા માંડ્યાં (આ સ્થિતિને લીધે શિક્ષક આપણો હોય તેમ બન્યું અને કેળવણી નબળા પડતી ગઈ).

ઉપર જણાવી ગયા તે મુજબ માટીકામ બાળકોની અમુક શક્તિઓનો વિકાસ કરતી હતી તે વિકાસ આર્થિક તંત્રીને લઈને બંધ થતો ગયો, જેના પરિણામે આ સ્વયં-રક્ષિતા વિષયને શાળાના અભ્યાસક્રમમાં

જ્યાં આપવામાં આવી. આ વિષય દાખલ કરવાથી કોઈ પણ જાતનો ઓર્થિક બોજો શાળા પર પડતો નથી, પણ જે શિક્ષક ખંતીલો અને ઉદ્યમી હોય તો કેટલાંક બાળકો કે જેમને વાચન વગેરે કંટાળાપાલાને છે તેમની શક્તિઓને જે તરફ તેમનું વલણ યત્ન હોય તેના ચર્ચા સહ-પ્રયોગ કરી શકે.

માટીના નમુના બનાવવા, તેના પર નકસી કરવી તેમજ અનેક રંગોથી તેને રંગવાનું કામ ઘણું બાળકોને ખુશ્ખામાં મળતી ગમત તથા આરામરૂપ નીવડે છે. જે તેમ ન કરવામાં આવે તો બાળકો તે સમય ઘરોમાં ગોંધાઈ રહેવામાં ગાળે, જે તંદુરસ્તીને હાનિકર્તા છે. આ તો શરીર-ઓમાં ટોળીબંધ રખાવામાં ગાળે, જે નૈતિક બળને હાનિકર્તા નીવડે છે (આ રીતિ હાલમાં શહેરની ઘણી પોળોમાં બનતી અનુભવવામાં આવે છે.)

સારીરિક તેમજ નૈતિક ફાયદાઓ ઉપરાંત આ વિષયના અભ્યાસથી બાળકો રંગ, આકાર, તેમજ દરદરિયાગતું ઘણું જ્ઞાન મેળવે છે. આ જાતના નમુનાઓ ફાટી જાય તેટલા માટે માટીની પસંદગી બહુ સારી થવી જરૂરી છે. તે સિવાય પણ અમુક જાતની માટીમાં મીઠાણ અમુક પ્રમાણમાં (જે પ્રમાણનું જ્ઞાન અનુભવથી મેળવી શકાય છે) કરવાથી નમુનાઓ ફાટી જતા અથવા તરડાતા અટકે છે તેમજ કામ પણ સફાઈ-દાર ને સ્વચ્છ થાય છે. નકસી માટે બાળકો સરળતાપૂર્વક પોતાના નખનો ઉપયોગ કરી શકે અને જ્યારે તે કામમાં તેઓ નિષ્ણાત થાય ત્યારે તેજ નખોનો ઉપયોગ કાગળ પર કરી તેના પર ડિઝાઈનનો ઉપસાવી શકે છે. હુંકમા, આવી ડિઝાઈનનો ઉપસાવવા બાળકોએ આંગળાંના સ્નાયુઓ પર સારો કામ મેળવી લેવો જોઈએ.

રંગોનું જ્ઞાન મેળવ્યા પછી કાચ પર પણ રંગોની પસંદગી કરી અનેક જાતનાં ચિત્રો તેઓ સારી રીતે પાડી શકે છે જે કેટલાક પ્રસંગોમાં તેમની લવિષ્યની જિંદગીની આજીવિકા માટે પુરતું સાધન થઈ પડે અને તેઓ પરાવલંબી ન બને.

નાનપણમાં જ્યારે ખુશ્ખામાં બાળકો માટીકામ કરે ત્યારે ખાસ સાચવવાનું એ છે કે કપડાં મેલાં ન કરે તેમજ ઝીણી ફરફરના પરિણામે તેમનાં બદન બીનામાં હોય તો તેમણે કામ પુરું કર્યા બાદ સારા કપડાવતી બદનને લૂછી નાખવું કે જોથી થરદી લાગુ ન પડે.

મનુભાઈ પરીખ

ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ .

(ગતોંક પૃષ્ઠ ૧૪૬ થી ચાલુ)

અને પગ ઉછાળી લેવાના કૂદકા:—

આત્યારના વર્ણવેલા કૂદકાઓમાંના ઘણા માત્ર એક પગ ઉછાળી સેવામાં આવે છે. કેટલાક સાદા કૂદકા એવા છે કે તે બંને પગ ઉછાળી સર્થ શકાય છે, એટલે કે બંને પગના ધક્કાથી લેવામાં આવે છે. નાના નાના કૂદકા પર તેમની રચના યર્થ છે. (નાના નાના કૂદકા પહેલાં પાછળના પ્રકરણમાં ચર્ચા છે. આ કૂદકા સામાન્ય રીતે આગળ, પાછળ, બાજુઓ પર ચાલતાં કે ઉંચે કે હરકતો પર ફેદી જતાં લેવાય છે.

માર્ગદર્શક રતબો-નિશાનીઓ કે નીસરણીઓ તરફ કે ઉપર પગનાં આંગળાં ઉપર નાના કૂદકા લીટીઓ કે દોરીઓ ઉપર આધાર સાથે કે આધાર વિના બાજુઓ પર કે આગળ અને પાછળ.

કૂદકાના વધારે મુરકેલી ભરેલા દાખલા નીચે પ્રમાણે છે:—

ઉંચે કૂદકો સર્થ પગ છુટા કરવા, ત્યારપછી થોડું ઠોડું દેડકા-કૂદકા માટે તૈયારી. વધતા જતા અંતરના ત્રણ ઉપરઉપરી ઉભા પહોળા કૂદકા. કૂદકાની જગ્યામાં થોડી નીચી વિસ્તરણ મુકવી અને ઉભો પહોળો કૂદકો. દોરડા ઉપર યર્થને ઉંચેથી નીચે કૂદકા લેવો.

૫ ચપળતાની કસરતો.

આ જુથમાં વિવિધ કૃતિઓ માલમ પડશે. આત્યારસુધી જે મધાળાના વર્ગો પાડ્યા હતા તેના કરતાં આ મધાળું-ચપળતાની કસરતો વધારે અતુલ્ય યર્થ પડશે. નીચે જે દાખલાઓ આપ્યા છે તે ૧૧ કે ૧૨ વર્ષની ઉંમરની નીચેનાં બધાંજ બાળકો માટે અતુલ્ય સાચ તેમ છે. કોઈપણ ઉંમરનાં બાળકો માટે ઘણી એવી કસરતો નવી લાગશે. પરંતુ તેમાંની છેક સાદી કસરતો પણ વધારે મોટાં બાળકોને પણ આનંદપ્રદ નીવડશે. ચપળતા માટે ચઢતા ક્રમમાં શીખવવાની વધારે અધરી કસરતો હાથ ઉપર ઉભા રહેવાની-જેવી કે બર્પાસન, દેડકા કૂદકો વર્ણનમાં દર્શાવી છે. આ હીલચાલોની દેખરેખ અને શિક્ષણમાં બહુ સંભાળ રાખવાની જરૂર છે. માત્ર અકસ્માતો અટકાવવાના નથી. પરંતુ શરૂઆતથી બાળકોના પ્રયત્નોને ખરી દિશામાં દોરવાના છે. વળી શિક્ષકોએ કૃતિઓ કરાવતી વખતે

સંજોગોની અનુકૂળતા હક્કમાં, લઈ તે જાળવતો સંતોષ થાય તોજ તેમને લેવી, અને વળી જ્યારે, જરૂર જણાય ત્યારે સંપૂર્ણ રીતે મદદ કરવી. શિક્ષક જો આકૃતિઓને નિશ્ચયપૂર્વક અને પૂર્ણ ઉત્સાહથી રજુ કરશે તો બાળકો તે હીલચાલો વિશ્વાસપૂર્વક કરશે અને તેમને આનંદ પડશે.

નાનાં બાળકો માટે અનુકરણ કરવાની હીલચાલો:—

આ જુથમાં નાનાં બાળકોને અનુકૂળ આવે તેવી ઘણી સ્વતંત્ર રીતે અનુકરણ કરવાની હીલચાલોનો સમાવેશ કર્યો છે, આથી વધારે મોટાં બાળકોની ચોક્કસ ક્રિયાઓ માટે માખે ખુલ્લો થાય છે.

(ક) બાઈસિકલ ફેરવવી : એટલે કે બાઈસિકલની ગતિ કરીને દોડવું ("ચલાવ", મજબુત પગની ક્રિયાથી ધીમે; "હિતાર", ઢીંચણ ઉંચે રાખીને ઉતાવળથી).

(લ) ઘોડાની માફક ફૂંકડા મારીને : આ કાર્ય કરતાં જોર પડે છે અને તેમાં ઢીંચણ શક્ય હોય તેટલા ઉંચા લઈ જવા પડે છે. આ હીલચાલ છત્રંગ મારવામાં મદદરૂપ થાય તેટલા માટે છુટો હાથ ગોળ ફેરવીને કરી શકાય છે.

(મ) "પેટીમાં રાખાળ"

બાળકો દબાઈને વાધબેઠકમાં બેસે છે. હિજો! શબ્દ બોલતાં તેઓ તેમનાથી અને તેટલે ઉંચે ફૂંકડા મારે છે. હાથ ઉંચે ફેંટીને આખા શરીરને વિસ્તારે છે, અને તરતજ ફરીથી દબાઈને વાધબેઠકમાં બેસી જાય છે. પેટીમાંનું સિઆળ ઉંચે ફૂંકે છે, જેમ જ્યારે બાળકો ખાતાં હોય ત્યારે સરખાતમાં ઢીંચણની મદદથી ફૂંકો લઈ શકાય છે. "આમ" શબ્દ બોલતાંની સાથે બાળકો હવામાં હિજો છે.

(ઘ) સસલા ફૂંકડો : (જુઓ દબાઈને વાધ બેઠકમાં બેસી મારવાનો ફૂંકડો).

(ચ) પેટે ચાલવું :

અવધવો પુરેપુરા વિસ્તારી

હાથ અને ઢીંચણ ઉપર ચાલવું.

(જ) વાનરદોડઃ બિલાડીની

ચાલ વગેરે. હાથ અને પગ

ઉપર ચાલવું કે દોડવું.

(જ) કરચલાની ચાલ કે દોડ :

વાનરદોડની માફક પણ બાજુપરની હીલચાલ.

(જા) રીંછ ચાલ : હાથ અને પગ ઉપર ચાલવું, ઢીંચણ સીધા, પગ અને તેટલા હાથ નજીક રાખવા.

(ઝ) કીડાની ચાલ : બાંસુધી શરીર પુરેપૂરું લંબાય નહિ ત્યાંસુધી હાથ ઉપર આગળ ચાલવું; પછી, હાથ થંભાવી, પગને અને તેટલા હાથ નજીક લાવી આગળ ચાલવું અને ઢીંચણ સીધા રાખવા.

(ઠ) કાંગારૂ કૂદકો (બુઓ આગળ કૂદકો).

(ડ) દેડકા કૂદકો (ઢીંચણ પુરેપુરા વાળી અને આંગળીના ટેકાથી) આગળ-ઉચ્ચે કૂદકા લેવાય છે. દરેક વખતે મૂળ સ્થિતિમાં નીચે પડવું પડે છે.

આકૃતિ ૫૨.

દબાઈને વાઘબેઠકમાં બેસી

મારવાનો કૂદકો (સસલા કૂદકો)

હુડીઆ બેઠકની સ્થિતિમાંથી હાથ આગળ

લઈ જવામાં આવે છે, પછી પગ કૂદકા

સાથે હાથ નજીક એકઠા થાય છે. અંતર

પસાર કરવા જલદીથી કરેલી થોડી હીલ-

ચાલથી કૂદકા લેવાય છે અથવા- ધીમેથી

હુડીઆબેઠકનો કૂદકો (સસલા કૂદકો.) કેડથી પગ ઉંચા લેવાય છે. (આકૃતિ ૫૨).

ફેરફારો:—

(ક) જગા ઉપર. જાંગ સારી રીતે ઉચ્છેલી હોવી જોઈએ, અને માથું સમતોલપણું જાળવવા પાછળ હટાવવું જોઈએ.

(ઘ) ચાંદની લીટી કે દોરી કે વાંસ ઉપર બાજુઓ પર.

(ગ) નીચાં રફૂલ, પેટી વગેરે ઉપર થઈને બાજુઓપર; હાથ આડા ઉપર મૂકેલા હોવા જોઈએ.

(ઘ) એક કે બે કાંઠામાંથી-જોળ પાટા કે ચક્કરમાંથી પસાર થવું. પ્રથમ કાંઠો જમીન ઉપર ટેકવો જોઈએ, પછી તે થોડો ઉચ્ચે લઈ શકાય છે. આ વખતે સાદીનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

(ઘ) જગા ઉપર થઈને આગળ સાદી ઉપર.

ઉંચા બે ફેરફારો બિલાડીના કૂદકાને લગભગ મળતા આવે છે. (બિલાડીકૂદકામાં શરીર હાથ તરફ આગળ ફેંકાય છે, અને પગ હવામાં ને છે) ૫૦ લીધા પછી નાચ ઉપર શરીરનું વળતું આવે.

બાળકો જોઈએ તેટલા મજબુત ન થાય ત્યાંસુધી તેમને કોઈ વધારે અંતર કે ઉચાર્થનો પ્રયત્ન કરવા દેવો ન જોઈએ.

વાંસની મદદથી કૂદકો (સામાન્ય).

ઉચાર્થ વધારવા અને કૂદકાને મદદ કરવા હાથનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. મજબુત વાંસ (બાળવીરનો કે ઝાકુનો ઘાંટો) વાપરવો જોઈએ અને સરી ન જવાય તેની સંભાળ લેવી જોઈએ.

કાંઠાની મહૂં થઇને ચપ્પાચાર દોડવું અને કૂદવું.

કાંઠો કે ચક્કો જુદી જુદી રીતે વાપરી શકાય છે.

(ક) એક, બે કે વધારે બાળકો હારમાં રહીને દોડે છે; એક બાળક ચક્કરને તેમની તરફ ગબડાવે છે. એ બાળક પાસે ચક્કર આવતું જાય છે તે તેમા ચક્રને સસલાકૂદકો (છ) શરીર મંકાચી પસાર થઈ જાય છે.

(ઘ) હારખંધ ઉભા રહેલા બાળકો તરફ ચક્કર ગબડાવવામાં આવે છે અને ચક્કરને ગબડતું જવા દેવા પગ પહોળા કરી કૂદી જાય છે.

સાડકાના મનુષ્યની જેમ દોડવું:—

છલંગ માફક ઉંચાં પગલાંની માફક આગળ ગતિ કરવી અને હાથ ને સીધા રાખી ઝોક આપતા જવું.

રાક્ષસી પગલાં:—

લાંબાં ઉંચાં પગલાં લેવાં અને તેમાં બને તેટલા ચોટા કૂદકામાં અમુક નક્કી કરેલું અંતર પૂર્ણ કરવાનો હેતુ છે.

ઉભો કૂદકો:—

દરેક કૂદકો પગના પંજામાંથી જોરાવર ધક્કાથી લેવો જોઈએ. તેનો હેતુ ઉચાર્થ કે લંબાર્થનો છે. બંને પગને એકસરખી તાલીમ આપવી.

દેરંદેરો:—

(ક) ઉચાર્થ કે લંબાર્થ માટે માર્ગદર્શક સ્તંભો કે નિશાનીઓ.

(ઘ) ચાકની લીટી કે નીચા દોરડા ઉપર એક બાજુથી બીજી બાજુ પ્રતિ કૂદકા સાથે કૂદવું.

(ગ) કૂદકો દોડની શરત.

(ઘ) ઉંચા કૂદકા લેતાં ધસારો (રમતના રૂપમાં).

નોંધ:—ઉપર જણાવેલી કૃતિઓમાંની ઘણી શ્રમ આપે તેવી છે. ખાસ કરીને છેલ્લી ત્રણ માત્ર થોડા સમય માટે જ લેવી જોઈએ.

ઉંચા કૂદકા સાથે પગલું અને કૂદવું:—

બાળક લીટીને અંગુઠો અડકાડે છે, એક પગ ઉઘો લે છે અને કૂદાય

તેટલું દૂર ફરે છે; ફૂંકા પરથી જમીન પર પડીને ખીખ પગવડે એક પગલું આગળ ભરે છે, અને પછી આગળ ફૂંકો મારી, બંને પગ ઉપર જમીન પર પડે છે. આ ક્રિયાઓમાં બાળક શરૂઆતની સીટીથી ફેટસે દૂર જાય છે તે જોવાનો ઉદ્દેશ છે. ક્રિયાઓ વચ્ચે અટકવું જોઈએ નહિ.

હાથો ફેરવવો:—

એક બાળક તેની પીઠ પર (કે ચતો) પગ પહોળા રાખી સૂઈ રહે છે. તેના બેડીદાર તેને જમીન પર ખસેડ્યા સિવાય તેને ફેરવવા પ્રયત્ન કરે છે. હાથો તેના શરીરને આક્રમક બનાવી ક્રિયા સામે ટકાવ કરે છે.

ઉભા પગનો પહોળો ફૂંકો:—

અંગુઠાપર ઉભા થાઓ, હાથને માથા પર ઉભા લાવો; મોઢીવાર સમ-તોલપણું જળવો; ઢીંચણ વાળીને શરીર અને હાથને આગળ અને નીચે જલ્લદીથી એક આપો; પછી અટક્યા સિવાય શરીર અને હાથને આગળ-ઉંચે એક આપો અને તેજ વખતે છકંગ મારો. પસાર કરેલા અંતરની નોંધ એડીના પાછલા ભાગથી લેવી જોઈએ અથવા તેમની પાછળ શરીરનો કોઈ ભાગ જમીનને અડક્યો હોય ત્યાંથી માપ લેવું. નાનાં બાળકો માટે ફૂંકો લેવામાં નિયમ જરા ટીકા કરીને ફૂંકા લેવાય. ખરેખર ફૂંકો લેતાં પહેલાં એડી ઉંચી રાખી અને ઢીંચણ વાળી અને વિસ્તારી હાથના આગળ અને પાછળ થોડા ઓલા શરૂઆતમાં જરૂરના છે.

ઉભા પગનો ઉંચો ફૂંકો:—

દોરડા સામા જ્યારે રિયર ઉભા હોઈએ ત્યારે ફૂંકો લેવાય છે; ક્રિયા 'ઢીંચણ ઉંચો રાખી ઉંચો ફૂંકો' લેવામાં ચાલ્ય છે તેને મળતી આવે છે. ફૂંકો લેતી વખતે હાથને ઉંચે ઝુકાવીથી ઉંચાઈ વધારવામાં ઘણી મદદ મળે છે. નાનાં બાળકો માટે ફૂંકામાં નિયમો ન જળવાય તો વાંધો નથી અને ફૂંકો આધાર વડે કે આધાર સિવાય લઈ શકાય છે.

ગુલાંટ-આગળ ગળદણું: (સામાન્ય રીતે સમરસોદ્ધ કરેલાય છે).

સાદી જરૂરી મીજ છે. હાથ કાં તો ઢીંચણ બહાર કે તેમની વચ્ચે સાદી ઉપર મૂકવામાં આવે છે. માથું હાથ વચ્ચે અંદર સારી રીતે સંકોચાય છે અને ઘુંટીના સાંધા ઝડપથી ખેંચાવાથી શરીર ગળડે છે અને માથા તથા ગરદનનો પાછલો ભાગ જમીનને અડકે છે. બધીજ ક્રિયામાં ઢીંચણ સારી રીતે સંકોચાય છે અને તે ક્રિયા પસાંડીએકની સ્થિતિમાં પૂર્ણ થાય છે. બાળક આગળ ગળડે તે પહેલાં શિક્ષકે ખાતરી

સર્વઆતમાં આ ક્રિયા ચારના સમૂહમાં શિખવાય છે; એક ક્રિયા કરે છે અને ત્રણ જણ દેકા આપે છે. બે દેકા આપનારા અર્ધાં. નમેલી સ્થિતિમાં સામસામા હોય છે (ક્રિયા કરનારના છેદાંધીયણ પાસે). ત્રીજો મદદનિશ ક્રિયા કરનારના પગ પકડવા તેમની વચમાં અને પાછળ તૈયાર થઈ ઉભો રહે છે. એક પગ પાછળ રાખી હીલચાલ પ્રથમ ટુંટીઆએકમાંથી શિખવાય છે. હાથ ઉપર (કાણી સીધી) ઢળાણ સહિત છુટા પગ નેરથી ઉચે લેવામાં આવે છે અને ખીન્ને પગ તેને નેડાય છે. હાથને ખસી જતા અટકાવવા દરેક ખલા નીચે બાણુ પરના મદદનિશ હાથ મૂકી મદદ કરે છે; અને જો જરૂર પડે તો તેઓ પગને ઉચે લેવામાં પણ મદદ કરે છે. ત્રીજો મદદ કરનાર પગ પકડવા તૈયાર ઉભો રહે છે અને સમતોલપણું જાળવે છે. ખીજી રીતે ઉભા રહેવાની સ્થિતિમાંથી આ ક્રિયા થઈ રહે છે; જાણે એકાદ પગણું ભરતો હોય તેમ વજન આગલા પગ તરફ થોડીવાર મોકલવામાં આવે છે. તેજ વખતે હાથ અને શરીર નીચે નેરથી ફેંકવામાં આવે છે અને હાથ વજન પકડે કે તરતજ પાછલો પગ અને ત્યારપછી ખીજો તે સ્થિતિમાં લઈ જવામાં આવે છે.

ઉભા રહેવાની સ્થિતિમાં પાછા આવતાં પગ એક પછી એક શાંતિથી નીચે લાવવામાં આવે છે. વળી આ ક્રિયા બે જણની મદદથી હીલાલે લઈ શકાય છે. જેમ જેમ પ્રવીણતા આવતી જાય તેમ તેમ મદદ કરનારની જરૂર રહેતી નથી.

ગાડાનાં પૈડાં :—

ગાડાના પૈડાંની માફક કરવામાં શરીર એક બાણુ તરફ નેરથી ઝુકાવવામાં આવે છે અને તે વળતાંની સાથેજ હાથ એક પછી એક અને આંગળાઓ પાછળ રાખી સીધા બાણુઓ પર અને આસરે ખલા જેટલા અંતરે જમીન પર મૂકવામાં આવે છે. તેજ વખતે પગ (જો ડાબી બાણુ ફરવું હોય તો જમણો પગ આગળ) માથા ઉપર સીધા પસાર થવા અર્ધવર્તુલ માર્ગમાં ફરે છે અને પહોળા પગની સ્થિતિમાં જમીન પર આવે છે. દરેક હાથ વારાફરતી થોડીવાર સુધી શરીરનું વજન પકડે છે અને હીલચાલનું કેન્દ્ર બને છે. ત્યારપછી હાથ ધડ સહિત તેમની મૂળ સ્થિતિએ આવે છે. બંને ક્રિયામાં માથું સારી રીતે પાછળ રાખવું જોઈએ.

ગાડાના પૈડાંની કમરત પ્રથમ છુટી કસરતરે થવી જોઈએ. પછીથી બાજકોને લીટી તરફ ફરવા માટે જણાવવું. ત્યારપછી ખુલ્લી હારોમાં બાજકો આડા પ્રમાણે ડાબી કે જમણી બાણુ ફરે.

આ ક્રિયા શીખવવામાં નીચેની ક્રમિક ઓળખ પ્રમાણે કામ કરવું. ત્યાંસુધી હાથ ઉપર ઉભા રહેવાની સારી રીતે તાલીમ ન મળી હોય, ત્યાંસુધી આ પ્રાથમિક કસરતો કરવી જોઈએ નહિં. તેથી ઉલ્લેખિત હાથ ઉપર ઉભા રહેવામાં ખાસ આજ્ઞાથી મેળવતાં પહેલાં ગાડનાં પૈડાંની ચાલ- ૩૫ કસરત બાળકો સ્વતંત્ર રીતે અને સામાન્ય રીતે કરી શકે છે.

૧. (જોડીદારના ટેકા સહિત હાથપર ઉભા રહેવું.)

ગાડના પૈડાંની ચુલાંટ, માથું નીચે, પગ પહોળા ને હાથ મધ્યની સ્થિતિમાં (જોડીમાં.)

મદદ કરનારા બાળુઓ પર ધીમે આંચકા આપે છે અને ક્રિયા કરનારાઓને નીચે ઉતરવામાં મદદ કરે છે, પગ પહોળા, હાથ મધ્યની સ્થિતિમાં.

૨. (કાબો (જ) પગ આગળ, કાબો (જ) હાથ આગળ)

ગાડનું પૈડું કાબી (જ) બાળુ પર ફરીને.

હાથ ઉપર ઉભા રહેવામાં-વિપરીતકરમણીમાં યાવ છે તેમ પાછલો પગ ઉંચો ઝુકાવેલો પડે છે, પણ આગળ વધવાની લીટી તરફ હાથ મૂકવામાં આવે છે અર્થાત્ આગળના પગની દિશામાં. આ પ્રમાણે શરીર મૂળ સપાટીમાથી બહાર આગળ વધેલું હોય છે અને હાથપર ઉભા રહેવાની સ્થિતિમાં ચમ્રને પસાર ચર્મ પહેલાં જણાવેલી કસરતની માફક ગાડના પૈડાંની નીચી સ્થિતિમાં આવે છે.

૩. (પગ પહોળા, હાથ મધ્યમાં) ગાડના પૈડાંની ચાલ.

જણાવેલી બાળુ તરફ ગાડના પૈડાંની ચાલતી ગતિને બળ આપવા સારૂ પ્રથમ સામી બાળુ તરફ સહજ શરૂઆતમાં નમવું જોઈએ.

પહોળા ગતિએ દોડવું ને ફૂંદવું:—

બાળકો જને તેટલા એક બીજાની નજીક પાછળ રહે છે. તેઓ તેમની પાસેના આગળના બાળકની ક્રિયામાં ડબલ કર્યા સિવાય એકબીજાની નજીક હોય છે. આ પ્રમાણે સંખ્યાબંધ ફૂંદકા અને ચપળતાવર્ધક ક્રિયાઓ ચર્મ શકે છે, પણ વધારે મુશ્કેલીભરેલી ક્રિયાઓ સારી રીતે કેળવણીના વર્ગમાંજ શિક્ષકની દેખરેખ નીચેજ યથા જોઈએ.

વિધનદોષ:—

દોડવાના માર્ગમાં સંખ્યાબંધ વિવિધ ગતિના ફૂંદકા અને ચપળતા લાવનાર કૃતિઓ ગોઠવવામાં આવી છે.

સંગીતનું નોટશન

રાગ બીલાવલ તાલ તેવરો માત્રા ૭

સે સે ધ - રો સે -	ની ની ધ ની ધ પ -	પ પંગ - ગ રી ગ -
ન ર દે - વ લી -	મ ક ની - સુ તા -	દ મ યં તી ના -

પ - ગ મ રી સ -
મે - સુ - દ રી -

ગ - ગ - ગ પ -	ધ પ સે - સે સે -	સ - ધ ધ ધ સ -
મો - ટી રવ પં -	વ ર ની - સ ભા -	ખાં - સુ ર ન રો -

રો રો સુ રો ગ રો સ નો
દી દ ને - - ત છ -

ધ પ પ - સે ની	ધ - પ - ધ ધ -	પ પ ગ ગ ગ રી ગ
વ ર મા - જ તે -	ભે - લ્હા - લ થી -	નૃ પ ન જ ત ભે -

પ - ગ મ રી સ -
કં - ડે - સ છ -

નોટ—ખીછ લીટી પડેલી પ્રમાણે લેવી.

આપાલાલ દવે

મુંબઈ પ્રજાસાહની ઉર્દુ શાળાઓ માટે મંજૂર થયેલાં પુસ્તકોની યાદી

પુસ્તકનું નામ	અંશકર્તા	પ્રગટકર્તા કે ગ્રંથલેખકનું નામ	કિંમત રૂ. આ. પા.	શા માટે મંજૂરી આપવામાં આવી છે.
૧. જહાંગીર લુગાહિયા ત્રીમે પ્રજાસાહનો સુપરવાઈઝર, ડિરેક્ટર રફ-સાબ, પ્રજાસાહ	શોખ અબ્દુલ કરીમ, ઉર્દુ આગમેલ પ્રેસ, મુંબઈ	૦-૪-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં શિક્ષકોની લાયજેરી માટે.	
૨. જહાંગીર જંગા ખર્ચ લાગે ૧	મુન્શી અબ્દુલ-રેહમાન આદમદ સાહિબ પુન્ની. સેમદ અદમદ સાહિબ	૦-૪-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્ય-પુસ્તક તરીકે.	
૩. તારીખે-દિદ	સેમદ અદમદ સાહિબ	૧-૦-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયજેરી માટે.	
૪. ગુઆરીયા ત્રીમે તારીક માસેગામ	મહમ્મદ સીદીક મુરશીદ, મુન્શી-આગમેલ, લાહોર	૦-૩-૬	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં શિક્ષકોની લાયજેરી માટે.	
૫. હીન-પરલામ	મુન્શી મહમ્મદ અબ્દુલ અખતર ગુકડેપો, મુંબઈ રહેમાન નાલીક	૦-૧-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયજેરી માટે.	
૬. પ્રક-પુટા	શોખ અન્નેગીયા મેહર અંદોરી હમીદી પ્રેસ, મદ્રાસ	૦-૬-૦	"	
૭. ગાફર લોખી	હમીદુલ્લા સીદીકમુખ	૦-૧-૬	"	
૮. રૂફા જહાંગીર દીલમરપ કાષદા	અલવરખાન	૦-૧-૩	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્ય-પુસ્તક તરીકે.	
૯. જોહીયા વેલર ગ્રાફ ધી હમુમન એન્ડ મી મોરમ્બીટાજ	...	૦-૪-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયજેરી માટે.	

૦ માણુમાતે જદીક	પ્રાદે. ડીરોજલસન બુદ, એમ. એ.	સુદ યુદ્ધન, રોક, લાહોર.	સોહનલાલ	૦-૧૦-૫	પ્રાયમિક સ્કૂલોમાં શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓની લાયબેરી માટે. માધ્યમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્ય- પુસ્તક તરીકે.
૧૧ ઉર્દૂની આસાન સરફ-ઓ-નહયશન મુસ્તાક અહમદ જાગ ૩ (સને ૧૯૩૭ની પહેલી આવૃત્તિ)			મદીના બરકી પ્રેસ, બીજા તોર	૦-૫-૦	"
૧૨ હાષરફલ જ્યોત્સિ (ઉર્દૂ) અને ૧૯૩૭ ની આવૃત્તિ	એલ. કમલી રેટપ		લોગનેન્સ ગ્રીન એન્ડ કં. લિ. મુબમ કમલ્લ હલેકદ્રીક પ્રેસ, લાહોર	૧-૧૨-૦	
૧૩ પુસ્તકાન-ધ-મુબીન	અબ્દુલ-હુદા			૧-૦-૦	પ્રાયમિક માધ્યમિક શા- ળાઓ અને ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશનોમાં શિક્ષ- કોની લાયબેરી માટે.

(અંગ્રેજીમાં સહી) એન. જી. ઘાડગીલ

પર્સનલ આસિ. કુ ધી એબ્યુ. ઇન્સ. મુબમ અને સેક્રેટરી,
ઉર્દૂ સ્કૂલયુક કમિટી-મુબમ.

પર્સનલ આસિ. કુ ધી એબ્યુ. ઇન્સ. મુબમ અને સેક્રેટરી ઉર્દૂ સ્કૂલયુક કમિટી મુબમના તા. ૩-૧૨-૩૭,

(એ. પર્સનલ આસિ. કુ ધી એબ્યુ. ઇન્સ. જી
ના પત્ર નં. આર-૩૮-૧૨૦ માં કરેલી સૂચનાનુસાર.)

છોકરાઓ માટે લેવાએલી વર્તીકચુલર કાર્પનલ પરીક્ષા, ઉત્તરભાગ ૧૯૩૩

છોકરાઓ માટે લેવાએલી વર્તીકચુલર કાર્પનલ પરીક્ષા, ઉત્તરભાગ
નં. ૯૬૭૫

ઉ. ભા. માં સને ૧૯૩૭માં લેવાએલી છોકરાઓ માટેની વ. કા.

પરીક્ષામાં પાસ થએલા ઉમેદવારોના નામની યાદી:—

ક્રમ	નામ	વર્ગ	ક્રમ	નામ	માર્ક
	અમદાવાદ જિલ્લો.		૨૮	ધીરજલાલ ગીરજરાકર દિલ્લિત	૩૭૩
			૨૮	મોહમદ ઈસ્માઇલ મીયાભાઈ	૩૭૩
				રાધનપુરી	
૧	અંબાલાલ રણછોડભાઈ પટેલ	૪૩૨	૨૮	પ્રહલાદભાઈ નારણભાઈ	૩૭૩
૨	રતિલાલ શીવલાલ શાહ	૪૨૪		અજબાની	
૩	વિઠ્ઠલદાસ જગનલાલ શાહ	૪૧૨	૩૧	કાળિદાસ અંબાલાલ પ્રજ્ઞપતિ	૩૭૨
૪	નરવરલાલ -સુનીલાલ શાહ	૪૧૦	૩૧	મદરભાઈ બહેચરભાઈ રાવ	૩૭૨
૫	નરવરલાલ દયારામ જોષી	૪૦૩	૩૧	મિયાભાઈ સોમાભાઈ વાવડા	૩૭૨
૬	કિશોરચંદ્ર કાનજીભાઈ વ્યાસ	૪૦૧	૩૧	નરસીંગભાઈ રામજીભાઈ પટેલ	૩૭૨
૭	કાન્તિલાલ કોદરલાલ શાહ	૩૯૪	૩૫	ચીતુભાઈ જીભાઈ જમીનદાર	૩૭૧
૭	સેમુઅલ ધનજી દેવદત્ત	૩૯૪	૩૫	ગંગારામ મગનલાલ ગરોડા	૩૭૧
૯	આશીર્વાદ ભગવાન પરમાર	૩૯૧	૩૫	નાવજીભાઈ નાગભાઈ રોડા	૩૭૧
૧૦	ભાનુશંકર ભાઈશંકર જોષી	૩૮૯	૩૮	મુળજી સોમચંદ સુણુવકર	૩૭૦
૧૦	પદ્માન્ત ધનવંતરામ ભટ્ટ	૩૮૯	૩૯	મણીલાલ શુભાચંદ ગાંધી	૩૬૮
૧૦	શાંતિલાલ સુખલાલ હોશી	૩૮૯	૩૯	નરવરલાલ સોમાભાઈ પટેલ	૩૬૮
૧૩	સુનીલાલ મોતીરામ શુક્લ	૩૮૭	૪૧	ઈંદુલાલ ગણાલાલ ભટ્ટ	૩૬૭
૧૩	કેશવલાલ નારણભાઈ પટેલ	૩૮૭	૪૨	મેશચંદ્ર દાનાભાઈ મકવાણા	૩૬૫
૧૫	કુમરભાઈ અમરાભાઈ વણકર	૩૮૬	૪૨	વિશંકર પરસોત્તમ શુક્લ	૩૬૫
૧૫	વૃજાનંદશંકર ગંગારામ ભટ્ટ	૩૮૬	૪૪	નદારસિંહ કિસોરસિંહ	૩૬૪
૧૭	મુળચંદ અમયાલાલ શાહ	૩૮૫		ચોંપાવત	
૧૮	અંતિલાલ મણીલાલ શાહ	૩૮૨	૪૫	વસંતરાય કાનજી દવે	૩૬૧
૧૯	કનૈયાલાલ પુંજરામ ખોક્કડી	૩૮૧	૪૬	જરદીન ઈશકભાઈ પરમાર	૩૬૦
૧૯	રતિલાલ કેશવલાલ શાહ	૩૮૧	૪૬	મધુસુદન મણીલાલ મેહતા	૩૬૦
૧૯	રસિકલાલ ત્રિકમલાલ સોની	૩૮૧	૪૬	રમણલાલ વિઠ્ઠલદાસ શાહ	૩૬૦
૨૨	વલ્લભદાસ દલસુખદાસ શેઠ	૩૮૦	૪૯	ખોડા કાળા પરમાર	૩૫૮
૨૩	હરિપ્રસાદ પરસુરામ ભટ્ટ	૩૭૭	૪૯	નંદલાલ બળદેવરામ વ્યાસ	૩૫૮
૨૪	આશાભાઈ મધુરભાઈ પટેલ	૩૭૬	૪૯	સંકળચંદ વેણીદાસ પટેલ	૩૫૮
૨૪	અણજીભાઈ ચીકાલાલ	૩૭૬	૪૯	સોમાભાઈ મુળજીભાઈ નાયક	૩૫૮
	કારેલીઆ		૫૩	સાંકાજી કાળાજી મોહદવ	૩૫૭
૨૪	હીમતલાલ મોહનલાલ દવે	૩૭૬	૫૪	કૃતીભાઈ જામાભાઈ સાગર	૩૫૬
૨૪	રણજીતસિંહ ગુમાનસિંહજી	૩૭૬	૫૪	જયજીલાલ ત્રિકમલાલ દક્કર	૩૫૬
	કુંપાવત		૫૪	કાન્તિલાલ નાનાલાલ ત્રિવેદી	૩૫૬

૫૪ મંગુબેન પુંજલાલ શાહ	૩૫૬	૯૧ જરાશંકર ઉમેદરામ રાવળ	૩૩૬
૫૪ મનાસાહ પાહિલભાઈ પરમાર	૩૫૬	૯૧ મંગળભાઈ મથુરભાઈ પટેલ	૩૩૬
૫૪ વાડીલાલ માણેકલાલ શાહ	૩૫૬	૯૧ પ્રદ્યુમ્ન વૈકુંઠલાલ યાત્રિક	૩૩૬
૬૦ ચંદુલાલ ડાલાભાઈ શાહ	૩૫૫	૯૫ ન્યતિલાલ હુળગશંકર શુક્લ	૩૩૮
૬૦ કૃશવ ગણેશ મોનારા	૩૫૫	૯૫ માણેકલાલ મણીલાલ ગાધી	૩૩૮
૬૦ મંગાજી દેવાજી સોલંકી	૩૫૫	૯૭ મણીલાલ મોતીચંદ શાહ	૩૩૭
૬૦ ચોપટલાલ મુળશંકર રાવળ	૩૫૫	૯૭ પુરુષોત્તમ જગનલાલ ત્રિવેદી	૩૩૭
૬૦ ચોદાન કુબેર પટેલ	૩૫૫	૯૯ ડાલાભાઈ દેવીદાસ પટેલ	૩૩૬
૬૫ દામોદરદાસ પુરુષોત્તમદાસ	૩૫૪	૧૦૦ ડાલાભાઈ હીરાભાઈ મેરઘયા	૩૩૫
તુલસીદાસ રાણા	૩૫૪	૧૦૦ પુત્રમચંદ હીરાલાલ ત્રિવેદી	૩૩૫
૬૬ ચીમનલાલ નારણભાઈ પટેલ	૩૫૨	૧૦૨ મગનલાલ ભીખાભાઈ	૩૩૪
૬૬ હસનચવી લાલજીભાઈ	૩૫૨	૧૦૩ ભાઈશંકર લલ્લુભાઈ જોષી	૩૩૩
લાલીઆત	૩૫૨	૧૦૩ ગજરભાઈ હસનભાઈ	૩૩૩
૬૬ મગનલાલ લવજીભાઈ પટેલ	૩૫૨	૧૦૩ ગજરભાઈ હસનભાઈ	૩૩૩
૬૬ ન્યતિલાલ ફરમુરામ ભટ્ટ	૩૫૧	૧૦૪ બળદેવપ્રસાદ ડાલાભાઈ મેહતા	૩૩૨
૬૬ કેશવલાલ નારણદાસ મોદી	૩૫૧	૧૦૫ ચંદુલાલ નાગરદાસ શાહ	૩૩૨
૬૬ વિંહલદાસ ચંદુલાલ શાહ	૩૫૦	૧૦૫ વાસુદેવ લાલશંકર મેહતા	૩૩૨
૭૨ રામનારાયણ મુળશંકર દવે	૩૪૮	૧૦૮ ન્યતિલાલ માણેકલાલ રાવળ	૩૩૦
૭૩ લવજીદાસ ખાતુદાસ પટેલ	૩૪૭	૧૦૯ અસમર કાઝલભાઈ શેખ	૩૨૬
૭૪ બળદેવ પ્રેમજી વણકર	૩૪૭	૧૦૯ ડેવીડ કાળુ પટેલ	૩૨૬
૭૪ નટવરલાલ ચુનીલાલ ગણુ-	૩૪૭	૧૦૯ લાલસિંહ વજ્રેસિંહ રોહડ	૩૨૬
પતરામ શાહ	૩૪૭	૧૦૯ નંદલાલ નરસિંહપ્રસાદ જની	૩૨૬
૭૪ ઓમેદ હીમતસાગ પરમાર	૩૪૭	૧૦૯ સોમાભાઈ ડીસાભાઈ સોલંકી	૩૨૬
૭૪ રવિશંકર ગૌરીશંકર મેહતા	૩૪૬	૧૧૪ ગોવિંદભાઈ નાથાભાઈ પટેલ	૩૨૮
૭૮ સેમસન કાળિદાસ ખિરતી	૩૪૫	૧૧૪ કાન્તિલાલ કચરાદાસ શાહ	૩૨૮
૭૯ મોગીલાલ ત્રિલદાસ ગાધી	૩૪૫	૧૧૪ પ્રવિણચંદ હરિલાલ ભટ્ટ	૩૨૮
૭૯ નટવરલાલ જગનલાલ દવે	૩૪૪	૧૧૪ સોમાલાલ છોટાલાલ ઉપાધ્યાય	૩૨૮
૮૧ ધનસ્વામદાસ ખાપુલાલ શાહ	૩૪૪	૧૧૮ હરિશંકર જગનલાલ જોષી	૩૨૮
૮૧ ન્યતિલાલ ગીરધરલાલ શાહ	૩૪૪	૧૧૮ ધસખભાઈ ચાંદલાલ વેપારી	૩૨૮
૮૧ સોમાભાઈ બહેચરભાઈ ધોળી	૩૪૪	૧૧૮ કેશવલાલ પુરુષોત્તમ શ્રીમાળી	૩૨૮
૮૪ ધરમાઈલભાઈ પીરભાઈ	૩૪૨	૧૧૮ જોડીદાસ કાળિદાસ પટેલ	૩૨૮
કારીગર	૩૪૨	૧૧૮ મોહનલાલ ચકુભાઈ પટેલ	૩૨૮
૮૪ પરસોત્તમ માધવદાસ પટેલ	૩૪૨	૧૧૮ નરસિંહભાઈ કિશોરભાઈ	૩૨૮
૮૬ દેવસિંહ નારણભાઈ ચાંદાણુ	૩૪૧	૧૨૫ અંબાલાલ વાઘજીભાઈ પાંચારા	૩૨૮
૮૬ દીનુભાઈ જોડાલાલ નાણાવટી	૩૪૧	૧૨૫ રેવાશંકર દોદરલાલ પુરોહિત	૩૨૮
૮૬ પ્રતાપરાય પ્રભાશંકર ત્રિવેદી	૩૪૦	૧૨૫ અંબાલાલ વાઘજીભાઈ પાંચારા	૩૨૮
૮૬ ચીનુભાઈ બાલાભાઈ શાહ	૩૪૦	૧૨૫ અંબાલાલ મથુર પટેલ	૩૨૮
૮૬ મોહનલાલ આસાભાઈ	૩૪૦	૧૨૫ જમનાદાસ મગનલાલ	૩૨૮
પ્રજ્ઞપતિ	૩૩૬	કાઝીઆ	૩૨૮
૯૧ કિશરલાલ જગનલાલ ઝોર	૩૩૬		

૧૨૫મોહનલાલ ત્રિકમલાલ ભગત	૩૨૬૧૬૫	અંબાલાલ ચતુરભાઈ પટેલ	૩૧૨
૧૨૫પીટર કીશાજી પરમાર	૩૨૬૧૬૫	મગવાનજી લાલજી વાઘેલા	૩૧૨
૧૩૦ચીમનલાલ સાંકળચંદ સોની	૩૨૪૧૬૫	હરિભાઈ રામાભાઈ પટેલ	૩૧૨
૧૩૦નવિનચંદ લાલચંદ જોષી	૩૨૪૧૬૫	શીઓફિલ દાનીએલ ક્રિશ્ચિયન	૩૧૨
૧૩૦નાથલાલ ઘણાભાઈ આંખાનેરી	૩૨૪૧૬૬	ગીરજાશંકર ખીમશંકર દવે	૩૧૧
૧૩૦લક્ષ્મીચંદ કાળિદાસ પટેલ	૩૨૩૧૬૬	કાન્તિલાલ મોહનલાલ ભટ્ટ	૩૧૧
૧૩૦ઓચ્છવલાલ રેવાચંદ	૩૨૩૧૬૬	મનહરરામ ગતુભાઈ ખુચ	૩૧૧
કાપડીઆ	૧૬૬	મુખા લક્ષ્મણ પટેલ	૩૧૧
૧૩૫ગાંડાભાઈ જુગલદાસ પટેલ	૩૨૨૧૬૬	પ્રોતમલાલ માલજીભાઈ પટેલ	૩૧૧
૧૩૫જેઠાગીર મનકૃષ્ણગીર ગોસાઈ	૩૨૨૧૭૪	ભાઈલાલ નારણભાઈ પટેલ	૩૧૦
૧૩૫મનહરલાલ વ્રજલાલ દવે	૩૨૨૧૭૪	મંથરલાલ કાદીરામ વ્યાસ	૩૧૦
૧૩૫શીવલાલ લવજીભાઈ પટેલ	૩૨૨૧૭૪	જેમંગભાઈ કાળાભાઈ પટેલ	૩૧૦
૧૩૬જયગિલાલ મગનલાલ શાહ	૩૨૧૧૭૪	ખીમચંદ જગનલાલ શાહ	૩૧૦
૧૩૬પ્રધુમ્ન હરિશંદ વ્યાસ	૩૨૧૧૭૪	નવલસર્ગિ બહેચરજી પરમાર	૩૧૦
૧૩૬રાવજીભાઈ નારણભાઈ પટેલ	૩૨૧૧૭૪	પરસોત્તમ ગોકળજીભાઈ પટેલ	૩૧૦
૧૩૬રવીવેન્સન હીરાલાલ અમરવેદી	૩૨૧૧૮૦	અમૃતલાલ લક્ષ્મણપુ પુરાણિક	૩૦૯
૧૪૩જેગીન્દ્રપ્રસાદ મણીશંકર ભટ્ટ	૩૨૦૧૮૦	ગોપાળદાસ નામદાસ અધારા	૩૦૯
૧૪૪મોહન જીવજી પટેલ	૩૧૯૧૮૦	નટવરલાલ રતનલાલ શાહ	૩૦૯
૧૪૫હરિભાઈ લાલાભાઈ રખારી	૩૧૮૧૮૦	નટવરલાલ દલસુખદાસ સોની	૩૦૯
૧૪૫વૃજલાલ ભગવત મેહતા	૩૧૮૧૮૪	ચીમનલાલ મોહનલાલ વળાણી	૩૦૮
૧૪૭કનૈયાલાલ શંકરલાલ મુખ	૩૧૭૧૮૪	મોહલાલ જુગનરામ ગોર	૩૦૮
૧૪૭ગમનારાયણ હરિરામ ત્રિવેદી	૩૧૭૧૮૪	મુળશંકર જગજીવન ભટ્ટ	૩૦૮
૧૪૭વિલ્લદાસ શીવરામ ઉપાધ્યાય	૩૧૭૧૮૪	ચિનમચંદ મણીલાલ પંડ્યા	૩૦૮
૧૫૦અરુભાઈ છોટાભાઈ પટેલ	૩૧૬૧૮૮	ગાયભાઈ માધવલાલ પટેલ	૩૦૭
૧૫૦જવજીજી જુલાજી ડાભી	૩૧૬૧૮૮	જુલાલચંદ દ્વીપચંદ શ્રીમાળી	૩૦૭
૧૫૦સોમાભાઈ રામાભાઈ પારેખ	૩૧૬૧૮૮	લજુગર જીવાગર ગોસાઈ	૩૦૭
૧૫૩અમૃતલાલ ભાઈશંકર	૩૧૫૧૮૮	લીલાધર પુરુષોત્તમ ત્રિવેદી	૩૦૭
ઉપાધ્યાય	૧૮૮	નટવરલાલ પુનલાલ જોષી	૩૦૭
૧૫૩ચમનલાલ ગોવિંદજી ધાંગી	૩૧૫૧૮૮	નાથજી દલાજી પરમાર	૩૦૭
૧૫૩દાદિદ મિઠાભાઈ અનીલ	૩૧૫૧૮૮	રપાજી સુરાજીભાઈ મહીડા	૩૦૭
૧૫૩પુરુષોત્તમભાઈ નાથાભાઈ	૩૧૫૧૮૮	શંકરલાલ અંબાલાલ શાહ	૩૦૭
ચૌહાણ	૧૮૬	અલાભાઈ ખોડાભાઈ પટેલ	૩૦૬
૧૫૭દુર્ગાશંકર પોપટલાલ દવે	૩૧૪૧૮૬	લાલચંદ કાદીદાસ શેઠ	૩૦૬
૧૫૭ગરબડાસ મણીલાલ પરમાર	૩૧૪૧૮૬	નરસિંહપ્રસાદ દયાશંકર દવે	૩૦૬
૧૫૭મણીલાલ શીવલાલ પટેલ	૩૧૪૧૮૬	રણજીત ખંનલાલ વાઘેલા	૩૦૬
૧૫૭મનુભાઈ આપાલાલ દવે	૩૧૪૧૮૬	શંકરાલાલ મોહનલાલ પારેખ	૩૦૬
૧૬૧લાતુપ્રસાદ જયશંકર ઠાકોર	૩૧૩૨૦૧	દિવદત શેઠજીવલ મેકવાણ	૩૦૫
૧૬૧મંગારામ રામજીભાઈ ચમાર	૩૧૩૨૦૧	નટવરલાલ શીવરામ રાવજી	૩૦૫
૧૬૧મણીલાલ ખોડાભાઈ મેકવાણ	૩૧૩૨૦૧	અભાઈ હીરાલાલ પટેલ	૩૦૫
૧૬૧રણજીલાલ સાંકળચંદ પટ્ટણી	૩૧૩૨૦૪	લોરેન્સ મંગળદાસ ક્રિશ્ચિયન	૩૦૪

૨૦૫	સુનેનમીઆં ઉમેદમીઆં ચૌદાશુ	૩૦૩	૨૪૪	બાલુભાઈ બીખાભાઈ સોની	૨૯૪
૨૦૫	મનસુખલાલ બાલુભાઈ મોદી	૩૦૩	૨૪૪	ધનજીભાઈ કોલાભાઈ સાગર	૨૯૪
૨૦૫	પરમાર્નદ સોમનાથ ત્રવાડી	૩૦૩	૨૪૪	ધર્મચરભાઈ જોષીદાસ પટેલ	૨૯૪
૨૦૫	પુરુષોત્તમ મણીલાલ લાદ	૩૦૩	૨૪૪	વિદ્યભાઈ હીરાભાઈ પટેલ	૨૯૪
૨૦૫	ઉમેદ કાણુ પટ્ટણી	૩૦૩	૨૪૪	મણીલાલ મરઘાભાઈ પટેલ	૨૯૩
૨૧૦	રમણલાલ દામોદરભાઈ પાદક	૩૦૨	૨૪૪	નરસંગ કાલજીભાઈ વાધેલા	૨૯૩
૨૧૦	રતિલાલ મણીલાલ શાહ	૩૦૨	૨૪૪	રમણલાલ રણજીડદાસ ચૌહાણ	૨૯૩
૨૧૨	અણબક્ષ માલેખત કુરેશી	૩૦૧	૨૪૪	શંકરપ્રસાદ નાનાલાલ વ્યાસ	૨૯૩
૨૧૨	જોડાલાલ મથુરભાઈ પટેલ	૩૦૧	૨૫૨	અંબાલાલ ભગવાનદાસ ગાંધી	૨૯૨
૨૧૨	સુંદરલાલ ઘેલાભાઈ સુખડીઆ	૩૦૧	૨૫૩	ધર્મચરભાઈ કાશીરામ પટેલ	૨૯૧
૨૧૫	અહમદલાલ હરમાનભાઈ મોદી	૩૦૦	૨૫૩	મોતીલાલ રવાભાઈ કુંભાર	૨૯૧
૨૧૫	મીનલાલ મોતીલાલ સચવારા	૩૦૦	૨૫૨	નટવરલાલ નગીનલાલ જગુ	૨૯૧
૨૧૫	ચંદ્રશંકર મણીશંકર જોષી	૩૦૦		વાળા	
૨૧૫	ચુનીલાલ સોમાભાઈ પટેલ	૩૦૦	૨૫૬	અમરતલાલ દુર્ગાશંકર ગોર	૨૯૦
૨૧૫	જોડતાભાઈ ગુલાબજી ગુરજર	૩૦૦	૨૫૬	દેશવલાલ મણીલાલ પંડ્યા	૨૯૦
૨૨૦	ચતુરભાઈ નારણભાઈ પટેલ	૨૯૯	૨૫૬	નાનાલાલ ખાવનદાસ પટેલ	૨૯૦
૨૨૦	જગતસિંહ હમીરમિલજીકુંપાવત	૨૯૯	૨૫૬	શોકતઅલી અલીમોદમદ હસુક	૨૯૦
૨૨૦	જીભાઈ માધવજી રાવળ	૨૯૯	૨૬૦	અંબાલાલ પુત્રમલાલ ઉપાધ્યાય	૨૯૯
૨૨૦	કર્નેલીયમ પાંડવ મેકવાણ	૨૯૯	૨૬૦	નારણભાઈ બેચરદાસ પટેલ	૨૯૯
૨૨૦	નરસિંહભાઈ મોતીલાલ પટેલ	૨૯૯	૨૬૦	રાવજીભાઈ જુલાભાઈ પટેલ	૨૯૯
૨૨૦	ચેદાન હીરાલાલ ખિસ્તી	૨૯૯	૨૬૦	સોમાજી હીરાજી મકવાણા	૨૯૯
૨૨૧	રમણલાલ કનૈયાલાલ શાહ	૨૯૮	૨૬૪	અંબાલાલ ધર્મચરભાઈ પટેલ	૨૯૮
૨૨૧	રમણીક દાનીએલ પરમાર	૨૯૮	૨૬૪	ચંપકલાલ અંબાલાલ શાહ	૨૯૮
૨૨૮	ભાનુશંકર ત્રીકમલાલ પંડ્યા	૨૯૭	૨૬૪	ચુનીલાલ મણીલાલ જોષી	૨૯૮
૨૨૮	હીરાલાલ મોરારભાઈ જગુ	૨૯૭	૨૬૪	સાંતિલાલ વિરજીભાઈ જોષી	૨૯૮
૨૨૮	કાન્તિલાલ લક્ષ્મીભાઈ ચણી	૨૯૭	૨૬૪	સુલેમાન હરખાજી ઝાલા	૨૯૮
૨૨૮	મણીલાલ ચુનીલાલ રાવળ	૨૯૭	૨૬૯	પરશોત્તમ શંકરભાઈ પટેલ	૨૯૭
૨૨૮	મોદમદ દનીક અબ્દુલ કરીમ	૨૯૭	૨૬૯	પુત્રમચંદ કરશનદાસ મોદી	૨૯૭
	રોખ		૨૬૯	સુલેમાન નાનજીભાઈ મકવાણા	૨૯૭
૨૨૮	નટવરલાલ કાલાભાઈ મહેતા	૨૯૭	૨૭૨	ચુનીલાલ ગોવિંદલાલ પાંચાલ	૨૯૬
૨૨૮	તળસીભાઈ દલાભાઈ પટેલ	૨૯૭	૨૭૨	પુલજીભાઈ મોતીલાલ પટેલ	૨૯૬
૨૨૮	વલ્લભદાસ મનસુખલાલ શાહ	૨૯૭	૨૭૨	હરિભાઈ લક્ષ્મીભાઈ દેસાઈ	૨૯૬
૨૩૬	મણેશભાઈ અમયારામ પટેલ	૨૯૬	૨૭૨	દેશવલાલ દસમુખરામ કોહાવી	૨૯૬
૨૩૬	જયસીંગ ભારતસીંગ ગરાસીઆ	૨૯૬	૨૭૨	શીવાભાઈ શંકરભાઈ પટેલ	૨૯૬
૨૩૬	હુકીયસ પ્રભુદાસ કિશિચન	૨૯૬	૨૭૨	રામજીભાઈ મગનલાલ પટેલ	૨૯૬
૨૩૬	તીરકાયાત પુસુદભાઈ ખારેયા	૨૯૬	૨૭૮	ચંદુલાલ ગોરધનદાસ ગાંધી	૨૯૫
૨૩૬	શ્રીવપ્રસાદ મણીલાલ વ્યાસ	૨૯૬	૨૭૮	જસાજી રામાજી પરમાર	૨૯૫
૨૪૧	મોદનલાલ હરજીવન ધોલરીઆ	૨૯૫	૨૭૮	નટવરલાલ જોશંકરભાઈ જોષી	૨૯૫
૨૪૧	સુકુંદરાય રામચંદ ભગત	૨૯૫	૨૭૮	સાંતિલાલ ગંગારામ બેઝા	૨૯૫
૨૪૧	પરમેશ્વર ભગનલાલ દક્ષ	૨૯૫	૨૭૮	સોમલાલ લીલાધર ત્રિવેદી	૨૯૫

૨૮૮ નટવરલાલ શંકરભાઈ શાહ	૨૮૮ ૩૧૬ પ્રદલાદ મગનલાલ પંડ્યા	૨૭૫
૨૮૮ ગોરધનલાલ મોહનલાલ વાળંદ	૨૮૮ ૩૧૬ પ્રાણશંકર છોટલાલ ભટ્ટ	૨૭૫
૨૮૮ રવિશંકર મણીશંકર પંડ્યા	૨૮૮ ૩૧૬ મોમનાથ મણીલાલ ત્રિવેદી	૨૭૫
૨૮૮ અળવંત જોડાભાઈ પરમાર	૨૮૮ ૩૧૬ વિનુકાન્ત એલીઆસ વિશ્વેશ	૨૭૫
૨૮૮ અળાભાઈ જોડતાભાઈ કુંભાર	૨૮૮	પાઉલ
૨૮૮ ગીરધરલાલ રેવાશંકર જોષી	૨૮૮ ૩૨૫ ચંદુલાલ ગંભીરજી કાલભટ્ટ	૨૭૩
૨૮૮ મંચુભાઈ હીરાભાઈ કુંભાર	૨૮૮ ૩૨૫ દલમુખ અમૃતલાલ વ્યાસ	૨૭૩
૨૮૮ પુરમોત્તમ શંકરભાઈ પટેલ	૨૮૮ ૩૨૭ મગનન શામળદાસ રાવળ	૨૭૨
૨૮૮ નટવરલાલ નિકમલાલ સોની	૨૮૮ ૩૨૭ કાન્તિલાલ અળદેવરામ ત્રિવેદી	૨૭૨
૨૮૮ ભાપશંકર દામોદરદાસ પંડ્યા	૨૮૮ ૩૨૭ નાથાભાઈ ઝવેરભાઈ વાળંદ	૨૭૨
૨૮૮ મનોસન વિશ્વાસભાઈ પ્રિયતી	૨૮૮ ૩૩૦ ચીમનલાલ જગનલાલ રાવળ	૨૭૧
૨૮૮ કનૈયાલાલ ઝોરીશંકર ત્રિવેદી	૨૮૮ ૩૩૦ નરેદભાઈ અગોશભાઈ પટેલ	૨૭૧
૨૮૮ રતિલાલ ગોરધનદાસ શાહ	૨૮૮ ૩૩૦ ગણાભાઈ જુલાભાઈ પટેલ	૨૭૧
૨૮૮ શાંતિલાલ ચંદુલાલ શાહ	૨૮૮ ૩૩૦ ગણાલાલ જગન્નાથ રાવળ	૨૭૧
૨૮૮ સેમ્યુઅલ મનોરદાસ ક્રિશ્ચિઅન	૨૮૮ ૩૩૦ લવજી મગલ વણકર	૨૭૧
૨૮૮ ચમનલાલ અમુલખ મોટ	૨૭૬ ૩૩૦ મોમલાલ હીમતલાલ રાવળ	૨૭૧
૨૮૮ જગનલાલ જગજીવનદાસ જોષી	૨૭૬ ૩૩૬ બાનુશંકર ભીખારામ ત્રાટી	૨૭૦
૨૮૮ ગણાલાલ દલમુખરામ પંડ્યા	૨૭૬ ૩૩૬ મણીલાલ કેશવલાલ પંડ્યા	૨૭૦
૨૮૮ દેવશંકર ભોજાનાથ પંડ્યા	૨૭૬ ૩૩૬ નટવરલાલ જોશીલાલ ભાવસાર	૨૭૦
૨૮૮ દેવપ્રસાદ જ્યોશંકર ત્રિપાઠી	૨૭૬ ૩૩૬ પાઉસ એચરભાઈ મકવાણા	૨૭૦
૨૮૮ દરિયાઈ જોડાભાઈ પરમાર	૨૭૬ ૩૩૬ પુનમચંદ કિશોરદાસ શાહ	૨૭૦
૨૮૮ નર્મદાશંકર વનમાળીદાસ જોષી	૨૭૬ ૩૪૧ અળાભાઈ એચરભાઈ વાધરી	૨૬૯
૨૮૮ પરમોત્તમદાસ હરગોવિંદદાસ પટેલ	૨૭૬ ૩૪૧ ચીમનલાલ ગણાલાલ શાહ	૨૬૯
૨૮૮ રતિલાલ મણીલાલ શાહ	૨૭૬ ૩૪૧ ગણાલાલ હીમતલાલ શાહ	૨૬૯
૩૦૭ ગણાલાલ તુળજરામ ત્રિવેદી	૨૭૬ ૩૪૧ ગણુભાઈ જુચાલાલ દાતણીઆ	૨૬૯
૩૦૭ એનીયસ દાભાઈ ક્રિશ્ચિઅન	૨૭૬ ૩૪૧ મણીલાલ કાળિદાસ ક્રિશ્ચિઅન	૨૬૯
૩૦૭ ગજેન્દ્ર ગીરજશંકર અધ્વર્યુ	૨૭૬ ૩૪૧ મણીલાલ કાલીરામ જોષી	૨૬૯
૩૦૭ રામજીભાઈ શંકરભાઈ દેસાઈ	૨૭૬ ૩૪૧ શંકરલાલ એચરદાસ વ્યાસ	૨૬૯
૩૧૧ મુણવંતલાલ મગનલાલ જોષી	૨૭૬ ૩૪૬ અંજાલાલ મોહનલાલ પંડ્યા	૨૬૮
૩૧૧ મુલામરસુલ અબરામ ધાંચી	૨૭૬ ૩૪૬ શીવશંકર રતિલાલ ભટ્ટ	૨૬૮
૩૧૧ કૈશવલાલ સુનીલાલ પટેલ	૨૭૬ ૩૪૬ શાંતિલાલ જગનલાલ ગોર	૨૬૮
૩૧૧ ખેમાભાઈ કાદરભાઈ એધરી	૨૭૬ ૩૫૧ કાન્તિલાલ જગનલાલ ત્રિવેદી	૨૬૭
૩૧૫ ભોગીલાલ મંછારામ પંડ્યા	૨૭૬ ૩૫૧ નારણભાઈ કાળિદાસ પટેલ	૨૬૭
૩૧૫ કોર્નેલીઆસ સવજીભાઈ ક્રિશ્ચિઅન	૨૭૬ ૩૫૧ નાગજીભાઈ દીપુલાઈ મકવાણા	૨૬૭
૩૧૫ કાદરભાઈ કાળાભાઈ પટેલ	૨૭૬ ૩૫૧ ગંગાભાઈ જગનભાઈ પટેલ	૨૬૭
૩૧૫ મધુસૂદન મોહનલાલ આચાર્ય	૩૫૫ હીરાભાઈ જગનલાલ પટેલ	૨૬૬
૩૧૬ અળદેવ જગનલાલ દક્ષર	૨૭૬ ૩૫૫ કાદરભાઈ મોહનલાલ પંડ્યા	૨૬૬
૩૧૬ નટવરલાલ પુરમોત્તમ ભટ્ટ	૨૭૬ ૩૫૫ લક્ષ્મણ હીરાચંદ મળ્જર	૨૬૬
	૨૭૫ ૩૫૫ રસિકલાલ પુંજભાઈ શાહ	૨૬૬
	૨૭૫ ૩૫૫ શાંતિલાલ જગજીવનદાસપરીખ	૨૬૬

૩૬૦ ગોવિંદલાલ હરગોવિંદલાલ સાહુ	૨૬૫૩૯૮	મોહનલાલ પુનમચંદ ઉપાધ્યાય	૨૫૭
૩૬૦ નટવરલાલ સોમાલાલ ભાવસાર	૨૬૫૩૯૮	શંકરભાઈ સુભાષભાઈ દીપા	૨૫૭
૩૬૦ સુમલાલ ધનજીભાઈ સાગર	૨૬૫૪૦૦	અભેસીજી હીરાજી ખારૈયા	૨૫૬
૩૬૦ કેશવલાલ મંગળદાસ પટેલ	૨૬૪૪૦૦	આશ્વચંદભાઈ લખાભાઈ પટેલ	૨૫૬
૩૬૦ કાનજી ભદ્રવજી દાકર	૨૬૪૪૦૦	કાન્તિલાલ અંબાશંકર ભટ્ટ	૨૫૬
૩૬૦ મણીલાલ મોતીરામ પટેલ	૨૬૪૪૦૦	સચલાલ ખુશાલભાઈ ગોહીલ	૨૫૬
૩૬૦ રમણલાલ મોતીચંદ વહોરા	૨૬૪૪૦૦	સંદુભીઆ મોહમદમીઆ આરખ	૨૫૬
૩૬૦ ચંદુલાલ ત્રિભોવનદાસ દાકર	૨૬૪૪૦૦	વીસાભાઈ જવાભાઈ પટેલ	૨૫૬
૩૬૦ સુનીલાલ વેણીરામ રાવળ	૨૬૪૪૦૬	વેન્ગમીન ખાલુભાઈ કિશિચાન	૨૫૫
૩૬૦ ગણાભાઈ પાચાભાઈ વણુકર	૨૬૪૪૦૬	મણીલાલ જવાભાઈ પટેલ	૨૫૫
૩૬૦ મહમદ ડાલા મીર	૨૬૪૪૦૬	મોતીલાલ હીરાલાલ વાઘેલા	૨૫૫
૩૬૦ રતિલાલ જવાભાઈ પટેલ	૨૬૪૪૦૬	નાનાલાલ મુખરામ ઉપાધ્યાય	૨૫૫
૩૬૦ વાહીલાલ મગનલાલ પટેલ	૨૬૪૪૨૦	અમુલખ આત્મરામ પટેલ	૨૫૪
૩૬૦ બીખાલાલ મગનલાલ શાહ	૨૬૪૪૨૦	મોતીરામ નારણદાસ સાહુ	૨૫૪
૩૬૦ કેશવલાલ રેવચંદ ભાવમર	૨૬૪૪૨૦	શંતિલાલ જોશલાલ ભટ્ટ	૨૫૪
૩૬૦ ખુમજીભાઈ કોદરભાઈ પટેલ	૨૬૪૪૨૦	વસંતલાલ પુરષોત્તમ પરમાર	૨૫૪
૩૬૦ કાલમીઆ નમાતમીઆ મહેક	૨૬૪૪૨૪	દીપાભાઈ નેમાભાઈ ખરાદી	૨૫૩
૩૬૦ નટવરલાલ કાલાભાઈ દવે	૨૬૪૪૨૪	હાથીસિદ્ધજી જુપતસિદ્ધજી	૨૫૩
૩૬૦ પુષ્પભારથી ધરમભારથી	૨૬૪	વાઘેલા	
૩૬૦ ગ્રેમજીભાઈ મોતીલાલ પટેલ	૨૬૪૪૨૪	મકતલાલ માધાભાઈ પટેલ	૨૫૩
૩૬૦ વેલશી તળશી મરહુવ	૨૬૪૪૨૪	નારણભાઈ મીઠાભાઈ વાઘેલા	૨૫૩
૩૬૧ અમીચંદ જોષતાજી પટેલ	૨૬૧૪૧૪	ગ્રેમચંકર સામળદાસ રાવળ	૨૫૩
૩૬૧ હેમીચંદ જીભાઈ મકવાણા	૨૬૧૪૨૦	ત્રિભોવન કાળિદાસ ગોર	૨૫૩
૩૬૧ જોષતાભાઈ પીતામ્બર પટેલ	૨૬૧૪૨૦	ધુળાભાઈ સાકળાભાઈ પટેલ	૨૫૨
૩૬૧ મુળજીકર હોદાલાલ જાની	૨૬૧૪૨૦	જલ્દુભાઈ મગનલાલ જોષી	૨૫૨
૩૬૧ અંબાલાલ કોદરભાઈ પંડ્યા	૨૬૦૪૨૨	જોશિવિંદલાલ સોમાભાઈ પટેલ	૨૫૧
૩૬૧ ધીરજલાલ નાયુ પરમાર	૨૬૦૪૨૨	જોશભાઈ કાળાભાઈ પટેલ	૨૫૧
૩૬૧ માણેકલાલ ચણુભાઈ પટેલ	૨૬૦૪૨૨	ગ્રેમચંકર રમચંદ જાની	૨૫૧
૩૬૧ નટવરલાલ પોપટલાલ મોદી	૨૬૦૪૨૨	શંકરલાલ નારણદાસ પટેલ	૨૫૧
૩૬૧ નાયાલાલ વલ્લભભાઈ નાયક	૨૬૦૪૨૭	હરિલાલ મણીજીકર વ્યાસ	૨૫૦
૩૬૧ રમણલાલ નારણદાસ બ્રહ્મભટ્ટ	૨૬૦૪૨૭	પ્રભાશંકર મળલાલ ત્રવાડી	૨૫૦
૩૬૧ રામાભાઈ પુમળાઈ પટેલ	૨૬૦૪૨૭	રામળાઈ જેમાભાઈ પટેલ	૨૫૦
૩૬૨ કાન્તિલાલ મણિલાલ પટેલ	૨૫૯૪૩૦	કેશવલાલ રમચંદ શાહ	૨૪૯
૩૬૨ લાલશંકર જોશગમ પંડ્યા	૨૫૯૪૩૦	કોદરભાઈ ધનાભાઈ કુંભાર	૨૪૯
૩૬૨ રમણલાલ દેવશંકર મેહતા	૨૫૯૪૩૦	મેરુભા જોશજી સોલંકી	૨૪૯
૩૬૫ ગીમળલાલ ધરવરલાલ જોષી	૨૫૮૪૩૦	પુનમચંદ રેવચંદ કાવડીઆ	૨૪૯
૩૬૫ જોશંગભાઈ મોતીરામ	૨૫૮૪૩૪	જવાજીભાઈ મહીજીભાઈ દાકર	૨૪૭
વિલાપરા	૨૬૪	લાલરા નામજી પટેલ	૨૪૭
૩૬૫ કિશાભાઈ જવાભાઈ પટેલ	૨૫૮૪૩૪	પુરુષોત્તમ જુલાભાઈ પટેલ	૨૪૭

૪૩૪ પોપટભાઈ રઘુભાઈ ગોહેલ	૨૪૭	૪૭૫ પુંગલાલ બહેચર પાટીદાર	૨૩૫
૪૩૮ જયંતિલાલ નર્મદાશંકર રાવળ	૨૪૬	૪૭૮ લગવાન અંબાલાલ પરમાર	૨૩૪
૪૩૮ રાવજીભાઈ પુરુષોત્તમ પટેલ	૨૪૬	૪૭૮ બિનજીરામ બાલુરામ શ્રીમાળી	૨૩૪
૪૪૦ અંબાલાલ બેચરભાઈ પટેલ	૨૪૫	૪૮૦ ડાહ્યાલાલ ગૌરીશંકર દાકર	૨૩૩
૪૪૦ અમરતલાલ મગનલાલ ખત્રી	૨૪૫	૪૮૧ ગોવિંદલાલ મગનલાલ કુંભાર	૨૩૨
૪૪૦ સુનીલાલ કેશવલાલ પટેલ	૨૪૫	૪૮૧ સાકળચંદ મંગળદાસ પટેલ	૨૩૨
૪૪૦ હીરાલાલ નારણલાલ પરીખ	૨૪૫	૪૮૩ સીમનલાલ અંબાલાલ સોલંકી	૨૩૧
૪૪૦ હીરજી માધુજી રાઠોડ	૨૪૫	૪૮૪ અમથાલાલ ખુશાલરામ જોષી	૨૨૯
૪૪૦ જગજીવન મગનલાલ મકવાણા	૨૪૫	૪૮૫ અશીરુદ્ધાનમંભામશાહ બાનવા	૨૨૮
૪૪૦ મકતલાલ કેશવલાલ રાવળ	૨૪૫	૪૮૫ જીતેન્દ્રરાય પુરુષોત્તમ ભટ્ટ	૨૨૮
૪૪૦ ન્યાલચંદ ગોહનલાલ ભીમાણી	૨૪૫	૪૮૫ નટવરલાલ લામણશંકર જોષી	૨૨૮
૪૪૦ વિઠલભાઈ હાવજીભાઈ પટેલ	૨૪૫	૪૮૫ વિદુરભાઈ મુળજીભાઈ દવે	૨૨૮
૪૪૯ હસમુખલાલ ખુલાખીદાસગોંધી	૨૪૪	૪૮૯ બહેચરભાઈ માનાભાઈ લેલિયા	૨૨૭
૪૪૯ રતિલાલ હીરાલાલ શુક્લ	૨૪૪	૪૯૦ સીતારામ લક્ષ્મણદાસ સાધુ	૨૨૬
૪૪૯ ઉદેશીંગ લાલજી પરમાર	૨૪૪	૪૯૧ પોપટભાઈ દેવકજીભાઈ પટેલ	૨૧૬
૪૫૨ લાભશંકર પુરુષોત્તમ ઉપાધ્યાય	૨૪૩	ખેતીવાડી બાયસ કોર્સ ૧ નારણભાઈ જગનલાલ પટેલ ૨૫૧ ૨ રતિલાલ અમથાશમ પટેલ ૨૮૮ ૩ મણીલાલ લલુભાઈ ખારોટ ૨૮૭	
૪૫૨ ઉદાજી ખાત્રાજી બારંદા	૨૪૩		
૪૫૪ લક્ષ્મીદાસ અમરતલાલ દોડીયા	૨૪૨		
૪૫૪ વિરચંદ લીલાચંદ મોહ	૨૪૨	ઉર્દુ-ગુજરાતી ૧ મહમદ અનીસ મહમદ સૈયદ ૩૨૧ ૨ શમસુદ્દીન અહારમજી છીપા ૨૫૫ ૩ અબ્દુલકાદર હાજીભાઈ શેખ ૨૫૭ ૪ અહમદભાઈ પીરમહમદ ૨૫૦ મોમીન ૫ ગુલામનખી હસુભાઈ શેખ ૨૪૫ ૬ ફખરમીઆં હમામમીઆં શેખ ૨૪૩ ૭ મહમદઅલી પીરઅલી સયદ ૨૩૬ ૮ મહમદશરીફ સુલતાનજી છીપા ૨૨૩ ૯ યાકુબખાન ખીસમીસ્લાખાન ૨૧૬ પદાણ ૧૦ ગુલામમુરતુફા અબ્દુલકરીમ ૨૧૪ શેખ	
૪૫૬ મંગળભાઈ મુલાજી કુંભાર	૨૪૧		
૪૫૬ મોહનભાઈ જુલાભાઈ વાળંદ	૨૪૧		
૪૫૬ પોચાભાઈ મીઠાભાઈ પરમાર	૨૪૧		
૪૫૬ રમણલાલ વિઠલદાસ શાહ	૨૪૧		
૪૫૬ ઉકાભાઈ ખેડાભાઈ દેવાડીયા	૨૪૧		
૪૫૬ વિષ્ણુપ્રસાદ રવિશંકર પંડ્યા	૨૪૧		
૪૬૨ ચાલુકા વિલ્લમ્મ કિશિઅત	૨૪૦		
૪૬૨ ગુલાબસિંહ કિશોરસિંહ ખારોડ	૨૪૦		
૪૬૨ છદ્વદત્ત આનંદદેવ પંડ્યા	૨૪૦		
૪૬૫ પુરુષોત્તમ સોમનાથ છુંછા	૨૩૮		
૪૬૫ પ્રભુદાસ ઇશ્વરદાસ પટેલ	૨૩૮		
૪૬૫ વાસુદેવ દલુરામ પંડ્યા	૨૩૮		
૪૬૮ બાલાશંકર કહાનજીભાઈ દવે	૨૩૭		
૪૬૮ જીલેશ્વર પુંજીરામ જોષી	૨૩૭		
૪૬૮ ધર્મભાઈ નાથાભાઈ પટેલ	૨૩૭		
૪૭૧ કાન્તિલાલ ભીખાલાલ શાહ	૨૩૬		
૪૭૧ રસિકલાલ નાથાલાલ પરીખ	૨૩૬		
૪૭૧ શંકરભાઈ મનસુખદાસ પટેલ	૨૩૬		
૪૭૧ દોઢારલાલ નાગરદાસ બંધારા	૨૩૬		
૪૭૫ કાન્તિલાલ ઇશ્વરભાઈ પટેલ	૨૩૫	ગુજરાતી-ઉર્દુ ૧ ઝહીરુદ્દીન કદુમીઆં કાઝી ૪૫૪ ૨ મહમદમીઆં અલીમીઆ ૩૯૮ આરબ	
૪૭૫ કૌરીકચંદ નારણલાલ વ્યાસ	૨૩૫		

૨૦૦	ગુજરાત સાંખ્યા	
૨૩૨	કરીમખાન ધમાગખાન પઠાણ	૩૯૮
૪	ગુલામ અબ્બાસ મીયાસાહેબ	૩૯૭
	સૈયદ	
૫	પાઈબાલીમલાઈ જવાબાઈ ધાંચી	૩૯૫
૬	હિરમાનગની અબ્દુલલતીફ	૩૭૦
	મેમન	
૭	કાસમ જગન કોદારીઆ	૩૬૩
૮	જહુભાઈ બાદશાહ કુરેશી	૩૬૦
૯	મહમદખાન હુસેનખાન પઠાણ	૩૫૧
૧૦	ગુલામ હેદર મહમદમીઆ	૩૪૪
	સૈયદ	
૧૦	સૈયદ મહમદમીઆ અલીમીઆ હુસેની	૩૪૪
૧૨	ખુદાબક્ષ મુજબત શેખ	૩૪૨
૧૩	અબ્દુલ્લા ધરમાઈલ મલેક	૩૩૯
૧૪	અફઝલખાન અહમદખાન	૩૩૦
	પઠાણ	
૧૪	ખાપુસાહેબ ખુશાખીભાઈ	૩૩૦
	પરમાર	
૧૬	નુરમહમ્મદ સુલતાનજી છીયા	૩૨૯
૧૭	હિરમાનમીઆ બલુમીઆ કાઝી	૩૨૫
૧૭	ગુલામહુસેન બઝામીઆ સૈયદ	૩૨૫
૧૯	પિસાભાઈ વલીમહમ્મદ શેખ	૩૨૪
૧૯	કરીમભાઈ ભોમજીભાઈ શેખ	૩૨૩
૧૯	અમીરભાઈ કેજુભાઈ મલેક	૩૨૩
૨૨	કમાલકાસમ શેખ ઘોધારી	૩૨૧
૨૩	ગુલામરસૂલ નુરમહમ્મદ શેખ	૩૨૦
૨૪	કરીમમહમ્મદ રમજુભાઈ શેખ	૩૧૦
૨૫	હુસેન અહમદભાઈ કાઝી	૩૦૯
૨૬	હુસેનમીઆ પીરમીઆ મલેક	૩૦૪
૨૭	નાઝમુદ્દીન નાસીરુદ્દીન કાઝી	૩૦૦
૨૮	નાઝરમહમ્મદ નુરમહમ્મદ	૨૯૮
૨૯	મુશીરુદ્દીન મોહમુદ્દીન સીદીકી	૨૯૬
૩૦	મુજબતખાન નસીખખાન	૨૯૫
	પઠાણ	
૩૧	કરીમભાઈ સીદીકભાઈ ભાડકી	૨૮૭
૩૧	કાસમખાન નવાજખાન બલોચ	૨૮૭
૩૩	હિરમાનમીઆ અબ્દુલકાદર	૨૮૪
	મીઆં કાઝી	
૩૪	અબ્દુરહેમાન રહીમહમ્મદ શેખ	૨૮૨
૩૫	પાઈબાલીમ ઉમરભાઈ કાઝી	૨૭૭
૩૬	હિરમાનગની આંદ શેખ	૨૬૯
૩૭	અલ્લાહરખા રસૂલભાઈ ધાંચી	૨૬૪
૩૮	યુસુફભાઈ અબ્દુલકરીમ	૨૬૪
	મુઝાર	
૩૯	હિરમાનખા બહાદુરખા પઠાણ	૨૫૮
૪૦	અબ્દુરહેમાન ગુલામખાન	૨૫૧
	તાઈ	
	ખેડા જિલ્લો	
૧	હીમતલાલ મુળજીભાઈ તલાટી	૪૩૬
૨	રમજુલાલ નાગજીભાઈ પટેલ	૪૨૩
૩	મગનભાઈ જેઠાભાઈ પટેલ	૪૧૨
૪	ભાઈલાલભાઈ પુરોત્તમભાઈ	૪૦૬
	પટેલ	
૫	નર્મદાશંકર દેવશંકર શેલત	૪૦૪
૬	ચીમનલાલ મોતીલાલ બારોટ	૩૯૬
૭	ચીમનલાલ મયુરદાસ રાણા	૩૮૩
૭	હીરાલાલ દેવાશંકર ઉપાધ્યાય	૩૮૩
૯	રમજુલાલ તુળશીદાસ બારોટ	૩૭૬
૧૦	સાતિલાલ ચનાલાલ વ્યાસ	૩૭૩
૧૧	કેશવલાલ પુરોત્તમ પંડ્યા	૩૭૨
૧૨	કાન્તિલાલ શંકરલાલ સુધાર	૩૬૯
૧૩	દેશંકર ચીમનલાલ દવે	૩૬૭
૧૩	મણીલાલ મોતીલાલ વ્યાસ	૩૬૭
૧૪	અશગર રણુછોટગર ગોખાઈ	૩૬૫
૧૫	મણીલાલ જગનાશંકર જોષી	૩૬૫
૧૫	પાણિસ મોહા ખિસ્તી	૩૬૫
૧૮	રતિલાલ પુરોત્તમદાસ સરેયા	૩૬૪
૧૮	જયંતિલાલ ગોવિંદલાલ શાહ	૩૬૪
૧૮	ચોમસ આદેન્સ કેથોલિક	૩૬૪
૨૧	શંકરભાઈ ખેડાભાઈ પટેલ	૩૬૨
૨૨	સોમાભાઈ કાળિદાસ ભાવસાર	૩૫૮
૨૩	અંકુલાલ રણુછોટદાસ દુધારા	૩૫૬
૨૪	કેશવલાલ આંબાલાલ દક્કર	૩૫૫
૨૪	અગુખાઈ પુરોત્તમદાસ પટેલ	૩૫૫
૨૬	જયંતિલાલ કેશવલાલ શાહ	૩૫૪
૨૬	લામલાલભાઈ શીવાભાઈ પટેલ	૩૫૪
૨૮	કાન્તિલાલ ત્રિભોવનદાસ	૩૫૧
	મેહતા	

૨૮ બુદ્ધિલાલ હીરાલાલ રાણા	૩૫૩	૬૧ રામાભાઈ લક્ષ્મણ પટેલ	૩૩૧
૩૦ અંબાલાલ શીવાભાઈ ખીન	૩૫૨	૬૨ તુળશીભાઈ ડાહ્યાભાઈ પટેલ	૩૩૦
મથુરભાઈ પટેલ		૬૪ મંગુભાઈ મગનલાલ વાળેદ	૩૩૦
૩૦ કાન્તિલાલ કુલચંદ્રદાસ શાહ	૩૫૨	૬૬ રમણભાઈ ખેયરભાઈ પટેલ	૩૨૯
૩૨ ચંપકલાલ છોટાલાલ શાહ	૩૫૧	૬૬ હાકોરભાઈ નાયાભાઈ પટેલ	૩૨૯
૩૩ સીમેન ચતુરભાઈ ખારૈયા	૩૪૯	૬૮ જેઠાલાલ કેશવલાલ ભટ્ટ	૩૨૭
૩૪ ધનજીભાઈ નાનજીભાઈ મોન્વી	૩૪૮	૬૮ ગોરધનભાઈ રીનાભાઈ પટેલ	૩૨૭
૩૫ રમેશચંદ્ર નાયાભાઈ અક્ષભટ્ટ	૩૪૭	૭૦ તંબકલાલ હરિલાલ દવે	૩૨૬
૩૫ કનુભાઈ ગોરધનદાસ શાહ	૩૪૭	૭૦ શાંતિલાલ મણીલાલ વ્યાસ	૩૨૬
૩૫ યોમસ પીટર કેથોલિક	૩૪૭	૭૨ ફતેહભાઈ ખાખરભાઈ મોમના	૩૨૨
૩૫ મોતીભાઈ શંકરભાઈ પટેલ	૩૪૭	૭૨ અર્ચવિલાસ ભોગીલાલ ભટ્ટ	૩૨૨
૩૬ નટવરલાલ કાશીભાઈ સોની	૩૪૬	૭૨ મુસા કુલજી ખિસ્તી	૩૨૨
૪૦ શંકરભાઈ ફકીરભાઈ ખીન	૩૪૫	૭૫ અંબાલાલ ખાખરભાઈ પટેલ	૩૨૧
દાસભાઈ પટેલ		૭૫ પુરોષોત્તમ મોહનલાલ વ્યાસ	૩૨૧
૪૦ રતિલાલ સોમાલાલ શાહ	૩૪૫	૭૬ બ્રહ્મીઆ રસુલમીઆ વોહર	૩૨૦
૪૨ રાવજીભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ	૩૪૩	૭૭ રાકેશ નાથા કેથોલિક	૩૨૦
૪૨ શીવાભાઈ કાશીભાઈ પટેલ	૩૪૩	૭૭ છોટાભાઈ દાથીભાઈ પટેલ	૩૧૯
૪૨ નટવરલાલ પુરુષોત્તમદાસ	૩૪૩	૭૭ શનાભાઈ વાધજીભાઈ પટેલ	૩૧૯
સરૈયા		૭૭ મનસુખ રતનાભાઈ ખિસ્તી	૩૧૯
૪૫ ગહેચર સોમાભાઈ માંદેલા	૩૪૦	૭૭ ગોરધનભાઈ મોતીભાઈ પટેલ	૩૧૯
૪૫ ફાન્સીસ પોલીકાર્પ કેથોલિક	૩૪૦	૮૩ બાલુભાઈ મથુરભાઈ પટેલ	૩૧૮
૪૭ અંસીલાલ રતિલાલ વ્યાસ	૩૩૯	૮૩ બુદ્ધિલાલ મથુરભાઈ રાણા	૩૧૮
૪૮ રામશંકર બાલુભાઈ પુરેહિત	૩૩૮	૮૫ નટવરલાલ માણેકલાલ શાહ	૩૧૭
૪૯ અંબાલાલ સોમચંદ દક્કર	૩૩૭	૮૫ રાવજીભાઈ નારણભાઈ ખીન	૩૧૭
૫૦ મુળજીભાઈ રામચંદ્ર પંડ્યા	૩૩૬	કિશાભાઈ પટેલ	
૫૦ અંબાલાલ ખેયરભાઈ પટેલ	૩૩૬	૮૭ અંબાલાલ ભુત્રાભાઈ પટેલ	૩૧૬
૫૦ ભાઈલાલભાઈ કાલાઈ પટેલ	૩૩૬	૮૮ અમરભાઈ ધુળાભાઈ રાવળ	૩૧૫
૫૩ મનુભાઈ ડાહ્યાભાઈ પટેલ	૩૩૫	૮૮ અંબાલાલ શીવાભાઈ પટેલ	૩૧૫
૫૩ મુળશંકર વસંતરાય વ્યાસ	૩૩૫	૮૮ રાવજીભાઈ ખેયરભાઈ પટેલ	૩૧૫
૫૩ પાલિલ ચોહાન કેથોલિક	૩૩૫	૯૧ દેસાઈભાઈ મંગળભાઈ પટેલ	૩૧૪
૫૬ રામભાઈ ગોકળભાઈ પટેલ	૩૩૪	૯૧ મોહનલાલ છોટાલાલ રાણા	૩૧૪
૫૭ સીમનલાલ કીરપાશંકર દવે	૩૩૩	૯૧ નારણભાઈ મંગળભાઈ પટેલ	૩૧૪
૫૮ રાવજીભાઈ લક્ષ્મણખીન	૩૩૨	૯૪ હાકોરલાલ ગાંડાભાઈ કાંઠીઆ	૩૧૩
કિશોરભાઈ પટેલ		૯૪ સુનીભાઈ નારણભાઈ પટેલ	૩૧૩
૫૮ અમીનખાન અમાનખાનપહાણ	૩૩૨	૯૪ રણજીભાઈ ભાઈલાલભાઈ	૩૧૩
૫૮ જોન મથુરભાઈ કોન્સ્ટાન્ટ	૩૩૨	પટેલ	
૬૧ મહમદમીઆ અબ્બાસમીઆ	૩૩૧	૯૭ જશવંતલાલ દેવસંકર ભટ્ટ	૩૧૨
મસેક		૯૭ મનકરલાલ નટવરલાલ ભટ્ટ	૩૧૨
૬૧ સીમનલાલ જગન્નાથસિંહ	૩૩૧	૯૭ રામચંદ્ર ગેશંકર વ્યાસ	૩૧૨
રજપૂત		૯૭ પુરુષોત્તમદાસ બીખાભાઈ પટેલ	૩૧૨

૧ પુરષોત્તમદાસ સોમાલાઈ પટેલ	૩૧૧	૧૩૩ રામાલાઈ વાઘજીલાઈ પટેલ	૨૯૮
૧ શંકરભાઈ તળશીલાઈ પટેલ	૩૧૧	૧૩૩ શનાલાઈ પુરષોત્તમ પટેલ	૨૯૮
૧ મનવરખાન દિલાવરખાન પંડ્યા	૩૧૧	૧૩૩ પીટર સીરીલ કેથોલિક	૨૯૮
૧ આલાશંકર લામલાલ રાવત	૩૧૧	૧૩૧ રાવજીલાઈ ચતુરલાઈ ખીન	૨૯૭
૧ રમણલાલ દલસુખરામ વ્યાસ	૩૧૧	૧૩૧ શાંતિલાઈ શનાલાઈ પટેલ	૨૯૭
૧ અખ્યાસમીઆ અહમદમીઆ હકોર	૩૧૦	૧૩૮ કાન્તિલાલ ગોરધનલાઈ ખારોડ	૨૯૬
૧ કાન્તિલાલ ભાઈલાઈ પટેલ	૩૦૯	૧૩૮ કૃતાજી અમચાજી દાભી	૨૯૬
૧ હિમેશભાઈ ચતુરલાઈ પટેલ	૩૦૯	૧૩૮ રાવજીલાલ પ્રજલાલ શાહ	૨૯૬
૧ હમ્મરલાઈ ગોરધનભાઈ પટેલ	૩૦૮	૧૩૮ શીવલાલ આચારામ વ્યાસ	૨૯૬
૧ હંફુલાઈ ખાખરભાઈ પટેલ	૩૦૮	૧૪૨ રાવજીલાઈ છોટાલાઈ તપોધન	૨૯૫
૧ ઓરજીવલાલ છોટાલાલ ખીન ભાઈલાલ શાહ	૩૦૭	૧૪૨ અંબાલાલ છગનલાઈ પટેલ	૨૯૫
૧ મગનભાઈ શીવાલાઈ ખીન લક્ષ્મીદાસ પટેલ	૩૦૭	૧૪૨ મણીલાઈ ચતુરલાઈ પટેલ	૨૯૫
૧૩૩ કનુભાઈ મણીશંકર ભટ્ટ	૩૦૬	૧૪૫ નારણભાઈ રવેનદાસ પટેલ	૨૯૪
૧૩૩ સોમારાત પુષ્કારાત સોમા- ચીઆ	૩૦૬	૧૪૬ શાંતિલાલ મનસુખલાલ દેસાઈ	૨૯૩
૧૩૩ મણીલાઈ ખાખરભાઈ પટેલ	૩૦૬	૧૪૬ મણીલાલ મંગળભાઈ પટેલ	૨૯૩
૧૩૨ વજલાલ છોટાલાલ પટેલ	૩૦૬	૧૪૬ સોમાલાઈ ધુળાલાઈ રાણા	૨૯૩
૧૩૩ મણીલાઈ દરભાઈ પટેલ	૩૦૬	૧૪૬ રમણભાઈ ખાખરભાઈ વાળંદ	૨૯૩
૧૩૮ પુળલાલ સોમાલાલ પટેલ	૩૦૫	૧૫૦ ખોડાલાઈ પુરષોત્તમ દાહીઆ	૨૯૨
૧૩૮ જગદેવસિંહ તખતસિંહજી રહેવર	૩૦૫	૧૫૦ રાવજીલાઈ મથુરભાઈ કણુખી	૨૯૨
૧૨૦ બુવાજી મંગળજી દાભી	૩૦૫	૧૫૦ આપુલાલ બાળગોવિંદદાસ	૨૯૨
૧૨૦ યોસાફત ફેબીઅન કેથોલિક	૩૦૫	૧૫૦ અમરીતલાલ ખડોરભાઈ વ્યાસ	૨૯૨
૧૨૨ મનાશેઠ દાનીએલભાઈ ફ્રિચિઅન	૩૦૨	૧૫૦ શાંતિલાલ હરિવલ્લભદાસ શાહ	૨૯૨
૧૨૨ શીવાલાઈ વાલાભાઈ પટેલ	૩૦૨	૧૫૫ આશાલાઈ છોટાલાઈ પટેલ	૨૯૦
૧૨૨ સોમાભાઈ સામળલાઈ પટેલ	૩૦૨	૧૫૫ મણીલાલ બેરાલાઈ પટેલ	૨૯૦
૧૨૨ ક્યાદીમ સખાનખાઈ વહોરા	૩૦૨	૧૫૫ સોમાલાઈ લક્ષ્મીદાસ પટેલ	૨૯૦
૧૨૬ નટવરલાલ કુલાભાઈ ખારોડ	૩૦૧	૧૫૫ લાભશંકર ગણપતરામ બોધી	૨૯૦
૧૨૬ રમણલાલ માણેકલાલ ખંભોળખા	૩૦૧	૧૫૬ રમણલાલ છોટાલાલ ખીન	૨૮૯
૧૨૮ સુરેન્દ્રલાલ મુળજીભાઈ દાકર	૩૦૦	૧૫૬ મગલભાઈ પંડ્યા	૨૮૯
૧૨૯ ચંદ્રશંકર પુરષોત્તમ દવે	૨૯૯	૧૫૬ ભાઈલાલભાઈ સોમાલાઈ પટેલ	૨૮૯
૧૨૯ નટવરલાલ રવિશંકર પંડ્યા	૨૯૯	૧૫૬ રાવજીલાઈ ચતુરલાઈ ખીન	૨૮૯
૧૨૯ મણીભાઈ જીવાભાઈ પટેલ	૨૯૯	૧૫૬ મથુરભાઈ પટેલ	૨૮૯
૧૨૯ સામન એન્ડ્રીઅસ કેથોલિક	૨૯૯	૧૫૬ રમણલાલ છોટાલાલ શાહ	૨૮૯
		૧૫૬ મદનમોહન મુળજીભાઈ વ્યાસ	૨૮૯
		૧૬૪ મીરસાખભાઈ રેહમાનભાઈ	૨૮૮
		૧૬૪ સરસ્વીચંદ્ર અંબાલાલ રાવ	૨૮૮
		૧૬૪ અમરીતલાલ નરોત્તમ શેલવ	૨૮૮
		૧૬૭ ઓરજીવલાલ મોતીલાલ શાહ	૨૮૭

૧૧૭ શંકરભાઈ ખોડાભાઈ પાટણ- વાડીઆ	૨૮૭	૨૦૧	કૃષ્ણલાલ છોટાલાલ વ્યાસ	૨૭૮
૧૧૭ ડાહ્યાભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૨૮૭	૨૦૧	ભોળા મોતીભાઈ કિશ્ચિઅન	૨૭૭
૧૧૭ નટવરસીંગ મોહનસીંગ રાવળ	૨૮૭	૨૦૧	ગોરધનભાઈ કિશાભાઈ ખીન	૨૭૭
૧૧૭ નટવરલાલ હકોરલાલ કાઠીઆ	૨૮૬	૨૦૬	નાથુભાઈ પટેલ	
૧૧૭ રામાભાઈ નરસિંહભાઈ કુંભાર	૨૮૬		મંગળભાઈ ત્રિકમભાઈ	૨૭૭
૧૧૭ અંબાલાલ મંગળભાઈ પટેલ	૨૮૬	૨૦૬	મગનભાઈ રામાભાઈ પટેલ	૨૭૭
૧૧૭ પુંજી પનાજી વાઘેલા	૨૮૬	૨૧૦	ફતાભાઈ ચતુરભાઈ દાબી	૨૭૬
૧૧૭ ગુલામમહીયુદીન યાસીનભાઈ	૨૮૫	૨૧૦	હસુમીઆ છદુમીઆ મલેક	૨૭૬
વહોરા		૨૧૦	કેશવલાલ રામચંદ શાહ	૨૭૬
૧૧૭ રમણલાલ દેવશંકર વ્યાસ	૨૮૫	૨૧૦	હકોરલાલ જગનલાલ વ્યાસ	૨૭૬
૧૧૭ હિદેસિંહ બહેચરસિંહ રાજ	૨૮૫	૨૧૦	ત્રિભોવનભાઈ પરભુદાસ	૨૭૬
૧૧૭ નટવરલાલ મનસુખલાલ શાહ	૨૮૫		સુથાર	
૧૧૭ ધેલાજી બેદાજી દાબી	૨૮૪	૨૧૫	નારણભાઈ વિઠેલભાઈ મોચી	૨૭૫
૧૧૭ કાન્તિલાલ ભોગીલાલ રાવળ	૨૮૪	૨૧૫	પુનભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ	૨૭૫
૧૮૧ ભાઈલાલભાઈ આશાભાઈ પટેલ	૨૮૪	૨૧૫	પુરષોત્તમભાઈ દેસાઈભાઈ	૨૭૫
૧૮૧ સરદારસિંહ પચનસિંહ રાજ	૨૮૩		પટેલ	
૧૮૧ રમણભાઈ ફકીરભાઈ વહોરા	૨૮૨	૨૧૫	ત્રિભોવનદાસ રણુહોડભાઈ	૨૭૫
૧૮૪ સામતસિંહ પૂર્ણાનંદ કિશ્ચિઅન	૨૮૨		પટેલ	
૧૮૪ ગોવિંદલાલ મોતીલાલ દેસાઈ	૨૮૨	૨૧૬	નરહરિલાલ ચીમનલાલ સોની	૨૭૪
૧૮૪ અમીરુદીન અસરુદ્દીનીઆ મલેક	૨૮૨	૨૧૬	હકોરભાઈ રામભાઈ પટેલ	૨૭૪
૧૮૪ હમઝમીઆ હમદમીઆ મલેક	૨૮૨	૨૨૧	ભીમાજી જમાજી દાબી	૨૭૩
૧૮૪ મનહરલાલ છોટાલાલ મેહતા	૨૮૨	૨૨૧	શનાલાઈ મોહનભાઈ ગોલા	૨૭૩
૧૮૪ વલ્લભભાઈ આશાભાઈ પટેલ	૨૮૨	૨૨૧	મણીભાઈ આશાભાઈ પટેલ	૨૭૩
૧૮૪ ખેસરુ જ્યોત્ કૅથોલિક	૨૮૨	૨૨૧	પીટર ગાબ્રીએલ કૅથોલિક	૨૭૩
૧૮૪ મગનભાઈ રણુહોડભાઈ પટેલ	૨૮૨	૨૨૫	નવિનચંદ્ર સુનીલાલ દવે	૨૭૨
૧૮૪ રામાભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ	૨૮૨	૨૨૫	પુનમચંદ છોટાલાલ શાહ	૨૭૨
૧૮૩ મંગળભાઈ ફેકરભાઈ દરજી	૨૮૧	૨૨૫	છોટાલાઈ મોતીભાઈ કુંભાર	૨૭૨
૧૮૩ શનાભાઈ અંબાલાલ પટેલ	૨૮૧	૨૨૫	મનુભાઈ પુરષોત્તમ પટેલ	૨૭૨
૧૮૩ મેથુઅસ કામીલ કૅથોલિક	૨૮૧	૨૨૬	કાન્તિલાલ ડાહ્યાભાઈ બારોટ	૨૭૧
૧૮૩ સોમાભાઈ કુલાભાઈ પટેલ	૨૮૧	૨૨૬	શીવાભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૨૭૧
૧૮૩ હરમાનભાઈ બાપુજીભાઈ પટેલ	૨૮૦	૨૨૬	યાસીનખાન મુમતખાન	૨૭૧
૧૮૮ બાપુભાઈ ચંદુલાલ ભટ્ટ	૨૭૬		પદાણુ	
૧૮૮ શાંતિલાલ પીતામ્બર કાકર	૨૭૬	૨૨૬	નર્મદાશંકર મુળશંકર	૨૭૧
૧૮૮ જોન ઓરકર કૅથોલિક	૨૭૬		હિપાખ્યાય	
૨૦૧ અંબારામ પ્રેમદાસ સાધુ	૨૭૮	૨૨૬	દીદામુશ જેદા મકવાણા	૨૭૧
૨૦૧ નટવરલાલ શંકરલાલ શાહ	૨૭૮	૨૩૪	ભીખાભાઈ કુલાભાઈ બારૈયા	૨૭૦
૨૦૧ ઓચ્છવલાલ છોટાલાલ ખીન	૨૭૮	૨૩૪	શંકરભાઈ મથુરભાઈ પટેલ	૨૭૦
આશારામ શાહ		૨૩૪	મહમદ દલુ પદાણુ	૨૭૦
૨૦૧ અંબાલાલ શંકરલાલ શેઠ	૨૭૮	૨૩૪	મોહનલાલ મથુરદાસ રાવળ	૨૭૦

૨૩૪	અબ્દુલભાઈ વલીજીભાઈવહોરા	૨૭૦	૨૭૦	મુકુંદરાય કેશવલાલ મેહતા	૨૬૪
૨૩૯	ગોપાળસિંહ મોવતસિંહજી	૨૬૯	૨૭૦	ભીખાભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ	૨૬૪
	રહેવર		૨૭૦	રણુછોડભાઈ નાયાભાઈ ખીન	૨૬૪
૨૩૯	જયમુખભાઈ જમીયતરામ	૨૬૯		જવેરભાઈ પટેલ	
	દાકર		૨૭૦	રતિલાલ રણુછોડભાઈ પટેલ	૨૬૪
૨૩૯	શીવશંકર કેશવલાલ ઉપાધ્યાય	૨૬૯	૨૭૦	શંકરભાઈ મરઘાભાઈ પટેલ	૨૬૪
૨૪૨	વાઘજીભાઈ માલાભાઈ ખારેયા	૨૬૮	૨૭૦	રતનલાલ માણિકલાલ રાવળ	૨૬૪
૨૪૨	કેશવલાલ લલ્લુભાઈ દન્ડ	૨૬૮	૨૭૦	મેગનુસ લોખા ક્રેથોલિક	૨૬૪
૨૪૨	નરસિંહભાઈ સોમાભાઈ	૨૬૮	૨૭૦	હરમાનભાઈ ગીરધરભાઈ નાથ	૨૬૪
	કણુખી		૨૮૦	યોદાન હરિભાઈ ક્રિશ્ચિયન	૨૬૪
૨૪૨	મંજુભાઈ જેઠાભાઈ પટેલ	૨૬૮	૨૮૦	જેઠાલાલ વાડીલાલ પરીખ	૨૬૪
૨૪૨	કાંતિલાલ પુરેષોત્તમદાસ શાહ	૨૬૮	૨૮૦	ગોરધનભાઈ લલ્લુભાઈ ખારોટ	૨૬૪
૨૪૨	રમણલાલ ખોડાભાઈ સોની	૨૬૮	૨૮૦	શીવાભાઈ પ્રભુદાસ પટેલ	૨૬૪
૨૪૮	ઓચ્છવલાલ માણિકલાલ દેસાઈ	૨૬૭	૨૮૦	સોમાભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ	૨૬૪
૨૪૮	અમીરશા લલ્લુશા ફકીર	૨૬૭	૨૮૦	નટવરલાલ ડાહ્યાભાઈ દાકર	૨૬૪
૨૪૮	પુનમભાઈ છોટાભાઈ પટેલ	૨૬૭	૨૮૦	વિકટર યોદાન ક્રેથોલિક	૨૬૪
૨૪૮	રણુછોડભાઈ નાયાભાઈ ખીન	૨૬૭	૨૮૦	લાભશંકર મણીલાલ પંડ્યા	૨૬૪
	મથુરભાઈ પટેલ		૨૮૮	ગીરધરભાઈ ધુળાભાઈ ભટ્ટ	૨૬૪
૨૪૮	પુરેષોત્તમ લખાભાઈ સોલંકી	૨૬૭	૨૮૮	પુનમભાઈ ડાહ્યાભાઈ કુંભાર	૨૬૪
૨૪૮	મગનભાઈ ચુનીલાલ સોની	૨૬૭	૨૮૮	કાન્તિલાલ જમનાશંકર ત્રિવેદી	૨૬૪
૨૪૮	મહમદ અબરામ વહોરા	૨૬૭	૨૮૮	મગનભાઈ ગોખરભાઈ વાળંદ	૨૬૪
૨૫૫	રમણલાલ મોહનલાલ ભટ્ટ	૨૬૬	૨૯૨	પુનમભાઈ ડાહ્યાભાઈ પટેલ	૨૬૪
૨૫૫	હીમતલાલ ચુનીલાલ દુધારા	૨૬૬	૨૯૩	જયજીલાલ શંકરલાલ ખારોટ	૨૬૦
૨૫૫	અંબાલાલ રેવનદાસ પટેલ	૨૬૬	૨૯૩	પ્રભુદાસ કલ્યાણભાઈ ત્રિવેદી	૨૬૦
૨૫૫	ગોરધનભાઈ નારણભાઈ પટેલ	૨૬૬	૨૯૬	શાંતિલાલ શંકરલાલ દુધારા	૨૬૦
૨૫૫	શાવજીભાઈ કીશાભાઈ પટેલ	૨૬૬	૨૯૩	માધવલાલ દેખટલાલ કેસારી	૨૬૦
૨૫૫	ગોરધનભાઈ સોમાભાઈ રામી	૨૬૬	૨૯૩	શંકરભાઈ રામાભાઈ કુંભાર	૨૬૦
૨૬૧	વિરસોંગ નરસોંગભાઈ	૨૬૫	૨૯૩	શાંતિલાલ નાયાલાલ રાણા	૨૬૦
	ક્રિશ્ચિયન		૨૯૩	લીનસ ગેવીન ક્રેથોલિક	૨૬૦
૨૬૧	કાન્તિલાલ મુળજીરામ દવે	૨૬૫	૨૯૩	ચિમસ બનોડ ક્રેથોલિક	૨૬૦
૨૬૧	છોટાભાઈ મણીભાઈ પટેલ	૨૬૫	૨૯૩	અંબાલાલ મથુરભાઈ પટેલ	૨૬૦
૨૬૧	શીવાભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ	૨૬૫	૩૦૨	જયજીલાલ ચુનીલાલ દવે	૨૫૮
૨૬૧	વાઘજીભાઈ નાયાભાઈ પટેલ	૨૬૫	૩૦૨	રસિકલાલ જેઠાલાલ દવે	૨૫૮
૨૬૧	હેદરઅલી અકબરઅલી સૈયદ	૨૬૫	૩૦૨	ગાદાલાલ શંકરલાલ જોરી	૨૫૮
૨૬૧	ભાઈલાલભાઈ યાગરભાઈ	૨૬૫	૩૦૨	મગનભાઈ નાયાભાઈ ખીન	૨૫૮
	પટેલ			રણુછોડભાઈ પટેલ	
૨૬૧	મણીભાઈ ભાઈલાલભાઈ પટેલ	૨૬૫	૩૦૨	હિદેસહિ જેસોંગભાઈ રાજ	૨૫૮
૨૬૧	મણીલાલ મગનભાઈ પટેલ	૨૬૫	૩૦૨	વિદેરીભાઈ વળભાઈ ખારેયા	૨૫૮
૨૭૦	વાડીલાલ પરધુજી ખારોટ	૨૬૪	૩૦૮	મમેનધુએલ લાલજીભાઈ	૨૫૮
૨૭૦	સુંદરલાલ રામચંદ ભટ્ટ	૨૬૪		ક્રિશ્ચિયન	

વિદ્યાર્થીઓના લાભાર્થે

કિંમતમાં ઘટાડો

લેખનકળા-કોપિયૂક

પાછળ અક્ષરો ફૂટે નહિ તેવા ઉત્તમ કાગળ પર છાપેલી
૨૪ પાના છતાં કિંમત દોઢ આનો

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી, શિક્ષકવર્ગમાં માન્ય થએલી અને વિદ્યાર્થીઓને
વિશ્વપ્રિય થતી અમારી લેખનકળા કોપિયૂક માટે આજેજ લખેા.

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી

લેખનકળા-કોપિયૂક

નંબર ૧ થી ૩ માધ્યમિક શાળા માટે કિંમત દોઢ આનો

નકલી દેરી હિસાબથી ચેતજો

આસલ

દેરી હિસાબ ભાગ ૧ લો

૪૮ પાના કિંમત ૦-૨-૬

મૂળ રચનાર:-રાવસાહેબ લોગીલાલ પ્રાણવદ્ધલદાસ
અને

રાવસાહેબ મોહનલાલ રણછોડાસ

તેમાં સુધારો વધારો કરનાર ઉમેદભાઈ નારણભાઈ પટેલ

ખહાર પડી છે

સચિત્ર થાણા જિલ્લાની ભૂગોળ

(મે. થાણા જિલ્લા સ્કૂલ બોર્ડે પ્રાથમિક નિશાળોમાં
ચલાવવા માટે મંજૂર થએલી.)

ખીજા અને ત્રીજા ધોરણ માટે

મુંદર-રંગીન નકશા તથા તાલુકાવાર નકશા સાથે સુધારેલી આવૃત્તિ.

મોહનભાઈ ભુલાભાઈ નાયકે ખનાવેલી

કિંમત ૦-૪-૦

ખહાર પડ્યું છે.

ખાસ ઉપયોગી

ખાળકો વાસ્તે

સચિત્ર ખાળકોનું આરોગ્ય

ભાગ ૧ લો કિંમત ૦-૨-૬

લેખક:-ડૉ. વિ. રા. ભૂસરના મેડીકલ ઇન્સ્પેક્ટર મ્યુ. સ્કૂલ-મુંબઈ

એન. ડી. મહેતાની હે. નં. ૩૬૭ કાલબાદેવી રોડ-મુંબઈ

કન્યાશાળાઓમાં

ઈનામ આપવાને મંજૂર થએલાં પુસ્તકો

શ્રીશક્તિ ગ્રંથમાળા

અનુક્રમ	કિંમત	અનુક્રમ	કિંમત
૧ કાકી	૦-૩-૦	૨૯ રઝીયા ઝેઝમ	૦-૩-૦
૨ કાયદામાં ચીનું સ્થાન	૦-૩-૦	૩૦ ગૃહ વિવેક અને બીજી	
૩ અર્ધાંગના	૦-૪-૦	વાતો	૦-૬-૦
૪ શુદ્ધવચરેયાની વાતો	૦-૬-૦	૩૧ સખીના પત્રો	૦-૮-૦
૫ ખાંચણ	૦-૫-૦	૩૨ રેલવનું શાસ્ત્ર	૦-૩-૦
૬ અધિદાન	૦-૫-૦	૩૩ સ્ત્રી હૃદય	૦-૩-૦
૭ લાવાટવી	૦-૪-૦	૩૪ પારસી હજે ગીતો વ.	૦-૬-૦
૮ મા	૦-૪-૦	૩૫ સંતતિ નિયમન	૦-૮-૦
૯ ન્યાના પત્રો	૦-૬-૦	૩૬ વહેમી પતિ	૦-૩-૦
૧૦ પતિની પસંદગી	૦-૪-૦	૩૭ આરોગ્ય અને સુખ	૦-૬-૦
૧૧ લીલીની આત્મકથા	૦-૩-૦	૩૮ સામાજિક વાતો	૦-૫-૦
૧૨ ફાઈ	૦-૪-૦	૩૯ રમુજ વાતો	૦-૪-૦
૧૩ પારસી વાનીઓ	૦-૬-૦	૪૦ બહી લાલી	૦-૧-૦
૧૪ વિધવા	૦-૫-૦	૪૧ પતિ પ્રભુ છે	૦-૧-૦
૧૫ કોને પરણું ?	૧-૪-૦	૪૨ માંદગી અને માવજત	૦-૪-૦
૧૬ સુમતલા ને સુંદરતા	૦-૮-૦	૪૩ વાતનું વતેસર	૦-૧-૦
૧૭ હારેય કુમારો	૦-૮-૦	૪૪ ધરેકુનિા શોખ	૦-૧-૦
૧૮ ભૂતના બદકા	૧-૧૨-૦	૪૫ પારસી સહીઓ	૦-૬-૦
૧૯ વિષ વૃક્ષ	૧-૮-૦	૪૬ એકાદશી	૦-૧૧-૦
૨૦ હારેય કલાપ	૧-૮-૦	૪૭ રાણકદેવી	૦-૧૨-૦
૨૧ દેવી ઔપચારી	૧-૮-૦	૪૮ શિવાલ્લી બા	૦-૧૦-૦
૨૨ વીર રોગ	૧-૦-૦	૪૯ ગ્રાસુતી શિખામણ	૦-૧-૦
૨૩ હારેય ઝરણા	૧-૮-૦	૫૦ કાયદાનું અજ્ઞાન	૦-૧-૦
૨૪ બેડા મેહા મુક્તો	૧-૦-૦	૫૧ નામ વચરની નવલકથા	૧-૮-૦
૨૫ જીવન પદ્ધતિ	૦-૪-૦	૫૨ નવા સાથીયા	૦-૨-૦
૨૬ સુખી પર	૦-૩-૦	૫૩ વીર લારા ભા. ૧	૧-૮-૦
૨૭ ભરત શુદ્ધ	૦-૧૦-૦	૫૪ વીર લારા ભા. ૨	૦-૧૨-૦
૨૮ ગ્રાધાસીનું ચક્ર	૦-૫-૦	૫૫ ગોરમાનાં ગીતો	૦-૧-૦

મળવાનું ટેકાણું:—

શ્રીશક્તિ કાર્યાલય-મુરત

હાઈસ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓ માટે વિજ્ઞાનનાં ગુજરાતી પુસ્તકો

લેખક: ઠાકોરલાલ શ્રીપતરાય ઠાકોર બી. એ., બી. એસ સી.

- (૧) ભૌતિકશાસ્ત્રનું પાઠ્યપુસ્તક (મંજૂર થયેલું) રૂ. ૨-૦-૦
પાનાં ૫૧૬, ખ્લોક ૨૮૯, ૧૨ આર્ટ ચિત્રો. ૧ ત્રિરંગી ખ્લોક,
પારિભાષિક કોપ, સવાલો વગેરે સાથે [બીજી આવૃત્તિ]
- (૨) રસાયણશાસ્ત્રનું પાઠ્યપુસ્તક (મંજૂર થયેલું) રૂ. ૦-૧૨-૦
પાનાં ૨૫૪, ખ્લોક ૪૬, ૨ આર્ટ ચિત્રો, પારિભાષિક કોપ, સવાલો સાથે.
- (૩) વિજ્ઞાન પ્રવેશિકા (મંજૂર થયેલું) રૂ. ૦-૧૦-૦
પાનાં ૧૭૬, ખ્લોક ૧૦૦, ૮ આર્ટ ચિત્રો ૧ ત્રિરંગી ખ્લોક સાથે.
[ત્રીથી આવૃત્તિ]
- (૪) પ્રયોગ નોંધપોથી (Laboratory Note Books) .
(અંગ્રેજી પ, ૬, ૭ પેરણ માટે) દરેક રૂ. ૦-૪-૦
- (૫) A Text Book of Physics for High
Schools (Third Edition) Rs. 2-0-0
- (૬) A Text Book of Matriculation
Chemistry (Second Edition) Rs. 1-0-0

મળવાનું સ્થળ:—બાળગોવિંદ કુબેરદાસ
નજી દરવાજા, અમદાવાદ—અને બીજા બુકસેલરો

ફેરમ

લે:-શારદાપ્રસાદ વર્મા

[લહરી ૧ થી ૧૨]

આરિત્ય ઘટે અને જિજ્ઞાસા જગલે એવી ઉત્સાહ ને આનંદ આપતી કૃત્તની
ફેરમ જેવી, ૫૦-૧૦૦ વર્ષમાં થઈ ગયેલી વિભૂતિની જીવનકાર્ય દર્શાવતાં
'રસમય જીવન ચરિત્રોને પ્રેરક પ્રસંગો... ..

નવીન પ્રાણ, પ્રેરણા, ધડતર આખી, લોહીને જોરથી વહેતું કરે, મનમાં
ખળખળાટ જગાડે ને વેગ કરતી શક્તિને ગતિ આપે એવી સાચી વાતો...
મેટરોને આકર અંધ જેવી શક્તિ આપતી

— ૧૨ સર્વાંગ સુંદર સચિત્ર પુસ્તિકા —

ખૂબી મંજૂર થઈ છે. બાળકો હોંશે હોંશે વાંચે છે.

વડોદરા રા. પુ. મં. તરફથી પરીક્ષા માટે સ્વીકારાઈ છે.

શાળાઓમાં ધંતર વાચન તરીકે ચાલે છે.

ગિલુભાઈ, મોતીભાઈ અમીન, કૃ. એસ. વકીલ વગેરે કેળવણીકારો
વિવેચકો ને વર્તમાનપત્રોએ વખાણી છે.

તમારા બાળકો માટે — તમારી શાળા માટે મંગાવી લો.

આખા સટની કિં. રૂ. ૨-૪-૦

. — વિસ્તૃત સૂચિપત્ર માટે લખો —

યુગાંતર કાર્યાલય, ગોપીપુરા ગેટનો ખાંચો—સુરત.

તા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈપણ બુકસેલર પાસેથી

માગી લો.

ગજરાવાળા ગુજરાતી કૉપિબૂક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

૧ એકઆના ગુજરાતી કૉપિબૂક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સાઠું કમિશન મળશે.

કિંમત સંબંધી કંઈ પણ ફેરફાર હોય તો

નીચે બતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બુકડીપો,

ગાંધીરોડ, રતનપોળને નાકે,

અમદાવાદ.

!! ઉત્તમ શાળોપયોગી પુસ્તકો !!

• મુખ્ય ઇલાકાના સરકારી કેળવણીખાતાઓ ને પશ્ચિમવિદિ એજન્સિએ+
ટેકસ્ટબુક, ટીચર્સબુક, કે લાઇબ્રેરીબુક તરીકે
મંજુર કરેલાં છે.

• સરલ બાળપોથી [રાખ્દપદ્ધતિ]+	રૂ. ૦-૧-૦
• આદર્શ બાળપોથી [વાર્તાપદ્ધતિ]	રૂ. ૦-૧-૦
• કુમારગણિત ભાગ પહેલો [બાળથી ત્રીજા ધોરણ સુધી]+	રૂ. ૦-૧-૦
• કન્યાગણિત ભાગ બીજો [ચોથા ધોરણથી વ. ક્ષા. સુધી]+	રૂ. ૦-૧૦-૦
• કોલેજ અંગ્રગણિત [ટ્રેનિંગ કોલેજ માટે]	રૂ. ૦-૮-૦

ધોરણવાર ગણિતો

ગણિત ધોરણ પહેલું, રૂ. ૦-૧-૮

- „ ધોરણ બીજું, + રૂ. ૦-૪-૦
- „ ધોરણ ત્રીજું, + રૂ. ૦-૪-૦
- „ ધોરણ ચોથું, + રૂ. ૦-૪-૧
- „ ધોરણ પાંચમું, + રૂ. ૦-૫-૦

- ત્રીજું ભાગ પહેલો [ધરમો દિસાળ, ધો. ૫-૬ માટે]+ રૂ. ૦-૩-૦
- „ ભાગ બીજો [દુકાનનો દિસાળ, ધો. ૭, વ. ક્ષા. માટે]+ રૂ. ૦-૪-૦
- ભૂમિતિ ભાગ પહેલો [બાળવર્ગથી ત્રીજા ધોરણ સુધી] રૂ. ૦-૨-૦
- „ ભાગ બીજો [ચોથા ને પાંચમા ધોરણ માટે] રૂ. ૦-૨-૦
- + „ ભાગ ત્રીજો [ધો. ૫, ૬, ૭, ને ટ્રે. કો. માટે] રૂ. ૦-૧૦-૦

અંક અને આકારો, રૂ. ૦-૦-૬

- + કુમાર ભૂમિતિ [બાળથી ચોથા સુધી, પશ્ચિમ વિદિ માટે] રૂ. ૦-૨-૦
- + આકાર પરિચય ને માપકરણ [બાળથી ૭ મા સુધી, „] રૂ. ૦-૩-૦

[વાચનમાળાના પાઠોનું સ્પષ્ટીકરણ]

વાચન શિક્ષક

વાચન શિક્ષિકા

[છાત્રાઓની શાળાઓ માટે] [છાત્રીઓની શાળાઓ માટે]
ધો. ૨, ધો. ૩, ધો. ૪, ધો. ૨, ધો. ૩, ધો. ૪, ધો. ૫, ધો. ૬,
૦-૨-૦, ૦-૩-૦, ૦-૪-૦, ૦-૨-૦, ૦-૩-૦, ૦-૪-૦, ૦-૫-૦, ૦-૬-૦,

વાપરનારાં મુક્તકે વખાણે છે. સામગ્રી નકલોમાં સાઈ કમિશન. લખો.

બીજાં શાળોપયોગી પુસ્તકો પણ કિશાયત ભાવે મળશે.

અનડા બુક ડીપો

૭૨૩, દાણગરવાડ, અમદાવાદ.

માતૃભૂમિની મહત્તા સમજ્યા વિના સાચી દેશવહુરી કદી
પૂરી થતી નથી !

એ મહતાનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન કરાવવા માટે ચોખ્ખેલી અંધમાળા
વિદ્યાર્થી વાંચનમાળા

સંપાદક : શતાવધાની શ્રીયુત ધીરજલાલ ટોકરશી શાહ
કુલ પુસ્તકો ૨૦૦] ૨૦ પુસ્તકોની એક શ્રેણી [કુલ શ્રેણી ૧૦

— જેમાં જુદા જુદા બાલસાહિત્ય લેખકોએ લખેલાં —

* હિંદના આદિ પુરુષોથી આજના પં. જવાહરલાલ નેહરુ કે રાષ્ટ્રપતિ
સુભાષચંદ્ર બોઝ સુધીના નરવીરોનાં જીવનચરિત્રો છે.

* આર્યોવર્તના ધર્મવીરો, કર્મવીરો, સાહિત્ય રવાખીઓ, સંસ્કૃતિ-સેવકો,
રાજા-મહારાજાઓ, મુસદ્દાઓ, અગત્યનારનેશો ને શાહ સોદાગરોનો
પ્રમાણભૂત જીવન-પ્રતિહાર છે.

* આ ઉપરાંત ધર્મતીર્થો, સુંદર શિલ્પ-રચાયત્વધામો ને સુપ્રસિદ્ધ નગરી-
ઓનાં વર્ણનો છે.

આ શ્રેણીનાં ૧૦૦ પુસ્તકો (શ્રેણી ૧-૩-૪-૫-૬) મુંબઈ ઇલાકાના કેળ-
વણી ખાતાએ પ્રાથમિક શાળાઓની લગભગેરી માટે મંજૂર કર્યા છે.

છ શ્રેણી બહાર પડી ચૂકી છે. દિ: એક શ્રેણીના ૧-૮-૦ (પારટેજ જુદું)
દસ શ્રેણીના ૧૫-૦-૦ (પો. સાથે)

જ્ઞાન ત્રાવે ગમ્મત આપતી
શાહસ.....સૌર્ય.....અને.....સંસ્કારનું.....સાહિત્ય.....પીસસલી

કુમાર અંધમાળા

જેને માટે વધુ વિવેચનની જરૂર નથી. ટૂંકામાં આ અંધમાળાનું એકે-
એક પુસ્તક એક શાળાની ગરજ સારે તેટલો જ્ઞાન વારસો આપે છે.

— મુંબઈ ઇલાકાના દેશવહુરી ખાતાએ આ અંધમાળાનો —

પુસ્તક 'કોયડા સંગ્રહ ભા. ૧લા' ને પ્રાથમિક શાળાઓની અને (આસ-
મની અખતયળીઓ' નામક પુસ્તકને પ્રાથમિક તેમજ માધ્યમિક શાળાઓની
લાવજમેરીઓ માટે મંજૂર કર્યું છે. વડોદરા રાજ્યે પણ પ્રથમ પુસ્તકને શાળા
પુસ્તકાલય માટે પસંદ કર્યું છે.

પુસ્તકો: બહાર પડેલા (૧) કોયડા સંગ્રહ ભા. ૧લો, (૨) આલમની
અખતયળીઓ, (૩) કુમારોની પ્રવાસકથા.
બહાર પડનારા (૪) કોયડા સંગ્રહ ભા. ૨લો (૫) બીનની સરહદ
પર (૬) જંગલ કથાઓ.

દરેક નકલ ૦-૮-૦ (પારટેજ જુદું) : વાર્ષિક લવાજમ રૂ. ૨૫) બહારગામ શ. ૩)

લખો:—ધી જ્યોતિ કાર્યાલય લીમીટેડ,

જુમામસ્જીદ સામે, અમદાવાદ.

તૈયાર છે ! તદ્વન નવીન દબે લખાએલ ગણિત તૈયાર છે !

મે. હેકમાસ્તર સાહેબ,

મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કેળવણીખાતા તેમ વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટેટ્સ એજન્સિએ પ્રાથમિક શાળામાં ચલાવવા માટે મંજૂર કરેલ

“વિદ્યાર્થી ગણિત ભાગ ૧ લો” કિ. ૦-૮-૦

લેખક શ્રી. ચુનીલાલ બે. ભટ્ટ. બી. એ. બી. ટી. એ આપની રૂઢિના શિક્ષકો તેમજ વિદ્યાર્થીઓને હરેક રીતે ઉપયોગી નીવડશે કારણકે લેખક પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષક તરીકેનો અનુભવ લઈ, થોડે થોડે આગળ વધી અત્યારે ચરોતર એજ્યુકેશન સોસાયટીમાં હેકમાસ્તર તરીકેનો અનુભવ લઈ રહેલ છે, (અનુભવ ઉપર લખાએલ પુસ્તક ખીખ પુસ્તકો કરતાં સાઈ નીવડે એવા અમારા વિચારને આપ સંમત યશો.) એટલે શિક્ષક તેમજ વિદ્યાર્થીઓને નડતી સઘળી મુશ્કેલીઓથી પોતે વાકેફ હોઈ તે આમાંથી દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવામાં આવેલ છે તો આપ આપની શાળામાં તેને અવસ્ય દાખલ કરશો એવી અમે આશા રાખીએ છીએ. તદુપરાંત અમારાં સોલ એજન્સિનાં નીચે જણાવેલ પુસ્તકોને આપ જેવી રીતે સાચ આપતા આવ્યા છો તેવી રીતે ભવિષ્યમાં પણ આપશો.

લેખક શ્રી. હાઈચંદ્રાસ ખૂંખશાહ

૧	ગુજરાતના ઇતિહાસની સચિત્ર સહેલી વાર્તાઓ.	કિ. ૦-૪-૦
૨	સાબરકાંઠા એજન્સિની ભૂગોળ.	૦-૫-૦
૩	ઇડર મંરયાનની સામાન્ય ભૂગોળ.	૦-૨-૬
૪	પાલણપુર મંરયાનની સામાન્ય ભૂગોળ.	૦-૩-૦
૫	ભૂગોળની મૂખ્ય મંત્રાઓ.	૦-૦-૬
૬	ભૂગોળના પદ્ધતિ (ધો. ૩-૭ માટે).	૦-૩-૦
૭	ઇતિહાસના પદ્ધતિ (ધો. ૫ થી ૭ માટે).	૦-૨-૦
૮	બાળગીત સંગ્રહ ભા. ૧-૨.	
૯	સેવાદ સંગ્રહ ભા. ૧-૨-૩.	
૧૦	સેવાદ મણકા ભા. ૧-૨.	
૧૧	સરળ દેશીહિસાબ (મંજુર યએલ)	૦-૧-૬

મળવાનું ઠેકાણું—

ચોકસી બ્રધર્સ
બુકસેલર્સ એન્ડ પબ્લિશર્સ
બાલાહતુમાન પાસે-અમદાવાદ

મુંબઈ હલાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાએ અને વેસ્ટર્ન
ઇન્ડિયા સ્ટેટ્સ એજન્સિએ મંજુર કરેલ પુસ્તકોની-

યાદી

[મુંબઈ ઇ. મંજુરી નં. ૧૦૭૨૦/૮-૨-૩૫: વેસ્ટર્ન ઇ. મંજુરી નં. ૩૭૨-૩૬/૨૬-૧૦-૩૬]

૧ કીર્તિ કથાઓ (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૦-૨-૬
૨ હીરામોતી	૦-૩-૦
૩ ખુલખુલ	૦-૨-૬
૪ દન દન દન દન	૦-૨-૬
૫ કપારે સમજાવું (બીજી આવૃત્તિ)	૦-૩-૦
૬ દાદરદાપની નીતિકથાઓ	૦-૩-૦
૭ વસ્તો અને ઉપાણી	૦-૨-૬
૮ વેરાયેલાં ફૂલ	૦-૩-૦
૯ રાજાનો રાજકર્મ	૦-૩-૦
૧૦ પ્રશ્ન પેટી	૦-૩-૦
૧૧ ગણિત મગત	૦-૨-૬
૧૨ હસતું મોં	૦-૩-૦
૧૩ પ્રાણી વર્ણન	૦-૪-૦
૧૪ બાળકોની રમતો	૦-૩-૦
૧૫ ધરતીકંપ	૦-૩-૦
૧૬ ચાર મુંદર સંવાદો	૦-૩-૦
૧૭ જાપાનનો જાળામુખી	૦-૩-૦

[મુંબઈ ઇ. મંજુરી નં. ૧૪૨૧૦/૧૨-૩-૩૬: વેસ્ટર્ન ઇ. મંજુરી નં. ૩૭૨-૩૬/૨૬-૧૦-૩૬]

૧૮ ચાદો મુરજ	૦-૪-૦
૧૯ જંગલમાં રખડતા	૦-૪-૦
૨૦ શાનગંગા	૦-૩-૦

[મુંબઈ ઇ. મંજુરી નં. ૧૪૨૧૦/૧૨-૩-૩૬: વેસ્ટર્ન ઇ. મંજુરી નં. ૧૪૨૧૦/૧૨-૩-૩૬]

૨૧ અતરના અજવાળાં	૦-૪-૦
૨૨ ફૂલરાની કહાણી	૦-૮-૦
૨૩ ગરવી ગુગરાત	૦-૭-૦
૨૪ જંગલના જંગલમાંથી	૦-૫-૦

[મુંબઈ ઇ. મંજુરી નં. ૬૮૨૭/૧-૧૨-૩૭: વેસ્ટર્ન ઇ. મંજુરી નં. ૭.૨૦૧-૩૬/૬-૭-૩૬]

૨૫ કીર્તિમંદિર	૦-૬-૦
૨૬ વાઘની બોલમાં	૦-૬-૦
૨૭ વિજ્ઞાન વિનોદ	૦-૫-૦

તણખા મંડળ પહેલું	૧-૮-૦
,, મંડળ બીજું	૧-૮-૦
,, મંડળ ત્રીજું	૨-૦-૦
બેર	૦-૬-૦
મુંદર વાતો	૦-૬-૦
દેવકથાઓ	૦-૬-૦
પરધા	૦-૫-૦
દર્શન શત્રુ	૦-૧૦-૦
પરિણીતા (શરદાબાબુ)	૦-૮-૦
પદવીસમાજ	૧-૪-૦
છપ્પી	૧-૦-૦
૨૮૩૧ ૧૬-૬-૧૬૩૬	
૩૬૬૦ ૨૬-૬-૩૭	
૮૦૮૩ ૬-૧૦-૧૬૨૮	
૬૫૩૪ ૨૭-૮-૩૭	
૬૫૩૭	,,
૬૫૩૫	,,

ચંદ્રનાથ (સરદાશાસ્ત્રી)

સ્વામી "

કાગળ પત્રો

પાંચ લોકકથાઓ

વિસર્જન

સંવાદ કુસુમ

બાઈમન કથાઓ

જોડર

મંગીત માર્ગદર્શિકા

મંગીત વિનોદ

મોળ સતી

કંકાવડી મંડળ બીજું

વેળીના ફૂલ

૦-૧૪-૦	૬૫૩૩ ૨૭-૮-૩૭
૧-૪-૦	૬૫૪૬ "
૦-૩-૦	૧૪૫૧ ૨૭-૮-૩૧
૦-૬-૦	૧૦૫૮૭-૨૨-૧૧-૩૪
૦-૬-૦	૧૦૫૮૮ "
૦-૮-૦	૧૦૫૮૯ "
૦-૮-૦	૧૪૩૧૧ ૧૯-૧-૩૩
૦-૬-૦	૧૪૨૭૫ ૬-૩-૩૫
૦-૬-૦	૧૪૩૫ ૫-૩-૩૪
૦ ૧૦-૦	૧૪૩૫ "
૧-૧-૦	૫૮૦૯ ૧૩-૮-૩૬
૦-૧૪-૦	૯૮૨૭ ૧-૧૨-૩૬
૦-૮-૦	

[મુખ્ય ઇલાકાના સરકારી કોળવાળી ખાતા તરફથી]

નાનકડી વાતો

કથા ગીતો

વાગર પુરાણ

જનપદ

કેફોલ

માઈની

સેકાર કથાઓ

શ દેશની અદ્વ્યુત વાતો ભા. ૧

" " ભા. ૨

મકડા

ગોવિંદનું ખેતર

નખમી ને બીજી વાતો

ધીકાન્ત

જિતોરી પદાડ

બીલકુમાર એકલબ

ગોટી આદા પોળી

૦-૬-૦	૯૮૨૭ ૧-૧૨-૩૬
૦-૬-૦	
૦-૬-૦	૨૦૬૮ ૨૬-૭-૩૭
૦ ૧૨ ૦	૨૦૬૬ ૨૬-૭-૩૭
૦-૮-૦	૯૧૧૦ ૨૭-૧૦-૩૭
૦-૧-૦	"
૦-૮-૦	"
૦ ૧૦ ૦	"
૧-૧૦-૦	"
૦-૬-૦	૯૯૬૫ ૧૧-૧૧-૩૭
૦-૨-૦	૯૯૦૨ ૧૦-૧૧-૩૭
૦-૨-૦	૯૯૦૧ ૧૦-૧૧-૩૭
૨-૦-૦	૧૦૯૪૧ ૭-૧૨-૩૭
૦-૩-૦	૯૯૬૬ ૧૧-૧૧-૩૭
૦-૫-૦	
૧-૩-૦	૯૯૬૭ ૧૧-૧૧-૩૭

[ગેટવે ઇન્ડિયા સ્ટેટસ એજન્સી તરફથી મંજૂર થયેલાં]

મમપંથુ કથાઓ

ગોવિંદનું ખેતર

વેળીના ફૂલ

જનપદ

તખુખા મંડળ ચોથું

બીલકુમાર એકલબ

૦-૬-૦	૭૦ ૨૦૧-૩૬
૦-૨-૦	તા. ૬-૭-૩૬
૦-૮-૦	નં. ૭૦ ૩૭૨-૩૬
	તા. ૨૬-૧૦-૩૬
૦-૧૨-૦	
૨-૦-૦	૭૦ ૩૭ ૨૭-૧-૩૭
૦-૫-૦	૭૦ ૧૮૮/૩૧ ૨૬-૫-૩૭

ગુજર અંથરેત્ન કાર્યાલય, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

શાળાપત્ર સંબંધી સૂચના

- ૧ પત્ર સંબંધી લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું. છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક પાંજુએ ચોક્કસ અક્ષરે લખવું. જે છાપવા યોગ્ય લાગશે તો છપાશે, અને પસંદ નહિ કરેલા લેખ ટિકિટ મોકલી હશે તો પાછો મોકલવામાં આવશે. યોગ્ય અર્થપત્રને પણ સ્થાન મળશે.
- ૨ લવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦ ટપાલ અર્થ સાથે અગાઉથી. છુટક અંકના રૂ. ૦-૩-૩ પોસ્ટેજ સાથે. લવાજમના પૈસા મનીઓર્ડર, ચેક અગર ડ્રાફ્ટથી મોકલાવશે તો તે ચાલશે, પરંતુ તેમાં કમિશન કે વટાવ જે બેસે તે લવાજમના પૈસામાંથી કાપવાનો રિવાજ નથી, પરંતુ તે મોકલનારને શિર છે.
- ૩ શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડીઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલી જ હોય એમ હમેશ હોતું નથી; માટે દરેકને મંજૂર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.
આ પત્ર સાથે કોઈપણ હેડલીન વહેંચનામાં આવશે નહિ.
- ૪ સ્થળસંકોચને લીધે શાળાપત્રમાં ઇનામપત્રક છપાય છે તેના સંબંધમાં દરેકને સૂચના કરવામાં આવે છે કે રૂ. ૫) થી ઓછી રકમવાળાં નામ છપાવવા માટે મોકલવાં નહિ; તેમ છતાં આવશે તો તે છાપવામાં આવશે નહિ.

તંત્રી

જાહેરખબરના નવા ભાવ

આથી સર્વેને ખબર આપવામાં આવે છે કે સને ૧૯૩૮ ના નવ-શુભાસ્થિ જાહેરખબરના ભાવમાં ઘટાડો કરી તે નીચે મુજબ રાખવામાં આવ્યા છે.

મુદત	એક પાન	અઠધુ પાન	પા પાન
આખું વર્ષ	રૂ. ૧૦	રૂ. ૪૦	રૂ. ૩૦
૬ માસ	રૂ. ૩૨	રૂ. ૨૨	રૂ. ૧૬
ત્રણ માસ	રૂ. ૧૮	રૂ. ૧૨	રૂ. ૮
એક માસ	રૂ. ૭	રૂ. ૫	રૂ. ૪

[મે-બુન સને ૧૯૩૮]

પુસ્તક ૭૭
અંક ૫-૬

Registered
No. B. 43

શાળાના

વંત્રી

એચ. ટી. ઘોઘારી, બી. એ., એસ. ટી. સી. ડી.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ	ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	શાળાની વ્યવસ્થા ...	૨૦૫	૧૧	મંગીતનું નોટેશન ...	૨૪
૨	આદર્શશાળા ...	૨૧૨	૧૨	શીઓ માટેની બાઈન ટ્રેનિંગ	
૩	ગ્રેડશ્યા ...	૨૧૫		કોલેજ, ગજકોટ ...	૨૪
૪	પૂર્વ પશ્ચિમનો પ્રસાર ...	૨૧૯	૧૩	હંટર ટ્રેનિંગ કોલેજ	
૫	ચિત્રકામ ...	૨૨૨		ફારમેન રાજકોટની-	
૬	આર્ય સુધારણા ...	૨૨૫		પ્રાવેશિક પરીક્ષા ...	૨૪
૭	દુધિયામા સૌથી મોટું દૂરબીન ૨૨૯		૧૪	પાઠ્યપુસ્તક, ક્ષનામ અને	
૮	રેડ-ક્રોસ સોમાઈટી અને			લાયબ્રેરી માટે ગંજીય યોજના	
	તેનું કાર્ય ૨૩૨			પુસ્તકોની માછી ...	૨૫
૯	નસકોરી પુસ્તકો તાન્કાલિક		૧૫	હોકરશાઓ માટે સેવાએલી	
	ઉપાય. ૨૪૪			વર્ગીકરણ દ્વારાનજ પરીક્ષા,	
૧૦	ટ્રે. મેરયાઓ માટેની			ઉત્તરભાગ ...	૨૬
	ચારીરિક કેળવણીનો નવો		૧૬	જ્ઞાનગી વનહરણાઓ ...	૨
	આબાસક્રમ ...	૨૩૫			

કેળવણીખાતાના હુકમથી

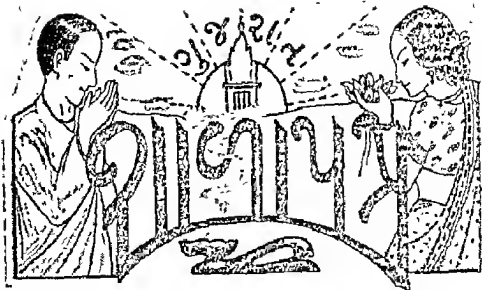
તંત્રી અને પ્રકાશક (ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૫ થી)

હીરાલાલ ત્રિકમલાલ ધોઆરી, ખી. એ., એસ. ટી. સી. ડી.

હેડમાસ્ટર પ્રે. રા ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ

(મર્ચ હક સ્વાધીન ગાખ્યા છે.)

ધા "કામગંડ ન્યુનિસી" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પરીખ દેવીદાસ છાનવાલે છાપ
મસાપોસ ફેડ—અમદાવાદ.

પુસ્તક ૯૭]

મે-જુન ૧૯૩૮ ;

[અંક ૫-૬

પ્રજાની ઉન્નતિનો આધાર તેની કેળવણી પર છે; અને કેળવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ સૂત્ર જોઈલું વહેલું અમલમાં આવે તેટલી વહેલી ઉન્નતિ.

શાળાની વ્યવસ્થા

(ગત્રાંક પૃષ્ઠ ૧૫૬ થી આશુ)

હૈંડમાસ્તર અને શિક્ષકવર્ગ:—

જેમ ઘડિઆળની કમાન ઉપર ઘડિઆળના ચાલવાનો આધાર છે તેમ હૈંડમાસ્તર ઉપર શાળાનો આધાર છે.

મુખ્ય શિક્ષકમાં કુદરતી ગુણો પણ હોય તેમ પ્રયત્નથી પણ તે આવે અને તેવીજ રીતે શિક્ષકનામાં પણ. જેવો મુખ્ય શિક્ષક હોય છે તેવું શાળાનું વાતાવરણ બને છે. તમે જે કંઈ કામ થએલું જોયા માગતા હો તે તમે જાતે તે થએલું છે કે કેમ તે જુઓ પણ તમે તે જાતે કરો નહિ. મુખ્ય શિક્ષકનું કામ સલાહકારનું છે. ફક્ત દીકા કે જાનસૂતી કરવાનું નથી. તે સચ્ચા આરિતવાન શિક્ષક માર્ગદર્શક અને નિરીક્ષક હોવો જોઈએ. ઘણી મોટી શાળાઓમાં તેણે માત્ર બેએકજ કલાક શીખવવાનું

કામ કરવું જોઈએ અને બધેજ વખત શિક્ષણ તેમજ શાળાની ચિસ્ત ઉપર સામાન્ય કાણુ રાખવો જોઈએ. કાઈ કાઈ વખત ચાલતા વર્ગે પણ કામની જોડવણ કરીને તપાસ માટે નીકળી પડવું જોઈએ જો કે તેમાં અવિશ્વાસ આવવો ન જોઈએ. તે હિદાયતિશીલ અને સહાનુભૂતિવાળો હોવો જોઈએ.

મુખ્ય શિક્ષક જાતેજ બધું કામ કરવાનો આગ્રહ રાખશે તો જેમણે તે કામ કરવાનું છે તેમને કંઈજ કરવાનું તેમજ શીખવાનું રહેશે નહિ. જેવી રીતે વર્ગમાં શિક્ષક બધુંજ કામ કરી લે તો બાળકને કંઈજ કરવાનું કે શીખવાનું રહેશે નહિ. જે કામ બીજાઓએ કરવાનું છે તે તેમણે જાતેજ કરવું જોઈએ, કામ કરનાર કામ શીખે છે, જે કામ કરતો નથી તે કંઈજ શીખતો નથી. મોટર ચલાવતાં શીખવું હોય તો બાળકારની દેખરેખ નીચે જાતે મોટર ચલાવવી જોઈએ, નહિ કે બીજા ચલાવે તે જોયા કરવું જોઈએ.

સંસ્થાનો શિક્ષકવર્ગ:—નીચલા વર્ગમાં કામ કરનાર શિક્ષકની પદવી માનનીય ગણાવી જોઈએ. વિચારની આપણે માટે તેમજ જરૂરી સૂચનાઓ માટે સંસ્થાના શિક્ષકવર્ગની સભા દર અઠવાડીએ કે પખવાડીએ બરધી. દરેક પ્રકારનું સખાણુ કામ શિક્ષકે તેમજ મુખ્ય શિક્ષકે તપાસવું જોઈએ અને તેણે તે ઉપર તારીખ નાખી સહી કરવી જોઈએ. મુખ્ય શિક્ષકે એકે એક તોટ જોવાની જરૂર નથી, કારણકે તેમ કરવાને તેને વખત પણ મળે નહિ, પરંતુ સખાણુ કામ બરાબર ચાલે છે અને તપાસાય છે તેની ખાતરી માટે થોડી નોટો તપાસે તો ચાલે. માનસશાસ્ત્ર પ્રમાણે વિષયશિક્ષણ પદ્ધતિ કરતાં વર્ગશિક્ષણ પદ્ધતિ વધારે ઇચ્છ્યા જોગ છે. વિષયશિક્ષકને ફક્ત પરીક્ષાની દૃષ્ટિએ અને વિષયમાં તેની પ્રવીણતાને લીધે કાર્મિક રથાન છે.

સારા શિક્ષકમાં નીચેના ગુણોની આવશ્યકતા છે:

ફરજભાન, વિષયનું અને તે શીખવવાની પદ્ધતિનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન, વ્યવસ્થા, ફરસ્ત શરીર, ધૈર્ય, શાંત, મંજીર સ્વભાવ, ચારિત્ર્ય, સ્વચ્છતા, ચપળતા, ઉત્સાહ, પ્રેમ, માયાળુ-આનંદી સ્વભાવ, વિનયવંત સ્વાભિમાન, વ્યક્તિગત માનસ સમજવાનો અભ્યાસ, સ્વાશ્રય, આત્મવિશ્વાસ માનસિક દૃઢતા, કર્મ અને વાણીમાં સમાનતા, સત્પુરુષોનો સમાગમ, સત્ય પરંતુ અનુકૂળ વાણી.

ક્રિયા કરી શીખવું એ સૂત્રનો પુરેપુરો અમલ થવો જોઈએ. આ સંબંધી ઉપર સ્પષ્ટીકરણ થએલ છે. ખરો વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી જ્યારે જંગલમાં જંતુનિરીક્ષણમાં મધરાતે કામે લાગેલો હોય છે ત્યારે આત્મભાન જૂલી જાય છે. મતલબ કે ખરો વિજ્ઞાનશાસ્ત્રી તે નથી કે જે સાધનોનો ઉત્તમ ઉપયોગ કરી શકતો હોય; પરંતુ જે પોતાની શોધોમાં પોતાને પણ જૂલી જાય, ખાવા પીવાનું પણ ભાન ન રહે, જંતુઓની તપાસમાં, દરદીઓના મળ તપાસવામાં જેને રસ પડે અને મધરાતે જંગલમાં જઈને જંતુઓની કુદરતી સ્થિતિમાં તપાસ કરી તેમની ખાસિયતો જાણે તે છે.

સાચો શિક્ષક બધાના લાભ તરફ એટલે કે દરેકે દરેક વ્યક્તિગત વિદ્યાર્થી ઉપર લક્ષ આપે છે અને સ્વતંત્ર કામ માટે જરૂર પુરતું અનુકૂળ વાતાવરણ ઉભું કરે છે. મતલબ કે સાચો શિક્ષક તે નથી કે જેણે શાસ્ત્રીય જ્ઞાન મેળવ્યું હોય અને સાધનોનો ઉપયોગજ કરી જાણ્યો હોય, પરંતુ માનવગણતું બહુ કરવા માટે જેનામાં ધગસ હોય અને તે માટે વર્ગની એકે એક વ્યક્તિની ખાસિયતોનો અભ્યાસ કરી દરેકને જરૂરી પરિસ્થિતિ ઉભી કરી આપવામાં મથાગત રહે અને નિરંકુશ વાતાવરણમાં વિકસવાને તક આપે તે છે. પોતાના કામમાં ઉત્સાહ ધરાવનાર અને સરળ હૃદય નહિ રાખનાર શિક્ષક, શિક્ષણપદ્ધતિ જાણ્યો હોય અને પોતાના સાધનોનો ઉપયોગ જાણ્યો હોય તોપણ તે સારો શિક્ષક કહી શકાય નહિ. કેળવણીમાં શરીર અને મનની તમામ શક્તિઓને જિંદગીનાં સર્વ કામ કરવાને લાયક બને એવી રીતે કરવાની છે. બાળક એ ભવિષ્યનો શહેરી છે અને તેથી સારા શહેરી તરીકે ફરજે બજાવવાને શક્તિમાન થાય તેવી કેળવણી તેને આપવાની છે અને તેને વ્યવહાર મનુષ્ય બનાવવાનો છે. કેળવણી એટલે સર્વ શક્તિઓ (આમાં તમામ જાતની પ્રવૃત્તિઓનો સમાવેશ થાય છે) પોતાના તેમજ અન્યના કલ્યાણ માટે કેવી રીતે વાપરવી એ સંબંધી જેનાથી જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય તેવું શિક્ષણ. બાળકે જાતે કામ કરવું જોઈએ. પ્રત્યેક તેની પાસે શોધી કઢાવવું જોઈએ. બીજાએ કરી આપેલું નહિ પરંતુ પોતાની મેજે કરેલું અને શોધી કાઢેલું લાંબો વખત ટકે છે. જાત-રસોઈને બીજાની બનાવેલી રસોઈનો આનંદ સરખાવો. જાતમહેનતનું ધન અને બીજાની પાસેથી મળેલા ધનનો આનંદ સરખાવો.

ધણા શોધ કરે છે કે જુદા જુદા વિષયોમાંના કેટલાક વ્યવહારમાં કામેના નહિ છતાં શા માટે શીખવવામાં આવે છે ? ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે

કેળવણીનો અર્થ જો સ્પષ્ટ સમજાય તો જણાશે કે વિષયનું જ્ઞાનજ આપવું ફરતાં તે શક્તિઓને કેળવવી એ તે વિષય શીખવવાનું પ્રયોજન છે; અ પ્રમાણે કેટલાક વિષયો રોજના વપરાશના કામના નથી છતાં તેના શિક્ષણથી થોડે કે ઘણે અંશે અમુક શક્તિઓ વિકાસ પામે છે. માનસિક શક્તિઓ કેળવવી એ પ્રધાનહેતુ અને જ્ઞાન આપણું એ મોલુ હેતુ છે. જ્ઞાનની જરૂર અમુક કામ કેવી રીતે કરવું તે જાણવા માટે છે. કામ સફળતાથી થઈ શકેતું હોય તો જ્ઞાનનો સમાવેશ તેમાં થઈ જાય છે. જે યોગ્ય પ્રકારે વર્તે છે તેને જ્ઞાન પ્રાપ્ત થએલુંજ છે. 'યોગ્ય પ્રકારે' વર્તન થતું ન હોય ત્યાંસુધી જ્ઞાન મળેલું પણ પ્રાપ્ત ન કર્યો ભરોબર છે. મનને કેળવવાના લાભ સમજાવવા અને અંતમહેનત અને સ્વતંત્ર વિચાર તરફ પ્રેમ જાપન કરવો એ શિક્ષકનું કામ છે. મેળવેલા જ્ઞાન કરતાં મનની શક્તિઓનો વિકાસ દુનિયામાં વિશેષ ઉપયોગી થઈ પડે છે. દુનિયાનાં તમામ કામોમાં સ્વતંત્ર વિચાર કરવાની શક્તિ, જાતમહેનત, વિદ્યોત્સાહ, શેષકારીને કાર્ય પાર પાડવાની શક્તિ, નિયમિતને વ્યવસ્થિત કામ કરવાની પદ્ધતિ વગેરે શક્તિઓજ ઉપયોગી થઈ પડે છે. આ શક્તિઓનાં એટલે સારી ટેલોનાં (ઉદ્યોગ, વિનયપૂર્વક વર્તન, સ્વચ્છતા, સિદ્ધ આચરણ વગેરે) બીજા શબ્દમાં એ શિક્ષકનું શાળામાં કર્તવ્ય છે.

સામાન્ય કેળવણી માટે કાર્ષપણ વિષયની કિંમતનો બધો આધાર જે રીતે વિષયનો ઉપયોગ કરવામાં આવે તે ઉપર અને મૂળભૂત તત્ત્વોની ભાષે અને અંતર્ગત ઉપયોગિતા વિદ્યાર્થીને સ્પષ્ટ કરવાની શિક્ષકની શક્તિ ઉપર છે. જે મનુષ્ય પોતાના પ્રયત્નોથી જીવનમાં પોતાની સગવડ અને નિકાસ માટે બધાં જરૂરી કામો કરવાને શક્તિમાન છે તેજ પોતાને જાણે છે અને તેમ કરવામાં પોતાની શક્તિઓમાં ઉમેરો કરે છે અને વ્યક્તિ તરીકે પોતાને પૂર્ણ બનાવે છે. ભવિષ્યની પ્રજાને આપણે શક્તિમાન મનુષ્યો બનાવવા જોઈએ એટલે સ્વતંત્ર અને છુટા મનુષ્યો જે જીવનના ગુસ્સા તરફ દૃઢ નિર્મિતપણે દસે છે અને પોતાના શુભ કાર્યમાં સતત મંડ્યા રહે છે. બાળકની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ સંતોષવી જોઈએ. બાળકમાં જ્ઞાન મેળવવાની ઇચ્છા જન્મથીજ તીવ્ર હોય છે. નવીન પરતુઓ જોઈ તેને તપાસવાનું, તે શેની બનેલી છે વગેરે શોધી કાઢવાનું તેમજ બાંગો પૃથક્કરણ કરવાનું તેને મન આપ છે અને તે વિષે મોટાઓને અનેક પ્રશ્નો પૂછે છે. પરંતુ તેની જિજ્ઞાસા તૃપ્ત થકને બદલે દયાવી દેવામાં આવે છે. પરમાત્માએ તેને જ્ઞાન મેળવ

વનાની ધરજા જન્મથીજ આપી છે, તે પોષવી એ દરેક માઆપ ને. શિક્ષકની ફરજ છે. જિજ્ઞાસાવૃત્તિ બાળકમાં સ્વાભાવિક છે. આ વૃત્તિને ઉત્તેજવા માટે શિક્ષણ રસિક થવું જોઈએ, અને રસિકતાને નવીનતાની અપેક્ષા છે. શુદ્ધિના સૌથી ઉત્તમ જાતનાં રસમય કાર્યો જિજ્ઞાસાને આભારી છે. વિજ્ઞાન ને ધર્મના મુખ્ય પાયાઓમાંનો એક તે છે. વિજ્ઞાનમાં વપાસ ને પ્રયોગની પદ્ધતિથી જ્ઞાનમાં વધારો કરવાની અસંતુષ્ટ ધરજાનાં વલણ જિજ્ઞાસાને લઈને છે. આને લઈને જ વિજ્ઞાનની શોધો થઈ છે. આમ શિક્ષકની સંભાળ નીચે મૂકવામાં આવેલી વ્યક્તિઓના વિકાસ માટે આનો અને તેટલો ઉપયોગ થવો જોઈએ. કેળવણી એટલે બાળકની જિજ્ઞાસાવૃત્તિને યથાર્થ સંતોષવા ઉત્તેજવાનું સાત્ર અને કળા અને તેને ચોગ્ય રીતે ઉશ્કેરી પ્રેરક બળ તરીકે તેનો ઇવનવિકાસમાં ઉપયોગ કરી જેવી જોઈએ તેવી, જ્યારે જોઈએ ત્યારે ચોગ્ય માહિતી પુરી પાડી તાલીમ આપવાથી તેનો સદુપયોગ થાય છે. શિક્ષણ અને કેળવણી વચ્ચે તફાવત છે.

વિદ્યાર્થીઓની વર્ગણી:—

પોતાની શક્તિ અનુસાર મેળવી શકાય તેટલો લાભ મેળવે તે પ્રમાણે વિદ્યાર્થીની વર્ગણી થવી જોઈએ; નહિ કે ઉંમર પ્રમાણે.

વર્ગોત્તુ' કદ અને સંખ્યા:—શિક્ષણમાં જ્ઞાનનો સંગ્રહ મોટો બનતો જાય તેમાં સમજીને કે સમજ્યા વગર મનમાં ઉતારવાનું હોય છે, અને યાદશક્તિને શ્રમ પડે છે. શિક્ષકનો ઉદ્દેશ કેળવણી હોવો જોઈએ. વ્યક્તિગત ધ્યાન આપવા માટે વધારેમાં વધારે ૩૫ બાળકો એક વર્ગમાં હોવા જોઈએ. આર્થિક દૃષ્ટિએજ એનાથી વધુ રાખી શકાય, જડતા શુનો નથી. ચાલાક વિદ્યાર્થીને જેટલી શિક્ષકની સંભાળ અને ધ્યાનની જરૂર છે તેટલીજ અગર તેથી વધારે મંદ વિદ્યાર્થીને છે.

વિદ્યાર્થી મંદ હોય તેથી તેને જોદ કરવાથી, ધમકાવવાથી અને દંપકો આપવાથી અર્થ સરતો નથી. પરીક્ષામાં કદાચ તે નબળો માલમ પડતો હોય પરંતુ ઘણાવ મોટા માણસો તેના જેવા હતા. મંદ શુદ્ધિવાળા જડ વિદ્યાર્થીને મદદ કરી ઉત્તેજન આપો. તેના સારા શુણો શોધી કાઢીને તેનું અનુકરણ તેને કરવા દો, શાળા તાલીમ આપવાનું રથજ છે. વિદ્યાર્થીને કામ કરવા આપવું અને તે ન કરી ચકે તેથી 'તું મૂર્ખો છે' એમ કહેવું એ તાલીમ નથી. બાળકની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ મંતેગો. કેળવણી એટલે કાંઈ જ્ઞાન આપવું એમ નહિ, પણ જે હોય તે વિકસાવવું.

વિદ્યાર્થીઓએ જાતે કામ કરવું જોઈએ, નહિ કે તેઓએ મુક્ત સાંભળનાર તરીકે બેસવું જોઈએ. સ્વાભિમાની શિક્ષકે વિદ્યાર્થીનું સ્વાભિમાન સાચવવું જોઈએ, વિદ્યાર્થી અને શિક્ષકોના વ્યક્તિત્વ વચ્ચે અયકામણી થવી જોઈએ નહિ. બાળકમાં શુદ્ધિ, કલ્પના અને નીતિની શક્તિઓ બીજાં રૂપે છે એટલું જ નહિ, પરંતુ અમુક વૃત્તિઓ થોડાકણ અંશમાં વંશાનુગત હોય છે. કુટુંબના ગુણ, અવગુણનાં બીજ સહિત બાળક જન્મે છે અને તે પછી બીજા અનુકૂળ અથવા પ્રતિકૂળ સ્થિતિ મુજબ સંવર્ધન પામે અથવા નષ્ટ થાય છે. પૂર્વજોના સંસ્કાર, પછીની પરિસ્થિતિ અને મનુષ્યની ઇચ્છાશક્તિ એ ત્રણ વસ્તુઓ મનુષ્યનું ચારિત્ર્ય રચે છે. સંસ્કારને પોષવા કે તેનો નાશ કરવો એ પરિસ્થિતિ કરી શકે છે, ઉપરાંત મનુષ્ય પોતાની ઇચ્છા પ્રદર્શી શકે છે. છેવટે નિર્ણય દરેક વ્યક્તિ દરેક પ્રસંગે જાતે કરે એટલે છેલ્લો આધાર તો ઇચ્છાશક્તિ પરજ છે, છતાં એ ઇચ્છાશક્તિ કેવી વાપરશે તે તેના સંસ્કાર, કુળવણી અને પરિસ્થિતિ પરથી બંધાએલી ટેવ પર આધાર રાખે છે. માટે સારી ટેવો બાંધવાનું જરૂરનું છે, અને એ સારી ટેવો બાંધવાનું મુખ્ય સાધન તે (કુળવણી) છે એટલે આ ત્રણ તત્ત્વોથી બનેલા ચારિત્ર્યને અમુક સ્વરૂપ આપવાનું ધણું જ સામર્થ્ય પરિસ્થિતિમાં છે. એ પરિસ્થિતિ શ્રેષ્ઠ બનાવવી, સારા વર્તનના દાખલા પ્રત્યક્ષ તેમજ વાચનમાં આપવા, કુળવણીમાં સદ્વર્તનનું ગાદાત્મ્ય તેને સતત મળે એ જરૂરનું છે અને ખોટી ટેવ ન પડવા દેવા માટે કઠણ રાખવી એ પણ આજ કારણથી આવશ્યક છે. બાળકને નિયમો પ્રિય હોય છે. નિયમવિરુદ્ધ વર્તવું તે પસંદ કરતું નથી, માટે ટેવ એ બાળકના જીવનમાં અગત્યનો ભાગ ભજવે છે અને કુળવણીનો તે ઉપયોગી અંશ બને છે અને તેથી જ ક્રિયા કરાવીને શીખવવાની જરૂર છે. સારી ટેવો પાડવી એ જરૂરી બાબત બૂધી જવાની નથી, કારણકે ઇચ્છાશક્તિની સ્વતંત્રતા છતાં ટેવને પણ યર્ષ મનુષ્ય વર્તન કરે છે અને એ શક્તિ વાપરે છે એ જણીતી વાત છે. વંશાનુગત સ્થિતિ ને પરિસ્થિતિ એકબીજા સાથે સંકળાએલા ભાગો છે જે નીચેનાથી રપષ્ટ થશે:

એકાદ બાળકને ઈન્દ્રિય તેમજ કલ્પેન્દ્રિય ન હોય અને બંને વચ્ચે સંબંધ ન હોય તો તેને વાતચીત કરતાં શીખવવું એ નકામું છે. એ બાબતમાં એ અંધુઈ જન્મેલું છે અને કુળવણીએ એ હદ સ્વીકારવી પડશે, પણ જો તેનામાં આ કુદરતી સાધનો હોય તો તેની હયાતી કોઈ અથવા કઈ

ભાષામાં એ વાતચીત કરી શકશે એની ખાતરી આપતી નથી. જે પરિ-
સ્થિતિમાં એની પ્રવૃત્તિઓ અને અને અમલમાં આવે તેના પર તેનો આધાર
રહેશે. જે તે મુંગા અને અસામાજિક વાતાવરણ કે જ્યાં લોકો એકબીજા
સાથે વાતચીત કરતા ન હોય અને ઝાઝામાં ઝાઝા હાવભાવથી નિભાવતા
હોય ત્યાં રહેતું હોય તો જાણે બોલવાની ઇચ્છા નથી એ પ્રકારે બોલવાની
ભાષા રહિત રહેશે. પરિસ્થિતિ એ જીવનમાં (કુદરતી શક્તિઓના પ્રમાણમાં)
ગૌણ ભાગ ભજવે છે. તે મદદ કરે અથવા અટકાવ કરે, એ રીતે ફેરફાર
કરે છે, પરંતુ તે ઉત્પાદક નથી. વિકાસનાં મૂળ એતનની અંદર રહેલાં છે.
જેવી રીતે ખેતરમાંથી દાકમ થઈ શકે નહિ, પરંતુ ઉત્તમ ખેતર બની શકે
તેમ બીજી તરફ મહાન બુદ્ધિમાનને મધોદયથી અથવા કેળવણીની ખોટી
રીતથી ગુંગળાવી (હલકી કોટિનો બનાવી) શકાય નહિ પરંતુ પરિસ્થિતિ
એ સામસામી દિશામાં કાર્ય કરે છે. વિકાસ કરવો અને દબાવી દેવું.
આથી મનુષ્યજીવનને દેખરેખ કે કેળવણીની જરૂર છે. કેળવણી અને
ચોખ્ખ વાતાવરણથી ફેરફાર થઈ શકે છે.

હાજરીની નિયમિતતા પર ધ્યાન અપાવું જોઈએ. આનો શિક્ષકના
વ્યક્તિત્વ ઉપર આધાર છે.

જેવો શિક્ષક તેવો વર્ગ. શિક્ષક અનિયમિત હશે તો વર્ગ અનિયમિત-
જ બનશે. નાનાઓ મોટાઓનું અનુકરણ કરે છે, બાળકો ધરમાં માતાપિતાના
અને શાળામાં શિક્ષકના વર્તનનું અનુકરણ કરશે. દરેક મનુષ્ય પુરેપુરો
ગુણવાન હોય એમ જવલ્લેજ બને છે, છતાં પોતાના દોષોનું બાળકની
આગળ જે પ્રદર્શન કરવામાં ન આવે તો તેથી બાળકને ઘણો ફાયદો
થશે. આમાં વખતે કોઈને શંકા આવશે કે આમ કરવાથી બાળકને
છેતરવામાં આવતું નથી પરંતુ આ કથન અરથાને છે કારણકે તેમ
કરવાનો હેતુ બાળકના ફાયદા માટે છે તેમજ મોટાઓને પણ તેથી ફાયદો
છે. એટલા વખત માટે તેમને તે બાળકનો સંયમ રાખવો પડે છે એટ-
લુંજ નહિ, પરંતુ તેવી રેવ પડવાથી ધીમે ધીમે તેમનું વર્તન પણ સ્વાભાવિક
રીતે તેવું થઈ જશે.

શિક્ષકે દરેક દરેક વિદ્યાર્થીને ઝાળખવો જોઈએ. તેના અભ્યાસની
માફીતી રાખવી જોઈએ. ખાસ કરીને નબળા વિદ્યાર્થીના અભ્યાસની અને
દિનપ્રતિદિન તેના અભ્યાસમાં થતો ફેરફાર લક્ષમાં રાખવો જોઈએ. તેમ
કરવાથીજ નબળાં બાળકોને બીજાના સાથમાં લાવી શકાશે.

આદર્શ શાળા

(ગતિાંક પૃષ્ઠ ૧૬૩ થી ચાલુ)

૧. વિદ્યાર્થીઓ—

આજની કેળવણી એ વિકૃત સ્વરૂપમાં આપાય છે, એમ અનેક પદવી-દાન સમારંભોના પ્રમુખોએ કહ્યું છે અને ખીજા કેળવણીકારો પણ એ બાબત પોષ્ટરીને કહે છે. એ બધી બાબતોનો સાર એટલોજ કે વિદ્યાર્થીઓની જીવનગાડી સુંદર રીતે ચાલવી જોઈએ છતાં કેટલાંક કારણોસર તે પાટા પરથી ઉતરી પડે છે. પરિજ્ઞાને માળાપ અને તેની વચ્ચે અટરાગ દિવસન ચાય છે અને બહુતરની કિંમત ઘર લંગાવવામાં પરિજ્ઞાને છે. વિદ્યાર્થીઓનો ધર્મ માળાપની સેવા, પોતાના શરીરનું કર્તવ્ય, સુદૃઢ બાંધો અને સામાજિક સેવાનો હોવો જોઈએ. પ્રાચીન શિષ્યો ગુરુને ત્યાં રહેતા અને ૨૫ વર્ષ અનંત કબો વેડી શ્રમસાધ્ય તપ-વિદ્યા મેળવતા. એજ ખરી વિદ્યા હતી. જેમ બ્રાહ્મણે ગરીબજ રહેવું જોઈએ, તેમ વિદ્યાર્થીએ સાદાર્થમાંજ રહેવું જોઈએ. સુદામા અને કૃષ્ણ, રામ ને લક્ષ્મણ, અર્જુન ને એકલવ્ય, એમનું વિદ્યાર્થીજીવન આપણો આદર્શ હોવો જોઈએ. એજ પ્રમાણે વિદ્યાર્થીનીઓને પણ આદર્શ આત્મ્યા ને વનદેવતા, ચક્રાંતલા અને દેવયાનીના વિદ્યાર્થીજીવન જોવો હોવો જોઈએ. ભારતની મહિલા દીન, દુર્બળ કે માપકાંગલી હોય તો પછી મદા ઉંચકી પાણીપતમાં ઝડુમનાર બીમ ક્યાંથી જન્મશે ?

૨. શિક્ષકો—

શિક્ષણનું ધ્યેય બાળક છે. જ્ઞાન કે શિક્ષક એ ગૌણ છે. જેમ દુનિયા-મહો સૂર્યની આજબાજુ ફરે છે તેમ શિક્ષણનું વર્તુળ બાળકના મધ્યજિંદગી કક્ષામાં ફરે છે. પહેલાં રાજદંડ લઈ ધણી શિક્ષકો આચાર્યપદ ધારણ કરતા તે જમાનો વિસ્મૃતિના મદાસાગરમાં વિલીન થયો છે. હવે તો શિક્ષકોએ ખરેખરા આચાર્ય બનવાનું છે. શારીરિક શિક્ષાનો બિલકુલ ત્યાગ કરવો જોઈએ અને બધાં બાળકોને પુષ્પના કરસંચાલનની માફક કેળવવાં જોઈએ. બાળક એ અનંતજ્ઞાનના દિરસ્તા છે. તેનું ઢંકાઈ રહેલું જ્ઞાન બહાર લાવી વિકસારી સમાજને અનુરૂપ કરવું એજ શિક્ષણનું સ્વરૂપ છે. ખરેખરા શિક્ષકો તેજ કે જે પોતે સદાચારી બની બીજાને બતાવે. આત્મી કીટલી ટેબલ પર રાખી કપમાં આ વેડી પૂછે કે—ખતાવ લંડન, એ

શું-શિક્ષકની અધોગતિ તથી ? ભલે ૧૦૦૦ શિક્ષકમાં એવા એક હોય છતાં વ્યક્તિના પાપ સમષ્ટિના અનંત પુન્યને ભરમીભૂત કરતાં આપણે ધણીવાર જોઈએ છીએ. આનોઈક, ઉત્તમ શિક્ષક કેમ બન્યો ? દ્રોણાચાર્ય, બીષ્મપિતામહ, સાંદિપની, અગસ્ત્ય, વાલ્મીકિ એ ખરેખરા ભકતો હતા—આચાર્ય હતા અને જોઈએ તો મંત્રદષ્ટા હતા. જેઓએ ઉપનિષદનો અભેદ જ્ઞાનભંડાર આપ્યો, જેણે મહાભારત લખ્યું, દર્શનો લખ્યાં. એમની અને આપણી સરખામણી થઈ શકશે ? આપણે એટલા પાછળ ગયા કે આગળ વધ્યા તેનો વિચાર આત્મા પાસે કરાવે. પ્રત્યેક શાળામાં બધા શિક્ષકો દ્રેષ્ઠ હોવા જોઈએ.

૩. શાળાનું વાતાવરણ—

શાળાની આજુબાજુનું વાતાવરણ આનંદી અને પવિત્ર હોવું જોઈએ. વાતાવરણથી બાળક બગડે કે સુધરે. તમે આંખાના ડાંબડે ખેસો. કેવો આનંદ આવશે ? ત્યારબાદ કુંભારના વાડમાં ખેસો. બંનેની પરિસ્થિતિ વિચારો. શાળાનું મકાન વસ્તીથી દૂર હોવું જોઈએ. આજુબાજુ ઝાડો અને ખીજી કુદરત પુર બહારમાં ખીલેલી હોવી જોઈએ. પરિસ્થિતિથી જ્ઞાનસમાં પણ ખૂબ ફેરફાર થાય છે. આ બાબત માટે બે પોપટની અને મંડનમિશ્રના ધરનાં પક્ષીઓની વાત જાણીતી છે.

૪. શાળાનું મકાન—

શાળાનું મકાન ખુલ્લા હવા-ઉજાસવાળું અને ઉંચી જગ્યાએ આવેલું હોવું જોઈએ. ભીંતો અને બારીબારણાં સુંદર—કળામય ચિત્રામણવાળાં હોવાં જોઈએ. બાળકને બેસવા માટે બાંકડા કે જેઝેરી હોવી જોઈએ. દરદર હોય તો ત્યાં બાળક પડી ન જાય તે માટે વ્યવસ્થા રાખવી જોઈએ. મકાન સાફ હોય તો ભલે, પણ રોગ ઉત્પન્ન થાય તેવું હાડપિંજર નજ હોવું જોઈએ. અંદર નકશાઓ, ચિત્રો, મોડેલો અને ભીંતચિત્રો પણ હોવાં જોઈએ. કા. પા.ની ગોઠવણ હોવી જોઈએ. એકંદરે બાળકના આરોગ્યને પ્રદુષિત રાખનારું મકાન હોવું જોઈએ.

૫. શાળાનું શિક્ષણઉપયોગી સાહિત્ય—

શાળામાં કાળું પાટીઉં, ખુરસી, ટેબલ, નકશા, પુસ્તકો, ઘનની પેટીઓ તથા ચાક વગેરે સાહિત્ય હોય છે. શાળામાં જ ફરનિયરો હોય તેની વ્યવસ્થા ઉપલા વર્ગના વિદ્યાર્થીઓએ જ કરવી. એથી એને વ્યવસ્થાની તાલીમ મળે છે. દર શનિવારે દરેક સાહિત્ય નજર પ્રમાણે ગણાય તેમ પણ કરવું જોઈએ. સંપ્રદરશાનની પેટી હોય અને તેનો વરસમાં એક પણ

વાર ઉપયોગ ન થાય તે ફેટલી શરમની વાત ! એના ઉપર ધૂળની ચાદરો બિછાવી હોય અને કરોળીઆએ સુંદર હંભારત ચણી હોય અને વધારેમાં ગંધોલ નામની માખીએ સીસીની અંદર લોપડે બનાવ્યું હોય એવી પરિસ્થિતિ અનિચ્છવા યોગ્ય છે. ગામડાંની પ્રાથમિક શાળા ભલે ધનવાનો પેદા ન કરે પણ સુદામા જેવા ગરીબ યોગ્યા માણસ તો પેદા કરવાજ જોઈએ. સાહિત્ય જેટલાં હોય તેનો ઉપયોગ પણ કરવો જોઈએ. મીઠાના પાકમાં પ્રત્યક્ષ મીઠું ન પાતાવો તો એક ન્યાયાધીશ તરીકે આપણે ગુંહે-ગાર ફરીએ, જેટલું છે તેનો બરાબર ઉપયોગ કરવો. હવા ને ઉત્તમ કુદરતે આપ્યાં છે છતાં આપણે કમલાગી તેનો અવરોધ પળે પળે ફરીએ છીએ. કુદરત આપે છે, છતાં આપણા નાના હાથ ઝીલી શકતા નથી.

૬. પાઠ્યપુસ્તકો—

આ બાબત કેળવણીમાં અતિ અગત્યની છે. પાઠ્ય પુસ્તકો એ જમાનાને અનુરૂપ બદલે લાવિદેખને તૈયાર કરનાર હોવાં જોઈએ. એના ઉપર લાવિના ચણતરનો આધાર રહે છે. મને તો એમ લાગે છે કે પાઠ્યપુસ્તકો શ્યાનિક સંજોગો ખ્યાનમાં લઈ લખવાં જોઈએ. આ બાબત ગુજરાતના વિદ્વાનોએ વિચારવા જેવી છે. પાઠ્યપુસ્તકો ભલે રસતો હોય, છતાં શીખવનાર શિક્ષક ઉપરજ ખરો આધાર છે. એટલે શિક્ષકોએ ખૂબ જાનવાન થવું એ શાશ્વત કર્તવ્ય છે. કુવામાં ન હોય તો હવામાં ક્યાંથી આવશે ?

૭. અભ્યાસક્રમ—

ઉપલા મુદ્દાને સદામખૂતજ આ પ્રશ્ન છે. અભ્યાસક્રમ તો હોવાજ જોઈએ. અને તે બાળકની સર્વશક્તિને વિકસાવે તેવો છતાં સંગીન હોવો જોઈએ. ગુજરાતી નિશાળગા કે અંગ્રેજી નિશાળમાં અભ્યાસક્રમ સિવાય ચાલે તેમ નથી, છતાં હાલમાં જેટલી સ્થિતિયુક્તતા આવી ગઈ છે તે બદલવાની જરૂર છે. અભ્યાસક્રમ ભલે હોય, પણ તેનો ઉપયોગ જીવનની દૃષ્ટિએ થવો જોઈએ. બાળવર્ગના છોકરાને અક્ષરો ધરડો બનાવવાની રીત જરૂર ? અમુક વસ્તુ યોગ્ય હંમરે સ્વયંજૂ જન્મેછેજ. એ સિવાય અભ્યાસક્રમ શ્યાનિક સંજોગો પ્રમાણે ઘડાવો જોઈએ. શહેરમાં ને ગામડાંમાં બંનેમાં એકતા ઝાઝી છે ત્યારે ભિન્નતા વિશેષ છે. માટે અભ્યાસમાં પણ એ ખ્યાલ રાખવો જરૂરી છે. આદર્શશાળા તેજ કે જે આદર્શ શિષ્ય ઉત્પન્ન કરે. સુરતના પૂજ્ય આચાર્ય ઐમસંકરના વિદ્યાર્થી મૂર્ખ રહેજ નહિ. તેમ પ્રત્યેક શાળાનો વિદ્યાર્થી મારી શાળા, મારું ગામ અને મારું માતૃપિતા એટલા સ્વમાન સાથે બહાર પડવો જોઈએ.

પ્રેરણા

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૬૭ થી આરંભ)

નાનકડા રામપુરમાં આજે અવનવો જનાવ જન્યો હતો. મોટા મારતર અને મહેતીશ નવાં સવાં છોકરડાં સરખા આવ્યાં હતાં. હિંદનાં ગામડાંમાં આ જાખત નાની સુની ન કહેવાય. નિરંજને શરૂઆતમાં પોતાનો મુકામ એક મદદનિશ શિક્ષકને ત્યાં રાખ્યો હતો. નવાં મહેમાનોને જોવા રામપુરની પ્રજા ઉલટભેરે એકઠી થઈ હતી અને પોતપોતાના મંડળમાં વણ-માગ્યા અભિપ્રાયો પાઠવતી હતી. નિરંજન અને વિદ્યુદ્ધતાને આ બધું નવુંજ હતું. ગ્રામ્ય જનતાને આ જે માનવપ્રાણી જુદાજ પ્રકારનાં જણાતાં હતાં. અણકડ્યા લાવખજધી ખેંચાએક્ષે નિરંજન શન્ય મને જોઈ રહેતો. આ અત્તાન પ્રજા સાથે પોતાના જીવનનું પાનું પડ્યું હતું?

કાઠની પથુ થોભાવવાને પાડેલી આર્જવભરી જમને જરા સરખી ન મણકારતો વખતનો પ્રચલ વહ્યા જતો હતો. નિરંજનને રામપુરમાં આવ્યે જે માસ પુરા થયા. ફૂટતો માનવી બચાવતું છેલ્લું સાધન દ્વર થતાં નિઃશ્વાસ બતી તરફડીઆં મારે અને છેતરે શાંતિથી મૃત્યુને ખોળે પોઢે તેમ તેના મનોરાજ્યનાં સ્વપ્નાં તેને દુઃખ દઈ ચાકી ચૂક્યાં હતાં. અનેક વિચારણાઓ, અને વિદ્યુદ્ધતાના પ્રયાસથી નિરંજને પોતાનું લક્ષ્ય મામડાં ભણી વાળ્યું. અનેક આત્મમંચનો પછી તેણે ગામડાને પોતાનું કાર્યક્ષેત્ર બનાવ્યું. ભલકણો માનવી ! એક કાર્ય પોતાની પાસે રહ્યું થતાં તે ખીન્નું કાર્ય જૂલી જાય છે. ગામડામા વસતો નિરંજન શહેરને જૂલવા લાગ્યો. જૂલી જતું એ ગાનજીવનમાં સુખી થવાનું સાધન છે. કુટલીએ જડ ધાતેલી બાજતો હૃદયપટ પરથી સર્વદા વિસરાઈ જતી હોય તો માનવી સુખી ન બને ?

“ મુધાકર, શાળાના આ વિશાળ દુમ્પાઉન્ડમાં બગીચો બનાવીએ. તો ? શા માટે આવી મુંદર જગા ઉપભોગ વગરની પડી રહેવી લેઈએ.”

નિરંજને પોતાના મદદનિશને એક વખત વાતચીતમાં ઉપરની બાજત જણાવી.

“ આપની વાત સાચી છે, સાહેબ, પણ એમાં અનેક મુશ્કેલીઓ નહીં તેમ છે. આપ જાણો હો કે ગામડાંનાં છોકરાં બાગને તૈયાર થતાં અગાઉ તેનો નાચ દરી નાખે એવાં હોય છે. વળી પાણી વગર બાગ

બનાવવો શક્ય છે ખરો ! એ બાળનો ઉપયોગ પણ શો છે ? આપણે ક્યાં આઈએ આવીને બેસી રહેવું છે. ” સુધાકરે જવાબ વાળ્યો.

“ સુધાકર, તમારી વાત સાચી છે, પરંતુ એ અમલક સહેલાઈથી દૂર થાય તેમ છે. બાળકોને સમજાવવાથી તેઓ તુકસાન નહિ કરે, અને પાણી તો નજીકના તળાવમાંથી લાવવું સુગમ પડે તેમ છે. ઉપયોગ તો સુધાકર, આપણે કરવો હોય તેટલો કરી શકીએ છીએ. આપણે બાળકોને બાળમાં બેસાડી આનંદ કરાવી શકીએ છીએ. શાળાના કંપાઉન્ડમાં તો બગીચો શાળાને સ્વર્ગસદન સમો બનાવે, એ તમે ક્યાં નથી બાંધતા ? ” નિરંજને ઉત્તર વાળ્યો.

શાળામાં બાળ બનાવવાની શરૂઆત થઈ, વિદ્યુલતા તો તેમાં પાછળ રહે એમ હતુંજ નહિ. તેણે પણ પોતાની શાળામાં આ યોજના અમલમાં મૂકી.

ચોમાસાની ઋતુમાં હિંદનું ગામડું ગંધવાડનો ખજાનો. ડામરની સુંદર સડો પર ચાલતા શહેરી લોકોને ગામડાના કાદવકીયડલયો રસ્તા પર ચાલવાની સજા કરવામાં આવે તો એ સજા ફાંસીથી હલકા પ્રકારની તો નજ કહેવાય ! રામપુરના રસ્તા પર ચાલતાં નિરંજને આ બાબતનો વિચાર કર્યો. એક દિવસ ખેડૂતોને એકઠા કરી સમજાવટ કરી ગામના ખૂબ મુખ્ય રસ્તાઓ પર રેતી પાથરી કીચક ઓછો કરવાનું કાર્ય શરૂ કર્યું. ગામના લોકોએ નવાઈ સાથે એ કામ ઉપાડ્યું, અને તેમને ત્યાં કંઈ ચોમાસાની ગંધકી દૂર કરવી એ આપણા હાથની વાત છે. નિરંજનની સૂચનાનો સ્વીકાર થયો અને ચાલુ વર્ષને માટે તો રસ્તા પર હવેનો જગાવ અટકી ગયો.

કોઈથી અને પાવડા ઉપડાવી છોડરાઓને સાથે લઈ નિરંજન તળાવની પાળ પર ગયો. ગામ આખું જોઈ રહ્યું. ઘેરો નિરંજન શું કરવા ધારે છે તે જોવા ગામનાં સ્ત્રીપુરુષો આતુર બન્યાં. તળાવની એક બાજુનો પાળ જીર્ણ થઈ ગઈ હતી. વરસાદના પાણીના ધસારાથી પૂરી જઈ તળાવમાંનું પાણી પોતાના વહેણના માર્ગે ચાલ્યું જાય તો સાંઈએ વર્ષ આખા ગામને પાણીની મુશ્કેલી ઉભી રહે તેમ હતું. એ માળ મળ્યુત કરી ચોમાસાનું પાણી તળાવમાંજ રહે તેમ કરવા નિરંજને આ કામ હાથ ધર્યું હતું અને તેમાં ન્યારે વિદ્યુલતાને હાથમાં ટોપલી લઈ માટી નાખતી જોઈ ત્યારે જનતા અભય થઈ. દેવ જેવાં યુવકસુવતિ ! આ કામ તેમને શોભે ? ગામનાં સ્ત્રીપુરુષોએ તેમાં સાથ આપ્યો, થોડી વારમાં તળાવની પાળ તૈયાર થઈ ગઈ. નિરંજન પ્રાચીની લોકોની આદતના ગાદ બની.

મેલેરિઆનાં વામંસ વાયા. દર વર્ષે દિલ્હીમાંથી લાખોની સંખ્યામાં ભોગ લેનાર આ લયાનક રાક્ષસના ધંજમાં એકપછીએક માનવી સપડાવા લાગ્યાં. ઘેસાં દંપતિએ અધાગ પ્રયત્ન કરી રોગને હટાવવાનું બીકું ઝડપ્યું, છતાં હાથે દિવનાઈન વહેંચ્યું. બીજા અનેક ઉપાય ને અખતરા કર્યો. ડોક્ટરોમાં આપેલી “ફર્સ્ટ એઈડની” પરીક્ષાની તેમને સાર્થકતા જણાઈ. રોગનું જોર ઓછું થતાં જણાયું કે બંનેના પ્રયાસથી ગામમાં દરસાલ કરતાં ઓછું નુકસાન થવા પામ્યું હતું. રામપુરની પ્રજા બંનેની પાછળ ઝાંડી બની. નિરંજને જાહેર લાપણોદ્ધાર જણાવી આપ્યું કે ગામની ગંદકી આ રોગના ફેલાવાનું મૂળ છે. એ ગંદકી દૂર કરવી જોઈએ. ઉકરડા ગામ બહાર દૂર રાખવા જોઈએ. શેરીઓ વચ્ચે રાખવી જોઈએ. રસ્તાઓ સાફ કરવા જોઈએ, તોજ નિરોગી રહી શકાય. તે અને વિવૃદ્ધતા હાથમાં સાવરણી લઈ પોતાની શેરી વાળવા લાગ્યાં અને એક અડધાડીઆમાં તો આખાએ ગામની શેરીઓ અને રસ્તા વચ્ચે બની ગયેલાં જણાયાં. ગામ-લોકોએ નિરંજનને દેવ જેવો માન્યો. નિરંજનના શબ્દો એ પ્રભુઆત્મ જણાવા લાગી.

દેશનું મોટું પાપ ! નિરક્ષરતા, અને જ્યાંસુધી એ પાપ દિલ્હીમાંથી ઓછું થયું નથી ત્યાંસુધી દિલ્હી આઝાદી દૂર રહેવાની. આઝાદીની અંખના દરતો નિરંજન રામપુરમાંથી એ પાપ હાંકી દાદવા કમર કરી તૈયાર થયો. દિવસના કામ ઉપરાંત તે ગતિશાળી ચલાવવા લાગ્યો. વિવૃદ્ધતાએ પણ સ્ત્રીઓને અક્ષરજ્ઞાન આપવાનું બીકું ઝડપ્યું. સાથે સાથે ગામડાની પ્રજામાં જણાતાં ખોટા વડો, ખર્ચાળ રિવાજો અને ખોટી કુચલી દૂર કરવાનો યત્ન આરંભ્યો. નવીનતા માનવીને આકર્ષે છે. રામપુરની પ્રજા આશ્ચર્યની અવધિએ પડેલી. આ બંને ઘેસાં માનવી શું આદરી રહ્યાં છે, એ તેમની સમજ બહારની વાત હતી, છતાં થોડાજ દિવસોમાં બંને વિભાગમાં સારી સંખ્યામાં સ્ત્રીપુરુષો એકઠાં થવા લાગ્યાં. વાચન, લેખન ઉપરાંત વાતોકયનપદ્ધતિ પણ તેમણે દાખલ કરી. સારાં પુસ્તકોનું વાચન કરી-કરાવી તે દ્વારા તેમણે પ્રજામાં વાચનનો શોખ ઉત્પન્ન કર્યો. એ શોખે નિરંજનનું કામ વેગવંતુ કર્યું અને એ વર્ષમાં તેનું પરિણામ એવું આવ્યું કે આખાએ તાલુકામાં નિરંજનની આ મોજના એકે અવાજે વખણાવા લાગી. તાલુકાના ગામડે ગામડે નિરંજન અને વિવૃદ્ધતાનાં શુશ્રુગાન થવા લાગ્યાં.

માનવીને એક વખત તૃષ્ણા બગ્ગા પછી તે વેગ માગે છે. અર્ધ કાલનાં અભણ ગણાતાં પાંચસો જેટલાં માણસો આજે પુસ્તકો વાંચતાં થયાં હતાં. બલાબલા જેનપુએટોને પણ શરમાવે એવી છટાથી વાંચનારાં સંખ્યાબંધ માણસો તૈયાર થયાં હતાં. અલખત ! ગણિત, ભૂમિતિ કે સાયન્સની પરીક્ષામાં ભણે તેઓ તદ્દન નિષ્ફળ ગણ, પણ ગામડાને ખપપૂરતાં વાચન લેખનનું જ્ઞાન તેમને મળી ચૂક્યું હતું. તેમના વાચનના વેગને સુમાર્ગે વાળ્યો હોય તો ? વાચન માટે તલસતા વાચકોને વાચન-સાહિત્ય ધુરં પાડ્યું હોય તો ? તેની દૃષ્ટનામાં લાયબ્રેરીનો ઉદ્ભવ થયો.

એક વર્ષની સખત જહેમત પછી આજે તે ગામલોકો પાંસે એક લાયબ્રેરીનું સુંદર મકાન તૈયાર કરાવી ચક્ર્યો હતો; પુસ્તકો વસાવી ચક્ર્યો હતો અને સારાં સારાં માસિક, અઠવાડિક અને દૈનિકો મંગાવતો થયો હતો. તૈયાર થયેલા મકાનની આજે ઉદ્ઘાટન રિયા હતી. ફત્તર પ્રજા આ આવસર કેમ બૂલે ? તેમણે એ લાયબ્રેરીનું નામ “શ્રી નિરંજન વાંચ-નાલય” રાખ્યું અને એ રીતે પોતાની દરજ પૂર્ણ કરી.

x

x

x

x

x

વિચારમાળા પુરી થતા નિરંજને આંખ ઉઘાડી. મંદમંદ હસતી વિદ્યુદ્ભતા સામેજ ઉભી હતી, નાનકડી તર મોટાભાઈને ભેટવા પોતાના નાનકડા હાથ લંબાવી રહી હતી. નિરંજન હસ્યો. એ હાસ્યમાં આત્મ-સંતોષની અનેરી છાપ હતી, શત્રુને પણ મિત્ર બનાવે એવું નૈસર્ગિક એ હાસ્ય હતું. વડિલોને હસતાં દેખી નાનકડી તર તાલીઓના અવાજ સાથે ખડખડાટ હસી પડી. નિઃશબ્દ ઓરડો તેના હાસ્યથી ગર્જી ઉઠ્યો.

“નિરંજન, આવા ધૂળભર્યા ગામડામાં કેમ હાવે ? આવાં જંગલી માનવીઓમાં દિવસ શી રીતે નિર્જન થાય ! આસોને સહેરમાં નોકરી માટે જઈએ ?” વિદ્યુદ્ભતાએ ચળક કરી.

હર્ષવેશથી નિરંજનની આંખમાંથી આંસુ સર્પી. ગિર્યા એતનતત્વોનો જાસ કરાવતું ઘડિઆલ ટક ટક ટક કરી ચાંદિનો ભંગ કરતું હતું.

દેત્રોજ

}

લેખક

નાથાલાલ ગોવિંદલાલ બ્રહ્મભટ્ટ

પૂર્વ પશ્ચિમનો પ્રવાસ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૭૪થી ચાલુ),

પોર્ટસેયદથી જોડસલેમ તથા કરો જવા રેલ્વેની સગવડ છે. પોર્ટ-સેયદથી જોડસલેમનું રેલ્વેનું સેકન્ડ ક્લાસનું બાહું આસરે જે પૌન્ડ છે.

પોર્ટસેયદથી અમારી સ્ટીમર સાંજે ચાર વાગે ઉપડી અને ઉતાર-આની દક્ષિ આફ્રિકા છોડી યુરોપ તરફ વળી. દક્ષિ ફેર સાથે હવા ફેર પશુ શરૂ થયો. ગરમી ઘટવા માંડીને ઠંડી વધવા માંડી. મુતરાઉ કપડાં કાઢવા પડ્યાં ને ગરમ કપડાં પહેરવા પડ્યાં. એકાદ જે દિવસ આ ગડમથલમાં ગયા; એવામાં જળમાં જમીન જોવામાં આવી. જોતાં જોતાં-આંજ એ ક્રીટ જોટનો કિનારો દક્ષિથી દૂર જતો દેખાયો. તારીખ ૩૦મી એ મટલી ને સીસીલી દેખાવા માંડ્યાં. કોઈ અમરુથો માણસ પોતાના પગનો પંજો દરીઆમાં ડરતાં ડરતાં મૂકવાનો પ્રયત્ન કરતો હોય, પ્રથમ પાંચ આંગળાં પાણીમાં મૂક્યાં શરૂ કરી પગની પાની ઉર્ફે એડી ઉંચી રાખી ઉભો હોય તેવો મટલીનો દક્ષિણ કિનારો દેખાવા લાગ્યો. તેના સમુદ્ર તટે આવેલા જંગલો સાગરસપાટીથી ક્રમે ક્રમે ઉંચા થતા હુંગરા, હુંગરા પરથી ખજખજ આવતા જળધોધથી ખરાબ થતા રસ્તા ખાળવા બાંધેલા ખડીઆટ, સિખર પરથી સરી આવતી નાનીસી નદીઓ અને અરણ્યો ઉપર બાંધેલા નાના નાના પૂલ, નીચાણમાંથી ઉંચાણમાં જવાના વાંકા ચુંકા રસ્તા, લીલી લત્તાઓ અને દ્રાક્ષની વાડીઓથી સુશોભિત ખેતરો, વાદળ સાથે વાતો કરતા અને ધુમસથી ઢંકાઈ ગયેલાં ત્રિશૂંગોની શોભાનું વર્ણન તો કોઈ પ્રાસાદિક કવિજ કરી શકે. આવા રમ્ય દેખાવો ધરાઈને જોવા છતાં દક્ષિ ધરાતી નથી. જેમ જેમ સ્ટીમર આગળ ચાલે છે તેમ તેમ તે રમ્ય દૃશ્યો દક્ષિ નજીક આવતાં વિશેષ સુરમ્ય લાગે છે. છવટે મટલી અને સીસીલી વચ્ચેની સાંકડી સામુદ્રધુનિ મજીનાગાં દાખલ થયા. પહેલાં દૂરથી સીસીલીનો નાનો જ્વાળા-મુખી પર્વત એટલા દેખાયો, તેમાંથી થોડો થોડો ધુમાડો નીકળતો હતો. કુંભારનાં કાળાં વાસણ પકવવાના નીચાડની ટાયમાંથી જેમ ગુંગળાઈ ગુંગળાઈને ધુણી નીકળે તેમ એ એટલામાંથી ધુધવાતી ધુણી નીકળતી હતી.

મજીનાની સામુદ્રધુનિ એટલી બધી સાંકડી છે કે તેમાં યઈને સ્ટીમર પસાર થાય છે ત્યારે સીસીલી અને મટલીના કિનારા સ્ટીમરમાં રહીને

બરાબર જોઈ શકાય છે. જેમ કોઈ શહેર વચ્ચે પડેલી સરિતામાં આવતી હોય તેવો ભાસ થાય છે. ઈટલીના કિનારે આવેલું રેઝીઓ શહેર તો એવું સુંદર લાગે છે કે જાણે ત્યાં ઉતરી પડી 'જરા' સહેલ કરી આવીએ. સાઈનબંધ બજાર અને તેમની બેઠે બાણુ મુંબઈ જેવા લાલ ઘોળા રંગના માળા સાગરની સપાટીથી શહેર તરફ ચઢતા રસ્તાની આસપાસ આવેલાં છે. શહેરના રસ્તા ઉપર મોટરો, ટ્રામો દોડતી હોય છે તે નજરે દેખાય છે. કિનારે કિનારે રેલ્વે દોડે છે. દૂરના દેખાવો બાયનેસ્કુએરથી જોવાથી દ્રષ્ટિઆનંદ અનુભવાય છે. રેઝીઓ વડાવી આગળ વધ્યા એટલે મઝીના બંદર દેખાય છે. મઝીના બંદર બહુ મઝાનું છે; અને તે સીસીલી બેટમાં આવેલું છે. સીસીલીનું સૃષ્ટિસાન્દર્ભ અનુષંગ મનાય છે જેથી ઘણા સાન્દર્ભ-ગ્રોખીન સહેલાણીઓ ત્યાંની મઝા માણવા મઝીના બંદરે ઉતરી ત્યાં જાય છે. યોમસ કુકના તરફથી બહાર પડેલા ફ્રાન્સિસ ગેઝેટમાં સીસીલીનાં સુંદર દૃષ્યોના ફોટા સાથેનું વર્ણન વાંચ્યું હતું. તેનો સ્વાનુભવ લેવાનો વિચાર વળતી વખતે રાખ્યો.

રજિઆમણું રેઝીઓ અને મઝાનું મઝીના ભૂલો હવે અમારી છતાસા સ્ટ્રૂબોલીનો નવાળામુખી જોવા તરફ વળ્યા. મઝીનાની બરાબર ઉત્તરે દરીઆમાં સ્ટ્રૂબોલી નામનો નવાળામુખી જગતહેર છે. અમારી રડીમર એ ટુંગરા નજીક આવી પહોંચી. રાતનો સમય હતો, જેથી અંધારામાં અજવાળું કરતા એ દૈવી દીવાદાંડીનું કામ કરતા વરણ દેવના હમેશના મેમાન ધર્મ રહેલા સાક્ષાત સ્ટ્રૂબોલીના અગ્નિદેવતાં દર્શન થયાં. તેની આસપાસ દરીઆમાં તાપ્તી તાપ્તી ફણી ટુંગરીઓ દેખાય છે તે પૈકી એક ટુંગરના સિખરમાંથી બળતી નવાળા નીકળે છે. તે બળતા ટુંગરની નજીક ચર્ચનેજ રડીમર એવી રીતે પસાર થાય છે કે ઉતારો ટુંગરની બે ત્રણ બાજુઓને જુદી જુદી વખતે જોઈ શકે. એટલા કરતાં સ્ટ્રૂબોલી વધુ ઉગ્ર જણાય છે. ધડીએ ધડીએ લાલ લાડકામાંથી પીળા ઝાગ નીકળ્યાજ કરે છે. યદમા જેમ છાલણો એકીસાથે સ્વાદા સખ્ત બોલી સ્વોદાસ ધી હોમે અને વરતજ મોટા લાડકા થાય તેમ ધડીએ ધડીએ નાના મોટા લાડકા થાય છે. બપોરે લાડકા નથી થતા ત્યારે જેમ ધુંધવાએલા અગ્નિમાંથી ધુમાડાના ઓટગોટા નીકળે તેમ ધુમાડો નીકળે છે. હિન્દુસ્તાનના કોઈ પર્વત કે ટુંગર ઉપર કદાચ આવો નવાળામુખી હોય તો જરૂર કેટલાક લોકો તેને ભૂતભડકા કહે, અથવા પૂરવીનું પાપ ઘોવા ઋષિ લોકો યદ કરે છે તેવી આખ્યાયિકા ધર્મસ્થાન મનાવી તીર્થધામ બેઠી કાઢી બતાવે-

આ પ્રમાણે બારે માસ જળતી સાક્ષાત્ દુતાશની દેવીનાં દર્શન કરી
હિતાર્થે કેળીનમાં આવ્યા, છતાં કેટલાક જિજ્ઞાસુ જનો તે બારીમાંથી
ઠાકીઆં કરી જ્વાળામુખીને જોતા હતા. છેવટે જ્યારે સ્ટીમરે દિશા બદલી
ત્યારે સ્ટ્રેમોલીનાં દૃષ્ય દેખાતાં બંધ થયાં, પરંતુ મગજ ઉપર તેની છાપ
હમેશ માટે રહી.

‘ શેરને માથે સવાશેર ’ હેતુ એ કહેવત મુજબ સ્ટ્રેમોલીને પણ
બુલાવે તેવો જળરજરત અને ઇતિહાસમશદ્દર, પ્રાચીન પોંપીઆઈ શહેર-
નો પ્રલય કરનાર વીસુવીઅસ છે. તેનાં દર્શન પણ હવે થશે, અને
અમારો દરિઆઈ માર્ગ નેપલ્સથી ધણે દૂર હોવાથી ફક્ત તેની ઝાંખીજ
ચર્મ એ શાશ્વત પ્રલયકાળની મૂર્તિ સમા વીસુવીઅસનું વિશેષ વર્ણન આગળ
ઉપર નેપલ્સના વર્ણન સાથે કરવામાં આવશે. આ પ્રમાણે અવની પરના
અજળ અન્યબીવાળા નાનાં મોટા તથા અગ્નિદેવોનું આધેથી અવલોકન
કરી હવે મુસાફરોની વૃત્તિ માર્સેલ્સ તરફ વળી.

આગળ જતાં સાર્ડીનિઆ અને કોર્સિકાના ટાપુઓ વચ્ચે યઈને
અમારી સ્ટીમર ચાલી. સાર્ડીનિઆ કરતાં કોર્સિકા નાનો છતાં તેણે જગત-
માં એક મહાન વીર નરને ઉત્પન્ન કરી અમર કીર્તિ મેળવી છે. તે
વીર નર નેપોલિઅન બોનાપાર્ટ સાધારણ સ્થિતિના માણસમાંથી ફ્રાન્સનો
શહેનશાહ થયો હતો, અને જેણે પોતાના અસાધારણ બળ વડે આખા
યુરોપને ચથરાવ્યો હતો. તેની જન્મભૂમિ કોર્સિકાના એન્જેશિઓ શહેરમાં
છે. એ કોર્સિકાનાં મગનચુંબી શિખરો નાવિકાનાં નયનને દારે છે. નેપો-
લિઅનની જન્મભૂમિ હોવાના સમયે તે તીર્થસ્થાન ગણાય છે. તેથી ત્યાં
ધણું માણસો જાય છે.

સોળ દિવસનાં જળપ્રવાસમાં પણ રથજપ્રવાસ જેવો અનુભવ મેળવી
તારીખ ૧લી સપ્ટેમ્બરે દક્ષિણ યુરોપનાં પ્રખ્યાત બંદરોમાંના એક મહાન
બંદર માર્સેલ્સના બારામાં સ્ટીમર એમ્બોઈસ આવી પહોંચી, અને યુરોપ-
ના પ્રવાસે પહોંચેા એક પેસેન્જર સ્ટીમર એમ્બોઈસમાંથી ઉતર્યો, થોમસ
ફૂકના એજન્ટને મળ્યો, અને તેની સાથે હોટેલ કેનેળીયરમાં ગયો.

ચિત્રકામ

(આ લેખમાળાના સર્વે હક લેખકને સ્વાધીન છે.)

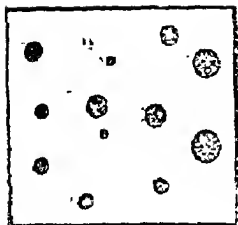
ધોરણ ૩ ભુ

સુશોભિત આકૃતિરચના. (ભાતો) વિષે સૂચના

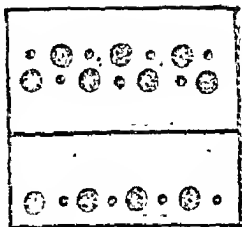
ભાતો ચીતરવાનો મહાવરો વિદ્યાર્થીઓએ અગાઉ કરેલો હોવાથી તેઓને ભાત વિષે થોડીવણી આયોગ્ય સમજ પડી હશે. તેમને સવાલ પૂછવો કે ભાત એટલે શું? જે વિદ્યાર્થી કહે કે “ભાત એટલે અમુક ચોકસ ગોઠવણી” તો વિદ્યાર્થી માટે તે પુરતું છે. જે જવાબ ન મળે તો શિક્ષકે કાળા પાટીઆ પર ગમે તેમ આકાશવણા, ગોઠવણી વિનાના નાના મોટા ગોળાકાર કાઢીને પૂછવું કે આ ગોઠવણીને ભાત કહી શકાય કે? વિદ્યાર્થીઓ ના કહેશે. પછી તેજ ગોળાકારો ખીખ પાટીઆ ઉપર કિનારી માટે, પ્રમાણસર સારી ગોઠવણી કરી પૂછવું, કે આ ગોઠવણીને ભાત કહી શકીએ કે? અગાઉના અભ્યાસથી જરૂર જવાબ મળશે, કે હા. ત્યારે ભાત એટલે શું? પહેલા પાટીઆમાંની અને ખીખ પાટીઆમાંની ગોઠવણીની વિદ્યાર્થીઓને ત્રુટિ કરી જવાબ આપવા કહેવું. (હવે અને સ્વ આકૃતિઓ જુઓ). જવાબ મળશે કે ભાત એટલે અમુક ચોકસ આકારોની સારી ગોઠવણી. આ ભાત વિષેની વ્યાખ્યા યદ્યપિ હવે અમજ પ્રમાણે બીજી વ્યાખ્યાઓ વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી કઢાવવા પ્રયત્નો કરવા.

એકપાદાર્પ આકૃતિ—

વિદ્યાર્થીઓને સવાલ પૂછા કે ઉપલી ભાતમાં કયો આકાર વાપરવામાં આવ્યો છે. કહેશે કે નાનો અને મોટો ગોળાકાર. આ ગોળાકાર ભાતનો એક ભાગ થયો, ત્યારે ભાત કેમ બની? જવાબ, એજ આકારો વારંવાર ગોઠવવામાં આવ્યા છે તેથી, ત્યારે આ નાનો ને મોટો ગોળાકાર મળી, જે એક આકાર થયો—જેનું પુનરાવર્તન થાય છે—તેને શું કહીશું? જાણકા પાસેથી કઢાવવું કે એક આકાર જરાવર છે. જે ગોળાકાર મળી અહીં એક આકાર થયો જેને આપણે ભાતની એકપાદાર્પ આકૃતિ કે આકાર કહી શકીએ, કે જેની ગોઠવણીથી જુદી જુદી સુશોભિત આકૃતિરચના કે ભાત બનાવી શકીએ છીએ.

ક

ચ

ગ ૧ ક્રિનારીની ભાત
એકપાયાદ્ય આકૃતિ.

ભાત બનાવવા માટેનું ચોક્કું કે જાણી—

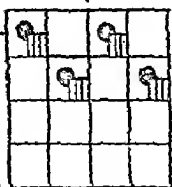
અમુક આકારમાં ચોરસ કે લંબચોરસ વગેરે ખાનાંઓની ગોઠવણીથી તૈયાર કરેલી સપાટી કે જેના આધારે આપણે જાતો ગોઠવી શકીએ છીએ, તે આકારની ગોઠવણીને, ભાત બનાવવા માટેનું ચોક્કું કે સપાટી કહી શકીએ. ધારો કે ચાર ઈંચના ચોરસમાં ભાત બનાવવી છે. તો તે ચાર ઈંચના ચોરસમાં નાનાં ૧૬ ખાનાં સરખાં તૈયાર કરીએ કે જેના આધારે ભાત ગોઠવી શકાય. આ તૈયાર થએલા ચાર ઈંચના ચોરસને ભાત બનાવવા માટેનું ચોક્કું કે જાણી કહી શકીએ.

ક્રિનારીની ભાતો—

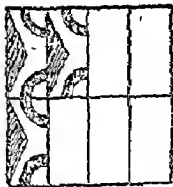
એકપાયાદ્ય આકૃતિ પોતાની જગણી અને કાળી તરફ પોતાનું પુનરાવર્તન કરી દેશાય. તેવી ભાતોને ક્રિનારીની ભાતો કહી શકાય છે. ઘ. તરીકે, પોતીયાળી, સાડીની, રૂમાલની, કોતરેણી વગેરે વધુ પડતી ક્રિનારીની ભાત બનાવવામાં આવે છે.

ઉપલી આકૃતિ ન માં એકપાયારૂપ આકૃતિના ભાગ-કિનારીમાંથી જુદો કાટી બતાવ્યો છે. તેમજ આખી કિનારી આવી પાયારૂપ આકૃતિના પુનરાવર્તનથી બને છે:

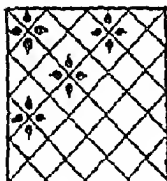
ક

રવ

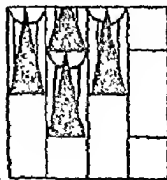
ગ

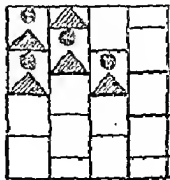
ઘ

ચ

છ

ચોપટ ભાત—

ચટાઈ પર, કાગળની પેટીઓ પરના કાગળો પર, ભીંતપર લગાડવાના કાગળો પર, રમાલો પર, કપડાં પર, તળાકાગમાં, ચોરસામાં, વગેરે જોવામાં આવતી ભાતોમાં એકજ પાયારૂપ આકૃતિની યોગરદમ

યુનસવૃત્તિ થએલી બેવામાં આવે છે. તેથી આવી પેટર્નને ચોપટ ભાત (ઓલ ઓવર પેટર્ન) કહેવામાં આવે છે.

ચોપટ ભાત બનાવવા માટે કાગળમાં ખાનાં, (ગળા) બનાવવાની જુદી જુદી રીતો નીચે પ્રમાણે છે.

ક. સાદા ચોરસનાં સરખાં ખાનાં.

ઁ. લંબચોરસનાં ઢિલાં ખાનાં.

ગ. ચોરસના સફરપારા ઘાટનાં આડાં ખાનાં.

ઘ. લંબચોરસના સફરપારા પ્રમાણે ત્રાંસાં ખાનાં.

ચ. લંબચોરસનાં ઈંટ પ્રમાણે દોઢ પડતાં ઢિલાં ખાનાં.

છ. ચોરસનાં ઈંટ પ્રમાણે ઉપરની ગોંઠવણી મુજબનાં ખાનાં.

નીચે બતાવેલી આકૃતિઓથી- આ જુદી જુદી રીતો સરળતાથી સમજી શકાશે. બધાજ ચોરસો એકપાયારૂપ આકૃતિથી બરી દેવાની જરૂર નથી. એક ચોરસ છોડી બીજાનાં પણ તે પાયારૂપ આકૃતિ કાઢી શકાય. બે જુદી પાયારૂપ આકૃતિઓ લઈ એક, બીજી એક, એમ વારાફરતી ગોઠવી શકાય છે.

આવી પાયારૂપ આકૃતિને સ્ટેનસિલ કાગળમાં કાપી તેને કાગળપર બનાવેલા ખાના પર મૂકી પીંછીથી રંગ કાઢ કરી ચોપટ ભાત બનાવી શકાય છે.

અપૂર્ણ

દમન મહેતા

ગ્રામ્ય સુધારણા

સંવાદ

સ્થળ—ખેતરમાં કામ કરતો ખેડૂત

રામાપટેલ:—હે ભગવાન! હવે તો હદ થઈ! દયા કર! પ્રભુ, દયા કર! ગરીબના બેલી નિરાધારના આધાર! અમે તે તારો શો ગુનો કર્યો છે, કે અમારા દુઃખનો છેડોજ નહિ. પરાક્રમે બીજી કોઠાળી ને પાવડો લઈ આજો દિવસ જાતમહેનત કરી આ બાવડાં પછાડી સખત મજુરી કર્યાં કરું છું તોપણ આ મારી દશા તો આવીને આવીજ રહી! માથે તો દેવું વધતું જાય છે. તત્કચંદ કાકાની ઉધરાણી કાળજી દેરી

પટેલ—પછી આવતે વરસે તે દેવું ક્યાંથી ભરવું ?

અહ્માનંદજી—એક સાક્ષમાં તમે કાંઈક પગભર યશો ને નવું દેવું કરવું-પડશે નહિ. આમ કરતાં તમારી રિયતિ સુધરશે. આવતી સાલના અર્ચનો સવડ રાખી વર્ષે તે શેઠને આપવું. એમ કરતાં દેવું પણ ઓછું થશે.

પટેલ—પણ શેઠ માને તો ને ?

અહ્માનંદજી—ન માને તો કચેરીમાં જાય, તમારે પણ કચેરીમાં જઈ શાહજોગ દેવું ભરવું છે તે કળુલ કરવું, પણ હપતે-હપતે બચશે તેમ ભરીશ એવી મામણી કરવી. જરૂર સરકાર તમારી હકીકત સાંભળી તમને સવડ કરી આપશે. સરકારનો ધરાદો ખેડુતને બચાવવાનોજ હોય છે, કારણકે ખેડુતો તો દેશનું ધન છે.

પટેલ—ગુરજી, આપે બહુજ ઉપકાર કર્યો. આતું બંધુ અમે અભણ સોફા સી રીતે સગજી સમીએ.

અહ્માનંદજી—આ ગામમાં નિશાળ છે. ત્યાં તમારાં બાળકોને સુખદુઃખ વેઠી બણવા મોકલો. લણેલાંઓને સાદુકારો હેતરી શકતા નથી.

પટેલ—ગુરજી, આજે હું પાવન ધયોઃ આપે જે મારી રિયતિ સુધારવા ઉપાય બતાવ્યો છે તે પ્રમાણે હું બરાબર વર્તીશજ.

(શેઠ ઉધરાણીએ આવે છે.)

તલકચંદ—પટેલ, હવે પૈસા ક્યારે ભરવા છે ? બળદ લેવો હતો ત્યારે કચરી કચરી પગે લાગતા હતા ને હવે પૈસા આવતાં ટાદ વાય છે કેમ !

અહ્માનંદજી—આવો શેઠજી, પટેલ પાસે કેટલા રૂપીઆ માગે છે ? મને ચોપડો બતાવશો ?

તલકચંદ શેઠ—(ચમકીને) હા, હા, કેમ નહિ, આ જુઓ તેમનું ખાતું રૂ. ૭૪૦ છે.

અહ્માનંદજી—આ રૂપીઆ તમે શું કરવા આપેલા ?

તલકચંદ—(ચોપડો ઉઘાટાવતાં જુનું ખાતું બતાવતાં) જુઓ, રૂ. ૧૫૦ બળદ લેવા, રૂ. ૧૧૦ હોકરાનો વિચાર કરવા, ને રૂ. ૫૦) નું ખી આપ્યું હતું.

જેવું અહ્માનંદજી—હીકે રૂ. ૨૧૦ યથા પછી.

આ બલકચંદ—પછી શું ? આ ત્રણ વરસનું બ્યાબ ગણુતાં રૂ. ૭૪૦) પતે આપી દે.

દુનિયામાં સૌથી મોટું દૂરબીન

ઇ. સ. ૧૬૦૪ માં ઇટલીના વૈજ્ઞાનિક ગેલિલિઓએ જગતમાં સવથી મહેલું દૂરદર્શક યંત્ર તૈયાર કર્યું. આ યંત્રના લેન્સનો વ્યાસ ફક્ત સવા એ ઈંચ હતો. આ યંત્રની મદદથી ગ્રહ, ઉપગ્રહ અને ચંદ્રમાનું સૂક્ષ્મ નિરીક્ષણ થયું, આધુનિક જ્યોતિષ વિજ્ઞાનનો મુખ્ય આધાર દૂરબીન છે.

દૂર-દર્શક યંત્રમાં દૂરની વસ્તુઓનું ચિત્ર દેખાય છે. યંત્રનું લેન્સ મોટું હોય તો ચિત્ર થા વસ્તુ પર વધારે પ્રકાશ પડે છે અને તેથી જોવાની વસ્તુ સ્પષ્ટ જણાય છે. દૂરબીનના લેન્સના વ્યાસ પર ચિત્રની સ્પષ્ટતાનો આધાર છે. દૂરની વસ્તુઓને સ્પષ્ટ રીતે જોવામાં લેન્સનો વ્યાસ મોટો હોય તો મુશ્કેલીઓ દૂર થાય છે, પરંતુ વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ અનુભવથી જાહેર કર્યું હતું કે ૪૦ ઈંચથી મોટા વ્યાસવાળું લેન્સ બનાવવામાં અનેક પ્રકારથી મુશ્કેલીઓ છે. કદાપિ એવું લેન્સ બનાવી શકાય તો તેમાં બહુજ કોષ રહી જાય છે.

વર્તમાન યુગનું સૌથી મોટું દૂરદર્શક યંત્ર અમેરિકાની વિસ્સન વેધશાળામાં છે. તેના દર્પણનો વ્યાસ ૧૦૦ ઇંચનો છે. ગેલિલિઓના સવાબે ઈંચના વ્યાસવાળા યંત્ર કરતાં આ યંત્ર ૨૫૦૦૦૦ ધણું વધારે શક્તિવાળું છે. એના દર્પણનું વજન ફક્ત ચાર ટન છે. યંત્રની લંબાઈ ૪૨ ફુટ છે, વેધશાળામાં વીજળીની મોટર પર તે ગોઠવેલું છે. તેથી ઇચ્છા મુજબ તેને ફેરવી શકાય છે. આ યંત્રનું કુલ ખર્ચ ૧૬ લાખ રૂપિયા થયું છે. તે તમામ રૂપિયા અમેરિકાના એક કરોડપતિ મિં. હુકરે આપ્યા છે, આ દૂરદર્શક યંત્રથી આકાશમંડળમાં ૭ કરોડ ૫૦ લાખ નીહારિકાઓ જોઈ શકાય છે. એમાંથી કેટલાકના ફોટા પણ લીધા છે. ખગોળ-વેત્તાઓની કેટલીક મુશ્કેલીઓ આ યંત્રથી દૂર થઈ ગઈ છે, જેવી કે:—

(૧) સાધારણ દૂરદર્શક યંત્રથી દૂરનાં નક્ષત્રો કેવળ ટપકાં જેવાં જણાતાં હતાં અને તેથી તેમના આકારની કલ્પના પણ થતી ન હતી, પરંતુ ૧૦૦ ઇંચના યંત્રથી તેવાં નક્ષત્રોના આકાર નક્કી થયા છે અને તેમના ફોટા પણ લેવાયા છે.

(૨) આકાશગંગાની બહારની નીહારિકાઓ આપણાથી એટલી બધી દૂર છે કે સારાં દૂરબીનોથી પણ તે ધુમાડા જેવી, વાદળો જેવી દેખાતી હતી. તે વિસ્સન દૂરદર્શક યંત્રની મદદથી સ્પષ્ટ દેખાય છે અને તેમાંથી કેટલાકના ફોટા પણ આ યંત્રની મદદથી લેવાયા છે.

(૨) ચોક્કસ સમય પર આ યંત્રદ્વારા ડોક્ટર હબ્લે વિશ્વના ખીખ-
છેડ પરની કેટલીક નીહારિકાઓના વર્ણસ્ત્ર-Spectrum-ફોટોગ્રાફ
લીધા છે. અને આ વર્ણસ્ત્રની રેખાઓનું અધ્યયન કરી તેમણે જાહેર
કર્યું છે કે નીહારિકાઓ બહુ તીવ્ર ગતિથી આપણાથી દૂર જઈ રહી છે.
આખું બ્રહ્માંડ ચારે તરફ ફેલાઈ રહ્યું છે. અનેક નીહારિકાઓની પરીક્ષા
કરી ડૉ. હબ્લે પોતાનો નિર્ણય જાહેર કર્યો છે કે જે નીહારિકાઓ
આપણાથી જોડલી વધારે દૂર છે તે તેટલી વધારે તીવ્ર ગતિથી આપણાથી
દૂર જતી જાય છે.

એવું અનુમાન કરાયું છે કે આ દૂરદર્શકથી ૧૫ કરોડ પ્રકાશ
વર્ષ દૂર સુધીની વસ્તુઓ જોઈ શકાશે (એક પ્રકાશ વર્ષ એટલે જે
વસ્તુને પ્રકાશનાં કિરણો એક વર્ષમાં પહોંચી શકે. આ અંતર માઇલોમાં
૩૬૫×૨૪×૩૬૦૦×૧૮૬૦૦૦ છે.)

પરંતુ ખગોળવેત્તા વ્યોતિષિઓની તૃષ્ણા આ યંત્રથી તૃપ્ત ન થઈ-
તેઓની ઈચ્છા આથી પણ વધારે દૂરની નીહારિકાઓનું નિરીક્ષણ કરવાની
હતી અને તેથી ૧૦૦ હંચથી પણ વધારે મોટા યંત્રની આવશ્યકતા
જણાઈ. પરિણામે એક નવી વેધશાળા બનાવવાનું નક્કી થયું. આ વેધ-
શાળા માઉન્ટ વિલ્સનથી પણ હંચા સ્થાન પર બનશે. તેને માટે કેલિ-
ફોર્નિઆમાં માઉન્ટ પાલોમાનું સ્થાન નક્કી થયું છે અને પાસોડોના
નગરથી ૯૩ માઇલ દૂર જગા મુકરર થઈ છે. આ વેધશાળા બનાવવા-
રોડ ફેબ્રુ ૪ નિસ્ટટયુટ ૨૩ લાખ રૂપિયા આપ્યા છે. આવી મહાન
જવાબદારી કોર્નૅલી ઇન્સ્ટિટ્યુટ અને વિલ્સન વેધશાળાના વિદ્વાનોએ લીધી
છે. આખું મોટું દૂરદર્શક યંત્ર બનાવવામાં સૌથી વધારે મુશ્કેલી તેનું
દર્પણ તૈયાર કરવામાં છે ત્રીસ વર્ષ ઉપર વિલ્સનનું દૂરદર્શક યંત્ર તૈયાર થયું
હતું. તેના દર્પણની બનાવટ પેરિસમાં થઈ હતી, પરંતુ હવે તો ત્રણ
દાયકામાં અમેરિકાએ બધી દિશામાં સારી પ્રગતિ કરી છે. તેથી આ
નવા યંત્રનું દર્પણ ન્યુયોર્કની પાસે કોર્નિંગગ્લાસ વર્ક્સમાં થશે. ૧૯૩૪ ના
ડિસેમ્બર મહીનામાં બે હબ્લ નામાંકિત વિજ્ઞાનવેત્તાઓની હાજરીમાં આ
બીમકાટ દર્પણ બનાવવાનું શરૂ થયું. કાચ બનાવવામાં રસને હાળવો પડે
છે અને તેથી તાપના ઓછા વત્તા પ્રમાણમાં કાચની જાડાઈમાં ફેર પડે
છે. આ મુશ્કેલી દૂર કરવા કાચને બદલે સ્ફાટિકનો ઉપયોગ થયો. ઘણી
સાવચેતી રાખવા છતાં પહેલી વખતનો સ્ફાટિક નકામે ગયો અને બીજી
વખત દર્પણ બનાવવું પડ્યું. સ્ફાટિકનું વજન ૨૦ ટન છે. તેનો વ્યાસ

૧૭ કુટુંબો છે, તેની જગ્યાએ કુટુંબી પણ વધારે છે. ખાર મહીના સુધી રક્ષાટિકની આ શિક્ષા લાઠીમાં ટંડી થતી રહી. વીજળીક ધર્મોપદેશથી દરરોજ એક ઓસ ગરમી ઓછી કરવામાં આવતી. આ રક્ષાટિકને કલાર્થ કરવા માટે કોર્નિંગથી કેલિફોર્નિયા ઈન્સ્ટિટ્યુટમાં મોકલવાનો હતો, પણ આ કામ અતિથય મુશ્કેલ હતું, કારણકે એક સાધારણ ધક્કો લાગી જાય તો આ લાગીરૂપ પ્રયત્ન જેવા કાચ-રક્ષાટિકમાં ખામી આવી જાય એવો ભય હતો. રેલ્વે કંપનીએ દર્પણને લઈ જવા માટે એક નવી ગાડી બનાવી. સ્પેશિઅલ ટ્રેનદ્વારા આ દર્પણ કોર્નિંગથી કેલિફોર્નિયા તરફ રવાના થયું. ટ્રેનની આગળ આગળ એક એન્જન ચાલતું હતું, તે એટલા માટે કે રસ્તો બરાબર છે કે નહિ તે જોયું. આ કારણે લાખો રૂબીઆનો વીમો ઉતારેલો હતો. આ કાચ સહીસલામત કેલિફોર્નિયામાં પહોંચ્યો છે. અહીં તેના પર કલાર્થ કરવામાં કંઈ વર્ગો વીતશે. આંદોની કલાર્થને બદલે એલ્યુમિનિયમની કલાર્થ થશે, કારણકે એલ્યુમિનિયમની કલાર્થ જલદી મેલી થતી નથી અને વધારે ચળકાટવાળી રહે છે.

કલાર્થ કરતી વખતે તાપનું પ્રમાણ સરખા પ્રમાણમાં રહે તેવી રચનાનો એક ઓરડો બનાવ્યો છે. ૧૬૫ ફૂટ લાંબો પર ફૂટ પહોળો ૩૯ ફૂટ ઉંચો, અને તેમાં એક પણ ખારી રાખી નથી. ઓરડામાં સ્વચ્છ અંધારી હવા આવશે એવી યાંત્રિક રચના ગોઠવી છે.

૧૯૪૦ માં આ યંત્ર અને વેધશાળા વગેરે તૈયાર થઈ જશે એવું અનુમાન છે. ખગોળવેત્તા અને જ્યોતિષીઓની ઘણી મુશ્કેલીઓ આ યંત્રથી દૂર થઈ જશે એમ મનાય છે. કેટલાંક યંત્રોની મદદથી ૩૦૦ ગાંધણ પર સળગાવેલી મીણમત્તીના નાપનું માપ આ યંત્ર વડે માપી શકાશે. ૧૦૦ ઈંચવાળા યંત્રથી ૫૦ ગણ આકાશમંડળ આ નવા યંત્રથી દેખાશે અને આ પ્રમાણે બહારના એકવી બીજા છેડા મુંઝીની નીદારિ-કાઓની ગતિઓનું માપ થશે અને ઇ. દબ્બૂતના સિદ્ધાંતો પર વધારે પ્રકાશ પડશે. આ નવા દૂરદર્શક યંત્રની વિશેષતા એ છે કે તેના દ્વારા નીદારિકાઓમાંથી આવેલા પ્રકાશ 'કેટાઈલેક્ટ્રિકસેલ' માં એકઠો થશે અને રેડિઓદ્વારા એક મોટા પડદા પર જતાવવામાં આવશે. આ પ્રમાણે દૂરની નથી જોએલાં દરેક મોટા રૂપમાં સાધારણ જનતા સમક્ષ સિનેમાની તરફ રહી થશે. એમાં મંગળ, ચંદ્ર વગેરેનાં દરેક નો એવી રીતે સમ-જારો કે જાણે આપણે વીમાનમાં તેના પર ઉડી રહ્યાં છીએ.*

હીરાલાલ લલિતરામ દવે

* હીન્દી બોલોગ માસિક સંપ્રદાનના અંકમાંથી શ્રી લલિતરામ દવે દ્વારા લેખ લેવાયેલ છે.

રેડ-ક્રોસ સોસાયટી અને તેનું કાર્ય

સિતેર વર્ષ પહેલાં ફ્રાંસ અને ઑસ્ટ્રિયા વચ્ચે જે યુદ્ધ થયું તેમાંથી રેડ-ક્રોસ સોસાયટીનો જન્મ થયો છે. ઇ. ધ. સ. ૧૮૫૯માં ઇટલીની ઉત્તરમાં સોલફેરીનો આગળ એક મોટી લડાઈ થઈ. તે લડાઈમાં બંને આજુબા માણસો પડ્યા. ધાવલ યએલા લોકોને કાઢી એ મદદ કરી નહિ. દવાદારની સોઈ બહુ થોડી હતી. તે સ્થિતિમાં ધાવલ યએલા સિપાઈઓના કેવા હાલ થયા હશે !

આ અરસામાં સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડ દેશના હેન્રી કુનાં નામે એક ગ્રહસ્થ તે ભાગમાં પ્રવાસ કરતો હતો. તે સોલફેરીનો આગળ આવ્યો અને તેણે જખમી સિપાઈઓના હાલ નજરોનજર જોયા. તે જોઈને તેનું હૃદય કંકળી જાયું. તેણે તાગડોળ પાસેના ખેડૂનોની સ્ત્રીઓ બોલાવવાની અને સિપાઈઓ માટે એસડવેસડની તથા બીજી મદદ માટેની ખટખટ શરૂ કરી. લડાઈ પુરી થઈ, પણ કુનાંનો પ્રયત્ન સતત ચાલુ રહ્યો. તેણે દૂર દૂરના દેશમાં ખુસાફરી કરી અને લેખ લખીને આ પ્રશ્ન સંબંધી દરેકનું શું કર્તવ્ય છે તેની લોકોને જાણ કરી. તેણે યુરોપના રાજ્યકર્તા સાથે પત્રવ્યવહાર કરી લડાઈને વખતે બંને પક્ષના સિપાઈઓના ઔપધોપચાર કરવા દાકતરોની કેટલી જરૂર છે એ તેમને જણાવ્યું. તેનું પરિણામ એ આવ્યું કે ઇ. સ. ૧૮૬૪માં જિનીવામાં જુદા જુદા દેશોના પ્રતિનિધઓની સભા ભરવામાં આવી અને રેડ-ક્રોસ એસોસિએશનની સ્થાપના થઈ. તે પછી આખા યુરોપમાં લડાઈ વખતે સિપાઈઓની ઔપધોપચાર વગેરેની સારવાર કરવા માટેની સંસ્થાએ હયાતીમાં આવી.

આ સંસ્થાને હયાતીમાં લાવનાર મિ. કુનાં અને તેનો દેશ એટલે સ્વિટ્ઝર્લૅન્ડ-તેમણે પરિશ્રમ કર્યો માટે તે દેશનું રાષ્ટ્રચિહ્ન તે આ સંસ્થાનું ચિહ્ન બન્યું અને તેનું નામ રેડ-ક્રોસ સોસાયટી પડ્યું. આ ચિહ્નને ક્રોઈ ધર્મ સાથે ક્રોઈ પણ જાતનો સંબંધ નથી. રાષ્ટ્ર, ધર્મ કે જાત ન જોતાં બંધુત્વના નાતાયી પ્રત્યેક મનુષ્યની સેવા કરવી એ આ સંસ્થાનો હેતુ છે. રેડ-ક્રોસ સોસાયટી સ્થાપન થઈ તે પછી સંસ્થા માટે ફંડ એકઠું કરવામાં આવ્યું અને સેંકડો સ્વયંસેવકોને શુભ્રૂપા અને ઔપધોપચાર કરવા માટેની તાલીમ આપવામાં આવી.

ઇ. સ. ૧૮૭૦ની સાલમાં ફ્રાંસ અને પ્રશિયા એ બે દેશ વચ્ચે યુદ્ધ થયું તેમાં રેડ-ક્રોસ સોસાયટીએ સરસ કામ કરી બતાવ્યું. ફક્ત

અશક્તાશ્રમે માટે તેમજ વ્યક્તિઓ માટે દવા, ખીન્ને સામાન તથા અન્ય પુરાં પાડે છે. પુના અને મુંબઈમાં ગોટર એમ્બ્યુલન્સની સેવા કરેલી છે. દરદીને ગોટરમાં બેસાડી ઇસ્પતાલમાં પહોંચાડવામાં આવે છે.

(૩) પ્રાથમિક મદદ કેવી રીતે આપવી, ધરમાં દરદીઓની સારવાર કેવી રીતે કરવી અને આરોગ્ય જાળવવા માટે કઈ કઈ બાબતો લક્ષમાં રાખવી તેનું શિક્ષણ આપવાની ગોટલણ આ સંસ્થા કરે છે. પુનામાં સેવાસદનમાં આવી જતનો એક વર્ગ ડૉ. રેનેડેએ ઉધાડેલો છે.

(૪) સાર્વજનિક આરોગ્ય, સ્વચ્છતા વગેરે વિષયોનો હિંદુસ્તાનમાં, ઇંગ્લેન્ડમાં કે બીજા દેશોમાં અભ્યાસ કરવા માટે સ્ત્રીઓને શિક્ષણવૃત્તિઓ આપવામાં આવે છે. કલકત્તા, તામ્પુર અને મદ્રાસમાં ફરતા આરોગ્ય નક્કો માટેની તાલીમ આપવા શિક્ષણસંસ્થાઓ ખોલવામાં આવી છે. તે સંસ્થામાંથી તાલીમ મેળવી ધણું મનુષ્યો બહાર પડ્યાં છે.

(૫) આ વિભાગમાં બાળસમાહ, બાળપ્રદર્શન, આરોગ્યપ્રદર્શન નાનાં બાળકોને સાર્વિક ખોરાક પુરા પાડવો, બાળઉછેર સંબંધી માહિતી આપવી, તે માટે શાળા ચલાવવી, એવી બાબતોનો સમાવેશ થાય છે. નાગપુરમાં નાના બાળકો માટે એક હિતમ નિયાજ છે.

(૬) સુવાચક સંબંધી કાર્ય. બાળજન્મ પહેલાં અને પછી માતાની કેવી સંભાળ લેવી જોઈએ તેની માહિતી આપવા એક વર્ગ ખોલવામાં આવ્યો અને સંઘની સ્થાપના થઈ. આ વિષયનું કેન્દ્ર નવું ટિકીટી બન્યું અને તે બાબતનું વિશેષ કાર્ય ત્યાં થયું. ત્યાં દાર્ઘ (દાયણ) માટે તથા આરોગ્ય માટે, ફરનાર પ્રદર્શો માટે શિક્ષણ આપવાની સેવા થઈ. માતાએ પોતે પોતાના બાળકની સંભાળ કેવી રીતની લેવી તેનું શિક્ષણ માતાને આપવામાં આવે છે.

નસકોરીકુટનો તાત્કાલિક ઉપાય

ઉંમર લાયક માણસમાં નસકોરી કુટવી તે સખત માંદગી આવવાની હોય તેવી અગાહી છે ને તે રિયતિમાં નીચે જણાવેલા ઉપાયો કરવા છતાં જો સાફ પરિણામ ન જણાય તો તરતજ સારા ઘાકતર કે વેદની સલાહ લેવી ને ઉપચાર કરવા.

નાકમાંથી લોહી નીકળતું બંધ કરવા નીચે જણાવેલા ઉપચાર તરતજ કરવા:—

ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ રૂપ

(૧) ગળાની આણુઆણુનાં કપડાં ઢીલાં કરવાં, નહિ તો ગરદનનું કોઈ પણ જાતનું દબાણ લોહી નીકળવામાં વધારો કરે છે.

(૨) કોઈપણ જાતનું હલનચલન હૃદયક્રિયાને ઝડપ આપે છે, તે તે વધારે લોહી નીકળવામાં પરિણમે છે, માટે દરદીએ શાંત પડ્યા રહેવું ને દરબુંદરબું નહિ.

(૩) બરફ મા તો બરફનો શેટલો નાકના ઉપલા ભાગ પર વારંવાર મૂકવાથી આરામ મળ્યા પુરતો સંભવ છે.

(૪) કૃતલીક વખત અંગુઠો અને ટચલી આંગળીથી નાકને બંને આણુથી દબાવી રાખવું તે પણ પુરતું થઈ પડે.

(૫) કૃતલાક પ્રસંગે હવામાં દરદીના દાઢ લંબાવી રાખવાથી પણ લોહી નીકળતું બંધ થાય છે.

જો આમાંના બધા ઉપાય નિષ્ફળ જાય તો તરતજ હાકતરની સલાહ લેવી એજ હિચવાજોગ છે; પણ કોઈપણ પ્રસંગે રસ્તામાંની ધૂળ સુધાડવી નહિ, કારણકે તે અનેક જાતના જંતુથી ભરપુર છે અને તેમ કરવાથી 'બકરી કાઢતાં ઊંટ ઘણા ધાય' તેમ બનવા પુરતો સંભવ છે, માટે તે ઉપાય કરવો નહિ.

મહુભાઈ પરીખ

ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ

પ્રકરણ ૬ ટું

પાઠો અને હસરતના ટોઠા.

પ્રારંભિક તોંધ:—

પાઠો અને ટોઠાના અભ્યાસક્રમની વહેંચણી.

બાળશાળાઓ—બાળવર્ગ માટે અદ્યાર પાઠો યોજવામાં આવ્યા છે. જે ચાર વર્ષની ઉંમરનાં બાળકોને શાળામાં ઘણા દરવામાં આવતાં હોય, અને ત્રણ વર્ષ આજે તેટલો અભ્યાસક્રમ રાખવામાં આવે, તો દર વર્ષે છ પાઠ કરાવવા. પણ ખાસ કાળજી રાખવી કે પરંપરાપૂર્વકની હિલચાલો નહીં કરેલી તાલમદ્દ ગતિઓ કે સદકારની અપેક્ષાવાળું સમૂહ

કામ, એ બધું જે બાળકોની સમજની બહાર હોય અથવા જેના પ્રત્યે તેમનું વલણ ન હોય તેવાં કાર્ય કરાવવાનો આગ્રહ રાખી તેમની સ્વતંત્ર અને છુટી હીલચાલોમાં કોઈ જાતનો પ્રતિબંધ થવો જોઈએ નહિ. જે અભ્યાસક્રમ એ વર્ષ સુધીનો રાખ્યો હોય તો નવ પાઠ યોજવા. શરૂઆતના પાઠોમાં શિશુશિક્ષણ શાળામાં લખાતાં બાળકોમાં રક્તિ લાવવાના વિચારો આરંભના પાઠોમાં નજરે પડશે તેવું ચાર વર્ગથી નાની ઉંમરનાં બાળકોને આ યોજના પ્રમાણે કસરત આપવી એવું સૂચન કરવામાં આવતું નથી.

જુનિઅરશાળા-બટુકશાળા:—૧૧-૧૨ વર્ષની ઉંમરનો બટુક અને જેમ પુત્ર: વ્યવસ્થા થઈ ન હોય તેવી શાળાઓ બાળશાળાઓ માટેની યોજના પાછળ આવેલા ૪૨ કોઠાઓને ધોરણાર જાણી જોઈ તે ગોઠવવામાં આવ્યા નથી, કારણકે જુદી જુદી બાળશાળાઓમાં અભ્યાસની પ્રગતિનો વેગ જુદો જુદો હોય છે અને અમુક કોઠાઓ અમુક સરેરાશ ઉંમરે ચોગ્ય ગણાશે એવી જે નોંધ પાતા ઉપર આપવામાં આવી છે તે માત્ર માર્ગદર્શક છે. તાલીમના ભાગ ન પડે એ પ્રથમ અગત્યની બાબત છે તેથી આગળનું ધોરણ કે જુથ જે અભ્યાસક્રમ સુધી આવી પહોંચ્યું હોય ત્યાંથીજ આગળ અભ્યાસક્રમ ચલાવવો જોઈએ. દાખલા તરીકે, ધારો કે ત્રીજા ને ચોથા ધોરણનો વર્ગસમૂહ ૯-૧૦ ની ઉંમરનાં બાળકોની કોઠાની કસરતો પૂરી કરી અને ૩૦ મા કોઠા સુધી પહોંચ્યો છે, તે પાંચમા ને છઠ્ઠા ધોરણના વર્ગસમૂહો ૩૧ મા કોઠાથી શરૂ કરવું જોઈએ અને બે તો આગળના એક બે કોઠાનું પુનર્વ્યવસ્થા પણ કરવું જોઈએ.

સામાન્ય જુનિઅર શાળાના-બટુકશાળાના સંપૂર્ણ અભ્યાસક્રમની અને **સિનિઅર શાળાના-યુવકશાળાના ૧૧-૧૨ વર્ષના ઉંમર-જૂથને** સંપૂર્ણ અભ્યાસક્રમની તાલીમ મળે એવી, ગોઠવણ આ કોઠાઓમાં કરવામાં આવી છે. જ્યાં આ વિષયોની જુજ તાલીમ હોય અથવા ખાસ તાલીમની યોજના ન હોય અને જે શાળાઓ પુનર્વ્યવસ્થિત થઈ ન હોય તેવી શાળાઓનાં બધાં ધોરણો ને કામમાં રોકી શકાય તેટલા પુરતા અભ્યાસક્રમની યોજનાનો આમાં સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. આ યોજના પ્રમાણે જ્યારે કસરત અને કૃતિઓમાં સારી પ્રગતિ થઈ હોય ત્યારે બટુકશાળાઓ માટે એક સત્રના ત્રણ કોઠા અને ૧૧-૧૨ વર્ષના જૂથ માટે એક સત્રના બે કોઠા સંખ્યામાં આવ્યાં છે, પુનર્વ્યવસ્થા ન થઈ

ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ ૨૩૭

હોય તેવી બધાં ધોરણોવાળી શાળાઓ માટે સારી વર્ષના અભ્યાસ માટે દર સત્રના બે, એ પ્રમાણે શીખવી શકાય તેટલા કોઠાની યોજના આમાં છે. પણ બધાં આવી શાળાઓમાં લુથબગો હોય ત્યાંની બાજતમાં પ્રાચ્ય શાળાઓના પ્રકરણનું પાતું કે જેમાં આવી શાળાઓ માટેની વિગતો આપવામાં આવી છે તે જોવું.

કોઠાઓના ઉપયોગ

સને ૧૯૧૯ ના અભ્યાસક્રમની જેમ અહીં પણ બહામણ કરવામાં આવે છે કે રમતના મેદાન પરનો પાકનો અડધો અડધ સમય ૧-૫ લુથ પાછળ અને બીજો અડધો ૬ લુથ પાછળ ગાળવો. સરળતા ખાતર કોઠાઓના બે ભાગ કરવામાં આવ્યા છે: વિભાગ પહેલો અને વિભાગ બીજો. સામાન્ય રીતે શારીરિક કસરતના પાકનો સમય ૨૦ મિનિટનો હોય છે. પણ આ આવૃત્તિમાં તેટલા સમયમાં બરાબર રીતે કરી શકાય તેના કરતાં વધારે કૃતિઓ અને કસરતોનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે. એટલા માટે યોગ્ય કૃતિઓની પસંદગી કરવી આવશ્યક છે. સને ૧૯૧૯ ના અભ્યાસક્રમમાંના કોઠાઓમાં સૂચિત ઝાઝામાં એકી કૃતિઓથી ટેવાએલા શિક્ષકોને લુથ ૬ છૂટામાં નેઈએ તેના કરતાં ઘણી વધારે કૃતિઓ સમન્વિત થએલી જણાશે, પણ એમ જણાયું છે કે કોઠા અભ્યાસક્રમમાં બીજો પાકી કરીને જાણ્યા કરતાં બાળકોને યોગ્ય સંખ્યાબંધ કૃતિઓ, કૂદકા, રમતો વગેરેને કોઠામાંજ દર્શાવવાથી તેમનો વધારે ઉપયોગ થવાનો સંભવ છે. સપાટી, જગા, અને દવાની જુદી જુદી પરિસ્થિતિને યોગ્ય પસંદગી કરવાના સંપૂર્ણ અવકાશને પણ આવા સંપૂર્ણ કોઠાઓમાં રચાન આપવામાં આવ્યું છે. નવો કોઠો સર કરતાં પહેલાં જે કોઠામાં દરેક કૃતિ કે અવળતાની કસરતો આવતી હોય તે દરેક બાળક અમુક આવડત અને હોશિયારીથી કરે એ હેતુ છે. શિક્ષકને પાક સર્વાંગે લેવામાં મદદ મળે તે ખાતર ૨ થી ૫ લુથમાંની કસરતોને ક, જ, ગ એમ ત્રીણથી ઓક્તિ કરવામાં આવી છે અને ૧ થી ૬ લુથમાંની અવળતાની કૃતિઓને અને કૂદકાને સંખ્યાંક આપવામાં આવ્યા છે. દરેક કોઠામાંના દરેક લુથનાં ક, જ અને ગ અને ૧ થી ૬ લુથમાંથી પસંદ કરેલી કસરતો મળીને એક સંપૂર્ણ નાનો કોઠો બને છે. પસંદગીના આ અવકાશને લીધે હરેક પ્રકારની શાળાના શિક્ષકો આવી ૭ આદવાડીઓ જે સમય દરમિયાન કોઠો ઉપયોગમાં લેવાનો છે-તેટલા જુદી જુદી તરેદના અનુકૂળ પાકો, યોજા શકશે. અભ્યાસક્રમની ૧૯૧૯ ની આવૃત્તિ

પ્રમાણે અહીં પણ એક દોહા પરથી છીંતે દોહા પર જવાનો ફેરફાર ક્રમે ક્રમે કરવાનો છે અને દરેક પ્રસંગે માત્ર એક કે બે નવી કૃતિઓ ઉમેરવાની છે.

વિરામ—જો કસરતો ને કૃતિઓ સંભાળપૂર્વક પસંદ કરવામાં આવે અને નકામા શિષ્ટાચારોનો ત્યાગ કરી દેવામાં આવે અને બાળકોને સધળો સમય પ્રવૃત્તિઓમાં રાખવામાં આવે તો ખાસ છુટક છુટક વિરામ આપવાની જરૂર રહેશે નહિ, કારણ કે દોહાની ગોઠવણ અને કૃતિઓ કે કસરતના અને વ્યૂહરચનામાં ફેરફારથી જરૂરી વિરામ મળી રહેશે.

કસરતોનું વર્ગીકરણ

આ આવૃત્તિમાં કસરતોના વર્ગીકરણમાં થોડો નજીવો ફેરફાર કરવામાં આવ્યો છે.

૧૯૧૯

૧. પ્રારંભિક-આરંભની દોડવાની અને શ્વાસ લેવાની કસરતો.
૨. માથું પાછળ દબાવવું, ધડ આગળ વાળવું.
૩. હાથની કસરતો (તાળવા, લાંબા કરવા અને ખસાના પંખા).
૪. સમતોલપણની ને પગની કસરતો.
૫. ધડ બાજુ પર ફેરવવું ને વાળવું.
૬. ફૂંચ કરવી, દોડવું, કૂદવું, રમતો વગેરે.
૭. શ્વાસ લેવાની કસરતો.

૧૯૩૩

ભાગ ૧ લો

૧. પ્રારંભિક-આરંભની કસરતો.
૨. માથાની કસરત, ધડ આગળ વાળવું અને નીચું વાળવું.
૩. હાથની કસરતો.
૪. સમતોલપણની અને પગની કસરતો, પેદા ઉપર અસર થાય તેવી કસરતોના સમાવેશ સાથે.
૫. ધડ બાજુ પર ફેરવવું અને વાળવું.

ભાગ બીજો

૬. સામાન્ય ચપળતાની કસરતો
૭. છેવટની કસરતો.

જીથ ૧. જીથ પહેલામાં ઘણી નિયમબંધન વગરની ચપળતાની કૃતિઓ ને કસરતો છે; તેમાંથી સૈવિધ્ય અને ઉત્સાહ આવે એવી પસંદગી કરી પ્રથમ પાઠ માટેની તૈયારી કરવી. સામાન્ય રીતે એક બે ચપળતાની કૃતિઓ અને એકાદ તાલલયખંદ કૂદકા પાઠના આરંભરૂપ કૃતિઓ થઈ શકે, બાળકો બરાબર હસા રહેવાની સ્થિતિમાં પાઠની શરૂ-

ટ્રેનિંગ અંશમાં માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ રચે

આત્માન્ન આવી જાય એ ધણું અગત્યનું છે અને આખાએ પાઠ દરમિયાન ઉભા રહેવાની રિયતિ ચોગ્ય (ખરી) રહે એ વાતને ઉત્તેજન આપવું.

જુથ ૨. આ કોઠાઓમાં માથાની હીલચાલ દાખલ કરવામાં આવી છે, અને માથાની કસરતો વારંવાર, ઉપયોગમાં લેવામાં આવી છે, પણ માથાને પાછળ દબાવવાની કૃતિઓ લીધી નથી. દસ વર્ષની ઉંમર થાય નહિ ત્યાંસુધી આ કસરતો લેવામાં આવી નથી.

ધડ આગળ નમાવવાની જુદા જુદા પ્રકારની કસરતો દાખલ કરવામાં આવી છે અને ધડને આગળ નમાવવાની કસરતો હવે પછીની કૃતિઓ તરીકે મુક્તવધી રાખવામાં આવી છે.

જુથ ૩. આ જુથમાં દરેક પ્રકારની હાથની હીલચાલની કસરતો દાખલ કરવામાં આવી છે. હાથને માથે ઉઘે લંબાવવાની કસરત નાનાં બાળકોના અભ્યાસમાંથી કાઢી નાખવામાં આવી છે અને તેને બદલે મધ્યસ્થ રિયતિમાં રાખી હાથ લંબાવવાની કૃતિ મૂકવામાં આવી છે. નાનાં બાળકો માટેના કોઠાઓમાં હાથની હીલચાલની ઘણી કસરતો દાખલ કરવાનું ઉચિત ધાર્યું નથી.

જુથ ૪. આ જુથમાં ઘણી જાતની પગ ઝોકાવવાની તથા ઉંચાં કરવાની કસરતોનો સમાવેશ કરવાથી પેદા ઉપર પણ થતી અમુક અસરો દાખલ કરવામાં આવી છે. સાધારણ રીતે દરેક કોઠામાં બે જાતની સમ-તોલપણાની-સમધારણની હીલચાલ દાખલ કરી છે. ધીરે તેમજ વધારે નિયમપૂર્વક જગાએ કરવાની અને દોડવું, કમન માફક એકદમ દૂરવું અને જમીન ઉપર પડવું. એવી છુટી ચપળતાની કૃતિઓ સાથેની બીજી હીલચાલો.

જુથ ૫. આ જુથમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નથી.

જુથ ૬. આ જુથના કૃતિપ્રદેશમાં ફેરફાર કરવામાં આવ્યો નથી. ચપળતાની કૃતિઓની પસંદગીને વધારે અવકાશ આપવામાં આવ્યો છે, અને વર્ગની જુથમાં, ટોળાઓમાં વગેરેમાં અનુકૂળ ગોઠવણી માટે વખતો વખત સૂચના કરવામાં આવી છે. વર્ગની ચપળતાની કૃતિઓ એટલે કે જે કૃતિમાં સમસ્ત વર્ગ જાગ લેતો હોય અને જેના પર શિક્ષક કાબુ ધરાવતો હોય, જુથનું કામ અને ટોળાનું કામ, વગેરે કૃતિઓને દાખલ કરવામાં આવી છે અને દરેક પાઠમાં દરેક કૃતિમાંથી પસંદગી અવશ્યક કરતી. જુથ ૬ ના કોઠા નંબર ૨૪ ની સંબંધિત ગોઠવણીના ત્રણ દાખલા નીચે આપ્યા છે:

ક વર્ગની ચપળતાની કૃતિઓ.

પાઠ અને ખર્ચ દૂરકો.

જુથની કૃતિઓ.

૧. માર્ગદર્શક ચિહ્નો કે આકૃતિઓ (રેપિંગ રોન્સ)—એક કુંડળા-માંથી ખીજમાં બે પગે દૂરકું. પાઠ ૧૬ (ચાર જુથ જુદાં જુદાં સ્વતંત્ર રીતે કામ કરે.)

રમત. ગોળમાં ચાટદડી. (વર્ગના બે વિભાગ પાડવા.)

ગ. જુથની મહાવરાની કમરતો.

૨ એક ખીજ સામે ઝીંબે તેવી રીતે દડો કુદાવતાં કે ફેંકતાં ચક્ર-માં દોડવું.) (બે જુથ સ્વતંત્ર રીતે જુદા જુદાં કામ કરે.)

૩ બેવડી શરૂઆતની દોડ લઈ દોરકું દૂરકું. (બે જુથ સ્વતંત્ર રીતે જુદાં જુદાં કામ કરે.)

વર્ગની ચપળતાની કૃતિઓ.

ટોળાખંધ આલસજ્ઞામણી—(એક એક ટોળા વારાદરતી પકડનાર તરીકે એક વખત રમે. કઈ ટોળા નિર્ણિત સમયમાં સાથી વધારેને પકડે છે તે બેલું.)

ગ. વર્ગની ચપળતાની કૃતિઓ.

હથેલીથી દડાને ખેટ માફક મારીને હવામાં ઉછાળતાં અથવા કાખાથી જમણા હાથમા ઉછાળતાં દૂર દોડ.

જુથની કૃતિઓ.

૧. માર્ગદર્શક નિશાનીઓ—રેપિંગ રોન્સ.

૩ બેવડી દોડ લઈને દોરકા દૂરવા.

૪. ગમડતા પેડા કે ચક્ર કિષર આવતાં પગ પહોળા કરીને દૂરકો.

૫. સાથી કે ખેટથી દડાને મારીને ભોંતે આકાળવો.

રમત. ગોળ ચાટદડી અથવા આગલા કોઠામાંથી એક રમત.

જુથ ૭. આ કુંડા વખતમાં રમત પુરી કરવાનો હેતુ વર્ગને તાલ કરનારી રમતોવાળો પાઠનો જામ ચર્ચ રજા પછી એકઠો કરવાનો છે, તેમજ વ્યવસ્થિત રીતે તથા સુંદર છટાદાર જિલા રહેવાની સ્થિતિમાં તેને વિસર્જન કરવાનો છે.

કૂચ અને દોડ—પાઠમાં યોગ્ય કૃતિના સમયે કૂચ કરવાની અને દોડવાની કૃતિઓ ઉમેરી શકાય તેટલા માટે કોઈ વાર ૧લા જુથના કોઠા-

ઓમાં તે કોઈ વાર ૪થા જુથના કોઠાઓમાં અને બીજી બધી વાર ૬ઠા જુથના કોઠાઓમાં તે ગોઠવવામાં આવી છે.

શરૂઆતના કોઠાઓમાં કૂચ કરવાને બદલે ચાલવું શબ્દ વાપરવામાં આવ્યો છે. આથી વધારે કુદરતી હીલચાલ થશે એમ માનીને આ શબ્દ વાપરવામાં આવ્યો છે.

શ્વાસ લેવાની ક્રિયા:—કોઠાઓમાં શ્વાસોચ્છ્વાસની ચોકસ કસરતો નોંધવામાં આવી નથી. એમ માની લીધું છે કે કોઠાની કસરતોના પાઠોમાં આવતી સામાન્ય ચળવળોની કૃતિઓ અને બળપૂર્વકના હલનચલનને લીધે જોડા શ્વાસ લેવાની ક્રિયા થયા વિના રહેશે નહિ.

વર્ગની ગોઠવણી

વ્યૂહરચના—વર્ગની ગોઠવણી

રચનાનો હેતુ દરેક બાળકને બીજાની કૃતિઓમાં નડતર ન થાય તેવી રીતે પોતાની કૃતિઓ કરી શકે તેટલી જગ્યા આપવાનો તેમજ દરેક બાળક શિક્ષકને જોઈ શકે તે છે. નાનાં બાળકોના રવજાવમાં એકઠા થઈ જવાનું વલણ હોય છે. આ ટેવ જેમ અને તેમ વહેલી સુધારવી જોઈએ, અને અમુક હદમાં જેમ અને તેમ દરેક બાળકને વધારે જગ્યા મળે તે હિતજન્ય જોગ છે. કોઈ પણ જાતની પદ્ધતિમય રચના ધીરે ધીરે દાખલ કરવી. બાળશાળાઓ અને બહુક શાળાઓમાં વૈવિધ્યની ખાસ આવશ્યકતા છે, અને દરેક ખાંડમાં રચના સહેલાઈથી કરાવવી ને સહેલાઈથી વિખેરી નાખવી. બરાબર રીતે આ રચનાનો ઉપયોગ કરાય તો બાળકોને પહેલાં તેનાથી એક જાતનું દિશાનું અને ચોગ્ય અંતરનું જ્ઞાન થાય છે અને બીજું અચડાઅચડી ન થાય તેવી રીતે રમતના મેદાન પર ત્વરાથી છૂટથી ફરવાની તાલીમ મળે છે, અને ત્રીજું સદાકારવર્તિનું પ્રથમ દર્શન થાય છે.

દરેક રચનામાં અંતર ઘણુંજ અગત્યનું છે. સામાન્ય રીતે શિક્ષકનો અવાજ ન પહોંચે તેટલે છેટે કોઈ બાળકને ઉભું રાખવું નહિ. વળી કસરત કરતી વખતે કોઈ પણ બાળક બીજા બાળકનો હાથ પહેંચે તેટલો પાસે પણ ન હોવો જોઈએ. કેટલાંક નાનાં મેદાનોમાં આ આદર્શને પહોંચી વળાવું

સ્ત્રીઓ માટેની બાઈન ટ્રેનિંગ કોલેજ, રાજકોટ.

પ્રાવેશિક પરીક્ષા અને ૧૯૩૮.

આ કોલેજની ચાલુ સાલની પ્રાવેશિક પરીક્ષા તા. ૨૨ મી ઓગસ્ટને સોમવારથી સવારના અગિયાર વાગ્યે શરૂ થશે.

કોલેજમાં દાખલ થવાને જે બાઈઓ ઇચ્છા રાખતી હોય, તેમણે તીએ બતાવેલા નમુના પ્રમાણે હકીકતનું એક પત્રક પોતાની શાળાનાં મુખ્ય શિક્ષિકા મારફત અમારા તરફ મોકલી આપવું. એ પત્રકની સાથે સ્કૂલ કેમિટીના એમ્બરો તરફથી આવવા પોતાના ગામના કોઈ એ પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો તરફથી મેળવેલા સહવર્તનના પ્રમાણપત્રની ત્રણ નકલો મોકલવી. હકીકતનું પત્રક તથા સહવર્તનના પ્રમાણપત્રની ત્રણ નકલો મોકલ્યાં મોકલ્યાં તા. ૩૧ મી જુલાઈ સુધીમાં અમને મળી જવાં જોઈએ, ત્યારપછી આવેલાં પત્રકો સ્વીકારવામાં આવશે નહિ.

હકીકતના પત્રકનો નમુનો.

રાજકોટ બાઈન ટ્રેનિંગ કોલેજ દ્વારા વિગેનની પ્રાવેશિક પરીક્ષા આપવા

જનાર ઉમેદવાર સંબંધી હકીકતનું પત્રક. *

ઉમેદવાર બાઈનું નામ અટક સાથે	જાત.	ઈ. સ. પ્રમાણ જન્મ તારીખ.			પ્રાવેશિક પરીક્ષાની તારીખ સુધીની ઉંમર		કુંવારી, સ્થવિ, કે વિધવા.	વાલીનું નામ વંધા સાથે	કોલેજમાં દાખલ થવા છત્રજનાર	બાઈના વાલીની અનુમતિ	આ ધોરણમાં પાસ ફ	સિગ્નાર.
		તા.	મા.	સન.	વરસ	માસ						

સ્થાના

મુખ્યશિક્ષિકાની સહી.....

પ્રાવેશિક પરીક્ષા આપવાના સંબંધમાં ઉંમરની કોઈ ખાસ મર્યાદા રાખવામાં આવતી નથી, પરંતુ કોલેજમાં દાખલ થતી વખતે જેની ઉંમર પુરાં ૧૫ વર્ષની હોય છે, તેનેજ દાખલ કરવામાં આવે છે. ૧૫ વર્ષથી

ઝોડી તેમજ ૨૫ વર્ષથી વધારે ઉંમરની બાઈઓને કોલેજમાં દાખલ કરવામાં આવતી નથી.

પ્રાવેશિક પરીક્ષાનો અભ્યાસક્રમ આ સાથે આપવામાં આવેલ છે.

પરીક્ષાના દિવસે દરમિયાન જે બાઈઓ કોલેજની બોર્ડિંગમાં રહેવા ઇચ્છતી હોય તેણે તે બાબતના અખર લેડી સુપરીન્ટેન્ડેન્ટને આઠવાડીયા અગ્રાહી આપવા. પરીક્ષા પહેલાં ચાર દિવસથી વધારે વહેલાં કોલેજને બોર્ડિંગમાં સમાસ આપવામાં આવશે નહિ. બોર્ડિંગમાં રહેવા ઇચ્છનાર પ્રત્યેક ઉમેદવારે બિઝનું, જન્મવાનાં વાસણો તથા લોટો, ખાસો સાથે લાવવાં જોઈએ.

શ્રીઓ માટેની પાર્ટન ટ્રેનિંગ કોલેજ,

રાજકોટ

તા. ૨-૧-૨૮.

મંજુલા મહેતા
લેડી સુપરીન્ટેન્ડેન્ટ.

નિર્ણયના:—દરેક ઉમેદવારનું હકીકતનું પત્રક અલગ અલગ મોકલવું એકથી વધુ ઉમેદવારનાં એકલાં પુરેલાં પત્રક નહિ ચાલે. હકીકતના પત્રક માટે જુઓ શાળાપત્ર પુસ્તક ૭૩ પૃષ્ઠ. ૨૮૦

પાર્ટન ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વિમેન-રાજકોટ

પ્રાવેશિક પરીક્ષા સને ૧૯૩૮

અભ્યાસક્રમ

પહેલો વિષય

અ. અંગગણિત: (માર્ક ૭૫)

સામાન્ય અપૂર્ણાંકની બધી રીતો, ભાગ્ય અને અવિભાજ્ય સંખ્યાઓ, ચરુતમ સાધારણ અવયવ, લઘુતમ સાધારણ અવયવી, ગુણોત્તર, પ્રમાણ, સંયુક્ત પ્રમાણ, એકમ પદ્ધતિ, સાદું (વ્યાજ, મુદ્દલ, મુદ્દત અને દર એ ચારે બાબતો બોળવાને લગતા દાખલા)

બ. મુખ્યગણિત: (માર્ક ૨૫)

નીચેનાં ગુણોત્તરોનો ઉપયોગ કરીને વ્યવહારું દાખલા મોટેથી ગણવા.
૮, ૧૧, ૩૨, ૧૦, ૨૦, ૪૦, ૧૨ અને ૨૪

બીજો વિષય : ભાષા

અ. ગદ્ય કન્યા વાચનમાળા પુ. ૨ જામાંથી નીચેના ૨૦ પાઠ.

૩, ૫, ૮, ૯, ૧૩, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૨૪, ૨

૩૩, ૩૪, ૩૬, ૩૮, ૩૯, ૪૦, ૪૧, ૪૨, ૬૬, ૬

કન્યા વાચનમાળા પુ. ૩ જામાંથી નીચેના ૨૦ પાઠ.

૨, ૪, ૫, ૮, ૧૧, ૧૩, ૧૪, ૧૬, ૧૭, ૧

૨૦, ૨૧, ૨૫, ૨૭, ૨૮, ૨૯, ૩૧, ૩૩, ૩૪, ૨

ચ. પદ્ય કન્યાવાચનમાળા પુ. ૨ જામાંથી પાઠ ૧૦ અને ૧૮ નાં કાવ્ય

૩ જામાંથી પાઠ ૩, ૧૯ અને ૩૦નાં કાવ્ય

રાસ તરંગિણીમાંથી ભાષી અને મંદેશ એ બે કાવ્યો.

નથી ગરબાવણીમાંથી કાવલડીને, કુમારિકા અને જીવનનો હિંડો એ ત્રણ કાવ્યો.

ક વ્યાકરણ : નામ, સર્વનામ, વિશેષણ, ક્રિયાપદ, કૃદંત અને અવ્યય. મુખ્ય પ્રકાર. સાદું પરચ્છેદ અને સાદાં વાક્યોનું પૃથક્કરણ. પાઠ પુસ્તક સરળ વ્યાકરણ પરિચય.

દીપ : ભાષાનો લેખી પેપર ૭૫ માર્ક. મૌખિક પરીક્ષા ૨૫ માર્ક

ત્રીજો વિષય : લેખન

અ સ્વતંત્ર લેખન : રચણ વર્ણન, ગદ્ય કે પદ્ય પાઠનો સાર, પત્રલેખ ઐતિહાસિક પ્રસંગોનું વર્ણન, વાર્તા લેખન માર્ક ૫

બ સુંદર લેખન : કોઈપણ એક કકરો સુંદર આકારે લખવો. માર્ક ૨

ક શ્રુત લેખન : કોઈ પુસ્તક કે પત્રમાંથી છ લીટી જેટલું લખાવવું. માર્ક ૨

ચોથો વિષય : ઇતિહાસ ભૂગોળ

અ ઇતિહાસ : હિંદનો ઇતિહાસ મુસલમાની સમયનો તથા મરાઠી સમયનો પાઠ્ય પુસ્તક અંબાણી અને બારેાટ કૃત હિંદનો ઇતિહાસ પૃષ્ઠ ૬ થી ૧૧૩ માર્ક ૫૦.

બ ભૂગોળ : હિંદની ભૂગોળ સામાન્ય તથા વિશેષ

એશિઓની ભૂગોળ સામાન્ય.

પાઠ્ય પુસ્તક અંબાણી અને આચાર્ય કૃત ભૂગોળ.

પાઠમાળા પુસ્તક ૩૭૫ પહેલેથી પૂરું. માર્ક ૫૦

પાંચમો વિષય :

અ. આરોગ્ય વિજ્ઞાન : પાંચ પુસ્તક આરોગ્ય શિક્ષણ (હરરાય અમુલ-
ખરાય દેસાઈ કૃત) પ્રકરણ ૧ થી ૧૫ સુધી માર્ક ૫૦

અ. ચિત્રકામ :

૧. કુદરતી નમુના:—કરેણુ, જાંબુડી, બારમાસી, ગુલાબ અને ગામુ-
સનું પાંદ અને રાંજખી. બારમાસી અને
કરેણુનું ફૂલ. કેરી, દાડમ અને ઘીસોડું.

૨. વસ્તુચિત્ર:—કોલ, લોચે કુન્ને, હાંડો, માટલી, કુંડું, ગરણી
સાથે સીસો, પ્યાલો, લપેણું, બરણી અને
કપડાખી.

૭. ડિઝાઇનો:—ચોરસ, ત્રિકોણ, ચતુષ્કોણ, ગોળ અને અર્ધગો-
ળની બુદી બુદી ડિઝાઇનો ગોઠવવી. માર્ક ૫૦

છઠ્ઠો વિષય :

સીપણુ:—શરજિઆત:—ઝમણું, ગલેચી (જિનતી), ઘાઘરી, માળ,
ઝોટણખખીઓ, થીગડું દેવું.

મરજિઆત:—દોશ ૬ ટીને રમાલ, પોલકું, જિનતાં મોઝાં
પ્રાવેશિક પરીક્ષા માટે નીચેની વસ્તુઓ લેવાર કરીને
લાવવી. માર્ક ૫૦

૧. જિનતાં મોઝાં

૨. ઘાઘરી

૩. પોલકું

જાહેરખબર

હંટર ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર મેન—પ્રાવેશિક પરીક્ષા

સને ૧૯૩૮

૧. આથી જાહેર કરવામાં આવે છે કે હંટર ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર મેનની
આગ્રુ સાલની પ્રાવેશિક પરીક્ષા તા. ૨૨ મી ઓગસ્ટ સોમવાર ૧૧-૦ વાગે
આ કોલેજના મકાનમાં શરૂ થશે.

૨. નીચેની કલમ ૩૪ માં જણાવેલી કાર્ષિક પરીક્ષા પાસ થએલો
ઉમેદવાર કોલેજની પ્રાવેશિક પરીક્ષા આપી શકશે, પરંતુ ૧૬ વર્ષથી
ઓછી ઉંમરના તથા ૨૨ વર્ષથી વધારે ઉંમરના ઉમેદવારો કોલેજમાં

સામાન્ય રીતે દાખલ થઈ શકશે નહિ, પણ વે. ઇ. ૨૦. એનન્સિના દાખલ થઈ રોડ કે એનન્સિની દાખલ થઈ શાળામાં-ઝોજામાં ઝોજાં છેલ્લાં બે વર્ષથી કામ કરતો શિક્ષક ૩૦ વર્ષની ઉંમર સુધી કોલેજમાં દાખલ થઈ શકશે.

૩. છેક નાના કદના, કાનની કે આંખની શક્તિમાં ખામીવાળા, ઝોખડા કે અરુદ્ધ હિચારવાળા તથા દાકતરી પરીક્ષામાં નાપાસ થએલા ઉમેદવારને કોલેજમાં દાખલ કરવામાં નહિ આવે.

૪. દરેક ઉમેદવારની અભ્યાસ સંબંધી લાયકાત ઝોજામાં ઝોજીનીચેમાંથી એક બેઈશે.

(ક) સરકારી કેળવણીખાતાએ નિયત કર્યા મુજબ સાતમું ધોરણ પાસ.

(જ) વર્નોક્યુલર ક્ષમણ પાસ.

(ગ) સરકારે મંજૂર કરેલી દાખલ થઈ શાળામાં અંગ્રેજી ધોરણ ચોથું પાસ.

૫. ઉપરની કલમ ૪૭ પ્રમાણેની લાયકાતવાળા ઉમેદવારે મુકરર કરેલા કોર્સમાં પોતાનું સર્ટિફિકેટ સરકારી, રોડની કે મંજૂર થએલી દાખલ થઈ શાળાના મુખ્યશિક્ષક મારફત ૧૯૨૮ના તારીખ ૧લી જુલાઈથી તા. ૧લી ઓગસ્ટ સુધીમાંજ આ ઓફિસે મળા જાય તેવી રીતે મોકલી આપવું.

૬. (ક) અપૂર્ણ અથવા અનિયમિત રીતે પુરેલાં અને વખતસર નહિ પહોંચેલાં સર્ટિફિકેટ તથા અરજીઓ કોઈપણ સંજોગોમાં રવીકારવામાં આવશે નહિ.

(જ) દરેક ઉમેદવારે અરજી કાગળની એક બાજુએ સર્ટિફિકેટ અને બીજી બાજુએ અરજી એમ તૈયાર કરીને મોકલવાં.

૭. પરીક્ષા માટે કાંઈ દાખલ થી લેવામાં આવશે નહિ, પણ રોડનરી વજેરેના ખર્ચ માટે આ ઓફિસ વખતો વખત નક્કી કરે તે રકમ ઉમેદવાર પાસેથી પરીક્ષા શરૂ થયા પહેલાં લેવામાં આવશે.

૮. આ સાથે આપેલા અભ્યાસક્રમ મુજબ પરીક્ષા થશે.

હાંટર ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર મેન,

રાજકોટ તા. ૧૮-૪-૩૮

બી. કે. કાગ્રેયા

પ્રિન્સિપાલ

નોટ—અરજીના નમુના તથા હકીકતના પત્રક માટે જુઓ શાળાપત્ર

પુસ્તક ૭૩, પૃષ્ઠ ૨૮૫.

રાજકોટ હાંટર ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર મેનની પ્રાવેશિક પરીક્ષાનો
અભ્યાસક્રમ

૧૦૦ ગણિતવિષય.

અ. ગણિત:—(૧) મુદત કાપવી અને વટાવ.

(૨) નફો તોટો,

(૩) પ્રમાણ ભાગ, પંચાણ.

(૪) લોન શેન્ (સહેલા દાખલા)

(૫) સાદું માપકરણ પુરૂં

ઉપરાંત પાછળના ધોરણના અભ્યાસમાંથી—

નીચેના વિષયો:—

(૧) વ્યવહારી અને દશાંશ અપૂર્ણાંક,

(૨) સાદું અને ચક્રવૃદ્ધિવ્યાજ,

(૩) અપૂર્ણાંક

(૪) પ્રમાણ (સમ, વ્યસ્ત અને સંયુક્ત).

૨૫ ભૂમિતિ:—સપ્રકૃત નવી ભૂમિતિમાંથી પ્રાયોગિક વિભાગ:—પુરો.

સિદ્ધાંત વિભાગ:—પ્રમેય ૧, ૨, ૩, ૮, ૧૦, ૧૧, ૧૨,

૧૩, ૧૪, ૧૫, ૧૬, ૧૭, ૧૮,

કૃત્ય ૧, ૨, ૩, ૪, ૫.

નોંધ સિદ્ધાંત ૪, ૫, ૬, ૭ અને ૯ છોડી દેવામાં આવ્યા છે.

(૧) પરંતુ તેની પ્રતિજ્ઞા અને તેનો ઉપયોગ એ બન્નેનો

ખ્યાલ વિદ્યાર્થીઓને આપવો જોઈએ.

(૨) કૃત્ય સિદ્ધાંતની સિદ્ધાંતની જરૂર નથી.

(૩) ભૂમિતિ માટે બધાં જરૂરી સાધનોનો ઉપયોગ બરાબર

રીતે કરવો જોઈએ.

૨૫ દેશીનામું:—રોજમેળ ખાતાવહી અને ખાતાનું વ્યાજ ગણતાર

આવકનું જોઈએ.

૨૦૦ ભાષા વિષય:—૧૫૦ સ્થ ગુજરાતી લેખી પરીક્ષા:—

૬૦ ગુજરાતી, સરકારી વાચનમાળા

પુસ્તક સાતમાના સામાન્ય જ્ઞાનના

પાઠોની લેખી પરીક્ષા.

૪૦ વ્યાકરણ, વ્યુત્પત્તિ અને પિંગળ.

વ્યાકરણ:—સંપૂર્ણ પદરહેદ અને સાદું પૃથક્કરણ.

વ્યુત્પત્તિ:—સમાસના પ્રકાર તથા વિગ્રહ અને સહેલા ધાતુઓનું જ્ઞાન.

પિંગળ:—વાચનમાળાના છંદોના માપનું જ્ઞાન.

૨૫ નિર્બંધ:—વર્ણનાત્મક તથા વિવેચનકરવાના ત્રિપથો ઉપરાંત રિપોર્ટ અને પત્રલેખનનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

૨૫ અક્ષર:—સુંદર મશૃદ્ધર વ્યવહાર અક્ષર લખવા તથા લખાણની શુદ્ધિ અને સુધરતા જાળવવાં.

૫૦ ઇતિહાસની પરીક્ષા:—

ઉપર જણાવેલ સાતમી યોગડીના સામાન્ય જ્ઞાનના ખાદો તથા મુખપાઠમાં પાઠ ૩, ૭, ૧૨, ૧૬ (૩૪૫ ધર્મ વિશે) અને પાઠ ૩૨ નો મુખપાઠ.

૨૦ ઇતિહાસ, ભૂગોળ—

૫૦ ઇતિહાસ:—હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ પુરો. હિંદના આડુ રાજ્યજંધારણની માહિતી સાથે.

૫૦ ભૂગોળ:—પૃથ્વીની ભૂગોળ, અંગ્રેજ તાબાના મુલકના ખાસ જ્ઞાન સાથે જુદા જુદા દેશોનો હિંદ સાથે વ્યાપારસંબંધ.

પ્રાકૃતિક ભૂગોળ:—કુદરતી બનાવો જેવાકે ઋતુઓ, રાત્રિદિવસ, ગ્રહણ, ભરતીઓટ, આબોહવા, વરસાદ, આકળ પગેરની સાથે હિંદુસ્તાનનો નકશો. અક્ષાંશ રેખાંશ સાથે દોરવો.

૫૦ માર્ક સાયન્સ તથા આરોગ્ય વિજ્ઞાન—

સાયન્સ

વાચનમાળા પુસ્તક ૭ મું વિભાગ ૩ ગાંધી નીચેના પાઠો.

(૭૭) યત્રિ અને તેથી ચતા લાભ. (૭૮) પ્રવાહી પદાર્થોમાં થતું દબાણ. (૭૯) આર્કિમિડિસનો નિયમ. (૮૧) વાયુનું પ્રસરણ અને બળ. (૮૨) અવાજનો અમરકાર. (૮૮) પ્રાપ્તતા. (૯૧) ફોસ્ફરસ અને દિવાસળી. (૯૨) દહન અને શ્વાસોચ્છવાસ. (૯૩) કાર્બન અને કાર્બોનિક એસિડ ગ્લાસ. (૯૮) પૃથ્વીનો ઇતિહાસ.

આરોગ્ય વિજ્ઞાન

૧. મગજ અને રાતતંતુઓ.
૨. શરીરમાંથી મેલ કાઢી નાખનારા અવયવો, જેવાં કે-કેંકસાં, મૂત્રપિંડો, આમડી અને અન્તનળી.
૩. રાતેંદ્રિયો અને તેનાં કામો.
૪. સામાન્ય ખોરાકની સીજો અને તેનું વર્ગીકરણ.
૫. સામાન્ય પીવાના પદાર્થો.
૬. ઘર અને હવાની આવજમ.
૭. બ્યક્તિગત આરોગ્ય.
૮. કસરત અને આરામ.
૯. લુગડાં.
૧૦. તંદુરસ્તી અને રોગ.
૧૧. મેલેરિઆ (ટાઢીઓ તાવ) અને મચ્છરો.

૫૦ દ્રોણગ—

વરતુચિત્રો:—હોડો, સગડી, ખાટલો, સાથસી, ધંટી, રકાખીખાલો, કીટલી, નગાફું, લોટો, ફુંડો, ચોપડી, પેટી, કાતર, ટુંકું હાંડો, પિંજફું, પાટીઓ.

વનસ્પતિચિત્રો:—એરંડાનું પાન, ફેરી સહિત ડાળી, ટમારું, જાસુસનું પાન, પીપળાનું પાન, બિલીપત્ર, ધતુરાનું ફુલ, પોપૈયું, સૂર્યમુખીનું ફુલ, લોખંડાનું પાન, વડની ડાળી, શેરડી.

પ્રાણીચિત્રો:—સસહું, હરણ, હાથી, ઉંદર, બિલાડી, કાગડો, પોપટ, કુતરો, બગલો.

ક્રીડેન્ડ દ્રોણગ:—સામે મૂકેલા ૪ થી ૫ પાંદડા, તથા ડાળીવાળા નકશા ઉપરથી પ્રમાણસર ચિત્ર દોરી પુરું કરવું.

પાઠ્યપુસ્તક, ઇનામ અને લાયજેરી માટે સરકારી ખાતા તરફથી મંજૂર થએલાં પુસ્તકોની યાદી

ક્રમ	પુસ્તકોનું નામ	અન્યકર્તા	પ્રગટકર્તા (રેકાર્ડ સહિત)	નકલદીક કિંમત રૂ. આ. પા.	રિમાર્ક્
૧	આપણા દેશનું રાજ્યબંધારણ (બ્રિટિશ રાજ્યબંધારણ સાથે) (સને ૧૯૩૭ની પહેલી આવૃત્તિ)	એન. કે. દેસાઈ	એન્યુએશનલ બુક્સ કં. આના-સાગર બિલ્ડિંગ, ગઝદાર રોડ, મુંબઈ ૨	૦-૮-૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્કૂલો અને ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશનોમાં પાઠ્ય-પુસ્તક તરીકે.
૨	આરોગ્યદીપ પુસ્તક પહેલું (૧૯૩૭) વી. એન. ભાવે	વી. એન. ભાવે	કર્નોટક પબ્લિશીંગ હાઉસ, ચીરામખર્, મુંબઈ ૨	૦-૧૦-૦	"
૩	પદાર્થવિજ્ઞાન અને રસાયણ (સને ૧૯૩૭ની બીજી આવૃત્તિ)	વાય. જી. નાયક	એન્યુએશનલ બુક્સ કં. આના-સાગર બિલ્ડિંગ, ગઝદાર રોડ, મુંબઈ ૨	૨-૮-૦	માધ્યમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્ય-પુસ્તક તરીકે.
૪	સૃષ્ટિવિજ્ઞાન ભાગ ૧ (સને ૧૯૩૦ની પહેલી આવૃત્તિ)	"	ફી જનરલ બુક્સ કં. આના-સાગર બિલ્ડિંગ, મુંબઈ ૨	૦-૮-૦	"
૫	" ભાગ ૨ (")	"	પ્રિન્સેસ સ્કીટ, મુંબઈ ૨	૦-૬-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્ય-પુસ્તક તરીકે.
૬	ગુજરાતના ઇતિહાસની સહેલી વાર્તાઓ (સને ૧૯૩૭ની સુધા રેલી આવૃત્તિ)	પી. કે. દેસાઈ	ત્રેકમિલન એન્ડ કં. લિમિટેડ, ૨૭૬ હાર્નબીરોડ, મુંબઈ	૦-૫-૦	"
૭	અપકૃત જવાહીરલાલ નેહરુના ઇતિહાસ પત્રો (પહેલી આવૃત્તિ)	ઈન્દુપ્રસાદ . લાટ	જીવજીલાલ આગરશી મહેતા, પીરમલા રોડ, અમદાવાદ	૦-૮-૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્કૂલો અને ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશનોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયજેરી માટે.

૧૦) મુસ્લીમ સમયનું સ્પેષન અંગેની ખામી આપી એસ. હરબાદ-વાળા નિબંધો (સને ૧૯૩૭ની પહેલી આગસ્ટ)	આપી એસ. હરબાદ-વાળા	ધર્માચાર્યની એસ. હરબાદવાળા, હરબાદ શરીફ, નવસારી	૦-૮-૦	"
૧૧) હિન્દના ઇતિહાસમાં વિકુ મુસ્લીમ એકતા (સને ૧૯૩૭ની પહેલી આગસ્ટ)	"	"	૦-૮-૦	"
૧૨) શ્રીઓ અને સમાજવેદ (૧૯૨૨)ની આર. દિવેદીવાલ	આર. દિવેદીવાલ	કરસનાદાસ જે. ચીતળીઆ, વાગીની સમાજ, ગીરગામ, મુંબઈ	૦-૮-૦	"
૧૩) જામનાની શોધમાં (સને ૧૯૩૭) રોઅર્ડ હુષ્ટ રટીવેન્સન અને લાખાંતર કર્તી એમ. એમ. લાદ	રોઅર્ડ હુષ્ટ રટીવેન્સન અને લાખાંતર કર્તી એમ. એમ. લાદ	પ્રકાશન મંદિર ભાવનગર	૦-૧૨-૦	"
૧૪) તરબૂચ મંથમાળા વર્ષ ૧૯૩૭ પુસ્તક મરતમંદ્ર અદોવાખ્યાય પહેલું શ્રીકાન્ત (સને ૧૯૩૬)ની લાખાંતર કર્તી રમચંદ્ર પહેલી આગસ્ટ)	મરતમંદ્ર અદોવાખ્યાય પહેલું શ્રીકાન્ત (સને ૧૯૩૬)ની લાખાંતર કર્તી રમચંદ્ર પહેલી આગસ્ટ	મુંબઈ પ્રેસ કાર્બલિય, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ	૩-૦-૦	"
૧૫) મુજરાતના વાસકદલોલ (૧૯૨૮)ની સવળ	સી. વી. સવળ	શ્રી હોરથસ મુંબઈ સમાજ, ૩૬૫ ગીરગામ લેમીગટ, રોડ, મુંબઈ ૪	૦-૧૦-૦	"
૧૬) મિ ગુપ્તમુદન વ્યાસદત્ત હંસવતી એસ. સી. રાવળ વિશ્વ અદિત્ર વિવાહ (સને ૧૯૩૫ની પહેલી આગસ્ટ)	સી. રાવળ	"	૦-૧૨-૦	"
૧૭) મિ નરપતિદત્ત પંચદંડની વાતો (સને ૧૯૩૪ની પહેલી)	"	"	૦-૧૨-૦	"
૧૮) મિ ભાષ્યદત્ત રૂપ મુંબઈ કથા (સને ૧૯૩૪)ની પહેલી	સી. જે. સંદેસરા	"	૦-૮-૦	"

૧૭૬વામાન-શાસ્ત્ર અને ગુજરાતનીગી. એન. દેસાઈ અને આગેવા (સને ૧૯૩૬ ની એમ. વી. ઉનાકર પહેલી આવૃત્તિ)				૧-૦-૦	પ્રાથમિક સ્કેલો અને ટ્રેનિંગ મનિસ્ટ્રસુધોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયકેરી માટે.
૧૮પુસ્તકોના પ્રતિષ્ઠાસ (") વાય. જી. નાયક				૦-૧૨-૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્કેલોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયકેરી માટે.
૧૯આલમની અખમળીઓ (સને ૧૯૩૬ ની આવૃત્તિ)				૦-૮-૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્કેલોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયકેરી માટે.
૨૦તત્ત્વગ્રંથપ્રતિષ્ઠાસમાળા હિંદુસ્તાનનો એચ. ડી. વેલ્સ અને સંક્ષિપ્ત પ્રતિષ્ઠાસ, પુસ્તક પહેલી (સને ૧૯૩૭ ની પહેલી આવૃત્તિ)				૦-૧-૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્કેલોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયકેરી માટે.
૨૧તત્ત્વગ્રંથની સ્ત્રી (સને ૧૯૩૬ ની ચારદાપ્રસાદ વર્મા પહેલી આવૃત્તિ)				૦-૧૨-૦ (માગળનું પુસ્તક) ૧-૦-૦ (લુગડાનું પુસ્તક)	પ્રાથમિક સ્કેલો અને ટ્રેનિંગ મનિસ્ટ્રસુધોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયકેરી માટે.
૨૨પહેલી (૧૯૩૭)			વી. જી. પાઠકજી	૦-૮-૦	પ્રાથમિક સ્કેલોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયકેરી માટે.
૨૩દોરમલહરી જી. ધર દિપકોશારદાપ્રસાદ વર્મા (૧૯૩૭)			"	૦-૭-૦	"
૨૪દોરમલહરી ૮ મી રાજકથાઓ (સને ૧૯૩૭ ની બીજી આવૃત્તિ)			"	૦-૧-૦	"
૨૫સ્ત્રી સ્વતંત્ર (સને ૧૯૩૭ ની પહેલી રમાકાન્ત દિવેદી આવૃત્તિ)			સ્ત્રીસાહિત્યમંદિર, ૧૮૦ ક્રાંતી પીઠ, સુરત	૦-૧-૦	"
૨૬પુસ્તકોના ગ્રંથો (")			શ્રી પ્રતિષ્ઠામંદિર પ્રકાશન	૦-૫-૦	"
૨૭આશ્રમવૃક્ષો (સને ૧૯૩૫ ની બીજી આવૃત્તિ)					"

"	૦-૫-૦	"	પ્રાયમિક સ્કૂલો અને
"	૦-૫-૦	"	ટ્રેનિંગ પન્ડિટ સુશનોમાં
"	૦-૫-૦	"	લાયબ્રેરી માટે.
"	૦-૫-૦	"	પ્રાયમિક સ્કૂલોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયબ્રેરી માટે.
"	૦-૫-૦	"	
"	૦-૪-૦	"	
શ્રી દક્ષિણમૂર્તિ પ્રકાશન	૧-૪-૦	"	
ગંદિર, લાવનગર	૦-૮-૦	"	
આદિય સાહિત્યમ દિર, સુરત	૦-૪-૦	"	
ગુર્જર અંચરતન કાર્યોલય,	૦-૮-૦	"	
ગાંધીરોડ, અમદાવાદ	૦-૪-૦	"	
"	૦-૮-૦	"	
"	૦-૧૦-૦	"	
"	૧-૦-૦	"	
"	૦-૧-૬	"	
અખંત સંકર જોશી, પોસ્ટ- ગાસ્ટર દરિયાપુર, અમદાવાદ	૦-૩-૦	"	
આનંદવિનોદ કાર્યોલય, મલાડ, મુંબઈ	૦-૩-૦	"	

૪૭	વિદ્યાનના દરતાઓ ભા.૧	(")	મોઘીએન
૪૮	પરીની વિનતિ	(")	ચંદ્રશંકર ભટ્ટ
૪૯	મેળાળની લોકકથાઓ	(")	મોઘીએન
૫૦	વેડાનની રમતો	(")	"
૫૧	માળ જોડકણા	(")	ગીલુભાઈ
૫૨	કેકી-મંદોદરી (સને ૧૯૩૬ ની નાનાભાઈ પહેલી આવૃત્તિ)	(")	"
૫૩	યાસો લાન્નીએ ભાગ ૨ (સને ૧૯૩૬ રિપ્રિસાદ વ્યાસ ૧૯૨૭ ની પહેલી આવૃત્તિ)	(")	"
૫૪	કિશોલ (સને ૧૯૩૭ ની ત્રીજી અવેરચંદ મેઘાણી આવૃત્તિ)	(")	"
૫૫	ચાંદની (સને ૧૯૩૭ ની પહેલી મોઘીએન આવૃત્તિ)	(")	છયરામ જોશી
૫૬	શિકારકથાઓ	(")	"
૫૭	દેશ દેશની વ્યાજબત વાતો ભાગ ૧ (સને ૧૯૨૪ ની ત્રીજી આવૃત્તિ)	(")	"
૫૮	" ભાગ ૨ (સને ૧૯૩૪ ની પહેલી આવૃત્તિ)	(")	"
૫૯	પદ્મલસાંકળી (૧૯૨૭)	(")	જે. એસ. જોશી
૬૦	જાળાઓ (સને ૧૯૩૬ ની પહેલી ગાર. એન. શાહ આવૃત્તિ)	(")	"
૬૧	નામનામ	(")	સુભતિ એન. પટેલ

૬૨ મુખર્ષ (સને ૧૯૩૭ની પહેલીએન. આઇ. પટેલ આદિતિ)	"	"	૦—૩—૦	"	કન્યાઓ માટેની પ્રાથમિક
૬૩ મેનાવલી (")	"	"	૦—૩—૦	"	સ્કૂલોમાં લાખચરી તરીકે.
૬૪ અક્ષકા (")	"	"	૦—૩—૦	"	કન્યાઓ માટેની પ્રાથમિક
૬૫ નવી ગરબાવળી (સને ૧૯૩૭ની ડી. જી. બાસ રથી આદિતિ)	"	જેચર મેધજી એન્ડ સન્સ, પુરાળખર, રાજકોટ	૦—૩—૦	"	સ્કૂલો અને સ્ત્રીઓ માટેની ટ્રેનિંગ મન્ડિ-ટયુશનોમાં વિવાર્ધી-ઓની લાખચરી માટે.
૬૬ દક્ષિણી રાંધણકળા (સને ૧૯૩૭સુલોચના દીધે ની પહેલી આદિતિ)	"	સ્ત્રીસાહિત્ય મંદિર, કેળાંખીઠ, સુરત	૦—૩—૦	"	"
૬૭ સચિત્ર મોતીનાં તોરણુ લાગ ડાકે. જી. અશરા અને (") રી. કે. અશરા	"	કરસનજી જીવરાજ મોતીયાળા, હોંકવા ચોકી, અમદાવાદ	૦—૪—૦	"	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં વિવાર્ધીઓની લાખચરી માટે.
૬૮ લખખમી અને બીજી વાંતો (") ધૂમકેતુ	"	યુજ્જ્વલ મચરન કાર્યોચય, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ	૦—૧—૦	"	"
૬૯ ગોવિંદનું જેતર અને બીજી વાંતો (સને ૧૯૩૬ની બીજી આદિતિ)	"	"	૦—૨—૦	"	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં વિવાર્ધીઓની લાખચરી માટે.
૭૦ રમકડાં (સને ૧૯૩૭ની પહેલીપ્રીયવદન બક્ષી આદિતિ)	"	"	૦—૧—૦	"	"
૭૧ બીજો પક્ષક (બીજી આદિતિ આર. એન. શાહ	"	"	૦—૩—૦	"	"
૭૨ દેવી કી અદલ્તાખાઈ હોમકરનું જિવન ચરિત્ર	"	જોલ મન્ડિઆ અહીંબોત્સવ કમિટી, પંદેર	૦—૩—૦	"	"
૭૩ મહીલા શિક્ષાચાર (૧૯૩૭)	"	અચાવલ જુમરાલી સાહિત્યસલા, ભારત શાંતાકુમારી અને લીલાવલી ઝાંવાર	૦—૧—૦	"	કન્યાઓ માટેની પ્રાથમિક શાળામાં અને સ્ત્રીઓ

૬૦૦ વ્યક્તિ વ્યક્તિ	(")	શા. દા. સાહ	"	૦-૧-૩
૬૦૧ ગુપ્ત સુદાસ		"	"	૦-૧-૩
૬૦૨ મરસિદ મહેતા		"	"	૦-૧-૩
૬૦૩ મીરાંબાઈ (સને ૧૯૩૩ની પહેલી વ્યાવૃત્તિ)		"	"	૦-૧-૩
૬૦૪ સવામી સદ્ગુણનંદ (બીજી વ્યાવૃત્તિ મનુભાઈ જોશી)		આર. પી. સોની	"	૦-૧-૩
૬૦૫ શ્રી દયાનંદ સરસ્વતી (")		"	"	૦-૧-૩
૬૦૬ શોકગાન્ય તિલક (સને ૧૯૩૩ની પહેલી વ્યાવૃત્તિ)		"	"	૦-૧-૩
૬૦૭ મહાત્મા ગાંધી (બીજી વ્યાવૃત્તિ આર. જોન. સાહ)		આર. પી. સોની	"	૦-૧-૩
૬૦૮ શ્રી રવિન્દ્રનાથ ટાગોર (સને ૧૯૩૩ની પહેલી વ્યાવૃત્તિ)		"	"	૦-૧-૩
૬૦૯ મહામુની વસિષ્ઠ		ડી. ડી. સાહ	"	૦-૧-૩
૧૦૦૦ ની મહાસમા		જોન. બી. કચ્છિક	"	૦-૧-૩
૧૦૦૧ શ્રીપદી		ડી. ડી. સાહ	"	૦-૧-૩
૧૦૦૨ સીર વિક્રમ		"	"	૦-૧-૩
૧૦૦૩ રામ લોખ		"	"	૦-૧-૩
૧૦૦૪ મહાકવિ કાળિદાસ		"	"	૦-૧-૩
૧૦૦૫ સીર દુર્ગદાસ		"	"	૦-૧-૩
૧૦૦૬ મહારાષ્ટ્ર પ્રતાપ		"	"	૦-૧-૩
૧૦૦૭ રાજકુમાર મુન		આર. જોન. સાહ	"	૦-૧-૩
૧૦૦૮ સતી સાવિત્રી		જોન. બી. કચ્છિક	"	૦-૧-૩
૧૦૦૯ સીતારામ સાપુત		ડી. ડી. સાહ	"	૦-૧-૩
૧૦૧૦ દાનવીર જગદ		"	"	૦-૧-૩
૧૦૧૧ શિલ્પરાજ જયસિંહ		"	"	૦-૧-૩
૧૦૧૨ જગત સેઠ		"	"	૦-૧-૩

છોકરાઓ માટે લેવાએલી વર્તિકયુક્ત કાર્ડનલ પરીક્ષા, ઉત્તરભાગ
નં. ૯૯૭૫

ઉ. ભા. માં સને ૧૯૩૭માં લેવાએલી છોકરાઓ માટેની વ. કા.
પરીક્ષામાં પાસ થએલા ઉમેદવારોનાં નામની યાદી:—

અનુસંધાન પાત્ર ૨૦૪

ક્રમ	નામ	ક્રમ	નામ	માર્ક
૩૦૮	રવિશંકર મણીલાલ દવે	૨૫૮	૩૩૨ સામયંદ છગનલાલ સોની	૨૫૩
૩૦૮	ભગવાનસિંહ સાહેબસિંહ મહીડા	૨૫૮	૩૩૨ ભાનુપ્રસાદ પ્રાણશંકર દાકર	૨૫૩
૩૦૮	જીભાઈ શંકરજી પગી	૨૫૮	૩૩૬ જળદેવલાલ છોટાલાલ જાની	૨૫૨
૩૦૮	અંબાલાલ નેસાભાઈ બીન મોહાભાઈ પટેલ	૨૫૮	૩૩૬ અંબાલાલ મરઘાભાઈ પટેલ	૨૫૨
૩૦૮	શનાભાઈ મુખાભાઈ પટેલ	૨૫૮	૩૩૬ રણછોડભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ	૨૫૨
૩૦૮	રહેમતખાન સમશેરખાન પટ્ટણુ	૨૫૮	૩૩૬ ખોડાભાઈ સોમાભાઈ ખારેયા	૨૫૨
૩૦૮	નરવરલાલ મણીલાલ શાહ	૨૫૮	૩૩૬ સોમાભાઈ ઘોરીભાઈ પટેલ	૨૫૨
૩૦૮	મંદુભાઈ નારણભાઈ પટેલ	૨૫૮	૩૪૧ ભાઈજીભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ	૨૫૧
૩૦૮	મણીલાલ આસાભાઈ બીન મોતીભાઈ પટેલ	૨૫૮	૩૪૧ પુરખોત્તમ શીવાભાઈ પટેલ	૨૫૧
૩૧૮	મણીભાઈ મગનભાઈ પટેલ	૨૫૮	૩૪૧ મણીલાલ આસાભાઈ દક્કર	૨૫૧
૩૧૮	ધુધાભાઈ દેવજી ખારેયા	૨૫૮	૩૪૪ કિમેદલાઈ કમ્બરભાઈ પટેલ	૨૫૦
૩૧૮	ચતુરભાઈ રણછોડભાઈ પટેલ	૨૫૮	૩૪૪ વિંદલાઈ બીખાભાઈ પટેલ	૨૫૦
૩૧૮	નારણભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ	૨૫૮	૩૪૪ રામસિંહ કેસરીસિંહ રાજ	૨૫૦
૩૧૮	જીજ્ઞાભાઈ રામજીભાઈ ખારેયા	૨૫૮	૩૪૪ અમરસિંહ મગનજી રાઠોડ	૨૫૦
૩૧૮	કાન્તિલાલ સોમેશ્વર ભટ્ટ	૨૫૮	૩૪૪ પ્રાણજીવન કુલચંદ સરેયા	૨૫૦
૩૨૪	દાકોરલાલ યુનીલાલ ખારોટ	૨૫૮	૩૪૪ આદીન્સ રાણીચલ મકવાણા	૨૫૦
૩૨૪	કમનલાલ ગોકળદાસ ઠાંટાવાળા	૨૫૮	૩૪૪ દિવદત્ત વાઘજીભાઈ પટેલ	૨૫૦
૩૨૪	શાંતિલાલ જીવજીલાલ પંડ્યા	૨૫૮	૩૪૪ પુરખોત્તમ હરિભાઈ પટેલ	૨૫૦
૩૨૪	શાંતિલાલ છોટાલાલ પરીખ	૨૫૮	૩૪૪ ઉપરસુખાજી જીગાજી ખારેયા	૨૪૯
૩૨૪	ભાઈલાલ મોહનલાલ શાહ	૨૫૮	૩૪૪ કાવસિંહ સોમાભાઈ દરખાર	૨૪૯
૩૨૪	મંગળજી ખોદરજી ખારેયા	૨૫૮	૩૪૪ પ્રાણજીવન છોટાભાઈ દેસાઈ	૨૪૯
૩૨૪	છગનાસ હેરમાન કેથોલિક	૨૫૮	૩૪૪ છોટાજી નાયાજી પરમાર	૨૪૯
૩૨૪	ખેન્નખીન કાળિદાસ ખિસ્તી	૨૫૮	૩૪૪ બીખાભાઈ પુલાભાઈ પટેલ	૨૪૯
૩૨૪	ખેચરભાઈ મલાખજી ખારેયા	૨૫૮	૩૪૪ જયહરિભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ	૨૪૯
૩૨૪	ગોરધનભાઈ જીલાભાઈ પટેલ	૨૫૮	૩૪૪ નાનાભાઈ રણછોડદાસ પટેલ	૨૪૯
		૨૫૮	૩૪૪ રસિકભાઈ હીરાભાઈ પટેલ	૨૪૯
		૨૫૮	૩૪૪ રાવજીભાઈ શનાભાઈ પટેલ	૨૪૯
		૨૫૮	૩૪૪ કિમેદલાઈ હરિભાઈ પટેલ	૨૪૯
		૨૫૮	૩૪૪ ખેચરભાઈ નારણદાસ સુથાર	૨૪૯

૩૫૨	મદમદભાઈ ચતુરભાઈ વહોરો	૨૪૬	૩૬૯	ચંદુભાઈ નાગેશ્વર ભટ્ટ	૨૪૭
૩૫૨	ત્રિભોવન કાળીદાસ પટેલ	૨૪૬	૩૬૯	હોવડ ઇમનલાલ ખિસ્તી	૨૪૭
૩૬૫	મંગળજી શ્રીજીજી આરેવા	૨૪૮	૩૬૯	ભાનુપ્રસાદ માધવલાલ બની	૨૪૭
૩૬૫	ભાનુપ્રસાદ કેશવલાલ ભટ્ટ	૨૪૮	૩૬૯	રમણલાલ ગોરધનદાસ શાહ	૨૪૮
૩૬૫	કનુપ્રસાદ શંકરલાલ મેહતા	૨૪૮	૩૬૯	દિલિપ મોતી મકવાણા	૨૪૭
૩૬૫	સોમાભાઈ હરિભાઈ	૨૪૮	૩૬૯	દેસાઈભાઈ ધાધજીભાઈ પટેલ	૨૪૭
	પાટણવાડીઆ		૪૦૫	જયંતિલાલ આત્મારામ ભટ્ટ	૨૪૨
૩૬૫	ખોડાભાઈ નાગરભાઈ પટેલ	૨૪૮	૪૦૫	સોમાભાઈ પુરષોત્તમ માળી	૨૪૨
૩૬૫	મગનભાઈ નાયાભાઈ બીન	૨૪૮	૪૦૫	મુળજીભાઈ મોતીભાઈ પટેલ	૨૪૨
	ત્રિકમભાઈ પટેલ		૪૦૫	મેલાભાઈ સદાભાઈ રજારી	૨૪૨
૩૬૫	શુભામ નખી દાસોતલાઈ શેખ	૨૪૮	૪૦૫	મધુશ્વરભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૨૪૨
૩૬૫	મંગળભાઈ લક્ષ્મીભાઈ વાળંદ	૨૪૮	૪૧૦	માધાભાઈ દલાભાઈ આરેયા	૨૪૧
૩૬૫	મોહનભાઈ ખોધાભાઈ	૨૪૮	૪૧૦	હિમેશભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૨૪૧
	બખાણીઆ		૪૧૨	હોટાલાલ પ્રદલાદજી આરોટ	૨૪૦
૩૬૫	મણીલાલ હોટાલાલ પંડ્યા	૨૪૮	૪૧૨	કકરદીન નાયુભાઈ ચાવડા	૨૪૦
૩૭૫	કાલાભાઈ રમાલભાઈ પગી	૨૪૭	૪૧૨	અંબાલાલ હીરાભાઈ પટેલ	૨૪૦
૩૭૫	મોતીભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ	૨૪૭	૪૧૨	ખોડરભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ	૨૪૦
૩૭૫	જનસંગભાઈ બાજી રાજ	૨૪૭	૪૧૨	નટવરલાલ નાયાલાલ શાહ	૨૪૦
૩૭૮	અંબાલાલ મોહનભાઈ પટેલ	૨૪૬	૪૧૨	સોમાભાઈ મણેશભાઈ વાળંદ	૨૪૦
૩૭૮	જયંતિલાલ ચનીલાલ શાહ	૨૪૬	૪૧૨	અસીલ સેવેરીન કેથોલિક	૨૪૦
૩૭૮	મણીલાલ નાયાલાલ સોની	૨૪૬	૪૧૬	લાલચંદ્ર પુરષોત્તમ ભટ્ટ	૨૩૯
૩૭૮	હોટાલાલ ખેચરભાઈ વાળંદ	૨૪૬	૪૧૬	અંબાલાલ નાયાભાઈ પટેલ	૨૩૯
૩૭૮	રતિલાલ રણજોડ વાળંદ	૨૪૬	૪૨૧	ખોડાભાઈ શ્રીજીભાઈ આરેયા	૨૩૮
૩૭૮	વિહલભાઈ મોતીભાઈ વાળંદ	૨૪૬	૪૨૧	ભલાભાઈ દેસાઈભાઈ ધડવી	૨૩૮
૩૭૮	જગન્નાથભાઈ મણીલાલ	૨૪૬	૪૨૧	ત્રિભોવન મોતીરામ ગોર	૨૩૮
	વેરાગી		૪૨૧	દુસેનમીઆ ડાસુમીઆ	૨૩૮
૩૮૫	લક્ષ્મીશંકર પુરષોત્તમ ભોરી	૨૪૫		ખોખર	
૩૮૫	મોતીભાઈ શંકરભાઈ કાળીયા	૨૪૫	૪૨૧	મોતીભાઈ સોમાભાઈ કુંભાર	૨૩૮
૩૮૫	પુરષોત્તમ સંકળચંદ કંસારા	૨૪૫	૪૨૧	રવીમુદીન ખાનખાન મલેક	૨૩૮
૩૮૫	હોટાભાઈ શંનાભાઈ પટેલ	૨૪૫	૪૨૧	મુસ્તુ બાહુસેન મુસ્તફ દુસેન	૨૩૮
૩૮૫	પુરષોત્તમ રણજોડભાઈ પટેલ	૨૪૫		મીરજી	
૩૮૫	શાંતિલાલ મોહનલાલ શાહ	૨૪૫	૪૨૧	વલ્લભભાઈ દાથીભાઈ પટેલ	૨૩૮
૩૮૫	કાલાભાઈ ગેંગલભાઈ પગી	૨૪૫	૪૨૧	પ્રભુદાસ કરસનદાસ ભોધ	૨૩૮
૩૯૨	મકતલાલ યુલચંદ ભાવસાર	૨૪૪	૪૩૦	આણુભાઈ પુંખભાઈ ધારાજી	૨૩૭
૩૯૨	શાંતિલાલ નરસિંહ કિશિચન	૨૪૪	૪૩૦	મણુપતરામ કલ્યાણજી ભેશી	૨૩૭
૩૯૨	અંબાલાલ ચતુરભાઈ પટેલ	૨૪૪	૪૩૦	ચંદુભાઈ અંબાલાલ પટેલ	૨૩૭
૩૯૨	નટવરલાલ બીખલાલ શાહ	૨૪૪	૪૩૦	પરબુદાસ આશાભાઈ પટેલ	૨૩૭
૩૯૨	કાંતિલાલ માણેકલાલ ત્રિવેદી	૨૪૪	૪૩૦	હિરેસીંગ શંકરભાઈ આરેયા	૨૩૭
૩૯૨	ચંદ્રશંકર રેવાશંકર ઉપાધ્યાય	૨૪૪	૪૩૦	ચંદુલાલ ચુનીલાલ દવે	૨૩૭
૩૯૨	રણજોડભાઈ દેવજીભાઈ પટેલ	૨૪૪	૪૩૬	કાંતિલાલ ખેચરદાસ આરોટ	૨૩૬

૧૦૮ મણીલાલ મોતીલાલ ખીન	૨૧૭	૧૧ મધુરભાઈ ધનાભાઈ પટેલ	૨૭૧
છજીભાઈ પટેલ		૧૨ વિનાયક જગન્નાથ ગોર	૨૬૨
૧૦૯ અમાનુષ્ઠાણાન અખ્લુક્ષાણાન	૨૧૭	૧૩ સવજીભાઈ હરમાનભાઈ પટેલ	૨૫૫
પદાણુ		૧૪ ભીખાભાઈ રેવનાયભાઈ વાઘરી	૨૩૮
૧૧૨ જાણુલાલ પુંગલાલ ગામી	૨૧૬	ઉર્દુ-ગુજરાતી	
૧૧૨ મંસીલાલ ડાહ્યાભાઈ શાહ	૨૧૬		
૧૧૨ રણછોડજી રમાલજી વાઘેલા	૨૧૬	૧૫ ડો. મી. આર્. પીરસાહેબ મી. આર્.	૩૦૭
૧૧૨ છોટાભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ	૨૧૬	સૈયદ	
૧૧૬ અંબાલાલ શીરાભાઈ ખીન	૨૧૫	૨૬ સૈયદ મહમ્મદ છોટા મી. આર્. સૈયદ	૨૪૬
શંકરભાઈ પટેલ		૨૭ દસમ મી. આર્. હામ મી. આર્. સૈયદ	૨૪૩
૧૧૬ હરમાનભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ	૨૧૫	૨૮ હુસેન શાહ રસુલ શાહ અખ્લુક્ષા	૨૩૨
૧૧૮ બીસમીલા મહમ્મદભાઈ સૈયદ	૨૧૮	૨૯ અખ્લુક્ષા હામ મી. આર્. શેખ	૨૨૮
૧૧૮ આદમભાઈ જમાલભાઈ	૨૧૩	૩૦ ઇ. આર્. મી. આર્. જમાલ વહોરા	૨૨૭
હાજી વહોરા		૩૧ ગુલામ હુસેન સુલતાનભાઈ શેખ	૨૨૫
૧૨૦ રણજીત લોખાભાઈ કિશિન	૨૧૨	૩૨ મહમ્મદ અલી બનામી આર્. સૈયદ	૨૨૪
ગેતીવાડી બાચસ કોર્સ		૩૩ મહમ્મદ મી. આર્. મી. આર્. સૈયદ	૨૧૨
૧૨૫ વાઘજીભાઈ રણજીતભાઈ	૨૨૭	ગુજરાતી-ઉર્દુ	
વાઘરી			
૨૩૫ આભાઈ વિરાભાઈ વાઘરી	૨૨૪	૧૩૫ રીતાબખાન દમરખાન પદાણુ	૩૭૬
૨૩૫ રાભાઈ દેવાભાઈ વાઘરી	૨૨૦	૨૩૬ મધુરભાઈ ટરીમભાઈ વહોરા	૩૬૫
૨૩૫ મયાભાઈ મોતીભાઈ વાઘરી	૩૧૧	૩૩૭ અપુર્ણા આર્. દાદા મી. આર્. મલેક	૩૨૬
૨૩૫ પંચદુભાઈ મયુરભાઈ પટેલ	૨૦૭	૩૩૮ રસુલખાન હોસખાન પદાણુ	૨૮૩
૨૩૫ કસોભાઈ મહીજીભાઈ વાઘરી	૨૮૬	૩૩૯ પાસમ મી. આર્. હાસમ મી. આર્.	૨૮૪
૨૩૫ હમુલાભાઈ ભાઈલાલભાઈ	૨૮૨	હાકોર	
વાઘરી		૩૪૦ હવણખાન તોરખાન પદાણુ	૨૭૦
૨૮૫ મણીલાલ તળશીભાઈ પટેલ	૨૮૫	૩૪૧ હરસુલખાન નાથેખાન પદાણુ	૨૬૫
૨૮૫ પંચદુભાઈ મોતીભાઈ પટેલ	૨૮૪	૩૪૨ હરમાન મી. આર્. અશુભાઈ હાકોર	૨૬૦
૨૦૭ ઇ. આર્. મી. આર્. સુલેમાન વહોરા	૨૭૫		

પંચમહાલ જિલ્લો

૧૦૯ મુળજીભાઈ ચૌહાણ	૨૨૦	૧૦૯ લિવાન શંકર ગોહિલ	૩૬૪
૨૦૯ મોતમભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ	૨૨૬	૧૧ અંબરશા સીદીશા દિવાન	૩૬૦
૩૦૯ અમૃતલાલ મીલાલાલ પરમાજી	૩૭૬	૧૨ સાહલાલ મગનલાલ કાઝી આર્.	૩૫૫
૪૦૯ ગોવિંદભાઈ નરશીભાઈ પટેલ	૩૭૮	૧૩ રમણલાલ મગનલાલ	૩૫૩
૫૦૯ માધવલાલ મહીજીભાઈ મુળજી	૩૭૪	મજમુદાર	
૬૦૯ દિનકરસય નાથજીભાઈ પદાણુ	૩૭૩	૧૪ મોરજલાલ કાળિદાસ મેહતા	૩૫૧
૭૦૯ મીરજી શંકર મયુરદાસ	૩૭૦	૧૫ મયુરદાસ ગણાભાઈ હાકર	૩૫૦
૮૦૯ વિદલભાઈ શીવાભાઈ પટેલ	૩૬૭	૧૬ ગો. શાળાદાસ કાળિદાસ	૩૪૬
૯૦૯ મોનલાલ મગનજી પરીખ	૩૬૫	મજમુદાર	

૧૬ ભુમ્બાશા ચંદ્રશા મદાર	૩૪૯	૫૩ પુરુષોત્તમ છગનલાલ ઉપાધ્યાય	૩૦૭
૧૮ કાન્તિલાલ વિરચંદ શાહ	૩૪૨	૫૬ લીમજીભાઈ હરિદાસ પટેલ	૩૦૬
૧૯ મગનલાલ છવરામ પંચાલ	૩૪૦	૫૭ ગીરમદાઈ લક્ષ્મીભાઈ દિશિચ્ચન	૩૦૫
૨૦ જોન સેમ્યુઅલભાઈ ચોકાણુ	૩૩૭	૫૮ જીવાલાઈ ગળાભાઈ વાળંદ	૩૦૪
૨૧ ભીખાલાલ માધવદાસ	૩૩૬	૫૯ કાનજી પીતાંબર પુરાણી	૩૦૩
સદાળીઆ		૬૦ સાંકળભાઈ જેઠાભાઈ પટેલ	૩૦૨
૨૧ સુભંત વિશ્રામ મેઢવાણુ	૩૩૬	૬૧ દયાળભાઈ માવજીભાઈ પટેલ	૩૦૧
૨૨ બાળશંકર સામળભાઈ જોશી	૩૩૪	૬૨ પ્રાણશંકર સોમેશ્વર શુક્લ	૩૦૧
૨૩ પ્રભાશંકર હરગોવિંદ સુયાર	૩૩૪	૬૩ હસમુખલાલ ભાઈલાલ ગાંધી	૩૦૦
૨૩ ધનજીભાઈ દલસુખ પંચાલ	૩૩૪	૬૪ વિલિચ્ચમ વિરજી પટેલ	૨૯૯
૨૪ કવાનસિંહ રવરપસિંહ પરમાર	૩૩૩	૬૫ કુબેરભાઈ દલાભાઈ પટેલ	૨૯૭
૨૭ ચંદ્રશંકર મનસુખરામ પાઠક	૩૩૦	૬૫ રામજીભાઈ શનાભાઈ સોલંકી	૨૯૭
૨૭ મણીલાલ મુળજીદાસ	૩૩૦	૬૬ નરવરલાલ રણછોડદાસ શાહ	૨૯૬
૨૭ સોમાભાઈ વાઘજીભાઈ પટેલ	૩૩૦	૬૭ વાસુદેવ પીતાંબર બ્યાસ	૨૯૬
૩૦ કીર્તીભાઈ ઘેસાભાઈ પટેલ	૩૨૯	૬૭ વિહલભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ	૨૯૬
૩૧ ચતુર શીવલાલભાઈદાસ	૩૨૮	૭૦ કમળાશંકર હરગોવિંદ દવે	૨૯૫
૩૧ મોતીલાલ દલસુખ પટેલ	૩૨૮	૭૧ લયાળજી ભગવાનભાઈ પટેલ	૨૯૪
૩૩ મણુપતરામ મંગળદાસ સુયાર	૩૨૬	૭૨ નુદરભાઈ ગમાભાઈ બારીઆ	૨૯૪
૩૪ વાડીલાલ ભીખાલાલ શાહ	૩૨૩	૭૩ સતુરભાઈ ગણાભાઈ પટેલ	૨૯૨
૩૫ ગણાલાલ વલ્લભરામ જોશી	૩૨૨	૭૩ ભગવાનસિંહ જેઠીસિંહ રાજ	૨૯૨
૩૭ હેનરી પુંગલાલ હોનર	૩૨૧	૭૩ શીવાભાઈ દાનાભાઈ પટેલ	૨૯૨
૩૭ નાના ભેમા ભોઈ	૩૨૦	૭૬ અચંતિલાલ મગનલાલ પરીખ	૨૯૧
૩૮ લક્ષ્મીદાસ રામજી પટેલ	૩૧૮	૭૬ રમણલાલ બાપુસિંહ નયપાઠ	૨૯૧
૩૮ મુલાખભાઈ મોતીભાઈ પટેલ	૩૧૬	૭૬ વિપીનચંદ્ર બિહારીલાલ ઠાકોર	૨૯૧
૪૦ બાળુલાલ અંબાલાલ શાહ	૩૧૫	૭૯ મોરલીધર વામનરાવ મૂળે	૨૯૦
૪૦ મણીલાલ હીરાલાલ મેઢવાણુ	૩૧૫	૮૦ અમેસંગ ચતુરભાઈ પગી	૨૮૯
૪૨ સામરસિંહ જયસિંહ પરમાર	૩૧૪	૮૦ ભગવાનસિંહ રામસિંહ રાણા	૨૮૯
૪૨ ધનરથામલાલ માણેદલાલ શાહ	૩૧૩	૮૦ હિંગલસિંહ સરદારસિંહ	૨૮૯
૪૩ મહાસુખભાઈ શંકરભાઈ પટેલ	૩૧૩	બારીઆ	
૪૪ વાડીલાલ મથુરભાઈ વાળંદ	૩૧૩	૮૦ લક્ષ્મણભાઈ નાયાભાઈ પટેલ	૨૮૯
૪૬ કાન્તિલાલ મુળજીભાઈ પરમાર	૩૧૨	૮૦ મગનલાલ રામજીભાઈ કુંભાર	૨૮૯
૪૬ લક્ષ્મણ રામજી પરમાર	૩૧૨	૮૧ ગજનન મહાશંકર પાઠક	૨૮૮
૪૬ રામચંદ્ર ગોવિંદરામ ભટ્ટ	૩૧૨	૮૫ પ્રેમજીશંકર શાંતિલાલ ત્રિવેદી	૨૮૮
૪૯ કડવાભાઈ સોરભભાઈ પટેલ	૩૧૧	૮૫ રમણભાઈ શનાભાઈ વાળંદ	૨૮૮
૪૯ નાયકભાઈ ભાઈજીભાઈ પટેલ	૩૧૧	૮૮ કેમરુસાદઆદિતરામ ત્રિવેદી	૨૮૭
૫૧ અચંતિલાલ ભાઈશંકર પંડ્યા	૩૧૦	૮૯ દેનીઆજી મુળજીભાઈ ચોકાણુ	૨૮૫
૫૧ શાંતિદાસ ગોપાળદાસ સાધુ	૩૧૦	૮૯ ત્રિરંગા તિલાભાઈ મુનીઆ	૨૮૫
૫૩ ધનરથામલાલ ગોપાળલાલ	૩૦૭	૯૧ અમરતલાલ મુળજીરામ જોશી	૨૮૪
મેહતા		૯૨ ભારતસિંહ પ્રધનાચસિંહ	૨૮૪
૫૩ કાનજી કુબેર પટેલ	૩૦૭		

૯૧ કાન્તિલાલ વિઠ્ઠલદાસ શેઠ	૨૮૪	૧૩૧ કનૈયાલાલ રમણલાલ રાવળ	૨૬૫
૯૪ ભગવતપ્રસાદ જમનાદાસ શાહ	૨૮૨	૧૩૧ માઈ મિદાલાલ દિગ્વિખન	૨૬૫
૯૫ રમણલાલ અંબાલાલ જોશી	૨૮૧	૧૩૩ છગનભાઈ દલસુખ દાકોર	૨૬૪
૯૫ રામજીભાઈ શ્રેદરભાઈ પટેલ	૨૮૧	૧૩૩ મુળજીભાઈ રણજીડભાઈ પટેલ	૨૬૪
૯૭ ભગવાનભાઈ નાથાભાઈ પટેલ	૨૮૦	૧૩૩ પુનભાઈ મંગળભાઈ ખિસ્તી	૨૬૪
૯૭ ડાહ્યાલાલ વિઠ્ઠલદાસ શાહ	૨૮૦	૧૩૩ રૂપસીંગ ઝેરાભાઈ બારીઆ	૨૬૪
૯૭ જગદિશચંદ્ર નર્મદાશંકર પાઠક	૨૮૦	૧૩૭ રસિકલાલ મોહનલાલ શેઠ	૨૬૩
૯૭ શાંતિલાલ મોતીલાલ મોદી	૨૮૦	૧૩૭ શતાભાઈ રામસીંગ સોલંકી	૨૬૩
૯૭ વનારશી હીરાભાઈ ગરોડ	૨૮૦	૧૩૯ ભાવસિંહ માવસિંહ સોલંકી	૨૬૨
૧૦૨ અંબાલાલ મોરારજી પંડ્યા	૨૭૯	૧૩૯ વાસુદેવ રામરામ મુયાર	૨૬૨
૧૦૨ શ્યામસુંદર મુળશંકર બની	૨૭૯	૧૪૧ હરમાન છગનલાલ પટેલ	૨૬૧
૧૦૪ દલસુખરામ શ્રીવરામ ભટ્ટ	૨૭૮	૧૪૧ પ્રાણુલાલ છોટાલાલ કલાલ	૨૬૧
૧૦૪ કાળિયા વહાલા શ્રીમાળી	૨૭૮	૧૪૩ લાલાભાઈ દાજીભાઈ પટેલ	૨૬૦
૧૦૪ રમણલાલ સાંકળચંદ વાળંદ	૨૭૮	૧૪૩ સચુરભાઈ હીરાભાઈ પટેલ	૨૬૦
૧૦૭ એચ્છવલાલ પુનલાલ ભટ્ટ	૨૭૭	૧૪૫ મગનલાલ પીતાંબર જોશી	૨૫૯
૧૦૮ અંબાલાલ પુનલાલ પટેલ	૨૭૬	૧૪૫ રતનસિંહ વેયાતલાઈ પરમાર	૨૫૯
૧૦૮ ખુશાલસિંહ માવજીભાઈ શૌગડા	૨૭૬	૧૪૭ ચંદુલાલ ડુંગરદાસ શાહ	૨૫૮
૧૦૮ વિઠ્ઠલદાસ ગોકળદાસ ગુર્જર	૨૭૬	૧૪૭ ઇંદુપ્રસાદ રમણીકલાલ શુક્લ	૨૫૮
૧૧૧ અંબાલાલ ગોકળભાઈ પટેલ	૨૭૫	૧૪૭ મગનભાઈ હેમાભાઈ બારૈયા	૨૫૮
૧૧૧ ધુળાભાઈ પુનભાઈ પ્રભુપત	૨૭૫	૧૪૭ વિરસિંહ ભવાનસિંહ બારીઆ	૨૫૮
૧૧૩ ચંદ્રશંકર રેવાશંકર હિપાધ્યાય	૨૭૪	૧૫૧ બનશ્યામલાલ પ્રભુલાલ શાહ	૨૫૭
૧૧૪ જીવલુલાલ નર્મદાશંકર પંડ્યા	૨૭૩	૧૫૩ શ્રીખાલાલ લક્ષ્મણાઈ હિપાધ્યાય	૨૫૫
૧૧૪ મગનલાલ મંગળદાસ ગામેડી	૨૭૩	૧૫૪ શ્રીમનભાઈ ગોકળદાસ પટેલ	૨૫૪
૧૧૪ નટવરસિંહ શીવસિંહ સોલંકી	૨૭૩	૧૫૪ પૂંજલાલ મુળજી વાળંદ	૨૫૪
૧૧૪ સામરસિંહ શીવસિંહ સોલંકી	૨૭૩	૧૫૪ રામાભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ	૨૫૪
૧૧૪ શંકરભાઈ ખુશાલભાઈ પટેલ	૨૭૩	૧૫૭ એચ્છવલાલ ગીરધરલાલ શાહ	૨૫૩
૧૧૯ અબ્દુલવહાબ બીન અબ્દુલ અરબ	૨૭૧	૧૫૮ બુવન વહાલા શ્રીમાળી	૨૫૨
૧૧૯ સાગંતસિંહ અંદરસિંહ પટેલ	૨૭૧	૧૫૮ દુર્ગોશંકર મુળજી હિપાધ્યાય	૨૫૨
૧૨૧ ભાલચંદ્ર રેવાશંકર પાઠક	૨૭૦	૧૫૮ લાલશંકર મનસુખરામ જોશી	૨૫૨
૧૨૨ દાબી ડાહ્યાભાઈ પટેલ	૨૬૯	૧૬૨ નેરસીંગ વેયાતભાઈ બારીઆ	૨૫૨
૧૨૨ દર્પદરાય રેવાશંકર પંડ્યા	૨૬૯	૧૬૨ જીવાભાઈ ખાદુભાઈ પટેલ	૨૫૧
૧૨૨ મોતીભાઈ પુનભાઈ વરીઆ	૨૬૯	૧૬૨ તાજરસ મેલદાસ સાકરીઆ	૨૫૧
૧૨૨ વિમિયાશંકર હરગોવિંદ જોશી	૨૬૯	૧૬૪ જયંતિલાલ છોટાલાલ જોશી	૨૫૦
૧૨૬ પુનમભાઈ શંકરભાઈ પગી	૨૬૮	૧૬૪ રાસકલાલ મયુરદાસ શેઠ	૨૫૦
૧૨૬ બનમાળી ગરબડ જોશી	૨૬૮	૧૬૬ હરિભાઈ વિરાભાઈ બારીઆ	૨૪૯
૧૨૮ કચરા મુળા ડાંગર	૨૬૭	૧૬૬ કાજીસિંહ માધવસિંહ દાકોર	૨૪૯
૧૨૮ રમણલાલ મગનલાલ ભાવસાર	૨૬૭	૧૬૬ મનસુખભાઈ ધીરાભાઈ બારૈયા	૨૪૯
૧૩૦ માધવભાઈ મંગળભાઈ પટેલ	૨૬૬	૧૬૬ મોહનભાઈ બાગરભાઈ	૨૪૯
		બારીઆ	

૧૬ ભુમ્માશા ચંદ્રશા મદાર	૩૪૬	૫૩ પુરુષોત્તમ જગનલાલ ઉપાધ્યાય	૩૦૭
૧૮ કાન્તિલાલ વિરચંદ શાહ	૩૪૨	૫૬ લીમજીભાઈ હરિદાસ પટેલ	૩૦૬
૧૯ મગનલાલ જીવરામ પંચાલ	૩૪૦	૫૭ ગીરમદ લક્ષ્મીભાઈ કિશિચંદ ૩૦૧	
૨૦ જોન સેમ્યુઅલભાઈ ચાહાણુ	૩૩૭	૫૮ જીવાભાઈ મળાભાઈ વાળંદ	૩૦૩
૨૧ ભીખાલાલ માધવદાસ	૩૩૬	૫૮ કાનજી પીતાંબર પુરાણી	૩૦૨
સદાગીઆ		૫૮ સાંકળભાઈ જેઠાભાઈ પટેલ	૩૦૨
૨૧ સુમંત વિશ્રામ મેકવાણુ	૩૩૬	૧૧ દયાળભાઈ આવજીભાઈ પટેલ	૩૦૧
૨૨ આળશંકર શામળભાઈ જોશી	૩૩૪	૧૧ પ્રાણશંકર સોમેશ્વર શુક્લ	૩૦૧
૨૩ પ્રભાશંકર હરગોવિંદ સુથાર	૩૩૪	૧૩ હસમુખલાલ ભાઠલાલ ગાંધી	૩૦૦
૨૪ બનજીભાઈ દલસુખ પંચાલ	૩૩૪	૧૪ વિલિચમ વિરજી પટેલ	૨૯૯
૨૬ લંબાનસિંહ રવરસિંહ પરમાર	૩૩૩	૧૫ કુમેરભાઈ દલાભાઈ પટેલ	૨૯૭
૨૭ ચંદ્રશંકર મનસુખરામ પાંદક	૩૩૦	૧૫ રામજીભાઈ શનાભાઈ સોલંકી	૨૯૭
૨૭ મણીલાલ મુળજીદાસ	૩૩૦	૧૭ નટવરલાલ રણુજીદાસ શાહ	૨૯૬
૨૭ સોમભાઈ વાઘજીભાઈ પટેલ	૩૨૦	૧૭ વાસુદેવ પીતાંબર વ્યાસ	૨૯૬
૩૦ છીતાભાઈ ઘેલાભાઈ પટેલ	૩૨૯	૧૭ વિઠ્ઠલભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ	૨૯૬
૩૧ ચતુર શીવલાલભાઈદાસ	૩૨૮	૩૦ કમળાશંકર હરગોવિંદ દવે	૨૯૫
૩૧ મોતીલાલ દલસુખ પટેલ	૩૨૮	૩૧ લલાળજી ભગવાનભાઈ પટેલ	૨૯૫
૩૩ મણુપતરામ મગળદાસ સુથાર	૩૨૬	૩૨ જુદરભાઈ ગમાભાઈ બારીઆ	૨૯૨
૩૪ જાડીલાલ ભીખાલાલ શાહ	૩૨૪	૩૩ લલચુરભાઈ ડાહ્યાભાઈ પટેલ	૨૯૨
૩૫ ડાહ્યાલાલ વલ્લભરામ જોશી	૩૨૨	૩૩ ભગવાનસિંહ જેઠીસિંહ રાજ	૨૯૨
૩૭ હેનરી પુંગલાલ હોનેર	૩૨૧	૩૩ શીયાભાઈ દાનાભાઈ પટેલ	૨૯૨
૩૭ નાના જોમા ભોઈ	૩૨૦	૩૬ અંતિલાલ મગનલાલ પરીખ	૨૯૧
૩૮ લક્ષ્મીદાસ રામજી પટેલ	૩૧૮	૩૬ રમણલાલ ખાપુસિંહ તથવાડ	૨૯૧
૩૯ ગુલામભાઈ મોતીભાઈ પટેલ	૩૧૬	૩૬ વિપીનચંદ બિહારીલાલ દાકોર	૨૯૧
૪૦ ખાપુલાલ અંબાલાલ શાહ	૩૧૫	૩૯ મોરલીધર વામનરાવ મૂળે	૨૯૦
૪૦ મણીલાલ હીરાલાલ મેકવાણુ	૩૧૫	૮૦ અમેસંગ ચતુરભાઈ પગી	૨૮૯
૪૨ સામરસિંહ જયસિંહ પરમાર	૩૧૪	૮૦ ભગવાનસિંહ રામસિંહ રાજા	૨૮૯
૪૩ બનમયામલાલ માણેદાસ શાહ	૩૧૩	૮૦ હિંમતસિંહ સરદારસિંહ	૨૮૯
૪૩ મહાસુખલાલ શંકરભાઈ પટેલ	૩૧૩	બારીઆ	
૪૩ વાડીલાલ ચતુરભાઈ વાળંદ	૩૧૩	૮૦ લક્ષ્મણભાઈ નાથાભાઈ પટેલ	૨૮૯
૪૬ કાન્તિલાલ મુળજીભાઈ પરમાર	૩૧૨	૮૦ મગનલાલ રામજીભાઈ કુંભાર	૨૮૯
૪૬ લક્ષ્મણ રામજી પરમાર	૩૧૨	૮૧ મગનન મહાશંકર પાંદક	૨૮૮
૪૬ રામચંદ્ર ગોવિંદરામ લદ્દ	૩૧૨	૮૧ મણુશંકર શાંતિલાલ ત્રિવેદી	૨૮૮
૪૯ કડવાભાઈ સોરમભાઈ પટેલ	૩૧૧	૮૫ રમેશભાઈ શનાભાઈ વાળંદ	૨૮૮
૪૯ નાયકભાઈ ભાઈજીભાઈ પટેલ	૩૧૧	૮૮ કુમેરસાહેબ આદિતરામ ત્રિવેદી	૨૮૭
૫૧ જયંતિલાલ ભાઈશંકર ચંડયા	૩૧૦	૮૯ દેવીચંદ મુળજીભાઈ ચોહાણુ	૨૮૫
૫૧ શાંતિદાસ ગોપાળદાસ સાધુ	૩૧૦	૮૯ વિરકા નાભાઈ મુનીઆ	૨૮૫
૫૩ બનમયામલાલ ગોપાળલાલ	૩૦૭	૯૧ અમૃતલાલ મુળજીરામ જોશી	૨૮૪
જેઠા		૯૧ ભારતસિંહ પ્રેમનાથસિંહ	૨૮૪
૫૩ કાનજી કુમેર પટેલ	૩૦૭		

૧૪ મકરભાઈ ત્રિકમભાઈ પટેલ	૩૩૧	૫૧ હોદ્દારદાસ હોદ્દાલાલ શેલત	૩૦૨
૧૫ નારણભાઈ મથુરભાઈ પટેલ	૩૨૯	૫૨ ખાડપા પુના બીલ	૩૦૧
૧૫ વલ્લભદાસ ઝવેરદાસ શાહ	૩૨૯	૫૨ રતિલાલ દયારામ ખરીવાળા	૩૦૧
૧૭ અંબાલાલ નારણદાસ	૩૨૬	૫૨ ભીખાભાઈ શુભાખાઈ પટેલ	૩૦૧
જગલાવાળા		૫૨ નાથુભાઈ કીલાભાઈ પટેલ	૩૦૧
૧૭ મણુલાલ રામચંદ્ર બેદી	૩૨૬	૫૬ જયતિલાલ લાલભાઈ	૩૦૦
૧૭ જોશભાઈ નરસિંહભાઈ પટેલ	૩૨૬	તાપીઆવાળા	
૨૦ ભાવજી પુશાલ વણકર	૩૨૫	૫૬ અંબાલાલ મગનલાલ વાવવાળા	૩૦૦
૨૧ અંબકલાલ કાળિદાસ શાહ	૩૨૨	૫૮ હવજી અર્જુનજી વાઘેલા	૨૯૬
૨૧ હરિદત્તરાય હીરાલાલ ખકર	૩૨૬	૫૯ મનાભાઈ દરિલાઈ અંત્યજ	૨૯૮
૨૩ ભીખાભાઈ મુળજીભાઈ મોચી	૩૨૦	૬૦ હોદ્દાભાઈ રામદાસ ખારીઆ	૨૯૭
૨૪ ધનવંતરીલાલ સુનીલાલ મની	૩૨૯	૬૧ મેઝારિટઅન વજા ખિસ્તી	૨૯૬
૨૪ લક્ષ્મણ હવજી પટેલ	૩૨૯	૬૧ નરોત્તમ જોરામ પટેલ	૨૯૬
૨૬ અંબાલાલ મગનલાલ પટેલ	૩૨૭	૬૧ નાથુભાઈ ખાલુ પટેલ	૨૯૬
૨૭ વિષ્ણુલાલ ચીમનલાલ શાહ	૩૨૬	૬૪ લક્ષ્મણભાઈ દાથીભાઈ પટેલ	૨૯૫
૨૮ હમ્મરભાઈ ગીરધરભાઈ પટેલ	૩૨૫	૬૫ મણીભાઈ હીરાભાઈ પટેલ	૨૯૪
૨૯ મથુર પોચા બીલ	૩૨૬	૬૫ મણીભાઈ હીરાભાઈ પટેલ	૨૯૪
૨૯ જોશભાઈ ભાઈજીભાઈ ચૌદાણુ	૩૨૬	૬૭ મથુરભાઈ હીરાભાઈ ગુર્જર	૨૯૩
૨૯ પુરુષોત્તમ તુલસીભાઈ પટેલ	૩૨૨	૬૮ જયવંતરાવ ગણપતરાવ ખવાર	૨૯૨
૩૨ કાલાભાઈ ગોવિંદ કાઝીઆ	૩૨૨	૬૯ મગન વિક્રમ લીખાચીઆ	૨૯૧
પટેલ		૬૯ સાકરલાલ મહીજીભાઈ પટેલ	૨૯૧
૩૨ ભાનુશંકર પ્રેમાનંદ પંડ્યા	૩૨૨	૭૧ પ્રતાપગીર માણેકગીર ગોસાઈ	૨૯૦
૩૨ ગંગારામ ગોમાન પટેલ	૩૨૨	૭૧ સોમાભાઈ મોરારાઈ પટેલ	૨૯૦
૩૨ ઉદ્વેદન મણીલાલ શાહ	૩૨૨	૭૧ ત્રિભોવનભાઈ લક્ષ્મણાઈ પટેલ	૨૯૦
૩૬ કિશવલાલ માધવભાઈ પટેલ	૩૨૧	૭૪ શીમસિંહ ગંભીરઆવા	૨૮૬
૩૭ નાગજીભાઈ દલસુખભાઈ ખારોટ	૩૨૦	પરજોડીઆ	
૩૭ સાકરલાલ નાથુભાઈ ધાંગી	૩૨૦	૭૪ રેવાદાસ રામજીભાઈ પટેલ	૨૮૯
૩૭ નાગજી વિંહલ પટેલ	૩૨૦	૭૬ જેકીસન નાગજીભાઈ ચંદ્રવાળા	૨૮૮
૪૦ દયારામલાલ દોદરલાલ ખારોટ	૩૦૯	૭૬ રણુચૌહાણ દરિહીસનદાસ હાંસોડી	૨૮૮
૪૦ જયમલ દિપસિંહ ચૌદાણુ	૩૦૯	૭૮ તખ્તસિંહ નાથુસિંહ પરમાર	૨૮૭
૪૨ મનાદેવ હીરજીરામ અખર્યુ	૩૦૮	૭૮ મહેયરભાઈ કરસન પટેલ	૨૮૭
૪૪ પ્રભાતસિંહ બહેચરસિંહ આનોરા	૩૦૭	૮૦ ઉમંગલાલ હિમતરામ અધ્યા	૨૮૬
૪૪ હરિહર હિમતરામ પંડ્યા	૩૦૭	૮૧ ઉદેસંગ વલ્લભચંદ્ર ચૌદાણુ	૨૮૫
૪૫ મણુલાલ અંબાલાલ પંડ્યા	૩૦૫	૮૧ કનૈયાલાલ ચીમનલાલ દવે	૨૮૫
૪૫ કરસન વિસરામ પટેલ	૩૦૫	૮૧ હરિશંકર પુરુષોત્તમ પંડ્યા	૨૮૫
૪૭ બાલકૃષ્ણ દલપતરામ ભટ્ટ	૩૦૪	૮૪ મોતીલાલ સુનીલાલ ગાંધવ	૨૮૪
૪૭ હરગોવિંદદાસ પ્રાણજીવનદાસ	૩૦૪	૮૫ દલપત મોહન ખારીઆ	૨૮૩
મહાજન		૮૫ ભીખાભાઈ ભગવાન પટેલ	૨૮૩
૪૭ અંબાલાલ સુનીલાલ પટેલ	૩૦૩	૮૫ જયજીભાઈ મુળજી પટેલ	૨૮૩
૪૭ હરજીરામ ગોવિંદભાઈ પટેલ	૩૦૩	૮૮ રસિકલાલ જેકીસનદાસ કંસારા	૨૮૨

૮૯ ચંદુલાલ મંગળભાઈ પટેલ	૨૮૦	૧૨૦ પરસોતમ કરસન સુથાર	૨૬૨
૯૦ મોતીલાલ અંબાલાલ પંડ્યા	૨૭૬	૧૨૬ શીવલાલ ગોગલા ઢેડ	૨૬૧
૯૧ રેવાશંકર ત્રિભોવન જોશી	૨૭૮	૧૨૬ સુભનયંદ્ર ધર્મચરણભાઈ મોદી	૨૬૧
૯૨ ધર્મચરણભાઈ કુબેરભાઈ પટેલ	૨૭૭	૧૨૬ ભાઈલાલ શંકરભાઈ પટેલ	૨૬૧
૯૩ અંતિલાલ પ્રાણશંકર દેરાસરી	૨૭૬	૧૨૮ મોહનભાઈ ગોરધનભાઈ હુલાર	૨૬૦
૯૪ હોમીરસિંહ નાથુભાઈ પરમાર	૨૭૬	૧૨૮ શુક્લ બસનીઆ વસાવા	૨૬૦
૯૫ ચંદુલાલ મુરારીભાઈ જોશી	૨૭૫	૧૩૧ મથુર વિદ્યુત ગુર્જર	૨૫૮
૯૬ મહમદ હરમામ્મદ મંજરા	૨૭૪	૧૩૧ ખુશાલભાઈ માનભાઈ પટેલ	૨૫૮
૯૭ લગા બાબુ બીજ	૨૭૩	૧૩૧ ખીહારીલાલ નાનાલાલ શાહ	૨૫૮
૯૭ ગોરધનભાઈ ગરખડભાઈ ખની	૨૭૩	૧૩૪ સમસીંગ દામોદર બારીઆ	૨૫૬
૯૭ મોતીભાઈ મંગળભાઈ પટેલ	૨૭૩	૧૩૪ પરસોતમ વિશ્વંજર વ્યાસ	૨૫૬
૯૭ જમન લક્ષ્મણ રાઠોડ	૨૭૩	૧૩૬ રમણલાલ ભગવાનદાસ ધાંચી	૨૫૬
૧૦૧ અમરીતલાલ મગનલાલ	૧૭૨	૧૩૭ દિપસિંહ વિજયસિંહ રાજ	૨૫
ભાવસાર	૨૭૨	૧૩૮ કેમરસિંહ હીમતસિંહ રાઠોડ	૨૫
૧૦૧ ચંદ્રશંકર સુનીલાલ પંડ્યા	૧૭૨	૧૩૮ કનૈયાલાલ અંબાલાલ ઉપાધ્યાય	૨૫
૧૦૧ જગજીવન ત્રંબકરામ પટેલ	૨૭૧	૧૪૦ હમ્મર પરસોતમ હમમ	૨૧
૧૦૪ ડીરધરભાઈ નાગજીભાઈ ધોખી	૨૭૧	૧૪૧ રૂબનાથભાઈ શામળભાઈ	૨૧
૧૦૪ અખંડકામીઆ રસુલખીઆ		બારોડ	
સેખ	૨૭૦	૧૪૨ નરેતમ ચીમન દરજી	૨૪૬
૧૦૬ રતિલાલ અંબાલાલ ભટ્ટ	૧૭૦	૧૪૨ હરિપ્રસાદ જયવંતરામ વ્યાસ	૨૪૬
૧૦૬ જગજીવન લાલભાઈ		૧૪૪ શંકરરાવ પરવતરાવ દેશમુખ	૨૪૪
જગલાવાળા	૨૬૬	૧૪૪ નરવરલાલ સુનીલાલ કાયરથ	૨૪૪
૧૦૮ નાનજી હીરાલાલ જંબુ	૨૬૬	૧૪૪ મોહનલાલ અંબાલાલ પટેલ	૨૪૪
૧૦૮ પુષ્પવદન મણીલાલ શાહ	૨૬૮	૧૪૪ હીરાલાલ નરસિંહ સુથાર	૨૪૪
૧૧૦ હીરાલાલ કરસનભાઈ પટેલ	૨૬૮	૧૪૮ કોસિંહ ધર્મચરણભાઈ જાસરીઆ	૨૪૩
૧૧૦ ખુશાલ બાહુ પટેલ	૨૬૬	૧૪૬ ધર્મજી શંકર બીજ	૨૪૧
૧૧૨ સોમાભાઈ રજુકોડ સોલંકી	૨૬૫	૧૫૦ બીખાભાઈ ધર્મજીભાઈ બીજ	૨૪૦
૧૧૩ અદેસીંગ અબુસીંગ સુરમા	૨૬૪	૧૫૧ અભેસંગ ઝવેરભાઈ પદીઆર	૨૩૯
૧૧૪ અમરીતલાલ પ્રેમાનંદ ભટ્ટ	૨૬૪	૧૫૨ લક્ષ્મણભાઈ જયમલભાઈ	૨૩૨
૧૧૪ મોહનલાલ દાકોરલાલ ચદર-		પદીઆર	
૧૧૪ ઝવેર નારણ ઢેડ	૨૬૪	૧૫૩ નાયાભાઈ ઝીણાભાઈ પટેલ	૨૨૭
૧૧૭ જીતાભાઈ ભાણુભાઈ બીજ	૨૬૩	૧૫૪ રજુકોડ લક્ષ્મીદાસ આમોદીઆ	૨૨૪
૧૧૭ વલ્લભ ખુશાલ પટેલ	૨૬૨		
૧૧૭ મગનભાઈ ડાહ્યાભાઈ સુથાર	૨૬૨	જેતીવાડી ખાવસ ડોસ	
૧૨૦ આલકૃષ્ણ ધીરજીરાવ મરાઠા	૧૬૨	૧ મોહન જમનલાલ અંકલેશ્વરીઆ	૩૫૮
૧૨૦ નગીનલાલ નાગજીભાઈ	૨૬૨	૨ મોહન નરસિંહ ભગત	૩૪૧
સુજીઆ		૩ જ્યાનંદ ગોપાળજી બલસારી	૩૩૬
૧૨૦ જીમસંગ હીમતસંગ પરમાર	૨૬૨	૪ જમન રમેશુએલ ભગત	૩૩૮
૧૨૦ વહાલજી ખાવાભાઈ પટેલ	૨૬૨	૪ નાથુભાઈ કાગિદાસ પટેલ	૩૩૮
૧૨૦ ભારતસિંહ ખુમાનસિંહ રાણા	૨૬૨	૬ રામભાઈ નાથુભાઈ સોલંકી	૩૩૭

૭ કસનલાલ નાગજીભાઈ પટેલ	૩૩૫	૨૪૨ માધલ વલી પટેલ	૩૩૪
૮ મનલાલ ચુનીલાલ બલસારી	૩૩૩	૨૪૩ સનચી પ્રજાહીમ પટેલ	૩૩૬
૯ સિકલાલ મોતીલાલ ખિસ્તી	૩૩૨	૨૪૪ પ્રજાહીમ મહમદવલી પટેલ	૩૩૭
૧૦ પ્રેમાભાઈ કાળિદાસ પટેલ	૩૩૧	૨૪૫ મહમદ દાઉદ ઇસ્માઇલ પટેલ	૩૩૫
૧૧ હિમર નાનભાઈ રજવાડી	૩૨૪	૨૪૬ મહમદ ઇસાહીમ ગાંગડ	૩૨૩
૧૨ ડાહ્યાભાઈ ભાણુભાઈ પટેલ	૩૧૫	૭ અહમદ મુસા હિમરજી પટેલ	૩૨૦
૧૩ ખીજીઆ બુટવળ ભગત	૩૧૪	૮ આદમ અબ્દુલ્લાભાઈજી પટેલ	૩૧૬
૧૪ રૂપરામ જોડાલાલ રજવાડી	૩૦૮	૯ ગુલામમહમદ રૈહમતુલ્લાહ	૩૧૫
૧૫ બાબર હરિલાલ ભગત	૩૦૭	મલેક	
૧૬ માનસંગ ભગવાન પટેલ	૩૦૦	૯૬ સન હિમરજી ઇસા પટેલ	૩૧૫
૧૭ બીમસંગ મલરીઆ ગામેડી	૨૯૯	૧૧ અહમદ ઇસા આદમ પટેલ	૩૧૪
૧૮ મનભાઈ જિતાભાઈ પટેલ	૨૯૭	૧૨ ઇસ્માઇલ મહમદ ભાણુ	૩૧૨
૧૯ દિવેશ મંજી ભગત	૨૯૧	૧૩ રહીમખાન અહમદખાન પદાણુ	૩૧૧
૨૦ અખત્યા ખમનીઆ પાયા-ગઢીઆ	૨૯૦	૧૪ અહમદ આકુ ઇસ્માઇલ પટેલ	૩૦૯
૨૧ ચંદ્રવદન મણીલાલ ભટ્ટ	૨૮૬	૧૫ અહમદ ઇસાભાઈમહમદ પટેલ	૩૦૭
૨૨ જગમલભાઈ જિનાભાઈ પટેલ	૨૭૮	૧૬ મહમદ દાઉદભાઈ પટેલ	૩૦૬
૨૩ અજોવ નાયારામ જોશી	૨૬૩	૧૬ આદમ મહમદ ઇસ્માઇલ પટેલ	૩૦૬
૨૪ હરિલાલ નાગજીભાઈ પટેલ	૨૬૦	૧૬ ઇસાહીમ ખસ મહમદ પટેલ	૩૦૬
૨૪ મોતીલાલ ગીરધરભાઈ પટેલ	૨૬૦	૧૯ ઇસાહીમ મહમદ મુસા પટેલ	૩૦૫
૨૬ નગીન રાયજી ભગત	૨૫૮	૨૦ વલી અહમદ યુસુફ પટેલ	૩૦૧
		૨૧ વલી યુસુફ સુલેમાન પટેલ	૩૦૦
		૨૨ કાસમ આદમજી પટેલ	૨૯૭
		૨૩ મુસા મહમદ શાહુજી પટેલ	૨૯૬
		૨૪ અહમદ વલી મહમદ પટેલ	૨૯૪
		૨૫ અહમદ મુસા પટેલ	૨૯૩
		૨૬ પ્રજાહીમ ઇસ્માઇલ પંચભાયા	૨૯૨
		૨૬ આદમ ઇસ્માઇલ જવા પટેલ	૨૯૨
		૨૮ અહમદ સાલેહ મુસા પટેલ	૨૯૧
		૨૯ પ્રજા લાલા દેડ	૨૮૯
		૩૦ અલી દાઉદ બાપુ પટેલ	૨૮૭
		૩૦ પ્રજાહીમ મુસા અલી પટેલ	૨૮૭
		૩૨ હિમરજી ઇસ્માઇલ કારભારી	૨૮૬
		૩૨ ગલીઆદમ ઇસ્માઇલ પટેલ	૨૮૬
		૩૨ અબ્દુલકરીમ રસ્તમભાઈ શેખ	૨૮૬
		૩૩ વલી યુસુફ ઇસા પટેલ	૨૮૪
		૩૬ વલીજલ ઇસા ઝીણા	૨૮૨
		૩૭ અહમદ બનુ શેખ	૨૭૯
		૩૮ મહમદ હસન ઇસાહીમ પટેલ	૨૭૫
		૩૯ મુસામહમદ ઇસ્માઇલ પટેલ	૨૭૩
		૩૯ ગુલામરસુલ ઇસાહીમ ખાટકી	૨૭૩

ઉદ્-ગુજરાતી

૧ કાદરમીઆ નગજીમીઆ કુકીર	૨૭૫
૨ અહમદ મહમદ દાવજી પટેલ	૨૪૨
૩ આદમ મહમદ મુસા પટેલ	૨૯૬
૪ વલી હિમરજી પ્રજાહીમ પટેલ	૨૯૨
૫ ગુલામ મહમદ રૈહમાન શેખ	૨૮૭
૬ વલી મહમદ ઇસા પટેલ	૨૭૮
૭ દેવા લાલા પટેલ	૨૭૬
૮ ઇસ્માઇલ વલી મહમદ પટેલ	૨૭૨
૯ મજીદખાન ગીરખાન પદાણુ	૨૭૧
૧૦ અહમદ વલી મુસા પટેલ	૨૬૩
૧૧ ગુલામ મુરુદા અબ્દુલ્લા શેખ	૨૫૬
૧૨ મુસા દાઉદ આદમ પટેલ	૨૫૮
૧૩ ગુલામઅહમદ અલીઇસા પટેલ	૨૫૩
૧૪ હિમરજી આદમ બાપુ પટેલ	૨૨૭

ગુજરાતી-ઉદ્

૧ અહમદ યુસુફ મુન્શી	૪૩૭

૪૧ ગુલામ મહમદ હસાનુલ્લેખ પટેલ	૨૧૮	૪૫ ઇબ્રાહીમ વલી બક્ષ પટેલ	૨૧૯
૪૨ અહમદ હરમાઈલ અલી પટેલ	૨૧૯	૪૭ અલી અહમદ વલી પટેલ	૨૫૫
૪૨ હરમાઈલ આદમ અહમદ પટેલ	૨૧૯	૪૭ યુસુફ આદમ મુસા પટેલ	૨૫૫
૪૪ મહમદ આદમ અમીન પટેલ	૨૧૭	૪૮ આદમ બક્ષ ભાઈ પટેલ	૨૪૫
૪૫ મુસા ઇબ્રાહીમ વલી પટેલ	૨૧૨	અપૂર્ણ	

નોંધ એ છે—

એક ટ્રેઇનિંગ શિક્ષક અને એક ટ્રેઇનિંગ શિક્ષિકા અમારી પ્રાથમિકી સ્કૂલ માટે એક ઘરનાં બેને વધારે પસંદગી આપવામાં આવશે.

અરજ કરો:—હિંદુમાસ્તર શ્રી ગુજરાતિ બાળવિદ્યાલય,
રણછોડભાઈન હરદાસ સ્ટ્રીટ, કરાંચી.

ફોરમ

લે:-સારદાપ્રસાદ વર્મા

[લઢરી ૧ થી ૧૨]

ચારિત્ર્ય ઘડે અને જિજ્ઞાસા જગમે એવી હિંસાદ ને આનંદ આપતી ફૂલની ફોરમ જેવી, ૫૦-૧૦૦ વર્ષમાં ચર્ચ ગએલી વિભૂતિની જીવનકાર્ય દર્શાવતાં રસમય જીવન ચરિત્રા ને ટ્રેન્ક પ્રસંગો... ..

નવીન પ્રાણ, પ્રેરણા, ઘડતર આપી, લોહીને નોરથી વહેતું કરે, મનમાં બળભળાટ જગાડે ને વેગ કરતી શક્તિને ગતિ આપે એવી સાચી વાતો...

મોરેશને આકર ગ્રંથ જેવી ગાદિતી આપતી

— ૧૨ સર્વોગ સુંદર સચિત્ર પુસ્તિકા —

અધી મંજૂર થઈ છે. બાળક હોંસે લોંસે પાંચે છે.

વડોદરા રા. પુ. મં. તરફથી પરીક્ષા માટે સ્વીકારાઈ છે.

શાળાઓમાં ધીર વાચન તરીકે આપે છે.

જિલ્લાધી, મોતીલાઈ અમીન, કે. એસ. વડીલ વગેરે કેળવણીકારો વિવેચકો ને વર્તમાનપત્રોએ વખાણી છે.

તમારાં બાળકો માટે — તમારી શાળા માટે મંગાવી લો.

આખા સ્ટેની ટિં. રૂ. ૨-૪-૦

— વિસ્તૃત સચિપત્ર માટે લખો —

યુગાંતર કાર્યાલય, ગોપીપુરા ગેટનો ખાંચો-સુરત.

[વિદ્યાર્થીઓના લાભારે]

કિંમતમાં ઘટાડો

લેખનકળા-કોપિખૂક

પાછળ અક્ષરો ફૂટે નહિ તેવા ઉત્તમ કાગળ પર છાપેલી
૨૪ પાના છતાં

કિંમત દોઢ આનો

ફેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી, શિક્ષકવર્ગમાં માન્ય થયેલી અને વિદ્યાર્થીઓને
વિશૂધિત થતી અમારી લેખનકળા કોપિખૂકો મારે આજે જ વખો.

ફેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી

લેખનકળા-કોપિખૂક

નંબર ૧ થી ૩ માધ્યમિક શાળા માટે કિંમત દોઢ આનો

નક્કલી દેશી હિસાબથી ચેતજો
અમલ

દેશી હિસાબ ભાગ ૧ લો

૪૮ પાના કિંમત ૦-૧-૬

મૂળ રચનાર:-રાવસાહેબ ભોળીલાલ પ્રાણવદ્ધભટ્ટાસ
અને

રાવસાહેબ મોહનલાલ રણછોડાસ

તેમાં સુધારો વધારો કરનાર ઉમેદભાઈ નારણભાઈ પટેલ

બહાર પડી છે

સચિત્ર થાણા જિલ્લાની ભૂગોળ

(ને. થાણા જિલ્લા સ્કૂલ બોર્ડે પ્રાથમિક નિશાળોમાં
અલાવવા માટે મંજૂર થયેલી.)

બીજા અને ત્રીજા ધોરણ માટે

સુંદર રંગીન નકશા તથા તાલુકાવાર નકશા સાથે સુધારેલી આવૃત્તિ.

મોહનભાઈ ભુલાભાઈ નાયકે બનાવેલી

કિંમત ૦-૪-૦

બહાર પડ્યું છે.

ખાસ ઉપયોગી

ખાળકો વાસ્તે

સચિત્ર ખાળકોનું આરોગ્ય

ભાગ ૧ લો કિંમત ૦-૨-૬

લેખક:-ડૉ. વિ. રા. ભૂસરના ગેઠિકલ ઇન્સ્પેક્ટર મ્યુ. સ્કૂલ-મુંબઈ

એન. ડી. મહેતાની કું. નં. ૩૬૭ કાલ્યાણેવી રોડ-મુંબઈ

લા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈપણ બુકસેલર પાસેથી

માગી લો.

ગુજરાવાળા ગુજરાતી કૉપિબૂક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકઆના ગુજરાતી કૉપિબૂક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સાફ કમિશન મળશે.

કિંમત સંબંધી કંઈ પણ ફેરફાર હોય તો

નીચે બતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બુક ડીપો,

ગાંધીરોડ, રતનપોળને નાકે,

અમદાવાદ.

માતૃભૂમિની મહત્તા સમજ્યા વિના સારી કેળવણી કદી
પૂરી થતી નથી !

એ મહત્તાનું પૂરેપૂરું જ્ઞાન કરાવવા માટે યોજાયેલી અંથમાળા

વિદ્યાર્થી વાંચનમાળા

સંપાદક : શતાવધાની શ્રીયુત ધીરજલાલ ટાકરશી શાહ
કુલ પુસ્તકો ૨૦૦] ૨૦ પુસ્તકોની એક શ્રેણી [કુલ શ્રેણી ૧૦

— જેમાં જુદા જુદા ખાલસાહિત્ય લેખકોએ લખેલાં —

- * આર્યાવર્તના ધર્મવીરો, કર્મવીરો, સાહિત્ય સ્વામીઓ, સંસ્કૃતિ-સેવકો, રાજા-મહારાજાઓ, મુસદ્દાઓ, અખ્યાતનવેશો ને શાહ સોદાગરોનો પ્રમાણભૂત જીવન-ઇતિહાસ છે.
- * આ ઉપરાંત ધર્મતીર્થો, સુંદર સિંધુ-ન્યાયપદ્યો ને સુપ્રસિદ્ધ નગરી-ઓનાં વર્ણનો છે.

આ શ્રેણીનાં ૧૨૦ પુસ્તકો (શ્રેણી ૧-૨-૩-૪-૫-૬) મુંબઈ ઈલાકાના કેળવણી ખાતાએ પ્રાથમિક શાળાઓની લાયબ્રેરી માટે મંજૂર કર્યા છે.

શાત શ્રેણી બહાર પડી ચૂકી છે. કિં : એક શ્રેણીના ૧-૮-૦ (પોરબંજ જુદું)
દસ શ્રેણીના ૧૫-૦-૦ (પો. સાથે)

જ્ઞાન સાથે ગરમત આપતી

સાહસ.....શૌર્ય.....અને.....સંસ્કારનું.....સાહિત્ય.....પીરસતી

કુમાર અંથમાળા

— મુંબઈ ઈલાકાના કેળવણી ખાતાએ આ અંથમાળાના —

પુસ્તક 'કોયડા સંગ્રહ ભા. ૧લા' ને પ્રાથમિક શાળાઓની અને (આલમની અખ્યાતીઓ' નામક પુસ્તકને પ્રાથમિક તેમજ માધ્યમિક શાળાઓની લાયબ્રેરીઓ માટે મંજૂર કર્યું છે.

પુસ્તકો : બહાર પડેલાં (૧) કોયડા સંગ્રહ ભા. ૧લો, (૨) આલમની અખ્યાતીઓ, (૩) કુમારોની પ્રવાસકથા. (૪) કોયડા સંગ્રહ ભા. ૨જો.

બહાર પડનારાં (૫) જાપાનની રમણી (૬) જંગલ કથાઓ.
છટકે નકલ ૦-૮-૦ : વાર્ષિક લવાજમ રા. ૩)

લખો:—ધી જ્યોતિ કાર્યાલય લીમીટેડ,

જુમામસ્જીદ સામે, અમદાવાદ.

૮૨ પ્રો-સેસ રોડ, મુંબઈ

ઈનામ આપવાને મંજૂર થયેલાં પુસ્તકો

શ્રીરાક્ષિ ગ્રંથમાળા

અનુક્રમ	કિંમત	અનુક્રમ	કિંમત
૧ કાકી	૦-૩-૦	૨૯ રઝીયા બિગમ	૦-૩-૦
૨ કાચકામાં રસીનું સ્થાન	૦-૩-૦	૩૦ ગૃહ વિવેક અને ખીજા	
૩ અર્ધાંગના	૦-૪-૦	વાતો ૦-૬-૦	
૪ ગૃહવ્યવસ્થાની વાતો	૦-૬-૦	૩૧ સખીના પત્રો	૦-૮-૦
૫ ખાંચણા	૦-૫-૦	૩૨ રઝવનું સાત્ર	૦-૩-૦
૬ બલિદાન	૦-૫-૦	૩૩ સ્ત્રી હૃદય	૦-૩-૦
૭ બવાટવી	૦-૪-૦	૩૪ પારસી લક્ષ્મી ગીતો વ.	૦-૬-૦
૮ મા	૦-૪-૦	૩૫ સંતતિ નિયમન	૦-૮-૦
૯ જયાના પત્રો	૦-૬-૦	૩૬ વહેમી પતિ	૦-૩-૦
૧૦ પતિનો પસંદગી	૦-૪-૦	૩૭ આરોગ્ય અને સુખ	૦-૬-૦
૧૧ લીલીની આત્મકથા	૦-૩-૦	૩૮ સામાજિક વાતો	૦-૫-૦
૧૨ ફેઈ	૦-૪-૦	૩૯ રમુજ વાતો	૦-૪-૦
૧૩ પારસી વાનોઓ	૦-૬-૦	૪૦ બહી કામી	૦-૧-૦
૧૪ વિધવા	૦-૫-૦	૪૧ પતિ પ્રભુ છે	૦-૧-૦
૧૫ કોને પરણું ?	૧-૪-૦	૪૨ માંદગી અને માવજત	૦-૪-૦
૧૬ સુધડતા ને સુંદરતા	૦-૮-૦	૪૩ વાતનું પતેસર	૦-૧-૦
૧૭ હારય કુમારો	૦-૮-૦	૪૪ ધરેલુની શોખ	૦-૧-૦
૧૮ મ્હાત્તા કહકા	૧-૧૨-૦	૪૫ પારસી સદીઓ	૦-૬-૦
૧૯ વિપ વૃક્ષ	૧-૮-૦	૪૬ એકાદશી	૦-૧૧-૦
૨૦ હારય કલાપ	૧-૮-૦	૪૭ રાજકુદેવી	૦-૧૨-૦
૨૧ દેવી ચૌધરાણી	૧-૮-૦	૪૮ શિવાજીની બા	૦-૧૦-૦
૨૨ વીર રોડા	૧-૦-૦	૪૯ સાસુની શિખામણ	૦-૧-૦
૨૩ હારય ઝરણું	૧-૮-૦	૫૦ લાયકાનું અજ્ઞાન	૦-૧-૦
૨૪ જરા મ્હાત્તા મુઝો	૧-૦-૦	૫૧ નામ પગરની નવલકથા	૧-૮-૦
૨૫ જીવન પત્રો	૦-૪-૦	૫૨ નવા સાચીયા	૦-૨-૦
૨૬ સુખી ઘર	૦-૩-૦	૫૩ વીર વાતો ભા. ૧	૧-૮-૦
૨૭ ભરત ગુંચણ	૦-૧૦-૦	૫૪ વીર વાતો ભા. ૨	૦-૧૨-૦
૨૮ ચોખસીનું ચકર	૦-૫-૦	૫૫ ગોરમાનાં ગીતો	૦-૧-૦

મળવાનું ટૂંકાણું:—

શ્રીરાક્ષિ કાર્યાલય-મુરત

મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાએ અને વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટેટ્સ એજન્સિસએ મંજૂર કરેલ પુસ્તકોની

યાદી

[મુંબઈ ઇ. મંજૂરી નં. ૧૦૭૨૦/૮-૨-૩૫: વેસ્ટર્ન ઇ. મંજૂરી નં. ૩૭૨-૩૬/૨૬-૧૦-૩૬]

૧ કીર્તિક્યાઓ (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૦-૨-૬		
૨ હીરામોતી	"	૦-૩-૦	
૩ યુત્તયુક્ત	"	૦-૨-૬	
૪ ટન ટન ટન ટન	"	૦-૨-૬	
૫ ક્યારે સમજશું (ત્રીજી આવૃત્તિ)		૦-૩-૦	
૬ ટ્રાસ્ટોયની નીતિક્યાઓ	"	૦-૩-૦	
૭ વસ્તો અને હિખાણ	૦-૨-૬	૧૩ પ્રાણી વર્ણન	૦-૪-૦
૮ વેરાયેશ્વર કૃષ્ણ	૦-૩-૦	૧૪ બાળકોની રમતો	૦-૩-૦
૯ રઝમતો રાજદંડ	૦-૩-૦	૧૫ ધરતીકંપ	૦-૩-૦
૧૦ પ્રથમ પેઢી	૦-૩-૦	૧૬ ચાર મુંદર મંવાદો	૦-૩-૦
૧૧ ગભિન ગમત	૦-૨-૬	૧૭ ગાંધીના લેખો	૦-૩-૦
૧૨ દસમું મોં	૦-૨-૦		

[મુંબઈ ઇ. મંજૂરી નં ૧૪૨૧૦/૧૨-૩-૩૬: વેસ્ટર્ન ઇ. મંજૂરી નં. ૩૬૨-૩૬/૨૬-૧૦-૩૬]

૧૮ ચાદો સૂરજ	૦-૪-૦	૨૦ જ્ઞાનમંથા	૦-૩-૦
૧૯ જંગલમાં રખાડાં	૦-૪-૦		

[મુંબઈ ઇ. મંજૂરી નં ૧૪૨૧૦/૧૨-૩-૩૬: વેસ્ટર્ન ઇ. મંજૂરી નં. ૧૪૨૧૦/૧૨-૩-૩૬]

૨૧ અંતરંગ અજ્ઞાનો	૦-૫-૦	૨૩ ગરબી શુભરાત	૦-૭-૦
૨૨ કૃત્તિકાની કલાણી	૦-૮-૦	૨૪ જંગલના જંગલમાંથી	૦-૫-૦

[મુંબઈ ઇ. મંજૂરી નં. ૬૮૨૭/૧-૧૨-૩૩: વેસ્ટર્ન ઇ. મંજૂરી નં. ૭૨૦૧-૩૬/૬-૭-૩૬]

૨૫ કીર્તિમંદિર	૦-૬-૦	૨૭ વિજ્ઞાન વિનોદ	૦-૫-૦
૨૬ વાધની બોડમાં	૦-૬-૦		

તજખા મંડળ પરેલું	૧-૮-૦	૨૮૩૧ ૧૬-૬-૧૬૩૬	
૩ મંડળ પ્રીત્તું	૧-૮-૦		
૪ મંડળ ચોથું	૨-૦-૦	૨૬૬૦ ૨૬-૬-૩૭	
૫ મુંદર વાનો	૦-૬-૦		
૬ વેદક્યાઓ	૦-૬-૦	૮૦૮૩ ૬-૧૦-૧૬૨૮	
૭ પડખા	૦-૫-૦		
૮ દેવતા સ્તંભ	૦-૧૦-૦		
૯ પરિવર્તિત (અનુવાદ)	૦-૮-૦	૧૫૩૪ ૨૭-૮-૩૭	
૧૦ પરીવર્તિત	૧-૪-૦	૧૫૩૭	"
૧૧ બી	૧-૦-૦	૧૫૩૫	"

અંદ્રનાથ (શરદ્યાત્રી)	૯-૧૪-૦	૬૫૩૩ ૨૭-૮-૩૭
સ્વામી "	૧-૪-૦	૬૫૩૬ "
કાગળ પત્રો	૦-૩-૦	૧૪૫૧ ૨૭-૩-૩૧
પાંચ લોકકથાઓ	૦-૪-૦	૧૦૫૮૭-૨૨-૧૧-૩૪
વિસર્જન	૦-૬-૦	૧૦૫૮૮ "
સંવાદ કુસુમ	૦-૮-૦	૧૦૫૮૯ "
બાઈબલ કથાઓ	૦-૮-૦	૧૪૩૧૧ ૧૯-૧-૩૩
જૈન	૦-૬-૦	૧૪૬૭૫ ૬-૩-૩૫
સંગીત માર્ગદર્શિકા	૦-૬-૦	૧૪૩૫ ૫-૩-૩૪
સંગીત વિનોદ	૦-૧૦-૦	૧૪૩૫ "
મોળ સતી	૧-૪-૦	૫૮૦૯ ૧૩-૮-૩૬
કંકાવટી મંડળ ખીજું	૦-૧૪-૦	૯૮૨૭ ૧-૧૨-૩૬
વેણીનાં ફૂલ	૦-૮-૦	

[સુખદે હવાકાના સરકારી કેળવણી ખાતા તરફથી]

નાનકડી વાતો	૦-૬-૦	૯૮૨૭ ૧-૧૨-૩૬
કથા ગીતો	૦-૬-૦	
વાનર પુરાણ	૦-૬-૦	૨૦૬૮ ૨૬-૭-૩૭
જનપદ	૦-૧૨-૦	૨૦૬૬ ૨૬-૭-૩૭
કિલોલ	૦-૮-૦	૯૫૧૦ ૨૭-૧૦-૩૭
ચાંદની	૦-૪-૦	"
શિકાર કથાઓ	૦-૮-૦	"
દેશ દેશની આદ્યુત વાતો ભા. ૧	૦-૧૦-૦	"
" " ભા. ૨	૧-૧૦-૦	"
રમકડાં	૦-૬-૦	૯૬૬૫ ૧૧-૧૧-૩૭
ગોવિંદનું ખેતર	૦-૨-૦	૯૬૦૨ ૧૦-૧૧-૩૭
લખમી ને ખીજ વાતો	૦-૨-૦	૯૬૦૧ ૧૦-૧૧-૩૭
શ્રીકાન્ત	૩-૩-૦	૧૦૬૪૧ ૭-૧૨-૩૭
બિલોરી પહાડ	૦-૩-૦	૯૬૬૬ ૧૧-૧૧-૩૭
ભીલકુમાર એકલવ્ય	૦-૫-૦	
ગોટી ચાલ પોળા	૦-૩-૦	૯૬૬૭ ૧૧-૧૧-૩૭

[વેરદન હન્ડીયા સ્ટેટસ એજન્સિ તરફથી મંજૂર થયેલાં]

સમર્પણ કથાઓ	૦-૬-૦	૭૦ ૨૦૧-૩૬
ગોવિંદનું ખેતર	૦-૨-૦	તા. ૯-૭-૩૬
વેણીનાં ફૂલ	૦-૮-૦	તા. ૭૦ ૨૭૨-૩૬
		તા. ૨૬-૧૦-૩૬
જનપદ	૦-૧૨-૦	
તણખા મંડળ ચોથું	૨-૦-૦	૭૦ ૩૭ ૨૭-૧-૩૭
ભીલકુમાર એકલવ્ય	૦-૫-૦	૭૦ ૧૮૮/૩૧ ૨૬-૫-૩૫

ગુજરાત અંધરત્ન કાર્યાલય, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

!! ઉત્તમ શાળાપયોગી પુસ્તકો !!

જુનિયર ધર્માકાના સંસ્કારી કેળવણીખાતાઓ ને પશ્ચિમદિશ એલ.સિ.ઓ+
ટેકસ્ટબુક, ટીચર્સબુક, કે લાઇબ્રેરીબુક તરીકે
મંજુર કરેલાં છે.

શ્રવણ આળખેથી [શબ્દપદ્ધતિ]+	રૂ. ૦-૧-૦
આદર્શ આળખેથી [વાર્તાપદ્ધતિ]	રૂ. ૦-૧-૦
કુમારમણિય ભાગ પહેલો [બાળથી ત્રીજા ધોરણ સુધી]+	રૂ. ૦-૧-૦
• કન્યામણિય ભાગ બીજો [ચોથા ધોરણથી વ. ક્ષા. સુધી]+	રૂ. ૦-૧-૦-૦
• કોલેજ અંગમણિય [ટ્રેનિંગ કોલેજ માટે] ...	રૂ. ૦-૮-૦

ધોરણવાર મણિયો

મણિય ભાગ પહેલું, રૂ. ૦-૧-૮	
• „ ધોરણ બીજું, + રૂ. ૦-૪-૦	
• „ ધોરણ ત્રીજું, + રૂ. ૦-૪-૦	
• „ ધોરણ ચોથું, + રૂ. ૦-૪-૧	
• „ ધોરણ છઠું, + રૂ. ૦-૫-૦	
• ત્રીજું ભાગ પહેલો [ધરતો દિશાળ, ધો. ૫-૬ માટે]+	રૂ. ૦-૨-૦
• „ ભાગ બીજો [દુકાનનો દિશાળ, ધો. ૭, વ. ક્ષા. માટે]+	રૂ. ૦-૪-૦
• ભૂમિતિ ભાગ પહેલો [બાળવર્ગથી ત્રીજા ધોરણ સુધી]	રૂ. ૦-૨-૦
• „ ભાગ બીજો [ચોથા ને પાંચમા ધોરણ માટે]	રૂ. ૦-૨-૦
• „ ભાગ ત્રીજો [ધો. ૫, ૬, ૭, ને ટ્રે ક્ષા. માટે]	રૂ. ૦-૧૦-૦
આંક અને આકારો, રૂ. ૦-૦-૬	
કુમાર ભૂમિતિ [બાળથી ચોથા સુધી, પશ્ચિમ દિશ માટે]	રૂ. ૦-૨-૦
આકાર પરિચય ને માપકરણ [બાળથી ૭ મા સુધી, „]	રૂ. ૦-૩-૦

[વાચનમાળાના પાઠોનું સ્પષ્ટીકરણ]

વાચન શિક્ષક

વાચન શિક્ષિકા

કોઈકશબ્દોના સાધારણ માટે] [જોઈકશબ્દોના સાંજાઓ માટે]
૧. ૨, ધો. ૩, ધો. ૪, ધો. ૨, ધો. ૩, ધો. ૪, ધો. ૫, ધો. ૬,
૨-૦, ૦-૩-૦, ૦-૧-૦, ૦-૨-૦, ૦-૩-૦, ૦-૪-૦, ૦-૫-૦, ૦-૬-૦,

વાપરનારાં ગ્રામીણ વળાણે છે. સામગ્રી નક્કોમાં સાફ કમિશન. કમ્પો.

બીજાં શાળાપયોગી પુસ્તકો પણ દિશાયત આવે મળશે.

અનડા બુક ડીપો

૭૨૩, લક્ષ્મીવાડ, અમદાવાદ.

શાળાપત્ર સંબંધી સૂચના

- ૧ પત્ર સંબંધી લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું. મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક ખાજુએ અક્ષરેલખવું. જે છાપવા યોગ્ય લાગશે તો છ પસંદ નહિ કરેલા લેખ ટિકિટ મોકલી હશે તો મોકલવામા આવશે. યોગ્ય ચર્ચાપત્રને પણ :.
- ૨ લવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦ ટપાલ સાથે અગાઉથી. છુટક અંકના રૂ. ૦-૩-૩ સાથે. લવાજમના પૈસા મનીગ્રાઉન્ડર, એક અગર મોકલાવશે તો તે ચાલશે, પરંતુ તેમાં કમિશન જે ખસે તે લવાજમના પૈસામાંથી કાપવાનો નથી, પરંતુ તે મોકલનારને શિર છે.
- ૩ શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં વેલી ચોપડીગા ખાતાએ મંજુર કરેલીજ હોય હમેશ હોતું નથી; મટિ દરેકને મંજુર કરેલી ગણવી નહિ.
- ૪ આ પત્ર સાથે કોઈપણ હેડલીલ આવશે નહિ.
- ૫ સ્થળસંકોચને લીધે શાળાપત્રમાં ઇનામપત્રક છે તેના સંબંધમાં દરેકને સૂચના કરવામાં કે રૂ. ૫) થી ઓછી રકમવાળાં નામ છપાવવા મોકલવાં નહિ; તેમ છતાં આવશે તો તે છા આવશે નહિ.

જાહેરખબરના નવા ભાવ

આથી સવને ખબર આપવામાં આવે છે કે સને ૧૯૩૮ તા જાહેરખબરના ભાવમાં ઘટાડો કરી તે નીચે મુજબ રાખવામાં આવ્યા છે

મુદત	એક પાન	અડધું પાન	પા
આખ્ર વર્ષ	૧ ૯૦	૩. ૪૦	૧
૬ માસ	૧ ૩૨	૩ ૨૨	૩, ૧
ત્રણ માસ	૧ ૧૮	૩ ૧૨	૩ ૬
અઠ માસ	૧ ૭	૩ ૫	૩ ૪

[જીલ્લાઈ સન ૧૯૩૮]

પ્રસ્તાવ ૭૭
અંક ૭

14/7/38
Registered
No. B. 43

શાળા

વંચી

એચ. ટી. ઘોઘારી, બી. એ., એસ. ટી. મી. ટી.

અનુક્રમશિકા

ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧ શાળાની વ્યવસ્થા	...	૨૭૧
૨ આદર્શ શાળા	...	૨૭૫
૩ ચિત્રકામ	...	૨૭૮
૪ શાસ્ત્ર સુધારણા	...	૨૮૨
૫ ગણિત માટે સામાન્ય મૂલ્યના	...	૨૮૫
૬ નીતિસિદ્ધાન્ત	...	૨૮૮
૭ પ્રશ્નપત્રિકા	...	૨૯૨
૮ અભિગતો	...	૨૯૩
૯ અભિગત	...	૨૯૫
૧૦ રેડ-ક્રોસ સોસાયટી	...	૨૯૬
૧૧ ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ	...	૨૯૮
૧૨ સંગીતનું નોટશન...	...	૩૦૭
૧૩ પાઠ્યપુસ્તક, હિનામ અને લાયબ્રેરી માટે મંજુર યોજના	...	...
પુસ્તકોની યાદી....	...	૩૦૮
૧૪ છોકરાઓ માટે લેવાએલી વર્તીકયુક્ત શાષ્ટ્રના પરીક્ષા, ઉત્તર ભાગ	...	૩૧૫
૧૫ ખાનગી જાહેરખબરો.	...	૨૭

કેળવણીખાતાના હુકમથી

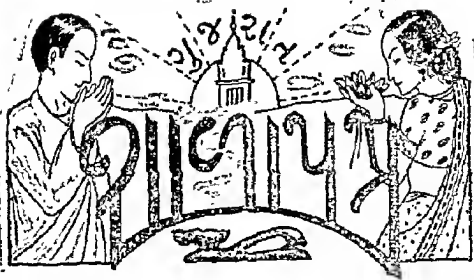
તંત્રી અને પ્રકાશક (ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૫ થી)

હીરાલાલ ત્રિકમલાલ ધાધારી, બી. એ., એસ. ટી. સી. ડી.

હેડમાસ્ટર, પ્રે. શ. ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

ધી "હાઇમંડ જ્યુનિટી" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પરીષદ દેવાદાસ હજીવાડે હાથું
સલામત રીતે—અમદાવાદ.

પુસ્તક ૬૭]

જુલાઈ ૧૯૩૮

[અંક ૭

પ્રજ્ઞાની ઉત્તરિતો આધાર તેની ફેળવણી પર છે; અને ફેળવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ સૂત્ર જોઈતું વહેતું અમલમાં આવે, તેટલી વહેલી ઉત્તરિત.

શાળાની વ્યવસ્થા

(મતાંક ૫૪ ૨૧૧ થી ચાલુ)

અભ્યાસક્રમ અને વખતપત્રકની યોજના એવી હોવી જોઈએ કે વિદ્યાર્થીઓ તેમને લાભકારક કાર્યમાં હંમેશાં ગુંથાએલા રહે અને સમયને અતુલ્ય દરેક વિષય શીખવી શકાય.

શાળાને અભ્યાસક્રમ જોડેલો અમલનો છે તેટલુંજ વખતપત્રક વર્ગને છે અને તેની જુદીપૂર્વકની યોગ્ય રચના ઉપર સફળતાનો ધણો આધાર રહેલો છે. સુખ્ય શિક્ષકે જોવું જોઈએ કે—

(૧) વખતપત્રકમાં અભ્યાસક્રમના દરેક વિષયનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે અને દરેક વિષયને યોગ્ય અને પ્રમાણસર સમય આપવામાં આવ્યો છે.

(૨) વિષયની અગત્ય પ્રમાણે અને યોગ્ય સમય પ્રમાણે તે વિષયને સ્થાન આપવામાં આવ્યું છે.

(૩) દરેક પાઠને યોગ્ય વખત આપવામાં આવે છે.

(૪) લેખી કામ તેમજ મેંએ કરવાનાં કામ તરફ બરાબર ધ્યાન આપવામાં આવે છે.

(૫) તાજગી, શારીરિક કસરત, વ્યવસ્થિત રમતગમતની પાછળ યોગ્ય વખત ગાળવામાં આવે છે.

(૬) લેખા કરવાની જરૂર પડે ત્યારે વખતપત્રક ખીજ વર્ગની સાથે બંધબેસતું થઈ જાય છે. કામનો ફેરફાર એ આરામ છે. બેસી રહેવાથીજ આરામ મળે છે એ માન્યતા બૂલબરેલી છે અને દરેક પાઠ તેની પહેલાંના પાઠ કરતાં જેટલો અને તેટલો જુદો જાતનો રાખવો જોઈએ. દિવસના પાછલા ભાગમાં વિદ્યાર્થી વધારે થાકેલા હોય ત્યારે એાછો માનસિક શ્રમ પડે તેવા વિષય રાખવો જોઈએ.

તરત જોશ માટે હે. મા. ની ઓફિસમાં નિશાળનું સમગ્ર વખત-પત્રક (ટાઈમ ટેબલ) હોવું જોઈએ.

દરેક શિક્ષકે ટુંકમાં નીચેના હેતુ ખ્યાલમાં રાખવા જોઈએ:

૧. એકસરખો શારીરિક, નૈતિક અને માનસિક વિકાસ.
૨. અવલોકન અને ધ્યાનની ટેવની એકસરખી તાલીમ.
૩. શબ્દનો ભડોળ વધારવો અને વર્ણનશક્તિમાં વધારો કરવો.
૪. બધાને રસૂર્તિવાળું કામ પુરું પાડવું. વિદ્યાર્થીઓને રોકાએલા રાખો.

તેમને કામ વિનાના ન રાખો.

મોટાંએને પણ કંઈને કંઈ કામ કરવાનું જોઈએ છે. એમને એમ તેઓ સ્થિરતાથી બેસી શકતા નથી તો બાળકો કે જે ઘણાજ ચંચળ હોય છે તેમની પાસેથી એવી આશા રાખવી એ વ્યર્થ છે; પરંતુ એ ચંચળતાનો સફુપયોગ થઈ શકે એટલે કે સારી પ્રવૃત્તિ તરફ તેને વાળવી જોઈએ.

ધ્યાન, રસ અને થાક તરફ શિક્ષકે દુર્લ્લેહ નહિ કરવું જોઈએ. વાસ્તવિક રીતે જોતાં જેધ્યાન જેવી વસ્તુ નથી. જેને જેધ્યાન કહીએ છીએ તે એક રીતે ખીજ વસ્તુ તરફનું (ઉત્તેજક પ્રકાશ તરફનું) ધ્યાન હોય છે. ધ્યાન ને રસનો એકબીજા સાથે અરસપરસ સંબંધ છે. ધ્યાનથી રસ ને રસથી ધ્યાન છે. રસ ને ધ્યાન સામાજિક રીતે નક્કી થએલ છે. સમાજની પ્રવૃત્તિઓમાં ભાગ લેવાથી સમાજના રસોમાં (આનંદમાં) ભાગ લઈએ છીએ. તેનો રસ એ બાકિતનો રસ અને છે. તેનાં કામો,

વ્યક્તિના હેતુ, તેની લાગણીઓ, રીતો ને હેતુઓ વ્યક્તિનાં બને છે. બીજા જે કરે તેમાં આપણને રસ પડે છે, ને બીજા વખત આપણે તેમ કરીએ છીએ; પછી તે કોઈ નામાંકિત વાર્તા વાંચવાની હોય, જાહેર રમત રમવાની હોય, અમુક જાતનો ખોરાક ખાવાનો હોય, બગીચામાં અમુક જાતનો છોડ ઉગાડવાનો હોય, અમુક જાતનો પહેરવેશ પહેરવાનો હોય, કોઈ સંગીત ગાવાનું હોય કે અમુક કહેવત વાપરવાની હોય, કે, જે સમાજમાં આપણે હોઈએ તે સમાજ જે કંઈ કરતી હોય તેમાંનું કંઈ કરવાનું હોય. વર્ગમાં બાળકનું ધ્યાન રોકવાનાં કિંમતી સાધનોમાંનું એક એ છે કે સામાન્ય પ્રવૃત્તિમાં ભાગ લેવાની તેની વૃત્તિ જાગૃત કરવી. નિર્દોષ દરિદ્રાર્થ (જુદી જુદી નિશાળોનાં એકસરખાં ધોરણો વચ્ચેની) ઇનામ ને શિક્ષા પણ આમાં ભાગ લેજીવે છે. ઇનામ ને શિક્ષા વિષે આગળ ઉપર વધુ ઉલ્લેખ કરવામાં આવેલ છે. કેળવણીના મુખ્ય હેતુઓમાંનો એક હેતુ ચારિત્ર્ય ને વ્યક્તિત્વનો વિકાસ છે. સામાજિક ને નૈતિક રીતે ઇચ્છવા યોગ્ય પ્રવૃત્તિમાં ધ્યાન આપવાને રસ લેતા કરવાની અગત્યની ફરજ શાળાએ બજાવવાની છે.

બાળકના રસોનો અભ્યાસ કરવો એ શિક્ષકની ખાસ ફરજ છે. ધ્યાનની દૃઢ સમજણી જોઈએ. બાળક જેમ જેમ મોટું થતું જાય તેમ તેમ તે દૃઢ પધતી જાય છે. શિક્ષકે તે સમજણી જોઈએ અને ધીમે ધીમે કેળવણી જોઈએ, એકદમ નહિ; આથી બાળવર્ગ ને ધો. ૧ માં કોઈ પણ વિષય પર સાઈ ધ્યાન ખેંચવાનો વખત ૨૦ થી ૩૦ મિનિટનોજ હોવો જોઈએ અને ઉપલાં ધોરણોમાં ૪૦ મિનિટથી વધુ હોવો જોઈએ નહિ. કોઈ પણ ઉત્તેજકને શુદ્ધિપૂર્વકનો જવાબ આપવાની શક્તિનો આધાર ધણે ભાગે તે વસ્તુ તરફ ઐચ્છિક ધ્યાન આપી શકે છે કે આપે છે કે તેમાં રસ લે છે તે ઉપર છે. સારા શિક્ષકનું કર્તવ્ય એ છે કે શુષ્કમાં શુષ્ક અને રસહીન વિષયનો બીજા રસમય વિષયો સાથે સંબંધ જોડવો જેથી તે તરફ ધ્યાન આપતાં આપોઆપ ચેલા શુષ્ક વિષયો તરફ પણ ધ્યાન જાય.

ઇચ્છાબળને લીધે ચિત્ત સ્થિર થાય છે. ધ્યાનપૂર્વક કામ કરવાથી શરીર તેમજ મનમાં ફેરફાર થાય છે. કોઈ પણ જાતના કામને લીધે શરીરમાંના લોહીનો ક્ષય થાય છે. લાંબા વખતના કામથી શરીરમાંની ઊર્જા-શક્તિ વપરાઈ જાય છે; પછી બાળકને કામનો કંટાળો આવે છે અને કામના અણગમતાની રિયલિટી ઉદ્ભવે છે, જેને યાદ કહીએ છીએ. વચ્ચે વચ્ચે આરામ મળવો જોઈએ. પૂર્ણ ઉંઘ, ખોરાક ને રવચ્છ હવા ન મળે

તોપણ વહેલું થાકી જવાય. શારીરિક નબળાઈ, આસપાસની પ્રતિબૂળતા, ઘર તેમજ શાળાની અનારોગ્ય સ્થિતિ, મગજ હિપર રહેલો ભાર, સુસ્ત પ્રકૃતિ, મનની અસ્થિરતા, શિક્ષકને માખાપની ધાક, અતિશય અભ્યાસ, ભયંકર સ્વપ્નાં વગેરેથી બાળક વહેલું થાકી જાય છે. શિક્ષકે થાકનાં ચિહ્નોની તપાસ કરી તેનાં જે કારણો હોય તેને દૂર કરવાં કે જેથી બાળક પુરતું ધ્યાન આપી શકે. મગજનું કામ કરનારને સ્નાયુની કસરત બહુ ફાયદાકારક છે. મનની શક્તિ જેવી ધાર શારીરિક કસરતદ્વારાજ તીક્ષ્ણ થવી જોઈએ; પરંતુ તે અતિશય ન થાય તેની સંભાળ રાખવી જોઈએ. મદત કરતાં સુડોળ અને સસક્ત શરીરની જરૂર છે.

૫. ગ્રાસાહન એટલે જિજ્ઞાસાને હિતેજન આપવું. શાળા છોડી ધંધે વળગે તોપણ એ રસ કામચ રહે એવો રસ જ્ઞાન માટે હિત્યજન કરવો એ શિક્ષકનો ધર્મ છે.

ટુંકમાં શીખનાર વ્યક્તિ શિક્ષણનું કેન્દ્ર હોવું જોઈએ; શીખવાનો વિષય નહિ.

વખતપત્રકના ફાયદા.—

૧. તે જોતાંની સાથે દરેક વર્ગનું કામ અને દરેક વિષય પાછળ ગાળવામાં આવતો વખત દર્શાવે છે.

૨. તે નિશાળનું બધું કામ વ્યવસ્થિત યોજનાપૂર્વકનું બનાવે છે.

૩. તે વખત અને યતનની કરકસર કરે છે.

શાળાના ઓરડાની યોજના.—

હવા અજવાળા માટે પુરતી સગવડ હોવી જોઈએ. ગામડાંઓની ઘણી નિશાળોમાં સગવડનો અભાવ જણાય છે, છતાં શિક્ષકો સાદી સમજ વાપરીને જોઈતી સગવડ મેળવી શકે. જ્યાં ઓસરી હોય ત્યાં ઓસરીમાંજ બાળકોને બેસાડવા અને વરસાદ ને ઠંડીની દરકત ન આવે તેવે વખતે ઘણો વખત ઝાઝ નીચે ખુલ્લામાં બેસાડવા એ ધૃષ્ટવા યોગ્ય છે. કેટલીક નિશાળોને અંદર ખુલ્લાં યોગાન હોય છે તેનો સદુપયોગ થવો જોઈએ. શરૂઆતમાં શિક્ષકોને લોકોતરફની ટીકનો ભય હોય છે, જેમકે શિક્ષક હવા ખાવા કે ગરખાં મારવા બેઠા છે, પરંતુ શિક્ષક પોતાના કામમાં મશગુલ હોય અને પુરતાં સાધાનો હાજર હોય તો તે ભય રહેશે નહિ. શિક્ષકે સંયમ જાળવવો પડશે. તમામ બાળકોને વારાફરતી તે લાલ મળવો જોઈએ. આથી શરીર-દુરસ્તીના પ્રશ્ન સરળ થઈ જશે. બેસવાને માટે પણ પુરતી સગવડ થઈ જશે. કોઈ

પણ બે બાળકો એકબીજાને અડીને બેસે એ ઇચ્છવા યોગ્ય નથી. એકેએક બાળક-
ને આરોગ્યની દૃષ્ટિએ છુટું બેસાડવું જોઈએ. શિક્ષકે પણ કોઈ પણ કારણસર
બાળકને અડકવાની કે પકડવાની જરૂર રહેતી નથી, કારણકે જે કંઈ કામ કરાવ-
વાનું હોય તે માટે યોગ્ય શબ્દો બોલવાથી બાળક તે સમજી શકે છે. પશુનેજ
આપણી ભાષા ન સમજવાથી પકડીને દોરવાની જરૂર પડે, જો કે બાળકાર તેની
સાથે પણ વિચારપૂર્વક વર્તી શકે છે. ટટાર બેસતાં ને ઉભા રહેતાં શીખવવું
જોઈએ; તેમજ એકેએક બાળક તેમ કરે છે કે નહિ તે પર ધ્યાન
આપવું જોઈએ. ફક્ત સૂચનાજ બસ નથી, પરંતુ તે પ્રકારે કામ થાય છે
કે નહિ તે જોઈને અમલ કરાવવાથીજ કામ થાય છે. વાંચવા ને લખવા
માટે પુરતી સગવડ હોવી જોઈએ એટલુંજ નહિ, પરંતુ તે વખતની બાળકની
સ્થિતિ યોગ્ય છે કે નહિ તે જોવું જોઈએ, અને તેનો અમલ કરાવવો
જોઈએ. લખતી વખતે ડાબી બાજુએથી અને વાંચતી વખતે પાછળથી
અજવાળું મળે એ ઇચ્છવા યોગ્ય છે. લખતી વખતે પણ શરીર ટટાર રહે
એ ખાસ જોવું જોઈએ, ફક્ત ડોક સહેજ નમે.

અપૂર્ણ

આદર્શ શાળા

(ગતાંક ૫૪ ૨૧૪ થી ચાલુ)

૮. પરીક્ષા.—

અભ્યાસક્રમ સાથે પરીક્ષા સિક્કાની બીજી બાજુની માફક જોડાયેલી
છે. જેવો અભ્યાસક્રમ તેવી પરીક્ષા એવું સામાન્ય મૂત્ર છે, છતાં વિચારવા
જેવો પ્રશ્ન એ છે કે પરીક્ષા ન હોય તો શું થાય ? આ પ્રશ્ન અગત્યનો
છે. સમાજમાં કે રાજ્યમાં વારંવાર કસોટી હોય છેજ. એ કસોટી તેજ
પરીક્ષા. કોઈને કોઈ સ્વરૂપે પરીક્ષા તો હશેજ. લોદાનો શેર ન હોય તો
લાકડાનું માપ હશે, લાકડાનું માપ ન હોય તો હાથના ખોખાનું પરિમાણ
હશે. એ રીતે માપ દુનિયાના અંત સુધી રહેશેજ એમ ઘણા માને છે.
જો પરીક્ષા ન હોય તો “ટકે શેર ભાજી ટકે શેર ખાળ” જેવો ઘાટ થાય.
ભલે ભાવિના ગર્ભદારમાંથી જે પાકે તે ખરું ! છતાં આજે જે પરીક્ષા
થાય છે તેમાં સુધારાવધારા ઘણા કરવા જેવા છે. પરીક્ષાનું પ્રમાણ પણ
ઓછું કરવા જેવું છે. હુંકામાં પ્રશ્નપત્રમાં બુદ્ધિવર્ધક પ્રશ્નો આવે એવી
પરીક્ષા આદર્શ શાળામાં હોવી જોઈએ અને લેખી પરીક્ષા કરતાં મૌખિક
પરીક્ષા ઘણી વાર કરવી જોઈએ. સ્વાભાવિક માંયત્વ આ રીતે બાળકમાં
ખૂબ આવે છે.

૯. પરીક્ષકો.—

પરીક્ષકો આખા વરસનું શાળાનું કામ તપાસે છે, એટલે સ્વાભાવિક રીતેજ ઉતાવળ થાય છે. શાળાનું વાતાવરણ, વિદ્યાર્થીનું સામાન્ય જ્ઞાન અને અભ્યાસક્રમ પ્રમાણેનું શિક્ષણ, એ બધું જોવું જોઈએ. પરીક્ષકો એ ઉત્તમ શિક્ષકો છે એ રીતે શિક્ષકોએ તેમને માન આપવું અને પરીક્ષકે શાળાના શિક્ષકોને બાઈ જેવા ગણી સૂચના કરવી. આ રીતે પ્રેમ અને નિખાલસપણું વધશે. પરીક્ષકો બાળકોના દેખતાંજ શિક્ષકને ધમકાવે તો પરીક્ષક ગયા બાદ બાળકો શિક્ષકને માન આપતા નથી. આથી શિક્ષકો સ્વમાનભંગ થાય અને બાળકો સ્વચ્છંદી બને છે.

દુળવણીની નવી પદ્ધતિ પણ પ્રત્યક્ષ પાઠ આપીને વારંવાર બતાવવી જોઈએ, તેમજ શાળાની આબાદી આ રીતે થાય તેના માર્ગ પણ મિત્ર-ભાવે બતાવવા જોઈએ. આવા પરીક્ષકો પણ આદર્શ શાળાનો ઉત્તમ શત્રુમાર છે.

૧૦. વ્યવસ્થાપક બોર્ડ.—

શાળાને ચલાવનાર સંસ્થા પણ આદર્શ હોવી જોઈએ, તેના સહાયકો પણ શાળા પ્રત્યે સમભાવ ધરાવનાર હોવા જોઈએ.

૧૧. બગીચો.—

બગીચો નિશાળની સુંદરી છે અને અહોનિશ કુદરતનું ધ્યાન ધરાવનાર જનેતા છે. પ્રત્યેક શાળામાં એક આદર્શ બગીચો હોવો જોઈએ. કવિ યનાર, ચિત્રકાર યનાર કે શિલ્પી યનાર દરેકને એ નાના બગીચામાંથી અનેક પ્રેરણા મળે છે. નાની બાબત જીવનમાં જડતી નથી, છતાં અંતે તે મહાન કાર્યમાં પરિણમે છે. કવિવર ટાગોર, એનું બાળપણ નદીકિનારે ગયું. એ નદીના અનંત પાણીએ એના મગજમાં અનેક ભૂમિંઓ જગાડી, જે આજે શબ્દોમાં અંકિત થઈ અને હિંદની મહાન દોલત બની. કુદરતમાંથી સર્વ કળા જન્મે છે માટે આદર્શ શાળા તેજ કે જેની પાસે સુંદર બગીચો હોય, એ બગીચો એ શાળાની ઈજ્જત છે. એનું કામ વિદ્યાર્થીએજ કરવું જોઈએ. દરેક ધોરણવાર અમુક ભાગ આપવો, સૃષ્ટિજ્ઞાનના પાઠ અને કેટલાક પદાર્થપાઠ અને ભૂગોળ શીખવવામાં બગીચો ઘણો મદદરૂપ છે. પોતાના ક્યારામાં કેટલાક ભૂમિતિના આકારો અને ભૂગોળના નમુના બનાવે તોપણ ઉત્તમ છે. આ રીતે બગીચાદ્વારા સદયં શિવં સુંદરમ્ નો આદર્શ બગીચર પરિપક્વ બને છે.

૧૨. શારીરિક શિક્ષણ.—

આણે જમાનામાં ઘણે લોકો કુળવાએલા કુટુંબમાં કબજિઆતનો રોગ ફરજિઆત આવ્યો છે, તેમજ યુવાનો અને યુવતીનાં શરીરો નિર્માદ્ય, તેજવિહીન બન્યાં છે. આ બાબત ધણીજ અગત્યની છે. એક ભરવાડ કે એક મજૂર જાતે-શરીરે બળવાન હોય તેનું જીવનસંગીત જીએ. અને એક એન્યુએટનું નિર્માદ્ય શરીરસંપત્તિવાળું દુઃખી કુટુંબ જીએ. બંનેની માનસિક ભૂમિકામાં ફેર છે. ભરવાડો શેકસપિઅરનું સાહિત્ય વાંચી ન શકે પણ કુહાડાનું હળવું સાહિત્ય આબાદ રીતે લખી જાણે છે. કહેવાની વાત એ છે કે જ્યાં અર્થ પેદા કરવા શરીર તૈયાર ન હોય ત્યાં માનસિક શક્તિ શા કામની? બલે ભરવાડ અબણ ગણાતો હોય તોપણ તે દેશને, સમાજને અને પોતાના કુટુંબને માંદગા વિદ્વાન કરતાં વધુ ઉપયોગી છે.

પ્રાથમિક શાળામાં વ્યાયામ હોવોજ જોઈએ. કુળવણીનો હેતુ સર્વાંગ શક્તિનો વિકાસ છે, તો પછી માનસિક, શારીરિક અને નૈતિક ત્રણે શક્તિનો સમ પ્રમાણમાં વિકાસ જે શાળામાં થાય તેજ આદર્શ શાળા, તેનાજ વિદ્યાર્થી આદર્શ બને, અને તેજ શાળા પોતાનું ધ્યેય મેળવી શકે. જ્યારે વોટર્સના મેદાનમાં નેપોલીયન હારી ગયો ત્યારે તેણે કહ્યું હતું કે “ઇંગ્લાંડનો આ વિજય ઇટન અને હેરો કોલેજના મેદાનને આભારી છે.” આ વાક્ય દેશોદયની સિદ્ધિ માટે ખૂબ અગત્યનું છે.

રમત એ પણ શારીરિક શિક્ષણનું અંગ છે. દેશી રમતો અને બની શકે ત્યાં ક્રિકેટ જેવી સાહસિક રમતો વિદ્યાર્થીમાં અદ્યુત યુથો લાવે છે. રમત એ પૃથ્વી ઉપરની સંગીતમય ચેતનામૃત દેવી છે, જેનાથી સમાજમાં અગણિત લોકો યાય છે. આજે તો પ્રત્યેક બાળશિક્ષણ રમતના સિદ્ધાંત ઉપરજ અપાવાની કે આપવાની રીતો યોગ્ય છે, કેમકે એ બાળજિજ્ઞાસા વિકસાવવાનો કુદરતી માર્ગ છે. જે શાળામાં શારીરિક શિક્ષણ વ્યવસ્થા-પૂર્વક અને નિયમિત અપાતું હોય તેજ શાળાનાં બાળકો આગળ જતાં કંઈ નામના મેળવે છે.

૧૩. નાગરિકનું શિક્ષણ કે નીતિશિક્ષણ.—

આ બાબત પણ આપણા જીવનની નિષ્ફળતા કે સફળતા માટે વિચારવી અગત્યની છે. પ્રજાજન એ નગરજન છે. એને કેમ ચાલવું, વર્તવું અને જીવનસાધન કેમ મેળવવું તેનું શિક્ષણ આપવું તે નાગરિકનું શિક્ષણ છે. આ ફરજ ‘શીખવવી એ શાળાનું’ કામ છે. પ્રમાણિકતા જેવા યુથનો અભાવ એ પણ આપણા વેપારની નિષ્ફળતા છે.

નીતિશિક્ષણ એટલે ચારિત્ર્યનું શિક્ષણ. ચારિત્ર્ય શાળાનો શણગાર છે, બદલે વિશ્વનો શણગાર છે. જેનામાં ચારિત્ર્ય નથી તે, માણસ કોઈ કામમાં ફળીભૂત થતો નથી. ચારિત્ર્ય વધરની શાળા દેશને કે સમાજને બોમ્બ છે. એવી શાળા નભાવવા કરતાં બંધ કરવી સારી છે. રાજ્યના કાયદાને માન આપવું, માળાપની આગ્રા માનવી, ગૃહસ્થાશ્રમ ધર્મ-બળવલો અને શરીરની સ્વચ્છતાને તાબે ન થવું એ બાબત નીતિશિક્ષણમાં અગત્યની છે. ધાર્મિક શિક્ષણ એ નીતિશિક્ષણની પાસેજ છે. આ બધા ધર્મો એક શક્તિનાં માત્ર વિભાગી નામ છે, તેમ નીતિશિક્ષણ કે ધાર્મિક શિક્ષણ માત્ર શબ્દની ચતુરાઈ છે, છતાં એટલી બાબત ધ્યાનમાં રાખો કે દરરોજ શાળામાં પ્રાર્થના કરાવો; પ્રાર્થના બાદ ૧૦ મિનિટ મહાન પુરુષોના આપભોગની કે પિતૃભક્ત શ્રવણની કે એવી બીજી હૃદયરોચક વાત કરો. આવી નાની બાબત પણ પરિપક્વ થતાં ધર્મ-ફલની તમત્રા અગ્નિના તણખાની માફક પ્રગ્વસિત કરશે. ઇતિહાસનું શિક્ષણ એ મહાન પુરુષના જીવનનું રૂપાંતરણ છે. દરરોજ જે વિષયો શાળામાં શીખવાય તેમાં નીતિનો સમન્વય બને ત્યાં કરવો. દા. પ્રતાપ, શિવાજી, અકબર, દયાનંદ, શ્રીકૃષ્ણ કે પિતૃભક્ત રામ એવા પાદો વખતે એમના જીવનની-માનવજીવનની-આપભોગની વાત રજુ કરવી. વિજ્ઞાનવીરો એ આધુનિક જગતના ખરેખરા પેગંબરો છે. એમના જીવનને ભોગે એમણે હબરો શોધો માનવસંસ્કૃતિના પોષણ માટે વિશ્વને આંગણે ધરી છે. આવી વાતો એજ ખરે ઇતિહાસ છે. એમાંથીજ જગદીશચંદ્ર બોઝ, સી. વી. રામન, કવિવર ટાગોર, કે બર્નાર્ડ શો પાકે છે.

અપૂર્ણ.

ચિત્રકામ

ધોરણ ૩ નું

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૨૫ થી ચાલુ)

પદાર્થચિત્ર,—

પ્રત્યક્ષ પદાર્થ પરથી ચિત્ર કાઢવાથી નિરીક્ષણ કરવાની અને નકલ કરવાની શક્તિ ખીલે છે. આકાર અને તેના બીજા ભાગોના પ્રમાણ વિષેના જ્ઞાનમાં પણ વધારો થાય છે. આંખથી દરેક સીધી કે આડી લીટીના બેઝણ-થી બનતા પુણાની પહોળાઈ અને લીટીઓની લંબાઈ વિષે નિરીક્ષણ કરવાનો સારો અભ્યાસ થાય છે. બાળકોએ પેન્સિલથી સ્વચ્છતાપૂર્વક અને ચોક્કસાઈથી આ કામજી પર ચીતરવાનો અભ્યાસ કરવાની જરૂર છે.

આ ધોરણમાં પહેલાં શરૂઆતનાં ચોડાં પદાર્થચિત્રોનો સાદા પદાર્થો ને બીજા ધોરણમાં ઘર્ષ ગયા હોય તે પદાર્થો પરથી અભ્યાસ કરાવવો. પછી નળાકાર, શંકુ આકાર, લંબઘન, ઘન, વગેરે લાકડાના ભૂમિતિના આકારો પરથી યોગ્યએલા પદાર્થો, દા. નળાકાર પદાર્થો, ચાનો ભોળ ડબો, પવાલી, બરણી, સીસા, વગેરે, શંકુઆકાર પદાર્થો, ડોલ, ટોપી (ફિઝ), પવાલાં, ગળણી, વગેરે, લંબઘન પદાર્થો, ખોખાં, ઈટ, ગ્યાસલેટનો ડબો, પેટ્રોલનો ડબો, પેટ્રીઓ (દીવાસળીની, ચાકની, દપડાંની, રંગની) વગેરે, ઘન પદાર્થો, પેટ્રી, નિલ્લેરી, ચાની પેટ્રી, સાપ્ત, વગેરે બાળકોની આંખની સપાટી નેટલી ઉચાર્થએ મૂકી ચીતરાવવાં. આંખની સપાટીએ પદાર્થ ગોઠવવાથી તે પદાર્થની ઉપલી તેમજ નીચેની બાજુએ દેખાશે નહિ. વર્ગની વયમાં બાળકોની આંખની સપાટી નેટલી ઉચાર્થએ પદાર્થ ગોઠવવો અને પદાર્થથી આસરે ૬ ફુટ દૂર ચોગરદમ ગોળાકારમાં કે અર્ધ-ગોળાકારમાં બાળકોને પાટલી પર બેસાડવાં. પેન્સિલથી સફેદ કાગળ પર અથવા પેન્સિલથી રંગીન ટીન્ટેડ કાગળ પર પદાર્થની બાહરેખા કાઢતાં શીખવવું. ટીન્ટેડ કાગળ પર બાહરેખા કાઢ્યા પછી રંગ પલુ પેરેટલથી પુરી સકાય છે. ઉચાર્થ ને પહોળાઈનાં પ્રમાણો એકબીજા નેડે સરખાવી પ્રમાણસર કામ કરાવવું. અને ત્યાંસુધી જીણવટ વગરના રંગીન સાદા આકારો પસંદ કરવા, તેમ જીણવટવાળું કામ કરતાં બાળકોને અટકાવવા.

અભ્યાસ માટે શરૂઆતમાં નળાકાર પદાર્થો, પછી શંકુ આકારના અને પછી ઘન આકારના પદાર્થો એમ ક્રમવાર શીખવવા.

આંખની સપાટી વિષે.—

બાળકોને આંખની સપાટી વિષે જ્ઞાન આપવાની ખાસ ગરૂર છે. એને માટે નીચે આપેલા પ્રયોગો કરી બતાવવા જોઈએ:

બાળકો સમક્ષ એક લાકડાનું ગોળ પાટીઉં કે જેની જગાઈ કે ઈથ હોય તેવું લઈ બાળકોની આંખની સપાટી કરતાં ઉચું રાખવું, અને સવાલ પૂછવો કે તમારાથી આ વસ્તુની કઈ સપાટી દેખાય છે? (જો નીચેની) પછી ધ્યાન દઈ નિરીક્ષણ કરવા અને ત્યારે માત્ર જગાઈની સીધી લીટી દેખાય અથવા ઉપલી કે નીચેની સપાટી દેખાતી બધે થાય ત્યારે હાથ ઉઠાવે કરવા સૂચના આપવી. શિક્ષકે ધીમે ધીમે તે પાટીઉં નીચે લાવતાં જવું. આવી રીતે ત્યારે તે પાટીઉં બાળકોની આંખની સપાટી પર આવશે ત્યારે બાળકો વ્યક્તિમત્ત હાથ ઉઠાવે કરશે. આનું કારણ એ-

કે દરેક બાળકની આંખની સપાટી એકસરખી ઉંચાઈએ હોઈ શકે નહિ. મોટાની સપાટી ઉંચી અને નાના બાળકની સપાટી નીચી હોય છે. આથી પ્રથમ મોટા બાળકો હાથ ઉંચો કરશે, પછી નાનાં, અને પછી તેનાથી નાનાં હાથ ઉંચો કરશે. આવી રીતે તે પાટીકા ધીમે ધીમે નીચે લઈ જવું. ત્યારબાદ સવાલ પૂછવો કે તમને આ પદાર્થ કેવો દેખાયો હતો? (જમ સીધી લીટી જેવો.) તો તે ઉંચાઈની જગા તે તમારી આંખની સપાટી કહેવાય, અને તમે જોયું કે ગોળાકાર વસ્તુ આંખની સપાટી પર આવતાં એક સીધી લીટી જેવી દેખાય છે. આ રીતે બાળકોને નિરીક્ષણ કરવા માટેનો અભ્યાસ પણ કરાવી શકાય છે. દરેક બાળકને એકેક પૈસો આપવો અને જાતે તેનો પ્રયોગ કરી પોતાની આંખની સપાટીની જગા શોધી કાઢવા કહેવું.

ઉપરોક્ત અભ્યાસ થયા પછી નળાકાર વસ્તુ-ચાનો કળો બાળકોની આંખની સપાટી પર મૂકી તેનું નિરીક્ષણ કરવા કહેવું. આંખની સપાટી પર રાખવાથી નીચેની બાજુ સીધી લીટી જેવી દેખાય છે. એ તેઓની પાસે પ્રશ્નદ્વારા કદાવવું. પછી ઉપરની બાજુ કેવી દેખાય છે? (જમ જરા ગોળાકાર.) આ ગોળાકાર કેમ દેખાય છે તે પ્રયોગ કરી સમજાવો કે આંખની સપાટીની ઉપર રહેવાથી એ જગા જરા ગોળાકારમાં દેખાય છે. આવીજ રીતે પ્રયોગ કરી નીચેની બાજુ સમજાવી શકાય: વસ્તુનો વચ્ચો ભાગ આંખની સપાટી પર રાખવાથી ઉપરોક્ત તેમજ નીચેની બેઠકનો ભાગ જરા ગોળાકારમાં દેખાય છે, તેમજ આંખની સપાટી પર ઉપરોક્ત ભાગ રાખવાથી તે લીટી જેવો સીધો દેખાય અને નીચેનો ભાગ વધુ ગોળાકાર થાય. આવી રીતે પ્રયોગો કરી વસ્તુ કેમ દેખાય છે અને જુદી જુદી આંખની સપાટી પર રાખવાથી આકારમાં શો ફરક પડે છે તેનો સચોટ ખ્યાલ બાળકોને નિરીક્ષણદ્વારા કરાવવો. આ અભ્યાસથી નળાકાર કે શંકુ આકારના પદાર્થો ચીતરવા સુગમ થઈ પડશે.

ચોરસ લાકડાનો ટુકડો કે જેની બરાબર લગભગ બા. ઈંચ જેટલી હોય તેવો આંખની સપાટી પર આવતાં તેની બે બાજુઓની વચ્ચેનાં ખુણા ખીખ આસપાસના ખુણાની બરાબર હારમાં સીધો આવી જાય છે. જે બાળકોને બે બાજુ દેખાતી હોય તેને આસપાસનો તે વચ્ચેનો એમ ત્રણ ખુણા દેખાવા જોઈએ. ત્યારે માત્ર એકજ બાજુ દેખાતી હોય ત્યારે તેને આસપાસના બેજ ખુણા દેખાય. દરેક બાજુની બરાબર સામે બેસનાર બાળકને માત્ર એકજ બાજુ દેખાશે. આમ બાળકો સમજ પદાર્થ

લઈ પ્રયોગ કરી બતાવવો. આંખની સપાટીની ઉપર રાખવાથી વચ્ચે પુણે ઉચો દેખાય છે અને આંખની સપાટીની નીચે જતાં તે પુણે ખીળ જે કરતાં વધુ નીચો જતો દેખાય છે. આ 'સર્વ' બાબત બાળકો સમક્ષ ચોરસ લાકડાના ટુકડાની વારંવાર દિશાઓ બદલી પ્રયોગ કરી સમજાવી શકાય અને એ અભ્યાસ પાઠો યથા પછીજ ધન પદાર્થો પરથી ચિત્રકામ કરાવી શકાય.

આંખની સપાટી પર નળાકાર પદાર્થોનું ચિત્રકામ કરતી વખતે નીચેની બાબતો પર ધ્યાન લેવા આવ્યું:—

૧. દરેક નળાકાર પદાર્થની ઉંચાઈનું પ્રમાણ એકબીજા જોડે સરખાવી શોધી કાઢવું.

૨. ઉપલા મોં આગળની પહોળાઈ નીચેની જોડે જોડે સરખાવવી. તેમજ તે જાગ જાળાકાર દેખાય છે કે કેમ તે તપાસવું.

૩. ગળા આગળ જો પહોળાઈ નાની કે મોટી હોય તો તે મોં આગળની પહોળાઈ જોડે સરખાવવી.

શંકુ આકારવાળા પદાર્થોનું ચિત્રકામ કરતી વખતે પણ ઉપલીજ બાબતો પર લક્ષ્ય આવ્યું.

આંખની સપાટી પર ધન આકારવાળા પદાર્થો પરથી ચિત્રકામ કરતી વખતે નીચેની બાબતો પર લક્ષ્ય આવ્યું:—

૧. ઉંચાઈ અને પહોળાઈમાં એકબીજાથી કઈ નાની છે ને કઈ મોટી છે, તેમજ કેટલી મોટી છે તે જોવું.

૨. જો બે બાજુ દેખાતી હોય તો બંને બાજુની પહોળાઈ એકબીજાથી કઈ નાની ને કઈ મોટી છે ને તે નાનીથી કેટલી મોટી છે તે જોવું.

૩. ઉપલી સપાટીનો વચ્ચે પુણે આસપાસના પુણે કરતાં કેટલો ઉચો છે તેમજ તેની આસપાસના પુણે કેટલા નીચા છે તે જોવું.

બીજી સામાન્ય સૂચનાઓ.—

૧. ક. ગળી આંખ અર્ધો ખેંચ કરીને પદાર્થનું નિરીક્ષણ કરવું. પ્રથમ સમગ્ર વસ્તુના આકારને એક સમૂહમાં તપાસવો.

જ. પદાર્થની બારીક જગ્યાઓ કે કોતરકામ પર સરખાતનું ચિત્રકામ કરતી વખતે બીજાકુલ વિચાર કરવો નહિ.

ગ. ઉંચા, નીચા, ઉપસેલા કે આગળ પાછળ ગએલા ભાગોને એક સપાટ સપાટી સમજી પ્રમાણ શોધવું.

૨. આખા આકારની બાહ્ય રેખાઓની શરૂઆત કરી મોટા મોટા ભાગે પહેલાં કાઢી કમવાર બીજા ભાગે ચીતરવા.

૩. પદાર્થની સ્થિતિ ને તેના બીજા ભાગોનાં પ્રમાણે થોડીક ઝાંખી રેખાઓથી ગોઠવવાં.

૪. પદાર્થની બાહ્ય રેખા સપ્રમાણ ચોક્કસ પછી એકધારી રેખાથી ઝાંખી બાળવું કામ પ્રથમ કરવું અને પછી જમણી બાળવું કામ કરવું.

દરેક સીધી કે વાંકી લીટીને બે છેડા હોય છે. આ બે છેડાની જગા બરાબર નક્કી કરી તે જગા પર એકએક ટપકું કરવું, અને પછી પેન્સિલ એકધારી અડક્યા વગર ખરા આકારના વલણ પ્રમાણે થોડોક વખત કાગળની સપાટીને અડકાડ્યા વગર હવામાં ફેરવવી. આ વખતે હાથની માત્ર દબલી આંગળી કાગળની સપાટીને આધાર રાખવા માટે કાગળ પર અડકેલી રાખવી. આ રીતે બે ચાર વાર હવામાં આકાર દાઢ્યા પછી ચોક્કસ થઈ જરા પણ ગલરાયા વગર એકધારી એકજ રેખાએ બંને છેડાને મેળવવા. H. B. માર્કોની ડ્રોઇંગ પેન્સિલ વાપરવી. કામ બહુ લાંબું કે ભાર દર્શ કરવું નહિ.

અપૂર્ણ

દમન મહેતા

ગ્રામ્ય સુધારણા

(ગદાંક ૫૪ ૨૨૮ થી ચાલુ)

અભ્યાનંદજી—વ્યાજ કેવી રીતે ગણ્યું છે ?

તલકચંદ—બે દોકડાની તેરીબે; પટેલ સારા માણસ છે ગળ્લી બે દોકડા ગણ્યા છે, નહિતર ત્રણ ત્રણ દોકડા ને ચમચાર દોકડાનાં આ મારા ચોપડામાં ઘણાંજ ખાતાં છે.

અભ્યાનંદજી—આવી વગર મહેનતની મુંદર કમાણી છે, તો તમે બહુજ સુખી હશે. કેમ ખડેને શેક ?

તલકચંદ—સુખી, નારે બાપજી, પૈસા તે કાંઈ પડી રહે છે ! આ સાત મારો તો ધાણ નીકળી ગયો છે. શ્રીચરના ભાવ ગમડી ગયા ને દસ હળરની કાણ આવી. વળી વધારામાં ઘરને આગ લાગી. નવું ને નવું પાંચ માળનું મકાન બે કલાકમાં તારાજ થઈ ગયું. એકનો એક પાંચ વરસનો છોકરો અંદર ભડગડ બળી ગયો. બાપજી, હું તો પાંચમાસ થઈ ગયો છું. ઉધરાણીમાં પાઈ આવતી નથી ને અમુકચનો પાર નથી.

અહ્માનંદજી—શેઠજી ! પ્રભુનો એ કાપ છે. એમજ યાવ. સત્તર પંચાં પંચાણું ગણી ૩. ૧૦૧ નું ખાતું પદ્મવી લેવાનાં આ ફળ છે. સમજ્યા ન સમજ્યા હો તો પ્રભુ તમને જરૂર સમજાવશે. •

ગરીબની હાય લેવામાં, ના ના સાર કશો મળે;

કરેલાં કર્મનાં ફળ તો, ભોગવવાં નિથે પડે.

શેઠજી, કાંઈ ધર્મદા કરો છો ?

તલકથ્યંદ—ધર્મદા તો હું ધણોએ કરું છું. આ સાત મારા બાપના વખતની બે ગાયો હતી, તે બામણુને દેરી આપી. ઘરમાં દેરાસર રાખું છું ને રોજ પૂજામાળા ફેરવું છું.

અહ્માનંદજી—તમારા બાપના વખતની ગાયો, એટલે ધરડી મરવા પડેલી ગાયો. ચારપુજો ખવરાવવો પડે તે બ્રાહ્મણુને વળગાડી તમે ઉપાધિ-માંથી છૂટ્યા. એમાં તમે પુણ્ય શું કર્યું ? દેરાસર રાખી પૂજા કરવાથી ને માળાના મણુઓ ફેરવી ફેરવી ધસવી નાખવાથી ભગવાન રાજ થતા નથી, શેઠજી, અવળે ને ઉપે રસ્તે જાઓ છો તેથી દુઃખી થાઓ છો, તેમાં પ્રભુનો વાંકે શાનો ?

તલકથ્યંદ—દેરાસર રાખવું, પૂજા કરવી, ને માળા ફેરવવી તે શું પુણ્ય નહિ.

અહ્માનંદજી—ના, ના, પુણ્ય નહિ. પરમેશ્વર એમ કાંઈ તમારા બહારના આળાથી હેતરાય તેમ નથી. પરમેશ્વર શું તમારા દેરાસર એકલા-માંજ બેસી રહે છે ? ના, ના, તેમ નથી. તે તો સર્વ જીવોમાં ને સદુ-રથજીમાં વ્યાપેલો છે. તમામ જીવાત્માઓનું ભણું કરવું, બની રાકે તેટલી મદદ કરવી ને સદુને પોતાના જોવાજ ગણી તેમને માન આપવું તેજ પ્રભુની ખરી સેવા છે. ગાળા ફેરવી, રામ રામ બોલ્યા કરવાથી રામ રાજ થવાના નથી, પણ ખરેખરા રામ જે ગરીબ જીવોના હૈયામાં વસેલા છે તે ઓળખી, દુઃખી જીવોને મદદ આપી સદાય કરો. તેજ ભગવાનની ખરી સેવા છે, ને તેથીજ તે રાજ થાય છે.

તલકથ્યંદ—ચરજ, હું હવે સમજ્યો. આપે મને સુધાર્યો છે ને. શિખામણ આપી છે, તેથી આપનો ઉપકારી છું.

અહ્માનંદજી—સુખી રહો ! પ્રભુ તમને સદ્બુદ્ધિ આપે.

(સામેથી ગોરમહારાજ દાખલ થાય છે.)

ગોરમહારાજ—(અજાણએલા.)

અરે બાવાજી! આ તે શો જોડાળો બક્યા કરો-છો? આવા લંગોટ-ઝોઝોળ ધરતું સત્યાનાશ વાળ્યું! લોકોની શ્રદ્ધા ઝોઝી કરી નાખી, દેવદેરાંને માનવાં નહિ-ને ધરમધ્યાન કરવું નહિ, બ્રાહ્મણ જન્માડવા નહિ ને આરતીપૂજા કરવી નહિ, બરો જોડાળો! શાસ્ત્રનું તો સત્યાનાશ વાળવા માંડ્યું છે. આવું આવું સાંભળીનેજ લોકો વંદી ગયા, શ્રાદ્ધસમજરી ભૂલી ગયા, ગોવણીતરપંડી વીસરી ગયા. અરેરે! આ તે લોકોનું શું થતા બેઠું છે. દુનિયા આવા પાપીઓના ભારથી કેમ રસાતળ જતી નથી! હર, હર! શિવ, શિવ! હે ભોળાનાથ, આ તે શું કહેવાય!

બ્રહ્માનંદજી—કેમ? પડિતજી? ગભરાઓ છો શાને? બહુ દિવસથી લોકોને વહેમમાં ફસાવી વગર મહેતને મરતવું ધૂતી ખાધું છે. તે હવે બંધ થાય છે એટલે ગભરાઓ છો કેમ?

ગોર—મરતવું! હર! હર! શિવ! શિવ! મરતવું શું? બ્રાહ્મણ, સાધુને આપવું તે મરતવું! બ્રહ્માના મુખમાંથી ઉત્પન્ન થએલા બ્રાહ્મણોનું શું આવું અપમાન!

બ્રહ્માનંદજી—પણ તમે ખરા બ્રાહ્મણજ નથી.

ગોર—ત્યારે, શું હું નીચ છું? બરાબર સામવેદી ગૌતમી શાખાનો, શુદ્ધ સનાતની ત્રિવેદી બ્રાહ્મણ છું. મને પરણાવતાં, સરાવતાં, ગરુડપુરાણ વાચતા, અને લાકુ બનાવતાં પણ આવડે છે. રોજ મહાદેવની પૂજા કરું છું ને નમઃ શિવાય, નમઃ શિવાયના જાપ જાપ્યા કરું છું.

બ્રહ્માનંદજી—બ્રાહ્મણપણું એટલામાંજ પતી જતું નથી. પરણાવવાનું ને સરાવવાનું તો તેઓએ ધૂતી ખાવા સમાજમાં ઘુસારી દીધું છે. ગરુડ-પુરાણનાં ગાંધાં તમારી છેતરપીંડીની ચાલખાજ છે. મહાદેવને રોજ ભોટો પાણી ચલાવી નમઃ શિવાય કરવાથી સચરાચરબાપી સદાશિવ રાજ થાય તેમ નથી. એ તો તમારા લોકોના છેતરવાના આળા છે. હવે તમારું દંડુ લાંબો વખત ચાલે તેમ નથી.

ગોર—શાન્ત પાપ! (કહી કાને હાથ દે છે.) આવા પાપી સજ્જો સાંભળવા ક્યાંથી મળ્યા! શાસ્ત્રનું સત્યાનાશ ગયું. કળીયુગ વ્યાપી ગયો. આવી પાપી દુનિયાથી હવે કેમ બચવું?

બ્રહ્માનંદજી—બચવું હોય તો સાંભળો, નહિતર મુએલાજ પડ્યા છો. પહેલાંના ઋષિમુનિઓના જીવનને યાદ કરો, તેમની રહેણીકરણી સંભાળો, તેમની સેવાભાવના તાજ કરો, ને તેમના જેવું પરમાર્થી જીવન જીવતાં શીખો.

ગોર—શું ! આ શાસ્ત્રો તેમણે લખ્યાં નથી ! તે દાનદક્ષિણા લેતા ન હતા ! પાઠપૂજા કરતા ન હતા !

બ્રહ્માનંદજી—ગરુડપુરાણ ને સરાવત્રાનાં શાસ્ત્રો તો સ્વાર્થસાધુઓએ લખેલાં છે. ઋષિમુનિઓનો ખરો ધર્મ તો વેદાંત છે. ગીતાજી સમજ્યા છે ?

ગોર—ના, બાપંજી.

બ્રહ્માનંદજી—પહેલાંના ઋષિમુનિઓ સાદા રહેતા, સમાજ-સેવામાં પોતાનું જીવન વેડેરી નાખતા, પરમાર્થમાં પોતાનો પ્રાણ આપતા. વસિષ્ઠ, પારાશર, ગૌતમ, યાજ્ઞવલ્કય, હારદ્વાજ, વગેરે મહાત્માઓનાં જીવન સાંભળ્યાં છે ? તે દાન લેતા પણ તે પોતાને માટે નહિ, તે તો દસ દસ હજાર વિદ્યાર્થીઓના ભવ્ય આશ્રમો નિભાવવા માટેજ હતું. હિંચનીચનો બેદ ન રાખતા, સહુને સરખી રીતે વિદ્યાદાન આપી, ઉત્તમ નાગરિકો બનાવી સમાજસેવાનો મોટામાં મોટો ફાળો તેઓ આપતા. સ્વાર્થ, અહંભાવ, વેર, ઝેર, ન રાખતાં વિશ્વવ્યાપી પ્રભુને પ્રજા શાન્તિમાં રહેતા.

ગોર—અહો ગુરુજી ! આજે તો હું નવું જીવન પામ્યો.

બ્રહ્માનંદજી—હજી વાર છે. આચરણમાં મૂકો ત્યારેજ ખરું સમાજના વહેમો, ખોટા રિવાજો, બાળકનો, કન્યાવિક્રય, નાતવરા, અધિષ્ઠા, સ્વાર્થ, અભિમાન, દ્રેષ, કલેશ, ધર્મીધતા, હિંચનીચનો બેદ, વગેરે રોગો મટાડવા તત્પર થાઓ. સમાજને સમજાવી તેને આ ભયંકર રોગથી પીડાતી બચાવો તોજ તમારું બાલકપણું સાચું છે ને તેમાંજ તમારો જય છે. કલ્યાણમરણ !? જી ? ?

વીરમગામ
પંડ્યાશ્રી

}

“કાસીર”

ગણિતશંકર જયરાંકર ત્રિપાઠી

ગણિત માટે સામાન્ય સૂચના

પ્રત્યેક મનુષ્યને ગણિતશિક્ષણ એ જિંદગીમાં પળેપળે ઉપયોગમાં આવતો વિષય છે, અને તેટલાજ માટે આ વિષયની બરાબર જાણ નાનાં બાળકોના મગજ પર શરૂઆતથીજ પાડવામાં આવે તો તેઓ મોટપણે ઘણા લાભ મેળવી શકે તેમ છે. જેમ જેમ આ વિષયની મદદતા વધારે અંકાતી ગઈ, તેમ તેમ તે વિષયનું શિક્ષણ વધારે અર્થ મનાવું થયું. વળી તે શિક્ષણની સારા શિક્ષકોદ્વારા પદ્ધતિસર શરૂઆત થવાને બદલે,

બીજી રીતે શરૂઆત કરતાં, બાળકોને તેનું શિક્ષણ આનંદ આપવાને બદલે કંટાળારૂપ લાગે છે. આ સિવાય આ વિષય હાલ આપણી શાળાઓમાં ફક્ત ચંત્રવત્ શીખવવામાં આવે છે અને ફેટલીક વખત તો સમાજમાં હિપયોગમાં ન આવતા હોય તેવા દાખલાનું શિક્ષણ આપી, આ વિષયને જિંદગીથી અળગો પાડવામાં આવે છે. વળી નાના બાળકોને રસ પડે તથા તેઓ જાતે આનંદથી કામ કરે તેવા દાખલા મળી લાવવા ધણી થોડી તકો તેમને આપવામાં આવે છે અને તેથીજ આ વિષયનું શિક્ષણ જીવંત બનવાને બદલે દિવસે દિવસે શુષ્ક થતું હોવાથી બાળકોને રુચિ કર લાગતું નથી.

હિપર જણાવેલી મુશ્કેલીઓ દૂર કરવા નવીન કેળવણીકારો જુદી જુદી બાબતો છેક પ્રાયમિક શાળાથી માંડી ઉપરનાં ધોરણો માટે સૂચવે છે. શરૂઆતમાં આ વિષય શરૂ કરતાં પ્રત્યક્ષ પદાર્થ લઈ, બાળકોને બતાવી સંખ્યાશિક્ષણ આપવું. થોડા સમય પછી પદાર્થને બદલે તેનું ચિત્ર મૂકી શીખવવું, અને છેવટે એકલી સંખ્યાથી શીખવવું. આમ પ્રાયમિક શાળાના શરૂઆતના ધોરણમાં બાળકના મનનો જેમ જેમ વિકાસ થતો જાય તેમ તેમ સાધનનું સ્વરૂપ બદલવું, એટલે કે સમય જતાં બાળકો તેવા પદાર્થ અગર ચિત્રની કલ્પના કરી શકશે અને તેની સંજ્ઞા પાડી શકશે. ગણિતનો વિષય ચિત્રની એકાગ્રતા કેળવે છે અને તેથી બાળકોને શરૂઆતમાં થોડો થોડો સમય આ શિક્ષણ આપવું. વળી બાળકો જે સમયે યાકી ગએલાં હોય તે સમયે આ વિષય શીખવવો નહિ. હિસાબ ગણવાની રીત તથા જરૂરી અને મુદ્દાસરનું લખાણ બાળકો શરૂઆતથીજ કરે તેવી ટેવ પાડવી જરૂરી છે. આમ શરૂઆતથીજ મુદ્દાસરનું લખાણ તથા ચોક્કસાઈ સખવાની ટેવ પડતાં કામમાં ઝડપ આવશે અને થોડા સમયમાં ઘણું કામ બાળકો સમજીને કરી શકશે. આ ઉપરાંત બાળકોને રસ ઉપજે તેટલા માટે બાળજીવનમાંથી તથા આજુબાજુના વહેવારમાં હિપયોગી ચર્ચા પડે તેવાં ઉદાહરણ તથા વહેવાર દાખલા લેવા અને જ્યાં જ્યાં બની શકે ત્યાં ત્યાં બાળકોને સ્વયં વિચાર કરવા તથા પરિણામ શોધી કાઢવા નાનાં નાનાં પ્રોજેક્ટ આપી ગણતરી કરવા શિક્ષકે તકો આપવી.

સામાન્ય રીતે આપણી શાળાઓમાં શિક્ષકો બાળકોને ઘણું શીખવવાની હોંસથી ઘણી વસ્તુઓ એકીસાથે શીખવે છે. પરંતુ આમ કરવામાં તેઓ બાળકોના મન ઉપર જુદા જુદા સિદ્ધાન્તો બરાબર દસાવી શકતા નથી અને પરિણામે બાળકે આજળ શીખે છે અને ખાજળ બૂલે છે.

શિક્ષકોએ બાળકોને એક સિદ્ધાન્ત શીખવ્યા બાદ તે ઉપર રચેલા બીજા દાખલા તેમની જાતે ગણી લાવે તેમ જણાવવું. તથા તે સિદ્ધાન્ત અનુસાર નવા દાખલા યોજવાં પણ જણાવવું. આમ શરૂઆતથીજ ગણિતનો દરેક સિદ્ધાન્ત વિસ્તૃત શીખવવામાં આવે તો આ વિષયમાં બાળકો ઘણો રસ લેશે. આ સિવાય બીજી નોંધવા જેવી મુખ્ય બાબત એ છે કે ગણિતના વિષયને સામાન્ય રીતે જ્યાં મુખ્યગણિતથી જુદો પાડે છે, પણ ખરી રીતે ગણિતનો વિષયજ મૌખિક વિષય છે અને તેથી ગણિત શીખવનાર શિક્ષકે કોઈ પણ સિદ્ધાન્ત શીખવતાં પહેલાં તે મૌખિક શીખવવો અને તે ઉપર રચાયેલા હિસાબ પણ બાળકોને મૌખિક-મોઢેથી જવાબ આપી કરવા ટેવ પાડવી. આવી રીતે કામ કરતાં જ્યાં આગળ મોઢે હિસાબ ગણવા અધરા થઈ પડે, ત્યાંજ સ્વેચ્છ તથા પેનનો ઉપયોગ કરાવવો. આમ ગણિતના વિષય-માં લખાણકામ સમય તથા મગજને વધારે પડતી મોઢે ગણવાની મહે-નતમાંથી બચાવવા માટેજ છે, એટલે કે ગણિતનો વિષય વહેવારમાં જેમ મોઢેથીજ જરૂરી છે તેવીજ રીતે શાળામાં પણ મોઢેથી ગણાવવા શરૂ-આત કરવી અને ખાસ જરૂરના પ્રસંગોએજ તેને મદદ કરવા લખાણ-કામ કરાવવું. આ બાબત છેક ઉપરનાં પ્રારણો સુધી પણ જરૂરી જણાવ છે. ઘણાં બાળકો વ્યાજના સાદા તેમજ અધરા દાખલા ગણી શકે છે, પણ તેમાંથી એકાદ મૌખિક સવાલ પૂછતાં તેનો જવાબ આપી શકતા નથી. ગણિતનો વિષય શીખવનાર શિક્ષકે ત્રીજી બાબત એ યાદ રાખવાની છે કે બાળકો ઘણા હિસાબ ગણી લાવે છે, પરંતુ તે તેમાંની હકીકત સમજતા નથી. સામાન્ય રીતે આમ થવાનું કારણ એ પણ હોય છે કે તેઓ રકમ પુરેપુરી લખતા નથી, એટલે શું આપ્યું છે, શું માગ્યું છે, તથા આસરે શો જવાબ આવવો જોઈએ વગેરે માટે વિચાર કરી શકતા નથી. શિક્ષકે નમુનાના હિસાબ શીખવતી વખતે પણ જે વસ્તુ બાળકોએ કરવાની છે તે શિક્ષકે કહી જવાને બદલે, તે વસ્તુ તેમને સવાલ પૂછી તેમની પાસેથીજ કઢાવવી, અગર તેમની પાસે સવાલ પૂછી પાટીઆ પર ગણાવવી, અને ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે હિસાબમાં શું આપ્યું છે તથા શું માગ્યું છે તે બરાબર વિચાર કરવા તથા શોધી કાઢવા શરૂઆતથીજ ટેવ પાડવી. તેમ યથા બાદ આસરે જવાબ પણ વિચારવા ટેવ પાડવી. આમ યતાં બાળકો ગણિતના વિષયમાં વિચાર કરતા યશે એટલુંજ નહિ, પણ ગમે તેવો બહારનો અગર અધરા હિસાબ તેમને ગણી લાવવા આપવામાં આવશે તોપણ ધીરે ધીરે પદ્ધતિસર વિચારી તેઓ તે ગણી લાવશે.

આ વિષયની શરૂઆત કરતાં શિક્ષકે ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે મૌખિક પાત્રીત કરી શરૂઆત કરવી અને સમૂહશિક્ષણ આપવું. આમ થોડો સમય કામ કરવાથી, બાળકો કામ કરતાં તથા વર્ગમાં બોલતાં ટેવાયા બાદ વ્યક્તિગત શિક્ષણ આપવું. વર્ગશિક્ષકે સમયપત્રકનો આખો પિરિ-આડ સમૂહશિક્ષણ આપવાને અદ્યે, થોડોક સમય સમૂહશિક્ષણ આપવું અને થોડો સમય વ્યક્તિગત શિક્ષણ આપવું. બાળકોની સમજ વધતાં એક સિદ્ધાન્ત સમૂહમાં શીખવ્યા બાદ, વર્ગની શક્તિઅનુસાર વર્ગના બાળકોના થોડી થોડી મંથ્યામાં કામ પાડવા અને તેમને તેવા બીજા હિસાબ ગણી લાવવા કહેવું. શિક્ષકે આ બધો સમય બાળકોના માર્ગદર્શક બની જરૂર પડે એજ બાળકોને મદદ કરવી. આગ બાળકોને કામ કરવા પ્રેરતાં તેઓ પોતાની ગતિ પ્રમાણે કામ કરશે, તેમજ એકબીજા બાળકની મદદ લઈ પોતાની મુશ્કેલી તોડકાલિક દૂર કરી શકશે. આ રીતે બાળકોમાં એકબીજાને મદદ આપવાનો હાવ ઉત્પન્ન કરી શકાશે, તેમજ તેઓ સ્વયં વિચાર કરી, હિસાબ ગણુતા હોવાથી, પોતાનામાં કામ કરવાની આત્મશ્રદ્ધા પણ લાવી શકશે. ઉપર પ્રમાણે ગણિતનો વિષય હાલ આપણી શાળાઓમાં આ નીચે જણાવેલા કામ અનુસાર બાળવર્ગથીજ શરૂ કરી શીખવવામાં આવે તો બાળકોને વહેવાર તથા સાફ જ્ઞાન મળે, તથા ન્યારે તેઓ શાળા છોડી વહેવારમાં પડે ત્યારે તેમણે મેળવેલું ગણિતશિક્ષણ તેમને ઉપયોગી થઈ પડે એ નિર્વિવાદ છે.

નીતિશિક્ષણ

(પુસ્તક ૭૬, અંક ૧૦-૧૧, પૃષ્ઠ ૪૩૯ થી ચાલુ)

દર્શાવેલી જીન્ડું—પ્રાચીન સમયમાં હરિતનાપુરની બાદીએ કુરુવંશમાં ચંતનુ નામે રાજ થઈ ગયા. તેમને દેવવ્રત નામે એક પુત્ર હતો. તે સત્યવાદી અને પિતૃભક્ત હતો. એક વખત ચંતનુ રાજ મૃગયા રમવા ગયા હતા ત્યંથી પાછા ફરતાં તે જમના નદીને કિનારે આવ્યા. ત્યાં હોડીમાં એક અતિ સ્વરૂપવાન માછીની કન્યા તેમના જોવામાં આવી. તેની અદ્ભુત કાંતિ જોઈને તે કાઈ ઉંચા કુળની કન્યા હોવી જોઈ એ એવું રાજાએ અનુમાન કર્યું. તપાસ કરાવતાં માલમ પડ્યું કે તે ક્ષત્રિયની કન્યા છે, પરંતુ માછી રાજાએ તેનું પાલન કરીને ઉછેરી છે. તેનું નામ સસવતી હતું. આ હકીકત જણ્યા પછી તે ખૂબસુરત કન્યા સાથે લગ્ન કરવાની

રાજની ઇચ્છા થઈ. આથી શંતનુ રાજ કન્યાના પાલકપિતા માછી રાજ પાસે ગયો, અને તેનું માગું કર્યું. માછી રાજએ જવાબ આપ્યો કે આપને એક પુત્ર છે, અને તે હસ્તિનાપુરની ગાદીનો વારસુ છે. જો આપ દેવવ્રતનો તે હક રદ કરી મારી કન્યા સત્યવતીને જે પુત્ર યાય તેને હસ્તિનાપુરની ગાદી આપવાનું વચન આપે તો હું આપની માગણી કયુલ કરું. દેવવ્રત રાજગાદીનો ખરો હકદાર હોવા છતાં તેનો તે હક છીનવી લઈ સત્યવતીના પુત્રને ગાદી આપવાની થરતે આ લક્ષ કરવું એ શંતનુ રાજને અયોગ્ય લાગ્યું. આથી તેણે તે વાત પડતી મૂકી, પરંતુ તેનું ચિત્ત તે કન્યા તરફ એટલું બધું આકર્ષાયું હતું કે તે દિવસથી તેને અતિશય સંતાપ થવા લાગ્યો. તેના પરિણામે તેનું શરીર દિનપ્રતિદિન સુકાવા લાગ્યું.

પિતાની આ સ્થિતિ જોઈ દેવવ્રતે તેનું કારણ જાણવા પ્રયત્ન કર્યો. પિતાને પૂછતાં તેમના તરફથી કંઈ ખુલાસો મળ્યો નહિ, તેથી તેણે પિતાના મુખ્ય મંત્રીને પિતાની આ સ્થિતિ થવાનું કારણ પૂછ્યું. મંત્રીએ માછી રાજની કન્યાના સંબંધમાં બનેલી બધી બીના કહી. આ પ્રમાણે પિતાના સંતાપનું કારણ સાંભળીને દેવવ્રતે કહ્યું કે પિતાજી, સત્યવતી સાથે ખુશીથી લગ્ન કરે, અને તેનાથી જે પુત્ર યાય તેને ખુશીથી હસ્તિનાપુરની ગાદી આપે. હું રાજગાદી પરનો મારો હક મારી રાજપુત્રીથી જતો કરું છું. પિતાના મુખને માટે મારા પ્રાણની જરૂર હોય તો તે પણ આપવાને માટે હું તૈયાર છું. મંત્રીજી, આસો આપણે માછી રાજ પાસે જઈએ. પછી દેવવ્રત મંત્રીની સાથે માછી રાજ પાસે ગયો, અને તેણે પોતાનો રાજગાદીનો હક છોડી દેવાનું તેને વચન આપ્યું; પરંતુ એ વચનથી માછી રાજને સંતોષ થયો નહિ. તેણે દેવવ્રતને કહ્યું કે તમે તો તમારો ગાદીનો હક જતો કરો છો, પણ ભવિષ્યમાં તમારા પુત્રપૌત્રાદિક રાજગાદીનો દાવો કર્યા વિના રહે નહિ, તેથી હું મારી કન્યાનું લગ્ન શંતનુ રાજ સાથે કરવા ખુશી નથી. માછી રાજની આ વાત સાંભળી દેવવ્રતે તરતજ ખીલું વચન આપ્યું કે મારા પિતાના મુખની ખાતર હું લગ્નજ કરીશ નહિ, અને મારી આખી જિંદગી જ્ઞાનચારી રહીશ ! દેવવ્રતની આ કાંઈ પ્રતિજ્ઞાથી માછી રાજને સંતોષ થયો, અને તેણે સત્યવતીનું લક્ષ શંતનુ સાથે કર્યું.

ઉપર જણાવેલાં જે દૃષ્ટાંતો કહ્યા પછી તે દરેકના સંબંધમાં પ્રેરણાકરણ થાય પ્રત્યે પૂછી ચોચા મુદ્દા ઉપર વિશેષ પ્રકાશ પાડ્યો.

મુદો પાંચમો—માળાપની સેવા કરવામાં દેહકષ્ટ વેઠવું, શારીરિક દુઃખ વેઠીને પણ માળાપની સેવા કરવી, એ મુદો ઉપર સારો પ્રકાશ પાડવાને માટે તેને બંધબેસતાં નીચે આપેલાં એ દષ્ટાંત રજુ કરવાં:—

દષ્ટાંત પહેલું—દશરથ રાજાના સમયમાં અયોધ્યાની પાસે આવેલા એક જંગલમાં અવલુ નામે એક મુનિકુમાર રહેતો હતો. તેનાં માતાપિતા વૃદ્ધ અને અંધ હતાં. અવલુ પોતાનાં અંધ માતાપિતાનું ભરણપોષણ કરતો હતો, અને તેમની સાચા લાવધી સેવા કરતો હતો. એક વખત તેનાં ઘરડાં માળાપને યાત્રા કરવાની ઇચ્છા થઈ. તેમણે તે ઇચ્છા પોતાના પુત્રને જણાવી. અવલુ પોતાનાં માળાપની તે ઇચ્છા પૂર્ણ કરવા માટે દૈ નિશ્ચય કર્યો તેણે એક કાવડ તૈયાર કરાવી. તેમાં પોતાનાં આંધળાં માળાપને બેસાડી તે પોતાને ખભે મૂકીને તેમને યાત્રા કરાવવા આસ્યો. તેણે મળું દુઃખ વેઠીને હિંદુસ્તાનનાં મારે ધામની યાત્રા પોતાનાં માળાપને કરાવી.

યાત્રા કરાવીને પાછા ફરતાં તે અયોધ્યાના રાજ્યની હદમાં આવી પહોંચ્યો. ત્યાં એક ઝાડ નીચે કાવડ ઉતારી નિસામો લેવા બેઠો. તેનાં માળાપને તરસ લાગી હતી, તેથી તે એક ઘડો લઈને પાણી લેવા ગયો. થોડે દૂર એક સ્વચ્છ પાણીનો વહેણો હતો. તેમાં પોતાનાં હાથમાં ઘોઈને તે પાણીનો ઘડો ભરવા લાગ્યો. આ સમયે પાસેના જંગલમાં દશરથ રાજા શિકાર કરવા આવ્યા હતા. તેમણે વહેણા ઉપર અવાજ થતો સાંભળી કાઈ ગ્રાણી પાણી પીવા આવ્યું હશે એમ સમજી તે તરફ ગાણુ છોડ્યું. દશરથ રાજાના તે રાજદંડેથી બાણે પાણીનો ઘડો ભરતા અવલુને વીધી નાખ્યો. તે કારણી ચીસ પાડી નીચે પડ્યો. માણસની ચીસ સાંભળી દશરથ રાજા ગભરાયા અને હાંફળાફાંફળા ત્યાં દોડી આવ્યા, અને જુએ છે તે કાઈ મુનિકુમાર પોતાના બાણથી વિધાઈ ગયો હતો. રાજાએ પોતાની યજ્ઞેલી જૂલ જણાવી તેની હામા માગી તેનું માર્થ પોતાના બેળામાં લીધું. રાજાને જોઈ અવલુ કહ્યું કે મહારાજ, અહીંથી પૂર્વ દિશામાં થોડે દૂર એક ઝાડ નીચે મારાં આંધળાં માળાપ બેઠાં છે, ત્યાં આ પાણીનો ઘડો આપ લઈ જાઓ, અને તેમને પાણી પાઓ. આટલું કહી અવલુ પોતાના ગ્રાણુ છોડી દીધા. ધન્ય છે અવલુને કે તેણે ધણું કષ્ટ વેઠીને પોતાનાં માળાપની સેવા કરી, અને મરતી વખતે પણ તેમને પાણી પાવા માટે દશરથ રાજાને વિનંતી કરી. દશરથ રાજા અવલુના દહેવા પ્રમાણે ઘડો લઈને ઝાડ નીચે ગયા. ત્યાં અવલુનાં આંધળાં માળાપ તેની રાહ જોઈને બેઠાં હતાં. દશરથ રાજાએ

રહતાં રહતાં બનેલી બધી હકીકત તેમને કહી. પુત્રનું મરણ સાંભળીને તેનાં માથાપ મૂઝાં ખાઈને બોંબ ઉપર પડ્યાં અને તરતજ બંને મરણ પામ્યાં.

દૃષ્ટાંત બીજું—ન્યુયોર્ક પરગણામાં ઇ. સ. ૧૭૮૭માં ભારે દુકાળ પડ્યો હતો. તે વખતે ઘણાં માણસો મરણ પામ્યાં હતાં. તે સમયે એક ગામમાં જે ઘરડાં સ્ત્રીપુરુષ રહેતાં હતાં. તેમને એક નાની દીકરી હતી. ઘરડાં માથાપ બિચારાં અશક્ત હોવાથી કંઈ કામ કરી શકતાં ન હતાં. તેમની નાની દીકરી મહેનતમજૂરી કરીને થોડું કમાતી, પરંતુ તેમાંથી તે દુકાળના સમયમાં ત્રણ જણનું પોષણ થઈ શકતું ન હતું. પુરતા અન્ન વિના ઘરડાં માથાપ વધારે અશક્ત થતાં ગયાં, અને છેવટે ત્રણ જવાની સ્થિતિમાં આવી પડ્યાં. તેમની દીકરી પણ અતિશય મહેનતથી દુર્બળ બની ગઈ હતી, પરંતુ અન્ન વિના પોતાના માથાપના ત્રણ જીવ તે તેનાથી જોધું જતું ન હતું.

હવે શું કરવું તેનો તે વિચાર કરતી હતી, એટલામાં એક જાહેર-ખબર તેના હાથમાં આવી. તેણે તે વાંચી. તેમાં એક દાકતરે જણાવ્યું હતું કે જો કોઈ માણસ પોતાના સારામાં સારા દાંત અમને પાડી લેવા દેશે તો તેના દરેક દાંતની કિંમત ત્રણ ગીની પ્રમાણે આપવામાં આવશે. આ જાહેરખબર વાંચીને પેલી છોકરી તરતજ તે દાકતર પાસે ગઈ, અને પોતાના આગલા પાંચ દાંત પાડી લેવાની તેને અંજન કરી. નાની બાળાનું આ સાદસ જોઈ દાકતરે તેને તેમ કરવાનું કારણ પૂછ્યું. તેણે પોતાની બધી હકીકત દાકતરને કહી. તે બાળાનો પોતાનાં માથાપ ઉપરનો ગ્રમ અને તેમને માટે આટલું દુઃખ સહન કરવાની તેની તત્પરતા જોઈને દાકતરની આંખમાં આંસુ આવી ગયાં. તેણે તે બાળાના દાંત લીધા વિના તેને પાંચ ગીની આપી તે છોકરી-એ દાકતરનો ઉપકાર માન્યો, અને અનાજ ખરીદી તે પોતાનાં માથાપ પાસે ગઈ. તે પછી વધારે ઉમંગથી તેણે પોતાનાં માથાપની સેવા કરવા માંડી.

ઉપર જણાવેલાં દૃષ્ટાંતો રસિક રીતે કલા પછી દરેક દૃષ્ટાંત વિશે કેટલાક સુદાના પ્રશ્નો પૂછી માથાપની સેવા કરવામાં દેહકષ્ટ વેડવાનો પ્રસંગ આવે, તો તે પ્રસંગને પણ આનંદથી વધારી સેવા જોઈએ એવી ભાવના વિદ્યાર્થીઓના હૃદયમાં ઉત્પન્ન કરી શકાય.

અપૂર્ણ

સાકરલાલ પુરુષોત્તમ શુક્લ

વિદ્યાર્થ દેહગાસ્તર, પ્રેક્ટિસિંગ સ્કૃલ.

પ્રેમચંદ રામચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ

પ્રશ્નપદ્ધતિ

શિક્ષકે કેવા પ્રશ્નો પૂછવા, શામાટે પૂછવા અને કેવી રીતે પૂછવા તેનો આધાર કેળવણીનું ખર્ચ સ્વરૂપ અને તેની માન્યતા ઉપર છે. 'કેળવણી' એટલે મનુષ્યની સર્વ શક્તિઓનો વિકાસ. આધુનિક કેળવણીકારોનો પણ આજ સિદ્ધાન્ત છે. બાળકની નૈસર્ગિક શક્તિઓનો કેવી રીતે વિકાસ કરવો તે આધુનિક શિક્ષકનું મુખ્ય કર્તવ્ય છે. આ શક્તિઓ યોગ્ય પ્રશ્નોદ્વારા શિક્ષક અસરકારક રીતે ખીલવી શકે. શિક્ષણસાધકતાનો મુખ્ય આધાર શિક્ષકની પ્રશ્નશૈલી ઉપર છે. શિક્ષક પાસની તૈયારી કરવી જોઈએ. શું પૂછવાનું છે અને તે કેવી રીતે તેનો શિક્ષકને ખ્યાલ ન હોય તો તેનું કામ નિષ્ફળ નીવડે છે, અને વિદ્યાર્થી તેમજ શિક્ષકનો કિંમતી વખત નષ્ટાશે જાય છે. કેટલીક વખત જોવામાં આવે છે કે શિક્ષકને જ્યારે અમુક વિષયમાં કેટલું ચાલ્યું છે તે પૂછવામાં આવે છે ત્યારે કેટલાક શિક્ષકો વર્ગને પૂછે છે અને પછી તપાસણી કરનાર અમલદારને જવાબ આપે છે. સુભાગ્યે આવા શિક્ષકોની સંખ્યા ઘટી છે. આવા શિક્ષકો વિદ્યાર્થી ઉપર સારી છાપ પાડી શકતા નથી અને તેમનો વિકાસ સાધી શકતા નથી.

પ્રશ્નના પ્રકાર.—

- (૧) પરીક્ષક પ્રશ્નો—વિદ્યાર્થીનું જ્ઞાન કેટલું છે, તેનું માનસિક બંધારણ કેવા પ્રકારનું છે તે જાણવા જે પ્રશ્નો પૂછવામાં આવે તે.
- (૨) ઉપદેશક પ્રશ્નો—બાળકના જ્ઞાનની મર્યાદા જાણવા પછી તે મર્યાદામાં વધારો કરવાના હેતુથી જે પ્રશ્નો યોગ્ય તે ઉપદેશક અથવા વિકાસ સાધક પ્રશ્નો કહી શકાય.

પ્રશ્નો કેવા હોવા જોઈએ.—

દરેક સારા પ્રશ્નમાં નીચેનાં લક્ષણો હોવાં જોઈએ.—

- (૧) સરળતા અને સ્પષ્ટતા.
- (૨) પ્રશ્નો ટુંકા અને સાદી ભાષામાં યોગ્યવા જોઈએ.
- (૩) પ્રશ્નો અમુક મુદ્દાથી પૂછવા જોઈએ.
- (૪) પ્રશ્નો એવા હોવા જોઈએ કે જેના જવાબો બાળકો વાજબી રીતે આપી શકે.

જે પ્રશ્નો સરળ ન હોય, જે પ્રશ્નોની ભાષા દ્વિઅર્થી હોય, જે પ્રશ્નો પૂછવામાં મુખ્ય મુદ્દાનું વિસ્તરણ યર્ષ જાય અને કંઈક નવાજ પ્રશ્નો પૂછાય,

જે પ્રશ્નોના જવાબ બાળકોની મગજશક્તિની બહાર હોય, તેવા પ્રશ્નો પૂછવાથી વ્યર્થ કાલક્ષેપ થાય અને શક્તિઓ કસાય નહિ.

કેવા પ્રશ્નો ન પૂછવા.—

- (૧) સમર્થનકારક પ્રશ્નો—આરબો પરાણ્યાચારી માટે પ્રખ્યાત છે. એ વાક્યના સમર્થનમાં શું આરબો પરાણ્યાચારી માટે પ્રખ્યાત નથી ? એ પશ્ચ પૂછવો ઇષ્ટ નથી.
- (૨) પ્રતિધ્વનિકારક પ્રશ્નો—દુટલીની રાજધાની રોમ છે. રોમ શું છે ? એક વાક્ય બોલ્યા પછી તેજ વાક્ય પ્રશ્નના રૂપમાં પૂછાય તેમાં બાળકની શક્તિ કસાતી નથી.
- (૩) જે પ્રશ્નોના જવાબ ફક્ત હકાર કે નકારમાં આવે તેવા પ્રશ્નો પૂછવા હિતકર નથી. આવા પ્રશ્નો પૂછવા હોય તો સાથી, શા માટે એ પ્રમાણે વધુ પ્રશ્નો પૂછવા.
- (૪) ન્યૂનપદ પ્રશ્નો—જે પ્રશ્નોની અંદર અમુક શબ્દો અધ્યાહુત રહે છે તેવા પ્રશ્નો—લંકન રાજધાની છે, કોની—આ પ્રશ્નોના જવાબમાં બાળકોનાં મન કસાતાં નથી અને તેથી શિક્ષણના વિષયમાં તેઓ પોતાનો યોગ્ય ફાળો આપી શકતાં નથી.
- (૫) જે પ્રશ્નોની અંદર તેના જવાબનું સૂચન થઈ જતું હોય તેવા પ્રશ્નો ન પૂછવા.
- (૬) દ્વિઅર્થા, અનિશ્ચિત પ્રશ્નો ન પૂછવા.

પ્રશ્નોનો પૂર્વોપર સંબંધ હોવો જોઈએ. આ બાબત જુગોળના પાઠમાં ખાસ કરીને લક્ષમાં રાખવાની છે. દરેક વિષયમાં દરેક પ્રશ્ન આખા વર્ગ માટે હોવો જોઈએ. હારઅંધ પ્રશ્ન પૂછવાની શૈલીને હવે તિલાંજલિ મળવી જોઈએ. આવી રીતથી વર્ગ સુસ્ત બની જાય છે અને શિક્ષણનો હેતુ સમપાતો નથી. પાઠની સારી તૈયારી હોય તોજ પ્રશ્નો યોગ્ય રીતે પૂછી શકાય. આરા શિક્ષક પાઠની તૈયારી કર્યા વગર શાળામાં જતા નથી.

સી. એલ. શ્રદ્ધાચારી

સી. આ. ડી. એ. ઇ. પંચમદાલ.

અરોગિયો

(મ.) ચંદ્રચર (દિ.) દલીમ (લે.) *Lopidium Satium*-(લેપિડિયમ) સેટિયમ.

અશ્લેષિયાના છોડ ધરિન, હિંદ અને તિબેટમાં થાય છે. ગ્રણ્થો વર્ષથી તેનું વાવેતર કરવા માંડ્યું છે.

અશ્લેષિયાનાં બીજા જગતમાં માંધીને ત્યાં વેચાય છે. તે ગરમ ગણાય અને તેથી વાયુના ને કફના રોગ ઉપર તે બહુ ગુણકારી ઔષધ છે. તે ધાતુપૌષ્ટિક પણ છે. આર્તવ યરાચર ન આવતું હોય તો તેનો લુઆળ ને ખીર આપવાથી ફાયદો થાય છે. કમરનો દુખાવો, રાંઝણ, સંધિવા, વધેલી બરોળ, ઝાઝ, વગેરે રોગોને તે મટાડે છે. કાવણ વધારે છે. મારથી કે પ્રડી જવાથી શરીરમાં લોહી જમી ગયું હોય તો તેની રાજડી પિવાય છે. પ્રસવ પછી મુલાવડી અને માટે પણ તે સારી ગણાય છે. સાધારણ રીતે ચોખાની ખીર કરીએ છીએ તેમ, દૂધમાં તેને ઉકાળી ખીર કરવી બેઈએ. તેમાં જરા સાકર ને એલચી પણ નાખી શકાય. સ્ત્રાદમાં પણ તે ધણું સારા લાગે છે, તેથી દસ્ત સાફ આવે છે. જો કંઈક ગરમ લાગે તો તેમાં થોડું ઘી નાખીને રાજડી પીવી. ઉપરાંત લુઆળ કરીને પણ પિવાય છે. બીને અધકચરાં ખાંડી નાખી પાણીમાં પલાળવાથી લુઆળ અને છે.

અશ્લેષિયાનો લેપ બહુજ ગુણકારી છે. શરીરમાં વાયુને કીધે દોઈ પણ જગાએ પીઝ થતી હોય તો તેના ચૂર્ણને વાટીને લેપ બનાવી ચોપડાય. ઉપર રૂનાં પેલ મૂકવાં. વળી વાગવાથી કે પડી જવાથી લોહી જમી ગયું હોય તો આંખાહળદર, સાજખાર, મેદાલકડી વગેરે જાણીતી વસ્તુઓ સાથે અશ્લેષિયાનો ઉપયોગ સારો લાલદાયી છે.

તેમાંથી લોટ, ઘટ તેલ (સંધિવા ઉપર ચોપડવા માટે ઉત્તમ), આયોડાર્મન, ઉરુપન તેલ, ગંધક, પોટાસ, હાયડ્રોજન, કાર્બન, નાર્કોજન વગેરે કારો અને લિપિડિન નામનું કડવું તત્વ મળે છે.

પાન અને ડાળીઓનું કચુંબર તથા શાક કરી યુરોપમાં ખાય છે. કાળજના ને જરોળના રોગોમાં તે સારો ફાયદો કરે છે. તેમાં ઉત્તેજક, રક્તાપિત્તનાશક, મૂત્રસ્ર, રસાયન વગેરે ગુણો છે. ચાવવાથી ધૂંકનો વધારો થઈ મોઢાના રોગ મટે છે. ફૂલોનું કચુંબર પણ ખવાય છે. કચુંબર બિમારી પછીની અશક્તિમાં તે લાલદાયક છે. તેમનો દેખાવ પણ સુંદર છે. તેનાં મૂળ કબજિઆત અને ચૂંકમાં ઉપયોગી ગણાય છે.

અધેડો

(સં.) અપામાર્ગ (હિં.) ચિરચિરા લદજીરા (મ.) સુરાટ

(અં.) Rough chaff-flower-રફ ચેફ ફ્લાવર.

(લે.) *Achyranthus aspera*-એચિરેન્થસ આસ્પેરસ.

આ વનસ્પતિ ચોમાસામાં જ્યાં હોય ત્યાં ઢગજાખંધ જાગી નીકળે છે. તેમાં જે જાતો આવે છે. ૧ સફેદ ફૂલ ને બીજની, ૨ લાલ ફૂલ ને બીજની. તેમાં બીજી ગુણમાં ચડિયાતી છે. અધેડમાં અનેક ઉત્તમ ગુણો સમાવેલા છે, પણ હજી આપણે તેનો પુરતો ઉપયોગ કરતા નથી. તેનું સંસ્કૃત નામ બહુ અર્થશૂન્યક છે. તેનો અર્થ “સાફ કરનાર” એવો થઈ શકે છે.

૧. અધેડનાં મૂળનું ચૂર્ણ ૧ તોલા રાતે સૂતી વખતે ખાવાથી અને ધસીને આંખમાં આંજવાથી રતાંધળાપણું, આંખના બીજા રોગો તથા તાલું ફૂલ ગટે છે.

૨. મૂળનું ચૂર્ણ મરીના ઈ સાથે કફના રોગોમાં આપી શકાય.

હોડ પાકટ થઈ જાય ત્યારે તેને બીજ લાગે છે. તે કષ્ઠમાં ચોંટી જાય એવાં હોય છે, વિપનાશક છે, અને વામક છે. ભરમક નામના રોગમાં અનદદ બૂખ લાગે છે અને ઘણું ખાધા છતાં પણ તે શાંત પડતી નથી. તેમાં અધેડનાં બીજની કાંઈ બનાવી પિવાય છે. રક્તપિત્ત, રક્તાર્શ ને કફના રોગોમાં બીજને વાટી ચોખ્ખાના ઘોણ સાથે આપવાથી ફાયદો થાય છે. માખણ સાથે આપવાથી પિત્તનું શમન કરે છે.

મૂળ અને બીજ ઉપરાંત તેનાં બધાંજ અંગો આપધ તરીકે વપરાય છે. તે સારક, મળનું હેદન કરનાર, તીક્ષ્ણ, કફન, દીપન, મૂત્રલ, પિત્તશામક, અને રક્તશોધક છે. પેટના રોગ, ઉલટી, આફરો, અર્શ, પથરી, ગોળો, શળ, પ્રમેહ, ઝેર, ઉધરસ, જળોદર, વગેરે રોગો માટે બહુ ગુણકારી દવા છે. તે આપ્પાદ મૂત્રલ ને કફન છે. છાતી તથા શ્વાસનળીમાં ભરાએલા કફને તે પાતળો પાડી છૂટે કરે છે. મગજના, દાનતંતુઓના રોગ (Nervous troubles) માં પણ તે અદ્ભુત ડામ આપે છે.

અધેડના ઘણા હોડ એકઠા કરી બાજીને રાખ બનાવવી. તે રાખને પાણીમાં ઓગાળી, જડો ભાગ નીચે ‘દરવા દઈ’ ઉપરનું ટ્રેવળ પાણી નિતારી લઈને પાણી બાજી નાખવાથી નીચે જે ખાર જામે છે, તે ક્ષાર ‘અપામાર્ગ ક્ષાર’ ને નામે જાણીને છે. તે ક્ષાર મૂત્રલ ને કફન તરીકે વપરાય છે. પેસાળ બંધ થઈ ગયો હોય તોપણ તે આપાય છે.

પથરી, પ્રમેહ વગેરે સર્વ પ્રકારના મૂત્રાશયના રોગો ઉપર તે અસરકારક દવા છે, તેમજ ઉધરસ, દમ, વરાધ ને ખીજા કફરોગો ઉપર તે ઘણું સારું પરિણામ લાવે છે. રંગોને ખીલવવા માટે આ ક્ષારનો ઉપયોગ બહુ થતો હતો. હરતાલ સાથે મેળવી ગસા ઉપર ચોપડવાથી ખરી પડે છે. [પણ આ ઉપાય સામાન્ય માણસે કરવો નહિ.] આ ક્ષાર મીઠા તેલમાં નાખી કાન પાક્યો હોય, ચસકા મારતા હોય તેમાં બહુજ ગુણકારી દવા છે. તેને અપામર્ગ તૈલ કહે છે.

આ ક્ષારને બહારની દવા લાગવા દેવી નહિ તેમજ ચોમાસામાં સખત ઢાંકણવાળા પહેણા મોંની કાચની બરણી કે સીસામાં ભરી રાખવો.

ચૂનો, લોહ, જવખાર, સુરોખાર, મીઠું, ગંધક, મળગતણ અને ઢાડકાં ઉત્પન્ન કરનાર તરવ, વગેરે ઉપયોગી તરવો રહેલાં છે અને પાન, દાંડી તથા મૂળમાંથી રસાયનિક દ્રવ્ય વડે જુદા જુદા પ્રમાણમાં મળી આવે છે.

રેડ-કોસ સોસાયટી

(ગતાંક ૫૪ ૨૩૪ થી ચાલુ)

રેડ ઉપર ધરતીકંપ, અતિવૃષ્ટિ, પૂર, આગ, દુકાળ એવી આફત આવે તે વખતે તેમાંથી લોકને બચાવવા એ મહત્ત્વનું કાર્ય છે. મુંબઈ પાસે જુહાપુ નામે રચણ છે. ત્યાં ઘણાં લોકો હવા ખાવા ગમ છે. ત્યાં દરિયામાં ઘણી વખત લોકો ડૂબી જાય છે. તેમને બચાવવાનું કોઈ પણ સાધન નહોતું, તેથી મુંબઈની રેડ-કોસ શાખાએ જીવ બચાવવાનાં સાધનો ખરીદવા બહુ પૈસા મોકલી આપ્યા. સંકટ વખતે ઘણાંને મદદ આપવામાં આવેલી. જ્વપાનમાં ઇ. સ. ૧૯૨૩માં ધરતીકંપ થયો. રેડ-કોસ સોસાયટીએ ઘણી મદદ કરી. ફોરોડામાં વાવટાળીઆએ હાહાકાર વર્તાવ્યો. ખીનવારી સંદેશો મળતાં તરતજ મદદ મોકલવામાં આવી. અમેરિકા, યુરોપ, હિંદુસ્તાનમાં અતિવૃષ્ટિ વખતે અનાય યએલાં કુટુંબોને કપડાં અને અન્ન મોકલવાની સેવા કરવામાં આવી. ઇ. સ. ૧૯૩૦માં રાજકીય અસ્થિરતા વખતે સર દોરાબ તાતાએ વળીવત સુધારવા જખખી લોકોને ઇશિ-તાલમાં મોકલી આપવા એક મોટર આપી.

(૮) રોગોને સારા કરવા એ સોસાયટીનો હેતુ છે. તેવી રીતે રોગ અટકાવવો એ પણ સોસાયટીનો હેતુ છે. વ્યાખ્યાનો અપાવી, મેનિક

લેન્ટર્નની મદદથી સચિત્ર વ્યાખ્યાનો આપવી મેથેરિઆ, ક્રોસેરા એ રોગ કેવી રીતે અટકાવવા તે રેડ-ક્રોસ શીખવે છે. ૧૯૩૦માં શીતળાદેવીનો રોગ પુષ્કળ ચાલતો હતો તે વખતે મુંબઈના ટાઉન હોલમાં રસી મુકાવવાનો પ્રયંધ કરવામાં આવ્યો. સંસ્થાના એક ઉત્સાહી કાર્યકર્તા રા. કાપડીઆએ સેંકડો માણસોને રસી ચૂકવી. (૯) ક્ષયથી બચાવ કરવા સ્વતંત્ર મંડળી કાઢી તે દિશામાં હીલચાલ ચલાવી. (૧૦) રેડ-ક્રોસ સોસાયટીની બાળકોની યાખાને જુનિઅર રેડ-ક્રોસ કહે છે. એકબીજાને કેવી રીતે મદદ કરવી તેનું શિક્ષણ આપનારી એ મદદરવની યાખા છે, તેથી તે મુંબઈ વધારે માહિતી નીચે આપવામાં આવે છે:—

જુનિઅર રેડ-ક્રોસ

આ સંસ્થા મોટી છે અને તેના હેતુ મદદરવના છે; કારણકે નાનપણથી બાળકો બીજાં અનાથ બાળકોને મદદ આપે છે. તે ઉપરાંત જે કાર્ય કરવામાં આવે તેને નિશાળના કાર્ય સાથે સંબંધ છે. બાળકોને શાળામાં, આસપાસ અને ગામમાં આરોગ્ય કેવી રીતે સાચવવું તે શીખવવામાં આવે છે. તે માટે શિક્ષકોને તાલીમ લેવી પડતી નથી, સાધનનું ખર્ચ કરવું પડતું નથી, કે ઉત્સવ વગેરેનો કાર્યક્રમ ધડલો પડતો નથી. બાળકોની હીલચાલમાં જેમ આદતો કે દસતી ટુકડીનો એક નેતા નીમવામાં આવે છે તેમ શિક્ષક આરોગ્યના કામ માટે જવાબદાર વિદ્યાર્થીને અધિકારી નીમે છે. સંસ્થાની રચના સીધી છે, ખર્ચોગ નથી. જે પ્રમાણે બાળકોની હીલચાલમાં સંધ બનાવવામાં આવે છે તેમ આ હીલચાલમાં ૨૫ કે ૩૦ નો એક સંધ બનાવવામાં આવે છે. શાળા તરફથી વર્ષે વર્ષે મુખ્ય શાળામાં એક રૂપીઆ મોકલવાનો હોય છે. સંસ્થાના હેતુ (૧) આરોગ્યનો ફેલાવો કરવો, (૨) માંદાં ને નિરાધારની શુશ્રુષા કરવી, તેમનાં દુઃખનું નિવારણ કરવું, (૩) આંતરરાષ્ટ્રીય બંધુભાવ જમાવવો. ઘણી રીતે પહેલો હેતુ સાધવામાં આવે છે. આરોગ્યનું કામ કરનાર સમતુલ્યતા કરીને, મોટી મોટી જાહેરખબર આપીને સંવાદ, નાટક, નિબંધ, દર્શાવ તથા વ્યાખ્યાનદ્વારા, આરોગ્યના નિયમ પાળાને, શાળાની આસપાસ સ્વચ્છતા જાળવીને આરોગ્યનો પ્રત્યક્ષ દાખલો બેસાડી આ હેતુ જરૂર લાવવામાં આવે છે. બાળકો રોજ આરોગ્યની રમતો રમે છે અને એ રીતે આરોગ્ય માટે જરૂરનું આવરણ વર્તનમાં ઉતારે છે.

દુઃખીનું દુઃખ દૂર કરવું, તેમની સેવા કરવી એ બીજો હેતુ છે. પારકું માણસ ગરીબ અને અમુદાય હોય તો તેના તરફ સહાનુભૂતિ રાખવી

એ બાળકોને શીખવવું જોઈએ. બીજાને મદદ કરવા પોતાનાં સુખ અને એકમાત્ર જતાં કરવાં જોઈએ. બાળકોને પોતાના માંદા મિત્રને લેટ બહિરા મોકલવી, ફળફૂલ કે શાકભાજી લાવી આપવાં, એ કાર્યમાં પ્રવૃત્ત કરવાં જોઈએ. પોતાનાથી ગરીબ હોય તેવા માટે ફૂંડ ભેગું કરતાં બાળકોને આવડે છે. બાળસમાહતી જાહેરખખર વહેંચવામાં, મોટાને રથેગ કે બળા-આની રસી મુકાવવાની વિનંતી કરવામાં, અને બાળકો માટેનાં પુસ્તક, માસિક, રમતની ચીજો, કપડાં, ખાવાનું ભેગું કરવામાં બાળકોને આનંદ આવે છે.

હિંદુસ્તાનના આ અસ્થિર સમયમાં આંતરરાષ્ટ્રીય બંધુભાવની ખાસ જરૂર છે. એકબીજા સાથે પત્રવ્યવહાર કરી, એકબીજાની શાળાનાં ચિત્રો ભેગાં કરી, રાષ્ટ્રસંધનો હેતુ અને કાર્ય સંબંધી માહિતી મેળવી બંધુભાવના જન્માવટ કરી શકાય છે. બીજાનો હેતુ સમજી લેવો, શરીરે દુઃખ સહન કરી લેવું, થોડો સ્વાર્થ્યાગ કરવો, આત્મસંયમ રાખવો એ હિંદુનો યુવાનવર્ગ શીખશે એટલે જ ઉદાર વૃત્તિ મોટી ઉમરનામાં માલમ પડતી નથી તે બાળકમાં જોવામાં આવશે. બીજાનું દુઃખ હલકું કરી નો સંસાર સુખી કરવાનાં, અથવા સ્વાર્થ્યાગ કરી સેવા કરવાનાં બીજા બાળકોના મનમાં જોડલાં જલહી રોપવામાં આવે તેટલો દેશને ફાયદો છે.

પુરોષમાં અને દુનિયાના બીજા ભાગમાં જુનિઅર નેડ-કોરાનું ચર્ચ ઘણી રીતે મદદરૂપ અને આકર્ષક બન્યું છે: (૧) મોટી ઉંમરનાં બાળકો નાનાં બાળકો માટે હાયદ્રમાસ તૈયાર કરે છે, (૨) જોગની પાસે સરતશિક્ષકને આપવા પૈસા ન હોય તેમને માટે કસરતશિક્ષકની જોગ-ઈ કરવામાં આવે છે, (૩) શાળા સ્વચ્છ કરવામાં આવે છે, (૪) ગરીબ બાળકો માટે ઘાંત સાફ કરવા જઈ, શરીર સાફ કરવા દુવાલ, સાબુ વગેરે પુરાં પાડવામાં આવે છે, (૫) જગાની શોભા વધારવા ઝાડ, ફૂલગ્રાંડ લાવવામાં આવે છે, (૬) ગરીબને કપડાં તથા શ્રી પુરી પાડવામાં આવે છે, (૭) આરોગ્યને માટે કેમ્પની વ્યવસ્થા કરવામાં આવે છે, (૮) અશક્ત અને ગરીબ બાળકો માટે દૂધ અને પૌષ્ટિક ખોરાક પુરો પાડવામાં આવે છે, (૯) બાળકોના વાલીની સહાય માટે કાર્યક્રમ રચવામાં આવે છે, (૧૦) નિશાળ-માં વર્ગ માટે ચિત્ર અને નકશા તૈયાર કરવામાં આવે છે, (૧૧) પાઠશીને જરૂર પડતાં મદદ કરવામાં આવે છે, (૧૨) નાનાં બાળકોને નિશાળથી ઘેર અને ઘેરથી નિશાળ સહીસલામત લઈ જવામાં આવે છે, (૧૩) શાળા ભાણુસી માટે વર્ગ ચલાવવામાં આવે છે; તેવીજ રીતે અંબાસ-માં પાછળ પડતા વિદ્યાર્થીને મદદ કરવામાં આવે છે.

ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ ૨૯૯

હાલમાં બ્રિટિશ હિંદુસ્તાનમાં જુનિઅર રેડ-કોસ સંસ્થાની ૧૮ શાખા છે અને દેશી રાજ્યોમાં ચાર શાખા છે. દરેકની એક રચાનિક કમિટી છે. સોસાયટીનું મુખ્ય રથાન ઠંડીના દિવસોમાં દિલ્હી છે અને ઉનાળામાં સિમલા છે. ન્યુ દિલ્હીમાં જુનાગઢના મહારાજાએ ઉદાર દિલથી સોસાયટી માટે મકાન બાંધી આપું છે. તે ઉપરથી સંસ્થા આ બાબત ઉપર કેટલું લક્ષ આપે છે તે જણાઈ આવે છે ! નેક નામદાર વાઈસરોય સાહેબ આ સોસાયટીના અધ્યક્ષ છે. જુનિઅર રેડ-કોસ સંસ્થા પંજાબ, યુ. પી., રાજાસ, મુંબઈ, સિંધ, વડોદરા, એ જાગમાં સ્થાપવામાં આવી છે અને બીજા જાગોમાં સ્થાપવાનું આજુ છે, તેને કેળવણીખાતાનો ટેકો છે.

પુનામાં ઇ. સ. ૧૯૩૨માં જુનિઅર રેડ-કોસના ૨૦ સંઘ સ્થપાયા છે. આ શાખા મારફતે ઘણા જિલ્લામાં પ્રાથમિક શાળા માટેના સંઘ કાઢવામાં આવ્યા છે.*

મે. સ. ટ્રેનિંગ કોલેજ
અમદાવાદ.

}

ચંદુલાલ કેશવલાલ અમીન

ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ

(ગતાંક ૫૫૬ ૨૯૯ થી આજુ)

૪. કતાર.—

બાળકો એકબીજાને અડધા સિવાય નાયકની પાછળ પાછળ હારમાં ગોઠવાય. દરેક બાળકની વચ્ચે હાથ કરતાં વધારે જગા હોવી જોઈએ.

૫. ખુલ્લી કતાર.—

એ હાથ કરતાં વધારે જગા રાખી નાયકો ઉભા રહે. દરેક પક્ષ પોતાના નાયકની પાછળ એક હારમાં ગોઠવાઈ જાય. વર્ગની સંખ્યા ને મેદાનના આધાર ઉપર કતારની સંખ્યાનો આધાર છે. આદેશ દ્વયથી વધારે બાળકોને એક ભાગમાં રાખવાં યોગ્ય નથી. કોઈ પણ કૃતિ કરતાં

* ‘પ્રાથમિક શિક્ષણ’ એ નામના મરાઠી માસિકના માર્ચ ૧૯૩૫ ના અંકમાંના એમ. એ. વાણીઆ, સેક્રેટરી, જુનિઅર રેડ-કોસ, પુના-તેમના લેખનો જનુવાદ.

એક બાળક બીજાને અડી ન જાય તેટલું. અંતર રાખવું. સિનિઅર શાળા-
ઓના વર્ગોમાં-યુવક વર્ગોમાં ઉચ્ચાર્ધના કમસર એળો ગોઠવવી. સૌથી
નાના યુવકને આખળ રાખવો, પણ નાયક કે જેને તેની હોશિયારી માટે
પસંદ કરેલો હોય છે તેને અપવાદરૂપ ગણવો.

ઉપરની રચનાનાં જુદાં જુદાં સ્વરૂપો રચી શકાય. પણ કે ચાર
બાળકોનાં કુંડળાં, જેવડાં કુંડળાં, જેવડી એળો, બનાવતાં શીખવવું
ઉપયોગી છે, અને વખત બચાવવા બાળકોને એક રચનામાંથી બીજી
રચના જલદીથી બનાવવાની તાલીમ આપવી જોઈએ. જુદી જુદી રચના-
માં દોડ અને કૂચ બંને યર્ષ શકે. દા. ત. સર્પાદાર-વાંછીચુંકી દોડ,
સામસામી દોડ, નાયક પછવાડે દોડ વગેરે. જ્યારે મેદાન નાતું હોય ત્યારે
આ રચના ઉપયોગી યર્ષ પડે છે. દોડને કે કૂચકદમને નરમ પડી ન
જવા દેવાની સાવચેતી રાખવી.

૬. વળાવું.—

બાળકોની શાળામાં વળતી વખતે દૂદકો મારીને વળવું. શરૂઆતમાં
ઉંચો દૂદકો મારવાને ઉત્તેજન આપવું, કેમકે એથી બાળકોને પગની ધુંડીના
કામમાં અને કમાન-દૂદકાના-કમાન માફક ઝડપથી ઉંચો દૂદકો મારવાના
કામમાં તાલીમ આપવાની વધારાની વધુ સુગમતા મળે છે. મોટાં
છોકરાંના વર્ગોમાં એડીને પગના અંગુઠા ઉપર રહી વળવાની નિયમપૂર્વકની
રીત પસંદ કરવા જેવી છે.

આજ્ઞા:—

(ફ) દૂદકા સાથે જમણા (ડાબા) દ્વેરો આપવા (કમાન માફક ઝુકો.)

(જ) જમણા (ડાબા)દ્વેરો. ૧,૨

નિયમપૂર્વક વળવાનું નીચે પ્રમાણે યર્ષ શકે:—જમણા દ્વેરો,
“એક” કહેતાંમાં જમણી એડી ને ડાબાં અંગુઠા ઉપર જમણી તરફ દ્વેરો.
અને ‘બે’ કહેતાં ડાબા પગને જમણાની સાથે લાવી એડીએ જોડી દો.
જે આર્ષ વર્ણલમાં કરવાનું હોય તે “જમણા અવળા” એ હુકમ આપવો.

ચત્તા સૂતે સૂતે કે બેઠે બેઠે કરવાની કસરતો

ખાસ કરીને નાનાં બાળકો માટેના કોશમાં આપેલી કસરતોમાંથી
ધણી ચત્તા સૂતે સૂતે કે બેઠે બેઠે કરી શકાય તેવી હોય છે. આ બે
શરૂઆતની સ્થિતિ કરાંઈની તેમજ ખેટની ધણી નકામી હીલચાલ અટકાવ-
વામાં કેટલી ઉપયોગી છે તે વાત કરી છે, માટે શિક્ષકો આ બે સ્થિતિ-

જોનો અને તેટલો ઉપયોગ કરશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે. ગેદનની સપાટી કે વર્ગની સપાટી સૂચા કે બેસવાને માટે કોઈ વાર યોગ્ય હોતી નથી તેથી આવી કસરતો કોઠામાં ઠાટખુણુ કોસમાં દર્શાવી છે. સૂકી હવામાં ઘાસ ઉપર કે આરફાઈટ હિંપર બેસી શકાય પણ ત્યાં બેજ અગર અતિશય ઠંડક ન હોય, તેની ખાસ સાવચેતી રાખવી. જુદા જુદા જિલ્લાઓમાં જુદી જુદી જાતની સાદડીઓ, લાકડાનાં પાટીઆં, કાગળનાં પાટીઆં, મજબુત પુટાં, કાર્ડબોર્ડ અથવા મીથુકાપડનાં પાયરણાં વાપરવાના અખતરા યર્ષ રહ્યા છે. જે કસરતને થોડેઘણે અંશે પણ નિયમિત પદ્ધતિથી કરવી હોય તો કોઈ પણ જાતનાં સાધનોની આવશ્યકતા તો રહેશેજ, અને દરેક બાળકને માથે તેની સાદડી લાવવાની અને તેને પાછી મૂકવાની દરજ નાખવામાં આવે તો કોઈ વર્ગના કામમાં ખલેલ પડી જણાય નહિ. જ્યાં આવી જાતની સગવડ ન હોય, અને જ્યારે બાળકોને ઓરડામાંજ પુરાઈ રહેવું પડે તેવું હોય, ત્યાં જમીન પર કરવાની કસરતો કરવાનો હાગ સાધવો જોઈએ. જ્યારે કોઠાઓમાં બેસવાની કે સૂવાની સ્થિતિનું સૂચન હોય ત્યારે ઘણી વંખતે બે કે બેથી વધારે કસરતો એકએકની પાછળ યોજવામાં આવી છે, જેથી સાધનોને વિના કારણ ઘડી ઘડી ખસેડવાં ન પડે. દા. ત. ધડની કસરત પછી પેડાની કસરત આવે છે. (કોડો ૨૮, જીય, ૨ ક) (જુઓ પૃષ્ઠ ૩૦૧)

ટેકા સાથે કરવાની કસરતો

સૂચના કરવામાં આવી છે કે બાળકોએ બખ્બે કે વધારેની ટોળીમાં હાર કે કુંડાળાની રચનામાં કામ કરવું અને તેમ કરતાં ખભા કે હાથ પકડ્યા. કૃતિ સુંદર રીતે યર્ષ શકે તે માટે અને એકબીજાને મદદ કરવાના ખાસ હેતુસર આ પકડો રાખેલી છે. તેની નીચે પ્રમાણે ઉપયોગ યર્ષ શકે. ક નકામી હીલચાલ અટકાવવાને સમતોલપણું જાળવવા તથા મદદ કરવા આ હેતુ સાધવા મુખ્ય પકડ નીચે પ્રમાણે છે:—

(૧) ખભાપકડ.—બાળકો પડખાપડખ એકબીજાથી વિદાટી દિશામાં મોં ફેરવીને ઊભા રહે અને અંદરના હાથ એકબીજાના ખભા પર મૂકે. હાથની કોણી સીધી રહે, પણ અક્કડ નહિ. આજ પકડનો ઉપયોગ હારરચનામાં પણ યર્ષ શકે. દાખલો. (બખ્બેમાં)—એક હાથનો આગળ-ઉંચે એક ખભા પરનો ટેકો ખભાને કેડની નકામી હીલચાલ થતી અટકાવવામાં મદદરૂપ થાય છે. (કોડો ૩૧)

(૨) સાંકળપકડ.—હારમાં કે વર્તુલમાં ઉભેલાં છોકરાં એક-બીજાના હાથ પકડે; હાથ સીધા રાખે પણ સખત ન રાખે અને કોણી ચોક્કસ અને વાળેલી રાખે.

દાખલો. હારમાં સાંકળપકડ. અંગુઠા આગળ, ઢીચણ ઉંચા અને નીચા કરવા. (કોઠો ૨૨)

જ. કૂદકાની ઉંચાઈ વધારવા આપવા તેની કૃતિમાં મદદ માટે અથવા કૂદકા માર્યા પછી નીચે ઉતરવામાં કૂદકા મારનારને સ્થિરતા આપવા માટે મદદ કરનાર એક કે બે હાથ આપે. જ્યારે કૂદનારને મદદ કરવાનો હેતુ હોય છે ત્યારે સાધારણ રીતે નીચેની આખતોમાં બંને હાથ આપવામાં આવે છે:

(૧) ઉંચાઈ એથી દોરડા ઉપર ધર્મને નીચે લેવાનો કૂદકો. (કોઠો ૭)

(૨) બે પગે એક બાજુથી બીજી બાજુ દોરડા ઉપર ધર્મને નીચે લેવાનો કૂદકો. (કોઠો ૧૨)

ઉચકવામાં—કેવે કૂદકા લેવામાં મદદ મળે માટે ટેકો કરનારના હાથ કૂદનારના હાથ નીચે મૂકવા જોઈએ. ખાસ કરીને શરૂઆતમાં ઉતરતી વખતે કૂદનારને સ્થિર કરવા માટે એક અંગર બંને હાથે ટેકો ધર્મ શકે.

કૂદકા મારનારને પડતો ઝીલવો અંગર તેને ટેકો કરવો અને કૂદકામાં કખલગીરી ન થાય એ સહેલી વાત નથી. ઝીલનારે સાવધાન રહેવું પડે છે. કૃતિ કરનારને ધ્યાનપૂર્વક એણે જોયા કરવો જોઈએ, અને મદદ કરવા માટે ચોખ્ખે રથાને પહોંચી જવા માટે તેણે ચોતાની સ્થિતિ અનુકૂળ બનાવી દેવી જોઈએ. વધારે ઉંચા પ્રકારની કસરતો વખતે ઝીલવાની કે ટેકો કરવાની ખરી સ્થિતિ વિષે તે તે કસરતોના વર્ણન સાથે કહેવામાં આવ્યું છે.

શારીરિક કસરતના પાઠો માટેનાં સાધનો.

બાળવર્ગ અને બહુકલાળાના વિદ્યાર્થીઓ માટે આપેલા કોઠાઓની યોજના પ્રમાણે સારી રીતે કામ કરવા માટે, દડા, ખીન કે મંચકાની થેલીઓ, કૂદકા મારવા માટે કે દોરડાં કૂદવા માટે દોરડાં વગેરે સાદાં સાધનોની ખાસ જરૂર છે, અને આ સાધનોને શાળાનાં જરૂરી સાધનો ગણવાં જોઈએ. દરેક શાળામાં એક વર્ગને કે બે વર્ગને સાથે સાથે રાકવા જોડલાં સંપૂર્ણ સાધનો હોવાં જોઈએ. ઘણી શાળાઓમાં એક પેટી કે કબાટ હોય છે કે જેમાં જો વર્ગને કસરત હોય તે વર્ગને વાપરવાનાં સાધનો લેવાર રાખેલાં હોય છે. કેટલીક શાળામાં વર્ગવાર સાધનોની યોજના હોય છે. આ યોજનામાં કસરત નથી. એને લીધે ઘણી વાર ઘણું જોઈએ સાધનો દરેક વર્ગને ભાગ

આવે છે. બધા વચ્ચે સામાન્ય સાધનો એક કબાટમાં રાખવાથી સાધનોની મેળવણી અને તપાસ, તેની સંભાળ વગેરે ફરજો બળવવાની તક પ્રાપ્ત થાય છે અને સાહિત્યભંડારમાં ઉમેરો કરવાની ઐત્થિક ભાવનાને ઉત્તેજન મળે છે.

ઉપજાવી કાઢેલાં સાધનો.

બુદ્ધિનો થોડો ઉપયોગ કર્યોથી નહિ જેવી કિંમતે ફૂદવાનાં અને રમતનાં સાધનો મેળવી શકાય છે. રંગનાં ને રંગાઓનો વિધો તરીકે કે તાકવાના નિશાન-ઢાલ તરીકે, કે સરતોમાં વળવાનો માર્ગ બતાવવા ઉપયોગ કરી શકાય; અથવા બીની રેતી, માટી વગેરે વતી ભરીને ભારે કરી સ્થિર ઉભાં રાખી શકાય; અગર ખુણે ખુણે મૂકવાનાં વાવટાનો ભાર ગ્રીલી શકે તેવાં બનાવી શકાય. લાકડાંનાં ચક્રો કુંડાળાં તરીકે તેમાં ચર્મને ફૂદવાના કામમાં લઈ શકાય, અને આવાં કુંડાળાંની માર્ગદર્શક દાર પથ્થુ જલદી કરી શકાય. હલકા વાંસ, અથવા લાકડાની ચીપો, જેને એકજ બાજકે ઉંચકી શકે તેવી, અથવા સ્કાઉટના સ્તંભ ઉપરથી લટકાંવેલા કુગ્ગા વગેરે, અથવા આકુની લાકડીઓ વગેરે ફૂદકા મારતાં દોડવા માટે ઉપયોગી છે; અથવા ફૂદીને અદર વસ્તુને અડકવાની રમતમાં પણ ઉપયોગી છે. બિરિકટના ટીનના પતરાના રંગમાં બીની રેતી ભરીને તેમાં ઉભી લાકડી ખોસીને ફૂદવાની ઘોડીઓ બનાવી શકાય, તેની ઉભી લાકડીમાં ખુંટા માટે કાણાં પાડી શકાય, તેમાં ખીલીઓ દોડીને લાકડી કે દોરડું મૂકીને તેને ફૂદવાની ઘોડી બનાવી શકાય. આ પ્રમાણે અને બીજી અનેક રીતે બુદ્ધિશાળી શિક્ષક ઓછી કિંમતે શાળાનાં રમતનાં સાધનોમાં વધારો કરી શકે.

મેદાનમાં નિશાનીઓ રાખવી.

હમેશને માટે નિશાનીઓ કરી રાખવાનું સૂચન કરવું એ શક્ય નથી તેમજ તે ઇચ્છવાનું પણ નથી. ત્યારે ત્યારે નવો પાઠ લેવાનો હોય ત્યારે, આવી નિશાનીના અભાવે શિક્ષકને માથે કે બાજકોને નકામો બોલો વધી જાય. બીજી તરફ ઘણી નિશાનીઓવાળું મેદાન પણ મદદરૂપ થવાને બદલે અડચણરૂપ થઈ પડે છે. આથી વર્ગની કોડનચક્તિમાં નિયંત્રણ થાય છે અને એકજ જાતની ચપળતાની કૃતિઓ તરફ વલણ થઈ જાય છે એટલુંજ નહિ, પણ તે ઉપરાંત છુટી છુટી ઉંમરનાં બાળકોની ફૂદવાની, દેંકવાની ને દોડવાની શક્તિમાં ફેર હોવાથી કૃતિઓ ઉપર અંકુશ આંવી જાય છે અને હોશિયારી પ્રાપ્ત કરવામાં પ્રતિબંધ મુકાય છે. બે ખાનાં

ઉપર સૂચવ્યા પ્રમાણે મેદાનને રમત માટે લીટીઓ પાડી તૈયાર કરવામાં આવે તો ખાસ કરીને હમેશ રાખવાની નિશાનીઓ પુરતા શારીરિક કસરતના પાઠો પુરતું તે 'ચાલશે. ક્રાઈ-મેદાન વિભાગની હૃદયશક્તિ લીટીઓ, ટોડીને લેવાના કૂદકા, કૂદકાઓ વગેરેને માટે આરંભરંખા અને ટોડીને પાછા કરવાની હૃદ કે સરત પુરી કરવાની હૃદ તરીકે પણ વાપરી શકાય. માર્ગદર્શક નિશાનીઓ અથવા કમિકતા સાથેના કૂદકા નીસરણી વગેરે અપૂર્ણતાની કૃતિઓ માટે હમેશ રહે તેવી નિશાનીઓનો મેદાન પર ઉપયોગ ન કરવો જોઈએ. થોડો વખત ચાલે તેવી નિશાનીઓ કરવા તૈયાર કરેલા ચાક કરતા-ચાકના ગાંગડાનો ઉપયોગ કરવો. ક્રાઈ ક્રાઈ ગિલ્લાઓમાં કારખાનામાંથી નાખી દીધેલા વાસણ કે તાસકના ચાકના ભરતરત નમુના મળી આવશે. જમીન પર અણીવાળી લાકડી ઘણા ખપમાં આવશે અને પાણી પાવાનો ઝારો પણ થોડા સમય માટે ઘણું સાફ કામ આવશે. ઝીણું ઘાસ ઉગ્યું હોય તેવી જમીન પર ચાકની કે સુનાની જૂકી અથવા લાકડાનો વેર વાપરી શકાય.

પોપાક.

બાળકોની શારીરિક તાલીમની પ્રગતિમાં રસ લેતા સઘળા માણસોને રપટ માલમ હશે કે પ્રગતિમાં બાળકોનો પોપાક ઘણોજ અગત્યનો ભાગ ભજવે છે. આરોગ્યશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ તેમજ ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ અનુકૂળ પોપાકની બાબત વિષે પ્રકરણ ૧ (પા. —) માં વિચાર કરવામાં આવ્યો છે, અને આ અભ્યાસક્રમના કોઠાઓમાં આપેલી કસરતો ને હીલચાલોને અભ્યાસ ખાસ કરીને મોટાં છોકરાંઓ માટેનો રપટતાથી બતાવી આપશે. આ અભ્યાસક્રમની કસરતો સંપૂર્ણતાથી કરવા માટે યોગ્ય પોપાકની ખાસ જરૂર છે. હેલ્થ થોડા વર્ષોથી વધારે અનુકૂળ પોપાક શોધવાને જે પ્રયાસ ચર્મ રહ્યા છે તે પ્રોત્સાહન આપનારી બાબત છે, અને એમ પણ જણાવે છે કે જે બાળકોને તેમની શારીરિક તાલીમમાં અને કસરતો તથા રમતોમાં સંપૂર્ણ રસ પડતો હોય તો માખાપનો સહકાર અને સહાનુભૂતિ સાધારણ રીતે મેળવી શકાય છે. ત્યાં કપડાં બદલવાની સગવડ હોય ત્યાં, એ પડવાળાં વસ્ત્રો ચાલે, અને આરોગ્યશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ તેથી વ્યવસ્થા કરવાનું બર્ન શકે; પણ બાળકોની ગરિઆઈ અને શાળામાં સાધનોના અમાવને લીધે, કસરત પછી નાહીને અગર માલીસ કરીને સાફ કરીને પછી કપડાં બદલી પહેરવાનું શક્ય નથી. ઘણાં બાળકોની બાબતમાં તો જે સૈધી સારામાં સારી બાબત યદ્ય શકે તેમ છે તે એ છે કે બાળકોને નકામાં વધારાનાં કપડાં કાઢી નાખવાં

ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ ૪૦૫

અને યોગ્ય જોડા પહેરવાનું કહેવું. જે આમ કસરતમાં વાપરવાના જોડા પછી તે શાળાની માલકીના હોય કે બાળકોની માલકીના હોય તોપણ તે નિશાળમાં કોઈ જગાએ રાખવાની ગોઠવણ શાળાના અધિકારીઓ કરી શકતા હોય તો એવા જોડા લાંબા સમય સુધી કસરતના કામમાં વાપરી શકાય. વધારાનાં કપડાં જેવાં કે ડગલા, બંડી, લાંબા ધેરવાળા કમળ, ઝબ્બો, મોઝાં વગેરે-પોપાકમાંથી એટલા કરવાં એ એક જાતની કરકસર છે. છોકરાઓ માટે કમરપટો અને બાળકીઓ માટે ચટ્ટી એને માટે ખાસ પૈસા ખર્ચવાના રહેશે. આ પ્રમાણેના પોપાકમાં સત્જન થએલું બાળક આ અભ્યાસક્રમમાં વર્ણવેલી કસરતો કોઈ પણ જાતની અડચણ વગર, અને સલામતીથી કરી શકશે.

શિક્ષકના પોપાક વિશે પણ કહ્યું છે. શારીરિક તાલીમ અગર રમતના પાઠો લેતા દરેક શિક્ષકે કસરતને યોગ્ય જાતના જોડા પહેરવા જોઈએ અને આધુનિક સમયમાં તાલીમ લીધેલા શિક્ષકો જે જાતના કસરતના ખાસ પોપાક અને રમતના ખાસ પોપાક પહેરે છે, તે પોપાકમાં વર્ગ સંગ્રહ રજુ થવાની ટેવ પાડવી જોઈએ. નિશાળના શારીરિક તાલીમ તરફના વલણ ઉપર આની અસર થયા વિના રહેશે નહિ અને બાળકોના લક્ષ્યાંકો રસ લેતા ખીજા માણસોના વલણ પર પણ અસર થયા વિના રહેશે નહિ.

પાંચથી સાત વર્ષનાં બાળકો માટેના પાઠોની નોંધ.

અઢાર પાઠો ચોક્કસ છે. જે ત્રણ વર્ષનો અભ્યાસક્રમ હોય તો દર વર્ષે ૬ પાઠ પુરા લેવા. જે અભ્યાસક્રમનો એ વર્ષનો માળો હોય તો નવ પાઠ પુરા લેવાનો યત્ન કરવો.

ઇન્ડેન્ટ સ્કૂલ-બાળશાળા માટેના પ્રાથમિક પાઠો નીચેના ધોરણ પર રચાયા છે.

(અંતર લેવું.)

પ્રાર્થનાવિક આરામની કૃતિઓ.

હિમા રહેવાની રિયતિ.

(રચના)

ધડની કસરતો-દલનચલન.

હાથની લીલચાલો. (તેનો દર વખતે સમાવેશ કર્યો નથી.)

સમતોલપણ.

સામાન્ય ચળવળની કૃતિઓ.

(કૂદવું, દોડવું, ચાલવું, વગેરે. દડા, પૈડાં, કૂદવાનાં દોરડાં વગેરે સાથે ખેલ-રમત.)

રમત.

શાંતિપૂર્વક રમતને અંત.

ઉપરની યોજના દરેક પાઠનું ખોખું છે, પણ દરેક શિક્ષકને નાનાં બાળકોની જરૂરિયાતને અનુકૂળ પડે તેવી રીતે પાઠ રજુ કરવાનું સુગમ પડે ગાટે ધણી છૂટથી કરવાની કૃતિઓ પણ સાથે સાથે આપી છે. પાઠના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો પણ પાયાપાય કસરતોને એકબીજા સાથે સાંકળે એવી રીતે આ છૂટથી કરવાની કૃતિઓ દાખલ કરવામાં આવી છે.

આ પુસ્તકમાં રૂપરેખા સાથે બાળવર્ગ માટે જે પાઠો યોજવામાં આવ્યા છે તે પહેલી નજર નાખતાં યાદ રાખવા મુશ્કેલ લાગશે; પણ જ્યારે શિક્ષક એક વખત તેની સામાન્ય યોજનાથી પરિચિત થશે ત્યારે તેને લાગશે કે ૧૯૧૬ની આયુર્વિવાજા સિદ્ધાંતો ઉપરજ આ રચના યર્થ છે, પણ સામાન્ય ચપળતાની કૃતિઓ માટે આ યોજનામાં વધારે મદદ આપવામાં આવી છે. જ્યારે પહેલાંની યોજનામાં પાઠમાં, સ્વતંત્ર હોલચાક્ર, અક્ષરામ અને તાજગી આણવા માટે વિરામ ને રમતદ્વારા પાઠનો વિસ્તાર કરવાની દરજ પડતી, ત્યારે આ પુસ્તકમાં તો અનેક પ્રકારની વિવિધ ઉપયોગી ચપળતાની કૃતિઓ મુચવવામાં આવી છે, જે એવી રીતે દાખલ કરવામાં આવી છે કે તેનાથી પાઠનું સળંગપણું અને સ્વતંત્ર હોલચાક્ર આખા પાઠ દરમિયાન સાચવી શકાય.

જો કે ધણી જાતની કસરતો, રમતો અને ચપળતાની કૃતિઓનાં વર્ણનો નોંધમાં આપેલાં માલમ પડશે અને સાથે સાથે વ્યવસ્થા તેમજ શીખવવાની રીત સંબંધી પણ તેમાં સૂચનો છે તોપણ બધી મૂળભૂત સ્થિતિઓ-મુદ્દાઓ માટે તેમજ બાળવર્ગ તથા બહુક્રાંતિઓમાં સામાન્ય હોય તેવી હોલચાક્રોનાં સંપૂર્ણ વર્ણનો માટે પ્રકરણ ૮મું જોવાની જરૂર રહેશે.

બાળવર્ગના પાઠો આપતી વખતે શિક્ષકનું ધ્યાન નીચેના સામાન્ય મુદ્દાઓ તરફ ખેંચવામાં આવે છે.

શિક્ષકે જાતે કસરતમાં ભાગ લેવાની જરૂર.

નાનાં બાળકો સાથે કામ કરનાર શિક્ષકને માટે બાળકો સાથે કૃતિઓમાં અને રમતોમાં જોડાવું ધણું અગત્યનું છે. આ ઉંમરે બાળકો અનુકરણ દ્વારા ધણી સહેલાઈથી શીખી શકે છે તેથી અને કંઈક અંશે પાઠને આરંભના વેગ આપવા માટે શિક્ષક તેમ કરવું જોઈએ. દખાવું

છે કે શિક્ષક જેમ પાઠમાં વધારે ચેતન અને ઉત્સાહ રેડશે અને બાળકોના આનંદ ને ગમતમાં જેમ વધારે લાગ લેશે તેમ બાળકો તેના શિક્ષક અને નેતૃત્વનો વધારે ઉત્સાહથી પ્રત્યુત્તર વાળશે. (સાથે કામ કરશે.)

સિસોટીનો ઉપયોગ.

પ્રથમના થોડા પાઠોમાં સિસોટીને માત્ર કામ ખર્ચ કરવાના સાધન તરીકે વાપરવી યોગ્ય છે. આમ કરવાથી બાળકો દોષપણ પ્રસારાને જલદી તાળે ચતાં અને ખોટાની હીલચાલો ઉપર કાચુ મેળવતાં શીખે છે. અકસ્માતના સંભવોને ઓછા કરવાનું પણ તે કિંમતી સાધન છે. દા. તરીકે, જે દરેક બાળકને સિસોટી વાગતાંની સાથે પત્થરવત રિથર ઉભા રહેવાની ટેવ પડી હશે તો એક બાળકના પડવાથી ચતા, અગર ચક્રર તૂટતાં ચતા અકસ્માતોનો સંભવ રહેશે નહિ.

રૂમાલનો ઉપયોગ.

પાઠની શરૂઆતમાં અને પાઠ પુરો થયે બાળકો પાસે રૂમાલ કઢાવી નાક સાફ કરાવવું સલાહજરેહું છે. આ પ્રમાણે નાક સાફ કરાવી પછી જોર પડે તેવી કૃતિઓ કરાવવાથી બાળકો આનાયાસે-અગ્નણે પણ ઉંડો શ્વાસ લેશે અને તેથી 'શ્વાસ'ની નિયમપૂર્વકની કે તે વગરની કસરતો કરતાં આ ઉંમરે બાળકોને આનાથી વધારે લાભ થશે.

સંગીતનું નોટશન

રાગ, રાહના કાનરો; તાલ, ત્રિતાલ; માત્રા, ૧૬.

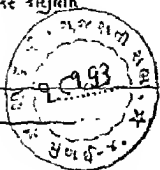
સ — નૌ પ	ઞ — સરી	ઞ — મમ	પ — નૌમ પ
નિ — જાળ	મા — મન	વા — છુમ	ળા — લો —
૭	—	—	—
મ — મ મ	પ — નૌ પ	સ — સ સ	રો નૌ સ —
આ — ખત	રુ — પ ર	વા — સ ક	ફ — છું —
૭	—	—	—

નોટ:—ખીજ લીટી અને ચોથી લીટી પહેલી લીટી પ્રમાણે ગાવી.

પાઠ્યપુસ્તક, હિનામ અને લાયજ્ઞેરી ચાટ સરકારી ખાતા તરફથી ચંજીર થએલાં પુસ્તકોની યાદી

ક્ર. નં.	પુસ્તકોનું નામ	અનુક્રમ	પ્રગટકર્તા (રેકાર્ડ સાહિત)	નકલદીદ પ્રિંટ રૂ. ગા. પા.	રિમાર્ક્
૧૧૩	પંડિત મોતીલાલ નહેરુ	પ્રદલાદ બલભટ્ટ	ગાંધીમત્ત 'રેકાર્ડ' માંથી 'સરકારી પ્રાધિકાર' ઉપર	૨-૧-૦૦	ટાંકે ઉપરનાં પ્રાધિકારીઓને માહિતી આપવા
૧૧૪	સર જમશેદજીરાયંદ બોલ	આર. પી. સોની			
૧૧૫	શ્રી અરવિંદ ધોળ	ડી. ટી. શાહ			
૧૧૬	વીર સિદ્ધલક્ષ્મી	ભાગલાસ ગાંધી			
૧૧૭	શ્રી ઘોડા કેસવ કર્વે	ડી. ટી. શાહ			
૧૧૮	શ્રી એતીનીસેન્ટ	"			
૧૧૯	શ્રી ગર્ભાનન	"			
૧૨૦	શ્રી કાર્તિકેય	"			
૧૨૧	ચંદ્રકાસ	ખાળા મજમુદાર			
૧૨૨	ભક્ત સુધન્વ	ડી. ટી. શાહ			
૧૨૩	શ્રી હર્ષ	"			
૧૨૪	રસકવિ જગન્નાથ	"			
૧૨૫	ભક્ત નામદેવ	"			
૧૨૬	શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય	નાગકુમાર મહાત્મા			
૧૨૭	જનપતિ સિવાજી	ડી. ટી. શાહ			
૧૨૮	સમર્થ સ્વામી રામદાસ	બી. વી. દેસાઈ			
૧૨૯	ચાંદબીબી	ડી. ટી. શાહ			
૧૩૦	ગુરુ નાનક	"			
૧૩૧	મહાત્મા કાબીર	"			

રામ પ્રેક્ષાભાઈ પ્રોહરપ્રોહરપ્રોહરપ્રોહર કાશી

૨-૧-૦

‘ગોપાલક’ ‘ગોપાલક’ ‘ગોપાલક’ ‘ગોપાલક’ ‘ગોપાલક’

૧૩૪	શ્રી ચિત્તરંજનદાસ	પ્રહલાદ બ્રહ્મદે
૧૩૫	શ્રી વિભુવનદાસ ગજગર	ડી. ડી. શાહ
૧૩૬	સર સુદેન્દ્રનાથ બોતરજી	આર. પી. સોની
૧૩૭	શ્રી વિજય ધર્મસુરિ	ડી. ડી. શાહ
૧૩૮	બાબુ રામેન્દ્રપ્રસાદ	બાળા મજસુદાર
૧૩૯	સતી પાર્વતી	આર. પી. સોની
૧૪૦	શ્રી શંકરાચાર્ય	બાળા મજસુદાર
૧૪૧	શ્રીમદ્ બક્ષાચાર્ય	એમ. બી. કથિંક
૧૪૨	શ્રી ગાંધીચાર્ય	ડી. ડી. શાહ
૧૪૩	શ્રી રામાનુજચાર્ય	સોમાભાઈ પટેલ
૧૪૪	મહારાજ કુમારપાલ	ડી. ડી. શાહ
૧૪૫	કુરુ ગોવિંદસિંહ	બી. વી. દેસાઈ
૧૪૬	રાણીતસિંહ	આર. પી. સોની
૧૪૭	મહારાણી લક્ષ્મીબાઈ	ડી. ડી. શાહ
૧૪૮	શ્રી કેશવચંદ્ર રોન	"
૧૪૯	શ્રી હર્ષદચંદ્ર વિદ્યાસાગર	"
૧૫૦	મહાદેવ ગોવિંદ રાનડે	પ્રહલાદ બ્રહ્મદે
૧૫૧	દાદાભાઈ નવરોજી	બી. વી. દેસાઈ
૧૫૨	શ્રી ગોપાલકૃષ્ણ ગોખલે	ડી. ડી. શાહ
૧૫૩	સ્વામી અક્ષાન્દજી	"
૧૫૪	શ્રી ગોવર્ધનરામ	"
૧૫૫	શ્રી જવાહીરલાલ નહેરૂ	"
૧૫૬	શ્રી સુભાષચંદ્ર બોઝ	"

રાજ્ય દિલ્હીના કોલેજીયેટ સ્કૂલના સંસ્કૃત શાળાના

૦—૮—૦ પ્રાથમિક સ્કૂલ અને
(કાગળના પૃષ્ઠ) દ્વિતીય મધ્યમિક શાળાના

૨—૬—૦

‘કોલેજીયેટ સ્કૂલ’ ના સ્ક્રીપ્ટ ‘કોલેજીયેટ સ્કૂલ’ ના

નવમું પુસ્તકનાં ગ્રંથ,

૧૫૭	શ્રી સેનગ્રામ	પ્રહલાદ બ્રહ્મભટ્ટ
૧૫૮	તારામંડળ	ડી. ડી. શાહ
૧૫૯	મહાદેવી સીતા	એમ. બી. કર્ણિક
૧૬૦	નાગાર્જુન	ડી. ડી. શાહ
૧૬૧	કર્પૂરવી અને મેવાડની	સોમાભાઈ પરેલ
	વીરગિનાઓ	આર. પી. સોની
૧૬૨	વીર વનરાજ	સોમાભાઈ પરેલ
૧૬૩	હિરણ્યકી	ડી. ડી. શાહ
૧૬૪	મહાકવિ ગેમાનંદ	મકનંદ પરમાર
૧૬૫	સર ડી. માધવરાવ	ડી. ડી. શાહ
૧૬૬	જામ રણજીત	પ્રહલાદ બ્રહ્મભટ્ટ
૧૬૭	અંકુ ભટ્ટ	ડી. ડી. શાહ
૧૬૮	સિદ્ધી કરમારકર	”
૧૬૯	કવિ દલપતરામ	એમ. વી. દેસાઈ
૧૭૦	સ્વ. હોળમહમ્મદ	એમ. બી. કર્ણિક
૧૭૧	વીર લલાલા	ડી. ડી. શાહ
૧૭૨	સાંદર્ભધામ કાશ્મીર	સોમાભાઈ પરેલ
૧૭૩	નેતીતાલ	ડી. ડી. શાહ
૧૭૪	ગિરનાર	સોમાભાઈ પરેલ
૧૭૫	દારકાં	દરબાઈ ત્રિવેદી
૧૭૬	પાટનગર દિલ્હી	
૧૭૭	મહેસુર	

૧૮૦	પુરિનર્મક ગુણગમિત (૧૯૩૬)	એમ. પી. દલે	સોએશર પીતાંબર દલે, ધડિ. માળીની પોળ, વડોદરા.	૦-૧૨-૦ (ચુગડાનું પુઠું) ૦-૮-૦	માં શિક્ષકોની સાય- બેરી માટે. પ્રાયગિઠ રહેલોમાં શિક્ષકોની સાયબેરી માટે.
૧૮૧	વાતોનું શાસ્ત્ર ખંડ ૧ (સને ૧૯૩૭ની બીજી આવૃત્તિ)	ગીજુભાઈ	શી દશિયામ્તિ પ્રમથન મંદિર, ભાવનગર	૦-૧૨-૦	પ્રાયગિઠ અને માધ્ય- મિક રહેલોમાં અને ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશ- નોમાં શિક્ષકોની સાયબેરી માટે.
૧૮૨	આગસ્ટિક ખૂમિકા માને સુહિ- ના પ્રમાણિ વિગેના નિર્માય	ડૉ. એચ. એચ. ગોદાડે અને ગાપાંતરકર્તા પી. પી. પોડેન.	આડુરા પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, દલાલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ	૦-૧૦-૦ ૧-૮-૦	" "
૧૮૪	દિદી મરફત અને આદિસા (સને ૧૯૩૭ની પહેલી આવૃત્તિ)	મમોનન્દ કોસરની અને ગાપાંતરકર્તા ભારકરરાય વિશ્વાંશ દરભાઈ ત્રિવેદી	જીજ્ઞાસુલાલ અમરશી મહેતા પીરમશરોડ, અમદાવાદ	૨-૦-૦	"
૧૮૫	સ્વાતંત્ર્યનો પ્રયોગ (૧૯૩૭)		નૂતનચિદમણુ કાર્યલય, દેસાઈ પોળ, સુરત	૦-૮-૦	"
૧૮૬	અનન અને મંતવ્યો	આર. વી. ખાંડનાળા.	રતનદાસ વિકલદાસ ખાંડ- વાળા, વાડીદણીઆ, સુરત	૦-૮-૦	પ્રાયગિઠ અને માધ્ય- મિક રહેલોમાં શિક્ષ- કોની સાયબેરી માટે
૧૮૭	શ્રી મદાભારત (ચુજરાતી પદ્ય- બન્ધ) મધ્ય પહેલો. (સને ૧૯૩૩ની પહેલી આવૃત્તિ)	ક. કે. શાસ્ત્રી	શ્રી શેર્બંસ ગુજરાતી સલા, કાંપ લેમિંગ્ટન રોડ, મુંબઈ ૪.	૧-૪-૦	પ્રાયગિઠ અને માધ્ય- મિક રહેલોમાં અને ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશનો-

૧૮૮	અંચ બીજો (સને ૧૯૩૪ની પહેલી આવૃત્તિ)	જે. બી. આચાર્ય	૧-૦-૦	મો. સિકેડેની કાચબેરી માટે	૧-૦-૦
૧૮૯	અંચ ત્રીજો (સને ૧૯૩૬ની પહેલી આવૃત્તિ)	જે. બી. આચાર્ય	૧-૦-૦	"	૧-૦-૦
૧૯૦	ગુજરાતના ઇતિહાસિક લેખો પ્રાચીન યુગથી વાઘેલા વંશની સમાપ્તિ પહેલે ભાગ ૧લો (૧૯૩૩)	જે. બી. આચાર્ય	૪-૦-૦	"	૪-૦-૦
૧૯૧	" " ભાગ ૨જો (૧૯૩૫)	જે. બી. આચાર્ય	૪-૦-૦	"	૪-૦-૦
૧૯૨	શ્રી કૃષ્ણલીલાકાવ્ય કાવ્યસય કવિ કૃષ્ણવદાન કેત (૧૯૩૩)	જે. બી. આચાર્ય	૫-૦-૦	શ્રી દોશર્ણસ ગુજરાતી સભા, ૩૬૫, ગીરગોલ, લેમિ- ન્ટન રોડ, મુંબઈ ૪.	૫-૦-૦
૧૯૩	અલોકકાંડર રફીન્દ્રસાહેબ દોશર્ણસ રચિત શાસ્ત્રગાથા અથવા ગુજરાત પ્રાંતને કવિતાસ ભાગ ૧ (સને ૧૯૨૨ની ત્રીજી આવૃત્તિ)	જે. ક. દોશર્ણસ	૫-૦-૦	"	૫-૦-૦
૧૯૪	" " ભાગ ૨જો (સને ૧૯૩૩ની ત્રીજી આવૃત્તિ)	જે. ક. દોશર્ણસ	૨-૦-૦	"	૨-૦-૦
૧૯૫	બાલશાહ માર્કસ એસીલીયસ એન્ડોનીનસના વિચારો (સને ૧૯૨૨ની પહેલી આવૃત્તિ)	સર ક્રિસ્ટી સિલ્વન	૨-૦-૦	"	૨-૦-૦

૧૯૬	કવિ માંડવ્યવ્રત પ્રબોધ બગીચી- અથવા માંડવ્ય બંધારાના ઉપાસ્યા અને કવિ શ્રીધરકૃત રાવણમટ્ટદરીસંવાદ (૧૯૩૦) શૈવ ધર્મનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ (સને ૧૯૩૭ની પહેલી આવૃત્તિ) ગુજરાતના કટલાક ઐતિહાસિક પ્રસંગો અને વાર્તાઓ (સને ૧૯૩૩ની પહેલી આવૃત્તિ) શાકત સંપ્રદાય, તેના સિદ્ધાંતો. ગુજરાતમાં તેનો પ્રચાર અને ગુજરાતી સાહિત્ય ઉપર તેની અસર (સને ૧૯૩૨ની પહેલી આવૃત્તિ)	એમ. સી. રાવળ	૦-૧૨-૦	"	માધ્યમિક સ્કૂલોમાં અને ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિ- ટ્યુશનોમાં શિક્ષકો- ની લાયબ્રેરી માટે. પ્રાથમિક અને માધ્ય- મિક સ્કૂલો અને ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશનો- માં શિક્ષકોની લાયબ્રેરી માટે.
૧૯૭		ડી. કે. શાસ્ત્રી	૧-૦-૦	"	
૧૯૮		કવીશ્વર દ્વાપતરામ ડી.	૦-૧૨-૦	"	
૧૯૯		એન. ડી. મહેતા	૧-૬-૦	"	
૨૦૦	પ્રાચીન કાવ્યવિનોદ ભાગ ૧ (૧૯૩૦)	સી. બી. રાવળ	૧-૦-૦	"	
૨૦૧	ગુજરાતી ભાષા અને સાહિત્ય પ્રથમ ભાગ (૧૯૩૬)	આર. પી. બક્ષી	૮-૦-૦	"	
૨૦૨	મહાધારી શ્રી રાજશેખરસુરી પ્રણીત અતુર્વિશની પ્રબંધનો	એચ. આર. કોપડીયા	૧-૦-૦	"	

શાળાપત્ર સંબંધી સૂચના

૧ પત્ર સંબંધી લેખોણ એડિટર તરફ મોકલવું. છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક બાજુએ ચોક્કસ અક્ષરે લખવું. જે છાપવા યોગ્ય લાગશે તો છપાશે, અને પસંદ નહિ કરેલા લેખ ટિકિટ મોકલી હશે તો પાછા મોકલવામાં આવશે. યોગ્ય અર્થાપત્રને પણ સ્થાન મળશે.

૨ લવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦ ટપાલખર્ચ સાથે અગાઉથી. છુટક અંકના રૂ. ૦-૩-૩ પોસ્ટ સાથે. લવાજમના પૈસા મેનીઓર્ડર, એક અગર ડ્રાફ્ટથી મોકલાવશે તો તે ચાલશે, પરંતુ તેમાં કમિશન કે વટાવ જે જેસે તે લવાજમના પૈસામાંથી કાપવાનો રિવાજ નથી, પરંતુ તે મોકલનારને શિર છે.

૩ શાળાપત્રમાં આપેલી ખાતરી જાહેરખપ્પરોમાં જણાવેલી ચોપડીઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલી જ હોય એમ હમેશ હોતું નથી; માટે દરેકને મંજૂર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.

૪ આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હેડખિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

૫ સ્થળસંકેતને લીધે શાળાપત્રમાં ઇનામપત્રક છપાય છે તેના સંબંધમાં દરેકને સૂચના કરવામાં આવે છે, કે રૂ. ૫) થી ઓછી રકમવાળાં નામ છપાવવા માટે મોકલવાં નહિ; તેમ છતાં આવશે તો તે છાપવામાં આવશે નહિ.

તંત્રી

[એગ્રા સને ૧૯૩૮]

પુસ્તક ૭૭

અંક ૮

Registered
No. B 43

શાળા

૧૦૩

એચ. ડી. ઘોંઘારી, બી.એ., એસ ડી સી ડી

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧ સરખાની વ્યવસ્થા	...	૩૨૧
૨ આદર્શશાળા	...	૩૨૭
૩ ચિવમગ	...	૩૩૦
૪ નીતિશિક્ષણ	...	૩૩૫
૫ ભૂગોળશિક્ષણ	...	૩૪૦
૬ ધનાભા નિબંધ	...	૩૪૪
૭ કેટલીક ઉપયોગી હકીકત	...	૩૪૮
૮ અશ્વિત-અસ્મત	...	૩૫૦
૯ મંગીતનું નોટશન	...	૩૫૧
૧૦ ટ્રેનિંગ મંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ	...	૩૫૨
૧૧ સરકારી ગાંધીરખખરા	...	૩૬૦
૧૨ અનામપત્રક	...	૩૬૮
૧૩ ખાનગી ગાંધીરખખરા	...	૩૭૩

કેળવણીખાતાના હુકમથી

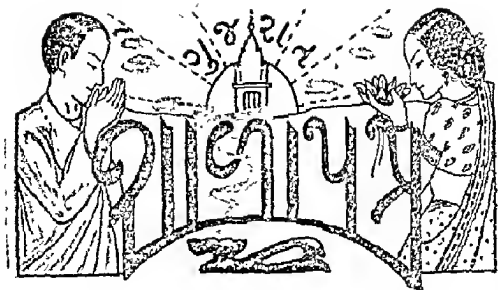
તમો અને પ્રકાશક (ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૫ થી)

હીરાસલાલ ત્રિકમલાલ પોધારી, બી. એ., એસ. ટી. સી. ડી.

હડગમારતર, પ્રે. શ. ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

મા "કામબંધ ન્યુનિમી" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પરીખ દેવાદાસ હમનદાસે બાંધ્યું.
પ્રથમોપાસ ૧૯૮-અમદાવાદ.

પુસ્તક ૭૭]

ઓગસ્ટ ૧૯૩૮

[અંક ૮

પ્રજ્ઞાની ઉત્પત્તિનો આધાર તેની કેળવણી પર છે; અને કેળવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ સૂત્ર જોઈતું વહેતું અમલમાં આવે, તેટલી વહેલી ઉત્પત્તિ.

શાળાની વ્યવસ્થા

(ગતાંક ૫૪ ૨૭૫ થી આહુ)

સગવડભરેલો લક્ષ્યસામાન, સાધનો, ઓપટીઓ, નકશા વગેરેનો બંદોબસ્ત—

નીચે જણાવેલી દ્રષ્ટિએ સામાન ખરીદાવો જોઈએ:

૧. ઉપયોગ, ૨. ટકાઉપણું, ૩. ખસેડવાની અતુક્રુણતા, ૪. દેખાવ.

આમાં લક્ષ્યસામાન જેવો કે ટેબલ, ખુરસી, કા. પા. પેટી, આંકણી વગેરે તેમજ પદાર્થપાઠ ને વિજ્ઞાનના પાઠો શીખવવાનાં સાધનો, પુસ્તકો (પાઠ્યપુસ્તકો તેમજ વિશેષ વાચન માટે પુસ્તકો) ચિત્રો, નકશા વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

કોઈપણ બીનઉપયોગી વસ્તુ દ્રઢ દેખાવની ખાતર શાળામાં હોવી જોઈએ નહિ. એવી વસ્તુઓ જાહેર સંગ્રહસ્થાનમાં જઈ શકે.

પછી તેમનું પાલન થવું જોઈએ. વિદ્યાર્થીઓની શક્તિ બહારના તે હોવા જોઈએ નહિ. નિયમો તેમજ શિક્ષાનો હેતુ સુધારવા, સાફ ધડતર ધડવા અને અનિચ્છનીય વર્તનના અટકાવ માટે હોવો જોઈએ. શિક્ષકમાં વિષયનું સાફ જ્ઞાન હોવું જોઈએ. વિદ્યાર્થીઓને પ્રેમથી જાણી લેવા જોઈએ. પોતાના વર્ગની શિક્ષા માટે કોઈ પણ દિવસ મુખ્ય શિક્ષક પાસે જવું નહિ. પોતે જાતેજ વ્યવસ્થા કરી લેવી જોઈએ અને એવી રીતનો વર્તવા રાખવો કે જેથી કોઈપણ બાળકને ગેરવાજબી શિક્ષા માટે ફરિયાદ કરવાનું કારણ રહે નહિ. શાળાનું વાતાવરણ આનંદજનક બનાવો. વિદ્યાર્થીઓના વાલીના સંબંધમાં આવવાથી શિસ્તપાલન સરળ થઈ પડશે. સારા અને નરસા વચ્ચેનો તફાવત બાળકે સમજવો જોઈએ. શાંતિ એટલે સાફ અને પ્રવૃત્તિ એટલે ખોટું એમ સમજવાનું નથી. નાના બાળકોની શિસ્તમાં આપણે હેતુ, પ્રવૃત્તિ, કાર્ય અને સારા માટે છે, અને નહિ કે નિર્વૃત્તિ; શાંતિ અને આજ્ઞાપાલન માટે છે. જ્યાં બાળકો હેતુપૂર્વક ને બુદ્ધિપૂર્વક સ્વેચ્છાથી કોઈપણ ખોટા કે અસભ્ય વર્તન વગર ફરતા હોય ત્યાં શિસ્ત જળવાઈ છે એમ સમજવું. અલખત મોટાં યતાં જ્યાં ભેગાં બેસીને બાજુવાનું હોય ત્યાં પોતાની જગાએ બીજાઓને હરકત કર્યા વગર બેસતાં તેમણે શીખવાનું છે કે જે તે ઉમરે તેઓ શીખશે, જેમ મોટાંઓને પણ દ્રઢતા બાપણમાં રિયર બેસવાનું હોય છે, પણ આ શિસ્ત સમજણપૂર્વક આવવી જોઈએ. હારબંધ બેસવું, શાંત બેસવું એ વધારે મુખ્ય છે એ તેમણે પોતાની મેળે સમજવું જોઈએ, અને સારી રીતે સમજે તેથી રિયલિટમાં તેમને ક્ષાવવા જોઈએ. યામાટે તેમ વર્તવાની જરૂર છે એ તેઓ સમજતા હશે તો પોતાની મેળે તેમ વર્તવાને તૈયાર થઈ થશે અને નહિ કે આજ્ઞાથી. આથી સમજાશે કે શિસ્તપાલન કુદરતી થવું જોઈએ. ખરેખર, બાળકમાં જે કંઈ બીજાઓને અપમાનકર્તા કે નુકસાનકર્તા હોય અને અસભ્ય કે વિરુદ્ધતાવાળા વર્તણૂક હોય તે દખાવવી જોઈએ, પણ બાકીની દરેક ઉપયોગી પ્રવૃત્તિનું નિરીક્ષણ થવું જોઈએ, આ મુદ્દો ખાસ જરૂરી છે.

શિસ્ત એ સંચાલનનો અર્ક છે. તે શરીરની તાલીમ અને મનની બાલવણી માટેનાં નિયામનાં કામોનો સરવાળો છે. જે જે રીતોથી અને ઉપાયોથી શાળાનું સમગ્ર સંચાલન ચાલે છે તેમાં અને વ્યવસ્થિત આચરણમાં તેદેખા દે છે. સખત શિસ્તની પળો કે કલાકો નુકસાન કરતા નથી, ક્યારેય પણ થાય અને સ્વતંત્ર શિસ્તની પળો કે કલાકો માટે તેમ ખાસ નિશ્ચય પૂર્વક કહી શકાય. આજ્ઞાપાલન બુદ્ધિનું પરિણામ છે નહિ કે જહતાનું.

ઈનામ અને શિક્ષા.—

ત્યાંસુધી જગત છે ત્યાંસુધી બન્ને રહેવાનાંજ. રીતમાં ફેર પડશે. કોઈપણ કાર્ય નિષ્કામ બનવું એ ઘણું અઘરું છે અને લાખો કે કરોડો માંથી એકાદનેજ તે સંપૂર્ણપણે પ્રાપ્ત થાય છે. ઇનામથી અદેખાઈ વગેરેની ઉત્પત્તિ ન થાય તે માટે બંનેનો સદુપયોગ કરવાની જરૂર છે. વ્યક્તિગત થવાને બદલે બાળકની પ્રવૃત્તિ સમાજના હિતાર્થે થાય એ લાવના લાવવાની જરૂર છે. શાળામાં જે કંઈ શુભ પ્રવૃત્તિ થાય તે વર્ગના કે શાળાના હિત માટે હશે તો સકામતાની લાવના ઓછી થઈ નિષ્કામ લાવવાની બુદ્ધિ થવાનો સંભવ રહેશે. વ્યક્તિને પણ સારી પ્રવૃત્તિ માટે એ ચાર ખાસ શબ્દોની જરૂર રહે છે.

શિક્ષાનો હેતુ પણ સુધારક ને નિવારક હોવો જોઈએ. શિક્ષા કરવામાં મધ્યમ માર્ગને અનુસરવાની આવશ્યકતા છે. આતશયપણું નહિ જોઈએ. ભય કરતાં પ્રેમનો ભાવ વિશેષ હોવો જોઈએ. વ્યવસ્થાનો આધાર શિક્ષકના પોતાના ગુણ પર છે. શિક્ષકે કોઈપણ વખતે ગુસ્સામાં હોય ત્યારે બાળકને શિક્ષા કરવી નહિ. શારીરિક શિક્ષા મનુષ્યને માટે કોઈપણ કારણસર કોઈપણ વખતે ઇચ્છ્યા યોગ્ય નથી તેમ શોભારૂપદ પણ નથી. જે શોભતી હોય તો વખતે પશુની બાબતમાં તેમ હોઈ શકે, પરંતુ મનુષ્ય બાળક માટે તો નહિજ. ઉપર જોઈ ગયા તેમ શાળામાં શિક્ષાની જરૂર રહે છે એમાં બે મત નથી, પરંતુ શારીરિક શિક્ષા સિવાય શિસ્ત જંગવાય નહિ એ મહાન ભૂલ છે તો પછી નહિ આવડવા માટે શારીરિક શિક્ષા થાય એ તો તદ્દન જંગલીપણુંજ છે. હજી એવા કેટલાક શિક્ષકો છે કે જેઓ ખાતરીપૂર્વક માને છે કે બીકથી શિસ્ત આવે છે અને તે બીક સોટીથી આણુ રહે છે. શિસ્તના આદ્ય વિચિત્ર વિચારોને લઈને ગુન્દાની સરખામણીમાં અતિશય રૂપમાં જંગલી પદ્ધતિઓને તેઓ અનુસરે છે. આવી પશુત્વવાળી રીત કરતાં બીજી મનુષ્યત્વવાળી રીતો નથી શું ? બીકથી નિયમો ને રિવાજો પળાવાય એ ખરી ને કાચમી અસરવાળી રીત નથી. બાળકોના આનંદ ને ઉત્સાહને થોડા વખત માટે બીકથી રોકવામાં આવે તો તે બીજા નુકસાન. કારક રસ્તે વળે છે. દૂરતાથી વર્તવામાં આવેલ બાળકો ઘણીવાર નોકર નીવડે છે.

પ્રથમ એ પણ જણવું જોઈએ કે ગુન્દા તરફની વક્ષણ ઘણી વખત માનસિક નબળાઈઓને લઈને હોય છે. અપૂર્ણ ખોરાક, અયોગ્ય ઉછેર, અને અનારોગ્ય સરીકથી બાળકો બીકણુ અને હઠીલા બને છે અને ઘણી વખત

જે શીખવવામાં આવે તે સહેલાઈથી ગ્રહણ કરી શકતા નથી. આ વખતે શિક્ષકની સૌદી કરતાં માનસશાસ્ત્રી ઘણું સારું કામ કરી શકે છે. આથી શિક્ષકને બાળમાનસનો અભ્યાસ હોવો જોઈએ અને વર્ગમાંના અનુભવોની નોંધો સળંગ જોઈએ જેથી એ અભ્યાસ સુગમ થઈ પડશે. શિક્ષક નિષ્ફળ જાય છે. હઠીલા બાળકોને માનસશાસ્ત્રીની સૌંપવામાં આવે, જે વાલીની સંમતિથી તેમના ખોરાકમાં અને બીજી જૂથોમાં સુધારો કરાવી શકે. શિક્ષકે માનસશાસ્ત્રના નામથી ભ્રમકવાની જરૂર નથી. અભ્યાસથી દરેક વિષય સુગમ બને છે. આ માટે શિક્ષકે નિરીક્ષણ કરવાની તેમજ વાલીઓના સંબંધમાં આવીને બાળક વિશેની માહિતી મેળવવાની જરૂર છે.

ખીલ્તું એ પણ સમજવું જોઈએ કે બાળકમાં જાતસુધારણાની વલણ મહેલી છે જેને પ્રગતિની જરૂર છે. આ બાળક માટેના પ્રેમથી બની શકે, નહિ કે ખીકથી. કોઈ પણ મનુષ્ય પોતાને મંદ કે મૂર્ખ સમજાવવા ઇચ્છતા નથી. ઘણી વખત બાળકો પોતાનાં કપડાં, રમકડાં વગેરે ગમેતેમ ફેંકતા હોય છે અને ક્રોધી માંખાપો એ માટે તેમને મારતા હોય છે, પરંતુ આ માટેની જરૂરી સૂચનાથી ઘણો સુધારો થઈ શકે. ઘણી વખત કપડાં ભરવવાની ખીંટીઓ ઉઘી હોય છે જેનો ઉપયોગ મોટાંઓજ કરી શકે અને બાળકોને કપડાં ગમે ત્યાં મૂકવાં પડે છે. મોટાંઓ પોતાને માટે પેટી ગોરે રાખે છે, બાળકને પોતાની ચીજો મૂકવાને તેવું કાંઈ હોતું નથી અને તેના અભાવે તેમની ચીજો ગમે ત્યાં રખડતી હોય છે જે માટે તેને શિક્ષા કરવામાં આવે છે. એજ પ્રમાણે શાળાનાં બાળકોની સાથે પણ એવાજ વર્તનની જરૂર છે. યોગ્ય પરિસ્થિતિ ઉભી કરી આપવી એ શિક્ષકની ફરજ છે. ધારો કે કોઈ બાળક કોઈ સામાન ભાંગવામાં આનંદ લેતું હોય તો તેનાથી બની શકે તેમ હોય તો તેની પાસે તે સમુ કરાવવું. આવા સીધા પગલાંથી બાળક પોતાની જૂથ સમજે છે અને શું ખોટું કંઈ છે તે બરાબર જાણે છે.

ઉપર જોઈ ગયા તેમ શિક્ષા કરતી વખતે એ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું કે એ રક્ષણકર્તા, સુધારક અને નિવારક બને. તોફાની છોકરો હોય તો તેને ખીજાઓથી દૂર કરવામાં આવે જેથી ખીજાઓનું રક્ષણ થાય. ઘણી વખત શારીરિક શિક્ષાથી કેટલાક છોકરાઓ જેટલા કરતા નથી તેટલા વર્ગમાં માનભંગથી ડરે છે અને તેથી બાળસ્વભાવના અભ્યાસની જરૂર છે અને તેવા અભ્યાસીનું કામ આ બાબતમાં સરળ થાય છે. બદલે

વાળવાની રીતની શિક્ષા કેળવણીની દૃષ્ટિએ તદ્દન નિષ્ફળ જાય છે. વિચાર-પૂર્વકની શિક્ષા એ મુખ્યત્વે સુધારક બને છે. કેટલીક વખત શક્તિશાળી વ્યક્તિત્વવાળા શિક્ષક તરફનો એક નષ્ટ રૂપકો ખરેખર અર્જનયજ્ઞ જેવી અસર કરે છે, પણ સામાન્ય રીતે નિયમો નીતિને કુદરતનાં કાયદાઓથી વિરુદ્ધ હશે તો બાળકો તેનો વારંવાર ભંગ કરવાને લલચારો.

કેટલાક જુના સામાજિક રીતરિવાજોમાં જણાય છે તે પ્રમાણે શિક્ષકો પણ જુની ધરંડમાંથી બહાર આવવા મુશ્કેલી નથી હોતા. આત્મ કારણ એટલુંજ હોઈ શકે કે જે કાર્ય તેમણે હાથ પર લીધેલું છે તેનું મહત્ત્વ તેઓ સમજતા નથી. એક વખત પણ તેને વિચારનો વિષય બનાવેલો જણાતો નથી. બાળકોના મન પર કેટલી ભારે અસર તેઓ કરી શકે તેની તેમને કદર નથી અને તેથી તેમની પરિસ્થિતિમાં જે હિતમ દ્રશ્ય તેમના પર પડે છે તે તરફ તેઓ બેદરકાર રહે છે કે જે જો તેઓ પોતાની શક્તિ અને ઉપકારવૃત્તિથી વધુ સારી રીતે પરિચિત હોત તો બળવી શકત. તેઓ બાળકોની બુદ્ધિપર મુખ્યત્વે કરીને યાત્રિક અસર ઉપજાવે છે. બાળકો પર નૈતિક અસર ઉપજાવી તેમની ભાવના અને ટેવો કેળવવા પ્રયત્ન કરવો, તેમની વૃત્તિઓને કળાજે રાખવા અને દોરવા સંબંધીના વિચારો તેમની સમજમાં આવતાજ નથી, આ માટે સામાન્ય સમજની જરૂર છે.

અપૂર્ણ

આદર્શશાળા

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૭૮ થી ચાલુ)

માનસિક કસોટી.—

બુદ્ધિનો પ્રદેશ અગમ્ય અને સાહજિક છે. જેમ સારી વસ્તુ નબળા વસ્તુમાં પડે તો તેની કિંમત નથી. તેમ મહાન બુદ્ધિશાળી વિદ્યાર્થી પાછળ-બુદ્ધિના સાથે ભણે કે પડી રહે તેમાં દેશને ખૂબ ફટકો પડે છે, કેમકે તીવ્ર બુદ્ધિવાળાનો વિકાસ શાળામાં વધતો અટકે છે, જેથી તેઓ આગળ જઈ નામના મેળવી શકતા નથી. જગતમાં બુદ્ધિશાળી પ્રજાજી જીવી શકે છે. માટે જો આપણે આગળ આવવું હોય તો નિશાળમાં લજ્જતા દરેક બાળકની માનસિક કસોટી કરવી જરૂરી છે. અમેરિકા જેવા દેશમાં તો પ્રત્યેક બાળકની માનસિક કસોટી થાય છે. આપણે ત્યાં પણ કેટલીક શાળામાં એના અખતરો કરવામાં આવ્યા છે. જેના પ્રિણામથી માલમ પડ્યું છે કે એવી કેળવણીના પ્રદેશમાં શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓ બંનેને લાભ થાય છે.

૧૫ દરરોજ પ્રાર્થના.—

આ બાબત ઉપર કહી ગયા છીએ. નિશાળ ઉઘડે કે તરત એક ઈશ્વરપ્રાર્થના કરવી જરૂરી છે. એથી બાળકની વૃત્તિ ઈશ્વરાભિમુખ બને છે.

૧૬ પર્યટન.—

શાળાની કેળવણી પર્યટન સિવાય અપૂર્ણ રહે છે. સાધારણ રીતે અમારો અનુભવ એવો છે કે ગામડાંની શાળામાં એવાં પર્યટનોથી વિદ્યાર્થીની સંગ્રહશક્તિ ખૂબ ખીલે છે. આ બાબત શિક્ષકના હિતસાહ પર આધાર રાખે છે, છતાં કર્તાવ્યનિષ્ઠ શિક્ષકો ભવિષ્યની પ્રગતે આ રીતે સદ્ગર અને નિડર બનાવી શકે છે. શાળાનું શિક્ષણ એ વિષયોમાં પરિસમાપ્ત થાય છે, ત્યારે બાહ્યપ્રવૃત્તિમાં પર્યટન જેવા વિષયોનો સમાવેશ થાય છે. આનુ-બાનુનાં કુદરતી રચણા અને કારખાનાં, ઐતિહાસિક રચણા અને વેપારનાં રચણા એ બાળકને પર્યટનદ્વારા બતાવ્યાં જોઈએ. એની નોંધ દરેક વિદ્યાર્થીએ પોતાની નોંધપોથીમાં રાખવી તેમજ પર્યટનમાં જ્યાં જાય ત્યાંથી શાળાના સંગ્રહસ્થાન માટે આકર્ષક નમુના પણ લાવવા કહેવું. આ રીતે પર્યટન એક ઉત્તમ મનુષ્ય બનાવવાની કળા છે. દેશાટન એ પણ આજ કારણથી ઉત્તમ મનાયું હતું. દા. જમતની સુસાદરી કરનારા સાહસપીરો એ આ બાબતની પ્રતીતિરૂપ છે.

૧૭ ચર્ચાસાંઘ.—

પ્રાથમિક શાળામાં ચર્ચામંઘ અનેકવિધ લાભો આપે છે. બોલવાની શક્તિ અને સ્પષ્ટ વિચાર દર્શાવવાની કુનેહ આવી છટાથી કેળવાય છે. એ ઉપરાંત નિડરતા અને સ્વમાનની વૃત્તિ પણ કેળવાય છે. પ્રાથમિક શાળામાં આ સંઘ મેં સર્ગ કર્યો છે. એના પ્રત્યક્ષ અનુભવથી મેં જોયું છે કે શરૂઆતમાં આપણને એમાં સુસ્કેક્ષી આવે છે, પણ પાછળથી બાળકનો વિચારવિકાસ ધબ્બોજ પરિપૂર્ણ માલમ પડે છે. શરૂઆતમાં શિક્ષકે કોઈ પણ વિષય ઉપર વાતચીત શરૂ કરવી. આથી એનું નિર્બંધવાચન અને નિર્બંધલેખન સમૃદ્ધ બનશે. વર્તમાનપત્રોમાંથી રસિક હકીકતો અને અનુક્રમજન્ય વાતો આવી સભામાં કહી શકાય. મતપદ્ધતિથી ધારાસભાની ચુંટણી કે પાર્લામેન્ટની ભવસ્થાનું પણ જ્ઞાન થાય છે. હુંકમાં સ્વાલંબન અને વાણીસ્વાતંત્ર્ય, નિડરતા અને સ્વમાન એવા અમૂલ્ય ગુણ વિદ્યાર્થીમાં બીજરૂપે જન્મે છે. આટલું પણ જોઈએ ?

૧૮ વિદ્યાર્થીની સ્વરાજ કમિટી—

શાળાની વ્યવસ્થા માટે દરેક ધોરણના પ્રતિનિધિઓની એક સલાહનીમંત્રી. તેને નિશાળની સામાન્ય વ્યવસ્થા સોંપવી, નિશાળમાં સાફસુદ રાખવું, નીચલા ધોરણને માર્ગદર્શક થવું, કોઈ વિદ્યાર્થીના ગુના માટે સજા કરવી, બગીચાની સંભાળ રાખવી, સંગ્રહસ્થાનની યાદી રાખવી, એવાં કામે એના કાર્યક્ષેત્ર માટે આપવાં. એમાં મુખ્ય શિક્ષક માત્ર સલાહકાર તરીકે કામ કરે. પરસ્પર સહાયકારી સોસાયટીનો પણ એજ અમલ કરે; પર્યાટનની વ્યવસ્થા, કસરત શાળાની નિયમિતતા, સંમેલનની ગોઠવણ, એ પણ એ સમાજ કરે. રચનાત્મક સુધારાનાં બીજા આવી ચેતનમય પ્રવૃત્તિથી જ વાવી શકાય છે. આવી નાની બાબતોથીજ મહાન કાર્ય હાથે શકાય છે. એના નિયમો એાછા અને સાદી ભાષામાંજ લખવા, અને તેટલા એાછા નિયમો પણ તેનો સંપૂર્ણ અમલ, એ સૂત્ર સંસ્થાની ઉન્નતિ માટે રાખવાથી ઉપામ છે. શાળાની વ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા, પ્રમાણિકતા અને સમતા, ભગવૃત્તિ અને સેવા, આખર અને સમાજમાં રથાન, એ આવી કમિટી-સભાદ્વારાજ સાધ્ય થઈ શકશે.

૧૯. નાટક પ્રયોગ —

શિક્ષણની અનેકવિધ બાહ્યરંગી પ્રવૃત્તિમાંની એક આ મંવૃત્તિ છે. “નાટક એ જીવન છે કે જીવન એ નાટક છે” એ નવલરામના સૂત્રનો જવાબ કોણ આપે તેમ છે ! બીજવૃક્ષન્યાય જેવો આ સવાલ છે, છતાં શિક્ષણ એ મનુષ્યકૃત કળા છે. એના વિકાસ માટે શાળાજ જવાબદાર છે. દેવદાસ કે અદ્વૈત કન્યા જેવી ફિલ્મ મનુષ્ય સમાજ પર કેટલી હુદમંગમ અસર કરે છે. તેમ શિક્ષણમાં પણ “કૃતિ” સચોટ અસર કરે છે. શિક્ષણના પાંચ પગથીયામાં પ્રથમ રથાને પદાર્થ-કૃતિ છે. સીતાનું નાટક જેવાથી જેવી રોચક અસર થાય તેવી અસર લાખો વાર સીતાનો પાઠ વાંચવાથી થતી નથી. એ વસ્તુજ મનુષ્યસ્વભાવનું આલેખન કરવા બસ છે. માટે શાળામાં ઇતિહાસ, ભૂગોળ, વાચનપાઠ તથા કવિતા વગેરે વિષયો “રમતનું તત્ત્વ” દાખલ કરી શીખવવા. આ રીતે કામ કરવાથી બાળકનો વિકાસ થશે. શિક્ષકનું કાર્ય સરળ બનશે અને સાર્વત્રિક સુધારા મુલભ બનશે. દાખલા તરીકે, ગ્રામસુધારણા એ હાલનો પ્રધાન વિષય છે. હવે એની સમાજ પર અસર કરવા ગ્રામ્ય સુધારણાનું નાટક ઉત્તમ સાધન છે. આજ કારણથી શિક્ષણક્ષેત્રમાં સિનેમા, મેનિકેલેન્ટર્ન અને સંવાદો અગત્યનો ભાગ બનવે છે.

૨૦. શાળા કમિટી—

આ કમિટી ના. સરકારના બંધારણ અનુસાર ગામના પ્રતિષ્ઠિત લોકોના પ્રતિનિધિની બનેલી હોય છે. તેણે સ્કૂલને સહાય કરવાની છે, છતાં આ બાબતની પણ પુનરાવૃત્તિ જરૂરી છે. એક આદર્શ શાળાની સ્કૂલ કમિટી આદર્શ હોવી જોઈએ. બાળકોની જરૂરિયાતો પુરી પાડવી, ધનામી વહેંચવાં, ગરીબ બાળકોને લજ્જાવવા મદદ કરવી અને શિક્ષકને પુરતી મદદ આપવી, એ એવી કમિટીનું કર્તવ્ય હોવું જોઈએ.

૨૧. વાલીદિન અને બાળદિન

નિશાળમાં કણ્ઠતા બાળકો એ દેશની અમૂલ્ય દોલત છે. એ સૂત્ર અમલમાં લાવવા વાલી અને શિક્ષક બંનેનો સહકાર જરૂરી છે, તેમજ દરેક વાલીને પોતાના બાળકનું વાર્ષિક કામ જોવું મળે છે. પરસ્પર સહકારની ગાનવ કસ્યાણુની લાવના વ્યાપક કરવા આવાં સંમેલનોની અગત્ય છે.

નવન શિક્ષણપદ્ધતિ બાળકના વિકાસપર રચાયેલી છે. બાળકને યોગ્ય માન આપો. તેની ભાવના પોષો અને પ્રત્યેક બાળકનો વ્યક્તિગત અભ્યાસ કરો, એ શિક્ષકનું અને વાલીનું કર્તવ્ય છે, માટે વાલીદિન એ ઉત્તમ ઉભણી-રૂપ છે. મહારાષ્ટ્રના બાલચિંતક દેશનાયકે આવી બાલદિનની ઉજવણી શરૂ કરી છે એ સ્તુત્ય છે. વાલીઓ નિશાળમાં આવે, પોતાના પુત્રનું કામ જુઓ, અને સંતોષ અનુભવે, એ આ યોજનાનો હેતુ છે. એ સિવાય બાળકની મુશ્કેલીનો પણ તોડ પડે છે.

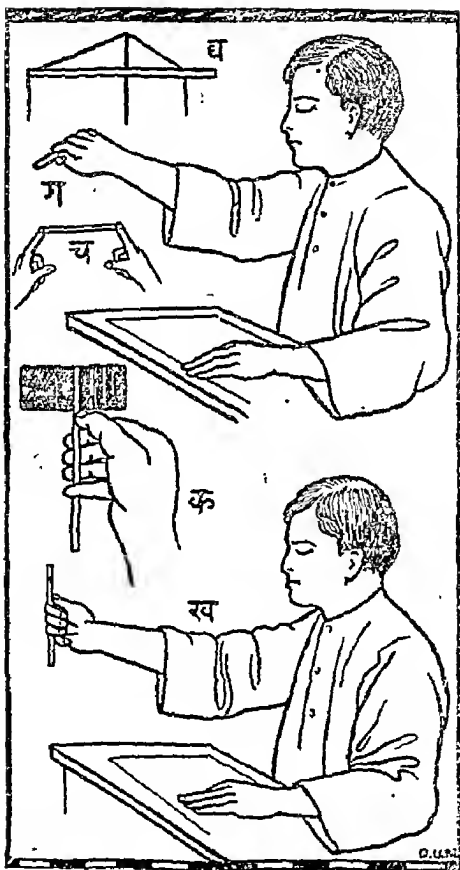
સમગ્ર ગુજરાતમાં પણ આવા સાર્વત્રિક બાળદિનની ઉજવણી કરવી જરૂરી છે. બાળકને રમાડવાનું સૌને મન થાય છે, છતાં તેને કેમ જાણવું તેની ભાગ્યેજ કાઢીને પડી છે. અરે! સગી માતાને પણ પડી નથી. બાળક શબ્દથી સંતોષ થનાર બાળકની ઉર્મિઓ જાણી શકતો નથી. એને માટે માબાપો અને શિક્ષકે પરસ્પર વિચારવિનિમય કરવો જોઈએ. અપૂર્ણ

ચિત્રકામ

(ગતાંક ૫૯ ૨૮૨ થી આણું)

પદાર્થ પરથી ગામ લેવાની પદ્ધતિ:

કાંઈપણ પદાર્થચિત્ર પદાર્થ પરથી દાઢતી વખતે પ્રમાણસર દાઢવા માટે કોઈપણ એક ચોક્કસ રીત વાપરવી જોઈએ, કે જેનાથી એકબીજાં માપો સરખાવી શકાય અને અગ્રમાણ ચિત્રકામ કરી શકાય.

કોઈ પણ પદાર્થ પરથી તેના જેવું આબેહૂબ ચિત્રકામ કરવાના મહાવરણથી પ્રમાણ અને આકાર સમજવાની શક્તિમાં વધારો થાય છે. વળી હાથને ચોકસાઈથી સંકલ્પકાર કામ કરવાની અને આંખને જુદા જુદા ખુણાઓ અને છટાદાર રેખાઓથી યનતા આકારો જોવાનો રસમય અભ્યાસ થાય છે.

વિદ્યાર્થીઓએ જાતે આંખે નિરીક્ષણ કરી પદાર્થ કે બીજી વસ્તુનાં પ્રમાણો યોધી કાઢવાં જોઈએ. કોઈપણ જાતના સાધનની મદદ વગર પ્રમાણ માત્ર આપથી જોઈને સમજી શકાય એ બહુ ઉત્તમ છે, પરંતુ આવી બાબતમાં શરૂઆતનાં બાળકો માટે ધાતું અર્ધકાર્ય છે. આ માટે માત્ર પેન્સિલની મદદ લેવાની છૂટ આપવી જોઈએ. ધીમે ધીમે અભ્યાસમાં વધારો થતા તે પણ છોડી દેવડાવવી જોઈએ અને ત્યારેજ તેઓ પોતાની આંખનો ખરો ઉપયોગ કરતા થશે.

પેન્સિલથી થોડી કસરતો વર્ગનાં બાળકો પાસે નીચે મુજબ દર્શાવવી. દરેક બાળક પાસે મોટી પેન્સિલ રખાવવી.

૧. ટટાર સીધા બેસે.

૨. જાંને હાથની પહેલી આંગળીના અગ્ર ભાગથી પેન્સિલ પકડે.
(આકૃતિ જ જુઓ).

૩. હાથ લાંબા કરે.

૪. જમણી આંખ બંધ કરે.

૫. પેન્સિલ ખભાની લીટીની સમાંતર રાખે.

૬. સામે મૂંઢલા કા-પા-ની નીચેની ધાર પર પેન્સિલ સમાંતર રાખે.

૭. સામે મૂંઢલા કા-પા-ની ઉપલી ધાર પર પેન્સિલ સમાંતર રાખે.

ઘ. ૧. ટટાર સીધા બેસે.

૨. જાંને હાથની પહેલી આંગળીના અગ્ર ભાગથી પેન્સિલ પકડે.

૩. પેન્સિલ ખભાની લીટીને કાટખુણે રાખે

૪. જમણી આંખ બંધ કરે.

૫. સામે મૂંઢલા કા-પા-ની જમણી ધાર પર પેન્સિલ સમાંતર રાખે.

૬. સામે મૂંઢલા કા-પા-ની ડાબી ધાર પર પેન્સિલ સમાંતર રાખે.

ઉપરની કસરતથી બાળકોને ધારેલી જગ્યા પર પેન્સિલ રાખતાં આવડશે. હવે માપ લેવા માટે પેન્સિલનો ઉપયોગ કેમ કરવો અને તેને કેમ પકડવી તે વિશે બાળકોની જરૂર છે. અંશુદા પાછીનાં ત્રણ આંગળાં

પેન્સિલની બહારની બાજુએ રાખવાં, ટચક્ષી આંગળી તેમજ અંગુઠાનો અગ્ર ભાગ અંદરના ભાગમાં રાખી પેન્સિલ પકડવી. (આકૃતિ ક જુઓ). વર્ગનાં બાળકો પાસે આ રીતે પેન્સિલ પકડાવવાનો અભ્યાસ કરાવવો.

ઉપર દેખા પ્રમાણે પેન્સિલ પકડવાથી અંગુઠાનો અગ્ર ભાગ પેન્સિલ પર ઉપર નીચે સહેલાઈથી ફરી શકે છે. આવી રીતે રાખી હાથ લાંબો કરવો. ડાબા હાથે ડાબી આંખ બંધ કરવી (ડાબી આંખ હાથ વગર બંધ રાખી શકતા હોય તો વધારે સારું) માપ લેતી વખતે ટટાર સીધા બેસવું. જે સ્થિતિમાં એકવાર માપ લીધું હોય તેજ સ્થિતિએ કામ પૂરું ચાલ ત્યાંસુધી તે દરેક માપ લેતી વખતે રાખવી (આકૃતિ જ જુઓ). આડી સપાટીનું માપ લેતી વખત હાથ અને સરીરને પેન્સિલ રાખવાની રીત. (આકૃતિ ન જુઓ.)

આકૃતિ ક પ્રમાણે પેન્સિલ પકડી પેન્સિલના ઉપલા ભાગની સપાટી સામે મૂકેલા પદાર્થની ઉપલી સપાટીને લાગે એમ રાખવી. પછી પેન્સિલ પર અંગુઠાનો અગ્ર ભાગ પદાર્થની નીચેની સપાટી જે જગ્યાએ દેખાય તે જગ્યાએ રાખવો, ચિત્રમાં એક ટોપીનું માપ લેતાં બતાવ્યું છે તે જુઓ. આકૃતિ ક. ટોપી આંખની સપાટી પર મૂકવામાં આવી છે. આખા વર્ગનો અગાઉની માફક થોડી કસરત ઉપલા અભ્યાસ માટે કરાવવી. દરેક બાળક પાસે લાંબી પેન્સિલ રખાવવી. વર્ગની વચમાં બાળકોની આંખની સપાટીની ઉંચાઈ એ આને ગણાડીએ મૂકવો.

૧. ટટાર સીધા બેસો.
૨. પેન્સિલ પકડો. (આકૃતિ ક પ્રમાણે)
૩. હાથ લાંબો કરો. (આકૃતિ જ પ્રમાણે)
૪. ડાબે હાથે ડાબી આંખ બંધ કરો.
૫. પદાર્થની ઉંચાઈ માપો.
૬. પદાર્થની પહોળાઈ માપો.

ઉપર પ્રમાણે થોડો અભ્યાસ કરાવવો આહી જરૂરનો છે. ચોરસ કે લંબચોરસ જેવા પદાર્થ આંખની સપાટીની નીચે મૂક્યા હોય તો તેની ઉપલી કે નીચેની સપાટીની ધારની લીટીઓ જે ત્રાંસી દેખાય છે તેઓનું માપ આડી પેન્સિલ રાખી લેવું. પરંતુની લીટીઓ ત્રાંસી હોય તોપણ આપણે આડી પેન્સિલ રાખી માપ લેવાનું હોય છે. જુઓ આકૃતિ ઘ.

આ વિષે ધોરણ ચોથામાં વધુ સૂચના આપવામાં આવશે. અહીં માત્ર આંખની સપાટી પર વસ્તુઓ મૂકી પડાવવાની છે. પદાર્થ પરથી ચિત્રકામ કરતી વખતે પદાર્થની પાસે જઈ તેના પ્રમાણો ફૂટપટ્ટીથી માપવાની પદ્ધતિ ખોટી છે. તેમજ તેનું માપશિક્ષક માપી બાળકને કહે એ પણ ભૂલભરેલું છે અથવા અમુક બાળક પદાર્થ પાસે જઈ ફૂટપટ્ટીથી માપ લઈ વર્ગને કહે અથવા માપ વિષે બાળકને સલાહો પૂછી માપ નક્કી કરી બાળક પાસે કામ લેવું એ પણ ખોટી પદ્ધતિ છે. આમ માપ નક્કી કર્યા પછી કામ કરવા કહેવાથી દરેક બાળકને જાતે જોઈને પ્રમાણ શોધી કાઢવાની ટેવ પડતી નથી. પેન્સિલ પર લીધેલું માપ કાગળ પર મૂકવું ન જોઈએ અથવા તે માપથી ત્રણગણું કે ચારગણું માપીને કાઢવું, એ પણ ખોટું છે. કાગળના પ્રમાણનો ખ્યાલ રાખી પદાર્થની ઉચાઈ અથવા પહોળાઈ કાઢવી જાતે તે લીટી જોડે બીજાં માપો સપ્રમાણ કાઢવાં જોઈએ. દરેકે દરેક બાળક સ્વતંત્ર રીતે પદાર્થનું માપ સ્વપ્રયાસે શોધી કાઢતાં શીખે એ હેતુ અહીં સાચવવાનો છે.

ચત્રની ભૂલો તપાસવી વિષે

પેન્સિલની મદદથી પ્રમાણ શોધી કે સ્વતંત્ર રીતે પ્રમાણ શોધી પદાર્થનું આભેદ્ય પ્રમાણસર ચિત્ર તૈયાર કરવું છે કે નહિ તે શિક્ષકે જોવાનું છે. વર્ગમાં ફરતા રહેવું અને કોઈ બાળકે પદાર્થચિત્રમાં જે જગ્યાનું માપ લેવામાં ભૂલ કરી હોય તે શિક્ષકે સલાહ પૂછી કાઢવવું અને તેને ફરી માપ લઈ મુખ્ય ઉચાઈના માપ જોડે સરખાવવા કહેવું. આવી રીતે એકબીજાં માપો સરખાવવાથી ચિત્રમાં રહેલી ભૂલો સુધારાવી શકાય છે. શિક્ષક એક જગ્યાએ હિસા રહી દરેકનું કામ જોઈ શકે નહિ, કારણકે દરેક બાળકની પદાર્થને જોવાની દિશા જુદી જુદી હોય છે, જેથી દરેકનું ચિત્ર એકસરખું હોતું નથી, અને તે સુધારવા માટે સૂચના આપવી જોઈએ, માટે દરેક વિદ્યાર્થીની પાસે જઈ તે જગ્યા પરથી પદાર્થ દેખા દેખાય છે અને બાળકે તે પ્રમાણે કાઢ્યો છે કે નહિ તે તપાસવાનું છે.

આખા વર્ગની અમુક ભૂલ યતી હોય તોજ આખા વર્ગને એક સૂચના આપી શકાય. દરેક વિદ્યાર્થીની જુદી જુદી ભૂલો હોય તો ઉપર કહ્યા પ્રમાણે કામ લેવું.

અપૂર્ણ

દમન મહેતા

નીતિશિક્ષણ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૬૨ થી આરંભ)

મુદો છઠ્ઠો—‘માઆપના બચાવ માટે પોતાના પ્રાણનું બલિદાન આપવું.’ માઆપને પોતાના બાળકો એટલાં બધાં વઢાલાં હોય છે, કે કોઈ મુશ્કેલીભરેલા પ્રસંગે પોતાના બાળકની જિંદગી બચાવવાને માટે પોતાના પ્રાણનું બલિદાન આપે છે. માઆપના આવા અનુપમ રત્નેદનો બદલો બાળકો કેવી રીતે વાળી શકે ? જ્યારે પોતાનાં માઆપ ઉપર દેવજોગે એવો બારીક પ્રસંગ આવી પડે કે તેમના પ્રાણ જવાની તૈયારી હોય, તેવે પ્રસંગે માઆપ ત્રત્યેનું પોતાનું કર્તવ્ય સમજનાર પુત્ર કે પુત્રીએ પોતાના પ્રાણનું બલિદાન આપી તેમના પ્રાણ બચાવવા જોઈએ. આ પ્રમાણે કરે તો બાળકો માઆપના ઉપકારનો બદલો વાળી શકે. પ્રાણનું બલિદાન આપવાનો પ્રસંગ જીવનમાં કવચિતજ આવે છે, પરંતુ એવો પ્રસંગ આવી પડતાંજ બાળક માઆપની ખાતર પોતાના પ્રાણ વિસર્જન કરે છે, તેને ધન્ય છે ! આ મુદો બરાબર રજૂ કરવાને માટે નીચે આપેલાં એ દૃષ્ટાંત રજૂ કરવાં :

દૃષ્ટાંત પહેલું—આમલીડમાં લંડનડરિ શહેર છે. ત્યાં બેકન નામે એક ખાદ્યો રહેતો હતો. તેને એક પુત્ર હતો. તેની ઉંમર બાર વરસની હતી. બાપદીકરો બંને એકજ વઢાણુમા ખારવાનું કામ કરતા હતા. બાપે પોતાના દીકરાને બહુ સારી રીતે તરતા શીખવ્યું હતું. તે માછલાંની પેટે ધણી વખત સુધી દરીઆમાં બીનહરકતે તરી શકતો હતો.

એક વખત તેમનું વઢાણુ કેટલાક મુસાફરને લઈને દરીઆમાં મુસાફરી કરતું હતું. એવામાં એકાએક પવનનું તોફાન શરૂ થયું, અને વઢાણુ ડાહવા લાગ્યું. તે વખતે એક મુસાફરની નાની પુત્રી ઓર્થોતી દરીઆમાં પડી ગઈ. બેકને જોયું, કે તરતજ તે છોકરીને બચાવવા માટે દરીઆમાં ફેદી પડ્યો. ડુબકી મારીને તે તેને પાણીમાંથી ઉપર લાવ્યો, અને તેને લઈ તે તરતો તરતો વઢાણુ તરફ આવવા લાગ્યો, એટલામાં તેણે એક મોટું મગરમચ્છ તેના તરફ ધસી આવતું જોયું. વઢાણુ બહુ દૂર ન હતું, પણ છોકરીને લઈને ત્યાં પહોંચતાં સુધીમાં આ ભયંકર મગરમચ્છના સપાટામાંથી બચવું મુશ્કેલ હતું. અચાનક આવી પડેલા આ ભયથી બેકન ગભરાઈ ગયો, છતાં તે જેમ બને તેમ વધારે ઝડપથી વઢાણુ તરફ

તરવા લાગ્યો. વહાણ ઉપરના માણસોએ આ બનાવ જોયો હતો, તેથી તેઓ બેઠનને બચાવવા માટે પેલા મગરમચ્છને બંદુકથી દાર કરવાનો પ્રયત્ન કરવા લાગ્યા.

વહાણ ઉપરથી મગરમચ્છને બંદુકની ઝોળાએ મારવામાં આવતી હતી, પરંતુ તેમાંની એક પણ ઝોળા તેને વાગતી ન હતી. હવે તો તે મગરમચ્છ બેઠનની છેક પાસે આવી પહોંચ્યું, અને તેણે તેને ગળા જવા માટે તેનું વિશાળ મોં પહોળું કર્યું. હવે બેઠને મગરમચ્છની ચોટ યુગાવવાને માટે ભગીરથ પ્રયત્ન કરવા માંડ્યો, પરંતુ તેની પાસે પેલી છોકરી હોવાથી તે દરેક પળે મગરમચ્છના મુખમાં સપકાર્થ જવાની સ્થિતિમાં આવી પડતો. વહાણ ઉપરના માણસો બેઠનની આ સ્થિતિ જોતાં હતાં; પરંતુ તેમાંથી કોઈપણ દરીઆમાં ફેલી પડીને તેને મદદ કરવાની હિમત કરી શકતું ન હતું, એટલામાં એક નાનો છોકરો પોતાના હાથમાં એક તીક્ષ્ણ ધારવાળા તરવાર લઈને સમુદ્રમાં ફેલી પડ્યો. આ છોકરો કાણ હતો ? તે બેઠનનો બ્યાર વરસનો બહાદુર છોકરો હતો. તે છોકરાએ જોયું કે હવે તેનો પિતા મગરમચ્છની સામે વધારે વખત ટકી શકશે નહિ, તેથી તરતજ તે પિતૃભક્ત છોકરાએ પોતાના પિતાને બચાવવા માટે સમુદ્રમાં ઝંપલાવ્યું. તે સપાટાબંધ તરતો તરતો મગરમચ્છની સામે ગયો અને તેની પાસે જઈ ફુગડી મારીને તેના હાથમાંની તરવાર તે દરિયાર્ધ પ્રાણીના પેટમાં ખોસી દીધી. આથી બેઠનને જતો દરીને તે વિકરાળ પ્રાણી પેલા છોકરા તરફ ધસ્યું. છોકરો તરવાગા ધણોજ કુલજ હતો તેથી તે મગરમચ્છના પંજમાંથી વારંવાર છટકી જતો હતો. અને તેના ઉપર તરવારના ધા મારતો હતો.

મગરમચ્છ અને બેઠનના પુત્રની લડાઈ ચાલતી હતી તે દરમિયાન બેઠન પેલી છોકરી સાથે વહાણની નજીક સહીસલામત પહોંચી ગયો. વહાણ ઉપરનાં માણસોએ તે બંનેને વહાણમાં સંઘ લીધાં. આ પ્રમાણે તે નાના છોકરાની બહાદુરીથી તે બંનેના જીવ બચ્યા; પરંતુ જે પિતૃભક્ત બાળકે પોતાના પિતા ઉપર આવેલી આક્રમક પોતાને માથે ખેંચી લીધી હતી તેની ગિંદગી પુરેપુરા ભયમાં હતી. તોફાની સાગરનાં ઉછળતાં મોજાંમાં તે નાનો છોકરો પેલા મગરમચ્છ સાથે જીવના જોખમે ભર્યંદર મુદ્દ ખેલી રહ્યો હતો. તેની તરવારના ધાથી મગરમચ્છના શરીરમાંથી પુષ્કળ સોહી નીકળતું હતું, તેથી તે રથજે સમુદ્રનું પાણી લાલ રંગનું બની ગયું

હતું. તરવારના ધણા ધા વાગવાથી મગરમચ્છનું જોર કેટલેક અંશે કમી થયું હતું, અને પેલો છોકરો પણ હેકજ યાદી ગયો હતો. કમજોર મએલા મગરમચ્છનો ધસારો ધીમે પડ્યો હતો, તેનો લાલ લપ્પને છોકરો યાદને નહિ ગણકારતાં બનતી ઝડપે વહાણ તરફ જવા લાગ્યો, વહાણ ઉપરનાં માણસોએ એક લાંબુ દોરડું તેના તરફ ફેંક્યું. તે તેણે પકડી લીધું અને તેની મદદથી પેલા મગરમચ્છના ધીમા ધસારા સામે બચાવ કરતો કરતો તે છેક વહાણ પાસે આવી પહોંચ્યો.

આ વખતે વહાણમાંના માણસોએ ખુશાલીના પોકાર કર્યા, અને તેને ઉપર લેવાની તૈયારી કરી. તેજ વખતે પેલું મગરમચ્છ પોતાને ધાયલ કરવાનું વેર લેવા એકદમ ધસી આવ્યું. યાકેલો છોકરો તેના આ ધસારામાંથી છટકી શક્યો નહિ. આથી તે મગરમચ્છ તેને કેક સુધી ગળી ગયું. આ સ્થિતિમાં વહાણ ઉપરના માણસોએ તેને ઉપર ખેંચવાનો પ્રયત્ન કર્યો, પરંતુ મગરમચ્છે તે છોકરાનો કેક સુધીનો ભાગ કરડી લીધો અને તે તરતજ પાણીમાં ચાલ્યું ગયું. બિચારા છોકરાનો કેક સુધીનો ભાગ કપાઈ ગયો, છતાં તેણે પકડેલું દોરડું છોડી દીધું ન હતું, એટલે કોઈએ તેનું અર્ધું શરીર વહાણ ઉપર ખેંચી લીધું. પોતાના છોકરાની આ સ્થિતિ જોઈ એકને મૂર્છા આવી. થોડી વાર પછી તેને ભાન આવતાં તેણે પોતાના પુત્રને ખોળામાં લીધો. પિતાની આંખોમાંથી ચોધાર આંસુ ચાલ્યાં જતાં હતાં. તે જોઈને પુત્રે કહ્યું, કે પિતાજી, તમે શા માટે રડો છો ? મારા જેવું મરણ તો કોઈ લાંબ્યંશાળી પુત્રના નસીબમા હોય છે. હું તમને આટલી મદદ કરી શક્યો, તેથી મારું જીવન સફળ થયું છે. પ્રભુએ મને મારો પુત્ર-ધર્મ જળવવાની ઉત્તમ તક આપી તેથી તેમનો હું ધણેજ ઉપકાર માનું છું. પિતાજી, તમે રડશો નહિ અને મારી માને પણ રડવા દેશો નહિ. પિતાજી, હવે મારો અંતસમય નજીક આવ્યો છે, મારા માયા ઉપર તમારો માયાળુ હાથ મૂકો. એકને પોતાના વહાલા પુત્રના માયા ઉપર પ્રેમ-થી હાથ ફેરવ્યો. તેજ વખતે તે પિતૃભક્ત બાળકના મોં ઉપર અવર્ણ-આનંદ પ્રકટ થયો, અને તેનો અમર આત્મા તેના નાશવંત દેહમાંથી ઉડી ગયો.

પોતાના પિતાને માટે પોતાના ગ્રાણ્ય કુર્યાન કરનાર આ બાળકની પિતૃભક્તિનાં જોટલાં વખાણ કરીએ તેટલાં થોડાં છે.

દર્શાવેલી બીજી—સ્વીડન દેશના એક શહેરમાં એક મોટો અમલદાર રહેતો હતો. તેને રાજ્યની ઘણી જોખમદારી ભરેલી ફરજ સોંપવામાં આવી હતી. તે અમલદાર ઘણો પ્રમાણિક અને રાજભક્ત હતો. તે હંમેશાં

પ્રમાણિકપણે પોતાની ફરજ અદા કરતો હતો. એક વખત તેના કામમાં કંઈ કસુર આવવાથી તેના ઉપર કોર્ટમાં કેસ ચલાવવામાં આવ્યો. તેમાં તે અપરાધી ઠરવાથી તેને ફાંસીની સજા કરવામાં આવી.

આ અમલદારને એક અઢાર વર્ષની ઉંમરનો એકનો એક પુત્ર હતો. તે પુત્રને તેના પિતા ઉપર અનહદ પ્રેમ હતો. પિતાને ફાંસીની સજા થઈ છે, એ વાત જાણીને તેને અતિશય દુઃખ થયું. તેણે પોતાના પિતાને બદલે પોતે ફાંસીએ ચઢવાનો દૃઢ નિશ્ચય કર્યો અને તે તરતજ ફાંસીની સજા કરનાર ન્યાયાધીશ પાસે ગયો. તેણે ન્યાયાધીશને ખગે પડીને ઘણી આજીજી સાથે કહ્યું, કે મારા પિતાને બદલે આપ મને ફાંસીએ ચઢાવો. મારા પિતાના મરણથી મને અતિશય આઘાત થશે અને મારું જીવન ટકી શકશે નહિ એટલે તેમના પિતા એક ક્ષણ પણ હું છવી શકીશ નહિ. અઢાર વર્ષની ઉંમરના આ આશાલયી યુવાન છોકરાની આ વિનંતિ સંભળીને ન્યાયાધીશને બહુજ નવાઈ લાગી. તે છોકરાની આ માગણી અંતઃકરણપૂર્વકની છે કે કેમ તેની ન્યાયાધીશે અનેક રીતે ખાતરી કરી, તો માલમ પડ્યું કે તે ખરા દિલથી પોતાના પિતાને માટે પોતાના પ્રાણનું બલિદાન આપવા તૈયાર થયો છે.

આ પ્રમાણે ન્યાયાધીશે તે છોકરાની સંપૂર્ણ કસોટી કરી પછી આ મધી હકીકત રાખીને લખી જણાવી. એક પુત્ર પોતાના પિતાને બદલે ફાંસીએ ચઢવા તૈયાર થયો છે, એ જાણત વાંચીને રાજાનું હૃદય ભારાઈ આવ્યું તેમણે તે પિતૃભક્ત છોકરાના પિતાનો અપરાધ ક્ષમા કરી તેને યજ્ઞેલી ફાંસીની સજા રદ કરી, તે ઉપરાંત તે સુસીલ છોકરાને એક માનવંતો ખિતાબ આપવાનો હુકમ ફરમાવ્યો.

રાજાનું આ ફરમાન તે પિતૃભક્ત છોકરાને લખી જણાવવામાં આવ્યું. તેણે પોતાના પિતાને યજ્ઞેલી ફાંસીની સજા માફ કરવા માટે રાજાજીનો અંતઃકરણપૂર્વક આભાર માન્યો; પરંતુ તેને પોતાને આપવાનો ખિતાબ લેવાની તેણે નમ્રતાપૂર્વક ના પાડી. આથી રાજાએ પોતાની પાસે બેલાવીને ખિતાબ નહિ સ્વીકારવાનું કારણ પૂછ્યું. તેના જવાબમાં તે પિતૃભક્ત છોકરાએ વિનમ્રથી જણાવ્યું કે મારા પિતા ઉપર જે અપરાધશી કલંક લાગેલું છે તેને અંગે આપે આપેલા ખિતાબ જો હું સ્વીકારું તો તે ખિતાબ તેમને લાગેલા કલંકના સ્મરણચિહ્ન તરીકે ગણાય, એટલે હું તે ખિતાબ લઈને મારા પિતાને મળેલી નામોહીનો સ્મરણસ્તંભ ધ્વજીતો નથી.

આ જવાબ સાંભળીને રાખને અતિશય આનંદ થયો. તેણે તે છોકરાની પિતૃભક્તિ, તીવ્રબુદ્ધિ અને દીર્ઘ દષ્ટિનાં ધણાં વખાણ કર્યાં અને તેને પોતાનો વિશ્વાસુ ગૃહમંત્રી બનાવ્યો.

હવે પ્રમાણે જે દષ્ટાંતો રસિક રીતે કહીને દરેક દષ્ટાંત વિશે કેટલાક અગત્યના પ્રશ્નો પૂછવા. આથી માળાપના બચાવ માટે પોતાના પ્રાણનું બલિદાન આપવાનો છદ્દો મુદ્દો સારી રીતે સમજાવી શકાશે.

આ પ્રમાણે માળાપની સેવાનો નીતિપાઠ પૂર્ણ થાય છે. આ પાઠના છ મુદ્દા યોગ્ય દષ્ટાંતો સાથે વિસ્તારથી આપવામાં આવ્યા છે. તે સારી રીતે બાળકો સમજી રજી કર્યા પછી છેવટે પાઠનું પુનરાવર્તન કરવા માટે આખા પાઠનો સાર આવી જાય એવી એક કવિતા રજી કરવાથી પાઠ વિશેષ રસિક થશે.

પાઠનો દરેક મુદ્દો અને તેમાં દષ્ટાંત કમે કમે રજી કરવામાં આવે તે વખતે મુદ્દો પુરો થાય કે તરત તેની નોંધ કાળા પાટીઆમાં દુકાણમાં કરવી. કાળા પાટીઆની નોંધ નીચે પ્રમાણે થશે:—

માળાપની સેવા (નીતિપાઠ)

મુદ્દો પહેલો—અડગ સહન શક્તિથી માળાપની સેવા કરવી.

‘બાપા પેલો કાગડો-હા ભાઇ કાગડો’ એ દષ્ટાંત.

મુદ્દો બીજો—માળાપની સેવાનું મહત્ત્વ.

મગ્નનન અને કાર્તિક રવામીનું દષ્ટાંત.

મુદ્દો ત્રીજો—માળાપ તરફ અનન્ય પૂજ્યભાવ રાખનાર મહાપુરુષો.

અ-મહાન સિકંદરનું દષ્ટાંત.

ચ-શ્રીમદ્ધંકરાચાર્યનું દષ્ટાંત.

મુદ્દો ચોથો—માળાપને માટે ધનવૈભવનો ત્યાગ.

અ-સિસિલીના જે ભાઈએની વાત.

ચ-દેવવ્રતની વાત.

મુદ્દો પાંચમો—માળાપની સેવા કરવામાં દેહકષ્ટ વેઠવું.

અ-મુનિકુમાર અચલનું દષ્ટાંત.

ચ-માળાપને માટે પોતાના દાંત ઉખાડી આપવા જનારી

છોકરીની વાત.

સુદો છટો—માળાપના બચાવ માટે પોતાના પ્રાણનું જલિદાન આપવું.
 જ-બેકન નામે ખારવો અને તેના છોકરાની પાત.
 જ-પિતાને જદ્દો ફાંસીએ ચઢવા માટે તૈયાર થનાર
 છોકરાની પાત. અપૂર્ણ

સાકરલાલ પુરુષોત્તમ શુક્લ.
 રિટાયર્ડ હેડમાસ્ટર, પ્રિન્ટિસિંગ સ્કૂલ
 ગ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ.

ભૂગોળ શિક્ષણ

સારા નવા અભ્યાસક્રમની વિચારણાસરણી, (શિક્ષકો માટે) બાળકોને જે કંઈ શિખવાય તે તે પ્રત્યક્ષ પરિચય કરાવીને શિખવાય તો તેથી તેના મન પર ચિરસ્થાયી છાપ પડે છે, એ શિક્ષણનો સર્વ માન્ય સિદ્ધાંત છે. પ્રાપ્ત થએલા જ્ઞાન પર નવું જ્ઞાન સમજવાને મન પ્રેરાય છે. આથી જુના જ્ઞાન પર નવું જ્ઞાન રચવું જોઈએ અથવા પરિચિત બાબતો પરથી અપરિચિત બાબતો તરફ તેમનું લક્ષ દોરવું જોઈએ.

ભૂગોળનો હેતુ અને ધ્યેય નક્કી કર્યા પછી તે ક્રમ પાર પાડવો તે માટે અભ્યાસક્રમની યોજના વિચારવી જોઈએ. બાળકોની ઉંમરના પ્રમાણમાં જુદા જુદા ધોરણોના ક્રમિક વિકાસ સધાય તેવો અભ્યાસક્રમ નક્કી થવો જોઈએ.

સારો અભ્યાસક્રમ તેજ ગણાય કે જે બાળવર્ગથી શરૂ થઈ છેક સાતમા ધોરણ સુધી બાળકોના ધ્યેયને અનુસરી વિકાસ સાધતો રહે. શાળામાં અભ્યાસક્રમ એવી રીતે ગોઠવવો જોઈએ કે જે તે લક્ષ્યપૂર્વક વાંચવામાં આવે તો તેમાં વિકાસજ માત્રમ પડે એટલુંજ નહિ, પરંતુ વિષયનિરૂપણ પણ સમગ્રતઃ. જે આમ થાય તો અભ્યાસક્રમની એકતા જળવાય અને જુદા જુદા લાગણીની પ્રગતિ અને એકતા સમગ્રતઃ.

સારા અભ્યાસક્રમનાં નીચે મુજબનાં ખાનાં પાડી વાંચવામાં આવશે તો કાર્ય-દિશાનો નિર્ણય કરવામાં સુગમતા પડશે.

બાળકોમાં જણાવેલાં ખાનાં અને તેમાં જણાવેલી દૃષ્ટિકૃત મુજબ અભ્યાસક્રમ ગોઠવી દેવાથી શિક્ષકનું કાર્ય ઘણુંજ સરળ બનશે.

ધોરણ	શિક્ષણ સચનો અવલોકનને લગતાં	હવાનું અવલોકન	સૂર્ય મંડલ સાથે પૃથ્વીનો સંબંધ	પૃથ્વીની સપાટી	માનુષી ભૂગોળ
અવધાસક્રમ	સૂર્યની નજરે દેખાતી ગતિ દિવાળીના પાઠ ધડિઆળ વખત અંદ્ર. દિવસ ને રાત પવનોની ગતિ. ઋતુ વગેરે.	સૂર્ય, અંદ્ર, પવનો, ગરમી, ઠંડી, સૂકી ભીની હવા વગેરેનો સંબંધ.	પૃથ્વીનો ગોળો વગેરેની પ્રસ્તાવના, એક કે બે ગોટાં નક્ષત્રોની ચાર્ટ.	ભૂમિરચના અને આબોહવા ખીખ મૂલકના લોકોની ચાર્ટ દાખલ કરવી.	ખીખ પ્રદેશનાં બાળકો: ઠંડું રણુ : એરિક્સો. ગોટાં જંગલો : રેડ હાન્ડિઅન્સ. ગરમ સૂકા પ્રદેશો : આરબો ગરમ ભીના પ્રદેશો : સીધી આ અને ચોખાના પ્રદેશો : ચીનાઓ અને જાપાનીઝ.

બાળવર્ગમાં ભૂગોળને વિષય તરીકે શીખવવાની નથી. શિક્ષકે વાતચીતના પાઠોદ્ધારા ભૂગોળ અને સૃષ્ટિજ્ઞાન સાથે સંબંધ ધરાવતા બનાવો પ્રસંગોનું નિરીક્ષણ કરવા બાળકો પ્રેમય એવી રીતે તેમને ઉત્તેજન આપવાનું છે. પહેલા ધોરણમાં પણ ભૂગોળ વિષય તરીકે શીખવવાની નથી, માટે વાસ્તવિક ભૂગોળશિક્ષણ આપવું નહિ. બાળવર્ગમાં વાતચીતના ને વિષયો નક્કી થયા હોય તેજ વધારે લેવા પણ નિરીક્ષણ વધારે સંભાળપૂર્વક થવું જોઈએ. તેમજ નમુના અને આકૃતિઓ વધારે સારાં થવાં જોઈએ. શાળાની બહાર આંતર્યામાં, પાસેના મેદાનમાં કે ઝાડ નીચે થઈને કાર્ય થઈ શકશે.

અવલોકન વિધિ

સૌથી પ્રથમ વહેલાં, સવારમાં બપોરે અને સાંજે સૂઈની આકાશ-માં કઈ જગ્યાએ સ્થિતિ છે તેનું અવલોકન કરવું. આકૃતિદ્વારા તે ઉપરથી વર્ગના ઓરડામાં દિશાની સમજ પાડવી. સૂર્ય-ઉગે, સૂર્ય હવે આવે, સૂર્ય આપમે, સૂર્ય દેખામે નહિ, તે નિરીક્ષણ કરવા બાળકોને ઉત્તેજિત કરવા. વર્ગના ઓરડામાં રાખેલાં ઘડિયાળ પરથી બાળકોને વખત જોતાં શીખવવું. સૂર્ય અને વખત વચ્ચે સંબંધ છે. તે તરફ તેમનું લક્ષ દોરવું.

દિવસ અને રાતનો તફાવત પણ વાતચીતના પાઠોદ્ધારા શીખવે. બાળકોએ ચંદ્રની આકૃતિમાં થતા ફેરફારોનું અવલોકન કરવું. ચંદ્ર વિશે વાતચીત-ચંદ્ર ક્યારે દેખાય છે, ક્યારે નથી દેખાતો, અમુક રાત્રિઓ દરમિયાન તેની આકાશમાં સ્થિતિ અને દિવસના અને રાત્રિના આકાશ વચ્ચેના તફાવત પરત્વે બાળકોને ધ્યાન આપવા કહેવું.

ઋતુઓ શીખવવામાં તે વખતે વરસાદ પડે છે કે નહિ, આકાશનો દેખાવ (નિર્મળ કે વાદળાંવાળું) એ સંબંધી બાળકોનું ધ્યાન ખેંચવું, અને તે બાબતો સંબંધ વાતચીત ચલાવવી. જે દિશામાં વાદળાં જતાં હોય તે દિશા ધ્યાનમાં રાખવા તેમને કહેવું. ઝાડ કેવી રીતે હાલે છે, ધુમાડો કઈ દિશામાં જાય છે તે જોવા કહેવું, અને તે ઉપરથી પવન કઈ દિશા તરફથી વાય છે તે જોવું.

હવે પૃથ્વીની સપાટીનું અવલોકન કેમ કરવાનું છે તે તપાસીએ. પાડોશમાં પર્વતો કે ટેકરીઓ નજરે પડતાંહોય તો તેમના દેખાવ સંબંધી વાતચીત કરવી અને બાળકો, કાદવ-કાંપથી તેનો નમુનો બનાવે અથવા તેની આકૃતિ પાડે. તેજ પ્રમાણે ઝરા અને નદીઓ અને તળાવો (અને જો કાંઈ નહેરો હોય તો તે) સંબંધી પાઠ લેવા. જો દરિયો હોય તો ભરતી અને તોફાની ઋતુ સંબંધી પણ તેમનું લક્ષ દોરવું. પાણીના ઝરા, વહેણ, વગેરે બાબતમા લોકો તેનો શો ઉપયોગ કરે છે તે બાળકો તેમની મેજે શિક્ષકોને કહી જણાવશે. વળી વરસાદની ઋતુમાં તેમાં વધારે પાણી રહે છે તે બાળકો તેમની મેજે જોઈ શકશે. વહેણ અને નદીઓની દિશાના પ્રવાહ તરફ પણ તેમનું ધ્યાન દોરવું, અને તે સંબંધી વાતચીત કરવી. વળી વરસાદની ઋતુમાં વરસાદની રેપા, જેથી તેમજ તેમની કુસવાડી-મગીયાની વનસ્પતિ ઉપર શી અસર થાય છે તે બાળકો નિહાળશે-તે સંબંધી તેમને વાતચીત કરવા દો.

છેવટે બાળકોની શાળા પાસે થઈને અવશ્ય કોઈ રસ્તો કે શેરી આવેલી હશે. બાળકોને પૂછો કે તે ક્યા જાય છે ? અને ખટારા અને બગદ ગાડીઓ તેની ઉપર ક્યાં-ક્યાં દિશામાં (બંને) જાય છે ? તેઓ તે શોધી કાઢશે, અને તેના સંબંધી વાતચીત પણ કરશે. પાસે જે કોઈ રેલ-ગાડી કે વઢાણો, હોડીઓ આવી શકે તેની નદી હશે તો રેલ્વે તેમજ વઢાણ સંબંધી પણ તેવીજ ચર્ચા થઈ શકશે. વળી જુદા જુદા લોક પસાર થતા હોય તેમનું પણ બાળકો અવલોકન કરે. તેમના ચોચાકની વિશિષ્ટતા વગેરે, અને બની શકે તો તેમનાં નામ (એટલે મારવાડી, કોળી, વણુઝારી, યુરોપી, પદાણુ વગેરે) સંબંધી માહિતી મેળવવા દે. બાળવર્ગના શિક્ષકમાં બાળકો જે જુએ તેની સાદી રૂપરેખાત્મક આકૃતિ કે તેના નમુના બનાવવામાં શક્તિ કેળવવી જોઈએ. બીજા ધોરણમાં વતનની શ્રીખંડ્યા પછી હિંદુ-સ્તાન અને દુનિયાના લોકોની વાર્તાનો ક્રમ લેવો ઉચિત છે.

શિક્ષકે દરેક વર્ગમાં પ્રાયોગિક અને અવલોકન કાર્ય (પ્રાકૃતિક) તેમજ વસ્તુનાત્મક અને પ્રાદેશિક (માનુષી શ્રૂગોળ) ને યોગ્ય રીતે ગોઠવી લેવી એ ખાસ લક્ષમાં લેવાનું છે.

વિષયની પસંદગીનો હેતુ સ્પષ્ટ હોવો જોઈએ. બીજા વિષયો જેવા કે બાપા, ઇતિહાસ, વિજ્ઞાન વગેરે સાથેના સંબંધ બતાવવો જોઈએ. મુખ્ય મુખ્ય આંતરરાષ્ટ્રીય પ્રશ્નો અંદર વણી કાઢવા જોઈએ. જગતની એકતાનો વિચાર દરેક વર્ગમાં દષ્ટિ સમક્ષ રાખી છેલ્લા વર્ગમાં જગતનો અભ્યાસ પૂર્ણ થવો જોઈએ. દિંદ સિવાય બ્રિટિશ ટાપુઓ, બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય, ચીન, જાપાન, લુનાઈટ્સ, રેટ્સ, આર્ગેન્ટિના, બ્રાઝિલ વગેરેને યોગ્ય રચાન પ્રાપ્ત થવું જોઈએ. વાપરના યોગ્ય સારાં પુસ્તકો પણ વર્ગમાં રાખવાં જોઈએ. પરીક્ષાના અભ્યાસક્રમની દષ્ટિ પણ રાખ્યા સિવાય છૂટકો નથી.

શ્રૂગોળનું વાર્તાત્મક શિક્ષણ ક્યારથી શરૂ કરવું ? 'ત્યારે બાળક આંસુ પાડ્યા સિવાય વાંચી શકે ત્યારે' આ જવાબ બાળમાનસ સમજવામાં ઉપયોગી થઈ પડશે. સુરક્ષી એ છે કે વર્ગમાં બધાં બાળક સરખી ઉંમરનાં હોતાં નથી. અત્યારે સામાન્ય રીતે શ્રૂગોળ વિદ્યા ૭ વર્ષની ઉંમરે શિખવાય છે. આ ઉંમર જોકે વહેલી છે પણ ૮ વર્ષ ઉપરની ઉંમર વધુ ગણાશે. આથીજ બાળવર્ગ અને પહેલા ધોરણમાં 'વાસ્તવિક શ્રૂગોળ-શિક્ષણ' આપવાનું નથી. શ્રૂગોળ શરૂ કરતા પહેલાં બાળકોએ 'કુદરતી શ્રૂગોળ' વિશે થર્ણ જાણ્યું હશે. આ પૂર્વજ્ઞાનની કિંમત આપણે ઓછી આંકવાની નથી. ઈટા, માટીના કેદલાએ નમુના બનાવ્યા હશે. (ધર-દહેરાં વગેરે);

ગાડી, ડબ્બા, સ્ટેશનો વગેરે રમતો રમ્યા હશે; વરસાદના પાણીમાં કામળ-ની હોડીઓ ચલાવી હશે. સ્થાનિક જગીયામાં તળાવમાં ટાપુ ભેંચો હશે, માટીની ટેકરીઓ, પર્વતો અને મેદાનો બનાવ્યાં હશે. દુકામાં બાળકો મોડેલિંગ અને ડ્રોઈંગ પરથી શબ્દો અને ભૂગોળની વ્યાખ્યાઓ સમજી શકશે. આથી શરૂઆતમાં ચાર વર્ષમાં બાળકોને જે રીતે ભૂગોળ શીખવા હિતેન્નિત કરી શકાશે :

૧. અવલોકન અને પ્રયોગદ્વારા,

૨. વર્ણનાત્મક અને કાદંબનિક શક્તિ કેળવીને.

વતનની ભૂગોળ અને અવલોકન:—

સૂર્યની નજરે જણાતી ગતિઓ: સૂર્યનું વહેલાં, સવારમાં, બપોરે અને સાંજે નિરીક્ષણ કરાવવું. સૂર્ય ઉગે, સૂર્ય ઊંચે, સૂર્ય આધમે, સૂર્ય નહિ, એમ આકૃતિદ્વારા બાળકોને સમજાવવા.

ઉત્તર દિશા શીખવવા માટે રમતના મેદાનમાં સૂર્યનો અંધારનો પડખો ભેંચો; તે પરથી રમતોદ્વારા ઉત્તર દક્ષિણ, પૂર્વ અને પશ્ચિમ દિશાઓ શીખવવી.

નિશાળ અને ઘરની આસપાસના રસ્તાઓની દિશા. રેતીના ઘર પર સાદા રસ્તાના નમુના વર્ગ પાસે કરાવવા.

સ્થાનિક વ્યાખ્યા:—ઉંચા, નીચાના સાદા વિચારો-ના નામોનો શબ્દકાવ બનાવવો. સ્કૂલની આસપાસ બાળકોને ફરવા લાગે જવા અને ભેળંતા શબ્દો હિમેરવા: ટેકરી, રેતીનો ઢગસો, ઢોળાવ, ખીણ, નદીકિનારો, પુલ, રસ્તાઓનું મળવું, મુખ્ય રસ્તો, જગીરો, માટી કાઢવાનો ખાડો.

સ્થાનિક ઝંઝા:—પાણીનું જમણું, વાદળો, વરસાદ, ખાઈઓ, નદી, દરિયો.

રેલ્વે સડક:—તેનું કામ કેવી રીતે ચાલે છે-તે ક્યાં જાય છે-સ્ટેશન. ઉપરની હકીકત દર્શાવતું વર્ગ તૈયાર કરેલું મોકલ.

અપૂર્ણ

ઇનામી નિબંધ

“શિક્ષકને પોતાના કાર્યમાં વધુ સરળતા યાચ, બાળકોને લાભદાયક યાચ એવી અભ્યાસમાં અને શિક્ષકની રીતલાતમાં શા શા ફેરફાર કરવાની આવશ્યકતા છે?”

આ બાબત ચર્ચાતાં પહેલાં એક કેળવણીકારના નીચેના વક્તવ્યને ધ્યાન આપવું વધુ મુશીબ છે.

“આધુનિક કેળવણીની ખામી વિશે શ્રીમાન કુરમા રેડીના આપણાંમંત્રી
તીએનું કથન આવકારદાયક છે.

ગામડાંનું પ્રાથમિક શિક્ષણ એવું હોવું જોઈએ, કે છોકરાઓ શાળા-
માંથી ખેતીનું પ્રાથમિક જ્ઞાન મેળવી ખેતીના કામમાં જોડાઈ શકે. પ્રાથમિક
પણ એવું હોવું જોઈએ કે હાઈસ્કૂલમાંથી નીકળેલા વિદ્યાર્થીઓ, સુધારો,
રક્ષાબરો, ફિટરો, મિકેનિકો તરીકે કામ કરવાને લાયક બને; ઉદ્યોગો
નિષ્ણાતો પુરા પાડવાનું કામ કાણેજો અને યુનિવર્સિટીઓ પર, છોકરું
જોઈએ. આપણા જેવા ગરીબ, મોટી વસ્તીવાળા અને ખેતીપ્રધાન દેશમાં
કેળવણી એવી હોવી જોઈએ, કે જેથી આપણા જીવનની જરૂરિયાતો
પુરી પડે, આપણું જીવનધોરણ ઉંચું બને, અને આપણે સુખી
જીવન ગાળી શકીએ.

“આ ધ્યેય પાર પાડવાનો આધાર સરકાર, કેળવણીકારો અને શિક્ષકો
પર રહે છે.”

(‘સમાજ-શિક્ષક’ માસિકના જુલાઈ માસના અંકમાં પ્રકટ થયેલું
‘મુખર્જી સમાચાર’ના એક અંકમાંથી ઉદ્ધૃત.)

આધુનિક બાળમાનસ અને તેને મળતી કેળવણીનું કુંક દિગ્દર્શન

બહુધા આધુનિક કેળવણીકારો અને શિક્ષક વર્ગના મોટા ભાગ એવા
નિર્ણય પર આવ્યા છે કે અત્યારનાં બાળકોનાં માનસ હાલના વિવિધ
અભ્યાસક્રમના અતીવ જોગબંધ સદન કરી શકે એવી શક્તિ ધરાવતાં નથી,
જેથી બાળકોના મોટા ભાગ વધુ અભ્યાસ કરવાને સહબાગ્યશાળી નીવડી
શકેતો નથી. અત્યારના અભ્યાસક્રમની સમાયોચના કરવાથી હરકોઈને
નિશ્ચય આતરી યશે કે તેને મોટા અને અનુકૂળ હાલનાં બાળકોનાં માનસો
નથી હોતાં. પરિણામ એ આવે છે, કે બાળકોના મોટા ભાગને અધવચ
અભ્યાસ છોડવો પડે છે. જે અભ્યાસ જારી રાખે છે, તેમના વાલીઓ
પણ ફરિયાદ કરતાં જ રહે છે, કે હાલનો અભ્યાસક્રમ બાળકોની કુદરતી
શક્તિઓ કરતાં વધુ કઠિન છે. આ ઉપરથી સિદ્ધ થાય છે, કે બાળકોના
લાભની દૃષ્ટિએ પણ હાલના અભ્યાસમાં ફેરફાર કરવાની અનિવાર્ય આવ-
શ્યતા સમાજેલી છે.

હાલના અભ્યાસમાં મોટામાં મોટી ખામી એ રહેલી છે કે ડિગ્રી
મેળવેલો કોઈપણ યુવક પોતાની ડિગ્રી-લાયકાવ-ની દિશા નોંધી મેળવ-

વર્તમાન સમાજેલી માને છે. એ કિસ્મી મેળવનારનો દોષ ન ગણી શકાય; પરંતુ એના અભ્યાસની હાલના બીજા ક્ષણ ધ્યામાં કિંમત અંકાતી નથી, જ્યાં તેને નિરુપાયે નાંતી કે મોટી નોકરીજ મેળવવાની દોલમાં અચ્છાતું ફટાવું-પડે છે. જાણીતે નોકરી મેળવે, તેજ લણ્યો એમ મનાય છે. અભ્યાસની ખામીના સમર્થનમાં નીચેના બે દાખલા દાંડ્યાં, એ અંરથાને નહિ ગણાય:

(૧) ગ્રેજ્યુએટની પડી મેળવેલા એક યુવકને બૂટપોલિશનો ધંધો સ્વીકારવો પડ્યો છે, અને બીજા તેવાજ યુવકને ટપાલી પોસ્ટમેનની નોકરી સ્વીકારવી પડી છે.

(૨) એક જગા પુરવા મારે માગવામાં આવેલી અરજીઓના જવાબમાં ૧૨૦૦ લઘુતા યુવાનોની અરજીઓ મળી હતી. ઉપરના દાખલાઓ વર્તમાનપત્રમાં પ્રસિદ્ધ થયેલા છે. આ બતાવી આપે છે, કે હાલના અભ્યાસને પરિણામે નોકરી મેળવવી, એમાંજ બધી ઇતિહાસવ્યંતી સમાપ્ત થયેલી મનાય છે.

અભ્યાસક્રમ કેવો હોવો જોઈએ.

હાલના અભ્યાસક્રમમાં ફેરફાર કરવાની જરૂર વિશે બે મત છે જ નહિ, તેા પણ તે કેવો હોવો જોઈએ, તે બાબત વિચારની આવશ્યક થઈ પડશે.

શિક્ષણ અને બાળમાનસશાસ્ત્રીઓના અભિપ્રાય પ્રમાણે અભ્યાસક્રમ એવો હોવો જોઈએ કે જ્યાં બાળકોની માનસિક શારીરિક અને નૈતિક શક્તિઓ પૂર્ણપણે વિકસી, તેવું જાણે જીવન સ્વર્ણ અને સુખરૂપ વહન કરવાને શક્તિશાળી બની શકે. અભ્યાસક્રમ બાળકની શક્તિઓ અને માનસને અનુકૂળ બને, તે દષ્ટિએ ઘડાવો જોઈએ.

હાલના અભ્યાસક્રમની ખામીઓ.—

હાલના અભ્યાસક્રમમાં નીચેની ખામીઓ-રહેલી છે:

(૧) બાળકોની માનસિક શક્તિઓ ખીલે છે, પણ તે વ્યવહાર જાન વણું ઓણું મેળવે છે, જ્યાં તેણે મેળવેલી કૌશલ્યોથી સમાજમાં કંઈજ કિંમત અંકાતી નથી, જેને પરિણામે કૌશલ્યોસો સજ્જન વ્યવહારશાસ્ત્રમાં 'વેદીઆ દોર' નું ઉપનામ મેળવે છે.

(૨) નીચલાં ધોરણોમાં આંકતું શિક્ષણ પ્રમાણમાં ઓણું અપાય છે. તેના મનની મણિત-શક્તિઓ સતેજ ધવાને બદલે નિર્મળ રહે છે.

(૩) શ્રમિતિ, અંકમણિત, શૂઝોળ વગેરે વિષયોનો અભ્યાસક્રમ નીચલાં ધોરણોમાં એટલો જધો પ્રમાણ કરતાં વધી ગયો છે, કે જેને લઈને તે વિષયો શાસ્ત્રીય દષ્ટિએ નહિ શીખવતા કેવળ અભ્યાસક્રમ પુરો કરવાની દષ્ટિએ; ઇંગ્લી ઇંગ્લીને તેનું ઉપલક્ષીત્વ ને પરીક્ષામાં જરૂરતું જ્ઞાન અપાય છે; જેથી તે વિષયો જે હેતુથી અભ્યાસક્રમમાં યોગ્યયા છે, તે હેતુ માયો જાય છે, ને જાળકોના મનમાં સક્તિ કરતાં વધુ લરી દેવાય છે. જેથી જાળમાનસ કંટાળે છે, ને જાણવું તેને ત્રાસરૂપ લાગતું જાય છે.

(૪) લણુવવાના વિષયો તે તેનો અભ્યાસક્રમ પ્રમાણમાં અતિશય હોવાથી, તે શીખવવામાંજ શાળાનો ઘણો સમય પૂર્ણ થઈ જાય છે, જેથી જાળકોની શારીરિક સક્તિઓ ખીલવવામાં એટલે તત્તરી કેળવણી ઘણીજ ઓછી બસકે નહિ જેવીજ અપાય છે, જેથી તન અને મન બંને પૂર્ણપણે કેળવવાં જોઈએ તે હેતુ સફળ થતો નથી ને મન પરજ અતિશય બોજો લાદવામાં આવે છે.

(૫) હાલના અભ્યાસક્રમમાં નીતિની કેળવણીને ઘણુંજ અલ્પ સ્થાન આપવામાં આવેલું છે; જેને લઈને જાળકોનાં આરિત્વ હ્રસ્વ, નિર્મળ અને પવિત્ર થવાને બદલે હલકાં, કપટમય અને ઠકંશીલાશરેલાં બનતાં જાય છે. સંપ, આનંદ, ઉત્સાહ અને સમાનતાને બદલે, કુસંપ, નિરુત્સાહ, એશ-આરામ ને ખરાબ દુર્ગુણો તેમનામાં પ્રવેશતા જતા જણાય છે, જેને લઈને સંમાજમાં ગુન્હાઓનું પ્રમાણ દિન પર દિન વધતુંજ જતું જોવામાં આવે છે.

(૬) જાળકોને પોતાનાજ દેશના ઇતિહાસ, શૂઝોળ, તેની રચના, વેપાર, ગ્રંજની ખાસિયત, વગેરેનું જ્ઞાન બહોળા પ્રમાણમાં અપાવું જોઈએ, તેને બદલે તેવું જ્ઞાન થોડીજ કક્ષામાં પરિમાણ કરી, પરદેશોનું જ્ઞાન મેળવવામાં વધારે સમય તેનો શેકવામાં આવે છે.

(૭) નામું, ગણિત (વ્યાવહારિક) લેખાં, વ્યાજવટાવ, વગેરેનું વ્યાવહારિક જ્ઞાન જેને કહેવામાં આવે છે, તે પ્રાયમિક ધોરણોમાં લણુતાં જાળકોને વ્યવહારને અનુલક્ષીને સારા અને પુરતા પ્રમાણમાં મળતું નથી. તેના પુરતા ધ્યાન અને શિક્ષણને અલાવે હાલનાં જાળકો વ્યવહારશૂન્ય નીવડે છે જેનો દોષ શિક્ષકો અને હાલની કેળવણી પર દોળવામાં આવે છે.

(૮) હાલ ગામડાં અને શહેરા બંનેનાં જાળકોને સમાન ગણી, એક-સરખોજ અભ્યાસક્રમ યોગ્યએલો છે, જે એક રીતે વિચારતાં થોડી ઉણપજ ગણી શકાય. બંનેનાં સ્થાન, વાતાવરણ, ખેરાક, સંસ્કાર વગેરે તમામ રીતે ભિન્ન હોવા છતાં બંનેનું એકજ શિક્ષણ હોવું ન ઘટે.

(૯) હાલના અભ્યાસક્રમમાં બાળકોની સ્વાસ્થ્ય-સ્વાવલંબન વૃત્તિઓ, ઉર્જાવાય તેવા વિષયોનું ધ્યાન અલ્પગણ અપાય છે. બાળક મોટપણે સ્વાસ્થ્યથી જીવન નિભાવી શકે, તેવા ચિત્ર ચિત્ર ધંધાનું, હુનર-ઉદ્યોગનું જ્ઞાન એને પુરતા પ્રમાણમાં મળતું નથી, જેથી બહુ સ્ત્રીને તેને કોઈ સ્વતંત્ર ધંધો કરવાની વૃત્તિ થતી નથી. તે પોતાની સ્વતંત્ર સુધ્ધિથી નવીન શોજનાઓ ધરી શકતો નથી.

(૧૦) આપણો ખેતીપ્રધાન દેશ કે જ્યાં સેંકડે ૯૦ ટકા માણસો ખેતી પર જીવે છે, ત્યાં આવા મુખ્ય અને જરૂરી ધંધાનું જ્ઞાન ધ્યાન યોગ્ય અપાય છે. ગામડાનાં ઘણાં બાળકો મોટપણે આજ ધંધા પાછળ પોતાનું જીવન વીતારવાનાં હોવા છતાં, તેમને તે ધંધામાં અનુરૂપ અને મદદરૂપ થઈ શકે તેવું જ્ઞાન તેઓ શાળામાંથી મેળવી શકતાં નથી, જેથી હાલનું શાળાનું શિક્ષણ તેમને ઘણા ઓછા કામમાં આવી શકે છે.

ઉપર ખતાવેલી હાલના અભ્યાસક્રમની અપૂર્ણતાઓ દૂર થઈ શકે અને ઉજાણી પ્રાપ્તિ પુલક, કોઈપણ હુનર થા ધંધો સહેલાઈથી કરી શકે, તેની શારીરિક સંપત્તિ સુયોગ્ય રીતે સુધારી શકે અને તેની નૈતિક વૃત્તિઓ યોગ્ય માર્ગે વળે, પોતાના વડીલોના કાર્યમાં યોગ્ય સાથ આપી શકે એટલે બહુને નોકરીજ કરવી, એ વૃત્તિને મળતું પોપણ આટલે, તેનું ભાવિ જીવન સુખરૂપ વહે, તેવી સવળી તૈયારી સાથે બહાર પડી કંઈક નવું નીપજાવવાની શક્તિ મેળવે એ વૃત્તિએ હાલના અભ્યાસક્રમમાં ફેરફાર થવા ધટે છે. અપૂર્ણ

શંકરલાલ ભૂલાભાઈ રાવળ

હૈદરાબાદ સરસવણી. તા. મહેમદાવાક.

કેટલીક ઉપયોગી હકીકત

(૧) જે છોકરાઓનું આરોગ્ય ખરાબ છે તેની યાદી હૈદરાબાદની રૂબરૂ રજી કરવી જોઈએ, કે જેથી છોકરાંનાં માખાપને ખબર કરવામાં આવે અને તેમની સાથે એવી જોગવાઈ કરવામાં આવે કે જેનાથી છોકરાંની તંદુરસ્તી ઠીક થાય, એવી ડ્રિલની રમતો કરાવવામાં આવે કે જે આરોગ્યમાં સુધારો કરે. નળળા અને અચકલ વિદ્યાર્થીઓ માટે એક છલામટો સમય રાખવો જોઈએ. એ સમયમાં વિદ્યાર્થીઓની બિમારીને અનુકૂળ કસરત કરાવવી જોઈએ.

(૨) કેટલાંક છોકરાંને ખુજલીની એવી જિભારી લાગુ પડે છે કે તે ખીજાં છોકરાંને અડતાં તરતજ લાગુ થાય એમાં જરાએ શંકાને સ્થાન નથી. એવે સમયે શિક્ષકોનું કર્તવ્ય છે કે એવા એવી રોગવાળા છોકરાં સંગ્રહીતી હકીકતનો રિપોર્ટ હેડ માસ્ટરને કરી દેવો જોઈએ, કે જોથી એવા એવી રોગવાળાં છોકરાંઓને હેડ માસ્ટર સાદે યતાં સુધીની રજા આપે.

(૩) શાળાઓમાં કેટલાંક એવાં પણ છોકરાં હોય છે કે જેમના અવયવોમાં ખાસ ખામીઓ પેદા થાય છે. દાખલા તરીકે, ખભાથી આગળ નમવું, કેડમાંથી વાંકા વળા જવું, પગોનું નીચેથી સપાટ ધક્કા જવું એવી એવી ખામીઓ દૂર કરવા માટે પોતાના શારીરિક કૃળવણીના અભ્યાસક્રમના ભાગ પહેલા અને ખીજામાંથી મદદ લઈ શકાશે અને તેમાંની, રમતો જે એવી ખામીઓ દૂર કરી શકતી હોય તે પસંદ કરી-ચૂંટી કાઢી તે મુજબ અમલ કરી વિદ્યાર્થીઓની એવી જિભારીઓ દૂર કરી શકાય છે.

(૪) ધણી વખતે રમતોમાં અને ખાસ કરીને દુર્નિમે-ટ વેળાએ વિદ્યાર્થીઓને અણધાર્યું કાંઈ વાગી બેસે છે. આવા સમયે એ જણાવ્યા વગર આલશ્ચ નહિ કે દરેક શિક્ષક પહેલા નંબરનો “ફર્સ્ટ એડ” હોવો જોઈએ બહુ વિદ્યાર્થીઓનું પણ ફર્સ્ટ એડ હોવું ધણજ નજરી છે, કારણ કે રમતો-ફૂલ-કસરતોનાં કામજા એવા છે કે જેમાં વખતે કાંઈ વાગી બેસવું સંભવિત છે, એટલા માટે શિક્ષકોએ દેશી અને અંગ્રેજી દવાઓનો ઉપયોગ અને અતુલવ મેળવવો જરૂરી છે, કે જોથી જખ્મી અથવા બેહોશની સત્વર મદદ કરી શકાય અને દાકતર આવી પહોંચે તે પહેલાં જિભારતી સ્થિતિ ગંભીર યવા પામે નહિ.

(૫) કોઈ તમાશા વખતે-વિદ્યાર્થીઓથી ભયકારક કામ ન લેવું જોઈએ. દાખલા તરીકે, કોઈ છોકરાને હથેલી કે આથેથી કૂદવાને કહેવું એ તેનો જીવ જોખમમાં નાખવા સમાન છે. જો શિક્ષકોને એવા તમાશા દેખાડવાનો શોખ હોય તો પોતેજ એવાં કામ કરી દેખાડે એજ સલાહભર્યું છે. કેટલીક વખતે આપણેજ એવાં કામથી ચોંકી જઈએ છીએ, ત્યારે છોકરાં ખાસે એવાં કામની આશા રાખવી એ ન્યાયનું ખૂન કરવા સમાન છે અને એ મોટી ભૂલ છે.

(૬) જે કામ પોતે ન કરી શકે તેની આશા વિદ્યાર્થીઓ પાસેથી ન રાખવી જોઈએ. દરેક કામમાં પોતાનેજ આદર્શ નમુનારૂપ સાબિત કરો અને દરેક કામમાં પોતેજ નમુનારૂપ કામ કરી બતાવવું એજ સફળતાનો

રસ્તો છે. નમુનાનું કામ ખતાવતાં એ વાત જૂલવી ન જોઈ એ કે કામ અને તેની સમજણ સાથેજ થવાં જોઈએ.

(૭) પ્રોગ્રામમાં દરરોજ ફેરફાર કરતા રહે. તેના માટે પોતાની કાચરી મદદ કરતાં થઈ પડશે. કાચરી જરૂર ખતાવવી. જોઈએ કે ને, ઉપયોગી થઈ પડે છે.

(૮) સપ્તજા માટેની રમત માટે સમયપત્રકમાં વિદ્યાર્થીઓના હિંમતના પ્રમાણનાં જુથો નક્કી કરવા જોઈએ. મોટા છોકરાઓ ત્રિનિશ્ચર ટીમોમાં અને નાના છોકરા જુનિશ્ચર ટીમોમાં રાખો.

(૯) રમતોમાં શિક્ષકોએ હિંસાનો ભાગ લેવો જોઈએ. દેશી રમતો અને દેશી બેકેટ દરરોજના કાર્યક્રમમાં હોવી જોઈએ.

(૧૦) શિક્ષકોએ રજાહિટિંગમાં ખૂબ રસ લેવો જોઈએ, ક્રમકે એ પણ શારીરિક તાલીમની શાખાઓ છે, એટલા માટે વિદ્યાર્થીઓને એમાં રસ લેતાં કરવા ખાસ જરૂરી છે.

(૧૧) કાંઈ એળામાં મદદ કરવાની જરૂર જણાય અથવા વિદ્યાર્થીઓ સાથે ખડા ફરવા જવાનું થાય તેવે સમય રૂઝ રોડમાર્ચ થવી જોઈએ. ચાળાયા માંડીને નક્કી કરેલા રથજ મુઘી સાથે માર્ચમાં ચાલવું જોઈએ. પરીક્ષાના દિવસોમાં એવું જોવામાં આવે છે કે સ્ટાફ અમુક વર્ગોની તપાસણીમાં હોય તેવે વખતે ખીજ વર્ગો નવરા જોશી રહે છે. તો એવે સમયે વિદ્યાર્થીઓને રમત કે ફિલ્મમાં કામે લગાડવાં જોઈએ, કારણ કે બેકેટરી કે નવરાશનું જોર વિદ્યાર્થીઓમાં ન પ્રવેશી શકે.

ઉમરચ બક્ષ પટેલ મુન્દરી.

જ્ઞતાલી (અંકલેશ્વર)

ગણિત-ગમ્મત

અધ્યાપ્ત:—

અ + ઘ = અવ. સાખીત કરી આપો.

રીત:—

અ = મને તે પૂર્ણાંક સંખ્યા અને ઘ = $\frac{\text{તે પૂર્ણાંક સંખ્યા}}{\text{તે પૂર્ણાંક સંખ્યા}-૧}$

આ નિયમે નીચેની જોડીઓ બની શકે:—

(૧) ૨ અને ૩, (૨) ૩ અને ૩, (૩) ૪ અને ૩, (૪) ૧૨૫ અને ૬૨૫ હવે ખાતરી

- (૧) $૨ + ૩ = ૨ + ૩ = ૫$ અને $૨ \times ૩ = ૬$.
 (૨) $૩ + ૩ = ૬$ અને $૩ \times ૩ = ૯$.
 (૩) $૫ + ૫ = ૧૦$ અને $૫ \times ૫ = ૨૫$.
 (૪) $૧૨૫ + ૧૨૫ = ૨૫૦$ અને $૧૨૫ \times ૧૨૫ = ૧૫૬૨૫$. વગેરે વગેરે. આ રીતે સિદ્ધ કરી શકાય.

કોટલી - કચ્છ
 તા. ૨૨-૫-૩૮.

સેવક,
 મુલશ જેઠુ ભેરી.

નોંધ:—

અ + વ = અવ

∴ અવ = અ + વ આખી બાજુ બદલી

∴ અવ - વ = અ વ આખી બાજુએ લેતાં

∴ વ (અ-૧) = અ

∴ વ = $\frac{અ}{અ-૧}$

આ ઉપરથી એવો નિયમ નિકળે કે અતી કીમત અમુક પૂર્ણાંક સંખ્યા હોય તો વતી કીમત તે પૂર્ણાંક સંખ્યાના છેદમાં તેનાથી પહેલાંની સંખ્યા મૂકતાં જે અપૂર્ણાંક અને તે આવે. એટલે અતી કીમત ૪, ૫, ૬ એ પ્રમાણે લખએ તો વતી કીમત $\frac{૩}{૪}$, $\frac{૨}{૫}$, $\frac{૧}{૬}$ લેવી પડે. તે શરતેજ ઉપરનું સમીકરણ સાચું છે. એ રીતે ઉપરની 'ગમત'નો ઉલ્લેખ છે.

પી. આર. દેનિંગકોલેજ

અ. કે. અમીન

અમદાવાદ

સંગીતનું નોટશન.

લાવણી માત્રા ૮

સ ની	સ - રી - રી - ગ -	પ - પ મ/ પ ધ પ -
શી -	શા - બા - ને - શા -	સા - જ જ ગ ત ના -
	ગ - ગ ગ - મ ધ પ	ગ મ ગ સ ગ મ ધ પ
	રા - જ ગાં - વ જ શ	તા - રા ગાં - વ જ શ

મ મ મ - - -
તા - રા - - -

પ મ | પ - સ - ની - પ - | ગ - રી ગ - પ મ મ |
ક વિ | ભ - કો - હા - થી - | હા - મ કા - મ ખૂ બ |

ગ રી સ - - -
યા - રા - - -

હ્રદ

૧ મ | પ - ની સ પ ની સ રી નોંધ | પ ધ પં મ ગ રી સ રી |
૨ ક | મા - દી ત હા - - - વિ ધ | વિ - ધ વ બા - ક -
૩ ની રી સ - - -
૪ ક ર ના - - -

નોટ—લાવણી પ્રમાણે લાવણીવાળી લોટીઓ ગાવી અને હ્રદનાં ભાગ પ્રમાણે હ્રદ સેવી.

બાપાલાલ દવે

ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો
નવો અભ્યાસક્રમ

(ગતાંક ૫૦૬ ૩૦૭ થી ચાલુ)

હટ રચના—

હટ રચના એટલે કાઈ ખાસ રચના સિવાયનું અગર રમતના મેદાનમાં ખાળકોનું છુટાછવાયા જોડવાનું તે. આ જાતની રચનાથી પાડનું સામાન્ય લક્ષણ જારી રહેવાનો સંભવ છે. જે ખાળકો વધારે અંતર લેતાં શીખે, અને પોતાના પાડોશીને અડી ન જવાય એટલે દૂર એકબીજાથી હિમાં

રહે તો ઘણી હીલચાલો આ રચનામાં રહીને થઈ શકે. શરૂઆતથી 'એકલ વાડીમાં એકલ પંથી' એમ શુદ્ધિપૂર્વક જગા શોધી લેવાની ટેવ કેળવવામાં આવે તો જ્યારે હારોની રચના પહેલવેહેલી દાખલ કરવામાં આવે ત્યારે તેમાં જગા લેવાની તેને તાલીમ આપવામાં ઘણી સરળતા મળશે અને હાથ પહોળા કરીને અંતર માપવાની, હાથ ભેડવાની અને ફેલાવો કરવાની જરૂર દૂર થશે.

છૂટ ચપળતાની કૃતિઓ—

‘છૂટે’ શબ્દ જ્યારે વાપર્યો હોય ત્યારે જે પ્રમાણે છૂટા કૂદકામાં કરે છે તેમ દરેક બાળક પોતપોતાનો સમય લઈને મેદાનમાં ગમે ત્યાં કૃતિ કરે (એટલે કે નિર્ણિત તાલબદ્ધ કૃતિ નહિ). આમ છતાં શિક્ષકે કૃતિ સારી થાય તેને માટે ઉત્તેજન આપવું અને હીલચાલ સાથેની કૃતિનું શિક્ષણ આપવું. દા. ત. છૂટ દોરડા કૂદકામાં—“ઉંચા (ક્રમાંકે માફક) કૂદો !” “પગનાં આંગળાં ઉપરજ ઉભા રહો.” “માથું ઉંચું !” વગેરે.

આવર્તન—

હીલચાલો તથા કસરતો સંપૂર્ણ રીતે શાયદાકારક અને તે માટે અને મહાવરાથી કૃતિ સુખરતી જાય તે માટે વારંવાર યોગ્ય આવર્તન કરવાની જરૂર છે એ માદ રાખવું જોઈએ. કૃતિઓ ફક્ત એક કે બે વાર કરવાથી તેને લગતા જે જે સ્નાયુઓ કે સાંધાઓ હોય તેના ઉપર ઘણીજ ઓછી અસર ઉત્પન્ન થાય છે, અને તેટલા માટે એકજ કૃતિ વારંવાર કરવાની જરૂર છે. કૃતિ કેટલી વાર ફરી ફરીને કરવી તેનો આધાર તે કૃતિની મુશ્કેલી અને તેને કરવામાં વજરાતી શક્તિના ઉપર છે. પણ સાધારણ રીતે દરેક કૃતિનાં ચાર આવર્તન કરાવવાં યોગ્ય છે.

પુનરાવર્તન—

છૂટ ચપળતાની કૃતિઓનાં કેટલાં પુનરાવર્તન કરાવવાં તે આગળથી પાઠની સાથે કહેવું દેખીતી રીતેજ ઘણું મુશ્કેલ છે, કારણકે આનો મુખ્ય આધાર બાળકોની પ્રગતિની ઝડપ ઉપર છે. તેમ છતાં ખાસ ધ્યાનમાં રાખવું કે દડાની રમતો આવે તેવી અને સ્ફૂર્તિવાળી કૃતિઓનું પુનરાવર્તન સારી રીતે થઈ શકે, અને જો તેમને ક્રમિક પ્રમતિરૂપે તેમજ ઉત્તુપુરઃસર રજી કરવામાં આવે તો તે કદી નીરસ કે કંટાળાજનક થતી નથી. એથી આશા રાખવામાં આવે છે કે વિવિધતા સાધવી તેમજ

કુશળતા વધારવી એ બંને માટે પુનરાવર્તનની સાધન તરીકેની કિંમત પરત્વે ઉપેક્ષા કરવામાં આવશે નહિ.

હીલ્સચાલની કૃતિઓની ગુંથણી—

કાર્કષણ સ્થિતિ અગર કસરતને તેની પાછીની કૃતિ કે કસરત સાથે જોડી દેવાથી તે સ્થિતિ અગર કસરતની અસરમાં ઘણા વધારો પામી છે, બધાં બની શકે ત્યાં આ રીતનો ઉપયોગ પાઠનું સંગમપણું સાધવામાં અને વર્ગ લેતી વખતે વખતનો ખચાવ કરવામાં મદદરૂપ થશે. દા.ત. ૫ મા પાઠમાં ધડ (અ) વાધબેદક, સસલાદ્દક, માટે તૈયાર, વગેરે, 'લાંબા પગની બેદક' ની સ્થિતિમાંથી લઈ શકાય. આવી બહુની અનુકૃતિ ક્યારે કરવી એ પાઠોમાં જો કે બતાવવામાં આવ્યું નથી તેમ છતાં આશા રાખવામાં આવે છે કે શિક્ષકો બ્યારે બ્યારે બને ત્યારે આ રીતથી યતા કાયદો ધ્યાનમાં રાખશે.

અંશજાઓ:—

પાઠની નોંધોમાં ઘણી થોડી આશાઓ સૂચવવામાં આવી છે.

કસરતોમાંની ઘણી 'શરૂ ! બાજો ! દોડો ! ઉઠો ! બેસો !' જીવા ટુંકી આશાઓથી શરૂ કરી શકાય. પછી સંખ્યાના આંકડાથી આશાઓ આપી તે આજુ રાખી શકાય અને સીસેટી આપવા 'અંધ' એવી આશાથી બંધ કરી શકાય. વર્ણન અને સમજૂતીને બદલે કૃતિ કરી યતાવાચ અથવા તેવી કૃતિ વર્ણન અને સમજૂતીમાં મદદરૂપ બને. જેમ જેમ વધારે નિયમપૂર્વકની હીલચાલો લખવા કરવામાં આવે તેમ તેમ પ્રારંભિક કોઠાનો ઉપયોગ કરવો, પણ તેમ કરવામાં બાળકો સમજી શકે તેવા શબ્દોનોજ ઉપયોગ કરવો.

પાઠની શરૂઆત:—

દરેક પાઠમાં જોજામાં જોછી ત્રણ પ્રારંભિક-આરંભની કુશળતાની કૃતિઓનું સૂચન કરવામાં આવ્યું છે તે વાત ધ્યાન પર આવી હોશે. કાર્કષણ પાઠમાં આમાંની એક કરતાં વધારે કૃતિઓ લઈ શકાય. પણ દરરોજ પ્રારંભિક કૃતિમાં ફેર કરતાં રહેવું જોયું બાળકો 'હોશિયાર' સ્થિતિમાં રહે અને પાઠની શરૂઆતથીજ તેમની રસવૃત્તિ નિર્ગત થાય. જેમ જેમ બાળકને વધારે ને વધારે પાઠનો પરિચય થતો જાય તેમ તેમ શિક્ષક આગળ શીખવેલી કૃતિઓનો ઉપયોગ કરી શકશે, આથી એક બાતના પુનરાવર્તન તરીકે પણ તે ઉપયોગી થઈ પડશે અને રોજ રોજ નવીનતા લાવવા માટે કૃતિઓની પસંદગી કરવાનો પુષ્કળ અવકાશ પ્રાપ્ત થશે.

ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ ૩૫૫

જે જાતની કૃતિઓનું સૂચન કરવામાં આવ્યું છે તે કૃતિઓના પાઠ વખતે બાળકોમાં ચેતન, ભુક્ષો અને તાજગી આવી જશે. પણ સાથે સાથે એ પણ યાદ રાખવાનું છે, કે કૃતિને બરાબર કરવાના યત્નને ઉત્તેજન આપવાથી બાળકોને તેમનો આનંદ ઓછો થાય છે તેમ લાગવું ન જોઈએ. આ છુટી અને ખાસ નિયમ વગરની કૃતિઓથી હીલચાલો સારી રીતે કરવાની બાબતમાં ઘણી કિંમતી તાલીમ આપી શકોશો. પાઠ પુરો કરતી વખતે જે તાજગી અર્પનારી અપજતાની કૃતિઓ અને રમતો લેવામાં આવે છે તેના સંબંધમાં આ રીત લાગુ પડે છે.

જો કે દરેક પ્રારંભિક કૃતિનું આવર્તન કરવાનું પાઠોમાં કહ્યું નથી, તોપણ દરેક શિક્ષક એટલું તો સમજશે કે શક્તિનો ઉપયોગ થાય અને શરીરમાં ગરમી ઉત્પન્ન થાય એવી ખરેખર અસરકારક કસરત થાય તેટલા માટે આવર્તન કરાવવાં એ ઘણા શાખનાઓમાં ધ્વજચળેગ છે.

શરતોમાં અને પાછળ પડી પકડવાની રમતોમાં સલામતી

બાળકોને અપજ અને પગ દઢ રહે અને પડી ન જાય તેવાં બનાવવાં એ આ તાલીમના મુખ્ય હેતુઓમાંનો એક છે. બાળકો ગડચલાં ન ખાઈ જાય તેને માટે શિક્ષકે પુરતી અગમચેત રાખવી જોઈએ, પણ વારંવાર લાચની ચેતવણી આપી બચવું સૂચન કરવું જોઈએ નહિ. નીચેની બાબતો પર ધ્યાન આપવાથી સલામતી જાળવવામાં મદદ મળશે:-

૧. શરૂઆતથીજ બાળકોને જગામાં ધૂમરા દો ને એકબીજાની નજર સુકાવી દોડી જવા દો.
૨. પાછળ દોડી પકડવાની રમતો ચઢાણ તરફ કે ઢાળની એક બાજુથી બીજી બાજુ તરફ થવા દો, પણ હિતરાણ કે ઢાળ તરફ નહિ.
૩. જ્યાં ઘણાં બાળકો એકઠાં થઈ જાય એવી દિવાલ કે તાની સરખી જગાને "ધર" તરીકે પસંદ કરો નહિ. લીંટીથી થોડે દૂર લીટી દોરો, કે મોટું વર્તુલ કે કુંડાળું દોરો, અગર ખુણા આગળ નિશાની કરો.
૪. પકડવા જતી વખતે ધક્કા મારવા નહિ અગર ખેંચવું નહિ, તેમજ પોતે જ્યારે પકડાય ત્યારે તે સ્વીકારવું અને શાંત હોવા રહેવું એવી તાલીમ બાળકોને આપવી.

૫. દાની-દાવ આપનાર એકને બદલે જે હોય તો તે ઘણી વખત વધારે ઠીક પડે છે, કારણકે જે એકજ દાવ આપનાર હોય તો બાળકો

ગેદાનની એકજ બાજુએ એકદાં યવાનો સંભવ રહે છે, એથી ઉલટું જોયી પણ વધારે દાની-દાવ આપનાર હોય તો બાળકો મુંઝાય છે ને અચકાઅચકી યવાનો સંભવ રહે છે.

પાઠ ૧

પાઠનો આરંભ—દોડો અને એકલા કાઢી રમાય લો.

૧. ગમે ત્યાં દોડી જવું, સીસોટી (કે ધસારો અથવા સંકેત) ચતાં ઉભા રહેવું. આમ કેટલીક વખત ફરી ફરીને કરવું. ફૂટો. સીસોટી કે ધસારો ચતાં તેજ જગાએ ઉભા રહો.

શિક્ષકને પકડવા દોડો. શિક્ષક દોડી જાય અને બાળકો તેને પકડવા દોડે. એમ કેટલીક વાર કરવું. પછી દોડો અથવા ચાલો અને ભીંત આગળ હારમાં ગોઠવાઈ જાઓ. એજ જગા ઉપર ફૂટકો, અને બને તેટલું ઉંચે ફૂટવા પ્રયત્ન કરવો.

૨. દોડવું, ધસારો ચતાં ઉભા રહેવું. તમે તમારો રસ્તો કાપો. રસ્તે ચાલવા માંડો (એન્જિન, મોટરગાડી વગેરે.)

શિક્ષક રંગેલું ધુમતું અથવા રમાલ લઈ રમતના મેદાનમાં દોડે તે વખતે બાળકો તે પકડવા શિક્ષકની પાછળ દોડે. દિવાલ પાસેની લીટી ઉપરથી બાળકો, શિક્ષક નાસી જાય તે પહેલાં ગોળાકારમાં ગોઠવાઈ જઈ તેને ઘેરી લેવા પ્રયત્ન કરે.

એક પગે ઉભા રહી ઠેકડા મારો. એમ દરેક પગે વારાફરતી ઠેકડા મારવા.

૩. છૂટથી ફૂટવું, ધસારો ચતાં જોડીદાર શોધી લઈ ગોળાકાર ફૂટવું. દોડો, અને ચાકની લીટીને આંગુઠો અડાડી ઉભા રહો. શિક્ષક બાળકો સાથે તેમ કરે. પગનાં આંગળાં ઉપર આગળ ચાલો, ધસારો ચતાં સામી દિવાલ તરફ દોડી જાઓ. ત્યાંથી એવીજ રીતે ચાકની દોરેલી લીટી આગળ પાછા ફરીને આવી જવું. ચાકની લીટી આગળથી કુંડાળું બનાવવું. અવળું ચક્કર મારતાં મારતાં ફૂટવું. ઉંચે અથવા સાધારણ રીતે.

ઘડની કસરતો:-

(ક) બાળકો છુટા છુટા જુલમા, વાઘમેઠકમાં-ઉલકક બેસે અને ધસારો ચતાં ફૂટકો મારી ઉભા થાય. એમ કેટલીક વાર કરવું. (પલાંડી-મેઠકમાં બેસાવું અને એકદમ ફૂટી ઉભા પડવું.

ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ ૩૫૭

(જ) બને તેટલા ઉંચા, અને ગુંચળું વળી દબાઈને બેસે. (હાથ રહેવાની રીતિ, પલાંડીબેઠક, અને ચત્તા સુધ્ધ જવું, એવા ફેરફારો કરતા રહેવું.)

(ગ) હાથ જમીન ઉપર રાખી દબાઈ બેસવું, તેજ રથળે વાઘબેઠકમાંથી કૂદકો મારવો, એટલે કે હાથ ઉપાડ્યા વિના સસલાકૂદકો મારવો. શિક્ષકની પાછળ પાછળ જવું, અને તે પાછળ જુએ કે એકદમ જમીન ઉપર વાઘબેઠકમાં દબાઈ બેસી જવું.

શરીરને સમતોલ રાખવાની-સમધારણની કસરતો:—

(ક) છુટાછવાયા કૂદો. પગનાં આંગળાં ઉપર ચાલી ભીંત આગળ હારમાં ટટાર ઉભા રહો.

શિક્ષકની પાછળ જવું, બાળકો આંગળાં ઉપર બાનાંમાનાં શિક્ષકની પાછળ પાછળ આગળ જાય; અને ત્યારે શિક્ષક તેમને પકડ્યા માટે પાછા ફરે ત્યારે પાછા દોડી ભીંત આગળ જતાં રહે.

(જ) છુટાછવાયા કૂદો-જમીનથી ઉંચે (કમાન માફક) હિચળી કૂદો. ઇસારો ચતાં આંગળાં ઉપર, હાથ બાજુ પર પહોળા રાખીને ઉભા રહો.

(ગ) છુટાછવાયા ઘોડા કુદવો, ઇસારો ચતાં એક પગે ઉભા રહી, બંધ પડો, હાથ બાજુ પર રાખવા.

કૂદકો:—

(ક) અતુકરણની રમતો, ઘોડાની ગેલપ-હારતક ચાલ, ટ્રેનિંગ ચાલ (રિવાજ ચાલ), અને ધનગતી ચાલ વગેરે. પક્ષીની બેઠ, ચક્કર બેઠ, પક્ષીના ટેકડા (પક્ષીની રીતો).

(જ) પેટીમાં સિઆળ.

(ક) બાળકો ચાકની ભીંટીએ અંગુઠા અડાડી ઉભા રહે, તેના ઉપર કૂદકો મારવાનો મહાવરો કરે, ગાયવા તેની આગળ કૂદકો મારતાં જાય વગેરે.
રમતો:—

૧ શિક્ષકે ચારે તરફ ફેંકેલા દડાઓની પાછળ દોડી તે પકડી લાવવા (બને તેટલા ઝીઝા દડા લેવા).

૨ ત્રણ આંધળા ઉદર

૩ વરસાઈ! કેટલા વામ્યા!

૪. પક્ષીમાતા.

સમાપ્તિ-ચાલીને શાળામાં જવું.

પહેલા પાઠની નોંધ

જરૂરી સાધનો

૧ રંગીન કુમતું અથવા રમાલ

૨ દડાની ટોપલી (ટનિસ, સોરખો-એક જતનું છિદ્રાણુરખર અથવા બેન)

૩ રમતના મેદાનની જે બાબુએ બાબુની દિવાલોથી સમાંતર દોરેલી ચાકની લીટી.

પ્રસ્તાવના: પોતાની જગ્યા પસંદ કરી શો. મળી શકે તેટલી જગ્યાનો પુરતો ઉપયોગ કરવા બાળકોને ઉત્તેજન આપો. “આખા મેદાનને ઉપયોગમાં લો.” “એકબીજાની બંને તેટલા દૂર રહો.”—(છુટા છુટા) દિવાલથી આગળ દૂર આવો, વગેરે.

૧ પોતાની જગ્યા ઉપર, કૂદો. બાળકોને આંગુડા પર ઉભા રહેવામાં ઉત્તેજન આપો. બાળકોની સાથે કૂદીને શિક્ષકે ફેરા ઉછળા, સાથેના કૂદકા બતાવવા, લીયણુ સીધા, પગના ગોળાકાર ભાગથી (પાની અને પગનું તળીઉ) જેમ અને તેમ ઉચે ધકો. બાળકો આનંદ અનુકરણ કરવા પ્રયત્ન કરશે. દોરકાકૂદકો જુઓ!

તમારી જગ્યાએ જ જેમ અને તેમ વધારે લેવાય એટલો ઉંચો કૂદકો લો—હવામાં જેમ અને તેમ ઉંચા કૂદવા તરફ યત્ન કરી કેટલાક ઉંચા કૂદકા મરાવવા. દરેક બાળક જુદો જુદો વખત લેશે અને સ્વાભાવિક રીતે સ્થળ પર ઉભા રહી મારેલા સાદા કૂદકા કરતાં આમાં સમય વધારે લાંબો રહેશે.

ધક (ક)—પગ વાળીને-ખેસો. આ રિયતિનો મહાવરો કરાવતી વખતેજ પીઠ લાંબી ને સીધા રાખે એવું ઉત્તેજન આપો. “ટકાર ને ખૂબ સીધા ખેસો”; ગરદન કેટલી લાંબી કરી શકો છો તે જુઓ” વગેરે. પાછળથી ધીરે ધીરે કૂદકા મારીને પગ વાળી ખેસવાનું ધર્મ શકે. (એક મંદીના પછી કે શિક્ષકને લાગે કે હવે બાળકો ધંધા દઈને પડશે નહિ ત્યારે પગ વાળીને ખેટલી રિયતિમાંથી હાથ વડે જમીનનો ટેકો લીધા સિવાય અને પગની આંટી છોડ્યા સિવાય ઉભા થવાની ટેવ પાડવા ઉત્તેજન આપવું.

(લ) જેમ અને તેમ હમા-હમા ચાઓ! માર્યા ઉપર હાથ સીધા લાંબાવીને બાળકો આંગુડા ઉપર ઉભા થાય. “જેમ અને તેમ નાનાં—ખેસી જાઓ!” બાળકો ઝડપથી વાલખેટકમાં આવી જાય અથવા કૂદકા મારી વાલખેટકમાં આવી જાય અથવા ગોળા દડાની જેમ વળી જાય,

દેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ ૩૫૯

ધુટણ વાળી દેવા અને માથું ઘુટણ ઉપર અડકાડવું, હિલા થવું, પંલાંદી-
બેઠકમાં બેસવું ને ચતાં સુવું, એમ ફરફાર કર્યે જવા, સ્ફૂર્તિવાળી અને ઝડપી
હીલચાલોને ઉત્તેજન આપે, પણ શરૂઆતમાં બાળકોને જે સૌથી વધારે
કુદરતી લાગે તે રીતે સ્થિતિઓમાં આવવા દો.

(ગ). પોતાના સ્થળે વાઘતરાપ. હાથ હલાવવાના નથી હોતા.
માત્ર પગ જમીનથી હિચકાય. જમીન પરથી હિચકાતી વખતે પગ
સાથે રાખી જંગને જોરપૂર્વક હિચકવામાં ઉત્તેજન આપે. ગુલાંટ ખાઈ
જતાં અથવા માટે કસરત દરમિયાન માથું ઉંચું રાખવું.

ફૂંદકા (ઘ) રેખા ઉપર, રેખા પરથી દૂર અને રેખાથી ઉંચે ફૂંદવું.
શરૂઆતથીજ બાળકોને ફેરા રહીને અંગુઠા ઉપરજ ઉતરવામાં ઉત્તેજન
આપવું. જંગ, હીચણ અને ધુટીને નીચે આવવા દેવાં. પછીથી શિક્ષક
સૌથી વધારે ઉંચું કોણ ફૂંદે છે તથા પાછળથી સૌથી વધારે દૂર કોણ ફૂંદે છે
અને કોણ રેખા ઉપરજ બરાબર પડે છે તે જોવું અને તેવા યત્ન કરવા
ઉત્તેજન આપવું.

રમતો ૧. દડા પાછળ દોડ—શિક્ષકથી થોડે દૂર બાળકોને છુટા
છુટા જગ્યામાં શિક્ષકના હાથમાંથી છૂટતા દડાને ધ્યાન રાખી જોવાનું
કહેા કે જેથી તેમણે કઈ દિશામાં દોડવું તે તેઓ આગળથી જણી
શકે. એકજ દડાને પકડવા માટે બાળકો રાજ વળી ન જાય તેની
સાવચેતી રાખવી.

૨. ત્રણ આંધળા ઉંદર—એક વર્ણમાં બાળકો ત્રણ આંધળા
ઉંદર ગાતી ગાતી ગોળ ફરતી ફૂંદે, શિક્ષક અથવા મધ્યમિદ્ પેર ઉભો
બાળક બેઠકની બેરી બને. એક એકસ સબ્બ વખતે તે છોદરોએને
(ઉંદરોને) પકડવા દોડે. બાળકો પોતાના 'દર' તરફ દોડી જાય, જે
પકડાય તે બેઠકની સીને ખીજ વાર પકડવામાં મદદ કરે.

ફરફાર—બાળકોને જૂના ને ઘોળા ઉંદરો એમ બે વિભાગમાં વહેંચી
રાકાય અને એક, બે, એમ વધારે 'દરો' પણ કરી શકાય.

કેવડેભાઈ, કેટલો વાગ્યા?—શિક્ષક અથવા તો જે બાળકે દાવ
લીધો હોય તેની પાછળ વર્ગનાં બાળકો "વડેભાઈ, કેટલો વાગ્યા?" એમ
બોલતા બોલતા જાય. વડેભાઈ જવાબ આપે "નવ વાગ્યા, અગીઆર
વાગ્યા" વગેરે પણ જ્યારે એવો જવાબ આપે કે "વાળુ (વેળા)" ત્યારે
બાળકો દર તરફ દોડી જાય ને વડેભાઈ પકડી રાકાય તેટલાને પકડે. નવાં

બાળકને વર જનાવી અથવા પકડાએલાને મદદ કરવા રાખી ફરી રમત રમાડી શકાય.

૪ પક્ષી માતા—એક બાળક બાળ બને અને અને શિક્ષક પક્ષીમાતા બને. શરૂઆતમાં બાળકો બે ભાગમાં અને પાછળથી બેથી વધારે ભાગમાં વહેંચાય અને એક જુથ માટે એક પંખીનું નામ પાડે તે બાળકો રમતના મેદાનના જુદા જુદા ખુણામાં પોતાનાં ઘર પસંદ કરે. પંખી માતા દરેક જુથને મેદાનની સામી બાજુએ પોતાના આજ્ઞામાંથી વારા પ્રમાણે ઘેર બોલાવે અને જે વખતે તેઓ માતા તરફ દોડી જતાં હોય તે વખતે બાળ વચ્ચે પડે અને બને તોટલાંને પકડે; જે પકડાય તેને બાળ પોતાને માળે લઈ જાય, નવા બાળ જનાવી તથા પકડાએલાને બાળને મદદ કરવાનું કામ સોંપી રમત ફરીથી રમાડી શકાય.

સરકારી જાહેરખબર

પ્રાથમિક શાળાંત સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા માટેના અભ્યાસક્રમ

છોકરા અને છોકરીઓની પ્રાથમિક શાળાંત સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા માટે અભ્યાસક્રમમાં અને છોકરાઓ માટેની બેતીવાડી અભ્યાસક્રમવાળી શાળાંત ટિફિકેટ પરીક્ષા માટેના અભ્યાસક્રમમાં નીચે પ્રમાણે સરકારી ફરાવથી ધારા કરવામાં આવ્યા છે:—

૧. છોકરાઓ માટેની પ્રાથમિક શાળાંત સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા માટેના અભ્યાસક્રમ.

(સરકારી કેળવણી ખાતાના તા. ૨૪-૫-૧૯૩૭ ના નં. ૨૨૮૮ ના ફરાવથી સુધારેલા પરીક્ષા માટેના નિયમોની સાથે આપેલું પરિશિષ્ટ ઘ જુઓ.)

અભ્યાસક્રમના પહેલા અને બીજા વિષયોને બદલે નીચે પ્રમાણેના વિષયો લેવા

૧૦૦ પહેલો વિષય—

૭૫ (અ) ગદ્ય અને પદ્યના અપરિચિત ફકરાઓની સમજૂતી-તેમનું પુનઃલેખન, વિસ્તાર, સારાંશ વગેરે.

શબ્દોના અર્થ (ધોરણ: ખાતાની વાચનમાળાની સાતમી ચોપડી);

૨૫ (ક) વ્યાકરણ (વહેવાર પ્રયોગરૂપે અને સામાન્ય) શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ વગેરે.

૧૦૦, બીજો વિષય—આપેલા વિષય ઉપર વર્ણનાત્મક નિબંધ અથવા રિપોર્ટ, પત્રલેખન, સંવાદ વગેરે.

ત્રીજો વિષય:—પેટા વિષય (ક) માં “શુદ્ધ ઇલાકા માટે” એ શબ્દો જે શરૂઆતમાં આવેલા છે તે કાઢી નાખવા.

છઠ્ઠા વિષયને બદલે નીચે પ્રમાણેની હકીકત લેવી.

છઠ્ઠો વિષય:—(જે હિમેદવારોએ બધા વિષયોમાં શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે ઉર્દુ ભાષા લીધી હોય અને વધારામાં રચાનિક ભાષા અંગ્રિક વિષય તરીકે લીધી હોય તેવા હિમેદવારોને માટેનું ફક્ત).

ગુણ

૧૦૦ છઠ્ઠો વિષય:—(અંગ્રિક)—

૫૦ (ક) ગદ્ય અને પદ્યના અપરિચિત ફકરાઓની સમજુતી-તેમનું પુનઃલેખન, વિસ્તાર, સારાંશ વગેરે. શબ્દોના અર્થ અને સાદું વ્યાકરણ (ધારણા ખાતાની વાચનમાળાની પાંચમી ચોપડી).

૫૦ (વ) આપેલા વિષય ઉપર વર્ણનાત્મક નિબંધ અથવા રિપોર્ટ, પત્રલેખન વગેરે.

(જે હિમેદવારોએ બધા વિષયોમાં શિક્ષણના માધ્યમ તરીકે રચાનિક ભાષા લીધી હોય અને વધારાની ફરજિયાત ભાષા તરીકે ઉર્દુ ભાષા લીધી હોય તેવા હિમેદવારોને માટેનું ફક્ત).

૧૦૦ છઠ્ઠો વિષય:—

૫૦ (ક) ગદ્ય અને પદ્યના અપરિચિત ફકરાઓની સમજુતી-તેમનું પુનઃલેખન, વિસ્તાર, સારાંશ વગેરે. શબ્દોના અર્થ અને વ્યાકરણ (ધારણા ખાતાની વાચનમાળાની સાતમી ચોપડી).

૫૦ (વ) સાદા વિષય ઉપર વર્ણનાત્મક નિબંધ અથવા રિપોર્ટ, પત્રલેખન, સંવાદ, જીવન વૃત્તાંત, વગેરે.

૨. છાત્રીઓ માટેની પ્રાથમિક શાળાનું સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા માટેના અભ્યાસક્રમ.

(તા. ૭-૫-૧૯૨૭ ના નં. ૨૬૨૬ ના ફેબ્રુઆરી ખાતાના સરકારી હરાવથી સુધારેલા પરીક્ષા માટેના નિયમોની સાથે આપેલું પરિશિષ્ટ જ જુઓ.)

પહેલા અને બીજા વિષયોને બદલે નીચે પ્રમાણેના વિષયો લેવા.

ગુણ

૧૦૦ પહેલો વિષય:—પ્રાદેશિક ભાષા—

૭૫ (ક) ગદ્ય અને પદ્યના અપરિચિત ફકરાઓની સમજુતી-તેમનું પુનઃલેખન, વિસ્તાર, સારાંશ, વગેરે. શબ્દોના અર્થ (ધોરણ: ખાતાની વાચનમાળાની છઠી ચોપડી અથવા ગુજરાતી કન્યાવાચનમાળાનું ત્રીજું પુસ્તક).

૨૫ (ઘ) વ્યાકરણ (વહેવાર પ્રયોગરૂપે અને સામાન્ય).

૧૦૦ બીજો વિષય:—નિર્મળ અને હસ્તાક્ષર.

આપેલા વિષય ઉપર વર્ણનાત્મક નિર્મળ અથવા રિપોર્ટ, પત્રલેખન સંવાદ, વગેરે.

૩. છોકરાઓ માટેની ખેતીવાડી અભ્યાસક્રમવાળી પ્રાથમિક શાળાંત પરીક્ષા માટેનો અભ્યાસક્રમ.

સરકારી કૃષ્ણવણીખાતાના નં. ૧૧૬૯ ના તા. ૬-૭-૧૯૨૫ના ઠરાવથી મંજૂર કરેલો અભ્યાસક્રમ જુઓ).

પહેલા અને બીજા વિષયને જદલે નીચે પ્રમાણેના વિષયો લેવા.

ગ્રથ

૧૦૦ પહેલો વિષય:—

૭૫ (ક) ગદ્ય અને પદ્યના અપરિચિત ફકરાઓની સમજુતી-તેમનું પુનઃલેખન, વિસ્તાર, સારાંશ, વગેરે. શબ્દોના અર્થ (ધોરણ: કૃષ્ણવણીખાતાની સાતમી ચોપડી).

૨૫ (ઘ) વ્યાકરણ (વહેવાર પ્રયોગરૂપે અને સામાન્ય), શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ, વગેરે.

૧૦૦ બીજો વિષય:—આપેલા વિષય ઉપર વર્ણનાત્મક નિર્મળ અથવા રિપોર્ટ, પત્રલેખન, સંવાદ વગેરે.

ચોથો વિષય:—પેટાવિષય (ક) માં “કરંડીકર અને કેલકરની મિટિશ હિંદુસ્થાનની શાસન પદ્ધતિ ના પ્રમાણે” એ શબ્દો કાઢી નાખવા.

પાંચમો વિષય:—પેટાવિષય (ક) માં નીચેના શબ્દો કાઢી નાખવા.

“ સિંધની બામતમાં સિંધી વાચનમાળાની ચોપડીઓ પછી જમાના નીચેના પાઠો ઉપર

વાચનમાળા, પછી ચોપડી—ભાગ ૩—પાઠો ૬૨ થી ૮૪

વાચનમાળા, ૬ઠ્ઠી ચોપડી—ભાગ ૩—પાઠો ૫૭ થી ૭૯

વાચનમાળા, ૭મી ચોપડી—ભાગ ૪—પાઠો ૬૬ થી ૮૮ ”

(હિતર ભાગના મે. એલ્યુ. ઇન્સ્ટ્રે. સાહેબના તા. ૧૮-૭-૨૮ ના હુકમ નં. ૫૪૪૦ ના હુકમાનુસાર).

ક્ર. નં.	પુસ્તકોનું નામ	અન્ય કર્તો	પ્રગટ કર્તા (ઠિકાણા સહિત)	નકલ હીઠ કિંમત રૂ. આ. પા.	રિમાર્ક્સ
૧	મુખ્યમંડળ (સને ૧૯૩૭ ની પહેલી આવૃત્તિ)	આર. એન. શાહ	આર. એન. શાહ, બાલજીવન કાર્યશાલ, બાળવાડા, વડોદરા	૦-૩-૦	પ્રાયમિક સ્કૂલોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયબ્રેરી માટે.
૨	વિદ્યાન વિહાર (")	એન. એન. ભાવસાર	અશોક પ્રકાશન મંદિર, વડોદરા	૦-૩-૦	"
૩	સત્યાગ્રહ સિકંદર (")	એન. આઇ. પટેલ	આપણું આળંગાર્ય મંદિર, ભરૂચ	૦-૪-૦	"
૪	શું શીખ્યા ? (૧૯૩૭)	હર્ષદ પટેલ	ડી. સી. સામપટ, મુંબઈ	૦-૩-૦	"
૫	વરવુંને વીસમવાદે-નવવાણુંના ઢેલામાં વગેરે (૧૯૩૭)	એમ. આર. વેદ	એન. આઇ. પટેલ, બાળ-વિનિદા માળા, મહાલ-મુંબઈ.	૦-૩-૦	"
૬	બેલવાળા (સને ૧૯૩૭ ની પહેલી આવૃત્તિ)	એન. આઇ. પટેલ	એન. એમ. દેકર એન્ડ કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.	૦-૩-૦	"
૭	કાગમંત્રી (")	એમ. એ. દીનાન	એન. એમ. દેકર એન્ડ કું. પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ.	૦-૬-૦	"
૮	બાલમંત્રી (સને ૧૯૩૭ ની બીજી આવૃત્તિ)	સી. એમ. ભટ્ટ	મુબરત સાહિત્ય મંદિર, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ	૦-૪-૦	"
૯	ચાલો ગાઇએ (પહેલી આવૃત્તિ)	સી. એમ. ભટ્ટ	મુબરત સાહિત્ય મંદિર, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ	૦-૩-૦	"
૧૦	આંશુકીઆ ભાઈ ભાગ રાજે (૧૯૩૨)	શારદાપ્રસાદ વર્મા	કુશાંતર કાર્યલય, ગોપીપુરા, સુરત	૦-૪-૦	"
૧૧	દોરમ ડમી લહરી-વેપારવીરો (સને ૧૯૩૭ની બીજી આવૃત્તિ)			૦-૪-૦	"
૧૨	દોરમ ૧૨મી લહરી-જીવનપ્રસંગો (સને ૧૯૩૭ની ૧લી આવૃત્તિ)			૦-૨-૬	"

પ્રાર્થામક સ્કૂલોમાં વિદ્યાર્થીનીની લાયકાતો માટે.

ક્રમ	શાળાના નામ	શાળાના અધ્યક્ષ	શાળાના સંચાલક	શાળાના સંચાલકનો પદવિધ	શાળાના સંચાલકનો પદવિધનો સંખ્યા
૧૩	મીરાંબાઈ (બીજી આવૃત્તિ)	શાળાના અધ્યક્ષ	શાળાના સંચાલક	શાળાના સંચાલકનો પદવિધ	૦-૨-૬
૧૪	દુ. પંથ પાંચીયા	કે. એમ. પંથ	કે. એમ. પંથ	કે. એમ. પંથ	૦-૨-૦
૧૫	ગુજરાતી સ્તવન બીજી આવૃત્તિ	કે. એમ. રા. ચાંલકાયા	કે. એમ. રા. ચાંલકાયા	કે. એમ. રા. ચાંલકાયા	૦-૧-૦
૧૬	સરળ બાળપોથી આંક સાથે (સને ૧૯૩૭ની પહેલી આવૃત્તિ)	"	"	"	૦-૨-૦
૧૭	ગીતગારી (સને ૧૯૩૭ ની પહેલી આવૃત્તિ)	ભા. પ્રસાદ બાસ	ભા. પ્રસાદ બાસ	ભા. પ્રસાદ બાસ	૦-૧૨-૦
૧૮	આદ્ય કવિ વાલ્મીકી બીજી આવૃત્તિ	ડી. ડી. શાહ	ડી. ડી. શાહ	ડી. ડી. શાહ	૦-૧-૩
૧૯	સુનિરાળ અમરતથ	બાળા મંજુસુદાર	બાળા મંજુસુદાર	બાળા મંજુસુદાર	૦-૧-૩
૨૦	શક્તિવા	ડી. ડી. શાહ	ડી. ડી. શાહ	ડી. ડી. શાહ	૦-૧-૩
૨૧	દાનેશ્વરી કર્ણ	"	"	"	૦-૧-૩
૨૨	મહારથી અલ્પન	"	"	"	૦-૧-૩
૨૩	વીર અભિમન્યુ	આર. એન. શાહ	આર. એન. શાહ	આર. એન. શાહ	૦-૧-૩
૨૪	સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્ર	બાળા મંજુસુદાર	બાળા મંજુસુદાર	બાળા મંજુસુદાર	૦-૧-૩
૨૫	ભક્ત પ્રહલાદ	ડી. ડી. શાહ	ડી. ડી. શાહ	ડી. ડી. શાહ	૦-૧-૩
૨૬	પિતૃભક્ત શ્રવણ	"	"	"	૦-૧-૩
૨૭	ચેલેયો	"	"	"	૦-૧-૩
૨૮	મહાત્મા તુલસીદાસજી	સી. વી. શાહ	સી. વી. શાહ	સી. વી. શાહ	૦-૧-૩
૨૯	ગોપીચંદ	આર. એન. શાહ	આર. એન. શાહ	આર. એન. શાહ	૦-૧-૩
૩૦	સતી પદ્મિની	"	"	"	૦-૧-૩

ક્રમ	શ્રી સંગ્રહ પદ્ય	ડી. ડી. રાહ	ધી જ્યોતિ કાર્યાલય, ગુરુમા- મસજીદની સામે, અમદાવાદ	૦-૧-૩	પ્રાયગિક સ્કૂલોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયબ્રેરી માટે.
૩૨	સ્વામી વિવેકાનંદ	"	"	૦-૧-૩	"
૩૩	સ્વામી રામતીર્થ	"	"	૦-૧-૩	"
૩૪	શ્રીમદ રાજચંદ્ર	"	"	૦-૧-૩	"
૩૫	પંડિત મદનમોહન માલવીયા	"	"	૦-૧-૩	"
૩૬	સરકાર વલ્લભભાઈ બીજી આદ્યતિ	આર. પી. સોની	"	૦-૧-૩	"
૩૭	શ્રીમતી સરોજીની નામિક	એસ. જે. જાદવ	લીલાધર જે. જાદવ, ૩૪૫, બુધવાર પુના, ર.	૦-૧-૩	"
૩૮	દિદુઓનું સમાજ રચનાશાસ્ત્ર			૫-૦-૦-૦	પ્રાયગિક અને માધ્યમિક સ્કૂલોમાં અને ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશનોમાં શિક્ષકોની લાયબ્રેરી માટે.

(અંગ્રેજીમાં સહી) એન. એ. કાઠરી

(ઉ. ભા. ના મે. એન્યુ. ઇન્સ. સાહેબના તા. ૫-૭-૧૯૩૮ ના પત્ર નં. ૪૫૧૩ માં કહેલી ચયનાનુસાર).

બાહ્યરખખરના નવા ભાગ

આથી સર્વેને ખબર આપવામાં આવે છે કે સર્વે ૧૯૩૮ના બન્યુઆરિશ બહિરખખરના ભાગમાં ઘટાડો કરી તે નીચે મુજબ રાખવામાં આવ્યા છે.

મુદત	આપું વધ	એક પાન	અડધું પાન	પા પાન
૭ માસ	૩. ૬૦	૩. ૪૦	૩. ૩૦	૩. ૩૦
ત્રણ માસ	૩. ૩૨	૩. ૨૨	૩. ૧૬	૩. ૧૬
એક માસ	૩. ૧૮	૩. ૧૨	૩. ૬	૩. ૬
	૩. ૭	૩. ૫	૩. ૪	૩. ૪

મુંબઈ ઈલાકાની ઉર્દુ શાળાઓ માટે મંજૂર થયેલાં પુસ્તકોની યાદી

નંબર	પુસ્તકનું નામ	ગ્રંથકર્તા	પ્રગટકર્તા કે છુટકો-સેલરનું નામ	કિંમત રૂ. આ. પા.	શા માટે મંજૂરી આપવામાં આવી છે.
૧, ૨, ૩, ૪	ચનાસી ભાગ ૧ અને ૨ (સને ૧૯૩૬ની આગતિ)	રોજમદમદ આબદુલ મજીદ, હેડમાસ્ટર, ઉર્દુ સ્કૂલ, સાગલી સ્ટેટ	આલોખાન પ્રેસ, પુના-૨	૦-૧-૦ ભા. ૧ ૦-૧-૦ ભા. ૨	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્ય-પુસ્તક તરીકે (માત્રી ઉમરનાં બાળકોના વર્ગો માટે.)
૩	આદર્શભેરીકલ વાટ (વર્નોચ્છલર-ઉર્દુ)	"	"	૦-૪-૦	"
૪	કાદરમલીઝ બોગ્રાફિ ધન ઉર્દુ ભા. ૩ (કુનિયાકે મખસુસ પીસે)	"	મિમ્મિલન એન્ડ કુંપનિ લિમિટેડ, હોર્નબીરોડ, મુંબઈ	૧-૪-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં સિક્ષકોની લાયબ્રેરી માટે.
૫ થી ૮	ઉર્દુ બોગ્રાફિ બુક ૧, ૨, ૩ અને ૪ કરતાં ટ્રિનિયાલ બોગ્રાફિ, આર. કુરેશી	એમ. આર. કુરેશી, એમ. બી. ટી. લેકમ્પર ઇન બોગ્રાફિ, માલેર કોલેજ કોલેજ	"	૧-૪-૦ ભા. ૧ ૧-૪-૦ " ૨ ૦-૧-૪-૦ " ૩ ૧-૦-૦-૦. " ૪	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીઓની લાયબ્રેરી માટે.
૯	બોગ્રાફિ બોધ ડિરિક્ટર (ઉર્દુ)	અહમનગર મુન્શી મહમ્મદ રઝાક કાઝી	અખતર બુકડેપો, મુંબઈ-૩	૦-૩-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં શિક્ષકોની લાયબ્રેરી માટે.

૧૦	ખાતીમુન-નગી-મજાન (સને ૧૯૩૬ની આગતિ)	મજાલીમ હમદી, ડીયર, અજમલ ગ્રેસ, મુંબઈ	૦-૧૦-૦	મરલામી મખતાબ માટે પાઠ્યપુસ્તક તરીકે અને શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થી- ઓની લાયકેરી માટે. પ્રાયમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્ય- પુસ્તક તરીકે.
૧૧	ન્યોગ્રાફિ ગ્રાફ સિધ (ધોરણ ૪ યુ) (સને ૧૯૩૭ની આગતિ)	અશીર અદમદખાન - સન્સ, ઓલ્ડ માર્કેટ, કરાંચી	૦-૮-૦	
૧૨ થી ૧૩	ખલીસ પ્રાયમર ભા. ૧ અને ૨	મીતાના ખસીલ અદમદ- ખાન	૦-૧-૬	
૧૪ થી ૧૭	મીસરીસ-એ-નીસાએ ઉર્દુ, "ઉર્દુ આદબ" ભા. ૧, ૨, ૩ અને ૪	અલીગઢ ખ્યામ ગુલામ મેયદીન, પ્રિન્સિપાલ ટ્રેનિંગ કોલેજ, અલીગઢ	૦-૧૦-૦ ભા. ૧ ૦-૧૦-૦ " ૨ ૦-૧૨-૦ " ૩ ૦-૧૨-૦ " ૪	ભાગ ૧ અને ૨ પ્રાયમિ- ક સ્કૂલોના ધો. ૫ અને ૬ અને એ. વી. સ્કૂલોના ધો. ૧ અને ૨ માટે પાઠ્યપુસ્તક તરીકે અને ભાગ ૩ અને ૪ એંગ્લો- વર્નાક્યુલર સ્કૂલો માટે.
૧૮	દિનપાત કી તીસરી કિતાબ સને ૧૯૩૭ની આગતિ)	ફઝલુલ્લાખાન નપુરી	૦-૩-૦	મરલામીક સ્કૂલોમાં પાઠ્ય- પુસ્તક તરીકે અને પ્રાય- મિક સ્કૂલોમાં શિક્ષકોની લાયકેરી માટે.

(મે, પસંનથ આસિ. હંધા જોન્યુ ઇન્સ. બી. ડી. અત્રે રોડેટરી હર્ડ રફલ મુક કમિટી યજાઈના વી. ૧૩૦૦ નં. આર-૩૮-૩૫ માં પ્રદેશી સંચનાનુસાર.)

કન્યાશાળાઓમાં

ઈનામ આપવાને મંજુર થયેલાં પુસ્તકો

ત્રીશક્તિ ગ્રંથમાળા

અનુક્રમ	કિંમત	અનુક્રમ	કિંમત
૧ કાકી	૦-૩-૦	૨૬ રત્નકાંઠા યોગમ	૦-૩-૦
૨ કાચદામાં સ્ત્રીનું રથાન	૦-૩-૦	૩૦ શુદ્ધિવેદ અને બીજી	
૩ અર્ધાંગતા	૦-૪-૦	વાતો	૦-૬-૦
૪ શુદ્ધવ્યવસ્થાની વાતો	૦-૬-૦	૩૧ સખીના પત્રો	૦-૮-૦
૫ ખાંચણા	૦-૫-૦	૩૨ રેવતું રાસ	૦-૩-૦
૬ બલિદાન	૦-૫-૦	૩૩ સ્ત્રીહૃદય	૦-૩-૦
૭ ભવાટવી	૦-૪-૦	૩૪ પારસી લક્ષ્મીતે વ.	૦-૬-૦
૮ મા	૦-૪-૦	૩૫ સંતતિનિયમન	૦-૮-૦
૯ ન્યાના પત્રો	૦-૬-૦	૩૬ વહેમી પતિ	૦-૩-૦
૧૦ પતિની પસંદગી	૦-૪-૦	૩૭ આરોગ્ય અને સુખ	૦-૬-૦
૧૧ લીલીની આત્મકથા	૦-૩-૦	૩૮ સામાજિક વાતો	૦-૫-૦
૧૨ ફાઈ	૦-૪-૦	૩૯ રમુછ વાતો	૦-૪-૦
૧૩ પારસી વાનીઓ	૦-૬-૦	૪૦ બકી બાબી	૦-૧-૦
૧૪ વિધવા	૦-૫-૦	૪૧ પતિ પ્રભુ છે.	૦-૧-૦
૧૫ કોને પરણું ?	૧-૪-૦	૪૨ માંદગી અને માવજત	૦-૪-૦
૧૬ સુધડતા ને સુંદરતા	૦-૮-૦	૪૩ વાતનું વતેસર	૦-૧-૦
૧૭ હાસ્યકુવારો	૦-૮-૦	૪૪ ધરેણીના શોખ	૦-૧-૦
૧૮ ભૂતના બહકા	૧-૧૨-૦	૪૫ પારસી સતીઓ	૦-૧-૦
૧૯ વિપત્તિ	૧-૮-૦	૪૬ એકાદશી	૦-૧૧-૦
૨૦ હાસ્યકલાપ	૧-૮-૦	૪૭ રાજકહેવી	૦-૧૨-૦
૨૧ દેવી ચૌધરાણી	૧-૮-૦	૪૮ શિવાજીની બા	૦-૧૦-૦
૨૨ વીર રોઝા	૧-૦-૦	૪૯ સાસુની શિખામણ	૦-૧-૦
૨૩ હાસ્યચરણ	૧-૮-૦	૫૦ કાચદાનું અજ્ઞાન	૦-૧-૦
૨૪ જરા ચૂડા મૂકલો	૧-૦-૦	૫૧ નામ વગરની નવલકથા	૧-૮-૦
૨૫ જીવનપલટો	૦-૪-૦	૫૨ નવા સાથીયા	૦-૨-૦
૨૬ સુખી ધર	૦-૩-૦	૫૩ વીર તારા બા. ૧	૧-૮-૦
૨૭ ભરતગુચ્છ	૦-૧૦-૦	૫૪ વીર તારા બા. ૨	૦-૧૨-૦
૨૮ ચાર્યાસીનું ચક્કર	૦-૫-૦	૫૫ ગોરમાનાં ગીતો	૦-૧-૦

મળવાનું ટેકાણું:—

ત્રીશક્તિ કાર્યાલય-સુરત

વિદ્યાર્થીઓના લાભાર્થે

કિંમતમાં ઘટાડો

લેખનકળા-કોપિખૂક

પાછળ અક્ષરો ઝૂંટે નહિ તેવા ઉત્તમ કોળખ પર છાપેલી

૨૪ પાનાં છતાં

કિંમત દોઢ આને

ફેળવણીખાતાએ મંજુર કરેલી, શિક્ષકવર્ગમાં ગાન્ય થયેલી અને વિદ્યાર્થીઓને

વિખ્યાતિ થતી અમારી લેખનકળા કોપિખૂક માટે આજેનાં લખો.

ફેળવણીખાતાએ મંજુર કરેલી

લેખનકળા-કોપિખૂક

નંબર ૧ થી ૩

પ્રાથમિક શાળા માટે

કિંમત દોઢ આને

નકલો દેશી હિસાબથી ચેતજો,

આસલ

દેશી હિસાબ ભાગ ૧ લો

૪૮ પાનાં

કિંમત ૦-૨-૬

મૂળ રચનાર:-રાવસાહેબ ભોળીલાલ પ્રાણવલ્લભદાસ
અને

રાવસાહેબ મોહનલાલ રણછોડદાસ

તેમાં સુધારોવધારો કરનાર ઉમેદભાઈ નારણભાઈ પટેલ

બહાર પડી છે

સચિત્ર થાણા જિલ્લાની ભૂગોળ(મે. થાણા જિલ્લા સ્કૂલ બોર્ડે પ્રાથમિક નિશાળોમાં
ચલાવવા માટે મંજુર કરેલી.)

બીજા અને ત્રીજા ધોરણ માટે

સુંદર રંગીન નકશા તથા વાક્યકાવર નકશા સાથે સુધારેલી આવૃત્તિ.

મોહનભાઈ ભુલાભાઈ નાયકે બતાવેલી

કિંમત ૦-૪-૦

બહાર પડ્યું છે.

ખાસ ઉપયોગી

ખાળકો વાસ્તે

સચિત્ર ખાળકોનું આરોગ્ય

ભાગ ૧ લો કિંમત ૦-૨-૬

લેખક:-ડૉ. વિ. રા. ભૂસરના મેડિકલ ઇન્સ્પેક્ટર, મ્યુ. સ્કૂલ-મુંબઈ

એન. ડી. મહેતાની કું. નં. ૭૬૭ કાલખાટેલી રોડ-મુંબઈ

મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી ક્ષેત્રવણી ખાતાએ અને વેસ્ટર્ન
ઇન્ડિયા સ્ટેટ્સ એજન્સિએ મંજૂર કરેલાં પુસ્તકોની

યાદી

[મુંબઈ ઇ મંજૂરી નં ૧૦૭૨૦/૮-૨-૩૫: વેસ્ટર્ન ઇ. મંજૂરી નં. ૩૭૨-૩૬/૧૬-૧૦-૩૬]

૧ કીર્તિકથાઓ (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૦-૨-૬
૨ હીરામોતી	૦-૩-૦
૩ પુત્રપુત્ર	૦-૨-૬
૪ દનુ દનુ દનુ દનુ	૦-૨-૬
૫ ક્યારે સમજશું ? (ત્રીજી આવૃત્તિ)	૦-૩-૦
૬ ટાઈટ્લોપની નીતિકથાઓ	૦-૩-૦
૭ વરતો અને ઉપાધ્યા	૦-૨-૬
૮ વેરાયેલાં ફૂલ	૦-૩-૦
૯ રમગીતો રાજદંડ	૦-૩-૦
૧૦ પ્રશ્નપેટી	૦-૩-૦
૧૧ ગણિતગમ્ય	૦-૨-૬
૧૨ હસતું મોં	૦-૩-૦
૧૩ પ્રાણીવર્ણન	૦-૪-૦
૧૪ બાળકોની રમતો	૦-૩-૦
૧૫ ધરતીકંપ	૦-૩-૦
૧૬ ચાર મુંદર મંવાદો	૦-૩-૦
૧૭ ગપાતનો જાળામુખી	૦-૩-૦

[મુંબઈ ઇ. મંજૂરી નં ૧૪૨૧૦/૧૨-૩-૩૬: વેસ્ટર્ન ઇ. મંજૂરી નં. ૩૭૨-૩૬/૧૬-૧૦-૩૬]

૧૮ ચાંદોસુરજ	૦-૪-૦
૧૯ જંગલમાં રખડતાં	૦-૪-૦
૨૦ જ્ઞાનમેળા	૦-૩-૦

[મુંબઈ ઇ મંજૂરી નં ૧૪૨૧૦/૧૨-૩-૩૬: વેસ્ટર્ન ઇ. મંજૂરી નં. ૧૪૨૧૦/૧૨-૩-૩૬]

૨૧ અંતરનાં અજવાળાં	૦-૫-૦
૨૨ કૂતરાની કહાણી	૦-૮-૦
૨૩ અરવી મુજરાત	૦-૭-૦
૨૪ જગતના જંગલમાંથી	૦-૫-૦

[મુંબઈ ઇ. મંજૂરી નં. ૬૮૨૭/૧-૧૨-૩૭: વેસ્ટર્ન ઇ. મંજૂરી નં. ૭૨૦૧-૩૬/૯-૭-૩૬]

૨૫ કીર્તિમંદિર	૦-૬-૦
૨૬ વાણની બોડમાં	૦-૬-૦
૨૭ વિરાળવિનોદ	૦-૫-૦

તણખામંડળ પહેલું	૧-૮-૦	૨૮૩૧ ૧૬-૬-૧૯૩૬
,, મંડળ બીજું	૧-૮-૦	
,, મંડળ ત્રીજું	૨-૭-૦	૨૬૬૦ ૨૬-૬-૨૭
બેર	૦-૬-૦	
મુંદર વાતો	૦-૬-૦	
દેવકથાઓ	૦-૬-૦	૮૦૮૩ ૯-૧૦-૧૯૨૮
પદ્યા	૦-૫-૦	
દશાંતશતક	૦-૧૦-૦	
પરિણીતા (શરદખાતુ)	૦-૮-૦	૬૫૩૪ ૨૭-૮-૩૭
પક્ષીસમાજ	૧-૪-૦	૬૫૩૭
જાળી	૧-૦-૦	૬૫૩૫

ચંદ્રનાથ (શરદળાણુ)

સ્વામી

અમળપત્રો

પાંચ લોકકથાઓ

વિસર્જન

સેવાદકસમ

આર્ષબલકથાઓ

ઝોલર

સંગીત. ગાર્ગદશિકા

સંગીતવિનોદ

સોળ સતી

કંકાવટી મંડળ ખીલું

વેણીનાં ફૂલ

૦-૧૪-૦	૬૫૩૩	૨૭-૮-૩૭
૧-૪-૦	૬૫૩૬	"
૦-૩-૦	૧૪૫૧	૨૭-૩-૩૧
૦-૪-૦	૧૦૫૮૭	૨૨-૧૧-૩૪
૦-૧-૦	૧૦૫૮૮	"
૦-૮-૦	૧૦૫૮૯	"
૦-૮-૦	૧૪૩૧૧	૧૯-૧-૩૩
૦-૬-૦	૧૪૩૦૫	૬-૩-૩૫
૦-૬-૦	૧૪૩૫	૫-૩-૩૪
૦-૧૦-૦	૧૪૩૫	"
૧-૪-૦	૫૮૦૯	૧૩-૮-૩૬
૦-૧૪-૦	૯૮૨૭	૧-૧૨-૩૬
૦-૮-૦		

[મુખ્ય ઇલાકાના નરેશરી કેળવણી ખાતા તરફથી]

નાનકડી વાતો

કથા-ગીતો

વાનરપુરાણુ

જનપદ

કિલ્લોલ

ચાંદની

ચિત્ર-કથાઓ

દેશ દેશની આદ્યુન વાતો ભા. ૧

" " ભા. ૨

રમકડાં

ગોવિંદનું ખેતર

લખમી ને ખીજ વાતો

શ્રીકાન્ત

ખિલોરી ચલાડ

ભોલકુમાર એકલવ્ય

મોટી આદાપેળા

૦-૬-૦	૯૮૨૭	૧-૧૨-૩૬
૦-૬-૦		
૦-૬-૦	૨૦૬૮	૨૬-૭-૩૭
૦-૧૨-૦	૨૦૬૬	૨૬-૭-૩૭
૦-૮-૦	૯૫૧૦	૨૭-૧૦-૩૭
૦-૪-૦	"	
૦-૮-૦	"	
૦-૧૦-૦	"	
૧-૧૦-૦	"	
૦-૬-૦	૯૬૬૫	૧૧-૧૧-૩૭
૦-૨-૦	૯૬૦૨	૧૦-૧૧-૩૭
૦-૨-૦	૯૬૦૧	૧૦-૧૧-૩૭
૦-૨-૦	૧૦૬૪૧	૭-૧૨-૩૭
૦-૩-૦	૯૬૬૬	૧૧-૧૧-૩૭
૦-૫-૦		
૦-૩-૦	૯૬૬૭	૧૧-૧૧-૩૭

[વેરના ઇન્ડિયા સ્ટેટ્સ એજન્સી તરફથી મંજૂર થયેલાં]

સમર્પણકથાઓ

ગોવિંદનું ખેતર

વેણીનાં ફૂલ

૦-૬-૦	૭૦	૨૦૧-૩૬
૦-૨-૦	તા. ૬-૭-૩૬	
૦-૮-૦	જે. ૭૦	૨૭૨-૩૬
	તા. ૨૬-૧૦-૩૬	

જનપદ

તણખામંડળ મોથું

ભોલકુમાર એકલવ્ય

૦-૧૨-૦		
૨-૦-૦	૭૦	૩૭ ૨૭-૧-૩૭
૦-૫-૦	૭૦	૧૮૮/૩૧ ૨૬-૫-૩૫

ગુજર ઇન્ડિયન કાર્યાલય, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

તા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈ પણ બુકસેલર પાસેથી.

માગી લે.

ગુજરાવાળા ગુજરાતી કૉપિબૂક નં. ૧ થી ૫
દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકઆના ગુજરાતી કૉપિબૂક નં. ૧ થી ૫
દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સાફ કમિશન મળશે.
કિંમત સંબંધી કોઈ પણ ફેરફાર હોય, તે
નીચે બતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બુકડીપો,
ગાંધીરોડ, રતનપોળને નાકે,

અમદાવાદ.

શાળાપત્ર સંબંધી સૂચના

- ૧ પત્ર સંબંધી લખાણ જોડિતર તરફ મોકલવું. છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક બાજુએ ચોક્કસ અક્ષરે લખવું. જે છાપવા યોગ્ય લાગશે તો છપાશે, અને ખસંદ નહિ કરેલા લેખ ટિકિટ મોકલી હશે તો પાછા મોકલવામાં આવશે. યોગ્ય અર્થપત્રને પણ સ્થાન મળશે.
- ૨ લવાજમ—વરસ એકતો રૂ. ૧-૮-૦ ટપાલખર્ચ સાથે અગાઉથી. છુટક અંકના રૂ. ૦-૩-૩ પોસ્ટેજ સાથે. લવાજમના પૈસા મનીઓર્ડર, એક અગર ડ્રાફ્ટથી મોકલાવશે તો તે ચાલશે, પરંતુ તેમાં કમિશન કે વઠાવ જે બેસે તે લવાજમના પૈસામાંથી કાપવાનો રિવાજ નથી, પરંતુ તે મોકલનારને સિર છે.
- ૩ શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડીઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલી જ હોય એમ હમેશ હોતું નથી; માટે દરેકને મંજૂર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.
- ૪ આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હેડબિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.
- ૫ સ્વજનસંકોચને લીધે શાળાપત્રમાં ઇનામપત્રક છપાય છે તેના સંબંધમાં દરેકને સૂચના કરવામાં આવે છે, કે રૂ. ૫ થી ઓછી રકમવાળાં નામ છપાવવા માટે મોકલવાં નહિ; તેમ છતાં આવશે તો તે છાપવામાં આવશે નહિ.
- ૬ જે ગ્રાહકનું ચાલુ સાલનું લવાજમ બાકી હોય તેમણે તાકીદે મોકલી આપવું નહિતો આવતો અંક વી.પી. થી મોકલવામાં આવશે. તંત્રી

[સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૩૮]

પુસ્તક ૭૭
અંક ૬

Registered
No. B. 43

શાળાના

તંત્રી

એચ. ટી. ઘોઘારી, બી.એ., એસ. ટી. સી. ટી.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧ શાળાની વ્યવસ્થા	...	૩૬૯
૨ આદર્શશાળા	...	૩૭૩
૩ કન્યામૈત્રી નિર્માણ	...	૩૭૬
૪ શુભોજિયાશાળા	...	૩૭૮
૫ વિનયશાળા	...	૩૮૧
૬ જીભનું અમકવું મા તોતડાપણું કેમ ચુકાવી શકાય	...	૩૮૬
૭ કેટલીક ઉપયોગી દ્રવ્યો	...	૩૯૦
૮ પાઠની મોટી	...	૩૯૨
૯ સંગીતનું નોટશાસ્ત્ર	...	૩૯૪
૧૦ દેનિશ મંથાઓ માટેની શારીરિક ડ્રેજવર્કનો નવો અભ્યાસક્રમ	...	૩૯૫
૧૧ સને ૧૯૩૮ માં ઉત્તર ભાગમાં એટલી વિદ્યાર્થીનીઓના કામગીરી	...	૪૦૩
૧૨ સરકારી જાહેરખબરો	...	૪૧૦
૧૩ કન્યામૈત્રી	...	૪૧૮
૧૪ ખાતરી જાહેરખબરો	...	૪૭

ડ્રેજવર્કખાતાના હુકમથી

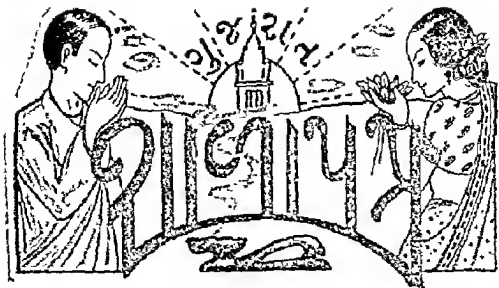
તંત્રી અને પ્રકાશક (ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૫ થી)

હીરાલાલ ત્રિકમલાલ ધોધારી, બી. એ., એસ. ટી. સી. ડી.

હેડમાસ્ટર, પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ

(સર્વ હક સ્વાધીન ગણ્યા છે.)

ધી " હાયમંદ ત્યુલિશી " ટ્રિનિટી પ્રેસમાં મુદ્રિત દેવીદાસ જાનવાલે ધાત્રી.
મદાપોસ રોડ—અમદાવાદ.

પુસ્તક ૭૭]

સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮

[અંક ૬

પ્રજાની ઉન્નતિનો આધાર તેની કેળવણી પર છે; અને કેળવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ સૂત્ર જેટલું વહેલું અમલમાં આવે, તેટલી વહેલી ઉન્નતિ.

શાળાની વ્યવસ્થા

(મતાંક ૫૭૫ ૩૨૭ થી ચાલુ)

વિદ્યાર્થીઓના સામાન્ય ગુણો:—

૧. પરીક્ષામાં ચોરી કરવી કે ઉત્તરવું, આ પ્રમાણે પર્તનારને ખીલ પરીક્ષામાં બેસવાની મનાઈ હોવી જોઈએ.
૨. નિયમિત મોડા આવવું, મોડા આવવામાં બાળકની સત્તાની જવાબદારી બાળક હોય તો વાલીનું ધ્યાન તે તરફ દોરવું. શિક્ષકે જાતે ખાસ નિયમિત ચવાની જરૂર છે. ખીજાં કારણો શોધી કાઢી તેને અનુકૂળ વર્તવાની જરૂર પડશે.
૩. શિક્ષક શીખવતા હોય ત્યારે બીજા છોકરાઓ સાથે વાતચીત કરવી અને વર્ગને ખસેડ કરવી, અમુક વિષય શીખવવાની રીતમાં રસ ન પડતો હોય અથવા બહુ મોટા વર્ગ હોય ને બાળકો બેધ્યાન હોય તો તે માટે બાળકને વગર વિચારે શિક્ષા કરવાથી કાર્ય સરતું

નથી. જે શિક્ષક બાળરવલાવથી પરિચિત હોય અને શીખવવાની સારી પદ્ધતિથી માહિતગાર હોય તે કદી પણ બાળકોને બેધ્યાન કે તોફાની જોઈ નહિ. બાલવાતાવરણ, અતારામ્ય વગેરે પર પણ બ્યાન આપવાની જરૂર પડશે.

૪. ઘેરથી કરી લાવવાના કામમાં નિષ્ફળતા-ઘેરથી આવેલું કામ-જો તે ગમ ઉપરાંતનું ન હોય તો વખતસર કરવામાં ન આવે તો માર્કના તુકસાનની શિક્ષા યાચ અથવા શાળામાં તે કામ કરાવરાવવું; પરંતુ તેમાં રમના વખતમાં અથવા શાળા પછીના વખતમાં રોકાવું નહિ જોઈએ, જોથી શાળાનું વાતાવરણ દુઃખમય બનશે કે જે આનંદમય હોવું જોઈએ, વાલીનો પણ સહકાર સાધવો.
૫. જીકું અથવા સંસય પડતું બોલવું ખરાબ સોજતો લઈને આમ બને છે અથવા કેટલીક વખત ખીકથી પણ થાય છે. સરઆતથી સાચું બોલવાની ટેવ હોય તેમજ અમણુ ગુન્દા માટે ખીક નહિ હોય તો આ ટેવો નાશુદ થશે. જીક ધણી વખત ખીકમાંથી ઉભું થતું નથી અને આ દરિયિંદુએ તેનો સામનો કરવો જોઈએ.
૬. ચોપડીઓ કે એવી નાની વસ્તુઓ ચોરવી-પાટ્ય પુરતકો કે જરૂરી સામાનની ખામી હોવાથી આમ ધણે લાગે બને છે. વાલીના સહકારની જરૂર છે.
૭. શાળાનો સામાન કે સાધનો જાણી જોઈને લાગવા કે તેને તુકસાન કરવું-આવા બાળકો બહુજ થોડાં જણાશે. ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જ્યાં સકય હોય ત્યાં વિદ્યાર્થી ખાસે સમું કરાવવું.
૮. રખડેલપણું, કામમાં આજસ, હાડકાંની હરામખોરી-આ ધણી વખત ખરાબ સોજતને લઈને બને છે. ખીચ પ્રવૃત્તિમાં તત્પર હોય તો તેને સુમાર્ગે વાળવાથી આ ટેવ નાશુદ થશે.
૯. ધાધલીઆપણું કે સફગાવેશ નં. ૮ માં જણાવ્યા પ્રમાણે સામનો થઈ શકે.
૧૦. શિક્ષક સાથે ઉદ્વેગ-શાળાનું વાતાવરણ સાચા પ્રકારનું હોય અને બાળકો બધા સમજે કે બધા તેમના ભલાને માટેજ પ્રયાત કરે છે, તો વખત જતાં માનની લાગણીઓ ઉદ્ભવશે. ગુન્દાનું મુખ્ય દારણુ જેમ પણ કાળજીપૂર્વક તપાસશે તેમ શિક્ષાની ઝોલી જરૂર પડશે.

જે બાળકોમાં ખોટું કામ કરવાનું વલણ હોય તેમને સુકિતપૂર્વક તાકીદે સુધારવાને પગલાં લેવાવાં જોઈએ, પણ જેઓમાં આવા આવેશો જોશવર હોય તેમને માટે સખત શારીરિક શિક્ષા કરતાં શિક્ષાની વધુ માયાળુ પદ્ધતિઓ અનુસરાવી જોઈએ.

સારી વર્તણૂક માટે વાજબી બદલા અને સારાં છોકરાં પ્રત્યે વખત-સરના ઉત્સાહના ચખ્દો બહુઈ અસર કરે છે, અને ખોટું કામ કરનારાઓને સુધારવામાં બહુ મદદ કરે છે. શાળાઓનું નૈતિક ધોરણ ઉચું લાવવામાં તંદુરસ્ત બાહ્યપ્રવૃત્તિઓ જેવી કે રમકાટિંગ, ગર્મનાઈડ, સામુદાયિક કામ, રમતોમાં સહકાર, નાટ્યપ્રયોગો અને શાળાનાં પર્યટનો સીધા મદદરૂપ બને છે. જ્યાં આવી મદદો હયાત છે ત્યાં શિક્ષાનાં પત્રકો કોરાં રહેશે અને શાળાના ત્રણ પ્રદેશોમાં શિક્ષકો, વાલીઓ અને વિદ્યાર્થીઓમાં શાંતિ ને સહકારનું સભ્ય પ્રવર્તશે.

પ્રિફેક્ટની યોજના—

કોઈ પણ મહાન શાળા પોતાની હયાતીમાં સ્વસંચાલનનું ધ્યેય સ્વીકારે છે, અને વિદ્યાર્થીઓમાં અંદર અંદર સ્વસંચાલન અમલમાં મૂકવા માટે કાયદા અને પ્રિફેક્ટની યોજના સાધનરૂપ છે. સ્વતંત્રતા કાયદાની શુભામ છે. જ્યાં ધાતકીપણે નહિ, પણ સખતાઈથી કાયદો અને વ્યવસ્થા જાળવવામાં આવે છે ત્યાં જેવા ભોકાના હક સચવાય છે તેવા બીજે ક્યાંય સચવાતા નથી. આને માટે શાળામાં મોનિટરોની યોજના કરવામાં આવે તેમજ વર્ગ દીદ અને આખી શાળા માટે વ્યવસ્થા માટેની કમિટીઓ નીમવામાં આવે કે જેમાં સભ્યો વિદ્યાર્થીઓ તરફથી શિક્ષકની દેખરેખ નીચે નીમવામાં આવે તો ભવિષ્યનાં કાર્યોની વ્યવસ્થા માટેની તાલીમ તેમને મળી શકશે. શિક્ષકો સત્તાની ભૂખથી દૂર રહી બાળકોને પોતાને માટે પોતાનીજ વ્યવસ્થા કરી લેવા દે અને તે સંબંધી જરૂરી મૂલ્યનાઓ અરજ યજ્ઞેથી આપવાને તૈયાર રહે અને ફક્ત દોરનાર અને દેખરેખ રાખનાર તરીકે રહે તો બાળકોને પોતા કોઈ અંકુશ કે સત્તા નીચે છે એમ જણાશે નહિ. ભૂલોથી ડરવાની જરૂર નથી. સંસ્કારાતમાં ભૂલ ચવાનીજ અને ભૂલો સુધારતાંજ શીખી શકાશે. જે ભૂલ કરતા નથી તે કંઈજ કામ કરતા નથી. કામ કરે છે તે ભૂલો કરે છે અને ભૂલો તો કોણ કરતું નથી ! મનુષ્યમોત્ર ભૂલને પાત્ર છે, તો બાળકોની ભૂલોથી જરાએ ડરવાની જરૂર નથી. ભૂલો કરીને અને તેમને સુધારીનેજ તેઓ શીખી શકશે.

શાળાની સ્થિતિ (તાસીર)

શિસ્તની અસર સ્થિતિ ઉપર છે તેના કરતાં સ્થિતિની અસર શિસ્ત ઉપર વધારે છે. કડક નિયમોનું સખતાઈથી પાલન કરાવીને શિસ્ત મેળવી શકાય. સ્થિતિનો આધાર લાખલા, ટહાપણુવાળી વ્યવસ્થા, કુશળતા, હવનના હિત્ય આદર્શ અને સાચા શિક્ષણને લગતા પ્રયત્નોનું હિત્ય ધોરણ રાખવા ઉપર અવનંત છે. એક મજબુત મુખ્ય શિક્ષક પ્રશંસા-પાત્ર શિસ્ત પ્રાપ્ત કરી શકે, ફાંકડી સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરવા માટે ફાંકડો મુખ્ય-શિક્ષક જોઈએ. સ્થિતિ એ શાળાનો આત્મા છે. જે સ્થિતિ સારી થવાની હોય તે શાળા માટેનો પ્રેમ, શાળા માટે અભિમાન, સર્વ દિશામાં શાળાની પ્રગતિ સાધવાની ઉત્કંઠા, આનંદથી આજ્ઞાપાલનનો જુરસો, સખત કામ, પ્રમાણિકપણું અને મર્યાદાશીલતા, કામ અને રમતમાં સાચું દીધ, વ્યવસ્થાની સાથે સ્વાતંત્ર્યનો જુરસો વગેરે હોવાં જોઈએ, અને દરેક વ્યક્તિ દુનીઆમાં જાય તે વખતે પોતાનું તેમજ દુનીઆનું લાલું કરવાની ધગસ એ જુરસા સાથે લાઈને જાય.

ઘરનું કામ:—

તે પુરવણીરૂપે હોવું જોઈએ એટલે વર્ગમાં છાત્રેલા કેટલાક મુદ્દાની વધારે ઉઠાણથી રસપૂર્વક સમજ માટે વર્ગમાં નહિ ચાલતાં પુસ્તકોમાંથી ઘેર અભ્યાસ માટે હોવું જોઈએ ને ઐચિત્તક હોવું જોઈએ. લખાણકામ-ઉપલા ધોરણોમાં એકંદરે ૩૦ થી ૪૦ મિનિટથી વધારે હોવું જોઈએ નહિ. ઐદિદિક અગાન અને વ્યાવહારિક નિષ્ક્રિયતા જેવું જુરસો નરમ કરનારું અને અતીતિમાન બનાવનારું ખીણું કાંઈ નથી. બાળકોપણું અને અચકિત તેમનાં માંથી હિત્તજ યાય છે. ઘરનું કામ વ્યક્તિત્વ અને સ્વાધ્યાય માટે હોવું જોઈએ. ગોખેલાની પરીક્ષા માટે નહિ, આવી જાતના સહકારથી સ્વતઃ પ્રવૃત્તિની જાવના જાગૃત થઈ શકશે.

પુસ્તકાલય:—

છાત્રોએને પુસ્તકાલય તરફ ધકેલવા ન જોઈએ પણ આકર્ષવા જોઈએ. બધાં ધોરણો માટે બધા વિષયો માટેનાં રસિક પુસ્તકો તેમાં રાખવાનો આદર્શ રાખવો જોઈએ અને તે પ્રમાણે તે ગોઠવેલાં જોઈએ. પુસ્તકો તરત મળે તેવાં રાખવાં. પુસ્તકાલય ફક્ત ઘેર વાપરવા માટે છે તેવું ધારવું જોઈએ નહિ.

વાચનનો પાઠ શાંત હોવો જોઈએ. દરેક વિદ્યાર્થી તેનું પુસ્તક પસંદ કરે અને વાંચે અને જ્યારે સમજીતીની જરૂર લાગે ત્યારે શિક્ષકને પૂછે. પ્રસંગોપાત પુસ્તકાલયની મુલાકાત દરરોજના વ્યવહારથી ઇચ્છવાલાયક અને ઉપયોગી ફેરફાર છે. મોટી ઉંમરના વિદ્યાર્થીઓ અથવા જ્યારે શાળાનું પુસ્તકાલય ન હોય કે અપૂર્ણ હોય ત્યારે સ્થાનિક માહેર પુસ્તકાલયનો ઉપયોગ કરી શકે. આવા સંજોગોમાં શાળાના વિદ્યાર્થીઓ શિક્ષકની સાથે ત્યાં હાજરી આપે તે માટે સમય નિર્ણય કરવો જોઈએ. શિક્ષકની જાણ વગર કોઈપણ પુસ્તક વિદ્યાર્થી પાસે હોવું જોઈએ નહિ.

અપૂર્ણ

આદર્શશાળા

(ગતિક પૃષ્ઠ ૩૩૦ થી ચાલુ)

૨૨ સ્કાઉટિંગનું શિક્ષણ—

આ શિક્ષણ સેવાનું બિરદા અપાવે છે. પ્રાણિમાત્રની સેવા કરવી એ આ ગણવળનો હેતુ છે. એ ઉત્તમ આશયવાળી યોજનાઓનો અમલ બને આપણે બાળકો પાસે કરાવીએ તો સામાજિક, ધાર્મિક કે રાજકીય સુધારો નજીકનાજ લવિષ્યમાં આપણે સર કરશું. મેં તો એતો જીવનમાં પણ અમલ કર્યો છે. એથી મને પોતાને ખૂબ લાભ થયો છે. એક વાર એક સ્ટેશને ગાડી થોભી. મારી પાસે એક સુશિક્ષિત બેન બેઠી હતી. તેનું પ્રભુત્વ બાળક પાણી માટે રડતું હતું. ગાડી ઉપડવાનો સમય થયો. મેં તેનું ધ્યાન લીધું. નજેથી પાણી લઈ અને ઝટ ડબ્બામાં ચઢી બાળકને પાણી પાતું. એના તૃપ્તાતુર આત્માએ સંતોષના અનંત આશીર્વાદ આપ્યા. મારી કને યુવકો બેઠા હતા તેમણે હસાહસ કરી મારી મસ્કરી કરી. અંતે મારી અને તે બાળકની કોઈપણ સમાઈન નીકળવાથી તેઓ ભેંકા પડ્યા. મારી માફો માગી.

દરેક શાળામાંનો વિદ્યાર્થી ધારે તો આવું ધણું કરી શકે. આપણે આજે જોઈએ છે તે એજ કે નિસ્વાર્થી સેવા માટે જે શાળામાં એવાં જવાહીર બહાર પડે તેજ આદર્શતાનો દાવો કરી શકે.

શ્રામ્ય સુધારણાની બાબતમાં આવું શિક્ષણ વગર પૈસા અનેક રચનાત્મક કાર્ય કરી શકે; માત્ર શિક્ષકે સ્વાર્થ છોડવો જોઈએ. ક્ષણિક સ્વાર્થ-લોકચર્ચાનો વિષય થતાં પ્રવૃત્તિ ચક્રમાં મળે છે, એ સૂત્ર યાદ રાખો.

૨૩ છાત્રાલય—

છાત્રાલય એ અપિઆઅમનું આધુનિક રૂપ છે. ગૃહની કેળવણી સંકુચિત હોવાથી આવાં છાત્રાલયો ખૂબ કામનાં થઈ પડ્યાં છે. પ્રત્યેક પ્રાથમિક શાળા સાથે આવાં છાત્રાલયો હોય એ આનંદની વાત છે; છતાં દેશની સ્થિતિ જોતાં એવાં છાત્રાલયો સેન્ટ્રલ સ્કૂલોમાં હોય એ ધરુણ વાત છે. ગ્રામ્ય હિંદુસ્તાનને અસ્થાયી યોજના પરવડે તેમ નથી, છતાં આવાં છાત્રાલયો દરેક ખુણે પ્રગતિ ફેલાવી શકે છે. ધંધાદારી શિક્ષણ એને ગામગુધારાનું જ્ઞાન આવાં છાત્રાલયોમાં સારી રીતે આપી શકાય છે. માત્ર યોજનાની જરૂર છે. ઉદ્યોગ અને સંસ્કાર બંનેનો સુમેળ આવી પવિત્ર જગામાજ ઉત્તમ રીતે થઈ શકે. કઈ પ્રગતિ કેળવણીની ઉચ્ચતા સિવાય સિદ્ધિ મેળવી શકી છે ?

૨૪ માઆપ-વાલીનો સહકાર—

શાળા એ સમાજનું અંગ છે, અથવા શાળા એ નાનો સમાજ છે. જેમ સમાજમાં અનેક કુટુંબો હોય છે તેમ શાળામાં ઘણાં ઘોરણો હોય છે. પણ સત્ય વાત એ છે કે સમાજને ઘડવાનું કામ શાળા કરે છે. સમાજને વિકસાવનાર મહાન બળ શાળાનું શિક્ષણ છે. “ નેથી શાળા તેવો સમાજ ” એ સૂત્ર પ્રત્યેક શિક્ષકે હૃદયપટ પર કોતરી રાખવું.

આ બાબત માટે માઆપના સહકારની ઘણી અગત્ય છે, નિશાળ વિશે સંપૂર્ણ ખબર દરેક વાલીને હોવી જોઈએ અને દરેક વાલીને શિક્ષકે જાણખવા જોઈએ. આ બાબત નવીન શિક્ષણકાવો પોઝીટીવે કહે છે. બાળકના શિક્ષણમાં ગૃહની પરિસ્થિતિ, વંચપરંપરાના ગુણ અને શાળાનું એકત્રિત શિક્ષણ મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. શિક્ષક બાળકને લખવાનું આપે છે. ગરીબ બાળક ઘર આગળ ફ્રાનસકે દીવાના અભાવે લખવાનું કામ કરતો નથી. બીજે દિવસે શાળામાં લખાણ નહિ લખી લાવવા માટે શિક્ષક તેને મારે છે. આવી બાબતનું સત્ય માત્રમ પડે તોજ તેનો ઉપાય થાય છે. હોકરા અને હોકરી બંનેની, સ્થિતિ બદલવા માઆપનો સહકાર મુખ્ય પ્રધાનનું કામ કરે તે બાળકના સર્વોદય માટે બાળકની વધુ નજીક જવાય તેમ સાફ.

૨૫ શારીરિક શિક્ષા—

વર્તમાન કેળવણીકારો આ બાબત સંબંધી ખૂબ ચર્ચા ચલાવે છે. જુની શિક્ષણપ્રથા સામે જે અર્વાચીન પદ્ધતિનો વિરોધ છે તેમાં આ બાબત

મુખ્ય છે. અસલના વખતમાં કેટલાક શિક્ષકો એમ માનતા કે સખત માર વગર વિદ્યાર્થીઓ ભણી શકે નહિ. જે કે એ વાત તો વિવાદાતીત છે કે અત્યારે સમાજમાં જે સ્વચ્છંદી વાતાવરણ જેવામાં આવે છે તે સલામતી લેવાય તેમ નથી. સમાજમાં જે આવી પરિસ્થિતિ હમેશા આજુ રહે તો એ આવતી કાલની પેઢીને ભયંકરતાની ખીણમાં ખેંચી જશે. અસખત સુધારો પદ્ધતિમાં ચવાતી જરૂર છે, પણ વિદ્યાર્થીની કુટુંબો વધારવામાં સુધારો ચવાતી જરૂર નથી. પદાર્થ, પ્રયોગ અને સિદ્ધાંતની અર્થોર્થીન શિક્ષણશ્રેણી અનુભવજન્ય ક્રિયાત્મક શિક્ષણ આપે છે, પણ તેમાં બધાજ વિદ્યાર્થી સરખા કામ કરતા નથી, જે કે પાછળ પડતા વિદ્યાર્થીને એવી બાબતમાં શિક્ષા કરવાની જરૂર નથી. તેને માટે વધુ વખતભોગ અને શક્તિભોગ આપવાની જરૂર છે.

“સોદી વાગે ચમચમ ને વિદ્યા આવે ધમધમ” એ કલંકપ્રિય ઉક્તિનું પુનરાવર્તન બાળકના જીવિતો નાશ કરે છે. અનુભવ અને ઉત્ક્રાન્તિ બંનેનો સુમેળ સર્જન ઉત્પન્ન કરે છે. જ્યંથી શિક્ષાનું વાતાવરણ પ્રાથમિક શાળામાંથી બિઝકુલ નાપુદ ચવાને હજી થોડો સમય નોઈશે.

જ્યારે એક શિક્ષક ચારિત્ર્ય માટે શિક્ષા કરે તો તેને લોક-સમાજ નિંદે છે, જ્યારે એક શિક્ષક બહુતર માટે શિક્ષા કરે તેને વખાણે છે. મને આ બાબતમાં પહેલી બાબત અગત્યની લાગે છે. જે શાળાનું ચારિત્ર્ય બગડતું હોય અને મુખ્યશિક્ષક તેને ખાજે નહિ તો તે પ્રવાહ સમસ્ત સમાજને ભરગીજીત કરશે. આવી અગત્યની બાબતમાં તમે શું કરશો? આત્મનિર્ણય એ આ જમાનાની તાસીર છે. સ્વનિર્ણય, સ્વપ્રકાશ અને સ્વઉપાર્જન, એ ત્રિવિધ આદર્શ સિદ્ધ કરવો એજ પ્રાથમિક શાળાનું ઉત્તમ કર્તવ્ય છે.

દુકમાં બાળકની સર્વશક્તિ વિકસવા માટે તેને ઘાટ જરૂરની નથી. પણ બને છે એવું કે કેટલાક વિચારમાં સોના જેવા છે જ્યારે આચારમાં કચિર જેવા છે. આવા માણસો અનુભવની વગોવણી કરી નવીનતાની અતિશયોક્તિ કરે છે, જેથી પરંપરાગત મુઠી સિયિલ બને છે.

બાળક એ ઉત્ક્રાન્તિના નિયમ પ્રમાણે પ્રાણિમાંથી ઉત્પન્ન થયું છે. જેથી તેનામાં અનેક પાશવી સંસ્કારો છે. એ સંસ્કારોને તપાવ્યા સિવાય શુદ્ધ થતા નથી. એમ તો ન જ માની શકાય કે બાળક સો ઠંડા શુદ્ધ છે. વિચાર કરતાં કરતાં વિચારરત્નો જન્મે છે, કાર્ય કરતાં કામદંધા જન્મે

છે અને દિવ્યતાનો વિચાર કરતાં દેવ બને છે. તેમ આપણો આદર્શ
“બાળકમાંથી મનુષ્ય, અને મનુષ્યમાંથી દેવ બનાવવાનો છે.”

છેવટે એટલુંજ કહીશું કે ભણતરને માટે શિક્ષા સદંતર બંધ કરવી.
અને કોઈકેજ સંજોગમાં મુખ્ય શિક્ષકને ચારિત્ર્ય માટે શિક્ષા કરવાનો
જવાબદારીપૂર્વકનો અધિકાર આપવો; છતાં શારીરિક શિક્ષા તો સદંતર
બંધ થવી જોઈએ. અપૂર્ણ

ઈલામી નિબંધ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૪૦થી ચાલુ)

બાળકોના અભ્યાસક્રમમાં કઈ કઈ બાબતોને
સ્થાન મળવું જોઈએ.

- (૧) ગામડાના બાળકોને મણિત, વાચન અને લેખનનું પૂર્ણ જ્ઞાન મળવું જોઈએ.
- (૨) વ્યવહારમાં તેમના ભણતરનો ઉપયોગ થાય, એવું નામું, મણિત અને લેખનનું હિસાબી જ્ઞાન આપવું જોઈએ.
- (૩) તેમની શારીરિક શક્તિ ખીણે, વધુ સુદૃઢ બને, એવો શારીરિક શક્તિએને ખીણવનારો અભ્યાસક્રમ દાખલ કરી, તે દરજિયાત કરવો જોઈએ.
- (૪) એને પોતાનાજ પ્રાંત અને દેશનું પૂર્ણ જ્ઞાન-ઇતિહાસ, જુગોળની દૃષ્ટિએ મળવું જોઈએ.
- (૫) પોતાના પ્રદેશની આબોહવા, જમીન, ખનીજો, આવાત, નિકાસ, વેપારનું વિસ્તૃત અને સચોટ જ્ઞાન મળવું જોઈએ.
- (૬) જુદી જુદી ક્રમનાં બાળકોને તેમને વારસામાં મળેલો યા મળવાનો ધંધો ખરાબર કરી શકે, તેમાં ઘટતા ફેરફારો કરી, નવી નવી શોધો કરી શકે, તેવું અને તેટલું જ્ઞાન તેમને તેમના ધંધાનું આપવું જોઈએ.
- (૭) ખેતીનો ધંધો એ અમલનો હોવાથી તેનું જ્ઞાન, તેનો વિકાસ, દેશ અને સમયને અનુસરીતે તેમાં કરવા જોઈતા સુધારાનું પ્રાયોગિક જ્ઞાન પ્રાયોગિક રીતે તેને મળવું જોઈએ.
- (૮) સુધાર, હુદાર, કડીઆ, કડીઝર, મોચી, ફરજી એ કામો કે જેની સમાજને હરપળે જરૂર પડે છે, તેની મદદ સિવાય સમાજ પાંગળો ખની રહે; તે કામોનાં બાળકોને તે ધંધાના આરંભનું જ્ઞાન, તેની ઉપયોગિતા, તેમાં શા શા ફેરફારો ઘટિત અને આવશ્યક છે તેનું

પ્રાથમિક જ્ઞાન મળવું જોઈએ, કે જેથી તે મોટપણે પોતાના ધંધાને યોગ્ય રીતે દોષાવી શકે, તે ધંધો યોગ્ય રીતે ચલાવી તે વડે પોતાનું જીવન સુખરૂપ વઢાવી શકે; જેને પરિણામે દેશ સુખી અને આબાદ બને, અને દેશમાંથી બેકારીનું તત્ત્વ ઘટે.

(૯) ઇતિહાસનું જ્ઞાન તેને જરૂર પુરતું અને દેશકાળ સમજવા પુરતું મળે, તો તે અયોગ્ય નથી, પરંતુ હાલના અભ્યાસક્રમની માફક પરદેશોનું પૂર્ણ જ્ઞાન મેળવે, ન્યારે પોતાના દેશનું અરે પોતાના પ્રાંતનું જરૂરનું જ્ઞાન બરાબર મેળવે નહિ, એમ બનવું ન જોઈએ.

(૧૦) આરંભથી આંકનો પાથો મજબુત થવો જોઈએ; જેથી તેની ગણિત-શક્તિ ખીલે, મજબુત થાય અને વ્યવહારિક જ્ઞાનમાં પછાત ન રહે.

(૧૧) ચાર ધોરણ સુધીમાં સાધારણ લેખન, વાચન અને ગણિત જરૂર પુરતાં ઇતિહાસ, ભૂગોળ વિગેરેનું જ્ઞાન સામાન્ય રીતે દરેકને ફરજિયાત અપાવું જોઈએ.

(૧૨) દરેક ધંધાની એકેક શાળા, જિલ્લા દીઠ બોલી, તે તે ધંધાનું જ્ઞાન મેળવવા બાળકો તે શાળામાં જાય, અને પોતાના ધંધાની યોગ્ય કેળવણી તે ત્યાં મેળવી શકે.

(૧૩) તાલુકા દીઠ એક કે બે સામાન્ય નાત ધોરણની શાળા બોલવી, કે ધંધાની કેળવણી ન મેળવી શકનાર પરચુરણ કામનાં બાળકો તે શાળામાં જાય, અને ત્યાં સર્વ વિદ્યોનું પૂર્ણ જ્ઞાન મેળવી, માધ્યમિક શિક્ષણ મેળવવાની લાવડાત પ્રાપ્ત કરે.

(૧૪) નીતિની કેળવણીને શાળામાં અવશ્ય સ્થાન મળવું જોઈએ, જેથી બાળકોનાં ચારિત્ર ખીલે, સુધરે અને સમાજમાંથી કજીઆ, કુસંપ, ચોરી, અનીતિ ઘટે અને પ્રત્યેક બાળક મોટપણે પવિત્રપણે પોતાનું જીવન ગાળી શકે.

(૧૫) હાલનો અભ્યાસક્રમ બાળકની મજબુતશક્તિઓ સહન કરે તે કરતાં વધુ કઠિન છે, તો તેને હલકો યા ઓછો કરવાની બેશક જરૂર છે. આ બાબત કેળવણી આપવાનું કામ કરનાર હરકોઈ વ્યક્તિ વિનાન વિરોધે કમુલ કરશેજ.

શિક્ષકને પોતાના કાર્યમાં વધુ સરળતા થાય, એ દૃષ્ટિએ હાલનો અભ્યાસક્રમ સુધરાવવો જોઈએ કે કેમ ?

શિક્ષકના કામની સરળતાનો આધાર, બાળમાનસની સરળતા ઉપર રહેલો છે. શિક્ષક શીખવે, તે બાળક ગ્રહણ કરે, તેમાંજ શિક્ષકના શિક્ષણની સરળતા-સફળતા-સમાર્થતા છે; એટલે બાળકને લાભદાયક થાય, બાળકો ગ્રહણ કરી, તે સમજી પચાવી શકે, હૃદયમાં ઢિતારી શકે એવા અભ્યાસક્રમ પરજ શિક્ષકની સરળતા પણ અવલભ્ય છે; એટલે જો બાળકના લાભની દૃષ્ટિએ, અભ્યાસક્રમ સુધરે તો તેમાંજ શિક્ષકની સરળતાનો પ્રથમ સમાર્થ જાય છે, એટલે તેની જુદી ચર્ચાની જરૂર રહી શકતી નથી. બાળકની લાભદાયક દૃષ્ટિના અભ્યાસક્રમમાંજ શિક્ષકની સરળતા સમાર્થ જાય છે.

અપૂર્ણ

ભૂગોળશિક્ષણ

(મતાંક પૃષ્ઠ ૩૪૪થી ચાલુ)

બીજા કુટુંબો:—

૧	ખેતરમાં બાપતું કામ	...	...	...	(ઋતુઓ)
૨	ખાણમાં કામ કરનાર	...	...	...	(ધંધો)
૩	નદીકાંઠે માછીમાર	...	...	...	(ધંધો)
૪	હોલેન્ડનું કુટુંબ	...	...	...	(સપાટ જમીન)
૫	રશિયાના જંગલનું કુટુંબ	...	...	...	(સમશીતોષ્ણ આબોહવા)
૬	સ્વિટ્ઝર્લેન્ડનું કુટુંબ	...	...	...	(પહાડી મૂલક)
૭	કેંગોના જંગલનું કુટુંબ	...	...	...	(ગરમ ભેજવાળા હવા)
૮	લેબેડોરનું કુટુંબ	...	...	...	(હિંડો પ્રદેશ)
૯	સહરાના રણનું કુટુંબ	...	...	...	(રણપ્રદેશ)
૧૦	પ્રેરીના મેદાનોનું કુટુંબ	..	...	...	(સમશીતોષ્ણ ખીડ)
૧૧	સુદાનનું કુટુંબ	...	...	...	(ઉષ્ણકટિબંધનું ખીડ)

આવી બાતની વર્ણનાત્મક અને કલ્પાત્મક ભૂગોળ વાર્તાદ્વારા શીખવવી અને યોગ્ય પસંદગી અભ્યાસક્રમમાંથી કરવી. ઉપરના દાખલામાં જે કુટુંબો પસંદ કર્યા છે તે ધંધાને, આબોહવાને અને જુરચનાને અનુસરી કરેલાં છે. બાળકો પિતાના ધંધાને જાણે છે (ખેતી) અને તે ઉપરાંત બીજા જે પસંદ કરી બહારનાં કુટુંબોના વિવિધ દાખલા પસંદ કર્યા છે. વધુ દાખલા લેવાની જરૂર નથી. પૃથ્વીના મોટા વિરોધ દર્શાવનારા પ્રદેશોનો એક એક દાખલો ખસ છે. આ વાર્તાઓ પ્રતિ વળવાની બીજી પણ કેટલીક રીતો છે: બાળકો, કુટુંબો, નાસ્તો, ઘરો, વ્યવહારનાં સાધનો, દુકાનો, ધંધાઓ, વનસ્પતિ,

ખાક અને ગ્રાણી. નીચેની હકીકત વાંચો એટલે આ હકીકત રપ૪ થશે:—

૧ પાણીમાં ગ્રાણીઓ અને તેમની ભતતનાં જંગલી ગ્રાણીઓ:—

ખિલાડી અને વાઘ	...	...	...	હિંદુસ્તાનનાં જંગલ
કુતરો અને વર	...	...	...	સાઈબિરિયાનું મેદાન
બકરો અને શેમેઈ	યુરોપના ઉંચામાં ઉંચા પહાડો પર	રહેનાર એક		
ભતતનું દરથુ:	...	...	...	આફ્રિકા
ઘોડો અને જિંઘા	...	...	...	આફ્રિકા

૨ ભાર વહેનારાં ગ્રાણીઓ:—

બળદ, ચાક	...	...	...	હિંદુસ્તાન, તિબેટ
ગિંટ	...	...	...	સહરા, થર.
હાથી	...	...	...	ખલિફેશ
રેઇન્ડર	...	...	...	લેપલેન્ડ

(૩) કાકપર ચઢનારાં ગ્રાણીઓ:—

વાંદરાં અને ખીસકોલી	...	...	...	જંગલો: વન

(૪) ઢોડનારાં ગ્રાણીઓ:

હરણ અને શાહમૃગ	...	...	...	ઘાસનાં ખીડો

(૫) તરનારાં ગ્રાણીઓ:

ધોળું રીંછ, મગર	...	...	...	વગેરે.

ભૌગોલિક પરિસ્થિતિને વળગી રહીને લોકોનું વર્ણન મુલાબપૂર્વક તાદરશ ચામ તેવી રીતે કરવું. હિંદમાં “ગ્રામ્ય જીવન”ના પાંદો પ્રદેશમાં આવેલા અમુક ગામને લગતાજ હોવા જોઈએ. સામાન્ય ખેડૂતનું વર્ણન એ શ્રુગોળ નથી.

ગ્રાન્ટેકટ પદ્ધતિ પ્રમાણે ગામડામાં કામ કરવાનું સરળ થઈ પડશે. ધોધાઓ રેતી પર કે રમતના મેદાનના એક ભાગમાં દર્શાવી શકાશે.

પ્રાથમિક શાળાનાં છેટલાં ત્રણ વર્ષમાં ખીમત લોકોની વાતોદ્ધાર બાળકોને પૃથ્વીના ગોળાના જમીન અને પાણીના મોટા જગ્યાઓનો ખ્યાલ આપી જશે. તેઓ મહાસાગરો અને ખડોના નામથી પરિચિત થશે. તદુપરાંત ધણા અગત્યના દેશો, દરિયા, નદીઓ અને પર્વતોના પ્રદેશોથી વાદિક થશે. આ કાર્ય વ્યવસ્થાપૂર્વક વિષયની એકતાની દૃષ્ટિથી આગળ જણાવ્યું તેમ થશે.

હુકાનોમાં જેએલી ચીજો, ખેતરોમાંના પાણી, વ્યવહારનાં સાધનો, હવા વગેરે બાળકો જે પ્રદેશમાં રહેતા હોય તેની સાથે યોગ્ય સંબંધ બતાવતાં હશે. સાદું નકશા બનાવવાનું કામ હાથ ધરવામાં આવશે; જેમકે વર્ગ, રમતનું મેદાન, મહોદ્દો. ઘર વગેરેના પ્લાન બનાવવા; ઓર્ડન્સ સમીક્ષા પણ શરૂ થશે; આ બધાં મૂલ્યનો અભ્યાસક્રમમાં શરૂઆતથી દાખલ કરવાં જોઈએ.

વાર્તાઓની સાથે સાથે મુંબઈ ઇલાકાની થોડીક બૂગોળ પણ શીખવવી. મુંબઈ ઇલાકાનો અભ્યાસ “સામાજિક દૃષ્ટિ” કરાવવો; બની શકે તો હિંદુસ્તાનનો અભ્યાસ સફળતાથી લઈ શકાશે. આપણા દેશગંધુઓની જિંદગીની સ્થિતિનો અભ્યાસ-તેઓના ધંધાઓ, આરામગૃહો, ગૃહોની સ્થિતિ વગેરેનો અભ્યાસ સામાજિક બુદ્ધિનો વિકાસ સાધશે. ખોરાક, કપડાં અને ટાઢ, તડકા અને વરસાદથી રક્ષણ, એ બાબતો પરથી કેવી રીતે આગળ વધવું તે સમજાશે. સ્થાન, લેકો અને તેમનું કામ વિચારવું જોઈએ. વરસાદનું રેકર્ડ, સારી વરસાદનો નકશો બનાવવામાં ઉપયોગી થશે.

હિંદુસ્તાન શીખવતી વેળા દુનિયાની એકતા ઉપર વારંવાર ભાર મૂકવો જોઈએ. હિંદને બ્રિટન, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, જાપાન અને મુસોલિની શો ધણી ચીજો પુરી પાડે છે. તેજ દેશો બીજા દેશોને પણ માલ આપે છે. બ્રિટન પણ ઘઉં, માંસ જીન અને રૂ જે દેશોમાંથી મેળવે છે તેજ દેશો આપણને પણ જોઈએ ચીજો આપે છે. જનાજામાં લોકો હવા-માવાનાં સ્થળોએ જાય છે. ધણા લોક પરદેશ જાય છે. આ પ્રમાણે દુનિયા સાથે સંબંધ જોડવો.

આ અભ્યાસને અંતે બાળકો હિંદુસ્તાનના અને પૃથ્વીના બૂરચનાના નકશાથી માહિતગાર બનશે. હવે તેમને એટલાસ અને પાઠ્યપુસ્તક વાપરતાં આવડશે. તદુપરાંત તેમને સ્વપ્રદેશની બૂગોળ તથા ઇતિહાસ અને સાહિત્યનો થોડો અનુભવ થયો હશે.

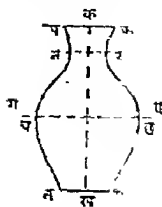
શિક્ષકોને ચેતવણી આપવાની કે આ સમયે સ્કોલરશિપ, અને ખાસ કરીને ગણિત અને ભાષાનીજ પાઠ્ય લાગણું જોખમભરેલું છે.

અપૂર્ણ

ચિત્રકામ

(મતાંક પૃષ્ઠ ૩૩૪ થી આદ્ય)

આંખની સપાટી પર મૂકેલા કુળનું ચિત્ર કાઢવા વિધે.—

વર્ગની ગોઠવણી:—

વર્ગને ગોળાકાર કે અર્ધ ગોળાકારના ગોઠવવો. પદાર્થ વર્ગની બનાવર મધ્યમાં વિદ્યાર્થીથી ૭ કે ૮ ફુટ દુર રહેવો જોઈએ.

પદાર્થની ગોઠવણી:—

પદાર્થને એવી રીતે ગોઠવવો કે તેને ઠીક વિદ્યાર્થીની આંખની સપાટી જોઈ શકે. આ માટે પદાર્થ નૂકવાની લાકડાની ઘોડી ઉપર નીચેથી ચીકી શકે એવી રાખવી જોઈએ.

ચિત્ર કાઢતાં પ્રથમ પ્યાનમાં રાખતું કે એક સાદો પદાર્થ કાઢવા માટે કાગળમાં લગભગ ૬ લાગની જગ્યા તેનો સમાવેશ થવો જોઈએ. ચિત્રકામ ગોઠવે અને વચમાં કરવા માટે આસપાસ તેમજ ઉપર નીચેથી સાધારણ થોડી જગ્યા ખાલી રાખી વચમાં પ્રમાણસર ઉચ્ચારની લીટી ને પદાર્થની પહોળાઈનો ખ્યાલ રાખી દોરવા.

૧. કુળની ઉચ્ચાર વચ્ચેની ક જ સીધી દબી લીટી નક્કી કરી કાઢો.
૨. ત્યારબાદ કુળની પહોળાઈમાં પહોળા જગ્યા ઉચ્ચારની લીટીમાં કઈ જગ્યાએ આવે છે તે જોઈ અને તે જગ્યાએ પહોળાઈની ગ ઘ લીટી દોરવી. આ લીટીઓ હલકે હાથે દોરવી.
૩. હવે પહોળાઈને ઉચ્ચાર જોડે પ્રમાણસર સરખાવી ગ ઘ લીટીમાં ચ અને છ બિંદુઓ મૂકવાં.
૪. હવે મોં અને પાયા આગળની કુળની પહોળાઈ કુળની મધ્ય પહોળાઈ થી જોડે સરખાવી અનુક્રમે પ ફ અને ત ય બંને દોરો.

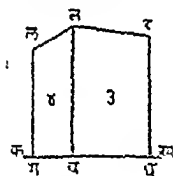
૫ હવે નાનામાં નાની ગળા આગળની પહોળાઈ મોંની પહોળાઈ ૫ ફ
લોડે સરખાવી ઉંચાઈમાં કઈ જગ્યાએ આવે છે, તેનો ખ્યાલ રાખી
પ્રમાણસર ન ર લીટી દોરો.

૬ હવે છટાથી કુમ્મનો કાખી તરફનો બાજુ આકાર ધીમેથી કાઢવો
અને તેના જેવોજ ઉકેલો આકાર જમણી તરફનો છે તે નિરીક્ષણ
કરી ચીતરવો. ફરીથી સર્વે પ્રમાણો સપાટી જુઓ. મૂલ્ય ફોલ તો
મુધારો અને કામ પૂર્ણ કરો.

આવી રીતે આવી વાતના કુમ્મનો, ખમણીઓ શીશાઓ વગેરે પદાર્થો
કે જેને ચોમરફમથી જોવાથી આકાર સરખો દેખાય તેવા સર્વે પદાર્થો
ચીતરી શકાય છે. નળાકાર અને ચંકુ આકારવાળા પદાર્થોનો સમાવેશ
આવશ્યક કરાવ્યા પછીજ ધન કે લંબઘન પદાર્થો લઈ શકાય.

ધન કે લંબઘન જેવા પદાર્થ ચીતરવા વિષે.

આનો મોટો ટુપો

આંખની સપાટીએ મૂકી ચીતરાવવો.

વર્ગની તેમજ પદાર્થની ગોઠવણી આગળની સૂચના મુજબ કરવી.

આના ટુપાનો નીચેનો ભાગ આંખની સપાટી પર મૂકેલો છે. એની
ચારે બાજુ બાળકોને સમગતવચા ખાતર જુદા જુદા રંગના રંગીન કાગળો
ચોટાકામાં આવેલા છે. એક રંગની સપાટી બીજા રંગની સપાટીના
પ્રમાણ કરતાં નાની છે કે મોટી તે આ જુદા જુદા રંગોથી જોનાર તરત
હી શકશે. આવી રીતે ચક્રાકારમાં જમણી અને કાખી બાજુની સપાટી
તાન જુદાજ રંગની હોવાથી તેઓનું પ્રમાણ બાળકોને શીખવવામાં મદદ-
રૂપ થઈ પડે છે.

રંગીન કાગળો ન મળે તો ચાર બાજુઓ પર ચોક વની ૧, ૨, ૩,

૪, એમ ક્રમવાર આંકડા લખવાથી પણ પદાર્થની બાબુઓની સપાટીનાં પ્રમાણ બાળકોને સમજાવવામાં સરળતા પડે છે.

૧. એક પાયાની આડી લીટી કાઢો.

૨. આ કાઢી લીટી પર ગ ઘ પહોળાઈ મૂકો, આ પહોળાઈ દેખાતી બે બાબુઓની સાથે માપી મૂકવી.

૩. ગ ઘ સમગ્ર પહોળાઈ જે ઉપલી આકૃતિમાં ૪ અને ૩ બાબુની છે, તેમાં ૪ થી બાબુની પહોળાઈ ૩ થી બાબુ કરતાં વધારે છે કે ઓછી છે તે ચોક્કસ કરી વચમાં ત ચ લીટી કાઢી બે ભાગ ભુલા પાડો.

૪. પહોળાઈની લીટી ગ ઘ બેડે ઉચાઈની લીટી ત ચ બરાબર સરખાવી પ્રમાણસર મૂકો.

આદી વર્ગમાં દરેક બાળકને ૩, ૪, આંકડાવાળી બાબુઓ દેખાશે નહિ, પરંતુ કોઈને ૧, ૨, અથવા ૨, ૩, કે ૩, ૪, કે ૪, ૧, એમ ક્રમવાર દરેકની જગ્યાની દિશા પ્રમાણે ભુલી ભુલી દેખાશે. તે બે બાબુની સમગ્ર પહોળાઈ પહેલા લેવાની હોય છે; પદાર્થની મધ્યમાંથી પણ આ પહોળાઈ માપી શકાય છે.

૫. હવે ગ અને ઘ બિંદુઓ આમળથી ઉભી લીટીઓ ત ચ લીટીની સમાન્તર કાઢો.

૬. કાબા હાય તરફની ઉચાઈની લીટી ગ લ નાની છે કે મોટી તે વચલી લીટી ચ ત બેડે સરખાવી પ્રમાણસર મૂકો.

૭. ઉપર પ્રમાણે જમણા હાય તરફની ઘ ર લીટી વચલી ઉભી લીટી ચ ત બેડે સરખાવી પ્રમાણસર મૂકો.

૮. હવે મથાળાની લીટીઓનું નિરીક્ષણ કરો. બિંદુ ત થી લ અને ર બિંદુઓ કે જે વધતાં ઓછાં નીચાં દેખાય છે તે ચોક્કસ કરી તેઓની જગ્યાએ મૂકો. પછી સૌથી ઉંચાં આવેલાં બિંદુ ત ને આસપાસના ઓછા વધતા નીચાં આવેલાં બિંદુઓ લ અને ર બેડે ભેડી દો.

ઉપલી રીતથી ચોરસ ધન કે લંબચોરસ ધન પરથી બનેલા આકારોના પદાર્થો જેવા કે પેટી, ચોપડી, છંટ, કાગળનાં ખોખાં વગેરે ચીતરી શકાશે.

બીજી રીત

૧. કાગળની આસપાસ સરખી ખાલી જગ્યા રાખી સમગ્ર પહોળાઈની ઉભી બે લીટીઓ કાઢો.

૨. હવે દેખાતી જે બાબુઓમાંથી કઈ નાની છે અને કઈ મોટી છે તે નિરીક્ષણ કરી કે માપી નક્કી કરો અને પછી વચલી ઉચાર્ધની ઉભી લીટી કાઢો.
૩. કાગળમાં નીચેના ઢાળ પર યોગ્ય જગ્યા ખાલી રાખી આડી પાયાની લીટી ગ ઘ કાઢો, કે જે ઉભી તથા લીટીને છેદીને જતી હોય. ગ ઘ લીટીની નીચે નક્કામી ઉભી લીટીઓ રહે તેને કાઢી નાખવી.
૪. હવે ઉચાર્ધની વચલી લીટી સમગ્ર પહોળાઈની લીટી ગ ઘ જોડે સરખાવી પ્રમાણુસર મૂકો. થું ઉચી કાઢી હોય તો કાઢી નાખો.
૫. જમણા હાથ તરફની ઉભી લીટી તેમજ ડાબા હાથ તરફની ઉભી લીટી વચલી ઉચાર્ધની લીટી જોડે સરખાવી મૂકવી. તેમજ ઉપલી સપાટીની આડી લીટીઓ અગાઉની રીત પ્રમાણે તપાસી જોવી. ફરી સર્વે પ્રમાણે એકબીજા જોડે સરખાવી જોવાં અને ચિત્ર પૂર્ણ કરવું.

કુદરતી પદાર્થ ચિત્ર:—

આગાઉ એક સાદું પાન કાઢવાનો મહાવરો બાળકોએ કર્યો છે. હવે જે કે મધુ સાદા પાનની ડાંખાઓ ચીતરાવવી. તેમજ સાદાં પક્ષીઓ અને પ્રાણીઓ કે જે વિજ્ઞાનના વિષયમાં ઉપયોગી થઈ પડે તેવાં લેવાં. આ બાબતમાં અને તો પ્રલક્ષ પક્ષી કે પ્રાણી પરથી ઝડપી ચિત્રો, (સ્કેચ) કરાવવાં, અથવા મરેલાં પક્ષી કે પ્રાણી જેને મસાલો લારી સાચવી રાખવામાં આવે છે તેવાં ઉપયોગમાં લેવાં સુગમ પડશે. કાગડો, પોપટ, ચકલી, મોર, મરથી, કુતરો, ખિલાડી, વગેરે પ્રાણીઓની મુખ્ય બાંધિયતોવાળા ભાગોનું નિરીક્ષણ કરાવવું અને તેનાં જુદાં ચિત્ર કઢાવવાં.

શિક્ષક માટે સૂચના:—

કુદરતી પદાર્થચિત્રકામમાં સાદા પાનની ડાંખળા પડાવવાની હોય તો દરેક બાળકને એક એક આપવી જોઈએ. જે પુરતી ડાંખળા ન હોય તો જે બાળકો વચ્ચે એક આપવી.

શરૂઆતના અભ્યાસ માટે આ ડાંખળા બાટલીમાં કે માટીના ગોળામાં ઉભી ન રાખતાં બાંકડા પર સીંધી સપાટીએ મૂકવી.

શિક્ષક વર્ગમાં ફરી તપાસી જોવું કે અમુક રિયતિમાં અને અમુક દિશામાં સૂચના પ્રમાણે ડાંખળા બાળકોએ પોતાના ડાબા હાથ તરફ બાંકડા પર ગોઠવી છે કે નહિ. નક્કી કરેલી રિયતિમાં ડાંખળા ગોઠવ્યા પછી બાળકોને સૂચના આપવી કે હવે ડાંખળાનું ચિત્રકામ પૂર્ણ થાય નહિ.

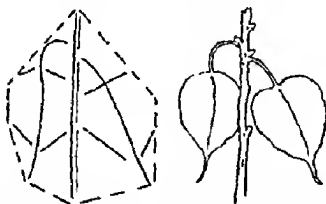
ત્યાંસુધી આજ સ્થિતિમાં તેને રાખવી. મતલબ કે બાળકો તેને અડકીને એની સ્થિતિમાં વારંવાર ફેરફાર ન કરે.

ચિત્ર તપાસવા માટે:—

બાળકો ચિત્રકામ કરવામાં રોકાયા હોય ત્યારે શિક્ષકે વર્ગમાં ફરતા રહેવું અને હાંખળીનાં પ્રમાણો બાળકો પ્રમાણસર મૂકે છે કે નહિ તે જોવું. જો બાળક કોઈ પ્રમાણ બીજા પ્રમાણની જોડે સરખામણીમાં પ્રમાણસર ન મૂકે અને જૂલ કરે તો એકબીજા પ્રમાણની સરખામણી વિશે પ્રશ્ન પૂછી સુધરાવવું. વર્ગનાં બધાંજ બાળકો અમુક જૂલ કરતા હોય તોજ કા. પા. પર પદ્ધતિ બતાવવી.

શિક્ષકે ધ્યાનમાં રાખવું કે જે સ્થિતિમાં અગાઉ હાંખળી રખાવામાં આવી હતી તે તેમજ કાયમ રાખી છે કે કેમ, કારણ કે તે સ્થિતિ પ્રમાણે બાળકોને તેનું ચિત્રકામ કરવાનું છે, અને શિક્ષકે તે સ્થિતિ પ્રમાણે બાળકે ચિત્ર કાઢ્યું છે કે કેમ એ તપાસવાનું છે. કાયમ એકજ સ્થિતિમાં હાંખળી રાખી તેનું ચિત્ર કાઢવામાં આવ્યું હશે તોજ શિક્ષક મૂળ હાંખળી અને તેના પરથી કાઢેલા ચિત્રને સરખાવી જૂલ શોધી શકશે.

જો કે ત્રણ પાંદડાંની હાંખળી ચીતરવા વિશે:—

૧. પહેલા આખા સમૂદની જગ્યા કાગળ પર નક્કી કરવી. પછી હાંખળીની પટ્ટેખા આકૃતિ કાઢવી. (હવેલા પહેલા ચિત્રમાં પટ્ટેખાથી જેવી બતાવી છે તેવી.)
૨. પછી મુખ્ય હાળીના વલણ પ્રમાણે પ્રમાણસર તેની સૂચક રેખાઓ તેમાં કાઢવી. ગળા પછી દરેક ઘાંટી અને પાનની મુખ્ય નસની લંબાઈ ડોઢા આગળથી નીકળી એકબીજાથી કેટલે અંતરે છે તે કઈ દિશાએ જાય છે તે સર્વેની સૂચક રેખાઓ કાઢવી. (પહેલા ચિત્રમાં બતાવ્યા પ્રમાણે).

૩. દાંડી અને પાનની લંબાઈ જુદી કરવી. પાંદડાંની પહોળાઈનો ખ્યાલ રાખી તે નસની આસપાસ સપ્રમાણ ગોઠવવી. મુખ્ય દાંડીની જાડાઈ, પાનનો આકાર, ધોરી નસ, પાનનું જોડણું, વગેરે ઝીણવટવાળી જગ્યાએ હલકે હાથે છટાદાર રેખાથી ચિત્ર પૂર્ણ કરવું (ચિત્ર અભિવેક્ષા બીજા ચિત્ર પ્રમાણે).

બાળકોએ કુદરતી ડાંખળીનું પ્રમાણ જે હોય તેના કરતાં ચિત્રકામ પ્રમાણમાં મોટું પાડવું જોઈએ. જો કાગળના પ્રમાણ કરતાં ડાંખળી મોટી હોય તો ચિત્રકામ કાગળમાં રહી શકે તેટલું મોટું કરવું.

શિક્ષકે બને ત્યાંસુધી કાગળનાં પ્રમાણ કરતાં મોટી ડાંખળી પરથી ચિત્રકામ કરાવવું નહિ, ખાસ કરીને પ્રાર્થામક ચિત્રકામમાં મોટા પાનની ડાંખળી આપવી અવશ્ય છે, કુ. પદાર્થના આબેહૂબ માપનું ચિત્ર કાઢતાં બાળકોને અટકાવશ.

રંગકામ માટે સૂચના:—

રંગકામમાં રંગીન કાગળ પર કરેલા ચિત્રને પેટલથી પહેલાં પાંદડાં આબેહૂબ રંગ પુરવો. પછી દાંડીમાં અને છેલ્લે ડાળીમાં પુરવો જોઈએ. પાંદડાં લીલા રંગનાં હોય છે, પરંતુ આ લીલા રંગ પર પ્રકાશ અસર થાય છે. જે ભાગ પર પ્રકાશની અસર દેખાય તે ભાગનો રંગ વજુરાસ પડતો જરા ખુશ્કો દેખાશે અને અતિ પ્રકાશને લીધે લગભગ સફેદ જેવો દેખાશે, માટે આંખથી જરાખર નિરીક્ષણ કરવું અને કુ. પાંદડ પર ઊંચા અને પ્રકાશથી રંગમાં થએલા ફેરફાર પ્રમાણે આબેહૂબ રંગકા કરવાની કોશિષ કરવી.

અપૂર્ણ
દમન મહેતા

‘જીભનું અચકવું’ યા ‘તોતડાપણું’ કેમ સુધારી શકાય.

સામાન્ય રીતે આ જાનની બોડ શાળામાં જતાં લગભગ એક ટકા બાળકોમાં જોવામાં આવે છે. આ બાળકમાં ઉચ્ચારની શુદ્ધિ ન ચિક્ષુકવર્ગે ખાસ ધ્યાનશ રાખવાની જરૂર છે; પણ તેવા બાળકોના ઉત્સાહી શિક્ષકો થોડા મળી આવે છે.

તોતડાપણું એટલે બોલતાં બોલતાં અચકાવું. તેનું કારણ ઉચ્ચારણ-અવપયોનું થોડી થોડી વાર નરમ પડવું તે છે. આ બે રીતે બનવા સંભ છે; એક તો ગમે તે રસ વા વ્યંજન આવતો હોય તેનો ઉચ્ચાર કર માટે ટુંક વખતની અશક્તિ અને બીજું બીજા પદના ઉચ્ચાર પહોંચ

પહેલા પદનું પિટ્તપેપલુ તે પણ ઉચ્ચાર કરનાર અવયવની અશક્તિનું કારણ છે.

કેટલીક વખત મનની અંદરના વિચારોનો મુંચવાડો કે જે પાસેની વ્યક્તિ નિરીક્ષણ કરી શકે છે તેના પરિણામે તોતડાપણું જણાય છે. ઉપરાંત આ રીતની ક્રિયાઓ અમુક નિયમિત રીતે થતી નથી. વચલા માળામાં ઉચ્ચારશૈલી વખતે સરળ જણાય છે.

તોતડાપણાની સ્થિતિ

સામાન્ય રીતે આ તોતડાપણું સાદાનુકૂળ રીતે માનસિક અને તંતુઓની નબળાઈનું પરિણામ હોય છે. હુંકમાં ઉચ્ચારશૈલીમાં જે અસ્વાભાવિકપણું થાય છે તે અવયવોના દોષરૂપ હોતું નથી.

ઉચ્ચાર ઉત્પન્ન કરનાર ત્રણ અવયવો છે: (૧) હોઠથી મોં અને ગળા સુધીનો ભાગ, (૨) અવાજ ઉત્પન્ન કરનાર ભાગ કે જેમાં સ્થિતિરચાપક માંસપેશીઓ આવેલી છે તે અને (૩) શ્વાસરૂઝાસની ક્રિયાના ભાગ એટલે કે ફેફસાં તથા ડાયફ્રાગમ તથા તેને ચોરેડા સ્નાયુઓ.

ઉચ્ચાર વખતે ફેફસાંમાંથી હવાને ગર્યો આવે છે તે સ્થિતિરચાપક સ્નાયુઓને નજીક અને દૂર સાથે લઈ જાય છે. (હુંકમાં ધ્રુજતી ગતિમાં લાવે છે.) ઉચ્ચાર કરનાર પેટી ઉપરના ભાગો પણ તે સમયે ધ્રુજતી ગતિમાં આવે છે. આથી કરીને તે ભાગ દરેકથી નજીકનાને મુર યા તો અવાજ પેદા કરનાર ભાગ તરીકે ઓળખવામાં આવે છે. તેના રૂપમાં ફેરફાર કરવાથી અવાજોને પદ યા શબ્દોના રૂપમાં ઉચ્ચારવામાં આવે છે. આથી તે ભાગને અવાજ ઉત્પન્ન કરનાર કહે છે.

ત્યારે હંમ પણ ભાષણ કરવામાં આવે ત્યારે ઉચ્ચારો કરતી વખતે આ બધા ભાગો શરીરના બીજા ભાગો નાથે સહકારને સમન્વયથી કામ કરે છે; પણ જે ભાઈઓ તોતડા હોય છે તેમનામાં ઉપર જણાવેલા ભાગોનો સમન્વય રહેતો નથી.

દેખાઈ આવે તેવી અશુદ્ધિના પરિણામે તોતડાઓના વાચા ઉત્પન્ન કરનાર ભાગોમાં દોષ છે તેમ માની તેમના તે ભાગો પર અનેક દુઃખ ઉત્પન્ન કરે તેવા ઉપચારો કરવામાં આવે છે. તાળવું તેમજ વાચા ઉત્પન્ન કરનાર બીજા અવયવોમાં કલ્પિત ખોડામાં સુધારો કરવો તેવા આશયથી કેટલાક તોતડું બોલનાર એમ માને છે, કે તે બાબતમાં સુધારો અમુક હસરતોથીજ થાય છે. આ દોષના પરિણામે બોલતાં બોલતાં અચકી જવાના પ્રસંગોના વચગાળામાં વાચા તદ્દન રૂપેટ હોય છે, તે ખાતરી કરી આપે

છે કે કોઈપણ જાતની મુખ્ય ખોડ કે દોષ નથી. જો કે આ અવયવોની તાલીમની કેટલીક કસરતો તે દોષ દૂર કરવામાં સહાયક થાય છે, તોપણ તે તેનો ખાસ ઉપાય છે તેવું નથી.

તોતડપણાનું મૂળ ખારિશકથી શોધીએ તો જણાશે, કે તે કોઈ જાતની શારીરિક ખોડનું પરિણામ નથી પણ તે માનસિક અવસ્થાનું પરિણામ છે.

આ જાતના હુમલાને ઉત્તેજિત કરનાર કારણો ઘણાં છે. જેવાં કે (૧) ઈન્દ્રિયએન્જા, મુંઝારો, ડીપ્થીરીયા જેવી માંદગીઓ, (૨) કોઈ જાતનું શારીરિક તુકસાન, વાદકાપ યા તો લયભીત થવાનો આઘાત (૩) દરેક જાતની તીવ્ર લાગણીઓ જેવી કે અતિશય લયભીતપણું, ઉતરતાપણાની લાગણી અને અતિશય શ્રદ્ધા ને છેવટે નોતડું બોલનારની નકલ કરવાની ટેવ.

આવા હુમલા થવાનાં ગમે તે કારણો ભલે હોય, પણ આવા દોષો ચાલુ રહેવાનું કારણ માનસિક અને ખાસ કરી તીવ્ર લાગણીઓનું ઉત્પન્ન થવું તે છે. વારંવાર નોતડું બોલાય તેનાં લક્ષણો માનસિક તથા શારીરિક બને છે, પણ માનસિક પ્રસિદ્ધિ તે સરખાતની પૂર્વગામી તથા ઉત્પાદક છે.

આવા તોતડપણાનું સતતપણું કેટલાંક ગુણવસ્તુભરેલાં અને માનસિક ગરજોને આભારી છે, પણ તે ઘણે ભાગે બહાર જણાઈ આવતી સ્થિતિનું પરિણામ છે. ખાસ કરીને સાસારિક સંબંધો કે જેમાં બોધવાની જરૂર પડે તે બાબતની અતિ ઉત્સુકતા અને ચિંતા મુખ્ય વસ્તુઓ છે. આ સંબંધોની વાતચીતમાં ઘણી હિતાવળ અને આવેશને લીધે બરાબર બોલવાની શક્તિમાં વિશ્વાસના અભાવ સાથે અંતર્ગત અને માનસિક ગભરાટ જણાઈ આવે છે. વ્યાવહારિક સ્થિતિ કે જે અર્થાર્પદ હોય તે બાબતની ખીક, વ્યગ્રતા અને માનભંગ, વ્યક્તિને અતિશય ખીકલુપણું અને અળગાપણું તરફ લઈ જાય છે. અંતમાં આનું પરિણામ કાં તો વ્યક્તિત્વનું શમન, દૃઢ પ્રતિપાદન યા તો અતડપણામાં પરિણમે છે. દરેક જાતનાં વ્યક્તિગત લક્ષણ પણ તેમાં વધારો કરે છે. આથી ફક્ત વાચાની ખોડ તરફ જ મનુષ્ય લક્ષ આપે તે પુરતું નથી, પણ તેણે પોતાની વ્યક્તિ પરત્વે પણ લક્ષ આપવાની જરૂર છે.

આથી ફરીને તોતડપણાની ઉપચાર ફક્ત વાચા સુધારવામાં રહેતો નથી પણ તેનો સમાવેશ પોતાપણાની રચના પર પણ રહે છે. જે બીજા બાબતમાં બેદરકારી રાખવામાં આવે તો ઉપચારોથી નીપજતાં પરિણામો કુંદ સંગમ માટે અને અનિશ્ચિત નીવડે છે.

ઉપચાર

જે વ્યક્તિઓ તોતડી હોય છે તેમાંના કેટલાકમાં તે સ્થિતિ જે ધણી વખતથી હોય તો તેનાં વ્યક્તિગત લક્ષણો હોય છે તેનો પુરતો અભ્યાસ કરવો ને ઠેકાણે પાડવા પ્રયત્ન કરવો. છતાં કેટલાંક સામાન્ય સૂત્રો દરેકને લાગુ પડે તેવાં છે તેનો ઉપયોગ કરવો.

તંદુરસ્તી સારામાં સારી હોવી જોઈએ; રોગી હાલત, શ્વીઠિયાપણું અને થાક લાવે છે અને તેથી માનતાંદુને અસર થાય છે, માણસ લાગણી-પ્રધાન થાય છે અને સમતોલપણાને તાર્ન પડેલાં છે. આ માટે માણસે પુરતી જાંઘ લેવી જોઈએ તેમજ નિર્માગન આરોગ્ય છૂટા માળવું જોઈએ. માણસે નિયમિત ખોરાક અને પુરતો આનંદ લેવાં જોઈએ. દરેક પ્રકારની ચારીરિક ખોડો સુધારવી. આમાં ખાસ કરોડનો વાંક, વધેલા ચોળીઆ તેમજ મસા ને ક્ષયની ગાડોનો સમાવેશ થઈ જાય છે. સખત માર્ટર, પટા, ટાઈ, ગળાપટા જેવા તંગ પહેરવેના દૂર થવાની જરૂર છે.

સાંધાની, વાચાની તેમજ શ્વાસોચ્છ્વાસને લગતી ખાસ કસરતો ખદ્ધજ ઉપયોગી થઈ પડે. આનો ઉપયોગ ઉપચાર તરીકે જ કરવાનો છે ને તેનાં પરિણામ જે આડકતરાં હોય છે તેનો ખ્યાલ કરીનેજ કરવાનો હોય છે. જે વાચાશુદ્ધિની તાલીમનો વ્યાજ્ઞી ઉપચાર થાય તો હિચારશુદ્ધિ કરવામાં મદદગાર નીવડે તેમજ તે આત્મશ્રદ્ધા, આત્મસંયમ અને સમતોલપણામાં વધારો કરે.

જે ખાસ યુક્તિઓનો ઉપયોગ થાય તો તે હુંકે સમય માટે હોય છે. ત્યારે તકલીફમાં હોઈએ ત્યારેજ તેનો ઉપયોગ થવો જોઈએ નહિ કે હિમેયતી મદદ માટે. વાચા અડકે ત્યારે અધરા થઈને નજર આગળ લાપવો. ત્યારે વાચા આવેશયુક્ત હોય ત્યારે છૂટો શ્વાસ લેવો અને અસુક રાગમાં ખોલવું, આ ખી ખાસ યુક્તિઓ ગણાય છે. આ યુક્તિઓ સીધી રીતે નહિ પણ આડકતરી મદદ કરે છે. શરૂઆતમાં તે શુચ્ચવશુ પેદા કરી પછી ધીમેથી ખોલવા તરફ દોરે છે, શ્રદ્ધા પેદા કરે છે અને સમતોલપણું જાળવે છે. તોતડા માણસને ત્યારે એમ લાગે છે કે પોતે ખોલતાં અચકા જશે ત્યારે સુરેલી વધારે નડે છે. આ સમયે તે શુચ્ચવામ છે, શ્રદ્ધા ખુબ છે ને ખેચાકળો અને છે. તે માનસિક રીતે અંગઈ જાય છે, વ્યાકુળ થાય છે યા શરૂમાઈ જાય છે. ત્યારબાદ તે એચિતા, ગાંડાની માફક આંધળા પ્રયત્નો ખોલવું જરી રાખવા માટે કરે છે. આ તેના માનસિક વ્યાપારને વાચાની ઉતાવળમાં ઉમેરા કરે છે અને તેથી તેની સ્થિતિમાં વધારો કરે છે. ખાણુના

માણસને ન જણાય તેવી રીતે તોતડાને પોતાની અચકવાની સ્થિતિને ખ્યાલ આગળથી આવી જાય છે. ખદાર જણાઈ આવે નહિ તેવી મુશ્કેલીને તેને અતુલ્ય થાય છે. આથી તોતડાને ઉપર જણાવેલા લાગણીનો ખ્યાલ આવે તે વખતે મલારાઈ ન જવાનું શીખવું જોઈએ, અને બોલવામાં મુશ્કેલ જણાતા શબ્દોનો ઉચ્ચાર કરવાની ધમાલમાં ન પડતાં, ધીમેથી તે ઉચ્ચાર કરવા અને પોતાને તે જાણતમાં મદદ મળે તેવા વિચારશીલ પ્રયત્ન કરવા જોઈએ.

કેટલીક ઉપયોગી હકીકત

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૩૫૦થી માણુ)

(૧૨) પ્રાર્થના-દુઆ-ઠનામી મેળાવડા-જલ્સા-મુખપરીક્ષા-મેળા, તમામ શાળાનું એક વખતમાં લખવું, શાળાની જનરલ મિટિંગ-કુર્તામેન્ટ-ગાર્ડ ઓફ ઓનર્સ વગેરે કેમ અને કેવી રીતે કરવાં તે જણાવું શિક્ષકોને માટે અતિ ઉપયોગી છે; કેમકે બધાં કામો કરવાં અને એ કામોનો બંદોબસ્ત રાખવો એ શિક્ષકનું કર્તવ્ય છે.

(૧૩) પ્રાર્થના (દુઆ) માટે સવારમાં ઘંટ વાગતાંની સાથે એકદમ વિદ્યાર્થીઓએ હાજરી આપવી જોઈએ. જો કે કેટલાક શિષ્યો પોતાની આદત મુજબ મોડા આવે છે. તો તેવાઓ માટે એક સેકન્ડ પજુ રોકાવું ન જોઈએ, અને એવા મોડા આવનાર છોકરાઓને એક શિક્ષકની સામા હિસા કરવા જોઈએ કે જેથી શિક્ષક, મોડા આવવાનું કારણ તપાસે અને જેનું મોડું આવવું વાળખી ન હોય તેમને હેડમાસ્ટરની રૂબરૂ મોકલવા જોઈએ.

(૧૪) કેટલીક વખતે વિદ્યાર્થીઓને તેમનાં ફાલતુ કપડાં ફિલના મેદાનમાં કે કસરતશાળામાં હિતારવાનું કહેવામાં આવે છે, કેમકે તેથી તેઓ સરળતા-પૂર્વક કસરત કરી શકે, એવે સમયે વિદ્યાર્થીઓને જણાવવું જોઈએ કે વાસ્કોટ અને કોટની ગડી કેમ અને કેવી રીતે વાળવી જોઈએ તેમજ ટોપી અને ફેટા કેવી રીતે મૂકવાં, આ કામ ત્રણ મુજબ થવું જોઈએ. એવું ન થવું જોઈએ કે બધું મેદાન ઝાડળ કે બિનારાથી તર હોય ને આપ હુકમ કરો કે-કપડાં નીચે મૂકી દો, એવે વખતે તો એજ સાફ છે કે ભોંતોમાં કે જે નશ્ક હોય તેમાં ખુટીઓ બેસડાવી દો કે જેથી તે ઉપર કપડાં ભરવવામાં આવે અને જે નામુનાસિખ જેડા ફિલ વખતે ચાપરવા વાળખી ગણાતા નથી તેને પણ કપડાંની નીચે મૂકી દેવામાં આવે, વળી એવું સ્થળ હોય કે જ્યાં ખુટીઓનો બંદોબસ્ત ચર્ચ શકતો નથી ત્યાં વિદ્યાર્થીઓ પોતાનાં ફાલતુ કપડાં પોતાના વર્ગમાંજ મૂકીને આવે.

(૧૫) કોઈ મિત્રોની કિલનો જંદાખરત કરવો અથવા મિત્રોની મેચ માટે પુરતી સોઈ કરવી એ પોતાનો ધર્મ છે. તેમજ પ્રેક્ષક ગૃહસ્થો માટે બેસવાની સારી સગવડ કરવી જોઈએ કે જેથી જોનારાઓ જોઈને ખુશી પ્રાપ્ત કરી શકે.

(૧૬) કોઈ સાધારણ કે નહિ જેવી બિમારી જેને તમે કોઈ જરૂરી ખ્યાલ કરતા નથી, એવા કારણસર વિદ્યાર્થીઓને કદી પણ છુટી ન આપો. જો તમે એવું નહિ કરો તો છોકરાઓને જ્ઞાનાં ઠાઠવાની આદત પડી જશે.

(૧૭) કિલના પિરીઅડમાં વધુ ઘોંઘાટ ન થવા દો કારણ કે નજીક માંજ થઈ રહેલા શિક્ષણના કાર્યમાં કનડગત ન થાય, કારણકે શોરખકોર થવાથી નજીકમાં બાલકો છોકરાંનું ધ્યાન ખેંચાય. તે પણ કિલનો વખત ક્યારે આવે એવું ઇચ્છે અને બોધદાયક શિક્ષણથી કોરા રહી જાય. માટે એવે સમયે હાપણથી કામ લેવું જોઈએ.

(૧૮) રથાનિક સેન્ટર ન હોવા ગદલ પ્રાથમિક શાળાંત પરીક્ષા આપવા ખીન્ને રથજો જવું પડે છે. પરીક્ષના સમયમાં છોકરાઓ જરૂરતથી પણ વધારે બાલકોમાં અમ ઉઠાવે છે, અને કેટલાક તો માંદા પણ થઈ જાય છે. વળી બાલકો તો ફાલતુ વખતેને નકામે ગાળે છે. એવે વખતે ઇન્ચાર્જ શિક્ષકે હેડમાસ્ટરની પરવાનગી મેળવી કિલને લગતો જરૂરી સામાન સાથે લઈ જવો જોઈએ અને એક છોકરાને કેપ્ટન નીમી તેના યાર્જમાં રાખવો જોઈએ, અને હેડમાસ્ટરે નક્કી કરેલા વખતપત્રક મુજબ કિલ કરાવવી જોઈએ. વિદ્યાર્થીઓને રમતગમત કરાવવાના રથજો કે મેદાન માટે હેડ માસ્ટર રથાનિક સેન્ટરના હેડ માસ્ટર મારફતે જંદાખરત કરાવી આપશે.

(૧૯) શીખેલી રમતો અને શીખવાની બાબતો બધી નોટબુકમાં નોંધો અને તેને મનનપૂર્વક વાંચતા રહો તમે અંગ્રેજી ન જાણતા હો તો અંગ્રેજી જાણનારની મદદ લઈ શારીરિક તાલીમદ્વારા ઉત્તતિ કરી શકાશે એટલુંજ નહિ, પણ તેમાંથી નવી નવી વાતો પણ પેદા કરી શકાશે.

(૨૦) કદાચ તમારા કોઈ નજીકના શહેરની શાળામાં કે કોલેજમાં શારીરિક તાલીમ કે સ્કાઉટિંગને લગતા પ્રયોગો દેખાડવામાં આવે તો જરૂર ત્યાં જઈને જોવા જોઈએ, અને શારીરિક કેળવણીના સંબંધનાં બાપણો સાંભળવાં જોઈએ. ઉપરાંત પેપરો અને માસિકો વગેરે વાંચીને શારીરિક કેળવણીને લગતા જ્ઞાનમાં વિશેષ અનુભવ મેળવવો જોઈએ.

(ઉર્ફ ઉપરથી)

ઉમરજી બક્ષ પટેલ મુન્શી.

જતાલી (અંકલેશ્વર)

પાઠની નોંધ

ધારણ છંદુ

આરોગ્ય

વિષય:—આરોગ્ય

સામાન હેતુ:—અવલોકનશક્તિ કેળવી આરોગ્ય અળવતાં શીખવવાનો.

વિશેષ હેતુ:—“માખીથી દેલાતા રોગ” સંબંધી શીખવવાનો.

સાધન:—માખીનું ચિત્ર

શિક્ષક: પ્રી. ન. દેસાઈ
તારીખ: ૧૬-૭-૩૮
સમય: ૪૦'

કા. પા. ની નોંધ

શૈલિ

પાઠના ભાગ	મુદ્દા	શૈલિ	નોંધ
આરંભ	વાર્તાથી મરણ્ય નીપજવ- નારાં કારણો	યમદેવનો વિચાર સેનાપતિ નીમવાનો થયો. મરણ્યના કારણોએ તે જગા માટે ઉમેદવારી કરી. દોને દોને ઉમેદવારી કરી હશે ? ઉમેદવારોનાં નામ કદાવી તેમની લામગાત સંબંધી પ્રશ્નો પૂછીશ. માખી પણ ઉમેદવાર હતી એમ કદાવીશ.	માખી જન્મ:—શરીરના ત્રણ ભાગ જીવનદશા ચાર પ્રગ:—જે ભાગ, નીચે ગાદી, તેમાંથી રસ ઝરે. ગાદી નીચે લાલ.
રજુઆત	માખીના ચિત્રનું અવલોકન પગ સ્વભાવ	માખીનું ચિત્ર જતાવી તેની શરીરચલનાનું અવલોકન કરાવીશ. માખી એક જંતુ. શરીરના ભાગ. જીવનદશા ચિત્ર દોરી રચના સમજાવીશ. ગળા પદાર્થ અને ગંદા પદાર્થ ઉપર બેસે છે. નવરી હોય ત્યારે પગ સાફ કરે.	નવલસાવ:—ગળા પદાર્થ અને

રોગનો દેશાવો
રી રીતે અટકે ?

સાકલ્ય

પુનરાવર્તન

મિહાર્ષ ખરીદવા ગયા ત્યાં મિહાર્ષ ઉપર શું હશે ? ફુકાન ક્યાં હશે ? રસ્તા ઉપર ગંધ પદાર્થ ક્યાં હશે ? તે ઉપરથી નર્કના ટોપલા, ગળદા, ઉલટી, પર, વગેરેમાંથી એપ મિહાર્ષ સાથે આવે છે તે શીખવીશ. તેજ પ્રમાણે હોટલ, દૂધ, રેવડી, ગોળીઓ, ચરખત વગેરે સંઝંધી શીખવીશ.

સૂચક પ્રત્યોદ્ધારા રોગીના આડા, ઉલટી, ગળદા વગેરે ઢાંકવા કે વાળવા વગેરે સાવચેતી કદાવીશ. મિહાર્ષ, દૂધ વગેરે ઢાંકવાની વ્યવસ્થા તથા માખીની વૃદ્ધિ અટકાવવા સંઝંધી શીખવીશ.

માખીની 'ઉમેદવારી ખરી કે ખોટી ? સાધી કહો છો ? કયા-રોગ દેશાવે છે ? કેવી રીતે ? રોગ દેશાતા કેવી રીતે અટકાવવા ?

માખીને સેનાપતિ નીચે અંદરે રાજવ્યારોહ કલિના બોલ્યો.
“ લાખ હનરો છસને મારા વોહબી હારા મખીસે,
વાધ, સિંહ જોર સર્પ બિચારા વોહ સખ ડરતા મખીસે;
ચાંચડ મરહર એપ હુએ સખ, પહેલવાન વોહી જોકે ખડા,
જન મારણ સગરોર બહાર મખી સિંધાહી સાલાર વડા.”
સંવાદ:

નોંધ :—આ પાઠ આપી રહ્યા પછી શિક્ષકે બાળકોને લજ્જવાની વ્યવસ્થા કરી હતી, અને સંવાદ બહુ સરસ રીતે બાળકોએ લજ્જવા અતાવ્યો હતો. સાંકશ કે આવા પાઠોમાં આપોઆપ સિદ્ધ થાય છે.

ગંધ પદાર્થ ઉપર એસે.
નવરી હોય ત્યારે પગ ખંખેરે.
રોગનો દેશાવો—નર્ક, ગળદા,
ઉલટી વગેરે પર એસી ગળવા
પદાર્થ ઉપર પગ ખંખેરે.
મિહાર્ષ, દૂધ સાથે એપ
તેચાતો મળે.

દેશાવો કેવી રીતે અટકાવવા.

- ૧ મિહાર્ષ, દૂધ ઉપર ઢાંકણ.
- ૨ આડા, ઉલટી વગેરે બાળવા, ઢાંકવા, જંતુનાશક દવા.
- ૩ ગંદવાડ દૂર કરવો.
- ૪ માખીનો નાશ.

બાળકોએ રસપ્રયાસથી પાઠ આપોઆપ સિદ્ધ થાય છે અને પાઠનો હેતુ પૂર્ણ થાય છે.

સંગીતનું નોટિશન

ગરબી ગુજરાત

રાગ યમન, તાલ એકતાલ, માત્રા ૪

સ ધ	સ રી ગ પ	ગ રી ધ ની	સ -
જ પ	જ પ ગ ર	ની - ગુ જ	રા - ત
ની -	ધ - પ ગ/	ગ રી ધ ની	સ -
દી -	રે - અ ર	લુ - પ ર	ભા - ત
ઉ -	ચી - વ જ	મું - દ ર	જા - ત
ગ ગ ગ ગ	- ગ ગ -	ગ ગ ગ રી	ગ મ/ પ -
ધ જ પ્ર કા	- શ શે -	ઝ જ જ જ	ક મું બી -
ગ મ ગ રી	સ રી ગ -	રી -	
ત્રે - મ શૌ	- યં અં -	દિ - ત	
સ ની	સ રી રી રી	ગ મ ગ રી	સ - ગ રી
તું -	જ જુ વ જા	જુ વ નિ જ	સં - ત તિ
સ ની સ ની	ધ ની પ ધ	ની સ રી ગ	સ -
સ ણ ને -	ત્રે - મ જા	- કિત ની -	રી - ત

ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ

(ચત્તાંક પૃષ્ઠ ૩૬૦ થી ચાલુ)

પાઠ ૨

પાઠનો આરંભ:—

એકલા સ્થાન શોધી લો.

૧. (એરોપ્લેન:-) હાથ ખાલુએ રાખી અંગુઠા-આંગળાં ઉપર ઉભા થાઓ. છુટા દોડો, વિભાનની માફક દૂરો, અને મરડાઓ, ગોળ ચક્ર લો. ઇશારો થતાં મેદાનની સામસામી ખાલુએ એ હારમાં દોડીને અગર ચાલીને ગોઠવાઈ જાઓ. ઇશારો થતાં સામસામી આવી જગા બદલી લો. ફૂંકવું, દોડવું, ઠેકડા મારવા (ધોડાચાલ) વગેરે કૃતિઓ, ટટાર ઉભા રહો.

૨. છુટા દોડો, ઇશારો થતાં જોડીનાર સાથે દોડો. ખીજો ઇશારો થતાં સાથીદારો આરઆરના જુથમાં ગોળ ચક્રમાં દોરડાં ફેરવે. એમ કેટલીક વાર અવર્તન કરો, અથવા નાનો ઠેકડો મારવું (દોડો પછાડતા જવું) શિક્ષકની સૂચના મુજબ હાથ જોડીને કુંડાળા બનાવી, પગના અંગુઠા ઉપર ખાલુ-પડખાભેર ચાલો.

૩. છુટા દોડો, ઇશારો થતાં પોતાના સ્થાન ઉપરજ દોડો ફરીફરીને કેટલોક વખત તેમ કરો. ચક્રવાદ્ધકો મારતાં, એ હારોમાં જાઓ, અને ટટાર ઉભા રહો. એટલી ઉપર કે અંગુઠા ઉપર સૂચના મુજબ આગળ ચાલો, ઇશારો થતાં, દોડો અથવા ચક્રવાદ્ધકો મારતાં પોતાની પોતાની લીટીઓ ઉપર પાછા જાઓ.

ચક્રની કસરતો:—

(કા) કુંડાળું બનાવો, ફેરવો મારી પગ પહોળા કરો, અંગુઠે ચડો, એમ કેટલીક વાર કરો. પછી અવળા ફરો, અને ફેરવો ભરતા ભરતા આગળ વધો, ઇશારો થતાં પાછા દોડી કુંડાળું બનાવી દો.

(કા) ફેરવો પહોળા પગ રાખી, અંગુઠે ચડો, કેટલીક વખત એમ કરો, પછી સસલાફેરવો એમ જગા ઉપર મારો. (પાઠ ૧ લો.)

(પલાંડીએક કરો અને નીચા નમી આગળની જમીન ઉપર માથું નમાવી ચડો, અને પાછા સીધા થાઓ.)

(ગ) ફેરવો મારી પગ પહોળા કરો, ઘુંટી પકડો,

[પલાંદી બેઠક, અને ધુટણને ડાબા, જમણા-વારાફરતી માથું અડાડો અને સીધા થાઓ, બદલીને પગનાં ફૂટીઆં વાળી ચતા સૂઈ જાઓ. પગ અને હાથ જમીન ઉપર આડાઓ, ઇશારો થતાં, સાંત સીધા અને ચતા સૂઈ રહો.]

શરીરને સમતોલમાં-સમધારણમાં રાખવાની કસરત.

(ક) સોમમાં દોરો પરાવવો. હાથ સામે નીચા રાખી જોડી દો. એક પગ હવે કરો અને દોરો પરોવતા હો તેવી રીતે પગ હાથમાંથી પસાર કરો, હાથ છુટી જવા ન જોઈએ.

પગ પસાર કરેલો—પરોવેલો રાખી, ઉભા પગે ફૂટકા મારો, એમ ફેટલીક વખત વારાફરતી બંને પગે કરો. છુટા ફૂટકા મારો. ઇશારો થતાં જોડીદાર શોધી લઈ, તેજ જગા ઉપર ફૂટો.

(સ્ત્ર) છુટા ફૂટો. ઇશારો થતાં, ફૂટીને વાઘબેઠક કરો, અને ફેરફાર કરીને આંગળાં ઉપર ઉભા થઈ ઉભા રહો. હાથ પહોળા બંને બાજુ રાખો, અને પાછા ફૂટીને વાઘબેઠકમાં બેસી જાઓ. ગમે ત્યાં ઝડપથી અને છટાથી ચાલી જાઓ.

(ગ) હાથ જોડી કુંડાળામાં ફૂટો. ઇશારો થતાં લીટી ઉપર દોડી જાઓ. એક પગે ઉભા રહો—(હોપ) એક પગે ફૂટકા મારો, અવળા કરો, ઇશારો થતાં ફરી કુંડાળું કરો, અને ફૂટવાનું ફરીથી શરૂ કરો. લુથમાં—છુટા છુટા, ઝડપથી ચાલીને અને પગલાં ગણતાં ગણતાં શિક્ષકની પાછળ જાઓ. ગમે તે વખતે—નંખર બોલતાં શિક્ષક પાછા ફરીને છોકરાઓને પકડવા દોડે; જે પકડાય તે શિક્ષકને પકડવામાં મદદ કરે.

(ઘ) દીવણીઆ અને હાથભેર ચાલવું.

ફૂટકા:—

૧. વાઘબેઠક, સસલાફૂટકા મારતાં આગળ વધો.

૨. દીવાલ આગળની લીટીથી સઘળા છોકરા દોડી જાય અને રમતના મેદાનની વચ્ચે થઈને ઢાંખી દોરેલી લીટી ઉપરથી ફૂટી જાય.

૩. દોડો, અને તક્તી કરેલી જગાઓ ઉપર ફૂટતાં; ફૂટતાં શિક્ષકની પાછળ જાઓ.

રમતો:—

૧ ખેડૂતની સ્ત્રી અને બતક. બતક બની બાળકો બતકની ચાલ ચાલે, દીવણ પુરેપુરા વાળેલા રાખી આમતેજ છુટા ફેર અને શિક્ષક—ખેડૂતની

શ્રી તેમને દાણા નાખે. એકદમ શિક્ષક તેમને પકડવા દોડે, તેવા તેઓ દૂરે અને દોડીને ખાજા પોતાના સ્થાન ઉપર જતા રહે.

૨. મોટા ક (માણસ) નાનો ક (માણસ) .

૩. બધા દડાને હાત મારે (દરેક જણને આપેલો દડો.) બાળકો દડાને હાત મારતાં આમતેમ દોડે.

૪. સંગ્રામિ. અંગુઠા ઉપર ચાલી શાળામાં જાય.

બીજા પાઠની નોંધ

જરૂરી સાધનો:—પહેલા પાઠના જેવી ચાકની બે રેખાઓ. રમતના મેદાનના મધ્યમાંથી પસાર થતી એક ઉભી રેખા.

બેથી ત્રણ કુટ પહેળાઈની અનેક જગ્યાઓ. દરેક બાળક દોડ એક દોડા આરંભ.

૧ હવાઈ વિમાન:—હેતુપૂર્વક રમતને ઉત્તેજન આપી નીચે પ્રમાણે પરિણામ લાવવાં. સામાને હોશિયારીથી યાપ આપવી, રનાયુઓ ઉપરનો ઝડપી કાણુ, પગની ઝડપ વગેરે. બાળકને કોઈ મૂર્ત સ્વરૂપનું જેવા કે હવાઈ વિમાન, મોટરગાડી, આગબોટ ચલવાનું સૂચન કરવું અને "દાણ સૌથી સારો હાંકનાર કે નાવિક છે, કાણુ ઓછામાં ઓછા ચાકરમાત દરે છે, કોની એકસ સારામાં સારી છે." વગેરે કહી ઉત્તેજન આપવું, એ પ્રયત્નજોગ છે.

૩ ચદલી કૂંદકો:—નાના નાના ધીરેથી કૂદકા; રમતના મેદાન પર છુટાછવાયા. કૂદતી વખતે હાથ બાલુ વગર પહેળા કરેલા અગર પાંખોની મારફત ફરકવવા.

ધડ. (ક) પગ બાલુ પર પહેળા—કૂદો. અંગુઠે અડકો. અકસ્માત વગર ધીરે રહીને નીચે નમવામાં ઉત્તેજન આપો. ધુંટણ રીધાં રાખો. અંગુઠે અડતાં પહેલાં હાથ લંબાવવા વગેરે તૈયારી કરવા દો નહિ. માર્યા અંદર ખેંચો. બે પગ વચ્ચે જુઓ. બાળકો અચંકા સાથે જલદી પાછાં ટટાર ન થાય તે તરફ લક્ષ રાખો.

આજ્ઞાઓ. "પગ પહેળા:—કૂદો ! અંગુઠે અડો. નીચા-રીધા" (ક) અને (સ) પલાંડી બેદક. પગ સામેની જમીનને માથા વડે અડકવાનો યત્ન કરવો અગર જમણા અથવા ડાબા દીંચણને માથાથી અડકવાનો યત્ન કરવો. ઉઠા રહેવાની મારફત, આગળ વળવાની અને બેસવાની કસ-રતોમાં પણ સીધી સ્થિતિમાં પહેંચવા ટટાર થવાની ગતિ તે આગળ વળ-

વાની ગતિ એટલીજ અગત્યની છે. આ હીલચાલોની અનેક પુનરાવૃત્તિથીજ ધારી અસર નીપજતવી શકાય છે. એક કે બે વખત કૃતિ કરી તેજ રિયતિમાં લાંબો સમય રહ્યાથી અસર થતી નથી.

ચત્તા ને શાંત સુધ રહેવું:—ચત્તાપાટ સુધ રહી પાછળનો દરેક ભાગ જમીનને અડકાડવાનો યત્ન કરવો. ડાક ને પીઠ તથા જમીન વચ્ચે જગા—“પોલાણ” ન રહે તે જોવું. જ્યારે સુધ રહેવાની રિયતિ. આરામ ખાતર આપવામાં આવી હોય ત્યારે તેમાં દરેકને જે સૌથી વધારે અનુકૂળ રિયતિ લાગે તે પ્રમાણે સુધ રહેવા દો.

સમતોલપણ—સમધારણ:—(ક) સોમમાં દોરો. પરાવો અને જે એક પગે ઉભા હો તે પગથી દુદકા લો. એક પગે ઉભા રહી બીજા પગની જગ નીચે હાથની પકડ કરી બીજા પગના હોંચણને જેમ અને તેમ વધારે ઉંચું કરાચ. “પગ ઉંચો જેવો પણ પગ તરફ આજકે નમવું નહિ.” જેમ અને તેમ સીધા અને ઉંચા રહેવાનો યત્ન કરતાં જે પગે ઉભા હો. તે પગે દુદકા મારો.

દુદકા. ૧. વામદુદકા લેતાં આગળ આલો.

૨. દોડીને ચાકની રેખા ઉપર ધર્મને દૂદો. જેમ અને તેમ ઉંચો દુદકો મારવા ઉત્તેજિત કરો અને આજકાને એક પગે કે બે પગે, એપાંથી. છેક કુદરતી રીતે જે રીતે નીચે પડાય તેવી રીતે પડવા દો.

૩. દોડો અને નિશાની કરેલી જગા દુદો. આજકા એક બીજાની પાછળ પછા નજીક આવી ન જાય તે તરફ લક્ષ રાખો. વાંકા ચુંકા રસ્તાની દોડ. પસંદ કરવાથી આમ થતું નજીક આવી જવું અટકશે. એક દોડના વારામાંજ અનેક દુદકા મરાવવા (પહેલ્યાર્ધ ૨ થી ૩ ફૂટની—વર્ગનાં આજકાની સરસરી શક્તિ પ્રમાણે આ અંતર ચાકની રેખાથી કે દોરડાથી કે લાકડીઓથી. ખતાવણું ને જણે નદી દુદવાની હોય તેવી કલ્પના કરાવવી.

સમતો. ૨. મોટા કા, નાનો કા. સમતના મેદાનને છેડે આજકા ભુથમાં પણ છુટા છુટા ઉભા રહે. શિક્ષક કે જાળક સામે છેડે બિલાડી પેડે પીટ ફેરવી ઉભો રહે. આજકા ‘નાની બિલ્લી, મોટી બિલ્લી’ જેમ ગાતાં જાય ને તે પ્રમાણે નાનામા નાના ને મોટામાં મોટા યતા જાય. “દુદતી બિલ્લી”, જગાએ નાના દુદકા. “બિલ્લી કખાટમા પુરાઈ, મને દેખે નહિ” એમ અંચુકા ઉપર ચાલી આગળ વધે. આમ કરતાં અને જોણતાં આગળ વધે અને એક બિલ્લીને અડે એટલે બધા વર તરફ દોડી જાય, બિલ્લી પૂઠ પકડે અને ક્રમશઃ તેટલાને ઓલે.

પાઠ ૪

પાઠનો આરંભ:—

૧. દોડી જગા શોધી લો. છુટા દોડો, ઇશારો ચતાં પોતાની જગા ઉપર ફેરો. છુટા છુટા જુથમાં દોડો અથવા ચાલો.

મોટો ફ, નાનો ફ, (પાઠ ૨ જે.)

૨. ઘુંટણ આગળ ઉભા ઉઠાણીને દોડો. ધીમા તાલની લયે, પછી ફેરફાર કરી દોડો. દોળાવ ઉપર ચડતા ઉતરતા હો તેવી રીતે બાઇસિકલ ચલાવો. ગમે ત્યાં ઝડપથી જાઓ. ઇશારો ચતાં ફેરવા માંડો. ઉભા ફેરફારો, પગો ભેગા રાખી ઉંચા ફેરફાર મારો, તેમ કરતાં ફરતા રહો.

૩. જુથમાં છુટા એક જગાએ ઉભા રહો. શિક્ષક કે બાળકે રંગીન ટુમ્બરું પકડ્યું હોય તે પકડવા દોડો. રિ. નં. આઠ ગણે તેટલી વારમાં તેની આસપાસ ફરણ કરી લો. સંખ્યા ઘટતા જઈ ક્રિયા વારંવાર ફરી કરો. છેલ્લે ફરવામાં ફેરફાર મારો, અને ઇશારો ચતાં દિશા બદલો.

ઘડની કસરત:—

(ક) ફેરફાર પગ પહોળા કરો. નાનાની બંને હાથે ડાબા જગથા ઘુંટણ વારંવાર પકડી માથું ઘુંટણને અડાડો. તે વખતે ડાંચણ સીધા રાખવા. એમ વારંવાર કરો.

વાંદરાની માફક ચારે પગે ચાલો (વાનર દોડ.)

(જ) એક જુથમાં રહી છુટ. ફેરફાર પગ પહોળા કરો, અને ઘુંટી પકડો.

ટુંટીઆ બેઠક, ઘુંટણો વચ્ચે નીચે નખી મા - મૂકો અને પાછા સીધા ચાલો. પગ તાલ પ્રમાણે પછાડો (દાવ વાગે).

ફેરફાર મારતાં દોડતાં શિક્ષકની પાછળ જાઓ, પાછા ફરી શિક્ષક જુએ કે તરત નીચે દબાઈ જવું (વાધબેઠક કરો.) એમ વારંવાર કરો.

(ગ) હાથનાં આંગળાંનો ટેકો દઈ વાધબેઠકમાં બેસો, પછી પગનાં આંગળાં ઉપર ઉભા ચાલો, હાથ બાજુએ સીધા રાખો અને પાછા મૂળ બેઠકમાં આવો. વારંવાર તેમ કરો.

(દ) ટુંટીઈ વાળી મૂર્ધ-ચતા સુવો. બંને પગ ઉંચકી સાથે આગળ લાવો.)

(ઘ) વાધબેઠકની સ્થિતિ અને જગા પર દોડ.

શારીર સમતોલ રાખવાની-સમઘારણની કસરત.

(ક) જધા દડાને લાત મારો. (પાઠ ૨).

ગમે ત્યાં ફૂદો ભારો, ઇશારો ચતાં એક પગ ઉપર ઉભા રહો. તેમ વારંવાર કરો. ગમે ત્યાં છદ્ધામંથ્ર ચાલી જાઓ, ઇશારો ચતાં એડી ઉપર ચાલવા માડો. ફરીથી ફૂદવાની ક્રિયા કરો, વગેરે.

(જ) છૂટથી દોડવું. (એરોપ્લેન) ઇશારો ચતાં દોડી આવી કુંડાળું ખનાવો. સોયપરોવણી અને સોય ડાઢવાની ક્રિયા કરો. (પાદ ૨) વારાફરતી બંને પગે તેમ દેટલોક વખત કરો. ફરીથી એરોપ્લેનનું ઉડવુંન કરો, ઇશારો ચતાં આંગળાં ઉપર ઉભા રહો, હાથ જાણુએ.

(ગ) છુટી દોડ. ઇશારો ચતાં એક પગે ઉભા રહો, અને જમીનને હાથના આંગળાં આડો. વારંવાર તેમ કરો. વારાફરતી, પછી દોડીને સામ-સામી બે હારમાં અંતર રાખી જોડવાઈ જાઓ. ફૂદીને બેડીદારને મળા જાઓ, હાથ મેળવો અને મોઝમાં ફૂદો. ઇશારો ચતાં દોડીને હારમાં જોડવાઈ જાઓ.

ફૂદકા:—

૧. મેદાનના એક છેડે બુધમાં છુટા ઉભા રહો, મેદાનમાં-વચ્ચે યઈ, દોડતાં અથવા ઘોડો ફૂદાવતાં જાઓ. વચ્ચે નિશાનો-પાટા કરી રાખ્યા હોય તે ફૂદતા જાઓ.

૨. દાદરો ચડતા હો તેવી રીતે ધુટણ ઉચાં કરી ચાલો, અથવા ફરી નીચે ઉતરતા હો તેમ દોડીને પોતાની જગા ઉપર ચાલો. છેલ્લું પગથીઈ ફૂદી જાઓ.

૩. પેડીમાં શિયાળ.

૪. નિશાનીઓ કરી હોય તે તે જગાઓ અને શિક્ષક દોરકું અથવા લાકડી પકડી રાખી હોય તેની ઉપર યઈને દોડીને ફૂદી જાઓ.

રમતો:—

૧. બોલીબોલ-ચાપદડી. બાળકો મેદાનને છેડે શિક્ષક સાથે રહે. શિક્ષક દોડા મજાડાવે અને બાળકો તેને પકડવા દોડે.

૨. દડાની છુટી રમત. દડા ઉછળતાં, ફૂદતાં ફૂદતાં, અથવા દોડતાં ચાલી આગળ જાય.

નિશાનીને અડે એટલી પડે, કાળી નાગ, સમાપ્તિ: ફૂદતાં ફૂદતાં બારણા આગળ ઝડાય તેટલાને ઝાલે. —————લી સાળામાં જાઓ.

ત્રીજા પાઠની નોંધ

જરૂરી સાધનો.—રંગીન કુમતું કે ખલાશમાલ-ખેસ. દરેક બાળક માટે એક એક દડો. ચાપદડી માટે એક દોરડું અથવા લાકડી.

ધૃ. —ક. વાનર દોડ મેદાન ઓળંગી જવામાં ચપળતાની હીલ-ચાલો અને ઝડપને ઉત્તેજન આપો. ચારે પગે પેટે ચાલવામાં નીચેની રીતે વિવિધતા લાવી શકાય. 'ગિલ્લી ચાલ' મોટા છાંનાં પગલાં-કરચલા ચાલ-ખાજી પર પગલું; રોંછચાલ-ઢીંચણ અને તેટલાં સીધાં રાખીને ચાલ.

ચ. હુંડીઆ બેઠક, પડધમ બમ્બવતી, એટલે કે પગથી સમઘ પ્રમાણે તાલ આપવા. નાની પડધમ-પગથી જેમ અને તેમ ઓછો અવાજ કરી-ઝડપથી આજી તાલ આપવા. મોટી પડધમ, મોટી લાંબી લયના તાલ આપવા; વખત વધારે સાચ અને અવાજ વધારે સાચ, લાંબા પગની બેઠકથી કે ચતા સુધીને પણ આ પ્રમાણે ચાલ.

ગ. ચતા સુવું. ઢીંચણ છાતી સુધી લાવવા ને ખભા ને માથાનો પાછલો ભાગ જમીન ઉપર રાખવો. ધુંટણની પાછળ હાથ બીડાવીને જોર કરી જેમ અને તેમ તે છાતી સરસાં ખેંચી રાખવાં; એમ કેટલીકવાર કરવું. જોરબંધ પણ ઉપડે અને પણ જમીનને ન ધસાય તેમ ઉત્તેજન આપવું.

ઘ. બાઘબેઠક—પોતાની જગાએ રહીને દોડ. હાથ હલાવવા નહિ. જોરદાર કૃતિ માટે પગને જમીનથી સંપૂર્ણ રીતે ખૂબ ઉંચા કરવા જોઈએ.

સમતોલપણ—સમધારણ (ક)—એક પગે ઉભા રહો, હાથના આંગળાં જમીનને અડકાડવાં. ઇશારો ચતા બાળકો એકદમ સ્થિર ઉભાં રહે અને એક પગે ઉભા રહી જમીનને આગળનાં ટેરવાંથી અડકવા નીચાં નમે. અધર-રહેલા પગને પાછળ જેમ અને તેમ વધારે ઉંચે કરવા તરફ ઉત્તેજન આપો. આગળનું ધુંટણ સીધું અથવા વળેલું રહે. થોડી ક્ષણો સુધી આ સ્થિતિ રાખવી.

કૂંદકો. ૨.—નિસરણી ચઢવી. છુટા જુલો. ઝોળમાં અથવા બે હારમાં. દાખલા તરીકે, બાળકો ધુંટણને જેમ અને તેમ વધારે ઉચકીને આઠ પગથીઆં ચડી જાય, પછી ઉપલે પગથીએથી પાછાં ફરી દોડતાં ઉતરવા માંડે અને હેલ્લાં ૧, ૨, ૩, અથવા ૪ પગથીઆં ઉપરથી કૂંદકો મારી હાથનાં આંગળાનો ટેકા રાખી વાઘબેઠકમાં પડે અને ઉંચે કૂદીને ઉભાં ચાલ. હવામાં જેમ અને તેમ ઉંચાં કૂદવાની ટેવને ઉત્તેજન આપો.

૩. પેટીમાં શિયાળા.

૪. આગળથી નિસાની કરેલી રાખેલી જગાએ કૂદતાં કૂદતાં અને શિક્ષક રાખેલી લાકડી કે દોરડું કૂદતાં બાળકો સર્વોચ્ચ દોડ દોડે (બાળકોની શક્તિ પ્રમાણે ઉચ્ચાર્થમાં ફેરફાર કરી શકાય.)

રમતો. ૩—પાણી ઉપર કાળીનાગ. કાળીનાગની આબુઆબુ ગોળકારમાં નાચતા વતય ને ગાતાં જાય. પાણી ઉપર કાળીનાગ, સમુદ્રમાં કાળીનાગ, કાળા પાંખોને દો, પકડી શકે ન મને !

“મને” શબ્દ એણતાં કાળીનાગ બાળકો ધરમાં પહોંચે તે પહેલાં અને તેટલાને પકડે, લાકડાને, લોહાને, કાચને આકડી પડે અથવા એક પગે ઉભા રહી જાય, ચતા સૂઈ જાય અથવા નિતલુ સાથે ગોળ કૂદવા માંડે તે બંને. બાળકો પગ જમીન પર એમ અને તેમ જલદી મૂકી અગર જેટલો અને તેટલો અવાજ કરી મૂકા દે, એમ કરી તેમાં વિવિધતા ઉત્પન્ન કરી શકાય, પણ પગને ઉચકવાને બદલે તેમને હદી પણ પગ ધસાડવા દેવા નહિ. આ કૃતિ સહેલાઈથી ધર્ષ શકે તેટલા માટે હાથ જમીનનો આધાર રાખે તેપણ કૃતિ દરમિયાન દટાર જરડો રાખી બેસવાનું અને માથાને ખાંધાથી ખરાબર ઉચકી સીધું રાખવા માટે સતત ચત્ત કરવા કહો.

રમતોલપણું-સમપ્રારણુ—(ક) એક પગે ઉભા રહી પાછળ હાથ વડે બીજા પગનું આપનું પકડો.

એક પગે ઉભા રહો ને બીજો પગ વાળીને તેને આંધુડો તેજ હાથે અગર બીજો હાથે પકડી તેને પાછળ ઉંચે ખેંચો. “ઉંચા કૂદતી વખતે. કોણ દટાર ને સીધા રહી શકે છે” એમ કહો. બાળકો જો પગનો આંધુડો-જ પકડે ને પગના નળાને પકડતાં તેમને અટકાવવામાં આવે તો કૃતિ દરમિયાન ત્રીસા નખી જવાની લાજય ઉત્પન્ન થશે નહિ અને પગ ખરાબર સીધો રાખીને દટાર ઉભા રહેવાની સ્થિતિ સારી રીતે જળવાઈ રહેશે.

કૂદકો.—દરેક વિદ્યાર્થીએ ચોટું દોડવાનું અને તેમ એક બીજાથી પદાર્થો દૂર ગોઠવવા. વિનરતાએ ન મળે તો ડબ્બા, બીજાંની ચેસીઓ, જાડા મુઠાની પેટીઓ-બોખાં વગેરે મળે તે યોગ્ય વસ્તુઓ તેને બદલે મૂકી શકાય.

રમતો:-૧ સિપાઈઓ અને બહારવટીઆ. બાળકો બે હારમાં ઉભા રહે, સિપાઈની એક હાર ભીંત તરફ મોં કરી ઉભી રહે અને બહારવટીઆ-મેદાનની સામી બાજુએ એક રખાને પગના આંધુડા અડકાડી ઉભા રહે. શિક્ષકનો હુકારો થતાં બહારવટીઆ મુખચાપ પગનાં આંગળા ઉપર ધીમે-

નિર્બંધ:—ધણી વિદ્યાર્થીનીઓ રોજના જીવનના પ્રત્યક્ષ અનુભવમાં આવતા વિષયો અને જનાવોનું વર્ણન આપી શકી નહોતી. તેઓને નિર્બંધના વિષયને પરિચ્છેદ-પાઠી કેમ આલેખવો તેની માહિતી નહોતી. વિરામ-ચિહ્નોનો ઉપયોગ ખોટી રીતે કરવામાં આવ્યો હતો. નિર્બંધનો વિષય વિચાર પરંપરા જાળવવા વગર લખી નાખ્યો હતો.

અત્યેષન:—ધણી વિદ્યાર્થીનીઓ સ્વચ્છ અક્ષરથી લેખનકામ કરી શકી નહોતી અને જોડણી અને વિરામચિહ્નો મૂકવામાં તેઓએ ભૂલો કરી હતી.

મુખપાઠ:—વાચન એકંદર ઠીક હતું, પણ ઉચ્ચારણ વાંચતી વખતે થતા ભેવામાં આવ્યા હતા. કોઈપણ જાતની લાવના કે ચેતન વિના કેટલીક વિદ્યાર્થીનીઓએ પોપટની માફક કવિતા ગાઈ બતાવી હતી.

હસ્તલેખવાચન:—ધણી વિદ્યાર્થીનીઓને આ વિષયનો ઘણોજ ઓછો મહાવરો હતો. વાચનમાં દોષો હતા અને વાંચતી વખતે શુદ્ધિ-ચોક્કસાઈ જાળવવામાં આવી નહોતી.

સૂચનાઓ:—વિદ્યાર્થીનીઓને પરીક્ષા માટે તૈયાર કરવાની છે, એટલા માટે શિક્ષકોએ પણ તેવા હેતુથી તેમને વાંચીત આપવાની છે. દર અઢવાડીએ ઓછામાં ઓછા એક વિષયની પરીક્ષા લેવાની જોઈએ જેથી વિદ્યાર્થીનીઓને ધ્વજીએ તેવી રીતે પ્રશ્નના ઉત્તર આપવાની રૂચ પડે. શિક્ષકોએ તેમના જવાબ અને જવાબ આપવાની રીત સંબંધી દીક્ષા કરવી જોઈએ અને પ્રશ્નના ઉત્તર ઉત્તમ રીતે કેવી રીતે આપવા તે સંબંધી ઉત્તમ રીત બતાવવી જોઈએ. શિક્ષકોએ તેમના દરરોજના પાઠની યોજના તૈયાર કરી રાખવી જોઈએ કે જેથી વિદ્યાર્થીનીઓ ચઢ અને પહ પાઠો સચોટ રીતે સમજી ગ્રહણ કરી શકે, અને શિક્ષકોએ તેમનું શિક્ષણ તે યોજનાનુસાર આપવું જોઈએ. પાઠના આરંભમાં પ્રાસ્તાવિક રસભરી ચર્ચા કરીને આખા પાઠનો સારાંશ તેમની નજર આગળ ખડો કરી દેવો જોઈએ, અને પછી ફરવાર પાઠની સમજુતી આપવી જોઈએ; જ્યાં જરૂર લાગે ત્યાં ભાષાનું 'સંદર્ભ', શબ્દોની પસંદગી, વાક્યરચના, શબ્દોની ખાસ પસંદગી વગેરે બાબતો પરત્વે તેમનું લક્ષ્ય દોરવું જોઈએ; પણ આ બધું એક પાઠમાં ચર્ચી શકે નહિ, એટલા માટે શિક્ષકોએ દરેક પાઠ સંબંધી પૂર્વ તૈયારી કરી તેવા દરેક પાઠ માટે યોજના તૈયાર રાખવી જોઈએ.

વિદ્યાર્થીનીઓને નિર્બંધ લખવાનો પ્રુક્ટળ મહાવરો હોવો જોઈએ. પહેલાં વિષય સંબંધી ચર્ચા કર્યા વિના તેમજ સૂચનાઓ આપ્યા વિના શિક્ષકો વિદ્યાર્થીનીઓને નિર્બંધ લખી લાવવાનું કહે છે એટલે કે તે વિષય વિદ્યાર્થીનીઓને માથેજ નાખી દેવામાં આવે છે. પરિણામ એ આવે છે કે કામ યોજનાબદ્ધ થતું નથી. નિર્બંધ એ દલીલૂત વિચારોનું ભાષામાં આલેખન છે, એટલા માટે એ અતિ મહત્વની બાબત છે કે તે કામ તર્કસિદ્ધ થતું જોઈએ, અને નિર્બંધના વિષયના નિરૂપણમાં પરિચ્છેદ, વાક્યો અને વિરામચિહ્નોની બાબતમાં તે સિદ્ધતા રપટ થવી જોઈએ.

પણ વિશેષ વાચન અને સામાન્ય જ્ઞાનના અભાવે વિદ્યાર્થીનીઓ નિર્બંધમાં વધારે સારું કામ કરી બતાવે એ તેમને માટે અશક્ય બાબત છે. તેમનામાં વિચારની વિપુલતા જોઈએ અને એ વિપુલતા વધારના વાચન સિવાય આવી શકે નહિ, એટલા માટે શિક્ષકની દરજ્જા છે કે તેમણે તેમની વિદ્યાર્થીનીઓને વિશેષ વાચન કાંઈ માટે ઉત્તેજન આપવું. આ પ્રમાણે તેઓ પરીક્ષા માટે વધારે સારી રીતે તૈયાર થશે એટલુંજ નહિ, પણ ભાવિ જગતમાં જીવન માટે પણ વધારે સારી રીતે તૈયાર થશે. કેટલાક સારા ફક્ત તેમની સમક્ષ મોટેથી વાંચવા જોઈએ અને ટીકા કે વિવેચન કરી નિર્બંધની ખૂંચી તેમને સમજાવવી જોઈએ.

શ્રુતલેખનની બાબતમાં એમ સૂચવવામાં આવે છે કે જોડણી અને છપાણ ઉપર વિદ્યાર્થીનીઓનું લક્ષ્ય ખેંચવું જોઈએ. પાઠશિક્ષણ વખતે પણ આ બાબતો પરત્વે તેમનું ધ્યાન દોરવું જોઈએ. લુહ લુહ શબ્દોની જોડણી કેમ કરવામાં આવી છે, ફક્તઓમાં વિરામચિહ્નો કેવી રીતે વાપરવામાં આવ્યા છે તે ધ્યાનમાં રાખવા તેમને કહેવું જોઈએ. કાળા પાટીઆ ઉપર શુદ્ધ જોડણી કરેલા શબ્દો, ગડા મુંડા ઉપર અધરા શુદ્ધ શબ્દોની વર્ગના ઓરડાની એક દિવાલ પર લટકાવેલી યાદી, જોડણી માટે મોદાની કસોટી વગેરે એવી કેટલીક યુક્તિઓ છે કે જે વિદ્યાર્થીનીઓને તેમના આ કામમાં મદદરૂપ થઈ પડે. વળી આ કામને માટે લેખી કામના પ્રસંગો અનેક રીતે વર્ગમાં ઉભા કરી શકાય તેમજ વર્ગની બહાર પણ તેવા પ્રસંગો ઉત્પન્ન કરી શકાય.

મુખપાઠ માટે નક્કી કરેલા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણેની કવિતાઓના પાઠ ગોંઝે કરી લેવા જોઈએ. શિક્ષકોએ જે રાગમાં આ કવિતાઓ ગાવા માટે નક્કી કરી હોય તે રાગમાં તે કવિતાઓ નમુનારૂપે ગાઈ

અતાવવી જોઈએ અને તે નમુના પ્રમાણે તેમણે વિદ્યાર્થીનીઓને માવા દેવું જોઈએ. આ પ્રમાણે કવિતાઓ માવાને માટે તેમને પુરતો મહાવર પડવો જોઈએ.

હસ્તલેખવાચનનો વિષય પહેલાં ઉપયોગિતાની દૃષ્ટિએ અગત્યનો વિષય છે. જુદા જુદા હસ્તલેખોનાં વાચન કરવાનો વિદ્યાર્થીનીઓને સારો મહાવરો હોવો જોઈએ. શિક્ષકોએ ટુંકાં મધાળાં જે પત્રો અથવા સરકારી પુસ્તકોમાં હોય છે તે સમજાવવા જોઈએ અને કોઈ પણ રીતે વિદ્યાર્થીનીઓને તે સંબંધી આટકળ કરવા દેવી જોઈએ નહિ.

ગણિત:—ધણી વિદ્યાર્થીનીઓને સરવાળા અને ગુણાકારના દાખલા દેવી રીતે ગણવા તેની માહિતી નહોતી. ધણીખરી વિદ્યાર્થીનીઓએ જુદી જુદી જાતના દાખલાઓની રકમ વાંચી સમજી લેવાની તરફી લીધી નહોતી અને પરિણામે તેઓએ જોડી રીતે દાખલા ગણવા હતા.

દેશીનામું:—આ વિષયમાં કામ એકંદર ઠીક હતું.

સૂચનાઓ:—જુદી જુદી જાતના દાખલાઓની રકમ કેવા શબ્દોમાં લખાએલી છે તે તરફ શિક્ષકોએ વિદ્યાર્થીનીઓનું લક્ષ દોરી તેવા શબ્દ-પ્રયોજનો શો અર્થ ધાપ છે તે તેમને સ્પષ્ટ ભાષામાં સમજાવવું જોઈએ. જે જાગતોના આધારે વિદ્યાર્થીનીઓને દાખલા ગણવાના હોય તે જાગતો શિક્ષકોએ સ્પષ્ટ સમજાવવી જોઈએ. નમુનારૂપે દાખલા કા.પા. પર ગણી તે કામ વિદ્યાર્થીનીઓને માટે કા.પા. પર રહેવા દેવું જોઈએ અને વિદ્યાર્થીનીઓનું તે યોજના તરફ લક્ષ દોરી તે પ્લાનમાં રાખવા દેવું જોઈએ. શિક્ષકોએ એ પણ ખાતરીપૂર્વક આણી લેવું જોઈએ કે વિદ્યાર્થીનીઓને ગણિતના મૂળજૂત સિદ્ધાંતોનું પૂર્વ જ્ઞાન સંપૂર્ણ પ્રમાણમાં છે. વિદ્યાર્થીનીઓના સ્વપ્રયાસને ઉત્તેજન મળવું જોઈએ, તે એવી મતલબથી કે તેઓ સ્વચ્છતા અને અમુક અમુક ધારણા સિદ્ધાંતો અમલમાં મૂકી શકે એવા ખાસ પ્રકારના દાખલા વિદ્યાર્થીનીઓને ગણવા આપવા જોઈએ. લેખી કામ પહેલાં મુખ્યગણિત થવું જોઈએ, કે જેથી તેમની માનસિક શક્તિઓને ઉત્તેજન મળે.

ભૂગોળ:—એકંદર રીતે કામ સંતોષકારક હતું, પણ કેટલીક વિદ્યાર્થીનીઓ નકશા પુરવાનું કામ થોડી રીતે કરી શકી નહોતી અને એમાં ધણી આટકળ કરવામાં આવી હતી. તેમણે આપેલા કેટલાક જવાબ મુદ્દાસર

સને ૧૯૩૮માં ઉ. આ. બેઠેલી વિદ્યાર્થીનીઓના કામની સમાલોચના ૪૦૭

હતા નહિ. કેટલીક વિદ્યાર્થીનીઓને રાજકીય જૂગોળનો ખીલકું જ્યાં નહોતો અને પરિણામે જવાબમાં બ્રિટિશ ટાપુઓ અને બ્રિટિશ ઇન્ડિયા વિષે ગરબક કરી નાખી હતી.

સૂચનાઓ:—વિષયની ગોળણપદ્ધતિને ઉત્તેજન મળવું જોઈએ નહિ. વિષયની બુદ્ધિપૂર્વકની સમજ વિદ્યાર્થીનીઓને સ્પષ્ટ રીતે આવવી જોઈએ અને આખા વિષયનું રાષ્ટ્રીય નિરૂપણ તેમની સમક્ષ થવું જોઈએ. જૂગોળના વિષયમાં તળાવચા, આગોહવા, વનસ્પતિ, ખનીજ વગેરેનું સ્પષ્ટીકરણ હોય છે, છતાં વિષયનો અંતિમ હેતુ મનઃશુદ્ધિનું નિરૂપણ છે. વિષયના આ સ્વરૂપ ઉપર વિશેષ ભાર મુકવો જોઈએ અને શિક્ષણમાં આ હેતુ બર આવવો જોઈએ. પુસ્તકો, ચિત્રો, વાર્તાઓ, સંગ્રહસ્થાનો, પર્ચેટનો અને જાદુઈ કાનસ વગેરે બાબતોને વિષયની સમજૂતી આપવામાં અગત્યનો ફિરસો મળવો જોઈએ. નકશાનું વાચન, નકશા પુરવાનું કામ એ બાબતોને જૂલી જવી જોઈએ નહિ. આ બાબતમાં વિદ્યાર્થીનીઓને પુરા મદદગારો હોવો જોઈએ.

ઇતિહાસ:—કાગ એકંદર સંતોષકારક હતું. પાંચિક શિક્ષણના પરિણામે જે સલાહોના ઉત્તર આપવાના વિચારવાની જરૂર પડી હતી તેના જવાબ આપવાનો યત્ન જેમણે કર્યો હતો તેમની ઘણી વિદ્યાર્થીનીઓના યત્ન સંતોષકારક હતા નહિ. જૂન અને વર્તમાન રાજ્યધારણ વિષેનું તેમનું જ્ઞાન ઘણું જ નબળું હતું.

સૂચનાઓ:—આ વિષય બુદ્ધિપૂર્વક અને રસિક રીતે શીખવવો જોઈએ, કે જેથી વિદ્યાર્થીનીઓને કેવળ પાઠ્યપાઠ ઉપર આધાર રાખવાનો રહે નહિ. વર્તમાનયુગનાં સ્ત્રીપુરુષો આજના હિંદનું રાજકીય બંધારણ ધડી રણાં છે, અને તેટલા ચાટેજ દરેક ઇતિહાસના શિક્ષકની ફરજ છે કે દેશની રાજકીય બાબતો જેમ બને તેમ સહેલી રીતે ને સંપૂર્ણ રીતે શીખવવી જોઈએ. બનાવો ઝડપથી બદલાતા જતા હોવાથી છતાં પાઠ્યપુસ્તકો ઉપર આધાર રાખવો એ પાલવી શકે તેમ નથી ખાસ કરીને ઉપલાં ધોરણોમાં વર્તમાનપત્રનું વાચન ઉત્તેજનપૂર્વક કરાવવું જોઈએ. આથી વિદ્યાર્થીનીઓ વર્તમાન યુગની સાથે રહેશે. ઐતિહાસિક સમયરેખા, મહાનપુરુષોનાં ચિત્રો, ઐતિહાસિક નકશાઓ અને એટલાસ એ સાહિત્યો વિષયને રસિક કરવામાં ઘણાં ઉપયોગી થઈ પડશે.

આરોગ્ય:—ફેરસાની ક્રિયાઓ તેમનું કર્તવ્ય, ખોરાકની યોગ્ય પદાર્થ તરીકેની અગત્ય, પાણી મારફતે ફેલાતા રોગો, એ બધા વિષયો રાજના જીવનમાં વહેવાર ઉપયોગી છે એ દષ્ટિએ સંપૂર્ણ રીતે શીખવવા જોઈએ. આકૃતિઓના ઉપયોગ ઉપર ભાર મૂકવામાં આવ્યો નહોતો, જવાબમાં અટકળથી કરેલું કામ અને સંદિગ્ધતા અથવા અસ્પષ્ટતા જોવામાં આવતા હતાં.

સૂચનાઓ:—નમુનાઓ અને નકશાઓનો છૂટથી ઉપયોગ થવો જોઈએ. આથી વિદ્યાર્થીનીઓ વિષયને જાણી નાખે છે તે બનવા પામશે નહિ. વિષયશિક્ષણનાં સાધનોની ખોટ હોય તો શિક્ષક જરૂર પડતી આકૃતિઓ કે રેખાચિત્રો કાઢી તે ખોટ પુરી પાડવી જોઈએ. બની શકે ત્યાં જાદુઈ જ્ઞાનસતો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

સૃષ્ટિજ્ઞાન:—પદાર્થચાર અને ખગોળ સંબંધી વિદ્યાર્થીનીઓનું જ્ઞાન ઘણું નબળું હતું. રોપા, પ્રાણી અને જંતુજીવનનો અભ્યાસ સંતોષકારક હતો, પણ તે સ્પષ્ટ રીતે જણાવી શક્યા નહોતા અને તે સંબંધી લખાણ સંતોષકારક હતું નહિ; છતાં કામ એકંદરે સંતોષકારક હતું.

સૂચનાઓ:—આ કામમાં પ્રયોગાત્મક ચાલતી જરૂર રહે છે, અને એટલા માટે વિદ્યાર્થીનીઓએ નિરીક્ષણ કામ વધારે કરવું જોઈએ. કુદરતમાં તેઓ જે કાંઈ જુએ તેની તેઓ સંજ્ઞાપૂર્વક નોંધ કરે એમ તેમને કહેવામાં આવવું જોઈએ અને તેઓએ તે તે સીતેના સાદાં પણ ખરાં ચિત્રો દોરવા જોઈએ.

સૌચકામ:—એકંદરે જોતાં કામ જોઈએ તેવું નહોતું. કેટલીક વિદ્યાર્થીનીઓએ જે કામ કર્યું હતું તે પ્રકારે જોતાં ઘણું નબળું હતું. એવું માલમ પડી આવ્યું હતું કે સાળાઓમાં આ કામ સસપૂર્વક શીખવવામાં આવ્યું નહોતું. વેતરવાતું કામ સંતોષકારક હતું નહિ. તુલ્યવાતું કામ ઘણી થોડી વિદ્યાર્થીનીઓ જાણતી હતી.

સૂચનાઓ:—વહેવાર દ્રષ્ટિએ આ વિષય ઘણો ઉપયોગી છે અને એમ હોવાથી શિક્ષકો અને વિદ્યાર્થીનીઓએ આ વિષય પરત્વે વધારે ધ્યાન આપવું જોઈએ. વિષયનું સ્વરૂપ એવું છે કે શિક્ષક બહિતગત ધ્યાન આપવું જોઈએ અને વળી શિક્ષક પોતે આ વિષયમાં નિષ્ણાત

હોવી જોઈએ. જુદી જુદી જાતનું વેતરવાનું કામ અને જુદા જુદા પ્રકારના બખીઆ બતાવતું કામ, એ કામના નમુના વિદ્યાર્થીનીઓના ઉપયોગ માટે વર્ગમાં હંમેશાં તૈયાર રાખેલા હોવા જોઈએ અને વિદ્યાર્થીનીઓએ વારંવાર તેનું નિરીક્ષણ કરવું જોઈએ. શિક્ષકે માર્ગદર્શક બનવાનું છે અને કદી પણ તેમનું કામ તેમની વતી તેણે કરી દેવાનું નથી.

ચિત્રકામ:—કામ એકંદરે સંતોષકારક હતું.

સંગીત:—સંગીતના તાલ અને રાગનું જ્ઞાન વિદ્યાર્થીનીઓને ઠીક હતું. કેટલીક વિદ્યાર્થીનીઓ સંગીતના અભ્યાસક્રમથી અપરિચિત હતી.

નોંધ:—ઉપરના એ વિષયોમાં વિદ્યાર્થીનીઓનું કામ સંતોષકારક હોવાથી સૂચનાઓ આપવામાં આવી નથી.

ઉડું ઉમેદવારોનું કામ

ઉડું-લાપા:—વિદ્યાર્થીનીઓએ એકંદરે રીતે આ વિષયમાં સંતોષકારક કામ કર્યું હતું, પણ તેઓ વ્યાકરણમાં નબળી માત્રામાં પડી હતી.

મુખપાઠ:—પાઠ્યપુસ્તકનો યોગ્ય અને સંપૂર્ણ અભ્યાસ થવાની જરૂર છે, અને હસ્તલેખોના વાચનનો વિશેષ મહાવરો થવો જોઈએ.

શ્રુતલેખન:—કામ સંતોષકારક હતું. પણ હસ્તાક્ષર ઉપર વિશેષ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

ભૂગોળ:—આ વિષયના કામમાં કંઈ વધારે પ્રગતિ થએલી જોવામાં આવી હતી, પણ વિષયને જીદિપૂર્વક શીખવવાની જરૂર છે. પરીક્ષાના સવાલપત્રોના ઉત્તર કેવી રીતે આપવા તે બાબત તેમને શીખવવાની જરૂર છે.

ઇતિહાસ:—કામ એકંદરે સંતોષકારક હતું, પણ વિદ્યાર્થીનીઓને વિષયમાં ગોખી નાખવાનું કામ કરવાનો અવકાશ આપવો જોઈએ નહિ.

આરોગ્ય:—આ વિષયમાં ઘણીખરી વિદ્યાર્થીનીઓએ ઠીક કામ કર્યું હતું.

સુધ્ધિજ્ઞાન:—એકંદરે કામ ઠીક હતું; પણ શિક્ષણમાં વહેવાર બાબત ઉપર ભાર મૂકવાની જરૂર છે.

ગણિત અને દેશી નામું:—જુદી જુદી જાતનાં મનોવસ્તુ કરવાના મહાવરોની જરૂર છે. સવાલોના જવાબ કેવી રીતે ખરા આપી શકાય

તેને માટે તેમને ચાર્જ બતાવવાની જરૂર છે. કામમાં એકસાઈની ખામી હતી. નામાનું શિક્ષણ સંપૂર્ણ રીતે થવું જોઈએ. વિષયના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો વિશે વિદ્યાર્થીનીઓને અંરપટ ખ્યાલ હોવો.

સોયકામ:—જુદા જુદા પ્રકારના કામ મંજૂરી તેમને વિશેષ મહા-વરો હોવાની જરૂર છે.

ચિત્રકામ:—કામ ધોરણ કરતા ઉતરતા પ્રકારનું હતું.

નોંધ:—શુજરાતી ઉમેદવારોના કામના સુધારા માટે જે સૂચનાઓ કરવામાં આવી છે તે સૂચનાઓ ઉર્દુ ઉમેદવારોની બાબતમાં પણ ઉપયોગી છે.

સરકારી બહિરખર્ચ

શુદ્ધિપત્રક

છાકરાઓ માટેની વર્તીકયુક્તર ફાઇનલ પરીક્ષા, ઉત્તર ભાગ.

નં. ૫૬૬૫

સને ૧૯૩૬માં ઉત્તર ભાગમાં છાકરાઓ માટેની વર્તીકયુક્તર ફાઇનલ પરીક્ષા જે ફેબ્રુઆરી ઉમેદવારોએ પાસ કરી હતી તેમનાં નામની યાદીના મંજૂરીમાં આ ઓફિસની જે સરકારી બહિરખર્ચ સને ૧૯૩૬ ના એક્ટોબરની ૮ થી તારીખના મુજબ ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટ ભાગ ૨ ના ૨૦૦૬ થી ૨૦૩૦ પાના ઉપર સને ૧૯૩૬ના સપ્ટેમ્બરની ૨૬ થી તારીખના નં. ૭૫૬૦ થી ૭૫૭૬ થી છે તેમાં નીચે પ્રમાણે સુધારો કરવામાં આવ્યો છે:—

ગોધરા મધ્યસ્થળના ૧૫૭ અનુક્રમ નંબર સામે “ સોમાસાઈ નારસિંગ દલવાડી ” ને બદલે “ સોમાસાઈ નારસિંગ દિલવાડી ” વાચવું.

(સહી) એમ. રામબ્રહ્મ

અમદાવાદ, ૨૧ મી જુલાઈ ૧૯૩૮.

એ. ઇ. ઉત્તર ભાગ.

પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ ફારમેન, અમદાવાદ, સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા ૪૧૧

પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ ફારમેન, અમદાવાદ, સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા.

પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજમાં સને ૧૯૩૮ ના, એપ્રિલ માસમાં લેવાયેલી વાર્ષિક પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયેલા વિદ્યાર્થીઓ

પહેલું વર્ગ

નંબર	નામ	ટકા	નામ	ટકા
૧	મુલાલ ભામલાલ ભાવસાર	૬૨.૩૩૦	વંદસિંહ મહાવસિંહ બારેયા	૫૧.૩
૨	મણિભાઈ મકનજી દેસાઈ	૬૦.૮૩૧	કચરાણકર દુર્ગાશંકર જોર	૫૧.૦
૩	હરિલાલ ગોરધનદાસ પાંકજી	૫૮.૩૩૨	ગોવિંદલાલ જયશંકર દાકર	૫૦.૮
૪	મોતીભાઈ મુખાભાઈ બારેયા	૫૬.૮૩૩	પુરુષોત્તમ અંબાજીરામ બાસ	૫૦.૫
૫	પંડાલજી હાગિદાસ પરમાર	૫૬.૦૩૬	નિત્યાનંદ સોમચંદ પ્રિસ્તી	૫૦.૪
૬	ગેરસોમ નારાયણ પ્રિસ્તી	૫૫.૪૩૫	કમળાશંકર ગૌરીશંકર દવે	૫૦.૪
૭	જયકુમાર મકનજી પ્રિસ્તી	૫૫.૩૩૧	ગીરશંકર નરસિંહલાલ દાકર	૫૦.૩
૮	દુર્ગાશંકર હિંદયરામ શુક્લ	૫૫.૦૩૦	ચંદ્રશંકર નાગેશ્વર પંડ્યા	૪૯.૭
૯	દેસીરીસ ભુવરભાઈ પ્રિસ્તી	૫૫.૦૩૦	પગમજી શંકરજી નાયક	૪૯.૬
૧૦	નરહરિ જયશંકર ત્રવાડી	૫૫.૦૩૦	ગમાભાઈ જવાભાઈ બારેટ	૪૯.૪
૧૧	હરિશ્ચંદ્ર શોભારામ ઉપાધ્યાય	૫૪.૫૩૦	ગોરધનભાઈ ગીરધરભાઈ પટેલ	૪૯.૩
૧૨	દેસાઈભાઈ નરોત્તમજી પટેલ	૫૪.૫૩૦	પ્રેમાભાઈ પુરુષોત્તમ પટેલ	૪૯.૧
૧૩	મોતીલાલ શંકરલાલ મુધાર	૫૪.૦૩૦	હરિશ્ચંદ્ર નાગેશ્વર જોર	૪૯.૦
૧૪	પુરુષોત્તમ નરસિંહભાઈ પટેલ	૫૪.૦૩૦	મંગળદાસ વિદુલદાસ વાળંદ	૪૯.૦
૧૫	ધનસ્યામદાસ કૃષ્ણદાસ	૫૩.૦૩૦	કાદલાલ મનોરભાઈ પટેલ	૪૮.૬
૧૬	નારણજી નાગરજી દેસાઈ	૫૩.૦૩૦	સ્તાનય વામનરાવ મુળે	૪૮.૬
૧૭	ચંદ્રવદન નગીનદાસ ઝોઝા	૫૨.૮૩૦	ભાણભાઈ બીજલાલ પટેલ	૪૮.૫
૧૮	અબ્દુલભાઈ રહેમાનભાઈ	૫૨.૫૩૦	પ્રભાભાઈ નારણજી પટેલ	૪૮.૩
૧૯	વાસીભાઈ ફરામજી ચોધરી	૫૨.૨૩૦	કૃષ્ણલાલ હિમિયાશંકર ભટ્ટ	૪૭.૬
૨૦	ધીરભાઈ પરાગજી રાવળ	૫૨.૨૩૦	જનાભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૪૬.૬
૨૧	મંસીલાલ દિગલાલ બારેટ	૫૨.૧૩૦	પ્રજ્ઞલાલ ભાવજી વજુકર	૪૬.૬
૨૨	મંગળભાઈ જયભાઈ ડોળા	૫૨.૦૩૦	ચતુરભાઈ ઉમેદભાઈ પટેલ	૪૬.૨
૨૩	જગનલાલ પ્રાણુભાઈ દેસાઈ	૫૧.૮૩૦	જગનલાલ હરિભાઈ નાયક	૪૬.૦
૨૪	માધવજી જયજી પટેલ	૫૧.૮૩૦	અનંતરાવ કેશવલાલ ભટ્ટ	૪૫.૭
૨૫	જયવિલાસ જયશંકર શુક્લ	૫૧.૮૩૦	યુસુફ પીટર પ્રિસ્તી	૪૫.૧
૨૬	દાજીભાઈ રાગાભાઈ ડોળા	૫૧.૮૩૦	ગોવિંદરાવ જળવંતરાવ દેવરે	૪૪.૩
૨૭	અનોપરામ ભાવજી ભટ્ટ	૫૧.૮૩૦	ફતેદરાવ અમીરરાવ બારેટ	૪૩.૯
૨૮	ગણુપતસિંહ, લખમસિંહ	૫૧.૫૩૦	રણજીભાઈ લગ્નવંતરાવ દેવરે	૪૩.૮
૨૯	દિવેશ્વર ભાઈશંકર ઉપાધ્યાય	૫૧.૪૩૦	નગીનદાસ હાગિદાસ રાવળ	૪૩.૦
૩૦	દિવેશ્વર ભાઈશંકર ઉપાધ્યાય	૫૧.૪૩૦	લાલજીશંકર અંબાજીશંકર દવે	૪૨.૪
૩૧	દિવેશ્વર ભાઈશંકર ઉપાધ્યાય	૫૧.૪૩૦	કેવળભાઈ હાંસજીભાઈ પટેલ	૪૨.૨

બહારથી બેઠેલા
વિદ્યાર્થીઓ

- ૬૨ ભગવતીશંકર કેશવરામ પાંદુ ૫૧-૭
૬૩ રામચંદ્રભાઈ મંગળદાસ પટેલ ૫૦-૭
૬૪ પાદુરંગ નારણ જારી ૪૮-૨

ખીચું વર્ષ

- ૧ નરસિંહભાઈ ગોપાળભાઈ પટેલ ૭૦-૮
૨ નરસેરામ રાવનગમ રણાત ૬૪-૬
૩ નાનુભાઈ ભીમભાઈ નાયક ૬૨-૨
૪ સદ્ભણુભાઈ ભગાભાઈ પટેલ ૬૦-૩
૫ નરસિંહભાઈ ભોગભાઈ ૬૦-૦

વાધેલા

- ૬ નગીનલાલ દયારામ ભારતર ૫૬-૮
૭ યજ્ઞલાલ અંબારામ પટેલ ૫૮-૬
૮ શીવસેન કદાનજી મહીડા ૫૬-૬
૯ જોષીભાઈ અવેરભાઈ પટેલ ૫૬-૪
૧૦ કેતકનગમ હરિકૃષ્ણ ભટ્ટ ૫૬-૩
૧૧ ચીમનલાલ ગોરધનદાસ શાહ ૫૫-૦
૧૨ શાંતિલાલ હરજીવનદાસ પંડ્યા ૫૪-૫
૧૩ રાજાભાઈ નારણભાઈ પટેલ ૫૮-૪
૧૪ રેવાભાઈ રંગાભાઈ મકવાણા ૫૪-૦
૧૫ મગનલાલ ત્રંબકલાલ જોશી ૫૨-૮
૧૬ વર્મતરામ ગોવિંદરામ ભટ્ટ ૫૨-૫
૧૭ ગવસિંહ બહેચરસિંહ જારી ૫૨-૨
૧૮ જયંતિલાલ અંબાશંકર રાવળ ૫૧-૩
૧૯ રણજીભાઈ ખંડુભાઈ પટેલ ૫૦-૦
૨૦ જયશંકર ગણપતરામ દવે ૪૬-૨
૨૧ રણજીભાઈ ભીમભાઈ દેસાઈ ૪૮-૧
૨૨ મંગળભાઈ સોમાભાઈ ધોળી ૪૭-૭

ત્રીજું વર્ષ

- ૧ મગનલાલ ઘેલાભાઈ ગાધી ૬૧-૮
૨ મગનલાલ રામદાસ પટેલ ૬૦-૩
૩ આત્મારામ ચતુરભાઈ પટેલ ૫૬-૬
૪ જગનજી નાનાભાઈ પટેલ ૫૫-૭
૫ માણેકલાલ મનજીપરામ જાની ૫૫-૬
૬ રામજીભાઈ લાલજીભાઈ વાધેલા ૫૪-૦
૭ સોમાભાઈ શંકરભાઈ બારોડ ૫૩-૬

૮ ધિઆદિલ ગૌરીશંકર ખિરતી ૫૨-૪
૯ રામભાઈ મહીજીભાઈ પટેલ ૫૦-૪
૧૦ મૃણુલાલ શંકરલાલ રાગી ૪૮-૨

બહારથી બેઠેલા
વિદ્યાર્થીઓ

- ૧૧ સોમાભાઈ ગોતીભાઈ પટેલ ૫૬-૦

ગ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજમાં
ગને ૧૯૩૮ ના એપ્રિલ
માસમાં લેવાએલી ઉર્દુ
ટ્રેનિંગ સ્કૂલની પહેલા
૧૫ની વાર્ષિક પરી-
ક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થએલા
વિદ્યાર્થીઓ

- ૧ મુસ્તા હુસેન મુસ્તા ધર્મીસ ૬૭-૩
૨ મોદમદ અલીખાન ઉમરખાન ૬૪-૬
૩ મરમાઇલ ઉમર ધનશે ૬૧-૨
૪ ઉમર ધક્કાહીમ કાલશેકર ૬૦-૮
૫ જમાલુદીન દાઉદ ઉતારકર ૫૬-૮
૬ જલીભાઈ મોદમદ ધરમાઇલ ૪૬-૦
૭ અબ્દુલમજીદ અબ્દુરરેહમાન ૫૭-૭
૮ અબ્દુલમજીદ અબ્દુલ્લાખીયા ૫૬-૮
૯ ઉમરજી મોદમદ પટેલ ૫૬-૦
૧૦ શેખ આદમ અહમદ રહિત ૫૪-૮
૧૧ નવાઝખાન બીકનખાન પકાણ ૫૪-૫
૧૨ હેદરઅલી અમીરઅલી સેમદ ૫૪-૨
૧૩ અહમદ સુલેમાન વલી પટેલ ૫૪-૦
૧૪ કરમીખાન હુસેનખાન પકાણ ૫૩-૬
૧૫ મોદમદ અમીન ખુખમીયા ૫૩-૦
૧૬ અબ્દુલ રહેમાન હમીદ શેખ ૫૩-૦
૧૭ અબ્દુલ મજીદખાન દુલ્હેખાન ૫૨-૧
૧૮ અહમદખીયા અમીરખીયા ૫૨-૧
૧૯ હુસેનશાહ મોદમદશાહ ફકીર ૫૧-૦

૨૦. મુરમોહમ્મદ શાહ મોહમ્મદ શેખ	૫૧.૫	૨૮. મુરમોહમ્મદ સરલાણીઆ	૪૮.૦
૨૧. અબ્દુલ્લાહ મોહમ્મદશાહ શેખ	૫૧.૦	૨૯. ખાનસાહીખાન નાથુખાન પદાણુ	૪૭.૦
૨૨. અબ્દુલજલીફ અલીસાહીખ મુલ્લા	૫૦.૬	૩૦. મુલેમાન મુરમાહિલ દોરીઆ	૪૭.૦
૨૩. મોહમ્મદ મુલેમાન અસદુલ્લા	૫૦.૬	૩૧. રમુલખાન હુસેઈનખાન પદાણુ	૪૬.૩
૨૪. મોહમ્મદ યાસીન મેહમુદ	૫૦.૦	૩૨. અલી-મોહમ્મદમુરમાહિલપટેલ	૪૬.૨
૨૫. હિરમાન યુસુફ કાળા શેખ	૪૯.૯	૩૩. યુસુફ અબ્દુલજલીફ ખત્રક	૪૫.૨
૨૬. મોહમ્મદ યુસુફ અદમદ પટેલ	૪૯.૭	૩૪. નુસા મોહમ્મદ મુરસા પટેલ	૪૪.૯
૨૭. મોહમ્મદ આદમવલી પટેલ	૪૯.૫	૩૫. નનાયતુલ્લા સીદીકુલ્લા પદાણુ	૪૪.૮
		૩૬. હુસાઈનીઆ બાપુમીઆ મલેક	૪૨.૬
		૩૭. મુલેમાન અબ્દુલ્લા હાંકરોડીઆ	૪૨.૬

ઉ. ભા. ના એન્યુ. ઇન્સ. ની
ઓફિસ. અમદાવાદ
તા. ૭-૬-૧૯૩૮.

(સહી) એમ. રામઅલ્લ
એન્યુ ઇન્સ. ઉ. ભા.

સને ૧૯૩૮ ના એપ્રિલ માસમાં લેવાએલી શ્રીઓ માટેની
પ્રાથમિક ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશન્સની સિનિઅર પહેલા વર્ષની
સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થએલી વિદ્યાર્થીનીઓ:-
મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વિમેન, અમદાવાદ.

ક્રમ	નામ	ટકા	ક્રમ	નામ	ટકા
૧. તારા નાયાલાલ ખિસ્તી	૬૬.૮			અહારથી બેઠેલી વિદ્યાર્થીનીઓ.	
૨. મનોરમા હાંઆહરાવ સસાણે	૬૪.૬				
૩. સરસ્વતી કામેશ્વર દવે	૬૨.૩				
૪. મણી મોતીલાલ પટેલ	૬૧.૪	૭. કાકીબેન ગુલામલાલ દેસાઈ	૫૬.૧		
૫. જીવકાર મોહનલાલ પટેલ	૫૯.૧	૮. પદાવતી દયાશંકર ત્રિવેદી	૫૪.૦		
૬. હાહી મોહનલાલ વાતની	૫૮.૪	૯. હાહીમૌરી હિમિઆશંકર શેલત	૫૩.૨		
૭. આણી વિદ્યાલાલ ધુનગર	૫૭.૫	૧૦. જમુમતી ભવાનીશંકર શુક્લ	૫૨.૫		
૮. સ્વલિતા બળવંતરાય કૃષ્ણસે	૫૭.૪	૧૧. કાશીબેન હાંખાલાલ પટેલ	૫૦.૮		
૯. હામરીસ ગીરધરલાલ ખિસ્તી	૫૫.૪	૧૨. મણી દાનીએલ માતરવાળા	૫૦.૭		
૧૦. કમળા અંબુલાલ નાયક	૫૫.૩	૧૩. અમરીત નરોત્તમ પટેલ	૪૫.૮		
૧૧. રનિતા ચીવલાલ હાકેર	૫૪.૪				
૧૨. કુસુમ દાકમલાલ ઓધરી	૫૪.૧				
૧૩. રાધા વિરાજ પરમાર	૫૩.૮				
૧૪. રાંતા રણજોડલાલ પટેલ	૫૨.૬				
૧૫. વિજ્યાબેન મુળજીલાલ દક્કર	૫૩.૫	૧૪. કમળા વિદ્યાલ	૬૧.૭		
૧૬. પાર્વતી લક્ષ્મીલાલ મોહાંકી	૫૨.૫	૧૫. સુલકિત બેન્ગમીન	૬૦.૫		

૩ સત્યવતી મુળજી	૫૭-૪	૬ ચંદન પુરુષોત્તમ ભાગત	૪૮-૬
૪ મુણ્ણવતી જીના	૫૫-૩	બહારથી બેઠેલી વિદ્યાર્થીનીઓ.	
૫ કુરુણા ભગવાન	૫૨-૧		
૬ પિરસીસ હીરજી	૫૨-૧		
૭ વિનીબેન ભાઈલાલ ભાવસાર	૫૧-૬	૧૦ શુશિકા પાંચાલાલ મેકવાણુ	૫૦-૩
૮ શાંતા હીરાગર ગોસાઈ	૫૦-૧	૧૧ પદ્માવતી હેન્નિ શાહ	૫૦-૦
૯ મુનિત્રા જગનાથ	૪૯-૫	૧૨ શાંતિ સુનીલાલ	૪૮-૩

બહારથી બેઠેલી વિદ્યાર્થીનીઓ.

૧૦ એલન સીમોન	૫૪-૭
૧૧ વિમળા મોતીલાલ ચોક્કરી	૫૧-૨
૧૨ લલિતા નાથુ	૫૧-૨
૧૩ હુદીઆ જ્ઞેન	૫૦-૧
૧૪ પીરજી મધુર	૪૯-૦
૧૫ જયકુંવર હાઉડ	૪૫-૯

મેથોડીસ્ટ ટીચર્સ ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વિમેન, ગોધરા.

૧ જયવંતી પાનાયદ દાકર	૫૬-૬
૨ રૂપાળી હરખા	૫૬-૬
૩ દેવળી પ્રેમચંદ ચોહાણુ	૫૪-૪
૪ મુનમૌરી બાલજી મેકવાણુ	૫૧-૧
૫ પિરસી દાનીએલ	૫૧-૧
૬ માણેક મુળજી	૫૦-૧
૭ શારદા લલુ	૪૯-૬
૮ ખેરશેદ માણેકજીલવાડીવાળા	૪૯-૮

વનિતા વિશ્રામ ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વિમેન, મુંબઈ.

૧ શીરીન મહાંગીરજી પટેલ	૬૩-૦
૨ પીરોમ રસમજી હરાની	૬૧-૫
૩ નારગેશ દીનશા ઝોકટર	૫૯-૯
૪ સુપ્રભા લક્ષ્મીચંદ ગાંધી	૫૮-૭
૫ ચંપા કુરુણાશંકર ત્રિવેદી	૫૫-૩
૬ મીતી બહેરાગજી દેવલાલીવાળા	૫૫-૩
૭ લલિતાબેન ગણુપતરામ ભટ્ટ	૫૪-૮
૮ પુષ્પાવતી નવલચંદ શાહ	૫૨-૬
૯ ચંદ્રકાન્તા લક્ષ્મીશંકર અમ્બરુજી	૫૨-૭
૧૦ સવિતા રેવાશંકર વ્યાસ	૫૦-૪

બહારથી બેઠેલી વિદ્યાર્થીનીઓ.

૧૧ ચંદ્રકાન્તા હરિલાલ શાહ	૫૦-૫
૧૨ હીરા મગનલાલ દવે	૫૦-૫
૧૩ મુશલતા જીવજીદાસ રૂપારેલ	૪૯-૬
૧૪ શાંતા જયશંકર મહેતા	૪૮-૩

સને ૧૯૩૮ ના એપ્રિલ માસમાં લેવાયેલી સીઓ માટેની

પ્રાથમિક ટ્રેનિંગ ઇન્ટરડ્યુશનોની યોજના વર્ષની સટિ.

ફિક્સેટ પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થયેલી વિદ્યાર્થીનીઓ:-

મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વિમેન, અમદાવાદ.

નંબર	નામ	ટકા	નંબર	નામ	ટકા
૧	ગંગા મોરારજી પટેલ	૬૭-૫	૨	સરસ્વતી નરસિંહરામ પુરોહિત	૬૧-૪
૨	સરસ્વતી રણુજી લાલીઆ	૬૩-૦	૩	સીધોરાઈ રામજીભાઈ	૬૧-૦
૩	વિદ્યા પ્રેસામ સોલંકી	૬૨-૧	૪	લક્ષાવતી પ્રાગજી દેસાઈ	૫૯-૨

૭૩૬મણી નિગલાઈ દેસાઈ	૫૯૦૦	૨ સુગિત્રા પીતાંબર મેકવાણ	૫૮૦૬
૮ મેરી લાજરસ કંધારીઆ	૫૮૦૨	૪ એરથર સોલોગાન	૫૮૦૩
૯ સુર્યકાન્તા ભાઈશંકર વ્યાસ	૫૭૦૯	૫ કમળા ગંધુભાઈ સોલંકી	૫૩૦૫
૧૦ ઈન્દુગતી રત્નસિંહ દેસાઈ	૫૭૦૭	૬ મણી રમાજીસોમ	૫૦૦૪
૧૧ વિદ્યા ગોરધનદાસ પટેલ	૫૬૦૭	૭ કલોરા જગતલાલ	૪૯૦૯
૧૨ આનંદી મુળજીભાઈ દવે	૫૬૦૭	૮ વિરજનીઆ પ્રેમચંદ	૪૭૦૪
૧૩ કમળા જગતલાલ ગોર	૫૪૦૪	વનિતા વિદ્યામ ટ્રેનિંગ કોલેજ ફાર વિમેન, મુંબઈ.	
૧૪ જમના ગોપિંદજી પટેલ	૫૧૦૦		
બહારથી બેઠેલી વિદ્યાર્થીનીઓ		૧ નારગેસ માણિકશાહ રણજી	૬૫૦૧
		૨ જયભેન ચંબાલાલ પરીખ	૬૪૦૭
૧૫ નંદુ ઘેડાભાઈ પટેલ	૫૪૦૮	૩ ખોરસેદ ગુરતાદજી સીમન.	૬૨૦૮
૧૬ રૂપાળા જગજીવનદાસ પારેખ	૫૩૦૪	૪ ચૈત્રાળેન મણીલાલ દેસાઈ	૬૨૦૬
૧૭ નર્મદા ગોપાળદાસ ગોસાઈ	૫૧૦૪	૫ ધીરજ દાનતરાય દેસાઈ	૫૭૦૯
૧૮ રમીલા ગંગારામ ચોકરી	૫૦૦૩	૬ અનુ કસ્તમજી બાલીવાળા	૫૭૦૫
મેરી બ્રાઉન એગ્રોરિયલ		૭ જસોદા ગંગારામ માલવીઆ	૫૬૦૧
ટ્રેનિંગ કોલેજ ફાર		૮ સકીના નુરમામદ સુબખતી	૫૬૦૦
વિમેન. બોરસદ		૯ શાંતા છોટાલાલ દલાલ	૫૬૦૦
૧ અગ્નેસ દુધા	૫૭૦૩	૧૦ રતનબેન ગીરજશંકર દવે	૫૩૦૫
૨ રૂપ કસ્તુર	૫૩૦૯	૧૧ નર્મદા દેવકરજી મહેતા	૫૦૦૯
બહારથી બેઠેલી વિદ્યાર્થીનીઓ		બહારથી બેઠેલી વિદ્યાર્થીનીઓ	
૩ રાહુલ ખાનાજી	૫૮૦૧	૧૨ દાલત બેદરામજી શ્રોફ	૫૪૦૬
૪ એરથર રાણાજી	૫૨૦૪	૧૩ અનમૂખા પ્રાણશંકર જોશી	૫૪૦૮
મેથાડીસ્ટ ટીચર્સ ટ્રેનિંગ		૧૪ જમના નરસિંહ પરમાર	૫૧૦૬
કોલેજ ફાર વિમેન,		૧૫ ધન ધનજીશાહ દાર્વાલા	૫૧૦૦
ગાંધી.		૧૬ ઈન્દુમતી ભોગીલાલ નાગર	૪૮૦૫
૧ આનંદી જીવણલાલ ચોહાણ	૬૧૦૮		
૨ કમળા પ્રેમચંદ ભગત	૬૦૦૨		

ઉ. ભા. ના એન્યુ. ઇન્સ. ની
ઓફિસ.
અમદાવાદ તા. ૨૩-૭-૧૯૭૮

(અંગ્રેજીમાં સહી) એમ. રામબહા
એન્યુ. ઇન્સ. ઉ. ભા.

સને ૧૯૪૮ના એપ્રિલમાં પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજમાં લેવાએલી વાર્ષિક પરીક્ષામાં નીચે મજાવેલા સ્કોલરોને અંકો તથા ઇનામો આપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે.—

ત્રીજું વર્ષ

વિદ્યાર્થીનું નામ	વિષય	ઇનામ
મગનલાલ દેસાસાઈ ગાંધી	ભાષા	શ્રીયુત્ દિમતલાલ ગણેશજી
"	પહેલા નંબરે પાસ થવાથી	અંગારીઆ સુવર્ણ અંકક.
દેવદાસ	પહેલા નંબરે પાસ થવાથી	કે. એમ. એટલીફ મેર્મે.
આત્મારામ અતુરસાઈ પટેલ	શિક્ષણ	રિઅલનું રૂ. ૧૭)નું ઇનામ.
		ગ્રાઇસનું રૂ. ૧૨)નું ઇનામ.
		રા. બ. કમળાશંકર પ્રાણ-શંકર ત્રિવેદીનો સુવર્ણઅંકક રૂ. ૩૦).

બીજું વર્ષ

નરસિંહભાઈ ગોપાલભાઈ પટેલ	ભાષા	રા. સા. મહિપતરામ રૂપ-રામ નીલકંઠનો આંદોનો સુરક રૂ. ૨૦)નો.
"	શિક્ષણ	સર યિઓડોર હોપનું રૂ. ૧૨)નું પહેલું ઇનામ.

પહેલું વર્ષ

ગેરશોમ નારાયણ ખિસ્તી	શિક્ષણ	સર યિઓડોર હોપનું રૂ. ૯)નું બીજું ઇનામ.
અંકુલાલ ભાઈલાલ ભાવસાર	વિજ્ઞાન	શ્રી. બ. કમળાશંકર પ્રાણ-શંકર ત્રિવેદીનું રૂ. ૨૫)નું સાચ-સનું ઇનામ.
		એચ. ટી. શોધારી
		હેડ માસ્ટર, પી. આર. ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ.

જાહેરખબર

મિસિસ માર્ટર સીવલ્યુઅરત ફંડના વ્યાજમાંથી ધનામ માટે ખેડા જિલ્લાની નામદાર સરકારે માન્ય કરેલી સઘળી ગ્રા. કન્યાશાળાઓમાં ભણતી બાળાઓએ બનાવેલા સીવલ્યુઅરતા નમુનાનું છત્તું પ્રદર્શન કરવાનું છે; માટે તેવા નમુનાઓ તા. ૩૧ મી ઑક્ટોબર ૧૯૩૮, પહેલાં સિ. આ. ડે. એ. ઇ ને નડીઆદ મુકામે મોકલી આપવા:

(૧) નમુનાઓ બાળાઓએજ બનાવેલા જોઈએ.

(૨) નમુનાઓ બાળાઓએ બનાવેલા છે તેવું પ્રમાણપત્ર એ સદગૃહસ્થાનું નમુનાઓ સાથે મોકલવું.

(૩) નમુના મોકલવાને દિવસે જે બાળાઓનાં નામ શાળાના રજિસ્ટર ઉપર હોય તેમનાજ નમુના મોકલવા.

(૪) નમુનાઓ મોકલવા લઈ જવાનો ખર્ચ નમુના મોકલનારને શીર છે.

(૫) નમુનાઓ મોકલે તે સાથે તેનું સિરદ નીચે મુજબ મોકલવું.

નંબર—નમુનાનું નામ-ધોરણ-તૈયાર કરનારનું નામ-નિશાળનું નામ.

દરેક નમુના પર કાગળનું લેખક ચોડવું. જેમાં સ્વચ્છ અક્ષરે કાળજીપૂર્વક નમુનો બનાવનારનું નામ, ધોરણ તથા નિશાળ લખવાં.

(૬) એકંદરે બે ધનામો છે તેમા પહેલું રૂ. ૧૦) નું તથા બીજું રૂ. ૫) નું છે.

ગવર્નમેન્ટ હોસ્ટેલ બી. બ્રહ્મચ, } N. L. Brahmchari.
સિ. આ. ડે. એ. ઇ. તી. } સિનિજર. આ. ડે. એ. ઇ. ખેડા ને
ઓફિસ. } એક્સ ઓફિસીઓ સેક્રેટરી, "મીસીસ
નડીઆદ. } માર્ટર સોઈંગ ને એમ્બ્રોઈડરી પ્રાઈઝ ફંડ."

જાહેરખબરના નવા ભાવ

આથી સર્વેને ખબર આપવામાં આવે છે કે સને ૧૯૩૮ના જન્યુઆરિથી જાહેરખબરના ભાવમાં ઘટાડો કરી તે નીચે મુજબ રાખવામાં આવ્યા છે.

મુદત	એક પાન	અડધું પાન	પા પાન
આખું વર્ષ	રૂ. ૬૦	રૂ. ૪૦	રૂ. ૩૦
છ માસ	રૂ. ૩૨	રૂ. ૨૨	રૂ. ૧૬
ત્રણ માસ	રૂ. ૧૮	રૂ. ૧૨	રૂ. ૯
એક માસ	રૂ. ૭	રૂ. ૫	રૂ. ૪

ધનામધનક

એડા જિલ્લો

દેવકીવણ સોલ	ખારેયા પરભાતસંગ સાવસંગ	૧૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
હમીદપુરા	ભાખએ બેન હીરા પટેલ મરઘાલાઇ જેસંગભાઇની દીકરીએ	૧૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
દેવકીવણ સોલ	ખારેયા માવસંગ ડાહ્યાભાઇએ	૧૦-૦-૦	"
સિદ્ધેજ	પા. સોમાલાઇ મથુરલાઇએ ખેતાની ધર્મપત્નીના સ્વર્ગ વાસ નિમિત્તે	૧૦૦-૦-૦	ખાળાઓને ધાધરી, કબ- જો તથા ઝોલણીનો આખો સેટ આપવામાં આવ્યો.
સારસા	અમદાવાદના ગૃહસ્થ સૈયદ અલીદુમેન સૈયદ અલી મશહ દી સાહેબે મોતાના લગ્ન વખતે	૧૦-૦-૦	હુકુમ-ચાસાળામાં દીનની ચાળાઓ નંગ ૫૦ તથા રૂ.૧૧નાં પતાસાંવહેંચ્યાં.
રાસનોલ	મામલોદોએ ધનામનો મેળા વડો કરી	૨૫-૦-૦	દરેક વિદ્યાર્થીને પુસ્તક તથા ખાળાઓને એક એક વારના કકડા વહેંચ્યા.
	સુયાર મથુરલાઇ ધમરલાઇ તથા સુયાર જોડાલાઇ ભલજી તથા સુયાર જયનલાલ શીવ ગમે મળી.	૫૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
ગીખલોડ	પોસિસ પટેલ રામલાઇ બહે. ચરલાઇએ	૧૫-૦-૦	"
	પટેલ નાયાભાઇ ધરમદાસે	૧૫-૦-૦	"
પીતાઇ	પા. નારણલાઇ ભાઇજીમાઇએ	૩૦-૦-૦	"
સીદ્ધેજ	પટેલ સોમાલાઇ મથુરલાઇએ	૩૫-૦-૦	મને રૂડોનાં વિદ્યાર્થી- ઓને જમાડયા.
	પટેલ રમણલાઇ નાગજીલાઇએ	૩૫-૦-૦	"
કાન્જી	મામલોદોએ મેળાવડા વખતે	૩૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા તથા વિદ્યાર્થીઓને પિ- તળના રમાસા વહેંચ્યા.
લાનેર	પા. બહેચરલાઇ વરજીલાઇએ	૩૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	પા. જોવિંદલાઇ મોહનલાઇએ	૩૫-૦-૦	"
	પા. જેસંગજીલાઇની વિધવા માઇ જીજીદે	૩૫-૦-૦	"
ઉત્તરસંગ	વેદરવર્કસ વાળા એમ. એમ. પટેલની કુપનિ તરફથી	...	ખાળાઓને ખાણી માટે નળ કામતે માટે કરાવી આવ્યો.

ઉમરેઠ	મિ. છગનલાલ રામચંદ્ર જોશીએ	૧૧-૦-૦	પ્રાંચ સ્કૂલ નં. ૨ માં ધડિઆળ બેઠા આપ્યું.
મરીડા	જારતીઆ દોલતસિંહ કેસરીસિંહે	૨૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
કણ્ઝરી	વૈદરાજ રેવાશંકર રામશંકરે	૧૫-૦-૦	પરબ ફંડમાં આપ્યા.
	"	૧૦-૦-૦	બંને સ્કૂલોમાં સાકર વહેંચી.
દહેવાણ	હકર નરસીલાલ નારણદાસ પાટણવાળાએ	૨૦-૮-૦	વિદ્યાર્થીઓને પ્યાલા વહેંચ્યા.
	હકર છગનલાલ રામચંદ્રસે સ્કૂલ સ્થાપન તારીખના હિતસવપ્રમંગે	૧૦-૦-૦	પેંડા વહેંચ્યા.
શીણાવ	મહુધાના પરી. ગીરધરલાલ મગનલાલ તથા ગામલોક તરફથી	૨૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા તથા ધનામ વહેંચ્યાં.
ગામડી	પા. મથુરભાઈ બાબરભાઈએ	૨૫-૦-૦	બંને સ્કૂલોના વિદ્યાર્થી- ઓને જમાડયા.
ચરેરી	પરદેશી ડાહ્યાભાઈ ધૂળાભાઈએ	૧૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
કુલાલ	પા. મોતીભાઈ બહેચરભાઈએ	૨૦-૦-૦	સ્કૂલોના વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	પા. લાઈલાલ નારણભાઈએ	૫-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	પા. બાબરભાઈ સામળભાઈએ	૫-૦-૦	"
	પા. દારીભાઈ જીભાઈએ	૧૨૫-૦-૦	સ્કૂલ તથા કન્યાશાળાના વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
રદણ	શાહ મણીલાલ ડાહ્યાલાલે	૩૨-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	ગામલોકોએ	૧-૧-૦	ધનામ તથા પતાસાં વહેંચ્યાં.
કણ્ઝા	મિ. દાથીભાઈ લગવાનભાઈએ	...	સ્કૂલના તમામ વિદ્યાર્થી- ઓને જમાડયા.
	મિ. મોહનભાઈ રમંજીભાઈએ	...	"
	પટેલ હીરાભાઈ વલ્લભભાઈએ	...	"
	મેન્ચર મિ. રણછોડલાલ રામરામે	...	પ્યાલા વહેંચ્યા.
	મિ. મણીલાલ વીરચંદ શાહે	...	રાસ-ગરખા-લેઝીમના ત્રીસ વિદ્યાર્થીઓને રકાબીઓ વહેંચી.
	મિ. પઢીયાર દત્તેસંગ જીણા બાવાએ	...	ગરખા ગાનાર દસ બાળા- ઓને જોદણીઓ વહેંચી.
	મિ. શંકરભાઈ જોષ/તાભાઈ પટેલે	...	કોટા વહેંચ્યા.
ચરેરા	શા. કેશવલાલ મોહનલાલે	૫-૦-૦	મિઠાઈ વહેંચી.

વીણા	પા. છોટાભાઈ બાવાજી તેલીઆ મીલના મેનેજર સાહેબે	૬૦—૦—૦	બાળાઓને ધાવરી, ઝોટણી તથા પોલકાં વહેંચ્યાં.
સોનીપુર	કાકોર સાહેબનો જન્મદિવસ હોવાથી	૧૨—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	”	૭—૮—૦	કન્યાઓ લુગડાના કડકડા વહેંચ્યાં.
તોરણા	મિ. હિલ્ડેસીંગ મોલીજીની વિધ- વાની મરણ પાછળ તેમના જમાઈ ભાર્યુજી હેંદુજીએ	૬૦—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
વાહલા	પરમાર શામજી સાલજીએ	૧૦—૦—૦	
ઉમરેટ	શા. મણીલાલ નારણદાસ તથા વ્યાસ નરોત્તમ કાળીદાસ એ બંનેએ મળી	૧૨—૮—૦	ધડિયાળા બેટ આપ્યું.
અમીઆદ	મદદ માધવસંગ લગવાનમંમ તથા શુવાલાઈ હરિભાઈ ચૌહાણે	૨૦—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
મહેમદાવાદ	રયામોશી અમૃતાનંદજીએ	૪૦૦—૦—૦	તમામ સ્કૂલોના વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
મહમદપરા	મહેલાવના પટેલ ભીખાભાઈ નાથભાઈએ	૧૨—૦—૦	બાળાઓને જર્મન સિ- લ્વરના પ્યાલા રકાબી તથા છોકરાઓને પતા- સાં વહેંચ્યાં.
ગામડી	પા. લલુભાઈ ગરબલાઈએ	૩૫—૦—૦	બંને સ્કૂલોના વિદ્યાર્થી- ઓને જમાડ્યા.
	પગી પુનેમભાઈ સોમાભાઈએ	૬—૦—૦	મિઠાઈ વહેંચી.
અલીપુરા	કિમરેદના શાહ અંબાલાલ મોગીલાલે	૧૫—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને પ્યાલા વહેંચ્યાં.
	આવરસંગના શાહ નરોત્તમ મોગીલાલે	૭—૦—૦	બાળાઓને પ્યાલા વહેંચ્યાં.
	નડીઆદના પા. પુનભાઈ ભુલાભાઈએ	૧૨—૦—૦	બાળાઓને જર્મનના ટાટ વહેંચ્યાં.
સીહુજ	હકર મગનલાલ મુળજીભાઈની વિધવા બાઈ મણીએ	૪૨—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
સરકા	મહીજના પટેલ મરઘાભાઈ સોમાભાઈએ	૧૦—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને મિઠાઈ સાથે જર્મન સિલ્વરના પ્યાલા રકાબી વહેંચ્યાં.
કનીજ	પા. જયનલાલ પ્રભુદાસે	૮—૦—૦	પ્યાલા તથા પતાસાં વહેંચ્યાં.
	પા. આત્મારામ મોહનલાલે	૩૦—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.

કણુજરી	પા. ખજદેવ મણિલાલે	૨૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	પા. ઇશ્વરભાઈ ભુલાભાઈએ	૧૦-૦-૦	ફરીઓ વહેંચી.
	મુંબઈનાં બાઈ લીલાબાઈ રણુ	૧૨૨-૦-૦	કન્યાશાળામાં સિવવાનું
	છોડદાસ દાકરની તરફથી	૩૦-૦-૦	મશીન બેટ આપ્યું
	તેમના પૈરાંના જન્મ દિવસની ખુશાલીમાં		તથા ખાળાઓને જમાડી.
દાસરા	આણંદના પટેલ પરસોતમદાસ	૨૦-૦-૦	માળાઓને જર્મન સિ.
	મૂળજીભાઈએ		દ્વરના ખાસા વહેંચ્યા.
	વલસાણના ચૌહાણ જોશભાઈ	૨૫-૦-૦	"
	જીભાઈએ		
	મિ. ચીમનલાલ છોટાલાલ	૩૦-૦-૦	કાચનું મોટું કપાટ બેટ આપ્યું.
પિઠાઈ	દેશાઈએ		
	મિ. ગોપાળલાલ છોટાલાલ	૩૩-૦-૦	સાગનું મોટું કપાટ તથા આયનો બેટ આપ્યા.
	દાહારીએ		
	મિ. ચીમનલાલ છોટાલાલ	૧૬-૦-૦	નકશા રફલને બેટ આપ્યા.
	દેશાઈએ		
પિઠાઈ	સોનપુરના પરમાર હીરાભાઈ	૨૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	બાગભાઈએ		

ફેરમ

લે:-શારદામસાદ વર્મા

[લહરી ૧ થી ૧૨]

આરિય ધડે અને નિજાસા જમવે એવી હાસાહ ને આનંદ આપતી ફૂલની ફેરમ જેવી, ૫૦-૧૦૦ વર્ષમાં થઈ અએલી વિભૂતિની જીવનકાય દર્શાવતાં રસ-મય જીવન ચરિત્રો ને પ્રેરક પ્રસંગો.....

નવીન પ્રાણ, પ્રેરણા, ધરતર આપી, લોહીને જોરથી વહેવું કરે. મનમાં ખળભળાટ જગાડે ને વેગ કરતી શક્તિને ગતિ આપે એવી સાચી વાતો.....

મોટરોને આકર અંચ જેવી માહિતી આપતી

— સર્વોંગ મુંઢર સચિત્ર પુસ્તિકા —

બધા મંત્રુરે થઈ છે. બાળકો હોંસે હેસિ વાંચે છે.

વડોદરા રા. પુ. મં. તરફથી પરીક્ષા માટે સ્વીકારાઈ છે.

શાળાઓમાં ઇતર વાચન તરીકે ચાલે છે.

ગિનુભાઈ, મોતીભાઈ અમીન, કે. એસ. વક્રીત વગેરે કેળવણીકારો, વિવેચકો ને વર્તમાનપત્રોએ વખાણી છે.

તમારાં બાળકો માટે — તમારી શાળા માટે મંગાવી લો.

આખા સટની ફિ. રૂ. ૨-૪-૦

— વિસ્તૃત સચિત્ર માટે લખો —

ચુર્ગાંતર કાર્યાલય, ગોપીપુરા જેટનો ખાંચો-મુરત.

તા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈ પણ બુકસેલર પાસેથી

માગી લેા.

ગુજરાવાળા ગુજરાતી કૉપિબૂક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકઆના ગુજરાતી કૉપિબૂક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સારું કમિશન મળશે.

કિંમત સંબંધી કોઈ પણ ફેરફાર હોય, તે

નીચે ખતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બુકડીપો,

ગાંધીરોડ, રતનપોળને નાકે,

અમદાવાદ.

વાંચો !]

જાહેરખબર

[વાંચો !

લેખનકળા-કોપીબુક

કિંમતમાં ઘટાડો રૂ. ૨૪ ગ્રાફરો ફટતા નથી
મંજુર થએલી કોપીબુકોમાં એકે અચાજે વખણાએલી
કિંમત દોઢ આનો

આજેજ-મંગાવો

માર્કેટનિક શાળામાટે લેખનકળા કોપીબુક

કિંમત]

નંબર ૧ થી ૩

[૧૫ આનો

દેશી હિસાબ ભાગ ૧ લો

આતિ વખણાએલો કિં. ૧૫ આનો
નરહી દેશી હિસાબથી થેતજો

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળ

હિન્દનું સામાન્ય વર્ણન સહિત

૦-૫-૩ { ઇ. અ. શાસ્ત્રી } કૃત
હ. ના. શાસ્ત્રી

ટેક્સ્ટ બુક માટે મંજુર થઈ છે

છેલ્લામાં છેલ્લા સુધારા વધારા મુજબની

સાંથીયા યાને રાંગોળી ૦-૩-૦

રમાલક્ષ્મી હ. શાસ્ત્રી કૃત

મંજુર થઈ છે

નાની બાળાઓ માટે બહુજ ઉત્તમ છે

બહાર પડયું છે.

ખાસ ઉપયોગી

બાળકો વાસ્તે

સચિત્ર બાળકોનું આરોગ્ય

ભાગ ૧ લો કિંમત ૦-૨-૬

લેખક:-ડૉ. વિ. રા. ખૂસરના મેડિકલ ઇન્સ્પેક્ટર, મ્યુ. સ્કૂલ-મુંબઈ

એન. ડી. મહેતાની કું. નં. ૩૩૭ કાલ્યાદેવી રોડ-મુંબઈ

કન્યાશાળાઓમાં

ઈનામ આપવાને મંજુર થયેલાં પુસ્તકો

શ્રીશક્તિ ગ્રંથમાળા

અનુક્રમ	કિંમત	અનુક્રમ	કિંમત
૧ કાકી	૦-૩-૦	૨૬ રાહીયા બેગમ	૦-૩-૦
૨ કાચકામાં સીનું રથાન	૦-૩-૦	૩૦ ગૃહધિવેક અને બીજી	
૩ અર્ધાંગના	૦-૪-૦	વાતો ૦-૧-૦	
૪ ગૃહવ્યવસ્થાની વાતો	૦-૧-૦	૩૧ સખીના પત્રો	૦-૮-૦
૫ ખાંચાણા	૦-૫-૦	૩૨ રેતવનું શાસ્ત્ર	૦-૩-૦
૬ બહિદાન	૦-૫-૦	૩૩ શ્રીહૃદય	૦-૩-૦
૭ ભવાટવી	૦-૪-૦	૩૪ પારસી હમમીતો ૧.	૦-૧-૦
૮ મા	૦-૪-૦	૩૫ સંપ્રતિનિયમન	૦-૮-૦
૯ નયારા પત્રો	૦-૧-૦	૩૬ વહેમી પતિ	૦-૩-૦
૧૦ પતિની પસંદગી	૦-૪-૦	૩૭ આરોગ્ય અને સુખ	૦-૧-૦
૧૧ લીલીની આમકમા	૦-૩-૦	૩૮ સામાજિક વાતો	૦-૫-૦
૧૨ ફોર્મ	૦-૪-૦	૩૯ રમુજ વાતો	૦-૪-૦
૧૩ પારસી વાનોઓ	૦-૧-૦	૪૦ બાકી બાકી	૦-૧-૦
૧૪ વિધવા	૦-૫-૦	૪૧ પતિ પ્રભુ છે.	૦-૧-૦
૧૫ કાને પરણું ?	૧-૪-૦	૪૨ માંદગી અને માવજત	૦-૪-૦
૧૬ સુખદતા ને સુંદરતા	૦-૮-૦	૪૩ વાતનું વતેસર	૦-૧-૦
૧૭ હારચક્રવારો	૦-૮-૦	૪૪ ધરેણીનો શોખ	૦-૧-૦
૧૮ ભૂતના ભડકા	૧-૧૨-૦	૪૫ પારસી સતીઓ	૦-૧-૦
૧૯ વિપવૃક્ષ	૧-૮-૦	૪૬ એકાદશી	૦-૧૧-૦
૨૦ હારચક્રલાપ	૧-૮-૦	૪૭ રાણકદેવી	૦-૧૨-૦
૨૧ દેવી ચૌધરાણી	૧-૮-૦	૪૮ શિવાજીની બા	૦-૧૦-૦
૨૨ વીર રાજા	૧-૦-૦	૪૯ સાસુની શિખામણ	૦-૧-૦
૨૩ હારચક્રણી	૧-૮-૦	૫૦ કાચકાનું અજ્ઞાન	૦-૧-૦
૨૪ નવા રહ્યા મૂકને.	૧-૦-૦	૫૧ નામ વગરની નવલકથા	૧-૮-૦
૨૫ છવનપવટો	૦-૪-૦	૫૨ નવા સાધીયા	૦-૨-૦
૨૬ સુખી ઘર	૦-૩-૦	૫૩ વીર તારા બા. ૧	૧-૮-૦
૨૭ ભરતગુપ્તજી	૦-૧૦-૦	૫૪ વીર તારા બા. ૨	૦-૧૨-૦
૨૮ ચાર્યાસીનું ચક્કર	૦-૫-૦	૫૫ ગોરમાનાં ગીતો	૦-૧-૦

મળવાનું ઠેકાણું:—

શ્રીશક્તિ કાર્યાલય-સુરત

મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાએ અને વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા સ્ટેટ્સ એજન્સિએ મંજૂર કરેલાં પુસ્તકોની

યાદી

કીર્તિકથાઓ	૦-૨-૬	પરિણીતા (શરદખાણુ)	૦-૮-૦
દીરામોતી	૦-૩-૦	પક્ષીતમાજ	૧-૪-૦
પુલપુલ	૦-૨-૬	છબી	૧-૦-૦
ટન ટન ટન ટન	૦-૨-૬	મંદનાથ (શરદખાણુ)	૦-૧૪-૦
ક્યારે સમજાયું ?	૦-૩-૦	સ્વામી	૧-૪-૦
ટાઈટોમની નીતિકથાઓ	૦-૩-૦	કાગળપત્રો	૦-૩-૦
પત્નો અને ઈમાણ્ય	૦-૨-૬	પાંચ લોકકથાઓ	૦-૪-૦
વેસથેલાં ફૂલ	૦-૩-૦	વિસર્જન	૦-૧-૦
રમણીતો રાજદંડ	૦-૩-૦	મંથનક્રમ	૦-૮-૦
પ્રશ્નપેટી	૦-૩-૦	મંથનકથાઓ	૦-૮-૦
મણિતમમ્મત	૦-૨-૬	ભેદર	૦-૬-૦
હસતું ગોં	૦-૩-૦	મંત્રીના માર્ગદર્શિકા	૦-૬-૦
પ્રાણીવર્ણન	૦-૪-૦	મંત્રીવિનોદ	૦-૧૦-૦
બાળકોની રમતો	૦-૩-૧	સોળ સતી	૧-૪-૦
ધરતીકંપ	૦-૩-૦	કંકણરી મંડળ બીજું	૦-૧૪-૦
ચાર સુંદર સંવાદો	૦-૩-૦	વેળીના ફૂલ	૦-૮-૦
જાપાનનો જાગ્રામુખી	૦-૩-૦	નાનકડી વાતો	૦-૬-૦
ચાદોસરજ	૦-૪-૦	કથા-ગીતો	૦-૬-૦
જંગલમાં રખડતાં	૦-૪-૦	વાનરપુરાણ	૦-૬-૦
સાનમંગા	૦-૩-૦	જનપદ	૦-૧૨-૦
ગાંધીનાં અનુદાશાં	૦-૫-૦	કિસ્સા	૦-૮-૦
કૃતરાની કદાબી	૦-૮-૦	ચાદની	૦-૪-૦
ગરબી ચુજરાત	૦-૭-૦	શિકર-કથાઓ	૦-૮-૦
જાતના જાગ્રમંથી	૦-૫-૦	દેશ દેશની આહુતિ વાતો વા. ૧	૦-૧૦-૦
કીર્તિમંદિર	૦-૬-૦	દેશ દેશની " " વા. ૨	૧-૧૦-૦
વાઘની ખેડમાં	૦-૬-૦	રમકડાં	૦-૬-૦
નિતાનવિનોદ	૦-૫-૦	ગાંધીનું ખેતર	૦-૨-૦
તણખામંડળ પદેલું	૧-૮-૦	લખમી ને બીજા વાતો	૦-૨-૦
" મંડળ બીજું	૧-૮-૦	શ્રીકાન્ત	૦-૦-૦
" મંડળ મોયું	૨-૦-૦	નિસેરી પદાડ	૧-૦-૦
ગેર	૦-૬-૦	ભીલકુમાર જોડતબ	૦-૫-૦
સુંદર વાતો	૦-૬-૦	મોટી સાંઘપોળી	૦-૩-૦
દેવકથાઓ	૦-૬-૦	સમર્પણકથાઓ	૦-૬-૦
પાંખા	૦-૫-૦		
દક્ષિણાવક	૦-૧૦-૦		

શુદ્ધર અંચરત્ન દાર્યાલય, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

શાળાપત્ર સંબંધી સૂચના

૧. પત્ર સંબંધી લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું. છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક ખાતુએ ચોક એ અક્ષરે લખવું. જો છાપવા યોગ્ય લાગશે તો છપાશે, અને પસંદ નહિ કરેલા લેખ ટિફ્ટ મોકલી હશે તો પાછા મોકલવામાં આવશે. યોગ્ય ચર્ચાપત્રને પણ સ્થાન મળશે.

૨. લવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦ ટપાલખર્ચ સાથે અગાઉથી. છુટક એકના રૂ. ૦-૩-૩ પોસ્ટેજ સાથે. લવાજમના પૈસા મનીઓર્ડર, એક અગર ડ્રાફ્ટથી મોકલાવશે તો તે ચાલશે, પરંતુ તેમાં કમિશન કે વટાવ જે એસે તે લવાજમના પૈસામાંથી છાપવાનો રિવાજ નથી, પરંતુ તે મોકલનારને શિર છે.

શાળાપત્રમાં આપેલી ખાતગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચાપડીઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલી જ હોય એમ હમેશ હોતું નથી; માટે દરેકને મંજૂર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.

આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હેડખિલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.

સ્થળસંકોચને લીધે શાળાપત્રમાં ઇનામપત્રક છપાવ છે તેના સંબંધમાં દરેકને સૂચના કરવામાં આવે છે, કે રૂ. ૫) થી ઓછી રકમવાળાં નામ છપાવવા માટે મોકલવાં નહિ; તેમ છતાં આવશે તો તે છાપવામાં આવશે નહિ.

જે ગ્રાહકનું ચાલુ સાલનું લવાજમ ખાતી હોય તેમણે તાકીદ મોકલી આપવું નહિતો આવતો અંક વી.પી. થી મોકલવામાં આવશે. તંત્રી

[શ્રીકૃષ્ણ-નવમી સને ૧૯૩૮]

પુસ્તક ૭૭

અંક ૧૦-૧૧

Registered

No. B. 43

શિશુ

સંપાદક

પી. ડી. વ્યાસ, બી. એ., એસ. ડી. સી. ડી.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	રાજાની બાવરયા	૪૨૧
૨	આદર્શશાળા	૪૩૦
૩	પનામી નિબંધ	૪૩૬
૪	જૂઓળશિશુમ્બુ	૪૩૮
૫	ચિત્રકામ	૪૪૧
૬	છાત્રનું આચક્રવૃંત્ત માં લોતકાપેણું કેમ મુદારી થકાય	૪૪૬
૭	પારેવાનો વિદ્યાસદ્ધમ	૪૪૯
૮	ગુજરાતનો કલામંડાર	૪૫૨
૯	પાકની નોંધ-કવિતા	૪૫૮
૧૦	સને ૧૯૩૮ માં લેવાએલી દોહરાઓ માટેની પ્રાથમિક શાળાંત સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં ખેડવા ઉમેદવારોના હામની સમાલોચના	૪૬૩
૧	ટ્રેનિંગ મંથાઓ માટેની સારીરિક ક્ષમણીનો નવો અભ્યાસક્રમ	૪૭૨
૨	હોદ્દરીઓ માટેની પ્રાથમિક શાળાંત સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા હિતર લાભ	૪૭૮
૩	ખાનગી ગરુદરખજારો	૪૯૧

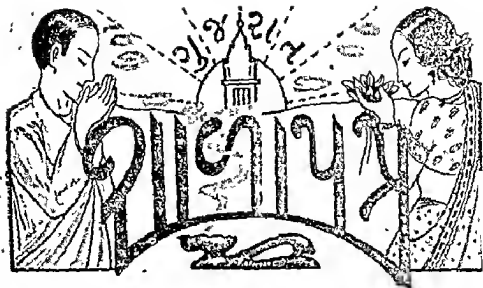
કેળવણીખાતાના હુકમથી

તંઓ અને પ્રકાશક (તા. ૨૪ સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૮ થી)

પરમાનંદ ધનેશ્વર જ્ઞાસ, બી. એ., એસ. ટી. સી. ડી.

હેડમાસ્ટર, પ્રે. ના. ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

કુસ્તક ૭૭] ઓક્ટોબર-નવેમ્બર ૧૯૩૮ [અંક ૧૦-૧૧

પ્રજાની ઉન્નતિનો આધાર તેની કેળવણી પર છે; અને કેળવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ સૂત્ર જોટલું વહેલું અમલમાં આવે, તેટલી વહેલી ઉન્નતિ.

શાળાની વ્યવસ્થા

(ગતાંક ૫૪ ૩૭૩ થી આશુ)

પરીક્ષાઓ:—

કેળવણીકારના વ્યવહાર પ્રશ્નોમાત્ર એક આ પ્રશ્ન છે કે સુધારો થયો છે કેમ અને કેટલો એ જોઈ શકવું. બાળકો અસુક સંજોગોમાં વધુ અતુક બાળકો પસંદ કરતાં અને જોઈમાં જોઈ પ્રતિકૂળ બાળકોને રાખતાં શીખ્યા છે કે કેમ? બાળક ખર્ચ કરતાં અને તે વૃત્તિ તેનામાં સ્થાયી થઈ છે કે કેમ એ સિદ્ધાંતો નિરપવાદરૂપે ધ્યાનમાં રાખીને શિક્ષણ આપવું જોઈએ. પણ પછી એ પ્રશ્ન ઉદ્ભવશે કે શિક્ષક તે કેવી રીતે જાણી શકે? આ તો ચોક્કસ છે કે શિક્ષકની શિક્ષણની કુનેહ તે બાળકોએ સંપાદન કરેલા ગુણો પરથી સમજાય છે. તેથી બાળકોએ સંપાદન કરેલા ગુણોના માપ માટેની કાર્ષણ્ય યોજના તે શિક્ષણના પરિણામને માપે છે અને આ કાર્ય પરીક્ષાથી જ થઈ શકે. પરીક્ષા બાળકના સુધારાની અને શિક્ષણની જુદી જુદી શાળાઓમાં સંપાદન કરેલી શક્તિની

કસોટી છે, અને શિક્ષણની સફળતા કે નિષ્ફળતાના ચિહ્નરૂપે છે. આથી પરીક્ષાની રીતને માનસશાસ્ત્રનો ટેકો છે. અમુક પરિસ્થિતિમાં યોગ્ય જવાબ આપવાની જરૂર છે. કનુ કૂટખોલની રમત સારી રીતે રમી જાણે છે એ તેને રમતમાં મૂકવાથીજ જાણી શકાય. સવિતાને સંધર્તા આવડે છે એ સંધર્તાના પરિણામ ઉપરથીજ જાણાય. તે પ્રમાણે ગણિત, બેકણી, નિબંધ વગેરે વિષયોમાંની કુશળતા તે તે વિષયોને લગતા પ્રશ્નોના જવાબ ઉપરથીજ જાણી શકાય. જે કસોટી એવી હોય કે જેથી પ્રશ્નિત જવાબ મળે અને તેજ જવાબ જરૂરી પરિણામ મેળવે એવી હોય તે સારી કસોટી છે. સાદા દાખલા લઈએ:

રમણને પાચનું જ્ઞાન છે, તે જુદી જુદી રીતે વિષયો અને સંખ્યાઓ સંબંધી કામ કરવાથીજ જાણી શકાય. મનુને ચોપડીના વર્મનું જ્ઞાન છે તે તે સંબંધીનું વ્યવહાર કામ કરવાથી જાણી શકાય.

શિક્ષણ અને જ્ઞાનનાં પરિણામોની કસોટી એ માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ તદ્દન વાજબી છે. પણ જે પ્રશ્નો અહીં ઉપરિચત ધરો:

૧ કેળવણીવિષયક રીતની મર્યાદા કે જેને પરીક્ષાની રીત લાગુ પાડવામાં આવે છે.

૨ હાલ જે પદ્ધતિ ચાલુ છે તેની સફળતા કે નિષ્ફળતા.

પહેલો પ્રશ્ન ધણો અગત્યનો છે, જો કે તે બીજા કરતાં સહેલો છે. પરીક્ષા કેળવણીના આખા કે થોડા ભાગની પ્રગતિની કસોટી કરે છે? કેળવણીનો હેતુ ધણી જુદી જુદી પરિસ્થિતિઓમાં યોગ્ય રીતે જવાબ આપવાને લામક, સ્વનંત્ર ને આખી વ્યક્તિનો વિકાસ છે. વ્યક્તિની પ્રુદ્ધિ ને શિક્ષણ ઉપરાંત ઘણી બાબતોનો સમાવેશ થાય છે, એ બધું ગુદિત છે, અને જાણવું, લાગવું અને હમ્મકવું (પ્રવૃત્તિ) એનો સમાવેશ તેમાં થાય છે. સામાન્ય પરીક્ષા જાણવાની બાબતનો તદ્દન અનાદર કરે છે અને લાગવું અને હમ્મકવાનો પણ યોગ્ય આદર કરતી નથી. શિક્ષણની અસર ને પરિણામો પરીક્ષા પરથી જાણાય તેના કરતાં ઘણે દૂર પથરાયેલાં છે. શિક્ષણના હેતુઓમાં કાયમી રસો અને જરૂરીઆતોની સ્થાપના નૈતિક દૃષ્ટિનું કાયમીપણું કે જે જીવનમાં ચારિત્ર્ય ઉપર અમલ મૂકાવે છે અને ઝીણા (સૂક્ષ્મ) આવેશો અને સૌન્દર્યના બાનની કેળવણીનો સમાવેશ થાય છે તે બધું મેળવવું એ કેળવણીનો હેતુ છે; એટલે હવે આશાઓની પ્રેરણા, ઉમદા આદર્શો ધડપા અને નૈતિક શક્તિ મેળવવી, એ કેળવણીના હેતુ-

ઓમાંના અગત્યના અંશો છે અને તેમની કસોટી પરીક્ષા કરતી નથી, અને કરતી હોય તો પણ બહુજ મર્યાદિત રીતે કરે છે. શુદ્ધિની કસોટી તો હવે જાણીતી થઈ છે અને પરિણામો પણ સરખામણીમાં તદ્દન ખરાં હોય છે, પણ ચરિત્ર એવી કસોટીને વગ્ર થતું નથી, જે કે હવે તે બાબતમાં પણ શરૂઆત થવા લાગી છે. મન અને શરીરમય ચેતન એક અખંડ હોવાથી નીતિની કસોટી સિવાયની શુદ્ધિની કસોટી પુરેતી નથી. કેટલાક માનસશાસ્ત્રીઓની શોધોમાં માનસિક અને નૈતિક શક્તિઓ વચ્ચે સંબંધ જણાઈ આવ્યો છે. ઉપલક્ષ્ય દૃષ્ટિએ પણ જણાશે કે કેટલાક નૈતિક શુણ્ણોની હયાતી માનસિક કાર્યોમાં જાણકને લણી મદદ કરે છે. ખંત, આવેગમય સંયમ, શારીરિક સંયમ, સંજોગોને અનુકૂળ થવાની ટેવ, સતત સંપાદનની શક્તિ, દૃઢતા, મંદતાનો અભાવ, ખાતરી, સાહસ, પ્રભાણિકતા જોરે નૈતિક શુણ્ણોના માનસિક કાર્યોની સાથે સંબંધ છે. એકજ વ્યક્તિ એકીવખતે માનસિક અને નૈતિક છે, જેથી જાનેનો પૂર્ણ સંબંધ હોવો જોઈએ. હાલની શોધો પણ અપૂર્ણ છે. આથી મર્યાદાની બાબતોમાં પરીક્ષાઓ અપૂર્ણ છે. બીજો ત્રણ જે વિષયની પરીક્ષા લેવામાં આવે છે તેની સફળતાને લગતો છે.

ઇતિહાસની પરીક્ષા વિદ્યાર્થીની તે વિષયમાં જ્ઞાન અને શક્તિની ખરેખર કસોટી કરે છે? એજ પ્રમાણે બીજા વિષયો માટે કહી શકાય. પરીક્ષાપદ્ધતિ શાળામાં જાણકની પ્રગતિનું માપ કાઢવા અને આગળ વધવામાં નક્કી કરવામાં સાચું ધોરણ છે? હાલની પરીક્ષાપદ્ધતિ તેમ કરવામાં નિષ્ફળ નીવડે છે એ અભિપ્રાય હાજર થતો જાય છે. આ બાબતમાં લગભગ ૪૦ વર્સ ઉપરાંતથી હાલચાલ ચાલી રહી છે અને ત્યારથી જો કે પ્રાથમિક કેળવણીના વિસ્તારમાં કેટલીક પ્રગતિ થઈ છે તોપણ બીજી કેળવણીની બાબતમાં જુજળ ફેરફાર છે.

માનસિક શક્તિની કસોટીની શરૂઆતની વાત હવે જાણીતી થઈ ગઈ છે. છેલ્લા ત્રણ દસકામાં એંગેરિકા, કાન્સ, ઈલ્ડ અને જર્મનીમાં ઘણા માનસશાસ્ત્રીઓએ એ બાબતમાં અયાગ મહેનત કરી છે. આમાં કસોટીનાં સાધનો અને ધોરણોમાં કસોટીઓની ગોઠવણીનો સમાવેશ થાય છે. આ કસોટીઓ તે ધોરણો હજારોની બાબતમાં અમલમાં મુકાએલ છે અને જરૂરી સુધારા થએલ છે.

શરૂઆતમાં શુદ્ધિની કસોટી તરીકે અજમાયશ થઈ, પણ વખત જતાં માનસિક શક્તિઓ અને સંપાદન કરેલા શુણ્ણોની શક્તિઓ માટેની કસોટી

માટે પણ પુષ્કળ તક મળી અને નવી જાતની પરીક્ષાની પદ્ધતિ યોગ્ય છે કે કસોટી છે અને માર્ક્સ આપવાની રીત કે મેળવેલા જ્ઞાન મારેતું અનુમાન નથી.

આનો દેખીતો ફાયદો એ છે કે તે પરીક્ષાની પણ વૈજ્ઞાનિક રીતે અંગીકાર થયા પહેલાં કસોટી કરાઈ છે. એવા ધોરણ પર એ યોગ્ય છે કે ગમે તે પરીક્ષક હોય તેપણુ પરિણામ એકસરખું જ આવે. દરેક પ્રશ્નનો એક જ હિતમ જવાબ હોઈ શકે જે વિના તે નકામો થઈ પડે. ટુંકામાં, તે મૂર્ખતાના પ્રદર્શનની વિરુદ્ધની કસોટી એટલે કાઠપણુ પરીક્ષક એ પ્રશ્નથી મૂર્ખ દેખે નહિ. જે જુદા જુદા દાખલા લઈએ:

૧ મૂર્ખતાભરેલો. તમે તમારી સ્ત્રીને મારવાનું મૂડી દીધું છે ? આમાં હા ને ના બંને જવાબો આપી શકે.

૨ ડહાપણુભરેલો. બ્રહ્મદેશની ખાણોમાંથી પ્રવાલ મળે છે ? આને માટે એક જ જવાબ હોઈ શકે.

જુની પદ્ધતિનો ખીન્ને ફાયદો એ છે કે તે નિર્બંધ ઉપર રચાયેલી છે. ઇતિહાસ, ભાષા વગેરે વિષયોમાં નિર્બંધરૂપે ટુંકામાં કે લંબાણમાં લખવાનું હોય છે. આમાં એક જાણવાનો જ દાખલો કીક થઈ પડશે.

એક પ્રોફેસર નિર્બંધ લખવાને આપતા અને તેમાં એકને 'ધણે સારો' ખીજને 'સાધારણ સારો' એવી ટીકા હંમેશાં મળતી. એક વખત કેટલાક વિદ્યાર્થીઓએ સુક્તિ રચી અને તેમણે એક જ જણમાંથી નકલ કરીને તે નિર્બંધ પોતાને, તામે આપ્યો છતાં પરિણામ એ જ આવ્યું, જો કે પ્રોફેસર નિખાલસપણે અને સાવચેતીથી કામ કરનાર હતા. આ ઉપરથી જણાશે કે પ્રથમથી જે મત બંધાયેલો હોય છે તે જ સાલુ રહે છે. ખીજા ધણાએ એવા દાખલાઓ મળી આવશે.

જે શિક્ષકે વિદ્યાર્થીનું કામ અને અભ્યાસ આખું વર્ષ જોએલ છે તેનો મત પરીક્ષક કરતાં વધુ વજનદાર હોય (જે પ્રમાણિકપણે તે મત આપવામાં આવે તે) એનો અનાદર થઈ શકે નહિ. એકલા નિર્બંધના વિષયમાં તેમજ જણાયું છે એટલું જ નહિ પરંતુ ગણિતના (બૂમિતિ વગેરે) વિષયમાં પણ તેમજ જણાયું છે. પરીક્ષાની નવી પદ્ધતિમાં નિર્બંધરૂપે જવાબ આપવાના થોડા પ્રશ્નોને બદલે ઘણાં પ્રશ્નો પૂછવામાં આવે છે જે દરેકમાં અમુક મુદ્દો હોય છે, અને ઘણી અડપથી જવાબ આપી શકાય છે અને પ્રશ્નો પુરતકના દરેક ભાગમાંથી આવી જાય છે. કેટલીક વખત ૨૫ મિનિટમાં ૨૦૦ પ્રશ્નોના જવાબ આપવાના હોય છે અને તેમાંથી ૧૨૫

જીવનમાં જવાળા વિદ્યાર્થી ખરા લખે તો તે બધી સારી શક્તિઓવાળા બની શકાય. આ બુદ્ધિની કસોટીનો દાખલો લશ્કરમાં જરૂરી માટેનો છે, પરંતુ માનસશાસ્ત્રીય કસોટી માટે જે ક્લાસમાં ૧૬૦ પ્રશ્નોના જવાબ આપવામાં આવે કે જે વખત સામાન્ય રીતે પાંચ કે છ પ્રશ્નો માટે આપવામાં આવે છે અને વખત થોડો એવી બુન કદી પડતી નથી. જુની પદ્ધતિ કરતાં નવી પદ્ધતિમાં ખરી કસોટી થાય છે. ગાંધી મારનાર કે થોડું વાંચીને આવેલ હોય તે આવડતા પ્રશ્નો આવી જવાથી ફાવી જાય એવું કોઈ આમાં બનતું નથી. બધીજ બાબતનો સમાવેશ પ્રશ્નોમાં થઈ જાય છે, આમાં જે દરકાર ને તૈયારી વગરનો વિદ્યાર્થી નિષ્ફળ જાય છે, અને કાળજીવાળા વિદ્યાર્થીએ કેટલી સાવચેતીથી પોતાનું કામ કરેલું છે તેની ખબર પરીક્ષકને પડે છે. જુની પદ્ધતિ પ્રમાણે શિક્ષક જે બાબત ઉપર ભાર મૂકે તેના પરજ વિદ્યાર્થીઓ ધ્યાન આપે છે, અને તેથી ચાલી જાય છે, આમાં તેમ આવે નહિ. જુની પદ્ધતિમાં ગોખલુપદ્ધતિનો દોષ રહેલો છે. નવી પદ્ધતિ સામે પણ આ હોય છે, પરંતુ આ જાતની ગોખલુપદ્ધતિમાં વિદ્યાર્થીને તમામ બાબત તૈયાર કરવી પડે છે, કારણકે એકેએક ભાગમાંથી પ્રશ્નો આવે છે. આથી વિદ્યાર્થીની આગળ તૈયારી માટે પ્રશ્નપત્રો હોય તો પણ ચિંતા કરવા જેવું રહેતું નથી. નીચેના મુદ્દાઓ હુંકમાં સમજવા માટે આપવામાં આવે છે:

કામને માટે અંદરની પરીક્ષાનું અસ્તિત્વ છે પણ પરીક્ષાને માટે કામ નથી એવું મુખ્ય શિક્ષકે જેવું જોઈએ. નહિ તો પરીક્ષામાં જેનો વ્યવહાર મળે નહિ તેની જગ્યાએ દરકાર કરવામાં આવશે નહિ, કારણકે તેથી વખત નકામો જાય છે એમ સમજશે. પરીક્ષાના પત્રો એવા હોવા જોઈએ કે જેથી ડગવણી અને શિક્ષણની કસોટી થાય.

પરીક્ષાથી વિચારશક્તિ અને શોધકૃત્તિને ઉત્તેજન મળવું જોઈએ અને નહિ કે જે જાણવાલામક નથી તેના હુંક જ્ઞાનને ઉત્તેજવા માટે તે હોય.

હેતુ ચાલાકી બતાવવાનો, પકડવાનો, ગભરાવવાનો, શું ચવવાનો, નિરાશ કરવાનો અને કંટાળો આવવાનો નથી કે વિદ્યાર્થીઓ શું નથી બાંધતા તે શોધવાનો નથી, પણ તેઓ શું જાણે છે તે શોધવાનો છે.

તેણે જાણવાની અને સમજવાની બુજ બાબત હોય છે. આ બુજ બાબત તે જાણે છે તે સમજે છે કે નહિ તે શોધી કાઢવા માટેનો પ્રયત્ન કરવા માટે પ્રશ્ન સીધો, સરળ અને પ્રમાણિત હોવો જોઈએ.

રૂઢિ પ્રત્યેના જરાજી જવાબ આપે તેના કરતાં સહેલા પ્રત્યેના સારા જવાબ મેળવવા સારા છે. સરલ સવાલના સારા ઉત્તર, ગોખી શકાય નહિ. જે લોકો શીખવવાને માટે લાયક હોય તે-તેઓ પરીક્ષા લેવા માટે પણ જ્યાંસુધી તેઓ પ્રમાણિક રહે ત્યાંસુધી લાયક છે. તે ઉત્તરનાં બાળકોને શીખવવા માટે દેવાએલા હોય તેવા લોકોએ પ્રત્યે કાઢવા જોઈએ. પ્રત્યે બહુ સખત કે તરત પકડી લેવાય તેવા અથવા કિમત આંકવામાં કે માફે આપવામાં બહુ મુશ્કેલી પડે તેવા હોવા જોઈએ નહિ.

વર્ગસ્પર્ધા:—

હાજરીના ટકામાં, વર્ગમાં મેડા નહિ પડવામાં, સમૂહકિલની તેમજ શિસ્તપાલનની અપજતામાં, શિક્ષાના પ્રસંગોમાંથી દૂર રહેવામાં, રમતોની પ્રગતિ અને કાર્યની સંગીનતા સાધવામાં સૌથી પ્રથમ પદ માટે બાળવર્ગથી સાતમા શ્રેણીના બધા વર્ગો વચ્ચે સતત સ્પર્ધા હોવી જોઈએ.

જે વર્ગ પ્રથમ સ્થાન મેળવે તે વર્ગ નિશાળનો વાવટો કે ધ્વજ એક આંકવાડીઈ કે એક માસ રાખે અથવા વર્ગદીઈ કે શાળાનું એક માન દર્શાવતું પાટીઈ રાખે અને જ્યારે બહાર પ્રસંગે ઉપસ્થિત થાય ત્યારે તેમાં દર્શાવેલી બાબતો તરફ જનતાનું લક્ષ દોરવું જોઈએ. વ્યક્તિગત ધન્યભોની લાલચો આથી દૂર થશે અને સામાજિક વાતના જાગશે.

વ્યવસ્થિત રમતો:—

સંસારના બધાં કાર્યોમાં આ શરીરની જરૂર પડે છે. પહેલું સુખ તે જાતે નર્મો, આથી દરેક વ્યક્તિનું (કેળવાએલી કે અલાણું) શરીર દુરસ્ત અને દૃઢ બાંધાતું હોવું જોઈએ. શરીરમાં રક્તિ રહે, કામ કરવાની ઇચ્છા થાય, શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયા ખરાબર થાય, લોહીનું જામણું અને શુદ્ધ ખરાબર થાય અને જરૂરજિ પ્રદીપ્ત રહેવી જોઈએ.

દુર્બળ શાળી વ્યવહારમાં ઉપયોગી નથી. તે ખરો મુખી નથી. ખરા જ્ઞાનદ ભોગવી શકે નહિ એ ખરો કેળવાએલ નથી. શારીરિક, નૈતિક તે-માનસિક ત્રણે પ્રકારની કેળવણી આપવી એ શિક્ષકનો હિત હોવો જોઈએ. પ્રથમ શરીર, પછી વર્તન તે પછી જ્ઞાન.

મુખ્ય શિક્ષક તેમજ દરેક મદદનિષ્ઠ શિક્ષકને દેશી તેમજ પરદેશી રમતોનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. જે શિક્ષક રમતો, સારી રીતે શીખવી શકે તેમ ન હોય તેણે સારી રીતે રમત જાણનાર વિદ્યાર્થીની મદદથી તે કાર્ય

શાળાના મકાનનો ખુલ્લો ભાગ તેજ તેમનું કીડાંમણુ છે. જે કંઈ આગળ ઉપર કાર્યના રૂપમાં પરિણમવાનું છે તેને માટે રમતજ પ્રારંભિક શાળા છે.

આરોગ્યના અદ્યતમ ભોગે પ્રાપ્ત થતો જ્ઞાનરાશિ પણ તેના વાસ્તવિક મૂલ્ય કરતાં આપણને ખરેખર વધારે ગોઘોજ મર્ષ પડે છે.

શાળાની રમતોમાં માનસિક અવગતતાની પ્રાપ્તિ માટે ધણો અવકાશ છે કારણકે તેમાં લગભગ બધીજ ઇન્દ્રિયોનો ઉપયોગ થઈ શકે છે.

તેમાં તુલનાશક્તિ અને નિર્ણયશક્તિની આવશ્યકતા છે. રમતો કામદા માટે માનવૃત્તિ કેળવે છે, કલ્પનાશક્તિનો વિકાસ સાધે છે, અને જે વિવિધતામાં પ્રત્યેક બાળક આનંદ માને છે અને જેમાં ઉપરિચિત યતી નાની નાની મુશ્કેલીઓ ઉપર તે વિજય મેળવે છે તેવા પ્રસંગો અર્પે છે.

રમતગમતમાં જે મુશ્કેલીઓ ન હોય તો તેમની કદર પણ ન થાય. રમતમાં મશગુલ રહેતા વિદ્યાર્થીને વિલેકા અને તેની શારીરિક સ્થિતિ ને રમતગમતમાં લાગ નહિ લેનાર વિદ્યાર્થીની શારીરિક સ્થિતિ સાથે સરખાવો.

તેનો તંદુરસ્ત ચહેરો, તેની સ્વેર ગતિ, તેના લઘ્ય રનાયુઓ, તેનું વિકસેલું સ્વરૂપ, તેનો આંધો જે તેને બળવાન મનુષ્ય બનાવે છે તે વિલેકા. આવી વિકસિત શારીરિક સંપત્તિબાળા મનુષ્યમાં મન અને આરિન્ધનો સમાન વિકાસ થએલો હોય છે. તદુપરાત તેનામાં લક્ષ્યકોતી છુસો, કર્તવ્ય-પરાયણતા, પરીક્ષણના પ્રસંગોમાં આનંદ રવભાવ, ન્યાયવૃત્તિ અને પ્રામાણિકતા પ્રત્યેનો અનુરાગ, સ્વાશ્રય, સહિષ્ણુતા, સહાધ્યાથીઓનાં શ્રદ્ધા, હિતકૃષ્ટતા પ્રાપ્ત કરવાની તમન્ના, ત્વરિત નિર્ણયશક્તિ, તથા સ્વાર્થને માટે નહિ પણ સર્વના હિતાર્થે અન્ય સાથે હચિત વર્તન રાખવાની યોગ્યતા, વિદ્યેનામાં ધૈર્ય અને આત્મસંયમ એ બધુંજ દ્રષ્ટિગોચર થાય છે.

આમાં શાળાઓની તેમજ અ-શાળાઓ સાથેની મેચો હરિફાર્ષ અને રમતગમતોનો સમાવેશ થાય છે. પક્ષભાવના જન્યૂત કરવાની જરૂર છે.

બધા વિદ્યાર્થીઓએ વિવિધ રીતે રમતોમાં ભાગ લેવો જોઈએ. પોતાની નિશાળના છ કે અગીઆર મોટા વિદ્યાર્થીઓ બધીજ છતો મેળવે અને પાંચસો વિદ્યાર્થીઓ સુસ્ત રહીને કેવળ તેમને જોયાજ કરે એવી રમતોની વ્યવસ્થા કરવાનો કશોજ અર્થ નથી-તેમ લાભ પણ નથી.

નીતિશિક્ષણ:—

શિક્ષણનો હેતુ જ્ઞાનથી સારી રીતે ભરેલાં મન નહિ પણ નીતિબળ-વાળા વ્યક્તિઓનો વિકાસ છે. નીતિબળ એ સુદ્ધિબળ કરતાં વિશેષ છે. નીતિબળ તરફ મૂલ્યભાવ રહે છે ત્યારે સુદ્ધિબળથી આશ્ચર્ય પામીએ છીએ.

બાળકને ફળવૃત્તિ એ શિક્ષકનું મુખ્ય કામ છે એ જો સત્ય હોય તો શાળામાં આવનાર દરેક વ્યક્તિગત બાળક સાથે (એટલે તેની શક્તિઓ, વલણો, જ્ઞાન, ગતિશક્તિ કે આખી વ્યક્તિ સાથે) ફળવૃત્તિની પદ્ધતિ અનુસાર કરવી જોઈએ. આનું શરૂઆતનું ચિહ્ન કયું અને ક્યાં છે એ શિક્ષકે કેવી રીતે જાણવું? આ ફક્ત બાળકની વર્તણૂકમાં જો વલણો જોવામાં આવે છે તે ઉપરથીજ સમજાય છે. શાળાએ જતાં પહેલાં ઘરમાં જો વર્ષો ગાળવામાં આવે છે તે વર્ષોમાં બાળકના ચારિત્ર્ય તે વ્યક્તિત્વનું બંધારણ અને છે કે જો ઘણા અગત્યનાં વર્ષો છે. આચાર કે વર્તન મનુષ્યનું પોણું છવન છે. બાળકની ફળવૃત્તિમાં શિક્ષકનું વ્યક્તિત્વ એ ઘણુંજ અગત્યનું અંગ છે એમ વારંવાર જણાવવામાં શિક્ષકો યાદી ગએલ છે, પરંતુ આ મૂળભૂત સત્ય નથી. વારંવાર રીતે માતાપિતા, શિક્ષક અને બાળકનું વ્યક્તિત્વ ત્રણે સરખાં અગત્યનાં છે. દરેક વિચાર, શબ્દ, લાગણી, કાર્ય, કંઠા રાત્રી ચેતનાવસ્થામાંજ નહિ, પરંતુ અજ્ઞાત ચેતનાવસ્થામાં પણ અસર કરે છે.

શાળામાં આ વિષય બહુધા શિક્ષકોના ચારિત્ર્ય ઉપર અવલંબે છે. જોણવું સહેલું છે, પણ કરવું કઠિન છે. શિક્ષકના વ્યક્તિત્વની અસર તેની વાણીથી નહિ પણ તેનાં કાર્યોદ્વારા થાય છે. નીતિનું જ્ઞાન પુસ્તકોદ્વારા કદાપિ યર્ષ કરવું નથી. શિક્ષકે કદાચ તેના નીતિમય અને વ્યાવહારિક જીવનમાં સંપૂર્ણ ન હોય છતાં તેણે તેની સૂઝો વિદ્યાર્થીઓની દૃષ્ટિએ ન પડે તેની સાવચેતી રાખવી જોઈએ.

શાળાના અભ્યાસક્રમને અંગે સુધારાઓની પ્રવૃત્તિઓ.—

વસ્તુઓ બાળક તરફ આવતી નથી. આથી શાળાએ બાળકોને વસ્તુ તરફ લઈ જવાની જરૂર રહે છે. આથી વ્યક્તિનો વિકાસ સધાય છે અને સમાજજીવ ફળવાય છે. શાળા અને સમાજ વચ્ચેનો સંબંધ ગાઢ થશે. પરંતુ આ પ્રવૃત્તિઓની વ્યવસ્થા કેવી રીતે કરવી તે જાણવું જોઈએ. શિક્ષકોએ કરવી કે મોટી ઉંમરના વિદ્યાર્થીઓએ કરવી? સારો રસ્તો એ છે કે મોટી ઉંમરના વિદ્યાર્થીઓએ તમાગ વ્યવસ્થા શિક્ષકોની દેખરેખ નીચે કરવી. કેટલીક પ્રવૃત્તિઓ નીચે જણાવવામાં આવે છે. એનો અર્થ એ નથી કે તેમાંની એક એક પ્રવૃત્તિ દરેક શાળામાં હોવી જોઈએ. અત્યંત અવ્યવસ્થિત મંડળો કરતાં સુવ્યવસ્થિત અને પ્રગતિમાન થતાં ગણ્યાં ગાંઠ્યાં મંડળો વધારે ધૃષ્ટ છે. આમાં નાટ્યપ્રદર્શનો સમાવેશ યર્ષ જાય છે.

સતત અને ચતુરાઇભરી દેખરેખ નીચે ચાલવું ચર્ચા મંડળ દરેક શાળામાં હોવું જોઈએ.

૧. વિદ્યાર્થીપર્યાટન ને તે સંબંધી વાતચીત
૨. આંતરૂ સ્પર્ધા
૩. જાહેર પ્રસ્તકાલયનો ઉપયોગ
૪. કૃષિ યોજના-બ્રાતૃભાવ
૫. સારી સોજતના લાભ-સત્સંગ
૬. બાળવીર ને વીરબાળા યોજના
૭. સોસાયટીઓ (મંડળો) જેવાં કે છવદયા, રેડક્રોસ, સહકારી, પ્રાણીઓ પ્રત્યે કૂરતાની અટકાયત વગેરે.
૮. સ્વયંસેવકો અથવા અથવા ઐચ્છિક લશ્કરી કેળવણી
૯. વાલીઓનો દિવસ
૧૦. બાળકોનો દિવસ

આખાપ કે વાલીઓનો સહકાર:—

જે બાળકોની કેળવણી માટે બધી પ્રવૃત્તિઓ બને છે તેમાં બાળકોના વાલીઓના સહકારની જરૂર નથી એવી માન્યતા મહાન ભૂલભરેલી છે. આપણે ઉપર જોઈ ગયા છીએ કે બાળકની કેળવણીમાં એકલા માતૃપિતા, શિક્ષક કે વિદ્યાર્થીઓની ગણના થવી ન જોઈએ, પરંતુ ત્રણેના સહકારથી જ વ્યક્તિનો વિકાસ સાધ્ય છે. જ્યાંસુધી વાલીઓ અચાન દશામાં હશે ત્યાંસુધી ખાસ કરીને ગામડાંઓમાં ઉત્તમ સહકારની ઉણપ જણાશે, છતાં એમ ન સમજવું કે શહેરો કે જ્યાં ઘણા ભાગે વાલીઓ કેળવાએલાં હોય છે ત્યાં તે કાર્ય સુગમ છે. ઘોઝાઘણા વાલીઓનો સહકાર મળે એ સહકાર નથી. શાળામાં આવી એકે એક વ્યક્તિના વાલીના સહકારની જરૂર છે અને તોજ દરેક વ્યક્તિનો વિકાસ સુગમ થાય. શહેરોમાં પણ ઘણાએ કેળવાએલા છે કે નૈએ પોતાના બાળકોની સાથે નિયમિત અર્થો કલાક પણ ભાગ્યેજ વાતચીત કરતા હોય અને તેમના સંબંધી વ્યવહાર, નૈતિક અને માનસિક દ્રષ્ટિએ માહિતી મેળવતા હોય, છતાં શિક્ષક આથી નાસીપાસ થવાની જરૂર નથી. કેઈપણ ઉપાયે સહકાર મેળવવોજ રહ્યો અને તોજ શિક્ષકનું કામ મોટા ભાગે અને ખાસ કરીને સિસ્તપાલનમાં, નૈતિક અને માનસશાસ્ત્રીય દષ્ટિએ સરળ થશે. વાલીઓના સંબંધમાં આવવાથી સિસ્ત-પાલન સુગમ બનશે, કારણકે વાલીઓ અને શિક્ષકો એકબીજા પ્રત્યે

માનની લાગણીથી જોતા હશે તો બાળકો પર તેની સારી છાપ પડશે તેવીજ રીતે નીતિ સંબંધી માહિતીની પણ એકબીજા વચ્ચે આપ લે થઈ શકવાથી અરસપરસ ઉપાયોની યોજના સહેલાઈથી ઘડી શકાશે. બાળક દિવસનો ઘણો ભાગ ઘેર દેવાથી તેની વૃત્તિઓ, ભાવના, લાગણીઓ, પ્રેરણાઓ, નિશાએ આપના સંબંધી હકીકત શિક્ષકને વાંચી તરફથી પુરી પાડવામા આવેથી કેળવણી સંબંધીનું શિક્ષકનું કાર્ય સરળ થશે. દુકમાં ખંતેએ મળીને બાળકના આખા વ્યક્તિત્વનો વિકાસ કરવાનો છે. એકના અભાવે તે વિકાસ અધુરોજ રહેશે. જેટલો વિશેષ સહાર તેટલો દરેક પ્રકારનો વિશેષ વિકાસ.

આદર્શશાળા

(ગત્રાંક ૫૪ ૩૭૬ થી આશુ)

૨૬. ધૃદ્ધિ, કલ્પના, જિજ્ઞાસા અને બીજી શક્તિનો વિકાસ.—

પ્રાથમિક શાળામાં જે વિષયો શિખવાય છે તેમાં ગણિત, ભૂગોળ, ઇતિહાસ, ભાષા, વિજ્ઞાન, આરોગ્ય વગેરે મુખ્ય છે. એ બધા વિષયો એવા સંબંધવાળા છે કે જેનો એકબીજા સાથે સાંકળના જેવો-પાણીના જેવો-પાણીના પ્રવાહ જેવો અણીશુદ્ધ સંબંધ છે. દુકમાં જેમ કુદરતમાં વિવિધતામાં એકતા છે તેમ શિક્ષણના વિષયોમાં એકતા ભારોભાર રહેલી છે. પણ એ એકતા પ્રકટાવવા શિક્ષકે તૈયાર રહેવું જોઈએ.

શક્તિનો વિકાસ કરવા સારા શિક્ષકો જોઈએ, અને પોતે બાળકની સાથે એકતાત થઈ જાય તેવું વર્તન શિક્ષકે રાખવું જોઈએ. અલગબત, જ્યાં એક શિક્ષક પાસે પાંચ ધોરણ હોય ત્યાં શિક્ષક સહરાના રણમાં પાણીની વીરડી જેવો અટુટો છે અને જ્યાં એક શિક્ષક પાસે બેથી ત્રણ ધોરણ હોય ત્યાં પણ પ્રતિકૂળતા ધણી છે; છતાં મન સાથે નિશ્ચય કરે કે “આ બાળકો આપણું દેશનાં છે. અરે, માનવજાતની શોભા છે. જેનાથી સર્વે સ્થાનો પ્રકુદિત જનતાનાં છે તેવાં બાળકોને કેળવવાં એજ આપણું પરમ કર્તવ્ય છે.” તોજ રાખૂને હિદ્દાર થશે તોજ ભારતમેથા હસતી થશે અને એવી કર્તવ્યભોક્તામાંથી હજારો દીપકો પ્રકાશવંત બની અનેક સ્વપ્નાં સિદ્ધ કરશે.

શિક્ષકનો ધંધો પવિત્ર અને સાધુતામય છે. એમણે તે તત્ત્વજ્ઞાની અને વિજ્ઞાનીની હારમાળા પેદા કરવી પડશે. ખરા શિક્ષક કેટલું જગતઅમૃત

પેદા કરી શકે છે ! છઠ્ઠાંકનો મહાન પ્રધાન એક્સર્ટન સહુથી પહેલાં શિક્ષકોને નમન કરતો. આપણી આજુબાજુ જે અંધકાર ફરી વળ્યો છે તેને આચાર અને વ્યવહારથી દૂર કરવો જોઈએ. જે વિદ્યાર્થી શાળામાંથી બહાર પડે તેણે પ્રથમ તો પોતાના અપણા માણસોને લણવાવા નિશ્ચય કરવો જોઈએ. તે ઉપરાંત તેણે આત્મની-અલણ માણસમાં સાક્ષરતાનો પ્રચાર કરવા તૈયાર થવું જોઈએ.

ઇતિહાસ કે ભૂગોળ, ગણિત કે યુક્તિબદ્ધ એ લણવાથી શો લાભ ? એનો હેતુ શો ? હેતુ સત્ય છે કે સર્વશક્તિનો વિકાસ થઈ તેમાંથી જીવન-લાભ મેળવે. આપણે એટલે શિક્ષકે વિદ્યાર્થીને એવું શિક્ષણ આપવું કે પ્રત્યેક વિષયનો સંબંધ 'જીવન' સાથે થાય. જીવન એ જગતમાં અગત્યનો વિષય છે. એમાં 'નવ' સજ્જ હિમેરી મુ'એ પોતાની પ્રતિભા પ્રર્યાપિત કરવી જોઈએ.

શક્તિનો વિકાસ શિક્ષણના કાર્યધર્મજ ઉદ્ભવે છે, માટે પ્રત્યેક શાળામાં એવું શિક્ષણ અપાવું જોઈએ કે જેનાથી વિદ્યાર્થીએ ખરેખરા નાગરિક અને અને જેના જીવનમાંથી મામાન્ય પ્રજા ચારિત્ર્ય, વિશુદ્ધિ અને સદાચારના પાઠ મેળવે.

વિજ્ઞાનનું શિક્ષણ ત્યારેજ સફળ કે ત્યારે અનેક જગદીશચંદ્ર ખોજ નવભારતમાં પાકે, ઇતિહાસનું શિક્ષણ ત્યારેજ સફળ કે ત્યારે અનેક ઋષિઓ જન્મે, ભૂગોળનું શિક્ષણ ત્યારેજ સફળ કે ત્યાં અનેક ગેલિલિઓ પાકે, ગણિતનું શિક્ષણ ત્યારેજ સારું કે ત્યારે દેશમાં અનેક રામાનુજમ પાકે, આ બધી ઉત્પન્નાધિધાયક વૃત્તિઓ નથી, પણ કાર્યમાં પરિણમતી દિવ્ય ઔપધિઓ છે. કાર્ત્ત્વ અને મનોવિહાર કે સ્વપ્ન વિહાર ન માને.

હુંકમાં બાળવર્ષથી માંડી ગુજરાતી સાત ધોરણ સુધી બધું શિક્ષણ ક્રમબદ્ધ અને વિકાસજન્ય સર્જનવાળું મળવું જોઈએ. પણ સર્જન ક્યાં આવે છે ? ત્યાં કર્તવ્ય છે ત્યાં સદાચાર છે અને ત્યાં સદાચાર છે ત્યાં વિકાસ છે અને ત્યાં વિકાસ છે ત્યાં આનંદ છે. એટલે આનંદની પ્રાપ્તિ માટે વિકાસનો દૂધેટ રસ્તો કાપવો જોઈએ.

૨૬. વિદ્યમાં હિંદનું સ્થાન.—

આપણી સંકુચિતતા અને પામરતા આપણને 'બિચારા' કરે છે. પૂર્વમાનયુગ પરિવર્તનનો છે અને અત્યારે આંતરરાષ્ટ્રીયતા એ પ્રધાનમંત્ર છે, માટે શાળામાં ઉપલા ધોરણના છોકરાને જગતના બનાવો તરફ ખેંચવા.

ચીન-જાપાન યુદ્ધ, સ્પેનનો આંતરવિગ્રહ, હિંદની ખંધારણને રસ્તે સ્વસન્ન-કૃત્ય એ બધા બનાવો વિદ્યાર્થીને સમજાવવા જોઈએ. આ બાબત માટે ગાંધાડીઆમાં એક પિરિઆડ રાખવો જોઈએ. દુકમાં શિક્ષક જમાનાને પુરેપુરો ઝોળખી તેનો લાભ વિદ્યાર્થીને આપવો જોઈએ.

૨૮. હિંદુમાસ્તરની લાવકાત.—

આદર્શશાળાનો શિક્ષક પણ આદર્શ હોવો જોઈએ. જેમ શરીરમાં મોટું મગજ મુખ્ય છે. તેમ શાળામાં મુખ્યશિક્ષક એ મગજ જેવો છે અને ઉપશિક્ષકો નાના મગજ જેવા છે. શાળાની સંપૂર્ણ જવાબદારી મુખ્ય શિક્ષક પર છે. માટે શાળાની વ્યવસ્થા, ચારિત્ર્ય, શિસ્ત, પ્રમાણિકતા, નિયમિતતા, દક્ષતરી કામ, અને બીજું જરૂરી કામ મુખ્ય શિક્ષકે ખરાખર કરવું. આ બાબત એ શિક્ષણની સાથેજ જાય છે. એ ઉપરાંત મુખ્ય શિક્ષક ઘાની, પવિત્ર આચરણવાળો, તેજસ્વી, સ્વતંત્રતા પ્રિય, પ્રતિભાસંપન્ન, આનંદી, હસમુખો અને વિદ્યાર્થી પર પ્રેમ રાખનારો હોવો જોઈએ.

ખાસ કરીને નિયમિતતાની બાબતમાં હિંદુમાસ્તર ખૂબ કાળજી રાખવાની છે. 'મોઝ જરુ'એ હિંદુસ્તાનનો રાગ છે એનો જલદીથી નાશ કરવો એ આપણું કર્તવ્ય છે. નાનું બાળક પણ ઘેર જઈ વાત કરે કે આજે અમારા શુરુજી અમુક કામ હોવાથી મોઝ આવ્યા, જેથી અમને મઝા આવી. આવી નાની શુદ્ધિ બાબત સામાજિક ચરમાએ જોવાની જરૂર છે.

સ્વતંત્રતા, જવાબદારી, સહકાર અને સ્વચંદ્રકૃતિ બાળકમાં જન્મે તેવું શિક્ષણ શિક્ષકે આપવું જોઈએ અને સાથે સાથે પ્રજા પ્રગતિ સંગઠન ક્રમ થાય તે પણ યોગ્યતા પ્રમાણે શીખવવું જોઈએ.

તે નવી પદ્ધતિથી હંમેશાં જાણકાર હોવો જોઈએ, પણ ખર્ચાલ પદ્ધતિ વગર વિચાર્યે અમલમાં મૂકવી નહિ. આનું કારણ જરીબી છે. જ્યાં એક પૈસાનું આસતેજ ન હોય ત્યાં-તેનાં બાળકને નકામાં ખર્ચ કરાવવાં એ હિતકર નથી. સંજોગો પ્રમાણેજ પુરેપુરી સ્થિતિ અવલોકી નવી પદ્ધતિ બાબતે સલાવવી. હા, કેળવણીના કામમાં ખર્ચ એ અગત્યની બાબત નથી. પણ ક્યાં? જ્યાં સીમંતોનાં છોકરાં વણતારાં હોય ત્યાં. હીમ, દુકાળ અને અજાણતાના મહારોગથી હાડપિંજર બનેલા એકુતનાં છોકરાં ખર્ચાળ કેળવણી શી રીતે લઈ શકે?

૨૯ મદદનિશાની કર્તવ્યનિષ્ઠા.—

એકલો મુખ્યશિક્ષક મીઠાં વગરના એકડા જેવો છે. જેમ એકડા વગરના મીઠાં નકામાં છે તેમ મીઠાં વગરનો એકડો પણ પ્રગતિશૂન્યતા જેવો છે. શિક્ષકો વચ્ચે જે સહકાર ન હોય તો શાળાનું કામ બગડે છે અને વિદ્યાર્થીમાં અસંતોષ વ્યાપે છે. પ્રાથમિક શાળાની ઉત્તતિ માટે મદદનિશાનો સહકાર ખૂબ અગત્યનો છે. એક હાથે તાળી પડતી નથી. એક પાંખે ઉડાવું નથી તેમજ મુખ્ય અને મદદનિશ શિક્ષકોના હૃદયના સહકાર વગર શાળાની ચલતી ચતી નથી. અલગત, મદદનિશ શિક્ષકો બેદરકાર બને તો તેને મુખ્ય શિક્ષકે સૂચના આપવી જોઈએ. શાળામાં એટલાં બધાં કામો હોય છે કે તેને સમાલવા-શુદ્ધ બનાવવા એકતાની ખૂબ જરૂર છે.

૩૦ સંસ્કૃતિપ્રાપક શિક્ષણ.—

વર્તમાન કેળવણી સામે જે ઉદાપોહ છે તે એજ કે એનાથી વિદ્યાર્થીમાં નવચેતન અને ઉદ્યોગિતા આવતી નથી; બલકે ઓછી આવે છે. હવે જે રાષ્ટ્રપુનરુદ્ધાન ધર્મ રહ્યું છે તેના ધર્મણથી કેળવણી આદર્શ બનશે એવી સૌ કોઈ આશા રાખે છે, છતાં ગેરાડુ જમીન હોય તો આદુ સાંકે ચાય છે, પણ કાળી જમીનમાં ઉત્તમ ખેડત પણ આદુ પકવી શકતો નથી, તેમ ગામડાંમાં માત્ર સંસ્કૃતિ વિકસે તેવું શિક્ષણ આપવું જોઈએ અને શહેરોમાં શહેરની જરૂરીઆતો પ્રમાણેનું શિક્ષણ ગળવું જોઈએ. આ બાબત વિચારણીય છે. ગામડાંની શાળામાં ગામડાનું અર્થશાસ્ત્ર લાણાવર્ણન જોઈએ.

૩૧ કન્યાશાળાનું શિક્ષણ.—

ધણે ભાગે ગામડાંમાં આર્થિક કારણે મિશ્રશાળાજ હોય છે, એટલે આપણે ત્યાં છોકરાછોકરીનું શિક્ષણ એકજ રીતે અપાય છે. કેટલાંક મોટાં મામોમાં અને શહેરોમાં કન્યાશાળા જુદી હોય છે.

કન્યાનો અભ્યાસ કેવો હોવો જોઈએ એ બાબત ખૂબ ચર્ચા ચાલે છે, છતાં વધારે મત કન્યાને જુદું શિક્ષણ આપવું એનેજ મળે છે. મનુસ્મૃતિમાં કહ્યું છે કે ન્ત્રી સ્વાતંત્ર્ય મર્હતિ । એ વચન યથાર્થ નથી. સ્ત્રીને સ્વતંત્રતા નજ આપવી એ માનવસંસ્કૃતિને તુકસાન પહોંચાડવા બરાબર છે, છતાં એટલી બાબત ખરી છે કે જે સ્ત્રીઓ લણે છે, વકીલ બને છે, દાકતર બને છે, પ્રધાન બને છે તેઓ આદર્શમાતા બને છે ?

સ્ત્રીઓનું શિક્ષણ એવું હોવું જોઈએ કે જેથી તેઓ આદર્શમાતા બને. જે આદર્શમાતા બને તેજ આદર્શપ્રજ ઉત્પન્ન કરી શકે. વીરજનેતા

છાત્રપાઠ, ધનુર્ધારી અર્જુનની જતેતા કુંતી એ વેદમાંત ઓઓનો આદર્શ હોવા જોઈએ.

ઓઓને કેળવવાં સિવાય કોઈપણ દેશે સ્વતંત્રતા મેળવી નથી. એ વાત સૌ કોઈ દેશોએ યાદ રાખવાની જરૂર છે, પણ એટલું યાદ રાખે કે પ્રાથમિક શાળામાં તે છોકરાછોકરીને જોમાં જણાવવાથી કોઈપણ જાતનું તુડસાન નથી. છોકરી ત્યારે સ્ત્રીવેશમાં આવે છે ત્યારપછી તેને શુદ્ધ શિક્ષણ આપવું જોઈએ. જોકે સદશિક્ષણનો પ્રશ્ન અત્યારે ખૂબ ચર્ચાઈ રહ્યો છે. એનાથી લાભ અને ગેરલાભ બંને થયા છે. કેટલીક પ્રસિદ્ધ વ્યક્તિઓએ જણાવ્યું છે કે ઓછવનનો આદર્શ સાચી શૃદ્ધિનો છે. જો એ આપણે સ્વીકારીએ તો કન્યાશાળામાં એમને એમના હિતરજવનનું યાત્ર સંપૂર્ણ રીતે આપવું જોઈએ.

સંધ્યુકલા, શુદ્ધવરયા, બાળકિહેર, બાળકેળવણી, સંગીત, સીવણ, ભારત, શુંથણ વગેરે પરાંપર શીખવવું જોઈએ. પ્રાચીન યુગમાં ઓઓ શુરુ-ક્રમેમાં બહુતી અને સ્ત્રીસમાજમાં ચેતન લાવતી. તેમજ હાલમાં પણ એવી ઘણી ઓઓ છે કે જેણે ભારતવર્ષની આર્થિકશિક્ષાઓનું મોરવ સાચવી રાખ્યું છે.

પ્રાથમિક શાળામાં ૪ થા ધોરણથી છોકરા અને છોકરીનો અભ્યાસ જુદો રાખવો જોઈએ, જેથી સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેને લાભ થાય.

સદશિક્ષણની ચર્ચામાં આપણે હિતરતા નથી, છતાં એની સફળતાનો આધાર સ્વિત્ર આચરણુવાળા શિક્ષકો ઉપરજ છે. જો વાર્તાવરણ પવિત્ર હોય તો બાળવર્ગથી માંડી કોલેજની કેળવણી સુધી કોઈપણ વંધો આવતો નથી.

પ્રતિતી ભિન્નતા ધ્વિરે રાખી છે. મારે સ્ત્રીપુરુષનું શિક્ષણ પણ જુદું જોઈએ એ બાબતમાં બહુ તર્ક નથી. મારે જે સંજોગમાં કન્યા અને ઈશ્વર આનંદથી બણે તેજ સાળા આદર્શ મેળુાય અને એજ આદર્શ હાલની નિરક્ષરતાને પહોંચી વળવા આર્થિક રીતે સંકળતાસૂચક છે.

૩૨ છવનધોષક શિક્ષણ અને ઔદ્યોગિક શિક્ષણ.—

છવનનો વિકાસ કરે તેવું શિક્ષણ આપવું એ કેળવણીના વાગ્યોના ધર્મ છે. છવન એ એક માટી છે. પણ એ માટી એવી છે કે જે સ્વયં ગતિવાળી છે. એ ગતિ વધારવી કે ઘટાડવી તે શિક્ષણ પર આધાર રાખે છે. ઉદ્યોગ અને સંસ્કાર એકીમાથે મળે તેવું શિક્ષણ પ્રાથમિક શાળામાં મળવું જોઈએ. પ્રથમિક શાળાનો હેતુ પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષણ મારે

વિદ્યાર્થીને તૈયાર કરવાનોજ માત્ર ન હોવો જોઈએ. સાત શુભસતી બાણીને ઉઠી જનાર પણ શાળામાંથી નીકળે કે સ્વાશ્રયી બનવો જોઈએ. જે તે પરાશ્રયી હશે તો સમાજ, કુટુંબ અને રાષ્ટ્રને હારરૂપ બનશે. પ્રભું, પ્રત્યેક શાળા આવા સુદૃઢ અને પ્રતાપી વિદ્યાર્થી ઉત્પન્ન કરવાને સક્તિમાન બનો.

૩૩ સ્વચ્છતા.—

સ્વચ્છતા અને પ્રસન્નતા શાળાનો શણગાર છે. દરેક વિદ્યાર્થી સ્વચ્છ હોવો જોઈએ. તેમજ તેનાં યોગર્જા, દક્તર, તેમજ ખીંછ વસ્તુઓ પણ સ્વચ્છતાનો નમુનો હોવો જોઈએ. ગામડા જે હાલમાં ગંદકીના પીથર છે તેનો સુધારો શાળામાંથીજ થઈ શકશે. પોતે, પોતાની શાળા, પોતાનું દક્તર અને પોતાનું ઘર સ્વચ્છ રાખવું એ પ્રત્યેક વિદ્યાર્થીનો ધંધરી ધર્મ છે એવું તેને સ્વભાવ થવું જોઈએ. સ્વચ્છતા ખીંછ કુદરત છે. એનો અર્થ એજ કે આપણે સ્વચ્છ થઈએ તોજ ધંધરભક્તિ થઈ શકે છે. આરોગ્યના જ્ઞાન સાથે સ્વચ્છતાનું સાદું જ્ઞાન આપી શકાય. આપણાં શાસ્ત્રો અને રિવાજો આરોગ્યનાં ચાલક બળો છે. પ્રત્યેક દૈનિક કામ ક્યાં પછી સ્વચ્છ થવું એમ શાસ્ત્રો કહે છે. તે વૈજ્ઞાનિક સત્ય છે તે એ રીતેજ.

“આચારઃ પ્રથમો ધર્મ” એ ઉક્તિ સ્વચ્છતાનું પણ પ્રતીક છે. આખી શાળા એવી હોવી જોઈએ કે જ્યાં જવાથી એક અસ્વચ્છ માણસ પણ સ્વચ્છતાનો પાઠ શીખી નય. બાળવર્ગનાં બાળક ઘણે બાજે અસ્વચ્છ રહે છે. તેને માટે બાળવર્ગના શિક્ષકે દરરોજ કાળજી રાખવી જોઈએ. શાળાના નકસા, ચિત્રો, ટેબલો, બાગબગીચા તથા પુસ્તકો દરેકમાં સ્વચ્છતાનું દર્શન બાળકને થવું જોઈએ. શિક્ષકોએ પણ પહેરવેશ અને પાણી સ્વચ્છ વાપરવાં જોઈએ. સ્વચ્છતા એ જીવનના દરેક ક્ષેત્રમાં કામ કરે છે. જે લોકો અસ્વચ્છ પાણી વાપરે તે અસ્વચ્છ અંદકાર ઉત્પન્ન કરે છે. ઘણે બાજે આપણે વર્તનમાં સ્વચ્છતા આચરીએ, એટલે બાળકમાં પણ તેનું પ્રતિબિંબ પડે છે, એ સર્જનજીનો જવાબ છે.

૩૪ ચારિત્ર્ય.—

ચારિત્ર્ય એ શાળાનો પાયો છે. પ્રાથમિક શાળામાંથીજ એ ભૂમિકા તૈયાર કરવાની છે. માળાપ કે કૃષ્ણાઆની વાતચીત ઉપરથી કેટલાંક બાળકો શાળામાં જુઠાણું લાવે છે. તેને યોગ્ય સમજણ આપી શિક્ષકે પ્રત્યેક બાળકને હરિશ્ચંદ્ર જેવા સત્યવાદી બનાવવા જોઈએ.

એ ઉપરાંત ચારિત્ર્યમાં અહિંસા, પ્રેમ, ભાતલાવ; બહેનો પ્રત્યે મોન,

છે. આજ દૃષ્ટિએ શિક્ષકની રીતભાતમાં સુધારો થવો યા કરવો જરૂરનો છે. આ સુધારો કરતાં પહેલાં નીચેનું વાક્ય રમરણમાં રાખવાની અગત્ય છે:

“જેવો શિક્ષક તેવી કેળવણી, અને જેવી કેળવણી તેવો સમાજ.”

આ વસ્તુ યાદ રાખવાથી શિક્ષક કેવો હોવો જોઈએ તે સ્પષ્ટ થાય છે.

હાલના શિક્ષકવર્ગનું મૂલ્યરણ કયાથી ખાતરી થાય તેમ છે, કે કેટલાકને શિક્ષક તરીકે પ્રબોધવા એ પણ અયોગ્ય અને અસચિકર લાગે તેવી પરિસ્થિતિ જણાય છે. શિક્ષકનું પદ મેળવ્યું, એટલે કેળવણી આપતાં આવડીજ ગઇ એમ ગણાતું નથી. કેટલાક ભલે શિક્ષક ન હોવા છતાં શિક્ષકપદને પૂર્ણ લાયક હોય છે, બ્યારે શિક્ષક હોવા છતાં ભણાવવાને બીલકુલ લાયક ન હોય એવા પણ શિક્ષક નામના પવિત્ર પદને દીપાવી રહ્યા છે. શિક્ષક તરીકે પસંદગી કરવામાં પણ આ વસ્તુ ઘણી વખત વિચારી દેવામાં આવેલી જણાય છે.

જેને પરિણામે શિક્ષક ન થવા ચેત્ય એવા કેટલાક માણસો શિક્ષક બની ગયા છે. આ વસ્તુ શિક્ષકના હાથમાં નથી, એ તેના, બાળકોના અને સમાજના કમજાગ્યનીજ નિશાની ગણી શકાય. હવે શિક્ષક થયો, પછી તે લાયક કે ગેરલાયક ગમે તે હોય પણ તેણે તે પદ શોભાવ્યા પછી, તે પદને લાયક કેટલાક ગુણો, કેટલુંક વર્તન સુધારવું યા ફેરવવું ધરે.

શિક્ષક પદને શું શું શોભાવી-દીપાવી શકે?

- (૧) વિચાર, વાણી અને વર્તનની પવિત્રતા અને નિયમિતપણું
- (૨) કટુ વાણી, અસત્ય કથન અને વ્યવગ્રનનો સદંતર ત્યાગ
- (૩) વિચાર, વાણી અને વર્તનની સિન્નતાનો ત્યાગ
- (૪) પહેરવેશની સાદાઈ, સ્વચ્છતા, અને સુઘટિતતા
- (૫) બાળક પ્રતિ પૂર્ણ પ્રેમ, તેના તરફના અણુગમાનો ત્યાગ
- (૬) શીખવવા તરફ પૂર્ણ અભિરુચિ, હિસાહ ને નવું નવું બણવાની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ
- (૭) સમાજ સાથે છૂટથી હળવું-ભરવું, પણ ખટપટ, પક્ષાપક્ષી, તેમાં ભળવાની અગર એકની વાત અન્યને કહેવાની, હસકટ વૃત્તિનો ત્યાગ.
- (૮) બાળકની શારીરિક, નૈતિક અને માનસિક વૃત્તિઓ પૂર્ણપણે ખીલવવાની તન્મયતા
- (૯) સ્વમાનશીલતા, વિવેક, સભ્યતા, અને પ્રેમાળ વૃત્તિ
- (૧૦) ‘હાથ હા’ કરવાની કુટેવનો ત્યાગ, પ્રમાણિકપણે પોતાનો સ્પષ્ટ મત ઉચ્ચારવાની નિર્ભયતા

પૃથ્વી 'રેશમના' અજલાવાળી રાજકુંવરી'ની વાર્તા કહેવી. બીજા દેશોનાં બાળકોની નીચેની યાદી ઉપયોગી થઈ પડશે.

૧ ઉત્તર અમેરિકાનાં બાળકો—એરિઝો, રેડ મન્ડિઅન્સ.			
૨ સ્ટેપનાં બાળકો	...	...	...
૩ સિવસ બાળકો	...	...	...
૪ નોર્વેન્જિયન બાળકો	...	...	...
૫ રશ્યુપ્રદેશનાં બાળકો	...	...	...
૬ સેવાનાનાં બાળકો	...	...	...
૭ જંગલનાં બાળકો	...	...	...

૮ ગ્રીક બાળકો

૯ જાપાનીઝ બાળકો

૧૦ હિંદના એકુતનાં બાળકો

૧૧ ચીનાઈ બાળકો

૧૨ ડચ બાળકો

૧૩ ઇટાલિયન બાળકો

૧૪ ઓસ્ટ્રેલિયાનાં બાળકો (ઘેટાંનો પ્રદેશ)

૧૫ કેનેડાનાં બાળકો (ટોરન્ટો પ્રદેશ)

હવે હિંદુસ્તાન વિષેની ચર્ચા નીચે મુજબ થઈ શકશે:-

આપણા પોરાક—ધઉ, ચોખા, ફળ, શાક, ઘી, દૂધ વગેરે.

આપણા પોરાક—૩, લીન, રેશમ, જુટ, ટોપી.

આપણું ધર—પત્થર, ઈંટો, સાગ, ચુનો, સીમેન્ટ, રેતી—કંઠલરી, પ્યાસાં રકામી, ગાડાં, મોટરો, રેલ્વે, બંદરો: સ્થાન, વહાણના ગાલની વખાર, મોઢી, કોડી, આયાતની ચીજો, નિકાસની ચીજો, કામ કરનારા, દરિયાઈ માર્ગો.

દુનિયાની આસપાસ પશ્ચિમ તરફ મુસાફરી, દુનિયાની આસપાસ પૂર્વ તરફ મુસાફરી. આ રીતે દુનિયા સાથે સંબંધ સ્થાપિત થશે.

દુનિયાની ભૂગોળમાં ખડોની ભૂગોળનો સમાવેશ થાય છે. તે અભ્યાસમાં હિંદુસ્તાન અને બ્રિટિશ સામ્રાજ્યની ભૂગોળ શીખવવામાં ખ્યાન આપવાનું છે. શિક્ષકો માટેનો નવો અભ્યાસક્રમ બહુ વિચાર્યો ગોળથેલો અને અતિ ઉપયોગી છે. દુનિયાના કુદરતી વિભાગોનું પુનરાવર્તન કરાવી, પહેલા વર્ષમાં હિંદુસ્તાનના પુનરાવર્તન સાથે સંબંધ બેસાડે. હિંદુ વિષે ખીજી ધણી બાજુનો પહેલો નહિ થઈ ગઈ હોય તે જણાવશે. તે ઉપરાંત એશિયા ખંડ પણ હિંદના અભ્યાસ સાથે સરળતાથી નોં

શકાશે. પછી બીજા વર્ષમાં ત્રણ દક્ષિણના ખંડો-દક્ષિણ અમેરિકા, આફ્રિકા અને ઓસ્ટ્રેલિયા તૈયાર કરવા સુગમ પડશે. (નવા બીજા વર્ષના અભ્યાસક્રમમાં ૬. અમેરિકા નથી, ઉત્તર અમેરિકા અને યુરોપ પણ નથી). શરૂઆતમાં કુદરતી વિભાગો પ્રમાણે કામ લેવાથી છેવટે સમસ્ત દુનિયાની જાણવા લાયક બાબતો ત્રીજા વર્ષમાં આવી જશે. ખંડ કે દેશ વિષે આરંભ કરવાની ઉત્તમ રીત દરિયાઈ સફર કે મુસાફરી છે. પહેલા બે વર્ષમાં કુદરતી વિભાગોમાં મનુષ્ય અને તેની પરિસ્થિતિનો અરસપરસ સંબંધ વિષેની સામાન્ય બાબતો જણાવવાની છે. ત્રીજા વર્ષમાં આર્થિક પ્રશ્નો પર વિશેષ લક્ષ આપવાનું છે. ખંડની હકીકત શીખવવામાં રયાન, આબોહવા અને કુદરતી વિભાગો બહુજ સામાન્ય રીતે અને જલદીથી તૈયાર કરાવવા: ઉદ્દેશ એટલોજ છે કે ખડોના પણ નાના નાના કુદરતી વિભાગો યદ્ય શકે છે.

નડિઆદ, હાઈસ્કૂલ.

સુનીલાલ ભીખાભાઈ પટેલ

ચિત્રકામ

(ગતાંક ૫૪૪ ૩૮૬ થી ચાલુ)

સુસોલિત આકૃતિરચના (ભાતચિત્ર:—)

(ભાતચિત્ર કાઢવા માટે બાળકોને ઉપયોગી)

૧. સાધન:—રંગીન ટીન્ટેડ કાગળો, રાખોડી ખુલ્લા કે ખુલ્લા છુરા રંગના, કુટપટી, કાટખુણીઓ, પેન્સિલ, અને પેસ્ટલની પેટી.

૨. એક પાયારૂપ આકૃતિઓ પોતાની જમણી અને ડાબી તરફ પોતાનું પુનરાવર્તન કરી ફેલાય તેવી ભાતોને કિનારીની ભાતો કહે છે.

૩. શ્રુતિનાં સાધન અને પેન્સિલ વડે બાળકોએ છ ઈંચ લાંબી અને એક ઈંચ પહોળા કિનારીની ભાત બનાવવા માટેનું ચોક્કું દોરવું, અને તેમાં એક એક ઈંચના ભાગ કરવા. આવા કિનારી માટે તૈયાર કરેલા ચોક્કામાં નીચેની કિનારીની ભાતોનો ક્રમવાર અભ્યાસ કરાવવો. અહીં ચોરસ અને ત્રિકોણ આકાર પાયારૂપ આકૃતિ વપરાવવી.

કિનારીની ભાત:—

૧. સાદા ચોરસોની યોજના કરવી. (લાલ અને લીલો રંગ વાપરવો).

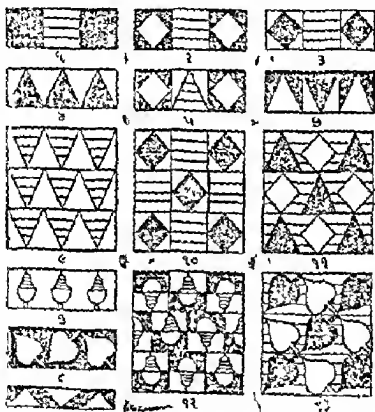
૨. આડા ચોરસો અને સીધા ચોરસો. (છુરા અને લીલો રંગ વાપરવો).

૩. આડા ચોરસો અને સીધા ચોરસો. (છુરા અને નારંગી રંગ વાપરવો).

૪. ત્રિકોણની સાદી યોજના. (પીળો અને જાંબુડો રંગ)
૫. આડા ચોરસ અને ત્રિકોણની યોજના. (જુરો અને પીળો રંગ)
૬. ત્રિકોણની અવગાસવળી ગોઠવણી. (ધેરો જુરો અને જુદો લાલ).
૭. પદાર્થ. ભરડાની યોજના. (નારંગી અને પીળો)
૮. પીપળાના પાનની ગોઠવણી. (લીલો અને જુરો લીલો)

ચોપટ ભાતો:—

બાળકો પાસે તથા ઇચના ચોરસમાં એક એક ઇચના ખાનાં કરાવી ભાત માટેનું ચોટું તૈયાર કરાવવું, અને પછી નીચેની ભાતોનો અભ્યાસ કરાવવો.

૯. સાદા ત્રિકોણની ગોઠવણીથી ચોપટભાત યોજવી. (જુરો અને નારંગી).
૧૦. સીધા અને આડા ચોરસો. ચોપટ ભાત યોજવી. (નારંગી અને લીલો)
૧૧. આડા ચોરસો અને ત્રિકોણથી ચોપટ ભાત યોજવી. (લીલો અને જુરો)
૧૨. પદાર્થ. ભરડાની આકૃતિથી ચોપટ યોજવી. (પીળો અને લીલો)
૧૩. પીપળાના પાનની ગોઠવણીથી ચોપટ યોજવી. (જાંબુડો અને જુરો)

ઉપરના અભ્યાસ માટે સુચનારૂપ અહીં આકૃતિઓ આપી છે. તેમાં રંગોની સપાટી જુદી સમજાવવા માટે કાળા લીટી અને કાળો રંગ છાપવામાં લીધો છે.

ઉપલી આકૃતિ પ્રમાણેજ બાળકો ગોઠવે એવું શિક્ષકે સમજવાનું નથી. બાળકો સ્વતંત્ર રીતે પોતાની ભાતો ગોઠવી શકે છે. શિક્ષકોને આ છાપેલી આકૃતિઓની ગોઠવણીઓ બાળકોના અભ્યાસ માટે માર્ગદર્શક સ્વર્ગ પડે એ દૃષ્ટિએ આપવામાં આવી છે.

આવી રીતે એક મા અનેક પાયારૂપ આકૃતિઓ સાથે લઈ ક્રમવાર કિનારીની તેમજ ચોપટ ભાતોની ઝંઝના કરી શકાય છે, પણ આ ધોરણમાં એક કે એ પાયારૂપ આકૃતિઓ સાથે લઈ ભાતની ગોઠવણી બાળકો જાતે કરે એ હિતચિન્તા યોગ્ય છે. શિક્ષકે કિનારીની ભાતો તેમજ ચોપટ ભાતો અમુક પદાર્થ કે વસ્તુ માટે કાઢવાની છે એ મૂલ્યના બાળકોને અગાઉથી આપવી. દાખલા તરીકે, સાડીની ઢોર, લાઠી માટે ચોરસ ભાત વગેરે, બાળાઓની યાજ્ઞમાં ભસ્મકામમાં, રંગોળીમાં તેમજ બીજા ઘણા ઉપયોગમાં આવી ભાતો આવી નકે છે.

શિક્ષકે ઠા. પા. પર ચોળેલી જાનનું બાળકો અનુકરણ કરે એ હિતચિન્તાજનક નથી. આથી બાળકોને નજીક શક્તિનો ઝરો સુકાર્ષ જન્ય છે, અને તેઓને કામમાં રસ પડતો નથી. તેઓને કલ્પનાથી સુશોભિત રીતે ભાતોની યોજના કરવામાં શિક્ષક પ્રોત્સાહન આપવું.

ભૂમિતિનાં સાધનો-કુટપટ્ટી અને કાટખુણીઓના ઉપયોગ:-

કુટપટ્ટી પરના આંકડા અંગ્રેજી હેતુ છે તે બરાબર બાળકો પાસે ઝોળખાવવા, ઝોળખતાં આદર્શની ખાતરી કરવી, પછી ઇચ્છના લાગ મણાવવા. આખા કુટમાં ઇચ્છના ફેટકા લાગ કર્યા છે તે ગણાવવા. પછી એક ઇચ્છમાં નાના ફેટકા લાગો કર્યા છે તે ગણાવવા કુટ, ઇચ્છ અને દોરા વિશે પૂરતો અભ્યાસ કરાવવો. એક ઇચ્છમાં ૧૬ દોરાવાળી કુટપટ્ટીનો ઉપયોગ કરાવવો મુગમ પડશે.

કાટખુણીઉં:-

કાટખુણીઆં એ આવે છે. તે બન્નેમાં કયા ખુણાને કાટખુણો કહે છે તે સમજાવવા માટે પ્રયોગો કરી જતાવવા. કાટખુણીઆ અને કુટપટ્ટી ભાત કાઢવામાં અને માપસર ચિત્રકામમાં ઘણાં ઉપયોગી સાધનો છે. આ સાધનોનું પૂરતું જ્ઞાન બાળકોને આપ્યા પછી તીચેનો અભ્યાસ કરાવવો:

કુટપટ્ટી વતી સ્લેટની બાજુઓ માપો, ચોપટીની બાજુઓ માપો. સ્લેટની લંબાઈની બાજુનું શું માપ આવ્યું? ચોપટીની લંબાઈનું શું માપ આવ્યું? આવા સવાલો બાળકોને પૂછી લંબાઈ પહોળાઈ વિશે જ્ઞાન આપવું.

નીચેના અભ્યાસ ચોપડીમાં કરાવવો:—

(૧) નીચેનાં માપની સીધી લીટીઓ દોરો.

૨ ઇંચ, ૩ ઇંચ, ૨૦ ઇંચ, ૪ ઇંચ.

(૨) નીચેનાં માપની સીધી લીટીઓ દોરો.

૨૦ ઇંચ, ૩ ઇંચ ૪ દોરો, ૨ ઇંચ ૯ દોરો.

(૩) ચાર ઇંચની સીધી લીટી દોરો, પછી તેના બે સરખા ભાગ કરો.

(૪) ચાર ઇંચની સીધી લીટી દોરો, પછી તેના ચાર સરખા ભાગ કરો.

હવે બાળકોને માપ આપીને ચોરસ દોરતાં શીખવવું.

ચોરસ આકારનો કાગળ બતાવી ચોરસ વિષે સમજ પાડવી. દરેક બાળકોનું માપ લઈ એક બીજી જોડે સરખાવી બાળકો પાસે કઢાવવું કે ચોરસની બાજુઓ સરખી છે કે નાના મોટી? આવો થોડો અભ્યાસ થયા પછી કાગળમાં અભ્યાસ કરાવવો.

નીચેનાં માપનાં ચોરસો કાઢો:—

૧) બે ઇંચનો ચોરસ દોરો. (૪) પહેલા ચોરસનાં ચાર સરખા ભાગ કરો.

૨) ત્રણ ઇંચનો ચોરસ દોરો. (૫) બીજા ચોરસના નવ સરખા ભાગ કરો.

૩) ચાર ઇંચનો ચોરસ દોરો. (૬) ત્રીજા ચોરસના સોળ સરખા ભાગ કરો.

માપસર ચિત્રકામ (મેઝર ડ્રોઇંગ):—

દરેક બાળકને એક એક પોસ્ટકાર્ડ આપવું અને તેની પહોળાઈ અને લંબાઈ માપવા કહેવું. પછી કાગળમાં તેજ પ્રમાણનું, આબેહૂબ માપચિત્ર પડાવવું. લંબાઈ પહોળાઈનું માપ અને કટખુણો બરાબર મૂક્યા કે કે કેમ તે પર પુરતું ધ્યાન આપવું.

આવી રીતે સાદા સપાટીવાળા વસ્તુઓ જેની લંબાઈ પહોળાઈ હોય પણ ત્રિકોણ ન હોય તેવી વસ્તુ પરથી માપચિત્રો કઢાવવાં. નીચેના અભ્યાસક્રમ બાળકો પાસે કરાવવો:—

(૧) પરબીડીઆંના ઉપલા પૃષ્ઠનું પ્રમાણસર માપચિત્ર દોરો.

(૨) પેરલ પેટીના ઉપલા પૃષ્ઠનું પ્રમાણસર માપચિત્ર દોરો.

(૩) દીવાસળાની પેટીના ઉપલા પૃષ્ઠનું પ્રમાણસર માપચિત્ર દોરો.

સ્મૃતિચિત્ર કઢાવવા માટે મુખ્ય ત્રણ રીત છે, જે નીચે આપી છે:

૧. અગાઉ પદાર્થો જે પદાર્થચિત્રના કામમાં ઉપયોગમાં લીધા હોય તેનું સ્મૃતિચિત્ર કઢાવી શકાય. કુદરતી પદાર્થો જેનો અભ્યાસ અગાઉ થયો હોય તેવા ત્રણ સ્મૃતિચિત્રમાં કઢાવી શકાય.

શિક્ષકે જ્ઞાનમાં સખયું કે બાળકો ચિત્ર કામ કરતાં હોય તે વખતે વસ્તુ પ્રત્યક્ષ હોવી ન જોઈએ.

સ. અગાઉ બાળકોએ જોએલી હોય તેવી ટાઇ, પથ્થુ વસ્તુનું આગેદ્વય સ્વરૂપ કલ્પનાદ્વારા મગજમાં ખડું કરી તેના પરથી ચિત્ર દોરી શકે. આમાં વસ્તુ પ્રત્યક્ષ હોતી નથી.

ગ. અમુક વસ્તુ બાળકોને નિરીક્ષણ કરવા આપવી, પછી તે લઈ લેવી, અને બાળકો જોઈ શકે નહિ તેવી જગ્યાએ મૂકી દેવી. પછી બાળકોને તે વસ્તુનું આગેદ્વય ચિત્ર કાઢવા કરેલું. જો બાળકો ધણી ભૂલો કરે, અને તેઓએ નિરીક્ષણ બરાબર કયું નથી એમ શિક્ષકને લાગે તો કામ બંધ કરાવી ફરી નિરીક્ષણ કરવા વસ્તુ આપવી. એ, ચાર મિનિટ નિરીક્ષણ કરવા દેવું અને પછી તે લઈ લેવી અને બાળકોને કામ કરવા કહેવું.

ઘ. આ ધોરણમાં પદાર્થચિત્ર માટે ઉપયોગમાં લીધેલી હોય, તેવી વસ્તુઓ:—

ચાનો ગોળ કળ્પો, ફિનાઈલનો ગોળ કળ્પો, પીપ, પવાલી, તપેલી, બરણી, સીસા, બાલદી (ડાલ) મુસલમાની ટોપી, આલો; તાંબાકુંડી, ટોપલી, ઘંટ, કુન્ને, ઘડો, લોટો વગેરે નળાકાર અને શંકુ આકાર પદાર્થો—નો આંખની સપાટી પર મુકાવી અભ્યાસ કરાવ્યો હતો, માટે બાળકો તેમ પ્રમાણે કાટે એ વધુ ધ્યાનપાત્રેમ છે. સાદી વસ્તુઓ જેનો અભ્યાસ ત્રીજા ધોરણમાં શરૂઆતમાં થયો હોય તેવી અથવા બીજા ધોરણમાં છેલ્લા થયો હોય તેવી વસ્તુઓ:—

ફેમ, પંખો, પતંગ, ધન, દાસ, રસેટ, ગોળાકાર ઘંટ, થેલી, કરવત, કુદાડી, ભમરડો વગેરે.

કુદરતી પદાર્થો—પીપળાનું પાન, વડનું પાન, આંબાનું પાન, વગેરે પાનો. મોઝાંખી, જામફળ, પૈપયું, કેળાં વગેરે ફળો.

સ. ઉપલી વસ્તુઓમાંથી ધણીબરી વસ્તુઓ બાળકોએ જોએલી હોય છે. નદીકિનારે, દરીઆકિનારે, રેત્રવે સ્ટેશન પર તેમજ ઘરમાં, નિશાળમાં, દસરતથાળામાં, વગેરે જગ્યાએ જોએલી વસ્તુઓ.

ગ. આપેલી ક યાદીમાંથી, ફેમ, પંખો, પતંગ, દાસ, રસેટ, ગોળાકાર, ઘંટ, થેલી, કરવત, કુદાડી, અને તે ઉપરાંત, ઘથ, જોડા, ઝાકુ, છરી, કાંટો, હથોડી, ગાડીનું પૈકું, કુદરતી પદાર્થો જે ક યાદીમાં આપેલા છે, તે સર્વ સ્મૃતિચિત્રના વિષયમાં લઈ શકાય છે.

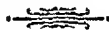
કુદરતી દેખાવો:—

સાળાના અમુક ભાગનો દેખાવ, સાળા નજદીકનો સાદો દેખાવ, જમીન અને આકાશ, પાણી અને આકાશ, ધરેરે સાદા કુદરતી દેખાવો. જમીન અને આકાશમાં માત્ર રંગથી કામ કરાવવાથી ધણા સુંદર દેખાવ ચીતરી શકાય છે. જેમકે, આખા કાગળમાં ભુરો રંગ વાપરો, અને પછી જમીનનો જે ભાગ હોય તે જુદો કરો, અને તે ભાગ પર પીળો રંગ વાપરો, એટલે ભુરો અને પીળો મળી લીલો રંગ લીલા ધાસનો થશે.

ગતિવાળાં ચિત્ર:—

મનુષ્ય, પ્રાણી અને પક્ષીઓના સાદા આકારો. પાઠમાંની વાર્તાઓ, ઐતિહાસિક વાર્તાઓના સાદા પ્રસંગોને લગતા દેખાવો, ભૂગોળને લગતા દેખાવો, શહેરનો સિપાઈ, સાળાનો પટાવાળો, રેલવે પરનો મનુષ્ય, પેરટગેન, કાગળવાળો, મ્યુનિસિપાલિટીનો અકુવાળો ધરેરે પડાવી શકાય છે. રંગીન કાગળ અને પેરટલનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

અપૂર્ણ

જીભનું અચકલું' યા તોતડાપણું કેમ સુધારી શકાય.*

(મતાંક ૫૪ ૩૯૦ થી ચાલુ)

વાણીની મુશ્કેલીના જે પ્રકાર:

જ્યારે વાણીમાં નડતર આવે છે ત્યારે જે જાતની ગુંથવણ હોય તેમ જણાય છે. અવાજ ઉત્પન્ન કરવાની અશક્તિ અગર શરૂઆતમાં ઉત્પન્ન કરેલા અવાજનું પુનર્કયન. જાને જાતની ગુંથવણમાંની ગમે તે જાતમાં તોતડો માણસ પછીથી પેદા કરવાના અવાજ ઉત્પન્ન કરવા અશક્ત નીવડે છે.

આવા પ્રસંગે નીચે જણાવેલી સૂચનાઓનો અમલ વધારે મદદગાર થઈ પડશે. જ્યારે કંઈપણ અવાજ પેદા ન થાય ત્યારે તે કાં તો જીંડો શ્વાસ લેતો હોય છે યા તો પ્રુક્ટગ ઉચ્ચાસ કાઢતો હોય છે. આ બેમાંની કોઈપણ સ્થિતિમાં કોઈપણ વ્યક્તિ હોય તો તે અવાજ કાઢી શકે નહિ. આવા પ્રસંગે તેણે શાંત રીતે જીંડો શ્વાસ લઈ લીધા પછી બોલવાની દરી શરૂઆત કરવી. જે પહેલો ઉચ્ચાર યથા પછી બીજો કરવા અશક્ત નીવડે તો ઉપર જણાવેલી કોઈપણ સ્થિતિ તે વખતે ચાલુ હોય છે; કાં તો તોતડાનું મોં પ્રમાણમાં વધારે યા ઓછું ઉઘાડું હોવાને લીધે તે ઉચ્ચાર

* " હાઈજ્યા " નામના અંગ્રેજ લેખ પરથી સુધારા વધારા સાથે.

કરવા માગે છે કે જે માટે તેથી વિરુદ્ધની સ્થિતિ ઉચ્ચાર પેદા કરવાને જરૂરની છે તે સ્થિતિમાં એકદમ આવી નહિ શકવાને પરિણામે અવાજ પેદા કરવા અશક્ત નીવડે છે. ઘખલા તરીકે, ક, ખ, ચ, ઝ, ત, ટ, પ, ફ, બ, મ, ર, લ, વગેરેનો ઉચ્ચાર આવી ખામીવાળા માણસને મોટી મુશ્કેલી દેખી ધરે છે. મનમાં અવાજ પેદા કરવાનો આશય રાખીને આખોજ શબ્દ ફરી બોલવો તે વધારે કાયદાકારક નીવડશે. પાસે ઉભેલો માણસ પોતાની બોડનો જણાવે છે તે જાણતની શરમ યા બીક રાખ્યા સિવાય તોતડા માણસે આ સિદ્ધાંત અમલમાં મૂકવો. પાસે ઉભેલા માણસને બહુ કરીને એમજ જણાશે કે બોલનાર માણસ વિચાર કરવામાં અને બોલવામાં બહુ કાળજી રાખે છે અને પોતાના વિચારો ધીમેથી અને સ્પષ્ટતાથી દર્શાવે છે.

માનસિક અને ગભરાટને લગતે વિચાર રાખીને તોતડાપણાના કુદ-રતી ઉપાય કરવાના હોય છે. તોતડા માણસે પોતાની બોડ દૂર કરવા હૃદયપૂર્વક ઇચ્છા કરવી જોઈએ. આ વિચાર ઉપરચોટીએ લાગે પણ ઘણી વખત આવી વ્યક્તિઓ આ જાણતમાં બહુજ બેદરકાર હોય છે. સુધરવાની રૂઠ્ઠા ઇચ્છાજ રાખવી તે પુનું નથી, પણ તે જાણતમાં તેણે શાંતિથી અને સતત પ્રયત્ન કરવો જોઈએ. પોતાની આ સ્થિતિ સુધારવા વખત આપવો જોઈએ, વિચાર કરવો જોઈએ, લક્ષ આપવું જોઈએ, જમે તેટલી નિષ્ફળતાઓ મળે તોપણ તે પદ્ધતિ તેણે આજ રાખવી જરૂરની છે, અને જે થોડાઘણા અને ધીમે સુધારો ચતો જાય તેથી સતોય માનવો જોઈએ.

વ્યક્તિગત પ્રયત્નોજ લાલકારક છે. તોતડા માણસે ખ્યાલ રાખવો જોઈએ, કે પોતાનાજ પ્રયત્નો સિવાય બોડ દૂર થઈશકશે નહિ. આ બોડ દૂર કરવામાં કંઈ જાદુઈ ઉપાય હોયજ નહિ. તેણે પોતાની બોડથી વિગત-વાર પુરતા માહિતગાર રહેવું જોઈએ ને તેની સામે થવાની તૈયારી રાખવી જોઈએ. પોતાના અતિભાઈ જોયા આ જાણતમાં પોતે નિડર હોય તેવો લાચ રાખવો તેમજ જે સ્થિતિઓમાં પોતે દરકત આવશે તેમ માનતો હોય તે સ્થિતિ માટે પણ નિડર રહેવું. ડરપોકપણું, ઉતરતા દરજગની લામણી, લાચારી, અશક્તિ, અજાણપણાની વૃત્તિ અને તેવાં બીજાં કારણોની સામે થવુંજ જોઈએ. પોતામાં તેમજ વાણી દિવન કરનાર અવયવો પર ખાસ કરીને શ્રદ્ધાની લાગણીને ઉત્તેજન આપવું અને તે વિકસાવવી. આ

તા. ૨૫-૧-૩૬. વિકાસ અને ચેતન દૈનિક ક્રમ પ્રમાણે વધારે માલમ પડ્યાં.

તા. ૨૬ તથા ૨૭-૧-૩૬. નિરીક્ષણ ક્યાં સિવાય આજસમાં ગયાં.

તા. ૨૮-૧-૩૬. આજે તો બહુજ મોટા થયેલાં માલમ પડ્યાં આજનું કદ લગભગ હોસા જેવું હતું. તેના દેખાવમાં ઘણો ફેર માલમ પડતો હતો. આંખો સ્પષ્ટ ઉઘડેલી માલમ પડતી હતી અને મારી સામું જોઈ ચાંચો મારવાની કોશિષ કરતાં હતાં. ચાંચો ઉઘાડ્યા પછી બંધ થવાથી અવાજ થતો હતો. ચાંચોએ કાળારા વધારે પકડી હતી. છેડે ઝાંખો ધોળો રંગ હતો. ઉપલા બે પગોએ પાંખોનું રૂપ લીધું હતું. બચ્ચું નાની પાંખો વખતે વખતે ફરકાવતું હતું અને તેની પીઠ ઉપર શેઠાડીના જેવી સળાઓ પીછાને ઠેકાણે દેખાતી હતી. પીઠને ઠેકાણે પણ તેવીજ સળાઓ હતી. ઉપરના પીળા વાળ ઓછા દેખાતા હતા. નીચેના પગ મોટા અને તેનાં આંગળાં સ્પષ્ટ દેખાતાં હતાં, મતલબ કે બચ્ચું પારવાના સંપૂર્ણ વિકાસનું નાનું રૂપ હતું.

તા. ૨૯-૧-૩૬. હું ખુરશી ઉપર બેઠો બેઠો ચોપડી વાંચતો હતો. ત્યાં મારે કાને બચ્ચાંઓનો અવાજ આવ્યો. મારા ઓરડામાં બધા સાંભળી શકે તેવો આજનો પ્રથમ અવાજ હતો. ઈંડાંમાંથી નીકળ્યા પછી લગભગ નવમે દિવસે બોલવાની શરૂઆત કરી. હું બચ્ચાંઓને જોવા ઉઠ્યો, અને કમાડ ઉપર ચડ્યો એટલે બચ્ચાંઓએ ભીતિથી મારા તરફ ઝડપથી ચાંચો મારવાના દેખાવો ક્યાં અને ચણાના પોપટાને હાથમાં દાખી જેવાં અવાજ ચામ તેવો અવાજ કરવા લાગ્યા. હવે તો તેનું કદ વધારે વધારે ચતુર્થ માલમ પડતું હતું. આપણે વાર્તા કહેતાં કહીએ છીએ કે ‘દિવસે ન વધે તેટલો રાત્રે વધે અને રાત્રે ન વધે તેટલો દિવસે વધે’ તેમ આ બચ્ચાંઓ વધવા લાગ્યાં. તેના શરીરની ચામડીનો રંગ કાળો હતો અને માથે પીળા પીળા આછા વાળ હતા. આંખની કીકીઓ કાળી ભમ્બર હતી. પગ કાળા હતા. એકંદરે આખું શરીર કાળું હતું. ચાંચના છેડાનો થોડો ભાગ ધોળો ભુરો હતો. બચ્ચાંની આજુબાજુ ચરક હતી, જેથી ત્યાં ગંધ આવતી હતી.

તા. ૩૦-૧-૩૬. પ્રુઠીના છેડે આખું આખું ૩ જેવું હોલું જણાતું હતું.

તા. ૩૧-૧-૩૬. બચ્ચાંઓને તેની મા ચાંચમાં ચાંચ ભરાવીને ચણુ આપતી હતી. બચ્ચાંઓએ આજથી ઓરડા આવો શરૂ કર્યો હતો. જો

કે મેં તેની બાજુમાં ચર મૂકી હતી, તોપણ બચ્ચાંઓ ચણતાં ન હતાં. તેની મા ખવરાવે ત્યારે ખાતાં હતાં.

રાત્રે હું કાનસના અજવાળામાં આંટા મારતો હતો ત્યારે મારે પડછાયો નાનો મોટો સામેની દિવાલ ઉપર પડતો હતો. બ્યારે તે પડછાયો નાનામાંથી મોટો થતો હતો ત્યારે બચ્ચાંઓ તે જોઈ બીતિને લઈ સ્વરક્ષણ માટે ચાંચો મારતાં હતાં તેના અવાજો સાંભળતો હતો. બ્યારે હું ફરતો રહી જતો ત્યારે તે અવાજ બંધ પડતો. મને એમ લાગ્યું કે મારા ફરવાથી વૃથા બીકને લીધે બચ્ચાંઓ અધમુવા થઈ જશે, રખે મરી જશે, તેથી મેં માફ ફરવાનું બંધ કર્યું હતું.

તા. ૧-૨-૩૬. હવે તેની મા થોડો થોડો વખત બચ્ચાંઓથી દૂર બેસતી હતી. તેણે પ્રથમની જેમ આખો વખત બેસવાનું બંધ રાખ્યું હતું. આજે તો તેના શરીર ઉપર નાનાં નાનાં અસંખ્ય પીછાંઓ જોવામાં આવ્યાં હતાં. તા. ૨૮મીએ શેરાડીના જેવી જે સળાઓ જોવામાં આવી હતી તે પાંખોની નીચે ચામડીની સાથે જોડાઈ ગઈ હતી. તેને છેડે તેમજ ઉપર બધે રચજે પીછાં ઉગેલાં દેખાતાં હતાં.

તા. ૨-૨-૩૬. તેના ગળાનો લાગ બહુ ઉપસેલો માલગ પડતો હતો ચાંચ તો તેની મધ્યે આવેલી હતી. પારેવું પોતાના ગળાને ધુ ધુ કરી ધણી વખત કુલાવે છે તે આપણે જોઈ શકીએ છીએ; આ ગળું કદાચ તેના કોઠાર તરીકે ઉપયોગમાં આવતું હશે, કારણ કે પારેવું બહાર ચણી આવીને તેના બચ્ચાંને ગળામાંથી દાણા કાઢીને ખવરાવે છે.

તા. ૩-૨-૩૬. પારેવાનું કદ હોવાના કરતાં લગભગ દોઢું માલગ પડતું હતું. રીતસર હવે તો મોટા પીછાં અને નાની નાની પાંખો આવેલી જોઈ શકાતી હતી.

તા. ૫-૨-૩૬ બચ્ચાંઓની નાની પુછડી તથા નાની પાંખો થોડી મોટી થઈ હતી. એકંદરે બચ્ચાંઓ પારેવાનું સંપૂર્ણ નાનું રૂપ હતાં.

ત્યારપછી એક અડવાડીએ બચ્ચાંઓ મારો ઓરડો છોડી વિશાળ દુનિયામાં પાંખો ફફડાવતાં ફફડાવતાં ઉડી ગયાં અને પોતાના વિકાસક્રમની મોંઘ શાળાપત્રની આદિસ ઉપર મોકલવાનું કહી ગયા.

ગુજરાતનો કલાભંડાર

હિંદુ ધર્મલાગની સંગમકલાનો ઇતિહાસ ગુજરાતના મધ્યકાલિન મહાલયોમાં લખાયેલો છે. અમદાવાદ શહેરજ ઇતિહાસનો એક અજળ કલા-ગ્રન્થ છે. સૌંદર્યનું વેરજીછેરજી થએલું અમદાવાદ એક ઉદ્યાન છે. સુરતની અને સુરતીઓની સૌંદર્યભાવના રસમાં, રૂપમાં, સ્વાદમાં, સુગંધમાં, અંગીતમાં કવિતામાં અને કથા વિકસેલી છે. જામનગર સૌરાષ્ટ્રનું સુરત છે. કુંકુમ, ફૂલ, અત્તર, બાંધણી, જરીકામ, સંગીતશાસ્ત્રવિશારદતા અનેકથા ત્યાં મ્હોરેલાં છે. વર્તમાનયુગના અમદાવાદ શહેરને તે મુંબઈ નગરીને ત્યાંના શેરીઓ-ઓએ શણગારી છે. વડોદરાને મહારાજા સયાજીરાવ ગાયકવાડે શણગાર્યું છે. ભાવનગર, જુનાગઢ, જામનગર, મોરબી, ગોંડળ, પોરબંદરને ત્યાં ત્યાંનાં રાજવીઓએ ઓછાં વધતા શણગારેલાં છે. પણ ગુજરાતનો પ્રાચીન કલા-ઇતિહાસ એટલે ગુજરાતવાસી આર્યતાનો કલાઇતિહાસ, બૌદ્ધોનો કલાઇતિ-હાસ, શૈવોનો કલાઇતિહાસ, જૈનોનો કલાઇતિહાસ, ધર્મલાગનો કલાઇતિહાસ, વૈષ્ણવોનો કલાઇતિહાસ, ગુજરાતનો કલાઇતિહાસ એમ પચ્ચગી છે. દારિકાના દરિમંદિરોમાં બૌદ્ધ, શૈવ ને વૈષ્ણવી સૌંદર્યજયાઓ ગુંચાયેલી છે. મહારાજા અશોકના શિલામન્ત્રો, વલ્લભીપુરનાં કોઈક કોઈક ખંડેર, ગીરનાર શિખર પરનાં અને સાગરતીરનાં કોઈક કોઈક મંદિરો, સુદર્શન સરોવરની સીમાઓ, ને ભાંગેલી ભેખડો, એ બૌદ્ધ કલાઇતિહાસના ભાગ્યવટયા અક્ષરો છે. પ્રભાસપાટણનાં કામનાથનાં ખંડેર, સિદ્ધપુરનાં રુદ્રમહાલયનાં ઉચ્ચ ભવ્ય તોરણો, પાટણનાં રાજ્યા, મોઢેરાનાં ખંડેર, ઝીંજવાડાનો ઉત્કંઠ કિલ્લો, જુનાગઢના ઉપર-પટનાં કાંચસ, એ શૈવયુગની બહોળલાલીના ભાંગેલા કીર્તિસ્તંભો છે. એજ કાળમાં જૈનયુગ પણ પ્રવર્તતો હતો. ગીરનાર અને સિદ્ધાયળને શિખરે, બાણુને અને તારંગાને માથે, સુરત, અમદાવાદ, જામનગરને ખોળે, જૈન-રૂઢે સૌંદર્યના અમર અર્જુનર ગુજરાતને ધરાવેલા છે, અને પછી આવ્યો સિલામનો યુગ. અમદાવાદ એટલે ધરાનની સૌંદર્યવિધાનનું સંગ્રહસ્થાન. નીસ લાખની વરતીના આ શહેરમાં મરજીદોના એક હજાર મિનારા હતા. બાદશાહી સોનાટંકથાજ હતી. નાગોરથી સાફસેટ ટાપુ સુધીની સસ્તનવનું આ રાજનગર હતું. હુમાયુન, આકબરશાહ, જહાંગીરશાહ, શાહજહાન અને ઔરંગઝેબ બાદશાહો આપણી નગરીમાં વસી ગયેલા છે. બાદશાહ-બદાઓ અમદાવાદની સુબાગિરિમાં ગૌરવ બાણુતા. ચહેનશાહબાનુ દૂરજહાં, અને શાહબાનુ મુમતાઝમહાલ આપણા સાબરતીરે રહી ગયાં છે. આજમ-

ખાનનો મહેલ બાદશાહીના એક સુબેદારનો મહેલ છે. દાદાહરીની વાવ બાદશાહીની એક દાસીએ બંધાવેલો રાજમહેલ છે. સરખેજનો રોળે, દરિયાખાનનો ધુમટ, બાદશાહોના ધર્મચરુના રોળ (હતા) છે. સુમતાઝની પ્રેમસમાધિ ને મૃત્યુવાસ યમુનાતીરે મડાયા તે પૂર્વે સુમતાઝના રંગમહેલ ને સંસારવાસ સાબરતીરે મંડાયા હતા. સર ટોમસ રો અમદાવાદ જોઈને મોઢો હતો. તે લાખી ગયો છે કે દેશદેશની વસ્તુઓ અને દેશદેશની જનતા માણેકચોકમાં અને ત્રણ દરવાજે એકઠી મળતી. હવું કવિતાનો પ્રથમ કવિ વળી અમદાવાદી હતો. ઈસ્લામની ગણોજલાલીનો ઇતિહાસ કંઈક વણલુંસાએલો આજ પણ અમદાવાદમાં મોણુદ છે. પછી ગુજરાતમાં જાગ્યો વૈષ્ણવયુગ. નરસિંહ મીરાંધી, મડાએલો એ યુગ કલાપ્રેમી પ્રેમાનંદ અને દયારામભાર્ગમાં ખીલી નીકળ્યો વલ્લભસંપ્રદાયની ફૂલમંડળીઓ અને હિંડોળો, પૂજસામગ્રી, કીર્તન સંગીત ને છરપન લોગ તેમજ સ્વામી-નારાયણ સંપ્રદાયનાં મંદિરમહાલયો-એમણે વૈષ્ણવી કલાવિધાનોથી ગુજરાતને શોભાવ્યું. આમ ગુજરાતનું ઐતિહાસિક કલાવિધાન પંચામૃત સરખું પંચ પરમ દ્રવ્યોનું બનેલું છે.

ગુજરાતની સૌંદર્યવાદિકા વિવિધ અને વિશાળ છે, જગદ્મોહિની છે. એ સૌમાં ગુર્જરી સૌંદર્યોદ્યાનમાં પરમ રસકલા, સર્વશ્રેષ્ઠ ફૂલકલિકા, તો ગુર્જર સુંદરી શું હિંદુ કે શું ખ્રિસ્તામી? શું પારસી કે શું ખ્રિસ્તી? કે પછી શું યાદુદી? ગુર્જર સુંદરીના ગરબા ભરતખંડમાં અનુપમ છે, જગતભરમાં અનુપમ છે; ગુજરાતણ જગત સુંદરીઓમાં એવી અનુપમ છે. ગુર્જર સુંદરીઓનો પોપાક, સગવડસૌંદર્ય અને લાજમયોદાને માટે બેનમૂત છે. મદ્રાસમાં, મહારાષ્ટ્રમાં, ગંગાજાગા, ઘણી નવસુંદરીઓ ગુજરાતના પોપાક હિપર મોહી છે અને ધારણે કીધો છે. ગુજરાતની સંસ્કૃતિની, સંગીતની, કલાની, કવિતાની, ધાર્મિકતાની, ગુર્જર સુંદરી પરમ પુણ્યકલિકા છે; એની પાંખડીએ અદ્ભુત અને અદ્ભૂતિક પરિમલ પમરે છે. રાજમહેલમાં તેમજ ગરીબોની ઝૂંપડીઓમાં ગુર્જર યશકલારૂપ ગુજરાતણ જન્મે છે. રણવાસમાંની એ રાણકદેવી અને સહસ્રલિંગ તથાવ મોહતી એ જસમા ઓડણુતો પરિવાર નિર્વશ નથી મયો. ગુજરાતને ગામેગામ સતીઓની દહેરીઓ છે. ગુજરાતની ઓ નવસુંદરીઓ! ગુજરાતની એ ગરવી ગુણિયલનું, એના પુણ્યનું, એના સૌંદર્યનું એના સતીત્વનું નવવિકાસને નામે, નવયુગને નામે, નવ ભાવનાઓને નામે રજે ખુન કરતી હો!

એ યઈ ગુજરાતના કલાઈતિહાસની રૂપરેખા; ગુજરાતના અર્વાચીન કલાદર્શનની કાંઈક ઝાંખી કરી લઈએ.

આને દેશની જે ગરીબી છે, પ્રજાની જે ગરીબી છે, તેજ કલા અને કલાવતોની ગરીબી છે. પીસાસી સદી ભરતખંડમાં તો છાપનીઆથી ખેડી તે પછીની પચ્ચીસીમાં ફેટલીક નાની નાની દુકાળની જાંયડીઓ આવી ગઈ. મોઢવારી અને અછત છાપનીઆ ૧૯ી વધી ગઈ. કલાઓની પણ એવી અછત અને મોઢવારી છે. તેથી ગુજરાત 'ભાંગ્યું ભાંગ્યું પણ ભર્યું' છે. ગુજરાતનો બગીચો ફરમાયો છે, છતાંયે ફરમાયેલો પણ બગીચો છે, સો વર્ષ ઉપર રવામીનાગચણનાં મંદિરો બાંધનાર કારીગરો ગુજરાતમાં હતા. પોણોમે વર્ષ ઉપર આ હઠીભાઈની વાડી ને અંજનશલાકા બાંધનાર ગ્રેમચંદ સલાટ હતા. વાસેક વર્ષો ઉપર તાલુબ કરે એવું કૃતાશાહની પોળમાનું, ખેતરપાળની પોળમાનું, શેઠની પોળમાંનું દેરાસર બંધાવનાર રવિકરણ અને ગુલાબજી હતા. ૧૨માસેક વર્ષો પર મૌલાબક્ષ ને આદિત્યરામજી જેવા સંગીતાગાયો ગુજરાતના ખોળે રમતા, રાજા રવિવર્મા આપણે ત્યાં નથી નીવડયા, પણ છેક ચિત્રકલા પિનાનું ગુજરાત નથી રહ્યું. સમસ્ત ભારતપૂત્ય ને આયાવર્ત પ્રખ્યાત એક ચિત્ર તો ગુજરાતે આ યુગમાં આપ્યું છે. આ પ્રજાયુગમાં સ્વદેશભક્તિના આ સવારમાં, હિંદ-મૈયાની મૂર્તિ આપણા ગુજરાતી ચિત્રકાર સદ્ગત મગનલાલ લીલાધર સર્માએ આપી છે. માતૃભક્તિની તાદ્યતા એ ગુજરાતીએ ખડી કરી. કવિઓ તો ઘણા થયા તોય સાહિત્ય વાંઝિયું નથી રહ્યું. સરસ્વતીચંદ્રનાં ચાર પુસ્તક ૧૯ માં કે ૨૦ માં સદીની જગતસાહિત્ય પરિષદમાં પ્રવેશતાં ગુજરાતીઓને શરમાવું પડે એમ નથી. ગુજરાતના ધનિકો જેમ ધન-કમાઈ જાણે છે તેમ ખોખલે અને ટોપલે આપીએ જાણે છે. ત્રીસ 'છાપની સંખ્યાવત કરનાર જમશેદજી તાતા, પંદર 'છાપની સંખ્યાવત કરનાર સર વિઠ્ઠલદાસ જેવા વિદ્યારસિક મહાગુર્જરો આ યુગના યુગપુત્રો છે. ગ્રેમચંદની ભારતીય હિંદવતા લાખોની હતી, અમદાવાદમાંજ રણછોડભાઈ કુટુંબની છેલ્લાં ૫૦ વર્ષોમાંની સંખ્યાવતોનો સરવાળો લાખોનો છે. તિલકસ્વરાજ્ય કાળાની વખતે લગભગ ૫૦ 'છાપ રૂપીઆ ગુજરાતીઓએ દેશયુગમાં હોમ્યા હતા. જગજીસાહ, વિમળજીસાહ, ને સમાજજીસાહનો, વસ્તુપાળ ને તેજપાળનો પુણ્યસ્રોત એ ગુર્જર વૈશ્યોનો વંશવિરતાર હજી આથમી ગયો નથી. મહારાજ સયાજીરાવ ગાયકવાડ જગતના કોઈપણ મંત્રીમંડળમાં ઓળસ પાડે. મહારાજ જમશી રણુજીતસિંહજીએ અંગ્રેજ દેશોમાં અંગ્રેજ ખેલના અખાડાઓમાં દિગ્વિજય કરી છે. મહારાજાનું માદાત્મ્ય, ને કસ્તુરબાનું સ્ત્રીત્વ વર્તમાન ગુજરાતના દામ્બપાતનું એ પરમ દર્શન આજે જગતવંદના

પામી રહું છે. જગતનો તપસ્વી આજ આપણી વાડીએ છે. ગુજરી સૌંદર્યોદ્ધાનમાં આજનાં એ પુષ્પો ફેટલાં સુંદર છે? ગુજરાતની આત્મ-સમૃદ્ધિ એાછી, અધુરી, એાસરેલી તોય થોડી નથી.

આપણો સુંદર ગુજરાત ભરતખંડનો ગુલઝાર વ્યાપારપ્રધાન દેશ છે. ઉદ્યોગપરાયણ ગુજરાતનાં બંદરેએથી ભરતખંડનો વેપાર દેશપરદેશ જતો આવતો. સુરત, અમદાવાદ, પાટણ, સૌરાષ્ટ્રની કારીગરી છે તે બધી જગતનાં બજારોમાં જતી. બાદશાહો અમદાવાદી મશરૂ ને કીનખાખ પહેરતા. ગુજરાતના હુન્નરઉદ્યોગો ભૂતકાલમાં સૌંદર્યવિહોણા ન હતા, વર્તમાનમાં કલાવિહોણાં નજ હોય. કાપડમાં પોત અને ભાત બન્ને પારખનારા તો પારખે છે. પ્રગ્નજીવનતું એ પોત એટલે હુન્નરઉદ્યોગો અને ભાત એટલે સૌંદર્ય ને કલા. કલા એ ઉદ્યોગની વિરોધી નથી. પોત એ ભાતની પેટે એકબીજાની પુરવણી છે. અમદાવાદી અતલસના રંગો, અમદાવાદી મશરૂની વિવિધ ભાતો, અમદાવાદી કીનખાખતું કસખીપણું, અમદાવાદની ઉદ્યોગ-ભાવનાતું તેમજ સૌંદર્યભાવનાતું દર્શન છે. ગુજરાતના ફેટલાક કલારસિકો ને ફેટલાક ધનિકોનો આ સમારંભ ગુજરાતના સર્વ કલારસિકો ને સર્વ ધનિકોનો સમારંભ થાય એવી કયા ગુજરાતીની ભાવના ન હોય?

પણ આશાને એ આંખે મહોર ક્યારે આવે? પ્રેરણા અને પરિશ્રમ સંગાથે સંચરે ત્યારે. સર્વ કલાવિધાયકોને મારી એક વિનંતિ છે કે પરિશ્રમને પરિત્યાગશે મા. કલાકારનો સ્વભાવ દહેરકો હોય છે. પણ આનંદી પ્રકૃતિ એટલે આળસુ પ્રકૃતિ એમ અનર્થ થવો ન જોઈએ. પ્રેરણાના પ્રેરાએલાઓને પણ પરિશ્રમનાંજ પાણી ઉછેરે છે. સર્વમાન્ય લોકોક્તિ છે કે ૨% પ્રેરણા ને ૯૮% પરિશ્રમ. પ્રેરણાના બાળકો પરિશ્રમનાં ધાવણુ વિનાનાં, બાલપણમાંજ કરમાઈ જતાં અનેક દોડાં છે.

પ્રગ્નનાયકોને તેમજ રાજ્યનાયકોને અંતિમ મારી એક વિનંતી છે. ધર્મને, કલાને, કેળવણીને રાજકીય પક્ષાપક્ષીથી દૂર રાખજો. ધર્મની ભાવના તો પ્રગ્નત્વથી દૂર છે. કલા અને કેળવણી પ્રગ્નત્વથી દૂર ન હોય. કોઈ પણ પ્રગ્નતું સાહિત્ય તેની દેશની ભાષાથી, તેની માતૃભાષાથી નિરાળું નજ હોય. આત્મવિહોણું મનુષ્ય હોય તો પ્રગ્નત્વવિહોણી પ્રગ્ન સંભવે. પણ 'ઇંગ્લેંડનું' પ્રગ્નત્વ એટલે કો-ઓર્ડિવની કે લિબરલની, લેબરની કે રેડિકલની જાવણી નહિ. 'ઇંગ્લેંડનું' પ્રગ્નત્વ એટલે એ સર્વે જાવણીનો સંઘસમુદાય ઓકસફર્ડ ને કેમ્બ્રિજ. ક્રિસ્ટલ પેલેસ ને બ્રિટિશ મ્યુઝિયમ એટલે સંસારિક કે રાજ્યની પક્ષાપક્ષી નહિ. માટે ગુજરાતના એ પ્રગ્ન-

નાથજી ! ગુજરાતના મહારાજાઓ ! ગુજરાતની આજની ઓ સાંઘભોમ
સરકાર ! ધર્મમંદિર, કલામંદિર, સરસ્વતીમંદિર પક્ષાપક્ષીથી દૂર રાખજો.
નરસિંહ મહેતા ગાઈ જયા છે કે,—

“પક્ષાપક્ષી ત્યાં નહિ પરમેશ્વર સમદષ્ટીને સર્વ સંમાન.”

ધર્મ, કલા, ને કેળવણીના પાતા સમદષ્ટી ઉપર માંડજો. પક્ષા-
પક્ષીમાં પરમેશ્વર નથી. સોમચંદ નચુભાઈ (ત્રિયમ વર્ષ સ્કોલર)
(યુગધર્મ પુ. ૩) ત્રેમચંદ રાધચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજ—અમદાવાદ..

પાઠની નોંધ—કવિતા

વરસાદની આત્મકથા

૧. દરિગીત

સાગર, મરોવર સો સુકાયા, સૂર્ય કેરા તાપથી,
ધરતી ધખા ત્યા જળરૂપે હું, હેકળ્યો સંતાપથી;
મુજ માતનું દુઃખ દૂર કરવા, આદરી મૈસાફરી,
ને વાયુરૂપી વ્હાણમાં બેસી સફર નજામાં કરી.

૨. દોહરા

વગળાં રૂપે વ્યોમમાં, વિચર્યો વાયું સંગ;
ઉચ્ચ ચડીને મ્હાલતો, ધારી અંગ હિમંગ.

૩. તોટક

ધરો વાદળરૂપ રહું દરનો, ધરણી પર છાંય સદા કરતો;
ગિરિ શૃંગ ચઢી કેહો આયડતો, બહુ મોજવણી નજામાં તરતો.

૪. ગવૈયા

જળાસર વાદળ થાતા આવુ, ગર્જનની નોખત સાથે,
મશાલ, વીજળી ધરતી મુજને, લોક ધરે છત્રી માથે;
અમૃતશી રસપ્રાપ્ત કરીને, નવજીવન દઉં હું સહિને,
લીલી સાડી ધારી ધરણી—માત વધાવે છે મુજને.

૫ ગઝલ (ઉપસંહાર)

પ્રવાસે નીકળીને જો, દરે છે દુઃખ માતાનું,
સહીને કષ્ટ, ધન લાવે, કરે કષ્ટાણુ જનતાનું;
દિયે વરસાદની પેટે, બહુયે મિષ્ટરૂપે જો,
ખરે, સંસાર સાગરમાં, સફર તેની, સફળ થાયે.

ધોરણ સાતમું.

વિષય—કવિતા (આભ્યાસક્રમ બહારની).

સામાન્ય હેતુ—સમૃદ્ધિ કેળવી કાવ્યનો આનંદ આપવાનો.

વિશેષ હેતુ—‘વરસાદની આત્મકથા’ વિશે કવિતા શીખવવાનો.

સાહિત્ય—આવાર્ય સમગ્રવચા માટે તૈયાર કરેલાં ચિત્રા.

સિદ્ધાંત—સંસ્કૃતભાષાં નિકમભાષાં પરેલ

તારીખ—૧૩-૮-૩૮

સમય—૪૦ મિનિટ

પાઠના વિભાગ અને સુદ્ધા

શૈલી

આરંભ—

(૧) વર્ગવ્યવસ્થા

(૨) પૂર્વજ્ઞાનની કસોટી

પ્રથમ વર્ગને દિલ કરાવી વ્યવસ્થિત કરીશ.

નીચેની દક્ષીકૃત છાંયડાઓને કહી ગંભીરતા તે કાને લાગ પડે છે તે કહાવીશ—

“ચાઈ નામ ચાર અક્ષરનું છે. હું જુદાં જુદાં રૂપ ધરું છું ને પૃથ્વીથી આકાશ સુધીની યુસાફરી કરું છું. મારા ઉપર પ્રાણી, વનસ્પતિ, વગેરે સૌના આધાર છે. હું યોગાસામાં આવું છું ને સૌને આનંદ આપું છું. કહેા, ચાઈ નામ શું ?”

જન્ય મારખા પછી વરસાદ સંબંધી જે દક્ષીકૃત છાંયડાઓ જાણીતા હશે તે, પ્રશ્નો પૂછી કહાવીશ.

પ્ર. કાઈ ચોતાની દક્ષીકૃત રોતે કહી બતાવે તેને કવી કથા કહેવાય ? નહિ આવડે તો ‘આત્મભોગ’, ‘આત્મસ્લાધા’,

મ. પા. ની નોંધ

કવિતાની નોંધ

(૩) રજુઆત

૨. પાઠના મુખ્ય વિષય

(૧) શિક્ષકનું ગાયન

(૨) વિદ્યાર્થીઓનું ગાયન

(૩) ભાવાત્મક વાચન

(૪) શબ્દોત્તર

(૫) યાંત વાચન

(ક) કસોટીના પ્રશ્નો

(જ) સૂચનાઓ અને
શબ્દાર્થ

‘આત્મવિશ્વાસ’ વગેરે શબ્દો ઉપરથી સૂચક પ્રશ્નકારા ‘આત્મકથા’ શબ્દ કદાવીશ.

પ્ર. પ્રથમ મેં કહી સંભળાવી હતી તે કાની આત્મકથા છે ?
તમે વરસાદની આત્મકથા ગદ્યમાં મંલો છો. એવી કથા પદ્યમાં છે તે આજે સીખીએ.

એ કવિતા યોગ્ય દબે ગાઈ જતાવીશ.

પછી એ કવિતા બધા છોકરાઓને ઉઠા કરી સમૂહમાં ગવરાવીશ.

ભાવ સમજાય એવી રીતે એ કવિતા હું વાંચી જતાવીશ.
કા. પા. માં લખેલા શબ્દોના ઉત્તર સમૂહમાં તેમજ વ્યક્તિગત કરાવીશ.

કવિતા વાંચી રહ્યા પછી પ્રથમ નીચેના જે પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવાના છે તે તરફ છોકરાઓનું ધ્યાન ખેંચીશ:—

(૧) વરસાદની માતા કાણુ ? (૨) વરસાદને વધાવતી વખતે તેની માતા કયા રંગની સાડી ધારણુ કરે છે ?

ઉપરના જે પ્રશ્નો ઉપરાંત ઈજા ધણુ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવાના છે, મટિ જરાબર સમજીને વાંચવું, હોઠ બંધ રાખીને મનમાં વાંચવું, વગેરે સૂચનાઓ આપીશ.

શબ્દોત્તર
બોમ, વિચર્યો, ફુંગ, વૃદ્ધિ.

શબ્દાર્થ
ધણી, ગરમ થઈ
આદરી, શરૂ કરી
નહા } આકાશ
બોમ

(૬) કસોટીના પ્રયત્નો
નિમિલ

(૭) ભાવાર્થના પ્રયત્નો

અપરા શબ્દોના અર્થ કા. પા. માં લખ્યા છે તે તરફ ધ્યાન જેવી, એ સિવાયના અપરા શબ્દોની નોંધ કરી છેવટે મને પૂછવા કહીશ ત્યારબાદ છોકરાઓને શાંત વાચન કરવા કહીશ.

છોકરાઓ કવિતા વાંચી રહેશે એટલે શાંત વાચનની કસોટીના પ્રયત્નો પૂછી તેમનો નિમિલ કરાવીશ, છોકરાઓએ નોંધેલા શબ્દોના અર્થ, તે શબ્દો વાક્યમાં વાપરી બતાવી સમજાવીશ. ત્યારબાદ કેટલાક અપરા શબ્દોના અર્થ પૂછી આવાક્યાની ખાતરી કરીશ.

(૧) અત્યંત ને કોની આલેખ્યા વાંચી ? કોની માતા કાણ ? ધરતી માતાને શું કુળ પડ્યું ? એ કુળને સીધે પાણી ઉપર શી અસર થઈ ? પાણી ઉકળ્યા પછી કયું રૂપ ધારણ કરે છે ? (૨) વરાળ હવે આકાશમાં શા માટે ભાય છે તે સંબંધી કવિ શું કહે છે ? વરાળ, વાસુ સાથે હવે ચઢે છે તે સંબંધી શી કલ્પના કરી છે ? વાયુરૂપી વહાણમાં બેસી તે આકાશની યુસાફરી શા માટે કરે છે ? (૩) વરાળરૂપ પછી તે કયું રૂપ ધારણ કરે છે ? વાદળરૂપે એ ધરતી માતાની શા સેવા કરે છે ? ક્યાં આપડે છે ? કયા સાગરમાં તરે છે ? (૪) વાદળ કેવાં થાય ત્યારે વરસાદ આવે છે ? નબની સફર કરી રહ્યા

વિચર્યો, ગયો
ધરણી, પૃથ્વી
જળાસર, જળધી ભરપુર
ગર્જન, ગર્જના
અમૃત શી, અમૃત જેવી
રસવૃદ્ધિ, રસની વૃદ્ધિ
જનતા, જનસમૂહ
ગિલ્લ, ગીડું

પણી વરસાદની સવારી પૃથ્વી ઉપર આવે છે ત્યાર નોખત ડાણુ વગાડે છે ? મશાલ ડાણુ ખરે છે ? પ્રવાસ કરીતે વરસાદ શું લેતો આવે છે ? 'આયતથી રસવટિ' કેમ કહી છે ? એવી વૃદ્ધિથી બધાંને શો લાભ થાય છે ? વરસાદ બધાંને નવજીવન આપે છે એમ શા ઉપરથી કહ્યો છે ? વરસાદને ડાણુ વધાવે છે ? શા રીતે વધાવે છે ?

વરસાદે ક્યાં સફર કરી ? શા માટે ? માતાનું કુઃખ દૂર કરવા તેણે શું શું કર્યું ? જિંદગાતાનું કુઃખ દૂર કરવા તેને શું કરશો ?

આ કવિતા છાંદસગોને સમૂહમાં ગવરાવીશ.

કવિતામાંની કથના (૧) લખીને અને (૨) ચીતરીને સમજાવવાનું કહીશ.

પણી છાંદસગોને વ્યવસ્થિત રીતે વર્ગમાં લઈ જાશિ.

૩. પુનરાવર્તન

(૧) સાદૃશ્ય

(૨) આગન

(૩) મનોમત્વ

સને ૧૯૩૮માં સર્ટિફિકેટ પ. બેઝેલા ઉમેદવારોની કામની સમાલોચના ૪૬૬-

સને ૧૯૩૮માં લેવાયેલી ઠોકરાઓ માટેની પ્રાથમિક
શાળાંત સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં બેઝેલા ઉમેદવારોના
કામની સમાલોચના; સુધારા માટે સૂચનાઓ સાથે.

ભાષા:—થોડાક અપવાદરૂપ વિદ્યાર્થીઓ સિવાય ધણા વિદ્યાર્થી-
ઓના જવાબ જોઈએ તેવા સંતોષકારક નહતા. શાળાઓમાં આ વિષયને
વધારે શુદ્ધિપૂર્વક અને પદ્ધતિપૂર્વક શીખવવાની જરૂર છે. વિદ્યાર્થીઓએ
કાળજીપૂર્વક પ્રશ્નપત્ર વાંચ્યો નહોતો અને તેથી ગમે તે પ્રત્નોના ગમે-
તેમ જવાબ આપી દીધા હતા. કયા પિક્ચરના પ્રત્નો છે તે પણ
તેઓએ જોયું ન હતું, અને જેતીવાડી અગ્રાસક્રમ માટેના સવાલોના પણ
જવાબ આપી દીધા હતા. તેઓએ સૂચનાઓ પણ વાંચી નહોતી અને
એકજ પાના ઉપર એક કરતાં વધારે પ્રત્નોના જવાબ નંબર પાડ્યા વિના
આપી દીધા હતા. સમજૂતી જે આપી હતી તે અસંતોષકારક હતી અને
તે આપતી વખતે 'અ-વય' અને 'સમજૂતી' તો તકરબત સમજ્યા નહોતા.
પૂર્ણ વાક્યોને બદલે વાક્યોના ટુકડાંરૂપે જવાબો આપ્યા હતા અને ત્યાં
લખાણપૂર્વક જવાબ આપવામાં આવ્યા હતા ત્યાં તેઓએ જોડણીમાં
ભૂલો કરી હતી. વ્યુત્પત્તિ, સમાસ અને શબ્દોના અર્થ આપવામાં તેઓ
નમજળા માલમ પડ્યા હતા. પૃથક્કરણ પણ ધણું નમજળું હતું. પૂર્વોપર
સંબંધ કેવી રીતે અને કેટલા પ્રમાણમાં આપવો તે તેઓ જાણતા નહોતા.
એકંદર લાપાનું સમાન ધણું કાર્ય માલમ પડી આવ્યું હતું.

સુખપાઠ:—પાઠો વાંચતી વખતે ઉમેદવારો કાં તો ધણી ઉતાવળથી
પાઠ વાંચી જતા હતા અથવા તો બહુ ખચકાઈ ખચકાઈને વાંચતા હતા.
વિરામચિહ્નો પ્રમાણે વાચન થતું નહોતું તેમજ શબ્દશરૂઆતે વાચન-
નો સ્પષ્ટાર્થ પ્રગટ કરવામાં આવતો નહોતો. કવિતાના સુખપાઠ સાધારણ-
રીતે સંતોષકારક માલમ પડ્યા હતા, પણ ભાવ પ્રગટ કરવામાં તેઓ
કામ્યા હતા. તાલ, રાગ, સ્વર અથવા પંક્તિઓના આરોહ, અવરોહ, જે
બાજતો કવિતાના સુખપાઠ વખતે ધ્યાનમાં રાખવી જોઈએ. ઉચ્ચારશુદ્ધિ
ઉપર લક્ષ આપવામાં આવ્યું નહોતું અને તેથી રા, ત, ટ, ન, જી, ર, ળ,
લ, વગેરે અક્ષરોના ઉચ્ચાર શુદ્ધ રીતે કરવામાં આવ્યા નહોતા.

હસ્તલેખ વાચન:—આ વિષય ઉપર માત્ર ઉપલકીલ લક્ષ
આપવામાં આવ્યું હતું જેમ માલમ પડી આવે છે. જો કે લખાણના
નમુના સારા મરોહદાર અક્ષરવાળા અને સ્વચ્છ હતા તેપણ ધણા વિદ્યાર્થી-

ચીંઓ તે સરળતાપૂર્વક અને જૂલો કર્મ વગર વાંચી શક્યા નહોતા, અને
તુકા અક્ષરથી આંધેલા શબ્દો વિસ્તાર કરી વાંચી શક્યા નહોતા.

મૂચના:—વિચાર પ્રગટ કરવાના એક પ્રબળ સાધન તરીકે ભાષાનો
સાચીય અભ્યાસ કરવા કરાવવાની સાળાઓમાં ઘણી જરૂર છે; અને
એટલા માટે વાક્યરચના, શબ્દોના પ્રયોગ, અને લેખનશૈલી, એ બાબતો
ઉપર ખાસ લક્ષ આપવાની જરૂર છે. સામાન્ય રીતે સાળાના શિક્ષકો
પણ ભાષાના પાઠો શીખવતી વખતે ‘પાઠ શીખવવાની યોજના’ તૈયાર
કરી રાખતા નથી અને વર્ગમાં પૂર્વ તૈયારી વગર પાઠો શીખવી જાય
છે. દરેક પાઠમાં વિચાર, વિચાર પ્રગટ કરવાની કળા, વાક્યરચના, શબ્દ-
પ્રયોગ, લેખનશૈલી, વાક્યપ્રકાર, વિશ્લેષણ, વગેરે એવી ઘણી બાબતો
છે કે જેના ઉપર શિક્ષકે પુરો વિચાર કરવો જોઈએ. તેવીજ રીતે બધે
તેથી વધારે કવિતાની સમજૂતીમાં ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. એક નિશ્ચિત
યોજના વિના પાઠોદ્ધાર ભાષા શીખવી શકાય નહિ. પરીક્ષામાં વિદ્યાર્થી-
ઓના દોષ જણાવવામાં આવે છે, પણ એ દોષોના ઉત્પાદક કારણ તરીકે
શિક્ષકનું શિક્ષણ છે એમ કહેવામાં આવે તો તે યોગ્ય નથી. પાઠનાં વિવિધ
અંગો કેવી રીતે શીખવવાં તેની વિગતવાર નોંધ શિક્ષક પાસે પહેલેથી
તૈયાર કરેલી હોવી જોઈએ, નહિ તો અકસ્માત શિક્ષણશૈલીથી કોઈ જાતનું
ભાષાશિક્ષણ ચર્મ સ્પર્શે નહિ. ગદ્ય અને પદ્યપાઠોનું શિક્ષણ એકજ ધારીથી
આપી શકાય નહિ. હાલના જમાનામાં રચનાપાના શિક્ષણ ઉપર વધુ ને
વધુ ધ્યાન મૂકવામાં આવે છે અને જમાનો રચનાપાની ખીલવણી માગી
રહ્યો છે તે વખતે શિક્ષકો ભાષાશિક્ષણ પરત્વે લક્ષ આપે અને તેને
સાચીય શિક્ષણદ્વારા ખીલવે તો એ ઘણું આવકારદાયક ગણાશે. કળવણીના
ઘણાખરા વિષયો માતૃભાષાદ્વારા શીખવવાના છે એથી ભાષાશિક્ષણની
કેટલી અગત્ય છે એ સહેજે સમજી શકાય તેમ છે.

શિક્ષકો પાઠો શીખવતી વખતે તેમના વાચનનો નમુનો આપતાજ
દરો એમ માનીને અને મૂચના આપવામાં આવે છે કે તેઓએ તે નમુના
તરફ વિદ્યાર્થીઓનું લક્ષ ખેંચી વાચનની કઈ કઈ ખૂબીઓ કેવી રીતે
વાચનદ્વારા ઉદાવવામાં આવે છે તે તેમને સમજાવવું જોઈએ. આથી
મુખ્યવાચન વખતે વિદ્યાર્થીઓ તેમના વાચનનું અનુકરણ કરશે અને વાચન-
માં સરળતા પ્રાપ્ત કરશે. વિદ્યાર્થીઓને મોટેથી વાંચવાનો ખૂબ મદાવરો
પાડવો જોઈએ જેથી તેઓ શબ્દસમૂહો પ્રમાણે વાંચી શકે. સરળ
વાચન માટે આંખની શક્તિ કેળવવી જોઈએ, કારણ કે તેનાથી યોગ્ય

સને ૧૯૩૮માં સર્ટિફિકેટ પ. એલેલા ઉમેદવારોની કામની સમાલોચના ૪૬૫
શબ્દસમૂહો એકીવખતે યોગ્ય રીતે નજરમાં આવી શકે છે. તે વિના
વાચન તુટક અને અસંબદ્ધ થશે.

હસ્તલેખોના વાચન માટે પણ જુદી જુદી જાતનાં લેખન વાંચવાનો
મહાવરો પાડવાની જરૂર છે. અક્ષરના વિવિધ મરોડ વિદ્યાર્થીઓના
મગજમાં ઉકેલ સાથે હંમેશાં તોજ વાચન સરળ થઈ શકે. આને માટે
શિક્ષકોએ કા. પા. પર તેવા મરોડ દોરી તેની સ્પષ્ટ સમજૂતી આપવી
જોઈએ. વહેવારમાં બાધેલા શબ્દો કેવી રીતે વિસ્તારથી વંચાયા છે તેની
સંપૂર્ણ માહિતી આપી તેની વિદ્યાર્થીઓ પાસે નોંધ રખાવવી જોઈએ,
અને પછીના શિક્ષણ વખતે તેનો ઉપયોગ કરતાં તેમને શીખવવું જોઈએ.
બાવી પદ્ધતિના અભાવે વિદ્યાર્થીઓ ગમે તેવી કલ્પના કરી ગમે તેમ
જાંચી નાખે છે. હસ્તલેખોના વાચનને વહેવાર વિષય તરીકે ઓછી અગત્ય
આપવાની નથી. પત્રલેખન, પત્રવાચન અને તુમારો એ તેમના જીવનની
જરૂરિયાતો છે; એટલા માટે આ વિષયની ઉપેક્ષા કરવી ઉચિત નથી.

પરીક્ષાની તૈયારી માટે પણ ગ્રન્થમાં વિદ્યાર્થીઓને દર અડવાડીએ
એક પ્રશ્નપત્ર આપવો જોઈએ. જે જવાબો આવે તેના ઉપરથી પછી
તેઓએ જવાબ આપવાની રીત, કેવી રીતે લખવું, સ્પષ્ટતા કેમ જાળવવી,
મુદ્દાસર જવાબ કેમ આપવા, વગેરે બાબતો ઉપર ચર્ચા ચલાવવી જોઈએ.
આવી રીતે મહાવરો પાડવાથી જવાબ આપવાની પદ્ધતિ ઉપર જે ફરિયાદો
આવે છે તે દૂર થશે અને ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓને પણ એક જાતનું વહેવાર
શિક્ષણ મળશે. પરીક્ષાની પૂર્વ તૈયારીરૂપે શિક્ષકોએ પણ પોતાના પ્રશ્નપત્ર
ઉપર નમુનારૂપ કેટલીક સૂચના આપવી. વિદ્યાર્થીઓ તેનો ફેટલો અંશે
અમલ કરે છે તે જોઈ પછી તે સંબંધી તેઓએ સુધારા માટે વિવેચન
કરવું જોઈએ.

નિબંધ:—આ વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓનું કામ સાધારણ હતું. ધણી
વિદ્યાર્થીઓએ એના એજ વિચારો ફરી ફરીને કોઇપણ કારણ વિના
જણાવ્યા હતા અને ન જોઈતી બાબતો પણ પણ લખી નાખી હતી.
પરિષદે પાઠવામાં કોઈ જાતની નિશ્ચિત સંકલ્પના લેવામાં આવી નહોતી.
પ્રશ્નપત્રમાં 'મેળાવણ' વિષે નિબંધ લખવાનો હતો, પણ ધણી વિદ્યાર્થી-
ઓએ તેને બદલે 'મેળા' વિષે નિબંધ લખી નાખ્યો હતો. પૂર્ણ વિરામના
ચિહ્ન સિવાય બીજાં વિરામચિહ્નોનો લાગ્યેજ તેઓએ ઉપયોગ કર્યો
હતો. શાળામાં થયેલા કામની પુનરાવર્તિરૂપે ધણી વિદ્યાર્થીઓએ નિબંધ-

લેખન કર્યું હતું. લખાણમાં સ્વચ્છતાનો અભાવ હતો તેમજ પરિચ્છેદ પણ પાઠવામાં આવ્યા નહોતા.

રિપોર્ટ:—કેટલાક વિદ્યાર્થીઓએ તારીખ નાખ્યા વિના રિપોર્ટ લખી નાખ્યા હતા, ત્યારે કેટલાક બીજા વિદ્યાર્થીઓ કયા અધિકારીને કેવી રીતે રિપોર્ટ કરવો તે જાણતા નહોતા. ‘લલાટી’ તરીકે તેમને રિપોર્ટ કરવાનો હતો, છતાં પોતાની સહીથી તેઓએ રિપોર્ટ કર્યો હતો, એટલે કે કેવળ માનિક રીતે તેઓએ રિપોર્ટ લખવાનું કામ કર્યું હતું.

સૂચના:—નિબંધલેખનને સામાન્ય રીતે શાળામાં ઉત્તેજન આપવામાં આવતું નથી. વખત પત્રકમાં નિબંધના વિષયને માટે સમય આપેલો હોય છે છતાં વાર્ષિક નિબંધની સંખ્યા જોઈએ તેટલા પ્રમાણમાં રહેતી નથી. મહાવરો વિના નિબંધલેખન સાફ થઈ શકે નહિ. લેખન સંતોષકારક થાય તેટલા માટે વિશેષ વાચનની વિશેષ આવશ્યકતા છે. એટલા માટે નીચલાં ધોરણોથી બાળકોની શક્તિના પ્રમાણમાં સરળ રસિક વાચનને ઉત્તેજન મળતું જોઈએ, ઉપરાંત સંક્ષિપ્ત સુલેખન પણ થવું જોઈએ. નિબંધના તૈયાર પુસ્તકો આ દષ્ટિએ વિદ્યાર્થીઓને મોટી હાનિ કરે છે એ બાબત શિક્ષકોના લક્ષ બદાવે રહેવી જોઈએ નહિ. પાઠ્ય પુસ્તકો, વાર્તાપુસ્તકો, તેમજ ઉપલાં ધોરણોમાં વાંચવા લાયક અથવા વિષયોને લગતા પુસ્તકો, શિક્ષકનું નમુનારૂપ લેખન, એ બધું નિબંધલેખનને બહુ ઉપકારક છે. વળી વર્તમાનપત્રવાચન, પુસ્તકાલય, વર્તમાનસાર, ચર્ચામંડળ એ સાધનોદ્વારા બાળકોની લેખનશક્તિ વધારી શકાય. વર્ગમાં વિષય પરત્વે ચર્ચા શરૂ કરી. મુદ્દા તારવી ઠાઠી ફરીથી તેને વિસ્તારી નિબંધરૂપે લખવાને માટે બાળકોને ઓત્સાહન આપવું જોઈએ અને શિક્ષકે તેવાં લેખન કાળજીપૂર્વક સુધારી જૂલો ઉપર ચર્ચા કરવી જોઈએ અને નિબંધલેખનના મુદ્દર નમુના પણ વિદ્યાર્થીઓ આગળ રજૂ કરવા જોઈએ. વસ્તુસંકલના, વાક્યકલના, ચંપદપ્રયોગ, જોડણી અને વિરામચિહ્નો તથા પરિચ્છેદપદ્ધતિ વગેરેની ચર્ચાવિધિ સમજાવી આપવી જોઈએ.

રિપોર્ટલેખનની બાબતમાં પ્રત્યક્ષ નમુના આપી વહેવાર શિક્ષણ આપી શકાય તેમ છે. તેવીજ રીતે હસ્તલેખોના વાચનને પણ મહાવરો પાઠી વાસ્તવિક લેખનથી વિદ્યાર્થીઓને વાકેફ કરવા જોઈએ. રિપોર્ટ અને હસ્તલેખવાચન, એ બંને માટે મહાવરો કરાવવો એ પણ લેખન જોડણી જરૂરી છે.

સને ૧૯૪૮માં સર્ટિફિકેટ પ. બેઠેલા ઉમેદવારોની કામની સમાલોચના ૪૬૭

ગણિત:—ગણિતના વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓનું કામ ઘણું નબળું માલમ પડ્યું હતું. કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ તો પરીક્ષામાં બેસવા લાયકજી હતા નહિ એમ તેમના કામ ઉપરથી માલમ પડી આવ્યું હતું. દશાંશના પ્રાયમિક સિદ્ધાંતો કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ સમજ્યા નહોતા, અને વારતવિકે કીમત તથા ટકા વચ્ચેના તફાવતનો પણ કેટલાટને ખ્યાલ હતો નહિ. લોન વિષે પણ તેમને સ્પષ્ટ જ્ઞાન હતું નહિ. પ્રશ્નપત્રો પણ વધારે સ્પષ્ટ ભાષામાં અને અભ્યાસક્રમને અનુસરતા હોવા જોઈએ.

ભૂમિતિ:—ઘણા વિદ્યાર્થીઓએ ભૂમિતિની આકૃતિઓ ખરી અને સ્વચ્છતાપૂર્વક દોરી હતી; કેટલાકે સાદિત્યોનો ઉપયોગ આકૃતિઓ દોરવામાં કર્યો નહોતો અને કેટલાકને કાટખુણાના માપનો પણ ખ્યાલ નહોતો. સંજ્ઞાઓ યોગ્ય રીતે વાપરી શક્યા નહોતા. સાખીતી આપવામાં પણ ગોટાળો કરી નાખ્યો હતો. તર્ક પરપરાની ખામી જોવામાં આવી હતી. વિષયને વધારે બુદ્ધિપૂર્વક અને કાળજીથી શીખવવાની પણ જરૂર છે. પ્રયોગાત્મક ભૂમિતિનું જ્ઞાન પણ કાચું હતું.

માપકરણ:—એકંદર કામ હીક હતું.

દેશીનામું:—નામાના પારિભાષિક શબ્દોનું જ્ઞાન સંદિગ્ધ અને અસ્પષ્ટ હતું. ખાતામાં તારીખવાર બાળનો નોંધવામાં આવી નહોતી અને જમા, ઉધાર પાસાનો સેજબેજ કરી નાખ્યો હતો. દિસાખ ગણવામાં એકાળજી અને અજ્ઞાન જથ્થાઈ આવતા હતાં. વિદ્યાર્થીઓ વ્યાખ્યાઓ યોગ્ય ભાષામાં આપી સમજાવી શક્યા નહોતા. કેટલાક વિદ્યાર્થીઓએ ખોટી રીતે વ્યાજ ગણ્યું હતું અને બાકી કાઢવામાં પણ ભૂલો કરી હતી.

સૂચના:—ગણિતના વિષયમાં વિદ્યાર્થીઓનું પાયાજ્ઞાન કાચું હોય છે, એટલા માટે નવી ઇમારત ચણતાં પહેલાં પાયાજ્ઞાનને પુનરાવર્તન કરી વધારે દઢ કરવું જોઈએ. ગણિતના નવા સિદ્ધાંતો અમુક મુખ્ય પાયારૂપ સિદ્ધાંતો ઉપર ગુંચાએલા હોય છે, માટે દિસાખ શીખવતી વખતે શિક્ષકે વિદ્યાર્થીઓનું તે તરફ લક્ષ બેચવું જોઈએ અને જરૂર પડે તો મુખ્ય સિદ્ધાંત ફરીથી તાજો કરાવી લેવો જોઈએ. આ વિષયમાં જો વિદ્યાર્થીઓ બાતે દાખલા ગણવાનો પ્રયત્ન કરે, પોતાની મુશ્કેલીઓ ઉઠેલવા પોતે મથે અને શિક્ષક સિદ્ધાંતો સમજાવી બાકીના કામ માટે માર્ગદર્શક અને તો સ્વવાલંબનપદ્ધતિદ્વારા વિદ્યાર્થીઓ સાફ કામ ખતાવવા શક્તિમાન થશે. નવા સિદ્ધાંત આપવા દાખલા સમજાવતી વખતે શિક્ષકે કા. પા. નો છુટથી ઉપયોગ કરી ક્રમિક પગથીઓ અને સેખનપદ્ધતિનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ

વિજ્ઞાન-આરોગ્ય:—રોગના છવનની પ્રત્યક્ષ બાબતો પરત્વેનાં આપેલાં કારણો બરાબર તેમજ મુદ્દાપૂર્વકનાં હતાં નહિ. સળગી ન હોય એવી કીવાસળીની બનાવટની તેઓ યોગ્ય સમજુતી આપી શક્યા નહોતા. આરોગ્યના વિષયમાં પણ તેઓ નબળા માલમ પડ્યા હતા. રુધિરાભિ-સરણનો તેમને સ્પષ્ટ ખ્યાલ હતો નહિ. લોહી કઈ કઈ રકતવાહિનીઓ-માંથી કેવી રીતે પસાર થાય છે તેનો પણ ખ્યાલ હતો નહિ. એસિક અને અલ્કેલિ વિષે તેઓ કાંઈ સમજતા નહોતા. સમજુતી આપતી વખતે આકૃતિઓ પણ ઘણાબરા વિદ્યાર્થીઓએ કાઢી નહોતી. અને વિષયો ગોખી નાખેલા હતા અને પ્રયોગો ધ્યાનમાં આવ્યા નહોતા એમ જવાબો ઉપરથી માલમ પડી આવ્યું હતું.

સૂચના:—આ વિષયો પ્રયોગો અને ચિત્રપટ્ટથી ઉત્તમ રીતે શીખવવા જોઈએ. ભાષાના પાઠોની જેમ આ વિષયના પાઠો વાંચી સમજાવી શકાયજ નહિ; એટલા માટે પ્રયોગો કરાવી તેમની વિદ્યાર્થીઓ પાસે ચિત્રતત્ત્વ નોંધ લેવરાવવી જોઈએ અને પછી પાઠની સાથે તે નોંધોને સરખાવવા વિદ્યાર્થીઓને કહેવું જોઈએ કુદરતમાં પણ કેટલાક સિદ્ધાંતો મોજુદ હોય છે તે તરફ તેમનું લક્ષ દોરી વિષયનું સ્પષ્ટીકરણ થઈ શકે.

ખેતીવાડી અભ્યાસક્રમ.

ખેતીવાડી અભ્યાસક્રમ વાળા વિદ્યાર્થીઓનું કામ મંતોપકારક હતું.

ઉર્દુ અભ્યાસક્રમ.

પહેલો વિષય (વ) અને (ક):—ભાષા:—

આ વિષયમાં કામ એકંદર રીતે સંતોષકારક હતું, પણ કેટલાક વિદ્યાર્થીઓને નામ, ક્રિયાપદ વગેરેનો ખ્યાલ પણ નહોતો એટલે કે તેઓ વ્યાકરણમાં ઘણા નબળા માલમ પડ્યા હતા. કેટલાકે એકજ પાના ઉપર વધારે પ્રશ્નોના જવાબ આપ્યા હતા અને કેટલાકે જવાબના નંબર પણ લખ્યા નહોતા. બીજી શકે ત્યાંસુધી વિદ્યાર્થીઓએ ઉર્દુ શબ્દોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

બીજો વિષય (જ) અને (ચ)-નિબંધ અને રિપોર્ટ:—

નિબંધલેખન માટે ચાર વિષયો આપેલા હતા તેમાંથી એક ઉપર નિબંધ લખવાનું કહેવામાં આવ્યું હતું, છતાં ઘણા વિદ્યાર્થીઓએ બધાજ ઉપર નિબંધ લખી નાખ્યા હતા. નિબંધલેખન મુદ્દાસર નહિ હોવાથી

સને ૧૯૩૮માં સર્ટિફિકેટ પ. એલેલા ઉમેદવારોની કામની સમાલોચના ૪૭૧

કેટલાક નિબંધમાં વિષયાન્તર થવા પામ્યું હતું, મરોડવાર અક્ષર લખવામાં આવ્યા નહોતા.

ત્રીજો વિષય:—ગણિત:—આ વિષયમાં ઘણા વિદ્યાર્થીઓ ઘણા નબળા માલમ પડ્યા હતા અને કેટલાકને તો અપૂર્ણાકનો એકે હિસાબ આવડ્યો નહોતો. ગણિતના સાદા સિદ્ધાંતોના પણ તેમને ખ્યાલ નહોતો.

ભૂમિતિ:—વિદ્યાર્થીઓનું જ્ઞાન કંઈક દીક હતું, પણ રચનાકૃતિની બાબતમાં કેટલાક વિદ્યાર્થીઓએ સંતોષકારક કામ બતાવ્યું નહોતું. પ્રમેયનો વહેવાર ઉપયોગ તેઓ કરી શક્યા નહોતા અને માત્ર ગોખણીઈ કામ બતાવી શક્યા હતા. એ ઉપરથી માલમ પડ્યું હતું કે આ વિષયને શાળામાં યોગ્ય રીતે શીખવવામાં આવતો નથી.

દેશીનામું:—પ્રશ્નપત્ર સામાન્ય સમજની કસોટીરૂપે હતો, અને વિદ્યાર્થીઓએ એકંદરે દીક કામ કર્યું હતું, પણ કાપી બાજના પ્રશ્નો ખરે જવાબ કેટલાક વિદ્યાર્થીઓ આપી શક્યા નહોતા. સુજગતી-ઉર્દુ વિદ્યાર્થીઓનું કામ કંઈક વધારે સારું હતું.

ચોથો વિષય: ઇતિહાસ:—વિદ્યાર્થીઓ હેઠલા પ્રશ્નનો ઉત્તર સંતોષકારક રીતે આપી શક્યા નહોતા. એકજ પાના ઉપર વધારે જવાબ આપેલા હતા. યોગ્ય અને અગત્યની ઐતિહાસિક તવારીખો યાદ રાખવી એઈએ.

ભૂગોળ:—ઘણા વિદ્યાર્થીઓએ જવાબ પ્રશ્નોના ઉત્તર આપવાનો પ્રયત્ન કર્યો હતો, પણ તેમાં ઘણાજ થોડા વિદ્યાર્થીઓને ભૂગોળના સિદ્ધાંતોનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ હતો એમ માલમ પડ્યું હતું. શહેરો વચ્ચેનું અંતર, ધરતીકંપનું મધ્ય રચના, કટિબંધ, એ સંબંધી પ્રશ્નોના ઉત્તર ઘણા થોડા વિદ્યાર્થીઓએ આપ્યા હતા. એકંદરે કામ દીક હતું.

પાંચમો વિષય: વિજ્ઞાન:—એ વિકાગમાંથી આરોગ્ય સંબંધી વિદ્યાર્થીઓએ વધારે સારું કામ આપ્યું હતું. ઘણા થોડા વિદ્યાર્થીઓએ જવાબ આપતી વખતે આકૃતિઓ દોરી હતી. એસિડ અને એસ્કલી વચ્ચેનો તફાવત તેઓ સમજાવી શક્યા નહોતા.

છઠ્ઠો વિષય: ભાષા:—આ વિષયમાં કંઈક સુધારો માલમ પડ્યો હતો. સમજુતી અસંતોષકારક અને બાકરણ ઘણું કામ્યું હતું. શુદ્ધ જોડણી, સારા મરોડવાર અક્ષર, અને વાક્યમાં યોગ્ય ચમ્પોનો પ્રયોગ એ બાબતો ઉપર વિશેષ લક્ષ આપવાની જરૂર છે.

મુખપાઠા—વાચનમાં વિશેષ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. કવિતા-
મુખપાઠ ઉપર ધ્યાન આપવામાં આવ્યું નથી.

હસ્તલેખોના વાચન માટે વિશેષ મહાવરણની જરૂર છે. સરકારી પત્ર
વ્યવહારોમાં કુંઠાં મથાળાં સારી રીતે સમજાવવાની જરૂર છે.

નોંધ:—ગુજરાતી વિદ્યાર્થીઓના કામ પરત્વે આપેલી સૂચનાએ
ઉર્દૂ ઉમેદવારો માટે પણ અગત્યની છે, માટે તે ધ્યાનમાં રાખવી.

ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો

નવો અભ્યાસક્રમ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૪૦૦ થી આશુ)

પાઠ ૪

પાઠનો આરંભ:—

૧. છુટથી-ઘોડા કુદાવતાં જવું, દોડતાં જવું, નાના કૂદકા મારવા,
વગેરે. ગમે ત્યાં અડપથી ચાલી જવું. ફેરફાર કરી થોડીક વાર એડી ઉપર,
થોડીક વાર અંગુઠા ઉપર ચાલતા જવું; ચારે પગે (ખિલાડીની માફક; કર-
ચલાંની માફક) ચાલવું, છુટા ચર્ધ જવું, સ્થાન ઉપર નાના કૂદકા મારવા
અને શિક્ષકની સૂચના મુજબ કામી જમણી તરફ તેવી રીતે જવું.

૨. છુટથી દોડવું, ઇંશારો ચતાં એક પગે ઉભા રહેવું, અને
આંગળાં જમીન ઉપર અડકાડી રાખતા (પાઠ ૩) ગમે ત્યાં અડપથી દોડી
જવું, ઇંશારો ચતાં વચલી લીટીએ દોડીને સામસામા જોડીદારના બંને
હાથ પકડી ઉભા રહેવું. સામું મોં રાખી કૂદકો મારતાં બાજુમાં જોડી-
દારથી છુટા પડવું અને પાછા સામા આવવું.

૩. છુટથી દોડવું, ઇંશારો ચતાં નામકની પાછળ જવું, અને હારમાં
જોડવાઈ સપોંકાર ગતિમાં જવું. ફેરફાર કરી નાના કૂદકા મારે, થોડા કૂદકા
મારે, પગના અંગુઠા ઉપર ચાલે વગેરે અને કુંડાળું બનાવી છેવટે ઉભા
રહે. નાના કૂદકા મારતાં આગળ પાછળ જવું, એટલે કે મધ્ય સ્થળથી
પાછળ જવો, અને ફરી ત્યાં આગળ આવો.

ધડની કસરત:—

(ક) ફૂંકા મારી પગ પહોળા રાખી હિલા રહો. અંગુઠાને અડો અથવા ધુંટીઓને પકડો. [ચતા સુધ્ધ જાઓ, હાથ બંને, બાજુએ-પડએ, પગ સીધા; અને પગ મોં આગળ લાવી પાછળ અંગુઠા અડાડો, પાછા ધીમે ધીમે પગ સીધા કરો. તેવીજ રીતે ચતા સુધ્ધ ડાબા જમણી વારાફરતી જમડવું-પછી એકદમ હિલા ચવું, પાછા ચતા સુધ્ધ જવું.]

(લ) કુંડાળું બનાવો, ફૂંકા મારી પગ પહોળા કરો. સુઠ્ઠીઓ અંગુઠાને અડાડો, એમ કેટલીક વખત કરો. પછી ગમે ત્યાં સસલાફૂંકાથી જવું, ધસારો ચતાં પાછા દોડી આવી કુંડાળામા ગોઠવાઈ જાઓ.

(મ) બંને તેટલા નીચા યાઓ અને બંને તેટલા ઊંચા યાઓ. (પાક. ૧)

પલાંઠીબેઠક કરો. જમીનને માથું અડાડો-અને પાછા સીધા યાઓ (પાક. ૨)

બંને હાથ જમીન ઉપર રાખી પગ પહોળા લાંબા કરી બેસો અને ઝડપથી પલાંઠીબેઠક કરો.

સમતોલપણાની-સમધારણની કસરત:—

(ક) મેદાનને છેડે યોગ્ય અંતરે સામસામી બે લીટીઓ દોરેલી હોય ત્યાં બે ભાગમાં દોડી જાઓ અને છુટા હિલા રહો. એક પગ પાછળથી પકડી હિલા રહો. તેજ રથબે ફૂંકા મારો. બીજા પગે તેમ ઠોકડા મારો. બે કુંડાળાં બનાવી ગોળ ચકરમાં ફરો. ધસારો ચતાં લીટીઓ ઉપર જતા રહો અને પહેલાંની માફક હિલા રહો. એક પગના ઊંચા તેમજ નાના ફૂંકા ફરીથી કેટલીક વાર મારો.

(લ) છુટા દોડો અને ધસારો ચતાં કુંડાળાં બનાવો. બાજુમાં અંગુઠા ઉપર ચાલવું, ધસારો ચતાં દિશા બદલો. ધોડાચાલે ફૂંકા મારતાં-પગલાં ભરતાં બાજુ ઉપર જઈ પુરું કરો. બાગી બોલ-ચાપદડી (પાક. ૩.)

(મ) છુટા રહી નાના ફૂંકા મારો. ધસારો ચતાં નેડીદાર શોધી તેવી રીતે ફરો. બીજો ધસારો ચતાં ૪ કે ૬ અથવા કુંડાળું બનાવો; અંગુઠા ઉપર બાજુએ ચાલો. ધસારો ચતાં દિશા બદલ કરી અંગુઠા ઉપર હિલા રહેવું. ફરીથી છુટા રહી નાના ફૂંકા મારો. નવા નેડીદાર શોધીને બધી દિશાઓ કરી જાઓ.

(ઘ) છુટા રહી ધોડા ફરો. ધસારો ચતાં તેજ રથબે નાના ફૂંકા મારો; ફરીને નીચે બેસી દબાઈ જઈ જમીનને અડકી રહો; અને અમુક

નંબર સંખ્યા બોલતાં ફૂદો મારી ઉભા આવો, ફરીથી તેમ કરો,
નંબર બદલતાં રહેવું.

ફૂદકા:—

૧. સામસામી બે એકબીજીથી દૂર દોરેલી લીટીઓ ઉપર મધ્ય જગા ઉપર નાવકોની પાછળ દોડી આવો. વચગાં ત્રણ ચાર વિધનરત્નો અથવા નીચી વસ્તુઓ મૂકી હોય તે કુદી જવું. પછીથી પોતાની જગાએ અમુક અમુક નિશાની કરેલી જગાઓ ફૂદતાં ફૂદતાં દોડી આવો.

૨. મેદાનમાં છુટા દોડવું, અને મધ્ય લીટી ઉપર ફૂદો મારતાં જવું, અને તેટલા ઉંચા ફૂદકા મારો.

રમતો:—

૧. સૈનિક અને બહારવટીઆ
૨. બીઆંની કોથળીઓની રમત
૩. દરીઆનો દેડકો
૪. ખેડૂત અને સસલાં

ચોથા પાઠની નોંધ

જરૂરી સાધનો:—મધ્યરખા, એકબીજાથી ઘણે અંતરે બે રેખાઓ, એક મોટો દડો.

મથુકા કે કમુકાની કે બીઆંની કોથળીઓ ૨૦ કે વધારે. ફૂદકા મારે વિધનો.

આરંભ:—૧. શિક્ષકના કહ્યા પ્રમાણે કાપા કે જગાણા ફરતાં નાનો ફૂદકો બાળકોના સામે મોં રાખી શિક્ષક પણ તે પ્રમાણે ફૂદે ને જોમ જોમ શિક્ષક બાળુ પર જતા જાય તેમ તેમ બાળકો પણ કરે અથવા શિક્ષક માત્ર કંઈ દિશામાં જવું તેની સૂચના આપે.

ધડ:—ક. પલાંઠી બેઠક; જમીનને માથા વડે અડો અને સીધા ચાલો. ધ્યાન રાખવું કે પાછળ ટટાર થતાં ગતિ એકધારી અને સતત રહેલી જોઈએ. આંગળા મારીને કે અવિરામ ધોરેથી ગતિ થવી જોઈએ નહિ. એકજ ગતિમાં શરીર ટટાર કરવા ફરતાં ટટાર સ્થિતિમાં પહોંચવા માટે ઉપર કહેલી સીધા ટટાર ચલાવી સ્થિતિમાં પાછું આવવું એ વધારે અસરકાર છે. આ ટીકા હવે પછી આવનારે ઉભા રહી ધડ આગળ વાળવું ને સીધા થવું તે કસરતને લાભ પડે છે.

પલાંઠીએકઠક:—તમાથી લોંગા અને પગ પહોળા કરી બેસવું એ ફેરફાર કરવો અને પલાંઠીએકઠક એક બેક ઓફ અગર સુતેલી સ્થિતિમાંથી બીજામાં બદલાતાં, આખો પગ બરાબર બેરપૂર્વક, ચોકસ રીતે ઉચકાય એવી ટેવને ઉત્તેજન આપો.

૩. **દરિયાનો દેડકો:**—બાજી બોલે ‘દરિયામાં દેડકો ટોઈ’ અને પકડે નહિ,’ એમ બોલતાં બોલતાં મરજી પ્રમાણે દેડકાની આસપાસ ફૂટતાં ફરે. વચ્ચે તળાવમાં દેડકો બેડો હોય તે ગમે તે વખતે એકદમ કુદકા મારી પૂઠ પકડે.

૪. **ખેડૂત અને સસલાં:** સસલાં બનેલાં બાજી રમતના મેદાન પર ગમે તેમ બે પગે ઉભાં ફૂટતાં ફરે. શિક્ષક ખેડૂત બનીને ત્રણ કે ચાર કુતરા સાથે (ચારે પગે ચાલતાં બાજી) આવી પકેવે. સસલાંને પકડવા કુતરાને રીસકારે. બધા ફૂટતાં દિવાલ પાસે અગર ખુણામાં કરેલાં દર તરફ દોડી જાય. પકડાય તે કુતરા બને.

પાઠ ૫ મો

પાઠનો આરંભ:—

૧. છુટથી (દોરડું ફૂટતા હો તેવી રીતે) નાના ફૂટકા મારો. ઇશારો થતાં તમારા બેડીદાર સાથે બે હાથ મેળવી તે જગા ઉપર તેમ ફૂટવાનું શરૂ કરો. લીટી ઉપર દોડો અને શિક્ષક સામે દારમાં ગોઠવાઈ જાઓ. શિક્ષકની પાછળ બાણ પર ઉંચા ઉંચા (ગેલપ) બંને પગે ફૂટીને ખગલું ભરો.

૨. દડા પાછળ દોડવું (પાઠ ૧ લો) કુડાળામાં ગોઠવાઈ જાઓ. બાણએ ફૂટીને (ગેલપ) પગલું ભરો, ઇશારો થતાં તેજ જગા ઉપર ફૂટકો મારો, અવળા ફરી આ ક્રિયા ફરીથી કરો.

૩. છુટથી દોડવું, ઇશારો થતા એક દારમાં પસંદ કરેલા નાયકની પાછળ જાઓ. ગતિ બદલો, ઘોડાની ચાલે બંને પગે ઉંચા થોડા ફૂટકા ભરો, રેવાલ (ઘોડા) ફૂટકા ભરો, વિમાનની માફક ઉડો, ચકલીની માફક ફૂટકા મારતાં ચાલો. રમતના આખા મેદાનમાં રાક્ષત્રી પગલાં-મોટાં પગલાંથી ચાલો.

ઘડની કસરત:—

(ક) ફૂટીને પગ પહોળા કરો, સુદૃઢ અંગુઠાને અડકો.

. [લાંબા પગની બેક. અંગુઠા પકડો અને ઢોંચણ સુધી માથું નીચું

લાવો. પાનીઓથી ધીમેથી કે જોરથી (નગાઈ વગાડતા હો તેવી રીતે) પાનીઓ જમીન ઉપર દોડો. (પાઠ કરો)]

(સ) આંગળીએના ટેકા સાથેની વાવમેદકમાંથી ફેરફાર કરી હાથ ઉંચા રાખી આંગુલી ઉપર ઉભા રહો. પછી બરાબર ઉભી સ્થિતિમાં આવી જાઓ.

“ઉદર જેટલા નાના, ધર જેટલા ઉંચા, ટાંકણી જેવા પાતળા.”

મોઢપણ જગાએ ડાંગારફદક મારતા જાઓ.

(ગ) ફેદીને પગ પહોંચા કરો. ઘુંટીને પકડો,

તે જગાએ (દોરડા-ફદક હો તેવી રીતે) થોડું થોડું ઉંચું ફદવાનું શરૂ કરો, અને અમુક નજીક કરેલા નંગર બોલતી વખતે આંગળીઓના ટેકા સાથેની વાવમેદકમાં બેસો.

[લાંબા પગની બેદક, જમીન ઉપર પાનીઓ દોડા અને મથારો યતાં ઘુંટીઆબેદકમાં બેસો.]

શરોરની સમતોલ રાખવાની સમધારણની કસરતો:—

(ફ) છૂટથી દોડવું. ઢોંચણુ ઉંચા ઉછાળી દોડો (ધોડતી થન થન ચાલ). તે જગાએ થોડું થોડું ઉંચું ફદવાનું શરૂ કરો, મથારો યતાં આંગળીના ટેકા સાથેની વાવમેદક બો. ફેરફાર કરી ઢોંચણુ ઉપર હાથ લાવો. (કાગઝ) ઉભા ધર્ષ આ ક્રિયા ફરી કરો.

(દ) વચ્ચે પુરતું અંતર રાખી સામસામી બે દાર કરો. ઉંચા ગોઠણુ રાખી આગળ ચાલો. મથારો યતાં પગનાં આંગળાં ઉપર પાછા દોડો. (ફેંકાં પગલાં) ફરી ફરી એ ક્રિયા કરો. પછી જોડીદારને મળો અને બંને હાથ સામસામી પકડો. પછી પુરેપુરા ઢોંચણુ મુધી નીચા નમો અને નાના ફદકા ફેંકો. પાછા સીધા ચાલો સાથીદાર એકબીજાની હાથેલીઓ પકડી છૂટથી રમતના મેદાનમાં નાના ફદકા ફેંકતાં ફેંકતાં છુટા ફરે છે.

(મ) છૂટથી ફેંકવું, મથારો યતાં બે, ત્રણ કે ચારનાં જુથ પાડી ફેંકાળાં બનાવો અને પગનાં આંગળાં ઉપર ઉભા રહો. ફરી ફરી એ ક્રિયા કરો. ગમે ત્યાં ચપળતાથી ચાલો, મથારો યતાં અટકો. એક હાથ આગળ ઉંચો કરો અને સીધા પગે તે હાથને લાલ મારવા ચલન કરો. હાથ બદલો અને બીજા પગે એ ક્રિયા ફરી કરો. ચાલવાની ક્રિયા ફરી કરો વગેરે.

ફેંકકા:—

૧. માણડી ઉપર ધર્ષ ફેંકી જાઓ (આક્રમણ વિના).

૨. દોડીને લીટી ઉપર ધર્ષ લીટી ઉપર અને લીટી બદાર ફેંકો.

૩. દોડો અને છૂટથી ઉભા બે પગે ઉભા ફેરકા મારો. ઇશારો થતાં અને તેટલું ઉંચે ફેરો.

૪. હાથ અને કોયણ ઉપર ધીમા ચાલો અથવા હાથ પગ ઉપર ચાર પગે ધીમે ચાલો. (વાનર દોડ, ખિલાડી ચાલ, ફરચલા ચાલ વગેરે).
રમત:—

૧. ખિલાડી અને ઉદર. રમતના મેદાનની બરાબર વચમાં ખિલાડી ઊંઘતી બેસે છે. ઉદરો મેદાનના એક છેડેથી બીજે છેડે અંગુઠા ઉપર ચાલી ગુપચુપ જાય છે. ખિલાડી તેમનો અવગ્ન સાંભળે તો ફેરકો ભરી તેમની પાછળ પડે છે.

૨. દડાની છુટી રમતો. દોડવું કે થોડું થોડું ફેરવું; દડા ઉછાળવા અને ઝીલવા અથવા દોડો ટપ આપી પછાડવો અને ઝીલવો.

૩. હે ડિલ ડિલ.

૪. બન્યા ભાઈ બન્યા.

પાંચમા પાઠની નોંધ

જરૂરી સાધનો—દરેક બાળક માટે એક દોડો.

પાઠમાં બતાવ્યા પ્રમાણે ચાકની નિશાનીઓ, એક દોરડું કે લાકડી.

આરંભ—૧ શિક્ષકની પાછળ એક ધોગ-૧ગણું. બાળુઓ ફેરો.

(પાઠ ૪ બુએ) અચાનક દિશાના ફેરફાર કરી અને આંતરમાં ફેરફાર કરી વર્ગ ઝડપથી અવલોકન અને ક્રિયા કરે તે માટે ઉત્તેજન આપો. ડાબો કે જમણો હાથ ઉંચો કરીને પણ શિક્ષક દિશાનો નિર્દેશ કરી શકે.

૩ રાક્ષસી પગલાં—બંને તેટલા થોડાં પગલાં ભરી બાળકો રમત-ગમતનું મેદાન ઓળંગવા પ્રયત્ન કરે, દા ત. લાંબાં પગલાં ભરીને દોડો. ફેરફાર, ફેરવું, ઉંચા ફેરકા (એક પગે).

૬૬—(ક) લાંબા પગે બેસીને સત્તલાની કાળ માટે તૈયારી કરવા વાધ-બેઠક. બાળકો બંને હાથ ડાબી કે જમણી બાજુએ જમીન ઉપર મૂકે અને ફેરકો ભરી વાધ બેઠકમાં જાય.

(જ) ઘર જેટલા ઉંચા, ઉંદર જેટલા નાનાં, ટાંકણી જેવાં પાતળાં. બાળકો બંને તેટલાં ઉંચાં અને નાનાં બને. “ટાંકણી જેવાં પાતળાં” એ સાંભળતાં તેઓ બાજુએ હાથ રાખી શાંત ઉભાં રહે અને ધણી ઉંચાં અને પાતળાં થવા યત્ન કરે. રિથિતિઓના ક્રમમાં શિક્ષક વારંવાર ફેરફાર કરે તો તેથી રસને ઉત્તેજન મળે.

કાંગારૂ કૂંદકો—પગ ભેગા, બાળકો લાંબી ઉંચી ફલંગો ભરી રમતના મેદાનમાં છુટથી ફરી કાંગારનું અનુકરણ કરે. દરેક કૂંદકાની તૈયારી માટે થોડો વિરામ લે. એ બાળકને ઉત્તેજન આપવું જોઈએ.

સમતોલપણ—સમધારણ—(ક) આંગળીઓના ટેકા સાથેની વાલબેઠક. ફેરફાર કરીને “ધુંટણ ઉપર હાથ”ની રિયતિ એટલે કે ધુંટણ પર અપર વાળો; એટી ભેગી કરો, ધુંટણ છુટા, પીઠ સીધી, હાથ ધુંટણ ઉપર મૂકવા બાળકોને હાથ સીધા રાખવા ઉત્તેજે. એથી તેઓ પીઠ સીધી રાખી ખેસી શકશે અને ધુંટણ ઉપર આગળ નમી જતાં અટકશે. નાનાં બાળકો માટે આ રિયતિએ આપવું મુશ્કેલ નથી.

૧ કૂંદકો. માછલી ફૂદી જવી (પહેલો થતો ઝરો ફૂદી જવો એ કસ-રતનો ફેરફાર) મેદાનની વચના આડી એક મોટી માછલી ચીતરવામાં આવે છે. પછી શિક્ષકની પાછળ બાળકો પુછડી (પાતળો ભાગ) ઉપરથી ફૂદી જાય છે, પછી માથા ઉપરથી પહેલો ભાગ) ફૂદી જાય છે અને છેવટે વચલા ભાગ (પહેલો ભાગ) ઉપરથી ફૂદી જાય છે. માછલી ઉપર પગ મૂક્યા વિના ડેટલા ફૂદી જાય છે તે જોઈતેવા વાતને ઉત્તેજન આપો.

૨ પહેલા પાંદની નોંધ લુઓ. માત્ર થોડે સુધી દોડવાની જરૂર છે.

૩ રમત. હે ડિડલ ડિડલ—નારંગી છે નારંગી. બાળકો છુટા છુટા મેદાનને છેડે ઉભાં રહે, શિક્ષક મધ્યમાં તેમના સામે હોય. બાળકો તેની તરફ ગાતા ગાતાં જાય; “નારંગી છે નારંગી, બિસ્લી વાળે સારંગી,” “આદો ફૂદે આવડી,” એમ બોલતાં બાળકો અને તેટલાં ઉંચાં ફૂદે. “મણકું જુએ મજા એ” એમ બોલી સમ્પ્રદાના સ્પષ્ટાર્થે ધુંટણે માખડે અને પોતાની બાજુઓ પકડે. “-દોડે યાળી લઈ,” એટલું બોલી શિક્ષક અટકે અને “ચમચો” એટલું બોલી રહે એટલે બાળકો શિક્ષક જાંતે આડે ત્યાંસુધી તેને પકડવા પાછળ દોડી જાય.

૪ બન્યા ભાઈ બન્યા—મધ્ય લીટીની સામસામી બાજુએ દરેક બાળક સાથીદારના હાથ જોડી ઉર્ણુ રહે. શિક્ષક અથવા એક બાળક ‘દાની-દાવ આપનાર’ બને. હથારો થતાં દાવ આપનાર સાથે બધાં મેદાનમાં આમ તેમ દોડે, ફૂટે, ઠેકડા મારે, વગેરે; બીજને હથારો થતાં બધાં મધ્ય લીટી ઉપર ઝડપથી આવે, અને દરેક સાથીદારને મળી જાય. બાકી રહે તે બીજી વાર એ રમત માટે રહી જાયેલું બાળક દાવ આપે.

છોકરીઓ માટેની પ્રાથમિક શાળાંત સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા

ઉત્તર ભાગ નં. ૫૩૧૮

ઉ. ભા. માં સને ૧૯૩૮ ની સાલમાં લેવાયેલી છોકરીઓ માટેની પ્રાથમિક શાળાંત સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં પાસ થયેલી વિદ્યાર્થીનીઓનાં નામની યાદી:—

નંબર	નામ, બાપનું નામ અને અટક	માર્ક	નંબર	નામ, બાપનું નામ અને અટક	માર્ક
	અમદાવાદ જિલ્લો				
૧	મંગળાબેન રણકોડલાલ વ્યાસ	૪૪૫	૨૮	હીરા કલપલાલ કાન્દોડર	૩૬૬
૨	શુશિકા હિમિઆથકર ભટ્ટ	૪૨૧	૨૯	હીરામણી અંબાલાલ શાહ	૩૬૬
૩	તારા કેશવલાલ શાહ	૪૧૮	૩૦	મન્દુમતી જોડાલાલ દિશિચન	૩૬૫
૪	ચંપા માણેકલાલ દવે	૪૧૬	૩૧	નર્મદા પીતામગ પટેલ	૩૬૩
૫	અનિલકુમ્ભી આશારામ પટેલ	૪૧૦	૩૨	મરીયમ લાલજી ખિરતી	૩૬૩
૬	મુર્મુકાન્તા સુનીલાલ પંડ્યા	૪૦૮	૩૩	રાધાબેન લલુભાઈ આણંદજી વાળા	૩૬૧
૭	યત્તકુમ્ભી મગનલાલ પંચાલ	૪૦૬	૩૪	મંગુ ધુળાભાઈ સનાધીઆ	૩૬૦
૮	હીરા બાલાભાઈ શાહ	૪૦૫	૩૫	ઉપેન્દ્રભા વાનજી ચૌહાણ	૩૫૬
૯	નિરંજન શંભુપ્રસાદ મહેતા	૪૦૨	૩૬	મનહરગૌરી ભવાનીચંદ્ર જોગા	૩૫૬
૧૦	મધુકાન્તા અનુપ્રસાદ ગવળ	૩૯૦	૩૭	મધુકાન્તા ચીમનલાલ શાહ	૩૫૬
૧૦	કાન્તા મોહનલાલ દક્ષર	૩૯૬	૩૮	ધીરજીઆ ગોવિંદમિલજી ઝાલા	૩૫૮
૧૨	કાન્તા ત્રીકમલાલ જાડીઆ	૩૯૬	૩૮	ચાંતા સામળદાસ શાહ	૩૫૮
૧૩	કમળા મુળજીભાઈ પટેલ	૩૯૧	૪૦	મધુકાન્તા મયારીકર વ્યાસ	૩૫૭
૧૩	મધુકાન્તા મુળશંકર શુક્લ	૩૯૧	૪૧	લીલાવતી ત્રંબકલાલ કાકર	૩૫૬
૧૫	મન્દુમતી શંવપ્રસાદ જાની	૩૮૮	૪૨	સરસ્વતી બાબુરાવ નાગે	૩૫૪
૧૬	ચંપા લક્ષ્મીચંદ હોરી	૪૮૭	૪૨	પ્રભાવતી રતીલાલ શાહ	૩૫૪
૧૭	મન્દુમતી ચંપકલાલ દલાલ	૩૮૩	૪૪	લુદીઆ જોડાલાલ બટાકાવાલા	૩૫૩
૧૮	સુમરી પ્રેમાભાઈ ચૌહાણ	૩૮૧	૪૪	દશરા છમીદાસ બાબુ	૩૫૨
૧૮	સુભદ્રા કૃષ્ણલાલ મહેતા	૩૮૧	૪૪	સુલિતા જમનાદાસ પટેલ	૩૫૩
૧૮	વિદ્યાગૌરી ચતુરદાસ મહેતા	૩૮૧	૪૭	ચંદ્રકાન્તા સાવિત્રાલમીદાવાળા	૩૫૧
૨૧	જ્યોદા છનાલાલ રાવત	૩૭૪	૪૭	ચારદગૌરી રામરાય ભટ્ટ	૩૫૧
૨૨	વિદ્યાગૌરી સુનીલાલ જાની	૩૭૨	૪૮	નિર્મળા મણિલાલ મોદી	૩૫૦
૨૨	કેશવ નાથાલાલ ખિરતી	૩૭૨	૪૮	મધુકાન્તા માધાજી સોમાણી	૩૫૦
૨૪	રેદમત અલીભાઈ મુન્ના	૩૭૦	૫૧	રેદમત રાજેમદમદ મોમીન	૩૪૯
૨૫	જ્યોદા કેશવલાલ હિપામ્યાય	૩૬૬	૫૧	સુવિતા મણીલાલ શાહ	૩૪૯
૨૬	વિમળાબેન લક્ષ્મણરાવ કાટકર	૩૬૮	૫૧	સબળ હિમરસાઈ ગોરીયા	૩૪૯
૨૭	વિનોદા વડીલાલ પટેલ	૩૬૭	૫૪	ચાંતા રતિલાલ કોર	૩૪૮
			૫૫	મંગુ સુનીલાલ શાહ	૩૪૭

મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી
ઇન્ડિયા સ્ટેટ્સ એજન્સિએ મંજૂર કરેલાં પુસ્તકોના

યાદી

કળાતંત્ર્યાઓ	૦-૨-૬	પરિણીતા (સરદાબાણ)	૦-૮-૦
હીરામોતી	૦-૩-૦	પક્ષીસમાજ	૧-૪-૦
બુલબુલ	૦-૨-૬	છબી	૧-૦-૦
૮૧ ૮૧ ૮૧ ૮૧	૦-૨-૬	ચંદ્રનાથ (સરદાબાણ)	૦-૧૪-૦
કપરે સમજ્યું ?	૦-૩-૦	સ્વામી	૧-૪-૦
ટાઈટોયની નીતિકથાઓ	૦-૩-૦	કામળપત્રો	૦-૩-૦
વરતો અને ઉખાણા	૦-૨-૬	પાંચ લોકકથાઓ	૦-૪-૦
વેરાયેલાં ફૂલ	૦-૩-૦	વિસર્જન	૦-૬-૦
રમણતો રાજદંસ	૦-૩-૦	સંવાદકુસુમ	૦-૮-૦
પ્રશ્નપેટી	૦-૩-૦	બાઈબલકથાઓ	૦-૬-૦
ગણિતગમ્મત	૦-૨-૬	ભૈરવ	૦-૬-૦
હસતું મોં	૦-૩-૦	મુંગીત માર્ગદર્શિકા	૦-૬-૦
પ્રાણીવર્ણન	૦-૪-૦	મુંગીતવિનોદ	૦-૧૦-૦
બાળદાની રમતો	૦-૩-૦	મોળ સતી	૧-૪-૦
ધરતીકંપ	૦-૩-૦	કંઠાવટી મંડળ બીજું	૦-૧૪-૦
આર મુંદર સંવાદો	૦-૩-૦	વેણીનાં ફૂલ	૦-૮-૦
નવપાતનો નવાખામુખી	૦-૬-૦	નાનકડી વાતો	૦-૬-૦
આદોમૂરજ	૦-૪-૦	કથા-ગીતો	૦-૬-૦
જંગલમાં રખડતાં	૦-૪-૦	વાનરપુરાણ	૦-૧૨-૦
ગાનગંગા	૦-૩-૦	જનપદ	૦-૬-૦
અંતરના અજવાળાં	૦-૪-૦	કિલ્લોલ	૦-૮-૦
દૂતરાની કહાણી	૦-૭-૦	ચાંદની	૦-૪-૦
ગરવી ગુજરાત	૦-૫-૦	ચિત્રાર-કથાઓ	૦-૮-૦
જગતના જંગલમાંથી	૦-૫-૦	દેશ દેશની અદ્ભુત વાતો લા. ૧	૦-૧૦-૦
કીર્તિમંદિર	૦-૬-૦	દેશ દેશની " " લા. ૨	૧-૧૦-૦
વાઘની બોડમાં	૦-૬-૦	રમકડાં	૦-૬-૦
વિગ્નવિનોદ	૦-૫-૦	ગોવિંદનું જેતર	૦-૨-૦
તણખામંડળ પહેલું	૧-૮-૦	લખમી ને બીજી વાતો	૦-૨-૦
" મંડળ બીજું	૧-૮-૦	શ્રીકાન્ત	૩-૦-૦
" મંડળ ચોથું	૨-૦-૦	બિલોરી પહાડ	૦-૩-૦
બેર	૦-૬-૦	બીલકુમાર એકલવ્ય	૦-૫-૦
મુંદર વાતો	૦-૬-૦	મોટી ચાંદપોળી	૦-૩-૦
દેવકથાઓ	૦-૫-૦	સમર્પણકથાઓ	૦-૬-૦
પડયા	૦-૧૦-૦		
દર્શનશતક			

ગુજરાત અંતરેતન કાર્યાલય, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

તા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈ પણ બુકરેસર પાસેથી

માગી લો.

ગજરાવાળા ગુજરાતી કૉપિબૂક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકઆના ગુજરાતી કૉપિબૂક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સાફ કમિશન મળશે.

કિંમત સંબંધી કંઈ પણ ફેરફાર હોય, તો

નીચે બતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બૂકડીપો,

ગાંધીરોડ, રતનપોળને નાકે,

અમદાવાદ.

કન્યાશાળાઓમાં

ઈનામ આપવાને મંજુર થયેલાં પુસ્તકો

શ્રીશક્તિ ગ્રંથમાળા

અનુક્રમ	કિંમત	અનુક્રમ	કિંમત
૧ કાકી	૦-૩-૦	૨૯ રઝીયા બેગમ	૦-૩-૦
૨ કાયદામાં સીનું રચાન	૦-૩-૦	૩૦ શુદ્ધિવેક અને બીજી વાતો	૦-૬-૦
૩ અર્ધાંજના	૦-૪-૦	૩૧ સખીતા પત્રો	૦-૮-૦
૪ શુદ્ધવ્યવસ્થાની વાતો	૦-૬-૦	૩૨ રચનું સાચું	૦-૩-૦
૫ ખાંધણી	૦-૫-૦	૩૩ સીકંદર	૦-૩-૦
૬ બલિદાન	૦-૫-૦	૩૪ પારસી લક્ષ્મીતા વ.	૦-૬-૦
૭ ભવાઈ	૦-૫-૦	૩૫ સંતતિનિયમન	૦-૮-૦
૮ મા	૦-૬-૦	૩૬ વહેમી પતિ	૦-૩-૦
૯ ન્યાના પત્રો	૦-૪-૦	૩૭ આરોગ્ય અને સુખ	૦-૬-૦
૧૦ પતિની પસંદગી	૦-૩-૦	૩૮ સામાજિક વાતો	૦-૫-૦
૧૧ લીલીની આત્મકથા	૦-૪-૦	૩૯ રમુજ વાંતો	૦-૪-૦
૧૨ ફેઈ	૦-૬-૦	૪૦ ભક્તી ભાભી	૦-૧-૦
૧૩ પારસી વાતો	૦-૫-૦	૪૧ પતિ પ્રભુ છે.	૦-૧-૦
૧૪ વિધવા	૧-૪-૦	૪૨ માંદગી અને માવજત	૦-૪-૦
૧૫ કોને પરણું ?	૦-૮-૦	૪૩ વાતનું વતેસર	૦-૧-૦
૧૬ સુધડતા ને સુંદરતા	૦-૮-૦	૪૪ ધરેલાંનો શોખ	૦-૧-૦
૧૭ હાસ્યકુવારો	૧-૧૨-૦	૪૫ પારસી સતીઓ	૦-૧૧-૦
૧૮ ભૂતના ભડકા	૧-૮-૦	૪૬ એકાદશી	૦-૧૨-૦
૧૯ વિપ્રવૃક્ષ	૧-૮-૦	૪૭ રાણકદેવી	૦-૧૦-૦
૨૦ હાસ્યકલાપ	૧-૮-૦	૪૮ શિવાઈની બા	૦-૧-૦
૨૧ દેવી ચૌધરાણી	૧-૦-૦	૪૯ સાસુની શિખામણ	૦-૧-૦
૨૨ વીર રોજ	૧-૮-૦	૫૦ કાયદાનું અજ્ઞાન	૧-૮-૦
૨૩ હાસ્યકરણી	૧-૦-૦	૫૧ નામ વગરની નવલકથા	૦-૨-૦
૨૪ નરા રૂઢા મૂલો	૦-૪-૦	૫૨ નવા સાથીયા	૧-૮-૦
૨૫ ઇવનપવટો	૦-૩-૦	૫૩ વીર તારા બા. ૧	૦-૧૨-૦
૨૬ મુખી ઘર	૦-૧૦-૦	૫૪ વીર તારા બા. ૨	૦-૧-૦
૨૭ ભરતમુંથણ	૦-૫-૦	૫૫ ગોરમાનાં ગીતો	
૨૮ ગાયારીસીનું ચક્ર			

મળવાનું દેખાણું—

શ્રીશક્તિ કાર્યાલય-સુરત

વાચો ।]

જાહેરખબર

[વાચો !

લેખનકળા-કોપીબૂક

કિંમતમાં ઘટાડો પૂ. ૨૪ અક્ષરો દૂટતા નથી
મંજુર ફગોલી કોપીબૂકોમાં એકે અવાજે વખણાએલી
કિંમત દોઢ આનો

આજેજ-મંજાવો

માધ્યમિક શાળામાટે લેખનકળા કોપીબૂક

કિંમત]

નંબર ૧ થી ૩

[૧૫ આનો

દેશી હિસાબ ભાગ ૧ લો

અતિ વખણાએલો કિં. ૧૫ આનો

નકલી દેશી હિસાબથી ચેતલો

મુંબઈ ઇલાકાની ભૂગોળ

હિન્દનું સામાન્ય વર્ણન સહિત

૦-૫-૩

{

છ. અ. સાક્ષી

હ. ના. સાક્ષી

}

કૃત

૨૩૨૮ બક મારે મંજુર થઈ છે

જેલમાં જેલમાં મુંબઈ વખણા મુંબઈ

સાંથીયા ચાને સંગોળી ૦-૩-૦

રમાલદમી હ. સાક્ષી કૃત

મંજુર થઈ છે

નાની ખાળાઓ મારે બહુજ ઉત્તમ છે

મહાર પડ્યું છે.

ખાસ ઉપયોગી

ખાળકો વાસ્તે

સચિત્ર ખાળકોનું આરોગ્ય

ભાગ ૧ લો કિંમત ૦-૨-૬

લેખક:-ડૉ. વિ. રા. ભૂસરના મેડિકલ ઇન્સ્પેક્ટર, મુ. સ્કૂલ-મુંબઈ
એન. ડી. ચહેતાની કિં. નં. ૩૬૭ કાલ્યાણેવી રોડ-મુંબઈ

શાળાપત્ર સંબંધી સૂચના

- ૧ પત્ર સંબંધી લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું. છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક ખાતુએ ચોક્કસ અક્ષરે લખવું. જે છાપવા યોગ્ય લાગશે તો છપાશે, અને પસંદ નહિ કરેલા લેખ ટિકિટ મોકલી હશે તો પાછા મોકલવામાં આવશે. યોગ્ય ચર્ચાપત્રને પણ સ્થાન મળશે.
- ૨ લવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦ ટપાલખર્ચ સાથે અગાઉથી. છુટક અંકના રૂ. ૦-૩-૩ પોસ્ટેજ સાથે. લવાજમના પૈસા મનિઓર્ડર, ચેક અગર ડ્રાફ્ટથી મોકલાવશે તો તે ચાલશે, પરંતુ તેમાં કમિશન કે વટાવ જે એસે તે લવાજમના પૈસામાંથી કાપવાનો રિવાજ નથી, પરંતુ તે મોકલનારને શિર છે.
- ૩ શાળાપત્રમાં આપેલી ખાતગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડીઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલી જ હોય એમ હમેશ હોતું નથી; માટે દરેકને મંજૂર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.
- ૪ આ પત્ર સાથે કોઈ પણ હેડખિલ વહેંચણામાં આવશે નહિ.
- ૫ સ્થળસંકોચને લીધે શાળાપત્રમાં ઇનામપત્રક છપાય છે તેના સંબંધમાં દરેકને સૂચના કરવામાં આવે છે, કે રૂ. ૫) થી ઓછી રકમવાળાં નામ છપાવવા માટે મોકલવાં નહિ; તેમ છતાં આવશે તો તે છાપવામાં આવશે નહિ.
- ૬ જે ગ્રાહકનું ચાલુ સાલનું લવાજમ બાકી હોય તેમણે તાકીદે મોકલી આપવું નહિ તો આવતો અંક વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે. તંત્રી

[ડિસેમ્બર સને ૧૯૩૮]

પુસ્તક ૭૭
અંક ૧૨

Registered
No. B. 43

શાળાના

લેખી

સી. કે. અમીન, બી. એ., એસ. ટી. સી. ટી.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	તંત્રીપદમાં ફેરફાર	૪૮૧
૨	આદર્શશાળા	૪૮૪
૩	નીતિશિસ્તુ	૪૮૮
૪	ચિત્રકામ	૪૯૩
૫	અમેરિકાની આગમણી	૪૯૮
૬	નવીન સુકિત	૫૦૧
૭	ધોરણ ત્રીજું (સંખ્યાયામ)	૫૦૨
૮	ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક-કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ	૫૦૫
૯	સરકારી ગાહેરખખરો	૫૧૩
૧૦	ખાનગી ગાહેરખખરો	૪૫

કેળવણીખાતાના હુકમથી

તંત્રી અને પ્રકાશક

ચંદુલાલ દેશવલાલ અમીન, ત્રી. એ., એસ. ટી. સી. ટી.

ત્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ, આમદાવાદ

(સર્વે હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

રા. રા. હીરાલાલ ત્રિકમલાલ ઘોઘારી
 બી. એ., એસ. ટી. સી. ડી.
 તંત્રી "ગુજરાત ધાળાપત્ર"
 ૧૯૩૫ના ફેબ્રુઆરીથી ૧૯૩૮ના સપ્ટેમ્બર સુધી.

પુસ્તક ૭૭]

ડિસેમ્બર ૧૯૩૮

[અંક ૧૨

પ્રજાતી ઉત્પત્તિનો આધાર તેની કેળવણી પર છે; અને કેળવણીનો આધાર તેના શક્તિ ઉપર છે. આ સૂત્ર જોઈને વહેલું અમલમાં આવે, તેટલી વહેલી ઉત્પત્તિ.

તંત્રીપદમાં ફેરફાર

આ સંસ્થાના મુખ્ય આચાર્ય રા. શ. હીરાલાલ ત્રિકમલાલ ધોધારીની અમદાવાદ બ્રિટિશ બોર્ડની શાળાઓના એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ઓફિસર તરીકે બહલી યતાં આ પત્રનું તંત્રીપદ અમારા હસ્તક આવ્યું છે, અને આ પ્રસંગે નિવૃત્ત તંત્રીશ વિશે સખતાં અમેને આનંદ થાય છે.

આ પત્રની લગભગ ૭૭ વર્ષની કારકીર્દી દરમિયાન અનેક વિદ્વાનોને હાથે એ પ્રગટ થયું છે. અને સર્વ ક્ષેત્રમાં કાંઈને કાંઈ વિશિષ્ટતા નજરે ચઢી છે. આ પત્રનો મુખ્ય ઉદ્દેશ કેળવણીવિષયક પ્રશ્નો ચર્ચવાનો છે. એટલે સ્વાભાવિક છે કે સામાન્ય જનતાને એમાં બહુ રસ પડે નહિ. પણ જેઓ કેળવણી અભિમુખ છે અને જેઓ સમજે છે કે જગતની સર્વ પ્રગતિ કેળવણી ઉપર આધાર રાખે છે, તેઓ આ પત્રમાં રસ લેતા આવ્યા છે અને હજી પણ લે છે. કેળવણીવિષયક પ્રશ્નો ચર્ચનાર મહત્ત્વ ગુજરાતમાં આ માસિક સૈથી જુનું અને વધારે વ્યાપક છે. આનંદની વાત છે કે આધુનિક ગુજરાત કેળવણીની ખાખતમાં ખૂબ પ્રગતિ કરી રહ્યું છે

અને તેની કુળવણીના પ્રશ્નો ચર્ચાતાં છાયાંઓ અને માસિકો પણ ઠીક ઠીક પ્રમાણમાં પ્રગટ થવા લાગ્યાં છે. તેમ છતાં આ ગુજરાત શાળાપત્ર કુળવણીની બાબતમાં અનેક સ્થાન લેવાયે છે.

કુળવણી જેવા અગત્યના પ્રશ્નની ચર્ચા કરતા પત્રના તંત્રીપદને શોભાવવું એ સહેલી વાત નથી. વળી પૂર્વે થઈ ગએલા અનેક વિવેચકો, સાક્ષરો ને કુળવણી નિષ્ણુઓ જે આ તંત્રીપદને શોભાવી ગયા છે તેમની હરોળમાં હિસા રહેવા જેવું કાર્ય કરી બતાવવું એ પણ એક વિશિષ્ટ પ્રકારની શક્તિ વિના બની શકે તેમ નથી. અગતે લખતાં આનંદ યાચ છે કે ધીવુત હીરાલાલ ધોધારીએ આ તંત્રીપદને દીપાવ્યું છે એટલું જ નહિ પણ પૂર્વે થઈ ગએલા દરેક તંત્રીએ જેમ પોતપોતાની વિશિષ્ટતાની મહોરથી તેને અંકિત કર્યું છે તેમ એમણે પણ કર્યું છે.

આ પત્રમાં ચર્ચાતા પ્રશ્નોને વેગ આપનાર, ચંભાવનાર કે પાછળ પાડનાર એક ખીટા બાબત પણ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. કુળવણીનો વિષય સમાજજીવનથી છૂટો પડી શકે તેવો નથી. જેમ જેમ સમાજજીવન દેશકાળના અનેક રંગથી રંગાયે જાય છે તેમ તેમ કુળવણી મંબંધી વિચારો ઉપર પણ તેની અસર થાય છે. એટલે આધુનિક વાતાવરણ, સમાજજીવન વગેરે પરત્વે ઉન્મુખ રહી કુળવણીના માત્ર તાર્કિક સિદ્ધાંતોની ચર્ચા કરવી પણ ખાલવે તેમ નથી. આ પત્રે તો પ્રગતિમાન કુળવણીનો દરેક પ્રશ્ન લઘુ આધુનિક પરિસ્થિતિને તે કેટલે દરજ્જે અનુકૂળ પડશે તે વાતનો પણ વિચાર કરવાનો રહેા. આ દૃષ્ટિએ પણ નિવૃત્ત યતા તંત્રી થી. હીરાલાલ ધોધારીએ આધુનિક પ્રશ્નો અને પ્રવૃત્તિઓ ઉપર લેખો લખી પોતાનું મનતબ્બ બતાવી કુળવણીમાં રસ લેતી જનતાને મારવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે.

પૂર્વે થઈ ગએલા તંત્રીઓમાના કોઈને પણ નહતો એટલે લાંબા સમયનો એમને ગામડાંની શાળાઓનો અનુભવ છે. એઓ બ્યારે પ્રે. રહ. ટ્રે. સંસ્થાના હેડ માસ્તરના ઓધે આવ્યા ત્યારે સંસ્થામાં અપાતા શિક્ષક અને ગામડાઓમાં પ્રવર્તતી સ્થિતિના તફાવતે તેમનું ખૂબ ધ્યાન ખેંચ્યું. આગળજતાનો લાંબો પરિચય, ગ્રામશાળાઓનો અંગત અનુભવ અને ગ્રામ જનતા તરફની સહાનુભૂતિ એમની કલમે લખાયેલા લેખોમાં તરી આવે છે. ગ્રામજનતા આધુનિક પરિસ્થિતિમાં કુળવણીની બાબતમાં સારામાં સારો લાભ શી રીતે ઉઠાવી શકે એવી માર્ગદર્શક યોજનાઓ બહાર પાડી ગ્રામજનતાને ખરેખરી મદદ કરવાની આત્મચ્છિ એમણે બતાવી આપી છે.

ફેળવણી વિષયક પુસ્તકોની ઉણપને લીધે તાકિદ સિદ્ધાંતોનું પ્રતિપાદન કરતા લેખોની ગુજરાતી શિક્ષક આલમને જોટલી જરૂર છે, તેટલીજ કે બધકે તેથી પણ વધારે જરૂર વ્યાવહારિક સૂચનાઓથી ભરપૂર અને અનુભવસિદ્ધ માર્ગો દાખવતા લેખોની પણ છે. આ બાબતમાં પણ શ્રીયુત ધોધારીએ ગામડાંના શિક્ષકોના માર્ગ ઉપર વિશિષ્ટ પ્રકારનું અન્વણું પાડ્યું છે, એટલુંજ નહિ પણ 'શિક્ષકની ભાવના,' અને 'નાની નિર્મળાનો નિર્મળ નિર્ણય' નામના સુંદર લેખો અને 'પૃથકરણશીલ માનસશાસ્ત્ર' 'આદર્શશાળા' 'બુદ્ધિ-માપન' 'શાળાની વ્યવસ્થા' વગેરે લેખમાળાઓ લખી શિક્ષકઆલમને પોતાના કર્તવ્યપથમાં ચાલવાનું સુગમ કરી આપ્યું છે.

શિક્ષણમાં સચોટતા, શરીરમાં સુદૃઢતા, ટેવોમાં સુધડતા, અને કાર્યમાં દક્ષતાપૂર્વક શીઘ્રતા એ શ્રીયુત હીરાલાલમાં વિશિષ્ટ લક્ષણો કહીએ તો ચાલે, તેઓશ્રીના તંત્રીપદ નીચે પ્રગટ થએલા લેખો જોતાં જણાશે કે પદ્ધતિના આંટીધુંટીના વમળમાંજ ભરાઈ રહેવા કરતાં જે કાંઈ બાળકોને શીખવવાનું હોય તે સંબંધી તેમને સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે તે વધારે ધ્યેયવાળું છે એમ એમનું મનઃકલ્પ હતું.

તન્દુરસ્ત શરીરમાંજ પ્રકુલિત અને ઉન્નત મન રહી શકે છે એવી માનતાને અંગે, ગામડાંઓની પરિસ્થિતિ ધ્યાનમાં રાખી શારીરિક તાલીમના લેખો પણ એમના તંત્રીપદ નીચે હીક હીક પ્રમાણમાં પ્રગટ થયા છે.

કોઈ પણ પ્રાથમિક શાળાની મુલાકાત આપણને સાબીત કરી બતાવશે કે આપણાં બાળકોને અનેક જાતની સુધડ ટેવો ફેળવવાની હજી ખાસ જરૂર છે. અહીંની ગ્રે. સ્કૂલનાં બાળકો પાછળ અંગત શ્રમ લઈને તથા ગામડાંઓની શાળાઓના લાભાર્થે લેખો લખીને, શ્રી. ધોધારીએ તેવી ટેવો ફેળવવાના કાયદા બતાવી આપી શિક્ષક સમાજને દોરવાનો સારો પ્રયાસ કર્યો છે.

ઈશ્વરે 'માથે નાખેલી દરેક ફરજ દક્ષતાપૂર્વક શીઘ્રતાથી બજાવવી, અને તે બજાવવામાં ખીજાં કોઈ અંગત તરવોને અંતરાયરૂપ થવા ન દેવાં એવો જીવન મંત્ર એમણે સેવ્યો છે એટલુંજ નહિ પણ ફરજ બજાવ્યા પછી નિરપ્રહ હૃદયનીવતા સેવી છે.

સમય સાથે પ્રગતિ કરી શાળાપત્રદ્વારા લગભગ સાઝાતણ વર્ષ સુધી શ્રીયુત ધોધારીએ ફેળવણી, શિક્ષકસમાજ ને સામાન્ય જનતાની અનન્ય સેવા બજાવી છે અને આ સેવામાં અન્ય શિક્ષક બંધુઓનો સહકાર પણ હિદાય ભાવે સ્વીકાર્યો છે.

આવા એક નિરલિપ્ત નિઃસ્પૃહી ને, નિઃસ્વ તંત્રી શ્રીયુત ધોધારી આ પ્રણાલિકા જાળવવાનો જોગે અમારે શીર નાંખી અન્ય કાર્યક્ષેત્રમાં પ્રવેશ કરે છે તે વખતે અમે તેમને તેમના આ કાર્યક્ષેત્રમાં સંપૂર્ણ મક્ક અને દ્વેષ મળે એમ ઇચ્છીએ છીએ.

રા. રા. કે. એ. બાલા અને ત્યારપછીના બધા તંત્રીઓ સાથેના અમારા પરિચયને લીધે અમને ઘણું અનુભવયુક્ત જ્ઞાન મળ્યું છે. એટલે આ પ્રસંગે અમારાથી થકાશક્તિ સેવા થાય એવી શક્તિ ને ગ્રેરણા પ્રભુ અમને આપે એટલું ઇચ્છી વિરમીએ છીએ.

નોંધ:—

તંત્રીપદના ફેરફારનું નિવેદન હજી તો છાપખાનામાં છે ત્યાં તો વળી બીજા ફેરફારનું નિવેદન કરવાનું અમને હિપરિચિત થાય છે. શ્રી પરમાનંદ ધનેશ્વર વ્યાસની જીવંત હાજરૂલતા હેઠભારતર તરીકે બદલી થતાં આ પ્રસંગ ઉભો થયો છે. શ્રી પરમાનંદ વ્યાસનો શાળાપત્ર સાથેનો સંબંધ છેક ૧૯૨૮ની સાલથી શરૂ થયો હતો, આ સાલના ઓગસ્ટમાં તેમણે આ પત્રનું હિપતંત્રી પદ સ્વીકાર્યું, ત્યારથી તે અત્યાર સુધી માત્ર ત્રણ વર્ષના ગાળા સિવાય તેમણે આ હિપતંત્રીપદ પર રહી શાળાપત્રની ખૂબ સેવા બજાવી છે. હિપતંત્રીપદની સેવાઓમાં કાર્તિ, લોભ પણ હોતો નથી. અને આ લાંબા ગાળામાં એક પણ જગાએ પોતાનું નામ પ્રગટ ન થવા દઈ તેમણે એ સાબીત કરી આપ્યું છે. શ્રીયુત ધોધારી સાહેબની બદલી થતાં તેમને પણ તંત્રીપદ પ્રાપ્ત થયું હતું. આ રથને રહી એઓ ઘણી સુંદર સેવા કરી ચક્રા હોત કારણકે તેમની પાછળ ઘણા વર્ષોના અનુભવયુક્ત જ્ઞાન હતું. પણ અદ્વતા દરબજની નોકરી પર બદલી થતાં તેમને તંત્રીપદ છોડવું પડે છે. પ્રભુ એમને એમના આ નવીન કાર્યક્ષેત્રમાં સંપૂર્ણ મક્ક અને વિજય આપે એવી શુભેચ્છાઓ અમે આ સમયે વ્યક્ત કરીએ છીએ.

આદર્શશાળા

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૪૩૬ થી આરંભ)

વખતપત્રક, બાળવર્ગ અને બાલીયશિક્ષણ.

વખતપત્રક એ શાળાનું ચર્ચાગિટર છે. કયા ધોરણમાં કયું કામ ચાલે છે તથા દરેક વિષયનું શિક્ષણે બરાબર અપાય છે કે કેમ તે વખતપત્રકથી બહુ સ્પષ્ટ થાય છે. વખતપત્રક એવી રીતે ગોઠવવું જોઈએ કે જેથી

બાળકોને નકામો કામ ન પડે. નવન કેળવણીકારો વખતપત્રકનો મત્સુર્ધન વગાડી રહ્યા છે. તેમણે પણ કામનું ધોરણ તો કાઢને કાઢ રીતે રાખવું તો પડશેજ. જુનો જમાનો કે નવો, જુની પ્રથા કે નવી, દરેકમાં માર્ગ અને તેમાં માહત્તના ધાંલસા તો રાખવાજ પડશે. વખતપત્રકમાં ગણિત, ભૂગોળ, ભૂમિતિ જેવા વિષયો આઢવાડીઆંતી સરઆતમાં રાખવા, અને દરેકજ સ્ત્રાંજના રમતગમત માટે એક પિરિઅડ રાખવો. શાળાને નિયમિત અને વ્યવસ્થિત બનાવવા વખતપત્રકની અતિશય જરૂર છે. બાળવર્ગ એવો છે કે જેને મારે સારો શિક્ષક હોય તોજ તે સુંદર રીતે ખીલી શકે છે. બાળવર્ગનું વખતપત્રક બાળવર્ગના શિક્ષકને સ્વતંત્ર સોંપવું. બાળવર્ગ જે શાળામાં મળ્યુત અને ચેતનમય હોય તો આખી શાળા આબાદ બને છે.

આ કારણથીજ બાળવર્ગ દ્રેષ્ટા શિક્ષકને સોંપવો જોઈએ. અને બની શકે તો મુખ્ય શિક્ષકજ તે રાખવો જોઈએ. અનેક યોજના પડતીતી નિશાની છે. એકજ બાળત બરોબર અમલમાં મૂકવાથી તેનો સારો લાભ મળે છે. પ્રસંગ આવે કોન્ફરન્સ કે સંમેલનમાં બાળવર્ગના શિક્ષણનો અનુભવ રજુ કરવો. અને સારા શિક્ષક પાસે આદર્શ પાડો અપાવવા. દુકમાં આદર્શશાળાનો બાળવર્ગ પણ આદર્શતાનો ઉત્તમ નમુનો હોવો જોઈએ.

માતૃ દેવોમય । પિતૃ દેવોમય । આચાર્ય દેવોમય ॥

ઉપનિષદના આ પરમપવિત્ર વાક્યને સજીવ કરવા બાળવર્ગના શિક્ષક કટિબદ્ધ થવું જોઈએ.

જે દેશ તત્ત્વજ્ઞાનમાં, વિજ્ઞામાં, વેપારમાં, કેળવણીમાં અને કળા-કારિગીરીમાં બેનમુન હતો તે દેશના આપણે શિક્ષકો છીએ, અને તે દેશના આ બાળકો છે, જે બનેનું ધનમાગ્ય છે !

જાતીયશિક્ષણ જે અર્વાચીન શિક્ષણનું એક અગત્યનું અંગ છે. બાળવર્ગથી માંડી કોલેજના શિક્ષણ-સ્ત્રી એનું દમન અને ચિકિત્સા માલમ પડે છે. સાધારણ રીતે ઘરમાં બદતી નાતી બાબતો જે બાળકોને ન સમજાવવામાં આવે તો આગળ જતા તેમાંથી વિપ્લવ પેદા થાય છે. અને જેમાંથી અનેક ગોઝારા ચિન્તયકારી રૂબો જન્મે છે.

આપણે કેટલીક નવી બાબતોને વધારે પડતું રૂપ આપી દમ્યો છીએ જે પણ વિચારનો અતિરેક છે. છતાં શિક્ષણના પ્રદેશમાં જે અવંત સુધારા થતા જાય છે, તે પ્રત્યે આપણે આંખ મીચામણું કરીએ તે પાલવે તેમ નથી.

છવજંતુ, વનસ્પતિ અને નરમાદાની સામાન્ય વાતચીત ઉપરથી જાતીયશિક્ષણ આપણને યોગ્યતા પ્રમાણે આપવું. શિક્ષણના વિષયમાંજ આ શિક્ષણને ઓતપ્રોત કરવું. એનો જુદો પિરિઅડ રાખવો નહિ.

ગામડાંમાં પણ અઘણે માતાપિતા યવાનું ધણાંને પ્રાપ્ત થાય છે. એ સમાજના સડાની નિશાની છે. લાલિ પ્રગ્નને જે વિધવાન, પ્રાણવાન અને વજ્રપુંજ બનાવવી હોય તો શિક્ષણની ખાખત વધારે વિચારી યોગ્ય ઉપાય કરવાજ પડશે.

વિકાર એ જગતનો વિકાસક્રમ છે. એટલે સાધારણ રીતે આપણે નવી ટેવો, નવા વિચારો, નવી ભાષના અને નવી રીતસાતથી લાડકીએ છીએ તે અયોગ્ય છે. જમાનો ઉત્ક્રાન્તિનો છે. એટલે “જુનાને સોનું ને નવાને ધત્તિંગ” માનનારાએ પોતાની દષ્ટિ બદલવાની જરૂર છે. જેવી દષ્ટિ તેવી સૃષ્ટિ” એ નિયમ પ્રમાણે આપણે જેવું ધારીએ તેવું માનીએ. જાતીયશિક્ષણ એ મુધારાનું ક્ષેત્ર છે. એથી છોકરાછોકરી વધારે શિક્ષિત અને સહાયારી બનશે.

એ ખાખતમાં જેજ લયસ્થાન છે. એક વાતાવરણની અશુદ્ધતા અને ખીજું અયોગ્ય વાચન.

કેટલુંક સાહિત્ય આપણને મુધારવાને બદલે બગાડે છે. તેનાથી ખૂબ સાવચેત રહેવાની જરૂર છે. નીતિના ઉત્તમ સદાચાર સિવાય કંઈ પ્રગ્ન ઉત્તમ થઈ શકે છે ?

ખાખ લાઈબ્રેરી અને રમત ગમતની હરિક્ષાઈ

ખાખ લાઈબ્રેરી એ શાળાની સ્વતઃ જ્ઞાનપરમ છે. જેમાંથી ખાજકો જાતેજ મધમાખીની માફક જ્ઞાનરસ સુસી લે છે. મર્યાદિત શિક્ષણથી જે વૃત્તિઓ અસંતુષ્ટ રહે છે તે આવી લાઈબ્રેરીથી તૃપ્ત થાય છે. આવી લાઈબ્રેરીમાં દાનવીર સર પુરુષોત્તમદાસ ઠાકોરદાસ ખાખ લાઈબ્રેરીની યોજનાની માફક ઉત્તમ પુસ્તકો રાખવાં જોઈએ. એની વ્યવસ્થા ઉપલા ધોરણના વિદ્યાર્થીઓજ કરે. અને જે પુસ્તક વાંચે તેની ટુંકી નોંધ પણ વિદ્યાર્થીએ રાખવી જોઈએ. આ જ્ઞાન આગળ ઉપર જાહેરજીવનમાં અથવા અભ્યાસની ખાખતમાં સ્વતઃસુરુ જેવું ટામ આપે છે.

રમતગમતની હરિક્ષાઈ વિદ્યાર્થીમાં જીવનના અમૂલ્ય ગુણ લાવે છે. આખી શાળા આવી રમતગમતમાં ભાગ લે તેવું બંધારણ શાળાના આચાર્યે ઘડવું જોઈએ. રમતગમતની હરિક્ષાઈથી જે લાભો થાય છે તેમાં મુખ્ય સંવળણ, પોતાની શાળાનું અભિમાન-જે આગળ ઉપર રાષ્ટ્રની

એકતા માટે જરૂરી છે તે-અરપૃથક્તા નિવારણ, ઉદારવૃત્તિ, સેવાભાવ, અને સમભાવની વૃત્તિ છે.

દુકમાં રમતગમતની પ્રવૃત્તિ એક હાસ્યની સાથે સરખાવી શકાય. જેટલી હાસ્યની જરૂર છે તેટલીજ જીવનમાં રમતની જરૂર છે. રમત-ગમતની પણ શાળામાં ખૂબ જરૂર છે. અને તેનું કારણ એ છે કે તે સહજ વૃત્તિ છે.

ફિકેટ જેવી રમતે જગતમાં કેટલાં મહાન કામો કર્યા હશે. આટાપાટા તથા ખોખો જેવી દેશી રમતે પણ અનેક શીરધુરોનાં બાલુબળ તૈયાર કર્યાં છે. આપણે વિકાસનો મિનારો ચઢવે. હોય તો આદર્શશાળામાં રમત-ગમત ફરજિયાત રમાડવી જોઈએ. પંખી જુઓ એ બાળકો કેવાં ધાટીલાં અને તેજસ્વી બને છે.

આપણે શાળાની અને તેને લગતી અનેક બાબત વિગતવાર જોઈ ગયા. હવે માત્ર એટલીજ સ્પષ્ટતા કરી જરૂરી છે કે બધી પ્રવૃત્તિ એકી સાથે શાળામાં શક્ય છે? જવાબ એટલોજ કે બને તેટલી પ્રવૃત્તિ આણી-શુદ્ધ પાર પાડવી. બધી સાથે શરૂ કરી એકે અમલમાં ન મૂકવી એ પડતીનો ચિહ્ન છે.

ખીજી બાબત એ કે શાળાનો આદર્શ સર્વસાર રૂપે એવો હોવો જોઈએ કે જેથી વિદ્યાર્થી અત્યંતમાંથી જ્ઞાનમાં, અધિકારમાંથી તેજમાં અને મૃત્યુમાંથી અમૃતમાં જઈ શકે.

ત્રીજી બાબત એકે જે દેશમાં ૮૦ ટકા ખેડૂતો છે, તે દેશનાં બાળકોને ખેતી ઉપર પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય અને પોતાનો ધંધો જાત મહેનતથી કરતાં શીખે એવું સ્વાવલંબી શિક્ષણ આદર્શશાળામાં મળવું જોઈએ.

જેમ બે બળદ, એક હળ, એક હળ હાંકનાર અને જમીન પ્રેમથી પોતાનું કામ સંભાળે કરે છે, તેમ આદર્શશાળામાં વિદ્યાર્થીઓ, શિક્ષકો, ગામસોડો અને અધિકારી સાહેબો સંપૂર્ણ એકતાથી કામ કરે, અને તેવાં સુકર્તવ્યથીજ હિતમ પરિણામો ઉત્પન્ન થાય.

પ્રભુ ભારતને આવી આદર્શશાળાથી આદર્શ દેશ બનાવવા શક્તિ આપો!!!

કિ. વિનય

લીખુભાઈ કરસનજી નાયક.

હેડ માસ્ટર, રાનકુવા જિ. સુરત.

નીતિશિક્ષણ

(પુ. ૭૭ના અંક ૮ના પૃષ્ઠ ૩૪૦થી ચાલુ)

ઉપલાં ધોરણોમાં આપવાના નીતિપાઠના બે નમુના આપવામાં આવ્યા. તે નમુનાને અનુસરીને ધર્મરક્ષિત, ગુરુરક્ષિત, સ્વદેશપ્રીતિ, પરોપકાર, દયા, ક્ષમા વગેરે નીતિપાઠો આપી શકાય. દરેક નીતિપાઠના મુખ્ય મુદ્દા નક્કી કરીને તે દરેક મુદ્દાને માટે યોગ્ય અને અસરકારક દૃષ્ટાંતો શોધી કાઢવાં જોઈએ. પછી તે મુદ્દા ક્રમસર ગોઠવીને તેની નોંધ તૈયાર કરવી જોઈએ. આ પ્રમાણે સારી તૈયારી કરનાર શિક્ષક કોઈ પણ પાઠ આપવામાં સંપૂર્ણ સફળતા મેળવી શકશે.

જે નીતિપાઠ ઉપલા ધોરણોમાં અપાય તેજ નીતિપાઠ નીચલાં ધોરણોમાં પણ આપી શકાય; પરંતુ નીચલાં ધોરણોમાં એટલે બાળવર્ગથી ત્રીજા ધોરણ સુધીના નીતિપાઠ આપવાનું કામ જરા વધારે મુશ્કેલી ભરેલું છે. નાની ઉંમરનાં બાળકોને જે નીતિપાઠ આપવાનો હોય તેને માટે તદ્દન સરળ અને હુંકા દૃષ્ટાંતો શોધી કાઢવાં જોઈએ. એવાં કેટલાંક દૃષ્ટાંતો નાનાં બાળકો માટે લખાએલાં વાર્તાનાં પુસ્તકોમાંથી મળી આવશે; અને કેટલાક દૃષ્ટાંતો શિક્ષકે પોતે ઉપજાવી કાઢવાં પડશે. પુસ્તકોમાંથી શોધી કાઢેલાં દૃષ્ટાંતોની બાબત નાનાં બાળકો સમજી શકે એવી ન હોય તો તેમાં યોગ્ય ફેરફાર કરીને શિક્ષકે સરળ બનાવવી પડશે. બાહોશ અને ખંતીલા શિક્ષક આ કામ સહેલાઈથી કરી શકશે.

હવે નીચલાં ધોરણોમાં આવા નીતિપાઠ કેવી રીતે અપાય તેનો એક નમુનો આપીશું. તેને માટે પહેલા ધોરણમાં 'દયા' વિષે નીતિપાઠ પસંદ કરીએ.

ધોરણ પહેલું : નીતિપાઠ 'દયા' પહેલા ધોરણના બાળકો સરકારી વાચનમાળાની પહેલી એપ્રીલે ૧૫ મે પાઠ 'ત્રાણી ઉપર દયા રાખવા વિશે' શીખ્યા હોય, તો તે જાણીતી બાબત સંબંધી પ્રશ્નો પૂછીને આ પાઠનો આરંભ કરવો. તે આરંભપ્રશ્નો નીચે પ્રમાણે પૂછવા.

માધુ શું કરતો હતો ? જાડને પાણી પાતી વખતે તે ક્યાં જોતો હતો ? નીચે નહિ જોવાથી તેના પગ તળે શું છુંદાતું હતું ? ચિત્તુલાઈએ તેને શું કહ્યું ? કીડીએ પોતાનું દુઃખ બીજાને કેમ કહી શકતી નથી ? કીડીએને દુઃખ થાય કે નહિ ? માધુના પગ તળેથી નીકળવાને સામાટે ફાંફાં મારતી હતી ? જેને ઘેર દોર હોય તેણે તેમની શી શી સંભાળ

રાખવી જોઈએ ? માથુએ તેના લાલ જળદને શું કયું હતું ? તે સોળ જોઈ ને તેના બાપાએ તેને શું કહ્યું હતું ? જે માથુસ જળદ પાસે ગળ ઉપરાંત કામ કરાવે તે કેવો કહેવાય ? નાનાં મોટાં બધાં પ્રાણીઓ તરફ શું બતાવવું જોઈએ ?

ઉપર પ્રમાણે પ્રશ્નો પૂછીને તેના જવાબ દેવાથી બાળકોના હૃદયમાં નાનાં મોટાં પ્રાણીઓ તરફ દયાની લાગણી જન્ય થશે. એટલે એ રીતે તેમનાં મન દયાના નીતિ પાઠને માટે તૈયાર થશે.

આ પ્રમાણે આરંભ કરીને એટલે બાળકોના મનમાં દયાની ભાવના ઉત્પન્ન કરીને પાઠનો મુખ્ય વિષય સર કરવો. પાઠના મુખ્ય વિષયમાં વળી મુદ્દા લેવા.

મુદ્દો પહેલો—' પક્ષી ઉપર દયા રાખવી ' આ મુદ્દા માટે નીચે આપેલું દૃષ્ટાંત બાળકો સમક્ષ રજુ કરવું.

દૃષ્ટાંત—રમણ કરીને એક છોકરો હતો. તેનો હર્ષદ નામે નાનો લાઈ હતો. હર્ષદ ગુજરાતી પહેલી ચોપડી લખતો હતો. એક દિવસ રમણ તેના નાનાં લાઈ હર્ષદ સાથે બાગમાં ફરવા ગયો. બન્ને લાઈ એક પાટલી ઉપર બેઠા. તે પાટલી પાસે એક નાનું ઝાડ હતું. તેમાં પક્ષીનો એક માળો હતો. તે માળામાં બે નાનાં બચ્ચાં પોતાની ચાંચ બહાર રાખીને બેઠાં હતાં. હર્ષદની નજર તેના ઉપર પડી, અને તે બોલી બોલ્યો. મોટાભાઈ, જુઓ મેંસો માળો. તેમાં પેલાં બે નાનાં બચ્ચાં બેઠા છે. તે કોનો માળો હશે ? રમણે કહ્યું, કે લાઈ, એ ચકલીનો માળો છે, અને તેમાં ચકલીનાં બે નાનાં બચ્ચાં છે. જો આ ચકલી આવી તે તેની ચાંચમાં કંઈક ખાવાનું લાવી છે, હવે તું જો, કે એ ચકલી શું કરે છે. હર્ષદની નજર તે તરફ જ હતી. ચકલી તેનાં બે બચ્ચાંને ખોરાક ખવરાવીને પાછી બીડી ગઈ.

આ જોઈને હર્ષદે કહ્યું, કે મોટાભાઈ, ચકલી તેનાં બચ્ચાંને કંઈક ખવરાવી ગઈ. આ બચ્ચાં કેવાં સુંદર છે ! તેમને આપણે ઘેર લઈ જઈશું ? હું અને નાની બેન તેમને રમાડીશું. રમણે કહ્યું કે, લાઈ હર્ષદ, તે બચ્ચાંને આપણાથી ઘેર ન લઈ જવાય. પેલી ચકલી તે બચ્ચાંની મા છે. તેનાં બચ્ચાં આપણે લઈ જઈએ તે બિચારીની સી દયા થાય ? હર્ષદ, તે દિવસે મેળામાં આપણી નાની બેન ખોવાઈ ગઈ હતી તે તને યાદ છે ? હર્ષદે જવાબ આપ્યો, કે હા મોટાભાઈ, તે મને યાદ છે. નાની બેનને બાપા ખોળા લાવ્યા, ત્યાં સુધી બાએ રહ્યા ક્યું હતું. રડી રડીને બાની આંખો ફૂલી ગઈ હતી.

‘રમણે કહ્યું, કે બાઈ હર્ષદ, તેં જરાબર ચાલ રાખ્યું છે. તોં હવે તુંજ કહે કે આ બચ્ચાંને આપણાંથી ઘેર લઈ જવાય? હર્ષદે જવાબ આપ્યો કે, ના મોટાભાઈ, આપણે આ બચ્ચાંને લઈજઈએ તો બિચારી તેમની મા બહુ દુઃખી થાય. રમણે કહ્યું, કે તેમની મા દુઃખી થાય, અને તે ઉપરાંત આ નાનાં બચ્ચાં તેમની મા વગર મરી જાય. હવે હર્ષદ બરાબર સમજ્યો અને બોલ્યો કે મોટાભાઈ, મારી બૂલ ચર્ષ. હવે પછી હું કાઈ દિવસ આવો વિચાર પણ નહિ કરું. રમણે કહ્યું, કે બાઈ તું તારી બૂલ સમજ્યો તેથી હું બહુ રાજ થયો. હવે તું કહી શકીશ, કે જે માણસ આવું કામ કરે તે કેવો કહેવાય? હર્ષદે જવાબ દીધો, કે મોટાભાઈ, તે માણસ હવા વગરનો કહેવાય. રમણે કહ્યું કે બાઈ, તારો જવાબ બરાબર છે. પછી બાગમા રેડીઓ સાંભળીને બન્ને ભાઈ પોતાના ઘેર ગયા.

ઉપરે જણાવેલી વાર્તા નાના બાળકોને કહા પછી તે મંબેદી કેટલાક પ્રશ્નો પૂછીને તેમા રહેલી દયાની ભાવના દઢ કરાવવી.

મુદો બીજો—‘દુઃખી માણસ ઉપર દયા રાખવી.’ આ મુદાને માટે નીચેનું દષ્ટાંત બાળકોને કહેવું.

દષ્ટાંત—હરનારાયણ કરીને એક છોકરો હતો. તેને પાર્વતી નામે એક બેન હતી. આ બન્ને ભાઈબેન ગ્રામણ માસમાં ગોકળ આહમને દિવસે મેળો જોવા ગયાં. તેમના બાપાએ તેમને મેળામાં વાપરવા માટે આહ આહ આના આપ્યા હતા.

બન્ને ભાઈબેન ધીમે ધીમે મેળામાં જતાં હતાં. એટલામાં રસ્તાથી થોડે દૂર દોઢના રકવાનો અવાજ તેમણે સાંભળ્યો. પાર્વતીએ તે તરફ જોયું તો એક ઝાડ નીચે એક બાઈ છાતીપ્રદ રહી હતી. પાર્વતી તરતજ તે બાઈ પાસે દોડી ગઈ. હરનારાયણ પણ તેની પાછળ ગયો. પાર્વતીએ તે બાઈને પૂછ્યું, માજી તમે શા માટે રહો છો? બાઈએ જવાબ આપ્યો, કે બેન, હડખાયું કુતરું કરકવાથી મારો ધણ જો માસ ઉપર મરી ગયો. હાલમાં ધણે વરસાદ પડવાથી મારી કુંપડી પણ પડી ગઈ. ચોમાસાના દહાડામાં હમણા મનુરી પણ મળતી નથી. મારી પાસે બાપા માટે મુઠી દાણાએ નથી. હું બે દહાડાની બૂખી છું, તેથી આ છોકરીને આંગળાએ વળગાડી મેળામાં ‘બીખ’ માગવા જતી હતી. એટલામાં એક દોડતી ગાડીના પૈડાની ધાર આ છોકરીને પગે ઝપટાઈ જુઓ બેન, આ તેના પગમાંથી હજી પણ લોહી નીકળે છે.

બાઈની વાત સાંભળીને પાર્વતીને દયા આવી. તેણે પોતાની પાસે રમાઈ હતો તે કાઢીને પેલી છોકરીને પગે બાંધ્યા. પછી તેની પાસે મેળામાં વાપરવાના આદ આના હતા, તે તેણે પેલી બાઈને આપી દીધા, અને કહ્યું કે માણ, તમે આ પૈસાનું અનાજ લાવીને ખાજો. પેલી બાઈએ પાર્વતીનો ઉપકાર માન્યો, અને કહ્યું કે બેન, ઘેર જતી વખતે તમે અહીં ચર્ચને જાજો.

પછી પાર્વતી અને હરનારાયણ મેળામાં ગયાં. હરનારાયણે તેના આદ આનાનાં રમકડાં લીધાં. મેળો જોયા પછી બંને બાઈબેન ઘેર જવા માટે પાછાં ફર્યાં. પાછાં આવતાં પેલા ઝાડતળે પેલી બાઈ તેમની રાહ જોતી હતી. તેણે પાર્વતીને કહ્યું, બેન તમે બહુ દયાળુ છો. ભગવાન તમારું ભલું કરશે. મેં મારી પાસે મેળગના છોડ વાળ્યા છે, તેનાં આ કૂલ લાવી છું તે તમે લઈ જાઓ. પાર્વતીએ તે કૂલ લીધાં, અને તેના બાઈ સાથે ઘર તરફ ચાલવા માંડ્યું.

ઘેર જઈને હરનારાયણે તેના બાપાને પોતાનાં રમકડાં બતાવ્યાં, અને કહ્યું કે જુઓ બાપા હું આદ આનાનાં આટલાં બધાં રમકડાં લાવ્યો છું. પાર્વતીએ તે તેના બધા પૈસા એક બાયડીને આપી દીધા. તેના બાપાએ પાર્વતીને પૂછ્યું, બેન તેં તારા આદ આના કોને આપી દીધા ? પાર્વતીએ બધી હકીકત તેના બાપાને કહી, અને પેલાં કુલ તેમની પાસે મૂક્યાં; પાર્વતીના દયાળુ કામથી તેના બાપા બહુ રાજી થયા. તેમણે હરનારાયણને કહ્યું કે તારી બેને પેલી દુઃખી બાઈને મદદ કરીને ઘણું સારું કામ કર્યું છે. તેં તે બાઈને કંઈ પણ ન આપ્યું, તે હીક ન કર્યું. તારા મનમાં દયાનો છાંયો નથી, તેથી હું બહુ દિલગીર થયો છું. તારાં રમકડાં કરતાં તારી બેનનાં આ કુલ વધારે કીમતી છે. આ સાંભળી હરનારાયણ પરતાયો, અને બોલ્યો કે બાપા મારી જૂલ યઈ. હવે પછી હું પણ પાર્વતીબેનની પેઠે દુઃખી માણસને મદદ કરીશ.

ઉપરની વાર્તા બાળકોને કહ્ય પછી તે સંબંધી કેટલાક પ્રશ્નો પૂછીને બીજો મુદ્દો દર્શ કરાવવો.

મુદ્દો ત્રીજો—‘આંધળાં માણસ ઉપર દયા રાખવી’, આ મુદ્દો સ્પષ્ટ રીતે સમજાવવાને માટે નીચે લખેલું દૃષ્ટાંત બાળકોને કહેવું.

દૃષ્ટાંત—એક દિવસ સાંજે પાંચ વાગે નિશાળ છૂટ્યા પછી કેટલાક છોકરા ઘેર જતા હતા એવામાં સામેથી એક આંધળો માણસ આવ્યો.

તેણે પેલા છોકરાઓને પૂછ્યું, જમાલપુર દરવાજા જવાનો રસ્તો ખતાવશો ? તે છોકરાઓમાં અમયારામ કરીને એક ખરાબ છોકરો હતો. તેણે પેલા આંધળા માણસને હેરાન કરવાનો વિચાર કરીને કહ્યું કે જમણા હાથ તરફ જાઓ. આ સાંલળી આંધળાએ જમણા હાથ તરફ ચાલવા માંડ્યું. જમણા હાથ તરફ એક ખાડો હતો. તેમાં તે આંધળો પડત, પરંતુ તે છોકરાઓના દયાશંકર કરીને એક દવાળુ છોકરો હતો, તેણે થૂમ પાડીને કહ્યું કે સુરદાસજી, ત્યાંજ ઉભા રહો. પેલો આંધળો માણસ ઉભો રહ્યો. પછી દયાશંકરે તેની પાસે જઈને પૂછ્યું, તમારે ક્યાં જવું છે ? તેણે કહ્યું કે લાર્ઈ, મારે જમાલપુર દરવાજા બહાર જગન્નાથજીના મંદિરમાં જવું છે. દયાશંકરે કહ્યું કે ચાલો હું તમને ત્યાં મૂકવા આવું છું. આ પ્રમાણે કહીને તે છોકરો તેને દોરીને જગન્નાથજીના મંદિરમાં મૂકી આવ્યો.

બીજે દિવસે નિશાળમાં બપોરે અષ્ટોક્તાકની રમ્મ પડી ત્યારે અમયારામે દયાશંકરને કહ્યું, કે તે ગઈ કાલે પેલા આંધળા માણસને જમણા હાથ તરફ જવા દીધો હોત તો ખરેખરી મગ્ન પડત ! દયાશંકરે કહ્યું, તે બિચારો આંધળો માણસ ખાડામાં પડત અને તેનો હાથ કે પગ લાગત તેમાં તને શી મગ્ન પડત ? અરે ! તારામાં દયાનો છાંટોએ છે કે નહિ ? અંધાપાતું દુઃખ કેવું છે, તે તું જાણે છે ? જો હું તને ખતાવું, દયાશંકરે અમયારામની આખો ઉપર પોતાના રૂમાલનો પાટો બાંધ્યો. પછી તેને કહ્યું કે હવે તું અહીંથી આપણા વર્ગમાં જા. અમયારામ ગભરાયો; તે આમતેમ ફાંફાં મારતો આવ્યો, અને એટલા સાથે અર્ધ-કાયો. તે તરતજ બેઠી ઉઠ્યો, કે લાર્ઈ આંધળા માણસની હાલત કેવી હોય છે, તેની હવે મને ખબર પડી. આજથી હું કોઈ દિવસ આવું કામ નહિ કરું. પણ તારી પેકે એવાં માણસને મદદ કરીશ. પછી દયાશંકરે તેની આંખોનો પાટો છોડી નાખ્યો. તે દિવસથી અમયારામ સુધરી ગયો.

ઉપર જણાવેલું દષ્ટાંત બાળકોને કહ્યા પછી તેને લગતા પ્રશ્નો પૂછીને પાઠનો ત્રીજો મુદો દંઠ કરાવવો.

આ પાઠના ત્રણ મુદા લેવામાં આવ્યા છે, અને દરેક મુદાનું એક એક દષ્ટાંત આપવામાં આવ્યું છે. તેમાં પહેલા અને ત્રીજા મુદાનાં બે દષ્ટાંતો ઉપજાવી કાઢેલાં છે; અને બીજા મુદાનું દષ્ટાંત કન્યાવાચનમાળા પુસ્તક પહેલામાંથી જરૂરી ફેરફાર કરીને લેવામાં આવ્યું છે. કન્યાવાચનમાળા પુસ્તક પહેલાનો પાઠ ૨૦ મો 'દયા અને દાન' ગુણો.

બાળકોને નીતિશિક્ષણ આપવા માટે પ્રત્યક્ષ નીતિપાઠો ઉપલા અને નીચલાં ધોરણોમાં કેવી રીતે અપાય તેના નમુના આપવામાં આવ્યા. મહેલાં જ્યારે પ્રત્યક્ષ નીતિપાઠો આપવાની પદ્ધતિ ચાલુ હતી ત્યારે આ પ્રમાણે પાઠો આપવામાં આવતા હતા. હાલમાં પરોક્ષ રીતે નીતિશિક્ષણ આપવાની પદ્ધતિ ચાલુ છે. એટલે બાળકોને એવું પરોક્ષ નીતિશિક્ષણ કેવી રીતે અપાય તેનું માર્ગદર્શન કરાવીને આ લેખ સમાપ્ત કરીશું.

અપૂર્ણ.

સાકરલાલ પુરુષોત્તમ શુક્લ
રિયાઈ હેડમાસ્ટર, પ્રિન્ટિસિંગ સ્કૂલ,
પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ.

ધોરણુ ૪ થું ચિત્રકામ

(ગતાંક ૫૯ ૪૪૬થી ચાલુ)

પદાર્થચિત્ર:—

અગાઉ આપણે પ્રદાર્થ આંખની સપાટીપર મૂકી ચીતરવાનો અભ્યાસ કરી ગયા હીએ, હવે તેવાજ પદાર્થો આંખની સપાટીની નીચે તેમજ આંખની સપાટી ઉપર મૂકીને ચીતરવાનો અભ્યાસ શરૂ કરીએ. પદાર્થ આંખની સપાટીથી નીચે કે ઉંચે મૂકવાથી તેની ઉપરની કે નીચેની સપાટી દેખાય છે. ઉપરની ગોળ સપાટી લંબ ગોળાકારમાં અને ચોરસ સપાટી મેસુરવાટમાં ફેલાઈ જાય છે. વળી સમાંતર લીટીઓ દૂર જતાં નાની દેખાય છે. આ વિષેનું જ્ઞાન પદાર્થનું પ્રત્યક્ષ નિરીક્ષણ કરવાથી મેળવી શકાય છે. પણ તે સર્વે કાગળપર આગેહુજ ચિતરવાના અભ્યાસ વિષે અહીં જણાવવામાં આવ્યું છે.

વર્ગની ગોઠવણી:—

કુદરતી પદાર્થ, રમૂતિચિત્ર, ભાતચિત્ર વગેરે ચિત્રકામના વિષયમાં જે પ્રમાણે શાળાના બીજા વિષયોમાં બાળકોને સાધારણ રીતે એક હારમાં બાંકડાપર બેસાડવામાં આવે છે તેજ પ્રમાણે બાંકડાની ગોઠવણી ચાલી શકે. પરંતુ પદાર્થ પરથી ચિતરવામાં આ ગોઠવણી ખીસકૂલ ચાલી શકે નહિ. માત્ર સરખાતનાં પદાર્થચિત્ર જેમને જડાઈ દોતી નથી તેવા પરથી ચિત્રકામ કરવામાં ઉપલી ગોઠવણ ચાલી શકે.

ધન, નાણાકાર, શત્રુઆકાર વગેરે આકારો પરથી જનતા પદાર્થોનું ચિત્રકામ કરાવવા માટે તે પદાર્થના અખર્ગિદુમાંથી લીટીઓ દોરી તે લીટીના કાટખૂણે લગભગ ૭ ફૂટ દૂર બાળકોના બાંકડાઓ ગોળાકાર કે અર્ધગોળાકારમાં ગોઠવવા નોંધ્યે. એકજ બાળક ખેસી શકે એવી ખાસ બનાવટના બાંકડાઓ હોય તો વધુ સારું.

ઉપર કહેલા નાના બાંકડાઓ ન હોય તો ચિત્રકામ કરતી વખતે વિદ્યાર્થીઓને પદાર્થ જોવા માટે પદાર્થના કાટખૂણે વારંવાર દ્રવું પડે. માટે કાટખૂણે ફરીને જોવાનો અભ્યાસ પણ વિદ્યાર્થીઓએ રાખવો નોંધ્યે.

ઉપલા અભ્યાસનો મહાવરો ન હોવાથી બાળકો ચિત્રકામ આબેહુબ કરી શકતા નથી. સાધારણ વર્ગની અંદર બાંકડાઓની આગળ થોડીક ખુદી જગાઓ રાખવામા આવે છે. જે બાંકડાઓને જરા જરા ઉપર કલા પ્રમાણે ખસેડવામા આવે. તો કેટલીક મુશીબતો દૂર થાય અને બાળકો ચિત્ર બરાબર કાઢી શકે. જે સર્વે બાળકોની ગોઠવણી ન બની શકે તો વર્ગના અમુક વિદ્યાર્થીઓ પદાર્થચિત્ર કાઢે અને બાકીનાઓને ચિત્રકામના બીજા વિષયોમાંથી ગમે. તે એક આપવો; પરંતુ તથા પ્રયોગ આખા વર્ગની સમક્ષ કરવો.

પદાર્થની ગોઠવણી:—

જમીનથી લગભગ ૧૮ ઇંચની ઉંચાઈએ સાધારણ રીતે પદાર્થ ગોઠવવો એ સલાહ ભરેલું છે; પરંતુ આ ઉંચાઈ હર હંમેશા કાયમ ન રાખતાં જુદી જુદી ઉંચાઈથી ચિત્રકામ કરાવવાનો મહાવરો બાળકોએ કરવો નોંધ્યે. માત્ર અમુક એકસ ઉંચાઈથી ચિત્ર પાડવાનો મહાવરો રાખવાથી ન્યારે આખી સપાટીથી ઉપર રાખેલા પદાર્થપરથી ચિત્ર કાઢવા કહેતાં જે લીટીઓ ઉપરથી નીચે બિંદુમાં મળતી હોય છે, તેઓને નીચેથી ઉપર બિંદુમાં મળતી હોય તેમ કાઢે છે. આનું કારણ હંમેશાની એકજ જગ્યા અને વારંવાર એકજ સપાટીપરથી કામ કરવાની ટેવ છે. બાળકો નિરીક્ષણ ન કરતાં વગર વિચારે માત્ર સ્મૃતિચિત્ર કાઢે છે. આવી વખતે શિક્ષકે ખાસ ધ્યાન આપી માર્ગદર્શક થવાની જરૂર છે. અને પદાર્થની ઉંચાઈ દરેક વખતે એક સરખી રાખી ચિત્રકામ કરાવવું નહિ. કોઈ પણ તથા સિદ્ધાંત શીખવવા માટે વર્ગ સમક્ષ મોટો પદાર્થ ઉપયોગમાં લેવો અને તે પદાર્થ પરથીજ અભ્યાસ કરવો.

હિલા કાચની સપાટી વિષે:—

અમુક વિદ્યાર્થી વણા નજળા હોઈ પ્રમાણ નજ સમજી શકે, તેને

હિલા કાચની સપાટીપર ચિત્ર કાઢવા કહેવું અને પછી તે ચિત્ર પરથી પ્રમાણે વિષે તેને સમજાવી શકાશે.

આગળ વધેલા વિદ્યાર્થી માટે વધુ પદાર્થો ગોઠવવા અને તે પદાર્થો સપ્રમાણ ગોઠવાયલા છે કે નહિ તે તપાસવા માટે પેન્સિલનો ઉપયોગ કરવા દેવો. પેન્સિલથી પદાર્થનું માપ કેમ લેવું તે અગાઉ જણાવી ગયા છીએ, અનુભવે પ્રમાણ શોધી કાઢવા માટે પેન્સિલની પણ જરૂર રહેશે નહિ.

યથાદર્શનનો પહેલો મુદ્દો:—

આપણે પદાર્થોને જુદી જુદી સ્થિતિમાં અને જુદા જુદા અંતરે જોઈએ છીએ. આપણી આંખે તેઓનો જે આકાર દેખાય છે, તેવાજ આકાર દૃષ્ટિવિદ્યાનાં નિયમના યથાદર્શન સિદ્ધાંતથી આપણે તેનું ચિત્ર તૈયાર કરીએ તોજ આખેદુજ દેખાય છે. અધા સરખા કદના આકારો આંખની જેમ પાસે કે દૂર જાય તેમ તેઓ મોટા કે નાના દેખાય છે, અને વળી ઓછાવત્તા સ્પષ્ટ દેખાય છે.

શરૂઆતમાં બાળકોને આ બેટો સમજાવવા માટે પારદર્શક કાચની સપાટી પર ચાક વડે જે દેખાય તેનું રૂપરેખાચિત્ર કાઢવાનો અભ્યાસ કરાવવો. બાળકો કંઈકે સમજતા થાય પછી કસ્થિત ઉભી સપાટીપર આંગળીથી રૂપરેખાચિત્ર કાઢવાનો મહાવરો કરાવવો, અને પછી કાગળપર કાઢવા સૂચના કરવી.

આ રીતે જે દેખાય છે તેનું આખેદુજ ચિત્ર તૈયાર થાય છે જેને યથાદર્શન સિદ્ધાંતથી તૈયાર કરેલું ચિત્ર કહી શકાય છે.

ધન પદાર્થ આંખની સપાટીની નીચે મૂકેલો હોય તો તેની જમણી, ડાબી અને ઉપલી ત્રણજ સપાટી દેખાતી હોય છે, બ્યારે ખરી રીતે એ વસ્તુને છ સપાટી હોય છે પણ તે દરેક અહીં આપણા જોવામાં આવતી નથી. આવા આવા ઘણા મુદ્દાઓ અને પ્રમાણો બાળકોને સમજાવવા માટે પારદર્શક કાચની ઉભી સપાટી ઘણીજ ઉપયોગી છે.

ધરની કાચની બારીમાંથી દેખાતા દ્રશ્યનું ચિત્ર તેજ કાચપર ચાક વડે ચીતરવું. આમ વારંવાર મહાવરો કરવાથી કાચની સપાટી કે કસ્થિત સપાટીની જરૂર રહેશે નહિ. આમ પ્રમાણસર રૂપરેખા ચિત્ર કાગળપર આખેદુજ કાઢી શકાશે.

નીચેની બાજતો શિક્ષકે કા. પા. પર કે બીજા પ્રયોગોદ્વારા બાળકોને સમજાવવાની ખાસ જરૂર છે.

પદાર્થચિત્ર માટે ખાસ જરૂરી સૂચનાઓ:—

૧. એક બીજાની સમાન્તર આડી લીટીઓ એક સપાટી કે સ્વતંત્ર જુદી સપાટી પર પડેલી હોય તે દૂર જતાં એકજ સંયોગબિંદુને મળે છે. દા. તરીકે દરસખંધી જમીન કે ભીંત, છત અને રાય રચીલું રેલ્વેના પાટા, તારના ચાંલલા, પૂવનો દેખાવ વગેરે.
૨. લીટીઓ દૂર જતાં જે એક સંયોગબિંદુને મળે છે તે સંયોગબિંદુ આંખની સપાટી પર આવેલું હોય છે.
૩. આંખની સપાટી જુદી જુદી ઉંચાઈએ હોય છે. જેમકે બોંય પર બેઠેલા, ખાંડા પર બેઠેલા અને ઉભા રહેલા બાળકોને તેમની ઉંચાઈ પ્રમાણે તે જુદી જુદી હોય છે.
૪. ભૂમિતિના નિયમો જેવી જે સમાન્તર લીટીઓ દૂર જતાં મળતી નથી તે સમાન્તર લીટીઓ કાગળની નીચલો ધારની સમાન્તર રહે છે. દા. તરીકે જમીનની, ભીંતની કે છતની આ લીટીઓ આડી સીધી લીટીઓ હોય છે.
૫. એક સરખા પદાર્થો અમુક અંતરે મૂકેલા હોય તે દૂર ને દૂર જતાં નાના ને નાના દેખાતા એક બિંદુમાં મળી જતા દેખાય છે. જુદી જુદી ઉંચાઈએ ગોળાકાર સપાટી અથવા ચોરસ સપાટીનો આકાર કેવો દેખાય છે તે વિષે પ્રયોગ કરવા વિષે.

વર્ગ સમક્ષ શિક્ષકે પ્રયોગ કરી બતાવવો:—

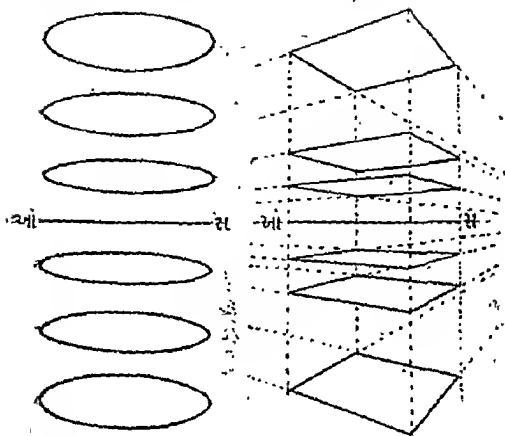
આંખની સપાટી પર ગોળાકાર કેવો દેખાય છે અને તેનું ચિત્રકામ કેમ કરવું તે વિષે ત્રીજા ધોરણમાં શીખી ગયા. હવે શિક્ષકે ત્રીજા ધોરણમાં ઉપયોગમાં લીધેલાં લાકડાના બે પાટીઓને અહીં ફરી ઉપયોગ કરવો.

બાળકોની આંખની સપાટીએ લાકડાના ગોળ પાટીઆને રાખી પછી ધીમે ધીમે ઉપર લેતા એમ થોડે થોડે અંતરે હંચું રાખી તેઓને કયા ભાગ દેખાય છે તેનું નિરીક્ષણ કરવા કહેવું. અને તેવીજ રીતે આંખની સપાટીની નીચે જતાં શું ફરક પડે છે, કયા ભાગ દેખાય છે, વગેરે પ્રશ્નોદ્વારા માહિતી આપવી.

અહીં આકૃતિઓ આપવામાં આવી છે તે પ્રમાણે વર્ગ સમક્ષ શિક્ષકે પ્રયોગ કરી બતાવવા.

ઉપલીજ રીતે ચોરસ લાકડાના પાટીઆ પરથી ચોરસ આકારના બેદો સમજાવવા.

આવા પ્રયોગોથી બાળકો વસ્તુની હિપલી કે નીચલી સપાટી કેવી દેખાય છે અને તેનાં કારણો શું છે તે પણ સમજી શકશે.

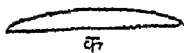

લંબગોળાકાર ચીતરવા વિષે:—

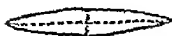
સરખાતમાં ઘણા વિદ્યાર્થીઓ લંબગોળાકાર કાઢવામાં ઘણી ભૂલો કરે છે. ગોળાકારની લંબાઈ આગળનો છેડો એકદમ અણીવાળો કે વધુ પડતો ગોળાકાર કાઢે છે. ગોળાકારની મોટી વ્યાસરેખાની હિપલી બાબુએ અર્ધ ગોળાકાર કાઢે છે અને નીચેનો અર્ધગોળાકાર કાઢતા નથી. (આં. ક. લ.)

આવી આવી ઘણી ભૂલો કરવામાં આવે છે. પદાર્થ આંખની સપાટી નીચે મૂકવાથી વર્તુલાકાર જે લંબગોળાકારમાં ફેરવાઈ જાય છે, તેવા લંબગોળાકાર કાઢવા માટે એક આડો મોટો વ્યાસ અને બીજો ઉભો નાનો વ્યાસ એક બીજના મધ્યબિંદુએ કાટખૂણે મૂકવા જોઈએ, પછી છટાદાર રેખાથી લંબગોળાકાર કાઢવો જોઈએ. (જુઓ આકૃતિ ૪)

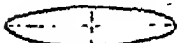
આ રીતે દરેક પદાર્થના હિપલા તેમજ નીચેના લંબગોળાકાર કાઢવાનો અભ્યાસ આ ધોરણમાં ખાસ કરવાનો છે.

ક

ચ

ગ

સરખાલમાં બાળકો પદાર્થ પરથી માત્ર લંબગોળાકાર બરાબર કાઢતાં શીખે પછી, બાળા પદાર્થનું ચિત્રકામ કરતાં શીખવવું. ઉપર નીચેના લંબગોળાકાર કાઢતા ન આવડે તો પદાર્થ આખો કાઢી ન શકાય, માટે એ બહુજ ઉપયોગી છે. દરેક પદાર્થમાં તે જોવામાં આવે છે.

અપૂર્ણ:-

દમન મહેતા

અમેરિકાની આગગાડી

લોસ એન્જેલોસથી નીકળી ન્યુયોર્ક ટર્મીનસ સુધી એક નવીન પથનવેગી ગાડી પહેલીવારજ થોડાં વર્ષ પહેલાં દોડી હતી.

એ નવીન ટ્રેનનું નામ “એમ-૧૦,૦૦૧” રાખવામાં આવ્યું છે.

ટૂંક સમય, ખર્ચ ઓછો, સુખસગવડ અને સહીસલામતી કોને ન ગમે?

આ ટ્રેનને નિહાળવાને મનુષ્યની મેદનીયી રચના ચીકાર ભરાઈ જાય છે.

આ ગાડી આપણી સાધારણ ગાડી જેવી નથી. એના ડબ્બાઓ એલ્યુમિનીયમમાંથી કરવામાં આવ્યા છે.

એલ્યુમિનીયમ હલકું છે તેથીજ તેમાંથી વિમાનોની પાંખો તૈયાર કરવામાં આવે છે. એના પર ઘસારો પુષ્કળ લાગવાથી એનો ઉપયોગ અત્યાર સુધી છૂટથી થતો ન હતો; પરંતુ અંદર ખીણ ધાતુઓના મિશ્રણને પરિણામે જે નવીન ધાતુ તૈયાર કરી છે, તેની અંદર વજનમાં હલકાપણું અને યોગ્ય મજબુતાઈ પૂરતા પ્રમાણમાં આવી છે.

હાલમાં વપરાતી ટ્રેનોના ડબ્બા ઝડપે જે ખરડને લઇને અંતર રહે,

-છે, તેવું અંતર આ ગાડીના ડબ્બાઓમાં રાખવામાં નથી આવ્યું. એના ડબ્બાઓ વળાંકમાં તૈયાર કરવાથી હવાનું દબાણ અને સુસવાટા એ ડબ્બાઓને ખૂબ ઓછા લાગે છે.

આપણે સાધારણ દષ્ટિએ ખાસ જોઈું છીએ તેના વિના જોઈએ તો આપણને ટ્રેન સળંગ એકજ ડબ્બાની બની હોય એમ લાગે છે, કારણ એના ડબ્બાઓની એવી અંતર્ગત વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે, એક ડબ્બો બીજા ડબ્બા સાથે એવી સુંદર રીતે જોડવાઈ જાય છે કે આપણને આ ટ્રેન સળંગ છે એવો આભાસ થાય છે.

પરંતુ એમ નથી. “એમ-૧૦,૦૦૧”માં છ ડબ્બા છે, બ્યારે નવીન બનનારી ગાડીઓમાં નવની સગવડ થશે.

ટ્રેનના ડબ્બાઓનું બંધારણ પણ એટલી સુંદર શાસ્ત્રીય પદ્ધતિઓ અને સિદ્ધાંતો અનુસાર કરવામાં આવ્યું છે કે જેથી ગુરુત્વબિંદુ રેલવેના પાટાઓથી ફક્ત વીસ ઈંચ દૂર રહે છે. એ ખૂબીના પરિણામે ગમે તેટલી ઝડપી ગતિથી ગાડી ફોડતી હોય, અને ગમે તેવા વાંકાચુકા રસ્તાઓ આવે છતાંય ગુરુત્વબિંદુ નીચું હોવાથી ગાડી પાટા પરથી હિતરી પડતી નથી; પરંતુ સહેલાઈથી વળાંકો પસાર કરી જાય છે.

આવા છ ડબ્બાઓની “એમ-૧૦,૦૦૧” બની છે. તેમાં એકની અંદર ડીસલ મોટર જોડવી છે, બીજો ડબ્બો દપાલ અને સરસામાન માટે છે, અને બાકીના ચાર ડબ્બાઓ હિતારો માટે છે. છેલ્લો ડબ્બો ખાસ ખૂબીથી તૈયાર કરવામાં આવ્યો છે. એમ કરવાનું કારણ હવાનું દબાણ ઓછું રહે એટલુંજ છે.

એ ટ્રેનમાં ૧૨૪ (પેસેન્જર) હિતારો માટે સગવડ છે. ઉપલી બેઠક પરના હિતારના માટે ખાસ અલાહીદી સગવડ કરવામાં આવી છે.

એકાંત પ્રિય એકાકી મુસાફર માટે ઓજમાં ઓછી મહેનતે સરખી જાય એવા એલ્યુમિનીયમના પડદાઓ છે. નીચે હિતરવાને માટે પગવારમાં જોડવાઈ જાય એવી નાનકડી અને નાણુક સીડી છે.

ઉપલી બેઠકવાળા હિતારો સહેલાઈથી અને જરૂરે અગવડ વિના કપડાં પહેરી અગર કાઢી શકે એટલા માટે દાદર પર નાનકડા પડદાઓ રાખેલા છે.

એની અંદર યંત્રોની જાળ ખીજાવવામાં આવી નથી. માત્ર એકજ યંત્ર જોડવામાં આવ્યું છે. ડીસલ એન્જિન એન્જનથી વીજળાકયક્તિ ઉત્પન્ન કરવામાં આવે છે. એ પાવરથી મોટર ચાલે છે, અને ઇલેક્ટ્રિક મોટરના જળથી પૈડાં ચાલે છે.

સાધારણ કંત્રોત્તુ કામ જાણનાર માણસ પણ આ ડીસલ એન્જિનની શારવણ સહેલાઈથી સમજી શકે છે.

આટલું મોટું બળ ધરાવતું એન્જિન ફક્ત ૨૦ ફુટ લાંબી, ૮ ફુટ ઉંચી, અને ૬ ફુટથીયે ઓછી પહોળાઈની જગ્યામાં સમાઈ જાય છે !

સાધારણ વરાળથી ચાલતા એન્જિનના ઉપર ધુમાડાના માટે ચીમની છે, તેવીજ નાનકડી ગળણી જેવી ચીમની આ એન્જિન માટે છે. મોટરમાં જેવી રીતે પાછળથી ધુમાડા નીકળે છે, તેવીજ રીતે આ ડીસલ એન્જિનની અંદરનો ધુમાડો પાવરહાઉસ મચાળેથી આ નાનકડી ચીમનીમાંથી નીકળે છે.

આ યંત્ર ઉપર દેખરેખ રાખવા માટે એકજ નિષ્ણાત રાખવામાં આવેલ છે.

વરાળથી ચાલતી સાધારણ ટ્રેનોના ફાઈવરોની માફક એનાં કપડાં મેલાં નથી હોતાં. સ્વચ્છ વસ્ત્રમાં સજ્જ થઈને એ એકલે હાથે યંત્રો પર ખરાબર કાબુ રાખે છે.

એના માટે બહારનો દેખાવ જરાયે અડચણ સિવાય બેઈ શકાય એવી ઉંચી ખેઠક બનાવી છે. એ ખેઠક પર બેસીને દૂર દૂર સુધી નજર રાખી શકાય છે. વળી એ ટ્રેનનો રંગ પીળો અને તપખીરીઓ છે. આ રંગોની પસંદગી કરવાનું કારણ એટલુંજ છે કે એ ધણે દૂર સુધી બેઈ શકાય છે.

પહેલાં જે વખત લાગતો તેના કરતાં આ ટ્રેન યથાર્થી લગભગ સાડા ચૌદ કલાકનો ફાયદો થશે એવી મણતરી છે.

લોસ એન્જેલોસથી ન્યુયોર્ક ટર્મિનસના ૩૫૦૦ માઇલનું અંતર દોડતાં “એમ-૧૦,૦૦૧”માં ૨૦૭૯ ગેલન ઓઇલ વપરાય, અને તેનો ખર્ચ ગણતા દર માઇલે લગભગ રૂ. ૬ સેન્ટસ (એટલે કે લગભગ ૧૬ આનો) આવે જ્યારે કોલસાથી ચાલતી ટ્રેનમાં દર માઇલે ૫૬ સેન્ટસ કોલસો વપરાય છે, અને એ રીતે લગભગ ૮ સેન્ટસનો (૪૬ આનોનો) ખર્ચ આવે છે.

આગગાડીના ઇતિહાસમાં આ નવીન સાધસે મુવર્થ અક્ષરે પલટો આણ્યો છે. પહેલાં લોકડાં લાવીને ચલાવવામાં આવતાં વરાળએન્જિનો, અને પાછળથી કોલસાના બળતણથી ચાલતાં એન્જિનોને આ નવીન સાધસે દૂર દૂર જૂતકાળની કિલિંગમાં હડસેલી મૂક્યાં છે.

રાજમોહન મદ ગુરમોહન મદ કડીવાલા

આ. ચિ. તાલુકા રૂઢા, પાલનપુર.

નવીન યુક્તિ

અમેરિકામાં ધણીવાર જેલની મળ્યુત દિવાલો અથવા મળ્યુત જાડા સળીઆઓ તોડી શુનેગાર કેદી છટકી જાય છે, એવું આપણે સાંભળીએ છીએ. એ નાસલાગ જાડું યા મંત્રતંત્રથી થતી નથી; પરંતુ સફાઈથી પોતાની સાથે છુપાવી રાખેલાં પોલાદનાં હથિયારો વડે તે સળીઆઓ કાપી રોકે છે અથવા તે કાઢીને કાઢી હથિયારો વડે તે નાસવા શક્તિમાન થાય છે.

— આવા કેદીઓ માટે હમણાજ એક નવીન યુક્તિ અજમાવવામાં આવી છે, અને એ આખાદ પાર પડી છે.

જેલખાનાના દરવાજાની અંદર દાખલ થતાં વારજાને કોઈ પણ પ્રકારનું હથિયાર કેદીએ સંતાડી રાખ્યું હોય, તો જેલના દરવાજા પર એક લાલ બત્તી થાય છે. એટલે તરતજ કેદીની બારીક જડતી લઈ છુપાવેલાં હથિયાર શોધી કાઢવામાં આવે છે.

એ વિગતની કળા છે. જેલના દરવાજાના બારણામાં ધાતુનાં ત્રણ સમાંતર શુંચળાં રાખવામાં આવે છે. એમાંના વચલા શુંચળામાં વિદ્યુત પ્રવાહ સતત વહે છે, અને બાકીનાં બે શુંચળાં વિદ્યુતપ્રવાહ હિપરોકટ વચલા શુંચળામાંથી પકડી લે છે.

દરવાજામાં દાખલ થનાર વ્યક્તિ પાસે કોઈ પણ જાતનું હથિયાર હોય તો પેલા બે બાણુ પર ગોઠવેલા શુંચળામાંના વિદ્યુતપ્રવાહને આંચકા લાગે છે, અને તરતજ આંખના પલકારા જેટલા સમયમાં એક લાલ બત્તી દરવાજા પર ઝળકે છે.

દરવાજા આગળ ખેડેલ પહેરગીરની નજર પેલી બત્તી તરફ જતાં વેંત કેદીની બારીક જડતી લેવામાં આવે છે, અને તરતજ ગમે તેવા કાળેલ ને લખંકર કાઢતી પાસેથી એને નાસવામાં મદદરૂપ થઈ પડનાર હથિયારો જપ્ત કરવામાં આવે છે.

હવે કેદીઓની કરામત કામ લાગશે નહિ.

પણ આ તો અમેરિકાની વાત ય. આપણા દેશમાં તો કેદખાનામાં કેદીને દાખલ કરે છે, તે વેળા ધણે ભાગે એને સંપૂર્ણ ન વસ્ત્રો કરીનેજ એની જડતી લે છે, અને પછીજ એને જેલની અંદરની બાણુ લઈ જાય છે. એટલે આ યુક્તિની આપણા દેશમાં જરૂર પડે એમ જણાતું નથી.

રાજમોહમંદ તુરમોહમંદ કડીવાલા

આ. શિ. તાલુકા રેલ્વે, પાલનપુર.

ઘોરણ તાલુકા

વિષય :—સાધવાયામ. (હિલ)

સાં હેતુ :—શારીરિક, માનસિક અને નૈતિક વિકાસ સાધવાનો.

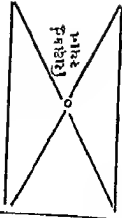
વિન હેતુ :—વ્યવસ્થિત રીતે સમગ્ર કસરત અને રમતની તાલીમ આપવાનો.

સાધનો :—એકાદશ વર્ગની ગાદવણી માટે લીટીઓ, કુંડાળાં, લાકડીઓ, દોરી, દડા, સિસોટી, શેતરંજ વગેરે.

આયામ શિક્ષક :—પંડ્યા હરિશંકર ધર્મેશ્વર.
 ડ્ર. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ, આગાવાદ.
 સમય :—૩૦ મિનિટ.

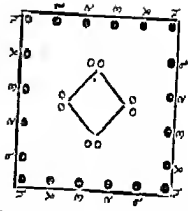
પાઠના વિભાગ	પાઠના મુદ્દા	શિક્ષણ-શૈલી	વિત્રા વગેરેની તોધ
સાધનો	પૂર્વ તૈયારી	જમીન ઉપર વર્ગની ગાદવણી માટેની લીટીઓ, 'આકૃતિઓ', ફૂલ-પટ્ટી, દડા, દોરી, લાકડીઓ, શેતરંજીઓ, સિસોટી, ચિત્રા વગેરે સાધન. સામગ્રીના ઉપયોગની સૂચના. ચોમ પોશાક વગેરેની સમજૂત અને હાથગાથો, જેમાં ન થઈ જતાં ચાલના ચાલના શા માટે રહેલું અને કેવી રીતે ઉભા રહેલું તેની સમજ વગેરે માર્ગદર્શક સૂચનાઓ સાથે પૂર્વજ્ઞાનની કસોટી કરવા આરંભમાં નીચે મુજબની કૃતિઓ કરાવી ભેષ રજૂઆત કરતાં નવી કૃતિઓની સમજૂત આપતાં થીખનવી.	ઉચ્ચાઈના કમ મુજબની ગાદવણી. એક કલાક નીચાથી ઉઠે.
પૂર્વજ્ઞાનની કસોટી	આરંભ	એતના 'ભગ્વતિ' લાવવાની બંધન વિનાની છુટી છવાણી ચપળ હાલગાથો. વ્યક્ત રચનાઓ. કમવાર ઉચ્ચાઈ પ્રગાળી.	૦૦૦૦ ૦૦૦૦ ૦૦૦૦ ૧૨૩૪, ૧૨૩૪, ૧૨૩૪.

દેવ કતાર

વ્યૂહ રચનાઓ.

ચો કતાર

‘નીચાથી-ઉંચા’, સરખે અંતરે ગોઠવાઈ જતાં, દટાર ઉભા રહેતાં, રિયર થતાં, ધધારા મુળ્ય કૃતિ કરતાં, સિસોટીના અવાજ ઉપર એકદમ રોકાઈ જતાં, ચાલાકીથી ચૂપચાપ ચામતાં, ભેગાં થતાં, વિખરાઈ જતાં, વ્યૂહમાં ગોઠવાઈ જતાં આવડે છે કે કેમ તેની કસોટી કરવી.

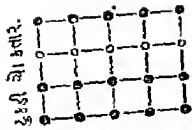
આજે આપણે એક સ્પર્ધાની રમત રમવાની છે, તે કેવી રીતે રમવી તે થોડી નવી કૃતિઓ શીખ્યા બાદ બતાવીશ.

નવી ‘કૃતિ’ શી રીતે કરવાની છે તેની સમજૂતી આપતાં કૃતિ કરી બતાવવી. સમન્થાની ખાતરી કરી લેવી. બાદ આગ્રાઓ (હિંદીમાં) આપી, કૃતિઓ કરાવવી. દરેક બાળક પર ચપળ દષ્ટિ રાખી તેની બોડખાંપણ બાણી, તેનું કારણ શોધી સુધારવા પ્રયત્ન કરવો.

બાળકોને પાઠ કંટાળાભર્યો ન લાગે, માટે એકની એક હાલતમાં લાંબો વખત ન રોકી રાખતાં જુદી જુદી રીતે ફરી ફરી તાલીમ આપી ભૂલ સુધારવી; અને મોટે ભાગે શરીરના તમામ અવયવોને કસરત મળે, તેવી જાતની હીલચાલો બાળકની શક્તિ અને સમયનો વિચાર રાખી આપવી.. ત્યારબાદ

નવી કસરતો રજુઆત

શરીરના તમામ અવયવોને કસરત મળે તેવી તાલીમ

આળશોને હજારી છૂટા સ્વતંત્ર રીતે રમવા દેશ રમત માટેની ગોદવણ કરવી.

ગોદવણી પૂરી થયે બાળકોનું લક્ષ્ય જેઠી હરિશ્ચંદ્ર માટે દુકડીઓમાં ગોઠવી રમતની સમજૂતી આપી, ખાતરી કરી, રમત શરૂ કરીશ. તેમને દુકડીઓમાં હરિશ્ચંદ્ર અને બુદ્ધસે વધારવા યોગ્ય હિતોજન આપી, હિતસાહ સાથે નીતિનિયમોનું પાલન કરાવતો રહીશ.

જો વખત હશે તો સંઘમાં તાલબદ્ધ ગતિથી લાકડી સાથે ડ્રિસના થોડા ફાવ શીખવીશ. (વાજિત્રતા ઉપયોગ સાથે) જુદી જુદી રીતે આવર્તન કરાવી પાઠ પૂર્ણ કરી એક હારમાં સમેટી વંદન કરાવી, ટટાર ચપળ ગતિથી ચલાવી સીધી હાથમાં વર્ગમાં મોકલી પાઠ પૂર્ણ કરીશ.

હરિશ્ચંદ્રની રમત
સાધન સાથે

રમતની
તાલીમ

સંગીત સાથે
વ્યાયામ, વંદન,
વિસર્જન

તાલબદ્ધ
ગતિથી
કરવાની
કૃતિઓ

ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ

(ગત્રાંક પૃષ્ઠ ૪૭૮ થી ચાલુ)

પાઠ ૬ દ્વે

પાઠનો આરંભ.—

૧. વારાફરતી એકલા અને બેડીધર સાથે—નાના નાના કૂદકા મારવા.
કૂદતો બિમ્બિ.

પાછળ એક પગ જાલવો, બીજા પગ ઉપર ઉભા રહો. ગોળ ગોળ ફરતા તે જગા ઉપર ઉંચા કૂદકા ભરો.

૨. છૂટથી દોડવું, ધસારો ચતા ઉંચે કૂદવું. ચાલતાં ચાલતાં ફેરફાર કરી પાતી ઉપર ચાલવું, અંગુઠા ઉપર ચાલવું.

હડાની છૂટ રમત. (પાઠ ૫ મો)

૩. છૂટથી (ઘોડા માફક) કૂદવું, ધસારો ચતાં ઘરમાં દોડી જવું, બીજા ધસારો ચતાં કુંડાળામાં ગોઠવાઈ જવું. ફરી ફરી એ ક્રિયા કરો. કુંડાળામાં હાથ પકડી આંગળાઓ ઉપર ઘોડા પગલું ભરી બાજુએ બાજુએ. દા. ત. ડાબી બાજુ ૧૨, જમણી બાજુ ૧૨, (વર્ગ ગણો). હાથ મૂકી દો, સૂચના પ્રમાણે આગળ નાનો કૂદકો ભરો, પાછળ કૂદકો ભરો અથવા અવળા ફરો.

ધડની કસરત.—

(ક) કૂદી પગ પહોળા કરો. નીચા વળો અને બંને હાથે એક ઘુંટણ પકડો અને માથું ઘુંટણ સુધી લાવો. (ઘુંટણ સીધા) બંને બાજુએ એ ક્રિયા ફરી ફરી કરો.

[હુંડીઉ વાળી સૂવો, પગ હવામાં ઉંચા લાંબા કરો અને નીચા લાવો. પલાંઠી વાળી અંગુઠા પકડો અને પાછળ નગર કરવા માટે ફરો.]

(ઘ) પગ પહોળા કરો, નીચા વળો અને બંને હાથે એક ઘુંટી પકડો. બંને બાજુએ ફરી ફરી એ ક્રિયા કરો.

ગમે ત્યાં વાનરદોડ કરો. (પાઠ ૩ નો)

(ઙ) બંને તેટલા નાના, ઉંચા અને ટટાર થાઓ. (પાઠ ૧ નો)

[પત્તાંહી વાળી બેસો. માથા વડે જમીનને અડકવા મૂન કરો અને અસહ શિથિમાં આવી જાઓ. પાઠ ૪ થો]

[ચત્તા મુઠ્ઠા રહો. પગ ઉંચા કરી હવામાં ખામસિક્કલ ચલાવવાની ક્રિયા કરો.]

(ચ) વાલબેદકમાં બેસો. પોતાની જગા ઉપર દોડો. (પાઠ ૬ થો). સમતોલપણાની-સમધારણની કસરત.

(ક) છુટથી દોડો, ઇશારો થતાં આંગળીના ટેકા સાથેની વાલબેદકમાં બેસો. છુટણુ ઉપર હાથ મૂકી ઉભા થઈ જાઓ (પાઠ ૫ થો). ફરી ફરી એ ક્રિયા કરો અને ત્યાં આંગળીઓ ઉપર મુપમુપ ચાલો, ઇશારો થતાં ક્રોધ દિવાલને અડકવા દોડો, શિલ્પક અને તેટલાંને પકડી પાડવાં.

(લ) છુટથી કૂદવું, ઇશારો થતાં એક પગ ઉપર ઉભા રહો, જમીનને આંગળીઓ વડે અડકો, અથવા હાથ ખાલુએ રાખી એક પગ ઉપર ઉભા રહો. ફરી ફરી એ ક્રિયા કરો. છુટથી (ધીમા) કૂદકા બારો, ઇશારો થતાં બેડીદાર પસંદ કરો. પોતાની જગા ઉપર કૂદવાનું શરૂ કરો અને પગનાં આંગળાં ઉપર ઉભા રહો.

(ઞ) છુટથી દોડો, અને ફેરફાર કરીને ચાલવા માંડો. ઇશારો થતાં દોડીને ખૂબ છુટી બે હાર બનાવો. પાછળ એક પગ પકડી તેજ જગા ઉપર ગોળ ગોળ ફરતાં હિમા કૂદકા મારો. ઇશારો થતાં સામી હાર તરફ દોડી જાઓ અને પહેલાંની માફક એક પગ ઉપર ઉભા રહો. ખીજા પગ ઉપર ફરવાની વગેરે ક્રિયા ફરી કરો. કામરૂ કૂદકો બરત્તાં બરત્તાં બેડી-દારને મળે (પાઠ ૫ થો), હાથ મેળવો અને ગોળ ગોળ થોડું થોડું ફરો. ઇશારો થતાં પાછા લીટી ઉપર દોડી જાઓ અને ફરી ફરી એ ક્રિયા કરો.

(ત) ગમે ત્યાં સસલાની માફક કૂદકા બારો, ઇશારો થતાં ખાલુ ઉપર હાથ રાખી પગનાં આંગળા ઉપર ઉભા રહો.

કૂદકા—

૧ પહેલો ચતો ઝરો કૂદી જાઓ.

૨ સીડી ઉપર જવું અને દોડતા નીચે ઉતરવું અને છેલ્લે પગથી-એથી કૂદકો મારવો. (પાઠ ૩ થો)

૩ પહેલો ચતો ઝરો કૂદી જતાં નાચકતી પાછળ જવું, પછી દોડવું કે શિલ્પકે-આવી રાખેલ લાકડી કે દોરકા ઉપરથી કૂદી જવું. (૪)

રમતો—

૧ અનુકરણની રમતો—

દા. ત. રમતના મેદાનમાં એક છોડેથી બીજો છોડે ચરતના ઘોડા-ઘોડાવવા. વાનરદોડની હરિકાર્ષ અથવા સસલાની માફક કૂદકા ભરવાની હરિકાર્ષ (માત્ર હુકાં અંતરો.)

પક્ષીઓ ઉડે. બાજપક્ષીઓ પાછળ ઉડી તેમને તેમના માળામાં પાછાં હાંકી કાઢે. જેઓ પકડાય તે બધાં બાજપક્ષી બને.

૨ છુટથી રમવું. કેટલાક ગોળ પટામાંથી કે કાગળમાંથી દોડા પસાર કરે, કેટલાક દોડા અક્ષણી કૂદાવતા દૂર (કાણુ લાંબો વખત દોડા કૂદતો રાખી શકે છે; પછી દોડતાં દોડતાં).

૩ મધર હબબાર્ડ—ભુરા કાકા.

૪ દરીઓ અને તેનાં છોકરાં—માછલાં.

છઠ્ઠા પાઠની નોંધ

જરૂરી સાધનો—

પહેલો ચતો ઝરો.

દરેક માટે એક દોડા.

લાકડી કે દોરડું.

ગોળ પાટા કે લોઢાનાં ચક્ર.

આરંભ—

૧ કૂદતો જિમિ બાળકો છુટા છુટા શિક્ષક સાથે ઉભા રહે છે. શિક્ષક જિમિ તરીકે કેટલાક જુદી જુદી ગતના કૂદકા ભરે છે. બાળકો તેનું અનુકરણ કરે છે. પછી નિશાની ચતાં-શિક્ષક ઉભો રહે અથવા તાળી પાડે વગેરે-બાળકો સામી દિવાલ તરફ દોડે છે અને શિક્ષક તેમને પકડવા પાછળ પડે છે. પછી કૂદતા જિમિ તરીકે બીજા બાળક પસંદ કરી રમત આગળ ચલાવવામાં આવે છે.

૩ ઘરમાં દોડી જાઓ. સમૂહની પહેલી રજઆત. તે માટે જરૂરી લગભગ સરખી સંખ્યાના ત્રણ કે ચાર સમૂહ પાડવા એ શિક્ષક માટે સલાહ ભરેલું છે. દરેક સમૂહને એક નામ આપો (પક્ષી, માછલી, પ્રાણી, વગેરે) અને તેમને તેમના ખૂણા તરફ મોકલી આપો. સમૂહનું નામ બોલવામાં આવે એટલે બાળકો પોતાની જગ્યાએ કૂદે, ગોળ કરતાં નામે,

સંકેત્યાઈ ખેસે વગેરે તેમને પોતાના સમૂહનું નામ યાદ રાખવા મદદ કરવા આ સારી યુક્તિ છે.

૪૬ (ક) પક્ષાંહી વાળી બેસવું, અંગુઠા પકડવા અને પાછળ જોવા ફરવું. પીઠ સીધી હોવી તટાર રાખી બેસવા બાળકોને ઉત્તેજન આપે; હીલચાલ વખતે “ગરદન તટાર રાખવા” બાળકો લાંબી સીધી પીઠથી બેસે તેને માટે અને “કાણુ ગરદન વધારેમાં વધારે ફેરવી શકે છે (શરીર અને માથું બેને ફેરવવા) તે જોવા માટે ઉત્તેજન આપવું.

આજ્ઞા—તમારી પાછળ શું છે તે જોવા બંને તેટલા વધારે ફરવું.

ફોર ! હવે બીજી બાજુએ—ફોર ! (જ્યાં તક વનસકે પોછે દેખાનેકો ધૂમો) —ધૂમો (ફિરો)—ઢુસરી વાજુ-ધૂમો (ફિરો) :

૪૬ (ગ) પીઠ ઉપર—ચતા સુવું, આધસિક્ષક ફેરવવી. જોરથી દૂર સુધીની પગ ફેરવવાની ગતિને ઉત્તેજન આપે, શિક્ષકની સૂચના પ્રમાણે પગ ઉઠાવવા કે ધીમા ફેર, અથવા પેતાની કસ્ટના પ્રમાણે ગતિ સમજાવવા બાળકો ક્રિયા કરે.

ફૂદકો ૧ પહેળો ચલો કરો ફૂદો જવો. રમતના મેદાનમાં ચાક વડે એક કે વધારે ફૂદકા માટે સીધા પટા દોરવામાં આવે છે કે દોરકાં પાથરવામાં આવે છે તેમને પહેળા ચલો કરો સમજવાના છે. બાળકો શિક્ષક કે નેતાની પાછળ મેદાનમાં જુદી જુદી બાજુએ જાય છે અને કરો પાસે આવે ત્યારે તે ફૂદો જાય છે. સૌથી વધારે પહેળા ભાગ ઉપર ધર્મને દેટલાં બાળક અંદર પગ દીધા વગર, પોતાના પગ પલાળ્યા વગર, ફૂદો જાય છે તે જોવું.

૨. રમતો. ફેરક અવળતાની ક્રિયા માટે જગા નક્કી કરી રાખવી જોઈએ, બાળકોને પોતાના જોળપાટા (ધાતુનાં કે લાકડાનાં જોળ કડાં) એકબીજામાં રાખવા, તેમનો ફટકો મારી બહુ દૂર ન કરવા ઉત્તેજન આપવું. હાથ અથવા લોકડીનો ઉપયોગ થાય.

૩. ભુરા કાકા. બાળકો શિક્ષક (ભુરા કાકા) પાછળ દોડે કે ફૂટે. શિક્ષક એક કલ્પિત કથાટ આગળ ઉભો રહે (પાછળ દોડતાં બાળક ગાય). બાળકો ફરી ફરી પૂછે, “ભુરા કાકા કથાટમાં બાજી છે ?” શિક્ષક હા, છે તો ખરો, જોઈ છું વગેરે કહે તો બાળકો રાહ જુવે. જો “ના” કહે તો બાળકો ઘેર (પોતાના ખૂણામાં) દોડી જાય. અને શિક્ષક-ભુરા કાકા બંને તેટલાં બાળકને પકડે છે.

૪. દરીઓ અને તેનાં છાકરાં-માછલાં. બાળકોના સમૂહ પાડી તેમના પોતાના ખૂણામાં મોકલવામાં આવે છે અને દરેક સમૂહ એકએક માછલીનું નામ પસંદ કરે છે. શિક્ષક વારાફરતી દરેક સમૂહ આગળ “દરીઆને શિશ્ય માછલીઓ જોઈએ છે” એમ જોલતો જાય વગેરે અને તે પ્રમાણે બધા તેની પાછળ પાછળ જાય. દરીઓ શાંત છે એમ કહી શિક્ષક ધીમે પગ મૂકીને ચાલે એટલે બાળકો તેમ કરે છે. મોર્મ ઉછળે છે એમ કહે એટલે બાળકો નાના મોટા ફૂટકા મારે છે, તોફાન છે એમ કહે એટલે તેઓ મોટા મોટા થેકડા ભરે અને હાથ પગ બધા બાજુ ફલાવે. પણ દરીઓ ફરે છે એમ કહે એટલે બધા પોતાના ખૂણા તરફ પાછા દોડે છે અને શિક્ષક અને તેટલાં બાળકોને પકડ્યા થત જાય છે.

પાઠ ૭ મો

પાઠનો આરંભ

૧. મોર્મી જોલ—ચાપદડી (પાઠ ૩ જો). મોટી ચાકથી દર્શાવેલી ચોરસાકાર જગા. છુટથી ચાલવું. ઇશારો ચતાં બધોલને દોડીને છુટી દોરેલી લીટીઓ ઉપર દોડી આવવું. ઘર મોટી લેવાં. (છુટા છુટા) ધુંટણુ ઉંચા રાખી તે જગા ઉપર દોડ્યા કરો. ચોરસાકાર જગાની બહાર અને અંદર ચાકથી બનાવેલી લીટી, ઉપર ચર્ચને ફૂટકા ભરો.

૨. છુટથી નાના નાના ફૂટકા મારવા. શિક્ષકની સૂચના પ્રમાણે બે એનાં, ત્રણ ત્રણનાં, ચારચારનાં જુથ બનાવો. નાનાં જુથોમાંથી એક મોટું કુંડાળું બનાવો. ચપળતાથી ચાલો. ઇશારો ચતાં ફેરફાર કરીને ફૂટવા માંડો. ઇશારો ચતાં એકદમ દિશા બદલો. મધ્યમાં ફૂટકા ભરો (૪ કે ૬, વગેરે) આવળા ફરી એ ફિલા ફરી કરો.

૩. છુટથી દોડવું, ઇશારો ચતાં ચાર ટુકડીઓમાં વહેંચાઈ જઈ ખૂણામાં દોડી જાઓ. દરેક ટુકડીને એક નામ આપો. (પક્ષીઓ, પ્રાણીઓ, વગેરે); નામ જોલવામાં આવે તેમ ટુકડીઓ પોતાના ખૂણા બદલે. બધાએ રમતના મેદાનના મધ્ય ભાગ તરફ ફૂટે, અને ઇશારો ચતાં હાથ મેળવે. અને કુંડાળું બનાવે.

ધડની કસરત

(ક) પગ પહોળા કરવા, ધુંટી પકડવી.

[પલાંડી બેઠકમાં બેસી પગનાં આંગળાં પકડવાં. પીઠ ઉપર અવળા ચતા કરો અને ફરી મૂળ સ્થિતિએ આવો].

(લ) ચૂપકીથી ગમે ત્યાં બિલ્લીચાલે જાઓ. ઇશારો થતાં વાઘબેઠક કરો. જમીન ઉપર હાથ રાખી છુટણુ લખાવો અને ગુરમે ચએલી બિલાડીની માફક પીઠ કમાનની માફક વાળો. આ ક્રિયા ફરી ફરી કરો અને ચૂપકીથી બિલાડીચાલ ચાલુ રાખો.

(મ) પગ પહોળા, મુઠી વડે પગનાં આંગળાંને અડકો.

[ચતા સૂઈ વારાફરતી એક પગ બંને તેડલો ઉંચો કરો].

(ઘ) ટુકડીમાં કે ચોરસ જગાની ચાકની લીટીઓ ઉપર બાળકો જગા ઉપર સસલાની માફક ફૂટે, કે ખસતાં રહે. ઇશારો થતાં સામી બાણુ દોડે અને સામી હારમાં કે સામી ટુકડીમાંથી ચારસપરસ જગા બદલે અને ફરી સસલાની માફક ફૂટકા મારે.

[ચતા સૂઈ, પગના આંગળાં તરફ નજર કરવા માથું ઉચકો].

સમતોલપણાની-સમપ્રારણાની કસરત

(ક) છૂટથી નાના નાના ફૂટકા મારવા. ઇશારો થતાં દોડીને (ચોરસ જમીનમાં પાકેલી) ચાકની લીટીઓ ઉપર ઉભા દોડો અને સામી હાર સાથે જગા બદલી કરો, એક વખત બે હાર (અને બીજી વખત બીજી બે હાર) પગની આંગળીઓ ઉપર લીટી ઉપર ઉભા રહો. હારમાં હાથ મેળવો. બાણુએ આંગળીઓનાં ટેરવાં ઉપર ડાબી અને જમણી તરફ ચાકની લીટીઓ ઉપર ચાલો. હાથ ચોકકા માફક મેળવી બખ્ખેનાં બેઠકમાં ગમે ત્યાં ફૂટકા ભરતા જાઓ (ખાડીમાં બેઠકા ઘોડાની માફક). ગમે ત્યાં ચપળતાથી ચાલો, ઇશારો થતાં દોડો અને ચાકની લીટીઓ ઉપર રમાન લો, અને ટટાર ઉભા રહો.

(લ) ગમે ત્યાં ચકલીની માફક ફૂટકા ભરો (પાઠ ૨ નો) ઇશારો થતાં દોડીને ફૂંડાળામાં ગોઠવાઈ જાઓ. એક બીજા જરા પાસે આવી જાઓ. પગનાં આંગળાં ઉપર ઉભા રહી અને હાથ લખાવી ઉંચી (દરવાજાની) કમાનો બનાવો. સૂચના પ્રમાણે ડાબા કે જમણા ફૂટકા થાઓ અને ફરી ફરી ધણી વાર કમાનો બનાવો. ટોપલી ભરેલી રાખો. (પાઠ ૩ નો).

(મ) છૂટથી ફૂંડું, ઇશારો થતાં સાથીદાર સાથે ફરો. બીજો ઇશારો થતાં ચાર ચારની જોળ ગોઠવાએલી ટુકડી બનાવો અને હાથ વડે ઉંચી કમાનો બનાવી પગનાં આંગળાંને અડકો. ફરી ફરી આ ક્રિયા કરો.

ખૂણા તરફ કે ચાકની લીટીઓ તરફ દોડો અને કાગડાની માફક એસો (પાઠ ૫ મો); જગાની બદલી કરો અને એ ક્રિયા ફરી ફરી કરો.

કૂદવું

૧. એક હારમાં નાચકની પાછળ દોડવું અને એક કે વધારે નીચાં દોરડાં કૂદી જવાં.

૨. દોડો અને વિધ્નોની હાર તથા નિશાની કરેલી જગાઓ કૂદી જવો.

૩. “ગાડીઘોડા” (જે બેની જોડમાં અદ્ય વાળીને જમીન ખોત-રવી, પગ ઠોકવા અને નીચે પ્રમાણે કવિતા ગાતાં ગાતાં કૂદકા ભરતાં, દોડવું. “ગાડી ઘોડા, ગાડી ઘોડા ફેટલા વાગ્યા, એક વાગ્યો, બે વાગ્યા, ત્રણ દોડી જવો.”)

રમત

૧. જાદુઈ કુંડાળું.

૨. પક્ષીમાતા. ફેરફાર ફરી ચાર દુકડીઓ.

૩. દડાની છૂટ રમત. દોડવું કે કૂદવું, દોડો ઉંચે ઉછાળવો, દોડો જમીન ઉપરથી પાછો કૂદે ત્યારે તેને ઝીલવો. (પાનું)

૪. ચાંદની તારા તેજ.

સાતમા પાઠની નોંધ

જરૂરી સાધનો ચાક વડે દોરેલી મોટી ચોરસ જગા. ચાકના પટા વડે કે દોરડા વડે નક્કી કરેલી જગા.

દડા ભરેલી ટોપલી.

કૂદવા માટે દોરડાં.

આદેશ:—

૧. આખો વર્ષ સમાય અને દરેક બાળક પાટાની ઉપર પોતાની જોડેના બાળકને અડક્યા વગર ઉભું રહી શકે તેટલી મોટી ચોરસ જગા હોવી જોઈએ.

ચોરસની બહાર અને અંદર કૂદવું. અંદર ફેરો! બહાર ફેરો! સહી વાર; પછી બાળકો સતત અનુક્રમ ઝડપથી બહાર અને અંદર ફેરો એટલે કે આગળ, પાછળ, નાના મોટા કૂદકા ભરે.

૨. કુંડાળાની મધ્યમાં નાના નાના કૂદકા મારી જવું. આગળ ગતિ કરી ઉંચું ફેરો તે વખતે બાળકોને ટટાર રહેવા ઉત્તેજન આપો.

૩. સમૂહો ખૂણા બદલે. ઝડપને બદલે અંતરાધી અડક્યા વિના ફેર બદલી કરવા માટે ઉત્તેજન આપો પછી બંને માગો.

૬૬

(ક) પલાંડી વાળી બેસે, અંગુઠા પકડે અને પીઠ ઉપર ગળડો; ધોડીઆ એલા માટે તૈયારી, પાનું) અંગુઠા પકડી રાખી બાળકો પાછળ ગળડે છે અને બોલી અને પીઠ જમીનને અડકે છે, અને પછી ઉલટા ફરી-પાછા એક સાથે પલાંડીની સ્થિતિએ આવી જાય છે, પછી તેની પછી બિલાડીની ચાલ આવે તો જમીન ઉપર બાળકોએ હાથ મૂકે અને ફૂદકો ભરી વાધબેઠકમાં આવી જાય.

(સ્વ) "ધુરંધરી બિલાડીઓ" હાથ અથવા આંગળીના ટેરવાં જમીન ભાગે અને માથું અંદર મૂકવામાં આવે. પછી ફરી પાછા વાધબેઠકમાં આવી જવું. "પીઠ-ઉંચી! અને-તીચી!"

(ગ) ચત્તા સુધી રહેવું, વારા ફરતી દરેક પગ ઉંચો કરવો. ઉંચો કરવા માંડેલો પગ અને તેટલો વધારે ઉંચો કરવો, બીજો પગ સધો રાખવો.

(ઘ) ચત્તા સુધી, માથું "પગનાં આંગળાં ભેવા" ઉંચું કરવું, ફક્ત માથું જમીન ઉપરથી ઉંચું કરવામાં આવે છે, આંગળાં ધુંડીના સાધાને ભેર આપી ઉંચા રાખવામાં આવે છે. "પગનાં આંગળાં સામું ભેવા, માથું-ઉંચું!-નીચું!-ઉંચું!-નીચું!"

ફૂદકો ૧ દરેક દોરડું બે બાળકો ઝાલી રાખે (ચોતાની ઉંચાઈની બરાબર); અથવા એક છોડે ધાંભલે કે વાડ સાથે બાંધવામાં આવે અને બીજો છોડે ઝાલી રાખે. દોરડું ઢીલું ઝાલવું જોઈએ, અને બાળક તેના ઉપરથી જતાં અક્ષણે તો તે છોડી દેવું જોઈએ. દોરડાં ઝાલનાર બાળકોને વારંવાર બદલવાં જોઈએ.

રમત ૧ જાડું કુંડાળું જાડુગર મધ્યમાં જાડું લાકડી ઝાલી ઉભો રહે. બાળકો તેની આસપાસ છૂટથી ફરે અને દંડથી દર્શાવવામાં આવે તે ક્રિયાઓ કરે. (દા.ત. ચાલવું, ડાબી કે જમણી બાજુએ દોડવું, ચોતાની જગાએ રહી ફૂંદવું, વાધબેઠક કરવી, લાંબા થવું વગેરે) જાડુગર લાકડી પડતી મૂકે એટલે જાડુ ઉડી જાય અને બાળકો ઘેર કે ચોતાના ખૂણામાં દોડી જાય, અને જાડુગર બને તેટલાં બાળકોને પકડે.

૨ ચાંદની કે તારા તેજ બાળકો ધીમે ધીમે ગાય, "તેજ આપે ચાંદની, તેજ આપે તારા, કેમ આવે રાતે, આજ છુતારા." એમ ધીમે ધીમે છુતારો સંતાઈને હંધી ગયો હોય તે ખૂણામાં બાળકો ફૂંદતાં કે ધીમે જાય. છુતારો જગે ને 'ય.....' એલે એટલે બધા ઘેર દોડી જાય અને છુતારાં તેમને પકડે.

સરકારી જાહેરખબરો

મુખર્જી મહાકાના ડિરેક્ટર ઓવ પબ્લિક પ્રિન્ટરિંગ, તેમના તા. ૧૪-૯-૩૮ ના નં. એસ. ૧૦૯ (એફ)-(i)-II-(ii) માં સૂચના કરે છે કે નીચે જણાવેલાં ખાતાનાં ઉર્ફ પુસ્તકો સને ૧૯૩૯ ની પહેલી એપ્રિલથી મંજૂર કરેલાં પુસ્તકોની યાદીમાંથી કમી કરવાં એવો સરકારે હુકમ કર્યો છે.

૧ બાળપોથી.	૫ ચોથી ચોપડી.	૯ મહારાષ્ટ્ર ઇતિહાસ.
૨ પહેલી ચોપડી.	૬ પાંચમી ચોપડી	૧૦ ગુજરાતનો ઇતિહાસ.
૩ બીજી ચોપડી.	૭ છઠ્ઠી ચોપડી.	૧૧ કથુર્ટકનો ઇતિહાસ.
૪ ત્રીજી ચોપડી	૮ સાતમી ચોપડી.	૧૨ દેશીનામું.

એ પ્રમાણે ઉપર જણાવેલાં પુસ્તકો સને ૧૯૩૯ ના એપ્રિલની ૧ લીથી મંજૂર કરેલાં પુસ્તકોની યાદીમાંથી કમી કરવામાં આવશે.

એન. એ. કાદરી

ફાર એજ્યુ. પ્રિન્ટર, ઉત્તર ભાગ.

હાઈસ્કૂલ સ્ટોલરશિપ પરીક્ષા-ઉત્તર ભાગ

(૧)

આથી જાહેર કરવામાં આવે છે કે ઉત્તર ભાગના દરેક જિલ્લાના મધ્યમચળે સર્વે હરિકાર્ષ કરી શકે એવી ૫ (આપન) હાઈસ્કૂલ સ્ટોલરશિપ અને ૫૭ સ્પેશિઅલ હાઈસ્કૂલ સ્ટોલરશિપોની પરીક્ષા સને ૧૯૩૯ ના ફેબ્રુઆરિની તા. ૬ થી ને સોમવારથી ૮ મીને બુધવાર સુધીના રોજ (ત્રણ દિવસ) ૧૧-૩૦ વાગે નીચેનાં સ્થળોએ લેવામાં આવશે:—

સ્થળનું નામ	સમળા વર્ગો હરિકાર્ષ કરી શકે એવી હાઈસ્કૂલ સ્ટોલરશિપો	વર્ગો માટે ખાસ નક્કી કરવામાં આવેલી સ્પેશિઅલ હાઈસ્કૂલ સ્ટોલરશિપો		
		મધ્યમ વર્ગો	પછાત વર્ગો	મુસલમાનો
અમદાવાદ	૧	૫	૪	૭
નડિઆદ	૧	૫	૨	૪
ગોધરા	૧	૨	૪	૨
ભરૂચ	૧	૧	૨	૫
સુરત	૧	૩	૭	૪
ઉત્તર ભાગ માટે કુલ	૫	૧૬	૧૯	૨૨

૨. દરેક માધ્યમને એક પરીક્ષક કમિટી આ પરીક્ષા લેશે, અને તે દરેક માધ્યમની સરકારી હાઇસ્કૂલના હેડમાસ્ટર તે કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ તરીકે રહેશે.

૩. પરીક્ષામાં બેસવા માટેની અરજી નક્કી કરેલા છાત્રેલા ફોર્મમાં મોકલવી. આ અરજી ઉમેદવારોએ પોતપોતાના જિલ્લાની પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ ઉપર મોકલવી. પરીક્ષાની અરજીનું ફોર્મ પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ પાસેથી અરજી કર્યાથી ગળી શકશે.

૪. પરીક્ષામાં હાજર થવા માટેની અરજીઓ પરીક્ષાની ફી સાથે (૩. ૨ બોપન હાઇસ્કૂલ સ્ટોલરશિપ માટે અને ૩. ૧ સ્પેશિઅલ હાઇસ્કૂલ સ્ટોલરશિપ માટે) પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટને તા. ૧લી જાન્યુઆરી ૧૯૩૯ સુધીમાં મળી જવી જોઈશે. તે દિવસ પછીથી અરજીઓ સ્વીકારાશે નહિ.

૫. ઉમેદવારોની લાયકાતનું ધોરણ ઉમર, પરીક્ષાના વિષયો, સ્ટોલરશિપની રકમ અને મુદત, પરીક્ષામાં બેસવા માટે ભરવાની ફી વગેરે હકીકત તા. ૧૨ મી જુલાઈ ૧૯૨૮ ના મુંબઈ ગવર્નમેન્ટ ગેઝેટ ભાગ ૧લાના પૃષ્ઠ ૧૪૧૦ થી ૧૪૧૧ માં છપાએલા નિયમોઆથી ગળી આવશે. સ્પેશિઅલ સ્ટોલરશિપોની રકમ સરકારી કેમ્પણીઆતાના દરાવ નં. ૫૨૯૮ તા. ૯ મી જુન ૧૯૩૪થી ઘટાડી ધોરણ ૪ થી માટે માસિક રૂ. ૫, ધોરણ ૫ માટે માસિક રૂ. ૬ અને ધોરણ ૬ અને ૭ માટે માસિક રૂ. ૮ એમ નક્કી કરવામાં આવી છે. પરીક્ષાના વિષયો ટ્રિટિકટ લોકલબોર્ડના પ્રેસિડેન્ટો, લોકલ એથેલેટીક યુનિવર્સિટીઓ અને દરેક માધ્યમિક સ્કૂલોના હેડમાસ્ટરોને આ ઓફિસના નં. ૪૧૩૨ તા. ૧૪-૭-૧૯૩૭ ના રોજ લખી જણાવ્યા છે તે પ્રમાણે રહેશે.

૬. જે ઉમેદવારોનાં કાયમનાં ઘરો—આ ઇલાકાના બ્રિટિશ જિલ્લામાં આવેલાં હોય પણ જેઓ દેશી રાજ્યોની માધ્યમિક સ્કૂલોમાં બહુતા હોય, જે ઉમેદવારોના કાયમનાં ઘર દેશી રાજ્યોમાં હોય અને જેઓ મુંબઈ ઇલાકાની બહારના બ્રિટિશ જિલ્લાના હોય તેઓ સ્ટોલરશિપની પરીક્ષામાં બેસી શકશે નહિ.

ઉ. બા. ના એન્ડુ. ઇન્સ. ની } (અંગ્રેજીમાં સહી) એમ. રામબ્રહ્મ
ઓફિસ, આમદાવાદ } એન્ડુ. ઇન્સ. એન. ડી.
તા. ૨૮-૧૧-૧૯૩૮

સરકારી મિડલ સ્કૂલ સ્ટોલરશિપ પરીક્ષા ઉત્તર ભાગ

(૨)

આથી જાહેર કરવામાં આવે છે કે સર્વે હરિદ્વાર્થ કરી શકે એવી ૧૦ (બોપન) મિડલ સ્કૂલ સ્ટોલરશિપો અને ૫૭ સ્પેશિઅલ મિડલ સ્કૂલ સ્ટોલરશિપોની પરીક્ષા તા. ૯ અને ૧૦ મી ફેબ્રુઆરી સને ૧૯૩૯ ને શુક્રવાર અને સુક્રવાર, એ બંને દિવસોએ ૧૧-૩૦ વાગે નીચેનાં સ્થળોએ લેવામાં આવશે:—

રચણનું નામ	સમજા વર્ગો દરિ- કાર્ષ કરી શકે એવી ગિડલ સ્કૂલ સ્કોલરશિપો	નીચેના વર્ગો માટે ખાસ નક્કી કરવામાં આવેલી સ્પેશિઅલ ગિડલ સ્કૂલ સ્કોલરશિપ		
		મધ્યમ વર્ગો	પછાત વર્ગો	મુસલમાનો
અમદાવાદ	૨	૫	૪	૭
નાડિઆદ	૨	૫	૨	૪
ગોધરા	૨	૨	૪	૨
બરુચ	૨	૧	૨	૫
સુરત	૨	૩	૭	૪
કુલ	૧૦	૧૬	૧૯	૨૨

૨. દરેક મધ્યસ્થળે એક પરીક્ષક કમિટી આ પરીક્ષા લેશે. અને તે દરેક મધ્યસ્થળના સરકારી હાઇસ્કૂલના હેડમાસ્ટર તે કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ તરીકે રહેશે.

૩. પરીક્ષામાં બેસવા માટેની અરજી નક્કી કરેલા જાહેરાત ફોર્મમાં મોકલવી. આ અરજી ઉમેદવારોએ પોતાપોતાના જિલ્લાના પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ ઉપર મોકલવી. પરીક્ષાની અરજીનું ફોર્મ પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ પાસેથી મળી શકશે.

૪. પરીક્ષામાં દાખલ થવા માટેની અરજીઓ પરીક્ષાની ફીના રૂ. ૧) સાથે પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટને તા. ૧લી જાન્યુઆરી ૧૯૪૬ સુધીમાં મળી જવી જોઈશે; તે દિવસ પછીથી અરજીઓ સ્વીકારશે નહિ.

૫. ઉમેદવારોની લાયકાતનું ધોરણ ઉંમર, પરીક્ષાના વિષયો, સ્કોલરશિપની રકમ અને મુદત, વગેરે લક્ષીકૃત તા. ૧૨ મી જુલાઈ, ૧૯૨૮ ના મુંબઈના સરકારી ડેક્રેટના ભાગ ૧ લાના પૃષ્ઠ ૧૪૧૨ થી ૧૪૧૬માં જણાવેલા અને તા. ૧૮ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૧ના સરકારી નોટિફિકેશન નં. ૨૪૯૧થી સુધારેલા અને તા. ૨૦ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૧ ના મુંબઈ સરકારી ડેક્રેટના ભાગ ૧ લાના પૃષ્ઠ ૧૮૮૩ માં જણાવેલા નિયમોમાંથી મળી આવશે સ્પેશિઅલ સ્કોલરશિપની રકમ કુળવણીખાતાના સરકારી ટ્રાવેલ નં. ૫૨૯૮ તા. ૯ મી જુન ૧૯૩૩ થી ઘટાડી (ધોરણ ૧ થી ૪ માટે માસિક રૂ. ૪) એમ નક્કી કરવામાં આવી છે. પરીક્ષાના વિષયો પ્રિન્ટેડ લોકલ એડ્વર્ટીસિસ-ડેન્ટા, લોકલ એથોરિટી મ્યુનિસિપાલિટીઓ અને દરેક માધ્યમિક સ્કૂલોના હેડમાસ્ટરોને આ ઓફિસના નં. ૪૬૭૨ તા. ૧૪-૭-૧૯૩૭ના રોજ લખી જણાવ્યા છે તે પ્રમાણે રહેશે.

૬. જે ઉમેદવારોનાં કાયમનાં ઘર દેશી રાજ્યોમાં હોય, જે ઉમેદવારોનાં કાયમનાં ઘર આ ધંધાકાના બ્રિટિશ જિલ્લામાં આવેલાં હોય તેથી

જેઓ દેશી રાજ્યોની માધ્યમિક સ્કૂલોના માણતા હોય અને જે ઉમેદવારો મુખર્ષી ઇલાકાની બહારના પ્રેસિડેન્સી વિદ્યાલયો હોય તેઓ સ્કોલરશિપની પરીક્ષામાં બેસી શકશે નહીં.

ઉ. ભા. ના એન્ડુ. ઇન્સ. ની (અંગ્રેજીમાં સહી) એમ. રામબક્ષી
ઓફિસ, અમદાવાદ, એન્ડુ. ઇન્સ. એન. ડી.
તા. ૨૮-૧૧-૧૯૩૮

કાઝી શાહપુદીન સ્કોલરશિપ પરીક્ષા-ઉત્તર ભાગ

(૩)

આથી ખબર આપવામાં આવે છે કે અમદાવાદ અને ખેડા જિલ્લાઓની કોર્પોરેશન બહાર શાળાઓના મુસલમાન ઉમેદવારો માટે કાઝી શાહપુદીન એન્ડાઉમેન્ટ ફંડમાંથી રૂ. પાચતી એક, એવી બે, હાઇ અને સ્પેશિઅલ સ્કોલરશિપ (શિબ્દશિક્ષા) માટેની હરિક્ષાઈની પરીક્ષા સને ૧૯૩૮ના ફેબ્રુઆરિની તા. ૬થી ને સોમવારથી તા. ૮મી ને મુકબાર સુધીના રોજ (ત્રણ દિવસ) અનુક્રમે આર. સી. હાઇસ્કૂલ અમદાવાદ, અને ગવર્મેન્ટ હાઇસ્કૂલ, નડિઆદ સ્થળોએ ૧૧-૩૦ વાગે લેવામાં આવશે.

૨. દરેક મધ્યસ્થળે એક પરીક્ષક કમિટી આ પરીક્ષા લેશે, અને તે સધ્યસ્થોની સરકારી હાઇસ્કૂલના હેડમાસ્ટર તે કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ તરીકે રહેશે.

૩. પરીક્ષામાં બેસવા માટેની અરજી નક્કી કરેલા જાહેલા ફોર્મમાં મોકલવી અને અરજી ઉમેદવારોએ ચોતપોતાના જિલ્લાની પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ ઉપર મોકલવી. પરીક્ષાની અરજીનું ફોર્મ પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટને અરજી કરેથી મળી શકશે.

૪. પરીક્ષામાં હાજર થવા માટેની અરજીઓ પરીક્ષાની શીના ૩. ૨) સાથે પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટને તા. ૧ લી જાન્યુઆરિ ૧૯૩૯ સુધીમાં મળી જવી જોઈશે. પરીક્ષાના વિષયો ડિરિક્ટ લોકલ એજોર્ડના પ્રેસિડેન્ટ, લોકલ એથોરિટી યુનિસિપાલિટીઓ અને દરેક માધ્યમિક સ્કૂલોના હેડમાસ્ટરોને આ ઓફિસના નં. ૪૬૨૨ તા. ૧૪-૭-૧૯૩૭ના રોજ લખી જણાવ્યા છે તે પ્રમાણે રહેશે.

૫. ઉમેદવારોની લાયકાતનું ધોરણ ઉત્તર, પરીક્ષાના વિષયો, સ્કોલરશિપની રકમ અને મુદત વગેરે નિયમો તા. ૨૧ મી નવેમ્બર ૧૯૨૬ ના મુખર્ષી સરકારીગેઝેટ ભાગ ૧ લાના પૃષ્ઠ ૨૪૭૨ થી ૨૪૭૫માં જપાયા છે.

ઉ. ભા. ના એન્ડુ. ઇન્સ. ની (અંગ્રેજીમાં સહી) એમ. રામબક્ષી
ઓફિસ, અમદાવાદ, એન્ડુ. ઇન્સ. એન. ડી.
તા. ૨૮-૧૧-૧૯૩૮

અમદાવાદ કણુખી એન્ટિઇન્ફન્ટિસાઇડ ફંડની હાઇ અને સ્પેશિઅલ શાળાની સ્કોલરશિપો-ઉત્તર ભાગ (૪)

આથી ખખર આપવામાં આવે છે કે અમદાવાદ જિલ્લામાંના લેઉઆ અથવા કડવા પાટીદાર વર્ગના છોકરાઓ માટે અમદાવાદ કણુખી એન્ટિ-ઇન્ફન્ટિસાઇડ ફંડમાંથી માસિક રૂ. ૭ની એક એવી હાઇ અને સ્પેશિઅલ સ્કોલોમાં આપવાની ૪ સ્કોલરશિપો માટેની દરિદ્રાઈની પરીક્ષા સને ૧૯૩૯ ના ફેબ્રુઆરિની તા. ૬ થીને સોમવારથી તા. ૮ થીને ગુરુવાર સુધીના રોજ (ત્રણ દિવસ) અમદાવાદ, આર. સી. હાઈસ્કૂલમાં, ૧૧-૩૦ વાગે, તા. ૨૬મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૧ના કેળવણીખાતાના સરકારી દરાવ નં. ૪૧૫૫માંના નિયમો અને શરતો પ્રમાણે લેવામાં આવશે.

૨. પરીક્ષામાં બેસવા માટેની અરજી તથા દાખલ ફી, સ્કોલરશિપ માટેની અમદાવાદ મધ્યસ્થળની પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ સાહેબ, તા. ૧લી જાન્યુઆરિ ૧૯૩૯, સુધીમાં સ્વીકારશે, એ તારીખ પછીની અરજી સ્વીકારવામાં આવશે નહિ.

ઉ. ભા. ના એજ્યુ. ઇન્સ.ની ઓફિસ, ૧ (અંગ્રેજીમાં સદી) એમ. રામપ્રસાદ અમદાવાદ, તા. ૨૮-૧૧-૧૯૩૮. } એજ્યુ. ઇન્સ. ઉ. ભા.

અમદાવાદ કણુખી એન્ટિઇન્ફન્ટિસાઇડ ફંડની મિડલ-સ્કૂલોની સ્કોલરશિપો-ઉત્તર ભાગ (૫)

આથી ખખર આપવામાં આવે છે કે અમદાવાદ જિલ્લામાંના લેઉઆ અથવા કડવા પાટીદાર વર્ગના છોકરાઓ માટે અમદાવાદ કણુખી એન્ટિ-ઇન્ફન્ટિસાઇડ ફંડમાંથી માસિક રૂ. ૬ની એક એવી મિડલ અને સ્પેશિઅલ સ્કોલોમાં આપવાની ૬ સ્કોલરશિપો માટેની દરિદ્રાઈની પરીક્ષા તા. ૯મી અને ૧૦મી ફેબ્રુઆરિ સને ૧૯૩૯ને ગુરુવાર અને શુક્રવારે, અમદાવાદ આર. સી. હાઈસ્કૂલમાં, ૧૧-૩૦ વાગે, તા. ૨૬મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૧ના કેળવણીખાતાના સરકારી દરાવ નં. ૪૧૫૫ માંના નિયમો અને શરતો પ્રમાણે લેવામાં આવશે.

૨. પરીક્ષામાં બેસવા માટેની અરજી તથા દાખલ ફી, સ્કોલરશિપ માટેની અમદાવાદ મધ્યસ્થળની પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ સાહેબ તા. ૧લી જાન્યુઆરિ ૧૯૩૯ સુધીમાં સ્વીકારશે, એ તારીખ પછીની અરજી સ્વીકારવામાં આવશે નહિ.

ઉ. ભા. ના એજ્યુ. ઇન્સ.ની ઓફિસ, ૧ (અંગ્રેજીમાં સદી) એમ. રામપ્રસાદ અમદાવાદ તા. ૨૮-૧૧-૧૯૩૮. } એજ્યુ. ઇન્સ. ઉ. ભા.

(ઉ. ભા. ના ગે. એજ્યુ. ઇન્સ. સાહેબના તા. ૨૮-૧૧-૧૯૩૮ના પત્ર નં. ૧૧૮૧ માંથી કૌટુંબી સુચનાનુસાર)

મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કેળવણી ખાતાએ
ઇન્ડિયા સ્ટેટ્સ એજન્સિઓ મંજુર કરેલાં પુસ્તકોની

ચાદી

કીર્તિકથાઓ	૦-૨-૬	પરિણીતા (શરદ્ધાપુ)	૦-૮-૦
હીરામોતી	૦-૩-૦	પદ્મીસમાજ "	૧-૪-૦
બુલબુલ	૦-૨-૬	છબી "	૧-૦-૦
ટન ટન ટન ટન	૦-૨-૬	ચંદ્રનાથ (શરદ્ધાપુ)	૦-૧૪-૦
ક્યારે સમજાયું ?	૦-૨-૬	સ્વામી "	૧-૪-૦
દોસ્તોયની નીતિકથાઓ	૦-૩-૦	કાગળપત્રો	૦-૩-૦
વરતો અને ઉખાણા	૦-૩-૦	પાંચ લોકકથાઓ	૦-૪-૦
વેશચેલાં ફૂલ	૦-૩-૦	વિસર્જન	૦-૬-૦
રક્ષણતો રાજહંસ	૦-૩-૦	સંવાદકુસુમ	૦-૮-૦
પ્રશ્નપેટી	૦-૩-૦	વાર્ષિકલકથાઓ	૦-૬-૦
ગણિતગમ્ભીર	૦-૩-૦	લેહર	૦-૬-૦
હસતું મોં	૦-૪-૦	સંગીત માર્ગદર્શિકા	૦-૧૦-૦
આણીવર્ણન	૦-૩-૦	સંગીતવિનોદ	૧-૪-૦
ખાળકોની રમતો	૦-૩-૦	સોળ સાતી	૦-૧૪-૦
ધરતીકંપ	૦-૩-૦	કંકાવટી મંડળ બીજું	૦-૮-૦
ચાર સુંદર સંવાદો	૦-૩-૦	વેણીનાં ફૂલ	૦-૬-૦
જાપાનનો જાળામુખી	૦-૪-૦	નાનકરી વાતો	૦-૬-૦
ચાહોસુરજ	૦-૪-૦	કથા-ગીતો	૦-૬-૦
જંગલમાં રખડતા	૦-૩-૦	વાનરપુરાણ	૦-૧૨-૦
જાનગંગા	૦-૪-૦	જનપદ	૦-૮-૦
અંતરના અજવાળાં	૦-૪-૦	કિલોલ	૦-૪-૦
ફૂલોની કહાણી	૦-૭-૦	ચાંદની	૦-૮-૦
ગરવી ગુજરાત	૦-૪-૦	શિકાર-કથાઓ	
જગતના જંગલમાંથી	૦-૬-૦	દેશદેશની અદ્ભુત વાંતો લા. ૧૦-૧૦-૦	
કીર્તિમંદિર	૦-૬-૦	દેશદેશની " " લા. ૨૧-૧૦-૦	
વાઘની બોડમાં	૦-૪-૦	રમકડાં	૦-૬-૦
વિજ્ઞાનવિનોદ	૧-૮-૦	ગોવિંદનું ખેતર	૦-૨-૦
તણખામંડળ પહેલું	૧-૮-૦	લખમી ને બીજી વાતો	૦-૨-૦
" મંડળ બીજું	૨-૦-૦	શ્રીકાન્ત	૦-૩-૦
" મંડળ ત્રીજું	૦-૬-૦	ખિલોરી પહાડ	૦-૪-૦
ભેર	૦-૬-૦	ભીલકુમાર એકલબ	૦-૩-૦
સુંદર વાતો	૦-૬-૦	મોદી ચાંદપોળી	૦-૬-૦
દેવકથાઓ	૦-૪-૦	સગપણકથાઓ	
પડધા	૦-૧૦-૦		
દશાંતસતક			

ગુજરાત અંધરત્ન કાર્યાલય, ગાંધી રોડ, અમદાવાદ

તા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈ પણ બુકસેલર પાસેથી

માગી લેા.

ગજરાવાળા ગુજરાતી કૉપિબૂક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકઆના ગુજરાતી કૉપિબૂક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સારું કમિશન મળશે.

કિંમત સંબંધી કંઈ પણ ફેરફાર હોય, તો

નીચે બતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બૂકડીપો,

ગાંધીરોડ, રતનપોળને નાકે,

અમદાવાદ.

“જોઈએ છે, દેવડ શિક્ષિકાઓ,

લખો:—જેદારામ ભવાનજી, મંત્રી.

શેઠ શીવજી મોસરજી મુજરાતી કન્યાશાળા, નાનકવાડા, કરાંચી.”

ઇનામ-સાયબ્રેરી

—: માટે મંજૂર થયેલાં :—

ફૈરમ લલરી ૧લી નસીરી	૦-૧-૧	ફૈરમ „ ૧૦મી સમાજસેવકો	૦-૨-૬
„ „ ૨જી સાધુસંતો	૦-૨-૦	„ „ ૧૧મી નીસરાતીસ્મૃતિ	૦-૨-૦
„ „ ૩જી દેશનેતા	૦-૨-૬	„ „ ૧૨મી જીવનપ્રસંગો	૦-૨-૬
„ „ ૪મી તેજદેખા	૦-૪-૦	નવા યુગની સ્ત્રી	૦-૧૨-૦
„ „ ૫મી સ્ત્રીશક્તિ	૦-૩-૦	મત્સ્યગંધા અને માંગેય	૧-૮-૦
„ „ ૬મી ધરદીપકો	૦-૭-૦	વહેમો	૦-૮-૦
„ „ ૭મી વેધારથીરો	૦-૪-૦	ભાવના સૃષ્ટિ	૦-૧૦-૦
„ „ ૮મી રાજકથા	૦-૨-૧	માર્ગદર્શક	૦-૪-૦
„ ૯મી તારામંડળ	૦-૩-૦	મીરાંખાઈ	૦-૨-૬

લખો:—

યુગાન્તર કાર્યાલય. ગાંધીપુરા-સુરત

ખહાર પડેલ છે!

આજેના મંગલો

પ્રાથમિક શાળાનાં સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા (વ. કા.) માટે

નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે પહેલીજ વાર નવીન પદ્ધતિથી તૈયાર કરેલ

આ પા પ્ર વે શ ક

જેમાં સારાંશ, વિસ્તાર, પત્રલેખન, સંવાદ વગેરેના સમાવેશ કરેલો છે. બદલાએલા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણેનું આ પહેલુંજ પુસ્તક છે. છુટક નકલ કિ. રૂ. ૦-૪-૦ “માર્ગદર્શક”ની કુપન મોકલનારને માટે રૂ. ૦-૨-૦ માં આ પુસ્તક તેમજ “માર્ગદર્શક”નો વધારો મળશે.

લખો:—ધી નટપુર છુક ડીપો-નડીઆદ.

જાહેરખબરના નવા ભાવ

આથી સર્વેને ખબર આપવામાં આવે છે કે સને ૧૯૩૮ના જાન્યુઆરિથી જાહેરખબરના ભાવમાં ઘટાડો કરી તે નીચે મુજબ રાખવામાં આવ્યા છે.

મુદત	એક પાન	અડધું પાન	પા પાન
આખું વર્ષ	રૂ. ૬૦	રૂ. ૪૦	રૂ. ૩૦
૬ માસ	રૂ. ૩૨	રૂ. ૨૨	રૂ. ૧૬
ત્રણ માસ	રૂ. ૧૮	રૂ. ૧૨	રૂ. ૮
એક માસ	રૂ. ૭	રૂ. ૫	રૂ. ૪

અનુક્રમણિકા

નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧. અધેડો રૂપ	૨. અમેરિકાની આગગાડી ૪૯૮ . ૩. અશોળિયો ૨૯૩	
૪. આદર્શ શાળા ...	૧૧૨, ૧૧૦, ૨૧૨, ૨૭૪, ૩૨૭, ૩૭૩, ૪૩૦, ૪૮૪	
૫. આરોગ્ય (પાઠની નોંધ) ...	૩૯૨	
૬. ઇનામી નિબંધ ...	૧૮, ૮૪, ૧૨૬, ૩૪૪, ૩૭૬, ૪૩૬	
૭. કેળવણીને કોને કહેવો ? ...	૮	
૮. કેટલીક ઉપયોગી હકીકત ...	૩૪૮, ૩૯૦	
૯. કેળવણી વિષયક તુલનાત્મક આંકડાવારી કોષ્ટક સને ૧૯૩૪-૩૫ ૧૫૧		
૧૦. ગણિત ગમ્મત ...	૨૫૦ ૧૧. ગણિત માટે સામાન્ય સૂચના ૨૮૫	
૧૨. ગુજરાતનો કલાભંગાર ૪૫૪	૧૩. ગ્રામ્ય સુધારણા ...	૨૨૫, ૨૮૨
૧૪. છુટા હાથે ચિત્ર પડાવવા માટેના સાધન અને સૂચના ...	૧૫, ૮૦, ૧૩૬, ૧૭૪, ૨૨૨, ૨૭૮, ૩૩૦, ૩૮૧, ૪૪૧, ૪૯૨	
૧૫. છાત્રનું અચકલું ચા તોતડાપણું કેમ સુધારી શકાય	૩૮૬, ૪૪૬	
૧૬. ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓ માટેની શારીરિક કેળવણીનો નવો અભ્યાસક્રમ ...	૩૦, ૯૨, ૧૪૨, ૧૮૧, ૨૪૫, ૨૯૯, ૩૫૨, ૩૯૫, ૪૭૨, ૫૦૫	
૧૭. તંત્રીપદમાં ફેરફાર ૪૮૧	૧૮. દુનિયામાં સૌથી મોટું દૂરબીન ૨૨૯	
૧૯. નવું માનસશાસ્ત્ર ...	૭૨ ૨૦. નસકોરીપ્રુટનો તાત્કાલિક ઉપાય ૨૩૪	
૨૧. નવા વર્ષે પિતાને પ્રાર્થના ૨૯	૨૨. નવીન શુદ્ધિ ...	૫૦૧
૨૩. નામદાર શહેનશાહ જર્જર્જ ૬ ઠા ...	૧	
૨૪. નીતિસિદ્ધાંત ...	૨૮૮, ૩૩૫, ૪૮૭	
૨૫. પાઠની નોંધ-કવિતા (વરસાદની આત્મકથા) ...	૪૫૮	
૨૬. પાંચવાનો વિકાસક્રમ ૪૪૯	૨૭. પૂર્વ પશ્ચિમનો પ્રવાસ ૧૭૧, ૨૧૯	
૨૮. પચાંગ ધ.સ. ૧૯૩૮ સં. ૧૯૯૪-૯૫ હીજરી સન ૧૩૫૬-૫૭. ૪૬		
૨૯. પ્રજાપ્રકૃતિ ...	૨૯૨ ૩૦. પ્રેરણા ...	૧૬૩, ૨૧૫
૩૧. પ્રુદ્ધિમાપન ...	૬૩ ૩૨. ભક્તિ બાળક ...	૧૫૦
૩૩. ભૂગોળ શિક્ષણ ૩૪૦, ૩૭૮, ૪૩૮	૩૪. મનુષ્યનો પોષાક ...	૧૩૦
૩૫. માટીકામ (શાળાઓમાં) ૧૭૯	૩૬. મોરવેલ ...	૨૬
૩૭. ધરોડાની દુનિવિવેચન શાળા (પુના) ...	૧૬૭	
૩૮. રેડિઓ ...	૧૨, ૭૬, ૧૨૨	
૩૯. રેડ-ક્રોસ સોસાયટી અને તેનું કાર્ય ...	૨૩૨, ૨૯૬	
૪૦. વર્મની ગોઠવણ ...	૨૪૧	
૪૧. વૈદકીય દષ્ટિએ સંગીતનું સ્થાન ...	૨૧	

૪૨. સંઘ વ્યાયામ ક્લિપ (મોંઘ)	...	...	...	૫૦૨
૪૩. સંવાદ- (એ બાલકાતિરયા)	...	...	...	૨૨,૮૮
૪૪. સંદેશ (સંગીતનું નોટશત્ર)	૨૮,૧૯૦,૨૪૭,૨૦૭,૩૫૧,૩૯૪			
૪૫. શાળાની વ્યવસ્થા	...	૧૫૭,૨૦૫,૨૭૧,૩૨૧,૩૬૯,૪૧૧		
૪૬. શિશુશિક્ષણશાળા	૧૦,૭૦,૧૧૮	૪૭. શિક્ષક	...	૨૮
૪૮. અર્થાપત્ર	...	૪૫	૪૯. કન્યામપત્રક	૫૯,૩૬૮,૪૧૮

સરકારી જાહેરખબરો

૧. કન્યાઓ માટે લેવાએલી શાળાંત પરીક્ષા ઉ.ભા. ... ૧૦૦
૨. કન્યાઓ માટેની શાળાંત પરીક્ષા, ઉ. ભા. ... ૫૨
૩. છોકરાઓ માટે લેવાએલી શાળાંત પરીક્ષા ... ૧૯૩,૨૬૦,૩૧૫
૪. છોકરાઓ માટેની શાળાંત પરીક્ષા ઉ.ભા. ... ૧૧૦,૪૧૦
૫. છોકરાઓ માટેની શાળાંત પરીક્ષા ઉ.ભા. (શુદ્ધિપત્રક) ... ૫૮
૬. છોકરાઓ માટેની પ્રાયમિક શાળાંત સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા ઉ.ભા. ૪૭૬
૭. ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોરમેન અને વિમેન માટે લેવાએલી સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા, ૫૨, ૧૧૧
૮. નવરોજી પેરતનજી સ્કોલરશિપ પરીક્ષા ... ૨૭,૪૫
૯. પાઠ્યપુસ્તક, કન્યા અને લાયબ્રેરી માટે સરકારી ખાતા તરફથી મંજુર થએલા પુસ્તકોની યાદી ... ૪૮,૨૫૨,૩૦૮,૩૬૭
૧૦. પ્રાયમિક શાળાંત સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા માટેનો અભ્યાસક્રમ ... ૪૬૦
૧૧. મુખર્ષી મહાશત્રી ઉર્દુ શાળાઓ માટે મંજુર થએલાં પુસ્તકોની યાદી ... ૧૨૧,૩૬૬
૧૨. સને ૧૯૩૮માં ઉ.ભા. માં લેવાએલી છોકરાઓ માટેની પ્રાયમિક શાળાંત સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં બેઠેલી વિદ્યાર્થીનીઓના કામની સમાલોચના, જૂલો સુધારવાની સૂચનાઓ સાથે... ૪૦૩
૧૩. સને ૧૯૩૭ અને ૧૯૩૮માં લેવાએલી છોકરાઓ માટેની શાળાંત પરીક્ષામાં બેઠેલા ઉમેદવારોના કામની સમાલોચના, સુધારા માટે સૂચના સાથે... ૩૮,૪૬૬
૧૪. સરકારી ખાતાએ મંજુર કરેલાં ઉર્દુ પુસ્તકોની યાદીમાંથી કમી કરેલા પુસ્તકો ... ૫૧૩
૧૫. સરકારી સ્કોલરશિપ પરીક્ષાઓ ... ૫૧૭
૧૬. સ્ત્રીઓ માટેની પાર્ટન ટ્રેનિંગ કોલેજ, રાજકોટ, પ્રાવેશિક પરીક્ષા, સને ૧૯૩૮ ... ૨૪૪
૧૭. હંટર ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોરમેન, રાજકોટ, પ્રાવેશિક પરીક્ષા સને ૧૯૩૮ ૨૪૭
૧૮. કામ અને મિલકત રકૂલ સ્કોલરશિપ પરીક્ષાઓની તારીખોમાં કરવામાં આવેલો ફેરફાર ...

— બહાર પડી ચૂક્યું છે —

ગુજરાતના જાણીતા ચિત્રશિક્ષક શ્રી રાજેન્દ્ર મુરઠાયા રચિત
અને

મેક્સર્સ લૉંગમેન્સ, ટ્રીન એન્ડ કંપની, લિમિટેડ

(૫૪, નિકેલરોડ, મુંબઈ) પ્રકાશિત:—

તૈલ્ય ભૂમિતિ અને આકૃતિ આલેખન પુસ્તક રૂ. ૧૦

આમાં ૮૦૦ આકૃતિઓ સહિત ભૂમિતિ સંબંધીના પારિભાષિક શબ્દોની
૫૪ સમજ સાથે દુભાગલું, લંબ, સમાંતર ખાલુ, ખૂણા, લીટીઓના ભાગ,
વેક પ્રકારના ત્રિકોણ, ચતુષ્કોણ, બહુકોણ, વર્તુળ, ચોરસ, લંબચોળ, વગેરે
સંબંધીતા ૮૧ કૃત્યો;

ઉપર જણાવેલા કૃત્યો ઉપર રચાયેલી ભૂમિતિની આકૃતિઓ
(જાત કે તરફ), આકૃતિ આલેખનમાં વપરાતા સામાન્ય પારિભાષિક
શબ્દો, પરચુરસ્ય એકમ ઉપર રચાયેલી કિનારોની જાત, રંગોળી કામ,
ભૂમિતિના આકારો ઉપર અવલંબતા કુદરતી અને જનાવટી આકારો
અને તાંત્રિક યંત્રો વિષે કુદમાં સચોટ લારપૂર આકૃતિઓ સાથે માહિતી
આપવામાં આવી છે.

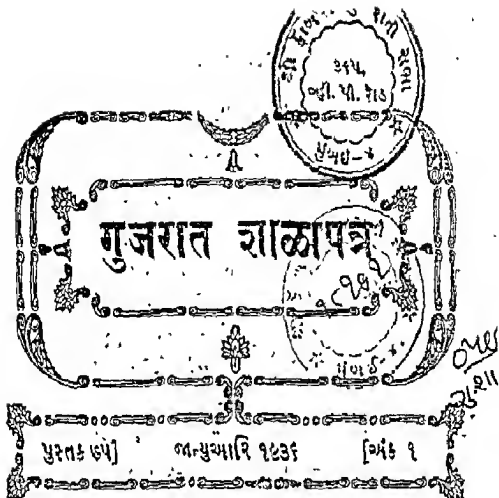
જે પ્રાથમિક શાળાઓના ઉપલા ધોરણો, માધ્યમિક શાળાનાં એકથી
જણુ ધોરણો અને ટ્રેનિંગ કૉલેજના વિદ્યાર્થીઓ તથા શિક્ષકો, કન્યાઓની
પ્રાથમિક સ્કૂલ લીવોંગ (વ. કા.) પરીક્ષા અને ડ્રોઈંગની એલિમેન્ટરી ગ્રેડ
પરીક્ષાના ઉમેદવારો અને કળાકાર અને કારીગર વર્ગને માટે ચિત્રકામના
આ વિષયમાં સચોટ માર્ગદર્શક છે.

જેમાં પ્રાથમિક અને માધ્યમિક શાળાના ચિત્રકામના આ વિષયના
અભ્યાસક્રમનો સમાવેશ કરવામાં આવ્યો છે.

જે કર્તાના અંગ્રેજી ભાષામાં ગયે સાલ પ્રકટ થયેલા અને નામદાર
સરકારે મુંબઈ ઈલાકાની માધ્યમિક શાળાઓ માટે ટેકસ્ટ બુક
તરીકે ગૃહીય કરેલા 'ગ્રેડીકલ ડ્રોઈંગ જોમેટ્રી એન્ડ પેટર્ન ડ્રોઈંગ'
બુક-૧-૨ માંના પુસ્તક ૧ લાનું ચથર્થ ગુજરાતી ભાષાંતર છે.

આ અંગ્રેજી ભાષામાં પ્રકટ થયેલાં બે પુસ્તકો એ વિષયને લગતાં
અન્ય પુસ્તકોમાં ગ્રેડ અને અગ્રેડ છે. જે પુસ્તકો માટે ચિત્રકામના વિષયના
જાણકાર અને રસજેનાર વિદ્વાન પુરુષોએ મુંદર અલિખાયેલાં દર્શાવ્યા છે.

આ ગુજરાતી ભાષામાં પ્રકટ થયેલાં પુસ્તકમાં અંગ્રેજી પારિભાષિક
શબ્દોની ચથર્થ રાજકોશમાં પણ આપવામાં આવી છે. કિંમત. ૧૨ આનાં.

પ્રજાની ઉન્નતિનો આધાર તેની કેળવણી પર છે; અને
કેળવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ સૂત્ર
જેટલું વહેલું અમલમાં આવે તેટલી વહેલી ઉન્નતિ.

નિવેદન

અમે વાચકવર્ગને વિશ્વસિપૂર્વક જણાવવા માગીએ છીએ કે શાળા-
પત્ર માટે હિદાયદિયી ને લેખો લેખકો તરફથી મોકલવામાં આવે છે તે
લેખો આ અંકમાં અમે છાપી શક્યા નથી. તેનું કારણ ટ્રેનિંગ-મંત્રા
માટેનો અભ્યાસક્રમ તાત્કાલિક છાપવો જરૂરી જણાય છે એ છે. તેજ
કારણથી શિક્ષણસમાધાન લાપચો પણ અમે આશા રાખી હતી તેમ
પુરાં છાપી શક્યા નથી.

શિક્ષણસમાહ

(ગતીક પૃષ્ઠ ૪૬૪ થી આણું)

મીલે દિવસ: તા. ૮-૬-૩૫.

પ્રમુખ શ્રી. છાટાલાલ બાલકૃષ્ણ પુરાણી

વિષય-શારીરિક કેળવણી

વ્યાખ્યાનકર્તા:—શ્રી. જીવણલાલ હ. દીવાન
શ્રી. સંવત્તાબેન ત્રિવેદી

વિષય-શાળાનું આરોગ્ય

વ્યાખ્યાનકર્તા—શ્રી. લોખીલાલ કે. પરવા

વિષય-દાકતરી તપાસ

વ્યાખ્યાનકર્તા:—શ્રી. ડૉ. માધવજી બી. મચ્છર

શ્રી. જીવણલાલ હ. દીવાનનું ભાષણ:—

શારીરિક કસરતમાં હું માનું છું. અખ્યાતની કસરત માટે મને પ્રેમ છે. મારી એ ટેવ છે. નાનપણથી હું-તેમાં રસ લેતો આવ્યો છું. શાળામાં જ્યારે હું લખતો ત્યારે સાધકલો કે મોટરો ન હતી; છતાં ક્રિકેટ માટે જવું એ મારો નિમગ્ન હતો. કેલેન્ડરમાં ક્રિકેટ રમવાને લીધે પરીક્ષામાં નાપાસ થવાશે એમ મારા સહાધ્યાયીઓ મને કહેતા, પરંતુ જન્યું એવું કે મારા સહાધ્યાયીઓ કસરત નહિ કરનારા નાપાસ થયા ને હું બી. એ.માં ઉત્તીર્ણ થયો. મેં તેમને જણાવ્યું કે યાસ યવું હોય તો ક્રિકેટ રમો. એ લોકો એમ માનતા હોય કે ૨૪ કલાક અભ્યાસ કરવાથી હોશિયાર થવાય છે તો તે તેમની મોટી ભૂલ છે. મનની શક્તિ વધારવા માટે કસરતની ખાસ જરૂર છે. કસરત કર્યા વિનાનો માણસ અભ્યાસ સારી રીતે કરી શકતો નથી. મન અને શરીર એ બંનેના સ્વાસ્થ્ય માટે કસરતની જરૂર છે. જેવી રીતે મનની શક્તિ વધારવાની જરૂર છે તેવીજ રીતે શરીરની શક્તિ વધારવાની પણ જરૂર છે. શારીરિક કસરતથી માણસ શરીર ઉપરાંત મનને ખીલવી શકે છે. પરીક્ષામાં જો ૨૪ કલાક વાંચવાનું રાખે તો તે બધું ભૂલી જાય છે. રાતના એ વાગ્યા સુધી વાંચનાર વિદ્યાર્થીઓમાં નથી એવું

વટ કે પરીક્ષાના જગ્યાએ આપવાનું જાન, કારણ તે સર્વ જૂઠી જાય છે. વાંચ્યા છતાં પરીક્ષામાં તે નોપાસ થાય છે; માટે કસરત આવશ્યક છે.

કસરત કરનારે ધ્યાનમાં રાખવું જોઈએ કે તેમણે પહેલવાન થવાની ઇચ્છાથી કસરત કરવાની નથી. શરીર કેળવવાને ખાતર કસરતની જરૂર છે. જેમ અતિશય અભ્યાસ કરનારા લોકો એક તરફ લક્ષ રાખીને બીજા બાજુ બગાડે છે તેમ અતિશય કસરત કરનારનું પણ સમજવું. અતિશય કસરત કરવાથી, દોડવાથી, કે વજન ઉઠાવવાથી શરીર ખરાબ થાય છે. આપણી ગુજરાતી પ્રગ્નને હજુ જોઈએ તેટલો કસરતમાં રસ નથી. પુરાણી લાઘવોના પ્રયત્નો પછી એ પ્રવૃત્તિમાં શિથિલતા આવી ગઈ છે. એ માટે વિદ્યાર્થીઓને આકર્ષવાની શક્તિવાળા થી. અંગ્રાંજાણ પુરાણી ગુજરાત છોડી આધ્યાત્મસાધના માટે આંધ્યા ગયા પછી સ્થિતિ બગડતી આવી છે. એ રસ ઓસરતો લાગે છે. પણ એમ ઓસરવા દેવાનું આપણને પાલવે તેમ નથી. જે ગુજરાતનો લોકો પોતાનાં બાળકોને ઉભા કરવા માગતા હોય તો તેમણે મહોલ્લે મહોલ્લે અખાડા ઉભાં કરવાની જરૂર છે. બાળકોને અખાડા પ્રિય ના હોય તો રમત તો હોય છેજ. તેમાં બાળકોને રમતદ્વારા વાળવાં. બખાતકારે રમોડેલી રમત હીક નથી. પતંગ ઉડાડતાં કે મહોલ્લામાં રમતાં બાળકોને રસ પડે છે, ત્યારે શાળામાં રસ નથી પડતો; કારણ કે શાળામાં ફરજિયાત રમત છે. બાળકોને જે રમતમાં રસ હોય તેવી રમતો ગોઠવવી જોઈએ, ને તેમને રસ લેતાં કરવાં જોઈએ. પુરાણમાં ફરજિયાત લશ્કરી તાલીમ આપવામાં આવે છે અને તે કેમ્પમાં જઈ લેવી પડે છે. આપણા દેશમાં એ તાલીમ નથી મળી શકતી એ શોચનીય છે. પણ આવો લાભ આપણા દેશમાં આપવો હોય તો તે માટે ડિવિની જરૂર છે. તે માટે જગ્યાનના જનરલ નોગી જેવા સુવકોના હૃદયને સ્પર્શ કરે તેવા દોરનારાઓ તૈયાર થવા જોઈએ. હજુ માળાપો સિટીમાં માતે છે, શરીરમાં માનતા નથી. બાળકોના શરીરની કદર કરતા નથી પણ તેની પરીક્ષા પાસ કર્યાની કદર કરે છે. આવાં માળાપોને મારી પ્રાર્થના છે કે તેમની પ્રથમ માનસિક કેળવણી કરતાં શારીરિક કેળવણી તરફ લક્ષ આપવું. બાળકનું શરીર નિર્મોલ્ય હશે તો તેનાથી પ્રગ્નનું, પોતાનું, કે દ્રોષનું સાર્થક થવાનું નથી.

કસરત, મયદાની રમત અને છેવટે ખુદી હવાનો લાભ ઉગતી પ્રગ્નને મળવો જોઈએ. મુંઝવણમાં જેમ દરેક મેદાનમાં દ્વિવકા, પાંદડીયાં વગેરેની વ્યવસ્થા છે તેમ દરેક શહેરમાં હોવું જોઈએ. જે કે અમદાવાદમાં મોટી મુશ્કેલી એ છે કે જમીનની કિંમતના ખર્ચની કારે મુશ્કેલી છે. જમીનના લાવ વધી ગયા છે, પણ

પ્રજ્ઞ કે સંસ્થા તેનું ખર્ચ ભોગવે તોજ મેદાન અસ્તિત્વમાં આવી શકે અને તેમ કરવા આપણે પ્રયત્ન કરવો જોઈએ; નહિ તો એ ખર્ચ પ્રજ્ઞાએ કે મ્યુનિસિપાલિટીએ વેડવુંજ રહ્યું. અમદાવાદમાં મોટી મોટી પોજા છે. તેનાં ચોકમાંનાં મેદાન પણ રમત માટે વાપરી શકાય. તે અસ્વચ્છ રહે છે તેને સ્વચ્છ બનાવી રમત માટેજ વાપરો. શરીર સુધર્ધા વિના માનસિક શક્તિઓ ખીલતી નથી. કોઈ કહે કે નિર્ગળની પણ માનસિક શક્તિ ધણી હોય છે તો મારે કહેવું જોઈએ કે તે કેટલાક અપવાદરૂપ દાખલા છે. પણ તે લઈ ન શકાય. વિલિઅમ પીટ કે એલેક્ઝાન્ડર પોપ જેવા અપવાદો સિવાય માત્ર ખીલું કંઈ નથી. શરીરની લાપકાત માટે, શરીરની ખીલવણી માટે તેમજ પુખ્ત વયનાં માણસો માટે પણ કસરત આવશ્યક છે. છેવટે ત્રણ ચાર માઇલ ચાલીને પણ શરીરને વ્યવસ્થિત કરી શકાય છે અને એ શક્તિના ઉપયોગથી ફરજ બજાવી શકાય છે, આગ યશ તોજ પ્રજ્ઞ જોરવળાળી તે આગળ પડતી યશે. સામાજિક અંતરાયો ફેંકી દેવા જોઈએ. અમદાવાદમાં દરરોજ સરેરાશ ૩ માણસો ક્ષયરોગથી મરે છે. તેનું કારણ ખુફી હવાનો અભાવ છે. આપણને ખુફી હવા મળતી નથી તે આપણું કમલાભ; પણ જો તેને માટે પ્રયત્ન કરવામાં આવે તો મરણપ્રમાણ ચાટકાવી શકાશે.

શ્રી સાવતાળેન ત્રિવેદીનું ભાષણ:—

આજનો મારો વિષય શારીરિક કેળવણીનો છે. સામાન્ય રીતે શિક્ષણના ખીજા વિષયો કરતાં આ વિષય સરળ છે અને કેટલીક રીતે વહેવાર છે. આપણે જ્યાં શારીરિક કેળવણીમાં ગાનીએ છીએ. જો કે કેટલીક વહેવાર બાજતો જાણીએ છીએ તે સરળ હોય છે, છતાં તે અનુભવમાં મૂકી શકતા નથી.

હું એમ માનું છું કે શારીરિક કેળવણી એટલે શરીરની ફરસ્તી અને ઘડતર, તેમાંય મનુષ્યનું ઘડતર. જો શારીરિક ફરસ્તી આપણા જીવનમાં ઉતારી હોય તો મનુષ્યના જીવનનું ઘડતર સાફ ધડી શકાય. શરીરના ઘડતરનાં આવશ્યક અંગો તે ખોપક તરવો (ખોરાક), સ્વાસોચ્છ્વાસ કસરત, આરામ, નિદ્રા અને લોહીઅમણ છે. શરીરનો આધાર આ દરેક અંગ પર અવલંબે છે. એકલી કસરતથી સાફ ઘડતર થતું નથી.

આપણાં બાળકો યુવાન, યુવતીઓ, અને પ્રાદોનાં શરીર જોઈએ તો શરીરના બંધારણનો આપણને બરાબર ખ્યાલ આવશે, આનું કારણ

આપણે શારીરિક કેળવણી જાણીએ છીએ છતાં અનુભવમાં મૂકી શકતા નથી. આપણું જીવન કુદરતી નથી, પણ કૃત્રિમ થયું છે, રઘવાટવાળું બન્યું છે. આપણા જીવનની ધમાલનો અંતજ આવતો નથી. યુરોપના વિદ્યાર્થીઓ અને લોકો ધણા પ્રવૃત્તિશીલ હોય છે, છતાંય તે પોતાની જરૂરી ક્રિયામાં કોઈ વખત ઉતાવળ કે ધાંધલ કરતા નથી અને પોતાનું કાર્ય નિયમમાં ને શાંતિપૂર્વક કરે છે. આરામ, રમત-ગમત પણ નિયમિત લે છે, જ્યારે આપણામાં તેમ નથી, કારણ કે આપણી ધમાલનો અંત આવતો નથી.

હાલમાં શાળામાં દાકતરી તપાસ કરાવીએ છીએ તે પ્રશંસનીય છે. પણ તેનો અમલ થાય છે કે નહિ તે ગાળાઓએ ને શિક્ષકોએ જોવાનું છે. બાળક ૬-૭ વર્ગે ઉઠે, સાંજ દસે તેને શાળામાં જવાનું હોય, દાંતણુ કઢ્યું ન કઢ્યું, નાક, આંખ વગેરે ખરાબર સ્વચ્છ કર્યાં ન કર્યાં ને પોતાના પાંડો કરવા બેસશે. આ ઉતાવળા વ્યાવહારિક ધમાલને લીધે તેની આંખ, નાક વગેરે મસિન ને ખરાબ રહે છે. બાળકની જેમ તેમ પરવારી સેવાની વૃત્તિથી તેનાં અંગો-આંખ, દાંત, નખ વગેરે ખરાબ થાય છે.

આપણે ધારીએ તો આવતી દાલે તે સુધારી શકીએ. આપણે આલ્સણનાં સ્નાન માટે તેની મસ્કરી કરીએ છીએ, પણ આપણે શું કરીએ છીએ તે જોતા નથી. બાળક 'ઉઠે, જાગે, વાંચે ને નિશાળે જાય તે દરેકમાં તેને ઉતાવળ હોય છે. ખાવામાં ઉતાવળ કરીએ તેને અંગે શરીર-સ્વાસ્થ્ય બગડે છે. વિજ્ઞાનની વાતોમાં ને પાઠમાં આવે છે કે “એક દોળાઓ બત્રીસ વખત આવી ગળે ઉતારવો.” પણ જો બાળકને ખાતાં પાર લાગે તો આ તેવે નિશાળમાં મોડા થયને બહાને કપડો આપે. ૧૧ થી ૫ વાગ્યા સુધી શાળામાં ગોંધાઈ રહે. ઘેર આવે ને રમવા જાય તો માંખાપને મન તે રખડવા જાય છે એટલે વાંચવાની સૂચના થાય. આમ તેના જીવનને કંઈ પણ શાંતિ મળે નહિ. બાળકને તંદુરસ્ત બનવા આપણે તેને જરાપણ સમય આપતા નથી. આ બાબત દાકતરી તપાસ કરતાં ગાળાઓ કે વાલીઓ તેની વધારે સારી સંભાળ લઈ શકે. સામાન્ય તંદુરસ્તીનો પ્રથમ ઉપાય આપણે કરીએ ત્યારપછી આપણે કસરત ઉપર આવી શકીએ.

કસરતો બે પ્રકારની છે: ઘરની અને ગયદાની. ઘરની કસરતમાં દરેક બાળકને માટે સારાં નાનો ઓરડો જોઈએ. નાના હવાવાળા ઓરડામાં બાળક કસરત કરી શકે છે. તેથી શરીરને સામાન્ય દુરસ્ત બનાવી શકાય.

શારીરિક કસરતમાં આસનો, નોનિકર્મ વગેરે આવી શકે. આ રીતે શરીરને સુંદર ને દુરસ્ત બનાવી શકીએ. કોઈપણ મનુષ્યને ખેડેળ થવું ગમવું નથી. વૃદ્ધને પણ આપનામાં મોં જોવાનું મન થાય છે. આપણામાં ભાગ્યેજ કોઈના મોં પર લાલી હોય છે. કોઈ પાતળા, અતિશય શુષ્ક, તો કોઈ સ્થૂલ હોય છે. આમ શા માટે ? આ બેતાં આપણને જણાશે કે શારીરિક કેળવણીની કેટલી અગત્ય છે. આપણે શારીરિક તાલીમ માટે જગ્યા, મેદાન કે સમયના બહાનાં કાઢીએ એ બધાંય ખોટાં છે. જો 'વાસોન્દ્યાસની ક્રિયા કસરતમાં બરાબર ચાલે નહિ તો તેથી શરીરને તુકસાન થાય છે. માટે હવાઉજાસવાળો ઓરડો ઉપયોગમાં લઈ શકાય; નહિ તો ગદાર આંગણુમાં પણ કસરત થઈ શકે. હાથ, પગ, ડોકું, વગેરેની કસરત કરવાથી શરીર સુડેળ ને ધાટીહું થઈ શકે છે.

શરીરના ગમે તે અંગોની કસરત માટે મયદાનની કસરતોમાં વિવિધતાઓ છે. મેદાનની કસરતોમાં ધુરોષમાં વ્યક્તિગત અને સમૂહગત-કેટલીક વાર તો દસ દસ હમ્મર જેટલી મોટી સંખ્યામાં કસરતો કરાવવામાં આવે છે. તે બધાનાં શરીર સુંદર ને ધાટીલાં હોય છે. એ રીતે તેમનો વ્યક્તિગત વિકાસ થાય છે, એક જાતનું સૈન્ય તૈયાર થાય છે, શિસ્તની તાલીમ પામે છે, અને હુકમનો અમલ કરતાં શીખે છે. તેમાં નથી જોઈતા પૈસા કે સાધન.

મયદાનની કસરત મેદાનમાં થાય તો તેમાં જીવભાવનો કેળવાય છે. દાખલા તરીકે, હો હો, હુ હુ હુ હુ વગેરે. આ રમતોથી બધામાં વ્યવસ્થાશક્તિ કેળવાય છે, મનુષ્ય થવાય છે. એ પ્રજા માટે પણ ઉત્તમ છે. આમાં સમગ્ર પ્રજા તરીકેની ભાવના કેળવાય છે.

આ ઉપરથી જણાશે કે આપણને મેદાનોની કેટલી જરૂર છે. અમદાવાદ જેવા શહેરમાં પણ મેદાન ગણ્યાગાંદ્યાં છે. અમદાવાદની પ્રજાકીય અને ખાનગી સંસ્થાઓએ તે વિચારવા જેવું છે. ઉગતી પ્રજાને કેળવણીની દૃષ્ટિએ અમદાવાદમાં મહાજનોની વાડીઓ વગેરેનો પણ આ માટે ઉપયોગ થાય તો તે ઈષ્ટ જણાશે. રમતોના મેળાવડાઓ હંમેશાં થવા જોઈએ. અમદાવાદને તેમજ અન્ય ગામેને જુદી જુદી ધણી વસ્તુઓની અગત્ય છે.

હાલમાં શાળાઓમાં જે કસરતો શિખવાય છે કે અપાય છે તે કસરતની ખરી ગરજ સારતી નથી. તેમાં પણ ગામડાંઓમાં શાળામાં કસરત જેવું કશુંજ નથી. મરણપ્રમાણ ઘટાડવાનો સરળ રસ્તો પણ કસરતજ છે. વળી વિદ્યાર્થીવ્યવસ્થામાં જે હવા, ઉજાસ મળવાં જોઈએ

તે નથી. શરીરનું ઘડતર ઘડવા માટે સારી હવાની પણ જરૂર છે. શાળામાં બાળકને પાંચ કલાક સુધી ભરાઈ રહેવું પડે છે. પુરતી હવા તેમને મળતી નથી. જીવનનું સાર્યક આમ બાંધી રાખવાથી નહિ થાય. કેટલાક કહે છે કે લેજમ, લાડી અને લાલ્લાની સમૃદ્ધિ કસરત આપીને તમે શું કરશો ? આ વિજ્ઞાનના યુગમાં તેનો શો અર્થ ? ક્યાં લડાઈ જાગવાની છે કે લાલા વગેરે કામમાં આવે ? હવે લાલાનું કંઈ કામ રહ્યું નથી, ખરું માણસો કેટલીક વાર પોતે કાસતાં હોય છે તે કરતાં વધારે નિર્બળ હોય છે. આક્રમક સમયે તેની બધી બહાદુરી જતી રહે છે. ત્યારે કસરતના શારીરિક પ્રયોગો તૈયાર કરવામાં આવ્યા હોય છે ત્યારે તે આક્રમ સમયે કામમાં આવે છે. આણીના અંગે પોતાની જાતને તે તૈયાર કરે છે. મનુષ્યના જીવનમાં શૈર્ષની ભાવનાઓ ધણી હોય તો તે જરૂર ઉપયોગી થાય.

તરવાની કસરત પણ તેટલીજ જરૂરી છે. તે વગર પૈસા થાય તેવી છે. ગામડાંનાં માણસો આપણે જોઈએ તો સ્ત્રી કે પુરુષ બધાને તરતાં આવડે છે. આપણા શહેરની નદીનો તેમાં ઉપયોગ કરી શકીએ. જો કે આપણી નદી એટલી નાની છે કે તેમ થઈ શકતું નથી. તેમજ અહીં સ્નાનગૃહો પણ નથી. મોટાં શહેરમાં સ્નાનગૃહોની જરૂર છે. જો આપણે હૃદયથી ઇચ્છીએ કે આપણે શરીરને તૈયાર કરવું છે તો તે સાધનો મેળવીએ અને કામ કરી શકીએ છીએ. ફક્ત તદ્વૃત્તિની અને કાર્યશક્તિની જરૂર છે. આપણા શરીરનું ઘડતર એવું થઈએ કે જેથી માનસિક અસર જીવન ઉપર થાય અને આપણે ઉપયોગી થઈએ તેમજ પ્રજાને આબાદ કરી શકીએ. આને માટે પ્રથમ નિશ્ચય કરવો.

શ્રી. ભોળીલાલ કે. પટવાઈ ભાષણ:—વ્યવહારિક દૃષ્ટિએ શાળામાં શારીરિક કેળવણી.

શારીરિક કેળવણીનાં પ્રચલિત સ્વરૂપો. —

૧. અંગબળવર્ધક કસરતો—અળાડ કે કસરત શાળાઓમાં — ડબલ-બાર — સિંગલબાર, મલખમ, કુરતી — સ્નાયુઓ મોટા કરે માટે સ્નાયુવર્ધક.
૨. ઘરની અંદર એ કામ કરીને કરવાની — ગગદળ, ડબ્બેસ વગેરે સાધનોથી અથવા દંડ, બેંક વગેરે સે-ડો, મેક્સીડન, - મુક્ત વગેરેની

૧. પદ્ધતિ મુજબની સ્નાયુ ઉપર માનસિક એકાગ્રતાની અસર ઉપજાવનાર.
૩. પ્રવીણતાની અજમાયશ માટેની - ઉચ્ચ - લાંબું દૂરવું, દોડ, દોરડાં જેવાં વગેરે મેળાવડા કે પ્રદર્શન માટેની.
૪. વ્યવસ્થિત દુકડીઓની હરિફાઈની - ક્રિકેટ, ફૂટબોલ, હોકી, ટેનિસ.
૫. દેશી રમતો - ચક્રબિલુ, આટાપાટા, હુતુતુતુ, લંગડી.
૬. કિલ - શિસ્ત - વ્યવસ્થા માટે, તાલીમ માટે, કૂચ કરવા માટે, સ્કાઉટ કેળવણી માટેની અને આરોગ્ય વર્ધક.

આ બધાના શુભ-દોષ તપાસતાં પહેલાં વ્યાવહારિક અને કાર્યસાધક દ્રષ્ટિથી શાળામાં કેવા પ્રકારની શારિરીક કેળવણી આપી શકાય અને કેવા પ્રકારની બાળકને ખાસ જરૂર છે તે ઉપર થોડોક વિચાર કરીશું.

સામાન્ય ખ્યાલ એવો છે કે શારિરીક કેળવણી એટલે શરીર કસાય, સ્નાયુઓ મોટા અને મજબૂત થાય, શરીર સુંદર દેખાય અને મનુષ્ય ઘણો બળવાન થાય. પણ બળવાન માણસ હંમેશાં તંદુરસ્ત હોય છે એ ખ્યાલ ખોટો છે. દુનિયાનો સૌથી બળવાન મનાતો માણસ સેન્ડો પટ વર્ષની ઉંમરે મગજમાં લોહીની નસ તૂટવાથી શુભરી ગયો. મોટો વજન ઉપાડનાર હિસ્તાદ ૩૮ વર્ષે શુદ્ધના દરદથી મૃત્યુ પામ્યો. મલ્લો પણ પેટના કે બીજાં દરદો માટે ક્વા લેતા હોય એવા દાખલા આપણે બહુજો છીએ. મલ્લો અને કુસ્તીબાજનું આધુનિક સાધારણ મનુષ્યો કરતાં પણ એટલું છે એમ ગરણુના આંકડા પરથી જણાઈ આવે છે. આ ઉપરથી અમલ શક્ય છે બળ અને તંદુરસ્તી હંમેશાં સાથે હોય એમ નથી.

એક ઘણીજ સુંદર મોટરકાર ઘણીજ મજબૂત અને ૧૦૦ હોર્સ-પાવરની હોય, પણ એટલુંક ચાલતાં જો તેનું સાંચાકાગ બગડી જાય તો તે મોટર આપણા ઉપયોગ માટે નકામી થાય છે; એટલે આપણો આદર્શ મલ્લો ઉત્પન્ન કરવાનો નહિ પણ માણસમાં સ્ફૂર્તિ રહે, તેને કામ કરવાની ઇચ્છા થાય, શરીરમાં ફેફસાં, હોજરી વગેરે પોતાનું કામ નિયમસર સારી રીતે કરે, લોહીનું શ્રમણ અને શુદ્ધિ બરાબર થાય તેવા તંદુરસ્ત માણસો ઉત્પન્ન કરવાનો આપણો આદર્શ હોવો જોઈએ. વળી દેશના દરેક દરેક બાળકને આપણે બળવાન બનાવી શકીએ નહિ, પણ પ્રયત્નથી તંદુરસ્ત તો જરૂર બનાવી શકીએ.

બાળકોની શારિરીક કેળવણીનો પ્રશ્ન આપણે કેળવણીશાસ્ત્ર, શરીરશાસ્ત્ર અને આરોગ્યશાસ્ત્ર એ ત્રણે એકબીજા પર કેવી રીતે

અને કેટલી અસર કરે છે તે ધ્યાનમાં રાખીને ઉદ્વેગવાનો છે. આરોગ્ય-
અને શરીરશાસ્ત્રના નિયમોને અનુસરીને તો શારીરિક કેળવણીનો હેતુ
એવો હોવો જોઈએ કે તે શરીરની મંડનક્રિયાને જોમ અને તેમ વધુ
સંપૂર્ણ, અંડનક્રિયાને વધુ ધીમી, અને જીવનને વધુ લુરસાદાર
બનાવે અને મરણને જોમ અને તેમ વધુ દૂર લઈ જાય. અને
માટે એવાં સાધનોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ કે જે શરીરને સંપૂર્ણ
દુરસ્ત હાલતમાં રાખે, શરીરના અંધારણને મજબુત બનાવે અને શરીરની
રચનાને સુધારે. આટલા માટે શારીરિક વિકાસ એટલે કેટલે રનાયુ-
ઓની કેળવણીજ સંમજવાની નથી, પણ તેમાં તો શરીરની અંદર-
ની જીદી જીદી રચનાત્મક ક્રિયાઓનું યોગ્ય પેપણ કરે તેવી અને જીવનને
વિશ્રાન્તિજનક થઈ પડે તેવી હીલચાલોનો સમાવેશ થાય છે.

તંદુરસ્તીનું આખું હંસુ ધોરણ આપણે સ્વીકારીએ તો પછી શારી-
રિક કેળવણીનો એવો ક્રમ આપણે યાજીને માટે પસંદ કરવો જોઈએ કે
જેથી દરેકે દરેક બાળકને પોતાનાં જીવનનાં કર્તવ્યો લુરસાથી વિજય
સહિત બજાવવા જોટલી બને તેટલી સંપૂર્ણ રીતે લાયક બનાવે, અને જે
પ્રકારથી દરેક બાળકની શારીરિક શક્તિઓનો અંશગપૂર્વક અને સર્વ
દેશીય વિકાસ થશે એવી આપણને ખાતરી રહે.

આટલા વિવેચન પછી સહજ સમજાશે કે રનાયુવર્ધક કસરતો આપણી
યાજીઓ માટે ઘણી ઉપયોગી કે કાર્યસાધક થઈ પડે નહિ. કારણ:-

(૧) બધાં બાળકોને આપવાની જોગવાઈ કરી શકાય નહિ. તેનો
લાભ ફક્ત થોડાંજ લોકો શરે. આપણે, હેતુ એક પ્રદર્શન માટે, વાર્ષિક
મેળાવડા માટે થોડાક ઝુંડી કાઢેલા કસરત્યાજોની ટુકડી તૈયાર
કરવાનો નથી.

(૨) અમુક રનાયુઓને કેળવી મોટા બનાવી અમુક શક્તિઓ વધા-
રવાનો આપણો હેતુ નથી. આપણે મોટા નહિ પણ તંદુરસ્ત અને મજ-
બુત રનાયુઓ જોઈએ છે કે જે શરીરની ક્રિયાઓમાં મદદ કરે અને
ધ્વજશક્તિના હુકમ મુજબ તત્કાળ કામ કરે એટલે મદતો, મોટર
અટકાવનારા, છાતીપર પત્યરો ભાગનારા, ભારે વજન ઉપાડનારા કે સાંકળો
તોડનારા પહેલવાનોની કેળવણી-ઘણુંબધું અહંભાવ વધારનારીની જરૂર
નથી. પણ આપણે તો પાતળો, મોઢક, સૌંદર્યવાન, લેગ્ગરવી આંખોવાળો
અપજા, ટટાર, સરસ હીલચાલવાળો, આનંદી, લુરસાદાર, ભાવનાશીલ,

પોતાની જાત ઉપર કાબુવાળો અને મગજના રકુરણ પ્રમાણે તાત્કાલિક કામ કરનાર બનાવે તેવી કેળવણી આપવી છે.

(૩) આપણા ધ્યેય મુજબ મગજ અને જ્ઞાનતંતુઓને એવી રીતે કેળવવાં છે કે તેમના રનાયુઓ અને શરીરની દરેક હીલ્ચાલ ઉપર સંપૂર્ણ કાબુ રહે.

રનાયુઓના બળ કરતાં જ્ઞાનતંતુઓનું બળ અને મનની મજબુતી ઉપર આપણે વધારે લક્ષ આપવાનું છે કે એથી બુદ્ધિ, લાગણી અને ઇચ્છાશક્તિ વધુ જીરસાદાર બને. કસરતો, અખાડાની ઘણીખરી સ્વલક્ષી છે. પોતાની મેળે કામ કરવાનું હોવાથી આ હેતુ થોડેજ અંશે સધાય છે. એથી ઉલટું ડ્રિલમાં સામા માણસના હુકમ એકદમ સમજી જઈને મગજને અપળતાથી જ્ઞાનતંતુઓ મારફતે તાત્કાલિક કડપથી કામ કરવાનું હોવાથી મગજ અને જ્ઞાનતંતુઓનો રનાયુઓ અને શરીરની હીલચાલો ઉપર કાબુ જામે છે. મગજ અને જ્ઞાનતંતુઓ કેળવાઈ મજબુત થાય છે. આમ રનાયુઓની કેળવણી ડ્રિલમાં પરલક્ષી બને છે.

આમ અખાડાની કસરતો આપણી શાળાઓના તંદુરસ્તીના આદર્શને અનુકૂળ થઈ પડે નહિ. આપણે તો વધુ મોટી સંખ્યા ને વધારેમાં વધારે લાભદાયક થાય એવી રીતે શારીરિક વિકાસ સાધવો છે.

આપણો હેતુ સાથે સાથે ઘેરણા, વ્યવસ્થા, દરખા, જીરસો અને ભાવના પુરી પાડવાનો પણ છે. અખાડાની કસરતોની જરૂર છે પણ તે શાળાઓમાં નહિ શાળાઓનો આદર્શ અખાડાથી પુરો નહિ પડે. ક્રિકેટ વગેરેમાં પણ શાળાના દરેક વિદ્યાર્થી માટે જોઈવળુ થવી મુશ્કેલ છે. વળી તે ખુબજ ખર્ચાળ થઈ પડે, માટે તે પણ આપણી ગણતરીમાંથી બાતલ કરીશું. પ્રવીણતા માટેની અજમાજેશો પણ મેળાવડા, પ્રદર્શનો માટે રહેવા દઈશું. આ પ્રમાણે જોતાં શાળાઓ માટે દેશી ખીતખર્ચાળ રમતો અને ડ્રિલ - ખાસ કરીને દૂર કરવાની અને આરોગ્ય વર્ધકજ વધુ અનુકૂળ અને કાર્યસાધક થઈ પડશે.

તંદુરસ્તીને માટેની મુખ્ય જરૂર આગળ કહ્યું તેમ, શ્વાસોચ્છ્વાસની ખરાબર સ્થિતિ, લોહીની શુદ્ધિ અને તેનું લમણુ અરાખર થાય તેની અને પાચનની યોગ્ય ક્રિયા છે. તેટલા માટે કસરતની જરૂર હાથપગનો રનાયુઓ કરતાં જાતી, પેટ અને આંતરડાંનાં રનાયુઓની ઘણીજ વધારે છે. પેટના રનાયુઓને આપણે જોઈજી કસરત આપીએ છીએ. શરીરના

બીજા સ્નાયુઓને તો આપણી સાધારણ હીલચાલથી અને કામકાજથી જરૂરી કસરત મળી રહે છે, પણ પેટના સ્નાયુઓને તે મળતી નથી. દીર્ઘ શ્વાસ - ફેફસાંને સંપૂર્ણ રીતે વિસ્તારીને - લેવાની પણ તેટલીજ જરૂર છે.

યોગ્ય ખોરાક, અસરકારક વૈદ્યક તપાસ અને આરોગ્યજનક પરિસ્થિતિથી સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી જળવાઈ શકે એ માન્યતા ભૂલભરેલી છે. તે બંધાને પ્રતિરૂપ શરીરના વિકાસ માટે તેમજ તંદુરસ્તીને બાધક પરિસ્થિતિ થી ઉપજતી કેટલીક શારીરિક ખોડાની સુધારણા અર્થે પણ આ કસરતો અનિવાર્ય છે. તેનો હેતુ આરોગ્ય સાફ જળવાય અને સુધરે તે માટે શરીરના પોપણ ઉપર સામાન્ય અસર કરવા ઉપર વધુ લક્ષ આપવાનો છે. માટે શરીરના પોપણ ઉપર સામાન્ય અસર કરવા ઉપર વધુ લક્ષ આપવાનું છે. માટે હવે આપણે આરોગ્યવધક ફિટ ઉપર થોડુંક ધ્યાન રાખીશું.

સાધારણ રીતે ફિલ તો દરેક શાળામાં શિખવાય છે, પણ તે આપણે હેતુપૂર્વક ધણીજ થોડી શિખવાય છે. ધણીખરી ડિસીમાં લશ્કરી ઢગનું અનુકરણ અથવા ચપળતા અને વ્યવસ્થાજ નેવામાં આવે છે. રક્ષાક્રિયાની ફિલમાં આનો કાંઈક અંશ નજરે પડે છે.

શરીરની જે હીલચાલો શરીરના આરોગ્યપોપણ અને મંડન માટે જરૂરની છે, પણ અમુક સંજોગોને લીધે થવા રહી જાય છે તેમની ખોટ પુરી પાડવા માટે ઉપર કહ્યું તેમ રમતો સાથે સાધન કે સાહિત્યો વગરની ફિલ ધણીજ વ્યાવહારિક થઈ પડે છે.

શારીરિક ફિલ નીચેનાં કારણોસર જરૂરની છે.—

(૧) શરીરના પોપણ માટે:—પાચનક્રિયા તેમજ શુદ્ધ શુદ્ધ અંગેના પોપણની ક્રિયામાં મદદરૂપે.

(૨) માનસિક કેળણી માટે:—નિયમિતતા, સહકાર, પ્રમાણિકપણું, આત્મધીનપણું, વિનય, મનપર કાળુ, ઉદારતા વગેરે ગુણો કેળવવા અને શરમાળપણું છોડાવવા માટે.

(૩) સુધારક તરીકે:—ખામીઓ અને ખોડો જે અનારોગ્યપરિસ્થિતિને લીધે ઉપરિચિત થવા પામી હોય તે દૂર કરવા માટે.

(૪) આરોગ્યવધક તરીકે:—સ્નાયુઓને કેળવવા માટે તેમજ ફેફસાંની ક્રિયા તથા લોહીના બ્રમણ વગેરેને મદદરૂપે.

(૫) આનંદ આપી તાજાં ખનાવનાર:—ઉમંગ અને ઉત્સાહના પ્રેરક રૂપે.

તંદુરસ્તી માટે સૌથી પહેલાં તો ઉભા રહેવાની યોગ્ય ઢબની ખાસ અગત્ય છે. બરોબર ઉભા રહેવાની, બેસવાની અને ચાલવાની ટેવ પડે તો શારીરિક કેળવણીનું અરધું કામ તો થઈ ગયું કહેવાય. યોગ્ય ઢબથી ઉભા રહેવા, બેસવા કે ચાલવાથી હોજરી પર દબાણ થતું નથી કે પાચન ક્રિયાને અલેલ થતી નથી. ફિલની શરૂઆતમાં રાહેજ કૂચ કરાવવી કે જોથી બાળકોમાં ચપળતા અને મરમી આવે અને લોહી ફરતું થાય. પછી તેમને થોડીક રમતો રમાડવી. પછી આરોગ્યવર્ધક ફિલ આપવી.

કસરતો કુદરતી, જીરસાબંધ, તાલબંધ, કાયદાકારક અને નિર્દોષ હોવી જોઈએ. દરેક હીલચાલમાં જાણે ઉંચા કૂદતા હોઈએ, ઉંચા વધતા હોઈએ, ઉંચા ઉડતા હોઈએ એવો ખ્યાલ રહેવો જોઈએ. ટીલા, ઉંચા-પ્રતુલિત જીરસાબંધ, એ આ ફિલની ખાસ ચાવીઓ છે. તેમાં હાથની, પગની, પેટની અને શ્વાસ લેવાની, એમ ચાર પ્રકારના ઘાવ પછી અને તેટલા દીર્ઘ શ્વાસ નાક વાટે લેવડાવવા.

આ મતની ફિલ જોને (callisthenics) કેલીસ્થેનીક્સ કહે છે તેની શરૂઆત પહેલાં જર્મનિ તથા સ્વીડનમાં થઈ હતી. જર્મન પદ્ધતિમાં લસ્કરી તત્ત્વ અને સપ્તાઈ વધુ હોવાથી ઇંગ્લાંડમાં સ્વીડિશ પદ્ધતિનો સ્વીકાર થયો, અને ઇંગ્લાંડની બોર્ડ ઓફ એજ્યુકેશને તે ઉપરથી જોઈતા સુધારા વધારા કરીને અંગ્રેજી શાળાઓના ઉપયોગ માટે માર્ગદર્શક રૂપે "Syllabus of Physical Training for schools" એ પુસ્તક પ્રગટ કર્યું છે. આ પુસ્તક શારીરિક કેળવણીમાં રસ લેનાર દરેક જણે ખાસ વાંચવું જોઈએ અને દરેક શાળામાં તે હોવું જોઈએ.

અમેરિકામાં યુનાઈટેડ સ્ટેટ્સ આ બાબતમાં બહુજ આગળ વધી ગયું છે. ત્યાં તો શારીરિક કેળવણી માટે મોટી કોલેજો સ્થપાઈ છે. તેના અભ્યાસક્રમ વિદ્યાર્થીઓએ ધડોલો છે. તે કોલેજોમાંથી પાસ થયેલા ટ્રેન્યુએટોને ખાસ શિક્ષક તરીકે તે પ્રમાણે તાલીમ મળે છે અને આવા તાલીમ પામેલા શિક્ષકોને ત્યાંની શાળાઓમાં શારીરિક કેળવણી આપે છે.

અમેરિકામાં તો આ આરોગ્યવર્ધક ફિલના સેંકડો ખાનગી વર્ગો દરેક ઉંમરનાં સ્ત્રીપુરુષો માટે ચાલે છે. એક વર્ગમાં તો ૬૦ થી ૮૪ વરસની ઉંમરનાં મનુષ્યો હતાં. કેટલાક વર્ગો ત્યાં રેડીઓ મારફતે આમે ગામ ચાલે

છે. વર્ગશિક્ષક પોતાની સૂચનાઓ તથા હુકમો રેડીઓ મારફતે જાહેર કરે છે, તે બધા શિષ્યો ઝીંકે છે. સાથે ફોનોગ્રાફની યાળા સંગીત સાથે ચાલે છે-અને યાળાઓ પર ફિલ્મના હુકમો અને નંબરો ઉતારેલા હોય છે. દરેક શિષ્ય પાસે ચિત્રોની એપડી હોય છે તે તે જોતો જાય છે અને સૂચના મુજબ ક્રિયાઓ કરતો જાય છે.

રમત એ તો બાળશિક્ષણનો પાયો છે. બાળકો રમતદ્વારાજ શિક્ષણ મેળવે છે. રમત બાળકોનો પ્રાણ છે. દરેક દરેક શિક્ષણશાસ્ત્રીએ રમતો-દ્વારા શિક્ષણ આપવા માટે આગ્રહ કર્યો છે. રમતો બાળકો માટે સ્વાભાવિક છે. બાળકેળવણીમાં તો રમતને ખાસ સ્થાન છે. રમતના મેદાનમાં શારિરિક ધડાય છે તેટલું શાળાના ઓરડામાં ધડાતું નથી. સ્વાર્થભાગ, સમભાવ, અપજ્ઞતા, પ્રમાણહીનતા, ઉચ્ચ નીચના ભેદનો અભાવ, સહાનુભૂતિ, વ્યવસ્થા વગેરે ગુણો રમતોથીજ કેળવાય છે.

દેશી રમતોમાં એવી રમતો પસંદ કરવી કે જેમાં બધાં છોકરાંઓ ભાગ લઈ શકે. રમતના દાવો કુદરતી ઉત્ક્રાન્તિવાદના સ્વાભાવિક પાયા ઉપર રચાએલા જોઈએ (દોડવું-ફેંકવું-ફેંકવું, પગની ઢેસ મારવી, ચઢી જવું વગેરે). સમૂહરમતને માટે અત્રે મિ. વેન્સર આમેશ તેમણે એક મોટા બે કુટુંબ વ્યાસનો કુલાલો બોલ દગ્ગરો છોડશોનો બે હુકમો પાડી તેમને તે બોલ મોટા મેદાનમાં ઉભે ઉડાવવા આપ્યો હતો. તે રમત ખાસ દાખલ કરવા યોગ્ય છે. મિ. વેન્સર આરોગ્યવર્ધક ફિલ્મનું પ્રદર્શન અમદાવાદમાં પણ ૧૯૨૬માં કર્યું હતું.

સાધારણ રીતે પાંચ મિનિટ દૂર, પંદર મિનિટ રમતો અને દસ મિનિટને આસરે ફિલ્મ આપવી ઠીક પડે.

ફિલ્મના દાવમાં તેમજ રમતમાં બાળકોને હંમેશાં સંપૂર્ણ આનંદ પડવો જોઈએ. સરળતાથી હીંચચાલ ચાલ, ઉમંગ અને ઉત્સાહનો વધારો થાય અને બાળકો ઉંચાં જતાં વધતાં લાગે અને તેમની સ્થિતિસ્થાપકતા વધે ત્યારેજ આ ફિલ્મનો પુરેપુરો લાભ મળે.

આ બધો ક્રમ છોકરોઓ તથા છોકરીઓ બંનેને એકસરખોજ લાગુ પડે છે. પ્રાયમિક શાળાનાં બાળકોને તો દર ૧૫-૨૦ મિનિટ એકાદ મિનિટ ફિલ્મના ચાર ચાર દાવને એક સટ કગવાય તો અપજ્ઞ બાળકોની વધુ પડતી ઉત્સાહશક્તિને યોગ્ય માર્ગ મળે અને દીકરાં આજસુ બાળકોમાં સ્ફૂર્તિ આવે. વળી માનસિક કામથી થકેલા બાળકોને આ ફેરફારથી

આરામ અને આનંદ મળે અને ફરીથી બાળકો વધારે માનસિક કામ કરવા તૈયાર થાય. આવો ૧૫થી૨૦ મિનિટનો શારીરિક વિકાસનો કાર્યક્રમ સહેલાઈથી આપણી શાળાઓમાં દાખલ થઈ શકે. આ સાધનો વગરનો ક્રમ આપણી શાળાઓ માટે ઉત્તમ છે, પણ જો સાહિત્યો વાપરવાનું હોય તો લાકડી, રબરેસ લેખિકા અને મલખમ પસંદ કરવા યોગ્ય છે. સિંગલબાર સાધારણ ફીક, પણ ડબલબાર તથા લારે વગન ઉપાડવાની કસરતો પસંદ કરવા જેવી છે.

માધ્યમિક શાળાઓ અને કોલેજોમાં આવી નિયમિત રોજની કસરત ઉપરાંત બોટિંગ અને રાઇડિંગ ક્લબો રચાવવાની જરૂર છે. વર્ગી રમના દિવસોમાં સ્કાઉટ કેમ્પિંગ કરવું બહુજ ફાયદાકારક નીવડે. સ્કાઉટ ટ્રેનિંગના ફાયદા વિશે તો આ રચાને વધુ કહેવાની જરૂર નથી. છેવટે એકજ વસ્તુ આપના ધ્યાન ઉપર લાવવાનો મને જરૂર લાગે છે અને તે આસનો. આપણાં યોગનાં આસનો દરેક શાળામાં દાખલ કરવાની જરૂર છે. તેનાથી યતા ફાયદા વિશે હવે તો શંકા છે જ નહિ, ડૉ. શુષ્કોએ એમ પણ ખતાવ્યું છે કે જીવન પર અસર કરતી ગ્રંથીઓ (Glands) ઉપર આસનો ઘણી ભારી અસર કરે છે. આ બાબત ઉપર ખાસ લક્ષ શારીરિક કેળવણીના ડિગ્રામટીઓએ આપવું ધટે છે.

બીજા દેશોમાં તો આ શારીરિક કેળવણીનો વિષય વિકાસોએ બહુજ શાસ્ત્રીય રીતે ઉપાડી લીધો છે, અને તેનો લાભ તે તે દેશોમાં વિદ્યાર્થીઓને પુરેપુરો મળે છે. આપણા દેશમાં પણ હવે જાગૃતિ આવી છે અને આશા છે કે આપણા દેશને અનુકૂળ શારીરિક કેળવણીનો શાળાઓ માટેનો ક્રમ યોગ્ય અને આપણે પણ આપણાં બાળકોને યોગ્ય વર્ષોમાં સંપૂર્ણ તંદુરસ્તી ભોગવતા જોઈશું.

ડૉ. માધવજી બી. મન્જરુ' લાપણ. —

વિદ્યાર્થીઓની દાક્તરી તપાસ અને શાળાનું આરોગ્ય

નિરોગી શરીર અને જીવનસાધ્ય. — આદર્શ જીવન જીવવા માટે અને જીવનને સફળ કરવા માટે બીજા અગત્યનાં સાધનોમાં સરકત અને નિરોગી શરીર એ મુખ્ય સાધન છે.

બાલશરીરની ખામીઓ અને રોગોની વહેલી પરખ. — શરીરમાં બાળપણથીજ કેટલીક ખામીઓ અને રોગો ધર કરી જાય છે. આ ખામીઓ અને આ રોગોને નાની વિદ્યાર્થીવયમાંજ શોધી કાઢી

તેમને નાણું ન કરવામાં આવે તો શરીર કેળવવાનાં બીજાં સાધનો આ ખામીવાળાં અને રોગગ્રસ્ત વિદ્યાર્થી માટે નિર્થક નીવડશે. સુંદર શરીર, ચપળ બુદ્ધિ, અને ઉત્તમ હૃદય એવા વિદ્યાર્થી પ્રાપ્ત નહિ થઈ શકે. દેશ કે સમાજને ઉપયોગી નાગરિક તરીકે તે કામ નહિ આપી શકે. મોટે ભાગે સમાજ ઉપર તે ભારરૂપજ રહેશે. આ ગુચ્ચવસ્તુને દૂર કરવા-ઉકેલવા-વિદ્યાર્થીઓની દાકતરી તપાસ કરવાની પદ્ધતિ પશ્ચિમમાં લાખલ કરવામાં આવી છે, અને આપણે ત્યાં પણ તે પદ્ધતિ ધીમે ધીમે મોટાં શહેરોની શાળાઓમાં લાખલ થતી જાય છે.

દાકતરી તપાસમાં પહેલાં પરખાતાં દરદો.—આંખના દરદોમાં ડુંકી નજર એ વિદ્યાર્થી વર્ગમાં મોટે ભાગે જોવામાં આવે છે.

ગજાના ચોળીઆ, ચોપી ગજું, નાકના મસા, ગજાના મસા, કાનના મસા, થોડી ઘેરાશ ઇત્યાદિ દરદો જો વેળાસર પકડાઈ જાય છે તો ઘેરાશ ટાળી શકાય છે, નાકથી પુરી સ્વચ્છ હવા લઈ શકે તેવું થાય છે, અને ગજાના ચેપમાંથી શરીરમાં વ્યાપક જનતા બીજા ઘણા રોગો અટકાવી શકાય છે. ગજાની સાદી ગાંઠો તથા કંદમાળની ગાંઠોને વહેલી પરખી કાઢી દવા કરવામાં આવે તો ક્ષય જેવા જીવલેણ દરદગાથી બચી જવાય છે.

દાંતનો સડો એ હમણાં હમણાં જાણુ સામાન્ય થતો જાય છે, નળિયા બાંધો એ શરીરમાં સુનાતું ઓછું તત્ત્વ હોવાની અચૂક નિશાની છે. સુતો દવા તરીકે પચી જાય તેવી રીતે આપવામાં આવે તો છોકરાનું શરીર મજબુત અને ઉચું થઈ આરોગ્યવાળું બનેશે.

ઘણાં બાળકોને જન્મથી હૃદયનો રોગ હોય છે. આવાં બાળકો વધતાં નથી. જો તેની પરખ કરી યોગ્ય ઉપચારો કરવામાં આવે તો બાળક સચકત બની જીવનસાર સરળતાથી વહન કરી શકે તેવો થાય છે.

હમણાં હમણાં બાળકોમાં વધેલી જરોળ અને મેલેરીયાની ફિકાશ ઉપરાંત લોહીની ફિકાશનું દર્દ વધારે પ્રમાણમાં જણાય છે. અભ્યાસ કરવામાં આ બાળકો ગંદ હોય છે અને તેમનામાં જીવનનો વેગ કે આનંદ નથી દેખાતો. દરદને પરખી યોગ્ય ઉપચારો કરવાથી, તે છોકરાઓ રાતામોતા તથા ઉદમાત કરતા 'ધર્મ' જાય છે અને તેમનું આરોગ્ય માખાપ તેમજ શિક્ષકને આનંદ અને સંતોષનું કારણ બને છે.

આ પ્રમાણે દાકતરી તપાસથી અનેક દરદો વહેલાં પકડાઈ જાય છે અને તેના યોગ્ય ઉપાય કરવાનું બને છે. પરિણામે વિદ્યાર્થીઓમાં દરદ અને ખામીઓ દૂર થવાથી આરોગ્ય અને ઉદ્દાસ પ્રવર્તે છે.

સરકારનો હિસ્સો.—સરકારે સને ૧૯૨૧માં માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની દાકતરી તપાસ કરવાનું ખાતું જોડ્યું હતું. આ ખાતાએ એક વરસ કામ કરી દેખાડી વિદ્યાર્થીઓ પ્રતિ પોતાની ફરજ લાક્ષણિક રીતે બતાવી હતી.

મ્યુનિસિપાલિટિએ દાકતરી તપાસનું ઉપાડી લીધેલું કામ.—આપણી અમદાવાદની મ્યુનિસિપાલિટિએ છેલ્લાં ૬ વરસથી વિદ્યાર્થીઓની દાકતરી તપાસનું કામ હાથ ધર્યું છે. બાળકોનાં દરેકો અને ખામીઓ સંબંધી ઇલાજ કરવાની સૂચનાઓ વિદ્યાર્થીઓનાં માખાપને મોકલી આપવામાં આવે છે.

એક દાકતર દર વર્ષે પરપર વિદ્યાર્થીઓને તપાસી શકે છે એવી માહિતી મને હાલના કામ કરતા દાકતરો પાસેથી મળી છે. આ ઉપરથી આપણે સમગ્ર શહેરનું કે એક પુરુષ દાકતર અને એક લેડી દાકતર વધારે રોકવામાં આવે, તો ૧૬ હજારની પુરી સંખ્યા દર વર્ષે તપાસી શકાય.

માધ્યમિક શાળાઓમાં દાકતરી તપાસ.—શહેરની માધ્યમિક શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓની આ બાબતમાં શી હાલત છે તે પણ આપણે તપાસીશું. છોકરા અને છોકરીઓની મળી બે સરકારી હાઇસ્કૂલો છે. આ ઉપરાંત ૧૫ થી ૧૭ ખાનગી માધ્યમિક શાળાઓ છે, અને હજુ વધતી જાય છે. અમદાવાદ વેપારીઓનું શહેર છે. તેમાં વિદ્યાના વેપારનો પણ ધીકતો ધંધો ચાલતો જણાય છે. તેથીજ હમણા હમણાં ખાનગી માધ્યમિક શાળાઓનો જાણે રાફડો ફાટ્યો છે. નિશાળો વધારે ચાલ એ વાત આદરને પાત્ર છે; પરંતુ કમાણીની દૃષ્ટિએજ ગમે તેવી નિશાળો યાવ અને તેમને ગમે તેમ ચલાવવામાં આવે એ વાત જરાયે ઇષ્ટ નથી.

આવી શાળાઓ આપારે રાષ્ટ્રના નાગરિકો, વીર સેનાનીઓ, રાજ્યદારી પુરુષો, તત્ત્વચિંતકો, કવિઓ, દાકતરો, ઇજનેરો, વેપારીઓ, કલાકારો ઇત્યાદિ રાષ્ટ્ર આખાના જીવંત દેહને ધડી રહી છે. શું તેમાં દુર્બળ શરીરના વિદ્યાર્થીઓ ચાલશે? રાષ્ટ્ર દેહમાં ગાળતું નહિ પડે? રાષ્ટ્રને ધડવામાં કળવણીકારોની જવાબદારી જેવી તેવી નથી. તે પવિત્ર છે અને મહાન છે. તેને લાચક બનાવવામાંજ ખરો ધર્મ સમાજેલો છે.

લોકલ બોર્ડની નિશાળોના વિદ્યાર્થીઓનું શું? —લોકલ બોર્ડની નિશાળોમાં ૩૫૦૦૦૦ જેટલી મોટી સંખ્યાનાં બાળકો લાગે છે. આ વિદ્યાર્થીઓ માટે દાકતરી તપાસ જેવું સાધન જ નથી. આ દેડલી બેઠની

વાત? આનો અર્થ એકે આપણાં શહેરો અધી વાતમાં અગર્યાન વોગવે અને કાયદો ઉઠાવે; ત્યારે મામડાંના લોકો આપણને આમ વસ્ત્ર અને જીવનનાં સાધનો આપેછતાં તેમને જીવન જીવવાની અગત્યની વસ્તુઓ પણ આપણે ન આપીએ! આપણને સારા રસ્તા લેઈએ, વિજ્ઞાના લેઈએ, મોટરખરો લેઈએ, નિશાળોનાં અદલાતુન મકાનો લેઈએ, બધા પ્રકારની કેળવણીનાં સાધનો લેઈએ; ત્યારે આમ્ય પ્રગતને પુરું આરોગ્યનું કે દવાદારનું પણ સાધન નહિ અને જાગ્યુંતટ્યું લખવાનું સાધન મળે. તેમાં વળી દાકતરી તપાસ જેવું તો હોય જ ક્યાંથી? દાકતરી તપાસ અને આરોગ્યની ખામતમાં જે લોકલ જોડના આલોકો પોતાનો ધર્મ સમજી વેળાસર અગત્યનો સુધારો નહિ કરે તો તેમની નિશાળોની પ્રવૃત્તિ અને પૈસા વ્યર્થ જ જશે.

આપણા વિદ્યાર્થીઓનું જોણું વજન — આપણા વિદ્યાર્થીઓનાં વજન, ઉંચાઈ અને ઉંચાઈના પ્રમાણમાં આપણા આરોગ્યના ધોરણ પ્રમાણે પણ મોટા ભાગના વિદ્યાર્થીઓમાં આસરે ૧૫ ટકા જેટલું જોણું હોય છે. વજન જોણું હોવાનાં કારણો, નબળા જાથો, અને શરીરનો અટકી જતો વિકાસ એ જો છે. મને લાગે છે કે આપણા વિદ્યાર્થીઓ ગમે તે કારણથી પુરતા પ્રમાણમાં દૂધ લઈ શકતા નથી. આ મહત્વનો પ્રશ્ન છે અને મ્યુનિસિપાલિટીએ આ જાળવતી તપાસ કરી થટ્ટું કરવું જોઈએ. પશ્ચિમના દેશોમાં તો નિશાળમાં રમ્મ પડે ત્યારે દૂધ કે જાણું મફત ધણી નિશાળોના વિદ્યાર્થીઓને પુરું પાડવાના પ્રયત્નો થએલા છે. તેનાં પરિણામો અતિ મુંદર આવ્યાં છે. અહીં આપણા શહેરમાં પણ નિશાળના વિદ્યાર્થીઓને મફત દૂધ આપવાનો પ્રયત્ન કરવાના પ્રયાસો કેટલાક ઉદાર શહેરોમાં કરી રહ્યા છે, એમ મારી જાણમાં આવ્યું છે. આ પણ એક સુલાભની વાત છે.

દાકતરી તપાસ ઉપરાંત આરોગ્યનાં ધીજન કાર્યો દાકતરો-એ કરવાં જોઈએ. — મ્યુનિસિપાલિટીના તેમજ ખીજ શાળાઓના દાકતરો તપાસનું મુંદર કામ કરી રહ્યા છે તેમને આપણે ધન્યવાદ આપીશું. પરંતુ શરીરની દાકતરી તપાસ ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓની તંદુરસ્તીને હાનિ કરનારી ખીજ પરિસ્થિતિઓ અને ગંભીરો, તેઓ પોતાની દરજ્જ સમજી તપાસે એવી મારી વિનતિ છે.

શિક્ષકોનાં શરીર પણ તપાસે — વિદ્યાર્થીઓ અને શાળાના આરોગ્ય સાથે સંબંધ ધરાવતી ખીજ જાળવનારો ઉદ્દેશ્ય હયાં પહેલાં એક.

અગત્યની જાગત તરફ તેમનું લક્ષ દોરવાનું મને યોગ્ય લાગે છે. વિદ્યાર્થીઓની શરીરની તપાસ કરવા ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓના શિક્ષકોનાં શરીરની પણ તપાસ તેમણે જરૂર કરવી જોઈએ. તેમનું કામ કરવાની શક્તિ કે અશક્તિની દૃષ્ટિએ નહિ, પરંતુ તેઓ એવી રાગથી પીડાતા હોય તો તેનો એક વિદ્યાર્થીઓને ન લાગે તેને માટે.

હવા અને અજવાળું — હવા પ્રાણપોષક છે, છતાં શહેરમાં આપણે આપણી ગંદી આદતોથી, કારખાનાં ઇત્યાદિથી તેને મલિન અને પ્રાણપોષક કરી મૂકીએ છીએ. આવી હવામાંજ આપણી નિશાઓનાં મકાનો આવેલાં છે. જુનાં લાડાનાં મકાનો તો ઘણાંખરાં હવાઅજવાળાને માટે નિશાઓના ઉપયોગમાં ન લેવાં જોઈએ તેવાંજ હોય છે. મ્યુનિસિપાલિટિની વાલુની બકાર આ વાત હોતી નથી, છતાં ઘણી વખત આવાં ખરાબ મકાનોમાં પણ શિક્ષકો વધારે મંલાજ રાખે તો આસપાસની ગંદકી અને ખરાબ હવા ઓછી કરી શકે ઘણી થોડાં સુધારાવધારાથી મકાનોમાં જોઈતું અજવાળું પણ લાવી શકાય. પાટીઆં ઇત્યાદિ વાંચવાનાં સાધનો અજવાળું પડે તેવી જગ્યાએ ગોઠવાય એવી ગોઠવણ શિક્ષકો પોતેજ કરી શકે.

ઘોંઘાટલયો અવાજ:—આ અવાજ તન્દુરસ્તીને નુકસાનકારક તત્ત્વ છે. વૈદ્યકશાસ્ત્ર હવે અવાજના નુકસાનકારક પરિણામો ઉપર બહુ લાર મૂકી તેને બને ત્યાંથી દૂર કરાવે છે; પરંતુ આપણા શહેરમાં તો મોટર, ખટારા, બેન્ડવાજાં, સીગરામગાડી વગેરેના ભેરી નાદથી એટલા બધા આપણે ટેવાઈ ગયા છીએ કે અવાજથી ચતા નુકસાન તરફ આપણે તદ્દન બેદરકાર રહીએ છીએ.

[૧૨]

પ્રાથમિક શાળાઓમાં રસનાના દ્રાક્ષ ઉપરાંત વિદ્યાર્થીઓ ભણવામાં અને માસ્તરો શીખવાડવામાં પણ બહુજ ઘોંઘાટ અને અવાજ કરે છે. યોગ્ય અધિકારીઓ આમાં જોઈતો સુધારો સહેલાઈથી કરી શકે.

પાણી અને તે પીવાની પદ્ધતિ:—પાણીનો ઉપયોગ સ્વચ્છ રીતે કરવામાં આવે તો તે શરીરને પોષક છે; પરંતુ જો તેને ચોક્કસપણે ન લેવામાં આવે તો અનેક એપીડેમી તે વાટે શરીરમાં લાખત ચાલે છે. પ્યાલાથી પાણી પાવાની પદ્ધતિ પણ રોગો ફેલાવવામાં બહુ હાજરૂત અને છે. પાણી પીધેલા પ્યાલા કદી એવા સાફ નથી કરવામાં આવતા કે

જેથી પ્રથમના પીનારના મોનો એપ ખ્યાલામાંથી દૂર થાય. ગજાનો સોજો, ઉંટાડીઉં, શરૂમાં થતો ટાઈફોઇડ તાવ ઇત્યાદિ એપી દરદો આ ખ્યાલાથી ફેલાવાનો ધણો સંભવ છે. વળી ખ્યાલા પાટીઆ ઉપર ઉધા રાખવામાં આવે છે તેથી પાટીઆની થોડીધણી રજ પણ ખ્યાલાના કાંઠે ચોંટી છે. આ અસ્વચ્છતા પણ ચલાવી લેવા જેવી નથી. મને તો હાપણું કામ એ જણાય છે કે ખ્યાલાથી પાણી પાવાની પદ્ધતિજ કાઢી નાખવી જોઈએ અને તેને બદલે આપણી જૂની કળ પ્રમાણે લોટાવતી પાણી રેડી ખોખાવતી પીવું. આ પદ્ધતિને ફાઉન્ટન પદ્ધતિ કહે છે. આ પદ્ધતિ ખીનખર્ચાળ અને આરોગ્યક્ષક છે. વિદ્યાર્થીઓમાં પાણીથી ફેલાતાં દોનો અટકાવવાનો આ અમોઘ ઉપાય છે.

[૧૩]

ખોરાક:—ખોરાકની બાબતમાં નિશાળોમાં વેચાતી ખાદ્ય વસ્તુઓ, ફળો ઇત્યાદિ ઉપર પુરતી તકેદારી રખાવી જોઈએ; નહિ તો અજ્ઞાન અને ગરીબ પણ સ્વાસ્થી લારીવાળા ગમે તેવું સડેલું, ખગડેલું, ખોઈ લાવી વિદ્યાર્થીને આપી તેમની તબિયત બગાડે છે.

પોષાક અને સ્વચ્છતા:—પોષાક અને સ્વચ્છતાની બાબતો સાથે સાથેજ સંકળાએલી છે. ઘણી નિશાળોમાં માસ્તરો પણ મેક્ષાં કપડાં પહેરીને આવે છે. આની અસર વિદ્યાર્થીઓ ઉપર બહુ ખરાબ થાય છે. મેક્ષાં કપડાં પહેરી લાણાવતા માસ્તરો સ્વચ્છતાનો ખોધ વિદ્યાર્થીઓને કઈ રીતે આપી શકે? વિદ્યાર્થીઓ પણ સ્વચ્છ અને સુધડ પોષાકમાં આવે તેની તપાસ શિક્ષક તથા દાકતર બંને રાખે એ ઇચ્છવાજોગ છે.

ઉપરાંદાર:—આ પ્રમાણે દાકતરો તેમજ શિક્ષકોને એમ લાગશે કે તેમના નિર્ણિત કામ ઉપરાંત ખીજું ધણું કામ તેમને કરવાનું રહેવામાં આવે છે; પરંતુ દાકતરોએ વિદ્યાર્થીના શરીર તપાસવાનું અને શિક્ષકોએ તેમના મનને કુળવવાનું ખરું કામ કર્યું ત્યારેજ ગણાય કે બ્યારે વિદ્યાર્થીઓના દુરસ્ત શરીરમાં ફેગવણીથી સુંદર અને મરકારી બનેલું મન વસતું તેઓ કરે. નોકરી, પગાર કે મહેનતાણુની ખાતર કરવાને બદલે તે મહેનતાણું લીધા છતાં તેમાં સેવાભાવ રાખવામાં આવે તો દાકતર તેમજ શિક્ષકો વિદ્યાર્થીઓને રાષ્ટ્રના સાચા નાગરિક બનાવી શકે.

આ વિષય ઉપર ચર્ચા ચલાવતાં શ્રી. હરરાય અમુલખરાય દેસાઈએ જણાવ્યું કે આપણાં પોતાનાં ચોક્કાંઓની માલીકી બાળકોની થાય

તોજ બાળકો ખરેખર સુખી થાય. દાકતરો શાળાની તપાસ કરે એ સાથે સારી વ્યવહાર કરતો સૂચવે તો કીક ચર્ચ પડે. શાળામાં બેસવાની સ્થિતિ, પાટીઆની જગ્યા વગેરે વિષે સૂચનાઓ કરે તો તે ઉપયોગી થાય. નિશાળોમાં પાટીઆ સાફ કરવાની રીત એવી છે કે તે શ્વાસ અને નાકના ઘણા રોગો માટે જવાબદાર છે.

ત્યારબાદ શ્રી, ચુનીલાલ કાળીદાસ દ્વેએ જણાવ્યું કે માખાપોતી પોતાના બાળકો પ્રત્યેની બેદરકારીને લીધે તેમનાં બાળકો નિસ્તેજ ને નિબ્રાણુ દેખાય છે. ગામડાંઓની શાળામાં તો આ સ્થિતિ અતિશય પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે. માટે શાળામાં પ્રથમ બાળકને શૌચગીતો મારફત ગર્વયુક્ત કરવા જોઈએ. શૌચગીતોને શારીરિક તાલીમનું પ્રથમ અંગ ગણવું જોઈએ. શૌચગીતોદ્વારા શારીરિક તાલીમ માટે ઘણું કાર્ય ચર્ચ શક્ય.

પ્રમુખનો ઉપસંહાર:—પ્રમુખે ઉપસંહાર કરતાં જણાવ્યું કે પ્રથમ કઈ કઈ પદ્ધતિઓ દુનીયામાં ચાલુ છે તે વિચારીને પછી ગુણદોષની તારવણી કરીશું.

હાલમાં ચાર પાંચ પદ્ધતિઓ વિશેષ પ્રમાણમાં ચાલુ છે: (૧) રિવ-ડિશ પદ્ધતિ, આનો આશય એ હતો કે અહીંના યુવાનો સખળ ને સુદૃઢ થાય. એ ભાવનાથી તે રચાઈ હતી. તેના ચાર વિભાગ છે: શાળાની, યુદ્ધ-વિષયક, રાજ મટાડવાની અને આરોગ્યવર્ધક.

(૧) શાળામાં તેનો સિદ્ધાંત એ છે કે શરીરનાં વિવિધ અંગોને કસરત મળે. તે સિવાય હિસા રહેવાની સ્થિતિ સુંદર રહે. તે ઉપરાંત તે વ્યાયામ હુકમથી કરાવાય છે. આથી શરીર યોગ્યતાપૂર્વક કેળવાય છે.

(૨) જર્મેન પદ્ધતિ:—પેરેલ્લ બાર્સ, રોમન રિંગ. આખી પદ્ધતિનું કેન્દ્ર તેથી કસરતો છે. તે સિવાય તેમાં મેદાનની રમતો અને નાચનો સમાવેશ થાય છે. તેનો મોડામાં મોટો ફળો યુવાનો ભેગા મળે, કૂચ કરતાં જંગલમાં જાય, રમતો રમે એ છે. ઝેકસલોવેકિયામાં તે પદ્ધતિ જર્મેન કરતાં પણ વધારે પ્રચલિત છે. ૨૦ થી ૬૦ હજાર યુવાનો તેમાં એક સાથે ભાગ લે છે.

(૩) જાપાન:—જુજુત્સુ. ચપળતાથી હરીફના સાંધા એવા પકડવા કે તે સિધ્ધિ ચર્ચ જાય. તેમાં સાંધાનો અભ્યાસ ખૂબ કરવો પડે છે.

આપણી વ્યાયામપદ્ધતિનું કેન્દ્ર કુરતી છે. તે સિવાય દંડ, બેદક, મસખમ વગેરે છે. દંડથી છાતી ને જીભઓ મજબુત થાય છે. મસખમ

પેટના સ્નાયુઓને ખૂબ કળવે છે. આરેય કસરતો જો રીતસર કરવામાં આવે તો સફર્તિ આવે છે તેમજ બચાવ કરવાની શક્તિ આવે છે. દુતીઆની બીજી પદ્ધતિથી થએલા મદ્યો આ પદ્ધતિના મદ્યોને પહોંચી શક્યા નથી.

હિંદના વીરોની વીરતાં મરાઠાં ને શીખોએ જાળવી છે. તે વ્યાયામને આભારી છે. આપણી વ્યાયામની જોડે મેદાનની કસરતો જોડવામાં આવે તો ઘણી પ્રગતિ થાય. પશ્ચિમની મહોર છાપ મળે તેજ ઉત્તમ એ માન્યતા હવે જવી જોઈએ. નિર્માણ પ્રજા બીજા દેશો સમક્ષ ઉભી નહિ રહી શકે. તેણે બળવાન થવું જોઈએ. પ્રજા તાલબદ્ધ થાય, શારીરિક નિર્ગળતાથી મુક્ત થાય એમ થવું જોઈએ. અમદાવાદ શહેર ધારે તો એક મંડળ ઉભું કરીને વ્યાયામનો પ્રચાર કરી શકે. કેવળ વ્યાખ્યાન કે ચોપડીથી વ્યાયામ તરફ રસ ઉત્પન્ન ન થાય. આ ઉપરાંત અન્ય દેશોની કસરતો અને નિજ અનુભવની કસરતો વિશે ઘણું જાણ્યા પ્રદારનું ને વિદ્વાત-પૂર્વકનું ભાષણ વક્તાએ કરી સલાનો આશર માની ભાષણ ખતમ કર્યું હતું.

પુરુષો માટેની પ્રાથમિક ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓનો નવો અભ્યાસક્રમ

પહેલું વર્ષ

૧. શિક્ષણશાસ્ત્ર.—

(અ) શિક્ષણશાસ્ત્રના સામાન્ય સિદ્ધાંતો અને બાળમાનસના વિકાસ અને વૃદ્ધિનો ક્રમ અને તેના નિયમો.

વિષયો:—બાળમાનસનો અભ્યાસ, બાળકોનાં ખાસ લક્ષણ, બાળ-માનસના વિકાસનાં પગથીયાં, જિજ્ઞાસા, રચનાકાર્ય, રમત, માલીકીની ભાવના, શાળાની પ્રવૃત્તિના કેન્દ્રરૂપે બાળક, શિસ્ત, પાઠો માટેની તૈયારી, પાઠની નોંધો, પ્રશ્નો અને ઉત્તર, કા. પા. ઉપરનું કામ, વિવરણ અને સ્પષ્ટીકરણ, ઉપયોગી શિક્ષણની યોજનાઓ, વાર્તા કહેવી, પ્રાથમિક શિક્ષણનો ઉદ્દેશ.

(બ) પ્રાથમિક શાળાના ત્રણ વર્ગો—એટલે કે બાળવર્ગ, ધો. ૧ અને ૨, ને શીખવવાની પદ્ધતિઓ અને વ્યવસ્થા.

(ક) બાલોપાનપદ્ધતિ, મોટેસોરીપદ્ધતિ, યોજનાપદ્ધતિ (હેતુપદ્ધતિ) એવપદ્ધતિ.

તોજ બાળકો અરેખરાં સુખી થાય, દાકતરો શાળાની તપાસ કરે એ સાથે સારી વ્યવહાર કરસરતો સૂચવે તો ફીક થઈ પડે. શાળામાં બેસવાની રિયતિ, પાટીઆની જગ્યા વગેરે વિષે સૂચનાઓ કરે તો તે ઉપયોગી થાય. નિશાળોમાં પાટીઆં સાફ કરવાની રીત એવી છે કે તે શ્વાસ અને નાકના ધણા રોગો માટે જવાબદાર છે.

ત્યારબાદ શ્રી. ચુનીલાલ કાળીદાસ દવેએ જણાવ્યું કે માથાપોતી પોતીનાં બાળકો પ્રત્યેની બેદરકારીને લીધે તેમનાં બાળકો નિસ્તેજ ને નિષ્પ્રાણુ દેખાય છે. ગામડાંઓની શાળામાં તો આ સ્થિતિ અતિશય પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે. માટે શાળામાં પ્રથમ બાળકને શૌચગીતા મારફત ગર્વયુક્ત કરવાં જોઈએ, શૌચગીતાને શારીરિક તાલીમનું પ્રથમ અંગ ગણવું જોઈએ, શૌચગીતાદ્વારા શારીરિક તાલીમ માટે ઘણું કાર્ય થઈ શકશે.

પ્રમુખનો ઉપસંહાર:—પ્રમુખે ઉપસંહાર કરતાં જણાવ્યું કે પ્રથમ કઈ કઈ પદ્ધતિઓ દુતીઆમાં ચાલુ છે તે વિચારીને 'પછી ગુણદોષની તારવણી કરીશું'.

હાલમાં ચાર પાંચ પદ્ધતિઓ વિશેષ પ્રમાણમાં ચાલુ છે: (૧) સ્વિડિશ પદ્ધતિ. આને આશય એ હતો કે અર્હોના યુવાનો સમજા ને સુદૃઢ થાય, એ ભાવનાથી તે રચાઈ હતી. તેના ચાર વિભાગ છે: શાળાની, યુદ્ધ-વિષયક, રોજ મટાડવાની અને આરોગ્યવર્ધક.

(૧) શાળામાં તેનો સિદ્ધાંત એ છે કે શરીરનાં વિવિધ અંગોને કરસરત મળે, તે સિવાય હલા રહેવાની સ્થિતિ સુંદર રહે. તે ઉપરાંત તે વ્યાયામ હુકમથી કરાવાય છે. આથી શરીર યોગ્યતાપૂર્વક ફેળવાય છે.

(૨) જર્મન પદ્ધતિ:—પેરેક્લેસ ગાર્સ, રોમન રિંગ, આખી પદ્ધતિનું કેન્દ્ર તેથી કરસરતો છે. તે સિવાય તેમાં મેદાનની રમતો અને નાચનો સમાવેશ થાય છે. તેનો મોટામાં મોટો ફળો યુવાનો બેગા ગળે, કૂચ કરતાં જંગલમાં જાય, રમતો રમે એ છે. એકસ્ત્રોવેદિઆમાં તે પદ્ધતિ જર્મન કરતાં પણ વધારે પ્રચલિત છે. ૨૦ થી ૬૦ હમ્બર યુવાનો તેમાં એક સાથે ભાગ લે છે.

(૩) જાપાન:—જુજુત્સુ. અપજતાથી લડીકના સાંધા એવા પકડવા કે તે સિધ્ધિ થઈ જાય. તેમાં સાંધાનો અભ્યાસ ખૂબ કરવો પડે છે. આપણી વ્યાયામપદ્ધતિનું કેન્દ્ર કુરતી છે. તે સિવાય દંડ, જોડક, મલખમ વગેરે છે. દંડથી છાતી ને જીભઓ ગળજીન થાય છે. મલખમ

- (વ) (૧) સેવિંગ્સ બેંકના વ્યાજની ગણતરી;
 (૨) નોન્ટ સ્ટોક કંપનીના પ્રાથમિક ખ્યાલ;
 શેર, ડિવિડેન્ડ, વગેરે.
 (૩) લોનનો અભ્યાસ (વોર લોન, વગેરે). કેશ સર્ટિફિકેટ;
 (૪) માપકરણ, (આકૃતિ સાથે)—ત્રિકોણ, ચતુષ્કોણ,
 સમાંતર બાજુ ચતુષ્કોણ, સમલંબ, ચતુષ્કોણ,
 વર્તુળનાં ક્ષેત્રફળ અને નળા, શંકુ, શંકુ-
 વિભાગનાં પૃષ્ઠફળ;
 (૫) ગણિતશ્રેણી;
 (૬) સૂત્ર યનાવવાં;—સૂત્રનો વિષય ફેરવવો; કીમત
 કાઢવી (અંકગણિતની રીતોમાં).

૨. દેશીનામું:—પાંચમાં ધોરણ માટેનો નાગનો વિગતવાર ઉંડો અભ્યાસ—
 (ખાતાનું જ્ઞાન, સાદો હિસાબ રાખવો, ધરના હિસાબને
 લગતી ખતવણી—ફક્ત શેકડ રકમોની નોંધ)

૩. ભૂમિતિ—(અ) (૧) લંબાઈ માપવી.
 (૨) ખુણાં માપવા: આપેલો ખુણો દુભાગવો, આપેલો
 ખુણો યનાવવો.
 (૩) ઉપર ચ. (૪)માં દર્શાવ્યા પ્રમાણે ક્ષેત્રફળ માપવું.
 (બ) ક્ષેત્રક્રમ:—(૧) સપેલા સતંબની આસપાસ દિશા માપવી.
 (૨) દિશા અને અંતરવકે સ્થાન નક્કી કરવું.
 (૩) સ્કેલ માપથી જ્ઞાનદોરવા (ઉપરની રીતે).
 (ક) બિંદુ આગળના ખુણાનાં પ્રમેયો (સમાંતર બાજુ
 સિવાયના), ત્રિકોણના ધર્મો.

૪. હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ.—

૧. મુસલમાનોની શાસનાતની સ્વારીઓ.—

- અ. મહમદ કાસીમ, સમય.
 બ. મહમદ ગઝની, સમય.
 ક. મહમદ ઘોરી, સમય.

- અ. કાસીમની સવારી નીચે સિંધ
 ઉપર અરબોનું આક્રમણ
 બ. મહમદ ગઝની
 ક. મહમદ ઘોરીના આક્રમણો
 હ. હિંદુ પરાજયનાં દોરણો
 ઇ. અસર

૨. ૧૬૬૬ની સુલતાનો-૧૨૦૦-૧૫૨૬.—

નામાંકિત પુરુષો.—

૧. કેલ્લુદીન
૨. મહમદ બખ્તિઆર—
બંગાળનો જીતનાર
૩. અહમદશ
૪. મહમદ તઘલખ

૫. ફિરોઝ તઘલખ
૬. કેવિ અમીર ખુરામ
૭. રામાનંદ-લક્ષ્મિસંપ્રદાયનો
રથાપક
૮. કબીર, નાનક-હિંદુ-મુસલમાન
ધર્મના ઐક્યલાવનો પ્રત્યક્ષ

૩. સ્થાનિક સ્વતાંત્ર રાજ્યો.—

૧. જુવાનપુરના શરફી રાજ્યો
૨. માલવા-સુલ્તાન હોશંગ
૩. ગુજરાત: અહમદશાહ,
મહમદ બેગડો અને
બહાદુરશાહ
૪. ખાનદેશનું ફારુકી રાજ્ય

૫. બ્રહ્મણી રાજ્ય અને તેનાં
શાખારાજ્યો.—
વિગ્નપુર, ગોલકોંડા, અહમદ-
નગર, ભીંદર, પિરાર
૬. વિજયનગરનું રાજ્ય

૪. સોળમું શૈલું-અર્વાચીન યુગની શરૂઆત.—

૧. બાબરના આક્રમણે હિંદને એકત્ર બનાવનાર સત્તા સ્થાપી.
૨. વારકો ડી ગામાનું આવવું-બાબર પહેલાં ૧૬ વર્ષ
૩. અમેરિકાની શોધ

૫. બાબર અને હુમાયુ.—

અ. બાબર બ. હુમાયુ

૬. મહાન અકબર.— હિંદનું ઐક્ય
નામાંકિત પુરુષો.—ટાડરમલ, અબુલ ફઝલ, ફૈઝી, માનસીંગ, ખાન-ઈ-ખાતાન, રાણા
પ્રતાપ, ચાંદબીખી.

૭. જહાંગીર અને શાહજહાં

૮. ઔરંગઝેબ

૯. મોગલ સામ્રાજ્યની પડતી

૧૦. મોગલ રાજ્યનું સિંહાસલોટન

૧૧. શિવાજી પહેલાનું મહારાષ્ટ્ર

૧૨. શિવાજી

૧૩. શાહુ અને પેથા બાજરાવ ૧ લો
૧૪. નાના સાહેબ પેથા ૧૭૪૭-૧૭૬૧
૧૫. માધવરાવ
૧૬. મરાઠાની પડતી ૧૭૭૨-૧૮૧૮

૫. ભૂગોળ:—

૧. સામાન્ય ભૂગોળ:—

પ્રાસ્તાવિક.—“આબોહવા”ના સિદ્ધાંતો અને “આબોહવા”નો અર્થ, જુદી જુદી જાતની આબોહવાનાં કારણો.

(૧) કૃતિઓ. આબોહવાને લગતી વિગતો, આંકડાં વગેરે પરથી જગ્યાઓનું સ્થાન નક્કી કરવું; જગ્યાઓ વિષેની માહિતી પરથી આબોહવાનો નિર્ણય, અર્થાત્ નકશામાં દર્શાવેલા સ્થાન પરથી તે જગ્યાની હકીકત વર્ણવવી;

(૨) વાતાવરણના ઉષ્ણતામાન, હવાનું દબાણ અને વરસાદની નોંધ. દૈનિક હવામાનના નકશા તૈયાર કરવા.

(૩) મહીનામાં એક વખત બનતરમાં મળતાં શાકભાજી, ફળાદિની ઋતુ અનુસાર નોંધ.

૨. (અ) હિંદના કુદરતી વિલાગોનો અભ્યાસ, (બ) અને (અ) માં નિશ્ચિત થયેલાં પરિણામોને આધારે એશિયાના પ્રાકૃતિક પ્રદેશોનો સાધારણ અભ્યાસ.

(૧) કુદરતી વિલાગો;

(૨) તેની આબોહવા અને જમીનની જાત, સમુદ્રની સપાટીથી ઉંચાઈ અને નદીઓ, અને સ્થાન (અર્થાત્ અક્ષાંશ ને સમુદ્રથી અંતર);

(૩) પેદાશ (ખેતીજ, પેદાશ સાથે);

(૪) લોકો—(ધંધાઓ—ગ્રામ્ય અને શહેરી; શહેરો—ઉત્પત્તિ અને વિકાસ; અને સ્વભાવ; એટલે કે ધંધા અને પ્રદેશને લક્ષ્યે થતું શરીર બંધારણ, રંગ અને તેમની ભાષા);

(૫) વ્યવહારના માર્ગો (૨, ૩, અને ૪ ની સાથે લેવા).

૩. (૨ ના આધારે)—મનુષ્યના ઉદ્યોગ-ધંધા:—

૧ માછલાં પકડવાનો—(૧) કાંકણ, (૨) ગમ્મ કેનેડા, અને (૩) ઈંગ્લેન્ડ.

૨ લાકડાં-પ્રમારતી કાટનો—(૧) પશ્ચિમઘાટ, (૨) અહમદેશ અથવા આસામ, (૩) કેનેડા.

૩ (૧) રેશમનો-સુરત, (૨) ચીન.

૪ કુંભારકામ-માટીનાં વાસણોનો-(૧) હિતર હિંદુસ્તાન, (૨) ઇન્ડિય, અને (૩) જર્મની.

૫ હેન્ડાર્કમાં હેરીનો (માખણ અને પતીર બનાવવાનો)

૬ કાશ્મીર અને ઑસ્ટ્રેલિયામાં ઘેરાં ઉછેરવાનો

૭ મધ્યકરિંધના પ્રદેશમાં અને પૂર્વ ઑસ્ટ્રેલિયામાં ખેતી કરવાનો

૪. ક્રિયાત્મક-૧ ના સંબંધમાં.—

૧ નકશાની સમજણ તથા પ્રમાણ (સ્કેલ) નકશાનો આકાર કાઢવો, મેન્દુર (સમગ્ર દર્શક) લીટીઓ અથવા રિલીફ.

૨ પાતકપ્રકૃતિ, વરસાદમાપક યંત્ર અને હાથાપત્ર (તૈયાર કરી ઉપયોગમાં લેવાં).

૩ કોઈ એક વિષયને લગતાં ચિત્રો (વ્યક્તિગત કે સમૂહનું કામ)

૪ અખબારોમાંથી તોંધ (હવામાન અને વરસાદને લગતી)

૫. વૈયક્તિક કાર્ય:—

યોજનાઓ.—(એક પસંદ કરી લેવી અને દરેક સ્ટેજને તે તૈયાર કરવી)
ગ્રામ્ય વિભાગ.— શહેર વિભાગ.—

૧. ખેતરમાં ચતા ખાંડ

૧. સુતરાઉ કાપડ બનાવવાની મિલમ

૨. હેરી

ચતા કામનો અને તેની રીતનો અભ્યાસ

૩. સોલાપુરનું કાપડવણાટ

૨. કાગળ બનાવવાની મિલ, લોટ

૪. પાણી પુરું પાડવું-નહેરોનો પ્રદેશ

દળવાની ઘંટી

૫. ગૃહઉદ્યોગો

૩. ખાનદેશની જિનિંગ ફેક્ટરી

૬. માછલા પકડવાનો ધંધો

૪. ગોદી

૭. ખજાર

૫. રેલ્વેનો ધક્કો

૮. દોર અને મરઘા બતકાં

૬. ખજાર

૯. જમીનના વિભાગ ચર્ચ જવા

અને તેને કેમ સંગ્રહિત કરવા.

૬. પ્રાકૃતિક ભૂગોળ:—આકાશના એક ગૃહ તરીકે પૃથ્વીની માહિતી, તેનો આકાર; તેનું કદ; દૈનિક ગતિ; દૈનિક ગતિઓ-સમય; શ્રીનિચ સમય અને હિંદુસ્તાનનો સ્ટાન્ડર્ડ સમય; આકાશ અને રેખાંશ; દૈનિક ગતિ અને વાર્ષિક ગતિની સપાટીઓ; ઋતુઓ; સૂર્યમંડળમાં પૃથ્વીનું સ્થાન.

૬. વિજ્ઞાન.—

વિજ્ઞાનનાં સામાન્ય મૂળતત્ત્વો

(મુખ્યવિશિષ્ટ અને પ્રાયોગિક)

માધ્યમ:—લેખાઈ, ક્ષેત્રકળ અને કદ, એકમો.

સમય: સમયનો એકમ

ભારમાન: એકમ. ભારમાન અને દ્રવ્યમાન

હવા:—આપણી આસપાસ હવા છે. હવાનો ગદાસાગર. આપણે શ્વાસમાં લઈએ છીએ અને બહાર કાઢીએ છીએ તે હવા. હવાની ઘટના. દહન માટે હવાની જરૂર. આપણે સા માટે હવા લઈએ છીએ. છાંડ અને ઝાડ હવા લે છે? સ્વચ્છ હવાની અગત્ય. હવા મેળવવાની સગવડ. હવાને વળત છે. હવાનું દબાણ. ઉચ્ચતા પ્રમાણમાં હવાના દબાણનો ફેરફાર. હવાના ખંબા. ફેફસાં. બડનળી. હવાનાં ઓસીકાં અને ટાયર. હવાની આડી અને ઊભી ગતિ. પવન. હવા મેળવવાની સગવડ. હવાની ઘટના. હવામાંનો કાર્બોનિક એસિડવાયુ. ઓક્સિડેશન. દહન. કાટ વ્યવસ્થા.

પાણી:—પાણીનાં સ્વરૂપ. પાણીનું દ્રાવ્યત્વ. પાણીની વહેંચણી. હવામાંની વરાળ. બાષ્પભવન. ઠરવું. વરસાદ, ઝાકળ, ધુમ્મસ, બાદમાં, ઠરેલું પાણી, બરફ, હિમ, ઠરેલાં વરસાદનાં ટીપાં, ઠરેલી વરાળ. મીઠું પાણી અને ખાઈ પાણી. ભારે અને હલકું પાણી. ઘર વપરાયતું પાણી અને તેની વહેંચણી. ઝરા અને કુવા. પાણીની ઘટના. દહનનું પરિણામરૂપ પાણી.

ચંદ્રશાસ્ત્ર:—કામ, તેનો અર્થ. ટુટ પાઉન્ડ. શક્તિ, કામ કરવામાં આવે છે તેનું પ્રમાણ. સાદાં યંત્રો. ઉચ્ચાવન અને મહેનત બચાવનારી યુક્તિઓ (સાધનો). હાડકાં ઉચ્ચાવન તરીકે. તાજવું. ઘર્ષણ અને ઘર્ષણ ઓછું કરવાનાં સાધન. ઝડપ અથવા બળની એકબીજાના નક્કી પોટ.

ગરમી:—ગરમીની અસર. સાદાં ગરમીમાપકયંત્રો. ગરમીનું વહન. ધર્મોસ. પાણી-મંદવાહક. હવાના પ્રવાહ અને હવા મેળવવાની સગવડ. આભોહવા.

પ્રકાશ:—પ્રકાશ સીધી લીટીમાં જાય છે. પડછાયા. પ્રકાશનું પરાવર્તન. પ્રકાશનું વક્રીભવન. પ્રકાશનો ફેલાવો. રંગ. સાદાં જેવડાં બાહ્યગોળ કાચ. આકૃતિઓ કેવી રીતે બને છે. આંખ અને કેમેરા.

૪. લાંઘરતંત્ર

૫. તંતુતંત્ર:—રક્ષક (ત્વચા, ખુચ) ત્વચા, બળ આપનાર, વૃદ્ધિ, પાલક, હવા આપનાર, લાંઘર.

૬. કોપ, કોપની ભોંત, ઇવનવચ્ચ, કોપનો રસ, કોપના ભાગ થવા.

એક અથવા બે છોડની જીવનશૈલી

છોડના આર્થિક ઉપયોગ:—

મગારતી લાકડું, ખુચ, રૂ, કાચળ, તંતુઓ, રંગ, તેલ, ટેમિન, મુંદર, રાળ, રબર, રટાર્ય, ખાંડ, લીલાં શાક, કર્મુજરનાં શાક, ફળ, ફલ્લુ ફળ, ગસાલા, તેલના.

સ્થાનિક થોડા (આસરે બે કમન) છોડ અને ઝાડની ઓળખાણ.

આગકામ,—

વર્ગમાં પાઠ:—જમીન અને ખેતી.

જમીનની ઉત્પત્તિ, ઘસારો, જુદી જુદી જાતની જમીન, જમીનની ફળદ્રુપતા—જમીનની ઉગર્ધ, ખેતી, પાણી (પાણીનો નિકાલ), હવા, સુનો અને છોડના ખોરાક ઉપર આધાર રાખતી; જમીનના રહેવાસીઓ, અજસીલું, જંતુઓ.

અગીચામાં કામ:—ખેડકામ, બેવડું ખેડકામ, પાણીનો નિકાલ, કિનારી પાધવી (ભારે બેજવાળી જમીનમાં), એક પાક ઉગાડવો.

દાખલા તરીકે, પાક ઉપરની અસર બતાવવા મારે એક વખત ખેડેલા અને બે વખત ખેડેલા ભાગના ખટાકા વાવવાં

વર્ગમાં પાઠ:—શાક તરકારી—ખી અને બી વાવવાં. બીની પાદી તૈયાર કરવી. જુદી જુદી જાત, સારી જાતની અગાથ. વાવવાના વખત, સામાન્ય ખેતી અને આસિકા અને મૂળની રોપણી.

અગીચામાં કામ:—કચારા તૈયાર કરવા, બી વાવવાં, ખરબી ફેરવવી. અડધા કચારાના જીળ ભાગ કરતા બે વખત ખરબી ફેરવવી. પરિણામનું અવલોકન કરવું.

વર્ગમાં પાઠ:—શાક તરકારી—ખટાકા, શિંગણા છોડ અને બીજાં શાકના ઉછેરની સામાન્ય રૂપરેખા.

અગીચામાં કામ:—કાળી (આસિકા) વાવવી, માના છોડ આછા કરવા, રોપણી, ખરબી ફેરવવી કેટલાક છોડ આછા કરી વગરના રાખો. કેટલાક સામાન્ય અંતરે આછા કરેલા રાખો, બીજા બેવડે અંતરે.

પ્રાણીવિધા.—

પ્રાણીસૃષ્ટિના મુખ્ય વિભાગોની રૂપરેખા, મુખ્ય ભાગોના મુખ્ય તત્ત્વો.
કરોડવાળાં:—આંચળવાળાં, પક્ષી, પેટે ચાલનારાં, દિલ્લવન
પ્રાણીઓ, માછલાં.

માણસ:—ધારીરિક લક્ષણોને આધારે જુદી જુદી જાતો

દૂધાળાં દોરતી ઉછેર, ખોરાક અને દૂધની પેદાશ.

મરધાં રાખવાં, મરધાંનાં વર્ગીકરણ તેમનો ખોરાક.

દેડકાની જીવનદશા

માછલાંની શ્વાસ લેવાની રીત

કરોડ વગરનાં:—જંતુઓ, શતપદી, કરોળીઆ, કવચધારી,
કીડા, જેલી માછલી.

એક આગર જે પસંદ કરેલાં જંતુઓની જીવનદશા

એક ક્રાપવાળાં દેહી

એક ક્રાપવાળાં દેહીની પુનરુત્પત્તિ

પીરટ, ગેસ્ટ્રિઆ, શીતળા ટાંકવા.

ઉદાહરણ:—વર્ગીકરણ અને જાતિઓ, આનુવંશિક સંકર, પસંદ-
ગીથી ઉછેર.

૭. ચિત્રકામ.—

શિક્ષકનો હેતુ:—

શિક્ષકે ખાસ કરીને જ્યાં ચિત્રકામના વિષય પ્રત્યે ઓછી આદના કે
વજ્રણ હોય, ત્યાં ચિત્રકામ માટે પ્રેમ ઉત્પન્ન કરવાનો અને પોષવાનો
પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, આ હેતુ પાર પાડવા બાબતેનું માનસ સમજવું
જોઈએ; અને કામમાં વિવિધતા ઘણા કરીને તેને ઉત્તેજિત કરવો અને
ચિત્રકામમાં રસ લેતો રાખવા પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

ફે. કે. માં અભ્યાસ કરતા વિદ્યાર્થીઓ માટે શ્રદ્ધા કરવા
ચોગ્ય બાબતો —

ફે. કે. માં વિદ્યાર્થીઓએ નીચેની બાબતોપર ખાસ લક્ષ રાખવાનું છે:—

- (૧) કુદરતી અને બનાવટી પદાર્થોનું ધ્યાનપૂર્વક નિરીક્ષણ કરવું. એકસા-
રથી જાણવું અને પદાર્થ આલેખન કરવું.
- (૨) પ્રમાણચિત્રમાં અને જુદાં જુદાં કળાકૃતિ (સ્કેપ્ચર્સ) માટે (જેમકે,
છાકરીઓની સાબામાં રીતજીકમ ચાલ છે તે.) ટિપ્પણો બનાવવામાં
બગિતિનાં સાધનોનો કેવી રીતે ઉપયોગ કરવો તે જાણવું જોઈએ.

- (૩) રંગના વસ્ત્રો તૈયાર કરીને રંગની સારી યોજના કરવી જોઈએ, અને તેનો ઉપયોગ જાણવો જોઈએ.
- (૪) કાર્ષ ખાસ હેતુ પાર પાડવા માટે કિઝાર્ષનો અનાવવામાં કુદરતી અને અનાવટી આકારોનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.
- (૫) સ્મૃતિ, જ્ઞાન અને કલ્પના પરથી ચિત્રો દોરવાં જોઈએ.
- (૬) વર્ગશિક્ષણ માટે કા. પા. નો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.
- (૭) ગુજરાતી અક્ષરોની રચના અને તેમને કેવી રીતે દોરવા તે જાણવું જોઈએ.
- (૮) આસપાસના સંસ્કૃતિ લક્ષમાં લઈને શિક્ષણમાં જુદી જુદી પદ્ધતિઓ અપનાવવાં કરવી.
- (૯) વર્ગને કેવી રીતે જાણવો તે અને જાળકાને જાણીતા પરથી, અજાણવા પર લઈ જતાં આવડવું જોઈએ.

પરીક્ષાના વિષયો:—

- અ. વર્ણનામક સાદું ચિત્ર
- બ. આઠા રંગીન કે બીજા જાતના કાગળ પર પદાર્થચિત્ર અથવા કુદરતી પદાર્થચિત્ર
- ક. સ્મૃતિચિત્ર

અને ચિત્રના શિક્ષણ સંબંધી જોડામાં જોડો એક પ્રશ્ન.

ખાસ નોંધ:—

નીચે અપેક્ષી જાળતોમાં વિદ્યાર્થીઓની શક્તિની કસોટી:—

- અ. માત્ર ચિત્રકામના જ પાંચે નહિ પણ બીજા વિષયો પણ ચિત્રદ્વારા સમજાવવાની.
- બ. પરિચિત વસ્તુઓ અને કુદરતી વસ્તુઓનાં કાગળ પર અને તેટલાં સંપૂર્ણ ચિત્ર અનાવવાની.
- ક. સ્મૃતિચિત્ર એવું હોવું જોઈએ કે તે કેવળ સંસ્કારની પ્રતિમારૂપ ન હોય પણ તેમાં વિદ્યાર્થીની અવલોકન અને તર્કશક્તિ સ્પષ્ટ માલુમ પડે અને તે ઉપરાંત તેને આકાર, રચનાનું વર્ણન જ્ઞાન થાય તથા તે કુદરતની કદર કરતાં શીખે.
- ઢ. ચિત્રકામના શિક્ષણના સિદ્ધિના વિષેના પ્રશ્નના ઉત્તર આપવાની.

ચિત્રકામનો અભ્યાસક્રમ.—

- અ. પ્રાથમિક શાળાઓ માટેના ચિત્રકામના અભ્યાસક્રમના વિષયોનો મહાવરો:—ધો. ૧ થી ૪ સુધી. [પદાર્થચિત્ર અને કુદરતી પદાર્થ

ચિત્ર (ક્રીઆર્મ અને ફ્રી હેન્ડ-ડ્રોઇંગ) હાતચિત્ર અને નિદર્શીચિત્ર (પેટર્ન અને ડિઝાઇન), રંગકામ, સ્મૃતિ અને કલ્પનાત્મક ચિત્ર, અક્ષરોનું ચિત્રકામ [લેટરરીંગ].

ઘ. કા. પા. નો ઉપયોગ. વર્ગમાં કા. પા. પર ઝડપથી એક સામટું સંપૂર્ણ ચિત્ર દોરવું. જે ચિત્રો દોર્યા હોય તેમાં રહેલા ખાસ મુદ્દાઓનું જ્ઞાન (ખાસ કરીને આકાર અને રચના) અને સુંદરતાની કદર સ્પષ્ટ રીતે થવી જોઈએ.

ક. કલ્પનાત્મક અને ગતિનિદર્શક ચિત્રો.

પ્રાસ્તાવિકા:—પ્રાથમિક શાળાઓમાં શિખવાતા સાદા હસ્તઉદ્યોગના બધા આકારો બાળકોએ પોતે જાણવા જોઈએ. હસ્તઉદ્યોગનાં સાહિત્યો પસંદ કરતી વખતે રચનાત્મક રચનાની ખાસ જરૂરિયાતો, અને ધણીખરી શાળાઓ પોતાની ઇન્ટિન્જન્ટ ગ્રાન્ટમાંથી ધણુંજ થોડું ખર્ચ કરી શકે છે, એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી. તેમજ વિદ્યાર્થીઓમાંથી ધણાને એવી શાળાઓમાં કામ કરવાનું હોય છે કે જે શાળાઓ પ્લેસ્ટિક્સિન, રંગીન ક્રે. પેપર વગેરે વાપરી શકે એવી હોય છે, માટે તેવાં સાધનનો ઉપયોગ પણ શીખવવો. હસ્તઉદ્યોગ શીખવવામાં ખાસ શીક્ષણ સંગ્રંથી જરૂરીઆતો ધ્યાનમાં રાખવી અને બનતાં મુદ્દી રચનાત્મક રચનાથી મળતા સાધનો વાપરવાં. જે વસ્તુઓ સહેલાઈથી મળી શકે એવી હોય તેનાં મોડેલ-નમુના બનાવવામાં વખત બગાડવો નહિ.

કુળાની હિંદુ ધ્યાનમાં રાખીને સઘળા નમુના બનાવવા.

૮. હસ્તઉદ્યોગ,—

અ. સાહિત્યો બનાવવાં—(ચાલતી પદ્ધતિઓ અને ગામડામાં મળતાં સાહિત્યો ધ્યાનમાં રાખીને)

૧. સંખ્યાશિક્ષણ સાહિત્ય

૨. અક્ષરશિક્ષણ સાહિત્ય

૩. ઇષ્ટિજ્ઞાન (તકતા)

૪. ઇતિહાસ (તકતા)

૫. ભૂગોળ (નકશા, ઉપેક્ષા-ઉચ્ચાણનિચાણ બતાવનારા નકશા વગેરે આગેદુરૂં નમુના)

૬. વાર્તાઓનાં ચિત્રો

૧૮. બ્રિટિશ સત્તાની પૂર્ણાવસ્થા—

દલહાઉસી ૧૮૪૮-૧૮૫૬

૧૯. હિંદી બળવો ૧૮૫૭

રાજ્યકારભારની સત્તા તાજને હસ્તક-ખાદશાહી

૨૦. બ્રિટિશ સત્તા ત્રીજે હિંદમાં લોકશિક્ષણ

૨૧. ઔદ્યોગિક સુધારા

૨૨. સામાજિક સુધારા

૨૩. ઓગણીસમા સદ્કામાં ધાર્મિક ચળવળો

૨૪. સ્થાનિક સ્વરાજ્ય

૨૫. સ્વદેશી ચળવળ અને રાજકીય સુધારા

૨૬. હિંદની શાસનપદ્ધતિ

૫. ભૂગોળ.—

સામાન્ય:—

૧. પૃથ્વીના મુખ્ય કુદરતી વિભાગો.—

(૧) ગરમ અને ઠંડા રજો;

(૨) મોન્સુન અને ભૂમધ્ય સમુદ્રના કાદાના પ્રદેશો;

(૩) વિષુવવૃત્તના પ્રદેશોનાં અને સમશીતોષ્ણ કટિબંધનાં જંગલો;

(૪) ઉષ્ણ કટિબંધનાં તથા સમશીતોષ્ણ કટિબંધનાં ખીડા-આબોહવાના આંકડાઓ સાથે;

(૫) આબોહવાની લોકજીવન પર ચલી અસર.

૨. મનુષ્યના મુખ્ય ધંધાઓ.—

(૧) ખાદ્ય પદાર્થો તૈયાર કરવા-અનાજનું 'વાવેતર કરવું, લણવું, ખૂંડવું, દળવું, પકવવું, રક્ષણ કરવું અને કુખ્યામાં ભરવું (હાથ મજૂરીથી અને કારખાનાંમાં સાંચાની મદદથી).

(૨) કપડાં બનાવવાં-દા. ચામડું, ઊન, રૂ, રેશમ; (હાથમજૂરીથી અને કારખાનાંમાં સાંચાની મદદથી).

(૩) ઘર બનાવવાં—

અ સાધનો, આકાર, કદ અને રીતો (હાથમજૂરીથી અને કારખાનાંમાં સાંચાની મદદથી).

બ મનુષ્યની ટેવો અને પરિસ્થિતિને અનુસરી ઘરમાં જોઈતાં ઓળંગે અને ઉપયોગી સાધનો; (નિઃસીમ).

(૪) વેપાર, દા. વ્યવહારનાં સાધનો.

(૫) શરણની પેઢીઓ.

૩. ઑસ્ટ્રેલિયા અને આફ્રિકાનો સામાન્ય પરિચય

૪. પ્રાયોગિક.—

(૧) વ્યાપારી આંકડા. દા. તરીકે હિંદને લગતી દેશ પરદેશની ચાલુ આયાતનિકાસને લગતા આંકડાઓ (૨) કેટલાંક ખનીજો.

(૩) કાગળ બનાવવાની મિલ, મુતરાઉ કાપડ બનાવવાની મિલ, કાચનો સામાન અને માટીનાં વાસણ બનાવવાનાં કારખાનાંની મુલાકાતો લેવી અને ટુકડીઓમાં (સામાજિક દૃષ્ટિથી) ગામડાનું સ્થાનિક અવલોકન કરવું.

(૪) નકશાવડે અને તેનીજ મદદથી પગપાળા મુલાકાત કરવી.

(૫) વરસાદ, ઉષ્ણતામાન અને પવન, તેની તોધ સાથે અવલોકન ચાલુ રાખવું.

(૬) ઉત્તર અને ઉત્તરધ્રુવ શોધવાં અને હોકાયંત્રનો ઉપયોગ કરવો.

(૭) ઉષ્ણતામાપક યંત્ર (થર્મોમિટર) અને વાયુ ભારમાપક યંત્ર (બેરોમિટર)નો ઉપયોગ.

૫. પ્રાકૃતિક ભૂગોળ.—

પૃથ્વીની સપાટી; જમીન અને પાણી; સપાટીરચનાકારક બળો; જમીન અને તળજમીનનો ધસારો; પહોળું પાણી (અક્ષર); જમીનનું ધોવાયું; માટીનું એક જગ્યાએથી બીજી જગ્યાએ ધસવાઈ જવું અને જમા થવું; સમુદ્રનું કાર્ય, પવનનું કાર્ય, બરફનું કાર્ય.

૬ આરોગ્યવિષયક શરીરશાસ્ત્ર.—

પ્રાસ્તાવિક:—પ્રાણીની ઉત્ક્રાંતિ, જુદા પડવું, મનુષ્યની જીવનદશા.

હાડપિંજર:—શરીરને ચોક્કાની જરૂર, હાડકાંનાં રૂપ અને ઉપયોગ, હાડકાંની રચના અને ઘટના, સાંધા, હાડકાંની વૃદ્ધિ, બેડોળપણું, ખરી રિયતિ.

રનાયુઓ:—રનાયુના ઉપયોગ, રનાયુના બે પ્રકાર, રનાયુઓની ઘટના, જ્ઞાતતંતુના પ્રોત્સાહન અને રનાયુની રચના, અંદરના બળતા એન્ડ્રન તરીકે રનાયુ, રનાયુખંધનો, રનાયુઓ કેવી રીતે મન્ન્યુત યાય છે, રનાયુનું બળ, ચાક શી રીતે લાગે છે, કસરત તરફનો ભય, રનાયુની અપજતા તંદુરસ્તીને કેવી રીતે મદદ કરે છે.

૪. વ્યક્તિત્વ આરોગ્ય.—

વંશપરંપરાના રોગ, વ્યક્તિગત સ્વચ્છતા, ચામડી, ગરમ પાણી અને સાબુ, હંડું અને ગરમ રતાન, વાળ, દંત, નાખ, ઠસરત અને આરામ, નિયમિતપણું, કપડાં, કપડાં માટે વખણતા પદાર્થ, મરદના પોષાક, સ્ત્રીના પોષાક, જૂદ અને ઘૂઝ, રાતનો પોષાક, બાળકનાં કપડાં,

૫. મકાન અને આસપાસની જગ્યા.—

સ્થળ અને જમીન, મકાનની સામાન્ય રચના, હવાની સગવડ, જોઈતી તાજી હવાનું પ્રમાણ, ઘર માટે પાણી પુરું પાડવાની સગવડ, ઘરનો કચરો અને તેનો નિકાલ, નીંદ્રા અને ગટર, જાનર,

૬. ચેપી રોગો અને તેમના અટકાવ.—

ઉંડતા અને ચેપી રોગો, જંતુઓ કેવી રીતે જાય છે અને રહે છે, ટાઢીઓ તાવ, ઝોરી, શીતળા, ટાઈફોઇડ, લાપેટીફ, ફાગળાઈ, મરકી, બાળકો અને ચેપીરોગ, જંતુ નાશ કરવાની રીત (ડિસઈન્ફેક્શન), રસી મુકાવની, શીતળાની રસી.

૭ અકસ્માત વખતે વૈદ્યકીય મદદ અને માંદાની માપજત સંબંધી સૂચના.—

ખેસાત થવું, મૂચ્છાં, હિરટીરિઆ, ઝેર, ઉત્તરી કરાવનારી દવાઓ, ગુંગળાવું અને શ્વાસ નળીનો અવરોધ, ફ્રેનિગ શ્વાસોચ્છ્વાસ, આંખ, નાક અને કાનમા બહારની વસ્તુ, રક્તસ્રાવ, ચીરા, ઉઝરડા અને ઘા, દાઝવું અને ચકામાં પડવાં, ઠરડવું અને ડંખવું, મચ્છોડાવું અને દાડકાવું ભાગવું, ખાટા, પોલિસ, સેક.

રસાયનશાસ્ત્ર.—

૧ મૂળતત્ત્વો અને સંયુક્ત પદાર્થો, મૂળતત્ત્વોના ગુણ, સામાન્ય મૂળતત્ત્વો, રસાયનિક મિશ્રણ, સાદું મિશ્રણ અને રસાયનિક સંયોગ, હવા, વાયુઓનું સાદું મિશ્રણ;

૨ ઓક્સિજન, નાઇટ્રોજન, કાર્બોનિક એસિડ અને હાઇડ્રોજન વાયુઓની બનાવટ અને ગુણ;

૩ કાર્બન શું છે, કુદરતમાં તે કેવી રીતે રહે છે, તણુ રૂપ, કોલસો, કોલસેસ, કાર્બોનિક એસિડ;

૪ ગંધક, દ્રવ્ય ગુણ અને ઉપયોગ;

૫ ફોસ્ફરસ ગુણ અને ઉપયોગ, બે રૂપ, સાદી અને સેફ્ટી દીવાસળી;

૬ તેજા. બેઈજ અને ક્ષાર. મીઠાનો અને ગંધકનો તેજા. ક્રોસ્ટિક સોડા અને ક્રોસ્ટિક પોટાશ. સાદું મીઠું. સુરોખાર. યવક્ષાર;

૭ દીવાનું રસાયન—રચના. પ્રદેશ. પ્રકાશ આપનારો ભાગ. મન્દેન્ડિસન્ટ દીવો. તેલનો દીવો. બર્નરની ઉત્ક્રાંતિ. ગરમી આપનાર ભાગ. દીવાનો છુરો ભાગ. પ્રાપ્તમસ સ્ટવ. સાદો સગડી;

૮ ધાતુઓની તપાસ, ગુણ અને ઉપયોગ:—લોહું, ત્રાંચુ, એલ્યુમિનમ, જસત, ક્લાર્ક, રૂપું, તેમજ પિત્તળ, જર્મનસિલ્વર અને કાંસુ;

૯ નીચેની વસ્તુઓની તપાસ, ગુણ અને ઉપયોગ:—ટંકણખાર. થોટેશિયમ પરમેંગેનેટ. ફટકડી. સિલિકા. કાચ. ચિનાઈ માટી. સુનો અને ચાક. પીલેક્ષા સુનાનો કાલ અને સિમેન્ટ. કાન્ક્રીટ. ચરખી. તેલ અને સાબુ. બ્લીચ કરનારા પદાર્થો: જંતુનાશક પદાર્થો

આરોગ્યકોશ. ટર્પેન્ટાઇન. કેરોસીન. સરકે. લીપ્સનો તેજા.

બાગકામ

વર્ગમાં પાઠ:—છોડની વનસ્પતિજ વંશવૃદ્ધિ-કાળીને (મૂળ અને ચડ), ગળી વાળીને, બચ્ચાં, કંદ, ગાંઠો વગેરે છુટાં પાડીને. ઘણા નિંદા-મથુના છોડની રક્ષા કરવાની શક્તિનો આધાર તેઓની વંશવૃદ્ધિ વનસ્પતિજ રીતે થાય છે તેના ઉપર આધાર રાખે છે તેવું બતાવો.

બગીચામાં કામ:—ખોદકામ. દાતણથી કામ કરવી. નાના છોડને છુટ્ટા પાડવા. એકવર્ષના, બેવર્ષના અને ત્રણવર્ષના કરેન્ડ. ગુઝબેરી વગેરેની કામ કરવી. પરિણામ નોંધો. શુભાખની કામ હીલવડે અને તે સિવાય કરવી.

વર્ગમાં પાઠ:—ખાતર અને ખાતરનાં ખજાં, જમીનનું પુનરાવર્તન. જમીન ખોરાકના બંધાર તરીકે. છોડની જરૂરિયાત. સુનો. સેન્દ્રિય ખાતર. ફર્ટિમ ખાતરો અને તેમના ઉપયોગ. વનસ્પતિની વૃદ્ધિ માટે જળદારની યોગ્યતા.

બગીચામાં કામ:—કાચમતા આદિ કચારાની પરીક્ષા. જુદાં જુદાં ખાતરનાં વજન કરવાં અને જુદા જુદા પ્રમાણમાં નાખવાં. સાધારણ ઉછેર અને બી વાવવાં.

વર્ગમાં કામ અથવા પ્રયોગ:—ફૂલ. અર્ધખડતલ અને ખડતલ. એકવર્ષીય, દ્વિવર્ષીય, બહુવર્ષીય. ગ્રીષ્મિ: ફૂલ આપનારાં ઝાડવાં. શુભાખ.

બગીચામાં કામ:—ખડતલ એક વર્ષીય છોડ વાવવા, આજા કરવા વગેરે. અર્ધખડતલ એક વર્ષીય છોડ વાવવા. છોડને દેશ બાંધવો અને સંભાળ. શુભાખ અને ફૂલ આપનાર છોડને છાંટવા.

૭ હસ્તઉદ્યોગ.—

અ. ૧લા વર્ષના અ અને ચતુર્થ પુનરાવર્તન.

ચ. નીચે ગણવેલામાંથી ગમે તે એક—

દોરડા અને તારનો ઉપયોગ કરીને બાગકામ, સુતારીકામ, ટોપકી અને નેતરકામ. કાંતવું, પણવું, ચોપડીઓ બાંધવી, માટીનાં વાસણો બનાવવાં.

ક. અર્થશાસ્ત્ર—ઉદ્યોગો અભ્યાસવામાં થતા અર્થ સંબંધી

ખાસ નોંધ—ટ્રેનિંગકોલેજના શિક્ષકો, વિદ્યાર્થીનું જ્ઞાન, વિદ્યાર્થીની શક્તિપર ઉદ્યોગની પસંદગીનો આધાર રહેશે.

૮ ચિત્રકામ.—

અ. પ્રાથમિક શાળાઓ માટેના ચિત્રકામના અભ્યાસક્રમના વિષયોનો મહાવરો ધો. ૫, ૬, અને ૭. (પદાર્થચિત્ર અને કુદરતી પદાર્થ-ચિત્ર, ભાતચિત્ર અને નકશીચિત્ર (પેટર્ન અને ડિઝાઈન) રંગકામ અને પીંછી ચિત્ર, સ્મૃતિ અને દ્રષ્ટનાત્મક ચિત્ર પ્રમાણચિત્ર અને લેટરિંગ (વર્નાક્યુલર).

ચ. સાદું ચિત્રચાચન અને ચિત્રની બનાવટ

ક. રંગના સિદ્ધાંતો

ઢ. ધરબહારના દષ્ટ્યોનું ચિત્રકામ (સ્કેચિંગ).

૯ શારીરિક કેળવણી.—

અ. 'બોર્ડ ઓફ એન્યુકેશન' તરફથી પ્રગટ થએલા “શાળાઓ માટેનો શારીરિક કેળવણીનો અભ્યાસક્રમ” એ નામના પુસ્તકમાંથી ૧૦ થી ૨૭ કોડ લેવાની શક્તિ (પાનાં ૧૯૬-૨૦૩, ૨૫૦ અને ૨૫૧ અને ૨૭૧ થી ૩૦૭).

ઉપલા પુસ્તકમાંથી સામાન્ય માહિતી માટે પ્રકરણ આઠમાનો સંબંધ ધરાવતો ભાગ.

(ચ) (તાલીમ લેવા આવેલા શિક્ષકોની કસરત માટે)—

ઉપલા પુસ્તકમાંથી બીજા પાંચ કોડઓ.

(ક) અડનાડીઆમાં ત્રણ વખત દેશી રમતો. (૨૦ મિનિટનો પિરિયડ)

ત્રીજું વર્ષ

૧ શિક્ષણશાસ્ત્ર.—

૧ સામાન્ય.—

(અ) વિષયો:—તરીન માનસશાસ્ત્ર; વંશપરંપરાના સંસ્કારના નિયમો અને

પરિસ્થિતિ; સામાજિક જીવન માટેની તાલીમ; નવીન કેળવણી; કેળવણીના સામાન્ય મુખ્ય ઉદ્દેશ.

(બ) વાર્તાકથનપદ્ધતિનો ઉપયોગ; સૃષ્ટિશાસ્ત્ર, હસ્તઉદ્યોગ અને રમત-ઓનો પ્રાથમિક શાળાના અભ્યાસક્રમના જુદા જુદા વિષયોના સંબંધમાં ઉપયોગ. પૂર્ણ પ્રાથમિક શાળાનાં સાત ધોરણ સુધીના વર્ગોને શિક્ષણ આપવાની અને વ્યવસ્થાની પદ્ધતિઓ.

કેળવણીના આધુનિક વિકાસ.—

૧. આધુનિક પ્રશ્નોની પાછળ રહેલાં મુખ્ય કારણો. (૧૯ મા સૈકાનો ઇતિહાસ જુઓ).

આજની દુનીયા—(અ) પૃથ્વીના જુદા જુદા ભાગોનો આર્થિક પરસ્પર આધાર (જુઓ ભૂગોળ);

(બ) દુનીયાના સઘળા ભાગોનો રાજકીય તેમજ સામાજિક સંસર્ગ (ઇતિહાસ)—તેના કારણ-રૂપે વધારે સારી વહેવારની સગવડો (દૈનિકપત્ર જુઓ), અને પરિણામે ખાસ કરીને એક સામાન્ય સંસ્કૃતિનો ક્રમે ક્રમે થતો ફેલાવો (ઇતિહાસ જુઓ);

૨. સામુદાયિક કેળવણી:—

(૧) સામુદાયિક કેળવણીનો અર્થ;

કેળવણી અને અક્ષરજ્ઞાન-ભણતર વચ્ચેનો ભેદ. કેવળ અક્ષરજ્ઞાનનો મર્યાદિત પ્રદેશ-કેળવણીનો હેતુ;

(૨) પ્રાથમિક, માધ્યમિક, કળાવિષયક અને ઉચ્ચતર કેળવણી વચ્ચેનો તફાવત (કેળવણીનો ઇતિહાસ જુઓ);

(૩) સામુદાયિક કેળવણીની દૈનિક નિયામક બાબતો;

(૪) કેળવણીના અર્થ માટે નાણાં મેળવવાનાં સાધનો;

૩. પુખ્ત ઉંમરનાંની કેળવણી:—(ઇંગ્લંડની કેળવણીનો ઇતિહાસ જુઓ);

(૧) અર્થ.—(અ) મોટી ઉંમરનાં માણસોની કેળવણીનો અર્થ એટલે કે નિરક્ષર મોટી ઉંમરનાં માણસોને વાચન, લેખન, ગણિત શીખવવાનો;

(બ) માધ્યમિક અને વિદ્યાપીઠની કેળવણી પણ મોટી ઉંમરનાં માણસો માટે હોઈ શકે;

(ક) દલાતમક અને ધંધાદારી કેળવણી.

(૨) પદ્ધતિઓ અને માર્ગો:—શાળાનાં આગ્રહોને સીખવવાની પદ્ધતિઓ જુદાં;

૪. ગામડાંની કેળવણી

૫. ધંધાતરી શિક્ષણ

૬. સ્ત્રીઓની કેળવણી

૭. જાતીય શિક્ષણ.—

(૧) તેની જરૂર. (૨) (અ) જ્ઞાન આપવાની પદ્ધતિઓ;

(ચ) રોગ વગેરે સંબંધી ખાસ જ્ઞાન.

૮. સહશિક્ષણ.—

(૧) અર્થ. (૨) સહશિક્ષણના લાભ. (૩) ગેરલાભો.

(૪) (૨) અને (૩) વચ્ચેનું સ્વીકારાએલું સમાધાન.

(૫) હિંદુસ્તાનની માધ્યમિક શાળાઓમાં કહેવાતા સહશિક્ષણને યુરોપમાંના સહશિક્ષણની સાથે સરખાવો.

૯ અને ૧૦ નીતિશિક્ષણ અને નાગરિકોનું શિક્ષણ એકજ

૧૧. કેળવણીવિષયક આધુનિક વલણનાં ખાસ લક્ષણો.—

(૧) હેતુ. (૨) સાધનો. (૩) પદ્ધતિ;

૧૨. સહન પદ્ધતિ

૧૩. શિક્ષકની દૃષ્ટિએ નીચેનો અભ્યાસ

૧૪. ચક્ષુદ્વારા શિક્ષણ, નેત્રદ્વારા શિક્ષણ.—

(૧) સિદ્ધાંત. (૨) પદ્ધતિ અને પ્રસંગ;

૧૫. શારીરિક કેળવણી.—

સિદ્ધાંત. હેતુ. સાધનો;

૧૬. અભ્યાસક્રમને અંગે ગુંથાએલી અન્ય પ્રવૃત્તિઓ.—

(૧) હેતુ અને મહત્તા. (૨) યોજના.

૧૭. માનસિક કસોટીઓ અને તેનું મહત્ત્વ.

(૧) પદ્ધતિ. (૨) હેતુ. (૩) મહત્ત્વ, મતભેદ.

૧૮. ઇંગ્લંડમાં ચાલુ શિક્ષણપદ્ધતિઓ; (એટલે ૧૯૨૧ નો કાયદો).—

(અ) ૧. વિશ્વવિદ્યાલયની; ૨. માધ્યમિક; ૩. પ્રાથમિક; ૪. ક્લાસિકલ;

૫. મોટી ઉંમરનાંની કેળવણી અને સાંજના વર્ગો;

(બ) શિક્ષણની નિસરણી;

(ક) ખર્ચની યોજના;

(ઢ) સરકાર અને સ્થાનિક મંસ્થાની યોજનાઓની સત્તાઓ;

(દ) ફરજિયાત કેળવણી અને તેને અમલ;

(ફ) શિક્ષકની ભરતી અને તેમની તાલીમ.

૨. લાપા.—

પેપર ૧ લો.—

(અ) ગદ્ય: પ્રાચીન સમયથી તે અર્વાચીન સમય સુધીના લેખકોના ગદ્યનાં ૨૫૦ પાનાં.

(બ) પદ્ય: (૧) પ્રાચીન સમયથી તે અર્વાચીન સમય સુધીના લેખકોના પદ્યની ૮૦૦ લીટી.

(૨) આમાંની ૨૦૦ લીટીનો મુખપાદ;

તે ઉપરાંત ૧૦૦ લીટીઓ બાળકાવ્યોની.

(ક) *વ્યાકરણ: ૧ અઘરું પિંગળ; ૨ અઘરા અક્ષર; ૩ અઘરી વ્યુત્પત્તિ; ૪ અઘરા સમાસો;

(ઢ) લાપાનો ઇતિહાસ: દરેક તબક્કે તેનો વિગતવાર વિકાસ દર્શાવેલો. તા. ૬. સામાન્ય બહારના વાચનને ઉત્તેજન આપવું; પણ તેની પરીક્ષા લેવાશે નહિ.

પેપર ૨ જો.—

(અ) વર્ગમાં ન ચર્ચા હોય એવાં કાવ્યોના વિચારનું ગદ્યમાં અવતરણ અને તેની ખૂબીઓની સમજ

(બ) વર્ગમાં ચર્ચા ન હોય તેવા ગદ્યના ફરજના વિચારને હુકમમાં દર્શાવતાં શીખવું.

(ક) નિર્બંધ.

(ઢ) ઉપરના (ક) ના વિષયમાં હસ્તાક્ષર, જોડણી અને વિરામચિહ્નો

૩. ગણિત.—

૧. અંકગણિત:—

(અ) (૧) પહેલેથી સાતમા ધોરણ—(વ. કા. નો વર્ગ) માટેના અંકગણિતનું પુનરાવર્તન. વર્ગીકૃત દાહનસતો અભ્યાસક્રમ;

(૨) અંકગણિતની બધી બાબતો શીખવવાની રીતો;

(બ) (૧) ૬૨ અને અંદાજપત્રનો અભ્યાસ;

(૨) ગુણધાત (લોગરિધમ), ગણિતનાં કોષ્ટકોનો અભ્યાસ અને ઉપ-યોગ (૪ આંકડા): ઘાતચિહ્નના નિયમનો પ્રાથમિક અભ્યાસ;

- (૩) વર્ગમૂળ (લાગાકારની રીતે);
- (૪) આક્રમે અભ્યાસ-એકધારી વક્ર લીટીઓ-એટલે પ્રશ્નો (મુસા-ફરી, શરત, સાદુ અને ચક્રવર્તિ વ્યાજ, સમ અને વ્યસ્ત પ્રમાણ વગેરે);
- (૫) પિથાગોરાસનું પ્રમેય અને તેનો ઉપયોગ
 (૩-૪-૫ : ૫-૧૨-૧૩ : ૮-૧૫-૧૭).
 $k^2 - x^2 = (k+x)(k-x)$
 $k^2 + ૨ ક x + x^2 = (k+x)^2$
 $k^2 - ૨ ક x + x^2 = (k-x)^2$ નું જ્ઞાન અને ચાંક-ગણિતને લગતાં તેમનાં ગ્રાફ ચિત્ર.

૨. દેશીનામું:—

સાતમા ધોરણ માટેનો વિગતવાર નામાનો ઉડો અભ્યાસ.
 (દેશી રીતે વ્યાજ ગણવું, સરવૈયું, નકાનુકસાનનો હિસાબ, વેપારી ચોપડાનું જ્ઞાન).

૩. ભૂમિતિ:—

- (અ) (૧) વર્તુલના ધર્મો;
- (૨) બરાબર આકૃતિઓ (લંબચોરસ, ત્રિકોણો અને સમાંતરચાલુ ચતુષ્કોણો) અને તે માટે જરૂરની શરતો. 'બરાબર અને એકરૂપ' ની સમજ.
- (બ) (૧) સ્થિર પાયાથી ત્રિકોણ રીતિએ સ્થાન અને અંતર નક્કી કરવું. ત્રિકોણ રીતિઓનો ઉપયોગ કરી રેક્ટર અને પ્લાન તૈયાર કરવા.
- (૨) ફક્ત એકાકાર કાટખુણ ત્રિકોણોનો ઉપયોગ કરી ઉંચાઈ અને અંતર માપવા (ત્રિકોણ માપ (સેટરક્ટર) નો ઉપયોગ કરી-એટલે ૧૦°, ૪૫°, ૩૦° ના ખુણાનો ઉપયોગ કરી);
- (૩) માપ લઈ, રેક્ટર શોધી પ્લાન તૈયાર કરવા (પહેલાં એ વર્ધનું પુનરાવર્તન).

૪. ઇતિહાસ:—

ઇંગ્લંડનો અને સ્વિટ્ઝર સામ્રાજ્યનો ઇતિહાસ—

ઈ. સ. ૧૪૮૫ થી આજ મુધી.

૧. ઇયુર રાજસત્તા:—ઈ. સ. ૧૪૮૫-૧૬૦૩.

(અ) મધ્યયુગની રાજસત્તા સાથે સરખામણી;

(બ) દિલ્હી સલ્તનત સાથે સરખામણી;

વ્યક્તિઓ— (૧) શુદ્ધાપના વિગ્રહો અને તાજની નવીન સમૃદ્ધિને
હેન્રી સાતમે લીધે સાતમા હેન્રીના હાથે ઉમરાવોનો નાશ;
હેન્રી આઠમે (૨) રાજા સાથે યુધ્ધિ અને તાજની નવીન સંપત્તિને લીધે
દ્વિતીયે અને (ક) નાના જમીનદારો અને (ગ) વ્યાપારીઓ
દ્વિવિધ સિદ્ધાન્તો જોઈને ધાર્મિક, સામાજિક, આર્થિક અને દેવળના
શેકસપિઅર રાજકીય કાર્યથી અસંતુષ્ટ થઈને હતા તેને લીધે
આઠમા હેન્રીએ દેવળ ઉપર અંકુશ મૂક્યો.

(૩) ઇલિઝાબેથના સમયની સ્થિતિ.

(ક) રાષ્ટ્રીય સમાજવાદ. (રાજ્યનો ઉલોમ ઉપર કાબુ)
લુઓ. મરીખીનો કાયદો, ઇંગ્લેન્ડ, શુભાશીના કાયદો.
(ગ) રાષ્ટ્રભાવના. (ફ) વિદ્વાનો પુનરુદ્ધાર.

૨. શોધખોળનો યુગ:—૧૪૮૫ ૧૬૨૫.

(ક) કારણો:—

(૧) આર્થિક—તુર્કીએ અંધ કંડેલા જૂનમ્મ સમુદ્રનો માર્ગ (યુરોપને
નેહરતી વસ્તુઓ; પહેલા ખાલ પદાર્થના વેપારીઓ અને માગો);

વ્યક્તિઓ— (૨) વૈજ્ઞાનિક—કુનીઆમરમા નવીન જ્ઞાન;

કોલમ્બસ (ગ) પરિણામ:—

વાસ્કો-ડી-ગામા ૧. આર્થિક:—નવા વેપારી માગો;

હોડીન્સ નવી વસ્તુઓ;

ધક નવી ખાલ ચીજોના વેપારીઓ.

રેલે ૨. વૈજ્ઞાનિક:—નવી કુનીઆ—અમેરિકા;

૩. રાજકીય:—વેપારના મથકોએ પ્રયાણ;

નવા ઇમ્પેટ (આખોદયા પ્રભાવો).

પરદેશ પ્રયાણના ખાસ કારણો:—

(ક) ધર્મ; (ગ) વેપાર;

(ફ) વંશપરંપરા (કોલોમ્બિક મિલકતના
વારસાની આશા તથા રાખનારા
સાદસિક્ક યુવાનો).

૩. પ્રગતીય-(પોર્ટુગીઝની) અગર રાજકીયકારણોની સત્તાનો
ઉદય.—૧૬૦૩-૧૬૬૦

(એટલે કે: ઇસલામી અર્થશાસ્ત્રના સમયમાં ટુકડર રાજસત્તાનું અધઃપતન)

કારણો:—

(૧) નાના જમીનદારો અને વ્યાપારીઓની વધતી સંખ્યા.

વ્યક્તિઓ—

આર્ટ્સ પહેલો

ફોર્મવેલ

આર્ટ્સ બીજો

વોલવોલ

ચેમીસ

(અ) વધતો જતો વેપાર અને સંપત્તિ,

(બ) ઇલિઝાબેથનો સુવર્ણ સમય.

રાષ્ટ્ર સમાજવાદ તરફ તેઓનો વાંધો,

ખાનગી નફામાં વચ્ચે પડે છે. દા. વાડા.

(૨) મહેસુલપદ્ધતિની નીચેની બાબતોને પહોંચી વળવાની નિષ્ફળતા.—

(અ) મુરકારનું વધી ગયેલું ખર્ચ,

(બ) નવી ચઢી ગયેલી કિંમતો (દક્ષિણ અમેરિકાનું રૂપું).

(૩) ટયુડર રાજ્યોએ (અ) વ્યાપારીઓ (બ) નાના જમીનદારો સાથે કરેલા સંપત્તિ લીધે પાર્લામેન્ટને (આમની સહાનુભૂતિ) ટયુડરોએ ઉત્તેજન આપ્યું તેથી તેને પોતાની અગત્ય જણાઈ.

(૪) સ્ટુઅર્ટ રાજ્યોની પ્રકૃતિ;

(૫) ધર્મ. 'ધર્મ'ગુરુ નહિ, રાજા નહિ.

પરિણામો:—

(૧) પાર્લામેન્ટની રાજ્યમત્તા (કમિટી ખ્યાલ આપે).

(આર્ટ્સ ૧ લો)

(આર્ટ્સ ૨ જો)

(આર્ટ્સ ૩ જો)

(જ્યોર્જ ૧ લો)

પદ્ધતિ અનુસાર અંધાએલું મંત્રિમંડળ, રાજા ખેલું કરે નહિ પણ ખોટી સલાહથી દોરવાય તેવી કથાની દૃષ્ટિએ માન્યતા;

(૨) મહેસુલપદ્ધતિમાં સુધારો;

(૩) ઇંગ્લંડમાં રાષ્ટ્રસમાજવાદનો નાશ; (પણ શરૂઆતમાં સ્ટોટલંડ, આયર્લેન્ડ અને અમેરિકાનો સ્વાર્થ માટે ઉપયોગ.)

(અ) શુદ્ધ ઉદ્યોગમાં;

(બ) પછીથી પરદેશ સાથે વેપાર.

જ્યોર્જ ૧લાના સમયમાં પાર્લામેન્ટમાં બેસતા સભ્યોનો વર્ગ, કેવી રીતે સુંદરતા, કોનાથી, તેમના ગુણ વગેરે.

૪. (અ) ઇંગ્લંડની સામાજિક અને આર્થિક સ્થિતિ.—

(અ) ૧૪૫૦ ના
(વ) ૧૬૬૦ ના
(ક) ૧૭૬૦ ના

સમયમાં;

એટલે કે વર્ગ, ધંધા, ખત્તર અને મેળા, ધર્મ, રીતરિવાજ, રમતગમત, જમીનદારી પદ્ધતિ, સુદ્ધકળા, વહનનાં સાધનો, વ્યવહાર, ખોરાક, કપડાં, ઘર, દેશ તેમજ પરદેશનો વેપાર, સ્વચ્છતા અને આરોગ્યની ટેવો, ઔપધ, ઉદ્યોગ, રમત, સ્વભાવ, ભાષા, કેળવણી, વસ્તી અને વ્યાપારના અડસટ્ટાના આંકડા પણ આપવા.

(ચ) અ. વ. ક. માં સમયાનુસાર થએલા ફેરફારનાં કારણો.—

અ. વ. ક. ના દાખલા—

ચોસર : યાત્રાળુઓ

પેપી : ગાયરી (નોંધ)

હોરિસ વાલ્પોલ : પત્રો

(૧) ખેતી વિષયક ક્રાંતિ,

(૨) ઔદ્યોગિક

(૩) રાજકીય

(૪) ધાર્મિક

(૫) વ્યાપાર અને સાંસ્થાનિક વસાહતની પ્રગતિ.

૫. ખેતીવિષયક ક્રાંતિ ૧૭૪૦-૧૮૦૦.—

નવીન વિજ્ઞાનની વૈજ્ઞાનિક પીઠિકાનો પ્રયોગ.—

વ્યક્તિઓ— (૧) ટયુડર, ઘેટાં, વાડા (જિનનો વેપાર);

ટાઉન્શેન્ડ (૨) ૧૮ સૈકામાં ખેતી લાયક વાડા;

આર્થર યંગ (મોટાં શહેરોની વસ્તી માટે ખોરાક અને નિકાસ);

(૩) નિર્વાહને બદલે નફાના લોભને લીધે ખેતી;

(૪) ઘોર માટે શિયાળુ ખોરાક.

(૫) પડતર ખેતર વગર મૂળ-પાક અને પાકની ફેરવણીની પદ્ધતિ દાખલ;

(૬) જકાત કરને બદલે આર્થિક (નફાકારક) કર;

(૭) ગૃહઉદ્યોગોનો નાશ-(ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ છુટો);

(૮) પ્રયાથ્ય.

૬. ઔદ્યોગિક ક્રાંતિ.—

નવીન વિજ્ઞાનની વૈજ્ઞાનિક પીઠિકા.—

નવીન વિજ્ઞાનનો ઉપયોગ.—

૧૭૪૦-૧૮૦૦ (૧) માતૃપિંડ બળને બદલે નવી નવી શક્તિઓ;

વ્યક્તિઓ— (૨) યંત્ર;

ગેકન (૩) ખેતીવિધ્યક ક્રાંતિ સાથે સદ્કાર;

ન્યુટન (૪) વ્યક્તિગત બનાવટના કરતાં સમૂહબનાવટ વધારે સરસી.

સ્ટીફન્સન પરિણામ નીચેની આજ્ઞાઓમાં:—

વોટ (અ) વસ્તી (ઔપચ અને આરોગ્ય); (વ) કષણ; (ક) ખોરાક; (ઘ) ઘર બાંધકામ અને તેને અંગે વસ્તુઓ; (જ) વ્યવહાર અને વહનનાં સાધનો; (ઙ) પુદ્ગ;

૭. ઇંગ્લંડનો વિદાસ:—૧૬૦૦-૧૮૦૦.—

અદારમા સૈકામા દરિયાઈ સત્તા અને વ્યાપારગત આધિપત્યના આધારે યોગ્યએસો.—

(૧) અમેરિકાના મંરુધાનો.—

મૂળ પ્રજા જાતનાં (૧) વેપાર, (૨) ધર્મ, (૩) જીવાનો. ચાર્સ રમ્મ અને લ્યોર્ડ ગ્રીમના સમયમાં તેમના ઉપર કેવો અમલ ચાલતો.

આર્થિક સ્વાર્થસિદ્ધિ અને નૌકાકાયદા.

વ્યક્તિઓ— વેપારની આઘ મીઠો: (૨) હિંદી વસાહતો અને વધારો; વિલિયમ પેન ત્યા રહેનારી પ્રજા. (૩) વેસ્ટ ઇન્ડિઝ અને ઈસ્ટ ઇન્ડિઝ વોશિંગ્ટન ટાપુઓનાં વેપારી મથકો અને કોટન કૃષ્ટ વાવેતર અને મૂળ ઉત્પત્તિ;

(૪) આફ્રિકાનો કિનારો;

(૫) કેનેડા કેવી રીતે સામ્રાજ્યનો ભાગ બન્યું. તેની કિંમત (અગત્ય);

(૬) બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાંથી તેર મંરુધાનો કેવી રીતે છુટાં પડ્યાં;

(૭) આસ્ટ્રેલિયાની શોધ.

૮. ફ્રેંચ વિરોધ:—૧૭૮૯-૧૮૧૫.—

સિદ્ધાંતો:—

(૧) હકનો નાશ; એટલે સમયની સમાનતા અને કાયદાની દૃષ્ટિએ સમાનતાની પ્રાપ્તિ;

(૨) રાજકીય સ્વતંત્રતા એટલે રાજપ્રદણમાં સર્વેનો હિસ્સો;

(૩) આંતરિક વેપાર અને મજૂરીના અંકુશો સામે આર્થિક સ્વતંત્રતાની માગણી; (એટલે કે રાષ્ટ્રસામ્રાજ્યના કુરુપ્ચોગ) દા. ત. રુઝવર્થ ઇન્ડસ્ટ્રી);

પરિણામ:—

(૧) રાષ્ટ્રવાદી પદ્ધતિ રાજપદ્ધતિ.—

- (અ) ક્રાન્સની ઇંગ્લંડ સાથે વેપાર અને સંસ્થાન માટે અથડામણ;
- (વ) રાષ્ટ્ર પ્રજા ઉપર યુરોપ સાથે અથડામણ.

(૨) પ્રજાસત્તા અને રાષ્ટ્રવાદના વિચારો યુરોપ ઉપર અસર કરે છે.

દ. ૧૭૮૯ નું યુરોપ-૧૮૧૫ નું યુરોપ.—

(ઐતિહાસિક ભૂગોળ)

રાજકીય ફેરફારો બતાવવા આર મેટા ભીતિ ટાંગવાના નકશા બ્લેઈઝે. ફ્રેંચ લઘુભૂગોળ (૧૭૯૨-૧૮૧૫) અને ફ્રેંચ વિપ્લવની નીચેનાં ઉપર અસર.—

(અ) બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનો વિસ્તાર દક્ષિણ આફ્રિકા, અને કેટલાક ટાપુઓ અને ગંદરો ઉપર અસર.

(ક) તે સામ્રાજ્યની રાજ્યવ્યવસ્થા.—

(૧) કેનેડા (સ્વરાજ ચક્રાવર્ત);

(૨) ૧૮૩૨ નો પાર્લામેન્ટના સુધારાનો કાયદો અને તે પછીના તેવા કાયદા;

(૩) આસ્ટ્રેલિયા અને દક્ષિણ આફ્રિકા; પદ્ધતિ સ્વરાજ્યતંત્ર;

૧૦. ૧૯ મા સૈકામાં બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય.—

(૧) ઇંગ્લંડ દુનીઆનું કાર્યક્ષેત્ર; રાજાતનો લાભ.

(૨) નવી જાતના વેપાર-કોલસા. તૈયાર કરેલી વસ્તુઓ—(પાકો માલ) કાચો માલ-ખેરાક, વગર જરૂરતી વેપાર માટે કારણો.—

(૩) પૂર્વ દેશો પેશાના રોકાણ માટે અને મેળવવા માટે પશ્ચિમ દેશોનું બજાર; દા. ત. ચીનનાં મથકો અને હિંદ ઉપર રાજકીય આધિપત્ય;

(૪) કોલસો-વહાણો-રેલ્વે,

વ્યાપારી અને આર્થિક આધિપત્ય,

આફ્રિકા, યુરોપ અને અમેરિકામાં અંગ્રેજોનાં રેલ્વે બાંધકામ;

(૫) અંગ્રેજ પદ્ધતિ પ્રમાણે સગ્રામી પેદીઓ અને ધીરધાર;

(૬) અંગ્રેજ કારખાનાંની રિયલિટી;

(૭) બજારનાં નવાં સાધનો, વસાહત, ગ્રેસ, ગ્રેટ્રોસ, વીજળી વગેરે.— આની નીચેની બાબતો ઉપર અસર.—

(અ) વહનનાં સાધનો. વ્યવહાર (વખતના હિસાબે દુનીઆનું કદ) અને (ક) હિંદોગનો વિકાસ અને વ્યવસ્થા;

(૮) (ક) ઓગણીસમા સૈકાનું ઇચ્છાંકનું જીવન. (૧૮૯૦);

(વ) ઓગણીસમા સૈકાનું કેનેડા, આસ્ટ્રેલિયા, દક્ષિણ આફ્રિકા.

૧૧. (અ) ઓગણીસમા સૈકામા આફ્રિકાના વિભાગ અને મંરથાનોની વસાહત

(વ) આસ્ટ્રેલિયાની આર્થિક દૃષ્ટિએ વસાહત;

(ક) ચીન, ઇન્ડિય (સુદાન) અને ઇસિનના વખાતમાં આર્થિક અને રાજકીય ડબલ.

૧૨. ૧૯૧૪ ની દુનીઆ—(ઐતિહાસિક);

૧૯૧૮ ની દુનીઆ—(ભૌગોલિક);

બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય અને રાષ્ટ્રસાવના સંબંધી ખાસ.

નોંધ: ૧. હિંદના ઐતિહાસિક સમય અને સામ્રાજ્યના ઐતિહાસિક સમયની સરખામણી કરનારો સમયતખ્તો. (સ્કૃત પ્રમાણથી) વિદ્યાર્થીઓનું એકત્ર કામ;

૨. અગત્યની તારીખો:—કર્મકારણના પરિણામ બતાવતી અને ઐતિહાસિક વિગતનો કમ બનાવતી;

૩. ૯ અને ૧૨ માટે રંગીન ભીંતે ટાંગવાનો નકશો. વિદ્યાર્થીનું એકત્ર કામ;

યુરોપનો અને દુનીઆનો ૧૩૮૫ નો રાજકીય નકશો.

૫. ભૂગોળ.—

૧. પૃથ્વી પર રહેતા લોકોનું જીવન.—

૧. તેમની જરૂરિયાતો—ગદા પ્રાકૃતિક પ્રદેશમાં તે કવી રીતે પુરી પડે છે;

૨. મનુષ્યે પૃથ્વીની સપાટીપર કેવા ફેરફાર કર્યો છે; રેલ્વે, નહેરો, પુલો; અથવા તેણે કુદરતી વ્યવહારમાર્ગોનો કેવો ઉપયોગ કર્યો છે, દા. નદીઓ, ખીણો, ધાટો;

૩. ખાન:—મનુષ્ય, પ્રાણી, તેલ વગેરે;

૨. જગતની આગળ વધેલી પ્રગતિઓનો હિંદ સાથેનો આર્થિક સંબંધ.—

બ્રિટિશ ટાપુઓ, જર્મની, ફ્રાન્સ, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, જાપાન. (લોકો અને તેઓની આર્થિક ઉત્પત્તિ).

૩. ભૌગોલિક દૃષ્ટિએ હાલની સુધરેલી પ્રગતિઓનો સામાન્ય પરિચય.—

દા. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, કેનાડા, રશિયા, ઇંગ્લાંડ, આર્જેન્ટાઇન, જાપાન, ફ્રાન્સ.

૪. પ્રાયોગિક ૧. (અ) નકશો—ભૂપૃથ્વિદર્શક લીટીઓ દોરવી;
(વ) સ્ટીરીઓસ્કોપ, મેજિકલેન્ડર્નની ઓળખાણ
અને ઉપયોગ.

૨. પ્રાયગિક ભૂમાપન: ચિઓડોલાઇટ, પ્લેઇનટેબલ,
મિગમેટિક ક્રેમ્પાસ, પીડોમિટર, ચેઇનકલીનોમીટરનો
ઉપયોગ.

૫. ૧. દુનિયાનું (અ) સૂર્યમંડળ, (વ) વિશ્વમાં સ્થાન:

૨. તેની ઉત્પત્તિ—

૬. પ્રાકૃતિક ભૂગોળ—

જમીન અને પાણીના આકાર, દિશાનિર્ણય પ્રદેશો, લાવાથી
બનેલા પ્રદેશો, નદીથી બનેલાં મેદાનો, પર્વતો, ઉચ્ચ પ્રદેશો (ટેબલ
લેન્ડ્સ) લ્વાળામુખીઓ, ખીણો, દરીઆકિનારો, દ્વીપો, નદીઓ,
સમુદ્રો, સમુદ્રતળો, પૃથ્વીનું ષટ્, લુના ખડકો, પૃથ્વીની ગતિઓ,
ધરતીકંપ, પહોળી બનેલા ખડકો, તે કેવી રીતે બન્યા, શેરો, પૃથ્વી
ઉપર જીવનવિકાસનો ઇતિહાસ.

૬. સામાન્ય વિજ્ઞાન (શુણ્ણ વિશિષ્ટ અને પ્રાયોગિક).—

૧ સામાન્ય પદાર્થવિજ્ઞાન:—

રજકણસમૂહ અને વજન. ઘટતવ. ઘટતવથી પદાર્થની પારખ.
પ્રવાહી. પ્રવાહીનું દબાણ. પ્રવાહીની તારક શક્તિ વજનનો ખોટ. આર્કિ-
મિડિઓ સિદ્ધાન્ત. સાપેક્ષ ઘટતવ. તરવું. દ્વિમાપક યંત્ર (લેક્ટોગિટર).
અને પ્રવાહી ભારમાપક યંત્ર (હાઇડ્રોગિટર). હોડી. વદાણ. દવાઈ
જલદાન. સમ્પન્નિત.

હવાનું દબાણ. હવાનું વજન. તે કેવી રીતે મપાય. વાયુ ભારમાપક
યંત્ર. પારાની ઉંચાઈ અને તેનો અર્થ. વાસુભારમાપક યંત્રમાં પારાની
વધઘટ (કપારે અને ક્યાં). હવાનું ચૂચન.

તે ઉપર આધાર રાખનારું યંત્રો. હવાનો પંપ. સાદો પંપ. સાઇકલ
પંપ, બકનગી. વાસુદેવ પ્યાલો.

નગરો અને શહેરોમાં પાણી ખુદ પાડવાની ગોઠવણ; પાનાળકુવા
અને કુવારા.

૨. ગરમી:—

ગરમીથી વૃદ્ધિ. ગરમીમાપક યંત્રો. એક અને સી માપ. નિર્ણિત
બિંદુઓ. શક્તરી ગરમીમાપક યંત્ર. વધારેમાં વધારે અને ઓછામાં ઓછી

ગરમીમાપક યંત્ર. ગરમીનો જથ્થો. ગરમી અને અંશ. ગરમી માટેની શક્તિ. પાણીની ગરમી માટેની વધારે શક્તિ. તેનાં કુદરતી પરિણામ.

બાષ્પભવન. દાખલા. ઉદ્ભવું. ઉદ્ભવવા ઉપર દબાણ અને ઓગળેલા પદાર્થની અસર. કુદરતમાં બાષ્પભવન. ઝાડગ. ધુમ્મસ. વગેરે. વૃક્ષસાદ અને ખરફ.

પીગળવું. છુપી ગરમી. ખરફની બનાવટ. દંડું પાડવાની રીતો. ગરમીનો ફેલાવો. વહન સાથે અને ખરાબ. પ્રવાહી અને વાયુ અને હવામાં નથન, ઓરડામાં પવન. જમીન અને દરીયાના પવન. પવનો. હવાઉગમ, કિરણરૂપે ફેલાવો. શોષણ, થર્મોસફારક.

૩. યંત્રશાસ્ત્ર અને યંત્રો:—

યંત્રો. અર્થ. યંત્રમાં બળનો ઉપયોગ અને થતું કામ. યાંત્રિક લાભ. ઉચ્ચાવન, તે શેનું બન્યું છે, તે કેવી રીતે કામ કરે છે, યાંત્રિકલાભ. વ્યાવહારિક ઉપયોગ.

ગરગટી: જહેલી અને છટી. રેંટ. વ્યાવહારિક ઉપયોગ.

ઢાળ: નીમરણી. કાચર અને પેચ. રફ. ગોળ સીડી. કુદરતનાં બળ. ગુરત્વાકર્ષણબળ—ગુરત્વાકર્ષણ. ગુરત્વમધ્યબિંદુ. સમતોલપણું ગુરત્વમધ્યબિંદુ.

જડતા:—જડતાની દરેગની અસરો. વહેવાર ઉપયોગ.

હવાનું બળ:—પવનચક્કી. વહાણના સદ.

પાણીનું બળ.—ગળચક્કી. ટર્બાઇન. દબાણ. બીજે મોકલવું. ચાપયંત્ર.

વરાળ:—વરાળ અને યંત્રો. રનાયુની શક્તિને બદલે રચાન સેનાર પીન, અર્વાચીન અને પ્રસવિત લાવિષ્યનાં સાધન. વરાળ એન્જિનની અને ક્રિયા. ઓરોમોબાઇસ અને તેનું એન્જિન. એન્જિનનાં બળતણ. લિઅમ. તેલના કુવા.

પ્રકાશ:—

પ્રકાશ સીધી લીટીમાં જાય છે. પીનહોલ. કેમેરા. પડછાયા.

પરાવર્તન—સાદા આયના અને વક્ર આયના વહેવાર દાખલા.

વક્રીભવન—ઓરસ કકડામાંથી, ત્રિકોણમાંથી.

અસર—આલોચાળ અને અંતર્ગોળ.

અસ્મા—કેન્દ્ર, આકૃતિ, વિપુલદર્શક કાચ.

અદ્ભુતદર્શકયંત્ર—દૂરબીન. મેગ્નિફાઇંગ-ગ્લાસ. છપી પાડવાનો કેમેરા. ફ્લૂઇડ પંડું. મેપધનુપ.

રંગ—રંગનું જ્ઞાપણ, આકાશનો વાદળો અને મૂર્ધાસ્તનો લાલ.

૫. અવાજ—

કેવી રીતે યાચ છે. વાહન. હવા. ધન. પ્રવાહી. આંદોલનો. મોર્મની ગતિ. હવાની ગતિ. પરસ્પર્તન અને પડથો. ગળાનો અવાજ. કેટલાંક વાજિત્રોની તપાસ. ઘંટડી. વાયુવાદ્ય અને તંત્રવાદ્ય. મામોફોન. સાહિત્ય બેકસ અને રેકર્ડ. કાન.

૬. લોહચુંબકત્વ અને વીજળી—

લોહચુંબક, કુદરતી અને બનાવટ. લોહચુંબકની લોહા ઉપર અસર. લોહચુંબકત્વના નિષ્ક્રમ. લોહચુંબકનો દોરવાનો ગુણ. ઇન્ડક્શન, થોડો વખત રહેનાર, લોહચુંબક. લોહચુંબકની સાંકળ. દોષધર્મ. લોહચુંબક કેવી રીતે બને છે.

અર્થોચીન ટ્રેનિંગ શ્રવનમાં વીજળી. પ્રાચીન, જમાનાની ધર્મણ વીજળી; તેની પછી વીજળીનો પ્રવાહ ઉત્પન્ન કરવાની વોલ્ટાની શોધવાળી રીત. પ્રવાહ પડડો. અર્થોચીન બેટરીઓ. સુટી સેલ. રોરિંગ સેલ. વીજળીનો પ્રવાહ. ગરમીની અસર. વીજળીનો દીવો. વીજળીનું હીટર. ફ્યુઝ. લોહચુંબકની અસર. વિદ્યુત-લોહચુંબક. વીજળીની ઘંટડી. રેસિસ્ટાન્સ અને રેસિફિકેશન.

રસાયણિક અસર. વીજળાથી પાણીનું પૃથક્કરણ. વીજળાથી દોળ ચલાવવો. વાહક અને ઇન્ડ્યુક્ટર. વીજળીની મોટર અને ડાયનેમોના સિદ્ધાન્ત. વીજળીનું ખાપ શી રીતે લેવાય છે.

બાગકામ

વર્ગમાં કામ:—ખુંટીની કલમ. ફળ ઝાડ માટે જમ્યા. ઉપચારને મારે રોગના જંતુઓ અને રોગોના વર્ગ કરવા. સાળામાંનાં રૂપે કરેલાં અને નહિ રૂપે કરેલાં ઝાડ ઉપરથી ઈંડાં સેવવા પ્રમાસ કરવો. કોશેટા એકઠા કરો અને સેવો.

બગીચામાં કામ:—ખુંટીની કલમ, ડાળા વાળાને કલમ, જમ્યા, રોમના જંતુનાં ઈંડાં અને દુગળન્ય રોગોના નસુના એકઠા કરવા. બી વાવવાં.

વર્ગમાં કામ:—આંખ ચલાવવી—ઝોડની કેટલીક સામાન્ય અડચણોની છવનદશા. જે બની શકે તે જંતુસાળામાં ઉછેરવાનાં પાંચરમાં રાખવાં.

બગીચામાં કામ:—આંખ ચલાવવી—ફળ ઉપર રૂપે કરવું. છાંટવું. રૂપે કરેલાં અને નહિ રૂપે કરેલાં ઝાડના જંતુનું અવલોકન વગેરે. જુદાં જુદાં ઝાડનાં ફૂલ આવવાની તારીખ નોંધો.

૭ ચિત્રકામ

(અ) આગલા વર્ષના અભ્યાસક્રમનું કાગ ચાલુ રાખવું; અને પ્રાથમિક શાળાઓ માટે ચિત્રકામના અભ્યાસક્રમમાં આવી જતા બધા વિષયોનો મહાવરો (આગલા વર્ષના અભ્યાસક્રમ કરતાં વધારે અધરી વસ્તુઓ પસંદ કરવી).

(બ) ચિત્રકામ (વિષય તરીકે) —

(૧) કેળવણીમાં ચિત્રકામનું સ્થાન;

(૨) ચિત્રકામની વિદ્યાર્થીઓ પર અસર;

(૩) ચિત્રકામ શીખવવાના સિદ્ધાંતો.

શિક્ષકોને સૂચના

ચિત્રકામ અને રંગકામના (પેઇન્ટિંગના) સારા જ્ઞાન સિવાય શિક્ષક સફળતાથી ચિત્રકામ શીખવવાની આશા રાખી શકે નહિ. તેણે તેની આસપાસ અને તેટલું ચિત્રકામનું સાહિત્ય એકઠું કરવું જોઈએ. તેણે ચિત્રકામના અભ્યાસનો કળાના બીજા વિષયો સાથેનો સંબંધ ઘાઙ રીતે અને બંને તેટલો કુદરતી રીતે જોડવો જોઈએ. તેણે અવલોકનશક્તિ ખીલવવી જોઈએ, અને કુદરતી પદાર્થ ઉપરથી રહેચિંગ કરવાને ઉત્તમન આપવું જોઈએ. દીવાલો, ભોંયતળાવો, છત વગેરે પર સારા ચિત્ર મૂકવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, અને તેમની ચર્ચા કરવી જોઈએ. તેણે વિદ્યાર્થીઓને સુંદર અને ચોખ્ખા આકારોનું અવલોકન કરવાને મદદ કરવી જોઈએ અને ફર્નિચર, ઘરઉપયોગી વસ્તુઓ વગેરેમાં રમ લેતા શીખવવું, અને જોડાંધી ખાસ આકાર અને રંગમા સારી રીતે ચોગતવેલું હોય તેની કદર કરતાં તેમને શીખવવું જોઈએ.

૮ હસ્તઉદ્યોગ, —

(અ) બીજા વર્ષ માં આપેલા ઉદ્યોગોમાંથી એકનો ઉચ્ચ પ્રકારનો અભ્યાસ ગણવેલા

(બ) કેળવણીમાં ઉપયોગી હસ્તઉદ્યોગના નિયમો અને સિદ્ધાંતો

૯ શારીરિક કેળવણી: —

(અ) “બોર્ડ ઓફ એક્સરેશન”નો “શાળાઓ માટે શારીરિક કેળવણીનો અભ્યાસક્રમ” એ પુસ્તકમાં ૨૮-૪૨ સુધીના (પા. ૧૯૬-૨૦૩, ૨૫૦, ૨૫૧, ૩૦૮-૩૪૭) કોઠા લેવાની શક્તિ

(સામાન્ય માહિતી માટે મુંબઈ ધરાવતો આકાશ પ્રકાશનો ભાગ).

(બ) (તાલીમ લેવા આવેલા શિક્ષકોની કસરત માટે) ઉપલા પુસ્તકમાંથી બીજા આગળ પાંચ કોઠા

(ક) અંવાડીઓમાં ત્રણ વખત દેગી રમતો (૨૦ મિનિટનો પિરિઅડ)

ਸੁ. ਹੀ. ਸਨ ੧੩੫੪-੧੩੫੫

मन-सुखारी			इक्षुआरी			गार्ग्य			ओत्रिज			मे			शुन		
पोप-महा			महा-शगण			शगण-यैव			यैव-वैशाख			वैशाख-शे			शे-वैशाख		
मंसत १९८२			महा-शगण			शगण-यैव			यैव-वैशाख			वैशाख-शे			शे-वैशाख		
सारी	वार	तिथि	सारी	वार	तिथि	सारी	वार	तिथि	सारी	वार	तिथि	सारी	वार	तिथि	सारी	वार	तिथि
१ शुभ	७	१ शनि	८	१ रवि	८	१ शुभ	१०	१ शुभ	१०	१ शुभ	१०	१ सोम	१२	१२	१ सोम	१२	१२
२ शुभ	८	२ रवि	१०	२ सोम	१०	२ शुभ	११	२ शुभ	११	२ शुभ	११	२ रवि	११	१२	२ रवि	११	१२
३ शुभ	१०	३ सोम	११	३ मंगल	११	३ शुभ	१२	३ शुभ	१२	३ शुभ	१२	३ रवि	१२	१३	३ शुभ	१२	१३
४ शनि	११	४ मंगल	१२	४ शुभ	१२	४ शनि	१३	४ शनि	१३	४ शनि	१३	४ सोम	१३	१४	४ शुभ	१३	१४
५ रवि	१२	५ शुभ	१३	५ शुभ	१३	५ रवि	१४	५ रवि	१४	५ रवि	१४	५ मंगल	१४	१५	५ शुभ	१४	१५
६ सोम	१३	६ शुभ	१४	६ शुभ	१४	६ सोम	१५	६ सोम	१५	६ सोम	१५	६ शुभ	१५	१६	६ शनि	१५	१६
७ मंगल	१४	७ शुभ	१५	७ शनि	१४	७ मंगल	१६	७ मंगल	१६	७ मंगल	१६	७ शुभ	१६	१७	७ रवि	१६	१७
८ शुभ	१५	८ शनि	१६	८ रवि	१५	८ शुभ	१७	८ शुभ	१७	८ शुभ	१७	८ सोम	१७	१८	८ सोम	१७	१८
९ शुभ	१६	९ रवि	१७	९ सोम	१६	९ शुभ	१८	९ शुभ	१८	९ शुभ	१८	९ शनि	१८	१९	९ मंगल	१८	१९
१० शुभ	१७	१० सोम	१८	१० मंगल	१७	१० शुभ	१९	१० शुभ	१९	१० शुभ	१९	१० रवि	१९	२०	१० शुभ	१९	२०
११ शनि	१८	११ मंगल	१९	११ शुभ	१८	११ शनि	२०	११ शनि	२०	११ शनि	२०	११ सोम	२०	२१	११ शुभ	२०	२१
१२ रवि	१९	१२ शुभ	२०	१२ शुभ	१९	१२ रवि	२१	१२ रवि	२१	१२ रवि	२१	१२ मंगल	२१	२२	१२ शुभ	२१	२२
१३ सोम	२०	१३ शुभ	२१	१३ शुभ	२०	१३ सोम	२२	१३ सोम	२२	१३ सोम	२२	१३ शुभ	२२	२३	१३ शनि	२२	२३
१४ मंगल	२१	१४ शुभ	२२	१४ शनि	२१	१४ मंगल	२३	१४ मंगल	२३	१४ मंगल	२३	१४ शुभ	२३	२४	१४ रवि	२३	२४
१५ शुभ	२२	१५ शनि	२३	१५ रवि	२२	१५ शुभ	२४	१५ शुभ	२४	१५ शुभ	२४	१५ सोम	२४	२५	१५ मंगल	२४	२५
१६ शुभ	२३	१६ रवि	२४	१६ सोम	२३	१६ शुभ	२५	१६ शुभ	२५	१६ शुभ	२५	१६ शनि	२५	२६	१६ मंगल	२५	२६
१७ शुभ	२४	१७ सोम	२५	१७ मंगल	२४	१७ शुभ	२६	१७ शुभ	२६	१७ शुभ	२६	१७ रवि	२६	२७	१७ शुभ	२६	२७
१८ शनि	२५	१८ मंगल	२६	१८ शुभ	२५	१८ शनि	२७	१८ शनि	२७	१८ शनि	२७	१८ सोम	२७	२८	१८ शुभ	२७	२८
१९ रवि	२६	१९ शुभ	२७	१९ शुभ	२६	१९ रवि	२८	१९ रवि	२८	१९ रवि	२८	१९ मंगल	२८	२९	१९ शुभ	२८	२९
२० सोम	२७	२० शुभ	२८	२० मंगल	२७	२० सोम	२९	२० सोम	२९	२० सोम	२९	२० शुभ	२९	३०	२० शनि	२९	३०
२१ मंगल	२८	२१ शुभ	२९	२१ शनि	२८	२१ मंगल	३०	२१ मंगल	३०	२१ मंगल	३०	२१ रवि	३०	३१	२१ शुभ	३०	३१
२२ शुभ	२९	२२ शनि	३०	२२ रवि	२९	२२ शुभ	३१	२२ शुभ	३१	२२ शुभ	३१	२२ सोम	३१	३२	२२ मंगल	३१	३२
२३ शुभ	३०	२३ रवि	३१	२३ सोम	३०	२३ शुभ	३२	२३ शुभ	३२	२३ शुभ	३२	२३ शनि	३२	३३	२३ मंगल	३२	३३
२४ शुभ	३१	२४ सोम	३२	२४ मंगल	३१	२४ शुभ	३३	२४ शुभ	३३	२४ शुभ	३३	२४ रवि	३३	३४	२४ शुभ	३३	३४
२५ शनि	३२	२५ मंगल	३३	२५ शुभ	३२	२५ शनि	३४	२५ शनि	३४	२५ शनि	३४	२५ सोम	३४	३५	२५ मंगल	३४	३५
२६ रवि	३३	२६ शुभ	३४	२६ शुभ	३३	२६ रवि	३५	२६ रवि	३५	२६ रवि	३५	२६ मंगल	३५	३६	२६ शुभ	३५	३६
२७ सोम	३४	२७ शुभ	३५	२७ मंगल	३४	२७ सोम	३६	२७ सोम	३६	२७ सोम	३६	२७ शुभ	३६	३७	२७ शनि	३६	३७
२८ मंगल	३५	२८ शुभ	३६	२८ रवि	३५	२८ मंगल	३७	२८ मंगल	३७	२८ मंगल	३७	२८ सोम	३७	३८	२८ मंगल	३७	३८
२९ शुभ	३६	२९ शनि	३७	२९ रवि	३६	२९ शुभ	३८	२९ शुभ	३८	२९ शुभ	३८	२९ सोम	३८	३९	२९ मंगल	३८	३९
३० शुभ	३७	३० सोम	३८	३० मंगल	३७	३० शुभ	३९	३० शुभ	३९	३० शुभ	३९	३० रवि	३९	४०	३० शुभ	३९	४०
३१ शुभ	३८	३१ शनि	३९	३१ रवि	३८	३१ शुभ	४०	३१ शुभ	४०	३१ शुभ	४०	३१ सोम	४०	४१	३१ मंगल	४०	४१

लुकार्थ अशाड- श्रावण			आगस्ट श्रावण-अ- धिक भाद्रपद			सप्टेम्बर अधिक भाद्र- पद-भाद्रपद			ओक्टोम्बर भाद्रपद- आसो			नवेम्बर आसो- कार्तिक मं. १८८२			डिसेम्बर कार्तिक- मार्गशिर		
तारीख	वार	तिथि	तारीख	वार	तिथि	तारीख	वार	तिथि	तारीख	वार	तिथि	तारीख	वार	तिथि	तारीख	वार	तिथि
१ शुभ	१२	१ शनि	१३	१ मंगल	१४	१ गुरु	१५	१ शनि	१६	१ रवि	१७	१ मंगल	१८	१ बुध	१९	१ शनि	२०
२ गुरु	१३	२ रवि	१४	२ शुभ	१५	२ गुरु	१६	२ शनि	१७	२ रवि	१८	२ मंगल	१९	२ बुध	२०	२ शनि	२१
३ शुक्र	१४	३ सोम	१५	३ गुरु	१६	३ शनि	१७	३ रवि	१८	३ मंगल	१९	३ बुध	२०	३ शनि	२१	३ गुरु	२२
४ शनि	१५	४ मंगल	१६	४ शुक्र	१७	४ गुरु	१८	४ शनि	१९	४ रवि	२०	४ मंगल	२१	४ बुध	२२	४ शनि	२३
५ रवि	१६	५ शुभ	१७	५ शनि	१८	५ रवि	१९	५ मंगल	२०	५ बुध	२१	५ शनि	२२	५ गुरु	२३	५ रवि	२४
६ सोम	१७	६ गुरु	१८	६ रवि	१९	६ मंगल	२०	६ बुध	२१	६ शनि	२२	६ गुरु	२३	६ सोम	२४	६ मंगल	२५
७ मंगल	१८	७ शुक्र	१९	७ सोम	२०	७ गुरु	२१	७ शनि	२२	७ रवि	२३	७ मंगल	२४	७ बुध	२५	७ शनि	२६
८ बुध	१९	८ शनि	२०	८ मंगल	२१	८ गुरु	२२	८ रवि	२३	८ सोम	२४	८ बुध	२५	८ शनि	२६	८ गुरु	२७
९ गुरु	२०	९ रवि	२१	९ शुक्र	२२	९ शनि	२३	९ मंगल	२४	९ बुध	२५	९ गुरु	२६	९ सोम	२७	९ मंगल	२८
१० शुक्र	२१	१० सोम	२२	१० गुरु	२३	१० शनि	२४	१० रवि	२५	१० मंगल	२६	१० बुध	२७	१० शनि	२८	१० गुरु	२९
११ शनि	२२	११ मंगल	२३	११ शुक्र	२४	११ गुरु	२५	११ शनि	२६	११ रवि	२७	११ मंगल	२८	११ बुध	२९	११ शनि	३०
१२ रवि	२३	१२ गुरु	२४	१२ शनि	२५	१२ रवि	२६	१२ मंगल	२७	१२ बुध	२८	१२ गुरु	२९	१२ सोम	३०	१२ मंगल	३१
१३ सोम	२४	१३ शनि	२५	१३ मंगल	२६	१३ गुरु	२७	१३ रवि	२८	१३ मंगल	२९	१३ बुध	३०	१३ शनि	३१	१३ गुरु	...
१४ मंगल	२५	१४ गुरु	२६	१४ शनि	२७	१४ रवि	२८	१४ मंगल	२९	१४ बुध	३०	१४ गुरु	...	१४ सोम	...	१४ मंगल	...
१५ बुध	२६	१५ सोम	२७	१५ गुरु	२८	१५ शनि	२९	१५ रवि	३०	१५ मंगल	...	१५ बुध	...	१५ शनि	...	१५ गुरु	...
१६ गुरु	२७	१६ मंगल	२८	१६ शुक्र	२९	१६ शनि	३०	१६ रवि	...	१६ मंगल	...	१६ बुध	...	१६ गुरु	...	१६ सोम	...
१७ शुक्र	२८	१७ शनि	२९	१७ मंगल	३०	१७ गुरु	...	१७ रवि	...	१७ मंगल	...	१७ बुध	...	१७ गुरु	...	१७ सोम	...
१८ शनि	२९	१८ गुरु	३०	१८ शनि	...	१८ रवि	...	१८ मंगल	...	१८ बुध	...	१८ गुरु	...	१८ सोम	...	१८ मंगल	...
१९ रवि	३०	१९ मंगल	...	१९ शुक्र	...	१९ शनि	...	१९ रवि	...	१९ मंगल	...	१९ बुध	...	१९ गुरु	...	१९ सोम	...
२० सोम	३१	२० गुरु	...	२० शनि	...	२० रवि	...	२० मंगल	...	२० बुध	...	२० गुरु	...	२० सोम	...	२० मंगल	...
२१ मंगल	...	२१ शुक्र	...	२१ शनि	...	२१ रवि	...	२१ मंगल	...	२१ बुध	...	२१ गुरु	...	२१ सोम	...	२१ मंगल	...
२२ बुध	...	२२ सोम	...	२२ गुरु	...	२२ शनि	...	२२ रवि	...	२२ मंगल	...	२२ बुध	...	२२ गुरु	...	२२ सोम	...
२३ गुरु	...	२३ मंगल	...	२३ शुक्र	...	२३ शनि	...	२३ रवि	...	२३ मंगल	...	२३ बुध	...	२३ गुरु	...	२३ सोम	...
२४ शुक्र	...	२४ शनि	...	२४ मंगल	...	२४ गुरु	...	२४ रवि	...	२४ मंगल	...	२४ बुध	...	२४ गुरु	...	२४ सोम	...
२५ शनि	...	२५ गुरु	...	२५ शनि	...	२५ रवि	...	२५ मंगल	...	२५ बुध	...	२५ गुरु	...	२५ सोम	...	२५ मंगल	...
२६ रवि	...	२६ मंगल	...	२६ शुक्र	...	२६ शनि	...	२६ रवि	...	२६ मंगल	...	२६ बुध	...	२६ गुरु	...	२६ सोम	...
२७ सोम	...	२७ गुरु	...	२७ शनि	...	२७ रवि	...	२७ मंगल	...	२७ बुध	...	२७ गुरु	...	२७ सोम	...	२७ मंगल	...
२८ मंगल	...	२८ शुक्र	...	२८ गुरु	...	२८ शनि	...	२८ रवि	...	२८ मंगल	...	२८ बुध	...	२८ गुरु	...	२८ सोम	...
२९ बुध	...	२९ शनि	...	२९ मंगल	...	२९ गुरु	...	२९ रवि	...	२९ मंगल	...	२९ बुध	...	२९ गुरु	...	२९ सोम	...
३० गुरु	...	३० रवि	...	३० शनि	...	३० मंगल	...	३० बुध	...	३० गुरु	...	३० शनि	...	३० रवि	...	३० मंगल	...
३१ शुक्र	...	३१ सोम	...	३१ गुरु	...	३१ शनि	...	३१ रवि	...	३१ मंगल	...	३१ बुध	...	३१ गुरु	...	३१ सोम	...

ભાડુનભાઈ ગોરધનભાઈ પટેલ

ચે. આસિ. શે. ખો. રૂઢ, વાવલી. તા. જાંબુસર જિ. ભરૂચ

સરકારી જાહેરખબરો

કન્યાઓ માટેની વર્નાક્યુલર ફાઈનલ પરીક્ષા, ઉત્તર ભાગ

નં. ૬૫૧૮. આથી જણાવવામાં આવે છે કે કન્યાઓ માટેની વ. ફા. પરીક્ષા સને ૧૯૩૬ ના માર્ચની તા. ૧૦ મીને મંગળવારે અને તે પછીના દિવસોએ (તા. ૧૩ મી માર્ચ ૧૯૩૬ ને શુક્રવાર સિવાય) ઉત્તર ભાગમાં નીચે જણાવેલાં સ્થળોએ લેવામાં આવશે:—

સ્થળનું નામ	જિલ્લાનું નામ	જે અમલદાર પર આરજી કરવાની છે તે અમલદારનો ઓહો
અમદાવાદ	અમદાવાદ	સિનિઅર આસિ. ડાયુટિ એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, અમદાવાદ.
નડિયાદ	ખેડા	સિનિઅર આસિ. ડાયુટિ એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ખેડા, નડિયાદ.
આણંદ	"	
ગોધરા	પંચમહાલ	સિનિઅર આસિ. ડાયુટિ એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, પંચમહાલ, ગોધરા.
ભરૂચ	ભરૂચ	સિનિઅર આસિ. ડાયુટિ એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, ભરૂચ.
આંકલેશ્વર	"	
સુરત	સુરત	સિનિઅર આસિ. ડાયુટિ એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર, સુરત.
વલસાડ	"	

ઉર્ફ ઉમેદવારો માટે ઉર્ફ વ. ફા. પરીક્ષા પણ તેજ વખતે સધળાં ગુજરાતી પરીક્ષાનાં સ્થળોએ લેવામાં આવશે.

- સને ૧૯૨૬ ના જુલાઈની તા. ૨૭ મીના કેળવણીખાતાની સરકારી જાહેરખબર નં. ૨૬૩૬, જે તા. ૧ લી ઑગસ્ટ સને ૧૯૨૬ ના મુંબઈ ગવર્મેન્ટ ગ્રેટ ભાગ ૧ નાં ૧૬૫૬ અને ૧૬૬૩ એ પાનાં ઉપર સુધારી છપાએલી છે, અને સને ૧૯૩૫ ના ઑગસ્ટ તા. ૧૬ મીના કેળવણીખાતાની સરકારી જાહેરખબર નં. ૨૬૩૬ જે તા. ૨૨ મી ઑગસ્ટ સને ૧૯૩૫ ના મુંબઈ ગવર્મેન્ટ ગ્રેટ ભાગ ૧ ના ૧૫૮૫ મા પાને છપાએલી છે તે પ્રમાણે પરીક્ષા લેવામાં આવશે.
- દરેક સ્થળે તે સ્થળની કમિટી પરીક્ષા લેશે. આ પરીક્ષક કમિટીના એરમેન તરીકે જિલ્લાના સિનિઅર આસિ. ડાયુટિ એન્જ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટર આ સ્થળોએ કામ કરશે.
- ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે જે જિલ્લાના સ્થળે પરીક્ષામાં બેસવું હોય તે જિલ્લાની પરીક્ષક કમિટીના એરમેનને ઉમેદવારોએ અપેક્ષા રાખવામાં

અરજી તથા પરીક્ષાની શીના રૂ. ૩) મોકલી આપવા. અરજી અધિકારીને મોકલ્યાં મોકલી તા. ૧ લી ફેબ્રુઆરી સને ૧૯૩૬ સુધીમાં અથવા તે પહેલાં ગળા જવી લેઈએ. એ તારીખ પછી મળેલી અરજી સ્વીકારશે નહિ.

૫. પરીક્ષામાં એસવા માટેની અરજીનું ફોર્મ ગિલ્ડવાની પરીક્ષક કમિટીના એગ્રેમેન્ટને અરજી કરેલી ફી લીધા વિના ગળા ચકશે.

૬. ઉપરના નિયમ ૨ મા જણાવેલા તા. ૧ લી ઓગસ્ટ ૧૯૨૯ ના એક્ટમાં પરીક્ષા માટેનો અભ્યાસક્રમ જાપવામાં આવ્યો છે.

૭. તા. ૧-૧૧-૧૯૩૪ ના મુંબઈ ગવર્નમેન્ટ એક્ટ લાગ ૨ ના પૃષ્ઠ ૨૨૮૧ ઉપર પરીક્ષા માટે નક્કી કરેલા ગુજરાતી પાઠો જાપાયા છે.

ઉ. ભા. ના મે. એન્ડુ. ઇન્સ. } (અંગ્રેજીમાં સહી) બી. જે. જી.
સાહેબની એડિસ, અમદાવાદ } શાસ્ત્રી
તા. ૩૦-૧૧-૧૯૩૫. } એન્ડુ. ઇન્સ. ઉત્તર ભાગ.

(ઉ. ભા. ના. મે. એન્ડુ. ઇન્સ. સાહેબના તા. ૩૦-૧૧-૧૯૩૫ ના પત્ર નં ૯૫૧૯ માં કરેલી સૂચનાનુસાર.)

ગુજરાતી માટેની વર્નાક્યુલર હાઈનલ પરીક્ષા, ઉત્તર ભાગ નં. ૧૦૩૩૩

આથી જાહેર કરવામાં આવે છે કે ઉત્તર ભાગમાં ગુજરાતી માટેની વર્નાક્યુલર હાઈનલ પરીક્ષા તા. ૬ ફી એપ્રિલ ૧૯૩૬ ને સોમવારે અને ૧ પછીના દિવસોએ ઉત્તર ભાગમાં નીચેનાં સ્થળોએ લેવામાં આવશે:—

અમદાવાદ	ભરૂચ
નડિયાદ	સુરત
ગોધરા	

૨. સદરજુ પરીક્ષા તા. ૧૯ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૨૮ ના નં. ૨૨૮૮ ની ફોનલખીખાતાની સરકારી જાહેરખબરમાં જણાવ્યા મુજબ અને તે પછી સુધારેલી તા. ૨૦ મી સપ્ટેમ્બર સને ૧૯૨૮ ના મુંબઈ ગવર્નમેન્ટ એક્ટના ભાગ પહેલાના પૃષ્ઠ ૧૯૬૮ થી ૧૯૭૧ સુધીમાં પ્રગટ કરેલી જાહેરખબર મુજબ લેવામાં આવશે.

૩. દરેક સ્થળે પરીક્ષાનું કામ કમિટીને હસ્તક રહેશે. અમદાવાદ, નડિયાદ, ગોધરા, ભરૂચ અને સુરતની સરકારી હાઇસ્કૂલોના હેડમાસ્તરો તે તે સ્થળોની પરીક્ષક કમિટીના પ્રમુખ તરીકે કામ કરશે.

૪. નક્કી કરેલું જાપેલું ફોર્મ ભરીને ઉમેદવારોએ પોતાની અરજી તથા પરીક્ષાની શીના રૂ. ૩) જે સ્થળે પોતે પરીક્ષા આપવા ઇચ્છતાં

હોય તે સ્થળોની પરીક્ષક કમિટીના પ્રમુખ ઉપર તા. ૧ લી માર્ચ ૧૯૩૬ સુધીમાં કે તે પહેલાં મોકલી આપવી. તે તારીખ પછી મળેલી અરજીઓ સ્વીકારવામાં આવશે નહિ.

પરીક્ષા માટેની અરજીનું ફોર્મ પ્રેસિડેન્ટ કનેથી વગર ફીએ અરજ કરવાથી મળી શકશે.

૫. અભ્યાસક્રમની ચોપડીઓનાં નામ તા. ૬ ફી ડિસેમ્બર ૧૯૩૪ ના મુખ્યના સરકારી ગેઝેટના ભાગ બીજાના પૃષ્ઠ ૨૪૮૬ માં પ્રગટ કરવામાં આવ્યાં છે.

૬. દરેક પુરુષ વિદ્યાર્થીનું તા. ૧ લી એપ્રિલ ૧૯૩૬ સુધીમાં ૨૫મું વર્ષ પૂરું થએલું હોવું જોઈએ નહિ, અને જે જિલ્લામાં પરીક્ષા આપવા માગતો હોય તે જિલ્લામાં હવેલા ૭ માસ સુધી તે રહ્યો હોવો જોઈએ.

૭. ઉમેદવારોની પરીક્ષામાં ખેસવાની લાયકાત, અભ્યાસક્રમ તથા પરીક્ષા સંબંધી સંપૂર્ણ વિગત વગેરે સદરહુ બીજા પેરામાં જણાવ્યા મુજબના મુખ્ય સરકારી ગેઝેટમાં પ્રગટ કરેલા નિયમોમાંથી મળી આવશે.

૮. ઉર્દુ-ગુજરાતી અને ગુજરાતી-ઉર્દુ ધોરણે પ્રમાણે ઉર્દુમાં લેવાની, ઉર્દુ ઉમેદવારો માટેની વર્તીકયુક્ત કાઇનસ પરીક્ષા પણ સદરહુ બધાં સ્થળોએ તેજ વખતે લેવામાં આવશે.

૯. ૬ ફી જુલાઈ ૧૯૨૫ના નં. ૧૧૯૬ના ડેવલપ્મીખાતાના સરકારી દરાવની રૂએ સુધારેલા ખેતીકામના ઐત્તિક અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે પરીક્ષા આપનાર ઉમેદવારોની પરીક્ષા ઉપર જણાવેલાં સ્થળોએ તેજ સમયે લેવામાં આવશે.

ઉ. જા. ના. મે. એ. ઇ. સાહેબની } (અંગ્રેજીમાં મહી) બી. જે. જી.
ઓફિસ, અમદાવાદ, } શાસ્ત્રી.
તા. ૨૦ થી ડિસેમ્બર ૧૯૩૫. } એજ્યુકેશનલ ઇન્સ. ઉત્તર ભાગ.

(ઉ. જા. ના. મે. એ. ઇ. સાહેબના તા. ૨૦-૧૨-૩૫ ના પત્ર નં. ૧૦૩૩૪ ના દુક્રમ અનુસાર.)

ખરીદો? વ. ડા. પરીક્ષામાં પાસ થયા માટે અતી ઉપયોગી.

વ. ડા. નો માર્ગદર્શક (ઇતિહાસ સાથે) ૧૯૩૫ સુધીની સાલોના જવાબો સાથે. તમામ વિષયો પ્રસિદ્ધ પામેલા બાહોશ સિદ્ધાંતો પાસે લખાવેલા છે-ઇતિહાસ ગાદે અલગ પુસ્તક ખરીદ કરવાની જરૂર રહેતી નથી. તેમજ બીજા અતેક લાભો મેળવી શકાય છે. જેની વિગત માટે ગઠેરખખર મંગાવો અને પરાંદ પડે તોજ ખરીદો.

ધી નટપૂર છુટ્ટીપા, નરિઆદ.

તા. ૬.-કમિશન શાં મળશે. યાદ રાખો કે હમારા પુસ્તકનું નામ કોમળો નથી પણ માર્ગદર્શક છે.

૩

વસ્તુ દરેક શાળામાં જોઈએજ

ગાંડીવના બાળસાહિત્યનો પૂર્ણ સટ. સાઠ ચોપડીઓ બહાર પડી છે. તેમાંની ૫૮ મંજુર થઈ ગયેલી છે ને બીજી મંજુર થવા ગઈ છે. ચોપડીઓ સરતી, સુંદર મુબોધક અને 'સર્વ' પ્રશંસિત છે. આખો સટ ૧૮) રૂ.નો થાય છે. લિસ્ટ મંગાવ્યાથી મોકલાય છે; અથવા આગલાં શાળાપત્ર જુઓ.

(૨)

ગાંડીવ બાળપ્રવાહિક દર ૧લી અને ૧૬મીઓ દકોરાગ્રંથ બહાર પડે છે. લવાજમ ફક્ત રૂ. પાંચ ૮૦ ખ૦ તથા બેટ પુસ્તક સાથે. ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ગણિતગમ્મત, કોયડા, વાર્તાઓ જે જુએ છે, તે વખાણે છે ને મંગાવે છે. માત્ર નિશાળો-નેજ વમુનો મફત. સરકારે તા. ૭ મી માર્ચના ગેઝેટમાં મંજુર કર્યું છે.

(૩)

આલો સજનીઓ: (ભાગ ૧ થી ૧૦) આ ચોપડીઓમાં ભજવી સદાય એવાં પુષ્કળ નાટકો ભજવવા માટેની સૂચનાઓ અને સલાહ સાથે આપ્યાં છે. નવે ભાગ વી. પી. થી મંગાવી લ્યો. કિ. ૫-૦-૦ ટ. ખ. ૧) રૂ. મેળાવડા વખતે ખૂબજ કામ લાગશે.

ગાંડીવ
હવાડીયા ચકલો
સુરત

—: ગાંડીવની ચોપડી સૌ કોઈ વાંચે :—

જાહેર ખુબર -

તા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈપણ બુકસેલર પાસેથી

માગી લેા.

ગુજરાવાળા ગુજરાતી કોપિબુક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકઆના ગુજરાતી કોપિબુક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સાડું કમિશન મળશે.

કિંમત સંબંધી કંઈ પણ ફેરફાર હોય તો

નીચે બતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બુકડીપો,

ગાંધીરાડ, રતનપોળને નાકે.

અમદાવાદ.

ઇનામનાં પુસ્તકો

સુરત જિલ્લા સ્કૂલ બોર્ડના એક. એકસર સાહેબે પાતાના
તાળાની શાળાઓમાં ઇનામ વ આપવા માટે નીચે પ્રમાણે
ચોપડીઓ લીધી છે—

- ૫૦ જયાતા પત્રો .
- ૫૦ ચોર્ધારીની ચક્કર
- ૫૫ બલિદાન
- ૫૦ મા
- ૫૦ કાકી
- ૫૦ અર્ધાંગના
- ૫૦ દરેક રતી વાગે
- ૫૦ ભવાટવી
- ૬૪ વાતનું વતેસર
- ૬૪ સામાજિક વાતો
- ૬૪ સ્ટવનું શાસ્ત્ર
- ૬૪ ફાઈ
- ૬૪ સુખી ઘર
- ૬૪ ગ્રીઆ બેગમ
- ૬૪ ગ્રીશ્મિની વસુણ વાતો
- ૬૪ બક્ષી ભાભી
- ૬૪ માંદગી અને માવજત

આપ પણ આપની શાળા માટે મંગાવશો. બધાંએ મંજૂર
થયેલાં છે.

શક્તિસાહિત્ય મંદિર, સુરત.

પુસ્તક ૬૫] [અંક ૨
 મુનિ. નાજરદાસ મુનાયકારી Registered.
 કેબુઆરિ. પ. મુનિ. ચો. કાલમાદેવી-મું. B. 43.
 સને ૧૯૩૬ મુંજરાત

સિમિય

ત્રી,
 એચ. ડી. ઘોઘારી, બી. એ., એસ. ડી. સી. ડી.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧. મહાત્મ સત્યાજી પંચમ જૈનજી...	...	૧૫
૨. ઝકાઉટ્ટોને નના વર્ષનો મંદેશ ..	...	૬૯
૩. શિક્ષણસમાહ ..	...	૭૦
૪. સગકારી જાહેરખબરો ..	...	૯૪
૫. ખાનગી જાહેરખબરો...	...	૧

કેળવણીખાતાના હુકમથી

તંત્રી અને પ્રકાશક (ફ્રેબુઆરિ ૧૯૩૫ થી)

હીરાલાલ ત્રિકમલાલ ધોધારી બી. એ., એસ. ટી. સી. ડી

હેડમાસ્ટર પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ, આમદાવાદ

(મર્મ હક સ્વાધીન ગમ્યા છે)

મુતલાલ મોહનલાલ પરીખ, બી. એ., ઉમરેડ ન્યુબિલી ઇન્સ્ટિટ્યુશનના

હેડમાસ્ટર રચેલાં શાળાપંચાયતી પુસ્તકો

ગુજરાતી ધોરણ ૫ થી ૭ માટે

હુનિયાની સરળ ભૂગોળ

૧૫ ચિત્રો અને આકૃતિઓ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૨ આના હુનિયાના દુરની વિભાગો,
ગરુડ્યના ધંધા અને પ્રાકૃતિક ભૂગોળની સંપૂર્ણ દ્રષ્ટીકત આપેલી છે.

ગુજરાતી ધોરણ ૭ તથા ૪ માટે

મુંબઈ ઇલાકો (ગુજરાત સાથે)

પુસ્તકો ચિત્રો, નકશા અને આકૃતિઓ સાથે, કિંમત ૫ આના,

ગુજરાતી ધોરણ ૫ થી ૭ માટે

હિંદુસ્તાનનો પ્રાથમિક ઇતિહાસ

પુસ્તકો નકશા તથા ચિત્રો સાથે રૂ. ૧૨ આના,

પ્રગટ કર્તા, લોંગમેન્સ, શ્રીન ઝૉન્ડ કંપની, લિમિટેડ,

૫૩, નિમ્બરાડ, મુંબઈ.

ગુજરાત શાલ્કાપત્ર

પુસ્તક ૭૫]

ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૬

[અંક ૨

પ્રજાની ઉન્નતિનો આધાર તેની ફેળવણી પર છે; અને
ફેળવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ સૂત્ર
જોડવું વહેલું અમલમાં આવે તેટલી વહેલી ઉન્નતિ.

સહગત સમ્રાટ પંચમ જ્યોર્જ

સમ્રાટ પંચમ જ્યોર્જના
અવસાનના સમાચાર પ્રગટ
થતા સમસ્ત બ્રિટિશ સામ્રા-
જ્યમાં ભારે ગમગીની ફેલાઈ
ગઈ છે. તેમના જીવનની રૂપ-
રેખાનું વિશ્લેષણ કરતાં
પણ સહજ જણાઈ આવશે કે
આ મહાન વ્યક્તિએ પોતાના
૨૫ વર્ષના અમલ દરમિયાન
પોતાની કુનેદ, ઔદાર્ય, સ-
માનના અને પ્રેમથી સમસ્ત
સામ્રાજ્યની પ્રજાની પ્રીતિ
મેળાવવા દરી પોતાની ક્ષતિ
દિશ્વતમાં ફેલાવી છે.

આ મહાન વ્યક્તિનો જન્મ ૧૮૬૫ ના જુનની ત્રીજી તારીખે થયો હતો. તેમના પિતા સમ્રાટ સાતમા એડવર્ડ તે સમયે પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સ-પદ ભોગવતા હતા. તેમના જ્યેષ્ઠ ભ્રાતા ડ્યુક ઓવ ક્લેરેન્સ સાથે કુમાર-વરયામાં તેમના શિક્ષક રેવરંડ જોન નીલ ગ્રાલ્ટન પાસે તેમણે કેળવણી લીધી હતી. આર વર્ષની ઉંમર થતાં તેમને નૌકાખાતામાં સૈનિક તરીકે દાખલ કરવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું, કારણ નૌકાતાલીમ રાજકુટુંબી જનો માટે અગત્યની ગણાય છે. ૧૮૭૭ માં તેમના ભ્રાતા ડ્યુક ઓવ ક્લેરેન્સ અને તે પોતે મનવાર બ્રિટેનિઆ ઉપર નૌકાતાલીમ લેવા સૈનિક તરીકે જોડાયા. અત્રે તેઓ એક સામાન્ય સૈનિક જેવું કદિન જીવન ભોગવવા લાગ્યા અને સખત મહેનત કરી નૌકાશાળાની શિસ્ત જાળવી એક વિદ્યાર્થી તરીકેની સર્વ ફરજો અદા કરવા લાગ્યા.

શરૂઆતની નૌકાકેળવણી પ્રાપ્ત કર્યા બાદ બે વર્ષ પછી મનવાર બેકાટે ઉપર બંને લાર્ડ્સ જોને તાલીમ આપવા મોકલવામાં આવ્યા. ત્યાં ત્રણ વર્ષ સુધી તેઓએ નૌકાતાલીમ લીધી એટલુંજ નહિ, પણ આખી દુનીઆની મુસાફરી કરી જુદા જુદા દેશો મંજૂરી વિગતોનો અભ્યાસ કરી સારો અનુભવ મેળવ્યો. ૧૮૮૩ થી બંને લાર્ડ્સ જો હુટા પડ્યા. ડ્યુક ઓવ ક્લેરેન્સને રાજકીય કેળવણીની અગત્ય હતી તેથી તેમની પ્રગતિ તે દિશામાં વળી; પ્રિન્સ લ્યોર્ડ નૌકાતાલીમ મેળવવા તેજ ખાતામાં ચાલુ રહ્યા. ૧૮૮૩-૮૪ માં ઉત્તર અમેરિકા, વેસ્ટ ઈન્ડિઝના નૌકા મથક ઉપર તેઓએ કામ કર્યું. ૧૮૮૪ માં પ્રિન્સ રૉયલ નેવલ કોલેજમાં તેઓ જોડાયા અને મનવાર એક્સેલન્ટ ઉપર નૌકા લડાર્ડની તાલીમ મેળવી. લગભગ આઠ વર્ષ સુધી નૌકાખાતામાં કામ કરી તેઓ જુદી જુદી પદવીઓ પ્રાપ્ત કરી શક્યા. આ પ્રમાણે નૌકા મંજૂરી ઉચ્ચ કેળવણી પ્રાપ્ત કર્યાથી તેઓ 'સેઈલર પ્રિન્સ' નામથી ઓળખાવા લાગ્યા.

૧૮૯૨ માં ખેદજનક બનાવ બનવાથી પ્રિન્સ લ્યોર્ડના જીવનક્રમમાં પલટો થયો. તે વર્ષના જાન્યુઆરી માસમાં તેમના લાર્ડ ડ્યુક ઓવ ક્લેરેન્સ અવસાન પામ્યા અને તેઓ પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સ પદના અધિકારી થયા. હવે તેમને ફક્ત નૌકા તરફ લક્ષ આપવાનું ન રહ્યું. રાજકીય વિગતો પ્રેર્યે નજર દેશવાની જરૂર પડી. ૧૮૯૩ ના જાન્યુઆરિ માસમાં તેઓને ડ્યુક ઓવ થોર્ડની પદવી એનાયત કરવામાં આવી. છ માસ પછી તેઓનું લક્ષ ડ્યુક ને હોસ ઓવટેકની પુત્રી પ્રિન્સેસ વિક્ટોરિઆ મેરી સાથે કરવામાં આવ્યું.

લમ બાદ ડયુક અને ડયેસ ઓવ થોર્ક પ્રવાસે નીકળ્યા. તેમાં ખાસ કરીને આયર્લેન્ડને ૧૮૯૭-૯૯ માં મુલાકાત આપી. ૧૯૦૧ માં મહારાણી વિક્ટોરિયાનું અવસાન થવાથી તે પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સ થયા. તે વર્ષમાં તેઓ ઓસ્ટ્રેલિયા અને ન્યુઝિલેન્ડના પ્રવાસે નીકળ્યા, ઓસ્ટ્રેલિયાના ક્રામનવેલ્થની પહેલીજ પાર્લામેન્ટ તેમણે ખુલ્લી મુઠ્ઠી અને ત્રણ માસ ઓસ્ટ્રેલિયામાં રહી સર્વ પ્રાંતોની મુલાકાત લીધી. ઓસ્ટ્રેલિયાથી ન્યુઝિલેન્ડ અને ત્યાંથી દક્ષિણ આફ્રિકાની મુલાકાતે તે ઓશીર મનવારમાં ગયા. ત્યાં તેમના આગમનની સારી અસર ધઈ. ત્યાંથી સમસ્ત કેનેડાની મુસાફરી પુરી કરી વર્ષ આખરે તેઓ ઇંગ્લેન્ડ આવ્યા.

પ્રવાસમાંથી પાછા ફર્યા પછી ગ્રીડહોલમાં ભાપણ કરતાં તેમણે અનુભવેલા સંસ્થાનવાસીઓનો પ્રેમ અને આવકાર પ્રદર્શિત કર્યો અને જણાવ્યું કે પરદેશો વેપારની હરિકાઈમાં ઉતર્યા છે તેની વિરુદ્ધ ઇંગ્લેન્ડે સાંસ્થાનિક વેપારમાં ઉત્તમ પદ જળવધી રાખવા જગત યવું જોઈએ.

૧૯૦૫ માં તેમણે પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સ તરીકે હિંદને મુલાકાત આપી. તેમના પાંચ માસના સમય દરમિયાન તેમણે સમસ્ત હિંદમાં મુસાફરી કરી. બ્રિટિશ હિંદ-દેશીજનો, ખર્માં, શવલપોંડી, ચમન વગેરે સ્થળોએ પ્રવાસ કરતાં તેમને અયાગ શ્રમ પડ્યો, પરંતુ પ્રિન્સ અને પ્રિન્સેસે હિંમતથી પ્રજા સમક્ષ પોતાની દૃઢતા બતાવી તેમનો પ્રેમ અને સહાર મેળવ્યો.

ઇંગ્લેન્ડ પાછા ફર્યા પછી તેમણે રાજકીય વિષયોનો અભ્યાસ કરવામાં તેમજ આયર્લેન્ડ-હિંદ ગ્રંથધી ઘટનાઓનો ઉડા અભ્યાસ કરવામાં પોતાનો સમય ગાળ્યો. ૧૯૧૦ માં ઓસ્ટ્રેલિયા ક્રામનવેલ્થની પાર્લામેન્ટ ખુલ્લી મૂકવાની ક્રિયા કરી હતી તેવી દક્ષિણ આફ્રિકાના સંયુક્ત સંસ્થાનોની પાર્લામેન્ટ તેમને હાથે ખુલ્લી મુલાકાતની ગોઠવણ કરવામાં આવી; પરંતુ ઇંગ્લેન્ડના ત્રણદારી પ્રશ્નોની ગુંચવણને અંગે અને સહેનશાહ સાતમા એડવર્ડનું અવસાન થવાથી તે યોજના પડતી મૂકવામાં આવી.

૧૯૧૧ ના મેની ૬ઠી તારીખે સમ્રાટ સાતમા એડવર્ડનું અવસાન થવાથી પ્રિન્સ ઓવ વેલ્સ સહેનશાહ પંચમ જ્યોર્જ તરીકે ઓળખાયા. તેમનો રાંત્યાભિષેક જીનમાં ઉજવવામાં આવ્યો. આ સમયે દેશની રાજકીય સ્થિતિ કંટાળી ભરેલી હતી. પાર્લામેન્ટમાં ઉમરાવોની સલામતી સત્તા સામે આમતી સલામતી સહયોગ લડત ચલાવી રહ્યા હતા. વળી આયર્લેન્ડને હોમરૂલ

સ્વરાજ આપવાનો પ્રશ્ન ધણી ગંભીર બન્યો હતો. પંચમ બેઝાઈને શહેનશાહ દલતાથી આ સર્વે પ્રશ્નોનો હકેલ લાવ્યા. ત્યાંજ્યાં આયર્લેન્ડ-રફોર્ડેન્ડ-વેલ્સમા પ્રવાસ કરી પ્રગતિ સંપાદન કરી તેઓ અને નામદાર શહેનશાહ બાબુ નવેમ્બર ૧૯૨૧માં તાજેથી માટે હિંદના પ્રવાસે નીકળ્યાં.

ડિસેમ્બરની ૧૨ થી તારીખે દિલ્હીના પામતખત ઉપર તેમનો મહા રાણી મેરી સાથે ભારે દળદળાથી રાજ્યાભિષેક કરવામાં આવ્યો. તે સમયે હિંદમાં બંગાળના ભાગલાને લીધે થયેલા રાજકીય અસંતોષને દૂર કરવા તેમણે બહુરનામું બહાર પાડી તે ભાગલા રદ કર્યાં. વળી કેળવણીના પ્રચાર માટે પચાસ લાખ રૂપીઆ અર્થવાની તેમજ હિંદી લશ્કરી સિપાઈ અને અમલદારો માટે વિક્ટોરિયા ક્રોસનો ખિતાબ ખુલ્લો મુકવાની બહુરાત કરી સામાન્ય અને લશ્કરી પ્રગતિ મન કરી લીધાં.

૧૯૧૨ ના મે માસમાં નામદાર શહેનશાહ અને શહેનશાહબાબુ ઇંગ્લેન્ડ પાછા ફર્યા. સમ્રાટ પંચમ બેઝાઈની સરકારને આયર્લેન્ડનો પ્રશ્ન ગુંચવી રહ્યો હતો અને મુલકી લડાઈ ફાટી નીકળે તેવા સંભવ ઉપસ્થિત થયો હતો. નામદાર શહેનશાહ, આયર્લેન્ડ અને તેમની સરકારના મતભેદ દૂર કરવા અઘાગ પ્રયત્ન કરી રહ્યા હતા; પરંતુ કાંઈપણ પરિણામ આવે તે પહેલાં આખા યુરોપનું ચિત્ત ખીજી દિશા તરફ દોરાયું અને ઇંગ્લેન્ડ અને આયર્લેન્ડ આંતરિક કલહનો ત્યાગ કરી તે તરફ નિહાળવા લાગ્યા.

૧૯૧૪ ના એપ્રિલની શરૂઆતમા મહાન વિગ્રહ ઉપસ્થિત થયો. ઇંગ્લેન્ડ જર્મની વિરુદ્ધ તેમા ઝંપલાવ્યું. નામદાર શહેનશાહ અને શહેનશાહબાબુએ આ લડાઈની પ્રવૃત્તિઓમા ઘણોજ ભાગ લીધો. નામદાર શહેનશાહ લડાઈની ભૂમિ ઉપર કેટલીક વખત કાજર ચલાવ્યા. ધાયલ અને અપંગ થયેલાની ધાર્મિકતામા મુલાકાત લઈ તેમને ઉત્તેજન આપતા; પોતાના વૈભવવિલાસનો ત્યાગ કરી લડાઈની સર્વ પ્રગતિઓમાં રસપૂર્વક ભાગ લઈ પ્રગતે તેમણે સંપૂર્ણ સંતોષ આપ્યો હતો. ૧૯૧૮ માં મુલેહ યાતાં ઇંગ્લેન્ડની પ્રીતિ ચોતરફ ઝળકી રહી. લડાઈ પછી ઉપસ્થિત થયેલી ફેશની રાજકીય અને આર્થિક રિયલિ સંધારવા તેમણે ઘણોજ પ્રયત્ન કર્યો હતો. આ અરસામાં નામદાર શહેનશાહ અને શહેનશાહબાબુના લગ્નનો રૌપ્ય મહોત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો.

૧૯૨૯ માં સમ્રાટ પંચમ બેઝાઈને પહેલીજ વાર ગંભીર માંદગી આવી અને સામ્રાજ્યના વહીવટ માટે એક મંડળ નીમવામાં આવ્યું. વરસ દરમિયાન તેમની તબીબત સુધરતી આવી અને ૧૯૩૦ થી તે તેમણે રાજ્યકારભાર હાથમાં લીધો.

૧૯૩૦ માં હિંદના બંધારણની નવી રચના કરવા માટે બોલાવેલી સ્કાઉટોન ડેવિડ કોન્ફરન્સ નામદાર શહેનશાહે ખુલ્લી મૂકી હતી અને હિંદને ન્યાય મળે તેવી ઇચ્છા પ્રગટ કરી હતી. નામદાર શહેનશાહ રાજકીય પ્રકરણો સારી રીતે સમજી શકતા અને રાજકીય પક્ષાપક્ષીથી પર રહી નિર્ણય કરતા.

નામદાર શહેનશાહ સમાજમાં આગળ પડતો હોય લેતા. તેઓ એક વક્તા તરીકે ઘણા જાણીતા હતા. આનંદી સ્વભાવથી, મિલનસાર પ્રકૃતિથી તેમણે સર્વ મનુષ્યોનાં મન હરી લીધાં હતાં.

૧૯૩૫ ના મે માસમાં તેમના રાજ્ય અમલનો રૌપ્ય મહોત્સવ ઉજવવામાં આવ્યો હતો અને તે સમયે સારાય સામ્રાજ્યે ઉત્સાહપૂર્વક હાથ લઈ તેમના પ્રત્યેની વફાદારીનું દિવ્દર્શન કરાવ્યું હતું. રૌપ્યમહોત્સવ પછી તેમની તબીયત નાકુરસ્ત રહેવા લાગી હતી. તોપણ પોતાના પુત્ર ડ્યુક ઓવ કેન્ટ અને ડ્યુક ઓવ ગ્લુસ્ટરના લગ્ન પ્રસંગમાં તેમણે સારો હાથ લીધો હતો.

જન-મુઆરિ ૧૦, ૧૯૩૬ થી તેમની તબીયત વધારે બગડવા લાગી અને સોમવાર તા. ૨૦ મીની રાત્રે ૧૧-૫૫ કલાકે તેમણે દેહ મૂક્યો અને સમસ્ત સામ્રાજ્યમાં ગમગીનીના સમાચાર ફેલાઈ રહ્યા.

સદ્ગત નામદાર શહેનશાહના આત્માને પ્રભુ પરમ શાંતિ આપે.

શાંતિ: શાંતિ: શાંતિ:

સ્કાઉટોને નવા વર્ષનો સંદેશ

મુંબઈ ઇલાકાના ચીફ સ્કાઉટ નામદાર ગવર્નર સાહેબ તરફથી

મુંબઈ ઇલાકાના ચીફ સ્કાઉટ તરીકે આખા ઇલાકાના સંઘળા સ્કાઉટોને હું ખરા અંતઃકરણથી નવા વર્ષનાં અભિનેદન આપું છું.

મુખ્ય મથકમાં કે મુંસાફરીએ હોઈ ત્યારે રહી માટે એકદા યજ્ઞેલા સ્કાઉટોને તેમજ વ્યક્તિગત સ્કાઉટોને જ્યારે જ્યારે યોગ્ય પ્રસંગ મળે છે ત્યારે હું મળું છું, અને મને લાગે છે કે હું તેમને વધારે જોગબતા યથો છું. અત્યારસુધીમાં જે મુંદર કાર્ય થયું છે તેની હું મંપૂર્ણ કરી દઈ છું; અને આવતા નવા વર્ષ દરમિયાન એથી પણ ઉચ્ચતર કુશળતાએ પહોંચવાને તમારે લક્ષ્ય એકત્રિત થાય, જાળવીરા પ્રથમ વર્ષના વીરપદ્ધે

અને કૌશલ્યપદકો મેળવવા યત્ન કરે અને જાળવીર શિક્ષકો પુરુષોએ અભ્યાસક્રમ પુરો કરે એવી હું આશા રાખું છું. વળી રક્ષિત કમિશનરો રોડરો ઉપર ખાસ લક્ષ આપે, જેથી ભવિષ્યમાં નેતાઓની જોડ પડે નહિ એમ પણ હું ઇચ્છું છું. રોડમ મહોત્સવના વર્ષમાં મેં જાળવીરમાં ભારે ઉત્સાહ જોયો હતો. મને આશા છે કે એ ઉત્સાહને મરી જવા દેવામાં નહિ આવે પણ રક્ષિતિમના કાર્યને ઉચ્ચતર પદે ચલાવવાના સતત યત્ન તરફ જાળવામાં આવશે.

આ સાથે તમારા "જોખો રક્ષિત" નામના માસિકપત્રને તેની ખારખી વર્ષગાંઠ નિમિત્તે મારા અભિનંદન છે. મને આશા છે કે સર્વે તેની ઉપ-યોગિતા વધારવામાં જનતા મદદ કરશે.

ખાળવીરો, હવે મારા તમને ખાસ સંદેશ છે કે તમે જે જે વિભાગના હો તે તે વિભાગનો માનમરતબો સાચવશો, પણ સાથે સાથે એ પણ યાદ રાખશો કે તમે જુદા જુદા વિભાગોના હોવા છતાં એકજ મહાન હિત-આસના સભ્યો છો અને એટલા માટે તમારે દરેક વિભાગના કે દેશદેશાવરના સઘળા રક્ષિતો પ્રત્યે એક સરખી વધાવરી અને મૈત્રી રાખવી જોઈએ.

૨૦-૧૨-૩૫

એ.એન.

ગવર્નર એવ. જોખો

શિક્ષણસંસાહ

(પુસ્તક ૭૫ અંક ૧. પા. ૨૧ થી ચાલુ)

આદ્યો દિવસ તા. ૮-૮-૩૫

પ્રમુખ:-શ્રી. મિસ એમ. પોલ

વિષય-સહશિક્ષણ

વ્યાખ્યાનકર્તા:-શ્રી. ઇન્દુમતીબેન મહેતા

શ્રી. તરંગિણીબેન નીલકંઠ

વિષય.-અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્ય પુસ્તકો

વ્યાખ્યાનકર્તા:-શ્રી. નવલરામ જ. ત્રિવેદી

શ્રી. ચંદુલાલ કા. દવે

શ્રી. પ્રીતમરાય મજરાય દેસાઈ

વિષય.-પરીક્ષાઓ

વ્યાખ્યાનકર્તા:-શ્રી. સાકરલાલ અ. દવે

શ્રી. ઇન્દુમતી મહેતા ભાષણ:-આજે શિક્ષણક્ષેત્રની અંદર સૌને

સુખેનારો પ્રશ્ન સહશિક્ષણ છે. શાળાના સંચાલકો તેના ઉકેલ તરીકે શાળા

સ્થાપીને એમ માને છે કે આ પ્રશ્નનો ઉકેલ ચર્ચા ગયો. આત્મારતું શિક્ષણ એ સહશિક્ષણ નથી પરંતુ સંગત ભણતર છે. એવી સંરચાથી આ મહાન પ્રશ્નનો ઉકેલ થતો નથી. સહશિક્ષણ માટે જોઈએ તેવા ઉત્તમ શિક્ષકો-મળતા નથી ત્યાંસુધી તેનો હેતુ સરતો નથી. હવેથી પ્રશ્ન વધારે ગુંચવાય છે. જન-સમાજને બાલમંદિરમાં સહશિક્ષણ હોય તેની સામે વાંધો નથી, પ્રાથમિક શાળામાં વાંધો નથી, પરંતુ બાળકો જ્યારે માધ્યમિક શાળામાં ભણવા જાય છે ત્યાંથી મુંઝવણ ઉભી થાય છે. એની સાથે વળી બંનેને એકજ ભતતું શિક્ષણ આપવું કે જુદું જુદું તે પણ ગંભીર પ્રશ્ન છે. કેટલાકની એવી દલીલ છે કે બંનેને જુદા જુદા ક્ષેત્રમાં કામ કરવાનું છે માટે તેમની કેળવણી પણ જુદી જુદી ભતતી હોવી જોઈએ. કેટલાક એમ કહે છે કે સ્ત્રી અને પુરુષના મરખા હકક હોય તો તેમને સરખું શિક્ષણ કેમ નહિ ? મને લાગે છે કે આ બંનેમાં મધ્યમ માર્ગજ ઉત્તમ છે. બંને-માંથી સત્યાંશ લઈને પ્રણાલિકા ઉભી કરીએ તો વધારે સારું પરિણામ આવે.

બંનેનો વિરોધ જોઈએ. બંનેના શારીરિક વિકાસમાં તકાવત પડે છે. છોકરીનો વિકાસ એકદમ યાંય છે. છોકરાને વાર લાગે છે. ૧૫ વર્ષની છોકરીને અમુક જ્ઞાન અપારાંધ આવે છે, જ્યારે ૧૫ વર્ષની છોકરો નાદાન મણાય છે. જેને તારણ કહીએ છીએ તેમાં પણ ફેર પડે છે. છોકરીઓ બહુ ચંચળ ગણાય છે. એક લેખક કહે છે કે છોકરાઓનું શરીર 'સ્નાયુવિશિષ્ટ' છે જ્યારે છોકરીઓનાં શરીર 'રસવિશિષ્ટ' હોય છે. ઇન્જાબળનો સવાલ આવશે ત્યાં છોકરાઓનું મગજ વધારે કામ કરતું માલમ પડશે અને લાગણીના સ્વાલમાં છોકરીઓ વધારે રસ લેતી જણાશે કેળવણી વખતે આપણે બંને દૃષ્ટિ ધ્યાનમાં લેવી પડશે. માનસિક ગતિ બેતાં પણ બંનેમાં વિરોધ માલમ પડશે. સ્ત્રીઓના સ્ત્રીસહજ શુભે નાણુદ નહિ કરી શકાય. સ્ત્રીમાં મૃદુતા, વિવેક અને આત્મબોગની શક્તિ છે, જ્યારે પુરુષમાં દિગ્ગત અને સહનશક્તિ છે; એટલે તેમને અપાતું શિક્ષણ તેમનામાં રહેલ સહજ શુભોને અનુકૂળ હોવું જોઈએ.

વળી કલ્પનાના વિષયો, ધાર્મિક વિષયો સ્ત્રીઓને ખુબ ગમે છે, જ્યારે છોકરાઓને ગણિત કે કળાવિશિષ્ટ પ્રવૃત્તિ વગેરે ખુબ ગમે છે. શિક્ષણમાં આ બે વસ્તુઓ ધ્યાનમાં રાખવાની ખાસ જરૂર છે. આત્મારતું સહશિક્ષણ એ સંગત ભણતર છે. સમાજમાં ત્યાંસુધી સાથે દલેખજો નહિ ત્યાંસુધી સહશિક્ષણ કરેવાયજ નહિ. આ તરફ ન ઉમેરાય ત્યાંસુધી

સહશિક્ષણને સહદર્શન કહેવું એજ વધારે અર્થયુક્ત છે. અત્યારનું સહ-શિક્ષણ ફક્ત આકર્ષણ છે, શિક્ષણ નથી. હું સહશિક્ષણ વિરુદ્ધ નથી, પરંતુ તે ઉપર કહ્યું તે રીતે ખરા સ્વરૂપમાં મુકાવું જોઈએ.

અત્યારે સ્ત્રીત્વને જાત્રાત કરે એવાં તત્ત્વોને દાખી દેવામાં આવે છે. તેના વિકાસને માટે છોકરીને છોકરા જેટલાજ સમાન હક્ક મળવા જોઈએ. છોકરાને જેટલાં સાધન જોઈએ તેટલાંજ સાધન કન્યાને જોઈએ. અમુક વિષયમાં જરૂર તે જુદાં પડે; પરંતુ સ્ત્રીશક્તિને દબાવી દે તેવી રીતે તેને શિક્ષણ આપવું જોઈએ નહિ.

અત્યારના કહેવાતા સહશિક્ષણથી સ્ત્રીઓમાં સ્ત્રીસહજ ગુણોને બદલે પુરુષત્વ આવે છે. આજના શિક્ષણથી સ્ત્રીઓના સ્ત્રીત્વના બધા ગુણો દાખી દેવામાં આવ્યા છે. આજે શિક્ષણને લાદવામાં આવે છે. તેમજ સામાન્ય વિષયો ઉપરાંત ખીન જહારના વિષયોનો બોલો એટલો હોય છે કે સારીરિક વિકાસને તેમાં સ્થાનજ રહેતું નથી. આજના શિક્ષણમાં છોકરાઓ કરતાં છોકરીઓ ઉપર અબ્યાસનો બોલો વધારે રહે છે. ક્રાઉલ ઉપરાંત વધારાના વિષયો, ગ્રીકેજીમ્સ્ટી, માતાને ધરના કામમાં સદાય વગેરે બોલો છોકરી ઉપર પડે છે. તે ઉપરાંત તેને ગ્રીકેજીમ્સ્ટી પણ સાથે-સાથ લેવી પડે છે. તેના શરીરનો યોગ્ય વિકાસ થતો નથી, તેનું આ પણ એક કારણ છે. બન્નેની ત્રીજી વૃત્તિ ધ્યાનમાં લઈને ફેરફાર કરવા જોઈએ. ક્રાઉલ પણ સભામાં તોફાનનું જે વાતાવરણ હોય છે તે છોકરીઓના પ્રભાવથી શાન્ત થાય છે. પુરો ઉપર સ્ત્રીના આગ્નિચની સરસ છાપ પડે છે. વળી છોકરાઓ તેમનું વિશાળ દૃષ્ટિબિંદુ છોકરીઓને આપે છે.

મહાન માનસશાસ્ત્રી જ'મ કહે છે કે અત્યારના સહશિક્ષણથી સ્ત્રીનું સ્ત્રીત્વ અને પુરુષનું પુરુષત્વ હણાય છે. સ્ત્રીને પુરુષના અને પુરુષને સ્ત્રીના અમુક સહગુણોની જરૂર છે. અમુક વૃત્તિ અને વિચારો અતુરપ થાય, પછી આ જાતનું શિક્ષણ હોવું જોઈએ. અત્યારે તો બન્ને આડંબીમાં જુદાંજ રહે છે. એક જુનો મત છે, બ્યારે ખીન્ને સુધારક મત છે. તેમાંથી એક તત્ત્વ નીકળવું જોઈએ. સ્ત્રીને પુરુષ અને પુરુષને સ્ત્રીમિત્ર જરૂર હોવો જોઈએ. પોતાની વ્યક્તિગત વિશિષ્ટતાઓ દાખી કરીને ખીનની શક્તિ લેવા મથે એ કેળવણીનો ખરો આદર્શ ન ગણાય.

આવી બાળકમાં માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી કામ લેવું જોઈએ અત્યારના સહશિક્ષણના પ્રતાપે તો સ્ત્રીઓને પોતાના ગુણો પર કંટાળો આવ્યો છે. માતૃત્વનું કામ તિરસ્કારવાયું જાય છે. આ સ્થિતિમાંથી માર્ગ નીકળવોજ

જોઈએ. સ્ત્રીએ પુરુષની હરિક ક્રે મૂલ્ય નથી, એ દાષ્ટએ જોઈએ તો છોકરા કરતાં વધારે કેળવણીની નેને જરૂર છે સ્ત્રીને અને સ્ત્રીત્વને સમાજ હક્કમાં માને છે, પણ તેમ નથી. અત્યારે તો માતાના પદને તદ્દન હક્ક પાડી દેવામાં આવ્યું છે; પરંતુ માતા તરીકે ખીસકુલ કેળવણી ન હોય એ કેમ પોષાય? માતાને તો માનસશાસ્ત્ર અને શિક્ષણનો ખાસ અભ્યાસ જોઈએ. માતાઓએ એવી કેળવણી માટે જરૂર તૈયાર થવું જોઈએ. રસિક-કળા, સહિત્ય વગેરે માટે પણ તૈયાર થવું જોઈએ.

હિંદને આજે સાચી માતાઓની ખરી જરૂર છે. શિક્ષકો પણ એવાં હોવા જોઈએ કે સારી વિભૂતિઓ શોધી કાઢીને તેને દેશને અર્થે તૈયાર કરે. સ્ત્રીઓ આ જાતનું કામ કરે તેનો અર્થ એવો નથી કે તેણે ઘરજ સંભાળવું જોઈએ. તે વૈદ્ય, તંત્રી વગેરે પણ અર્થ શકે છે.

સમાજની અંદર સહશિક્ષણ કરતાં સદજીવનની વધારે જરૂર છે. સમાજમાં નાટ્યપ્રયોગો, ચર્ચાવગેરે પણ થવું જોઈએ. સામાન્ય જાત્રાસર્થની પણ ખાસ જરૂર છે. બંનેને સાથે રાખવામાંજ ખર્ચ મનુષ્યત્વ છે. સમાજમાં સારો માર્ગ બતાવે તેવા સાગ શિક્ષકો નથી. વળી માળાપ અને સમાજની પણ મુશ્કેલી છે. આ બાબતમાં આપણે હજુ ઉંડા ઉતર્યા નથી. કેટલીક પ્રાયોગિક શાળાઓ ચલાવવી જોઈએ. પરિણામ યોગ્ય માલમ પડે તો આપણે જરૂર સહશિક્ષણ લેવું જોઈએ.

શ્રી. તરંગિણીબેન નીલકંઠનું ભાષણ.—આજનો વિષય સહશિક્ષણનો છે. મુંબઈ ઈલાકામાં સહશિક્ષણ વધારે છે. જંગાળા, સંયુક્ત પ્રાંતો પંજાબમાં હજુ પડદો છે. જ્યાં પડદો હોય ત્યાં સહ-શિક્ષણ ન હોય. સહભાગ્યે બધાં બાલમંદિરો મિશ્ર છે, પરંતુ બંધી પ્રાય-મિક શાળાઓ મિશ્ર નથી. મને સમજ પડતી નથી કે બાલમંદિરનાં બાળકોને છુટાં શા માટે પાડવામાં આવે છે! હવે બેશાં ન લણાય એવી ભાવના છોકરાંઓમાં જન્મત થાય છે. એથી તો એમને જાતીય ભાન થાય છે. એક સાથે લણતાં હોય છે ત્યાંસુધી જે વસ્તુનું ભાન હોતું નથી એનું છુટા પડતાંની સાથે ભાન થાય છે. લોકો એમ ધારે છે કે એથી છોકરાઓ બાવલા થશે. એક પ્રાથમિક શાળામાં ભાઈબેન સાથે લણવા જતાં હત્યા. બેનની બેનપણીઓ સાથે ભાઈ પણ રમતો હતો. છોકરીઓ સાથે ન રમાય એવો ખોટો ખ્યાલ બેસાડીને છોકરાને તેમ કરતો અટકાવવામાં આવ્યો. માળાપો છોકરા કરતાં છોકરીઓ

ખરાબ છે એમ માને છે, એટલેજ ઉપર જણાવ્યા તેવા બનાવ બને છે; આને માટે માળાપજ જવાબદાર છે. એકજ સાથે મિશ્રશાળામાં લાગુતાં છોકરાછોકરીઓમાં મોટી હિંમત પણ જાતીય લાન નહિ આવે. વળી છોકરા તથા છોકરીઓ બન્ને મિશ્રશાળાનેજ પસંદ કરે છે. છુટ્ટી શાળાઓ બધી બધી જોઈએ. એવી બધી શાળાઓને મિશ્ર કરી નાખવી જોઈએ.

વિદ્યાનીઓ એમ માને છે કે ૧૧ થી ૧૪ વર્ષમાં અગર તે પછી મિશ્રશાળા ન હોવી જોઈએ. માનસશાસ્ત્ર પણ એમજ કહે છે કે આ ઉંમરથી જાતીય આકર્ષણ શરૂ થાય છે, માટે સહશિક્ષણ ન જોઈએ.

માફ એવું માનવું છે કે બાળકોને જો નાનપણથીજ મિશ્રશાળામાં લાગાવ્યાં હોય તો પછી તેમને જુદાં પાડવાની જરૂર નથી. કેટલાક અભ્યાસ-ક્રમનો વાંધો બતાવીને કહે છે કે છોકરીઓને ભરત, શુંથણ વગેરે શીખવવું જોઈએ. તે વખતે છોકરાઓ શું કરે? એના જવાબમાં હું કહું છું કે છોકરાઓને એકાદ બદન ટાંકવાની હોશિયારી આવે તે સામે તમારે શો વાંધો છે? હાઇસ્કૂલમાં શહવિદ્યાન, માતૃત્વનું શિક્ષણ વગેરે છોકરીઓને મળે, તે વખતે છોકરાઓ ધંધાદારી તાલીમના વર્ગમાં જાય. એ સિવાય બીજા વિષયમાં તેઓ સાથેજ લાગે.

અહીંની ઘણી શાળાઓને મિશ્રશાળાઓ કહેવામાં આવે છે; પરંતુ ૮૦૦ છોકરાઓની શાળામાં ૨૦ છોકરીઓ લાગુતી હોય તેને મિશ્રશાળા શા આધારે કહી શકાય? વળી ૨૦ છોકરીઓને શિક્ષકની પાસે આગળની પાટલી ઉપર જુદી બેસાડો એને સહશિક્ષણ કેમ કહેવાય? સર્વલોગાં લાગે, હરેફરે, રમે એ સહશિક્ષણ કહેવાય.

આવી અર્ધઘડિ સ્થિતિમાં તો તેઓ ઉલટાં મુશ્કેલીમાં મુકાય છે. માળાપો કમલે તે પગલે છોકરીઓ બગડી જશે એ સવાલ નરજી કરે છે, પરંતુ એ વાત તદ્દન ખોટી છે. નાનપણથી બધી ફેળવણી જુદી જુદી લઈને પછી યુનિવર્સિટીમાં દાખલ થતી વખતે તેઓ સહશિક્ષણ લે ત્યાં તેમની સ્થિતિ જળગાંથી બહાર કાઢેલાં માછલાં જેવી થાય છે. કોઈ નવી વસ્તુ જોતાં હોય એમ બન્ને એકબીજાને કુતૂહલ દર્શિથી જુએ છે. નાનપણથી જુદાં લાગાવીને યુનિવર્સિટીમાં એકઠાં કરવામાં આવે એ બીજાકુલ ધ્રુવજનીય નથી. સહશિક્ષણની શરૂઆત બાળપણથીજ હોવી જોઈએ. હમણાં સ્ત્રીઓ-સમાનતાનો દાવો કરે છે, અને પુરુષો તે સ્વીકારે છે; પરંતુ તેઓએ સહશિક્ષણ લીધું હશે તોજ પુરુષોની સાથે ટકી શકશે.

નાનપણમાંથીજ સાથે ભણ્યાં હશે તો તેમને ખ્યાલ પણ નહિ હોય કે હું સ્ત્રી છું. હું પ્રથમ કોલેજમાં ગઈ ત્યારે મને એમ લાગતું હતું કે હું છોકરાઓના સમુદ્ધમાં ક્યાં આવી ! પરંતુ થોડાજ દિવસે તે બધું ભૂલી જવાયું હતું. છોકરાંઓ એ નાનપણથીજ મિત્રશાળામાં ભણ્યાં હોય તો પછી સહશિક્ષણથી કંઈ તુકસાન નથી.

અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તકો

શ્રી. નવલરામ જગન્નાથ ત્રિવેદીનું ભાષણ.—આજે હું અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્યપુસ્તકો વિષે બે બોલ કરેલા છું છું. ડૉ. ઍની-બીએટ કહેતાં હતાં કે અત્યારની કેળવણીથી કારકુનો ઉત્પન્ન થાય છે. આપણા અભ્યાસક્રમમાં પરિવર્તન કરવાનું છે, તે આ છે. આજની કેળવણી જેને કાકાસાહેબ દાલેલકર સ્ત્રી કહે છે, તેને હું શ્રદ્ધ કહું છું. યીગડાં માર્યોથી રાષ્ટ્રના આ મહાન પ્રશ્નનો ઉકેલ થશે નહિ. આવો ભયંકર રોગ યીગડાં મારવાથી નાબુદ થશે નહિ. આના ઉપર ઢોળ નહિ આસે. જુદીજ વસ્તુની જરૂર છે. હિંદને સ્વતંત્ર વિચાર ધરાવતી શાળાની જરૂર છે. શાળાની અંદર સરકરી તાલીમ માટે વિદ્વાનો દબાણ લાવી શકે છે. જે વસ્તુ કોલેજ અને યુનિવર્સિટીમાં છે તે પ્રાથમિક શાળાથી કેમ ન હોય ? ઔદ્યોગિક કેળવણી સંબંધી જોઈએ તો ખેડૂતના છોકરાઓને અંગ્રેજિકાની નહી અને આફ્રિકાનાં રણો જોખાવવાથી શું વળે ? દેશનો ૮૫ ટકા ભાગ આવી કેળવણી લઈને શું કરે છે ? આપણા હાથમાં સત્તા આવી તોપણ આપણે શુભામી માનસ તથા શક્યા નહિ. વણાટમાં હું રટીઆ અને તકલીની વાત કરતો નથી. કપાસનો મોટો ઉદ્યોગ પડ્યો છે. ખેડૂતનો છોકરો ગિલમાં મગ્ય છે, તેને ખેતીને રસ્તે વાળો.

બીદિક કેળવણીની અંદર જોઈએ તો ગણિત અને ઇતિહાસમાં મને ખાસ વાંધો છે. ઇતિહાસમાં જુઝમમારો, સ્વાર્થપટુઓ, નિર્દય, એવા સરદારોનાંજ ઇવનચરિત્ર કેમ શિખવાય છે ? આખા જગત ઉપર જેમણે ઉપકાર કર્યો છે તેવા જુદા, મહાવીર, ઇસસ, અને શંકરાચાર્યનાં ઇવનચરિત્રો ધીખવો. આમાં ઇતિહાસને કેમ શીખવવો તેનો સવાલ નથી, પણ મૂળગત ફેરફાર કરવો પડશે. હિંદના ઇતિહાસમાં તો ખૂબ ફેરફાર કરવો પડશે. આપણાજ ઇતિહાસમાં આપણા દેશને ઉતારી પાડવામાં આવે છે.

આપણા ૫૦ હજાર દેશી સિપાર્ક એને પાંચ હજાર યુરોપીયન સિપાર્ક એએ હરાવ્યા. આપાં પુરતકોમાં ફેરફાર કરવાની જરૂર છે.

ગણિતની અંદર બીજા ધોરણમાં બાર લાખ, પંચાસી હજાર, નવમે સત્તાવન શું કામ જોઈએ ? મને મારી હોડી દરેકજ પૂછે છે, પણ હું બાર લાખ પાંદડાં પણ ક્યાંથી લાવું ? મોટા મોટા સરવાળા નિરર્થક હરાવામાં આવે છે. એને જીવન સાથે કેટલો સંબંધ છે ? શિક્ષણ એ ભાવિ જીવનની તૈયારી છે કે વર્તમાન જીવનને ઉત્તમ બનાવવાની તક છે. વર્તમાન જીવન ઉત્તમ કરવાના હેતુથીજ આપણે કેળવણી કર્ષએ છીએ. વર્તમાનને અવગણીને ભવિષ્યની જિંદગી ઉત્તમ કરવા જતાં વચમાંજ વિદ્યાર્થીઓના જીવનના કૃચ્છા યર્ષ જાય છે.

શ્રી. ચંદુલાલ દા. દ્વેષું ભાપણ.—આપારે પરદેશમાં નૂતન શિક્ષણનો પ્રચાર યર્ષ રહ્યો છે. ત્યાં એમ મનાય છે કે વિપયોને ખાંડી ખાડીને લેવા તેના કરતાં તે બાળમાનસનો અભ્યાસ કરીને કંઈકે માર્ગ દાઢવો તે વધારે ધટ છે. બાળક એક ટોપડી છે. તેમાં ફારીફાસીને જ્ઞાન લેવું જોઈએ એવી માન્યતા અભ્યાસની બાજતમાં હોય છે. આપણે યુનિવર્સિટીના અંધનથી એવા તે જકડાઈ મળ્યા છીએ કે વધારે ખોલવું તે હવાઈ દિલ્લા સમાન છે. આપણે કાંઈપણ ફેરફાર કે પ્રયોગ કરવા સક્તિમાન નથી. હું પ્રથમ એમ માનતો હતો કે ગુજરાતમાં કન્યાકેળવણી મારે બહુ વાધો નથી. હું હવે માનું છું કે યુનિવર્સિટીની પદ્ધતીની જરૂરિયાત હોકરીઓના સંબંધમાં પણ ધર ધાલી બેસી છે.

સહશિક્ષણ સંબંધમાં હું માનું છું કે ઘણી પ્રગતિ યર્ષ છે. ધીરે ધીરે કન્યાકેળવણીની જુદી સંસ્યાઓ બંધ થતી જાય છે. હવે ઘણાંની માન્યતા સહશિક્ષણમાં દઢ યર્ષ છે. કન્યાની જુદી કેળવણીની અગત્ય હવે ઓછી થતી જાય છે. હવે નજીકના ભવિષ્યમાં એકજ શાળામાં કેળવણી આપવાનું બનશે ત્યારે પ્રશ્ન એ છે કે તેમનો અભ્યાસ એકજ હોવો જોઈએ કે જુદો હોવો જોઈએ. એક મત એમ છે કે બન્નેનો અભ્યાસ એકજ જાતનો હોવો જોઈએ, બીજા જુદું માને છે. જેઓ એકજની તરફેણમાં છે તેઓ એમ માને છે કે હોકરીઓની જુદિની તેમાં અવગણના છે. તેમના તરફ તમારો તિરસ્કાર છે. તે લોકો એમ માને છે કે સ્ત્રીને જુદો અભ્યાસ આપવો તે તેને હલકી પાડવા બરાબર છે. જુદી કેળવણી સ્ત્રીઓને મારે હાનિકર્તા છે.

જુદી કેળવણીમાં માનનારા કહે છે કે તેમનાં બંધારણમાં કુદરતે કેટલીક ભિન્નતા રાખી છે. બન્નેનાં કાર્યક્ષેત્ર જુદાં છે. સ્ત્રી હલકી છે માટે જુદો અભ્યાસ એમ નહિ, પરંતુ બન્નેમાં ભિન્નતા છે, માટે આમ હોવું જોઈએ, આપણા સમાજે બન્નેમાં એટલા ભેદ કર્યા છે કે તેને મટે ખૂબ પ્રચાર કરવાની જરૂર છે. સ્ત્રીઓમાં લાગણીનો અને પુરુષમાં બુદ્ધિનો અતિરેક છે. માટે ખૂટતી કેળવણીની સ્ત્રીઓને બુદ્ધિની, અને પુરુષને લાગણીની ખાસ જરૂર છે.

શ્રી. પ્રીતમરાય ત્રજરાય દેસાઈજી' ભાષણ.— મહાન કવિ કાળિદાસે રઘુવંશમાં તે જમાનાના સદ્ગૃહસ્થોના આદર્શ રૂપ રઘુરાજનું વર્ણન કર્યું છે, તેમાં કહ્યું છે કે—

શૌશવેભ્યસ્ત વિદ્યાનાં, યૌવને વિજીગિષુણામ્ ।

વાધક્યે મુનિવૃત્તિનામ્, યોગેનાન્તે તનુ ત્યજામ્ ॥

અર્થાત—બાળપણમાં વિદ્યાભ્યાસ કરતા, યૌવનમાં વિજયપ્રાપ્તિની ઇચ્છા રાખતા, ધડપણમાં મુનિવૃત્તિ રાખતા, અને યોગથી અંતે દેહ તજતા. એજ કાળિદાસ કવિ આજે જીવતા હોય તો ગુજરાતીઓને માટે શું કહેત ?

શૌશવે ભક્ષ્ય વિદ્યાનામ્, યૌવને તુ ભયોદ્વિજામ્ ।

વાર્ધક્યે શ્વાનવૃત્તિનામ્, રોગેનાન્તે તનુ ત્યજામ્ ॥

બાળપણમાં વિદ્યાના ભક્ષ્ય થઈ પડેલા, યૌવનમાં સંસારમાં પડવાના વિચારથી ઉદ્વેગ પામેલા, ધડપણમાં કુતરાના જેવી વૃત્તિવાળા, અને રોગનો અંત આવે ત્યારે દેહ છોડનારા.

આ સંસારમાં આદર્શવાદ અને ઉપયોગવાદની તકરાર હંમેશાં ચાલુ છે. કેટલાક આદર્શવાદમાં તો કેટલા ઉપયોગવાદમાં માને છે. મહા-કવિ પ્રેમાનંદ જેવા પણ

એ તો જ્ઞાન મને ગમતું નથી ઋષિરાયજી રે,

લાવો બાળક માગે અન્ન, લાગું પાયજીરે.

એ વાક્ય ઋષિપત્નીના મુખમાં મૂકી શિક્ષણ પર આક્ષેપ કરાવી ઉપયોગવાદનું મહત્ત્વ બતાવે છે. હમણાં તો અત્યારની સ્થિતિથી એકજ પગલું આગળ વધાય તેટલીજ જરૂર છે. હવે ગુજરાતી આદર્શ કેવો હોવો જોઈએ, તેનો વિચાર કરીએ. લવિધ્યનો ગુજરાતી કેવો હોવો જોઈએ,

તે નક્કી કરવાનું કામ શિક્ષકોનું નથી, નેતાઓનું છે. જમાનો બદલાય છે, આદર્શ નક્કી કરવા માટે દેશનેતાઓ જોઈએ, શિક્ષકો નહિ.

આપણા પ્રાચીન આદર્શોમાં આરે પુરુષાર્થને આગળ ધરવામાં આવતા હતા. ધર્મથી અર્થ, અર્થથી જોગવિલાસ, અને પછી મોક્ષ. એ એનો ક્રમ છે. આપણી ગુજરાત વિદ્યાપીઠે પણ “સા વિદ્યા યા વિમુક્તયે” એ મંત્ર રાખ્યો છે. આપણે ત્યાં આદર્શ નક્કી કરવાનું કામ કોણે કરે છે ? હું માનું છું કે આપણી યુનિવર્સિટીએ એવું કામ નક્કી કર્યું નથી. ઘડીકમાં ઉપયોગ તો ઘડીકમાં આદર્શ એમ દારૂડીઆના મગજ પેડે નિયામકોનું મગજ પણ ઝોલા ખાય છે. તેઓ પ્રશ્નના આગેવાનો કહેવાય છે, પણ ધણા ધગવસીલાથી પેસી જાય છે. તેમાં વક્રીસોની બહુમતિ છે. તેઓ સામાન્ય બાબત નક્કી કરવામાં દિવાની કોર્ટ જે ત્રણ વર્ષ વીતાવે છે. તેવીજ મનોદશાવાળા છે. ગામડીઆને મન લપડ્યો એટલે કામદાજથી દબ્યો, એવો કેળવણીનો આદર્શ છે.

અભ્યાસક્રમ ઘરેલો એ નિષ્ણાતોનું કામ છે. પાઠ્યપુસ્તકો આદર્શને ધળગીને કમિકતા મુજબ નક્કી કરવાં પડે છે. અત્યારની વાચનમાળા સંતોષકારક છે, પરંતુ જમાનાબુની છે, તેથી કેટલોક ફેરફાર કરવાનો વખત થઈ ગયો છે.

કેળવણીનો અર્થ વિદ્યાવ્યાસંગ છે, “ભણેલા માણસો દુરસદનો ઉપયોગ કેમ કરે છે, તે ઉપરથી તેનું ચારિત્ર્ય નક્કી કરવું એવો એરિસ્ટોટલનો મત છે. અત્યારે ખાસ થયા પછી વિદ્યાપીઠ એટલે વિદ્યા તરફ ફેરવેલી પીઠ એવો અર્થ બરાબર સાચોત થાય છે.

પરીક્ષાઓ

શ્રી. સાકરલાલ દવેનું લાપણું.—અભ્યાસક્રમ અને પાઠ્ય-પુસ્તકો પછી સ્વાભાવિક રીતે પરીક્ષાઓ વિષે આપણે વિચાર કરીએ. પરીક્ષાઓ વિદ્યાર્થીવર્ગને અભ્યુગમતો વિષય છે, કેમકે અનેક ચિંતા, ઉત્તમગરા, માનતા અને આધાઓને એ જન્મ આપે છે. એ અભ્યુગમતા વિષયને દેશવટો દેવો જોઈએ એમ વિદ્યાર્થીઓ મોટે લાગે માને છે. એ દેશવટો દેવો શક્ય હોય તો હું પણ એમાં સાથ આપવાને તૈયાર છું; પરંતુ વિચાર કરતાં જણાશે કે પરીક્ષાઓને નાખુદ કરી નાખવી એ જોટલું ઇષ્ટ હશે એટલું સુકર નથી. વળી આપણો સૌનો

સામાન્ય અનુભવ છે કે વ્યવહારમાં કોઈક ધોરણ વિના ચાલતું નથી. શાક તોળવાનું કાટલું છાપેલું ન હોય તો આપણને વહેમ રહે છે કે આપણે છેતરાયા. માંદા યર્ધએ તો ડિઝીવાળા દાકતરને ત્યાં સહેજે જઈશું, ઊંટ-વેદને ત્યાં જતાં મનમાં અશ્રદ્ધા રહેશે; એટલે અમુક ગાણુસમાં અમુક લાયકાત છે કે નહિ તેની ખાતરી માટે કોઈક ધોરણ આવશ્યક છે જ. અર્થાત, પરીક્ષાઓને દેશવટો દેવો અશક્ય છે, કોઈ પણ દેશે હજી સુધી એ અમતકાર સાધ્યો નથી.

ત્યારે પરીક્ષાનો ત્રાસ કેમ ઓછો કરવો, વિદ્યાર્થીઓનો બોલને કેમ હંચવો કરવો, એ મહત્ત્વનો પ્રશ્ન છે. તે સંબંધે આપણે વિચાર કરીએ.

હાલમાં પરીક્ષાના પ્રશ્નપત્રો કાદનારને અનેક પ્રકારની સૂચનાઓ આપવામાં આવે છે, અને એ સૂચનાનો અમલ થાય છે કે નહિ તે બેનારા પણ હોય છે. મેટ્રિકયુલેશન પરીક્ષા વિશે બોલું તો એ પરીક્ષાનો એક પણ પ્રશ્નપત્ર કોઈ એક જ વ્યક્તિ કાઢતી નથી. બે તથા વિદ્વાનોની કમિટી હોય છે અને તેઓ બધા સાથે મળીને જ એ કામ કરે છે. હેતુ એ છે કે વિદ્યાર્થીને અન્યાય થાય નહિ. પ્રશ્નો રૂપ લાપામાં અર્મ્સદિગ્ધ-પણે રચવામાં આવે છે. વળી, પ્રશ્નોમાં ચિકિત્સ ગુણવામાં આવે છે. આઠ પ્રશ્નો પૂછી એમ સૂચના કરવામાં આવે છે કે ગમે તે પાંચના ઉત્તર લખો. ઇતિહાસના વિષયમાં તો બમણો ચિકિત્સ હોય છે, એટલે કે આઠ સવાલના જવાબ લખવા માટે સોળ સવાલ મેં આગળ હોય છે. અમારા વળતમાં અમે આવા લાઘ્યચાળી નહોતા. આ ખરેખર પ્રગતિની નિધાની છે.

ડૉ. બેલાઈ નામના વિદ્વાને બાર વરસ પર "The New Examiner" નામનું પુસ્તક પ્રગટ કર્યું હતું. એ પુસ્તક વાંચનાર શિક્ષકને માલમ છે કે પરીક્ષાની જૂની રીત છોડી દઈ દેવે નવી રીતે પરીક્ષા લેવાની છે; એટલે કે વિદ્યાર્થીને શું આવડે છે તે તપાસવાનું છે, એને શું નથી આવડતું એ શોધી કાઢવાનું નથી. વિદ્યાર્થી બુદ્ધિપૂર્વક કેટલું કામ કરે છે તે જોવાને માટે અનેક પ્રકારના પ્રશ્નો નવી નવી રીતે એ પુસ્તકમાં યોગ્ય છે. માત્ર સ્મરણશક્તિની પરીક્ષા નહિ, પણ સમજ-શક્તિ કેટલી વધી એ ધોરણે હાલની પરીક્ષાઓ લેવાય છે.

હાઈસ્કૂલોમાં દર અઠવાડીએ પરીક્ષા લેવાનો વિવાદ છે. એ સંબંધે મારો નામ અસિદ્ધાય એ છે કે અમુક દિવસ સુકરર કર્યા વિના, વિદ્યાર્થીઓને બિચકુલ બપોરે આન્યા વિના, શિક્ષકે પોતાના વિષયમાં બે તથા

સવાલો લખાવીને તપાસી લેવું. શિક્ષણને બદલે તે દિવસે, તે સમયે, પરીક્ષણ થઈ શકે. આથી વિદ્યાર્થીઓ નિયમિત રીતે અભ્યાસ કરે છે કે નહિ, અને જે શીખવવામાં આવ્યું તે કેટલું સમજાયું છે, તેનો નિર્ધાર થઈ શકે છે, અને વિદ્યાર્થીઓને માથે પરીક્ષાનો ભાર રહેતો નથી. વિદ્યાર્થીઓને આ પદ્ધતિ ગમતી નથી એ હું આનુભવથી કહું છું. તેમને તો તૈયાર રસોઈ પર બેસવું છે, જાતે પરિશ્રમ લઈ અભ્યાસ કરવો નથી. શિક્ષકો પરીક્ષાને માટે બધી તૈયારી કરી આપે એવી તેમની લાલસા હોય છે—ખરી રીતે કહીએ તો એવી તેમને ટેવ પડી ગઈ છે. તેમાંથી તેમણે છૂટવું જ નેઈ શે.

પરીક્ષાઓ બિલકુલ કાઢી નાખી વર્ગશિક્ષકના કે શાળાના મુખ્ય શિક્ષકના અભિપ્રાય પરથી બાળકને ઉપલા ધોરણમાં ચઢાવવો એ પણ એક વિચારવા જેવી પદ્ધતિ છે. જે શિક્ષક આખું વર્ષ શીખવે તેનો અભિપ્રાય વજનદાર ગણાવો જ નેઈ એ; પરંતુ એ પદ્ધતિ પણ—ખીંચ બધી પદ્ધતિઓની પેટું-દોપરહિન નથી જ. એક વિદ્યાર્થીને ઉપર ચઢાવ્યો, ખીંચને ન ચઢાવ્યો; એટલે વિદ્યાર્થી તથા માળાપ તરફથી અન્યાયનો આક્ષેપ થવાનો, પક્ષપાત, ખુશામત, ચમેરે અનેક આક્ષેપો થવાના, અને એ બધાને પહોંચી વળવું સહેલું છે એમ કોણ કહેશે?

એટલે એકંદરે નેતાં પરીક્ષાની હાલની પદ્ધતિમાં નવા નવા સુધારા કરતાં જવું, અને શીખનાર બાળકોના માથા પરનો ભાર બને તેટલો હળવો કરવાનું ધ્યેય રાખવું, એ શ્રેયસ્કર લાગે છે. તેમાં જ શાળાનું અને સમાજનું હિત રહેલું છે એમ મને સમજાય છે.

પાંચમો દિવસ. તા. ૨૬-૬-૩૫

પ્રમુખ.—શ્રી. બળવંતરાય પરમોદરાય ઠાકોર

વિષય.—મોટી ઉંમરનાંની કેળવણી

વ્યાખ્યાનકર્તા.—શ્રી. નરહરિ દ્વારકાદાસ પરીખ

વિષય.—પુસ્તકાલયો

વ્યાખ્યાનકર્તા.—શ્રી. પ્રીતમરાય જજરાય દેસાઈ

વિષય.—બહારનું જ્ઞાન

વ્યાખ્યાનકર્તા.—શ્રી. ડૉ. હરિપ્રસાદ જજરાય દેસાઈ

શ્રી. નરહરિ દ્વારકાદાસ પરીખનું ભાષણ.—હું બ્યારે નાનો

હતો ત્યારે મારા સાથીઓ સાથે પોળના ચોકડામાં ખૂબ રગતો. અમારાં ચોકડાની પાસેજ એક વયોવૃદ્ધ કાકાનો દીકરો પણ અમારી સાથે રમવા આવતો. પોતાના દીકરાનો હાથપગ લાગી જવાની બીકે તેઓ અમને રમવા માટે લડતા અને કહેતા કે આ ઉન્માદ શો ? બેડી રમત રમો, બેડી ! આવો દપડો હમેશ અમને આપતા. આનું કારણ એજ કે કેળવણી શું છે તેનો તેમને ખ્યાલ ન હતો. તેઓજ એક બીજને પ્રસંગ મારા એક મિત્ર કે જોઓ રફુલબોર્ડના સભ્ય થયા છે તેમનો છે. તેઓ બપોરે બપોરે શાળાની મુલાકાતે જાય ત્યારે ત્યારે બાળકોને લેખાં ને પત્રાખાંજ પૂછે. બાળકોને જો તે ન આવડે તો મારતર કંઈ બણાવતાજ નથી એમ કહેતા. શાળામાં લેખાં ને પત્રાખાં આવડવામાંજ કેળવણી સમાપ્ત થાય છે એમ તેઓ માનતા.

બપોરે વિદ્યાપીઠની સ્થાપના યર્ષ ત્યારે આ લેખાંપત્રાખાંનો બાર ઓછો થશે એમ લોકોની માન્યતા યર્ષ અને તે તેમને ગમ્યું. બાળગંદિરમાં પણ સ્વતંત્રતા ને સ્વયંસ્ફુર્તિની વાતો આપણે કરીએ છીએ પણ તેમને લડવાનું તો ચાલુજ રાખીએ છીએ. શાળાના પ્રયોગોમાં પણ બાળકોનાં માખાપો તે સમજે નહિ તો શા કામનું ? માખાપોએ બાળકોને સમજવાં જોઈએ. માટે મોટાંઓની કેળવણી ઘણી અગત્યની છે. કેળવણી માખાપોના સહકાર વગર સફળ યર્ષ શકે નહિ. મોટાંઓની કેળવણીમાં કૃત એટલુંજ કરવાનું છે કે તેના સિદ્ધાંતો આપણે તેમને સમજાવીએ, અને સાથે સાથે ધરંને નિશાળનું સંધાન કરાવીએ. બાળકોનાં માખાપોને કેળવવાનું કામ શિક્ષકે કરવું પડશે. સામાન્ય રીતે પ્રગ્નમા સુધારો કરવાની વાત આવે છે ત્યારે કેળવણીમાં સુધારા લાવવાની વાત આવે છે. બાળકો મોટા થશે ત્યારે નવા સુધારા કરશે એમ કહેવું અવિરત છે. હાલનો જમાનો હવે દરેક પ્રશ્નનો તાત્કાલિક જવાબ માગશે અને તેનો નિર્ણય તત્કાળ કરવો પડશે; માટેજ મોટાંની કેળવણીની જરૂર છે.

આજે કેળવણીમાં દેશનો મોટામાં મોટો પ્રશ્ન સ્વચ્છતાનો છે. યુકંતું, પેસાળ કરવા બેસવું, પાવખાનાની બાળતો વગેરેમાં સ્વચ્છતા માટે આપણે ઘણા પછાત છીએ. ગામડાંઓમાં આ બાબતોની ઘણીજ ગંદકી માલમ પડે છે. કવિઓ આશ્ચર્યવનની, તેના આંગણાંઓની ને સ્વચ્છતાની સુંદર કવિતાઓ લખે છે, પણ આપણે જો ગામડાંમાં જઈ તે જોઈએ તો ગંદકી મિવાય કંઈજ માલમ પડતું નથી. સજ્જોપાલાચાર્યે પણ એક વખતે લખ્યું હતું કે “હિન્દના કોઈ ગામમાં તમે મુસાફરી કરો તો જાઓ બાગ ગંદકી મિવાય ખીતું તમે કંઈ જોશો નહિ.” લૉર્ડ કર્ઝિસ ઇ. સ.

૧૯૧૭ માં ત્યારે અહીં આવ્યા ત્યારે તેમણે હિંદનાં ગામડાંનું વર્ણન કરતાં લખ્યું છે કે "હિંદનાં ગામડાંમાં ઉકરડામાંથી દુર્ગંધ આવે, મકાનોમાં બારીબારણું હોય નહિ, બ્યાસલેક્ષના દીવાની ખુલ્લી ચીમનીઓ બળતી હોય. અને શિઆળામાં સળગતી સગડીઓ હોય વગેરે." આપણું દેવમંદિરે આપણે જોઈએ તો અંદરથી જોતાં સારાં લાગે પણ બહારથી જોતાં ગંદવાડ, એક વગેરે લખ્યું હોય. મારવાડી દુકાનદારો પણ પાસેજ તેટલીજ ગંદકી કરી મૂકતા હોય છે. આ પ્રમાણે આપણે એવા ખરાબ ટેવાઈ ગયા છીએ અથવા તો આપણી એવી ટેવ થઈ ગઈ છે કે મુંદર વસ્તુને પણ બગાડી મૂકીએ છીએ.

કોલમના એક ડાહ્યા યુરોપ જઈ આવ્યા. તેમણે મને યુરોપની સ્વચ્છતા વિષે વાતો કરી. મેં પૂછ્યું કે તમે હિંદમાં શું જોયું? તેમણે કહ્યું કે હિંદમાં સ્વચ્છતા ને રાષ્ટ્રીય ધર્માલ સિવાય કંઈજ નહિ. હિંદનાં મકાનો વાઢા, રોરી વાંકી, સામાન અન્નવશિષ્ટ અને મુંદરતાની દૃષ્ટિનો અગાવ જોમ કહેલું ત્યારે મને લાગ્યું કે આપણા દેશમાં મોટાંઓની કેળવણી આજે તાત્કાલિક સુધારો માગે છે. આપણામાં જ્યાંસુધી સ્વચ્છતા કે કોમળતા વગેરે નથી આવવાની લાસુધી આપણા જ્યાં પ્રયાસો મિથ્યા છે. કેળવણી પણ મિથ્યા છે. માટે આપણું પ્રથમ કાર્ય મોટાંઓને કેળવણી આપવાનું છે.

દલાય શિક્ષકો જાળકોને કેળવશે, પણ ઘેર મા કહેશે કે સ્નાન કરતાં આટલી વાર શી! જમતી વખતે કહે કે જલદી કર. આ બધી વસ્તુઓ માટે પણ આપણે મોટાંઓને કેળવવાં જોઈએ.

આજે ધર્મને નામે પણ એટલા ધર્તિંગ ચાલી રહ્યાં છે કે તેનો જોગો સમાજ ઉપર નાહકનો પડ્યો છે. સક્રિયો વ્યય થાય છે, ધનનો નાશ થાય છે અને જે બહાને લાખે રૂપીઆ ખર્ચાય છે. થોડાક સમય ઉપર નિઃશ્વાદમાં સંતરામ મંદિરમાં એક મોટો મનુ કરવામાં આવ્યો હતો. તે વખતે હું ત્યાં ગયો તે જોયું તો મોટા મોટા એલ. એલ. બી ને એમ. એ. યજ્ઞલાઓ પણ તેમાં સામેલ હતા અને કોણ જાણે કેટલાય મણુ ધી વડમાં જાળવામાં (હોમવામાં) આવ્યું હતું, એટલે કે ગાત્ર ઘીનો ઘાહોમ કરવામાં આવ્યો હતો. આવા નાહકના યતા ખર્ચના હુમાણ પાછળ ભણેલા કે કેળવાએલા કહેવાતા જે નાણાનો વ્યય કરે છે તેમને પણ કેળવવાની જરૂર છે.

સામાજિક વ્યવહારોમાં ગભા ઉપરાંત ખર્ચ કરવાં, જેવાં કે, લગ્ન, વરો વગેરે, તેમાં પણ જે સુધારો નહિ કરીએ તો આપણે સમાજ બાપના

આરમાના દેવાથી કદાપિ ઉચો આવવાનો નથી. ભણેલાઓ પણ આવા ખર્ચથી પાછા પડતા નથી. તેઓ બહાર સુધરેલા વિચારોની વાતો કરે છે પણ પોતાને ઘેર પ્રમંગ આવે છે ત્યારે જુદો કરે તે ખર્ચ એમ કહી છટકી જાય છે. આવી બાબતો માટે પણ મોટાંઓની કેળવણીની જરૂર છે.

બીજી અગત્યની બાબત અરૂપરૂપતાનિવારણની છે. જેમાં કેળવણી-લાઓ પણ હોય છે. બહારનું અજ્ઞાન આપણામાં બહુ છે. પરદેશીઓ હિંદમાં શા માટે આવ્યા, સાથે તેઓ શું લાવ્યા વગેરે બાબતોનો આપણે વિચાર કરતા નથી. પરદેશમાં જાનેલી વસ્તુ પછી તે ગમે તે રીતે તૈયાર કરવામાં આવી હોય તેને આપણે દોષારહિત યાજ્ઞમાં નૈવેદ્ય તરીકે ધરાવતાં વિચાર કરતા નથી. આવી બાબતોમાં બહારનું અજ્ઞાન દાખવા માટે એકલી શાળા કે શિક્ષકો કામ કરે તે નહિ ચાહે. આત્મ અજ્ઞાન દાખવા માટે પણ મોટાંઓને કેળવણીની જરૂર છે. હવે તેને માટે ક્યાં સાધનોની જરૂર છે તેનો આપણે વિચાર કરીએ:

(૧) પ્રથમ તો રાત્રીશાળાઓ મારફત અક્ષરજ્ઞાનનો ફેલાવો કરવો જોઈએ.

(૨) વળી વર્તમાનપત્રોદ્વારા તેનો ફેલાવો થઈ શકે.

(૩) વાચનાલય પણ આમાં મદદ રૂપ થઈ પડે.

(૪) સિનેમા, નાટકોદ્વારા પણ કાર્ય થઈ શકે.

અક્ષરજ્ઞાનના ફેલાવા માટે જે મત તો ન જ હોય. જે કે તેનો દુરુપયોગ થાય છે. જેવો કે દુકાનનાં પાટીઆ વાંચે, સાથે સાથે બિખત્ત કે ખરાબ લખાણ વાંચે, રેલવેના પાવખાનામાં ખરાબ લખે, ખરાબ કે આડે માર્ગે દોરવાની જાહેરખબરો વાંચે. આમ નહિ ચાહે. અક્ષરજ્ઞાનનો ઉપયોગ તેટલા માટે નહિ પણ તેમના વિચારો, લાવના કેળવવા માટે કરવો પડશે અને તે સાથે અક્ષરજ્ઞાન થવું જોઈએ. અક્ષરજ્ઞાનવાળાઓની વૃત્તિ ખરાબ થવાનું કારણ એ છે કે આપણાં વર્તમાનપત્રો, વાચનાલય, સિનેમા અને નાટકોનાં સાધનો અત્યારે હીન સ્થિતિમાં છે. વર્તમાનપત્રવાળાને કહીએ કે તમે ખરાબ જાહેરખબરો લેશો નહિ, તો તેઓ કહે છે કે ક્ષાઈ, અમારી તો ખરી કમાણી તેમાંજ છે. તે ન લઈએ તો અમારો ધંધો કે વ્યવહાર અટકી પડે. વળી વર્તમાનપત્રોનાં જોડણાં પાતા ભરેલાં હોય છે તેમાં આપણે વાંચીએ તો કાંઈ ઘેરીને ઉપાડી ગયો, તો કંઈ ટોર્ટોમા બગાડારના કેમો વગેરે પુખ્ત લખેલાં હોય છે. વર્તમાનપત્રો આવા લખાણથી ભરેલાં હોય છે. આવાં વર્તમાનપત્રો સમાજને ઉપયોગી નથી. તેનાં હવે માત્ર પૈસા કમાવાનો છે, નહિ કે કળવણીનો.

જે વર્તમાનપત્રો કેળવણીના ઉદ્દેશથી આવતાં હોય તેજ આપણને ઉપયોગી થઈ પડશે. વર્તમાનપત્રો કેટલીક વખત ગોટી ખજારોથી મહાન ઉલ્કાપાત જમાવે છે. હાખલા તરીકે, લડાઈના ગપગોળા, ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે વર્તમાનપત્રોનું સાધન અત્યારે દૂષિત સ્થિતિમાં છે. તેઓ લોકોપયોગી કાર્ય કરી શકતાં નથી.

નાટક અને સિનેમાનું પણ તેમજ છે. તેમના બોલો અરલીસ પ્રકારનાં ન હોય તો પ્રેક્ષકવર્ગની દૃષ્ટિ આગતી નથી. અત્યારે તેઓ આપણા દેશમાં કુકેળવણી આપવાનું મોટું સાધન થઈ પડ્યાં છે. કુસંસ્કારમાં તેણે મોટો ફાળો આપ્યો છે. સંસ્કારી મનાતા જનોમાં પણ સાચી સંસ્કારિતા નથી. તેનાં બીજ નાટક અને સિનેમામાં નખાયાં છે. છાપામાં ખરાબ સમાચારો હોય, ત્યારે સિનેમામાં હીન લાગણી પોષક પટ્ટો વધારે જોઈએ છીએ. મોટે આમાં પણ શુદ્ધિ થવાની જરૂર છે.

પુસ્તકોમાં પણ ગંદી નવલકથાઓ વધારે ખપે છે ત્યારે સાચાં પુસ્તકો અપતાં નથી. તેને માટે ઉચ્ચ અભિલાષીને સારા માણસોની જરૂર છે, લોકમતની જરૂર છે. સમાજનો લોકમત બંધાય અને ગંદું સાહિત્ય લેતાં શરમાય એવી નિયામક યોજનાની જરૂર છે. મારી દૃષ્ટિએ તો સાચા ને સંસ્કારી વ્યક્તિઓના સહવાસની લોકોને જરૂર છે. જે વ્યક્તિ સમાજને ઉચ્ચ માર્ગે વાળી શકે તે જો એકાદ ગામમાં જાય તો તે સમાજને તરત વાળી શકે. સહવાસથી કેળવણી સારી થાય છે.

ખરે કહીએ તો રેલવેનાં વ્યવહારનાં સાધનોથી લોકકેળવણી મુશ્કેલ થઈ પડી છે કેળવણી શહેરોમાં ભરાઈ ગઈ ને બિચારાં ગામડાં રહ્યાં. પ્રાચીન સમયમાં ત્યારે સાધુઓ જંગલોમાં જતા ત્યારે ગામડાંઓમાં ફરતા. સ્વાનુભવની વાતો કરતા, જ્ઞાન દેતા, ઉપદેશ દેતા ને આગળ વધતા. અત્યારે આ રેલવેના જમાનામાં ગામડાંમાં જઈને પૂછીએ કે અહીં કોઈ સારા માણસો આવે છે જાય છે ખરા કે? તો કહેશે કે તાલુકદાર, દારૂના પીઠાવાળો કે ધીરધાર કરનારાઓ ગામમાં આવે છે, ખીજું કોઈ નહિ. આમ રેલવેથી માણસો શહેરના માણસોના સહવાસમાં આવતા નથી. તેમજ ગામડાંની અવગણનાને અલાવે પણ તેમ થવા પામ્યું. વળી રેલવે પહેલાં ગામડાંમાં કયાકારો ને પુરાણીઓ ફરતા તે પણ આજે નથી. તેમની પાસેથી મળતું જ્ઞાન પણ ગ્રામ્યવાસીઓ સુમાવી બેઠા છે. જો કે હાલમાં આર્થિકમાણે તેમજ કેટલાક પ્રચારકો જવા લાગ્યાં છે, પરંતુ તેમનામાં પ્રચારકની દાદ વધારે છે. જ્ઞાનની નહિ, કેળવણીની નહિ. તેઓ કાં તો

મહાસલાના સલાસદ નોંધાવવા માટે કે કાં તો ધર્મ સમજાવવા માટે જાય, પણ ફક્ત પ્રચારક હેતુ પરજ લક્ષ આપે છે. કેળવણીકાર ને પ્રચારકમાં મોટો ભેદ છે તે તે ક્યાંથી જાણે ? કેળવણીનું મહત્ત્વ તે શી રીતે સમજે ? માટેજ શિક્ષકે કેળવણીકાર તરીકે ગામડાંમાં જવું જોઈએ. શુદ્ધ આચાર-વાળા માણસોએ ગામડાંમાં જવું જોઈએ.

લોકકેળવણીનો કાયદો. સાચા કેળવણીવાળા માણસો ગામડાંના માણસો સાથે લગશે ત્યારેજ ઉકેલાશે. જ્યારે તેવા શુદ્ધ જીવન ગાળનારા, સંસ્કાર-સંપન્ન ને શક્તિશાળી પુરુષો તેમની સાથે લગી જશે ત્યારેજ આપણામાં નવચેતન આવશે.

શ્રી. પ્રાણલાલ દી. દેસાઈનું ભાષણ.—આપણે ત્યાં હાલમાં જે કેળવણીની પ્રણાલિકા ચાલી રહી છે તે મુજબ ૩ થી ૫ વર્ષનાં બાળકો હાલમાં બાળગૃહોમાં અભ્યાસ કરે છે. ૧૨ થી ૧૭ વર્ષની વયનાં માધ્યમિક શાળામાં અભ્યાસ કરે છે અને ૧૬-૧૭ થી ૨૫ વર્ષના યુવકો યુનિવર્સિટીમાં અભ્યાસ કરે છે. આ રીતે કેળવણીએ વર્ગ ઉત્પન્ન થાય છે. સામાન્ય રીતે કહેવાય છે કે તે વર્ગ બહુ ધાંધલીઓ છે. તેમનો શોરબકોર, ધાંધલ વગેરે આપણી દૃષ્ટિએ બહુ પડે છે. તેથી કેટલાકને એવો ખ્યાલ આવતો હશે કે આ વર્ગની વસ્તી બહુ હશે. જો આપણે સમગ્ર દેશ સાથે આ કેળવણીએલા વર્ગની સરખામણી કરીએ તો જણાશે કે આવો વર્ગ ફક્ત નહિ જેવોજ છે. માત્ર હાલમાં હિંદમાં ૧૦૦ માંથી ૮ માણસોજ લખીવાંચી જાણે છે. જ્યારે ૯૨ ને લખતાં પાંચતાં આવડતું જ નથી. આજથી ૧૫ વર્ષ પર સોએ ૯૪ ને લખતાં પાંચતાં આવડતું ન હતું. આપણા દેશની વસ્તીનો ૯૦ ટકા ભાગ ગામડાંમાં વસે છે. જ્યારે ૧૦ ટકાજ માત્ર શહેરમાં વસે છે. ગામડાંના ૯૦ ટકાવાળા ભાગમાં જવલેજ યુનિવર્સિટીની દ્વિતી લીધેલા માણસો નજરે પડે છે. આ ધાંધલીઓ વર્ગ આપણી દૃષ્ટિએ પડે છે છતાં તેની સંખ્યા ઓછી છે. તેમના સંસ્કારો, આચારવિચારો, રીતરિવાજો, પહેરવેશ, ખોલી બધુંય બીનકેળવણીએલ વર્ગથી જુદું પડે છે. આપણા દેશમાં એકજ પ્રજાના સમૂહ વચ્ચે આવડું મોટું અંતર પડ્યું છે. તે કેમ પડ્યું છે તેની પાછળ મોટો ઇતિહાસ છે. ત્યાંસુધી કહેવાતા કેળવણીએલા અને બીનકેળવણીએલા વર્ગની વચ્ચેનું અંતર આપણે દૂર કરીશું નહિ ત્યાં-સુધી આપણી પ્રગતિ કે ઉત્કર્ષ થવાનો નથી. ઉત્કર્ષ સાધવા માટે આપણી પ્રવૃત્તિમાં તેમને આપણી સાથે લઈને ચાલવું પડશે.

હવે પ્રશ્ન એ થાય છે કે પહેલાં જાવો જીનકેળવાએલો વર્ગ હતો કે નહિ? તો અત્યારે જે અંતર છે તે ૧૦૦ વર્ષ પહેલાં ન હતું, કારણકે તે વખતમાં વિદ્વાન, સંસ્કારી લોકો એમ સમજતા હતા કે આપણે સંસ્કાર, વિદ્યા વગેરે ફેલાવવાં એ આપણો ધર્મ છે. આપણી પ્રજાના ધ્યેયમાં, સંસ્કારના આદર્શમાં મેટો ફેર હતો. અત્યારે જેમ યુનિવર્સિટીની કિચીઓ લઈ વિદ્યાવત જઈ આવી પૈસો પેદા કરીએ એવો આદર્શ છે તેવો તે વખતે ન હતો. તેમનો જીવનઆદર્શ ધર્મ હતો. તે સમજતા હતા કે આ સંસાર નાશવંત છે, ક્ષણભંગુર છે, માટે ખીજે ધ્યાન ન આપતાં મોક્ષ મેળવવા તૈયારીઓ કરવી એ આપણી પ્રજાનું પ્રાચીન લક્ષ્યનું હતું. તેને માટે પ્રયત્ન કરવા અનેક યોજનાઓ કરતા આપણી કથાઓ, હરિકથનો વગેરે આપણી પ્રાચીન સંસ્કૃતિના અવશેષરૂપે છે, આપણા સાધુઓ, ધર્મગુરુઓ જનમગાજને કથાદ્વારા જીવનઆદર્શ પહોંચાડતા. માટેજ દેવતાએલા ને જીનકેળવાએલા વચ્ચે અંતર રહેતું નહિ. ડોરીઓ પણ ભજન સાભળવા માટે આતુર રહેતી. હવે આપણે આદર્શ બદલાયો છે. મોક્ષની આપણને ખબર પડી નથી. અત્યારે જીવન આનંદમય કરવું એજ આપણો આદર્શ છે. આપણે પરાધીન છીએ. તેની સાંકળ તોડી સ્વાતંત્ર્ય પ્રાપ્ત કરવું છે. નિર્ધનતા ટાળી સંપત્તિ ને સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવી છે. આપણું ધર્માધપણું, ઘડેગ, વગેરે ટાળી બુદ્ધિશાળી બનવું છે, પ્રગતિશીલ થવું છે. એ આદર્શો જનસમૂહને સમજાવવા આપણે જે જ્ઞાન પ્રાપ્ત કર્યું છે તે અજ્ઞાન ગણતાઓને આપવું એ આપણો ધર્મ છે. હર દકા લોકો જે દેશમાં લખીવાંચી ન જાણે તે જીવનની સપાટી ઉપર શી રીતે આવે! વેપારરોજગારના હાયદા શી રીતે સમજી શકે! જાહેર આરોગ્ય, તંદુરસ્તી શી રીતે સમજી શકે! જે દેશમાં હર દકા લખીવાંચી જાણે નહિ તે દેશમાં જીવમી પડાણો, સત્તાધારીઓ વગેરે પીડે તેમાં શી નવાઈ! જે આપણે હચ્ચતા પ્રાપ્ત કરવી હોય તો આપણાં અજ્ઞાન ભાઈભાંડુઓને સાથે લઈ લેવા જોઈએ, પણ તે કેવી રીતે થઈ શકે?

અત્યારનો જગતનો પ્રજ્વલતાનો છે. વ્યક્તિ પાસેથી સત્તા જઈને સમૂહ પાસે આવતી જાય છે. સમાજના કહેવાતા વડાઓ પાસે ૫૦ વર્ષ પર જે સત્તા હતી તે સત્તા અત્યારે તેઓ ભોગવી શકતા નથી. રાજ-બંધારણમાં પણ આદર્શ તો એજ છે કે જે સત્તા રાજા ને અમલદારો ભોગવતા હતા તે સત્તા તેમને પ્રજાને આગવી પડી છે; માટેજ પ્રજાતંત્ર અસ્તિત્વમાં આવ્યું છે. મ્યુનિસિપાલિટીઓ, ધારાસભાઓ વગેરે પ્રજાના

પ્રતિનિધિઓની બનેલી છે. તેમને જે કામ કરવાનું છે તે તેઓ બરાબર રીતે કરે છે કે નહિ તે સુદૃષ્ટીમાં તેમને મત આપનારાઓ મોકલાવી આપે છે તેમણે જોવાનું છે. પ્રગ્નહિતનું કામ કરે છે કે સ્વાર્થ સાથે છે તે તેમણે જોવાનું છે. એ તેમની દરજ્જા છે. ગ્રામ્ય પંચાયતો, મ્યુનિસિપાલિટીઓ વગેરેનું કામકાજ જોવાનું કામ પ્રગ્નનું; પણ જ્યાં ૯૨ ટકા વસ્તી લખી વાંચી બસે નહિ ત્યાં આવું કાર્ય શી રીતે જોઈ શકાય ? તે લોકો ત્યાં શું કરે છે તે બસે, અગોચર માણસોને તેઓ મત ન આપે, એ બહુય કરવા માટે તેમને સાધનાં લેવાની જરૂર છે, માટેજ તેમને કેળવણી આપવાની જરૂર છે. આ જ્ઞાન તેમને કેવી રીતે આપવું ? જ્ઞાનપણમાં છોકરાં-ઓને જેટલું લખતાં વાંચતાં શીખવું જોઈ એ તેટલું ગામડાનાં બાળકો શીખતાં નથી. ફક્ત કે બાળકો ભણે છે. છોકરીઓ તો ૧૦ માથી માત્ર ૨ ભણે છે. આ બાળક ગાદે દરજ્જાવાળા કેળવણી અગત્યનો પ્રશ્ન છે. સાથે મોટી ઉંમરનાંની કેળવણીની પણ જરૂર છે. તેમને માટે રાષ્ટ્રીયશાળાઓ કાઢવી, તેમનાં મંડળો સ્થાપવાં, કલ્પો સ્થાપવી, અને પ્રગ્નહિતની પ્રવૃત્તિઓની તેમને સમજણ પાડવી. હવે તે કામ કરવાનું છે. મેગિકલેન્ડર્ન-દ્વારા કે સિનેમાદ્વારા તેમને લાગણી આપવાં જોઈએ તે આપવાનું કામ કોણ કરે ? આપણી કેળવણીમાં અંગ્રેજોને સંસ્કૃત દાખલ કરી આપણે જે બૂલ કરી છે. એક તો ગામડાં છોડી શહેરમાં વસવાની ને બીજી પરીક્ષાઓ પાસ કરી નોકરી માટે ફક્ત મારવાની. આશામય સુવકો આપારે લાણી રહ્યા પછી ૨૫-૩૦ રૂપિયા માટે ફક્ત મારે છે તે કરુણાજનક છે. દાકતરોને પણ ગામડાંમાં જઈને અજ્ઞાન લોકોને દવા આપવાનું ગમતું નથી, પણ રૂંદા પગારમાં શહેરમાં રહેવાનું તેમને વધારે ગમે છે. આમ યશો તો આપણી જે રિયલિટી છે તેથી પણ વધારે લાચર થશે. જો આપણે કેળવાએલા મલુરો, હરિજનો કે અજ્ઞાન ગણાતા વર્ગ સાથે જઈને વસીયું, તેમની સાથે લગ્નશું ને તેમની લાપામાં બોધ આપીશું તોજ તેમનું અજ્ઞાન દૂર થવાનું છે.

બાદ હરિપ્રસાદ ડોસ્તરે ચર્ચા કરતાં જણાવ્યું કે મોટાંઓની કેળવણીમાં હવે એવો સમય આવી લાગ્યો છે કે મોટી ઉંમરનાંની કેળવણીની દૃષ્ટિથી હવે વાચનમાળાનાં પુસ્તકો રચાવાં જોઈએ. હમણાં થોડા વખત પછી સાહિત્યપરિષદ લગવાની છે તેમને પણ હું વિનંતિ કરીશ કે તે મોટી ઉંમરનાંની કેળવણીના સાહિત્યના પ્રચારની ગોઠવણ કરે. મોટી ઉંમરનાંની કેળવણી માટે મેઘાણી જેવાની પસંદગી કરે અને તે એક ગામથી

ખીજે ગામ ફરતા રહે, ચાણું જમાવે ને આમ્મલાઈએને ફેળવવાનું કામ કરે, તો ઘણું કાર્ય થઈ શકે. એક વખત મેં એક ગામમાં જઈને પૂછ્યું કે અહીં આજકાલ શી પ્રવૃત્તિ ચાલે છે ? તો જવાબ મળ્યો કે હમણાં અહીં ઢાઢી આવ્યા છે, (ભાટ જેવા મુસલમાન લોકો), જે ભાગોએ વડલાને એતરે મુકામ રાખી આપણી રાસમાળા જેવાં વીરત્વનાં કાવ્યો લલકારે છે ને આપણા પૂર્વજોનો ખ્યાલ આપે છે. આવા લોકો કંઈ કંઈ સ્મરણ કરાવે છે, જેવી કે વાણીઆની ફજેતી. હાસ્યરસવાળું કોઈ કાવ્ય જ્યારે અભિનય સાથે તેઓ ગાઈ સંભળાવે છે ત્યારે તો મને એમ થાય છે કે સુરેન્દ્રનાથ ખેનરજી કરતાં પણ આ લોકો ગામડાંના લોકોની જિજ્ઞાસાવૃત્તિ ઉત્તેજિત કરી મૂકે છે. તેઓ ઐતિહાસિક વાર્તા કહે છે. યોગવાસિષ્ઠની કથા કહેનારા, મંદિરના ઝોટલે ગેસી માણુભટ્ટો-કથાવાર્તા કહેનારા, ગામડાંઓમાં ભવાઈ યાચ, ગરબા ગવાય, ચામ જેને આપણે અમલુ કહીએ છીએ તેવાઓને આવા લોકોએ આવી સંસ્કૃતિ આપી પોષ્યા છે. પણ હવે તે બધુંય નાશ પામ્યું છે, માટે ગામડાંના લોકોને ફેળવવાનું મુખ્ય કામ સાહિત્યપરિપદનું, સાહિત્યસભાનું ને શિક્ષકોનું છે. તેમણે આ લોકોને જ્ઞાન આપવાની જરૂર છે. નવું જ્ઞાન, શબ્દચરિત્રો, વિજ્ઞાનના પાઠો વગેરેનું જ્ઞાન આપવાની જરૂર હવે ગામડાંમાં જણાય છે.

મિ. સાકરલાલ દવેએ જણાવ્યું કે મોટાએને ફેળવણી આપવાના મંત્રણમાં નરહરિશાઈએ કહ્યું તે સત્ય છે. તેમણે જે વસ્તુઓ સંસ્કારને માટે મણુપી તેનો દુરુપયોગ થાય છે. પણ મને એક વિચાર થયો કે સંસ્કાર, સંસ્કૃતિ ને જ્ઞાન મારામાં કાયમ રહે ને જો હું નિરક્ષર હોઉં તો ? નિરક્ષર થવું એ મહા પાપ છે; લોકો નિરક્ષર રહે તે હીક નહિ. ભણેલાના સંસર્ગમાં આવી અને જો તેનો નોકર નિરક્ષર ને અભણ રહે તો તે હીક નહિ. નોકરીઓ ઉપર પણ ઘણા અભણ માણસો હોય છે. આપણને સમય નથી મળતો એમ કહેવું એ એક જ્ઞાતનું બહાનું છે. તેને શિક્ષિત બનાવવાનો આપણે નિશ્ચય કરીએ તો તેમ કરી શકીએ છીએ. તેના સંસ્કાર ફેળવવા તેની આંખો ઉઘાડીએ નહિ તો તે અનિષ્ટજ મણાય. દરેક માણસ જે બાર મહીનામાં એક બે માણસોને પણ ભણેલા કરવાનો પ્રયત્ન કરે તો તેમણે કંઈકે ફરજ બગાડી ગયાશે.

ત્યારબાદ બાળમંદિરનાં મુખ્ય શિક્ષિકા મણિબેને જણાવ્યું કે મનુષ્ય વધારે સંસ્કારીના સહવાસમાં રહેવાથી સુસંસ્કારી થઈ શકે. જે નિરક્ષર છે

તેને જે મુજબથી કે દુઃખ થાય છે તે દાખવાથી સમજી શકાય તેમ નથી. એ તો જેમને અનુભવ થાય તે જાણે. બાવનગરમાં અમને ફરજ પડી કે પાંચ ગામને દરેક માણસે જાણતાં કરવાં. અમે ગામડાંમાં જતાં અને અલણ લોકો તેમને જાણતાં આવડશે એવી જિજ્ઞાસાથી તૈયાર રહેતાં, ભીંતોને ઘોળીને તૈયાર રાખતાં (સાધનના અભાવે). અમે તેમની પાસેથી કામ લીધું ને થોડા વખતમાં તેઓ પાંચતાં જાણતાં શીખ્યાં. તેમનો આનંદ વધ્યો અને સ્ત્રીઓનો તો એટલો બધો આનંદ વધ્યો કે રોટલા દીપતાં કે બહાર જતાં કંકો મનમાં પાંચે ને આનંદ પામે. છતી આખે દેખતાં થયાં એમ તેમને લાગ્યું.

અલણ રહેવામાં શું દુઃખ છે તેની એક રમુજ વાત મેં જોએલી હતી. એક બાઈને તેનો ધણી રૂ. ૧૦૦૦) ની નોટ પોતાના પુત્રોથી ખાનગી આપીને ગુજરી ગયો. બાઈ તે નોટને ગજવામાં ઘાલી તેને સીવીને તેની તેજ ચોળી પહેરે ને જ્યાં જવું હોય ત્યાં જાય. તેના એક દીકરાને વહેમ ગયો ને તેણે ગજવું કાઢી તે નોટ કાઢી લીધી ને બદલામાં રૂ. ૧૦૦)ની નોટ મૂકી ગજવું સીવી લીધું. થોડા સમય પછી તે બાઈ તે નોટ પોતાના જમાઈને સાચવી રાખવા આપવા ગઈ ને કહ્યું કે રૂ. ૧૦૦૦)ની નોટ તમે હો ને સાચવી રાખજો. હું માથું ત્યારે આપજો. જમાઈએ નોટ જોઈ અને કહ્યું કે તે તો ૧૦૦)ની છે. આ બધું કેમ બનવા પામ્યું તેની ત્યારે બાઈને ખબર પડી ત્યારે તેને ખબર પડી કે અલણ રહેવામાં શું દુઃખ છે. માટે મોટાંઓને ફળવવા માટે જો દરેક બાઈ સાજના ફાળવ વખતમાં માણસોને જોગાં કરી ફક્ત અર્ધો કલાક પોતાના વખતનો ભોગ આપવાનો નિશ્ચય કરે તો તેમણે પોતાની કંઈક ફરજ અદા કરી ગણાશે.

પુસ્તકાલય

શ્રી. પ્રીતમરાય મજરાય દેસાઈનું વારપણ.—શ્રી નરહરિ-ભાઈના વિચારમૂલકે ભાવણ પછી મારે વધારે કહેવા પણું રહેતું નથી. ગુજરાતમાં પુસ્તકાલયની હીલચાલ જો શ્રીમંત સયાજીરાય મહારાજની કૃપાદષ્ટિ ન હોત તો ચાલ કે કેમ તે શંકા છે. અમદાવાદ જેવા શહેરમાં કહીએ તો એક પણ પુસ્તકાલય નથી. બેશક થોડાં ઘણાં છે પણ ગણતરીમાં લઈ શકાય તેવું એક પણ નથી. અમદાવાદ જેવા ધનાઢય શહેરની આ સ્થિતિ હોય તો પછી નાનાં ગામડાંની તો વાતજ શી કરવી! આપણાં કમનસીબે વડોદરાની સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરી જેવું એક પણ પુસ્તકાલય નથી, એથી કરીને ગુજરાતીઓ જ્ઞાનપ્રદેશમાં જતાં ચાટકે છે.

કોઈ પણ દેશમાં અભ્યાસી બધાં પુસ્તકો ખરીદી શકે, એમ બની શક્યું નથી. મોટી લાઇબ્રેરીઓએ એવી જરૂરિયાત પુરી કરી શકે છે. આજે મેં આશા રાખી હતી કે આપણા મેમરને આપણે વિનંતી કરીશું. અમદાવાદમાં એક મોટું પુસ્તકાલય તૈયાર થાય છે, તેમાં અમદાવાદ ને થોડું ખર્ચ કરીને લાઇબ્રેરીઅન ભણેલો રાખે તો મોટી કૃપા થાય. આ બાબતમાં મંદિરના પુત્રરી જેવું નહિ થાય એવી આશા છે. હું માનું છું કે વર્તમાનપત્રવાળા આ મંદેશો પહોંચાડશે. સાધારણ વિદ્યાભ્યાસંગીઓ માટે આવા પુસ્તકાલયની ખામ જરૂર છે ને નહીં છે. તે સિવાય જેઓ ચાર ચોપડીઓ ભણીને હિતરી બન્ય છે તેમને માટે દરતાં પુસ્તકાલયની ખામ જરૂર છે. હું તેની યોજના રજુ કરું છું.

અમદાવાદ જિલ્લાનાં ૯૦૦ માંથી ૩૦૦ ગામડામાં સ્કૂલો છે. ત્યાં આપણે કંઈક કરી શકીએ. બાકીના ૬૦૦ માટે તો કંઈક વિચાર કરવો પણ અશક્ય છે. એ જસો ગામો પૈકી ઘણાં તો એવાં છે કે ગામમાં એક પણ માણસ કાગળ વાંચી શકે એવી સ્થિતિ નથી. મેં એવાં કેટલાંએ ગામો નોંધ્યાં છે કે જ્યાં એક પણ માણસ અક્ષરજ્ઞાન લીધેલ ન હોય. ત્રણસો ગામડામાં શાળા છે. ત્યાં બાળવર્ગમાં ૧૦ છોકરા હોય છે. તેમાંથી દરેક એક આગળ જાય છે. તે પણ ઉપડાં ધોરણમાં જતાં હિતરી બન્ય છે. આવા ગામોમાં 'દરતા પુસ્તકાલય' ની યોજના હોય તો ઘણું સાફ કામ થાય. ગામ રા. ૧૦) આપે. દરેક ૧ પેટ્રી બે ગાસ રહે. છ પેટ્રીઓ અવારનવાર આવ્યા કરે પહેલે વર્ષે સંસ્થાને રા. ૬૦) જોડવા પડે. મને લાગે છે કે અમદાવાદ જિલ્લામાં વાર્ષિક રા. ૧૦) ભરે એવાં ગામો ૬૦થી વધારે નીકળે નહિ. રા. ૧૦) પણ નીકળવા મુશ્કેલ છે; પરંતુ કેટલાંક ગામોમાં સહકારી મંડળીઓ, શિક્ષકો વગેરે છે. તેઓ રા. ૧૦) મેળવી આપી શકે. અમદાવાદ જેવા શહેરમાંથી જો આ યોજના તૈયાર થાય તો તે સંસ્થાને પહેલે વર્ષે રા. ૬૦૦) અને બીજે વર્ષે રા. ૩૦૦) જોડવા પડે. આટલી નાની રકમથી આખા અમદાવાદ જિલ્લામાં આ પ્રગતિને આપક કરી શકાય છે. આ યોજનામાં પાંચ વર્ષનો અભ્યાસક્રમ ઘડવામાં આવે, તો પાંચ વર્ષમાં પુસ્તકાલય મારફતે આપણે આપવા માગીએ છીએ એવી બધી કેળવણી આપી શકાય.

કોઈ પણ કામમાં શરૂઆતમાં મુશ્કેલી તો રહેવાની જ, પરંતુ આ કામમાં જો પહેલે વર્ષે રા. ૭૦૦), બીજે વર્ષે રા. ૪૦૦) અને ત્રીજે વર્ષે રા. ૧૦૦) મળે તો આ યોજના ચાલી શકે.

જો આ યોજનામાં જરૂર પડે તો અદવાડીઆમાં બે ત્રણ કક્કાક

હું આપી શકીશ. ગામડાંના પૈસાની જવાબદારી હું ઉઠાવીશ. બાકી આપાં કામો માટે સ્વતંત્ર યોજના જોઈએ. ગુજરાત સાહિત્યસભા ધારે તો આ યોજના ઉપાડી શકે.

અમદાવાદ શહેરમાં પણ આ યોજના સારી રીતે ચાલી શકે. શરૂઆતના વર્ષમાં, રૂ. ૧૦૦૦), બીજો વર્ષે રૂ. ૫૦૦) અને ત્રીજો વર્ષે રૂ. ૨૦૦) માં આ યોજના કરી શકાય. આમાં બીજી મુશ્કેલી પુસ્તકની પસંદગીની છે. અમદાવાદની વણકરભાઈઓની દેખાણી માટે આવી પ્રવૃત્તિ માટે રૂ. ૩૦૦) મેં લીધા હતા. એક વિદ્વાન મિત્ર પાસે હું પુસ્તકની પસંદગી માટે ગયો. હૈયું જાળવા કરતાં હાથ જાળવા સારા એ ન્યાયે તે ભાઈની પસંદગી રીક ન લાગી અને મારેજ બધું કામ કરવું પડ્યું. પુસ્તકની પસંદગીમાં ફેરલાંક પુસ્તકો એક માર્ગે, તો ફેરલાંક અધરાં આવી જાય છે. આમાં પણ તેમ બન્યું. પૈસા, ચોપડીઓ બધું હતું, છતાં કાર્યદક્ષતાને અણાવે યોજના ભાંગી પડી.

સારખણી એમ જણાયું કે આવી પ્રવૃત્તિ માટે એકાદ કાર્યવાહક આવશ્યક હોવો જોઈએ. પુસ્તકની પસંદગી વખતે વ્યાપક દૃષ્ટિથી કામ કરીએ તો સાહિત્યની ઉણપ એકસા દૂર યાય. આત્મારે આપવા માટે જરૂરી જણાય એટલું સાહિત્ય આપણી પાસે છે, એમ મને લાગે છે. આ યોજના ફતેહમંદ થાય તેવી છે, છતાં ગુજરાત સાહિત્યસભા ઉપાડી ન શકે તો કંઈ નહિ, પરંતુ કોઈ ગામ આવી પ્રવૃત્તિ પોતાના ગામ પુરતી ઉપાડે અને આપણી પાસે પુસ્તકોની માદી માગે તો તે પણ આપણી પાસે તૈયાર નથી.

ગુજરાત સાહિત્યસભાના સભ્યો એક કમિટી નીમીને રૂ. ૨૦, ૪૦, ૬૦, ૧૦૦ ના સેટ નક્કી કરે તો જે ગામમાં જેટલા રૂ. થી પુસ્તકાલય શરૂ કરવું હોય તે આ માદી મુજબ શરૂ કરી શકે. બધી વખત ચોપડીઓ એવી હોય છે કે લાલને બદલે ઉલટું તુકસાન કરે; વાચક વહેમી બને અને ગ્રમમાં પડે.

સેન્ટ્રલ લાઇબ્રેરી એ તો તવંગર અને અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટીનો સમાજ છે. ગામ અને શહેર માટે કરતાં પુસ્તકાલયની યોજના ઉપાડી શકાય તેવી છે. તે પણ ન બની શકે તો પછી હેવટે એક માદી તૈયાર કરી આપવી અને આપણા ગુજરાતી સાહિત્યમાં જે જાતનાં પુસ્તકની ઉણપ હોય, તે જાતનાં પુસ્તકો લખાવવાં. ને ગામ બને તો પાંચ વર્ષે હોમ મ્યુનિસિટી જેટલો અબાસ જરૂર યાય.

શ્રી. હરિપ્રસાદ દેસાઈનું ભાષણ.—બહારના જ્ઞાન માટે અત્યાર-
મુખીમાં ઘણું કહેવાઈ ગયું છે. તેથી તેનો સહેજ ઉપસંહાર કરીશ.

જેમ અંગ્રેજી કેળવણી લેનાર અંગ્રેજી રીતભાત મુજબ જન સમાજ-
થી અતડો રહે છે, તેમ હાલની કેળવણી લેનાર પણ એવા અતડા
હશે એમ મને લાય છે. જો આગ લાલેલા માત્ર અતડા થાય તો બહાર-
ની કેળવણી મુશ્કેલ બને, છતી આંખે આંધળા અને છતે કાને બહેરા
થવા સખત આવે. અત્યારે પણ ગામનાં નિખાલસ માણસોને બહેલા
માણસો અનડા લાગે છે. તેઓ જરા પૈસા મળતાં સેકંડ ક્લાસમાં મુસા-
ફરી કરે છે. તેમાં તેમને વાતચીતનું કે દેશની સ્થિતિ જોવાનું કંઈજ
સાધન મળતું નથી. તેઓ ચોપડી ખરીદે તો ડિટેક્ટીવ નોવેલજન ખરીદે.
આવાં પુસ્તકો ક્રમ જિજ્ઞાસાવૃત્તિજ ઉશ્કેરે છે. તેનાથી કોઈ મુન્કા પક-
ડતાં શિખાતું નથી. તે તો ઉલટો અતડો થઈને આંખો ખગાડે છે. કોઈનાં
મુખદુઃખો સાલજતો નથી, અને જ્ઞાનની આપલેનો ખરેખરો પ્રસંગ ગુમાવે
છે. ખરું જ્યંત જ્ઞાન જે આવી રીતે મેળવવાનું હોય છે તેનાથી તે વંચિત
રહે છે. કવિતા, ઇતિહાસ, દેશદેશના પુસ્તકો વાંચ્યાં હોય તેમને લોકજીવન
માંથી ઘણું જાણવાનું મળે છે. આપણે તો ગામડાંમાં જઈએ તોપણ
આપણી સમાન કક્ષાવાળાં સાથેજ વાતો કરીએ છીએ, એ આપણું મિથ્યા-
ભિમાન છે.

વળી લેખક તરીકે આપણે જે એક જર્મન કવિની કૃતિનું ભાષાંતર કરીને
સ્વતંત્ર કૃતિનો ડોળ કરીએ છીએ, તેને બદલે આપણા લોકજીવનમાંથી પ્રેરણા
લઈને લખીએ તો સાહિત્ય જરૂર લોકજોગ્ય બને અને સમૃદ્ધ બને.

એક દિવસ રાતની દસની ગાડીમાં હું ભરત્ર્ય જતો હતો. ઘણા
માણસો સાથે હતા. કોઈ 'ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા' લઈને ગેટા, કોઈ પત્તાં
રમવામાં રોકાયા. બાકીના મુંડીઓ અને લાતાલાતીમાં રોકાયા. થોડે
દૂર મિત્રમણ્ડુરોનો સમુદાય બેઠો હતો. થોડી વારે મુખદુઃખની વાતોથી
પરવારી તેમણે ગીતની શરૂઆત કરી. તેની આરંભ લીટી મને યાદ છે:

તવસારી શે'ર મને, પીયારી પીયારી લાગે,

માઈ મન ખેસી જાઉં, ખેસી જાઉં થાય છે;

મીયાંગામ જીન મને અકાઈ અકાઈ લાગે,

માઈ મન નાસી જાઉં, નાસી જાઉં થાય રે.

રશિયાનો મુડીવાદ બધા વાંચે છે, પરંતુ આ ચાર લીટીમાં મુડી-
વાદ, ફેક્ટરીલાઈફ વગેરે સંબંધી કેટલું જાણવાનું મળે છે. માણસને વતન

કેટલું ખાઈ લાગે છે, અને ચંચલાદ કેટલો આળખામણ લાગે છે એ ઉપરની પંક્તિઓમાં બરાબર દર્શાવવામાં આવ્યું છે. બંહારનું જ્ઞાન ક્યાંથી લેવું જોઈએ, તેનો આ એક દાખલો આપ્યો છે.

રા. શા. જનુભાઈ બપોરે કેળવણીખાતાના અધિકારી હતા, ત્યારે મેં તેમને ભલામણ કરી હતી કે તમારા દરેક ગામના શિક્ષકો પાસેથી ગામડાનો અને તેમાં વસતી કોમેનો ઇતિહાસ મંગાવો. ગેઝેટીયર સિવાય અત્યારે હકીકત જાણવાનું કશુંજ સાધન નથી. ખરેખર ગામની હકીકતથી આપણે વાકેફ થઈએ તો ત્યાંના લોકજીવનથી અભયમ થઈએ. અત્યાર વર્ષનાં લગ્નો થાય છે. નાનપણમાં રોગનો બોગ બનીને કેટલાંએ બાળકો નાશ પામે છે. બીજી ધર જોગ ને મીયાં ઘોર જોગ એવાં પણ કેટલાંએ લગ્નો થાય છે. નાતોનો ત્રાસ, આખી જિંદગી રજે છતાં એકજ ભાઈ પરણી શકે. બીજાને તો કુંવારાજી રહેવું પડે. આવી હકીકત મંગાવવા મેં ભલામણ કરી હતી. તેમણે પ્રયત્ન કર્યો હશે, પરંતુ કાન્યા કે કેમ તેની ખબર નથી. અને આવેલા સર્વને હું વિનંતી કરું છું કે આ જાબતમાં તમારાથી બનતું બધું કરશો.

ભુવાલડી ગામમાં હું ગયો હતો. ત્યાં એક જોશી હતા. જ્ઞાતે રાયકવાળ બ્રાહ્મણ હતા. તેમનું ઘર મને ખતાવ્યું. તેમના બ્યોતિપની એટલી પ્રતિષ્ઠા હતી કે તે ઈડર મહારાજના સબજોશી બન્યા. મહારાજને કોઈએ વાત કરી કે જોશીનું છાપરે માથું તૂટી જાય તેટલું નીચું છે. મહારાજની કૃપા થઈ એ માળ તૈયાર થયા. પછી જોશીને જોવા મોકલ્યા, પરાણે ધકેલ્યા. જોશીએ ઠહું, માફ આપું જીવન નિષ્કાંચન ગયું છે. મારે આવા મકાનને શું કરું છું! બધાએ મહારાજને ઘણા સમજાવ્યા કે લક્ષ્મી ચાંદલો કરવા આવે છે ત્યારે શું કરવા મોં ધોવા જાઓ છો! મહારાજે જો હવે મકાન સારું બનાવવામાં આવશે તો ઈટ્ટી માથું ફેંડીને પ્રાણ તજવાની ધમકી આપી. રાયકવાળો આ ઇતિહાસ જાણે છે. વાંચવા જેટલોજ લોકજીવન જાણવામાં રસ ધરાવીએ તો આવું ઘણું જાણવાનું મળે છે.

ઉમરેડમાં હું ગયો. ત્યાં એક બ્રાહ્મણ હતો. તેની છળી પડાવી તેનું જીવન નવજીવનમાં છપાવ્યું. તે સવારમાં ઊઠી તળાવમાંથી દરેક જાડો પાણી પાતો હતો. એ રીતે તેમણે ઘણાં જાડો ઉગાડ્યાં હતાં. તેઓ કહેતા કે પૈસા ખર્ચાને ધર્મશાળા બંધાવું, ને પાછળ છોકરા કુપાત્ર થાય તો દરેક પૈસો, જે પૈસા લે. જાડ ઉગાડ્યાં હોય તો તેની છાયા નીચે ખેસવાનું કોઈ કંઈ લે નહિ. હું માનું છું કે બધાં તીર્થ કરતાં મહારાજનું જીવન અને આ જાડો વધારે સારા તીર્થસ્થાનો છે.

આપણે સંરક્ષિતતા દાવો કરીએ છીએ, પરંતુ આપણા દેશનાં પક્ષીઓનાં નામ પણ જાણતા નથી. હું બુલબુલને પણ ઓળખતો ન હતો. હિમાલયમાં તો લગભગ દરેક પક્ષીને ચિટ્ચિયાંજ કહે છે. આપણી પક્ષી-વિદ્યા લોપ થઈ છે. આપણે પરીક્ષા અને લાણતરમાંથી ઉચ્ચ આવીએ ત્યારે આ બધું જોઈએ ને ! નળકાદામાં હિમાલયનાં પક્ષીઓ આવે છે અને હિમાલયમાં નળકાદાનાં પક્ષીઓ જાય છે, આ વાત ફક્ત શિકારીઓ જ જાણે છે. શીમીઓના નામનું પક્ષી રંગ બદલે છે એમ આપણે વાંચીએ છીએ, પરંતુ આપણા દેશના કાચંડા રંગ બદલે છે, તે તરફ આપણું ધ્યાન જતું નથી. મારા એક એમ. એ. એલ. એલ. બી. મિત્ર કહેતા હતા કે છીકણી પ્રાણીજન્ય વસ્તુ છે.

હિંદમાં પતંગીયાં એટલાં વિવિધ રંગનાં થાય છે કે દુનિયામાં એટલા રંગના કયાંયે નહિ યતાં હોય. હું સર્જિસિંગ ગયો, ત્યાં એક માણસે જુદા જુદા રંગના પતંગીયાં એકઠા કર્યા હતાં. પતંગીયાં ૨૪ કલાકથી વધારે જીવતા નથી. આ સૃષ્ટિમાં એક પણ રંગ એવો નથી, કે જે પતંગીયાં ઉપર ન જણાય. પ્રભુએ સ્વિસ્વપદર્શનમાં શું બતાવ્યું હશે ! મેં આ પતંગીયાંનું પ્રદર્શન જોયું ત્યારે મને તેની કલ્પના આવી.

ફૂલો પણ અનેક જાતનાં થાય છે, પરંતુ આપણે તેને ઓળખવાની પરવા કરતા નથી. નીલગિરિના ઉડીના મેં ફૂલાનું પ્રદર્શન જોયું હતું. મેં મહીનામાં નાનાં વિદ્યાર્થીની માડીને મોટી ઉમ્મરના બધાં તેમાં લાગ લે છે. જુદા જુદા રંગના તેમજ મિશ્ર રંગનાં ફૂલોને તબુઓમાં, ખાંડવામાં, કુંડાઓમાં ગોઠવીને એવી સૃષ્ટિ સજી હતી કે તે વર્જ્યવર્ધી પણ સરખતી શકાય નહિ.

બર્કસન નામે એક ફ્રેન્ચ તરવેતા લખે છે કે "ઉંડામાં ઉડું અને સજીવ જ્ઞાન વિચારો એકઠા કરવાથી થતું નથી, પણ પ્રેમથી થાય છે." જીવ જીવથીજ આનંદ મેળવે છે.

છોકરાઓ માટેની વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા

ઉત્તર લાગ નંબર ૮૬૨૧

સને ૧૯૭૭ માં ચતારી છોકરાઓ માટેની વ. ફા. પરીક્ષા માટે નીચેના પાકો નક્કી કરવામાં આવ્યા છે:—

ગુજરાતી

પહેલો વિષય—ગુજરાતી—

મઘ—દેળવણીખાતાની સાતમી યોગી (મને ૧૯૭૫ની ચોથી આવૃત્તિ):—

પાઠો:—પહેલા ભાગમાંથી સઘળા ગદના પાઠો.

પદ—કેળવણીખાતાની સાતમી ચોપડી (સને ૧૯૩૫ની ચોથી આવૃત્તિ):—

પાઠો : ૩, ૭, ૧૨, ૨૪, ૨૮, ૪૦, ૪૪, ૫૧ અને ૫૩ (નવ પાઠ)

ઉર્દુ—ગુજરાતી

પહેલો વિષય—ઉર્દુ—

ગદ—કેળવણીખાતાની ઉર્દુ સાતમી ચોપડી (સને ૧૯૩૪ ની ૫ મી આવૃત્તિ):—

પાઠો : પહેલા ભાગમાંથી સઘળા ગદના પાઠો.

પદ—કેળવણીખાતાની ઉર્દુ સાતમી ચોપડી (સને ૧૯૨૪ ની ૫ મી આવૃત્તિ):—

પાઠો : ૬, ૧૦, ૧૬, ૨૩, ૨૯, ૩૨ અને ૩૫ (૭ પાઠ).

છઠ્ઠો વિષય—ગુજરાતી (ઐચ્છિક)—

કેળવણીખાતાની પાંચમી ચોપડી (સને ૧૯૩૫ની ચોથી આવૃત્તિ):—

પાઠો : ૨, ૩, ૬, ૮, ૧૬, ૨૧, ૨૮, ૩૩, ૩૫, ૩૬, ૪૦, ૪૧, ૪૨, ૪૩, ૪૭, ૪૯, ૫૦, ૫૧, ૫૨ અને ૫૫ (બધા મળી ૨૦ પાઠ).

ગુજરાતી—ઉર્દુ

પહેલો વિષય—ગુજરાતી—

ગદ—કેળવણીખાતાની સાતમી ચોપડી (સને ૧૯૩૫ની ચોથી આવૃત્તિ):—

પાઠો : ૧, ૪, ૫, ૬, ૮, ૯, ૧૦, ૧૧, ૧૩, ૧૫, ૧૭, ૧૮, ૨૧, ૨૩, ૨૫, ૨૭, ૨૯, ૩૦, ૩૧, ૩૩, ૩૪, ૩૫, ૩૭, ૩૮, ૩૯, ૪૧, ૪૨, ૪૩, ૪૫, ૪૬, ૪૭, ૪૯, ૫૦, ૫૨ અને ૫૪ (બધા મળી ૩૫ પાઠ).

પદ—કેળવણીખાતાની સાતમી ચોપડી (સને ૧૯૩૫ની ચોથી આવૃત્તિ):—

પાઠો : ૩, ૭, ૪૦, ૪૪ અને ૪૮ (૫ પાઠ).

છઠ્ઠો વિષય—ઉર્દુ—

ગદ—કેળવણીખાતાની ઉર્દુ સાતમી ચોપડી (સને ૧૯૩૪ ની ૫ મી આવૃત્તિ):—

પાઠો : ૧, ૭, ૧૫, ૧૮, ૧૯, ૨૧, ૨૨, ૨૪, ૨૫, ૩૦, ૩૧, ૩૩, ૩૬, ૩૮ અને ૩૯ (૧૫ પાઠ).

પદ—કેળવણીખાતાની ઉર્દુ સાતમી ચોપડી (સને ૧૯૩૪ ની ૫ મી આવૃત્તિ):—

પાઠો : ૧૦, ૧૩, ૧૬, ૨૯ અને ૩૨ (૫ પાઠ).

ઉ. ભા. ના. મે. એન્ડુ. ઇન્સ. { (અંગ્રેજીમાં સહી) ધી. જી. ઇ. શાસ્ત્રી
 હ. સાહેબની આદિસ, અમદાવાદ, એન્ડુ. ઇન્સ. ઉ. ભા.
 તા. ૨૩-૧૦-૧૯૩૫.

(ઉ. ભા ના. મે. એન્ડુ. ઇન્સ. સાહેબના તા. ૭-૧૧-૧૯૩૫ ના
 પત્ર નં. ૮૬૮૯ માં કરેલી મુચનાનુસાર.)

પાઠ્યપુસ્તક, ધનામ અને લાયકેરી માટે સરકારી ખાતા તરફથી મંજૂર થયેલાં પુસ્તકોની યાદી

પુસ્તકનું નામ	અન્ય કર્તા	પ્રગટ કર્તા (રોકાણ સહિત)	કિંમત રૂ. આ. પા.	શા માટે મંજૂરી આપવામાં આવી છે
૧ સંગીત પ્રવૈશિકા (પહેલી આવૃત્તિ) અને તકશા સહિત (સને ૧૯૩૪ ની આવૃત્તિ)	ગિ. એમ. એચ. મેહતા	ગનદરશમ હરિહરરાય મેહતા, વીલેર વીલા, સાતાકુલ	૦-૬-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલો અને ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશનોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૨ સંગીત દ્વિપિકા (પહેલી આવૃત્તિ) ડિહિસ્તાનો દ્વિપિકા (સચિત્ર) અને તકશા સહિત (સને ૧૯૩૪ ની આવૃત્તિ)	આર. ડી. એમ. દોશી	મેમ્બર ઓફ ડૉ. વિ. હાનબીરોડ, મુંબઈ	૦-૧૦-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૩ સરળ દ્વિપિકામાળા-ગણકો ૧ અને ૨ બુકો (સને ૧૯૩૫ ની આવૃત્તિ)	ગિ. ડી. એમ. દોશી	મેમ્બર મંગળદાસ એન્ડ સન્સ, સુરત	૦-૪-૦	"
૪ ગણકો ગુજરાત-ગુજરાતની કૃતિલક્ષિકા વાંચો (સને ૧૯૩૫ ની આવૃત્તિ)	ગિ. વી. એ. કુલમુતીઆ અને ગિ. પી. પી. હકર	ગિ. પી. પી. હકર ધી જનરલ રાજાકુલે, ૧૧૮ મિન્સેસ રીટ, મુંબઈ	૦-૪-૦	"
૫ ગણકો ગુજરાત-ગુજરાતની કૃતિલક્ષિકા વાંચો (સને ૧૯૩૫ ની આવૃત્તિ)	ગિ. કે. પી. મેહતા અને ગિ. એસ. ડી. દવે	ગિ. ઉશ્વરદાસ મગનલાલ શાહ સુરત	૦-૮-૦	"
૬ ગણકો ગુજરાત-ગુજરાતની કૃતિલક્ષિકા વાંચો (સને ૧૯૩૫ ની આવૃત્તિ)	ગિ. એ. આર. નેગલેર અને ગિ. કે. શેદ	મેમ્બર કરસનદાસ નારાયણદાસ એન્ડ સન્સ, નાણાવટ, સુરત	૦-૬-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૭ ગણકો ગુજરાત-ગુજરાતની કૃતિલક્ષિકા વાંચો (સને ૧૯૩૫ ની આવૃત્તિ)	ગિ. આર. એમ. સામ-પુરા	ગિ. આર. એમ. સામ-પુરા, રોશનરોડ, સિલ્હાર	૦-૮-૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.

૯. અમરાપીયાં (સને ૧૯૩૫ની પહેલી ત્રિ. પી. આર. એલતામિ. ફિરોજશાહ આર. એલતા. ૧૪ કાનક પારસી પ્રાણી, કર્ણવી				૦-૮-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં ટિચર્સ લાયબ્રેરી માટે અને માધ્યમિક સ્કૂલો અને ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશનોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયબ્રેરી માટે.
૧૦. અનપતિ સિવાજી ચંદ્રિય (સને ૧૯૩૪ ની પહેલી આવૃત્તિ)	વી. એસ. મુકાદમગિ. વાગન સીતારામ મુકાદમ, ગોધરા			૫-૮-૦	પ્રાથમિક માધ્યાગક સ્કૂલો અને ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશનોમાં ટિચર્સ લાયબ્રેરી માટે.
૧૧. થાકાંક રસદર્શનો સાહિત્ય અને ગિ. કે. એમ. મુન્શી ગિ. જીવજીવાલ અગરશી મેલતા, પીરગણા રોડ, અમદાવાદ				૨-૮-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલો અને ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશનોમાં ટિચર્સ લાયબ્રેરી માટે.
૧૨. નરસિંહ ભક્ત દરિયા (સને ૧૯૩૩ ની પહેલી આવૃત્તિ)				૧-૮-૦	"
૧૩. વાળપોલી (અને ૧૯૩૫ ની આવૃત્તિ)	મિ. એમ. જે. ગન્જરગિ. મગનલાલ ગન્જર, સગરામપુરા, સુરત			૦-૪-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલો અને ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશનોમાં ટિચર્સ લાયબ્રેરી માટે.
૧૪. ત્રિવકાગ પુસ્તક ૧ (સને ૧૯૩૫ની પહેલી આવૃત્તિ)	એમ સી. ત્રવાડી ગિ. મગનલાલ સી ત્રવાડી હેડમાસ્ટર, મ્યુનિસિપલ સ્કૂલ, સાહુપુર			૦-૩-૬	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં ટિચર્સ લાયબ્રેરી માટે.
૧૫. " પુસ્તક ૨ " (સને ૧૯૩૪ ની પહેલી આવૃત્તિ)	મિ. જે. એન. પ્રભાકરએસર્સ એન. એમ. દક્ષર એન્ડ્રોસ, મિન્સેસ રફીટ, ગોવિંદ-જિલ્લા, મુંબઈ નં. ૨			૦-૪-૦	સાહકરીઓની પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્કૂલો અને સ્ત્રીઓની ટ્રેનિંગ

૧૭ એકાદશી (સને પહેલી આવૃત્તિ)	૧૯૩૫ ની સરોજની મેહતા	શ્રી સાહિત્યમંદિર, સુરત	૦-૧૦-૦	ઇન્સ્ટિટ્યુશનોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયકેરી માટે. હાકરીઓની પ્રાયશ્ચિદ્ધ રહેણા અને સ્ત્રીઓની ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશનોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયકેરી માટે.
૧૮ ગાંડીય સાહિત્ય વાટિકા પુષ્પ ફાળું ગુલાબ (સને ૧૯૩૫ ની બીજી આવૃત્તિ)	એસેકેઝાંડર હુમસ	ગાંડીય સાહિત્ય મંદિર, સુરત	૧-૦-૦	માધ્યમિક શિક્ષણમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયકેરી માટે.
૧૯ "	પુષ્પ રહે-ભૂતના લડકાં બિ. ડી. કે. મેહતા	"	૧-૧૨-૦	"
૨૦ "	વગેરે (સને ૧૯૩૨ની પહેલી આવૃત્તિ)	"	૧-૮-૦	"
૨૧ "	પુષ્પ રજ-વિષ વક્ષ (સને ૧૯૩૧ ની પહેલી આવૃત્તિ)	શ્રી સાહિત્ય મંદિર, સુરત	૧-૧૨-૦	"
૨૨ "	રજાંડનો ભેદ ભાગ ૪ પૂર્વોચ્ચ આરાધના (સને ૧૯૩૪ની પહેલી આવૃત્તિ)	"	૧-૧૨-૦	"
૨૩ "	ઉત્તરાર્ધ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આવૃત્તિ)	"	૧-૧૨-૦	"
૨૪ "	ભાગ ૩ ભોતની મુસાફરી (પહેલી આવૃત્તિ)	શ્રી સાહિત્યમંદિર, સુરત	૧-૦-૦	"

૨૪ ગોંડીય સાદિય વાટિકા પુષ્પ ૩૧ મિ. હરિપ્રસાદ વ્યાસ તારય અરણ્ય (સને ૧૯૩૩ ની પહેલી આવૃત્તિ)	ગોંડીય સાદિયમંદિર, સુરત	૧-૮-૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્કૂલોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયજેરી માટે.
૨૫ " પુષ્પ-દરમકલાપ		૧-૮-૦	"
૨૬ ઓલકિત પ્રેયમાળા ૧૫૦-ગાય કટેલી (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આવૃત્તિ)	શ્રી સાદિયમંદિર, સુરત	૦-૧-૨-૦	"
૨૭ કંપનની મૂર્તિઓ (સને ૧૯૩૩ મિ. ની પહેલી આવૃત્તિ)	મિ. જ્યલ્લુલાલ અગરશી મેહતા, પીરગણા રોડ, અમદાવાદ	૧-૮-૦	"
૨૮ નાગમતી (સને ૧૯૩૪ ની પહેલી મિ. આવૃત્તિ)	"	૧-૦-૦	"
૨૯ હૃદયપદ્મ	શ્રી જનરલ લુકડેજો, પ્રિન્સોસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ ૨.	૨-૮-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલ અને ટ્રેનિંગ પ્રિન્સિપલ્સને માટે વિદ્યાર્થીઓની લાયજેરી માટે.
૩૦ મારી નોંધપોષી (સને ૧૯૩૩ ની મિ. જી. એચ. દલ પહેલી આવૃત્તિ)	"	૧-૮-૦	"
૩૧ હુદકારો (સને ૧૯૩૪ ની પહેલી મિ. શ્રીમીનસિંહ ચાવડા આવૃત્તિ)	"	૧-૪-૦	"
૩૨ પ્રેમચંદ્રની વાતો (સને ૧૯૩૨ મિ. પ્રેમચંદ્ર ની પહેલી આવૃત્તિ)	"	૧-૮-૦	"
૩૩ સુતપુત્ર કર્ણ (સને ૧૯૩૩ ની મિ. નાનાભાઈ ત્રીજી આવૃત્તિ)	શ્રી દદિયાભૂતિ પ્રકાશન મંદિર, ભાવનગર	૦-૩-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં વિદ્યાર્થી- ઓની લાયજેરી માટે.

૩૪) પાનાના (સને ૧૯૭૯ માં ગાંધી આદિત્ય મંદિર, ચુરલ	૦-૪-૦૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયકાતેરી માટે.
૩૫) કુચીમન	૦-૩-૦૦	
૩૬) બીમડેન	૦-૪-૦૦	
૩૭) ચાલુન (સને ૧૯૭૨ ની બીજી આદિત્ય	૦-૭-૦૦	
૩૮) ચુધિદિ	૦-૪-૦૦	
૩૯) કુંતી ગાંધારી (સને ૧૯૭૧ ની બીજી આદિત્ય	૦-૫-૦૦	
૪૦) દોષા. ચાચાયામા	૦-૫-૦૦	
૪૧) દોષા. (સને ૧૯૭૨ ની પહેલી આદિત્ય	૦-૬-૦૦	
૪૨) લોખ (સને ૧૯૭૩ ની બીજી આદિત્ય	૦-૪-૦૦	
૪૩) મેનરાઈ	૦-૨-૦૦	
૪૪) મહાલારત્ર કયા (સને ૧૯૭૨ ની પહેલી આદિત્ય	૧-૦-૦૦	
	(સામગ્રી પુરું)	
	૧-૪-૦૦	
	(લિંગગ્રાન પુરું)	
	૦-૧-૦૦	
૪૫) આદા ભગ્નીએ ભાગ ૨ (સને ૧૯૭૪ ની પહેલી આદિત્ય	૦-૬-૦૦	
૪૬) ભાગ ૩	૦-૧૨-૦૦	
૪૭) ભાગ ૪ (સને ૧૯૭૫ ની પહેલી આદિત્ય	૦-૬-૦૦	
૪૮) ભાગ ૫	૦-૬-૦૦	

૪૯	"	ભાગ ૬	"	મિ. આળદૃષ્ટુ જોશી	"	૦-૮-૦	"
૫૦	ગમતીકા	(સને ૧૯૩૪ ની પહેલી આવૃત્તિ)	મિ. આળદૃષ્ટુ જોશી અને હસમુખ પંડિત	"	"	૦-૪-૦	"
૫૧	વિદ્યાનિકા	"	મિ. આળદૃષ્ટુ જોશી	"	"	૦-૩-૦	"
૫૨	ફળકથા ભાગ ૧	(સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આવૃત્તિ)	મિ. આર. વી. દલાલ	"	"	૦-૪-૦	"
૫૩	"	ભાગ ૨	"	"	"	૦-૩-૦	"
૫૪	ગોરીલાનો ગ્રેમ	"	મિ. દીનુભાઈ જોશી	"	"	૦-૮-૦	"
૫૫	સાચીની શિખામણ	"	"	શ્રી સાહિત્ય મંદિર, સુરત	"	૦-૧-૦	"
૫૬	કોપમધનું આચાર	"	મિ. આર. કે. શસ્ત્રી	"	"	૦-૧-૦	"
૫૭	શિવાજીની બા	"	"	"	"	૦-૧-૦	"
૫૮	આપણા દેશના મહાન સ્ત્રીપુરુષોની દિવાળી	માઈ રોકોડ	"	મિ. કૃશવ બી. બાજી ધાવજે, મુંબઈ	"	૦-૪-૦	"
૫૯	ઐતિહાસિક વાતો (સને ૧૯૩૪ ની ત્રીજી આવૃત્તિ)	"	"	"	"	"	"
૬૦	વિમાનની વાતો (પહેલી આવૃત્તિ)	મિ. કે. એલ. શાહ	"	સરસ્વતી પ્રકાશન મંદિર, ભાવનગર	"	૦-૧-૦	"
૬૧	આલું કેમ	"	"	"	"	૦-૨-૦	"
૬૨	પવન પાણી	"	"	"	"	૦-૧-૦	"
૬૩	તમેલાં	(સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આવૃત્તિ)	મિ. આર. એન. શાહ અને મી. આશોક વડોદરા	"	"	૦-૩-૦	"
૬૪	ચીની વાતો	"	"	"	"	૦-૨-૬	"
૬૫	શા માટે	"	"	"	"	૦-૩-૦	"
૬૬	કેસુડાં	"	"	"	"	૦-૩-૦	"
૬૭	મહારાષ્ટ્રનો મહારથી	"	"	"	"	૦-૪-૦	"

દ્ર. કા. સને ૧૯૩૫ એપ્રિલમાં લેવાએલી વા. પરીક્ષામાં પાસ થએલા ઉ.વાદી ૧૦૩

ત્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજમાં સને ૧૯૩૫ ના એપ્રિલ માસમાં લેવાએલી
વાર્ષિક પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થએલા વિદ્યાર્થીઓ

પહેલું વર્ષ

નામ	ટકા માર્ક	નામ	ટકા માર્ક
૧. નરસિંહલાલ છગનલાલ દેસાઈ	૬૬-૧	૩૨. હરિપાશંકર બાપુજી દવે	૫૨-૩
૨. શીવસિંગ હદાનજી મહીડા	૬૩-૯	૩૩. હોશંગભાઈ ખંડુભાઈ નાયક	૫૨-૧
૩. હોશંગલાલ ગગનલાલ પટેલ	૬૩-૫	૩૪. સોમાલાલ મણીરાગ પંડ્યા	૫૧-૮
૪. ભોગીલાલ ગંગજી ભટ્ટ	૬૨-૦	૩૫. ગુમાનસિંહ મોપાળસિંહ ચૌ.	૫૧-૭
૫. સોમચંદ નરસિંહદાસ પરમાર	૬૧-૦	૩૬. સોમનાથ દરગોવિંદ ઉપાધ્યાય	૫૧-૨
૬. ત્રિગલાઈ કુબેરદાસ ગદવી	૬૦-૯	૩૭. કાલીત મીડાભાઈ મકવાણા	૫૦-૯
૭. જયસિંહ ખેચરસિંહ બારડ	૫૯-૫	૩૮. શંકરલાલ જેઠાલાલ શર્મા	૫૦-૯
૮. મિલસિંહ મધુસિંહ પરમાર	૫૯-૪	૩૯. મનલાલ ડાહ્યાભાઈ નાયક	૫૦-૭
૯. છીખાભાઈ દેવાભાઈ પટેલ	૫૯-૩	૪૦. લક્ષ્મીશંકર જેઠાનંદ ધોળ	૫૦-૫
૧૦. આવા લખુ પટેલ	૫૯-૧	૪૧. હાહીમ જીવામીઆં મલેક	૫૦-૩
૧૧. કંઠલાલ નાનાલાલ દવે	૫૮-૦	૪૨. મનાસેહ હીરાલાલ પટેલ	૪૯-૮
૧૨. જયજીલાલ હોંગતલાલ ભટ્ટ	૫૮-૦	૪૩. અમૃતલાલ વેણીરાગ પંડ્યા	૪૯-૫
૧૩. જીહોડાભાઈ દ્વારકાદાસ પટેલ	૫૭-૫	૪૪. પુરુષોત્તમ નાગરદાસ પરીખ	૪૯-૪
૧૪. સોમાભાઈ મોતીભાઈ પટેલ	૫૭-૨	૪૫. અખાલાલ નારજીભાઈ પટેલ	૪૯-૪
૧૫. મણીશંકર કુબેરજી કાસરી	૫૬-૫	૪૬. લખાભાઈ રામભાઈ પટેલ	૪૯-૩
૧૬. પુરુષોત્તમ નાયજી ભાડીયા	૫૫-૪	૪૭. ખંડુભાઈ ભુલાભાઈ નાયક	૪૯-૧
૧૭. જાલભાઈ નારજી પટેલ	૫૪-૯	૪૮. તંબકલાલ વાસુદેવ ભટ્ટ	૪૯-૦
૧૮. રામભાઈ મહીજીભાઈ પટેલ	૫૪-૯	૪૯. ચીમનલાલ જેઠાલાલ શાહ	૪૯-૦
૧૯. મોહનલાલ અંબાગમ પારેખ	૫૪-૮	૫૦. પ્રદહાદલાલ મોહનભાઈ પટેલ	૪૭-૪
૨૦. દેવાભાઈ મોપાળજી પટેલ	૫૪-૫	૫૧. દામોદર સાંઢેજીવર જેથી	૪૭-૩
૨૧. નેમદ કુરમદ દડીવાળા	૫૪-૪	૫૨. ખોડાજીભી બીખાભાઈ વાળેદ	૪૬-૯
૨૨. જયજીવન આવજીભાઈ પટેલ	૫૪-૪	૫૩. જેઠાલાલ જેઠામલાઈ શીરગ	૪૬-૫
૨૩. હીરાલાલ ધનજીભાઈ સોલંકી	૫૪-૦	૫૪. ધુળાભાઈ રાવજીભાઈ પરમાર	૪૫-૫
૨૪. અંબાલાલ મણપતરામ ભટ્ટ	૫૩-૮	૫૫. મણીલાલ પુંડરાગ પંડ્યા	૪૫-૨
૨૫. હીરભાઈ મુનાભાઈ પટેલ	૫૩-૭	૫૬. જીહોડાજી ભીમભાઈ નાયક	૪૪-૯
૨૬. કરજીશંકર મોહનલાલ ઉપાધ્યાય	૫૩-૫	૫૭. શાંતિલાલ મુકેશનંદ દંતાળીયા	૪૧-૪
૨૭. રાવજી આવજી મોડીયા	૫૩-૩	અહારથી બેઠેલા વિદ્યાર્થીઓ	
૨૮. મનલાલ પ્રાણજીવન રાવજી	૫૩-૦		
૨૯. જયવાનજી જગનજી દેસાઈ	૫૩-૦	૫૮. નરસિંહજી કેશવલાલ ત્રિવેદી	૫૩-૪
૩૦. ખંડુભાઈ ભીખાભાઈ નાયક	૫૨-૭	૫૯. હરિભાઈ મીડાભાઈ મકવાણા	૪૫-૭
૩૧. મોવિંદજી લલુભાઈ દેસાઈ	૫૨-૫	૬૦. ત્રિવિયમ સોમચંદ ગામડીયા	૪૪-૧

૧૧ પુનરોત્તમ ભલાશંકર દવે
૧૨ જોસદ મહીજી મકવાણુ

૪૪૦૦

૪૩૦૩

વૉકેશનલ ટ્રેનિંગ સ્કૂલ,
અંદેલેશ્વર.

૧ હોરલાલ મુળજીભાઈ સોની ૬૭૦૩
૨ આશીર્વાદ યુસફ સોલંકી ૬૧૦૩
૩ કેશવલાલ જનનભાઈ ગામેતી ૫૭૦૬
૪ આશીર્વાદ ચૌમસ ક્રિશ્ચિયન ૫૪૦૮
૫ સીમોન શીવલાલ રહોડ ૫૩૦૨
૬ ગંગનન શીવશંકર પંડ્યા ૫૩૦૦
૭ સુદરલાલ મુળશંકર પંડ્યા ૫૨૦૧
૮ પોલ જીવજીરાવ જોસલે ૫૧૦૭
૯ મગનલાલ કઠણાશંકર પંડ્યા ૪૯૦૫
૧૦ અથાતા ઉકડ પટેલ ૪૯૦૪
૧૧ રેડીફ મુળજી પરમાર ૪૭૦૬
૧૨ નીચા શંકરજી પટેલ ૪૬૦૩

બહારથી બેઠલા
વિદ્યાર્થીઓ

૧ ગેવિડ વિશ્રામ સોલંકી ૫૪૦૨

પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ
બીજી વર્ષ

૭૧ હિમીઆશંકર મણીશંકર ૬૫૦૬
જોષાદર
૨ મોહમ્મદમીયાં જનુમીયાંશેખ ૫૮૦૬
૩ પ્રાણલાલ રણછોડલાલ ભટ્ટ ૫૮૦૪
૪ નિમજીભાઈ સેઠાભાઈ પટેલ ૫૮૦૩
૫ મહમ્મદલાલ કાસમભાઈ ૫૭૦૪
બલસારી
૬ પુનમલાલ રણછોડલાલ ભટ્ટ ૫૬૦૪
૭ શંકરલાલ મોતીલાલ જોષી ૫૬૦૦
૮ મગનલાલ કૃષ્ણલાલ ત્રિવેદી ૫૩૦૮
૯ ગેમલસિંહ ધુળાભાઈ પઢીયાર ૫૩૦૩
૧૦ નંદશંકર પ્રાણશંકર જોષી ૫૨૦૫
૧૧ નાયન ઉકરભાઈ મહીરા ૫૧૦૭
૧૨ મોતીભાઈ પુનમભાઈ પટેલ ૫૧૦૫
૧૩ સદગુણ રતનજી સોલંકી ૫૦૦૪
૧૪ માણેકલાલ ગીરધરલાલ ગોર ૪૯૦૬

બહારથી બેઠલા
વિદ્યાર્થીઓ

૧ પાઠ્યાભાઈ ધરજીભાઈ પટેલ ૫૭૦૧

૧૬ હરિભાઈ ટાળાભાઈ દર્દરકા ૪૮૦૨

ઉ. ભા. ના. મે. એન્યુ. ઇન્સ.
સાહેબની એડ્વિસ.

અમદાવાદ (સહી) બી. જી. જી.
શાસ્ત્રી એન્યુ. ઇન્સ.
તા. ૧૪-૧૦-૩૫ ઉ. ભા.

ઉદ્દે ટ્રેનિંગ સ્કૂલ,
અમદાવાદમાં સને ૧૯૩૫
ના એપ્રિલ માર્ચમાં લેવા-
૧ એલી વાપિંદ પરીક્ષામાં
૨ ઉત્તીર્ણ થયેલા વિદ્યાર્થીઓ
પહેલું વર્ષ

૩ શેખ હિમર હમીદા જલગાઓદર ૬૪૦૧

મોહમ્મદ ઇસ્માઈલ મોહમ્મદ ૬૧૦૩

૪ યુમુફ આફીર ૬૦૦૩

મોહમ્મદશાક અબ્દુલગદરમુલા ૬૦૦૩

૫ અબ્દુરરહીમ અબ્દુરહેમાનશેખ ૫૯૦૩

૬ ઇસ્માઈલ મોહમ્મદભાઈ પટેલ ૫૯૦૦

ગુલામ મોહમ્મદ અબ્દુરરઝાક ૫૮૦૮

૭ મોહમ્મદનીફ મોહમ્મદઅશીર ૫૭૦૮

૮ શેખ ૫૬૦૮

૯ અમુજી ઇસ્માઈલ પટેલ ૫૬૦૭

અબ્દુલમીયાં મોહમ્મદમીયાં ૫૬૦૭

૧૦ સૈયદ ૫૫૦૬

મોહમ્મદનીફ લાલ મોહમ્મદશેખ ૫૫૦૬

૧૧ અબ્દુલકાદર બહરભાઈ વોહરા ૫૫૦૩

૧૨ બરસત હુસેઇનમીયાંસાહેબ ૫૪૦૬

સૈયદ ૫૪૦૩

૧૩ હસનઅલી અલીમીયાં સૈયદ ૫૩૦૬

૧૪ મુરતુદ્દામીયાં મેહમુદમીયાં ૫૩૦૬

કાદરી ૫૩૦૩

૧૫ ઇઆદીમ મુસાભાઈ ચોપડા ૫૨૦૭

૧૬ ઇસ્માઈલ યુસુફભાઈ પટેલ ૫૨૦૭

૧૭ મોહમ્મદ અબ્દુરરહેમાન શેખ ૫૨૦૭

૧૮ ગુલામનબી રામસુદ્દીન કાઝી ૫૨૦૨

૧૯ મુલેમાન અલીભાઈ પટેલ	૫૨-૨	૩ માણેક એમ્મીવલાલ	૫૪-૯
૨૦ હુસેઈનખાન દલીલખાન પટેલ	૫૧-૯	૪ શાંતા ધરચંદ	૫૪-૬
૨૧ અબ્દુલઅઝીઝ અબ્દુરરહીમ શેખ	૫૧-૬	૫ મોતી ગંગાભાઈ	૫૩-૨
૨૨ શેખવઝીર શેખચંદ શેખ	૫૧-૫	૬ શાંતા પોપટલાલ	૫૨-૨
૨૩ મોહમદમીયાં હુસેઈનમીયાં શેખ	૫૧-૦	૭ ખોલીના નાયાલાલ	૫૧-૮
૨૪ શાહખુદીન અમીરહીન અબ્બારી	૪૮-૯	૮ વસંત લાલચંકર	૫૧-૭
૨૫ અબ્દુરરહીમ સમુલાઈ શેખ	૪૮-૪	૯ ભગવતી હીરાલાલ	૫૧-૧
૨૬ જાપુસાહેબ હમામસાહેબ મોમીન	૪૮-૩	૧૦ અવિતા કેશવલાલ	૫૧-૧
૨૭ અલીભાઈ મોહમદલાઈ પટેલ	૪૮-૩	૧૧ કુમેરાઈન માર્ટીન	૫૦-૯
૨૮ નુરમોહમદ અબ્બાસલાઈ દસમાની	૪૬-૨	૧૨ જમના ગોવિંદજી	૪૮-૬
૨૯ અલીમીયાં હમુમીયાં ડાઠરી	૪૫-૦	૧૩ કાશી આત્મારામ	૪૮-૩
બહારથી બેઠેલા વિદ્યાર્થીઓ		૧૪ પાવતી દરગોવંદ	૪૮-૭
૩૦ મોહમદમુલ્લાહીમ મકમુલ શેખ	૫૨-૭	૧૫ ચંચળ બીરધરાલાલ	૪૬-૮
૩૧ હુસેઈનભાઈ હિમરભાઈ પાટડીયા	૫૧-૩	૧૬ લીના લાણુભાઈ	(૧૯૩૪) ૪૬-૮
૩૨ મોહમદ મુલેમાન જમાલુદીન શેખ	૫૦-૬	૧૭ કમળા બક્ષાભાઈ	(૧૯૩૪) ૪૬-૨
ઉ. લા. ના. મે. એલ્યુ. ઇન્સ. સાહેબની ઓફીસ.		મેરીટાઉન મેમોરિઅલ ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વિમેન, ખોરસંદ	
(સહી) બી. જે. જી. સાસ્ત્રી		૧ રૂચ ખીમચંદ	૬૨-૪
તા. ૧૪-૧૦-૩૫, એલ્યુ. ઇન્સ. ઉ. લા.		૨ હેપરીયા ધનજી	૫૮-૭
સને ૧૯૩૫ ના એપ્રિલ માસમાં લેવાએલી સીઓ માટેની વર્નાક્યુલર ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશનોની સિનિઅર પહેલા વર્ષની સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થએલી વિદ્યાર્થીનીઓ		૩ રહેલ વલ્લભજી	૫૮-૫
મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વિમેન, અમદાવાદ		૪ એલેન બેન્ગમીન	૫૮-૩
૧ લવીનીયા ગંગળાદાસ	૫૮-૮	૫ જાખીગામલ ભીખા	૫૬-૬
૨ મણી નેગમભાઈ	૫૮-૪	૬ શાંતા આશીર્વાદ	૫૬-૩
		૭ માણેક ભગવાન	૫૩-૦
		૮ પિરસીસ દીપસ	૫૨-૭
		૯ હેલેના બેન	૫૨-૫
		૧૦ કાશીબેન ભલુતભારથી	૫૦-૯
		૧૧ દીના કાલા	૪૭-૩
		૧૨ રૂક્મણી ખાનદાસ	૫૬-૭
		૧૩ શાંતા મંગળ	૫૧-૭
		૧૪ એસ મોતી	(૧૯૩૪) ૫૧-૫
		૧૫ ચંપાવતી મોતીલાલ ચૌકશી	(૧૯૩૪) ૫૦-૫
			(૧૯૩૪)

૧૬ એસ લાઝરસ	૪૯-૧ (૧૯૩૪)	૯૨તનમેન ગીરમશંકર દને	૪૯-૯
મેથાડિસ્ટ ટીચર્સ ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વિમેન, ગાંધરા		૧૦ સેકરા નસરવાનજી ભોગી	૫૩-૧ (૧૯૩૪)
૧ ક૩ણ અમાદાસ	૫૭-૯	૧૧ કુલુમ મોહમદઅલી ગગન	૫૨-૧ (૧૯૩૪)
૨ પેરસીસ લવજી	૫૬-૯	૧૨ હોમાઈ પીરોજશાહ દાતરીયા	૫૧-૧ (૧૯૩૪)
૩ જશોદા છોટાલાલ	૫૫-૯	૧૩ શાંતા ભગવાનદાસ પારેખ	૪૯-૭ (૧૯૩૪)
૪ તારા લુથર	૫૫-૭	૧૪ મણી સાંકળેશ્વર જોષી	૪૪-૬ (૧૯૩૪)
૫ એલિઝાબેથ રમતુ	૫૪-૯	સને ૧૯૩૫ ના એપ્રિલ માસમાં લેવાએલી સ્ત્રીઓ માટેની વર્નાક્યુલર ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશનો માટેની બીજા વર્ષની સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં ઉત્તીર્ણ થએલી વિદ્યાર્થીનીઓ	
૬ ચંચળ વ્હાલજી	૫૪-૮	મેરીઆઉન મેમોરિઅલ ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વિમેન, બોરસદ	
૭ મોતી ડાહ્યા	૫૪-૭	૧ ઉર્મિલા મયુર	૫૯-૭
૮ સીપોરાઈ રામજી	૫૪-૩	૨ શાંતા જોન	૫૭-૯
૯ ફોને ગણેશ	૫૧-૯	૩ સાલોમી ધુમા	૫૫-૯
૧૦ કાન્તા કાળિદાસ	૫૧-૮	૪ દોરદાસ ખુસાલ	૫૫-૫
૧૧ સુમિત્રા ડાહ્યા	૫૦-૯	૫ એલન સુંદરલાલ	૫૪-૩
૧૨ મણી કાળિદાસ	૫૦-૧	૬ શાંતિ રણુજીડ	૫૦-૮
૧૩ શાંતિ કુલચંદ	૪૯-૮	૭ ગાંગ્રેટ સોમચંદ	૪૮-૯
૧૪ હરપદ્મણી ધનેશ્વર જોષી	૪૯-૪	૮ પ્રેસ વ્હાલજી	૫૫-૪ (૧૯૩૪)
૧૫ એલીસ અમેરસીંગ	૪૮-૫	મેથાડિસ્ટ ટીચર્સ ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વિમેન, ગાંધરા	
૧૬ હસમુખ ચંદુલાલ પરીખ	૪૮-૪	૧ એલન સોલોમન કિશિચન	૫૯-૫
૧૭ મરીઅમ ખાનદાસ	૪૭-૯	૨ પુષ્પાવતી ચંદુલાલ ત્રિવેદી	૫૫-૮
૧૮ રૂથ જગનદાસ	૪૭-૬	૩ વિન્યા કાળિદાસ ઇમ્મોનુઅલ	૫૪-૮
૧૯ જીવકોર યુરુષોત્તમ ગજગર	૪૪-૯	૪ એમીલીયા જુલાલ ઇ મહીડા	૫૪-૫
૨૦ ક૩ણ રતના	૫૨-૪ (૧૯૩૪)	૫ ફોને મંગુ કિશિચન	૫૩-૩
૨૧ મુરીઅલ લાઝરસ	૪૭-૨ (૧૯૩૪)	૬ તારામણી ઉકલ રાહોડ	૫૨-૨
વનિતાવિઆમ ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વિમેન, મુંબઈ		૭ ગુણવંતી વ્હાલજી મોવાન	૫૨-૧
૧ પીરોજ અરદેશર અવારી	૬૦-૭	૮ કાન્તા હેન્રિ રાહ	૫૧-૯
૨ અલુ જહાંગીરજી ઉનવાલા	૫૭-૧		
૩ નાજી જીજ્ઞાસા સંતોઢ	૫૫-૮		
૪ હમીદા સુનીલાલ જોષી	૫૪-૫		
૫ મણીમેન સવરગલાઈ દેસાઈ	૫૩-૫		
૬ ખાનુ જહાંગીરજી ભાગરીયા	૫૨-૫		
૭ પ્રાહી મંગળલાઈ પટેલ	૫૦-૧		
૮ લલિતા પ્રનમચંદ ગાંધી	૫૦-૯		

ટ્રે. કો. સને ૧૯૩૫ એપ્રિલમાં લેવાએલી વા. પરીક્ષામાં પાસ થએલા ઉ. યાદી ૧૦૭

દશારદા નારણ ક્રિશ્ચિઅન	૪૯૦૩	દમીદા દેખુશર લક્ષ્મી	૫૩૦૩
સુશીલા ગુળરી ક્રિશ્ચિઅન	૫૨૦૬	ઉમણી મોહનભાઈ દેસાઈ	૫૨૦૯
	(૧૯૩૪)	લક્ષ્મણી વળલાલ મેહતા	૫૧૦૯
દશારદા ગોવિંદ ક્રિશ્ચિઅન	૪૮૦૮	લનિર્મળા ચત્રભુજ દેકર	૫૧૦૮
	(૧૯૩૪)	૧૦ જેર શાપુરજી ભાઈજીના	૫૧૦૪
વનિલાવિશ્રામ ટ્રેનિંગ		૧૧ ચંદ્રવતી વનમાળીદાસ શાહ	૫૧૦૪
કોલેજ ફોર વિમેન,		૧૨ બાનુ દેખુશર મજાપોરીયા	૫૦૦૪
મુંબઈ		૧૩ કુમા અનંદેશર શાહુકાર	૫૦૦૧
		૧૪ નર્મદા બેચનદાસ રોડા	૪૯૦૬
		૧૫ કુસમકાન્તા પુરુષોત્તમ મળગર	૪૭૦૫
પરતન પીરજીશાહ નારંગીયા	૬૧૦૭	૧૬ જવા દાદારાલ ગંભીરવાળા	૪૮૦૩
રશીરીન શેહેરીઅર હરાની	૫૬૦૦	૧૭ રમણીકબેન સુનીલાલ મળ-	૫૩૦૫
ઉમણી ધનજીશાહ દારવાળા	૫૭૦૩	મુદાર	(૧૯૩૪)
ઉમણીમેહેરજીભાઈ એન્જિનીયર	૫૨૦૦	૧૮ ધનલક્ષ્મી છોટાલાલ બની	૪૭૦૮
પાસરસ્વતી ધીરજીલાલ શેઠ	૫૪૦૨		(૧૯૩૪)

ઉ. ભા. ના. મે. એન્યુ. ઇન્સ. ગ્રાજીવનો ઓફિસ,

અમદાવાદ, } (અંગ્રેજીમાં સહી) બી. જે. જી. શાસ્ત્રી
 નં. ૧૪-૧૦-૧૯૩૫ } એન્યુ. ઇન્સ. ઉ. ભા.

ટીપ્—સને ૧૯૩૫ ના એપ્રિલમાં પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજમાં લેવાએલી
 પાંચ પરીક્ષામાં ઉપરની યાદીમાં અ, વ, ક અને હ નિશાનવાળા સ્કોલરોને
 યંદ્રકો તથા ઇનામો આપવાનું નક્કી કરવામાં આવ્યું છે:—

બીજું વર્ષ.

- ગ્ર. (૧) ભાષા. રા. સા. મહિપતરામ રૂપરામનો ચાંદીનો સુવર્ણ ૨. ૨૦)નો.
 (૨) " ગ્રીયુત હિમતલાલ ગણેશજી અંબરીયા સુવર્ણ ચંદ્રક.
 (૩) ગ્રેઈઝ ગામલસનું રા. ૧૨) નું ઇનામ.
 (૪) ગેંગીત ગામલસનું રા. ૯) નું ઇનામ.
 (૫) વિજ્ઞાન રા. બ. કમળાશંકર પ્રાણશંકર ત્રિવેદીનું રા. ૨૫)નું ઇનામ.
 (૬) બીજા વર્ષમાં પહેલે નંબરે પાસ થવાથી કે. એમ. ચેટ્ટીશંકર મેમોરિ-
 અલનું-ર. ૧૫) નું ઇનામ.

- વ. શિક્ષણ રા. બ. કમળાશંકર પ્રાણશંકર ત્રિવેદીનો સુવર્ણ ચંદ્રક
 રા. ૩૦) નો.

પહેલું વર્ષ.

- ક. શિક્ષણ સર ચિઓડોર હોપનું રા. ૧૨) નું પહેલું ઇનામ.
 હ. " સર ચિઓડોર હોપનું રા. ૯) નું બીજું ઇનામ.

એચ. ટી. ઘોઘારી, હેડમાસ્ટર,
 બી. આર. ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ:

ખરીદો ! વ. કા. પરીક્ષામાં પાસ થવા માટે અતી ઉપયોગી

વ. કા. નો માર્ગદર્શક (ઇતિહાસ સાથે) ૧૯૩૫ સુધીની સાલોના જવાબો સાથે. તમામ વિષયો પ્રસિદ્ધ પામેલા બાહ્ય શિક્ષકો પાસે લખાવેલા છે-ઇતિહાસ માટે અમર પુસ્તક ખરીદ કરવાની જરૂર રહેતી નથી. તેમજ ખીન્ન અનેક લાભો મેળવી શકાય છે. જેની વિગત માટે અહેરખખર મંગાવો અને પસંદ પડે તોજ ખરીદો.

ધી નટપૂર યુક્ટીયા, નડિઆદ.

તા. ૬.—કમિશન સારું મળશે. ચાલ રાખો કે અમારા પુસ્તકનું નામ બોખાઓ નથી પણ માર્ગદર્શક છે.

વિદ્યાર્થીઓના લાભાર્થે

કિંમતમાં ઘટાડો

લેખનકળા-કોપિખૂડ

પાછળ અક્ષરો રૂંટે તહિ તેવા ઉત્તમ કાગળ પર છાપેલી
૨૪ પાનાં છંતાં કિંમત દોઢ આનો

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી, શિક્ષકવર્ગમાં માન્ય
થએલી અને વિદ્યાર્થીઓને વિભૂષિત થતી અમારી
લેખનકળા કોપિખૂડો માટે આજેજ લખો.

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી

લેખનકળા-કોપિખૂડ

માધ્યમિક શાળા માટે

નંબર ૧ થી ૩

કિંમત દોઢ આનો

એન. ડી. મહેતાની કું,

નં. ૩૬૭ કાલખાદેવી રોડ-મુંબઈ

નોંધ એ છે:—અનુભવી ટ્રેન્ડ શિક્ષક અથવા શિક્ષક
વલસાડની નામદાર જમશેદજી જીજીલાઈની પારસી છોકરાંઓ
માટેની નિશાળમાં મોન્ટેસરી કિન્ડરગાર્ટન રૂઢિથી શીખવી
બહુતારને પસંદગી મળશે. અટિંક્રિકેટ, ઉંમર, લાયકાત ઉવટનાં
પગારની માંગણી સાથે લખો. “ શેઠજી અરદેશ્વર પેસ્તનજી
ચનમૂરા વલસાડ. ”

ગણિત - ભૂમિતિ - નામું

*મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કેળવણીખાતાએ તેમજ પશ્ચિમદિગ્ધ એન્જિનિયરિંગ પાઠ્યપુસ્તક, ઇનામ કે લાયઝેરીબુક તરીકે મંજૂર કર્યો છે.

કુમાર ગણિત ભાગ પહેલો

[ભૂમિતિ સાથે, રૂ. ૦-૬-૦]

નવી દસમી આવૃત્તિ,

નવા અભ્યાસક્રમને અનુરૂપ ભૂમિતિ તેમજ બીજા વધારા સાથેનું, બાળકોને અતિશય ગમ્યું છે !

* કન્યાગણિત ભાગ બીજો*

[ભૂમિતિ સાથે, રૂ. ૦-૧૦-૦]

નવી છઠ્ઠી આવૃત્તિ

ચોથા ધોરણથી કોલેજ સુધીની બાળકો માટે, વ. ફા. પરીક્ષાના પ્રશ્નો સાથેનું, બાળકોને અતિશય ગમ્યું છે !

* કુમારગણિત ભાગ પહેલો અ *

[નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે સુધારેલી ચોથી આવૃત્તિ, ભૂમિતિ સાથે, રૂ. ૦-૬-૦

[ત્રીજા ધોરણ સુધીના છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે ધોરણવાર ગણિત.

અનડાગણિત ધોરણ પહેલું [કુમારગણિત ધોરણ પહેલું] રૂ. ૦-૧-૩

[ભૂમિતિ અને આંક સાથે છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

અનડાગણિત ધોરણ બીજું [કુમારગણિત ધોરણ બીજું] રૂ. ૦-૪-૦

[ભૂમિતિ સાથે, ત્રી. આ., છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

અનડાગણિત ધોરણ ત્રીજું [કુમારગણિત ધોરણ ત્રીજું] રૂ. ૦-૪-૦

[ભૂમિતિ સાથે ત્રી. આ., છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

અનડાગણિત ધોરણ ચોથું [કન્યાગણિત ધોરણ ચોથું] રૂ. ૦-૪-૬

[ભૂમિતિ વિભાગ અને નામા સાથેની ત્રીજી આવૃત્તિ]

અનડાગણિત ધોરણ છઠ્ઠું [છોકરાઓના છઠ્ઠા ધોરણ માટે] રૂ. ૦-૫-૦

નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે બીજા પુસ્તકો

અનડાનામું ભાગ પહેલો [ધરનો હિસાબ, ત્રી. આ.] રૂ. ૦-૩-૦

[ધો. ૪, ૫, ૬ છોકરા તથા છોકરીઓ બંનેને ઉપયોગી]

અનડાનામું ભાગ બીજો [કુકાનનો હિસાબ, ત્રી. આ.] રૂ. ૦-૪-૦

[ધોરણ ૭ તથા વ. ફા. પરીક્ષાના છોકરાઓને ઉપયોગી]

અનડાભૂમિતિ ભાગ પહેલો [ત્રીજી આવૃત્તિ] રૂ. ૦-૨-૦

[બાળવર્ગથી ત્રીજા ધોરણ સુધીના છોકરા તથા છોકરીઓને ઉપયોગી]

*અનડાભૂમિતિ ભાગ બીજો [ત્રીજી આવૃત્તિ] રૂ. ૦-૨-૦

[ચોથા ને પાંચમા ધોરણના છોકરા તથા છોકરીઓને ઉપયોગી]

ટીપ્પણી:—વાપરનારાં મુક્ત કંઠે વખાણે છે. એક વાર મંગાવી ખાતરી કરો. નકલો માટે નીચેને શીરનામે લખો. સાઈ ફમિશન ને બીજી ધણી અનુકૂળતા.

રતનશી પુરુષોત્તમ અનડા

હેડમાસ્ટર, મેરીયાહિન એમેરિચલ ટ્રેનિંગ કોલેજ, બોરસદ.

નહેર ખબર -

તા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈપણ બુકસેલર પાસેથી
માગી લો.

ગજરાવાળા ગુજરાતી કૌપિબૂક નં. ૧ થી ૫
દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકઆના ગુજરાતી કૌપિબૂક નં. ૧ થી ૫
દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સાફ કમિશન મળશે.
કિંમત સંબંધી કંઈ પણ ફેરફાર હોય તો
તીચે બતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બુકડીપો,
ગાંધીરોડ, રતનપોળને તાકે,
અમદાવાદ.

ઇનામનાં પુસ્તકો

સુરત જિલ્લા સ્કૂલ બોર્ડના એડ. એક્ઝિસર સાહેબે પોતાના તાળાની શાળાઓમાં ઇનામ વ. આપવા માટે નીચે પ્રમાણે ચોપડીઓ લીધી છે—

- ૫૦ જ્યાના પ્રતો
- ૫૦ ચોર્યાશીનું ચક્ર
- ૫૫ બલિદાન
- ૫૦ મા
- ૫૦ કાકી
- ૫૦ અર્ધાગના
- ૫૦ દરેક સ્ત્રી વાંચે
- ૫૦ લવાટવી
- ૬૪ વાતનું વતેસર
- ૬૪ સામાજિક વાતો
- ૬૪ સ્તવનું શાસ્ત્ર
- ૬૪ ક્ષેત્ર
- ૬૪ સુખી ઘર
- ૬૪ રઝીઆ બેગમ
- ૬૪ સ્ત્રીશક્તિની રમુજ વાતો
- ૬૪ લલી લાલી
- ૬૪ માંદગી અને માવજત

આપ પણ આપની શાળા માટે મંગાવશો. બધાંએ મંજૂર થએલાં છે.

શક્તિસાહિત્ય મંદિર, સુરત.

૩

વસ્તુ-દરેક-શાળામાં જોઈએજ

ગાંડીવનાં આજસાહત્યનો ખર્ચ સદ. સાહ
ચોપડીઓ બહાર પડી છે. તેમાંની ૫૮ મંજુર
થઈ ગયેલી છે ને બીજી મંજુર થવા ગઈ છે.
ચોપડીઓ સસ્તી, સુંદર સુખોદક અને સર્વ
પ્રશંસિત છે. આખો સદ ૧૮૭ રૂ.નો થાય છે.
લિસ્ટ મંગાવ્યાથી મોકલાય છે; અથવા આગલાં
શાળાપત્ર જુઓ.

(૨)

ગાંડીવ બાળવખવાડિક દર ૧લી અને ૧૬મીએ
ટકોરાબંધ બહાર પડે છે. લવાનમ દ્વિત રૂ. પાંચ
૮૦ ૫૦ તથા લેટ પુસ્તક સાથે. ઇતિહાસ,
ભૂગોળ, ગણિતગમ્મત, કાવ્યકા, વાર્તાઓ જે જુઓ
છે, તે વખાણે છે ને મંગાવે છે. માત્ર નિશાળા-
નેજ નમુનો મફત. સરકારે તા. ૭મી માર્ચના
ગ્રેજેટમાં મંજુર કર્યું છે.

(૩)

ચાલો લજવીએ: (ભાગે ૧ થી ૧૦) આ
ચોપડીઓમાં લજવી શકાય એવો પુષ્કળ નાટકો
લજવવા માટેની સૂચનાઓ અને સલાહ સાથે
આપ્યાં છે. નવે લાજ વી. પી. થી મંગાવી લ્યો.
ફિ. ૫-૦-૦ ટ. ખર્ચ ૧) રૂ. મેળાવણ વખતે
ખૂબજ કામ લાગશે.

ગાંડીવ
હવાડીચો ચક્રો
સુરત

— ગાંડીવની ચોપડી સૌ કોઈ વાંચે :—

મુંબઈ ઇલાકાના મરકાસી કેળવણીખાતાએ
 પ્રાથમિક શાળાના બીજાથી ચોથા ધોરણમાં
 પાઠ્યપુસ્તક તરીકે ચવાવવા મંજૂર કરેલ
 ૨૧૦ લાલશંકર ઉમિયાશંકર ત્રવાડી દ્વૃત

અંકગણિતનાં મૂળતત્ત્વ

[દેશીનામું અને ભૂમિતિ વિભાગ સાથે]

સરકારી મુદ્રારેલા નવા અધ્યાપકેશ પ્રમાણે સઘળા
 મુદ્રાના વધારા સાથેની ૫૨ મી આવૃત્તિ

દ્વિતીય આવૃત્તિ આના

આ ગણિત ક્રેડના ૪૦ વર્ગ થયા મનળી મુજબની નિશાનોમા એક
 સરખી રીતે આપુ છે

આ ગણિત ગ્રામ્ય ૨-૩-૪ ના વિદ્યાર્થીઓ માટે મધ્યની રીતે ઉપયોગી
 અને અનુકૂળ હોવાનો શિક્ષકમંળનો મિદ્ધ અનુભવ થયો છે

આ ગણિત તેમની મગન અને તચોટ પદ્ધતિથી ઉત્તમ ગણનાં શિષ્ય
 અને શિક્ષકમંળનો ખામ આદર અને પ્રેમ મંપાવના કરી
 મક્યુ છે

આ ગણિત મે ઉત્તર વિભાગના એલ્યુ મન્સ્પેક્ટર સાહેબે નં ૧૬૬૧
 તા ૧૧-૫-૩૪ થી રેકમંડેશન તરીકે ચવાવવા મંજૂર
 કર્યું છે અને મુમર્, કરમગી તથા મુજબની રદ્દલોડોએ
 તેમજ દેશી શાળાના અધિકારી માહમોએ પણ પોતાની
 શાળાઓમા ચવાવવા માટે પમદ કરી આપુ કરેલુ છે
 છુકસેલદોને કમિશન સાર્ મળે છે,

• લખો —

જીવણલાલ અમરશી મહેતા, અમદાવાદ
 જીવણલાલ એન્ડ મન્સ. ૧૨૮, પ્રિન્સેમ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨.

શાળાપત્ર સંબંધી સૂચના

- ૧ પત્ર સંબંધી લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું. છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક બાજુએ ચોકળે અક્ષરે લખવું. લેખ તંત્રીની અનુકૂળતાએ છાપવા યોગ્ય લાગશે તો છપાશે, અને પસંદ નહિ કરેલા લેખ ટિકિટ મોકલી હશે તો પાછા મોકલવામાં આવશે. યોગ્ય ચર્ચાપત્રને પણ મ્યાન મળશે.
- ૨ લવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦ ટપાલ ખર્ચ માથે અગાઉથી. છુટક એકના રૂ. ૦-૨-૯ પોસ્ટેજ માથે
- ૩ પોસ્ટ એડ્રિસના કાયદા મુજબ નહિ મળેલા એકોની ફરિયાદવાળાને તેમજ છુટક એક તરીકે માગેલા એકો ટિકિટો મોકલી હશે છતાં પણ તરત મોકલી શકાશે નહિ. તેમજ હવે પત્રીનો એક મળતાં સુધી ગાહ જોવી પડશે, અગર તો ચાલુ દર મુજબ મવા આનાની પોસ્ટ ખર્ચની ટિકિટો ખીડેથી તરત મોકલી આપવામાં આવશે.
- ૪ શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડીઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલીજ હોય એમ હમેશ હોતું નથી. માટે ફરેકને મંજૂર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.
- ૫ આ પત્ર માથે કોઈપણ હેડબિલ વહેચવામાં આવશે નહિ.
- ૬ જે ગ્રાહકો પાસે સને ૧૯૨૪ અને ૧૯૨૫ની માલના લવાજમના પૈમા મોકલવાના બાકી રહ્યા હોય તેમજ બનતી તાકીદે તે મોકલી આપવા. તંત્રી

પુસ્તક ૭૫] [અંક ૩
 મુનિ નાગરદાસ મધુનાથપ્રસાદ
 માથું મુનિ સ્કુલ, પોષ્ટ કાલબાદેવી-મુંબઈ.
 સને ૧૯૩૬

ગુજરાત

Registered

No. B. 43.

સામિય

તંત્રી,
 એચ ડી. ઘોઘારી, બી એ., એસ ટી સી ડી.

એટલાં બહોળા વિસ્તારમાં તેની આગળ ખડું છે કે તે જે ચઢાય તે કરી શકે, ફક્ત તેનામાં ઉત્સાહ જોઈએ. ઉત્સાહી મનુષ્ય પોતાની મેળે પોતાનો રસ્તો કરી લે છે. એ બીજાના આધાર પર ભરોસો રાખીને બેસી રહેતો નથી. જેમ જેમ આગળ વધે તેમ તેમ રસ્તો ચોકબો થતો જાય છે. એવા ઉત્સાહી શિક્ષકમાંજ સમજાવ જામત થશે, અને ત્યાં સમજાવના જામત ધર્મ એટલે એક ગામ, તાલુકો કે જિલ્લો નહિ, પરંતુ આખું જગત તેને તેના કામમાં સદાયમૂત થશે. જાણપત સમજાવનાની વાત કરવી એ સહેલી છે; બધાજ વાતો તો કરી શકે અને પુરતકો કે ભાષણોદ્વારા વાંચીને સાંભળે અને તે પર વિવેચન કરે; પરંતુ ત્યાંસુધી તેને વર્તનમાં મૂકવાને જગ પણુ ઇચ્છા નથી ત્યાંસુધી તે જાવના વાત કરવા પૂરતીજ રહેશે, એથી કાંઈ તેનું કાર્ય સર નહિ તેમજ પ્રજાની ઉન્નતિમાં કાંઈ પણુ ફાળો આપી શકે નહિ. પ્રથમ સમજાવના માટે દહેશ્વર થવી જોઈએ અને તેને અમલમાં મૂકવાનું શરૂ કરી દેવું જોઈએ. કોઈ મનુષ્યને રામેશ્વર કે મહા જ્વાની ઇચ્છા થાય અને તે સંબંધી રોજ વાતો કરે પરંતુ તે માટેની તૈયારીનું એક પણુ પગલું લે નહિ ત્યાંસુધી તે વાતો કરતાં પહેલાં ત્યાં હોતો ત્યાંનો ત્યાંજ રહેશે. સરસાગાન બાંધીને ઘર બહાર નીકળે તો તેને માટે કંઈ આશા રાખી શકાય. જો ઉત્સાહ સાથે બહાર નીકળે તો તેને માટે આપણે આશા રાખી શકીએ કે એ પોતાની ઇચ્છા પાર પાડશે. એવીજ રીતે જે શિક્ષક સમજાવના માટે દહેશ્વર ધરાવે છે અને શાળામાં તેને વર્તનમાં મૂકવાને પગલાં લે છે તે ધીમે ધીમે આગળ વધશે અને તે જાવના ચાલુ રહેવાથી દેવ રૂપે જનશે, અને તે દેવ માટે પછી તેને કાંઈ પણુ પ્રયત્ન કરવો પડશે નહિ અને તે સદૃજ સ્વભાવ બની જશે. બીજાઓ કે જેમની દૃષ્ટિ પણુ તે તરફ નથી તેમને માટે આ અશક્ય છે. સમજાવી શિક્ષકજ કેવળ બાળકનાજ નહિ, પરંતુ તેમના વાલીઓના અને ઇતર જનોના આહ અને પ્રેમ સંપાદન કરી શકશે. ધ્યાનને આ બાબત કેવળ આશ્ચર્યજેજ અમૂલ્યપુરવશ કે આશ્ચર્યકુસુમવત્ લાગશે, પરંતુ તે પ્રમાણે ત્યાંસુધી તેને મૂકી બેઠો નથી ત્યાં સુધીજ રહેશે. અનુભવીને તે સદૃજ સ્વભાવરૂપે છે, એટલે તેને તો તેનો રસ્તો તદ્દન નિષ્કંટકજ લાગે છે. આથી શિક્ષકે સમજાવનાની કેવળ વાતો કરીને બેસી રહેવાનું નથી, પરંતુ દરેક વખતે તે જાવનાને અમલમાં મૂકવાને પ્રયત્ન કરીને આગળ વધ્યા કરવાનું છે અને ત્યારેજ તે જાવના દેવરૂપે બનીને સ્વાભાવિક જનશે કે જેને માટે પછી તેને કાંઈ પણુ પ્રયત્ન કરવો નહિ પડે.

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક ૬૫]

માર્ચ ૧૯૩૬

[અંક ૩

પ્રજાની ઉન્નતિનો આધાર તેની કેળવણી પર છે; અને કેળવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ સૂત્ર બેટલું વહેલું અમલમાં આવે તેટલી વહેલી ઉન્નતિ.

શિક્ષકની ભાવના

એપ્રિલના અંકમાં આપણે જોઈ ગયા કે શિક્ષક સમભાવનાશીલ હોવો જોઈએ તેમજ ઉત્સાહી હોવો જોઈએ. ઉત્સાહ માટે શિક્ષકનું પોતાનું શરીર દુરસ્ત હોવું જોઈએ; જે તેનું શરીર અનારોગ્ય હશે તો ઉત્સાહ હશે તોપણ મંદ પડી જશે. દુરસ્ત શરીર હશે તોજ એ આનંદી અને હસમુખો રહી શકશે. ઉત્સાહી શિક્ષકજ્ઞ શાળાનું વાતાવરણ ઉત્સાહી બનાવી શકે છે અને બાળકોમાં ઉત્સાહ રેડી શકે છે અને તેમને ઉત્સાહી બનાવી શકે છે. વહેવારમાં પણ જે જોઈએ, ઉત્સાહી નથી હોતો તે તેમાં નિષ્ફળ જાય છે. જે કોઈ મનુષ્યને કાષ્ઠપિણુ ધંધો, વેપાર કે નોકરીમાં જોડાય છે તેનામાં જે ઉત્સાહ નહિ હોય તો તે તેમાં આગળ વધી શકશે નહિ તેમજ તેમાંની ભોજ પણ ભોગવી શકશે નહિ. શિક્ષકે નોકરીની ખાતર પણ તેમાં ઉત્સાહ ધરાવવો જોઈએ. ધંધાની ખાતર તે તેમાં ઉત્સાહ ધરાવે તોપણ તે અજ્ઞ કામ કરી શકે, કારણ કે શિક્ષકના ધંધામાં સ્વાર્થ નો પરમાર્થ જન રહેલો છે; અને પરમાર્થનું ક્ષેત્ર

એટલા બહોળા વિસ્તારમાં તેની આગળ ખડું છે કે તે જે અઢાય તે કરી શકે, ફક્ત તેનામાં ઉત્સાહ જોઈએ. ઉત્સાહી મનુષ્ય પોતાની મેળે પોતાનો રસ્તો કરી લે છે. એ પીઠના આધાર પર બેસીને રાખીને બેસી રહેતો નથી. જેમ જેમ આગળ વધે તેમ તેમ રસ્તો ચોકળો થતો જાય છે. એવા ઉત્સાહી શિક્ષકમાંજ સમભાવ જાગ્રત થશે, અને જ્યાં સમભાવના જાગ્રત થઈ એટલે એક ગામ, તાલુકો કે જિલ્લો નહિ, પરંતુ આખું જગત તેને તેના કામમાં સદાયમૂત થશે. અજાગ્રત સમભાવનાની વાત કરવી એ સહેલી છે; બધાજ વાતો તો કરી શકે અને પુસ્તકો કે ભાષણોદ્વારા વાંચીને સાંભળે અને તે પર વિવેચન કરે; પરંતુ જ્યાંસુધી તેને વર્તનમાં મૂકવાને જગ પણ ઇચ્છા નથી ત્યાંસુધી તે ભાવના વાત કરવા પૂરતીજ રહેશે, એથી કંઈ તેનું કાર્ય સરે નહિ તેમજ પ્રજાની ઉન્નતિમાં કંઈ પણ ફાળો આપી શકે નહિ. પ્રથમ સમભાવના માટે દૈન્ય ધર્મ જોઈએ અને તેને અમલમાં મૂકવાનું શરૂ કરી દેવું જોઈએ. કાંઈ મનુષ્યને રામેશ્વર કે મહા જગની ઇચ્છા થાય અને તે સંબંધી રોજ વાતો કરે પરંતુ તે માટેની તૈયારીનું એક પણ પગલું લે નહિ ત્યાંસુધી તે વાતો કરતાં પહેલાં જ્યાં હતો ત્યાંનો ત્યાંજ રહેશે. સરસાગાન બાંધીને ઘર બહાર નીકળે તો તેને માટે કંઈ આશા રાખી શકાય. જો ઉત્સાહ સાથે બહાર નીકળે તો તેને માટે આપણે આશા રાખી શકીએ કે એ પોતાની ઇચ્છા પાર પાડશે. એવીજ રીતે જે શિક્ષક સમભાવના માટે દૈન્ય ધરાવે છે અને શાળામાં તેને વર્તનમાં મૂકવાને પગલાં લે છે તે ધીમે ધીમે આગળ વધશે અને તે ભાવના આલુ રહેવાથી ટેવ રૂપે જનશે, અને તે ટેવ માટે પછી તેને કંઈ પણ પ્રયત્ન કરવો પડશે નહિ અને તે સદૃજ સ્વભાવ જની જશે. બીજાએ કે જેમની દૃષ્ટિ પણ તે તરફ નથી તેમને માટે આ અશક્ય છે. સમભાવી શિક્ષકજ કેવળ બાળકનાજ નહિ, પરંતુ તેમના વાલીઓના અને ઇતર જનોના આહ અને ત્રેમ સંપાદન કરી શકશે. ઘણાને આ બાબત કેવળ આદર્શરૂપેજ અમલ કરવાનું કે આકાશકુસુમવત્ લાગશે, પરંતુ તે પ્રમાણે જ્યાંસુધી સુક્રમલ કર્યો નથી ત્યાં સુધીજ રહેશે. અનુભવીને તે સદૃજ સ્વભાવરૂપે જોઈએ તેને તો તેનો રસ્તો તદ્દન નિષ્કંટક લાગે છે. આથી શિક્ષકે સમભાવનાની કેવળ વાતો કરીને બેસી રહેવાનું નથી, પરંતુ દરેક પગે તે ભાવનાને અમલમાં મૂકવાનો પ્રયત્ન કરીને આગળ વધવા કરવાનું છે અને ત્યારેજ તે ભાવના ટેવરૂપે જનીને સ્વાભાવિક જનશે કે જેને માટે પછી તેને કંઈ પણ પ્રયત્ન કરવો નહિ પડે.

આદર્શ મુખ્ય શિક્ષક

યોગક મહીના ઉપર એક યોજના રજુ કરવામાં આવી હતી અને હીક પ્રમાણમાં શિક્ષકોએ તેમાં ભાગ લીધો હતો, જોકે સ્ત્રીશિક્ષકોનો તે પ્રત્યે અભાવ જણાયો હતો. આશા છે કે આ વખતે સ્ત્રીશિક્ષક પણ ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લેશે અને પોતાના સ્વતંત્ર વિચારો દર્શાવશે. મથાળે જણાવ્યા પ્રમાણે આદર્શ મુખ્ય શિક્ષકમાં કયા ગુણ હોવા જોઈએ તે સંબંધી શિક્ષકોએ પોતપોતાની દૃષ્ટિએ સ્વતંત્ર વિચારો દર્શાવવાના છે. પસંદ કરેલા નમુનાઓમાંથી કેટલાક સગવડ પ્રમાણે શાળાપત્રમાં મોકલનારના નામ સાથે છાપવામાં આવશે. શિક્ષકોનો ઉત્સાહ જણાશે તો એક પછી એક બીજી યોજનાઓ રજુ કરવામાં આવશે. મુખ્ય શિક્ષકમાં સ્ત્રી મુખ્ય શિક્ષકનો સમાવેશ થાય છે. તાંત્રી

રૂપીઆ ૫૦૦ ની યોજના

૧

અમારી શાળા વેસ્ટર્ન ઇન્ડિઆ સ્ટેટ્સ એજન્સિસ ટ્રેનિંગ સ્કીમાતોની અંદર આવેલી છે. જેથી તેનો વહીવટ તે ખાતું કરે છે અને સફલતા ખર્ચ અમારૂં સ્ટેટ (ચાણાદેવળી) નિભાવે છે. આમ અમારી શાળાને જોઈતી વસ્તુઓ પૈકી શિક્ષકોના પગાર, લઘુક સામાન, પુસ્તક, નકશા, વોલપેઇન્ટ-અર્સ ઇત્યાદિ સાધનો ચાણાદેવળી સ્ટેટ પાસેથી અમેને ખાતા મારફતે મળ્યા કરે છે. હવે રૂ. ૫૦૦ મળે તે કેવી રીતે વાપરવા તેનો વિચાર કરવાનો રહ્યો. તેની યોજના નીચે પ્રમાણે થોડી સકાય.—

એ પણ જણાવવું જરૂરું છે કે અમારી શાળામાં ચાર ધોરણ છે એટલે તે પ્રાથમિક શાળા છે. મુખ્ય શિક્ષકને મદદનિય ચાર બીજા શિક્ષકો છે, તેમજ સફલ સાફ રાખનાર અને બાળકોને પાણી પાનાર એક પદ્ધતિવાળો છે.

૧. ૫૦) બાળકો નિશાએ આવે ત્યારે તેઓના હાથ, પગ, મ્હોં વગેરે સ્વચ્છ હોવા આવશ્યક છે. આ બાબત આપણે ધેરથી કરી લાવે એવો ખાસ નિયમ નહિ રાખવાને જદલે સફલમાં એક લાંબી પાણીની કુંડી (નળવાળી) મળ્યા સપીએ. આ કુંડી ત્રિશાથીઓ

તેમાં નાહી શકે તેવી મોટી સળીએ તો સાઈ. કુંડી ભરવાને દરેક વિદ્યાર્થી અડેક ડોઝ પાણીની ભરી તેમાં દાખવે. (ન્હાવાને દિવસે) અને રક્તને દિવસે તેમાં બાળકો ન્હાય. ન્હાવું એ એક પ્રકારની કસરત છે તેમજ શરીરનો મેલ તેનાથી દૂર થાય છે. વળી નાનાં બાળકોને ડૂબવાનો લાગ ન લાગે અને તેથી નિર્ભય રીતે તેઓ તરતાં પણ શીખી શકે.

૩૧. ૭૫) ઉપરનું સ્વચ્છતાનું કાર્ય થઈ રહ્યા પછી દરેક બાળક નિમ્ન ક્ષેત્રના પ્રાર્થનામંદિરમાં દાખલ થાય. આ પ્રાર્થના મંદિર પવિત્ર ભાવના ઉત્પન્ન કરે તેવું હોવું જોઈએ, તેમજ તેની અંદર ધર્મોત્સાહોનાં ચિત્રો (છબીઓ) ગોઠેઈએ, દરેક ધર્મોત્સાહનું અલગ બાળકોને કહેવું કોઈકોઈ દિવસે ભજન, કીર્તન ઇત્યાદિક કરવાં. તેનાં સાધનો, જેવાંકે હારમોનિઅમ ટુ ટુરમોનિઅમ, તબલા, મંજીરાં પણ સાથે જોઈએ. (આ સાધનોના ઉપયોગ પાછળથી સંગીતના હવિતાના વિષયમાં કરી શકાય અને રાસ લેવામાં પણ કરી શકાય.)

૧. ૫૦) ભોલ ઉપર ખેસીને બ્યારે બાળકો લેખનકાર્ય કરે ત્યારે તેમની કંઠ વગેરે અવયવો વાંકા નમે અને શરીરના વિદાસમાં મુશ્કેલી રૂપ થાય. આ પરિસ્થિતિ અટકાવવાને લેખનકાર્ય કરવાને યોગ્ય નાના ઢાળીયાં ટેમજ આવે છે. તેની તથા આસનીઆં (નાની શેત્રંજી) ની જરૂર પડે, માટે તેની પાછળ પણ લગભગ રૂ. ૫૦) નો ખર્ચ થકાનો સંભવ. આ લેખનસાહિત્યોનો ઉપયોગ દરેક વર્ગ લેખનનાં કાર્ય વખતે કરી શકે.

૩૧. ૫૦) બાલજીવન, બાળમિત્ર, બાલોદ્યાન, કુમાર, મોંડિય વગેરે બાળ-સાહિત્યનાં પત્રોનું જે વર્ણનું લગભગ ભરી મોકલવું. નાનાં બાળકોને અનુરૂપ એવું નિત્ય નવું વાચન જોઈએ. તે આ માસિકો (પત્રો) માંથી એમને પુરૂં પડી રહે. આ છાપાંઓના અંકો બીજી રકૂલોમાં મોકલી તેનો લાભ પણ લઈ શકાય.

૩૧. ૧૨૫) 'જે મકાનનો પાયો મજબુત તે મકાન પણ મજબુત', તેમ જે શાળામાં બાળવર્ગનું શિક્ષણ ઉત્તમ હોય તે શાળાના ઉપલા વર્ગો પણ સારા હોઈ શકે. માટે જેમ બને તેમ બાળવર્ગમાં ઉત્તમ સારાં શિક્ષણ

સાધનોની જરૂર. છેલ્લામાં છેલ્લા અનુભવે માનસશાસ્ત્રના અભ્યાસથી યોગ્યએલી મોન્ટેસોરી પદ્ધતિનાં શિક્ષણનાં સાધનો આ વર્ગને વધુ અનુકૂળ પડે-પડ્યાં છે. માટે તેવાં સાધનો-દડા, સીડી, ભૂમિતિની આકૃતિઓની પેટી, વગેરે સાહિત્યો પાછળ ઉપરનું ખર્ચ કરવું. તેમજ તેવાં જીર્મ સાધનો (ઉચ્ચ આંદભાઈ શેખરૂત 'ગણિત પ્રવેશ પેટી' ઇ.)

૩. ૫૦) લગભગ દરેક જગ્યાએ વસ્તીનો ઘણો ભાગ એવો હોય છે કે મોટી જિંમરે લણવાની અગત્ય સમજનાર અણણ મનુષ્યોની સંખ્યા વધુ હોય છે. આવા લોકો આ જિંમરે ધંધાધારી હોય છે. તેઓ લણવાને ઇચ્છા ધરાવનાર હોય છે. તેવા લોકોના જ્ઞાન માટે એક રાત્રીશાળા સ્થાપવી. આ વર્ગને જોઈતાં સાધનો પાટી, પેન, ચોપડીઓ વગેરે આ રકમમાંથી પુરાં પાડવાં તેમજ સ્કુલની રાત્રીની ખતી વગેરેનો ખર્ચ તેમાંથી નિભાવવો આ લોકોને થોડું આરોગ્યના નિયમોનું જ્ઞાન આપવું. તેમજ આપણા દેશની ઉત્પત્તિના આધાર જેના પર ખાસ કરીને છે તે ખેતીનું પણ સ્કેચ સાફ એવું જ્ઞાન આપવું અને તેને લગતાં પુસ્તકો પણ રાખવાં, વૈદક સંબંધી વિચારો. કૃષિ વાચનમાળા, 'અકરમાતના ઉપાય' વગેરે.

૩. ૫૦) રમતપ્રવૃત્તિ પાછળ જેમ માનસિક શક્તિની ખીણવણીની જરૂર છે તેવીજ રીતે શારીરિક શક્તિની ખીણવણીની પણ તેટલીજ અગત્ય છે. તેને માટે ફૂટબોલ, દાડીઆરાસ, લાડી, લેન્ગિમ, છત્યાદિ રમતનાં સાધનો પણ યોગ્યાં.

૩. ૫૦) ઘણાં બાળકોની રિયલિટી એવી હોય છે કે લણવાનાં પુસ્તકો છત્યાદિના અભાવે તેઓ લણતાં અટકી જનાર હોય છે. આવાં ગરીબ બાળકોને આ રકમમાંથી પ્રતિવર્ષ સ્કેટ, પેન, પુસ્તક વગેરે મળી શકે, મળ્યા કરે તેવી યોજના હોવી જોઈ જો. આ રકમમાંથી આવું ગરીબ વિદ્યાર્થી ફંડ સ્થાપવું.

૫૦૦) જણાવવું જરૂરનું છે—

અમારી શાળામાં લગભગ ૧૫૦ વિદ્યાર્થીની સંખ્યા છે. તેમાં ૪૦ ધો. બાળમાં, ૨૨ ધો. પહેલામાં, ધો. બીજામાં ૩૦, ૨૫ ધો. ત્રીજામાં

અને ધો. ચોથામાં ૩૩ વિદ્યાર્થીઓની સંખ્યા છે, જે સઘળાનો વિચારે કરીને ઉપરની યોજના વિચારેલ છે.

૨

અંચેના ગામમાં, ૨૦૫૫ માણસની વસ્તી છે, પરંતુ બધી વસ્તી બેકવર્ડની છે, જેથી નિશાળ સ્થાપન થયા પછી કોઈ વખત આટલા નંબર હાજર થયા નહોતા. મને સને ૧૯૩૨ ની સાલમાં મૂક્યા પછી આજ સુધીમાં એકસો સુમાલીસ રજિસ્ટર સંખ્યા કરી. મોટે ભાગે ચારથી છ કર્યા છે. લવિધ્યમાં સાત ધોરણ થશે, પરંતુ આ વિદ્યાર્થીઓને જેસવા લાયક બીલ-કુલ મકાન નથી. હાલ જે જગ્યાએ હોટરાઓ બેસે છે તે મકાન ઘણું વિચિત્ર છે. (દામ દામ મુઆ અને ચારે ગમ હોત વગરનું છાપડું) આ પ્રમાણે ખરી હકીકત છે.

આ સ્કૂલના મકાનને માટે જે કોઈ પણ સુખી મરદ મદદ કરે તેમ હોય તો મકાન બનાવી તેમના નામની તખ્તી તથા ફોટો મૂકવામાં આવશે. એજ અરજ

૪૦ કુટ લાલુ ૧૫ કુટ પહોળું મકાનનું એરિટમેટ.

ગામની મદદ મળે તે જતાં—

- ૩૬-૦-૦ સાગી વળા કોઠી. ૬-૬૨ રૂ. ૪ પ્રમાણે
- ૮-૦-૦ મહુડાની જોતરીઓ નં. ૨ ૬૨ રૂ. ૪ પ્રમાણે
- ૩૦-૦-૦ સાગી સરાં નં. ૧૫ ૬૨ રૂ. ૨ પ્રમાણે
- ૫-૦-૦ સાગી મોતીઉ
- ૧૦-૦-૦ લોહું
- ૪૮-૦-૦ ખારણા નં. ૩
- ૩૩-૦-૦ સુથારી ખર્ચ
- ૫૩-૦-૦ કડીઆ, મજુર વગેરેના ખર્ચના
- ૩૨-૦-૦ મુનો મલુ ૨૦૭-૬૨ રૂ. ૧૬ પ્રમાણે
- ૧૨-૮-૦ રેતી માડાં ૨૫ ૬૨ ૦-૮-૦ પ્રમાણે
- ૧૦-૦-૦ ચક્રી ખર્ચના
- ૭-૦-૦ વાંસ કોઠી ૬
- ૨૨૫-૦-૦ છોટા ૨૭૦૦૦
- ૫૦૬-૮-૦

ગણિત શ્રેણી

(૧) ૧, ૨, ૩, ૪.....એ પદોનું ૭ મું, ૧૫ મું, ૨૫ મું અને ૬ મું પદ શોધો.

$$૫ઠ્ઠેલું પદ = ૧$$

$$૭મું પદ = ૨$$

$$૩મું પદ = ૩$$

તેવી રીતે ૭ મું પદ = ૭.....(૧)

$$૮ મું પદ = ૮$$

$$૧૫ મું પદ = ૧૫.....(૨)$$

$$૨૫ મું પદ = ૨૫.....(૩)$$

$$૬ મું પદ = ૬.....(૪)$$

જવાબ ૭, ૧૫, ૨૫, ૬

(૨) ૧, ૨, ૩, ૪.....એ શ્રેણીનાં ૫ઠ્ઠેલાં દસ પદનો તથા ૧૫ પદનો સરવાળો કરવા માટેનો નિયમ અને સૂત્ર શોધો.

દસ પદનો સરવાળો

$$સરવાળો = ૧ + ૨ + ૩ + ૪ + ૫ + ૬ + ૭ + ૮ + ૯ + ૧૦$$

$$સરવાળો = ૧૦ + ૯ + ૮ + ૭ + ૬ + ૫ + ૪ + ૩ + ૨ + ૧$$

(હેલ્લેથી લખતાં)

$$\therefore \text{જેવડો સરવાળો} = ૧૧ + ૧૧ + ૧૧ + ૧૧ + ૧૧ + ૧૧ + ૧૧ + ૧૧ + ૧૧ + ૧૧$$

$$= ૧૧ \times ૧૦ \text{ (અગીઆર દસવાર લેવાના છે માટે)}$$

$$\therefore \text{સરવાળો} = \frac{૧૧ \times ૧૦}{૨} = ૫૫$$

સરવાળા માટેનો નિયમ-૫ઠ્ઠેલા અને હેલ્લા પદનો સરવાળો કરી તે સરવાળાને પદની સંખ્યા વડે ગુણવા. પછી ગુણાકારને જે વડે ભાગવા, એટલે સરવાળો જવાબ આવશે.

પંદર પદનો સરવાળો—

$$સરવાળો = ૧ + ૨ + ૩ + ૪ + \dots + ૧૪ + ૧૫$$

$$સરવાળો = ૧૫ + ૧૪ + ૧૩ + ૧૨ + \dots + ૨ + ૧ \text{ (હેલ્લેથી લખતાં)}$$

$$\therefore \text{જેવડો સરવાળો} = ૧૬ + ૧૬ + ૧૬ + ૧૬ + \dots + ૧૬ + ૧૬$$

$$= ૧૬ \times ૧૫ \text{ (પંદર વાર લેવાના છે માટે)}$$

$$\therefore \text{સરવાળો} = \frac{૧૬ \times ૧૫}{૨} = ૧૨૦$$

સરવાળા માટેનો નિયમ—પહેલા અને છેલ્લા પદનો સરવાળો કરી તે સરવાળો ને પદની સંખ્યા વડે ગુણવા. આવેલા ગુણાકારને એ વડે ભાગવા; એટલે સરવાળાનો જવાબ આવશે.

$$\text{પહેલું પદ} = ૧$$

$$\text{ક મું પદ} = \text{ક}$$

$$\text{તેમનો સરવાળો} = \text{ક} + ૧$$

$$\text{પદની સંખ્યા} = \text{ક}$$

$$\text{પદની સંખ્યા અને સરવાળાનો ગુણાકાર} = \text{ક} (\text{ક} + ૧)$$

$$\text{ગુણાકારને એ વડે ભાગતાં જવાબ} = \frac{\text{ક} (\text{ક} + ૧)}{૨}$$

આ એકથી ક સુધીની સંખ્યાના સરવાળા માટેનું સૂત્ર થયું.

(૩) ૧, ૩, ૫, ૭ એ શ્રેણીનું ૭ મું અને ૧૦ મું પદ શોધો, ક મું પદ શોધો.

આ શ્રેણીમાં સાથે સાથેનાં પદનો તફાવત ૨ છે.

$$\text{પહેલું પદ} = ૧$$

$$\text{બીજું પદ} = ૧ + ૨$$

$$\text{ત્રીજું પદ} = ૧ + ૨ \times ૨$$

$$\text{ચોથું પદ} = ૧ + ૨ \times ૩$$

$$\text{પાંચમું પદ} = ૧ + ૨ \times ૪$$

$$\text{અગાળારમું પદ} = ૧ + ૨ \times ૧૦$$

$$\text{ક મું પદ} = ૧ + ૨ (\text{ક}-૧)$$

$$= ૧ + ૨ \text{ક} - ૨$$

$$= ૨ \text{ક} - ૧$$

(૪) ૧, ૩, ૫, ૭ એ શ્રેણીમાં પહેલાં નવ પદનો સરવાળો કરો, ૧૨

પદનો સરવાળો કરો, નિયમ શોધી ક પદનો સરવાળો કરી સૂત્ર શોધો.

નવ પદનો સરવાળો—

$$\text{સરવાળો} = ૧ + ૩ + ૫ + ૭ + ૯ + ૧૧ + ૧૩ + ૧૫ + ૧૭$$

$$\text{સરવાળો} = ૧૭ + ૧૫ + ૧૩ + ૧૧ + ૯ + ૭ + ૫ + ૩ + ૧$$

$$(\text{છેલ્લેથી લેતાં}) \text{ બેયરો સરવાળો} = ૧૮ + ૧૮ + ૧૮ + ૧૮ + ૧૮ + ૧૮ + ૧૮ + ૧૮ + ૧૮$$

$$= ૧૮ \times ૯ \text{ (અહાર નવ વાર લેવાના છે માટે)}$$

$$\text{સરવાળો} = \frac{૧૮ \times ૯}{૨} = ૮૧$$

બાર પદનો સરવાળો—

$$\text{સરવાળો} = ૧ + ૩ + ૫ + ૭ + ૯ + ૧૧ + \dots + ૨૩$$

(જુઓ દા. ૩ ને)

$$\text{સરવાળો} = ૨૩ + ૨૧ + ૧૯ + ૧૭ + ૧૫ + ૧૩ + \dots + ૧$$

(છેલ્લેથી લેતાં)

$$\begin{aligned} \text{બે વડો સરવાળો} &= ૨૪ + ૨૪ + ૨૪ + ૨૪ + ૨૪ + ૨૪ + \dots + ૨૪ \\ &= ૨૪ \times ૧૨ \text{ (૨૪ બાર વાર લેવાના છે)} \end{aligned}$$

$$\therefore \text{સરવાળો} = \frac{૨૪ \times ૧૨}{૨} = ૧૨ \times ૧૨ = ૧૪૪$$

સામાન્ય રીત—પહેલા અને છેલ્લા પદનો સરવાળો કરી તે સરવાળાને પદની સંખ્યા વડે ગુણવા. આવેલા ગુણાકારને બે વડે લાગવા. એટલે સરવાળાનો જવાબ આવશે.

કુદમાં નિયમ—પદની સંખ્યાનો વર્ગ કરવાથી સરવાળો આવશે એટલે પદ ક હોય તો

$$\text{પહેલું પદ} = ૧$$

$$\text{ક મું પદ} = ૨ક - ૧ \quad (\text{જુઓ દાખલો ૩ ને})$$

$$\text{બે પદનો સરવાળો} = ૧ + ૨ક - ૧ = ૨ક$$

$$\text{પદની સંખ્યા} = ક$$

$$\text{કુદ સરવાળો} = \frac{૨ક \times ક}{૨} = ક \times ક = ક^૨$$

આ પહેલાં ક પદના સરવાળાનું સૂત્ર થયું. એટલે પહેલી ક એકી સંખ્યાનો સરવાળો = $ક^૨$

(૫) પહેલી ક એકી સંખ્યાનો સરવાળો કરો.

$$\text{સરવાળો} = ૨ + ૪ + ૬ + ૮ + ૧૦ + \dots \text{ક સંખ્યા સુધી}$$

$$= ૨ (૧ + ૩ + ૪ + ૫ + \dots \text{ક સંખ્યા સુધી})$$

$$= ૨ (૧ + ૨ + ૩ + ૪ + \dots + ક) \text{ જુઓ દાખલો ૧ લો.}$$

$$= ૨ \times \frac{ક(ક + ૧)}{૨} = ક(ક + ૧) \text{ જુઓ દાખલો ૨ ને.}$$

(૬) પાંચમા દાખલાના સૂત્રનો ઉપયોગ કરી પહેલી બાર એકી સંખ્યાનો સરવાળો ગણો.

$$\text{સંખ્યા બાર છે માટે } ક = ૧૨$$

$$\text{સરવાળો} = ક(ક + ૧) = ૧૨(૧૨ + ૧)$$

$$= ૧૨ \times ૧૩ = ૧૫૬$$

(૭) ૧, ૧૨, ૨૨, ૩૧ એ શ્રેણીનું ક મું પદ શોધો. ક પદનો સરવાળો કરો.

$$૧ \text{ હું } પદ = ૧$$

$$૨ \text{ જીં } પદ = ૧ + ૧૦$$

$$૩ \text{ જીં } પદ = ૧ + ૧૦ \times ૨$$

$$૪ \text{ થું } પદ = ૧ + ૧૦ \times ૩$$

$$૫ \text{ મું } પદ = ૧ + ૧૦ \times ૪$$

$$\dots\dots\dots$$

$$૧૧ \text{ મું } પદ = ૧ + ૧૦ \times ૧૦$$

$$\dots\dots\dots$$

$$૨૦ \text{ મું } પદ = ૧ + ૧૦ \times ૧૯$$

$$\dots\dots\dots$$

$$ક મું પદ = ૧ + ૧૦ \times (ક-૧)$$

$$= ૧ + (૧૦ ક - ૧૦)$$

$$= ૧ + ૧૦ ક - ૧૦ = ૧૦ ક - ૯$$

$$પહેલું પદ = ૧$$

$$ક મું પદ = ૧૦ ક - ૯$$

$$તે જે પદનો સરવાળો = ૧૦ ક - ૯ + ૧$$

$$= ૧૦ ક - ૮$$

$$પદની સંખ્યા = ક$$

$$કુલ સરવાળો = \frac{(૧૦ ક - ૮) ક}{૨}$$

આ શ્રેણીમાં સાથે સાથે આવેલાં પદનો તફાવત ૧૦ છે.

(૮) ૧, ૪, ૭, ૧૦, ૧૩ એ શ્રેણીનું ૨૦ મું પદ શોધો. પહેલાં ૨૦ પદનો સરવાળો કરો.

જે સાથેનાં પદનો તફાવત ૩ છે.

$$૧ \text{ હું } પદ = ૧$$

$$૨ \text{ જીં } પદ = ૧ + ૩$$

$$૩ \text{ જીં } પદ = ૧ + ૩ \times ૨$$

$$૪ \text{ થું } પદ = ૧ + ૩ \times ૩$$

$$૫ \text{ મું } પદ = ૧ + ૩ \times ૪$$

$$૧૦ \text{ મું } પદ = ૧ + ૩ \times ૯$$

$$૨૦ \text{ મું } પદ = ૧ + ૩ \times ૧૯ = ૫૮$$

$$\text{સરવાળો} = ૧ + ૪ + ૭ + ૧૦ + \dots + ૫૫ + ૫૮$$

$$\text{સરવાળો} = ૫૮ + ૫૫ + ૫૨ + ૪૯ + \dots + ૪ + ૧ \text{ (હેલ્પથી લેતાં)}$$

$$\begin{aligned} \text{બેવડો સરવાળો} &= ૫૯ + ૫૯ + ૫૯ + ૫૯ + \dots + ૫૯ + ૫૯ \\ &= ૫૯ \times ૨૦ \text{ (૫૯ વીસ છે માટે)} \end{aligned}$$

$$\text{સરવાળો} = \frac{૫૯ \times ૨૦}{૨} = ૫૯૦$$

(૯) ૮ મા દાખલાની શ્રેણીનું ક મું પદ શોધી ક પદનો સરવાળો કરો.

$$૧૦ \text{ મું પદ} = ૧ + ૩ \times ૯$$

$$\dots\dots\dots$$

$$૨૦ \text{ મું પદ} = ૧ + ૩ \times ૧૯$$

$$\dots\dots\dots$$

$$\text{ક મું પદ} = ૧ + ૩ (ક-૧)$$

$$= ૧ + (૩ ક-૩)$$

$$= ૧ + ૩ ક-૩ = ૩ ક-૨$$

$$૧ \text{ હું પદ} = ૧ \text{ અને ક મું પદ} = ૩ ક-૨$$

$$\begin{aligned} \text{તે બે પદનો સરવાળો} &= ૧ + ૩ ક-૨ = ૩ ક-૧ \\ \text{પદની સંખ્યા} &= \text{ક} \end{aligned}$$

$$\text{કુલ સરવાળો} = \frac{(૩ ક-૧) ક}{૨}$$

(૧૦) ૧, ૫, ૯, ૧૩ એ શ્રેણીનું ૧૦૦ મું પદ શોધો.

સાથે સાથેનાં બે પદોનો તફાવત ૪ છે.

$$\text{પહેલું પદ} = ૧$$

$$\text{બીજું પદ} = ૧ + ૪$$

$$\text{ત્રીજું પદ} = ૧ + ૪ \times ૨$$

$$\text{ચોથું પદ} = ૧ + ૪ \times ૩$$

$$\text{પાંચમું પદ} = ૧ + ૪ \times ૪$$

$$\text{છઠ્ઠું પદ} = ૧ + ૪ \times ૫$$

$$\dots\dots\dots$$

$$૫૦ \text{ મું પદ} = ૧ + ૪ \times ૪૯$$

$$\dots\dots\dots$$

$$૯૯ \text{ મું પદ} = ૧ + ૪ \times ૯૮$$

$$૧૦૦ \text{ મું પદ} = ૧ + ૪ \times ૯૯$$

$$= ૧ + ૩૯૬$$

$$= ૩૯૭$$

(૧૧) ૧૨, ૧૬, ૨૦ એ શ્રેણીનું ૧૦ મું પદ શોધી ૧૦ પદનો સરવાળો કરો.
જે સાથેસાથેનાં પદોનો તફાવત ૪ છે.

$$\text{પહેલું પદ} = ૧૨$$

$$\text{બીજું પદ} = ૧૨ + ૪$$

$$\text{ત્રીજું પદ} = ૧૨ + ૪ \times ૨$$

$$\dots\dots\dots$$

$$૯ \text{ મું પદ} = ૧૨ + ૪ \times ૮$$

$$૧૦ \text{ મું પદ} = ૧૨ + ૪ \times ૯$$

$$= ૧૨ + ૩૬ = ૪૮$$

$$\text{સરવાળો} = ૧૨ + ૧૬ + ૨૦ + \dots\dots\dots ૪૪ + ૪૮$$

$$\text{સરવાળો} = ૪૮ + ૪૪ + ૪૦ + \dots\dots\dots ૧૬ + ૧૨$$

$$\begin{aligned} \text{જેવડો સરવાળો} &= ૬૦ + ૬૦ + ૬૦ + \dots\dots\dots ૬૦ + ૬૦ \\ &= ૬૦ \times ૧૦ \text{ (પદ ૬૦ છે માટે)} \\ &= ૬૦૦ \end{aligned}$$

$$\therefore \text{સરવાળો} = ૩૦૦$$

૧, ૫, ૯ એ શ્રેણીનાં ૬ પદોનો સરવાળો કરો.

જે સાથેસાથેનાં પદોનો તફાવત ૪ છે.

$$\text{પહેલું પદ} = ૧$$

$$\text{બીજું પદ} = ૧ + ૪$$

$$\text{ત્રીજું પદ} = ૧ + ૪ \times ૨$$

$$\text{ચોથું પદ} = ૧ + ૪ \times ૩$$

$$\dots\dots\dots$$

$$\text{૬ મું પદ} = ૧ + ૪ \text{ (૬-૧)}$$

$$\text{૬ મું પદ} = ૧ + ૪ \text{ (૬-૧)}$$

$$= ૧ + (૪ \times ૫)$$

$$= ૧ + ૪ \times ૫$$

$$= ૪ \times ૫$$

$$\text{સરવાળો} = ૧ + ૫ + ૯ + \dots\dots\dots + (૪ \times ૫)$$

$$\begin{aligned} \text{સરવાળો} &= (૪ \times ૫) + (૪ \times ૫) + (૪ \times ૫) + \dots\dots\dots \\ &+ ૧ \text{ (છેલ્લેથી લેતાં)} \end{aligned}$$

$$\begin{aligned} \text{જેવડો સરવાળો} &= (૪ \times ૫) + (૪ \times ૫) + (૪ \times ૫) + \dots\dots\dots \\ &+ (૪ \times ૫) \end{aligned}$$

$$= (૪ \times ૫) \times ૫ \text{ (૫ પદોની સંખ્યા ૫ છે માટે)}$$

$$\therefore \text{સરવાળો} = \frac{\text{ક} (૪ \text{ ક}-૨)}{૨}$$

આ રીતમાં કેટલાકને રસ પડશે. સામાન્ય રીતે ગણતાં

$$\text{પહેલું પદ} = ૧$$

$$\text{ક મું પદ} = ૪ \text{ ક}-૩$$

$$\text{તે બે પદનો સરવાળો} = ૪ \text{ ક}-૩ + ૧ = ૪ \text{ ક}-૨$$

$$\text{શ્રેણીનાં ક પદનો સરવાળો} = \frac{(૪ \text{ ક}-૨) \text{ ક}}{૨} = \frac{\text{ક} (૪ \text{ ક}-૨)}{૨}$$

(ળીઝ દાખલામાં આપેલો સરવાળો કરવાનો નિયમ અને રીત યાદ કરવી.)

(૧૩) ૧, ૬, ૧૧, ૧૬, એ શ્રેણીનાં બાર પદનો સરવાળો કરો.

$$\text{સરવાળો} = ૧ + ૬ + ૧૧ + ૧૬ + ૨૧ + ૨૬ + ૩૧ + ૩૬ + ૪૧ + ૪૬ + ૫૧ + ૫૬$$

$$\text{સરવાળો} = ૫૬ + ૫૧ + ૪૬ + ૪૧ + ૩૬ + ૩૧ + ૨૬ + ૨૧ + ૧૬ + ૧૧ + ૬ + ૧$$

$$\begin{aligned} \text{બેવડો સરવાળો} &= ૫૭ + ૫૭ + ૫૭ + \dots\dots\dots + ૫૭ \\ &= ૫૭ \times ૧૨ \text{ (૫૬ બાર છે માટે)} \\ &= ૬૮૪ \end{aligned}$$

(૧૪) ૧, ૬, ૧૧, ૧૬ એ શ્રેણીનું ક મું પદ શોધી ક પદનો સરવાળો કરો.

$$\text{પહેલું પદ} = ૧$$

$$\text{ળીઝનું પદ} = ૧ + ૫$$

$$\text{ત્રીઝનું પદ} = ૧ + ૫ \times ૨$$

$$\text{ચોથું પદ} = ૧ + ૫ \times ૩$$

.....

$$\text{ક મું પદ} = ૧ + ૫ (ક-૧)$$

$$\text{ક મું પદ} = ૧ + ૫ (ક-૧) = ૧ + (૫ ક-૫) = ૧+૫ ક-૫ = ૫ ક-૪$$

$$\text{પહેલું પદ} = ૧, \text{ક મું પદ} = ૫ ક-૪$$

$$\begin{aligned} \text{તે બે પદનો સરવાળો} &= ૧ + ૫ ક-૪ \\ &= ૫ ક-૩ \end{aligned}$$

$$\therefore \text{શ્રેણીનાં ક પદનો સરવાળો} = \frac{\text{ક} (૫ ક-૩)}{૨}$$

છેલ્લા પદના સરવાળાને પદની સંખ્યા વડે ગુણી બે વડે ભાગવાથી સરવાળો થાય છે એ નિયમ ગ્રહણે)

(૧૫) ૭, ૯, ૧૧,.....૧૦૩ એ શ્રેણીમાં કેટલાં પદ છે ?

$$\text{પહેલું પદ} = ૭$$

$$\text{બીજું પદ} = ૭ + ૨$$

$$\text{ત્રીજું પદ} = ૭ + ૨ \times ૨$$

.....

$$\text{છેલ્લું પદ} = ૧૦૩$$

$$= ૭ + ૯૬$$

$$= ૭ + ૨ \times ૪૮$$

$$= ૪૯ \text{ મું પદ}$$

$$\therefore \text{પદની સંખ્યા} = ૪૯$$

(૧૬) ૯, ૧૩, ૧૭, ૨૧.....૨૦૯ એ શ્રેણીમાં કેટલાં પદ છે ?

$$\text{પહેલું પદ} = ૯$$

$$\text{બીજું પદ} = ૯ + ૪$$

$$\text{ત્રીજું પદ} = ૯ + ૪ \times ૨$$

$$\text{ચોથું પદ} = ૯ + ૪ \times ૩$$

.....

$$\text{છેલ્લું પદ} = ૨૦૯$$

$$= ૯ + ૨૦૦$$

$$= ૯ + ૪ \times ૫૦$$

$$\therefore \text{પદની સંખ્યા} = ૫૧$$

નોંધ:—છેલ્લા પદમાંથી પહેલું પદ બાદ કરવું. $(૨૦૯ - ૯ = ૨૦૦)$

બાદબાકીને એ સાથેસાથેનાં પદના તફાવત પરે (તફાવત $= ૧૩ - ૯ = ૪$)

લાગવા $(૨૦૦ \div ૪ = ૫૦)$ લાગાકારમાં એક ઉમેરવાથી પદની સંખ્યા આવશે.

એટલે પદની સંખ્યા $= ૫૦ + ૧ = ૫૧$.

અથવા ઉપર ઉગાણે

છેલ્લા પદને પહેલા પદ અને તફાવતની અમુક ગણી સંખ્યાના

સરવાળા રૂપે લખવું $૨૦૯ = ૯ + ૪ \times ૫૦$ તફાવતની જેટલા ગણી તે

સંખ્યા યઈ હોય તેમાં એક ઉમેરવાથી પદની સંખ્યા આવશે. પદની

સંખ્યા $= ૫૦ + ૧ = ૫૧$

મનોરથ

૧. ૭, ૮, ૯, ૧૦ એ શ્રેણીનું ૧૨ મું પદ શોધો.

૨. ૫, ૬, ૭, ૮ એ શ્રેણીનું ૧૪ મું પદ શોધો.

૩. ૩, ૫, ૭, ૯ નું ૧૦ મું પદ લખો.

૪. ૧, ૫, ૯ નું સોમું પદ લખો.

૫. ૨, ૨ $\frac{૧}{૨}$, ૩, ૩ $\frac{૧}{૨}$ નું ૪૯ મું પદ લખો.

૬. ૪, ૭, ૧૦, ૧૩ તું ૨૦ સું ૫૬ લખો.

૭. ૧૦, ૧૪, ૧૮, ૨૨ તું ૨૧ સું ૫૬ લખો.

સરવાળો કરો:—

૮. ૧, ૨, ૩, ૪.....૧૬ ૫૬ સુધી.

૯. ૬, ૧૦, ૧૧, ૧૨.....૧૨ ૫૬ સુધી.

૧૦. ૨૭, ૨૮, ૨૯.....૪૨ સુધી.

૧૧. ૧, ૩, ૫, ૭.....૫૧ સુધી.

૧૨. ૫, ૭, ૯.....૫૧ સુધી.

૧૩. ૨, ૫, ૮, ૧૧.....૧૦૪ સુધી.

૧૪. ૧૦૨, ૧૦૫, ૧૦૮.....૧૬૮ સુધી.

૧૫. ૧૦, ૧૪, ૧૮.....૨૧ ૫૬ સુધી.

૧૬. ૧૫ + ૧૬ + ૨૩ + ૨૭ +.....+ ૧૧૫

૧૭. ૧૦૪ + ૧૦૬ + ૧૧૪ +.....+ ૭૦ ૫૬ સુધી.

૧૮. ૧૦૧ + ૧૦૩ + ૧૦૫ +.....૧૬૯ એ સરવાળો

૧ + ૩ + ૫ +.....૯૯ એ સરવાળા કરતાં ત્રણ ગણો છે, તે ગણી બતાવો.

૧૯. ૧૦ + ૧૫ + ૨૦ +.....+ ૧૫૦

૨૦. ૧૩ + ૨૩ + ૩૩ +.....+ ૫૦૩

૨૧. ૫, ૧૧, ૧૭, ૨૩.....ત્રેવીસ ૫૬ સુધી.

૨૨. ૨ + ૩૬ + ૫ + ૬૬ +.....૫૧ ૫૬ સુધી.

પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ,
અમદાવાદ

ચંદુલાલ દેશવલાલ અમીન

નવીન ભૂગોળશિક્ષણ

(પુ. ૭૪. અંક ૧૦-૧૧ પૃષ્ઠ ૪૦૪ થી આશુ)

૩ વિદ્યાર્થીઓની તૈયારી

કેટલાક પાઠોની તૈયારીમાં બાળકો પણ ભાગ લઈ શકે. જે પ્રદેશનો અભ્યાસ કરવાનો હોય તે પ્રદેશને લગતાં દૃશ્યો અને લોકજીવન દર્શાવતાં ચિત્રો વિષય સ્પષ્ટ કરવાને લાવી શકે. તે ઉપરાંત તે પ્રદેશની કેટલીક પેદાશના નમુના પણ તેમની મારફત મળાવી શકાય; ઉપરાંત વર્ગના ઉપ-

યોગ માટે નકશાનાં ખાલી જોખાં બાળકો મારફત તૈયાર કરાવી શકાય. આ બાબતનું કામ બાળકોમાં ઉત્સાહ ઉત્પન્ન કરવામાં થયું કિંમતી છે, પણ તે રીતના ઉપયોગથી પાઠની શીખવવાની બાબત પર પુરતું લક્ષ નહિ રહે અને તેમ કરવામાં વરતુસંકલના અસ્તવ્યસ્ત થઈ જવાનો લય રહે છે. બાળકોએ આણેલા વિષય અને વસ્તુઓના નમુનાની અર્થોને પદ્ધતિમત્ર શિક્ષણમાં રચાત નહોતું જોઈએ. આ બધાં સાદિયો શિક્ષણનાં પૂરક છે. અનુકૂળતા હોય તો તેમને વર્ગમાં પસાર કરવાં, નહિ તો વર્ગની દિવાલ પર બાળકો સમક્ષ મૂકવાં જોઈએ. આવી બાબતો ખાસ કરીને આર્થિક ભૂજોળમાં અગત્ય ધરાવે છે; પણ ૩ કે ૨૫૨ અને તેની બનાવટનો અભ્યાસ ભૂજોળ માટે નિર્ણિત દરેક સમય સિવાયના બીજાં કોઈ પાઠમાં કરવો જોઈએ. દા. અવલોકનનો પાઠ કે પદાર્થપાઠ.

વળી બાળકોને તેઓના એટલાસમાં પાઠને લગતા યોગ્ય નકશાઓનો અભ્યાસ કરવા પ્રેરવા જોઈએ. આ કાર્ય તેમને પાઠ થતાં પૂર્વે કે પાઠ થઈ રહ્યા પછી પણ સોપી શકાય. પણ આહુ પાઠમાં એટલાસમાંના નકશાઓનો વ્યક્તિગત અભ્યાસ ફેવળ વિશેષ ઉત્પન્ન કરે છે. એટલાસનો ઉપયોગ બહુ ઝાઝો કરાવવાનો નથી, પણ કેટલીક વખત અભ્યાસની પદ્ધતિને અનુમતી તેમજ ખાસ ઉપયોગ થઈ શકે છે. આ પદ્ધતિથી કામ કરવું હોય ત્યારે શિક્ષકે એકસ સૂચનાઓ આપી બાળકોને દોરવા જોઈએ. દા. “સુંબઝી રહેને માર્ગે કલકતા જતાં આવતી શુખ્ય જગ્યાઓનાં નામની નોંધ કરો.” “દિંદુરતાનના પશ્ચિમ કિનારાની પ્રાકૃતિક રચનાનું વર્ણન કરો.”

ઉપલા વર્ગોમાં સંખ્યાગર્થ પાઠોની તૈયારી તરીકે નિશાળના પુસ્તકાલયમાંથી લાચન કરાવી શકાય અને તૈયારી કે પુનરાવર્તન માટે પાઠ્ય પુસ્તક ઉપયોગમાં લઈ શકાય.

૪ વિષયની શરૂઆત

પાઠની શરૂઆત કરતાં પહેલાં શિક્ષકે જોવું જોઈએ કે બધાં જરૂરી સાધનો પોતાની નજીક વ્યવસ્થિત રીતે જોડાવેલાં છે. યુવાન શિક્ષકે હંમેશાં પાઠની સંપૂર્ણ નોંધ તૈયારી કરવી જોઈએ. કેટલીક વખત અનુભવી શિક્ષકોએ પણ તે તૈયાર કરવી જોઈએ. તેમાં શીખવવાની બાબત અને તે બાબતના જુદા જુદા વિભાગોમાં કેટલો વખત જશે તે દર્શાવવું જોઈએ. આ નોંધમાં જે પ્રશ્નો પૂછવાના હોય તેના પ્રશ્નોનો સમાવેશ કરવો જોઈએ.

પાઠ આપતી વખતે શિક્ષકોની એક બહુ સામાન્ય ભૂલ થાય છે; તેઓ શરૂઆતમાં ઘણો વખત લઈ લે છે. એથી ધારણું કામ પૂરું થતું નથી. આરંભનો હેતુ બાળકને પાઠમાં રસ ઉત્પન્ન કરવાનો છે અને અગાઉ ધર્મગ્રંથેના કામનો સંબંધ જોડવાનો છે. સામાન્ય રીતે ત્યાં સંખ્યા-બંધ પાઠો ક્રમિક ગોઠવેલા હોય છે ત્યાં આ કાર્ય નકશાઓદ્વારા ધર્મ શિક્ષકો. વળી આરંભમાં ઘણાં થોડાં વાક્યોનીજ વ્યવસ્થા છે. આ વિભાગમાં જે સમયમાં પાઠ પૂર્ણ કરવાનો હોય તેના દસગા ભાગથી વધારે સમય લેવો નહિ.

નવી શ્રેણીનો પ્રથમ પાઠજ આરંભ હોઈ શકે. આ પાઠનો અગાઉ ધર્મ ગ્રંથેના પાઠના પુનરાવર્તન સાથે સંબંધજોડવાની ભૂલ ન કરવી. પાઠનો જે વિષય હોય તે એકદમ હાથ ધરવો દા. જો તમને “હિંદુસ્તાનની ભૂરચના અને નદીઓ” પરના પાઠ માટે ૩૦ મિનિટ આપી હોય, તો મોટો ભૂરચનાનો નકશોજ આરંભમાં વ્યવસ્થા છે, અને ૨૦ મિનિટ પછી તમારા કાળા પાટીઆ ઉપર દોરેલા સ્કેચ મેપમાં નીચેની હકીકતો શોધીને મુકાઈ ગએલી હોવી જોઈએ: હિમાલય, વાયવ્યના પર્વતો, દખ્ખણ, ઉત્તરનાં મેદાનો, પૂર્વ કિનારાનું મેદાન, સિંધુ અને પંજાબ, ગંગા અને યમુના, દક્ષિણની નદીઓ (નામ નહિ યથા હોય). બાળકને દરેક ગ્રંથેની ભૂરચનાનો એકંદર ખ્યાલ આવ્યો હશે. તે ઉપરાંત હિમાલયની નદીઓ અને દખ્ખણની નદીઓ વેગમાં મેદાનોમાં કેવી રીતે જુદી પડે છે તેનો ખ્યાલ આવ્યો હશે. આ ઉપરાંત, ખીણોની જગત, નહેરા માટે કે જળ-માર્ગે તરીકે તેની ઉપયોગિતા પણ સમજાઈ હશે. પાઠનો બાકીનો સમય બાળકોએ આ હકીકતો તેઓના નકશાઓમાં નોંધવા માટે માગવો જોઈએ. (નકશાનાં બોખાં પુરાં પાડવાં).

ત્યારે જૂઓળ માટે આટલો થોડો સમય આપ્યો હોય ત્યારે તમે તેનો ઘણો ભાગ વાતો કરવામાં ન રોકી શકો. જો આટલી બધી બાબતો વખતસર ન શીખવી શકો તો તમારે અવ્યાસક્રમમાં મુકરર કરેલો સમય બદલવો જોઈએ અથવા તો બોધી અગત્યની બાબતો પડતી મૂકવી જોઈએ. તમે બાળકને નવી હકીકત કે સંબંધ માત્ર કહી ગયા હો. તેથી તમારે એમ માનવું નહિ કે તેઓ નવી હકીકત કે સંબંધ યરાચર સમજ્યા છે. તેઓ પોષ્ટની માફક બોલી ગય તોપણ શું? તેજવાજ આપે તોપણ શું?

“વાયવ્ય યુરોપની આબોહવા” ઉપરના તેટલીજ લંબાઈના પ્રથમ પાઠ માટે જોઈતાં સાધનોમાં યુરોપના નકશાની આકૃતિઓનો સમાવેશ

કરવો નોઈએ. મોટા ફોર્મ પેપર પર શિક્ષકે તે દોરવી નોઈએ. તે નીચેની બાબતો આવવી નોઈએ:—

૧. જન-ચુગારિની ઉષ્ણતામાનદર્શક લીટીઓ ૩૨° ફા.; ૫૦° ફા.

૨. જીવાઈની ઉષ્ણતામાનદર્શક લીટીઓ ૫૦° ફા.; ૬૮° ફા.

આ ત્રણ ઉષ્ણતામાનદર્શક લીટીઓ આબોહવાના આખાસ મ ઘણી અગત્યની લીટીઓ છે, અને સાથે સાથે યૂરોપનો સુરચનાનો નકા રાખવો નોઈએ.

વાયવ્ય યૂરોપના મધ્યભાગમાં આવેલા હોસેંડના પ્રદેશની ગરમી હકીકત મેળવવા માટે પ્રશ્નો પૂછી કામ શરૂ કરો અને જે જવાં આપે તેનો કાળા પાટીઆ પર નીચે મુજબ કોટો બતાવો:—

ઉનાળાનું ઉષ્ણતામાન ૫૦° અને ૬૮° વચ્ચે : ગરમ (સાધારણ)

શિયાળાનું ઉષ્ણતામાન ૩૨° અને ૫૦° વચ્ચે : ઠંડું

ઉષ્ણતામાનનો તફાવત—૬૮°થી ઓછો પણ ૫૦°થી વધારે.

ઉપરના આંકડા સામાન્ય છે.

આબોહવા.—સાધારણ રીતે સમઘાત છે; ઉનાળો ગરમ છે, અને શિયાળો ઠંડો છે.

પછી સરખામણીથી કે વધારે સારી રીતે, આકૃતિ ટ્રેસિંગ પેપર પર કાઢી, બીજા દેશ પર તે મૂકીને, આખા પ્રદેશની હદ પર જ્યાં આ હકીકત લાગુ પડતી હોય ત્યાં અજમાવી જુઓ, અને તે પ્રમાણે આખા પ્રદેશની ગરમીનો નિર્ણય કરો. આખરે જાળદોને આ પ્રદેશની ગરમી તેની પાસે આવેલા પ્રદેશની ગરમીથી કેવી રીતે જુદી પડે છે તે સમજવાને તૈયાર કરો. પ્રશ્નોદ્વારા જાળદો પાસે લખાવીને કે પૂછીને આબોહવા સંબંધી જેટલી હકીકત શીખવી હોય તેનું પુનરાવર્તન કરો. તે આબોહવા જે પ્રદેશોમાં બતાવી હોય તે વિશેજ હકીકત પૂછવી.

જે આબોહવાનો નિર્ણય કયો હોય તે આબોહવાના પ્રદેશોનાં અક્ષાંશ, મહાસાગર અને ખંડમાં આવેલા સ્થાન વિષેની માહિતી પૂછો. અમુક ગરમી છે એમ જોણવું અર્થ વગરનું લાગે છે. માટેજ આ વાક્યોનો અર્થ શો છે તેનો જાળદોને સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવવો નોઈએ. “રશિઆનું શિયાળાનું ઉષ્ણતામાન ૩૨°થી નીચે છે.” આવાં અર્થસૂચક વાક્યોની સમજણ આબોહવાના આખાસમાં જરૂર છે, કારણ કે આબોહવાનો સંબંધ વનસ્પતિ અને લોકજીવન સાથે જોડવાનો છે. માટે ઉપલાં ધોર-

જોમાં આજોડવા વિષેના ઘણા પાઠોમાં આવા ગરમીના આંકડાના અથ
બાળકો સમજ્યા છે તેની ખાતરી કરવાથી કામ ફીક થશે.

૫ આદ્ય અને નકશાનો ઉપયોગ

નકશાની આકૃતિઓ અને સ્કેચ-મેપ બૃજોગના શિક્ષકને બહુ કિંમતી
છે. સામાન્ય રીતે સાદા નકશા ઘણા ઉપયોગી છે. આથી આકૃતિમાં
એક જાતની હકીકતોના સાદા સમૂહ કરતા વધારે બાજતો મૂકવાનો
પ્રયત્ન કરવો નહિ. ધારો કે ઑસ્ટ્રેલિયા શીખવવા તૈયારી કરવી છે. આ
કામ કરવામાં તે પ્રદેશના નકશાની આકૃતિઓમાં કેટલીનો સમાવેશ
કરવો એ પ્રશ્ન છે. આને માટે નીચેની બાજતો દર્શાવતા જુદા જુદા
નકશા બનાવો:—

- ૧ ઑસ્ટ્રેલિયાની વનસ્પતિ
- ૨ મુખ્ય રેલ્વેની સડકો
- ૩ વસ્તીની સામાન્ય વહેંચણી
- ૪ ખંડના જુદા જુદા ભાગોની પેદાશ

તે ઉપરાંત જણાવી ગયા તેવા ૫ ગરમીના, અને ૬ તેને અનુસરી
પવનો અને વરસાદના નકશા પાડો.

દરેક નિયામમાં આવા નકશાઓના સમૂહ દરેક ખંડ માટે હિંદ
માટે, મુંબઈ ઇલાકા માટે અને ગુજરાત માટે હોવા જોઈએ. આવા
દોરેલા નકશા ઘણા સાદા હોય છે અને તેથી દિવાલે ટાંગવાના નકશા કે
એટલામ કરતાં આવા નકશા બાળકો માટે વધારે સારા છે. પણ આવા
નકશા હંમેશાં ચાલતા પ્રદેશની જુગિરનના જતાવતા નકશાની સાથેજ
વાપરવા. ખરેખર, કોઈપણ પ્રદેશના અભ્યાસ માટે જુગિરનનાનો નકશો
એકલોજ સૌથી વધારે અગત્યનો છે. બાળકોના ઉપયોગ માટે ખાલી જોખાં
સાઇકલોસ્ટાઇલ કે એવા બીજા કોઈ સાધનની મદદથી તૈયાર કરી
રાખવાં અને ઘણા પ્રસંગે બાળકોની પાકની સંક્ષિપ્ત નોંધ આ નકશા-
ઓમાંજ સમાઈ જશે.

જૂગોગમાં અગત્ય ધરાવતી ઘણી હકીકતો અને સંબંધોની સમજણ
માટે આદ્યનો ઉપયોગ શિક્ષકને ઘણો મદદરૂપ છે. આથી તેને જોગ બને
તેમ જૂઠ્ઠી ઉપયોગ કરવો. જૂગોગમાં આદ્ય શીખવવાનું કામ કરવાનું
નથી, પણ જૂગોગમાં આપેલી હકીકતોનો સારો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.
આદ્ય કે નવ વર્ષનાં બાળકો વર્ગ કે વર્ગની બહાર લીધેલી દૈનિક ગરમીની

નોંધના આંકડા સારી રીતે સમજી શકે. મુખ્ય મુખ્ય સ્થાનોની માસિક ગરમીનું માપ અને વરસાદની નોંધના આદ, આવાતનિકાસના આદ, વસ્તીના ફેરફારના આદ, વગેરે બાજતો વારંવાર ઉપયોગી થઈ પડશે. આવી હકીકતો રજુ કરવામાં આદ બહુ ઉપયોગી થાય છે. વળી બાળકો પુલના કરી આવી હકીકતો પરથી પરસ્પર સંબંધો શોધી કાઢવા સમર્થ અને છે.

કોઈ ખાસ ઉચી જમીન, ખાણ કે સપાટ પ્રદેશ સંબંધી જ્ઞાન માટે આકૃતિ ઉત્તમ સાધન છે. સિંધુ નદીની ખાણનો નીચેનો પ્રદેશ તે નદીની આકૃતિદ્વારાજ સારી રીતે સીખવી શકાય. આથી ઇચ્છવા જોગ છે કે જેમ અને તેમ જલદીથી બાળકો આવા રસ્ય બનાવતા થઈ જાય. મોડેલ સામે રાખીને તે ઉત્તમ રીતે સીખવી શકાય છે. મોડેલનો ઉપયોગ નકશો સમજવામાં મદદરૂપ થાય છે. મોડેલ બનાવવા શિક્ષકે પ્રથમ પ્લેસ્ટીસાઈન કે માટીનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ. ક્રમાં જે વિભાગ બતાવવાનો હોય તેટલોજ મોડેલમાં રહેવા દેવો અને પછી તેની સાથે બનાવેલી આકૃતિ રાખાવવી. સાધારણ બુદ્ધિશાળી બાળકો એક પાટમાં એક વિભાગ બનાવી શકે. પણ વિભાગની આકૃતિઓ બાળકો બતાવે તો જ તેઓ નકશાને ડમણ અભ્યાસ કરવા દેવાશે. આથી જુદા જુદા પ્રદેશોના અભ્યાસમાં નેમનિત રીતે આ કાર્ય થવું જોઈએ. જૂગાળમાં વિભાગનું ચિત્ર દોરતાં ક્રયાઈની લીટીનું પ્રમાણ આડી લીટીના પ્રમાણ કરતાં વધારે રાખવું; ગરણ કે જે તેમ નહિ થાય તો જમીનની ઉચાઈ બરાબર બતાવી શકાશે નહિ. જમીનની ઉચાઈ બતાવવામાં જેમ અને તેમ અતિશયોક્તિ ઓછી થાય તેમ કરવું, અને બાળકોને તેમ સમજી લેવાની દેવ પાડવી.

સામાન્ય રીતે બાળકોએ યાદ કરી દોરેલા નકશાઓ ઉપયોગમાં ન લેવા. બાળકોના જ્ઞાનની દસોડી કરવા કેટલીક વખત રૂપરેખાવાળા નકશામાં સ્થળો કે નિશાનીઓ તેમને મૂકવાની જરૂરવામાં આવે છે. આ સીખવવાના પાટમાં તો ન આવે. આ રીત શિક્ષણ માટે નહિ, પણ પરીક્ષા પુરતી છે. ત્યાં આવા નકશાઓ દસોડી માટે કે શિક્ષણમાં મદદ તરીકે ઉપયોગમાં લેવાતા હોય ત્યાં તેમને શિક્ષકે તપાસી જોવા જોઈએ. જે તેમ કરવામાં નહિ આવે તો બાળકો એદરકાર થઈ જશે અને નકશા ઉપર થએલી ભૂલોમાંથી ખોટું જ્ઞાન તેમના મનમાં દસી જવાનો ભય ઉત્પન્ન થશે, અગર તો બાળકો વારંવાર ભૂલો ચાલુ રાખવાથી રીદા થઈ જશે. તપાસવાનું કામ જલદીથી અને આસાપીથી કરી લેવું જોઈએ. ઘણી

બાબતોમાં જોમટે, ઉપર જાણવેલા હિંદુસ્તાનના પાઠ વિષે-શિક્ષકને બાળકની નકશા પરની નોંધ કેવી હોય તેના સ્પષ્ટ ચિત્રનો ચોક્કસ ખ્યાલ મનમાં હશે. આથી જો બધા નકશા પાઠ પુરો થતાં પહેલાં શિક્ષક સમક્ષ ધરવામાં આવે અને શિક્ષક પાઠલીની હાર પર નજર નાખી લે તો જૂલો એકદમ જણાઈ આવશે અને જે બાળકોના નકશા ખોટા હશે તેમના તે તરતજ સુધારાવી શકાશે.

અપૂર્ણ

એબિસિનિઆ

(પુ. ૭૪ અંક ૧૦-૧૧ પૃષ્ઠ ૪૧૧ થી ચાલુ.)

લોકોની રહેણીકરણી અને પોશાક—જૂમિની અસર લોકો ઉપર દષ્ટિગોચર થએલી છે. કુદરતી સાધનો સાથે બાય બીડતા લોકોમાં જેવા યુલો ખીલી નીકળે છે તેવા યુલો આ લોકોમાં જોવામાં આવે છે. લોકો મજબુત, કરકસરવાળા, બહાદુર, અને દેશાભિમાની છે. બંદુક અને જાલો તેમનાં સામાન્ય શસ્ત્ર છે. એકલા જાલાથી શિકાર કરવો તે પરાક્રમનું કામ ગણાય છે. આરબની માફક તેમની પરાણ્યાયાકરી મશહૂર છે. લોકો જોડાના સામકાની દાત્ર બતાવે છે.

પોશાક—સ્ત્રી પુરુષોનો પોશાક લગભગ મળતો આવે છે. પોશાકમાં સામાન્ય રીતે એક બદન, સુનગાઉ અથવા રેશમી પાવનમો, અને રંગનો લાંબો ઝબ્બો હોય છે. તહેવારને દિવસે સિંદની ચાળનો ટોપ, કાળા ચિત્તાના વાળનો ઝબ્બો, અને સુંદર મ્યાનવાળી તરવાર ધારણ કરે છે. ઘર—દેશ પહાડી અને જંગલોથી ભરપુર હોવાથી, ઘર પથ્થર અને પાંસનાં હોય છે. દેશમાં વેપાર બહુ ન હોવાથી વસ્તી એકત્રિત થઈ શકતી નથી અને તેથી હાલના જમાનાનાં મોટાં શહેરોનો અભાવ છે.

રાજ્યવ્યવસ્થા—રાજ્ય રાજસત્તાક છે. રાજાને રહેનશાહ કહેવામાં આવે છે. હાલના રહેનશાહ 'રાસ તફરી' છે અને તે હેઈલે સેક્સસી પહેલા તરીકે જાણીતા છે. તેમનો જન્મ સને ૧૮૬૧ માં થએલો. સને ૧૯૨૮ માં તેમણે રાજ્યારોહણ કર્યું. સોલોમન રાજા અને શેખાની રાણીના તે અરખસિત વંશજ છે એવું તે માને છે.

વર્તમાન પરિસ્થિતિ:—આફ્રિકાના મધ્યભાગની સહેજ ઉત્તરે આ રાજ્ય આવેલું છે. આ દેશનું અસલ નામ 'ઇથિઓપિઆ' છે. લોકો

સ્વાતંત્ર્યપ્રિય છે. સને ૧૮૬૭માં મગદલાની લડાઈમાં સર રોબર્ટ નેપિઅરની હુકમ થયેલી, પણ લોકો સ્વતંત્રતાને વળગી રહ્યા છે. શહેનશાહ ચિએડોરે સને ૧૮૫૫થી ૧૮૬૮ સુધી રાજ્ય કર્યું. લોર્ડ નેપિઅરને હાથે હાર મળવાથી તે હતાશ થઈ ગયો અને મરણ પામ્યો. સને ૧૮૮૯ માં મેનેલાક બીજો શહેનશાહ થયો. તેણે રાજ્યનું સંગઠન અને વિસ્તાર કર્યાં. તે ૧૯૧૩ માં મરણ પામ્યો. ત્યારપછી તેના પૌત્ર 'લેમ્બેસુને ગાદી મળી, પણ તેના અરાજક વર્તનને લઈને સને ૧૯૨૬ની સાલમાં અમીરોએ તેને પદબ્રષ્ટ કર્યો. સને ૧૯૩૦ શહેનશાહ મેનેલાકની પુત્રી 'ઝોહીડીકુ'ના મરણ પછી રાસતકરી'ને ગાદી મળી અને તેમણે હેઈલેસેલાસી ૧ લા'ની પદવી ધારણ કરી છે.

સી. એલ. બ્રહ્મચારી

સી. આ. કે. એ. ઈ. પંચમહાલ.

ગોધરા

નીતિશિક્ષણ

પુ-૭૪-અંક-૧૦-૧૧, પૃષ્ઠ ૪૧૯ થી ૪૨૦

દંભ એ મોટામાં મોટો દુરુણ છે. હૃદયમાં વેરની જગ્યા લાકડા બગાડી હોય અને બહારથી મૈત્રી બતાવવી, નિર્દયતા છુપાવીને બહારથી દયાનો ડાળ કરવો, અધર્મના રમ્યાપર્યા રહીને ધર્મીભાનો આડંબર કરવો, અને શુભ રીતે અનીતિને રમતે આલીને જગતમાં લોકોની સમક્ષ નીતિમાન હોવાનો વેશ ભજવવો, એ દંભ કહેવાય. હૃદયમાં હોય કંઈક અને બહાર બતાવવું કંઈક, એ દંભી માણસનું લક્ષણ છે. આવા દંભી માણસો લોકોની આંખોમાં ધૂળ નાખવાનો પ્રયત્ન કરે છે, પરંતુ તેમાં તેમને અને નિર્દુષ્તાન મળે છે; મતલબ કે અંતરમાં છુપાવી રાખેલું પાપ પ્રકટ થયા વિના રહેતું નથી. દંભી શિક્ષકનું પણ એમજ થાય છે. તેમનું યોગ્ય તેમના શિષ્યો આમળ ખુદનું થઈ જાય છે. યજ્ઞ તેમના શબ્દોની તેમના શિષ્યો ઉપર જરા પણ અસર થતી નથી.

દૃષ્ટાંત તરીકે, ધારો કે શિક્ષકને જીડી પીવાની ટેવ છે. હવે તે પોતાના વિદ્યાર્થીઓને વ્યસનથી અલગ રહેવાનો બોધ આપે છે; પરંતુ શિક્ષકને પોતાનેજ વ્યસન વળગેલું હોવાથી તેમના દંભથી ભરેલા ઉપદેશમાં વચનો તદન સુતાંજ હશે. આવો દંભીક બોધ કંઈ પણ અસર ન

કરે, તો તેમાં જરા પણ આશ્ચર્ય પામવા જેવું નથી. વળી ધારો કે વર્ગ-
માંના કોઈ વિદ્યાર્થીએ પોતાના શિક્ષકને બીડી પીતાં જોયા છે, અથવા
મોંની કુર્ગેધે તેમના તે વ્યસનથી વિદ્યાર્થીઓને બાળીતા કર્યા છે. હવે તે
શિક્ષક વ્યસનથી દૂર રહેવાની નીતિ શીખવતા હોય, તે વખતે વર્ગમાંનો
એકાદ નિડર વિદ્યાર્થી પૂછે છે, કે સાહેબ ! વ્યસન તુકમાનકારક છે, તો
આપ શા માટે બીડી પીઓ છો ? આવે પ્રશ્નને શિક્ષકનો દંભ તદ્દન
ઉઘાડો પડી જશે, અને તેમની પુરેપુરી ફજેતી થશે.

આ ઉપરથી લક્ષમાં લેવાની બાબત એ છે, કે આવા પ્રકારની અનીતિ-
થી શિક્ષકે હંમેશાં દૂર રહેવું જોઈએ. તેમણે પોતાનું અંતઃકરણ અને
વાણી તદ્દન નિર્મળ રાખવાં જોઈએ. કોઈપણ જાતના કપટનો તેમાં લેશ
પણ પ્રવેશ થવા દેવો જોઈએ નહિ. જે શિક્ષકનું હૃદય નીતિથી ભરપૂર
છે, અને તેમાં કપટ, દંભ, અસત્ય વગેરે કોઈપણ જાતની અનીતિને જરા
પણ જગા મળે એમ નથી, તેમના મુખ ઉપર વર્ણન ન કરી શકાય એવી
દિવ્યતા છવાઈ રહેલી હોય છે. આવા સર્ગર્થ વિદ્યાર્થીનો પ્રતાપ કંઈ જોવો
તેવો નથી. ગમે તેવી પાપિષ્ઠ વ્યક્તિને પણ તે પોતાના વિદ્યુત જેવા દષ્ટિ-
પાતથી નમ્ર બનાવી દે છે. વળી હડહડતા જુઠા મુનેગારો તેમની દિવ્યતાથી
દબાઈ જઈ પોતાનો મુનો કબ્જા કરી દે છે. જેનું આટલું બધું સામર્થ્ય
છે, એવા શિક્ષકનાં વચનો પણ અમૃતના ઝરણાં છે. તેમનો નીતિબોધ
તેમના શિષ્યો ઉપર આબાદ અસર કરે છે. કુકર્મો દહીંએ તો એવા
વિદ્યાર્થીના શિષ્યો પુરેપુરા ભાગ્યશાળી છે.

શિક્ષકે પોતાના શિષ્યોને અન્યો-ન્યાય એટલે એકબીજાને મદદ
કરવાની નીતિ શીખવવી. વર્ગના વિદ્યાર્થીઓ એકબીજાને સારા કામમાં
સહાય કરે એવી તેમને ટેવ પાડવી. આમ કરવાથી તેમનો સેવાભાવ ફળ-
વાશે. પોતાના સહાધ્યાયીની અડચણ દૂર કરવામાં સહાય આપવાની ટેવ
પડતાં તેમનો સેવાભાવ દિનપ્રતિદિન વૃદ્ધિ પામશે. પરિણામે મોટપણમાં તે
મનુષ્ય માત્રને સંકટમાં સહાય કરશે. ધરતીકંપ જેવા કુદરતના કોપથી તે
સ્થળના મનુષ્યોની શી દશા થાય છે, તેનો ખ્યાલ શિક્ષકે પોતાના શિષ્યોને
અસરકારક રીતે આપીને એવા નિરાધાર મનુષ્યોને બનતી મદદ આપવા
કહેવું. આનું પરિણામ ઘણું સાફ આવશે. વિદ્યાર્થીઓ પોતાને ગણતા ખીસા-
ખર્ચમાંથી બચાવીને પણ આવા કાર્યમાં મદદ કરશે. આથી તેઓ સ્વાર્થ-
ત્યાગ અને આત્મમંથનની નીતિ શીખશે. ગિહાર અને કબેટાના ભયંકર
ધરતીકંપથી નિરાધાર બનેલા લોકો માટે ઉઘાડેલા ફંડમાં શિક્ષકોના સહ-

મોંઘથી વિદ્યાર્થીઓએ ઘણી સારી મદદ કરેલી છે. કેટલાંક છાત્રાલયના વિદ્યાર્થીઓએ અદવાડીઆ સુધી કે પંદર દિવસ સુધી દૂધ કે ઘીનો ત્યાગ કરી તેની ખચતનાં નાણાં એ ફંડમાં-લેધ્યા છે. આવી જનતાની નીતિ જે શિક્ષકો પોતાના વિદ્યાર્થીઓને શીખવે છે તેમને ધન્ય છે !

શિક્ષકે બાળકોની કેટલીક કુટેવો દૂર કરવા તરફ ખાસ લક્ષ આપવું. કેટલાંક બાળકોને મોંમાં આંગળી ધાલવાની ટેવ હોય છે. આ કુટેવ આરોગ્યની દૃષ્ટિએ પણ નુકસાનકારક છે. જે બાળક મોંમાં આંગળી ધાલે તેને તે આંગળી ધોઈ આવવાની ફરજ પાડવી. તેને માટે એક પાણીની ડોલ અને નાનું પવાલું વર્ગમાં રાખવાં. બાળક જેટલી વખત મોંમાં આંગળી ધાલે તેટલી વખત ડોલમાંથી પવાલા વડે પાણી લેવડાવીને તેને આંગળી ધોવા મોકલવો. આ પ્રમાણે કરવાથી થોડા દિવસમાં તેની આ કુટેવ-સુધરી જશે. કેટલાંક બાળકોને નળ કરડવાની ટેવ હોય છે. નળની દરએ અને તેમાંનો ગેલ પેટમાં જવાથી ઘણું નુકસાન થાય છે, માટે એ નુકસાન-કારક કુટેવ પણ શિક્ષકે દૂર કરાવવી.

શિક્ષકનું વર્તન તેમના શિષ્યો ઉપર ઘણો અસર કરે છે. જો શિક્ષક પોતે સ્વચ્છતાના નિયમોનું કાળજીપૂર્વક પાલન નહિ કરે તો તેમના શિષ્યો પણ તેમનું અનુકરણ કરશે. કાળું પાટીડું સાફ કરવા માટે શિક્ષક કપડાનો ઉપયોગ કરવાનું ભૂલી જાય, અને હાથ વડે સાફ કરે તો તેમના શિષ્યો પણ તેમજ કરશે. આ કારણથી પ્રથમ તો શિક્ષકે પોતેજ દરેક નીતિનિયમ ખત અને દઢતાથી પાળવો, એટલે તેમના શિષ્યો પણ તેમનું અનુકરણ કરીને આપોઆપ નીતિના નિયમો પાળતાં શીખશે. ઉપ-દેશ કરતાં તેમના વર્તનની અસર વિશેષ થાય છે, એ સત્ય શિક્ષકે કદી પણ ભૂલવું નહિ.

ઉપર જણાવેલી બાબતો જેટલે અંશે હોકરાની નિશાળના શિક્ષકોને અગત્યની છે, તેટલેજ અંશે કન્યાશાળાની શિક્ષિકાઓને પણ અગત્યની છે. પોતાની પાસે લજ્જતી-બાળાઓને નીતિમાન બનાવવી, એ શિક્ષિકાઓની મહત્ત્વની ફરજ છે. પોતાની શિષ્યાઓના મનમાં સારા સંસ્કાર દાખલ કરવાથી તેમનાં જીવન નીતિમય બનશે. અનેક પ્રકારના વહેંચ, અદેખાઈ, સ્વર્થતા, પર નિંદા વગેરે દુર્ગુણોમાંનો કાઈપણ દુર્ગુણ કાઈપણ બાળામાં માલમ પડે, તો તે દૂર કરવાને માટે શિક્ષિકાએ ખતપૂર્વક પ્રયત્ન કરવો જોઈએ.

અશાક મહીનામાં બાળાઓ ગોરોનું વત કરે છે, તેનું દંડાંત લઈએ. તે દિવસોમાં બાળાઓનાં ટોળેટોળાં નદી કે તળાવ ઉપર નાહવા જાય છે. ત્યાં તેઓ કાઈની જરાપણ ચરમ રાખ્યા વિના રડવા ફટવાનું કાર્ય કરે છે. શુભ દિવસોમાં એટલે ઉત્સવને પ્રસંગે રડવા ફટવાનું અમંગળ કાર્ય કરવું એ ઘણું જ ખોટું છે. ગોરા કરનારી બાળાઓનું આ નિંદ્ર કાર્ય આટલેથી જ અટકતું નથી, પરંતુ તેમનાં જતાંઆવતાં ટોળાં એકબીજા સાથે ગાળા-ગાળી અને મારામારી કરે છે. વળી તે ઉપરાંત આ મંગળ અવસરે તેઓ સાંભળનારને કાન બંધ કરવા પડે એવું બિભત્સ પણ બોલે છે. વિશેષ કરીને હલકી કામમાં અને ફેટલીક ઉંચી કામમાં આ પ્રમાણે થતું જોવામાં આવે છે. હવે કન્યાશાળામાં શિક્ષણ લેવા આવતી બાળકીઓને તેમની શિક્ષિકા નીતિને રસ્તે દોરી, તેમને આવી અનીતિથી દૂર રાખી શકે. તેમણે પોતાના વર્ગની બાળાઓને ગોરોના વતનો હેતુ અસરકારક રીતે સમજાવવો. વળી તે દિવસોમાં ઉત્તમ પ્રકારનું નીતિમય વર્તન રાખી, પોતાની બેનપણીઓ સાથે નિર્દોષ રમતો રમવાનો બોધ આપવો. અપશબ્દો બોલવા, ગાળાગાળી કરવી, ફટવું વગેરે કાર્યોનાં નુકસાન અને હલકાપણું સમજાવવી તે તરફ બાળાઓને તિરસ્કાર ઉત્પન્ન થાય એમ કરવું. આવી રીતે તેઓનું વર્તન સુધારીને સાઈ પરિણામ લાવી શકાશે. કુંકામાં કહીએ તો શ્રદ્ધા પ્રવાહમાં તણાતી અણુસમજી અલણુ માતાઓએ પોતાની પુત્રીઓને અનેક પ્રકારની કુટેવો અને દુર્ગુણોનું શિક્ષણ આપેલું હોય, તો તેનો જરૂરથી નાશ કરી, તે પુત્રીઓના હૃદયમાં નીતિ દાખલ કરવાનું મહાન કાર્ય શિક્ષિકાઓ કરી શકશે.

અજ્ઞાન માતાઓ ઘણી જાતના વહેમ પોતાની બાળક પુત્રીઓના મનમાં દસાવી દે છે. ધરમાં કાઈ નાનું કે મોટું માણસ માંદું પડે તો તેને કાઈની નજર લાગી છે એમ માનીને અણુસમજી સ્ત્રીઓ તે માંદા માણસની નજર બાંધે છે. આનું પરિણામ એ આવે છે કે તેમની બાળાઓ પણ તેમના જેવીજ વહેમી બને છે. વાડકો થાળી સાથે ચોંટી જાય છે, તે જોઈને નાનાં બાળકો આશ્ચર્ય પામે છે અને પોતાની માના કહેવા પ્રમાણે માંદા માણસને નજર લાગી છે, એ વાત સાચી જાને છે. આવી જાતના વહેમ કન્યાશાળાની શિક્ષિકાઓએ પોતાની શિષ્યાઓના મનમાંથી દૂર કરાવવા. શાળામાં નજર બાંધવાનો પ્રયોગ કરીને વાડકો થાળી સાથે ચોંટી જવાનું કારણ બાળાઓને સ્પષ્ટ સમજાવવું. કાઈના માંધે ઉતાર્યા વિના પણ વાડકો થાળી સાથે ચોંટી જાય છે તે તરફ તેમનું લક્ષ બેઝવું.

આ બધું પ્રત્યક્ષ જોયા પછી બાળાઓના મનમાંથી નજર લાગવાનો વહેમ દૂર થઈ જશે. વળી બાળાઓને સમજાવવું કે અણુસમણુ બૈરાં માંદા માણસની માત્ર નજર બાંધીને તેને આગ્રમ થઈ જવાની આશા રાખી તેની કંઈપણ દવા કરતાં નથી, તેથી દરદ વધી જાય છે, અને તેનું ભયંકર પરિણામ આવે છે; માટે આવા ખોટા વહેમમાં નહિ ફસાતાં માણસ માંદું પડે કે તરતજ વૈદ્ય કે દાકતરની દવા શરૂ કરવી.

કેટલીક સ્ત્રીઓને એક જાતનું દરદ થાય છે. આ દરદ જોને થયું હોય છે, તે અનેક પ્રકારના બાળા કરે છે, અને ગમે તેમ બંદે છે. અણુ-સમણુ બૈરાં તેને ભૂત વળખું છે, એમ માનીને ભૂવાને ખોલાવી તેનું નિવારણ કરાવે છે અથવા બાવા કે ફકીર પાસે દોરાધાગા કરાવે છે. આ બધું નાનાં બાળકો જુએ છે, અને તેમના કુમળા મગજમાં ભૂતનો વહેમ પેસી જાય છે. આવી રીતે કેટલીક બાળાઓના મનમાં તેમની અણુસમણુ માતાઓએ ભૂતનો અને દોરાધાગા કરાવવાનો વહેમ ફસાવી દીધેલો હોય છે. શિક્ષકાઓએ તેમને આવા વહેમમાંથી મુક્ત કરવા પ્રયત્ન કરવો. 'મંછા ભૂત અને શંકા કાઢજી' એ સત્ય બાળાઓને દષ્ટાંત સાથે ખરાબર સમજાવવું. વળી આવા વહેમને વશ થઈ દોરાધાગા કરાવવા જતાં કેટલીક બોળી સ્ત્રીઓ ધુતારાઓની જાળમાં ફસાઈ જાય છે, અને પૈસા તથા કળિતની પાપમાલી કરે છે, તે દષ્ટાંતો આપીને સમજાવવું.

કેટલી સ્ત્રીઓ નવરાશના વખતમાં ખીજાંની કુચલી કરે છે. તેમનું જોઈને તેમની પુત્રીઓ પણ પરનિંદા કરતાં રીએ છે. કન્યાશાળામાં અભ્યાસ કરતી બાળાઓને શિક્ષિકાઓએ પારખી નિંદા નહિ કરવાની શિ-ખામણુ આપવી. પારખી કુચલી કરવાની ટેવ ઘણીજ તુકસાનકારક છે. એવી ટેવથી ઘણાંની સાથે દુશ્મનાવટ ઉભી થાય છે, અને તેનું પરિણામ ખરાબ આવે છે, માટે કદી પણ કોઈની કુચલી કરવી નહિ. વળી પર-નિંદા પાપરૂપ છે, માટે નવરાશનો વખત એવા દુષ્ટ કાર્યમાં નહિ શુભાવતાં સારાં પુરતકો વાંચવામાં કે સિવજીયું થણુ કરવામાં ગાળવો. ઉજરતી બાળા-ઓને આવો સદ્બોધ ઘણો અસરકારક થઈ પડશે, અને જેના મનમાં પરનિંદા કરવાના ખોટા સંસ્કાર પડ્યા હશે, તે દૂર થઈ જશે.

વિદ્યા વિનય વડે શોભે છે, માટે દરેક શિક્ષિકાએ પોતાના વર્ગની બાળાઓને વિનય શીખવવો. ઘરમાં વડીલવર્ગ સાથે કેવી રીતે વિનયથી વર્તવું તેની તેમને સમજ આપવી. પોતાને ઘેર કોઈ મળવા આવે અથવા

મેમન આવે તો તેમને વિનયવાળી વાણીથી આવકાર આપવો. તેમને ખેસવા માટે શેતરંજ કે પાયરણ પાયરી આપવું. પાણીનો લોટો અને ખાસો લાવીને તેમની પાસે મૂકવાં. પોતાની માતા કે પિતા ઘરમાં ન હોય તો તેમના આવતાં સુધી તેમની સાથે વિનયપૂર્વક વાતચીત કરવી. આવી રીતે વિવેક વાપરવામાં પાર્શ્વનું પણ ખર્ચ થતું નથી, તેની સમજ બાળાઓને બરાબર આપવી. 'આવો, ખેસો અને પીઓ પાણી, એ ત્રણે વસ્તુ મફતની આણી'. આ રમુજ કહેવતનું રહસ્ય તેમને બરાબર સમજાવવું.

બાળાઓનાં અંતઃકરણ બહુજ સરળ હોય છે, તેથી તેમના હૃદયમાં સારા સંસ્કાર જલદી પાડી શકાય છે, એટલે શિક્ષકશ્રીઓ તેમને સત્ય, દયા, ક્ષમા વગેરે નીતિ સહેલાઈથી શીખવી શકશે. ગમે તેટલું દુઃખ સહન કરવું પડે તોપણ સત્ય તત્ત્વે નહિ, તો આખરે સત્યનોજ જય માય છે, એ બાબત તેમને સત્યવાદી હરિશ્ચંદ્રના દષ્ટાંતથી બરાબર હસાવવી. વળી તેમના અંતઃકરણમાં રહેલો દયાભાવ કેળવી તેમને દયાની નીતિ શીખવવી. દુઃખી પ્રાણીને જોઈને જેનું હૃદય દ્યાર્દ્ર થતું નથી તેનું હૃદય કઠોર ગણાય છે. પરમકૃપાળુ પરમેશ્વર 'દયાનિધિ' કહેવાય છે, એટલે પ્રભુ સાક્ષાત દયાની મૂર્તિ છે. 'દયાનિધિ' પ્રભુ કઠોર હૃદયમાં કદી પણ વાસ કરતો નથી. જેનું દિલ્લમંદિર દયાથી ભરપૂર હોય તેમાંજ પ્રભુ નિરંતર વસે છે, માટે હૃદયની કઠોરતા દૂર કરી તેને દયામય બનાવવું, અને દુઃખીઓનાં દુઃખ દૂર કરવા પ્રયત્ન કરવો. આ બાબત દષ્ટાંત આપીને બરાબર સમજાવવી. દંથીચિન્તિએ પોતાના પ્રાણની પણ પરવા ન કરતાં દેવોનું દુઃખ દૂર કરવાને માટે તેમને પોતાના શરીરનાં અસ્થિ (હાડકાં) આપ્યાં હતાં. તેનું વજ્ર બનાવી છદ્મે વૃત્રાસુર રાક્ષસને મારીને સ્વર્ગમાં શાન્તિ રચાવી હતી. આ પ્રમાણે દયાળુ મહાત્માઓ ખીમનું દુઃખ ટાળવાને માટે પોતાના પ્રાણ પણ કુરબાન કરતા હતા, તો આપણે દુઃખી વાચકને યથાશક્તિ મદદ અવશ્ય આપવી જોઈએ. તેવીજ રીતે યુધિષ્ઠિરની ક્ષમાનું દષ્ટાંત આપી તેમને ક્ષમાની નીતિ શીખવવી. કોઈ માણસ આપણે કોઈ અપરાધ કરે તો આપણે ક્રોધને આધીન ન થતાં તેને ક્ષમા આપવી. વેર વાળવાની વૃત્તિ રાખવાથી પરસ્પર વેર વધતું જાય છે, અને જન્મે પક્ષ દુઃખી થાય છે, માટે ક્ષમારૂપી ખડગથી વેરરૂપી રાક્ષસનો નાશ કરવો.

નાની બાળાઓ, ભવિષ્યની ગૃહિણીઓ છે, માટે તેમની શિક્ષકશ્રીઓ તેમને શાળામાં હિંચ પ્રકારનું નીતિશિક્ષણ આપવું. પોતાની દરેક શિષ્યા

લગતાં યોગ્ય દૃષ્ટાંતો સંગ્રહી વિચાર કરવો જોઈએ; મતલબ કે દરેક મુશ્કેલીની સામે સામનો કરીને પોતાની પ્રતિજ્ઞા પાળનાર મહાપુરુષોનાં દૃષ્ટાંતો ગ્રાંથી કાઢવાં જોઈએ. દરેક મુદ્દા માટે ઓછામાં ઓછાં એવાં જો દૃષ્ટાંતો વિદ્યાર્થીઓ સમક્ષ અવસ્ય રજુ કરવા જોઈએ.

હવે દરેક મુદ્દો વર્ગની સમક્ષ કેવી રીતે રજુ કરવો, અને તેને લગતાં કેવાં અસરકારક દૃષ્ટાંતો કહેવાં તે જણાવીશું. પહેલો મુદ્દો રજુ કરવાને માટે શિક્ષકે હરિશ્ચંદ્રના જાણીતા દૃષ્ટાંતનો પ્રથમ ઉપયોગ કરવો. વિદ્યાર્થીઓ પાંચમી ચોપડીમા જોઈયું પાળવા વિષયનો હરિશ્ચંદ્રનો પાદ સીખી ગયા છે. હરિશ્ચંદ્રે પોતાનું જોઈયું પાળવા માટે સા સા દુઃખ સહન કર્યો, તે પ્રશ્નો પૂછીને કઢાવવું. હરિશ્ચંદ્રે રાજ્યનો અને અઘણક લક્ષ્મીનો ત્યાગ કર્યો, પોતાનાં સ્ત્રીપુત્રને વેચ્યાં અને છેવટે પોતે, પણ ચંદ્રાળને ત્યાં વેચાયો. આ બધું કરવાનું કારણ શું હતું? તેના હૃદયમા પોતાનું જોઈયું પાળવાની સાચી ધગસ હતી. એ સાચી ધગસને લીધેજ તેણે હસતાં હસતાં ધનવૈભવનો ત્યાગ કર્યો, એ મુદ્દો કઢાવવો. પછી એજ મુદ્દાને વધારે દૃઢ કરવાને માટે 'મેવાડ'ની જાહોજલાલી નામના ઐતિહાસિક પુસ્તકમાંથી એક ખીજું દૃષ્ટાંત નીચે પ્રમાણે રજુ કરવું:

ઇ. સ. ના ચૌદમા સૈકાની આખરે મેવાડમાં લખોરાણો રાજ્ય કરતો હતો. તેની વૃદ્ધાવરધામા તેના પાટવી પુત્ર ચંદ્રસિંહને માટે મારવાડના મુખ્ય રાવ રણમજની કુંવરીનું નાણિએર આવ્યું. રાજ્યગૌર નાણિએર લઈને રાણાના દરબારમાં આવ્યો. રાણાએ તેનો સારો સત્કાર કરી ખસ્કરીમાં કહ્યું, કે મારા જેવા ધોળા હાઠીવાળાને માટે તો તમે આ નાણિએર નહિજ લાવ્યા હો, તેની મને ખાતરી છે, એટલે મારો પાટવી કુંવર ચંદ્રસિંહ હમણાં દરબારમા આવશે, ત્યારે તેમને માટે આ નાણિએર સ્વીકારીશું. થોડીવાર પછી ચંદ્રસિંહ દરબારમા આવ્યો, ત્યારે તેણે પોતાના પિતાએ કરેલી મજાકની વાત જાણી, તેથી તેણે તે નાણિએર સ્વીકારવાની ના કહી. તેણે કહ્યું, કે બાપુજી આપને જે કન્યા પરણવાની ઇચ્છા થઈ તે મારે માતા સમાન છે. હવે નાણિએર ખાણું પણ ન વાળી શકાય, એટલે વૃદ્ધ રાણાની મજાકથી મોટી મુશ્કેલી ઉભી થઈ. પિતાએ પુત્રને બહુ સમજાવ્યો, પણ તે એકનો એ ન જ યયો. આથી રાણો ગુસ્સે થયો અને ચંદ્રસિંહને કહ્યું, કે જો તું મેવાડની ગાદી ઉપરથી તારો હક છાડી દે, તો હું આ નાણિએરનો સ્વીકાર કરું. ચંદ્રસિંહે પિતાને વચન આપ્યું કે હું મેવાડની ગાદીનો મારો હક છોડી દઉં છું. ચંદ્રસિંહે આ પ્રમાણે પ્રતિજ્ઞા કરી, એટલે વૃદ્ધ

રાણાએ પેલું નાળિયેર પોતાને માટે સ્વીકાર્યું. આ પ્રમાણે નાળિયેરનો સ્વીકાર કર્યા પછી રાણો મારવાડની રાજકન્યાને પરણ્યો.

રાણાને આ સગનથી એક પુત્ર થયો. તેનું નામ મોકળ હતું. મોકળ પાંચ વરસનો થયો, ત્યારે રાણાએ આત્મકલ્યાણને માટે રાજગાદીનો ત્યાગ કરી તીર્થક્ષેત્રમાં જવા ધાર્યું. તે વખતે તેણે ચંદ્રસિંહને ખોલાવીને પૂછ્યું કે મોકળને કઈ જાગીર આપીશું ? ચંદ્રસિંહે હસતે મોંએ કહ્યું, કે બાપુજી, મોકળભાઈને મેવાડની ગાદી આપો, અને આપ તોના રાજ્યાભિષેક કરીનેજ તીર્થક્ષેત્રમાં જાઓ. હું મહારાણા મોકળનો સાચો સેવક બનીશ, અને જીવન-પર્યંત તેમને વફાદાર રહીશ. વૃદ્ધરાણો મોકળનો રાજ્યાભિષેક કરીને તીર્થ-ક્ષેત્રમાં ગયો. આ પ્રમાણે ચંદ્રસિંહે પોતાનું વચન પાળવાની ખાતર મેવાડનું રાજ્ય જતું કરી ધનવૈભવને લાત મારી ગણો મોકળ નાનો હોવાથી ચંદ્ર-સિંહ વફાદારીથી મેવાડનો રાજ્યવહીવટ સંભાળતો હતો, પરંતુ મોકળનો મોસાળપક્ષ ચિતોડમાં આવીને રહ્યો હતો. તેમની ખટપટને લીધે ચંદ્રસિંહને ચિતોડમાંથી ખસી જવું પડ્યું. મારવાડના રાજાની એટલે મોકળની માના બાપ રાવ રણુમલની દાનત મેવાડનું રાજ્ય પચાવી પડવાની હતી, એટલે મોકળની નિંદગી પણ ભયમાં હતી. મોકળની મા પોતાના બાપનું આ કારસ્તાન પાછળથી સમજી અને તેણે ચંદ્રસિંહની મદદ માગી. ચંદ્રસિંહે ચિતોડ આવી પોતાના જીવના જોખમે મોકળના મોસાળાઓને ત્યાંથી હાંકી દાઢી તેને નિર્ભય કર્યો. આ પ્રમાણે ચંદ્રસિંહે પોતાનું વચન જીવનપર્યંત પૂર્ણ રીતે પાળ્યું.

આ પ્રમાણે હરિશ્ચંદ્ર અને ચંદ્રસિંહનાં દશાંશોથી પાઠનો પહેલો મુદ્દો બરાબર સમજાવી શકાયો. હવે બીજો મુદ્દો કેવી રીતે રજુ કરવો તે જોઈએ.

અપૂર્ણ

પ્રેમચંદ રામચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજ, }
અમદાવાદ.

સાકરલાલ પુરુષોત્તમ શુક્લ
હોડમાસ્તર, પ્રેક્ટિસિંગ સ્કૅલ.

ચમત્કારી દવાઓ

પુરતક ૭૪ અંક ૧૦-૧૧-૫૪ ૪૨૧-અનુસંધાન

ખાંસી

“ તકરારનું મૂળ ‘હાંસી ને રાગનું મૂળ ખાંસી ’ એ લોકપ્રચલિત કહેવત તદ્દન સાચી છે. ખાંસી સ્વતંત્ર દરદ તરીકે પણ હોય છે તેમજ

ક્ષય જેવાં કેટલાંક દરદીનું ચિકિત્સા માત્ર પણ હોય છે. ગળું, શ્વાસનળી અને ફેફસાંના વિકારોને લીધે ખાંસી થઈ આવે છે.

ખાંસી થવાનું મુખ્ય કારણ શું છે એ જાણી લેવું અને સૌથી પહેલાં તેને દૂર કરવું. ઘણીવાર કેવળ ઉધરસના ઉપાયો કરવામાં આવે છે, પરંતુ તેનું મૂળગત કારણ દૂર નથી થયું હોતું એટલે ખાંસી મટતી નથી અને દેરાન થવું પડે છે.

૧. આંતરડાં સાફ કરી નાખવાં. જીવાળ લઈ લેવો, અને અધાર ખૂબ પરિમિત અને સાર્વિક લેવો.

૨. જેઠીમધનો શરિ મોંમાં રાખવો.

૩. મીઠાનો ગાંઝો, સાકરનો ગાંઝો અથવા બહેડાં, કે હીમજ મોંમાં રાખવી.

૪. ગાગડાંમાં ઉભી તથા બેઠી બોંયભોટિંગડીઓ બહુજ થાય છે. તેમનાં ફળ લાવી, એક કોડીઆમાં ભરી એના ઉપર ખીજું કોડીયું લીધું વાળી વચ્ચે કપડા તથા માટીથી મોં બંધ કરી તેને એક ગળપુટ આપવો. રાખ થાય તેને ૧ રતીની માત્રામાં મધમાં ચાટવી તેથી ઉધરસ મટે છે. [ગળપુટ એટલે એક ગળ ઉંડો ને એક ગળ પહોળો ખાડો. તેમાં આંધાં છાણાં ભરી, વચ્ચે પેલું સંપુટ મૂકવું અને ઉપર પાછાં ખીજાં છાણાં ભરી દેવાં ને પછી સળગાવી મૂકવું]

૫. ખીંપર મધ જોડે ચાટવી.

૬. અરદૂસીનો રસ પણ બહુ સારી અસર કરે છે, અને ક્ષયની ઉધરસમાં તો તેજ હિતમ આપે છે.

૭. ખેરસાર પાનમાં લીલાચી અથવા 'મદિરાદિવટી' તૈયાર આવે છે તે મોંમાં મમળાવવાથી પણ સારી અસર થાય છે.

૮. આકડાનાં ફૂલના રસમાં અને તેથી બમણાં મરીને ખૂબ વાટી મધ નાખી મગ બરાબર ગોળી બનાવી મોંમાં રાખવાથી સારી અસર ઉપજાવે છે.

આવા તો સેંકડો ઉપચારો છે. તેમાંનાં તાત્કાલિક થઈ શકે એવા સહેલાં આપ્યા છે. મરચાં, તિજસ, મરમાગરમ ગીજો વગેરે વસ્તુઓને ત્યાગ્ય ગણવી.

ખાંસી અનેક લાવંડર રોગોનો ચોપદાર છે, માટે એને યતનમાં જ દૂર કરવી.

શિવશંકર પ્રાણશંકર શુક્લ

+ આમાંથી ૪૦ ગુણુ નિર્બંધ
માટે રાખવા.

* આ વિષયોની પરીક્ષા
લેવામાં આવશે નહિ, પણ
મર્યાદાના ઉપરી વરસ દરમિયાન
વિદ્યાર્થીના કામની આંકણી
કરી તેના ગુણુ આપશે અને

૧. બીજો પ્રશ્નપત્ર—

સ્વભાષામાં નિવરણ,
સંક્ષિપ્ત વિચારલેખન,
નિર્બંધ, નોટણી વગેરે

૨. ગણિત:—
અ અંકગણિત
અ. દેશીનામું અને ભૂમિતિ

૪. ઇતિહાસ
પ. ભૂગોળ

૬. વિજ્ઞાન:—
પહેલું વર્ષ:—
અ. સામાન્ય વિજ્ઞાન અને

મ. પ્રાણીશાસ્ત્ર
મ. વનસ્પતિશાસ્ત્ર

બીજું વર્ષ:—
અ. આદ્યત્તવિષયકસરીરશાસ્ત્ર

મ. રસાયણશાસ્ત્ર
ત્રીજું વર્ષ:—
સામાન્ય વિજ્ઞાન

૭. જ્ઞાનકામ*

૮. ચિત્રકામ
૯. હસ્તક્રિયાકામ*

૧૦૦+

૩

૩

૩

...

...

...

...

૭૫

૨

૭૫

૨

...

...

...

...

૭૫

૨

૭૫

૨

...

...

...

...

૧૦૦

૩

૩

૩

...

...

...

...

૧૦૦

૩

૩

૩

...

...

...

...

૭૫

૨

૭૫

૨

...

...

...

...

૭૫

૨

૭૫

૨

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

...

		મિ. ચંદ્રમૌલી શુક્લ			
૧૧	લોચર પ્રાયગરી ઓરિયેટિક હિન્દુ	...	પી. સી. દાદશ એલ્ફી એન્ડ કો. અલોગદ	૦-૫-૦	"
૧૨થી ૧૪	ગોલ્ડન કોપિ રંલીપ્સ હિન્દુ નં. ૧, ૨ અને ૩.	...	"	૦-૧-૦	પ્રોપિયુટ તરીકે વાપરવા માટે.
૧૫થી ૧૮	તાલીગા-એ-ખુશખતી કોપિ બુકો નં. ૧-૨-૩ અને ૪	...	"	૦-૧-૧	"
૧૯થી ૨૨	મલમલ-હિસાબ ભાગ ૧, ૨, ૩ અને ૪	મિ. જી. સી. ચકરવર્તી	"	૦-૪-૦	આ. ૧ } પ્રાયગિક રેડ- સોમાં વિદ્યાર્થી-
૨૩	અપર પ્રાયગરી ઓરિયેટિક હિન્દુ	મિ. ચંદ્રમૌલી શુક્લ	"	૦-૩-૦	૨ } સોમાં વિદ્યાર્થી-
૨૪	હલમલ-હિસાબ (હુગડાથી બાધેલ પુસ્તક) ઝૈના મઝાગીન	મિ. જી. સી. ચકરવર્તી	"	૦-૪-૦	૩ } સોમાં લાયબ્રેરી
૨૫	તારીખી-કહાનીયાં	...	"	૦-૪-૦	૪ } બુક તરીકે અને શિક્ષકોની લા- યબ્રેરી માટે.
૨૬	જદીદ તારીખ-એ-હિંદ ભાગ ૧ અને ૨.	મિ. શેખ અબ્દુર-રશીદ, ઝૈમ. ઝૈમ.	"	૦-૧૦-૦	"
૨૭ અને ૨૮	ગલ્સ લોચર પ્રાયગરી ઓરિ- યેટિક અને ગલ્સ અપર પ્રાયગરી ઓરિયેટિક	"	પી. સી. દાદશ એલ્ફી એન્ડ કો., અલોગદ	૧-૪-૦	આ. ૧ } " ૨ } " ૨ } " ૫-૬ " ૬-૦

છોકરીઓ માટે લેવાએલી વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા, ઉત્તર ભાગ, ૧૪૭

છોકરીઓ માટે લેવાએલી વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા, ઉત્તર ભાગ,

ઉ. ભા. માં સને ૧૯૩૫ માં લેવાએલી છોકરીઓ માટેની વ. કા. પરી-

ક્ષામાં પાસ થએલા ઉમેદવારોનાં નામની યાદી:—

નંબર	નામ	માર્ક	નંબર	નામ	માર્ક
	અમદાવાદ જિલ્લો				
૧	શાંતા તારાચંદ પટેલ	૪૩૪	૩૩	ધનગૌરી અંબાલાલ ઉપાધ્યાય	૩૭૯
૨	સિદ્ધા શીવકુમાર દવે	૪૨૭	૩૩	સુલોચના રતીલાલ દેસાઈ	૩૭૯
૩	મહાલક્ષ્મી સુનીલાલ શાહ	૪૧૨	૩૫	હીરગૌરી મોહનલાલ ભટ્ટ	૩૭૮
૪	અનસુયા માધવલાલ ભટ્ટ	૪૧૧	૩૫	મેરી અલીશાબાઈ ખિસ્તી	૩૭૮
૫	કાન્તા કકુભાઈ પટેલ	૪૦૯	૩૭	હીરા રામસીંગજી દેસાઈ	૩૭૬
૬	અશ્રુમતી વાલીલાલ પટેલ	૪૦૮	૩૭	સુલદ્રા અંબાલાલ રાવળ	૩૭૬
૭	લક્ષ્મી અમરદાસ સાધુ	૪૦૮	૩૯	દેવીરત્ન જેમ્સ વિમાવાળા	૩૭૫
૮	સારતા ચૌહાનલાલ ખિસ્તી	૪૦૨	૪૦	ચંદ્રકાન્તા વેલચંદ મેહતા	૩૭૪
૯	અશ્રુમતી લવાનીચંદર શુક્લ	૪૦૨	૪૦	સરસ્વતી વનમાળી મુખી	૩૭૪
૧૦	શાંતા સાંકળચંદ દક્ષર	૪૦૧	૪૦	આનંદી સોમેશ્વર શુક્લ	૩૭૪
૧૧	દામરીસ ગીરધરલાલ ખિસ્તી	૪૦૦	૪૩	શાંતા છોટાલાલ રખીઆલા	૩૭૨
૧૨	નીલા જેશનલાલ પરમાર	૩૯૯	૪૩	કમળા હમનલાલ શાહ	૩૭૨
૧૩	સુકા વિશમભર રાવળ	૩૯૮	૪૫	સરસ્વતી મણીલાલ રાવળ	૩૭૧
૧૪	પ્રભાવતી કરસનદાસ દેસાઈ	૩૯૭	૪૬	રૂચ ધુળા ખિસ્તી	૩૭૦
૧૪	હીરા અમૃતલાલ હવરાબની	૩૯૭	૪૬	અમીના અલીબાઈ મનસુરી	૩૭૦
૧૫	મધુકાન્તા મણીલાલ ત્રિવેદી	૩૯૭	૪૮	જેડી હમનલાલ બની	૩૬૭
૧૭	અયુ નાયાલાલ જોષી	૩૯૬	૪૮	માર્ગેટ ગલાભાઈ ખિસ્તી	૩૬૭
૧૭	શારદા લલિતુભાઈ પટેલ	૩૯૬	૫૦	મધુકાન્તા ગીરધરલાલ દેસાઈ	૩૬૬
૧૯	સમરથ ચીમનલાલ દુધીઆ	૩૯૪	૫૦	કંચન પ્રેમચંદ શાહ	૩૬૬
૨૦	વિમળા ચંદુલાલ ભટ્ટ	૩૯૩	૫૨	શરદકાન્તા ગીરધરલાલ દેસાઈ	૩૬૪
૨૧	આનંદી મુળજીભાઈ દવે	૩૯૨	૫૩	સુરજ મોહનલાલ રાઠોડ	૩૬૩
૨૨	મણી હરિલાલ જેરાદી	૩૯૧	૫૪	મંદુ રણજોડલાલ પટેલ	૩૬૨
૨૩	અયુ સોમનાથ બની	૩૯૦	૫૫	જ્યાલક્ષ્મી જમનાદાસ શાહ	૩૬૧
૨૪	નિર્મળા મકનજી ખિસ્તી	૩૮૯	૫૫	મરશી શીવલાલ ખિસ્તી	૩૬૧
૨૪	કમળા છોટાલાલ ભટ્ટ	૩૮૯	૫૭	મંગુ વિષ્ણુરામ રાવળ	૩૬૦
૨૬	ચંદ્રકાન્તા ગલાભાઈ પટેલ	૩૮૭	૫૭	વિલ્લુ લક્ષ્મીપ્રસાદ મેહતા	૩૬૦
૨૭	મંગુ પુરુષોત્તમ ભટ્ટ	૩૮૪	૫૯	ભાનુમતી નારણદાસ શાહ	૩૫૯
૨૭	શાંતી શીવલાલ ઝોઝા	૩૮૪	૬૦	જસોદા અંબાલાલ ભટ્ટ	૩૫૭
૨૯	સવિતા જેઠાલાલ શાહ	૩૮૩	૬૦	સવિતા દાકરપ્રસાદ પટેલ	૩૫૭
૩૦	પદ્માવતી રણજોડલાલ મેહતા	૩૮૨	૬૨	કાન્તા સુનીલાલ અધ્યાર	૩૫૫
૩૧	નરંગી ભોગીલાલ શાહ	૩૮૧	૬૨	ચંદન હવણલાલ પટેલ	૩૫૫
૩૨	લાલુબેન નાનજીભાઈ શીલુ	૩૮૦	૬૪	અમીના ફકીરમહમ્મદ મુક- આધ-૩૨	૩૫૪
			૬૫	આનંદી ચીમનલાલ મેહતા	૩૫૨

૬૬ કાન્તા ડાહ્યાભાઈ દવે	૩૫૧	૧૦૪ શાંતા મોતીલાલ નરેયા	૩૨૯
૬૭ વિનુમતી ચીમનલાલ મેહતા	૩૫૦	૧૦૬ ઉપાવતી અમયારામ ભટ્ટ	૩૨૮
૬૭ પાર્વતી લલુભાઈ સોલંકી	૩૫૦	૧૦૬ ગોદાવરી હરિપ્રસાદ દવે	૩૨૮
૬૯ પુષ્પાવતી નાથાલાલ જાની	૩૪૯	૧૦૬ સવિતા નગીનદાસ રવામી-	૩૨૮
૬૯ ચંદ્રદા શંભુપ્રસાદ દાકર	૩૪૯	નારાયણ	
૬૯ છંદુમતી પ્રાણુલાલ ઉપાધ્યાય	૩૪૯	૧૦૬ કાન્તા દાગજીભાઈ ત્રિવેદી	૩૨૮
૬૯ ભાગીરથી અર્જુનલાલ ચાવડા	૩૪૯	૧૦૬ મધુકાન્તા મણીલાલ ભગત	૩૨૮
૭૩ જયગૌરી રામચંદ્ર દવે	૩૪૬	૧૧૧ દુર્ગાગૌરી ચુનીલાલ જાની	૩૨૭
૭૩ અરવિંદા પુરુષોત્તમ જર્મરવાલા	૩૪૬	૧૧૧ ચંદ્રકાન્તા સોમનાથ જોષી	૩૨૭
૭૩ કુમુદ પ્રેમચંદ પરીખ	૩૪૬	૧૧૧ કુલમણી બાવજી ખિરતી	૩૨૭
૭૬ વિનોદ હીરાલાલ શાહ	૩૪૫	૧૧૧ લલિતા ભીખાભાઈ નાયક	૩૨૭
૭૬ કમળા હરીલાલ દાકર	૩૪૫	૧૧૧ શાંતા નરસિંહ પટેલ	૩૨૭
૭૮ મનલક્ષ્મી જ્ઞેશંકર ત્રિપાઠી	૩૪૪	૧૧૧ જસુમતી કેશવલાલ શાખારા	૩૨૬
૭૯ સોશીઆ રામજીભાઈ ખિરતી	૩૪૩	૧૧૭ સુગરા મગનભાઈ ઇજનેર	૩૨૬
૮૦ કમળા સાકરચંદ પરીખ	૩૪૨	૧૧૭ અનસુયા ત્રિકમલાલ શાહ	૩૨૫
૮૦ હિમલા વિશ્વનાથ શાસ્ત્રી	૩૪૨	૧૧૯ એલન દાનીએલ ખિરતી	૩૨૪
૮૨ સુશીલા હીરાલાલ વ્યાસ	૩૪૧	૧૨૦ બાળા સોમનાથ ભટ્ટ	૩૨૪
૮૩ રેહલા હેમીન્ટન માસ્તર	૩૪૦	૧૨૦ અમીના મુહમ્મદભાઈ મલમ-	૩૨૪
૮૩ શારદા છોટાલાલ પટેલ	૩૪૦	પટ્ટાચાળા	
૮૩ વિદ્યા જગજીવન વ્યાસ	૩૪૦	૧૨૨ મંગળા ઉમેદરામ ભોજક	૩૨૩
૮૬ ક્રેશલીના હીરાલાલ ખિરતી	૩૩૯	૧૨૨ ગંગા તુલસીદાસ કાંડીઆ	૩૨૩
૮૬ કાન્તાબેન ભોગીલાલ પટેલ	૩૩૯	૧૨૨ જસવતી સોમનાથ શુક્લ	૩૨૩
૮૮ લીલાવતી ગોવિંદલાલ અમીન	૩૩૮	૧૨૫ કાન્તા ભલમર્મોગજી દેશાઈ	૩૨૨
૮૮ બાનુમતી સોમનાથ ચંદુક	૩૩૮	૧૨૬ કમળા ગોવિંદરામ કોનોરીઆ	૩૨૧
૯૦ વિદ્યાબેન મહંતલાલ પારેખ	૩૩૭	૧૨૬ સદશુભા આશારામ નારખી	૩૨૧
૯૦ નર્મદા કેશવલાલ શાહ	૩૩૭	૧૨૬ કાન્તા જોડાભાઈ પટેલ	૩૨૧
૯૦ કુસુમ લક્ષ્મીશંકર ત્રિવેદી	૩૩૭	૧૨૬ પુંજી જોષીતારામ સાગર	૩૨૧
૯૦ કપિલા કાળીસિંહ સૂર્યવંશી	૩૩૭	૧૩૦ મધુ ડાહ્યાલાલ ચીતારા	૩૨૦
૯૪ સુમિત્રા આત્મારામ દવે	૩૩૬	૧૩૦ લક્ષ્મી સાકરચંદ દેશાઈ	૩૨૦
૯૪ સવિતા જગનલાલ રજપૂત	૩૩૬	૧૩૦ સવિતા જયચંદ શાહ	૩૨૦
૯૬ મગવતી માણેકલાલ ત્રિવેદી	૩૩૫	૧૩૩ રહેગત ગુલામહુસેન ચાંદ	૩૧૯
૯૬ સવિતા પોપટલાલ વ્યાસ	૩૩૫	૧૩૪ સખી સોમચંદ ખિરતી	૩૧૮
૯૮ શાંતાબેન જ્ઞેશંકર મેહતા	૩૩૪	૧૩૪ કપિલા જગનલાલ ત્રિવેદી	૩૧૮
૯૮ અશુ દુધાભાઈ સોલંકી	૩૩૪	૧૩૬ હીંગ સાંકળચંદ શાહ	૩૧૭
૧૦૦ પ્રિયીલા રામજી પરમાર	૩૩૩	૧૩૬ પાર્વતી સીનંગ ગોચી	૩૧૭
૧૦૧ મર્યા પદ્માડર્શિંગ ખિરતી	૩૩૨	૧૩૮ ચંદ્રકાન્તા ભાઈલાલ અમીન	૩૧૬
૧૦૨ લીલાવતી ગણપતરામ ઉપા-	૩૩૧	૧૩૮ સુરાદ સવજી ખિરતી	૩૧૬
ધ્યાય	૩૩૧	૧૩૮ જસોદા જગનલાલ ઉપાધ્યાય	૩૧૬
૧૦૪ શાંતાબેન ત્રીજાભાઈ દેસાઈ	૩૩૦	૧૪૧ મલાલકમી શંકરલાલ જાની	૩૧૫
૧૦૪ સૂર્ય પુરુષોત્તમ શાહ	૩૨૯	૧૪૧ રૂપાળી જીગલભાઈ પટેલ	૩૧૫

૧૪૩	આનંદી કાળીદાસ ખિસ્તી	૩૧૪	૧૮૨ શાંતા લક્ષ્મીબાઈ રાનંદીઆ	૨૮૯
૧૪૪	અનસયા ચંદુલાલ શાહ	૩૨૪	૧૮૩ ગમ્મદ પાનાચંદ ધારડેખાન	૨૮૮
૧૪૫	વસંતબેન વેલ્લભાઈ ચોલાન	૩૨૨	૧૮૩ સલિતા નારણદાસ પટેલ	૨૮૮
૧૪૫	મંગુ સોમનાથ મિસ્ત્રી	૩૨૨	૧૮૫ અશી કેશવદાસ કંકુવાળા	૨૮૫
૧૪૭	સવિતા મગનલાલ આચાર્ય	૩૧૦	૧૮૬ અલપૂર્ણા કેશવદાસ આચાર્ય	૨૮૩
૧૪૭	શાંતા મગનલાલ ભટ્ટ	૩૧૦	૧૮૭ વિદ્યાગૌરી રેવાભાઈ પટેલ	૨૮૨
૧૪૭	કાન્તા બળદેવલાલ પારેખ	૩૧૦	૧૮૮ કાન્તા રમણોડછ દેસાઈ	૨૭૭
૧૫૦	લક્ષ્મી અંબાલાલ દસર	૩૦૮	૧૮૯ ચંપાબેન હરનારાયણ દવે	૨૭૫
૧૫૧	કેલાસ જોશીગભાઈ શાહ	૩૦૭		
૧૫૨	શાંતા સોમનાથ મેહતા	૩૦૬		
૧૫૨	જયગૌરી શંકરલાલ માસ્તર	૩૦૬	૧ અમીરબીબી દોસમદમદ શેખ	૩૩૨
૧૫૨	કંચનબેન ધનજી શાહ	૩૦૬	૨ અનુબીબી રમણભાઈ શેખ	૩૦૬
૧૫૫	સવિનીઆ માધવભાઈ ખિસ્તી	૩૦૪	૩ હુસેનાબીબી હરમાઈલખાન	૨૭૬
૧૫૫	એમળાઈ રાજેભાઈ વોદરા	૩૦૪		
૧૫૭	ચંદ્રાવતી અમૃતલાલ કાપરી	૩૦૩	૪ કાતમા બીબી અમ્મલદમીદ	૨૬૨
૧૫૭	હીરગૌરી અમૃતલાલ શાહ	૩૦૩		
૧૫૭	ઈદમતી પ્રાણલાલ દસર	૩૦૩		
૧૬૦	સવિતા ચુતીલાલ મેહતા	૩૦૨		
૧૬૦	શિવકુમારી લક્ષ્મીપ્રસાદ મેહતા	૩૦૨	૧ અગ્નેસ દુધા ક્રિશ્ચિઅન	૪૫૫
૧૬૦	ગંગા શંકરભાઈ પટેલ	૩૦૨	૨ જયકુંવર દાઉદ ખિસ્તી	૪૩૬
૧૬૩	ભગવતી ગીરજાશંકર અંબાઈ	૩૦૦	૩ ધીરજ મથુર ખિસ્તી	૪૩૮
૧૬૩	બચુ રણછોડલાલ પરીખ	૩૦૦	૪ જાનનીના દીસા ક્રિશ્ચિઅન	૪૩૦
૧૬૩	શારદા મંગળદાસ શાહ	૨૦૦	૫ પદ્મીસ ધીરજ ખિસ્તી	૪૨૮
૧૬૬	સીતા મણીલાલ પારેખ	૨૯૯	૬ સલિતા નાથુ ખિસ્તી	૪૨૨
૧૬૬	ચંપાગૌરી પ્રાણજીવન યાજ્ઞિક	૨૯૯	૭ કુર્મિલા બેન ખિસ્તી	૪૨૨
૧૬૮	મંગળા જોશીગભાઈ પટેલ	૨૯૮	૮ દત્તા એચુઅલ ખિસ્તી	૪૧૬
૧૬૯	શાંતાગૌરીબેન નાનાલાલ વ્યાસ	૨૯૭	૯ સુમિત્રા નારણ ખિસ્તી	૪૧૫
૧૭૦	પ્રસાદલક્ષ્મી રતનલાલ ત્રિવેદી	૨૯૬	૧૦ શારદા અંબાલાલ ત્રિવેદી	૪૧૨
૧૭૧	સરસ્વતી બાલુભાઈ દેસાઈ	૨૯૫	૧૦ સુલકિત બેન્ગમીન ખિસ્તી	૪૧૨
૧૭૧	વિદ્યા રામસીંગ ખિસ્તી	૨૯૫	૧૦ વાચલેટ મનાસેદ ખિસ્તી	૪૧૨
૧૭૧	ભગવતી રણછોડલાલ પટેલ	૨૯૫	૧૨ એલન સીમીઓન ક્રિશ્ચિઅન	૪૧૦
૧૭૪	ગોરમતી હરસનદામ સાધુ	૨૯૪	૧૩ હુદીઆ ચોલાન ખિસ્તી	૪૧૦
૧૭૫	દેરીસ મથુરદાસ ખિસ્તી	૨૯૩	૧૩ લીલાવતી કોટલાલ કાપડીઆ	૪૧૦
૧૭૫	વિજયા નાનાલાલ પટેલ	૨૯૩	૧૬ દિરન મથુર ખિસ્તી	૪૦૩
૧૭૫	કાન્તાગૌરી ભસાભાઈ ત્રાજાળા	૨૯૩	૧૭ એલન મુસા ક્રિશ્ચિઅન	૪૦૧
૧૭૮	ચંપાબેન ત્રિભોવન ગોહેલ	૨૯૨	૧૮ સત્યવતી ઉદ્દીપાસ ખિસ્તી	૩૯૬
૧૭૮	કંચનબેન શીવપ્રસાદ મેહતા	૨૯૨	૧૯ શારદાબેન બેન ખિસ્તી	૩૯૨
૧૭૮	સવિતા અમુલખ શાહ	૨૯૨	૨૦ કિરન તીમોથી ખિસ્તી	૩૯૧
૧૮૧	સરસ્વતીબેન પુરપોતમ ઉપાધ્યાય	૨૯૦	૨૧ ભગવતી પરબુદાસ પુરાણ	૩૮૯
			૨૨ વિમળાબેન મેલીલાલ ચોકરી	૩૮૪

૨૩ નિદમણી સાલેમન ખિસ્તી	૩૮૩	૬૧ કંચનબેન રણજોડદાસ માંધી	૩૩૨
૨૪ શાંતા દાઉદ ખિસ્તી	૩૮૦	૬૩ માલવીકા કૃષ્ણપ્રસાદ મહેતા	૩૩૦
૨૫ સિદ્ધાયા મોજસ ખિસ્તી	૩૭૮	૬૪ માર્જેટ સવજ ખિસ્તી	૩૩૦
૨૬ સમીના ઝોગરદીન કેથોલિક	૩૭૮	૬૫ શાંતા શંકરલાલ જોષી	૩૨૯
૨૭ મેરી પેનપ્રાસ કેથોલિક	૩૭૬	૬૬ અંગેલા ઝોગરદીન કેથોલિક	૩૨૮
૨૮ યુરેદિ કેથન મુળજી કેથોલિક	૩૭૪	૬૭ હરિગંગાબેન કુલશંકર ભટ્ટ	૩૨૭
૨૯ દોરાયી ચોહાન ખિસ્તી	૩૭૪	૬૭ પ્રભાવતીબેન છોટાલાલ શાહ	૩૨૭
૩૦ એલન લાઝરસ ક્રિશ્ચિયન	૩૭૩	૬૭ હસમતી ઇશ્વરલાલ ત્રિવેદી	૩૨૭
૩૦ ઝવેર ડાલાભાઈ ખિસ્તી	૩૭૩	૭૦ ચંપાબેન સોમાભાઈ શાહ	૩૧૯
૩૦ મણીબેન ઝવેરભાઈ પટેલ	૩૭૩	૭૧ લીલાવંતી ઝવેરીલાલ દરજી	૩૧૮
૩૩ મણીબેન રામદાસભાઈ પટેલ	૩૭૧	૭૨ કમળા ગીરજશંકર ભટ્ટ	૩૧૬
૩૪ લીલીઅન નાથેનાઇલ ખિસ્તી	૩૭૦	૭૨ લવિન્યા નારણ ખિસ્તી	૩૧૬
૩૫ મર્યા એન્ડ્રોઅસ કેથોલિક	૩૬૩	૭૪ સવિતા જટારશંકર શુક્લ	૩૧૫
૩૬ દાદીબેન લલ્લુભાઈ પટેલ	૩૬૨	૭૫ શારદાબેન રતનલાલ દેસાઈ	૩૧૩
૩૬ મેરીઆ પાઉલ કેથોલિક	૩૬૨	૭૬ ધનવ્રતમીબેન મળલાલ સેકત	૩૧૨
૩૮ મદાલકમી પુરખોત્તમ ભાવસાર	૩૫૮	૭૬ કાન્તાબેન હરિલાલ પંડ્યા	૩૧૨
૩૯ એલિઝાબેથ મોતીલાલ ક્રિશ્ચિયન	૩૫૨	૭૮ થીમંતગૌરી લાઈશંકર મની	૩૧૧
૪૦ રૂઢમણી ઝાલા ખિસ્તી	૩૪૯	૭૯ કુસુમબેન હરિલાલ દેસાઈ	૩૧૦
૪૧ હુદીઆ મીરા ખિસ્તી	૩૪૪	૮૦ સામોમીબેન મકનદાસ ખિસ્તી	૩૦૮
૪૧ એલન સેમ્યુઅલ ક્રિશ્ચિયન	૩૪૪	૮૦ લીલાવતી પુરખોત્તમદાસ મજીર	૩૦૮
૪૩ ચંદ્રકાન્તા ગણપતરામ ભટ્ટ	૩૪૩	૮૨ કપિલાબેન મથુરદાસ શાહ	૩૦૭
૪૪ કુસુમબેન ચીમનલાલ ત્રિવેદી	૩૪૨	૮૩ શ્રીબેન જુલાભાઈ ખારૈયા	૩૦૬
૪૪ દેવેન્દ્રવિદ્યા પ્રાણલાલ યારિડ	૩૪૨	૮૪ સોનાબેન શનાભાઈ ખિસ્તી	૩૦૫
૪૬ લાયજા ટીસાજી ખિસ્તી	૩૪૧	૮૫ કમળાબેન નરસિંહલાલ	૩૦૩
૪૬ લીલાવતી હરિલાલ શાહ	૩૪૧	પુરોહિત	
૪૮ કાન્તાબેન આદિતરામ પંડ્યા	૩૪૦	૮૬ કમળાબેન કેશવલાલ મહેતા	૩૦૨
૪૮ શાંતાબેન ભીરાવગર ગીરી	૩૪૦	૮૭ સવિતાબેન મનોરભાઈ પટેલ	૩૦૧
૫૦ કલેરા ચોહાન ખિસ્તી	૩૩૮	૮૭ સુલદ્રાબેન યાદીલાલ શાહ	૩૦૧
૫૧ પૂલકેરીઆ પીટર કેથોલિક	૩૩૭	૮૯ જયાગૌરી ઇશ્વરલાલ ત્રિવેદી	૩૦૦
૫૧ અંબાબેન ઝવેરભાઈ ખારૈયા	૩૩૭	૯૦ જસોદાબેન મણીલાલ શાહ	૨૯૯
૫૧ તારાબેન સહરાભાઈ કાપડીઆ	૩૩૭	૯૧ સવિતા હરિલાલ પુરોહિત	૨૯૫
૫૪ મર્યા સ્ટીફન કેથોલિક	૩૩૬	૯૨ કમળાબેન સોમાભાઈ પટેલ	૨૯૪
૫૪ રીજાદ લીઆ ખિસ્તી	૩૩૬	૯૩ કંચન ભગવાનદાસ શાહ	૨૯૩
૫૬ કાન્તાબેન સુનીલાલ સદીવાળા	૩૩૫	૯૩ શાંતાબેન જોરધનરામ શુક્લ	૨૯૩
૫૬ શાંતા ચુનીલાલ દવે	૩૩૫	૯૫ પ્રેમીલાબેન વીરપ્રસાદ	૨૮૮
૫૮ વિદ્યાગૌરી જગનાથ ભટ્ટ	૩૩૪	કંચારીઆ	
૫૮ શારદાબેન ચતુરભાઈ પટેલ	૩૩૪	૯૬ જયકંઠાબેન કેવળરામ ભટ્ટ	૨૮૬
૬૦ મધુબેન ચંદુલાલ મહેતા	૩૩૩	૯૬ કુસુમેન સાંતુરામ દવે	૨૮૭
૬૧ મણિતા ત્રંબકરામ ભટ્ટ	૩૩૨	૯૬ કાન્તાબેન જોદાલાલ મહેતા	૨૮૭
		૯૯ મુર્ચકાન્તાબેન જશવનરાય ભટ્ટ	૨૮૨

૧૦૦ હીરાબેન જેરાંકર જોષી	૨૮૦	૩૩૩ મંગળાબેન પીતામ્બરદાસ દલવાડી	૩૪૬
૧૧ કુલસભ બીબી અલ્લમદ દુસેઈન શેખ	૨૮૭	૩૩૪ મંગળા વેણીરામ દવે	૩૪૬
૧૨ પંચમહાલ જિલ્લો		૩૩૫ સાદવીન્યા અમરસીંગ ખિસ્તી	૩૪૫
૧૩ કાંતાબેન સુનીલાલ દલાલ	૪૨૫	૩૩૬ આનંદી સોમચંદ ધુળા ખિસ્તી	૩૪૩
૧૪ લક્ષ્મી નાથાલાલ કોન્ડાકર	૪૨૧	૩૩૭ સુલોચના ભોગીલાલ દવે	૩૪૩
૧૫ સુશીલાબેન વદાલજીભાઈ પરમાર	૪૨૧	૩૩૮ લીલાવતી છવરાજ તલાડી	૩૪૨
૧૬ ચંદ્રિકા સુનીલાલ પરીખ [માર]	૪૨૭	૩૩૯ એલન મુળજી ચૌહાણ	૩૪૦
૧૭ કુસુમ નાથનાએલ ખિસ્તી	૪૨૫	૪૦ દેવજીમી નરોત્તમદાસ કોઠારી	૩૩૯
૧૮ માર્ગેટ ખાનદાસ પરમાર	૪૨૧	૪૧ લલિતા વદાલજીભાઈ પરમાર	૩૩૮
૧૯ વસુમતી મોહનલાલ પરીખ	૪૦૪	૪૨ નિરુપમા વીરજી ખિસ્તી	૩૩૭
૨૦ દેશેલીન બેન્નમગીન શાહ	૪૦૦	૪૩ વિદ્યાગૌરી વદાલજી ખિસ્તી	૩૩૭
૨૧ સુશીલા પાંચાલાલ મેકવાન	૩૯૮	૪૪ સરસ્વતી ગોપાળકૃષ્ણ રાણા	૩૩૭
૨૨ મણી મુળજી પરમાર	૩૯૫	૪૫ શ્રાન્તા મોહનલાલ ખિસ્તી	૩૩૫
૨૩ દિવાળી પ્રેમચંદ ખિસ્તી	૩૮૮	૪૬ શારદા જોડાલાલ પરમાર	૩૩૩
૨૪ યશવંતી માધવલાલ પરમાર	૩૮૪	૪૭ ચંદ્રાન્તા ચીમનલાલ	૩૩૨
૨૫ એલીસાબેત સેમ્યુઅલ હેરી	૩૮૨	૪૮ શારદા લલુભાઈ ખિસ્તી	૩૩૨
૨૬ શશીબાળા જોશી ખિસ્તી	૩૮૧	૪૯ કુસુમવતી કાર્તિકસ્વામી ખિસ્તી	૩૩૧
૨૭ પ્રીયંવદા દ્વિલિપ રાહોડ	૩૮૦	૪૯ મણી ભગવાનદાસ ખિસ્તી	૩૩૧
૨૮ સરલા નાથાલાલ ખિસ્તી	૩૭૯	૪૯ ચંદ્રમણી છોટાલાલ દેસાઈ	૩૩૧
૨૯ હોશા આશાલાલ ખિસ્તી	૩૭૭	૪૯ જમના ગોરધનદાસ શાહ	૩૩૧
૩૦ કમલ જોયર ખિસ્તી	૩૭૬	૫૦ જયલક્ષ્મી પ્રાણુજીકર સેલત	૩૩૦
૩૧ સુશીલા ગંધુ ખિસ્તી	૩૭૪	૫૩ સુર્યપ્રભા મોહનલાલ શાહ	૩૩૦
૩૨ નર્મદાબેન ગીરધલાલ દલવાડી	૩૭૩	૫૫ મંગળાગૌરી દલસુખરામ	૩૨૯
૩૩ સમગૌરી વદાલજી ખિસ્તી	૩૭૨		
૩૪ સરલાદેવી ઈન્દુરાય દેસાઈ	૩૭૧	૫૬ રચના ટ્રિબોવન ખિસ્તી	૩૨૪
૩૫ રશ્મિ મુસા પરમાર	૩૭૧	૫૬ તારામણી મુળજીભાઈ પરીખ	૩૨૪
૩૬ જમના કેશવલાલ કઠ્કીયા	૩૬૯	૫૮ હુદીયા પુનમ ખિસ્તી	૩૨૩
૩૭ શાંતિ ભગવાનદાસ ખિસ્તી	૩૬૫	૫૮ તારાગૌરી ભોગીલાલ ટ્રિવેદી	૩૨૨
૩૮ શાંતિ સુનીલાલ ખિસ્તી	૩૬૯	૬૦ નિર્મળા બાપુભાઈ દેસાઈ	૩૨૨
૩૯ સરિતા મંગળદાસ ખિસ્તી	૩૬૮	૬૧ પ્રાન્દરા સોલોમન પરમાર	૩૨૧
૪૦ કાંતાગૌરી અમૃતલાલ ઠાકર	૩૬૭	૬૧ લલિતા ગણેશ ખિસ્તી	૩૨૧
૪૧ વિજ્યા નારાયણ ખિસ્તી	૩૬૭	૬૩ શાંતા રેવાજીકર પંડ્યા	૩૨૦
૪૨ આનંદી સોમચંદ લાલજી ખિસ્તી	૩૬૮	૬૩ કાંતાબેન આત્રાજીકર પંડ્યા	૩૨૦
૪૩ ચંદ્રાન્તા નરોત્તમ ગાંધી	૩૬૮	૬૫ કમિલા મુળજીભાઈ શાહ	૩૧૮
૪૪ મધુકાન્તા ચંદુલાલ ગાંધી	૩૬૮	૬૬ સુભદ્રાબેન ગોરધનદાસ શાહ	૩૧૭
		૬૭ કર્ણા દેવજી ખિસ્તી	૩૧૬
		૬૮ કમિલાબેન ગોડગદાસ સરેયા	૩૧૪
		૬૯ શાંતા પ્રાણુલાલ દવે	૩૧૩

૭૦ દિગ્ધૃત જ્ઞેન પ્રિસ્તી	૩૧૧	૨૪ દયાબેન લક્ષ્મણદાસ પુરાણી	૩૩૨
૭૦ નિર્મળા લાઝરસ પ્રિસ્તી	૩૧૧	૨૬ રીઝોબ દેવસાંભ કિશિચંન	૩૩૧
૭૨ મુર્ધાન્તા મદનલાલ બહી	૩૦૯	૨૭ સચિતાબેન નરોત્તમદાસ	૩૩૦
૭૩ ઇન્દિરાબેન સોમેશ્વર દાકોર	૩૦૩	પ્રિસ્તી	
૭૪ ચંદન મળીલાલ શેઠ	૩૦૨	૨૮ જગદાવ મગનલાલ નારિચોળ-વાળા	૩૨૯
૭૫ મુગિત્રા દાશ પ્રિસ્તી	૨૯૯		
૭૬ સરસ્વતી દત્તમુખભાઈ શેઠ	૨૯૪	૨૯ ચંચળ નાયુભાઈ પટેલ	૩૨૮
૭૭ મધુદાન્તા મોહલાલ શેઠ	૨૯૩	૩૦ હસમુખગૌરીરાજ મોહનલાલ શાહ	૩૨૭
૭૮ મણી પુલકભાઈ વ્યાસ	૨૯૧		
૭૯ સચિતાબેન મદાશંકર દવે	૨૯૦	૩૧ મુગિત્રાબેન ભગવાનદાસ પટેલ	૩૨૩
૮૦ શાતા આપુભાઈ દેસાઈ	૨૮૮	૩૨ હસમગૌરી બીખાભાઈ વીણુ	૩૨૨
૮૧ મણિક લક્ષ્મણ પ્રિસ્તી	૨૮૦	૩૨ રમાવતી ધનશ્યામદાસ	૩૨૨
૮૨ જગદાવબેન પુરસોત્તમ ગબ્ગર	૨૭૬	પુનાવાળા	
૮૩ લીલાવતી હીરાલાલ શાહ	૨૭૧	૩૪ રમણગૌરી ભુલાભાઈ વ્યાસ	૩૨૧
ભરૂચ જિલ્લો		૩૫ સવિતા મોતીલાલ ચાદરવાળા	૩૧૯
૧૩૫ બેન ધનજીભાઈ કિશિચંન	૪૨૯	૩૬ હસન પ્રેમચંદ પ્રિસ્તી	૩૧૭
૨૭૮ મતી મણીશંકર પંડ્યા	૪૧૬	૩૬ મુમતી રણુદોડક ભગત	૩૧૭
૩૦૧ રીયમ ગંગારામ દાકોર	૪૦૧	૩૮ ઇન્દુમતી લક્ષ્મણાઈ સોની	૩૧૫
૪૨૫ મુખા વામનરાવ દાકર	૩૮૬	૩૯ અતીલદમી ભાખાભાઈ વીણુ	૩૧૨
૫૬૫ નાગૌરી હોટાલાલ દેસાઈ	૩૮૪	૪૦ મેખલ રામજીભાઈ પ્રિસ્તી	૩૧૦
૬૬૨ ગૌરી નવનીતરામ ભટ્ટ	૩૭૯	૪૧ મણી હરિકૃષ્ણ વ્યાસ	૩૦૯
૭૫૫ બાઈ હોટાલાલ સિંધવવાલા	૩૭૭	૪૧ પાર્વતીબેન ઇન્દુભાઈ પ્રિસ્તી	૩૦૬
૮૨૨ સરસ્વતીબેન જયશંકર દાકર	૩૭૦	૪૩ સુરીલા જગમોહન મગ્નુદાર	૩૦૪
૯૨૫ શાતા રાણાજી કિશિચંન	૩૬૮	૪૩ ભાનુમતી ગોકળદાસ ડોકટર	૩૦૪
૧૦૬ કળાવતી હીરાલાલ શાહ	૩૬૩	૪૫ સુમન આપાલાલ મુખ	૩૦૩
૧૧૭ જવદોર ભગવાન ગોહીલ	૩૬૨	૮૬ સવિતાબેન પ્રેમચંદ ભગત	૩૦૨
૧૨૬ ઇન્દુમતી ભુખણદાસ તોન્નટ	૩૫૭	૪૭ મણી હીરાલાલ રાણા	૩૦૧
૧૩૨ સવિતા હેતશંકર પંડ્યા	૩૫૪	૪૭ કમળાગૌરી દીપચંદ કાપડીયા	૩૦૧
૧૪૨ સવિતા જગજીવન નાયુકરવાલા	૩૫૩	૪૬ મહેરબાનુ ફરીશા અંકશે-સરીયા	૩૦૦
૧૪૬ ઇન્દુમતી ગીરધરલાલ શાહ	૩૫૩	૫૦ દમયંતી પ્રાણશંકર શુક્લ	૨૯૪
૧૬૨ ચંચળબેન જગનલાલ શુક્લ	૩૫૧	૫૧ કુસુમ હોટાલાલ શાહ	૨૯૩
૧૭૦ મંગળાગૌરી ભગવાનજી ભટ્ટ	૩૫૦	૫૨ હીરદોર લીખાભાઈ ગોળવાળા	૨૯૨
૧૮૧ મસવંતી હોટાલાલ કાપડીયા	૩૪૬	૫૩ શરદકાન્તા મગનલાલ જનપતિ	૨૮૯
૧૯૬ ઇન્દિરા નંદલાલ મોલા	૩૪૯	૫૪ સવિતા સોમેશ્વર જોષી	૨૭૫
૨૦૦ શ્રીરામબેન જોશલાલ પ્રમત્તપતિ	૩૪૮	૫૫ સવિતા મગનલાલ મહેતા	૨૭૩
૨૧૧ શારદાગૌરી રામચંદ્ર પંડ્યા	૩૩૫	૫૬ કલાવતી સાકરલાલ શાહ	૨૭૦
૨૨૬ કમળાગૌરી સોમાલાલ ગાંધી	૩૩૪	૫૭ નર્મદા લક્ષ્મણાઈ પટેલ	૨૬૯
૨૨૬ કમળાબેન હેતરાવ પ્રિસ્તી	૩૩૪	૫૮ મહુ કેશવલાલ શાહ	૨૬૬
૨૪૨ શિશિકાન્તા બીખાજી કિશિચંન	૩૩૨		

ઉદ્

૧ ગમશાખેન યુગ્મ સરીમત	૪૧૯
૨ કુલસગ પીપી ગુલામ મલ-	૩૨૫
મદ કુતુબ ફોરાશ	
૩ મેરીઅમખેન મોલમદ દલાલ	૩૧૧
૩ નુરખીબી ભાઈમીઆં અહ-	૩૧૧
મદમીઆં સેપદ	

સુરત જિલ્લો

૧ નાનીખેન હરિલાલ મોદી	૪૧૭
૨ આળામતી પુરખોત્તમ વૈદ	૪૧૧
૩ ખાનુ દારાશાહ વાંદરીવાળા	૪૦૭
૪ કલિતાખેન મણીલાલ દેશાઈ	૪૦૫
૪ પદ્માવતી નરવરલાલ લાલાજી	૪૦૫
૬ યુનન કુવરજી વસાણીઆ	૩૯૮
૭ ખસુ ગણપતરામ સુવે	૩૯૭
૮ મણીખેન રણજોડજી દેસાઈ	૩૯૬
૯ ધનવિદ્યા સુનીલાલ મરખદી	૩૯૫
૯ શાંતાગૌરી ઝીજાભાઈ દેસાઈ	૩૯૫
૧૧ પીરજી બહેરામજી વગાઈવાળા	૩૯૨
૧૨ કાન્તાગૌરી રણજોડજી નાયક	૩૮૭
૧૨ અર્જીલાખેન ગોકંદલાલ પટેલ	૩૮૭
૧૪ જરટીના ભગવતપ્રસાદ જોષી	૩૮૧
૧૪ કંસા કાશીનાથ મજસુદાર	૩૮૧
૧૪ પાર્વતીખેન રણજોડજી નાયક	૩૮૧
૧૭ મંદુમતી ગમનન પુરોહિત	૩૮૦
૧૮ વીરમતી નાયાભાઈ પટેલ	૩૭૯
૧૯ કમળાખેન મોરારજી નાયક	૩૭૮
૧૯ સુમતીખેન ગોવિંદજી શતવેદી	૩૭૮
૨૧ પ્રસન્ના આત્મારામ પટેલ	૩૭૬
૨૨ ચંચળ વનમાળીદાસ રાનપરા	૩૭૪
૨૩ જુ અરજન જોગ	૩૭૨
૨૪ અંખેન નાનાભાઈ કોળા	૩૭૧
૨૫ કલિતા લક્ષ્મણપુરી ગોંસાઈ	૩૭૦
૨૬ દેવો દીમોથીભાઈ સતીમહી	૩૬૮
૨૬ મુંદરખેન મગનલાલ શાહ	૩૬૮
૨૮ નેલીખેન રઘુએલ જોરામ	૩૬૭
૨૮ નંદગૌરી છોટાભાઈ જોષી	૩૬૭
૩૦ રક્ષમણી લાલભાઈ દેશાઈ	૩૬૬

૩૧ પદ્માવતી રતીલાલ શાહ	૩૬૫
૩૧ એલન આરદેશર મોટ	૨૬૫
૩૧ મંગળા સુનીલાલ કાપડીઆ	૩૬૫
૩૪ અરણ્યખેન વીરચંદ દીરાધર	૩૬૪
૩૫ લીલાવતી મગનલાલ દેશાઈ	૩૬૨
૩૬ રીતીનાખેન કાચલાલ રજવાડી	૩૬૧
૩૭ કપિલાખેન ગણપતરામ દવે	૩૬૦
૩૮ દીલ્લા સોગળજી ડેબુ	૩૫૮
૩૯ પ્રમોદાખેન ચીમનલાલ	૩૫૪

જરદોશ

૪૦ ગોદાવરીખેન ગોપાળ પટેલ	૩૫૩
૪૦ કપિલાખેન દીન મણીશંકર	૩૫૩
શુક્લ	
૪૨ રમણગૌરી મયાશંકર બ્યાસ	૩૫૧
૪૨ વિમળા દામોદર રજવાડી	૩૫૧
૪૪ દોલત ડોસાભાઈ સચીનવાળા	૩૫૦
૪૪ અમૃતખેન નરોત્તમ પટેલ	૩૫૦
૪૬ પદ્માવતી જયંદદાસ શાહ	૩૪૯
૪૬ સુશીલાખેન સુનીલાલ ગાધી	૩૪૯
૪૮ ચંદ્રકાન્તા લક્ષ્મીશંકર અખવસુ	૩૪૮
૪૮ હસમુખ મણીશંકર પાટક	૩૪૮
૪૮ હસમુખગૌરી નાયુભાઈ	૩૪૮
જરવાળા	
૪૮ ન્હાલીખેન મગનલાલ પટેલ	૩૪૮
૪૮ જીજીખેન કાકેરદાસ મોદી	૩૪૮
૫૩ મજરાખેન રાજાભાઈ દેસાઈ	૩૪૬
૫૩ લીલાવતીખેન કાળીદાસ શાહ	૩૪૬
૫૫ મંજુખેન અમૃતલાલ દવે	૩૪૫
૫૬ મજરાખેન રણજોડજી દેશાઈ	૩૪૪
૫૬ કમળાખેન રાજાભાઈ વશી	૩૪૪
૫૬ કોલા વહોરમસજી લાલા	૩૪૪
૫૬ નિર્મળાખેન ધીરજરામ શુક્લ	૩૪૪
૬૦ સકુખેન હરિલાઈ દેશાઈ	૩૪૨
૬૧ જગવખેન વલ્લભભાઈ સિદ્ધ-	૩૪૧
પુરીઆ	
૬૧ કીકીખેન શુભાળભાઈ દેશાઈ	૩૪૧
૬૩ વિમળા બાબાજીરાવ મોદીસે	૩૪૦
૬૩ કલિતાખેન મણીભાઈ દેશાઈ	૩૪૦
૬૩ શાંતાખેન ભીમભાઈ નાયક	૩૪૦
૬૬ જનીખેન વિકલભાઈ ધનગર	૩૩૯

૬૬ શાંતાબેન ઝીણાભાઈ શાહ	૩૩૬	૧૦૫ શાંતાબેન મગનલાલ પરીખ	૩૨૨
૬૬ સુમતિ જગનલાલ દલાલ	૩૩૬	૧૦૫ કમુબેન ગોપાળજી દેસાઈ	૩૨૨
૬૬ નાથીબેન ફકીરભાઈ પટેલ	૩૩૮	૧૦૮ નિર્મળાબેન નારણજી નાયક	૩૨૧
૬૬ શ્રીમુખજોરી જ્ઞાનીયતરામ પંડ્યા	૩૩૮	૧૦૯ કમળાબેન કીશનદાસ	૩૨૦
૬૬ શાંતાબેન દેવચંદ શાહ	૩૩૮	૧૦૯ રતીકાન્તા ચીમનલાલ શાહ	૩૨૦
૭૨ ધનજોરીબેન દુર્લભ બતીવાળા	૩૩૬	૧૦૯ મણી નાગજી પંડ્યા	૩૨૦
૭૨ જમનાબેન નારણજી દેસાઈ	૩૩૫	૧૦૯ મરવતી વલ્લભાઈ પટેલ	૩૨૦
૭૪ ગુલાબબેન દુર્લભભાઈ પટેલ	૩૩૪	૧૦૯ નિર્મળાબેન મગનલાલ દેસાઈ	૩૨૦
૭૪ કીકીબેન મોહનભાઈ દેસાઈ	૩૩૪	૧૧૪ નીરબેન નાથુભાઈ ઝરીવાળા	૩૧૯
૭૪ સુશીલાબેન મગનલાલ શાહ	૩૩૪	૧૧૪ રણીઆતબેન મોહનલાલ પટેલ	૩૧૯
૭૪ સવિતાબેન છોડુભાઈ દેસાઈ	૩૩૪	૧૧૬ લાલુમતીબેન દાદરદાસ શેઠ	૩૧૭
૭૮ પરસનબેન અમીચંદ શાહ	૩૩૩	૧૧૬ મનુબેન ઝીણાભાઈ દેસાઈ	૩૧૭
૭૮ પુષ્પાવતી નરભોરામ વ્યાસ	૩૩૩	૧૧૬ પરવીઝ સોરાબજી ડોરડી	૩૧૭
૭૮ કાન્તા ખંડુભાઈ દેસાઈ	૩૩૩	૧૧૯ અંબાબેન ભીમભાઈ નાયક	૩૧૬
૭૮ કીકીબેન ફકીરલાલ દેસાઈ	૩૩૩	૧૨૦ લલિતાબેન મણીભાઈ દેસાઈ	૩૧૪
૮૨ સુશીલા દયાશંર ત્રિવેદી	૩૩૨	૧૨૦ રમીબેન મોરાર પટેલ	૩૧૪
૮૨ પદ્માવતી લલ્લુભાઈ દેસાઈ	૩૩૨	૧૨૦ શાંતાબેન રણછોડજી દેસાઈ	૩૧૪
૮૪ નિર્મળાબેન વનમાળીદાસ શાહ	૩૩૦	૧૨૦ ગજરાબેન લાલભાઈ નાયક	૩૧૪
૮૪ રતિકાન્તા હીરાચંદ શાહ	૩૩૦	૧૨૦ શાંતાબેન મોરારજી ગાંધી	૩૧૪
૮૪ કમળાબેન લલ્લુભાઈ દેસાઈ	૩૩૦	૧૨૫ ધીરીબેન ખંડુભાઈ નાયક	૩૧૩
૮૭ પાક્કીબેન ડાલાભાઈ પટેલ	૩૨૯	૧૨૫ શાંતાબેન મગનલાલ શાહ	૩૧૩
૮૭ તારાબેન લલ્લુભાઈ સીકડીમર	૩૨૯	૧૨૭ કાશીબેન અંબાભાઈ પટેલ	૩૧૨
૮૯ કુમુદબેન મણીશંકર પારેક	૩૨૮	૧૨૭ મણીબેન માધવ પટેલ	૩૧૨
૮૯ કૈલાસ ડાળીદાસ તાન્ના	૩૨૮	૧૨૭ ઉમિલા હીરાલાલ જાપાવાળા	૩૧૨
૮૯ સવિતા શામજીભાઈ આવડા	૩૨૮	૧૩૦ મુચર્જી હિરવદન રમાઈ	૩૧૧
૯૨ સવિતાબેન લાલભાઈ દેસાઈ	૩૨૭	૧૩૧ હરરીદા મુળચંદભાઈ મુકગર	૩૦૯
૯૨ દામોરા નાનજી ખિસ્તી	૩૨૭	૧૩૧ મધુમતી ભીમભાઈ દેસાઈ	૩૦૯
૯૪ કુસુમબેન મણીશાઈ દેસાઈ	૩૨૬	૧૩૧ રમણબેન નાનાભાઈ મળીઆરા	૩૦૯
૯૪ પાર્વતી અંબેલાલ કમ્પાઉન્ડર	૩૨૬	૧૩૧ વસુમતી ભાઈશંકર મુકલ	૩૦૯
૯૪ રતા સોરાબજી ડેવુ	૩૨૬	૧૩૫ તારાબેન મોહનલાલ ગોસાઈ	૩૦૮
૯૪ શાંતાબેન લલ્લુભાઈ દેસાઈ	૩૨૬	૧૩૫ કીકીબેન ગોપાળજી દેસાઈ	૩૦૮
૯૮ અંબાબેન નિરજાભાઈ દેસાઈ	૩૨૫	૧૩૭ મંગળાબેન ઘેલાભાઈ દેસાઈ	૩૦૭
૯૮ નિર્મળાબેન નરહરિશંકર દેસાઈ	૩૨૫	૧૩૮ ચંદ્રકાન્તા મોતીલાલ પારેખ	૩૦૬
૯૮ લલિતાબેન મોરારજી દેસાઈ	૩૨૫	૧૩૮ મરવતીબેન લલ્લુભાઈ	૩૦૬
૯૮ શાંતાબેન દલપતભાઈ દેસાઈ	૩૨૫	ઉદેપુરીઆ	
૧૦૨ મનુબેન નારણજી પેદ	૩૨૪	૧૩૮ શાંતાબેન ગોપાળજી દેસાઈ	૩૦૬
૧૦૪ શાંતાબેન ઘેલાભાઈ દેસાઈ	૩૨૩	૧૩૮ શાંતાબેન દલ્લાજી દેસાઈ	૩૦૬
૧૦૭ મણીબેન ખંડુભાઈ દેસાઈ	૩૨૩	૧૪૨ મોતનબેન વલ્લભરામ	૩૦૫
૧૦૫ પાક્કીબેન પરસોતમભાઈ પટેલ	૩૨૨	જરીવાળા	

૧૪૨	શ્રીગદા પુષ્પા દેસાઈ	૨૦૫	૧૭૪	તારાબેન છવલુજી દાદોર	૨૯૪
૧૪૨	પુષ્પાબેન નાયુભાઈ દેસાઈ	૩૦૫	૧૭૪	સારાબેન દેનીઅલ દેશી-	૨૯૪
૧૪૫	મણીબેન રામજી પટેલ	૩૦૪		ખિરતી	
૧૪૬	જશુમતી હકમાભાઈ ચોધરી	૩૦૨	૧૭૭	વસંતપ્રભા હરિલાલ શેઠ	૨૯૩
૧૪૬	તનુખબેન મગનલાલ	૩૦૩	૧૭૮	ગુલા દીનશાહ ફતીઆ	૨૯૨
	મુખડીઆ		૧૭૯	ચંદ્રિકા મોહનલાલ વેદ	૨૯૦
૧૪૬	પદ્માવતી લોખાજીરાવ સસાણે	૩૦૩	૧૭૯	ધનીબેન કુમેરભાઈ પટેલ	૨૯૦
૧૪૬	લલિતાબેન દુર્લભાઈ દેસાઈ	૩૦૩	૧૭૯	વિમળાગૌરી નાયુભાઈ શાહ	૨૯૦
૧૫૦	રતનબેન ભગવાનજી નાયક	૩૦૨	૧૮૨	વીરમતીબેન અર્જુનભાઈ	૨૮૯
૧૫૦	વીરમતીબેન મગનલાલ દેસાઈ	૩૦૨		કુમાસીઆ	
૧૫૨	કીકીબેન બાપુભાઈ દેસાઈ	૩૦૧	૧૮૩	કાલીબેન નાથાભાઈ પટેલ	૨૮૮
૧૫૨	પીરોજીઆમ રસ્તમજી બદમાશ	૩૦૧	૧૮૩	કોલાવતી કલ્યાણજી દેસાઈ	૨૮૮
૧૫૪	નાથીબેન મોહનલાલ પાઠક	૩૦૦	૧૮૩	મંજુલા ચંદુલાલ તંબોળી	૨૮૮
૧૫૪	સુંદરાખાઈ અખાજી કચ્છી	૩૦૦	૧૮૩	રાજરાણી કાળીચરણ શુક્લ	૨૮૮
૧૫૪	કીલાવતી પ્રાગજી મહેતા	૩૦૦	૧૮૭	ગુલાબબેન માધવરાવ આર્તે	૨૮૭
૧૫૭	ઉદિગાબેન ધુળાભાઈ પટેલ	૨૯૯	૧૮૮	તીરુબેન ગદ્વાભાઈ દેસાઈ	૨૮૫
૧૫૭	જગવબેન મગનલાલ	૨૯૯	૧૮૯	આનુ રતનશાહ શુભેસવાળા	૨૮૪
	સિદ્ધપુરીઆ		૧૯૦	કળાવતી દીપકરામ પુરોહિત	૨૮૨
૧૫૭	શારદાબેન મોરારજી નાયક	૨૯૯	૧૯૦	નવન્યાળા હરિમુખરામ	૨૮૨
૧૫૭	જયગૌરી પ્રાણજીવનદાસ પટેલ	૨૯૯		ત્રિવેદી	
૧૬૧	કીકીબેન લલુભાઈ દેસાઈ	૨૯૮	૧૯૦	ઈંદુમતી મદનજીત દેસાઈ	૨૮૨
૧૬૧	પદ્માબેન નાથાલાલ શેઠ	૨૯૮	૧૯૦	શારદાબેન પરાગજી દેસાઈ	૨૮૨
૧૬૧	દેલાસબેન ભુરાભાઈ કાપડીઆ	૨૯૮	૧૯૪	મનોરમાબેન વીરજી	૨૮૧
૧૬૧	કમળાબાઈ હરીભાઈ તાલેકર	૨૯૮		અમદાવાદી	
૧૬૧	શાંતાબેન વસનજી દેસાઈ	૨૯૮	૧૯૫	મેરીયન સેમ્યુઅલ ખિરતી	૨૮૦
૧૬૬	શાંતાબેન દુલ્લભભાઈ શાહ	૨૯૭	૧૯૬	કીકીબેન ગુલાબભાઈ દેસાઈ	૨૭૬
૧૬૬	સુમતીબેન શાન્તિલાલ ત્રિવેદી	૨૯૭	૧૯૭	મનદરબેન ચેલાભાઈ શેઠ	૨૭૩
૧૬૬	ઉત્તમ ગણપતરામ સેજત	૨૯૭	૧૯૮	કોલાવતી યશવંતરાવ દેશમુખ	૨૬૪
૧૬૬	નિર્મળા સોમચંદ સોલંકી	૨૯૭	૧૯૮	માર્ગેદબેન મોતીસ દેસાઈ	૨૬૪
૧૬૬	લલિતાબેન બીમભાઈ દેસાઈ	૨૯૭	૨૦૦	મંદીબેન ગદ્વાભાઈ પટેલ	૨૫૮
૧૭૧	કુંદનબેન ગણપતરામ પાઠક	૨૯૬			
૧૭૨	મહાશ્વેતા કોકુમલ દસાલ	૨૯૫			
૧૭૩	કમળાબેન હરિભાઈ દેસાઈ	૨૯૫			
૧૭૪	જ્યેષ્ઠાબેન ગદ્વાભાઈ દેસાઈ	૨૯૪			

અમદાવાદ, (અંગ્રેજીમાં સહી) ણી. જે. ઇ. શાસ્ત્રી
તા. ૨૫ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૫
(ઇ. ભા.ના મે. એન્ડ્રુ. ધન્સ. સાહેબના તા. ૧૮-૧૦-૧૯૩૫ના
પત્ર નં. ૮૧૪૧માં કરેલી સૂચનાનુસાર)

ઈનામપત્રક

અમદાવાદ જિલ્લો

ધોલેરા	મિ. પુરુષોત્તમ વ્રજલાલ દક્ષ	૨૦—૦—૦	બધી નિશાળોમાં મિદાર્થ વહેંચી.
નાના ઉલડા	પટેલ માધવભાઈ કલ્યાણદાસ	૧૫—૦—૦	સ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓને
..	પટેલ ધરમશી ભૂદરદાસ	૧૫—૦—૦	જમાડયા.
..	પટેલ શાંતલાલ આંબાભાઈએ	૨—૦—૦	સાકર વહેંચી.
..	કુંભાર જોશલાલ રામાભાઈએ	૧—૦—૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
હાથીજળ	શાહ વીરચંદ સુમતીએ	૭—૦—૦	પિતળના પ્યાલા તથા પતાસાં વહેંચ્યાં.
તમડી	જસકાના શાહ હરજીવન સોમચંદલાઈએ	૧૦—૦—૦	મોટું ધરિયાળ ભેટ આપ્યું.
હાથીજળ	શાહ દેશવલાલ મજેચંદની દીકરી બેન ચંપાના લગ્ન પ્રસંગે ધર્મજના શાહ સોમચંદ નાથાભાઈએ	૨—૦—૦	ગરીબ વિદ્યાર્થીના ફંડમાં આપ્યા.
..	મિ. વાહીલાલ માણેકલાલ જોશીએ	૩—૦—૦	ઈનામ વહેંચ્યાં.
..	ગામસોડા તરફથી	૧—૦—૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.

અમૃતલાલ મોહનલાલ પરીખ, બી. એ., ઉમરેક જયુનિટી ઇન્સ્ટિટ્યુશનના

હેડમાસ્ટરે રચેલાં શાળોપચોગી પુસ્તકો

ગુજરાતી ધોરણ ૫ થી ૭ માટે

દુનિયાની સરળ ભૂગોળ

૧૧૫ ચિત્રો અને આકૃતિઓ સાથે કિંમત રૂ. ૧-૨ આના. દુનિયાના કુદરતી વિભાગો, મનુષ્યના ધંધા અને પ્રાકૃતિક ભૂગોળની સંપૂર્ણ હકીકત આપેલી છે.

ગુજરાતી ધોરણ ૩ તથા ૪ માટે

મુંબઈ ઈલાકો (ગુજરાત સાથે)

પુષ્કળ ચિત્રો, નકશા અને આકૃતિઓ સાથે, કિંમત ૫ આના.

ગુજરાતી ધોરણ ૫ થી ૭ માટે

હિંદુસ્તાનનો પ્રાથમિક ઇતિહાસ

પુષ્કળ નકશા તથા ચિત્રો સાથે કિં. ૧૨ આના.

પ્રગટ કર્તા, લોંગમેન્સ, ગ્રીન ઍન્ડ કંપનિ, લિમિટેડ,

૫૩, નિકલરોડ, મુંબઈ.

ખરીદો ! વ. કા. પરીક્ષામાં પાસ થવા માટે અતી ઉપયોગી

વ. કા. નો માર્ગદર્શક (ઇતિહાસ સાથે) ૧૯૩૫ સુધીની સાક્ષીના જવાબો સાથે, તમામ વિષયો પ્રસિદ્ધ પામેતા બાહ્ય શિક્ષકો પાસે લખાવેલા છે-ઇતિહાસ માટે અલગ પુસ્તક ખરીદ કરવાની જરૂર રહેતી નથી. તેમજ બીજા અનેક લાભો મેળવી શકાય છે. જેની વિગત માટે જાહેરખબર મંગાવો અને પસંદ પડે તોજ ખરીદો.

ધી નટપૂર બુકડીયા, નડિઆદ.

તા. ૬.—કમિશન સાફ મળશે. યાદ રાખો કે અમારા પુસ્તકનું નામ કોમીઓ નથી પણ માર્ગદર્શક છે.

વિદ્યાર્થીઓના લાભાર્થે

કિંમતમાં ઘટાડો

લેખનકળા-કોપિબુક

પાછળ અક્ષરો ફૂટે નહિ તેવા ઉત્તમ કાગળ પર છાપેલી ૨૪ પાનાં છતાં કિંમત દોઢ આનો

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી, શિક્ષકવર્ગમાં માન્ય

થએલી અને વિદ્યાર્થીઓને વિનૂષિત થતી અમારી લેખનકળા કોપિબુકો માટે આજેજ લખો.

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી

લેખનકળા-કોપિબુક

માધ્યમિક શાળા માટે

નંબર ૧ થી ૩

કિંમત દોઢ આનો

એન. ડી. મહેતાની કું.

નં. ૩૬૭ કાલ્યાણદેવી રોડ-મુંબઈ

જાહેરખબરના નવા ભાવ

આથી સર્વેને ખબર આવવામાં આવે છે કે સને ૧૯૩૬ ના નવ-યુગ્મારિથી જાહેરખબરના ભાવમાં ઘટાડો કરી તે નીચે મુજબ રાખવામાં આવ્યા છે.

મુદત	એક પાન	અઠધુ પાન	પા પાન
આખું વર્ષ	રૂ. ૭૦	રૂ. ૫૦	રૂ. ૩૫
૬ માસ	રૂ. ૩૫	રૂ. ૨૫	રૂ. ૧૮
ત્રણ માસ	રૂ. ૨૧	રૂ. ૧૫	રૂ. ૧૧
એક માસ	રૂ. ૧૦	રૂ. ૭	રૂ. ૬

મુંબઇ ઇલાકાના સરકારી કેળવણીખાતાએ
પ્રાથમિક શાળાના બીજાથી ચોથા ધોરણમાં
પાઠ્યપુસ્તક તરીકે ચલાવવા મંજુર કરેલ

સ્વ૦ લાલશંકર ઉમિયાશંકર ત્રવાડી કૃત

અંકગણિતનાં મૂળતત્ત્વ

[દેશીનામું અને ભૂમિતિ વિભાગ સાથે]

સરકારી મુદારેલા નવા અધ્યાસક્રમ પ્રમાણે સઘળા

મુદારા વધારા સાથેની ૫૨ મી આવૃત્તિ

કિંમત આઠ આના

આ ગણિત ઉદ્દેશાં ૪૦ વરસ થયા સઘળી ગુજરાતી નિશાળામાં એક-
સરખી રીતે ચાલુ છે.

આ ગણિત ધોરણ ૨-૩-૪ ના વિદ્યાર્થીઓ માટે સઘળી રીતે ઉપયોગી
અને અનુકૂળ હોવાનો શિક્ષકમંડળનો સિદ્ધ અનુભવ થયો છે.

આ ગણિત તેમની સરસ અને સચોટ પદ્ધતિથી ઉત્તમ ગણાઈ શિષ્ય
અને શિક્ષકવર્ગનો ખાસ આદર અને પ્રેમ સંપાદન કરી
શક્યું છે.

આ ગણિત મે. ઉત્તર વિભાગના એન્જી. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે નં. ૧૬૮૧
તા. ૧૬-૫-૩૪ થી ટેકસ્ટબુક તરીકે ચલાવવા મંજુર
કર્યું છે અને મુંબઈ, કરાચી તથા ગુજરાતની સ્કૂલખોડીએ
તેમજ દેશી રાજ્યોના અધિકારી સાહેબોએ પણ પોતાની
શાળાઓમાં ચલાવવા માટે પસંદ કરી ચાલુ કરેલું છે.
બુકસેલરોને કમિશન સારું મળે છે.

લખો:—

જીવણુલાલ આમરશી મહેતા, અમદાવાદ.

જીવણુલાલ એન્ડ સન્સ, ૧૨૮, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ; મુંબઈ-૨.

ઇનામનાં પુસ્તકો

સુરત વિદ્યા સંસ્થા બોર્ડના એડ. એલ્ફિસર સાહેબે પોતાના તાળાની શાળાઓમાં ઇનામ વ. આપવા માટે નીચે પ્રમાણે ચોપડીઓ લીધી છે—

- ૫૦ જ્ઞાના પત્રો
- ૫૦ ચોર્યાશીનું ચક્ર
- ૫૫ બલિદાન
- ૫૦ મા
- ૫૦ કાકી
- ૫૦ અર્ધાગના
- ૫૦ દરેક સ્ત્રી વાંચે
- ૫૦ ભવાટવી
- ૬૪ વાતનું વલેસર
- ૬૪ સામાજિક વાતો
- ૬૪ સ્ટવનું શાસ્ત્ર
- ૬૪ દોષ
- ૬૪ સુખી ઘર
- ૬૪ રઝીઆ બેગમ
- ૬૪ સ્ત્રીશક્તિની રમુજ વાતો
- ૬૪ ભલી ભાલી
- ૬૪ માંદગી અને માવજત

આપ પણ આપની શાળા માટે અંગાવશો, બધાંએ મંજુર થએલાં છે.

સ્ત્રી શક્તિ સુરત.

૩

વસ્તુ દરેક શાળામાં જોઈએજ

ગાંડીવના બાળસાહિત્યનો પર્ણ સટ. સાદે ચોપડીઓ બહાર પડી છે. તેમાંની ૫૮ મંજુર થઈ ચૂકેલી છે ને બીજી મંજુર થવા મર્હ છે. ચોપડીઓ સસ્તી, સુંદર સુખોદક અને સર્વ પ્રશંસિત છે. આખો સટ ૧૮ રૂ.નો થાય છે. વિરલ મંગાગ્રાથી મોકલાય છે; અથવા આગલાં શાળાપત્ર જુઓ.

(૨)

ગાંડીવ બાળપણવાડિક દર ૧લી અને ૧૬મીએ દોકોરાખંધ બહાર પડે છે. લવાગ્ન દક્ષત રૂા. પાંચ ૮૦ ખ૦ તથા લેટ પુસ્તક સાથે. ઇતિહાસ, ભૂગોળ, મુલિતગમ્મત, કોષણ, વાર્તાઓ જે જુએ છે, તે વખાણે છે ને મંગાવે છે. માત્ર નિશાળા-નેજ નમુનો મફત. સરકારે તા. ૭મી માર્ચના ગ્રેજેટમાં મંજુર કર્યું છે.

(૩)

ચાલો લજવીઓ: (લાગ ૧ થી ૧૦) આ ચોપડીઓમાં લજવી સકાય એવાં પુષ્કળ નાટકો લજવવા. માટેની સૂચનાઓ અને સલાહ સાથે આપ્યાં છે. નવે લાગ વી. પી. થી મંગાવી લ્યો. કિ. ૫-૦-૦ ટ. ખ. ૧) રૂ. મેળાવડા વખતે ખૂબજ કામ લાગશે.

ગાંડીવ
હવાડીયાચકલો
સુરત

—: ગાંડીવની ચોપડી સૌ કોઈ વાંચે :—

ગણિત - ભૂમિતિ - નામું

• મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કેળવણીખાતાએ તેમજ પશ્ચિમદિગ્ધ એન્જિનિયરે X
પાઠ્યપુસ્તક, ઇનામ કે લાયસેન્સીબૂક તરીકે મંજૂર કર્યાં છે.

* કુમાર ગણિત ભાગ પહેલો X

[ભૂમિતિ સાથે, રૂ. ૦-૬-૦]

નવી દસમી આવૃત્તિ

નવા અભ્યાસક્રમને અનુરૂપ ભૂમિતિ
તેમજ બીજા વધારા સાથેનું બાળકોને
આતિશય ગમ્યુ છે !

* કન્યાગણિત ભાગ બીજો X

[ભૂમિતિ સાથે, રૂ. ૦-૧૦-૦]

નવી છઠી આવૃત્તિ

ચોથા ધોરણથી કોલેજ સુધીના
બાળકો માટે. વ. રૂ. પરીક્ષાના પ્રશ્ના
સાથેનું. બાળકોને આતિશય ગમ્યુ છે !

* કુમારગણિત ભાગ પહેલો સ X

[નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે સુધારેલી ચોથી આવૃત્તિ, ભૂમિતિ સાથે, રૂ. ૦-૬-૦]

[ત્રીજા ધોરણ સુધીના છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે ધોરણવાર ગણિતો

* અનડાગણિત ધોરણ પહેલું [કુમારગણિત ધોરણ પહેલું] રૂ. ૦-૧-૩

[ભૂમિતિ અને આંક સાથે છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

* અનડાગણિત ધોરણ બીજું X [કુમારગણિત ધોરણ બીજું] રૂ. ૦-૪-૦

[ભૂમિતિ સાથે, ત્રી. આ., છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

* અનડાગણિત ધોરણ ત્રીજું X [કુમારગણિત ધોરણ ત્રીજું] રૂ. ૦-૪-૦

[ભૂમિતિ સાથે ત્રી. આ., છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

* અનડાગણિત ધોરણ ચોથું X [કન્યાગણિત ધોરણ ચોથું] રૂ. ૦-૪-૬

[ભૂમિતિ વિભાગ અને નામા, સાથેની ત્રીજી આવૃત્તિ]

* અનડાગણિત ધોરણ છઠું X [છોકરાઓના છઠા ધોરણ માટે] રૂ. ૦-૫-૦

નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે બીજા પુસ્તકો

* અનડાનામું ભાગ પહેલો X [ઘનો દિશાળ, ત્રી. આ.] રૂ. ૦-૩-૦

[ધો. ૪, ૫ ને ૬ છોકરા તથા છોકરીઓ બંનેને ઉપયોગી]

* અનડાનામું ભાગ બીજો X [દુધાનનો દિશાળ, ત્રી. આ.] રૂ. ૦-૪-૦

[ધોરણ ૭ તથા ૮. પરીક્ષાના છોકરાઓને ઉપયોગી]

* અનડાભૂમિતિ ભાગ પહેલો [ત્રીજી આવૃત્તિ] રૂ. ૦-૨-૦

[બાળવર્ગથી ત્રીજા ધોરણ સુધીના છોકરા તથા છોકરીઓને ઉપયોગી]

* અનડાભૂમિતિ ભાગ બીજો [ત્રીજી આવૃત્તિ] રૂ. ૦-૨-૦

[ચોથા ને પાંચમા ધોરણના છોકરા તથા છોકરીઓને ઉપયોગી]

ટીપ્સ:—વાપરનારાં મુદ્દા કંઈ વખાણે છે. એક વાર મળાવી ખાતરી કરો. નકલો માટે
નીચેને શીખનામે લખો. સાફ કમિગલ ને બીજી યાદી અલગલગતા.

રતનશી પુરુષોત્તમ અનડા

હેડક્વાર્ટર્સ, મેરીશ્રાઉન મેગોરિયાવ ટ્રેનિંગ કોલેજ, બોરસદ.

જાહેર ખબર -

તા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈપણ બુકસેલર પાસેથી

માગી લેા.

ગજરાવાળા ગુજરાતી કોપિબુક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકઆના ગુજરાતી કોપિબુક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સાફ કમિશન મળશે.

કિંમત સંબંધી કંઈ પણ ફેરફાર હોય તો

નીચે બતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બુકડીપો,

ગાંધીરોડ, રતનપોળને નાકે,

અમદાવાદ.

પુસ્તક ૬૫] [અંક ૪

અપ્રિલ
સને ૧૯૭૬

શ્રુતિ નામરદાસ રેખુનાથદાસ
જુનું રક્ત, યોષ્ટ દાહમાદેની-મુખ
ગુજરાત
Registered
B. 43.

સમિપ્ય

તંત્રી,
એચ. ડી. ઘોઘારી, બી.એ., એસ. ડી. સી. ડી.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	નાની નિર્મળાનો નિર્મળ નિર્ણય	૧૫૭
૨	શિક્ષકોને	૧૬૧
૩	સાહિત્ય એ પ્રમુખ્યત્વે એક આરસી છે	૧૬૧
૪	નવીન ભૂગોળ શિક્ષણ	૧૬૮
૫	એસિસિલિઆનો સ્વાતંત્ર્યપ્રતિદ્વંસ	૧૭૨
૬	કથકલી	૧૭૫
૭	સ્કાલિટિંગ અને સમાજ	૧૭૬
૮	ધરમાં થતા અકસ્માતો અને તે અટકાવવાના ઉપાય	૧૭૯
૯	હમ	૧૮૨
૧૦	ચર્યાપત્ર	૧૮૬
૧૧	સરકારી જાહેરખબરો	૧૮૭
૧૨	પ્રનામપત્રક	૨૦૪
૧૩	ખાનગી જાહેરખબરો	૬

કેળવણીખાતાના હુકમથી

તંત્રી અને પ્રકાશક (ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૫ થી)

હીરાલાલ ત્રિકમલાલ ઘોઘારી: બી. એ, એસ. ટી. સી. ડી.

હેડમાસ્ટર પ્રે: રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ, ગાસદાવાદ

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

બી " હાયમંડ ન્યુબ્રિકી " પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પરીખ દેવીદાસ ઇલેક્ટ્રીકલ કંપની
સલાયત રીટ—અમદાવાદ.

નોંધ એ છે.

અનુભવી ટ્રેન્ડ શિક્ષિકા અગર શિક્ષકો નામદાર મર જમશેદજી
હજીમાઈની પાસેથી છોકરાઓ માટેની મુજરાલી સ્કૂલ માટ. મોન્ટેસરી
ઈન્ડરગ્રાઉન્ડ રીટીયા શીખવી અભ્યાસને પમંદગી મળશે સર્ટિફિકેટ, ઉમર,
સાવકાત છોકરાં પગારની ગાંધણી સાથે લખે.

શ્રી અરવેશર પે. મનજીરાને

વલસાડ.

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક ૭૫]

એપ્રિલ ૧૯૩૬

[અંક ૪]

પ્રજાની ઉન્નતિનો આધાર તેની કેળવણી પર છે; અને કેળવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ સૂત્ર જોઈયું વહેંચું અમલમાં આવે તેટલી વહેલી ઉન્નતિ.

તાની નિર્મળાનો નિર્મળ નિર્ણય

જગતમાં પૂર્ણ જ્ઞાની કે અજ્ઞાની તેમજ પૂર્ણ સદગુણી કે દુર્ગુણી મનુષ્ય ભાગ્યેજ નગરે પડશે; મતલબ કે દરેકે દરેક મનુષ્યમાં કંઈને કંઈ ગુણ હોય છેજ. આથી બાળકને મંદબુદ્ધિનું, નકામું વગેરે શબ્દો બોલીને નીંદવું એ કોઈ પણ રીતે કચ્છ્યા ચોખ્ખું નથી. બાળકનું મન કોરા કાગળજ જેવું જન્મથી હોતું નથી એ સંગંધી ચર્ચાની જગર હવે રહેતી નથી. કેટલીક શક્તિઓ (મૂળ પ્રકૃતિ) સાથે તે જન્મે છે કે જેમાં કેળવણી તે પરિરિચિતિથી સુધારોવધારો ચર્મ શકે છે. બાળકની કુદરતી શક્તિઓને જાણીને તેને અનુકૂળ પરિરિચિતિ ઉભી કરવામાં આવે તો તેનો વિકાસ ચર્મ શકે. આ શક્તિઓને શોધી કાઢવી એ માતાપિતા અને શિક્ષકનું કામ છે. ત્યાંસુધી અનેતો સુમેળ નહિ બને ત્યાંસુધી બાળકનો વિકાસ અપૂર્ણજ રહેશે. મંદતા કંઈ બાળકનો ગુણ નથી, હિંમતું મંદ બાળક હોશિયાર બાળક કરતાં વધુ ધ્યાનને પાત્ર છે. શાળા એ કેળવણીનું સ્થાન છે. (તે

કે એકલું જ નથી.) બાળકને કંઈ કામ, સોંપવું અને પછી, જણાવવું કે તું મુખ્ય છે કારણ કે તારાથી એ બનશે નહિ એ દેખાવણી નથી. આવા બાળકને તેનું સ્વમાન જળવધાવ એવી રીતે પ્રોત્સાહનની જરૂર છે. તેનામાં જે કંઈ ઉત્તમ હોય તેને શોધી કાઢીને ઉત્તેજવામાં આવે તો તે એ બાળકમાં બીજા બાળકો કરતાં પણ વધતો પ્રકારનું બનશે. આથી તે બાળકને ઉતારી નહિ પાડતાં પ્રોત્સાહિત કરવાની અગત્ય ઉભી થાય છે.

અતુકરણપ્રેરણાથી બાળક બીજાઓની વર્તણૂક પર ધ્યાન આપી તે પ્રમાણે પોતે વર્તવા પ્રયત્ન કરે છે અને એ રીતે એની મહત્તાનો વિકાસ થાય છે. અતુકરણથી બાળક બોલતાં શીખે છે અને બીજા બાળકો કોડે રમતાં કે લડતાં શીખે છે. વળી બીજાં માણસોનાં લાપણુ અને વર્તનથી તેની મહત્તાના વિકાસ પર બીજી રીતે પણ અસર થાય છે, કારણકે બાળક માટે બીજાઓ જે અભિપ્રાય ધરાવતા હોય અને એના પ્રત્યે જે પ્રકારનું વર્તન ચલાવતા હોય તે પ્રમાણે તેની મહત્તાનો વિકાસ થાય છે.

કોઈ બાળકને માઆપ, ભાઈબેન, શિક્ષક કે બીજાઓ જેવાંકે સમાવહાલાં, આદોરણીપાકોસી વગેરે હંમેશાં મુખ્ય, હુન્નુ, રમતિઆળ કે દુઃખાળીઈ ગણતા હોય અને હંમેશાં ધાકથી અને ત્રાસથી રાખતા હોય તો તે બાળકની અહંતા પર એ વર્તનની પ્રત્યક્ષ અસર થાય છે. બાળક જડ કે મુખ્ય ન હોય છતાં પણ પોતાને એવું માની લે છે અને એ સુચો મેળવે છે. એથી ઉક્તું જે બાળકને ઉત્તેજન અને પ્રેમાળ લાપણુથી અને વતનથી ઉછેરવામાં આવે તેની અહંતા તે પ્રમાણે દેખાવાય છે.

ઉપર પ્રમાણે પરીક્ષ કે પ્રત્યક્ષ સૂચનથી બાળકની શક્તિનો વિકાસ કે અવરોધ થાય છે. આથી દરેક બાળકને કેવા પ્રકારની સૂચનાની જરૂર છે તેનાથી માગાયે અને શિક્ષકે જાણીતા રહેવાની જરૂર છે. મોટાઓ ને બાળક વચ્ચેના માનસસાચીય તફાવતથી જાત રહેવાની શિક્ષકને જરૂર છે. કઈ વખતે કયા બાળકને કઈ સૂચનાની જરૂર છે એ બરાબર જાણવામાં આવે તો તેથી બાળકની તે શક્તિનો વિકાસ સાધવામાં સુગમ થઈ પડશે.

પરિસ્થિતિનો વિચાર કરતાં જણાશે કે મોટે ભાગે ગદ્ગદબબરની શક્તિને આપણે સૂચના રૂપે વશ થઈએ છીએ. તેવીજ રીતે રોગિંદાં પત્રો વાંચનારાઓની તેવી વૃત્તિ પણ એજાગ્યાં એમની સ્વતંત્ર તપાસથી રાગક્રીય બાબત, હુન્નર, ધર્મ, ગમત ઉપરના અભિપ્રાય રવીકારે છે, છતાં આપણે કે જેઓ પુખ્ત ઉમરના છીએ તેઓ સ્વતંત્ર નિર્ણયની શક્તિ મેળવી છે એમ ધારીએ છીએ. આ બધ વરદ કેટલાક એટલા જવા જગૃત હોય છે

કે તેઓ બાળક પાસેથી પણ એવી માગણી કરે છે. તેના વિચાર અને કાર્ય વિચારપૂર્વકના પાયા પર બનવાં જોઈએ, એમ તેઓ ધારી લે છે, પણ આ રીતે તો તેઓ ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બાળક અને મોટા વચ્ચેના અગત્યના માનસસંસ્કૃતિ તફાવતથી અજાત રહેતા જણાય છે. મોટર ઉભી રહે ત્યાંસુધી ઉતરવાને તેણે રાહ જોવી એ દુકમથી બાળક ઉપર અસર થાય તો તેને અને જનસમૂહને પુરી કાયદાકારક એવી સૂચનાવશ સ્થિતિ તે દર્શાવે છે. હવે મથાળે જણાવેલી બાબત તરફ વળીએ જેથી સ્પષ્ટતા થશે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે માતાપિતા અને શિક્ષકો જો બાળકના માનસ-નું પૃથક્કરણ કરી તેની યોગ્ય શક્તિઓને સમજી યોગ્ય પરિસ્થિતિ ઉભી કરી અનુકરણ કે સૂચનાકારી યોગ્ય વિકાસ સાધવાને પ્રયત્ન કરે તો કોઈ પણ બાળકને કોઈ, મૂર્ખ, મંદ વગેરે શબ્દોથી કલંકિત થવાનો પ્રસંગ પ્રાપ્ત નહિ થતાં તેનામાં જે ઉત્તમ હોય તેનો યોગ્ય વિકાસ થવાને તક મળશે, અને બેદરકારી, શિક્ષા વગેરેથી ઉત્પન્ન થતું ઝેરી વાતાવરણ નાશુદ્ધ થશે. અસંગત, આ પ્રમાણે થવામાં વ્યક્તિ દીકરા પ્રકારની યોગ્ય સૂચના કરવી તેનાંથી શિક્ષકે વાકેફ રહેવું જોઈશે.

નાની નિર્મળા મંદબુદ્ધિની બાળા ગણાતી. વર્ગમાં મહેતીછ તેને મૂર્ખ કહે. ધર ધરનાં માણસો તેને બુદ્ધિહીન કહે. કીડાંગણમાં તેની બેન-પણીઓ તેને મંદબુદ્ધિની કહે. વર્ગમાં તેનો નંજર સૌથી છેડસો આવે. કોઈ પણ વિષયમાં તે ઉંચે નંજરે આવેજ નહિ. એમ કરતાં વર્ગની બાળાઓને અને મહેતીછને ઢાગવા માંડ્યું કે છેડસો નંજર તો નિર્મળાએ પોતાનો જ કરી લીધો છે.

નિર્મળાની આ સ્થિતિ જોઈ તેની માતાને ગળું ઓળું આવતું. એક દિવસ નિર્મળાને મોઢમાં બેસાડી માતાએ વડાલથી કહેવા માંડ્યું, “નિર્મળા, બેટા, તું કોઈ પણ વિષયમાં પહેલે નંજરે તો આવતીજ નથી, મેં તને કદી ધનામ લઈને ઘેર આવતી જોઈ નથી ! વગના વિષયો તને ન આવડતા હોય તો ખીછ એવી કોઈ પણ બાબત તને સૂઝતી નથી કે જેમાં તું એકડો બને ?” નિર્મળા દિલગીર થઈ, માથું ધુણાવી બેસી, “જ્યાં મને મૂર્ખ કહે છે. મને લાગે છે કે કોઈ પણ વિષયમાં ઉંચે નંજરે આવવા જેટલી મારામાં બુદ્ધિ નથી.” “બેટા, વર્ગમાં આવતો કોઈ પણ વિષય લેતે તને ન આવડે પણ તું એક દામ તો કરી શકે એમ હું ધમ્મું છું, અને એ સંબંધી તારામાં સંકિત છે એવી પણ મને ખાતરી છે. તું આજથી નિશ્ચયે દર કે તારે સ્વચ્છતા ને સુધડતામાં પહેલે નંજરે આવવું.” માતાનો આ માધ્યમ-

લચી વચનોથી નિર્મળાનું હૃદય ઝુંછ બિઠ્યું. તેણે તત્કાળ નિશ્ચય કર્યો કે વર્ગમાં સૌથી સ્વચ્છ ને સુધડ બનવા એણે પ્રયત્ન કરવો. તે દિવસથી નિર્મળા રોજ પોતાનું મોં ખૂબ લૂંછે, આંખો ઘોઈને સ્વચ્છ રાખે, નખ કાપેલા ને મેલ વિનાના રાખે, વાળ ઓળાઓળાને સારા રાખે, તેનાં કપડાં ઘોઈને સાફ રાખે અને દફતર ઓઢવીને સુવ્યવસ્થિત રાખે. થોડા દિવસમાં તો તે સુધડતાના નમુનારૂપ બની ગઈ. તેનું શરીર સ્વચ્છ, તેનાં કપડાં સ્વચ્છ, ને તેનું દફતર પણ વ્યવસ્થિત. વર્ગમાં તો તે તેની જગાએ જ બેસી રહેતી. તેના જીવનમાં કાઈ દિવસ પણ વર્ગમાં ઉંચે આવવાનો આનંદ પ્રાપ્ત થતો નહિ.

એક દિવસ એકાએક નિશાળ પાસે એક સુંદર અને લપકાબંધ ગાડી આવીને ઉભી રહી. બધાનું ધ્યાન તે તરફ ખેંચાયું. ગાડીમાંથી રાણીશ્રી બહાર નીકળ્યાં. તેમણે નિશાળનાં મુખ્ય શિક્ષિકાને વચન આપ્યું હતું કે એક દિવસ આગળથી ખજર આપ્યા વિના તે આવશે અને શાળામાં ફરીને જશે.

રાણીશ્રીને જોતાં જ મહેતીશએ એક બાળાને બાગમાં દોડાવી, અને સુંદર પુષ્પોની એક મંજરી બનાવી લાવવા કહ્યું. રાણીશ્રી ફરતાં ફરતાં પધારે તેની રાહ જોતાં મહેતીશ ઉભાં રહ્યાં. પણ આ મંજરી ફોડે હાથ અપાવવી એ પ્રશ્ન મહેતીશને ઝુંચવ્યાં. જોન રાધા, અહીં આવ. જોઈ, તારા તો હાથ પર મેલ ચર્યો છે. તું નહિ ખપ લાગે. જા, બેસ, મંગળા, તું જાક, તારૂં મોં કેવું ગંદુ છે? જોન, કમળા, તારાં જડીયાં તો ફરફરતાં જ રહેવાનાં કેમ! અરે, કુમુદ તારા કબજા ઉપર તો જો કેવો હાથ છે! બટન તૂટી ગયું છે તેનું પણ તને ક્યાં લાગે છે! તારા તો નખમાં મેલ લયો છે. પુણ્ય આપતા નખ તો દેખાયજને! મોઢી તારો તો શ્વાસ ગંધાય છે. રાણીશ્રી વાત કરે તમારે જોડુંજ દેખાયને! આમ મહેતીશની નજર એક પછી એક એમ બાળાઓ ઉપર ફરવા લાગી. આ સમયે પેલી મંદ (નિર્મળા) બુદ્ધિની નિર્મળા પોતાની જગા સાચવીને છેડે નંબરે ખેડી હતી. એકા-એક આનંદમાં આવી જઈ મહેતીશએ કહ્યું, જોન નિર્મળા, આવ. ચાલ, આજ તું ખપ આવીશ. આજ રાણીશ્રીને તારે હાથે નિર્મળ પુષ્પમંજરી અર્પાવીશું. રાણીશ્રી આવ્યાં. નિર્મળાએ વિનયપૂર્વક પ્રણામ કર્યા ને પુષ્પ-મંજરી આપી. રાણીશ્રી તેની સ્વચ્છતા ને સુધડતા જોઈ ખૂબ ખૂશ થયાં. તેનો ઉપહાર માન્યો. એક નજર વર્ગ તરફ નાખી જોડ્યાં, સ્વચ્છતા ને સુધડતામાં તું પહેલે નંબરે છે; કેવી નિર્મળ બાળા!

આજ નિર્મળાને આનંદનું પર્વ હતું. બહે, ખાટો ગોખવામાં પહેલે નંબરે ન આવી પણ સ્વચ્છતા ને સુવ્યવસ્થામાં (નિર્મળતામાં) તો તે પહેલે નંબરેજ હતી ! કેવો નિર્મળ નિર્ણય ?

શિક્ષકોને

ગતાંકમાં આ મથાળા નીચે બજાએ યોજનાઓ આપવામાં આવી હતી. બંને વચ્ચેનો તફાવત શિક્ષકો સમજ્યા હશે. એકંદરે શિક્ષકોએ રસપૂર્વક ભાગ લીધો છે એ જણાવવામાં આનંદ માય છે; છતાં દિલ્લીગીરી સાથે જણાવવું પડે છે કે શ્રીશિક્ષકોનો ફાળો નજીવોજ છે. પરંતુ ગતાંકમાંની સૂચના પ્રમાણે તેઓ પણ રસપૂર્વક ભાગ લેશે એમ આશા રાખવામાં આવે છે.

ઝોગસ્ટ માસના અંકમાં 'સંગોવદાલાનું જીવન ચરિત્ર' એ મથાળા નીચે બાળકો પાસેથી જે હકીકત માગવામાં આવી છે તેમાં બાળાઓ પણ સારો ફાળો આપે એમ ધૃષ્ટીએ છીએ. આ બાબતમાં શ્રીશિક્ષકો રસ લે તોજ બની શકે તેમ છે. આશા છે કે કન્યાશાળાઓમાંથી પણ તેવા થોડાક નમુના આવશે, જેથી બંનેના માનસ વિષે ઠીક જણાવવાનું મળશે. સ્થળસંકોચને લીધે વધુ યોજનાઓ આપી શકતા નથી તેથી શિક્ષકોએ નાસીપાસ થવાની જરૂર નથી, કારણકે સ્વતંત્ર રીતે યોજના ઘડવામાં સર્જનશક્તિનો લાભ કાંઈ જેવો તેવો નથી. એ પ્રમાણે કામ કરવાથી બીજી બાબતોમાં પણ સ્વતંત્ર રીતે કામ કરવાની શક્તિ આવશે અને સ્વાશ્રયી બનાશે તેમજ બાળકોને તેવા બનાવી શકાશે.

સાહિત્ય એ પ્રગ્ન જીવનની એક આરસી છે.

જન્મતની ઉત્પત્તિની સાથેસાથ તરગમિતનના દેટલાક વિદ્યુત પ્રક્રિયા ઉદ્ભવ્યા છે. ઉદા. બીજવૃક્ષ-ન્યાય. તેમાં કોણ પ્રથમ તે કહી શકાય નહિ. બીજેથી વૃક્ષ અને વૃક્ષથી બીજ. વાક્યમયની બાબતમાં પણ આજ ન્યાય પ્રવર્તે છે. સાહિત્ય પ્રગ્નજીવન ધરે છે, અને એ રીતે ઘડાએનું પ્રગ્નજીવન પોતાની વૃત્તિને રચે એવું સાહિત્ય ઉત્પન્ન કરે છે. જનસમાજમાં જે વૃત્તિ પ્રચળા હોય છે, તેજ જાતનું સાહિત્ય

લોકલોગ્ય અને છે. બાકીના સાહિત્યનું રાજકીય કે આર્થિક દષ્ટિએ ગમે તેટલું મહત્ત્વ હોય તોપણ સામાજિક વહેણના અતિરેકથી તે સિનેમાની ફિલ્મ પેટે કપાટાબંધ દષ્ટિપટ પરથી સરી જાય છે અને વિસ્મરણના ગર્તમાં વિલીન થાય છે. આ રીતે સાહિત્ય અને પ્રગત્યવન રચનાં એ ચક્રો પેટે અન્યોન્યાશ્રયથીજ રહે છે, ધરાય છે, અને હતાકાન્તિ પામે છે.

એક રીતે જોતાં આમાં એક ખાસ લાભ થયો છે, કે એક વિશાળ શબ્દકોશ માફક દરેક સમયના સાહિત્યમાં તે તે સમયનાં ધર્મ, રીતરિવાજ, નીતિનિયમ, સામાજિક રૂઢિઓ વગેરે એવાં પ્રતિબિંબિત થઈ ગયાં છે, કે તેના ઉપર પુરાતનતાના ગમે તેટલા ધર.અલ્યા હોય, તથા ક્રાંતિની ગમે તેવી આબી આબી મઠ્ઠ હોય, છતાં તે મૂળ રિચતિમાં અવિચ્છિન્ન માલમ પડે છે, અને લાગિ પ્રગતે ગાટે ઉત્તમ પથપ્રદર્શક અને છે. ત્યારે ત્યારે પ્રગત્યવન સુખી, સંતોષી, નિર્મળ અને સદ્ગુણોથી વિભૂષિત હોય છે, ત્યારે ત્યારે દરેક વ્યક્તિ હંમેશાં અંતર્મુખ થવા પ્રયત્ન કરે છે, અને એ રીતે ઈશ્વર કે ઈશ્વરકૃતિ સાથે તાદાત્મ્ય વધતાં હૃદયને જે આદલાદ મળે છે, તેમાંથી આપોઆપ સાહિત્યની સૂરજા યાય છે. ત્યારે ત્યારે હૃદય આવાવેશમાં ડૂબે છે, ત્યારે ત્યારે પ્રેરણાના સ્રોતસમું પદ્મસાહિત્યજ તેમાંથી દ્રવે છે, અને હુદ્દિ અને વિચારોનું પ્રાધાન્ય હોય ત્યારે ગદ્ય સાહિત્યનીજ કદમના આવે છે. આર્થો મૂળથીજ લાવનાત્રિય (Romantic) હોવાથી છેલ્લા એક જે સૈદ્ધા સિવાયનું બધું સાહિત્ય કાન્ધરપેજ છે.

પ્રથમથીજ સર કરીને, એટલે આર્યસાહિત્યસ્રોતના પ્રેરણારથાનસમું વૈદિક સાહિત્ય જોઈએ, તો તેમાં વિકસેલાં પ્રગત્યવનનાં અંગઉપાંગ જોઈને આપણે દિંગ થઈ જઈએ છીએ. રૂઢિટક જેવું નિર્મળ અને એકધારે તેજસ્વી જીવન, સ્વોપાજ્ઞનથી મેગવેલા સારિયક આત્મ અને પંચસિંધુનાં નિર્મળ જળથી પોષાતો યોગસેન, વિશેષ પ્રાપ્તિની તૃષ્ણા નહિ, કેવળ સારિયક લાવના. જ્યાં જુઓ ત્યાં નીરવ શાંતિ. ક્યાંઈ ધમાલ, કાલાહલ, કે બાહ્યપ્રવૃત્તિનો અતિરેક નહિ. આ વખતનું સાહિત્ય જોઈએ, તો તેમાં આવા પુનિત જીવનની એવી અવંત પ્રતિકૃતિ માલમ પડે છે, કે એક વખત વાર્યા પછી માણસ આખી જિંદગી એ જીવન જીવવાનાં સુખદ સ્વાત્મે સેવે, અને આ ધમાંલીઆ જમાંનામાં પણ તેવાં જીવન માટે કાંઈ મારે. વેદાની સાગરે-જંબીરે ઋચાઓની અંદર, સામાન્ય દષ્ટિથી પર, પરંતુ અંતર્મુખ માણસ સંપદ જોઈ શકે તેવી, તરણા એથે હુપાએલા, ડુંગરની પેટે હુપાએલી, આંધોની દિનંચંચી વેદાના જેટલીજ ચિંતનશીલો અને પાવનકારી છે.

વૈદિક સમય પછીનો એટલે રામાયણ, મહાભારત, અને વૃહદશર્મનનો સમય જોઈએ તો તેમાં ઉપરના નિર્મળ અને એકાંતિક જીવનમાં રાજસી વૃત્તિના પ્રતિનિધિરૂપ સત્તા અને સમૃદ્ધિનો દર્શ, પરસ્પીહરણ, લોભ, લડાઈ અને રાજખટપટના કુટિલ કાવાદવા વગેરે તત્ત્વો ધીમે ધીમે પ્રસરતાં માલમ પડે છે. તત્ત્વચિંતન માટે ગાળવામાં આવતા દિવસના શેષ ભાગમાંથી હવે આ વિકારી તત્ત્વોએ મોટો હિરસો પડાવી લીધો છે, એમ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. જો કે આવું વૃત્તિપરિવર્તન કાંઈ પાંચ પચીસ વર્ષમાં જ થતું નથી, પરંતુ મનુસ્મૃતિ જેવાં પુસ્તકોનો પૂર્વોદ્ધ અને ઉત્તરોદ્ધ સરખાવીએ, તો તેમાં નરી આંખે પણ એટલો બધો તફાવત જણાઈ આવે છે, કે આપણે જરૂર સંશ્લેષમાં પડી જઈએ. એમ છતાંયે એ સમયના પ્રગ્નજીવનનાં વહેણનાં એકાદ એ પર ઉમેરીને ભીતરે તપાંસીએ તો વેદના લબ્ધ ભૂતકાળની જરૂર ઝાંખી થાય. અત્યારે નાના મોટા અનેક જીવનકલહ તૂટી પાળતો માટે ઉપરિચિત થાય છે, ત્યારે તે વખતનો કલહ પણ દેવો સાત્ત્વિક અને પ્રેમપૂર્ણ છે, એ જોતાં આપણું મસ્તક તેમને નમ્યા સિવાય રહેતું નથી. જગદ્ગુરુ આદ્ય શંકરાચાર્ય કર્મમાર્ગની ઘોષણાથી દિગંતને ગમ્મવે છે, તેમાં એક વિશ્વવાદી સૂર ઓળળાય છે. શંકરાચાર્ય એમ માને છે કે કર્મનાં ફળ ઈશ્વર આપે છે, બ્યારે મંડનમિશ્ર એમ માને છે કે કર્મનું ફળ કર્મજ પેતાની જાતે આપે છે. કોઈને તમારો મારીએ તો તરતજ તમારો ખાઈએ, તેમાં ઈશ્વરની ક્યાં જરૂર રહી ? પ્રગ્ન સમસ્તનું ધ્યાન જીવનના આ મહત્ત્વપૂર્ણ પ્રશ્ન તરફ આકર્ષાય છે, અને એ પ્રશ્નનો નીવેડો લાવવા તેમને પ્રાર્થના કરવામાં આવે છે. શંકરાચાર્ય મંડનમિશ્રને ત્યાં જવા ચાલી નીકળે છે. શહેરમાં પેસતાંજ હૃદયને હુલિત કરી નાખે એવું લબ્ધ વાતાવરણ ન્તેઈને માનતો ધમંડ ગળી જાય છે. મંડનમિશ્રનું ઘર ક્યાં છે તેના જવાબમાં સામાન્ય દૃષ્ટિથી અભણ ગણાતી પનિકારીઓ સૂચવે છેકે—

સ્વતઃ પ્રમાણં, પરતઃ પ્રમાણં, શુકાક્ષના યત્ર ગિરો ગિરન્તિ,
શિષ્યોપશિષ્યૈરુપચીયમાનં, જ્ઞાનોદિ તત્ પણિહત મણ્ડ નૌકઃ
સામાન્ય પ્રગ્નનો વિલાંબાસંગ પણ કઈ દ્રાટિએ પહોંચ્યો હશે, એને માટે એકજ ઉદાહરણ પુરતું છે.

વળી એ જ્ઞાન અને બ્રહ્મિદાનની ભાવના એવી વ્યાપક હતી કે પ્રાચીન ગ્રંથોમાં દેશકવ્યાણની ભાવનાથી આપેલાં મહાન બ્રહ્મિદાનો સિવાય બીજા બ્રહ્મિદાનોને સામાન્ય નામાવલિથી વધારે મહત્ત્વ આપી શકાયું નથી. એકાદ

વિદેશીય દાખલો લેઈએ ત્યારેજ આપણને આ વસ્તુની વ્યાપ્તિ કિંમત સમજાય. વહ્નદી પ્રગળે પોતાના માનસને પ્રતિકૂળ એવો બોધ કરવાને માટે શ્રીકૃષ્ણ કાષ્ઠરૂઠને બળાકારે દેહાંત દંડની સજા કરી તેથી તે યુગ-પ્રવર્તક પુરુષ ગણાયા. ખરેખર, તેમણે પ્રાણ જતાં સુધી પોતાના નિઃશ્વાસોથી નહિ ડગવાની અડગતા બતાવીને પોતાની વ્યક્તિવિશેષતા અને પરમાત્માના પુત્ર તરીકેની લાલકાત સિદ્ધ કરી છે. એથી દુનિયાનો મોટો ભાગ તેમને વિશ્વવંદ્ય વિભૂતિ માને છે. બ્યારે આજ રથજે શ્વશ્રમતીને 'કિનારે જંગલકલ્યાણુ માટે સ્વેચ્છાએ પોતાનાં અરિય કાદી આપનાર મહર્ષિ દર્શાવિતું આખ્યાન રૂપે ફક્ત નાનકડું વાર્તિક છે. એથી સ્પષ્ટ થાય છે કે આર્યોવર્તનો પ્રત્યેક મનુષ્ય પ્રસંગવશાત્ બલિદાન આપવામાંજ દેહની સાર્થકતા માનતો. ઉપરના બંને દાખલાઓ ભૂતકાળના બધા પ્રમુખજનના જીવંત મનુષ્ય છે.

ત્યારપછીના સજ્જાતયુગના સાહિત્યમાં રામાયણ, મહાભારતનાં ભાગ, શૌર્ય, બલિદાનની ભાવના, સતીત્વ, "પ્રાન જાઈ અરુ વચ્ચે ન જાઈ" ની ટેક જળવાઈ રહેલાં છે, પરંતુ તેમાં સાથે સાથે ક્રોધ, ઈર્ષ્યા, લાભ-લાભમાં હરિશ્ચંદ્ર વગેરે દુર્ગુણોનો વધારે વિદાસ માલમ પડે છે.

હવે આપણે થોડું વિદેશીય સાહિત્ય અવલોકીએ. જોકે એકજ દેશનું સાંગોપાંગ વિકસિત સાહિત્ય આ સિદ્ધાંતની પૂર્તિ માટે પુરતું છે. એક એશિઅન, યુરોપિઅન, તીબ્રા કે એરિકમો એ ભલે સ્પર્ગથી જુદા જણાતા હોય, પરંતુ સાહિત્યના પ્રાણરૂપ હૃદયના લાલો, માતૃભાવના, ઉર્મિગીતો, રક્ત, હાસ્ય એમાં ક્યાંય ભિન્નતા નહિ હોય; તે છતાં આપણે સહેજ ચંચુપાત કરી જોઈએ. સંસ્કૃત ગિરા સમ્રાટ કાલિદાસની હરોલમાં ગણાતા મહા કવિ શેકસ્પીઅરનું સાહિત્ય જોઈએ તો તેમાં પ્રમુખજન એક જીવંત ઇતિહાસ તરીકે સ્પષ્ટ માલમ પડે છે. "મરચંટ એફ વેનિસ," "હેમ્લેટ" વગેરે પુરતકા પ્રમુખમાનસને માષવા માટેની સિદ્ધ પારાશીથી સમાન છે. ત્યારપછીના કવિ ગોલ્ડ સ્મિથના સુંદર કાવ્યે "Deserted village" માં ગ્રામ્ય જીવનનું એવું સુંદર ચિત્ર છે, કે કદી ભૂલાય નહિ. સુંદર સરિતા-તટ, કિનારે રમતાં બાળકો, ખિસ્તી દેવળ, સવાર સાંજનું રમ્ય વાતાવરણ, અને એની વચ્ચે એકધારે વહેતું નિર્મળ પ્રમુખજન જોઈને દિંગ થઈ જઈએ. ત્યારપછી રશિઆના સંત ડાઉન્ટ ટોલ્સ્ટોય અને તેમના જમાનાના બીજા લેખકોનાં પુરતકા જોતાં, રશિઆની પ્રમુખ જાસ્તી શુભાશીમાંથી છૂટવા કેવો ઉલ્કાપાન મચાવે છે, આખો દેશ સ્વર્તત્રતા ખાતર કુરબાન થઈ જવા

જીવનને ભોગે પણ કેવાં સાહસો ખેડે છે, અને હરતે મોંએ દેશનિકાજની મહોર લઈ સાધ્યિરિઆનાં ગીચ જંગલોમા મૃત્યુના મુખમાં વિરમે છે, એ બહુજ સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે.

સુંદર સાહિત્યની પ્રગલ્ભવન ઉપર કેવી અસર થાય છે, તેનું દષ્ટાંત અલેક્ઝાંડર ડુમાનાં પુસ્તકો છે. તેનાં શૈલી અને પાત્રાલેખન એટલાં અદ્ભુત છે, કે પાત્રોને ચતુર દુઃખ જાણે કાઈ નજીકનાં સગાંને ચતુર હોય એટલી વાચકને લાગણી થાય છે. કહે છે કે ડુમાની એક સુંદરવાર્તા એક વર્તમાન-પત્રમાં આવતી હતી. વાર્તાની નાયિકાને એક વખત માંદગી આવી એવું પાત્રાલેખન થયું. આથી વાચકોને ખૂબ આઘાત થયો. જીવાન સ્ત્રીઓ તો જાણે ખૂબ જોએની આવી હોય એટલી પીડા અનુભવવા લાગી. વાર્તાનાં કલ્પિત પાત્રોમાં એવું સજીવરોપણ કર્યું હતું, કે જો તે નાયિકાને મરી ગયેલી જાહેર કરે તો દેશનાં લાખો માણસોનાં મગજને ખૂબ આઘાત થઈ જાય. પરિણામે ડુમાને પોતાની ધમ્માવિરુદ્ધ તેને સજીવન કરવી પડી.

આત્યારસુધી જે સાહિત્યની આપણે સમીક્ષા કરી તે જીવન આપણે અનુભવ્યું નથી, જેથી ફક્ત તેના વાચનથીજ નિર્ણય કરીને સંતોષ લીધો છે; પરંતુ હેતુનાં સો વર્ષનો ઇતિહાસ અને સાહિત્ય જેની અસર હજીએ આપણી આંખ સમક્ષ મોજુદ છે, તેને તપાસીએ તો સાહિત્ય અને પ્રગલ્ભવન એકબીજામાં કેટલું એકત્રિત થઈ ગયું છે, તે સ્પષ્ટ જણાય. અદ્વારમી મદી પહેલાંનું સાહિત્ય એ ત્યાગ અને બક્ષિત્રધાન સાહિત્ય છે. આત્યારસુધી પ્રગલ્ભવનનાં બીજાં અંગઉપાંગોમાં સાહિત્યે બહુજ તજજો પગ પેસારો કર્યો હતો, કારણકે ચિંતકોની દષ્ટિએ જીવનનું અંતિમ લક્ષ્ય મુક્તિજ ગણાતું, એટલે મોરાં, નરસિંહથી માંડીને દ્વારામયુગના કાવ્યસાહિત્યમાં ફક્ત ધાર્મિક ભાવનાજ દષ્ટિગોચર થાય છે.

હિંદમાં ૧૮૫૭ નો બળવો થયો. પ્રજામાં રાષ્ટ્રીય અસ્મિતા ધીમે ધીમે વિકસવા લાગી, ત્યારપછીનું સાહિત્ય જોઈએ તો તેમાં પ્રગલ્ભવનનો પ્રાણ રાષ્ટ્રીય ભાવના મારે કેટલી આતુરતા દર્શાવે છે, તે તેમાં બહુજ સ્પષ્ટપણે જણાઈ આવે છે.

બળવાની પછી અંગ્રેજી રાજ્ય મજબુત થયું, અને સુધારા દિશામાં થયા ત્યારથી પ્રગલ્ભવન ધીમી ગતિએ કેવી રીતે વક્રાવરી તરફ વળ્યું, તે દલપતસાહિત્યથી સ્પષ્ટ જણાય છે. નર્મદની વીર

ભાવનાને બદલે વફાદારીની સુવાણી ભાવના રચાપવામાં દક્ષપત્ર સાહિત્યે કંઈ નાનોચુનો ફાળો આપ્યો નથી. પ્રગ્નએ પણ બળવા પછીની બીપણુતા જોઈ હતી, એટલે તેને આ ભાવના વધારે રસિકર થઈ પડી. દક્ષપત્રરામ પોતાની હિતરાવરથમાં લક્ષ્મીસંપત્ત યથા, અને વીર નર્મદને યોગક્ષેમનો પણ વાંધો પડ્યો. એનાથી પ્રગ્નનું માનસ કંઈ દિશાએ વહેતું હશે એનો સ્પષ્ટ ખ્યાલ આવે છે. “ઝેર ગયાં ને વેર ગયાં, વળી કાળા કેર ગયા કરનાર” એ કવિતાએ જે ચિરંજીવી અસર કરી છે, તે હજુસુધી પ્રબળ છે. સાહિત્ય જનસમાજ પર કેવી અસર કરે છે, તેનું આ એક જવલંત દર્શાવ છે.

એજ જમાનાનું કાદિઆવાડી સાહિત્ય જોઈએ તો મધ્યકાલીન રાજ-પૂત યુગ જેવું જ જણાશે. બલિદાન, ત્યાગ, બહારવટું, સ્ત્રીસન્માન, વગેરે બીપણ નીતિકંદરાઓ વચ્ચે થઈને સૌરાષ્ટ્રની રસધાર ધીમી ગતિએ વહન કરી રહી જણાશે. રજપૂતાના જેવું સંપૂર્ણ મરદાનગીભર્યું ખમીર બતાવવાના બીજા સાધનો ઓછાં થયા હોવાથી બહારવટા મારફતે પણ પોતાના કુળની શરવીરતા તેમજ ત્યાગભાવના બતાવીને આખા સૌરાષ્ટ્રનું પ્રગ્નજીવન કેવું પ્રાણુવાન હતું, તેનું મુંદર વર્ણન આપણી આંખ સામે સાહિત્યના સ્વરૂપમાં મોજુદ છે, અને ગાગની લાગોએ ખાંભી કે પાળાઆ-ફૂંડી કીર્તિસ્તંભથી સમાને માટે અમર છે. ગામપર હલ્લો કરતી વખતે જે બહારવટીઓ ધણાં મનુષ્યોનો મંદાર કરે છે, તેજ બહારવટીઓ શરીર પરની જુઓ અને પોતાના શરીર પરના ક્ષતમાં પડેલા જીવડાઓને પાળવાની ચૂરત અહિંસાંકૃતિમાં એવો અડગ છે કે જો ધામાંથી એકદમ કીડો પડી ગયો હોય તો તેને પાછો મૂકી દે છે. આવા યતિધર્મનું મૂલ્યાંકન કે.ણ કરી શકે ? શત્રુભાવે હંધાવવા ગએલા અંગ્રેજ મૃદુરથ મિ. કિન્ડેઈડના મુખમાંથી બહારવટીઆ જોગા ખુમાળને જોઈને નીચેની પંક્તિઓ આપો-આપ નીકળી આવે છે.

“The stars may fall, from heavens dome;
The pride of thrones depart;

Yet, valour still, will make her home,
In Joga Khuman's heart.”

ધ્રુવ'ચક્ષે, 'મેરુ' હટે, મહીપત મેલે 'માન,

જોગાં કિ'જતી કરે, 'લક્ષ્મીવટ ખુમાણ.

એક વિદેશીએ એક બહારવટીઆના જીવન ઉપર વેરેલા આ પ્રશ્ન-
સાનાં પુષ્પો તેના એકધારા ઉન્નયન જીવનની સાખીતીરૂપ છે.

ત્યારપછી ગોવર્ધન યુગ આવ્યો. લાવિના દષ્ટાસમા શ્રીયુત ગોવર્ધન-
રામને, કુમુદને વિધવા રાખવી તેમાં અંતરાત્માના અવાજનું રૂઢન લાગે
છે. કુમુદના પુનર્લગ્નની ઇચ્છા થાય છે, પરંતુ સમાજ તરફ દષ્ટિ કરતાં
જણાય છે કે સમાજ આ દરમિયાનેવાતો શું, પરંતુ વાંચવાં પણ તૈયાર નથી.
આથી પોતાનો ઉત્કટ વિચાર પડતો મૂકવો પડ્યો હતો. આટલા પ્રસારથી
પણ ખૂબ ખજાણાટ થયો હતો અને વિધવાલગ્નનો પ્રશ્ન છણાતાં છણાતાં
ધીમેધીમે તે ક્ષેત્ર તૈયાર થઈ ગયું હતું, અને મુન્શીયુગમાં તો લેકા ધીમેધીમે
આકર્ષણ પણ લાગ્યા હતા. વિદ્યુત પ્રવાહ પેડે આંચકો લગાડનાર વિચારો
પણ રોજના નિર્દિધ્યાસનથી જીવનમાં કેવા વણાઈ જાય છે, તેનો આ
દાખલો છે.

હવે આપણે ગંગાજી પછીની સ્થિતિ જોઈએ. દેશમાં રાજદ્વારી
ચળવળથી જાગૃતિનું એક જાગ્યું મોજું ફરી વળ્યું હતું. દેશે તે વખતે
અહિંસાનું ખ્યેય લક્ષ સામે રાખ્યું ન હતું, તેને પરિણામે બંગાળમાં
ખૂંબ ક્રાન્તિકારી ઉદ્ઘાપાતો થયા. તે વખતનું બહુ સાહિત્ય આવી ક્રાન્તિ-
કારીવૃત્તિને પોષક હતું. એ પુસ્તકો જેતાંજ દેશની નાડમાં સ્વતંત્રતા અને
હિંસાના સન્નિપાતે કેવો ઉન્માદ પ્રસરાવ્યો હતો, તે સ્પષ્ટ માલમ પડે છે.
દલપત સમયમાં જેઓ અંધશ્રદ્ધાથી અંગ્રેજોનું દરેક કૃત્ય હિંદને લાલકારી
હોય એમ માનતા, તેજ લોકો હવે રાજ્યપ્રવૃત્તિ તરફ શાંકિત દષ્ટિથી
જોવા લાગ્યા અને એકેએક કૃત્યની પેટલરીને નિંદા કરવા લાગ્યા.
તે વખતનું સાહિત્ય જોઈએ તો પ્રગ્નની વૃત્તિમાં કેવો દષ્ટિબેદ જીવન્ન
થયો છે તે સ્પષ્ટ માલમ પડે. જે પ્રગ્ન “ઇંગ્લિશના નેમની નાએ, તારાં
તનુજ કરે શુભવાન,” એમ અભિમાનથી બોલતી, અને રાજસક્તિનેજ
જીવનનું મધ્યગિંદુ સમજતી તેજ પ્રગ્ન “પરદેશી જુમ્યાં ટોપીવાળાનાં ટોળાં
ઉતર્યાં,” વગેરે ગીતો કેવળ અંતરને તિરસ્કાર ખાલી કરવા ગાતી હતી.
એકને એકજ પ્રગ્ન, એકજ રાજકર્તા છતાં પ્રગ્નનું દષ્ટિગિંદુ દરતાં સાહિત્ય
પણ કેવું બદલાઈ જાય છે, તેનું આ એક દૃષ્ટાંત છે.

આ રીતે આપણે વેદકાળથી માંડીને છેક છેલ્લા દિવસ સુધીના
સાહિત્યનું વિહંગાવલોકન કર્યું. તેમાંથી એકજ અર્થ સ્પષ્ટ થાય છે કે
સાહિત્ય અને પ્રગ્નજીવન એકમેકની ઉન્નતિ અને અવનતિનાં નિમિત્ત છે.

સાહિત્ય પ્રગતિ થયે છે, અને પ્રગતિ પોતાની મનોવૃત્તિને અનુકૂળ સાહિત્ય તૈયાર કરે છે.

મહાકવિ કાલિદાસ કહે છે તેમજ

नीचैर्गच्छत्युपरिचक्षुः, चक्रनेमिक्रमेण.

એમ દશાના ચક્રની પેઠે સાહિત્ય અને પ્રગતિનું એકજ પૈડાના આરા હોઈ અન્યોન્માત્રયથી હિલ્લે છે, ખીલે છે, અને પાંગરે છે.

પી. આર. ટ્રે. કોલેજ,

લાખુલા જસવંતસિંહ ચુડાસમા

અમદાવાદ.

રોલર ત્રીજું વર્ષ

નવીન ભૂગોળ શિક્ષણ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૧૨૬ થી અનુસંધાન)

૬. પ્રશ્નો—

જે પાઠોમાંથી બાળકોને નકશાઓમાંથી કે બીજા કોઈ સાધનમાંથી હકીકતો કે સંબંધો શોધી કાઢવાનું હોય છે તે પાઠોમાં શિક્ષકનું મુખ્ય કામ પ્રશ્ન કરનાર તરીકેનું હોય છે. પણ ખરેખર પાઠોમાં શિક્ષણસાધક્ય મોટે ભાગે પ્રશ્નોદ્વારા નક્કી કરવાનું હોય છે તેથી જ. ભૂગોળના પાઠોમાં પ્રશ્નોનો હેતુ નીચે મુજબ હોઈ શકે:—

- ૧ જે હકીકત નકશામાં દર્શાવી હોય તે બાળકોને જોવાની પ્રેરણા કરવા માટે અને સમજાવવા માટે;
- ૨ જે હકીકત બાળકો જાણતા હોય તેની સાથે કોઈ નવો સંબંધ શોધી કાઢવા કે સમજવાની વૃત્તિ પેદા કરવા માટે;
- ૩ બાળકોને તેમની પોતાની ભૂલો સુધારવામાં મદદરૂપ થવા માટે; અથવા
- ૪ તેમના જ્ઞાનની કસોટી કરવા માટે.

શિક્ષણપદ્ધતિને અસરકારક બનાવવા પ્રશ્નોની યોજનાનો હેતુ સ્પષ્ટ હોવાની જરૂર છે. અહીંયાં કેટલાક પ્રશ્નોના પ્રકાર જણાવ્યા છે; પણ અમુક પાઠોમાં તેના મુકરર સ્થાન સિવાય તે પ્રશ્નોની સારી અસર ન થઈ શકે તે સંભવિત છે.

કેટલાક પ્રશ્નો એવા હોય છે કે જેના એક કરતાં વધુ ખરા જવાબો આપવાનું શક્ય અને છે. એવા જવાબો જુદા જુદા હોય છે. જેમકે, 'તમે

મુંબાઈ ઇન્ડસ્ટ્રી વિશે શું જાણો છો ? આવા એક પ્રશ્નના ધણા ખરા જવાબો હોય. શિક્ષણપદ્ધતિમાં તે પ્રશ્નને સ્થાન ન હોવું જોઈએ. આવા પ્રશ્નનો ઉપયોગ જરૂરેજ થઈ શકે છે. તેનાથી તો આપણે દૂર જ રહેવું થયે.

જો પ્રશ્નોના જવાબો માત્ર 'હા' કે 'ના' આવે તે પ્રશ્નો અને જેમાં કંઈ અધ્યાદૃત હોય તેવા પ્રશ્નોનો ન છૂટકો ઉપયોગ થવો જોઈએ. તેમાં શિક્ષક બાળકોને તેમની મેળે વિચાર કરાવવાને બદલે પોતે તેમના માટે વિચારે છે. હા. ઉંચા અક્ષાંશોમાં આવેલા દેશો કરતાં વિષુવૃત્તની નજીકમાં આવેલા દેશો કેમ વધારે ગરમ છે ? આવા ધણા સવાલો જુદી રીતે પોતાને બાળકોને વિચાર કરતાં કરી શકાય.

જૂગોળ શીખવવામાં સૌથી અગત્યનો હેતુ બાળકો દક્ષીકૃતોનો પરસ્પર સંબંધ સમજે અને કાર્યકારણ ન્યાયે તેમને સત્યતાનની જિજ્ઞાસા થાય તેટલા માટે, "શા માટે ?" "શાથી," "કેમ," "વગેરેથી શરૂ થતા પ્રશ્નો સૌથી વધારે અગત્ય ધરાવે છે, અને આવા પ્રશ્નોનો છૂટથી ઉપયોગ થવો જોઈએ. જેમકે, એરિક્કો રૂયાંવાળા કપડાં કેમ પહેરે છે ? છાંદેડની પૂર્વમાં વહેતી નદીઓ પશ્ચિમમાં વહેતી નદીઓ કરતાં વધારે લાંબી શાથી છે ? મુંબાઈથી ધિટનમાં રૂની શા માટે નિકાસ કરવામાં આવે છે ? મુંબાઈમાં કાપડચણાટની મિલો શાથી ઘણી છે ? કરાંચીમાં કાપડ વણાટની મિલો શાથી નથી ? મુંબાઈ કરતાં મદ્રાસમાં વરસાદ ઓછો કેમ પડે છે ? બાળકોને જુદાપ્રકારે વિચાર કરી લૉગોલિક સંબંધો જોડવાનું કાર્ય તેમની મેળે કરતાં આવડે તેવા પ્રશ્નોનો ઉપયોગ કરો.

જૂગોળના પાઠમાં દરેક પ્રશ્નના જવાબમાં સંપૂર્ણ વાક્ય આવવું જ જોઈએ એવો આગ્રહ હરહવા જોગ નથી. કેટલીક વખત આ ટેવથી ધણો વખત નકામો જાય છે અને બીનજરૂરી પ્રશ્નનું પુનરાવર્તન થાય છે. જેમકે, રફાટલેન્ડનું મુખ્ય શહેર શું છે ? ગુજરાતનું પાટનગર કયું છે ? આવા પ્રશ્નોના જવાબો ફક્ત એકજ શબ્દના હોવા જોઈએ. દરેક પ્રશ્નના સંપૂર્ણ જવાબની જરૂરિયાત નથી. આમ કરતાં સમયની બરબાદી થતી અટકશે. પણ આવા સાદા અને જલદીથી કસોટી કરવાનાજ પ્રશ્નોના જવાબો હંકામાં આપે તો વાંધો નથી. બાકીના ધણાખરા પ્રશ્નોમાં સંપૂર્ણ ખરાં વાક્યોમાં જવાબો મળવા જોઈએ. સામાન્ય બુદ્ધિથી જવાબ કેવો છે તે વિચારી કાગ દરેકું અને કોઈ ખાસ નિયમને વળગી રહેવું નહિ. માત્ર વખત ગુમાવવો નહિ અને જવાબ અમુક જાતનોજ હોવો.

જોઈએ એવો આગ્રહ કરીને ચાલતા પાઠમાંથી આવી બાબતમાં લક્ષ આપી વર્ગનું ધ્યાન યુક્તિયુક્ત તરફ. પાઠમાં રસ લેતાં બાળકોને અટકાવવાની આવી વધારે અસરકારક રીતો બહુ થોડી છે.

પ્રશ્નો એવા યોગ્યતા જોઈએ કે એકપક્ષીએક એમ આવતા બંન્ને પ્રશ્નો એકબીજા સાથે સંબંધ ધરાવે. જેમકે, દક્ષિણની નદીઓ કઈ દિશામાં વહે છે ? આ ઉચ્ચ પ્રદેશનો ટોળાવ કઈ બાજુ છે ? એ પ્રદેશની કઈ બાજુ વધારે ઉંચી છે ? પશ્ચિમવાટથી તે પ્રદેશના વરસાદ પર શી અસર થાય છે ?—અને તેજ પ્રમાણે તેની કુદરતી વનસ્પતિ પર શી અસર થાય છે ? તેની સપાટી પર કયા કિનારા પરથી જળ વધારે સહેલું છે ? આ કિનારા પર મુખ્ય ખંદર કયું છે ? આવી પ્રશ્નપદ્ધતિઓ સારા શિક્ષકના હાથમાં ઘણાં ઉપયોગી રહેશે.

પ્રશ્નો બાળકોની હિંમત અને શક્તિને અનુકૂળ થઈ જાય તેમ વખતો-વખત બદલતા રહેવું જોઈએ. આવી બાળકોની એકસામટા વિચાર કરવાની શક્તિઓનો વિકાસ થશે તથા તેને શક્તિઓનો ઉપયોગ કરવાનું અમૂલ્ય સાધન થશે; તે ઉપરાંત ભૌગોલિક બાબતોના મંડળો યોગ્ય રીતે બાળકો સમજી શકશે અને તેથી તેમની વિવેચક શક્તિ કેળવાશે. જ્યાં શક્ય હોય ત્યાં બાળકોને તેમના જવાબો બીજી હકીકતો સાથે સરખાવી જોવા દો. ઇ. ઉપર ખતાવેલા છેલ્લા બે પ્રશ્નોના જવાબો હિંદુસ્તાનની રેલ્વેના નકશા કે આકૃતિ સાથે તેમજ જૂરચના નકશા સાથે સંબંધ દર્શાવીને શીખવવા જોઈએ.

કેટલીક વખત બહુજ ઉપયોગી પ્રશ્નો મિશ્ર પ્રશ્નો બની જાય છે, અને તેમના જવાબો જોઈએ તે કરતા સહેજ લાંબા થઈ જાય છે. જેમકે, ઘઉં ઉગાડવામાં કઈ જાતની આબોહવાની રિયતિ અનુકૂળ હોય છે ? હિંદમાં ગંગાના મેદાનમાં સૌથી વધારે વરતી શાથી છે ? કાનપુરની અગત્ય માટે સમજીતી આપો. ઓસ્ટ્રેલિયામાં જીનની ઉત્પત્તિની અગત્ય સમજાવો. બ્રિટન અને દક્ષિણ આફ્રિકા વચ્ચે કઈ ગ્રીન્લેન્ડ અલ્પોખલો થાય છે ? આવા પ્રશ્નોના ઉત્તર બે બાળકો પાસે કઠાવવા હોય તો આખો જવાબ એક બાળકે આપવાની જરૂર નથી. વર્ગનાં જુદાં જુદાં બાળકો જુદી જુદી હકીકતો પુરી પાડે, જેથી કામની વહેંચણી થઈ શકશે અને બાળકોનું ધ્યાન પણ રોકી શકાશે. જ્યાં આવા પ્રશ્નો પુરેપુરા જવાબ લેવાની જરૂર જણાય ત્યાં તે જવાબ બાળકો લખીને આપે તે વધારે સારું છે.

૭. જવાબોની વિધિ

જવાબોની ખરાબર વિધિ એ શિક્ષકના કાર્યમાં સૌથી વધારે મુશ્કેલી-ભરવાળી તેમજ અગત્યની બાબત છે. શિક્ષક પ્રત્યે બાળકનું વલણ, અને શિખવાતા વિષય પ્રત્યેનું વલણ બાળકોના જવાબની દબ પરથી ઘણે ભાગે નિશ્ચિત થાય છે. જે બાળકના જવાબો ખરા પ્રયત્નનો પુરાવો આપતા હોય તેને શાખાશી આપી 'ઉત્તેજિત' કરો અને જ્યાં જવાબ પ્રશ્ન ન સમજવાથી તદ્દન નિષ્ફળ નીવડયે હોય ત્યાં બાળકની કે શિક્ષકની ભૂલ છે તે વિચારો. સામાન્ય બુદ્ધિશાળી બાળકોની બાબતમાં મોટે ભાગે જે નિષ્ફળતા પ્રાપ્ત થઈ હોય તો તેનું કારણ કંઈ તો શિક્ષણની ખામી હોય છે કે પ્રશ્ન પૂછવાની રીત ખોટી હોય છે. પ્રશ્ન પૂછવાની ભૂલ હોય તો તે પાછો ખેંચી લેવા અવ્યકાતા નહિ. વિષયને લક્ષમાં રાખી સામાન્ય રીતે જવાબોની જાતોનું નીચે મુજબ વર્ગીકરણ થઈ શકે. આમાં જવાબની રચનાનો સમાવેશ નથી થતો. જેમકે:

૧. ખરો.
૨. હકીકત ખરી છે, પણ અપૂર્ણ છે.
૩. કેટલેક અંશે ખરો, પણ કેટલાક અગત્યના ભાગ પડતા મુકાયા છે.
૪. ખોટો, પણ બુદ્ધિપૂર્વક પ્રયત્નનો પુરાવો આપે છે.
૫. ખોટો, પ્રશ્ન સમજાયો નથી અને તેમ કરવાના પ્રયત્નનો પુરાવો આપે છે.
૬. તદ્દન ખોટો, સુધારવો અશક્ય.

જો શિક્ષણશૈલી અને પ્રશ્નો અસરકારક હશે, અને બાળકોમાં માનસિક ખામી નહિ હોય તો જવાબની છેલ્લી જાત ભાગ્યેજ આવશે. ખરા જવાબોની કદર કરવી જોઈએ. આની અસર જવાબ દેનાર પર અને વર્ગના બીજા બાળકો પર ઘણી સારી થાય છે. જવાબોનું ઉંચામાં ઉંચું ધોરણ નક્કી કરવાથી બીજા બાળકોને તે કક્ષાએ પહોંચવા માટે પ્રેરણા મળે છે અને તેમનામાં ઉત્સાહ વધે છે; પરંતુ જે બાળકો ખરા જવાબો આપવામાં નિષ્ફળ નીવડે તેમને નાસીપાસ કરવા નહિ. બીજા, ત્રીજા અને ચોથા પ્રકારના જવાબો વર્ગમાં બીજા બાળકોને પૂછીને અથવા તો પ્રશ્નને સંભાળપૂર્વક ફરી પોછને કાર્ય કરવાથી સફળતા મળશે. જે પાંચમા પ્રકારનો જવાબ મળ્યો હોય તો શિક્ષક પોતાની શિખવવાની રીત અને પ્રશ્નો ફરી વિચારી જોવાં જોઈએ જેથી સત્ય માર્ગે જવાશે.

બાળકોએ આપેલા જવાબોનો અભ્યાસ શિક્ષક માટે સ્વપરીક્ષા કરવાનું ઉત્તમ સાધન છે. ત્રીજા અને બીજા પ્રકારના જવાબો ધણુ આવતા હોય તો સમજવું કે પાઠમાં અમુક મુદ્દા પર ખોટો ભાર મુકાયો છે, અથવા વધુ વખત ગાળવામાં આવ્યો છે કે શિક્ષકે બાળકોની શક્તિ-ઓનો વિચાર કર્યો નથી. ચોથા પ્રકારના જવાબો વધુ પ્રમાણમાં આવે તો જાણવું કે બાળકોને શીખવતી વખતે મુદ્દાઓના સંબંધની સમજણ પડી હોય છતાં તેઓ મુદ્દાઓને ખરાબર જોઈએ તેવા શીખ્યા નથી અને તેથી શિક્ષકે બાળકો નવું જ્ઞાન અદ્યક્ષ કરે ને પહેલાં ધણી ઉતાવળ કરેલી હોવી જોઈએ. બાળકો તરફથી મળેલા જવાબોનો આવો અભ્યાસ દરેક મુદ્દાન શિક્ષકે કરવો જોઈએ. તેનાં પરિણામો શિક્ષકને તેના કામમાં સુધારા તરફ દોરશે.

આપણું .

એબિસિનિઆનો સ્વતંત્ર્યઘટિહાસ

ઉપોદ્ધાત

આફ્રિકાના એક ભાગમાં શાંતિ અને સુખનો અનુભવ કરી સંતોષથી પડી રહેલું સ્વતંત્ર એબિસિનિઆ ઉર્ફે ઇથિઓપિઆ સાથે લડાઈ જાહેર કરી લડવાનું શરૂ કર્યું છે, ત્યારથી સામાન્ય જનના પશુ એબિસિનિઆના નામથી માહિતગાર થએલી છે, પરંતુ એબિસિનિઆનો પૂર્વ ઇતિહાસ જાણવામાં નહિ હોવાથી તે સંબંધી રીતસર માહિતી સામાન્ય જનતાની જાણમાં આવી નથી.

એબિસિનિઆની પ્રાચીનતા, દેશની પરિસ્થિતિ, બીજાં સ્વતંત્ર રાજ્યો સાથેનો તેનો સંબંધ, તેની સંસ્કારિતા, ઇટલીએ લડાઈ શા માટે કરી છે, યુરોપી મહારાજ્યોનો એબિસિનિઆ પર ડાંગ, જાપાનનો પગપેસારો અને તેથી યુરોપી મહારાજ્યોને થતી ચિંતા, આ સઘળા બીના ભારત-વાસીઓએ મનન કરી લેવી જોઈએ, અને ભારતની ભાવિ પ્રગતિ તેની માહિતી આપવામાં મદદ થાય તેથી આ બીના આપવામાં આવી છે. આજે વીસમી સદીને વિજ્ઞાનયુગ કહે છે. વિજ્ઞાનની શોધખોળ અને સુધારણા જોટલી આગળ આગળ વધતી જાય છે તેટલું તેટલું મનુષ્યની જિંદગીનું પ્રમાણ અદ્યક થતું જાય છે. વૈજ્ઞાનિક શોધખોળથી બનેલાં

અસ્થાયી ગાનવસંહાર કેવો ભીષણ અને કેટલો ઝડપી થાય છે તેનો પ્રત્યક્ષ પુરાવો આજે યુરોપમાં ચાલી રહેલો ઇટલી-એમિસિનિઆનો હત્યાકાંડ છે.

સને ૧૯૧૪માં યુરોપમાં જે યુદ્ધ થયું હતું તેને “મહાયુદ્ધ” ગણવામાં આવે છે. તે યુદ્ધની માફક અસરે ઠેક આપણા હિંદુસ્તાન સુધી એવી ભીષણ પરિસ્થિતિ કરી મૂકી છે કે તેને સ્વપ્નમાં પણ ન દેખાએ એવું સૌ કોઈ ઇચ્છે છે. તે યુદ્ધ પછી યુરોપમાં રાષ્ટ્રસંઘ રચાયો છે, અને તે સંઘની પરવાનગી વિના એકબીજા સાથે યુદ્ધ કરી ન શકાય એવા એ સંઘમાં નિયમો નક્કી કરાએલા મોજુદ છે, છતાં એજ સંઘનું એક સભ્ય એમિસિનિઆ છે તેના પર રાષ્ટ્રસંઘની મરજી વિરુદ્ધ, પોતાની સગવડ માટે ઇટલીએ, આજના સુધરેલા ધોર સંહાર કરનારાં અસ્થાયી વિનાશ, નિઃસહાય એમિસિનિઆ પર, આકાશ માર્ગેથી મારો ચલાવ્યો છે, છતાં એ વૈજ્ઞાનિક સાધનહીન એમિસિનિઆવાસીઓ આટઆટલા દિવસો છતાં તેમની સામે ગાતૃભૂમિની સ્વતંત્રતા માટે કેવા મરણીયા યથા છે, તેનો હિત્તાલ વર્તમાનપત્રોદ્ધાર સહેજે પ્રાપ્ય છે.

એમિસિનિઆનો પોતાનું પુરાતન નામ ઇથિઓપિઆ ધણું પ્રિય છે. મિસર અને લાઈબિરિઆ બાદ કરતાં સમસ્ત આફ્રિકામાં તે એક સ્વતંત્ર રાજ્ય-રાષ્ટ્ર છે. દુનિયામાં અનેક રાજ્યો હિંમતવાન અને તેનો વિનાશ થઈ ગયો, પણ ઇથિઓપિઆન સામ્રાજ્ય હજીએ એવુંને એવું જીવંત ઉભું છે. આ વીસમી સદીમાં તેજ એક માત્ર એવો દેશ છે કે જ્યાં જાગીરની પ્રથા પ્રચલિત છે. ત્યાંના નિવાસીઓનો પ્રાણ તે “સ્વતંત્રતા” છે. રાણી શેઆ અને સમ્રાટ સુલેમાનનાં વંશજ છે. આ રાષ્ટ્રની સ્થાપના ક્યારે થઈ તેનો હજી ઇતિહાસ મળ્યો નથી અને ક્યારે મળશે તે કહી શકાય તેમ નથી.

ક્ષેત્રફળ—આધુનિક ઇથિઓપિઆનું ક્ષેત્રફળ ૪,૨૪૦૦૦ માઈલ છે. એક સમય એવો પણ હતો કે જ્યારે ઇથિઓપિઆના રાજાએશ્વરો સમક્ષ દુનિયાના અન્ય રાષ્ટ્રો ધુંટણીએ પડતા. તેમની સંસ્કૃતિ અને સભ્યતા વિશ્વમાં ગર્વ લેવા જેવી વસ્તુ હતી. ત્યાં લલિત કળાઓ પણ એટલી બધી ઉત્કૃષ્ટ પહોંચી હતી કે આજ પણ તે જોઈને આશ્ચર્યોદ્ગાર નીકળી જાય છે. આ ઇથિઓપિઆ અને મિસરનો એક સમય એવો પણ હતો કે જ્યારે યુરોપવાસીઓ તદ્દન જંગલી હતા. લંડન, પેરિસનો તો પત્તોએ ન

હતો, ત્યાં આજે ઉંચી ઉંચી અટારીઓવાળાં બંધનો દ્રષ્ટિગોચર થાય છે ત્યાં નર્મી જંગલી જનવસોનો વાસ હોય. તેવા સમયે ઇચિઓપિઆ જાહોજ-લાલી ભોગવતું હતું; પરંતુ આજે સમય ફરી ગયો છે. એકબાજુ મિસર પર અંગ્રેજોનું પ્રભુત્વ છે અને બીજી બાજુએથી તો ઇટલીએ ઇચિઓપિઆને આખેઆખો ગળી જવા માટે જોબનો વરસાદ વરસાવવા માંડ્યો છે. ઇટલીના મુસોલીનીની આ કૃતિ એકલા ઇચિઓપિઆને જ નહિ, પણ આધુનિક સભ્યતા, આધુનિક સંસ્કૃતિ, અરે! મનુષ્યનું સંહાર કરશે. ૧૯૧૪ ના લુદ્ધથી ને આદર્શોને લઇને “રાષ્ટ્ર-સંઘ” નો જન્મ થયો છે તે પર મુસોલીનીનું આ કૃત્ય વજ્રપાત સમાન નીવડશે.

ત્યારે રાષ્ટ્ર-સંઘના નિયમોનું ઉલ્લંઘન થવાનું કારણ શું? ઇચિઓપિઆને કંઈ અપરાધ ક્યો છે કે તેના પર ઇટલીને અતી આવડું પડ્યું? ઇચિઓપિઆનો મોટામાં મોટો અપરાધ એ છે કે તેઓ “કાળા” હોવા છતાં પણ “સ્વતંત્ર” છે, અને પોતાની સ્વતંત્રતાને કોણ જાણે કેટલાંયે હજારો વર્ષથી સુરક્ષિત રાખી રહ્યા છે. ઇટલીને આ બાબત અસહ્ય છે. ઇચિઓપિઆ જેવો મુંદર દેશ, જલ, વાયુ આરોગ્યવર્ધક, શ્રમિ રસાળ, ખાનીજ પદાર્થોની વિશાળતા, સુરોપના આટલા નિકટ, દ્રવ્યલોભી માણસો આધિપત્ય જમાવી રહ્યા છે, એ બધું મહત્ત્વાકાંક્ષી મુસોલીનીના આકર્ષણનું મુખ્ય કારણ છે.

વળી સુરોપના અન્ય સામ્રાજ્યવાદી દેશો પાસે તો અનેક મુંદર દેશો છે, કે જેનાથી તેઓ સમૃદ્ધિશાલી અને શક્તિશાલી થઇ રહ્યા છે અને તેનાથી તેઓને વધેજી કાલવાહલવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થયો છે. આથી ઇટલી શા માટે એટલી સ્પૃહા ના રાખે કે ઇચિઓપિઆને પોતાના કબજામાં લઈને ફરીથી રોમન સામ્રાજ્ય સ્થાપિત કરવાનો હિપક્રમ કરે! આવા પ્રકારનું રક્ત ઇટલીઓની નસોમાં વહી રહ્યું છે. હજારો વર્ષથી તેઓ મહત્ત્વાકાંક્ષા રાખે છે કે એકવાર ફરીથી પૃથ્વી પર રોમન સામ્રાજ્યનું સ્થાપન કરવું. આજે ઇટલીનો મુસોલીની એજ કૃત્ય પ્રદર્શિત કરે છે, અને ને હવે આજે સમગ્ર જગત ઉત્સુકતાથી નિહાળી રહ્યું છે.

અપૂર્ણ

દીવાળીબાઈ ઝીજાલાઈ રાઠાડ

કચ્છકલી

ગામડાંમાં રહેતા ગરીબ અને અજ્ઞાન જનસમૂહને નિર્દોષ આનંદ અને તાન આપી, સંસ્કારી રાખવામાં ગુજરાતમાં માણુસદેવી કથાઓ અને આખ્યાનો તથા ભાટચારણોની વાર્તાઓએ અગત્યનો ફાળો આપ્યો છે. ઉત્તર હિંદમાં રામલીલાએ તેવુંજ કાર્ય કર્યું છે. છેક દક્ષિણમાં આનું સ્થાન કચ્છકલી નૃત્યે લીધું છે. કેરલ પ્રાંતની કચ્છકલી નૃત્ય કરનારોની મંડળી ત્યાંના કવિવર વાલા થોલની આગેવાની હેઠળ હમણાજ ગુજરાતમાં આવી ગઈ. કથાઓને નાટક (કલી) તરીકે લેખ્યવી, પરંતુ કથાના બધા ભાગ નૃત્ય કરનાર મૂક અભિનયથી અંગેઅંગમાં બતાવે એ કચ્છકલી નૃત્યની વિશિષ્ટતા છે. નૃત્ય વખતનાં ભાવપ્રદર્શન સંસ્કારી છતાં હાલના સિનેમાના નટોને મુકાબલે પણ ઘણાં ઉત્તમ પ્રકારનાં જણાય છે. દેશવિદેશમાં હિંદી નૃત્ય મારે કીર્તિ પ્રાપ્ત કરનાર શ્રી ઉદયશંકરે પણ કચ્છકલી નૃત્યમાંથી પ્રેરણા મેળવેલી છે એમ કહેવાય છે.

આ નૃત્યની સાથે સાદાર્થ આપણું ધ્યાન જોડે છે. જે દોલક-વાળા નૃત્યને અનુરૂપ તાલ આપે છે. દોલની મિઠાસ અજબ હોય છે. વગાડવાની ઢબ પણ આપણા કરતાં જુદા પ્રકારની હોય છે. નટનો પોશાક ઘણી ઓછી કિંમતનો પણ પાત્રને છાજતો અને નૃત્યની મોહકતામાં વધારો કરનાર હોય છે. જે આપણી નાટકમંડળીવાળાઓ અને સિનેમાવાળાઓ આ નૃત્યની કળા શીખે અને તેમાંથી પોપાક અને સન્નિવટનું અનુકરણ કરે તો ઘણાં નકામાં ખર્ચે ઓછાં થાય.

અજન્તાની ગુફાઓનાં ચિત્રો દરેક અંગના ભાવપ્રદર્શન મારે આખી પૃથ્વીમાં પંકાએલાં છે. તે શૈલીના સજીવ અભિનય કચ્છકલીના નટોમાં જોવામાં આવે છે.

હિંદની બીજી કળાઓની માફક કચ્છકલી નૃત્ય પણ નાચ પામવાની તૈયારીમાં હતું તેને સજીવન કરવાના હાલ પ્રયત્નો થયા છે, અને કવિવર વાલા થોલે કેરલની મંડળીને હિંદમાં પ્રવાસ કરાવી તેમના અનુપમ નૃત્યને બીજા પ્રાંતોને ખ્યાલ આપી તે નટોને પ્રોત્સાહન આપવા જે પ્રયાસ આદર્યો છે તે અભિનંદનીય છે.

કચ્છકલી નૃત્યના પ્રયોગ પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજમાં બતાવવામાં આવ્યા હતા. આ પ્રયોગને લીધે આપણી સંસ્કૃતિનો કાંઈકે ખ્યાલ વિદ્યાર્થીઓને આવ્યો હતો અને તે સંસ્કૃતિ ભગ્વત રાખવા કેવી સમાજરચના

અને વ્યવસ્થા આપણા દેશમાં હતી તેની પણ જાંખી ચર્ચ હતી. આ પ્રયોગને લીધે આ દૃષ્ટાંતો ગંભીરતા ગુજરાતના જુલો જુલુમાં પહોંચી જશે એમાં જરાએ શક નથી.

પ્રીતમરાય ત્રજરાય દેસાઈ

સ્કાઉટિંગ અને સમાજ

(૧)

સમાજ એ એક મોટું કુટુંબ છે. કુટુંબનું કામ ક્યારે સરળ ચાલે ? બધાં માણસો સંપીને ચાલે ત્યારે એવી ભાવના જન્મત થાય કે આ કામ માફ જમકે છે, અને એ મારે કરવું જ નોઈએ, તોજ તે કુટુંબની ઉત્તતિ થાય. તેમ આજનો સમાજ જો સંપીને ચાલે તોજ તેની ઉત્તતિ થશે.

બાળકો એ આવતી કાલના નાગરિક છે. નાગરિક તરીકે તેને ઘણી બાબતનું જ્ઞાન હોવું જોઈએ. માત્ર તેને વાંચી કે લખી માણતાં આવડતું હોય તથા તે સમાજમાં પોતાનું કામ જમજર કરી શકતું નથી. વ્યાવહારિક જ્ઞાનની પણ ઘણી જરૂર છે. માટે શાળામાં માનસિક કેળવણી સાથે આવી કેળવણીની પણ જરૂર છે.

ફેટલાક અલણ માણસો પણ કક્ષાધિપતિ થયા છે, ફેટલાક મહાત્મા થયા છે, અને ફેટલાક મોટા વેપારી છે, કારણકે તેમને સામાજિક વ્યવહારનું જ્ઞાન મળેલું છે. જો આમણ આ રીતે આગળ જાય તો ભણેલાને એવું શિક્ષણ મળે તો તે જરૂર આગળ જઈ શકે.

સ્કાઉટિંગ એ બાળકને આપવાનું એક બહારનું શિક્ષણ છે. શાળામાં જ એ કંઈ અપાતું નથી. એનાથી બાળક ખડતલ, 'દુઃખ' જમવાની શક્તિવાળા, વિનયી, આશામીન અને વ્યાવહારિક બને છે. આજે પ્રગતને એવી કેળવણીની જરૂર છે કે જેથી બાળક વિનયી બને. તેજ કેળવણી કહેવાય કે જેનાથી બાળકમાં આશાધીનપણું અને જવાબદારીવાળું માનસ આવે. વર્તમાન કેળવણી લીધેલાં બાળકોના માનસ બીનજવાબદાર ચાલમ પડે છે. જે શિક્ષણ બાળકને સંપૂર્ણ રીતે લાયક બનાવે તેજ ખરું શિક્ષણ કે કેળવણી કહેવાય, અને એવી કેળવણી બાળકને મળવી જોઈએ.

બાલવીરવિદ્યા સેવાથી દરેક બાળક થોડે કે ઘણે અંશે વ્યાવહારિક બને છે; માટેજ દરેક બાળકને એ શિક્ષણ ફરજિયાત આપવું જોઈએ.

મારે ગામડાંમાં રહેતાંનું છે. તથા મને લોકોનો ધણો અનુભવ છે.

રજામાં પણ મેં જે ત્રણ જગ્યાએ સ્કાઉટિંગની શરૂઆત કરાવી હતી તથા એક કેમ્પફાયર કરાવ્યો હતો.

લોકોને સાહેબ જેવાં બહાદુર દેખાતાં પોતાનાં બાળક ગમે છે. તેનું કામ ગમે છે. લાડી ઝાલીને ચાલતાં લાડીધર બાળક હીખમ અને અર્જુન જેવાં વીર અને બહાદુર બને એવી તેઓ ઇચ્છા રાખે છે. માત્ર “સ્કાઉટિંગ” જેવા શબ્દથી ભડકે છે, પણ તેનું રહસ્ય, તેની ભાવના ગમે છે. એની પાછળ મોટી તાલીમ છે. સ્કાઉટ પરદેશી શબ્દ છે એથી બીજકુલ ગભરાવું નહિ. ખરૂં કામ ગામડાંમાં છે. ગામડાંમાં શિક્ષકો વજનદાર અને માનીતી વ્યક્તિ છે. શિક્ષકો બરાબર સમજાવે તો આજે જે એક જાતની ખોટી માન્યતા ફેલાઈ છે તે દૂર ચાલ અને સમાજ ખરી દિશામાં દૂર કરે.

બાળકને યોગ્ય તાલીમ મળે એટલે બસ છે, પછી તે ઇંગ્લાંડનું હોય કે અમેરિકાનું. આપણે કોઈ સાથે લેવા દેવા નથી.

x x x x

એક બાળકના વાલીએ સ્કાઉટ શિક્ષકને પૂછેલા પ્રશ્નો અને તેના સ્કાઉટ શિક્ષકે આપેલા જવાબ:—

વાલી. તમે સ્કાઉટિંગથી શું શીખવવા માગો છો. ?

સ્કા. મા. એથી દરેક બાળકમાં વિનય, અપળતા, હિંમત, અને આત્મશ્રદ્ધા આવે છે. જપાનની પ્રગતિનાં મૂળ ત્યાંના લોકના વિનયમાં રહેલાં છે. વિનય એ દસમો નિધિ છે. “વિદ્યા વિનયેન શોભતે”

વાલી. સ્કાઉટ પાટા બાંધે એટલે ડૉક્ટર થઈ જશે ?

સ્કા. મા. તમારી સમજદેર છે. કોઈ દરદીને નસોરી ફૂટી હોય, ડૉક્ટર ૪ ગાઉ દૂર શહેરમાં રહેતો હોય તે આવે ત્યાંસુધી કંઈ ઉપાય ન કરે તો તે માણસ તદ્દન અસક્ત થઈ જાય છે; પણ આપણે સાધારણ ઉપાય જાણતા હોઈએ તો ઘણો કાલ થાય છે. “થવા કાળમાં કોઈ કાલું નથી” ક્યારે અકસ્માત થાય તે કહેવાય નહિ. ડૉક્ટર આવે ત્યાંસુધીમાં તે ભાગ વધુ ન બગડે તેટલી સારવાર આપણને આવડવી જોઈએ. વખતે વખતે જરૂર પડતી નથી, પણ રણમાંજ ઝાડની કિંમત છે. ત્યારે એકાદ ગામડામાં કંઈ સગવડ ન હોય, એમાંનું હોય, ચારે બાજુએ પાણી હોય ત્યારે ડૉક્ટર આવી શકે નહિ. ત્યારે જો આપણને પાટો બાંધતા આવડતો હોય તો તે દરદીનો પ્રાણ આપણે બચાવી શકીએ છીએ. એ એક ‘જાતનું ધરવૈકું’ છે.

વાલી. તમે છોકરીમાં રાખો તેથી શા લોભ ?

રકા. મા. છાવણીમાં દરેક જાતની જવાબદારી બાળકને ગાયે હોય છે; એટલે તે પોતેજ કર્તવ્યનિષ્ઠ બને છે. તે કાઈની નિંદા કરતો નથી, આખો દિવસ કામમાંજ પસાર કરે છે, અને રાત્રે કેમ્પફાયરમાં આનંદ કરે છે. હિંદોગનાં મૂળ નખાય છે. વાસણ, લુગડાં જાનેજ સાફ કરે છે. પોતાનો તંબુ, તેની આલુઆળુની જગ્યા સાફ રાખે છે, વાસણો ચોકખાં રાખે છે. દરેક સામાન વ્યવસ્થિત મુંદર રીતે મૂકે છે. રાગના રાગમહેલ કરતાં પણ રકાહિટનો મહેલ (તંબુ) વધારે વ્યવસ્થિત અને સ્વચ્છ રહે છે.

ગૃહકેન્દ્રોગો તથા દસરત રીખે છે. પોતે મન, વચન અને કર્મથી પવિત્ર રહે છે. તેનું દષ્ટિર્ષિંદુ સંકુચિત નહિ પણ ઉદાર બને છે. વ્યક્તિના સુખમાં નહિ પણ સમષ્ટિના સુખમાં આનંદ માને છે.

વાલી, દરેક બાળકને કેમ્પફાયર કેમ ગમે છે ?

રકા. મા. બાળક માત્રને આનંદ ગમે છે. કેમ્પફાયરમાં નિર્દોષ આનંદ મળે છે. જાતે મંચાદો, વાતીઓ, રમતો કરે છે જેથી તેની આત્મશ્રદ્ધા વધે છે. નમાલાપણું દૂર થઈ ખરેખરો વીર બને છે. સામાન્ય અતડાપણું દૂર થવાથી સામાજિકપણું આવે છે. નિડર અને નિસ્વાર્થી બને છે. સંગીત ઉપર શોખ ઉત્પન્ન થાય છે, અને તે શીખવવા પ્રયત્ન કરે છે. નીચે જમીન અને ઉપર આમ-જેની સમાનતાનો વિચાર કરે છે. કુદરતનું સૌંદર્ય જુએ છે. રાત્રે ચંદ્ર પ્રકાશે છે. એવી મધુર કલ્પના તે તેની છાવણીમાંથી કરે છે. છાવણીઓ ડુંગર ઉપર કે જંગલમાં અથવા એકાંતમાં હોય છે. દરેક વિદ્યાર્થીએ બહાર જવર રહેવું જોઈએ.

સૌથી વડાસો દેવ અગ્નિ રકાહિટનો પૃત્ય ગુરુ છે. તેની સાક્ષીમાં તે બધાં કામ કરે છે. એ રીતે તે સૂર્યને પણ પ્રણામ કરે છે.

કેમ્પફાયરની જગ્યા ઉપર તે મુંદર સાથીઆ પુરે છે. તેથી તેની કલ્પના ખૂબ ખીલે છે. સાથીઆથી કેમ્પફાયર એક કળાકારની ઉત્તમ કૃતિ જેવી શોભે છે. આવાં કામોથી તેનું નૈસર્ગિક વલણ ખૂબ ખીલે છે. સર્જનશક્તિ ખીલે છે. એવા અનેક લાભો કેમ્પફાયરમાં થાય છે.

વાલી. એ બધી વાત ખરી પણ રકાહિટનો પોશાક કેમ બાળી રાખો છો ?

રકા. મા. રકાહિટનો પોશાક એકજ જાતનો હોવો જોઈએ, કેમકે તેથી સામાન્યતા અને સમાનતા આવે છે. વ્યવસ્થા અને સચ્ચતા સચવાય છે, અને દરેકને આખી મંડલી માટે સુઅભિમાન પેદા થાય છે, સમભાવના ખીલે છે. બાહીને પોશાક હોય તોપણ ચાલે, માત્ર એક રંગનો

જોઈએ. ફેટલીક વાત ખોટી રીતે ચર્ચાય છે. માટે તમારે જાણકારને પૂછવું જોઈએ. પોશાક યગર પણ સ્કાઉટિંગનું શિક્ષણ આપી શકાય છે, ઉત્સાહી શિક્ષકને કોઈ વાંધો પડતો નથી. કંઈ કરવું નથી તેને બધા વાંધા છે. જે કંઈ કરે છે તેનીજ ખૂબ ચાલ છે.

વાલી. તમારી વાત સોલળી મને આનંદ થયો છે. ઉત્સાહી ભાવના-વાળા સ્કાઉટ શિક્ષકોજ દેશનાં બાળકોને સાચા મનુષ્યો બનાવશે. હવેથી હું એ વાત જ્ઞાને સમજાવીશ.

પી. આ. ટ્રેનિંગ કોલેજ

લીખુભાઈ નાયક સ્કોલર
ખીજું વર્ષ

ધરમાં થતા અકસ્માતો અને તે અટકાવવાના ઉપાય

કોઈપણ દેશમાં બનતા અકસ્માતોના પચાસ ટકા તો ઘરોમાંજ બને છે. આ મુખ્યત્વે કરીને વ્યક્તિની બે દરકારી યા તો અજાનતાનું જ પરિણામ છે. અર્વાચીન સમયમાં આવા અકસ્માતોની સામે થવા ફક્ત વ્યક્તિગત બુદ્ધિજ પુરતી થઈ પડે તેમ નથી, પણ તે બાબે રેડક્રોસ કે મ્યુનિ-સિપાલિટિ જેવી સંસ્થાઓએ જે જ્ઞાનનો પ્રકાશ ફેંક્યો છે તે ફેંકે જાય છે તેનો પણ ઉપયોગ થવાની જરૂર છે.

ફેટલીક વખત ઘરઘણી યા તો બાહુનોની બેદરકારીને પરિણામે જીવ-લેણ અકસ્માત બનવા પામ્યા છે અને ફેટલાક પ્રસંગો એ તે વ્યક્તિગત બેદરકારીનું પણ પરિણામ હોય છે. આવા અકસ્માતો યતા અટકાવવાનો મુખ્ય ઉપાય એટલોજ છે કે વ્યક્તિઓદ્વારા કે સંસ્થાઓદ્વારા તે બાબતના જ્ઞાનનો પુરતો ફેલાવો ચલે જોઈએ, તેમજ મકાનનું બાંધકામ ચતી વખતે સહીસલામતીનાં પુરતાં પગલાં લેવાં જોઈએ.

અકસ્માતો ઘણા પ્રકારના હોય છે, જેવા કે (૧) સીટી, ખુરસી, પેટી, છાપરાં અથવા ઝાડ પરથી પડવું, (૨) લીમ્પવાળી જગા, આરસ-વાળી જમીન, લીસોતરી યા તો કેળાંની છાલ પરથી પડવું, (૩) ફેટલીક જાતનાં કામ કરતી વખતે સમતોલપણું નહિ જળવાતાં પડવું. આ બધા પડવાના અકસ્માતો છે. ખીજી જાતમાં બગવાના પરિણામે અકસ્માતો થાય છે, જેવા કે (૧) બળતાં ઘર, બળતાં કપડાં, સળગતા સ્ટવ તેમજ ઘાસલેટ-તે લઈને, (૨) બિનું પાણી યા તો તેના જેવા બીજા ગરમ પ્રવાહો ફાળાવાના પરિણામે. ત્રીજી જાતના અકસ્માતો ઘરમાંની અવડ હવા યા તો

ધૂણી ઘેરાવાના લાઇને બને છે. ચોથી જાતના, દવાને બદલે ઝેરી ચીજોનો અભણતાં ઉપયોગ થવાથી. પાંચમી જાતના કંઈ વાગ્યું હોય અથવા ઔશ્વાય હોઈએ તે તરતની બેદરકારીના પરિણામે, ને છેવટમાં આ જમાનાની શોધ 'વીજળી'નો ઉપયોગ કરતાં સાવચેતી નહિ રાખવાથી અનેક અકસ્માત થાય છે.

જીની સીદીઓ, હગમમતી ખુરસીઓ તેમજ રફો પેટીઓ જરૂર દગો દે છે. રફો થએલું સીદી આગળ બાંધેલ દોરડું પણ તેટલુંજ જોખમ-કારક છે. જે દાઢ વિકાસવાળા ચીજ દાળાઈ હોય ને તે જગો જે તરતજ સાફ કરવામાં ન આવે તો તે પણ આજુબાજુનાં ગાણુસોનં ઉપર જણાવ્યા મુજબ જોખમી નીવડે છે. સામાન્ય રીતે હિતાવળથી જ નુકસાન થવા પામે છે ને તે ખાસ કરીને વિકાસવાળા જમીન યા તો સડકો પર પડેલી કેબની બાંધને લીધે. આવા પ્રસંગોમાં અંગ્રેજી કહેવત 'an itch in time saves nine' સત્ય છે, એમ પુરવાર થાય છે. ઉપર જણાવેલી ખામીઓ જે વખતસર દૂર કરવામાં આવે તો તેમાંના ઘણા અકસ્માતો બનતા અટકાવી શકાય.

દવાઓ, ઝોઝરો, ચપ્પાં વગેરે એવાં સ્થળે રાખવાં, જોઈએ કે બપોં બાળકો પહોંચી ન શકે, જે ઝોઝરો વગેરે છુટાં પડ્યાં રહે તો બાળકો તેનો પોતાની જાત પર યા તો આજુબાજુના ફરનિયર પર ઉપયોગ કરે અને તેથી પાસવાર નુકસાન થતા મંભવ છે. દવાઓને માટે ખાસ છલાયદુંજ કપાટ હોવું જોઈએ.

અસ્ત્રીઓ વગેરે જે વીજળીના પ્રવાહથી છૂટી પાડવામાં ન આવી હોય તો ફેટલાક પ્રસંગે આમ લાગે છે. બ્યારે બ્યારે આવી ચીજોનું કામ પતી જાય ત્યારે તરત તેની સાથેનો પ્રવાહનો સંબંધ તોડી નાખવો.

કચકડાની બંગડીઓનો આ જમાનામાં ઘણોજ ઉપયોગ થાય છે જે ઇચ્છ્યા નેજ નથી, કારણ તે વસ્તુ જવાળાયાહી હોવાથી સ્ત્રીઓને રસોઈ કરતી વખતે તે ગરમ થઈ કઈ વખતે સળગી ઉઠશે તેની ખાતરી આપી શકાયજ નહિ.

ચામડીમાં સહજ ધા પડ્યો હોય તો તે અનેક જાતનાં ચેપી જંતુઓને શરીરમાં દાખલ થવા દેવાને માટે પુરતો છે. લોહીવિકારના ઘણા બનાવોમાં નાનો યા તો મોટો ધા મુખ્ય ભાગ ભજવે છે, ઉપરાંતમાં સેજ-સાજ છોલાવું યા તો કાંટાનું બોકાવું તે પણ તેટલાંજ અનિષ્ટ પરિણામે, જે દુર્લભ રાખવામાં આવે તો આજે છે. દરેક ઘરમાં 'આઈ ઓડીન' તો રાખવુંજ જોઈએ ને ઉપર જણાવેલમાંનું દાઈ પણ નુકસાન થયું હોય તો તરતજ તેનો ઉપયોગ કરવો તે ઇચ્છનીય છે.

ખોરાકના ઝેરના અકસ્માતો પણ ઘણા બને છે. ડાહ્યાઓમાં સંધરી રાખેલા ખોરાકના ઉપયોગથી ગાંઠ પડાય છે, કેટલીક વખત તો તેથી મૃત્યુ પણ નીપજે છે. આવો સંધરેલો ખોરાક જો સારો હોય (ગંધ ન મારતી હોય, રંગમાં ફેરફાર ન થયો હોય વગેરે) તોજ તેનો ઉપયોગ કરવો તેમજ ડાહ્યા ઉધાડ્યા બાદ તેમાંના ખોરાકનો ઉપયોગ તરત કરી લેવો (જે ચાર દિવસ સુધી જો ઉપયોગ કરવામાં આવે તો ઝાડા, ઉલટી વગેરે થવા સંભવ છે.)

દાઝવાના યા તો બળવાના પ્રસંગો રસોડામાં ઘણા બને છે. દીવાસળી સાથે રમત કરતાં બાળકોના જીવ ગયા છે. ઉકળતા પાણીને પણ ઝેર જેવું ગણવું જોઈએ. દીવાસળી બાળકોના હાથમાં ન આવે તેની કાળજી માતાઓએ ખાસ રાખવી અને ઉનામાણું વગેરે સ્તવ અથવા બળતી સઘડીઓની કિનારે પર ન રહે તે ખાસ સંભાળવું.

ઘણા વખત સુધી ગંધ રાખેલ ધરોની અંદરની હવા અવઢ અને ઝેરી હોય છે, માટે તેવાં ઘર ઉધાડ્યા બાદ તેમાં તરત દાખલ ન થવા ખાસ કાળજી રાખવી. ઉધાડ્યા બાદ જો કલાકે તેમાં દાખલ થવું કે જેથી અંદરની ઝેરી હવા તેડલા સમયમાં બહાર નીકળી જાય ને બહારની તાજી હવા અંદર દાખલ થાય.

ઉપરાંત મોટા શહેરોમાં રસ્તાઓ સળંધના નિયમે બાંધવા છતાં તેવું નહિ પાલન થતાં અકસ્માતો બને છે. જેવા કે મોટરમાંથી ડાળી બાંધીનેથી નહિ ઉતરતાં જમણી બાજુથી ઉતરવું, ફૂટપાથનો ઉપયોગ ન કરવો વગેરે.

મનુષ્યની બેદરકારી યા તો અવિચારીપણાને લઈને નજીવા ધાની દરકાર નહિ રાખતાં આખું યંત્ર ઝેરમય થઈ જવાથી જિંદગી તેનો ભોગ થઈ પડે છે. જિંદગી સ્વભાવના પરિણામે કેટલાંક બાળકો ઉકળતી વસ્તુઓ પાસે જતાં દાઝવાથી કદરૂપાં થાય છે તેમજ આંધળાં બને છે. રસ્તામાં પડેલી ટાંકણી, સોય, ફ્યુઝ, કાંકરા વગેરે માતાઓએ ઉપાડી લઈ એવી રીતે મૂકવાં કે તે બાળકોના હાથમાં ન આવે. કેળાની છાલ પરથી પડતાં મેની-ગ્રાઈડીસથી પીડાવાના પ્રસંગો બનેલા છે તેમજ દોઢળી સીટીને પરિણામે જિંદગી પર્યંત નકામું જીવન બાળકાના બનાવ બનેલા બેવામાં આવે છે.

આવા બનાવો ઓછા થાય તેને માટે ઉપાય યોજતા તે વિચારવા જેવું છે. આપણે વધારે કાળજીવાળા અને દૂરઅંદેશી થવું જોઈએ. આપણે આવી બાબતોમાં આપણી ભત્રીજા સિસાળ રાખવો જોઈએ. બાળકો આપણી રીતો અને કૃત્યોનું અનુકરણ કરે છે. માટે તે સંબંધમાં હંમેશાં પહોંચેલા માણસોએ બહુ ઝોકસ રહેવું જોઈએ. માતાપિતા તેમજ ઉમર-

લાયક હોકરાઓ એમ ઇચ્છે કે નાનાં બાળકોમાં સહીસલામતીભરેલી ટેવો દાખલ થાય તો તેમણે પણ તેમના તે જીવનની અંધિયારી ટેવો દૂર કરવી. આ બાળકમાં ઉભરતું પ્રમાણ દેરવું તે અશક્ય છે.

જ્યારથી બાળક અનુકરણ કરતાં શીખે તેજ ઉમર સહીસલામતી-ભરેલી ટેવો પાડવા માટેની જરૂરી ઉમર છે. બાળકની પહેલી દુનીયા તેનું મોં છે અને હાથનો ઉપયોગ કરવા જેવું તે માંડે છે કે તરતજ જે વસ્તુ તે લઈ શકે તેને તે મોંમાંજ મૂકે છે. પ્રાણી જાણે તે ઝેર હોય કે શુંગળાવી નાખે તેવી વસ્તુ હોય. એ વર્ણન બાળક દીવાસળી શું છે કે તે સળગાવવામાં શું જોખમ રહેલું છે તે તે જાણતું નથી, પણ જો તે પોતાનાં માબાપને દીવાસળી ખારીએ અથવા મેજ પર સળગાવતાં જુએ છે તો તેનું અનુકરણ કરવા મથે છે ને જેવીજ તક મળે કે તરત સળગાવે છે. મોટાંઓની સારી ટેવ તે બાળકો માટે સારો આદર્શ છે અને ઘણા જાતનાં નુકસાનો યતાં તેનાથી અટકે છે.

જે દેશમાં અને જે સંસ્થાઓની વચમાં આદેશ ઉમરનાં માણસ રહેતાં હોય તેની સહીસલામતીવાળી તેમજ કેળવણીને લગતી સૂચનાઓથી માહિતગાર રહેવુંજ જોઈએ.

ઘણા દેશોમાં અનેક સંસ્થાઓ આવા અકરમાતો અટકાવવાની બાબતના યાનનો પ્રચાર ચોપાનીયાં, નકશા, તેમજ પત્રિકાઓદ્વારા કરે છે. તેઓ તે બાબતના પુરતા અનુભવો મેળવે છે અને અકરમાતોમાંથી બચવાના ઉપાયોની સૂચનાઓ બહાર પાડે છે. આ પ્રમાણે આ ખાતે અનેક સંસ્થાઓ પાણું કાગ કરે પણ તેનો ખરો પ્રચાર તો સ્ત્રીઓજ કરી શકે. આ માટે જો જરૂર જણાય તો તેમને તે ખાતે જાણવા, અનુભવવા, યતા બનાવો અટકાવવા તેમજ સાવચેતી રાખવા કંઈક માર્ગદર્શક જોઈએ તે પુરું પાડવાની ખાસ આવશ્યકતા છે.

('કાઈજ્યા' ના લેખ પરથી આપણા દેશને અનુકૂળ વધારા ધરાવે સોધે)

એમ. એમ. પરીખ

પહેલાં સુપરવાઇઝર-ડિ. રફ. બો. અમદાવાદ

દમ

દમતા દરદને આયુર્વેદમાં 'શ્વાસ' રોગ કહે છે. અન્ય રોગોની પેઠે આ પણ મિથ્યા આહારવિહારનું પરિણામ છે. તેના પાંચ વિભાગ પાડેલા છે: ૧. મહા, ૨. બેધર્, ૩. છિન્ન, ૪. તમક, ૫. ક્ષુદ્ર. રોગના બનાબલ તથા ૩૫ પ્રમાણે આ વિભાગો પાડેલા છે. આપણે જોને દમ કહીએ છે તે આ પાંચમાંના 'તમક' શ્વાસને મળતો આવે છે. આ દરદ બહુ

જઠ્ઠી, આત્યંત વેદનાકારક અને બહુ મહેનતે મટે એવું છે. વળી આ રોગના "સૂકો" અને "કફવાળો" એવા બે વિભાગ પણ પાડી શકાય. બંધકોશ, તથા શ્વાસ નળીની નબળાઈ, હૃદયના રોગો, પાંકુરોગ; ચાંદી, નબળાઈ વગેરે લયંકર રોગો દમનાં કારણો હોય છે; એટલે ખરૂં જોતાં તો દમ સ્વતંત્ર વ્યાધિ નહિ પરંતુ લક્ષણ છે.

આ રોગ વારસામાં પણ ઉતરે છે અને સ્ત્રીઓ કરતાં પુરુષોને વધારે થાય છે. દેશ અને કાળના ફેરફાર સાથે પણ તેને ઘણો સંબંધ છે. આ રોગથી એકદમ મરણ થતું નથી, પરંતુ દરદી બહુજ રિખાય છે અને કાંજો કરી શરીર ખૂબ નબળું પડતાં દેહ છૂટી જાય છે. મોટે ભાગે આ દરદ રાતે જ વધારે ઉપડી આવે છે. દરદી અસ્વસ્થ થઈ જાય છે, આંખો ફાટી જાય છે, જ્વર પણ ચેન પડતું નથી, પેટમાં વાયુ ભરાય છે અને ધમણ માફક પેટ ને છાતી હાંફ્યા કરે છે. અમે દ્રેટલાયે દાખલામાં જોયું છે કે મોટે ભાગે બંધકોશ જ આ દરદ થવામાં મુખ્ય ભાગ ભજવે છે. બંધકોશને લીધે આંતરડાંમાં ફરતો અને તે વાટે શરીરનો કચરો બહાર ફેંકી દેતો "આધાન વાયુ" વધી જાય છે, એની ગતિ નીચે થતી નથી એટલે એ ઉપર ચડી પ્રાણાદિ વાયુઓને બગાડે છે. બંધકોશ દૂર થતાં તરતજ આ દરદ મોળું પડી જાય છે.

આધુર્વેદમાં તેનું આ પ્રમાણે વર્ણન કરેલું છે:—

"તે શ્વાસના વેગને લીધે દરદીને અંધારા આવે છે, તરસ લાગે છે, નિદ્રેષ્ટ થઈ જાય છે. ઉધરસ ખાવામાં વારંવાર બેભાન બને છે, કફ ન છૂટે ત્યાંસુધી આત્યંત પિડાય છે, અને તે છૂટતાં ધડીક સુખ મળે છે. ગળામાં ચળ આવે છે, મુરકેલીથી બોલાય છે, અને સુવે તોયે બિંધ આવતી નથી. સુવે ત્યારે એનાં પડખાંને વાયુ જઠ્ઠી લે છે. બેસવાથી સુખ થાય છે અને ગરમ વસ્તુ ગમે છે. આંખો સુષ્ક આવે છે, કપાળમાં પર-સેવો વળે છે, ખૂબ વેદના થયા કરે છે, મોં સુકાઈ જાય છે અને વારંવાર શ્વાસ ચડવાથી સર્વે ગાત્રો ધમધમી જાય છે.

આ તમક શ્વાસ વરસાદ, પાણી, દંડી, પૂર્વનો પવન અને કફકારક પદાર્થોથી વધે છે. એ વાયુ (એટલે દવાદારથી ટકાવી રખાય એવો) છે અને નવો ધએતો હોય તો સામ્ય બને છે."

આટલા હુંક વર્ણન ઉપરથી આપણે એટલું જોઈ શક્યા કે આ રોગમાં "વાયુ અને કફ" નું પ્રાધાન્ય છે. સૂકો દમ હોય તો કેવળ વાતનું જોર હોય છે, એટલે એની દવા કરવામાં એટલું યાદ રાખવું કે "વાયુ અને કફ" દૂર થવાં જોઈએ.

કોઈ પણ જાતની દવા સર કરતાં પહેલાં જુલાય આપી દેવો. સાધારણ જુલાય આમાં કામ નહિ કરે. જુલાય આપ્યા વિના આપવામાં આવેલી ભારેમાં ભારે ને મોંઘામાં મોંઘી દવાં પણ આમાં અસર નથી કરતી. અમે તો દરદીને

૧ ઇચ્છામેદી રસ આપીએ છીએ. એમાં નેપાજો હોવાથી સામાન્ય લોકોએ વૈદ્યની સલાહ વગર ન લેવું.

૨. નસોતરનો જુલાય એથી ળીજે નજરે છે. સાદું નસોતર લાવી એને ખાંડી આળી નાખી ૦ તોલો નસોતર ૦ તોલો ખાંડ અને ૧ આની ભાર મરી અને ૨ આની ભાર સેચળની દારી મારવી.

૩. ગાગડાંમાં કેટલાક લોકો થોરના દૂધનાં ખેંચણ, ડીપાં પર્તાસામાં લે છે. જો કે યોગ્ય વૈદ્યની સલાહથી લેવાય તો તે પણ ફીક છે; નહિ તો આં અયંકરમાં અયંકર ઉપાય છે. સામાન્ય માણસે એનો ઉપયોગ ન જ કરવો.

ટુંકમાં, જ્યાં સાત જુલાય થયા પછી જુલાય વાળી લેવો. ત્યારપછી નીચેની દવા સર કરવી.

૧. સહસ્રપુટી અત્રક ભરમ ૦૧ રતી
૨. શ્વાસકુકાર રસ ૦૧૧ રતી
૩. શુદ્ધ ઝેરકાચલાંનું ચૂર્ણ ૧ ચોખાપુર
૪. સુવર્ણ માલિક ભરમ ૧ રતી
૫. તામ્ર ભરમ ૦૧૧ ચોખાપુર
૬. મંથક રસાયણ ૦૧૧ રતી
૭. સુવર્ણ માલિકની વસંત ૧ રતી
૮. અથેકનો ખાર ૩ રતી

૩ પડીકાં.

૧ દિવસમાં આ મિશ્રણનાં ત્રણ પડીકાં નીચે પ્રમાણેના અનુપાત સાથે આપવાં.—

૧. અરડુસીનો રસ નવટાંક
૨. આદનો રસ ૦૧ તોલો
૩. લસણનો રસ ૧ આની ભાર
૪. મધ ૦૧૧ તોલો

દરેક પડીકું મધમાં આપ્યા પછી આ પ્રમાણેનો તૈયાર થએલો રસ પીવો. દવા લેવા માંડશે તેજ દિવસથી કાયદો થશે. અમારે હાથે ઘણા માણસોને કાયદો થયો છે; પરંતુ એમાં રસાયણો આવતાં હોવાથી સામાન્ય માણસે વૈદ્યની સલાહ વગર ન જ વાપરવી. ૧૬ વર્ષથી ઉપરનાં દરદીઓ માટે ઉપલું પ્રમાણ છે. તેથી નાની વયનાં માણસોને ન જ આપવાં. જો કે

એથી નાની ઉંમરનાં આ દરદ મોટે ભાગે થતું નથી. આની આ દવા કાય અને જુની ઉધરસ ઉપર પણ અકસીર કામ આવે છે.

સામાન્ય માણસે એટલું થાદ રાખવું કે આ રોગને માટે ૧ આકડો ૨ અરકુસી ૩ આદુ અને ૪ લસણ અકસીર છતાં છે. આકડો તો વાયુ અને કફનાં દરદોને માટે દિવ્યોપધિ છે અને તેથી જ હિંદુ ધર્મશાસ્ત્રમાં વાયુપુત્ર હનુમાનને આકડો પ્રિય છે અને તેનાં ફૂલ તેને ચડે છે.

૧. આકડાનાં ફૂલનાં રવાઈડાં ૧ તોલો

૨. મરી ૦૧ તોલો

૩. ખેરસાર ૦૧ તોલો

૪. જેહીમધ ૦૧૧ તોલો

૫. બહેડાં ૦૧૧ તોલો

ખાંડી ચાળીને તેમાં અરકુસીનો તથા આદનો રસ નાખી ખૂબ ઘૂંટી નાના ખોર જેવડી ગોળી વાળી મૂકવી તે સારો કાયદો આવે છે. ગમે તે માણસ નિર્ભયપણે એને ખનાવીને, વાપરી શકે છે. એ ગોળી ઉધરસ ઉપર બહુજ સારું કામ આવે છે.

દમવાળાને પેટે પંધારણ કરવું જોઈએ. શરીરે મકાનારામણ તેલનું, માલીસ કરવું જોઈએ. છાતીએ લેપ મારવો જોઈએ કે શેક કરવો જોઈએ અને પેટનું માલીસ ખાસ કરાવવું જોઈએ કે જેથી અપાનવાયુની બિર્ધગતિ ટળી તે નીચે સરતો યાય. મગ્ગ કપડાં પહેરવાં. પગે, ગાથે ને છાતીએ શરદી ન લાગવા દેવી. સૂર્યનો તડકો પવન ન લાગે એ રીતે શરીરે લેવો, શેક પણ સારો.

ખોરાકમાં ખાસ મળવવાનું છે. કફકારક ખોરાક એટલે કે મધુર ખોરાક ન આપવા. દા. ત. ખાંડ વગેરે, તેમજ કઠોળ, ખટાકા, વગેરે વાપડા ખોરાક ન આપવા. દંડું, લખું તથા ભારે અનાજ ન ખાવું અને ખનતાં સુધી સૂમોરત પછી પાણી સિવાય કંઈ જ ન લેવું.

દમના દરદીએ ખીજો શ્રમ ન કરવો, પણ આરામ, પ્રાણાયામ અને યાત્રવાતી કસરતો તો નિયમિત કરવી, આલતે, ખાતે, પીતે, કે કામ કરતે જેટલા ઊંઝા શ્વાસ લેવાય એટલા લેવા.

આમ આ રોગની પાછળ પાવડો ને પંજેટી લઈને પડીએ તો જ એ સમૂળ નષ્ટ થાય છે, નહિતો વારંવાર દરદાન કરે છે.

જો દમની સાથે કાય પણ લગ્યો હોય તો તે પ્રાણુચાતક નીવડે છે.

શિવશંકર પ્રાણુશંકર મુકલ

અર્ચાપત્ર.

૨૧. અંબારાંકર હરિશંકર દ્વિવેદીના “શુ” જનપતિ શિવાજી નિરક્ષર હતા ?” એ અર્ચાપત્રના જવાબમાં જણાવવાનું છે:—

શિવાજીને તેની માતાએ બીજું જ્ઞાન આપ્યું હતું તેની સંભે અક્ષર-જ્ઞાન આપ્યું હોવુંજ જોઈએ એમ ધારી લેવાનું કારણ નથી. તે સમયમાં જરૂર જણાતું શિક્ષણ લશ્કરી તાલીમ અને ધાર્મિક જીવન. તેમજ રાજ-નીતિનું જ્ઞાન શિવાજીને આપવામાં અક્ષર જ્ઞાનની જરૂર નથી. બુદ્ધિ-વિકાસ માટે તેમજ શારીરિક વિકાસ માટે લખતાં વાંચતાં આવડવુંજ જોઈએ એમ બંધનકારક નથી. સંવાદો, લાપણો, કસરતોથી તેવું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરી શકાય છે. શિવાજીની માતાએ તેને રામાયણ, મહાભારતની વાર્તા કહી સંભળાવી તેની ધાર્મિક અને લડાયક વૃત્તિ સતેજ કરી હતી.

સુરેન્દ્રનાથસેન, કલકત્તા યુનીવર્સિટીમાં મરાઠી ઇતિહાસના લેકચરર અને જળલપુર, રાણી-નસન કોલેજના ઇન્સ્ટ્રિક્ટ અને ઇતિહાસના પ્રોફેસર પોતાના પુસ્તક ‘શિવ જનપતિ ગ્રંથ ૧ લો.’ (નરાડા ઇતિહાસ સંગ્રહી ગ્રંથો અને અવતરણોમાંથી)માં લખે છે કે “શિવાજીને હથિયાર વાપરવાની અને કુસ્તી કરવાની કળાનું જ્ઞાન આપવામાં આવ્યું હતું. તેનામાં શુભંપરીક્ષણ શક્તિ સારી હતી અને તેને એકજ વખત કહેવામાં આવતી (મેડેથી સાંભળેલી) વિગત તે શીખી શકતો.” આ ઉપરથી જણાય છે કે શિવાજીને વાદવિવાદ અને લાપણીથી શીખવવામાં આવ્યું હતું. ગ્રાંટ કહે, મરાઠી ઇતિહાસનો લેખક શિવાજીમાં અક્ષર જ્ઞાન ન હતું, એવો ઉલ્લેખ કરે છે.

મેડોઝ દેલર:—હિંદના ઇતિહાસનો લેખક લખે છે: “તે લશ્કરી કળામાં નિપુણ થયો, પરંતુ લખતા વાંચતાં શીખ્યો નહ, કારણ તે બીનઆગત્યનું ગણતો.”

શ્રીયુત વામન મુકાદમે આતંત્ર શ્રમ કરી જે ગ્રંથ રચ્યો છે તે સંપૂર્ણ હોય એમ માનવાનું કારણ નથી. ઇતિહાસના ગ્રંથોમાં પક્ષાપક્ષી પણ સંભવે છે; પણ પ્રમાણભૂત શિષ્ટ ઐતિહાસિક ગ્રંથોમાંથી મળી આવતી હકીકતો સત્ય તરીકે સ્વીકારવી એજ ઇષ્ટ છે.

આ ઉપરાંત વિવાદનો અંત લાવવા માટે જણાવવામાં આવે છે કે પરિપક્વમાં લાપણ કરનાર વ્યક્તિની શિવાજી પ્રત્યે કાંઈ વિરોધ અગર તિરસ્કારની દૃષ્ટિ હોઈ શકેજ નહિ, તેમજ તેમની ઇચ્છા શિવાજીને સમાજની દૃષ્ટિમાં હલકો પાડવાની હોઈ શકેજ નહિ. તદુપરાંત શિવાજીને લખતાં વાંચતાં ન આવડતું હોવાથી તેની ખરી મહત્તામાં કોઈપણ રીતે ઉણપ આવતી નથી, ઉલટી મહત્તા વધે છે.

પાઠ્યપુસ્તક, ઇનામ અને લાયબ્રેરી માટે સરકારી ખાતા તરફથી મંજૂર થએલાં પુસ્તકોની યાદી

પાઠ્યપુસ્તક, ઇનામ, લાયબ્રેરી માટે મંજૂર થએલા પુસ્તકોની યાદી ૧૮૭

ક્ર.સં.	પુસ્તકનું નામ	અન્ય કર્તા	પ્રગટ કર્તા (કેમણે સહિત)	કિંમત રૂ. આ. પા.	સા માટે મંજૂરી આપવામાં આવી છે
૧	મૂલોળ માર્ગદર્શિકા લાગુ (સને ૧૯૩૫ ની બીજી આગ્રહિત)	મિ. ડી. એમ. દોશી	મેસર્સ ગંગળદાસ એન્ડ સન્સ, સુરત	૦-૧-૦૦	માધ્યમિક સ્કૂલો માટે
૨	બાગ-૪	મિ. પી. એચ. બેવે	મેસર્સ મેકમિલન એન્ડ કું. લિમિટેડ, મુંબઈ	૦-૧-૦૦	"
૩	અર્થશાસ્ત્રની પ્રતિષ્ઠા (સને ૧૯૩૫ ની સુધારેલી પહેલી આગ્રહિત)	મિ. બી. એન. એચ. મેદતા	મેસર્સ ગંગળદાસ એન્ડ સન્સ, સુરત	૨-૮-૦૦	"
૪	આપણા દેશનો ઇંકો પ્રતિષ્ઠા (સને ૧૯૩૫ ની બીજી આગ્રહિત)	મિ. બી. એ. એમ. પરીખ	મેસર્સ લોંગમેન્સ સીન એન્ડ કું. લિમિટેડ, ૫૩ નિકલ-રોડ, મુંબઈ	૦-૧૨-૦૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્કૂલો માટે પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૫	દ્વિદુસ્તાનો પ્રાથમિક પ્રતિષ્ઠા (સને ૧૯૩૫ ની આગ્રહિત)	મિ. બી. એ. એમ. પરીખ	મેસર્સ લોંગમેન્સ સીન એન્ડ કું. લિમિટેડ, ૫૩ નિકલ-રોડ, મુંબઈ	૦-૧૨-૦૦	"
૬	અમી (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગ્રહિત)	મિ. બી. એ. એમ. પરીખ	મેસર્સ લોંગમેન્સ સીન એન્ડ કું. લિમિટેડ, ૫૩ નિકલ-રોડ, મુંબઈ	૧-૮-૦૦	માધ્યમિક સ્કૂલો અને ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશનો માટે પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૭	અમીની સાહિત્યપરિચય પુસ્તક (સને ૧૯૩૫ ની બીજી આગ્રહિત)	મિ. એમ. આર. મજસુદાર	મેસર્સ બેચર મેથલ એન્ડ સન્સ, પુલખનર, સબકોટ	૦-૧૪-૦૦	"
૮	સરળ ગણિતની પ્રતિષ્ઠા (સને ૧૯૩૫ ની બીજી આગ્રહિત)	મિ. એમ. એમ. દિવેદી	મેસર્સ ગંગળદાસ એન્ડ સન્સ, સુરત	૦-૧૨-૦૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્કૂલો અને ટ્રેનિંગ

૯ મુંબઈ શહેરની બ્લોજ (મુંબઈ પુલાકા સહિત) સચિવ (સને ૧૯૩૫ ની ચુધારેલી પાંચમી આદતિ)	મિ. એચ. એન. શાસ્ત્રી	મિ. બી. એન. શાસ્ત્રી, વિલે-પાર્લે, મુંબઈ	૦—૫—૦	પ્રાથમિક રફલો માટે પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૧૦ ખેતીગણિત (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આદતિ)	મિ. જી. પી. પટેલ	મિ. જશંવલાઈ પી. પટેલ	૦—૬—૦	કોમ્પ્રિકલ્ડ ગ્રામ્યસ કલાસો માટે પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૧૧ મંગળસૂત્ર (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આદતિ)	પાદશાહર	સ્વસ્તિક મંગળાણા કાર્યાલય, ૧૧૮ પ્રિન્સેસ રફીટ, મુંબઈ ૨	૨—૦—૦	હાઈકરીઓની પ્રાથમિક અને માધ્યમિક રફલો અને સ્ત્રીઓની ટ્રેનિંગ ક્લાસેને માટે વિદ્યાર્થીની લાયકેરી માટે.
૧૨ સ્વપનની ભાષા (પહેલી આદતિ)	મિ. આર. કે. મહેતા	મિ. દાવેદીઆ એન્ડ સન્સ, પાનકાર નાકા, અમદાવાદ	૧—૪—૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક રફલો માટે વિદ્યાર્થીની લાયકેરી માટે.
૧૩ સિતારનો શોખ અથવા કહેવાતાં રંગોહાર (સને ૧૯૩૩ ની બીજી આદતિ)	મિ. બી. આર. દાવે-દીઆ	"	૧—૪—૦	"
૧૪ આસિસ્ટેન્ટ કલેક્ટર, (સને ૧૯૩૫ ની બીજી આદતિ)	"	"	૨—૮—૦	"
૧૫ પૂજનાં ફૂલ (પહેલી આદતિ)	મિ. ડી. ડી. શુક્લ	"	૧—૪—૦	"
૧૬ ચાલો લખવીએ ભાગ ૭ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આદતિ)	મિ. હરિપ્રસાદ વ્યાસગાંડીવ	સાહિત્ય મંદિર, સુરત	૦—૧૦—૦	પ્રાથમિક રફલો માટે વિદ્યાર્થીની લાયકેરી તરીકે.
૧૭ " " ભાગ ૮ (" ")	"	"	"	"

અંકોર પટેલ ૧૯૩૫ની પોંચ (સને ૧૯૩૫ની પહેલી આવૃત્તિ)	(")	મિ. નરસિંહ	ગાંધીન સાહિત્ય ગદિર, સુરત	૦-૩-૦	ગ્રાથમિક રહેલો માટે વિદ્યા- ર્થીની લાયબ્રેરી તરીકે.
૨૦ અપાનીકા (")	(")	મિ. કસનજી દેસાઈ અને મિ. હવરામ જોશી	"	૦-૪-૦	"
૨૧ આખુનાં અડપલાં (સને ૧૯૩૩ ની બીજી આવૃત્તિ)	(")	આનંદીળાઈ જયવંત	—	૦-૫-૦	"
૨૨ કાફી (સને ૧૯૩૫ ની બીજી આવૃત્તિ)	(")	"	શ્રી સાહિત્ય ગદિર, સુરત	૦-૩-૦	"
૨૩ અર્ધગાના (")	(")	"	"	૦-૪-૦	છાકરીઓની ગ્રાથમિક રહેલો માટે વિદ્યાર્થીની લાયબ્રેરી તરીકે.
૨૪ શુદ્ધવ્યવસ્થાની વાતો અથવા બેતારી (સને ૧૯૩૫ની બીજી આવૃત્તિ)	(")	"	"	૦-૬-૦	"
૨૫ નવી ગરબાવળી (")	(")	મિ. ડી. જી. વ્યાસ	"	૦-૩-૦	"
૨૬ અરણ્યનું અદ્ભુત રમખ (સને ૧૯૩૪ ની પહેલી આવૃત્તિ)	(")	હંસા મહેતા	સેક્સ બેચર મેથજી એન્ડ સન્સ, પુરાનમ્બર, રાજકોટ	૧-૮-૦	ગ્રાથમિક રહેલો માટે વિદ્યા- ર્થીની લાયબ્રેરી તરીકે.
૨૭ જીળીબારની મુસાફરી ભાગ ૧ (સને ૧૯૩૪ ની બીજી આવૃત્તિ)	(")	"	હોલ, મુંબઈ	૦-૧૪-૦	"
૨૮ " ભાગ ૨ (સને ૧૯૩૩ની પહેલી આવૃત્તિ)	(")	"	"	૧-૦-૦	"
૨૯ પ્રબોધ વાચનભાગ ગુજરાતી પહેલી ટોપડી (સને ૧૯૩૫ની આવૃત્તિ)	(")	મિ. જી. એલ. પંડ્યા	એમ. વકીલમધસ, ગોધરા.	૦-૨-૬	"

ગાનવીને અંકશિક્ષણ લાગ ૧ (સનેમિ. યુ. એન. પટેલ ૧૯૩૫ ની પહેલી આશ્રિતિ)	મિ. ઉમેશ પટેલ, સુપરવાઈઝર, ડિરેક્ટર કૅડ રહેલોડ, બેંગા, નાડિયાદ	સ્વભાષી	૦-૧-૩ પ્રાથમિક સંસ્થા માટે દિવાસ લાખજેરી તરીકે.
(ઉ. ભા. ના ત્રે. એલયુ. ઇન્સ. સાહેબના તા. ૨૯-૧-૧૯૩૬ ના પત્ર નં. ૧૨૪૩૩ માં કરેલી મૂલ્યાંકનાનુસાર.)	(અંગ્રેજીમાં સહી) બી. જે. ઇ. શાસ્ત્રી	એલ્યુ. ઇન્સ. ઉ. ભા.	

ભરૂંદરખખરના નવા ભાવ

આથી સંવતે ખખર આપવામાં આવે છે કે સને ૧૯૩૬ ના ભન્યુઆરિની ભરૂંદરખખરના ભાવમાં ઘટાડો કરી તે નીચે મુજબ રાખવામાં આવ્યા છે.

આખું વર્ષ	એક પાન	આખું પાન	પા પાન
મુદત	રૂ. ૭૦	રૂ. ૧૦	રૂ. ૩૫
આખું વર્ષ	રૂ. ૭૦	રૂ. ૧૦	રૂ. ૩૫
૭ માસ	રૂ. ૩૫	રૂ. ૨૫	રૂ. ૧૮
ત્રણ માસ	રૂ. ૨૧	રૂ. ૧૫	રૂ. ૧૧
એક માસ	રૂ. ૧૦	રૂ. ૭	રૂ. ૬

છાંદરાઓ માટે લેવાએલી વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા, ઉત્તર ભાગ ૧૯૧

છાંદરાઓ માટે લેવાએલી વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા, ઉત્તર ભાગ
ઉ. ભા. માં સને ૧૯૩૫માં લેવાએલી છાંદરાઓ માટેની વ. કા. પરીક્ષા-
માં પાસ થએલા ઉમેદવારોના નામની યાદી:—

નંબર	નામ	માર્ક	નંબર	નામ	માર્ક
	અમદાવાદ મેન્ટર		૩૦	અયુભાઈ કુમેરદાસ અદાલપર	૩૪૯
૧	દેવચંદ સુનીલાલ યાજ્ઞે	૪૫૬	૩૧	અફઝમ રામા મેકવાણુ	૩૪૮
૨	અમૃતલાલ કેશવલાલ શાહ	૪૨૯	૩૨	નાથાનાએલ અબુ મેકવાણુ	૩૪૮
૩	મોહનલાલ કેશવલાલ ગાંધી	૪૨૯	૩૩	ગૌરીશંકર માણેકરામ બેરી	૩૪૭
૪	મણિશંકર અંગાશંકર રાવળ	૪૦૮	૩૪	કરગોવિંદ વેણીદાસ પટેલ	૩૪૭
૫	ધેન્ના વસરામ મોહનરા	૩૯૬	૩૫	કરિષ્ણ ઓઘડલાલ મળી	૩૪૬
૬	ધ્રુવદીપ રમુલ ખિસ્તી	૩૮૪	૩૬	આદર સવણ પટેલ	૩૪૪
૭	કાલ્યાણ નેમચંદ શાહ	૩૮૨	૩૭	દલશભાઈ નાથુભાઈ દેસાઈ	૩૪૪
૮	ગીરમશંકર દારીરામ સોનેજી	૩૮૨	૩૮	ફાગરામ માધવરામ બેરી	૩૪૪
૯	ગોવર્ધન રમનાશંકર ભટ્ટ	૩૮૧	૩૯	મેડીઆસ માધવલાલ પરમાર	૩૪૪
૧૦	નટવરલાલ જીવાભાઈ પરમાર	૩૭૮	૪૦	ગોપાળજી અમેશજી વાઘેલા	૩૪૨
૧૧	ચીમનલાલ હરિભાઈ શાહ	૩૭૬	૪૧	પરભુભાઈ ગીરધરલાલ	૩૪૦
૧૨	કુલજી જોશીભાઈ દેસાઈ	૩૭૫		મકવાણા	
૧૩	રમણલાલ માણેકલાલ શાહ	૩૭૫	૪૨	રામુજી ભગવાનજી ચાવડા	૩૪૦
૧૪	અમૃતલાલ વેલજીભાઈ	૩૭૩	૪૩	માણેકલાલ જીવણલાલ પટેલ	૩૩૯
	ખજીપર		૪૪	અરમાલ જમાલ મનમુરી	૩૩૭
૧૫	આયુભાઈ રામજીદાસ શાહ	૩૭૨	૪૫	નટવરલાલ ગીરધરલાલ ભટ્ટ	૩૩૬
૧૬	કચરાલાલ કાદરલાલ પટેલ	૩૭૦	૪૬	જીવાભાઈ હેમરાજદાસ પટેલ	૩૩૫
૧૭	ધરમાદાસ અલીભાઈ વહોરા	૩૬૬	૪૭	રિયાલાઈ રતનભાઈ વણકર	૩૩૫
૧૮	ગંગાજીદાસ હરગોવિંદદાસ પટેલ	૩૬૪	૪૮	આબરભાઈ બદેઅરભાઈ પટેલ	૩૩૩
૧૯	અંબાલાલ પુરગોતમ મુયાર	૩૬૧	૪૯	મલાશાઈ ભાવજીભાઈ પટેલ	૩૩૩
૨૦	કુલાભાઈ ખુસાલદાસ વાળે	૩૬૧	૫૦	નાથાભાઈ પુનમભાઈ પટેલ	૩૨૯
૨૧	દામોદર ખુસાલ મકવાણા	૩૬૦	૫૧	ધારાચી ખુસાલભાઈ બતારા	૩૨૯
૨૨	પુરગોતમ જમનલાલ કુદર	૩૫૯	૫૨	ચતુરભાઈ કરસનદાસ પટેલ	૩૨૮
૨૩	અંબાલાલ કરસનદાસ મુયાર	૩૫૮	૫૩	સોનાજી બાપુજી પગી	૩૨૮
૨૪	કચરાશંકર દુર્ગોશંકર જોર	૩૫૮	૫૪	જયંતિલાલ મણિલાલ પંડ્યા	૩૨૬
૨૫	હલીચંદ લાયચંદ વોરા	૩૫૭	૫૫	કરજીરાંકર હોમતરામ ત્રવાડી	૩૨૬
૨૬	ગાલાશંકર મણુપતરામ જોર	૩૫૫	૫૬	મગન સોમચંદ પરમાર	૩૨૬
૨૭	અમૃતલાલ નાયાલાલ	૩૫૩	૫૭	ભાનુશંકર પ્રાણલાલ હિપાખાય	૩૨૫
	હિપાખાય		૫૮	સચ્ચિદાનંદ જમનલાલ ત્રિવેદી	૩૨૫
૨૮	મુગજીદાસ રણજીદા મુયાર	૩૫૩	૫૯	અગદા વજીર કોટાડીઆ	૩૨૩
૨૯	અંબાલાલ જમનલાલ સયવારા	૩૫૨	૬૦	ભગવાનલાલ કરસનલાલ શાહ	૩૨૨
			૬૧	આશંકર દાનીએલ જોરસદા	૩૨૧

૬૧ હરિભાઈ જોડાલાઈ પટેલ	૪૨૧ ૧૦૧ રામચંદ્ર પ્રભાશંકર વ્યાસ	૩૦૦
૬૩ ભોધાજી. જુગાજી સોલંકી	૩૨૦ ૧૦૧ શાંતિલાલ માધવજી માંડવી	૩૦૦
૬૩ નટવરલાલ રવચંદ શાહ	૩૨૦ ૧૦૩ આયુભાઈ બાલાભાઈ	૨૯૯
૬૫ કાંતિલાલ લક્ષ્મીભાઈ જોશી	૩૧૮	ગોળવાળા
૬૫ તુળસી હીરા બોચાસણા	૩૧૮ ૧૦૪ ચંપાલાલ શંકરભાઈ પટેલ	૨૯૮
૬૭ દાનસંગ દેસવજી ગોહેલ	૩૧૭ ૧૦૪ ડાહ્યાભાઈ ઝીણુભાઈ પટેલ	૨૯૮
૬૭ મધુચંદ મણિલાલ મહેતા	૩૧૭ ૧૦૪ ચલીસા દોલાજી મકવાણા	૨૯૮
૬૯ ચંદુલાલ રામજીભાઈ કાછીઆ	૩૧૬ ૧૦૪ માધવલાલ ગોવિંદભાઈ પટેલ	૨૯૮
૬૯ દેવજી પાનાચંદ વરદે	૩૧૬ ૧૦૮ ધુળાભાઈ મોમાભાઈ વાળંદ	૨૯૭
૭૧ ભીખાજી ધુળાજી પટેલ	૩૧૫ ૧૦૮ ભીમચંદ પોપટલાલ ડગડગ	૨૯૭
૭૧ ચંદુલાલ નાયાલાલ શાહ	૩૧૫ ૧૦૮ મોહમમ્મીઆં બહાઉદ્દીનમીઆં	૨૯૭
૭૧ ચતુરભાઈ બાણારામ ગેરોડ	૩૧૫	કુરેશી
૭૧ મેથીઆસ શીવલાલ ખંભાતા	૩૧૫ ૧૧૧ અમૃતલાલ ગુલાબચંદ મેહતા	૨૯૬
૭૧ પ્રતાપરાય કુલશંકર મેહતા	૩૧૫ ૧૧૧ પ્રણયશંકર હીરાલાલ જોશી	૨૯૬
૭૬ હરગોવિંદ હીરારામ જોશી	૩૧૪ ૧૧૧ ચંતુદાનજી લાલજી ચારણ	૨૯૬
૭૬ દેવગદાસ ખેડીદાસ પટેલ	૩૧૪ ૧૧૪ મુળજીભાઈ નારણજી પટેલ	૨૯૫
૭૮ આનંદલાલ ત્રિકમલાલ શાહ	૩૧૩ ૧૧૪ સોમદાસ શીવદાસ પટેલ	૨૯૫
૭૯ અંબાલાલ દામોદર લાવસાર	૩૧૨ ૧૧૪ શંકરભાઈ અલજી પરમાર	૨૯૫
૭૯ જીવા નાથા કુંભાર	૩૧૨ ૧૧૭ અમૃતલાલ દલસુખરામ શાહ	૨૯૪
૭૯ મેથીઆસ ઐયુબ ગોહાણુ	૩૧૨ ૧૧૭ હમીજી પીટર લામોરા	૨૯૪
૮૨ ચીમનલાલ શીવાભાઈ પટેલ	૩૧૧ ૧૧૭ વાસુદેવ દ્વિમતલાલ જોશી	૨૯૪
૮૨ સાબરશંકર ભાષીશંકર ઉપાધ્યાય	૩૧૧ ૧૨૦ અકબરખેગ મહમદખેગ શીરમ	૨૯૩
૮૪ મણિલાલ મગનલાલ પંચાલ	૩૦૯ ૧૨૦ સામરાંકર દ્વિમતરામ ભટ્ટ	૨૯૩
૮૪ હેઠાભાઈ ગાનાભાઈ વાઘેલા	૩૦૯ ૧૨૦ ચુનીલાલ મોહનલાલ કાછીઆ	૨૯૩
૮૪ શ્રીશિવદાસ જોડપ કિશિચન	૩૦૯ ૧૨૦ મધરલાલ હોટાલાલ શુક્લ	૨૯૩
૮૭ અમરજી અણજી ચાવડા	૩૦૮ ૧૨૦ જોડાલાલ પ્રદરદાસ રાવળ	૨૯૩
૮૭ મધુસૂદન મોહનલાલ વ્યાસ	૩૦૮ ૧૨૦ માધવલાલ રવિશંકર રાવળ	૨૯૩
૮૭ પ્રેમાનંદ નાનાલાલ જોશી	૩૦૮ ૧૨૦ મોહનલાલ બહેચરદાસ વેકરી	૨૯૩
૯૦ હનુરજી જોસંગજી હોર	૩૦૭ ૧૨૦ પ્રેમચંદ ધરમચંદ પંચાલ	૨૯૩
૯૦ શીવશંકર ગુલાબરામ પંડ્યા	૩૦૭ ૧૨૮ ભોગીલાલ પુનરામ ઉપાધ્યાય	૨૯૧
૯૨ ડાહ્યાલાલ દલસુખરામ પંડ્યા	૩૦૬ ૧૨૯ જગલાલ તુળસીરામ પંડ્યા	૨૯૦
૯૨ મણિલાલ પ્રભુદાસ પટેલ	૩૦૬ ૧૨૯ લાલજીભાઈ હીરજી પટેલ	૨૯૦
૯૪ અમુલખરાય ભવાનીશંકર	૩૦૫ ૧૨૯ રંગનાથ અમયાલાલ બ્રહ્મભટ્ટ	૨૯૦
મેહતા	૧૩૨ હરગોવિંદ શીવરામ જોશી	૨૮૯
૯૪ પોપટલાલ સાકરચંદ દેસાઈ	૩૦૫ ૧૩૨ જટારાંકર નર્મદાશંકર	૨૮૯
૯૬ ભાઈલાલ મરવાભાઈ પટેલ	૩૦૪	આચાર્ય
૯૭ ચેનજી શ્રદ્ધજી ખાંટ	૩૦૨ ૧૩૨ પ્રેમશંકર ધુળાભાઈ શુક્લ	૨૮૯
૯૭ શાંતિલાલ ત્રિકમલાલ સોલંકી	૩૦૨ ૧૩૫ હુસેનમીઆં અહુમીઆં પરમાર	૨૮૮
૯૯ આણંદરાવ. માણેલાલ દવે	૩૦૧ ૧૩૫ કાંતિલાલ શીવશંકર શુક્લ	૨૮૮
૯૯ કાનેલીઆસ મંગળ પ્રિયતી	૩૦૧ ૧૩૫ પુરુષોત્તમભાઈ ગુલાબદાસ પટેલ	૨૮૮

૧૩૫	ધોમા રણુકોડ મેકયાણુ	૨૮૮	૧૭૨	નહાલચંદ હેમચંદભાઈ ચાહાણુ	૨૭૬
૧૩૬	રમણલાલ નરસીદાસ શાહ	૨૮૭	૧૭૨	પ્રહલાદ જોધરામ પાસોટ	૨૭૬
૧૪૦	અંબાલાલ તુળસીદાસ પટેલ	૨૮૬	૧૭૨	ચાત્રિલાલ દયારામ ત્રિવેદી	૨૭૬
૧૪૧	ગોવિંદલાલ દામોદરદાસ	૨૮૫	૧૭૮	હરિલાલ ત્રીણાભાઈ પટેલ	૨૭૫
	મતંગર		૧૭૮	જયભાઈ આતમભાઈ પટેલ	૨૭૫
૧૪૧	કર્ણદિન તેમજી ગઢવી	૨૮૫	૧૭૮	પુરોત્તમ જગનલાલ પટેલ	૨૭૫
૧૪૧	પૂર્ણશંકર કલાનજી જોશી	૨૮૫	૧૭૮	વાલજીભાઈ પુંગભાઈ મોતકી	૨૭૫
૧૪૧	વહાલજી દીસા હડીસા	૨૮૫	૧૮૨	ગમ્ભાજી અતાજી ખગી	૨૭૪
૧૪૫	ચંદ્રકાન્ત અમૃતલાલ પંડ્યા	૨૮૪	૧૮૨	ગદ્દાલાલ સુખરામ જોશી	૨૭૪
૧૪૫	હીરાલાલ લક્ષ્મીચંદ શેઠ	૨૮૪	૧૮૨	જયભાઈ વળભાઈ દામોર	૨૭૪
૧૪૫	નરસિંભાઈ શંભુભાઈ પટેલ	૨૮૪	૧૮૨	કરસન ગદ્દાભાઈ એકરીઆ	૨૭૪
૧૪૫	એચ્છવલાલ જગનલાલ ગોર	૨૮૪	૧૮૬	આળકૃષ્ણ સોમનાથ ત્રયાડી	૨૭૩
૧૪૬	અળદેવભાઈ આશાલાલ શાહ	૨૮૩	૧૮૬	કાંતિલાલ દિમતરામ ઉપાધ્યાય	૨૭૩
૧૪૬	મનસુખ વીરા પરમાર	૨૮૩	૧૮૬	ચંકરલાલ સાગભાઈ પટેલ	૨૭૩
૧૪૬	પ્રાણશંકર હરગોવિંદદાસ ગોર	૨૮૩	૧૮૬	ભીખાભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૨૭૨
૧૪૬	રમણભાઈ ગદ્દાભાઈ કાઠીઆ	૨૮૩	૧૮૬	ગદ્દાજી રાગાજી પટેલ	૨૭૨
૧૪૬	શાંતિલાલ કાળાભાઈ સોની	૨૮૩	૧૮૬	શાંતિલાલ સુનીલાલ શાહ	૨૭૨
૧૫૪	ચંદુલાલ સુનીલાલ થેકડી	૨૮૧	૧૮૨	ભોગીલાલ ઉગરચંદ પટેલ	૨૭૧
૧૫૪	દસસુખરામ મોતીરામ કોરીઆ	૨૮૧	૧૮૨	અરસતાસ દાઉદભાઈ	૨૭૧
૧૫૪	મકતલાલ શંકરલાલ બ્રહ્મમંદ	૨૮૧		દિશિઅન	
૧૫૪	નારાયણ ત્રંબકરામ પંડ્યા	૨૮૧	૧૮૨	કાદરભાઈ મોતીભાઈ પટેલ	૨૭૧
૧૫૪	સોમાભાઈ લલ્લુદાસ પટેલ	૨૮૧	૧૮૫	ભોગીલાલ ખોડીદાસ દાકર	૨૬૯
૧૫૯	ભગવાનદાસ કાળિદાસ	૨૮૦	૧૮૫	દાઉદ કરનુર પટેલ	૨૬૯
	મકયાણુ		૧૮૫	નટપરલાલ જોધલાલ ભટ્ટ	૨૬૯
૧૫૯	કૃષ્ણલાલ વેણીદાસ પટેલ	૨૮૦	૧૮૮	તિગોધી લખમા અસારી	૨૬૮
૧૬૧	ગણેશલાલ ગોતમલાલ જોશી	૨૭૯	૧૮૯	કૃષ્ણભાઈ શંકરદાસ પંચાલ	૨૬૭
૧૬૧	વાડીલાલ રણુકોડલાલ ગોર	૨૭૯	૧૮૯	મનુભાઈ રતનલાલ શાહ	૨૬૭
૧૬૨	ગીરમજાંકર લક્ષ્મીશંકર પંડ્યા	૨૭૮	૧૮૯	રતિલાલ પુંગલાલ જોશી	૨૬૭
૧૬૩	કૃષ્ણપ્રસાદ વીહવદાસ પંડ્યા	૨૭૮	૧૮૯	જયજી લીલાજી પરમાર	૨૬૭
૧૬૩	પુરોત્તમ ત્રિકુમ સેતા	૨૭૮	૧૮૯	વીરાભાઈ મોતીભાઈ પટેલ	૨૬૭
૧૬૩	શંકરલાલ મગનલાલ ગોર	૨૭૮	૨૦૪	આણુભાઈ શીતળભાઈ ભેવા	૨૬૬
૧૬૩	વાલજી રાંગરા પાડેર	૨૭૮	૨૦૪	મુળશંકર મહેશ્વર ઉપાધ્યાય	૨૬૬
૧૬૮	દેવા મોધજી અસારી	૨૭૭	૨૦૬	દશરથભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૨૬૫
૧૬૮	ગોપાળદાસ સામજીભાઈ	૨૭૭	૨૦૬	જયલાલ જોધલાલ રાવળ	૨૬૫
	કુરળીઆ		૨૦૬	જ્યોએલ બુદરલાલ શિરતી	૨૬૫
૧૬૮	કર્મલાલ જગનલાલ જોશી	૨૭૭	૨૦૬	કાળિદાસ સનગ પટેલ	૨૬૫
૧૬૮	કુકા રાજીઆ કેલસાવા	૨૭૭	૨૦૬	નટપરલાલ હીરજી વાધેવા	૨૬૫
૧૭૧	બુદરભાઈ ત્રિભોવનદાસ પટેલ	૨૭૬	૨૦૬	પરોત્તમ ચેલાભાઈ ખત્રી	૨૬૫
૧૭૨	ધર્મા જોરીઆ પાડેર	૨૭૬	૨૧૨	આળગખાન નીઝામખાન	૨૬૪
૧૭૨	ગીરધરલાલ ગોવિંદલાલ શાહ	૨૭૬		ખીદારી	

૨૧૨	ભીખાભાઈ જગનલાલ સોલંકી	૨૧૪	રપર	ભવાનજી માધુજી રાહોડ	૨૫૨
૨૧૪	જયંતિલાલ અમરતલાલ મેહતા	૨૧૬	રપ૩	ધર્મશરભાઈ હરિલાલ પટેલ	૨૫૧
૨૧૪	જેઠાલાલ મગનલાલ સુયાર	૨૧૬	રપ૪	મોગીલાલ રામરામ જોશી	૨૫૦
૨૧૧	ધર્મશરભાઈ અમયાભાઈ પટેલ	૨૧૨	રપ૪	મોહનલાલ રેવચંદ્રદાસ શાહ	૨૫૦
૨૧૧	માંકમભાઈ સવજીભાઈ પટેલ	૨૧૨	રપ૪	રતિલાલ અમનલાલ પટેલ	૧૫૦
૨૧૧	પીતાંબર હરિચંદ પરમાર	૨૧૨	રપ૪	ચંતિલાલ પ્રાણજીવન વ્યાસ	૨૫૦
૨૧૧	પરમાનંદ રેવાજી દેસાઈ	૨૧૨	રપ૮	ત્યંતિલાલ ભાખશંકર દાકોર	૨૪૯
૨૧૧	સોમાલાલ સાંકળચંદ શાહ	૨૧૨	રપ૮	રમણલાલ માણિકલાલ શુક્લ	૨૪૯
૨૧૧	ટીંડાલ મંગળદાસ ઝોઝા	૨૧૨	રપ૮	વલીમદમદ જમાલભાઈ	૨૪૯
૨૨૨	હનમંતરાવ ગોવિંદરાવ પવાર	૨૧૧		મનસુરી	
૨૨૨	રમણલાલ નરસિંહભાઈ કેસાર	૨૧૧	૨૧૧	પાલાશંકર સોમનાથ પંડ્યા	૨૪૮
૨૨૪	દશરથલાલ નિત્યાનંદ ગોર	૨૧૦	૨૧૨	રગનાથ દેવમંગ ખલ્લભદ	૨૪૭
૨૨૪	ગીરધરલાલ મણીલાલ જોશી	૨૧૦	૨૧૩	ચીતુભાઈ મુળજીભાઈ પટેલ	૨૪૬
૨૨૪	હિંમતજી ખાપુજી પરમાર	૨૧૦	૨૧૩	રમણીકલાલ દેસાવલાલ દવે	૨૪૬
૨૨૭	સુનીલાલ જેઠાભાઈ પટેલ	૨૫૯	૨૧૩	શીવા માના કુંભાર	૨૪૬
૨૨૭	જોડાલાલ બહેચરભાઈ ત્રવાડી	૨૫૯	૨૧૩	સોમાભાઈ જેઠાનાથ પટેલ	૨૪૬
૨૨૭	દયાશંકર જગનલાલ ઉપાધ્યાય	૨૫૯	૨૧૭	મણિલાલ મોહનલાલ વાડીઆ	૨૪૪
૨૨૭	લાલશંકર નાગરલાલ પુરોહિત	૨૫૯	૨૧૭	વૈકુંઠલાલ મણીલાલ ઉપાધ્યાય	૨૪૪
૨૨૭	માધાભાઈ ધર્મશરદાસ પટેલ	૨૫૯	૨૧૯	ચંદુલાલ શીવલાલ શાહ	૨૪૩
૨૨૭	મોહનજીતસિંહ સંદુજી ચંદુલાલ	૨૫૯	૨૧૯	દશરથલાલ પરસોત્તમદાસ શાહ	૨૪૩
૨૨૭	પુરુષોત્તમ કાળિદાસ સુયાર	૨૫૯	૨૧૯	કાનાભાઈ જેઠાદાસ પટેલ	૨૪૩
૨૨૭	ઉમરમીઆ પુનમીઆ ધામચી	૨૫૯	૨૭૨	હિંમતસંગ કહાનજી મહીડા	૨૪૨
૨૩૫	જગનાથ મણિલાલ રાવળ	૨૫૮	૨૭૨	રસુલમીઆં મુલાબમીઆં મીર	૨૪૨
૨૩૫	મુળજી નાનાલાલ પટેલ	૨૫૮	૨૭૪	ગંગારામ ત્રિગોવન પંચાસરા	૨૪૧
૨૩૫	મુસા હરખાજી ઝાલા	૨૫૮	૨૭૫	દેવશંકર મુળશંકર પંડ્યા	૨૪૦
૨૩૮	હીરાલાલ મગનલાલ રાવળ	૨૫૭	૨૭૫	ગંગારામ દાશીનાથ જોશી	૨૪૦
૨૩૮	કાંતિલાલ નાનાલાલ ભટ્ટ	૨૫૭	૨૭૫	શીવાભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૨૪૦
૨૩૮	નગીનલાલ બક્ષીરામ કલાલ	૨૫૭	૨૭૮	ધંધુપ્રસાદ નર્મદાશંકર આચાર્ય	૨૩૯
૨૩૮	પુરુષોત્તમ નરસિંહ ઝાલા	૨૫૭	૨૭૮	મુળશંકર અમયારામ ગોર	૨૩૯
૨૩૮	રમણલાલ દામોદર ઉપાધ્યાય	૨૫૭	૨૭૮	નાનાભાઈ શીવાભાઈ હનમ	૨૩૯
૨૪૩	આતમારામ ઝવેરદાસ પટેલ	૨૫૫	૨૮૧	અખાભાઈ મનોરદાસ પટેલ	૨૩૮
૨૪૩	અયુભાઈ ચીમનલાલ પંડ્યા	૨૫૫	૨૮૧	મીન્યામીન અમયાભાઈ રાહોડ	૨૩૮
૨૪૩	ધુળાભાઈ જગજીવનદાસ વાળંદ	૨૫૫	૨૮૧	રણજીડભાઈ શીવરામ પટેલ	૨૩૮
૨૪૩	શાંતિલાલ કેશવલાલ ભટ્ટ	૨૫૫	૨૮૧	શંકરલાલ રૂપાજી પરમાર	૨૩૮
૨૪૭	અમૃતલાલ રણજીડદાસ પટેલ	૨૫૪	૨૮૫	ખિલારીલાલ જેસીંગભાઈનાયક	૨૩૭
૨૪૮	મુળચંદ મોતીભાઈ પટેલ	૨૫૩	૨૮૬	કાદર ફાલાભાઈ પટેલ	૨૩૬
૨૪૮	મયાચંદ વાડીલાલ મેહતા	૨૫૩	૨૮૭	અંબારામ ફકીરચંદ પરમાર	૨૩૫
૨૪૮	નાનજી ભોમજી પટેલ	૨૫૩	૨૮૭	પરસોત્તમ માધવદાસ પટેલ	૨૩૫
૨૪૮	શાહજુદાન મુલામમોહીયુદીન	૨૫૩	૨૮૯	રસિકલાલ અંબાલાલ મજબર	૨૩૪
	મુન્શી			૨૮૯	સદશીન મીયાસાહેબ કાઝી ૨૩૪

૨૯૧ ગોવિંદભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૨૩૩	૧૧ કચ્છદીન અહમદભાઈ	૩૦૦
૨૯૨ જેઠાલાલ ભુદરભાઈ વાળીદ	૨૩૨	નગીનગર	
૨૯૨ વરતારામ પુરષોત્તમ ઉપાધ્યાય	૨૩૨	૧૨ અહમદભાઈ ગપુરભાઈ	૨૮૬
૨૯૪ નટવરલાલ સોમાલાલ રાવળ	૨૩૧	ધંદરાલીઆ	
૨૯૪ નરહરિ જેઠાલાલ દવે	૨૩૧	૧૨ સુલેમાન અબ્દુલ્લાભાઈ	૨૮૬
૨૯૬ દાનીએલ યુસુફ કલસુવા	૨૩૦	કેકરાલીઆ	
૨૯૭ માધવલાલ લલ્લુભાઈ પટેલ	૨૨૯	૧૪ હિરમાનભાઈ હુસેનભાઈ શેખ	૨૮૫
૨૯૮ મણિલાલ ખાદરભાઈ સોની	૨૨૮	૧૫ તુરમદમદ ધણાદીમ બેલીમ	૨૮૪
૨૯૯ હિમતલાલ બોળાનાથ પંડ્યા	૨૨૫	૧૬ સીદીક મનજી મુતાર	૨૮૧
૩૦૦ તર્મદાશકર ગણપતરામ દિવેદી	૨૧૯	૧૭ ગુલામઅલી ગુલામગહમદ	૨૭૯
૩૦૧ શીવાભાઈ ગંગારામ પટેલ	૨૧૭	સૈયદ	

ખેતીવાડી આયસ ફેસ

૧ પુરુષોત્તમ ઉમેદભાઈ પટેલ	૨૯૩
૨ રતિલાલ ચુનીલાલ પટેલ	૨૯૦
૩ જશભાઈ ઉમેદભાઈ પટેલ	૨૭૬
૪ નારણભાઈ શંકરભાઈ પટેલ	૨૪૩

ઉદુ-ગુજરાતી

૧ અસગરઆલી હૈદરઆલી સૈયદ	૨૫૮
૨ કાળુભાઈ સદુભાઈ શેખ	૨૪૭
૩ દીક્ષદારખાન હસનખાન પડાણ	૨૪૦
૪ ગજતખાન હિરમાનખાન પડાણ	૨૨૯
૫ અબ્દુલકાદર નજીભાઈ મલેક	૨૨૫

ગુજરાતી-ઉદુ

૧ અમીરદીન નાસીરદીન કાઝી	૪૨૩
૨ અબ્દુલ્લામીઆં મહમદઆલી સૈયદ	૩૬૩
૩ હયાતભાઈ ખીરભાઈ ખાખર	૩૩૭
૪ અમીનસાહેબ અબ્બાસમીઆં કાઝી	૩૩૦
૫ અબ્દુલ્લામીઆં જેરામીઆં શેખ	૩૨૬
૬ સદરદીન શાહમીઆં હુસેની	૩૨૦
૭ અફઝરશાદ અહમદશાદ સૈયદ	૩૧૯
૮ નાઝીરમહમદ જુમાભાઈ સીધી	૩૧૭
૯ અહમદભાઈ મહમદભાઈ શેખ	૩૦૬
૧૦ પીરમીઆં જેરામીઆં આયડા	૩૦૩

૧૮ ખાત્રામીઆં જહાંગીરમીઆં મલેક	૨૭૫
૧૯ અબ્દુલકરીમ નખીલાઈ મનમુરી	૨૭૪
૨૦ કુંવરસંગ પ્રજાતસંગ પરમાર	૨૭૨
૨૧ સરદારબેગ અહમદબેગ બેગ	૨૭૧
૨૨ હુસેઇન આદમભાઈ સત્તાર	૨૬૮
૨૩ અબ્દુલરહેમન અબ્દુલરસુલ બહોરા	૨૬૨

૨૪ હસુમીઆં રહુતમીઆં શેખ	૨૫૬
૨૫ નાનકા અસમલ લાસ	૨૫૨

નડિઆદ સેન્ટર

૧ હાકરશી રહુનાથ મુયાર	૪૭૧
૨ અમરશી રહુનાથ મુયાર	૪૪૩
૩ રામભાઈ મરઘાભાઈ પટેલ	૪૩૪
૪ ડાલાભાઈ મરઘાભાઈ પટેલ	૪૨૮
૪ લક્ષ્મીનારાયણ સોમનાથ બ્યાસ	૪૨૮
૬ રમણલાલ છોટાલાલ શાહ	૪૨૬
૭ રમણલાલ શીવલાલ સોની	૪૨૦
૮ બળદેવભાઈ ગોકળભાઈ અલમદ	૪૧૭
૯ અંબાલાલ બાખરભાઈ પટેલ	૪૧૦
૧૦ મગનભાઈ આશાભાઈ પટેલ	૪૦૨
૧૧ કાંતિલાલ સોમનલાલ શાહ	૩૯૯
૧૨ ઉમેદભાઈ વાલજીભાઈ પટેલ	૩૯૫
૧૩ કાંતિભાઈ કાશીભાઈ દેસાઈ	૩૮૫
૧૭ બોમ્બેવાલ મણીલાલ પરીખ	૩૮૫
૧૫ નટવરલાલ ડાલાભાઈ ગોર	૩૭૯

१६ मणीलाभ हरगोविंददास गोदा	३७८	परपुरोत्तम भाणिदास आरोह	३७९
१७ हरिदास सुनीदास गोर	३७९	५३ शिनालाभ भुशालाभ पटेल	३८६
१८ शांतिनाथ गोदाभाई पंथा	३७९	५३ यंदुलास सुनीदास शाह	३८६
१९ अंभादास लक्ष्मलाभ गीन	३८६	५५ गोरशोभ नारायण प्रिस्ती	३८४
गर्गोदास पटेल		५५ भंगललाभ घोरीलाभ पटेल	३८४
१९ गोरधनलाभ हरमानलाभ पटेल	३८६	५७ दिलिप अलेख द्वेयसिंह	३८२
२१ नगीनदास दलभुषणाई दाशी	३८७	५८ मणीलाभ लाभललाभ पटेल	३८९
२२ कुंभेरीभाई वेदरीलाभ पटेल	३८४	५९ असमानलाभ देवुभाभ	३८०
२३ रमणुदास छगनदास सोनी	३५८	योदास	
२४ गदाभाभ अंभादास पटेल	३५८	६० आशाभाभ देसाभाभ पटेल	३८८
२४ मोहनभाई शंकरभाभ पटेल	३५८	६१ गयतिनाथ ओम्हरलास शाह	३८६
२६ हरमनदास नारायणभाभ पटेल	३५७	६२ सोभादास द्विभतराम पंथा	३८४
२७ यतुरभाभ मोतीभाई गीन	३५६	६२ आशाभाभ अरगनलाभ पटेल	३८४
आवणलाभ पटेल		६२ गोरधनलाभ शंकरभाभ पटेल	३८४
२७ गोरधनभाई भंगललाभ पटेल	३५६	६५ भीरसाहेब सैदुभीआ सैयद	३८२
२८ छगनदास नरोत्तमदास पाहक	३५५	६६ वाद्यललाभ रणुओडाभाभ पटेल	३८१
३० नायालाभ भुशालभाभ पटेल	३५४	६७ विष्णुप्रसाद नानादास द्वे	३८६
३१ भगनभाई सनाभाई पटेल	३५३	६७ शीवसंग मोतीलाभ रावण	३८६
३१ साक्षरयंद हरिवंशभदास शाह	३५३	६७ लानुप्रसाद प्रभाशंकर	३८६
३३ रतीनाथ लोगीदास सरैया	३५१	उपासणी	
३४ नोबद ओगरदीन द्वेयसिंह	३५०	७० शांतिनाथ रणुओडास शाह	३८८
३५ शांतिनाथ मणीदास मेहता	३४८	७० शांतिनाथ शीवदास शाह	३८८
३५ वल्लभभाभ देवनदास पटेल	३४८	७२ छोटालाभ आशाभाभ पटेल	३८६
३७ गुदाभनणी देवुभीयां भलेक	३४८	७२ गीमनदास भंगललाभ त्रिवेदी	३८६
३७ छोदरेदास पुरोत्तमदास	३४८	७४ हरिद्विष्णु द्वेयश्वर लट्ट	३८५
मेहता		७४ यीमनभाई कुलाभाभ पटेल	३८५
३७ यंदुलाभ भंगललाभ पटेल	३४८	७४ रावणलाभ हरमानभाई गीन	३८५
४० कमणाकान्त गह्यादास निपाटी	३४७	भयुरलाभ पटेल	
४१ भगनभाभ महीललाभ पटेल	३४४	७६ रणुओडासिंह सोभाभाभ	३८५
४२ रमणुदास रतनयंद शाह	३४२	रावणल	
४२ रणुओडाभाभ देसाभाभ आरोह	३४१	७८ गह्यादास आपुतास हकर	३८४
४३ भुंगलभाभ भयुरलाभ पटेल	३४१	७८ गयतिनाथ गोविंदभाई हकर	३८४
४३ रमणुदास रणुओडास	३४१	७८ लक्ष्मिप्रसाद मोतीदास त्रिवेदी	३८४
उपाध्याय		८१ भूपतसिंह शीवाभाई रणुपुत	३८३
४६ सोभाभाभ शीवराग लट्ट	३४०	८२ नारायणभाई लाभललाभ पटेल	३८२
४६ अंभादास भंगललाभ पटेल	३४०	८३ भायुभाभ छोटालाभ पटेल	३८१
४८ भयुरलाभ आशाभाभ गोदा	३३८	८३ भाणिदास देसाभाभ पटेल	३८१
४८ भुंगललाभ गीनलास देसास	३३८	८३ शांतिनाथ देवनदास त्रिवेदी	३८१
५० छोटालाभ निरुमलास पटेल	३३८	८६ भुंगलभाई हरिभाई आरोह	३८०
५० यंदुलास सोमयंद शाह	३३८	८६ पुरोत्तम मनोरभाई देसाभ	३८०

૮૬ અંબાલાલ મોતીભાઈ જીન બાબરભાઈ પટેલ	૩૧૦	૧૨૦	સીકંદરખાન ગુલામખાન પદાણુ	૨૬૫
૮૬ ચીમનલાલ મુનીલાલ શાહ	૩૧૦	૧૨૦	નવનીતલાલ હીરાલાલ શાહ	૨૬૫
૮૬ ઓચવલાલ મુળશ્યામ શાહ	૩૧૦	૧૨૦	અંબાલાલ સોમાભાઈ સોની	૨૬૫
૮૬ મુળશંકર ગોપાળભાઈ કાકા	૩૦૯	૧૨૦	જયંતિલાલ કેશવલાલ દકર	૨૬૫
૮૬ દેસાઈભાઈ ચંદાભાઈ પગી	૩૦૯	૧૨૮	છોટાભાઈ છુછાભાઈ પટેલ	૨૬૪
૮૬ નારણભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૩૦૯	૧૨૮	જુલાભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૨૬૪
૮૬ પુરષોત્તમભાઈ પુત્રાભાઈ પટેલ	૩૦૯	૧૩૦	ચીમનલાલ જીવરામ દિક્ષિત	૨૬૩
૮૬ મંસીલાલ ચીમનલાલ દેસાઈ	૩૦૭	૧૩૦	દેવતસીંગ સોમાભાઈ મહીડા	૨૬૩
૮૬ જોદાભાઈ નાયાભાઈ પટેલ	૩૦૭	૧૩૦	માધવલાલ જગનનાથ માળી	૨૬૩
૮૭ વાડીલાલ ડાહ્યાલાલ અહલેચી	૩૦૬	૧૩૩	સાંતુભાઈ જોદાભાઈ પટેલ	૨૬૨
૮૭ આશુભાઈ દલપતભાઈ શાહ	૩૦૬	૧૩૩	રમણલાલ રામરામ શેતલ	૨૬૨
૮૯ પરભાતભાઈ હરિભાઈ ગેટારીઆ	૩૦૫	૧૩૫	આલમભાઈ રહેમાનભાઈ મલેક	૨૬૧
૮૯ અંબાલાલ જગન રાવળ	૩૦૫	૧૩૫	રામચંદ્ર પુરષોત્તમ પંડ્યા	૨૬૧
૧૦૧ કૃષ્ણલાલ ઉમીઆશંકર ભટ્ટ	૩૦૪	૧૩૫	ચીમનલાલ આશાભાઈ પટેલ	૨૬૧
૧૦૧ મગનભાઈ હરિભાઈ પટેલ	૩૦૪	૧૩૫	મોતીભાઈ પુરષોત્તમભાઈ પટેલ	૨૬૧
૧૦૧ મણિલાલ લક્ષુભાઈ પટેલ	૩૦૪	૧૩૫	રાવજીભાઈ પુરષોત્તમભાઈ જીન	૨૬૧
૧૦૧ રણુછોડાભાઈ ગેયરભાઈ પટેલ	૩૦૪		કુબેરભાઈ પટેલ	
૧૦૫ ડાહ્યાભાઈ શનાભાઈ જીન રાવજીભાઈ પટેલ	૩૦૩	૧૪૦	અંબાલાલ કૃષ્ણરામ વ્યાસ	૨૬૦
૧૦૬ છોટાભાઈ કાશીભાઈ પટેલ	૩૦૨	૧૪૧	ડામીનીક રામા મકવાણા	૨૬૦
૧૦૬ નટવરલાલ મંગળભાઈ સુયાર	૩૦૨	૧૪૧	રહીમમીઆં નાથુમીઆં મલેક	૨૬૦
૧૦૬ મંગળભાઈ રતનમંગ ડાબી	૩૦૧	૧૪૩	હકીરલાલ અંબાલાલ શાહ	૨૬૮
૧૦૬ સોમાભાઈ બીખાભાઈ કાઠીઆ	૩૦૦	૧૪૩	ચંચીશંકર અમ્રતલાલ વ્યાસ	૨૬૮
૧૦૬ રાવજીભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૩૦૦	૧૪૫	નટવરલાલ ચીમનલાલ શાહ	૨૬૭
૧૦૬ રહેમાનભાઈ આદમભાઈ વોહરા	૩૦૦	૧૪૫	ચંદુલાલ નરોત્તમદાસ દકર	૨૬૭
૧૧૨ જોસફ વડાલજી કેથોલિક	૨૯૯		સોમેશ્વર હરિલાલ મહેતા	૨૬૬
૧૧૨ મણિભાઈ આશાભાઈ પટેલ	૨૯૯	૧૪૭	ચીમનલાલ ભાઈલાલભાઈ	૨૬૬
૧૧૪ સામળભાઈ બાબરભાઈ પટેલ	૨૯૮	૧૪૭	મુળશંકર જગન્નાથ પંડ્યા	૨૬૬
૧૧૫ ચંદુલાલ હરોવિંદાસ આરોડ	૨૯૮	૧૪૭	નટવરલાલ મનમુખરામ વ્યાસ	૨૬૬
૧૧૫ રામાભાઈ કાળિદાસ પટેલ	૨૯૭	૧૫૧	મોરધનભાઈ ડાહ્યાભાઈ સુયાર	૨૬૫
૧૧૫ વર્મતસય પ્રભુલાલ દકર	૨૯૭	૧૫૨	માણેકલાલ પુરષોત્તમદાસ	૨૬૪
૧૧૮ મહીજીભાઈ શંકરભાઈ પટેલ	૨૯૬		રાવળીઆ	
૧૧૮ રમણભાઈ નરસિંહભાઈ પટેલ	૨૯૬	૧૫૩	નારણગર કાશીગર ગોસાઈ	૨૬૩
૧૨૦ અમાન્યુએલ લાલા કેથોલિક	૨૯૫	૧૫૨	મંગળદાસ મણપતરામ જોશી	૨૬૩
૧૨૦ પુનમલાલ સોમચંદ યોગેશી	૨૯૫	૧૫૩	મોહનસીંગ પ્રતાપસીંગ ખાંડ	૨૬૩
૧૨૦ ભાઈલાલ વિશ્વનાથ જોશી	૨૯૫	૧૫૩	જુલાભાઈ ગેયરભાઈ પટેલ	૨૬૩
૧૨૦ ચીમનલાલ લક્ષુભાઈ માળી	૨૯૫	૧૫૩	મુનીભાઈ મણિભાઈ પટેલ	૨૬૩
			સાચદેવ ધનજીભાઈ પટેલ	૨૬૩

૧૫૩ ક્રાંતિવાદ પુરોત્તમદાસ ત્રિવેદી	૨૮૩ ૧૮૮૬	મુનીલાલ લામણાલ પટેલ	૨૭૭
૧૫૩ બાલકૃષ્ણ લક્ષ્મીનારાયણ	૨૮૩ ૧૮૮૬	પુનમભાઈ શંકરભાઈ પટેલ	૨૭૭
ઉપાધ્યાય		૧૮૨ ભાલચંદ બાપુલાલ ભટ્ટ	૨૭૬
૧૬૧ મણિલાલ રાયજીભાઈ ખારૈયા	૨૮૨ ૧૮૨	જેઠાભાઈ રેવનદાસ પટેલ	૨૭૬
૧૬૧ બાબરભાઈ જુલાભાઈ ભોઈ	૨૮૨ ૧૮૨	અવાભાઈ પુનમભાઈ પટેલ	૨૭૬
૧૬૧ રામચંદ્ર લેખક કેથોલિક	૨૮૨ ૧૮૨	દીક્ષદાસખાન મેહતાખાખાન	૨૭૬
૧૬૧ પ્રભાશંકર બેચરલાલ પંડ્યા	૨૮૨	પદાધ્ય	
૧૬૧ ચતુરભાઈ ઘોરીભાઈ પટેલ	૨૮૨ ૧૮૨	જગનાદાસ મંગળદાસ શેઠ	૨૭૬
૧૬૧ મગનભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ	૨૮૨ ૧૮૨	સોમારાત મહીશરાત વાળંદ	૨૭૬
૧૬૧ પુરોત્તમ ઝવેરભાઈ ખીન	૨૮૨ ૧૮૮	ઈંદુભાઈ નાથાભાઈ પટેલ	૨૭૫
ધેણાભાઈ પટેલ		૧૮૮ રણજીડભાઈ ઝવેરભાઈ ખીન	૨૭૫
૧૬૧ અબ્દુલભાઈ અલીજીભાઈ	૨૮૨	કાશીભાઈ પટેલ	
વોહરા		૧૮૮ સતાભાઈ જેઠાભાઈ પટેલ	૨૭૫
૧૬૬ શંકરપ્રસાદ ટ્રિજીશંકર ભટ્ટ	૨૮૧ ૨૦૧	ચતુરભાઈ રાવાભાઈ પટેલ	૨૭૪
૧૬૬ હનિદરપ્રસાદ હરિલાલ દવે	૨૮૧ ૨૦૧	ચાખાભાઈ જતાભાઈ રજારી	૨૭૪
૧૬૬ ક્રાંતિવાદ અખાલાલ લેશી	૨૮૧ ૨૦૧	સીતારામ રણજીડદાસ સાધુ	૨૭૪
૧૬૬ યુલાભાઈ લેખતાદાસ પટેલ	૨૮૧ ૨૦૪	આચાભાઈ મોદનભાઈ ખારૈયા	૨૭૩
૧૬૬ રણજીડભાઈ કાળિદાસ ખીન	૨૮૧ ૨૦૪	સખાભાઈ પ્રભાતભાઈ ખારૈયા	૨૭૩
સોમાભાઈ પટેલ		૨૦૪ મણિલાલ કેદારસિંહ બ્રહ્મસંદ	૨૭૩
૧૬૬ મુલતાનખાન યાસીનખાન	૨૮૧ ૨૦૪	સીમીન રોમ્બુડ કેથોલિક	૨૭૩
પદાધ્ય		૨૦૪ ડાહ્યાભાઈ ધરમદાસ પટેલ	૨૭૨
૧૭૫ રામાભાઈ ધુળાભાઈ ખારૈયા	૨૮૦ ૨૦૪	પદ્યાભાઈ મોતીભાઈ ખીન	૨૭૩
૧૭૫ જયસુખલાલ મગનલાલ ખારૈયા	૨૮૦	ગીરધરભાઈ પટેલ	
૧૭૫ નિકેટર ટોયા કેથોલિક	૨૮૦ ૨૧૦	મોદનભાઈ ડાહ્યાભાઈ કુંભાર	૨૭૨
૧૭૫ મુલચંદ જગજીવન દલવાડી	૨૮૦ ૨૧૦	પદ્યાભાઈ શંકરભાઈ પગી	૨૭૨
૧૭૫ લક્ષ્મીપ્રસાદ નારણભાઈ સેવક	૨૮૦ ૨૧૦	અખાલાલ શીખાભાઈ પટેલ	૨૭૨
૧૮૦ સીમનલાલ કુંવરસિંહ ખારૈયા	૨૭૬ ૨૧૦	ખાલાલ સોમાભાઈ ખીન	૨૭૨
૧૮૦ નુરઅહમદ નુરમદમદ મુન્શી	૨૭૬	સુલજીભાઈ પટેલ	
૧૮૦ અખાલાલ ડાહ્યાભાઈ ખીન	૨૭૬ ૨૧૦	ખાઈલાલ દાથીભાઈ ખીન	૨૭૨
દારકાદાસ પટેલ		માધવભાઈ પટેલ	
૧૮૦ અખાલાલ ધુળાભાઈ ખીન	૨૭૬ ૨૧૦	જગનલાલ પુરોત્તમભાઈ પટેલ	૨૭૨
જેસંગભાઈ પટેલ		૨૧૦ સોમાભાઈ બેચરભાઈ પટેલ	૨૭૨
૧૮૦ હંસરાજભાઈ હીરાલાલ શાહ	૨૭૬ ૨૧૦	સુલેમાન ચતુરભાઈ વોહરા	૨૭૨
૧૮૫ અખાસગીઆં સરદારમીઆં	૨૭૬ ૨૧૮	મણિલાલ સોમાભાઈ કુંભાર	૨૭૧
મલેક		૨૧૮ મોદમદમીઆં અહમદમીઆં	૨૭૧
૧૮૫ ડાહ્યાભાઈ પુરોત્તમભાઈ પટેલ	૨૭૬	મલેક	
૧૮૫ કૃતેર્જી મહીજીભાઈ ગ્રોડ	૨૭૬ ૨૧૮	સીમનલાલ હરગોવિંદ પંડ્યા	૨૭૧
૧૮૫ કૃતેર્જી કલ્યાણસીંગ વાધેલા	૨૭૬ ૨૧૮	અખાલાલ પુરોત્તમદાસ શાહ	૨૭૧
૧૮૬ અખાલાલ લક્ષુભાઈ ખીન	૨૭૬ ૨૨૨	રામાભાઈ મધુરભાઈ ખારૈયા	૨૭૦
મંગળજીભાઈ પટેલ		૨૨૨ નરવરલાલ ગોરધનદાસ શાહ	૨૭૦

૨૨૨	સાંકળચંદ આશાલાલ શાહ	૨૭૦	૨૬૦	દુર્ગાશંકર પુરષોત્તમ નેશી	૨૬૪
૨૨૫	મંગળભાઈ બળદેવભાઈ ભટ્ટ	૨૬૯	૨૬૦	નટવરલાલ ચંદુલાલ	૨૬૪
૨૨૫	લુકાસ માધવ કૈથોલિક	૨૬૯		અંબોળાળ	
૨૨૫	ભાઈલાલભાઈ સુયાભાઈ પટેલ	૨૬૯	૨૬૦	ધર્મભાઈ ભાઈલાલ ખીન	૨૬૪
૨૨૫	જસવંતલાલ કુબેરદાસ	૨૬૯		વરમભાઈ પટેલ	
	ઉપાધ્યાય		૨૬૦	કાંતિલાલ છોટાભાઈ પટેલ	૨૬૪
૨૨૫	કાંતિલાલ ભાઈલાલ વ્યાસ	૨૬૯	૨૬૦	મહીજીભાઈ અવેરભાઈ પટેલ	૨૬૪
૨૩૦	જાનભાઈ શીવાભાઈ પટેલ	૨૬૮	૨૬૦	રમુલ અમીર શેખ	૨૬૪
૨૩૦	છોટાભાઈ શંકરભાઈ પટેલ	૨૬૮	૨૬૦	અંબાલાલ શંકરલાલ વાળંદ	૨૬૪
૨૩૦	કેશવલાલ પુરષોત્તમદાસ પટેલ	૨૬૮	૨૬૮	મનુભાઈ સુખદેવભાઈ બલભટ્ટ	૨૬૩
૨૩૦	દીનાનાથ મહાવીરદાસ સાધુ	૨૬૮	૨૬૮	મેથીઆસ હીરા કૈથોલિક	૨૬૩
૨૩૦	જયગોપાળ રામદાસજી સાધુ	૨૬૮	૨૬૮	ગોરધનભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ	૨૬૩
૨૩૫	સીરીસ પાલિક કૈથોલિક	૨૬૭	૨૬૮	મણિલાલ નેમતાભાઈ પટેલ	૨૬૩
૨૩૫	જશભાઈ બેચરભાઈ પટેલ	૨૬૭	૨૬૮	મોતીલાલ મથુરભાઈ પટેલ	૨૬૩
૨૩૫	મનુભાઈ પુંગભાઈ પટેલ	૨૬૭	૨૭૩	હરિશંકર ગોરધન નેશી	૨૬૨
૨૩૫	પશાભાઈ પુંગભાઈ પટેલ	૨૬૭	૨૭૩	પુંગજી રમણજી ખાંડ	૨૬૨
૨૩૫	જયજીલાલ પુરષોત્તમદાસ શાહ	૨૬૭	૨૭૦	ધર્મભાઈ શંકરભાઈ પટેલ	૨૬૨
૨૪૦	આશાજી મથુરજી આર્યા	૨૬૬	૨૭૩	પુરષોત્તમભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ	૨૬૨
૨૪૦	રવીશંકર જોશંકર ભટ્ટ	૨૬૬	૨૭૩	પુરષોત્તમ છોટાભાઈ પટેલ	૨૬૨
૨૪૦	નટવરલાલ ભોગીલાલ પંડ્યા	૨૬૬	૨૭૩	પુંગભાઈ ભુલાભાઈ રખારી	૨૬૨
૨૪૦	અંબાલાલ કુલાભાઈ ખીન	૨૬૬	૨૭૩	લાલભાઈ જવાભાઈ શાહ	૨૬૨
	દેવજી પટેલ		૨૭૩	ભોગીલાલ મંગળદાસ દક્ષર	૨૬૨
૨૪૦	અંબાલાલ શંકરભાઈ ખીન	૨૬૬	૨૮૧	ડાહ્યાભાઈ ભાઈજીભાઈ પટેલ	૨૬૧
	કુલાભાઈ પટેલ		૨૮૧	મંગળભાઈ પુરષોત્તમભાઈ પટેલ	૨૬૧
૨૪૦	ચંદુભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ	૨૬૬	૨૮૧	રાવજીભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ	૨૬૧
૨૪૦	ધુળાભાઈ અંબાલાલ પટેલ	૨૬૬	૨૮૧	લક્ષ્મીરાંકર અમ્રતલાલ શુક્લ	૨૬૧
૨૪૦	ફકીરભાઈ મહીજીભાઈ પટેલ	૨૬૬	૨૮૧	અંબાલાલ રણજીત વાળંદ	૨૬૧
૨૪૦	મણિલાલ દેવશંકર પાંદ	૨૬૬	૨૮૬	મોહનલાલ પુરષોત્તમ કુંભાર	૨૬૦
૨૪૦	પન્નાલાલ વાહીલાલ શાહ	૨૬૬	૨૮૬	મોહનભાઈ સોમાભાઈ નામક	૨૬૦
૨૫૦	વિહલદાસ ઉમેદજીભાઈ આરોટ	૨૬૫	૨૮૬	દામાભાઈ ધુળાભાઈ પગી	૨૬૦
૨૫૦	નટવરલાલ સુનીલાલ ગોલા	૨૬૫	૨૮૬	હીરાભાઈ છોટાભાઈ પટેલ	૨૬૦
૨૫૦	સીમનલાલ મંગારામ કડીઆ	૨૬૫	૨૮૬	નારણભાઈ ગોકળભાઈ પટેલ	૨૬૦
૨૫૦	રામસિંહ કુબેરસિંહ મહીજી	૨૬૫	૨૮૬	શીવાભાઈ કાશીભાઈ ખીન	૨૬૦
૨૫૦	લાલમીઆં ભુલુમીઆં મસેક	૨૬૫		ધર્મભાઈ પટેલ	
૨૫૦	ગોરધનભાઈ ખુશાનભાઈ પટેલ	૨૬૫	૨૮૬	મંગળરાત મેક્કારાત વાળંદ	૨૬૦
૨૫૦	વલ્લભભાઈ ખુશાનભાઈ પટેલ	૨૬૫	૨૯૩	રતેસંગ હાથીજી આર્યા	૨૫૯
૨૫૦	રમણલાલ મગનલાલ શાહ	૨૬૫	૨૯૩	ગીરધરભાઈ કાભાઈ પગી	૨૫૯
૨૫૦	નટવરલાલ અમ્રતલાલ સોની	૨૬૫	૨૯૩	ખુશાલભાઈ ધ્યરભાઈભાઈ પટેલ	૨૫૯
૨૫૦	નરહરિભાઈ કેશવલાલ વ્યાસ	૨૬૫	૨૯૩	મણિલાલ મથુરભાઈ પટેલ	૨૫૯
૨૬૦	પાલિક જાખરીઆ કૈથોલિક	૨૬૪	૨૯૪	રણજીતભાઈ વેહેરીભાઈ પટેલ	૨૫૯

૨૯૩	વેહેરીભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ	૨૫૯	૩૨૯	જેઠાલાલ ભાઈશંકર મહેતા	૨૫૩
૨૯૩	કાંતિલાલ વિશ્વનાથ વ્યાસ	૨૫૯	૩૨૯	સુનીભાઈ ડાહ્યાભાઈ પટેલ	૨૫૩
૩૦૦	લક્ષ્મીશંકર હરિશંકર ભટ્ટ	૨૫૯	૩૨૯	મુળજીભાઈ પ્રભુદાસ પટેલ	૨૫૩
૩૦૦	ચંદ્રશંકર વિશ્વનાથ દવે	૨૫૯	૩૨૯	સોમાભાઈ રણછોડભાઈ પટેલ	૨૫૩
૩૦૦	મુળજીભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ	૨૫૯	૩૨૯	પ્રભુદાસ મુખાભાઈ પ્રભુપતિ	૨૫૩
૩૦૦	ચંદુલાલ ત્રિભોવન શાહ	૨૫૯	૩૨૯	ધનાભાઈ રૂપાભાઈ રાધળ	૨૫૩
૩૦૪	મંત્રીલાલ ગોરધનદાસ પરીખ	૨૫૯	૩૩૮	ડાહ્યાભાઈ મોતીભાઈ ખીન	૨૫૨
૩૦૪	ડાહ્યાભાઈ ઝેવરભાઈ ખીન	૨૫૯		સોમાભાઈ પટેલ	
	દલાભાઈ પટેલ		૩૩૮	પુંગવલાલ હીરાલાલ પટેલ	૨૫૨
૩૦૪	ડાહ્યાભાઈ ચતુરભાઈ ખીન	૨૫૯	૩૪૦	મંગળ ઝવેર આરેયા	૨૫૧
	મુળજીભાઈ પટેલ		૩૪૦	નટવરલાલ મગનલાલ મહેતા	૨૫૧
૩૦૪	રતીલાલ અંબાલાલ પટેલ	૨૫૦	૩૪૦	રતીલાલ વાધજીભાઈ પટેલ	૨૫૧
૩૦૪	મણિલાલ શીવરામ પુરોહિત	૨૫૦	૩૪૦	પરમાનંદ મણિલાલ શાહ	૨૫૧
૩૦૪	કાશીરામ ગણુપતરામ રાવળ	૨૫૦	૩૪૦	નરહરિ અંબાલાલ વૈવ	૨૫૨
૩૧૦	જાડાભાઈ મયુરભાઈ ખરિયા	૨૫૬	૩૪૫	રામપુરી કેશવપુરી ગોસાઈ	૨૫૦
૩૧૦	કંચનલાલ લક્ષ્મીદાસ પટેલ	૨૫૬	૩૪૫	જગનભાઈ મયુરભાઈ	૨૫૦
૩૧૦	મગાભાઈ ડાહ્યાભાઈ પટેલ	૨૫૬		લીંબાચીબા	
૩૧૦	નટવરલાલ કેશવલાલ મોતી	૨૫૬	૩૪૫	મોહનલાલ અમ્રતલાલ શાહ	૨૫૦
૩૧૦	અંબકલાલ મણિલાલ વ્યાસ	૨૫૬	૩૪૫	કેડેસીંગ ફોલેડસીંગ વાધેલા	૨૫૦
૩૧૫	ગણુપતરામ રામશંકર ભટ્ટ	૨૫૫	૩૪૬	જુલાભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૨૪૬
૩૧૫	ડાહ્યાભાઈ મંગળભાઈ ખીન	૨૫૫	૩૪૬	લક્ષ્મીદાસ નરસિંહલાલ પટેલ	૨૪૬
	વાધજીભાઈ પટેલ		૩૪૬	અખ્યાસખીઆ અમુખીઆ	૨૪૬
૩૧૫	પુરોહિતરામ શનાભાઈ પટેલ	૨૫૫		પદાણુ	
૩૧૫	લલાઈશંકર અમ્રતલાલ પુરોહિત	૨૫૫	૩૫૨	ગગનનંદ દોલતરામ ભટ્ટ	૨૪૮
૩૧૬	રાવળમહેસેન રમણભાઈ મલેક	૨૫૪	૩૫૨	દરેશાશંકર રણછોડ ભટ્ટ	૨૪૮
૩૧૬	મળાશંકર ધંધર પંડ્યા	૨૫૪	૩૫૨	ભાઈલાલ મગનભાઈ પટેલ	૨૪૮
૩૧૬	ધંધરભાઈ નાયાભાઈ પટેલ	૨૫૪	૩૫૨	ધંધરભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ	૨૪૮
૩૧૬	મોતીભાઈ બાબરભાઈ પટેલ	૨૫૪	૩૫૨	જુલાભાઈ કાળિદાસ પટેલ	૨૪૮
૩૧૬	રાવજીભાઈ છાટાભાઈ ખીન	૨૫૪	૩૫૨	મોહનભાઈ નાયાભાઈ પટેલ	૨૪૮
	દારકાદાસ પટેલ		૩૫૨	મદમદહેસેન જયુખીઆ સંપદ	૨૪૮
૩૧૬	રાવજીભાઈ મોતીભાઈ ખીન	૨૫૪	૩૫૨	મદમદ રવાજીદીન સંપદ	૨૪૮
	મંગળભાઈ પટેલ		૩૬૦	જુલાભાઈ પુલાભાઈ આરેયા	૨૪૭
૩૧૬	શનાભાઈ દલાભાઈ પટેલ	૨૫૪	૩૬૦	હાથીભાઈ બાવજીભાઈ આરેયા	૨૪૭
૩૧૬	શીયાભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ	૨૫૪	૩૬૦	રહીમુદીન સમસુદીન મલેક	૨૪૭
૩૧૬	કાંતિલાલ દલસખરામ ત્રિવેદી	૨૫૪	૩૬૦	વિંહલાઈ મોતીભાઈ મોતી	૨૪૭
૩૧૬	પ્રમુખનકુમાર આચરજલાલ	૨૫૪	૩૬૦	ખીખાખાઈ ઘેલાભાઈ પટેલ	૨૪૭
	ત્રિવેદી		૩૬૦	રમણલાલ અંબાલાલ શાહ	૨૪૭
૩૨૬	મોહનભાઈ મોતીભાઈ આરોટ	૨૫૩	૩૬૦	ગોરધનભાઈ મયુરભાઈ મુધાર	૨૪૭
૩૨૬	શંકરભાઈ ઝવેરભાઈ ચોડાણ	૨૫૩	૩૬૭	ચોડાન જવણ કેધાલિક	૨૪૬
૩૨૬	રમણલાલ ઝેવરદાસ કંસાર	૨૫૩	૩૬૭	વિલિયમ રામજીભાઈ ક્રિસ્ટી	૨૪૬

૩૬૭	જોન દાના ડાબી	૨૪૬	૨૯૯	કુલાભાઈ સરદારસિંહ રાજ	૨૪૧
૩૬૭	દાઉદ દિલિપ પરમાર	૨૪૬	૨૦૫	અળવંતભાઈ જેસોંગભાઈ	૨૪૦
૩૬૭	ડાહ્યાભાઈ ભુધરભાઈ પટેલ	૨૪૬		બારોટ	
૩૬૭	મંગળભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૨૪૬	૪૦૫	સુનીભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ	૨૪૦
૩૬૭	સોમાભાઈ મોતીસોંગ રોડોડ	૨૪૬	૪૦૫	પુરોચત્તભાઈ મોતીભાઈ ખીન	૨૪૦
૩૬૭	ગવંતિલાલ દસમુખભાઈ સુથાર	૨૪૬		મથુરભાઈ પટેલ	
૩૬૭	શાંતિલાલ સુનીલાલ સુથાર	૨૪૬	૨૦૫	પ્રમુદાસ હીરાભાઈ પટેલ	૨૪૦
૩૭૬	શંકરલાલ આશારામ અધ્વર્યુ	૨૪૫	૪૦૫	શનાભાઈ છવાભાઈ પટેલ	૨૪૦
૩૭૬	સોમાભાઈ મોતીભાઈ બારિયા	૨૪૫	૪૦૫	ગ્રસવંતસિંહ ઇતસિંહ રાણા	૨૪૦
૩૭૬	કશ્વરભાઈ જેઠાભાઈ ગરોડા	૨૪૫	૪૦૫	બીખાભાઈ પુરોચત્તમદાસ શાહ	૨૪૦
૩૭૬	મગનભાઈ વનાભાઈ મોતી	૨૪૫	૮૧૨	મોહનલાલ નારણદાસ દુધારા	૨૩૯
૩૭૬	મેલાભાઈ ડાહ્યા પાટણ-	૨૪૫	૪૧૨	નટવરલાલ રતનલાલ દુધારા	૨૩૯
	વાડીઆ		૪૧૨	રામચંદ્ર કાળિદાસ જોશી	૨૩૯
૩૭૬	કાંતિભાઈ હરિભાઈ પટેલ	૨૪૫	૪૧૨	રવીરાંકર ધીરજીરામ જોશી	૨૩૯
૩૭૬	રાવજીભાઈ મોતીભાઈ ખીન	૨૪૫	૪૧૨	મહાત્મ નારણજી પરમાર	૨૩૯
	સવદાસ પટેલ		૪૧૨	છોટાભાઈ દાથીભાઈ પટેલ	૨૩૯
૩૭૬	શનાભાઈ બંદારભાઈ પટેલ	૨૪૫	૪૧૨	સુનીભાઈ હીરોરભાઈ પટેલ	૨૩૯
૩૭૬	વલ્લભભાઈ રણુકેડભાઈ પટેલ	૨૪૫	૪૧૨	દેવજીભાઈ પ્રમુદાસ પટેલ	૨૩૯
૩૮૫	કિમગવ ખાનભાઈ મલેક	૨૪૪	૪૨૦	જેઠાલાલ વેહેરીભાઈ કાલમજી	૨૩૮
૩૮૫	મણિભાઈ મોતીભાઈ પટેલ	૨૪૪	૪૨૦	રતાજી ચતુરજી ડાબી	૨૩૮
૩૮૭	ચીમનભાઈ બીખાભાઈ કુંભાર	૨૪૩	૪૨૦	ચીમનલાલ અંબાલાલ ગોર	૨૩૮
૩૮૭	નારણસિંહજી ગોપાળસિંહજી	૨૪૩	૪૨૦	કન્યાજીસોંગ સાલમસોંગ	૨૩૮
	મહીડા			મહીડા	
૩૮૭	શનાભાઈ ઝેણાભાઈ પરમાર	૨૪૩	૪૨૦	અંબાલાલ શનાભાઈ ખીન	૨૩૮
૩૮૭	છોટાભાઈ મરઘાભાઈ ખીન	૨૪૩		ધોરીભાઈ પટેલ	
	દેશમુખભાઈ પટેલ		૪૨૦	ડાહ્યાભાઈ ઝવેરભાઈ પટેલ	૨૩૮
૩૮૭	લખાભાઈ ભુલાભાઈ પટેલ	૨૪૩	૪૨૦	શંકરલાલ મનમુખલાલ શાહ	૨૩૮
૩૮૭	રાવજીભાઈ મોતીભાઈ ખીન	૨૪૩	૪૨૦	કાસમભાઈ રમુલભાઈ વહેરા	૨૩૮
	ગીરધરભાઈ પટેલ		૪૨૮	ગોરધનભાઈ ચતુરભાઈ બારિયા	૨૩૭
૩૯૩	દિલિપ દેવજી ખિરતી	૨૪૨	૪૨૮	હીરોદોદર ભવાન કેથોલિક	૨૩૭
૩૯૩	બાલાભાઈ ઝવેરભાઈ કણ્વો	૨૪૨	૪૨૮	ઝીણુજી આપુજી ધારાળા	૨૩૭
૩૯૩	ચતુરજી રૂપાજી પરમાર	૨૪૨	૪૨૮	આલુભા આલુભા પરમાર	૨૩૭
૩૯૩	ભાઈલાલભાઈ છવાભાઈ પટેલ	૨૪૨	૪૨૮	પુરોચત્તમ અંબાલાલ પટેલ	૨૩૭
૩૯૩	ઝવેરભાઈ રામભાઈ પટેલ	૨૪૨	૪૨૮	પુરોચત્તમ મથુરભાઈ પટેલ	૨૩૭
૩૯૩	શનાભાઈ જગનભાઈ પટેલ	૨૪૨	૪૨૮	મુળજીભાઈ શાંતિલાલ શાહ	૨૩૭
૩૯૯	નારણ રામજી ખિરતી	૨૪૧	૪૩૫	કેશવલાલ ગંગારામ ગોર	૨૩૬
૩૯૯	બાલુલાલ દિપચંદ ગાંધી	૨૪૧	૪૩૫	અબ્દુલમજીદખાન સીકંદર-	
૩૯૯	નરહરિપ્રસાદ અંબાલાલ જોશી	૨૪૧		ખાન મલેક	૨૩૬
૩૯૯	ડાહ્યાભાઈ દાસાઈ પગી	૨૪૧	૪૩૫	છોટાભાઈ સલ્લુભાઈ ખીન	૨૩૬
૩૯૯	રાવજીભાઈ અંબાલાલ પટેલ	૨૪૧		ભગવાનદાસ પટેલ	

૪૩૫ પાટાભાઈ અંખાલાઈ પટેલ	૨૩૬	૪૩૬ સામંતભાઈ અવેરભાઈ	૨૩૭
૪૩૫ નારણભાઈ બેહેરભાઈ પટેલ	૨૩૬	અશુભર	
૪૩૫ મોખાભાઈ સામળભાઈ પટેલ	૨૩૬	૪૩૭ નાનુભીઆં ડામુભીઆં મલેક	૨૩૭
૪૪૧ સિંધ મોહસીનુદીન નુરુદીન	૨૩૫	૪૩૭ પુરગોતમ શીવાભાઈ પટેલ	૨૩૭
કાદરી		૪૩૭ શાંતિલાલ મણિકલાલ દવે	૨૩૭
૪૪૧ આરજવલાલ કુલચંદ	૨૩૫	૪૩૭ ખોડાભાઈ રામભાઈ પરમાર	૨૩૭
ખંભોળગ		૪૩૭ અંખાલાલ શીવાભાઈ પટેલ	૨૩૭
૪૪૧ બેચરભાઈ મલીજભાઈ પટેલ	૨૩૫	૪૩૭ મંગળભાઈ પ્રભુલાલ પટેલ	૨૩૭
૪૪૧ અનુરભાઈ પુનભાઈ પટેલ	૨૩૫	૪૩૭ મણિભાઈ કાદરીભાઈ પટેલ	૨૩૭
૪૪૧ હરમાનભાઈ ગીરધભાઈ પટેલ	૨૩૫	૪૩૭ મણિલાલ મનોરભાઈ પટેલ	૨૩૭
૪૪૧ જશભાઈ શીવાભાઈ પટેલ	૨૩૫	૪૩૭ નારણભાઈ શંકરભાઈ પટેલ	૨૩૭
૪૪૧ નારણભાઈ લક્ષ્મભાઈ પટેલ	૨૩૫	૪૩૭ સોમાભાઈ ખોડાભાઈ પટેલ	૨૩૭
૪૪૧ પુરગોતમ મોખાભાઈ બીન	૨૩૫	૪૩૭ શાંતિલાલ મણિલાલ શાહ	૨૩૭
લીખાભાઈ પટેલ		૪૪૩ શીવપ્રસાદ ઉમીઆશંકર જોશી	૨૨૯
૪૪૧ કાનિલાલ કેશવલાલ શાહ	૨૩૫	૪૪૩ કાકોરલાલ હરમુખરામ મેહતા	૨૨૯
૪૪૧ મંગળભાઈ છવાભાઈ વાળંદ	૨૩૫	૪૪૩ અંખાલાલ રનાભાઈ	૨૨૯
૪૫૧ બીખાભાઈ નાણેકલાલ ભટ્ટ	૨૩૫	બીન નારણભાઈ પટેલ	
૪૫૧ હરમાનભાઈ શંકરભાઈ આવડા	૨૩૫	૪૪૩ અધિરભાઈ નારણભાઈ પટેલ	૨૨૯
૪૫૧ ગમતિલાલ મોવિદલાલ પંડ્યા	૨૩૫	૪૪૩ હસમુખલાલ ચીમનલાલ શાહ	૨૨૯
૪૫૧ વિષ્ણુપ્રસાદ જગન્નાથ પંડ્યા	૨૩૫	૪૪૪ ભુવતભાઈ લક્ષ્મભાઈ બારૈયા	૨૨૯
૪૫૧ મોહનલાલ જોશંકર પારોડ	૨૩૫	૪૪૪ પુનમજી સોમાજી બારૈયા	૨૨૯
૪૫૧ બીખાભાઈ ધોરીભાઈ પટેલ	૨૩૫	૪૪૪ હિંદવલ્લ મીમનલાલ દવે	૨૨૯
૪૫૧ મણિલાલ તળમભાઈ પટેલ	૨૩૫	૪૪૪ અંખાલાલ મોતીલાલ બીન	૨૨૯
૪૫૧ મોહનભાઈ વેહેરીભાઈ પટેલ	૨૩૫	મનોરભાઈ પટેલ	
૪૫૧ મગન સુરભાઈ રંબારી	૨૩૫	૪૪૪ છોટાભાઈ શીવાભાઈ બીન	૨૨૯
૪૫૧ પુરગોતમ પીતામર દક્કર	૨૩૫	રણજીભાઈ પટેલ	
૪૫૧ બળદેવરામ મહામુખરામ	૨૩૫	૪૪૪ જોડાભાઈ છવાભાઈ પટેલ	૨૨૯
ઉપાધ્યાય		૪૪૪ પુરગોતમ ખુશાલભાઈ પટેલ	૨૨૯
૪૫૧ કિશવલાલ જોડારામ ઉપાધ્યાય	૨૩૫	૪૪૪ પુરગોતમ મંગળભાઈ પટેલ	૨૨૯
૪૬૨ રામભાઈ જોડાભાઈ દેસાઈ	૨૩૬	૪૪૪ પ્રભુભાઈ કેવળભાઈ પટેલ	૨૨૯
૪૬૩ શાંતિલાલ પ્રાણવલ્લભદાસ	૨૩૬	૪૪૪ રતિલાલ મણિલાલ પટેલ	૨૨૯
પરીખ		૪૪૪ સુનીલાઈ પુનમભાઈ પટેલ	૨૨૯
૪૬૩ સારાભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૨૩૬	૪૪૪ જોડાભાઈ બેહેરભાઈ પટેલ	૨૨૯
૪૬૩ શંકરભાઈ ભાચીભાઈ પટેલ	૨૩૬	૪૪૪ દેવચંદ અમયાભાઈ રામ	૨૨૯
૪૬૩ ચીમનલાલ શંકરલાલ ગામા	૨૩૬	૪૪૪ નામજીભાઈ કાલાઈભાઈ	૨૨૯
૪૬૩ રમણલાલ માણેકલાલ જોશી	૨૩૬	શીરાવા	
૪૬૩ અધિરભાઈ ભાઈલાલભાઈ	૨૩૬	૪૪૪ અંખાભાઈ બીખાભાઈ વાળંદ	૨૨૯
બીન જોડાભાઈ પટેલ		૫૦૩ ગીરમજંદર સુનીલાલ જોશી	૨૨૬
૪૬૩ અમીરખાન હવેખાન પદાણ	૨૩૬	૫૦૩ ગોરધનભાઈ હીરાભાઈ પટેલ	૨૨૬

૫૦૩ મુળજીભાઈ ખેલેચરભાઈ ખીન	૨૨૬	૫૦૭ પ્રજ્ઞાભાઈ ખેચરભાઈ ખીન	૨૧૩
વસવભાઈ પટેલ		પીતાંબરભાઈ પટેલ	
૫૦૩ અખંડુલ દુધીરભાઈ વહોરા	૨૨૬	૫૦૭ મગનભાઈ મોતીભાઈ પટેલ	૨૧૩
૫૦૩ પ્રજ્ઞાભાઈ સોમનાથ વ્યાસ	૨૨૬	૫૦૭ ગીરધરભાઈ જોષાખાખાઈ પટેલ	૨૧૨
૫૦૮ અંગાલાલ છગનલાલ આરોટ	૨૨૫	૫૪૦ પ્રજ્ઞાભાઈ જીવાભાઈ પટેલ	૨૧૧
૫૦૮ માધવસિંહ રામસિંહ અક્ષલદ	૨૨૫	૫૪૦ શાંતિભાઈ શંકરભાઈ પટેલ	૨૧૧
૫૦૮ અર્ધિદભાઈ લક્ષ્મણાઈ પટેલ	૨૨૫	૫૪૨ કૈયાલાલ સુનીલાલ શાહ	૨૧૦
૫૦૮ ખંડીલાલ નારણદાસ શાહ	૨૨૫	૫૪૩ જ્ઞેન ઠાકોરભાઈ કિશ્વિઆન	૨૦૯
૫૧૨ અંકસિંહ રણજોડભાઈ	૨૨૪	૫૪૩ ઠાકોરલાલ પ્રાણશંકર દવે	૨૦૯
વાદોડીઆ		ખેતીવાડી બાયસ ડોસ	
૫૧૩ વિલિયમ મોરાર ખિરતી	૨૨૩	૧ બાબરભાઈ રઘનાથભાઈ વાધરી	૩૯૩
૫૧૩ નાનસિંહ અજયસિંહ ચોદાણુ	૨૨૩	૨ સોમાભાઈ ત્રીણાભાઈ વાધરી	૩૬૫
૫૧૩ હથેરભાઈ મંગળભાઈ પટેલ	૨૨૩	૩ શંકરભાઈ રઘનાથભાઈ વાધરી	૩૧૦
૫૧૩ મગનભાઈ સામળભાઈ પટેલ	૨૨૩	૪ પ્રજ્ઞાભાઈ મંગળભાઈ વાધરી	૩૦૨
૫૧૩ ધુળાભાઈ પ્રતાપસિંહ ઠાકોર	૨૨૩	૫ મલ્લીજીભાઈ રણજોડભાઈ દુભાર	૨૯૭
૫૧૮ દુધીરભાઈ સુનીલાલ રાણા	૨૨૨	૬ પ્રજ્ઞાભાઈ પુનમભાઈ પટેલ	૨૬૪
૫૧૮ શીયાજી પાનાજી સોલંકી	૨૨૨	૭ મોહનભાઈ મંગળભાઈ પટેલ	૨૬૩
૫૨૦ શાભાઈ મોતીજી પરમાર	૨૨૧	૮ હીરાભાઈ છનાભાઈ વાધરી	૨૬૦
૫૨૧ જીવણલાલ ત્રિભોવનદાસ	૨૨૦	૯ સોમાભાઈ ભાઈજીભાઈ પટેલ	૨૨૫
અક્ષતભટ્ટ		ઉર્દુ-ગુજરાતી	
૫૨૧ જેઠાભાઈ મુનદાસભાઈ પટેલ	૨૨૦	૧ અખંડુલકરીમ મહમદઆમીન	૩૨૪
૫૨૩ સીમનલાલ મુખલાલ શાહ	૨૧૯	શેખ	
૫૨૩ અખંડુલભાઈ અરુમાનભાઈ	૨૧૯	૨ અખંડુલઅલીમ અખંડુલહીમ	૨૭૭
વહોરા		શેખ	
૫૨૫ શંકરભાઈ શનાભાઈ ખોટ	૨૧૮	૩ શેખહુસેન અખંડુલહુસેન શેખ	૨૬૬
૫૨૫ જનુભાઈ જેશંકર મેહતા	૨૧૮	૪ અલીમ સુલતાનભાઈ શેખ	૨૫૭
૫૨૫ મોહનભાઈ હિસાભાઈ વાધેવા	૨૧૮	૫ કાસમગીઆ દીનમહમદ	૨૪૫
૫૨૮ સીમનલાલ શનાભાઈ જોર	૨૧૭	મનમુરી	
૫૨૮ અંગાલાલ શંકરભાઈ ખીન	૨૧૭	૬ ગુલામરસુલ હાજીઅમદ શેખ	૨૪૮
ખેચરભાઈ પટેલ		૭ મુરમહમદ લાલમીઆ શેખ	૨૩૧
૫૨૮ કેશવલાલ લક્ષ્મણાઈ શાહ	૨૧૭	ગુજરાતી-ઉર્દુ	
૫૩૧ ગીરનદાંકર સોમેશ્વર મેહતા	૨૧૬	૧ કાસમગીઆ તયુમીઆ મલેક	૩૪૧
૫૩૧ દક્ષાભાઈ રણજોડભાઈ પાટ	૨૧૬	૨ મીરસાદેખ અમીનભાઈ મલેક	૩૦૪
જુવાડીઆ		૩ મદમદખાન કેદારખાન પદાણુ	૨૮૦
૫૩૧ હીરાલાલ હરિપ્રસાદ દાંકર	૨૧૬	૪ અખંડુલકરીમ ગુલામખાન	૨૭૭
૫૩૪ મોહનસિંહ મોતીસિંહ રોહોડ	૨૧૫	વોદરા	
૫૩૫ પ્રજ્ઞાભાઈ ભાઈલાલભાઈ પટેલ	૨૧૪	(અપૂર્ણ)	
૫૩૫ શાંતિલાલ મંગળદાસ શાહ	૨૧૪		

ધર્મામપત્રક

અમદાવાદ જિલ્લો

પરદોશ	કિવારસદના પટેલ હોદ્દાભાષ નારણભાઈએ	૨૦-૦-૦૦	બાળાઓને જન્મન સિદ્ધ- રના ચાકા રકાબી વહે- ચ્યા તથા આખી રકૂતમાં પતામાં વહેચ્યા
તગડી	રફલ કમિટીના મેમ્બરો તથા અન્ય સહયોગીઓ મળી	૧૫-૦-૦૦	વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકો તથા બાળાઓને કપડાના કદકા વહેચ્યા
કેરમાનાબાદ બાંગાલી- આળા	દરદુ પરમેશ્વર અમથાભાઈએ દરબાર શીવાભાઈ કાશુસિદ વાઘેલાએ પોતાના ભાઈ ચીનુ ભાઈ કાશુસિદ વાઘેલાના પૂજ્યાર્થે	૨૦-૮-૦૦ ૨૫-૦-૦૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા " "
નળીઆણા	આમતરકુથી સોની મોહનલાલ પાનાયદે	૫-૦-૦૦	મિદાઈ વહેચી
વંદેરવા	આમલોદો તરકુથી સોની હવણ ત્રિભોવને મુખી ગન્સિદ વરરામે, પટેલ જોવિદ નામદએ	૧૫-૦-૦૦ ૧૫-૦-૦૦ ૧૫-૦-૦૦ ૧૫-૦-૦૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા " " " " " "

અમૃતલાલ મોહનલાલ પરીખ, બી. એ., ઉમરેક બ્લુમિલી ઇન્સ્ટિટ્યુશનના
હેડમાસ્તરે રચેલાં સાળોપચેડી પુસ્તકો

ગુજરાતી ધોરણ ૫ થી ૭ માટે

દુનિયાની સરળ ભૂગોળ

૧૧૫ ચિત્રો અને આકૃતિઓ સાથે કિંગડમ. ૧-૨ આના. દુનિયાના કુદરતી વિભાગો,
મનુષ્યતા ધર્મ અને પ્રાકૃતિક ભૂગોળની સંપૂર્ણ દ્રષ્ટીકત સાથેલી છે.

ગુજરાતી ધોરણ ૩ તથા ૪ માટે

સુંખર્ષ ઈલાકો (ગુજરાત સાથે)

પુસ્તક વિશે, નકશા અને આકૃતિઓ સાથે. કિંમત ૫ આના.
ગુજરાતી ધોરણ ૫ થી ૭ માટે

હિંદુસ્તાનનો પ્રાથમિક ઇતિહાસ

પુસ્તક નકશા તથા ચિત્રો સાથે કિ. ૨૨ આના.
પ્રગટ કરી, લોંગમેન્સ, ગ્રીન ઍન્ડ કંપનિ, લિમિટેડ,
૫૩, નિકલસોન, સુંખર્ષ.

મેસર્સ કાંતિલાલ ને સોમેશ્વર કૃત

અ. છાકરાઓની વ. ક્ષા. પરીક્ષા માટે :

- (૧) પ્રાથમિક વિજ્ઞાન: આધુનિક પરીક્ષા પદ્ધતિ પ્રમાણે વિજ્ઞાન
૩ થી ૭ ધોરણના પાઠો: આરોગ્ય વિજ્ઞાન સહ: દસઆના
- (૨) જગતની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા: હિંદી પૃથ્વીના સઘળા દેશો-
ક્રમશ: રસિક પ્રશ્નોત્તરી પ્રાકૃતિક વિભાગ સહ: અગિયારઆના.
- (૩) નામાની કળા: (ધો. ૧-૭ નું પાઠ્યપુસ્તક) ટાંચણથી માંડી આધુ-
નિક વાણિજ્ય વિજ્ઞાનને અનુસરતા અનેક પાઠો. આઠઆના.

વ. છાકરીઓની વ. ક્ષા. પરીક્ષા માટે:

- (૧) કન્યા વ. ક્ષા.ની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળા: ગુજરાતથી માંડી
પૃથ્વીના સઘળા દેશોની પ્રાકૃતિક વિભાગ સહ હુંક પ્રશ્નોત્તરી: આઠઆના.
- (૨) કુદરતનો અભ્યાસ: (બાળબાની સહ) વપરપતિ, પ્રાણી, અને
આકાશી પદાર્થોના અવલોકન સહ: કૃતિક પાઠોમાં. આઠઆના.
- (૩) આરોગ્યવિજ્ઞાનની પ્રશ્નોત્તરી: વીટામીન, સોયાબીન, શું ખાવું,
શું નખાવું વગેરે સહ: સને ૧૯૩૬ ના પ્રશ્નો સાથે. આરઆના.
ઈશ્વરલાલ મગનલાલ શાહ, યાદપોર, મુરત.

વિદ્યાર્થીઓના લાભાર્થે

કિંમતમાં ઘટાડો

લેખનકળા-કોપિખૂક

પાછળ અક્ષરો ફૂટે નહિ તેવા ઉત્તમ કાગળ પર છાપેલી
૨૪ પાનાં છતાં

કિંમત ફોદ આનો

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી, શિક્ષકવર્ગમાં માન્ય
થએલી અને વિદ્યાર્થીઓને વિખૂપિત થતી અમારી
લેખનકળા કોપિખૂકો માટે આજેન લખો.

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી

લેખનકળા-કોપિખૂક

માધ્યમિક શાળા માટે

નંબર ૧ થી ૩

કિંમત ફોદ આનો

એન. ડી. મહેતાની કું.

નં. ૩૬૭ દાદણાદેવી રોડ-મુંબઈ

મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી ટેલિગ્રાફીઆતાએ
પ્રાથમિક શાળાના બીજાથી ચોથા ધોરણમાં
પાઠ્યપુસ્તક તરીકે ચલાવવા મંજૂર કરેલ
સ્વ૦ લાલશંકર ઉમિયાશંકર ત્રવાડી દ્વૃત

અંગગણિતનાં મૂળતત્ત્વ

[દેશીનામું અને ભૂમિતિ વિભાગ સાથે]

સરકારી સુધારેલા નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે સઘળા
સુધારા વધારા સાંધેની પર મી આવૃત્તિ

કિંમત આઠ આના

આ ગણિત ઉદ્દેશાં ૪૦ વરસ યયાં સઘળી ગુજરાતી નિશાળોમાં એક-
સરખી રીતે ચાલુ છે.

આ ગણિત ધોરણ ૨-૩-૪ ના વિદ્યાર્થીઓ માટે સઘળી રીતે ઉપયોગી
અને અનુકૂળ હોવાનો શિક્ષકમંડળનો સિદ્ધ અનુભવ થયો છે.

આ ગણિત તેમાંની સંરક્ષ અને સંચોટ પદ્ધતિથી ઉત્તમ ગણાઈ શિષ્ય
અને શિક્ષકવર્ગનો ખાસ આદર અને પ્રેમ સંપાદન કરી
શક્યું છે.

આ ગણિત મે. ઉત્તર વિભાગના એન.યુ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે નં. ૧૧૬૧
તા. ૧૧-૫-૩૪ થી ટેકસ્ટબુક તરીકે ચલાવવા મંજૂર
કર્યું છે અને મુંબઈ, કરાચી તથા ગુજરાતની સ્કૂલબોર્ડોએ
તેમજ દેશી શાળાના અધિકારી સાહેબોએ પણ પોતાની
શાળાઓમાં ચલાવવા માટે પસંદ કરી ચાલુ કરેલું છે.
બુકસેલરોને કમિશન સારું મળે છે.

લખો:-

જીવણલાલ અમરશી મહેતા, અમદાવાદ.

જીવણલાલ એન્ડ સન્સ, ૧૨૮, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ; મુંબઈ-૨.

ગણિત - ભૂમિતિ - નામું

●મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કેળવણીખાતાએ તેમજ પશ્ચિમહિંદ એજન્સિએ X
પાઠ્યપુસ્તક, ઇનામ કે લાયબેરીખૂફ તરીકે મંજૂર કર્યાં છે.

*કુમાર ગણિત ભાગ પહેલો X

[ભૂમિતિ સાથે, રૂ. ૦-૬-૦]

નવી દસમી આવૃત્તિ

નવા અભ્યાસક્રમને અનુરૂપ ભૂમિતિ
તેમજ બીજા વધારા સાથેનું બાળકોને
અતિશય ગમ્યું છે ।

*કન્યાગણિત ભાગ બીજો X

[ભૂમિતિ સાથે, રૂ. ૦-૧૦-૦]

નવી છઠ્ઠી આવૃત્તિ

ચોથા ધોરણથી કોલેજ સુધીની
બાળાઓ માટે. વ. ફા. પરીક્ષાના પ્રશ્નો
સાથેનું બાળાઓને અતિશય ગમ્યું છે ।

* કુમારગણિત ભાગ પહેલો અ X

[નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે સુધારેલી ચોથી આવૃત્તિ, ભૂમિતિ સાથે, રૂ. ૦-૬-૦

[ત્રીજા ધોરણ સુધીના છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે ધોરણવાર ગણિતો

અનડાગણિત ધોરણ પહેલું [કુમારગણિત ધોરણ પહેલું] રૂ. ૦-૧-૩

[ભૂમિતિ અને આંક સાથે છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

*અનડાગણિત ધોરણ બીજું X [કુમારગણિત ધોરણ બીજું] રૂ. ૦-૪-૦

[ભૂમિતિ સાથે, ગ્રી. આ., છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

*અનડાગણિત ધોરણ ત્રીજું X [કુમારગણિત ધોરણ ત્રીજું] રૂ. ૦-૪-૦

[ભૂમિતિ સાથે ગ્રી. આ., છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

*અનડાગણિત ધોરણ ચોથું X [કન્યાગણિત ધોરણ ચોથું] રૂ. ૦-૪-૬

[ભૂમિતિ વિભાગ અને નામા સાથેની ત્રીજી આવૃત્તિ]

*અનડાગણિત ધોરણ છઠ્ઠું X [છોકરાઓના છઠ્ઠા ધોરણ માટે] રૂ. ૦-૫-૦

નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે બીજાં પુસ્તકો

*અનડાનામું ભાગ પહેલો X [ઘરનો હિસાબ, ગ્રી. આ.] રૂ. ૦-૩-૦

[ધો. ૪, ૫ ને ૬ છોકરા તથા છોકરીઓ બંનેને ઉપયોગી]

*અનડાનામું ભાગ બીજો X [દુકાનનો હિસાબ, બી. આ.] રૂ. ૦-૪-૦

[ધોરણ ૭ તથા વ. ફા. પરીક્ષાના છોકરાઓને ઉપયોગી]

*અનડાભૂમિતિ ભાગ પહેલો [ત્રીજી આવૃત્તિ] રૂ. ૦-૨-૦

[બાળવર્ગથી ત્રીજા ધોરણ સુધીના છોકરા તથા છોકરીઓને ઉપયોગી]

*અનડાભૂમિતિ ભાગ બીજો [ત્રીજી આવૃત્તિ] રૂ. ૦-૨-૦

[ચોથા ને પાંચમા ધોરણના છોકરા તથા છોકરીઓને ઉપયોગી]

ટીપ્પણી:—વાપરનારાં સૂક્ષ્મ કંઠે વખાણે છે. એક વાર ગંગાવી ખાતરી કરો. નક્કો માટે
નાચેને શાસ્ત્રનામે લખો. સાચું કમિશન ને બીજી ધણી અનુકૂળતા.

રતનશી પુરુષોત્તમ અનડા

હેડમાસ્ટર, મેરીથાઉન એમેરિઅન ટ્રેનિંગ કોલેજ, બોરસદ.

તા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈપણ બુકસેલર પાસેથી

માગી લેા.

ગજરાવાળા ગુજરાતી કૉપિબુક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકઆના ગુજરાતી કૉપિબુક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સારું કમિશન મળશે.

કિંમત સંબંધી કંઈ પણ ફેરફાર હોય તો

નીચે બતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બુકડીપો,

ગાંધીરોડ, રતનચોળને નાકે,

અમદાવાદ.

૩

વસ્તુ દરેક શાળામાં જોઈએજ

ગાંડીવના બાળમાહિત્યનો પૂર્ણ મટ માફ ચોપડીઓ બહાર પડી છે. તેમાંની ૫૮ મંજુર થઈ ગએલી છે ને બીજી મંજુર થવા ગઈ છે. ચોપડીઓ સસ્તી, સુદર મુખોષ્ઠ અને સર્વ પ્રશંસિત છે. આખા સટ ૧૮૭ રૂનો થાય છે. વિન્ડ મંગાવ્યાથી મોટલાય છે; અથવા આગલા શાળાપત્ર જુઓ.

(૨)

ગાંડીવ બાળપણવાડિક દર ૧લી અને ૧૬મીએ દરોગમંથ બહાર પડે છે લવાજમ ફક્ત રૂ. પાંચ ૮૦ ખ૦ તથા ભેટ પુસ્તક સાથે. ઇતિહાસ, ભૂગોળ, ગણિતગમ્મત, કોયડા, વાર્તાઓ જે જુએ છે, તે વખાણે છે ને મગાવે છે. માત્ર નિશાળો-નંજ નમુનો મફત. સરકારે તા. ૭ મી માર્ચના મેજેસ્ટમાં મંજુર કર્યું છે.

(૩)

ચાલો ભજવીએ: (ભાગ ૧ થી ૧૦) આ ચોપડીઓમાં ભજની શકાય એવા પુષ્કળ નાટકો ભજવવા માટેની મૂચનાઓ અને સલાહ સાથે આપ્યા છે. ત્રે ભાગ વી પી. વી મગાવી લ્યો. કિ. ૫-૦-૦ ટ. ખ. ૧) રૂ. મેળાવડા વખતે ખૂબસૂ કામ લાગશે.

ગાંડીવ
લવાડીચોચલો
સુરત

—: ગાંડીવની ચોપડી સૌ કોઈ વાંચે :—

ઇનામનાં પુસ્તકો

સુરત જિલ્લા સ્કૂલ બોર્ડના એડ. એક્ઝિસર સાહેબે પોતાના
તાબાની શાળાઓમાં ઇનામ વ. આપવા માટે નીચે પ્રમાણે
ચાપડીઓ લીધી છે—

- ૫૦ જ્યાના પત્રો
- ૫૦ ચોયાંશીનું ચક્કર
- ૫૫ બલિદાન
- ૫૦ મા
- ૫૦ કાફી
- ૫૦ અર્ધાગના
- ૫૦ દરેક સ્ત્રી વાંચે
- ૫૦ બવાટવી
- ૬૪ વાતનું પત્રસર
- ૬૪ સામાજિક વાતો
- ૬૪ સ્ટવનું શાસ્ત્ર
- ૬૪ ફોઈ
- ૬૪ સુખી ઘર
- ૬૪ રઝીઆ બેગમ
- ૬૪ સ્ત્રીશક્તિની રમુજ વાતો
- ૬૪ બલી લાલો
- ૬૪ માંદગી અને આવજત

આપ પણ આપની શાળા માટે મંગાવશે. બધાંએ મંજુર
થયેલાં છે.

સ્ત્રી શક્તિ સુરત.

પુસ્તક ૭૫] [અંક ૫-૬] મુનિ. નામરદાસ શુભાશીશ Registered

મે-લુન શુભ સ્કલ. પોપ કાલખાદેની-મુંબઈ P. B. 43.

સને ૧૯૩૬

ગુજરાત

શામિય

તંત્રી.
એચ. ડી. ઘોઘાડી, બી.એ., એસ. ડી. સી. ડી.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર	વિષય :	પૃષ્ઠ
૧	સર્વાંગવ્યાપ્તિનું હવેનચરિત્ર	૨૦૫
૨	શિક્ષકોને	૨૦૮
૩	શ્રીઓ માટેની પ્રાથમિક ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓનો નવો અભ્યાસક્રમ	૨૦૯
૪	શ્રીઓ માટેની પ્રાથમિક ટ્રેનિંગ સંસ્થા પરિશિષ્ટ ન ...	૨૪૩
૫	ગંજુર યજ્ઞેલાં હિંદુ પુસ્તકોની યાદી	૨૪૬
૬	સને ૧૯૭૫ માં લેવાએલી છાત્રાઓ માટેની પ. ફા. પરીક્ષાનું પરિણામ	૨૪૮
૭	ઈનામપત્રક	૨૫૮
૮	ખાનગી બહેરખખરા	૧૩

કેળવણીખાતાના હુકમથી

તમી અને પ્રકાશક (ફેબ્રુઆરિ ૧૯૭૫ થી)

હીરાલાલ ત્રિકમલાલ ધોધારી બી. એ., એસ. ટી. સી. ડી.

હેડમાસ્ટર પ્રે. સ. ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

ધા " હાયમંડ ન્યુબ્રિડી " પ્રિન્ટીંગ પ્રેસમાં પરીણ દેવીદાસ જગનલાલે છાપ્યું.
સંસ્કારોસ રોડ-અમદાવાદ.

નોંધો છે—

અનુભવી ટ્રેનડ શિક્ષક સર્ટિફિકેટ, ઉંમર, જાત તથા
અનુભવ સાથે, હેવરના પગારની માગણી સાથે લખો,

શા. સોમાલાલ મગનલાલ ચેરમેન

મોતી ગુજરાતી કન્યાશાળા

૩૪૭, સેન્ટર સ્ટ્રીટ-પૂના ૪૭૫

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક ૬૫]

મે-જુન ૧૯૩૬

[અંક ૫-૬]

પ્રજાની ઉન્નતિના આધાર તેની કેળવણી પર છે; અને કેળવણીના આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ સૂત્ર જોઈને વહેલું વહેલું અમલમાં આવે તેટલી વહેલી ઉન્નતિ.

સર્ગાવહાલાંનું જીવનચરિત્ર

આ મથાળા નીચે થોડા મહીના અગાઉ શિક્ષકોની મારફતે બાળકો પાસેથી પોતાના શબ્દોમાં હકીકત માગવામાં આવી હતી; છતાં દિલ્હીની સાથે જણાવવું પડે છે કે ગમ્યાગાંઠયા શિક્ષકોએ જ એ બાબતમાં તરતી લીધેલી જણાય છે. સ્ત્રીશિક્ષકોનો અસહકાર તો જોવાને તેવો આવુજ છે. બાળકોએ તેમાં અભિપ્રાય દ્વંદ્વ થોડીઆ કાગળ ઉપર જ જણાવવાનો હતો, કારણકે હકીકત હુંકમાંજ આપવાની હતી અને શિક્ષકોએ તેમાંથી થોડાક તેમને થોડાક લાગે તેવા અમને મોકલી આપવાના હતા, છતાં સારો પ્રયત્ન નહિ મળ્યો. તે આપણને આપણી ફરજ પ્રત્યે ફેટલી કાગળ છે તે સ્પષ્ટ રીતે જણાવે છ. ફેટલાક શિક્ષકો વખતે એ બાબતમાં શું કરવું તે સમજ્યા ન પડ્યું - હોય તે - આશ્ચર્ય આ નીચે પી. આર. ટ્રેનિંગ કોલેજને અંગેની. પ્રેક્ટિસિંગ સ્કૂલના નિવાર્થીઓના થોડાક અભિપ્રાયો આપવામાં આવે છે. રચનાત્મક વૃત્તિની ખામ જરૂર છે. દેખાદેખી કરવી એમાં પ્રજાની ઉન્નતિ નથી. જીવનની આશા રાખીને ખેસી રહેવાથી

કામ પાર પડતું નથી. દરેક જણ સ્વતંત્ર વિચાર કરીને કામ કરવાની શરૂઆત કરે તોજ તે પાર પડે. એ પ્રમાણે થોડાક નમુના શાળાપત્રમાં આવે અને પછી મોડલી આપીશું એવી આશામાં એસી રહેવાથી રચનાત્મક વૃત્તિનો નાશ થાય છે, અને નક્કલની ટેવ પડી જાય છે. નક્કલની અમુક અંશે અમુક વખત સુધી જરૂર પડશે પરંતુ હમેશ નહિ. આશા છે કે શિક્ષકો દરેક શાળાનામાં રસપૂર્વક લાગ લેશે અને સક્રિય ફાળો આપશે.

મારા ઘરનાં બધાં માણસોમાં, મને મારા મોટાભાઈ ખૂબ ગમે. સ્વભાવે કડક ખરા, પણ મારા પ્રત્યે કડક નહિ. અમે આવાડીએ એક દિવસ તળાવમાં નાહવા જઈએ, ત્યારે કેટલીક વખત તો અમારી સાથે આવે, અને અમને તરતાં શિખવે. ખૂબ ખૂબ મજા પડે. કેટલીક વખત તો મને કહે કે સાયકલ બરાબર આવડવી જોઈએ. મેં કહ્યું, પણ સાયકલ જ્યાં છે ? ખીજે દિવસે તેમણે મને એક સાયકલ મંગાવી આપી. હું સાયકલ શીખી ગયો. છુટા હાથ મૂકીને પણ ચલાવતો, અને ગામમાં પણ ફેરવતો. એક દિવસ હું બેઠો બેઠો વાંચતો હતો. “કરણધેણી” ની ચોપડીમાં, કરણધેણીના પ્રધાનના લાઈની ધરવીરતા સુધી આવ્યો હતો, એટલામાં મારા મોટાભાઈ આવ્યા અને કહ્યું કે કાલે તારે સાયકલની શરતમાં ઉતરવાનું છે. મેં હા પાડી. હું ખૂબ ખૂશ થયો, કારણકે મને “જશ” લેવાનો ખૂબ શોખ હતો.

ધનામી શરતમાં હું ત્રીજો નંબરે આવ્યો. મને દસ રૂપિયા ધનામ મળ્યું. તે રૂપિયાનું શું કરીશ ? એમ મોટાભાઈએ પૂછ્યું. મેં કહ્યું, “નવચેતન” માસિક મંગાવીશ, એમણે કહ્યું કે “કુમાર” સાફ આવે છે. મેં કુમાર મંગાવ્યું. મને તે વાંચવામાં ખૂબ ખૂબ મજા પડતી. પરીક્ષાનો એક મહીનો બાકી હતો, અને મારા મોટાભાઈ વડોદરા ગયા. પ્રજા આવ્યા ત્યારે સાથે એક ચોપડી લેવા આવેલા તેનું નામ “અમૃતમંચન” એવું હતું. સિનેમા જોવા ગએલા લાંથીજ લાવેલા. મેં એ ચોપડી વાંચી અને મને ખુબ “અમૃતમંચન” જોવાનું મન થયું. મેં મોટાભાઈને કહ્યું, વડોદરા જઈને અમૃતમંચન જોવા. તેમણે હા પાડી. હું ખૂશ થયો અને વડોદરા ગયો અને અમૃતમંચન જોઈ આવ્યો. આવાં આવાં અનેક કારણોને લીધે મને મારા મોટાભાઈ ખૂબ ગમે. મારાં બા મને લડે એટલે એ ત ગમે. હું વાર્તાની ચોપડી વાચતો હોજ તો તે મને લડે અને લેસન વાંચતા કહે એ મને ન ગમે. હું સમગ્રનું કે સવારે લેસન વાંચું

હું અને બપોરે વાર્તા વાંચું તેમાં તમારે શું ? પરીક્ષામાં હું ઉપલે નંબરે પાસ થાઉં તોયે તે વાર્તાની ચોપડી વાંચવાની ના પાડે. વ્યાયામશાળામાં જતો હોઉં તો હાથ-પગ ભાંગશે એમ કહે ! વ્યાયામશાળામાં મારા મિત્રો મસ્કરી કરે, કે ને ને ભાઈ હાથપગ ભાંગશે, એટલે મારી : મા મને ખૂબ ન ગમે. પણ બીજી રીતે ખૂબ સારાં. વ્યાયામશાળામાંથી આવું કે તરત મને લાંબો ટમલર દૂધ લરી આપે. પાસ કરીને ! મારાં બા કરતાં મને મારા મોટાભાઈ વધારે ગમે. મને મારા કાકા તો બીજા-કુલ ન ગમે. કેટલીક વખત મને મારે અને મારા મિત્રો મારી મસ્કરી કરે. બધાંયથી મને વદાલા મારા મોટાભાઈ એક વખત મેં મારા મોટા ભાઈની કવિતા બનાવી બતાવી ત્યારે તેમણે કહ્યું કે આનાથીએ, ત્યારે સારી કવિતા તું કરીશ ત્યારે આપણે તેને “કુમાર” માં મોકલાવીશું. મારી બાને મેં વાંચી સંભળાવી. ત્યારે કહે, કે તારે એજ ધંધો છે ! કાલા ખૂબ ન બનીએ, એમ કહે. કાકાને વંચાવી તો કહેકે બહુ કાલો ! અને પછી હસે. મને ખોટું લાગે અને હું જતો રહું. આવાં આવાં અનેક કારણોને લીધે મને મારા કાકા અને બા ન ગમે. મને ગમે મારા મોટા ભાઈ. હું મોટો થઈશ ત્યારે મોટાભાઈ, મને જે કહેશે તે કરીશ અને એમની એવા કરીશ અને પ્રભુને પ્રાર્થના કર્યાં કરીશ કે મારાભાઈ “મો” વર્ષ છવો અને મને મારા કામમાં મદદ કરતા રહો.

પ્રેક્ટિસિંગ સ્કૂલ, ધોરણ ૭ મુ

મારી બા મને સવારે વહેલો ઉઠાડે છે. વખતસર જમાડી નિશાળે મોકલે છે. નિશાળમાં શી ભરે છે. રજના દિવસે મારો લુગડો ધોઈ આપે છે. મને તાવ આવે છે ત્યારે તે મારી દવા લાવે છે. આમ માંડે પાલન-પોષણ કરવામાં બહુ કાળજી રાખે છે. પણ મારા બાપા ઘેર ન રહેતાં નાસતા ફરે છે, એથી મારી બા ઉપર મને વધારે હેત આવે છે.

પ્રે. સ્ક. ધોરણ ૫ મુ

મને મારા બાપા પર ઘણું હેત છે; કારણ કે તે મને સારી સારી શિખાગણો આપે છે, અને તે માંડે પાલણપોષણ કરી મને સંભાળે છે. મને કોઈ કોઈ વાર દરવા પણ લઈ જાય છે. વળી મારી વરસ ગાંઠે સાઈ સાઈ જમવાનું કરે છે. વળી મને સારા લુગડાં પ્રદેશને આપે છે. હું નિશાળે આવું છું, ત્યારે મારી ચિંતા કરે છે. મારા બાપા કોઈ કોઈ વાર બપોરે જાય છે, ત્યારે મારે વાસ્તે સાદાં સાદાં ફળ લેતા આવે છે, તંથી હું પણ તેમનો ઘણો ઉપકાર માનું છું. પ્રેક્ટિસિંગ સ્કૂલ, ધોરણ ૪ મુ

શિક્ષકોને

(હુલ્લા)

૧. આજ પ્રગતિતણા નવીન આ યુગમાં ત્યાગ્ય છે રિચરતા શિક્ષકોની,
 ૨. ઉડી ગઈ છે હવે હાંધે દુનિયાતણી જગતભરનાં સહુ માનવીની;
 ૩. આ સમે બંધુઓ સર્વ સુસન્ન થઈ ગોદ નિદ્રાતણી છોડી દેજો,
 ૪. દેશનું ભાવિ છે હાથમાં આપણા શિક્ષકો સૌ હવે ચેતી લેજો. ૧
 ૫. યુગ છે આયમ્યો સોટી ને ખેંચીકેતો લય અને લાલચો સર્વ ત્યાગો,
 ૬. ભાવથી કેળવો સાથમાં ભેળવો બાળકો દેખી ના દૂર ભાગો;
 ૭. મનન ઉઠું કરી બાળમાનસ તણું જુની દષ્ટિ સદા છોડી દેજો,
 ૮. દેશનું ભાવિ છે હાથમાં આપણા શિક્ષકો સૌ હવે ચેતી લેજો. ૨
 ૯. વિનય સાદર્શ ને સખ્યતા શીખવો દાખવો પ્રેમ સદાનુભૂતિ,
 ૧૦. નિરૂ ને નમ્ર આદર્શ શહેરી બની દુઃખમાં ધરી શકે અજબ ધતિ;
 ૧૧. અવર સંસ્કારને સક્રિયો આપીને શિષ્યને જિવનમાં છોડી દેજો,
 ૧૨. દેશનું ભાવિ છે હાથમાં આપણા શિક્ષકો સૌ હવે ચેતી લેજો. ૩
 ૧૩. બાળને ગોળખી શક્તિઓ પારખી શિષ્યના હૃદયની પાસ આવો,
 ૧૪. સ્વતઃ વિકાસનો માર્ગ દેખાડજો કેળવ્યાનો મૂકી દૂર દાવો;
 ૧૫. પંથમાં આવતા કંટકો કાંકરા ઝાંખરા અર્પને દૂર કરજો,
 ૧૬. દેશનું ભાવિ છે હાથમાં આપણા શિક્ષકો સૌ હવે ચેતી લેજો. ૪
 ૧૭. માધી સહકાર માગ્યાપ સાથે અને બાળકોના મનોભાવ જાણી,
 ૧૮. ગૃહ-સાળાતણા બેઠને કાઢવો શિષ્યના હૃદયમાં રનેદ આણી;
 ૧૯. નિજ આદર્શને પહોંચવા સૌ અરે સદન કરવું પડે તે સહેજે,
 ૨૦. દેશનું ભાવિ છે હાથમાં આપણા શિક્ષકો સૌ હવે ચેતી લેજો. ૫
 ૨૧. નીરસ રીતિ વડે અષ્ટતું આપીને સકળ શિશુતણાં ખુન કરતા;
 ૨૨. પ્રાણુહીન બાળ કરી જ્ઞાન ગોળાવીને સરસ પરિજામ લઈ બેધ કરતા;
 ૨૩. છે જમાનો મયો એ હવે માનીને નૂતન વિચાર અપનાવી લેજો,
 ૨૪. દેશનું ભાવિ છે હાથમાં આપણા શિક્ષકો સૌ હવે ચેતી લેજો. ૬

મોન્ટેસોરી બાલમંદિર
 વડિયા
 દાદિઆવાડ

મોહનલાલ ધનેશ્વર હવે
 (મંડલીર, સિનીયર ટ્રેઇનડ ટીચર)
 અધ્યાપક

સ્ત્રીઓ માટેની પ્રાથમિક ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓનો નવો અભ્યાસક્રમ

પહેલું વર્ષ-બુનિયત

૧. શિક્ષણશાસ્ત્ર.—

(અ) શિક્ષણશાસ્ત્રના સામાન્ય સિદ્ધાંતો અને આજમાનસના વિકાસ અને વૃદ્ધિનો ક્રમ અને તેના નયનો.

(વિષયો:—આજમાનસનો અભ્યાસ, આજકાનાં ખાસ લક્ષણ, આજમાનસના વિકાસનાં પગથીયાં, જિંજાસા, રચનાકાર્ય, રમત, શાલીકીની ભાવના, શાળાની પ્રવૃત્તિના કેન્દ્રરૂપે આજક, શિસ્ત, પાઠો માટેની તૈયારી, પાઠની મોંઘો, પ્રશ્નો અને ઉત્તરો, કા. ૫૧. ઉપરનું કામ, વિવરણ અને રૂપરેખાકરણ, ઉપયોગી શિક્ષણની યોજનાઓ, ચાતો કહેવી, પ્રાથમિક શિક્ષણનો ઉદ્દેશ.

(બ) પ્રાથમિક શાળાના ત્રણ વર્ગો—એટલે કે આજવર્ગ, ધો. ૧ અને ૨, ને શીખવવાની પદ્ધતિઓ અને વ્યવસ્થા.

(ક) આસોઘાનપદ્ધતિ, મોટેસોરીપદ્ધતિ, યોજનાપદ્ધતિ (હિતુપદ્ધતિ) જોલપદ્ધતિ.

૨. ભાષા.—

ચેપર પહેલો:—

(અ) પસંદ કરેલું પદ્ય. શિષ્ટ ગદ્યનાં ૧૨૦ પાનાં.

(બ) (૧) છોકરાઓની શાળાના ૭ મા ધોરણ પ્રમાણે કવિતાની ૨૫૦ લીટીઓ.

(૨) ૧૫૦ લીટીઓનો મુખપાઠ, ઉપરાંત આજકાઓની ૬૦ લીટીઓ.

(ક) વ્યાકરણ:—(૧) ધંણ સાદા શબ્દોની વ્યુત્પત્તિ;

(૨) સમાસનાં સહેલા દોષવા;

(૩) સંઘળા પ્રકારનાં વાક્યોનું પૃથક્કરણ;

(૪) પિંગળનાં મૂળતત્ત્વો.

(ઢ) (૧) ભાવપૂર્વક, સરળ અને જીલ્લો વગરનું વાચન;

(૨) મુખપાઠ;

(૩) હસ્તલેખોનું વાચન.

ચોપર ખીલો:—

(અ) એક નિર્મલ

(વ) પત્રલેખન

(ક) વર્ગમાં ન થયું હોય તેવા કાવ્યનું સ્વભાષામાં વિવરણ.

(ઢ) ઉપલા વિષયોમાં જોડણી, વિરામચિહ્નો અને હસ્તાક્ષર પર લક્ષ આપવું.

કારસી.—કારસી-કી-પદવી કિતાબ (રાયલસિમિઝ) પહેલાં ૪૦ પાનાં

૩. ગણિત:—

૧. અંકગણિત:—

(અ) (૧) પહેલેથી ત્રીજા ધોરણ સુધીનો ગણિતનો વિગતવાર ઉડો અભ્યાસ અને તેને લગતું મુખ્યગણિત.

(૨) ઉપરના અભ્યાસની જામતો શીખવવાની રીતો (પદ્ધતિ).

(ચ) (૧) મરાસરી અને સતમાનના (ટકા) સહેલા દાખલા.

(૨) સેવિંગ્સ બેંકના વ્યાજની ગણતરી.

(૩) લંબચોરસ વસ્તુઓનું ક્ષેત્રફળ-હો કાઢવી અથવા પથરા ચોડવા, રંગ કરવો, ધોળવું, રસ્તાનું ક્ષેત્રફળ કાઢવું વગેરે.

૨. ઘરનું નામું—પ્રાયમિક (શરૂઆતનો) હિસાબ રાખવો (ફક્ત સામાન્ય ખ્યાલ) ઘરને લગતા કામકાજનો (ખર્ચખુટકાનો) સારો હિસાબ રાખવો, ફક્ત રોકડ રકમોની નોંધ કરવી.

૩ ભૂમિતિ—

(અ) (૧) લંબાઈ માપવી;

(૨) ખુણા માપવા.

(ચ) (૧) રિયર બિંદુની આસપાસ દિશા માપવી.

(૩) દિશા અને અંતર વડે સ્થાન નક્કી કરવું.

(૩) સાદા રોકડ દોરવા —સ્ટેટ માપથી પ્લાન દોરવા.

(ક) (૧) બિંદુ આગળના ખુણા માત્ર પ્રયોગની

(૨) ત્રિકોણના ધર્મો મદદથી

૪. હિન્દુસ્તાનનો ઇતિહાસ—

૧. મુસલમાનોની શરૂઆતની સ્વારીઓ:—

અ. મહમદ ટાસીમ, સમય.

ચ. મહમદ ગઝની, સમય.

ક. મહમદ ઘોરી, સમય.

અ. ટાસીમની સવારી નીચે સિંધ

ઉપર અરબોનું આક્રમણ

ચ. મહમદ ગઝની

ક. મહમદ ઘોરીનાં આક્રમણો

ઢ. હિંદુ પરજીયાનાં કારણો

દ. આસર

૨. દિલ્હીના સુલતાનો-૧૨૦૦-૧૫૨૬.—

નામાંકિત પુરુષો:—

૧. કુતબુદ્દીન

૨. મહમદ બખતિઆર—

બંગાળાનો જીતનાર

૩. આલતમશ

૪. મહમદ તઘલખ

૫. શિરોઝ તઘલખ

૬. કવિ અમીર ખુશરૂ

૭. રામાનંદ—ભક્તિસંપ્રદાયનો
સ્થાપક

૮. કબીર, નાનક—હિંદુ-મુસલમાન
ધર્મના એકપક્ષાવનો પ્રચાર

૩. સ્થાનિક સ્વતંત્ર રાજ્યો:—

૧. જુવાનપુરના શરફી રાજ્યો

૨. માલવા-સુલતાન હોશંગ

૩. ગુજરાત: અહમદશાહ,
મહમદ બેગડો અને
બહાદુરશાહ

૪. ખાનદેશનું 'ફારુકી' રાજ્ય

૫. બ્રાહ્મણી રાજ્ય અને તેનાં
શાખારાજ્યો—

વિજયપુર, ગોલકોંડા અહમદ-
નગર, બીદર, બિરાર

૬. વિજયનગરનું રાજ્ય

૪. સોળમું સદ્, અર્વાચીન યુગની શરૂઆત:—

૧. બાબરના આક્રમણે હિંદને એકત્ર બનાવનાર સત્તા સ્થાપી.

૨. વારકો ડી. ગામાનું આવવું—બાબર પહેલાં ૧૬ વર્ષ

૩. અમેરિકાની શોધ

૫. બાબર અને હુમાયુ:—

અ. બાબર થ હુમાયુ

૬. મહાન અકબર:—હિંદનું એકત્ર

નામાંકિત પુરુષો:—

રાડરમલ, અબુલ ફઝલ, ફેઝી, માનસીંગ, ખાન-હ-ખાનાન,
રાણા પ્રતાપ, ચાંદબીબી.

૭. જહાંગીર અને શાહજહાં

૮. ઔરંગઝેબ

૯. મોગલ સામ્રાજ્યની પડતી

૧૦ મોગલ રાજ્યનું સિંહાવલોકન

૧૧. શિવાજી પહેલાનું મહારાષ્ટ્ર

૧૨. શિવાજી

૧૩. શાહુ અને પેથા બાઈરાવ ૧ લો.

૧૪. નાના સાહેબ પેશ્વા ૧૭૪૦-૧૭૬૧.

૧૫. માધવરાવ પહેલો.

૧૬. મરાઠાની પડતી ૧૭૭૨-૧૮૧૮.

૫. ભૂગોળ

૧. પ્રાસ્તાવિક ભૂગોળ:—

“આબોહવા”ના સિદ્ધાંતો અને “આબોહવા”નો અર્થ.

જુદી જુદી જાતની આબોહવાનાં કારણો.

(૧) કૃતિઓ. આબોહવાને લગતી વિગતો, આંકડા : વગેરે પરથી જગ્યાઓનું સ્થાન નક્કી કરવું; જગ્યાઓ વિષેની માહિતી પરથી આબોહવાનો નિર્ણય, અર્થાત્ નકશામાં દર્શાવેલા સ્થાન પરથી તે જગ્યાની હકીકત વર્ણવવી;

(૨) ઉપજીતામાન, વરસાદ અને હવાના દબાણની નોંધ.

દૈનિક હવામાનના નકશા તૈયાર કરવા.

(૩) મહીનામાં એક વખત બીજામાં મળતાં શાકભાજી, ફળાદિની ઋતુઅનુસાર નોંધ.

૨. સામાન્ય ભૂગોળ:—

(અ) હિંદના કુદરતી વિભાગોનો અભ્યાસ, (બ) અને (ઝ) માં નિશ્ચિત થએલાં પારણાઓને આધારે એશિયાના પ્રાકૃતિક પ્રદેશોનો સાધારણ અભ્યાસ.

(૧) કુદરતી વિભાગો.

(૨) તેમની આબોહવા અને જમીનની જાત, સમુદ્રની સેપાટીથી ઉંચાઈ અને નદીઓ, અને સ્થાન (અર્થાત્ અક્ષાંશ અને સમુદ્રથી અંતર).

(૩) પેદાશ (ખનીજ સાથે.)

(૪) લોકો: તેમનું સ્વરૂપ, એટલે તેમના ધંધા અને પ્રદેશને લઈને તેમનું શરીર બંધારણ, રંગ અને તેમની ભાષા). ધંધાઓ—ગ્રામ્ય અને શહેરી—ગ્રાહ્યની ઉત્પત્તિ અને વિકાસ.

(૫) વ્યવહારના માગો (૨, ૩, અને ૪ સાથે લેવા).

૩. મનુષ્યના ઉદ્યોગ-બંધા (ખીજાવર વ્યવસ્થા).

(૧) (અ) કોંકણ, (બ) મધ્ય દેનેશ, અને (ક) ઈંગ્લાંડમાં માછલાં પકડવાનો ઉદ્યોગ.

(૨) (અ) પશ્ચિમ ઘાટ, (વ) અરુણાચલ પ્રદેશ અને આસામ, (ક) ક્ષેત્રમાં લાક્ષણિક વહેરવાનો ઉદ્યોગ.

(૩) (અ) સુરત, (વ) ચીનમાં રેશમના વણાવવાનો ઉદ્યોગ.

(૪) (અ) ઉત્તર હિંદુસ્તાન, (વ) ઇજિપ્ત, અને (ક) જર્મનીમાં માટીનાં વાસણ બનાવવાનો ઉદ્યોગ.

(૫) કેન્નરમાં કેરીનો (માખણું અને પનીર બનાવવાનો) ઉદ્યોગ.

(૬) કાશ્મીર અને આંધ્રપ્રદેશમાં ઘેડા ઉછેરવાનો ઉદ્યોગ.

(૭) ટ્રે. કો. વાળા ગિરિલામાં અને પૂર્વ એંગલીમાં ખેતી કરવાનો ઉદ્યોગ.

૪. વૈયક્તિક કાર્ય—

નીચેની યોજનાઓમાંથી એક પસંદ કરી લેવી અને દરેક વિદ્યાર્થીનીએ તે તયાર કરવી.

ગ્રામ્ય વિભાગ

- ૧ ખેતરમાં ચતા પાકો.
- ૨ કેરી
- ૩ કાપડવણાટ (દા. તરીકે સોલાપુર)
- ૪ નહેરોવાળા પ્રદેશમાં પાણી પુરું પાડવું.
- ૫ ગૃહઉદ્યોગો.
- ૬ માછલાં પકડવાનો ધંધો.
- ૭ બગીચો.
- ૮ દોર અને મરઘાંબતકાં.
- ૯ જમીનના વિભાગ યદ્ય જવા અને તેને કેમ સંગઠિત કરવા.

શહેરી વિભાગ

- ૧ મુતરાઉ કાપડ બનાવવાની મીલમાં ચતા કામનો અને રીતનો અભ્યાસ.
- ૨ કાગળ બનાવવાની મીલ, લોટ દળવાની ધંદી (કારખાનું)
- ૩ કપાસ લોદવાનું કારખાનું (દા. તરીકે ખાનદેશ)
- ૪ ડાક યાર્ડ.
- ૫ રેલ્વે ગોડાઉન.
- ૬ બગીચો.

૫. પ્રાકૃતિક ભૂગોળ—આકાશના એક ગૃહ તરીકે પૃથ્વીની માહિતી; તેનો આકાર; તેનું કદ; દૈનિક ગતિ; દૈનિક ગતિ અને સમય; ત્રિનિય સમય અને હિંદુસ્તાનનો સ્ટાન્ડર્ડ સમય; અક્ષાંશ અને રેખાંશ; દૈનિક ગતિ અને વાર્ષિક ગતિની સપાટીઓ; ઝડપ, ભૂસ્તરશાસ્ત્રમાં પૃથ્વીનું સ્થાન.

૬ વિજ્ઞાન—

શરીરવિદ્યા અને આરોગ્ય.—

૧ શરીરશાસ્ત્ર.—

૧ શરીરની રચના—કોષ, તેની રચના અને કાર્ય. મૂલ્યમદર્શક-કાય મારફત ઐમીઆનો અભ્યાસ. ઐમીઆ અને ચક્રી કોષિકાનાં પ્રાણીઓની વંશવૃદ્ધિ સમજાવવી.

મનુષ્ય શરીરની વૃદ્ધિ—મનુષ્ય શરીરના કોષોમાં ઘસારો.

૨ શરીરનું હાડકાનું ખોખું અથવા હાડપિંજર—તનાં કાર્ય.

૩ હાડકાં અને સાંધા.

૪ હાડકાંની ઘટના—આ બતાવવા માટે પ્રયોગ.

૫ રનાયુ તંત્ર.

૬ ચામડી.

૭ રાનતંત્રતંત્ર.

૮ મોં, આંખ, કાન, મગજ, કરોડરજ્જુ.

૯ હૃદય અને ભ્રમણતંત્ર—સોહીની ઘટના.

૧૦ શ્વાસોચ્છ્વાસતંત્ર.

હવાની ઘટના—દહનને માટે પ્રાણવાયુ જરૂરી છે તે બતાવનારા અને શ્વાસમાં લીધેલી અને ઉચ્છ્વાસમાં કાઢેલી હવાની જુદી જુદી ઘટના બતાવનારા પ્રયોગ.

૧૧ પાચનક્રિયાતંત્ર—પાચનરસોનું કામ દેખાડનારા પ્રયોગો.

૧૨ મસોત્સર્જ—ફેફસાં, ચામડી, મુત્રપિંડ અને મોટું આંતરકું, આ બધાં તંત્રોનો પરસ્પર આધાર.

૧૩ પ્રજનન તંત્ર.

૧૪ આ બધાં તંત્રોનો પરસ્પર આધાર.

૨ આરોગ્ય—

આરોગ્ય—કેવી રીતે તંદુરસ્ત રહેવું તે કહેનારું શાસ્ત્ર.

હિંદુનું મરણ પ્રમાણુ અમુક પશ્ચિમના દેશો સાથે સરખાવો—વળી હિંદવાસીઓની સરેરાશ આવરણ પણ મુખ્ય કારણો—રોગ, ખરાબ ચોપણ અને આરોગ્યના નિયમોનું અમીન.

રોગનાં કારણ—

બેક્ટરીઆ અથવા જંતુઓ (સામાન્ય મોહકના બેક્ટરીઆ જીવાના પ્રયોગ—તેઓની વૃદ્ધિ અને ફેલાવાની ચક્રિત).

જંતુઓ—બધે હાજર—બધા દુસ્મન નથી—રોગના જંતુઓની વૃદ્ધિ માટે અનુકુળ સંજોગો—ગરમી, કચરો, અંધારું, ભેજ, ઓછું પોષણ.

(આ સીખત કરવા પ્રયોગો).

જંતુ કેવી રીતે લઈ જવામાં આવે છે અને તે કેવી રીતે રોગ ઉત્પન્ન કરે છે—ખોરાક, દૂધ, પાણી પુરું પાડવા સંબંધી સાવચેતીઓ, આસપાસની સ્વચ્છતા, ચેપી કે ઉડતા રોગથી પીડાતા લોકોનો સંસર્ગ—

રોગવાહક જંતુઓ—મચ્છર, રેતીની માખી, માખી, માંકડ, આંચડા જંતુનો કેવી રીતે નાશ કરવો.—

તાજી હવા—પ્રકાશ.

પુંકળ ગરમી—ઉકાળવું.

જંતુનાશક દવાઓ.

શીતળા ટંકાવવા.

રસી મુકાવવી.

કેટલાક સામાન્ય ચેપી અને ઉડતા રોગોનો અભ્યાસ.—

ચિહ્નો, રોગની વૃદ્ધિનો સમય, બુદ્ધ રાખવાનો સમય (ન્યાં લાગુ પડે ત્યાં), ચેપ કેવી રીતે ફેલાય છે.

અટકાવવા અને ફેલાવા સંબંધી સાવચેતીઓ.

ટાઢીઓ તાવ, ખસ, આંખ દુઃખવી, શીતળા, ઓરી, ગરકી, કોગળાઉ, ક્ષય, કરમીઆં (હુક કે ગીની).

પાણી—ઘટના, મૂળ, સ્વચ્છ કરવું.

હવા—ઘટના કેવી રીતે બગડે.

ખોરાક—ઘટના, રાસાયણિક કસોટી, વિટામીનની અગત્ય, કાચાં અને બહુ પાકેલાં ફળ અને બગડેલા ખોરાકનાં જોખમ.

દુરસ્ત શરીરની જરૂરીઆતો—

(૧) સ્વચ્છતા—ચામડી, વાળ, દાંત, આંખ.

(૨) તાજી હવા—કંસરત, હિંમ.

(૩) નિયમિત અને ગિતાહારી ટેવો

(૪) ખોરાક—પોષક અને યોગ્ય સમગ્રમાણ વાળો ખોરાક.

(૫) પાણી—તેની સ્વચ્છતા અને તેની શરીરને અગત્ય.

ધરતી આરોગ્ય—

(૧) તાજી હવા—ધરમાં હવાની આવગન અને પ્રકાશ.

- (૨) ઘરની આસપાસની જગ્યાની સ્વચ્છતા.
- (૩) કચરો, નકામું પાણી અને મેલાનો નિકાસ.
- (૪) વધારે ગીચતા અટકાવવી-ખાસ કરીને મુલાના ઓરડામાં.
- (૫) ધરવાસી-જંતુઓની સામે લેવાની સાવચેતી.
- (૬) કુટુંબનું કોઈ પણ માણસ એથી રોગથી ખીણતું હોય, તે વખતે એવું ન લાગે તેવી સાવચેતી.

શાળાનું આરોગ્ય—

- (૧) ગીચતા અટકાવવી.
- (૨) હવાની આવળ અને પ્રકાશ.
- (૩) એથી અગર હિસ્ટા રોગથી ખીણતા વિદ્યાર્થીઓને આવતાં અટકાવવા અગર નિરાળા રાખવા.
- (૪) વાંકાશ, દબાએલાં ફેફસાં અને આંખની તકલીફ અટકાવવા વાંચતી અને લખતી વખતની રિયિટિ હિપર રાખવાનું ધ્યાન.
- (૫) કસરત.
- (૬) આસપાસની જગ્યાની સ્વચ્છતા અને આરોગ્ય રહે તેવી સગવડ.
- (૭) પીવા માટે ચોક્કસ પાણી પુરું પાડવું અને પાણીનાં વાસણની સ્વચ્છતા.

- (૮) બાળકોમાં સ્વચ્છતાની ટેવ પાડવી.
- (૯) વિદ્યાર્થીઓની શારીરિક ખોડ અથવા રોગ પારખવા માટેનું સાવધપણું અને ઇલાજ માટે ચોક્કસ કરવી.

૩ તાત્કાલિક સારવાર—

સાદા પાટા બાંધવા, ઘાની કેવી રીતે સારવાર કરવી, ઉતરડા અને નાની ઈજાઓ, ઘાની પીડા શાંત કરનારી અને જંતુનાશક દવાઓ અને જરૂર હોય ત્યાં પાટા બાંધવા,

ધોરીનસમાંથી વહેતું લોહી કેવી રીતે પારખવું અને રોકવું, નાકમાંથી લોહીનું વહેવું.

દાઝવું, ડામ, મચકોડાવું, મૂર્છા, કરડ, ડંખ, આંખમાં બદારની વસ્તુનું પડવું, તેના કેવી રીતે ઉપચાર કરવા.

૭ ચિત્રકામ.—

(અ) પ્રાયમિક-શાળાઓ માટેના ચિત્રકામના અભ્યાસક્રમના વિષયોનો મહાવરો:—ધો. ૧ થી ૪ મુધી. [પદાર્થચિત્ર અને કુદરતી પદાર્થ ચિત્ર (ફ્રીઆર્મ અને ફ્રી હેન્ડ ડ્રોઇંગ) ભાતચિત્ર અને નકશીચિત્ર

જીઓ માટેની પ્રાથમિક ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓનો નવો અભ્યાસ ક્રમ. ૨૧૭

(પિટર્ન અને ડિઝાઈન), ટંગકામ, સ્મૃતિ અને કલ્પનાત્મક ચિત્ર, અક્ષરોનું ચિત્રકામ [લેટરીંગ].

ઘ. કા. પા. નો ઉપયોગ. વર્ગમાં કા. પા. પર ઝડપથી એક સાગટું સંપૂર્ણ ચિત્ર દોરવું. જે ચિત્રો દોર્ષી હોય તેમાં સહેલા ખાસ સુધારાઓનું જ્ઞાન (ખાસ કરીને આકાર અને રચના) અને સુંદરતાની કદર સ્પષ્ટ રીતે થવી જોઈએ.

ક. કલ્પનાત્મક અને ગતિનિર્દર્શક ચિત્રો.

૮. દસ્ત ઉદ્યોગ:—

પ્રારંભિક:—પ્રાથમિક શાળાઓમાં શિખવાતા દસ્તઉદ્યોગના બધા આકારો બાળકોએ પોતે બાળુખા જોઈએ. દસ્તઉદ્યોગનાં સાહિત્યો પરંદા કરતી વખતે રચાતિક રચનાની ખાસ જરૂરિયાતો, અને ઘણીપરી શાળાઓ પોતાની કન્ટિન્યુઅન્ટ આન્ટમાંથી ઘણું જોડું ખરચ કરી શકે છે, એ વાત ધ્યાનમાં રાખવી. તેમજ વિદ્યાર્થીઓમાંથી ઘણાને એવી શાળાઓમાં કામ કરવાનું હોય છે કે જે શાળાઓ પ્લેસિટિસિટ, રંગીન ટો. પેપર વગેરે વાપરી શકે એવી હોય છે. મારે તેવાં સાધનનો ઉપયોગ પણ સીખવવો. દસ્તઉદ્યોગ શીખવવામાં ખાસ શિક્ષણ મેળવી જરૂરિયાતો ધ્યાનમાં રાખવી અને બનતાં સુધી રચાતિક રચનાથી મજાતા સાધનો વાપરવાં.

જે વસ્તુઓ સહેલાઈથી મળી શકે એવી હોય તેનાં મોડેલ-નમુના બનાવવામાં વખત બચાડવો નહિ.

ક્યાની દૃષ્ટિ ધ્યાનમાં રાખીને સુવચા નમુના બનાવવા.

૧ સાહિત્યો (એક્ટોઆફ સહિત) બનાવવાં.—(ચાત્રની પદ્ધતિઓ અને ગામડાંમાં મળતાં સાહિત્યો ધ્યાનમાં રાખીને)

૨ પ્રાથમિક શાળા મારે હાથ અને આંખની કેળવણી:

(૧) કાગળ કાપવા; (૨) કાગળ ફાડવા; (૩) કાગળ વાળવા; (૪) કાગળ ચોડવા; (૫) પુઠાં કાપવા અને ચોડવાં; (૬) માટીનું કામ.

૩. બાગકામ.

૯. બાગકામ.—

પહેલું વર્ષ જુનિઅર અને સિનિઅર.—

વર્ગમાં પાડો—જમીન અને ખેતી.—જમીનની ઉત્પત્તિ, ધસાગે, જમીનની જુદી જુદી જાતો, જમીનની ફળદ્રુપતા [જમીનની ઉંડાઈ, કેળવણી, પાણી (વહી જવું) દવા, સુનો અને છાંડનો ખોરાક, એના ઉપર આધાર રાખતો]. જમીનવાસીઓ, ગણસીઓ, અને જંતુઓ.

બાગકામ.—ખોદવું, એવડું ખોદવું, પાણીના નિકાલની યોજના, પાણી પાડવી (કાંપવાળી ચીકણી અને બિનાચવાળી જમીન ઉપર), એવડી ખોદેલી અને એકવાર ખોદેલી જમીનમાં લેટયુસ કે ટમાટાં કે છોડ વાવવા અને પાક ઉપર શી અસર થઈ છે તે જોવું.

વર્ગમાં પાઠ.—શાકભાજી—ખીચાં અને તે વાવવાં, નવાં બીની યાદી તૈયાર કરવી. જાતો—રૂઝેઈનની અગત્ય. વાવવાનો સમય. સામાન્ય ખેતી અને અમુક ફૂલો અને મૂળવાળી શાકભાજી વાવવાં.

બાગકામ.—કયારા તૈયાર કરવા, ખીચાં વાવવા, જમીનના અડધા ભાગમાં એકવાર ખરપી ફેરવવી અને બીજા અડધા ભાગમાં તેથી એવડી-વાર ખરપી ફેરવવી. પરિણામ તપાસવું.

વર્ગમાં પાઠ.—ફૂલો ^{અથવા} ~~અને~~ શાકભાજી.—કઠોળ, શાકભાજી, અને અમુક સામાન્ય ફૂલોનું સામાન્ય વાવેતર.

બાગમાં કામ.—છોડ રોપવા, નાના છોડવા આછા કરવા, ખરપી ફેરવવી. ખી વાવવાં, આછા કર્યા વિના થોડાક નાના છોડ રાખો, થોડા અંતરે રાખ્યા હોય તેવા, બીજા તેનાથી એવડા અંતરે.

ટીપ.—શહેરોમાં અને બાગની સગવડ ન હોય એવી શાળાઓમાં શીખવવા ધરજનાર વિદ્યાર્થીઓને કુંડમાં, વાસણમાં, લટકતી ટોપલીઓમાં અને પેટીઓમાં જે ફૂલછોડ ઉછેરવા માટે ઉપલી હકીકતનો સંગ્રહ ધરાવતા ભાગનો ઉપયોગ કરવાનો મહાવરો આપવો.

૧૦ સીવણકામ—

(અ) સાદા ટાંકા, બખીઆ, દોરા કાઢવા, બટનનાં કાણાં પાડવાં. ઉપરના દોરા દેખાડવા માપ પ્રમાણે કબજો વેતરવો.

પરીક્ષકની હાજરીમાં એક છોકરાનો સદરો અથવા તેનું ખમીસ માપ પ્રમાણે વેતરવું (માપવાની ટેઈપ વાપરી શકાશે.)

બટન, દક, આંકડા, ટેઈપ (ચોપડીઓમાં નાના નમુના બતાવવા) ચોઢવાં.

(બ) બાગકની ટોપી, કબજો અથવા જીકેટ એમાંથી ગમે તે બેના અંચણનો નમુનો; હિંદી ભરત, અથવા ફેન્ડી સુતરાઉ દોરાકામ બતાવવું.

૧૧ શારીરિક કેળવણી—

જ. સામાન્ય.—૧. શારીરિક કેળવણીના સિદ્ધાંતો—

“ખોડ” ઓવ એન્સુરેશન” તરફથી પ્રગટ થયેલો “શાળાઓ માટે શારીરિક કેળવણીનો અભ્યાસક્રમ” એ નામના પુસ્તકનું (સને ૧૯૩૭ની આજ્ઞા) પહેલું પ્રકરણ.

૨. સામાન્ય પદ્ધતિઓ:—

. ઉપલા પુસ્તકનું ખીલું અને ત્રીજું પ્રકરણ.

૪ વિશેષ—(અ) ઉપલા પુસ્તકનું છઠ્ઠું પ્રકરણ.

(સામાન્ય માહિતી માટે આપણા પ્રકરણનો સંબંધ ધરાવતો ભાગ)

(બ) ઉપલા પુસ્તકમાં આપેલા બાળકો માટેના પહેલા દસ પાકો લેવાની શક્તિ-પાનાં ૧૯૬, ૨૦૪, ૨૨૭.

(૬) ઉપલા પુસ્તકમાં આપેલા ૧થી ૯ કોષ લેવાની શક્તિ-પાનાં ૧૯૩-૨૦૩, ૨૫૦-૨૭૧.

(૭) તાલીમ લેવા આવેલાં શિક્ષકોની કસરત માટે ઉપલા પુસ્તકમાં આપેલા પહેલા પાંચ કોષ-મોટી ઉમરની છોકરીઓ માટે પરિશિષ્ટ.

(૮) ૨૦ મનિદનો એક પરિચય, એવી રીતે અઠવાડીયામાં ત્રણ વખત દેશી રમતો.

પહેલું વર્ષ-સિનિઅર

૧ શિક્ષણશાસ્ત્ર:—

(અ) બાળકોને શીખવવાની પદ્ધતિઓમાં સમાવેલા માનસ-શાસ્ત્રના સિદ્ધાંતોનું વિશેષ જ્ઞાન.

વિષયો:—જ્ઞાનેન્દ્રિયો, મંવેદન-ઇન્દ્રિયસંસ્કારભાગળી, દર્શન, સાદ્યર્થ, ધ્યાન, રસ અને યાદ, સ્મૃતિ, કલ્પના, વ્યાપ્તિ અને અનુમાન ન્યાય, તારતમ્ય, વિચારણા અને નિર્ણય-ન્યાયબુદ્ધિ, પ્રેરણાનો વિગતવાર અભ્યાસ, હેતુમુલક અને હેતુમુક્ત પ્રવૃત્તિ, ઇચ્છા, કૃત્વાદક આવેશ અને રમત, મૂલ્યન, ટેવો અને બાવનાનું બંધાવું, ચારિત્ર અને વ્યક્તિનો વિશ્લેષ.

(બ) શાળાની વ્યવસ્થા અને શિક્ષક સાથે બાલક સંબંધ ધરાવે તેવી રીતની પ્રાથમિક શાળાના પાંચ ધોરણ મુખી શિક્ષણ અને વ્યવસ્થાની પદ્ધતિઓ.

૨. ભાષા:—

પેપર ૧ લેા:—

(અ) ગદ્ય:— આધુનિક શિષ્ટ ગદ્યનાં સમગ્ર ૧૫૦ પાનાં (મંદ લાગે તો ગદ્ય નોટોનો સમાવેશ કરવો.)

(ચ) પંચ—(૧) લગભગ ૪૦૦ લીટી. આમાંની આડધી આધુનિક લેખકોની હોવી જોઈએ; :-

(૨) આમાંની ૨૦૦ લીટીનો મુખપાટ; તે ઉપરાંત આજકો માટેની કવિતાઓની ૮૦ લીટીઓ.

(ક) વ્યાકરણ, વ. શ. પરીક્ષા માટે નક્કી કરેલો અભ્યાસક્રમ (સાદા પિંગળના જ્ઞાન સાથે)

(ઢ) વાચેલા લેખકોમાંના અગત્યના લેખકોના હવનપ્રસંગોનો અભ્યાસ.

(દ) ઉચ્ચારશાસ્ત્રવિષયક સાદી માહિતી

પેપર ૨ જો:—

(અ) વર્ગમાં ન આપ્યું હોય તેવા કોઈપણ કાવ્યનો વિચાર સારા ગદ્યમાં ઉતારવો.

(ચ) વર્ગમાં થયા ન હોય તેવા ગદ્યના કદરનો કુંકમાં સાર.

(ફ) નિર્ગંધ (વર્ણનાત્મક પત્રલેખન વગેરેના સમાવેશ માથે)

(ઢ) ઉપર જણાવેલા વિષયોમાં જોડણી, વિરામચિહ્ન અને હસ્તાક્ષર.

ક્ષરસી:—દિવાળ-ઉલ-મા-રીફ-ભાગ. ૧ નાં ૪૦ પાનાં.

ટીપ:—ખીજ પેપરના (અ) અને (ચ) માં પૂછેલી બાબતોના જવાબ આપી શકાય તેટલા માટે વિદ્યાર્થીઓને સામાન્ય અને ખાનગી વાચનની જરૂર રહેશે. આ સામાન્ય વાચન ઉપર 'ખાસ' કરીને ૧ લા વધમાં શિક્ષક તરફથી દેખરેખ રાખવામાં આવશે, પણ તેને માટે પરીક્ષા લેવામાં આવશે નહિ.

૩. ગણિત:—

૧. અંકગણિત:—

અ. (૧) પહેલેથી ચાર ધોરણ માટેનો વિગતવાર અંકગણિતનો ઉકો. અભ્યાસ અને તેને લગતું મુખ્યગણિત.

(૨) ઉપરના અભ્યાસની બાબતો રીખવવાની રીતો.

ચ. (૧) નક્ષત્રોટાના સહેલા હિસાબ.

(૨) આડત અને ચરારી વડાવના પ્રશ્નો.

(૩) મેટ્રિક પદ્ધતિ.

(૪) ફક્ત લંબચન આકૃતિઓનું ઘનફળ.

(૫) આદ્ય આકૃતિઓનો ઉપયોગ-ચિત્રો-દિરોગ્રામ-ફક્ત ત્રિક વક્ર લીટીઓ (નોંધના આદ્ય)

૨. ઘરનું નામું:—

રોકડી અને ઉધાર રકમોનો સાદો હિસાબ રાખવો. રોજનો હિસાબ રાખવો. રોજનો હિસાબ અને તેનો ઉપયોગ.

૩. ભૂમિતિ:—

અ. (૧) ત્રિકોણની રચના—એકરૂપતાની ઓળખ.

(૨) આપેલા ખુણા અને લીટીઓ દુભાગવાં.

(૩) આપેલા ખુણાની બરાબર ખુણો બનાવવો.

(૪) લંબ રચવા અને દોરવા,

ચ. સ્કેલમાપથી પ્લાન દોરવા—ખુણા અને લીટીઓને લગતા પ્રશ્નો. મુસાફરીના રસ્તાનો સ્કેચ દોરવો.

ફ. સમાંતર બાજુઓ અને સમાંતરબાજુ ચતુષ્કોણના ધર્મો—માત્ર પ્રયોગની મદદથી.

૪ હિંદુસ્તાનનો ઇતિહાસ:—

૧. ભૌગોલિક પરિસ્થિતિનું નિયંત્રણ, એટલે કે હિંદના ઇતિહાસ ઉપર ભૂગોળની અગત્ય અને અસર.

૨. હિંદના મૂળ વતનીઓ

૩. આર્યો.—

(૧) મૂળ વસતિસ્થાન, (૨) જુદી જુદી ટોળાઓમાં સમાનતા.

(૩) જુદી જુદી ટોળાઓની કૃત

૪. આર્યોની વસાહત અને જીવન

૫. આર્યોનાં ધાર્મિક પવિત્ર પુસ્તકો

૬. ચાર આત્રમો અને ચાર ગતિઓ

૭. બ્રાહ્મયુધર્મયુગ—સગય ૬૦૦૦—૬૦૦ ઇ. સ. પૂ. (આસરે)

૮. જૈન ધર્મ અને બૌદ્ધ ધર્મ ૬૦૦—૩૦૦ ઇ. સ. પૂ.

અ. કારણો. ચ. જૈન ધર્મ. ફ. બૌદ્ધ ધર્મ. ઢ. બૌદ્ધ ધર્મનો વિકાસ અને પ્રચાર. ઇ. બૌદ્ધ ધર્મની અવનતિ અને ઇ. સ. ૫૦૦ સુધીમાં હિંદના ઇતિહાસ ઉપર તેની અસર. ફ. બૌદ્ધ ધર્મની અસર.

૯. મહાન એલેક્ઝાન્ડર અને હિંદની સંસ્કૃતિમાં ગ્રીક લોકોનો હિસ્સો

(૧) એલેક્ઝાન્ડરનું જીવન અને તેનો વિજય, પ્રત્યાગમન અને મરણ ૩૨૪ ઇ. સ. પૂ. (૨) એલેક્ઝાન્ડર પછી પશ્ચિમ અને

મધ્ય એશિયામાં ગ્રીકો

૧૦. મૈત્ર્ય સામ્રાજ્ય.—

(૧) ચંદ્રગુપ્ત, (૨) અશોક.

૧૧. ગુપ્ત સમ્રાટો, હિંદનો મુવર્ણયુગ, ૩૨૦-૪૫૫ ઇ. સ.

૧૨. કનોજનો દુર્ગ

૧૩. રજપુતો—તેઓની ઉત્પત્તિ.

અ. પ્રાચીન વંશપરંપરાની માન્યતા, વ. અર્વાચીન માન્યતા, કા.

કેટલીક રજપુત ગત

૧૪. હિંદમાં બ્રિટિશ સત્તાનો પાયો: કલાધર.

૧૫. હિંદમાં બ્રિટિશ સત્તાની ઘટના—વ્યવસ્થા

૧૬. બ્રિટિશ સત્તા—સાર્વભૌમ

અ. વેલેસ્લી ૧૭૯૮-૧૮૦૫ વ. હેરિટગ્સ ૧૮૧૭-૧૮૨૨.

૧૭. બ્રિટિશ સત્તાની દૃઢતા: એન્ટિક.

૧૮. બ્રિટિશ સત્તાની પૂર્ણવસ્થા—

લક્ષ્મીકાંત ૧૮૪૮-૧૮૫૫

૧૯. હિંદી ગળચો ૧૮૫૭

રાજ્યકારભારની સત્તા તાજને હસ્તક—આદર્શશાહી

૨૦. બ્રિટિશ સત્તા નીચે હિંદમાં લોકશિક્ષણ

૨૧. ઔદ્યોગિક સુધારા

૨૨. સામાજિક સુધારા

૨૩. ઓગણીસમા સદામા ધાર્મિક ચળવળો

૨૪. સ્થાનિક સ્વરાજ્ય

૨૫. સ્વદેશી ચળવળ અને રાજકીય સુધારા

૨૬. હિંદની શાસનપદ્ધતિ

૫. ભૂમોળ.—

સામાન્ય:—

૧. પૃથ્વીના મુખ્ય કુદરતી વિભાજો.—આખો દુનિયાની આંકડાવારી સહિત:—

(૧) ગરમ અને ઠંડાં રણો;

(૨) મોન્સૂનના અને જૂમધ્ય સમુદ્રના કાંઠાના પ્રદેશો;

(૩) વિપુલવૃત્તના પ્રદેશોનાં અને સમશીતોષ્ણ કટિબંધનાં જંગલો;

(૪) ઉષ્ણ કટિબંધનાં તથા સમશીતોષ્ણ કટિબંધનાં ખીડાં;

(૫) આખો દુનિયાની લોકજીવન પર થતી અસર.

૨. મનુષ્યના મુખ્ય ધંધાઓ.—

- (૧) ખાદ્ય પદાર્થો તૈયાર કરવા-અનાજનું વાવેતર કરવું, લણવું, ઝૂડવું, દળવું, પકવવું, રક્ષણ કરવું અને ડબ્બામાં ભરવું (હાય મજુરીથી અને દારખાનાંમાં સાંચાતી મદદથી).
- (૨) કપડાં બનાવવાં-દા. ચામડું, જિન, રૂ, રેશમ; (હાયમજુરીથી અને દારખાનાંમાં સાંચાતી મદદથી)
- (૩) ઘર બનાવવાં—
જ સાધનો, આકાર, કદ અને રીતો (હાયમજુરીથી અને દારખાનાંમાં સાંચાતી મદદથી).
જ મનુષ્યની ટેવો અને પરિસ્થિતિને અનુસરી ઘરમાં જોઈતાં ઓગરો અને ઉપયોગી સાધનો.
- (૪) વેપાર, દા. વ્યવહારનાં સાધનો.
- (૫) શરાફતી પેઢીઓ.

૩. આફ્રિકાનો સામાન્ય પરિચય

૪. પ્રાથેગિક.—

- (૧) કેટલાંક ખતીજો.
- (૨) દાગળ બનાવવાતી મિલ, સુતરાઉ કાપડ બનાવવાની મિલ, કાચનો સાગાન અને માટીના વાસણ બનાવવાનાં દારખાનાંની મુલાકાતો લેવી અને ટુકડીઓમાં (સામાજિક દૃષ્ટિથી) ગામડાનું રચાનું અવલોકન કરવું.
- (૩) વરસાદ, ઉષ્ણતામાન અને પવન, તેની નોંધ સાથે અવલોકન ચાલુ રાખવું.
- (૪) નકશાનું વાચન, પ્રમાણભાષ, ભૂપૃષ્ઠદર્શક નકશા (રિલીફ) માટે સમપૃષ્ઠદર્શક લીટીઓ.
- (૫) વાતકુટુંબનું બનાવવું, તેનો ઉપયોગ કરવો, વરસાદ માપક-યંત્ર અને છાયાયંત્ર.
- (૬) કોઈપણ વિષયને લગતાં ચિત્રો (વૈયક્તિક કે સમૂહકામ)
- (૭) વર્તમાનપત્રોમાંથી તારવેલા દૃશ્ય (ઉષ્ણતામાન અને વરસાદ)

૫. પ્રાકૃતિક ભૂગોળ.—

પૃથ્વીનું પૃથ્; જમીન અને પાણી; પૃથ્વરચનાકારક બળો; જમીન અને તળજમીનનો ધસારો; વહેતું પાણી (અસર);

જમીનનું ધોવાણું; માટીનું એક જગાએથી બીજી જગાએ ધસડાઈ જવું અને જમા થવું; સમુદ્રનું કાર્ય; પવનનું કાર્ય; ખરફનું કાર્ય.

૬. વિજ્ઞાન.

વનસ્પતિશાસ્ત્ર અને જીવનવિદ્યા

જીવનવિદ્યા—સજીવોનો અભ્યાસ સજીવ અને નિર્જીવનો ભેદ (વૃદ્ધિ, વંશવૃદ્ધિ, પ્રોત્સાહનોની પ્રતિક્રિયા, શ્વાસોચ્છ્વાસ.)

બે મુખ્ય વિભાગ

પ્રાણી

(પ્રાણીવિદ્યા)

કરોડવાળાં કરોડવગરના

વનસ્પતિ

(વનસ્પતિશાસ્ત્ર)

સપુષ્પ અપુષ્પ

વનસ્પતિ વનસ્પતિ

માણસના શરીરની રચનાનું પુનરાવર્તન કરો—કોપની વૃદ્ધિ. બધાં સજીવો કોપમાંથી વૃદ્ધિ પામે છે.

પહેલા અભ્યાસ કરેલો છે તે એમીઆ. કોપની ઘટના. કોપનો લક્ષણ.

કુંભળીનો પાન (કાદો) ના અને લીલા પાનના કોપની મુદ્દમદારક વંશમાં તપાસ.

વનસ્પતિ જીવન—ચક્ર-છોડ, ફૂલ, ફળ, બીજ-છોડ.

ખોરાકનાં મૂળ—જમીન, પાણી, હવા, સૂર્યનો પ્રકાશ.

છોડના ભાગ અને તેમનાં કર્તવ્ય.—

(૧) મૂળ.—રચના—પ્રકાર, જમીનમાંથી ખોરાક ચૂસવો, ચૂસવામાં આવેલા ખોરાકના પ્રકાર, ખોરાકનો સંગ્રહ, વળગીને રહેવું.

(૨) થંડ.—રચના—પ્રકાર—જમીનની અંદર અને ઉપર થતાં થડ-દરેકનાં કર્તવ્ય, ખોરાકનો સંગ્રહ.

(૩) પાન.—રચના—પ્રકાર—કર્તવ્ય રહાર્યનું બનવું.

જીવનમાં રહાર્યની હાજરી બતાવનારા પ્રયોગો. તેની બનાવટ માટે સૂર્યના પ્રકાશ અને કાર્બન ડાયોક્સાઈડની જરૂર. શ્વાસોચ્છ્વાસ.

ઘૈતિક સંગ્રહો પ્રમાણે ફેરફાર કરવાની શક્તિ. દાખલા તરીકે, પાણીનો જથ્થો, જમીન, ખાતર, ખરબીના અંશ. આડનાં પાંદડાં શા કારણથી ખરે છે.

ફૂલ—રચના અને કર્તવ્ય. રંગ અને સુગંધનો સંગ્રહ—દાખલા એકલા કરવા.

પરાગનયન—પોતામાં અને વિનિમયથી ફળીકરણ.

ફળ—રચના, કર્તવ્ય અને જીનો દેશાવે

ખી—એકદમ અને દ્વિદમ-રચના-ખીન્નેદ્વલવ ક્રિયા.

સ્થાનિક વ્રક્ષો અને સામાન્ય રોપાઓનો લાક્ષણિક અભ્યાસ.

વનસ્પતિજીવનમાં કુદરતી પસંદગી

પ્રાણી અને પક્ષીજીવનનો અભ્યાસ.—

નિરીક્ષણ માટે ધ્યાનમાં રાખવાના મુદ્દા.—

ત્રેરણા—જેમાં રોગોમાં રહેવાપણાનો અને નહિ રહેવાપણાનો સમાવેશ થાય છે.

(અ) પ્રાથમિક } જુદી જુદી સ્થિતિમાં અસ્થિગત દાખલો.

(ખ) દ્વિતીય } કુદરતી પસંદગીના નિયમ મારફત પ્રચલન અને જૂથોનું પરિણામ જાગણીઓ.—

પ્રાણી-પક્ષી { મન પર આધાર } સહજચિત્તિનું અચાનક સંતોષાણું નાસીપાસી } અને સહજ રચતઃ પ્રતિક્રિયા

૧. પક્ષીઓ:—

(અ) ખેતર ક્ષેત્રની ટેવ પ્રમાણે વર્ગીકરણ, રચના, બહારનાં લક્ષણો.

(ખ) ટેવો—રચનાંતર કરનારાં અને નહિ કરનારાં, રચનાંતરનાં કારણ, માલો બાંધવાની ટેવ,

માનારાં અને નહિ માનારાં પક્ષીઓ (માયનનાં કારણ)

રંગ, કદ, રક્ષક અને જાતીય રંગમૃતિન્નર અને માદા.

સ્થાનિક પક્ષીઓનો અભ્યાસ:—સામાન્ય મેના, આલ્પી મેના

ગુલાબી રંગનું રચનિગ (જવારી પક્ષી) (રચન બદલનાર): સાલ રટાર

(રચન બદલનાર) સામાન્ય રોમિન: મેગપાર્ક રોમિન, ડાગડો (જંગલી

અને ધરનો—જે જાત) કપુતર (રીંગ અને ગુલાબી—ખેતર) વાદળી કપુ-

તર, કોંગ શીથર (તણ જાત) દૂપી, કોવત્ત, આર્થિક (તણજાત), ટેન્ડર

(સોવનાર) પક્ષી, સુગરી, આયોરા રાખોડી રંગનું રેન ચડોળ, કંચેટ

(જે જાત), તળાવનું હેરન, કો-ફેઝન્ટ, ડુંથો (કોંગ-કો) સમડી (જે જાત),

ગીધ (તણ જાત), બુલ્લબુલ, બેવલ્લર્સ (જે જાત), પાર્ડીજ, કવેલ્લ, લક્ક-

ખેદ, રેન વોર્મજર, માખી પકડનાર, (પંખાપુચ્છ) મધખાનાર (રચન

બદલનાર) બુલ્લજેય (રચન બદલનાર), ચકલી (કેટલીક રચન બદલનાર),

સ્વીફ્ટ (કેટલાંક રચન બદલનાર) મેન્ડપાપર (કેટલાંક રચન બદલનાર).

૨ આંચળવાળાં.—

શિકારી—વાધ, ચિત્તો, બિલાડી, કુતરો } રચના, વંશરહિ
ધાનખાનાર—ગાય, ઘેરું, સમ્મલું, ઘોડો. } વિશાસ
બહુ ખાનાર:—માણસ

આજની દુનિયા—(અ) પૃથ્વીના જુદા જુદા ભાગોનો આર્થિક પરસ્પર
આધાર (જુઓ ભૂગોળ);

(બ) દુનિયાના સઘળા ભાગોનો રાજકીય તેમજ સામા-
જિક સંસર્ગ (ઇતિહાસ)—તેના કારણરૂપે વધારે
સારી વહેવારની સમવડો (દૈનિકપત્ર જુઓ),
અને પરિણામે ખાસ કરીને એક સામાન્ય
સંસ્કૃતિનો કમે કમે ચતો ફેલાવો (ઇતિહાસ જુઓ):

૨. સામુદાયિક કેળવણી:—

(૧) સામુદાયિક કેળવણીનો અર્થ;

કેળવણી અને અક્ષરગ્ઝાન—ભણતર વચ્ચેનો બેઠ. કેળવણી અક્ષર-
ગ્ઝાનનો મર્યાદિત પ્રદેશ—કેળવણીનો હેતુ;

(૨) પ્રાથમિક, માધ્યમિક, કળાવિષયક અને ઉચ્ચતર કેળવણી
વચ્ચેનો તફાવત (કેળવણીનો ઇતિહાસ જુઓ);

(૩) સામુદાયિક કેળવણીની કેટલીક નિષામક બાબતો;

(૪) કેળવણીના ખર્ચ માટે તાણા મેળવવાનાં સાધનો;

૩. પુષ્ટ ઉંમરનાંની કેળવણી:—(ઇંગ્લંડની કેળવણીનો ઇતિહાસ જુઓ)

(૧) અર્થ—(અ) મોટી ઉંમરનાં માણસોની કેળવણીનો અર્થ એટલે
નિરક્ષર મોટી ઉંમરનાં માણસોને વાચન, લેખન
ગણિત શીખવવાનો;

(બ) માધ્યમિક અને વિદ્યાપીઠની કેળવણી પણ મોટી
ઉંમરનાં માણસો માટે હોઈ શકે;

(ક) કસાતમક અને ધંધાદારી કેળવણી.

(૨) પદ્ધતિઓ અને માર્ગ:—શાળાનાં બાળકોને શીખવવાની પદ્ધતિ-
થી જુદાં;

૪. ગામડાંની કેળવણી

૫. ધંધાદારી શિક્ષણ

૬. સ્ત્રીઓની કેળવણી

૭. જાતીય શિક્ષણ.—

(૧) તેની જરૂર. (૨) (અ) જ્ઞાન આપવાની પદ્ધતિઓ;

(બ) રોગ વગેરે સંબંધી ખાસ જ્ઞાન.

૮. સહશિક્ષણ.—

(૧) અર્થ. (૨) સહશિક્ષણના લાભ (૩) મેરલાનો.

(૪) (૨) અને (૩) વચ્ચેનું સ્વીકાર્યોલું સમાધાન.

(૫) હિંદુસ્તાનની માધ્યમિક શાળાઓમાં કહેવાતા સહશિક્ષણને યુરોપમાંના સહશિક્ષણની સાથે સરખાવો.

૯ અને ૧૦ નીતિશિક્ષણ અને નાગરિકોનું શિક્ષણ એકજ

૧૧. કેળવણીવિષયક આધુનિક વલણનાં ખાસ લક્ષણો.—

(૧) હેતુ, (૨) સાધનો, (૩) પદ્ધતિ.

૧૨. ડાહ્યત પદ્ધતિ

૧૩. શિક્ષકની દેખરેખ નીચેના અભ્યાસ

૧૪. અક્ષુદ્રારા શિક્ષણ.—

(૧) સિદ્ધાંત. (૨) પદ્ધતિ અને પ્રસંગ.

૧૫. શારીરિક કેળવણી.—

સિદ્ધાંત, હેતુ, સાધનો.

૧૬. અભ્યાસક્રમને અંગે ગુંથાએલી અન્ય પ્રવૃત્તિઓ.—

(૧) હેતુ અને મહત્તા, (૨) યોજના.

૧૭. માનસિક કસોટીઓ અને તેની કિંમત—

(૧) પદ્ધતિ. (૨) હેતુ. (૩) મહત્ત્વ, મતભેદ.

૧૮. ઇંગ્લેંડમાં ચાલુ શિક્ષણપદ્ધતિઓ; (એટલે ૧૯૨૧ નો કાયદો.—

(અ) ૧. વિશ્વવિદ્યાલયની; ૨. માધ્યમિક; ૩. પ્રાથમિક; ૪. કલાવિષય.

૫. મોટી ઉંમરનાંની કેળવણી અને સાજના વર્ગો;

(બ) શિક્ષણની નીસરણી;

(ક) ખર્ચની યોજના;

(ઢ) સરકાર અને સ્થાનિક મંરથાની પોતપોતાની સત્તાઓ.

(ઈ) ફરજિયાત કેળવણી અને તેનો અમલ;

(ફ) શિક્ષકની ભરતી અને તેમની તાલીમ.

પૃષ્ઠ ૧ લો:—

૨. ભાષા.—

અ. ગદ્ય:—ચાલુ અને છેલ્લા ૨ સૈકાના શિષ્ટ ગદ્યનાં ૨૦૦ પાનાં;

વ. પદ્ય:—(૧) પ્રાચીન અને આધુનિક કવિઓનાં પદ્યમાંથી ૫૦૦ લીટી,

(૨) તેમાંની ૨૦૦ લીટીનો મુખપાટ; આ ઉપરાંત બાળકાવ્યોની ૧૦૦ લીટી.

ક. વ્યાકરણ—પિંગળ, સાદી વ્યુત્પત્તિ, સમાસો, સાદા અલંકારો,
૧ લા વર્ણના ક્રમનું પ્રવર્તન.

ઢ. ભાષા આધુનિક સ્વરૂપમાં કેવી રીતે આવી તેના ઇતિહાસનું સાધારણ જ્ઞાન.

દ. વર્ગમાં આલેખા લેખકોમાંના ઘણા અંગત્યના લેખકોના જીવનચરિત્રોનો ચોટો અભ્યાસ.

ટીપ્પણ—શિક્ષકની દેખરેખ નીચે ખાનગી વિશેષ વાચન હોવું જોઈએ, પણ તેવા વાચનની પરીક્ષા લેવામાં આવશે નહિ.

ચેપર ૨. જો.—

અ. વર્ગમાં ન થયું હોય તેવા કાવ્યના વિચારનું સુઘઘમાં અવતરણ

બ. વર્ગમાં ન થયે હોય તેવા ગદ્યના કકરાના વિચારનો ટુંકમાં સાર

ક. નિર્મલ

ઢ. ઉપર જણાવેલા વિષયમાં હસ્તાક્ષર, વિરામચિહ્નો, અને જોડણી.

ફારસી.—કિતાબ-ઉલ્-માઆરીફ ભાગ ૧, ખીન્દ ૪૦ પાનાં.

૩. ગણિત. —

૧. અંગગણિત:—

અ. (૧) પાચગા અને છટા ધોરણ માટેનો વિગતવાર અંગગણિતનો ઉડો અભ્યાસ અને તેને લગતું મુખ્યગણિત.

(૨) ઉપરના અભ્યાસની ખાખતો શીખવવાની રીતો.

બ. (૧) જોઈટ રોક કંપનિનો પ્રાથમિક ખ્યાલ શેર, ડિવિડંડ વગેરે.

(૨) લેનનો અભ્યાસ-ગવર્નમેંટ સિક્યુરિટી, વોરસોન વગેરે.

(૩) સહીઆરા ધોરણ ઉપર ચાલતી ભાગીદારીનો અભ્યાસ.

(૪) વિમાનો અભ્યાસ, જુદી જુદી કંપનિના પ્રિમિયમની-સરખામણી. જુદી જુદી ભાતના વિમા વગેરે (પ્રાથમિક વર્ણન).

(૫) પિયાગોરાસનું પ્રમેય અને તેનો ઉપયોગ

(૬) ત્રિકોણ, સમાંતરજાળુચતુષ્કોણ, સમલંબચતુષ્કોણ અને વર્તુલનું ક્ષેત્રફળ.

* ગુજરાતી વ્યાકરણ—પિંગળ, વિગતવાર સમાસો, અને સંપૂર્ણ વ્યક્તરણના અભ્યાસ સાથે.

(૭) ગ્રાફનો અભ્યાસ—સમ અને વ્યસ્ત પ્રમાણના પ્રશ્નોને લગતી એકધારી વક્ષ લીટીઓ.

૨. ઘરનું નામું:—(૧) ખાતા અને પ્રોમિસરી નોટનો અભ્યાસ
(૨) રાજની નોંધ (રાજનો હિસાબ) ઉપરથી માસિક હિસાબની ચોપડી તૈયાર કરવી.

૩. ભૂમિતિ:—ત્રિકોણની રચના કરવી—કિર્ચન, પેટર્ન વગેરેના સંબંધમાં એકરૂપતા, સમતોલ આકાર, અને એકાકારની ઓળખ.

૪. સ્કેલમાપથી પ્લાન દોરવા—ખુણા અને લીટીઓ સંબંધી અધરા પ્રશ્નો. આપેલા મુસાફરીના સ્કેચ ઉપરથી રિપોર્ટ લખવો.

૫. વર્તુલના ધર્મો (માત્ર પ્રયોગની મદદથી).

૪. ઇતિહાસ.—

ઇંગ્લેન્ડનો અને બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનો ઇતિહાસ—

ઇ. સ. ૧૪૮૫ થી આજ સુધી

૧. ટ્યુડર રાજસત્તા:—ઇ. સ. ૧૪૮૫-૧૬૦૩.

(અ) મધ્યયુગની રાજસત્તા સાથે સરખામણી;

(બ) દિલ્લીસલ્તનત સાથે સરખામણી;

વ્યક્તિઓ— (૧) યુદ્ધાખના વિગ્રહો અને તાજની નવીન સંપત્તિને હેન્રી અગ્રાતમો લીધે સત્તામા હેન્રીના હાથે ઉભરાવોનો નાશ;

હેન્રી આઠમો (૨) રામ સાથે સંધિ અને તાજની નવીન સંપત્તિને લીધે ઇલિઝાબેથ અને (અ) નાના જમીનદારો અને (બ) વ્યાપારીઓ

બેકન જેઓ ધાર્મિક, સામાજિક, આર્થિક અને દેવળના

ફિલિપ સિડની રાજકીય કાર્યથી અસંતુષ્ટ થએલા હતા તેને લીધે શેકસપિઅર આઠમા હેન્રીએ દેવળ ઉપર અંકુશ મૂક્યો.

(૩) ઇલિઝાબેથના સમયની સ્થિતિ

(અ) રાષ્ટ્રીય સમાજવાદ. (રાજ્યનો ઉદ્દોગ ઉપર કાયુ)

જુઓ, ગરીબીનો કાયદો, યુગાસ્તાના કાયદા, ઇંગ્લેન્ડ.

(બ) રાષ્ટ્રલાવના. (ક) વિદ્યાનો પુનરુદ્ધાર.

૨. શોધખોળનો યુગ:—૧૪૮૫-૧૬૨૫.

વ્યક્તિઓ— (અ) કોલોમ્બો:—

કોલમ્બસ (૧) આર્થિક—તુર્કીએ બંધ કરેલો ભૂમધ્ય સમુદ્રનો

વારકો—ગામ્મા માર્ગ (યુરોપને બેઇટી વસ્તુઓ; પહેલા ખાદ્ય

હોકીન્સ... પદાર્થના વેપારીઓ અને માર્ગો);

કેપ્લર (૨) વૈજ્ઞાનિક—કુનીઆલરમાં નવીન જ્ઞાન;

રેલે (બ) પરિણામ:—

૧. આર્થિક:—નવા વેપારી માર્ગો;

નવી વસ્તુઓ;

નવી ખાદ્ય ચીજોના વેપારીઓ.

૨. વૈજ્ઞાનિક:—નવી કુનીઆ—અમેરિકા;

૩. રાજકીય:—વેપારના મથકોએ પ્રયાણ;

નવા ઇંગ્લેન્ડ (આમેરિકા, પ્રમાણે).

પરદેશ પ્રયાણના ખાસ કારણો:—

(અ) ધર્મ; (બ) વેપાર;

(ક) વંશપરંપરા (કૌટુંબિક મિલકતના

વારસાની આંશા નહિ રાખનારા

સાહસિક યુવાનો).

૩. પ્રજાકીય—(પાર્લામેન્ટની). અગર રાજ્યનાધારણની સત્તાનો

ઉદય,—૧૬૦૩-૧૭૬૦

(એટલે કે છેલ્લા ૨૬૦૮ રાજ્યના સમયમાં ટયુડર રાજ્યસત્તાનું અધઃપતન)

કારણો:—

(૧) નાના જમીનદારો અને વ્યાપારીઓની વધતી સત્તા:—

વ્યક્તિઓ—

આર્થિક પહેલો

કોમવેલ

આર્થિક બીજો

વોલપોલ

રોધામ

(અ) વધતો જતો વેપાર અને સંપત્તિ,

(બ) પ્રલિંગ્યોયનો સુવર્ણ સંગ્રહ.

રાષ્ટ્ર સમાજવાદ તરફ તેઓનો વાંધો.

ખાનગી નફામાં વચ્ચે પડે છે. દા.વાંડા

તે લીધે

(૨) મહેસુલપદ્ધતિની નીચેની ખાખતોને પહોંચી વળવાની

નિષ્ફળતા.—

(અ) સરકારનું વધી ગયેલું ખર્ચ;

(બ) નવા ચઢી ગયેલી કિંમતો (દક્ષિણ અમેરિકાનું રથ);

(૩) ટયુડર રાજ્યોએ (અ) વ્યાપારીઓ (બ) નાના જમીન-

દાર સાથે કરેલા સંપત્તિ લીધે પાર્લામેન્ટને (ખાસ

કરીને આમની સભાને) હિતેજન આપ્યું તેથી તેને

પાતાની અગત્ય જખાઈ,

(૪) સ્ટુઅર્ટ રાજઔતુ ચારિત્ર;

(૫) ધર્મ. 'ધર્મગુરુ નંદિ, રોજ નંદિ'.

પરિણામો:—

(૧) પાર્લામેન્ટની રાજમત્તા (ક્રમિક ખ્યાત આપો),

(આઈસ ૧ લો)

(આઈસ ૨ લો)

આઈસ ૩ લો)

(જ્યોર્જ ૧ લો)

અને પદ્ધતિ અનુસાર બંધાએલું મંત્રિમંડળ; રાજા જોડું કરે નહિ, પણ જોડી સલાહથી દોરવાય તેવી કાયદાની દૃષ્ટિએ માન્યતા;

(૨) મહેસુલપદ્ધતિમાં મુધારો;

(૩) ઇંગ્લેંડમાં રાષ્ટ્રસમાજનો નાશ; (પણ શરૂઆતમાં સ્કોટલેંડ, આયર્લેંડ અને અમેરિકાનો સ્વાર્થ માટે ઉપયોગ).—

(અ) મૃદુલોગમાં,

(બ) પછીથી પરદેશ સાથે વેપાર.

જ્યોર્જ ૧લાના સમયમાં પાર્લામેન્ટમાં ખેસતા સભ્યોનો વર્ગ. દેવી

રીતે મુંદાતા, કોનાથી, તેમના ગુણુ વગેરે.

૪. (અ) ઇંગ્લેંડની સાંભળિક અને આર્થિક સ્થિતિ.—

(અ) ૧૪૫૦ ના

(બ) ૧૬૬૦ ના

(ક) ૧૭૬૦ ના

સમયમાં;

એટલે કે વર્ગ, ધંધા, બગ્ગર અને ખેળા, ધર્મ, રીતરિવાજ, રમતગમત, જમીનદારી પદ્ધતિ, યુદ્ધકળા, વડનનાં સાધનો, અવકાર, ખોરાક, કપડાં, ઘર, દેશ તેમજ પરદેશનો વેપાર, (સ્વચ્છતા અને આરોગ્યની) દેવો, ઔષધ, ઉદ્યોગ, રમત, ચારિત્ર, ભાષા, કળાવણી, વસ્તી અને વ્યાપારના અડસટાના આંકડાં પણ આપવા

(બ) અ. વ. ક. માં સમયાનુસાર યએલા ફેરફારનાં કારણો.—

(૧) ખેતીવિષયક ક્રાંતિ,

(૨) ઔદ્યોગિક "

(૩) રાજકીય "

(૪) ધાર્મિક "

(૫) વ્યાપાર અને સંસ્થાનિક વસાહતની પ્રગતિ.

અ. વ. ક. ના દાખલા—ચોસર : યાત્રાશુઓ; પેપી :

ડાયરી (નોંધ); હોરેસ વોલ્પોલ : પેત્રો

૫. ઇંગ્લેન્ડનો વિકાસ:—૧૬૦૦-૧૮૦૦.

અઠારમા સૈકામાં દરિયાઈ સત્તા અને વ્યાપારગત આધિપત્યના આધારે યોજાયેલો.—

વ્યક્તિઓ—વિલિયમ પેન, વોર્શિંગ્ટન, -કેપ્ટન કુક.

વેપારની ખાણ ચીજો; ત્યાં રહેનારી પ્રજા.

(૧) અમેરિકાનાં સંસ્થાનો.—

મૂળ ત્રણ જાતનાં (૧) વેપાર, (૨) ધર્મ, (૩) જીવાનો. ચાર્સ રાજા અને જ્યોર્જ ત્રીજાના સમયમાં તેમના ઉપર કેવો અમલ ચાલતો.

આર્થિક સ્વાર્થસિક્કિ અને નૌકાકાયદા.

(૨) હિંદી વસાહતો અને વધારો;

(૩) વેસ્ટ ઇન્ડિઝ અને ઇસ્ટ ઇન્ડિઝ કંપનીનાં વેપારી મધકા અને વાવેતર અને મૂળ ઉત્પત્તિ;

(૪) આફ્રિકાનો કિનારો,

(૫) કેનેડા કેવી રીતે સામ્રાજ્યનો ભાગ બન્યું, તેની કિંમત (અગત્ય);

(૬) બ્રિટિશ સામ્રાજ્યમાંથી તેર સંસ્થાનો કેવી રીતે છુટાં પડ્યાં;

(૭) આસ્ટ્રેલિઆની શોધ.

૬. ૧૭૮૬ નું યુરોપ.—

૧૮૧૫ નું-યુરોપ. (ઐતિહાસિક ભૂગોળ)

૧૭૮૬ ની દુનીઆ, ૧૮૧૫ની દુનીઆ. (ઐતિહાસિક ભૂગોળ.)

(રાજકીય ફેરફારો અતાવવા ચાર મોટા ભીંતે ટાંગવાના નકશા જોઈએ.)

ફ્રેંચ લડાઈઓ (૧૭૯૨-૧૮૧૫) અને ફ્રેંચ વિપ્લવની નીચેનાં ઉપર અસર.—

(અ) બ્રિટિશ સામ્રાજ્યનો વિસ્તાર-દક્ષિણ આફ્રિકા, અને કેટલાક કંપનીઓ અને બંદરો ઉપર અસર. વધારામાં.—

(બ) તે સામ્રાજ્યની રાજ્યવ્યવસ્થા.—

(૧) કેનેડા (સ્વરાજ્ય ભોગવતું)

(૨) ૧૮૩૨ નો પાર્લામેન્ટના મુધારાનો કાયદો અને તે પછીના તેવા કાયદા;

(૩) આસ્ટ્રેલિઆ અને દક્ષિણ આફ્રિકા; પછીથી સ્વરાજ્યતા;

૭. ૧૯મા સૈકામાં બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય.—

- (૧) ઇંગ્લેન્ડ દુનિયાનું કાર્યક્ષેત્ર; સરખાતનો લાલ.
- (૨) નવી જાતના વેપાર-કોલસા. તૈયાર કરેલી વસ્તુઓ (પાકો માલ) — ખોરાક. કાચો માલ-વખર જકાતી વેપાર માટે કારણો.
- (૩) પૂર્વ દેશો પૈસાના રોકાણ માટે અને મેળવવા માટે પશ્ચિમ દેશોનું બંજર; દા. ત. ચીનનાં ગંધકા અને હિંદ ઉપર રાજકીય આધિપત્ય;
- (૪) કોલસો-વહાણો-રેલ્વે, વ્યાપારી અને આર્થિક આધિપત્ય, આફ્રિકા, યુરોપ અને અમેરિકામાં અંગ્રેજોનાં રેલ્વે આધિકાર;
- (૫) અંગ્રેજ પદ્ધતિ પ્રમાણે સરાશી પેઢીઓ અને ધીરધાર;
- (૬) અંગ્રેજ કારખાનાંની રિધતિ;

(૭) બળનાં નવાં સાધનો, વરાળ, ગેસ, મેટ્રોલ, વીજળી વગેરે:—

આની નીચેની બાબતો ઉપર અચ્ચર.—

(અ) વહનનાં સાધનો. વ્યવહાર (વખતના હિસાબે દુનીયાનું કદ)

અને (બ) ઉદ્યોગનો વિકાસ અને વ્યવસ્થા;

(૮) ઓગણીસમા સૈકાનું ઇંગ્લેન્ડનું જીવન (૧૮૬૦)

૮. (અ) ઓગણીસમા સૈકામાં આફ્રિકાના વિભાગ અને સંસ્થાનોની વસાહત

(બ) આસ્ટ્રેલિયાની આર્થિક દૃષ્ટિએ વસાહત

(ક) ચીન, ઇન્ડિય (મુદાન) અને ઈરાનના અખાતમાં આર્થિક અને રાજકીય ડબલ

૯. ૧૯૧૪ ની દુનીયા—(ઐતિહાસિક) { બ્રિટિશ સામ્રાજ્ય અને રાષ્ટ્ર-

૧૯૧૮ ની દુનીયા—(ભૌગોલિક) } ભાવના સંબંધી ખાસ.

નોંધ: (૧) હિંદના ઐતિહાસિક સમય અને સામ્રાજ્યના ઐતિહાસિક સમયની સરખામણી કરનારો સમયતખ્તો. (સ્કેલ પ્રમાણથી) — (વિદ્યાર્થીઓનું એકત્ર કામ.)

૨. અગત્યની તારીખો:—કાર્યકારણના પરિણામ બતાવતી અને ઐતિહાસિક વિગતનો ક્રમ બતાવતી;

૩. ૬. અને ૯ માટે રંગીન છાતિ દર્શાવના નકશો. વિદ્યાર્થીનું એકત્ર કામ.

યુરોપનો અને દુનીયાનો ૧૮૮૫ નો રાજકીય નકશો.

૫ ભૂગોળ:—

શહેર વિભાગ.

૧ પૃથ્વી પર રહેતા લોકોનું જીવન.—

૧. તેમની જરૂરિયાતો—જ્યાં પ્રાકૃતિક પ્રદેશોમાં કેવી રીતે પુરી પડે છે.
૨. મનુષ્યે પૃથ્વીની સપાટી પર કેવા ફેરફારો કર્યા છે: રેલ્વે, નહેરો, પુલો; અથવા કુદરતી વ્યવહાર માર્ગોનો કેવો ઉપયોગ કર્યો છે. દા. નદીઓ, ખીણો, ધાટો.
૩. જળા: મનુષ્ય, પ્રાણી, તેજ વગેરે.
૨. જગતની આગળ કંપેક્ષી પ્રજાઓનો હિંદ સાથેનો આર્થિક સંબંધ: બ્રિટિશ ઇમ્પીરિયો, જર્મની, ફ્રાન્સ, યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, જાપાન (લોકો અને તેઓની આર્થિક ઉત્પત્તિ).
૩. ભૌગોલિક દૃષ્ટિએ હાલની સુધરેલી પ્રજાઓનો સામાન્ય પરિચય: દા. યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ, કેન્ઝાઈ, રશિયા, ઇંગ્લેન્ડ, આસ્ટ્રેલિયા, જાપાન, ફ્રાન્સ.

૪. પ્રાયોગિક.—

૧. વ્યાપારી આંકડા: હિંદને લગતી અને દેશપરદેશની વપરાશની ચીજોની આકાશવાણી, હિંદને લગતી ચાલુ વપરાશની ચીજોની આંકડાવાણી—નિકાસ અને આયાત.
૨. નકશાવડે અને તેનીજ મદદથી પગપાળા મુસાફરી કરવી.
૩. ઉત્તર, અને ઉત્તરમુખ શોધવાં અને હોડાયંત્રનો ઉપયોગ કરવો.
૪. થર્મોમિટર (ઉષ્ણતામાપક યંત્ર) અને બેરોમિટર (વાયુઆરમાપક યંત્ર)નો ઉપયોગ.

૫. પ્રાકૃતિક:

જમીન અને પાણીના આધાર, હિમજનિત મેદાનો, લાવાનાં મેદાન, નદીનાં મેદાન, પર્વતો ઉચ્ચ પ્રદેશો, જ્વાળામુખી પર્વતો, ખીણો, દરીઆ: કિનારો, દ્વીપો, નદીઓ, સમુદ્રો અને સમુદ્રતળ.

પૃથ્વીનું પૃથ્થ, જુના ખડકો, પૃથ્વીના પૃથ્થના ફેરફાર, ધરતીકંપો, પૃથ્વી ઉપરના ચેતન્યનો ઇતિહાસ, પછીથી જાનેલા ખડકો-કેવી રીતે જન્યા શેષો.

૬. વિજ્ઞાન.—

ગૃહવિજ્ઞાન.—

૧. પ્રાથમિક વિજ્ઞાનના પાઠ.

૨. ઘર.

રાંધવું.

સિવશુક્રમ (જુદો અભ્યાસક્રમ),

ધોળીક્રમ.

ગૃહિણીકળા.

માતૃકળા.

ધરમાં સારવાર.

પ્રાથમિક વિજ્ઞાનના પાઠ. —

પદાર્થવિજ્ઞાન. —

પદાર્થનાં ત્રણ રૂપ અને તેમના બેઠ બતાવનારાં લક્ષણ.

ઉપજીતા.—ગરમીમાપક યંત્ર—સેન્ટિગ્રેડ—ફેરનહાઇટ. વિદ્યાર્થીઓએ પહેલાં તેમનાં કાયાં ગરમીમાપક યંત્ર બનાવવાં અને જુદી જુદી સ્થિતિમાં—તેનું માપ તપાસવું અને પછી ઘોરણ પ્રમાણે માપ બતાવનારાં વાસ્તવિક ગરમીમાપક યંત્રનો અભ્યાસ કરવો. વિકાસ થવો અને સંકોચાવું.

ગરમી માટેની પદાર્થની શક્તિ, આબ્જ બળન અને ઠરવું, વહન સારા અને મંદવાદક પદાર્થો. દરેકના લાભ અને ઉપયોગ. ઠંડા કરવાની જુદી જુદી રીત—કાચના વાસણને એકદમ ગરમ કરી ઠંડાં કરવાં. બરફની બનાવટ.

સાચણશાસ્ત્ર. —

હવાની ઘટના, બળવું, ઓકસીકરણ.

પાણીના ગુણ—ભારે અને હલકું પાણી; પાણીને હલકું કરનારા પદાર્થો અને તેમનાં કામ. પાણી રવચ્છ કરવાની રીત.

અલકલી, તેજામ-ક્ષાર.

સાચુ—તેની બનાવટ—તેની ભારે અને હલકા પાણી ઉપર અસર લોડું, પિત્તળ, ત્રાંચું અને એલ્યુમિનિયમનો ઉપયોગ અને તેના ગુણ. કાર્બન, ગંધક, ફોસ્ફરસ, ક્લોરાઇન, ફેલસિઅમ, મીઠાનો ઉપયોગ અને તેના ગુણ.

ટંકણખાર, પોટેશિયમ પરમેંગેનેટ, આલ્કોહોલ, આઈડોઈમનો ઉપયોગ અને તેના ગુણ.

આ અભ્યાસક્રમમાં શીખેલા સિદ્ધાન્તોનો ઉપયોગ વ્યવહારુ જ્ઞાન શીખવવામાં કરવો. દાં. તરીકે—ગંધવામાં, ઘોવામાં, ગૃહિણીકળા પ્રાથમિક સારવાર.

૨ ઘર. —

મહાનની પસંદગીમાં વિચાર. —

(અ) ભાડુ કે કિંમત.

(બ) કામ કરવાના સ્થળની તક.

(ક) સ્થળ.

(હ) દેખાવ.

(ડ) જમીન.

(ફ) મળતી સગવડ.

(ગ) વેન્ડીસેશન.

(હ) આરોગ્ય.

મ્યુનિસિપાલિટિ અમર રથાનિક સત્તા આસપાસની જગ્યાની સફાઈ અને આરોગ્ય માટે કેટલી જવાબદાર છે. કઈ સત્તાને ફરિયાદ કરવી — સામાન્ય બૂલો — તે કેમ દૂર કરવી કે કરાવવી. કચરો, નંકામું પાણી કે મેલાનો નિકાલ. ધરતું આરોગ્ય-જાંતુનાશક દવાઓથી કેવો રીતે ચોક્કસાઈ પૂર્વક સફાઈ રાખવી અને ગંધ ઓછી કરવી.

૩ રાંધણું. —

(અ) રસોડાનું આરોગ્ય. —

સપાટી અને દિવાલો-કચરો અને પડી રહેલી ચીજોનો નિકાલ. ખોરાક સંધરવાની સગવડ. દાખલા તરીકે, દૂધ, શાક, માંસ, માછલી, કઢોળા, મસાલા, પીવાના પાણી અને ધરવપરાશના પાણી માટે સગવડ, વાસણની પસંદગી.

(બ) રસોડામાં ફરકસર-જગાડ નહિ, ખોરાકની અગત્ય અને ગુણના પ્રમાણમાં કેવી રીતે વસ્તુ પસંદ કરવી-તેજીની ચીજોના પ્રમાણનો અડસટ્ટો, કિંમત.

(ક) બળતણ-પ્રકાર-લાભ-કિંમત-તેજ અને પેટ્રોલના સ્ટવની સંભાળ અને વ્યવસ્થા-સાવચેતી.

(હ) ખોરાકની ઘટના-અને ખોરાક તરીકેની અગત્ય. સામાન્ય ખોરાકના પદાર્થોનો તેમની ખોરાક તરીકેની અગત્યની દૃષ્ટિએ અભ્યાસ કરવો. મેટા કે કોપર પદાર્થ વગેરેની રાસાયણિક કસોટી.

(ડ) રાંધવાની રીતો-તળવું, ઉકાળવું, બાફવું, શેકવું, — જુદા જુદા ખોરાકના પદાર્થોને યોગ્ય અને તેની તેના ઉપર અસર, મસાલાનો ઉપયોગ-શા માટે જરૂરી.

(ફ) સામાન્ય વાનીઓ-ખનાવટ. ડાટલી, પુરી, દાળ, ભાત, કઢી, કચું-ખર, શાક તરકારી, મિઠાઈ, પીવાની ચીજો, આ, કોફી, અને બીજી હિંદી ખનાવટો. મુરખ્યા અને ચાયાણાં. ભોજન કેવી રીતે પીરસવું. જોઈતા પ્રમાણમાં ખેરાકનાં તત્ત્વો મળી રહે એવી રીતે એક અદવાડીઆ માટેની જમવાની વાનીઓનો ડાર્ફક્રમ ઘડવો અને કિંમતનો અડ-સદો કરવો.

(ગ) માંદા માણસ માટેના ખેરાક-સુખની ખનાવટ, કાંછ, જવનું, ચોખ્ખાનું પાણી. બાળક અને નાના છોકરાં માટે ખેરાકની ખનાવટ. ફળના રસ, શાકતરકારીના રસ, કાંછ, પેટ-ટ ખેરાક.

૪. સિવણકામ-જીદો અભ્યાસક્રમ.

૫. ધોખીકામ. —

જીદો જીદો જાતના પદાર્થ-કેવી રીતે પસંદ કરવા.

(૧) ધોવાનાં કપડાં જીદાં પાડવાં-કારણ-સમું કરવું. રંગ, ડાઘા, પદાર્થો, કપડાં પલાળવાં, બાફવાં-ઘણાં ગંદાં કપડાં માટે પેરેફિનનો ઉપયોગ.

(૨) કપડાં ધોવાં. —

ભારે અને હલકું પાણી—પ્રયોગ-નરમ કરનારા પદાર્થો-વધારે પ્રમાણની અસર-બ્લીચિંગ પાઉડર-ઘટના અને અસર-સાબુ-ઘટના. કેવી રીતે ખનાવવો-સાબુને બદલે વાપરવાની ચીજો-અરીસા, ભુમ્બું-હોડાં, સાબુની કાંછ અને તેની ખનાવટ.

કાંછ—કેવી રીતે જતાવવી અને ઉપયોગ.

વાદળીરંગ (ગળી)—તેનો ઉપયોગ-ઘટના.

(૩) સુતરાઉ સફેદ કપડાં ધોવાં-બાફવાં, વાદળી રંગ (ગળી) કરવો, જરૂર પડે કાંછ નાંખવી, અસ્ત્રી કરવી.

(૪) સુતરાઉ રંગીન કપડાં ધોવાં-મીઠાનો ઉપયોગ-પ્રાન, સરકો, અરીસા, રંગ ફેલાતો અટકાવવા માટે સાવચેતી.

(૫) રેશમી કપડાં-ધોવાં અને અસ્ત્રી કરવી.

(૬) જીનનાં કપડાં ધોવાં.

(૭) બાળકનાં કપડાં-ધોવાં-આમડીને આળી કરે તેવી ચીજોથી દૂર રહેવું.

(૮) ડાઘા દૂર કરવા, કઢી, ફળ, સાદી, આ, કોફી, રંગ, અમર.

(૯) રંગવું (એનિલક)

૬. શૃદ્ધિશીકળા. —

વાસીદુર્ગ વાળવું, આપટવું, કેવી રીતે કરવું, કચરો ન વેરાય-ઉડે, પણ
હરે થાય;

દિવાલ અને છત સાફ કરવી.

વાસણ સાફ કરવાં.

ત્રાંખાનાં વાસણની સંભાળ—કલ્પાર્થ કરવી.

પિત્તળ, એલ્યુમિનિયમ, ચાંદી, સોનું, જર્મન સિલ્વર સાફ કરવાં.

ખતખતના પદાર્થ—દેશી (રાખોડી, રેત, ચારીદા, સફેદી, આમલી, લોણુ)

તેમજ પેટન્ટ—આલકલી અને તેજળના આધારે તેમની ક્રિયા

અને પ્રતિક્રિયા.

બોંયતળાઉ કેમ પ્લારટર કરવું—પદાર્થો અને તે કેમ મેળવવા

અને લગાવવા.

ફર્નોચરને ફરીથી રંગવા માટે જુનો રંગ હરે કરવો, વગેરે

ધરગથુ નાશકારી જંતુઓની વિરુદ્ધની સાવચેતી અને જો હોય તો

કેમ હરે કરવા. —

દાખલા તરીકે, વંદા, ઉધાઈ, વોલફ્રિસ, પતંગાંખાં, માખી, અચર,

માકડ, ચાચક, જૂ.

દરોજની વપરાશના ન હોય તેવા જીનનાં અને રેશમી કપડાંને કેવી

રીતે રાખવા.

પથારી અને ગિરતરાની સંભાળ.

ઔરડાને કેવી રીતે ગ્રિન્ડન્ડેકટ કરવો.

ધરગથુ અડસદા અને હિસાબ-સોથી આરા લાલ થાય તેવી રીતે

કેવી રીતે આવક વહેંચવા, કરકસર, પોસ્ટ ઓફિસ, સેવિંગ્સ બેંક.

૭. માલિકના

સગર્ભાની અને બાળકની સંભાળ. —

ડૉ. બાલકની હોમેસ્ટિક સાયન્સની ચોપડી અને રૂઝગની હોમેસ્ટિક

સાયન્સ ફોર હાઇસ્કૂલ્સ ઇન ઇન્ડિયા—ભાગ બીજાને આધારે.

જન્મક્રિયાનાં દાકતરી તપાસનાં સ્થળો અને મથકો.

તેમજ કામ-બાળકના જન્મ પહેલાં અને પછી તેઓ માતાને મદદ

આપે છે તે.

આંખનાર બાળક માટેની તૈયારી—બાળકની સંભાળ. નિયમિત રૂઝગ,

અને શરીરની સ્વચ્છતા અને તાજી હવાની અગત્ય.

આંખની સંભાળ-ગાખીથી યતી ધ્વજ.

ચોથ કપડાં-કસરત માટે સગવડ. ખોરાક, હાંધ, ખોરાકની ખનાવટ, શીશીની સંભાળ, બાળક અને સાધારણ રોગોના ઉપચાર.

બાળકસ્થાણમાં શાળાઓ શો ભાગ લખવે છે. દોખલા તરીકે-ટેવે, બેસવાની રીત, પ્રકાશ, ચેષ, કસરત.

૯. ઘરમાં સારવાર.—

માંદાનો ખોરાક-સ્થાન-સરસામાન-વ્યવસ્થા-હવાઉત્તમ.

ઉપચારિકાની ફરજ-પોષાક, રીતભાત.

માંદાના ખોરાકમાં ચાટ કેવી રીતે ગ્રખવો.

ખોરાકની ખનાવટ-પોટીસ, શેક.

૭. ચિત્રકામ.—

(અ) આગલા વર્ષના અભ્યાસક્રમનું કામ ચાલુ રા

શાળાઓ માટે ચિત્રકામના અભ્યાસક્રમમાં આવી જતા બધા વિષયોનો મહાવરો) આગલા વર્ષના અભ્યાસક્રમ કરતાં વધારે અધારી વસ્તુઓ પસંદ કરવી).

(બ) ચિત્રકામ (વિષય તરીકે)—

(૧) કુળવણીમાં ચિત્રકામનું સ્થાન;

(૨) ચિત્રકામની વિદ્યાર્થીઓ પર અસર.

(૩) ચિત્રકામ શીખવવાના સિદ્ધાંતો.

શિક્ષકોને સૂચના.—

ચિત્રકામ અને રંગકામનાં (પેઇન્ટિંગનાં) સારા જ્ઞાન સિવાય શિક્ષક સંસ્કૃતિમાં ચિત્રકામ શીખવવાની આશા રાખી શકે નહિ. તેણે તેની આસપાસ અને તેટલું ચિત્રકામનું સાહિત્ય એકઠું કરવું જોઈએ. તેણે ચિત્રકામના અભ્યાસનો કાળના બીજા વિષયો સાથેનો સંબંધ ગાઢ રીતે અને બંને તેટલો કુદરતી રીતે જોડવો જોઈએ. તેણે અવલોકનશક્તિ ખીલવવી જોઈએ, અને કુદરતી પદાર્થ ઉપરથી સ્પર્શ કરવાને ઉત્તેજન આપવું જોઈએ. દિવાલો, બોયલ્ટનાં ચિત્રો વગેરે પર સારાં ચિત્ર મૂકવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ, અને તેમની ચર્ચા કરવી જોઈએ. તેણે વિદ્યાર્થીઓને સુદર અને ચોગ્ધ આકારોનું અવલોકન કરવાને મદદ કરવી જોઈએ અને રૂઢિચુસ્ત, ઘરઉપયોગી વસ્તુઓ વગેરેમાં રસ લેતાં શીખવવું, અને જે કાંઈ ખાસ આકાર અને રંગમાં સારી રીતે ચોખ્ખાં હોય તેની કદર કરતાં તેમને શીખવવું જોઈએ.

૮. હસ્તઉદ્યોગ.—

(અ) સિનિઅર પહેલા વર્ષમાં લીધેલાં નીચેનાં કળાકામમાંના કાંઈ એક કળાકામનો વધારે અભ્યાસ.—

(૧) ટોપલી બનાવવી, (૨) કોતરવું, (૩) વણવું, (૪) કામળો બનાવવો, (૫) ચોપડી બાંધવી, (૬) રોન્સિલનું કામ, (૭) લીનો અથવા કાપડ છાપવું, (૮) ધાતુનું કામ, (૯) કુંભારકામ; (૧૦) ભરતકામ, (૧૧) પોશાક બનાવવો, (૧૨) આગડા ઉપર એમ્બોસકામ (૧૩) રંગવાનું કામ, (૧૪) લાકડા ઉપરનું કામ, (૧૫) રમકડાં બનાવવાં, (૧૬) ડિરેક્ટર ઓવ પબ્લિક હાઈસ્કૂલની પહેલેથી મંજૂરી લઈ કોલેજના શિક્ષકોએ સ્થાનિક સંલેખોને અનુકૂળ પસંદ કરેલું કાંઈ પણ બીજું કળાકામ અથવા પહેલા વર્ષમાં નહિ લીધેલું ઉપરમાંનું કાંઈ એક કામ.

બ. જુનિઅર પહેલા વર્ષના કામનું પુનરાવર્તન.

ક. હસ્તઉદ્યોગનું અર્થશાસ્ત્ર અને તેનાં સિદ્ધાંતો (ખરચ)

૯. સૌચકામ —

(અ) પ્રાથમિક શાળામાં બનાવેલાં કપડાના નમુના જેમાં પહેલાં શીખેલા બખીઆ અને શેલાના બખીઆ (જેવાકે કોથળા, કમલું, ચણીઓ, ચોળી, પોલકા (અલગાને બદલે કોક સખી સકાય) બનાવવા.

(બ) ઘરમાં સાધારણ વપરાશમાં આવી શકે એવાં કપડાં, જેવાકે સદરો, બદન, બાળકનો મુરવાળ અને ફરાક વેતરનું અને દોરવનું.

(ક) ફેન્સી.—હિંદી ભરતમાં વધારે પ્રવિણતા ટોપી, સાડી અથવા બીજાં કપડાંને ચોડવાની સોનેરી ઝીક અથવા બીજાં હિંદી ભરતનો નમુનો જેમને લાલ ચામ તેમને દોરા ખેંચીને દોરીનું કામ શીખાવી સકાય. જુદા જુદા પ્રકારનાં શેલીતાં બખીઆકામ બતાવતા નમુનો.

૧૦. શારીરિક કેળવણી. —

(અ) " બોડે ઓવ એન્થ્રોપીક "નો" શાળાઓ માટે શારીરિક કેળવણીનો અભ્યાસક્રમ " એ પુસ્તકનાં ૨૮-૪૨ સુધીનાં (પા. ૧૯૬-૨૦૩, ૨૫૦, ૨૫૧, ૨૦૮-૩૨૭) કોઈ લેવાની શક્તિ

(સામાન્ય માહિતી માટે સંબંધ ધરાવતો આક્રમ પ્રકરણનો ભાગ)

(બ) (તાલીમ લેવા આવેલા શિક્ષકોની કચ્છરત માટે) ઉપલા પુસ્તકમાંથી બીજા આગળ પાંચ કોઈ; મોટી ઉંમરની છોકરીઓ માટે-પરિચિટ.

(ક) ગાંઠવાડીઆમાં તથા વપત દેશી રમતો (૨૦ મિનિટનો પરિચય)

મુંબઈ ઇલાકાની ઉર્દુ શાળાઓ માટે મંજુર થયેલાં પુસ્તકોની યાદી

નંબર.	પુસ્તકનું નામ.	અન્યકર્તા	મગટ કર્તા કે બુકસેલરનું નામ.	કિંમત. રૂ. આ. પા.	શા માટે મંજુરી આપવામાં આવી છે.
૧	ઈસ્લામી કહાનીયાં	મિ. મહમદ હસન હંસ રાએલી મુંબઈ.	અબ્દુલ પ્રેમ, મુંબઈ	૦—૩—૦	પ્રાથમિક સ્કેલોમાં લાયજેરી બુક તરીકે.
૨-૩	ઉર્દુ-કા કાએદા ભાગ. ૧ " ભાગ ૨ સુધા- રેલી બીચ આવૃત્તિ	...	અબ્દુલમ હન્દીનાથ-એ પરલામ, લાહોર.	૦—૧—૦ ૦—૧—૩	પ્રાથમિક સ્કેલોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૪	ઉર્દુ-કા પહેલી કિતાબ, બીજી આવૃત્તિ	...	"	૦—૪—૨	"
૫	" ફરસી કિતાબ "	...	"	૦—૫—૪	"
૬	" તીસરી કિતાબ "	...	"	૦—૧—૫	"
૭	" ચોથી કિતાબ "	...	"	૦—૧—૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્કેલો અને ટ્રેનિંગ ઇન્સ્ટિટ્યુશનોમાં લાયજેરી બુક તરીકે.
૮	સીરાત-એ-મોહમ્મદી	મિ. જ/લાહીદીન અહમદ નક્રી.	જાદ.	૦—૩—૬	પ્રાથમિક સ્કેલોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૯	રહનુમા-એ-દીદાર-એ- સેદત ભા. ૧	મિ. એમ. મહમદ હયાત. એચ. પી.	રાયસાહેબ મુન્શી ગુલા- બસીંગ એન્ડ સન્સ, લાહોર.	૦—૪—૬ ૦—૪—૩	"
૧૦	" " " "	...	"	૦—૪—૩	"
૧૧	" " " "	...	"	૦—૪—૩	"

૧૨-૧૩મી વર્ષે જે બન્નદલ દબો-આપાંતર કલ્પ કળિતદૂર એમણે લેખ્યેન્સ મોન એન્ડ કો., ગિલ્લરોડ, મુંબઈ.	૧-૮-૦ પ્રાયગિક અને આધ્યમિક રહેશે. ભાગ ૧ અને દ્વિતીય હન્દિરદલુમોનોમાં ૩-૦-૦ શિક્ષકોની સામગ્રી તરીકે અને ભાગ ૨ ફક્ત આધ્યમિક રહેશેમાં પાન દુધપુસ્તક તરીકે.	૦-૧-૧ પ્રાયગિક રહેશેમાં વાપરવા માટે. ફરક ભાગના	૧-૪-૦ પ્રાયગિક રહેશેમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.	ભાગ ૧ ૦-૧૫-૦ ભાગ ૨
૧૪મી ૧૯૪૮ની ઉર્દૂ પુસ્તકાલોકી પ્રિ. એ. એસ. નખાન, હકીમીઆલુકરેયો-મુંબઈ.	એ. એસ. નખાન, હકીમીઆલુકરેયો-મુંબઈ.	૧-૪-૦ પ્રાયગિક રહેશેમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.	ભાગ ૧ ૦-૧૫-૦ ભાગ ૨	
૧૬-૧૮ દિલ્લિ ૧૯૫૨-૧૯૫૩ની ઉર્દૂ પુસ્તકાલોકી પ્રિ. એ. એસ. નખાન, હકીમીઆલુકરેયો-મુંબઈ.	એ. એસ. નખાન, હકીમીઆલુકરેયો-મુંબઈ.	૧-૪-૦ પ્રાયગિક રહેશેમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.	ભાગ ૧ ૦-૧૫-૦ ભાગ ૨	

(અંગ્રેજીમાં સહી) એન. ઇ. ઘરડગીલ
પર્યાનત આસિ. ડુધી એન્ડુ. ઇન્સ. બી. ડી., અને

સેક્રટરી ઉર્દૂ સંદલ પુક કમિટી, મુંબઈ.

(પર્યાનત આસિ. ડુધી એન્ડુ. ઇન્સ. બી. ડી., અને સેક્રટરી ઉર્દૂ સંદલ પુક કમિટી, મુંબઈના તા. ૨૦-૨-૧૯૩૬ ના પત્ર નં. આર-૩૮/-૧૬૫ માં કરેલી સૂચનાનુસાર.)

છોકરાઓ માટે લેવાએલી વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પરીક્ષા, ઉત્તર ભાગ
 ઉ. ભા. માં સને ૧૯૩૫માં લેવાએલી છોકરાઓ માટેની વ. ફા. પરીક્ષા-
 માં પાસ થએલા ઉમેદવારોના નામની યાદી:—

નંબર	નામ	માર્ક	નંબર	નામ	માર્ક
ગોધરા સેન્ટર.			૩૦	ગંગાલાલ દુધીરભાઈ પટેલ	૨૬૭
૧	જયશંકર છોટાલાલ દવે	૩૭૧	૩૦	નાથુભાઈ પીતાંબર ગોહીલ	૨૬૭
૨	રતીલાલ પુરગોતમ વ્યાસ	૩૭૨	૩૦	પરગોતમ ખેમચંદ પંચાલ	૨૬૭
૩	લલાભાઈ કડવાભાઈ અહીર	૩૭૦	૩૦	શનાભાઈ ખાડુભાઈ વાળંદ	૨૬૭
૪	જગનલાલ માણજીભાઈ રબગર	૩૬૭	૩૪	હીરા લગવાંન પટેલ	૨૬૬
૫	ગંગાલાલ ખેમચંદ મહેતા	૩૬૩	૩૫	ચંદુલાલ હરિલાલ દેસાઈ	૨૬૫
૬	નરવરલાલ મુળજીભાઈ દેરાશી	૩૫૧	૩૫	ગમભાઈ દલાભાઈ બારીઆ	૨૬૫
૭	નરવરલાલ ભુગલાલ પાઠક	૩૪૨	૩૬	વિહલભાઈ ગીરધરભાઈ પટેલ	૨૬૪
૮	શાંતિલાલ પિતાંબર જૈન	૩૪૦	૩૮	મગનલાલ ગણપતરામ પંચાલ	૨૬૩
૯	જયશંકર ગીરજશંકર ભટ્ટ	૩૩૭	૩૯	નાથા વદાલજી પટેલ	૨૬૧
૧૦	જાભાઈ ચતુરભાઈ પટેલ	૩૩૫	૪૦	ભારતેસિંહ સરદારસિંહ	૨૮૬
૧૦	મંગળભાઈ બાબરભાઈ પટેલ	૩૩૫		મકવાણા	
૧૨	નર્મદાશંકર દામાદર શુક્લ	૩૩૨	૪૧	અજમલસિંહ વેચાતભાઈ	૨૬૮
૧૨	મોહન જોદાલાલ ગોહીલ	૩૩૨		બારીઆ	
૧૪	મગનલાલ કાળીદાસ વાળંદ	૩૩૧	૪૧	હીરાલાલ વીરદાસ પટેલ	૨૮૮
૧૫	મોતીલાઈ ભાઈજીભાઈ પટેલ	૩૨૩	૪૩	છોટાલાલ નાથાભાઈ ભાટીઆ	૨૮૭
૧૬	મોહનદ દલસુખરામ પંડ્યા	૩૨૧	૪૩	નાનસિંહ સાલમસિંહ સોલંકી	૨૮૭
૧૭	જગાભાઈ વદાલાભાઈ	૩૧૩	૪૦	રતિકલાલ બાળકૃષ્ણ ભટ્ટ	૨૮૭
	પાટીદાર		૪૬	કાન્તિલાલ પુંજલાલ જોશી	૨૮૬
૧૮	નગીનદાસ માણેકલાલ શાહ	૩૧૧	૪૬	રમણલાલ જોષીતારામ	૨૮૬
૧૯	જયવિલાલ લક્ષ્મીરામ જોશી	૩૦૮		ઉપાધ્યાય	
૨૦	રામચંદ્ર વિંધનાથ જોશી	૩૦૭	૪૮	દામોદર નાનાલાલ રૂક્ષ	૨૮૫
૨૧	ઈંદુકાન્ત જટાશંકર રાવળ	૩૦૬	૪૮	રતિલાલ જોષીતારામ વ્યાસ	૨૮૫
૨૧	રામશંકર ગીરજશંકર ભટ્ટ	૩૦૬	૫૦	સુરજમલસિંહ સરદારસિંહ	૨૮૩
૨૩	જગનલાલ ચુનીલાલ શાહ	૩૦૪		સોલંકી	
૨૩	ગોવિંદ નરોત્તમ માહી	૩૦૪	૫૧	કમિશનર વિરજી મેકવાણા	૨૮૨
૨૫	મોહનભાઈ જગનભાઈ વાળંદ	૩૦૩	૫૨	મંગળભાઈ રામજીભાઈ પટેલ	૨૮૦
૨૫	શાંતિલાલ કૃષ્ણલાલ ત્રિવેદી	૩૦૩	૫૨	શંકરલાલ મગનલાલ શાહ	૨૮૦
૨૫	શીવશંકર જગનલાલ વ્યાસ	૩૦૩	૫૪	કેસરે, નાના વણકર	૨૭૬
૨૮	લાલચંદ ધનજી પરમાર	૩૦૨	૫૫	પરગોતમ દોલતરામ સોની	૨૭૮
૨૯	ચંદુલાલ શ્રુદાસ કુંભાર	૩૦૨	૫૫	નાનાલાલ રામજીભાઈ પગી	૨૭૮
				મોસરીમલ જગનલાલ	૨૭૮
				પાટીઆવાળા	

५८ गणपतराम मनसुपराम	२७७	६६	भीमाबाळ छगनबाळ शाह	२५२
मुयार		६६	छगन गणेश देवडा	२५२
५९ उपसिंह नय सह राणा	२७६	६६	नटवरबाळ भाधवबाळ शेठ	२५२
५९ धुणाबाळ गोपाणबाळ पटेल	२७६	६६	धुणाबाळ सुनाबाळ पटेल	२५२
६१ अण्णुलरगळ पृथ्वीम शेठ	२७५	१००	नेत्रम हीराबाळ भरवट	२५१
६१ लवाबाळ परमेशम भाणी	२७५	१००	बाळाबाळ पक्षवलाळ पटेल	२५१
६१ रसिकबाळ भाधवबाळ देसाळ	२७५	१०२	अमृतबाळ आपुण हवे	२५०
६४ वल्लभ सुभलाळ लाटीया	२७३	१०२	मणवतसिंह रुईसिंह हाडेर	२५०
६५ अनेसिंह लालछाया राणा	२७२	१०२	धमीरसिंह रामछाया	२५०
६६ सुपेन्द्राय भीमाबाळ भडेटा	२७१		प्यारीया	
६६ शायरबाळ प्रभुदास वाणंद	२७१	१०२	नाथाबाळ डोदरबाळ शाह	२५०
६८ नवलसिंह मानसिंह प्यारीया	२७०	१०२	रमणुबाळ छीमनबाळ पांडेक	२५०
६८ शंतिसाळ सुनीलाळ पंड्या	२७०	१००	गुलामभद्रमड छिमरबाळ धांगी	२४६
६८ रणछोडबाळ मंगणबाळ पटेल	२७०	१०७	पंडराय रामशंकर व्यास	२४६
७१ सुरेन्द्रप्रसाद छगनबाळ लंद	२६६	१०७	नटवरबाळ अण्णुबाळ देसाळ	२४६
७२ सोमेश्वर लक्ष्मणबाळ छिपाप्याय	२६७	१०७	प्रभातसिंह छतसिंह गोडीज	२४६
७३ अमृतबाळ मगनबाळ शाह	२६४	१०७	वज्रबाळ गण्याबाळ सोवंडी	२४६
७३ प्रतापसिंह पहाडसिंह	२६४	१२२	लासअंर भोगीबाळ हवे	२४६
प्यारीया		११२	सुराबाळ दयाणछाया पटेल	२४६
७३ रनाबाळ सुंथाबाळ पटेल	२६४	११२	रमणुबाळ मगनबाळ व्यास	२४६
७६ मणीबाळ मगनबाळ मजसुंदर	२६२	११२	शीवा हीरा पटेल	२४६
७६ मजसुंदर दामोदर त्रिवेदी	२६२	११६	नवनीतराम अनोपराम	२४७
७६ रतिसाळ सोमेश्वर नेशी	२६२		पुरोहित	
७६ हीराबाळ संतोकादास लंद	२६१	११७	शालमसिंह नंदारसिंह प्यारीया	२४६
७६ लालबाळ अयाबाळ पटेल	२६१	११७	सोमाबाळ लायीबाळ पटेल	२४६
७६ पुरोत्तम मोतीराम नेशी	२६१	१२६	हरिशंकर सोमेश्वर पंड्या	२४५
७६ सोमा भीमा परमार	२६१	१२६	हीराबाळ नेराबाळ पटेल	२४५
८३ रणछोड शंकर पटेल	२६०	११६	मोतीबाळ धुणछाया पटेल	२४५
८४ नंदवण नेहाबाळ पुराणी	२५७	११६	रमणुबाळ दलसुपराम पंड्या	२४५
८४ नानाबाळ दरभाबाळ मिश्री	२५७	१२३	नटवरबाळ रणछोड पंड्या	२४४
८४ नमाबाळ गंडाबाळ हाडेर	२५७	१२३	अयवीसिंह लक्ष्मणसिंह सोवंडी	२४४
८७ सुराबाळ लयुबाळ प्यारीया	२५५	१२३	रमणुबाळ नयशंकर हवे	२४४
८७ रसिंह मोतीसिंह विरपारा	२५५	१२३	शीवसिंह छत्रसिंह हाडेर	२४४
८७ डोदरबाळ नाथाबाळ पटेल	२५५	१२३	वल्लभदास गोरधनदास शाह	२४४
८७ स्यामबाळ मुणछाया हवे	२५५	१२८	अयाबाळ मगनबाळ पंड्या	२४२
८९ अयाबाळ नेहाबाळ पटेल	२५४	१२८	देवीदानंद भीरसिंह आरंभ	२४२
८९ मंगणबाळ भीमाबाळ पटेल	२५४	१२८	कल्याणसिंह हाडसिंह लयाणा	२४२
८९ पुरोत्तम लयण हाडीया	२५४	१२८	धुणाबाळ मंगणबाळ पटेल	२४२
८९ नक्षत्रदास रामाळ लाटीया	२५४	१३२	अयाबाळ नाथछाया वडाडी	२४१
८५ सुरसंगि नानंछ प्यारीया	२५३	१२२	बाळाबाळ भाधवबाळ प्यारीया	२४१

૧૩૨૬ દિલાસ અમૃતલાલ ત્રિવેદી	૨૪૧	૩૩૭ લાંબુ નાથુલાલ બારીયા	૩૩૪
૧૩૨૭ મુળાભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૨૪૧	૪૪ મનસુખલાલ ભુરાલાલ બારીયા	૩૨૭
૧૩૨૮ રામરામ સાંકળેશ્વર ભટ્ટ	૨૪૧	૫૫ તિરસિદ મોતીલાલ દામેર	૩૦૪
૧૩૨૯ શંકરભાઈ બીખાભાઈ પટેલ	૨૪૧	૬૬ તિરસિદ દિતાભાઈ બારીયા	૩૦૨
૧૩૩૦ સોમલા રૂપસીંગ કોળી	૨૪૧	૭૭ શીવાભાઈ નાનાભાઈ પટેલ	૨૬૩
૧૩૩૧ વેમસિદ ભાવસિદ બારીયા	૨૪૦	૮૮ સોમાભાઈ રામજીભાઈ સોલંકી	૨૮૧
૧૩૩૨ લખીદાસ પુરપોત્તમ પટેલ	૨૪૦	૯૯ વાઘસિદ દાતાભાઈ પરમાર	૨૮૧
૧૩૩૩ માધવલાલ હિલ્લાસરામ ગોરી	૨૪૦	૧૦૦ કૃતાભાઈ ભુરાભાઈ મુનીયા	૨૭૨
૧૩૩૪ શિવશંકર દયારામ મુયાર	૨૩૯	૧૧ નાનજીભાઈ હીરજીભાઈ દામેર	૨૬૧
૧૩૩૫ વલ્લભસર્ગ દીરાભાઈ બારીયા	૨૩૮	૧૨ જીનભાઈ ભુરાભાઈ પટેલ	૨૫૬
૧૩૩૬ નરવરલાલ મગનલાલ હામ્યાય	૨૩૬	૧૩ માણેલાલ સુનીલાલ પંચોલ	૨૫૬
૧૩૩૭ હરિશંકર અંબાલાલ કાકા	૨૩૫	૧૪ મગનભાઈ જોસોંગભાઈ પરમાર	૨૩૭
૧૩૩૮ રમણલાલ મોદનલાલ મહેતા	૨૩૫	૧૫ ભારતસિદ નાથુસિદ પરમાર	૨૨૫
૧૩૩૯ રામસિદ વેચાતભાઈ પટેલ	૨૩૫	૧૬ જયાભાઈ વલ્લભભાઈ તંડી	૨૨૧
૧૩૪૦ કૃતાભાઈ અંબાલાલ બોધેલા	૨૩૪	ઉર્દુ-ગુજરાતી	
૧૩૪૧ અપરામભાઈ ગાદુભાઈ પાટીદાર	૨૩૪	૧૭ બાહીમ ફરીમભાઈ ભડીયાસ	૨૮૬
૧૩૪૨ સોમા કીશોર પટેલ	૨૩૪	ગુજરાતી-ઉર્દુ	
૧૩૪૩ અંબાજી નારણ પટેલ	૨૩૨	૧ અબ્દુલગની યુસફ પોંખરા	૩૬૪
૧૩૪૪ તપસીસિદ નંદારસિદ ચોલાણ	૨૩૨	અન્ય-સેન્ટર	
૧૩૪૫ શંતિલાલ ગોરધનદાસ ત્રિવેદી	૨૩૧	૧ કનૈયાલાલ સાકરલાલ શાંદ	૩૫૯
૧૩૪૬ મહમદુસેન અહમદભાઈ શેખ	૨૨૯	૨ મોહનસર્ગિ ગણપતસર્ગિ	૩૫૮
૧૩૪૭ શંકરલાલ મયુરદાસ વાળંદ	૨૨૯	પરમાર	
૧૩૪૮ કીશોરભાઈ ભુલાભાઈ પટેલ	૨૨૮	૩ ઉદેસિદ હાથીસિદ રાજ	૩૫૬
૧૩૪૯ રૂઢનાથસિદ ગુલાબસિદ સોલંકી	૨૨૮	૪ જોશીશનદાસ બેચરદાસ	૩૪૨
૧૩૫૦ શંતિલાલ મગનલાલ સોની	૨૨૮	ભણવાળા	
૧૩૫૧ મનાભાઈ વેચાતભાઈ બારીયા	૨૨૭	૫ બીખાભાઈ ગોમાનભાઈ પટેલ	૩૪૧
૧૩૫૨ રણજીભાઈ મોતીલાલ પટેલ	૨૨૭	૬ રસુલ મહમદ બશમસેક	૩૩૮
૧૩૫૩ કંતિલાલ મોદનલાલ ભટ્ટ	૨૨૬	૭ હરિભાઈ પરસોત્તમ પટેલ	૩૩૮
૧૩૫૪ રાવજી રામજી પટેલ	૨૨૫	૮ કિશવલાલ ધનજીભાઈ મગ-	૩૩૫
૧૩૫૫ જોશીલાલ રામશંકર દવે	૨૨૫	નાડીયા	
૧૩૫૬ અપતિલાલ મગનલાલ શાંદ	૨૨૩	૯ કાકોરલાલ જીનલાલ પાલે-	૩૩૧
૧૩૫૭ રૂઢનાથસિદ અંદરસિદ કાકોર	૨૨૨	ગવાળા	
૧૩૫૮ રૂપસિદ અનોપસિદ રાહી	૨૨૨	૧૦ નરહરિલાલ જેઠારામ ભટ્ટ	૩૨૫
૧૩૫૯ રણજીતસિદ દિમતસિદ કાકોર	૨૨૧	૧૦ પ્રાણજીવન જીનલાલ મોહી	૩૨૫
૧૩૬૦ વિરસિદ બાધરભાઈ બારીયા	૨૧૭	૧૨ મનહરલાલ નગીનલાલ બંડારી	૩૨૪
૧૩૬૧ રામસર્ગી ચીમન બારીયા	૨૧૬	૧૩ રતીલાલ પરસોત્તમદાસ	૩૧૮
ખેતીવાડી બાયસ કોર્સ		અનોરવાળા	
૧ અંબુભાઈ કાલાભાઈ પટેલ	૩૪૫		
૨ નાનસિદ બાવસિદ સોલંકી	૩૩૯		

૧૩ સોમાભાઈ ધુળાભાઈ ૨૦૮	૩૧૮	૫૧ મનહરલાલ અમયાભાઈ પટેલ ૨૭૬	૨૭૬
પુતગોહેલ		૫૨ અંબાલાલ શંકરભાઈ દાકર ૨૭૫	૨૭૫
૧૩ છોટાલાલ શિવશંકર પંડ્યા ૨૧૮	૨૧૮	૫૩ જીતલા હંસજી ભટ્ટી ૨૭૩	૨૭૩
૧૬ ગણપતલાલ ગીરધરલાલ પંચોદી ૩૧૭	૩૧૭	૫૩ શંકર ઇશ્વર ગોહેલ ૨૭૩	૨૭૩
૧૭ લક્ષ્મીભાઈ મનોરભાઈ પટેલ ૨૧૫	૨૧૫	૫૨ કૃતસિંહ નંદારસિંહ વાંસીઆ ૨૭૩	૨૭૩
૧૮ સમલાલ અમૃતલાલ ત્રિવેદી ૩૧૩	૩૧૩	૫૬ માવજી રણછોડ ગરોડા ૨૭૨	૨૭૨
૧૯ કૃષ્ણશંકર લક્ષ્મીશંકર દાકર ૩૧૧	૩૧૧	૫૭ મોહન ગીરધર કુંભાર ૨૭૧	૨૭૧
૨૦ રતીલાલ ઓચલલાલ શાહ ૩૦૬	૩૦૬	૫૭ ગોવિંદભાઈ મયુરભાઈ પટેલ ૨૭૧	૨૭૧
૨૧ દોલતસિંહ અમરસિંહ રાણા ૩૦૫	૩૦૫	૫૭ અણવંતરાય ઈશ્વરભાઈ ૨૭૧	૨૭૧
૨૨ બાલુભાઈ લગવાનભાઈ ગુર્જર ૩૦૧	૩૦૧	પુરોદિત	
૨૩ રતીલાલ અમીનલાલ ભટ્ટ ૨૮૯	૨૮૯	૬૦ હરિલાલ મોરારભાઈ બેર- ૨૭૦	૨૭૦
૨૪ મોતીભાઈ અંબાદાસ પટેલ ૨૮૯	૨૮૯	સમવાળા	
૨૫ રાવજીભાઈ ખુશાલભાઈ બંગા ૨૮૮	૨૮૮	૬૦ નિકલ રણછોડ ધોળી ૨૭૦	૨૭૦
૨૬ ઇશ્વરન નરહરિલાલ પંડ્યા ૨૮૭	૨૮૭	૬૦ ઝંસપ દાઉદ ઈશ્વાહીમ પટેલ ૨૭૦	૨૭૦
૨૭ સોમાભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ ૨૮૫	૨૮૫	૬૩ મહમદ ઈમપ ઉમર પટેલ ૨૬૮	૨૬૮
૨૮ ત્રિભોવનદાસ મંગળદાસ ૨૮૪	૨૮૪	૬૪ ભીખાભાઈ પુરુષોત્તમ પટેલ ૨૬૭	૨૬૭
સુન્દરીવાળા		૬૪ મોતીલાઈ નારણભાઈ પટેલ ૨૬૭	૨૬૭
૨૯ ચંદ્રશંકર શામળલાલ ભટ્ટ ૨૮૩	૨૮૩	૬૪ ચારાસાહેબ જીઆવા રાણા ૨૬૭	૨૬૭
૨૯ રમણલાલ અંબાલાલ નાગર ૨૮૩	૨૮૩	૬૭ જીતલા જીઆવા કાશુ શીરમં ૨૬૬	૨૬૬
૨૯ મંગળદાસ જેઠાલાલ પંચાલ ૨૮૩	૨૮૩	૬૭ કાશીભાઈ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ ૨૬૬	૨૬૬
૩૨ નટવરલાલ ડાળાભાઈ શાહ ૨૮૨	૨૮૨	૬૭ મયુરભાઈ બાલુભાઈ પટેલ ૨૬૬	૨૬૬
૩૩ પદ્માડસિંહ ચંદ્રસિંહ રાંજ ૨૮૧	૨૮૧	૭૦ મહીપતસિંહ દસીસિંહ રાજ ૨૬૫	૨૬૫
૩૪ જગનલાલ છોટાલાલ ભટ્ટ ૨૮૯	૨૮૯	૭૦ રામજી પરસોત્તમ સોલંકી ૨૬૫	૨૬૫
૩૫ દેવજીભાઈ ખુશાલભાઈ પટેલ ૨૮૧	૨૮૧	૭૨ મોહનલાલ શીવલાલ ચોકરી ૨૬૪	૨૬૪
૩૬ શાંતિલાલ આશારામ મોદી ૨૮૫	૨૮૫	૭૩ નર્મદાશંકર વાસુદેવ જોશી ૨૬૨	૨૬૨
૩૭ કાકોરલાલ દરભાઈ પટેલ ૨૮૪	૨૮૪	૭૩ દેવરાજાલ જોશીરામ વ્યાસ ૨૬૨	૨૬૨
૩૮ વજ્રેશ્વર રામજીભાઈ પરમાર ૨૮૩	૨૮૩	૭૫ મહનલાલ મનમુખરામ મહેતા ૨૬૧	૨૬૧
૩૮ છોટાભાઈ ભવાનભાઈ પટેલ ૨૮૩	૨૮૩	૭૫ જાલુભાઈ શીવાભાઈ પટેલ ૨૬૧	૨૬૧
૩૮ મહમદ ગુલામ શેખ ૨૮૩	૨૮૩	૭૭ કાકોરલાલ ઝીજાભાઈ કાવરથ ૨૫૯	૨૫૯
૪૧ કંચનલાલ મયુરભાઈ પટેલ ૨૮૨	૨૮૨	૭૭ શંકરભાઈ જીભાઈ પટેલ ૨૫૯	૨૫૯
૪૧ કુલચંદ રણછોડદાસ બુધાવાળા ૨૮૨	૨૮૨	૭૮ મગનભાઈ મોતીભાઈ પટેલ ૨૫૭	૨૫૭
૪૩ કાકોરલાલ દયાગમ ખારીવાળા ૨૮૧	૨૮૧	૭૮ ખુશાલ ગુમાન વાળાંદ ૨૫૭	૨૫૭
૪૪ જનકલાલ નરસિંહદાસ મહંત ૨૮૦	૨૮૦	૮૧ કાળીદાસ જગજીવન મેરાઈ ૨૫૫	૨૫૫
૪૪ મોહનભાઈ ગોરધનભાઈ પટેલ ૨૮૦	૨૮૦	૮૧ ઝીજાભાઈ નાયુભાઈ પટેલ ૨૫૫	૨૫૫
૪૬ મણિલાલ લક્ષ્મીભાઈ વાળાંદ ૨૭૯	૨૭૯	૮૧ મોહનસિંહ મુળજીભાઈ પટેલ ૨૫૫	૨૫૫
૪૭ દયાળાભાઈ મમનભાઈ પટેલ ૨૭૮	૨૭૮	૮૧ જેડીસનદાસ મગનલાલ રાણા ૨૫૫	૨૫૫
૪૭ છોટાલાલ ગોરધનદાસ ૨૭૮	૨૭૮	૮૫ મણિલાલ જેઠાભાઈ નીતમ ૨૫૪	૨૫૪
આદરવાળા		૮૬ ગુમાનભાઈ ઝીજાભાઈ પટેલ ૨૫૩	૨૫૩
૪૯ દેવરાજાઈ દીરાભાઈ પટેલ ૨૭૭	૨૭૭	૮૬ લક્ષ્મીભાઈ રામજીભાઈ પટેલ ૨૫૩	૨૫૩
૪૯ મોહનભાઈ કેશુરભાઈ પટેલ ૨૭૭	૨૭૭	૮૮ અંબાલાલ આશાભાઈ પટેલ ૨૫૨	૨૫૨

૮૮ બહેચર ગોરધન તરખડા	૨૫૨	૨૯ નોખ દાનીઅલ હાફેર	૩૧૫
૯૦ બહાદુરસિંહ પ્રતાપસિંહ બટારા	૨૫૧	૨૯ નરસિંહ ભુલાભાઈ બલસારી	૩૧૫
૯૦ ધ્રુવર મોરાર હરિભાઈ ચમાર	૨૫૧	૪૭ લાભાઈ મંગળભાઈ પટેલ	૩૧૦
૯૦ મગનભાઈ ત્રિભોવનદાસ પટેલ	૨૫૧	૫૭ લક્ષ્મણ માતરભાઈ ગામેતી	૩૦૫
૯૩ વિજયસિંહ બાપુસિંહ રાજ	૨૫૦	૬૭ અશુભ માગજી પટેલ	૩૦૩
૯૪ રણજીત જીભાઈ પગી	૨૪૯	૭૭ જીવેરભાઈ લક્ષ્મીદાસ પટેલ	૨૯૫
૯૫ મધુસુદન નરભેરામ પંડ્યા	૨૪૮	૮૭ વપાનંદ આશાભાઈ ભગત	૨૯૨
૯૫ ભગવાનભાઈ પરમોત્તમ પટેલ	૨૪૮	૯૭ મેગી છના પટેલ	૨૯૦
૯૭ જયસિંહ પ્રતાપસિંહ વગાછીઆ	૨૪૭	૧૦ સુલેમાન લાલજી પટેલ	૨૮૬
૯૮ જગન નરોત્તમ આર્થ	૨૪૬	૧૧ ખીજલ મુતાજી રજવાડી	૨૮૨
૯૯ મોતીભાઈ મુળજીભાઈ માછી	૨૪૫	૧૨ શિવાન ગુલાબ રજવાડી	૨૬૯
૧૦૦ અહમદ બગાસ બાપુ પટેલ	૨૪૪	૧૩ શેમ્સુઅલ મકનજી ગામેતી	૨૬૪
૧૦૦ જગનભાઈ કુશાભાઈ પટેલ	૨૪૪	૧૪ પેટ્રીક ખાનદાસ પરમાર	૨૫૨
૧૦૨ પ્રેમવદન અંબાલાલ દિક્ષિત	૨૪૩	ઉર્દુ-ગુજરાતી	
૧૦૨ આલાશંકર કાશીરામ પુરોહિત	૨૪૩		
૧૦૨ પુરોત્તમ લલ્લુભાઈ વ્યાસ	૨૪૩	૧ આદમ હુસુફ ઇબ્રાહીમ પટેલ	૩૦૦
૧૦૫ મહીજી ધરમા પરમાર	૨૪૨	૨ અહમદ મુસા ઇસા પટેલ	૨૮૫
૧૦૫ ડોટાલાલ નાયાભાઈ પટેલ	૨૪૨	૩ મુસા હિમરજી મહમદ પટેલ	૨૫૬
૧૦૭ કાકેરલાલ મયુરદાસ આંદી-આવાળા	૨૪૧	૪ વલી મુસા મહમદ પટેલ	૨૪૬
૧૦૮ કાશીભાઈ નરોત્તમભાઈ પટેલ	૨૪૦	૫ હમીદખાન રેહમાનખાન પદાણુ	૨૩૩
૧૦૯ બાપુલાલ નગીનદાસ દેસાઈ	૨૩૯	ગુજરાતી-ઉર્દુ	
૧૦૯ સજનસિંહ હીમતસિંહ પરમાર	૨૩૯		
૧૧૧ કાલાઈભાઈ ખોડાભાઈ મકવાણા	૨૩૮	૧ અહમદ મહમદ લાખઆત	૩૯૯
૧૧૨ મોહનભાઈ જીવેરભાઈ પટેલ	૨૩૭	૨ અહમદ મહમદ પટેલ	૩૯૮
૧૧૩ નાગજીભાઈ મયુરભાઈ પટેલ	૨૩૫	૩ હુસુફ યાકુબ પટેલ	૩૮૪
૧૧૪ કાકેરલાલ માણેકલાલ શાહ	૨૩૪	૪ સુલેમાન ડાસમ પટેલ	૩૬૮
૧૧૫ પ્રીયવદન ગોરધનદાસ કાવીવાળા	૨૩૩	૫ મુસા હુસેન પદાણુ	૩૬૨
૧૧૫ પરજીભાઈ ધનજીભાઈ પટેલ	૨૩૩	૬ આદમ અહમદ આબુફાદ પટેલ	૩૫૮
૧૧૭ રણજીતભાઈ હીરાલાઈ પટેલ	૨૩૧	૭ અહમદ હુસુફ મહમદ પટેલ	૩૫૭
૧૧૮ અંબાલાલ બેદચર પટેલ	૨૨૮	૮ કાનીઆ લાખીઆ પરમાર	૩૫૬
૧૧૮ ચંદુલાલ આદિતરામ વ્યાસ	૨૨૮	૯ હરિમણિ મહમદ હુસુફ પટેલ	૩૫૨
૧૨૦ પુરોત્તમ દલપતરામ ગમાય	૨૨૭	૯ અલી સુલેમાન મહમદ પટેલ	૩૫૨
૧૨૦ બીખા ધ્રુવર ગાંધી	૨૨૭	૧૧ અહમદ સુલેમાન મહમદ પટેલ	૩૪૬
૧૨૨ હરિભાઈ ભવાનભાઈ વાળંદ	૨૧૮	૧૨ અહમદ ઇબ્રાહીમ હરમાઈલ પટેલ	૩૩૬
એતીવાડી બાયસ કોર્સ.		૧૩ મહમદ અલી પટેલ	૩૩૩
૧૪ ધ્રુવભાઈ મોતીભાઈ પટેલ	૩૪૫	૧૪ મુસાઆદમ ઇબ્રાહીમ પટેલ	૩૩૧
		૧૫ મુસા અહમદ ઇબ્રાહીમ પટેલ	૩૩૦
		૧૬ સપ અમરામ અરમાલ હરીજી	૩૨૮

૧૭ અલી ઇસ્માઇલ યુસુફ અમ- દાવાદી	૩૨૫	૫૪ અલી મહમદ ઇસા પટેલ	૨૭૨
૧૮ ઇસ્માઇલ મહમદ સુલેમાન હરીજ	૩૨૩	૫૫ અબ્દુલ્લાહ વલી યાકુબ પટેલ	૨૭૧
૧૯ ઇસ્માઇલ યુસુફ રાવત	૩૨૩	૫૬ સુલેમાન ઇસ્માઇલ ઝાંગડા	૨૬૬
૧૮ મલેક હુસેન મલેક હમાત-મલેક	૩૨૩	૫૭ અબ્દુલ્લાહ ઉમરજી બાપુ પટેલ	૨૬૪
૨૧ યુસુફ મહમદ અહમદ પટેલ	૩૨૨	૫૮ અહમદ વલી સુલેમાન પટેલ	૨૬૩
૨૧ ઇસ્માઇલ મહમદ વલી પટેલ	૩૨૨	૫૯ મુસા ઇસ્માઇલ બાપુ હાજી	૨૬૦
૨૩ અબેસીંગલાઇ બાજી રાણા	૩૨૧	૬૦ અલી હાજી આદમ પટેલ	૨૫૬
૨૪ ખાલીમ અલી મુસા બુદરા	૩૧૯	૬૧ રમણભીઆં રહીગમીઆં સૈયદ	૨૫૩
૨૪ મુસ્તાફા રેહમતુલ્લા સૈયદ	૩૧૯	મુરત-સેન્ટર	
૨૬ સુલેમાન મુસા ઇસા પટેલ	૩૧૪	૧ અમરરાય કુંવરજી દેસાઈ	૪૦૬
૨૭ અલી મહમદ ઇસા પટેલ	૩૧૩	૨ મણિભાઈ વસનજી પટેલ	૩૯૬
૨૮ અલી મહમદ ઇસ્માઇલ પટેલ	૩૧૨	૩ લાલભાઈ પાંચાલાઇ પટેલ	૩૯૩
૨૯ મુસાઈખાલીમ બક્ષ પટેલ	૩૧૧	૪ અંબરરાય ભુવાભાઇ દેસાઈ	૩૮૮
૨૯ અબ્બાસઅલી હસમીઆં સૈયદ	૩૧૧	૫ અહમદ હુસેન પટેલ	૩૮૪
૩૧ આદમ ઇખાલીમ અહમદ પટેલ	૩૦૫	૬ લક્ષ્મી કાળા પટેલ	૩૮૧
૩૨ ઉમરજી ઇખાલીમ ઇઆસા પટેલ	૩૦૪	૭ અમલો ખુશાલીઆ મુરતી	૩૭૮
૩૩ અબ્દુલ્લાહ મહમદસાલેહ પટેલ	૩૦૦	૮ રમણલાલ માણેકલાલ કીન- ખાખવાળા	૩૭૨
૩૪ યુસુફ કાસા આદમ પટેલ	૨૯૮	૯ સીતાબેન કાળાભાઈ પટેલ	૩૭૧
૩૫ ઇસ્માઇલ ઇખાલીમ વલી પટેલ	૨૯૩	૧૦ જોટેમહમદ અનુમીઆં શેખ	૩૬૭
૩૬ યુસુફ મુસા વલી પટેલ	૨૯૧	૧૧ રતનબેન દાજીભાઈ પટેલ	૩૬૫
૩૭ યાકુબ વલી પટેલ	૨૯૦	૧૨ ઝાલાભાઈ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ	૩૫૫
૩૮ યુસુફ આદમ પટેલ	૨૮૯	૧૩ મનમુખલાલ હરકીસનદાસ ખાલેસરીઆ	૩૫૧
૩૯ આદમ મહમદ વલી પટેલ	૨૮૮	૧૪ ગોપાળ લક્ષ્મી પટેલ	૩૫૦
૩૯ ઉમરખાન ખાનખાહેખાન પદાણુ	૨૮૮	૧૪ કાકરભાઈ અંબુભાઈ દેસાઈ	૩૫૦
૪૯ આદમ મુસા વલી પટેલ	૨૮૮	૧૬ નાગરભાઈ ગાંડલાઇ પટેલ	૩૪૮
૪૨ મુસા આદમ પટેલ	૨૮૫	૧૬ શીવપ્રસાદ કીકુભાઈ દેસાઈ	૩૪૮
૪૩ ઇસ્માઇલ આદમ અલી પટેલ	૨૮૪	૧૬ કાકરભાઈ લક્ષ્મીભાઈ મિસ્ત્રિ	૩૪૮
૪૪ અમીર અનુમીઆં સૈયદ	૨૮૩	૧૯ ગોકુળ લાલા પટેલ	૩૪૭
૪૫ મહમદ ઉમરજી મસા પટેલ	૨૮૨	૨૦ ધેનાભાઈ રણજીડદાસ મેસુરીયા	૩૪૬
૪૬ અહમદશાહ વલીશાહ દીવાન	૨૮૧	૨૧ રામાભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૩૪૧
૪૬ વલી ઇખાલીમ અલી મતાદાર	૨૮૧	૨૨ દામોદર સાકરલાલ કનસા- રીવાળા	૩૩૯
૪૮ વલી અહમદ મુસા પટેલ	૨૭૯	૨૩ રમણલાલ રણજીડદાસ ગાંધી	૩૩૮
૪૯ ઇસ્માઇલ મહમદ વલી પટેલ	૨૭૬	૨૪ રામાઈ રાવજીભાઈ પટેલ	૩૩૭
૪૯ મુસા મહમદ વલી પટેલ	૨૭૬	૨૫ રમણલાલ રણજીડદા દેસાઈ	૩૩૬
૫૧ સુલેમાન મહમદ મુસા પટેલ	૨૭૫	૨૬ મોહનલાલ પરખુભાઈ પટેલ	૩૩૨
૫૨ અમેના ઇસા અલી પટેલ	૨૭૦	૨૭ ઝીણા ભાણા ધાંચી	૩૩૧
૫૩ મહમદ ઇસ્માઇલ પટેલ	૨૭૩		

२८ दामोदरदास रघुजोडदास	३३०	६५ जगननाथ गोविंदनाथ पटेल	३०७
श्रीकृतिर		६५ जगननाथ वेस्तालाथ पटेल	३०७
२८ मोतीराम अमरराम शाह	३३०	६५ गोसाईं जीयां पटेल	३०७
३० छोटालाल दत्तपतराम कृष्णा	३२८	६५ जगननाथ रतनश मित्रि	३०७
३१ छीरालाल भुसलदास मित्रि	३२६	७० अणुपसिंह मानसिंह छोडार	३०६
३२ लखवान मण्णा कुंठाणीया	३२३	७० महमद कासम अणुलकादर	३०६
३३ क्षणीया अल्ला मोदीदास	३२२	शेण	
३३ कान्तिनाथ मोतीराम भेमला	३२२	७० नारणदास हुलकादास	३०६
३३ रामनाथ गुणाभाथ पटेल	३२२	पानवाजा	
३३ राममंद मण्णाराम व्यास	३२२	७३ अणुनाथ जमीनदास पराक्षीमर	३०५
३७ श्रीमननाथ मथरनाथ महेता	३२१	७३ मोगीनाथ श्रीवाणाथ रावण	३०५
३७ देवीभेन मण्णालाथ पटेल	३२१	७३ वेलाभाथ लुलाभाथ देसाथ	३०५
३७ श्रीभा गोविंद दीमर	३२०	७३ परागण अल्लाभाथ नायक	३०५
३७ कान्तिनाथ मथरनाथ देसाथ	३२०	७३ जेसुभलाथ रामनाथ भांधा	३०५
३७ केशव रतनश पटेल	३२०	डीया	
४२ अनाथदास नरसिंह पटेल	३१९	७७ नेमयंद अल्लाभाथ गांधी	३०४
४२ लखनाथ कान्तलाल पटेल	३१९	७८ छीरालाल लखनानदास परमार	३०३
४४ मण्णवतसिंह गोमानसिंह	३१८	८० माछा गोविंद भारवा	३०२
आटोदरीया		८० ममननाथ मदननाथ पटेल	३०२
४४ गुलाबनाथ रघुजोडदास देसाथ	३१८	८० सांतिलाल दामोदरदास पारेण	३०२
४४ मनहरनाथ मोतीराम त्रिवेदी	३१८	८० मल्ल काणा पटेल	३०२
४४ प्रभाकर गीरनचंदर पुराहित	३१८	८४ रघुजोड अल्ला पटेल	३००
४८ पीरमहमद हासाक शेण	३१७	८५ जगननाथ काणाभाथ नायक	२९९
४८ छोटालाल नरसिंहभाथ पटेल	३१६	८५ मनहरनाथ हरिनाथ अल्लाभाथ	२९९
४८ छोटारनाथ लालभाथ पटेल	३१६	८७ जगननाथ रामयंद मित्रि	२९७
५१ भावा लखु पटेल	३१५	८७ नसनण परागण नायक	२९७
परनामर केराम पटेल	३१४	८८ भावा नागर पटेल	२९६
परनामण सोभा पटेल	३१४	८८ हितनाथ ओषाणाथ व्यास	२९६
परछोटारनाथ गुलाबनाथ देसाथ	३१४	८८ परलुभाथ धनशभाथ पटेल	२९६
५५ गोसाणाथ परागण नायक	३१३	८२ अणुलाल अणुभाथ नायक	२९५
५६ लखवान सेम्युअल परमार	३११	८२ जगननाथ हुलकादास शाह	२९५
५६ गुणपतसिंह गुलाबसिंह राडोड	३११	८२ नातुभाथ मोरारण मेहता	२९५
५८ केरामनाथ वेमनाथ सुरती	३१०	८८ लालभाथ जीणाभाथ पटेल	२९४
५८ मोहननाथ लखुभाथ नायक	३१०	८५ छोटार धनश गांधी	२९४
५८ रणलतसिंह परवतसिंह कायरथ	३१०	८७ सांतिलाल श्रीमननाथ पगी	२९३
६१ महेश्वरनाथ केरामनाथ पटेल	३०९	८७ सोमलो क्षणीया हुण्णा	२९३
६१ 'ना' जीभा पटेल	३०९	८७ श्रीभेन मोरारधन पारीया	२९३
६३ अमृतनाथ सोमनाथ व्यास	३०८	१०० यंदन केशवराय व्यास	२९२
६३ पहाडसिंह कृष्णाथ मदी	३०८	१०० छीरनाथ लंगीया पटेल	२९२
६५ अण्णाराम नरोत्तमदास नाणा	३०७	१०० रामनाथ लालभाथ पटेल	२९२

૧૦૩ સુમંતલાલ મોતીલાલ ઝનની	૨૯૧	૧૪૦	મહાદુરસિંહ દાઝલાલ સોલંકી	૨૭૬
૧૦૩ કાકોરલાલ બીખાલાલ નાયક	૨૯૧	૧૪૦	ગોવન ધંધારામ રાણા	૨૭૬
૧૦૫ નંદલાલ પુર્નલાલ દુબળા	૨૯૦	૧૪૨	કાંતિલાલ બીમલાલ નાયક	૨૭૮
૧૦૬ નારણ રધા પટેલ	૨૮૯	૧૪૨	મેહમુદમીઆં જુનામીઆં શેખ	૨૭૮
૧૦૭ ધીરુલાલ ભગવાનજી નાયક	૨૮૮	૧૪૧	નરસિંહલાલ મકનજી પટેલ	૨૭૮
૧૦૭ લક્ષ્મણ કુચીઆ પટેલ	૨૮૮	૧૪૫	ચંદુલાલ મુરલાલ પરમાર	૨૭૭
૧૦૭ મણિલાલ રણજોડજી નાયક	૨૮૮	૧૪૫	ઝીણાલાલ નથુભાઈ નાયક	૨૭૭
૧૦૭ ગંગાલાલ ધનાલાલ પટેલ	૨૮૮	૧૪૫	માધવ બેચર પટેલ	૨૭૭
૧૧૧ આપુલાલ હરિલાલ જ્ઞેશી	૨૮૭	૧૪૫	મગન બીખા પટેલ	૨૭૭
૧૧૧ આપુલાલ કસનજી નાયક	૨૮૭	૧૪૫	મગનલાલ લલ્લુલાલ નાયક	૨૭૭
૧૧૧ મનુશંકર સોમેશ્વર ભટ્ટ	૨૮૭	૧૪૫	વલ્લભ સુખા પટેલ	૨૭૭
૧૧૪ મોરારજી કસનજી પટેલ	૨૮૬	૧૫૧	આપુલાલ પરભુદાસ ધાયલ	૨૭૬
૧૧૪ નાથુભાઈ છીતાલાલ પટેલ	૨૮૬	૧૫૧	ખાનજી નુરાભાઈ વોરા	૨૭૬
૧૧૪ રામા નાના પટેલ	૨૮૬	૧૫૧	નારણજી દુર્લભભાઈ નાયક	૨૭૬
૧૧૪ વલ્લભ ગજા પટેલ	૨૮૬	૧૫૪	ગોવિંદલાલ મકનજી પટેલ	૨૭૫
૧૧૮ અહમદમીઆં દુસેનમીઆં મલેક	૨૮૫	૧૫૪	જેરામલાલ ગજાલાલ પટેલ	૨૭૫
૧૧૮ દિનકરરાય આપુલાલ દેસાઈ	૨૮૫	૧૫૫	દરજીવન કાગિદાસ પટેલ	૨૭૪
૧૧૮ લાલસિંહ નાનુભાઈ મેરી	૨૮૫	૧૫૫	પરભુભાઈ રણજોડ પટેલ	૨૭૪
૧૧૮ નારણજી નાગરજી નાયક	૨૮૫	૧૫૬	શુકર ગાંડા પટેલ	૨૭૪
૧૧૮ રતિલાલ ભુખણદાસ દીવાન	૨૮૫	૧૫૬	ફરીદમીઆં કાલુમીઆં શેખ	૨૭૩
૧૨૨ મીમનલાલ શંકરલાલ	૨૮૪		મણીપતલાલ હાથીલાલ	૨૭૩
કોન્ટ્રાક્ટર			અક્ષભટ્ટ	
૧૨૩ સનમુખલાલ સોમનાથ વ્યાસ	૨૮૪	૧૫૬	લલ્લુભાઈ રામજીલાલ ધનગર	૨૭૩
૧૨૫ જગન પુલા પટેલ	૨૮૩	૧૬૩	પ્રેમા લવજી ગરડા	૨૭૩
૧૨૫ કસનભાઈ ગજાલાલ વિશ્વકર્મા	૨૮૩	૧૬૩	બીખુલાલ ભુલાભાઈ પટેલ	૨૭૨
૧૨૭ ખુશાલ મીન પટેલ	૨૮૨	૧૬૩	જગન આપાતા પટેલ	૨૭૨
૧૨૭ પેમજા જ્ઞેડીઆ સુરતી	૨૮૨	૧૬૩	ધીરભાઈ લલ્લુભાઈ નાયક	૨૭૨
૧૨૯ બળવંતરાય લાલભાઈ દેસાઈ	૨૮૨	૧૬૩	મંથરદાસ ગોવિંદરામ મહોનત	૨૭૨
૧૨૯ ગજાભાઈ ગુલાબભાઈ દેસાઈ	૨૮૧	૧૬૩	નરસિંહલાલ ભુખણભાઈ પટેલ	૨૭૨
૧૨૯ જ્ઞેડીસનદાસ આભારામ રાણા	૨૮૧	૧૬૩	કરામચંદ જગનલાલ જ્ઞેશી	૨૭૨
૧૨૯ ખાડપા ખુશાલ તલાવીઆ	૨૮૧	૧૬૩	કાકોરલાલ દાઝલાલ દેસાઈ	૨૭૨
૧૩૩ જગન કાનજી પટેલ	૨૮૦	૧૭૦	ખંડુલાલ તુકારામ તંબોળા	૨૭૧
૧૩૩ ગજાભાઈ ધમજીભાઈ પટેલ	૨૮૦	૧૭૦	પ્રસન્નવદન નરબેરામ જ્ઞેશી	૨૭૧
૧૩૩ રિલાલ ધનાભાઈ પટેલ	૨૮૦	૧૭૨	ખંડુભાઈ દુર્લભભાઈ દેસાઈ	૨૭૦
૧૩૩ દેનીપાલાલ ચંદુલાલ જ્ઞેશી	૨૮૦	૧૭૨	મગનભાઈ નાથુભાઈ પટેલ	૨૭૦
૧૩૩ મોરાર દેગ પટેલ	૨૮૦	૧૭૨	મંગળભાઈ ભગુભાઈ વિરા	૨૭૦
૧૩૩ રણજોડભાઈ ભાણદાસભાઈ	૨૮૦		તીઆ	
પટેલ			૧૭૨ નરસિંહભાઈ વનમાળીભાઈ	૨૭૦
૧૨૩ સુભેમાન ધસાભાઈ પટેલ	૨૮૦	૧૭૬	ગજા માધુ મેમુરીઆ	૨૬૬

૧૭૬ દુર્લભ ગોપાળ વાળંદ	૨૬૯ ૨૧૬ અગત્યંતરાય કંથાણુ નાયક	૨૬૧
૧૭૬ ગાંધી ડાહ્યા પટેલ	૨૬૯ ૨૧૬ ધનસુખલાલ હરિલાલ શાહ	૨૬૧
૧૭૬ મોહનજી નારણજી દેસાઈ	૨૬૯ ૨૧૬ મનસુખ રણજીડાસ માંધી	૨૬૧
૧૮૦ દયાળજી એવિંદજી પટેલ	૨૬૯ ૨૧૬ ગોમાનભાઈ ખાવજીભાઈ પટેલ	૨૬૧
૧૮૦ દયાળજી મોહનભાઈ નાયક	૨૬૯ ૨૧૬ મુશાલભાઈ દેવાભાઈ પટેલ	૨૬૧
૧૮૦ ધર્મશાલ ગુલામભાઈ નાયક	૨૬૯ ૨૧૬ ઠાકોરભાઈ ખંડુભાઈ દેસાઈ	૨૬૧
૧૮૦ જેરામ નરસિંહ લાડ	૨૬૯ ૨૨૨ છોટુભાઈ મોરારજી નાયક	૨૬૦
૧૮૦ મંગાભાઈ મુખાભાઈ પટેલ	૨૬૯ ૨૨૨ જેડીઓ એમરીઓ મુરતી	૨૬૦
૧૮૦ મોતીભાઈ જર્જનાભાઈ પટેલ	૨૬૯ ૨૨૨ લાલા નરસિંહ તલાવીઆ	૨૬૦
૧૮૦ રઘુ રણજીડા પટેલ	૨૬૯ ૨૨૨ રામપ્રસાદ ખંડુભાઈ દેસાઈ	૨૬૦
૧૮૦ ઉમેદસિંહ નાગજીભાઈ પરમાર	૨૬૯ ૨૨૬ આલુભાઈ દુકીરભાઈ ઉપાધ્યાય	૨૫૬
૧૮૮ મોહન નાયુભાઈ ભગતવાળા	૨૬૭ ૨૨૬ ગંગેશદેવ પુરોષોત્તમ પટેલ	૨૫૬
૧૮૮ ઠાકોરલાલ માગાભાઈ નાયક	૨૬૭ ૨૨૮ ગમનંદ કેસવરામ તહમાને	૨૫૮
૧૯૦ જગનનાથ રામભાઈ નાયક	૨૬૬ ૨૨૮ હકુમતરાય ભગવાનજી દેસાઈ	૨૫૮
૧૯૦ દલુભાઈ ડાહ્યા પટેલ	૨૬૬ ૨૨૮ હરિભાઈ ભીમભાઈ નાયક	૨૫૮
૧૯૦ જેરામભાઈ મકનજી પટેલ	૨૬૬ ૨૨૮ લાલા મંગા પટેલ	૨૫૮
૧૯૦ મગનલાલ પરસોત્તમ મિસ્ત્રિ	૨૬૬ ૨૨૮ મનુભાઈ કંથાણુ વિદ્યાર્થી	૨૫૮
૧૯૦ રમણુભાઈ ભગાભાઈ પટેલ	૨૬૬ ૨૨૮ મોહનસિંહ રામોલસિંહ ઠાકોર	૨૫૮
૧૯૦ રણજીડાજી જયણુજી પટેલ	૨૬૬ ૨૨૮ મુખાભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૨૫૮
૧૯૦ વલ્લભભાઈ નાના પટેલ	૨૬૬ ૨૩૫ મંગા દુકીર પટેલ	૨૫૭
૧૯૦ વજીલાલ વીરજી ખત્રી	૨૬૬ ૨૩૫ જગનભાઈ રામજીભાઈ પટેલ	૨૫૭
૧૯૮ ભુલાભાઈ સોમાભાઈ પટેલ	૨૬૫ ૨૩૫ નારણજી લલુભાઈ પટેલ	૨૫૭
૧૯૮ ગીરધર મંચુ પટેલ	૨૬૫ ૨૩૮ નારણ દુકીર પટેલ	૨૫૫
૧૯૮ ગોપાળભાઈ માલાભાઈ	૨૬૫ ૨૩૮ ઠાકોરલાલ કુંવરજી નાયક	૨૫૫
ઉમરીગર	૨૪૦ છોટાલાલ નાનચંદ શાહ	૨૫૪
૨૦૧ ભગવાનજી મુશાલભાઈ દેસાઈ	૨૬૪ ૨૪૧ ગોપાળજી પરાગજી વશી	૨૫૭
૨૦૧ મુખિસાગર મણિચંદર વૈદ્ય	૨૬૪ ૨૪૨ દેવાભાઈ મકનભાઈ પટેલ	૨૫૨
૨૦૧ દુર્લભભાઈ ધનાભાઈ પટેલ	૨૬૪ ૨૪૨ ગુલામભાઈ ભુલાભાઈ નાયક	૨૫૨
૨૦૧ લવજી મકનજી ખારવા	૨૬૪ ૨૪૨ ધરમાઈજી હાહાલીમ મંગેરા	૨૫૨
૨૦૧ રણજીડાજી જયણુજી પટેલ	૨૬૪ ૨૪૫ ગામરભાઈ લાલભાઈ પટેલ	૨૫૧
૨૦૬ ભગવાન જયણુ માંખાનેરી	૨૬૩ ૨૪૫ ગુલામખલી મોહમદભાઈ તાહ	૨૫૧
૨૦૬ ગમનનંદ નારાયણ જોશી	૨૬૩ ૨૪૫ લલુ મુળજી મિસ્ત્રિ	૨૫૧
૨૦૬ પરભુભાઈ વઢાલજીભાઈ પટેલ	૨૬૩ ૨૪૫ મગનલાલ રણજીડાભાઈ પટેલ	૨૫૨
૨૦૬ પરાગજી કંથાણુ નાયક	૨૬૩ ૨૪૫ મંજા ઉકા પટેલ	૨૫૧
૨૦૬ ઠાકોરભાઈ ભીખાભાઈ નાયક	૨૬૩ ૨૪૫ નાયુ નારણ પટેલ	૨૫૧
૨૧૧ જગનભાઈ મોરારજી પટેલ	૨૬૨ ૨૪૫ રતિલાલ છોટાલાલ પારેખ	૨૫૧
૨૧૧ ડાહ્યાભાઈ મોરારજી પટેલ	૨૬૨ ૨૪૨ ભાણુભાઈ નાયુભાઈ પટેલ	૨૫૦
૨૧૧ ધર્મશાલ મોતીરામ પારેખ	૨૬૨ ૨૪૨ જગનલાલ ગુલામદાસ કેસાર	૨૫૦
૨૧૧ મોરાર નાના પટેલ	૨૬૨ ૨૪૨ છોટુભાઈ ડાહ્યાભાઈ પટેલ	૨૫૦
૨૧૧ નુરમદમદ સરીમીઆં મલેક	૨૬૨ ૨૪૨ ડાહ્યાભાઈ મોરારજી નાયક	૨૫૦

૨૫૨	અવેરભારથી નગીનભારથી મહેતા	૨૫૦	૨૬૪	મુરતુમ્મીઆં વજરમીઆંમલેક	૨૭૬
૨૫૨	મગનલાલ દલપતભાઈ દેસાઈ	૨૫૦	૨૬૪	પોપટલાલ પ્રાણજીવનદાસ પટેલ	૨૭૬
૨૫૨	મોહનલાલ અંબેલાલ દેસાઈ	૨૫૦	૨૬૪	રણજોડ હરજીવન ગોડણીઆ	૨૭૬
૨૫૨	દાકેર ગ્રાહી મિસ્ત્રિ	૨૫૦	૨૬૪	રતિલાલ લાલભાઈ દેસાઈ	૨૭૬
૨૬૦	આખરા મેહેરજી પટેલ	૨૫૦	૨૬૯	દાલતરાય શુભાભાઈ દેસાઈ	૨૭૮
૨૬૦	ભીખુભાઈ છીતાભાઈ વાળંદ	૨૪૯	૩૦૦	આખર જોશ ધોડીઆ	૨૭૭
૨૬૦	ધેલાભાઈ રણજોડજી નાયક	૨૪૯	૩૦૦	કેશવ રતનજી પટેલ	૨૭૭
૨૬૦	કાંતિલાલ નાયાલાલ ભટ્ટ	૨૪૯	૩૦૦	પરાગજી ગોવિંદજી મહેતા	૨૭૭
૨૬૦	રતિલાલ પરભુભાઈ આંદ	૨૪૯	૩૦૦	પીરભાઈ પ્રેમાભાઈ પટેલ	૨૭૭
૨૬૫	ભાલચંદ્ર રામચંદ્ર શુક્લ	૨૪૯	૩૦૫	રેહમનખાન વહેડખાન પંડાણ	૨૭૭
૨૬૫	ખુશાલ મંગા પટેલ	૨૪૯	૩૦૫	જગલાભાઈ કૃષ્ણભાઈ પટેલ	૨૭૫
૨૬૫	મરસુલમીઆં હજરતમીઆં શેખ	૨૪૯	૩૦૭	મગનલાલ ગણિભાઈ નાયક	૨૭૫
૨૬૫	દાકેરભાઈ અંબેલાલ દેસાઈ	૨૪૯	૩૦૭	શીખાસિંહ નથુસિંહ દાકેર	૨૭૪
૨૬૬	દશરથ ભગવાન ભોઈ	૨૪૯	૩૦૭	ગ્રાહી વનમાળી પટેલ	૨૭૪
૨૬૬	કાંતિલાલ શુભાભાઈ દેસાઈ	૨૪૯	૩૦૭	લાલા જીવજી પટેલ	૨૭૪
૨૭૧	જગનલાલ નારણજી નાયક	૨૪૯	૩૦૭	નાગરભાઈ ગણેશભાઈ પટેલ	૨૭૪
૨૭૧	દાલતભાઈ કસનજી નાયક	૨૪૯	૩૧૧	જળવંતરાયઅમજીભાઈ ચોધરી	૨૭૨
૨૭૧	ધીગમિંહ ગાલાભાઈ પરમાર	૨૪૯	૩૧૧	લક્ષ્મીભાઈ ગોપાળજી મિસ્ત્રિ	૨૭૨
૨૭૧	શાંતિલાલ હરિજીવજી ભટ્ટ	૨૪૯	૩૧૩	અવાનીશંકર નારણભાઈ પંડ્યા	૨૭૧
૨૭૫	આપુભાઈ શુભાખભાઈ નાયક	૨૪૯	૩૧૩	હમ્મરલાલ મકનજી દેસાઈ	૨૭૧
૨૭૫	અહેયરભાઈ મકનજી પટેલ	૨૪૫	૩૧૫	ગોવિંદભાઈ મકનજી પટેલ	૨૭૦
૨૭૫	મગન ધના તલાવીઆ	૨૪૫	૩૧૫	મગનભાઈ રણજોડભાઈ પટેલ	૨૭૦
૨૭૫	નાનુભાઈ ગાલાભાઈ નાયક	૨૪૫	૩૧૫	મંગા ધના પટેલ	૨૭૦
૨૭૫	રવજી કાંગા પટેલ	૨૪૫	૩૧૮	ભગવાનભાઈ માધવભાઈ પટેલ	૨૨૯
૨૮૦	નાંથુભાઈ બદવલાઈ પટેલ	૨૪૫	૩૧૮	જગનલાલ લાલભાઈ પટેલ	૨૨૯
૨૮૦	પરસોત્ત્વ ભીખા પરમાર	૨૪૪	૩૧૮	મનુભાઈ નારણજી નાયક	૨૨૯
૨૮૦	વિખજીશંકર ચીમનલાલ જાની	૨૪૪	૩૨૧	કસન ગાલા પટેલ	૨૨૮
૨૮૩	જગન જમના પટેલ	૨૪૪	૩૨૨	મગનન મણિજીશંકર ભટ્ટ	૨૨૬
૨૮૩	ધીરભાઈ પ્રાણજીવનદાસ પરીખ	૨૪૪	૩૨૨	મગન લખુ પટેલ	૨૨૬
૨૮૩	હમ્મરલાલ વિંદલદાસ રાણા	૨૪૩	૩૨૪	હમ્મરજીશંકર ભવાનીશંકર શુક્લ	૨૨૩
૨૮૬	આખરા નિન્જા પટેલ	૨૪૩	૩૨૫	અદમદ મુસા રાવત	૨૨૦
૨૮૬	જીવજીભાઈ લાણુભાઈ પટેલ	૨૪૨			
૨૮૮	અંબેલાલ લક્ષ્મીભાઈ વર્મા	૨૪૨			
૨૮૮	કુતબોદિનકાળુમીઆંકમાલદાદ	૨૪૧			
૨૯૦	ધીરભાઈ નારણજી નાયક	૨૪૧			
૨૯૦	જગા કાનજી પટેલ	૨૪૦			
૨૯૦	પરભુભાઈ જગજીવનભાઈ પટેલ	૨૪૦			
૨૯૦	રામા છીખા પટેલ	૨૪૦			
૨૯૪	મણેજી નાયા પટેલ	૨૩૯			

ખેતીવાડી બાયસ ફોર્મ

૧	ઝીણા મંગા પટેલ	૩૦૬
૨	ગુરજી હરિયા ચોધરી	૨૫૪
૩	આણુ ઢેડીઆ પટેલ	૨૪૮

કિર્દી-ગુજરાતી

૧	હિરમાનમીઆં રશીમીઆં શેખ	૨૪૭

ગુજરાતી-ઉર્દુ		૮ મહમદ ઇસ્માઈલ પટેલ :	૩૦૮
૧ સુલેમાન અહમદ પટેલ	૪૨૦	૯ કરીમ રસુલ મલેક	૩૦૬
૨ અબ્દુલકરીમ અહમદ હાથી	૪૦૬	૧૦ શામ મુશાક ધોંગી	૩૦૪
૩ અહમદ હસન ઝીણા	૩૯૦	૧૧ મહમદ હુસેન મલેક	૩૦૩
૪ અબ્દુલ્લા અહમદ સોની	૩૬૬	૧૨ મહમદબેગ ચાંસીનબેગ બેગ	૩૦૦
૫ સુલેમાન હસન ઝીણા	૩૩૧	૧૩ ઉમ્માદીમ ઇસ્માઈલ હામણ	૨૮૫
૬ અહમદમીઆ અમીરમીઆસેખા	૩૧૬	૧૪ મહમદ મુસા લોરમત	૨૮૫
૭ નસરુલ્લામીઆ અકરામુલ્લા કાઝી	૩૧૨	૧૫ અબ્દુલહક હમઝામીઆ હકીમ	૨૭૮
		૧૬ અબ્દુલહકમીદખાન ફુલેખાન	૨૭૫

પદાણુ

(અંગ્રેજીમાં સહી) બી. જે. છ. શાસ્ત્રી

અમદાવાદ, તા. ૧૧-૧૦-૧૯૪૫

એલ્યુ. ઇન્સ. ડી. ભા.

(ડી. ભા. ના મે. એલ્યુ. ઇન્સ. સાહેબના તા. ૨-૧૧-૧૯૪૫ ના
પત્ર નં. ૮૫૪૨ માં કરેલી સૂચનાનુસાર.)

ઇનામપત્રક

અમદાવાદ જિલ્લો

કુદા	મિ. રમણલાલ માંકજેશ્વર	૧-૦-૦	૫તાસાં વહેંચ્યાં.
ગાંધી	બી. આસિ. ફુલભિરામ હર- ગોવિંદ ચારિકે	૩-૦-૦	સાકર વહેંચી તથા બાળ લાવજેરીમાં રોકડા
	"	૪-૦-૦	આપ્યા.
ધનવાડા	શિલ્પજના દકર નાયાલાલ મગ- નલાલે	૬-૪-૦	વિદ્યાર્થીઓને પિતૃજન્ય રચાણ રકાબી વહેંચ્યાં.
	ગોલાણના દકર મણીલાલ ચતુરદાસે	૫-૨-૦	જર્મનસિદ્ધરના પ્યાણા વહેંચ્યાં.
નવાનપુર	ગામના મહાજન તરફથી	૪-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને ઇનામ વહેંચ્યું.
	"	૧-૦-૦	બાળાઓને કકડા વહેંચ્યાં
	"	૧-૦-૦	તથા મિદામ વહેંચી.
	સોનાસણના શેઠ વાડીલાલ કોદરલાલે	૪-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને ચોપડીઓ બરવાની થેલીઓ લાવવા માટે આપ્યા
	અંત્રેના ગોમના શેઠ મગનલાલ નલાલચંદે	૨-૦-૦	"
	સોનાસણના શેઠ કોદરલાલ નાનચંદે	૧-૪-૦	મિદામ વહેંચી તથા રકાઉટને ઇનામ આપ્યું.

આગીઓલ	શા. શંકરલાલ રવચંદ	૧૨-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયાં
	ખેન હુવી શા. શમચંદ વાલ-	૧૨-૦-૦	"
	ચંદની, દીકરીએ		
	હિરેડીઆના શા. પુનમલાલ	૧-૪-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	સાંકળચંદ		
વનપરડી	શેઠ પ્રેમચંદ ખોડીદાસે	૧૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
ચલાક	ખાઈ દીવાળા પા. સનાભાઈ	૬૦-૦-૦	મને સ્કૂલોમા વિદ્યાર્થી-
	દેસાઈભાઈની વિધવાએ મો-		ઓને જમાડયા.
	માલા, ધર્મના રમણાએ		
	પા. ગંગામ ગંડરભાઈએ	૬૦-૦-૦	"
કામ	વરસોડાના શુક્લ મણિલાલ	૨-૦-૦	સાકર વહેંચી.
	દેવશંકર		
	ખટેલ ખાપુભાઈ ગોળાળદાસે	૧-૦-૦	"
	ખટેલ મોહનદાસ માધાભાઈએ	૨-૦-૦	"
સાખરગતી	મિ. નારણભાઈ મરઘાભાઈ	૨૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	ખટેલ તથા મિ. અંબાલાલ		
	નથુભાઈ ખટેલે		
સાલજડા	ખટેલ કેશવલાલ લલુભાઈએ	૧૫-૦-૦	"
જમીયતપુરા	ખટેલ સોમાભાઈ નારણભાઈએ	૨૫-૦-૦	"
	મેરાઈ ડુંગરભાઈ માધાભાઈએ	૨૫-૦-૦	"
	મિ. જોષીભાઈ ત્રિભોવનદાસે	૨-૦-૦	પતાસા વહેંચ્યાં.
	ખટેલ જગનભાઈ મોતીભાઈએ	૨૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
મેડાસા	શુરા અંબાલાલ રણુકોડદાસે	૧૦-૦-૦	સ્કૂલને વાગતું ધડિઆળ
			બેટ આપ્યું.
વણુઝર	ગામના અગેવાનો તરફથી	૧૬-૦-૦	જર્મનસિસ્વરના ચાલા-
			રકાખી વહેંચ્યાં.
	"	૧૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	ખટેલ કેશવલાલ ચતુરભાઈએ	૧૦-૦-૦	"
શીઆળ	અમદાવાદના શેઠ માણેકલાલ	૨૫-૦-૦	સ્કૂલને ધડિઆળ બેટ
	મનસુખભાઈ મંબવીએ		આપ્યું, તથા કપડા
			વહેંચ્યાં તથા પતાસાં
			વહેંચ્યાં.
	મીરોલીઆ અમરચંદ બાજી-	૨-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	ભાઈએ		
સરખેજ	શાહ પુનમભાઈ શામળભાઈએ	૭-૦-૦	બંને સ્કૂલોમાં પેંડા તથા
			ચવાણું વહેંચ્યું.
કુંહા	સાધુ મોહનદાસ મોતીરામે	૩-૦-૦	બંને સ્કૂલોમા પતાસાં
			વહેંચ્યાં.
	સ્કૂલકમિટીના મેમ્બરોએ	૩-૦-૦	"
	મિ. રેવાશંકર ત્રિકમલાલ શુક્લે	૩-૦-૦	"

કુહા	મિ. બાળકૃષ્ણ મંગલવાલ	૫૦-૦-૦	મને રફૂલોના વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
વિસલપુર	પંડ્યાએ શાહ શામળભાઈ અમરસીભાઈએ	૫-૦-૦	એને જમાડ્યા. વિદ્યાર્થીઓને રહેટ તથા પુસ્તકો વહેંચ્યાં.
મુંવાલા	શાહ તલકચંદ અનુપચંદ	૨-૦-૦	ખેજુર વહેંચ્યાં.
વેજલકા	જોશી અમયારામે પ્રભુરામે હળવદના શા. પાનાચંદ	...	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	ત્રિભોવનદાસે	૭-૦-૦	"
હીરાપુર	ગાંધી કેશવલાલ બકેરદાસે	૧૩-૦-૦	કન્યાશાળામાં વાગતું ઘડિયાળ ભેટ આપ્યું.
	મિ. મંગળભાઈ મોતીભાઈ પ્રાણદાસે	૧૩-૮-૦	રકાઉટ વિદ્યાર્થીઓ માટે સામાન લાવી આપ્યો.

બેઠા જિલ્લો.

દેવપ્રાવણસોલ	આઈ પાર્વતી રામરાંકર દસ- સુખરામની વિધવાએ	૧૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
સોડપુર	પા. સોમાભાઈ નાથાભાઈએ	૩૦-૦-૦	"
દેવાતળ	પટેલ મોતીભાઈ પ્રભુદાસની દીકરી શાન્તિબેનના લઈ પ્રસંગે ભાદરણના પટેલ અનુ- રભાઈ ગોવિંદભાઈએ	૪-૮-૦	બાળાઓને જર્મનસિલ્વરના પ્યાલા તથા હોડરાઓને પતાસાં વહેંચ્યાં.
	પટેલ કશીભાઈ લક્ષ્મીભાઈના પુત્ર્યાર્થે તેમના દીકરા પુન- મભાઈ કશીભાઈએ	૧૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
અરેરા	પટેલ ભગવાનદાસ જેસમ- ભાઈએ	૭-૦-૦	મિઠાઈ વહેંચી. જિલ્લો-૩
ગાંધરાલી	ડેમીના સોડા બૂપતસંગ નારસંગે	...	પરખ માટે ગ્રાંખાતું ખેડું નં. ૧ ભેટ આપ્યું.
સુણેલ	પટેલ ચંકરભાઈ તળશીભાઈ તથા પટેલ રતનાભાઈ દેસા- ઈભાઈ તથા પટેલ છવાભાઈ આપુજી તથા પટેલ ભુલાભાઈ ગોકળભાઈએ મળી	૧૫૦-૦-૦	કુમારશાળા તથા કન્યાશાળાની બાળાઓને જમાડી.
દેયલી	પંડ્યા રણુહોડ અંબાલાલ તથા વાળંદ સતારાત ઝવેરરાતે	૧૨-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
રૂદણ	કુંદલાલના શાહ મંગલદાસ ગોરધનદાસે	૫-૦-૦	મિઠાઈ તથા બાળાઓને પિત્તળના પ્યાલા વહેંચ્યાં.
	શાહ પરસોતેમ જેઠાભાઈએ	૨-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
દેવપ્રાવણસોલ	મુખી અમરસંગ સામતસંગે	૧૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.

વાદલા	પટેલ બીખાલાઈ કિશોરભાઈએ	૮-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
મહુધા	શેઠ મણિલાલ ભોગીલાલ	૧૦-૦-૦	ઉર્દુ સ્કૂલમાં ધડિયાળ
	દેશાઈએ		ખેડ આચાર્ય.
વીણા	અમદાવાદના પરસદરામ શિવ	૧૦-૦-૦	બાળાઓને પિત્તળની
	શંકર બાસે		રકાબી તથા છોકરાઓને
			પતાસાં વહેંચ્યાં.
તોરણા	વેન્શનર શિક્ષક પીતામ્બર	૬૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	જીવાલાઈના મરણ નિમિત્તે		
	તેમના દીકરા પા. બાબર-		
	લાઈ પીતામ્બરદાસે		
કલુભાઈપુરા	પા. બીખાલાઈ જીવાલાઈએ	૨૦-૦-૦	"
	પા. જેમ્સલાઈ વાલદાસે	૨૦-૦-૦	"
ખડોલ	શાહ પરસોતમ મોતીલાલે	૪૫-૦-૦	"
સોડપુર	પા. ચતુરભાઈ બાબરભાઈએ	૪૦-૦-૦	"
	પા. શનાલાઈ જીવાલાઈએ	૩-૦-૦	કળીના લાડુ વહેંચ્યા.
સારતાપુર	પા. કિશોરભાઈ જીજ્ઞાભાઈએ	૫-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	પા. કુબેરભાઈ મંગળભાઈએ	૫-૦-૦	"
	શાહ માણિકલાલ લલ્લુભાઈ	૬-૦-૦	મિઠાઈ વહેંચી.
	ધનજીભાઈએ		
	પા. ઠાલાલાઈ રામજીભાઈએ	૫-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	પા. કિશોરભાઈ કુબેરભાઈ	૩૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	વેન્શનર માર્સ્ટર તથા સ્કૂલ-		
	કમિટીના મેમ્બરે મળી		
આગરવા	મિ. નસરુલાખાં વકીલ સાહેબે	૫-૦-૦	સ્કૂલકેંડમાં ચોપડીઓ
			વહેંચવા સારૂ આપ્યા.
	મે. ઠાસરા તાલુકાના ગામ-	૧-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	લતદાર સાહેબે		
	પા. લલ્લુભાઈ રવાભાઈએ	૧-૧૨-૦	બાળાઓને પિત્તળના
			કટોરા વહેંચ્યા.
	શ્રીમાન પુનમચંદ મગનલાલની	૬-૫-૦	કોકરાઓને ચોપડીઓ
	કંપનિ તરફથી શા. ચંદુલાલે		વહેંચી.
મંજુપુરા	મોદી મથુરભાઈ અમીચંદે	૧૧-૦-૦	ધડિયાળ લાવવા સારૂ
			આપ્યા.
	પટેલ લલ્લુભાઈ બાબરભાઈએ	૩-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને પાક્કા
			વહેંચ્યા તથા
		૬-૦-૦	પરજા ખેસાડી.
	પટેલ બીખાલાઈ તળશીભાઈએ	૪-૦-૦	પુરતકા વહેંચ્યાં.
	સ્કૂલકમિટીના મેમ્બર સાહે-	૩૨-૮-૮	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	બાએ તથા અન્ય સદસ્યક-		
	રથીએ મળી		

ખાનપુર	મા. શંકરભાઈ માધાભાઈએ	૧૮-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
વડોદ	રૂઢની જન્મતારીખના દિવસે કન્યાશાળાના મેમ્બર સાહેબ અમરસીંગભાઈ રામભાઈએ	૧૦-૦-૦	કન્યાશાળામાં ભેષ્ટી ચોપડીઓ, થેલીઓ તથા પતાસાં વહેંચ્યાં.
દેવલી	શાહ ચતુરભાઈ મધુરભાઈએ ખાંડવાના મિ. નરસીભાઈ લલિતભાઈ પટેલે	૧૨-૦-૦ ૧૨-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા. "
	શાહ મલુચંદ બોધાભાઈએ	૪-૦-૦	બાળાઓને પિત્તળના ચાલા તથા પતાસાં વહેંચ્યાં.
માલવણ	પટેલ દિશેરભાઈ ગીરધર- ભાઈએ ગામલોકોએ	૨૫-૦-૦ ૧૩-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા. પુસ્તકો તથા હુમડાંના કક્કા વહેંચ્યાં.
લોખાસી	મિ. હવાખીયાં ડાળુખીયાં તલારીએ પટેલ ચતુરભાઈ વાઘડભાઈએ	૮-૦-૦ ૩૦-૦-૦	મિસાઈ વહેંચી. રૂઢ તથા કન્યાશાળાની બાળાઓને જમાડી.
નડિયાદ	મિ. રણછોડભાઈ પુરગોતમ- દાસ પટેલે "	૫-૦-૦ ૭-૬-૬	મ્યુનિ. ગ્રુ. શાળા નં. ૩માં મિસાઈ વહેંચી અને મંવાદના મારી વિદ્યાર્થી- ઓને પુસ્તકો વહેંચ્યાં.
કજીભાઈપુરા	ગામલોકોએ	...	વિદ્યાર્થીઓને ટોપીઓ તથા બાળાઓને વાર- વારના કક્કા વહેંચ્યાં.
સાલોલ	જંગલના એક બોગીલાલ કાળીદાસે	૫-૦-૦	પ્રતિબળનો ૩૫ઓ લાવવા માટે રોકડા આપ્યાં.
ઉમલાવ	ગામલોકોએ	૦-૮-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
સોંગલાવ	મિ. અંબાલાલ જુલડભાઈ પટેલે મિ. કીસાભાઈ ગદાબાઈ ગોહેલે મિ. હીરાલાલ રણછોડભાઈશાહે મિ. અભેચંદ માણેચંદ શાહે મિ. બીખાભાઈ લલિતભાઈ પટેલે	૧૫-૦-૦ ૧૧-૦-૦ ૧૬-૦-૦ ૧૭-૦-૦ ૨૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા. " " " "
	અંબાલાલ પટેલ શંકરભાઈ નાગડભાઈએ	૧૮-૦-૦	ચાલા, બાળાઓને ઓર- ણીઓ તથા પતાસાં વહેંચ્યાં.

ગોગલાવ	મિ. ગીરધરભાઈ લલ્લુભાઈ પટેલ	૧૨-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
નાસણા	મિ. લલ્લુભાઈ ક્વાણુભાઈએ મિ. ધોરીભાઈ જીજીભાઈએ મિ. નાથાભાઈ લલ્લુભાઈ તથા મિ. ચતુરભાઈ લલ્લુભાઈએ	૩-૦-૦ ૩-૦-૦ ૩-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં. સ્વેદો તથા બાળપોથીઓ વહેંચી.
કાચ્છ	મિ. બીખાભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ	૧૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા
હમીદપુરા આણંદ	પટેલ શનાભાઈ નાગરભાઈએ બેઠના મહીડા સાલમશંગ કેસરીશંકે	૨૦-૦-૦ ...	બાળાઓને પિત્તળના પ્યાલા મિદાઈ સાથે વહેંચ્યા.
ગામડી	ગામલોદીએ મિ. મણિલાલ પુરખોતમદાસ આસિ. ભારતરે	૧૭-૧૦-૦ ૧૦-૦-૦	દરેક બાળાને પિત્તળના ડાયા વહેંચ્યા. દરેક બાળકોને જમાડયા.
રખીઆલ	કાકીઆ કાલાભાઈ કુકીરભાઈએ	૧૧-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
કંનેડા	પગી વગજી માધાજીએ	૫-૦-૦	મિદાઈ વહેંચી.
આંત્રાલી	પગી હીરાજી કુસાજીએ નયુ બિલી મહેલસવ પ્રમંડે	૨૦-૦-૦	અધમણુ ધી તથા પતાસાં વહેંચ્યાં.
વડોદ	મિ. અમરશંગ રામભાઈ ઠાસડીઆએ મિ. હાથીભાઈ દેસાઈભાઈ પટેલ	૧૦-૦-૦ ૩-૦-૦	બાળાઓને ચેલીઓ તથા લેઈતી બુકો વહેંચી તથા છોકરા છોકરીઓને મિદાઈ વહેંચી.
૩૬૫	જીરોદના રાઠ ગોરધનદાસ મોહનલાલે	૧૫-૦-૦	છોકરા તથા છોકરીઓને જર્મનસિસ્વરના પ્યાલા તથા પતાસાં વહેંચ્યાં.
દેવકીવણુ- સોલ	મુખી મંગળજી મેંદાવજીએ આરેયા કુલાજી બુલાજીએ	૭-૦-૦ ૭-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
આખડોલ	મહાત્મા મણિલાલ છોટાલાલે પટેલ ખોડાભાઈ બેચરભાઈએ પગી જગાજી હાથીજીએ મા. દેસાઈભાઈ બુલાશાંઈએ	૩૩-૦-૦ ૨૫-૦-૦ ૧-૦-૦ ૨-૦-૦	સ્કૂલ જમાડી. પતાસાં વહેંચ્યાં. કળીના લાડુ વહેંચ્યા.
	મોહ. ચીમનલાલ સોમાભાઈએ મા. રામાભાઈ ઝવેરભાઈએ	૨-૦-૦	કળીના લાડુ વહેંચ્યા.

મેસર્સ કાંતિલાલ ને સોમેશ્વર કૃત

અ. છાત્રાઓની વ. ફા. પરીક્ષા માટે :

(૧) પ્રાથોગિક વિજ્ઞાનઃ આધુનિક પરીક્ષા પદ્ધતિ પ્રમાણે વિદ્યાના
૩ થી ૭ ધોરણના પાઠ્યઃ આરોગ્ય વિજ્ઞાન સહઃ દસઆના

(૨) જગતની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળાઃ હિંદી પૃથ્વીના સધળા દેશો-
કનરાઃ રસિક પ્રશ્નોત્તરી પ્રાકૃતિક વિભાગ સહઃ અગિયારઆના.

(૩) નામાની કળાઃ (ધા. ૬-૭ નું પાઠ્યપુસ્તક) ટાંચણથી માંડી આધુ-
નિક વાણિજ્ય વિજ્ઞાનને અનુસરતા અનેક પાઠ્ય. આઠઆના.

વ. છાત્રીઓની વ. ફા. પરીક્ષા માટે :

(૧) કન્યા વ. ફા.ની ભૂગોળની પ્રશ્નોત્તરમાળાઃ ગુજરાતથી માંડી
પૃથ્વીના સધળા દેશોની પ્રાકૃતિક વિભાગ સહ ટુંક પ્રશ્નોત્તરીઃ આઠઆના.

(૨) કુદરતનો અભ્યાસઃ (ખાનગીની સહ) વપરપતિ, પ્રાણી, અને
આકાશી પદાર્થોના અવલોકન સહઃ કૃત્રિક પાઠ્યમાં. આઠઆના.

(૩) આરોગ્યવિજ્ઞાનની પ્રશ્નોત્તરીઃ વીટામીન, સોયાપ્રીન, શું ખાવું,
શું નખાવું વગેરે સહઃ સને ૧૯૩૬ ના પ્રશ્નો સાથે. ચારઆના.

ઈશ્વરલાલ મગનલાલ શાહ, શાહપોર, મુરત.

વિદ્યાર્થીઓના લાભાર્થે

કિંમતમાં ઘટાડો

લેખનકળા-કોપિખૂડ

પાછળ અક્ષરો રૂંટે નહિ તેવા હિત્તમ કાગળ પર છાપેલી
૨૪ પાનાં છતાં

કિંમત દોઢ આનો

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી, શિક્ષકવર્ગમાં માન્ય
થએલી અને વિદ્યાર્થીઓને વિબૂધિત થતી અમારી
લેખનકળા કોપિખૂડો માટે આજેજ લખો.

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી

લેખનકળા-કોપિખૂડ

માધ્યમિક શાળા માટે

નંબર ૧ થી ૩

કિંમત દોઢ આનો

એન. ડી. મહેતાની કું.

નં. ૩૬૭ કાલ્યાણદેવી રોડ-મુંબઈ

ગણિત - ભૂમિતિ - નામું

*મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કેળવણીખાતાએ તેમજ પશ્ચિમદિગ્ધ એન્જિનિસએ X
પાઠ્યપુસ્તક, ઇનામ કે લાયબેરીબુક તરીકે મંજૂર કર્યાં છે.

*કુમાર ગણિત ભાગ પહેલો X

[ભૂમિતિ સાથે, રૂ. ૦-૬-૦]

નવી દસમી આવૃત્તિ

નવા અભ્યાસક્રમને અનુરૂપ ભૂમિતિ
તેમજ બીજા વધારા સાથેનું બાળકોને
અતિશય ગમ્યું છે !

* કન્યાગણિત ભાગ બીજો X

[ભૂમિતિ સાથે, રૂ. ૦-૧૦-૦]

નવી છઠી આવૃત્તિ

ચોથા ધોરણથી કેલેન્ડર સુધીની
બાળાઓ માટે. વ. ફા. પરીક્ષાના પ્રશ્નો
સાથેનું બાળાઓને અતિશય ગમ્યું છે !

* કુમારગણિત ભાગ પહેલો અ X

[નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે સુધારેલી ચોથી આવૃત્તિ, ભૂમિતિ સાથે, રૂ. ૦-૬-૦

[ત્રીજા ધોરણ સુધીના છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે ધોરણવાર ગણિતો

અનડાગણિત ધોરણ પહેલું [કુમારગણિત ધોરણ પહેલું] રૂ. ૦-૧-૩

[ભૂમિતિ અને આંક સાથે છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

*અનડાગણિત ધોરણ બીજું X [કુમારગણિત ધોરણ બીજું] રૂ. ૦-૪-૦

[ભૂમિતિ સાથે, ત્રી. આ., છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

*અનડાગણિત ધોરણ ત્રીજું X [કુમારગણિત ધોરણ ત્રીજું] રૂ. ૦-૪-૦

[ભૂમિતિ સાથે ત્રી. આ., છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

*અનડાગણિત ધોરણ ચોથું X [કન્યાગણિત ધોરણ ચોથું] રૂ. ૦-૪-૬

[ભૂમિતિ વિભાગ અને નામા સાથેની ત્રીજી આવૃત્તિ]

*અનડાગણિત ધોરણ છઠું X [છોકરાઓના છઠા ધોરણ માટે] રૂ. ૦-૫-૦

નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે બીજાં પુસ્તકો

*અનડાનામું ભાગ પહેલો X [ધરનો હિસાબ, ત્રી. આ.] રૂ. ૦-૩-૦

[ધો. ૪, ૫ ને ૬ છોકરા તથા છોકરીઓ બંનેને ઉપયોગી]

*અનડાનામું ભાગ બીજો X [દુકાનનો હિસાબ, બી. આ.] રૂ. ૦-૪-૦

[ધોરણ ૭ તથા વ. ફા. પરીક્ષાના છોકરાઓને ઉપયોગી]

*અનડાભૂમિતિ ભાગ પહેલો [ત્રીજી આવૃત્તિ] રૂ. ૦-૨-૦

[બાળવર્ગથી ત્રીજા ધોરણ સુધીના છોકરા તથા છોકરીઓને ઉપયોગી]

*અનડાભૂમિતિ ભાગ બીજો [ત્રીજી આવૃત્તિ] રૂ. ૦-૨-૦

[ચોથા ને પાંચમા ધોરણના છોકરા તથા છોકરીઓને ઉપયોગી]

ટીપ:-વાપરનારાં મુકા કંઠે વળાણે છે. એક વાર મંગાવી ખાતરી કરો. નકલો માટે
નીચેના શીરનામે લખો. આદે દમિરાન ને બીજી ધણી અનુકૂળતા.

રતનશી પુરુષોત્તમ અનડા

હેડમાસ્ટર, મેરીયાલેન મેમોરિઅલ ટ્રેનિંગ કોલેજ, બોરસદ.

તા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈપણ બુકસેલર પાસેથી

માગી લેા.

ગુજરાવાળા ગુજરાતી કોપિબુક નં. ૧ થી ૫
દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકઆના ગુજરાતી કોપિબુક નં. ૧ થી ૫
દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સાફ કમિશન મળશે.

કિંમત સંબંધી કંઈ પણ ફેરફાર હોય તો
નીચે બતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બુકડીપો,
ગાંધીરોડ, રતનપોળને નાકે,

અમદાવાદ.

વસ્તુ દરેકે શાળામાં જોઈએજ

ગાંડીવના બાળસાહિત્યનો પૂર્ણ સટ. સાંઠ ચોપડીઓ બહાર પડી છે. તેમાંની ૫૮ મંજુર થઈ ગયેલી છે ને બીજી મંજુર થવા ગઈ છે. ચોપડીઓ સસ્તી, સુંદર સુખોદક અને સર્વ પ્રશંસિત છે. આખો સટ ૧૮૭ રૂ.નો થાય છે. સિરફ ગંગાબાઈ મોદલાય છે; અથવા આગલાં શાળાપત્ર જુઓ.

(૨)

ગાંડીવ બાળપ્રખવાડિક દર ૧લી અને ૧૬મીએ ટકોરાબંધ બહાર પડે છે. લલાળમ દ્રક્ત રૂ. પાંચ ૮૦ ખ૦ તથા બેટ પુસ્તક સાથે. ઇતિહાસ, ભૂગોળ, અણ્ણિગમ્મત, કોયડા, વાર્તાઓ જે જુએ છે, તે વખાણે છે ને ગંગાવે છે. માત્ર નિશાળો-નેજ નમુનો મફત. સરકારે તા. ૭ મી માર્ચના મેજેટમાં મંજુર કર્યું છે.

(૩)

ચાલો ભજવીએ: (ભાગ ૧ થી ૧૦) આ ચોપડીઓમાં ભજવી સહાય એવાં પુષ્કળ નાટકો ભજવવા માટેની સૂચનાઓ અને મુલાક સાથે આપ્યાં છે. નવે ભાગ વી. પી. થી મંગાવી લ્યો. કિ. ૫-૦-૦ ટ. ખ. ૧) રૂ. મેળાવડા વખતે ખૂબજ ડામ લાગશે.

ગાંડીવ
ફવાડીયા ચક્રો
સુરત

—: ગાંડીવની ચોપડી સૌ કોઈ વાંચે :—

ઇનામનાં પુસ્તકો

સુરત જિલ્લા સ્કૂલ બોર્ડના એડ. એક્ઝિસર સાહેબે પોતાના તાબાની શાળાઓમાં ઇનામ વ. આપવા માટે નીચે પ્રમાણે ચોપડીઓ લીધી છે—

- ૫૦ જયાના પત્રો
- ૫૦ ચોર્યાશીતું ચક્કર
- ૫૫ બલિદાન
- ૫૦ મા
- ૫૦ કાકી
- ૫૦ અર્ધાંગના
- ૫૦ દરેક સ્ત્રી વાંચે
- ૫૦ લવાટવી
- ૬૪ વાતનું વતેસર
- ૬૪ આમાજિક વાતો
- ૬૪ સ્ટવનું શાસ્ત્ર
- ૬૪ દેાઈ
- ૬૪ સુખી ઘર
- ૬૪ રઝીઆ બેગમ
- ૬૪ સ્ત્રીશક્તિની રમુજ વાતો
- ૬૪ લલી લાલી
- ૬૪ માંદગી અને માવજત

આપ-પણ આપની શાળા માટે મંગાવશો. બાધાએ મંજુર થએલાં છે.

સ્ત્રી શક્તિ સુરત.

રૂઢલ લાયઘેરી ને ઇનામ માટે મંજુર થએલાં પુસ્તકો

ગૂર્જર બાલ ગ્રંથાવલિ

બાળકો માટે મર્વાગમુદર સચિત્ર ચોપડીઓ

સંપાદક : રમણલાલ નાનાલાલ શાહ

(૧) કીર્તિકથાઓ	૦-૨-૬	(૨) હીરામોતી	૦-૨-૦
(૩) બુલબુલ	૦-૨-૬	(૪) દન-દન-દન-દન	૦-૨-૬
(૫) ક્યારે સગણું ?	૦-૩-૦	(૬) ઈન્ડોયની નીતિથાઓ	૦-૩-૦
(૭) વસ્તો ને ઉપાણાં	૦-૨-૬	(૮) વેગવલ્લ કૃત	૦-૩-૦
(૯) ગજળનો ગજલમ	૦-૩-૦	(૧૦) પ્રજ્વલેટી	૦-૩-૦
(૧૧) ગણિત ગમત	૦-૨-૬	(૧૨) હમતુ મો	૦-૩-૦
(૧૩) પ્રાણીવર્ણન	૦-૪-૦	(૧૪) બાળકોની રમતો	૦-૩-૦
(૧૫) ધર્મીકંપ	૦-૩-૦	(૧૬) આર મુદર મંવાદો	૦-૩-૦
(૧૭) ગવ્યાનનો જ્વાળામુખી	૦-૩-૦	(૧૮) જંગમમા ગજળા	૦-૪-૦
(૧૯) આરોમુરજ	૦-૪-૦	(૨૦) જ્ઞાનગંગા	૦-૩-૦
(૨૧) અંતરના અજવાળા	૦-૫-૦	(૨૨) કૃતરાની કડાણી	૦-૮-૦
(૨૩) ગરબી ગૂઝગત	૦-૭-૦	(૨૪) જગતના જંગલમાધી	૦-૫-૦

કપરંગ, હપામળી, કાગળ, બાંધણી, પૂકાં, ચિત્રો, વખાણની સંજીવતા અને વિવિધતા એ સર્ગમાં આ ગ્રંથાવલિ એટલે છે બાલસાહિત્યની દુનિયામાં પ્રસિદ્ધિ મેળવેલા જાણીતા લેખકોના સહકારથી તૈયાર થાય છે.

બીજા વર્ષનાં બહુ પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે.

બાઈબલ કથાઓ	સુબંધુ આત્મારામ	૦-૮-૦
વિમર્શન	સ્વીડિનાથ ટાગોર	૦-૬-૦
પાંચવોક કથાઓ	ગિબુમાટ્ટ	૦-૪-૦
સંવાદ કુસુમ	હમમુખલાલ કોઝી	૦-૮-૦
સંગીત માર્ગદર્શિકા	આપાલાલ દ્વે	૦-૬-૦
સંગીત વિનોદ	"	૦-૧૦-૦

અને પુસ્તકો પાઠ્યપુસ્તક તરીકે મંજુર થએલા છે.

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય

ગાંધીરોડ-અમદાવાદ.

મુંબઈ ઇલાકાના સરકારી કેળવણીખાતાએ
 પ્રાથમિક શાળાના બીજાથી ચોથા ધોરણમાં
 પાઠ્યપુસ્તક તરીકે ચલાવવા મંજૂર કરેલ
 સ્વ. લાલશંકર ઉમિયાશંકર ત્રવાડી દ્વારા

અંગગણિતનાં મૂળતત્વ.

[દેશીનામું અને ભૂમિતિ વિભાગ સાથે]

સરકારી સુધારેલા નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે સઘળા
 સુધારા વધારા સાથેની ૫૨ મી આવૃત્તિ

કિંમત આઠ આના

- આ ગણિત હેતુ ૪૦ વરસ થયા સઘળી ગુજરાતી નિયાયોમા એક
 અરખી રીતે ચાલુ છે.
- આ ગણિત ધોરણ ૨-૩-૪ ના વિદ્યાર્થીઓ માટે સઘળી રીતે ઉપયોગી
 અને અનુકૂળ હોવાનો શિક્ષકમંડળનો સિદ્ધ અનુભવ થયો છે.
- આ ગણિત તેમાની સરસ અને સચ્ચેટ પદ્ધતિથી ઉત્તમ ગણ્યાર્થ ચિખ
 અને શિક્ષકવર્ગનો ખાસ આદર અને પ્રેમ અપાદન કરી
 ચાલુ છે.
- આ ગણિત મુંબઈ ઉત્તર વિભાગના એળવુ. ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે ત. ૧૯૯૧
 તા. ૧૬-૫-૩૪ થી રેકર્ડબુક તરીકે ચલાવવા મંજૂર
 કર્યું છે અને મુંબઈ, કરાચી તથા ગુજરાતની સ્કૂલમોડેલોએ
 તેમજ દેશી શાળાના અધિકારી સાહેબોએ પણ પોતાની
 શાળાઓમા ચલાવવા માટે પર્મિટ કરી ચાલુ કરેલું છે.
 બુકસેલરોને કમિશન સારું મળે છે.

લખો:-

જીવણલાલ અમરશી મહેતા, અમદાવાદ.
 જીવણલાલ એન્ડ સન્સ, ૧૨૮, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨.

પ્રસ્તાવ હવે] [અંક સ્થુનિત નામરદાસ ગુજરાતી Registered
 ગુજરાતી ગુરુ સ્કૂલ, પોષ્ટ કોલબાદેલી-મુંબઈ B. 43.

સને ૧૯૨૬ ગુજરાત

શામિય

એચ. ડી. ઘોઘાડી, તંત્રી, એસ. ડી. સી. ડી.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર	વિષય					૫૪
૧	આદર્શ મુખ્ય શિક્ષક	...	...	...	...	૨૧૪
૨	આમાર આનંદ પર્યાટન	...	...	...	...	૨૭૨
૩	શિક્ષકની કદર	...	...	...	...	૨૭૬
૪	એગિમિનિઆનો સ્વાતંત્ર્ય ઇતિહાસ	...	...	...	...	૨૮૩
૫	એપી રોગો	...	...	...	...	૨૮૫
૬	આળવગી	...	...	...	...	૨૮૬
૭	બાળગીત-મોટર	...	...	...	...	૨૮૮
૮	હરન-પ્રવાહ	...	...	...	...	૨૮૮
૯	સરકારી જાહેરખબરો	...	...	...	...	૨૮૯
૧૦	ધર્મામપત્રક	...	...	...	...	૨૯૩
૧૧	જાનગી જાહેરખબરો	...	...	...	...	૧૮

કેળવણીખાતાના હુકમથી

તંથી અને પ્રકાશક (કેશુબારિ ૧૯૩૫ થી)

હીરાલાલ ત્રિકમલાલ ધોધારી બી. એ, એસ. ટી. સી. ડી.

હેડમાસ્ટર એ રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ

(મર્ત હક આપીત ગણ્યા છે)

ધી " હાયવન્ટ ગ્રુપિયા " પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પરીખ દેવીદાસ ખતવાલે બાંધે
અવધાન રેડ-અમદાવાદ.

જાહેરખબરના નવા ભાવ

આથી સંવત્રે ખબર અપવાગમાં આવે છે કે સત્રે ૧૯૩૬ ના વન્યુબારિથી
જાહેરખબરના પાવમાં યાદો કરી તે નીચે મુજબ રાખવામાં આવ્યા છે.

મુદત	એક પાન	અડધું પાન	પા પાન
આખું વર્ષ	૨ ૭૨	૨ ૫૦	૩ ૭૫
૬ માસ	૩ ૩૫	૩ ૨૫	૩ ૧૮
ત્રણ માસ	૩ ૨૧	૩ ૧૫	૩ ૧૧
એક માસ	૨ ૧૦	૩. ૭	૩ ૬

ગુજરાત ચાલ્કાપત્ર

પુસ્તક ૭૫]

જુલાઈ ૧૯૩૬

[અંક ૭

પ્રજાની ઉન્નતિનો આધાર તેની કેળવણી પર છે; અને કેળવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ સૂત્ર જોઈને વહેલું અમલમાં આવે તેટલી વહેલી ઉન્નતિ.

આદર્શ મુખ્ય શિક્ષક

આ મથાળા નીચે પ્રથમ શિક્ષકો પાસેથી નિર્ગમની આગણી કરવામાં આવી હતી. શિક્ષકોએ હીક પ્રમાણમાં જવાબ આપ્યો છે, પરંતુ સતોષ કરકે તો નજ ગણાય. કેટલાક શિક્ષકો એમ સમજતા જણાય છે આટલા બધા શિક્ષકોમાંથી આપણે એક નહિ મોડલીએ તો શું? ખીમ ઘણાએ મોડલતા હશે. દરેક જણ આવી કચ્છા ધરાવે તો શી સ્થિતિ થાય તે શિક્ષકોએ જાતે કલ્પી લેવી. સ્ત્રીશિક્ષકોનો અસહકાર તો આજુ છે. સરમાળપણું આડે આવતું હશે, પરંતુ પોતાના વિચારો ખુલ્લે દિલથી જણાવવામાં સરમ શા કામની! ઘણાંએ વરસો મુખી આવી ખોટા સરમ રાખ્યા કરી અને એ રીતે પછાત રહી જવાયું. વિનયની જરૂર છે, પરંતુ આવી સરમ રાખે બાળાઓનાં ચારિત્ર્ય કેવી રીતે ધરાશે! હવે અમે તદ્દન નિરાશ થયા નથી અને યવાના પણ નથી. વિનંતી તો આ જ રહેશે. મોડીક બહેનો કેસરીઆં કરીને આગળ પડે તો તેમની પાછળ જરૂર મોટું લક્કર હશે. યશે સરમ આડે આવતી હશે તો તેમનાં ના

બાદ તેમના લેખો બહાર પાડવામાં આવશે. કોઈ પણ આવૃત્તિમાં રસ લેવાથી અને સાહિત્યના વિચારો ખુલ્લા દિલે જણાવવાથીજ તે ઉત્તરોત્તર વ્યવસ્થિત અનેતા જશે અને બીજાને ઉપયોગી અનેતા જશે. બેસી રહેવાથી કંઈ જ નહિ વળે. આશા છે કે સ્ત્રીશિક્ષકો શરમાળપણું દૂર કરીને આગળ આવશે અને મથાશક્તિ પોતાનો ફાળો આપશે. સ્વતંત્ર વિચાર-શક્તિની જરૂર છે, નહત્ત બેઠેલી નથી. સાદી ને સરળ ભાષામાં પોતાના સ્વતંત્ર વિચારો જણાવવામાં આવે એ નકલીઆ અને આડંબરી ભાષામાં પારકા વિચારોજ કરતાં હજાર દરજ્જે ઠગવા યોગ્ય છે.

સંસ્કૃતિ એ જનસમાજનું લક્ષણ બંધાવાથી કેળવણીનું દષ્ટિબિંદુ વર્તમાન જગતમાં કેટલું બદલાઈ ચલું છે એ સર્વે શિક્ષકોને ગાલમ તો હશેજ, અને એ દષ્ટિબિંદુ બદલાવાથી કેળવણી લેનાર અને કેળવણી આપનાર-શિક્ષકમાં પણ અમુક ઉચ્ચતર ગુણોની હાલતી સમાજ અપેક્ષા રાખે છે. તેમાંએ શિક્ષણનું ધ્યેય ‘બાળક’ હોવાથી શિક્ષણ આપનારની જવાબદારીમાં ઘણો ગહત્વનો ફેરફાર થયો છે એટલુંજ નહિ, પણ તેની જવાબદારીમાં પણ તેટલોજ વધારો થયો છે. દરેક સુધરેલી પ્રજામાં અત્યારે શિક્ષકને માથે અવનવાં કર્તવ્યો નાખવામાં આવ્યાં છે એના ઉપરથી એ સદજ સમજાશે કે સમાજ શિક્ષક પાસેથી બાળક પ્રત્યે અને પોતાના પ્રત્યે શું માગી રહી છે. આટલા માટે ‘આદર્શ શિક્ષક’ માં શા શા ગુણો હોવા જોઈએ તે વાચક વર્ગ પાસેથી માગવામાં આવ્યું હતું. શિક્ષક એ બાળકના વ્યક્તિત્વનો વિધાતા છે, બદલે તેનું ભવિષ્ય ઘડનાર છે, એ વાત અબાધિત રીતે સ્વીકારવામાં આવી છે, એટલે જો શિક્ષકમાં આદર્શ ગુણો હોય તો તેને જગતની એક મહાન વ્યક્તિ તરીકે સ્વીકારવામાં કોઈ પણ સમાજ આનાકાની કરી શકે તેમ નથી. આપણી સમાજ આદર્શ શિક્ષક કેવો હોય તેનો વિચાર કરવા માંડશે ત્યારેજ શિક્ષકનામાં તેવા ગુણોની કમે કરી અપેક્ષા રાખવામાં આવશે, અને પરિણામે સમાજના વિચારોના બંધનમાં આવી શિક્ષક પણ આદર્શરૂપ બનવા યત્ન કરશે. અમારી માન્યતા મુજબ તો તેજ શિક્ષક આદર્શ શિક્ષક છે, કે જેના હૈયામાં બાળકનું શ્રેય ફાળે ફાળે રમી રહ્યું હોય અને જે બાળકને એક જ્ઞાનપ્રદીપ રૂપે ફાળે ફાળે ભાસતો હોય; મતલબ કે જેના શરીર સ્વાસ્થ્યથી, જેના જ્ઞાનજળથી અને જેના ચારિત્ર્યમય ઓજસથી, બાળક હંમેશાં પ્રગતિ કરતું હોય. કેટલાક વિશિષ્ટ એવા ગુણોની નીચે માત્ર રૂપરેખાજ આપી છે:—

આદર્શ મુખ્ય શિક્ષકના ખાસ ગુણો:

સાચો સદ્ગુણસ્વરૂપ કે સન્તારી.

આનંદી, ચતુર (સુક્તિબાળ), વિનોદી.

માનસશાસ્ત્રી, સહાનુભૂતિવાળો, આળસ ને શિક્ષકો સાથે ગળતાપડો, વફાદાર ને મદદનિશો પર ભરોસાવાળો, વિનય સાથે સ્વામાની, શિસ્ત-પાલક, વ્યવસ્થાની શક્તિવાળો, દેખાંચે કીક, પુખ્ત ઉંમરનો (મધ્યમ વયનો), જુરસાવાળો, ઉત્સુકતાવાળો, સારો શિક્ષક, દોરનાર (સલાહકાર) ને દેખરેખ રાખનાર, ચારિત્ર્યવાન, નિષ્પક્ષપાતી, વાલીનો સહકાર સાધનાર.

જો નિર્બંધો આવેલા છે તેમાંથી આદર્શ મુખ્ય શિક્ષકના ખાસ ચુટી કાઢેલા ગુણો આ નીચે જણાવવામાં આવે છે અને તે માટે પ્રથમના જો સારા નિર્બંધ આવવામાં આવે છે.

૧

કેળવણીખાતાની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો મુખ્ય શિક્ષક એટલે જેના કામમાં સફલ તથા સફલતા સધળા શિક્ષકો હોય છે તેમજ શાળાના તંત્રની નિયમિતતા માટે તેમજ ખીજી વ્યવસ્થા માટે જેને પ્રમાણભૂત માનવામાં આવે એવો શાળાનો એક સધળો જવાબદારીવાળો માણસ.

શાળાની દૃષ્ટિએ જોઈએ તો હેડમાસ્ટરને જણાવવા ઉપરાંત ધણી કામગીરી હોય છે. આદર્શ મુખ્યશિક્ષક કોઈ નવી શાળામાં નિમાય કે તરતજ તેનું ધ્યાન પ્રથમ શાળાના મકાન ઉપર જાય. જો સારા મકાન ની સગવડ ન હોય તો સરકારી કે ખાનગી ગ્રાંટમાંથી અગર જાહેર સખાવતથી તે ઉભું કરવા તરફ તેણે બધી શક્તિ વાપરવી જોઈએ.

ત્યારપછી શાળાની અને વિદ્યાર્થીઓની સદાઈ તરફ તેનું ધ્યાન જાય છે. જણાવવા જેટલુંજ આ પણ ઉપયોગી કાર્ય છે એ વાત ધ્યાન બહાર ન જવી જોઈએ.

નિશાળમાં જોઈતું ફરનિયર તથા નિશાળના શણગાર માટે નકશા, જુદાં જુદાં ચિત્રો વગેરે માટે તેણે અને ત્યાંથી જોગવાઈ કરવીજ જોઈએ. તે સિવાય શાળાના મકાનની સાથે છુટી જમીન હોય તો તેમાં શાળાના વિષયોને ઉપયોગી થાય એવો બગીચો બનાવવાની તેને કાળજી હોવી જોઈએ. કોઈ પણ આદર્શ શિક્ષક નવી જગ્યાએ જતાંની સાથે આટલું કરવાની કાળજીવાળો હોવો જોઈએ.

હવે શાળાની અંદરની બાબતોનો વિચાર કરીએ. મુખ્યશિક્ષકે દરેક વિદ્યાર્થીનો વ્યક્તિગત વિચાર કરવો જોઈએ અને એના ગુણ અવગણવું

તેને શોડાજ સમયમાં જ્ઞાન થઈ જવું જોઈએ. આમ વ્યક્તિવાર અભ્યાસ સિવાય તે દરેકના માનસને ન્યાય આપી શકશે નહિ. શાળામાં ગુન્હા કેવા થાય છે, વધારે ગુન્હાવાળાં કૃત્યો કાણુ કરે છે તે સંબંધી તેણે ઊંડા ઉતરીને જોવું જોઈએ. એમ કરવામાં ગુન્હેગારની યાદી બનાવવાથી ગુન્હા નહિ સુધરે; પરંતુ ગુન્હાનાં મૂળ શોધી કાઢવાં પડશે. શિક્ષાથી ગુન્હા ઓછા થાય છે, એ વાત હવે નવા શિક્ષકે છોડી દેવી જોઈએ. દરેક ગુન્હાનો ઉકેલ માનસશાસ્ત્રની દૃષ્ટિથી થવો જોઈએ. તેની કઈ વૃત્તિએ તેને આ ગુન્હો કરવા ઉતરેલો છે એ આદર્શ શિક્ષકે તરતજ સમજી લેવું જોઈએ.

ઉપશિક્ષકો તરફ દેવી રીતે વર્તવું એ બાબત પણ બહુ અગત્યની છે; કારણ કે શાળાની આબાદીનો તેની પર આધાર છે. દરેક શિક્ષક શુદ્ધ કર્તવ્યનિષ્ઠાથી પોતાની ફરજ બજાવે એવી ધંધાદારી હોંસ ઉભી કરવી જોઈએ. તેણે દરેક સાથે માયાળુપણે વર્તવું જોઈએ, પરંતુ તેની સાથે અતિ પરિચય નહિ રાખવો જોઈએ. ખાસ કરીને પોતાના વર્તનથી તેમના ઉપર દાખલો બેસાડવો જોઈએ. દરેક નિયમની શાસ્ત્રીય રીતો તેમને બતાવવી, નમુનાના પાઠો આપી બતાવવા, વિદ્યાર્થીના દેખતાં તેમને ઉતારી પાડવા નહિ, એ બધી તેમને વશ કરવાની રીતો છે.

મુખ્યશિક્ષક પોતે બહુશ્રુત અને દરેક પદ્ધતિનો જાણનાર હોવો જોઈએ. તેનું વાચન વિશાળ જોઈએ, તેણે પોતાનાં ચારિત્ર્ય અને વિદ્વતાની છાપ ગામ, ઉપશિક્ષક અને વિદ્યાર્થી ઉપર બેસાડવી જોઈએ. વિદ્યાર્થીઓમાં યોગ્ય સ્પર્ધા જાગે, ગામ લોકો તેમાં રસ લે અને એ રીતે જોઈતાં નાણાં મળે એટલી કુનેદ તેનામાં હોવી જોઈએ. સંગીત, સંવાદ, શારીરિક કસરતો, ચિત્રકામ, વગેરેની હરિક્ષર્ષ યાચ તે શાળાના વાતાવરણમાં આપો-આપ ઉત્પાદિત આવે અને ગામ પણ રસ લે. આથી જરૂરી આર્થિક મદદ આપોઆપ મળી જાય. આ બધાનો આધાર મુખ્યશિક્ષક પર છે. શાળાના વાતાવરણમાં રસની જમાવટ થઈ એટલે આપોઆપ બધું વ્યસ્થિત થઈ જશે અને મુખ્ય શિક્ષકની ઘણી મુશ્કેલી ઓછી થઈ જશે.

આ બધું કરવામાં તેણે - શારીરિક શિક્ષા અને ખોટા આવેશને તજવાંજ જોઈએ. વિદ્યાર્થીને એમ થાય કે આ કૃત્ય કરવાથી મુખ્ય શિક્ષક માગ પર નારાજ થશે. વિદ્યાર્થીના હૃદયમાં જે મુખ્યશિક્ષક આટલું સ્થાન મેળવી શકે તે મુખ્ય આદર્શ શિક્ષક છે, એ નિર્દિષ્ટ છે.

હુંકાણમાં, તેના ચારિત્ર્યમાંથી બધાને પ્રેરણા મળે, તેના નિયમિત જીવનથી બધું તંત્ર નિયમિત બને, તેના જ્ઞાનથી ઘણા જણ જ્ઞાન તરફ

આકર્ષણ. પરીક્ષાની દૃષ્ટિથી નહિ, પરંતુ સર્વદેશીય વિકાસની દૃષ્ટિથી કેળવણી આપે એ આદર્શ શિક્ષક ગણાય.

લાખુલા જસવંતસિંહ ચુડાસમા
ત્રીજું વર્ષ પ્રે. રા. ટ્રે. કો.—અમદાવાદ.

૨

મહત્તા અને જવાબદારી:—

શાળા, શિક્ષણ અને શિષ્યના અભ્યુદયની આશા, પ્રગતિની સીમા, મુખ્ય શિક્ષક પર અવલંબે છે. શાળાની પ્રતિષ્ઠા, આત્માદી, ખીલવટ, વિકાસ અને વિશ્લેષ મુખ્યશિક્ષક પર આધાર રાખે છે. જેથી યથા શિક્ષક તથા શાળા કહીએ તો અસત્ય નથી.

શિક્ષણ સંસ્થાના—ભવ્ય મહેલાતના સાચા આધારસ્થાન શાળાના મુખ્ય શિક્ષક છે. સમાજજીવન, સમાજશાસ્ત્ર, સમાજભાવિ, સમાજ-કલ્યાણ અને સમાજસંસ્કાર માટે સાચો જવાબદાર મુખ્ય શિક્ષક છે. ખીજા ધંધાદારીની માફક તે ઉત્તમ કલાકાર છે.

જે મુખ્ય શિક્ષક શિષ્યની શારીરિક, માનસિક, આધ્યાત્મિક, અને આર્થિક ઉન્નતિ સાધે છે, જીવનના હરકોઈ કૃત્ય કરવાની શક્તિ પ્રેરે છે, ભાવિ પ્રગતિમાં સંસ્કાર રેડે છે અને પ્રગતિનો જેની પાસેથી સમાજ અભ્યુદયની આશા મેલે છે તેવા શિક્ષકોના પણ માર્ગદર્શક મુખ્ય શિક્ષકની મહત્તા ઓછી નથી. ઉપનિષદ પણ આતો કરે છે કે:—

“માતૃ દેવો મય, પિતૃ દેવો મય, આચાર્ય દેવો મય.”

જવાબદારીઓ:—

જ્યારે જ્યારે મહત્તા વધે છે ત્યારે ત્યારે જવાબદારી પણ વધે છે. જવાબદારીથી મનુષ્ય વિમુખ થાય છે, કર્તવ્યભ્રષ્ટ થાય છે અને માત્ર મહત્તાના—ઉન્નતિના યશોમાન સાંભળી કુંભકર્ણની નિદ્રામાં ઘોરે છે ત્યારે મહત્તાના—ઉન્નતિના શિખરે વિરાજેલો મનુષ્ય ખીણ અને ખાડામાં ગમડી પડે છે; માટે મહત્તા બળવવા—વૃદ્ધિ કરવા અને ઉન્નતિ સાધવા “જવાબદારીનું” જે મુખ્ય શિક્ષક વિસ્મરણ કરતો નથી એ આદર્શ મુખ્ય શિક્ષક છે.

તેમની જવાબદારીઓ:—

(૧) પોતા પ્રત્યેની (૨) સ્ટાફ પ્રત્યેની (૩) શાળા પ્રત્યેની (૪) શિષ્ય

અને શિક્ષણ પ્રત્યેની (૫) શહેરી પ્રત્યેની.

(૧) પોતા પ્રત્યેની જવાબદારીઓ.—

ત્યારે કોઈ કલાકારોને ઘણી જવાબદારીઓ કલાક, દિવસ કે, માસ પુરતી હોય છે, કોઈ કલાકારોને ઘણી જવાબદારીઓ વર્ષ પુરતી હોય છે, ત્યારે મુખ્ય શિક્ષક એક એવો કલાકાર છે કે જેની જવાબદારી શિષ્યની જિંદગી પર્વતની, સમાજમાં સૈકા સુધીની છે. જે મુખ્ય શિક્ષક પોતાની જવાબદારી કેટલી ઉત્તમ, દીર્ઘ અને મહત્તાવાળી છે એ ખ્યાલ કદાપિ ભૂલતો નથી તે આદર્શ મુખ્ય શિક્ષક છે.

આદર્શ મુખ્ય શિક્ષકના લક્ષણો:—

(૧) કર્તવ્યનિષ્ઠા	(૧૧) દૃઢ સંકલ્પ
(૨) ધંધાની તાક્ષીમ	(૧૨) કુતોદયી કામ સેવાની કળા
(૩) સચોટ ગ્ઝન	(૧૩) સ્વમાન
(૪) શારીરિક દુરસ્તી	(૧૪) યોગ્ય વિશ્વાસ
(૫) શિક્ષણમાં તદ્દલીનતા	(૧૫) સમુદ્ધ જેવી મંબીરતા
(૬) ગ્રેમ અને અહિંસાની ઉપાસના	(૧૬) ત્રાગ્વજા જેવો ન્યાય
(૭) ઉત્સાહ	(૧૭) શાળાની મૂલ્યમ આખત પર લક્ષ
(૮) વ્યવસ્થાસક્તિ	(૧૮) કહેણી તેવી રહેણી
(૯) નિમિત્તતા	(૧૯) પૃથ્વી જેવી સહનશીલતા
(૧૦) સ્વચ્છતા ને મુઘકલ્પ	(૨૦) કદર

વળી (૧) ધંધાનું ગ્ઝન (૨) ક્રેગવણીના હેતુ (૩) બાલ માનસનો અભ્યાસ (૪) માનસશાસ્ત્ર અને ન્યાયશાસ્ત્રનું અધ્યયન (૫) શિક્ષણની રજુઆત (૬) વિવરણસક્તિ (૭) શુદ્ધ ઉચ્ચાર (૮) ભાષાપર કાણુ (૯) પ્રશ્ન પૂછવાની ચાલાકી (૧૦) સાધનનો ઉપયોગ (૧૧) વિવર્ધનું સચોટ-ગ્ઝન (૧૨) રક્ષિતિ (૧૩) બાળક પ્રત્યે ગ્રેમ (૧૪) રસિક શિક્ષણ અને (૧૫) શીઘ્ર, સરળ, સંગીન, શાસ્ત્રીય, કુદરતી, રસિક પદ્ધતિની પિંઝાણ, એ અવસ્થ જરૂરનાં છે.

મુખ્ય શિક્ષકે આદર્શ મુખ્ય શિક્ષક થવા નીચેના દુર્ગુણો

આજઘી ત્યાગવા:—

- (૧) લોભને કંલુસાર્ધ (૨) વિકાસ (૩) ભય (૪) ખુશામત (૫) લઘરા જેવો પોસાક (૬) કુટોવો-ખીટી પીવી, ગાળો દેવી (જે) ક્રસંગ (૮) પ્રમાદ (૯) અરસિકતા.

ન્યારે શિક્ષક દુર્ગુણોથી મુક્તિ મેળવી કહેલા (૨૦) ગુણો ધરાવતા મુખ્ય શિક્ષકો યશ ત્યારે તે શિક્ષકો પથરામાંથી દેવ પ્રકટાવશે, બાળકની સંસ્કૃતિ વિકસાવી બાળકને પ્રભાવશાળી વ્યક્તિ અને ઉચ્ચનાગરિકના ધર્મો શીખવી દુનિયાનાં સ્વર્ગ સરખાવશે.

તે સમયે બેઠારીની જૂતાવળો નહિ ઉઠરાય;

તે સમયે કાગળહો બંદીવાનોથી નહિ છત્રકાય;

તે સમયે માંદા અને માથકાંગલાથી દવાખાનાં નહિ ભરાય;

પરંતુ તે સમયે સશકત, ઉદ્યોગી, આધ્યાત્મિક, અને સંતોષી છવન બાળતા દેખાશે. વ્યવસ્થા, સ્વચ્છતા, નિયમિતતા અને સ્વતંત્રતા ફેર ફેર બેવામાં આવશે.

(૨) સ્ટાફ પ્રત્યેની જવાબદારી.—

સ્ટાફ અને મુખ્ય શિક્ષક વચ્ચે સંપૂર્ણ હોય તો સમજવું કે શાળાની આબાદીના પાયા ડોહ્યા છે. માટે શાળાની આબાદી માટે મુખ્ય શિક્ષકમાં નીચેના ગુણો જોઈએ.—

જા સંપૂર્ણ નિષ્પક્ષપાત કદ સંકેત કદ કામની કદર હ યોગ્ય વિશ્વાસ કદ ખાનગી ટયુશનો પર યોગ્ય અંકુશ અને એક વાર્ષિક પરીક્ષામાં નબળા વિદ્યાર્થીને પ્રમોશન આપવા માટે વિવેક.

સ્ટાફ, શિષ્ય અને શિક્ષણ માટે:—

મુખ્ય આદર્શ શિક્ષક નીચેના નિયમનો અમલ કરવો. —

- (૧) દાદા આદમના વિચારોનો ત્યાગ કરી, ખુશામતીઆને ઉત્તેજન આપવું નહિ.
- (૨) પરીક્ષા લેવામાં, વર્ગ સોંપવામાં, વિષયની વહેંચણીમાં, દફતરી કામમાં અને રજની મંજૂરીમાં પક્ષપાત રાખવો નહિ.
- (૩) શિક્ષણ કરતાં બહુજ અમૂલ્ય દફતર નથી, જેથી ૬ (જોઈએ તે કરતાં) [શિક્ષણ તરફ બેઠરદારી રાખી] ૩ દફતરમાંજ ગોથાં ખાવાં નહિ.
- (૪) નજીવી બાબતોને પણ ખાનગી ખાનગી કુટ્ટી મારી બિલાડીના બેચ્ચાં માફક આમતેમ છૂપી રાખો નહિ. (યોગ્ય વિશ્વાસુ બનો).
- (૫) ટકેશેર ભાણ ટકેશેર ખાજા તોળો નહિ; પરંતુ આટલું તો કરો.—
- (૧) વર્ગો નિયમિત તપાસવા.
- (૨) નિયમસર દરેકના કામ પર દેખરેખ રાખવી.
- (૩) ગમે તેવું કામ નિલાવી લેવું નહિ.

- (૪) શિક્ષણ શૈલી યોગ્ય છે ? જરૂરનું શિક્ષણ અપાય છે ? બાળક પ્રહણ કરે છે ? બાળકનો વિકાસ સંધાય છે ? ઉપરની બાબત પર ધ્યાન આપો.
- (૫) આસિ. સાથે વિચારવિનિમય ને સહકાર સાધી માર્ગદર્શક બનો.
- (૬) પવનચક્કી માફક વિચારો ફેરવો નહિ.
- (૭) પોતાના કાર્યથી શિક્ષકને ઘેરણા આપો.
- (૮) સત્તા કરતાં રનેહથી કામ થો.
- (૯) ગામગપાટા ત્રીકવા કરતાં શિક્ષણ સંબંધી ચર્ચા કરો.
- (૧૦) માસિક કે ત્રિમાસિક સંગવડ પ્રમાણે શિક્ષકસમાજ ભરો.
- (૧૧) કેને ? કયા ધોરણમાં ? શામાટે ? કેટલી કેટલી મુશ્કેલી પડે છે ? આ બાબતો માટે મેં કંઈ વિચાર્યું છે ? દરેક બાબત પર વિચાર કરવો.
- (૧૨) પ્રદર્શન, મેળાવણા, અને વ્યાયામના પ્રયોગો છમાસિકકે વાર્ષિક બનાવો.
- (૧૩) હુલસવાની (પાટી-આસનીઆં-નેતરકામ-ફેટવકની) શરૂઆત કરો.
- (૧૪) પ્રમગ્ન સાથે સહકાર સાધી બાલ લાઇબ્રેરી, વ્યાયામનાં સાધનો, શિક્ષણનાં સાહિત્યો બનાવો.
- (૧૫) વિદ્યાર્થીની ગ્રારીરિક દુરસ્તી માટે ખાસ ધ્યાન આપો.
- (૧૬) સારા અને નબળા વિદ્યાર્થીની નોંધ રાખી યોગ્યતા પ્રમાણે તેમની પાસેથી કામ લેતા ચાઓ (લાઇબ્રેરીની વ્યવસ્થા વગેરે).
- (૧૭) સેવાભાવથી, સહકારથી, સમભાવથી સોદાગ્રિય બની, શહેર ઉત્તરિનાં કાર્યો કરો “ અક્ષરજ્ઞાનની યોજના હાથ ધરો.
- (૧૮) શિક્ષણ કરતા શિષ્ય પર વધારે ધ્યાન આપો.
- (૧૯) પુસ્તકતા છોડા બનાવી બાળકને જ્ઞાનસારે લાદવા કરતાં યોગ્યા-યોગ્યતો વિચાર કરી ફળવણી આપો (માત્ર લણણો નહિ).
- (૨૦) વાચન પુષ્કળ રાખો, ઘણા અનુભવો લો; પરંતુ પરિસ્થિતિ, સાધન, શક્તિ અને સ્થળનો વિચાર કરી, પદ્ધતિ રચીકારશો.
- (કંઈ ને રાજા ખાતર પદ્ધતિના ગુલામ થશો નહિ.)

શાળાપ્રત્યે:—

(૧) વ્યવસ્થા	(૪) સંખ્યાની આગાહી
(૨) નિયમિતતા	(૫) સામાનની સારી સ્થિતિ
(૩) સ્વચ્છતા	(૬) વિદ્યાર્થી સંરક્ષારી, વિવેકી અને, શુદ્ધિશાળી ને આલાક.

વ્યવસ્થા:—વર્ગોની બેઠકો વિદ્યાર્થીની તંદુરસ્તીને અનુકૂળ ન હોય; નકશા અર્દીતર્દી રખડતા હોય; દફતર ગમે તેમ પડ્યું હોય; ચિત્રો ઢંગધણ વિનાનાં અવ્યવસ્થિત ટાંગ્યા હોય; આવી શાળામાંથી શિક્ષણ લેનાર શિષ્યના સંસ્કાર કેવા હોય !

મુ. શિક્ષક આ બાબત ઘણું દરી શકે છે. વિદ્યાર્થીના બેસવામાં હાલવામાં, સ્તુતિના સમયે રંગ સમયે ઘેર જવામાં, કાગળના દુકા ફેંકવામાં અને ઘણી વખત કપડામાં પણ વ્યવસ્થા હોતી નથી.

ઉપરની બાબતમાં મુ. શિક્ષક કાળજી રાખી ધીમે ધીમે પણ સુધારો કરે તો અવશ્ય લાવિશ્યમાં સારી વ્યવસ્થા રહે.

લગ્નોમાં, વરામાં, મેળામાં, સલામા, સંમેલનોમાં, રમતગમતમાં, રોશનમાં કે ટ્રેનમાં ક્યાંય વ્યવસ્થાના દર્શન થાય છે ? કારણ ?

ગૃહશિક્ષણની અને શાળા શિક્ષણની બેદરકારીનાં એ પરિણામ છે. મારે મુખ્ય શિક્ષક વર્ગમાં, તેમજ સામાન્ય જીવનમાં વિદ્યાર્થીઓને વ્યવસ્થા રાખવા પ્રેરવા.

ભાનુશંકર મહાશંકર રાજ્યગુરુ
તા. ૨૬.૧. ચિતલ.

આદર્શ મદદનિશ શિક્ષક

શાળાપત્રના વાચકવર્ગ પાસેથી મળ્યા અંકિમાં ‘આદર્શ મુખ્ય શિક્ષક’ ના શીર્ષક નીચે વિચારો, માગ્યા હતા તેમાં શિક્ષકો તરફથી હીક પ્રમાણમાં સહકાર મળ્યો હતો; એક સ્ત્રી શિક્ષક તરફથી તે સંબંધી કોઈ લેખ મળ્યો નથી એ જોયતીય બાબત મળ્યા. આ નવા મથાળા નીચે ‘મદદનિશ શિક્ષક’ કેવો જોઈએ તે સંબંધી વિચારો માગવામાં આવ્યા છે, તો આશા છે, કે આ વખતે સ્ત્રીશિક્ષકો સારો ફાળો આપશે. આ વિષયમાં મુખ્ય શિક્ષકો તેમજ મદદનિશ શિક્ષકો પણ તેમના વિચારો જણાવી શકશે. વિચારોનાં આપણે ચર્ચાનાં વિચારોમાં વૃદ્ધિ થાય છે, અને તે દ્વારા આપણી સમક્ષ એક મુંદર આદર્શ ખડો થાય છે.

અમારું આનંદ પર્યટન

હિમાલયથી રામેશ્વર સુધી પથરાયેલ હિંદ એક અને અખંડ છે, પરંતુ હિંદીઓ પણ અસપરસમાં ન્યારે હિંદુસ્તાન શબ્દ વાપરે છે, ત્યારે તેનો અર્થ ઉત્તર હિંદુસ્તાન એવોજ થાય છે. હિંદનાં મહાન-તીર્થો ઉત્તર હિંદમાંજ છે. ઉત્તર હિંદની ભાષાજ હિંદની રાષ્ટ્રભાષાનું મહામાન મેળવી શકી છે. આમ લોકિક પરિભાષામાં ઉત્તર હિંદનેજ સમગ્ર હિંદનું પ્રતિનિધિત્વ મળે છે. સર્વને મન ઉત્તર હિંદનું ગાઢાત્મ્ય અધિક છે. તીર્થની

વાત ફરશે કે સર્વની દૃષ્ટિ તરતજ ઉતર દિલ તરફ જશે; કારણકે હિંદી સંસ્કૃતિનું એ આઘ પ્રેરણાસ્થાન છે. આમ અગારા પર્યટન વખતે પણ અમારું ધ્યાન ઉતર દિલ તરફજ આકર્ષાયું. અધુરામાં પુરું ગઈ સાલ ગએલા રોજીરોએ ઉતર દિલની પ્રશંસા કરીને તેને ખૂબ વેગ આપ્યો. આ બધાથી આકર્ષાઈને આ સાલ પણ તેજ ક્રમ રાખવા ઉપરાંત તેમાં ચિતોડ, ઉદેપુર અને શ્રીનાથજી એટલાં રથજી ઉમેર્યાં અને કોલેજના વડાએ તેને સંમતિ આપી. પર્યટનની ગોઠવણ તથા તેને અંગેની કંસેશન, ઉતારાની વ્યવસ્થા, ખાનગી રથજો જોવાની વગેરેની વ્યવસ્થા અમારા સાહિત્યાચાર્ય શ્રી. રણજીતભાઈ દેરાસરીએ કરી હતી. તેઓથીએ પ્રાથમ ધડપટમાં પણ વિવિધ દૃષ્ટિએ દરેક જાતની વૃત્તિ સંતોષાય, અને શ્રવંત ઇતિહાસની ઝાંખી થાય તેનો ખાસ ખાસ રાખ્યો હતો. રજપૂતોનાં લાગ અને બલિદાનના સ્મારકસમાં ચિતોડ અને ઉદેપુર; મોગલાઈ આધિ-પલ સ્વીકારીને રણગારવામાં આવેલા જયપુર અને અંબર; હિંદુ, મુસ્લીમ અને અંગ્રેજી સામ્રાજ્યના ત્રિવેણી સંગમરૂપ દિલ્હી; વેદાજ્ઞથી અઘાપિં પર્યંત હિંદુઓના આઘ પ્રેરણાસ્થાનસમા, સ્કટિક જેવાં વિશુદ્ધ અને વિકૃતિ-મુક્ત દિમાલય અને જાદૂનવી; પ્રાચીન કાળમાં મહાન ગણ્યતા હોય, પરંતુ આત્મારે જતાં તીર્થનો ખ્યાલ પણ ન આવે એવાં આધુનિક તીર્થ-સ્થાનો; મોગલાઈ સંસ્કૃતિ અને સ્થાપત્યના પ્રતિનિધિ સમું આગ્રા; વૈષ્ણવ સંપ્રદાયનું મુખ્ય સ્થાન શ્રીનાથજી, આગ આ પર્યટનને અનેક રીતે વૈવિધ્ય-પૂર્ણ અને રોચક બનાવ્યું હતું. રેલ્વે કંપનીએ પણ દરેક જાતની સગવડ-વાળો એક ડબ્બો (જેને હવે આપણે બી. ટી. એ નામથી ઓળખીશું) આપ્યો હતો, અને તે અમારી સાથેજ રહ્યો હતો. અમારી સાથે શ્રી. રણજીતભાઈ દેરાસરી, શ્રી. જાપાલાલ દવે, અને શ્રી. પુન્નભાઈ હુડાર આવવાથી સાહિત્ય, સંગીત, અને - કલાનો વિરલ યોગ આકસ્મિક મળી ગયો હતો. સાથે રસોવા, નોકરો, તથા સીધું સામાન વગેરે લઈને અમદાવાદથી જોરે ૬. ૩-૨૦ મિનિટે ઉપડતી દિલ્હી એક્સપ્રેસમાં રવાના થયા.

અમેએ લગભગ ૨૦૦૦ માઈલની મુસાફરી કરી અને વિવિધ રથજો જોયાં, પરંતુ ચિતોડનું આકર્ષણ અજળ હતું. “ગઢ તો ચિતોડ ગઢ, સોર સઘ ગઢયાં” એ પ્રશસ્તિ ચિતોડને માટે ખરેખર યોગ્ય છે. લશ્કરી દૃષ્ટિએ જોનારજ એનું ખૂં મૂલ્યાંકન કરી શકે. એમ કહેવાય છે કે હિંદમાં આવતા લશ્કરી અમલદારોને ચિતોડગઢ, જોવાની ખાસ વાત-

મણુ કરવામાં આવે છે. પ્રથમ ૧ દરવાજો, અને ૧ કોટ; પછી બીજો દરવાજો અને બીજો કોટ, એ રીતે ઘણા દરવાજા અને કોટ પસાર કર્યા પછી ચિતોડમાં જઈ શકાય છે. કિલ્લામાં બહુજ નરિઆતની વસ્તુ પાણી ગણાય, તેની તો તેમાં અદ્ભુત સગવડ છે. કુદરતી ઝરણું દરેક કોટમાંથી પસાર થઈ, ત્યાંનાં તળાવ અને હોજ-ભરીને છેવટે નીચે ઉતરી જાય છે. સિંહદ્વારમાં પેસતાંજ રજપૂતયુગનું ગ્રેરણાદાથી વાતાવરણ હલું થાય છે. અલાઉદ્દીનથી માંડીને અકબર સુધીનાં ૫૦૦ વર્ષમાં રજપૂતોએ કરેલાં કેસરીઆં, રજપૂતસ્ત્રીઓનાં ચિતારનાં, વગેરે યાદ કરતાં મહારાણાશ્રીની રાષ્ટ્રલક્ષિતાના રમારક્ષમુ ચિતોડ આપણને પણ આના-યાસે તે યુગમાં ઘસડી જાય છે, અને આપણે અવાજ બની જઈએ છીએ. ધર્મ અને માતૃભૂમિ માટે રજપૂતોએ આદરેલા સ્વાર્પણ્યસ, આ વશિક-યુગમાં કદાચ અન્યાવહાર ગણાતો હશે, પરંતુ દુનિયાના ઇતિહાસમાં એમનો જોટો નથી. આ વાતાવરણની ત્યાં રમખાંડ ઝાંખી થાય છે. ઉપર ચિતોડનો જયસ્તંભ આવે છે. આખી મુસાફરી દરમિયાન ઘણી તરેહનાં શિષ્ય જોયાં, પરંતુ શુદ્ધ હિંદુ સ્થાપત્યના નમુનારૂપ આ જયસ્તંભ જેવું ઉત્તમ સ્થાપત્ય બહુજ વિરલ જણાયું. મિનારાના વચ્ચેના ધુમટમાં પગ-થાં આં હોય એ ખ્યાલ હલુ ખીમ કોઈ કળાદારને આવેલો જણાયો નથી. કુતુખમિનાર જેવો જળપરજસ્ત મિનારો પણ રહ્યો આકારે ગોઠવાએલ પગથીઆનો છે, જ્યારે આ આખો જયસ્તંભ એ ચક્રર રહ્યો આકારે; અને ત્રીજું ચક્રર ચંદર એ રીતનાં પગથીઆંવાળો છે. ત્યાંથી મીરાંનું કૃષ્ણમંદિર જોઈને પદિનીનો મહેલ જોવા ગયા. મહેલ જુનો છે, અને પ્રાચીનતાને અવરૂપ સાદાર્થ તેમાં જણાઈ આવે છે. ત્યાંથી જોતાં થોડે દૂર એક ટેકરી જણાય છે, તે ચિતોડના પતનની સહાયક છે; અને સાક્ષી રૂપે હજીએ મોજુદ છે. ચિતોડમાં પ્રવેશવાને માટે અકબરશાહને કોઈ માર્ગ સૂઝ્યો નહિ, ખૂબ સુંઝવણ થઈ. જરા આરામ માટે થોડો લઘને કરવા નીકળ્યો. કોટની નજીકમાંજ નાની ટેકરી જોઈ. તેની વેધકદષ્ટિએ આખી લીધું કે ટેકરી થોડી ઉંચી હોય તો તેના ઉપરથી તોપનો ગોળો સીધો કિલ્લામાં જાય; પણ ટેકરી ઉંચી થી રીતે યાય ? કોઈ પણ બોગે ચિતોડ અત્યું હતું. એમાં આર્થિક લાભ ન હતો પરંતુ ચિતોડ નહતાય ત્યાંસુધી શહેનશાહત ઝાંખી અને અધુરી ભાસતી હતી, અને પ્રતિજ્ઞાનું ભૂત એવી રીતે વળગ્યું હતું કે મેવાડાધિપતિને મહાત કર્યા સિવાય છુટકોજ ન હતો. ટેકરીને ઉંચી કરવા માટે બ્યમલ વગાડ્યું. સિપાઈઓ એકઠા

થયા. એક ટોપલો માંડી નાખે અને એક અશરફી લઈ જાય એવો હુકમ કર્યો. લક્ષ્મીભૂખ્યા સિપાઈ એને બહુજ નફાદારક ધંધો મળી ગયો. થોડીજ વારમાં મોટા ડુંગર થઈ ગયો, અને ચિતોડ ભરખીભૂત થયું. હિંદનીજ લક્ષ્મી અને શક્તિએ હિંદના ક્ષાત્રતેજના કીર્તિકળશને ખંડિત કર્યો. ત્યાર-
પછી જયમલનું મૃત્યુ, રજપૂતોનાં કેસરીઆં, રજપૂત રમણીઓનાં ચિતા-
સ્નાન એમ કરણ બનાવોની પરંપરા ઉભી થઈ. હેનુએ એ ટેકરી આ બધી રોમાંચક ઘટનાના સ્મારક તરીકે “અશરફી હીલ” નામ ધારણ કરીને ઉભી છે. પાછા વળતાં રાણા પ્રતાપનાં કૂળદેવી ભવાનીનાં દર્શન કરવા ગયા. પછી હમણાંજ બધાએલો ‘ક્રોદ્ધપ્રકાશ’ મહેલ જોયો. તેમાં રાણા પ્રતાપ તથા તેમના પૂર્વજ, બાપારાવજ, રાણાસંગ, ઉદયસિંહજી વગેરેનાં તૈલ ચિત્રો બહુ જોવા લાયક હતાં.

ચિતોડથી નીકળી ઉદેપુર ગયા. અમારો બી.ટી. તે ઉદેપુરની દ્રેધન સાથે જોડવાની હતી, પરંતુ દેશી ગ્રામ્યનું ઓગિન, કંપનિના ભારે ડખાને ખેંચી જવા અસમર્થ હતું. ત્યારે ઉદેપુરનો મદાવ રાફ થયો, ત્યારે તો તેણે આગળ વધવાની સાફ ના પાડી. કોઈ રીતે ઓગિન સ્ટીમ પકડેજ નહિ, પરંતુ ક્રાઈવર હોશિયાર હતો એટલે ઉદેપુર પહોંચી ગયા. યુગલ અને પર્વતની દારમાળા વચ્ચે થઈને દ્રેધન પસાર થતી હતી. દરેક ખૂબ આકર્ષક હતું. ચિતોડ પડ્યા પછી સહીસલામતી માટે ઉદેપુર વસા-
વેલું એટલે એને સુરક્ષિત રાખવાની નિપુણતા તેમાં તરી આવતી હતી. અભેદ પર્વતમાળા વચ્ચે પાણીના અખૂટ ભંડારવાળા જમા પસંદ કરી છે. મહેલો અને તળાવો એ એની ખાસ વિશેષતા છે. ખીચોલા નામનું મોટું સરોવર છે. વચ્ચે બહુજ સુંદર મહેલ છે. રાણાજીનો પ્રાચીન મહેલ પણ જોયો. યાંત્ર યુગ પહેલાંનો હોવાથી આત્મારના મહેલો જેવો ઝગઝગાટ તેમાં નથી પરંતુ ખૂબ ભવ્ય છે. નવો મહેલ અર્વાચીન ફરનિયરથી રાણ-
ગારેલો છે, અને અંતરના કુવારા વગેરે રાજસી માનસને પ્રિય વસ્તુઓ ગોઠવેલી છે. મહેલમાં જતાં પહેલા ખાસ તકેલરી રાખવામાં આવે છે, કે કોઈ હેટ, ટોપી, કે ઉધાસ માથાવાળો અંદર ન જાય. છેવટે ૧ ચો. ફુટનો રૂમાલ પણ બાંધવોજ પડે છે, અને એ રીતે રજપૂતોની પ્રાચીન પ્રથાને માન આપવું પડે છે. ત્યારપછી સાહેલીઓનો બાગ જોવા ગયા. આવા સુંદર કુવારા ક્યાંયે જોયા નથી. એક ચાવી ફેરવતાંની સાથેજ આરસનાં જાનવરો તથા પક્ષીઓનાં અંગમાંથી જે ધારાઓ છૂટે છે, તે જોઈને હરીજ જઈએ ! થોડી વાર તો જાણે પૃથ્વી પરથી કોઈ બેઠ-

સ્તંભોં આવ્યા હોઈએ એવો ભાસ થાય છે. તે જોઈને ઉદ્દેપુરનું સંગ્રહસ્થાન જોવા ગયાં. તેમાં સામાન્ય ચીજો ઉપરાંત રાણાજીએ હસ્તેદીધાટન શુંદમાં જે પોપાક પહેર્યો હતો તે તથા તેમનું બખતર બંને સાચવે રાખ્યાં છે. જોઈને ખૂબ આનંદ થયો. આઝાદી માટે લડતા રાષ્ટ્રવીર રૂઢિચઢી ખરડાએલ આ વસ્ત્રો આરાધ્યદેવ જેટલાજ શ્રદ્ધા અને ભક્તિભાવ પાત્ર છે, અને આ સંગ્રહ ઐતિહાસિક દૃષ્ટિએ બહુજ મૂલ્યવાન ગણાય. ગેવાડનું લોકજીવન અનુભવવા જેટલો સમય ન હતો, છતાં દ્વં દૂરથી તેનું વિહંગાવલોકન થતું હતું. ચાલતી દ્રેઈને પણ તેમનાં ઝુંપડાં લગભગ નમ્ર હાલત ગણાય એવો પોપાક, કંગાલ વિપાદપૂર્ણ મુખમુલ વગેરેથી મરુભૂમિનું લોકજીવન તરી આવતું હતું, અને મહેસોના ઝળ હળાટમાં અનેાખી ભાત પાડતું હતું.

આજે ઉદ્દેપુરથી શ્રીનાથજી જવાનું હતું. અમોએ મોટર રસ્તે પસંદ કર્યો હતો; ઢારણ કે અમારે પર્વતમાળામાં ફરવાનો આનંદ માણવ ઉપરાંત સીસોદીઆના ઈષ્ટદેવ શ્રી એકલિંગજીનાં પણ દર્શન કરવાં હતાં. પર્વતમાળા ખરેખર સુંદર છે. પર્વતીય પ્રદેશમાં એકલિંગજીનું ભવ્ય દેવાલય છે. હજુએ ઉદ્દેપુરનરેશ ખૂબ ભક્તિભાવથી તેમને આરાધે છે. મર્તિ પૂજનમાં નહિ માનનાર ભાઈઓ પણ નૈસર્ગિક સૌદર્ભ અને પરમશાંતિનું વાતાવરણ જોઈ ખૂબ પ્રસન્ન થયા. આરતી સુધી રોકાઈ આગળ રવાન થયા અને શ્રીનાથજી ગયા.

વૈષ્ણવ સાંપ્રદાયિક પદ્ધતિનું પૈઠી શૃંગારનાં દર્શનની તૈયારી હતી બધું વાતાવરણ બહિર્શુદ્ધિ અને છૂતઅછૂતની ભાવનાથી સંક્લુષ્ઠ હતું મંદિર ખૂબ ભવ્ય હતું. અને એમાં રાંજભોગને માટે તૈયારી કરતા આહારના અતિરેકથી એડોળ થએલા ચોખાઓ, અમદાવાદની પોળોમ રખડતી ગાયો પેડે મૂલતા હતા. જીવનનો પરમધર્મ અહીં બાલશુદ્ધિમાંજ પરિસમાપ્ત થાય છે. છોવાઈ, જવાની બીકે દર મિનિટે હાથ પગ ધોત પુખ્તરીઓ, પોતે ધર્મ અને પવિત્રતાની ઉંચામાં ઉંચી કક્ષાએ છે, એ મોનવાની આત્મવંચના શી રીતે કરી શકતા હશે, એ સમગ્રયું નહિ દર્શન થંયાં. સ્વયંસેવકો લોહોના ધસારાને ઓછો કરવા ધોતીઆંના ગોટ કરીને યાત્રિકોને ફટકારતા હતા, પરંતુ ગીરદી ઝોછી થતી ન હતી. એમ શુદ્ધ ધર્મભાવના હશે કે ખસી જનારને પોતાની ધર્મભાવનાનું સમાજગ ઓધું મૂલ્યાંકન થશે એવી ભીતિ હશે, તે સમગ્રતું ન હતું. દર્શન કરી બહાર નીકળ્યા. ત્યાં જે દરમ્ય જોયું તે જોઈને દિગ્ધ થઈ ગયા. પ્રભુજીન

મહાપ્રસાદની પત્રાળીઓ વેચવાને માટે ચોખ્ખાઓ આકાશપાતાળ એક કરતા હતા. અમારો જઠરાનજ પણ અમોને પ્રસાદ લઈને પાવન થવા માટે લલચાવતો હતો. અમો જમ્યા જોયી કુધા અને ધર્મભાવના બન્ને સંતોષાય એવું પુણ્ય કરવામાં કોણ અંતરાય નાખી શકે !

આજે જયપુર જવા નીકળ્યા. ત્યાં પહોંચતાં પહેલાં અમારા નિત્ય-ક્રમની થોડીક વિગત આપી દઉં, જ્યાં અમારી બી. ટી. છુટી જાય, ત્યાં રસોઈ થાય. ચાલતી ટ્રેઈનમાં અમો સાથે રાખેલ લાઘ્યાથી ચલાવી લેતા. એક ખાનામાં પાંચ જણની એક દુકડી હોય. દરોજ ૧ દુકડીને સેવાનો વારો મળે. તે દિવસની રસોઈની, નારતો વહેંચવાની, રાત્રે પહેરો ભરવાની વગેરે બધી સેવા તે દુકડીજ કરે. જમી રહ્યા પછી થોડા વાંચે, વાર્તાવિનોદ કરે, થોડા ગંછડે! ફૂટે હાસ્ય, મસ્તી, મશકરી પણ પાત્ર પ્રમાણે હોયજ. આ મસ્તી જોકે નિર્દોષ હોય, મર્યાદા ભંગ ન થાય માટે અમારાં સાહિત્ય, સંગીત, અને કલાને અમોએ જુદા ખાનામાં ગોઠવીને મચ્છે એક ઓથું ઉભું કર્યું હતું. તેઓ પણ સાર્વજનિક સત્તાની પેઠે ખાસ ઉલ્કાપાત સિવાય અમારા વિનોદમાં અંતરાય નાખતા ન હતા, અને ભર્તૃ-હરિ દહે છે તેમ અમો જ્યારે સાહિત્ય, સંગીત, અને કલાની ઝેરહાજરી હોય, હારે ટોળ, મસ્તી, વિનોદ વગેરેનો આનંદ લઈ લેતા, અને થોડી મિનિટના આસ્વાદન પછી પાછા ધીર, ગંભીર બની જતા. તેમની હાજરી-માં પણ કોઈ કોઈ વખત વિવિધ રસની છાંટ આવી જતી. દરોજ નક્કી કરેલ ધોરણે નારતો વહેંચાય, તે એક દેહ દુર્ગંજ (સુરતી ?) ને એ ટંક ચાલે તેટલો હોય, જ્યારે એક અક્ષમસ્ત્ર (અમદાવાદી) ને એક ટંક પૂરતો પણ ન હોય, એટલે વહેંચા પાસેથી શામ, દામ, લેદ, દંડથી તેની વસુલાત થાય, અને જોવાની ખૂબ મજા પડે. આવો કલહ છેવટે હાસ્ય અને તાલીઓના ગડગડાટના વિરમે.

વાતોમાં ક્યારે જયપુર આવ્યું તેનું જાન રહ્યું નહિ. જયપુર એટલે સ્થાપલનું ધામ, એકસરખી બાંધણી, સ્વચ્છતા, રોનક, સપ્રમાણતા એ બધાંનો સુમેળ. ખજ્જર પણ સાઈ અને પ્રમાણિકને છેતરાવાની ધારતી નહિ. બીજે દિવસે જયપુરની જુની રાજધાની આંખેર જોયા ગયા. તે ડુંગર પર સુરક્ષિત જગાએ બાંધેલ છે. દિલ્હી જુએ એ તરતજ બોલી ઉઠે કે આંખેર એ મોગલાઈ દિલ્હીની નાનકડી આવૃત્તિ છે. નાના માપનાં પરંતુ દિલ્હી જેવાંજ સીસ મહેલ, દિવાનેખાસ, દિવાનેઆમ, રાણીઓના મહેલો, જાગે બીજું દિલ્હી ન હોય એવોજ ભાસ થાય છે. ચિતોડ કે હોદપુર જોયા

પહેલાં આંખેર જોઈએ તો કદાચ ગમે, પરંતુ ચિતોડના ત્યાગ અને સ્વાર્પણની ભલકવાળા વાતાવરણમાંથી આવ્યા પછી અમારી કસોટીનો મારો પણ હિઝાબખંડિએ પહેંચ્યો હતો, અને તેથી આપોઆપ બન્ને પરિસ્થિતિની સરખામણી થઈ જતી હતી. ઇતિહાસ વાંચીને આપણે અમુક પાત્રોને વખાણવા અથવા ધિક્કારવા તૈયાર થઈ જઈએ છીએ, પરંતુ ત્યાંના વાતાવરણમાં ડાકીઈ કરીએ તો તેમને વધારે ન્યાય આપી શકીએ. મહાન મોગલ સમ્રાટ તત નીચે એશઆરામ અને માનઅકરામથી લદાએલા સુવાળા વાતાવરણને કાઈકે વિરલ ત્યાગી કે ચતાત્મન હોય તેજ દોઢર મારી શકે. ત્યાગનાં નિરવધિ દુઃખો ખમવા જેટલું મનોબળ દરેક માણસમાં ક્યાંથી હોય ! માનઅકરામની મોહમ્મળમાં એક વખત સપ-કાયા પછી કોતી તાકાત છે કે તેની સામે આવીને ઉભો રહે ! આંખેરમાં ખીલું ખાસ કાંઈ જેવા લાયક નહતું. પાછાં વજતાં હુન્નરઉદ્દોગશાળા જેવા ગયા. ત્યાં, શિલ્પ, ચિત્રકળા, સોનારપાનું તકસીકામ વગેરે પદ્ધતિસર શિખવાય છે. બધી શ્રેણીના વિદ્યાર્થીઓનું કામ જોઈને ઘણું જાણવાનું મળ્યું. સોના, ચાંદીમાં કરેલું મિનાકારી કામ એટલું સુંદર હતું, કે કદાચ અરેબિયામાં પણ તેવું નહિ થતું હોય.

જમ્યા પછી બપોરે અન્નયજ્ઞ ઘર (સંગ્રહરથાન) તથા ચીડીઆખાનું જોવા ગયા. બન્ને અદ્ભુત હતાં. ઘણે દેકાણે પક્ષી તથા જાનવરોનો સંગ્રહ હોય છે, પરંતુ પૃથ્વી પટ પરનાં શંકય તેટલાં બધાં જાનવરો તદ્દન કુદ-રતી સ્થિતિમાં રાખેલાં હોય એવું તો ક્યાએ જોયું નથી. લગભગ ૨૦૦ જલત્ત્વ તો પોપટ છે. આફ્રિકા, એસ્ટ્રેલિયા વગેરે દેશોનાં દરેક વસ્તુ ત્યાં જોવા મળે છે તે બરાબર જીવી શકે તે માટે તેને અનુકૂળ વાતાવરણ કરેલું હોય છે. નાનાં વિવિધરંગી પક્ષીઓ તો એવાં સુંદર લાગતાં હતાં કે જોતાં ધરાઈએ જ નહિ. આખું ચીડીઆખાનું જોતાં તો ચાકીને હોય થઈ જઈએ. જયપુર રોટે આને માટે ગંભીર ખર્ચ કર્યો છે. કારણકે દરેક જાનવર કે પક્ષીને તેના વતન જેવું જ કુદરતી રહેઠાણ કરી આપ્યા સિવાય તે જીવી શકે જ નહિ. વળી સંગ્રહરથાનો જેવાં મુકાલ જાનવરો ન હતાં, પરંતુ અત્યારેજ પકડી લાવ્યા હોય તેવાં તદ્દત તંદુરસ્ત હતાં.

શિક્ષકની કદર

કોઈને નવા વર્ગની માન્યાંદની દલાણીમાં મોટો ખિતાબ મળે, કોઈને મોટો ઓદ્યો મળે, કોઈ પરદેશની વિદ્યાપીઠની મોટી પરીક્ષા પસાર કરે, અને આ બાબતો છાપામાં છપાતાં લોકોમાં વંચાય એટલે શિક્ષકવગ એકબીજા સાથે વાતચીતમાં કહે છે, “તે મારા વર્ગમાં હતો.”

જેમનાં જીવન ઘણે ભાગે પોતાની દેખરેખ નીચે ધણાં છે તેમની આ રીતની ફતેહમાં ભાગ લેવો તેના કરતાં વધારે સારો બદલો શિક્ષકને મારે ભાગ્યેજ હોઈ શકે. પોતાના પુત્રના જીવનમાં ફરોને પોતાનું જીવન જીવતા પિતાને આ જાતનો બદલો મળી શકે છે. પિતાને તો માન થોડા પુત્ર હોય છે, પણ શિક્ષકને તો સેંકડો શિષ્યો હોય છે કે જેમના ઉન્નયન કારકીર્દિઓ જીવનમાં તે વર્ગની રાજની સખત મજુરીથી દૂર પોતાનું લાચક જીવન જીવે છે. જે ફતેહ શિષ્ય મેળવે છે તેમા પોતાનો હિસ્સો છે એવું શિક્ષક જાણે છે; પણ દેટલે અંશે શિક્ષકનું કામ તે ફતેહ માટે જવાબદાર છે તે શિક્ષક પણ નથી જાણતો તેમ બીજું કોઈ ‘પણ નથી જાણતું-પણ તે ફતેહ શિક્ષકના કામને આભારી છે તેની કોઈ ના દલીલ શકે તેમ નથી.

હવેલીઓ અને ગાડીધાડા નથી!

શિક્ષકને આ જાતનો ખાસ કીમતી બદલો મળે તે અસંભવ છે, કારણ કે તેમા કોઈ ભાગ પડાવવા આવી શકે તેમ નથી. શિક્ષકના ધંધામાં બંગલા, મોટરો વસાવી ન શકાય એ કહેવાની જરૂર નથી. જેમને એવી જાતનો લોભ હોય છે તેઓ શિક્ષકનો ધંધો છોડી બીજા ધંધામાં જોડાય છે. ત્યાં તેઓ પોતાની શક્તિ, સાહસ અને અતુરાર્થના પ્રમાણમાં ધનદોસ્ત મેળવે છે. આ કારણને લીધે ઘણા શિક્ષકનો ધંધો છોડી દે છે. દાંડતરી, વધીવના, વેપારીના અને એવા બીજા ધંધામાં જોડાએલા ઘણા માણસોએ પોતાનું આજીવિકા મેળવવાનું કાર્ય શિક્ષક તરીકે શરૂ કર્યું હોય છે; અને તેમાંના ઘણા એવા પણ છે કે જેમનું શિક્ષક તરીકેનું કાર્ય ઉન્નયનનીવશ્યું હોત.

શિક્ષકનો પગાર કેટલો?

શિક્ષકનો પગાર થોડો છે અને તે પણ કમવાતાં આપવામાં આવે છે, તેનું કારણ શોધવું પડે તેમ નથી. કારીગર કાચા માલમાંથી વસ્તુઓ

બનાવે છે અને તેના વેચાણથી ધન મળે છે, એટલે તેને તેમાં ભાગ મળે છે. હિસાબી કામ કરનાર, કારકૂન, વધીલ વગેરે એવી જાતનું કામ કરે છે કે જેની કીમત તેમના અસીલ રૂપીઆ, આના, પાઈમાં આંકી શકે છે. કેળવણીને માટે તેમજ કેળવણીનું કામ કરનારને માટે એવું કહી શકાય તેમ નથી. અલણ અને અઘાની માણસ કરતાં લભેલો માણસ સમાજને વધારે ઉપયોગી છે. અલણની બનેલી સમાજ કરતાં લભેલાની સમાજ વધારે સારી છે તે માટે બે મત ન હોઈ શકે. આ ભેદ સ્પષ્ટ જણાય છે અને તે સાફ છે, પણ તેથી શિક્ષકના કામની રૂપીઆ, આના, પાઈમાં કીમત આંકી શકાતી નથી. હિંદના શિક્ષકોનાં કામથી દેશને આપણે કાંઈક યથો એવું કાંઈ પણ કહી શકે તેમ નથી; એટલે તેમને કેટલો બદલો મળવો જોઈએ એ પણ કહી ન શકાય.

જીવનના કટોકટીના પ્રસંગે, દાકતર અને સર્જનની જરૂર પડે તેવી જાતના કટોકટીના પ્રસંગે કામ કરવાનું શિક્ષકને હોતું નથી. દુઃખથી પીડાતાં કે મૃત્યુના મુખમાં ઉભેલાં સ્ત્રીપુરુષો શાંતિ કે બચાવ માટે ઘણું દ્રવ્ય આપવા તૈયાર થાય છે. પગારમાં વધારો મેળવવા અથવા આગળની મોટી જગ્યા મેળવવા કાંઈ પરીક્ષા પસાર કરવા શિક્ષકની જરૂર પડે તેવા પ્રસંગો થોડા જ બને છે, એટલે જેમને શિક્ષકના પગાર નક્કી કરવાના હોય છે તેઓ તેના કામની કીમત આંકી શકતા નથી, એટલે તેઓ ઉપર ઉપરથી તેના કામની કીમતને અંદાજ કાઢી તેના પગારનું ધોરણ નક્કી કરે છે. ખુરસી ઉપર બેસવાનું, સારો પગાર, લાંબી રજાઓ.—

થોડા વખત ઉપર કેટલાએક વિદ્યાર્થીઓને પૂછવામાં આવ્યું: “તમે બહુ રજા પછી શો ધંધો કરશો?” ઘણાએ જવાબ આપ્યો: “અમે શિક્ષક થઈશું?”

“કેમ?”

“ખુરસીએ બેસવાનું, કામ થોડું, પગાર સારો, અને રજાઓ બહુ.”

કેવી સમજના દસજાર વરસની ઉંમરના વિદ્યાર્થીઓના જેવાજ ખ્યાલ મોટી ઉંમરના મનુષ્યોને શિક્ષક ગંજી છે.

આ વાત સાચી હોત તો દરેક જણ શિક્ષકના ધંધામાં દાખલ થવા પ્રયત્ન કરત; કારણ કે સારો પગાર અને બહુ રજાઓ બધાને ગમે છે; એટલે યોગ્ય માણસો કેળવણીખાતામાં દાખલ થવા તનતોડ પ્રયત્ન કરત. ખરી વાત તો એ છે કે સાધારણ સગચે યોગ્ય માણસો શિક્ષકના ધંધામાં જોડાય તે માટે યત્ન કરેલા પડે છે, અને તે ઉપરાંત યોગ્ય શિક્ષકો શિક્ષકો

ધંધા છોડી ન દે તે માટે પણ ચત્ન કરવાની જરૂર પડે છે. અત્યારે દેશવાચ્છેક્ષા શિક્ષકો નોકરી ખોળતા માલમ પડે છે એ વાત, ખરી છે. તેનાં બે કારણ છે: એક કારણ એ છે કે મહાન યુદ્ધ વખતે શરૂઆતના પગારના ધોરણમાં વધારો કરવામાં આવ્યો અને આગળની જગ્યાઓના પગાર પણ તેજ પ્રમાણમાં વધ્યા. તે ધોરણ બધે ચાલુ રહી શક્યું નથી, અને બીજું કારણ એ છે કે ઘણી સંસ્થાઓ પૈસાના અભાવે તાલીમ નહિ પામેલા એવા શિક્ષકોને નોકરીમાં રાખવાનું પસંદ કરે છે. કામ સખત છે, ચીવટથી કરવાનું છે.

પૌદ્ધાદનું કામ કરનાર કે પત્થરની ખાણમાં કામ કરનારનું કામ સખત છે તે અર્થમાં શિક્ષકનું કામ સખત નથી, છતાં કામ સખત છે, ચીવટથી કરવાનું છે, તેને માટે ચિંતા પણ રહે છે. શિક્ષકને નોકરીની શરૂઆતમાં શારીરિક તપાસમાંથી પસાર થવું પડે છે. એવી તપાસમાંથી પસાર થએલા સારા શિક્ષકો નિયામના કામના પરિણામે માંદગી અને નબળાઈ લોગવે છે. ઘણા પેન્શન મેળવવા પણ છવતા રહેતા નથી. ઘણીખરી સંસ્થાઓ પેન્શનની કે કામથી કારેગ થએલ શિક્ષકને માટે કે સખત મજૂરીને લીધે અશક્ત થએલ શિક્ષકને માટે પેન્શનના જેવી કોઈ યોજના ઘડી અમલમાં મૂકી શકી નથી કામના બોજને લીધે જેઓ અશક્ત થઈ જાય અથવા નોકરી કરતાં કરતાં (પેન્શન મેળવ્યા પહેલાં) જેઓ મૃત્યુ પામે તેવા સાધારણ પગારના શિક્ષકને માટે કોઈ યોજના ઘડવાની જરૂર છે એમ શક નથી.

શિક્ષકો સ્થિતિદેશર માટે માગણી કરે છે તેનો ખોટો અર્થ કરવામાં આવે છે. “તેમને પોતાનું કામ ઓછું કરવું છે તેઓ કામ કરતા નથી” એવા શબ્દો ઉચ્ચારવામાં આવે છે. શિક્ષકો કહે છે: “વર્ગ નાના કરો.” ઇતરજનો માને છે કે મોટા વર્ગ શીખવવા કરતાં નાના વર્ગ શીખવવામાં મહેનત ઓછી છે. વર્ગમાં ઘણાં વર્ષ કામ કરી ચોક્કસ અનુભવ મેળવ્યા પછી મને લાગે છે કે એ વાત ખરાબ નથી. મુશ્કેલી વધારે છે કે ઓછી છે એ સવાલ નથી. ૩૦ બાળકોને એકીસાથે શીખવી શકાય તેમ છે, પણ ૬૦ બાળકોને તેવી રીતે દેખવણી આપવી એ અશક્ય છે. કાપડૂપ કરનારા અર્થશાસ્ત્રીઓ શિક્ષકોને મોટા વર્ગ સોંપી દેખવણી સોંપી કરતા નથી, પણ દેખવણી ગુમાવીને પૈસા બચાવે છે એ ખરી વાત છે, અને એ ખરી વાત બહુ થોડા સમયે તેમ છે. શિક્ષકની માગણીનો અર્થ એવો નથી કે તેનું કામ ઓછું થાય. સાધારણ કદનો થોડો વર્ગ મળવાથી પણ તેને તેટલું જ

સખત કામ કરવું પડશે, પણ તે સાથે કાર્યદક્ષતાની જે કક્ષાએ તેનું કામ પહોંચવું જોઈએ તે કક્ષાએ પોતાનું કામ પહોંચાડવાની તેને તક મળશે.

બીજી માગણીઓ—સારાં મકાન, બેસવા, લખવા વગેરેનાં સાધન વગેરે માટે પણ એજ કહી શકાય. કેળવણી તેના યોગ્ય અર્થમાં અમલમાં મુકાય તે માટે કેળવણીને જીવનના કાર્ય તરીકે સ્વીકારનાર મનુષ્યોની આ માગણીઓ છે. અર્વાચીન યુગમાં જીવન માટેની યોગ્ય કેળવણી સોંધી ન હોઈ શકે, એટલે તેને સોંધી કરવા પ્રયત્ન કરનારને નિષ્ફળતા જ મળવાની. યોગ્ય કેળવણીની જોગવાઈ કરતાં શિક્ષકવર્ગ સંબંધી વિચાર કર્યા વિના ચાલે તેમ નથી.

જેઓ અંમલમાં કામ ન કરી શકે તેઓ બાળકની સંભાળ તો લઈ શકે એ જાતના વિચાર હવે નષ્ટ થયા છે. સાધારણ જ્ઞાન હોય અને બાળકોને કળમ્મમાં રાખી શકે તેવા માણસને નિશાળ સોંપી શકાય એમ માનવામાં આવતું હતું તે દિવસો પણ ચાલી ગયા છે. યોગ્ય કદના વર્ગો, સારાં સાધન, યોગ્ય પુસ્તકો અને સગવડવાળાં મકાન માટેની માગણીઓ સાથે યોગ્ય દરજ્જે, કામને માટે યોગ્ય અનુકૂળતા અને ધંધાનો દરજ્જો જળવી શકાય તેટલો પગાર, એ માટેની માગણીઓને જોડી શકાય. શિક્ષકની પ્રથમ જાતની માગણીઓ સંતોષવામાં આવે તોજ કેળવણી શક્ય બને છે, બીજી જાતની માગણીઓ સંતોષવામાં આવે તોજ શિક્ષક પોતાનું કામ કરવા લાયક રહી શકાય તેવું જીવન જીવી શકે છે.

ચાકી ગએલા, કામના જોગવાઈ દટાઈ ગએલા અને ચિંતાગ્રસ્ત મનુષ્યો કેળવણી ન આપી શકે. તેમની સંભાળ નીચે બાળકોને મૂકવાં જોઈએ નહિ. તેઓ બાળકોનો યોગ્ય વિકાસ સાધી શકતાં નથી, પણ તેમાં વિઘ્નરૂપ બની અટકાયત કરે છે, અને કાયદો થવાનો તો કોરાણું રહે છે અને નુકસાન ચોક્કસ થાય છે.

શિક્ષકને ઓછો પગાર આપી તેને નકામી તકલીફ અને ચિંતામાં મૂકવો તેમાં જેટલી મુખાઈ અને સંકુચિત દષ્ટિ રહેલી છે તેટલીજ મુખાઈ અને સંકુચિત દાષ્ટ મોટા વર્ગ માટે આગ્રહ રાખવો અને શાળા માટે યોગ્ય અને પૂરતાં મકાન તથા સાધન ન આપવાં તેમાં છે. એક દિવસ એવો આવશે કે ત્યારે આ વાત સમજી શકે તેટલો બુદ્ધિમાન અને કેળવાયેલો આપણો સમાજ હશે. એ દિવસ શિક્ષકના કામનો વધારાનો બદલો મળીશે, કારણકે એ દિવસ લાવવાની મહેનતમાં તેનો હિસ્સો હશેજ.

અર્ચાચીન કેળવણી શરૂ થઈ ત્યારથી બાંધવામાં આવેલી પોતાની આરાઓ
ફળીભૂત થઈ એવો સંતોષ આ દિવસ આવતાં શિક્ષકવર્ગને યશે.*

પ્રે. ત્ર. ટ્રે. કોલેજ, } ચંદુલાલ કેશવલાલ અમીન
અમદાવાદ.

એપિસિનિઆનો સ્વાતંત્ર્ય ઇતિહાસ

(ગતાંક ૫૯ ૧૭૪ થી આધુ)

ભૂતળ રચના—ઇયિઓપિઆને આફ્રિકાનો ટિબેટ હીએનો આવે.
ભારતવર્ષના ટિબેટના “હાઈલામા” તો ત્યાં જરૂર નથીજ, પણ ત્યાંની
જનતાનો મોટો ભાગ બહુજ ધાર્મિક છે તથા પોતાના પ્રાચીન ધર્મ પર બહુ
આરાધા રાખે છે. ટિબેટની માફક ઇયિઓપિઆ પણ આફ્રિકાની સૌથી
હિઆમાં હિચી ભૂમિપર છે. ટિબેટની માફક ત્યાં પણ વિદેશીઓની અવર-
જવર બહુ ઓછી છે. હજારો વર્ષો સુધી તો કોઈ ત્યાં ગયુંએ નહોતું.

ધ્રિરતી ગાંઠોમાં આ પ્રાચીનતમ રાજ્ય છે. જેવી રીતે મિસરના
ઇતિહાસના કંઈક મિડનો અવશિષ્ટ છે, તેવી રીતે ઇયિઓપિઆનાં નથી.
તેમના ભોટાની સુરત બેવાથી જણાય છે કે તેઓ પ્રથમ મિસર, ગરબ
અને લુદીઆથી આવીને અહીંઆં વસ્યા હશે. કેવી રીતે અને ક્યારે આવ્યા
તે નિશ્ચયપૂર્વક કહી શકાય તેમ નથી. કોઈ કહે છે કે ઇ. સ. પૂર્વે ૧૦૦૦
વર્ષ પર અને કોઈ ઇ. સ. પૂર્વે ૫૦૦૦ વર્ષ પર તેમનું આગમન બતાવે
છે. ઇ. સ. ૧૦૦૦ ની પૂર્વે કે બ્યારે મહારાણી શેઆ મહારાજા સુલેમાનને
મળ્યા માટે જેરસલેમ ગઈ હતી ત્યારથી આજસુધી એજ રાજવંશજ
અહીં રાજ કરતા આવ્યા હતા. લગભગ ૩૦૦૦ વર્ષથી આ રાજવંશ
આ પ્રદેશ પર અવિચલપણાથી શાસન કરી રહ્યા હતા. તેના પર અનેક
આંતર ઝગડાઓ તથા પરદેશી આક્રમણોની આડતો આવી પડી હશે,
પણ તેમાંથી તે દેશ અત્યારસુધી મુક્તિ મેળવી શક્યો હતો, અને
પોતાની સંસ્કૃતિમાં ફેરફાર થવા દીધો ન હતો. પણ એનું પરિણામ એ
‘આન્યું કે દુનીઆની આધુનિક સંસ્કૃતિની સારી છાપ’ તેના પર પડી
નહિ, અને તેની “ફૂપ-મંફૂક” રિયતિ હિજલી. આપણે મિસરવાસીઓ
સિવાયના સઘળા આફ્રિકાવાસીઓને “હગસી” સમજાએ છીએ, પણ
ઇયિઓપિઆન ‘હગસી’ નથી, પણ તેમના પાંચેશાઓ સઘળા હગસીઓ છે.

* Junior Teachers' World એ નામના અંગ્રેજ માસિકના એક લેખ
જુલૈલી.

ઇચિઓપિઆનો રંગ કાળો, તેમના વાળ વાંકડીઆ અને હોઠ જડા હોય છે, પરંતુ તેનું નાક આર્યોના જેવું હોય છે. ચિયુક અને આંખો સુંદર હોય છે. તેમની ચાલ સિપાઈશાહી છે. તેમના હૃદયમાં દેશ પ્રત્યે અત્યંત પ્રેમ હોય છે. એકવાર જોવાથી તેઓ ભુલાય તેમ નથી.

દેશની મુખ્ય આમ્હરિક ભાષાનું કોઈક સાહિત્યક મહત્ત્વ નથી. ત્યાં લખવું, વાંચવું “ગીજ” ભાષામાં થાય છે. તેનો પાદરીઓ પણ વપરાશ કરે છે. હાલમાં તો “ગીજ ભાષા” મૃત ભાષાની કોટિએ પહોંચી છે.

ઇચિઓપિઆના મૂળ વતનીઓ દેશના મધ્ય અને ઉત્તર ભાગમાં રહે છે. ઉત્તર-પૂર્વમાં “ડનાકિલ” જાતિનું નિવાસસ્થાન છે, તેઓ અધિકાંશે મુસલમાનો છે, અને પશ્ચિમ દક્ષિણ તથા દક્ષિણ-પૂર્વમાં ગાલાલેંડ છે. ત્યાં “ગાલા” જાતિના લોકો રહે છે. દક્ષિણ અને દક્ષિણ-પૂર્વમાં “સોમાલી” જાતિનું પ્રાધાન્ય છે, અને તેના દેશનું નામ તે કારણથી સોમાલીલેંડ નામે પ્રખ્યાત છે.

અહીંના હવાપાણી ખુબજ સ્વાસ્થ્યપ્રદ કહેવાય છે, અને તેજ કારણથી ત્યાંના નિવાસી ખૂબ ઋષ્ટ-પુષ્ટ, ચંચળ અને સ્વસ્થ છે; મતલબ કે દુનિયાભરમાં સૌથી અધિક સુંદર દેશ છે, પર્વત, ધાટો, વન, સરોવરો, સરિતાઓ સર્વમાં પ્રકૃતિદેવી વિવિધ વેષે ખૂબ પ્રદર્શી રહી છે. તે પ્રદેશ સમુદ્રતલથી ૮૦૦૦ ફુટથી અધિક ઉંચાઈ પર રચિત હોવાના કારણે વિદેશી મુસાફરો તેની મનોહારિતા પર મુગ્ધ થાય છે તેમાં કંઈજ આશ્ચર્ય નથી. વરસાદ પણ ત્યાં ખૂબ વર્ષે છે. ઇચિઓપિઆના વરસાદથીજ “નીલ” નદીમાં ખૂબ જળ વહે જાય છે. તેના પરજ મિસર દેશની સમગ્રી સમૃદ્ધિ નિર્ભર છે. એવી માન્યતા છે કે જો કદાચ ઇચિઓપિઆ ન હોત તો મિસર સહરાના રણ સમાન હોત. મિસર જાને કીધે ધનધાનથી ભરપુર દેખાય છે.

અતિશય વરસાદ થવાના કારણે ત્યાં ચોમેર હીલુંછમ રહે છે, અનેક પ્રકારના ફળ, ફૂલ, લતા, વૃક્ષાદિ ખૂબ હોય છે. અનાજમાં ઘઉં, જવ, ટીક, કાશી, ઈંખ કપાસની પેદાશ ઘણી છે.

હીવાળીઆઈ

ગયા જીવનમાં ઐગ્નિસિનિઆની સ્વતંત્રતા ઇટલીના આક્રમણથી નષ્ટ થઇ, અને હવે રોમ રાજ્યના એક તાબાના દેશ તરીકે તેનું અસ્તિત્વ રહેશે. ઐગ્નિસિનિઆને જ્યારે તે હવે બેનિટોલેન્ડ તરીકે ઓળખાશે, તેનું પાટનગર ઐડિસઆબા પણ ન્યુરોમ તરીકે હવે પૃથ્વીના નકશામાં જણાશે.

તંત્રી

ચેપી રોગો

ખસ, ખરજું, ઘઘર, હાથ, તાવ, ઉઠાટિંઉ, મરડો, કોલેરા, પર-
મિયો, ચાંદી, એ રોગો ચેપી ગણાય છે. એક માણસને અથવા હોય તો તેના
પ્રસંગથી તેને આક્રમણ થી તેનો શ્વાસ લીધાથી, એનું એકું ખાવાપીવાથી,
તેની પથારીમાં સુવાથી વગેરે કારણોથી એ ચેપ ફેલાય છે.

ચેપ ફેલાવાનાં કારણોમાં તે રોગોના જંતુ હોય છે. આ જંતુઓ
વિશે આયુર્વેદના પ્રાચીન સાહિત્યમાં ટેકેટકણે ઉલ્લેખો મળે છે એટલું જ
નહિ પરંતુ છેક ઋગ્વેદમાં પણ તેમનો ઉલ્લેખ મળે છે. પરંતુ જુદાજુદા
રોગોના જુદા જુદા કૃમિઓની શોધ કરવાનું પ્રથમ માન જર્મન ડૉ.
શોકને વરે છે.

આવતા પ્રકરણમાં આવા સંક્રામક રોગોની વાત કરીએ તે પહેલાં
તેમને વિશે એક વસ્તુ જાણી લેવાની જરૂર છે કે આ જંતુઓ તાકાતવાળા
શરીર ઉપર કંઈ જ ખરાબ અસર ઉપજાવી શકતાં નથી. આ રોગો-
ત્પાદક જંતુઓ હવામાં, અને ખૂદ આપણા શરીરમાં પણ રહેતા હોવા
છતાં જો શરીરની રોગાબેધતા એટલી ન ધર્ષ હોય તો તે કંઈ જ
ખરાબ અસર ઉપજાવી શકતા નથી. શરીરના લોહીના શ્વેતકણોની તાકાત
જો અંપૂર્ણ હોય તો તે આ રોગોત્પાદક જંતુઓ સામે ભારે સંક્રામ
કરી તેમને પચાસ્ત કરે છે. આ શ્વેતકણો શરીરની રક્ષા કરનાર લશ્કર છે.

શરીરની આ રોગાબેધતા અથવા સંરક્ષક લશ્કરની તાકાત ત્રણ વસ્તુ
ઉપર નભે છે: (૧) ખોરાક (૨) નિદ્રા (૩) અભ્યર્ચ. આને વૈષ્ણવોચક્રિત
કહી શકાય. આ ત્રણ વસ્તુઓમાં જે સંયમી છે તેનાથી રોગોત્પાદક જંતુઓ
તે રોગ બનને અનેક કોસ દૂર ભાગતા કરે છે. તેથી જ આપણે પાછળનાં
પ્રકરણોનાં મિથ્યા આહારવિહારના ત્યાગ ઉપર બહુ જ ભાર મૂક્યો છે.

ચેપી રોગના નિવારણ માટે ઉપરની ત્રણ વસ્તુઓ ઉપરાંત
શરીરનું આંતરબાહ્ય શોચ તેમજ વાતાવરણનું શોચ, આવા ચેપી રોગોના
ફેલાવાનો નાશ કરે છે.

આવતા પ્રકરણમાં આપણે હાથ રોગોની વાત કરશું. આપણે જે
ચેપી અથવા સંક્રામક રોગોની વાત કરી તેમનાં જવાબુ વિશે વધારે જાણ-
વાની જિજ્ઞાસા થાય તો “માધવનિદાન” નામનો અમારો એક ગ્રંથ હમણાં
બહાર પડ્યો છે તેનાં ૧ થી ૫૧, ૭૪ થી ૮૦, અને ૧૦૬ થી ૧૧૦
પાનાં જોયાં. એમાં એ વિશે અને આવશ્યક માહિતી આપી છે.

વૈદ્ય શિવશંકર પ્રાણશંકર શુક્લ

બાળવર્ગ

વિષય:—ક્રિયાત્મક વાચન

સા. હેતુ:—શુભજન્યૂર્વક વાંચતાં શીખવાનો.

વિ. હેતુ:—વાંચેલા વાક્યમાં જાણવાની ક્રિયા કરાવવાનો.

સાધન:—ટીકડીઓ, ઘંટડી, લખોટાપત્ર, લાલ ચાક, શુભાખર્તું ફૂલ.

શિક્ષક:—ચંદુલાલ ચુનીલાલ ત્રિવેદી

આસિ. મા. શુભ. પ્રેક્ટિ. સ્કૂલ,

અમદાવાદ

સમય ૨૦ મિનિટ

પાઠના વિભાગ અને સુદો	શિક્ષણશૈલી	કા. પા. ની નોંધ
૧. આરંભ. અ વ્યવસ્થા	યર્ગને આર્ધ ગોળાકારમાં ગોઠવી વર્ગ દ્વિત કરાવી બાળકોને વ્યવસ્થિત ગોઠવવાં.	અ. મારી પાસે ટીકડી છે.
ક. કેટલુંક વાચન	કા. પા. ની નોંધના અ જૂથમાં જણાવેલાં વાક્યો એક પછી એક લખી શુદ્ધ છુટા બાળક પાસે તે વંચાવી બાળકો વાંચી શકે છે, તેની ખાતરી કરવી.	ક. ઘંટડી મેજ ઉપર છે.
ક. સાધનપરિચય	મેજ ઉપર ગોઠવેલાં સાધનો એક પછી એક બતાવવાં તે તેના ઉપયોગ પૂછવો.	ચીનુંએ તાળી પાડી.
દ. રજુઆત	‘આજે કંઈક વાંચીએ, આ સાધનો વાપરીએ, કંઈક ખાઈએ ને રમત કરી મજા કરીએ’ આમ રજુઆત કરવી.	
૨. મુખ્ય વિષય અ. સમજણ	કા. પા. ની નોંધના અ જૂથમાં જણાવેલાં વાક્યો એક પછી એક લખવાં, ને વંચાવવાં. વાક્યમાં શું શું કામ કરવાનું કહ્યું છે તે પૂછવું અને તે પ્રમાણે ક્રિયા કરાવવી. આવી રીતે ને વાક્ય લખાય તે મનમાં વાંચી તેમાં કલા પ્રમાણે ક્રિયા કરી જવાની સૂચના આપવી.	ચ. ઉલા ચર્પી તાળી પાડો. એ ટીકડી ખાઈ જાઓ. ઘંટડી લઈ વગાડો. દસ લખોટા કાઢો. ફૂલ લઈ સૂંધો.

વ. આખા વર્ગની સાથે ક્રિયા

ક. એકથી વધુ ક્રિયા

યુનરાવર્તન ક્રિયા સાથે રળ

કા. પા. ની નોંધના કં જૂથનાં વાક્યો એક પછી એક લખી તેમાં સૂચવેલી ક્રિયા આખા વર્ગનાં બાળકો પાસે કરાવવી.

કા. પા. ની નોંધમાં જણાવેલા કં જૂથનાં ૧ નંબરનાં બધાં વાક્યો કા. પા. માં લખવાં. બધાં બાળકો પાસે તે વંચાવવાં. પછી તેમાં લખ્યા પ્રમાણેની ક્રિયાઓ એકજ બાળક પાસે કરાવવી. એજ પ્રમાણે કં જૂથનાં નંબર ૨ નાં વાક્યો લખી તેમાં સૂચવેલા નામવાળા બાળક પાસે ક્રિયા કરાવવી. (બાળક પોતાનું નામ વાંચીતે ચેતાવી મેળે ક્રિયા કરી જાય તે માટે આગાહી કરવાના આપવી.)

કા. પા. ના ૬ જૂથમાં જણાવેલાં બધાં વાક્યો લખી, તે વંચાવીને તે પ્રમાણે ક્રિયા કરાવી બાળકોને રળ આપવી.

ક. બધા ઉભા થાઓ. બે હાથ હિચા કરો. એક તાળી પાડો.

વંદન કરો.

મેસી જાઓ.

ક. (૧) મેજ પાસે આવી.

લાલ ચાક લે.

પાટીઆ પાસે જાઓ.

લાકડી દોરો.

(૨) સોરાખ, હિચા થાઓ.

ગુલાબનું ફૂલ લો.

ગુલાબ પોટા સાહેબને આપો.

પછી વંદન કરી બેસી જાઓ.

કે. બધા ઉભા થાઓ.

ખૂબ હસો.

પછી વંદન કરો.

જમણાં કરો.

ચાલો.

બાળગીત-મોટર

મા મને મોટર ખડુ વ્હાલી—ટોકો
પેસિંગર બેસાડી હાકે, શેફર પેટું ઝાલી—માં
સરસર સરસર ભોં ભોં કરતી, બધ ઝડપથી ચાલી—માં
પેટ્રોલ ને પાણીથી દોડે, ઘોડા બળદ વીણુ ખાલી—માં
મોટો થઈ મા' મોટર લાવું, આશિષ દે રસમાલી—માં

લલકુભાઈ માધવભાઈ પટેલ

હ. મા. કરંજ,

તા. એલપાડ.

છવન—પ્રવાહ

(હે માતૃભૂમિ તોરે.....એ લય.)

છવનપ્રવાહ મુંદર વહેતો અગમ્ય દરીએ,
ધ્વનિ એ પ્રવાહ દેરો રહેતો સદૈવ દરીએ.

(૧)

કોઈ ધીમે વહે છે, કોઈ ઉતાવળો છે,
કોઈ શાંતિયુક્ત દીસે, કોઈ ગંભીર ભાસે—છવન૦

(૨)

કોઈ રમ્યતા બતાવે, કોઈ શુષ્કતા લાણાવે,
કોઈ આદ્રતા વહાવે, કોઈ શૈદતા જણાવે—છવન૦

(૩)

કોઈ ગર્જના કરે, કો રવ રમ્ય ઉચરે છે,
કંઈ શોકને વહે છે, કંઈ મોદને ભરે છે—છવન૦

(૪)

કોઈ વહે હમેશાં, કો કો દી કો સુકાતા;
કોઈ વહે કદી ના, કો કો દી કો વહેતા—છવન૦

(૫)

સૌ ભિન્ન આ પ્રવાહે કંઈ ઓર ઐક્ય ભાસે,
વહે સ્વત્વ ધારી એ તો સર્વે અગમ્ય દરીએ—છવન૦

વાડીઆ—નર્મદાને તીર. ૩

અંબાશંકર હરિશંકર દ્વિવેદી

સરકારી જાહેરખબર

પુરુષો તથા સ્ત્રીઓ માટેની પ્રાથમિક ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓની
સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા

સંસ્થાઓની સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં પહેલા વિષયમાં બીજીવાર બેસતાં ઉમેદવારોને પરવાનગી સંબંધી.

પુરુષો તથા સ્ત્રીઓની વર્તિકયુક્ત ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓના અનુક્રમે વિવ-
માન ૧૫ અને ૧૮ માં નિયમોમાં ઉમેરેલી નોંધ ૨ પ્રમાણે.

૧. જે ઉમેદવાર પહેલા વિષય “ શિક્ષણશાસ્ત્ર અને અધ્યાપનકળા ”ના પેટા વિષય થ અને ક માં પાસ થાય તેને તેમાં બીજીવાર પરીક્ષા આપતી વખતે ફરી પાઠોની નોંધો કાઢવામાંથી મુક્ત રાખવામાં આવશે પણ તેને પરીક્ષાઓની રૂબરૂ પાઠ આપવો પડશે, એટલે કે તેને પહેલા વિષયના જ અને જ પેટા વિષયની ફરી પરીક્ષા આપવી પડશે.
૨. ઉમેદવાર જે પહેલા વિષયના જ અથવા ક પેટા વિષયમાં નાપાસ થયો હોય તો પછીની પરીક્ષા વખતે તેની તે વિષયની જ અને ક પેટા વિષયોમાં પરીક્ષા લેવામાં આવશે, એટલે કે ક પેટા વિષય માટે શિક્ષકોની દૃષ્ટરેખ નીચે આપેલા પાઠોની ફરી તૈયાર કરેલી નોંધો તેણે રજુ કરવી જોઈશે
૩. ઉમેદવાર જે જ અને ક પેટા વિષયમાં પહેલાં પાસ થયો હોય તો તેને ક પેટા વિષયમાં ફરી પરીક્ષામાંથી મુક્ત રાખવામાં આવશે, એટલે કે તેને ફરીથી પાઠોની નોંધો રજુ કરવાની જરૂર નથી, પણ જ પેટા વિષયમાં તેની ફરી પરીક્ષા લેવામાં આવશે. ક પેટા વિષય ને માટે અગાઉ જે ગુણ તેણે મેળવ્યા હશે તે ગુણ તેને આપવામાં આવશે.

ડી. પી. આર્ષ. નં ૧૪૯/૧૨૪ ડી. પુના, તા. ૭ મી ફેબ્રુઆરિ,
૧૯૩૬ અને ઈ. આર્ષ. એન. ડી. નં. ૧૩૯૧૪ તા. ૪-૭-૧૯૩૬.

(૨)

નવરોજી પેસ્તનજી વકીલ સ્કોલરશિપ પરીક્ષા

૧. અમદાવાદ શહેરની અથવા તો તેની નજીકમાં આવેલી સરકારે સ્વી-કારેલી કોઈપણ શાળામાં અભ્યાસ કરતી બાળાઓને નવરોજી પેસ્તનજી વકીલની ચાર સ્કોલરશિપો આપવા માટેની સ્પર્ધાની પરીક્ષા શુરુવાર તા. ૧૩-૮-૩૬ ને દિવસે અને તે પછીના દિવસોએ અગીઆર

વાગ્યાથી સાંજના પાંચ વાગતાં સુધી અમદાવાદમાં મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર વીમેનના મકાનમાં લેવાશે.

૨. આ પરીક્ષા મે. ઉત્તર વિભાગના એલ્યુકેશનલ ઇન્સપેક્ટર સાહેબ લેશે. પરીક્ષામાં બેસવાની અરજીઓ મે. ઉત્તર વિભાગના એલ્યુકેશનલ ઇન્સપેક્ટર સાહેબને તા. ૧૩-૭-૬૬ ને દિવસે અથવા તે પહેલાં તેમને પહોંચે એવી રીતે મોકલી આપવી. તે દિવસ પછી કોઈપણ અરજી લેવામાં આવશે નહિ.

૩. આ પરીક્ષામાં બેસવા ઇચ્છનાર ઉમેદવાર કેટલી ઉંમરના હોવા જોઈએ. પરીક્ષા દ્યા ક્યા વિષયોમાં લેવામાં આવશે, રોકાણરશિયો કેટલી કિંમતની છે, અને કેટલો વખત ચાલશે વગેરે બાબતની માહિતી આ પરીક્ષાના નિયમો અમદાવાદમાં બધી માધ્યમિક શાળામાં સને ૧૯૨૯ માં મોકલવામાં આવેલા છે તે ઉપરથી માલમ પડશે.

મ્યુનિસિપલ ઓફિસ, અમદાવાદ.	}	બળવંતરાય પ. ઠાકોર
તા. ૧૨ મી જુન ૧૯૩૬.		ઉ. પ્રમુખ, અમદાવાદ મ્યુનિસિપાલિટી.

(૩)

હંટર ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર મેન-પ્રાવેશિક પરીક્ષા

સને ૧૯૩૬.

૧. આથી જાહેર કરવામાં આવે છે કે હંટર ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર મેનની આશુ સાલની પ્રાવેશિક પરીક્ષા તા. ૨૧મી ઑગસ્ટ શુક્રવાર ૧૧-૦ વાગે આ કોલેજના મકાનમાં શરૂ થશે.

૨. નીચેની કલમ ૩ જીમાં જણાવેલી કોઈપણ પરીક્ષા પાસ થએલો ઉમેદવાર કોલેજની પ્રાવેશિક પરીક્ષા આપી શકશે, પરંતુ ૧૬ વર્ષથી ઓછી ઉંમરના તથા ૨૨ વર્ષથી વધારે ઉંમરના ઉમેદવારો કોલેજમાં સામાન્ય રીતે દાખલ થઈ શકશે નહિ, પરંતુ વે. ઇ. સ્ટે. એજન્સિના કોઈપણ સ્ટેટની કે એજન્સિની કોઈપણ શાળામાં ઓછામાં ઓછા છેલ્લા બે વર્ષથી કામ કરતો શિક્ષક ૩૦ વર્ષની ઉંમર સુધી કોલેજમાં દાખલ થઈ શકશે.

૩. દરેક ઉમેદવારની અભ્યાસ સંબંધી લાયકાત ઓછામાં ઓછી નીચેમાંથી એક જોઈશે.—

- (ક) સરકારી કેળવણીખાતાએ નિયત કર્યા મુજબ સાતમું ધોરણ પાસ.
- (લ) વર્નાક્યુલર ફાઇનલ પાસ.

(ગ) સરકારે મંજૂર કરેલી દ્રાષ્ટૃપિણ શાળામાં અંગ્રેજી ધોરણે યોથું પાસ.

૪. ઉપરની કલમ ૩ છ પ્રમાણેની લાયકાતવાળા ઉમેદવારે મુકરર કરેલા ફોર્મમાં પોતાની અરજી તારીખ ૧ લી જુલાઈ ૧૯૩૬થી તા. ૧ લી ઓગસ્ટ સુધીમાં જ આ ઓફિસે મળા જાય તેવી રીતે મોકલી આપવી તથા આ અરજીની સાથે ઉમેદવારે નમુના પ્રમાણેનું સર્ટિફિકેટ ભરાવી મોકલવું.

૫. (ક) અપૂર્ણ અથવા અનિયમિત રીતે પુરેલાં અને વખતસર નહિ પહોંચેલા સર્ટિફિકેટ તથા અરજીઓ દ્રાષ્ટૃપિણ સંબંધોમાં સ્વીકારવામાં આવશે નહિ.

(ઘ) દરેક ઉમેદવાર માટે જુદી અરજી તથા જુદું સર્ટિફિકેટ જોઈશે.

૬. પરીક્ષા માટે ફોર્મ દાખલ થી લેવામાં આવશે નહિ પણ રેસનરી વિગેરે ખર્ચના માટે આ ઓફિસ વળતો વખત નક્કી કરે તે રકમ ઉમેદવાર પાસેથી પરીક્ષા શરૂ થયા પહેલાં લેવામાં આવશે.

૭. મુંબઈ સરકારના કેળવણીખાતા તરફથી સને ૧૯૧૩માં પ્રસિદ્ધ થયેલા ગુજરાતી સાતમા ધોરણના અભ્યાસક્રમ મુજબ પરીક્ષા લેવાશે પણ તેમાં ફેરફાર કરેલા વિષયની પરીક્ષા નીચે મુજબ લેવાશે:—

૧. ગુજરાતી:—	}	૧. ગુજરાતી સરકારી વાચનમાળા પુરતક માટે સાતમાના સામાન્ય જ્ઞાનના પાઠોની લેખી પરીક્ષા.	૬૦
		(ક) લેખી પરીક્ષા	૨૫
		૨. વ્યાકરણ, વ્યુત્પત્તિ પિંગળ અને નિર્ગંધ ૪૦૦૨૫	૫૦
		૩. અક્ષર.	
(ઘ) મોઢાની પરીક્ષા			

આ પરીક્ષા માટે સાતમી યોગ્યતાની નીચેની કવિતાઓ મુજબાઈ તથા અર્થ સાથે લેવાને મુકરર કરેલી છે:—

પાઠ ૩, ૭, ૧૨, ૧૬ (ફક્ત ધર્મ વિષેની), ૩૨,

૨. સાયન્સ તથા આરોગ્ય વિજ્ઞાનના વિષયમાં વે. ઇ. સ્ટે. એ. ના મહે. એન્ડુ. ઓફિસર સાહેબના સર. ના. ૭ તા. ૨૬-૬-૨૮ થી સુધારેલા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે પરીક્ષા લેવામાં આવશે (આ અભ્યાસક્રમ “સૈરાજી શિક્ષક” ના નવેમ્બર સને ૧૯૨૮ના અંકમાં પ્રગટ કરવામાં આવ્યો છે.)

૩. જીમ્નસ્ટિક તથા જાણિતો સુધારેલો કાર્યક્રમ મે ૧૯૩૩ ના સૈરાજી શિક્ષકમાં છપાએલ છે તે મુજબ પરીક્ષા લેવાશે.

૮. છેક નાના કદના, કાતની કે આંખની શક્તિમાં ખામીવાળા, બોખડા કે અશુદ્ધ ઉચ્ચારવાળા તથા દાઢતરી પરીક્ષામાં નાપાસ થયેલા ઉમેદવારને કોલેજમાં દાખલ કરવામાં નહિ આવે.

૯. હંટર ટ્રેનિંગ કોલેજમાં અત્યારસુધી એક પ્રાવેશિક વર્ગ જુન આખરેથી ખોલવામાં આવતો, તેની જરૂર ન હોવાથી તે બંધ કરવામાં આવ્યો છે.

હંટર ટ્રેનિંગ કોલેજ ફોર મેન,

બી. કે કથ્રેયા

રાજકોટ તા. ૧૮-૪-૩૬

પ્રિન્સિપાલ

(૪)

સ્ત્રીઓ માટેની પાર્ટન ટ્રેનિંગ કોલેજ, -રાજકોટ.

પ્રાવેશિક પરીક્ષા સને ૧૯૩૬

આ કોલેજની ચાલુ સાલની પ્રાવેશિક પરીક્ષા તા. ૨૪ મી ઓગસ્ટને સોમવાર સવારના અગિયાર વાગ્યે કોલેજના મકાનમાં શરૂ થશે.

આ કોલેજમાં દાખલ થવાને જે બાઈઓ ઇચ્છા રાખતી હોય, તેમણે નમુના પ્રમાણે હકીકતનું એક પત્રક પોતાની શાળાનાં મુખ્ય શિક્ષિકા મારફત અમારા તરફ મોકલી આપવું. એ પત્રકની સાથે રફલ કમિટીના મેમ્બરો તરફથી અથવા પોતાના ગાગના ડોઈ પ્રતિષ્ઠિત ગૃહસ્થો તરફથી મેળવેલા સહવર્તનના પ્રમાણપત્રની ત્રણ, નકલો પણ મોકલવી. હકીકતનું પત્રક તથા સહવર્તનના પ્રમાણપત્રની ત્રણ નકલો મોકલ્યાં મોકલ્યાં તા. પહેલી ઓગસ્ટ સુધીમાં અમને મળી જવાં જોઈએ, ત્યારપછી આવેલાં પત્રકો સ્વીકારવામાં આવશે નહિ.

પ્રાવેશિક પરીક્ષા આપવાના મેગંધમાં ઉપરની ડોઈ ખાસ ગયાંદા રાખવામાં આવતી નથી, પરંતુ કોલેજમાં દાખલ થતી વખતે જેની ઉંમર પુરાં ૧૫ વર્ષની હોય છે તેનેજ દાખલ કરવામાં આવે છે. ૧૫ વર્ષથી ઓછી તેમજ ૨૫ વર્ષથી વધારે ઉંમરની બાઈઓને કોલેજમાં દાખલ કરવામાં આવતી નથી.

પરીક્ષાના દિવસો દરમિયાન જે બાઈઓ કોલેજની બોર્ડિંગમાં રહેવા ઇચ્છતી હોય તેણે તે બાજતની ખજર લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટને અડવાડિઆ અગાઉથી આપવી. પરીક્ષા પહેલાં ચાર દિવસથી વધારે પહેલાં કોઈને બોર્ડિંગમાં સમાસ આપવામાં આવશે નહિ. બોર્ડિંગમાં રહેવા ઇચ્છનાર પ્રત્યેક ઉમેદવારે બિછાનું, જમવાનાં વાસણો તથા લોટી પ્યાલો સાથે લાવવાં જોઈએ.

સ્ત્રીઓ માટેની પાર્ટન ટ્રેનિંગ
કોલેજ રાજકોટ.
તા. ૧૩-૪-૩૬.

મંજુલા મહેતા

લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ.

હકીકતના પત્રક માટે જુઓ શાળાપત્ર પુસ્તક ૭૩ પૃષ્ઠ ૨૮૦. પ્રાવેશિક પરીક્ષાના અધ્યાસક્રમ માટે જુઓ શાળાપત્ર પુસ્તક ૭૪ પૃષ્ઠ ૨૮૧.

ઈનામપત્રક

જેણે જિલ્લો

આખડોલ	પા. સોમાભાઈ નરોતમદાસે	૨-૦-૦	કળીના લાડુ વહેંચ્યા.
	પા. રામાભાઈ ઝવેરભાઈએ	૨-૦-૦	
	શાહ સીમનલાલ સોમાભાઈએ	૨-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યા.
	શિક્ષક રતાફ તથા સદગૃહસ્થ	૨-૦-૦	
	પા. કુલાભાઈ જોશભાઈએ	૨-૦-૦	મિઠાઈ વહેંચી.
	પા. સોમાભાઈ નરોતમદાસ	૧-૦-૦	જલુખિલિ પ્રસંગે મિઠાઈ વહેંચી.
	જ્વેશી નારણભાઈ લલ્લુભાઈ		
	તલાટી અમરસંગ સુલતાનસંગ		
	સિમદ અકબરખીયાં સેદુખીયાં		
	પા. ઝવેરભાઈ લલ્લુભાઈ		
	પા. ચતુરભાઈ સોમાભાઈએ		
	મળી		
	પા. શીવાભાઈ લાલદાસ	૨૦-૦-૦	જલુખિલિ પ્રસંગે રૂકલ જમાડી
	પા. રામાભાઈ ઝવેરભાઈ		
	પા. લલ્લુભાઈ ઝવેરભાઈ		
	પા. સોમાભાઈ નરોતમદાસ		
	પા. દેશાઈભાઈ ભુવાભાઈએ		
	મળી		
સોડપુર	ગામના સદગૃહસ્થો તરફથી તથા ખૂટતી રકમ પા. પ્રહલાભાઈ ચંકરભાઈએ રૂ. ૪-૫ આપી	૨૫-૦-૦	મુખ્ય રૂકલ તથા ગિશન રૂકલના વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
ગાના	પા. નારણભાઈ ભાઈજીભાઈએ	૪૫-૧-૦	વિદ્યાર્થીઓ તથા બાળાઓ તથા અંત્યજ વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
શેલગઢ	મિ. લલ્લુભાઈ રામજીભાઈ પટેલે	૧૨-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	મિ. મગનભાઈ ગલાભાઈ પટેલે	૧૨-૦-૦	"
	મિ. કેવળભાઈ ગોખર પટેલે	૧૨-૦-૦	"
દેવાતજ	પા. સીતાભાઈ લખાભાઈએ	૧-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યા.
	પા. કુલાભાઈ પ્રભુદાસે	૧-૦-૦	"
	મ. મણીલાલ મથુરભાઈએ	૨-૦-૦	મિઠાઈ વહેંચી.
સલુણ	પા. હરમાનભાઈ ચતુરભાઈએ	૧૫-૦-૦	કન્યાશાળામાં સીવવાનો સંચો લાવવા માટે મદદ કરી.
ગામડી	રા. સા. ડિસ્ટ્રિક્ટ સ્કૂલઓડના મે. ચેરમેન સાહેબ હાગવાન-દાસ ગિરધરદાસ દેસાઈએ	૫-૦-૦	મિઠાઈ વહેંચી.

વડોદ	ખાંભોળજના પટેલ ઝવેરભાઈ મથુરભાઈએ	૨૬-૧૨-૦૦	ખાળાઓને જર્મન સિલ્વરના પ્યાલા વહેંચ્યા.
	"	૨-૦-૦૦	મિદાઈ વહેંચી.
	ઉત્તરસોડાના વાળંદ મોતીભાઈ ભાઈજીભાઈએ	૨-૦-૦૦	"
	"	૧-૦-૦૦	પરખમાં આપ્યો.
કચ્છભાઈપુરા	શાહ અમૃતલાલ ચુનીલાલ શાહ પા. મંગળભાઈ ભુલાભાઈએ	૧૫-૦-૦૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	ભોઈ પુંમભાઈ ધુળાભાઈએ	૧૫-૦-૦૦	"
પીપલગ	મિ. શામળભાઈ મથુરભાઈએ	...	સં. ૧૯૭૬ માં ઘડિઆળ બેટ આપ્યું.
વાદલા	મિ. રાનાભાઈ શંકરભાઈ પટેલ	...	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
ગામડી	મ.મોતીભાઈ આશરભાઈ પટેલ પગી દલા ભલાની વિધવા	...	"
નહિઆદ	આઈ રાણુએ	૩૦-૦-૦૦	છોકરા છોકરીઓને જમાડ્યા.
નાયકા	મલેક દાસમમીયાં હુસેનમીયાંએ	૧૮-૮-૦૦	હુર્ફ કન્યાશાળા નં ૨ માં પિત્તળના પ્યાલા વહેંચ્યા.
	શાહ મણીલાલ મગનલાલે	૪૦-૦-૦૦	વિદ્યાર્થીઓને ખૂટતી ચોપડીઓ તથા મરીખ છોકરાઓને રમેટો, કપડાં વગેરે આપ્યું.
કચ્છજરી	પાદક મણુપતરાગભાઈ બીખાભાઈએ	૨-૮-૦૦	પરખ ખાતે આપવા ખુશી બતાવી છે.
મંડુપુરા	આગરખાના પટેલ લક્ષ્મીભાઈ શંકરભાઈ તથા પાંડવણીવાના પટેલ શંકરભાઈ ચાનાભાઈએ	૧૦-૦-૦૦	છોકરાને પતાસાં તથા ખાળાઓને રકાળી પ્યાલા વહેંચ્યા.
સારતાપુર	શાહ શામળદાસ મથુરદાસે ભાવસાર કુબેરભાઈ નારણુભાઈએ	૬-૦-૦૦	મિદાઈ વહેંચી.
	ગામના સદૃશ્વરથોએ	૧૦-૦-૦૦	"
	શાહ શંકરલાલ નાનચંદે	૫-૦-૦૦	"
	શાહ પ્રભાલાલ નાનચંદે	૭-૦-૦૦	"
ગોલકજ	અમદાવાદના મે. કાદરી સાહેબ ના કુટુંબી કાદરી હુસેનમીયાં હેમદમીયાંએ	૧૫-૦-૦૦	ખાળાઓને જર્મન સિલ્વરના રકાળી પ્યાલા વહેંચ્યા તથા
	"	૨-૦-૦૦	પતાસાં વહેંચ્યા.
સુરકવા	પટેલ ખોડાભાઈ અમ્બાદાસે	૨૧-૧૧-૦૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.

મુરદુવા	પટેલ પ્રભુદાસ જોડાલાખએ	૪-૮-૦૦	કળીના લાકુ વહેંચ્યા.
	પટેલ મનોરભાઈ રેવનદાસે	૨-૦-૦૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
ગામડી	પા. વલ્લભલાખ રાઘજીભાઈએ	૪૦-૦-૦૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	પા. મોતીલાખ કુબેરભાઈએ	૪૦-૦-૦૦	"
ગોલકજ	ગોલસપટેલ પુનભાઈ માધા- લાઈ તથા પટેલ મોતીલાઈ દેસાઈભાઈએ	૧૫-૦-૦૦	"
કણ્ઠરી	પંડ્યા પુરનોત્તમ મુળજીભાઈએ	૧૦૧-૦-૦૦	છોકરા તથા છોકરીઓને જમાડ્યાં.
લોંબાસી	ગામ લોકેએ	૬૦-૦-૦૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	રૂલ કમિટીના મેમ્બર પટેલ ગોદળભાઈ નારણભાઈએ	૮-૦-૦૦	સાકર વહેંચી.
સરસધવણી	રૂલ કમિટીના મેમ્બર મિ. નરોત્તમભાઈ ગદનેશ્વરે	૨૫-૦-૦૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
મેરોલી	કુંભાર રણજોડભાઈ લાલા- ભાઈએ	૪૦-૦-૦૦	"
કંબોડા	ગામ લોકેએ	૨૨-૮-૦૦	"
રાવળાપુરા	મિ. ગણેશલાલ લાલલાલે	૨૦-૦-૦૦	"
	મિ. લાલલાલ વલ્લભભાઈએ	૧-૦-૦૦	પતાસાં તથા ટીકડીઓવહેંચી
	ગામના સદ્યુદ્ધરથોએ	૭-૦-૦૦	રલોટા તથા ટોળીઓ વહેંચી.
	મિ. શીવાભાઈ જોડાલાઈએ	૨૦-૦-૦૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	આણુંદના મિ. ડાહ્યાભાઈ	૧-૦-૦૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	શંકરભાઈએ		
વાંસા	ગામના આગેવાન સદ્યુદ્ધરથોએ	૧૬-૦-૦૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
મોંકેવા	લોહાસરના મિ. કુલચંદ પુર- નોત્તમદાસ સાહે	૮-૦-૦૦	મુખ્ય રૂલ તથા કન્યા- વર્ગમાં મિહાઈ વહેંચી.
શેલગઢ	વાસણીના પટેલ બહેચરભાઈ જોડીદાસે	૧૨-૦-૦૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	વાસણીના પટેલ રેવાભાઈ રણજોડભાઈએ	૪-૮-૦૦	પતાસાં વાવટા વગેરે વહેંચ્યું.
ત્રાણુગ	પા. ઘણભાઈ ભુલાભાઈએ	૩૦-૦-૦૦	મુખ્ય નિશાળ તથા ઔચક વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	રૂલ કમિટીના મેમ્બર રણ- જોડભાઈ નરશીભાઈએ	૫-૦-૦૦	શિક્ષણ લાવવા આપ્યા.
સણાદ્રા	ગામ લોકેએ	૧૦-૦-૦૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
વનોડા	મલેક સાહેબ અકબરખાં વગેરેએ	૩૦-૦-૦૦	"
	પા. શના ભુલાએ	૫-૦-૦૦	મિહાઈ વહેંચી.
	જોશી ડાહ્યાભાઈ હરજીવિંદે	૨૦-૦-૦૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.

	બાસ વાડીલાલ ભુરાભાઈએ	૧-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	પા. છવાં ભાઈએ	૨૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	પા. ભીખાભાઈ મથુરભાઈએ	૨૦-૦-૦	"
	પા. મંગળ નારણે	૨૦-૦-૦	"
રખીઆલ	પટેલ મંગળભાઈ લલ્લુભાઈ	૧૧-૦-૦	જર્મનસીધરના પ્યાલા
	પાડવાણીયાનાએ		વહેંચ્યા.
	પટેલ છવાભાઈ હરિભાઈ	૧૩-૦-૦	પિત્તળના રકાખી પ્યાલા
	પાડવાણીયાનાએ		વહેંચ્યા.
	મકવાણા મંગળભાઈ હેમા-	૧૩-૦-૦	"
	ભાઈ સુરાસામજીનાએ		
મોંધરાલી	સલીના પંચાલ બાંધરભાઈ	૧૩-૦-૦	પિત્તળના પ્યાલા વહેંચ્યા.
	પુંમભાઈએ		
	રૂલકમિટિના મેમ્બરો તથા	૧૨-૦-૦	મિદાઈ વહેંચી.
	ગામલોકોએ જ્યુબિલી પ્રસંગે		
ઠંઠલાલ	માસ્તર ભુલાભાઈ હરગોવન	૧૨-૦-૦	રફલના ફાંડમાં આપ્યા.
	હ. જ્યોતિષી પી. શર્માએ	૬-૦-૦	તથા કુમારમાસિક ભેટ
			આપ્યું.
	પંડયા ભોળાનાથ કામેશ્વરે	૧૫૦-૦-૦	બધી નિશાળના વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
સોડપુર	પા. કાળીદાસ મંગળભાઈએ	૩૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	મરીડાના પા. શેનાભાઈ મીરા-	૨-૦-૦	રફલફાંડમાં આપ્યા તથા
	ભાઈએ	૧-૮-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
મરીડા	સામરખાના પટેલ ચતુરભાઈ	૫-૦-૦	મિદાઈ વહેંચી.
	ભગાભાઈએ		
	પટેલ તળશીભાઈ ગિરધર-	૩૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	ભાઈએ		
	સામરખાના પા. ભીખાભાઈ	૫-૦-૦	મિદાઈ વહેંચી.
	સામળભાઈએ		
લપાડ	ગોસાઈ બાલગર મોતીગરે	૨૫-૦-૦	એ વખત વિદ્યાર્થીઓને
			જમાડયા.
	દેવાના મહીડા ભૂપતમંગ અ-	૪-૮-૦	પિત્તળના પ્યાલા વહેંચ્યા
	ગસંગે	૧-૦-૦	તથા પતાસાં વહેંચ્યાં.
પીદાઈ	બેન જવર દલુસંગ જલુસ-	...	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા
	ગની દીદરીએ	૧-૨-૦	તથા બાળાઓને એકસ-
			સોઈજ ખુકા નં. ૧૮
			વહેંચી.
સંગિલાવ	માસ્તર કેશવલાલ મથુરદાસ	૨૧-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	શાહે		
પીદાઈ	જલુસોલીના પટેલ બાંધરભાઈ	૩-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	શંકરભાઈએ		

	”	૫—૦—૦	રકાઉટકેડમાં આપ્યા.
	”	૨—૦—૦	મરીન વિદ્યાર્થીકેડમાં આપ્યા.
	”	૧૫—૦—૦	બાળાઓને ઝાઢણીઓ નં. ૧૮ વહેંચ્યા.
૩૬૭	શાહ આશાભાઈ કઢાનદાસે કઢલાલના મિ. નટવરભાઈ અનોપરામે	૨૦—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને જગાડ્યા.
		૫—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને પતાસાં તથા બાળાઓને જર્મનસીલ્વરના પ્યાલા વહેંચ્યા.
ભલાડા	ગામલોકોએ હરોઆણના પા. ધુળાભાઈ કાળીદાસે	૨૫—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને જગાડ્યા.
		૧૨—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને જર્મનસીલ્વરના પ્યાલા વહેંચ્યા.
વડોદ	ગામલોકોએ	૧૦૩—૪—૦	વિદ્યાર્થીઓને જગાડ્યા તથા રેશની કરી તથા દારૂખાનું ફેડ્યું.
	પા. રણુહોડભાઈ તુલસીભાઈ મથુરભાઈએ	૭૬—૮—૦	વિદ્યાર્થીઓને જગાડ્યા.
ડભાણ	બાઈ દિવાળી પા. આશાભાઈ દાદાભાઈની વિધવાએ	૭૦—૦—૦	”
	પા. ભીમભાઈ ઝવેરભાઈએ	૪—૦—૦	દૂધ પાયું.
	પા. મથુરભાઈ જસંગભાઈએ	૪—૦—૦	”
	પા. તારણભાઈ દાદાભાઈએ	૪—૦—૦	”
	પંડયા રણુહોડલાલ સોમેશ્વરે	૪—૦—૦	”
	પા. મથુરભાઈ જસંગભાઈએ	૧૧—૦—૦	કળીના લાકુ વહેંચ્યા.
	પા. સોમાભાઈ નાયાભાઈએ	૮—૦—૦	”
	પા. શંકરભાઈ ઝવેરભાઈએ	૪—૦—૦	દૂધ પાયું.
	પા. હરમાનભાઈ વાઘજીભાઈએ	૪—૦—૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	પા. શીવાભાઈ મેલીભાઈએ	૪—૦—૦	”
	પા. નાયાભાઈ બાજીભાઈએ	૫—૦—૦	”
	પંડયા છોટાલાલ મનસુખે	૪—૦—૦	દૂધ પાયું.
	પા. મરઘાભાઈ મથુરભાઈએ	૩૦—૦—૦	પરખખાતે આપ્યા.

પંચમહાલ અને રેવાકાંઠા

મણસોલી	ગીધાપુરાના કાકોર સાહેબ શ્રીમાન અમરસિંહજી	૩—૦—૦	સાકર વહેંચી તથા કન્યા કલાસમાં દરેક બાળાઓને વાર વારના કકડા વહેંચ્યા.
	”	૭—૦—૦	”

કાંકણપુર	ગોર રામશંકર પુરુષોત્તમે	૧૮-૦-૦	પિત્તળના રકાળી પ્યાલા નં. ૫૯ દરેક બાળાને વહેંચ્યા તથા મિહાર્ધ વહેંચી.
મંજેલી	નામદાર દરબાર સાહેબ શ્રી પુષ્પસિંહજી સાહેબે	૧-૦-૦	સાકર, મિહાર્ધ, પતાસાં, ચોપડીઓ તથા ચોડ-ણીઓ વહેંચી.
નંદેરીયા	કુણાવાડાના મિ. મોહનલાલ ગણપતરામ ભટ્ટ પોસ્ટમાસ્તરે મિ. પુરોહિત મહાશંકર રા-બારામે તેમના દાદા પુરોહિત વસ્ત્રભવરામ રેવાશંકરના સ્વર્ગવાસ નિમિત્તે	૨-૦-૦	સાકર વહેંચી
અગર	મે. દાક્ટર સાહેબશ્રી આવર-ખાનજી ગંભીરખાનજીએ મે. ડાક્ટર સાહેબ જી. ડી. કાપ્પાજીએ મે. પોલિસ સમર્થન્દ્રપેક્ટર સાહેબે	૧૫-૦-૦	ધડિઆળ ભેટ આપ્યું.
સંજેલી	કુણાવાડાના અખાડાના મહંત મહારાજશ્રી મંગળગીરજી મથુરાંગીરજી તરફથી	૫-૦-૦	ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને પુ-સ્તકો તથા સ્નેટો વહેંચી.
દોડકા	મુયાર હીરાલાલ ભગવાને વહેરા રસુલ મુસેમાને	૨-૦-૦	વાડીઆ યાજ્ઞાના વિદ્યાર્થીઓને સાકર વહેંચી.
સેવાડા	મે. દાક્ટર કુસુકખાનજી બેરા-વરખાનજીએ પોતાના કુમારશ્રીને નિશાબે બેસાડ્યો તે પ્રસંગે	૫-૦-૦	દૂધ પાચું તથા પેંડા વહેંચ્યા.
રામપુરા	પીપલીઆવાંટના મે. દાક્ટર સાહેબે	૨૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
રસ્તમપુરા	મે. શેઠ સાહેબ દીનરાજી જમ-નજી દલાલ સાહેબે મે. ડાક્ટર સાહેબ મોતીશંકર પ્રભાશંકર ત્રિપાઠીએ	૨-૦-૦	ચોખડાં વહેંચ્યાં.
સરસીડ	શ્રીમાન દાદાસાહેબ રામસિંહ-જી નંદારસિંહજી ધરમરાય શેઠ તરફથી	૧૮-૫-૦	જર્મનના વાડકા દરેક વિ-દ્યાર્થીને વહેંચ્યા તથા મિહાર્ધ વહેંચી તથા ચાકતી ચોપડીઓ વહેંચી તથા પિત્તળના લોટા નં. ૨ તથા પ્યાલા નં. ૨ પરબ ખાતે આપ્યા.
		૩-૦-૦	મિહાર્ધ વહેંચી તથા પરબ ખાતે લોટા પ્યાલા આપ્યા.
		૪૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને કપડાં વહેંચ્યાં.
		૧૫-૦-૦	પિત્તળના વાડકા વહેંચ્યા.
		૨-૦-૦	રૂઢભાં ચોપડીઓ વહેંચ્યાં માટે આપ્યા.

સરસીંગ	મિ. દીપસિંહજી ભારતસિંહજીએ	૪-૦-૦	સ્કૂલમાં ચોપડીઓ વહેંચવા માટે આપ્યા.
	મિ. ન્હારસિંહજી બહાદુરસિં- હજીએ	૨-૦-૦	
	મિ. ઉકારસિંહજી બહાદુરસિં- હજીએ	૨-૦-૦	
	મિ. વેરીસાલજી બહાદુરસિંહ- જીએ	૨-૦-૦	
	મિ. કેસરીસિંહજી બહાદુરસિં- હજીએ	૨-૦-૦	
	ચાવડા દા. સા. મોહનસિંહજી જીતસિંહજીએ બીસોડીયા- નાએ	૨-૦-૦	
	કારભારી હોદાલાલ મહાશંકર તરફથી	૧-૦-૦	
	ભારતર રેયાશંકર અંબાલાલ હુપાખ્યાએ	૧-૦-૦	
	આસિ. ગોવિંદલાલ મગનલાલ દવેએ	૧-૦-૦	
૫૨	મહેરખાન આગર દાક્ટર સાહેબ ગરીઆ મોહનખાવા નાથુખાવા તથા તેમના ભાઈ ગરીઆ પરભાત ખાવા નાથુ ખાવાએ	૫-૦-૦ ૧૦-૦-૦	સાકર વહેંચી. વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	શાહ સોમચંદ ગણાભાઈએ	૫-૦-૦	પિત્તળના પ્યાલા વહેંચ્યા.
	મુખી પટેલ કરસન બહેચરે	૧-૦-૦	પતાસા વહેંચ્યાં.
	આસગોલના મુખી પટેલ ખમા નાથાએ	૫-૦-૦	પિત્તળના પ્યાલા વહેંચ્યા.
	સુરજધોડના મુખી પટેલ બ લકા બહેચરે	૧-૦-૦	સાકર વહેંચી.
	ભારતર હીરાલાલ રણછોડે	૧-૦-૦	રમતમાં જીતનાર છોકરાને રોકડ ધનામ આપ્યું.
વેરી	મે. દાક્ટર સાહેબે	૧૨-૦-૦	મિદાઈ વહેંચી તથા ખા-
	"	૫-૦-૦	ળાઓને કાપડના કકડા વહેંચ્યા.
૫૩રીયા	મે. દાક્ટર સાહેબ શ્રી કેસર- ખાનજી સાહેબ તરફથી	૧૮-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને ચાલતી ચો- પડીઓ તથા ખાળાઓને ઝોટણીઓ તથા મિદાઈ વહેંચી
ડોસલ	મિ. શંકરભાઈ હરિલાલ પટેલ	૧૪-૨-૦	મુખ્ય સ્કૂલ તથા કન્યા- શાળાની ખાળાઓને પિ- ત્તળના પ્યાલા વહેંચ્યા.

મોઢરી	મહાપુરાના પા. જોદાલાઈ	૫-૦-૦	પિત્તળના પ્યાલા વહેંચ્યા.
	ખુમ્મલાઈએ		
દેસોલ	શાહ અમૃતલાલ દેવળદાસે	૬-૦-૦	ખુરસી નં. ૨ બેઠ આપી.
	શિરજીના હેડમારતર મિ. શં- કરલાલ કાળિશંકર પાઠકે	૭-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
ઊતપુરા	મહેસોલ રોટના મે. દાકોર સાહેબે	૨-૦-૦	સાકર વહેંચી.
પાન્ડુ	મિ. ગદુલાલ પ્રાણુશંકર પાઠકે	૨૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	ગાલુપરાના પટેલ જોદાલાઈ વેણીદાસે	૪-૦-૦	ગોળ તથા સાકર વહેંચી.
	ગ્રામીદાર સાહેબે	૮-૦-૦	ધનામ તથા પતાસાં વહેંચ્યાં.
અનગદ	જોધી વિકલ જગન્નાથ ગુજરી	૪૧-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા
	જવાધી તેમના પુરુષાર્થે	૧-૦-૦	તથા પરજ ખાતે પિત્ત- ળનો લોટા નં. ૧ આપ્યો.
સંગેલી	નાગદાર દરબાર સાહેબ શ્રી પુષ્પસિદ્ધ સાહેબ તરફથી	૫૦-૦-૦	ચોપડીઓ, બાળાઓને ઓ- ટણીઓ તથા મિઠાઈ તથા રોકડ ધનામ આપ્યું.
કથુગરી	કાદારી બીજાલાઈ રણછોડદાસે	૪-૦-૦	દૂધ પાણું તથા મમરા વહેંચ્યાં.
	મિ. ગીરધરલાઈ ઊલાઈ પટેલે	૨-૦-૦	મને રટલોમાં દૂધ પાણું.
મણીપુર	પટેલ ધર્મિરલાઈ ગરબડદાસે	૧૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
કથુગરી	મિ. શંકરલાલભાઈ ગીરજ- શંકર પંડ્યાએ	૪-૦-૦	મને રટલોમાં દૂધ પાણું મમરા વહેંચ્યાં.
	દાકર જોદાલાલ પ્રબુલાલે	૩-૪-૦	
દોડકા	મિ. મગનલાલ સુનીલાલે	૨-૦-૦	સાકર વહેંચી.
	દાકર વિનાયકરાવ સુંદરલાલે	૧-૦-૦	ગરીબ છોકરાંને રજોટા વહેંચી.
	મિ. પોપટલાલ દેવાશંકર મેનેન્દરે	૨-૦-૦	સાકર વહેંચી.
	મિ. અંબાલાલ બોગીલાલે	૨-૦-૦	ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને ક- પડાં વહેંચ્યાં.
છેટવાડ	સણસોલીના દાકોર ઊતસિદ્ધ દાઝલાઈએ	૧૨-૦-૦	ખારભાસ સુધી પાણીની પરજ માટે આપ્યા.
સામણા	સામાના મુવાગના પટેલ ખાતે રામજીએ	૨૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
દોડકા	મુંબઈના શેઠ સાહેબ તરફથી ક્રીસ્ટીનગંજ દોડકના દેડ કલાઈ મિ. તાપીશંકરભાઈ એ ધર્મશાળા ખુદશી મુખી તે મસંને	૧૫-૦-૦	મીઠા મેન્દુલ રટલના વિ- દ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.

કાળલા	પાલીદાર એકડાના પંચતરૂદ્ધી	૧૪-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા
	માલકીપરાના મિ. નાયા	૧૨-૧૨-૦	"
ગજેરા	મુળજી પટેલે		
	મિ. મણીભાઈ મગનભાઈ એ	૨-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	મિ. તળસીભાઈ ઝવેરભાઈ એ	૨-૦-૦	"
	મિ. રમણલાલ હીરાલાલશાહે	૫-૦-૦	મેટ લાવવા સાડા આપર
	હેડમાસર શંકરલાલ ઉમી-	૫-૦-૦	"
	યાશંકરે		
	પ. આ. ચુનીલાલ છોટાલાલે	૨-૦-૦	મેટ લાવવા સાડા આપર
	ત્રીજા આસિ. ત્રિભુવન ન-	૨-૦-૦	પુસ્તકો તથા નિદામ વહેંચ્યાં.
	ચુરંગે	૧-૦-૦	
	મિ. મહમદભાઈ નાઠાઈ એ	૧-૦-૦	
	પો. આસિ..	૫-૨-૦	
	રફલકમિન	૨૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	કુલપતિ સરદાર શ્રી હાકોર	૪-૦-૦	દૂધ પાણું.
	રિસિંહજી સાહેબ બહાદુર		
	તરૂદ્ધી		
	પટેલ જોડાલાલ રણજોડે	૩-૦-૦	"
	મિ. ભગવાનદાસ જસવંતરામે	૧-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
૧	મિ. જયશંકર શુભશંકર	૫-૦-૦	એને રફલોમાં દૂધ પાણું.
	ઉપાધ્યાયે		
	શ્રોત્રીય બીખાભાઈ પિતામહે	૩-૦-૦	દૂધ પાણું.
	મહેતા મૂળજીલાલ નાયજી.	૩-૦-૦	"
	ભાઈએ		
સરસીય	ટેકર વનમાળી નાયજીભાઈએ	૩-૦-૦	એને રફલોમાં દૂધ પાણું.
	હાકોર સાહેબશ્રી ઉકારસિંહજી	૨૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	બહાદુરસિંહજીએ		
રામસીંગપુરા	મે. હાકોર સાહેબ તરૂદ્ધી	૧૦-૦-૦	પરીક્ષા વખતે પુસ્તકો તથા સાકર વહેંચ્યાં.
સેવાડા	મહેતાજી દે. શ. પટેલ તથા	૧૬-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	મુળજી હીમતસીંગ મોકમ-		
	સાંગે		
અંતગઢ	ગોહેલ વડાભાઈ સુખાભાઈએ	૪૦-૦-૦	
નદીસર	વડોદરા મે. હેડ પોસ્ટ માસર	૨૫-૦-૦	અડિયાળ ઘર સાથે મેટ આપ્યું.
	સાહેબ સોમાલાલ જાપુલાલ		
	પરીએ		
રતનપુર	ગામસોડોએ	૩૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા
	"	૭-૦-૦	અને બાળાઓને કકડા વહેંચ્યાં.
	હાકોર કિશોરસિંહ પ્રભાતસિંહે	૩-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.

કતપોર	સ્થાનિક સ્કૂલ કમિટી તરફથી	૧-૦-૦	સાકર વહેંચી.
સમતી	પા. શંકરભાઈ કાળિદાસની ઉત્તરક્રિયા નિમિત્તે	૧૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	પા. હરિભાઈ લાલદાસની ઉત્તરક્રિયા નિમિત્તે	૧૫-૦-૦	"
દોરા	પા. પશુભાઈ દરભાઈએ સુથાર જગજીવન નરોત્તમે	૨૫-૦-૦	"
	પા. લક્ષ્મીભાઈ ઝવેરભાઈએ	૨૫-૦-૦	"
કારેલી	પા. ભોગીલાલ છોટાભાઈએ	૩૦-૦-૦	"
બેટભાઈ	પા. નારણ મુળજીએ	૧-૦-૦	રકાઉટ ફેસ સિલકાવવા માટે આપ્યો.
	પા. કાળિદાસ નારણે	૧-૦-૦	સાકર વહેંચી.
અણોર	શ્રીમાન ગં. હરણીસાહેબ શ્રી દોલતકુંવરભા. સાહેબ તરફથી સીંચર ન્યુનિલી પ્રસંગે	૧૫-૦-૦	ચેંડા વહેંચ્યા.
	"	૫-૦-૦	કન્યાશાળામાં ચેંડા વહેંચ્યા.
પખાજી	પા. કેસરીસિંહ બાપુસિંહે સિંચર ન્યુનિલી પ્રસંગે	૧૮-૦-૦	ધડિયાળ બેટ આપ્યું.
સમતી	શાહ મોહનલાલ લક્ષ્મીભાઈએ	૧૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
કતપોર	શાહ ભોગીલાલ નગીનદાસે	૧-૧૨-૦	કેરીઓ વહેંચી.
	મિ. લગુભાઈ પી. દેશાઈ વાઈસ પ્રેસિડેન્ટ ડિ. સ્કૂલ બોર્ડે લખ્યનાએ	૨-૧૨-૦	રોકડ ધનામ આપ્યાં.
	મિ. ભગવાન અમરાજી	૨-૦-૦	મિલકત વહેંચી.
પાનોલી	બીરભોવાશીઓ તરફથી	૧૬-૮-૬	હુકું શાળામાં પાકપુસ્તકો વહેંચ્યાં.
કારેલી	પટેલ બીખાભાઈ આધારભાઈએ	૩૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	ગચ્છરાના પા. નાથાભાઈ વરજભાઈએ	૨૫-૦-૦	પિત્તળના પ્યાલા તથા સાકર વહેંચી.
આસરગા	પા. ગોમાનભાઈ વલ્લભભાઈએ	૧૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
હંસીદ	શેખ અબ્બાસ રહેમતુલ્લાએ	૫-૦-૦	રકાઉટફંડમાં આપ્યા.
	બાઈ સુભાન દુસેનરમુલ હમ્મમની વિધવાએ	૨-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જલેબી વહેંચી.
આમોદ	ચિરતી ધાવાભાઈ જેરામભાઈએ	૮-૦-૦	ધાંચ રૂકલ નં. ૨ ના અંચજ છોકરાંઓને જમાડ્યાં.

પારડીધરીસા.	શિવાભાઈ - કાળાભાઈએ	૨-૦-૦	
	પા. છીતુભાઈ વલ્લભભાઈએ	૨-૦-૦	
	તલાટી નાશંકરભાઈએ	૨-૦-૦	
	મિ. મેરજીભાઈ છીતાભાઈ	૨-૦-૦	
	હાકોરે		
	મિ. ચુનીલાલ રણછોડ મોદીએ	૧-૦-૦	આળાંકોને પ્યાલા રકાપ તથા મિહાઈ વહેંચી.
	પોલીસપટેલ મગનભાઈ ગોમા- નભાઈએ	૨-૦-૦	
	મિ. દીપસંગ ડાહ્યાભાઈ હાકોરે	૧-૦-૦	
	મિ. રતનજી હરિભાઈ પટેલે	૧-૦-૦	
	કોદાદાના ગામલોકોએ	૩-૦-૦	
દીવા	મં. સ્વ. હનુમા આદીતરામ નાગજીની દીકરીએ	૨-૮-૦	રકૂલ તથા કન્યાશા ળામાં માસિકરૂઠે કાઠી પરબ ખેસાડી
	પા. મૂળજીભાઈ તપસાભાઈએ	૧-૦-૦	
	પા. ગોપાળ નટમીભાઈએ	૧-૦-૦	
વહેલમ	આમ દિવાળી પટેલ દેસાઈ રામદાસની વિધવાએ	૧૦-૦-૦	નવો કલાસ ખોલાયો નિમિત્તે વિદ્યાર્થીઓ જમાડયા.
ખેટભાઈ	પા. ભાણીભાઈ દેવજીભાઈએ	૩-૮-૦	રકાઉટ ટ્રેસ માટે ખા ટવીલ લાવી આપ્યું.
કાવી	ગામલોકોએ	૧૩-૦-૦	કન્યાશાળામાં ધડિ ખેટ આપ્યું.
	"	૫-૪-૦	પરબ માટે તાંબાનું આપ્યું.
ગજેશ	પા. ધોરીભાઈ મકનદાસે	૧૨-૦-૦	મુખ્ય રકૂલમાં પાણીની પ- રબ ચાર માસ ખેસાડી.
હુંડજ	મિ. પુંગભાઈ મુળજીભાઈએ	૧૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	મિ. ચંકરભાઈ આસાભાઈએ	૨-૦-૦	મિહાઈ વહેંચી.
દોરા	ખીલના આત્મારામ રામચંદ્રે	૭-૦-૦	આળાંકોને પિતળના પ્યાલા તથા સાકર વહેંચી.
પાલેજ	મિ. દેવાશંકર બાલાશંકર ભટ્ટે	૧૧૫-૦-૦	સીવવાનો સમયો હાથનો લાવી આપ્યો.
	મિ. નાયાભાઈ બહેચરભાઈ હસ્તે મિ. મૂળચંદ લખમીચંદે	૩૦-૦-૦	
	મિ. જોશલાલ બાલમુકુંદદાસ હસ્તે મિ. મણીભાઈ પટેલ	૨૨-૦-૦	ફાદરોંગ બાંકડા નં. ૧૫ કન્યાશાળાઓને ખેટ આપ્યા. પાંજરી તથા પિતળના દાંડીઆ આળાંકોને વહેંચ્યા.
	મિ. જગમોહનદાસ કૃષ્ણવ દલભદાસ ગાંધીએ	૨૨-૦-૦	
	મિ. કુંવરજી ભદ્રવજીએ	૨૨-૦-૦	
	મિ. મહંમદઅલી બાજેવાલાએ	૨૨-૦-૦	

મિ. ડાહ્યાચંદ લલાનચંદ દસ્તે	૩૦-૦-૦	
મિ. ભોગીલાલ મોતીલાલ શાહ	૧૧-૦-૦	
મિ. અચરતલાલ ગૌરીશંકર માછ રેશન ગાર્ટર	૫૩-૦-૦	
મિ. ચીમનલાલ છોટાલાલ શાહ	૨૨-૦-૦	
મિ. ઉત્તમચંદ નેમચંદ શાહ	૧૧-૦-૦	
મિ. ધ્યાલીમ અમુભાલ અહમદ જોળવાળાએ	૧૫-૦-૦	ધડિયાળ બેટ આપ્યું.
મિ. નાથાલાલ રૂપચંદ શાહ	૫-૦-૦	ખાળાઓને ઠાચની ચતા-ણીઓ અને પતાસાં વહેંચ્યાં.
મિ. ગોવિંદ નારણે	૧૫-૦-૦	ખાળાઓને જમાડી.
મિ. જગજીવન પૂનમભાઈ કહાનવાનાએ	૧-૦-૦	ધાંચ રફલ નં. ૨ માં પતાસાં વહેંચ્યાં.
આઈ સજી ટેડ વીદલ બેચરની વિધવાએ	૧-૦-૦	કળીના લાડુ વહેંચ્યા.
ટેડ માધવ હાંસજીએ	૧-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
ઉબેરના ટેડ ઇલા નરસીએ	૧-૦-૦	સાકરીઆ અણા વહેંચ્યા.
બીમપરાના ટેડ જોહા છીતાએ	૧-૦-૦	સાકર વહેંચી.
મેટલાઈ નર્મદાદેવી આશ્રમના મહારાજ અવધૂત હંસદેવજીએ	૨૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
હરજી ગોગાન ગોસારે	૨૦-૦-૦	
મિ. નાથાલાલ વરધાલાલ પટેલ	૧-૦-૦	ખાળાલાવજેરીમાં આપ્યા.
મિ. બહેચરભાઈ છોટાલાલ પટેલ	૧-૦-૦	"
મિ. કરસનભાઈ નામજીભાઈ પટેલ	૧-૦-૦	"
મિ. મજીભાઈ સામજીભાઈ બીન વરધલાલ પટેલ	૨-૦-૦	"
મિ. દયારામ પુરાંજીદાસ મહતે	૧-૦-૦	"
મિ. નાગેશ્વર મજીભાઈ પટેલ	૨-૦-૦	"
મિ. હીરાભાઈ સામજીભાઈ બીન મજીભાઈએ	૧-૦-૦	"
મહીબેન બહેચરભાઈ વરધ-લાલની દીકરીએ	૨-૦-૦	"

માંડવાપુર્ણ
આગોદ

મેટલાઈ

ગજેરા

તા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈપણ બુકસેલર પાસેથી

માગી લેો.

ગજરાવાળા ગુજરાતી કોપિબુક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકઆના ગુજરાતી કોપિબુક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સાફ કમિશન મળશે.

કિંમત સંબંધી કંઈ પણ ફેરફાર હોય તો

નીચે બતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બુકડીપો,

ગાંધીરોડ, રતનપોળને નાકે,

અમદાવાદ.

૩

વસ્તુ દરેક શાળામાં જોઈએજ

ગાંડીવના બાળસાહિત્યનો પૂર્ણ સટ. સાદો ચોપડીઓ બહાર પડી છે. તેમાંની ૫૮ મંજુર થઈ ગયેલી છે ને બીજી મંજુર પણ થઈ છે. ચોપડીઓ સસ્તી, સુંદર મુદ્રાધક અને સર્વ પ્રશસિત છે. આખો સટ ૧૬૭ રૂ.નો થાય છે. વિરલ મંગાવ્યાથી મોકલાય છે; અથવા આગલાં શાળાપત્ર જુઓ.

(૨)

ગાંડીવ બાળપ્રખવાડિક દર ૧લી અને ૧૬મીએ ટકોરમંથ બહાર પડે છે. લવાજમ દ્વિત રૂ. પાંચ ૮૦ ખ૦ તથા બેટ પુસ્તક સાથે. ઇતિહાસ, ભૂગોળ, અભિતગમ્મત, ઇયડા, વાર્તાઓ જે જુએ છે, તે વખાણે છે ને મંગાવે છે. માત્ર નિશાળો-નેજ નમુનો મફત. સરકારે તા. ૭ મી માર્ચના મેજેટમાં મંજુર કર્યું છે.

(૩)

ચાલો લજવીએ: (ભાગ ૧ થી ૧૦) આ ચોપડીઓમાં લજવી ઇકાદશ એવાં પુષ્કળ નાટકો લજવ્યા માટેની સૂચનાઓ અને સલાહ સાથે આપ્યાં છે. નવે ભાગ વી. પી. થી મંગાવી લેવા. દિ. ૫-૦-૦ ટ. ખા. ૧) રૂ. મેળાવડા વખતે ખૂબજ કામ લાગશે.

ગાંડીવ
હવારીયો ચક્રો
સુરત

—: ગાંડીવની ચોપડી સૌ કોઈ વાંચે :—

ઇનામનાં પુસ્તકો

સુવત જિલ્લા સ્કૂલ બોર્ડનાં એડ. ઓફિસર સાહેબે પોતાના તાળાની શાળાઓમાં ઇનામ વ. આપવા માટે નીચે પ્રમાણે ચોપડીઓ લીધી છે—

૫૦ જ્ઞાના પત્રો

૫૦ ચોયોશીતું ચક્કર

૫૫ અભિદાન

૫૦ મા

૫૦ કાકી

૫૦ અર્ધાંગના

૫૦ ફરેક સી વાંચે

૫૦ ભવાટવી

૬૪ વાતનું પતેસર

૬૪ સામાજિક વાતો

૬૪ સ્ટવનું શાસ્ત્ર

૬૪ ફોઈ

૬૪ સુખી ઘર

૬૪ રઝીઆ બેગમ

૬૪ સીશક્તિની રમુજ વાતો

૬૪ બલી ભાભી

૬૪ માંદગી અને આવજલ

આપ પણ આપની શાળા માટે મંગાવશો, બધાંએ મંજુર થયેલાં છે.

— સી શક્તિ સુરત.

નાનાં બાળકો માટે
શાળાઓમાં મનામ આપવા લાચક તેમજ વધારાનાં વાચન માટે ઉપયોગી
કરાણીની

બાળ વાર્તામાળા

૧. અલીબાબા અને ચાલીસ ચોર, ૮ ચિત્રો-૭ આના.
૨. અલાદીન અને તેનું તલેસ્માતીક ફાનુસ, ૧૬ ચિત્રો-૭ આના.
૩. શાહનશો અને કરામતી ઘોડો, અનેક ચિત્રો-૭ આના.
૪. મિન્દબાદ ખલાસીની મફરો, અનેક ચિત્રો-સાત આના.
૫. અકબર અને ખીરખાની વાર્તાઓ, ૧૫૮ વાર્તા-દસ આના.

બાળકોએ કાગળ ઉપર છાપી મુંદર કવરમાં મટેલી

આ વાર્તામાળા આકર્ષક થઈ છે.

પાંચે સામટી લેનારને રૂ. ૨-૩-૦ ને બદલે રૂ. ૧૫ માં પાંચે મળશે.

જહાંગીર ખીં કરાણીના છોકરાઓ,

શીરોજ્યાદ ગેહતા રોડ, મેટ-મુંબઈ.

વિદ્યાર્થીઓના લાભાર્થે

કિંમતમાં ઘટાડો

લેખનકળા-કોપિખૂક

પાછળ અક્ષરો ફૂટે નહિ તેવા ઉત્તમ કાગળ પર છાપેલી
૨૪ પાનાં છતાં કિંમત દોઢ આનો

કેળવણીખાતાએ મંજુર કરેલી, શિક્ષકવર્ગમાં માન્ય
થએલી અને વિદ્યાર્થીઓને વિખૂંપિત થતી અમારી
લેખનકળા કોપિખૂકો માટે આજેજ લખો.

કેળવણીખાતાએ 'મંજુર કરેલી

લેખનકળા-કોપિખૂક

માધ્યમિક શાળા માટે

નંબર ૧ થી ૩

કિંમત દોઢ આનો

એન. ડી. મહેતાની કું.

નં. ૩૨૭ કાલણાટેવી રોડ-મુંબઈ

ગણિત - ભૂમિતિ - નામું

*મુખર્ષિ ઇલાકાના સરકારી કેળવણીખાતાએ તેમજ પશ્ચિમહિંદ એજન્સિએ X
પાઠ્યપુસ્તક, હતામ કે લાયબ્રેરીયુઝ તરીકે મેન્જર કર્યા છે.

*કુમાર ગણિત ભાગ પહેલો X * કન્યાગણિત ભાગ બીજો X

[ભૂમિતિ સાથે, રૂ. ૦-૧-૦]

[ભૂમિતિ સાથે, રૂ. ૦-૧૦-૦]

નવી દસમી આવૃત્તિ

નવી છઠી આવૃત્તિ

નવા અભ્યાસક્રમને અનુરૂપ ભૂમિતિ
તેમજ બીજા વધારા સાથેનું બાળકોને
અતિરમ્ય ગમ્યું છે !

ચોથા ધોરણથી કોલેજ સુધીની
બાળાઓ માટે. વ. ફા. પરીક્ષાના પ્રશ્નો
સાથેનું બાળાઓને અતિરમ્ય ગમ્યું છે !

* કુમારગણિત ભાગ પહેલો અ X

[નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે સુધારેલી ચોથી આવૃત્તિ, ભૂમિતિ સાથે, રૂ. ૦-૧-૦

[ત્રીજા ધોરણ સુધીના છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે ધોરણવાર ગણિતો

અનડાગણિત ધોરણ પહેલું [કુમારગણિત ધોરણ પહેલું] રૂ. ૦-૧-૦

[ભૂમિતિ અને આક્ર સાથે છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

*અનડાગણિત ધોરણ બીજું X [કુમારગણિત ધોરણ બીજું] રૂ. ૦-૪-૦

[ભૂમિતિ સાથે, ત્રી. આ., છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

*અનડાગણિત ધોરણ ત્રીજું X [કુમારગણિત ધોરણ ત્રીજું] રૂ. ૦-૪-૦

[ભૂમિતિ સાથે ત્રી. આ., છોકરા તથા છોકરીઓ બંને માટે ઉપયોગી]

*અનડાગણિત ધોરણ ચોથું X [કન્યાગણિત ધોરણ ચોથું] રૂ. ૦-૪-૬

[ભૂમિતિ વિભાગ અને નામો સાથેની ત્રીજી આવૃત્તિ]

*અનડાગણિત ધોરણ છઠું X [છોકરાઓના છઠા ધોરણ માટે] રૂ. ૦-૫-૦

નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે બીજા પુસ્તકો

*અનડાનામું ભાગ પહેલો X [ધરતી દિસાળ, ત્રી. આ.] રૂ. ૦-૩-૦

[ધિ. ૪, ૫ ને ૬ છોકરા તથા છોકરીઓ બંનેને ઉપયોગી]

*અનડાનામું ભાગ બીજો X [દુધાનનો દિસાળ, બી. આ.] રૂ. ૦-૪-૦

[ધોરણ ૭ તથા વ. ફા. પરીક્ષાના છોકરાઓને ઉપયોગી]

*અનડાભૂમિતિ ભાગ પહેલો [ત્રીજી આવૃત્તિ] રૂ. ૦-૨-૦

[બાળવયથી ત્રીજા ધોરણ સુધીના છોકરા તથા છોકરીઓને ઉપયોગી]

*અનડાભૂમિતિ ભાગ બીજો [ત્રીજી આવૃત્તિ] રૂ. ૦-૨-૦

[ચોથા ને પાંચમા ધોરણના છોકરા તથા છોકરીઓને ઉપયોગી]

ટીપ્પણ:-વાપરનારી મુદ્રા કંઠે વખાણે છે. એક વાર ગણતરી ખાતરી કરો. નકલો માટે
નામીને શીશનામે લખો. સર્વ કમિશન ને બીજી થણી અનુકૂળતા.

રતનશી પુરુષોત્તમ અનડા

હેડમાસ્ટર, મેરીયાઉન મેમોરિઅલ ટ્રેનિંગ કોલેજ, બોરસદ.

પુસ્તક ૬૫] [અંક ૬

Registered

No. B. 43.

ઓગસ્ટ
સને ૧૯૨૬

ગુજરાત

સામિય

તંત્રી
જે. ડી. ધોધારી, બી.એ., એસ. ડી. બી.ડી.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર,	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	સંસ્કૃતીત...	૩૦૭
૨	પૃથ્વીચરિત્રના આનંદપર્વન...	૩૦૮
૩	આર્યોદિક કથાઓ...	૩૧૨
૪	સોમનાથ ઉપર અટક...	૩૧૬
૫	નાનાં બુદ્ધિશીલતા...	૩૨૪
૬	પાઠ...	૩૨૭
૭	સીતલિદાસ...	૩૨૮
૮	આગાધ આનંદપર્વન...	૩૩૩
૯	એવમુગ્ધિતમ પાસણોના વપમરણી મનુ નુકમાન...	૩૩૬
૧૦	ફ્રિનિય મંદિરાઓના નવા અભ્યાસક્રમની શોરીરિક કથાઓ...	૩૩૮
૧૧	આગુરો...	૩૪૧
૧૨	કાનાગી વતદુષ્પણ...	૩૪૩
૧૩	મરુમરી વતદુષ્પણ...	૩૪૪
૧૪	કાનામપાઠ...	૩૪૬
૧૫	આનગી વતદુષ્પણ...	૩૪૮

કેળવણીખાતાના હુકમથી

તંત્રી અને પ્રકાશક (કેળવણી ૧૯૩૫ થી)

હીરાલાલ ત્રિકમલાલ ધોધારી બી. એ., એસ. ટી. સી. ડી.

હેડક્વાર્ટર પ્રે. ડા. ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ

(મર્ચ ૬૬ સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

બી. " હાઈવર્ક ન્યુઝિસી " ટ્રિનિટી પ્રેસમાં પરીષદ દેવોદાસ હજનદાસે બાંધ્યું,
મસાપાસ રોડ—અમદાવાદ.

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક ૭૫]

ઓગસ્ટ ૧૯૩૬

[અંક ૮

પ્રજાની ઉત્તતિનો આધાર તેની કેળવણી પર છે; અને કેળવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ સૂત્ર જોઈતું વહેતું અમલમાં આવે તેટલી વહેલી ઉત્તતિ.

રાજગીત

— ગઝલ —

વિશુ રક્ષા અષ્ટમા રાત્ર, એડવર્ડ દિન્દ મહારાત્ર,
નિરંતર રાખજો સાત્ર, અમારા દિન્દ મહારાત્ર.
અમારા દિન્દના શિરતાજ, (નો)મંગળ જન્મ દિન છે આજ,
તપે લાલુ શશી અકાશ, તપો અગ સહેનશાહનું રાજ.
અરપજો વિજયની વરમાળ, કરો શત્રુ તણો સંહાર,
ધરો વિશુ વિનતિ આ બાળ, પજોપજ રાખજો સંભાળ.
અમારા પ્રોદ એ રાત્ર, તને મનથી રહે તાત્ર,
વિજયનાં વાગજો વાગ, મગડજો શત્રુનાં હાગ.
વધો જશ કીર્તિ ને કાન્તિ, વધો આધુન્ય બળશુદ્ધિ,
મળો શિદ્ધિ અને સિદ્ધિ, મળો સામ્રાજ્યમાં શ્રદ્ધિ.
ટળો ત્રિવિધના તનતાપ, ટળો સૌ શત્રુઓના તાજ,
ટળો સૌ શત્રુઓનાં સાજ, મુખી રહો દિન્દના મહારાજ.
વિશુ અગ વિનતિ ધરજો, અમી દષ્ટિ સદા કરજો,
સદા દક્ષાણુ તું કરજો, શુભાશિષ વ્યાસની એ છે.

દસાદા કામ્પો. રફલ,
તા. ૨૩ માહે જુન, ૧૯૩૬

યોગ્યક, કાશીરામ લાલજી વ્યાસ
હેડમાસ્ટર

પૃથક્કરણશીલ માનસશાસ્ત્ર

દૌષ્ટિપણ બાળત સંસારવ્યવહારમાં બ્યારે ઉલ્લેગ અથવા ધંધાના સ્વરૂપમાં આપણે હાથ ધરીએ છીએ ત્યારે તેમાં બે આપણે ફતેહ મેળવવા ઇચ્છતા દૌષ્ટિએ તો તેનો શાસ્ત્રીય અભ્યાસ કરી તેને શાસ્ત્રના રૂપમાં મૂકવા વિના આજે નહિ આધુનિક જગતમાં સર્વે મનુષ્યો દરેક બાળતને વિજ્ઞાનની દૃષ્ટિથી જુએ છે, અને તે દૃષ્ટિએ તે તે બાળતનું ખરું સ્વરૂપ સમજવવા તેના કારણધર્મનો સંબંધ સમજવા પ્રયત્ન કરે છે. આત્યારે વિજ્ઞાન મનુષ્યના સ્વરૂપને સમજવા આધુનિક પ્રયત્ન કરી રહ્યું છે, અને તેમાંએ મનુષ્યનું “મન” એ શી વસ્તુ છે, તેનો શરીર સાથે શો સંબંધ છે, તેનું વ્યાપકત્વ કેટલું અને કેવા પ્રકારનું છે, અને તે કેવી રીતે વ્યક્ત છે તે બધું વિજ્ઞાન તપાસે છે. પરિણામ એ આવ્યું છે કે પ્રાચીન અને આધુનિક “મન” વિષેની સમજનામાં ફેર પડી ગયો છે. તે કેવા વર્તમાન સંસ્કારગ્રાહી વસ્તુ નથી, પણ પ્રાથમિક સંસ્કારગ્રાહી સંસ્કારી થયેલું ‘મન’ છે, એમ તેના વિષેના પૂર્વ ઇતિહાસને આધુનિક મનોવિજ્ઞાન ચોખ્ખા આગળ આપે છે શિક્ષકના ધંધામાં આ નવીન મન પ્રત્યેની વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિ બહુ અગત્યની છે, કારણ કે તેનું ધર્માર્થ સ્વરૂપ સમજ્યા વિના શિક્ષકનો ધંધો ગ્રહણ કરવો એ એક રીતે માનવ જીવને અન્યાય કરવા જેવું થાય છે. બાળકનું મન એ આનુષંગિક સંસ્કારથી વિશિષ્ટ થયેલું મન છે, એટલા માટે એ પ્રકારના મનને સમજીને કેવી રીતે બાળકને શિક્ષણ આપવું એ બહુ અગત્યનો મુદ્દો છે. આ લેખમાં “નવીન માનસશાસ્ત્ર” શું શીખવે છે તે વિષે ટુંકા ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે.

મનુષ્યની બધી શક્તિઓનું કેન્દ્ર તેનું મન છે. આ એક ધણા પ્રાચીન અને સુમાન્ય સિદ્ધાંત છે, પણ એટલું કહેવામાં એની પર્વાપ્તિ થતી નથી, કારણકે મન શબ્દનો સંપૂર્ણ વ્યક્તિ તરીકે બે વિચાર કરવામાં આવે તો માલુમ પડશે કે જે કંઈ આપણને જણાઈ રહેલું છે તે મનુષ્યની કુદરતી અથવા પ્રાકૃતિક શક્તિઓનું જાણે કાર્પ ન હોય ! જે શક્તિઓ મનની અંદર મનુષ્યના જન્મની સાથે હિતપત્ર થઈ હતી એનું મૂળ રૂપ આટલું વ્યાપક અને વિશિષ્ટ ન હતું. જીવનના સુરક્ષણને માટે પરમાત્માએ જે પ્રકારે શરીરનાં જીર્ણોજીર્ણ અંગેને જીલી જીલી વિશેષતાઓ આપેલી છે તે પ્રમાણે પ્રાણીની સુખ્યવસ્થાને માટે અનેક મનમાં કેટલીક રક્ષક પ્રવૃત્તિ-

ઓનાં બીજાં નાખેલાં છે; પરંતુ જાને વચ્ચે એ-ભિન્નતા છે કે મનુષ્યની માનસિક પ્રવૃત્તિઓ (મનોવ્યાપાર) શારીરિક ક્રિયાઓની પેઠે નિશ્ચિત અને નિર્દેશાએલી નથી હોતી. મફત જેમ જોરાક પચાવવાના કાર્યમાં સદાયક યવા ઉપરાંત બીજાં કાંઈ દેખી કે સંભળી શકતું નથી, પરંતુ મનના સ્વભાવમાં લયનું જે એક સાર્વજનિક તત્ત્વ છે તેની બાબતમાં જોવામાં આવે છે કે તે એક મનુષ્યને કાયર, બીજાને દૂરદર્શી અને ત્રીજાને કંલુસ બનાવી દે છે. આથી મનની મૂળ પ્રેરણાઓનો સાંસારિક અને સામાજિક પરિરિચિતિની સામે સંગ્રેષ થવા ઉપરાંત મનુષ્યે પોતાના વિકાસ અને વ્યક્તિત્વને માટે કાંઈ મનોવૈજ્ઞાનિક માર્ગનું અનુસરણ કરેલું છે. અહીં સુધી મનની ઓળખાણ સમાન્ય રીતે થઈ શકે છે; પરંતુ એ સર્વ મનોવ્યાપારો કયા કયા સંજોગોમાં ઉદ્ભવે છે અને વિકાસ પામે છે તથા કયા નિયમોને અનુસરીને વર્તે છે, એ જાણ્યા વિના મનુષ્યસ્વભાવનું યથાર્થ જ્ઞાન થઈ શકતું નથી. છતાંની અસંખ્ય નાની ઘટનાઓમાંથી અમુક ઘટનાઓના પ્રભાવોએ વ્યક્તિના મનને ઊત્તસિન્ન કરીને જે આણુ સ્વરૂપ આપેલું છે એ કેવી રીતે સમજાય? પૃથક્કરણુશીલ માનસશાસ્ત્ર આ પ્રકારની તપાસ માટેની એક વૈજ્ઞાનિક પદ્ધતિ છે. જુના માનસશાસ્ત્રીઓથી નવા માનસશાસ્ત્રીઓ આ બાબતમાં જુદા પડે છે.

જુના માનસશાસ્ત્રીઓ એવનની ક્રિયા માટે જડ શરીરયંત્ર ઉપર આધાર રાખે છે, જ્યારે પૃથક્કરણુપદ્ધતિનું માનસશાસ્ત્ર તે માનસરોમ વિષા છે. માનસિક વિકૃતિનું કારણ મગજતંતુઓની અસાધારણ સ્થિતિ નહિ, પરંતુ કોઈ અગ્રાત માનસિક ક્રિયામાં છે એમ નવા માનસવેત્તાએ માને છે. નીચે રહેલી માનસિક સ્થિતિઓ કાંઈ ઉપાયે હંમેશા વાવરાથી માનસિક રોગનું નિવારણ થાય છે. જુના માનસશાસ્ત્રીઓને અગ્રાત મન વિશે કશી જાણ ન હતી. નવા માનસશાસ્ત્રીઓ અગ્રાત મન ઉપર ખાંસ લાર મૂકે છે અને જ્ઞાત મન કરતાં તેનું બધું નવમણું માને છે. નવીન માનસશાસ્ત્ર એટલે અસામાન્ય માનસને લગતું માનસશાસ્ત્ર એમ ધણા માનસશાસ્ત્રી માને છે; એટલે ખરી રીતે જોતાં આણુ મનોવ્યાપારનો ખુલોસો માત્ર આપી જોસી ન રહેતાં નવું માનસશાસ્ત્ર પ્રત્યેક સમયે અને પ્રત્યેક સ્થળમાં આવી મળના અનુભવોનું વિવેચન કરે છે. જેમ છવવિગ્રાના ગત પ્રમાણે મનુષ્યનો શારીરિક વિકાસ જન્મ પહેલાં બીજાં ગ્રાણીઓનાં રૂપ બદલાઈને થાય છે, એટલે એ બધા સ્વરૂપમાંથી પીરે ધીરે મનુષ્યનું સ્વરૂપ ઉત્પન્ન થયું છે, તેમ હાલના મનુષ્યનું મન પણ ઉત્ક્રાન્ત થઈને

આવેલું છે. આગળના પૂર્વજોના માનસિક બંધારણોના એક પછી એક મોજા વારસાગાંથી ઘડાઈ ઘડાઈને હાલની સ્થિતિ પ્રાપ્ત થયેલી છે. આ પ્રમાણે નવીન માનસશાસ્ત્ર ઉત્ક્રાન્તિ ઉપર ખાસ ભાર મૂકે છે. આ ઉત્ક્રાન્તિની ક્રિયા માનસિક જગતમાં પણ ચાલી રહી છે. આપણી વિચારશક્તિને લગતી, લાગણીને લગતી, ઇચ્છાશક્તિને લગતી સર્વ ક્રિયાઓ વધારે ને વધારે સંકીર્ણ બનતી જાય છે અને એ ઉત્ક્રાન્તિ વ્યક્તિ તેમજ સમાજ બંનેને લાગુ પડે છે; મતલબ કે આ શક્તિઓ શિક્ષણ અને પરિસ્થિતિથી ખિલવાય છે. આથી શિક્ષણશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ પણ બાળકોનાં મનનાં વલણ, શક્તિઓ અને તેના વિકારનું નિરીક્ષણ ઘણું જ આવશ્યક છે. આથી બાળકોને કેમ ઉછેરવાં તથા તેમની શક્તિઓનો વધારેમાં વધારે સફળપોષક કેવી રીતે થઈ શકે એ મહા પ્રશ્ન ઉપરિચિત થાય છે, કારણ કે આપણે ઉપર જોઈ ગયા તેમ બાળકનું મન જુના માનસશાસ્ત્રીઓ માનતા હતા તેમ કોરા કાગળ જેવું નહિ, પણ આનુવંશિક સંસ્કારવાળું છે અને યોગ્ય કેળવણી અને સંજોગોથી તેનો વિકાસ થાય છે. આ પ્રશ્નના નિરાકરણ માટે બાળકના જીવનક્રમનો અને તેના માનસિક વિકાસનો ખાસ અભ્યાસ કરવાની માતાપિતા તેમજ શિક્ષકને જરૂર છે. દરેક વ્યક્તિગત બાળકના જીવનની સંભાળપૂર્વક નોંધ લેવાવાની જરૂર છે. જે એ બાળકમાં ઉપ-રોગી થઈ પડે તેવી નોંધો વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ ચોક્કસાઈથી અને સંભાળ-પૂર્વક લેવાએલી હોવી જોઈએ, જેથી દરેક વ્યક્તિના વિકાસ માટેનું કાર્ય સરળ થઈ પડે, જે કે નોંધનું કામ ધારીએ તેટલું સરળ નથી, પરંતુ અભ્યાસથી તે સરળ થશે. દરેક કાર્ય સરજાવતમાં અસકય અથવા અધર્મ જણાય છે અને તેજ કાર્ય અભ્યાસથી સરળ થાય છે. બાળકના શરીરની હિલચાલ તેમજ તેના માનસિક ફેરફારોનો યથાયોગ્ય અર્થ ધરાવવો જોઈએ અને સમજ સાથે તે કામ થવું જોઈએ. બાળક એ નિરીક્ષણમાં પોતાના મનનો જોઈએ તેવો ખુલાસો કરી શકતું નથી, તેમજ મોટી ઉંમરનાં મનુષ્યો પણ તેનું મન બરાબર સમજી શકતા નથી, તેમજ તેમની પોતાની સ્મૃતિ પણ છેક નાનપણ સુધી પહોંચી શકતી નથી, તેથી મનુષ્યને પોતાનું બાળપણ પણ તેમાં મદદરૂપ થતું નથી. વળતે આગળ વધેલી બુદ્ધિ શક્તિની મદદ વડે આપણે આપણું નાનપણ યાદ કરી શકીએ છીએ; પરંતુ તેથી ખરા સ્વરૂપની જાણી થતી નથી. આથી કરીને બાળકને લગતી આપણી શોધ વૈજ્ઞાનિક દૃષ્ટિએ અપૂર્ણ ગણી શકાય; તેપણ એ બાળકમાં આગળ વધી શકાય તેમ છે. છેક નિરાશ થવાની જરૂર નથી.

જેટલી માહિતી મળી હોય તેનો ઉપયોગ કરી એ દિશામાં કાર્ય કરવું જોઈએ. ખરેખર, તે કામ કરવા માટે લાયક કામ કરનારા હોવા જોઈએ. બાળસ્વભાવના ખરા અભ્યાસ માટે, એ બાબત જરૂરી છે: બાળકનું મન બેઠી તેનું મન સમજવાની શક્તિ અને માનસશાસ્ત્રનું શાસ્ત્રીય શિક્ષણ એ બંને અતિ આવશ્યક છે.

બાળકનું મન સમજવાનાર અને તેને અનુરૂપ થનાર મનુષ્યો. બાળક બાળક પોતાનું દિલ ખોલે છે અને તેમના સમાગમમાં પોતાનો કુદરતી સ્વભાવ અનિયંત્રિતપણે પ્રવર્તવા દે છે. તેવા મનુષ્યોને બાળક ધણું ગમે છે અને બાળકને તેવા મનુષ્યો પ્રત્યે લાવ હોય છે, માટે શિક્ષકે પ્રથમે બાળકનો પ્રેમ મેળવવો જોઈએ, જોકે આ એકલો ગુણ બસ નથી, કારણકે યોગ્ય મુદ્દાઓ તપાસવા, તેમના વિષે ચોક્કસાદર્શી નિરીક્ષણ કરવું અને પદ્ધતિસર તેની તુલના કરવી એ શાસ્ત્રીય શિક્ષણ વગર થઈ શકતું નથી. આથીજ શિક્ષકો માટે ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓના અભ્યાસક્રમમાં નવા માનસશાસ્ત્રનો અભ્યાસ દાખલ કરવામાં આવેલ છે અને શુના શિક્ષકોએ પોતાનું કાર્ય સરળ કરવા તે વિષય માટેની માહિતી તેવી તાલીમ પામેલા શિક્ષકો પાસેથી મેળવવાની જરૂર છે, કઈ વૃત્તિઓ અને વલણ બાસ નોંધવા જેવાં છે, કયે માર્ગે તે નિરીક્ષણમાં આવી શકે વગેરે બાબતો માનસશાસ્ત્રના અભ્યાસ વગર બની શકે તેમ નથી.

આ કામ શ્રેષ્ઠ રીતે કાણ કરી શકે તે જોઈએ. વૈજ્ઞાનિક દંષ્ટિએ દાકતરો ઉત્તમ રીતે તેવું નિરીક્ષણ કરી શકે અને તેમને એ કામ કરવાની અનુકૂળતા પણ મળે. માતાઓ પણ જો પોતાની લાગણીઓથી વિવશ ન થઈ જાય તો કરી શકે. બાળકનો પિતા માનસશાસ્ત્રનો અભ્યાસી હોય તોપણ માતાના જેટલો બાળકના સમાગમમાં આવી શકતો નથી, માટે માનસશાસ્ત્રના અભ્યાસવાળા માતાઓ આ કામ શ્રેષ્ઠ રીતે કરી શકે એ નિર્વિવાદ છે. જેમ જેમ બાળક મોટું થતું જશે તેમ તેમ નિરીક્ષણ વધારે શાસ્ત્રીય પદ્ધતિથી કરવાની જરૂર રહેશે, કારણકે તેના માનસિક વિકાસની સાથે વિવિધતા આવતી જશે. તે વિવિધતા ક્યાં કારણોથી ઉદ્ભવે છે એ નિર્ણય કરવાનું કામ મુશ્કેલ છે, પરંતુ ઘણી નોંધો, ઘણાં નિરીક્ષણ અને તુલનાઓ કર્યાં એ માર્ગ સહેલો થઈ શકશે, અસંખ્ય એ અભ્યાસનો દરેક દરેક પ્રશ્ન એટલો બધો વિજ્ઞાનમય નથી અને સાધારણ માહિતીવાળા નોંધો પણ ઉપયોગી થઈ પડશે ! સાધારણ જ્ઞાન

એને અગમચેતીથી કરેલાં નિરીક્ષણ સહાયશૂન્ય થાય છે. એ નિરીક્ષણ જે આસપાસની પરિસ્થિતિમાં કરાયાં હોય તે સહિત નોંધાય તો તેના સંબંધથી તે વધારે અર્થસૂચક થઈ શકે છે. છૂટીછવાઈ નોંધ બહુ કામની થઈ પડતી નથી. આથી અવર્ગને માનસશાસ્ત્રનો વધારે ને વધારે અભ્યાસ કરવાની જરૂર રહે છે, અને તેમના સમાગમમાં આવતાં બાળકોનાં વસ્ત્રાણ અને વર્તનોની નોંધ લઈ બીજાના ઉપયોગ માટે તે પ્રસિદ્ધ કરે તો બાળ-સ્વભાવનો અભ્યાસ ઘણો આગળ વધે. તેજ પ્રમાણે શિક્ષક પણ જુદી જુદી ઉંમરનાં બાળકોનાં વર્તન અને વક્ષણાનું નિરીક્ષણ અને નોંધ કરી શકે અને એ રીતે અભ્યાસમાં સહાયતા આપી શકે. શિક્ષક અને માતા બન્ને પરસ્પર સહાયક વૃત્તિથી જે આ કાર્ય કરે તો તે ઘણું વધારે સફળ થવા સંભવ છે. બાળકના વક્ષણને વર્તનનું જ્ઞાન મળે તો શિક્ષણનો માર્ગ સુલભ થાય એટલે બાળકોને યોગ્ય દિશામાં લઈ જવાનું કાર્ય તેમની શારીરિક, માનસિક, નૈતિક અને ધાર્મિક ઉન્નતિ કરવાનું કાર્ય સરળ બને અને ઇષ્ટજ આપે.

ઉપર જણાવ્યા પ્રમાણે બ્યાંસુધી શિક્ષક બાળકના સ્વભાવથી પરિચિત થતો નથી, એટલે તેનામાં કેવી ગતતી લાગણી, પ્રેરણા, કંઈપણ કે વિચાર વગેરે માનસ ઉદ્ભવે છે એ જાણુનો નથી લાંસુધી તે તેના કામમાં ફળીશૂન્ય થતો નથી. આથી શિક્ષકે બાળકની ખાસિયતો જેવી કે બીદ, ગર્વ (આત્મપ્રશંસા) પ્રેમ, નફા સંપ્રદાત્મક વૃત્તિ, લડાયકવૃત્તિ (અસ્સે), હરિફાઈ, વખાણ, માલીકીખણ, રચનાત્મક વૃત્તિ, ચપળતા, રમત, જિજ્ઞાસા, સહવાસ વૃત્તિ, કહી દેવાની વૃત્તિ, દયા વગેરેને ખાસ સમજવાની અને તેને યોગ્ય માર્ગે વાળવાની જરૂર છે. અપૂર્ણ

શારીરિક કેળવણી

નાનાં બાળકો અને નાની બાલિકાઓ સારાં અને આદર્શ શહેરીઓ બને અને આ દુનિયામાં ચોલાનું સ્થાન નાખાવે તથા જીવનની રસાકસીમાં હિંમતભરેલ હિતરી પાર પડે તેટલા માટે શિક્ષકોએ તેમને કેળવણી આપવાનું જે સુદર કાર્ય માથે ઉપાડ્યું છે તે અરેખ્ય પ્રશંસનીય છે. નાનાં બાળકોને કેળવણી એકાદ દિવસમાં અપાઈ જતી નથી, પણ તે માટે લાંબા સમય સુધી સતત પ્રયત્ન કરવાની જરૂર પડે છે, અને તેની બેખમતરી

શિક્ષકો તેમજ માળાપો માથે છે. એક બાળક પોતાના સમયનો ૫ ભાગ, માળાપની કહેવાતી દેખરેખ નીચે શાળાની બહાર ગાળે છે. માત્ર આટલી બાળતજ માળાપનો શિક્ષક સાથેનો સહકાર કેટલો અગત્યનો છે તે ખતાવવાને પુરતી છે. આ ખતનો સહકાર સાધવાને વાલીમંડળો રચાવવાની ઘણીજ જરૂર છે. શિક્ષતાના નિયમોને અમુક એકજ ધોરણ ઉપર મૂકી શકાય, આરિય ધડવામાં એકસ ધોરણ ઉપર દેખરેખ રાખી શકાય, અને શાળામાં તેમજ શાળા બહાર સારી ટેવો પાડવાના યત્ન કરી શકાય, તેટલા માટે આવી સંસ્થાઓમાં શિક્ષકો અને માળાપોએ એકલાં મળી વિચારોની છૂટથી આપણે કરવી જોઈએ. આ દિશામાં માળાપ માથે વધારે જોખમભરેલી ફરજો પડે છે. બાળકોને પોતાનાં મુરખીઓનાં વર્તન બારિકબીચી તપાસવાની અને તેનું અનુકરણ કરવાની ટેવ હોય છે. આથીજ બાળકો ઉપર મુંદર દાખલો ખેસે તેનું વર્તન રાખવાની ફરજ માળાપ ને શિક્ષકોને માથે આવી પડે છે. આથીજ ઉપર ક્યાં તેવાં વાલીમંડળો રચાવવાની અગત્ય સ્પષ્ટ થાય છે. આવાં મંડળોમાં ભાગ લેતાં થવાથી માળાપો શાળાના કામમાં વધારે રસ લેતાં પણ થશે.

બાળકોની માનસિક કેળવણી પાછળ શિક્ષકો પોતાનું જનતું કરે છે એ વાત સર્વવિદિત છે, અને તેથી ઉઠતું હાલના સમયમાં બાળકોની શારીરિક કેળવણી ઉપર ધણુંજ ઓછું લક્ષ આપવામાં આવે છે તે પણ નિર્વિવાદ છે. પ્રાચીન સમયથી આજતી આવેલી ઉક્તિઓ મુખી શરીરમાં પ્રસન્નાત્મા “ તંદુરસ્ત શરીરમાંજ તંદુરસ્ત મન ” “ શરીરમાર્ગ જલુ ધર્મસાધનમ્ ” વગેરે બધા સારી પેઢે જાય છે, છતાંએ આં આખાએ વિષય તરફ મંદ ને હિતસાદ રહિત યત્ન કરવામાં આવે છે. આજથી આસરે આઠીસ વર્ષ પહેલાં શિક્ષકો અને માળાપોને રનાયુના વિકાસનો શોખ હતો, અને તેથીજ તેમનાં ફરજો પણ અંગબળની કસરતો તરફ વધારે લક્ષ આપતાં. અત્યારે વસ્તુરિચિતિ પલટાઇ ગઇ છે, અને વિદ્યાર્થીઓ શારીરિક વિકાસ તરફ બહુ જ દુર્લક્ષ યથા છે. શિક્ષકો ને માળાપો, જાનેમાંથી આ બાળતનો હિતસાદ જતો રહ્યો છે.

ખીજા દેશોમાં આ દિશામાં શું થાય છે તે તરફ અંગ્રુજિનિર્દેષ કરવો ઇષ્ટ છે. સને ૧૮૩૩માં રથપાએલી ખ્રિશ્ચ મેડિકલ એસોસિએશન, આધુનિક દુનિયામાં ઘણીજ વગ ધરાવતી, સત્તાધારી ને શાસ્ત્રીય પાયા પર આવતી સંસ્થા છે, એટલે એ સંસ્થાનાં સૂચનોને વળુદવાળાં ગણવાં ઇષ્ટ

લાગે છે. બિં. મે. જનનલના ૧૧૬માં પાને (૧૯-૧-૧૯૩૫) નોંધના મથાળા નીચે શારીરિક કેળવણી વિષે ચર્ચા કરેલી છે. પ્રગતીય કેળવણીની યોજનામાં શારીરિક કેળવણી ઘણાં લાંબા સમયથી મન અને શરીર બંનેને ખીલવવામાં ઘણો અગત્યનો ભાગ ભજવતી આવી છે, અને હજી પણ તે તેવોજ ભાગ ભજવે છે. કેળવણીમાંડળો આ બાબતમાં વધારે રસ લેતાં થયાં છે અને ખાનગી પ્રયાસો તથા સંસ્થાઓને પણ તેઓ સંપૂર્ણ હિતેજન આપે છે. માન્ય કરેલી શારીરિક તાલીમની સંસ્થા આખી પ્રગતના શારીરિક વિકાસ માટે ખૂબ યત્ન કરી રહી છે; છતાં પણ ખીજ પ્રગતઓની સરખામણીમાં આ યત્નો ઓછા છે એમ આટલો બધો યત્ન કરતી સંસ્થાઓ જાહેર કરે છે. શારીરિક તાલીમમાં સંગીતને પણ ઘણું અગત્યનું સ્થાન છે. આ વાત પર પણ ઘણો ભાર મૂકવામાં આવે છે. શારીરિક કેળવણીમાં કામ કરતા શિક્ષકોને પણ ખીમ શિક્ષકોની પદવીની પંક્તિમાં મૂકવાનો યત્ન કરવામાં આવે છે. કેળવણીની જુદી જુદી સ્થાનિક સંસ્થાઓએ લગભગ ૧૮૦ શારીરિક તાલીમના નિષ્ણાતોને રોક્યા છે. કેળવણીમાંડળના મુખ્ય વૈદ્યકીય અધિકારી સર જ્યોજ ન્યુમેને તેમના રિપોર્ટમાંથી કરેલા અવતરણો ઉપરથી આ દેશની અંદર ધીરેધીરે છતાં ઉત્સાહભર્યા કેવા યત્ન શારીરિક કેળવણીની બાબતમાં થાય છે તે જાણી અચો થયા વિના રહેશે નહિ. આ નિષ્ણાતો કરતા રહોને શિક્ષકોને તાલીમ અને સલાહ આપે છે. શારીરિક કેળવણીની નૈતિક દૃષ્ટિએ દેટલી મોટી અગત્ય છે તે વાત સર જ્યોજ ન્યુમેન ભાર મૂકીને કહે છે. જે સંસ્થાઓમાં શારીરિક વિકાસ અર્થે સુંદર રમતો રમાતી હોય છે અને કસરતો કરાવાતી હોય છે તે સંસ્થાનો વિદ્યાર્થી ભાગ્યેજ કેદખાનામાં નજરે પડે છે. દસ વર્ષ પહેલાં નાની વયના કેદીઓ માટે પણ આ જાતનાં વર્ગ ઉઘાડવામાં આવ્યા હતા, અને તેનું પરિણામ પણ ઘણું સુંદર આવ્યું હતું. Y. M. C. A. વાળા મિ. નેલર કહે છે કે “આધુનિક સમયમાં શારીરિક તાલીમની ખરી કિંમત અંકાવા લાગી છે. વળી તેઓ એમ પણ માને છે કે શારીરિક તાલીમશાસ્ત્રીઓ માટે યુનિવર્સિટીઓ થોડા સમયમાં સર્વમાન્ય પદવીઓ યોજશે.”

તા. ૨૨ જુન ૧૯૩૫ના બ્રિટિશ મેડિકલ જનનલના ૧૨૯૮ના પાને ‘પાલોમેન્ટમાં દાકતરી પોકાર’ એવા મથાળા નીચે ઉલ્લેખ કરવામાં આવ્યો છે કે આમની સભાની કમિટીમાં ૧૭મી જુને કેળવણીનું અંદજ-ચત્રક રજુ કરતાં મિ. રામસુઓયમે નિરાજો જતાં બાળકોની શારીરિક

કેળવણી જેટલી અને તેટલી સંપૂર્ણ હોવી જોઈએ એવાત ખાસ ભાર મૂકીને કહી હતી અને તેમણે ખાનરી આપી હતી કે કેળવણીમાં ડગ આ તરફ પુરતું લક્ષ આપી રહ્યું છે. પ્રાયગિક શાળાઓમાં નિયમિત અને શારીરિક તાલીમ અપાય છે અને શિક્ષકો માટેની ટ્રેનિંગ કોલેજોમાં પણ સ્વચ્છતા અને પરચક્ષી શારીરિક કેળવણીની તાલીમ અપાય છે. નામદાર મહારાજના રૌપ્ય મહોત્સવ વખતે નામદાર પાટવી કુંવરે બહાર પાડેલી વિગતિથી પણ પ્રગતિનું લક્ષ અને રસ આ વિષય તરફ વળ્યા છે. બ્રિટિશ મેડિકલ એસોસિએશને એક કમિટી નીમી સમસ્ત પ્રગતના શારીરિક વિકાસ અને તે સાધવાની પદ્ધતિઓ વિષે તપાસ કરી રિપોર્ટ કરવાનું તેને સોંપ્યું છે. શારીરિક કેળવણીનો વિષય પદ્ધતિસર અને શરીરશાસ્ત્રના નિયમાનુસાર રચાય તેટલા માટે અને આ વિષય વૈજ્ઞાનિક વિજ્ઞાનના જેટલોજ શાસ્ત્રીય અને અગત્યનો હોવાથી આ કમિટીના સભ્યોનાં નામો પણ બ્રિ. મે. એસોસિએશને ચૂંટી કાઢ્યાં હતાં !

આ બધા પરથી ઇંગ્લેંડમાં માનસિક વિકાસની સાથે સાથે શારીરિક વિકાસ તરફ કેટલું બધું લક્ષ આપવામાં આવે છે તેનો જણાવવાનું આવશે. તેનાથી ઉલટું આપણા દેશના વિદ્યાર્થીઓનાં શરીર કેટલે અંશે ક્ષીણ બની ગયાં છે તે વાત લશ્કરી સંસ્થાઓમાં દાખલ થનાર ઉમેદવારોના શરીર સંબંધી રિપોર્ટ પરથી જણાશે. રિપોર્ટમાં જણાવવામાં આવ્યું છે કે એ ઉમેદવારમાંના ધણીની શારીરિક અને માનસિક શક્તિઓ હિંદી લશ્કરમાં આધેદાર બનવાને લાયક ન હતી.

આવી જાતના ઉમેદવારોની સંખ્યા એટલી તો મોટી હતી કે આંખાળીનલાયકાતવાળા ઉમેદવારોને તપાસવાનો શ્રમ ને ખર્ચ ઘટાડવા અમુક જાતનાં પગલાં ભરવાનું થોડને ઉચિત જણાયું હતું આ રિયતિ તરફ આપણા દેશના શિક્ષકોએ ગંભીર અને તાત્કાલિક ધ્યાન આપવું ઘટે છે, અને તેને જેમ અને તેમ જલદી તદ્દન નાશુદ કરવા યત્ન કરવા ઘટે છે.

શારીરિક તાલીમ એ શાળાના અભ્યાસક્રમનો એક અગત્યનો વિષય ગણાવે જોઈએ. દરેક વિદ્યાર્થી કેળવણી લઈ શાળા છોડે તે વખતે તેનું શરીર સંપૂર્ણ વિકાસ પામેલું હોવું જોઈએ. સાધનો, મેદાનો, અખાડા વગેરેની સગવડ કરીને તાલીમ પામેલા શિક્ષકોને પુરતી સંખ્યામાં રાકવા જોઈએ. માઆપોએ તેમજ શિક્ષકોએ આ બાબતમાં ખૂબ રસ લેવો જોઈએ. ધણી માઆપોએ પોતાનાં બાળકોની શારીરિક તાલીમ

માટે શાળાના અધિકારીઓને ફરજ પાડવી જોઈએ. આ કામ પાર પાડવા માટે વાલીઓનાં મંડળો ને તેમના સહકારની અગત્ય સ્પષ્ટ જણાય છે. આ જાતની કેળવણી માટે દરેક શિક્ષકમાં ઉત્સાહ હોવો જોઈએ. પોતે શારીરિક તાલીમ લીધી ન હોય અને જે રમતોમાં ઉત્સાહપૂર્વક ભાગ લેતો ન હોય તેવા કોઈ પણ નવા માણસને શિક્ષક તરીકે રોકવો જોઈએ નહિ. સંપૂર્ણ વિકાસ પામેલું શરીર એ એક મોટું નૈતિક અળ છે એમ સર બ્યોર્ન ન્યુમેન આપણને વારંવાર કહે છે. આવા શરીરથી બાળકો મંદી દૂટશે ને તેમાંથી નિષ્ફળતાં તુકસાનોમાંથી બચી જાય છે. તેથી તેનું આયુષ્ય વધે છે ને તે પોતાનું દીર્ઘાયુ સુખમાં ગાળી શકે છે. શારીરિક વિકાસની શાસ્ત્રીય તાલીમ આપનારી અત્યારે એક પણ સર્વ-માન્ય સંસ્થા નથી કે જ્યાં શિક્ષકો આવા પ્રકારની તાલીમ લાઇ શકે. જે શાળા સાથે સારા ધોરણ પર ચાલતું વાલીઓનું મંડળ જોડાએલું ન હોય અને જેમા શારીરિક તાલીમ માટે પુરતાં સાધનો ન હોય તેવી કોઈ પણ સંસ્થાને સંપૂર્ણ શાળા ગણવી જોઈએ નહિ.

દરેક વિદ્યાર્થીને મત્ર બનાવી દેવાનો ઉદ્દેશ નથી, પણ દરેક વિદ્યાર્થી સુદૃઢ બાંધાતો તો થવો જ જોઈએ. સુદૃઢ શરીરથી વિદ્યાર્થીનું મન ઉમઠા બને છે અને હવિષ્યમાં પોતે જે કામધંધે લાગે તેમાં આત્મશ્રદ્ધાથી કામ કરવાને તે લાયક બને છે, અને દરેક કાર્યપ્રદેશમાં તે ઉત્સાહ અને સહકારથી કામ કરવાને લાયક બને છે. ઘસકરી અને મુલકી નોકરી માટેના ઉમેદવારોની શારીરિક દાકતરી તપાસ કરવાની ફરજ અદા કરતા ડૉ. વી. બી. ગોખલે સિવિલ સર્જન સાહેબ પોતાના દીર્ઘ કાળના અનુભવ પરથી કહે છે કે આમાંના ૭૫ ટકા જેટલા ઉમેદવારોની શારીરિક સ્થિતિ દયાજનક હોય છે. દરેક કેળવણીની સંસ્થામાં મન અને શરીરની કેળવણીને પ્રમાણસર મેળવી જાંનેના ઉપર યોગ્ય ધ્યાન આપવા તરફ અને શિક્ષકની દેખરેખ તથા માખાપના સંપૂર્ણ સહકાર સાથે મન અને શરીરની કેળવણી દરેક વિદ્યાર્થીને યોગ્ય પ્રમાણમાં આપવા તરફ લક્ષ વાળવાની જરૂર છે. આપણી જનતામાં સુદૃઢ બાંધાનાં સ્ત્રીપુરુષો મોટા પ્રમાણમાં તૈયાર થતાં જોતણે પેઢીઓ પોતી જશે. અત્યારે તો શાળાની કસરતશાળામાં વિદ્યાર્થીઓની હાજરી ધણજ આછા પ્રમાણમાં જોવામાં આવે છે અને શિક્ષકો તેમજ વિદ્યાર્થીઓને એક જાતના અલુગમોજ હોય છે. હવિષ્યની પ્રમના હિતની ખાતર આ અલુગમો નાશુત થવો જ જોઈએ. યાગી શારીરિક કેળવણી દુકરીઓ વાર આપવી

જોઈએ. જેથી આળસોમાં સહકારવૃત્તિ ને બાવૃત્તિ કેળવાય, અને પોતાની જાતને બદલે પોતાની ટોળીની ખાતર કામ કરવાની ટેવ પડે. આ શુભનો આપણો આળસોમાં ઘણો અંશે અગાધ જોવામાં આવે છે. આથીજ આપણા ખાનગી તેમજ જાહેર જીવનમાં ત્યાં ત્યાં સમૃદ્ધકાર્ય કરવાનાં ઉભાં ધાય છે ત્યાં ત્યાં માફાં પરિણામ ઉભાં થએલાં આપણે જોઈએ છીએ. પ્રત્યક્ષીય કામો ઘણે ભાગે સમૃદ્ધકાર્યો હોય છે; એથીજ આપણા દેશમાં લાંબા સમય સુધી સુંદર સમૃદ્ધકાર્ય થયુંજ નથી.

આ પરથી હવે ખોરાક સંબંધી બે બોલ કરીએ. શરીર અને મનના યોગ્ય વિકાસ સાથે આ પ્રશ્નને બાદ સંબંધ છે શરીર ધણી શુભવાકાવાળું પત્ર છે. તેની અંદર મિત્ર મિત્ર અનેક થતી છે. પાચન-ક્રિયા, લેહીનું ભ્રમણ, દત્તનચક્ષુ તથા ગાનનંતુનો ક્રિયાઓ એમાંની મુખ્ય ને અગત્યની છે. આ ક્રિયાઓ તેમના મુદ્ધરિત અને શાસ્ત્રીય કાર્ય માટે એક બીજા ઉપર આધાર રાખનાર છે. દરેક ક્રિયાને તેના કાર્ય માટે શક્તિની જરૂર છે. આ શક્તિ ખોરાક પૂરી પાડે છે. વળી ખોરાક વડેજ ધસારો પણ પુરાય છે. આથી ખોરાક ધણેજ અગત્યનો છે. એક માણસ જો ૨૪ કલાક શાંત પથારીમાં સ્થિત રહે તો તેના શરીરની ક્રિયાઓને ઓછામાં ઓછું કામ કરવું પડે, અને તે કામ કરવાને તેને ઓછામાં ઓછી શક્તિની જરૂર પડે. પણ એક હરતા હરતા માણસને ૩૦૦૦ કેલરી શક્તિની તેટલાજ સમયમાં જરૂર પડે છે. આ શક્તિ તે ગ્રોટેઈન, ચરબીવાળા પદાર્થો અને કાર્બોહાઈડ્રેટમાંથી મેળવી લે છે. ચોખા, ખટારા, ખાંડ, ઘઉં, લુવાર, બાજરી, વગેરેમાંથી તેને ૨૦૦૦ કેલરી જેટલી શક્તિ મળી શકે છે. જો દોઢ નવટાંક જેટલા પ્રમાણમાં લેવામાં આવે તો ઘી, માખણ, જેવા ચરબીવાળા પદાર્થોમાંથી ૫૦૦ કેલરી મળી રહે છે. દૂધ, માંસ, ઘણ વગેરે જે શેર સુધી લેવામાં આવે તો ૫૦૦ કેલરી તેમાંથી મળી રહે. આ ઉપરાંત તાજાં શાકભાજી ને ફળફળાદિમાંથી મળતાં અનેક જાતનાં વિટામિનોની પણ અપૂરણને જરૂર છે. દૂધના ખોરાકથી જોઈતા પ્રમાણમાં તત્વો મેળવી લેવાય તો માંસાહારની જરૂર રહેતી નથી. બાજર-માંથી એક જાતનાં અગત્યનાં વિટામિન મળી રહે છે. ઉષ્નતા લુપ્તનોએ આટલો અને આવા પ્રકારનો ખોરાક દિવસમાં બે ત્રણ કકડે લેવો જોઈએ, પણ મોટી ઉંમરના માણસોએ એજ બોજનમાં આટલો ખોરાક લઈ લેવો જોઈએ. એક સામાન્ય શક્તિવાળા માણસના ઉપર X કિલો નાંખી તપાસતાં જણાયું છે કે ખોરાકને સંપૂર્ણ રીતે ભજી જતાં છ કલાક

લાગે છે, અને તેટલો સમય પાચનક્રિયાના બીજા અવધવાની પેઠે હોજરી પણ તેટલાજ નેરથી કામ કરે જાય છે. ખોરાકને પચાવવાને, તેનાં તત્ત્વો દબાવ કરવાને અને શરીરમાં ભેળવવાને હોજરી પણ બીજા અવધવાની સાથે કામ કરેજ નાય છે. આ કામ પછી તેને કુદરતી રીતે એ કલાકના આરાગની જરૂર છે. આ રીતે જે ભોજનો વચ્ચે ઓછામાં ઓછા આઠ કલાકના અંતરની અપેક્ષા રહે છે અને આ ગાળામાં પેટ પાસે બીજું કામ ન લેવાની પણ જરૂર ઉપરિચિત થાય છે. જે માણસ આ પ્રમાણે વર્તે છે, તે માણસને જૂન સારી લાગે છે ને પોતાના ખોરાક તરફ રુચિ થાય છે. તે મન કરીને જગા શકે છે તથા ખોરાક પચાવી તેના શરીરની શક્તિ સાધી તંદુરસ્તી જાળવી શકે છે.

ઉપર જણાવેલી ચાર ક્રિયામાંની કોઈ પણ વ્યયારે પૂર્ણ નેરથી ચાલે છે ત્યારે તેટલા સમયને સાફ તેને વધારે પ્રમાણમાં સોહીની જરૂર પડે છે. સોહીને આ પ્રમાણે વધારે પ્રમાણમાં ધકેલવાની ક્રિયા માનવગુણો આપોઆપ કરી દે છે. આ ઉપરથી સ્પષ્ટ થાય છે કે શરીરની ક્રિયાઓમાંની જે કે વધારે ક્રિયાઓને વધારે પ્રમાણમાં નેરફું સોહી એકી વખતે પુરું પાડી શકાય નહિ. આથી આ ક્રિયાઓમાંની એકજને સંપૂર્ણ નેરથી એકી વખતે કામ આપી શકાય. જમ્યા પછી શરૂ થતી પાચનક્રિયા અડધા કલાકના પૂર્ણવેગમાં આવી જાય છે અને અઢી કલાક પછી તે મંદ પડી જાય છે; એટલા ગાટેજ મગજને કે શરીરના સ્નાયુઓને કામ આપતી કસરતો આ સમય દરમિયાન થવી જોઈએ નહિ. જે આપણે પોતે આપણા અનુભવોનું પૃથકરણ કરીશું તો આપણને જણાશે કે તહેવારને દિવસે ભારે ખોરાક ખાધા પછી એકાગ્રતાની અપેક્ષાવાળું કે મગજને બોલે આપનારું કામ કરવાની આપણને ઇત્તિજ થતી નથી; છતાં અભયજ જેવી વાત છે કે આ સિદ્ધાંતોની અવગણના કરી આપણે જ્યાં આટલા સાંખા કાળ સુધી શિક્ષકે તેમજ બાળકે પાસે જમ્યા પછી તરતજ પૂર્ણ નેરથી કામ કરાવેજ જઈએ છીએ.

ઉપર જણાવેલા વિચારો ઉપરથી શાળાના સમય ઉપરના વિચાર ઉપર કુદરતી રીતેજ જવાય છે. ભોજન લીધા પછી ઓછામાં ઓછા જે કલાક સુધી શાળા ભરવી જોઈએ નહિ, તે સમયમાં શાળા ભરવી એ શરીરશાસ્ત્રના નિયમ વિરુદ્ધ છે, શિક્ષક તેમજ શિષ્ય આ સમયે નિશાળ ભરવાથી પોતાની કરતો સંપૂર્ણ રીતે અદા કરી શકતા નથી. માનવી

આપણેમાં મગજની એકાગ્રતાની જરૂર છે. આ આપણે કરવાનો આપણા દેશમાં સારામાં સારો સમય સવાર છે. રાતના આરામ પછી વિદ્યાર્થીની શિક્ષક બંને તાજા હોય છે. ઇજ્જતમાં, ક્રાંસના અમુક ભાગોમાં, બપોરના સમયે સઘળું કામકાજ બંધ રહે છે. આ બાબતની સરખામણીમાં બીજી બધી બાબતોને જોણુ ગણી જો શિક્ષકો આ વાતને યોગ્ય રીતે સમજે તો આપણી ઘણી મુશ્કેલીઓનો છંડો આવે. પ્રાથમિક શાળાઓનો સમય ઘણી જગાએ સવાર તથા સાંજનો છે. કેટલીક માધ્યમિક શાળાઓમાં પણ સવાર સાંજનો સમય રાખવામાં આવ્યો છે. જો આ સમયે દરેક શાળા ભરવામાં આવે તો ઘણો લાભ થવા સંભવ છે. મીરતના શિક્ષકોએ તો આ વાત દરાવ કરીને સ્વીકારી છે. આ જાતના વિચારો ઘણા શિક્ષકોને આવે છે, પણ આ જાતની પ્રધાની વિરુદ્ધ કેટલા પૂર્વગ્રહ વિચારો ને વહેમો ધર ધાલી બેઠા છે. પણ આ વિચાર સત્યને હિતકર હોવાથી તેને વારંવાર કહેવાની ફરજ પડે છે.

આપણા દેશના સામુદાયિક હિત ખાતર શારીરિક કેળવણીમાં આપણે ખંતપૂર્વક સક્રિય ભાગ લેવો જોઈએ ને સારો દાખરો બેસાડવો જોઈએ. માત્ર ઉપદેશ કર્યાથી કાંઈ ખાસ વળવાનું નથી. દરેક શિક્ષક અને દરેક માળખા બાળકોની શારીરિક કેળવણી માટે અવશ્ય કાંઈ ને કાંઈ કરે તો થોડા સમયની અંદર આપણા દેશના ભવિષ્યના વારસોનાં શરીર સુદૃઢ બને અને આયારે અપાઈ રહેલી માનસિક કેળવણી ઝીલવાને તથા મુખી જીવન ગાળવાને તેઓ વધારે લાયક બને.*

રણજીતભાઈ દેરાસરી

સોમનાથ ઉપરની ચઢાઈ

મહમદ ગઝનીએ ૩૬ વરસ રાજ્ય કર્યું. તેનો મોટો ભાગ મધ્ય-એશિયા, ઈરાન, બલુચિસ્તાન અને હિંદમાં લગાઈ લડવામાં ગયો હતો. તેના રાજ્યનો વિસ્તાર હાલના ઈરાનની પશ્ચિમ બાજુથી માંડીને પૂર્વમાં બોખારા અને સમરકંદ સુધી હતો. ઉત્તરે એરલ સમુદ્રથી તે દક્ષિણે બલુચિસ્તાન સુધી તેનો અમલ ચાલતો હતો. હિંદમાં કાશ્મીર અને પંજાબ

* માધ્યમિક શિક્ષક પરિપદ સમક્ષ આપેલા ડૉ. વી. બી. ગોખલે સિવિલ સરજન સાહેબના ભાષણના આધારે.

તેના તાબાનાં રાજ્યો હતો, આ ઉપરાંત ઉત્તરનાં ઘણાં રાજ્યો તેને ખંડણી આપતાં હતાં. જેટલી લડાઈઓ તે લડ્યો છે તેમાં તેને જીત મળી છે. શિવાજીમાં તે ઘણું ખર્ચ હિંદ ઉપર સ્વારી કરતો અને ઉનાળામાં મધ્ય-એશિયામાં તે લડતો. તે સાહસિક, પરાક્રમી અને સાત્તાનો બહુ લોભી હતો. હિંમતની સાથે તેનામાં ઉંચા પ્રકારની - વ્યૂહરચનાની શક્તિ હતી તેથી તેને વારંવાર જીત મળતી હતી. હિંદ ઉપરની સોમનાથની ચડાઈ તે છેલ્લી હતી. તેને માટે મહમ્મદ સને ૧૦૨૫ના ઓક્ટોબરની ૧૦ મી તારીખે ગઝનીમાંથી હિંદ જવા નીકળ્યો. તે વખતે તેની પાસે - ૩૦,૦૦૦ નું સિંહન હથેળ હતું અને સાથે જીન સેંકડો સૈનિકો હતા. આવા સર-ગમથી તે તા. હમી નવેમ્બરે મુસ્તાન આવી પહોંચ્યો. પંજાબમાં યર્ધ રજપુતાના વડાની ગુજરાતમાં હાજર થવાનો તેનો વિચાર નહોતો, કારણ કે માર્ગમાં આવતાં બધાં રાજ્યો સાથે લડવાની તેની ઇચ્છા ન હતી. આ કારણે લર્ધને ચરપારકરના રણમાં યર્ધ મુસાદરી કેવી રીતે યર્ધ શકે તે મંઘેલી તપાસ કરવા માટે અને તેની તૈયારી કરવા માટે તેણે ત્યાં થોડા દિવસ મુકામ કર્યો. લશ્કરને રણમાં યર્ધ જવાનું હતું, તેથી દરેક સૈનિકને પાણી લર્ધ સેવાને બે હાંટ આપવામાં આવ્યાં હતાં. વળતે રણમાં પાણીની વધારે જરૂર પડે તે માટે મહમ્મદ ગઝનીએ તેની પાસે ૨૦,૦૦૦ હાંટ રાખ્યા હતાં. હવે તેણે ૨૬મી નવેમ્બરે મુસ્તાનથી કૂચ કરી, અને તદ્દન અખરિચિત રણના પ્રદેશમાં સફર કરવાનું તેણે અંખલાખ્યું. હાલનું બલ્લખપુર માર્ગમાં વડાવી તે ઝૂન્ય સાથે લોદરવાના મજાપુત કિલ્લા પાસે આવી પહોંચ્યો. આ કિલ્લો તેણે પ્રથમ તાળે કર્યો અને પછી તેણે જેસલમીર રાજ્ય પાસે આવેલી ખડકની ધાર આમળ યર્ધ આમળ ચક્ષાવા માંડ્યું. પાલણપુરની ઉત્તરે ૧૭ માઇલ પર આવેલા ચીકલોદર માતાના કુંગરની પાસે યર્ધને તે લગભગ એક મહીનાની રણની મુસાદરી કર્યા બાદ ડિસેમ્બરની આખરે અણહિલવાડ પાસે આવી પહોંચ્યો. આ વખતે પાટણની ગાદીએ બીમદેવ રાજ્ય કરતો હતો. મહમ્મદ ગઝનીએ ઉત્તર હિંદમાં પૈહિંગદ, નગરકોટ, રંધાણેશ્વર, કારંમીર, કેનોજ, મથુરા અને કલિંજર ઉપર જે સ્વામીઓ કરી હતી અને તેમાં તેને જે વારંવાર વિજય મળ્યો હતો તેથી તેની કીર્તિ સર્વત્ર ફેલાઈ હતી. મહમ્મદ ગઝનીના આવા પ્રભાવથી લેમજ તેનો ઓચિંતા પાટણ પાસે આવી પહોંચવાથી બીમદેવ ખીને ત્યાંથી નાસી ગયો. હવે અણહિલવાડ પાટણ સહેલાઈથી મહમ્મદના હાથમાં આવી ગયું, એટલે તેણે પોતાના લશ્કરને

મોટે જોરાક અને પાણીનો ભેદનો જોવાયત કરી દક્ષિણમાં આગળ ચાલવા માંડ્યું. મોટેરા આગળ ૨૦,૦૦૦ રજપૂતો જુદા જુદા રાગઓની સરદારી નીચે તેનો માર્ગ રોકી તેને પાછો વાળવાને ઉશ્મ ડેતા. તેમને મહમ્મદના સૈન્ય સાથે ભારે યુદ્ધ થયું. તેમાં રજપૂત લશ્કર હારી જવાથી વિખરાઈ ગયું. પછી મહમ્મદ આગળ કૂચ કરી છેક દક્ષિણે ઉના પાસે આવેલા દેશવાડા આગળ આવી પહોંચ્યો. આ પ્રદેશના લોકોનું માનવું એવું હતું કે સોમનાથ મહાદેવ મુસ્લીમ લશ્કરનો નાશ કરશે, તેથી તેઓ તેની સામે થયા નહિ; એટલે તે રચળ જરા પણ લડ્યા સિવાય મહમ્મદના કબજામાં આવ્યું. સોમનાથ હવે દેખાવા લાગ્યું હતું અને તે ૧૦૨૬ના જન્યુઆરિની ૬ઠી તારીખે ત્યાં આવી પહોંચ્યો. સોમનાથ તે વખતે સાફ આબાદ બંદર હતું. ચીન અને આફ્રિકા જનારાં વહાણો ત્યાં થઈને જતાં હતાં. મંદિરના તાબામાં ૧૦,૦૦૦ ગામ હતાં, ૧૦૦૦ બ્રાહ્મણ તો મહાદેવની પૂજા કરતા હતા. ૩૦૦ મંદિરના ગાનારા તથા નાચનારા ત્યાં જોવામાં આવતા હતા. દરીયા કિનારે મજબુત કિલ્લો બાંધેલો તેના જોવામાં આવ્યો. કોટ ઉપર ઉભેલા બ્રાહ્મણ રજપૂત વગેરે ધણા માણસો તેના જોવામાં આવ્યા. તેઓ તેમ ધારતા હતા કે ઉત્તર દિશામાં હિંદુ દેવનું જે અપમાન મહમ્મદે કર્યું હતું તેનો બદલો લેવા સાથે તેને સોમનાથ તરફ આકર્ષવામાં આવ્યો હતો અને તેથી તેઓએ તેની ગણના કરી કરી નહિ. મહમ્મદના સૈન્ય સામે ટપી નદિ શકાય એવી બીકથી કિલ્લેદાર ત્યાંથી ભરત નાસી ગયો અને મહમ્મદ ત્યાંથી જતો રહ્યો ત્યારે ત્યાં પાછો આવ્યો.

હવે સુલ્તાન મહમ્મદે સોમનાથના કિલ્લાને ઘેરા લાગ્યો. રજપૂત સૈન્યને બ્રાહ્મણ વગેરે બીજા લોકોની મદદ હોવાથી તેમણે અતુનથી ઉશ્કેરાઈ બહાદુરીથી તેનો સારો જવાબ ક્યો. બીજો દિવસ મુસ્લીમ લશ્કરે તેમની ઉપર તીરનો એવો કાતીલ વરસાદ વરસાવ્યો કે તેમને કિલ્લા ઉપરની તેમની જગ્યા છોડી જતાં રહેવું પડ્યું. બપોરે મુસ્લીમ સૈન્ય કિલ્લાની દિવાલ ચઢી ઉપર ગયું અને તેમણે વિજયનો વાવટો કરાવ્યો. હિંદુઓ મંદિરમાં પેસી ગયા હતા અને મહાદેવની પ્રાર્થના કરી કરીથી સનેજ થઈ તેમણે દિગ્મતથી મુસ્લીમ લશ્કર ઉપર જુસ્સાથી હુમલો કર્યો. તેને લઈને તેમના સૈનિકોમાં લાંબાણ પડ્યું અને સાંજ પહેલાં તો મુસ્લીમ લશ્કરે જે કિલ્લાની જગ્યાઓ કબજે કરી હતી ત્યાંથી તેમને હાંકી કાઢી મૂકવા હતા, અને ૧૦૨૬ના જન્યુઆરિની ૮ઠી

તારીખની સવારે મુસ્લીમ લશ્કરે આવેશમાં આવી ફરી દિલ્લા ઉપર સખત હુમલો કર્યો અને તે તાબે કરી હિંદુઓને ત્યાંથી કાઢી મૂક્યા અને મંદિરમાં ધકેલી દીધા. હવે મંદિરમાં દારૂજી ખુનખાર મુદ્દા રહે ચયું. હિંદુઓએ વારંવાર મુસલમાન સૈન્ય ઉપર સખત હુમલા કર્યો, પણ તેમની સરસ વ્યવસ્થાના અને બહાદુરી આગળ તેઓ હતાશ અર્થ પાછા પડ્યા. તેમાં ઘણા સેવકો રહી રાકતા. અસલ મંદિર ઘણું મોટું હતું. પતંગરતી ઉંચી ઉભણી ઉપર બાંધવામાં આવ્યું હતું અને ફરીઆનાં મોખાં દરેકજ તેની ભીંત પર પછાતાં હતાં, તેને સાગની પડ ચાંલસી હતી. મંદિરનું છપડું પિરામીડના જેવા આકારનું હતું. તેને ઉંચા માળ હતા, અને છેક ઉપલા માળ ઉપર ૧૪ સોનાના કમરો સૂર્યના તાપમાં આથેથી ઝગ ઝગ ચતા જણાતા હતા. તેનું બોંય તળાઈ સાગના પાટીમાં જડીને બનાવ્યું હતું અને તેમની વચ્ચેની ફાટ સીસાથી જડી દીધી હતી. ગભારામાંની સોમનાથની મૂર્તિ પા ગજ ઉંચી હતી અને તેનો પેરાવો રા ગજનો હતો. તે મુગર્થનાં પતરાથી જડેલી હતી. પતરા ઉપર પ્રાણી વગેરેનાં ચિત્રો કાઢેલાં હતાં. છતમાંથી હીરા માણેક વગેરે જવેરાતથી જડેલું છત્ર વચ્ચે લટકતું હતું. આ, સિવાય સોનારૂપાની બીજી મૂર્તિઓ ત્યાં હતી. ગભારાની ભીંતમાં હીરા મુદર રીતે જડેલા હતા. અંદર પેસવાના દરવાજા ઉપર કિંમતી કપડાના પડદા નાખવામાં આવ્યા હતા. ગભારાના દરવાજા આગળ ૨૦૦ મણુ વજનની ભારે સોનાની સાંકળે જડેલો ઘંટ દર્શન વખતે વગાડવામાં આવતો. ગભારાની બાજુમાં એક બોયડું હતું, તેમાં જવેરાત તથા સોનારૂપાની મૂર્તિઓ સખવામાં આવતી હતી. એક અલખખાં આવે છે કે આ જુલું હોલે તે વખતે સરસ્વતીના મુખથી ત્રણ માઇલ દૂર હતું. હવે મુસ્તાન મદમ્મદે આ સ્થિતિનો લાભ લઈ કિલ્લાનો કબજો લઈ લીધો, એટલે તેના સૈનિકોએ હિંદુઓની ભારે કતલ કરી. સોમનાથનો ખચાવ કરતાં કરતાં એજામાં એજાં ૫૦,૦૦૦ હિંદુઓએ પોતાના પ્રાણ આપ્યા છે. જે લોકો ખચા તેમણે હોડીમાં ખેસી નાસવા માંડયું, પણ પહેલેથી મદમ્મદે ફરીઆદિનારા ઉપર લડવાની જે ચોક્કી મૂકી હતી તેઓ તેમની પુકે પડ્યા અને તેમને ફરીઆમાં કુઆડી દીધા. હવે મુસ્તાન મદમ્મદે મંદિરની અંદર પ્રવેશ કર્યો. ન્યારે તેણે સોમનાથની મૂર્તિ જોઈ ત્યારે તેનો ઉપલો ભાગ તીકમથી તોડી નાખવાનો હુકમ કર્યો અને તેના કડડા કરી નાખવા માટે તેની આસપાસ દેવતા સળગાવી તેના સદંતર નાશ કર્યો. મંદિરમાંથી તે અઢળક દ્રવ્ય લઈ ગયો. એમ કહેવાય છે કે તે ૨૦,૦૦૦ દિનાર (સોનાનો)

સિંકડો) જોટલી મતા તે લઈ ગયો હતો. ત્યારબાદ સુલતાન મહમ્મદ ત્યાં લગભગ પંખવાડીકે રહ્યો હતો, અને પછી તેણે રણુની કૃત્ય કરી. 'સોમનાથની મૂર્તિ' લાગી નાખવાથી હિંદુ આલમમાં જળારો રોષ ઉત્પન્ન થયો હતો, તેથી આસપાસના હિંદુ સરદારો આણુના રાગ પરમદેવની સરદારી નીચે લશ્કર લઈને અરવલ્લી અને કચ્છના રણુની વચ્ચે આવેલો સાંકડો માર્ગ રોકી તેની રાહ જોતા બેઠા હતા. સુલતાન મહમ્મદને તેની ખબર પડવાથી તેણે તેમની જોડે લડવાનું માંડી વાળા તેણે પશ્ચિમ દિશાને રસ્તે ચર્ચ કચ્છ અને સિંધ વટાવી ગઈની જવાનું પસંદ કર્યું. પછી તે જુનાગઢ આગળ ચર્ચ કચ્છના અખાત આગળ આવી પહોંચ્યો. માર્ગમાં દરીઓ ઝાળંગવાનો હોવાથી તે નાહિંમત થયો નહિ, પણ તેણે પ્રથમ તેનો ઘોડો થોડા ઊંચા પાણીમાં ઝંપલાવ્યો. હવે તેનું લશ્કર તેની પછવાડે કચ્છનો અખાત ઝાળંગી સહીસલામત કચ્છમાં આવી પહોંચ્યું. ત્યારે બીમદેવને મહમ્મદના આવવાની ખબર પડી ત્યારે તે ત્યાંથી નાસી ગયો. સુલતાન મહમ્મદે કંથકોટનો કિલ્લો લઈ લીધો અને તેણે ત્યાં કુલ અસાથી. પછી કચ્છમાં ચર્ચ તેનું સૈન્ય આગળ જવા લાગ્યું. અહીં આગળ એક બ્રાહ્મણ કે જેણે કોમીઆ તરીકેનું કામ કરવા સ્વીકાર્યું હતું તે સોમનાથનું વેર લેવાના ધરાદાથી તેમને આડે રસ્તે લઈ ગયો. હવે મહમ્મદનું લશ્કર એવી જગાએ આવી પહોંચ્યું હતું કે જ્યાં પાણીની ઘણી તાણ હતી. કેટલાક દિવસ સુધી આમ તેમ જાટકયા પછી સુલતાન મહમ્મદ તેના લશ્કરને આવી લયકર રિયતિમાંથી જગ્યાનીને સિંધમાં લઈ ગયો. પછી તે મનસુર પહોંચ્યો અને તે સહેર તાણે કરી સિંધુ નદીને કિનારે કિનારે તેણે કૃત્ય કરવા માંડી. પછી થોડા દિવસે તે સુલતાન આવી પહોંચ્યો. એક તો તેના લશ્કરને હિન્દુ પ્રદેશમાંથી જવાનું હતું અને બીજું આસપાસની જગાના જાટ લોકોએ તેના સૈન્યના પાછલા ભાગ ઉપર વારંવાર છાપો મારવા માંડ્યો તેથી તેના ઘણા માણસોનો નાશ થયો. આવી રિયતિમાં તે ૧૦૨૬ના એપ્રિલની બીજી તારીખે લાંબી અને કંટાળા-ભરેલી મુસાફરી કરી ગઈનીમાં પાછો આવ્યો.

મૂળજીભાઈ હીરાલાલ ચોકસી

નવીન ભૂગોળશિક્ષણ

(અંક ૪ પૃષ્ઠ ૧૭૨ થી ચાલુ)

૮. સાહિત્યો—

ભૂગોળમાં શિક્ષણમાં વપરાતાં સાહિત્યોમાં પૃથ્વીનો ગોળો અંગત્યનું સાધન છે. બધા સપાટ નકશાઓ પૃથ્વીની સપાટીના કુદરતી આકારને બદલી નાખે છે. જે નકશાઓમાં પ્રદેશોનું ક્ષેત્રફળ ખરાબર હોય છે તેમના આકારો અને એકબીજા પ્રત્યેનાં અંતર ખાસ કરીને નકશાના છેડા નજીક ખોટા ખ્યાલ આપે છે, પણ પ્રમાણુસર ક્ષેત્રફળ દર્શાવતા નકશા શિક્ષકને તેના ઘણાખરા કાગમાં ઉપયોગી નીવડે છે. મરકેટર નકશો ફક્ત દિશાઓજ ખરાબર રીતે દર્શાવે છે, પણ ઉપસા અક્ષાંશોમાં આવેલા પ્રદેશોનું ક્ષેત્રફળ પરસ્પરનાં સ્થાનોના સંબંધનો વિચિત્ર ખ્યાલ આપે છે. આ નકશો ખલાસીઓની જરૂરિયાતો પુરી પાડવા બનાવવામાં આવ્યો હતો. શિક્ષકને માટે કે ભૂગોળના વિદ્યાર્થી માટે નહોતો. બનાવ્યો અને ઘણુંબધું નિશાળના ઉપયોગ માટે ફુનિયાનો આ નકશો સૌથી ખરાબ છે. કોર્ટપ્લેસ સપાટ નકશો બધાં અંતરો યોગ્ય રીતે દર્શાવી શકે નહિ. આ હકીકત બાળકો સમક્ષ વારંવાર દર્શાવતી જોઈએ. તેમને જણાવવું જોઈએ કે ગોળાની સપાટી સપાટ કાગળ પર સરળતાથી બંધાયેલી કરી શકાય નહિ. ફક્ત પૃથ્વીની સપાટીનો ઘણો નાનો ભાગ, મોટા પ્રમાણના નકશામાં, સપાટ કાગળ પર ખરી રીતે દર્શાવી શકાય, તેથી બાળકને નકશા ઉપર સો કે ખસો માઇલથી વધારે અંતર માપવાનું કહેવું નહિ. ક્ષેત્રફળ શોધાવવું હોય તો તે બીજા કોઈ નહિ, પણ સત્ય ક્ષેત્રફળવાળા નકશામાંજ મપાવવું જોઈએ. પૃથ્વીનો ગોળો ચાલી શકે, તે ઉપરાંત જે દેશો વચ્ચેનું અંતર માપવાનું કામ પણ ગોળા સિવાય બીજા કોઈ નકશામાં ન શકાયવું. કોર્ટપ્લેસ પ્રદેશના સ્થાનનું પ્રથમ જ્ઞાન પૃથ્વીના ગોળા પરથી મેળવવું; તેથી પૃથ્વીનો ગોળો શિક્ષકના કાપની સર્વ ઝેણીમાં અતિ મહત્વનો ભાગ ભજવે છે. આનો ઉપયોગ છેક શરૂઆતથી તે છેક અંત સુધી દરેક ધોરણમાં થઈ શકે છે. બીજા દેશોનાં વર્ણનોમાં અને તેનાં લોકો વિશે હકીકત કહેતાં ગોળા મારફતેજ ખરા ખ્યાલ આપી શકાય છે. કાળા પાટીઆ પર દોરેલી સપાટી દર્શાવતો ગોળો અને એક રંગેલો જૂરચના દર્શાવતો ગોળો એ એ ઘણા ઉપયોગી છે અને તે ભૂગોળના દરેક પાઠ માટે મળી શકે તેમ ગોઠવણ કરવી જોઈએ.

ગોળાના ઉપયોગમાં તેનું અતિશય નાનું પ્રમાણ આપણને નડે છે. તેથી પૃથ્વીની રાષ્ટ્રાટીના લાગે મોટા આકારમાં જણાવવાની જરૂર રહે છે. આ કારણથી આપણે નકશા વાપરવા જોઈએ. નકશો પણ કોઈ નાના પ્રદેશના વિસ્તારમાંથી વધારે ને વધારે પ્રદેશો દાખલ કરીને બનાવ્યો છે એમ માનવાનું છે અને તેનો સ્કેલ ધીમે ધીમે ઓછો કરેલો હોય છે. જેમ મોટા નકશો તેમ તેમાં હકીકત ઓછી અને તેનું પ્રમાણ ઘટતું જવાનું. શિક્ષકે નકશાનાં દટિખિંદુ લક્ષમાં રાખવાં જોઈએ. નકશાઓ વાંચવાનું કામ મહાવરાથી બની શકે છે. નકશામાં વપરાતી નિશાનીઓ અને પ્રમાણ જે પ્રદેશમાં નિશાળ આવેલી હોય તેના નકશાથી શરૂ કરી સમજાવવાં જોઈએ. ભૂગોળનો વિષય શરૂ થાય તે પહેલાં તેના આંગળના વર્ગમાં શરૂઆત કરવી જોઈએ (ધો. ૨). મોટા પ્રમાણના અને જાણીતા પ્રદેશમાં નિશાનીઓ શીખવવાની મુશ્કેલીઓ નહિ નડે. વળી વિદ્યાર્થીઓને જાણીતા પ્રદેશ હોવાથી નકશો વાંચવાની શરૂઆત 'કેન્ડામાં બાળકો રસ લઈ શકશે. પછી મોટા પ્રમાણના નકશામાં બતાવેલો વિસ્તાર અને નાના પ્રમાણના નકશામાં બતાવેલા વિસ્તાર સાથે સરખામણી કરવા ચોક્કસ કરાવવા જોઈએ. આ મોટા નકશાઓ પછી બાળકોને એટલાસના નકશા વાંચતાં શીખવવું જોઈએ. આવા એટલાસનાં સ્કેલ જુદા જુદા હોય છે. આની સાથે સ્કેલની આસપાસના પ્રદેશના નકશાનાં પ્રમાણ સરખાવે, આવા જુદાજુદા સ્કેલના નકશાઓ એવી જગ્યાએ મૂકવા જોઈએ કે જ્યાં બાળકો તેમને વારંવાર વિચારે. આ પ્રમાણ-સ્કેલની મુસીબત સહેલાઈથી દૂર થઈ શકશે. ભૂગોળનું શિક્ષણ રચાનિક પ્રદેશથી સારી રીતે થઈ શકે; તેના અભ્યાસનો મુખ્ય ભાગ આવા નકશાઓ મારફત થઈ શકે; અને જે જુદા જુદા પ્રમાણના હોતે ટાંગવાના નકશા અને એટલાસના નકશાદ્વારા આવી સરખામણી ન થાય તો આ બધું બાળકોને અર્થ વગરનું નીવડશે.

પૃથ્વીનો ગોળો અને નકશાઓ ઉપરાંત ભૂગોળશિક્ષક ચિત્રો અને મોડેલોનો સારો ઉપયોગ કરી શકે. વર્ગમાં 'શીખવતી' વખતે વાપરવાનું ચિત્ર એવું મોટું હોવું જોઈએ કે સૌ બાળકો તે જોઈ શકે. પોસ્ટકાર્ડ જેવડું ચિત્ર જો વર્ગ સામુદાયમાં આવે તો તેનો અર્થ એ થશે કે બધાં બાળકોનું મન પાઠમાંથી ચાલુ જશે અને તેથી તેઓ જે ધ્યાન બનશે; કારણ કે જે ચિત્ર બાળક બરાબર રીતે જોઈ શકતું નથી તેના પર તેનું ધ્યાન કદી ઓટવાનું નથી. ઓપડીમાં આપેલાં ચિત્રોનું પણ

આમજ સમજવું. આવાં ચિત્રો વર્ગોની દિવાલ ઉપર જાળકો ગમે તે સમયે જોઈ શકે તેવી રીતે ગોઠવી દેવાં જોઈએ અને તેમનો ઉપયોગ જાળકોને અમુકજ દેશની આકૃતિ સમજાવવામાં થવો જોઈએ. તેને લીધે તેમને નકશો વાંચવામાં મદદ મળશે, અને પછી તે પ્રદેશનું કુદરતી વર્ણન, વનસ્પતિ, મકાનો, ધંધા, લોકો વગેરેની હકીકત બરાબર સમજશે. તેમને આ બધું પ્રત્યક્ષ કરી સમજાવવા સિવાય બીજો માર્ગ નથી.

મોડેલો ઉપયોગી છે, કારણ કે તે દ્વારા જમીનની ઉચાઈ અને નીચાણનો વધારે સારો ખ્યાલ આપી શકાય છે. મોડેલ જે નાનું હોય તો તે ઉચાઈ અને નીચાણનો જોઈએ તેવો ખ્યાલ આપી શકતું નથી. તેના કરતાં વો નકશા વધારે સારા. મોડેલ મોટા હોવા જોઈએ. મોડેલો ભૂગોળ-શિક્ષણ શરૂ થતા પહેલાં વધારે ઉપયોગી છે. અત્યારે તેમને નકશાઓનો પરિચય હોતો નથી અને મોડેલોદ્વારા નકશા વાંચવાની સુગમતા થાય છે. તેથી અગત્યનાં મોડેલો રૂયાનિક, પ્રદેશનાંજ હોય છે. જે મોડેલો નમુના તરીકે રાખવાના હોય તે એકસ હોવાં જોઈએ. નિશાળમાં કાગળના માપનાં મોડેલો સહેલાઈથી બનાવી શકાય. દરેક પ્રદેશનાં રિસીફ બતાવતાં મોડેલો થઈ શકે. પાટ આપતી વેળાએ મારીનું મોડેલ જમીનની ઉચાઈ અને નીચાણ સારી રીતે દર્શાવી શકે. કોન્ટુરની લીટીઓના અર્થ સમજાવવા તેનો ખ્યાલ ઉપયોગ થઈ શકે.

ચિત્રનો નકશો, ખસેડની આકૃતિ, કે પ્રદેશનો આગેહૂબ નકશો એ બધું અગત્યનું સાહિત્ય છે. આવી આકૃતિઓ આગેવાન પત્રોમાં છપાય છે. રેલ્વે કંપનીઓ પણ તેવાંજ. પોસ્ટરો બહાર પાડે છે. વળી કેટલાક પોતાના પ્રદેશોની ખાસ જાણવા લાયક હકીકતો ચિત્રોદ્વારા રજૂ કરે છે. ખસેડઆકૃતિમાં પ્રમાણ બરાબર સચવાતું જોઈએ. ગમે તેમ હોય પણ જનહરખબરમાંઆપેલાં ચિત્રો બરાબર હોતા નથી. આ ચિત્રો નકશોવાં ચવામાં બહુ મદદગાર નીવડે છે અને તેમનો મોડેલોની માફક ઉપયોગ થવો જોઈએ. કેટલાક શિક્ષકો આવી આકૃતિઓ કાળા પાટીઆ ઉપર દોરી શકશે.

લેન્ટર્ન બીજું અગત્યનું સાધન છે, બધું તેનો ઉપયોગ વિવેકસુદ્ધિ કરવાનો છે. એક પાકમાં ફક્ત થોડીજ સ્લાઈડો બતાવવી જોઈએ, અને દરેકમાંથી થોડું એકસ સારું મળવું જોઈએ. સ્લાઈડના કાચ પર અગત્યની નોંધો લખેલી હોવી જોઈએ, અને જ્યારે જ્યારે જરૂર પડે ત્યારે તેમનો ઉપયોગ કરવો જોઈએ.

અપૂર્ણ

પાઠ

નાનાં બાળકોને શાળામાંથી ઘેર કરવાના પાઠ સોંપવામાં આવે છે તે ઘણી વખત હૃદયી બહારના હોય છે. આ સંબંધમાં બ્રિટિશ પાર્લિમેન્ટમાં તો, ૧૪ મી ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૬ ને રોજ રસદાયક ચર્ચા થઈ હતી. એબર્ડીનની રોબર્ટ ગોર્ડન કોલેજના મુખ્ય પ્રિન્સિપાલ ડૉ. મોરિસને ધરતું કામ આપવાની પ્રથા કાઢી નાખવાની દરખાસ્તના પેકમાં વિદ્યાર્થીઓને કેવા દાખલા ઘેર ગણુવા આપવામાં આવે છે તેના નમુના તરીકે નીચેનો દાખલો આપ્યો હતો:

“ એક માણસે મોચીને ત્યાંથી ૧૬ શિલિંગના બોગ ખરીદ કર્યા, અને તેની કિંમત માટે એક પાઉન્ડની નોટ આપી. મોચી પાડોશીને ત્યાંથી પરચુરુ લાવ્યો અને તે માણસને બોગ અને ચાર શિલિંગ આપ્યા. થોડીવાર પછી પાડોશી આવ્યો અને નોટ ખોટી છે તેમ કહ્યું; તેથી મોચીને એક પાઉન્ડ આપવો પડ્યો. તો મોચીને ‘શી ખોટ મર્ઝ?’ ડૉ. મોરિસને કહ્યું કે આ હિસાબ તેમણે સવારમાં જુદાં જુદાં માણસોને ગણુવા આપ્યો હતો અને અગીઆર જુદા જુદા જગ્યા ગળ્યા હતા. તેમાં એક સરકારી અમલદારનો જગ્યા ખોટો હતો. આ વખતે પાર્લિમેન્ટના સભાસદોએ ઘાંટા પાડીને જુદા જુદા જગ્યા કહ્યા તે બધાને રા. મોરિસને ખોટા જણાવ્યા અને હસતાં હસતાં ખરો જગ્યા આપવા ના પાડી. આગળ લાપણ કરતાં તેમણે જણાવ્યું કે “ બે છોકરીઓને બહુ કામ આપવામાં આવે તો તેઓની તળીઅત બગડે છે અને શરીર લાગી જાય છે; બે છોકરાઓને બહુ કામ આપવામાં આવે તો તેઓ તે કરતાજ નથી.

મહુરપક્ષના સભાસદ મી. બેલ્લેન્ગરે લાપણ કરતાં કહ્યું કે મારો પુત્ર નિશાબે જાય છે. તેણે મને આજે સવારે કહ્યું છે કે આમની સભા એબિસિનિઆમાંથી યુદ્ધામી દૂર કરવાના પ્રશ્ન ઉપર વિચાર કરે તેના કરતાં ઘરમાંથી યુદ્ધામી દૂર કરવાનો વિચાર કરે તો સાહે.

કેળવણીના પ્રધાન મી. રોનલીએ દરખાસ્તનો સ્વીકાર કર્યો અને વચન આપ્યું કે ઘરના કામ સંબંધીના પ્રશ્ન સંબંધી વિગતવાર તપાસ કરવામાં આવશે.

આપણા દેશમાં પણ આ પ્રશ્ન સંબંધી ચર્ચાઓથી વિચાર કરવાનો સમય આવી પહોંચ્યો છે.

પ્રોતભરાય મજરાય દેસાઈ

નીતિશિક્ષણ

(માહે માર્યાના અંકના પૃષ્ઠ ૧૩૬ થી આંકું)

પાદનો બીજો મુદ્દો વિનાશીઓ સમક્ષ રજુ કરવાને માટે મેવાડના પ્રતાપી રાણા પ્રતાપસિંહના વ્હણીતા દર્શાવેલો ઉપયોગ કરવો. રાણા પ્રતાપે પોતાનું મેવાડનું રાજ્ય અને ચિત્તોડ પાછું ન મળે ત્યાંસુધી મહેલમાં નહિ રહેવાની, સેનારૂપાના પાત્રમાં નહિ જમવાની અને પલંગ ઉપર નહિ સુવાની પ્રતિજ્ઞા લીધી હતી. તે તેણે મરતાં સુધી પાળી જો બાળક કદાવવી. ડુંગરોમાં કુટુંબ સાથે લાટકતાં શત્રુની બીડથી પીરમેલા લાણી ઉપરથી અગેરવાર તેમને જીતી જવું પડતું. તેમને ખાવાપીવાના પથ્ય સાંસા પડતા, એકવાર પોતાને અને પોતાનાં વહાલા બાળકોને જે ત્રણ દિવસના ઉપવાસ થયા. ધારણાં બી એકસાં દરી તેને દળી તેના લોટના રોટલા ખનાવ્યા. તેમાંથી પ્રતાપની બાળક પુત્રીને ભાગે આવેલો રોટલો એક રાત્રી ગિલાડી તેના હાથમાંથી ઝૂંટાવી ગઈ, તેથી તે સુશતુર બાળાએ કારમું કડપાંત કરી મૂક્યું. આ હૃદયવેદક દ્રશ્ય વ્તેષ્ટને પ્રતાપને અસહ્ય માનસિક વેદના ધર્ષ. આ કંઈ જેવું તેવું માનસિક દુઃખ ન હતું; છતાં પ્રતાપે તે શા માટે સહન કર્યું? પોતાની પ્રતિજ્ઞાના પાલનને માટે પ્રતાપે જોવું દુઃખ સહન કર્યું. જો જવાબ કદાબ્યા પછી પ્રતિજ્ઞાપાલનને માટે આપાં માનસિક દુઃખ પથ્ય સહન કરવાં પડે જો મુદ્દો કદાવવો.

આ પ્રમાણે પાદનો બીજો મુદ્દો રજુ કરી પછી તેના ઉપર વિશેષ પ્રકાશ પાડવાને માટે એક અગત્યનું દર્શાવ નીચે પ્રમાણે કહેવું:

અગદાવાદ જેવા એક શહેરના જાનરમા જે સુવાનોને કંઈક તકરાર ધર્ષ, તકરાર વધી પડી, અને એક સુવાને ક્રોધાવેશમાં બીજા સુવાનનું ખૂન કર્યું. આપું સાહસ કર્મ કર્યા પછી તે ખૂની સુવાન મલારાયો, અને ત્યાંથી એકદમ નાહો. કેટલાક લોકો તેને પકડવાને તેની પાછળ દોડ્યા, પણ પેલો સુવાન અસાધારણ ઝડપથી આડીઅવળી મલીકુંઓમાં ધર્ષને શહેર બહાર પસાર થઈ ગયો. શહેરની બહાર આપાં પછી તેણે સહેજે 'હુટ-કારનો દમ ખેંચ્યો, પરંતુ પ્રતિજ્ઞાણે તેને પકડાઈ જવાનો ભય હોવાથી વળી તેણે આગળ ચાલવા માંડ્યું. આ પ્રમાણે એકાદ ગાંધણ ચાલ્યા પછી પોતાનાં મન સાથે કંઈક નિશ્ચય કરીને તે ઉત્તો રહ્યો. રસ્તાની બન્ને બાજુએ ગૃહસ્થોના સુંદર ગંગસા આવી રહ્યા હતા. તેમાંના એક ગંગસાના

કમ્પાઉન્ડની દિવાલ ઉપર ચઢીને તે અંદર દૂદી પડ્યો. જંગલના વિશાળ કમ્પાઉન્ડમાં એક સુંદર બાગ હતો. તે બાગમાં પેલા યુવાને ઘડકતે હૃદયે પ્રવેશ કર્યો. બાગના મધ્ય ભાગમાં એક સુંદર કુવારો હતો, અને તે કુવારાની આસપાસ સુંદર બાંકડા ગોઠવેલા હતા. જંગલનો માલિક ગૃહસ્થ તેમાંના એક બાંકડા ઉપર બેઠો હતો. બનાબાનો દિવસ હતો. સૂર્યોસ્ત થવાને થોડી વાર હતી, કુવારાની ફરતી સેરો ચારે તરફ પાણી છિંકીને શીતળતા ફેલાવતી હતી, અને બેઠેલા ગૃહસ્થના મગજમાં શાન્તિ ભરવાનો પ્રયત્ન કરતી હતી. તે સમયે પેલો યુવાન તે રથજે આવી પહોંચ્યો અને પેલા બાંકડા ઉપર બેઠેલા ગૃહસ્થના પગમાં માથું મૂકીને મને બચાવો એટલું કહીને ચોધાર આંસુએ રડવા મંડ્યો. પેલા ગૃહસ્થે તેને આશ્વાસન આપીને પોતાની પાસે બેસાડ્યો, અને શું બન્યું છે તે પૂછ્યું. પેલા યુવાને તે ગૃહસ્થને બધી હકીકત કહી, ગૃહસ્થને દયા આવી, અને તેણે તે શરણાગત યુવાનને તેનું રક્ષણ કરવાનું વચન આપ્યું.

સૂર્યોસ્ત થઈ ગયો હતો. પૃથ્વી ઉપર રાત્રિનું સામ્રાજ્ય સ્થાપાયું હતું. તે જંગલમાં અને કમ્પાઉન્ડમાં વીજળીના દીવા ઝગઝગી રહ્યા હતા. વાણુ કરવાનો સમય થયો હતો, તેથી નોકર શેઠને બોલવવા આવ્યો. શેઠ પેલા યુવાન અતિથિને લઈને જંગલમાં ગયા, અને તેને પોતાની સામે બેસાડીને ભોજન દગવ્યું. આ પ્રમાણે તેનું સારી રીતે સ્વાગત કરી પછી તેને પોતાના એક ગુપ્ત સ્થાનમાં આશ્રય આપ્યો.

થોડો સમય વીત્યા પછી કેટલાંક માણસોનું એક ટાળું શોરબકાર કરતું, તે જંગલના કમ્પાઉન્ડમાં દાખલ થયું. ક્રેલાહલ સાંભળીને પેલો ગૃહસ્થ જંગલમાંથી બહાર આવ્યો, તો તેની નજરે એક ભયંકર દશ્ય પડ્યું. પેલાં માણસો એક યુવાનનું શય લઈને આવ્યા હતા. તે માણસોમાંથી એક જણે પેલા ગૃહસ્થને જણાવ્યું, કે શેઠજી, આપના પુત્રનું કાઈ બદમાસ ખૂન કરીને નાસી ગયો છે. આ હકીકત સાંભળીને પેલો ગૃહસ્થ સઘળું રહસ્ય સમજી ગયો, આશ્રય આપેલા ખૂનીએ પોતાનાજ પુત્રનું ખૂન કર્યું છે એ વાત તેને તરતજ સમજાઈ ગઈ. પુત્રનો ખૂની પોતાના કબજામાં જ છે, તેથી તેની બરાબર ખબર લેવાનો વિચાર તેના મનમાં ક્ષણવાર આવ્યો. બીજાજ ક્ષણે પોતે શરણાગતને આપેલું વચન યાદ આવ્યું. તરતજ તેણે પોતાનું વચન પાળવાનો દૃઢ નિશ્ચય કરી લઈને પુત્રના શયને જંગલમાં લેવડાવ્યું. પછી લોકોનું ટાળું ચાલ્યું

મથું કે તરતજ પુત્રમરણજ શોકની અસહ્ય મનોવેદનાને અસાધારણ ધૈર્યથી ઘણી દુઃખેને પેસેા ગૃહસ્થ પેલા ખૂની શરણાગત પાસે ગયો. તેણે તે યુવાનને કહ્યું કે લાઈ, તે' મારા પુત્રનું ખૂન કર્યું છે અને તેનું શાખ આ બંજારામાં આવી મથું છે. આ સાંભળતાં પેસેા ખૂની અતિશય ગભરાયો. પોતાનું મરણ તેની આંખ સામે ઉભેલું જણાવ્યું; પરંતુ પેલા ગૃહસ્થે તેને આશ્વાસન આપીને કહ્યું કે લાઈ, તું કરીશ નહિ, મેં તને તારૂં રક્ષણ કરવાનું વચન આપેલું છે, તે વચનનો ભંગ હું નહિજ કરું; પણ હવે તું અહીં રહે એ સહીસલામતીભરેલું નથી. સવારે પોલિસ તપાસ કરશે, માટે તું હમણાંજ અહીંથી દૂર કોઈ નિર્ભય સ્થળે ચાલ્યો જા. આ પ્રમાણે કહીને તે ગૃહસ્થે તેને પોતાના એક ઘોડા ઉપર બેસાડીને વિદાય કરી દીધો. તે ગૃહસ્થે પુત્રના મરણની માનસિક વ્યથા સહન કરીને પોતાનું વચન પાળ્યું, એ બાબત આ દષ્ટાંતથી વિદ્યાર્થીઓના મન ઉપર બરાબર દસી જશે.

હવે પાઠનો ત્રીજો મુદ્દો રજુ કરવાનો છે. પ્રતિજ્ઞાપાલનને માટે શારીરિક દુઃખ સહન કરવું, અને પ્રાણત્યાગ કરવો પડે તો એ સ્થિતિ પણ સ્વીકારવી એ આ પાઠનો ત્રીજો મુદ્દો છે. આ મુદ્દો રજુ કરવાને માટે પ્રથમ સત્યવાદી રેગ્યુલસના જાણીતા દષ્ટાંતનો ઉપયોગ કરવો. રોમ અને કાર્થેજ વચ્ચે યજોત્રી લડાઈમાં રોમન સરદાર રેગ્યુલસ હાર્યો અને કેદ પકડાયો. કાર્થેજના કેદખાનામાં તે બે વરસ કેદી તરીકે રહ્યો તે પછી કાર્થેજિઓને રોમના રાજ્ય સાથે સલાહ કરવાની ફરજ પડી. તે વખતે તેમણે પોતાના વકીલોની સાથે રેગ્યુલસને રોમ મોકલ્યો. રેગ્યુલસને રોમ મોકલતી વખતે તેની સાથે તેઓએ સી સરત કરી હતી તે કદાવરું. જો સલાહ ન થાય અને કેદીઓની અદલાબદલી ન થાય તો તેણે કાર્થેજ આવવું, એ સરત રેગ્યુલસે સ્વીકારી હતી આ બાબત કદાબા પછી રેગ્યુલસ રોમ ગયો, અને તેણે રોમન રાજસભાને કાર્થેજ સાથે સલાહ નહિ કરતાં લડાઈ ચાલુ રાખવા અને કેદીઓની અદલાબદલી નહિ કરવા સમજાવ્યું, તે બાબત પ્રશ્નો પૂછી કદાવરી. રેગ્યુલસનું કહેવું રોમની રાજસભાએ સ્વીકાર્યું, એટલે રેગ્યુલસને સ્વીકારી સરત પ્રમાણે કાર્થેજ પાછા જવાનું હતું. રોમના ધર્મિયાર્યો રેગ્યુલસને જણાવ્યું કે દુશ્મનોએ બળાતકારે લીધેલું પાછા ફરવાનું વચન પાળવાને તમે બંધાએલા નથી, માટે તમે અહીં રહો વળી રેગ્યુલસની સ્ત્રીએ પણ ત્યાં રહેવા માટે તેને રડી રડીને દયાબળક આજીજી કરી, પરંતુ એકવચની રેગ્યુલસ જરા

પણ ડગ્યો નહિ, તે હકીકત પ્રજો પૂછીને કદાવવી. કાર્યજનના દેહખાનામાં પાછા જઈને તેને સખતમાં સખત રિગામણ સદન કરવાની હતી એ રેગ્યુલસ મળ્યો હતો, છતાં તે પાછો ગયો, તેનું કારણ તેને પોતાનું વચન પાળવાની સાચી ધગસ હતી, તે જાખત સહેલાઈથી કદાવી શકાશે. આવી રીતે શારીરિક દુઃખ સહન કરીને પણ પ્રતિજ્ઞાનું પાલન કરવું જોઈએ, એ મુદ્દો રજુ કરી શકાશે.

‘હવે પ્રતિજ્ઞાપાલન માટે પ્રાણ પણ કુરબાન કરનાર ભીખાનું’ દષ્ટાંત અગરકારક રીતે કહીને ત્રીજો મુદ્દો સંપૂર્ણ કરવો.

‘મહાભારતના યુદ્ધમાં જ્યારે કૌરવપક્ષના મહારથી ભીષ્મ સેનાધિપતિ હતા, ત્યારે તેમના યુદ્ધકૌશલ્યે પાંડવપક્ષને તોળા પોકરાવી હતી. આ પ્રમાણે હોવા છતાં જેની આંખમાં કમળો હોય તે સમગ્ર પીળુંજ દેખે, એ કહેવત પ્રમાણે દુર્યોધનની આંખે આવળુંજ દેખાતું હતું. તે એમ માનતો હતો કે ભીષ્મનો પાંડવો તરફ પક્ષપાત હોવાથી, તે મન મૂકીને યુદ્ધ કરતા નથી. આથી તેણે ભીષ્મને કહ્યું કે તમે અમારું લૂણ ખાઓ છો, છતાં પાંડવોનો પક્ષપાત કરી જરાગર યુદ્ધ કરતા નથી. આ સાંભળી ભીષ્મના હૃદયને ભારે આઘાત થયો. તેમણે દુર્યોધનને કહ્યું કે ભાઈ, તારી માન્યતા તદ્દન અસત્ય છે. આજના એકજ દિવસમાં પાંડવપક્ષમાં કેટલો સંહાર થયો છે, તે તો તેં નજરે જોયો છે, છતાં તું મને પક્ષપાતી દર્શાવી મારા ઉપર ખોટો આક્ષેપ મૂકે છે, તેથી મને અતિશય ખેદ થાય છે. હું લૂણહરામી નથી. મેં યુદ્ધમાં પાંડવોનો લેશ પણ પક્ષપાત કર્યો નથી છતાં હું આજે તારી સમક્ષ પ્રતિજ્ઞા કરું છું કે આવતી કાલે પાંડવો નહિ કે હું નહિ. ભીષ્મની આ પ્રતિજ્ઞા સાંભળી દુર્યોધન અતિશય હરખાયો, અને તેમને નમન કરીને આજ્યો ગયો.

ભીષ્મની આ પ્રતિજ્ઞાની વાત ઉભય પક્ષમાં વાયુવેગે પહોંચી મઈ કૌરવોની છાવણીમાં સર્વત્ર આત્મંદ વ્યાપી ગયો, અને પાંડવોની છાવણીમાં સર્વત્ર શોક છવાઈ ગયો. ભીષ્મની પ્રતિજ્ઞાની વાત જાણીને પાંડવોના પરમ હિતેચ્છુ શ્રીકૃષ્ણ પણ વિચારમાં પડી ગયા; પરંતુ તેમણે પોતાની તીવ્ર હુદ્ધિથી પાંડવો ઉપર આવેલી આ આફતનું નિવારણ કરવાની યોજના ધડી કાઢી. પછી તે દ્રૌપદી પાસે ગયા. શ્રીકૃષ્ણને જોઈ દ્રૌપદીની આંખમાંથી આંસુ સરી પડ્યાં. શ્રીકૃષ્ણે દ્રૌપદીને કહ્યું કે જેન, ગભરાશો નહિ, શાન્ત થાઓ. દ્રૌપદીએ કહ્યું ભાઈ, ભીષ્મપિતા પોતાની પ્રતિજ્ઞા અવશ્ય

પૂર્ણ કરશે, એટલે આવતી કાલે પાંડવો વિનાની પૃથ્વી થશે, અને મારો સૌભાગ્યસૂર્ય અસ્ત પામશે. મહારાજ, કૌરવોની રાજસભામાં આપેજ મારી લલ્લન રાખી હતી, તો આપ આ સગવે પણ મારું આ સંકટ દૂર કરો. શ્રીકૃષ્ણે કહ્યું કે બેન, એટલા માટેજ હું આપારે આહીં આવ્યો છું, તમે મારી સાથે લીધા પાસે ચાલો. આ વખતે લીધા પોતાના તંબુમાં ધ્યાનરથ સ્થિતિમાં હશે, તમે તેમની પાસે જઈને કંઈપણ બોલ્યા વિના તેમને પ્રણામ કરજો, એટલે આવતી કાલે આવવાની આશ્વ અવશ્ય ટળી જશે.

શ્રીકૃષ્ણના કહેવા પ્રમાણે દ્રૌપદી તરતજ તેમની સાથે ગયાં. બન્ને લીધાના તંબુ પાસે આવ્યાં, શ્રીકૃષ્ણ બહાર બેઠા અને દ્રૌપદી તંબુમાં ગયાં. આ વખતે લીધા પરમાત્માના ધ્યાનમાં તદ્દલીન હતા. દ્રૌપદીએ તેમના ચરણમાં માથું મૂકીને અનન્ય ભાવથી પ્રણામ કર્યો. લીધાએ આંખ ઉઘાડીને આશીર્વાદ આપ્યો કે બેટા, અખંડ સૌભાગ્યવતી રહો. દ્રૌપદીએ તરતજ પૂછ્યું કે પિતાજી આપ સત્ય કહો છો ? આ પ્રશ્ન સાંભળી લીધા સમજી ગયા અને બોલ્યા કે દ્રૌપદી, મારા મુખમાંથી કદીપણ અસત્ય વચન નીકળ્યું નથી અને નીકળશે પણ નહિ. મેં તમને આપેલો આશીર્વાદ સત્ય છે. દ્રૌપદીએ સંહિત હૃદયે પૂછ્યું, કે પિતાજી, આપે તો આજે આવતી કાલને માટે “પાંડવો નહિ કે હું નહિ” એવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે, તો પાંડવોના મરણ પછી હું અખંડ સૌભાગ્યવતી શી રીતે રહીશ ? લીધાે હસીને જવાબ આપ્યો કે બેટા તમે નિશ્ચિંત રહો, મેં “પાંડવો નહિ” એવી પ્રતિજ્ઞા કરી નથી, પરંતુ “પાંડવો નહિ કે હું નહિ” એવી પ્રતિજ્ઞા કરી છે, આવતી કાલના સુદમાં હું મારા ગ્રાણ્ય વિચર્જન કરીશ, એટલે મારી પ્રતિજ્ઞા અને તમને આપેલો આશીર્વાદ એ બન્ને સત્ય થશે. આ જવાબ સાંભળી દ્રૌપદી ચક્રિત થઈ ગયાં. તેમણે લીધાને ફરી પ્રણામ કર્યો, પછી તે કૃષ્ણની આજ્ઞા મુક્તિ અને લીધાની પ્રતિજ્ઞાપાલન માટેની સાચી ધગસ વિશે વિચાર કરતાં કરતાં તંબુમાંથી બહાર આવ્યાં. શ્રીકૃષ્ણને સઘળા સમાચાર જણાવી તેમની સાથે તે પાછાં ફર્યા.

બીજે દિવસે મહાભારતના સુદમાં લીધા પોતાના ગ્રાણ્ય આપીને પોતાની પ્રતિજ્ઞા પૂર્ણ કરી. પ્રતિજ્ઞાપાલન માટે ગ્રાણ્ય આપનાર એ મહા પુરુષ તેમની કાર્તિને લીધે અગરજ છે. ગ્રાણ્ય કરતાં પ્રતિજ્ઞાની કિંમત વધારે છે, એ બાબત આ દૃષ્ટાંત રજુ કર્યા પછી સહેલાઈથી કદાવી શકાશે.

આ પ્રમાણે આ પાઠના ત્રણે મુદ્દા યોગ્ય દૃષ્ટાંત રજુ કરીને સારી રીતે શીખવ્યા પછી જેવટે પાઠનું પુનરાવર્તન થાય એવી પાઠના સારરૂપ કવિતા રજુ કરવાથી પાઠ વિશેષ સફળ થશે.

પાઠના દરેક મુદ્દાની અને તેમાં દૃષ્ટાંત જેમ જેમ રજુ થતાં જાય તેમ તેમ કાળા પાટીઆમાં તેની કુંક નોંધ કરતા જવું. કાળા પાટીઆની નોંધ ત્રીજે પ્રમાણે થશે:—

પ્રતિષ્ઠાપાલન (વચન પાળવું)

(૧) વચન પાળવા માટે ધનવૈશવનો ત્યાગ—

ક હરિશ્ચંદ્રનું દૃષ્ટાંત

જ્ઞ ચંદ્રસિંહનું દૃષ્ટાંત

(૨) વચન પાળવા માટે અસહ્ય માનસિક દુઃખ સહન કરવાં.

ક મેવાડના રાણા પ્રતાપસિંહનું દૃષ્ટાંત

જ્ઞ પુત્રના ખૂનીને ક્ષમા આપનાર ગૃહસ્થની વાત

(૩) વચન પાળવા માટે શારીરિક દુઃખ સહન કરવું (પ્રાણત્યાગ સુધી).

ક રામન સરદાર રેગુસસનું દૃષ્ટાંત

જ્ઞ મહા પ્રતાપી બીખનું દૃષ્ટાંત

'અપૂર્ણ'

અમારું આનંદપર્ચટન

(મતાંક ૫૪ ૨૭૮ થી આગુ)

આજે સવારે દિલ્હી ઉતર્યા. દિલ્હી આ પુરાતન પાપતખતની જાહેર-જસાલી કેટલી હશે તેનું રોશનચીજ લાન થતું હતું. ઘણાંજણે ભાગ યુરોપીઅન અથવા યુરોપીઅન ડ્રેસમાં હોય, એટલે જાણે યુરોપના કોઈ રોશનમાં આવ્યા હોઈએ એવી 'મુંઝવણ' થાય. અમારી બી. ટી. ત્યાં ૭૨ ક્લાક રોકાવાની હતી. ઉતરીને તરતજ દિલ્હી ફોર્ટ જોવા ગયા. જોતાં વેંતજ તેની વિધાનતા અને ગંભીરતાનો ખ્યાલ આવતો હતો, તેમાં વળી સોજ્જદાનો પહેરો વાતાવરણને વધારે ગંભીર બનાવતો હતો. દિવાને આમ અને દિવાને આસ જોયાં. વર્ણન કરવું અશક્ય છે. તે વખતે વિદ્વાન આ કોટિએ પહોંચેલું ન હતું, છતાંયે તે વખતનાં સાધનોથી અશક્ય એવી ઇમારતો ઉભી કરી છે. ગેરકની વચ્ચે ખાણી સદાય ત્રીજીને રાજ્યધુરંધરોનાં

મગજને હંડાં રાખે એવી વ્યવસ્થા કરી છે. તેને કુદરતી નદીનું સ્વરૂપ આપવા માટે તેમાં એવું કળાગમ ચિત્રાગણ કર્યું છે કે પાણી વહેતું હોય, ત્યારે અંદર પુષ્કળ માછલાં ચાલે છે એવી ભ્રાંતિ થાય છે. દિવાને ખાસ તો તેનાથીએ સુંદર છે. તેની જીત સોનાથી રસેલી છે, પરંતુ તે ભાગ રોહીલાઓએ ખાળી નાખ્યો છે. થોડા ભાગમાં સ્મારકરૂપે મોણુદ છે. તેના પૂર્વ ભાગ વ્યાં સહેનશાહનું તખ્ત રહેતું હતું તે યમુનાના કિનારા ઉપર છે. બળવા સુધી યમુના ત્યાજ વહેતી, અને મોગલાઈના જુઝાતા દીપસમા બહાદુરશાહ અદર મહેલમાંથીજ સીધા હોડીમાં બેસીને નાકેલા હતા. હાલ તો યમુના ત્યાંથી ઘણીજ દૂર મઈ છે. ત્યાંથી આગળ આવતાં “War Memorial” આવે છે. જેદલા મહાસુદમાં વપરાએલી અને શત્રુ સૈન્ય-માંથી મળેલી ચીજોને પ્રદર્શનરૂપે સંગ્રહવામાં આવી છે. નકશા તથા હથિયાર લગાઈની ભીખણુતાનો આબેહૂય ખ્યાલ આપે છે. સામાન્ય રીતે આપણે એમ માનીએ છીએ કે કુશળ સેનાપતિ જેમ હુકમ કરે તેમ લશ્કર કામ કરે, પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તેમ નથી. ખરી રીતે તો રાજધાનીમાં બેસી બેસી ધોર કાઉન્સિલજ લડે છે. તેઓ ત્યાં નકશામાં ચેતરંજ બેવાં મહોરો ગોઠવે છે, અને દરેક હીલચાલ પ્રમાણે તેમાં ફેરફાર કરીને હવે શું કરવું તેના ખચર વાયરલેસથી સેનાપતિને આપે છે. જો કે સેનાપતિને તાત્કાલિક ખુદિ વાપરવાની છૂટ હોય છે, પરંતુ ધણુંખણ કામ તો રાજ-ધાનીમાંથી મળેલા ધોર કાઉન્સિલના ઓર્ડર મુજબજ થાય છે.

બપોર પછી ન્યુ દિલ્હી ગયા. પ્રથમ હુમાયુનો મકબરો જોયો. સહેનશાહને જાગે તેવો લબ્ધ છે. દરેક રોજની આંધણી લગભગ એકજ ખતની હોય છે, અને તેમાં મોગલાઈ સ્થાપત્ય જુદુંજ તરી નીકળે છે. ત્યાંથી આગળ જતા શાહજહાંની પુત્રીઓ રોશનઆરા, જહાનઆરાની કબરો આવે છે. રોશનઆરા સમય વર્તીને મઈ ગુજરી જુલો જવાની વૃત્તિવાળી હોવાથી ચીરંગઝેય તેના ઉપર ખૂબ મમતા રાખતો. તેની કબર પણ એવીજ મૂલ્યવાન છે. જહાનઆરા સહેનશાહ શાહજહાં સાથે રહીને તેમની સેવા કરતી હતી. પિતાને માથે આવી પડેલાં દુઃખોથી આ મશહૂર કવયિત્રીને ખૂબ આઘાત થએલો. તેની કબર ઉપર તેનીજ રચેલી એક ભેત લખી છે, તે તેના જીવન ઉપર સારું અજવાળું પાડે તેવી છે—

બગેર સજ્જતહ ન પોપદ, કસે મઝાહ મહા,

કે કમ્પોશ ગરીબાં, હમો ગયા બશરત,

અર્થાત્:—કોઈ પણ માણસ અમારી આ કચરને લીલી ઘાસ સિવાય હાંકશે નહિ; કારણ કે અમારા જેવાં ગરીબોને માટે લીલી ઘાસ જ યોગ્ય છે.

શ્રી. દિગ્વિજય રાયનું શાહજહાં નાટક વાંચીએ તોજ આપણે આ લાવંગબીર બેતનું હાર્દ સમજી શકીએ. મજહૂબનો અંચળો પહેરો ત્રણે ભાઈનાં ધર્મને નામે ખૂન કરાવી, પિતાને કારાગ્રહમાં રાખી ઔરંગઝેબ સમ્રાટ થાય છે. વૃદ્ધ શાહજહાંની સેવામાં જહાનઆરા રહે છે, અને સખત ચોકી પહેરા નીચે ફેદી જેવું ઐકાર્તિક જીવન ગુજારે છે. એક પછી એક ત્રણે પુત્રના મૃત્યુના સમાચાર સાંભળી શાહજહાં મગજ પરનો કાપુ ગુમાવી બેસે છે અને ઉન્માદભર્યા ગાંડપણમાં સત્તર વર્ષ સુધી કિલ્લામાં કેદ રહે છે. એ વખતે જહાનઆરા ત્યાં રહીને વૃદ્ધ પિતાની શુશ્રુષા અને સાંત્વનનું કામ કરે છે. આવી કરણ હાલતમાં તેનું કવિજીવન ઉપરની માગણી કરે છે, અને તેની માગણી મુજબજ તેની કચર તદ્દન ઘાસવાળી જગામાં છે.

ત્યાંથી આગળ જતાં કુતુખિનાર આવે છે. ચંદતાં હિંમત હારી જઈએ એટલી ઉત્સાહ છે. પરંતુ ચંદયા પછી ખૂબ આનંદ આવે છે. ત્યાંથી ન્યુ દિલ્હી, કિલ્લો, યમુના વગેરે જોવાની ખૂબ મજા પડે છે. તેની નજીકમાં રાજા દેવનો લોહસ્તંભ છે. તે હજમગ બે હજાર વર્ષનો પુરાતન ગણાય છે. આવો મોટો અખંડ સ્તંભ કઈ ભઠ્ઠીમાં ગાળ્યો હશે અને હાં-રી રીતે લાવ્યા હશે તેની કશીજ કલ્પના કરો શકાતો નથી. પ્રાચીન હિંદુકાળના સર્વોચ્ચવિકાસનો આ અવશેષ જોઈને આપણે દિગ્વિજય જઈ જઈએ છીએ.

ન્યુદિલ્હીમાં પહોંચ્યા ત્યાંતો સાંજ પડી ગઈ. દ્વરથી જોતાંજ તેની સપ્રમાણ ગોળાકાર વાંધણી લાલ પાડે છે. ત્યાંની દરેક વસ્તુ લવ્ય છે. એસેમ્બલી, નેન્ડ્રમંડળની એલિસ, કાઉન્સિલ ઓફ સ્ટેટ, વગેરે જોયાં. જોતાં જોતાં વાઈસરોયલ લોન્ગનાં પ્રવેશદ્વાર સુધી જઈ પહોંચ્યા. પ્રથમ રાઇફલ ટુકડીનો પહેરો, અંદર ઘોડેસ્વાર ટુકડી, પછી આગળ સોલ્જરોનો પહેરો, આટલું ઓળંગીએ ત્યારે મહેલમાં જવાય. અમારા જેવા નાના માણસોથી અંદર ન જ જવાય. અગોને રોક્યા બદલ એક બુવાન હિંદી પહેરગીરને ગિદાશયુક્ત દૃષ્ટિ આપ્યો, અને એક હિંદી પોતાના વડા હાકેમને મળવા બંધ એ વખતે તેને તેનાજ હિંદી ભાઈથી અંતરણ્ય ન કરાય એવો સગપણ દાવો રજુ કર્યો, પરંતુ તે શું કરે ! જવાબ મળ્યો,

“ જનાબ, મંચ દિલગીર હું. આજ શામકો લાટ સાંપ કલકતેસે આ ગયે હે, જે નહિ આયા હોતા, તો આપકો જુરર બતકાતા, લેડીન આવી તો પ્રાઇવેટ સેક્રે. ફી પરવાનગી સિવા કોઈ રાત્ર મહારામલી નહિ જ સકતા. ” અંગેને પારાપાર અફસોસ થયો. ડૉ. ટ્રાગેરે ગીતાંજ-લિમાં “ Why do I ever miss His sight, having the breath touching my sleep ? ” અરે ! જેનો શ્વાસોચ્છ્વાસ ગતે સ્પર્શે છે, એવા પ્રભુનાં દર્શન કેમ થતાં નથી ? આ જાતને અફસોસ બતાવ્યો છે. અંગેને પણ તેનીજ લાગણી યર્ષ.

આજે રાત્રે હરદ્વાર જવા નીકળ્યા. આનંદની અવધિ હતી. શા માટે હિમાલયનું આટલું આકર્ષણ છે તે કોઈ સમજતા ન હતા, પરંતુ શ્રદ્ધાભક્તિના અતિરેકયુક્ત કેશવેયો આનંદ ભોગવતા હતા. જ્યારથી કાકા કાલેસકરનું “ હિમાલયનો પ્રવાસ ” એ નામનું પુસ્તક વાચેલું ત્યારથી હિમગિરિનાં દર્શનની ઉત્કટ ભાવના યજેલી તે આજે શમશે અને હિમાલય તેમજ ગંગામીયાનાં દર્શનથી ફૂનફૂત્ય થઇશું એવી નિર્ધારણથી સંતોષાતા સર્વે ઇસ્ટ ઇન્ડિયા રેલ્વેના સ્ટેટફોર્મ પર આઝ્યા. આ રેલ્વેનું આ પ્રથમ દર્શન હતું. સુંદર અને સ્વચ્છ ડબ્બા, વધારે ભાગ ઉપલા વર્ગના અને થોડા યર્ષ ક્લાસના.

આપૂર્ણ

એલ્યુમિનમ વાસણોના વપરાસથી થતું નુકસાન

અર્વાચીન સમયમાં એલ્યુમિનમ ધાતુની શોધ થયા બાદ તે ધાતુના વજનના હલકાપણા તેમજ તેના ગરમીના જલદી વાહકપણાના ગુણોના પરિણામે સંધવાનાં વાસણો તરીકે તેનો ઉપયોગ દરેક દેશમાં ધણે અંશે થવા લાગ્યો છે. ફેટલાક દેશોમાં તેના ઉપયોગનું કારણ પ્રગત વર્ગમાંના અમુક ભાગની આર્થિક નબળી સ્થિતિને આધીન છે, પણ દિવસે દિવસે જેમ તેનો વપરાસ સંધવાનાં વાસણો તરીકે વધતો ગયો તેમ તેમ તેના ઉપર જુદી જુદી જાતના ખોરાકોની થતી અસર રસાયણિક દૃષ્ટિએ નહિ પણ ખુશ્કી આંખે નજરે પડતી યર્ષ; જેના પરિણામે જમાનાના વિદ્વાન-શાસ્ત્રીઓએ ખારિકાર્થ અને ચોક્કસાઈથી તેનાં કારણોની પ્રયોગદ્વારા તપાસ કરવા માંડી અને એવા નિર્ણય પર આઝ્યા કે જે આસરે ખુશ્કી આંખે જોવામાં આવે છે તે ખોરાકના ધાતુ પર થતી રસાયણિક ક્રિયાના પરિણામે

ચએલું ઝેર છે અને તેથી તેવા ખોરાકનો ઉપયોગ કરનાર વ્યક્તિઓનાં કરુણાન્નક રીતે મરણ પણ નીપળ્યાં છે. ખરી રીતે તપાસતાં આમાંના ઘણા બનાવોમાં આ ધાતુનાં વાસણો રાંધવા માટે વપરાય છે તેથીજ નહિ પણ તે વાસણોનો ઉપયોગ રાંધેલા ખોરાકને આડથી બાર કલાક સુધી સાચવી રાખવા માટે કરવામાં આવે છે તેનુંજ ઉપર જણાવેલ પરિણામ છે. આ રીતે ઉત્પન્ન થએલા ઝેરની અસર કેટલાક માણસોમાં ધીમે ધીમે અને કેટલાકમાં જલદી થએલી જોવામાં આવી છે.

વાસણની સપાટી ગમે તેટલી સારી પોલીશ કરેલી હોય તોપણ થોડો વખત પસાર થયા પછી જો તેને ઘોળા લુમડાના કકડાથી લુછવામાં આવે તો કકડો મદો બની જાય છે ને તે હવાથી ધાતુ પર થયેલી અસરની સાખીતી આપે છે.

કેટલીક વખત ફળફળાદિના રસ બહુ મંદ તેમજ હોવાથી ધાતુ પર અસર નહિ કરતો હોય તેવી સામાન્ય માન્યતા પ્રચલિત છે, પણ તે અનુભવે બૂલભરેલી માલમ પડી છે. જ્યારે ફળફળાદિને એલ્યુમિનમના વાસણમાં બાફવામાં આવે છે ત્યારે વાસણ વધારે સ્વચ્છ અને ચકચકિત બનેલું જણાય છે. આ પરિણામ ફળફળાદિની અંદર રહેલા ગીદા લીંબુના યા તો દ્રાક્ષના રસ જેવા મંદ તેમજની ધાતુ પર થતી રસાયણિક ક્રિયાને લઈને નીપજે છે ને આ રીતે બનેલો રસાયણિક મિશ્રપદાર્થ ખોરાકમાં ભળી જાય છે ને તેને ઝેરી બનાવે છે. કેટલાક દ્વારો જેમનાં મંદ દ્રાવણને એલ્યુમિનમ વાસણમાં ભરવામાં આવે તો વાસણ અંદરની બાલુથી કાળું પડી જાય છે તેમજ અંદરની બાલુમાં ધાતુને ફેદલા પડ્યા હોય તેવું જણાય છે. આ બધાં ચિન્હો પણ ઝેર ઉત્પન્ન થયાની નિશાની છે. બાઈસિક્લનાં એલ્યુમિનમ પૈડાં પણ દરિયાકિનારાના દેશોમાં કટાર્થ ગએલાં તેમજ ખવાઈ ગએલાં જોવામાં આવે છે.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ જ્યારે ખોરાકમાં રહેલાં તત્ત્વો વાસણો પર અસર પેદા કરે છે, ત્યારે તે વાસણોનો ઉપયોગ ફક્ત પાણી ઉકાળવામાં, દૂધ ગરમ કરવામાં ને વસ્તુઓને તળવામાંજ કરવો તેજ ઇચ્છનીય અને સલાહભરેલું છે.*

મનુભાઈ મુલુકચંદ ધરીખ

ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓના નવા અભ્યાસક્રમની શારીરિક કસરતો

મૂળભૂત સિદ્ધાંતો—

- (૧) શારીરિક કસરતનો સમય, મર્યાદા અને હેતુઓ
- (૨) શિક્ષણપદ્ધતિ
- (૩) કક્ષનાશક્તિનો ઉપયોગ
- (૪) અનુકરણ અને આગામી શિક્ષણ
- (૫) મંગીતનો ઉપયોગ
- (૬) પુનરાવર્તન
- (૭) પ્રાથમી લેસન્સ (મૂળભૂત પાઠો) કસરતો
- (૮) અપગતાપૂર્વક અને આનંદદાયક કસરતો-હીલચાલો
- (૯) વ્યૂહરચનાઓ (વર્ગીય ગોઠવણીઓ)

નાનાં બાળકો માટેની કસરતો (પ્રારંભિક)

૫ થી ૭ વર્ષનાં બાળકોને પોતાની સામાન્ય રમતો અને ચેષ્ટા-માંથી પુરતી કસરતો મળી રહે છે, જ્યાં તેમને માટે શારીરિક તેમજ માનસિક ખીલવણી માટે રમતો વગેરે પ્રવૃત્તિને કામે લગાડવી અને એકબીજામાં રાખવી ફાયદાકારક છે. તે એવી રીતે કે તેમના સુખ અને આનંદમાં વધારો થાય અને શરીર અને મન અપગતાપૂર્વક ફેળવાય, જેથી તેમની બુદ્ધિ વધે, ઝડપથી પ્રત્યુત્તર આપી શકે તેમજ શારીરિક અને માનસિક સ્થિતિ સુધરે ?

(૧) શારીરિક કસરતનો સમય. —

નાનાં બાળકોને ૧૫ થી ૨૦ મિનિટ

અપગતાપૂર્વકની હીલચાલ, તેમજ તેમના શરીરની સ્થિતિમાં વારં-વાર ફેરફાર અગત્યનો છે.

શારીરિક કસરતમાં શિક્ષણનો હેતુ. —

૧. અપગતા, સ્વતંત્ર ક્રિયા અને અનુધારી દિશામાંથી એકબીજા અપાતા હુકમોના પ્રત્યુત્તરને ઉત્તેજન આપવું.

૨. શરીરની હીલચાલો, જેવી કે વાળવું, ફેલવું ચાલવું વગેરે; અને તે રીતે પછીના વર્ષોમાં તેને કસરતની જરૂર ન પડે અથવા ઘણી ઓછી જરૂર પડે.

૩. દરેક હીલચાલમાં શરીર 'હલકું' અને કમનની માફક ઉછળતું રહે.

૪. સ્વપ્રવૃત્તિને ઉત્તેજન આપી શ્વાસોચ્છ્વાસની ક્રિયા એટલે સોહી-બ્રમણની ક્રિયાને વેગ આપવો; તેમ કરીને શરીરના વિકાસને મદદ આપવી અને તંદુરસ્તી સાધવી.

૫. આનંદી, સુખી, નિડર અને સ્વતંત્ર જીવસે કેળવવો.

(૨) શીખવવાની પદ્ધતિ. —

અપળતા' અને સ્વતંત્ર ક્રિયાની તાલીમ વખતે શિક્ષણ કેવી રીતે આપવામાં આવે છે તેમજ બાળકોને જે જાતનું કામ આપ્યું હોય તેનો કેવો પ્રત્યુત્તર મળે છે તે ખાસ આધારરૂપ ગણવું જોઈએ.

આગાઓનો ઉપયોગ વહેવો થાય એ ઇચ્છવા યોગ્ય છે અને તેની સાદી આગાઓનો પ્રત્યુત્તર એકદમ મળવો જોઈએ.

સૌથી અગત્યની ધ્યાન આપવા જેવી બાબત એ છે કે બંધાં બાળકો એકીસાથે ક્રિયા શરૂ કરે અને એકીસાથે બંધ થાય, જેમકે દોડવું, કૂદવું, દોરડું કૂદવું, ખેસવું, ઉભા થવું વગેરે.

ઈશારા પ્રમાણે કામ કરવાનું બાળકોને ઘણું ગમે છે, તેમજ અણધારી બાબત ઝડપથી કરવાનું બહુ ગમે છે. આપું કામ દરેક બાળકના સ્વતંત્ર કામને માટે સારી તાલીમ આપે છે.

એકજ સ્થળ, એકજ નાયક, એક જાતનુંજ કામ, પછી શું કરવાનું છે તેની પુરેપુરી માહિતી—'સમજ'—એ એકંદર પાઠની અસરને માટે માહી અસર ઉપજાવે છે.

શરીર ઝટ વળે તેવું અને અપળ બને એવું બતાવવા માટે જેમાં શક્તિનો છુટથી વ્યય થાય એવી કસરતો—દોડવું, કૂદવું, ખેસવું વગેરે આપવી. જેમ બને તેમ ઊંચા કૂદે તેમ કરવું.

નાનાં બાળકો આવી જાતની હીલચાલોથી થાકે એમ નથીજ. એમની હીલચાલો ઉપર બંધન રાખવું જોઈએ નહિ.

દાખલા તરીકે, હાથનો ઉપયોગ, શરીરનું સમતોલપણું સાચવવામાં કરે તો બંધો નહિ. થોડીવાર આરામ આપવો હોય તો ખેસી બચ કે સુઈ જાય; તેમની સ્વભાવિક સ્થિતિમાં અંતરાય હાવવો નહિ, પણ આવી રમતની અટકો વારેવારે કરવી નહિ, અને હોય તો તેનો ઉપયોગ રમતની ગોઠવણુ કરવામાં કે સમજુતી આપતી વખતે અથવા તો દોડવા-કૂદવા અથવા નાચનાં પગલાં લેવામાં કરવો. પછીથી સંગીત અથવા ગીત ગાવાનું હોય તે તેઓ સાંભળે તેમ કરવું. પાઠમાં જે કસરતો આવતી

હોય તેનો મુખ્ય હેતુ સામાન્ય ચપળતા અને ગતિ અથવા હીલચાલમાં વધારો થવો એ જોઈએ.

બાળકો યોગ્ય દિશામાં પ્રવર્તન કરે તે સાધવા માટે દરેક બાળકની સમક્ષ દરેક ગતિ અથવા હીલચાલનો મુખ્ય હેતુ શો છે તે તેમની આગળ રજૂ કરવો જોઈએ.

કસરતો કોઈ એકને જો, વધારે અધરી લાગતી હોય તો કોઈ વાંધાપડતું નથી. જો અધરી લાગતી હશે તો તેઓ અરામત કરી શકશે નહિ, પણ તે કરવાનો યત્ન કરવામાં તેમને જે તાલીમ આપવાની છે તે મળી રહેશે.

ઉભા રહેવાની સ્થિતિ. —

સરળતાથી કુદરતી સ્થિતિમાં હોવા થઈ ટકાર ઉભા રહે તેમ શીખવવું. આ સ્થિતિ ચપળતા અને તેમનીની છે. તેમાં 'કોઈ' જડપણું કે દળાણ કે જેંચાણ હોવું જોઈએ નહિ "અને તેટલા જોયાં થાઓ." આ હકમ આપણે જે માગીએ છીએ તે સાધ્ય કરશે. "ધુટણ પાછળ" આ હકમ પણ બાળકો અમલમાં મૂકી શકશે. માથું-જંથું-ખભો નીચા-ખભા પાછળ-આંગળાઓ નીચી, આવા હકમોથી ઇચ્છ્યા યોગ્ય પરિણામ આવે છે. બાળકોની શાળામાં શારીરિક કેળવણીનો મુખ્ય મુદ્દો શરીરની સારી સ્થિતિ- 'પોઝીશન' નો વિકાસ કરવાનો છે.

પહેલા ધોરણમાં-"એટ-શનનો" હકમ આપવો. તે વખતે બાળકો અરામત લાલતમાં ઉભા રહે. એડીઓ જોડાએલી રાખે એ જોવું જોઈએ. આ સ્થિતિમાં લાંબો વખત ઉભા રાખવા નહિ.

દરેક પાદની સરખાતમાં એકાદ વખત હકમ આપવો. પણ તેની પહેલાં નીચલા હકમો આપવા ઇચ્છ્યા યોગ્ય છે. જેમકે "પગ-પહોળા" (ફો) "ટકાર થાઓ," "પગ બેગા-ફો" અથવા તો તેવી મતલબના હકમો આપવા. શિક્ષકે સામાન્ય મદદ આપવી, અને ઝડપથી બીજા પાદ ઉપર જવું. આ સ્થિતિનો મહાવરો વધારે વાર કરાવવો.

સરખાતમાં દોડવા દૂડવામાં ચોક્કસ તાલબદ્ધ ગતિ સાધવામાં પ્રયત્ન કરવો નહિ. આ ગતિઓનો મુખ્ય મુદ્દો યત્ન પડે હલકાપણું, કમાનતી માફક શરીર ચપળ થાય અને તે દ્વારા કસરત આપવાનો છે. અમુક તાલબદ્ધ ગતિમાં અંકુશનું તત્ત્વ રહેલું છે. નાનાં બાળકો પાસે આટલું ઇચ્છવું એ વધારે પડતું છે. વળી દરેક બાળકની સક્તિમાં તફાવત હોય અને જો એકદમ તાલબદ્ધ ગતિનું તત્ત્વ દાખલ કરવામાં આવે તો ઘણા વિદ્યાર્થીઓને તે અંકુશ સમાન થઈ પડે છે. છટકી દોડવું, ફૂંડવું એમાં છટ

શબ્દનો અર્થ એ છે કે દરેક બાળક તેના પોતાના સમયમાં ગતિ કરે. પછીથી પણ દોડવા દૂધવામાં પણ તાલબદ્ધ ગતિ દાખલ કરવામાં આવે ત્યારે પણ હીલચાલ કરવા માટે છૂટ રહેવી જોઈએ.

રમતો ગમે તેટલી સાદી હોય તેપણ બાળકો ન્યાંસુધી રમતના નિયમો સમજે નહિ અથવા તે પ્રમાણે વર્તી શકે નહિ ત્યાંસુધી નિયમબદ્ધ રમતો, દાખલ કરવી નહિ.

શ્વાસોચ્છ્વાસની શક્તિ વધે તેના મુખ્ય ઉપાય તરીકે ફેફસાંઓને જેમાં વધારે નિશ્વાસ કરવું પડે તે બદલું બેસદાર કામ સોંપવું એ છે. બાળકો નાકથી શ્વાસ લે તેવી સમજ આપવી-આ બાબતમાં શાળાના બાળકોમાં ખામી જણાય તો તેના ઉપર ખાસ ધ્યાન આપવું અને દાકતરી તપાસ કરાવવી.

અરડૂસી

સંસ્કૃતમાં અરડૂસીને વાસા કહે છે:-અરડૂસી એ એક દિવ્ય ઔષધ છે. આયુર્વેદે તે એનાં મુક્તકંઠે વળાણુ દર્શાવે છે, પરંતુ એક્ષોપથીની દવાઓમાં પણ અરડૂસીનું સ્થાન મોખરે છે.

વાસાયાં ચિવમાનાયમાશાયાં જીવિતસ્ય ચ

રક્તપિત્તી ક્ષયી વાસી ક્ષિમર્ચમવસીદતિ ॥ [વૈદ્યશ્વન]

[અરડૂસીનું અસ્તિત્વ હોવા છતાં જેના જીવનની આશા છે એવા રક્તપિત્તી (જેના શરીરમાંથી લોહી પડતું હોય તે દરદી) અને ક્ષય તથા ખાંસીથી માણસ શા સાર પિડાય છે?]

આ શ્લોકમાં અરડૂસીની સાચી પ્રશસ્તિ આપેલી છે. એ ઉપરાંત કમળો, તાવ, શ્વાસ (દમ), પ્રમેહ, કુદ, યુદ્ધ, મૂત્રાઘાત સંધિવા વગેરે રોગો ઉપર પણ તેનો ઉપયોગ હિતાવહ ગણવામાં આવ્યો છે. આયુર્વેદમાં તેનાં વિવિધ અંગોમાંથી અનેક રીતે આયુધ તૈયાર કરવાની વિધિ બતાવવામાં આવી છે.

અરડૂસી અનેક ઢેઢાણે થાય છે, અને ન્યાં થાય છે ત્યાં જીવનનાં જીવન થાય છે. તેનાં પાન લીલાં કમળ જેવાં હોય છે અને છેક ઉપરની ટોચો ઉપર ઘોળાં ફૂલ આવે છે. આ વનસ્પતિનો આખો છોડ દવા તરીકે કામ આવે છે; પરંતુ મોટે ભાગે તેનાં પાનજ વપરાય છે. કેટલીક વનસ્પતિઓ તો લીલીજ વાપરવી જોઈએ એવો આયુર્વેદનો આદેશ છે. તેમાંની અરડૂસી પણ એક છે. તાજી અરડૂસીનો તાજો રસ ક્ષય, ખાંસી, રક્તપિત્ત અને દમ ઉપર ચમત્કારી અસર કરે છે. ક્ષય અને

પુરુષોના અસાધ્ય રોગોએને કેવળ અરડૂસીના રસથી ફાયદો થયાના દાખલા મોળુદ છે.

ગુહ્યત્તમ કુટલો વાસા કુસ્માવટી શતાવરી ॥

પ્રયોજ્યવા સદૈવાર્દ્રાં દ્વિગુણા નૈષ કારયેત્—॥

[ગળો, કમળાક્ષ, અરડૂસી, બુરે કોળું અને શતાવરી હંમેશાં ક્ષીલાંજ વાપરનાં અને છતાં તેમની જેવડી માત્રા ન કરવી.] સાર્વગ્ધર.

આવી દિવ્ય અને સિદ્ધ આયુધિ આપણે આંખણે અમાપ પ્રમાણમાં રચ્યં જોગી નીકળતી હોવા છતાં આપણે તેનો પુરતા પ્રમાણમાં ઉપયોગ કરતા નથી. એજ ચીજના કાચજે કાચળા પરદેશ ચડે-છે અને તેમાંથી સિરપ, ટિંકચર વગેરે બની આપણા દેશમાં પાછાં આવે છે અને દાકતરો તે પુષ્કળ પ્રમાણમાં વાપરે છે; પરંતુ તાજા રસમાં અથવા તો તાજા રસમાંથી બનાવેલી દવામાં જે ગુણ છે તે પેલામાં નથીજ હોતો.

અરડૂસીનાં પાન ખાતર તરીકે પણ બહુ ઉપયોગી છે. એ ઉપરાંત ખેતીને બગાડનારાં ઘાસ વગેરેને એ મારીજ નાખે છે.

૧. અરડૂસીનાં પાનનો રસ, કાઠી તેમાં મધ નાખી ઉંચરના પ્રમાણમાં આપવાથી રક્તપિત્ત, તાવ, ઉધરસ, ક્ષય, કમળો વગેરે મટી જાય છે.

૨. અરડૂસી, દ્રાક્ષ અને હરડેનો કવાથ મધ અને સાકર નાખી પીવાથી ઉપર બહુવેલા રોગો મટે છે.

૩. અરડૂસી, ખેડી ભોરિંગણી અને ગળોનો કવાથ પીવાથી ઉધરસ ને તાવ મટે છે.

૪. ક્ષય તથા કફના કાર્ષ પછુ વિકાર ઉપર આટણુ તરીકે વાસાવ-લેહ ઉત્તમ છે.

૫. અરડૂસીનું દિમ (અરડૂસીને કચરી રાતે પાણીમાં પલાળી રાખી સવારે ગાળી લેવું તેને દિમ કહે છે) પાવાથી પછુ-રક્તપિત્ત અને કફના વિકારો ઉપર ઘણો ફાયદો થાય છે.

૬. વળી અરડૂસીના રસ સાથે હરડે વગેરે કેટલીક ચીજોના વિશિષ્ટ પ્રકારના યોગ બનાવવામાં આવે છે.

૧. વાસાધૂત, વાસાતૈલ વગેરે પ્રયોગો પણ ઘણાજ દિતકર છે.

૭. અરડૂસીનાં કુંચાં પાન, હળદર અને ગોમૂત વાટીને ચોપડવાથી અજ મટી જાય છે. જે ત્રણ વખત ચોપડવું.

૮. પેસાળ બહુ મુસ્કેલીએ ઉતરતો હોય ત્યારે અરડૂસીના મૂળનો કવાથ પીવાથી સારો ફાયદો થાય છે.

૯. લોહીવામાં મૂળનો રસ ઉપયોગી છે.

૧૦ અર્થમાં અરડૂસીના પાનની લૂગદી કરી મૂકી શેક કરવાથી દુઃખ નરમ પડે છે.

કેટલાંક ચૂણી, કવાથો, ગોળાઓ અને રસોમાં બીજાં દ્રવ્યો સાથે અરડૂસીનો ઉપયોગ થાય છે. આયુર્વેદમાં તેને બિપક્રમાતા એટલે પૈદની માતા એવું નામ આપ્યું છે તે સ્વાર્થ છે. બીજી કાર્ધરીતે નહિ તો કેવળ અરડૂસીનાં પાન ચાવીને ખાવાથી પણ આગળ ગણાવેલા રોગોમાં અવસ્થ કાયદો થાય છે.

આવી અમૂલ્ય દિવ્ય ઔષધિ ઘેરઘેર ઉગાડવી જોઈએ. તુલસી અરડૂસી જેવી વનસ્પતિનો ઉપયોગ હમેશાં લાભજ કરે છે અને તે ગમે તેને હાથે વપરાય જેથી કંઈજ નુકસાન થતું નથી.

વૈદ્ય શિવશંકર પ્રાણશંકર શુક્લ

જાહેરખબર

• મિસિસ ગાસ્તર સીવલુ લેવલ ફંડના બ્યાજનાંથી ઇનામ માટે ખેડ જિલ્લાની નામદાર સરકારે માન્ય કરેલી સઘળી પ્રાથમિક કન્યાશાળાઓમાં લણ્ણતી બાળાઓએ બનાવેલા શીવલુ લેવલના નમુનાનું ચોથું પ્રદર્શન લેવાનું છે. માટે તેવા નમુનાઓ તા. ૧૫ મી ઓક્ટોબર ૧૯૩૬ પહેલાં સિનિયર આસિસ્ટન્ટ ડેપુટી એન્ડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરને નડિઆદ મુકામે મોકલી આપવા.

(૧) નમુનાઓ બાળાઓએજ બનાવેલા જોઈએ.

(૨) નમુનાઓ બાળાઓએ બનાવેલા છે તેવું પ્રમાણપત્ર બે સદ્ગૃહસ્થોનું મોકલવું.

(૩) નમુના મોકલવા લઈ જવાનો ખર્ચ નમુના મોકલનારને શીર છે.

(૪) નમુનાઓ મોકલે તે સાથે તેનું સિસ્ટ નીચે મુજબ મોકલવું.—

નાંખર. નમુનાનું નામ. ધોરણ. તૈયાર કરનારનું નામ.

દરેક નમુનાપર કાગળનું લેખણ ચોક્કસ, જેમાં સ્વચ્છ અક્ષરે કાળજીપૂર્વક નમુનો, બનાવનારનું નામ, ધોરણ, તથા નિર્દાન લખવાં.

(૫) એકંદરે બે ઇનામો છે. તેમાં પહેલું રૂ. ૧૦ નું તથા બીજું રૂ. ૫ નું છે.

ગવર્નમેન્ટ હોસ્ટેલ,

બી. બ્લોક

સિનિયર આસિસ્ટન્ટ ડેપુટી

એન્ડ્યુકેશનલ ઇન્સ્પેક્ટરની

ઓફિસ, નડિઆદ.

N. L. Brahmohari,

સિનિયર આ. ડે. એ. ઈ. બેડા

ને

એક્સ ઓફિસિઓ સેક્રેટરી,

"મિસિસ ગાસ્તર સોઇંગ ને એમ્પ્લોઇડરી

પ્રાઈઝ ફંડ"

પાઠ્યપુસ્તક, ધર્મામ અને લાયબ્રેરી માટે સરકારી ખાતા તરફથી મંજૂર થએલાં પુસ્તકોની યાદી

પુસ્તકનું નામ	અન્ય કર્તો	પ્રગટ કર્તો (ઠેકાણા સહિત)	કિંમત રૂ. આ. પા.	શા માટે મંજૂરી આપવામાં આવી છે
૧. સાહિત્યદર્શન ત્રીજું (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આવૃત્તિ)	એન. એન. શાહ	એમ. બી. તલાલી, પુસ્તક-સેલર, પોપ્પુલર લાઇસ્ટ્રલ્સ આગદાવાદ	૧-૨-૦	માધ્યમિક શૈક્ષણિક અને ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૨. નવયુગ ભૂગોળમાળા-દુનિયાનું પ્રથમ દર્શન-પુસ્તક બીજું સુરોપ અને ઉત્તર અમેરિકા (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આવૃત્તિ)	એ. આર. બેંગલેકર અને જી. કે. ડી. શેઠ	એસર્સ કનસનદાસ નારાયણદાસ એન્ડ સન્સ, નાણાવટ, સુરત	૦-૫-૦	માધ્યમિક શૈક્ષણિક પાઠ્યપુસ્તક તરીકે
૩. દક્ષિણ દુનિયાના ખંડો (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આવૃત્તિ)	"	"	૦-૬-૦	"
૪. ગુજરાતી-સાહિત્ય પ્રવેશ પુસ્તક (સને ૧૯૩૬ ની પહેલી આવૃત્તિ)	સી. સી. શાહ	"	૦-૮-૦	"
૫. સાહિત્યરત્ન ભાગ ૩ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આવૃત્તિ)	આર્ચ. પી. ખાન-સાહેબ અને નરહરિલાલ ડી.	આર્ચ. પી. ખાન-સાહેબ અને નરહરિલાલ ડી.	૧-૨-૦	"
૬. ગાંધીના ઇતિહાસ અને રાજ્ય-બંધારણ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આવૃત્તિ)	એમ. એમ. ધોળકાઆ	ગોપીપુરા, સુરત	૧-૧૨-૦	"
૭. હિંદીના ગ્રંથો ઇતિહાસ (સને ૧૯૩૫ ની ૭મી આવૃત્તિ)	એમ. એમ. પેટા	ગોપીપુરા, સુરત	૧-૧૨-૦	"

૮ ભરતખંડનો ઇતિહાસ સાર (સને)એલ. એલ. વ્યાસ ૧૯૩૫ ની સુધારેલી ૩૧ મી આવૃત્તિ)	એસર્સ કરસનદાસ નારણદાસ એન્ડ સન્સ નાણાવટ, સુરત	૦-૧૩-૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્ય પુસ્તક તરીકે.
૯ સરળ આરોગ્યશાસ્ત્ર (સને ૧૯૩૫ પી. બી. ગોદિય અને ની પહેલી આવૃત્તિ) ડી. એચ. જોશી	એસર્સ એમ. વજાલખાન, સુરત	૦-૮-૦ (કાગળનું પુસ્તક)	"
૧૦ ભરતખંડનો સંક્ષિપ્ત ઇતિહાસ (૧) એમ. એમ. દિવેદી	એસર્સ મંગલદાસ એન્ડ સન્સ ભાગાતમાવ, સુરત	૦-૧૦-૦ (કાગળનું પુસ્તક)	"
૧૧ સિંધ પ્રાંતની સહેલી જૂગાળ (૧) એ. એચ. લાલુ અને મિ. ડી. કે. ભટ્ટ	રીલાયન્ટ સ્ટોર્સ, કરાચી	૦-૧૨-૦	"
૧૨ સરળ દેશીનાયુ અને વ્યાખ્યા (૧) એમ. એચ. શાહ અને એમ. ડી. પટેલ	એસર્સ ડી. એમ. જી. બક્ષર્સ સાંચીપણી, નડિયાદ	૦-૬-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્ય- પુસ્તક તરીકે
૧૩ શાળાપંથોગી જૂગાળગાળા મણીકા પી. વી. દેસાઈ ૨ મુંબઈ હવાફો (સને ૧૯૩૫ ની ૯ મી આવૃત્તિ)	ચોપટલાલ મગનલાલ ગજરાયાળા, ગાંધીરોડ, અમદાવાદ	૦-૫-૦	"
૧૪ ગુજરાતના ઇતિહાસના સહેલાણી. જે. અક્કડ અને પોટો (૧૯૩૫) ને. એ. કાનુગા	એસર્સ કરસનદાસ નારણદાસ એન્ડ સન્સ, નાણાવટ, સુરત	૦-૪-૦	"
૧૫ વિદ્યાર્થી ગણિત ભાગ ૧ (ત્રીજી સી. બી. ભટ્ટ આવૃત્તિ)	સી. બી. ભટ્ટ, ચરોતર- એન્ડુકેશન સોસાયટી, આણંદ	૦-૮-૦	"
૧૬ પ્રાથમિક શાળાનો ગણિત શિક્ષક (પહેલી આવૃત્તિ)	"	૧-૦-૦	"
૧૭ સરળ ઇતિહાસગાળા મણીકા ડી. એમ. દાશી બીજી-દિઠ અને મુસલમાનો	એસર્સ મંગલદાસ એન્ડ સન્સ સુરત	૦-૬-૦	"

૧૮	(સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગસ્ટિ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગસ્ટિ) ૧૯૩૫ ની પહેલી આગસ્ટિ)	"	"	૧-૦-૦	"
૨૦	અમદાવાદ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગસ્ટિ)	એન. એમ. ત્રિવેદી અને એલ. જી. આર્ય મીસ. એલ. એલ. એસ. એલ.	નાનુભાઈ સાહેબ પ્રમથાન મં- દિર, કચેરી	૦-૩-૦	માયમિટ રહેલોનાં વિવા- ર્થીઓની લાયબેલિટી માટે
૨૧	પેટ્રોલિયમ, સારથ અને બીજી વસ્તુ	એસ. એલ. એસ. એલ.	કમિટી, વેપાર	૦-૨-૦	"
૨૨	પેટ્રોલિયમ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગસ્ટિ)	"	"	૦-૩-૦	"
૨૩	પેટ્રોલિયમ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગસ્ટિ)	"	મેસર્સ મંગળદાસ એન્ડ સન્સ ચુરત	૦-૨-૦	"
૨૪	પેટ્રોલિયમ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગસ્ટિ)	"	"	૦-૧-૦	"
૨૫	પેટ્રોલિયમ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગસ્ટિ)	"	"	૦-૩-૦	"
૨૬	પેટ્રોલિયમ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગસ્ટિ)	"	"	૦-૩-૦	"
૨૭	પેટ્રોલિયમ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગસ્ટિ)	"	ગાંધીય આર્ટિસ્ટ મંદિર, ચુરત	૦-૧૦-૦	"
૨૮	પેટ્રોલિયમ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગસ્ટિ)	"	"	૦-૪-૦	"
૨૯	પેટ્રોલિયમ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગસ્ટિ)	"	"	૦-૬-૦	"
૩૦	પેટ્રોલિયમ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગસ્ટિ)	"	ચુર્નર મંથરન કાર્પોરાલ, મંથરોર, અમદાવાદ.	૦-૪-૦	"
૩૧	પેટ્રોલિયમ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગસ્ટિ)	"	"	૦-૪-૦	"
૩૨	પેટ્રોલિયમ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગસ્ટિ)	"	"	૦-૩-૦	"

૩૨ અંતરનાં અંગનાળાં (અને ૧૯૩૫) ને. સી. ગોધરી ની પહેલી આવૃત્તિ)	"	૦—૫—૦	"
૩૩ કુતરાની કલાળી (") આર. એન. શાન્	"	૦—૫—૦	"
૩૪ ગરવી ગુસ્સાત (") આર. ને. નેશી	"	૦—૭—૦	"
૩૫ જગતના જંગલમાંથી (") બી. છ. બક્ષી	"	૦—૫—૦	"
૩૬ ધર દિપકો (અને ૧૯૩૫) સારદાપ્રસાદ વર્મા	નુગોતર કાર્યોદય, ગોપીપુરા, મુરત	૦—૭—૦	"
૩૭ વેપાર વીરો (")	"	૦—૪—૦	"
૩૮ ગોસ્વમી (")	"	૦—૨—૦	"
૩૯ તોરામંડળ (")	"	૦—૩—૦	"
૪૦ હીરાધર સાયીઆચોથી (પહેલી નવમુંબઇ પંડિત આવૃત્તિ)	હીરાધર કાર્યોદય, મુરત	૦—૭—૦	"
૪૧ શીશુભગવતરી માળા ભાગાઈકુમતી એચ. દેસાઈ પહેલો (પહેલી આવૃત્તિ)	ભીરીસં હાકુમતી એચ. દેસાઈ ધણ, દેસાઈની વાડી, ભરુચ	૧—૪—૦	હાકરીઓની. માધ્યમિક સ્કૂલો અને હાકરીઓની ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં વિદ્યાર્થીની લાયબ્રેરી તરીકે પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્કૂલોમાં અને ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં શિક્ષકોની લાયબ્રેરી માટે ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં વિદ્યાર્થીની લાયબ્રેરી માટે
૪૨ શિશુભગવતમાળા પ્રાથમિક છ. એમ. દેસાઈ ધોરણ ૧ (૧૯૩૫)	એસ.મ્. હરસનદાસ નારણદાસ એન્ડ સન્સ, મુરત	૧—૮—૦	
૪૩ " " ૨ (")	"		"
૪૪ " " ૩ (")	"		"
૪૫ ગણિત " ૨ (")	"		"

૪૬	" ૩ "	"	"	"	૧-૮-૦	"
૪૭	" ૪ "	"	"	"	૧-૮-૦	"
૪૮	" ૨-૩ "	"	"	"	૧-૮-૦	"
૪૯	" ૨-૩ (મનકાંડ)	એ. એન. મોદી	અમરતાલ નાયભાઈ મોદી	બાળમંદિર, રામપુર, અમદાવાદ	૧-૮-૦	માધ્યમિક સ્કૂલોમાં અતે ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં શિક્ષકોની લાયબેરી માટે.
૫૦	અવધુતી આનંદ (પહેલી આવૃત્તિ)	"	"	"	૦-૪-૦	"
૫૧	જુગોળ શિક્ષણક્રમ (સને ૧૯૩૫ ક. બી. નાથક ની ૫ મીં આવૃત્તિ)	"	"	"	૦-૪-૦	માધ્યમિક સ્કૂલોમાં શિક્ષ- કોની લાયબેરી માટે.
૫૨	ગુજરાત ગ્રાંત યાત્રા જિલ્લા સાથે (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આવૃત્તિ)	એમ. કે. પટેલ	એસ. ડી. એમ. જે. અધર્સ	સાંયપીપળા, નડિયાદ	૦-૪-૦	"
૫૩	નવીન વિકસિત (")	એન. બી. બુચ, એન. બુચ અને	એન. બી. બુચ, નાગર-વાણ, વડદળીયા, જુનાગઢ	"	૧-૦-૦	માધ્યમિક સ્કૂલોમાં શિક્ષ- કોની લાયબેરી માટે.
૫૪	વિકસિત શિક્ષક (ગુજરાતી ધોરણ, બીજી ભાગ) (૧૯૩૨)	એમ. સી. પી. મણી	એસ. એમ. પી. અધર્સ, છુકસેલર, જનમંદિર પાસે, જામનગર	"	૦-૪-૦	માધ્યમિક સ્કૂલોમાં શિક્ષ- કોની લાયબેરી માટે.
૫૫	અગ્નિ નવીન જુગોળ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આવૃત્તિ)	એમ. એચ. ચોકડી	એમ. એચ. ચોકડી, એલિસબ્રિજ, અમદાવાદ	"	૦-૪-૦	"

(અંગ્રેજીમાં સહી) એન. એ. કાફરી
ફોર એન્ડ. ઇન્સ. એન. ડી.

(ઉ. ભા. ના એ. એન્ડ. ઇન્સ. સાહેબના તા. ૧૧-૬-૩૬ ના પત્ર નં. ૨૬૨૫ માં કરેલી અવગણનાસાર.)

ધનામપત્રક

સુરત જિલ્લો

કુદર	ખાજીપેરાવાળા નેમચંદ છવણ-ચંદ શાહે	૧૦-૮-૦	ધડિયાળ ભેટ આપ્યું.
કુદીઆણા	ગં. સ્વ. ધનજીભ દાનસિંહે પોતાના સદગત પુત્ર હિરેસિંહ દાનસિંહના પુન્યાય	૧૦-૮-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
વલસાડપારડી	શેઠ નાથાલાલ ખુમચંદ ક્રાહારીની પેટી તરફથી	—	મિદાઈ વહેંચી.
વાપી	શા. ગીમનલાલ હરખચંદ	૭-૦-૦	કન્યાશાળામાં કુવાલ તથા મિદાઈ વહેંચી.
	દેગામના શા. ગુલામચંદ મકેનજીએ	૩-૦-૦	ગરબામાનારી બાળાઓને પાલાં વહેંચ્યા.
	વલસાડના સ્વર્ગસ્થ શેઠ નાથાલાલ ખુમચંદની વિધવા બાઇ ગંગાબેને	૧૬-૦-૦	બાળાઓને વાઝડીઓ વહેંચી.
હોન્ડ	મિ. છોટુભાઈ પરગળદેસાઈએ	૪-૧-૬	ગરીબ બાળકોને ચાલતી ચોપડીઓ આપી.
	મિ. ગુલામખાન કીસાખાઈ દેસાઈએ	૪-૬-૬	પાસયનારછોકરા-છોકરીઓને વાચનમાળાની ચાલતી ચોપડીઓ વહેંચી.
મગોદ	રીટાચંડ શિક્ષક મિ. પરગળદેસાઈએ	૫-૪-૦	ચવાણું વહેંચ્યું.
	" " "	૨૩-૦-૦	હાથોનિયમની હાથપેટી લાવી આપી.
કાલીઆવાડી	વૈદરાજ મગનલાલ મયુરદાસ પટેલ	૩૦-૦-૦	બાળાઓને જમાડી તથા પિત્તળના ખાલા સાકર ભરીને આપ્યા.
કુદીઆણા	ગં. સ્વ. ધનજીભ દાનસિંહે	૭-૪-૦	૨૯ શુક્રવાર સુધી ચણા વહેંચવા માટે આપ્યા.
સરભોણ	ગામસોડાએ	૩૫-૦-૦	મિદાઈ, ચોપડીઓ,
	લયુખીલી કમિરીએ	૧૦-૦-૦	કપડાં, તથા લયુખીલી
	મિ. કુંવરજી દયાળજી દેસાઈએ	૫-૦-૦	મહોત્સવના અંગે રોશની પ્રાર્થના અંગે વાપરવા માટે આપ્યા.
	વેપારીવર્ગ તરફથી	૭-૦-૦	

તદન નવીન સુંદર આકર્ષક સ્વરૂપે

મુંબઈ ઇલાકાતા સરકારી દેશવણીખાતાએ
પ્રાથમિક શાળાના પીળાથી ચોથા ધોરણમાં

પાઠ્યપુસ્તક તરીકે અલાવવા મંજૂર કરેલ

સ્વ. લાલશંકર ઉમિયાશંકર ત્રવાડી દ્વારા

અંગગણિતનાં મૂળતત્ત્વ

[દેશીનામું અને ભૂમિતિ વિભાગ સાથે]

સરકારી સુધારેલા નવા અભ્યાસક્રમ પ્રમાણે સઘળા સુધારા
વધારા સાથેની પર મી આવૃત્તિ થોડા વંખતમાં પ્રગટ થશે.
કાઉન સાઈઝ, મજબૂત બાંધણી, સરસ પુઠું

કિંમત આઠ આના

આ ગણિત ઉંડાં ૪૦ વરસ યથા સઘળા ગુજરાતી નિશાળામાં એક-
સરખી રીતે ચાલુ છે.

આ ગણિત ધોરણ ૨-૩-૪ ના વિદ્યાર્થીઓ માટે સઘળા રીતે ઉપયોગી
અને અનુકૂળ હોવાનો શિક્ષકમંડળનો શિદ્ધ અનુભવ થયો છે.

આ ગણિત તેમાંની સરસ અને સચોટ પદ્ધતિથી ઉત્તમ ગણિત શિષ્ય
અને શિક્ષકવર્ગનો ખાસ આદર અને પ્રેમ સંપાદન કરી
શક્યું છે.

આ ગણિત એ. ઉત્તર વિભાગના એન્ડુ. ધ-સ્પેક્ટર સાહેબે નં. ૧૬૯૧
તા. ૧૬-૫-૩૪ થી ટેકરદખૂક તરીકે અલાવવા મંજૂર
કર્યું છે અને મુંબઈ, કરાંચી તથા ગુજરાતની સ્કૂલબોર્ડોએ
તેમજ દેશી રાજ્યોના અધિકારી સાહેબોએ પણ પોતાની
શીળાઓમાં અલાવવા માટે પસંદ કરી ચાલુ કરેલું છે.

બુકસેલરોને કમિશન સારું મળે છે.

લખો:-

જીવણુલાલ ગામરશી મહેતા, અમદાવાદ.

જીવણુલાલ એન્ડ સન્સ, ૧૨૮, પ્રિન્સેસ સ્ટ્રીટ, મુંબઈ-૨.

તા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈપણ બુકસેલર પાસેથી
માગી લેા.

ગજરાવાળા ગુજરાતી કૉપિબૂક નં. ૧ થી ૫
દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકઆના ગુજરાતી કૉપિબૂક નં. ૧ થી ૫
દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સાફ કમિશન મળશે.

કિંમત સંબંધી કંઈ પણ ફેરફાર હોય તો
નીચે બતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બુકડીપો,
ગાંધીરોડ, રતનપોળને નાકે,

અમદાવાદ.

સરકારી ફેર્કવણીખાતા તરફથી શાળાઓમાં ખરીદવા માટે
મંજૂર થયેલું

ખાખ પખવાંડિક

ગિવુભાઇનો અભિપ્રાય

“ આ તો સૌ કરતાં ગંડિયાતું છે. એ લેઈ ને અંધાને સુધરેલું પડશે, ”

વાં ૧૦ લવાં ૧૦ રૂપિયા પાંચ ૨૦ ખાં ૨૦ શાધે.

શાળાઓને તમને મફત.

ચાલો ભજવીએ : ભાગ ૧ થી ૧૦. મેળાવડાઓ માટે
તમારે લેઈ શેજ લેઈ શે. આખા સદના
રૂપિયા પાંચ દપાસ ખર્ચ જુદું.

ગાંડીવ ખાલોધાનમાલા

ના પાંસેદ પુખો બહાર પડ્યાં છે ને હેનામ, લાયજેરી માટે મંજૂર
થયેલાં છે. સરતાં, સુંદર, સચિત્ર, સુખોદક, યાદી માટે આગલાં
શાળાપત્ર જુઓ અથવા નીચેને સરનામે લખો :—

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : : સુરત.

રફલ લાયબેરી ને ઇનામ માટે મંજૂર થએલાં પુસ્તકો

ગૂર્જર બાલ ગ્રંથાવલિ

બાળકો માટે સર્વાંગસુંદર સચિત્ર ચોપડીઓ

સંપાદક : રમણલાલ નાનાલાલ શાહ

(૧) કાર્તિકયાઓ	૦-૨-૬	(૨) હીરામોતી	૦-૩-૦
(૩) યુદ્ધયુદ્ધ	૦-૨-૬	(૪) ટન-ટન-ટન-ટન	૦-૨-૬
(૫) ક્યારે સગછશું ?	૦-૩-૦	(૬) ટોચટોચની નીતિકયાઓ	૦-૩-૦
(૭) વરતો ને ઉખાણું	૦-૨-૬	(૮) વેરાયલાં ફૂલ	૦-૩-૦
(૯) રઝળતો રાજદંસ	૦-૩-૦	(૧૦) પ્રશ્નપેટી	૦-૩-૦
(૧૧) ગણિત ગમ્મત	૦-૨-૬	(૧૨) હસતું મોં	૦-૩-૦
(૧૩) પ્રાણીવર્ણન	૦-૪-૦	(૧૪) બાળકોની રમતો	૦-૩-૦
(૧૫) ધરતીકંપ	૦-૩-૦	(૧૬) ચાર સુંદર સંવાદો	૦-૩-૦
(૧૭) જાપાનનો બાળામુખી	૦-૩-૦	(૧૮) જંગલમાં રખડતાં	૦-૪-૦
(૧૯) ચંદ્રોચ્ચર	૦-૪-૦	(૨૦) જ્ઞાનગંગા	૦-૩-૦
(૨૧) અંતરનાં અજવાળાં	૦-૫-૦	(૨૨) કુતરોની કહાણી	૦-૮-૦
(૨૩) ગરવી ગૂજરાત	૦-૭-૦	(૨૪) જંગલના જંગલમાંથી	૦-૫-૦

રૂપરંગ, છપામણી, કાગળ, બાંધણી, પૂડાં, ચિત્રો, લખાણની સંગીતતા અને વિવિધતા એ સર્વમાં આ ગ્રંથાવલિ એક છે. બાલસાહિત્યની દુનિયામાં પ્રસિદ્ધિ મેળવેલા બહુલાં લેખકોના સહકારથી તૈયાર થાય છે.

બીજા વર્ષનાં ત્રણ પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે.

બાઈબલ કથાઓ	સુબંધુ આત્મારામ	૦-૮-૦
વિસર્જન	રવીન્દ્રનાથ ટાગોર	૦-૬-૦
પાંચલોક કથાઓ	ગિલુભાઈ	૦-૪-૦
સંવાદ કુસુમ	હસમુખલાલ કાઝી	૦-૮-૦
સંગીત માર્ગદર્શિકા	બાપાલાલ દવે	૦-૮-૦
સંગીત વિનોદ		૦-૧૦-૦

બાળકો પુસ્તકો પાઠ્યપુસ્તક તરીકે મંજૂર થએલાં છે.

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય

ગાંધીરોડ-અમદાવાદ.

ઇનામનાં પુસ્તકો

સુરત જિલ્લા સ્કૂલ બોર્ડના એડ. એફિસર સાહેબે પોતાના

તાબાની શાળાઓમાં ઇનામ વ. આપવા માટે નીચે પ્રમાણે ચોપડીઓ લીધી છે—

- ૫૦ જ્ઞાનાં પત્રો
- ૫૦ ચોચાંશીનું ચક્કર
- ૫૫ ખલિદાન
- ૫૦ મા
- ૫૦ કાકી
- ૫૦ અર્ધગતા
- ૫૦ દરેક સી વાંચે
- ૫૦ લવાટવી
- ૬૪ વાતનું વતેસર
- ૬૪ સામાજિક વાતો
- ૬૪ રટવનું શાસ્ત્ર
- ૬૪ ફોઈ
- ૬૪ સુખી ઘર
- ૬૪ રસીઆ બેગમ
- ૬૪ સીશક્તિની રમુશ વાતો
- ૬૪ લલી લાલી
- ૬૪ માંદગી અને માવજત

આપ પણ આપની શાળા માટે મંગાવશો. ગાંધીજી મંજુર થઈએ છે.

શ્રી શક્તિ સુરત.

તાનાં બાળકો માટે

શાળાઓમાં ઇનામ આપવા લાયક તેમજ વધારાના વાચન માટે ઉપયોગી
કરાણીની

બાળ વાર્તામાળા

૧. અલીબાબા અને ચાલીસ થોર, ૮ ચિત્રો-છ આના.
૨. અલાદીન અને તેનું તલ્લેસ્માતીક ફાનુસ, ૧૬ ચિત્રો-છ આના.
૩. શાહબદો અને કરામતી ઘોડો, અનેક ચિત્રો-છ આના.
૪. સિન્દબાદ ખલાસીની સફરો, અનેક ચિત્રો-સાત આના.
૫. અકબર અને બીરબલની વાર્તાઓ, ૧૫૮ વાર્તા-દસ આના.

ત્યાં જોઈ કાગળ ઉપર છાપો સુંદર કવરમા મહેલો

આ વાર્તામાળા આકર્ષક થઈ છે.

પાંચે સામટી લેનારને રૂ. ૨-૩-૦ ને બદલે રૂ. ૧.૧ માં પાંચે મળશે
જહાંગીર બી. કરાણીના છોકરાઓ,
શ્રીરામશાહ મહેતા રોડ, કોટ-સુંબઈ.

વિદ્યાર્થીઓના લાભાર્થે

કિંમતમાં ઘટાડો

લેખનકળા-કોપિખૂંડ

પાછળ અક્ષરો ફેંટે નહિ તેવા ઉત્તમ કાગળ પર છાપેલી
૨૪ પાનાં છતાં કિંમત ઘટાડ આનો

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી, શિક્ષકવર્ગમાં માન્ય
થએલી અને વિદ્યાર્થીઓને વિલુપિત થતી અમારી
લેખનકળા કોપિખૂંડો માટે આજેજ લખો

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી

લેખનકળા-કોપિખૂંડ

માધ્યમિક શાળા માટે

નંબર ૧ થી ૩

કિંમત ઘટાડ આનો

એન. ડી. મહેતાની કું.

નં. ૩૬૭ કાલ્યાણદેવી ગેટ-સુંબઈ

શાળાપત્ર સંબંધી સૂચના

- ૧ પત્ર સંબંધી લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું. છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક પાંજુએ ચોક્કસ અક્ષરે લખવું. જે છાપવા યોગ્ય લાગશે તો છપાશે, અને પસંદ નહિ કરેલા લેખ ટિકિટ મોકલી હશે તો પાછા મોકલવામાં આવશે. યોગ્ય ચર્ચાપત્રને પણ સ્થાન મળશે.
- ૨ લવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦ ટપાલ ખર્ચ સાથે અગાઉથી. છુટક અકના રૂ. ૦-૨-૯ પોસ્ટેજ સાથે. લવાજમના પૈસા મનીઓર્ડર, એક અગર ડ્રાફ્ટથી મોકલાવશે તો તે ચાલશે પરંતુ તેમાં કમિશન કે વટાવ લવાજમના પૈસામાંથી કાપવાનો રિવાજ નથી પરંતુ તે મોકલનારને શિર છે.
- ૩ શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડીઓ ખાતાએ મંજુર કરેલીજ હોય એમ હમેશા હોતું નથી. માટે દરેકને મંજુર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.
- ૪ આ પત્ર સાથે કોઈપણ હેડખીલ વહેચવામાં આવશે નહિ.
- ૫ જે ગ્રાહકો પાસે સને ૧૯૩૫ અને ૧૯૩૬ની સાલના લવાજમના પૈસા મોકલવાના ખાકી રહ્યા હોય તેમણે બનતી તાકીદે તે મોકલી આપવા નહિ તો આવતો અક વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે. તરી

પુસ્તક લેખ] [અંક રઘુનિં નાગરદાસ રઘુનાથદાસ, Registered

શુભ સંકલ્પ, પોષ કાલભાદેવી-મુંબઈ. B. 43.

સપ્ટેમ્બર

સને ૧૯૮૬

ગુજરાત

૧૯૩૫-૩૬

સમિતી

તંત્રી
એચ. ડી. ઘોઘાડી, બી.એ., એસ. ડી. સી. ડી.

ગુજરાત સાહિત્યપત્ર

પુસ્તક ૭૫]

સપ્ટેમ્બર ૧૯૩૬

[અંક ૯

પ્રજાની ઉન્નતિનો આધાર તેની કેળવણી પર છે; અને કેળવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ સૂત્ર જોઈશું વહેલું અમલમાં આવે તેટલી વહેલી ઉત્તતિ.

પૃથક્કરણશીલ માનસશાસ્ત્ર

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૪૧૨ થી આશુ)

હવે જુના અને નવા માનસશાસ્ત્રીઓના મતો વચ્ચેના શીઘ્ર ભેદ જોઈએ.

જુના માનસશાસ્ત્રીઓ પ્રેરણાનું ક્રિયાત્મક સ્વરૂપ ધ્યાનમાં લે છે. પ્રેરણાત્મક હલનચલન, પ્રેરણાત્મક વર્તન એ સંબંધી તેઓ વિવેચન કરે છે, પરંતુ પ્રેરણાત્મક દર્શન અથવા તેની લાગણી તેઓ ગણતા નથી. નવા માનસશાસ્ત્રીઓએ પ્રેરણા અને લાગણી જોડેનો સંબંધ શોધ્યો છે. તેમજ પ્રેરણા અને જ્ઞાન સાથેનો સંબંધ પણ તેમને જણાયો છે. પ્રેરણા તે મનો-વ્યાપારને વલણ આપનાર છે. જુના માનસશાસ્ત્રીઓ જાણવું, લાગવું અને ઈચ્છવાની ક્રિયાઓને જુદે નામે ઓળખતા હતા અને નવાને મતે જાણવાનાં અંગ ઉપર નકામો ભાર મૂકતા હતા.

નવા માનસશાસ્ત્રીઓ માને છે કે માનસિક ક્રિયાઓનું પ્રધાન અંગ ઇચ્છા છે ને જીવન એ ઝોણ છે. સ્વાસ્થ્ય સાચવવું અને અસ્તિત્વમાં

રહેવું એ બે મનનાં મુખ્ય કાર્ય છે. જાણવાના, જાગવાના અંશો ઇચ્છાના અંશના સહકારી છે.

જુના મગજના જાગોને ખસવાને પરિણામે ગાંડપણ આવે છે એમ માનતા હતા. નવાને મતે માનસિક ક્રિયાનું યંત્ર તે સજીવ અને સમગ્ર રૂપે છે. મગજ ખસવા સાથે ચિત્ત પણ ખસે અને માનસિક સ્વ-સ્થિતિને અલાવે મગજમાં પણ ખોડ જણાય છે, એટલે કે આ બન્ને એકબીજાના ઉત્પાદક નથી, પણ ત્રીજી વસ્તુનાં સહકારી પરિણામો છે. જન્મથીજ ગાંડા માણસનું માનસયંત્ર અને શરીરયંત્ર એવું અવ્યવસ્થિત હોય છે કે પ્રેરણાઓ એકબીજા સાથે સંવાદથી કાર્ય કરી શકતી નથી અને પરિણામે મનનું સમતોલપણું જતું રહે છે અને ઘેઘાજા આવે છે.

જુના માનસશાસ્ત્રીઓના મત પ્રમાણે ક્રિયાના હેતુ તે પ્રેરણાજ છે. એ પ્રેરણા કાં તો જન્મથીજ મેળવેલી હોય અથવા જન્મથી મેળેલી પ્રેરણાનું રૂપાંતર વિકાસ વગેરે ધધને બનેલું હોય. નવા માનસશાસ્ત્રીઓ પ્રેરણા ઉપરાંત ક્રિયાનો પ્રબળ હેતુ સ્વેચ્છા છે એમ માને છે એટલુંજ નહિ, પરંતુ ઇચ્છાશક્તિનું કાર્ય નિશ્ચિત છે એ મત તરફ વધારે દળ છે. વ્યક્તિનું હાલનું માનસ અને પરિસ્થિતિ એ બન્ને મળી તે વ્યક્તિ કેવું વર્તન કરશે તેનો નિર્ણય કરે છે.

નવું માનસશાસ્ત્ર ક્રિયાઓને આવેગના ચિહ્નો જેવી નિશ્ચિત અને ચોક્કસ માનતું નથી. ક્રિયાના હેતુ તરીકે ગમે તે પ્રકારની પ્રેરણા હોય છે એમ તે માને છે. સ્વસત્તાની પ્રાથમિક પ્રેરણા વિકાસ પામી આત્મજ્ઞાનનો મનોભાવ બને છે અને સ્વેચ્છાપૂર્વક કરેલાં કાર્યોના હેતુરૂપ થાય છે. આ પ્રમાણે પૂર્વજીના સંસ્કાર, પછીની પરિસ્થિતિ અને મનુષ્યની ઇચ્છાશક્તિ એ ત્રણ વસ્તુઓ મનુષ્યનું ચારિત્ર્ય ઘડે છે. સંસ્કારને પોપવા કે તેનો નાશ કરવો એ પરિસ્થિતિ કરી શકે છે, તે ઉપરાંત માણસ પોતાની ઇચ્છા પ્રદર્શી શકે છે. ઉવટનો નિર્ણય દરેક વ્યક્તિ દરેક પ્રસંગે બળે કરે છે, એટલે છેલ્લો આધાર તો ઇચ્છાશક્તિ પર જ છે, છતાં મનુષ્ય ઇચ્છાશક્તિ કેવી વાપરશે તે તેના સંસ્કાર અને પરિસ્થિતિ પરથી બંધા-એલી કેવ પર આધાર રાખે છે, અને સારી કેવા બાંધવાનું મુખ્ય સાધન તે ઉછેર છે; એટલે આ ત્રણ તત્ત્વોથી બનેલા ચારિત્ર્યને અમુક સ્વરૂપ આપવાનું ઘણુંજ સાગર્ય પરિસ્થિતિમા છે. એ પરિસ્થિતિ એક બનાવતી, સારા વર્તનના દાખલા પ્રત્યક્ષ તેમજ વાચનમાં આપવા અને શિક્ષણમાં

સહવર્તનનું માહાત્મ્ય તેને સતત મળે, એ જરૂરનું છે તથા ખોટી દેવ ન પડવા દેવા માટે કાળજી રાખવી એ પણ આજ કારણથી આવશ્યક છે.

માનસશાસ્ત્ર પ્રમાણે મનુષ્યનું સમસ્ત માનસિક જીવન કેવળ એની મૂળ પ્રવૃત્તિઓ અને સામાજિક પરિસ્થિતિઓના દ્વંદ્વદ્વારા સંગઠિત અને શાસિત થાય છે. મનુષ્યની એવી પ્રવૃત્તિઓ અને ઇચ્છાઓ બે એના સામાજિક આદર્શો તથા પરિસ્થિતિઓને અનુકૂળ નથી થતી તો તે દળાર્થ બાધ છે અને મનના અત્યાત કાગમાં આવી જાય છે, અને એ વિસ્મરણને પ્રભાવ ચેતનમાં જણાતો નથી છતાં એ દળાએલી ઇચ્છા વારત-વિક રીતે નાશ પામતી નથી. એનું નિવાસસ્થાન અત્યાત મનમાં બને છે અને મનુષ્યની જાણ વગરજ તેનાં કાર્યો પર પોતાનો પ્રભાવ પાડ્યા કરે છે, આ પ્રમાણે અત્યાત મન એક ક્રિયાશીલ અને સમર્થ શક્તિ બને છે, પરંતુ આ વિસ્મૃત અને દળાએલી ભાવનાઓ અને એની પાસેની ક્રિયાઓને સાધારણ રીતે ફરીથી વિચારમાં લાવી શકાતી નથી. આથી એક વિશેષ પદ્ધતિની જરૂરિયાત રહે છે અને આ પદ્ધતિનેજ પૃથક્કરણશીલ માનસશાસ્ત્ર કહે છે.

માનસિક પ્રવૃત્તિઓ હેતુપૂર્વક હોય છે, છતાં દરેક પ્રવૃત્તિમાં તે હેતુનું સ્પષ્ટ અને પૂર્ણ જ્ઞાન પ્રથમથી હોય એમ હોતું નથી. મનું સાદુ કરવા આપણે ઉધરસ ખાઈએ છીએ; પરંતુ આ ક્રિયામાં હેતુ બહુ સામાન્ય રીતેજ આછો. આછો અગાઉથી નક્કી કરેલો હોય છે. આ ઉપરથી જણાશે કે ચેતનપ્રવૃત્તિ તે એક પછી એક ઉત્પન્ન થતી મનોદશા માત્ર નથી; પરંતુ અમુક હેતુઓ સિદ્ધ કરવા માટે જાણતાં કે અજાણતાં આવી રહેલા વ્યાપાર છે. આ હેતુ કેટલાકને મતે વ્યક્તિ અને જાતિનું સંરક્ષણ છે, પણ તે ઉપરાંત બીજા ઉચ્ચ હેતુ પણ હોઈ શકે છે. હવે શરીરની બધી ક્રિયાઓ જેમ જગતમાં રહેલી શક્તિના આવિર્ભાવ માત્ર છે, તેમ મનની ક્રિયાઓ પણ અમુક પ્રકારની શક્તિનો આવિર્ભાવજ છે. એને ચેતનાશક્તિ કહી શકાય. આ ચેતનાશક્તિ પ્રાથમિક પ્રેરણાઓ વિકાસ પામવાથી આગળ જતાં બાહ્ય જગતને અનુકૂળ સ્વરૂપ ધારણ કરે છે.

કાઈ પણ હેતુ સિદ્ધ કરવા આપણે પ્રયત્ન કરીએ છીએ ત્યારે ચેતનાશક્તિનો વ્યય થાય છે. મનું સાદુ કરવા ઉધરસ ખાઈએ તેમાં પણ શક્તિનો વ્યય બહુ ઓછા પ્રમાણમાં પણ થાય છે ખરો. આ ઉપરથી મન અથવા ચેતનનો અથ એવો કરવાનો નથી કે તેમાં માનસિક વ્યાપારોનો સરવાળો હોય અથવા તે સર્વ સાથે મુકવાની થતી ચાલુ એકતા

હોય; પરંતુ તે એક વ્યક્તિ છે જેમાં નિરંતર ફેરફારની પ્રવૃત્તિ ચાલુ રહેલી છે, જેની એકતા પ્રવૃત્તિની એકતામાં રહેલી છે અને જેમાં સાતત્ય તથા ચેતનશક્તિ રહેલાં છે. આ પ્રમાણે મન તે જીવંત વસ્તુ છે કે જે ચેતાની શક્તિના વ્યવ વડે ચેતાનામાં રહેલું ચેતન્ય પ્રકટ કરે છે અને એ પ્રકટી-કરણુ તે ચેતનાવસ્થાનું સ્વરૂપ ધારણુ કરે છે; પરંતુ ચેતનાવસ્થા માનવી મનની ઘટના થતી નથી. ચેતનાવસ્થા તે મનોવ્યાપાર છે પણ તે મનોવ્યાપારનો એક પ્રકાર છે. ઘણાએ માનસિક વ્યાપારો એવા છે કે જેનું આપણને જ્ઞાન હોતું નથી અને જીવનપર્યંત તે આપણી જાણમાં આવતા નથી. એટલે ચેતનાવસ્થા પણ ઘણી વાર એક મોટી અવસ્થાના વિભાગ તરીકે દેખાય છે, એટલે અજ્ઞાત માનસિક વ્યાપારો અને જ્ઞાત ચેતનાવસ્થા મળી મન થાય છે. આ પ્રમાણે મનનો અજ્ઞાત વિભાગ સ્વીકારવો પડશે કે જેનું જળ અગાઉ જોઈ ગયા તે પ્રમાણે જ્ઞાત ચેતનાવસ્થા કરતાં નવ ગણું છે. ચેતનાનો વ્યાપાર જૂત કે ભવિષ્ય કાળ સાથે નહિ પણ વર્તમાન કાળ સાથે છે, કારણ કે જે વખતે તે વ્યાપાર ચાલે છે તે વખતે જૂત અને ભવિષ્ય વર્તમાનમાં ખડાં થઈ મનોવ્યાપારના ત્રિપથો બને છે. મનોવ્યાપારો એક સાંકળની કડીઓ જેવા નથી. દરેક મનોવ્યાપાર તે પાણીમાં આવતાં મોઝાં સરખો છે. જેમ એક મોઝાં બીજામાં પરિણમે છે તેમ એ વ્યાપારોનું છે. એક વ્યાપાર બીજાથી અમુક સ્થળે જુદો પડી શકતો નથી, જો કે વાસ્તવિક રીતે મનોવ્યાપારોને મોઝાં સાથે પણ સરખાવી શકાય તેમ નથી, કારણ કે મોઝાં મનોવ્યાપારોની સરખામણીમાં સ્થૂક છે અને ધુન્દિવગમ્ય છે. મનોવ્યાપારો ધુન્દિવગમ્ય નથી. તે બે સપાટી પર વહી રહેલા છે: એક ઉચ્ચ સપાટી અને બીજી નીચલી સપાટી. ચેતનાની આગળ સ્પષ્ટ હોય તે વ્યાપાર ઉપલી સપાટીના અને જે પૂર્ણપણે ન સમજાય તે નીચી સપાટીના. આ નીચી સપાટીના વ્યાપારો ઉચ્ચ સપાટીના વ્યાપારો માટે ખેંદક પુરી પાડે છે; મતલબ કે દરેક ચેતના જે સ્થિતિમાં છે તે નીચલી ચેતનાના પરિણામે હોય છે. ઉપલી અને નીચલી ચેતના ઉપરાંત એક મનોવ્યાપારનો પ્રકાર એવો છે કે તે ચેતનાનું સ્વરૂપ ધારણુ કરતો નથી અને તે સંબંધી મન કેવળ અજ્ઞાત રહે છે. આને સૌથી નીચલી સપાટીનો મનોવ્યાપાર કહીએ. આ પ્રમાણે મનપ્રદેશના સાધારણુ રીતે ત્રણ વિભાગો બને છે: પહેલો વિભાગ સામાન્ય કે જનગણિત ચેતના અથવા જ્ઞાતચેતનાવસ્થા છે જેમાં આપણને આપણા જઘા-વિચારોનું જ્ઞાન રહે છે. બીજો વિભાગ અર્ધજાગૃત ચેતના અથવા અસ્પષ્ટ

ચેતનાવસ્થા છે. જેમાં બની ગએલી કૃષ્ટતાઓની સ્મૃતિ હોય છે. આ અવસ્થાના બધા વિચારો યોગ્ય અવસર પ્રાપ્ત થતાં અથવા એ ઘટનાની સાથે સંબંધ રાખવાથી કોઈ બીજી વસ્તુનું જ્ઞાન યવાથી સ્મૃતિ, ચેષ્ટાદ્વારા તરત જાગી ચેતનાવસ્થામાં આવી જાય છે. ત્રીજો ભાગ એ છે કે જે એકંદર ચેતનાશૂન્ય છે, મતલબ કે વ્યક્તિને જેમાં અણુમાત્ર પણ આભાસ હોતો નથી તે અજ્ઞાત કે અગમ્ય ચેતનાવસ્થા કહેવાય છે. જ્યાંસુધી પૃથક્કરણશીલ મનસશાસ્ત્રની પદ્ધતિદ્વારા એકાદ વિશેષ ક્રિયાત્મક શક્તિને ઉત્તેજિત કરીને એનો પડો ઉંચકાય નહિ ત્યાંસુધી મનના આ ગદન વિભાગ વિશે કંઈ પણ માહિતી મળી શકે નહિ.

મનના જે વિભાગને આપણે એકદમ અજ્ઞાત કહીએ છીએ તે ફક્ત જ્ઞાતચેતનાવસ્થાની અપેક્ષાએજ અજ્ઞાત છે. બાકી બાળક જ્યારે જગતમાં જન્મે છે ત્યારે એની પાસે આ અજ્ઞાત વિભાગ સિવાય કંઈજ હોતું નથી. મનના આ પ્રાથમિક આધારમાં ફક્ત પ્રારંભિક પ્રવૃત્તિઓ તથા મૂળ પ્રેરણાઓ સિવાય બીજું કંઈ હોતું નથી, જે કે પોતાની નિવૃત્તિ કે સંતોષને માટે બધી ભેગી થઈને કોઈ વ્યક્તિત્વ કે અહંતાનું રૂપ લેતી નથી. અજ્ઞાત મન જ્ઞાતચેતનાવસ્થાની માફક જે કે જુદું વ્યક્તિત્વ કદી ધારણ કરતું નથી, તોપણ જન્મ પછી બાહ્યજગતના સંબંધમાં આવીને મનોવિકાસના પ્રારંભકાળમાંજ અજ્ઞાત મનનો એક અંશ સંપૂર્ણ અજ્ઞાત મનથી પોતાનું છુટાપણું કરી લે છે અને મનુષ્યનો આજ અંશ વ્યક્તિત્વ કે અસ્મિતાને ગૃહણ કરી લે છે. આ એની અહંતા બનીને તમામ પ્રાકૃતિક વાતાવરણ જોડે પોતાનો સંબંધ સ્થાપિત કરે છે. આને એક પ્રકારનો આત્મબોધ કહીએ કે જેનીદ્વારા જીવ પોતામાં સ્વત્વનો અવુલ્લખ કરે છે. અપૂર્ણ

કિન્ડરગાર્ટન શિક્ષણની સંસ્થાઓ માટે બાળસ્વભાવનો અભ્યાસક્રમ

(૧)

૧. શિશુશાળાની જરૂરિયાત.

૨. શિશુશાળા કેવી રીતે ચલાવવી.—

(૧) સ્વાતંત્ર્યની અગત્ય.

(૨) સ્મૃતિ.

(૩) શિશુનું ધ્યાન ખેંચનારી પદ્ધતિઓ જાણતો.

(૪) આત્મસંયમનની ટેવની અગત્ય. કેવી રીતે તે ટેવ કેળવી શકાય અને તેનો કેવી રીતે રાધ થાય.

(૫) પદ્ધતિસર કેળવણીનું સ્થાન.

(૬) શિક્ષક અથવા શિક્ષાનું સ્થાન.

(૭) શિશુશાળા અને પ્રાથમિક શાળાના બાળવર્ગમાંની પદ્ધતિઓમાં તફાવત.

૩. શિશુશાળાનો સરસામાન—સાહિત્યો વગેરે.

૪. આદર્શ શિક્ષકનો લક્ષણ.

૫. આનુવંશિક સંસ્કાર અને પરિસ્થિતિ.—

આનુવંશિક સંસ્કાર અને પરિસ્થિતિથી હાત્તન થએલાં લક્ષણો કે વલણો પૂરકરૂપે કે તે દબ કરવામાં શિશુશાળાએ આપેલો હિસ્સો.

૬. સહજવૃત્તિઓ.—

(૧) તેમની કેળવણીની દૃષ્ટિએ અગત્ય.

(૨) તેનાં ખાસ લક્ષણો.

(૩) સહજવૃત્તિ અને સહજ વલણ વચ્ચેનો તફાવત.

(૪) મૂળભૂત સહજવૃત્તિઓ.—

તેનો પ્રથમથીજ પ્રાકૃર્ભાવ અને તેનો કેળવણી સાથેનો સંબંધ.

(૫) બીજી સહજવૃત્તિઓ.

૭. ટેવો.—

(૧) તેની અગત્ય.

(૨) તેને કેવી રીતે કેળવવી.

૮. બાળકની લાગણીઓનો વિકાસ.—

જુદી જુદી ઉંમરે તે લાગણીઓનું સ્વરૂપ અને તેમાં થતા ફેરફાર.

૯. બાળકનો માનસિક વિકાસ.—

(૧) છેક બચપણથી તેની સ્વાભાવિક વૃદ્ધિ.

(૨) યાદદાસ્ત.

(૩) નકલ.

કિન્હરગાર્ટન શિક્ષણની સંસ્થાઓ માટે બાળસ્વભાવનો અભ્યાસક્રમ રૂપે

કેળવણીની રાષ્ટ્રઆત્મીય નાટ્યપ્રયોગની અગત્ય.

(૪) તર્કબુદ્ધિ.

(૨)

દરેક તાલીમ લેતા શિક્ષકે તાલીમ લેવાના બે વરસ દરમિયાન દરેક પસંદ કરેલા (દરેક શિક્ષકે બુદ્ધિ બુદ્ધિ બાળક પસંદ કરવું.) બાળક સંબંધી વિગતવાર હકીકતપત્ર રાખવું. અવલોકન માટે નીચે રેખાત્મક હકીકત આપી છે:—

૧. શુદ્ધ અને પરિસ્થિતિ:—

શુદ્ધ ધણું ગરીબ છે કે સાધારણ સ્થિતિનું છે;

આરોગ્યશાસ્ત્રના નિયમોની છેક અવગણના કરવામાં આવી છે કે મોટે ભાગે તે પાળવામાં આવ્યા નથી.

બાળકને જોઈએ તેટલું પોષણ મળે છે કે કેમ.

તે માતાની લગભગ પાકટ અવસ્થાએ જનમ્યું છે કે કેમ,

અને તે એકજ દીકરા, દીકરી છે કે કેમ, જો એમ હોય તો પરિણામે ખાસ ક્યાં લક્ષણોવાળું છે.

૨. બાળકનામાં શારીરિક માનસિક કે નૈતિક કોઈ આનુવંશિક વસ્તુ છે કે. તેમાં વસ્તુને ઉત્તેજન આપવું કે દાળી દેવાં, અને તેમ કરવા માટે ક્યા ઉપાયો કામે લગાડવા.

૩. બાળકનું શરીરઆરોગ્ય:—

શારીરિક ખોડની નોંધ રાખવી, તે દૂર કરવા અથવા તેની અસર ઓછી કરવા ક્યા ઉપાયો લીધા.

૪. બાળકની તંદુરસ્તીનું માસિક નોંધપત્રક.

૫. નીતિની ખોટ અને તે સુધારવા લીધેલા ઉપાયો.

૬. બાળકમાં અવલોકેલી પ્રધાનરૂપ સહજવૃત્તિઓ. આ વૃત્તિઓને કેળવી દેવના રૂપમાં ફેરવવા અથવા તે યોગ્ય દિશામાં વાળવા લીધેલાં પગલાં.

૭. વધારે ધ્યાન એંથનારી બાળકો—રસની લાગણીને ઉત્તેજન આપવા અને તેનો વિકાસ કરવા લીધેલાં પગલાં.

૮. બાળકની લાગણીમૂળ પ્રવૃત્તિ.

૯. બાળકની સમાજગત પ્રવૃત્તિ.

૧૦. વરસ દરમિયાન બાળકના ધ્યાન અને વર્તનમાં થયેલા ફેરફાર.

૧૧. એક વરસના અભ્યાસ પછી બાળકની પ્રગતિનો તોલ, અને તેણે પ્રાપ્ત કરેલી ટેવો.
 ૧૨. બાળકના માતૃપિતાની સલાહ લેવા અને તેમને સલાહ આપવા માટે લીધેલાં પગલાં.
 ૧૩. સૂચના અને સલાહનો સ્વીકાર કરે એવી માતૃપિતાની વૃત્તિઓ, બીજા વરસનો અભ્યાસ, પહેલા વર્ષના સંબંધમાં આગળ ચાલુ, જો મળી આવે તો તેનું તેજ બાળક પસંદ કરવું. જો તેમ ન બને તો તેજ ઉમરના બીજા બાળકને પસંદ કરવો.
- નોંધ:--વિગતવાર હકીકત પછીના અંકોમાં અનુક્રમે છાપવામાં આવશે.

ઇનામો

શાળાઓમાં ઇનામો ને સ્થાન છે ! એ પ્રશ્ન કૃત્રિમશીલકારો આગળ ઉપરિચિત થાય છે. આ પ્રશ્નનો ઉત્તર 'હા'માં આવે તો બીજો પ્રશ્ન એ ઉપરિચિત થાય છે કે તેને કયું સ્થાન અપાય. ઇનામોથી બાળકોમાં હલકા પ્રકારની લાગણીઓ ઉત્કેરાય છે, ઇનામની આશા બાળકને લાંબસુ બનાવી દે છે. પોતાને બદલે કોઈ બીજો ઇનામ લઈ જાય તો લાલચને લીધે ઈર્ષી ઉત્કેરાય છે. આમ ઇનામની લાલચ બીજા ન ઇચ્છવા જોગ દુર્ગુણ ઉત્પન્ન કરે છે એટલુંજ નહિ પણ બાળકોનું ધ્યેય પણ તે બદલી નાખે છે. જ્ઞાન ને કૃત્રિમશીલ ઉપરથી તેનું લક્ષ્ય ઉઠી જાય છે અને ઇનામ ઉપર તેની દષ્ટિ ચોંટી છે. તે લાલુવાની ખાતર લાલુવાનું શૂલી જઈ ઇનામની ખાતર લાલુનું થઈ જાય છે. નીતિની દષ્ટિએ આ રિચિતિ બહુ ઇચ્છવા જોગ નથી. આથીજ કૃત્રિમશીલકારો ઇનામની પ્રથાને વખોડી નાખે છે.

આ ઇનામ આપવાની રીતમાં પણ એક મોટો દોષ આવી જાય છે. એથી ઘણી વખત એકના એક બાળકનેજ ઇનામો મળે છે અને તેથી ઉપર કહેલા દોષોને પુષ્ટિ મળે છે. ઇનામ મેળવનાર કાં તો લાલસુ બની જાય છે કે કાં તો બેદરકાર બની જાય છે ને બીજાઓની અંદેખાઈતું કેન્દ્ર બને છે. સાધારણ અને વાર્ષિક પરીક્ષાપદ્ધતિના બધા ગુણદોષ એને લાગુ પડે છે. એ ઉપરાંત ઇનામની લાલકાત ગણવામાં આપણે બીજી પણ એક ભૂલ કરીએ છીએ. સાધારણ રીતે વર્ગમાં કે ધોરણમાં સૌથી વધારે માર્ક્સ મેળવનારને આપણે ૧ લો આવેલો ગણીએ છીએ ને તેનેજ

ધનામને લાયક દેરવીએ છીએ. આ યોગ્ય નથી. માનસશાસ્ત્ર આપણને કહે છે કે બાળકોમાં કેટલીક સદૃશ શક્તિઓ હોય છે, ને કેટલીક અયત્નસિદ્ધ હોય છે. હવે સદૃશ શક્તિઓ ઉપર બાળકનો કાબુ હોતો નથી, એટલે એ સદૃશ શક્તિના પ્રભાવે ગેળવેલા ગુણુ મારે એકને ધનામ ને બીજાને નામોશી આપવી એ યોગ્ય નથી. સદૃશ શક્તિઓ ઇશ્વરદત્ત છે. માઆપ તરફથી વારસામાં પણ તેનો કેટલો ભાગ મળે છે. આથી આ શક્તિના પ્રતાપે બાળકને ધનામ યોગ્ય ગણાવો છૃ નથી; પરંતુ યત્નશક્તિનો જે બાળક વધારેમાં વધારે ઉપયોગ કરે તેને ધનામને લાયક ગણવો જોઈએ. અમુક વિદ્યાર્થી તેજ વર્ગના બીજા વિદ્યાર્થીઓના પ્રમાણમાં સુંદર કામ કરતો હોય, તેમ છતાં પણ તે પોતાની યત્નશક્તિનો જોઈએ તેટલો ઉપયોગ ન કરતો હોય એ જનવાન્નેગ છે. જોકે પોતાની સદૃશ શક્તિઓના પ્રભાવે તે ઓછા યત્ને પણ વધારે માર્ક લઈ આવે છે ને હાલની પદ્ધતિએ પ્રથમ આવે છે પણ તે પોતાની યત્નશક્તિનો પુરેપુરો ઉપયોગ કરતો નથી. વરતુત: તે સુંદર કરતાં ઉચ્ચ પ્રકારનું વધારે સુંદર કામ કરવાને શક્તિમાન હોય છે, પણ ઓછા યત્નને લીધે તે સુંદર પરિણામેજ આટકે છે, ન્યારે બીજો એક વિદ્યાર્થી ઓછી સદૃશ શક્તિવાળો છે પણ તે પોતાની યત્નશક્તિના આજુએ આજુને ઉપયોગ કરે છે, છતાં તે પેલાના જેવું પરિણામ લાવી શકતોજ નથી, કારણ કે માણસમાત્રની શક્તિને કુદરતી દદ હોય છે. આને લીધે પોતાની શક્તિનો પુરેપુરો વ્યય કર્યા છતાં પણ પેલા સદૃશશક્તિના વારસાવાળા વિદ્યાર્થી જેટલા ગુણુ તે મેળવી શકતો નથી. આ બેમાંથી ધનામને લાયક કોણુ વધારે છે તેનો નિર્ણય કરવાનો વાચકને સોંપું છું.

૨૧. રજુજીવભાઈ દેશસર્રી

ધરપાઠ

પ્રાથમિક શાળાઓમાં કામ કરતા સઘળા શિક્ષકો ધરપાઠ શબ્દનો અર્થ સહેજે સમજી શકે તેમ છે. તે માટે વિરતુત સમજુતી આપવાની જરૂર નથી, છતાં આ બાબતમાં હાલ આપણી શાળાઓમાં કઈ દબથી કામ લેવામાં આવે છે તથા ધરપાઠ સંબંધમાં આદર્શ શો હોવો જોઈએ એ એક વિચારવા જેવો પ્રશ્ન છે.

આવા ધરપાઠ કયા વિષયના આપવા તેમજ કેવી રીતે તથા કેટલા પ્રમણ-
માં આપવા એ એક મહત્વનો સવાલ છે. ધરપાઠનો અર્થ વર્ગમાં
શિખવાડેલું ફરીથી ગણી લાવવા આપવું એમ થવો જોઈએ નહિ. આવી
માન્યતા જે કોઈ ધરાવતું હોય તે તેનો અર્થ સમજતા નથી અગર તેઓ એકેલું
ગણવા જેવું કરે છે એમ માનવાને કારણ મને છે. ધરપાઠનો ખરો અર્થ એ છે કે
શિક્ષકે વર્ગમાં જે જે શિખવાડેલું હોય તે ઉપર તેના જેવુંજ પણ તેજ નહિ એવું
ખીલું લખાણ કે જેની અંદર શાળાના વર્ગમાં શિખેલા શિક્ષાન્ત ઉપર વિચાર કરી
તે ધર આગળથી ગણી લાવવાનું હોય. આથી વિરુદ્ધ અર્થ કરીએ તો
જે કામ શિક્ષકે વર્ગમાં શીખવવા શરૂ કરેલું હોય અને જે સમય પુરો
થઈ જવાથી તે દિવસે અધૂરે રહી ગયેલું હોય તેવું કામ, શિક્ષકે વર્ગમાં
ખતાવેલી પદ્ધતિ પ્રમાણે, ધર આગળથી પુરું કરી લાવવા જણાવવામાં
આવે તો એવા કામને ખરેખરી રીતે ધરપાઠ કહેવો જોઈએ.

શિક્ષકોએ ઉપર જણાવેલી રીત અનુસાર ધરપાઠ આપવા ખાસ
વિચાર કરવાની જરૂર છે. હાલ જે જે ધરપાઠ આપવામાં આવે છે તેની
અંદર થોડોઘણો ફેરફાર કરવામાં આવે તોપણ બાળકોને ઘણો ફાયદો થવા
સંભવ છે. ત્રણ ધોરણ સુધીનાં બાળકોને તો ધરપાઠ ખીલકુલ આપવા
જોઈએ નહિ ઉપરનાં ધોરણોમાં પણ ધર પાઠ આપતી વખતે જોડેથી
આમૂક હિસાબ ગણી લાવવા જણાવવાને બદલે તેઓ બરાબર લખી શકે
તે માટે શિક્ષકોએ તેવું બહુ કામ વર્ગના પાટીઆપર સારા અક્ષરથી
લખવું જોઈએ. આમ થવાથી બાળકોએ શું કરી લાવવાનું છે તેનો સ્પષ્ટ-
* ખ્યાલ તેમને આવશે. વળી ધરપાઠ સોંપતાં શિક્ષકોએ બાળકોની ઉત્સુકતા
ઉત્પન્ન કરવી જોઈએ કે જેથી તેઓ તેમને સોંપેલું કામ હોંસથી ખતે
કરી લાવે. વળી ધરપાઠ માટે સોંપેલું કામ કેવી રીતે કરવું તે બાબત
પણ વર્ગ સમક્ષ કંઈક સૂચન પણ આપવું, જેથી તેઓ સમજીને કામ
કરતા થઈ શકે. આમ છતાં પ્રાયમિક શાળાઓમાં ૪૫ મિનિટથી વધુ
સમય ધરપાઠ માટે બાળકોને કામ કરવું ન પડે તેવા પાઠ શિક્ષકોએ
આપવા. સામાન્ય રીતે (૧) જેજ ધરીઆ અગર જેજ ગણિતના
દાખલા અગર જેજ મુખગણિતના હિસાબ રીત સાથે બાળકો
સારા અક્ષરથી સફાઈ સાથે ગણી લાવે તેમ સૂચના કરવી. (૨) ચાલેલા
પાઠમાંથી ત્રણ ચાર સવાલના જવાબ આપવા અગર ત્રણ ચાર વાક્યમાં
ખાલી જગાએ થોડા સજ્જ મૂકી તે ફરીથી લખી લાવવા અગર ચાલેલા
પાઠ અગર કવિતામાંથી એકાદ વાર્તા પોતાની લાવામાં લખી લાવવા

આપવી. (૩) ચાલેલા પાઠમાંથી જ સાત શબ્દ સારા મરોડદાર અક્ષરમાં લખવા અગર એકાદ ચિત્ર પાડી લખવા આપવું. (૪) આ ઉપરાંત ઇતિહાસ અગર ભૂગોળમાંથી પણ શીખવેલા સિદ્ધાન્ત ઉપરથી કાર્યકારણ સંબંધ ધરાવતી એકાદ હકીકત વિચાર કરવા આપવી.

ઉપર પ્રમાણે શિક્ષકોએ બાળકોને આ અગર બીજું તેમની વચના પ્રમાણમાં તેઓ જાતેજ ધર આગળ કોઈની મદદ લીધા સિવાય કરી શકે તેટલું જ કામ સોંપવું. તેમજ શિક્ષકોએ બીજા દિવસે શાળામાં આવી વર્ગનું કામ શરૂ કરતાં પહેલાં શરૂઆતની દમ પંદર મિનિટમાં ધરપાઠ તપાસી લેવા તેમજ આપેલા ધરપાઠ સંબંધમાં પ્રત્યેક બાળકને તેમજ જરૂર જણાય ત્યાં સમૂહમાં જરૂરી સૂચના કરવા ખાસ ધ્યાન કરવા. શિક્ષકો જે જે કામ વર્ગમાં તપાસી શકે તેટલુંજ કામ ધર આગળથી બાળકોને તેમણે આપવું એ સિદ્ધાન્ત ફરી ફરીને શિક્ષકોને કહેવાની જરૂર નથી. થોડું પણ સંગીન કામ કરવા બાળકોને પ્રેરવા એજ તેમની પ્રાથમિક દરજ્જા છે. આમ કરવાથી બાળકો ઉત્સાહથી તેમજ સારા મરોડદાર હરફમાં સફાઈથી શાળામાં તેમજ ધર આગળ કામ કરવા પ્રેરશે. જે શાળામાં આ પ્રમાણે કામ ચલું ન હોય તે શાળામાં આવા ધરપાઠ આપવાથી કોઈ અર્થ સાધી શકાય તેમ નથી. ઉપર પ્રમાણે ધગસથી શિક્ષકો કામ કરે છતાં પણ ધરપાઠની સફળતા વાલીઓના સહકાર પર છે એ બાબત ખૂલી જવી ન જોઈએ. જે વાલીઓ બાળકોને સોંપેલું કામ તેઓ ધર આગળ બરાબર કરે છે કે નહિ તેની તપાસ રાખે તથા તે કરવા તેઓ તેમને પ્રેરે તેમજ તેમને બીજા ધરના કામમાં ન રોકતાં છૂટા કરી બાળકોને કામ કરવા માટે જરૂરી સગવડ આપે તો તેઓ ધણું કરી શકે તેમ છે. આ માટે શાળાના શિક્ષકોએ વાલીઓ સાથે સમાગમમાં આવી શકાય તેમજ એકબીજાની મુશ્કેલીઓ જાણી લઈ એકત્ર વિચાર કરી શકાય તે માટે વાલીદિન વર્ષમાં એક જે વખત ઉજવવા જોઈએ. તેમજ બ્યારે બ્યારે કોઈ વાલી શાળામાં આવે ત્યારે પણ તેમના બાળક સંબંધી બધી બાબતથી તેમને વાકેફ કરવા જોઈએ. ઉપર પ્રમાણે વાલીઓના સહકારથી તેમજ શિક્ષકોની યોગ્ય પદ્ધતિ તથા ઉત્સાહથી શાળાની પ્રગતિ સાધી શકાય તેમ છે એ નિર્વિવાદ છે.

મણિભાઈ શામળદાસ શાહ

એડ. એફિસર—નરિઆદ

નર્મદા નદીનો નવો પુલ

ડિસેમ્બર ૧૯૩૫ ની ૨૦ તારીખે આ નવો પુલ નામદાર મુંબઈ હંદાકાના ગવર્નર સાહેબે ખુલ્લો મૂક્યો છે. બી. બી. એન્ડ સી. આર્થ રેલ્વેનો મોટો અંતરાય આ નવા પુલથી દૂર થઈ જાય છે. આ રેલ્વે લાઈન નાખ્યા પછી આજ સુધી ટકી રહેલો પુલ જુનો અને નિર્જળ થયો હતો. એ એટલો નિર્જળ હતો કે ૫ મિનિટ એક માઇલ જેટલી ધીમી ગરબે રેલગાડી દોડી શકતી.

આ નવા પુલની લંબાઈ ૧ માઇલ છે. એનું કોઈ ઉપાડવાનું સાદસ દેશના ઇજનેરી સાહસિકોનું એક ઉજ્જવલ કાર્ય છે, અને તે પુરેપુરું યશસ્વી નીવડ્યું છે. કેટલીક મુશ્કેલીઓ વચ્ચે આ પુલની યોજના હાથમાં લેવામાં આવી હતી. લગ્ન પુલો બાંધનાર બી. બી. એન્ડ સી. આર્થ રેલ્વેએ આ એક મુંદર ઉમેરો કર્યો છે.

આપણા દેશની વિશાળ નદીઓ ઉપરના વિશાળ પુલોની યોજના જુદી જુદી છે, જતા તે પુલો જુદા જુદા સંજોગોમાં બંધાયે છે. દરેકની પાછળ તેની લાક્ષણિક મુશ્કેલીઓ અને વ્યક્તિગત સ્થિતિઓ અસ્તિત્વ ધરાવે છે જ. હુમલી પરનો પુલ અને સિંધુ પરનો દ્વિતીય પાસેનો પુલ એ કરતાં આ જુદી વસ્તુ છે, અને ઇરાવદી પરનો પુલ એ, એ કરતાં તદ્દન ભિન્ન વસ્તુ છે.

આ પુલની પાછળ ૭૫ વર્ષનો ઇતિહાસ છે. ભરત પાસેનો નર્મદા નદીનો પુલ એ ઇજનેરી સાહસિકોનું સમર્થનું પ્રકરણ છે. ભરત પાસે નદીના પુલ ઉપર થઈ પસાર થઈ જોવાથી આ કામની ખાતરી આવી શકે. નર્મદા એક મોટી નદી છે એટલુંજ નહિ, પણ તેમાં ભરતી જોડ આવે છે, અને તેમાય ચોમાસામાં મોટી મોટી રેલો પુલકળ કાંપ ધસડી લાવે છે, અને કોઈક વખતે લયંકર સ્વરૂપ પડે છે.

રેલ્વે લાઈનનો નવો પુલ બનાવવામાં આવ્યો છે, તેની પાસે દરીઓ ૨૫ માઇલ દૂર છે. અને ત્યાં ખાડી ૧૩૫ માઇલ પહોળી ગણાય છે. ત્યારે ભરતી આવે છે ત્યારે પુલથી પેલી ખાણ ભરતી ૨૫ માઇલ પહોંચે છે. દોરા દિવસોમાં પણ પાણીનું ઉંડાણ ૨૦ ફૂટ રહે છે. ભરતીના સમયે ૩૦ ફૂટ સુધી ઉંડાઈ જાય છે. ત્યાં ૫૦ ફૂટ સુધી ઉંડાઈ જાય ત્યારે નદીનો સર્વ પટ પાણીથી છવાઈ જાય છે. રેલથી ચાંબલામાં દાદવ જમા થઈ જાય છે. નવો પુલ બાંધવાની યોજના હાથમાં લીધા પછી

જુના પુલમાંની ખામીઓ નવા પુલમાં ન હોય એવી યોજના કરી, એટલે નવા પુલનો પાયો વધુ બળવાન અને વધુ ઉંડાઈએ લઈ જવાની ફરજ પડી; એટલે જુના પુલના સ્તંભ જે ઉંડાઈએ નાખવામાં આવ્યા તે તેનાથી ૨૦ ફુટ વધુ ઉંડાઈએ આ સ્તંભ લઈ ગયા. આથી કાંપ અને રેલથી એને તુકસાન થતું અટકે.

વજનનના સંબંધમાં એમ નક્કી થયું હતું કે થાંભલાઓ દર ચોરસ ઈંચે ૭-૪ ટનના વજનનું દબાણ સહન કરનાર હોવા જોઈએ. જુના પુલના થાંભલા દરે ચોરસ ઈંચે ૫-૨૬ ટનના વજનના દબાણવાળા હતા.

ત્યારપછી પુલની લંબાઈ અને તેમાં મૂકવાના થાંભલાની સંખ્યા નક્કી થઈ. થાંભલાની ગોઠવણમાં નદીમાં ચાલતી હોડીઓની સગવડનો ખ્યાલ રાખવામાં આવ્યો છે. આ દારણે નદીની સ્થિતિ ઘણીજ લાભદાયક થઈ છે.

નદીનો પ્રવાહ પુલ નીચેથી સીધો વહે છે. તેને બદલે પુલના થાંભલા સાથે પ્રવાહ કાટખૂણે બનાવી વહે એ સ્થિતિ છે.

ખીજ પુલની સરખામણીમાં આ પુલ કદાચ જલદી તૈયાર થએલો લાગે. આ પુલની યોજના કરવામાં ૧૦ વરસ વીતી ગયાં, પણ એની શરૂઆત પછી ઘણીજ ઝડપથી પુલ બંધાયો છે.

નવા પુલનો થાંભલો ડિસેમ્બર ૧૯૩૩ માં નખાયો, અને છેલ્લો થાંભલો તા. ૧૩ મી માર્ચ ૧૯૩૫ ના રોજ નખાયો. એ થાંભલા અને ઉપરનું કામ ૧૬ મહીનામાં પૂર્ણ થયું, અને છેલ્લી કમાન મે માસ ૧૯૩૫ માં નખાઈ રહી. આગ એક માઇલનો મજબૂત પુલ ૨૪ મહીનામાં પુરો થયે, જ્યારે પુરો કરવાની મુદત ૩૯ મહીનાની હતી.

આ પછી તરતજ લાફના પુલની સાથેજ આવેલું લાગ્ય અને સુંદર નવીન પદ્ધતિનું વ્યવસ્થાવાળું સ્ટેશન પણ નવું બાંધવામાં આવ્યું. બી. બી. એન્ડ સી. આઈ રેલવે સ્ટેશનોમાં આ ખીજ નંબરનું સ્ટેશન કહી શકાય.

સિંધુના પુલનો બાંધકામ-ખર્ચ ૨૩ લાખ રૂપીયા, ઈરાવદીના પુલનો ખર્ચ ૨૭ લાખ રૂપીયા, જ્યારે નર્મદા નદીના નવા પુલનો ખર્ચ ૬૬-૦૪ લાખ રૂપીયા થયો.

ચેરવડા
ઈન્ડિયન સ્કૂલ,
પુના

દેવજીભાઈ દીવાલાલા
ગુજરાતી શિક્ષક

અમારું આનંદપર્યટન

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૨૩૬ થી આણું)

પ્રથમ કનખલ ગયા, અને ગંગાજીમાં સ્નાન કર્યું. પ્રવાહના ધણા દાંડા પાડી નાખવામાં આવ્યા છે, છતાં વહેણનું જોર એવું હતું કે કાંઈની અંદર પગ ઘોળવાની હિંમત ચાલે નહિ. આસો મહીનો છતાં પાણી પીએ તો દાંડા ખોટા પડી જાય એટલા દંડા અને નિર્મળ જળનો પ્રવાહ ક્યાંયે જોયો નથી. કનખલ તો વેદના વારાથી પ્રસિદ્ધ તીર્થ ગણાય છે. હમરો વર્ષ વીત્યાં છતાં તે સ્થળ એવું જ મુંદર છે, અને કશીજ વિકૃતિ થઈ નથી. ધોધ પેડે પડતો નિર્મળ પ્રવાહ, દૂર સુદૂર અદેકના ખલાપર ચઢીને ડોડીઆં કરતાં હિમાલયનાં હિમાચાદિત શિખરો-એ દરમ ખૂબ જોવા છતાં તુલિ ન થાય તેવું હતું. શિખરો પર બરફ પડવાની શરૂઆત થઈ ગઈ હતી. અહીં દક્ષગ્નપતિએ પદ કર્યો હતો. બધાને આમંત્રણ હતા, અને શિવજીની ઉપેક્ષા કરી હતી. શિવજીની ના છતાં પિતાને ઘેર જતાં પુત્રીને આગમનજીની જરૂર ન હોય એમ માની પાર્વતી ગયાં. તેમનો યોગ્ય સંદાર ન થયો. પાર્વતી માનભંગ થયાં. મહાદેવના ગણોએ ધરતો ભંગ કર્યો. આ સ્થાન તે કનખલ.

અહીં ઉત્પન્ન થતા ભાવોનું વર્ણન અશક્ય છે. શું થતું હતું તે સમજાતું નહોતું પરંતુ એક જાતની એવી લાગણી હતી કે માણસ દિગ્-મુદ્ધ અને વિચારસાગરમાં લીન થઈ જાય, અને સ્થાન છોડવું ગમેજ નહિ.

કનખલથી નીકળી ધર્મશાળામાં જઈ જમીને ઋષિકેશ જવા નીકળ્યા. ટ્રેઈન રસ્તે જવાતું હતું છતાં હિમગિરિ જોવાની લાલસાથી, તથા સમય બચાવવાની ઇચ્છાથી મોટર રસ્તે ગયા. હિમાલયમાં તો ચાલીનેજ મુસાફરી કરવી જોઈએ, પરંતુ તેટલો સમય ન હતો. ઋષિકેશ, સ્વર્ગાશ્રમ અને લક્ષ્મણજૂલા એ બધું નહકજ છે. યાત્રિકો ગંગાજી અહીંથી ભરે છે. વ્યાસજીએ મહાભારતના સ્તોત્રો અહીં રચેલા અને ગણપતિ પાસે લખાવેલાં, એ આ સ્થાનનો મહિમા છે. એ સિવાય અનેક સંતો માતા ગદનવીને કહે રહીને જીવન ધર્મધ્યાનમાં ગાળે છે. ગંગાજી આ સ્થળે હિમાલયમાંથી બહાર પ્રવેશ કરે છે. લક્ષ્મણજૂલા એ ચાંબલા પિતાનો રૂક્ત એક બીજી કમાનોને આધારે રહેલો પુલ છે. ચાંબલી વખતે એટલો ઝુલે છે કે પડી જશે એવોજ ભ્રમ થાય. કાંઈ કાંઈ ખૂબ ફર્યાદ, બાપા કાલી-

કમલીવાલાની ઓઢિસે ગયા. હિમાલયમાં જનારને આ નામ અપરિચિત હોયજ નહિ. તેમના તરફથી યાત્રાળુ અને ત્યાગીને દરેક પ્રકારની સહાય મળે છે. ગંગાને કાંઠે સેંકડો ત્યાગીઓ રહે છે. તેમને કપડાં અને અનાજ પણ ત્યાંજ પુરું પડે છે. કઠિ કઠિ ઝાડીમાં અકેકથી દૂર યુનાના ધાખાવાળી મજબુત જોરડીઓ છે, તેમાં ત્યાગીઓ રહે છે. સવારે ૧૧ વાગ્યે મોટો ઘંટ વાગે છે, ત્યારે ત્યાં જઈ દરેક સાધુ દાળ, રોટી લઈ આવે છે. આ રીતે આ સંસ્થાએ અનેક સાધકોને સહાય કરી છે, અને હજી કરે છે. અહીંથી મુકામે જવું કાઠને ગમતું નહોતું, પરંતુ અમો ધડિઆળની મર્યાદામાં હતા એટલે ળીલું શું થાય ? હરદ્વાર પાછા આવી રાત્રે દિલ્હી આવવા રવાના થયા.

દિલ્હીથી નીકળી મથુરા ગયા. હિમાલય વિશે જોટલું વાંચ્યું અને સાંભળ્યું હતું તેનાથી તેની સુંદરતા અનેક ગણી વધારે જણાઇ. એ હિસાબે ગોકુળ, મથુરા, વૃંદાવનમાં પણ નદીતટે કુંજો હશે, સુંદર સરોવરો હોય. અરતી હશે, વેલીઓ, ઘટાઓ ખૂબ હશે. વળી ગીતગોવિંદમાં લખ્યા પ્રમાણે “ જ્યાં તમાલો વને,” “ કુંજો ધને નિર્જને ” એ બધું જોવાનો લાલ મળશે. આથી બધી કલ્પનાઓનો નકશો તૈયાર કરીને એ પ્રમાણે મેળવી જોતા હોઈએ એ રીતે જવા માંડ્યું, પરંતુ એવું વિસંવાદી દૃષ્ય જોયું કે ધડીભર આ રથનો તે નહિ, એવીજ ભ્રાંતિ થાય. તેમાંયે ગોકુળ-તો તદ્દન ટેકરા જેવું અને લગભગ ઉજડ હોય તેવું યદ્ય ગયું છે. વૃંદાવનમાં પણ ક્યાંયે કુંજો નથી. એ ત્રણ મંદિરો બહુજ સારાં છે. ત્યાંના માનમંદિરમાં પ્રાચીન રથાપત્ય, શ્રીરંગજીના મંદિરમાં દક્ષિણ હિંદનું વિજયનગરના જેવું રથાપત્ય છે. આમ સિદ્ધપતી દષ્ટિએ એ મંદિરો બહુજ સારાં છે. મથુરાં તો મોટું શહેર છે. એ ત્રણ મંદિરો સારાં છે. ગંગાજી જોયા પછી યમુનાજી જોયાં. બન્ને હિમાલયમાંથી નીકળે છે છતાં યમુનાનું પાણી મેલું, લીલું, અને ગાટી મિશ્રિત જણાયું. સાંજે વિશ્રામઘાટની આરતીનું દૃષ્ય બહુજ હૃદયંગમ હતું. તે વખતે લગભગ બધાજ યાત્રાળુઓ હોટીમાં હોય. આરતી વખતે નાના દીવા યમુનામાં તરતા મૂકી દે, આમ કરવાથી પૂણ્ય થતું હશે કે કેમ તેની આપણને ખબર નથી, પરંતુ તે કલ્પનાનું માનવજિંદગી સાથે ખૂબ સામ્ય છે. કેટલાક પ્રવાહમાં મૂકતાંની સાથે હોલવાઇ જાય, કેટલાક થોડે જઈને વિત્રીન ચર્ચ જાય, કેટલાક વા, વટોળ અને આંધિ સાથે લહતા, અઘડતા દૂર સુધી જાય. આ દૃષ્ય ભવાટવીમાં ગોયાં ખાતા માનવીનું સ્વચ્છ નથી ?

આ સિવાય ચોખ્ખાઓની યજ્ઞમાન અને-સદ્મી મોટેની તૃષ્ણા, મારા-
મારી, વગેરે જોઈએ તો આપણને ઘડીક એમજ લાગે કે કામડા બધેજ
કાળા છે. યજ્ઞમાનોની પાસેથી પૈસા લઈને માલમલિદા હાવવા અને
સાંજે લાંગ ખીને મસ્તીમાં ડોલ્યા કરવું અને યમુનામૈયા' અમોને જન્મ-
મરણની જન્મજન્મમાંથી મુક્ત કરશે એમ માનવું એ બે વાતોનો સમન્વય
કોણ કરી શકે!

આજે આગ્રા જવાનું હતું. ઉત્તરીને સીધા ફોર્ટમાં ગયા. આખેદૂધ
દિલ્હી ફોર્ટ જેવોજ છે. પ્રવેશદાર નજીકજ કાળા પથ્થરનું ઘોડાનું અર્ધ
શરીર છે. રાણા પ્રતાપના પાટવી કુમાર અમરસિંહ કિલ્લામાંથી દિવાલ
દૂધવીને નીકળી ગએલા, અને ઘોડા ત્યાંજ મરી ગએલો એનું એ સ્મારક
છે. દિવાને ખાસનો પૂર્વ ભાગ જ્યાં શહેનશાહ શાહજહાંએ આયુધનો
શેષભાગ કેદી તરીકે ગુજાર્યો હતો અને મુમતાઝ અને પોતાના ત્રણ પુત્રોનાં
મરણ પાછળ પ્રેમોન્માદ અને તલસાટભર્યું જીવન ગુજાર્યું હતું, તે દિવાન
ખાનું જોયું. જે બારીમાંથી દિગ્ગેન્દ્ર દેવના શબ્દમાં દષ્ટિએ તો "હિમા-
ચ્છાદિત શુભ્રસ્ફટિકઅથિત પ્રસ્તરીભૂત પ્રેમાશુ—નિશ્વાસની વરાળથી થોડી
ગએલા પ્રેમાશુ જેવા તાજને અનિમિષ નીરખીને એના આનંદથી દુન્યવી
સર્વ દુઃખોને વીસરી જતો હતો તે જગા જોઈ. ત્યાંથી તાજને જોઈ એતો એક-
તાનો નમુનો હોય એવો જણાય છે. એ સિવાય ત્યાં સામેની
દિવાલ પર એક વાલના દાણા જેવડો કાચ જડેલો છે. તેની ગોઠ-
વણી એવી સુંદર છે કે એટલા નાના કાચમાં એવો આલિશાન
તાજમહેલ દેખાય છે, છતાં ચારે તરફ ચોકકા જેટલી જગા વધે છે, આટલા
નાના કાચમાં આવડો મોટો તાજ સી રીતે પ્રતિબિંબિત કર્યો હશે તે સમ-
જાયું નહિ, પરંતુ જોઈને દિંગ યઈ ગયા. પછી તાજ જોવા ગયા. દૂરથી
જે તાજ એક રમકડા જેવો જણાતો હતો તે આંખો ફાટી જાય તેવો
લગ્ય જણાયો. એનાં અંગોપાંગની સપ્રમાણતા એવી છે કે તેથી તે તદ્દન
નાનો હોય તેવો લાગે છે. તેના દરવાજા ઉપર ચારખીમાં કુશનની ખેતો
લખી છે. દરવાજા વણો હિમો છે, તેથી ઉપરના અક્ષરો વાંચતાં મુશ્કેલી
પડે નહિ તેટલા ખાતર નીચેની ઉંચાઈ વધે તેમ અક્ષરો પણ મોટા થાય
છે. એટલે આંખની સામેનો દરવાજાની ટાચના ખન્ને અક્ષર આંખને
સહેલા લાગે છે. તાજનું તો શું વર્ણન કરવું ! અનેક લેખકોએ તેનું વર્ણન
કર્યું છે છતાં તે વર્ણનાતીત છે. બીજા મોગલ રચાપત્રોમાં કદાચ અન્ય
ધર્મની લાગણી દૂભવવામાં આવી હશે, પરંતુ તાજ તો પ્રેમસગાધિ ગણાય

અને, એ રીતે સર્વના માનને પાત્ર છે. વિદ્યાર્થી કુટુંબમાં ઉછરેલો હિંદનો એક સમ્રાટ પોતાની પત્ની પાછળ આપું નિષ્કલંક સ્મારક ઉભું કરે, અને એના મૃત્યુ પછી વિધુર જીવન ગાળે એ ત્યાગની પરાકાષ્ઠા ગણાય. તાજ પાસેથી ખસવાનું મન થતું ન હતું, પરંતુ દ્રેષ્ટન સમય થયો હોવાથી સ્ટેશને આવી મથુરા ગયા, અને ત્યાંથી રાત્રે નીકળી ૩૦ કલાકની મુસાફરી કરી અમદાવાદ ઉતરી પડ્યા.

વેકેશન હોવાથી ઘેર જવાની દરેકને ઇચ્છા હતી, છતાં મુસાફરીમાંથી પાછા આવતાં જાણે સમગ્ર કરીને નીચી પાયરીએ ઉતારતા હોય એટલું દુઃખ થતું હતું. પરંતુ યાત્રામાં પણ ભાગ્ય હોય તેટલુંજ રહેવાય ને ! ક્ષીણે પુણ્યે મર્ત્યલોકેવિશન્તિ એ ન્યાયે અમો પાછા આવ્યા. ધણો સમય થઈ ગયો, છતાંએ એની અસર હજીએ ચિરંજીવ છે.

ટ્રેનિંગ કોલેજ,
અમદાવાદ

લાખુભા જસવંતસિંહ ચુડાસમા
ત્રીજું વર્ષ

શાળામાં જતી છોકરીઓની શારીરિક સ્થિતિ

આજે આપણી શારીરિક સ્થિતિ એવી દયાજનક યર્ષ ગર્હ છે કે વધારેમાં વધારે ધ્યાન એતી સુધારણા પ્રત્યે આપવાની જરૂર છે. શાળા અને કોલેજોમાં જો કે શારીરિક કેળવણી પાછળ કંઈક ધ્યાન અપાવા માંડ્યું છે પરંતુ તે તત્તન સ્ત્રી કે તત્તન મનુષ્યનું ઘડતર કરવા માટે અપર્યાપ્ત છે. આપણી આર્થિક અને સામાજિક સ્થિતિ આપણાં શરીરને ઘસી નાખે છે અને ધીરે ધીરે વેંતડી 'ગ્રન્થ' ઉત્પન્ન થતી જાય છે, પરંતુ જો દરેક સ્ત્રી કે પુરુષ દૈનિક નિશ્ચય કરે અને શાળા કોલેજો એ દિશા તરફ પોતસાદક કૃત્ય કરે તો ફરી ગ્રન્થ નવવિકસિત થાય.

આ લેખમાં શાળાઓમાં જતી વિદ્યાર્થીનીઓની શારીરિક સ્થિતિની કંઈક આછી મીમાંસા કરવા વિચાર છે. આપણા સમાજમાં છોકરાઓ કરતાં છોકરીઓ તરફ બહુજ ઓછું લક્ષ્ય અપાય છે. જો કે હવે ભણતર તરફ તો સમાજમાં કંઈક લક્ષ્ય ખેંચાયું છે ખરું. સહશિક્ષણ કે અન્ય શિક્ષણ વિષે ચર્ચારૂપદ ચર્ચાઓ ચાલવા છતાં પણ શહેર તેમજ ગામડાંમાં છોકરીઓને પણ નિશાળે મોકલવા માંડી છે, પરંતુ શાળાઓમાં વ્યક્તિગત એમના શારીરિક વિકાસ કે શારીરિક વિકાસની આટે આવતી બાધાઓ વિષે અસરકારક વિચાર કરવામાં નથી આવ્યો. ધણે 'હેકાલે' એમ

પણુ જોવામાં આવ્યું છે કે નિશાળે જતી છોકરીઓના બાંધા કરતાં નિશાળે ન જતી છોકરીઓના બાંધા કંઈકે વધારે મજબુત અને તંદુરસ્ત હોય છે. અને તેમાંય ખાસ કરીને કુળવણીપાતળી હોય છે. કાલેજોમાં તો “સેકયરો” આપવામાંજ કેળવણી સમાપ્ત થઈ જતી હોવાથી વ્યક્તિગત રીતે લણનારોઓના શારીરિક વિકાસ વા આરોગ્ય તરફ ધ્યાન આપવામાં આવતું નથી.

આવી વસ્તુસ્થિતિ ઉત્પન્ન થવાનાં ત્રણ કારણો છે:—

૧. શારીરિક કેળવણીનો આપણા સમાજમાં શોખજ ઓછો.

૨. કેળવણીકરોનું એ તરફ ધ્યાનજ ઓછું.

૩. છોકરીઓ પ્રત્યેની બેદરકારી, અને શાળાઓમાં જતી છોકરીઓ પર વધુ પરતો બેસે.

અમુક કલાકો સુધી તો વિદ્યાર્થીનીને અંધારા કે અર્ધઅંધારા અથવા આછા અજવાળાવાળા શાળાના ઓરડામાં ગોંધાઈ રહેવાનું હોય. એક વર્ગમાં કેદખાનામાંથી છૂટ્યા પછી “નિશાળમાંથી નીસરી જવું પાંસડું ઘેર.” પાછા એવીજ કોટિના ધરમા જવાનું હોય. છોકરાઓની પેઠે મેદાનોમાં ફરવા, અખાડાઓમાં, રમતોમાં જવાનું હોય તો તો તન ને મન કંઈકે પ્રદુર્લિપ્ત થાય, પરંતુ ત્યાંથી ઘેર જઈ તરતજ ધરકામમાં લાગી જવાનું હોય છે, અને તેમાંથી પરવારતાં બીજા દિવસની શાળાની તૈયારી કરવાની હોય, કંઈકે લખવાનું હોય કે વાચવાનું હોય; સવાર થઈ કે ધરકામ હોયજ. કપડા ધોવાનું હોય; ધરમા બાળકોને સાચવવાનાં હોય તો રાંધવાનું હોય અને તે બધું પાછું ઘડિયાળની સાથે હરિદ્વાર કરીને કરવાનું હોય. એમાંથી પરવાર્યાં કે નિશાળ! આગ આખો કાર્યક્રમ મૂર્ચ્ચંદ્રની ગતિ ગાફક નિયમિત ચાલે.

કંઈકે મોટી ઉંમરની છોકરી થઈ એટલે જાતીય વિકૃતિઓ અને સતાવવા માંડે. એ વિષે શાળામાં કોઈ માર્ગદર્શક ન થાય ને ઘેર તો એવા વિષયની વાત સરખી પણ શી રીતે થાય! એટલે દરેકને પોતાનો મનોબાવ ખરીબોટી દિશા તરફ દોરે; પરિણામે પ્રદર, લોહીવા ધત્યાદિ રોગો થાય. બહુતી મોટી ઉંમરની છોકરીઓમાં આવા રોગો, મગજની નબળાઈ, આંખની નબળાઈ, પેકુ ને પેટના દુઃખાવા વગેરે રોગો ઠીકઠીક પ્રમાણમાં હોય છે. આવી વિકૃતિઓ શરીરને ધસતી જાય. બહારની ટાપટીમને લીધે શરીર ગોરાં દેખાય, પરંતુ એ ગોરતા લોહીવિહોણી દિશાશની હોય છે. મૌનના લોહીની લાવીમાની એ સુંદરતા

નથી હોતી. ગામડામાં છોકરીઓ પુરતા પોષણને અભાવે તથા અસ્વચ્છ-
તાને લીધે અતઃકુરુત રહે છે. પ્રકૃતિ માતાએ આપેલી સ્વચ્છ અને તાજ
હવા અમૃત જેવાં પાણી પોતાની આરોગ્યપ્રદ અસર ઉપજાવ્યા કરે છે.
પરંતુ ત્યાં તો છોકરીઓને સહેર 'કરતાં પણ વધારે કામ કરવું પડે છે.
શ્રમ અને વ્યાયામની જીવનના ઘડતર માટે જોટલી પરમ આવશ્યકતા છે
તેટલીજ સામા પદ્ધતિમાં મૂકવા માટે આરામ, આનંદ ને પૌષ્ટિક ખોરાકની
છે. એ બંને પદ્ધતિમાં ગામડામાં પણ સમતોલ નથીજ. ગામડાંની ઘણી
પ્રાથમિક શાળાઓમાં તો સહશિક્ષણ ચાલે છે, છતાં જો ઝીણી નજરથી
જોઈએ તો એવી નાની શાળાઓમાં પણ બાળકીઓ શારીરિક વિકાસની
દૃષ્ટિએ કંઈક પછાત તો રહેજ છે.

આવી પરિસ્થિતિ ચાલુ રહે તો આપણું શિક્ષણ અપંગ, કહેવાશે,
અને મંદિરવિહોણા દેવ 'અપૂર્ણ રહે છે તેમ સશક્ત શરીર વિનાના
મનોદેવ અપૂર્ણ રહેવાતા.' તેમાંથી સ્ત્રીઓની શારીરિક પુષ્ટિ ને
કુરુતી તરફ આપણું દુર્લક્ષ ચાલુ રહે તો ભવિષ્યની પ્રજા પણ નબળી
જ થતી જવાની. વળી નબળા બાંધાની સ્ત્રીઓનું પરિણિત જીવન પણ
ઘણીવાર સુખી નીવડતું નથી.

બૌદ્ધિક કેળવણી સાથે સાથે 'શારીરિક સુધારણાની' જવાબદારી
પણ શાળા, કોલેજોએ લેવીજ જોઈએ અને તે કેવળ વ્યાયામ કરાવીનેજ
નહિ થઈ શકે. મારો એવો અનુભવ છે કે વ્યાયામશાળાઓમાં જનારા
ઘણા છોકરાઓ બંધકાશ, જીર્ણોત્તર ઇત્યાદિથી પિડાય છે તેવું કારણ વ્યાયામ
નથી; પરંતુ વ્યાયામ કરનારાઓએ જે અન્ય નિયમો પાળવા જોઈએ તેનો
અભાવ છે. વ્યાયામ, સાત્ત્વિક ને પૌષ્ટિક ખોરાક, પુરતો આરામ, અભ્યંગ,
સાત્ત્વિકરમતો, ચોક્ખી હવા ઇત્યાદિ બધીજ વસ્તુઓનો એકીસાથે વિચાર કરવો
જોઈએ, અને શાળાકોલેજોમાં જતી છોકરી ઉપરની કંઈ વસ્તુના અભાવે અતઃ-
કુરુત ને મડદાલ રહે છે તેનો અધ્યાસ કરવો જોઈએ. વળી શાળાકોલેજોમાં
જતી દરેકે દરેક છોકરીની દર માસે શારીરિક તપાસ થવી જોઈએ અને
તે વિષે માબાપ કે વાલીને સૂચનાઓ મોકલવા જોઈએ. સાથે સાથે મા-
બાપ કે વાલીએ પણ આ દૃષ્ટિથી, વિદ્યાર્થીની સંપૂર્ણ કાળજી રાખવી
જોઈએ. આવી રીતે ઝેંક વર્ષ થાય તો આશ્ચર્યજનક પરિણામ આવ્યા
વિના ન રહે. આપણા ગુજરાતમાં તો આજ દૃષ્ટિથી તરતજ કામ ઉપાડ-
વાની ખાસ જરૂર છે.

વૈદ્ય શિવરાંકર પ્રાજુરાંકર શુક્લ

ચોમાસાનું વર્ણન

(હરિગીત છંદમાં)

આકાશમાં ભિમે લલાં હા ! વાદળાં વેરાય છે,
 વળાં વીજળાં મંચળ લલી ચમકાર દર્ષ દંકાય છે;
 બહુ નાદ ગડગડ ત્યાં ચર્ષ ધનધોર નામ છવાય છે,
 પડતાં બહુ વરસાદ ને, ભૂમિ લલી ભોંળાય છે
 ખેતર-કુવેતર રાત ને પાંધર મહોં પથરાય છે,
 કેં પહાડ-કાતર ખાડમાં ભેગું ચર્ષ ઉભરાય છે;
 વહેતાં વળાં ભોંયે લળાં નદી-નાવમાં રેલાય છે,
 ભેડી ગએલાં એમ પાછાં નીર ત્યાં ઉભરાય છે.
 ભૂમિ લલી હરિયાળનાં દર્શન હવે દેખાય છે,
 કુદરત તથી મીઠી-મજનું લાન હા વર્તાય છે;
 નદી નાવ-કુંગર-કાડપર, પથુ-પક્ષી મનહર ગાય છે,
 વળાં વેલ-કાંટા-વાડથી લોચન બહુ લલચાય છે.
 બહુ પાક ચોગેર પાકતા જગ-જીવ ઉર પોપાય છે,
 ફળ-ફૂલ ઉઘડી ખાગમાં-સૃષ્ટિ ખલી શોભાય છે;
 લયદુઃખ સર્વે ભાગતાં જય જય બધે ઉચરાય છે,
 વૃષ્ટિ ચક્રી શોભા અતુપમ સૃષ્ટિની દર્શાય છે.

આળકાંચ

: આગગાડીની રમત :

(૧)

આગળ એનિન, પાછળ ગાડી;

ફૂક ફૂક કરતી આગગાડી—ટકાં

(૨)

(૩)

આગ લારે, ને પાછી પીએ,
તોઈતું કરતું, સમજું લીએ;
ઉપડે સિસોટી વગાડી—

ગડ્ડ ગડ્ડ ગડ્ડ ગડ્ડ, ગાડી દેતી,
લઈ ઉતાર, હોંસે ઉપડતી;
વાર જરા નહિ લગાડી

(૪)

ત્રણ ઘટે, ત્રીજેથી જાણો,

પાંચ બીજેથી, ઉપાડી માનો,

એક ઘટે આવે ગાડી

(૫)

(૬)

આવી આવી, દૂરથી આવી,
નવાં, નવાં, ઉતાર લાવી;
જોળંગી નદી, પૂલ ખાડી

ખરશી, પેંડા, મગજળા ધારી;
ફેરીઓ કહે કે, જલેથી સારી;
લ્યો, ફાલી ચપટી ચખાડી

(૭)

ગરમા ગરમ, સેવ મમરા તમારે,

ચા, ચેવડો, બીડી પાન તમારે;

વેચે ફેરીઆ ખૂમ ખાડી

(૮)

(૯)

શેઠ ! મજુર ! સાહેબ ! હોઝારે,
કોઈ આજણીઆ, માણી પોકારે;
એ ઘટે ઉપડે ગાડી

લીલે વાવટે, ગાડી ઉપડતી,
લાલ બતાવે, ઉભી રહેતી;
ગાડે સિસોટી વગાડી

(૧૦)

સિમલ પડતો, કે હરખાતી;

નહિ પડતો, કે દેતી સિસોટી;

જેઠ પોટરે તું ચનાડી

(૧૧)

અઢી ટિકિટ, આણુંદની, આપો;
 'ખડે રહો' 'શીદ ધક્કા મારો';
 'આલો, ધસો, સૌ અગાડી'

(૧૨)

લઈ ટિકિટ ગાડીમાં બેઠાં,
 'ટિકિટ નહિ, તો ઉતરો હેઠાં;
 બચકું પોટલું ઉપાડી'

(૧૩)

આવ્યું આણુંદ, ઉભી ગાડી,
 અટપટ ઉતરો, કહે રસમાલી.—

'રમત રમો, લલી' આગંગાડી

'ફેફ ફેફ કરતી, આગંગાડી'

'રસમાલી'

જેલ. એમ. પટેલ.

ખરવાસા તા. ચોથાંસી.

પ્રાથમિક શિક્ષણ રૌપ્યમહોત્સવ અંક

અમેને 'પ્રાથમિક શિક્ષણ' એ નામના ગ. રા. જોશી, પુનાતા ટ્રેનિંગ કોલેજના પ્રિન્સિપાલ અને મારિકના તંત્રી તરફથી રૌપ્યમહોત્સવ અંક મળ્યો છે. તે સાક્ષાર સ્વીકારવામાં આવે છે. અંકનું વૈવિધ્ય સુંદર, મનનીય અને વિદ્યતાપૂર્ણ લેખોથી સચવાયું છે. દ્રેળવણીગત તથા અન્ય વહેવાર લેખોથી અંકની ઉપયોગિતા તેટલીજ અર્થકરી છે. સમગ્ર વાચનથી દરેક પ્રાથમિક ગરાડી ભાષા બાળતા ગુજરાતી શિક્ષકોને પણ તે ઉપયોગી થઈ પડશે. વળી પાઠોની નોંધ અને નકશાઓ આપીને જેમ અને તેમ માર્ગદર્શક અંક બનાવવામાં આવ્યો છે. તંત્રી તથા અંકના લેખકોને અમે આ અંક પ્રસિદ્ધ કર્યા બદલ ધન્યવાદ આપીએ છીએ.

તંત્રી

ચર્ચાપત્ર

સ્વર્ગસ્થ. લાલસાંકર ઉમીયાસાંકર કૃત મોટું અંકગણિત નવી સુધારેલી આવૃત્તિ સને ૧૯૩૬ મનોચત્રન ૬૬ દાખલો ૨૧.

“એક પરીક્ષામાં ૨,૫૦૦ વિદ્યાર્થીઓ બેઠા છે. તેમાં ૭૫૦૮ ટકા લાપામાં અને ૪૯૦૪ ટકા ગણિતમાં પાસ થાય છે. ત્યારે બન્ને વિષયમાં પાસ થનારની સંખ્યા કેટલી હશે તે શોધી કાઢો. જવાબ ૬૩૦.”

આ દાખલો કોઈ ગણિતશાસ્ત્રી કે શિક્ષકજન્યુ ખુલાસાવાર સમજાવશે, એવી વિનંતિ છે. તા. ૩૧-૭-૧૯૩૬.

એચ. ડે. વ્યાસ

હૈડમોસ્ટર, એમ. ઇ. મિશન. રૂક્ષ, નડિઆદ.

જવાબ

વિદ્યાર્થીઓ

પરીક્ષામાં	બેસનાર	કુલ	૨૫૦૦
ગણિતમાં	પાસ ૪૯૦૪ ટકા	૨૫૦૦ વિ. $\times \frac{૪૯૦૪}{૧૦૦} = ૧૨૩૫$	
ગણિતમાં	નાપાસ બાકીના		૧૨૬૫
લાપામાં	પાસ ૭૫૦૮ ટકા	૨૫૦૦ વિ. $\times \frac{૭૫૦૮}{૧૦૦} = ૧૮૯૫$	

કોઈ ઉપરથી સમજાવશે કે ગણિતમાં પાસ બધાજ લાપામાં પાસ હોય તો બંનેમાં પાસ થનારની સંખ્યા ૧૨૩૫ થાય. પણ ગણિતમાં નાપાસ બધાજ લાપામાં પાસ હોય તો તો બંનેમાં પાસ થનારની સંખ્યા ૧૮૯૫ - ૧૨૬૫ = ૬૩૦ ગણાય. એટલે બન્ને વિષયમાં પાસ થનારની ઓછામાં ઓછી સંખ્યા કેટલી હોય શકે તે શોધી કાઢો. એટલે ૨૩૦માં ફરફાર સમજવો.

ડે. કોલેજ
અમદાવાદ

ચં. કે. અમીન

ધારણ પાંચમું

શિક્ષક—આપાલાલ અમૃતલાલ દવે

વિષય—સંગીત

સામાન્ય હેતુ—સ્વરચીનથી કંઠ કેળવવાનો.

વિશેષ હેતુ—ઉદ્યાર છંદની કવિતા બિરવી રાગમાં ત્રિતાલમાં ગાતાં શીખવવાનો.

સાહિત્યો—

તારીખ—

સમય : ૪૦ મિનિટ

કા. પા. ની નોંધ

શિક્ષણશૈલી

પાઠના વિભાગ અને મુદ્દા

૧ આરંભ

કન્વર્ગન્યસ્વરચા

સ-આરંભપ્રશ્નો

સ્ફૂર્તિ ગાટે સામાન્ય દ્વિત્વ કરાવી વર્ગને ગ્લવશિયત કરીશ.

સંગીત એટલે શું ? સંગીતમાં કોથી પહેલાં શું શીખવું જોઈએ ? તેમાં કેટલા સ્વર હોય છે ? નામ આપો. આરોહના સ્વર ગાઈ બતાવો. અવરોહમાં કેવી રીતે ગવાય છે ? સ્વર અથવા ગીત ગાવામાં ગાટે શું સાધન છે ? તાલ એટલે શું ? તાલની અંદરની જે ગતિ હોય છે તેનું શું નામ ? લય ગાવાનું સાધન શું ? ગાના એટલે શું ? ગાતી વખતે કઈ કઈ બાબતો ધ્યાનમાં રાખશો ? સમક્રમાં કેટલા સ્વર હોય ? તેના પ્રકાર કેટલા ? કયા કયા સમાનેથી ગવાય છે ?

આજે આપણે ઉદ્યાર છંદની કવિતા બિરવી રાગમાં તાલ સાથે ગાતાં શીખીએ.

જ-સ્વરબાંધ

સ
સ ગ
સ ગ ૫
સ ગ ૫ ૬

૨ મુખ્ય
વિષય

જન-સૌહાર્દિક રાહ

સા-અરમિલાવટ

મ-દસ્તનિશાની-
દ્વારા સ્વરચનાન
આપવું.

જ-શિક્ષકનો
નમુનો; વિ.
ઓનું આનંદ
કરણ

કા. પા. માંની કવિતાને હું પ્રથમ આલુ-સૌહાર્દિક-
રાહિ ગાઈ જતાવીશ. પછી પ્રુદ્ધા કહેલી રાગ ગાઈશ.

વિદ્યાર્થીઓને અર આપવા કહીશ. અર જાણવા પછી
ગીતના આરંભિક સ્વરની યોજના અને ગાયનનું બંધારણ
એ જે બાળતો લક્ષમાં રાખી, વિદ્યાર્થીઓના અવાજને
આનંદકર પડે તે પ્રમાણે પરંપરા અરમાં હું અવાજની
મિલાવટ કરીશ.

વિદ્યાર્થીઓને સ્વરસંજ્ઞાનું ઓળખાણ કરાવીશ. પછી
આરોહ-અવરોહના ક્રમમાં સમ સ્વર ગાઈ જતાવીશ.
સ, ગ, પ, સ નું અલગ અલગ સ્વરજ્ઞાન હાથની
નિશાનીદ્વારા આપીશ. દસ્તનિશાનીઓ કડખથી બદલતો
જઈ, વિદ્યાર્થીઓનું ધ્યાન એકાગ્ર કરવાનો મહાવરો
કરાવીશ.

હું પ્રથમ મહુરતાથી ગાઈ જતાવું, અને ત્યારપછી
વિદ્યાર્થીઓ ગાય; એ કમથી સળંગ, લીટીવાર અને
લીટીના વિભાગવાર ગવડાવીશ. મહાવરો અર્થ ગવા પછી
કમ બદલી મારી રાથેજ ગવડાવીશ. મારા તાલ તરફ
વિદ્યાર્થીઓનું ધ્યાન ખેંચી, તેની સાથેજ તાલ આપવા
કહી, સમયલંબાઈની ચોક્કસાઈ ફેળવીશ.

કુ-તાલ અને
માત્રાનું સમય-
પ્રમાણ

च-द्वरेषेभ्यः
पङ्क्ति

छ-रागनुं विविध
स्वर गंधारस्था.

હાથના ઇસારાથી આરોહ-અવરોહ તરફ વિચાર્યો-
 જોનું લક્ષ જોયી, નિયમિત તાલની ગદદથી તેમાં
 મધુરતા લગડાવીશ. હાથનાં ઝાંઝળાંનાં સક્રિય ઉપયોગથી
 ૧-૨-૩-૪ જોલાથી, એકદલી સાવાથી તાલનું નિય-
 મિત સમયબંધાણ શીખવીશ. મારા અનુકરણથી ખાલી
 તાલ અને હારેલા તાલનો ફેર સમજાવીશ.

સુર, તાલ, લય, શુદ્ધસ્વર, દોષસ્વર; તીવ્રસ્વર,
અને સપ્તકનાં ચિહ્નો કા. પા. માં જનાવીને બાળકોને
દેશાવલોકો પ્રચાર કરીશ, દરેક ચિહ્ન જતાવતી વખતે
સક્રિય સમજાવતી આપતો જઈશ.

રાગમાં આવતા લાક્ષણિક સ્વરોનું બંધારણ તેમજ વાદી અને વંત્ય સ્વરોના વિધાર્થીઓના જ્ઞાનની તપાસણી કરીશ. સાથે સાથે આરોહ-અવરોહના સ્વરોના જ્ઞાનની તપાસણી કરી ખામીઓની સુધારણા બાળકો દ્વારા કરાવીશ. જુદા જુદા સમયે જુદા જુદા રાગ અવાજ તોળ તેની મધુરતા જળવાય એ બાળક સમજાવીશ.

જા-અક્રિતગત
સંગીત

જા-આમી સુધા-
રણા

સાદર

૨ મુનસાવર્તન

અમુક અમુક ગાળકોને હિઆ કરી તેમને તાલ
સાથે ગાવા કહીશ. આ વખતે વિદ્યાર્થીઓની થતી
સામાન્ય ખામીઓ લક્ષમાં રાખીશ.

પ્રથમ બાળકોદાસા ખામીઓ શોધાવી તેમનીજ
પાસે ખામીઓ સૂઝસાવવા પ્રયાસ કરીશ. જરૂર જણાશે
તો મારો નમુનો આપીશ. વ્યક્તિગત દોષોનું સૂચન કરી
સમગ્ર વર્ગની ગાયનની ગંધુરતા દીપાવવાનો પ્રયાસ કરીશ.

તરો કોણે રાગ શીખ્યા? કયા તાલમાં રીખ્યા?
આ તાલની કેટલી ગાત્રા છે? માત્રા ગણી તાલ આપી
જાતીવો. ખાલી અને લારેલા તાલ કયા કયા છે? આ
રાગમાં કયા કયા સ્વરો છે? આપણે આજે ને રાગ
ગાયો, તેમાં કયો સ્વર વારંવાર આવે છે? આવા પ્રશ્નો
પૂછી પાઠ પૂર્ણ કરીશ.

[ઉધોર હંદ: રાગ ભૈરવી: તાલ ત્રિતાલ:

ગાત્રા ૧૬]

૧ ૨ ૩ ૪ ૫ ૬ ૭ ૮ ૯ ૧૦ ૧૧ ૧૨ ૧૩ ૧૪ ૧૫ ૧૬
ની-સ-ધૈર્વેની-સ - ગ રો ઝે - - -
પે-હુ-બુકરી-કે - ફ - બા - - - ૭
સ રોસનીશ રીજે મ રીજેસ રો સ - - -
નિપુ કે - મા-ડી - ચી-આ-કા - - - ૭
સ-ધૈ-પ - પ પ ધે નો ધે પ મ - - -
ઉ-ભું-હિ-અગિ ત્રિ- ને - રૂ - - - ૭
જે-રોની શ રી કંગરી મેશ રોસ - - -
કે - ઈ-ના - હિ-કો - ની - ઈ - - - ૭

ધોરણ ૫ ૬.

મુંબઈ ઇલાકાની હિંદુ શાળાઓ માટે મુંબઈર થએલાં પુસ્તકોની યાદી

નંબર	પુસ્તકનું નામ	અન્યકર્તા	પ્રગટકર્તા કે પુસ્તકલેખરનું નામ	કિંમત રૂ. આ. પા.	શા માટે મુંબઈરી આપવામાં આવી છે
૧ અને ૨	ચિલ્દ્રન ફોર્મિંગ સિવિલ પુસ્તક સરદાર હજીરાસરંગ ખાલસાલાદગીનારાયણ આગ્રા	...	આગ્રા	૦-૪-૦	પ્રાથમિક રટ્ટોમાં શિક્ષકોની લાયકેરી તરીકે.
૩	૧ અને ૨ ઉસલે સુગત	...	આગ્રા	૦-૪-૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક રટ્ટો-લોમાં અને ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં શિક્ષકોની લાયકેરી તરીકે.
૪	અનીશ-ઉલ-કવાદ લાગી અસાદ અનસારી નરીશ-ખાદી, આસિ. ગારતર, ૧ (સને ૧૯૩૫ની પહેલી આવૃત્તિ) કવવુલ-કેરાન	...	આગ્રા	૦-૨-૨	પ્રાથમિક રટ્ટોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૫	અનીશ-ઉલ-કવાદ લાગી અસાદ અનસારી નરીશ-ખાદી, આસિ. ગારતર, ૧ (સને ૧૯૩૫ની પહેલી આવૃત્તિ) કવવુલ-કેરાન	...	આગ્રા	૦-૨-૨	પ્રાથમિક રટ્ટોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૬	અસા-ઉલ-કેરાન	...	આગ્રા	૦-૨-૨	પ્રાથમિક રટ્ટોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૭ થી ૧૦	હિંદુ દેવ આયદા નં. ૧. ૨, ૩ અને ૪	...	આગ્રા	૦-૨-૨	પ્રાથમિક રટ્ટોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૧૧-૧૨	હિંદુ દેવ આયદા નં. ૧. ૨, ૩ અને ૪	...	આગ્રા	૦-૨-૨	પ્રાથમિક રટ્ટોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.

૧૩૫	૧૬/૬/૩૦	કે લીચે નવા મોહનના નસીર હુમાયુની સાખ ૪ ભાગમાં	વી. ઓ.	...	૦-૫-૨૦	(૧) છાત્રીઓની પ્રાથમિક
					૦-૭-૯	(૨) સ્કૂલોમાં પાઠ્યપુસ્તક
					૦-૭-૯	(૩) તરીકે.
					૦-૭-૦	(૪) ...
૧૭૫	૨૦	ગ્રીચિમેટિક ટ્રેસ લાગસિયદ મુગતાઝનગી, કરાંચી	અળગામી લીથોગ્રેસ, કરાંચી	...	૦-૫-૦	(૧) પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્ય-
		૧, ૨, ૩ અને ૪			૦-૬-૦	(૨) પુસ્તક તરીકે.
					૦-૭-૦	(૩) ...
					૦-૬-૦	(૪) ...
૨૧		ઉર્દુ, હંનસા ઓર, લેટર, રાઇટિંગ	"	...	૦-૩-૩	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં વિદ્યાર્થી-
૨૨		પ્રાથમિક ઓટલાસ	"	...	૦-૩-૦	ઓની લાયબ્રેરી તરીકે.
૨૩		ન્યોગ્રાફી ઓફ કરાંચી	"	...	૦-૨-૬	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં વાપરવા માટે.
		તાલિફ	"	...	૦-૨-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં લાયબ્રેરી માટે.
૨૪		ઓટલાસ ન્યોગ્રાફી ઓફ કરાંચી ડિરિક્ટર	"	...	...	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્કૂલો
૨૫		ગ્રામ્યુનિજમ એન્ડ મરલાગ (ઉર્દુ આદતિ)	...	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્કૂલોમાં લાયબ્રેરી માટે.	...	અને ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં

મુખ્ય, તા. ૨૪-૬-૩૬.

(અગ્રિજામાં સહી) એન. જી. ઘાડગીલ

પર્સનલ વ્યાસિ. કે. ધી એન્સ. ઇન્સ. વી. ડી., અને સેક્રેટરી ઉર્દુ સ્કૂલબુક કમિટી, મુખ્ય.

(પર્સનલ વ્યાસિ. કે. ધી એન્સ. ઇન્સ. વી. ડી., અને સેક્રેટરી ઉર્દુ સ્કૂલબુક કમિટી, મુખ્ય તા. ૨૬-૬-૧૯૩૬ ના પત્ર નં. ચાર ૩૮/-૩૭ માં કરેલી સૂચનાનુસાર.)

ઈનામપત્રક

સુરત જિલ્લો

ખારડોલી	શેઠ મગનલાલ હરજીવનદાસે પોતાનાં માતૃશ્રી આંખના તરફથી બંધાવેલું મકાન ખુલ્લું મૂકવાની કિયાતો મેળાવડો કર્યો તે પ્રસંગે	૧૧-૦-૦	છોકરા છોકરીઓને પતાસાં વહેંચ્યાં.
ધંધોરી	કણ્ણીલોકો તરફથી	૧-૮-૦	ગરબાગાનારી બાળાઓને આલાનં. ૧૨ વહેંચ્યાં.
સાયણ	મિ. બરજેરજી માણેકજી દાડવાળાએ મિ. સરદારખાં મુરાદખાં ખાનસાહેબે મિ. નાથુભાઈ કરાનજી પરેશે	૧૬-૦-૦ ૭-૮-૦ ૨-૪-૦ ૫-૦-૦	મોટું ધડિયાળ બેટ આપ્યું. બાળકોને જલેથી વહેંચી. સાકર વહેંચી. " "
બેરતાન	આમ્ય દુડમાંથી શાળાકમિટી હસ્તે હિનના ઠાકોર લક્ષ્મણસિંહ જીવસિંહ પરમારે પા. બહેચરભાઈ ડાહ્યાભાઈએ	૮-૦-૦ ૫-૦-૦ ૩-૦-૦	લેટીમ નં. ૩૦ લાવ્યાં. મિદાઈ વહેંચી. " "
વાપી	શેઠ જગનલાલ પ્રેમચંદ સાહે	૧૩-૦-૦	બે માસ માટે પરબ બે- સાડી તથા વાસણો વગેરે આપ્યાં.
સાયણ	ગામ લોકોએ	૫૨-૮-૦	સાકર, પેડા, પિત્તળના ખાલા, કાચના દાબડા કન્યાશાળાની બાળાઓ- ને અને છગલીશ કલાસને ધડિયાળ બેટ આપ્યું.
કકવાડી	માલવણ આગરદળાઆકો.ઓ સોસાયટીના ચેરમેન મિ. જના- ભાઈ ભગવાનજીએ	૮-૦-૦ ૨-૦-૦	મિદાઈ વહેંચી. બાળાઓ માટે ખંડ વહેંચ્યાં.
વેસુ	મળીરદાર રા. બ. ભીમભાઈ આર. નાયકે શેર ધનજીભાઈ માણેકજીએ મુંબઈના શેઠ ચેરતનજી ડોસા- ભાઈ મારકેરે	૭-૦-૦ ૧૦-૦-૦ ૩૦-૦-૦	મિદાઈ વહેંચી. " " શાળાપર્યાંગી પુસ્તકો વહેંચ્યાં.
હિમરસાડી	ગામ પંચો તરફથી	૮-૦-૦	સર પુરપોતમદાસ લાય- બેરી માટે રોકડા આપ્યાં.

ઉમરસાડી	ગામ પંચો તરફથી	૧૫-૮-૦	એશિયા તથા યુરોપ ખંડના નકશા તથા ભૂમિતિ શીખવવાનાં સાહિત્યો તથા ચર્મોમિટર ઘો. ફક્કા માટે આપ્યું.
માલવણ	બાઈ રતન તે શુકરભાઈ કલ્યાણજી કકવાડાના હેડમાસ્તરના માતૃશ્રીએ	...	બાળાઓને વારવારના કકડા, આરસી કાંસડી તથા દાબડી વગેરે વહેંચ્યું.
ગણદેવા	વાઈસચેરમેન મિ. છનાભાઈ ભગવાનજીએ	...	ધનામ વહેંચ્યું.
મગોદ	રફલકમિટિના ચેરમેન સાહેબ ખંડુભાઈ હરિભાઈએ	૪-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	મિ. રધનાથજી રણુછોડજી દે-સાઈએ	૧૪-૬-૦	ગરીબ વિદ્યાર્થીને ચાલતી ચોપડીઓ વહેંચી.
	મિ. બાબુરાવ દોલતસિંઘે તલા-દીએ	૩-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
કલમદા	પટેલ રણુછોડ નારજી	૩-૧૨-૦	"
	અમલસાડના શેઠશ્રી હીરાચંદ	૫૦૦૦-૦-૦	મકાન બંધાવી આપ્યું તથા તેની ઉદ્ઘાટન ક્રિયા વખતે
	ધૂળચંદે પોતાનાં સ્વર્ગસ્થ પત્ની મંજીબેનના પૂણ્યાર્થે	૨૨-૧૨-૦	વિદ્યાર્થીઓને પિત્તળના પ્યાલા સાફર સાથે વહેંચ્યા તથા બાળાઓને વારવારના કકડા વહેંચ્યા.
ગણદેવા	ફિરેસ્ટ ઓફિસર સાહેબ મિ. મરીખનાં પત્ની ચંચળબેને	...	ગરબાવાળા છોકરીઓને પિત્તળના રૂકાળી પ્યાલા નં. ૧૬ વહેંચ્યા.
	સાહેબજીનજીભાઈ જેશંદે	...	પિત્તળના રૂકાળી પ્યાલા નં. ૨ આપ્યા.
સરોલી	ભાડાના શેઠ દરામજી કુંવરજીએ	૧-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
જલાલપુર-વજી	ધોળકા મિ. ફતેહસિદ્દજી સાહેબસિંઘ રાણા પોલિસ સબ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે	૨-૦-૦	પતાસાં વહેંચવા માટે આપ્યા.
વરંડી	બહુધાનના હાથસાહેબ મોહ મદમસુદ કોટવાલે	૪૪-૦-૦	બાળી સ્કૂલ ખાતે ચાલતી ચોપડીઓ લાવી આપી છે.
	પ્રીમના લેઠ દારાસા એદલજી કો-ટ્રાક્ટરે	૨૦-૦-૦	"

વરેલી	સુરતના પટેલ મોતીરામ રાધા- વજીએ	૨૦—૦—૦	આપી સ્કૂલ ખાતે આસતી ચોપડીઓ લાવી આપીછે
	કીમના ગાંધી આત્મચરિત્ર દયા- રામે	૧૦—૦—૦	"
	સુરતના શેઠ લલ્લુભાઈ વીજા- જીભાણુદાસે	૫—૦—૦	"
	" શેઠ કસનાથ જોડાણએ	૫—૦—૦	"
	" શેઠ જીખણુદાસ હરગોવિંદાસે	૫—૦—૦	"
	" શેઠ ચૈતન્યભાઈ એન્ડ કુપનિ તરફથી	૫—૦—૦	"
	અત્રેના પટેલ મહમદ મુસેજી હાંમસોદનાએ	૧૦—૦—૦	"
તરસાડા	સ્કૂલ કમિટિના વાઇસ ચેરમેન શા. નાથાચંદ મુળચંદ	૨૫—૦—૦	સર પી. ટી. સ્કીમની રચાણી લાવશેરી માટે આપ્યા.

મહિકાંડા એજન્સિ

ખાનપુર	ખેરડીમીલના વીવીંગ મારતર મિ. કેશવલાલભાઈએ	૧૯—૮—૦	વિદ્યાર્થીઓને કસરત માટે લાલા, લેઝીમ વગેરે સાધનો આપ્યાં.
	સરનાપુરના પટેલ પ્રેમચંદ મગનલાલે	૫૦—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
સાન્યલ	મે. નામદાર સાદરા ડિવિઝનના ડિ. કે. એ. સાહેબ બહાદુર પદાર્થો તે દિવસે	૪૦—૦—૦	"
	શેઠ લાડકચંદ સામળદાસે	૫૦—૦—૦	"
	ખેરવાના શાહ કેશવલાલ નમી- નદાસે	૧૮—૦—૦	પિતાળના પ્યાલા તથા પતાસાં વહેંચ્યાં.
મહીસા	વ્યાસ શિવાભાઈ એન્ડ રજુ- છોડલાલે	૫—૦—૦	ગિદાર્થ વહેંચી તથા છોકરા છોકરીઓને જમાડ્યાં.
ગોઠા કોટા- સાણા	જોહંદ્ર મુલાખસીંગ પ્રતાપસીંગ મઠવાડાના ચાણુદાર મિ. હીરા- લાલ ઉગરચંદ ગાંધીએ પોતાની સ્વર્ગસ્થ પુત્રીના પુ- ત્ર્યાર્થે મજુરી દામદાર કાન્તી લાલ એમ. પંડ્યા તરફથી	૨—૦—૦	સાકર વહેંચી.
કડજોદરા	શાહ મોદનલાલ ગીરધરદાસે	...	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
મોદનાપુર	શાહ કાળીદાસ જીવરાજે	૧૫—૦—૦	"
ખેડાવાડા	મે. ઠાકરસાહેબ બહેચરસિંહ જીએ	૧૦—૦—૦	લુગડાં તથા સ્વેદો ગરીબ વિદ્યાર્થીઓને વહેંચી.

ખેડવાડા	મે હાકેરસાહેબખહેચરસિંહજીએ	૨૦—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
ખાનપુર	પટેલ કાળીદાસ ખહેચરે	...	હોકરા હોકરીઓને પિ- ત્તળના પ્યાલા વહેંચ્યા.
	નડિઆદના પટેલ નગીનદાસ	૫—૦—૦	રકાઉટ વિદ્યાર્થી કુટુંબોમાં
	હરજીવનદાસે		આપ્યા.
મહીસા	સારતાપુરના શાહ શંકરલાલ	...	હોકરા તથા હોકરીઓને
	નાનચંદે		જર્મન સિલ્વરના પ્યાલા
		૫—૦—૦	નંગ ૨૦૦ વહેંચ્યા તથા
		૨—૦—૦	મિઠાઈ વહેંચી.
મોટાકોદા- સણા	મે. કુંવરસાહેબ પ્રતાપસિંહજી	૨—૦—૦	પરખ ખાને આપ્યા.
સાહેબજીના	વજેસિંહજી તરફથી		
મુવાડા	અમદાવાદના મીત્રભાવીક શેઠ	૪૦—૦—૦	મેંચો નં. ૨ લેટ આપી.
કોટાસણ	સાકરલાલ બાલાબાઈ તરફથી		
	ધજપુરાના ભાગદાર હોકર	૨૫—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	મૂળસિંહજી મલસિંહજીએ		
અમરાજીના	શેઠ નાથાલાલભાઈ મુખ્યચંદ-	૧૦—૦—૦	પિત્તળના પ્યાલા તથા
મુવાડા	ભાઈએ		પતાસાં વહેંચ્યાં.
	હોકરશ્રી ધુરસિંહજીએ	૧—૦—૦	રૂકલ જમાડવાના કુટુંબોમાં
			આપ્યા.
	હોકરશ્રી રત્નસિંહજીએ	૧—૦—૦	"
	શેઠ નાથચંદભાઈએ	૧—૦—૦	"
	શેઠ ખેમચંદ હરગોવિંદભાઈએ	૧—૦—૦	"
	શેઠ અમુલખ જેડીલસભાઈએ	૧—૦—૦	"
	ગામના સહૃદયશ્રીએ	૭—૦—૦	"
	હોકરશ્રી રત્નસિંહજીએ	૨૦—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	પંડયા દલસુખરામભાઈએ	૧૦—૦—૦	"
ખારમુવાડા	સ્કૂલકમિટીના મેમ્બરો તથા	૩—૦—૦	મનામના મેળાવડામાં
	ગામના મુખી મતાદારો અને		છત્તનારને રોકડ મનામ
	સહૃદયશ્રીએ મળી		આપ્યું.
ભાભર	માંજીસરના હંકર હરજી તરફથી	૨—૦—૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	અંબારના શેઠ રણુહોડલાલ	૨—૦—૦	"
	ત્રીકમજીએ		
	સોની મણીલાલ દલાજીચંદે	૧—૦—૦	લોટો નં. ૧ તથા પ્યાલા
			નં. ૪ પરખ ખાતે
			આપ્યા.
	સોની મગનલાલ અંબારાએ	૦-૧૨-૦	લોટો નં. ૧ પરખ ખાતે
			આપ્યો.
	સોની જાણજી હરજીવને	૦-૧૨-૦	"
ખાનપુર	ગામના સહૃદયશ્રીએ	૨૭—૦—૦	હોકરા તથા હોકરીઓને
			જમાડયાં.

ખાનપુર	પોલિસ પટેલ હોદાલાલ ઘના- ભાઈએ	૨-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	મોંદના પાટીદારો તરફથી	૫-૦-૦	ખાળાઓને કાપડ વહેંચવા માટે આપ્યા.
	શેઠ વિઠ્ઠલદાસ કરતુરદાસે	૨-૦-૦	"
	પટેલ નાથાભાઈ શાસ્ત્રણદાસે	...	કઝન રૂમાલ વહેંચવા માટે આપ્યા.
અંબુચલા	સલકીના સદ્ગૃહસ્થોએ	૮-૧૨-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	વર્ધાના મુવાડાના સમૃદ્ધ- સ્થોએ	૫-૮-૦	"
	દહેગામના પટેલ મગનલાલ કીશોરદાસે	૧૦-૦-૦	હોડરાઓને પ્યાલા તથા તથા પતાસાં વહેંચ્યાં.
શીયાવાડ	શાહ ભોગીલાલ ગોરધનદાસે	૪-૦-૦	પેડાં વહેંચ્યાં.
	શાહ અંદુલાલ કેશવલાલે	૧૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
રમાસ	નામદાર દાદાર સાહેબ તરફથી	૧૦-૦-૦	નાટક લખવી પતાવનાર વિદ્યાર્થીઓને ધંનામ તરીકે શેકડે આપ્યા.
દેસોદી	કેનોડાના પટેલ હાથર ભાઈચંદે	૧૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને બેડ આપ્યું.

રાજપીપળા મેદ

રાણીપરા	દેશાઈ પરસોતમ નારણદાસે	૫-૮-૮	વિદ્યાર્થીઓને પુસ્તકો વહેંચ્યાં.
રાજપારડી	માઝ ઉધરાતદાર પટેલ પુરુષો તમભાઈ ભવાનભાઈએ	૧૫-૦-૦	ખાળાઓને જમાડી.
	"	૩૧-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
ઝાડીયા	ગિ. માણેકલાલ ધનસુખરામે	૫-૦-૦	મરીબ વિદ્યાર્થીઓને ચોપડીઓ લાવવા સાર આપ્યા તથા
	"	૧-૪-૦	મૂળાક્ષરનો સચિત્ર નકશો આપ્યો.
પાણેયા	રફલકમિટીના મેમ્બર દેશાઈ કાળીદાસ શામળભાઈએ	૮-૦-૦	પરીક્ષામાં પાસ થએલા કાળી પરજના વિદ્યાર્થી- ઓને ચોપડી આપી.
સારસા	પા. લલ્લુભાઈ શંકરભાઈએ	૨૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
અશા	રાજપીપળાના બેશી મૂળજી ભાઈ નરભોશંકરભાઈએ	૨-૦-૦	સાકર વહેંચી તથા ખાળા- ઓને જર્મન સિલ્વરના પ્યાલા રકાબી વહેંચ્યાં.
સેસોત	મુસલમાન મુસ્લિમદારદેખાને	૧-૮-૦	વિદ્યાર્થીઓને દેશી આંક- ની ચોપડીઓ વહેંચી.

માંગરોળ	શ્રીગમણ મંદિરના મહંત	૮-૪-૦	જર્મનના ધ્યાસાનં. ૫૦
	હરિદાસ મહારાજે		બાળાએતિ વહેંચ્યા.
સરસાડ	જશોરના છાત્રીઆ મોતી-	૩-૨-૦	પિત્તળના જામ વહેંચ્યા
	સિદ્ધગંભીરસિદ્ધ તરફથી	૦-૮-૦	તથા સાકર વહેંચી.
અક્ષા	પંડ્યા હોટાલાલ પ્રાણીજન-	૭-૮-૦	મેન્ચ નં. ૧ આપી.
	લાઇએ		
લાજરસ	શ્રીખાલાલ મંદિરના આચાર્ય	૧૧-૮-૦	વડિઆળ મોટ આપ્યું.
	રામાનુજચુરુકમળનયનાચાર્ય		
લીમોદરા	મિ. મુલાખમીઆં ડોમુમીઆંએ	૧-૦-૦	જામ નં. ૩ પરજ ખાતે
			આપ્યા તથા પરજ
			એસાડી.
રાજપારડી	સરયાડીના પા. મગનભાઈ	૧૦-૮-૦	બાળાએતે જર્મનના જામ
	સાકરભાઈએ		નં. ૬૯ વહેંચ્યા.
ઈન્દોર	પટેલ ઝવેરભાઈ નાયાભાઈએ	૧૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીએતે જમાડયા.
		૧-૦-૦	મિદાઈ વહેંચી.
રાજપીપળા	મિ. ચંદુલાલભાઈ મનમુખ-	૧૫-૦-૦	શ્રાંચ રૂદ્રભાં પતાસાનાં
	રામ વ્યાસે		પડીકાં વહેંચ્યાં.
હોટાહિદેપુર	શાહ અંગાલાલ નાયકભાઈ	૫-૦-૦	દયાદ મુખ્ય રૂદ્રભાં
	આણુપરાનાએ		સાકર વહેંચી.
ઉમરકા	કંડારીના પટેલ મુજશલાઈ	૨૧-૦-૦	બાળાએતે જર્મન સીલ્વ-
	ભાઈભાઈ તથા અતેના પટેલ		રના ચાલા રકાખી નં.
	છીતાલાઈ રણછોડભાઈએ	૨-૦-૦	૬૩ વહેંચ્યા તથા
	મળી		પતાસાં વહેંચ્યાં.
	કંડારીના અમીન સોગાભાઈ	૧૫-૮-૦	બાળાએતે દાખડા નં.
	કેશુરભાઈએ :	૦-૮-૦	૬૨ તથા પતાસાં
			વહેંચ્યાં.
માંગરોળ	મઝાલીના સોલંકી મયલચિંહ	૪-૦-૦	કન્યાશાળામાં પિત્તળના
	છણાળાવાએ		ચાલા વહેંચ્યા.
વાવડી	મામલોડાએ સીલ્વર જ્યુબિલી	૩-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	પ્રસંગે		
જ્યોર	મિ. રણછોડ દયાળભાઈએ	૯-૦-૦	વિદ્યાર્થીએતે જમાડયાં.
	મિ. આપુલાલ દાસાઈએ	૯-૦-૦	
લીમોટ	રૂદ્ર કમિટિના મેમ્બરો તથા	૮-૦-૦	રશેટા તથા પેનો વહેંચી.
	ખીજ મુદરથોએ મળી		
ટંકારી	પાદરીઆ ગોડળ મૂળજીએ	૨-૦-૦	મિદાઈ વહેંચી.
	ગામ લોકોએ	૧-૦-૦	સાકર વહેંચી.
	ગોહેલ દિગતરામસંગે	૧-૦-૦	
	ગોહેલ બાવાભાઈ નવારસંગે	૧-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	વાધેલા ગેમલસંગ અલેસંગે	૧-૦-૦	"
	રાહોડ ગેમલસંગ સજાએ	૧-૦-૦	"

ઉચ્ચેડીઆ	તલાટી ખાલાશંકરગુણવંતરામે	૧-૦-૦	સાકર વહેંચી.
લુણા	જોષી નાયુભાઈ કાશીરામ તથા નાથાભાઈ પરતાપસિંહ તથા ખાપુસિંહ ગુમાન્સિંહે મળી	૧-૮-૦	"
લાઘરસ	પટેલ મયુરભાઈ કેસુરભાઈએ તેમના પિતાશ્રીના રમણીય	...	ખાળાઓને જમાડી.
ધારેલી	સ્કૂલ કમિટિના મેમ્બરો તથા અન્ય સદસ્યોએ	...	પતાસાનાં પડીકાં વહેંચ્યાં.
ધમણાયા	સ્કૂલ કમિટિના મેમ્બરોએ ખા. લવાનભાઈ દ્વારકાદાસ તથા ખા. નરસીભાઈ મુળ- જીભાઈએ	૧-૦-૦ ૫-૦-૦	સાકર વહેંચી. પરખ ખાતે તાંબાનું ખેડું નંગ ૧ ભેટ આપ્યું.
રાજપારડી	દલા શાહ રણછોડલાલ હરિ- લાલે તેમના ભાઈના લગ્ન નિમિત્તે	૪૨-૦-૦	ખાળાઓને જર્મન સિલ્વ- રના ટાટ વહેંચ્યા,
	"	૪૯-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને પિત્તળના ટાટ વહેંચ્યા.
સીસોદરા	અવીધાના પટેલ વરધભાઈ ગીરધરભાઈએ	૧૮-૪-૦	ખાળાઓને જર્મન સિલ્વ- રના પ્યાલા નં. ૭૩ વહેંચ્યા.
ઝોળા	વરણાગાના પટેલ મંગળભાઈ જીજ્ઞાસુએ	૪-૦-૦	ખાળાઓને જર્મન સિલ્વ- રના પ્યાલા નં. ૨૦ વહેંચ્યા.

અમદાવાદ જિલ્લો

હીરાપુર	ગિ. ખહેચરભાઈ મયુરભાઈ વહાલાભાઈ રકાઉટ માસ્તરે	૪-૦-૦	બંને સ્કૂલોમાં પતાસાં વહેંચ્યાં.
	ગિ. દલસુખભાઈ વીરચંદે	૧૬-૦-૦	ખાળાઓને પિત્તળના પ્યાલા તથા પતાસાં વહેંચ્યાં, તથા વિદ્યાર્થી ફંડમાં આપ્યા, છોક- રાઓને પતાસાં તથા ગરીબ વિદ્યાર્થી ફંડમાં આપ્યા.
	વરધના મુવાંઠાના શા. કાળીદાસ સાંકળચંદે	૧૪-૦-૦	ખાળાઓને જર્મન સિલ્વ- રના પ્યાલા તથા પતાસાં વહેંચ્યાં તથા ગરીબ વિદ્યાર્થી ફંડમાં આપ્યા.

હીરાપુર	"	૬-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને પતામાં તથા ગરીબ વિદ્યાર્થી કુટુંબમાં તથા સ્કાલ્ટ કુટુંબમાં આપ્યા.
	મિ. શ્રવાભાઈ ત્રિકમભાઈ	૩-૦-૦	બંને સ્કૂલોમાં પતામાં વહેંચ્યાં.
	મિ. આશાભાઈ પુંમભાઈ પોલિસ પટેલે	૨-૦-૦	"
	મિ. દતાજી ધુળાજી પરમારે	૨-૦-૦	"
	મિ. શનાભાઈ નાથાખાવાભાઈ પટેલે	૧-૦-૦	"
	મિ. ત્રિકમભાઈ કેવળદાસ દેવરે	૧-૦-૦	"
રામપુર	પટેલ ડાહ્યાભાઈ મયુરભાઈએ	૭-૪-૦	પિત્તળના રકાળી ખાલા વહેંચ્યાં.
કુહા	મિ. જગલાલ લક્ષુભાઈએ	૩-૦-૦	બંને નિશાળોમાં પતામાં વહેંચ્યાં.
	મિ. સોમાભાઈ પુંમભાઈએ	૮-૦-૦	"
	ગામના આગેવાન મુદરથોએ	૫૦-૦-૦	મુખ્ય સ્કૂલ કન્યાશાળા અર્થતબજા શાળા, અને ગરીબોને જમાડ્યા.
અડાતબજ	શેઠ દરગોવનદાસ દલસુખભાઈએ	૩૫-૦-૦	બંને સ્કૂલોમાં પિત્તળના રકાળી ખાલા વહેંચ્યાં.
	શેઠ શંકરભાઈ શંકરશીએ	૨૫-૦-૦	બંને સ્કૂલોને જમાડી.
	બાઈ ડાહીબેન પા. ગણુદાસ ચતુરભાઈની વિધવાએ	૧૨-૦-૦	બાળાઓને કપડાના રૂબ વહેંચ્યાં.
	પા. હીરાભાઈ શંકરભાઈએ	૨-૦-૦	બંને સ્કૂલોમાં મિઠાઈ વહેંચી.
	"	૨૨-૦-૦	જર્મન સિલ્વરના રકાળી ખાલા બાળાઓને વહેંચ્યાં.
	મહીજવાળા પા. શનાભાઈ ગીરધરભાઈએ	૨-૦-૦	બાળાઓને મિઠાઈ વહેંચી.
	"	૨-૦-૦	છોકરાઓને
	"	૧૫-૦-૦	બાળાઓને પિત્તળના રકાળી ખાલા વહેંચ્યાં.
	નડિયાદના મિ. ચતુરભાઈએ	૧૧-૦-૦	બાળાઓને જર્મન સિલ્વરના ખાલા વહેંચ્યાં.
	એન દેશાઈએ	૨-૦-૦	બંને સ્કૂલોમાં મિઠાઈ વહેંચી.

શીઆળ	મે. ગાંગડ હાકોર સાહેબ તર- ફથી સમ્રાટ પાંગમા બ્લો- ર્ની સિસ્વર મહોત્સવ પ્રસંગે તેમના વહીવટદાર મિ. લીમલાખએ	૫-૦-૦	સાકર વહેંચ્યા.
લાંબા	મહાશયોએ મળી મિ. રણુહોડલાઈ નારણુલાઈ પટેલે	૧૨-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	મિ. ખોડલાઈ જગનલાલ પટેલ	૧૫-૦-૦	"
	મિ. એલાલાઈ ખુશાલદાસ પટેલે	૨૦-૦-૦	"
	મહારાજશ્રી રઘુનંદદાસજીએ	૧૫-૦-૦	"
	પગી સારજીજીએ	૧૫-૦-૦	"
	પા. બેચરલાઈ વણારસીએ	૧-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	પા. મગનલાલ શંભુલાઈ તથા પા. ખોડલાઈ ત્રિભોવનદાસ તથા આઈ પારવતી પા. જગ નલાઈ જેમંગલાઈની વિધ- વાએ મળી	૨-૦-૦	"
હુંડલ	મહારાજશ્રી રઘુનંદદાસજીએ મુખી પરભુદાસ લક્ષ્મીભાઈ પટેલ તથા મિ. ગોવિંદભાઈ શનાભાઈ પટેલ તથા મિ શનાભાઈ ગોફળભાઈ પટેલ તથા મિ. બહેચરભાઈ મોતી ભાઈ પટેલે	૨-૦-૦ ૩૦-૦-૦	જર્મન સિસ્વરના રજાખી વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	ગામજોડા તરફથી	૨૦-૦-૦	જર્મન સિસ્વરના રજાખી ૧પાસા વહેંચ્યા.
વિજાપુર	સોએ દોડકાના તાલુકદારોએ ગામના વહેપારી તરફથી	૫-૦-૦ ...	પતાસાં વહેંચ્યાં. વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
કોઠ	લ્યુખીલી કિગિટીએ લ્યુખીલી મહોત્સવ પ્રસંગે	૭-૦-૦	ત્રણે રફુલોમાં પતાસાં વહેંચ્યાં.
	"	૧૫-૦-૦	ત્રણે રફુલોના વિદ્યાર્થી- ઓને જમાડ્યા.
ગુંદી	શાહ મોહનલાલ ગુલામચંદે મિ. મહારસંગ હાલુભાઈએ	૧૫-૦-૦ ૧૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	ગણપુરવાળા મિ. મોહન- લાલ નારણુદાસે	૫-૦-૦	ખનામ વહેંચ્યાં.
	રફુલપંચો તથા ગામના ગૃહ- સ્થોએ ગયા લ્યુખીલી પ્રસંગે	...	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.

મેઘદ	મે. હાંદોરસાહેબ બહેચરમંગ	૧૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
ચંદરવા	માનસંગઝમે પા. ધનજી નારણે	૫-૦-૦ ૩-૦-૦	કપડાં વહેંચ્યાં તથા પનાસાં વહેંચ્યાં.
અગ્રાજી	શાહ હીરાલાલ પ્રેમચંદે શાહ અમૃતલાલ પ્રેમચંદે	૩-૦-૦ ૭-૮-૦	મને સ્કૂલોમાં " હોળી ઉપર હારડા વહેંચ્યા.
	હિંમતરતર પુનતલાલ અંબા- લાલ ભાવસારે	૨-૮-૦	મને સ્કૂલોમાં પતાસાં વહેંચ્યાં.
	પટેલ અંબાલાલ ગોવિંદભાઈએ	૨-૮-૦	"
	પટેલ કુલાભાઈ ગોકળભાઈએ	૩-૦-૦	"
	ગામતરફથી	૧૨-૦-૦	ગાળાઓને કાપડના કકડા વહેંચ્યા.
	મિ. બાપાલાલ પ્રાણશંકર મહેતાએ	૫-૦-૦	મને સ્કૂલોમાં પેડા વહેંચ્યા.
ચુંવાળ કાંગ- રવા	મિ. મણીલાલ માધવજી પટેલે અમદાવાદ દરીઆપુર વાડી- ગામના રહીશ પા. સોમનાથ હરગોવતલાસની વિધવા બાધ રેવાએ	૩૦-૦-૦ ૩૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા. "
ભાત	ગામસોદ્રીએ ન્યુનિશીના મહો- ત્સવ પ્રસંગે	૨૫-૮-૦	મુખ્યરફલ, કન્યાશાળા તથા અપંગોને જમાડયાં.
ગોળવા	દ્રાળી મંજી દેવાએ	૨-૦-૦ ૧-૦-૦	સાકર વહેંચી તથા ગરીબ છોકરાઓને ચોપડીઓ તથા રસોટી લાવવા ગારે આપ્યો.
	મે. પાટડી સ્ટેટ તરફથી	૨૦-૧૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
ખેરવાજતના	મે. કોર્ટ ઓફ ઈન્ડિઝ સાહેબ, પાટડી તરફથી કુંવરસાહેબ રાજકોટ બાણવા જતાં	૪-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	"	૨૫-૦-૦	ચોપડીઓ, કપડાં, રખતર પેન્સિલ, રકાઉટનો વાવટો તથા ખેરલલ બાસ વગેરે ચીજો આપી.
	રાણીસાહેબા પાટડી સ્ટેટ આ- દીએ આવ્યાં તેની પુશા- લીમાં મુખી સાતાભાઈ મંગા રામે સ્ટેટ તરફથી	૨૫-૧૫-૮	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	"	...	સવલયા વર્ગના વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.

સોનાસણ	મિ. મુળચંદભાઈ ખુશાલભાઈ પટેલે	૩૫—૦—૦	ખાને સ્કૂલોના વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
ચંદરવા	મિ. બાપુભાઈ કાળાદાસ પટેલે મે. લીમડી દરબારસાહેબની બધુભિલી પ્રમંજે	૩૫—૦—૦ ૨—૮—૦	સાકર વહેંચી.
હતેળાયા	મેરછ પ્રભુ રામજીએ મે. નાગદાર દરબારસાહેબ તરફથી કુમારશ્રી જયવંતસિંહજીના કુંવરશ્રીના રમરણશ્રી	૧—૦—૦ ૩—૪—૦ ૧૨—૦—૦	દૂધ પાચું તથા ગિદાઈ વહેંચી.
બેઘપુર	બાઈ શીવબાએ	૨૫—૦—૦	સરખેજ મુખ્ય સ્કૂલ, મીરાપુરી સ્કૂલના સ્થા-ઉટો તથા અત્રેની સ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
સરવાળ વાંચ હતેળાયા	આજ્ઞા પ્રસાદસંગ કલ્યાણસંગે શેઠ ભીખાભાઈ બહેચરદાસે સરધવાણુ ગામના આગેવાનોએ	૦—૮—૦ ૨૫ . ૦—૦ ૩—૦—૦	પતાસાં વહેંચ્યાં. બાળાઓને જમાડી. સરધવાણુ વર્ગને પુસ્તકો વહેંચ્યાં તથા સાકર
અચેર	આવસાર નાથાભાઈ ફલીવદે ભાવસાર સુરજબાના મરણ પ્રમંજે	૨—૦—૦ ૧૫—૦—૦ ૧૫—૦—૦	વહેંચી. વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા. "
વિસલપુર	લુહાર નાથાભાઈ જમનલાલે પા. ત્રીકમ માધવજી તથા સુવાણુકેતરીંગ વાધજીભાઈએ ડો. સુનીલાલ ત્રીભોવન બહે-રાવાળાએ	૨૦—૦—૦ ૧૮—૦—૦ ૫—૮—૦	ગિદાઈ વહેંચી. "
	હંડમારતર મુનાભાઈ ચતુરભાઈ પટેલે પહેલા આસિ. અંગાલાલ શેખારામ બેશીએ	૧—૮—૮ ૧—૦—૦	"
બદરબા	મિ. કરસનભાઈ હડીભાઈ તથા મુખી રણછોડભાઈ રામસંગજીએ	૨૫—૦—૦	ખાને સ્કૂલોના વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
અચેર હાથીજળ	આસિ. હોટાલાલ ત્રિલુવનદાસે શાહ જમનલાલ વલ્લભસીની પેટી તરફથી ગામસેહાએ વડોદરાના પરમાર મોતીજી હીરાજીએ	૧—૦—૦ ૧૨—૦—૦ ૧૫—૦—૦ ૧—૦—૦	ગિદાઈ વહેંચી. વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા. શેરડી વહેંચી.

ધી વિક્ટોરિયા મેમોરિયલ અંધશાળા

તાદેવ—મુખ્ય.

આ શાળા ૧૯૦૨ માં સ્થપાઈ છે.

અહીં ૭ થી ૨૦ વર્ષથી જાણતાં અંધ બાળકો ન્યાત, જાત તથા ધર્મના બાધ વગર દાખલ થઈ શકે, અને પોતપોતાનો ધર્મ પાળી, આચાર-વિચાર પ્રમાણે રહી શકે એવી મોટવણ છે. એમાં દાખલ થનાર વિદ્યાર્થી-ઓની પહેલાં દાકતરી તપાસ થાય છે, અને જેમની આંખો સુધરે એમ હોય તેમને માટે દવા વગેરે થાય છે. તે પછી જેમને માટે એમ નથી એમ નક્કી થાય છે તેમને આ શાળામાં દાખલ કરવામાં આવે છે. અહીં વિદ્યાર્થીઓ પાંચતાં, લખતાં તથા અલિખત શીખે છે. જે ઉપરાંત દરેક બાળક સ્વતંત્રપણે ગુજરાતી અક્ષરો શકે એ ઇશદાથી તેને સીવણ, પાટી ભરવાનું, નેતર કામ, ખીડી બનાવવાનું તથા સાસ્ત્રીય પદ્ધતિસર મંગીત શીખવવામાં આવે છે.

આ શાળામાં શી લેવામાં આવતી નથી. રહેવાનું, ખાવાનું, કપડાં-લત્તાં, લાલુવાનું તમામ મફત મળે છે; પણ સારી સ્થિતિનાં માખાપો અનુકૂળતા પ્રમાણે ખર્ચમાં પોતાનો ફાળો આપી શકે છે.

આંધળાઓ શીખી શકે નહિ; તેમને માટે તો બીજાજ સર્જેલી છે. આ વિચારો દેશની અસાન અવસ્થાને લીધે લોકોના મગજમાં જડ થાલી બેઠા છે. વળી ઘણાખરા આંધળા ગરીબ વર્ગના હોય છે તેથી તેમજ અંધશિક્ષણને માટે શાં શાં સાધન છે, તથા તેમની શાળાઓ ક્યાં ક્યાં છે વગેરે બાબતને લોકોને ખ્યાલજ નથી, તેથી અંધ બાળકો આવી શાળાઓનો જોઈએ તેવા લાભ લઈ શકતાં નથી.

વળી શાળામાંથી લાણી ઉતર્યા પછી જેને જરૂર હોય તેવાઓને સાહિત્યો આપાથી દેવામાં આવે છે. શહેરમાં કાઢેલા અંધ-ઉદ્યોગ-ગૃહમાં વધુ હકીકત માટે પ્રોસ્પેક્ટસ મગાવવું. શાળાને દરેક પ્રકારની મદદ મળે તો તે પુરવડું કામ છે. અંધ વિદ્યાર્થીઓએ શું કરવું, ધંધાને માટે જોઈતાં નાણાં અને સાધન ક્યાંથી લાવવાં, જે મુશ્કેલીઓ ફર કરવાને માટે વિદ્યાર્થીઓને અજ્ઞાસના પ્રમાણમાં શિષ્યવૃત્તિઓ આપાય છે. આવી રકમો વિદ્યાર્થીઓને નામે જગે રાખી, લવિષ્યમાં તે નિશાળ છોડે ત્યારે તેને સીવવાનો સંજો, વગાડવાનો દીકરણા, કે ખીસ્તું કાઈ જરૂરી સાધન

વેચાતી લઈ આપવામાં, અથવા ઘંધો શરૂ કરવા માટે રોકડ રકમ રૂપી બનતી મદદ આપી તેને રરતે પડવાનો પ્રયાસ થાય છે.

અંધશિક્ષણ અથવા આંધળાને લગતી કોઈ પણ માહિતી માટે નીચેને સરનામે પૂછાવો:—

શાળામાં દાખલ થતાં પહેલાં સામાન્ય રીતે દરેક વિદ્યાર્થીએ રૂ. ૧૦) દસ ડિપોઝીટ આપવા પડે છે. એ રકમ સારી આલસલગતને માટે અનાગત તરીકે જમે મંડાય છે અને જ્યારે વિદ્યાર્થી શાળાનો અભ્યાસ પુરો કરી સર્ટિફિકેટ લઈને આવે છે ત્યારે તે પાછી આપવામાં આવે છે.

હરિપ્રસાદ ગહ્યાભાઈ બી. એ.

પ્રિન્સિપાલ

ધી વિક્ટોરિયા મેમોરિયલ અંધશાળા

તાજેંવ, મુંબઈ.

જાહેરખબર

શવસાહેબ માધવલાલ હરીલાલ સ્વામીકર્ણની કોઈ નહીં કરેલા વિષય ઉપર સૌથી સરસ પાઠ આપવા માટે ભરૂચ અને સુરત જિલ્લો અને સુરત એજન્સિની કોઈ અધિકારીને રમારક ઇનામ તરીકે રૂ. ૩૦) ત્રીસનાં ઇનામનાં પુરસ્કો અથવા સાહિત્યો આપવાની ધી ગુજરાત વર્નાક્યુલર સોસાયટીએ ગોઠવણ કરી છે. પરીક્ષા તા. ૧૧-૧૨-૩૬ શુક્રવારના રોજ અમદાવાદની ધી મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજની પ્રેક્ટિસિંગ સ્ટુડન્ટ્સ કોલેજનાં લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ અને ગ્રેગરિયંડ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજના હેડમાસ્ટર સાહેબ લેશે. પાઠનો વિષય અને વર્ગનું નામ એક કલાક અગાઉ જાણાવવામાં આવશે. સઘળી અરજીઓ તા. ૫-૧૨-૩૬ સુધીમાં પોતાના ઉપરી અધિકારી મારફતે મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજનાં લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ સાહેબ તરફ ઉમેદવારે મોકલવી. પાંચ વરસ ઉપરની અને પંદર વરસ અંદરની નોકરીવાળાં અધિકારીઓ આ ઇનામ માટે હરિદ્રાઈ કરી શકશે.

મહાલક્ષ્મી ટ્રેનિંગ કોલેજ
ફોર વિમેન, અમદાવાદ.
તા. ૧૮ ઓગસ્ટ ૧૯૩૬.

વી. ઍરિસ્ટા

લેડી સુપરિન્ટેન્ડેન્ટ

ઇનામનાં પુસ્તકો

૧૯૭૫-૭૬

સુરત જિલ્લા સ્કૂલ બોર્ડના જીક. જોડિયર આદિએ પોતાના
તાળાની શાળાઓમાં ઇનામ વ. આપવા માટે નીચે પ્રમાણે
ચોપડીઓ લીધી છે—

- ૫૦ જયાના પત્રો
- ૫૦ ચોગોશીનું ચક્ર
- ૫૫ જલિદાન
- ૫૦ ગા
- ૫૦ કાકી
- ૫૦ અર્ધાંગના
- ૫૦ દરેક સ્ત્રી વાંચી
- ૫૦ સવાટવી
- ૬૪ વાતનું વલેક્ષર
- ૬૪ ગ્રામાજિક વાતો
- ૬૪ સ્ટવનું શાસ્ત્ર
- ૬૪ દોષ
- ૬૪ મુળી પર
- ૬૪ રત્નીના બેગમ
- ૬૪ સીમદિની સુલુ વાતો
- ૬૪ બધી સાક્ષી
- ૬૪ માંદગી અને માવજત

આપ પણ આપની શાળા માટે મંગાવશે. જાપાંચી મંલુર
ધનેલાં છે.

શ્રી શક્તિ, સુરત.

સરકારી કેળવણીખાતા તરફથી શાળાઓમાં ખરીદવા માટે
મંજુર થયેલું

બાળ પખવાડિક

ગિજુભાઈનો અભિપ્રાય

“આ તો સૌ કરતાં ચડિયાતું છે. એ બેઈ ને બધાંને સુધરવું પડશે,”

વાં લવાં રૂપિયા પાંચ ૨૦ ખં રાથે.

શાળાઓને નમૂનો મફત.

ચાલો ભજવીએ : ભાગ ૧ થી ૧૦. મેળાવડાઓ માટે
તમારે બેઈ શેજ બેઈ શે. આખા સંદના
રૂપિયા પાંચ, દપાલ ખર્ચ જુદું.

ગાંડીવ બાલોધાનમાલા

ના પાંસેદ પુખ્તો બહાર પડ્યાં છે ને ઇનામ, લાયકેરી માટે મંજુર
થયેલાં છે. સરતાં, સુંદર, સચિત્ર, સુખોદક. યાદી માટે આગલાં
શાળાપત્ર જુઓ અથવા નીચેને સરનામે લખો :—

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : : સુરત.

સ્ફૂલ લાયબ્રેરી ને ઈનામ માટે મંજૂર થએલાં પુસ્તકો

ગૂર્જર બાલ ગ્રંથાવલિ

બાળકો માટે સર્વાંગમુંદર સચિત્ર ચોપડીઓ

સંપાદક : રમણલાલ નાનાલાલ શાહ

(૧) કીર્તિકથાઓ	૦-૨-૬	(૨) હીરામોતી	૦-૩-૦
(૩) બુદ્ધબુદ્ધ	૦-૨-૬	(૪) ૮૫-૮૫-૮૫-૮૫	૦-૨-૬
(૫) ક્યારે સગજશું ?	૦-૩-૦	(૬) દોસ્તોયની નીતિકથાઓ	૦-૩-૦
(૭) વસ્તો ને હખાણું	૦-૨-૬	(૮) વેરાયલાં ફૂલ	૦-૩-૦
(૯) રમણતો રાજહંસ	૦-૩-૦	(૧૦) પ્રશ્નપેટી	૦-૩-૦
(૧૧) ગણિત ગમત	૦-૨-૬	(૧૨) હસતું મોં	૦-૩-૦
(૧૩) પ્રાણીવર્ણન	૦-૪-૦	(૧૪) બાળકોની રમતો	૦-૨-૦
(૧૫) ધરતીકંપ	૦-૩-૦	(૧૬) આર મુંદર સંવાદો	૦-૩-૦
(૧૭) જાપાનનો જાજામુખી	૦-૩-૦	(૧૮) જંગલમાં રખડતાં	૦-૪-૦
(૧૯) આદોમૂરજ	૦-૪-૦	(૨૦) જ્ઞાનગંગા	૦-૩-૦
(૨૧) અંતરનાં બાળવાળાં	૦-૫-૦	(૨૨) કૃતરાંની કહાણી	૦-૮-૦
(૨૩) ગરવી ગૂજરાત	૦-૭-૦	(૨૪) જગતના જંગલમાંથી	૦-૫-૦

રૂપરંગ, છપામણી, ધનજ, બાંધણી, પૂડાં, ચિત્રો, લખાણની સંગીતતા અને વિવિધતા એ સર્વમાં આ ગ્રંથાવલિ એક છે. બાલસાહિત્યની દુનિયામાં પ્રસિદ્ધિ મેળવેલા બહુતા લેખકોના અદકારથી તૈયાર થાય છે.

બીજા વર્ષનાં ત્રણ પુસ્તકો બહાર પડ્યાં છે.

બાઈબલ કથાઓ	સુખંધુ આત્મારામ	૦-૮-૦
વિસર્જન	રવિદ્રનાથ ટાગોર	૦-૬-૦
પાંચલોક કથાઓ	ગિલ્બર્ટ	૦-૪-૦
સંવાદ કુસુમ	હસમુખલાલ દાઝી	૦-૮-૦
સંગીત માર્ગદર્શિકા	બાપાલાલ દવે	૦-૮-૦
સંગીત વિનોદ	"	૦-૧૦-૦

બન્ને પુસ્તકો પાઠ્યપુસ્તક તરીકે મંજૂર થએલાં છે.

ગૂર્જર ગ્રંથરત્ન કાર્યાલય

ગાંધીરોડ-અમદાવાદ.

નાનાં બાળકો માટે

શાળાઓમાં ઇત્યાદિ આપવા લાયક તેમજ વધારાનાં વાચન માટે ઉપયોગી
કરાણીની

બાળ વાર્તામાળા

૧. અલીબાબા અને ચાલીસ ચોર, ૮ ચિત્રો-૭ આના.
૨. અલાદીન અને તેનું તલેસ્માતીક ફાતુસ, ૧૬ ચિત્રો-૭ આના.
૩. શાહજહાં અને કરામતી થોડો, અનેક ચિત્રો-૭ આના.
૪. સિન્દબાદ ખલાસીની સફરો, અનેક ચિત્રો-સાત આના.
૫. અકબર અને ખીરખાની વાર્તાઓ, ૧૫૮ વાર્તા-૬૬ આના.

જાડાં વ્હેલ કાગળ ઉપર છાપી સુંદર કવરમાં મહેલી

આ વાર્તામાળા આકર્ષક થઈ છે.

પાંચે સામટી લેનારને રૂ. ૨-૩-૦ ને બદલે રૂ. ૧.૫ માં પાંચે મળશે.

જહાંગીર યી. કરાણીના છોકરાઓ,

શીરોઝસાહ મહેતા રોડ, ડાટ-મુંગઈ.

વિદ્યાર્થીઓના લાભાર્થે

કિંમતમાં ઘટાડો

લેખનકળા-કોપિયૂક

પાછળ આક્ષરો ફૂટે નહિ તેવા ઉત્તમ કાગળ પર છાપેલી
૨૪ પાનાં છતાં

કિંમત ઘટાડ આનો.

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી, શિક્ષકવર્ગમાં માન્ય
થયેલી અને વિદ્યાર્થીઓને વિશુદ્ધિત થતી અમારી
લેખનકળા કોપિયૂક માટે આજેજ લખો.

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી

લેખનકળા-કોપિયૂક

માધ્યમિક શાળા માટે

નંબર ૧ થી ૩

કિંમત ઘટાડ આનો.

એન. ડી. મહેતાની કું.

નં. ૩૬૭ કાલણાદેવી રોડ-મુંગઈ

તા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈપણ બુકસેલર પાસેથી
માગી લો.

ગજરાવાળા ગુજરાતી કોપિબૂક નં. ૧ થી ૫
દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકઆના ગુજરાતી કોપિબૂક નં. ૧ થી ૫
દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સારું કમિશન મળશે.
કિંમત સંબંધી કંઈ પણ ફરફાર હોય તો
નીચે બતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બૂકડીપો,
ગાધીરાડ, રતનપોળને નાકે,

અમદાવાદ.

શાળાપત્ર સંબંધી સૂચના

- ૧ પત્ર સંબંધી લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું. છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક બાજુએ ચોક્કસ અક્ષરે લખવું. જો છાપવા યોગ્ય લાગશે તો છપાશે, અને પસંદ નહિ કરેલા લેખ ટિફ્ટ મોકલી હશે તો પાછા મોકલવામાં આવશે. યોગ્ય ચર્ચાપત્રને પણ સ્થાન મળશે.
- ૨ લવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦ ટપાલ ખર્ચ સાથે અગાઉથી. છુટક અકના રૂ. ૦-૨-૯ પોસ્ટેજ સાથે લવાજમના પૈસા મનીઓર્ડર, ચેક અગર ડ્રાફ્ટથી મોકલાવશે તો તે ચાલશે પરંતુ તેમાં કમિશન કે વટાવ લવાજમના પૈસામાંથી કાપવાનો રિવાજ નથી પરંતુ તે મોકલનારને શિર છે.
- ૩ શાળાપત્રમાં આપેલી ખાતરી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડીઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલીજ હોય એમ હમેશ હોતું નથી. માટે દરેકને મંજૂર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.
- ૪ આ પત્ર સાથે કોઈપણ હેડલીન વહેંચવામાં આવશે નહિ.
- ૫ જો ગ્રાહકો પાસે સને ૧૯૮૫ અને ૧૯૮૬ની સાલના લવાજમના પૈસા મોકલવાના બાકી રહ્યા હોય તેમણે બનતી તાકીદ તે મોકલી આપવા નહિ તો આવતો અંક વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે. તંત્રી

પ્રસ્તુતક ઉપા [અંક ૧૦-૧૧]

પ્રજ્ઞાન વિદ્યા

Registered

No. B. 43.

ઓક્ટોબર-નવેમ્બર
સને ૧૯૨૬

ગુજરાત

સિમિય

તંત્રી
એચ. ડી. ઘોઘારી, બી.એ., એસ. ડી. સી. ડી.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧ આદર્શ મદદનિશ શિક્ષક	...	૨૯૪
૨ આદર્શ ઇન્સ્પેક્ટર	...	૪૦૧
૩ શિક્ષકશિક્ષક શાળા	..	૪૦૧
૪ વિદ્યાર્થીઓનું વર્ગીકરણ	..	૪૦૫
૫ નવીન શુભાળ શિક્ષક	...	૪૦૬
૬ બાળુની ગોડલ	..	૪૧૦
૭ નીતિશિક્ષક	...	૪૧૨
૮ આદર્શપર્યાવરણ	...	૪૧૬
૯ દરજ્યાળ વિશે હુક નોંધ	...	૪૨૨
૧૦ ધોરણ ૪ થું (શુભાળની નોંધ)	...	૪૨૪
૧૧ પુનાની વેધશાળા	...	૪૨૭
૧૨ નોટશન-છઠ્ઠી ગ્રામી	..	૪૨૯
૧૩ હિંદુસ્તાનની વનગપતિઓ	..	૪૩૦
૧૪ સુવાસિત પુણ્યો	..	૪૩૩
૧૫ પુનિત શિક્ષકજીવન	...	૪૩૫
૧૬ કવિત	...	૪૩૬
૧૭ સરકારી જાહેરખબરો	...	૪૩૭
૧૮ ધનામપત્રક	...	૪૪૮
૧૯ ખાનગી જાહેરખબરો	...	૩૨

કેળવણીખાતાના હુકમથી

તમી અને પ્રકાશક (ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૫ થી)

હીરાલાલ ત્રિકમલાલ ધોવારી બી. એ., એસ. ટી. સી. ડી.

હેડમાસ્ટર પ્રે. રા. રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ

(સર્વ હક સ્વાધીન રાખ્યા છે.)

થી "ડાયમંડ ન્યુઝિલી" પ્રિન્ટિંગ પ્રેસમાં પરીષદ દેવીદાસ જગનલાલે બાંધુ
સહાયતા રાહ-અમદાવાદ.

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક ૭૫] ઓક્ટોબર-નવેમ્બર ૧૯૩૬ [અંક ૧૦-૧૧

પ્રજ્ઞાની ઉન્નતિનો આધાર તેની કેળવણી પર છે; અને કેળવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ સૂત્ર જોઈને વહેલું અમલમાં આવે તેટલી વહેલી ઉન્નતિ.

આદર્શ મદદનિશ શિક્ષક

આ મથાળાનીચે જુલાઈના અંકમાં શિક્ષકો પાસેથી તેમના વિચારોની માગણી કરવામાં આવી હતી. શિક્ષકોએ સારા પ્રમાણમાં જવાબ આપ્યો છે. વધુ ખૂશ મળ્યા જેવું એ છે કે સ્ત્રીશિક્ષકોએ વિનંતી ધ્યાનમાં લઈ અસહકાર અને સરમાળપણું દૂર કરીને પોતાના વિચારો ખુલ્લા દિલથી જણાવવાને કમર કસેલી જણાય છે. આ માટે જે જોનો કસરીઆં કરીને આગળ પડેલ છે તેમને ધન્યવાદ ઘટે છે. બીજા જોનો પણ હવે ધીમે ધીમે આગળ આવશે એવી આશા રાખવામાં આવે છે આવેલા નિર્ગંધમાંથી ટુંકમાં કેટલાક વિશિષ્ટ એવા ગુણોની યાદી આપવામાં આવી છે; તેમજ પુરુષ અને સ્ત્રીશિક્ષકો તરફથી જે નિર્ગંધ મળેલ છે તેમાંથી એક એક આ નીચે જણાવેલ છે. સ્વળસંકાયને લીધે વધુ નિર્ગંધ નહિ આપી શકવા માટે દીલગીર છીએ.

આદર્શ મદદનિશ શિક્ષકના ખાસ ગુણો. —

સારો શિસ્તપાલક, મુખ્ય શિક્ષક પાસે ન છુટકે જનારો, બાળક પ્રત્યે પ્રેમવાળો બાલમાનસશાસ્ત્રી, કર્તવ્યનિષ્ઠાવાન, વફાદાર (શાળા, બાળકો,

જોડીદારો, વગેરે પ્રત્યે) સારો શિક્ષક, વિષયમાં નિપ્પણતા, વિનોદી, સારો દેખાવવાળો, યોગ્ય યોષાક પહેરતો, કુળઆવનાવાળો, મુખ્ય શિક્ષક ને જોડીદારો સાથે સહકાર માટે તૈયાર, આશાવાદી, પ્રસન્નમુખ, ચારિત્રવાન, ધીમતઝોના અભિપ્રાય પ્રત્યે માન, અર્થ સમયી ધાંધલથી દૂર, નિયમિત (દફતરી કામ, હાજરી વગેરે), શાળાના કોરડાને નાટ્યમૃદ કરતાં મનુષ્યને રહેવાનાં મકાનો બનાવનાર, સુધક, વિપત્તિમાં ધૈર્યવાન, સામાજિક જીવનમાં ભાગ લેનાર, વાલી પ્રત્યેની દરજની સમજવાળો.

(૧)

સંસ્કૃતિ પ્રમાણે સમાજ બને છે, અને સંસ્કૃત સમાજ પર રાષ્ટ્રની ઉન્નતિનો આધાર છે. એ સંસ્કૃતિનું મૂળ શિક્ષણમાંથી પ્રગટે છે; અને શિક્ષણ તે શિક્ષકનાં જ્ઞાન, પદ્ધતિ અને આચાર પર અવલંબે છે. એટલે શિક્ષક તે રાષ્ટ્રવિધાતા છે-હાલિ નાગરિકોના સંસ્કારનો સંજ્ઞક છે. આવા મહત્ત્વના પદે વિરાજનારની જોખમદારી—જવાબદારી પણ મોટી હોય તે સ્વાભાવિક છે. એ જોખમદારીનું કામ મધ્યાર્થ રીતે જનવંદ્યો માટે આદર્શ શિક્ષકમાં કેટલાક ગુણોની ખાસ જરૂર છે, જેવાકે:—

- ૧ કર્તવ્યનિશ્ચય-દરજનું સંપૂર્ણ જ્ઞાન,
 - ૨ પોતાના ધંધામાં વધારે ને વધારે યોગ્યતા મેળવવાની ધગસ,
 - ૩ જ્ઞાનસમૃદ્ધિની અભિવૃદ્ધિ ખાતર વિશાળ વાચનનો શોખ,
 - ૪ પોતાના કાર્યક્ષેત્રમાં ઉદો રસ,
 - ૫ બાળકો પ્રત્યે પ્રેમ અને દીલસોજી,
 - ૬ તેમના સર્વદેશીય વિકાસ માટે નિરંતર વિચારણા અને પ્રયાસ;
- ઉપરાંત વ્યવસ્થા, સંયમ, નિષ્પક્ષપાતીયણું, પ્રતિભા, દૃઢતા, મક્કતા-વડો સ્વભાવ, ગૌરવ, સ્વચ્છતા અને નિયમનપ્રિયતા.

આ ગુણો જે પ્રત્યેક શિક્ષકમાં હોય તે બાળોન્નતિ અને રાષ્ટ્રોન્નતિ સદૃશ પ્રપાતને સાધી શકાય એ નિર્વિવાદ છે.

પણ વર્તમાન શિક્ષણસંસ્થાઓમાંના પ્રત્યેક શિક્ષકમાં એ ગુણો હોયજ એમ માની શકાય નહિ, માટે પોતાના કાર્યપ્રદેશને સરળ બનાવવા આદર્શ શિક્ષકે બને તેટલી સંપત્તી વૃદ્ધિ કરવી. “એક હાથે તાળી ન પડે” એ લોકિક કથનાનુસાર જે તે મુખ્ય અને ધીમત મદદનિશ શિક્ષકોનો સહકાર ન સાધી શકે તે પોતાના આદર્શોને સંપૂર્ણ રીતે અમલમાં ન ચૂકી શકે. પ્રેમનું સામર્થ્ય એવું અપરિમિત છે કે તે સર્વ વિક્ષેપોને દૂર દૂરથી દે છે. સંયમીજ મહત્ત્વનાં કાર્યો સાધી શકાય છે; માટે આખી શાળાનું

સુકાન જેના હાથમાં છે, તેના મુખ્ય શિક્ષકની પ્રીતિ તેણે સંપાદન કરવી જોઈએ, પણ તે અંશમાત્રે ખુશમતથી નહિ—યોગ્ય વિનય દર્શાવીને અને પોતાના કામથી તેને સંતોષીને. આદર્શ શિક્ષક ગમે તે સંયોગોમાં સ્વમાનને જતું નજ કરે. સમસ્ત શાળાની કાર્યધુરા મુખ્ય શિક્ષકને વહેવાની હોવાથી મદદનિશ શિક્ષક તેનાં કાર્યને બને તેટલું હળવું કરે. તેના ખોટા ભય ન રાખતાં આપતજન જેવોજ સંબંધ રાખી સત્ય હકીકત નિરૂપણે જણાવે, શાળાના જયત સમયમાં (ક્રી પિરિઓમાં) કે શાળા બહારના સમયે પ્રસંગોપાત તેની સાથે શિક્ષણવિષયક ચર્ચા કરી વિચારોની આપણે કરે. પોતાની જોખમદારી માત્ર વર્ગ પુરતીજ ન માનતાં આખી શાળાને પોતાની માની બધાં બધાં સુધારણાને અવકાશ હોય ત્યાં ત્યાં પોતાથી શક્ય હોય તેટલું કરવા ન ચૂકે, પોતાથી ન બને તેવું હોય ત્યાં મુખ્ય શિક્ષકનું લક્ષ્ય ખેંચે (ખાલુ વિનયથી). પ્રાણુવંત મદદનિશ શિક્ષકોનું કાર્ય કેટલીક વખત સહકારને અભાવે વિટંબણાભરેલું થઈ પડે છે, પણ આવે સમયે તે ધીરજ રાખી હાથમાં લીધેલા કાર્યને પહોંચી વળવા પહોંચી જોડો આગ રહે.

મુખ્ય શિક્ષક નમુનેદાર હોય અને તેની સાથે રહી મદદનિશ શિક્ષકને કામ કરવાનું હોય તો પોતે નમ્ર અને જિજ્ઞાસુ બની તેની પાસેથી ધણું મેળવી શકે. જેમકે:—

- ૧ આદર્શ મુખ્ય શિક્ષકના ઇવનમાંથી કાર્યરસ, પ્રેરણા અને પ્રોત્સાહન આપોઆપજ મળ્યા કરે;
 - ૨ તે અનુભવી હોવાથી શિક્ષણકાર્યનાં—પદ્ધતિમાં તેની પાસેથી માર્ગદર્શક સૂચના મેળવી શકાય;
 - ૩ કોઈ વિષય પરત્વે જ્ઞાનની ન્યૂનતા હોય ત્યાં સહાય લઈ શકાય;
 - ૪ શાળામાં કોઈ નવીન તત્ત્વ દાખલ કરવા ઇચ્છા થાય તો યોગ્ય સલાહ અને સંમતિ મેળવી શકાય;
 - ૫ શાળા, વર્ગ કે સાહિત્ય સંબંધીની મુશ્કેલીનો ઉકેલ પમાય વગેરે.
- આ રીતે શિક્ષકવર્ગનો સહકાર સાધી, બાળકોની સ્વચ્છતા, સારી-રિક આરોગ્ય અને સંસ્કારની જગૃતિને અર્થે તેમનાં કુટુંબીજનોના પરિચયમાં આવી આ બાળક તેમનામાં રસ જગાડે, અને યોગ્ય સલાહ આપે.
- ૫ કક્ષાકના શાળાઇવનમાં તેમનો—બાળકોનો ઇચ્છિત વિકાસ સાધી શકાય નહિ, માટે જે ઘર અને શેરીમાં જિંદગીનો બાકીનો સમય તેમને માળવાનો છે તે શિક્ષણના ધામ સમાં થઈ પડે તેવું વાતાવરણ રચવાનો પ્રયત્ન કરે.

વર્તમાન શિક્ષણનું અધ્યયનમાં મોટે ભાગે માનસિક શિક્ષણને જ સ્થાન આપાય છે. પેણું માત્ર મગજમાં જ જ્ઞાન ભરાયું હશે અને સર્વોચ્ચ વિદ્યાસ નહિ થયો હોય તો અન્ય મહત્વજનું અંગોના સહચાર વિના માત્ર એકલા મગજથી-બુદ્ધિથી જીવનમંત્રાગમાં વિજય પ્રાપ્ત નહિ થાય; માટે માનસિક શિક્ષણની સાથે દક્ષતા લાવવા માટે હસ્તકળા અને કસરતને દાખલ કરી બાળકોને શ્રમ અને સૌન્દર્યમાં રસ લેતાં કરે.^૧ શ્રમની મહત્તા અને સૌન્દર્યનો અભ્યાસ એ બે ખરા શિક્ષણનાં મુખ્ય અંગો છે. આદર્શ શિક્ષક પોતાના શિક્ષણમાં આ અંગોને મુખ્ય સ્થાન આપે, અને પોતાના ઉત્તમ આરિથ્યથી નૈતિક શિક્ષણનો આદર્શ આગકો સુ-મુખ રજુ કરે.

દુકમાં જે પોતાના કાર્યમાં ઓતપ્રોત ચર્મિ ગયો હોય, તેની નસ-નસમાં અને લોહીના પ્રત્યેક બિન્દુમાં શાળા, શિક્ષણ અને બાળકોનું જ રટણ હોય, બાળવિદ્યાસ અને સમાજોત્તરિ એજ, જેનું જીવનધ્યેય હોય, જે બાળકોને તીક્ષ્ણ બુદ્ધિશાળી, લગણીપ્રધાન, હૃદયશીલ, અને સંસ્કૃત મુદ્દ જનાવી તેમનો સર્વોચ્ચ વિદ્યાસ સાધી તેમને સંસ્કૃત ને સ્વાધીન બનાવે તેજ સાચો શિક્ષક છે, અને એવા શિક્ષકને સમાજને હૃદય ઘટિએ પહોંચાડશે.

લલિતાગૌરી કેશવલાલ શાહ
ગદર્મ ગિહત સ્વૃણ, વાંકાનેર.

(૨)

રાજ્ય અને પ્રધાન વચ્ચેના સહકારથી રાજ્યની પ્રગતિની ઉન્નતિનો પ્રશ્ન જેટલો આધારભૂત છે, તેટલોજ પ્રશ્ન શાળાના મુખ્ય શિક્ષક અને તેમના મદદનિશ શિક્ષકો વચ્ચેના સહકારમાજ શાળા, શિક્ષણ અને શિષ્યોની ઉન્નતિનો આધાર નિર્વિવાદ આવજાળી રહ્યો છે. શાળાના સંચાલકો પૈકી આજે માત્ર મદદનિશ શિક્ષક વિશેજ લખવાનું હોવાથી, આદર્શ મદદનિશ શિક્ષક થવા માટે વર્તનમાં ઉત્તરવાના વિચારો દર્શાવ્યા છે.

આદર્શ મદદનિશ શિક્ષકની યોગ્યતા:—

આદર્શ મદદનિશ શિક્ષકના હૃદયમંદિરમાં નીચેની ચાર પ્રકારની શુદ્ધ લાવના સદા મર્તિમંત થએલી હોવી. જોડાએ:

૧. આ વાક્ય ઇટાલાલ માનસિક કામદારના સંશોધિત પુસ્તક 'સુદેર દ્વા. વાર્ષિકજનનીયા દ્વારે'માં છે.

(૧) મુખ્ય શિક્ષક:—એ મારા મુખેચ્છક, જ્ઞાનવૃદ્ધ અને અનુભવશાળી છે. મારે તેમની સાથે માનથી વર્તી તેમના અનુભવનું જ્ઞાન મેળવવું.

(૨) શિષ્યો:—એ મારાં વ્હાલાં જાણુકાં છે, અને પ્રભુની વિરલ સૃષ્ટિમાં વિહાર કરી નૃત્ય કરતાં નિર્વિકારી ખાલ કુમારો છે. મારે તેમની સાથે પ્રેમથી વર્તી, તેમનું જીવન ઉચ્ચગતિ બનાવવા મારે પોતાને આદર્શ થવું; દારણ કે “બાળક એક અનુકરણ કરનાર પ્રાણી છે,” એટલે તેમની અનુકરણીય શક્તિને વેગ મળે, તે પ્રમાણેના વાતાવરણમાં જીવવું એજ મારી પવિત્ર ફરજ છે.

(૩) શિક્ષણ:—શરીરની વૃદ્ધિ મારે જોગ ખોરાક, હવા અને પાણી વગેરેની જરૂર છે, તેમ ઉચ્ચ પ્રકારનું જીવન જીવવાને યોગ્ય શિક્ષણની જરૂર છે, મારે શિક્ષણવિધ્યોનાં પુસ્તકોનું અધ્યયન કરી જ્ઞાન-દીપકની ત્યોત આખંડ પ્રગટાવવા સદા ઉત્સુક રહેવું જોઈએ.

(૪) શાળા:—એ મારું મુહુર્ત-જ્ઞાનમંદિર છે. એ મંદિરને ઉચ્ચ કોટિની ગણતરીમાં આવેજાવું કરવા, ખની શકે તેટલા પ્રકારની શુદ્ધ લાવના સેવી નિઃસ્વાર્થ સતત પ્રયાસ કરી એની હિન્નતિમાંજ મારું ક્ષેત્ર છે, એમ સદા માનનારા હોઈ તેજ મદદનિશ શિક્ષક “આદર્શ મદદનિશ શિક્ષક”ની યોગ્યતાને પામ્યો કહી શકાય.

આદર્શ મદદનિશ શિક્ષકમાં જોઈતાં લક્ષણો:—

(૧) પવિત્ર જીવન સાથે આદર્શ હોયો શોખો:—

બાળકોને કેળવવાં એ કંઈ રહેલું કાર્ય નથી, તેમ છતાં પોતે સ્વીકારેલ કાર્યમાં ગરમગરમ રહી આદર્શ મુખ્ય શિક્ષકમાં જોઈતા સર્વ ગુણો પ્રદર્શ કરવા; દારણકે એ પદે પહોંચવા તમારો પોતાનોજ પ્રયાસ—કાર્ય લાવિષ્યમાં ઉપયોગી યર્ષ. પડશે. આમ આદર્શ હોયો સેવકમાં કોઈની ખુશામત કે તેને નુકસાન થાય, એવું નીચ કાર્ય કદી ન કરવાની પ્રતિજ્ઞા લો. પર આશે ખેરસી રહેવાની જુરી આદતનો સદા ત્યાગ કરી, ત્યાં છે ત્યાંથી લાયકાત મુજબ અથવા હમેશાં સારા કાર્યો કરી લાયકાત વધારી આગળ જવાની આશા સેવવી.

(૨) કર્તવ્યનિષ્ઠ ખની પ્રેમ સંપાદન કરો:—

પોતાના કાર્યમાં હંમેશાં ચિથિલ થયા વિના, આનંદથી આગે કૃત્ય દદગ કરવી. શાળાના મુખ્ય શિક્ષક, ધર્મજ મદદનિશ શિક્ષકો, બાળકો, બાળકોના વાલીઓ, શિક્ષણ-પ્રેમીઓ અને વિદ્યાધિકારી સાહેબોના સહ-વાંસમાં વધારે વખત રહેવું પડે છે, એટલે તેઓની સાથે પ્રેમથી વર્તી,

તેઓનો પ્રેમ સંપાદન કરવાની સાવના સેવવી. હુંકમાં સર્વ સાથે દયા ને પ્રેમથી વર્તવાની ઉમદા આયેશ ધરાવવી. પ્રેમ સંપાદન કરવામાં ખુશામત અને એવા બીજા અરાજ મુશ્કેલી વેગળા રહેવું. આવી જાતની સાવનાથી નેત્ર જે તેટલો શુદ્ધ પ્રેમ મેળવી, શાળાના દરેક કાર્યમાં સદાયતા મેળવવાને તમે સામ્યશાળી થશો.

(૩) શિક્ષણની તાલીમ લેના સદા ઉત્સુક રહો:—

હંમેશના સહવાસમાં આવનાર મુખ્ય શિક્ષકના જ્ઞાનનો, પદ્ધતિનો અનુભવ લઈ, શિક્ષણ આપવા જ્યાં ન સમજાય, ત્યાં તેમની મદદનો ઉપયોગ કરવો. તે ઉપરાંત શિક્ષણ સંબંધી ચર્ચા કરતાં લેખો, પુસ્તકો અને માસિકો વગેરેનું નિયમિત વાચન કરવું ખાસ જરૂરનું છે. પોતાના કાર્યમાં સફળતા પ્રાપ્ત કરી યોગ્ય અધિકારી સાહેબો મારફત ટ્રેનિંગ સંસ્થામાં દાખલ થઈ, ઉચ્ચ ક્લાસની તાલીમ લેવાની જિજ્ઞાસા રાખવી.

(૪) પ્રવાનશીલ બની સંપત્તિ મોજી પ્રસારવો:—

પ્રજુએ સુજેલી સૃષ્ટિમાં દરેક મનુષ્ય સાથે સંપત્તિ રહેવું “ત્યાં સંપ ત્યાં જંપ” એ સૂત્ર ખાસ લક્ષમાં રાખવું. શાળાના આધારસ્તંભો મુખ્ય શિક્ષક સાથે કુસંપ ન કરતાં, સંપત્તિજ વર્તવામાં લાલ-શીલા છે; તેમ છતાં અંત કારણોને લઈ, કુસંપ જાગે તો તે શાંત કરવા એક પણ પગ વિસારે ન જવા દેવી. કુસંપના સમયમાં મુખ્ય શિક્ષકની અને શાળા સાથે નિકટનો સંબંધ ધરવનારની નીચ વાતો કરી, માર્ગમાં મંદુ પ્રચારકાર્ય કરવાની વૃત્તિનો ત્યાગ કરવો.

(૫) શાળાની પ્રગતિનાંજ પોતાની ઉન્નતિ સમાએલી છે:—

મુખ્ય શિક્ષક તેમજ બીજા મદદનિશ શિક્ષકો સાથેના વર્તનમાં કુસંપનો જન્મ ન થવા દેવો, પણ ઉપર જણાવ્યા મુજબ કંઈ કારણસર કુસંપ જાગે, તો શાળાના, બાળકોના હિતને ખાતર તેમણે બહેતર છે; કે તે શાળામાંથી પોતાની બદલી બીજી શાળામાં કરાવવા ગોઠવણ કરવી; પણ આથી વિરુદ્ધ વર્તન કરી, મદદનિશ શિક્ષક શાળાની પ્રગતિના માર્ગમાં કંટક વેરવા કટિબદ્ધ થાય છે, તો એ જેવું તેવું બેહદ ન કહેવાય. આવી વર્તણૂકથી શિક્ષકો, શિષ્યો અને ગ્રામ્ય જનો ઉપર પોતાને માટે કેવી છાપ પડશે તેનો જરા ખ્યાલ કરવો એટલુંજ નહિ, પણ આવા દુષ્કા પ્રકારના વર્તનથી પોને આખો શિક્ષકસમાજ કલંકિત-સરમિદા બનાવે છે, માટે એવી જાતના વર્તનથી વિમુખ રહેવું.

(૬) આજસ લગ્ન કાર્ય કરવામાં ઉત્સુકતા દાખવો:—

શાળામાં વર્ગનાં બાળકોને કેળવવાનું તેમજ દેવતરી કામ પ્રસંસનીય

અને તેમ કરવા કાળજી રાખી; કાર્ય કરી પોતાની જવાબદારીમાંથી મુક્ત થવું એ હિપરાંત શાળાની અનેકવિધ પ્રવૃત્તિમાં આગળ પડતો રસ લઈ, શાળાની ઉત્તિમાંજ પોતાનો ફાળો આપવા કદી ચૂકવું નહિ. (૧) મકાનની સ્વચ્છતા, (૨) શિષ્યોની આરોગ્યતા, (૩) શિક્ષણવિષયક નમુના, (૪) શારીરિક તાલીમ, (૫) આગકામ, (૬) બાળલાયકેરી, (૭) બાળ સોસાયટી, (૮) મેળાવડા, પ્રદર્શનો વગેરે પ્રવૃત્તિને ઉમંગથી ચાલુ હોય તો વેગવંતી બનાવવી અને ચાલુ ન હોય તો મુખ્ય શિક્ષકને જણાવી તે સંબંધી યોગ્ય કરવા પ્રયાસ કરવો. પુરતકને વળગી રહેવાથી શિક્ષણની સ્વયંવ સ્પૃતિ નાંશ પામે છે, માટે સમયોચિત રસીકું-પ્રાણુવાન શિક્ષણ આપવા બાળકોને રસમ કરવા, યોગ્ય વાતાવરણ જમાવવા, હંમેશાં પાઠ આપવાની ધરથીજ તૈયારી કરી શાળામાં જવું શ્રેયરકર છે.

(૭) હવત આદર્શ બતાવવાની જિજ્ઞાસા રાખો:—મદદનિશ શિક્ષકે નીચેના મુદ્દા ખાસ ધ્યાનમાં રાખી વર્તવાથી પોતાને તથા તેમના સહવાસમાં આવનાર સર્વ કોઈને અલબ્ધ લાભ થશે એ નિશ્ચિત છે.—

(૧) બ્યસનથી વિમુગ્ધતા	(૧૪) જ્ઞાનપિપાસા
(૨) વાણીમાં કાણુ સાથે માધુર્ય	(૧૫) બાળક સાથે બાળક જેવા બનવું
(૩) સ્વચ્છતા	(૧૬) અભિમાનનો ત્યાગ
(૪) શિરત	(૧૭) હિંમરતા
(૫) સેવામાં અડગતા	(૧૮) કાર્યમાં મક્કગતા
(૬) શિક્ષણમાં સરળતા, વિવિધતા અને રસિકતા	(૧૯) દુઃખ નિવારવાની વૃત્તિ
(૭) આરોગ્ય	(૨૦) વર્તનમાં નિર્મળતા
(૮) દૃઢતા	(૨૧) પ્રગતિ
(૯) શિક્ષાનો અભાવ	(૨૨) પ્રમાણિકતા
(૧૦) પ્રેમ	(૨૩) વિદ્યાવ્યાસંગ
(૧૧) સંયમ	(૨૪) નિર્મળ ભાવના
(૧૨) સહકાર	(૨૫) જવાબદારીની સમજ
(૧૩) સ્વમાન	(૨૬) સત્યાવલંબન

આ નિર્ગંધ આદર્શ છે, એવો-અહો દાવો નથી; માત્ર વિચારોજ દર્શાવ્યા છે.

લલ્લુભાઈ નારણજી પટેલ

પહેલા આસિ. માર્સ્ટર.

આફવા, મુ. લો-ખો. શાળા.

તા. ખારડોલી જિ. સુરત.

આદર્શ ઇન્સ્પેક્ટર

સાળાપત્રના વચ્ચે વર્ષ પાસેથી ગયા અઢીમાં 'આદર્શ મુખ્ય શિક્ષક' અને 'આદર્શ મદદનિશ શિક્ષક'ના શીર્ષક નીચે વિચારો માળ્યા હતા. તેમાં શિક્ષકો તરફથી ફીક પ્રમાણમાં સહકાર મળ્યો હતો. વધુ હર્ષ પામવા જેવું તો એ છે કે સ્ત્રીશિક્ષકોએ પણ વિનંતીને માન આપીને બીજાં નિર્બંધ મોટેના પોતાના વિચારો મોકલી આપ્યા હતા. આ નવા શીર્ષક નીચે 'આદર્શ ઇન્સ્પેક્ટર' કેવો જોઈ એ તે મેંબંધી વિચારો માનવામાં આવ્યા છે, તો આશા છે કે શિક્ષકો અને શિક્ષિકાઓ સહકાર ચાલુ રાખીને વધુ પ્રમાણમાં નિર્બંધો મોકલી આપશે. દેટલાક શિક્ષકોને એમ લાગે છે કે નિર્બંધ મોકલી આપીએ છીએ પણ તે સાળાપત્રમાં છપાતા તો નથી; તો પછી નકામી તરફી લેવાની શી જરૂર છે? તેમને ફરીથી માદ દેવકાવવાની જરૂર જણાતી નથી કે આથી સ્વતંત્ર વિચાર કેળવાય છે અને એ લાભ કંઈ જેવો તેવો નથી, કારણ કે આથીજ જાળકોને પણ સ્વતંત્ર રીતે વિચાર કરતાં બંનાવાશે.

શિશુશિક્ષણ શાળા

૧. તેની જરૂર

(ગતાંક ૧૫૬ ૩૧૭ થી ચાલુ)

છેલ્લાં થોડાં વરસ પહેલાં જાળકને પાંચ ૭ વરસનું યાવ નહિ લાંસુધી નિશાળે મોકલવામાં આવતું ન હતું, અને આ ઉમરે પહેાંચ્યા પહેલાં તેને ઘરનું શિક્ષણ આપવામાં આવતું.

જાળકના જીવનમાં જેથી પાંચ વરસ સુધીની ઉંમરનો સમય બહુજ મંદકારગ્રાહી હોય છે, એમ હવે સાધારણ રીતે સ્વીકારવામાં આવ્યું છે, અને એટલા માટે જાળકના લવિધના વિકાસ અને કલ્યાણ માટે આ ઉમરે તેની પરિસ્થિતિ અને તેના ઉપર રાખવામાં આવતી દેખરેખ એ બહુ મહત્વની અમત્ય ધરાવે છે. સામાન્ય રિયતિના ધરનું વાતાવરણ એવા પ્રકારનું હોતું નથી કે જે જાળકના સંપૂર્ણ વિકાસને સર્વોચ્ચ પેાપણ આપી શકે; અને ઘણાં કુટુંબોમાં તો ઘરીર અને આરોગ્યશાસ્ત્રના નિયોગનું અને જાળકના વિકાસ સંબંધી અનુભવ હોવાથી તેના વિકાસને અડચણ-

કારક અને 'લોકસાનકારક' સંજ્ઞાઓ હોવા થાય છે. વિશેષમાં બાળકને પોતાની જ હિમરતા અને સરખા વિકાસવાળા બીજા બાળકોના સંસર્ગની મોટી જરૂર રહે છે.

પાંચ કે છ વરસની હિમર શાળામાં દાખલ થઈએ બાળકોની જોડો સંબંધી વૈવિધ્ય તપાસ કરતાં માલમ પડ્યું છે કે તે જોડો આંતરિક અને બેહરકારીથી ઉત્પન્ન થઈએ છે, અને જો એવો બાળકને નાનપણથી જ સારા સંજ્ઞાઓમાં અને તેમના વિકાસનું નિરીક્ષણ કરી શકે એવાં માણસોના સંસર્ગમાં મૂકવામાં આવ્યા હોત તો જો બાળક કાં તો દૂર થઈ શકે હોત અથવા તો તેમાં થોડો ધણો સુધારો પામી શકે હોત. આ બાબત ગંભીર વર્ગના બાળકોમાં વિશેષ જોવામાં આવે છે. તેના કારણે કે તેઓ ભરતક વસ્તીમાં જાંજા માણસનાં કુટુંબમાં ઉછરે છે, તેમને પુરતું ખાવાનું મળતું નથી, ગમે તેવા પુષ્ટિ ન મળે તેવા જોરાક ખાય છે, આર્થિક કારણોને લીધે તેમના તરફ રહેતી બેહરકારી-જેમકે હિંદુસ્તાનમાં ખાસ કરી છોકરાની માં કંઠાવા માટે નોકરી અર્થે જાય, બાળકને માદક પદાર્થો આવે, વગેરે અનેક બાબતો ખાસ જાણીતી છે. આથી તેમાં બાળકો ઠીમણા રહે છે, અને તેમનો બાંધો પણ નળજો રહે છે. વળી તેમાં કેટલીક ના છઠ્ઠવા જોગ દેવાં પણ કારણરૂપે હોય છે. ઈંગ્લેંડમાં આવી જાતના બાળકો આસોવાન-શાળામાં રહે ત્યાંસુધી તેમને માટે લુગર્જક્ષતાં, જોરાક અને સ્નાન વગેરેની મક્ત સગવડ ઘણે લાગે કરી આપવામાં આવે છે.

ઉપર જણાવ્યા મુજબ ૨ થી ૫ વરસ સુધીની બાળકની હિમર શારીરિક, માનસિક અને નૈતિક દૃષ્ટિએ બહુ સંસ્કારમાળી છે, અને એથી તેમને આ સમય 'દ્યમિઆન યોગ્ય' પરિસ્થિતિ અને યોગ્ય સંસ્કારનો ખાસ લાભ મળવો જોઈએ, એટલા માટે આવી સગવડ આપતી આસોવાન-શાળાની ખાસ અગત્ય છે.

આવી આસોવાન-શાળાના ઉદ્દેશ:—(૧) આરોગ્યકારક બાલ પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરવી-તોજ હવા, જગ્યા, અને તડકા,

(૨) બાળક આરોગ્યકારક અને સુખી જીવન ગાળે તેવી બેહરકારી કરવી અને તેની તંદુરસ્તીનું બારીક નિરીક્ષણ કરવું,

(૩) તેમનામાં અગત્ય સારી રહેવા આવે,

(૪) તેમના માનસિક વિકાસ માટે અનુકૂળ સંજ્ઞાઓ હોવા કરવા

અને તેમના સ્વતંત્રપ્રવૃત્તિ, સ્વાશ્રય, અને આત્મસંયમના ગુણને ત્રિતસાદન મળે તેવી વ્યવસ્થા કરવી,

(૫) બાળકને જરૂર હોય તેવા સરળી ઉંમરનાં, બીજાં બાળકોના સંસર્ગમાં આવવા દેવું,

(૬) બાળકનાં માઆપનો સહકાર સાધવો, અને જરૂર પડે તો બાળકની જરૂરિયાતોની બાબતમાં તેમને પણ શિક્ષણ-ગ્રામ આપવું.

૨. બાલોદ્યાનશાળાનું-તંત્ર

બાલોદ્યાનશાળામાં રહે યી ૫ વરસ સુધીની ઉંમરવાળાં બાળકોને વાચન, લેખન અને ગણિત સંબંધી શિક્ષણ આપવાનો પ્રયત્ન કરવો જોઈએ નહિ. છ વરસની નીચેની ઉંમરના કોઈપણ બાળકને બેસીને વાંચવાનું મન થશે નહિ; જો તેમ કરશે તો તે તેને નુકસાનકર્તા થઈ પડશે. તેને તો પ્રત્યક્ષ ઘરતુમાંજ રસ પડશે. તેને પોતાની ભાષા બોલવામાંજ મગ્ન પડશે, વાંચવામાં નહિ. વાચન જો મોકુફ રાખવામાં આવશે, તો વેદરૂપ કાર્યમાંથી કલાકો બચાવી શકાશે, અને એ પ્રમાણે બાળકની બચેલી સહિતનો વધારે સારી બાબતો પ્રાપ્ત કરવામાં લાભ ઉઠાવશે.

તેમને વાંચવાની જરૂર નથી પણ વર્તાઓ કે કવિતાઓ જો કહેવામાં આવે કે વાંચી સંભળાવવામાં આવે તો તેમને તેમાં રસ પડશે.

વમતોદ્ધારાજ બાળકને અનુભવ મળવો જોઈએ અને શાળાએ અને માટે પુષ્કળ સગવડ અને સાહિત્યો પેદા કરી આપવાં જોઈએ.

આરિત્ર અને વર્તન કળવડું એ સામાન્ય રીતે સ્વીકારાએલો કેળવણીનો ઉદ્દેશ છે. આ ઉદ્દેશ ઉપયોગી અને વહેવાર અને એટલા માટે દરેક શિક્ષકે સમગ્ર કેળવણીના કાર્યમાં ખાસ પોતાનો હિસ્સો જે હોય તેના ઉપર આ અંતિમ ઉદ્દેશ દેવી રીતે સંકળાએલો છે અને પોતાના તે કાર્યપ્રદેશમાં કેવી અસર કરે છે તે સંબંધી ખાસ લક્ષ રાખવું જોઈએ. સ્વતંત્ર ક્રિયામાં પ્રવૃત્ત થએલા બાળકનું નિરીક્ષણ કરવાથી પોતે કેવી રીતે સારામાં સારી મદદ આપી શકે એ શિક્ષક શોધી શકશે. બાળક પોતાની પ્રવૃત્તિથી બરાબર વાકેફ હોય છે, અને જો તેને સલાહ કે હુકમોથી જરૂરવામાં ન આવે તો તે પોતે પોતાની પ્રવૃત્તિદ્વારા જણાવી શકશે કે અનુભવ મેળવવો એજ તેનો મુખ્ય હેતુ છે. તે એક વિવિધ ગતિયોની અને ચીજોની નવી દુનીયામાં છે, એમ તેને માલમ પડશે. જાતનો અનુભવ સંપૂર્ણ જીવનના પાયારૂપ છે. એ પાથો જેમ વધારે મજબૂત તેમ લવિષ્યના બાંધકામનું પરિણામ પણ વધારે સારું.

તે પાથે ચલે છે એની એને ખબર હોતી નથી, અમુક પ્રકારની પ્રવૃત્તિઓમાં તેને બહુ મગ્ન પડે છે એ ખ્યાલ પણ તેને ઝાંખો કારણ-વિનાનો-રહે છે, એટલે કે શા કારણથી તેને આનંદ થાય છે તે વાસ્તવિક રીતે તે જાણતું નથી, પણ એટલું જાણે છે કે અમુક એવું કંઈક છે કે જે તેને અમુક દિશાઓમાં-પ્રવૃત્તિમાં રોકાના પ્રેરે છે. તેની આગળ ચોકસાઈ અવિધ્ય ખડું થતું નથી. તે તો વર્તમાનથીજ સંતુષ્ટ રહે છે. તાત્કાલિક આનંદરૂપ હેતુ સિવાય તે ચોકસાઈ અવિધ્યને-અમુક આર્થિક યશોજ એમ નિહાળતું નથી. આ આનંદરૂપ પ્રોત્સાહન વિના તેને એકાગ્રચિત્ત રાખવું અશક્ય છે. આ રિયલિટી પ્રવૃત્તિનાં કાર્યોદ્ધારા બીજા પગીના જીવનના કાઈપણ સમય કરતાં, તે વધારે વાસ્તવિક જ્ઞાનસંચય કરી શકે છે, અને બુદ્ધિની ખીલવણી માટે પણ આજ સમય શ્રેષ્ઠ છે. અજ્ઞાત અવસ્થાની સુખમય રિયલિટી દરમિયાન-તેને તેના શરીરનું, તેની શક્તિઓનું, બાહ્ય જગતનું, સ્વાભાવિકાનું અને બીજા લોક સાથેના પોતાના સંબંધનું જ્ઞાન થાય છે; તે ભૂલો કરે છે, ગુનાઓ કરે છે, પણ તેથી તેનો વિકાસ દુર્ભાગ્ય જતો નથી કે તે અપરાધી પણ દરજ્જું નથી તેણે એકાદ વખત સાત મારી કે અમુક ભૂલ, દુધ દોળા દીધું તેથી તે સમાજથી બહિષ્કૃત થતું નથી; તે શરીરને સમતોલમાં રાખતાં શીખે છે, અથવા ચીસું ઉપર રહી પોતાના સ્નાયુઓને કેળવવાનું શીખે છે; તે વખતે તે પડી જાય તો તેની દરકાર પણ તેને હોતી નથી, અને તે અગત્યનું પણ નથી. અવિધ્યમાં કાઈ વખત નદી ઓળંગતાં પાટીઆ ઉપર થઈને ઝડપથી ચાલી જવાની ફરજ પડે તેના કરતાં અત્યારના અનુભવથી તે ધકાચ એ વધારે સાફ છે. આજકાલે મન આ તો રમત છે, જે અવિધ્યમાં તે ક્રિયાના પુનરાવર્તનરૂપે રમવી પણ પડે. આપણે આજકાલે બજારકારે શાંત રાખી શકીએ, જ્ઞાન આપી શકીએ (જાતે લેવા ન દઈએ) અને તેની પુનરાવૃત્તિ પણ કરાવી શકીએ. જેની તેને જરૂર ન હોય એવું જ્ઞાન પણ આપી શકીએ, પણ આ બધી બાબતોથી આપણે તેને ખરે-ખરી રીતે કેળવી શકીએ નહિ. આજકાલે નાનાં છે એટલે રમે છે એમ નથી, પણ તેમનામાં નાનપણ છે એટલે તેઓ રમે છે અને જેમ પગ છે તો ચાલશે જ, તેમ નાનપણ છે તો તેઓ રમશેજ. છેક અવપણની ઘણી રમતોનો ખાસ ઉદ્દેશ હોતો નથી, રમતો અવ્યવસ્થિત પણ હોય છે, અને એવી રમતોનું સ્વરૂપ દોડવું, ખૂંચો પાડવી, ચીત્તે નીચે નાખી દેવી, કુછા કરવા, રડવું વગેરે પ્રકારનું હોય છે. સહકારની ઇચ્છા પણ નહીં હોય છે, તેમનામાં એકાગ્રતાની શક્તિ પણ નહીં હોય છે, પણ

એ-બાધુ વારતવિક અને ખરા વિકાસ મંદિ જરૂરી એમ છે. બધી ધીમે ધીમે મદદથી ઉપર લાંબાં વખત સુધી ધ્યાન મોંટાડી રાખવા બાળક સંગર્થ બને છે, અને રમતમાં તે આમુક હેતુનું તત્ત્વ પણ ઉદ્દેશ રૂપે આવે છે. બાળકે જાતે પોતાનો પ્રવૃત્તિક્રમ ઘડી રાખવો જોઈએ, પોતાને મનમમતી વસ્તુઓજ વિષય તરીકે પસંદ કરી લેવી જોઈએ, કારણકે તેના આપી-આપ જાગ્રત થતાં ધ્યાન-સ્પર્શારાજ આપણે જાણી શકીએ કે તેની ખરેખરી જરૂરિયાતો શી છે.

પાંચ કે છ વરસના એક બાળક વિશે આપણે કહવાની ફરજીએ. તેનું કુટુંબ એક નાના ઘરમાં રહે છે. ઘર આગળ તેમનો બેગીચો છે. તે ઘરમાં દરરોજનો વ્યવસ્થાકમ ચાલુ છે. પણ બાળક તેજ ઘરમાં પોતાનાં રમકડાં, ચિત્રપોથીઓ અને તેને મન કીમતી વસ્તુઓનો સંગ્રહ કરી રાખે છે. આપણે ધારીએ કે તે નિશાળે જતું નહિ હોવાથી તેને, દિવસનો પોતાનો કાર્યક્રમ મોઠવવાનો છે-કોઈ વખતે એકલો, કોઈ વખતે બીજાં બાળકો અથવા તો માળાપ સાથે. તે શું કરે છે? (આપણે)

વિદ્યાર્થીઓનું વર્ગીકરણ

આપણા દેશમાં સાધારણ રીતે બાળકને નિશાળે બેસાડવાની ઉમ્મર પાંચ વર્ષની અગર તો સાત વર્ષની ગણવામાં આવે છે. આપણી ગણવાની રીત પ્રમાણે ચાર વર્ષને એક દિવસ યાવ એટલે પણ આપણે ચાર પુરાં થયાં ને પાંચમું જોઈ એમ વ્યવહારમાં બોલીએ છીએ અને શાળાઓમાં પણ એવાજ અભિપ્રાયથી બાળકને ઘડેલી દર્જીએ છીએ. કોઈ કોઈ માળાપ સાત પુરાં પણ થવા દે છે. આથી બાળકર્મથીજ એક વર્ષના સૌથી નાનામાં નાના ને સૌથી મોટામાં મોટા બાળકની ઉમ્મરમાં ત્રણ વર્ષનો ફેર પડે છે. બાળકને એક વર્ષમાં એક કરતાં વધારે વર્ષ રોકવાની પ્રથાથી આ ફેર વર્ષો જતાં વધતો જાય છે. આમ કોઈ કોઈ વર્ષમાં સૌથી નાના ને સૌથી મોટા વિદ્યાર્થીની ઉમ્મરમાં ૬-૭ વર્ષનો ફેર પડી જાય છે!

બાળક પોતાના બાળપણ દરમિયાન દરેક બાળકમાં એકધારી રીતે પ્રગતિ કરતું નથી. આમુક ઉમ્મરે બાળકોમાં આમુક શક્તિઓ ધણી પ્રબળ હોય છે, બ્યારે બીજી જોણ હોય છે. પાંચથી ૭ વર્ષની ઉમારમાં બાળ-

કોમાં કલ્પનાશક્તિ ધણી પ્રબળ હોય છે, બ્યારે વિચારશક્તિ ગૌણ હોય છે. ઉમ્મર જતાં વિચારશક્તિ ખીલતી જાય છે અને કલ્પના પર નિયંત્રણ આવતી જાય છે. હવે જો આપણે ગમે તે ઉમ્મરનાં બાળકોને ગમે તે વર્ગમાં દાખલ કરીએ તો શિક્ષકના કામમાં મોટી મુશ્કેલી ઉભી થાય. બાળકોની કઈ શક્તિને કેળવવી એ શિક્ષક નક્કી કરી શકે નહિ, કેમકે એના વર્ગમાં જુદી જુદી શક્તિઓ પ્રબળ બની હોય તેવી ઉમ્મરનાં બાળકો હોય. આથી એકંદરે બાળકોને પણ ગેરલાભજ છે. વિકાસને જુદે-જુદે પગથીએ પહોંચેલા વિદ્યાર્થીઓને કેળવણી આપવા એકજ વર્ગમાં એકદા કરવા એ કેવળ પ્રહસનીય છે. વર્ગની અધિકારવધના આંકડા નક્કી કરી રાખવા જોઈએ ને તેટલો અધિકાર પ્રાપ્ત કરેલાં બાળકોનેજ તે વર્ગમાં દાખલ કરવા જોઈએ. ઉપર કહેલી રીતે વર્તતાં પણ હોય રહી જવાનો સંભવ રહે છે. બાળમાનસના ફેરફાર કાંઈ યંત્રવત્ થતા નથી. સાકમી મિનિટ પર કાંટો પહોંચતા કલાકનો આંકડો ખટ ધઈને ખસી જાય છે. બાળકોમાં આમ ન બને તે દેખીતું છે. બાળકો નિર્જીવ યંત્ર નથી. તેઓ પ્રગતિશીલ પ્રાણીઓ છે. એમનાં જ્ઞાનસતો વિકાસ ધીરે ધીરે અને ન દેખાય તેવી રીતે થયાજ કરે છે; એટલે ફરક બાળક અમુક ઉમરે પહોંચતાં અમુક શક્તિ ધરાવતું થઈ જતું નથી કે અમુક ઉમરે પહોંચતાં અમુક શક્તિહીન પણ બની જતું નથી. પણ આ બાબતો ઉપર આપણો અંકુશ નથી. આપણો શિક્ષકોનો એજ ધર્મ કે આપણી હાલની પરિસ્થિતિમાં આપણાથી યાવ તેટલું કેળવણીના ક્ષેત્રમાં કરવું એટલે વર્ગીકરણમાં બધાં વિકાસતું પગથીએ બદલાઈ જાય એવો મોટો ફેર જોવામાં આવે ત્યાં બાળકને ઉપલા ધોરણમાં લઈ જવા ભલામણ કરવી.

રણજીતભાઈ દેસાસરી

નવીન ભૂગોળ શિક્ષણ

(અંક ૮ પૃષ્ઠ ૩૨૬ થી ૩૩૦)

૬. સ્થાનિક ભૂગોળ-પરિસ્થિતિ.

બાળકો પ્રથમ ફક્ત એક જાતા પ્રદેશનો અભ્યાસ સંપૂર્ણ રીતે કરે. આ પ્રદેશ તે નિરાળની આસપાસની પરિસ્થિતિ. આ અભ્યાસદ્વારા તેઓ કેટલાક સિદ્ધાંતો ગ્રહણ કરશે. આ અભ્યાસ એવી રીતે થવો જોઈએ

કે આજકે રમેલા સિદ્ધાંતોપર બૂગોળના જ્ઞાનનું ચલુતર ચર્ચ-શકે. પછી દુનિયાના જુદા જુદા ભાગોનું જ્ઞાન તેની સાથે સરખામણી કરીને કે અનુમાનદ્વારા આપવું જોઈએ. આ પ્રદેશ તે પોતે રહેતા હોય તેવા કુદરતી પ્રદેશ જોઈએ. જે નિશાળ કાર્મનાની ખીણના પ્રદેશમાં હોય તો તે ખીણનો અભ્યાસ કરવો જોઈએ, અને જે તે ખીણ ઘણી મોટી હોય તો તેનો વિશાળ ખીજા જગત્પ્રેષક પ્રદેશથી જુદા પાડી શીખવવો, અને દરેક આયતમાં એમ બનશે કે સ્વમૂલકની બહાર જવુંજ પડશે; કારણકે એક પ્રદેશ આસપાસના ખીજા પ્રદેશો સાથે અસંખ્ય રીતે સંક્રાળાએલો હોય છે. આવી જાતની બૂગોળ શીખવવાની સરખાત બધારે આજકાની 'સંશોધક' પ્રતિ પ્રયત્ન હોય ત્યારે, એટલે સરખાતનાં વર્ષોમા ચર્ચ શકે. આજકાને ચોક્કસ નોંધી લેતાં શીખવવું જોઈએ. અસંખ્ય આ નોંધો તે આજકાએ જે જે હકીકત શોધી કાઢી હોય તેને લગતીજ હોવી જોઈએ. તે ઉપરાંત આવી હકીકતો વચ્ચે કેટલાક સંબંધો પુદ્ધિપૂર્વક શોધે તે પણ જરૂરનું છે. આ નોંધો અને હકીકત નક્કાના રૂપમાં મુખ્યત્વે કરીને હોવી જોઈએ. આથી તેમની શાસ્ત્રિક પુનઃરચના કરવાની શક્તિ ખીલશે અને પરિણામે જુદા જુદા પ્રદેશોની લોકસ્થિતિનું તેમને જ્ઞાન થશે. રચાનિક પ્રદેશનું સંશોધન આજકાએ દુકરીઓમાં કરવું જોઈએ. આને લીધે તેમને સહકાર અને સહાનુ-ભૂતિના ચુલનો વિકાસ કરવાનો લાભ મળશે. તેઓ સારા શહેરી બનશે, આખરે તેમનામાં ખરેખરી રચાનિક મમતા પણ આવશે. આ રીતે રચા-નિક બૂગોળ શીખવાથી આજકામાં પોતાના પ્રદેશ માટે પ્રેમ ઉત્પન્ન થાય છે અને સહાનુભૂતિનો વિકાસ થાય છે. આથી તેઓ સ્વપ્રદેશના અને જગતના સારા નાગરિક બને છે અને તેમનામાં સારી સ્વપ્રદેશમંત્રિ ઉત્પન્ન થાય છે.

કેટલીક વખત રચાનિક ઉદ્યોગથી પાકની સરખાત થાય છે. આજકા તેમના પિતાનો ધંધો સારી રીતે બજુતા હોય છે. તે ઉપરથી કે તેઓ શોધી કાઢે તે ઉપરથી તે ધંધાને લગતાં કામોના નક્કા બનાવે. પછી આપણે કાચા માલનો અભ્યાસ કરાવવો જોઈએ. આ માલની ઉત્પત્તિના પ્રદેશ સુધીનો નક્કા તેમની પાસે કઠાવવો જોઈએ અને તેજ પ્રમાણે તૈયાર બનેલા માલને છેવટે વાપરનાર સુધી પહોંચાડવો જોઈએ. ગમગમમાં આપણે શહેરના બજાર સાથેનો અભ્યાસ પણ તેવીજ રીતે જોડી શકીએ. તે શહેર અને જુદા જુદા ગામોનો સંબંધ જોડવાથી બધો પ્રદેશ સારી રીતે સમજાશે. બેઠે વિષેના અભ્યાસની સરખાત બેઠેનાં વેપારથી થતી

જોઈએ, અને દરેક બાબતમાં દુકાનમાંથી ઘરમાં આણેલી ચીજો ક્યાંથી આવી તે શોધવું જોઈએ અને આ પ્રમાણે બુદ્ધિશીલશિક્ષણના અગત્યના ભાગ માટે સારો પાયો રચાશે અને આથી બાળકો સમગ્ર શક્ય છે તેઓ કોઈ એક મોટા પ્રદેશના એક નાના ભાગમાં રહે છે.

ઉપલા વર્ગોમાં ઓર્ડનન્સ સર્વેમેપ અને તેની નિશાનીઓનું પદ્ધતિ-સર પૃથક્કરણ કરવાનું કામ બની શકશે. નાનાં બાળકોને આપણે આ કાર્ય માટે માત્ર પ્લેનો બનાવી, નિશાનીથી દિશાઓના નકશા પાડી, અને આપણાં પર્ચટનોના નકશા ઉપર માર્ગ બતાવી તૈયાર કરી શકીએ. આથી તેમને સાદી નિશાનીઓ સંબંધી માહિતી મળશે અને તેમનો યોગ્ય ઉપયોગ કરતાં શીખશે.

૧૦ શબ્દોનો ઉપયોગ. —

હાલના જમાનામાં વાણી અને વિચારની સામાન્ય બુદ્ધિમાં એક બૂલ શબ્દોનો ઉપયોગની બેદરકારી છે, બુદ્ધિશીલશિક્ષકખાસ કરીને આ બદતની બૂલ કરે છે. આવી બૂલો થતી અટકાવી શકાય તેને માટે પણ ખાસ ઉપાયો છે, કારણ કે બુદ્ધિશીલના કેટલાક શબ્દોનો ઉપયોગ આપણા સામાન્ય જીવનમાં આવે છે અને ત્યાંજ આપણે તેનો ગેરઉપયોગ કરીએ છીએ. તેથી શિક્ષકે અર્થયુક્ત ચોક્કસ શબ્દો વાપરવાની ખાસ સંભાળ લેવી જોઈએ, અને બાળકો પણ તેવીજ રીતે શબ્દોનો ખરો ઉપયોગ કરે તે બાબતનો આગ્રહ રાખવો જોઈએ. દા. આબોહવાનાં વર્ણનોમાં કે વિવેચનોમાં આપણે માત્ર 'હું' અને 'મરમ' એ બે શબ્દોનોજ ઉપયોગ કરીએ છીએ. વસ્તુતઃ વધારે રૂપરૂપ અને ચોક્કસાઈની જરૂર છે. જોખામાં જોખા ચાર ચોક્કસ શબ્દો ચોળવા જોઈએ. નીચેની લખીકત પરથી તેમને ક્યાં વાપરવા તેનો રૂપરૂપ ખ્યાલ આવશે.—

અર્થાત્—સરેરાશ ઉષ્ણતામાન ૩૨°—અર્થાત્ ગરમો હિમમય યાય છે અને વનસ્પતિ જીવન અટકી પડે છે—કેનેડાના શિયાળાની જેમ—

૬૦°—સરેરાશ ઉષ્ણતામાન ૩૨° અને ૫૦° વચ્ચે—અર્થાત્ પાણી ફરી જતું નથી. ઘાસ થશે, પણ અનાજ અને ફળો પાકશે નહિ—આઘસ-લેન્ડના ઉનાળાની જેમ અને ઇંગ્લેન્ડના શિયાળાની જેમ—

ગરમ—સરેરાશ ઉષ્ણતામાન ૫૦° અને ૬૮° વચ્ચે—એટલે ઘઉં અને સમશીતોષ્ણ દરિયાકાંઠાની ખીમ બધા પાકો તૈયાર થશે, પણ ગરમી એટલી બધી વધારે નથી કે જેથી નારંગી, રૂ, વગેરે ચર્મ શકે—ઈજિપ્તના ઉનાળાની જેમ અને શૂમધ્ય સમુદ્રના શિયાળાની જેમ—

અતિગરમ—સરેરાશ ઉષ્ણતામાન ૬૮° ઉપરાંત. અયનવૃત્તોની ઉત્તરે છોડવાએ પાકશે. વિપુલવૃત્તતા રોષાઓને આંટલી ગરમી જોઈએ છે. આ ગરમી બ્રૂમધ્યસમુદ્રના પ્રદેશમાં હિનાળામાં હોય છે અને ગરમ પટામાં દરેક ઋતુમાં હોય છે.

આ પ્રમાણે આબોહવાની બાબતમાં નીચે જણાવેલા કેટલાક શબ્દોના અર્થ એકસ કરવાની જરૂર છે. 'દા. ' બીનો ' ; ' આધારણ બીનો ' અને ' સૂકો પ્રદેશ. '

પાણીની વરાળના જગ્યાની વાતાવરણની ભિન્નતા ઉપર બહુ વધારે અસર થાય છે, પણ કોઈ જગ્યાને માટે જ્યાંસુધી ત્યાંનો વાર્ષિક વરસાદ ૪૦ ઈંચ ઉપર ન હોય ત્યાંસુધી ' બીની ' શબ્દ વાપરવો ન જોઈએ. વળી જો વરસાદ ૧૦ ઈંચથી ઓછો ન હોય તો "સૂકી" શબ્દ ન વાપરવો. કોઈપણ દેશની આબોહવા શીખવવી હોય તો તેને લગતી નોંધો સહેલાઈથી મળે છે. આથી ખાસ જગ્યાઓની એકસ જણાએલી આબોહવાની નોંધોનો અભ્યાસ સામાન્ય રીતે ઘણો સારો છે. આવાં સાધન ન હોય ત્યાં આખા દેશની આબોહવા વિષે વાતો કરવી એ ઠીક નથી.

બીજો બહુ ખોટી રીતે વપરાતો શબ્દ "ટ્રોપિકલ" છે. ગુજરાતી અર્થ ઉષ્ણકટિબંધ સંબંધી; દક્ષિણોત્તર સીમાંતર્ગત; ક્રાંતિવૃત્ત વિષયક છે. ઘણા શિક્ષકો અને કેટલાક પાઠ્યપુસ્તકો 'ઉષ્ણકટિબંધ'ના કોઈપણ ભાગને વર્ણવે છે અને તેમ કરવામાં તેનો ખરો અર્થ માર્યો જાય છે. આ શબ્દથી એક અતિ મહત્વનો તફાવત દર્શાવવાનો છે. આ શબ્દ અયનવૃત્તોની પાસે આવેલા પ્રદેશોને માટે જ વપરાય છે, અને તેજ અર્થ ખરો છે. વળી આ શબ્દ અયનવૃત્તોની વચ્ચે આવેલા વિપુલવૃત્તતા પ્રદેશોને તેમનાથી વૃદ્ધ જણાવે છે, જો અયનવૃત્તોની વચ્ચે આવેલા બધા પ્રદેશોનો સમાવેશ કરવા માટે શબ્દની જરૂર હોય તો તે શબ્દ દેખીતી રીતે 'સીમાંતર્ગત' છે; અંગ્રેજીમાં તેને 'ઈન્ટરટ્રોપિકલ' કહેવાય.

આ પ્રમાણે બીજા ઘણા શબ્દો વિશે અર્થો અર્થ શકે. ભૌગોલિક સંબંધ દર્શાવતી યેળા શિક્ષક સંશયવાળા કે અનિશ્ચિત સિદ્ધાંતો દાખલ કરવા ન જોઈએ. જ્યારે આવા સિદ્ધાંતો બાળકો વચ્ચે કરે ત્યારે શિક્ષક એક બાજુ ખરી હકીકતો અને બીજી બાજુ શક્ય અનુમાનો દર્શાવી તેમને ખરો ખ્યાલ આપવાની કાળજી રાખવી જોઈએ. આ બાબતને લેખકો સારો દાખલો ધિટનની આબોહવા પર ગજરદીમની અમરનો છે.

૧૨ કુદરતી પ્રદેશોનો ઉપયોગ.—

ખડોના અભ્યાસમાં શિક્ષક કુદરતી રીતે મુખ્ય કુદરતી પ્રદેશોનો વિચાર કરીને શરૂઆત કરશે; કારણકે આ વિચારમાં ભુદી ભુદી સંબંધ વિનાની ભૌગોલિક દૃષ્ટિકોણ એકતા પામે છે અને વિષયનો તાત્ત્વિક વિકાસ શક્ય બને છે: જેમકે, કુદરતી પ્રદેશમાં (૧) સ્થાન, (૨) ભૂરચના અને રિલીફ, (૩) આબોહવા, (૪) વનસ્પતિની પેદાશ, (૫) કામ, અને (૬) લેણા. આમાં ખનીજોનો સમાવેશ નથી થતો. તે વિષેનો વિચાર ખીજા મુદ્દા (ભૂરચના) સાથે જોડી કરી લેવો કે વનસ્પતિની પેદાશ સાથે દાખલ કરી દેવો. આ યોજનામાં રાજકીય વિભાગો પરતા મૂકવામાં આવ્યા છે. ઉપર જણાવેલા વિભાગો ઑસ્ટ્રેલિયા, આફ્રિકા અને અમેરિકા માટે સીધી રીતે ઘણા ઉપયોગી છે. યુરોપ માટે તે પુરતા નથી. યુરોપમાં રાજકીય વિભાગોની કુદરતી વિભાગો કરતાં વધારે અગત્ય છે.

ખીજા બાબુ અત્યારસુધી ભૌગોલિક શિક્ષણ રાજકીય વિભાગો પર રચેલું છે. આ બાબતનું શિક્ષણ કુદરતી વિભાગો પર અપાતા શિક્ષણના કરતાં ખાસ કરીને જોઈએ તેટલું પદ્ધતિસર નથી અને ઉજવણીની દૃષ્ટિએ વધુ ક્ષામલયી નથી. દેશમાં કુદરતી વિભાગોદ્વારા શિક્ષણ આપવાની પદ્ધતિ સામાન્ય થવી જોઈએ. આનો અર્થ એમ નથી કે બાળકો કુદરતી પ્રદેશોનો મિશ્ર વિચાર એકદમ પ્રદણ કરી શકે; પણ શિક્ષકે પોતાના વિષયની પસંદગી અને ગોઠવણમાં આ સિદ્ધાંત લક્ષમાં રાખવો જોઈએ. દરેક ખંડના વિભાગોની ભૂગોળનો અભ્યાસ પણ મુખ્ય કુદરતી પ્રદેશો પર રચવો જોઈએ. તેના મુખ્ય રાજકીય વિભાગોના જ્ઞાનની અગત્ય પુનરાવર્તન કરતી સમયે તેમના પર ખાસ ભાર મૂકી જણાવી શકાય. અપૂર્ણ

બાબુની ગોફલુ

બાબુ—નહુ! મારી ગોફલુ જો, હમણાંજ મેં તેનાથી કાળરો ઉરાડી મૂકી.

નહુ—તું કાળરોને શું કામ મારે છે?

બાબુ—મારી બેનને તાવ આવે છે એની પાસે શાંતિ જોઈએ. કાળરો ક્યારની ગરબડ કરતી હતી.

નહુ—અમા બાબુ, જો અહીં કેટલા બધા મચ્છર છે! તારી ગોફલુથી મચ્છરનેજ મારી શકે. કાળર કરતાં મચ્છર વધારે તુકસાન કરે છે.

બાપુ—મચ્છર તે વળી જોડણી મરતા હશે ? તે કરે છે ખરા પણ તે કોઈ કાળની માફક સલાવતા નથી.

નહે—અરે ! મચ્છર કંઈ મારે છે તેથી તો ટાઢીઓ તાપ આવે છે. તારી બેન કુસુમને ટાઢીઓ તાપ મચ્છરને લીધેજ આવ્યો છે.

બાપુ—તને શી ખબર ?

નહે—મારા મામા દાકતર છે તેમણે મને કહ્યું છે. એ તો વળી એમ કહેતા હતા કે મચ્છરો ખાજોચીઆમાં ઈંડાં મૂકે છે, ઈંડાંમાંથી ઈયળ થાય છે. ઈયળ થોડો વખત ઊંધે છે અને પછી મચ્છર થાય છે.

બાપુ—ત્યારે તો આપણે ઈંડાંનો નાશ કરવો જોઈએ, પણ આપણને ઈંડાં જોઈને શી રીતે ?

નહે—મચ્છરનાં ઈંડાં તો હમેશા ખાજોચીઆમાં જ હોય.

બાપુ—પણ ઈંડાં વીણે ક્યારે પાર આવે ?

નહે—મારા મામા કહેતા હતા કે ખાજોચીઆમાં ધાસલેટ રેડીએ કે ખસ. મચ્છર નાશ થયાજ સમજો.

બાપુ—ત્યારે કાલે આપણે આપણી શેરીના બધા મચ્છરનો નાશ કરીયું. કાલે તું આવજો અને જમીને તેડવો આવજો. હું નાનું જોત્તાપીશ.

નહે—બાપુ ધાસલેટ લાવ્યો.

બાપુ—લાવ્યો તો ખરો, પણ મહા પરાણે; મારાં દાદીમા જુના વિચારનાં છે, તે તો કાઈ માનવાતા છે નહિ.

નહે—ચાલો, ત્યારે સર કરીએ.

જમુ—અલ્યા, આ ખાજોચીઆમાં તો જલુજ મચ્છર છે. અહીં ખાજનું પાણી ભરાઈ રહે છે ને તેથી કીચડ પણ જલુ થયો છે. કેટલી ખરાબ વાસ મારે છે !

નાનુ—આ બધાં ખાજોચીઆં પુરી નાખીએ તો પાણી ભરાય નહિ અને મચ્છર થાયજ નહિ. ઉમા રહો, હું મારે ઘેરથી પાવડા લઈ આવું અને નહે, તું તારે ઘેરથી ટોપલા લઈ આવ. બાપુનાં દાદીમા તે કશું નહિ લેવા દે. અમે આલીએ એટલામાં જમુ અને બાપુ તમે ખાજોચીઆમાં ધાસલેટ રેડવા માંડો.

જમુ—અલ્યા બાપુ, આ ખાજોચીઆમાં નાખ, અહીં મચ્છરની જલુ ઈયળો છે. એક બાટલી મને આપ. હું આ બીજી બાપુ નાખું.

બાપુ—જે ધાસલેટ કેવું ફેલાય છે ? તેમાં તો જુરા અને ઝંખુડીઆ રંગ દેખાય છે.

જગુ—હવે ચાલો બીજો નાખીએ.

બાપુ—આ કુવામાં નાખીશું ?

જગુ—અડધા બાળકા, જેને કુવાનું પાણી તો આપણે બધાંને પીવાનું છે. તું તો બધાંને મારી નાખીશ. તું તારે બીજો બધે નાખને.

બાપુ—નહુ અને નાનુ પણ આવી પરોંચ્યા અને આપણે પણ પરવારી ગયા.

નહુ—અડધા, લુઓ તો ખરા. હવે આ ખામોચીઆમાં મચ્છરની ઈયણો હાલતી પણ બંધ ગર્ધ અને બધી મરી ગર્ધ હોય તેમ લાગે છે.

નાનુ—ચાલો, હવે નહુ અને હું પાવડા લઈએ અને બાપુ અને જગુ તમે રોપડા લો, અમે ટેકરા ખોદીએ, તેની માટી તમે ખામોચીઆમાં નાખો. થોડી વાર પછી તમે પાવડા લેજો અને અમે રોપડા લઈશું. (શેરી સરખી કરે છે એટલામાં હોદરીઓ આવે છે.)

વિમલા—આ બધું શું કરો છો ?

નહુ—આ ખામોચીઆમાં પાણી ભરાય છે, તેથી મચ્છર થાય છે, અને મચ્છર માણસને ડાંગ મારે છે તેથી ટાઢીઓ લાવ આવે છે. માટે શેરીમાં પાણી ભરાઈ ન રહે તેટલા સારા ખાડોટકરા સરખા કરીએ છીએ.

મણી—તમે બધા બહુ સારું કરો છો. ચાલો, વિમળા આપણે બધી હોદરીઓ આ ભાઈઓની માફક કામ કરીએ. બધાં સાવરણી લઈ આવો, આપણે શેરીમાંથી વારી નાખીએ.

પ્રીતમરાય વ્રજરાય દેસાઈ

નીતિશિક્ષણ

(ગ્રંથ .૮. પૃષ્ઠ ૩૩૩ થી ચાલુ)

નમુનો બીજો—છઠ્ઠા ધોરણમાં 'માતાપત્ની સેવા' વિષે નીતિપાઠ આપવાને માટે શિક્ષક નીચે પ્રમાણે તૈયારી કરવી જોઈએ.

આ પાઠના આરંભમાં માતાપિતાનાં બાળકોને અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓ વેડીને ઉછેરે છે તેના ખ્યાલ આપવો. 'મુકામાં મુલાકાતે ભીને પોદી પોતે ! એટલે બાળકે પયારી ભીની કરી હોય તે ભીનામાં માતા મુએ અને મુકામાં પોતાના બાળકને મુલાકાતે, તે બાળક પ્રત્યેકતરથી કદાવરી. નાનું બાળક માંદું પડે તો મા અને પાપ બન્ને પુરું ખાયપીએ નહિ, અને તેની

રાતદિવસ માવજત કર્યો કરે. પોતાના નાના બાળકને માટે મા-કડવાં જોસડ પીએ વગેરે બાબત રજુ કરવી. બાળક ચાર પાંચ વરસનું થાય ત્યારે તેને માબાપ નિશાળે મૂકે, અને તે સારી રીતે શાણી શકે એવી બંધી સગવડો કરી આપે. આવી રીતે માબાપ પોતાનાં બાળકો માટે બે-હદ કાળજી રાખે છે, અને અનેક જ્ઞાતનાં કષ્ટ વેદોને તેમને ઉછેરે છે. તેમના એ ઉપકાર અપાર છે, તે પ્રત્યે પૃથ્વીને કઠાવવું પછી માબાપના એવા અગણિત ઉપકારનો કંઈક અંશે બહો વાળવા માટે બાળકે મોટપણમાં શું કરવું જોઈએ તે પ્રત્યે તત્પર પદ્ધતિથી કઠાવવું. દરેક પુત્રાકે પુત્રીએ પોતાનાં માબાપની બરા જાવડી સેવા કરવી જોઈએ, એ બાબત કઠાવવા પછી આજે આપણે માબાપની સેવા વિશે વિશેષ વાત કરીએ, એમ કહી વિષયની રજુઆત કરવી.

આ પ્રમાણે વિષયની રજુઆત કર્યા પછી પાઠના મુખ્ય વિષયના મુદ્દા ક્રમસર રસિક દૃષ્ટાંતો સાથે નીચે પ્રમાણે રજુ કરવા:—

મુદ્દો પહેલો—‘અડગ સહનશક્તિથી માબાપની સેવા કરવી.’ બાળકને ઉછેરવામાં માબાપને ડગલે અને પગલે સહનશક્તિતા રાખવાની જરૂર પડે છે. બાળકને માબાપની સમક્ષ અનેક પ્રકારની મુશ્કેલીઓ ઉભી કરે છે. બાળક તો શેરડીની કાતળાઓ છોલાવીને તેના નાના કડકા કરાવ્યા પછી તેનો પહેલાંના જેવો આખો સોંઠો કરી આપવાની પણ હક કરે ! બાળક તો માબાપ પાસે આજના તારાએ માગે ! બાળક રામચંદ્રજીએ પણ આકાશમાં ઉમેલો ચંદ્રમા લેવાની હદ કરી હતી ! આવી અનેક મુશ્કેલીઓનું માબાપ પોતાની અડગ સહનશક્તિથી અનેક શુક્તિપ્રયુક્તિઓ થોળને નિવારણ કરે છે. આવી રીતે માબાપની અજબ સહનશક્તિનો બરાબર ખ્યાલ આપવો. પછી માબાપની સેવામાં પણ સહનશક્તિની આવશ્યકતા છે, તે કઠાવીને અડગ સહનશક્તિથી માબાપની સેવા કરવી એ મુદ્દો રજુ કરવો. આ મુદ્દો સારી રીતે હસાવવા માટે તેને લગતું એક દૃષ્ટાંત નીચે પ્રમાણે રજુ કરવું.

એક ગામમાં એક વાણીઓ વેપારી રહેતો હતો. તે પૈસેટકે ‘મુખી’ હતો. તેને ત્રણ ચાર વરસનો એક પુત્ર હતો. એક દિવસ તે શેઠ પોતાના ઘરના આંગણમાં બેઠો હતો. ત્યાં તેનો બાળક પુત્ર રમતો રમતો આવી પહોંચ્યો. તેણે પિતાના બોળામાં બેસીને પોતાની કાલી બોલીથી અનેક પ્રશ્નો પૂછવા માંડ્યા. પિતાએ તેના બધા પ્રશ્નોના જવાબ જરા પણ કંટાળ્યા વિના આપ્યા. એટલામાં એક ઠાગડો સામેના ઝાડની ડાળી ઉપર આવીને

એટલે. પેલા આળસે તેને જોયો, અને તરતજ તેણે પોતાના આપને કહ્યું કે 'આપા, પેલા કાગડો'. પિતાએ જવાબ આપ્યો કે 'હા ભાઈ, કાગડો.' પુત્રે બીજી વાર એજ પ્રમાણે કહ્યું, અને આપે તેને એનો એજ જવાબ આપ્યો. આવી રીતે પચીસ વખત તે છોકરાએ 'આપા, પેલા કાગડો' કહ્યું અને આપે જરા પણ કંટાળ્યા વિના તેને 'હા ભાઈ, કાગડો' એજ જવાબ આપ્યો ! એટલામાં કાગડો બિડી ગયો, અને છોકરો આપના ખોળામાંથી બિડીને ખીંચે રમવા ચાલ્યો ગયો. છોકરાના ગમા પછી પેલા શેઠે ઘરમાં જઈ આ કાગડાવાળા ખીના એક ચોપડામાં તે દિવસની તારીખ સાથે લખી લીધી.

આ વાતને વીસેક વરસ વીતી ગયાં. પેલા શેઠે વૃદ્ધ થયા હતા, અને તેમનો પુત્ર પણ ચોવીસેક વરસનો થયો હતો. વૃદ્ધાવસ્થાને લીધે શેઠની તબીબત નરમ રહેતી હતી. સવારમાં હંમેશાં દાંતણપાણી કર્યા પછી શેઠ મૂંઢમરીનો ઉકાળો પીતા હતા. એક દિવસ દાંતણપાણી કર્યા પછી શેઠે પોતાના પુત્રને પૂછ્યું, કે ભાઈ, ઉકાળો તૈયાર થયો છે ? પુત્રે જવાબ આપ્યો, કે થાય છે. પાંચેક કલાક પછી શેઠે તેને ફરી પૂછ્યું, કે ભાઈ, ઉકાળો તૈયાર થયો છે ? બાળપણમાં આપને પચીસ વખત કાગડો કહેવા ગયનાર પુત્ર તેના પિતાના આ બીજી વખતના પ્રત્યક્ષ ચિત્કાર ગયો ! તેણે મોઢું કટાણું કરીને જવાબ આપ્યો કે ઉકાળો થયો છે, ઉકાળો થયો છે, એમ કેટલી વાર પૂછશે ? ઉકાળો થશે એટલે લાવીશું ! રોજ સવારના ખહોરમાં ઉકાળો, ઉકાળો કરીને તમે ગંધાને લોહીઉકાળો કરાવો છો ! છોકરાનો આવો જવાબ સાંભળીને શેઠ હસ્યા અને બોલ્યા, કે ભાઈ, પેલા કપાટના ઉપલા ખાનામાં એક ચોપડો છે, તે જરા લાવશો ? પુત્રે ચોપડો લાવીને પિતાને આપ્યો.

શેઠે ચોપડો લીધો, અને પુત્રને પોતાની પાસે બેસાડ્યો. પછી પેલા ચોપડામાંથી એક પાનું કાઢીને કહ્યું, કે ભાઈ, આ જરા વાંચીને ! પુત્રે તે મનમાં વાંચીને કહ્યું, કે આમાં તો 'આપા, પેલા કાગડો' અને હા, ભાઈ, કાગડો' એમ પચીસ વખત લખેલું છે ? આપે પૂછ્યું કે આ લખાણ કેટલા વરસ પહેલાં લખેલું છે ? પુત્રે તેમાંની તારીખ જોઈને કહ્યું કે આ લખાણ વીસ વરસ પહેલાં લખેલું છે; પણ આપુ ! આ ચોપડામાં આવું લખાણ લખવાનું શું કારણ છે ? આપે પુત્રને પૂછ્યું, કે તેનું કારણ તારે જાણવું છે ? પુત્રે હા કહી. પછી શેઠે કહ્યું, કે ભાઈ, આ લખાણ લખ્યું છે, તે સમયે તારી ઉંમર માત્ર ત્રણચાર

વરસની હતી. તે દિવસે હું આપણા ઘરના આંગણમાં બેઠો હતો, અને તું મારા બોળામાં બેસીને મને અનેક બતના પ્રશ્નો પૂછતો હતો, તેના જવાબ હું આપતો હતો, એટલામાં આપણા આંગણમાં પેલું લીમડનું ઝાડ છે, તેના ઉપર એક કાગડો આવીને બેઠો. તે તેને બેઠીને 'બાપા, પેલો કાગડો' એમ પચીસ વખત મને કહેલું, અને મેં જરાપણ કંટાળ્યા વિના તેના પચીસે વખત 'હા, લાઈ, કાગડો' એમ જવાબ આપેલા હતા ! આજે મેં તને 'લાઈ, ઉકાળો થયો છે ?' એમ પીછવાર. પૂછ્યું એટલામાં તો તારી સહનશક્તિ ખૂટી ગઈ, અને તું ચિડાઈ ગયો ! તને લવિષ્યમાં ટાઈ વખત સહનશક્તિનો પાઠ શીખવવા માટે મેં તે દિવસે તે પીના આ ચોપડામાં લખી લીધી હતી !

આ પ્રમાણે પુત્ર ચોપડામાં લખેલા લખાણનું સ્વરૂપ પિતાના મુખથી સાંભળ્યા પછી તેને પોતાના પિતા તરફના આજ્ઞાના વર્તન માટે ઘણો પશ્ચાત્તાપ થયો. તેણે પિતાની સહનશક્તિ સાથે પોતાની સહનશક્તિની સરખામણી કરી, તો જાનેમાં આક્રમ અને પાતાળ જેટલો તંદાવત જણાયો. પિતાના જેવી સહનશક્તિગતાથી તેણે માળાપની સેવા કરવાનો દૃઢ નિશ્ચય તેજ વખતે કરી દીધો. પછી તેણે તરતજ પિતાના ચરણમાં માથું મૂકીને પોતાના અપરાધની ક્ષમા માગી. તે દિવસથી તેના વર્તનમાં આવનવો ફેરફાર થઈ ગયો, અને તેણે અડગ સહનશક્તિથી માળાપની સેવા કરી.

મુદો બીજો—'માળાપની સેવાનું મહત્ત્વ'—સેંકડો તીર્થયાત્રા કરવામાં આવે, અને અનેક પરિત્ર નદીઓમાં સ્નાન કરવામાં આવે, તેના કરતાં માળાપની સેવાનું મહત્ત્વ વિશેષ છે. જે પુત્ર કે પુત્રી માળાપની સેવા કરે છે તેને ઘેર બેઠાં મંગા છે. ઘરમાં માળાપ ઘેર હોવાનું થાય અને તેનાં સંતાન તીર્થયાત્રા કરવા જાય, તો તેમને તે યાત્રાનું કંઈપણ ફળ મળતું નથી એટલુંજ નહિ, પણ કર્તવ્યબ્રજવાનું પાપ લાગે છે. આ બધી બાબત માતૃચીતકાર રૂપે કરવી. પછી આ મુદો બરાબર સમજાવવા માટે તેને લગતું ગજનન અને કાર્તિક સ્વામીનું દૃષ્ટાંત નીચે પ્રમાણે કહેવું:—

ગજનન (ગણપતિ) ને સિદ્ધિ અને યુદ્ધિ એ બે પાત્રીઓ હતી. ગજનન માતાપિતાના અનન્ય ભક્ત હતા. તેમને માળાપની સેવાના ફળરૂપે એ બે પાત્રીઓ પ્રાપ્ત થઈ હતી. સિદ્ધિ અને યુદ્ધિના પિતા પોતાની કન્યાઓનો લગ્નગ્રંથ નક્કી કરવા માટે શ્રી શંકર ભગવાનને ઘેર આવ્યા. ત્યાં તેમણે ગજનન અને કાર્તિક સ્વામી એ બે ભાઈઓને બોલા. હવે આ ભાઈઓમાંથી પોતાની કન્યાઓ કોને પરણાવવી તે બાબતનો તેમને વિચાર

યર્ષ પડ્યો. થોડી વાર વિચાર કરીને તેમણે કહ્યું કે તમારા જેમાંથી જે પૃથ્વી પરનાં સમસ્ત તીર્થસ્થળોની યાત્રા અને આખી પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરીને પ્રથમ અહીં આવશે તેમને હું મારી યન્ને કન્યાઓ પરણાવીશ.

કન્યાઓના પિતાની આ શરત સાંભળીને કાર્તિક સ્વામી તો તરતજ તીર્થયાત્રા અને પૃથ્વીપ્રદક્ષિણા કરવા માટે નીકળી પડ્યા. ગમનનને માટે આ શરત બહુજ વસમી હતી; પરંતુ તે જરાપણ નિરાશ થયા નહિ. તેમણે તરતજ પોતાને હાથે પૂજનસામગ્રી તૈયાર કરીને પોતાના માતાપિતા (શંકરપાર્વતી) નું ભાવપૂર્વક પૂજન કર્યું, અને તેમના ચરણોદકનું પાન કર્યું. પછી પોતાનાં માતૃથીની પ્રદક્ષિણા કરીને તેમને સાષ્ટાંગ દંડવત પ્રણામ કર્યો. આ પ્રમાણે પૂર્ણ શ્રદ્ધાથી માઆપની સેવા કર્યા પછી તેમણે કન્યાઓના પિતાને કહ્યું કે મેં આપની શરત પ્રથમ પૂર્ણ કરી છે. માઆપનાં ચરણદ્વયમાં પૃથ્વીનાં તગામ તીર્થોનો વાસ છે. મેં મારાં માતાપિતાનું યથાવિધિ પૂજન કરી તેમનું ચરણામૃત લીધું છે. પૃથ્વી પરનાં સમસ્ત તીર્થોની યાત્રા હું કરી ચૂક્યો છું. વળી જન્મદાતા જનની પૃથ્વીરૂપ છે. તેમની મેં પ્રદક્ષિણા કરી છે, તે પૃથ્વીની જ પ્રદક્ષિણા કરી છે. કાર્તિક સ્વામીને તમારી શરત પૂર્ણ કરતાં જોડલો સગય લાગશે તેના કરતાં ઘણાજ ગોઠા સમયમાં મેં તે શરત પૂર્ણ કરી છે.

ગમનનનો માતાપિતા તરફનો પૂન્યભાવ જોઈને સિદ્ધિપુદ્ધિના પિતા આતિશય પ્રસન્ન થયા. તેમણે શંકર ભગવાન અને પાર્વતીજીની સંગતિ લઈને પોતાની યન્ને કન્યાઓ મણુપતિને પરણાવી. માઆપની સેવાનું મહત્વ કેટલું બધું છે, તે આ દૃષ્ટાંત ઉપરથી સ્પષ્ટ સમજી શકાય છે, એટલે બીજા મુદ્દા ઉપર સારો પ્રકાશ પાડી શકાય છે.

પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજ } સાકરલાલ પુરુષોત્તમ શુક્લ
અમદાવાદ. } હેડમાસ્ટર, પ્રેક્ટિસિંગ સ્કૂલ.

અહલદેશી પર્વ-તહેવાર

દુનીઆના બિન્ન બિન્ન દેશોના ધાર્મિક અને સામાજિક પર્વ પાળવાની પ્રથક પ્રથક પદ્ધતિઓ છે. તે પ્રમાણે બર્માના તહેવાર પણ નિરાળા પદ્ધતિથી પાળવામાં આવે છે. ભારતવર્ષ અને અહલદેશ વચ્ચે રીતરિવાજ, રહેણીકહેણી, ખાત-પાન, ભાષા, વેષાભૂષણ ઇત્યાદિમાં વિભિન્નતા હોવાની સાથે સાથે બંને દેશોના તહેવારમાં પણ ભિન્નતા માલમ પડે છે. હા,

કેટલાક તહેવાર એવા પણ છે, કે જે બર્મા અને ભરતખંડમાં કેટલીક રીતે સમાન રૂપમાં પળાય છે. કિન્તુ તે એક સમય પર નથી હોતા.

આપણી માફક બર્માએ પણ અત્યંત શ્રદ્ધા અને ભક્તિપૂર્વક પોતાનાં પર્વ ઉજવે છે, અને તેમાં આનંદોદાસપૂર્વક તહેવાર પ્રસંગે બર્મા લોક એટલું આંધક દાન-વૃતાદિ કરે છે, કે આપણા દેશમાં તેવાં દાન-વૃત્ત કરનાર જાગ્યેજ હોય છે. જો એક બર્માની વર્ષભરની આવકનો હિસાબ તપાસીએ તો તે પોતાની આવકનો આઠામાં આઠો એથો ભાગ પેગોડાઓ છત્યાદિ ખાજી ખર્ચે છે. તેથી દુનીઆનાં કોઈપણ દેશ કરતાં બર્માના બૌદ્ધ ભિક્ષુક સુખી છે. મંભવિત છે, કે ભરતખંડના મહાધીસ અને મહંત પણ તેઓનાં સુખ અને નિશ્ચિતતાની દુસના નથી કરી શકતા.

એક બર્મા બ્યારે પોતાના પારલૌકિક જીવન સંબંધમાં મંબીરતા-પૂર્વક વિચાર કરે છે, ત્યારે તે પોતાના રધાનના પુરોહિત પાસે જઈ તેને પૂછે છે, કે પોતાના પાપોનું પ્રદાસન કરવા માટે કેવું મોટું મંદિર (પેગોડા) બનાવવું જોઈએ. પુરોહિત તેનાં જાપો સાંભળી તેને બતાવે છે, અમુક આકાર-પ્રકારનો પેગોડો બનાવવો તેને માટે આવશ્યક છે. પેગોડા બ્યારે તૈયાર થાય છે ત્યારે પુરોહિત ત્યાં પહોંચી તેનું મૂલ્ય અંકિત કરે છે, અને કહે છે, કે તેના નિર્માણકર્તાનાં પાપની અમુક સીમા પર્વત મુક્તિ થઈ છે.

પેગોડાનો નિર્માણકર્તા ત્યાંસુધી હવાત હોય છે, ત્યાંસુધી તો, તે તેની મરામત કરાવે છે, કેમકે તેનું ન કરવાથી તેનાં પાપની જે મુક્તિ થઈ હતી, તે રદ થાય છે. કિન્તુ તેના મૂલ્ય પછી એના વંશજો પર એ પ્રકારની જોખમદારી રહેતી નથી. એ કારણથી ભગવાવરધામાં અસંખ્ય પેગોડા જગદેશમાં જોવામાં આવે છે. એ પ્રકારનો એક પેગોડા સ્વામ્યાન પાસે છે. જેના સંબંધમાં એક વિચિત્ર દંતકથા પ્રચલિત છે. કહે છે, કે બર્માના રાજાને પોતાના ભાઈઓ પ્રત્યે વિશ્વાસઘાતની આશંકા ઉત્પન્ન થઈ, જેથી તેણે સઘળાનો વધ કરાવી તેમના મૃત્ત શરીરના ટુકડે ટુકડા કરી પાંચ બળદમાઠીઓમાં નાખી તે ટુકડાં નદીમાં ફેંકી દીધા, અને એ રથએ રાજાએ પ્રાયશ્ચિત્ત કરવાના વિચારથી એ લાખ રૂપીઆની કિંમતનો એક પેગોડા બનાવવાની આજ્ઞા કરી. દરબારી કારીગરે પેગોડાનો નકશો તૈયાર કરતાં ધણો વિચાર કર્યો. આખરે નકશો તૈયાર થતાં બ્યારે તે રાજાની પાસે મંજુરી માટે પહોંચ્યો, ત્યારે રાજાએ નકશો ફાટીને ફેંકી દીધો.

કારીગરે રાજાને ક્ષમા પ્રકારનો નકશો પસંદ છે, એ બાજુવા આણું. કિન્તુ રાજાએ તેનો કશો ઉત્તર ન આપ્યો. રાજા તેની તીક્ષ્ણ દૃષ્ટિથી

જોઈ-રહો. એ સમયે રાગની નગર પોતાની રાણી જે સિંહાસન પાસે બેઠી હતી, તેના પર પડી. રાગએ સિંહાસન પરથી નીચા નખી રાણીની ચોળા ખોલી અને તેના વાગ લાગના સ્તનને ખતાવી ક્રોધિત સ્વરથી કહ્યું —“આ પ્રકારનો પેગોડા તૈયાર કરો, અને જો તેવા આકારનો પેગોડા ખનાવવામાં સફળ નહિ થાઓ, તો તે માટે તમારૂં મરતક જવાબદાર થશે” એ પ્રકારે એ વિચિત્ર પેગોડાનું નિર્માણ થયું.

અક્ષરદેશમાં વરસાદના પ્રથમ માસનું નામ ‘ ટાગુ ’ છે. એ મહીનાનું સર્વથી મહત્ત્વપૂર્ણ પર્વ હોળા છે. જેને અહીંલોક ‘ તેન્ચાં ’ કહે છે. એ ‘ તેન્ચાં ’ પર્વ ત્રણથી ચાર દિવસ સુધી પાળવામાં આવે છે, ખર્ખો લોક ‘ તેન્ચાં ’ પોતાની હોળા ફક્ત સાદા પાણીથી ખેલે છે. રંગ મા અળીલ, ગુલાલ કે કેસુડાનો ઉપયોગ કદી નથી કરતા. એ અવસર પર ખર્ખોનાં મુખ્ય શહેરો જેવાં કે રંગુન, માંડલે. મેમ્બો, મચીના, તથા લાશો આદિમાં ધણોળ આનંદ-સમારોહ રહે છે. એ દિવસોમાં રંગુન અને માંડલેની મોટર-ખસો, ટ્રાગકારો, ઘોડાગાડીઓ અને બીજાં સવારીનાં વાહનોની સાલબાર માટે સ્વચ્છતા યર્ષ જાય છે. શહેરના મોટા માર્ગો પર આખાલટ્ટ વનિતા સર્વ એકત્ર થઈ હોળા ખેલે છે. સઘળા સડકો માનવગેદનીથી ઉભરાએલી રહે છે, અને એ સડક પર યર્ષ જનાર ગમે તે વાહનમાં યુસાફરી કરતાં હોય, તેને પણ મહાદેવજી સમાન સ્નાન કરાવી દે છે. એ ત્રણે રાજ પીયકારીઓ અને કુવારા ચારે તરફ નગરે પડે છે, આપણી માફક ત્યાં હોળા સજગાવવામાં આવતી નથી. તેમજ અશ્લીલ-ફાગ-ફટાણાં, કે બિભત્સ દેખાવો કરવામાં આવતા નથી. તેવા દેખાવોને તેમજ બિભત્સ ગીતોને તે લોકો અસબ્યતા સૂચક માને છે.

ત્યાં એવી માન્યતા છે કે બુદ્ધ ભગવાન ટાગુ (ચૈત્ર) માસમાં સ્વર્ગ-માંથી મૃત્યુલોકમાં (પૃથ્વી પર) આવે છે. ગૌતમબુદ્ધ બુદ્ધરૂપમાં નહિ પણ ઈદ્રરૂપ ધારણ કરી પૃથ્વી પર ઉતરે છે, અને પૃથ્વી પર આવી પ્રાણીમાત્રનાં સારાં-ખોટાં કર્મ બદલ પાપ-પુણ્યની હકીકત પોતાના ચાદીમાં નોંધી લે છે. જે રથ પર ઈદ્રદેવતા આવે છે, તે રથમાં જંગલનાં સઘળાં જનવર હાથી, ઘોડા, સિંહ, વાંદરા, લાલુ ઇલાદિ જોડેલાં હોય છે, ઉપર્યુક્ત ‘ તેન્ચાં ’ પર્વ તેમના માટે પ્રતિવર્ષે વરસની શરૂઆતમાં પાળવામાં આવે છે.

બીજા માસ ‘ કસાન ’ અર્થાત્ વૈશાખ માસમાં “ ન્યૌયે તૌખે ” પાળવામાં આવે છે. એનું બીજું નામ “ બોધિ વૈ ” છે. એટલે ગૌતમ-બુદ્ધને એ માસમાં કેટલાંક વર્ષની તપસ્યાને અંતે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થઈ હતી.

“ બોધિ વૈ. ” જોડસે સિદ્ધિ દેનારું વૃક્ષ; ક્રમકે એ સિદ્ધિ ગૌતમબુદ્ધને પીપળાના વૃક્ષ નીચે તપસ્યા કરતાં પ્રાપ્ત થઈ હતી, જોડસે એ માસમાં પીપળાના વૃક્ષની પૂજા થાય છે. એવું પણ કહેવામાં આવે છે, કે સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતાં જમીન ફાટી ગઈ હતી, ને તેમાંથી એક સુવર્ણ-સિંહાસન નીકળતાં બુદ્ધે તે પર આસન કર્યું હતું. ત્યારથી જમીં લોકો ‘પ્રતિવર્ષે’ એ માસમાં પીપળાના તરુની પૂજા કરે છે, ને મનગમતાં વરદાન માગે છે. સહસ્રોત્તી સંખ્યામાં જમીંઓ એકત્ર થાય છે, ને વૃક્ષની ચારે તરફ ફરી નૃત્ય કરે છે. સ્ત્રીઓ ‘ધમ્મપદ’ (ધાર્મિક પુસ્તક) માંથી કંઈક કરેલાં સૂત્રો બોલે છે, અને જળ ચલાવે છે. એ દિવસે વૃત્ત-પણ્ય લેવામાં આવે છે. ત્યાં એ બાળક વિચારવા જેવી છે, કે ત્યાંની સ્ત્રીઓ પોતાનું ધાર્મિક પુસ્તક ‘ધમ્મપદ’ નું અધ્યયન બરાબર કરી શકે છે “ સીથેરોનાધીપતામ્ ” વાળું વાક્ય એ દેશમાં ચરિતાર્થ થતું નથી.

‘ વાળે ’ (આઠાઠ) માસમાં ચોમાસાનો પ્રારંભ થાય છે, ‘વાળે’ અર્થાત્ અપાડી પૂર્ણિમાથી ‘દડિંબુટ’ આશ્વિન પૂર્ણિમા સુધી બૌદ્ધ મઠોમાં યુગી આરામ કરે છે. તે દરમિયાન અન્ય નગરો કે બીજે રથજે તેઓ જતા આવતા નથી. એ મહાનાના પર્વનું નામ “વાળે’એ” છે. બૌદ્ધોના વિદારા-શ્રમ, મઠે ધ્યાનિ સર્વ તે વખતે બંધ રહે છે. બંધ થતાં પહેલાં એ પર્વ માનવામાં આવે છે. ‘વાળે’એ ફરી રીતે પ્રચલિત થયું, તેની એક ઘણી સરસ કથા પણ પ્રચલિત છે. કહે છે, કે ગૌતમબુદ્ધ જ્યારે એક દિવસ તપસ્યામાં હતા, ત્યારે કેટલાક ખેડુતોએ નેમને દરિયાદ ફરી, કે આપના શિષ્યો અમારી જમીનમાં ધર્મ ચાલતાં ચાલતાં અમારો હિંગતો પાક કચરી નાખે છે. થોડાક દિવસ પહેલાં સાધુઓની એક ટુકડીએ બીજે ગામ જતાં ખેતરને નષ્ટ-બ્રષ્ટ કરી મૂક્યું છે. બુદ્ધે શિષ્યોને બોલાવી પૂછ્યું, કે ખેતરમાં ચાલી તમેએ ખેડુતોની ખેતીના પાકને શા માટે નુકસાન કર્યું ? તેઓએ જવાબ આપ્યો, કે વરસાદ ઘણી અગોળે કર્યું માલમ ન પડ્યું. પછી ગૌતમબુદ્ધે આજ્ઞા કરી કે ચોમાસામાં દરેક શિષ્યે આશ્રમમાં રહેવું અને શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કરવું.

આશ્વિન ‘દડિંબુટ’ માં જમીં દિવાળી આવે છે. દિવાળીને “શીઠું’એ” (દિવા સળગાવવાનો) તહેવાર કરે છે. આપણે ત્યાં દિવાળીમાં લક્ષ્મી-પૂજન થાય છે. જ્યારે જમીં લોકો ફક્ત બુદ્ધની પૂજા કરે છે, પરંતુ વૃત્ત તો કેટલાક દિવસો માટે કરે છે. પ્રથમ માસમાં જેમકે અહીંના લોકોને વિશ્વાસ છે, કે ભગવાન બુદ્ધ ઈશ્વરરૂપમાં જનવરોના રથ પર સવાર, યજ્ઞ શુભા-

શુભ 'કર્મોનું' નિરીક્ષણ કરે છે, કિન્તુ આ માસમાં તે સ્વયં શરીરરૂપમાં ખુદ નામથી મૃત્યુલોકમાં આવી લોકોનાં શુભાશુભ કર્મોની સ્ત્રી તૈયાર કરે છે, અર્થાત સ્વાગત કરે છે. જુગાર અહીંયાં કવચિત નગરે પડે છે, અને તે પણ કોઈ દિવસોનીના મકાનમાં, જર્મી દિવાળીના પ્રારંભ પૂર્વે કેટલાએ દિવસ અગાઉ એટલા અધિક ગુખ્યારા હોય છે, કે તેની ગણતરી કરવી મુશ્કેલ પડે છે. દરેક જર્મી-પોતાના મકાનને રંગીન કાગળોનાં ફૂલ, વેલ ઇત્યાદિથી સુશોભિત કરે છે. એટલે જર્મી દિવાળી જોવાં લાયક હોય છે. ગરીબમાં ગરીબ જર્મીનું ઘર પણ દિવાળીના દિવસોમાં રોશનીથી ઝગઝગી રહે છે. ગુખ્યારા ઉપવતી વખતે ધનવાન લોકો ગુખ્યારા સાથે પોતાના તરફથી હલકી ચીજો દુધાણ, વગેરે બાંધે છે; જ્યાં તે પડે છે ત્યાંના લોકો તે ચીજ ઉઠાવી લે છે. કારતક 'રસામી' માસમાં 'કર્કિ' નામે પર્વ થાય છે. જર્મીનો એ પ્રસિદ્ધ તહેવાર છે. 'ટડિંબુટ' આશ્વિન પૂર્ણિમાથી બાદ સાધુઓ પોતાના વિદ્યારાત્રીઓ-મહેનો ત્યાગ કરી યાત્રાએ નીકળે છે, 'કર્કિ' નો અર્થ છે, કે પારિતાપિક આપવાની વસ્તુઓનું સરઘસ કાઢી સાધુઓને દાન આપવું. જર્મીના પ્રત્યેક શહેરમાં સાધુઓ રહે છે. આ માસમાં તેઓને રોજના વ્યવહારમાં આવતી વસ્તુઓ દાનમાં મળે છે, અને એ પર્વમાં દરેક ગામમાં આનંદ રહે છે. સરઘસ કાઢ્યા પછી પેગોડામાં જઈને લોકો સારામાં સારી ચીજો જેવી કે-કપડાં, છત્રી, છુટ, પાનના રૂખા, ધાર્મિક પુસ્તકો, કાગળ, મેન્સિસ અને કળકળાદિ મૂકે છે. વળી કેટલાક તરફથી એ અવસરપર પતંગ, ખુરસી, મેજ ઇત્યાદિ પણ અર્પણ થાય છે. એ માસના ફક્ત ચાર-છ દિવસ બાદ, જતાં અન્ય દિવસોમાં પણ ગ્રામીન સમુદાયનાં નાટકો, તથા બીજાં અનેક ઐતિહાસિક નાટકો લગવાય છે. જર્મી સ્ત્રીઓ એ દરેક જોવામાં આત્યંત આનંદ લે છે. સરઘસ નીકળતા પૂર્વે દાનમાં આપવાની ચીજો નાટક માટે તૈયાર કરેલી રંગ-ભૂમિપર ગે-દ-વામાં આવે છે, કે જેથી પ્રેક્ષકોને તે બાબતની જાણ થાય પહેલાં તે જર્મી લોક જે પુંગીઓ વિદ્વાન તેમજ સદ્ગુણી હોય, તેમને વ્યક્તિગત દાન દેતા, પરંતુ તેમ કરવાથી ઘણા પુંગીઓને કંઈ મળતું નહિ. હવે તો મહોદ્દાવાર દાનમાં આપવાની ચીજોની મહોદ્દાના આગેવાન મારફત પુંગી-ઓના નામની લોટરી કાઢવામાં આવે છે. તેમાં જેના નામ પર જે વસ્તુ નીકળે તે આપવામાં આવે છે. એ માસમાં એવાં દાન ઇત્યાદિનું સરઘસ કાઢે છે. રાત્રિમાં તમાસા, નાટક વગેરે લગવાય છે, અને તે પ્રાતઃકાળ સુધી ચાલે છે. છેવટે સવારમાં પુંગીઓને ફળો, નાળિયેર વગેરે દાન આપવામાં આવે છે.

માગશર—“નડો” માસમાં “નરવે” પર્વ થાય છે. એ પર્વમાં મહીનાના હેલ્લા દિવસમાં કોઈ સ્થળે પ્રેતાત્માની પૂજા થાય છે. ભેટ ધરાવવામાં આવે છે. તેઓની માન્યતા છે કે એમ કરવાથી મૃતાત્મા કષ્ટ ન આવે. માંડવે નજીક “ટૅંબ્યો” નામક સ્થળે તેમજ જર્મીના અન્ય સ્થાનો પર ભેટ ધરાવવામાં આવે છે. “ટૅંબ્યો”નું એ પર્વ એક વાર આવતું માસમાં પણ પાળવામાં આવે છે. અહીં પુરુષો એ પર્વ પર પોતપોતાના આરાધ્ય પ્રેત-મંદિરોમાં જઈ એક વ્યતના રૂઢિનાં પાંદડાં તેમજ શુભાળ પુષ્પ હાથમાં લઈ ઘણા સમય સુધી ફૂટે છે. ભેટમાં કોઈ પ્રકારનું અન્ન અગર ખાદ્ય પદાર્થ કે ગિહ્યાત્ત ધરાવવામાં આવતું નથી. કેવળ પાંદડાં ને પુષ્પ ચઢાવે છે, પાછા ફરતા મસ્તક પર પાંદડાં બાંધી લે છે, કહે છે, કે કુંકું-બમાંથી કોઈ પણ પ્રેતાત્માની પૂજા માટે કોઈ જો પેગોડામાં ન જાય, તો તેના વંશમાંથી એકાદનું અવસ્થા મૃત્યુ થાય છે. કદાચ મૃત્યુ ન થાય, તો નાનાં પ્રકારનાં કષ્ટ ભોગવે છે. એવી તેમની માન્યતા છે. કોઈ કોઈ વખતે તેઓ રાત્રિએ અગ્નિ સળગાવી તેની આરે તરફ જોસી વાછત્રો વગાડે છે, અર્થાત્ એ ક્રિયાદ્વારા રોગ અને જૂત પ્રેતાદિકને નસાડે છે. તેના નિવારણાર્થેજ એ પર્વ પાળવામાં આવે છે.

પૌષ “ધ્યાયો” માસમાં ઇન્દ્રવદી નદીના તટ પર એ પર્વ પાળવામાં આવે છે. નદીના તટપર રેતીમાં રેતીનો બૌદ્ધ પેગોડો બનાવવામાં આવે છે. સ્નાન કર્યા પછી સમગ્રાં સ્ત્રીપુરુષો એ રેતીના પિંડ-નિર્મિત પેગોડા-ઓની આરાધના કરે છે. પુનઃ યથાશક્તિ દાન કરે છે. આપણા દેશના ગંગારનાન સમું એ પર્વ છે. ગંગારનાન કર્યા પછી આપણા લોકો મંદિરોમાં જઈ પૂજા ઇત્યાદિ કરે છે. અજ્ઞદેશમાં પેગોડા-મંદિરો અત્યંત હોવા જતાંય રેતીના બનાવેલ શુદ્ધદેવની પૂજા કરવામાં તે લોકો આનંદ માને છે.

“દબોડવે” (માધ) મહીનામાં હવન કરવાનું વિધાન છે. અહીંયાં વર્ષભરમાં કેવળ આ માસમાંજ ધમ્મપદનાં સૂત્રો, મંત્રોદ્વારા હવન કરવામાં આવે છે, અને તેમાં ચંદનનાં કાષ્ઠનો વ્યવહાર કરવામાં આવે છે. બર્મીમાં જ્યાં જ્યાં મહાન બૌદ્ધ મંદિરો છે, ત્યાં એ અગ્નિકારી ગૌતમ જુદની આરતી ઉતારવામાં આવે છે. વળી એક પ્રકારના પંચમેળ ચોખા રાંધી તેમાં રૂળરૂળાદિ-મગફળી, સોપારી નાળિયેર ઇત્યાદિ નાખે છે. પુનઃ તે જાતનો બોજ ધરાવી ત્યાં એકમ થએલા લોકસમૂહમાં વહેંચવામાં આવે છે.

અંતિમ માસ “ટૅપી” (ફાલ્ગુન)માં ભગવાન જીદનો મહા-નિર્વાણ છે, જેથી એ માસમાં ભગવાન જીદની મૂર્તિનું સરધસ કાઢવામાં આવે છે. એક શ્વેત ઐરાવત હાથી બનાવી તેમાં મૂર્તિ સ્થાપન કરી સરધસ કાઢે છે. બર્મા લોકો જીદના મહાનિર્વાણ પર અત્યંત પ્રસન્ન રહે છે. કેમકે હવે તેમની મુક્તિ થઈ ગઈ એવી તેઓની માન્યતા છે. કેવળ આ પર્યં ઉપરજ નહિ, બલકે કોઈ પણ શિશુક પુંગી મૃત્યુ પામે ત્યારે મહાન ઉત્સવ માની તેની પાછળ ભંડારો કરે છે, તથા મૃત પુંગીના સગાં-સંબંધીઓ અન્ય પુંગીઓને દાન-દત્ત્યાદિ આપે છે. મરનાર પુંગી જેટલો વિદ્વાન, પ્રસિદ્ધ અને જીદિમાન હોય તેટલો આનંદ, તેના મૃત્યુ પછી પાળવામાં આવે છે. કહે છે, કે ભગવાન જીદને પોતાના મૃત્યુ અગાઉ એવી સંચના આપી હતી, કે મારા શિષ્યો અગર અનુયાયીઓ મારા મરણનો શોક ન કરે, પરંતુ આનંદ મનાવે. મૃત્યુ પછી તે પ્રમાણેજ કરવામાં આવ્યું, અને તે પ્રમા અગ્રાપિ આજુ છે.

એ પ્રકારે આપણે જોઈએ છીએ, કે બર્મા લોકો પણ ભારતવાસી સમાન અનેક અંશે રૂઢિ-ઉપાસક છે, અને પોતાનાં પવન્તહેવારો શ્રદ્ધા, ભક્તિ તેમજ પવિત્રતા સાથે પાળે છે. ભારતીય સંસ્કૃતિની છાપ તેમનાં વસ્ત્રાંખરાં પર્વોમાં ૨૫૪ ૩૫માં દષ્ટિગોચર થાય છે.

હિંદી ઉપરથી લખનાર:—શંકરલાલ આરતભાઈ માતરવાળા

ટંકશાળ વિષે ટુંક નોંધ

અમારી શાળામાં નિસ એવો ક્રમ રાખ્યો હતો કે ૬૨ મહીને એક ટુંકા મુસાફરી કરી પ્રલસ અનુભવ મેળવવો. આજનો અમારો એટ ટંક-શાળ જોવા જવાનો હતો. અમે સૌ દાદર રોડનેથી ટ્રેનમાં બેસી બોરી બંદર રોડને ઉતર્યાં. થોડો સમય રોડન જોઈ આગળ પગે ચાલતાં કોટમાં આવેલી ટંકશાળના દરવાજા આગળ આવી પહોંચ્યા. અમારા યુરુજીએ પરવાનગી મેળવેલો પાસ બતાવતાં એક પછી એક અમે અંદર દાખલ થયા. અંદર જવા પહેલાં અમેને અમારા યુરુજીએ એક સંચના આપી હતી કે “જાહન બંધ કોઈ સ્થળે ન અડકતાં ચાલવું.” તે મુજબ અંદર જતાં પ્રથમ જુના તથા ખોરા સિકાને તોડતાં કેટલાંક માણસોને જોયાં. તેમનો કામ કરવાનો તપાસો જોઈ અમેને ખૂબ આનંદ થયો. ત્યાંથી

અમો ધમધમ સળગેલી લાટી પાસે ગયા. ત્યાં પેલા જુના સિક્કા તથા બીજી ધાતુઓનો રસ થતો જોયો. તે રસ કેવી રીતે બહાર આવે છે તેમજ તેની ચોરસ, લંબચોરસ પાટો કેવી બને છે તે જોયું. આગળ ચાલતાં પાટોનાં પતરાં બનતાં તથા તે પતરાંમાંથી નીકળતી ચોરસ બે-આનીના ટુકડા કેવી રીતે થાય છે તે જોયું. ત્યાંથી તો આગળ જાયે ખસવાનું મન થાયજ નહિ એવું પંચમી કામ ચાલી રહ્યું હતું. પછી ચોરસ બેઆનીને એક જગ્યાએ અગ્નિમાં તપાવી શુદ્ધ કરતાં, તથા જે સ્થળે તેને ધોતા તે તથા ત્રીજે સ્થળે તેની ઉપર છાપ પાડવાનું કામ પંચમી ચાલી રહ્યું હતું તે જોયું; છેવટે અપ પડી તેના દગલે દગલા લઈ કેટલાક માણસો તે ખરી છે કે ખોટી તે તપાસતા હતા. આટલી બધી બેઆની-માંથી તેઓ અપ દઈને ખોટી બેઆનીને પકડી પાડી જુદી પાડતા હતા, તે તેને કાપી જુદી મૂકતા હતા તે વખતે અમને બહુજ નવાઈ લાગતી એ પ્રમાણે આની, પાવલી કેમ બને તે અમોએ જોયું.

તાંજાના તથા રૂપાનાં નાણાં બનાવવાનું કામ તે દિવસે ચાલુ ન હતું. નીકળના સિક્કા બનતા જોયા. કાપેલા રૂફા સિક્કાઓની પછી કસોટી થતી તેને લાટીમાં નાખી પુનઃ રસ કરી પતરાં બનાવતા. ત્યારપછી એક પછી એક સિક્કાઓ જતા ત્યાં તેની જગાઈ તથા વજનની પરીક્ષા થતી. અંધારા ઝોરડામાં ચાસના દીવા સળગાવેલા હતા.

સિક્કા ચોક્કસ તૈયાર થયા પછી તોડ પડતી તેમની ગણતરી કરવામાં આવતી. ત્યાંથી જંગલો બંધાતાં તેને જુદા મૂકવામાં આવતા. કામ કરનાર દરેક માણસ ઉપર બરાબર દેખરેખ રાખેલી જણાઈ. હાલમાં કેટલોક ભાગ નાણિકમાં લઈ જવામાં આવ્યો છે. ત્યાં રૂપાનાં નાણાં પડે છે એમ વાત પડતી જણાયું. અમો સૌ બહાર આવ્યા ત્યાં ચોવીસ દલાક પોલીસ પહેરે રાખવામાં આવે છે. ત્યાંથી અમો સૌ દ્રામમાં ખેરી મુંબઈના ભાગ જોતા જોતા દાદર આવ્યા. રસ્તામાં ડેડ, બવ્ય મકાનો, રાખખાઈ ટાવર, મ્યુનિ. ઓફિસનું ઉચ્ચ મકાન, જે. જે. હોસ્પિટલ, રાણીબાગ વગેરે દરથી જોઈ લીધાં. સૌ સૌને ધરે ગયાં, જે જે મેં જોયું તે મેં ખારી ખાને કહી સંભળાવ્યું.

હ. ના. શાસ્ત્રી મુખ્ય-શિક્ષક ડીવાઈસરોડ-મુંબઈ

ધોરણ ૪ થું

વિષય—શૃંગોળ

સા. હેતુ—દ્રવ્યનાચક્રિત પરીક્ષણી વ્યવસ્થા વ્યવહારનો ખ્યાલ આપવાનો.

વિ. હેતુ—શિક્ષણના આકૃતિ પ્રદેશો સમજાવવાનો. [નવીન અભ્યાસક્રમને અનુલક્ષીને]

સાહિત્ય—પૃથ્વીનો ગોળો. શિક્ષણનો નિર્ણય નેપ, નકશા

અને પ્રાસંગિક વિષયો [લોકો, પેદાશ, દરજો.]

શિક્ષક—દલસુખરામ ચુનીલાલ ત્રિવેદી

આસિ. માસ્તર, ટ્રેકિંગસિંગ રટ્ટલ

તારીખ ૨૫-૬-૩૬

સમય-૪૦ મિનિટ

પાઠના વિભાગ : મુદ્દા

શિક્ષણશૈલી

ક્ર. પા. ની નોંધ

૧. આરંભ—

અ. વર્ગવ્યવસ્થા

ચ. પૂર્વ પ્રશ્નોત્તર પુનઃ

પ્રશ્નોત્તર

‘શાખોર’ને કિલ્લો : સાધનોની વ્યવસ્થિત ગોઠવણ.

પ્ર. આપણે કયા ‘શહેર’માં રહીએ છીએ ?

પ્ર. આપણે પ્રાંતનું નામ શું ?

પ્ર. ગુજરાતમાં રહેનારા લોકો શા નામથી ઓળખાય છે ?

પ્ર. અમદાવાદમાં ગુજરાતી સિવાય કયા લોકો નેતામાં

આવે છે ?

ક. રજુઆત

આપણે—ગુજરાતી, કિર્મી, પંજાબી, બંગાળી, મદ્રાસી—

અથવા ગાઈઓ છીએ. એ શા રીતે તે આપણે વિચારીએ.

૨. મુખ્ય વિષય—

અ. ભરત ભૂમિનું

ઓળખાણ

‘આપણું શહેર તે આપણું વતન. પ્ર. વતન કેવું લાગે ?

આપણો પ્રાંત તે આપણી માતા. “શુભવંતી ગુજરાત....”

નમીએ માતા.” કવિ ‘ખમ્બરદાર’ વિશે કહે છે. “અમે ભરત-

ભૂમિના પુત્રો.....” પ્ર. આપણા દેશનું નામ કહો જોઈએ ? આપણા દેશમાં એક પરાક્રમી રાજા થઈ ગયા તેમનું નામ ભરત. વિગ્રહર્ષન. બાળ ભરત કોની સાથે જોશે છે ? ભરતભૂમિ એજ હિંદુસ્તાન.

પૃથ્વીતો ગોજો રજી કરવો. પ્ર. આ શું છે ? ગોળામાં હિંદુસ્તાન ખતાવવો. નકશો ખતાવવો. નકશો દોરવો. બાળકોને નકશા આપવો.

આમદાવાદનું વિહંગાવલોકન. પ્રવાસની વિચારસા. બ્યવહારનો સાધનો. પ્ર. ઝડપી વાહન કયું ? પરાક્રમી. હાલુભર આંખ મીંચીને સફરની કક્ષપના. રિલીફ મેપનું અવલોકન, સૂચન, વાતચીત.

જીવનની જરૂરિયાતો કદાવેલી. [હવા, પાણી, જોરાક, કપડાં.] આ બધાં સાધનો આપણને કઈ રીતે પુરાં પડે છે ? [કંઈક વિચારો.]

નીપજનો નકશો ખતાવવો. પ્રદેશવાર મુખ્ય નીપજ શોધાવવી. સફરના રૂપમાં પ્રદેશોમાં ફરી વળવું. દરેકો દેખાડવાં નકશામાં પ્રદેશો ખતાવવા. પ્રદેશ પૂછ શામાં વિગત.

વ. પૃથ્વી પર હિંદનું સ્થાન

ક. કાલ્પનિક પ્રવાસ

હ. જીવનની જરૂરિયાતો

ફ. પ્રાકૃતિક પ્રદેશો.

૧. ધઉનો પ્રદેશ-સિંધ, પંજાબ, [નિહરો].
૨. પદારી પ્રદેશ-જંઝોલો, ચા.
૩. ગંગાનું મેદાન-ખાંડ, સચ્ચ, ડાંગર.
૪. દખ્ખણ-હિં ૩.-સોનું, સુખડ, ચા.
૫. રજપુતાના-રાજ પ્રદેશ.
૬. કપાસનો પ્રદેશ-મિલહિલાગ.
- અરના:—ઉપર જણાવેલા પ્રદેશો સિંદુસ્તાનનો રૂપરેખા નકશો દોરી તેમાં પૂરી ખતાવવા, અને વિદ્યાર્થીઓ પાસે નકશામાં સચળા પ્રકાશવાં.

પ્ર. કઈ કઈ પેદાશની ચાત કરી ?
પ્ર. ધઉનો પ્રદેશ ખતાવો. એનું નામ કહો. પાકનો આધાર શાના ઉપર ?

પ્ર. ગંગા નદીના પ્રદેશમાં શું શું યાય છે ?
આ રીતે મુખ્ય પ્રદેશો નક્કી કરાવવા.

પ્ર. બાળકનું પોશાક કાળુ કરે છે ? આપણો દેશ આપણું-કરે. “ જલો દેશ ચારો.....જોજ પારી.” ગાનું, ગવડાવતું. કેટલાક રાજકો દા. પા. ઉપર મુકવવા. બાળકો ગોઠવીને બોલે. [વતન ઉપરના વડાલ માટેના પ્રશ્નો સચવવા.]

“ વડાલું વતન આ, વડાલું વતન આ.” જુદા જુદા ભાવમાં ગાઈ ખતાવતું. પ્ર. આપણું વડાલું વતન કયું ?

પ્ર. આપણે કયા શ્રમિના પુત્રો ?

[કરીને એક વાર—“અમે ભરત શ્રમિના પુત્રો,

અમ માત પુરાણ પવિત્ર.”

સ્વ. રાદેશ: માતુશ્રમિ

૩. પુનરાવર્તન

પુનાની વેધશાળા

શનિવાર વાડા સામે નવા પુલના રસ્તા ઉપરથી જતા સામે શિવાજી મહારાજનું પુતળું દેખાય છે. પુતળાથી જમણા હાથ તરફ પુતળાને છોડી આગળ જતાં એક હાથી ઇમારત આકાશમાં વાતો કરતી નજરે પડે છે. ઇમારતના હાથ લાગ ઉપર એકે ધડિયાળ દેખાયા કરે છે. એ ઇમારતની આજુબાજુ ઘણી ઝાડી આવેલી છે અને ઇમારતની લગભગ મોટા ધોરી રસ્તા છે. આ રસ્તા ઉપર ઇમારત ઘણીજ સુશોભિત દેખાય છે. એજ પુનાની વેધશાળા.

એ અગ્રેજીમાં એપ્રિલ ૧૮૬૮ની કહેવાય છે. આખા હિંદુસ્તાનમાં આ રમજથી હવામાન માપવામાં આવે છે. હિંદુસ્તાનમાં ૭૦૦ થી ૮૦૦ વેધશાળા છે, તેમાં પુનાની વેધશાળા મોટી છે.

પહેલાં સીમલા અને અલીપુર એમ બે ઠેકાણે વેધશાળાની મુખ્ય કચેરી હતી. પ્રથમ ૧૮૬૨ની સાલમાં કલકત્તામાં થઈ. પછી ૧૮૬૪માં બંગાળા મધ્યે એક ભયંકર તોફાન થયેલું ત્યાં માથુસો અને ધરોળે ઘણું નુકસાન થયેલું, અને ત્યારપછી સરકારે આગાહી કાઢવાની ઘણી કાળજી રાખવા માટે ઠેકાણે ઠેકાણે વેધશાળા સ્થાપન કરી છે. સર્વ વેધશાળાનું દેવા સંબંધીનું દબાણ ટપાક અને તારથી મુખ્ય વેધશાળાએ આપવામાં આવે છે. ઠેકાણા ઠેકાણાના હવાના દરક મુખ્ય ઠેકાણાના અધિકારીઓ વાંચી વરસાદનો કે તોફાનનો અંદાજ કાઢે છે.

આ વેધશાળામાં અમુક અમુક સમયે થાય છે અને તે વરસાદ અને વાદળ થવાના સંજવ ક્યાં ક્યારે યશે, હવાનું દબાણ પૃથ્વી ઉપર કેટલું છે, હવામાં પાણીનો ભાગ કેટલો છે, અને ઉષ્ણતા કેટલી, ક્યાં છે, ઇત્યાદિ માહિતી વેધશાળામાં ચર્ચે છે. આ ચર્ચા આવેલા જુદા જુદા તાર ઉપર હોય છે.

માહિતીઓ મેળવવા માટે ઘણી જાતનાં યંત્રોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે. ઘણાંએ નવી પદ્ધતિના યંત્રો હોય છે. તે વાપરવા માટેના દરેક યંત્રના અધિકારીઓ જુદા જુદા હોય છે, અને તે તેમાં પ્રવીણ હોય છે. હિંદમાંની વેધશાળાના ૩-૪ જાતના પ્રકાર છે. કેઈ ઠેકાણે પવન કઈ તરફથી આવશે, વરસાદ ક્યાં કેટલો પડશે, ઉષ્ણતામાન કેટલું છે, એવા અંદાજ કાઢનાર યંત્રો હોય છે. કેલકત્તા, મુંબઈ, કરાંચી, મદ્રાસ કોલંબો ઇત્યાદિ ઠેકાણેની વેધશાળા પહેલાં-પ્રકારની ગણાય છે. ત્યાંથી

સઘળા અંદાજ કાઢવામાં આવે છે. દરીઆકાંઠાની વેધશાળામાં પરદેશ ખાતાની ખજાનોનાં ટીરપણુ રાખે છે; અને તેની ખજાનો બીજી વેધશાળામાં આપવામાં આવે છે. તે ઉપરથી પરદેશ સંબંધી પણ આગાહી બાંધી શકાય છે.

પુનાની વેધશાળામાં હવાનો દરક સમજાવવા અને યંત્રની નોંધમાં લેવા રખરતું બહુન હાઇડ્રોજન ભરી હવામાં ૧૭ માઇલ ઉંચે છોડે છે. જે બહુન હવાથી હલકું હોય તો ઉંચે તરતું જાય છે, પણ જેમ ઉંચે જાય છે તેમ હવા પાતળી થતી જાય છે, અને હાઇડ્રોજનનો દાણ વધુ થતાં બહુન ફૂટી જાય છે. તે બહુનથી હવાદરક તપાસનાર યંત્ર ઉપર હવાની દરક આપોઆપ નોંધાઈ જાય એવી વ્યવસ્થા છે. બહુન ઉંચેથી ક્યાં પડતું હશે તે નક્કી નહિ, પણ ફૂટેલું બહુન લાવી આપનારને સરકાર જે રૂપીઆ ઇનામ આપે છે. બહુન ફૂટ્યા પછી યંત્રમાં આપોઆપ નોંધ થાય છે તે ઉપરથી અંદાજ કાઢી માહિતી પુનાથી બહાર મોકલવામાં આવે છે.

પુનાની વેધશાળામાં સવારના આઠ વાગે અને બપોરે ૧૨ વાગે આખા હિદમાંથી તાર આવે છે. તારની હકીકતો જોઈ જુદી જુદી જગ્યાનું હવામાન તથા વરસાદની આગાહી નોંધી લઈ રિપોર્ટ બહાર પાડવામાં આવે છે. સૂર્યની ઉષ્ણતા કેટલી છે તેનું યંત્ર માત્ર પુનામાં જ રાખવામાં આવ્યું છે. કઈ દિશાએથી પવન ફુંકાશે, ક્યાં જશે તે પુનામાં માલગ પડે છે; આ માટેના યંત્રનો ૧ ભાગ સિંખર ઉપર રહે છે અને બીજો ભાગ નીચે રહે છે. એ યંત્રમાં એવી વ્યવસ્થા હોય છે કે હવા ક્યાંથી ક્યાં જશે, કઈ દિશામાં જોસથી ફુંકાશે, તેની આકૃતિ પડે છે.

ઉષ્ણતાની ગણતરી માટે કાચના ગોળાની અંદર ૧ કામળ ઘણોળ નાણુક હોય છે, અને જ્યારે સવારે સૂર્ય ઉગે છે, અને પછી ઉપર ચઢતો જાય છે તેમ તેમ કામળથી કાચની અંદર કેટલી ગરમી વધે છે તે નોંધાઈ જાય છે.

ઉપરનાં યંત્રોથી હવામાનના અંદાજ સંપૂર્ણ ખરાબ હોય છે એમ માનવા જેવું તો નથી; તે કોઈ કોઈ વખત ખોટા પણ પડે છે. તે માટે વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓ શોધ કરી રહ્યા છે. હવામાનની ચોક્કસ ખાતરી સાથે આપણા દેશની ખેતીની સુધારણા પણ થઈ શકશે એમાં સંદેહ નહિ.

‘અરાહી’ ઉપરથી

પરવશ
દેશમેદરી સંકલ,
પુના

દેવજીભાઈ પ. દીવાલાલા

નોટશન છટ્ટી ચોપડી

પાઠ ૩

ઝાલા રાણાનું પરાક્રમ

(રાગ કામોદ, એકતાવ માત્રા ૪)

મ / પ - ધ	પ - મ ગ	મ - રી સ
મી સો - દી	આ - રા ર	વા - વ રો
નિ સ રી મ	મ રી રીમ પધ	પ — — —
ક' રી - ધ	તુ પ ટ — —	કા — — — ર
પ - પ —	ધ - નિ —	સ - સ સ
ઝા - લા -	લા - લા -	વા - વ રો
ધનિ - સ	— રી સ ધ	પ — — —
કરી - કા	— ર મો —	કો — — — ધ

નોટઃ—ખીણ અને ચોથી લીટી અને પહેલી લીટીના નોટશન પ્રમાણે એજ લઘુ શુરુ ફેરવી વગાડવી

નોટશનમાં વપરાતાં ચિહ્નોનો સમજૂતી નીચે પ્રમાણે છે.—

નમુનો

તીવ્રસ્વર	મ /	/ સ્વરની સાથે ઉભી ત્રાસી લીટી
સ્વર લખાવવા માટે	મ —	— સ્વરની સાથે આડી 'લીટી છે.
ખરજનો સમક	ની /	/ 'સ્વરની ડાબી બાજુએ નીચે ત્રાસી લીટી મૂકવામા આવી છે.
આડી માત્રા લંબાવવાને	નીધ v	v સ્વરોની નીચે ચંદ્રકાંઠ હોય એટલે આડી 'માત્રા મુધી સ્વરને લંબાવવો.

તાર સમક માટે સે — સ્વર ઉપર આડી
ચિહ્ન. લીટી હોય તે ઉચે
વગાડવું, જેને તાર
સમક કહે છે.
તાલ આપવાનું સ — સ્વરની નીચે આડી
ચિહ્ન. લીટી કરવામાં આવી છે.

સંગીતશિક્ષક
પ્રે. રા. ટ્રેનિંગ કોલેજ,
અમદાવાદ

બાપાલાલ અમૃતલાલ દવે

હિંદુસ્તાનની વનસ્પતિઓ

આપણા ભારતવર્ષમાં જાતજાતની વનસ્પતિઓ થાય છે. દેશમાં જુદાં જુદાં પ્રકારની જમીન હોવાથી જુદા જુદાં પ્રદેશમાં અમુકખાતે વનસ્પતિ ઉગી નીકળે છે. આ વનસ્પતિઓની સંખ્યા એટલી બધી છે કે તેમને ગણીજ ન શકાય. શાસ્ત્રકારોએ તેો અમુકજ સીમોનો અભ્યાસ કરી તેમનાં વર્ણનો અને ગુણદોષ વિશે લખ્યું છે; પરંતુ તે સિવાયની ઘણી વનસ્પતિઓ એવી છે કે જેમને વિશે હજી પણ ઘણું જાણવાનું બાકી રહે છે.

આધુર્વેદશાસ્ત્રે 'દેશ' ના ત્રણ વિભાગ પાડી દીધા છે: '૧' જંગલ, ૨ અનૂપ, ૩ ગિચ્ચ.

જંગલ દેશનું વર્ણન આમ આપેલું છે—

“જે આકાશની પેઠે સ્વચ્છ હોય, ઉચાણવાળો હોય, ઝાડ, પાણી થોડાં હોય, ખીજડા, કેરડાં, બીલી, આકડા, પીલુ અને બોરડીઓ ઘણાં થતાં હોય, હરણ, એણ, મૃગ, રૌંઝ, છાંટણવાળાં મૃગ, ગોઠણું મૃગ, તથા ગધેડાં ઘણાં થતાં હોય તે જંગલ દેશ જાણવો.”

ત્યાં પાણી થોડું હોય ત્યાં વૃક્ષો પણ ઓછાંજ થાય એ સ્વાભાવિક છે. દા. ત. અગદવાદની આસપાસનો પ્રદેશ જુઓ તો ઉપલા વર્ણનને તદ્દન મળતો આવશે. એમાં ગણાવેલાં વૃક્ષોનાં વનનાં વન ઉગેલાં હોય છે.

આનૂપ દેશનું વર્ણન—

“જેમાં નદીઓ, તળાવો, અને પર્વતો ઘણાં હોય, કમળો ઘણાં

હિંગતાં હોય; હંસ, સારસ, કારંડવ, ચક્રવાક, વગેરે પક્ષીઓ ખૂબ યતાં હોય; સસલાં, 'સુવર, પાડા, રૂમ્મર, શેરીમુગ ઘણાં યતાં હોય, બૃક્ષો તથા પુષ્પો બહુજ પ્રમાણમાં યતાં હોય; તાર, અનાજ અને ફળોની કમીના ન હોય, ચોખા, કેળ અને શેલડી પણ સારી યતી હોય; તે અનુપ દેશ.

પર્વતોવાળો પ્રદેશ તથા દરિયાકિનારો અને અનુપમાં આવી ન્તય છે. જો કે પર્વતમાં યનારી વનસ્પતિઓ અમુક જાતની હોય છે અને દરિયાકિનારે યનારી અમુક પ્રકારની હોય છે. દા. ત. પર્વતમાં કેળ ને તાર નહિ થાય, તે તો દરિયાકિનારોનાજ પાક છે.

મિશ્ર દેશ.

“જે પ્રદેશમાં ક્યાંકે ક્યાંક જંગલ પ્રદેશ પણ હોય અને ક્યાંક અનુપ પણ હોય તે મિશ્રદેશ ગણાયો છે.” દા. ત. પ્રયમહાલ યા પાલનપુર આજુનો પ્રદેશ. [સમા: સાધારણે યસ્માન્છોતવર્ષોઽણમાસતા.]

સિંદુસ્તાનમાં ત્રણ પ્રકારના પ્રદેશો છે અને તેથી બધી જાતની વનસ્પતિઓ આપણે લાં યાય છે. વનસ્પતિઓ ગાદે આપણે અન્ય દેશો ઉપર બહુજ ઝોઝો આધાર રાખેલા પડે છે. જો કે સિંદુના, ચોપચીની વગેરે કેટલીક વસ્તુઓ બહારથી આવે છે. આપણે ત્યાં ન થતી હોય છતાં અત્યંત આવશ્યક હોય એવી કાચી વસ્તુ બહારથી લાવવામાં આપણને નાનમ ન આવવી જોઈએ, પરંતુ ત્યાસુધી આપણી પોતાની મીઝોથી ચલાવી લેવાતું હોય ત્યાસુધી આ ગાદે પરદેશ પૈસા મોકલાવી દેવા ?

વળા જુદા જુદા પ્રદેશનાં હવાપાણીની અસર જેમ માણસ ઉપર યાય છે, તેમ વનસ્પતિ ઉપર પણ યાય છે; કારણકે વનસ્પતિ પણ સજીવ હોઈ પૃથ્વી, પાણી, હવા અને તેજમાંથી પોતાની જીવનશક્તિ મેળવી લે છે, અને તેથી માણસની પેઠેજ તેમના ઉપર પણ જુદી જુદી આબોહવાની અસર પડ્યા વિના રહેતી નથી. દા. ત. મારા આ સંગ્રહમાંથી હું તમને શંખાવળી બતાવીશ. એક અમદાવાદના એક ખેતરની છે અને બીજી પુનાના પહાડી પ્રદેશની છે. જેમ મહારાષ્ટ્રના પહાડી ભોંટાનાં ને આપણા જંગલ પ્રદેશના ભોંટાનાં બાંધમાં ફેર છે તેમ આ બન્નેના બંધારણમાં પણ તમે એકબે તફાવત જોઈ શકશો.

વળા ઋતુઓ ઉપર પણ વનસ્પતિઓ તેની જીવનને ધણે આધાર રહે છે. બીજા દેશો કરતાં આ આબતમાં પણ ભારતવર્ષની વિશિષ્ટતા

છે, આપણે ત્યાં શિયાળો, હિનાળો ને: ચોમાસું, એમ ત્રણ ઋતુઓ તો સામાન્ય રીતે ગણાઈ છે, પરંતુ સૂર્યના રશ્મિઓમાં થતા વિવિધ સંક્રમણ પ્રમાણે છ ઋતુઓ બન્ને માસની પાડેલી છે.* વર્ષના મુખ્ય તો બે વિભાગ: ૧. આદાન ૨. વિસર્ગ કાળ અથવા ૧ દક્ષિણાયન ૨ ઉત્તરાયણ. આદાનકાળ એટલે દક્ષિણાયન અને વિસર્ગકાળ એટલે ઉત્તરાયણ. શિશિર-થી ગ્રીષ્મ સુધીની ઋતુઓ પહેલા વિભાગમાં આવી જાય. આદાનકાળમાં સૂર્ય-જગત ઉપરથી બધો દસ ખેંચી લે છે, વાયુ પણ પોતાની રક્ષતા ઉપજાવે છે અને એ કાળ દરમિયાન આવતી શિશિર, વસંત અને ગ્રીષ્મ ઋતુઓ અતુકમે એકબીજાથી વધારે લૂખી અને છે અને તેથી તે ઋતુઓમાં અમુકજ જાતની વનસ્પતિઓ થાય છે. વસંતઋતુ ઋતુરાજ ગણાય છે એ તો આપ સૌ જાણો છો. એ પણ આ આદાનકાળમાંજ આવી જાય છે, છતાં તે વખતે સૂર્યની ગરમી ખૂબ પડતી ન હોવાથી, સમ-સાધારણ હવામાન હોવાથી અમુક વનસ્પતિઓ સંપૂર્ણ ખીલવણીને પામે છે. દા. ત. આંબાને આ ઋતુમાંજ મોર આવે છે, કેસુડાં આજ ઋતુમાં ખીલી જાડે છે, લીમડા ગઢમઘી હાડે છે, કડા ને અરણીનાં ફૂલોની બહાર વસંતના પ્રભાવને ફેરમ આપે છે. x પરંતુ વસંત જતાં એ લક્ષ બદલાઈ જાય છે અને આદાનકાળ પ્રચંડ અને છે. વનસ્પતિઓના રસકસ સુકાઈ જાય છે અને પવન પણ સૂર્યના કાર્યમાં મદદ કરતો હોઈ પોતે પણ રક્ષતાજ નભાવે છે.

વિસર્ગકાળમાં પાણું અતુકમે લક્ષ બદલાઈ જાય છે. વર્ષમાં પાણી પીપીને શરદઋતુમાં સંપૂર્ણ રસકસદાર અને છે. તેથી નદવાઓ મારે વનસ્પતિઓ એકઠી કરવાનો સમય. શાસ્ત્રકારોએ શરદઋતુનો બતાવ્યો છે. એ સિવાય કેટલીક વનસ્પતિઓ એવી છે કે જે અમુક ઋતુમાંજ થાય દા. ત. જાંબુ, આંબાનો મોર, કેસુડાં; તો તેમનો સંગ્રહ તે તે ઋતુમાં કરવો જોઈએ. એ સિવાય અમુક વનસ્પતિ અમુક રાશિમાં જ લેવી એટલી ગ્રીણી વિધિ બતાવી છે. દા. ત. સહદેવીને અમુક નક્ષત્રમાં પૂજા કરીને કુમારી કન્યાને હાથે ઉપડાવવી એવો વિધિ કહેલો છે.

“રમશાન, ચક્રા, ગંદી જળ્યા, રાફડો વગેરે સ્થાનોમાંથી કાઢે પેણું વનસ્પતિ ન લેવી જોઈએ.”

* વસન્તેऽનુભવેત્સ્ત્રીણાં ક્ષાન્નનાનાં ચ યૌવનમ્ ।

મયૂરવૈર્જગતઃ સારં પ્રોષ્ઠે વેપીયતે રવિઃ ॥

છગતાં હોય; હંસ, સારસ, કારંડવ, ચક્રવાક, વગેરે પક્ષીઓ ખૂબ યતાં હોય; સસલાં, સુવર, પામ, રમૂગે, શેરીમૂગ વગેરે યતાં હોય, વૃક્ષો તથા પુષ્પો બહુજ પ્રમાણમાં યતાં હોય; તાડ, અનાજ અને ફળોની કમીના ન હોય, ચોખા, કેળ અને શેલડી પણ સારી યતી હોય; તે અત્યંત દેશ.

પર્વતોવાળો પ્રદેશ તથા દરિયાકિનારો અને અનુપમાં આવી ગય છે. જો કે પર્વતમાં યનારી વનસ્પતિઓ અમુક જાતની હોય છે. અને દરિયાકિનારે યનારી અમુક પ્રકારની હોય છે. દા. ત. પર્વતમાં કેળ ને તાડ નહિ થાય, તે તો દરિયાકિનારોનાજ પાક છે.

મિશ્ર દેશ.

“જે પ્રદેશમાં કેયાંક કયાંક જંગલ પ્રદેશ પણ હોય અને કયાંક અગ્રપ પણ હોય તે મિશ્રદેશ ગણાયો છે.” દા. ત. પ્રંચમહાલ તા. પાલનપુર બાબુનો પ્રદેશ. [સમાઃ સાધારણે ચસ્માચ્છોત્તવર્ષોળમાકતાઃ.]

હિંદુસ્તાનમાં ત્રણ પ્રકારના પ્રદેશો છે અને તેથી અધી જાતની વનસ્પતિઓ આપણે ત્યાં થાય છે. વનસ્પતિઓ માટે આપણે અન્ય દેશ ઉપર બહુજ ઓછો આધાર રાખવો પડે છે. જો કે સિંકાના, ચોપચીની વગેરે કેટલીક વસ્તુઓ બહારથી આવે છે. આપણે ત્યાં ન થતી હોય છતાં આવડત આવડયક હોય એવી કાચી વસ્તુ બહારથી લાવવામાં આપણને નાનમ ન આવવી જોઈએ, પરંતુ ત્યાસુધી આપણી પોતાની ઝીંમેથી ચલાવી લેવાઈ હોય ત્યાસુધી તો માટે પરદેશ પૈસા મોકલાવી દેવા ?

વળી જુદા જુદા પ્રદેશનાં હવાપાણીની અસર જેમ માણસ ઉપર થાય છે, તેમ વનસ્પતિ ઉપર પણ થાય છે; કારણકે વનસ્પતિ પણ સજીવ હોઈ પૃથ્વી, પાણી, હવા અને તેજમાંથી પોતાની જીવનશક્તિ મેળવી લે છે, અને તેથી માણસની પેઠેજ તેમના ઉપર પણ જુદી જુદી આબોહવાની અસર પડ્યા વિના રહેતી નથી. દા. ત. મોર આ સંમ્રદમાંથી હું તમને જાણવી જણાવીશ. એક અમદાવાદના એક ખેતરની છે અને બીજી પુનાના પહાડી પ્રદેશની છે. જેમ મહારાષ્ટ્રનાં પહાડી લોકોનાં ને આપણા જંગલ પ્રદેશના લોકોનાં ખાધામાં ફેર છે તેમ આ બન્નેના બંધારણમાં પણ તમે ચોક્કસ તફાવત જોઈ શકશો.

વળી ઋતુઓ ઉપર પણ વનસ્પતિઓ તેની જીવનને ઘણા આધાર રહે છે. બીજા દેશો કરતાં આ બાબતમાં પણ ભારતવર્ષની વિશિષ્ટતા

છે. આપણે હાં શિયાળો, ઉનાળો ને। ચોમાસું, એમ ત્રણ ઋતુઓ તો સામાન્ય રીતે ગણાઈ છે, પરંતુ સૂર્યના રાશિઓમાં ચત્ત વિવિધ સંક્રમણ પ્રમાણે છઠ્ઠ ઋતુઓ બને માસની પાડેલી છે.* વર્ષના મુખ્ય તો બે વિભાગ: ૧. આદાન ૨. વિસર્ગ કાળ અથવા ૧ દક્ષિણાયન ૨ ઉત્તરાયણ. આદાનકાળ એટલે દક્ષિણાયન અને વિસર્ગકાળ એટલે ઉત્તરાયણ. શિશિર-થી ગ્રીષ્મ સુધીની ઋતુઓ પહેલા વિભાગમાં આવી જાય. આદાનકાળમાં સૂર્ય-જગત ઉપરથી બધો, કસ, ખેંચી લે છે, વાયુ પણ પોતાની રક્ષતા ઉપજાવે છે, અને એ કાળ દરમિયાન આવતી શિશિર, વસંત અને ગ્રીષ્મ ઋતુઓ અનુક્રમે એકબીજાથી વધારે લૂખી અને છે અને તેથી તે ઋતુ-ઓમાં અમુકજ જાતની વનસ્પતિઓ થાય છે. વસંતઋતુ ઋતુરાજ ગણાય છે એ તો આપ સૌ જાણો છો. એ પણ આ આદાનકાળમાંજ આવી જાય છે, છતાં તે વખતે સૂર્યની ગરમી ખૂબ પડતી ન હોવાથી, સમ-સાધારણ હવામાન હોવાથી અમુક વનસ્પતિઓ સંપૂર્ણ ખીલવણીને પામે છે. દા. ત. આંબાને આ ઋતુમાંજ મોર આવે છે. કેસુડાં આજ ઋતુમાં ખીલી જાડે છે, લીમડા મધ્યમથી જાડે છે, કડા ને અરણીનાં ફૂલોની બહાર વસંતના પ્રભાવને ફેરમું આપે છે.† પરંતુ વસંત જતાં એ લક્ષ બદલાઈ જાય છે અને આદાનકાળ પ્રચંડ બને છે. વનસ્પતિઓના રસકસ સુકાઈ જાય છે અને પવન પણ સૂર્યના કાર્યમાં મદદ કરતો હોઈ પોતે પણ રક્ષતાજ નમાવે છે.

વિસર્ગકાળમાં પાછું અનુક્રમે લક્ષ બદલાઈ જાય છે. વર્ષમાં પાણી પીપીને શરદઋતુમાં સંપૂર્ણ રસકસદાર બને છે. તેથી દવાઓ માટે વનસ્પતિઓ એકઠી કરવાનો સમય શાસ્ત્રકારોએ શરદઋતુનો જતાવ્યો છે. એ સિવાય કેટલીક વનસ્પતિઓ એવી છે કે જે અમુક ઋતુમાંજ થાય દા. ત. જાંબુ, આંબાનો મોર, કેસુડાં; તો તેમનો સંગ્રહ તે તે ઋતુમાં કરવો જોઈએ. એ સિવાય અમુક વનસ્પતિ અમુક રાશિમાં જ લેવી એટલી ગ્રીણી વિધિ જતાવી છે. દા. ત. સહદેવીને અમુક નક્ષત્રમાં પૂજ કરીને કુમારી કેન્ધાને હાથે ઉપડાવવી એવી વિધિ કહેલો છે.

“રમંશાન, ચક્રં, ગંદાં જળ્યા, રાદેડો વગેરે સ્થાનોમાંથી કાઢી પછી વનસ્પતિ ન લેવી જોઈએ.”

* વસન્તેऽનુભવેત્ત્રીણાં કાનનાનાં ચ યૌવનમ્ ।

મયૂરવૈર્જગતઃ સારં શ્રોષ્ને વેપીયતે રવિઃ ॥

પુનિત શિશુજીવન

શિષ્યશિષી

પડે શાળા છાંયા, ઝરણુ પર સીસોઅંગ તણી,
 ખીલીને ત્યાં ઘોળું, મૃદુ કમળ દે સોરભ ઘણી !
 ખીલી ત્યાં શારોને, ફુગર તળમાં ઝાકળ રહે,
 રૂપેરી ગુલાબે મધુર ખુશબો યોગમ ઉઠે ! ૧
 જુઓ, તેવું ખીલે, શિશુજીવન આ મુંદર જગે,
 વધીને શાંતિના પુનિત પથમાં કોમળ પગે !
 હમે દોરાએલું, પ્રભુ તરફ જેતું હૃદય છે !
 હરે તેથી સન્ધું મધુર અસરે રવર્ગમય છે ! ૨
 અહો, મીઠા બાલુ ! પુનિત પગ આયુષ્યભરમાં,
 વસાવ્યા તેં હર્ષે, તુજ પ્રિય પિતાનાજ ઘરમાં !
 બધા વર્ષો તારાં, અચળ મુગુણો પૂર્ણ ધરતાં,
 સદા સન્ધી વાતે, સતત દીપતાં એક સરખાં ! ૩
 અમે તારી મીઠી, મનહર અમીદષ્ટિ પરખી,
 હમેશાં રાખીએ, તુજ પરજ આધાર હરખી;
 યુવા, બાલ્યા, વૃદ્ધ, મરણમયે સર્વ સ્થિતિમાં,
 અમેને તારામાં, પુનિત જીવને રાખ પ્રીતિમાં. ૪

(અંગ્રેજીને આધારે)

નોંધ:—પાલેસ્ટાઇનના પાટનગર પર્શાએમની પાસેના પાણી અને
 પુષ્પોના મુંદર પ્રદેશમાં આકર્ષર્ષીને અનેક રાગઓએ બહુમૂલ્ય બાગો અને
 બહુવિધ બાંધકામો કરેલાં હતાં, તેમાં “ સીસોઅંગ ” નો ઉગ્રો, રમ્ય,
 અને લવ્ય ગુરૂજ આવેલો હતો. વળી આખા પાલેસ્ટાઇનમાં “ શારોન ”
 નું મેદાન ફળદ્રુપતામાં નામીયું છે. પ્રાચીન યહુદી પ્રજાધેત્રેએ પોતાનાં
 આખ્યાનોમાં કમળફૂલને બહુ વખાણ્યું છે તેમજ “ શારોનનું ગુલાબ ”
 પ્રાચીન યહુદી કાવ્યમાં બહુ પંકજેલું છે. ત્યાં ઘોળું કમળ અને ઘોળું
 ગુલાબ પુનિત જીવનનાં રૂપક છે.

આપ. પી. મિશન
પેટલાદ

}

ખ્રિસ્તી મહીજ હીરાલાલ

કવિત

ટમટમ ટમટમ,
 ધમધમ ધમધમ,
 ધમધમ ધમધમ,
 વરસ વરસ,
 ફરફર ફરફર,
 ફરફર ફરફર,
 પવન પવન.

ગરજ ગરજ ધન,
 વરસ વરસ જળ,
 ચમકે ચમકે નીલ,
 ધમમ ધમમ ધન;
 ગરજ ગરજ ધન,
 વરસ વરસ જળ,
 તડતડ તડતડ
 પડપડ પડપડ;
 ખળખળ ખળખળ,
 જળજળ જળજળ,
 વરસ વરસ જળ,
 વરસ વરસ.

દસાડા કામ્પો. રૂઢવ

} કાશીરામ લવજી વ્યાસ
 હેડમાસ્તર

સને ૧૯૩૬ માં લેવાયેલી છોકરીઓ માટેની વ. ફા.
 પરીક્ષામાં બેઠેલી વિદ્યાર્થીનીઓના કામની સમા-
 લોચના; ભૂલો સુધારવાની સૂચનાઓ સાથે.

ભાષા:—આક્ષરના મરોડ સંગ્રહી સામાન્ય ફરિયાદ છે. પ્રશ્નપત્રમાં
 શું માગવામાં આવ્યું છે તે સમજ્યા વિના વિદ્યાર્થીઓ ગમે તેવું અર્થ
 વગરનું લખી નાખે છે. વ્યાકરણ પરત્વે નાનકડું લક્ષ આપવામાં આવે છે.
 પૃથક્કરણ ઘણું જ અસંતોષકારક હતું. ૧૯૨૭૬ સંગ્રહીના જગ્યાએ મૂર્ખતા-

ભરેલા હતા. વિદ્યાર્થીનીઓ આપેલા શબ્દો ઉપરથી વાક્યો બનાવી શકી ન હતી.

નિબંધ:—વિષય પસંદ કરવા માટે પુરતી તક આપવામાં આવી હતી, છતાં ઘણી વિદ્યાર્થીનીઓએ વિષયની પસંદગી કરવામાં 'અગત્યના સ્થળનું વર્ણન' એ તેમનો ઠિચ વિષય પસંદ કર્યો હતો, અને એ વિષેના નિબંધ પણ સંતોષકારક રીતે લખ્યો નહોતો, કારણકે તેમાં ઉપયોગી હકીકત તેમજ ઇતિહાસના ઉદ્દેશ્ય નહોતા. કામમાં વિચાર અને કલ્પનાનો અભાવ જણાયો હતો. નિબંધની વસ્તુ બંધબેસતી અને સમગ્રમાણમાં નહોતી.

વાર્તાલેખનમાં મધ્યસ્થ વિચાર પ્રદર્શિત કરવામાં આવ્યો નહોતો.

શ્રુતલેખન:—આ વિષયમાં એકંદર રીતે કામ ઘણું નબળું હતું. જોડણી ઘણી ખરાબ હતી.

મુખપાઠ:—વાચન વખતે વિચાર સંતોષકારક રીતે પ્રદર્શિત થતા હતા અને સંતોષકારક રીતે વિદ્યાર્થીનીઓ દ્વારા સમજાવી શકતી હતી. મુખપાઠ માટે નિર્ણીત કરેલી તમામ કવિતાઓ મોટે કરવામાં આવતી નથી, છતાં કવિતાના મુખપાઠ જે તેઓએ તૈયાર કર્યા હતા તે તેઓ સંતોષકારક રીતે મેંએ બોલી શકી હતી. કેટલીક વિદ્યાર્થીનીઓ ખુબ અડપથી વાંચી ગઈ હતી.

હસ્તલેખ વાચન:—આ વિષયમાં સંતોષકારક કામ બતાવવું હોય તો વિદ્યાર્થીનીઓએ એવા લેખો વાંચવાનો વધારે મહાવરો કરવાની જરૂર છે. હુંકાશરી લેખનપદ્ધતિમાં યએલાં લખાણ તેમને માટે હજુ પણ એક મુશ્કેલીભર્યો પ્રશ્ન યર્ષ પડે છે.

સૂચનાઓ:—વિદ્યાર્થીનીઓ નવા પાઠ ઘેર કાળકુર્પૂર્વક પાંચે એટલા માટે સિદ્ધકે કેટલાક નમુનારૂપ પ્રશ્નોના જવાબ ઘેરથી તૈયાર કરી, લાવે તેટલા માટે વર્ગને આપવા. પછી વર્ગમાં 'તેના' ઉત્તર અને 'સમજુતી' આપવાં. તે નમુનારૂપે હોવાં જોઈએ. આ પ્રેમાણે બુધ્ધિપ્રાદ સિદ્ધકાર્થી સમજાશે અને જોગવાની ટેવને ઉત્તેજન મળશે નહિ. તમામ ગુરૂત્તરના મનો-વાનો આપીને તેમને ખુબ મહાવરો આપવો જોઈએ.

વ્યાકરણ અને પૃથક્કરણને લખાનાં અંગ તરીકે ગણી શીખવવાં જોઈએ, કારણકે તેથી વિદ્યાર્થીનીઓને લાખા શીખવામાં મદદ મળે છે.

આ વિષયનું શિક્ષણ રસિક અને પુરિષ્કર્ષ યોજનાથી બહુ સારી રીતે આપી શકાય છે.

સને ૧૯૩૬માં લે. છોકરીઓ માટેની વ. કા. પ. બેઠેલી વિ. કા. સ. ૪૩૮

શિક્ષકે વારંવાર વર્ગ સમક્ષ ગણપાઠનું મોટેથી વાચન કરવું જોઈએ અને તે નમુનારૂપ હોવું જોઈએ, અને તેવીજ રીતે કવિતા પણ ગાઈ જતતાવવી જોઈએ.

હસ્તલેખોનું વાચન એક વહેવાર વિષય હોવાથી તેની ઉપેક્ષા કરવી ઘટતી નથી. વર્ગમાં અને તેટલી વાર તેવી જાતનું વાચન થવું જોઈએ અને ડુંકી અક્ષરલેખન પદ્ધતિની સમજણ પાડી તેનો વિસ્તાર કરી લખી જતાવવું જોઈએ.

પાઠનું વાચન કરતી વખતે પણ વિદ્યાર્થીનીઓએ શબ્દોની બેઠણી કેપર પુરતું લક્ષ રાખવું જોઈએ. તેમની આંખ અને કાનની ધનિદ્ર્યો જવાય તેટલા માટે જુદી જુદી જાતનાં મનોચત્તો આપવાં જોઈએ.

વિશેષ વાચન માટે વિદ્યાર્થીનીઓને પ્રોત્સાહન મળવું જોઈએ. સારી રીતે લખાએલી વાર્તાઓ અથવા તેવા નિબંધનાં લખાણ વિદ્યાર્થીનીઓને માંચવા માટે મળવાં જોઈએ. શિક્ષકે તેમની સમક્ષ એક આખો નિબંધ માંચી જતાવવો જોઈએ અને તેમાંથી મુદ્દા તારવી જતાવવા જોઈએ. વળી તે મુદ્દાઓને વિસ્તારી નિબંધના રૂપમાં લખવાનું તેમને કહેવું જોઈએ. કેટલાક સારા વર્ણનાટક કદરા તેમને માંચી જતાવવા જોઈએ અને લાપા-દારા વિચાર જણાવવાની ખૂબીની તેમને સમજણ પાડવી જોઈએ, અને તેને લગતી ટીકા કરવી જોઈએ. એવું અને છે કે પરીક્ષા માટે વિદ્યાર્થીનીઓ કેટલાક નિબંધના વિષયો જાણી નાખે છે; પણ આ બાબત વિચાર જણાવવાની કળા માટે મદદકર્તા થઈ પડે નહિ.

ગણિત અને દેરીનામું:—જુદી જુદી શક્તિ ધરાવતી વિદ્યાર્થીનીઓની જુદિની કસોટી થાય તેવી રીતની પ્રશ્નપત્રની યોજના હતી. એમ માલમ પડે છે કે તેઓ પ્રશ્નો બરાબર વાંચતી નથી પણ જે તેમને શીખવવામાં આવ્યું હોય તેનેજ યાંત્રિક રીતે અનુસરે છે. તેમને અપૂર્ણાંક, દ્વિભાજક, લઘુત્તમ સાધારણ ભાજક અને વ્યાજ સંબંધી જોઈએ તેવો યોગ્ય પ્રમાણ આવ્યો નથી. ગણિતનું જ્ઞાન સંપૂર્ણ નથી.

દેરીનામું:—પ્રશ્નોના જવાબ સાધારણ રીતે સંતોષકારક હતા.

સૂચનાઓ:—વિદ્યાર્થીનીઓને ગણિતના સિદ્ધાંતભાગનું સંપૂર્ણ પાઠ જ્ઞાન હોવું જોઈએ. આવા સિદ્ધાંતોવાળા દાખલા શિક્ષકે વર્ગ સમક્ષ પદ્ધતિપૂર્વક ગણી જતાવવા અને દરેકે દરેક પગથીએ પદ્ધતિ અને કારણની સમજણ આપવી જોઈએ. પછીથી પસંદ કરેલા દાખલા વર્ગને ગણવા આપવા અને તેમના જાનની કસોટી કરવી. આ વિષય શીખવવામાં કાળા

પાઠીઆનો છુટથી ઉપયોગ કરવો એ બહુ જરૂરી બાબત છે. દાખલા મળ્યા આપતાં પહેલાં મુખ્યચિત્રનો મહાવરો આપવો, જેથી વધારે અધરા કામ માટે તેમની માનસિક શક્તિ ઉત્તેજિત થાય. .

ભૂગોળ:—એકંદર કામ હીક હતું. ઘણી વિદ્યાર્થીનીઓએ મુદાસર જવાબ આપ્યા નહોતા. હિંદુસ્તાનના રૂપરેખામક નકશામાં રચના નોંધવાનું કામ સારી રીતે કરવામાં આવ્યું નહોતું. વિદ્યાર્થીનીઓએ જે જવાબો આપ્યા હતા તે ઉપરથી એમ જણાય છે કે પ્રાથમિક શાળામાં નકશાનું વાચન શાસ્ત્રીય ધોરણે થતું નથી. દુનીઆના પ્રાકૃતિક પ્રદેશો વિશેનું તેમનું જ્ઞાન ઘણું અચોક્કસ હતું. એમ જણાય છે કે શિક્ષકો ભૂગોળનું નવું દષ્ટિ-બિંદુ સમજ્યા નથી.

સૂચનાઓ:—માનવજીવનની દષ્ટિએ આ વિષયની શિક્ષણપદ્ધતિ યોજાને વિદ્યાર્થીનીઓમાં તેના પ્રત્યે રસ ઉત્પન્ન કરવો એ શિક્ષકોના હાથની બાબત છે. ભૂગોળ ઉપર વસતી પ્રગ્ન-લોકના જીવનનાં યોગ્ય વર્ણન કરીને તેમજ પ્રાકૃતિક દરેકોનો આભેદ્ય ચિતાર માપીને રસ ઉત્પન્ન કરવો જોઈએ. દરેક પાઠમાં, મનુષ્યજીવન અને પૃથ્વીનું પ્રાકૃતિક બંધારણ કેવાં સુઝાએલાં છે તેનો પુરો ખ્યાલ આપવો જોઈએ, અને તેમને ખાસ જણાવવું જોઈએ કે આજના યુગમાં મા પૃથ્વી તે મનુષ્યમતિનું એક નાનું સરખું ઘર છે અને તેમાં એક પ્રગ્નની ચડતીપડતીમા ખીજી પ્રગ્નને પણ તેની સાથે લાગેવળગે છે. ટુંકમાં આ વિષયનું શિક્ષણ એનનામક થવું જોઈએ અને એ વિષય પૃથ્વી ઉપર વસતા મનુષ્યના જીવન સાથે સંબંધ ધરાવે છે એ બાબત રચિત થવી જોઈએ.

આટલાસ, ઉપરખાતગક ચિત્રો, ચિત્રોનો સંગ્રહ, નાનું સરખું સંગ્રહ-રચાન વગેરે બાબતો આ વિષયના શિક્ષણમાં જરૂરી છે.

ઈતિહાસ:—ઘણી થોડી વિદ્યાર્થીનીઓએ જહા પ્રશ્નના ઉત્તર આપ્યા હતા. કેટલાક પ્રશ્નના ઉત્તર આપવામાં ઘણું કામ કેવળી કઠપનામૂલકજ હતું. પરિણામ એ આવ્યું હતું કે જે બાબત તેઓ સમજી નહોતા તેને વિશે લખી નાખ્યું હતું. પહેલાં સંબંધને મેગલરાજ્ય અને સાહજુદાનને મહમ્મદ મજતી મણી કાઢ્યો હતો. કેટલાક જવાબ એરસમજાવેલા હતા. એકજ પાના ઉપર એક કરતાં વધારે પ્રશ્નોના જવાબ આપ્યા હતા.

સૂચનાઓ:—શિક્ષકોએ આ વિષય પરત્વે વિદ્યાર્થીનીઓમાં રસ ઉત્પન્ન કરવો જોઈએ અને મનુષ્યજીવન સાથે સંબંધ ધરાવતા વિષય તરીકે તેની અગત્ય તેમને સમજાવવી જોઈએ. હાંસનો સમાજ પહેલાંના અનુભવો

ઉપર રચાએલી છે. ઇતિહાસમાંથી નજીવી આપતો છોડી દેવી નોઈએ અને જે ણીનાઓ વારસવિક ઇતિહાસરૂપ હોય તે તેમની નગર આગળ લાવવી નોઈએ. જુગપ્રવર્તક જે બનાવો હોય તેનો સંપૂર્ણ અહેવાલ આપવો નોઈએ. મહાપુરુષોનાં જીવનચરિત્રો શીખવવાં નોઈએ. વળી એવા એકાદયુગમાં સમાજ રાજકીય, આર્થિક અને સામાજિક દૃષ્ટિએ કેટલી આગળ વધી છે તે શીખવવું નોઈએ; કારણકે આ સ્થિતિ તે અમુક બાબત અદુજ અગત્ય ધરાવે છે, અને આજની પ્રગતિ તે ઘણી અગત્યની બાબત છે. નકશા, તવારીખનાં તકતાઓ, ચિત્રો વગેરે વર્ગ સમક્ષ હમેશ રહેવાં નોઈએ.

શરીરશાસ્ત્ર અને આરોગ્ય:—વિદ્યાર્થીનીઓના જવાબ ઉપરથી માલમ પડે છે કે શાળાઓમાં નકશા અને ચિત્રોનો ઉપયોગ કર્યા વિના આ વિષય શીખવવામાં આવે છે. વિદ્યાર્થીનીઓ પ્લેગ અને ટાઇફોઇડનાં ચિહ્નો અને કારણો વિષે અગત્ય હતી અને તે બેના તેઓએ સેનબેજ કરી નાખ્યા હતા. વિદ્યાર્થીન શું છે તે તેઓ જાણતી ન હતી. ઘણી વિદ્યાર્થીનીઓએ જમે તેવું લખાણ કરી પાનાં ભર્યા હતાં. લખાણમાં સ્વચ્છતા નહોતી.

સૂચનાઓ:—નમુના અને નકશાઓનો ખૂબ ઉપયોગ થવો નોઈએ. જોખણપટ્ટી કોઈ રીતે આ વિષયમાં ઉપયોગી થઈ પડે નહિ. ત્યાંથી મળી શકે તેમ હોય ત્યાંથી અદુર્ઘ દ્વાનસની રવાઘડો લાવી ખતાવવી નોઈએ, અને પાસે આરોગ્યપ્રદર્શનો લરાયાં હોય તો તેનો લાભ લેવો નોઈએ. આ વિષય સંબંધી છેલ્લામાં છેલ્લાં બહાર પડેલાં પુસ્તકોની જાણ શિક્ષકોને હોવા નોઈએ.

સૃષ્ટિજ્ઞાન:—કામ એકંદર સંતોષકારક હતું. આકાશી પદાર્થોનું નિરીક્ષણ નિયમિત કરવામાં આવતું નથી એમ જણાઈ આવે છે. વિચારો સ્પષ્ટ જણાવી શક્યા નહોતા. ત્યાં ત્યાં આંકડા અને રૂપરેખા આકૃતિની જરૂર હતી ત્યાં પણ તેઓએ તે આપ્યા અને દોર્યા ન હતાં.

સૂચનાઓ:—અવલોકનની ટેવ વિદ્યાર્થીનીઓને પાડવી નોઈએ અને તેઓએ જે જે કંઈ ક્યારા, બાગ અથવા ખેતરમાં અવલોકી જોયું હોય તેની તેઓએ કાળજીપૂર્વક નોંધ કરી લેવી નોઈએ. શિક્ષકોએ તે નોંધો તપાસવી નોઈએ, અને તેણે પોતે પોતાની નોંધપોથી રાખવી નોઈએ.

ચિત્રકામ:—કામ એકંદર સંતોષકારક હતું.

સંગીત:—પરિણામ સાધારણ રીતે સંતોષકારક હતું.

સોયકામ:—શરીરને બધેએમતું જાડાટ વેતરવાનું કામ ધણી થોડી વિદ્યાર્થીનીઓ કરી શકી હતી. કેટલીક વિદ્યાર્થીનીઓએ આ કામ ધણું સરસ કર્યું હતું અને જાડાટ ઉપર સ્વતંત્ર કૃતિએ સોલાનું કામ પણ મૂક્યું હતું. જોડયા અને ગુંથવાના કામ ઉપર વિશેષ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે. એકંદર કામ હીક હતું.

સૂચનાઓ:—જુદી દીદી જાતના બખીઆ ભરવાના કામનો ખૂબ મહાવરો આપવો જોઈએ. તેમજ વેતરવાનો પણ મહાવરો પાડવો જોઈએ અને વિદ્યાર્થીનીઓને નમુના પણ બતાવવા જોઈએ.

ઉર્દુ ઉમેદવારો

ભાષા:—ચાચન હીક હતું. એકંદર સુધારો દેખાય છે. જોડણી અને શૈલી પરત્વે વિશેષ ધ્યાન આપવાની જરૂર છે.

નિબંધ અને શ્રુતસેખત:—કામ સંતોષકારક હતું.

ગણિત અને દેશીનામું:—કામ ઉપરથી જણાઈ આવે છે કે વિદ્યાર્થીનીઓને આપૂર્ણ, દરજાજક, અને દશાંશ વિગેની જોઈએ તેવી પુરી સમજ નથી. કેટલીક વિદ્યાર્થીનીઓએ ચક્રદ્વિ બાજુ સંબંધીના પ્રશ્નો સંતોષકાર જવાબ આપ્યો હતો.

ભૂગોળ:—જ્યાં વિભાગોગારી આવેલી વિદ્યાર્થીનીઓનું આ વિષય સંબંધીનું જ્ઞાન ધણું નબળું હતું. શિક્ષણ કાર્ય, આધુર અને પદ્ધતિ વિનાનું જણાઈ આવે છે.

ઈતિહાસ:—વિદ્યાર્થીનીઓને સમયક્રમનું જોઈએ તેવું જ્ઞાન નથી, અને વિષય સંબંધીની તેમની ગાંઠીતી પણ ઉપરચોટી હતી. વિષય તરફ બહુ દુર્લક્ષ રહેલું છે એમ જણાય છે.

શરીરશાસ્ત્ર અને આરોગ્ય:—આ વિષયમાં એકંદર કામ સારું હતું.

મૃદ્ધિજ્ઞાન:—જે પદાર્થોનું નિરીક્ષણ કર્યું હોય તેની યોગ્ય અને સારી રૂપરેખાકૃતિ દોરવાનું તેમને શીખવવું જોઈએ.

ચિત્રકામ:—સામાન્ય ધોરણથી ઉતરતા પ્રકારનું કામ હતું.

સોયકામ:—૨૫૬ સૂચનાઓ આપવામાં આવી હતી છતાં તે તેઓ સમજી શકી નહોતી. એકંદર કામ ધણું ઉતરતા પ્રકારનું હતું.

સંગીત:—એકંદર સંતોષકારક કામ હતું.

નોંધ:—ગુજરાતી ઉમેદવારોના કામ સંબંધી જે સૂચનાઓ આપી છે તેજ ઉર્દુ ઉમેદવારોના કામ સંબંધમાં છે.

પાઠ્યપુસ્તક, ધનામ અને સાયબની માટે સરકારી ખાતા તરફથી મંજૂર થએલાં પુસ્તકોનો યાદી

પુસ્તકનું નામ	અન્ય કર્તા	અગત કર્તા (કેશણ સહિત)	કિંમત રૂ. આ. પા.	સા માટે મંજૂરી આપવામાં આવી છે
૧. શાળાપંચોગી આરોગ્યશાસ્ત્ર (સને ૧૯૩૫ ની ૨૪મી આવૃત્તિ)	જી. ડી. દેવસુખ	ન્યુ કિતાબખાના, પુના ૨.	૦-૮-૦	પ્રાયશ્ચિક અને માધ્યમિક સ્કૂલોમાં અને ટ્રેનિંગ ગરધાઓમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૨. હિંદુસ્તાનનો સુબોધ પ્રતિહાસ (૧૯૩૬)	બી. એન. મરચંદ	કલ્ચીટક પ્રિન્ટિંગ પ્રેસ, મુંબઈ.	૦-૧૨-૦	પ્રાયશ્ચિક અને માધ્યમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૩. સાહિત્ય કલ્પલક્ષ્ય પુસ્તક (સને ૧૯૩૬ ની પહેલી આવૃત્તિ)	એ. એન. બોનિસાહેબ	જી. મેનાદાસ એન્ડ સોન્સ, મુંબઈ.	૦-૭-૦	પ્રાયશ્ચિક અને માધ્યમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૪. વિજ્ઞાન પ્રવેશિકા (સને ૧૯૩૫ ની ત્રીજી આવૃત્તિ)	ડી. એસ. હાઇર	બાળગોવિંદ કુળેરદાસ, મળ્યુ દરવાજા, અમદાવાદ	૦-૧૦-૦	પ્રાયશ્ચિક અને માધ્યમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૫. ઇન્ડિયા પ્રતિહાસની રૂપરેખા (સને ૧૯૩૬ ની બીજી વિભાગ (સને ૧૯૩૬ ની પહેલી આવૃત્તિ)	સી. સી. શાહ અને ડી. સી. પારેખ.	કરસનદાસ નારાયણદાસ એન્ડ સન્સ, નાણાવટ, સુરત.	૧-૦-૦	પ્રાયશ્ચિક સ્કૂલોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૬. પ્રાયશ્ચિક વાંકગણિત (સને ૧૯૩૬ ની સુધારેલી આદમી આવૃત્તિ)	યુ. બી. ખુડપુડીયા, એમ. એન. રાખા અને એમ. એચ. ખંડેલા	જેવર સેવજ એન્ડ સન્સ, પુરાણગર, રાજકોટ.	૦-૮-૦	પ્રાયશ્ચિક સ્કૂલોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૭. આરોગ્ય શિક્ષિકા (સને ૧૯૩૫ ની ૧૧ મી આવૃત્તિ)	એચ. એ. દેસાઈ	એચ. એ. દેસાઈ, એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ઓફિસર, ડિસ્ટ્રિક્ટ, સેક્ટર ૧૦, મેડ, નાડિયાદ.	૦-૭-૦	પ્રાયશ્ચિક સ્કૂલોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.

૮ સાહિત્ય પાઠશાળી પુસ્તક ૧ (સને ૧૯૩૬ ની ૧લી આવૃત્તિ)	શ્રી. એલ. બક્ષી અને/કર્ણાટક ટ્રિનિટી એસ. સીરા બક્ષર, મુંબઈ ૨.	૦-૮-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે અને પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયબ્રેરી માટે.
૯ વસંત વાચનમાળા પહેલી ચોપડી (સને ૧૯૩૬ ની પહેલી આવૃત્તિ)	એસ. જી. દવે	૦-૨-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં પાઠ્યપુસ્તક તરીકે.
૧૦ " બાળપેયી (")		૦-૨-૦	"
૧૧ ગુજરાતી નામું (સને ૧૯૩૫ ની ૧લી આવૃત્તિ)	એન. જી. "બોદી	૦-૧૦-૦	"
૧૨ નવયુગ વાચનમાળા ભાગ ૧-૨ (પહેલી આવૃત્તિ)	એમ. ડી. બ્યાસ અને/કર્ણાટક ટ્રિનિટી એસ. સીરા બક્ષર, મુંબઈ ૨.	૦-૨-૬	"
૧૩ ગ્રંથોદરણી (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આવૃત્તિ)	એલ. આર. દેસાઈ	૦-૬-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયબ્રેરી માટે.
૧૪ પતંગીઆં (સને ૧૯૩૬ ની ૧લી આવૃત્તિ)	આઈ પટેલ.	૦-૩-૦	"
૧૫ બક્ષર પટેલની બીજી વાર્તા (સને ૧૯૩૬ ની પહેલી આવૃત્તિ)	હરિપ્રસાદ બ્યાસ	૦-૪-૦	"
૧૬ ગીતગમન (સને ૧૯૩૬ ની ૧લી આવૃત્તિ)	નટવરલાલ વિભાવાલા	૦-૩-૦	"
૧૭ શુ સરદાર (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આવૃત્તિ)	જીવનમ જોષી	૦-૫-૦	"
૧૮ અક્ષત કયાઓ (સને ૧૯૨૬ ની પહેલી આવૃત્તિ)	"	૦-૫-૦	"

૧૯૪૫૦ ગાંધીજી લાગ ૨ (સને ૧૯૩૬ ની આદતિ)	એલ. એન. આચાર્ય મંદિર, કરોચી	નવયુગ સાહિત્ય પ્રકાશન મંદિર, કરોચી	૦—૩—૦	પ્રાર્થનિક સ્કૂલોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયબ્રેરી માટે.
૨૦૪૫૦ ચાલો રમીએ (સને ૧૯૩૬ ની આદતિ)	"	"	૧—૦—૦	"
૨૧૪૫૦ ભોમીઆ રાગ (સને ૧૯૩૫ ની આર. એન. શાહ બીજી આદતિ)	આલબન કાર્યોલ્ય પાળવા, વડોદરા	આલબન કાર્યોલ્ય પાળવા, વડોદરા	૦—૨—૦	"
૨૨૪૫૦ શિકારિકા (સને ૧૯૩૬ ની બીજી આદતિ)	પહેલી આદતિ	મોડિર સાહિત્ય મંદિર, સુરત.	૦—૧—૦	"
૨૩૪૫૦ ગોરંબાનાં ગીતો (")	ધર્મસ્લાલ વીમાવાલા	સ્ત્રી સાહિત્ય મંદિર, સુરત.	૦—૧—૦	છોકરીઓની પ્રાર્થનિક સ્કૂલોમાં વિદ્યાર્થીની લાયબ્રેરી માટે.
૨૪૪૫૦ આગળગીયા. (સને ૧૯૩૫ ની ક. સી. પદવા અને એમ. એસ. પહેલી આદતિ)	એમ. એસ. પંડ્યા	ક. સી. પદવા અને એમ. એસ. પંડ્યા, રાવપુરા, વડોદરા.	૧—૬—૦	પ્રાર્થનિક સ્કૂલો અને નિમ સંસ્થાઓમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયબ્રેરી માટે.
૨૫૪૫૦ રમતા (સને ૧૯૩૫ ની દયાળજી મુગારા આદતિ)	દયાળજી મુગારા	દયાળજી મુ. મુગારા, વાલોડ અને ગેરધનમાષ ભક્તા, નવસારી.	૦—૨—૬	પ્રાર્થનિક અને માધ્યમિક સ્કૂલોમાં અને નિમ સંસ્થાઓમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયબ્રેરી માટે.
૨૬૪૫૦ ગંડા-પહેલ (સને ૧૯૩૩ ની ત્રીજી આદતિ)	ગંડા-પહેલ (સને ૧૯૩૩ ની ત્રીજી આદતિ)	ગૌરીશંકર ગોવર્ધનરાય જોષી, ખાનપુર, અમદાવાદ.	૧—૬—૦	પ્રાર્થનિક સ્કૂલો અને નિમ સંસ્થાઓમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયબ્રેરી માટે.
૨૭૪૫૦ બીજી (સને ૧૯૩૦ ની આદતિ)	"	"	૧—૬—૦	"

૨૮) વાતી મંત્રક (સને ૧૯૩૬ ની આર. અને મિસિસ પુખા વડીલ આર. વડીલ આર. વડીલ અને મિસિસ પુખા શિસ પુખા આર. વડીલ, સીમા નગર. મુંબઈ-૪. શ્રી દશિલામૂર્તિ પ્રકાશનમંદિર, લાવનગર.	૦-૧૨-૦	ગાંધીગિરિ રૂઢોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયબ્રેરી માટે.
૨૯) રીતા (સને ૧૯૩૫ ની બીજી તાનાલાઈ આગતિ)	૦-૪-૦	પ્રાથમિક રૂઢો અને ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયબ્રેરી માટે.
૩૦) રાવળ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગતિ)	૦-૭-૦	"
૩૧) સાદસિદ્ધની ચટ્ટિ (")	૧-૪-૦	"
૩૨) સાગર સમ્રાટ (સને ૧૯૩૩ ની પહેલી આગતિ)	૦-૧૦-૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક રૂઢો અને ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયબ્રેરી માટે.
૩૩) પાતાળ પ્રવેશ (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગતિ)	૦-૧૬-૦	"
૩૪) દિકુપર્મની આખ્યાયિકાઓ ખંડ ૧ (સને ૧૯૩૪ ની ૪ થી આગતિ)	૦-૮-૦	"
૩૫) " (સને ૧૯૩૩ ની પહેલી આગતિ)	૦-૮-૦	"
૩૬) ચરણપા પરચી (સને ૧૯૩૪ ની પહેલી આગતિ)	૦-૬-૦	"
૩૭) આદ્ય નાગરિક (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આગતિ)	૦-૪-૦	પ્રાથમિક રૂઢોમાં શિક્ષકોની લાયબ્રેરી માટે.

૩૮ સાથરકાંઠા એન્જિનિસની સામાન્ય બી. પી. શાહ	બી. પી. શાહ, એન્ડ ચંદુલાલ બી. શાહ, ચોરટ જોડાસ નં. ૧૮ અમદાવાદ.	૦-૫-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં શિક્ષકોની લાયકેરી માટે.
૩૯ પ્રાચીન ભારતવર્ષ ભાગ ૧. (સતીની ૧૯૩૫ ની પહેલી આવૃત્તિ)	શશિચાન્ત એન્ડ ડૉ. ટાવર પાસે, વડોદરા.	૫-૦-૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્કૂલો અને ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં શિક્ષકોની લાયકેરી માટે.
૪૦ શ્રી યુકરંભા આખ્યાન અથવા પી. જે. ભટ્ટ, નાપુલ દિવાન.	પી. જે. ભટ્ટ, નાપુલ દિવાન.	૦-૧૨-૦	માધ્યમિક સ્કૂલો અને ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં શિક્ષકોની લાયકેરી માટે.
૪૧ બારોડ અને અંબાણી કિલ્લો એમ. જે. બારોડ અને અંબાણી	બારોડ અને અંબાણી	૦-૧૦-૦	પ્રાથમિક અને માધ્યમિક સ્કૂલોમાં શિક્ષકોની લાયકેરી માટે.
૪૨ કર્મભાર્ગ (સને ૧૯૩૩ ની પહેલી આવૃત્તિ)	કર્મભાર્ગ (સને ૧૯૩૩ ની પહેલી આવૃત્તિ)	૦-૫-૦	ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં શિક્ષકોની લાયકેરી માટે.
૪૩ શ્રી દક્ષિણમૂર્તિ બાળ સાહિત્ય માળા સેટની ૮૦ પુસ્તકો (બીજી આવૃત્તિ)	શ્રી હરિલાલ બાપલાલ દાપડીઆ, બીજી આવૃત્તિ, અમદાવાદ.	૦-૫-૦	ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં શિક્ષકોની લાયકેરી માટે.
૪૪ ભરેણાનો શોખ	શ્રી સાહિત્ય મંદિર, સુરત.	૦-૧-૦	પ્રાથમિક સ્કૂલોમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયકેરી માટે.
૪૫ સુદરી સુગંધિયોદયન ગરબાવળી (સને ૧૯૩૫ ની પહેલી આવૃત્તિ)	એમ. પંડ્યા, અંબાણી.	૦-૧૨-૦	ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયકેરી માટે.

દાસાગી : જ્યોતખાલિ (સતે ૧૬૭૪ની પહેલી આવૃત્તિ)	જેયર મેધણ એન્ડ સન્સ, પુરા બનર, રાજકોટ.	૦-૬-૦	આયમિક રફલો અને ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં શિક્ષકોની લાયજેરી માટે.
૪૭ સંવાદમાળા ()	શાંતિલાલ એસ. ઠાકર. શ્રી અરવિંદ કાર્યાલય, આણંદ	૦-૬-૦	માધ્યમિક સ્કૂલો અને ટ્રેનિંગ સંસ્થાઓમાં વિદ્યાર્થીઓની લાયજેરી માટે.

(અંગ્રેજીમાં સહી) એન. એ. ઠાકરી

ફોર. એન્યુ. ઇન્સ. ઉ. ભા. ફોર. માં ફરદી સૂચનાનુસાર.)

ભટ્ટરખપરના નવા લાય

આગી સંવત ખપર આપવામાં આવે છે કે સતે ૧૯૩૬ ના ન્યુઓરિયો નવલખરના લાયમાં ઘણા કરી તે નીચે મુજબ રાખનામાં આંબ્યા છે.

આગી સંવત ખપર આપવામાં આવે છે કે સતે ૧૯૩૬ ના ન્યુઓરિયો નવલખરના લાયમાં ઘણા કરી તે નીચે મુજબ રાખનામાં આંબ્યા છે.

આગી સંવત ખપર આપવામાં આવે છે કે સતે ૧૯૩૬ ના ન્યુઓરિયો નવલખરના લાયમાં ઘણા કરી તે નીચે મુજબ રાખનામાં આંબ્યા છે.

આગી સંવત ખપર આપવામાં આવે છે કે સતે ૧૯૩૬ ના ન્યુઓરિયો નવલખરના લાયમાં ઘણા કરી તે નીચે મુજબ રાખનામાં આંબ્યા છે.

ધનામપત્રક

અમદાવાદ જિલ્લો

નાગડકા	હેડ મારતર મદારમંગ પુજારી	૧૨-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	પમારે -		
	સાગોધના મોદી છવરાજ	૬-૦-૦	પિતળના વાસણો વહે- ર્યાં.
	મકનદાસે		
	મોટા માત્રાના તાલુકદાર	૦-૮-૦	સાકર વહે'ચી.
	અમરાલાધના પુત્રને નિશાબે		
	એસાડયો તેની ખુશાલીમાં		
	ગામ લોકોએ	૧-૪-૦	
જેતલપુર	" " "	૫૦-૦-૦	મને રફલોના વિદ્યાર્થી- ઓને જમાડયા.
	સ્વામીનારાયણ મંદિરના મહતે	૩-૦-૦	પતાસાં વહે'ર્યાં.
હીરાપુર	પા. ઉમેદલાખ ત્રીકમલાખએ	૨-૦-૦	દૂધ પાથું.
	" " "	૧૨-૦-૦	લાડુ વહે'ર્યાં.
	ગામ લોકોએ	૭-૦-૦	લાડુ; પેનો, પેન્સલ વગેરે વહે'ર્યું.
ધામતવાણ	મિ. ભોગીલાલ ડોટાલાલ શહે	૨૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	ગામ લોકોએ	૨૫-૦-૦	
	પગી પુખ વેલાએ	૧-૦-૦	પતાસો વહે'ર્યાં.
	રાત શંકર માધાએ	૧-૬-૦	
આકર	ચુડાસમા ભગવતમંગ નાર	૧-૦-૦	સાકર વહે'ચી.
	મંગલએ		
કુહા	મિ. રેવાથંકર ત્રીકમલાલ શુક્લ	૩-૦-૦	મને નિશાબોમા પતાસાં વહે'ર્યાં.
	મિ. ભુરાલાખ દેવશીલાખ	૨-૦-૦	" અજુર વહે'ર્યું.
	મિશ્રિએ		
	મિ. ભીખાલાખ નરસિંહલાખ	૨-૦-૦	" રોરડી વહે'ચી.
	માસ્તરે		
	મિ. મહાશંકર કાળાદાસ વડોલે	૩-૦-૦	" પતાસાં વહે'ર્યાં.
પાટડી	મે. રાણી સાહેબા તરફથી	૨૦૦-૦-૦	અધી રફલોના વિદ્યાર્થી- ઓને જમાડયા.
મોયદ	માંથી છંગેનલાલ પાનાયદે	૧૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.

આવલીઆરીના તાલુકદાર	૧૨૬—૦—૦	"
મુઝાસમા જોરમગજ સામત- મગજમે		
નામદાર લીમડી કાકોર સાહેબ	૩—૦—૦	"
તરફથી		
આવલીઆરીના તાલુકદાર	૧—૬—૦	"
મુઝાસમા કાળાભાઈ ભગ વતસંગે		
અમગજનાડી મિ. મુળજીભાઈ આદરભાઈ પટેલ	૧—૬—૦	પતાસા વહેચ્યા,
ગામના આગેવાનોએ મળી	૨૩—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
પા. નાગજીભાઈ કુચરભાઈએ	૨૦—૦—૦	"
કેરાળા જમાવપુર અમદાવાદના પા. આતમારામદામ પુરુષોત્તમ દાસે રૂ. ૨૦૦ નિદામ જમા ડવા તથા મિદાઈ વહેંચના મૂલ્યા તેના વ્યાજમાથી	૧૦—૦—૦	"
કેરાળા ચોરવડોદરા મુસના હેડમાસ્તર પા. હન્નિલાન જમજીવનદાસે	૨—૦—૦	મિદાઈ વહેચી
વાગળા મે. દરબારશી જોદાવર ખા નજી સાહેબે	૧૦—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
વાસણાકેલીયારા. કેવળભાઈ મણુકોડદાસ રેલે	૬—૮—૦	સાકર વહેંચી
જહાગીરપુર ગોસાઈ મહારાજ શંકરગવ તરફથી	૧૨—૦—૦	ને મુલોગા મિદાઈ વહેચી
નામીજી મહારાજશી નિત્યા- નંદજી તરફથી	...	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
પા. ચતુરભાઈ ગીરધરદાસ	...	"
સુનાલા અમદાવાદ હરીઆપુર વાડી ગામના ગહીશ બધી રેવાળા પા. સોમનાથ હરગોવનદાસ ના રિધવાએ	...	"
ઈટાંડી રોડ જમનલાલ નાયોદાસે	૧૧—૮—૦	વડિઓના મોટું ભેટ આપ્યું
કોંદારી મહત્તલાલ મેર્ગનવાલે	૪—૮—૦	પિતૃગના પ્યાલા વહેંચ્યા.
જહાગીરપુર ગામસોકો તરફથી	...	પતાસા તથા મિદાઈ વહેંચી
પા. શીવરામ સુખરામે	...	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.

સરખેજ	મિ. ધર્મામચારી નેમીદીન મૈયદે	૫-૦-૦	જો રૂચેના બાળકને પેડા ચેરડો વહેંચ્યા
	મિ. હરગોવિંદ ગર્ગાનુમ લાવમારે	૩-૦-૦	દરેક બાળાએને કા- ચના કચેળા વહેંચ્યા
	મેર ગ્રાણીવન મહાગુખગમ ત્રીપાદીએ	૪-૦-૦	અંસજ વિદ્યાર્થીએને ટોપીઓ ધનામ તરીકે
	પા. લાધનાથ રણકોડબાઇએ	૪-૦-૦	આપી લારી લેત્રીમ
	શાહ વદ્રાવન જેમનાદાસે	૩-૦-૦	તે સવાદમા હન્દિશ
	વેવાળેન તન્દયી હગ્તે દવસુ	૩-૦-૦	કરાવી ઉત્તીર્ણ થનાર
	બનામ આત્માનમે		બાળકને રોકક ધનામ
	પટેન હગ્તવન પેનાબાઇએ	૨-૦-૦	આપ્યું
	મિ. લદનુભાઈ પુનભાઈ પટેને	૧-૦-૦	
	પટેન મોમાભાઈ મીધરભાઇએ	૨-૦-૦	
	તપાડી શકગભાઈ જેશકરે	...	પેડા વહેંચ્યા.
નાનીબોર	ગામસોડો તરફથી	૨-૦-૦	માકર વહેંચી
	ઉત્તેનીઆ રેટના કોકોર્ગ સાહેમે	..	વિદ્યાર્થીએને જમાડ્યા.
મોલી	ગામના મદમુદગ્યાએ	૨-૪-૦	માકર વહેંચી તથા
	"	૧-૧-૦	સાવટા વહેંચ્યા
કાઝ	"	૨૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીએને જમાડ્યા
	"	૧૫-૦-૦	
	મીરુ લુગીવી - કમિટી	૧-૦-૦	તાસા વહેંચ્યા
	તરફથી		
કેસરંડી	તપાડી વિહનભાઈ શંકર મહેતા	૧૧-૦-૦	સડિયાળ ભેટ આપ્યું
	તથા ગામસોડોએ મળી		
	ગામસોડોએ	૧૨-૦-૦	વિદ્યાર્થીએને જમાડ્યા.
દેકાવાડા	"	૧૭-૦-૦	
સાણેદા	મુળી રેવનદાસ ગાધિવજીએ	૨-૦-૦	પતાંસા વહેંચ્યાં
	પટેન ગમભાઈ મોતીભાઈએ	૨૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીએને જમાડ્યા.
	શાહ હોટાલાય કુવચદે	૧-૦-૦	મરીમ વિદ્યાર્થી માટે.
	મહારી રેવચદ પદમસીએ	૧-૦-૦	"
	કુવકમિટિના પત્રે	૫-૦-૦	"
બાલસામણ	અમદાવાદ દરીઆપુર વાડી	૧૦ ૦-૦	વિદ્યાર્થીએને જમાડ્યા.
	ગામની પેળગા મહેતા પટેન		
	મોમનાથ હગગોવર્નદાસના		
	નિધવા રેવાનાઇએ		
હિરમાનાબાદ	સુતાર ગોવિંદભાઈ ગોખાળ	૧૨-૮-૦	"
	ભાઇએ		
	શાહ દોયાભાઈ ગાણેકચદે	૧-૪-૦	પિતળના ચપાના નં. ૬
	"		પરજ માટે આપ્યા
હિમેડીઆ	તપાડી બાપુલાલ નયુનમે	૨૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીએને જમાડ્યા.

દેદરા	મિ. મહોળવતસંગ ઉમેદસંગે	૨-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
દંતોલી	શેઠ ઉમરભાઈ અલીભાઈએ	૧૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યાં.
	ગામચોકડાએ	૨-૦-૦	સાકર વહેંચી.
	જમીનતપુરાના શેઠ દિગ્ગલાલ	૨૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યાં.
	જક્કલાલએ તથા પા. મા-	૨-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
તલોદ	ધવજ પરસોતમદાસે		
	પુરુષોત્તમ લલાશંકર કનીચના	૧-૧૦-૦	હેકરોએને પતાસાં વહેંચ્યાં.
	માણેકલાલ અંબારામ દેસાઈ	૫-૦-૦	પરંબ બેસાંડી.
	પટેલ અંબાલાલ કીશોરભાઈ	૪-૪-૦	નકશો લાવી આપ્યો.
	પટેલ લાઈબ્રાલ વલ્લભભાઈ,	૫-૦-૦	નિશાળના ઉપયોગ માટે
	શા. ચંદુલાલ સોમચંદ	૧૧-૦-૦	પીકચર લાવી આપ્યાં તે
	મુખી જેઠાભાઈ રેવનદાસ,	૧-૦-૦	ધડિયાળ રકૂલમાં બેટ આપ્યું તે.
	શા. પ્રેમચંદ મોતીચંદ	૨-૦-૦	નિશાળમાં પીકચર લાવી આપ્યું.
	શા. જ્યેષ્ઠ મોતીચંદ	૧-૦-૦	"
	ગાંધી હાથીભાઈ ઘડેલાદાસ	૧-૦-૦	"
	શા. માણેકચંદ સુરચંદ	૧-૦-૦	"
	પા. કૃતાભાઈ જસકરજી	૧-૦-૦	"
	પા. ચેસાજી બહેચરજી	૧-૦-૦	"
	પા. કાળીદાસ હીરભાઈ	૧-૦-૦	"
	પા. રણુકોડ ગોખર	૧-૦-૦	"
	શા. નેમચંદ જયચંદ	૧-૦-૦	"
	ગાંધી નેમચંદ રેવચંદ	૧-૦-૦	"
	ગીરજાશંકર અન્નેશ્વરપ્રસાદ	૩-૦-૦	"
	શા. છોટાલાલ કેસવલાલ	૨-૦-૦	"
	શા. સુનિલાલ ઉગરચંદ	૪-૪-૦	નકશો લાવી આપ્યો.
	શા. સુનિલાલ સોમચંદ	૨-૦-૦	પીકચર લાવી આપ્યાં.
	શા. ત્રિભોવન નેમચંદ	૨-૦-૦	"
	ગાંધી વાડીલાલ છોટાલાલ,	૨-૦-૦	"
	શા. દોદરલાલ હીરાલાલ	૧-૬-૦	"
	શા. રીખવદાસ ગુલાબચંદ	૧-૦-૦	નિશાળ માટે પીકચર
	પા. મણીલાલ કોશીદાસ	૦-૧૦-૦	લાવી આપ્યું.
	શા. કાળીદાસ ધીરચંદ	૧-૦-૦	એજન્ટ.
	પ્રીયળના મિ. વચરામ, ધંતાએ	૦-૧૨-૦	ચણા વહેંચ્યાં.
ઉંચડી		૨-૦-૦	પીકચર લાવવા માટે
		૨-૦-૦	સાકર વહેંચી.

ઉચ્ચી	મિ. મોહનલાલ માધવજી વ્યાસે	૧૦-૦-૦	સ્કૂલમાં પદ્મ જેસાડી
	ધંધુકાના બાવસાર નાગજીએ	૫-૦-૦	અને સ્કૂલોમાં ખાલા
	તાલુકદારો તરફથી	૨૧-૦-૦	વહેંચ્યા.
યજ્ઞતેજ	ગામેનો સદ્ગુરુઓએ	૩૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
કુકડ	મિ. રેવાચીકર ઇર્ષનલાલ	૨-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યા.
	જોશીએ	૩-૦-૦	સાકર વહેંચ્યા.
	મિ. વનમાળી ગૌરીશંકર ભટ્ટ	૨-૧૨-૦	"
	મિ. સુનીલાલ લક્ષ્મીચંદ	૫-૩-૦	"
	સ્કૂલ કમિટીના પ્રેમચંદ તથા	૨૧-૩-૦	અને સ્કૂલોના વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	સ્કૂલ સ્ટાફ અને ગામસેડા		
	તરફથી.		
વાંચ	સીત્લર ન્યુનિલી કમિટી તરફથી	૩-૦-૦	મિદાઇ વહેંચ્યા.
	ધનામદાર કાઝી સાહેબે	૧૨૦-૦-૦	અને સ્કૂલોના વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા તથા
			કંપડાપરમાં રોકડા રૂ. ૧૦) આપ્યા.
કાસેદ્રા	પા. સોમાલાલ ગીરધરદાસે	૬૦-૦-૦	અને નિશાળોના વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
રામોલ	શેઠ ચીમનલાલ મોહનલાલ	૧૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને ખુસ્તકા
	તથા પટેલ શ્યામામી માધવદાસ તરફથી		તથા
	"	૬-૦-૦	ખાળાઓને કપડાં તથા
	"		પિત્તળના વાટકા આપ્યા.
	"	૩૦-૦-૦	જહાગરના તથા સ્કૂલના વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
હિતેળીયા	નામદાર દાદર સાહેબથી	૩૦-૦-૦	અને સ્કૂલોમાં ચોપડીઓ
	શુરસિંહજી દાદરજી સાહેબે		
	મહુમ મદારજીની સ્વર્ગતિથિ નિમિત્તે	૩-૦-૦	તથા સાકર વહેંચ્યા.
વિસલપુર	ડૉ. ચમનલાલ કેશવલાલ	૨૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	"	૧૦-૮-૦	સેનો, પેન્સિલો અને ખડીયા વગેરે વહેંચ્યા.
બાલસાંસણ	ગામસેડાએ ઉર્ધ્વરાણું કરી	૧૨-૮-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
વિસલપુર	પા. સોમાલાલ મહાલાલએ	૨૫-૦-૦	હોકરા તથા હોકરીઓને સ્ટાફના માથામાં સાથે જમાડ્યા.

ઇનામનાં પુસ્તકો

સુરત-જિલ્લા સ્કૂલ બોર્ડના એડ. એફિસર સાહેબે પોતાના સામાની સાળાઓમાં ઇનામ વ. આપવા માટે નીચે પ્રમાણે ચોપડીઓ લીધી છે—

૫૦ જ્ઞાનો પત્રો

૫૦ ચોર્યાશીનું ચક્ષર

૫૫ બલિદાન

૫૦ મા

૫૦ કાકી

૫૦ અર્ધાગના

૫૦ દરેક સી પાંચે

૫૦ ભવાટવી

૬૪ વાતનું પતેસર

૬૪ સામાજિક વાતો

૬૪ રટવનું શાસ્ત્ર

૬૪ ફોર્મ

૬૪ સુખી ઘર

૬૪ રહીઆ બેગમ

૬૪ સ્ત્રીશક્તિની રમુજી વાતો

૬૪ ભલી ભાલી

૬૪ માંદગી અને આવજત

આપણે આપની સાળા માટે સંભવશોધ બધાંએ મંજૂર થયેલાં છે.

સ્ત્રી શક્તિ, સુરત.

સરકારી કેળવણીખાતા તરફથી શાળાઓમાં ખરીદવા માટે

મંજુર થએલું

ગાંડીવ

ખાખ પખવાડિક

ગિલ્તભાઈનો અભિપ્રાય

“આ તો સૌ કરતાં ચડિયાતું છે. એ જોઈ ને બધાંને સુંદરતું પડશે.”

વાં ૧૦ લવાં ૩૫૫૫ પાંચ ૨૦ ખ૦ સાથે.

શાળાઓને નમુના મોકલ.

ચાલો ભજવીએ : ભાગ ૧ થી ૧૦. મેળાવડાઓ માટે

તમારે જોઈ શોજ જોઈ શો. આખા સટના
૩૫૫૫ પાંચ, ટપાલ ખર્ચ જુદું.

ગાંડીવ ખાલોધાનમાલા

ના અડસદ પુખ્તો બહાર પડ્યાં છે ને મનાગ, લાયકેરી માટે મંજુર,

થએલાં છે. સસ્તાં, સુંદર, સચિત્ર, સુશોધક. યાદી માટે આગલાં

સાળાપત્ર જુઓ. અપના નીચેને સરનામે લખો :—

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : : સુરત.

તા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈપણ બુકસેલર ખાસેથી

મોગી લે.

ગુજરાતવાળા ગુજરાતી કોપિબુક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

બેકઆના ગુજરાતી કોપિબુક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સાફ કમિશન મળશે.

કિંમત સંબંધી કંઈ પણ ફેરફાર હોય તો

નીચે બતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાતે ઓરિએન્ટલ બુક ડીપો

ગાંધીરાડ, રતનપોળને નાકે,

અમદાવાદ.

—પ્રાથમિક શાળાઓ માટે—

સચિત્ર બાળ ગણિત માળા

ચાલો ગણીએ ભા. ૧ થી ૫.

કર્તાઓ :

શ્રી નર્મદાશંકર મહારાજકર ત્રિવેદી

બા. એસસી., બા. ડી., એમ. આર. એસ. ડી. (લંડન)
અને :

શ્રી લક્ષ્મીશંકર તાગરદાસ આચાર્ય

થર્ડ ઇયર સર્ટિફ. પી. આર. ટ્રે. કોલેજ (અમદાવાદ)

થર્ડ ઇયર સર્ટિફ. સર. એ. એ. સ્કૂલ ઓફ આર્ટ્સ (મુંબઈ)

કલાગ ૧ ત્રણ આના.

કલાગ ૨ ત્રણ આના.

લાગ ૩ સાડા ત્રણ આના.

લાગ ૪ ચાર આના (છપાય છે)

લાગ ૫ ચાર આના (છપાય છે)

આ પુસ્તકો બાળકોને શીખવેલ ગણિતના સિદ્ધાંતોનું રસિકતા સાથે સ્વચ્છોટ પુનરાવર્તન કરાવવામાં અતિ ઉપયોગી થઈ પડેલ છે.

આ પુસ્તકોમાં બાળજીવનના રસિક પ્રસંગોને રમભરી રીતે શુદ્ધીને ગણિત જેવો મહત્ત્વ અને શુદ્ધવર્ણીઓ વિષય કર્તાઓએ સંરળ, આકર્ષક અને ગમ્મત સાથે જ્ઞાન આપે એવો બનાવેલ છે. ગણિતને આરે આવેલી ગેરજાણિત હિંદમાં હલ્કુ સુધી દેખાઈ ઉપજવી કાઢી હોય એવું અમારી નજર સમીપ નથી.

આ પુસ્તકોને માટે કેળવણીકારોએ અને શિક્ષણશાસ્ત્રીઓએ ઉચ્ચ અભિપ્રાયો આપેલા છે. પ્રાથમિક શાળાના બાળકોને માટે આ પુસ્તકો વાપરવાની ખાસ જાલામણ છે. શિક્ષકબંધુઓ આ પુસ્તકોનો છુટથી ઉપયોગ કરશે તો બાળકોની સર્જનશક્તિ વિકસાવવામાં અતિ મદદરૂપ થઈ પડશે.

સોલ એલિંગ એજન્ટમ,

હોગર્મન્સ ઓન એન્ડ કંપની લીમીટેડ.

૫૩ નિકતરોડ, મુંબઈ.

જો સદસ્ય પુસ્તકો મુખર્ષી મંત્રાલયના મચકારી કેળવણી ખાતાએ મંજૂર કરેલા છે.

શાળાપત્ર સંબંધી સૂચના

- ૧ પત્ર સંબંધી લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું. છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક બાજુએ ચોક્કસ અક્ષરે લખવું. જે છાપવા ચોગ્ય લાગશે તે છપાશે અને પસંદ નહિ કરેલા લેખ ટિકિટ મોકલી હશે તે પાછા મોકલવામાં આવશે. ચોગ્ય ચર્ચાપત્રને પણ સ્થાન મળશે.
- ૨ લવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦ ટપાલ ખર્ચ સાથે અગાઉથી. છુટક અંકના રૂ. ૦-૨-૬ પોસ્ટેજ સાથે. લવાજમના પૈસા મનીઓર્ડર, ચેક અગર ડ્રાફ્ટથી મોકલાવશે. તે તે ચાલશે, પરંતુ તેમાં કમિશન કે વટાવ જે ખસે તે લવાજમના પૈસામાંથી કાપવાનો રિવાજ નથી, પરંતુ તે મોકલનારને શિર છે.
- ૩ શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડીઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલી જ હોય. એમ હમેશા હોતું નથી; માટે દરેકને મંજૂર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.
- ૪ આ પત્ર સાથે કોઈપણ હેડર્સીલ વહેંચવામાં આવશે નહિ.
- ૫ જે ગ્રાહકો પાસે સને ૧૯૩૫ અને ૧૯૩૬ની સાલના લવાજમના પૈસા મોકલવાના બાકી રહ્યા હોય તેમણે બનતી તાકીદે તે મોકલી આપવા નહિતો આવતો અંક વી. પી. થી મોકલવામાં આવશે. તંત્રી

પુસ્તક ૭૫] [અંક ૧૨ જાન્યુઆરી ૧૯૨૬ નાચરલ સ્કૅલરશીપ સંસ્થાનાં

સુ- નક્કી. ચે. ૩૩ ૫૩૦૦૬૦૧-૨૦૧૦ Registered

No. B. 43.

ડિસેમ્બર

સને ૧૯૨૬

ગુજરાત

સામિય

વંચી
એચ. ડી. ઘોઘારી, જી.એ., એસ. ડી. સી. ડી.

અનુક્રમણિકા

ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ	ક્રમ નંબર	વિષય	પૃષ્ઠ
૧	પ્રયત્નશીલ ગાનમસાઅ	૪૫૩	૮	નોટશન-ઠઠી ચોપડી	૪૭૭
૨	તિનુ શિક્ષણી શાળા ..	૪૫૭	૯	હિંદુસ્તાની વનમતિ	૪૭૮
૩	બાપા પૌરોષ અને પાશ્વાલ્ય		૧૦	માનમુનારક	... ૮૮૦
	મગ્ધુલિ એકેન થાય છે	૪૬૧	૧૧	ગીકાર	... ૪૮૧
૪	પરીક્ષા ..	૪૬૮	૧૨	એન.પી.વકીલ સ્કોપ	૪૮૨
૫	ભૂગોળ-શિક્ષણ	૪૭૧	૧૩	મરદારી મહેમનગરો	૪૮૩
૬	શારીરિક શિક્ષણની અગત્ય	૪૭૩	૧૪	મનાગપતક	... ૪૮૬
૭	સારી પે	૪૭૫	૧૫	ખાનગી મહેમનગરો	૩૭

શુદ્ધિપત્રક

પા ૪૮૩

સરદારી મહેમનગર (૨)

લીગી ૫-૬

અશુદ્ધ

તેમજે આ પાટો અનુભરી
ફ્રેન્ડ રેગાસ્ટગની અગત્ય તો મે
એન્જી શનન ડેન્સોકગ સાહેમે
પમદ હરેવા સુપરસાઈઝની દેખ
રેગ નીમે આપેના હોસા નેઈએ

શુદ્ધ

તેમજે આ પાટો મે એન્જી
ફ્રેન્ડનન ડેન્સોકગર માહેમે પમદ
હરેવા અનુભરી ફ્રેન્ડ હેકમાગરની
અગત્ય સુપરસાઈઝની દેખરેખ
નીમે આપેના હોસા નેઈએ

કેળવણીખાતાના હુકમથી

તંત્રી અને પ્રકાશક (ફ્રેન્ડશારિ ૧૯૩૫ થી)

હીરાલાલ ત્રિકમલાલ ધોધારી બી એ, એસ. ટી સી. ડી

કેડમાસ્તર પ્રે રા ટ્રેનિંગ કોલેજ, અમદાવાદ

(મર્વ કક સ્વાધીન ગણ્યા છે)

ગુજરાત શાળાપત્ર

પુસ્તક ૭૫].

દિસેમ્બર ૧૯૩૬

[અંક ૧૨]

પ્રજાની ઉન્નતિનો આધાર તેની દેશવણી પર છે; અને દેશવણીનો આધાર તેના શિક્ષકો ઉપર છે. આ સૂત્ર જોઈશું વહેણું અમલમાં આવે તેટલી રહેલી ઉન્નતિ.

પૃથક્કરણશીલ માનસશાસ્ત્ર

(અંક ૬ પૃષ્ઠ ૩૫૪ થી આશુ)

માનસિક વ્યાપારોના મૂળરૂપે મનુષ્ય જે પ્રેરણાઓ વંશપરંપરાગત જન્મથીજ લાવે છે તે આપણે જોઈએ. આ પ્રેરણાનો વારંવાર ઉપયોગ થવાથી તે વિકસિત થાય છે અને મનોભાવના રૂપમાં પરિણમે છે. એ મનોભાવો એકબીજાની આડે આવતા નથી. સાથે એ પણ જોઈએ છે કે કેટલાક મનોભાવો જે અમુક સંજોગોમાં પ્રગટ થઈ શકતા નથી, તેને દબાવેલા મનોભાવો કહે છે. એવા ભાવો બૂલો, સ્વપ્નાં, હિસ્ટીરિયા, ગાંડપણ વગેરેમાં પ્રદર્શિત થાય છે, પણ જો તેમનામાં રહેલી માનસિક શક્તિને બહાર નીકળવાનો માર્ગ ન મળે તો મન કામચળા વડે ઘેરાઈ જાય છે અને નિરોગી મનને જે સ્વસ્થતાની જરૂર છે તે મળતી નથી અને પરિણામે ગાંડપણ આવે છે. દમન શબ્દનો અર્થ સામાન્ય ચેતન તેના જીવનમાં જે દર્ષ આપણી ઇચ્છાઓ છે તેનું દમન કરવામાં આવે છે એટલામાંજ સમાઈ જતો નથી. જે દમનશક્તિ મનના

અગાત લાગને ચેતનામાં આવતી રોકે છે તે શક્તિ જાતે પણ સામાન્ય રીતે અજ્ઞેય છે અને જે દમનશક્તિ આપણી દબાએલી લાવનાઓને ફરીથી સ્મૃતિમાં લાવવાના ઉપયોગમાં પ્રતિરોધ કરે છે એ શક્તિ પણ અગાત છે. દમનશક્તિના આ બે રૂપને દમન અને પ્રતિરોધ એમ કહે છે. દમન એ છે કે જે આપણા અગાત મનોવ્યાપારોને ચેતનામાં આવવા દેતા નથી અને પ્રતિરોધ એ છે કે જે આપણી વિસ્મૃતિને અધિકાધિક ગાઢ બનાવે છે, વાસ્તવિક રીતે જો એકજ શક્તિનાં રૂપ છે અને એ જોનેનો આપણુ- ને સીધો અનુભવ નથી થતો. આપણી ઘણી લાવનાઓનું દમન આપણી જાણ બહાર થયા કરે છે. આ દમનનો પ્રભાવ પરોક્ષરૂપે આપણા ચારિત્ર્ય ઉપર પડે છે, પરંતુ પ્રતિરોધને માટે એનું મૂળ કારણ સમજાતું નથી. એને સ્પષ્ટ કરવા માટે મનોવિજ્ઞાનશાસ્ત્રીઓએ કટલાંક ઉદાહરણ આપેલાં છે તેમાંનું એક નીચે આપવામાં આવે છે: એક રોગી દાકતર હતો. પોતાની જીવાનીમાં તે ઘણે જાગે ગભરાએલો રહેતો અને સહેજ સહેજમાં હસ્તક્રોધ જવાનો અને કંટાળા જવાનો તેનો સ્વભાવ હતો. વળી દોષક્રોધ વખત બપોરે તે સાંકડી જગા કે અંધ રસ્તાવાળી જગામાં જઈ પહોંચતો ત્યારે તેને એક વિચિત્ર પ્રકારની બેચેની અને ગભરાટનો અનુભવ થવા લાગતો. ઘણીવાર તે તફાવત બખીત થઈ જતો; પરંતુ હમેશનો તેનો આવો સ્વભાવ હોવાથી એ એમ સમજતો કે ઘણાએ મનુષ્યોની માફક એનામાં પણ આ એક સ્વાભાવિક ગુણ હતો. પરંતુ ગયા મહાયુદ્ધમાં જ્યારે એ રણભૂમિને વિષે ગયો અને એને ખોદેલી સાંકડી ખાઈઓમાં સુઈ રહેવાનો પ્રસંગ સાંપડ્યો ત્યારે તેનો મંતાપ એકદમ તીવ્ર થયો અને પોતાના જીવની પણ દરકાર નહિ કરતાં તે ખુલ્લી ખાઈઓમાં સુવા લાગ્યો. ફરીથી દિન-પ્રતિદિન તેની માનસિક દુર્બળતા વધવા લાગી. એનો ગભરાટ, માથાનું દરદ અને ચિત્તની અસાધ્યતા એકદમ વધી ગઈ. રાત્રિએ તે જાંઘી શકતો નહોતો અને વખતે જાંઘી જાય તો લુદ્ધનાં ભથ્થકર સ્વમાં તેને આવતાં હતા. આખરે ઘણી દુઃખી અવસ્થામાં તેને દવાખાને મોકલવો પડ્યો.

મનોવિજ્ઞાનશાસ્ત્રી કે જે દાકતર હતા તેમણે પ્રથમ બધાં સ્વપ્નાંઓની લંકીકત તેની પાસેથી લખા લેવાથી અને બાળપણની જે કંઈ ઘટનાઓ તેને યાદ હોય તે બધી પૂછીને મેળવી. ઉપરે તેને એક ઘટના યાદ આવી કે જે તેની ચાર વર્ષની ઉંમરે બની હતી. એ ઉંમરે એક દિવસ એ એવા ઘરડા મનુષ્યની પાસે ગયો કે જે બાળકોને જીતી પુરાણી વસ્તુઓના બદલામાં ચર્ધી જેની આપતો હતો, પરંતુ જ્યારે તે ત્યાંથી પાછો ફરવા

લાગ્યો ત્યારે એ અંધારી ગલીના રસ્તાનું મોં બંધ બેસાયું. દરવાજો ઉઘાડવાને તે બહુ નાનો હતો અને તેથી તે બહુજ ગભરાવા લાગ્યો. આ વખતે ગલીના ખીજે નાકે એક કુતરાએ જોરથી લસવાનું શરૂ કર્યું. તે રોગીએ એ બધી ઘટનાને જેવી યાદ કરી કે તેને પોતાની આત્માવરથાના આ આધાતનું સ્પષ્ટ સ્મરણ થવા લાગ્યું અને એ કહેવા લાગ્યો કે આ ઘટના બન્યા પછી તે કદી પણ એ મકાનની નજદીક યઈને પણ ગયો નહોતો. એ રોગીના 'ભય' નામક રોગનું મૂળ કારણ આજ હતું, કારણકે એક વખત આ બાણી લીધા પછી તેની સ્થિતિ સુધરવા લાગી અને શરીરના તમામ રોગો દૂર થઈ ગયા. પાત એમ બની કે તેની સમજણમાં આવ્યા વગર ભયનો પ્રબળ અભિધાત તેના મનના અજ્ઞાત વિભાગમાં દબાઈ ગયો હતો અને જેવી તેણે પોતાના રોગની મથાર્થતાને બાણી કે તરત તે સામે યઈ ગયો. આ પ્રમાણે રોગીની માનસિક વિકૃતિનાં મૂળ કારણો શોધીને એને ઉપરની સપાટીએ લઈ આવવું અને એની એકત્રતા રોગીની સામે સ્પષ્ટ કરીને દેખાડવી એ પૃથક્કરણશીલ માનસશાસ્ત્રની ચિકિત્સા પ્રણાલિ છે. આ પ્રમાણે બાળકોની જુદી જુદી ઘટનાઓની નોંધ માતાઓ અને શિક્ષકો તરફથી જો રાખવામાં આવે તો તે બાળકોની સાથેના વર્તીવમાં ઘણીજ ઉપયોગી યઈ પડે અને ઘણી અયોગ્ય શિક્ષાઓ દૂર થઈ જાય, અને કેળવણીનું કાર્ય સરળ થઈ પડે.

આ પ્રમાણે જેનો ઉચ્ચ મનોભાવ અત્યંત બળવાન હોય છે અને જેની સંસ્કૃતિમાં શરૂઆતથીજ ધર્મ તથા આદરના ભાવ અસાધારણ મહત્ત્વ સાથે જામી જાય છે એનામાં પણ દગલ મહા શક્તિમાન અને અજ્ઞાત હોય છે, પરંતુ દોષ દોષ વખત એવા મનુષ્ય પણ અજ્ઞાત મનની ઇચ્છાઓના વેગને રોકવામાં નિષ્ફળ નીવડે છે. એના ટેકામાં નીચે એક સ્ત્રીની અદ્વિતીય પ્રેમકથા વર્ણવામાં આવે છે:

એ સ્ત્રી ધારતી હતી કે એક અગ્નિપ્રયો પુરુષ તેના ઉપર આસક્ત થયો હતો અને ઘણા વખતથી તેની સાથે બળજબરીથી લગ્ન કરવા ઇચ્છતો હતો. આ સ્ત્રી સુતાવરથાને પટાવી ગઈ હતી અને કુંવારી હતી, તથા અત્યંત પરિવ્રજીત ગાળતી હતી, પરંતુ તેણે એકાએક પોતાના મિત્રાને આ પ્રમાણે કહેવાનું શરૂ કર્યું કે અમુક પુરુષ તેના તરફ કુદૃષ્ટિ નાખે છે. ધીમે ધીમે આ શંકા વધતી ગઈ અને કેટલાક દિવસો પછી એ પુરુષે એના કહેવા પ્રમાણે એની પુંદ્ર પણ પકડવા માંડી. આખરે આ બાબતમાં

એ બહુજન આકાંક્ષાવા લાગી. એને વહેમ પેસી ગયો કે એ પુરુષ એને ભાગડી લઈ જવા તાત્કાલિક મુક્તિઓ કર્યા કરે છે. આથી એણે પોલીસની મદદ માગી, પરંતુ તપાસ કરતાં માત્રમ પડ્યું કે જે પુરુષનું નામ એ કહેતી હતી તેને એ સ્ત્રીના અસ્તિત્વનું પણ મહાજ આહુતી બાન હતું, પરંતુ તે તો તેમ છતાં પણ એ બાબત પર ખાસ ભાર મૂકવા લાગી; આખરે તેને ગાંડાની ધરિપતાલમાં લઈ જવી પડી આમ છતાં પણ એને તો એજ વહેમ આવ્યો કે તેના પ્રેમીએ પોતાનો આશય પુરો કરવા માટે એને દિવાનાની ધરિપતાલમાં મોકલી હતી.

ખરી વાત એ હતી કે એ સ્ત્રીએ ઘણા વખતથી પોતાના મનમાં પ્રેમ અને સંયોગની કામનાઓને દબાવી રાખી હતી. એની પવિત્રતાએ સંયોગ જેવી નિન્દા ભાવનાના અસ્તિત્વનો એને સ્વીકાર કરવા દીધો નહિ. આથી પોતાની આ દબાવેલી ભાવનાનો વિરોધ કરવા માટે પોતાના મનની અંદર-જ એમણે આ ધર્માદર્શની એક રક્ષક સેના તૈયાર કરી દીધી હતી, પરંતુ એક દિવસ સુતી વખતે કાઠપિણ પ્રકારથી એક પુરુષ એની દૃષ્ટિમાં પ્રગમ્ય ગયો. એ સ્ત્રીના મનનો જે હંકારેલો ભાગ જેને અચાત મન કહીએ છીએ તેનું દાર એક ક્ષણ માટે ખુલી ગયું અને એ પુરુષની મૂર્તિને લઈને ફરી ગઈ ગઈ ગયું. એને આ મનોવ્યાપારની કંઈજ જાણ ન હતી, કારણકે દમન કરાવેલી અને પ્રતિરોધ થએલી ધ્વજાઓ બંને અચાત હોય છે આ પછી એ પુરુષની સ્મૃતિને એનું અચાત મન વારંવાર ચેતનામાં (સાત ચેતનાવસ્થામાં) લાવીને પોતાના સંતોષની ચાચના કરતું હતું, પરંતુ એ સ્ત્રીની ધર્મપરાયણ વૃત્તિ એ પુરુષના રૂપને પ્રેમ અને સંયોગના ભવથી ભેદીને પોતાની ચેતનામાં મદલ કરવાને ઇચ્છતી ન હતી. આથી મનના સાત વિભાગની જે રક્ષક સેના હતી તેણે એ પુરુષને પોતાનો પોશાક પહેરવાને એટલે એને દુરાચારી અને સતીત્વનો શત્રુ બનાવીને એની મૂર્તિને એ સ્ત્રીના આદર્શમય વિચારોમાં આવવા દીધી. મનના અચાત અને સાત બંને વિભાગો તરફથી એક રીતે સમજાતી થઈ ગઈ. મનનો અચાત વિભાગ પોતાની સંયોગકામનાથી વ્યાકુળ થઈને એ પુરુષની મૂર્તિને તે સ્ત્રીના મનના સાત વિભાગમાં ઘુસાડવા ઇચ્છતો હતો, અને તેને તેમાં સફળતા મળી. સાથે સાથે એના આદર્શમય ભાગે પણ પોતાની ધાર્મિક વૃત્તિની રક્ષકનો ઉપાય શોધી લીધો હતો અને આ પ્રમાણે બનીને બપોરે પ્રેરણાઓ એકબીજા સાથે સંબંધથી કામ કરી શકતી નહીં અને મન પોતાનું સમતોષપણું મુગાને કું પાડે ગાંડપણ આવે છે.

દમનના આનાથી પણ ઉલટ રૂપમાં ઘણીવાર એમ પણ બને છે કે એકજ મનુષ્યની અંદર બે વ્યક્તિત્વ ઉત્પન્ન થાય છે. એકજ મનુષ્યની બે વિપરિત ભાવનાઓ પોતાની ઇચ્છા પાર પાડવા માટે એના મન અને શરીરના બુદ્ધ બુદ્ધ પ્રયોગ કરે છે. આ રૂપબદ્ધ કરવાને એક મનોવિજ્ઞાનશાસ્ત્રી નીચે પ્રમાણે એક ઉદાહરણ આપે છે: સમુદ્ર કિનારાની નજીકમાં એક મકાનમાં એક સ્ત્રી અને તેનો દીકરો રહેતાં હતાં. એ બંનેની જીવિકાનું સાધન એક નાની સરખી દુકાન હતી, પરંતુ છોકરાને આ સંકુચિત અને શાંત જીવન પસંદ ન હતું. આવકાશના વખતમાં તે દુકાન છોડીને વડાણવટીઓનાં જીવનવૃત્તાંત સાંભળવાને માટે પીઠામાં અથવા સોડાવોટરવાળાની દુકાનમાં જતો. અહીં એને પોતાના જીવનપર વધારે તિરસ્કાર આવ્યો. આનું પરિણામ એ આવ્યું કે તે એક દિવસ એકાએક ઘરમાંથી ગુમ થઈ ગયો.

અપૂર્ણ

શિશુશિક્ષણની શાળા

(ગતોંક પૃષ્ઠ ૪૦૫ થી આશુ)

તે બાળકને નિર્જીવ વસ્તુઓમાં-ખાસ કરીને તેનો ઉપયોગ કરીને રસ પડે છે અને એથી એવાં રમકડાં વડે તે રમવા માંડે છે. તે ઇંડાનું ચણતર કરે, એંગ્લિન ચલાવે, સાદા ચિત્રાત્મક કાપડા ઉકેલે, પોતાના પિતાના બગીચાનાં ઓગરોથી કામ કરવા દેવાની રજા માગે અથવા તેની માતા પાસેથી સંધ્યાનાં વાસણો લઈ તે કામ કરવા માંડે. તેને બગીચાના જીવનમાં ઉમતી વનસ્પતિમાં, કરોળાઓ કે ગોકળગાય વગેરે જે માલમ પડી આવે, તેમાં અથવા તો ગિલાડી, કુતરું કે સસલું એ પ્રાણીઓમાંથી કુટુંબનું જે પાછેલું પ્રાણી હોય તેમા પણ તેને રસ પડે છે. તે ખોદવાનું કામ કરવા, રોપાને પાણી પાના, અને એવી બીજી વસ્તુઓને ખોરાક આપવા ઇતેન્નર રહે છે; છતાં તેને લેખામદારી ગમતી નથી. અમુક વખતેજ તેને સ્વેચ્છાએ કામ કરવામાં મગ્ન પડે છે.

પોતે કરેલા અને બીજાએ ઉત્પન્ન કરેલા એમ બંને પ્રકારના અવાજમાં તેને રસ પડે છે. થોડા વખત પછી તેને સંગીતમાં રસ પડવા લાગે છે, ઘણા સાંખા વખત સુધી તે સંગીતને સાંભળશે અને પોતે ગાવા પણ લાગશે. પહેલાં તો સમ માત્ર રૂપેજ ગીતના ઓકના રૂપમાંજ અને એથી કવિતાના લાસ-ઓકને અને શબ્દોના કર્ણપ્રિય અવાજને પસંદ

કરે છે. તેને કૃતિ કરવામાં મજા પડે છે. જ્યારે જ્યારે તેને પ્રસંગ મળે ત્યારે તે નાહવાની ઓરડીમાં લારાઈ જાય છે, નળ-ચકલી ઉઘાડખીક કરે છે, હોડીઓ ચલાવે છે, પરપોટા ઉડાડે છે અને બીનીસૂઝી ચીંત્રોને ભેગી ભેગવી દે છે.

બીજા ભોડા જે કંઈ કરતા હોય તેમાં, તેમના વર્તનમાં તેમજ પોતાના વર્તનમાં તેને રસ પડે છે. એ કાર્યોની સારી બાબત કરતાં નહારી બાબતોમાં તેને વધારે રસ પડે છે. એક બાળકે તેનાં કાકી શિક્ષકને એવો પ્રશ્ન પૂછ્યો હતો, કે “તમારાં બાળકો જે જે ખરાબ કામ કરતાં હોય તે વિશે કંઈક બીજું વધારે કહેા.”

આવી જાતની વિનંતિ અર્થસૂચક છે, ઉપરાંત સામાન્ય પણ છે. બેદ સમજ્યા વિના એકલી સારી બાબત વિશે આપણે ધણું થોડી શીખીએ છીએ. વર્ણનની ભાષાના શબ્દોમાં અને તેની શૈલીમાં તેને રસ પડે છે. કાંઈ ગદ્ય કે પદ્યની ધાટીમાં ફેરફાર થાય અને ગાટે તે બહુ અધીરું અને ને, શબ્દો અને શબ્દસમૂહો જેના વડે કંઈ વાત કહેવાતી હોય તેના ઇલાજનું તે બહુ ભૂખ્યું રહે છે.

બીજા ભોડાએ જે કંઈ કંઈ હોય તે ફરી જાતે કરવામાં તેને રસ પડે છે, કારણકે તેથી તે બાબતનો તેને વધારે સારી રીતે અનુભવ મળે છે. આ ક્રિયા કરવામાં બારીક અવલોકનની અને સંભાળ તેમજ બુદ્ધિ-પૂર્વકતા અનુકરણની જરૂર પડે છે. તે એક જાતનો ટ્રેનિંગ આપે છે.

બીજી બાબતો એવી છે કે જેનો તેને આછો અને મોડો ખ્યાલ આવે છે. અગાઉ માણસો યઈ ગયાં છે તેનું તેને આછું જ્ઞાન આવે છે, અને પોતાની આસપાસનાં સ્થળો કરતા બીજાં જુદાં જુદાં સ્થળોમાં માણસો રહે છે તેનો તેને સાધારણ ખ્યાલ આવે છે. પરીઓની વાતો જેવી કેટલીક વાતો એક અર્થમાં ખરી છે એવો તેનો ખ્યાલ આવે છે; આનો અર્થ એવો છે કે જે તેના અંતરાત્માના ‘કંઈક’ ના પ્રત્યુત્તરરૂપ છે. વળી બીજી કેટલીક વાતો વધારે સ્પષ્ટ અને બાહ્ય ઇન્દ્રિયગમ્ય જગત રૂપે ખરી જણાય છે, જે ખરેખરી આ જગતમાં બને છે. ‘કાળા માતવી’ વિષે, ‘વહાણો માણસોને દરીઆ પાર લઈ જાય છે,’ અને એ વહાણો મારફતે કેટલીક ચીજો પાછી આવે છે, એવી વાતો તે સાંભળે છે. જંગલો અને ખગીયાઓથી સૂચિત થતી અદૃશ્ય સૃષ્ટિમાં તેને રસ પડે છે, આ દૃશ્ય જગતની પાછળ કંઈક ચૈતન્ય છે તેનો તેને અંખો ખ્યાલ આવે છે,

જીવન પાછળ રહેલી કોઈ શક્તિનો તેના ઉપર પ્રભાવ પડે છે, અને આ બાબત તેના શરૂઆતના પ્રશ્નોમાં સ્પષ્ટ જણાઈ આવે છે. જન્મમરણને લગતા પ્રશ્નો સંબંધી તે બહુ રસ ગ્રાટ કરે છે, અને કોઈ વખતે તેવા પ્રસંગોને સંસર્ગવડે નિહાળે છે. તેને લાગે છે કે બરફનાં તોફાન, પીજળી, ઉનાળાના દેખાવો, દરીઆના પાણીનાં ભરતીઓટ વગેરે દ્રશ્ય જગતનું કંઈકે કારણ હશે એમ તેને થાય છે. ખરેખરાં તો પરીઓની વાતોના ઉત્પન્ન થયેલા જગતથી સંતોષ માને છે, પછીથી ચૈતન્યનો અખંડ પ્રવાહ ઉત્પન્ન થાય છે, પણ એ બંને તેના જીવનમાં સતત ચાલ્યા કરે છે.

રમત ગમતમાં-પછી તે શારીરિક, બુદ્ધિની કે ઢાંગ રૂપે હોય તોપણ, તેને બહુ રસ પડે છે. આ પ્રસંગે તે ઘણે ભાગે ખીજા લોકોના સંસર્ગમાં આવે છે, અને એજ સમયે સામાજિક જીવનના કેટલાક પ્રસંગોનું જાતે અનુભવી જ્ઞાન સંપાદન કરે છે.

આવી રીતે જીવનની સર્વ સાધારણ બાબતુ સામાન્ય બાબતુ જુએ છે અને અનુભવે છે, અને શાળામાં આપણાં બાળકો માટે જે જે પરિસ્થિતિ ઉત્પન્ન કરીએ છીએ તે બધાના પાયા રૂપ ઉપર જણાવેલી બાબત યવી જોઈએ, અને બાળકની સમક્ષ જે જીવનદ્રશ્ય જોતે આપણે બાળકના અભ્યાસક્રમના વિષયો કહીએ છીએ તે એ બાબતને અનુસરીનેજ બહુ કરવું જોઈએ.

સ્વતંત્રતાનું વાતાવરણ એ એવું એકલુંજ વાતાવરણ છે કે જેમાં બાળક જાતે અનુભવ મેળવી શકે. આ અનુભવજ તેનું આરિય, તેની સંજ્ઞા શક્તિ ખીલવવામાં અને તેનું વર્તન નિયમિત કરવામાં મદદરૂપ થઈ પડશે.

બાળક અગણ્યા અને જેમાં તેને અનુભવ મળ્યો નથી એવા કાર્ય-પ્રદેશમાં અચાત જન તરીકે વિચરે છે; તેને ઘણી ઘણી પ્રેરણાઓ ઉદ્ભવે છે; અને તે બધી સંતુષ્ઠ થવા પ્રયત્ન કરે છે. તેના સહજ સ્વભાવને લીધે તેનામાં પ્રબળ લાગણીઓ ઉત્પન્ન થાય છે. એ લાગણીબળને લઈને તેનામાં અનિયંત્રિત અને અસ્પષ્ટ માનસિક વિકૃતિ ઉત્પન્ન થાય છે અને તે એકદમ કાર્ય કરી નાખવા પ્રેરાય છે. અગણ્યા પ્રદેશમાં વિચરતા અગણ્ય મુસાફરની માફક તે તફાવત ટાળે, ઉત્સુક અને સાહસવૃત્તિવાળો બની રહે છે. નવીનતાના પ્રભાવ અને પ્રેરણાથી તેનામાં તે નવી બાબતને સમજવાની, તેનું કારણ શોધવાની અને તે સંબંધી પ્રશ્નો પૂછવાની ઇચ્છા

નિર્મૂલ થાય છે. ધ્યાન, અણગમો, બીક, અને જિજ્ઞાસા વગેરે વૃત્તિઓના કારણે તે નવી બાબત પ્રત્યે તેની લાગણીઓ ઉભરાઈ જાય છે, અને એજ લાગણીઓના પરિણામરૂપે તે નવી બાબત પ્રત્યે અમુક જાતનું વર્તન દાખવે છે, અને તે પ્રમાણે વર્તે છે.

નાનાં બાળકોની બાબતમાં તો તે નમ્ર અને તે પહેલાં તેને સ્વતંત્રતા બક્ષવી જોઈએ; કારણકે સ્વપ્રયાસ અને પ્રયોગ-સ્વતઃ પ્રવૃત્તિદ્વારા તેને મંતોપ મળે અને તેને એમ જણાય કે તેની મદદની જરૂર પડે એમ છે. ત્યારેજ આ નમ્રતા વાસ્તવિક અને કાયદાકારક નીવડી શકે છે. તેની સ્વતંત્રતામાં ખુદ્દિ અને લાગણીનાં તરવો સમાએલાં હોવાં જોઈએ અને તે એક જાતની નૈતિક સ્વતંત્રતા હોવી જોઈએ. જે શાળામાં બાળક કંઈ ખૂણે અને તેના જવાબમાં “અત્યારે આપણે એ વિષે વાત કરતા નથી,” એવી જાતનો તેને ટપકો મળે, ત્યાં સાહિત્ય ધારાધોરણ મુજબ નિયતજ હોય, જ્યાં તેનો ઉપયોગ કરવાને પણ ધારાધોરણ મુજબ એકજ રીત નક્કી કરવામાં આવી હોય, જ્યાં શુદ્ધચંદન અને વાસ્તવિક દુનીઆદારી ઇશનની ઉપેક્ષા કરવામાં આવી હોય, જ્યાં બાળગીતો કે ચિત્રપોથીઓ ન હોય, જ્યાં બાળકોના શબ્દજ પ્રત્યેની ઉપેક્ષા-અવગણના કરવામાં આવતી હોય અથવા તેના જવાબ ઉતાવળથી અને સંક્ષિપ્તમાં આપાતા હોય, જ્યાં ચોરડો પાટલીઓથી ભરચક હોય અને માત્ર બેસી રહેવાનુંજ હોય, જ્યાં બાળકોની સક્રિય પ્રવૃત્તિના કરતાં શિક્ષકનું શિક્ષણ વધારે હિસ્સો ધરાવતું હોય ત્યાં એવી શાળામાં ખુદ્દિગત સ્વતંત્રતાનો અભાવજ રહે છે.

જ્યાં લાગણીઓ અને ઉશ્કેરણીઓનો નિરોધ થતો હોય, સ્વતંત્ર મનોવૃત્તિયો, સખત શિક્ષાઓ, મોટા અવાજો પ્રત્યેની સમજનો હાસજ થતો હોય, જ્યાં તેની બીકની લાગણીને તરછોડી નાખવામાં આવતી હોય, પ્રાણીજ સ્વભાવગત પસંદગી કે નાપસંદગીની વૃત્તિનો અર્થ “અસંબંધતા” થતો હોય, ત્યાં લાગણીની સ્વતંત્રતાનો અભાવ રહે છે. બાળકને પછીથી તેના ખરા સ્વરૂપમાં આવવા દેવો હોય તો તેને આવી જાતના અનુભવો મળવાજ જોઈએ. આ સમય તેની લાગણીઓને છુંદી નાખવાનો નહિ પણ તેને અમુક દિશામાં વાળવાનો કે તેને દોરવાનો છે; નહિ તો તે તેના વડીલોની નમળા અને શીડી પ્રતિઠ્ઠિતરૂપ નીવડશે અને તેનામાં સાદસ, સંજનશક્તિ કે ઉત્સાહ જેવું કંઈ રહેશે નહિ.

જ્યાં બાળકને માટે ખુલ્લે છોગે તોફાની થવાનું છેક આશંક્ય હોય, જ્યાં પસંદગી કે ભૂલો કરવાની તકજ આપવામાં આવતી ન હોય, જ્યાં

અંકુશ બધો સિક્કાક તરફથીજ રહેતો હોય, અને આત્મસંયમ કેળવવાનો અવકાશ ન હોય, ત્યાં નૈતિક સ્વતંત્રતા ઉત્પન્ન થતી નથી. શાળો કોઈ પ્રમાણિકજ બાળકો માટે નથી, પણ તે તેવી રીતે કહેવાતા ગુનેગાર બાળકો માટે છે; બાળક તો અનુભવથીજ આત્મસંયમ પ્રાપ્ત કરતાં શીખે છે.

આત્મસંયમ એક દેવ છે, અને તે દેવ દેવોથીજ પ્રાપ્ત થાય છે; બાળકે ઇચ્છાનો નિરોધ કરતાં શીખવું જોઈએ, શારીરિક વિકારો ઉપર કાબુ મેળવતાં શીખવું જોઈએ, વિચાર કરવો, યોગ્ય પસંદગીની દેવ, અને તે બધાના પરિણામરૂપ ક્રિયા કરવી કે પ્રવૃત્તિશીલ થવું, અથવા તો નિષક્રિય કે તેમાંથી પાછા ફરી જવું વગેરેજ જે દેવ, તે બધી દેવો તેને પડવી જોઈએ. છેક તેના બચપણના સમયમાં જો તેની ઇચ્છા ખીખને હસ્તક હશે, અને ખીજી બધી દેવો ન પડતાં તેનામાં દેવજ આત્માપાલનની દેવજ રહેશે, તો સ્વામ્યથી વ્યક્તિ તરીકે તેનો વિકાસ થતો અટકી જશે, અને કાયમને માટે તે નિર્બળ રહેશે. જીવનનો પાઠ લણવાનો, અને જે આપરિ-પક્વ વસ્તુઓને તેણે વિવિધ રીતે મેળવી હશે તેમાંથી સારરૂપ એક આદર્શ બાંધવાનો આ સિવાય ખીજો કોઈ ઉપાય નથી. શાળામાં જીવનનો પૂર્વપાઠ શીખતી વખતે તેને બારે તુકસાંન થવાનું નથી, પણ જો દરવખતે તેને જાતે વર્તન કરવા દેવાને બદલે તેને વર્તન ચલાવવાનો હુકમ આપવામાં આવે, આત્મસંયમ કેળવવા દેવાને બદલે તેના ઉપર બહારથી અંકુશ, મૂકવામાં આવે, જે ભૂલો કરવાથી તેને જ્ઞાન-અનુભવ મળત તેજ ભૂલોને માટે જો તેને દપકો દેવામાં આવે, તો તો તેજ પ્રમાણમાં તે ઇચ્છિત વર્તન કરવામાં, કે સંયમ કેળવવામાં, કે અનુભવથી જ્ઞાન મેળવવામાં તે ઓછો લાયક બનશે અને આજે પાડો આવા સંસ્કારગ્રાહી જીવનમાં તેને શીખવાના છે.

અપૂર્ણ

જ્યાં પૌર્વીય અને પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિ એકત્ર થાય છે.

જાપાન

જાપાનનું ભવિષ્ય અને તેનો દુનિયાભરના દેશો સાથેનો સંબંધ લાક્ષણિક રાજદારી પુરોગામી ધ્યાન ખેંચી રહ્યાં છે. "જાપાન પૂર્વ અને પશ્ચિમના જ્ઞાનનો ભંડાર બનવા માગે છે સમયના વહેવા સાથે ધીમે-ધીમે પૌર્વીય જ્ઞાન તેણે ધટાવી લીધું છે અને અધુના તેવીજ રીતે યોગ્ય સમયમાં પાશ્ચાત્ય જ્ઞાન ધટાવવાની તે અભિલાષ રાખે છે." જે પુસ્તકમાંથી આ ઉતારો

સેવાયો છે તેવા વિશિષ્ટ આગામી પુરતકના લેખક ઉપર પ્રભાણે કહે છે. ફળવણીમાં આ બંને પ્રદેશોએ કરેલા કાર્યનો લાભ લેવાને જાપાને કેવો પ્રયત્ન કર્યો તે સંબંધી વિચિત્ર વિગતો નીચેના લેખમાં દર્શાવવામાં આવી છે:

હાલની જાપાનીઝ ફળવણી એકજ મૂળમાંથી ઉત્પન્ન થએલાં પરંતુ એકબીજાના વિરોધી જુદાં જુદાં તત્ત્વોનું મિશ્રણ છે. જાપાનીઝ પૌર્વાય અતે પાશ્ચાત્ય જ્ઞાનનો ભંડાર જાણવા માગે છે. સમયના વહેવા સાથે જાપાને ધીમે ધીમે પૌર્વાય જ્ઞાન ઘટાવી દીધું છે, - અને હવે તેવીજ રીતે તેટલાંજ વર્ષોમાં પાશ્ચાત્ય જ્ઞાન પચાવવા અપેક્ષા રાખે છે; પરંતુ આ નવું જ્ઞાન વ્યક્તિગત પ્રગતિને જોટલું ઉત્તેજન આપે છે તેટલું આત્માની ઉન્નતિને આપતું નથી. દાખલા તરીકે, જાપાનીઝની ઇચ્છા હવે કાર્લોઇલના તત્ત્વોમાં ગોથાં ખાવાની અગર પોતાને કાર્લોઇલને આદર્શ માની તેવા બનાવવાની નથી, પરંતુ મએથીનાં શિક્ષણતત્ત્વોનું અનુકરણ કરી તેવી ફળવણી લેવાની તેની ઇચ્છા છે.

“હવેથી ફળવણીનો વિકાસ એટલો બધો ધરો કે કોઈ પણ ગામડામાં અભણ કુટુંબ નહિ રહે અને કોઈ પણ કુટુંબમાં અભણ બાળક નહિ રહે.” ગયા સદીના આખરમાં જ્યારે જાપાન દુનિયાની મહાન સત્તામાં પોતાની ગણના કરાવવા બહાર આવ્યું ત્યારે જાપાનીઝ પ્રજાના પુનરુદ્ધાર સમયે મહાન રાજા મુત્સુહીતોએ ઉપર પ્રમાણે શબ્દ ઉચ્ચાર્યા હતા.

હાલમાં, થોડાકજ દસકા પછી જાપાનમાં લગભગ કોઈ પણ અભણ નથી. શાળાએ જવાની ઉમ્મરનાં બાળકોનો ૯૯% ટકા ભાગ હાલ શિક્ષણ લે છે અને યુનિવર્સિટીઓની સંખ્યા એકથી પિસ્તાલીસ થઈ છે.

જાપાનીઝ બાળકો હજુ પણ પરાક્રીએ લે છે અને શિખાળાના પ્રભાવમાં તેઓ શાળાના દરેક વર્ગોમાં અભ્યાસ કરે છે. એવું માનવામાં આવે છે કે આવી સ્થિતિમાં તેઓ પોતાના કાર્ય ઉપર ગ્રીણવટથી વધારે ધ્યાન આપવા શક્તિમાન થાય છે. દરેક જાપાનીઝ પ્રાથમિક વિદ્યાર્થીને બે હજાર ચાઇનીઝ ચિત્ર અગર (માધ્યમિક શાળામાં પાંચથી સાત હજાર) જાપાનીઝ તેમજ રોમન મૂળાક્ષર શીખવા પડે છે. દુનિયાભરના શાળાનાં બાળકોના કરતાં તે બાળકો ઉપર ઘણેજ ભોળે છે અને આંકડા ઉપરથી જણાય છે કે વિદ્યાર્થીઓમાંથી લગભગ વાર્ષિક ૩૨૦૦ આત્મઘાત થાય છે, આ કારણથી શિક્ષકો પોતાના વિદ્યાર્થી માટે ખરાબ અભિપ્રાય આપતાં અચકાયા છે, જાપાનીઝ યુવાનો રાષ્ટ્રીય તેમજ આંતર રાષ્ટ્રીય ફળવણી લે

છે. શિક્ષકો જાણે છે કે તેમને આંતર રાષ્ટ્રીય કેળવણી આગળ ઉપર વધારે લાભકારક થઈ પડશે. પાશ્ચાત્ય અર્વાચીન જ્ઞાન સાથે પ્રાચીન ચાર્હનીઝ જ્ઞાન તેમને મેળવવું પડે છે.

શારીરિક નિર્બળતા:—

જેમ જેમ વિદ્યાર્થી અભ્યાસમાં આગળ વધે છે તેમ તેમ તેનો બોજો વધે છે. યુનિવર્સિટીમાં વિદ્યાર્થીનો ૬ લાગ પાસ થાય છે. યુનિવર્સિટીની પરીક્ષા એટલી બધી કઠણ છે એમ જાણી તે પોતાનો અભ્યાસ એટલો સખત કરે છે કે જેઓ નપાસ થાય છે તેઓ ખીન્ન દેશોમાં તેવા સંજોગોમાં પ્રથમ વર્ગના વિદ્યાર્થીઓની ગણનામાં આવી શકે.

જાપાનીઝને ચરમા બહુજ વહેલાં આવે છે તે આકસ્માતિક નથી. અભ્યાસના બોજથી એકલી આંખોને નુકસાન પહોંચતું નથી. જ્ઞાનતંત્રુઓ પણ નબળા પડી જાય છે અને માનસિક ઉશ્કેરણી વધી પડે છે. ઘણી વખત જાપાનીઝ વિદ્યાર્થીને કુદરતી ખનીજ દ્રવ્યવાળા ઝરાવાળી જગ્યાએ હવા ખાવા જવું પડે છે.

જાપાનીઝ કેળવણીખાતાના પ્રધાન પાસે ફેસિસ્ટ મંડળો ગાગણી કરે છે કે વિદ્યાર્થીઓને ફક્ત જાપાનીઝ કેળવણી આપવી જોઈએ અને તેમાં લશ્કરી તાલીમ આપવી જોઈએ; પરંતુ તે પ્રધાન સર્વ દેશીય કેળવણીના આદર્શને માન આપે છે, કારણ જો દેશને ખીન્ન દેશોના સમાગમમાં વધારે ને વધારે આવવું હોય તો તેણે ખીન્ન દેશોના સંબંધમાં રહેવું જોઈએ અને હાલમાં પાસિફિકના અર્વાચીન યુગને હાલ ચાલતી કેળવણી બરાબર યોગ્ય છે. કેળવણીખાતાનો પ્રધાન કયુલ કરે છે કે વિદ્યાર્થી પાસે ઘણી આશા રખાય છે તેથી પરિણામ બરાબર સંપૂર્ણ સંતોષકારક આવતાં નથી. તે કેળવણીમાં રાહત આપવાની વાત કયુલ કરે છે. જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવામાં એક પણ પણ ગુમાવી શકાય નહિ. જાપાનીઝ કેળવણી છેવટનું પરિવર્તન કરવા ઉપર છે અને જ્ઞાન એ શક્તિ છે એ માન્યતા રાહત આપતાં અટકાવે છે. અંગ્રેજી જાપાનની ખીજ ભાષા છે. અંગ્રેજી ભાષા પરદેશના ખીન્ન દેશોમાં બોલાય છે તેના કરતાં જાપાનમાં વધારે બોલાય છે. દૈનિક વખતે હોટલોમાં સંગીતને બદલે અંગ્રેજીના પાઠ ઓડકાસ્ટ કરવામાં આવે છે.

અંગ્રેજીના વપરાશ માટે અતિશયોક્તિ કરવામાં આવી હતી. પાશ્ચાત્ય પવનના પહેલા ઝપાટામાં તો એવી સૂચના થઈ હતી કે અંગ્રેજીને સરકારી ભાષા તરીકે ખનાવવી, પરંતુ આ વિચાર અવહેવાર છે એમ તરતજ

જણાવું, જો કે નવી સંસ્કૃતિમાં ઉમેરાએલાં પરદેશી નામો જાપાનીઝ ભાષામાં અંગ્રેજી સ્વરૂપમાંજ રાખવામાં આવ્યાં છે. વ્યાપારી સંસ્થાઓ પોતાનાં જાપાનીઝ નામ સાથે અંગ્રેજી નામ રાખવાની અગત્ય ગણે છે.

ખાસી મોટી વ્યાપારી સંસ્થાઓ પોતાની પરદેશી સંસ્થાઓ સાથે અંગ્રેજીમાં પત્રવ્યવહાર ચલાવે છે. સિંગાપોરની છાપો પણ અંગ્રેજી નામની હોય છે. દાખલા તરીકે, એરી, એડ્ડન, જેર, હોપ. ત્યારે જાપાનીઝ પરદેશથી જાપાન પાછો ફરે છે ત્યારે જે દેશમાંથી પાછો ફર્યો હોય તે દેશના નામથી પરદેશી મંડળો ઉઘાડે છે. અંગ્રેજી દેશની બીજી ભાષા જાની છે. કેટલાક ઉત્સાહી યુવકો તો અંગ્રેજી જાનની શરૂઆત કરી હોય છે તેટલામાં શબ્દકોષ લઈને એકનના નિબંધનો અભ્યાસ કરવા મંડી ગય છે અને શબ્દકોષ વગર એકન સમજવાને શક્તિમાન થાય છે, એટલામાં તો ફ્રેંચ શીખવા દોડે છે અને શબ્દકોષની મદદથી બોડસેર વાંચવા મંડે છે.

ટાકીઓમાં પુસ્તકની દુકાન: ટાકાઓમાં પુસ્તક વેચનારાઓના લતા છે. તે લતામાં દુકાનોની દાર હોય છે, અને તે મોટી રાત સુધી ખુલી રહે છે. ખાનગી પોતાની જાતે અભ્યાસ કરનારા યુવાનો દિવસો અને રાતો આ પુસ્તક વેચનારાઓની દુકાનમાં ગાળે છે. તેમની પાસે પુસ્તકો ખરીદવાના પૈસા ન હોવાથી તેઓ દુકાનના એક ખુણામાં એસી પુસ્તકો વાંચે છે. જાપાનમાં પ્રાથમિક સંસ્કૃતિનાં પુસ્તકો મળવાનાં સ્થળોમાં માર્કેટની પુસ્તકની દુકાન ઘણી મોટી ગણાય છે. તે દુકાનમાં કોઈપણ પ્રસિદ્ધ થએલું પુસ્તક નથી હોતું એમ નથી. ત્યારે નવાં પુસ્તકો પરદેશથી સ્ટીમરોમાં આવે છે ત્યારે આ માર્કેટની દુકાન નવાં પુસ્તકોની જાહેરાત કરે છે અને પરદેશી પુસ્તકોનું સૂચિપત્ર દર વખતે તે પોતાનાં ગ્રાહકોને પુરું પાડે છે. જાપાન કયા વિષયોમાં રસ પડતો બાગ લે છે તે જતાવવા નીચે સૂચિપત્રનો ગુજરાતી ઉત્તરો આપવામાં આવ્યો છે:

ફ્રેંચ રાજ્યક્રાંતિમાં આયર્લેન્ડ અને આઇરિશ પ્રજા,

જાતીય વિષય પ્રત્યે આધુનિક વલણ,

પ્રાણમો કેમરાનું જીવન અને પદ્ધતિ,

ઉમાનસ પ્રયત્નશુ અને કેળવણી,

સ્વાતંત્ર્ય અને પ્રજાસત્તા.

વધારે પ્રપત્ત:—પરદેશી નવલકથાઓ વધુ વંચાતી નથી. જૂનોજ સંપ્રદાય તેમજ જાનકાયક પુસ્તકોની માગણી વધારે હોય છે, કારણ તેમાંથી

કાંઈ પણ નવીન જ્ઞાન મેળવી શકાય છે. જે કે પરદેશી પુસ્તકો ધણીજ ઓછી કીમતે વેચાય છે તોપણ દરેક જાપાનીઝ તેનો લાભ લઈ શકે તો નથી. અગત્યનાં પુસ્તકોનું ભાષાંતર થાય છે અને તેના ઉપર વિવેચનો પ્રસિદ્ધ થાય છે. 'ગએચી પુસ્તકોના ત્રણસે' કરતાં જાપાનનીઝ ભાષામાં વધારે ભાષાંતરો છે અને ફ્રાન્સનાં પુસ્તકોની જુદી જુદી જાનની આલીસ આવૃત્તિઓ છે. પૌર્વીય યુરોપના દેશોમાં દાખલ થઈ તે પહેલાં એચ. જી. વેલ્સની 'શોર્ટ હિસ્ટરી ઓવ ધિ વર્લ્ડ' પુસ્તકનું ૭ વર્ષ પહેલાં ભાષાંતર થઈ ગયું.

દેશના દરેક મોટા શહેરમાં માર્જનની શાળાઓ છે. દરેક દેશના વૈજ્ઞાનિક તેમજ સાહિત્ય સંબંધી પુસ્તકો એમાં રાખવામાં આવે છે. માટે તેમાં ખાતાં અને તેમના ઉપર સૂચના લખેલી હોય છે તેથી તે જલદીથી શોધી શકાય છે. રાજપ્રકરણોનાં પુસ્તકો માટે પણ ખાસ જગા રાખવામાં આવે છે. તેમાં દરેક દેશના રાજપ્રકરણીય પુસ્તકો રાખવામાં આવે છે. માકસી-ઝમ તેમ ફેસીસ્ટ ચળવળનાં પુસ્તકો પણ તેમાં હોય છે.

મહાન લગાઈ પછીના વર્ષોમાં સમાજવાદી પુસ્તકોની ખપત વધારે હતી, પરંતુ ત્યારપછી ફેસિસ્ટ ચળવળનાં પુસ્તકો પ્રત્યે કોકોનું વલણ વધ્યું. હાલ સરકાર પરદેશી વિચારોથી જાપાનના યુવાનોને દૂર રાખવા પ્રયત્ન કરે છે. તે જાપાનીઝ આદર્શ તેમની સમક્ષ મૂકવા ધારે છે. ૧૯૩૨ માં ફેસીઝમ વિષે ઘણાં પુસ્તકો દુકાનોમાં વેચાતાં, પણ ૧૯૩૩ થી તે અદૃશ્ય થતાં ગયાં છે.

એક વર્ષમાં ૨૪૦૦૦ પુસ્તકો:—પરદેશથી અંગ્રેજી ભાષામાં લખાયેલાં પુસ્તકો જાપાનમાં આવે છે એટલુંજ નહિ, પણ જાપાનમાં અંગ્રેજી ભાષામાં અનેક પુસ્તકો પ્રસિદ્ધ થાય છે. આમાંનાં ઘણાંખરાં પુસ્તકો જાપાનની સંસ્કૃતિ ઉપર લખાયેલાં હોય છે અને તે ફેલાવવા પુરતાં અંગ્રેજી ભાષામાં લખાય છે. કેટલાંક પુસ્તકો પરદેશી લેખકોને હાથે જાપાન સંબંધી લખાવવામાં આવે છે અને તેઓને જો સાફ સ્પષ્ટતર મળે તો તે જાપાનીઝને પસંદ પડતી વિગતોને પુસ્તકોમાં લખે છે. જાપાનમાંજ પ્રગટ થતાં પુસ્તકોની સંખ્યા સાથે પરદેશથી આવતાં પુસ્તકોની સંખ્યાની ગણના કરવામાં આવે તો પરદેશથી આવતાં પુસ્તકોની સંખ્યા નજીવીજ ગણાય. જાપાન પુસ્તક પ્રગટ કરવામાં દુનિયામાં બીજો નંબરે આવે છે. ૧૯૩૩ માં ૨૪૦૨૫ પુસ્તકો પ્રગટ થયાં હતાં. તેમાંના ૯૧૫ સંગીત વિષયના, ૨૬૨૫ સાહિત્યના અને ૩૦૨ જીવનવૃત્તાંત સંબંધી હતાં. વેપાર-

ઉદ્યોગ સંબંધી પણ ઘણાં પુસ્તકો હતાં. જાપાનીઝ કારીગરોને યંત્રયુગમાં લાગ લેવાનો હોવાથી તે સંબંધી પણ ઘણાં પુસ્તકો લખાએલા હતાં.

વાર્ષિક સાહિત્યનાં પુસ્તક ઉપરથી જણાય છે એકલા ટોકીઓમાંજ ૬૦૦ લેખકો રહે છે. તેઓમાંના ઘણા જાપાનીઝ જીવનની આધુનિક પ્રવૃત્તિ ઉપર લખે છે. કેટલાક ઇતિહાસમાં ચર્ચા ગએલા જાપાનીઝ વીરપુરુષો સંબંધી પુસ્તકો લખે છે અને કેટલાક પાશ્ચાત્ય સંસ્કૃતિનો ઉકેલ અભ્યાસ કરીને જ્ઞાન ઉપર પ્રકાશ નાખે છે. પુસ્તકોના લખાણમાં ધર્મનો વિષય પણ અગત્યનો લાગ લે છે, કારણ રાષ્ટ્રીય લાભનાની જગૃતિ સાથે શીટાનીઝમ અને બુદ્ધિઝમ પ્રત્યે પણ જગૃતિ વધી છે. અર્વાચીન જાપાનીઝ શીટા ધર્મોપદેશકોનો મત જાતિ ઉત્તેજન પ્રકરણમાં સ્વીકારે છે અને આધ્યાત્મિક શાંતિ માટે બૌદ્ધ ધર્મોપદેશકોનો મત સ્વીકારે છે.

જાપાનીઝ એકાગ્રતાનું દૃષ્ટાંતઃ—ત્યારે માંચુરિઆના મુખ્ય શહેર સીંગોગમાં થોડા સમય પછી હું ગયો ત્યારે જાપાનીઝ એકાગ્રતાના મદદનીશ મો. હીરાનોએ જાણે પોતાનીજ માતૃભાષા હોય તેવી રીતે તેણે મારી હંગેરીયન ભાષામાં ગતે આવકાર આપ્યો. તેણે ચાર વર્ષ બુદાપેસ્ટમાં અભ્યાસ કર્યો હતો. હીરાનો હંગેરિયન કવિતા સારી જાણતો હોવાથી મેં તેને સ્ટ્રોફન નામ આપ્યું હતું. હંગેરિયન ભાષાનો આ એકાગ્રતાના મદદનીશો શા માટે આટલો બધો રસપૂર્વક અભ્યાસ કર્યો હતો ? ઉત્તર એજ કે જાપાનીઝ લોકો દુનિયાના દેશો ને 'તેની પ્રજાએ વિશે સંપૂર્ણ જાણવા માગે છે. જાપાનના ઘણા માણસો જુદે જુદે દેશ જાય છે તેમ હીરાનોએ હંગરી જવાનો નિશ્ચય કર્યો અને તે ભાષામાં અભ્યાસ કરી તેમાં નિષ્ણાત થયો. જાપાનમાં જીવન ત્રણ હંગેરીયન ભાષામાં નિષ્ણાત છે અને તે દેશ સંબંધી આ ચારે જાણા એટલી બધી માહિતી રાખે છે કે હંગરીથી આવનાર માણસ તેમને તે દેશ સંબંધી કંઈ પણ નવું કહેતો નથી.

રસકીન લાઇબ્રેરીઃ—લંડનથી ૨૪૦ દિવસની મુસાફરી જેટલા દૂર ટોકીઓ ગીન્ઝામાં એક ત્રણ માળનું મકાન છે. તે રસકીન લાઇબ્રેરી નામથી ઓળખાય છે. પહેલા અને જીવન માળમાં રસકીનના નમુના રાખવામાં આવેલા છે. તેની આસપાસ એક નાની લાઇબ્રેરી અને તેના પુસ્તકની પ્રથમ આવૃત્તિઓની નકલો રાખવામાં આવેલી છે.

જીવન પાસે મુંદર જુરા પડવાથી સજુગારેલો ડ્રોઇંગ રૂમ છે. તેમાં ૧૬મા સૈકાની દબતું ફરનિયર છે. મધ્યમાં ટેબલ ઉપર 'રસકીન સોસાયટી

મેગેઝીન' પડ્યું રહે છે. આ મહાન લેખકના પુત્રજાની પાસે 'લાઉડ સ્પીકર' ગૌરવવામાં આવ્યું છે અને ત્યાંથી લોકગીત સંલગ્નાવવામાં આવે છે. સામે દિવાલ ઉપર લખેલું જોવામાં આવે છે: " આ મૃદુનો માલિક જોન રસ્કીન છે અને તે અદૃશ્ય પ્રતિમા ખાણી વખતે ચતી વાતચીત તેમજ દરેક લાપશ્ચ સાંભળે છે. " આ કલ્પના ૨૯૦ સભાસદો છે.

૨૫૭ મીડીમેરો, જાપાનીઝ મોટી રાગનો પુત્ર ત્રીજો માળ એક નાના રૂમમાં બેસે છે. તે કલ્પનો સ્થાપક અને મંત્રી છે. વીસ વર્ષથી પોતાની કુરસદનો વખત તે રસ્કીન માટે ગાળે છે. રસ્કીન સંજોગો તપાસ અને શોધ માટે તેણે છ વખત ઇંગ્લેંડની મુસાફરી કરી છે અને હાલ તે રસ્કીનની હકીકતનાં પુસ્તકોના લાપાંતરનો સાતમો ગ્રંથ તૈયાર કરે છે.

૧૧૨૫ દૈનિક વર્તમાન પત્રો:—દેશનો વૈજ્ઞાનિક અને સાહિત્ય રસ વધારવા નીચે પ્રમાણે વ્યવસ્થા કરવામાં આવી છે. ૫૦૦૦ સાર્વજનિક પુસ્તકાલયો ઉદ્ઘાડવામાં આવ્યાં છે (૧૯૩૬ માં ૧૫૦૦ હતાં.) ૧૧૨૫ દૈનિકપત્રો અને ૭૨૮ માસિકો પ્રગટ થાય છે. ૩૫ સાહિત્યના, ૧૬ સિનેમા ફિલ્મના, ૬ નાટ્યકલાના, ૭ ફોટોગ્રાફીના. ૧૦ રેડીઓના, ૭ કવિતાના, ૩૧ પરદેશી લાપા શીખવાના, ૭૩ જાતીય વિષયના, ૫૮ બાળકોનાવણીના અને ૬૨ બાળરમુજનાં હોય છે.

બાળપત્રો:—જાપાનના કરતાં માંચુરિઆમાં બાળપત્રો વધારે છૂટથી જોવામાં આવ્યાં. માંચુરિઆના પુસ્તક વેચનારાઓ તેને નીચાં ટેબલો ઉપર ગોઠવે છે. જાપાનીઝ સંસ્થાઓમાં બાળકો કલાકો મુખી તે વાંચે છે. ઉનાળામાં અને રમના દિવસોમાં જાપાનીઝ બાળકો રસ્તામાં રમતાં નથી. તેઓ દુકાનોમાં જઈ વાંચવાનું પસંદ કરે છે. જાપાનીઝ પુસ્તક વેચનારો તેમને ચિસ્ત પ્રમાણે ધ્યાનપૂર્વક વાંચવા દે છે.

જાપાનમાં ૧૦૨૫ દૈનિક પાશ્ચાત્ય સિદ્ધાંતાનુસાર ચાલે છે. રાગ અને રાજકુટુંબ પવિત્ર ગણાય છે અને તેથી તે સંજોગો તેઓ લખતાં નથી, પરંતુ ખીછ રીતે જાપાનાજાઓને ઘણી છૂટ છે. પ્રધાનમંડળની પડતીના કારણરૂપ જાપાં ઘણીવાર બન્યાં છે.

ચાર દૈનિક પત્રોની નકલો દસ લાખ ઉપર વહેંચાય છે. તે એરોપ્લેન-થી જુદાં જુદાં મુખ્ય શહેરોમાં મોકલાય છે અને કેટલાંક મોટાં પત્રો તો વીસ પ્રાંતિક આગ્રતિઓ કાઢે છે. જોકે આસાકાના વર્તમાનપત્રોની ઓફિસો અમેરિકાના વર્તમાનોની ઓફિસને પહોંચી શકતી નથી તોપણ યુરોપના કોઈ પણ વર્તમાનપત્રની એપ્રીસની બરાબરી કરી શકે છે.

પરીક્ષા

‘પરીક્ષા’ શબ્દથી વિદ્યાર્થી માંત્ર પરીચિત છે. પરીક્ષાના અતિશય-પણાથી તે અયોગ્ય ઉપયોગથી “પરીક્ષાનો હાથ” જેવું ઉપનામ પણ એને મળી ચૂક્યું છે. પરીક્ષા બનાવ જાતેજ આ ઉપનામને યોગ્ય છે કે એના દુરુપયોગને લીધે તેને તેવું ઉપનામ મળ્યું છે, એ આપણે જોઈએ. પરીક્ષા વગર કોઈપણ પ્રગતિનું માપ કાઢી શકાય નહિ એ સ્પષ્ટ છે. માપ વગર પ્રગતિની દિશા નક્કી થઈ શકે નહિ અને કદાચ તેની ગતિ પણ અટકે. કોઈ પણ યતન તેના પરિણામ પર નજર રાખ્યા સિવાય લાંબો સમય થઈ શકતોજ નથી. યતનની સફળતા માણસને હિતેજ છે અને નિષ્ફળતા તેને કેટલેક અંશે હતાશ કરે છે. પણ સાથે સાથે તેને તે નિષ્ફળતાનાં કારણ શોધવા પ્રેરે છે; એ અનુપણમાંથી પોતાના યતનની ખામી તેને જણાવ છે. એ ખામીની સુધારણા તેને સફળતા તરફ લઈ જાય છે. આ દૃષ્ટિએ પરીક્ષાઓ તો અગત્યની છેજ, પણ તેમાં હાલ એવાં કયાં તરવો દાખલ થઈ ગયાં છે કે જેથી તે વિદ્યાર્થીઓને અકારી થઈ પડી છે અને કેળવણીકારોને તે અયોગ્ય લાગતી થઈ ગઈ છે.

આ નજરે જોતાં સૌથી પહેલી તેની અતિશયતા દેખાય છે. એક વિદ્યાર્થીજીવન તપાસો. બાળવર્ગથી માંડીને તે કોલેજ હોંડે લાંબુધીમાં તેને કેટલી પરીક્ષાઓ આપવી પડે છે? આનું ધોરણ શાળા, શિક્ષક, તે સમય પ્રમાણે ફરતું હોવાથી ચોક્કસ આંકડા આપી શકાય તેમ નથી, પણ સાધારણ રીતે પ્રાથમિક શાળાઓમાં વાર્ષિક, છપાસિક તે ત્રિમાસિક પરીક્ષાઓ હોય છે, જ્યારે માધ્યમિક શાળાઓમાં તે આઠવારિક થઈ જાય છે. કેટલીક સંસ્થાઓમાં તો પરીક્ષાઓ ઉપરાંત છ માસિક, ત્રિમાસિક ફોર્મ આપવાની લાયકતા જોવાની અને વાર્ષિક પરીક્ષાઓ હોય છે. કોલેજોમાં પણ એજ પ્રથા બીજાં નામો હેઠળ ચાલે છે. આ રીતે ગણતાં થી. એ. ચતાં સુધીમાં એક વિદ્યાર્થીને ૩૦૦-૪૫૦ પરીક્ષાઓ આપવી પડે છે, અને આટલી પરીક્ષાઓમાંથી સારી રીતે પસાર થએલો એન્યુએટ પણ કંઈ બાબતમાં નિષ્ણાત થએલો હોય છે? અલગત, તેનું મન વિસ્તાર પામેલું હોય છે, તેની જીવિ પણ અમુક કક્ષાએ પ્રહોચેલી હોય છે એ ખરું, પણ એ કોઈ એક પ્રકારના કામ માટે સર્વોત્તમ લાયકાત લઈને તો બહાર નથી આવતો એ પણ નક્કીજ છે એટલુંજ નહિ, પણ આ પરીક્ષાના પરિણામથીજ તેની કિંમત અંકાતી હોવાથી વિદ્યાર્થીનું લક્ષ પણ તે પસાર

કરવા તરફજ રહે છે. કેળવણી, દુનિયાદારી માટે તૈયારી વગેરે છે તે જાણ્ય
બની જાય છે અને પરીક્ષામાં પાસ થવું એજ ધ્યેય બની જાય છે. આ
કેટલું તુકસાનકારક છે તે આપણે જોઈ રહ્યા છીએ.

આપણાં દેશમાં ગ્રામીન કાળમાં ગુરુઓના આશ્રમોમાં પણ પરી-
ક્ષાઓ થતી, પણ તે પરીક્ષાઓ આટલી બધી સંખ્યામાં ન હતી તેમજ
આ જાતની પણ ન હતી. ધનુર્વિદ્યામાં નિષ્ણાત થએલા પાંડવ, કૌરવ
રાજપુત્રોની પરીક્ષા જાણીતી છે. એમાં વિદ્યાનું સાક્ષ્ય તપાસાય છે. વિદ્યા
મુખ્યત્વે કેટલી છે તે જોવાનું નથી.

આપણી પરીક્ષાઓમાં બીજો પણ એક દોષ દેખાય છે. વિદ્યાર્થી-
ઓના સત્રના કે વર્ષના કામ તરફ નજર ન રાખતાં, પરીક્ષાના નિર્ણિત
કરેલા જે ચાર કલાકના કામ ઉપરથીજ તેની શક્તિનો ખ્યાલ આધવામાં
આવે છે. આ સમયે પરીક્ષા આપનાર વિદ્યાર્થી કઈ સ્થિતિમાં છે તેના
તરફ લક્ષ આપવામાં આવતુંજ નથી. વળા આવી પરીક્ષાઓમાં બીજો
ધણ તરવો ધીરે ધીરે એવાં તો દાખલ થઈ ગયાં છે કે જેને લીધે પરી-
ક્ષાની સ્વાભાવિકતા ધટી ગઈ છે તે કૃત્રિમતા વધી છે એટલુંજ નહિ, પણ
એમાં એવી આડખીલીઓ ઉભી થઈ છે કે જેને લીધે વિદ્યાર્થીની યોગ્યતાની
ખરી કસોટી થઈ શકતીજ નથી. આમાંની કેટલીક બાબતો તપાસીએ.

લેખી પરીક્ષાઓમાં મોટે ભાગે પ્રશ્નપત્ર આપવામાં આવે છે.
અને નિર્ણિત સમયમાં વિદ્યાર્થી તેના ઉત્તર લખી નાખે છે. આ જાતની
પરીક્ષાઓમાં વિદ્યાર્થીની કેળવણીની કથાની કે તેના વિકાસની કસોટી
કરતાં તેની માત્ર યાદશક્તિની કસોટીજ થાય છે. ચચજમાં ઠાંસી ઠાંસીને
ભરેલું જ્ઞાન તે નેટલી સચોટતાથી ને ઝડપથી જવાબપત્રમાં કાઢી શકે છે
તેટલી તેની યોગ્યતા આજેખાય છે! આ ધોરણ કેટલું જુલાવો ખવડાવનાર
છે તે સ્પષ્ટ છે.

વળા આ જાતની પરીક્ષામાં જવાબપત્ર જેવી એક જડવસ્તુ જે
જેતન વ્યક્તિઓ-વિદ્યાર્થીને પરીક્ષકનું અનુસંધાન કરે છે. વિદ્યાર્થીના વ્ય-
ક્તિત્વથી પરીક્ષક જરાયે માહિતગાર હોતો નથી, છતાં તેની શક્તિઓનું
માપ તે પેલા જડવસ્તુ ઉપરથી કાઢવાને તૈયાર થાય છે. પોતાને તે
નેટલે અંશે ગમે તેટલે અંશે તે પોતાનો અભિપ્રાય આપે છે. (માર્ક્સ
આપીને) અને આ રીતે આપાએલા માર્ક્સ ઉપરથી વિદ્યાર્થીની લાપકાત નફી
કરવામાં આવે છે.

પ્રશ્નપત્રોમાં કેટલા દોષ હોય છે તે તરફ અંગુલિનિર્દેશ કરવો જોઈએ. સમસ્ત અભ્યાસક્રમ ઉપર દષ્ટિ રાખ્યા સિવાય, ગમે તે એક ભાગ ઉપર નજર રાખી ઘણી વખત પ્રશ્નપત્રો ચોજવામાં આવે છે. આથી અભ્યાસક્રમનો જો એ ભાગ વિદ્યાર્થીને સુલભ નહોય તો બીજો ભલે પછી તે સમસ્ત અભ્યાસક્રમનો ફેરવેલો હોય તોપણ તેનામાં પરીક્ષા પસાર કરવાની લાયકાત નથી એમ ઠેરવવામાં આવે છે. અહીં નસીબનું તત્ત્વ દાખલ થઈ જાય છે. અભ્યાસક્રમનો પા ભાગ બાકો તો વિદ્યાર્થી લાયક દરી જાય છે, બ્યારે પોણો ભાગ બાકો તો વિદ્યાર્થી પ્રશ્નપત્રની વિલક્ષણતાને લીધે નાલાયક દરે છે.

પ્રશ્નપત્રોની ભાષા, તેમાં અમુક ફરજિઆત પ્રશ્નો ને અમુકમાંથી ગમે તે આટલા, વળી તે ગમે તેમાંથી આ અથવા આ આવી સૂચનાનો ગુચ-વાડો, પરીક્ષકનું વિષય પરત્વેનું પક્ષપાતપણું વગેરે ઘણી બાબતો વિદ્યાર્થીની લાયકાતની ખરી કસોટીમાં વિનરૂપ છે. લંબાણના કારણે બીજા અનેક બાબતો છોડી દેવામાં આવે છે.

આ ઉપરથી એ વિચાર કરવાનો ઉપરિચિત થાય છે કે આ બાધક તત્ત્વોને ઓછા શી રીતે કરવાં? પરીક્ષાની આવશ્યકતા સ્વીકારીએ તો તે લેવાની રીત નક્કી કરેજ છૂટકો. વ્યક્તિગત મુખપરીક્ષા એ એક ઉત્તમ સાધન છે, પણ એમાં પણ કેટલાક બાધક અંશો પેસી જવાનો ભય રહે છે. આ જાતની પરીક્ષાઓમાં સમય બહુજ જાય છે. વર્ગની પરીક્ષા કદાચ આ રીતે લઈ શકાય, પણ મોટી જાહેર પરીક્ષાઓ આ રીતે લેતાં પારજ આવે નહિ. વળી મુખપરીક્ષામાં, પરીક્ષકના વિષય પરત્વેના પક્ષપાત ઉપરાંત વિદ્યાર્થી પરત્વેના પક્ષપાતનું તત્ત્વ પણ દાખલ થઈ જવાનો ભય રહે છે.

વળી બીજા વિદ્યાર્થીઓના પ્રમાણમાં અમુક વિદ્યાર્થી કેટલીક લાયકાત ધરાવે છે તે દષ્ટિ બદલો નાખી, વિદ્યાર્થી પોતાની યત્નશક્તિઓના પ્રમાણમાં કેટલે અંશે સફળપૂર્વક કરી ચૂક્યો છે અને તેના પ્રમાણમાં તેણે કેટલી લાયકાત પ્રાપ્ત કરી છે તે તરફ દષ્ટિ રાખવાથી પરીક્ષામાંથી ઉપર ગણાવેલા ઘણા દોષો આપોઆપ જતા રહેશે. માર્ક્સના ટકાના મોરણ પર આધાર રાખવાથી ઘણા અનર્થને જોડા જ્યાલ ઉત્પન્ન થવાનો સંભવ છે. સાધારણ રીતે માર્ક્સની સંખ્યામાંથી અમુક ટકા માર્ક્સ મેળવે એટલે વિદ્યાર્થીમાં પરીક્ષા પસાર કરવાની લાયકાત છે એમ ઠેરવવામાં

આવ્યું છે. આપણે ઘણું ભાગે ૩૩ ટકા નક્કી કરેલા જોઈએ છીએ. હવે પરીક્ષક કાંઈ યંત્ર નથી, તેમજ તેનું માર્ક આપવાનું ધોરણ પણ એવું સુધારિત અને યંત્રવત્ નથી કે જેથી એકાદ બે માર્કની પણ હેરફેર ન થાય. જો આમ હોય તો ૩૩ માર્ક મેળવનાર પાસ ને ૩૨ મેળવનાર નપાસ એમાં કેવો ગંભીર અન્યાય છે ? આ ટકાનું ધોરણ યોગ્ય નથી. વિદ્યાર્થીઓની સહજ શક્તિઓ અને મેળવેલી શક્તિઓના પ્રમાણમાં એનો ચત્ત કેવો છે તેજ તપાસવું જોઈએ. એ કેવી રીતે કરાય તે બીજી વખતે ચર્ચાશું.

રણજીતભાઈ દેરાસરી

ભૂગોળ-શિક્ષણ

૧૨. હકીકતોનું જ્ઞાન દઢ કરવા બાબત.—

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૪૧૦ થી ચાલુ)

બાળકના મન પર ભૂગોળના પાઠમાં ક્ષીબેલી હકીકતો દઢ કરવા સામાન્ય રીતે પાઠ સિવાય બીજાં કેટલાંક સાધનો હોય છે.

કેટલાક વાચનના પાઠોમાં, ભૂગોળના પુસ્તકનો ઉપયોગ અને નિબંધ માટે ભૂગોળને લગતા વિષયો, મેળવેલું જ્ઞાન દઢ કરવા દેખીતી રીતે ઉત્તમ સાધનો છે. તેજ પ્રમાણે ગણિતના વિષયમાં સરાસરી, આદિ, દલાલોના પાઠોમાં ભૌગોલિક આંકડાઓને ઉપયોગ યર્ષ શકે તેમ છે, અને ઉપલાં ધોરણોમાં ઇતિહાસના પાઠોમાં ઇતિહાસ અને ભૂગોળનો સંબંધ દર્શાવી શકાય તેમ છે. બીજી એક રીત એવી છે કે નકશાઓ અને આકૃતિઓ અને બીજા દૃષ્ટાંતો જે ભૂગોળના પાઠમાં વાપર્યાં હોય તેમને ધર્મની દિવાલો ઉપર ટાંગી રાખી મૂકવા જોઈએ. આથી બીજા પાઠ અપાય ત્યાંસુધી બાળકો તેમનું અવલોકન કરે અને તેમની મદદથી બાળકોને કેટલીક હકીકત માદ કરવા ઉપયોગી યર્ષ પડે.

ભૂગોળના પાઠોની સાથે સદૃશ ક્ષાયચેરીમાંથી કેટલીક ચોપડીઓમાંથી વાચન કરાવી શકાય. જેમકે, આફ્રિકાના અભ્યાસના સંબંધમાં પ્રખ્યાત સંશોધકોનાં પુસ્તકો પાંચવાનું બાળકોને ટહી શકાય.

બાળકોએ નોટબુકો પુરતી રાખવી જોઈએ. ડાબી બાજુના પાનામાં ધર્ષ મળેલા પાઠની કે વાચનની નોંધ હોવી જોઈએ. જમણી બાજુના પાનાના બે વિભાગ કરવા જોઈએ, 'એક શિક્ષકે આપેલી નોંધ માટે અને બીજી

બાળકોની 'સ્વતંત્ર' કૃતિઓ માટે આપેલા પ્રત્યેક નોંધવા જોઈએ. તેમના જવાબ હંકાણુમાં લખવા જોઈએ, અને નોટબુકમાં અનુક્રમણિકા જોઈએ.

પ્રાથમ પુસ્તકો કે ભૂગોળના પાઠ માટે જોઈતી બીજી ચોપડીઓમાં જરૂરની વિગતો માટે શિક્ષકે ધ્યાન રાખવું કે હાલમાં એવા થોડા વિષયો છે કે જેમાં ભૂગોળ શિક્ષણમાં જે પ્રગતિ થઈ છે તેટલી માત્રમ પડે:

(૧) દેશોમાં લગભગ સંપૂર્ણ સમીક્ષા અને વિકાસ થયો છે. (૨) ભૂગોળશાસ્ત્ર પણ પ્રગતિ કરી રહ્યું છે અને (૩) શિક્ષણપદ્ધતિઓ છેલ્લાં થોડાં વર્ષોમાં એટલી બધી વિકાસ પામી છે કે જુનાં પ્રાથમ પુસ્તકો કે નકશાઓના પર આધાર રાખવો સહીસહાયત નથી. ભૂગોળશિક્ષકને માટે ઉત્તમતા ઉત્તમ પુસ્તક અંગ્રેજીમાં 'સ્ટેટ્સમેન્સ ઇયર બુક' છે. તે દર વર્ષે નિયમિત બહાર પડે છે, અને કેટલાક ભૂગોળશિક્ષણને લગતાં માસિકો ખાસ તીકે છે-જેમકે અંગ્રેજીમાં 'ભૂગોળ શિક્ષક'. આપણી ભાષામાં અસારે જોડ છે. આમાં પુસ્તકો શિક્ષકે જમાનાનો સાથે રહેવા નિયમિત રીતે વાચવાં જોઈએ. વળા હાલમાં ઘણી કિમતી નવી નવી ભૂગોળો લખાઈ છે, પણ તેમનાં નામ જણાવવાં યોગ્ય નથી, કારણ કે આદર્શ ભૂગોળ તો હજી કોઈ લખે ત્યારે ખરી.

ઉપરે એકવાર હાર દઈને જણાવીશું કે પદ્ધતિસર જ્ઞાન આપવા માટે ભૂગોળ શિક્ષણની અગત્ય સૌ કોઈ સમજે. ભૌગોલિક બાબતોમાં પરસ્પર સંબંધો પર ખાસ હાર મૂકવાની જરૂર છે. ભૌગોલિક હકીકત બાળકોના મન પર દબ કરવાના ઉપાય તરીકે આ સંબંધોનો ઉપયોગ કરવો, તેમજ તે સંબંધોદ્વારાજ બાળકોની કાર્ત્તવ્યનિક શક્તિઓ ફળવવી. આ બાબતો લક્ષમાં રાખી શિક્ષક હંમેશાં મુખ્ય હકીકત (જેવી કે અક્ષાંશ, જમીન અને દરીઆનો સંબંધ; પર્વતો અને રણોની આડો; મોટા આબોહવાથી બનતા પ્રદેશો; વનસ્પતિના પ્રદેશ; આ પ્રમાણે સંબંધોને યોગ્ય રીતે 'સ્થાન' વિષેની હકીકત) બાળકો સમક્ષ મૂકે. તે ઉપરાંત માણસોની અવરજવરના અને એક સ્થાનના બીજા સ્થાન સાથે સંબંધના મુખ્ય માર્ગો વિચારવા. નકામી હકીકતો કહીને આગલના સંબંધને ઢાંકી દેવાનું સાદસ ન કરવું. જે વિશાળ સંબંધો બતાવી તેમના પર હાર મૂકવાની કચ્છા હોય તેનાં સંબંધમાંજ પુષ્કળ હકીકત પસંદ કરવી જોઈએ. તમે મનુષ્યજીવનને દરેક પગલે અસર કરે તેવી હકીકત સીખવે, અને વિવિધતા માનુષી વિભાજનો પુરેપુરો ઉપયોગ કરો. નકરો એ માનુષી સેષ છે; એમાં મનુષ્યની મહેનત અને કાર્યની નોંધ છે. કેટલીક વખત તેણે બૂલો કરી હસે અને પૃથ્વીની સપાટીના

લાગને. જોઈએ તેવો નહિ દર્શાવ્યો હોય. જે તમે બાળકોને આવી લાગણી ધરાવતા કરી શકો તો તમે તેમને લવિષ્યને માટે છેતરેલર બનાવવામાં અને માનુષી જગત પર દષ્ટિ રાખવાને યોગ્ય મદદ આપી ગણાશે. પરિણામે તેઓ સારા મનુષ્યો અને સારા શહેરીઓ બનશે. આખર યાદ રાખો કે ભૂગોળશિક્ષણની સફળતા, દરેક બાળકમાં હોય છે તેમ માત્ર માનસિક સ્પષ્ટતા પર છે, મન ડોળાઓલું ન જોઈએ. તમારે શું કરવાનું છે તે તમારા મનમાં સ્પષ્ટ રીતે સમજીને અને તમે શિક્ષક તરીકે ફતેહના માર્ગે ચઢશો. તમારે જે સમજવાનું છે તે એટલુંજ કે એકંદરે શિક્ષણમાં શું કરવાનું છે અને એક પાઠમાં શું કરવાનું છે તેની સમજ તેજ શિક્ષણની સફળતાનો માર્ગ છે.

પ્રે. રા. દ્રે. કોલેજ,
અમદાવાદ.

સી. બી. પટેલ

શારીરિક શિક્ષણની અગત્ય

શરીર એ ઈશ્વરનું મંદિર છે. દુરસ્ત શરીરમાં દુરસ્ત મન રહે છે, જેનું શરીર બળવાન છે તેનું મન પણ બળવાન હોય છે. એકડા વર્ગરનાં સૌ મીઠાં પણ નકામાં છે. તેમ માણસને તંદુરસ્તી વગરનું શરીર નકામું-ખોટા રૂપીઆ જેવું છે. જેમ એકડા સાથેનાં મીઠાં રણિયામણાં છે તેમ જેનું શરીર આરોગ્ય સૌ ટચના સોના જેવું છે તે માણસને ધણો લાભ થાય છે. નિરોગી માણસ જીવનમાં કદી નિરાશા અનુભવતો નથી. તે હંમેશાં આનંદી અને હિતસાહી રહે છે. તે પ્રગતિ કરે છે. તેની જિંદગીનાં ધણાંખરાં કામ તે સારી રીતે પાર પાડે છે.

આપણું શરીર એ કુદરતની અમૂલ્ય બક્ષીસ છે. એમાં તત્ત્વજ્ઞાનનો ભંડાર છે. એ વિજ્ઞાનનું મૂળ છે. ઈશ્વરની અનુપમ સર્જન કલાકૃતિ તે જીવતો જાગતો માણસ છે. દુનિયામાં માણસના શરીર જેવું સાદું અને કારમું યંત્ર કોઈએ શોધ્યું નથી. એક આના જેટલા ચણામાં ૩ મણુ વજન ૧૦૦ માઇલ લઈ જાય છે. માણસના શરીરનાં તત્ત્વોની કિંમત ૩ રૂ. જેટલી છે. શરીર ગમે તે ખોરાકથી ચાલે છે. મોટર, વિમાન, કે ગાડીને ચલાવવા અમુક વસ્તુ જોઈએ તેમ માણસના શરીરને જોઈતું નથી. ચણા, ચોખા, ઘાસ વગેરેથી ચલાવી લે છે. કેમેરા, સિનેમા, હારમોનિયમ વગેરે યંત્ર જોઈ આપણે અચંબો પામીએ, પણ આપણી આંખ આંખ સેકંડે સેકંડે હમરો ફેટા પડે અને ગળામાંથી હમરો જતના મુરો-અવાંતે

નીકળે છે. એ બધું નવાઈ પમાડે તેવું નથી ? ગમે તેવા નાસ્તિક પણ શરીરની રચના જોઈ આસ્તિક થઈ જાય છે. એનું કારણ તમને સમજાયું હશે.

આપણે ઇંગ્લાંડ, અમેરિકા, કે જાપાનના લોક, સમાજ કેવાં તે જાણીએ પણ પોતાના શરીરમાં શી શી ક્રિયા ચાલે છે તથા હૃદય, ફેફસાં ક્યાં આવ્યાં તે જાણતા નથી. પહેલું શરીરનું જ્ઞાન થવું જોઈએ. એના ઉપર જિંદગીનો આધાર છે.

વર્તમાન જમાનામાં માણસો આરોગ્ય ઉપર જોઈએ તેટલું ધ્યાન આપતા નથી. એ બેદરકારીનું ફળ આપણે ભોગવીએ છીએ; વ્યાજ સાથે તેનો બદલો કુદરતને આપવો પડશે. કુદરત છુટ મૂકતી નથી. કહેવત છે કે “ પાકી કોઠીએ કાના ચડતા નથી ” તેમ આરોગ્યનો પાયો નાન-પણથી જ નાખવો જોઈએ. બાળકને જેમ વાળીએ-જેવી ટેવ પાડીએ તેવી પડે છે. “ કુમળું જાડ વાળે તેમ વળે.” ટેવ બંધાયા પછી બીજી ટેવ પાડવી મુશ્કેલ છે. પાણી વહી ગયા પછી પાણ બાંધવી નકામી છે.

બાળકને શારીરિક કેળવણી આપવાની પહેલી જવાબદારી માતાપિતાની છે, અને નિશાળમાં દાખલ થયા પછી શિક્ષકોની છે.

ઉપરનાં કારણોથી લવિષ્યના નાગરિકો આખાં બને તે શુભ હેતુથી નાન સરકારે પ્રાથમિક શાળામાં શારીરિક શિક્ષણ દાખલ કરેલું છે. હરિશર્ષ અને સ્પર્ધાના અમુક શુભ અને તેની સાથે અંગબળ ખીલવવાનો એ શ્રેષ્ઠ રસ્તો છે.

પ્રાથમિક શાળામાં બાળક ૬ વર્ષથી ૧૬ વર્ષ સુધીનાં હોય છે. તે દરમિયાન માટે ઉંમર અને શક્તિ પ્રમાણે જુદી જુદી કસરતોના ભાગ પાડેલા છે, અને નિશાળના અભ્યાસક્રમમાં તથા વખતપત્રકમાં એનો સમાવેશ કરેલો છે. દરેક પ્રાથમિક શાળામાં સાંજના ૩૦ મિનિટનો એક અવર કસરત-રમત માટે રાખેલો છે. વ્યાયામનો સમય સવારના ૦૧ કલાક અને સાંજના ૧ કલાક અવકાશ હોય છે. સવારે નમસ્કારાદિ અને પ્રાણાયામાદિ વ્યાયામો કરવાના ઠીક ફાવે છે, અને સાંજના મેદાની તથા મદાની કસરતો કરવાની મજા આવે છે.

શારીરિક શિક્ષણમાં મુખ્ય ચાર ભાગ છે: (૧) નમસ્કારાદિ, (૨) પ્રાણાયામાદિ, (૩) મેદાની, (૪) મદાની. પહેલા પ્રકારમાં સૂર્ય નમસ્કાર, આસનો, વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. બીજા પ્રકારમાં પ્રાણાયામ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે.

મેદાનીમાં આટાપાટા, જોખો, વગેરે રમતોનો સમાવેશ થાય છે, અને મેદાનીમાં ભાલા, લાડી, મગદળ, મલખમ વગેરેનો સમાવેશ થાય છે. ભાલા, લાડી વગેરેમાં કળા તથા આવડત છે. ખરેખર લાડી ફેરવનારને બંધુકની ગોળી વાગી શકતી નથી.

પ્રાથમિક શાળાઓમાં તો રમતો, અખાડાની કસરતો, લાડી, લેટ્રીમ, ડંખેલ્સ, મગદળ, આટાપાટા, જોખો વગેરેનો ઉપયોગ કરાવવામાં આવે છે. માત્ર દિલ્લ કરાવવાથીજ કે આટાપાટા, જોખો રમાડવાથીજ શારીરિક શિક્ષણ પુરું થતું નથી. પણ સમય-અંગે પ્રમાણે એમાં ફેરફાર કરી આગળ વધવું જોઈએ.

બાળકની સર્વાંગ શક્તિ ખીલવવા વ્યાયામની ખાસ જરૂર છે. બાળકની શારીરિક, માનસિક અને નૈતિક શક્તિ સાથે સામાજિક ઉત્તત્તિ યોગ્ય વ્યાયામથીજ ખીલે છે. તેનાથી બાળકના શરીરનું બંધારણ, સ્વચ્છતાવની શક્તિ, ખાવાપીવાનું જ્ઞાન, સહનશક્તિ, નિડરતા, હિંમત, સ્વદેશાભિમાન વગેરે ગુણો ખીલે છે. વ્યાયામનો હેતુ એક અવધવને ઓછો અને ખીળવને વધતો શ્રમ આપવાનો નથી, પણ સર્વ અવધવને સરખો શ્રમ આપી દરેક અવધવને સુદૃઢ અને સમપ્રમાણમાં વિકસાવવાનો છે. આવી ક્રિયાથી શરીરની શક્તિ અને ખુદ્દિ ખૂબ ખીલે છે એવો આરોગ્યશાસ્ત્રીઓનો મત છે અને તે સર્વમાન્ય છે.

(અપૂર્ણ)

સારી ટેવ

અમુક રીતે વર્તવા કે વિચારવાના વલણને ટેવ કહેવામાં આવે છે. આ તાલીમ અને અનુભવનું પરિણામ છે. તે કંઈ વારસામાં મળતી નથી.

ટેવ પાડવાની શરૂઆત મનુષ્યજનિ જન્મથીજ કરે છે ને તેમ કરતાં જીવનમાં પસાર થાય છે. જીવનનીમાં ટેવ ઝપાટાથી અને સહેલાઈથી પડે છે, પણ હિંમત વધતાં તેમાં ધિગાથ આવે છે ને મુશ્કેલીઓ નડે છે. જો કોઈપણ જાતનું કામ વધારે વખત કરીએ તેમજ જો કોઈ પણ વિચારમાં વધારે નિમગ્ન રહીએ તો ટેવ જન્યુની પડે છે (સાધારણ શબ્દોમાં કહીએ તો એમ બોલીએ છીએ કે અમુક માણસને અમુક કામની આંટ આવી ગઈ). ટેવો ત્યારે ઉપર જણાવ્યા મુજબ જન્મથીજ પડતી જાય છે અને તે જીવનમાં વધારે યા તો ઓછા પ્રમાણમાં રચાથી થાય તો ટેવો સારી અને ઇચ્છવા જેમ પડે તે પર ખાસ ધ્યાન આપવું તે વડીલોની

ફરજ છે. આ બાબતમાં જે શિક્ષકો ધારે તો વધારે સારી સેવા જન-સમુદાયની તેમજ દેશની બજાવી શકે. આથી એમ માનવા કારણ નથી કે ધરના વડીલો તેમની તે ફરજમાંથી મુક્ત થાય છે.

બાળક સામાન્યતઃ સૂચના આધીન યા તો આગ્રાધીનજ હોય છે ને રહે છે. કોઈ પણ વડીલ તરફથી કંઈ પણ સૂચવવામાં આવે તો તે પર બાળક વિચાર કરતુંજ નથી, પણ તે સૂચનાને સત્ય (gospel truth) તરીકે સ્વીકારી લે છે. માતા યા તો પિતા જે કંઈ પણ કરે અથવા કોઈ પણ રીતે વર્તે તો તે કામ યા તો વર્તનને પોતાના માટેના આદર્શરૂપ સ્વીકારી લે છે. વળી જે જે માણસના સમાગમમાં બાળક વધારે વખત રહે તેમના શબ્દો રીતભાત ને વર્તનનું સ્વાભાવિક રીતે અનુકરણ કરે છે. અને તેટલા માટેજ દરેક ખાસ સાચવવાનું એ છે કે જે પ્રમાણે વડીલો બાળકને વર્તવા ઇચ્છા કરે તેવાંજ દાખો તેમણે, તેમની આગળ રજુ કરવાં જોઈએ. વળી બાળક જેને ચાહતું હોય તેને ખુશ કરવા પણ તે ઇચ્છા કરે છે અને ઇચ્છે છે કે તેમ તેઓ પ્રદર્શિત કરે (ખુશ થવા છે તેમ). શરૂઆતમાં તો માતા, પિતા યા તો નજીકના વડીલો, તેને, માટે સારા અભિપ્રાય દર્શાવે તેમ બાળક ઇચ્છે છે. ત્યારબાદ પોતાના ખુશના સારા અભિપ્રાયની ઇચ્છા રાખે છે અને છેવટમાં નવ દસ વર્ષની વયે પોતાના મિત્રો તેમજ ટોળીના નામકના મોટેથી પોતાનાં વખાણુ થાય તે માટે બહુજ ઉત્સુક બને છે. ત્યારે બાળક આ સ્થિતિએ પહોંચે ત્યારે બાળક બગડતો જાય છે તેમ માખાપોએ માની નાસીપાસ ચવાની કંઈ પણ જરૂર નથી. ઉપર જણાવ્યો તે તો કુદરતી ક્રમજ છે. આ સમયે બાળકના સોજતીઓ પસંદ કરવામાં ખાસ કાળજી રાખવી તે આવશ્યક છે.

બીજાઓ પોતાને માટે શું ધારે છે તે જાણવાની જિજ્ઞાસા તે બહુજ મોટી શક્તિ છે અને વ્યાજબી ને સારી ટેવોની બાળકમાં 'વૃદ્ધિ' થાય તે વિચારથી તે શક્તિનો માખાપોએ સદુપયોગ કરવો જોઈએ. બીજાઓ તેને માટે શું ધારે છે યા તો માને છે તેવી જિજ્ઞાસા નહિ રાખનાર બાળક લાગ્યેજ મળી આવે, માટે તે સારાં કૃત્યોની પ્રશંસા થાય તે લાભદાયક છે તેવું માનવાની તાલીમ આવશ્યક બાળકને મળવી જોઈએ. ઉપર જણાવેલ જાતની ટેવ રચાયી થાય તે માટે નિઃસ્વાર્થપણું, દયા અને બીજાઓને માટે સામાન્ય લાગણીની પ્રશંસાની ઇચ્છા જરૂરની છે.

મનુભાઈ મહુરજી પરીખ

નોટેશન

છટ્ટી ચોપડી

પાઠ ૪

કુંદરતનું વણનું

દ્રુતવિક્ષંબિત છંદ

રાગ પુનાગવરાટી તાલ ત્રિતાલ

સ ની સ ગ	— ગ રી મ	ગ — રી સ	— રી ગ
દી સ ત જ	— ગ લ મ	— ગ લ કા	— રી ર
—	—	7	—
ગ સ રી ગ	— મ પ ધ	મ ધ પ ગ	— રી સ —
મ તુ પ ના	— પ રિ તા	— પ નિ વા	— રી ર —
—	—	7	—
ગ મ પ ગ	રી ગ મ પ	મ પ ધ પ મ	— ધ પ —
મ ધુ ર ડા	— મ લ ચં	— દ ની શી	— ખી લે —
—	—	7	—
પધ નો ધ પ	— મ પ ધ	નો — ધ પ ગ	— રી સ —
ત — ર વ રા	— સ હુ અ	— મ ત — ને	— ખી લે —
—	—	7	—

નોટ—પછીની બધી તૂક ઉપર પ્રમાણે વગાડવી અને ગાવી.
દ્રુતવિક્ષંબિત છંદને મળતો ત્રિયંવદા છંદ આ પ્રમાણે ગાવો જોઈએ.
ચિહ્નો માટે ચોકડોબર—નવેબર ૧૯૩૬ ના સાળાપત્રમાં જોઈ લેવાં.

બાપાલાલ અમૃતલાલ દવે

હિંદુસ્તાનની વનસ્પતિ

(ગતાંક પૃષ્ઠ ૪૩૩ થી આશુ)

“કૌમારભૂત્ય જીવકને નામે જુદના સંવમાં એક બહુ પ્રસિદ્ધ સાધુ થઈ ગયો. એની વૈદ્ય તરીકેની ખ્યાતિ પણ દિગંતમાં પ્રસરેલી હતી. એ પણ તક્ષશિલાનો વિદ્યાર્થી હતો. અભ્યાસ પૂરો કર્યા પછી એના આચાર્યે એની પરીક્ષા લીધી અને કહ્યું કે “હે વત્સ, તું આ તક્ષશિલાની આસપાસના દસ યોજન સુધીમાંથી એવી વનસ્પતિ લઈ આવ કે દવાના કામમાં ન આવતી હોય.” જીવક ગુરુની આજ્ઞા પ્રમાણે ખૂબ દુરો, પરંતુ એને કોઈ પણ ઠેકાણે નકામી વનસ્પતિ ન દેખાઈ, એટલે ગુરુ પાસે આવી એણે એ પ્રમાણે કહ્યું, કે “આચાર્ય મહારાજ, આપના કહ્યા પ્રમાણે હું, દુરો પણ એક પણ ધીજ મેં એવી ન જોઈ કે જે દવા તરીકે ન વપરાતી હોય.” વિદ્યાર્થીના આ ઉત્તરથી સંતુષ્ટ થઈ ગુરુએ એને રનાતટ બનાવ્યો. આમ પ્રાચીન સમયમાં વનસ્પતિના અભ્યાસ ઉપર ખૂબ બાર મૂકવામાં આવતો હતો. વળી વનસ્પતિનું જ્ઞાન નગરમાં રહેનાર વૈદ્યોને કે સામાન્ય જનને એમને એમ થઈ જતું નથી; તે માટે તો જંગલો, પર્વતો અને સમુદ્ર કિનારાઓ ઉપર પર્યટન કરવાની જરૂર હોય છે. વળી ગોવાળિયા, બીલ, વનવાસીઓ, વાઘરીસોડો વગેરે પાસેથી વનસ્પતિઓની ઓળખ કરવાની હોય છે. ચરકસંહિતામાં પણ કહ્યું છે, કે જે વનસ્પતિનું જ્ઞાન આપણને ન હોય તે વિષે વનવાસીઓને પૂછી પૂછીને પણ જ્ઞાન લેવું જોઈએ. એ રીતે બધવા પછી એમનો શાસ્ત્રીય ઉપયોગ શો છે, એમના ગુણદોષ શો છે, એમાં કયો ચમત્કારિક ગુણ રહ્યો છે તે વિષે વૈદ્ય અગર વનસ્પતિશાસ્ત્રીએ અભ્યાસ કરવો જોઈએ. તેથી શાસ્ત્રકાર કહે છે કે “વનસ્પતિઓનું નામ અને ઓળખ સાધારણ માણસ કરતાં ગોવાળિયા અને વનવાસીઓને વધારે હોય છે, પરંતુ તેથી કંઈ લાભ થતો નથી; ઔષધિનું નામ, રૂપ અને ઉપયોગ એ ત્રણેય જે જાણે છે તે જ તેનો સાચો તરવજ છે.

પાશ્ચાત્ય વનસ્પતિશાસ્ત્રમાં વનસ્પતિના જુદા જુદા વર્ગો પાડવામાં આવ્યા છે એવી જ રીતે આપણા પ્રાચીન મહર્ષિઓએ વનસ્પતિઓના પૃથક પૃથક વર્ગો, ગણો અને વિભાગો પાડ્યા છે. વૃદ્ધ વનસ્પતિ વિરુધ્ધ લતા, પ્રતાને, ઔષધિ એવા સામાન્ય વિભાગો ઉપરાંત હરીતકીવર્ગ, કપૂર વર્ગ, શાકવર્ગ, ધાન્યવર્ગ, ગદૂચ્યાદિ વર્ગ, વટાદિ વર્ગ, એમ વિવિધ વર્ગો પાડ્યા છે. એ વર્ગો પાડવામાં ખાસ નિશ્ચિટ દષ્ટિ રાખવામાં આવી છે.

દા. ત. ધાવડો, સાગ, વડ, વાયવરણો, શીમળો, ખાખરો, અરીડો, તમાકુ, વગેરે મોટાં વૃક્ષો હોવાથી તેમને વૃદ્ધિ વર્ગમાં મૂક્યા છે. શંરખંબો, જવામો, ગોરખમુંડી, અધેડો, વગેરે નાના છોડવા હોવાથી તેમને ગૂંચ્યાદિ વર્ગમાં મૂક્યા છે.

એમ અમુક અમુક રીતે વનસ્પતિઓ રૂપ, ગુણ વગેરેમાં ગણતી આવતી હોવાથી તેમના વર્ગો પાડ્યા છે, તે ઉપરાંત ત્રિકુળા, ત્રિકુલુ આતુર જાતક, પંચકોલ, પડૂપણુ, પંચમૂલ, પંચતવક, દશમૂળ, અષ્ટવર્ગ, વગેરે યોગોત્તી કલ્પના કરી છે. એ ઉપરાંત અમુક અમુક વનસ્પતિઓમાં રહેલા સર્વ સાધારણ વિશિષ્ટ ગુણોને લીધે ચરકસુશ્રુત આદિ ગ્રંથકર્તાઓએ તેવી તેવી વસ્તુઓનાં પૃથક્કરણ કરી એમના વર્ગો પાડેલા છે અને તેમનું વર્ણન ચરકે સૂત્રસ્થાનના એથા અધ્યાયમાં આપેલું છે. એમાં દસ દસ વનસ્પતિ-ઓનો એક એક ગણ બનાવેલો છે દા. ત. પૌંપર, પૌંપરીમૂળ, ચમ્પ, ચિત્રક આદુ, આશ્વત્થ, મરી, અજમો, બીલામું, અને હિંગ એ દસ વસ્તુઓનો એક વર્ગ બનાવ્યો અને લખ્યું કે આ દશ યીજે દીપનીય છે. આવી રીતે ઘણા વિભાગો પાડેલા છે.

દ્રોણિય વનસ્પતિ લેા. એમાં પાંચ વસ્તુઓ તો હશે: (૧) રસ, (૨) ગુણ, (૩) વીર્ય, (૪) વિપાક, અને શક્તિ અથવા પ્રભાવ. (૧) મધુર, (૨) મીઠો, (૩) ખાટો, (૪) તીખો, (૫) ખારો, (૬) તુરો એમ છ રસો છે. આ રસો કેવળ વનસ્પતિમાં રહેલા છે એવું નથી. જગતમાં જેટલાં જેટલાં દ્રવ્યો છે તે બધામાં અમુક અમુક રસો અમુક અમુક પ્રમાણમાં ભરેલા છે. પાથર, સોનું, માટી કે હાડકું ગમે તે વસ્તુ હો, પણ એમાં અમુક અમુક રસ અમુક પ્રમાણમાં રહેલા હોય છે.

ગુણ તો અનેક છે, પરંતુ એ બધામાં ૨૦ ગુણો મુખ્ય છે: રક્ષ, લઘુ, ગુરુ, વિપદ, અભિધ્વન્દિ, વગેરે. આ ગુણો તે તે વનસ્પતિના રસ ઉપર આધાર રાખે છે. દા. ત. એક વસ્તુમાં મધુર રસની બહુલતા હોય તો તે ગુરુ, અને અભિધ્વન્દિ હશે તથા તે દહને કોપાવશે.....

વીર્ય એ છે: ૧ ઉષ્ણ, ૨ શીત. સાધારણ ભાષામાં આપણે એક યીજને દંડી ગણીએ છીએ, અન્યને ગરમ ગણીએ છીએ, પરંતુ શાસ્ત્રીય રીતે ઘણીવાર તેથી ભિન્ન હોય છે. આ ઉષ્ણતા શીતતાનો આધાર પણ દ્રવ્યના રસ ઉપર છે.

વિપાક:—વિપાક ત્રણ છે: આપણે જે છ રસ ગણાવ્યા એ હોઝંડી-માં ગયા પછી જે સ્વરૂપને પામે તેને વિપાક કહે છે...૧ તીખા, કડવા

અને તુરં રસનો સાધારણ રીતે 'તીજો' વિપાક થાય છે. ૨ ખાટા રસનો ખાટો થાય છે અને ૩ મધુર તથા લવણ રસનો મધુર વિપાક થાય છે.

પ્રભાવ—કાષ્ઠપિણ વનસ્પતિની ખાસ પ્રકારની શક્તિ તેનું નામ પ્રભાવ...આ પ્રભાવને રસ સાથે સંગ્રહ હોવાજ જોઈએ એવો કંઈ નિયમ નથી. દા. ત. સહદેવી નામની વનસ્પતિનું મૂળ ચોટલે કે ચોટલીએ બાંધવાથી તાવ હિતરી જાય અથવા અપામાર્ગનું મૂળ ચોટલે બાંધવાથી પ્રસવ થાય વગેરે જે ખાસ શક્તિઓ તે તે વનસ્પતિનો પ્રભાવ અગર શક્તિ કહેવાય છે.

શાસ્ત્રીય લંબાણુમાં એટલા ઊંડા ન હિતરીએ તો આપણા ઋષિઓએ વનસ્પતિનો અભ્યાસ કેવી રીતે કર્યો હતો તેનું જ્ઞાન શી રીતે થઈ શકે ? અને વનસ્પતિઓ રોગો ઉપર કે આરોગ્ય ઉપર જે અસર ઉપજાવે છે તે જોને લીધે એનું જ્ઞાન પણ આપણને શી રીતે થઈ શકે ? દા. ત. લોંબુ બાંધાથી અમુક જાતની અસર થાય છે. શરીરની ગરમીને એ રાંત પાડે છે, પાચનને તથા લોહીને સુધારે છે, એ પરિણામ આપણે નએ જાણીએ પરંતુ એ પરિણામ શા કારણને લીધે આવ્યું તેનું જ્ઞાન આટલા લંબાણુમાં મળ્યા વિના ન જણાય. પાશ્ચાત્ય રાસાયણિક પૃથક્કરણમાં ને આપણા પૃથક્કરણમાં આ દષ્ટિએ ઘણો ફેર છે. લોંબુથી રકવો-રક્તપિત્તનો રોગ મટયો તો પાશ્ચાત્યો તેમાં રહેલા 'સી' વિટામિનને કારણરૂપ ગણુશે, જ્યારે આપણે તો રસગુણવીર્યવિપાક ને શક્તિ વિષે વિચાર કરીશું. આ જમાનામાં જન્મેતો સમન્વય કરવો એ વધારે યોગ્ય થઈ પડે છે. ઘણીવાર જે વિટામિનની વાતો થાય છે તેનો તે તે વનસ્પતિના ગુણુ યા શક્તિમાં અંતર્ભાવ કરવો હોય તો થઈ શકે છે.

અપૂર્ણ

સાલ મુખારક

આવી દિવાળી-દિવાળી-ટક. ૧

એ તો આનંદ દેવાવાળી-૦ આવી-૦

(૧)

આવી દિવાળી-રેન અંધારી,
ઘર ઘર દીવાવાળી;
મેસાં ઘેસાં ઘર સુતે ધોળાવી-
લીધાં વાસણુ ઉગળી-૦

(૨)

એકાદસી-આગળ સી આવી,
વાઘ બારસ પૂંઠ કહાવી;
ધનતેરસ-કાળીચૌદસને-
વરસ છેડે દિવાળી-૦

(૩)

નીત રૂડી-રસોઈ ઠરાવી,
પુરણ-પોળી રૂપાળી;
ખડખડીઆ-ધુધરા પાપડ ને-
સંજેરી, સેવ સુંવાળી-૦

(૪)

રંગ બેરંગી-ખીખાં દાળી,
સાથીઆ ભાત સુઢાવી;
આંગણીએ આનંદ રેલાવી-
બંસી-કૃષ્ણ રસાળી-૦

(૫)

કોઠી, હવાઈ, કનકતારાને,
બપોરીઆ સળગાવી;
ટોટી, ફટાકડા ફોડી ફડાફડ-
ઉંચા-નીચાં ઉછાળી-૦

(૬)

દારૂખાનું-સા સાર લાવી,
પૈસાનું કરવા પાણી ?
ફાડતાં-ખાળક દાઝી મરે ને-
ધૂણી નાખે અકળાવી-૦

(૭)

રમી જમી-ગીત મીઠાં ગાઈ,
માતની ગોદ સાંભળી;
વાંછું વાપે બેયું-આંખ ઉઘાડે
નવું વરસ ગૈ દિવાળી-૦

(૮)

સપરમે દહાડે-સખરસ દહાણી,
સગાંવહાલે સંભાળી;
સાલ મુખારક-કહે રસમાલી-
રહે નિંદગી સુખનાળી.
ગઈ દિવાળી-દિવાળી,
એ તો આનંદ દેવાવાળી-૦

‘રસમાલી’

સ્વીકાર

ભાવનગર શિક્ષક સમાજ તરફથી

મહેતાજી વલ્લભદાસ તથા મહેતાજી દેવશંકર રમારક શિક્ષક સહાયક ફંડનો પંચ વાર્ષિક રિપોર્ટ અમોને મળ્યો છે. ફંડનો ઉદ્દેશ ગરીબ શિક્ષકોના વારસોને તેમની હયાતી વ્યાઢ લાભ આપવાનો છે; ફંડની વ્યવસ્થા ઉત્તમ પ્રકારની કરવામાં આવે છે એમ તેમના આ રિપોર્ટમાં આવેલા હિસાબ

ઉપરથી માલમ પડી આવે છે. ફંડને દરેક પ્રકારનું ઉત્તેજન મળે અને દરેક દરેક પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષક તેનો સંપૂર્ણ લાભ લે એમ આમે ઇચ્છીએ છીએ.

આપણા પ્રાંતના પણ ગુજરાતી શાળાઓના શિક્ષકોની આર્થિક સ્થિતિ ઘણીજ નબળી હોય છે. કમાણી ઉપર આધાર રાખતું કુટુંબ ઘણીજ દયા-જનક સ્થિતિમાં આવી પડે છે. આવી આકૃતમાં એવાં કુટુંબોને આધારરૂપ ચર્ચ પડે એવી એક યોજના ઉભી કરવાની ઘણી જરૂર છે, આશા છે કે ઉપરના ફંડનો દાખલો લઈ એ યોજના વિશે પ્રાથમિક શાળાના શિક્ષકો વિચાર કરશે અને સહકારથી ધ્યેય સાધી શિક્ષકોનાં કુટુંબોને આધારરૂપ થઈ પડશે.

તંત્રી

જાહેરખબર

સને ૧૯૩૬-૧૯૩૭ ની સાલની એન. પી. વકીલ સ્કોલરશિપ
પરીક્ષાનું પરિણામ

નંબર	નામ	ઉંમર	કઈ સાલમાં	માસિક સ્કોલર- શિપની રકમ.
		વ. માસ.	દાખલ છે.	

અ વર્ગ

૧.	શરદ અંદ્રમુખરામ પંડ્યા	૧૩-૧૦	ગવર્નમેન્ટ ગ્રામ્સ	રૂ. ૪

બ વર્ગ

હાઈસ્કૂલ
અમદાવાદ

૨.	પ્રમિલા ત્રીકમલાલ દલાલ	૧૪-૬	"	રૂ. ૫

ક વર્ગ

૩.	રમેન્દ્રભાઈ એ. ભટ્ટ	૧૫-૩	"	રૂ. ૬

ખાલી.

અમદાવાદ.

ગણેશ વાસુદેવ માવલંકર

તા. ૯ મી એપ્રિલ ૧૯૩૬

પ્રેસિડન્ટ,

અમદાવાદ યુનિવર્સિટી.

સરકારી જાહેરખબર

(૧)

પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજ સર્ટિફિકેટ પરીક્ષા

નવો અભ્યાસક્રમ-હસ્તઉદ્યોગ અને બાગકામ.

મે. ડિરેક્ટર ઓફ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન, મુંબઈ, પુનાના હુકમ નં. એસ. ૬૮/૭૦ પીટી. ૨ડી તા. ૨૦-૧૦-૩૬ના આધારે જણાવવામાં આવે છે કે—

ટ્રેનિંગ સંસ્થાની નવા અભ્યાસક્રમ મુજબની સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં જે વિદ્યાર્થીઓ નિષ્ફળ નીવડ્યા હોય પણ જેઓ હસ્તઉદ્યોગ કે બાગકામમાં અથવા એ અને વિષયોમાં પાસ થયા હોય અને જેઓને આ સાલની પરીક્ષામાં બધા વિષયોમાં બેસવાનું હોય તેમની બાબતમાં એવો દરાવ કરવામાં આવ્યો છે કે ગઈ સાલની પરીક્ષામાં તેઓએ એ વિષયોમાં જે દોષ્ટા મેળવ્યા હશે તેજ આવતી પરીક્ષાના તેમના પરિણામપત્રકમાં નોંધવામાં આવશે.

જે ઉમેદવારો ગઈ પરીક્ષામાં હસ્તઉદ્યોગ અને બાગકામના વિષયોમાં નાપાસ થયા હશે, તેઓને જણાવવામાં આવે છે કે આ જે વિષયો સંબંધી તેઓએ ઘેર જે કામ કર્યું હશે તે તથા નમુના અને નિરીક્ષણ-કામની નોંધો તેઓએ રજુ કરવાં પડશે. તેઓએ નમુના અને નોંધો સંબંધી શાળાના હેડમાસ્તર પાસેથી એવી મતલબનું પ્રમાણપત્ર રજુ કરવું જોઈશે કે તે કામ તેમનું પોતાનું કરેલું છે.

જે ઉમેદવારો હેડમાસ્તર હોય તેમણે તેમના જિલ્લાના એડમિનિસ્ટ્રેટિવ ઓફિસર પાસેથી તેવી મતલબનું પ્રમાણપત્ર મેળવી રજુ કરવું જોઈશે; અથવા તો સંસ્થાના પ્રિન્સિપાલ તેમને હસ્તઉદ્યોગની બાબતમાં પરીક્ષા વખતે નમુના બનાવવાનું કામ સોંપશે. નવા અભ્યાસક્રમ મુજબ ઉમેદવારો કામથી વાકેફ છે એવી ખાતરી કર્યા પછી પ્રિન્સિપાલ તેમના કામની આંકણી કરી તે કામના દોષ્ટા આપશે.

(૨)

પ્રેમચંદ રાયચંદ ટ્રેનિંગ કોલેજ વાર્ષિક પરીક્ષા

આથી જણાવવામાં આવે છે કે જે ઉમેદવારો ટ્રેનિંગ કોલેજની સર્ટિફિકેટ પરીક્ષામાં “શિક્ષણ અને અધ્યાપનકળા”-એ વિષયના પેટા વિષય થ અને ક્રમાં નાપાસ થયા હોય તેમણે ઓછામાં ઓછા પંદર (૧૫) પ્રાઇઁટની નવેસર તૈયાર કરેલી નોંધો રજુ કરવી જોઈશે. તેમણે આ પાઠો અનુભવી ટ્રેન હેડમાસ્તરની અથવા તો મે. એબુ ઇન્સ્પેક્ટર સાહેબે પ્રસંદ

દરેલા સુપરવાઈઝરની દેખરેખ નીચે આપેલા હોવા જોઈએ. આ અધિકારીઓએ એવી મતલબનું પ્રમાણપત્ર આપવું જોઈશે કે તે પાઠો તેમની દેખરેખ નીચે આપેલા છે અને નોંધો ઉમેદવારે જાતે તૈયાર કરેલી છે. ઉમેદવારને રાજ એક પાઠથી તેમજ અઠવાડીયામાં ત્રણ પાઠથી વધારે માફ આપવા દેવામાં આવશે નહિ.

(મે. ડિરેક્ટર એવ પબ્લિક ઇન્સ્ટ્રક્શન સા.ના હુકમ નં. ૧૪૯/૧૨૪ ડી. તા. ૩૦-૧૦-૩૬નામાં અને મે. એજ્યુ. ઇન્સપેક્ટર સા.ના હુકમ નં. ૯૧૬૩, તા. ૯-૧૧-૩૬નામાં કરેલી સૂચના અનુસાર)

છોકરીઓ માટેની વર્નાક્યુલર દ્વાદશ પરીક્ષાના સુધારો.— નિયમ ૧૨ મે.—

છોકરીઓ માટેની વ. કા. પરીક્ષાના નિયમોમાંના ૧૨ મા નિયમને બદલે નીચે પ્રમાણે સુધારો કરવામાં આવ્યો છે:—

૧૨. પરીક્ષા વખતે નીચે પ્રમાણે ઇનામો આપવામાં આવશે:—

- (૧) દરેક જિલ્લામાં પરીક્ષામાં જે છોકરીઓ પહેલી અને બીજી આવશે તેમને રૂ. ૧૦ નું અને રૂ. ૫ નું એક, એમ બે ઇનામો આપવામાં આવશે;
- (૨) ઉત્તર વિભાગ, મધ્ય વિભાગ, દક્ષિણ વિભાગ અને મુંબઈ વિભાગ એમ ચાર વિભાગના દરેક વિભાગ માટે રૂ. ૧૦ નું એક, એમ ચાર ઇનામ ઉર્દુ વર્નાક્યુલર દ્વાદશ પરીક્ષામાં બેસનાર છોકરીઓને આપવામાં આવશે.
- (૩) દક્ષિણ વિભાગમાં પરીક્ષામાં બેસનાર મરાઠી ભાષા બોલનાર છોકરીઓને રૂ. ૧૦ નું એક ઇનામ આપવામાં આવશે; અને
- (૪) મુંબઈ વિભાગમાં પરીક્ષામાં બેસનાર ગુજરાતી ભાષા બોલનાર છોકરીઓને રૂ. ૧૦ નું એક ઇનામ આપવામાં આવશે.

જે મહીનામાં પરીક્ષા લેવાશે તે મહીનાની ૧ લી તારીખે જે છોકરીઓની ૧૮ વરસની નીચેની ઉંમર હશે તે છોકરીઓ ઇનામ માટે લાયક ગણાશે.

ઉપર જણાવેલી ૨ થી ૪ સુધીની કલમોમાં જણાવેલાં ઇનામ જે છોકરી આખા વિભાગમાં પહેલે નંબરે આવશે તેનેજ આપવામાં આવશે. જો ઉમેદવાર જિલ્લા અને વિભાગનાં ઇનામની લાયકાત ધરાવશે તો તેને વિભાગનું ઇનામ આપવામાં આવશે.

(ઉ. ભા. ના. એ. ઇન્સપેક્ટર શા. ના. હુકમ નં. ૮૮૬૬ ના તા. ૨૬-૧૧-૧૯૩૬ ના આધારે.)

હાઇસ્કૂલ સ્કોલરશિપ પરીક્ષા

ઉત્તર ભાગ

આથી જાહેર કરવામાં આવે છે કે ઉત્તર ભાગના દરેક જિલ્લાના મધ્યસ્થળે સર્વે હરિદ્વાર્ધ કરી શકે એવી ૫ (ઓપન) હાઇસ્કૂલ સ્કોલરશિપ અને ૫૭ રેપ્રેસેન્ટેટિવ હાઇસ્કૂલ સ્કોલરશિપોની પરીક્ષા તા. ૮ મી અને ૯ મી ફેબ્રુઆરિ ૧૯૩૭ ને સોમવાર અને મંગળવાર, એ બંને દિવસોએ ૧૧-૩૦ વાગે નીચેનાં સ્થળોએ લેવામાં આવશે:—

સ્થળનું નામ	સઘળા વર્ગો હરિ- દ્વાર્ધ કરી શકે એવી હાઇસ્કૂલ સ્કોલરશિપો	વર્ગો માટે ખાસ નક્કી કરવામાં આવેલી રેપ્રેસેન્ટેટિવ હાઇસ્કૂલ સ્કોલરશિપો		
		મધ્યમ વર્ગો	પછાત વર્ગો	મુસલમાનો
અમદાવાદ	૧	૫	૪	૭
નડિઆદ	૧	૫	૨	૪
ગોધરા	૧	૨	૪	૨
ભરૂચ	૧	૧	૨	૫
મુરત	૧	૩	૭	૪
ઉત્તર ભાગ માટે કુલ	૫	૧૬	૧૯	૨૨

૨. દરેક મધ્યસ્થળે કમિટી આ પરીક્ષા લેશે, અને તે દરેક મધ્ય-સ્થળની સરકારી હાઇસ્કૂલના હેડમાસ્ટર તે કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ તરીકે રહેશે.

૩. પરીક્ષામાં બેસવા માટેની અરજી નક્કી કરેલા છાપેલા ફોર્મમાં મોકલવી. આ અરજી ઉમેદવારોએ પોતપોતાના જિલ્લાની પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ ઉપર મોકલવી. પરીક્ષાની અરજીનું ફોર્મ પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ પાસેથી મળી શકશે.

૪. પરીક્ષામાં હાજર થવા માટેની અરજીઓ પરીક્ષાની શી સાથે (૩. ૨ ઓપન હાઇસ્કૂલ સ્કોલરશિપ અને ૩. ૧ રેપ્રેસેન્ટેટિવ હાઇસ્કૂલ સ્કોલરશિપ) પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ ઉપર તા. ૧ લી જાન્યુઆરિ ૧૯૩૭ સુધીમાં મળી જવી જોઈશે. તે દિવસ પછીથી અરજીઓ સ્વીકારાશે નહિ.

૫. ઉમેદવારોની ઉંમર, પરીક્ષાના વિષયો, સ્કોલરશિપની રકમ અને સુદત, પરીક્ષામાં બેસવા માટે ભરવાની શી વગેરે હકીકત તા. ૧૨ મી

જુલાઈ ૧૯૨૮ ના મુંબઈ ગવર્મેન્ટ એજેન્ટ લાગ ૧લાના પૃષ્ઠ ૧૪૧૦ થી ૧૪૧૬ માં હપાએલો નિયમોમંદિરી મળી આવશે. સ્પેશિઅલ સ્કોલરશિપોની રકમ સરકારી કેળવણીખાતાના દરેક ને. પરદેશ તા. ૬ મી જુન ૧૯૩૩ થી ધરાડી ધોરણ ૪ થા માટે માસિક રૂ. ૫, ધોરણ ૫ માટે માસિક રૂ. ૬ અને ધોરણ ૬ અને ૭ માટે માસિક રૂ. ૮ એમ નક્કી કરવામાં આવી છે.

૬. જે ઉમેદવારોનાં કાયમનાં ઘર-આ ઇલાકાના બ્રિટિશ જિલ્લામાં આવેલાં હોય પણ જેઓ દેશી રાજ્યોની માધ્યમિક સ્કૂલોમાં લેણુતા હોય, જે ઉમેદવારોનાં કાયમનાં ઘર દેશી રાજ્યોમાં હોય અને જેઓ મુંબઈ ઇલાકાની બહાર બ્રિટિશ જિલ્લાના હોય તેઓ સ્કોલરશિપની પરીક્ષામાં બેસી શકશે નહિ.

ઉ. ભા. ના મે. એન્યુ. ઇન્સ.
સાહેબની ઓફિસ, અમદાવાદ,
તા. ૨૮-૧૧-૧૯૩૬.

(અંગ્રેજીમાં સહી) બી. જે. જી. શાસ્ત્રી
એન્યુ. ઇન્સ. એન. ડી.

સરકારી મિડલ સ્કૂલ સ્કોલરશિપ પરીક્ષા

ઉત્તર ભાગ

આથી જાહેર કરવામાં આવે છે કે સર્વે હરિકાર્ષિ કરી શકે એવી ૧૦ (એકાદશ) મિડલ સ્કૂલ સ્કોલરશિપો અને ૫૭ સ્પેશિઅલ મિડલ સ્કૂલ સ્કોલરશિપોની પરીક્ષા તા. ૧૦ અને ૧૧ મી ફેબ્રુઆરિ સને ૧૯૩૭ પુષ્કવાર અને ગુરુવાર, એ બંને દિવસોએ ૧૨-૩૦ વાગે નીચેનાં સ્થળોએ લેવામાં આવશે:—

રુપબંધનું નામ	સધળા વર્ગો હરિકાર્ષિ કરી શકે એવી મિડલ સ્કૂલ સ્કોલરશિપો	નીચેના વર્ગો માટે ખાસ નક્કી કરવામાં આવેલી સ્પેશિઅલ મિડલ સ્કૂલ સ્કોલરશિપ		
		મધ્યમ વર્ગો	પછાત વર્ગો	મુગલખાનો
અમદાવાદ	૨	૫	૪	૭
નડિઆદ	૨	૫	૨	૪
ગોધરા	૨	૨	૪	૨
લારુચ	૨	૧	૨	૫
સુરત	૨	૭	૭	૪
કુલ	૧૦	૧૬	૧૯	૨૨

૨. દરેક મધ્યસ્થને કમિટી આ પરીક્ષા લેશે. અને તે દરેક મધ્ય-
સ્થના સરકારી હાઇસ્કૂલના હેડમાસ્તર તે કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ તરીકે રહેશે.

૩. પરીક્ષામાં જેસવા માટેની અરજી નક્કી કરેલા છાપેલા ફોર્મમાં
મોકલવી. આ અરજી ઉમેદવારોએ પોતપોતાના જિલ્લાના પરીક્ષક કમિટી-
ના પ્રેસિડેન્ટ ઉપર મોકલવી. પરીક્ષાની અરજીનું ફોર્મ પરીક્ષક કમિટીના
પ્રેસિડેન્ટ પાસેથી મળી શકશે.

૪. પરીક્ષામાં દાખલ થયા માટેની અરજીઓ પરીક્ષાની ફોના ૩. ૧)
સાથે પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ ઉપર તા. ૧ લી જાન્યુઆરી ૧૯૩૭
સુધીમાં મળી જવી જોઈશે; તે દિવસ પછીથી અરજીઓ સ્વીકારશે નહિ.

૫. ઉમેદવારોની ઉંમર, પરીક્ષાના વિષયો, સ્કોલરશિપની રકમ અને
સુદ્ધત, વગેરે હકીકત તા. ૧૨ મી જુલાઈ, ૧૯૨૮ ના મુંબઈના સરકારી
ગેઝેટના ભાગ ૧ લાના પૃષ્ઠ ૧૪૧૨ થી ૧૪૧૬ માં છપાએલા અને તા.
૧૮ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૧ ના સરકારી નોટિફિકેશન નં. ૨૪૬૬ થી સુધારેલા
અને તા. ૨૦ મી ઓગસ્ટ ૧૯૩૧ ના મુંબઈ સરકારી ગેઝેટના ભાગ
૧ લાના પૃષ્ઠ ૧૮૮૩ માં છપાએલા નિયમોમાંથી મળી આવશે. રેપ્રેસિએલ
સ્કોલરશિપની રકમ કેળવણીખાતાના સરકારી દરાર નં. ૫૨૯૮ તા. ૯ મી
જુન ૧૯૩૩ થી ઘટાડી (ધોરણ ૧ થી ૩ માટે માસિક રૂ. ૪) એમ
નક્કી કરવામાં આવી છે.

૬. જે ઉમેદવારોનાં કાયમનાં ઘર દેશી રાજ્યોમાં હોય, જે ઉમેદ-
વારોનાં કાયમનાં ઘર આ ઇલાકાના બ્રિટિશ જિલ્લામાં આવેલાં હોય પણ
જેઓ દેશી રાજ્યોની માધ્યમિક સ્કૂલોમાં લાગુતા હોય અને જે ઉમેદવારો
મુંબઈ ઇલાકાની બહાર બ્રિટિશ જિલ્લાના હોય તેઓ સ્કોલરશિપની
પરીક્ષામાં બેસી શકશે નહિ.

ઉ. ભા. ના મે. એન્યુ. ઇન્સ. } (અંગ્રેજીમાં સહી) બી. જે. જી. શાસ્ત્રી.
સાહેબની ઓફિસ, અમદાવાદ,
તા. ૨૮-૧૧-૧૯૩૬. } એન્યુ. ઇન્સ. એન. ડી.

કાઝી શાહબુદ્દીન સ્ટોલરશિપ પરીક્ષા

ઉત્તર ભાગ

આથી ખુબર આપવામાં આવે છે કે અમદાવાદ અને ખેડા જિલ્લાઓની કોઈપણ જાહેર શાળાઓના મુસલમાન ઉમેદવારો માટે કાઝી શાહબુદ્દીન એન્ડાઉમેન્ટ ફંડમાંથી રૂ. પાંચની એક, એવી એ, હાઈ અને સ્પેશિઅલ સ્ટોલરશિપ (શિબ્યવૃત્તિ) માટેની હરિદ્વારની પરીક્ષા તા. ૮ અને ૯ મી ફેબ્રુઆરિ ને સોમવાર અને મંગળવાર, એ અને દિવસોએ અનુક્રમે આર. સી. હાઇસ્કૂલ અમદાવાદ, અને ગવર્મેન્ટ હાઇસ્કૂલ, નડિઆદ રથળોએ ૧૧-૩૦ વાગે લેવામાં આવશે.

૨. દરેક મધ્યસ્થળે કમિટી આ પરીક્ષા લેશે, અને તે મધ્યસ્થળની સરકારી હાઇસ્કૂલના હેડમાસ્તર તે કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ તરીકે રહેશે.

૩. પરીક્ષામાં બેસવા માટેની અરજી નક્કી કરેલા છાત્રેલા ફોર્મમાં મોકલવી અને અરજી ઉમેદવારોએ પોતપોતાના જિલ્લાની પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ ઉપર મોકલવી. પરીક્ષાની અરજીનું ફોર્મ પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટને અરજી કરેલી મળી શકશે.

૪. પરીક્ષામાં દાખલ થવા માટેની અરજીઓ પરીક્ષાની ફીના રૂ. ૨ સાથે પરીક્ષક કમિટીના પ્રેસિડેન્ટ ઉપર તા. ૧ સી જાન્યુઆરિ ૧૯૩૭ સુધીમાં મળી જવી જોઈશે.

૫. ઉમેદવારોની ઉંમર, પરીક્ષાના વિષયો, સ્ટોલરશિપની રકમ અને મુદત વગેરે નિયમો તા. ૨૧ મી નવેમ્બર ૧૯૨૯ ના મુબર્ક સરકારી ડેક્રી ભાગ ૧ લાના પ્રુટ ૨૪૭૨ થી ૨૪૭૫ માં જાણા છે.

ઉ. ભા. ના મે. એન્યુ. ઇન્સ. સાહેબની એડિસ, અમદાવાદ, તા. ૨૮-૧૧-૧૯૩૬. } (અંગ્રેજીમાં સહી) બી. જી. જી. શાસ્ત્રી
એન્યુ. ઇન્સ. એન. ડી.

(ઉ. ભા. ના મે. એન્યુ. ઇન્સ. સાહેબના તા. ૨૮-૧૧-૧૯૩૬ ના પત્ર નં. ૬૭૬૭ માં કરેલી મૂલનાનુસાર).

ધનામપત્રક

અમદાવાદ જિલ્લો

ગોપલ	હિપાધ્યા કેશવલાલ નારણદાસે	૧૨-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	મિ. અંબારામ જેસંગભાઈએ	૧-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
આકર	મિ. ગોવિંદસંગ દલુજી સોલંકીએ	૩-૦-૦	સાકર વહેંચી.
મણીપુર	ગામલોકો તરફથી	૮-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	"	૭-૦-૦	ગોપડીઓ વહેંચી.
	"	૧૦-૦-૦	રૂઢકાંડમાં આપ્યા.
વસાઈ	અમદાવાદના સુથાર વાલજી નારણભાઈએ	૧૮-૦-૦	જર્મનના રકાળી પ્યાલા વહેંચ્યા તથા છોકરા-
	"	૧૨-૦-૦	ઓને જમાડયા.
ગોપલ	પા. ઓડીદાસ જગનલાલે તથા પંચાલ આરભારામ જેસંગભાઈએ મળી	૧૭-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
અમરાઈવાડા	પા. જગનભાઈ ઝવેરભાઈએ	૬૦-૦-૦	"
કુલો	હીરાપુરના પા. શંકરભાઈ નાગરભાઈએ	૩-૦-૦	ગને નિશાળોમાં પતાસાં વહેંચ્યા.
	આકરોલના પા. સુનીલાલ અતુરભાઈએ	૩-૦-૦	" તથા
	અમદાવાદના શેઠ ત્રીકમલાલ ખેમચંદે	૨૭-૦-૦	કન્યાશાળામાં જર્મનસી-લ્વરના પ્યાલા વહેંચ્યા.
	પા. રામદાસ રણછોડે	૧-૮-૦	ગને નિશાળોમાં ફેરીવહેંચી
	વજાલના હાકોર બહેચરજી લાવસંગજીએ	૩-૦-૦	" પતાસાં વહેંચ્યાં.
	ખહેલા આસિ. ઓતમભાઈ રાનાભાઈએ	૩-૦-૦	" "
પસુંજ	કણભાના પટેલ વેરાભાઈ ઇશ્વરભાઈના ધરની જાન આવેલી તેમના તરફથી	૨૫-૦-૦	છોકરા તથા છોકરીઓને રકાળી પ્યાલા તથા પતાસાં વહેંચ્યાં.
હુમાણા	પટેલ શંકરદાસ અરજણુભાઈએ	૧૨-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
તાજપુર	આસિ. ભારતર કોદરલાલ માધવદાસે	૧-૦-૦	"
	પટેલ જોષ્ઠાભાઈ હાપીભાઈએ	૧-૦-૦	"
	હોડ ભારતર મધ્વાહીમઅલી	૨-૧૩-૦	"
	અસરફઅલીએ રૂઢ ગામાત ફંડમાંથી	૨-૦-૦	"
સાચળ	રકુના પા. માધાભાઈ નાગરદાસે	૧૨-૦-૦	પિતળના પ્યાલા વહેંચ્યા તથા પતાસાં વહેંચ્યાં.

ધુવાલ	રફલ કમિટિના મેમ્બરોએ	૨-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	ન્યુબિલિ મહોત્સવ નિમિત્તે	૫-૦-૦	"
રતોડા	રાઠોડ કરસનભાઈ કરણભાઈએ	૧૨-૧૪-૦	"
શીઆળ	કરદમ ખાતાના મે. ધન્વેકર પી. જી. લેફેનીસ સાહેબે	૪-૦-૦	ખાજાઓને સાકર વહેંચી.
ચંદરવા	રફલ કમિટિના મેમ્બર ઠક્કર હીરજીભાઈ મુળજીએ	૧૦-૮-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	શેઠ તારાચંદ ત્રિકમે	૨-૦-૦	પેંડા વહેંચ્યા.
નાનીભોર	જેશી મોહનલાલ શંકરલાલે	૧૫-૦-૦	ધડિયાળ ભેટ આપ્યું.
કુમારુ	બાઈ રતન પા. દેવજી માલાની વિધવાએ	૧૨-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
નાંદેજ	ભાદરજીના પટેલ કશીરજીએ	૧૨-૦-૦	પિતૃજના ખાસા નં. ૮૫ પતાસાં સાથે વહેંચ્યા.
રમોલ	કાકર બુલાજી મોતીજીએ	૨-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યા.
ડરજુવર્ગ	કાળી પટેલ સુરા હડીએ	૧૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
સઆપ્યા	મનામદારો તથા સદગૃહસ્થોએ	૮-૦-૦	મિઠાઈ વહેંચી.
	મળી		
હાથીજીજી	કકર પોપટલાલ રજુછોડાસે	૧૨-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	પટેલ નારજીભાઈ મોતીજીએ	૨-૦-૦	કળીના લાકડે વહેંચ્યા.
બદરખા	અડાલજના પટેલ શીવાભાઈ નયુભાઈ તથા બારેજના પટેલ રજુછોડાભાઈ મથુરભાઈ તરફથી પટેલ રામાભાઈ હકુભાઈએ	૪૦-૦-૦	જર્મન સીધરના ખાસા રકાબી વહેંચ્યા.

બેડા જિલ્લો

છીપડી	ખામલેકોએ	૫-૦-૦	પતાસાં વહેંચ્યા.
	"	૮૨-૮-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
પીઠાઈ	શા. હીરાચંદ બેચરદાસે પોતાના પૌત્રના મરણ નિમિત્તે	...	ચવાણું તથા દૂધ પાતું.
અંત્રોલી	શેઠ શા. આશારામ ભાઈચંદ ભાઈએ	...	ખાજાઓને ભણવા માટે હવા અજવાળાવાળું મકાન ભેટ આપ્યું તથા
	"	૨૬-૦-૦	ખાજાઓને જમાડીને જર્મન સીધરના ખાસા રકાબી વહેંચ્યા.

આંકલાવ	ભગત શનાભાઈ રણછોડભાઈ	૧૨૫—૦—૦	તમામ રહેલના વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	ક્રમે ગામલોક પાસેથી ઉવ- રાણું કરી		
આંત્રોલી	શા. આશારામ ભાઈચંદ	...	બાળકોને જમાડયા.
	કન્યાશાળાનું મકાન ખુદ્દર મૂકાયું તેની ખુશાલીમાં		
સૈજપુર	પા. આશાભાઈ ત્રોત્તમદાસે	૫૫—૦—૦	પિત્તળના દાટ બાળા- ઓને વહેંચ્યાં. તથા
	તેમના પિતાશ્રીના સ્મરણાર્થે	૭૫—૦—૦	ગરબા વખતે માયા હિપર મૂકવાની કાસ- દરી નં. ૨૦ ભેટ આપી.
	પા. કુલાભાઈ શંકરભાઈએ	...	બાળાઓને જમાડી તથા
		૨૦—૦—૦	ખાલા રકાળી વહેંચ્યાં.
ખંભોળજ	પા. શંકરભાઈ બાપુશંકર	૧૦૦—૦—૦	એને સ્કૂલોના વિદ્યાર્થી- ઓને જમાડયા.
ઉત્તરસંડા	પટેલ છોટાભાઈ શીવાભાઈએ	૮૦—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	મિ. યાદુભાઈ આદમભાઈ	૧૨—૮—૦	શાળામાં ધડિઆળ ભેટ આપ્યું.
	વહેરારાએ		
રાસનોલ	શાહ પુંજભાઈ ભાઈચંદ	૮—૦—૦	કળાના લાકુ વહેંચ્યા.
	ગામ તરફથી	૮—૦—૦	બાળાઓને પિત્તળના ચાલા વહેંચ્યા.
નવાગામ	પા. હરિભાઈ મોતીભાઈએ	૨૫—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	પા. ડાહ્યાભાઈ કુબેરભાઈએ	૨૫—૦—૦	"
"	તોરણના પટેલ જુલાભાઈ	૨૫—૦—૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા તથા છોકરીઓને ચો- રણીઓ તથા છોકરા- ઓને રમાલ તથા પ- તાસાં વહેંચ્યાં.
	દેસાઈભાઈએ		
હોરજ	હિમરેકના ભેધી ગંગાશંકર	૩—૦—૦	સને ૧૯૩૪ અને ૧૯૩૫ ની સાલ માટે શાળા- પત્રનું લવાજમ આપ્યું.
	ભાઈચંકરે		ધડિઆળ ભેટ આપ્યું.
ખાંધલી	મિ. મગનભાઈ તળજીદાસ	૧૮—૦—૦	ધડિઆળ ભેટ આપ્યું.
	પટેલ		
અલિંદ્રા	પા. શીવાભાઈ હાથીભાઈએ	૨—૦—૦	પતાસાં વહેંચ્યાં.
	પા. શંકરભાઈ રણછોડભાઈએ	૨—૦—૦	"
	પા. કુલાભાઈ લલુભાઈએ	૨—૦—૦	"
બોરસદ	સ્વ. નદવરલાલ મોતીલાલના	૮—૦—૦	ધડિઆળ ભેટ આપ્યું.
	સ્મરણાર્થે ગં. સ્વ. જીસુદેવેને		

પામેલ	પટેલ શીવાભાઈ બોઝભાઈએ	૪૦-૦-૦	બંને સ્કૂલોના વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	પટેલ મોતીભાઈ બાબરભાઈએ	૪૦-૦-૦	"
	ગં. સ્વ. બાઈલાલએ	૪૦-૦-૦	"
	પટેલ હોટાભાઈ બોઝભાઈએ	૨-૮-૦	છોકરા તથા છોકરીઓને પતાસાં વહેંચ્યાં.
કંબોડી	પા. શંકરભાઈ વાઘજીભાઈએ	૨૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	ગામપંચ તરફથી	૨૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	બાઈ હરિ પા. શીવાભાઈ નરોત્તમની વિધવાએ	૨૦-૦-૦	"
	શા. શંકરલાલ કાળીદાસે	૫૧-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને કપડાં વહેંચ્યાં.
	ગામલોકોએ	૧૮-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
દાસરા	ગાંધી નવનીતલાલ હોટાલાલ	૧૦૫-૦-૦	તમામ સ્કૂલોમાં જર્મન સિલ્વરના પ્યાલા વહેંચ્યાં.
	શાહ મુનીલાલ ભોમીલાલે	૧૫૦-૦-૦	તમામ નિયાયોના વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
લાસણ	પા. કુલાભાઈ મૂળજીભાઈએ	૩૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	હનામદાર રામસિદજી રાજ. સિદજી તરફથી	૪૫-૦-૦	સ્કૂલમાં કળાટ નં. ૧ સેટ આપ્યું.
ગીપડી	ખાંડ કુળાજી લક્ષ્મણજીએ	૮૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	હાકોર અમરસંગ ભુવતસએ	૨-૦-૦	પરખમાં આપ્યા.
હરંગ	ત્રીકમજી મંદિરના મહંતશ્રી રામસ્નેહી ત્રીવેણીદાસ ગુજરી જવાથી ગામલોકોએ	૨૩-૦-૦	વિદ્યાર્થી જમાડયા.
ઉમરેહ	કાઠીઆ મોતીલાલ ગદવભાઈએ	૧૦-૦-૦	પ્રાંચ સ્કૂલ નં. ૧ માં મિહાઈતયા કુટ વહેંચ્યું.
હરંગ	પા. ચતુરભાઈ દારિકાંદસે	૨૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
	પા. હોટાભાઈ ઘેલાભાઈએ	૨૦-૦-૦	"
કંદણ	શાહ કેશવલાલ હોટાલાલે	૧૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીનિ પિત્રજના પ્યાલા વહેંચ્યાં.
દેવકી-વણસોલ	ખારૈયા મોતીજી કુળાજીએ	૨૫-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડયા.
		૭-૦-૦	"
દાગજીપુરા	પાટણવાડીઆ નાનાભાઈ બાબરભાઈએ	૧૨-૦-૦	"

બામણગામ	મિ. શંકરભાઈ પ્રભુદાસે	૨-૦-૦	
	પરીએજના હેડમાસ્ટર હરગો-	૧-૦-૦	
	વિંદ કાળીદાસે		
	સરકલ ઇન્સ્પેક્ટર મિ. કેશવ-	૦-૮-૦	
	લાલે		
	મિ. ડાહ્યાભાઈ ત્રીકમભાઈ	૧-૮-૦	
	દુરે		
	ઈસરવાડાના શેઠ ડાહ્યાભાઈએ	૨-૦-૦	
	ગામલોકોએ	૬-૦-૦	
	મિ. છગનભાઈ જેણાભાઈએ	૧-૦-૦	પોલિસ પટેલ સ્કૂલ
			ફંડમાં આપ્યા.
કંબેડા	વાળંદ કાભાઈ પુંગએ	૨૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	પા. નાથાભાઈ હરિભાઈએ	૨૦-૦-૦	"
ગાજણા	દાદોર શ્રી મહેશભણસિંહજી	૨૮-૦-૦	"
	હિંમતસિંહજીએ		
	મહીડા દલપતસિંહ મોહનસિંહે	૧૨-૦-૦	"
	મહીડા બેચરસંગ માધવસંગે	૧૨-૦-૦	"
ઝણોર	રાજ ગેમલસિંહજી પુમાનસિં-	૧૨-૦-૦	પુસ્તકો તથા મિદાઈ
	હજી વિશેજ મુનસફ		વહેંચી.
અમીઆદ	ચૌહાણ બાબરભાઈ પરભાત-	૨૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
	સંગે		
અમખાવ	ડાહ્યાજીના પંડ્યા જગન્નાથ	૧૦-૦-૦	" તથા સ્કૂલકમિટીના
	મૂળજીભાઈએ		મેમ્બરોને જમાડ્યા.
મેઘવાબડા-	મિ. વહેરાભાઈ રણજોડભાઈ	૨૦-૦-૦	વિદ્યાર્થીઓને જમાડ્યા.
પુરા	પટેલે		
મહોલેલ	અંબાબેન દાજીભાઈ ત્રિવેદીએ	૧૦-૦-૦	મિદાઈ વહેંચી.
	મિ. સુનીલાલ શનાભાઈ પટેલે	૧૦-૦-૦	"
	મિ. શનાભાઈ નાથાભાઈ	૧૦-૦-૦	"
	તપોધને		
	અંબાબેન દાજીભાઈ ત્રિવેદીએ	૨૨૫-૦-૦	હેન્ડપંપ મૂકી આપ્યો.
	પરબની ટાંકીમાં પાણી ભરવા		
	માટે કુવા ઉપર હેન્ડપંપ		
	મૂકી આપ્યો.		

નોંધ એ હીએ—શિક્ષક પ્રદેશ વર્ષ બીજા વર્ષ કે ત્રીજા વર્ષના ટ્રેન્ડ.

અરજ કરો સેક્રેટરી શીવજી મોરારજી

કન્યાશાળા નાનકવાડા,

કરાંચી.

શ્રીમદ્ભગવાદ ગીતાના પુસ્તકો

સુરત જિલ્લા શાળાપત્ર

વિદ્યાધિકારી સાહેબોને-

મે. સાહેબ,

સુરત જિલ્લા સ્કૂલ બોર્ડના એક. એકિસર સાહેબ પોતાના તાળાની શાળાઓમાં ઇનામ વ. આપવા માટે નીચે પ્રમાણે ગોપરીઓ લીધી છે—

- ૬૮ ખાંચણાં
- ૧૩૧ કાયદાનું અસાન
- ૧૩૩ સાસુની શીખામણ
- ૬૮ મા
- ૬૮ ઠાકી
- ૬૮ અર્ધાંગના
- ૬૮ દરેક સ્ત્રી વાંચે
- ૬૮ વાતનું પતેસર
- ૨૩૪ સામાજિક વાતો
- ૬૮ સ્ટવનું શાસ્ત્ર
- ૬૮ ફોર્મ
- ૬૮ સુખી ઘર
- ૬૮ રત્નીઆ બેગમ
- ૨૨૬ સ્ત્રીશક્તિની રમુજ વાતો
- ૬૮ ભલી ભાલી
- ૬૮ માંદગી અને માવજત

આપ પણ આપની શાળા માટે મંગાવશો. બધાંએ મંજૂર થએલાં છે.

સ્ત્રી શક્તિ, સુરત.

નાગાં બાળકો માટે

શાળાઓમાં ઇનામ આપવા લાયક તેમજ વધારાનાં વાચન માટે ઉપયોગી

કરાણીની

બાળ વાર્તામાળા

૧. અલીબાબા અને ચાલીસ ચોર, ૮ ચિત્રો-છ આના.
૨. અલાદીન અને તેનું તલેસ્માતીક ફાતુસ, ૧૬ ચિત્રો-છ આના.
૩. શાહબદો અને કરોમતી દોડો, અનેક ચિત્રો-છ આના.
૪. સિન્દબાદ ખલાસીની સફરો, અનેક ચિત્રો-સાત આના.
૫. અકબર અને ખીરજીની વાર્તાઓ, ૧૫૮ વાર્તા-દસ આના.

બાકી ગ્લેઝ કાગળ ઉપર છાપી સુંદર કવરમાં મહેલો
આ વાર્તામાળા આકર્ષક થઈ છે.

પાંચે સામટી લેનારને રૂ. ૨-૩-૦ ને બદલે રૂ. ૧.૧૧ માં પાંચે મળશે.

જહાંગીર ધીં. કરાણીના છોકરાઓ,

શીરોજથાદ મહેતા રોક, ફાટ-મુંબઈ.

વિદ્યાર્થીઓના લાભાર્થે

કિંમતમાં ઘટાડો

લેખનકળા-કોપિખૂડ

પાછળ અક્ષરો ફૂટે નહિ તેવા ઉત્તમ કાગળ પર છાપેલી

૨૪ પાનાં છતાં

કિંમત દોઢ આનો.

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી, શિક્ષકવર્ગમાં માન્ય
થએલી અને વિદ્યાર્થીઓને વિમુક્તિ થતી અમારી
લેખનકળા કોપિખૂડો માટે આજેજ લખો.

કેળવણીખાતાએ મંજૂર કરેલી

લેખનકળા-કોપિખૂડ

માધ્યમિક શાળા માટે

નંબર ૧ થી ૩

કિંમત દોઢ આનો

એન. ડી. મહેતાની કું.

નં. ૩૬૭ કોલ્કાતાદેવી રોક-મુંબઈ

સરકારી કેળવણીખાતા તરફથી શાળાઓમાં ખરીદવા માટે
મંજુર થયેલું

ગાંડીવ

ખાળ પખવાડિક

ગિજુભાઈનો અભિપ્રાય

“આ તો સૌ કરતાં ચડિયાતું છે. એ જોઈ ને બધાને સુધરવું પડશે.”
વાં લવાં રૂપિયા પાંચ ૨૦ ખાં સાથે.
શાળાઓને નમૂનો મોકલ.

ચાલો ભજવીએ : ભાગ ૧ થી ૧૦. મેળાવડાઓ માટે
તમારે જોઈ શેજ જોઈ શે. આખો સંદના
રૂપિયા પાંચ, ટપાલ ખર્ચ જુદું.

ગાંડીવ-ખાલોધાનમાંલા

ના અડસઠ પુણ્યો બહાર પડ્યાં છે ને ધનામ, લાયમેરી માટે મંજુર
થયેલાં છે. સરતાં, સુંદર, સંચિત્ર, સુખોદક, ચાંદી માટે આગલાં
શાળાપત્ર જુઓ અથવા નીચેને સરનામે-લખો :—

ગાંડીવ સાહિત્ય મંદિર : : સુરત.

તા. ૧લી નવેમ્બરથી

કોઈપણ બુકસેલર પાસેથી

માગી લો.

ગુજરાવાળા ગુજરાતી કોઈપણ બુક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકઝાના ગુજરાતી કોઈપણ બુક નં. ૧ થી ૫

દરેકની કિંમત ૧ આનો.

એકસામટી ખરીદનારને સાડું કમિશન મળશે

કિંમત સંબંધી કંઈ પણ ફેરફાર હોય તો

નીચે બતાવેલા સરનામે લખો.

ધી ગુજરાત ઓરિએન્ટલ બુક ડીપો,

ગાંધીરોડ, રતનચોળને નાકે,

અમદાવાદ.

શાળાપત્ર સંબંધી સૂચના

- ૧ પત્ર સંબંધી લખાણ એડિટર તરફ મોકલવું. છાપવા મોકલવાનું લખાણ કાગળની એક પાત્રુએ ચોકખે અક્ષરે લખવું. જે છાપવા યોગ્ય લાગશે તો છપાશે, અને પસંદ નહિ કરેલા લેખ ટિકિટ મોકલી હશે તો પાછા મોકલવામાં આવશે. યોગ્ય ચર્ચાપત્રને પણ સ્થાન મળશે.
- ૨ લવાજમ—વરસ એકનો રૂ. ૧-૮-૦ ટપાલ ખર્ચ સાથે અગાઉથી. છુટક અંકના રૂ. ૦-૨-૯ પોસ્ટેજ સાથે. લવાજમના પૈસા મનીઓર્ડર, ચેક અગર ડ્રાફ્ટથી મોકલાવશે તો તે ચાલશે, પરંતુ તેમાં કમિશન કે વટાવ જે બેસે તે લવાજમના પૈસામાંથી કાપવાનો રિવાજ નથી, પરંતુ તે મોકલનારને શિર છે.
શાળાપત્રમાં આપેલી ખાનગી જાહેરખબરોમાં જણાવેલી ચોપડીઓ ખાતાએ મંજૂર કરેલી જ હોય એમ હમેશ હોતું નથી; માટે દરેકને મંજૂર કરેલી તરીકે ગણવી નહિ.
- આ પત્ર સાથે કોઈપણ હેંડબીલ વહેંચનામાં આવશે નહિ.
- ૫ જે ગ્રાહકો પામે સને ૧૯૩૫ અને ૧૯૩૬ની સાલના લવાજમના પૈસા મોકલવાના બાકી રહ્યા હોય તેમણે બનતી તાકીદે તે મોકલી આપવા નહિ તો આવતો અક વી. પી થી મોકલવામાં આવશે.
- ૬ રચણ સંકોચને લીધે શાળાપત્રમાં ઇનામપત્રક છપાય છે તેના સમ્પવમાં દરેકને સૂચના કરવામાં આવે છે કે રૂ. ૫) થી ગ્રાહી ચક્રમવાળાં નામ છપાવવા માટે મોકલવાં નહિ. તેમ છતાં આવશે તો તે છાપવામાં આવશે નહિ.